

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIOR
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS

DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

UOCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT ORIVM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter

SIMILIS, PRÆTII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET VILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRÆTII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUIUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRÆTII ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXVIII.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SËU PETIT-MONTROUGE.

PATROLOGIA

CURSUS COMPLETUS

INSTITUTUM UNIVERSITATIS DETONAE, DETONAE, COMMODA, DETONAE
CENSUS DE PATRI DOCTORIS SCRIPTORUM ECCLESIASTICORUM

DEUS WHO ACTUATED IN A STATE OF EXISTENCE IN THE YEAR 1818
DEUS WHO ACTUATED IN A STATE OF EXISTENCE IN THE YEAR 1818

RECUSO CHRONOLOGICA

OMNIA DEE FACIENTE INVENTORUM ET INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM
INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM INVENTORUM

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA,
MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS
ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS
INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS
S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATIORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA :

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSE,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

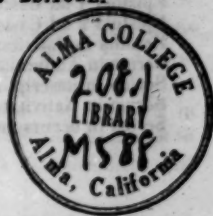
TOMUS QUARTUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 45 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

8110

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXVIII CONTINENTUR

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

DUBIA.		Sermo in cæcum a nativitate.	1001
De Incarnatione Dei Verbi.	col. 25	Homilia in illud Matthæi : <i>Ite in castellum</i> ,	
Testimonia ex Scriptura sacra.	29	etc.	1023
Epistola catholica.	81	Homilia in illud : <i>Eunte autem illo</i> , etc.	1033
Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Sa-		Homilia in sanctam quintam feriam.	1047
mosatensis.	86	Sermo in Paraceven.	1053
De Incarnatione Dei Verbi.	89	Homilia in SS. Patres et prophetas.	1061
De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo		Sermo in sanctum Pascha.	1073
existentia, et contra Sabellianos.	93	Sermo in sanctum Pascha et recens illumina-	
Quod unus sit Christus.	121	tos.	1081
De Sabbatis et circumcisione.	133	Sermo in Assumptionem Domini.	1091
Homilia de semente.	143	Sermo in sanctum Andream.	1101
In illud : <i>Profecti in pagum</i> , etc.	169	Sermo alius.	1107
In passionem et crucem Domini.	185	Dialogus I De Trinitate.	1115
De virginitate.	251	Dialogus II De Trinitate.	1157
Synopsis Scripturæ sacre.	283	Dialogus III De Trinitate.	1201
SPURIA.		Dialogus IV De Trinitate.	1249
Disputatio contra Arium in concilio Nicæ-		Dialogus V De Trinitate.	1255
no.	437	Sermones XX contra diversas hæreses.	1289
Sermo contra omnes hæreses.	501	Syntagma ad quemdam politicum.	1395
Historia Melchisedec.	525	Sermo iis qui sæculo renuntiaverunt.	1409
Epistola ad Jovianum imp.	531	Doctrina ad monachos.	1421
Liber de Definitionibus.	533	De templo Athenarum.	1427
Doctrina ad Antiochum.	553	De corpore et anima.	1431
Ad Antiochum de poenis inferni.	589	De S. Trinitate.	1439
Quæstiones ad Antiochum.	597	Disputatio cum Ario coram Probo iudice,	
Quæstiones in Evangelia.	699	lib. II.	1439
Fragmentum de imaginibus.	709	Pontificum Romanorum et Athanasii epi-	
Quæstiones in Scripturam.	711	stolæ.	1441
Quæstiones aliæ.	773	Vita S. Syncreticæ.	1485
Historia imaginis Berytensis.	797	Exhortatio ad monachos.	1557
Aliud ejusdem Historiæ exemplar.	805	Exhortatio ad Sponsam Christi.	1557
Aliud ejusdem exemplar Latine.	813	Epistola Athanasii ad episcopum Persarum.	1561
Aliud exemplar Latine.	819	Epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum	
Sermo contra Latinos.	823	Samosatensem.	1562
Syntagma doctrinæ.	831	Symbolum <i>Quicunque</i> cum Græca versione.	1581
Monasticæ vitæ institutio.	845	Secunda formula Interpretationis Græcæ]	
Epistola 1 ad Castorem.	849	Symboli <i>Quicunque</i> .	1585
Epistola 2 ad Castorem.	871	Tertia formula Græcæ.	1585
Homilia in Nativitatem Præcursoris.	905	Quarta formula Græcæ et Latine.	1587
Sermo in Annuntiationem Deiparæ.	913	Binæ formulæ Gallico idiomate perantiquo.	1591
Sermo in descriptionem sanctæ Mariæ.	939	Commentarius in Symbolum <i>Quicunque</i> .	1595
Sermo in Nativitatem Christi.	959	De Trinitate opusculum.	1603
Sermo in occursum Domini.	973	De Paschate opusculum.	1605
		* Addenda ex codicibus Nanianis.	1637
		Ordo editionum.	1643

PRÆFATIO.

Innato prolis amore factum plerumque, ut mediocris facultatis homines ac rustici in divitum principumque domos filios submitterent : et facile sibi eorum jacturam ferendam putabant, dum ad pinguiorem illi fortunam ceu ex transverso et invita natura accederent. Idipsum dolo consimili ab innumeris pene, nec ingenio minus quam ætate disparibus, admissum deprehendimus, qui cum nec fama valerent, nec suapte opera nomen sibi parere posse confiderent, mutuo Athanasii nomine, aliquam sperabant scriptis suis adjici dignitatem. Hinc evenit, ut tot tantaque opera Athanasium ementiantur. Neque tamen hæc una fuit tam immanis accessionis causa : nam multa quoque, olim ἀδόκητα, cum in librarium manus incidissent, pari ipsorum temeritate, eidem ascripta fuere. Hujusmodi ausus, quanti quanti fuerint, ferendi fortasse erant, si viri solum ingenio atque arte scribendi præditi suos fetus Athanasio commodassent : at contra accidit ut plerumque imperitorum hominum et insulsorum nugis male auctus sit tam peritus artifex. Hinc germana naniis intermista sædataque in prius editis conspicimus. Hinc inepta illa et ἀπροσδιόνυστα, proleunt, *Liber De definitionibus, Historia imaginis Berytensis*; quin illam memoramus *Melchisedeci historiam*, γέλοιον sane, ni fortasse malis fastidium quam risum illa moveri? Nec audiendus ille nuperus, qui non diu hoc opus Athanasio asserere nitebatur. An Melchisedecum hujusmodi depingat Athanasius; qui post exactum in saltibus septennii otium sponte loricated prodit, pelle instar testudinis occallente, vulturinis unguibus, corpore pilis ita horrente, ut ursum diceret? Nimirum, ut ait Tullius (a), *Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio : itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Addiderim ne apud Latinos quidem vocem hujusmodi nugis dignam reperi.*

His tamen, quantavis φλυαρίᾳ conspergantur, id conficitur; ut cum Athanasio plura quam aliis Patribus spuria ascripta fuerint, palam videatur ille majore quam cæteros eruditionis et doctrinæ fama fuisse et quidem apud peritos juxta atque imperitos; quando inter multa quæ nuci et nihili sunt, non spernenda alia comparent, neque talia de quibus sit Athanasio erubescendum. Erubescendum iis erat potius, qui fictam submisere prolem : nam æque illiberale est sua aliis se dignioribus ascribere, atque labore alieno parta in se transmovere. Sed erunt fortasse qui litem moveant : Quid igitur, aient, illa quæ tute luce indigna arbitrare, non exegisti? quid tam multa ejus generis hactenus ignota e tenebris eruisti? Verum præsto est quod respondeatur : ut nostrum fuit dubia et spuria a germanis secernere, haud ita licuit nobis ea rescere. Inter spuria recensemus, quia eo videntur certis de causis ablegata oportere : erunt fortassis quibus alia sit opinio, qui facultatem judicii ea de re ferendi præreptam sibi fuisse indigne ferrent. Ad hæc, quamplurimis eruditione præclaris hominibus obtemperamus, qui quæ nomen Athanasii præferunt, omnia volunt publici esse juris, aiuntque nulla eorum carere suo fructu. Quamobrem si quibus horum lectio displiceat, ea nullo dispendio missa faciant, nec invidcant iis quibus lustrare omnia et in singulis judicium exercere animus est.

A quibus autem isthæc tam multa sint elaborata, quis tam lynceus qui perspicere queat? Unum scimus, jam fere a tempore usque Athanasii cœpisse nonnullos sua Athanasii nomine insignire : sequentibus exinde ætatibus fraudem ceu fluxu quodam ubique pervagatam esse, et postremo ad Latinos ex Græcia dimanasse. Hisce omnibus mirum in modum, sed damno suo uti diximus, auctus est sanctus Doctor. Pauca tamen sunt, quæ auctorum nomina in quibusdam codicibus præferant, ut cuique videre est in hujusce tomi decursu. Ætatem vero singulorum quantum in nobis situm fuit assignavimus. Ad ea quæ in prius editis exstant, permulta nos ex tenebris eruta, ut mox dicebamus, adjecimus : supellectilem sane variam, pretio atque utilitate disparem.

Quoniam autem non æque conspicuis notis omnium vobis deprehenditur : sed quædam eorum non tam evidentia signa in utramvis partem referunt : alia vero vel ipso cultu atque conspectu peregrina sese prostentur, binas in classes hunc tomum distribuere visum fuit. In priore, Athanasii nomine dubia omnia edi curavimus. Et quidem id ultro fateamur, quod cuique monita nostra legenti subodorari licebit; videlicet nos, etsi inter incerta isthæc reponamus, plerumque tamen magis propendere in partem negandi : maluisseque adhuc sub iudice litem esse, quam in periculum venire levius proferendi vobisque judicii, Athanasioque suas forte lucubrationes abjudicandi. In posteriore ea collocamus quæ aperte spuria sunt, non aliquo servato ordine, sed ea quæ in prius editis primas tenebant ut fors obtulit, priora ferme repositimus : alia ut argumenti ratio ferebat una conjunximus. Nec tamen certa regula fuit : et quia se-

(a) *De oratore* l. ii.

rias nonnulla accedebant, priorem in vacuum locum casu magis quam consilio conjecta sunt : et consilione opus in rebus inconsulta multorum temeritate consarcinatis? Homiliæ tamen omnes una cohererent, servato rerum quæ aguntur ordine.

His autem notis, his tesseriis dubia et aliena a germanis internoscimus : primo ex frequenti Athanasii operum tractatione, ceu gustus quidem legenti inhæret, cujus ope haud facile sit ipsi fucum facere; cum maxime arduum sit quantumvis perito nativam Athanasii elegantiam ementiri. Et quidem multa occurrunt, quæ si vel primoribus quidem labris attingas, statim respuas ut peregrina et ab Athanasii illa ἐνσπρεῖα abhorrentia. Hujusmodi sunt *Disputatio contra Arium*, in synodo Nicæna, *Sermo contra omnes hæreses*, *Historia Melchisedeci*, *Liber De definitionibus*, et alii ejusdem farinae libelli. Etiam si vero in melioris notæ opuscula incidamus, dum in genere polemico versentur, in quo cernimus pene totam Athanasii ætatem esse contritam, haud magno labore a fraudulentis scriptoris artificio nos explicemus : cum vix ulla ars illum tot annorum usum, illam sponte fluentem eloquentiam consequi possit. Cum autem alio genere scribendi exarata sunt, quo vel nulla vel paucissima ediderit Athanasius, tum laboris et consilii res est. Investiganda scilicet doctrina, verba singula inspicienda, sententiæ ponderandæ, num alienæ ab ætate, ab auctore, ab Ecclesiæ usu. Difficile sane nihil ejusmodi deprehendi in spuris. Si notæ quædam hujusmodi occurrant, et tale opus ab antiquo nemine laudetur, jam augetur suspicio. Neque tamen illico ferenda adversum sententia, nisi alia ex mox exarrandis nota compareat. Nam sunt alia gravissima signa quibus lis solvatur. Cum hæreses scilicet subsequentium ætatum impugnantur, etiam tacito hæreticorum nomine : namque si nomen adest, nec conjectura subest aliqua fuisse amanuensium temeritate adjectum, nulla mora fertur vocatæ judicium. Si in manuscriptis inscriptio ita variet, ut in aliis Athanasii, in aliis alterius scriptoris nomen compareat ; signum videtur manifestum, esse totum Athanasio abjudicandum : nam si primitus Athanasii nomen tulisset inscriptio, ne cogitasset quidem amanuensius alterius nomen substituere ; cum tanta sit celebratissimi doctoris auctoritas, ut stultum esset ab alio majorem mutuari. Et sane nullum vidimus ex genuinis Athanasii, alterius præferre nomen in codicibus. Evidentissimum suppositionis argumentum est, cum Patres Athanasio suppres aut omnino inferiores laudantur : nam tam vel ex ignorantia scriptoris prodit anachronismus, vel inconsulto amanuensium ausu Athanasii nomen præfixum operi fuit. His usus sum tesseriis ; quæ tamen nunc leviter perstringo, quia fusius suis locis. Undenam singula prodeant, videsis in mox sequenti recensione codicum mss. et editorum.

Præter ea autem quæ hic exstant cusa, alia permulta sunt, quæ cum proximè præteritis sæculis fraudi opportuniore impune Athanasium ementita fuissent, instaurato demum litterarum usu, ex Athanasianis ejecta sunt. Inter hæc annumerantur Commentaria Theophylacti in *Epistolas Pauli*, in prioribus Galliæ editis cusa ad frontem operum S. Athanasii, quæ deinde Vulgarii, sive Bulgarii, aut potius Theophylacti Bulgarorum episcopi esse deprehensa sunt, et jam ejusdem nomine Græce et Latine circumferuntur. Non defuere item, qui libros Hilarii *De Trinitate* Athanasio ascripserint, quorum sententia ne confutatione quidem eget : et probe opus illud Hilario assertum fuit in postrema ejus operum editione a nostris adornata. Dialogus quoque Joannis Damasceni contra *Manichæos* in Regio codice num. 2502 ascribi a nonnullis Athanasio dicitur : sed γῡσιος Damasceni fetus est, ut pluribus commonstrabit vir eruditus P. Lequien, ordinis Prædicatorum, in ea quam parat Damasceni operum editione. Vere tamen Athanasius Manichæos, quorum ingens sua tempestate numerus, scriptis est adortus : at ejusmodi scripta cum innumeris aliis injuria temporum extincta sunt. Et plane demiror Græculorum oscitantiam, qui dum spuria sexcenties exscriberent, germana ita neglexerunt, ut incuria perierint. Ut conjectare porro licet, non dialogi more Manichæos Athanasius est aggressus : nam ejus ævo hoc scribendi genus minus erat frequentatum. In codicibus Anglicanis homiliæ in *Christi ortum*, quæ inter Chrysostomi opera compareant, Athanasii item nomen præferunt. Earum meminimus in monito ad homiliam *De ortu Christi*, p. 350 (a). Quod autem attinet ad orationes illas dialecticas Athanasii in Nicæna synodo præsentem Constantino Magno habitas, memoratas a Felckmanno, quas narrat M. Crusius Constantinopoli apud illustrissimum principem Jacobum Marmoretam eo tempore repertas fuisse, vix putarim diversas a *Disputatione contra Arium*, quæ in spuris agmen agit : permulta namque ejus codices in variis bibliothecis exstant. In *Vitis sanctorum Siculorum*, ab Octavio Cajetano, Syracusano, Societatis Jesu, Panormi editis anno 1657, p. 24, exstat nomine Athanasii archiepiscopi Alexandrini *Vita S. Philippi Aggriensis*, vulgo *Aggriensis*, ex monte Agyrione in Sicilia. Is, ut vulgo narrant, a B. Petro apostolo in Siciliam missus fuit, obiitque anno Christi 90, die 12 Maii. Verum in hujusmodi commento refutando operam ludere otiosi hominis esset. Christiani Copti, seu Ægyptii, hymnum *Gloria in excelsis*, Coptice translatus tribuunt Athanasio. Sed cum nec a Græcis, nec a Latinis tanto doctore ascriptus unquam fuisse memoretur, verisimile est Coptos ipsos, stupendæ gentem ignorantie, quos penes plurimum auctoritate valet Athanasius, id operis inconsulte ipsi tribuisse. Ad hæc Leontius Byzantinus libro *Adversus fraudes Apollinaristarum* ait, solenne fuisse

(a) Hic et infra paginas intellige editionis Venetæ quas typis grandioribus expressimus. Ebor.

Apollinarii discipulis libros magistri sui Julio modo, mox Gregorio Thaumaturgo, modo Athanasio ascribere. Sed hujusmodi libri falso inscripti ad nos usque minime pervenerunt. Nec modo Apollinarii, sed etiam Eutychis et Dioscori; en verba Leontii: *Quidam ex hæresi Apollinarii vel Eutychis vel Dioscori, cum vellent suam hæresim confirmare, quasdam orationes Apollinarii Gregorio Thaumaturgo aut Athanasio aut Julio inscripserunt, ut simpliciores fallerent, quod quidem perfecerunt. Auctoritate enim hujusmodi personarum fide digna, multos Ecclesiæ catholicæ capere potuerunt. Et apud multos ex recte credentibus reperire poteris librum Apollinarii, cui titulus Ἡ κατὰ μέρος πίστις, Fides particularis, inscriptum Gregorio, et quasdam ejus epistolas inscriptas Julio: et alias ejus De Incarnatione orationes vel expositiones Athanasio inscriptas: cujusmodi est quæ inscripta est Expositio, consentiens cum Expositione trecentorum decem et octo: neque solum hæc, sed alias hujusmodi. Fiet autem ibi hoc manifestum, et cuius veritatis studioso ex iis quæ in medium afferemus tum ipsius Apollinarii, tum discipulorum ejus, etc. Et vero qui in spuris agmen agit libellus De Incarnatione, in suspicionem venit, quod ex officina Eutychianorum Athanasii nomine prodierit.*

Quamquam porro crebris admonitionibus in hujusce tomi decursu quid de quolibet opusculo ferret animus commemoravimus, quia plerumque carptim tetigimus singula; jam quod δευτέραις ῥησιν exploratum fuit adnotemus. De libello in fronte operum posito, cui titulus, *De Incarnatione*, in Monito ibidem pluribus actum. Testimonia vero *Scripturæ sacræ* quod spectat, vidi eruditos et emunctæ-naris homines qui Athanasio posse ascribi æstimarent. Et sane aliqua est hujusce libri affinitas cum epistola prima ad Serapionem et cum libro *De Incarnatione*, p. 695 tomi primi (a). Ibi enim, ut in hoc opusculo, locis ex Veteri ac Novo Testamento mutuas Trinitas et trium personarum æqualitas commonstratur. Verum infirma ratio: tale quippe scribendi genus est, ut quisquis rem aggrediatur, cum alio simile opus agenti stylo conveniat. Alioquin vero non sat sibi constat scriptor iste; sed postquam de Trinitate ad usque articulum 36 verba fecit, illico rem disparatam ingreditur; Judæos scilicet, filios tenebrarum, exagitat. Articulus autem 49 de blasphemia in Christum, Athanasii esse nequit: nam acerbe satis istic carpitur Origenes: qui a sancto præsule semper cum honore laudatus ac vindicatus fuit. A quæstione 50 ad finem usque diversi res argumenti aguntur: unde forte suspicio nascatur totum opus esse centonem.

Epistola Catholica (b). Diximus ambigere nos an Athanasii sit, necne, ob quasdam adjectas ibi suspicandi causas: et inter alias, quia in titulo voce συνεπιστολοι: utitur quisquis ejus auctor est, cum contra poleat Athanasius episcopos συλλειτουργούς vocare; et si quando vox συνεπιστολοι tomo primo occurrit, non in Athanasianis vulgo, sed in epistolis alienis, ab eo in medium adductis reperitur. Vocem item σύμβολον, quæ ibidem comparet, diximus non usu venire in germanis Athanasii. Verum secundum istam editam admonitionem allatum nobis Roma symbolum fuit, ita, nempe σύμβολον nuncupatum, si tamen hujusmodi nomen non amanuensium fuerit. Nimirum conjecturæ sunt suapte sponte leves, quæ se junctim posite non rem conficiant; at cum multæ una coeunt, argumenti loco esse possint. Sane multa alia hic peregrinum olent: ipsissima scilicet vox, *Catholica*, quæ miror si vel ab Athanasio, vel ab æqualibus uspiam in epistolarum inscriptionibus usurpatur, nisi cum de septem epistolis apostolorum quæ Catholicæ vocantur, est sermo. Illud item θεῖον πνεῦμα non est, ni fallor, Athanasio in usu, qui vulγῳ aut θεῖον aut ἄγιον πνεῦμα dicit. Ad hæc, brevior est epistola quam pro rei dignitate, nec solet ille res tanti ponderis, ita carptim agere. In *Refutationem hypocrisis Meletii*, et in subsequentes libros *De Incarnatione*, contra Sabellianos, atque in illum alium cui titulus: *Unum esse Christum* quæ ibidem præmonuimus satis sunt.

Sermo de Sabbatis et circumcisione minores forte quam cætera præfert suspicionis notas, et præter styli discrepantiam, remissioris videlicet, quam sit Athanasianus, vix aliud deprehendo quod in ἀπορίαν conjiciat. Secus autem homilia *De semente*, contra quam in dies crescunt suspensiones: in multas sane istic voces offendimus Athanasio minime familiares, verbi causa κατασπορεύς, ἐμβαδύνομαι, σπόρος εὐθυτένης, et similia non pauca. Aberrat quoque subinde a scopo scriptor iste, et sese subito intercipit; dimissaque re quam tractat, disparatam ingreditur, a qua perinde discedit, ac si huc illuc impulsus oberraret. In eam vero quæ hanc excipit homiliam, quæ præmisimus, etsi paucissima, satis sunt. Homiliam *De passione et cruce Domini* (c) etsi adjudicandam Athanasio arbitramur, in codicibus tamen perantiquis ejus fragmenta Athanasii nomine afferuntur: unde propalam sit a multis retro sæculis Athanasii nomen præferre.

Sermonis *De virginitate* oratio tota effluit, nervis, salibus et τῷ εὐτόνῳ destituta; hocque signo sese profiteri videtur alio quam Athanasio patre natum. Præterea memoratur hic, hymnus *Gloria in excelsis Deo*, cantus *Alleluia*, versiculus *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, cum appendice *Et nunc et semper*, etc.; quorum omnium usus an ævo Athanasii in Alexandrina Ecclesia obtineret, valde incertum. Hymni namque *Gloria in excelsis*, qui totus pene legitur libro septimo *Constitutionum apostolicarum*, nulla, ausim dicere, mentio Patribus vel antiquioribus Athanasio vel æqualibus. Cantus *Alleluia*, ut

(a) Nostræ recensionis secundi. Edit.

(b) Pag. 22.

(c) Pag. 53.

tradit Gregorius papa I. II. epist. 63, cum peculiaris ante fuisset Ecclesiæ Jerosolymitanæ, tempore Damasi translatus Romam est: memoraturque ab Ambrosio, Augustino, multisque, cum supparibus, tum ætate minoribus. Versus demum, *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, usu veniebat quarto sæculo, Basilio auctore, qui diversos ejus proferendi modulos enumerat: obtinuit item Antiochiæ, tempore Leontii episcopi Ariani, Athanasio adversarii, qui eum ad Arianorum usum atque arbitrium haud modice vitavit. Appendicis autem, *Et nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen*, altum istis sæculis silentium. Hæc omnia memorasse Athanasium vix crediderim, atque hinc augetur sat firma aliunde voluntas, quæ in hoc opusculum cadit, suspicio. Cæterum tametsi lectu dignum opus, et pulcherrimis præceptionibus instructum est, non desunt qui vituperent, et temeritatis nomine traducant dictum illud hujus, quisquis tandem sit, auctoris: *Ματῦρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ, ἀκούοντι τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ποιοῦντι, ἔτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ γραφήσεται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς· καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τάγματι τῶν ἀγγέλων εὐρεθήσεται.* Id est: *Testificor omni homini qui audierit hæc verba, et fecerit ea, quod nomen ejus scribendum sit in libro vitæ, et quod ipse in tertio angelorum ordine sit collocandus.* Sed non arbitror hoc nomine tam asperè excipiendum esse scriptorem istum. Noluit enim in mercedem proborum, ni fallor, tertium angelorum ordinem ita strictim assignare. Sed quia angeli vulgo homines antecellere putantur, cum aliquo inferiore angelorum ordine, qui sese prior menti obtulit, probos ex hac vita migrantes collocandos dixit. Levem aliam huic dicam impingit nuperus scriptor nostras vir, alioqui doctus, qui nec sine convicio hæc ejus verba, *χρῆνται Χριστοῦ*, sic Gallice interpretatur, *la dansense de Jésus-Christ*. An hic de tripudio agitur? et quid tam frequenti usu celebratum in Ecclesia, quam choræ virginum Christi sponsarum? Eadem vox in *Vita Syncreticæ* usurpatur, unde palam est frustra esse qui dictum illud inclementias exagitant.

Synopsis Scripturæ sacræ (a) laudatum opus et quidem a laudatis viris, non eo inter dubia conjicimus, quò arbitremur Athanasio indignum esse. Equis enim ille tam peritus scriptor, quem peniteat tantum librum confecisse? Eum sane qui accurate teneat, litterarum divinarum plane belle eruditus habeatur; ita dilucide et docte commemorat quid de distributione librorum Scripturæ sacræ, quid de auctoritate, de tempore, de auctore cujusque libri putandum; ita accurate et sagaciter quod ipse, crebro regustando, notatu dignis compererat, lectori paucis offert. Neque tanta tamen religione, ut acutum decebat, synopsis formam consecratur, ut sicubi res explicatu difficilis occurrit, importuna brevitate obscuriorem efficiat: sed cum ita facto opus est, interpretem agit, et fusius etiam quam Scriptura ipsa, rem commemorat; quo dato spatio, rursus destinatum carpit iter. Diximus in notis ad p. 156 Josephum, cujus ὑπομνηστικῶν quæ postrema in *Synopsi* leguntur et jam primo Græce comparent, excerpta sunt, virum fuisse Christianum: secus æstimat Petrus Lambecius, atque Flavius Josephum esse, *Judaicarum antiquitatum* scriptorem, et titulum quemdam ex decimo nono codice theologico affert, nempe: *Μέθοδος Ἰωσήφου ἐκ τῶν ὑπομνημάτων αὐτοῦ, καὶ χρονικῶν συνταγμάτων· πῶς συνέστη τὸ ψαλτήριον, καὶ πῶς οἱ ψαλμοὶ ἐξετίθησαν, καὶ τίνα εἰσὶ τὰ μνημονεύμενα ἐν ταῖς Γραφαῖς βιβλία, μὴ εὐρισκόμενα ἑ· καὶ τίνα εἰσὶ τὰ ἐν τῷ τέλει τῷ Δαυὶδ πρᾶχθέντα, καὶ τίνες ἡρμήνευσαν τὸ ψαλτήριον, καὶ πόσοι, καὶ πότε.* Id est, *Methodus Josephi seu Josippi ex commentariis et chronica opusculis illius: quo pacto constitutum fuerit Psalterium, quo modo psalmi editi: quinam libri in Scripturis memorati jam non reperiuntur: quænam in fine* (b) *a Davide facta sunt: quinam Psalterium interpretati sint, quoti et quo tempore fuerint.* Verum ut judicii tuta ea de ferendi copia esset, codicem Cantabrigiensem, de quo in notis ibidem, a Patritio Junio in notis ad epistolam Clementis ad Corinthios laudatum, evolendum oporteret. Et fortassis vel ipse locus a Lambecio laudatus solus sit satis, ut Josephum istum Christianum fuisse comprobetur: illa enim postrema verba: *Et quinam Psalterium interpretati sint, quoti et quo tempore fuerint*, argumento sunt, ni labor opinione, aliquot post Christum sæculis hunc Josephum vixisse. Ille siquidem Commentariorum in Psalmos numerus, animum exauget, ut hunc Josephum alium a celeberrimo Josepho arbitremur. Non enim ævo Josephi *Antiquitatum* scriptoris tot commentaria in Psalmos fuisse videntur.

Ne omittamus ea quæ de codice, unde hæc *Synopsis* prodiiit, habet Felckmannus. *Usæ sunt operæ* inquit, *textu hujus Synopsæ Græce descripto ex vetusto et miris ductibus constante codice, quem ex bibliotheca viri clarissimi Petri Neveleti Doschii curavit vir ampliss. D. Bongarsius, quem cum non in omnibus descriptor assecutus sit, quidquid erit discrepantiæ notandum duxi. Quamquam essent etiam non pauca, quæ de interpretatione moneri poterant: imo locorum quoque nonnullorum in ipso veteri codice conjecturæ possent afferri, quæ tamen omnia brevitatis causa, et quod docti per se ipsi in hoc longe optimi monitores sibi erunt, omitto. Quorsum autem evaserit codex ille memoratus a Felckmanno ignoratur. Codicem Synopsæos aliquem nec vidi, nec alicubi exstare didici.*

Dialogus contra Arium in synodo Nicæna multis nominibus Athanasio abjudicandus: imo vero nec satis consulto commentum hujusmodi meditatus est qui Athanasio attribuit; nam quædam aperte falsa compiectitur, cujusmodi est illud quod ait p. 180, cleri dignitatem Ario ab hæreticis collatam; cum contra

(a) Pag. 96

(b) Forte cum titulo, *Εἰς τέλος*.

antiquorum testimonio compertum sit, a Petro et Achilla gradibus ecclesiasticis auctum fuisse indignissimum hominem, quia pro innata vafritie speciem frugis præferret: reliqua vide in Monito. Ad hæc autem puto vel ex sola dialogi forma, quæ scribendi ratio, licet multum Athanasio antiquior, non erat Athanasii ævo frequentata, conjecturam aliquam vobiscum oboriri. Nusquam accipimus Athanasium hoc genere dedisse quidpiam: et æqualibus ejus perrarum dialogi more scribere. Verum hæc forma sæculis quinto, sexto, septimo et subsequentibus multum obtinuit: et hujusce tomi spuria complectentis pars non modica dialogi sunt.

Sermo contra omnes hæreses, ita manifestas peregrinitatis notas vel ipsis amanuensibus præferre visus fuit, ut in plerisque codicibus ad marginem, ξένος καὶ χυδαῖος dicatur, id est, peregrinus ac suo remissioneque stylo descriptus, cui scilicet τὸ εὐπορον deficiat: ingens profecto styli vitium, quod vel Græculi sentire possint. Fuit autem ex Athanasii operibus expressus, ut lectorem ibidem præmonuimus. De insulso Melchisedeci regis commento (a) jam ultra quam satis sit dictum fuit, pariterque de ἀποστασμάτιον ad Jovianum imperatorem nuncupato (b), ac de libro *Definitionum*: neque libet hujusmodi nugæ denuo agitare, atque, ut ita dicam, repuerascere.

Sequuntur opera ad Antiochum; et præit *Doctrina ad Antiochum* principem a Græculo edita. Hujus tamen beneficio, magnam partem libri *Pastoris*, quæ Græce nondum data fuerat, recuperamus. Alias vero hæc historia nihil infantius. Æque conspicua est sermonis ad Antiochum vόβελξ, necnon subsequentium ad eundem quæstionum. Hoc postremum tamen opus, non indignum quod legatur: tametsi enim futilibus dictis ac quæsitis identidem aspersum est: at bona malis permixta reperias; nimirum

Χρυσέα χαλκείοις ἐκατόμβοις ἐννεαβόλων.

Est inibi (c) locus quem olim vitiosum suspicabamur, illud scilicet: Πῶς δὲ πάλιν καὶ ἡ των σωμάτων φύσις βολιστικὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁρᾶται ἄδουτος καὶ ἀβόλιστος ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως: ubi pro σωμάτων legendum ὕδατων conjectabamus; at exinde lectionem probe habere se comperimus.

Ad calcem quæstionum ad Antiochum (d), est tractatus Athanasio sane non indignus, quem fortasse religio non esset inter Athanasiana computare. Etsi enim in plerisque codicibus consequenter post alias quæstiones agmen claudit, non desunt tamen ubi separatim ab aliis ponatur. Ad hæc vero, conspicua Athanasiani ævi nota hæc est, cum de septuaginta hebdomadibus Danielis agens ait: Τίς οὖν ἐστιν ἑταερος Χριστοῦ ἁγίος ἄγιων, εἰ μὴ ὁ Χριστὸς μόνος, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος; αἱ γὰρ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες, τετρακόσια ἐνεμήκοντα ἔτη σημαίνουν. Ἀπὸ δὲ τοῦ Δανιὴλ ἕως τοῦ νῦν ὑπάρχουσιν ἔτη τῶν ὀκτακοσίων πλείω. Hoc est: Quis ergo alius est unctus Sanctus sanctorum, præter solum Christum, ut Dei viventis (Filium)? Septuaginta enim hebdomades quadringentos nonaginta annos significant. Namque a Daniele ad hoc usque tempus sunt anni plus quam octingenti. Hæc sane chronologiæ ratio apprime in quantum sæculum quadrat, quo scripsit Athanasius. Ad hæc, ita apposite Veteri Testamento ad comprobandum Christi adventum utitur, ut nihil supra. Fateorque me nihil hoc in genere vidisse validius concinniusve. Quamobrem non eodem quo cæteræ quæstiones, numero et pretio haberi debet. Etsi vero non ausim affirmare Athanasii esse, nihil certe repugnat quo minus ipsi ascribatur.

Fragmentum *De imaginibus* non erat forte quod denuo prelo subjiceremus, cum ex aliis jam editis excerptum fuerit. Placuit tamen, quia frequentissime in codicibus et conciliorum actis assertur ut exhibemus, illud edere, ne quid hoc in opere desiderari videatur.

Historias imaginis Berylensis plures fortasse attulimus, quam ut eas eruditi viri sine stomacho et nausea legere possint. Verum quia hæc historia celeberrima fuit, qualis demum qualisque sit; tam varia tum Græce tum Latine edi ejus exemplaria, non inutile fortasse fuerit: ut æstimare quisque valeat quantæ sit auctoritatis hæc historiola, cujus ne quidem veram firmamque seriem nancisci possimus.

In *Epistolas ad Castorem*, quæ sunt Cassiani *Institutionum* epitome, satis esto quod ibidem prænotamus. Vocem autem *Pater Muthius*, quia codex sic Πάτερ Μούθιος dividit, nos quoque divisimus. At norunt eruditi, ex voce Thermuthi, estque illud nomen proprium apud Ægyptios, et ex articulo πα, quod est ac si dicas *Pater aut Abbas*, confectum nomen fuisse. Et tamen ita error invaluit, ut jam Mutii quidam inde mutuato nomine, nuncupentur.

In homiliam *De assumptione Domini* hæc habet Felckmannus: Porro meminit hujus homiliæ, et tribuit eam Athanasio incertus auctor, cujus jam supra ad pag. 345 d. tomo I meminimus ad Maximum Smeniotam de hac quæstione: Utrum homines, si non peccassent, morituri fuissent, scribens fol. 92, col. 4. sic: Καὶ ἄκουσ τί περὶ τούτου φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ Εἰς τὴν ἀνάληψιν λόγῳ αὐτοῦ. Θάνατος μὲν εἰσῆλθε διὰ τὴν παρακοήν. Αὐτὸν δὲ ὅμως τὴν τῆς ἀπειλῆς ἀμύγην ὁ Θεὸς ἐλπίδα αὐτοῦ ἀθανασίας ἀνατέλλει τῷ γένει.

(a) Pag. 189.

(b) Pag. 172.

(c) Pag. 247.

(d) Pag. 248.

καὶ τὸν Ἐνὼχ ἐκ μέσου ἀρπάζει, κἀνατεῖθεν τὴν θνητὴν ἐδίδασκε φύσιν ὅρους ἀθανασίας ἐκδέχεσθαι. Et paulo post, Καὶ τούτου χάριν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἔλεγεν, ὅτι καὶ τὸν Ἠλίαν ἀρπάζει, καὶ ὡς εἰς οὐρανὸν ἀναφέρει. Hæc ibi, quæ confer cum editis. Et idem infra in opusculum: Utrum Joannes evangelista revera obierit, fol. 251, col. 2, ait: Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἀθανάσιος ἐν τῷ Εἰς τὴν ἀράληψιν λόγῳ αὐτοῦ, Ἐνὼχ καὶ Ἠλίαν μνημονεύσας, καὶ εἰπὼν ἐν τοῖς ζωσιν διαγεῖν αὐτὸν, ἑτέρου τινὸς ἐμνημόνευσεν. Hæc Felckmannus. Sed quoniam is scriptor sequioris est ævi, nihil illius testimonio ad γνησιότητα ejus comprobendam efficitur. Hæc ipsa pene eadem verba citat Michael Glycas in *Historia Byzantina*. Quo testimonio id solum superest, ut ante Michaelis Glycæ ævum Athanasii nomine evulgata fuerit hæc homilia. Diximus porro in *Monito* ad hanc homiliam, primum publici juris factam fuisse in editione Commeliniana; verum exinde comperimus, antiquius fuisse illam typis mandatam.

Homiliam in *S. Andreæ* Latine dedit Thomas Galetus, J. C., anno 1615, Lugduni, Carolo Fabiano interprete, cum aliis diversorum Patrum scriptis, p. 250.

Libellus *De corpore et anima* est fragmentum avulsum ex libro *De definitionibus*, cum aliqua discrepantia. Huic item affine quidpiam habetur t. I sub finem, in fragmentis; sed longe præstantius istis. Et vero fieri potuit, ut qui hoc *De corpore et anima* opusculum mandavit litteris, aliqua ex veris Athanasii operibus sit mutuatus.

Vita sanctæ Syncreticæ, baud imperiti hominis opus, pulchre ad mores instituendos concinnata est: nam longiuscula licet, unica pene adhortatione solvitur; ita ut quæ ejusmodi ad virgines parænesin habuisse fertur, quæque in juvenili ætate eam orsa dicitur, ea absoluta octoginta annos nata mox memoretur. Erudite porro in ea disceptatur contra fatum, et contra genesim, sive genethliacorum scientiam. Sed præstantissima omnium sunt, quæ contra illos profligatis moribus homines, quorum in eo tota spes est, ut in nihilum eant si quando vivendi finem faciant: qui si tam misera spe cadant, et cadent utique, quantum iis supplicium, qui ideo in tot scelera proruperunt, quod falsa opinione impune sibi fore sperarent? Ex hoc itaque hominum genere erant, qui impie dicerent, animam esse florem naturæ, cujus scidæcit interitus cum plantæ sive corporis interitu necessario conjunctus esset. Ipsis sane gentilibus deteriores: qui præmium probe, supplicium improbe viventibus fore æstimabant: audi Platonem (a): Ἀθάνατος ἡμῶν ἢ ψυχὴ καὶ οὐδέποτε ἀπώλλυται. Et inferius pugnât, improbis pœnas esse præparatas.

Hæc satis sunt. Plura de singulis hoc in tomo exstantibus in propriis singulorum admonitionibus et in notis reperies. Salve, erudite lector, et his fave.

(a) Lib. x *De republ.*, pag 608 edit. H. Stephani.

CATALOGUS MANUSCRIPTORUM ET EDITORUM

Quibus in editione hujusce tomi usi sumus.

Primo editis S. Athanasii omnibus cum Latinis tum Græco-Latinis usi sumus semper, maxime tamen omnium Commeliniana et Parisiensis.

In *librum de Incarnatione*. Usi sumus tantum Cyvilli editis ubi hæc exstat epistola.

In *Testimonia ex Scriptura sacra*. — Codicis ejusdem Vaticani exscripto et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Anglicani, Felckmanni primi ac secundi.

In *Epistolam Catholicam, ex Felckmanni codicibus*. — Lectionibus codicum Basiliensis primi et secundi, Anglicani, etc.

In *refutationem hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis*. — Lectionibus codicis eminentissimi cardinalis Ottoni et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis 1 et 2, Anglicani, Felckm. 1 et 2.

In *sermonem de Incarn. Dei Verbi*. — Codice Segueriano et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Anglicani, Gobleriani, Felckm. 1 et 2.

In *sermonem de æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia et contra Sabellianos*. — Segueriano codice et Felckmanni lectionibus codicum eorumdem.

In *orationem, quod unus sit Christus*. — Codice Segueriano et Catena in Lucam et Felckmanni lectionibus iisdem.

In *librum de Sabbato et Circumcisione*. — Codicibus Regio 2284, et Segueriano et Felckmanni lectionibus iisdem.

In *Homiliam de Semente*. — Felckmanni lectionibus codicis Anglicani.

In *illud: Profecti in Pagum, etc.* — Codicibus Regio 2284, et Segueriano, et Felckmanni lectionibus codicum qui superius.

In *sermonem in Passionem et Crucem Domini*. — Codice Regio 2284. Et Felckmanni lectionibus iisdem.

In *librum de Virginitate*. — Felckmanni lectionibus iisdem.

In *Synopsis Scripturæ sacræ*. — Uno tantum codice usi sunt Commeliniani qui prius ediderunt, codex jam ubi exstet ignoratur. Ad postremum articulum qui Latine tantum exstabat in prius editis, usi sumus codicibus Regio 1807, et exscripto alio a D. Jacobo Mill principali collegii S. Edmundi Oxoniensis.

In *Disputationem contra Arium in concilio Nicæano*. — Codicibus Regiis 2558, 2892, 2910, et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Augustani, Anglicani, Felckman. 1, 2, et Gobleriani.

In sermonem contra omnes hæreses.—Segueriano dice et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Gobleriani, Felckmanni, 1, 2.

In Historiam Melchisedec.—Codice Regio 2570, et Colbertino 5108.

In epistolam ad Jorianum.—Nullum vidimus codicem, sed datus ut prodit in editione Commellini.

In Librum de Definitionibus.—Codice Colbertino 4753, aliquoties usi sumus.

Doctrina ad Antiochum.—Prodit ex codice Colbertino 4249.

Sermo ad Antiochum de penis inferni.—Prodit ex codice Regio 2570, annorum plus 600.

In questiones ad Antiochum.—Codicibus Regiis 2431, 2892, 2910, 2937.

Questio autem cxxxvii, p. 248, habetur sejunctim, nec questionis more, in codice quem nobiscum perhumaniter communicavit vir cl. Toinardus et in codice Reg. 2415.

Questiones in Evangelia.—Prodeunt ex codice Reg. 2451.

Fragmentum de Imaginibus.—Prodit ex codice Regio 2981.

Questiones in Scripturam sacram.—Ex editione Commellini.

In questiones alias.—Usi sumus codicibus Regiis 2358, et 2450, et lectionibus unius codicis Felckmanni qui secundus dicitur.

In Historiam imaginis Berytensis ex codice Palatino.—Colbertinis codicib. 833, 4457, 5110. Ex Palatinis duo exemplaria prodierunt. Exemplar vero Latinum ejusdem historię p. 295, prodit ex editione Lugdunensi anni 1532. Aliud exemplar Latinum ejusdem ex codice Sangermanensi num. 108.

Sermo contra Latinos.—Prodit ex codice Regio 2271, p. 155, ad marginem operis sancti Justiniani ad Zenam. Codex est annorum plus septingentorum et nota illa marginalis ætatis non multo minoris.

Syntagma doctrinæ.—Ex libello Andreæ Arnoldi Norimbergensis Parisiis cuso anno 1685.

Monasticæ vitæ Institutio.—Ex codice Regio 2937.

Binæ ad Castorem Epistolæ.—Ex codicibus manuscriptis Altaemps Romæ num. R. V. 49.

Homilia in natiuitatem Præcursoris.—Ex codice Colbertino 1711, annorum circiter 100.

In sermonem in Annuntiationem Deiparæ.—Usi sumus lectionibus Felckmanni, codicum Basiliensis, Anglicani, Felckm. 4, 2.

In sermonem in Descriptionem sanctæ Mariæ.—Usi sumus codicibus Colbertino 450, et Reg. 2026.

Sermo in Natiuitatem Christi.—Prodit ex codice Barociano 234, fol. 490. b.

In sermonem in Occursum Domini.—Usi sumus codicibus Regiis 143, 3489, et editione P. Combessii in Bibliotheca PP., t. I, p. 496.

In sermonem in cæcum a natiuitate.—Codicibus Regiis usi sumus 205, 2050.

In Homiliam in illud Matthæi: Ite in castellum etc.—Usi sumus codice Regio 205.

In Homiliam in illud: Eunte autem illo.—Eodem codice.

In Sermonem in S. Quintam seriam.—Eodem codice.

In Sermonem in Parasceven.—Codicibus Colbert. 1511, 1711, Reg. 205.

In Homiliam in sanctos Patres et Prophetas.—Codice Regio 205.

In sermonem in sanctum Pascha.—Codice Regio 2027, Colbertino 1711.

In Sermonem in sanctum Pascha et recens illuminatos.—Codice Regio 2027, 2424, Colbert. 1711.

In Sermonem in Assumptionem Domini.—Codice Regio 2027, Colbert. 1711.

Sermo in S. Andream.—Prodit ex codice Colbertino 847, et schedis V. cl. Toinardi.

Sermo alius.—Prodit ex codice Colbertino 5104.

Ad dialogum I, de Trinitate.—Ultimur codice Regio et lectionibus Felckmanni codicum Augustani et Palatini.

Ad dialogum II, de Trinitate.—Iisdem codicibus.

Ad dialogum III, de Trinitate.—Lectionibus Felckmanni.

Ad dialogum IV, de Trinitate.—Codice Regio et lectionibus Felckmanni.

Ad dialogum V, de Trinitate.—Lectionibus Felckmanni.

Ad sermones XX, contra diversas hæreses.—Variis Felckmanni lectionibus.

Syntagma ad quemdam politicum.—Prodit ex codicibus Vaticanis.

Sermo de iis qui sæculo renuntiarunt.—Prodit ex codice Vaticano num. 658.

Doctrina ad Monachos.—Prodit ex codice Vaticano num. 1148.

Commentarius de templo Atheniensi.—Ex codice Vaticano 1198.

Tractatus de corpore et anima.—Ex codice Vaticano 700.

Ad lib. I de S. Trinitate.—Edito R. P. Francisci Chiffetii et lectionibus ejus anno 1664, codice Regio 3624, et Sangermanensi num. 724.

Ad libros de Trinitate, II, III, IV, V, VI, VII, VIII.—Iisdem.

Ad Librum de fide Unitatis et Trinitatis.—Iisdem.

Ad librum de Ariana et Catholica confessione.—Iisdem.

Ad librum de fide sua.—Iisdem.

Ad Disputationes contra Arium.—Iisdem.

Ad Epistolam Liberii Papæ ad Athanasium, et ad responsum Athanasii.—Segueriano codice.

Ad sequentes vero epistolas Romanorum pontificum ad Athanasium, et Athanasii ad Romanos pontifices.—Editis conciliorum et veteribus Athanasii editis.

Ad vitam S. Syncleticæ.—Editione Cottelerii in Monumentis Ecclesiæ Græcæ, et ex schedis Combessianis quarum copiam fecit perhumaniter R. P. Lequien ordinis Prædicatorum.

Ad Exhortationem ad Monachos.—Codice Regularum a Luca Holstenio edito.

Exhortatio ad sponsum Christi.—Prodit ex codice Regularum Lucæ Holstenii et ex Actis concilii Aquisgranensis.

Epistola S. Athanasii ad Episcopum Persarum.—Ex schedis a D. Claudio Stephanotio, Roma nobis transmissis.

Dionysii Epistola ad Paulum Samosatensem.—Indidem.

Ad Symbolum Quicumque. Quibus codicibus tum Græcis tum Latinis usi sumus, fusissime in Monito et in notis.

Opusculum de Trinitate.—Prodit ex codice Regio 2358.

Opusculum de Paschate.—Prodit ex Bibliotheca Ambrosiana beneficio cl. V. Antonii Muratorii.

ADMONITIO IN LIBELLUM DE INCARNATIONE.

Grandis a multis retro sæculis fuit de hoc opusculo controversia. Nam cum inter Cyrilli opera Athanasii nomine compareat, et Eutychianorum hæresi patrocinari videatur, hinc Eutychiani argumenta in suarum partium subsidium mutuati sunt; alii contra pugnant, librum non Athanasii sed hæretici cuiusdam Athanasium emulantis esse, et insertum fuisse in Cyrilli epistolam ad Reginas. Hæc sunt Cyrilli verba: 'Οτι δὲ καὶ ἡ θεοτόκος φωνὴ καὶ αὐτοὶς γέγονε συνήθης τοῖς πρὸ ἡμῶν ἁγίοις πατέραςιν, οἱ καὶ ἐπ' ὀρθῇ θαυμάζονται πίστει, καὶ εἰς δεῦρο πᾶσι τοῖς ἀνὰ πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν ὑπ' οὐρανὸν, δεῖν ψῆθην ἀληθῶς ἀποκηναί. Ἵνα γὰρ μὴ δοκοῖν τὸ εἰς νοῦν ἦκον ἀπλῶς ἀβασανίστως λέγειν, ἐκ τῶν ἐκείνοις πεποιημένων βιβλίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ εἰς τοῦτο χρήσιμα συνεισενεγκῶν, καὶ παραθεῖς εἰς ἀπόδειξιν, κατασφραγιῶ εἰς ἀλθειαν τοὺς ἑμαυτοῦ λόγους. Ἐφη τοίνυν ὡς ἀληθῶς ὁ τρισμακάριος καὶ διαδόχτος εἰς εὐσέβειαν Ἀθανάσιος, ὁ γενόμενος κατὰ καιροῦς τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ἐν τῇ Περὶ σαρκώσεως λόγῳ περὶ Χριστοῦ τάδε. Id est: Quod autem vox, Deipara, sanctis Patribus qui nos antecessere, quique ob rectam suam fidem, non sine admiratione laudantur, frequentata fuerit, necnon ad hoc usque tempus, per totum, ut ita dicam, orbem terrarum in usu sit, comprobandum esse existimavi: Ne videar enim temere et inconsiderate quod in mentem venit effutire, argumentis idoneis ex libris quos illi in Ecclesia composuere mutuatis, orationem meam ad rei fidem obsignabo. Ait igitur beatissimus ac pietatis nomine celeberrimus Athanasius, olim Alexandrinæ Ecclesiæ episcopus in libro De Incarnatione, de Christo loquens, isthæc... Affertque exinde maximam partem opusculi. Quia vero initio libelli dicitur in Christo non duas esse naturas sed unam naturam incarnatam, μίαν φύσιν σεσαρκωμένην, hæc Eutychiani in synodo Chalcedonensi afferebant p. 181, sic: 'Εγὼ δὲ χρήσεις ἔχω τῶν ἁγίων πατέρων, Ἀθανασίου, Γρηγορίου, Κυρίλλου, ἐν πολλοῖς τόποις, οἱ οὐ δεῖ λέγειν μετὰ τὴν ἑνωσιν δύο φύσεις, ἀλλὰ μίαν σεσαρκωμένην τοῦ Λόγου φύσιν. Hoc est: Ego vero usu sanctorum Patrum, Athanasii, Gregorii, Cyrilli in multis locis probare possum, non dicendas esse post unionem duas naturas, sed unam incarnatam Verbi naturam. Alii adversum contendebant libellum Athanasii non esse, sed supposititium et quendam huius libri quæ a Cyrillo laudantur, inserta ab hæreticis fuisse in operibus Cyrilli nomine Athanasii. Audi Leontium advocatum Byzantinum De sectis, actione octava. Aliam, inquit, proferunt auctoritatem sancti Athanasii ex oratione De Incarnatione, quæ quidem hujusmodi est: eundem esse Dei Filium, ratione spiritus, et hominis filium ratione carnis: non duas naturas unum illum Filium: quarum una sit adoranda, non adoranda sit altera: sed unam naturam. Dei sermonis incarnatam. Respondemus primo dictum hoc nobis non adversari. Non enim duas naturas ita tradimus ut adoretur una, non adoretur altera: sed unam statuimus esse naturam Dei sermonis incarnatam. Deinde ne quidem est Athanasii; nam cum a nobis interrogantur, ubi dictum hoc exstet; nec ejus ostendendi copiam habent: in arcum coacti pusillam quamdam orationem proferunt, quasi duorum foliorum, in qua dictum hoc legitur. At notum est universis omnia sancti Athanasii opera valde magna esse. Quid autem ad hoc respondebimus, quod beatum Cyrillum producant, citantem hoc dictum libro Adversus Theodorum, quasi profectum ab Athanasio? Nimirum dicimus, reapse quidem illud in beati Cyrilli Contra Theodorum invectivis legi: sed mendum esse priscum. Dioscorus enim, successor B. Cyrilli factus, cum ejus opera reperisset, forte non veritus est inserere nonnulla, quæ ipsi lubitum fuit. Neque vero conjecturis nos modo niti, quod B. Cyrillus illud contra Theodorum non produxerit, ex eo quoque manifestum est. Nam Theodoretus qui Theodorum defendebat, universas auctoritates refutans, quasque sanctus Cyrillus contra Theodorum de sanctis Patribus protulerat, nusquam hujus dicti meminit. At enim isti referunt, a Theodoro callide omissum; quod enim adversus eam auctoritatem oculis aspicere non posset, ut admodum planam et apertam, idcirco sponte ab ipso prætermisam. Respondemus, tantum abesse ut eam Theodoretus ibi positam præterire voluerit, ut cum B. ille Cyrillus alibi dixisset, unam naturam Dei sermonis incarnatam, siquidem scivisset Theodoretus id verbum quod apud Cyrillum exstat, ex sancto Anathasio citatum, nequaquam adeo temere dicturus fuerit: Quis tibi Patrum dixit unam naturam Dei sermonis incarnatam? Vicissim ingerunt, tam esse certum scivisse sic locutum Athanasium: ut etiam dixerit; quemadmodum Patres locuti sunt. Nos contra, quemque dicimus eniti, ut ostendat, a Patribus ea prolata, quæ ipse tradat, si non eisdem verbis, saltem vi verborum eadem. Hæc longiuscula licet et re sui hic afferre, ut videat eruditus lector, in quo quæstio hujusmodi sita olim fuerit. Et sane sunt quæ forte suadeant ea quæ superius ex Cyrillo attulimus, cum oratione Athanasii nomine subsequente adjecta Cyrilli epistolæ fuisse. Nam uti supra dicitur quæ afferuntur ex Athanasio De Incarnatione, ad unius vocis θεοτόκος usum comprobandum adducuntur in medium; unde fortasse videatur inutile fuisse afferre totum pene libellum, cum maxime sub initium duntaxat vox illa θεοτόκος, de qua

quæstio, compareat. Certe Cyrillus in epistola ad Acacium Berwensem, ubi de usu vocis Θεωτόκος apud Patres loquitur, Εὐρίσκω, ait, ἐν συγγραφαῖς καὶ τὸν τῆς ἀειδήμου μνήμης ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον πλείστακις αὐτὴν ὀνομάσαντα Θεωτόκον. Comperio namque celeberrimæ memoriæ episcopum Athanasium in scriptis suis sæpius illam Deiparam appellasse. Uno verbo complectens illa quæ bene multa exstant in operibus Athanasii testimonia. Quid causæ igitur est quod in epistola ad reginas, totum pene libellum De Incarnatione pro voce illa Θεωτόκος confirmanda asserat? namque prioribus lineis exceptis (ubi vox Θεωτόκος exstat) cætera nihil ad rem pertinent. Ad hæc autem libellus iste non exstat in collectionibus operum Athanasii. Et alienum a sancto doctore videtur dicere unam naturam incarnatam in Christo. Etenim confusionem naturarum respuit ubique Athanasius, qui proprietates semper naturarum conservavit, duas etiam voluntates distinctas cuique naturæ proprias ascribit sic lib. De Incarnatione, p. 709 : Δύο θελήματα δείκνυσσι, τὸ μὲν ἀνθρώπινον, ὅπερ ἐστὶ τῆς σαρκὸς, τὸ δὲ θεϊκόν, ὅπερ Θεοῦ. Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον διὰ τὴν ἀσθενείαν τῆς σαρκὸς παραιτεῖται τὸ πάθος· τὸ δὲ θεϊκόν αὐτοῦ πρόθυμον. Hoc est, duas voluntates ostendit (Scriptura), alteram humanam, quæ est carnis, alteram divinam, quæ Dei est. Siquidem humana ob infirmitatem carnis deprecatur passionem; divina autem ejus voluntas prompta est. Sin vero una natura post incarnationem dicatur, tollas oportet discrimen voluntatum. Ad hæc, contra Dimæritas sui avi hæreticos p. 741 negat corpus esse Deitatis consubstantialit, et pagina sequenti ait ἀσυγχύτῳ ἐνώσει· inconfusa unione Verbum cum propria carne unitum fuisse. Corporis autem et carnis nomine ut in præfatione generali primi tomī ostendebamus humanitatem persæpe intelligit. Ubi vero comprobatur in postremis suis contra Dimæritas libris carnem sive humanitatem non esse Verbo consubstantialit, quid aliud, quæso, indicaverit quam, non esse unam atque eandem Verbi atque humanitatis substantiam sive naturam; ita ut etiam ad differentiam naturarum indicandam p. 747 perfectum Deum et perfectum hominem vocet, p. 756 autem uno verbo utramque hæresin Nestorianam scilicet et Eutychianam proterit, dum ait loquens de conjunctione Verbi cum carne, Οὐκ ἐν διαίρεσει προσώπων, ἀλλ' ἐν ὑπάρξει θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· Non in divisione personarum, sed in existentia deitatis et humanitatis. Unam scilicet personam Christi duasque naturas esse pronuntiat p. 757, ubi vero contendit impium esse dicere divinam naturam esse passam, annon palam facit aliam esse in Christo naturam quæ passa sit? Adeoque commonstrat non unam in Christo naturam incarnatam, sed duas inter se distinctas, aliam quæ assumpsit, aliam quæ assumpta est. Etiam si porro antequam Ecclesiæ decretis definitum esset unam in Christo personam, duasque naturas prædicari oportere, potuisset Athanasius, vel si quis alius, dicere unam naturam incarnatam, intelligendo scilicet naturæ nomine personam; non arbitror tamen Athanasium eo usum fuisse loquendi genere; quoniam multis annis res illi cum Dimæritis fuit, quorum hæresi hæc favere videntur, et persæpe est eam sententiam in malam partem detorquere. Eam ob rem cum Leontio valde suspicor esse illud opusculum, Eutychionorum, aut aliorum hæreticorum commentum, Athanasii nomine publicatum. Non ausim vero dicere utrum in Cyrilli scriptis post ejus obitum adjecta fuerint, an vero ante Cyrillum libellus hujusmodi confectus sit et Athanasio ascriptus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

DE INCARNATIONE DEI VERBI.

Ὁμολογοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ αἰώνων ἀίδιως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν αἰώνων διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου γεννηθέντα κατὰ σάρκα, ὡς θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει λέγων : « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γεννώμενον ἐκ γυναικός. » Ὁμολογοῦμεν δὲ εἶναι τὸν αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα· υἱὸν δὲ ἀνθρώπου κατὰ σάρκα. Οὐ δύο φύσεις, τὸν ἓνα Υἱὸν,

1 Confitemur Filium Dei ante sæcula ab æterno ex Patre genitum, postremis vero sæculis ob nostram salutem ex Maria Virgine natum secundum carnem, quemadmodum divus Apostolus docet, inquit : « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, natum ex muliere. » Confitemur etiam, eundem esse Filium Dei et Deum secundum spiritum; hominis autem filium secundum carnem. Non duas naturas, Filium unum, unam

¹ Gal. iv, 4.

adorandam et unam non adorandam : sed unam naturam Dei Verbi incarnatam, et adorandam cum carne sua, adoratione una. Neque duos filios, alium Dei Filium, verum Deum et adorandum, alium ex Maria hominem, qui non adoretur, quique per gratiam, ut homines, Filius Dei factus sit; sed ex Deo, ut dixi, unum Filium Dei et Deum; eum ipsum et non alium natum ex Maria secundum carnem in novissimis diebus, quemadmodum angelus Deiparæ Mariæ dicenti : « Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? » ait, « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : ideoque quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei ». Qui igitur natus est ex Virgine Maria, Filius Dei natura et Deus verus, non gratia neque participatione, secundum carnem tantum, quam ex Maria habet, homo; secundum vero spiritum idem ille Filius Dei, et Deus verus : passus quidem passionibus nostris secundum carnem, ut scriptum est : « Christo passo pro nobis carne »; et et alibi : « Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum ». Impatibilis vero permanet et immutabilis secundum deitatem, uti dicitur a propheta : « Ego Deus, et non mutor ». Mortuus quidem mortem nostram, secundum carnem pro peccatis nostris, ut mortem auferret per suam ipsius mortem quam pro nobis sustinuit. Quemadmodum Apostolus ait : « Absorpta est mors in victoria : inferne, ubi stimulus tuus? » Et alibi : « Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas ». Immortalis autem, et mortis imperio liber permanet propter deitatem, utpote impassibilis Patris virtus, quemadmodum 2 ait Petrus : « Non enim poterat a morte retineri ». Qui ascendit in cœlos, sedetque a dextris Patris, secundum Verbi carnem a terra in cœlos exaltatam, prout a Davide dictum est : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis », quod ab ipso Domino et ab apostolis confirmatur : secundum deitatem vero, incomprehensibilis, omnem continens locum cum Patre æterno, ut paterna et ineffabilis virtus, ut Paulus docet : « Christus Dei virtus et Dei sapientia ». Venturus idem Filius Dei et Deus, ut promisit, judicare vivos et mortuos, ut ait Apostolus : « Qui judicat occulta tenebrarum, et manifestat occulta cordium, et laudem et vituperium pro merito cuique tribuit ». Si quis vero præter hæc ex sacris Scripturis docet, aliumque dicit esse Filium Dei, et alium ex Maria ortum, per gratiam, ut nos, adoptatum; ita ut duo sint filii, alter secundum naturam Filius Dei, alter secundum gratiam ex

Α μίαν προσκυνητήν, καὶ μίαν ἀπροσκυνητόν· ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σσαρκωμένην, μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μιᾷ προσκυνήσῃ καὶ προσκυνουμένῃ. Οὐδὲ δύο υἱοὺς, ἄλλον μὲν Υἱὸν Θεοῦ, ἀληθινὸν Θεὸν καὶ προσκυνούμενον· (1) ἄλλον δὲ ἐκ Μαρίας ἀνθρωπίνον, μὴ προσκυνούμενον, κατὰ χάριν Υἱὸν Θεοῦ γενόμενον, ὡς καὶ ἄνθρωποι· ἀλλὰ τὸν ἐκ Θεοῦ, ὡς ἔφη, ἓνα Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεόν· τὸν αὐτὸν καὶ οὐκ ἄλλον ἐκ Μαρίας γεγεννησθαι κατὰ σάρκα ἐπ' ἐχθρῶν τῶν ἡμερῶν· ὡς ὁ ἄγγελος τῇ Θεοτόκῃ Μαρίᾳ λεγούσῃ· (2) « Πῶς τοῦτο ἔσται, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » εἰρηκε· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. » Ὁ τοίνυν γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, Υἱὸς Θεοῦ φύσει, καὶ Θεὸς ἀληθινός, καὶ οὐ χάριτι, καὶ οὐ μετρουσίᾳ, κατὰ σάρκα μόνον, τὴν ἐκ Μαρίας, ἀνθρωπίνῃ· κατὰ δὲ πνεῦμα, ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεὸς (3) ἀληθινός· παθὼν μὲν τὰ ἡμέτερα πάθη κατὰ σάρκα, ὡς γέγραπται· « Χριστοῦ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· » καὶ πάλιν, « Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέλατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν· » ἀπαθὴς δὲ διαμείνας καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ τὴν θεότητα, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ προφήτου· « Ἐγὼ Θεὸς καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· » ἀποθανὼν μὲν τὸν ἡμέτερον θάνατον κατὰ σάρκα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα τὸν θάνατον ἀνέλῃ διὰ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θανάτου, κατὰ τὸν λέγοντα Ἀποστόλον· « Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος· τοῦ σου, ἔδη, τὸ κέντρον; » καὶ πάλιν· « Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς· » ἀθάνατος δὲ (4) καὶ ἀκράττος τῷ θανάτῳ διαμείνας διὰ τὴν θεότητα, ὡς ἀπαθὴς τοῦ Πατρὸς δύναμις, κατὰ τὸν λέγοντα Πέτρον· « Οὐ γὰρ ἦν, » (5) φησί, « δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου· » ἀνελθὼν εἰς οὐρανούς καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανούς ὑψουμένην σάρκα τοῦ Λόγου, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου βεβαιούμενον καὶ τῶν ἀποστόλων· κατὰ δὲ τὴν θεότητα ἀπεριληπτος, πάντα τόπον περιέχων μετὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ αἰδίου, ὡς πατρικὴ καὶ ἀρόρητος δύναμις, κατὰ τὸν διδάσκοντα Παῦλον· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. » Ἐρχόμενος ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεός, ὡς ἐπηγγελάτο, κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Τοῦ κρίνοντος τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανεροῦντος τὰ κρυπτὰ τῶν καρδιῶν, καὶ τὸν ἔπαινον καὶ τὴν μέμψιν κατ' ἄξιαν φέροντος ἐκάστην. » Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα ἐκ τῶν θείων Γραφῶν διδάσκει, ἕτερον λέγων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἕτερον τὸν ἐκ Μα-

¹ Luc. i, 34. ² ibid. 35. ³ I Petr. iv, 1. ⁴ Rom. viii, 32. ⁵ Malach. iii, 6. ⁶ I Cor. xv, 55. ⁷ ibid. 5. ⁸ Act. ii, 24. ⁹ Psal. cix, 1. ¹⁰ I Cor. i, 24. ¹¹ I Cor. iv, 5.

(1) Hunc locum ex Cyrillo restitimus, in editis antehac mutilum lacerumque.

(2) Sic Cyrill. Editi vero, Πῶς ἔσται μοι τοῦτο. Mox Cyrill. ἔλεγε Πνεῦμα.

(3) Ἀληθινός, deest apud Cyrillum. Mox, Cyrillus, ὡς περ γέγραπται.

(4) Ita Cyrillus. Hæc, καὶ ἀκράττος, deerant in editis.

(5) Φησὶ, deest apud Cyrillum. Ibidem, quæ sequuntur post, ὑπὸ τοῦ θανάτου, usque ad, Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα, non afferuntur a Cyrillo.

ρίας ἄνθρωπον (6), κατὰ χάριν υἱοποιηθέντα, ὡς ἡμεῖς· ὡς εἶναι δύο υἱοὺς, ἕνα κατὰ φύσιν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ ἕνα κατὰ χάριν τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον· ἢ εἰ τις τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν σάρκα ἄνωθεν λέγει, καὶ μὴ ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας· ἢ τραπείσαν τὴν θεότητα εἰς σάρκα, ἢ συγχυθεῖσαν, ἢ ἀλλοιωθεῖσαν· ἢ παθητὴν τοῦ Κυρίου (7) θεότητα· ἢ ἀπροσκύνητον τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν σάρκα, ὡς ἀνθρώπου, καὶ μὴ προσκυνητὴν, ὡς Κυρίου καὶ Θεοῦ σάρκα, τοῦτον ἀναθεματίζει· ἡ Καθολικὴ (8) Ἐκκλησία, πειθομένη τῷ ὁ παρὲλάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. »

¹² Galat. 1, 9.

(6) Ἄνθρωπον, deest apud Cyrillum. Paulo post, Cyrillus, ἕνα κατὰ φύσιν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ. etc.

(7) Sic Cyrillus. Editi vero, τοῦ Υἱοῦ. Paulo post,

A Maria homo : aut si quis Domini nostri carnem de super dicit esse, et non ex Virgine Maria : aut conversam deitatem in carnem, aut confusam, aut mutatam, aut passibilem Domini deitatem, aut non adorandam Domini nostri carnem, utpote hominis, nec adorandam, ut Domini et Dei carnem ; hunc anathemate damnat catholica Ecclesia, Apostolo obsequens dicenti : « Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod accepistis, anathema sit ¹². »

Ἀποστόλῳ λέγοντι· « Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ'

B σάρκα, deerat in editis, sed habetur apud Cyrillum, (8) Cyrillus, ἡ ἁγία Καθολικὴ. Infra idem, τῷ

θεῷ Ἀποστόλῳ.

IN SEQUEM LIBRUM ADMONITIO.

1. An hic liber sit Athanasii, necne, haud leves sane sunt dubitandi causæ ; nam præterquam quod a nemo, quod sciamus, ex veteribus laudatur, in antiquioribus Athanasii collectionibus manuscriptis non comparet. Ad hæc, Origenes haud semel ab Athanasio honorifice memoratus, hoc in libro exagitur. Attamen cum tota quæstio illa, ubi de Origene agitur, exstet etiam in Quæstionibus ad Antiochum, ex alterutro libro in alterum translata videtur, ex utro augurari nequimus. Styli certe genus satis affine libro De Incarnatione p. 696 primi tomi : variis quippe Scripturarum testimoniis probare nititur scriptor iste, quæcunque Patri conveniunt, ea ipsa Filio et Spiritui sancto competere. Ex his judicent eruditi utrum hoc opus sit Athanasio ascribendum ; nobis admodum dubia res est.

M. Cæterum, licet haud satis compertum sit quo tempore scriptus fuerit, opinamur tamen antiquum opus esse, et ante vulgatam Nestorii hæresim editum, quod nulla hic de Incarnatione moveatur quæstio, licet haud semel sese occasio obtulerit ; sed Anomæos solum et Pneumatomachos scriptor iste petere videatur. Quinque porro postremæ quæstiones, nempe quid sint Evangelia, quid angeli, quid homo, etc., alius fortasse scriptoris opus esse existimentur. Neque enim ad scopum hujusce pertinere videntur ; ex iis quædam, ut illic monetur, exstant in Quæst. ad Antiochum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Μαρτυρία (9) ἐκ τῆς Γραφῆς, τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας, ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον, καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν (10).

S. P. N. ATHANASII

Testimonia ex sacra Scriptura, de naturali communione similis essentiæ inter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, licet res intellectu difficillima sit : et quod unam habeant operationem.

1. Περὶ ἐλευθερίας.

Περὶ Πατρὸς ἀναμφίβολον. Περὶ Υἱοῦ, φωνὴ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐὰν μὴ ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, δοῦλοί ἐστε. » Περὶ τοῦ Πνεύματος διὰ Παύλου οὕτως

D

1. De libertate.

De Patre, minime dubium est. De Filio, vox ipsius Filii est : « Nisi vos Filius liberaverit, servi estis ¹³. » De Spiritu sancto, per Paulum ita loqui-

¹³ Joan. viii, 36.

(9) Basiliensis, Μαρτυρία.

(10) Hæc, πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον, καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν. desunt in edit. Paris. nec lecta sunt a

Nannio, sed in omnibus mss habentur. Vatican. et edit. Commel., δυσέφικτον.

tur : « Cum conversus fuerit ad Dominum, aufertur velamen. Dominus autem Spiritus est : ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas¹⁵. »

3. 2. De vivificatione.

Dicit Salvator : « Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificat, sic et Filius, quos vult, vivificat¹⁶. » De Spiritu sancto item ait : « Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam¹⁷. » Et Apostolus : « Littera occidit, Spiritus vivificat¹⁸. »

3. De ordinatione.

De Patre Paulus ait : « Posuit Deus in Ecclesia, primum, apostolos ; secundo, prophetas ; tertio, magistros¹⁹, » etc. De Filio, idem Apostolus dicit : « Qui descendit, ipse est, et qui ascendit supra cœlos, ut impletet omnia. Et ipse dedit hos quidem apostolos, illos prophetas, alios pastores et magistros²⁰. » De Spiritu, idem Apostolus accitit : « Meto presbyteros sic alloquitur : « Attendite vobis ipsis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, pascere Ecclesiam Dei²¹. »

4. De legislatione.

De Patre ait David : « Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, et legem tuam in medio ventris mei²². » De Filio autem Paulus : « Alter alterius onera portate, et sic adimplete legem Christi²³. » De Spiritu idem ipse : « Lex Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me²⁴. »

5. De dominatu.

David ait : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis²⁵. » Quod si obloquantur hæretici, dicentes illud ad Davidem pertinere, his Christi verbis coarguantur : « Quid dicitis de Christo? cujus filius est? dicunt ei, Davidis : » respondet Salvator : « Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum²⁶? » Rursus de Patre : « Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est²⁷. » De Filio autem ait : (17) « Dominus ex Sion clamabit, et ex cœlo dabit vocem suam, et concutietur cœlum et terra. Dominus autem parcat populo suo, et confortabit Dominus filios Israel. Et cognoscetis quod ego sim Dominus Deus vester, qui tabernaculum posui in Sion, in monte sancto²⁸. » Qui tabernaculum autem posuit, id est Filius, hæc ait : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion

λέγει· « Ὅταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ὃ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἔχει ἐλευθερίαν (11). »

2. Περὶ ζωοποιήσεως.

Λέγει ὁ Σωτὴρ· « Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει, ζωοποιεῖ· » καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος φησι· « Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιούν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. »

3. (12) Περὶ χειροτονίας.

Περὶ Πατρὸς Παῦλος λέγει· « Ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους· » καὶ τὰ ἐξῆς. Περὶ Υἱοῦ ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπὲρ ἅνω τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Περὶ Πνεύματος ὁ αὐτὸς μετακαλεῖται ἀπὸ τῆς Μιλήτου τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ λέγει αὐτοῖς· « Προσέχετε ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμένῳ (14), ἐν ᾧ ὑμεῖς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. »

4. Περὶ νομοθεσίας.

Περὶ Πατρὸς ὁ Δαυὶδ λέγει· « Τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημα σου, ὁ Θεός μου, ἐβουλήθην, καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. » Περὶ Υἱοῦ ὁ Παῦλος· « Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. » Περὶ Πνεύματος ὁ αὐτὸς· « Ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (15) ἡλευθέρωσέ με. »

5. Περὶ κυριότητος.

Ὁ Δαυὶδ λέγει· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. » Εἰ δὲ ἀντιλέγουσιν οἱ αἱρετικοὶ λέγοντες, ὅτι εἰς τὸν Δαυὶδ ἐκλαμβάνεται τοῦτο, ἐλέγχει αὐτοὺς τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεγόμενον· « Τί λέγετε περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος ἐστὶν υἱός; λέγουσιν· Τοῦ Δαυὶδ. » Ἀποκρίνεται ὁ Σωτὴρ· « Πῶς οὖν Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἅγιῳ Κύριον αὐτὸν καλεῖ; » πάλιν περὶ (16) τοῦ Πατρὸς· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι. » Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, λέγει· « Ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιών ἀνακράζεται, καὶ ἐξ οὐρανοῦ (17) δώσει τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ σεισθήσεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Ὁ δὲ Κύριος φείσεται τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύσει· Κύριως τοὺς υἱούς Ἰσραὴλ. Καὶ ἐπιγνώσῃ, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός ὑμῶν, ὁ κατασκηνώσας ἐν Σιών, ἐν ὄρει ἁγίῳ. » Ὁ δὲ κατασκηνώσας, ἦτοι ὁ Υἱὸς, λέγει· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς

¹⁵ II Cor. III, 16, 17. ¹⁶ Joan. V, 21. ¹⁷ Joan. VI, 64. ¹⁸ II Cor. III, 6. ¹⁹ I Cor. XII, 28. ²⁰ Ephes. IV, 10, 11. ²¹ Act. XX, 28. ²² Psal. XXXIX, 9. ²³ Galat. VI, 2. ²⁴ Rom. VIII, 2. ²⁵ Psal. CIX, 1. ²⁶ Matth. XXII, 42, 43. ²⁷ Deut. VI, 4. ²⁸ Joel III, 16.

(11) Τὸ δεῖν ἐν edit. Commel. et Vatican. Mox, ἔχει, δεῖν ἐν hisdem : sed leguntur hæc voces in Anglicano, Basil. et in Græco Scripturæ textu. Mox, Basiliensis, Anglican., Vaticanus, περὶ ζωοποιήσεως.

(12) Titulus, Περὶ χειροτονίας, deest in edit. Commel. et Vatican., sed est in Basil. et Anglic.

(13) Basiliensis, διδάσκει. Mox idem, ὑπεράνω, una voce.

(14) Sic omnes mss. et editi. In Act. apost. legitur, ποιμνίῳ.

(15) Ἰησοῦ ἀβὲς a Basil. et Anglic. Nec ab interprete lectum est.

(16) Περὶ deest in editis, sed legitur in Basiliensi, Anglicano et Vaticano.

(17) Hic Dominus, pro Filio intelligitur.

(17') Basiliensis, Anglic., καὶ ἐξ Ἱερουσαλὴμ.

ὅτι αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὄρων τὸ ἅγιον αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀπερὶ δὲ τοῦ Πνεύματος εἰπὼν, ὅτι «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, ὁ ὑποκαταβὰς λέγει· Καὶ Κύριος ἐκ δεξιῶν σου» τοῦ οὖν Υἱοῦ πάλιν ἐκ δεξιῶν τὸ Πνεῦμα.

6. Ὅτι ὁ Πατὴρ Κύριος (18) τὸν Υἱὸν καλεῖ, καὶ ὁ Ἀπόστολος τὸ Πνεῦμα καὶ Κύριον καὶ Θεὸν λέγει, ὡς καὶ τὸν Υἱόν.

Λέγει γὰρ οὕτως· «Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα· Ἐχέω ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ἔβλεψαι. Καὶ γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐχέω ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι, καὶ δώσω τέρατα ἐν τῇ οὐρανῷ ᾧ, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἶμα, καὶ πῦρ, καὶ ἀτμίδια καπνοῦ. Ὁ ἥλιος μεταστραφίσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἶμα, πρὶν ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου, τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσεται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; Ἀπερὶ δὲ τοῦ Πνεύματος, ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος λέγει· «Ἦνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα· ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι· Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· «Καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος· καὶ αὖθις· «Ὁ δὲ Κύριος κατευθύνει (19) ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ· ἄρα ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ πάλιν· «Τῷ δὲ ὁ Κύριος πλεονάσῃ (20) καὶ περισσεύῃ τῇ ἀγάπῃ τῇ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, καθάπερ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς, εἰς τὸ στηριξάμεν τὰς καρδίας ἀμέμπτως ἐν ἀγιοσύνῃ ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων (21) τῶν ἁγίων αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα ὁ Κύριος ὁ πλεονάζων καὶ περισσεύων τῇ ἀγάπῃ τῇ εἰς ἀλλήλους, καὶ στηρίζων τὰς καρδίας ἐν ἀγιοσύνῃ ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμά ἐστι. Τὰς οὖν τρεῖς κυριότητας εἰς μίαν κυριότητα συναγαγὼν, βεβαίως λέγων πρὸς Ἐφεσίους· «Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. Πάλιν τὸ Πνεῦμα Κύριος λέγεται σαφῶς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κριτῶν, ὅτε τὰς ἀριστείας (22) ὁ Σαμψὼν ἐποίησε, ἐπιστημαίνεται ἡ Γραφή, καὶ λέγει· «Καὶ Πνεῦμα Κυρίου ἦλθεν ἐπὶ Σαμψών, καὶ ἔλαθεν σιαγὸνα θου, καὶ ἀπέκτεινε χιλιούς· καὶ πάλιν· «Ἦλθε Πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Σαμψών, καὶ διεσπάραξε τὸν λέοντα, ὡς ἔριπον· καὶ πάλιν· «Ἦλθε Πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Σαμψών, καὶ ἐπῆρε τὴν πόρταν τῆς Γάζης, καὶ ἀνήγειγεν εἰς τὸ ὄρος (23).

A montem sanctum ejus³³, etc. De Spiritu autem sancto sic locutus : «Dixit Dominus Domino meo, inferius ait : Dominus a dextris tuis³⁴. » A dextris igitur Filii est Spiritus.

6. Quod et Pater vocet Filium, Dominum : et Apostolus Spiritum, Dominum ac Deum nominet, perinde atque Filium.

Ita enim dicit : «Et erit post hæc : Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filie vestre, et senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. Sed et super servos meos, et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt, et dabo prodigia in cælo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem et ignem, et vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et illustris. Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit³⁵. — Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo audient sine prædicante³⁶? De Spiritu porro idem Apostolus dicit : «Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen, Dominus autem Spiritus est³⁷. Idemque rursus : «Tanquam a Domini Spiritu³⁸. Atque iterum : «Dominus autem dirigat corda vestra, in charitate Dei, et in patientia Christi³⁹. » Spiritus igitur Dominus. Ac denuo : «Vos autem Dominus exuberare et abundare faciat charitatem vestram in invicem et in omnes, quemadmodum et nos in vobis, ad confirmanda corda vestra, irreprehensibiliter in sanctitate ante Deum Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi, cum omnibus sanctis ejus⁴⁰. » Hoc autem loco Dominus ille, qui exuberare facit et abundare charitatem in invicem, et qui confirmat corda in sanctitate coram Deo in adventu Domini nostri Jesu Christi, Spiritus est. Tres igitur dominationes in unam dominationem contrahens, id confirmat, ad Ephesios scribens : «Unus Dominus, una fides, unum baptisma⁴¹. Ille ipse rursus Spiritus liquido Dominus appellatur in libro Judicum, ubi de rebus a Samson fortiter gestis, hæc ait Scriptura : «Et Spiritus Domini venit in Samsonem, et accepit mandibulam asini, et interfecit mille⁴². » Rursumque : «Venit Spiritus Domini in Samsonem, et discerpit leonem, quasi hædum⁴³. Atque iterum : «Venit Spiritus Domini in Samsonem, et sustulit portam Gazæ, et asportavit in montem⁴⁴. » Et ubique pro-

³³ Psal. II, 6. ³⁴ Psal. CIX, 1. ³⁵ Joel II, 28-32. ³⁶ Rom. X, 14. ³⁷ II Cor. III, 16. ³⁸ II Cor. III, 18. ³⁹ II Thess. III, 5. ⁴⁰ I Thess. III, 12, 13. ⁴¹ Ephes. IV, 5. ⁴² Judic. XV, 14, 15. ⁴³ Judic. XIV, 6. ⁴⁴ Judic. XVI, 3.

(18) Κύριον, deest in Anglicano, nec a Nannio lectum est.

(19) Basilienensis, κατευθύνει. Vaticanus, κατευθύνει.

(20) Basil. πλεονάζει. Angl. et Vatican., πλεονάζει καὶ περισσεύει.

(21) In Angl. post, μετὰ πάντων, desunt quæ sequuntur usque ad Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(22) Anglicanus, ἀριστείας.

(23) Hic Scripturæ locus non ad verbum, sed ad sententiam adfertur.

greditur Spiritus Domini. Ubi autem abrasus est, postquam mysteria Dei Dalila aperuisset, ait Scriptura : « Et recessit a Samson Dominus ⁴¹. » Demonstratum itaque jam est, Spiritum esse Dominum : quod si Dominus, plane Deus est : « Scitote enim, inquit, quoniam Dominus ipse est Deus ⁴². » Et : « Quando ædificaverunt filii Gad altare ad Jordannem, et miserunt filii Israel ad eos, dicentes : Quare estis prævaricatores Dei facti? responderunt pro excusatione filii Ruben tribunis Israel, dicentes : Deus Deus est Dominus, et Deus Dominus ipse novit ⁴³, » etc. Alibi rursum Paulus : « Deus, qui dixit, ut ex tenebris lux illucesceret, qui illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Christi ⁴⁴. » Deus igitur, qui dixit, ut lux in tenebris illucesceret, Spiritus est. Ac iterum ipse : « Deus autem patientiæ et solatii det vobis idipsum sapere secundum Jesum Christum; ut unanimis uno ore, glorificemus Deum, et Patrem Domini nostri Jesu Christi ⁴⁵. » Quis igitur est Deus patientiæ et solatii, qui dat nobis idipsum sentire secundum Christum Jesum, ut unanimiter glorificemus Deum, ac Patrem Domini nostri Jesu Christi? prorsus ille est Spiritus sanctus. Et rursum : « Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, redarguitur ab omnibus : et ita occulta cordis illius manifesta fiunt : et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit ⁴⁶. » Deum ergo dixit, Spiritum sanctum, loquentem in illis. Ac iterum : « Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis ⁴⁷? » Quibus verbis declaravit nos esse templum Dei; ubi vero est templum, ibi et Deus, et in eo Spiritus habitat, ut in suo templo; ait enim : « An nescitis, quod corpora vestra templum sint Spiritus sancti, quem habetis a Deo? Glorificate igitur Deum habitantem in vobis ⁴⁸. » Quod si non glorificas habitantem in te ut Deum, factus es sanum idolorum; ait enim : « Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis ⁴⁹? Et alibi ait : « Hodie, si vocem ejus audieritis, ne obduretis corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me, et viderunt opera mea quadraginta annis ⁵⁰. » Hæc autem Spiritus sanctus proferre dicitur, namque ait Apostolus : « Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus, Hodie, si vocem ejus audieritis ⁵¹, » etc. Ergo Spiritum sanctum tentavit Israel, et probavit in deserto, et viderunt opera ejus, nempe miracula. In alioque psalmo, ait ille : « Et tentaverunt Deum in ina-

A Καὶ πάντα ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα Κυρίου. Ὅτε δὲ ἐξυρῆθη, τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἀναφάνας τῇ Δαλιδᾷ, λέγει· « Καὶ ἀπέστη ἀπὸ Σαμψὼν ὁ Κύριος. » Ὅστε οὖν πεφανέρωται, ὅτι τὸ Πνεῦμα Κύριος· εἰ δὲ Κύριος, πανταχοῦ (24) καὶ Θεός· Ἐγὼτε γάρ, » φησὶν, « ὅτι Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ Θεός. » Καὶ, « Ὅτε φιλοδόμησαν οἱ υἱοὶ Γὰδ θυσιαστήριον ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἀπέστειλαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πρὸς αὐτούς, λέγοντες· Διὰ τί ἀποστάται γεγόνατε τοῦ Θεοῦ; ἀπεκρίθησαν ἀπολογούμενοι υἱοὶ Ρουβὶμ (25) τοῖς χιλιάρχοις Ἰσραὴλ, λέγοντες· Ὁ Θεὸς ὁ Θεός ἐστὶ Κύριος· καὶ Θεὸς Κύριος αὐτὸς οἶδε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Παῦλος· Ὁ Θεός, ὁ εἰπὼν, ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἐλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. » B Ὁ οὖν Θεός, ὁ εἰπὼν, ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· Ὁ δὲ Θεός τῆς ὑπομονῆς· καὶ τῆς παρακλήσεως ὅμη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν· ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι (26) δοξάζωμεν τὸν Θεόν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τίς οὖν ἐστιν ὁ Θεός τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, ὁ διδοὺς ἡμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν δοξάζωμεν τὸν Θεόν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; πάντως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ πάλιν· Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἄπιστος, ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων· καὶ οὕτως τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται· καὶ οὕτως, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων, ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστὶν. C Θεὸν οὖν εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λαλοῦν ἐν αὐτοῖς. Καὶ πάλιν· Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Ἐδείξεν ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐσμεν· ὅπου δὲ ναὸς, ἐκεῖ Θεός· τὸ δὲ Πνεῦμα οἰκεῖ, ὡς ἐν ἰδίῳ ναφί. Φησὶ γάρ· Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνευμάτων ἐστί, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ (27); δοξάζετε οὖν τὸν Θεόν ἐνοικούντα ἐν ὑμῖν. Eἰ δὲ οὐ δοξάζετε τὸν ἐνοικούντα ἐν σοὶ ὡς Θεόν, ἐγένου ναὸς εἰδώλων. Λέγει γάρ· Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Ἐν τῇ φωνῇ αὐτοῦ ἀκούσθητε, μὴ σκληρόνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειράσαν με οἱ πατέρες ὑμῶν· ἐδοκίμασάν με, καὶ εἶδον (28) τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται εἰπεῖν ταῦτα· φησὶ γάρ ὁ Ἀπόστολος· Διὸ καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσθητε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀρα οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπειράσεν ὁ Ἰσραὴλ, καὶ ἐδοκίμασεν ἐν τῇ ἐρήμῳ· καὶ εἶδον τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἦτοι τὰ θαυμάσια. Ἐν ἄλλῳ δὲ

⁴¹ Judic. xvi, 20. ⁴² Psal. xcix, 5. ⁴³ Josue xxii, 40-22. ⁴⁴ II Cor. iv, 6. ⁴⁵ Rom. xv, 5, 6. ⁴⁶ I Cor. xiv, 24, 25. ⁴⁷ I Cor. iii, 16. ⁴⁸ I Cor. vi, 19. ⁴⁹ I Cor. iii, 16. ⁵⁰ Psal. xciv, 3-10. ⁵¹ Hebr. iii, 7.

(24) Forte, πάντως.

(25) Sic Anglice. In aliis et editis deest articulus. Mox, Ρουβὶμ. sic omnes manuscripti et editi pro, Ρουβὶμ.

(26) Ἐν ἑνὶ στόματι, æsunt hæc in Anglicano,

nec a Nannio lecta sunt.

(27) Ita Vaticanus, Basiliensis et Anglice. Editi, ἐπὶ Θεοῦ. Mox Basiliensis et Anglicanus, τὸν ἐνοικούντα.

(28) Basiliensis. εἶδωσαν. Anglice, ἵδωσαν.

ψαλμῶ λέγει· ὁ αὐτός· « Καὶ ἐπειράσαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνύδρῳ. » Ἀρα (29) οὖν ὁ Θεὸς, τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι. Καὶ ἀλλαχού, ὅτε ἀναλαμβάνετο ὁ Ἥλιος, ἦται ὁ Ἑλισσαῖος παρ' αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα γενέσθαι διπλοῦν. Ἐπηγγέλλετο οὖν ὁ Ἥλιος (30), ἐὰν ὦν αὐτὸν ἀναλαμβάνόμενον. Ἰδὼν οὖν, καὶ λαβὼν τὴν μηλωτὴν, ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην· καὶ πατάξαντος αὐτοῦ τῇ μηλωτῇ τὸν ποταμὸν, οὐχ ὑπέγκουσε τὸ ὕδωρ. Λέγει οὖν· (31) Ποῦ ὁ Θεὸς ἀφ' ὧ; Ἀφ' ὧ δὲ ἐρμηνεύεται ἄμφω, τουτέστι τὸ Πνεῦμα τὸ διπλοῦν. Ποῦ οὖν ὁ Θεὸς ἄμφω, ἀντὶ τοῦ, τὸ Πνεῦμα διπλοῦν. Καὶ πάλιν λέγει ὁ Σωτὴρ· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρυσσοῦσιν ὕδατος ζῶντος. » Ἐρμηνεύων δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς τί ἐστι, « ὕδατος ζῶντος, » ἐφη· « Τοῦτο δὲ εἶλεγε περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁ ἡμελλὼν λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Εἰ δὲ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν, ἄρα Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· λέγει γὰρ ὁ προφῆτης· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος· καὶ ὤρυξαν ἐαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ μὴ δυνησονται ὕδωρ συνέχειν. » Καὶ ὁ Δαυὶδ· « Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῇ φωτὶ σου ἐλόμεθα φῶς. » Ὅρξες ὅτι ὁ Πατὴρ πηγὴ ἐκλήθη, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὅτι τρεῖς εἰσι θεοὶ (32)· εἰς γὰρ Θεός, καὶ εἰς νόμος, νομοθέτης εἰς, καὶ εἰς Κύριος. Εἰς γὰρ Θεὸς ἐν τρισὶ προσώποις κηρύττεται· Καὶ πῶς, φησὶ, δύναται λέγεσθαι ὁ Πατὴρ Θεός, καὶ ὁ Υἱὸς Θεός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Θεός, καὶ οὐ τρεῖς εἰσι θεοί; ὅπου κοινὰ τὰ τῆς φύσεως, κοινὸν καὶ ὄνομα (33) τῆς ἀξίας· οἷον ὁ Θεὸς τὰ εἰς πλήθη διηρημένα ἀπὸ μιᾶς φύσεως ἐνὶ ὀνόματι καλεῖ· καὶ ὅτε ὀργίζεται τοῖς ἀνθρώποις, τὸν πάντα ἄνθρωπον τῇ ὀργῇ ὑποκείμενον ἓνα ἄνθρωπον καλεῖ· καὶ ὅτε διαλλάσσεται τῷ κόσμῳ, ὡς ἐνὶ ἀνθρώπῳ διαλλάσσεται· οἷον ἐπάγει κατακλυσμὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ λέγει ὁ Θεός· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, καὶ ἐξαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα. » Καίτοι οὐκ ἦν εἷς, ἀλλὰ μυριάδες ἄπειροι· ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τῆς φύσεως τὸν πάντα ἄνθρωπον ἓνα ἐκάλεσεν ἄνθρωπον διὰ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας. Καὶ πάλιν λέγει· Δαυὶδ· « Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ (34) αὐτοῦ, ἡ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν; Οὐχ ὅτι ἓνα ἄνθρωπον ἐσκεφάλατο· πᾶσαν γὰρ τὴν οἰκουμένην ἤγειρε. Ἐνὶ δὲ συντόμῳ χρησόμεθα λόγῳ διὰ Μωσέως εἰρημίνῳ· Ὅτε ἐξῆλθε Φαραὼ κατὰ τὴν θάλασσαν, καὶ ὑπέσχετο τῷ νόμῳ τῷ θεῷ (35) τὴν τιμωρίαν, πίπτων μετὰ μυρίων ἀρμά-

A quo? Est igitur Deus Spiritus sanctus. Et alio loco, cum assumeretur Elias, postulabat ab eo Eliseus, ut in se veniret geminus Spiritus: promisitque Elias, si modo se videret auferri. Cum igitur vidisset et accepisset melotem, accessit ad Jordanem, et cum melote fluvium percutisset, non obtemperavit aqua. Dicit igitur Eliseus: Ubi Deus affuit? quæ vox significat ambo, sive geminum Spiritum. Ubi igitur Deus affuit, pro eo quod est Spiritus geminus. Iterumque Saluator ait: Qui in me credit, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Exponens autem evangelista, quid hoc esset, aquæ vivæ, inquit: Hoc autem dixit de Spiritu sancto, quem accepturierant, credentes in eum. Quod si aqua viva est Spiritus sanctus, sane Deus est Spiritus sanctus: ait enim propheta: Me reliquerunt fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi cisternas dissipatas, quæ aquam continere non poterunt. Et David quoque: Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen. Vides Patrem fontem vocari: necnon Filium, itemque Spiritum sanctum. Non quod tres sint dii: unus enim Deus, una lex, unus legislator et unus Dominus. Namque unus Deus in tribus personis prædicatur. At qui fieri potest, inquires, ut et Pater dicatur Deus, et Filius, et Spiritus sanctus Deus, nec tamen tres deos esse? Ubi communis natura, ibi commune quoque est nomen dignitatis. Quomodo enim Deus ea, quæ ex una natura in multitudinem dividuntur, uno nomine appellat. Et cum irascitur hominibus, omnem hominem iræ subjectum suæ unum vocat hominem: et cum reconciliatur mundo, velut uni homini reconciliatur. Quare, cum diluvium ob peccata inducit, ait Deus: Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, et delebo hominem, quem feci. Atqui tum non unus erat homo, sed myriades infinitæ, æque tamen nomine naturæ omnes homines unum hominem appellavit, idque ob substantiæ communionem. David porro iterum dicit: Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Non quod unum hominem visitet, sed universum orbem in unum collegit. Jam vero, compendii causa, uno utemur Moysis dicto. Cum per mare exiret Pharaon, meritasque ex lege divina pœnas lueret, cadens cum infinitis curribus in mare, quo tempore multi homines una cum eo demersi sunt, multique item equi: Moyses tamen videns, in omnibus demersis

²⁹ Psal. cv. 44. ³⁰ IV Reg. ii. 9, 10. ³¹ ibid. 12-14. ³² Joan. vii. 38. ³³ ibid. 39. ³⁴ Jer. ii. 15. ³⁵ Psal. xxxv. 10. ³⁶ Genes. vi. 5. ³⁷ Psal. viii. 5.

(29) Basiliensis, Ἄρα.

(30) Basiliensis, Ἥλιος, cum tenui spiritu.

(31) Locus Hebraice sic habet, וְהָיָה הַיַּרְדֵּן נַחֲלָה לְהָיָה וְהָיָה הַיַּרְדֵּן נַחֲלָה לְהָיָה. Ubi est Deus Elias etiam ipse, vel, etiam nunc. Quasi diceret, cur non jam adest mihi, ut Elias aderat. Male igitur hic, ἀφ' ὧ pro ἀμφ'ω, positum dicitur, cum longe alia sit ejus significatio. Ibidem, editi, Πνεῦμα διπλοῦν. Manu-

scripti vero, τὸ Πνεῦμα τὸ διπλοῦν.

(32) Hæc, οὐχ ὅτι τρεῖς εἰσι θεοί, in Vaticano et in editis ad modum tituli jacent, sed in omnibus aliis manuscriptis consequenter ponuntur: atque ita restituenda fuisse patet ex contextu.

(33) Basiliensis et Anglicanus, καὶ τὸ ὄνομα.

(34) Anglicanus, μιμνήσκου.

(35) Τῷ θεῷ, deest in Anglic. Mox, ἐν deest in Basil.

eandem esse naturam, et de equis et de hominibus, A ita hæc ait : « Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum **6** et ascensorem dejecit in mare ⁶¹ : » tantum numerum equorum equum unum appellavit, ob communionem naturæ : et virorum multitudinem unum hominem nuncupavit : equum enim et ascensorem ait, ob naturæ societatem. Si igitur in hominibus, ubi ea quæ naturæ sunt confunduntur, ubi discrimen formæ, roboris, et consilii : nequaquam enim in illis par sententia, neque formæ, neque vires : dissimiles item linguæ sunt, unde etiam, *μέροτες*, id est divisæ vocis, homines dicuntur. Quin etiam ob naturæ communionem, totus terrarum orbis unus homo nuncupatus est. Ubi vero indivisa dignitas, unum regnum, una potentia, consilium, efficacia, Trinitatem distinguens a creatura ; ibi unum assero Deum. Sin autem, quod Deum, et Deum, et Deum dico, tres ideo deos constituo : et cum aio Dominum, et Dominum, et Dominum, tres dico Dominos : si ergo, Pater Dominus, Filius Dominus, Spiritus sanctus Dominus, quomodo tu, Apostole legislator veritatis, patronus religionis, Ephesiis clamasti dicens : « Unus Dominus, una fides, unum baptisma ⁶² » ? Unus Dominus secundum sanctificationem seraphinorum. Nam et illi clamabant : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus ⁶³ » . Quod si contentiosius agant hæretici, et dicant, alium esse dominatum Patris, alium Filii, miror, cur sustineant duobus dominis inservire, vox siquidem Domini est : « Nemo potest servire duobus dominis ⁶⁴ » . Si alius est dominatus Patris, alius Filii, et dividis potestatem, quomodo regno serves ? Non potest duabus una obtemperari potestatibus, nisi sint eadem dignitate. Nemo adoratur regem, et prefectum. Ubi enim par dignitas, par quoque adoratio. In pari dignitate non est pugna. Imparilitas pugnam excitat : æqualitas pacem tuetur. Non permittit tibi Christus dividere honorem, cum diceret : « Hæc est voluntas Patris mei, ut omnes honorent Filium, quemadmodum et Patrem ⁶⁵ » . Honora Patrem, ut honores Filium, vel potius honora Filium, ut honores Patrem. Contumeliam in Filium Deus suam putat ; Salvator enim ait : « Qui odit me, et Patrem meum odit. ⁶⁶ » Ne existiment hæretici, se gratificari Deo, eum majorem Filio pronuntiantes. Non recipit sibi Pater honorem, cum Filius ejus contumelia afficitur. Vide evidens earum rerum argumentum ex Veteri Scriptura. Amici Job, qui venerant ad consolationem ejus, increpabant eum, quasi temeraria loqueretur, et justificabant Deum, Job autem dicebat Deo : « Quis dabit judicem inter me et te, ut videam, quot sint ini-

των ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἦσαν πολλοὶ ἄνθρωποι οἱ
βυθισθέντες μετ' ἐκείνων, καὶ ἵπποι πολλοί· ὁ δὲ
Μωσῆς εἶδώς, ὅτι πάντων τῶν βυθισθέντων μία ἐστὶν
ἡ φύσις, καὶ περὶ τῶν ἵππων καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν
λέγει· « Ἀσώμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξα-
σαι· ἵππον καὶ ἀναβάτην ἐρρίψεν εἰς θάλασσαν· »
(36) τὰ πλήθη τῶν ἵππων ἐκάλεσεν ἵππον ἓνα διὰ τὴν
κοινωνίαν τῆς φύσεως, καὶ τὰ πλήθη τῶν ἀνδρῶν ἐκά-
λεσεν ἓνα ἄνθρωπον· ἵππον γὰρ καὶ ἀναβάτην εἶπε διὰ
τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. Εἰ οὖν ἐν τοῖς ἀνθρώποις,
ὅπου συγχέχεται τὰ τῆς φύσεως, ὅπου διάφορα τὰ τῆς
μορφῆς, καὶ δυνάμεις, καὶ βουλῆς· οὐ γὰρ ἐστὶν οὔτε
γνώμη ἴση, οὔτε μορφή, οὔτε ἰσχὺς· καὶ διάφοροι
ῥήματα· διὸ καὶ ἄνθρωποι μέροτες λέγονται (37)·
ἀλλὰ διὰ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως πᾶσα ἡ οἰκουμένη εἰς
B ἄνθρωπος ἐκλήθη. Ὅπου δὲ ἀμέριστος ἡ ἀξία, μία
βασιλεία, μία δύναμις, καὶ βουλή, καὶ ἐνέργεια, ἰδιό-
ζουσα τὴν Τριάδα ἀπὸ τῆς κτίσεως, ἓνα λέγω Θεόν.
Εἰ δὲ, διὰ τὸ λέγειν Θεόν, καὶ Θεόν, καὶ Θεόν, τρεῖς
λέγω θεούς· καὶ ἂν εἶπω Κύριον, καὶ Κύριον, καὶ
Κύριον, τρεῖς λέγω Κυρίου· εἰ τοίνυν ὁ Πατὴρ Κύ-
ριος, καὶ ὁ Υἱὸς Κύριος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Κύ-
ριος, πῶς σὺ, ὦ Ἀπόστολε, ὁ νομοθέτης τῆς ἀλη-
θείας, ὁ συνήγορος τῆς εὐσεβείας, Ἐφρασίως ἐδόξας
λέγων· « Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα ; »
Εἰς Κύριος κατὰ τὸν ἀγίασμὸν τῶν σεραφίμ· καὶ
γὰρ ἐκεῖνα ἐβόα, « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος. »
Εἰ δὲ φιλονεικοῦσιν οἱ αἰρετικοὶ, καὶ λέγουσιν, ὅτι
ἄλλη κυριότης τοῦ Πατρὸς, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, θαυμάζω,
πῶς ἀνέχονται δουλεῖν δυοὶ κυριοί· τοῦ γὰρ Κυ-
ρίου ἐστὶ φωνή, « Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυριοῖς δου-
λεῖν. » Εἰ ἄλλη κυριότης Πατρὸς, καὶ ἄλλη κυριό-
της Υἱοῦ, καὶ μερίζεις τὴν ἐξουσίαν, πῶς λατρεύεις
τῇ βασιλείᾳ ; Οὐ δύναται λατρευθῆναι δύο ἀξιώματα
κατὰ τὸ αὐτοῦ, ἢ ἂν μὴ ὁμότιμα ἦ. Οὐδεὶς προσκυνεῖ
βασιλεῖα καὶ ἀρχόντα· ὅπου γὰρ ὁμότιμος ἡ ἀξία, ὁμό-
τιμος καὶ ἡ προσκύνησις. Ἐν τῷ ἴσῳ ἀξιώματι οὐκ
ἐστὶ μάχη. Τὸ ἄνισον ἐγείρει τὴν μάχην· τὸ δὲ ἴσον
βραβεύει τὴν εἰρήνην. Οὐ συνεχώρησέ σοι ὁ Χριστὸς
μερίσαι τὴν τιμὴν, εἰπὼν· « Τοῦτό ἐστι τὸ θέλημα
τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς
τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Τίμα Πατέρα, ἵνα τιμήσῃς
Υἱόν· μέλλον δὲ τίμα Υἱόν, ἵνα τιμήσῃς Πατέρα.
Ἰδιοποιεῖται τοῦ Υἱοῦ τὴν ὕδριν ὁ Θεός· λέγει γὰρ
ὁ Σωτὴρ· « Ὁ ἐμὲ μισῶν καὶ τὸν Πατέρα μου μι-
σεῖ. » Μὴ νομίσωσιν αἰρετικοὶ, ὅτι τῷ Θεῷ χάρισον-
ται μείζονα αὐτὸν λέγοντες τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐδέ-
χεται τιμὴν τὴν εἰς αὐτὸν ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ
ὀδριζομένου. Καὶ βλέπει πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐναρ-
γῇ ἐκ τῆς παλαιᾶς Γραφῆς. Οἱ φίλοι τοῦ Ἰωῆ, οἱ
ἐλθόντες εἰς παραμυθίαν, ἐνεκάλουν αὐτῷ, ὡς φθεγ-

⁶¹ Exod. xv, 2. ⁶² Ephes. iv, 5. ⁶³ Isa. vi, 3.

⁶⁴ Matth. vi, 24. ⁶⁵ Joan. v, 23. ⁶⁶ Joan. xv, 23.

(36) Hæc ita restitimus ex Basiliensi et Vaticano. Nam in edit. Conam. mutila erant, et in Anglic., quem secutus est Nannius, quæ de hominibus dicuntur præposita sunt iis quæ de equo, contra Scripturæ seriem.

(37) Sic Vaticanus et editi. Basiliensis vero et Anglic., διὸ καὶ ἄνθρωποι λέγονται. Felckmanni secundus, διὸ καὶ ἄνθρωποι οὐ λέγονται, omissa voce, μέροτες, quæ tamen germana est.

γομένω τολημῶ, καὶ ἐδικαίουν τὸν Θεόν. Ὁ Ἰώβ ἔλεγε τῷ Θεῷ· « Τίς δώσει χρυσὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, ἵνα ἴδω πόσαι εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι μου, ὅτι οὕτως με ἔκρινας; » Οἱ φίλοι τοῦ Ἰώβ ἐδικαίωσαν τὸν Θεόν, καίτοιγε ἀγνωσμένης τῆς ὑποθέσεως· καὶ τὸν μὲν δίκαιον μᾶλλον κατέκριναν ὡς ἁμαρτήσαντα· τὸν δὲ Θεόν, ὡς δικαίως ἐπάγοντα, ἐπῆνεσαν· καὶ λέγουσι τῷ Ἰώβ· « Μεγάλως ἐλάλησας, ὑπερβαλλόντως (38) ἐτόλμησας, σὺ κατὰ τοῦ ἰκανοῦ λαλήσας· » καὶ, « Ὁ Θεὸς μὴ ταραττεῖ τὸ δίκαιόν. » Καὶ πάλιν λέγει ὁ φίλος αὐτοῦ· « Κατὰ τὰς ἁμαρτίας σου ἐπηγαγέ σοι. Εἰ δὲ μὴ πολλαὶ σου ἦσαν αἱ ἁμαρτίαι, οὐκ ἂν ἐμάστιξέ σε. » Καὶ ἐδόκουν τῷ Θεῷ συνηγορεῖν, τὸν δὲ δίκαιον κατακρίνειν· ἄρα (39) ὁ Θεὸς ἐδέξατο τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ λέγοντας παρὰ τὸ δίκαιον; Ἄρα ἐδέξατο τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίαν, καὶ ἡτίμασε τὸν δίκαιον; Οὐδαμῶς. Οὐκοῦν οὐ δέχεται τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν, ἀτιμαζομένου τοῦ Υἱοῦ. Ἴδωμεν δὲ τί λέγει τοῖς φίλοις τοῦ Ἰώβ· « Διὰ τί οὐκ ἐλαλήσατε ὀρθὰ περὶ τοῦ θεράποντός μου; » Εἰ οὖν τοὺς κατὰ τοῦ θεράποντος αὐτοῦ ὀρθὰ μὴ λέγοντας ἀποστέλει, τοὺς κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἀκονούντας (40) τὴν γλῶσσαν δέχεται; Οὐδαμῶς. Ἀπαραίτητος τοίνυν δίχη τοῖς βλασφημοῦσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀκούε γὰρ τί φησιν ὁ Σωτὴρ· « Πᾶσα βλασφημία ἀφεθήσεται· ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται. »

7. Ὅτι ἡ Τριάς ἀποστέλλει ἀποστόλους.

Περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει· « Ἐν γὰρ τῷ ὄρει Σιών, ἤξει ὁ εὐαγγελιζόμενος, καὶ οἱ εὐαγγελιζόμενοι, οὓς ὁ Κύριος προσκλήσεται. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα, ἐν μέσῳ λύκων. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγει· « Οἱ μὲν οὖν ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἦλθον εἰς Σαλεύκειαν. » Εἰ τοίνυν Θεοῦ τὸ προσκαλεῖσθαι, διὰ τί τὸ Πνεῦμα διὰ τῶν προφητῶν λέγει· « Τάδε λέγει Κύριος; » Καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα τοῖς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἁγίοις· « Ἀφορίσατε δὴ μοι (41) τὸν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκλήμαί αὐτούς; » Μάθε οὖν τὴν δύναμιν τῆς Τριάδος. Ὁ Πατὴρ νομοθετεῖ· ὁ Υἱὸς κελεύει· τὸ Πνεῦμα αὐθεντεῖ. Ἀκούε λέγοντος τοῦ Θεοῦ· « Εὐαγγελιζόμενοι ἤξουσιν, οὓς ὁ Κύριος προσκλήσεται. »

8. Ὅτι ἡ ἁγία Τριάς δέικνται καθῆσθαι ἐπὶ θρόνου ἐκτελοῦ.

Φησὶν ὁ Ἠσαῖας· « Εἶδον τὸν Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπυρμένου, καὶ τὰ σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς· Ἀνάγκη, ὅτι ὁ Πατὴρ (42) ὑπολαμβάνεται πρὸ πάντων. Εἶθ' ὑποκαταβάς λέγει· « Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου, λέγοντος· Τίνα ἀποστελῶ; καὶ τίς πο-

quitates meae: quoniam ita me judicasti? » Amici autem Job justificabant Deum, cum causas rerum ignotas haberent: justum virum, ut peccatis obnoxium, condemnabant, Deumque, ut juste has calamitates inferentem, collaudabant, atque ita respondend ad verba Job: « Magnifice locutus es, audacia sermonis tui eximia, adversus Deum verba fecisti⁶⁷. » Et: « Deus non confundet justitiam⁶⁸. » Rursum dicit amicus ejus: « Secundum peccata tua intulit tibi. Si non multa essent peccata tua, non te flagellasset⁶⁹. » Et putabant se Deo patrocinari, dum justum condemnarent: sed Deus numquid probavit eos, qui ita pro se praeter aequum verba facerent? Num hoc genus patrocinii gratum habuit, justumque dedecore affecit? Nequaquam. Non igitur admittit sibi honorem, qui cum indignitate Filii conjunctus sit. Videamus autem, quid dicat amicis Jobi: « Quare non recta locuti estis de servo meo⁷⁰? » Si igitur non recta de servo suo loquentes repudiat; an scilicet, qui contra unigenitum Filium suum linguas acuunt, recipiet? nequaquam.⁷¹ Indeprecabilis igitur poena blasphemantibus Spiritum sanctum. Audi enim quid Salvator dicat: « Omnis blasphemia remittetur, blasphemia autem in Spiritum sanctum non remittetur⁷². »

7. Quod Trinitas apostolos mittit.

De Patre dicit: « In montem Sion veniet annuntiator Evangelii, et Evangelii annuntiatores, quos advocavit Dominus⁷³. » De Filio: « Ecce mitto vos, quasi oves, in medio luporum⁷⁴. » De Spiritu in Actis dicit: « Et illi quidem missi a Spiritu sancto abierunt Seleuciam⁷⁵. » Si igitur Dei est vocare, cur Spiritus per prophetas ait: « Haec dicit Dominus? » aut cur Spiritus, iis qui Antiochiaerant, sanctis dixit: « Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus, ad quod vocavi eos⁷⁶? » Disce igitur potentiam Trinitatis. Pater legem condit, Filius jubet, Spiritus auctoritatem addit. Audi Deum haec loquentem: « Qui Evangelium annuntiant, venient, quos Dominus vocavit⁷⁷. »

8. Probatur sanctam Trinitatem sedere in throno excelso.

Dicit Isaias: « Vidi Dominum Sabaoth sedentem in throno excelso et sublimi, et seraphim ei in orbem circumstabant⁷⁸. » etc. Necesse est hic Patrem ante omnes intelligi. Deinde post pauca haec subjungit: « Et audiavi vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis proficietur ad populum

⁶⁷ Job xiii, 23. ⁶⁸ Job xv, 11. ⁶⁹ Job xi, 6. ⁷⁰ Job xxii, 5. ⁷¹ Job xlii, 7. ⁷² Matth. xii, 31. ⁷³ Joel ii, 32. ⁷⁴ Matth. x, 16. ⁷⁵ Act. xiii, 4. ⁷⁶ ibid. 2. ⁷⁷ Joel ii, 32. ⁷⁸ Isa. vi, 1, 2.

⁷⁹ Job xxii, 5. ⁸⁰ Job xlii, 7. ⁸¹ Matth. xii, 31. ⁸² ibid. 2. ⁸³ Joel ii, 32. ⁸⁴ Isa. vi, 1, 2.

(38) Basiliensis, ὑπερβαλλόντως. Mox, κατὰ τοῦ ἰκανοῦ, id est adversus Deum. Vide Graecum Scripturae text. Ruth. i, 20; Job xxxi, 2; Ezech., i, 24. (39) Basiliensis et Anglic., ἄρα, et sic paulo post. (40) Basiliensis, ἀκονούντας. Mox Basiliensis et

Anglic., ἡ δίχη. In edit. Commel. ibid. τοῦτον δεest. (41) Sic omnes mss. et edit. Paris. Edit. Commel. δέ μοι. (42) Basiliensis et Anglicanus, ὅτι καὶ Πατὴρ.

istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit mihi: Yade ad populum istum, et dic ei: Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non cernetis. Incrassatum est enim cor populi hujus⁷⁹, etc. Joannes vero ad Filium eadem illa refert, cujus hæc verba sunt: « Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non crediderunt in illum, ut sermo Isaie prophetæ impleteretur quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Hæc autem dixit Isaïas, cum vidit gloriam ejus⁸⁰. » De Spiritu autem Paulus cum Judæis, qui Romæ erant, disceptans, ita locutus est: « Benedixit Spiritus sanctus per Isaïam prophetam: Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non cernetis⁸¹, » etc.

9. Quod Spiritus sedeat.

Ex libro Mosis, non solum sedere, sed et assidere Patri, et Filio, Spiritum sanctum demonstratur. Sed id petamus ex idonea historia: proporo autem ad Abrahamum: « Apparuit Deus Abraham, et ecce tres viri, quos hospitio excepit sub quercu, qui surrexerunt et respexerunt versus Sodomam⁸². » Jam illud verbum, « surrexerunt, » indicat sessionem præcessisse. Dic mihi igitur, in mensa tres isti sederunt, annon? Sederunt, ait: Ergo sedere, idem est atque una considerare. In Daniele, cum Susanna ad mortem abduceretur, ait Scriptura: « Suscitavit Deus Spiritum sanctum pueruli, cui nomen Daniel⁸³. » Vox igitur illa, « suscitavit, » de stante non intelligitur, sed de sedente aut dormiente: quemadmodum et in Psalmo: « Excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino⁸⁴. » Et: « Excitatus est Dominus ex nubibus suis sanctis⁸⁵. » Aliam quoque afferam historiam de Patre Domini, ad Joannem dicente: « Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum⁸⁶. » Dominus ait: « Sin autem Pater, qui in me manet, ipse facit opera⁸⁷. » Dic igitur juxta hæc testimonia, Pater et Spiritus manent in Filio, annon? Manent, inquires. Si itaque in Filio manent Pater et Spiritus, necesse prorsus est, Filio sedente, ipsos quoque una sedere qui cum illo manent: ut ergo sedet ipse, ita una sedent illi. Si igitur hæc est historia de Abraham et Lot, et in Actis apostolorum scriptum est: « Et sedit supra singulos eorum Spiritus sanctus⁸⁸, » ut et in Psalmo dicitur: « Qui sedes super cherubim⁸⁹, » Filio certe scimus exi-

A ρεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τούτων; Καὶ εἶπα (43)· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλὸν με. Καὶ εἶπέ μοι· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τούτων. καὶ εἰπὲ αὐτῷ· Ἀκοῇ ἀκούσῃτε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψῃτε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ὀφθαλμοῦν αὐτῶν ἐκλάμψανται, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε· λέγει γὰρ· « Τὰ αὐτὰ δὲ αὐτοῦ σημεῖα ποιηκώτος ἐμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, ἵνα ὁ λόγος Ἰσραὴλ τοῦ προφήτου πληρωθῇ, ὃν εἶπε· « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη; Ταῦτα δὲ εἶπεν Ἰσραὴλ, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὁ Παῦλος διαλεγόμενος τοῖς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίοις, εἶπε· « Καλῶς εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Ἰσραὴλ τοῦ προφήτου· ἀκοῇ ἀκούσῃτε (44), καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψῃτε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

9. Περὶ τοῦ καθῆσθαι τὸ Πνεῦμα.

Ex tñs βίβλου Μωσέως οὐ μόνον καθήμενον, ἀλλὰ καὶ συγκαθήμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ δείκνυνται. Ἐκ τῆς οὖν πρεπούσης ἱστορίας. Ὁρμημαί (43) δὲ ἐπὶ Ἀβραάμ· « Ὁρθε ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς, οὓς καὶ ἐξένισεν ὑπὸ τὴν ὄρν, οἱ ἐξανέστησαν, ἐπιβλέψαντες ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων. » Τὸ δὲ, « ἐξανέστησαν, » καθισάντων ἐστὶ σημασία. Εἰπέ οὖν, ἐπὶ τῆς τραπέζης οἱ τρεῖς ἐκάθισαν, ἢ οὐ; Φησὶν, Ἐκάθισαν. Τὸ οὖν καθῆσθαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκαθῆσθαι ἐστίν. Ἐν δὲ τῷ Δανιήλ, Σωσάννης ἀπαγομένης θανατωθῆναι, λέγει ἡ Γραφή· « Ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παιδαρίου, ὃ ὄνομα Δανιήλ. » Ἡ οὖν ἐξεγέρσεως ὁ φωνὴ οὐκ ἐπὶ ἐστῶτος λαμβάνεται, ἀλλ' ἐπὶ καθημένου ἢ κοιμωμένου· ὥς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγει· « Ἐξηγέρθη (46) ὡς ὁ ὑπνῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς καὶ κεκραυπαλῶς ἐξ οἴνου· » καὶ τὸ, « Ἐξηγέρθη Κύριος ἐκ νεφελῶν ἁγίων αὐτοῦ. » Καὶ ἄλλης ἱστορίας μνημονεύου τοῦ Πατρὸς τοῦ Κυρίου, πρὸς τὸν Ἰωάννην λέγοντος· « Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν· » Ὁ Κύριος εἶπεν· « Εἰ καὶ ὁ Πατὴρ (47), ὁ μένων ἐν ἐμοί, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. » Εἰπέ οὖν κατὰ τὰς μαρτυρίας, ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα μένουσιν ἐν τῷ Υἱῷ, ἢ οὐ; Φησὶ, Μένουσιν. Οἱ οὖν ἐν τῷ Υἱῷ μένοντες, ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα, τοῦ Υἱοῦ καθισαντος, ἀνάγκη πᾶσα συγκαθῆσθαι αὐτῷ καὶ οἱ μένοντες ἐν αὐτῷ· ὡς οὖν καθῆσθαι, καὶ συγκαθῆναι. Εἰ οὖν αὕτη ἐστὶν ἱστορία ἐπὶ Ἀβραάμ (48) καὶ Λὼτ, καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται· « Καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἑνα ἕκαστον αὐτῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγει· « Ὁ καθήμενος ἐπὶ χειροῦ· » τῷ

⁷⁹ Isa. vi, 8-10. ⁸⁰ Joan. xii, 37-41. ⁸¹ Act. xxviii, 25, 26. ⁸² Genes. xviii, 1, 9, 22. ⁸³ Dan. xiii, 45. ⁸⁴ Psal. lxxviii, 65. ⁸⁵ Zech. ii, 13. ⁸⁶ Joan. i, 35. ⁸⁷ Joan. xiv, 10. ⁸⁸ Act. ii, 13. ⁸⁹ Psal. lxxix, 2.

(43) Hæc, καὶ εἶπα, usque ad, τὸν λαὸν τούτων inclusive, desunt in Basil., propter ὁμοιότῃτον. Mox idem, ἀκούσατε. Paulo post, Anglicanus et edit. Paris. βλέψετε, alii βλέψετε.

(44) Basiliensis, ἀκούσατε.

(45) Basiliensis, ὠρμηται. Ibidem hæc, Ὁρθε

ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, desunt in Anglicano.

(46) Basiliensis, ἐξηγέρθη.

(47) Basiliensis et Vaticanus, Εἰ δὲ ὁ.

(48) In Anglicano et Felck. i, Ἀβραάμ, cum tenui. In aliis cum denso, et sic semper.

μὲν Υἱὸν Ἰσμεν ἀφωρισμένην διαίταν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἰδιόζουσαν. Τῶν γοῦν (49) τριῶν καθισάντων ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὁῦλον οὖν ἐξ εὐωνύμων ἐκάθισε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· αὕτη γὰρ αὐτῷ ἀφωρισμένη διαίτα. Ὡς περ οὖν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν εἶπε· «Κάθου ἐκ δεξιῶν μου·» ἐκ δὲ τοῦ καθίσαι ἐκ δεξιῶν τὸν Υἱὸν ἔστιν ἐπινοῆσαι, ὅτι κατ' ἐπιτροπὴν εἶπε καὶ τῷ ἑαυτοῦ Πνεύματι, Κάθου ἐξ εὐωνύμων μου. Τοῦ δὲ καθήμενου ἡ προσηγορία ἀξιωματὸς ἐστὶ σημασία· ὁ γὰρ καθήμενος ἐμπερίγραφός ἐστιν, ἐν ᾧ καθήται τόπω. Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἀπερίγραφός ἐστι φύσει· περιγράφεσθαι δὲ δοκεῖ μετενσωματούμενος· οὐ γὰρ ἀνθρωπίζει ἡ Γραφή τὸν Θεόν· ἀλλ' ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς διαλέγεται, ἵνα τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐμφάνῃ (50) πράγματα ἐν τοῖς φύσει. Ὅτι δὲ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάντιον ψαλμῷ φησιν· «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου·» καὶ καθισάντων αὐτῶν, λέγει ἡ Γραφή πρὸς αὐτὸν (51) τὸν Χριστόν· «Ὡμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ·» καὶ, ὁ Κύριος ἐκ δεξιῶν σου·» ὁῦλον οὖν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκ δεξιῶν ἐστὶ

40. Ὅτι ἡ Τριάς ἤγειρε τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν σάρκα ἐκ νεκρῶν.

Περὶ Πατρὸς οὕτως λέγει· «Ὁ δὲ Θεός, καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἔγειρεῖ (52) διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Περὶ Υἱοῦ· «Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγειρῶ αὐτόν. Αὐτὸς δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. » Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος (53)· «Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐγείραν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν, οἷκεν ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. »

41. Ὅτι ἡ Τριάς ὅψ' ἑαυτῆς δοξάζεται.

Ὁ Υἱὸς δοξάζει τὸν Πατέρα· λέγει γάρ· «Ἐδόξασά σου τὸ ὄνομα ἐπὶ τῆς γῆς·» ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· «Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. » Ὅτι δεδοξάσται Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ Πατὴρ (54) παρὰ τοῦ Υἱοῦ, λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· «Πατέρ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάσῃ σε. » Τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν δοξάζει· λέγει γὰρ περὶ τοῦ Παρακλήτου· «Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα δοξάζει, λέγων· «Πᾶσα ἁμαρτία ἀφεθήσεται· ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται, » διὰ τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν κοινωνίας· καὶ ἐν τούτῳ, ὅτι οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. »

42. Περὶ δοξολογίας Πνεύματος ἁγίου.

«Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ

A miam sedem propriamque, nimirum ad dexteram Patris, attributam esse. Tribus igitur apud Abraham sedentibus, ad sinistram certe Spiritus sanctus sedebat : ea enim illi ascripta sedes est. Nam sicut ad Filium dixit : « Sede a dextris meis » : ex eo autem quod Filius sedet ad dexteram, intelligere licebit, quod per concessionem dixerit suo Spiritui : Sede a sinistris meis. Vocabulum autem sedentis, dignitatem significat : nam qui sedet, finibus ejus loci, in quo sedet, circumscribitur. Deus autem noster natura sua nullis finibus circumscribitur : verum circumscribi videtur, cum quæ corporalia sunt, ad eum transferuntur. Scriptura enim Deum nequaquam hominem facit, sed nostro more de eo loquitur, ut res, quæ supra nos sunt, sub istiusmodi natura manifestet. Quod autem in psalmo centesimo nono loquitur : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis » . Et sedentibus illis, ait Scriptura ad ipsum Christum : « Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec : » et, « Dominus a dextris tuis » : liquet igitur Spiritum sanctum a dextris esse.

40. Quod Trinitas a mortuis Christum secundum carnem excitaverit.

De Patre ita loquitur : « Deus autem et Dominum suscitavit et nos suscitabit per virtutem suam » . De Filio : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud. Ille autem dicebat de templo corporis sui » . De Spiritu autem : « Quod si Spiritus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis : qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per Spiritum ejus, habitantem in vobis » . »

41. Trinitatem a seipsa glorificari.

Filius glorificat Patrem, dicit enim : « Glorificavi nomen tuum in terra » : » et Pater Filio ait in Evangelio : « Et glorificavi, et iterum glorificabo » . Quod autem glorificatus sit Filius a Patre, et Pater a Filio, in Evangelio ait : « Pater, glorifica Filium tuum, ut et Filius tuus glorificet te » . Spiritus Filium glorificat : ait enim de Paracleto : « Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis » . Filius Spiritum glorificat, dicens : « Omne peccatum remittetur, sed blasphemia in Spiritum sanctum non remittetur » , ob ejus cum Patre et Filio communionem. Atque etiam « quia nemo dicere potest Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto » . »

42. De glorificatione sancti Spiritus.

« Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altis-

⁴⁰ Psal. cix, 4. ⁴¹ ibid. ⁴² ibid. 4, 5. ⁴³ I Cor. vi, 14. ⁴⁴ Joan. ii, 19, 21. ⁴⁵ Rom. viii, 44. ⁴⁶ Joan. xvii, 4. ⁴⁷ Joan. xii, 26. ⁴⁸ Joan. xvii, 4. ⁴⁹ Joan. xvi, 14. ⁵⁰ Matth. xii, 38. ⁵¹ I Cor. xii, 3.

(49) Vaticanus, οὖν. Mox Basiliensis, δηλονότι.

(50) Editio Commelin., ἐμφάνῃ. Mox Anglican., ἐν τοῖς. Quæ sequebantur in editis post δεξιῶν μου, scilicet, ἕως ὅν θῶ etc., desunt in Vaticano, Basiliensi et Anglicano.

(51) Αὐτόν deest in Basiliensi, Anglic. et Vaticano.

(52) Basiliensis et Anglicanus, ἐξεγείρει.

(53) Edit. Commel. et Vatican., περὶ Πνεύματος.

(54) Καὶ ὁ Πατὴρ, Anglicanus.

simo vota tua, et invoca me in die tribulationis tue, et eruiam te, et honorificabis me². » Spiritus ammirum est, qui dicit : « Eruiam te, et honorificabis me. » Id enim patet, quia ipse dixit : « Immola Deo. »

9 13. *Quod ubique adsit Trinitas. — De Patre.*

« Cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus³. »

14. *De Filio.*

« Qui ascendit, is est, qui descendit ad inferiores partes terræ, ut impleret omnia⁴. »

15. *De Spiritu.*

« Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in infernum, ades⁵. » Aliud : « Vos cognoscitis illum, et apud vos manet⁶. » Et Isaias : « Qui firmavit cœlum et terram, et dat statum populo, qui in ea est, et spiritum iis qui calcant illam⁷. » Et illud : « Spiritus Domini replevit orbem terrarum⁸. » Et : « Spiritus meus stat in medio vestrum⁹. » Vides, ut Spiritus ante Patrem ponatur?

16. *Quod nemo cognoscat Trinitatem.*

Dicit Salvator : « Pater sancte, mundus te non cognovit, ego autem novi te¹⁰. » De Filio in Evangelio : « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit¹¹. » De Spiritu : « Quem mundus non potest accipere, quoniam eum non agnoscit¹². »

17. *Quod in Veteri quoque Testamento Trinitas peculiariter suam operationem exhibuerit.*

« Sume, inquit, sanguinem initiationis, et impone sacerdotibus in summitate auriculæ dextræ, et in summitate pedis dextri, et in summitate dextræ manus¹³. » Et animadvertite caput populi tertio obsignatum, ad formam seraphim dicentium : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth¹⁴. » et ad formam lintei, quod Petro Joppæ apparuit e cœlo demissum, eo quod ter demissum sit¹⁵. Et cum Dominus imperavit Moysi, ut diceret Aaroni et filiis ejus : « Ita benedicetis filiis Israel, dicentes illis. Et imponent nomen meum filiis Israel, et ego Dominus benedicam illis. Benedicet tibi Dominus, et servabit te : ostendet faciem suam super te, et miserebitur tui. Attollat Dominus faciem suam super te, et det tibi pacem¹⁶. » Et in Novo Testamento itidem de Patre loquitur Paulus : « Deus autem est, qui operatur omnia in omnibus¹⁷. » De Filio quoque idem : « Sed omnia et in omnibus Christus¹⁸. » De Spiritu

« Υψίστην τὰς εὐχάς σου, καὶ ἐπικάλῃσαι με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου· καὶ ἐξελοῦμαι σε, καὶ δοξάσεις με. » Τὸ Πνεῦμα οὖν ἐστὶ (53), τὸ εἰπόν· « Ἐξελοῦμαι σε, καὶ δοξάσεις με. » Ἀπλὸν δὲ, αὐτὸ (56) γὰρ εἶπε, « Θύσον τῷ Θεῷ. »

13. *Ὅτι πάρεστι πάντῃ ἡ Τριάς. — Περὶ Πατρός.*

« Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος. »

14. *Περὶ Υἱοῦ.*

« Ὁ ἀναβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ καταβάς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. »

15. *Περὶ Πνεύματος.*

« Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· Ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾗδην, πάρεσι. » Ἄλλο (57)· « Ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸν, καὶ παρ' ὑμῶν μένει. » Καὶ ὁ Ἡσαίας· « Ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ, τῷ ἐπ' αὐτῆς, ἣ καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν· » καὶ, « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην· » καὶ, « Πνεῦμά μου ἐστῆκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. » Ὅρξ πῶς τὸ Πνεῦμα προτάσσεται τοῦ Πατρός;

16. *Ὅτι οὐδεὶς γινώσκει τὴν Τριάδα.*

Λέγει ὁ Σωτὴρ· « Πάτερ ἄγιε, κόσμος σε οὐκ ἔγνω· ἐγὼ δὲ σε ἔγνω. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. » Περὶ τοῦ Πνεύματος· « Ὁ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ γινώσκει αὐτό. »

17. *Ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἡ Τριάς τὴν ἐνέργειαν τὴν ἰδίαν (58) ἐνδείκνυται.*

« Ἀδελφὲ, » φησὶ, « τὸ αἷμα τῆς τελευτήσεως, καὶ ἐπίθεος ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς, ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὠτός τοῦ δεξιοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ποδὸς τοῦ δεξιοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς. » Καὶ βλέπει τὴν κεφαλὴν τοῦ λαοῦ τρίτον σφραγισμένην, κατὰ τὸν τύπον τῶν Σεραφίμ τῶν λεγόντων· « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ· » καὶ κατὰ τὸν τύπον τῆς συνδόξης, τῆς φανεῖσης Πέτρῳ ἐν Ἰόππῃ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ χαλασθείσης, διὰ τὸ τρίτον χαλασθῆναι. Καὶ ὅτε ὁ Θεὸς εἶπε τῷ Μωσέϊ εἰπεῖν Ἀαρὼν καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, λέγων· « Οὕτως εὐλογήσετε (59) τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, λέγοντες αὐτοῖς· Καὶ ἐπιθήσουσι τὸ θνομά μου ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ Κύριος· εὐλογήσω αὐτούς. Εὐλογήσει σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε· ἐπιφανεῖ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ ἐλάσει σε· Ἐπάρῃ Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ δώῃ σοι εἰρήνην. » Καὶ ἐν τῇ Νέᾳ ὁμοίως περὶ Πατρὸς ὁ Παῦλος· « Ὁ δὲ Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ ὁ αὐτός· « Ἀλλὰ πάντα

¹ Psal. XLIX, 14, 15. ² Jer. XXIII, 24. ³ Ephes. IV, 10. ⁴ Psal. CXXXVIII, 7, 8. ⁵ Joan. XIV, 7. ⁶ Isa. XLII, 5. ⁷ Sap. I, 7. ⁸ Agg. II, 6. ⁹ Joan. XVII, 25. ¹⁰ Joan. I, 10. ¹¹ Joan. XIV, 17. ¹² Exod. XXIX, 20. ¹³ Isa. VI, 3. ¹⁴ Act. X, 5, 10. ¹⁵ Num. VI, 22-26. ¹⁶ I Cor. XII, 6. ¹⁷ Coloss III, 11.

(53) Hæc, τὸ Πνεῦμα οὖν ἐστὶ, etc., usque ad δὴ λὼν δὲ, decerant in edit. Commel. et in quibusdam mss., sed leguntur in Vatic. et in Basil.

(56) Sic Vaticanus et Anglic. Cæteri vero, αὐτός.

(57) Ἄλλο abest ab Anglicano.

(58) Sic Vatic. et Anglic. Cæteri et editi, οὐκ εἶπεν.

(59) Edit. Commel., εὐλογήσῃτε. Vaticanus, Anglic., Basil. et edit. Paris., εὐλόγησάτε.

καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. » Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος : « Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. »

18. Ὅτι ἡ Τριάς παρακαλεῖ. Παράκλητος γὰρ διὰ τὸ παρακαλεῖν καὶ σώζειν λέγεται, ὡς Θεὸς καὶ Σωτὴρ.

Περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Παῦλος λέγει : « Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. » Καὶ ὁ Ἡσαίας πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ : « Παρακαλεῖ σε ὁ ὀνομάτας σε. » Παρακαλεῖ ὁ Υἱός· ὡς ἔλεγε : « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἵνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας. » Ἰωάννης ἐν τῇ Ἐπιστολῇ : « Ἐάν τις ἀμάρτη, ἔχομεν Παράκλητον πρὸς τὸν Πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον, καὶ αὐτὸς ἐστὶν Ἰλασμός περὶ ἁμαρτιῶν (60) ἡμῶν. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητάς : « Ἐάν ἀγαπήτε με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσατε. Κἀγὼ ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου· καὶ παρακαλέσω αὐτόν· καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

19. Περὶ τῆς Τριάδος.

« Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· (ἰσχύον λέγει τὸν Υἱόν· ἰσχύς δὲ δύναμις ἐστὶ· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία·) καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν ἀριθμὸς, » τούτεστι τοῦ Πνεύματος· ὡς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ : « Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως· » καὶ πάλιν· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· » καὶ πάλιν· « Εὐλογήσῃ ὑμᾶς (61) ὁ Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν· εὐλογήσῃ ὑμᾶς ὁ Θεός. »

20. Ὅτι τὸ Πνεῦμα ποτὲ ἡ Γραφὴ τοῦ Πατρὸς καλεῖ, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ· ποτὲ (62) καθ' ἑαυτὸ αὐτὸ ὀνομάζει· οὐ γὰρ ἐν συγχύσει, ἀλλ' ἀδιαίρετως κηρύσσεται.

Περὶ Πατρὸς : « Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (63). » Καὶ πάλιν· « Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Περὶ Υἱοῦ : « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός· τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κράζον, Ἀββᾶ ὁ Πατὴρ. » Καὶ πάλιν· « Ὁς Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ἔλεγε : « Μὴ μεριμνήσητε, τί, ἢ πῶς λαλήσετε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς μου, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Περὶ Πνεύματος : « Διήλθον δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν, καλωθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ λαλῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ἐλθόντες δὲ κατὰ τὴν

A sancto : « Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult. »

18. Quod Trinitas consoletur : Paracletus enim ab adhortando, consolando et servando dicitur, ut Deus et Salvator.

De Patre Paulus ait : « Pro Christo legatione fungimur, ut Deo exhortante per nos. » Et Isaias ad Jerusalem : « Consolatur te, qui nominavit te (59). » Consolatur et Filius, quemadmodum dixit : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ; ut evangelizarem pauperibus misit me, ut consolarem omnes lugentes. » Joannes in Epistola : « Si quis peccaverit, habemus Paracletum apud Patrem Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris. » De Spiritu Salvator ad discipulos suos inquit : « Si diligitis me, præcepta mea servate. » Et : « Ego ascendo ad Patrem, et rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet vobis, Spiritum veritatis. »

19. De Trinitate.

« Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus, (Virtutem appellat Filium, virtus autem potentia est : « Christus enim Dei potentia, et Dei sapientia est. ») et sapientiae ejus non est numerus. » id est, Spiritus, ut Salvator dicit : « Ecce do vobis Spiritum sapientiae, et intellectus. » Et alibi : « Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum. » Atque iterum : « Benedicat vobis Deus, Deus vester, benedicat vobis Deus. »

20. Quod Scriptura Spiritum. aliquando Patris, aliquando Filii, aliquando absolute Spiritum vocet ; non enim confuse, sed indivisibiliter prædicatur.

De Patre : « Nos autem non accepimus spiritum mundi, sed Spiritum Dei. » Rursus : « Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. » De Filio : « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem : Abba Pater. » Rursus : « Qui Spiritum Christi non habet, non est ejus. » De Spiritu Filii dixit : « Ne solliciti sitis, quid aut quomodo loquamini : dabitur enim vobis, in illa hora quid loquamini : non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis. » De Spiritu : « Peragraverunt autem Phrygiam et Galatiae regionem, prohibiti a Spiritu sancto loqui Verbum Dei in Asia. Cum venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam, et non permisit

⁵⁹ I Cor. xii, 11. ⁶⁰ II Cor. v, 20. ⁶¹ Isa. lxi, 1, 3. ⁶² I Joan. ii, 1, 2. ⁶³ Joan. xiv, 13. ⁶⁴ ibid. 16, 17. ⁶⁵ I Cor. i, 24. ⁶⁶ Psal. cxlvi, 5. ⁶⁷ Joan. xvi, 13; Isa. xi, 2. ⁶⁸ Psal. xxxii, 6. ⁶⁹ Psal. lxxvi, 6. ⁷⁰ I Cor. ii, 12. ⁷¹ Rom. viii, 9. ⁷² Galat. iv, 6. ⁷³ Rom. viii, 9. ⁷⁴ Matth. x, 19, 20.

(59*) Hic locus est apud Baruch. iv, 50.

(60) Hæc, περὶ ἁμαρτιῶν, desunt in editione Commelin., sed habentur in Vaticano, Basiliensi, Anglic. et edit. Parisiensi.

(61) Edit. Commel. sola, ἡμῶν, male.

(62) Ποτὲ deest in Anglic. Ibid. Anglic. et Vatican., οὐκ ἐν συγχύσει, ἀλλ' ἀδιαίρετως κηρύσσόμενον.

(63) Edit. Commel., ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ. Vaticanus, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ τοῦ Θεοῦ. Reliqui, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

eos Spiritus Jesu ²⁶. » De Spiritu : « Nolite contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis ²⁷. » Dicunt hæretici, secundum ordinem et annumerationem consistere deitatem. Respondebimus scriptum esse : « Primus homo, de terra terrenus ; secundus homo, de celo cœlestis ²⁸. » Et rursum : « Primum dicit animale, postea spiritualem ²⁹. » Si igitur primo in numeratione subjicitur secundus, qui autem subjicitur, eo cui subjicitur in numerandi ratione, vilior est : vilior erit secundum vestram sententiam animalis spiritualis, et terrestri homine homo cœlestis. Aliud (argumentum) : Nullus ignorat Scripturam nominare Deum Abraham, Deum Isaac, et Deum Jacob. Aliud : Contra eos qui tertio loco Spiritum sanctum constituunt. Adversatur autem illis in Veteri Testamento ubi loquitur (cum in Babylone exterminatus fuisset populus) his verbis : « Et recordabor testamenti mei cum Jacob, et testamenti mei cum Isaac, et testamenti mei cum Abraham ³⁰. » Aliud : « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus ; et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus ; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus ³¹. » Aliud : « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam ³² ?

21. Quod Filius ante Patrem ponatur.

Ait Salvator : « Ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus ³³. » Aliud : « Ego et Pater unum sumus ³⁴. » Rursum Apostolus : « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus, cum omnibus vobis ³⁵. »

11 22. Adversus eos qui discrimen ponunt inter, ex quo, et, per quem ; et illud, ex quo, Patri, illud, per quem, Filio ut minus attribuunt.

Invenimus contra in Scripturis, etiam de Patre dici, « per quem : » et de Filio, « ex quo, » et de Spiritu similiter. De Patre Apostolus ait : « Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus ³⁶. » Aliud : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei ³⁷. » Rursus : « Itaque jam non es servus, sed filius, quod si filius, et hæres per Deum ³⁸. » Et illud : « Quemadmodum resurrexit Christus, per gloriam Patris ³⁹. » Rursum cum genuisset Eva Cain, dixit : « Possedi hominem per Deum ⁴⁰. » Iterumque Josepho in carcere nonne per Deum data est manifestatio ⁴¹ ? De Filio ex pro-

A Μυσίαν (64), ἐπειρῶντο εἰς τὴν Βιβυλίαν πορευθῆναι, καὶ οὐκ εἴσεν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα Ἰησοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος : « Μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε. » Λέγουσιν οἱ αἰρετικοὶ κατὰ τάξιν καὶ ὑπαριθμῶσιν ἐστάναι τὴν θεότητα. Ἐροῦμεν, ὅτι γέγραπται : « Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός » ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ ὁ ἐπουράνιος. » Καὶ πάλιν : « Πρῶτόν φησι τὸ ψυχικόν, εἶτα τὸ πνευματικόν. » Εἰ τοίνυν τῷ πρώτῳ ὑπαριθμεῖται τὸ δεύτερον, τὸ δὲ ὑπαριθμούμενον ἀτιμότερόν ἐστι τοῦ πρὸς δ ἔχει τὴν ὑπαριθμῶσιν ἀτιμότερος καθ' ὅμας τοῦ ψυχικοῦ ὁ πνευματικός, καὶ τοῦ χοϊκοῦ ὁ ἐπουράνιος. Ἄλλο : Οὐδεὶς ἄγνοεῖ, ὅτι Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ Θεὸν Ἰσαάκ, καὶ Θεὸν Ἰακώβ, καλεῖ ἡ Γραφή. Ἄλλο : Διὰ τοὺς τρίτῳ τόπῳ τάσσοντας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. B Ἄντιστρέφει αὐτοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, καὶ λέγει (ὅτε ἐν Βαβυλῶνι ἐξώριστο (65) ὁ λαὸς), οὕτως λέγει : « Καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἰσαάκ, καὶ τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἀβραάμ. » Ἄλλο : Διαίρεσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ διαίρεσεις (66) διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος καὶ διαίρεσις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Καὶ ἄλλο : « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνευμάτός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω ; »

21. Ὅτι προτάσσεται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός

Λέγει ὁ Σωτὴρ : « Εἴγω καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Ἄλλο : « Εἴγω καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσθην. » Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος : « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ (67), καὶ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. »

22. Πρὸς τοὺς λέγοντας τὸ, ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, διαφέρειν, καὶ διδόντας τὸ μὲν, ἐξ οὗ, τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ, δι' οὗ, τῷ Υἱῷ, ὡς ἑλάττω.

Εὐρίσχομεν δὲ ἐκ τῶν Γραφῶν, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λέγεται τὸ, « δι' οὗ, » καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ, « ἐξ οὗ, » καὶ (68) ἐπὶ Πνεύματος ὁμοίως. Περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Ἀπόστολος λέγει : « Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Ἄλλο : « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ. » καὶ πάλιν : « Ὅστε οὐκέτι εἰ δοῦλος, ἀλλ' υἱός : εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ. » Καὶ τὸ, D « Ὅσπερ ἠγέρθη Χριστὸς διὰ (69) τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς. » Καὶ πάλιν, ὅτε ἐγεννήθη Κάιν, Εὐα εἰρήχαι : « Ἐκτεθνήσκον ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πάλιν τῷ Ἰωσήφ εἰς τὴν φυλακὴν οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ

²⁶ Act. xvi, 6, 7. ²⁷ Ephes. iv, 30. ²⁸ I Cor. xv, 47. ²⁹ I Cor. ii, 14, 15. ³⁰ Baruch. ii, 34. ³¹ I Cor. xii, 4-6. ³² Psal. cxxxviii, 7. ³³ Joan. xiv, 23. ³⁴ Joan. x, 30. ³⁵ II Cor. xiii, 13. ³⁶ I Cor. i, 9. ³⁷ I Cor. iv, 4. ³⁸ Galat. iv, 7. ³⁹ Rom. vi, 40. ⁴⁰ Genes. iv, 1. ⁴¹ Genes. xi, 8.

(64) Sic Vaticanus, Basil. Angl. et Græcus Scripturæ textus. Editi, ἐν τῇ Μυσίᾳ. Mox, Ἰησοῦ legitur in edit. in Vatic. Angl. et Felc. 2. Basil. ejus loco habet τοῦ Θεοῦ. Ibid Angl., λυπητέ.

(65) Anglicanus, ἐξώριστος.

(66) Sic Vaticanus, Basil. et Angl. Cæteri vero et editi, καὶ διαίρεσις δέ. Mox, Basil. et Angl., ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος. Cæteri et editi, καὶ ὁ αὐτὸς

Κύριος.

(67) Sic Basiliensis, Vaticanus et Græcus Scripturæ textus. Editi et alii, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

(68) In edit. Paris. καὶ omittitur, sed legitur in cæt. edit. et mss.

(69) Διά deest in edit. Commel., sed legitur in reliquis et in manuscript. Vatic. Basil. Angl.

ἡ διασάφησις δίδεται· Περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τῆς προφη-
 τείας Ἡσαΐου Παῦλος εἶπεν· «Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ
 δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Εἰ δὲ ἀντιλέγει
 ὁ αἰρετικὸς τῷ Πατρὶ τῷ Θεῷ λελέχθαι τὴν, « δι'
 οὗ, » φωνήν, πρέπειν δώσει (70) καὶ τὴν ἰσὴν ἀξίαν
 τῷ Υἱῷ· καὶ πάλιν Ἑρεσίοις ὁ Ἀπόστολος· « Ἀλη-
 θεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ
 πάντα, ἐξ οὗ πᾶν τὸ (71) σῶμα συναρμολογούμενον, »
 καὶ τὰ ἐξῆς· Καὶ πρὸς Κολοσσάσις πρὸς τοὺς οὐκ
 ἔχοντας τὴν γνώσιν τοῦ Μονογενοῦς εἰρηται· « Ὅτι
 ὁ κρατὼν τὴν κεφαλὴν, » τούτεστι τὸν Χριστὸν, « ἐξ οὗ
 πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν, καὶ τῶν συνδέσμων, »
 καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ
 ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. » Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει·
 « Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. »
 Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐγὼ νῦν δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἐξ
 ἐμοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος· « Ὁ σπείρων εἰς τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. »
 Καὶ ὁ Ἰωάννης φησὶν· « Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι
 ἐν ἡμῖν ἐστὶν ὁ Θεός, ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, οὗ
 ἔδωκεν ἡμῖν. » Καὶ ὁ ἄγγελος λέγει· « Τὸ γὰρ ἐν
 αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου. » Ὁ Κύ-
 ριός φησι· « Τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος
 πνεῦμά ἐστιν. » Εἰ δὲ τὸ, « ἐξ οὗ, » ἐπιτάττοντός
 ἐστι, τούτεστι τοῦ Πατρὸς, ποῦ τις θήσει τὸ, « Οὐ
 γέγονεν ἀνὴρ ἐκ γυναικός, ἀλλ' ἡ γυνὴ ἐξ ἀνδρός; »

23. Ὅτι Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιος Πνεῦμάς
 ἐστὶ τινὰ κοινὰ ὀνόματα, ὡς περὶ τὸ, Θεός, τὸ,
 Κύριος, Ἄγιος, Ἀγαθός, Πνεῦμα, καὶ ἄλλα τινὰ
 τοιαῦτα.

Ἐπὶ ποσὸν οὖν ἐν περιολῇ γενέσθαι, Πνεῦμα ὡνό-
 μασται· ὡς, « Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνούν-
 τας αὐτῷ, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. »
 Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Πνεῦμα προσώπου
 ἡμῶν Χριστὸς Κύριος. » Ἄγιος ὁ Πατήρ, καὶ ἅγιος
 ὁ Υἱός, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἀγιαζόμενον ἐστὶν, ἀλλ'
 ἀγιαζόν· ἀγαθόν, ὡς ἀγαθὸς ὁ Πατήρ, καὶ ὁ ἐκ τοῦ
 ἀγαθοῦ ἀγαθὸς γεννηθεὶς Υἱός· εὐθεὶς Πνεῦμα (75),
 ὡς εὐθεὶς Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν, τῷ εἶναι αὐτοαλήθεια,
 δικαιοσύνη διὰ τὸ ἀρεπτον τῆς οὐσίας· Παράκλητος,
 ὡς μονογενὴς· κατὰ τὸ· « Ἐγὼ παρακαλέσω τὸν
 Πατέρα μου, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν. »
 Οὕτω κοινὸν τὸ ὄνομα πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τῷ
 Πνεύματι, ἐκ τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας καὶ οἰκειώ-
 τητος ἢ προσγορίας τούτων ἡνωται, Πόθεν γὰρ ἄλ-
 λοθεν, πάλιν ἡγεμονικόν, πάλιν Πνεῦμα ἀληθείας,
 πάλιν Πνεῦμα σοφίας ὀνόμασται;

24. Ὅτι ὅσα ὁ Χριστὸς ποιεῖ, καὶ τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα (74) ποιεῖ.

Ἐνεργήματα δυνάμεων, χάρισμα λαμάτων. Διὰ
 τοῦ Πνεύματος ἁγίου δαίμονες ἀπηλάνοντο· ἐν τῷ

A phetia Isaiae, Paulus dixit: « Quoniam ex ipso, et
 per ipsum, et in ipso omnia ⁷⁰. » Quod si hic con-
 tradicat haereticus, et de Deo Patre hoc, « per
 quem, » pronuntiatum dicat, concedat tamen ne-
 cesse est, æqualem dignitatem attribuendam esse
 Filio. Iterum Apostolus ad Ephesios: « Veraces in
 dilectione crescamus, in eum per omnia, ex quo
 totum corpus coaptatum ⁷¹, » etc. Ad Colossenses,
 iis, qui non habent notitiam Unigeniti dictum est:
 « Quod qui caput tenet, » id est, Christum, « ex quo
 totum corpus per nexus et conjunctiones ⁷², » etc.
 Et: « De plenitudine ejus nos omnes accepimus ⁷³. »
 Quin et ipse Dominus ait: « Quoniam de meo acci-
 piet, et annuntiabit vobis ⁷⁴. » Et rursus: « Novi vir-
 tutem de me exisse ⁷⁵. » De Spiritu: « Qui seminat
 in Spiritu, metet in Spiritu vitam æternam ⁷⁶. » Et
 Joannes inquit: « In hoc cognoscimus, quod Deus
 in nobis sit, ex Spiritu ejus quem dedit nobis ⁷⁷. »
 Et angelus ait: « Quod enim natum in ea est, ex
 Spiritu sancto est ⁷⁸. » Ipse quoque Dominus ait:
 « Quod natum est ex spiritu, spiritus est ⁷⁹. » Quod
 si illud, « ex quo, » imperantis est, hoc est, Patris,
 quo, quaeso, illud refert: « Non factus est vir ex
 muliere, sed mulier ex viro ⁸⁰? » An scilicet hic
 Deum virum appellabimus?

Ἄρα (72) τὸν ἀνδρα Θεὸν ἐροῦμεν;

23. Patris, Filii, et Spiritus sancti esse quædam
 communia nomina, qualia sunt Deus, Dominus,
 Sanctus, Bonus, Spiritus, et alia nonnulla.

C Quatenus igitur est cogitatione et intelligentia
 præditus, Spiritus dicitur, ut, « Spiritus est Deus, et
 qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet ado-
 rare ⁷⁰. » Rursum de Filio: « Spiritus faciei nostræ
 Christus Dominus ⁷¹. » Sanctus Pater, et sanctus Fil-
 lius, Spiritus vero non sanctificatus est, sed sanctifi-
 cans: itemque bonus, ut bonus Pater, et ex bono
 genitus bonus Filius: rectus Spiritus, ut rectus Do-
 minus Deus noster, eo quod sit ipsa veritas, justitia,
 ob immutabilitatem substantiæ: Paracletus, ut uni-
 genitus, juxta illud: « Ego rogabo Patrem meum,
 et alium Paracletum dabit vobis ⁷². » Ita commune id
 nomen Spiritui cum Patre et Filio, ex communione
 naturæ et proprietate coaptatum est. Nam unde,
 quaeso, aliunde, modo principalis, modo Spiritus
 veritatis, alias Spiritus sapientiæ nominatus est?

12 24. Omnia Spiritum facere, quæ Christus facit.

Operationes virtutum, gratias sanitatum. Per
 Spiritum sanctum dæmones expellebantur; in Spi-

⁷⁰ Rom. xi. 36. ⁷¹ Ephes. iv. 15, 16. ⁷² Coloss. ii. 19. ⁷³ Joan. i. 16. ⁷⁴ Joan. xvi. 14. ⁷⁵ Luc.
 iii. 46. ⁷⁶ Galat. vi. 8. ⁷⁷ I. Joan. iv. 13. ⁷⁸ Matth. i. 20. ⁷⁹ Joan. iii. 6. ⁸⁰ I. Cor. ii. 8. ⁸¹ Joan.
 v. 24. ⁸² Thren. iv. 20. ⁸³ Joan. xiv. 16.

(70) Anglicanus, πρέπει δώσειν.

(71) Τὸ deest in Basil. et Anglie.

(72) Basil. et Anglie., δρα.

(73) Πνεῦμα deest in Vaticano, Basiliensi, An-
 glicano; in aliis legitur, et ubi non habetur subin-

telligendum est. Mox, ἡμῶν abest a Vaticano et
 Anglie. Ibidem, cum Basiliensi legimus, αὐτοαλη-
 θεία. Reliqui, αὐτὸ ἀλήθεια, divisivis vocibus.

(74) Πνεῦμα deest in Anglicano.

ritu Dei diabolus comprimebatur : ad præsentiam Spiritus, peccatorum redemptio in gratia Spiritus : « Abluti enim estis, et sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu sancto ⁶⁶. » Ex mortuis resurrectio, idque per operationem Spiritus : « Emittes enim Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ⁶⁷. » Rursus ait : « Si autem Spiritus, qui excitavit Jesum a mortuis ⁶⁸. » Quod si quis hanc creationem accipiat de mortuorum vivificatione, qui, queso, non ingens efficacia Spiritus, dispensantis nobis vitam illam resurrectionis, et ad spiritualem illam vitam animas nostras adornantis ? Quod si illa creatio intelligatur, quæ in hac vita est ex peccatis transformatio in melius : (nam ita accipi potest secundum consuetudinem Scripturæ, cum Paulus ita dicat : « Si qua in Christo nova creatura ⁶⁹. » et ista innovatio, quæ a terrestri et passionibus obnoxia vita, ad celestem vivendi rationem nos transfert per Spiritum, supra modum, mirabiliterque animas nostras afficit ;) an isthic timebimus, ne nimis honoribus gloriam Spiritus excedamus ? an potius contra, ne nimis humiliter de eo sentiamus ? Dicit enim Ananias Petrus apostolus : « Cur Satanas implevit cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto ? non mentitus es hominibus, sed Deo ⁷⁰. » Πέτρος· « Διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαι σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; οὐκ ἐψεύσα ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. »

25. *Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ducem fuisse Israel.*

Propheta igitur Jeremias ita de Patre loquitur : « Ipse dux fuit Israeli in deserto ⁷¹. » Et : « Ne dixeritis, inquit, « ubi est Deus, qui eduxit nos ex Ægypto, qui dux nobis fuit in deserto ⁷² ? » Et David inquit : « Deduxisti, ut oves, populum tuum ⁷³. » Isaias autem dixit Spiritum sanctum Israellem duxisse in solitudine. Sed licebit ipsum audire dicentem : « Duxit eos per abyssum, quasi equum in solitudine, et non sunt fatigati, et ut pecora per campum, descendit Spiritus a Domino, et duxit eos ⁷⁴. » Ad Corinthios autem, ait Paulus Christum fuisse ducem : « Bibebant, » inquit, « ex spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus ⁷⁵. » Quod si quis dixerit, Spiritum intercedere pro nobis, ac proinde, quanto supplex inferior est datore, tanto quoque inferiorem esse Spiritum ; huic ita respondebimus : Unigenitum Filium esse ad dexteram Dei, et intercedere pro nobis : « Nolite itaque contristare Spiritum sanctum, » juxta Paulum ⁷⁶, ita loquentem : « In quo signati estis in diem redemptionis. » Quin et Stephanus ita loquitur : Vos semper Spiritui sancto obsistitis, sicut patres

Α Πνεύματι τοῦ Θεοῦ διάβολος κατήργητο· συμπάρωντος τοῦ Πνεύματος, ἀμαρτιῶν ἀπολύτρωσις ἐν τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος· « Ἀπελούσασθε γάρ, καὶ ἡγιασθήτε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν (75) Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. » Ἡ ἐκ νεκρῶν ἐπανάστασις τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος· « Ἐξαποστελεῖς γὰρ τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται· καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Καὶ πάλιν λέγει· « Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐγείραν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν. » Εἰ τις οὖν τὴν κτίσιν ἐκλαμβάνει ἐπὶ τῆς τῶν διαλυθέντων ἀναδιώσεως, πῶς αὐτὴ μεγάλη τοῦ Πνεύματος ἡ ἐνέργεια, τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῶν τὸν ἐξ ἀναστάσεως βίον, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν μεταβιβάζοντος ; εἴτε λέγοιτο κτίσις ἡ ἐνταῦθα τῶν ἐξ ἀμαρτιῶν διαπεπωκότων ἐπὶ τὸ βέλτιον μετακόσμησις· (λέγεται γὰρ καὶ οὕτω κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς, ὅταν Παῦλος λέγῃ· « Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· » καὶ ὁ ἐνταῦθα ἀνακαινισμὸς, καὶ ἀπὸ τῆς γῆινης καὶ ἐμπαθοῦς ζωῆς ἐπὶ τὴν οὐράνιον πολιτείαν μεταβολὴ διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν γινομένη, ἐπὶ πᾶσαν ὑπερβολὴν θαυμαστῶς τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἄγει·) ἐπὶ τούτοις πότερον φοβηθῶμεν, μὴ τὴν ἁγίαν δόξαν ὑπερβώμεθα τοῦ Πνεύματος ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν τιμῶν ; ἢ τὸ ἐναντιῶν, μὴ εἰς ταπεινὸν καταγάγωμεν τὴν περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν ; Λέγει γὰρ τῷ Ἀνανίᾳ ὁ ἀπόστολος σου, ψεύσασθαι σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; οὐκ ἐψεύσα

25. « Ὅτι ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὠδήγησε τὸν Ἰσραὴλ. »

C Ὁ μὲν οὖν (76) προφήτης Ἰερεμίας λέγει οὕτως περὶ Πατρός· ὅτι· « Αὐτὸς ὠδήγησε τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Καί· « Οὐκ εἶπατε, φησὶ, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὁ καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ ; » καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· « Ὁδήγησας, ὡς πρόβατα, τὸν λαόν σου. » Ὁ δὲ Ἡσαΐας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν ὠδηγηθῆναι τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἔστιν οὖν αὐτοῦ ἀκούσαι λέγοντος· « Ἦσαν αὐτοὺς (77) διὰ τῆς ἀδύσου, ὡς ἵππον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ πεδίου, κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. » Πρὸς δὲ Κορινθίους λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι Χριστὸς ἦν· « Ἐπινον, γάρ, φησὶν, « ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Ἐὰν δὲ εἴπῃ τις, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, ὥστε οὖν ὅσον ὁ ἰκέτης (78) λείπεται τοῦ εὐεργέτου, τοσούτον λείπεται τὸ Πνεῦμα· λέγωμεν αὐτῷ, ὅτι ὁ Μονογενὴς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. » Μὴ οὖν λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, « κατὰ τὸν Παῦλον τὸν λέγοντα· « Ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολύτρωσεως. » Καὶ ὁ Στέφανος δὲ λέγει· « Ὑμεῖς ἀν

⁶⁶ I Cor. vi, 11. ⁶⁷ Psal. ciii, 30. ⁶⁸ Rom. viii, 11. ⁶⁹ II Cor. v, 17. ⁷⁰ Act. v, 3, 4. ⁷¹ Jer. xliii, 7. ⁷² Jer. ii, 6. ⁷³ Psal. lxxvi, 21. ⁷⁴ Isa. lxi, 13, 14. ⁷⁵ I Cor. x, 4. ⁷⁶ Ephes. iv, 30.

(75) Edit. Commel. ὁμῶν. Reliq. et mss., ἡμῶν.
(76) Edit. Com. Vatic. et Basil., γούν. Edit. Paris. et Anglic., οὖν.

(77) Αὐτοῖς. et mox, εἰς, desunt in Anglicano.
(78) Edit. Commel. et Vatican., οἰκέτης. Cæteri et edit. Paris., ἰκέτης, et ita legit Nannius.

τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ἡμῶν. » Καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγει· « Παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ ἐτέρωθεν· « Οἶκος Ἰακώβ παρῶργισε τὸ Πνεῦμα Κυρίου. » Ἀλλὰ δοῦλον αὐτὸ λέγεις· « Ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ Κύριος. » τὸ δὲ Πνεῦμα οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐν αὐτῷ.

26. Ὅτι ὁ Υἱὸς ἀληθινὸς Θεός.

Ὁ Ἰωάννης γράφει ἐν τῇ Ἐπιστολῇ· « Οἶδαμεν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ. Υἱὸς αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος (79). »

27. Ὅτι μέγας Θεὸς ἐκλήθη ὁ Υἱός.

Ὁ Ἀπόστολος πρὸς Τίτον· « Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. » Ὁ αὐτὸς πρὸς Ῥωμαίους· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἀμήν.

28. Πρὸς τοὺς ἐκλαμβάνοντας εἰς ἔθριν τὸ, « Οὐκ ἤλθοι ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ ἐμοῦ, ἀλλὰ τὸ θέλημα (80) τοῦ πέμψαντός με Πατρός.

Εἰ αἰσχύνῃ φέρει τῷ Υἱῷ, τὸ πληροῦν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, αἰσχύνῃ φέρει καὶ τῷ Θεῷ, καὶ Πατρί, πληροῦν τὸ θέλημα τοῦ δικαίου· « Θέλημα » γὰρ, φησὶν ὁ Δαβὶδ, « τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιήσει ὁ Κύριος, καὶ τῆς δεήσεως αὐτῶν εἰσακούσεται. » Εἰ θνητῆς φύσεως θέλημα πληροῦν ὁ Θεὸς οὐκ αἰσχύνεται, ὁ Υἱὸς διὰ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν καὶ τὴν γέσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς, καὶ κατὰστασιν τὴν δουλικήν, τὴν δὲ ἡμᾶς γενομένην, λέγων· « Οὐκ ἤλθοι ποιῆσαι τὸ ἐμὸν θέλημα, » τούτῃ τὸ τῆς σαρκὸς, ἐπειδὴ ἡ σὰρξ ἰδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πατρὸς· τούτῃ τὸ θεϊκόν· μὴ οὖν εἰς εὐτέλειαν ἐκλαμβανέσθω, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐκλύεται αὐτὸν ἡ ἐπίνοια· « Προσῆλθεν αὐτῷ λεπρὸς, γονυπετὼν καὶ λέγων· Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαι με καθαρίσαι. » Ὁ ἐλὼν καθαρίζει λεπρόν· ὁ Σωτὴρ· μὴ εἶπε, τί βλασφημεῖς, ἐὰν ἐγὼ θέλω; ἐὰν θέλῃ ὁ Θεός· οὐχὶ δὲ ἐδέξατο τὸ ἀπηρτισμένον τῆς πίστεως; οὐχὶ, τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀντιτρέψας αὐτῷ τὴν συλλαβὴν, τὴν σωτηρίαν ἤγαγεν αὐτῷ, λέγων· « Θέλω, καθαρίσθῃ; » Θέλων καθαρίζει λεπρόν· θέλων ζωοποιεῖ νεκρόν· ἠθέλησε, καὶ ἤγειρε Λάζαρον· καὶ αὐτοῦ ἐστὶ φωνή· « Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ· » καὶ πάλιν· « Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ζωοποιεῖ τοὺς νεκρούς, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει, ζωοποιεῖ· » καὶ τοῦτο Δαβὶδ λέγει· « Ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. »

29. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ἵτι εἰπεῖν τὸν Σωτῆρα τῇ μητρὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου· Τί θέλεις; ὡς ἀγνοοῦντός ἐστιν.

Εὐρίσκομεν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, λέγοντος τοῦ

A vestri⁷⁸. » Isaias porro dicit : « Exacerbaverant Spiritum sanctum⁷⁷. » Et alibi : « Domus Jacob exacerbavit Spiritum Domini⁷⁹. » At tu illum servum dicis; sed, « Servus nescit, quid faciat suus dominus⁷⁹. » Spiritus autem ita novit ea, quæ sunt Dei, ut spiritus hominis, qui est in ipso⁸⁰.

26. Quod Filius sit verus Deus.

Joannes ita in Epistola scribit : « Scimus quod Filius Dei venit, et dedit nobis mentem, ut cognoscamus verum Deum, et sumus in vero Filio ejus, Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna⁸¹. »

27. Quod Filius vocatus sit magnus Deus.

Apostolus ad Titum : « Expectantes beatam B spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis⁸². » Idem ad Romanos : « Ex quibus Christus, secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen⁸³. »

28. Adversus eos, qui hoc dictum ad contumeliam (Fili) accipiunt, « Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui misit me⁸⁴. »

Si probro est Filio adimplere voluntatem Patris, probro quoque est Deo, et Patri, adimplere voluntatem just; David enim ait : « Voluntatem timetium se faciet Dominus, et deprecationem eorum exaudiet⁸⁵. » Quod si Deus, adimplens voluntatem mortalium, non suffunditur pudore; Filius igitur ob humanæ carnis dispensationem et habitum nobis convenientem, et conditionem servilem, quam nostri causa suscepit, cum dicit : « Non veni facere voluntatem meam, » hoc est carnis meæ, « sed Patris, » hoc est divinam voluntatem; ne in despectum veniat, quamvis illorum sententia maxime isthine dissolvatur : « Accessit ad eum leprosus, genua flectens, et dixit, Domine, si vis, potes me mundare⁸⁶. » Hunc igitur, an rejecit Salvator? an dixit ei, Quid blasphemias cum dicis, si volo, ac non potius Deus? Quid ergo? nonne approbavit perfectionem ejus fidei? nonne iisdem respondens syllabis salutem illi contulit dicens : « Volo, mundare⁸⁷. » Volens purgat leprosum : volens vivificat mortuum : voluit, et excitavit Lazarum⁸⁸, ejusque vox est : « Sicut Pater vitam habet in semetipso, ita et Filius dedit vitam habere in semetipso⁸⁹. » Et rursum : « Ut Pater vivificat mortuos, ita et Filius, quos vult, vivificat⁹⁰. » : quod ipsum etiam a Davide dicitur : « Quoniam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus⁹¹. »

29. Adversus eos qui dicunt, verba hæc Salvatoris, Quid vis? matri filiorum Zebedæi dicta, ignorantiam præ se ferre.

Invenimus in Veteri Testamento, hæc loqui Deum

⁷⁸ Act. vii, 51. ⁷⁷ Isa. lxiij, 10. ⁷⁸ Mich. ii, 7. ⁷⁹ Joan. xv, 15. ⁸⁰ I Cor. ii, 10, 11. ⁸¹ I Joan. v, 20. ⁸² Tit. ii, 15. 14. ⁸³ Rom. ix, 5. ⁸⁴ Joan. vi, 58. ⁸⁵ Psal. cxliv, 19. ⁸⁶ Joan. vi, 38. ⁸⁷ Marc. i, 40. ⁸⁸ ibid. 41. ⁸⁹ Joan. xi, 45. ⁹⁰ Joan. v, 26. ⁹¹ ibid. 21. ⁹² Psal. xxix, 6.

(79) Vaticanus, καὶ ζωὴ αἰώνιος.

(80) Τὸ θέλημα deest in edit. Commel., sed legitur in Vaticano et Anglicano, et in reliquis editis.

ad Salomonem : « Postula a me, et faciam tibi ³⁰. » Quid igitur? num antequam postularet Salomon, ignorabat Deus quid ille in animo haberet? sed vult una cum cognitione Dei, manifestare postulationes, ut inquit Paulus : « Et petitiones vestrae innotescant apud Deum ³¹. » Id est, indicate illi quid velitis, non tanquam ignorantem, sed tanquam bonum propositum approbanti.

30. *Adversus eos qui dicunt, in ministri ordine esse Filium, eo quod offerat Patri humanam naturam.*

Scriptura indicat Patrem, adducere ad Filium. Audi namque Filium hæc ipsa loquentem : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus cœlestis traxerit illum ³². »

31. *Adversus eos qui servant vocibus, et non sententiis sacrarum litterarum : et faciunt Patrem Deum Filii.*

Apostolus dicit : « Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ ³³. » Istic rerum œconomiam dispensavit, nam et gloriam Filium unigenitum appellavit : Jesum Christum vero nominavit prædicationem dispensationis. 14. Dispensationis enim Deus est, gloriæ vero Pater. Si non credis huic dicto, sed aliam existimas esse gloriam, cujus Pater Deus est; aliam igitur comminiscere naturam, sublimiorem Filio : ut qui est Pater gloriæ, ejus Pater nominetur; hujus vero Deus. Gloria enim Unigenitus dicitur : « Et vidimus, » inquit, « gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre ³⁴. » Quapropter dictum illud : « Deus Domini nostri Jesu Christi ³⁵. » id est, Deus carnis Christi, Pater vero gloriæ, Pater deitatis. Gloriam quippe Isaias quoque Salvatorem nostrum nuncupat, secundum deitatis dignitatem : cum enim recenseret miracula quæ in deserto contingerant, et solitudini bona annuntiaret, ait : « Exsultant deserta Jordanis, et floreant ut liliū, quoniam gloria Libani data est ei, et honor Carmeli : et populus meus videbit gloriam Domini, et sublimitatem Dei : et videbit omnis caro salutare Dei ³⁶. » Gloria igitur est a gloria, unde et Paulus ait : « Qui est splendor gloriæ, et figura substantiæ ³⁷. » Est igitur Pater gloriæ Unigeniti, Deus vero carnis Christi. Non quod alium Christum dicam, et alium Unigenitum : non enim mente divido quæ ob unitatem non dividuntur. Pater siquidem Unigeniti est ante sæcula : Deus vero Unigeniti secundum carnem in fine sæculi : semperque illius Pater est, non semper autem illius Deus, sed ex quo carnem ille assumpsit. Deus Pater est illius deitatis : Pater siquidem est æternus, Filius autem

Α Θεοῦ Σολομῶνι· (81) Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ ποιήσω σοι, » Ἀρ' οὖν πρὶν αἰτῆσαι, οὐκ ἔδει ἃ εἶχε κατὰ ψυχὴν; Ἀλλὰ βούλεται ἡμᾶς μετὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ φανερῶν τὰ αἰτήματα, ὡς φησὶ Παῦλος· « Καὶ τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθαι πρὸς τὸν Θεόν· ἀντὶ τοῦ, Γνωρίζετε αὐτῷ τί θέλετε, οὐκ ὡς ἀγνοοῦντι, ἀλλ' ὡς τὴν καλὴν πρόθεσιν ἀποδεχομένῳ.

30. *Πρὸς τοὺς λέγοντας ἐκ ἀνηρέτου τάδε· καὶ σθαι τὸν Υἱόν, διὰ τὸ προσφέρειν τῷ Πατρὶ τὴν ἀνθρωπότητα.*

Ἡ Γραφὴ δείκνυσιν τὸν Πατέρα προσάγοντα τῷ Υἱῷ. Ἄκουε γὰρ τοῦ Υἱοῦ λέγοντος· « Οὐδεὶς δύναται πρὸς μεῖ ἐλθεῖν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ μου, ὁ οὐράνιος, ἐλκύσῃ αὐτόν.

B 31. *Πρὸς τοὺς δουλεύοντας λέξεσι, καὶ μὴ τοῖς νοήμασι τῶν ὁρίων Γραφῶν, καὶ ποιοῦντας τὸν Πατέρα Θεὸν τοῦ Υἱοῦ.*

Ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Ἐνταῦθα τὴν οἰκονομίαν διώρισεν· καὶ δόξαν μὲν τὸν Μονογενῆ καλεῖ· Ἰησοῦν δὲ Χριστὸν τὸν κήρυγμα τῆς οἰκονομίας. Τῆς μὲν γὰρ οἰκονομίας Θεός, τῆς δὲ δόξης Πατὴρ. Εἰ δὲ μὴ πεῖθαι σε τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ ἄλλην τινὰ νομίζεις δόξαν εἶναι, ἥς Πατὴρ ὁ Θεός· ἄλλην τινὰ ἐπινόησον φύσιν ἀνωτέραν τοῦ Υἱοῦ· ἵνα ἐκείνης μὲν Πατὴρ κληθῇ, τούτου δὲ Θεὸς ὀνομασθῇ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. Δόξα γὰρ λέγεται ὁ Μονογενής· « (82) Ἐθεατάμεθα γὰρ, φησὶ, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατέρα· ὥστε τὸ, « Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν

C Ἰησοῦ Χριστοῦ, » ἀντὶ τοῦ, ὁ Θεὸς τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ· ὁ Πατὴρ τῆς δόξης, ὁ Πατὴρ τῆς θεότητος. Δόξαν γὰρ καὶ ὁ Ἰσαΐας τὸν Σωτῆρα καλεῖ, κατὰ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα· εἰπὼν γὰρ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ θαύματα, καὶ εὐαγγελισάμενος τὴν ἔρημον, φησὶν· « Ἀγαλλιάσθω τὰ ἔρημα τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἀνθίστω (83) ὡς κρίνον· ὅτι ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμύλου. Καὶ ὁ λαός μου ὀψεται τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὄψος τοῦ Θεοῦ· καὶ ὀψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Δόξα οὖν ἐστὶν ἀπὸ δόξης· ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος λέγει· « Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως· Πατὴρ οὖν ἐστὶ τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς· Θεὸς δὲ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἄλλον δὲ τὸν Χριστὸν λέγω, καὶ ἄλλον τὸν Μονογενῆ· τῇ γὰρ D ἐννοίᾳ οὐ τέμνω τὰ μὴ τεχνόμενα τῇ ἐνώσει. Πατὴρ γὰρ τοῦ Μονογενοῦς πρὸ αἰώνων· Θεὸς δὲ τοῦ Μονογενοῦς κατὰ τὴν σάρκα ἐπὶ τέλος τοῦ αἰῶνος· ἀπὸ αὐτοῦ Πατὴρ, οὐκ ἀπὸ αὐτοῦ Θεός, ἀλλὰ ἀπ' οὗ σὰρκα ἀνέλαθεν. Θεὸς (84) ὁ Πατὴρ αὐτοῦ τῆς θεότητος· ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ αἰῶνιος, ὁ δὲ Υἱὸς συναἰῶνιος· καὶ οὐκ

³⁰ Ill Reg. iii, 5. ³¹ Philipp. iv, 6. ³² Joan. vi, 44. ³³ Ephes. i, 17. ³⁴ Joan. i, 14. ³⁵ Ephes. i, 17. ³⁶ Isa. xxxiv, 1, 2; Lii, 10. ³⁷ Hebr. i, 3.

(81) Sic Vaticanus, Basil. Anglic. Editi, αἰτῆσαι. (82) Editio Commel., καὶ ante φησὶ. Ibidem, τὴν δεest ineditis, sed habetur in Basiliensi et Anglicano.

(83) Sic Basiliensis et editio Parisiensis. Editio vero Commeliniana cum Vaticano, ἀνθίστω. Paulo post editio Parisiensis et Anglicanus, αὐτῷ. Editio

vero Commel. et Vatican. cum Græco Scripturæ textu, αὐτῇ. Mox editi, δόξαν τοῦ Κυρίου, sed in mss. τοῦ δεest.

(84) Sic Basiliensis, Anglic. Vaticanus. In editis δεest ὁ Θεός. Mox. Basiliensis et Anglic., αἰῶνιος, et paulo post, συναἰῶνιος.

ἔχει τομήν, οὐδὲ διαίρεσιν ἡ δόξα τῆς ἀληθείας. Πότε οὖν ἐκλήθη Θεὸς τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ διὰ τὴν σάρκα; ἀφ' οὗ προήλθεν ἐκ κοιλίας μητρός. διὰ τοῦτο ἐν τῷ προφῆτῃ, βουλόμενος δεῖξαι ἑαυτοῦ καὶ τὴν θεότητα καὶ τὴν σάρκα ἀληθεύουσιν, ἔλεγεν· « Ἐκ κοιλίας μητρός μου, Θεὸς μου εἰ σύ. » Εἰ δὲ βούλει τὰ ὑπόλοιπα γινώσκειν, ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ διδαχθήσῃ.

32. Πρὸς τοὺς λέγοντας μέγαν Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν μὴ ἴσον.

Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὴν Τριάδα μιαν θεότητα λέγοντες, εὐρίσκομεν τὸν Υἱὸν ἐν τῇ Γραφῇ, πρὸς τὸ φράσαι τὰ στόματα τῶν ἐναντιῶν, μέγαν παρὰ τὸν Πατέρα· λέγει γὰρ ὁ Δαβὶδ· « Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός· ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » ἡ δὲ Ἰουδαία περιώριστο τόπῳ φανερῷ. Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· « Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομα σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ! » Ἐπειδὴ πᾶσαν ἐπλήρωσε τὴν γῆν ἡ Χριστοῦ προσηγορία· εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἁγίων. καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν· εἰκότως λέγει ὁ ψαλμός· « Θαυμαστὸν τὸ ὄνομα σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. » Καὶ τί τὸ ἐπαγόμενον, « Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρεπεία σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν; » Πληροῦται δὲ τοῦτο, ὅτε ἀνέβησαν εἰς τὸ ὄρος οἱ μαθηταὶ μετὰ τοῦ Σωτῆρος, μέλλοντος ἀναλαμβάνεσθαι, ἔλεγε πρὸς αὐτούς· « Μεῖνате εἰς Ἱερουσόλυμα, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δυνάμιν ἐξ ὕψους· διὰ τὸ ἐπῆρθαι. » ἢ Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρεπεία σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Ἀδελφὸν οὖν Δαβὶδ προσφωνεῖ λέγων· « Ὅτι ὀφείλωμαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου. »

33. Ὅτι ὡς περ ὁ Πατὴρ Κύριος Σαβαὼθ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως.

Ὁ Ὁσίας λέγει· « Καὶ σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ ὄκῳ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. » Ἐν δὲ τῷ ψαλμῷ· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. »

34. Πρὸς τοὺς λέγοντας ἥττον εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἀρραβὼν ἐκλήθη, μέρος, σησὶν, ἐστὶ.

Γέγραπται ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους· « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὃ (85) ἐστὶν ὁ ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως ἡμῶν, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Εὐρίσκομεν δὲ τὸν Πατέρα ἐν τῇ Γραφῇ μέρος καλούμενον (86)· λέγει γὰρ ἐν τῷ ψαλμῷ· « Μέρους μου εἰ ἐν γῇ ζώντων. » καὶ πάλιν ἐν τῷ ἐκκαίδεκάτῳ ψαλμῷ· ὁ Κύριος μέρος τῆς κληρονομίας μου, καὶ τοῦ ποτηρίου μου. »

35. Πρὸς τοὺς λέγοντας τὸν Υἱὸν μὴ εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ὅτι μία ἐξουσία καὶ δόξα, καὶ βασιλεία, καὶ βεστὴς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Λέγει ὁ (87) προφῆτης· « Ἐξαίφνης ἔξει εἰς τὸν

A ei coeternus: neque accipit sectionem aut divisionem gloriae veritatis. Quandoque igitur Pater, Filii Deus ob carnem nominatus est? ab eo scilicet tempore, quo prodiiit ex utero matris. Ideo apud Prophetam volens ostendere et deitatem suam et carnem veram esse, dicit: « De ventre matris meae, Deus meus es tu². » Quod si reliqua cognoscere velis, in vicesimo secundo Psalmo edisces.

32. Adversus eos qui dicunt Patrem esse magnum Deum, Filium vero ei inaequalem.

Etsi maxime Trinitatem unam deitatem dicamus, invenimus tamen in sacris litteris, ad obtinenda adversariorum ora, Filium magnum appellari seorsum a Patre: ait enim David: « Notus in Judaea Deus: in Israel magnum nomen ejus³. » Judaea autem certis locis definita erat. De Filio autem: « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra⁴! » Quoniam omnem terram implevit Christi vocabulum. Etenim in omnem terram exivit sonus sanctorum, et usque ad fines orbis verba eorum. Merito ergo Psalmus dicit, « Admirabile est nomen tuum in universa terra. » Quorsum illud, quod subjungit, « Quoniam elevata est magnificentia tua super caelos⁵? » Quod tum impletum est, cum ascenderunt discipuli in montem cum Salvatore in caelos assumendo, dixitque ad eos: « Manete in Jerusalem, donec induamini virtute ex alto⁶: » quia scilicet assumptus ille erat: « Quoniam elevata est magnificentia tua super caelos. » Igitur eum David alloquitur, dicens: « Quoniam videbo caelos, opera digitorum tuorum⁷. »

33. Ut Pater est Dominus Sabaoth, ita et Filius.

Isaias dicit: « Signa et prodigia in domo Israel a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion⁸. » In Psalmo autem dicit: « Ego autem constitutus sum rex ab eo, super Sion montem sanctum ejus⁹. »

15 34. Adversus eos, qui dicunt minorem esse Spiritum sanctum Christo. aiuntque, aonium arrha vocatus est, partem aliquam esse.

Scriptum est in Epistola ad Ephesios: « In quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto: qui est arrha hereditatis nostrae, ad redemptionem acquisitionis nostrae, in laudem gloriae ipsius¹⁰. » Sed et Patrem invenimus in Scripturis partem appellari, in Psalmo enim dicitur: « Portio mea es tu in terra viventium¹¹. » Atque iterum in decimo sexto psalmo: « Dominus pars hereditatis meae, et calicis mei¹². »

35. Adversus eos qui dicunt Filium non esse substantiae Patris: quodque una eademque sit potentia, virtus, regnum, et divinitas Patris et Filii.

Dicit propheta: « Statim veniet ad templum

² Psal. xxi, 12. ³ Psal. lxxiv, 1. ⁴ Psal. viii, 2. ⁵ ibid. ⁶ Act. i, 4. ⁷ Psal. viii, 4. ⁸ Isa. viii, 18. ⁹ Psal. ii, 6. ¹⁰ Ephes. i, 13, 14. ¹¹ Psal. cxli, 6. ¹² Psal. xv, 5.

(85) Ὁ δεστ ἐν Ἀγγλικανῷ.

(86) Vaticanus et Anglicanus, λεγόμενον

(87) Ita Vaticanus et Anglicanus. In editis articulus deest.

suum Dominus, quem vos quaeritis, et Angelus A testamenti, quem vos vultis ^{11.12.} Dei igitur templum est, quod et suum (Filius) esse dicit; ne existimaretur diversa esse Patris dominatio, et diversum Filii regnum. Templum Patris, quod dedicavit Salomon Deo, hoc ipsum Filii templum nuncupat propheta, cum ait: « Statim veniet ad templum suum Dominus. » Ideoque Salvator ait: « Ejicite hanc isthinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis ^{13.} » ipse dicit: « Ejicite ista hinc: domus enim mea, domus orationis vocabitur. Domus, inquit, Patris mei, et domus mea ^{14.} »

36. *Filium habere nomen Patris, ut Deum et Dominum.*

Testatur Pater in Exodo: « Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, ut custodiat te in via, ut introducat te in terram, quam praeparavi tibi: attende tibi et ausculta eum, ne sis ei inobsequens. Non enim remissius agat tecum: nomen enim meum est in illo ^{15.} » Unde et Filius in Evangelio dicit: « Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me; si alius venerit in suo nomine, illum receperitis ^{16.} » Et in psalmo cxvii, ait: « Benedictus, qui venit in nomine Domini ^{17.} » Sancti igitur prophetae, non modo Solem iustitiae, scire Salvatorem, et matutinam veramque lucem, sed et lampadem, et brachium: ut testatur Deus per Isaiam prophetam, dicens: « Appropinquat celeriter iustitia mea, ut adsit; salutare autem meum, C sed et lampadem, et brachium: ut testatur Deus per Isaiam prophetam, dicens: « Appropinquat celeriter iustitia mea, ut adsit; salutare autem meum, sed et lampadem, et brachium: ut testatur Deus per Isaiam prophetam, dicens: « Appropinquat celeriter iustitia mea, ut adsit; salutare autem meum, et offert Simeoni sacerdoti. Iste in ulnas accepto Salvatore, ad eum ita loquitur, ac dicit: « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum ^{18.} », hoc est, praesentiam Christi. Merito igitur propheta dixit sub persona Dei: « Salutare meum ut lampas ardebit, et in brachium meum gentes sperabunt ^{19.} » Brachium namque patris Unigenitum nominat: brachium quidem, non ut partem deitatis; sed ut substantiae conjunctum. Ut enim brachium ejusdem est substantiae, cujus ille cui brachium est; ita brachium Patris nominatur, quandoquidem cooperatur esse Patris in creatione. Atque istius argumenti testis est 16 beatus Joannes evangelista, qui supra pectus Salvatoris recu-

navit tantum deus Dominus, quem vos quaeritis, et Angelus A testamenti, quem vos vultis ^{11.12.} Dei igitur templum est, quod et suum (Filius) esse dicit; ne existimaretur diversa esse Patris dominatio, et diversum Filii regnum. Templum Patris, quod dedicavit Salomon Deo, hoc ipsum Filii templum nuncupat propheta, cum ait: « Statim veniet ad templum suum Dominus. » Ideoque Salvator ait: « Ejicite hanc isthinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis ^{13.} » ipse dicit: « Ejicite ista hinc: domus enim mea, domus orationis vocabitur. Domus, inquit, Patris mei, et domus mea ^{14.} »

36. *Οτι ο Υιός τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς ἔχει, ὡς Θεός καὶ Κύριος.*

B Marturei de Patre in te ^{20.} ^{21.} ^{22.} ^{23.} ^{24.} ^{25.} ^{26.} ^{27.} ^{28.} ^{29.} ^{30.} ^{31.} ^{32.} ^{33.} ^{34.} ^{35.} ^{36.} ^{37.} ^{38.} ^{39.} ^{40.} ^{41.} ^{42.} ^{43.} ^{44.} ^{45.} ^{46.} ^{47.} ^{48.} ^{49.} ^{50.} ^{51.} ^{52.} ^{53.} ^{54.} ^{55.} ^{56.} ^{57.} ^{58.} ^{59.} ^{60.} ^{61.} ^{62.} ^{63.} ^{64.} ^{65.} ^{66.} ^{67.} ^{68.} ^{69.} ^{70.} ^{71.} ^{72.} ^{73.} ^{74.} ^{75.} ^{76.} ^{77.} ^{78.} ^{79.} ^{80.} ^{81.} ^{82.} ^{83.} ^{84.} ^{85.} ^{86.} ^{87.} ^{88.} ^{89.} ^{90.} ^{91.} ^{92.} ^{93.} ^{94.} ^{95.} ^{96.} ^{97.} ^{98.} ^{99.} ^{100.} ^{101.} ^{102.} ^{103.} ^{104.} ^{105.} ^{106.} ^{107.} ^{108.} ^{109.} ^{110.} ^{111.} ^{112.} ^{113.} ^{114.} ^{115.} ^{116.} ^{117.} ^{118.} ^{119.} ^{120.} ^{121.} ^{122.} ^{123.} ^{124.} ^{125.} ^{126.} ^{127.} ^{128.} ^{129.} ^{130.} ^{131.} ^{132.} ^{133.} ^{134.} ^{135.} ^{136.} ^{137.} ^{138.} ^{139.} ^{140.} ^{141.} ^{142.} ^{143.} ^{144.} ^{145.} ^{146.} ^{147.} ^{148.} ^{149.} ^{150.} ^{151.} ^{152.} ^{153.} ^{154.} ^{155.} ^{156.} ^{157.} ^{158.} ^{159.} ^{160.} ^{161.} ^{162.} ^{163.} ^{164.} ^{165.} ^{166.} ^{167.} ^{168.} ^{169.} ^{170.} ^{171.} ^{172.} ^{173.} ^{174.} ^{175.} ^{176.} ^{177.} ^{178.} ^{179.} ^{180.} ^{181.} ^{182.} ^{183.} ^{184.} ^{185.} ^{186.} ^{187.} ^{188.} ^{189.} ^{190.} ^{191.} ^{192.} ^{193.} ^{194.} ^{195.} ^{196.} ^{197.} ^{198.} ^{199.} ^{200.} ^{201.} ^{202.} ^{203.} ^{204.} ^{205.} ^{206.} ^{207.} ^{208.} ^{209.} ^{210.} ^{211.} ^{212.} ^{213.} ^{214.} ^{215.} ^{216.} ^{217.} ^{218.} ^{219.} ^{220.} ^{221.} ^{222.} ^{223.} ^{224.} ^{225.} ^{226.} ^{227.} ^{228.} ^{229.} ^{230.} ^{231.} ^{232.} ^{233.} ^{234.} ^{235.} ^{236.} ^{237.} ^{238.} ^{239.} ^{240.} ^{241.} ^{242.} ^{243.} ^{244.} ^{245.} ^{246.} ^{247.} ^{248.} ^{249.} ^{250.} ^{251.} ^{252.} ^{253.} ^{254.} ^{255.} ^{256.} ^{257.} ^{258.} ^{259.} ^{260.} ^{261.} ^{262.} ^{263.} ^{264.} ^{265.} ^{266.} ^{267.} ^{268.} ^{269.} ^{270.} ^{271.} ^{272.} ^{273.} ^{274.} ^{275.} ^{276.} ^{277.} ^{278.} ^{279.} ^{280.} ^{281.} ^{282.} ^{283.} ^{284.} ^{285.} ^{286.} ^{287.} ^{288.} ^{289.} ^{290.} ^{291.} ^{292.} ^{293.} ^{294.} ^{295.} ^{296.} ^{297.} ^{298.} ^{299.} ^{300.} ^{301.} ^{302.} ^{303.} ^{304.} ^{305.} ^{306.} ^{307.} ^{308.} ^{309.} ^{310.} ^{311.} ^{312.} ^{313.} ^{314.} ^{315.} ^{316.} ^{317.} ^{318.} ^{319.} ^{320.} ^{321.} ^{322.} ^{323.} ^{324.} ^{325.} ^{326.} ^{327.} ^{328.} ^{329.} ^{330.} ^{331.} ^{332.} ^{333.} ^{334.} ^{335.} ^{336.} ^{337.} ^{338.} ^{339.} ^{340.} ^{341.} ^{342.} ^{343.} ^{344.} ^{345.} ^{346.} ^{347.} ^{348.} ^{349.} ^{350.} ^{351.} ^{352.} ^{353.} ^{354.} ^{355.} ^{356.} ^{357.} ^{358.} ^{359.} ^{360.} ^{361.} ^{362.} ^{363.} ^{364.} ^{365.} ^{366.} ^{367.} ^{368.} ^{369.} ^{370.} ^{371.} ^{372.} ^{373.} ^{374.} ^{375.} ^{376.} ^{377.} ^{378.} ^{379.} ^{380.} ^{381.} ^{382.} ^{383.} ^{384.} ^{385.} ^{386.} ^{387.} ^{388.} ^{389.} ^{390.} ^{391.} ^{392.} ^{393.} ^{394.} ^{395.} ^{396.} ^{397.} ^{398.} ^{399.} ^{400.} ^{401.} ^{402.} ^{403.} ^{404.} ^{405.} ^{406.} ^{407.} ^{408.} ^{409.} ^{410.} ^{411.} ^{412.} ^{413.} ^{414.} ^{415.} ^{416.} ^{417.} ^{418.} ^{419.} ^{420.} ^{421.} ^{422.} ^{423.} ^{424.} ^{425.} ^{426.} ^{427.} ^{428.} ^{429.} ^{430.} ^{431.} ^{432.} ^{433.} ^{434.} ^{435.} ^{436.} ^{437.} ^{438.} ^{439.} ^{440.} ^{441.} ^{442.} ^{443.} ^{444.} ^{445.} ^{446.} ^{447.} ^{448.} ^{449.} ^{450.} ^{451.} ^{452.} ^{453.} ^{454.} ^{455.} ^{456.} ^{457.} ^{458.} ^{459.} ^{460.} ^{461.} ^{462.} ^{463.} ^{464.} ^{465.} ^{466.} ^{467.} ^{468.} ^{469.} ^{470.} ^{471.} ^{472.} ^{473.} ^{474.} ^{475.} ^{476.} ^{477.} ^{478.} ^{479.} ^{480.} ^{481.} ^{482.} ^{483.} ^{484.} ^{485.} ^{486.} ^{487.} ^{488.} ^{489.} ^{490.} ^{491.} ^{492.} ^{493.} ^{494.} ^{495.} ^{496.} ^{497.} ^{498.} ^{499.} ^{500.} ^{501.} ^{502.} ^{503.} ^{504.} ^{505.} ^{506.} ^{507.} ^{508.} ^{509.} ^{510.} ^{511.} ^{512.} ^{513.} ^{514.} ^{515.} ^{516.} ^{517.} ^{518.} ^{519.} ^{520.} ^{521.} ^{522.} ^{523.} ^{524.} ^{525.} ^{526.} ^{527.} ^{528.} ^{529.} ^{530.} ^{531.} ^{532.} ^{533.} ^{534.} ^{535.} ^{536.} ^{537.} ^{538.} ^{539.} ^{540.} ^{541.} ^{542.} ^{543.} ^{544.} ^{545.} ^{546.} ^{547.} ^{548.} ^{549.} ^{550.} ^{551.} ^{552.} ^{553.} ^{554.} ^{555.} ^{556.} ^{557.} ^{558.} ^{559.} ^{560.} ^{561.} ^{562.} ^{563.} ^{564.} ^{565.} ^{566.} ^{567.} ^{568.} ^{569.} ^{570.} ^{571.} ^{572.} ^{573.} ^{574.} ^{575.} ^{576.} ^{577.} ^{578.} ^{579.} ^{580.} ^{581.} ^{582.} ^{583.} ^{584.} ^{585.} ^{586.} ^{587.} ^{588.} ^{589.} ^{590.} ^{591.} ^{592.} ^{593.} ^{594.} ^{595.} ^{596.} ^{597.} ^{598.} ^{599.} ^{600.} ^{601.} ^{602.} ^{603.} ^{604.} ^{605.} ^{606.} ^{607.} ^{608.} ^{609.} ^{610.} ^{611.} ^{612.} ^{613.} ^{614.} ^{615.} ^{616.} ^{617.} ^{618.} ^{619.} ^{620.} ^{621.} ^{622.} ^{623.} ^{624.} ^{625.} ^{626.} ^{627.} ^{628.} ^{629.} ^{630.} ^{631.} ^{632.} ^{633.} ^{634.} ^{635.} ^{636.} ^{637.} ^{638.} ^{639.} ^{640.} ^{641.} ^{642.} ^{643.} ^{644.} ^{645.} ^{646.} ^{647.} ^{648.} ^{649.} ^{650.} ^{651.} ^{652.} ^{653.} ^{654.} ^{655.} ^{656.} ^{657.} ^{658.} ^{659.} ^{660.} ^{661.} ^{662.} ^{663.} ^{664.} ^{665.} ^{666.} ^{667.} ^{668.} ^{669.} ^{670.} ^{671.} ^{672.} ^{673.} ^{674.} ^{675.} ^{676.} ^{677.} ^{678.} ^{679.} ^{680.} ^{681.} ^{682.} ^{683.} ^{684.} ^{685.} ^{686.} ^{687.} ^{688.} ^{689.} ^{690.} ^{691.} ^{692.} ^{693.} ^{694.} ^{695.} ^{696.} ^{697.} ^{698.} ^{699.} ^{700.} ^{701.} ^{702.} ^{703.} ^{704.} ^{705.} ^{706.} ^{707.} ^{708.} ^{709.} ^{710.} ^{711.} ^{712.} ^{713.} ^{714.} ^{715.} ^{716.} ^{717.} ^{718.} ^{719.} ^{720.} ^{721.} ^{722.} ^{723.} ^{724.} ^{725.} ^{726.} ^{727.} ^{728.} ^{729.} ^{730.} ^{731.} ^{732.} ^{733.} ^{734.} ^{735.} ^{736.} ^{737.} ^{738.} ^{739.} ^{740.} ^{741.} ^{742.} ^{743.} ^{744.} ^{745.} ^{746.} ^{747.} ^{748.} ^{749.} ^{750.} ^{751.} ^{752.} ^{753.} ^{754.} ^{755.} ^{756.} ^{757.} ^{758.} ^{759.} ^{760.} ^{761.} ^{762.} ^{763.} ^{764.} ^{765.} ^{766.} ^{767.} ^{768.} ^{769.} ^{770.} ^{771.} ^{772.} ^{773.} ^{774.} ^{775.} ^{776.} ^{777.} ^{778.} ^{779.} ^{780.} ^{781.} ^{782.} ^{783.} ^{784.} ^{785.} ^{786.} ^{787.} ^{788.} ^{789.} ^{790.} ^{791.} ^{792.} ^{793.} ^{794.} ^{795.} ^{796.} ^{797.} ^{798.} ^{799.} ^{800.} ^{801.} ^{802.} ^{803.} ^{804.} ^{805.} ^{806.} ^{807.} ^{808.} ^{809.} ^{810.} ^{811.} ^{812.} ^{813.} ^{814.} ^{815.} ^{816.} ^{817.} ^{818.} ^{819.} ^{820.} ^{821.} ^{822.} ^{823.} ^{824.} ^{825.} ^{826.} ^{827.} ^{828.} ^{829.} ^{830.} ^{831.} ^{832.} ^{833.} ^{834.} ^{835.} ^{836.} ^{837.} ^{838.} ^{839.} ^{840.} ^{841.} ^{842.} ^{843.} ^{844.} ^{845.} ^{846.} ^{847.} ^{848.} ^{849.} ^{850.} ^{851.} ^{852.} ^{853.} ^{854.} ^{855.} ^{856.} ^{857.} ^{858.} ^{859.} ^{860.} ^{861.} ^{862.} ^{863.} ^{864.} ^{865.} ^{866.} ^{867.} ^{868.} ^{869.} ^{870.} ^{871.} ^{872.} ^{873.} ^{874.} ^{875.} ^{876.} ^{877.} ^{878.} ^{879.} ^{880.} ^{881.} ^{882.} ^{883.} ^{884.} ^{885.} ^{886.} ^{887.} ^{888.} ^{889.} ^{890.} ^{891.} ^{892.} ^{893.} ^{894.} ^{895.} ^{896.} ^{897.} ^{898.} ^{899.} ^{900.} ^{901.} ^{902.} ^{903.} ^{904.} ^{905.} ^{906.} ^{907.} ^{908.} ^{909.} ^{910.} ^{911.} ^{912.} ^{913.} ^{914.} ^{915.} ^{916.} ^{917.} ^{918.} ^{919.} ^{920.} ^{921.} ^{922.} ^{923.} ^{924.} ^{925.} ^{926.} ^{927.} ^{928.} ^{929.} ^{930.} ^{931.} ^{932.} ^{933.} ^{934.} ^{935.} ^{936.} ^{937.} ^{938.} ^{939.} ^{940.} ^{941.} ^{942.} ^{943.} ^{944.} ^{945.} ^{946.} ^{947.} ^{948.} ^{949.} ^{950.} ^{951.} ^{952.} ^{953.} ^{954.} ^{955.} ^{956.} ^{957.} ^{958.} ^{959.} ^{960.} ^{961.} ^{962.} ^{963.} ^{964.} ^{965.} ^{966.} ^{967.} ^{968.} ^{969.} ^{970.} ^{971.} ^{972.} ^{973.} ^{974.} ^{975.} ^{976.} ^{977.} ^{978.} ^{979.} ^{980.} ^{981.} ^{982.} ^{983.} ^{984.} ^{985.} ^{986.} ^{987.} ^{988.} ^{989.} ^{990.} ^{991.} ^{992.} ^{993.} ^{994.} ^{995.} ^{996.} ^{997.} ^{998.} ^{999.} ^{1000.}

^{11.12.} Malach. iii, 1. ^{13.} Joan. ii, 16. ^{14.} Matth. xxi, 15. ^{15.} Exod. xxiii, 20, 21. ^{16.} Joan. v, 45. ^{17.} Psal. cxvii, 26. ^{18.} Isa. lxi, 1. ^{19.} Luc. ii, 29, 30. ^{20.} Isa. lxi, 1, 2.

(88) Haec, usque ad ἐντεῦθεν, desunt in Anglican. nec lecta sunt a Nannio.

(89) Sic edit. Commelin. et omnes manuscripti, praeter Basil., qui cum edit. Paris. habet αὐτῷ.

(90) Sic Vaticanus, Basilensis, Anglic. et edit. Parisiens. Edit. vero Commelin., καὶ λέγει.

(91) Edit. Commelin., ἐλπίσει.

μακάριος Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστής, ὁ ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ Σωτῆρος ἀναπεσών, καὶ ὡς ἐξ ἀνέναντου πηγῆς ἀντλήσας τὴν θεολογίαν. Τί γάρ φησιν οὗτος, τὸν βραχίονα ἐκλαμβάνων εἰς τὴν τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν, καὶ τὴν αὐτοῦ θεότῃ· « Πολλὰ, » φησί, « σημεῖα ποιήσαντος τοῦ Ἰησοῦ ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι· ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον διὰ Ἠσαΐου· Κύριε, τίς ἐπίστευσε, τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίς ἀπαλάττωθι; »

37. Ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι υἱοὶ σκότους ἐκλήθησαν.

Λέγει ὁ προφήτης τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· « Τάδε λέγει Κύριος· Νυκτὶ ὥμοίωσα τὴν μητέρα σου. » Καὶ ἐρμηνεύων, τίς ἡ νύξ, ἐπιγράφει· « Ὀμωῖώθῃ ὁ λαός μου, ὡς μὴ ἔχων ἐπίγνωσιν. » Οὐκοῦν ὅπου γγῶσις, τὸ φῶς· ὅπου ἀγνωσία, τὸ σκότος· κατὰ τὸν λέγοντα Δαβὶδ· « Οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται. » Ὁ τοίνυν Ἀπόστολος οὐχ ὡς κατ' ἐχθρῶν θρασύνεται, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ συνίσταται· διὰ τοῦτο ἔλεγεν· « Οὐκ ἔμπεν υἱὸν νυκτός, οὐδὲ σκότους· ἀλλὰ υἱὸς φωτός καὶ ἡμέρας. »

38. Ὅτι τὸ φῶς τῶν Ἰουδαίων ἀφῆρέθη ἀπ' αὐτῶν.

Λέγει ὁ προφήτης Ἰερεμίης· « Ὁ λόγος, ὁ γενόμενος πρὸς Ἰερεμίαν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν Ἰούδα. » Εἴτα ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ ἀνελὼ ἀπ' αὐτῶν ὄσμην μύρου, καὶ φῶς λύχνου. »

39. Ὅτι ἐλώθασιν οἱ αἱρετικοὶ λέγειν, ὅτι τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προφητῶν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰρηται· ὅθεν νομίζουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιεῖν ἥττον τοῦ Θεοῦ, καθὼς διὰ τὸ λέγειν τὸν ψαλμὸν· « Δεῦτε, προσκυνήσωμεν αὐτῷ, » ὡς ἂν προσκυνούντος τοῦ Πνεύματος σὺν τοῖς ἀνθρώποις.

Ἀποκρινόμεθα (92) αὐτοῖς τὰ ἀκόλουθα. Τί οὖν λέγει, ὅτι καὶ « Κλαύωμεν ἐναντίον Κυρίου; » Οὐκοῦν καὶ κλαίει τὸ Πνεῦμα, ὡς σὺ φάσκεις; Καὶ ἀλλαχοῦ, ἵνα δευχθῇ ἡ κυριότης τοῦ Πνεύματος, λέγει· « Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός· » Καὶ ἐν ἄλλῃ λέγει· « Γινώτε, ὅτι Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ Θεός· » καὶ πάλιν· « Ἀκούσονται τί λαλήσει ἐν ἔμοι Κύριος ὁ Θεός. » Ἐλέγχων δὲ εἰς τὰς βασιλείας λέγει· « Πνεῦμα ἐλάλησεν ἐν ἔμοι (93), » οὐ δὲ ἐμοῦ. Καὶ ἵνα μαρτυρήσῃ Παῦλος, τίς ἦν ὁ λαλῶν διὰ τῶν προφητῶν, ἀνάγνωθι τὰ γραφέντα παρ' αὐτοῦ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεός λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. » Οὐκ οὖν πεφανέρωται, ὅτι Θεός (94) ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πάλιν Ἱδωμεν, πῶς ἔχει ὁ χρηματισμὸς, ὃν ἐχρημάτισεν ὁ Θεός πρὸς τὸν Ἠλίαν. Τότε γάρ ὁ Ἠλίας κατενεύγχανεν τῷ Θεῷ, λέγων· « Τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, καὶ τοὺς προφῆτας σου ἀπέκτειναν· καγὼ περιελείφθην μόνος· καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου ἄρα. » Ἀποκρι-

buit, et veluti ex perenni fonte theologiam hausit. Quid ait enim ille, brachium assumens ad indicandam dispensationem deitatemque Salvatoris? « Cum multa, inquit, signa fecisset Jesus coram eis, non crediderunt in eum Judaei: ut adimpleretur dictum Isaiae 57. Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est 58? »

37. Judaeos filios tenebrarum appellari.

Dicit propheta filiis Israel: « Hæc dicit Dominus: Nocti comparavi matrem tuam 59. » Et exponens quæ esset nox, intulit hæc verba: « Similis factus est populus meus ei qui cognitionem non habet 60. » Ergo ubi cognitio, ibi et lux: ubi ignorantia, ibi et tenebræ: secundum Davidem, cujus verba hæc sunt: « Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant 61. » Apostolus igitur, non veluti inimicis insultans, sed quia veritati patrocinatur, ita scripsit: « Non nos sumus filii noctis, aut tenebrarum, sed filii lucis et diei 62. »

38. Quod lumen Judæorum ab ipsis ablatum est.

Dicit Jeremias propheta: « Verbum, quod factum est ad Jeremiam in omnem populum Judæ 63. » Ubi postea hæc verba subinfert: « Et auferam ab illis odorem unguenti, et lumen candelæ 64. »

39. Quod hæretici soleant dicere verba prophetarum ex persona sancti Spiritus pronuntiata esse: unde frustra arbitrantur se ostendere posse Spiritum sanctum minorem Deo: eo quod in psalmo ita habeatur: « Venite, adoremus eum 65, » quasi Spiritu sancto una cum hominibus adorante.

Ad quæ ita convenienter respondemus. Quid igitur est, quod dicit: « Ploramus coram Domino 66? » Ergone etiam Spiritum plorare affirmabis? Quin et alibi, ut ostendatur dominatus Spiritus, ita loquitur: « Ego enim sum Dominus Deus 67. » Itidem et in alio psalmo: « Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus 68. » Rursus alibi: « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus 69. » In Regnorum autem libris coarguens ita ait: « Spiritus locutus est in me 70, » non per me. Et ut ex Pauli testimonio cognoscas, quisnam sit qui ita loquebatur per prophetas, lege quæ scripsit ille in Epistola ad Hebræos: « Multifariam multisque modis olim Deus locutus est patribus nostris in prophetis. In extremis diebus locutus est nobis in Filio 71. Liqueat igitur, Deum esse Spiritum sanctum. Age rursus videamus quomodo se habeat oraculum istud, quo Deus locutus est ad Eliam. Tunc enim Elias apud Deum conquerebatur his verbis: « Akaria tua destruxerunt, et prophetas tuos occiderunt, et ego

57 Isa. lxxxviii. 58 Joan. xii, 37. 59 Ose. iv, 5. 60 ibid. 6. 61 Psal. lxxxvi, 5. 62 I Thess. v, 5. 63 Jer. xlv, 1. 64 ibid. 10. 65 Psal. xcvi, 6. 66 ibid. 67 Psal. lxxx, 11. 68 Psal. xcix, 3. 69 Psal. lxxxiv, 9. 70 II Reg. xxiii, 2. 71 Hebr. i, 1, 2.

(92) Basil. et Anglic., ἀποκρινόμεθα. Mox, An glic. et edit. Paris., Τί οὖν λέγει, recte. Cæteri vero cum edit. Commell., Τί οὖν οὐ λέγει.

(93) Basiliensis, ἐν ἡμῖν.

(94) Sic edit. Commell. et mss. præter Basil., quæ habet ὁ Θεός, quam lectionem perperam sequitur edit. Parisiens.

relictus sum solus, et quaerunt animam meam tollere ⁴³. Respondet ei oraculum: « Delegi mihi septies mille viros, qui non incurverunt genu Baali ⁴⁴. » Videamus igitur, num et Spiritus habeat edendi oraculi potestatem. Simeoni certe, et sacerdoti et seni, oraculum redditum est a Spiritu: « Nequaquam morieris, quin prius videris Christum ⁴⁵. » Et cum induceretur puer in templum, et gestaret eum in ulnis Simeon, tum respondit ille: « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace ⁴⁶. » Igitur Spiritus, et Dominus et herus est.

17 40. *Quod dicant Spiritum vim sanctificandi habere.*

Si sanctificandi munus per gratiam ei concessum fuit, invenitur sane ille sacerdotis officium exercere. Non enim potest et Dominus simul, et minister esse. Si igitur minister est, supervacuum est ergo nos baptizari in nomine ministri. Etenim sacerdos non aquam sanctificat, sed ministerium, quod requiritur, adimplet, cum id officii acceperit a Deo per gratiam. Si igitur idem facit Spiritus, quod sacerdos, si data est illi facultas sanctificandi, ut tu ais, cur Pater sanctificat? Si quidem rex opus alicui injungens, id ei agendum concedit, cui injungit, nec ipse operatur.

41. *Rursum hereticus ut ostendat quod Spiritus, Verbum Dei Dominum nuncupet, ait.*

« Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis ⁴⁷. » Volens autem Salvator ostendere, quod non solum Spiritus Christum Dominum vocet, sed quod ipse Christus, Dominus ac Deus sit, interrogatus a Iudaeo in haec verba: « Praeceptor, quod est primum mandatum? dicit ei: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo ⁴⁸. Etenim scriptum est: Dominus Deus unus est ⁴⁹. Secundum autem mandatum: Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Tum respondit Iudaeus: Recte locutus es, praceptor, Deum unum esse ⁵⁰. » Hoc autem dixit, ut deitatem Filii inficiaretur: Salvator autem volens dominatum suum cum Patris dominatu coaptare, percontatur ex eo: « Quid dicitis de Christo, cujus Filius est? Ait, David. » Respondet Salvator: « Quomodo igitur David in Spiritu sancto illum Dominum appellat? Si igitur Filius ejus est, quomodo eum Dominum vocat ⁵¹? » Rursum dixerunt illi, cum ejiceret daemonia: « Hic in Beelzebule principe daemoniorum ejecit daemonia ⁵². » Quibus ita respondet: « Si ego in Beelzebule ejicio, filii vestri in quonam ejicient ⁵³? » Caeterum, cum filios dicit, apostolos subindicat, ex ipsis oriundos, qui

A vetai αὐτῷ ὁ χρηματισμός· « Ἐξελεξάμην ἑμαυτῷ ἑπτακισχίλους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάβυλ. » Ἰδωμεν οὖν, εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχει χρηματισμόν. Τῷ Συμεῶν, ἱερεὶ ὄντι καὶ γέροντι, ἐχρηματίσθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτι· Οὐ μὴ ἀποθάνῃς, πρὶν ἂν ἴδῃς τὸν Χριστόν. » Καὶ ὅτε παιδίον εἰσὶν ἐγένετο εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδάστασεν αὐτὸν ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτοῦ, τότε ἀποκρίνεται Συμεών· « Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ (95). » Οὐκοῦν Κύριος καὶ δεσπότης τὸ Πνεῦμα.

40. *Ὅτι λέγουσι τὸ Πνεῦμα ἁγιαστὶκὸν εἶναι.*

B Εἰ μὲν ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἁγιάζειν κατὰ χάριν, ἐδρίσκειται ἱερὸν (96) ποιοῦν ἔργον. Οὐ γὰρ δύναται καὶ δεσπότης εἶναι καὶ ὑπουργός. Καὶ εἰ μὲν ὑπουργός, περιττὸν τὸ βαπτίζεσθαι ἡμᾶς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ὑπουργοῦ. Καὶ γὰρ ὁ ἱερεὺς οὐ τὸ ὕδωρ ἁγιάζει, ἀλλὰ τὴν δέουσαν ὑπηρεσίαν ἀποπληροῖ, εἰληφώς παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν. Εἰ οὖν τὸ αὐτὸ ποιεῖ τὸ Πνεῦμα, ὃ καὶ ὁ ἱερεὺς, εἰ ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἁγιάζειν, ὥς οὐ φῆς, διὰ τί ὁ Πατὴρ ἁγιάζει; Βασιλεὺς γὰρ, ἐπιτάττων τινα ἔργον, ἐκείνῳ συγχωρεῖ, ᾧ ἐπιτάττει ποιεῖν· καὶ οὐκ αὐτὸς ἐργάζεται.

41. *Πάλιν ὁ αἰρετικὸς, θέλων δεῖξαι, ὅτι τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, λέγει.*

C Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Θέλων δὲ ὁ Σωτὴρ δεῖξαι ὅτι οὐ μόνον τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ τὸν Χριστόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς Κύριος καὶ Θεὸς ἐστίν, ἐξετασθεὶς (97) παρὰ Ἰουδαίου λέγοντος· « Ἐπιστάτα, ποία ἐστὶ πρώτη ἐντολή; λέγει αὐτῷ· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης καρδίας σου· καὶ γὰρ γέγραπται· Κύριος Θεὸς εἷς ἐστίν. Ἡ δευτέρα ἐντολή· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν (98). Τότε ἀπεκρίθη ὁ Ἰουδαῖος· Ὅρθως εἶπας, ἐπιστάτα, ὅτι ὁ Θεὸς εἷς ἐστίν. » Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ ἀρνήσῃται. Ὁ δὲ Σωτὴρ, βουλόμενος τὴν κυριότητα αὐτοῦ συνάψαι τῇ τοῦ Πατρὸς (99), ἐξετάζει αὐτόν· « Περὶ τοῦ Χριστοῦ τί λέγετε; τίνας ἐστὶν υἱός; Λέγουσι· Τοῦ Δαβὶδ. » Ἀποκρίνεται ὁ Σωτὴρ· « Πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ Κύριον αὐτὸν καλεῖ; Εἰ οὖν Υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν, πῶς αὐτὸν Κύριον καλεῖ; » Πάλιν ἔλεγον αὐτῷ, ὅτε ἐξέβαλλε (1) τὰ δαιμόνια· « Οὗτος ἐν Βεελζεβοῦλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Εἶτα λέγει· « Εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοῦλ ἐκβάλλω, τὰ τέκνα ὁμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; » Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς τέκνα, λέγων γεννηθέντας μὲν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀποστόλους, ἐκβάλλοντας

⁴³ III Reg. xix, 10. ⁴⁴ ibid. 18. ⁴⁵ Luc. ii, 26. ⁴⁶ Deut. vi, 5. ⁴⁷ Marc. xii, 31, 32. ⁴⁸ Matth. xxi, 42-44. ⁴⁹ Luc. xi, 15. ⁵⁰ ibid. 19.

(95) Haec, ἐν εἰρήνῃ, desunt in edit. Commel. Basil. Vatic. Sed leguntur in edit. Paris. et Anglic. lectaque sunt a Nannio.

(96) Basiliensis, ἱερέως.

(97) Anglicanus, ἐρωτηθεὶς.

(98) Anglicanus, Basil. et Vatic., ἐαυτόν.

(99) Edit. Commel., τοῦ Πνεύματος.

(1) Sic editio Commel. Basil. et Vatic. Caeteri et edit. Parisiens., ἐξέβαλε. Paulo infra editi, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἶτα λέγει. Basiliensis et Anglicanus, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια αὐτὰ, εἶτα λέγει. Vaticanus, ἐκβάλλει αὐτὰ, εἶτα λέγει.

δὲ τὰ δαιμόνια ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ τοῦ Ναζαρενοῦ, ὡς ἔφησαν οἱ ἄγγελοι· Εἰ τὰ τέκνα ὑμῶν πρὸς τὸ ἀπαλλάσσειν δαίμονας ἀρχοῦνται τῷ ὀνόματι μου, ἐγὼ εἰς τὸ ὄνομα Βεελζεβούλ οὐκ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια.

42. Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι αἰτεῖ ὁ Υἱός.

Κατασκευάζει ὁ αἰρετικὸς, καὶ λέγει· Ἐλαττον εἶναι τὸν αἰτοῦντα διδόντος. Ἐὰν οὖν τὸν Πατέρα αἰτοῦντα παρὰ ἀνθρώπων εὐρωμεν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, τί λέγεις; « Καὶ νῦν, Ἰσραὴλ, τί Κύριος αἰτεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τὸ φοβεῖσθαι αὐτόν; »

43. Περὶ τοῦ ὁμοιοτρόπως δεδοσθαι τὸν νόμον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτε ἐδόθη ὁ νόμος ἐν τῇ Πεντηκοστῇ, ὡς ἐν τῷ ὅρει Σινᾷ.

Μαρτυρεῖ Μωσῆς λέγων· « Καὶ ἦν ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ ὄρει Σινᾷ, ὡς πῦρ καίμενον· » ἵνα πληρωθῇ τό· « Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, » πῦρ οὐκ ἀφανιστικόν, ἀλλὰ καθαρτικόν. Διὰ τοῦτο τῷ Ἰσαΐ δίδεται ἐν τοῖς χειλέσιν. Καὶ λέγει· « Ἰδοὺ ἀφῆκα τὰς ἀμαρτίας σου· οὕτως τότε ἐφάνη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐν εἰδεί πυρός. Ἐμερίσθησαν γὰρ γλῶσσαι ὥστε πυρὸς, καὶ ἐκάθισεν (2) ἐφ' ἑνα ἑκάστον αὐτῶν. Καὶ ὥσπερ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἐπιφαινομένου τοῦ Θεοῦ, πολλὰ ἦν τὰ δορυφοροῦντα φώδητρα, γνόφος, καὶ θύελλα, καὶ σάλπιγξ, καὶ βρονταί, περιηχοῦντα τὸ ὄρος, ἅτινα ἦν προπαρασκευάζοντα τὸν λαὸν εἰς φῶδον τοῦ νομοθέτου· οὕτως καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέλλοντος ἐπιφοιτᾷν· ἵνα μάθωσι τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ἐνδόξως ἐπιφοιτῶσαν. Ὅσπερ ἐν τῷ ὄρει γνόφος καὶ θύελλα προέδραμεν, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐγένετο· « Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἐγένετο ἤχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βίας, καὶ τότε ὥφθη τὸ Πνεῦμα, καὶ συνέσεισε τὸν οἶκον. »

44. Ὅτι λέγουσιν οἱ αἰρετικοί, ὅτι τὸ Πνεῦμα δῶρον ἐστὶ παρὰ Θεοῦ.

Ἡμεῖς λέγομεν δῶρον ζωῆς (ἡλευθέρωσε γὰρ ἡμᾶς· ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἡλευθέρωσεν ἡμᾶς), καὶ δῶρον δυνάμεως· Ἀἰψέσθε γὰρ δύναμιν, ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. Ἡμεῖς δὲ καὶ Υἱὸν καὶ υἱοθεσίαν δεικνύμεν, ὅτι ἔχαρισται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς ἀνθρώποις· καὶ μετ' ὅλγῃ· « Πῶς οὐκ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται; » καὶ ἐτέρωθι· « Ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν (3). » Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνθρωπίνης λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ παραθεῖς Παῦλος τὴν φάσκουσαν λέξιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· » ἐπεργάζεται περὶ Χριστοῦ λέγων· « Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτοὺς παρὰ πλησίον μετέσχε τῶν αὐτῶν· ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτέστι τὸν διάβολον. » Παῖδας δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις

daemónia expellerent, in nomine Jesu Nazareni quasi diceret: Si liberi vestri ad daemones pellendos, nomine meo satis instructi sunt, ego in nomine Beelzebulis non ejicio daemónia.

42. Adversus eos qui dicunt Filium postulare.

Arguit haereticus, atque ait, minorem esse petentem datore. Sed si Patrem ab hominibus petentem inveniamus in Veteri Testamento, quid mihi hic, quæso, respondebis? « Et nunc, Israel, quid Dominus tuus a te petit, nisi ut ipsum metuas? »

43. Quod pari modo data sit lex a Spiritu in Pentecoste, atque in monte Sina.

Testatur Moses, dicens: « Et erat gloria Dei Israel in monte Sina, veluti ignis ardens; » ut adimpleretur illud: « Ignem veni mittere in terram; » ignem, non qui consumeret, sed qui purgaret. Ideoque ille datus est Isaïæ in labiis suis. Atque hinc est, quod dicit: « Ecce dimisi peccata tua. » Ita tunc quoque apparuit Spiritus sanctus in Pentecoste, in specie ignis; dispartitæ enim sunt linguæ quasi ignis, et sedit supra singulos eorum. Et ut in Veteri Testamento, ad Dei præsentiam adventumque multa terribilia pavefaciebant, caligo nimis, procella, tuba; 18 et tonitrua ad montem reboantia, quæ populum ad timorem legislatoris præparabant; ita quoque factum est cum adventurus mox esset Spiritus sanctus: ut cognoscerent discipuli dignitatem Spiritus cum gloria advenientem. Ut, inquam, in monte, caligo et procella præcedebat, ita quoque in adventu Spiritus: « Cum compleretur dies Pentecostes, factus est sonus tanquam advenientis spiritus vehementis; » et tunc apparuit Spiritus: et concussit domum.

44. Quod hæretici dicant, Spiritum donum Dei esse.

Nos eum dicimus donum vitæ (liberavit enim nos; nam lex Spiritus vitæ liberavit nos), et donum potentiae: « Accipietis enim virtutem supervenientis in vos Spiritus sancti. » Nos autem ostendimus quod Spiritus sanctus et Filium et adoptionem dederit hominibus: et paulo post: « Quomodo non etiam cum eo nobis omnia donaverit? » Item alibi: « Ut videamus quæ donata nobis sunt a Deo. » De mysterio susceptæ humanitatis loquens, in Epistola ad Hebræos Paulus, post hæc addita verba: « Ecce ego, et pueri, quos mihi dedit Deus; » de Christo ita sermocinatur: « Quia ergo pueri communicaverunt sanguini et carni, ipse similiter participavit eisdem; ut per mortem aboleret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum. » Filios autem suos his verbis apostolos nominat; per quos signa et prodigia in domo Israel facturum

³³ Deut. x, 12. ³⁴ Exod. xxiv, 16. ³⁵ Luc. xii, 49. ³⁶ Isa. vi, 7. ³⁷ Luc. v, 23. ³⁸ Act. ii, 1, 3. ³⁹ Exod. xix, 18, 19. ⁴⁰ Act. ii, 1, 2. ⁴¹ Rom. viii, 2. ⁴² Act. i, 8. ⁴³ Rom. viii, 32. ⁴⁴ I Cor. x, 2. ⁴⁵ Hebr. ii, 13, 14.

(2) Edit. Commel., ἐκάθισεν.

(3) Edit. Commel., ὅμιν. Vaticanus, Basilienis, Anglic. et edit. Parisiens., ἡμῖν.

Dominum Sabaoth, habitantem in monte Sion, A edocet. Quin etiam illustres fore pronuntiat, eorumque facies obsignandas esse sigillo Christi, eruditosque, non jam deinceps lege Mosis, quippe quæ ulterius non consistat, et quod domus quæ vocatur Jacob derelicta sit a Deo.

45. *Quod Deus Verbum defendat, Patris et Filii concordiam esse.*

Et ne credideris vilitatis esse verba, sed humanitatis: vilitatis quidem species, amantis tamen homines promissio est. Christus enim omnium Dominus, idem ille qui Judæis hæc dicit: « Quis ex vobis arguit me de peccato⁶⁶? » Filius ejus est, qui per prophetam Michæam loquitur: « Popule mi, quid feci tibi? aut qua in re molestus fui tibi? responde mihi⁶⁷: » et qui in Evangeliiis dicit: « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo⁶⁸. » Filius ejus itidem, qui per Jeremiam ait: « Dixi habitantibus Israel, Quid invenerunt in me patres vestri delicti aut injuria, quod longe a me recesserint⁶⁹? » O qualem humanitatem, in qua bonitas naturam, imo potius non tam naturam, quam nostras cogitationes (exsuperat)!

46. *Quomodo bonitas Dei ostendatur.*

Dicit Mosi: « Ego sum Deus, qui retribuo peccata parentum in filios⁷⁰. » Et quousque? « Usque ad tertiam et quartam generationem⁷¹. » Attende mihi, quæso, quo pacto ultionem extendat usque ad quartam generationem. Suam vero erga homines benignitatem quousque? « Et faciens misericordiam in mille (generationes) diligentibus me⁷². »

47. *Quod omnes prophetæ in unum collecti, rerum a Christo in carne gestarum, memoriam absolverint.*

Moses figuram crucis constituit: quod testatum quoque facit ipse Salvator: « Quemadmodum, inquit, Moses exaltavit serpentem in deserto⁷³, ita oportet exaltari Filium hominis⁷⁴. » Idem quoque et Jonas mortis ejus memoriam fecit⁷⁵. Siquidem ille descendit in cetum, atque intra triduum inde prodiiit, factusque est typus resurrectionis. Hoc ipsum denuo Salvator repetens, typum illum veritati conciliat dicens: « Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, ita quoque agere oportet Filium hominis in corde terræ⁷⁶. »

48. *Quod Trinitas sit consubstantialis.*

Quid est Deus? Omnium principium, secundum Apostolum, dicentem: « Unus Deus Pater, ex quo omnia⁷⁷. » Verbum enim ejus ex ipso per gener-

Α τοὺς ἀποστόλους ἐνομάζει, ἐφ' ὧν σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ποιεῖται Κύριον Σαβα὿θ, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ ὄρει Σιών, διδάσκει. Τούτους δὲ αὐτοὺς φανεροῦς φησὶν ἔσεσθαι, τὸ πρόσωπον σφραγισομένων τῇ τοῦ Χριστοῦ σφραγίδι, παιδευσομένους τε μηκέτι τὸν Μωσέως νόμον μανθάνειν, τῷ μηκέτι συνιστάναι αὐτὸν, καὶ τὸν καλούμενον οἶκον Ἰακώβ καταλελεῖσθαι ὑπὸ Θεοῦ.

45. *Ὅτι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν συμφωνίαν ἀπολογεῖται ὁ Θεὸς Λόγος.*

Καὶ μὴ νομίσῃς εὐτελείας εἶναι τὰ ῥήματα, ἀλλὰ φιλανθρωπίας· εὐτελείας μὲν γὰρ τὸ σχῆμα, φιλανθρωποῦ δὲ τὸ ἐπάγγελμα (4)· Χριστὸς γὰρ ὁ πάντων Κύριος, οὗτος αὐτοῦς ὁ λέγων Ἰουδαίοις· « Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; » Υἱὸς ἐστὶ τοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου Μιχαίου· « Λαὸς μου, τί ἠδίκησά σε, ἢ τί παρηνόχησά σοι; ἀποκρίθητί μοι· » καὶ ὁ (5) διὰ τῶν Εὐαγγελίων εἰπὼν· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, » ὁ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ λέγοντος πρὸς Ἰερემίαν· « Εἰπον τῇ κατοικίᾳ Ἰσραὴλ· Τί ἔβρον ἐν ἐμοὶ οἱ πατέρες ὑμῶν πλημμέλημα ἢ ἀδικήμα, ὅτι ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν; » « Ὁ τῆς φιλανθρωπίας ἐκείνης, ἐν ᾗ ἀγαθότης τὴν φύσιν, μᾶλλον δὲ οὐ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν ἐνθύμησιν!

46. *Πῶς ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ ἐνδείκνυται.*

Λέγει τῷ Μωσεί· « Ἐγὼ ὁ Θεός, ὁ ἀποδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα. » Καὶ μέχρι τίνος; « Ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν. » Πρόσεχε πῶς τὴν τιμωρίαν ἠπλώσεν ἐπὶ τέσσαρας γενεάς. Τὴν δὲ φιλανθρωπίαν ἕως τίνος; « Καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαπῶσι με. »

47. *Ὅπως πάντες οἱ προφῆται, ὁμοῦ συναχθέντες, τὴν μνήμην οἰκονομίας ἐπλήρωσαν.*

Μωσὴς τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐποίησε, καὶ μαρτυρεῖ ὁ Σωτὴρ, λέγων· « Καὶ (6) καθὼς Μωσὴς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Ὁμοίως καὶ Ἰωνᾶς ἐποίησε τὴν μνήμην τοῦ θανάτου. Κατήλθε γὰρ εἰς τὸ κῆτος, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἀνέδεδθη, καὶ ἐγένετο τύπος τῆς ἀναστάσεως. Τοῦτο πάλιν καὶ ὁ Σωτὴρ ἀναλαβὼν, τὸν τύπον εἰς ἀλήθειαν ἐκφέρει· (6') λέγων· « Καὶ καθὼς ἐποίησεν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως δεῖ ποιῆσαι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς. »

48. *Ὅτι ἡ (7) Τριάς ὁμοούσιος.*

Τί ἐστὶ Θεός; Ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, λέγοντα· « Εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Καὶ γὰρ ὁ Λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ

⁶⁶ Joan. viii, 46. ⁶⁷ Mich. vi, 3. ⁶⁸ Joan. xviii, 25. ⁶⁹ Jer. ii, 5. ⁷⁰ Exod. xx, 5. ⁷¹ Ibid. ⁷² Ibid. 6. Num. xxi, 9. ⁷³ Joan. iii, 14. ⁷⁴ Joan. ii, 1. ⁷⁵ Matth. xii, 40. ⁷⁷ I Cor. viii, 6.

(4) Anglicanus, τὸ ἐπάγγελμα, et ita legit Nannius.

(5) O deest in Anglic.

(6) In Anglic. καὶ deest.

(6') Anglicanus, ἐκφέρει.

(7) Articulus deest in editis, et in Vaticano, sed habetur in Basil. et in Anglic.

αὐτοῦ (8) ἐκπορευτῶς. Εἶτα πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἐν Πνεύματι συνέστη δημιουργικῶς.

49. Ὅτι τὸ (9) βλασφημεῖσαι εἰς τὸν Υἱὸν εἰς τὴν ἀγίαν Τριάδα βλασφημεῖσαι ἐστὶ.

Πολλοὶ τῶν ἐπὶ γῆς φοβερὸς ὁ Κυρίου λόγος καθέστηκεν, ὁ φάσκων· Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. Ὡς διὰ τοῦτο παραίει πᾶσιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, λέγων, ὅτι τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Πολλὰ γὰρ τῶν θείων Γραφῶν ἐὰν κατὰ τὸ γράμμα νοήσωμεν, εἰς ἀθέτους βλασφημίας περιπίπτομεν· οἷον ἐστὶ καὶ τὸ προκείμενον ἡμῖν τοῦ Κυρίου λόγον· ὅπερ ἐὰν κατὰ ξηροῦ τὰς λέξεις ἐκλάδωμεν, οὐ μόνον εἰς ἀθεμίτους ἐννοίας περιπεσοῦμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον ἐναντιούμενον ἑαυτῷ εὐρήσωμεν. Ἐὰν γὰρ ὅς δ' ἂν εἴπῃ (10) λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν· Ὁ ἀπαρνησάμενός με ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνήσομαι καὶ ἐγὼ αὐτὸν ἐμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν, ἐὰν πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὑπὲρ ἁγίου λόγου ἀπολογίαν δώσωμεν· πῶς ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, μωρὲ, ἐνοχος ἐστὶ εἰς τὴν γέννηαν (11) τοῦ πυρός; πῶς δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος φησὶ· Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὐ λοιδοροί, οὐ μέθυσοι, οὐκ ἄρπαγες (12), βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι, ὅτι πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις; Καὶ ἐὰν πάλιν τοῦτο ἀληθές, διὰ τί λοιπὸν ἐγκαλεῖται (13) ὁ ἅγιος Ὀριγένης, τέλος κηρύττων τῆς κολάσεως, ἐν οἷς φησὶ συγχώρησιν πάσης ἁμαρτίας γενέσθαι καὶ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς δαίμοσι παρὰ Θεοῦ; Πάλιν τε, ἐὰν ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἔχῃ (14) συγχώρησιν, τί μέμενται ἡ Ἐκκλησία Νουάτου ἀποβαλλόμενον τὴν μετάνοιαν; Τὸ δὲ σκοτεινότερον καὶ δυσκατάληπτον ἐκεῖνόν ἐστιν, ὅτι ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὥστε ἑλάττων ἐστὶν ὁ Υἱὸς παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς Υἱὸς λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, καὶ Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα; καὶ πάλιν ἐνταῦθα φησὶν, ὅτι· Ὁς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ; Ἀρα οὖν, εἰπέ μοι, συγχωρηθήσεται ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ Σιμωνιανοῖς, καὶ Σαβελλιανοῖς, καὶ Φωτεινι-

tionem, et Spiritus per processionem existit. Deinde universa rerum natura per Verbum in Spiritu creatione constituta est.

49. Quod blasphemare in Filium sit blasphemare in sanctam Trinitatem.

Plerisque eorum, qui in terris degunt, terribilis est sermo Dei, quo ait : « Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, sed qui dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc saeculo, nec in futuro⁷⁹. » Quapropter omnes admonet divus Apostolus, indicans litteram occidere, spiritum vivificare. Pleraque siquidem sacram Scripturarum si juxta litteram sentimus, in nefarias collabimur blasphemias : qualis est illa Domini sententia superius allata; quod quidem, si absolute secundum verba intelligamus, non modo in nefarias delabemur sententias, quin et ipsum Dominum sibi ipsi contrarium deprehendemus. Si enim quisquis verbum dixerit contra Filium, id ei remittetur, cur igitur Filius dicit : « Qui me negaverit coram hominibus, negabo et ego eum coram angelis Dei⁸⁰. » Item si omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, et de verbo otioso rationem dabitur; qui sit ut is qui appellat fratrem suum fatuum, reus sit gehennae ignis⁸¹? aut cur Paulus apostolus dicit : « Ne erretis : neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque maledici, neque ebriosi, neque rapaces regnum Dei possidebunt⁸². » Quod si haec ita se habent : dic mihi quomodo ait, omne peccatum et omnis blasphemia remittetur hominibus? Rursumque, si verum illud est, cur miser accusatur Origenes, quod finem aliquem poenarum constituat, ac tandem remissionem omnium peccatorum hominibus pariter et demonibus a Deo concedi praedicet? Rursum si blasphemia in Spiritum sanctum remissionem non habet, quare culpata Ecclesia Novatum rejicientem poenitentiam? Quod autem obscurissimum et intellectu difficillimum est, quod, ei qui locutus fuerit contra Filium, remittatur : ei vero qui dixerit verbum contra Spiritum sanctum, nequaquam remittatur; ita ut minor sit Filius Spiritu sancto et Patre. Quare igitur ait Filius : « Ego et Pater unum sumus⁸³. » et, « Qui non honorat Filium, non honorat et Patrem⁸⁴. » itemque hic ait : « Quicumque dixerit verbum contra Filium, remittetur ei⁸⁵. » Ergone scilicet condonabitur blasphemia in Filium Arianis, Simonianis, Sabellianis, Photinianis, et reliquis omnibus qui adversus in-

⁷⁹ Matth. xii, 31, 32. ⁸⁰ Luc. xii, 9. ⁸¹ Matth. v, 22. ⁸² I Cor. vi, 9, 10. ⁸³ Joan. x, 30. ⁸⁴ Joan. v, 23. ⁸⁵ Matth. xii, 32.

(8) Ἐξ αὐτοῦ, deest in ed. Commel., sed habetur in reliquis omnibus cum editis, tum manuscriptis. (9) Sic Vatic., Anglic., Basil. In editis vero, τό, deest. Porro segmentum hoc ad verbum legitur in Quest. ad Antiochum, infra.

(10) Edit. Commel. et Vatican., ὅς δ' ἂν εἴπῃ.

(11) Edit. Commel., γένναν.

(12) Οὐκ ἄρπαγες, deest in Basil. Ang. et Vatic. Mox, Anglic., Vatic. (in quo deest ὅτι), Basilienis,

λοιπὸν εἰπέ μοι ὅτι, et ita legit Nannius. Editi, λοιπὸν εἶπεν, ὅτι.

(13) De hoc loco vide quae diximus in Monito. Mox, φησὶ, deest in Anglicano.

(14) Basilienis, et Anglicanus, ἔχει. Vaticanus et editi, ἔχῃ. Quae mox sequuntur eadem ferme sententia feruntur in quarta ad Serapionem epistola. Vide quae hac de re dicimus in Questionibus ad Antiochum.

arnationem Filii blasphemias protulerant? Apage A hanc absurditatem. Si enim qui 20 dicit fratri suo, Fatue, reus est gehennæ ignis²⁵, in quam, quæso, gehennam gehennarum conjicietur, qui affirmat Deum suum creaturam esse, non Filium Dei, sed servum, sed administrum et minutum? Et si is qui contra Filium verbum dixerit, remissionem impetrabit, quomodo idem Filius dixit: « Qui non comedit carnem meam, nec bibit sanguinem meum, non habet vitam æternam²⁶? » Aut qui, quæso, poterit qui ignominia afficit Filium non blasphemare in Trinitatem? Qui vero in eam blasphemiam dicit, is haud dubie abnegat sanctum baptismum. Qui autem sanctum baptismum abnegat, is nimirum Spiritum sanctum exiit. Et quemadmodum in sole isto sensibili, si calori radiisve ejus contumeliam feceris, in totam naturam solis recurrit hujusmodi contumelia: ita quoque se res habet in trigemino sole Trinitatis et mysterii: contumelia unius personæ, blasphemiam est in universam plenitudinem Deitatis. Quid igitur sibi vult dictum illud Domini ad Judæos: « Omne peccatum et blasphemiam remittetur hominibus: qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro²⁷? » Prudenter audiamus et ne seducamur. Duplicem esse Christum post inenarrabilem unionem, dico autem ex deitate et humanitate, sacræ nobis proclamant Scripturæ: « Verbum » enim « caro factum est²⁸. » Deitatem ergo Verbi ipse Christus Spiritum sanctum appellat, quemadmodum ad Samaritanam locutus est: « Spiritus », inquit, « Deus est²⁹. » Humanitatem vero suam, Filium hominis nominavit: sicut etiam alibi de sua carne loquitur: « Nunc glorificatus est filius hominis³⁰. » Judæi igitur, qui semper in Deum offendunt, duplicis adversus Christum blasphemie rei sunt. Quorum alii in carnem impingunt, hoc est, in Filium hominis, eum prophetam, non Deum existimantes: quibus veniam dedit, id enim initium erat prædicationis, cum nondum pax erat mundus, ut Deum illum esse crederet, qui homo apparebat. Atque hinc est, quod Christus ait: « Qui dixerit Verbum contra Filium hominis, » hoc est in corpus ejus, « remittetur ei³¹. » Ausim enim dicere, ne ipsos quidem beatos ejus discipulos perfectam de ejus divinitate sententiam habuisse, donec Spiritus sanctus in die Pentecostes eos visitasset. Siquidem post resurrectionem ipsum videntes, alii quidem adoraverunt eum, alii vero hæsitaverunt: nec tamen ob eam rem damnati sunt. Sunt alii qui in Spiritum sanctum impingunt,

νοῖς (15), καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, τοῖς εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ σάρκωσιν βλασφημήσαντι; Ἀπαγε τῆς ἀτοπίας! Εἰ γὰρ ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Μωρὲ, ἐνοχὸς ἐστὶν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ πυρὸς, εἰς πόλιν λοιπὸν, εἰπέ μοι, γέννησαν γέννησις ἐκδηληθήσεται ὁ λέγων τὸν Θεὸν αὐτοῦ κτίσμα, καὶ οὐχὶ Θεοῦ Υἱὸν, ἀλλὰ δούλον, καὶ ὑπουργόν, καὶ μικρόν; Καὶ εἰ, ὅστις εἶπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν, ἔτι « Ὁ μὴ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον; » Πῶς δὲ καὶ δύναται τις, ἀτιμάζων τὸν Υἱόν, μὴ βλασφημεῖν εἰς τὴν Τριάδα; Ὁ δὲ εἰς αὐτὴν βλασφημιῶν δηλονότι ἀπαρνέσεται τὸ ἅγιον βάπτισμα. Ὁ δὲ τὸ ἅγιον βάπτισμα ἀπαρνούμενος δηλὸν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποδοῦναι. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, ἐὰν τὴν θερμὴν ἢ τὴν ἀκτίνα αὐτοῦ καθυδρίσῃ, εἰς ὅλην τὴν φύσιν αὐτοῦ ἀνατρέχει ἡ ὕδρις· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ τρισηλίου τῆς ἁγίας Τριάδος φωτὸς καὶ μυστηρίου, τῇ τῆς μᾶς ὑποστάσεως ἀτιμία παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος ἐστὶν ἡ βλασφημία. Τί οὖν ἐστὶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς Ἰουδαίους λεγόμενον, ἐτι « Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ὃς δ' ἂν εἶπη (16) λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι; » Νουνεχῶς ἀκούσωμεν, καὶ μὴ πλανηθῶμεν. Διττὸν εἶναι τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν ἀφραστον ἔνωσιν, φημι δὴ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, αἱ ἱερὰ (17) ἡμῖν διαβοῶσι Γραφαί· « Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Τὴν γοῦν τοῦ Λόγου θεότητα ὁ αὐτὸς Χριστὸς Πνεῦμα ἅγιον ὀνομάζει· καθὰ καὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτιν ἐλεγεν· ἐτι « Πνεῦμα ὁ Θεός· » τὴν δὲ ἀνθρωπότητα αὐτοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου· καθὼς πάλιν ἀλλαχού περὶ τῆς ἰδίας σαρκὸς αὐτοῦ φησὶ· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Εἰ (18) οὖν αὖ τῷ Θεῷ προσκρούοντες Ἰουδαῖοι διττὴν πρὸς Χριστὸν τὴν βλασφημίαν ἐπέκτεινον. Οἱ μὲν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, ἵγγον τῷ Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, προσκρούοντες, προφήτην αὐτὸν, ἀλλ' οὐ Θεὸν εἶνα, ἐνόμιζον· οἷς καὶ συγγνώμην ἔδωκεν· ἀρχὴ γὰρ ἦν τοῦ κηρύγματος, καὶ οὕτω ἦν χωρῶν ὁ κόσμος (19), Θεὸν πιστεύειν, φαινόμενον ἀνθρώπων· διὸ καὶ φησιν ὁ Χριστὸς, ἐτι « Ὅς ἐὰν εἶπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, » εἴτ' οὖν (20) τοῦ σώματος αὐτοῦ, « ἀφεθήσεται αὐτῷ. » Τολμῶ γὰρ λέγειν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ οἱ μακάριοι αὐτοῦ μαθηταὶ τὸ τέλειον περὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος εἶχον φρόνημα, ἕως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῖς τῇ Πεντηκοστῇ ἐπεφοίτησεν. Ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἰδόντες αὐτὸν, οἱ μὲν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίστασαν· ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου κατεκρίθησαν. Οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἴτ' οὖν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα βλασφημήσαντες, καὶ λέγοντες, ἐτι « Ἐν Βεελζεβοῦλ, τῷ ἀρχοντὶ τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ

²⁵ Matth. v, 22. ²⁶ Joan. vi, 54. ²⁷ Matth. xii, xiii, 31. ²⁸ Matth. xii, 32.

(15) Editio Commeliniana, Φωτεινοῖς. Basiliensis, Angl., Vaticanus, Φωτεινοῖς. Reliqui et editi Parisiens., Φωτεινοῖς, recte. Et ita legitur infra in *Questionibus ad Antiochum*.

(16) Basiliensis, εἶπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφείσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἶπη, etc.

(17) Editi, καὶ αἱ ἱερὰ, sed καὶ deest in Vaticano, Basil. et Anglicano.

(18) Forte, οἱ.

(19) Vaticanus et Anglicanus, οὕτω ἐχώρει ὁ κόσμος.

(20) Basil. hic et infra, εἴτουν.

δαιμόνια· τούτους, φησίν, «οὐκ ἀφεθήσεται οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι.» Καὶ πάλιν σημειώσασθαι χρὴ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Χριστός· Τῷ βλασφημῶσanti καὶ μετανοήσαντι (21) οὐκ ἀφεθήσεται· ἀλλὰ τῷ βλασφημοῦντι, εἰς· οὖν, τῷ ἐν τῇ βλασφημίᾳ ἐπιμένοντι· ἐπειδὴ περ οὐκ ἔστιν ἀμαρτία ἀσυγχώρητος παρὰ τῷ Θεῷ τοῖς γνησίως (22) καὶ κατ' ἀξίαν μετανοοῦσιν. blasphēmantī, id est in blasphēmiis perseveranti. Quandoquidem nullum est peccatum irremissibile apud Deum, illis, qui vere ex animo, et ut par est, pœnitentiam agunt.

50. Τί ἐστὶν Εὐαγγέλιον;

Τοῦ Θεοῦ Λόγου Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσία, πρὸς σωτηρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων σαρκωθέντος, ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας, τῆς ἀειπαρένου (23).

51. Περὶ ἀγγέλων.

Τί ἐστὶν ὅρος οὐσίας ἀγγέλου; Ἀγγελος γὰρ ζῶν λογικὸν, ἄβλόν, ὁμολογικὸν, ἀθάνατον.

52. Τί δὲ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ὑπάρχει;

Ἕμνος ἀληθινός, καὶ ἔρως ἀπαυστός τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ Θεοῦ· τάχα δὲ καὶ εὐχὴ ἑμμονος (24) ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὰ αἱ τάξεις καὶ στρατιῶται λέγονται, δεῖ λοιπὸν ἐννοεῖν τάξιν διδασκαλικήν, τάξιν ἐπιτρεπτικὴν, τάξιν τιμωρητικὴν, τάξιν ψυχῶν χαριστικὴν, τάξιν ἐν ἀνθρώποις παραμονητικὴν. Ὡς περ δὲ καὶ τάξεως διαφορὰν ἐν ταῖς ἀνω δυνάμεσιν ἔγνωμεν, οὕτω καὶ στάσεως καὶ γνώσεως. Οἱ μὲν θρόνοι, καὶ τὰ σεραφίμ, καὶ τὰ χερουβίμ, ἀμέσως παρὰ Θεοῦ μανθάνουσιν, ὡς πάντων ἀνώτερα καὶ Θεῷ πλησιάζοντα· ταῦτα δὲ διδάσκει τὰ κατώτερα τάγματα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς τὰ ἀνώτερα διδάσκει τὰ κατώτερα. Τὸ δὲ κατώτερον τάγμα εἰσὶν οἱ ἀγγελοι, οἱ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὄντες διδασκαλοι.

53. Τί ἐστὶν ἄνθρωπος;

Ἀνθρωπός· ἐστὶ ζῶν νοερόν, αἰσθητικὸν θελοῦ νοῦ, καὶ ζωῆς αἰωνίου δεκτικὸν, καὶ τῇ ταύτης στερήσει θνητόν. Τούτου οὖν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατὰ τὴν γηγενὴ πλάσιν.

54. Ὅτι σύνθετος ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἀπλούς, οὐδὲ ἐξ ὁμοειδῶν μερῶν, ἀλλ' ἐξ ἀσωμάτου νοῦ, καὶ σώματος τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἥτοι ἐμψύχου.

Ὡς ἐδίδαξεν ὁ Παῦλος, σαρκὸς μὲν τὸ ἐπιθυμητικὸν (25) τῇ ψυχῇ προσεΐμας, ὃ καὶ σάρκα προσεΐπεν ἅμα τῷ ἐαυτῆς θελήματι τὴν ἀνθρώπου σάρκα, ἣν καὶ στρατεύσασθαι ἔφη κατὰ τοῦ πνεύματος· οὐ στρατεύεται δὲ τὸ μὴ κίνησιν ἔχον, μηδὲ θέλησιν ἰδίαν. Ταύτην δὲ τὴν σάρκα, πρὸς τὸ πνεῦμα ἔφη,

“ Luc. xi, 15. “ Matth. xii, 32.

(21) Sic Vatic., Basil. et Angl. Editi vero, μετανοοῦντι.

(22) Γνησίως, Anglican. Mox, Vaticanus pro Εὐαγγέλιον, habet, εὐαγγελισμός.

(23) Sic Basiliensis, Anglic. et Vatic. Editi vero, αἱ Παρένου, divisivis vocibus. Paulo post, Vatic. et Anglic., οὐσίας ἀγγέλων. Reliqui, οὐσίας ἀγγέλου.

A qui scilicet in Christi deitatem blasphemias dicunt, aiuntque : « In Beelzebule, principe daemoniorum, ejicit dæmonia ”. De istis intelligendum est, quod ait : « Non remittetur, neque in præsentī sæculo, neque in futuro ”. » Quin et hoc observandum est, nōn dixisse Christum : blasphemanti et pœnitentiam agenti remissionem dandam nōn esse : sed Quandoquidem nullum est peccatum irremissibile pœnitentiam agunt.

50. Quid sint Evangelia?

Dei Verbi Domini Jesu Christi præsentia ad humani generis salutem incarnati, ex Spiritu sancto et Maria semper Virgine.

B

21 51. De angelis.

Quæ est definitio substantiæ angelicæ? Angelus animal est rationale, expers materiæ, hymnis dicendis aptum, immortale.

52. Quod opus celestium potestatum?

Hymnus perpetuus, et amor incessabilis erga majestatem Dei; fortasse etiam oratio continua pro nostra salute. Cæterum, quia ipsi ordines et milites denominantur, restat ut hic eos distinguamus, in ordinem docentium, curatorum, punientium, eorumque, qui animabus gratificentur, et qui apud homines permanent. Et quemadmodum discrimen ordinis in supernis potestatibus novimus, ita quoque stationis et scientiæ. Throni scilicet, seraphim et cherubim, continuo et sine ullo medio a Deo discunt, utpote cæteris sublimiores et Deo propinquiores, et ab illis erudiuntur inferiores ordines, atque ita deinceps superiores docent inferiores. Infimus autem ordo sunt angeli, qui et hominum magistri sunt.

C

53. Quid est homo?

Homo est animal intellectu præditum, et quod sentit divinam mentem, vitæ æternæ capax, et hujus spoliatione mortale. Hujusmodi est igitur ratio hominis secundum terrestrem formam.

54 Quod compositus sit homo, et non simplex, neque ex similaribus partibus, sed ex incorporali mente, et corpore concupiscenti, sive animali.

D

Ut docuit Paulus, qui carnis concupiscibilem vini animæ attribuit, quam et carnem appellavit, una cum ejus voluntate, hominis scilicet carnem, quam militare ait contra Spiritum : sed enim militare nequit, quod motu destituitur, et voluntatem propriam non habet. Hanc porro carnem adversus Spi-

Porro hæc habentur ad verbum in quæst. 50 ad Antiochum. Et similiter illa, τί δὲ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ὑπάρχει, in tricesima prima quæstione ad Antiochum.

(24) Sic Basil. et Anglic. recte. Cæteri et editi, ἔμπονός.

(25) Basiliensis et Anglicanus, τῆς ψυχῆς.

ritum aut pugnare, non eam quidem immobilem, aut inanimalem. Naturalis enim affectionum motus ei insitus est, qui, cum caro nominatur, ut in Epistola ad Romanos manifestius interpretatus est, declarans motum, qui in carne est, conligere adversus mentem, et invicem oppugnari, ut rem nequaquam eandem atque mentem, sed prorsus ab ea diversam : « Condelector enim, » inquit, « legi Dei, secundum interiorem hominem : video autem aliam legem in membris meis, bellantem contra legem mentis meæ, et captivantem me²². » Hanc voluntatem, et animam proprie appellavit Paulus, distinguens eam a spiritu, cum dicit : « Deus sanctificet vos per omnia, et integer spiritus vester, et corpus et anima sine culpa in adventum Domini nostri Jesu Christi servetur²³. » His verbis spiritum, animam et corpus pro integro homine exponens, rogansque eum sanctificari, et sine culpa conservari. Ergo designavit spiritum, qui sanctificandus esset, hoc est mentem humanam. Animam deinde, vim concupiscendi, et corpus tabernaculum terrestre appellat : ut secundum hanc distinctionem tribus constet homo terrigena, intelligibili, concupiscibili, corporali. Voluntas porro sive anima, quæ est vis concupiscibilis, unita est menti, et corpori humano. Invalescente igitur intelligendi vi, totus homo efficitur intellectualis, quanquam implicatus sit carnalibus concupiscentiis, secundum conspiciam dissensionem et pugnam ejus, quæ in homine est, rationalis vis cum irrationali, non quidem dominante, sed dominium patiente. Cæterum principalis ²² dicitur mens, quatenus princeps est et dux corporis animalis. Homo igitur, secundum principatum mentis, particeps est deitatis, cum sit animal intellectuale ; ideoque dicit : « Qui adhæret Domino, unus spiritus est²⁴. »

A διαμάχεσθαι, οὐ τὴν ἀκίνητον, οὐδὲ τὴν ἀψυχον. Φυσικὸν γὰρ ἐνέσπαρται ταύτῃ κίνημα παθητικὸν, μεθ' οὗ σὰρξ ὀνομάζεται, ὡς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστοφῇ σαφέστερον ἡρμήνευσεν, τὸ ἐν τῇ σαρκὶ διασαφής κίνημα, διαμαχόμενον πρὸς νοῦν καὶ ἀντιπάσχον, ὡς οὐ ταῦτόν ἐστιν, ἀλλ' ἕτερον ὃν τῷ νῷ. « Συνήδομαι γάρ, » φησὶ, « τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον. βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου, ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με. » Τοῦτο δὲ τὸ θέλημα καὶ ψυχὴν ἰδίως ὁ Παῦλος ἐκάλεσεν, χωρίσας ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ὅτε φησὶν. « Ὁ Θεὸς ἀγιάσῃ ὁμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὅμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν (26) Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθεῖν. » ἐν δὲ τούτῳ τὸ πνεῦμα, καὶ ψυχὴν, καὶ σῶμα, τὸν ὁλοτελῆ ἄνθρωπον ἐρμηνεύσας, καὶ ὑπευξάμενος αὐτὸν ἀγιάσθῃναι, καὶ ἀμέμπτως τηρηθῆναι. Πνεῦμα μὲν οὖν ἔδειξε τὸ ἀγιάζόμενον, ὅπερ ἐστὶν ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος. ψυχὴν δὲ μετὰ τοῦτο τὸ ἐπιθυμητικὸν, καὶ σῶμα σκηνοῦν τὸ γῆινον. ὥστε κατὰ ταύτην τὴν διαίρεσιν τρία εἶναι τὸν ἄνθρωπον τὸν γηγενῆ. τὸ νοερόν, τὸ ἐπιθυμητικὸν, τὸ σωματικόν. Τοῦτο (27) τὸ θέλημα, ἥτοι ἡ ψυχὴ, τὸ ἐπιθυμητικόν, ἦν ὡταὶ τῷ νῷ τῷ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῷ σώματι. Ἐπικρατοῦντος οὖν τοῦ νοεροῦ, τὸ ὅλον ἐστὶ νοερός ἄνθρωπος. καίτοιγε συμπεπλεγμένον ἔχον ἐν ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις, κατὰ τὴν πρόδηλον διαφορὰν καὶ μάχην λογικοῦ τε καὶ ἀλόγου, τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' οὐκ ἐπικρατοῦντος, ἀλλὰ ἐπικρατουμένου. Ἡγεμονικὸν δὲ λέγεται, καθὼς ὁ νοῦς ἡγεῖται τοῦ ζωικοῦ σώματος. Ἀνθρώπος οὖν καθ' ἡγεμονίαν νοῦ (28) μετέσχε θεότητος, νοερόν ζῶον ὢν. διὰ τοῦτο λέγει. « Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμᾳ ἐστίν. »

²² Rom. vii, 22 23. ²³ I Thess. v. 23. ²⁴ I Cor. vi, 17.

(26) In verbo, ἡμῶν, deficit codex Basiliensis. Mox, Anglic., ἐν δὲ τούτοις πνεῦμα, etc.

(27) Τοῦτο, deest in Anglic.

(28) Vox, νοῦ, habetur in Anglicano, et in edit. Paris. In reliquis et in edit. Commel. desideratur.

IN EPISTOLAM CATHOLICAM ADMONITIO.

Hæc Epistola non habetur in antiquis Athanasii Operum collectionibus, ambigimusque an sit ea germanum Athanasii opus ; nonnulla quippe sunt hic loquendi genera in veris Athanasii operibus non usitata, quanquam sexcenties sese illi obtulerit ea usurpandi occasio, v. g. σύμβολον τῆς πίστεως, stylus item remissior quam Athanasianus. In titulo etiam quædam occurrunt vobelas signa : vox, οἱ συνεπίσκοποι, nusquam ab Athanasio usurpata, solet quippe ubique ille coepiscopos vocare συλλειτουργούς. Nomina item regionum pauciora, quam quæ Epistolæ Catholicæ quæ encyclica est, inseri soleant. Præterea solet Athanasius fusius et liquidius res gestas in epistolis suis enarrare, quam hic habeantur. Quapropter inter dubia opera eam ablegare vixim est.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

S. P. N. ATHANASII

EPISTOLA CATHOLICA.

Τοῖς κατὰ τόπον ἀδελφοῖς ἀντιποικνουμένοις πλὴν στωῶν καὶ σωτηρίας, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον, καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, καὶ Φοινίκην, καὶ Ἀραβίαν (29), ὁρθοδόξοις ἐπισκόποις, Ἀθανάσιος καὶ οἱ συνεπίσκοποι ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

A Omnibus ubique locorum fratribus, fidei salutisque sectatoribus, episcopisque orthodoxis in Aegypto, Syria, Cilicia, Phœnice, Arabia, Athanasius et coepiscopi, in Domino salutem.

Ὅσοι τὴν ἀσέβειαν συνοράτε τὴν ἐπικινεταμένην τῇ εὐσεβείᾳ διὰ τε φανερῶν κενοφωνιῶν (30), καὶ δι' ὑποκρίσεων δολερῶν, καὶ διαστάσεων, καὶ θυρόδων ἀπρεπῶν, καὶ πληγῶν, καὶ τραυμάτων, καὶ φόνων, ὑπεξελθεῖν, καθάπερ ἀπὸ κλύδωνός τινος εἰς λιμένα, καὶ σώζειν ἑαυτοὺς ὀφείλετε, μὴτε τῇ ἀσεβείᾳ συμμιγνύμενοι τῶν ἀθετούντων τὴν μίαν καὶ (31) ἀληθῆ θεότητα τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ ἀπαλλοτριούντων τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ χωρίζοντων, μὴτε ταῖς συγχύσεσιν αὐτῶν καὶ μαιφονίαις ἀναμιγνύμενοι. Οὕτω γὰρ καὶ (32) ἡμεῖς, ἑαυτοὺς βουλόμενοι σώζειν, καὶ τοὺς πειθομένους ἡμῖν, καὶ ἐκ πλείονος ἤδη χρόνου τὴν προφανῆ ἀσέβειαν τοῦ Ἀρείου διελέγχοντες καὶ τὴν ὑπόκρισιν τῶν ἐπιπλάστοις ῥήμασιν ὑπαγομένων τοὺς ἀφελεστέρους· χωρίζομεθα τε πάσης ἀταξίας αὐτῶν, πενθοῦντες ἐφ' οἷς πράττουσι, ὅτι τὸ ἔνομα τὸ ἀγαθὸν δυσφημῆσθαι ποιοῦσι, καὶ βουλόμενοι διατηρηθῆναι πως ἐν ἡμῖν καὶ τοῖς μεθ' ἡμῶν τὸν τε τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπικεικούς ἀναστροφῆς νόμον. Ἐφ' ἃ καὶ ὑμεῖς παρακαλοῦμεν, ὅσοι τε ἤδη τὴν αὐτὴν ἐνστασιν ἐνεστήσασθε, καὶ ὅσοι μηδέπω πρὸς τὸν ζῆλον τοῦτον ἐξανεστήτε. Ἡ μὲν συνήκατε καταλυόμενον διὰ τῶν τοιούτων (33) τὸν Χριστιανισμόν, καὶ σχήματα δολερῶν τὸν διὰ δόλον καταπολεμοῦντα τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὥσπερ ναῦν καταποντίζοντα· Εἰ δὲ καὶ γράφετε καὶ ἀνακοινούσθαι περὶ τῶν τοιούτων βούλεσθε, χαίροντες δεξιόμηναν τὴν ὁμοφυλίαν καὶ συμπνευσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, καὶ τὰς τῶν εὐχῶν κοινωνίας (34), εἰ καὶ τῷ τόπῳ διεστέχκαμεν· γνωρίζοντες ὑμῖν, ὅτι, εἰ καὶ πολλῶν ἤδη χρόνῳ τὰ τῆς παραθορίας ταύτης ἐπιπολάζει, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ (35) καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν λαῶν διαμένει τὸ τῆς ἀποστολικῆς πίστεως ἀγαθόν, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἐπισκόπων· εἰ καὶ βλῆ κατέγουσιν τινες τὸν λαόν καὶ ἑτέροις ῥήμασιν

Quotquot impietatem conspiciatis attollentem se adversus pietatem, vanis palam adhibitis sermocinationibus, dolosa simulatione, dissidiis item, indecoris tumultibus, imo plagis, vulneribus, cædibus; quasi a tempestate ad portum confugere salutemque vobis parare debetis: neque vos iis admiscere qui unam, veramque sanctæ Trinitatis abnegant deitatem, Filium a Patre abalienant, Spiritumque separant a Filio, neque eorum tumultibus cædibusque vos sociare. Ita enim nos qui salutem curamus nostram, nec non eorum qui nobis obtemperant, apertam Arii impietatem jamdiu confutavimus, itemque eorum simulationem qui conflictis sermonibus simpliciores seducunt: et a turbulenta eorum societate nos segregamus: eorumque facinora lugemus, quod nempe id agant, ut bonum nomen blasphemetur, atque peroptamus ut cum apud nos, tum apud nostros, fidei modestæque disciplinæ lex servetur. Ad eaque ipsa studia vos cohortamur, quotquot ejusdemmodi institutum amplexi, quotquot item eodem studio nondum inflammati estis. Annon intelligitis ejusmodi rebus aboleri Christianismum, ac dolosa specie diabolum oppugnare Ecclesiam, eamque veluti navem demergere? Quod si nobis scribere ac super ea re communicare volueritis, vestram concordiam conspirationemque, necnon mutuam orationum participationem, etsi loco distiti, læti suscipiemus. Indicamusque vobis, etsi jamdiu grassatur lues isthæc, apud maximam partem populorum necnon episcoporum apostolicam servari fidem. Tametsi nonnullisunt, qui, cum vi, tum fallacibus verbis populum detinent: plurimique episcoporum, partim metu virorum 23 in urbibus illustriorum, partim gloriæ ambitu, quæ sentiant occultant, quæ non sentiant se sentire

(29) Hæc, καὶ Φοινίκην, καὶ Ἀραβίαν, desunt in Basil. secundo. Basiliensis primus, Ἀραβίαν. Mox hæc, Ἀθανάσιος καὶ οἱ συνεπίσκοποι, desunt in Basil. 2.

(30) Sic omnes mss. Interpres vetus legerat, κενοφωνιῶν, verterat enim, *novis prorsus vocabulis*.

(31) In Basil. 1 et 2 et in Anglicano deest καὶ.

(32) In edit. Commel. καὶ deest. Et infra ante, ἐκ πλείονος, καὶ deest in Basiliensi 1

(33) Basiliensis primus, τοῦτον.

(34) In editione Commel. κοινωνίας, lapsu graphico, quem ut notaret Fele. posuit, *Scr. κοινωνίας*, mendose scilicet scripsit κοινωνίας pro κοινωνίας, quam lectionem videntur habuisse ejus codices. Parisienses vero editores Fele. lapsum secuti, τὴν... κοινωνίας, posuerunt.

(35) Sic Basil. 1 et 2 et Angl. Edit. vero Commel., οὐκ ἐστὶ.

simulant. Qui si non essent iis affectibus præoccupati, veritatem sane paucis hisce verbis expositam agnoscere: scilicet, Deus et Dei Filius non potest esse res a Deo facta, nec Spiritus sanctus rebus factis annumeratur. Dei, non vero creatura; adventum admittimus: neque in servi adventum credimus, divinique Spiritus gratiam admittimus: per quem et dii efficimur, et Dei templa reddimur. Hæc enim paucis licet declarata, Christiano cuique aperta sunt, cum accuratam ab initioque prædicatam veritatem conservet: in qua si maneamus, æternam expectamus spem. Fidei itaque nostræ Symbolum est: Consubstantialis Trinitas; Deus verus ex Maria factus homo: qui his non astipulatur, anathema sit. Hæc enim præfert Nicænæ synodi rescriptum: Consubstantialem esse Patri Filium, et Spiritum sanctum Patri et Filio conglorificari. Deum verum Filium Dei incarnatum, et passum esse, resurrexisse, in cælos ascendisse, venturum esse iudicem vivorum et mortuorum: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. 'Ομοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν· καὶ τὸ Πνεῦμα, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ συνουζήσεσθαι· Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σεσαρκῶσθαι, πεπονθέναι, ἀναστῆναι, εἰς οὐρανούς ἀνελθῆναι, ἤξειν κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (40). Ἀμήν.

(36) Sic Basil. 2, rectius. Cæteri et editi, ἐπιγεστέρας. Infra Basil. 1, προκατισχημένοι. Anglie., προκατισχημένοι.

(37) Hæc, καὶ οὐχί, usque ad, ὑπεδεξάμεθα sequens, desiderantur in editis, sed habentur in Basiliensi primo et Anglicano.

ἀπατηλοῖς· καὶ ἐπισκόπων πλῆθος, τὰ μὲν διὰ θεοῦ τῶν ἐν πόλεσιν ἐπιφανεστέρων (36), τὰ δὲ δι' ἀντιποίησιν δόξης· καὶ ἃ μὲν φρονοῦσιν, ἀποκρύπτουσιν, ἃ δὲ μὴ φρονοῦσιν ὑποκρίνονται. Ὡς, εἰ γε μὴ τοῖς τοῖς πάθεσι προκατισχημένοι εἴσιν, καὶ μόνον ῥηθεῖσαν τὴν ἀλήθειαν ἀλίτοις ῥήμασιν, ἐπιγινώσκουσιν, ὅτι μήτε ποίημα Θεοῦ Θεός καὶ Υἱός Θεοῦ εἶναι δύναται, μήτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιήμασιν ἐγκαταριθμεῖται. Θεοῦ τε ἐπιφάνειαν ὑπεδεξάμεθα, καὶ οὐχί (37) κτίσματος ἐπιδημίαν· οὐδὲ εἰς δούλου παρουσίαν πεπιστευκαμεν, καὶ θεικοῦ Πνεύματος ὑπεδεξάμεθα, δι' οὗ καὶ θεοποιούμεθα, καὶ Θεοῦ ναὸς καθιστάμεθα. Ταῦτα γὰρ καὶ οὕτω βραχέως λεγόμενα, παντὶ Χριστιανῷ κατάδηλα, ὡς τὴν ἀκριθεῖ (38) ἐξ ἀρχῆς κηρυχθεῖσαν ἀλήθειαν σώζουσιν, ἐφ' ἣ ἐμμένοντες τὰς αἰωνίους ἐλπίδας ἐκδεχόμεθα. Σύμβολον οὖν τῆς πίστεως ἡμῶν ὁμοούσιος ἡ Τριάς, Θεός (39) ἀληθινός, ἐκ Μαρίας γενόμενος ἄνθρωπος. Ὁ δὲ μὴ συντιθέμενος ἀνάθεμα ἔστω. Ταῦτα γὰρ καὶ τὸ τῆς μεγάλης συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ γράμμα βούλεται· ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ συνουζήσεσθαι· Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σεσαρκῶσθαι, πεπονθέναι, ἀναστῆναι, εἰς οὐρανούς ἀνελθῆναι, ἤξειν κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (40). Ἀμήν.

(38) Sic edit. Paris. et Basil. 2. In edit. Commel. et in reliquis mss., ἀκριθεῖ deest. Paulo post, Anglie., καὶ τὰς αἰωνίους.

(39) Anglicanus, ὁ Θεός.

(40) Sic Basiliensis secundus. In cæteris et in editis τῶν αἰώνων deest.

ADMONITIO IN REFUTATIONEM HYPOCRISIS MELETHI, ETC.

„Nannii interpretatione titulus sic habet, Refutatio contra hypocrisin Meletii, Eusebii et Pauli Samosatensis; vitiatum quippe codicem Anglicanum secutus ille est: nimirum, lapsi cujusdam scriptoris primo positum est, καὶ Εὐσέβιον, καὶ τὸν Σαμοσατέα, ut legitur in superioribus editis: hinc alius amanuensis, illum Samosatensem ratus esse Paulum hæresiarcham, temere inseruit, καὶ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, ut habetur in Anglicano codice. At legendum esse τῶν περὶ Μελέτιον καὶ Εὐσέβιον τὸν Σαμοσατέα, cum ex manuscriptis fere omnibus, tum ex recta historia serie constat. Carpi enim hoc loco Meletii, Eusebii Samosatensis, cæterorumque Antiochiæ coactorum episcoporum epistolam ad Jovianum imperatorem anno 363 scriptam nulli ambiguum erit, cum epistolam apud Socratem inspicienti: cujus partem hic apponere visum est: Τῆς ἀγίας συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ πάλαι συγκροτηθείσης τὴν πίστιν καὶ ἀποδεχόμεθα καὶ κατέχομεν· ὅποτε καὶ τὸ δοκοῦν ἐν αὐτῇ ξένον τίσιν ὄνομα, τὸ τοῦ ὁμοουσίου φαμὲν, ἀσφαλούς τετύχηκε παρὰ τοῖς πατράσιν ἑρμηνείας, σημαίνουσας, ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, καὶ ἐτι ὁμοιος κατ' οὐσίαν τῷ Πατρί· οὔτε δὲ ὡς πάθους τινὸς περὶ τὴν ἀρρήτῳ γέννησιν ἐπινοουμένου, οὔτε κατὰ τινα χρῆσιν Ἑλληνικὴν λαμβάνεται τοῖς πατράσι τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας, εἰς ἀνατροπὴν δὲ τοῦ, Ἐξ οὐκ ὄντος. « Sanctæ synodi Nicææ coactæ fidem admittimus retinemusque. Si quidem nomen consubstantialis ibi admissum, quod insolens quibusdam visum est, cauta interpretatione a Patribus est explicatum; ita ut significet, ex Patris substantia Filium esse genitum, eumque substantia Patris esse similem: non quasi passio quedam in generatione illa ineffabili intelligatur, neque usq. quodam Græci sermonis substantiæ nomen a Patribus usurpatur; sed ad subversionem illius dicti, Ex non exstantibus. « Hæc maxime verba, Catholica sane, ut nemo eat inficias, ad suspectum et pravum sensum detorquere nequidquam conatur scriptor iste. Quæ sane causa fuit ut a doctis viris Paulino tum Ecclesiæ Antiochenæ partem occupanti, aut cuidam ex sequacibus ejus ascribatur. Quod veri satis simile est, cum certum alias sit Paulinianos ideo a Meletii communione avulsos esse, quod ejus suspectam haberent fidem.

II. Quisquis tamen sit hujus opusculi auctor, videtur non esse Athanasius; siquidem hanc ille doctrinam probat in libro De synodis, num. 41, ubi clare innuit vocem ὁμοοῦσιον (quam impugnât hujus opusculi editor) piam esse, nec tamen sufficere ad Christi generationem explanandam, quapropter addendam esse vocem

ὁμοούσιον, quæ cum in epistola Meletii, etc., diserte exprimitur, recte illa cum Athanasii doctrina consentit. His adde styli varietatem sane conspicuam; Athanasianus enim planus apertusque, hujus vero scriptoris intricatissimus est, ita ut, sub finem potissimum, vix sit intelligendus. Præter hæc, indignum Athanasio orthodoxas piasque sententias, argutiis atque cavillis impugnare, quod unum agit scriptor iste. Nec omittendum, non reperiri hoc opusculum in antiquioribus Athanasii operum collectionibus, abesseque à Regio et Segueriano codice, qui ambo omnia Athanasii opera iisdem adhibitis numeris complectuntur. Quare dubium saltem valdeque suspectum videtur. Antiquum tamen esse patet, atque paulo post missam a Meletio, Eusebio aliisque ad Jovianum epistolam editum. Quare illud in annum circiter 364 conferimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἐπιστολὴ τῆς (41) ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελέτιον, καὶ Εὐσέβιον τὸν Σαμοσατεύα κατὰ τοῦ Ὁμοουσίου.

S. P. N. ATHANASII

Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis. adversus Consubstantialitatem.

Ἄνθρωπος καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονε, καὶ ἔστιν Α οὗ Θεὸς ὁ ἄνθρωπος· τὸ γὰρ ὁμοίον τι· οὐκ ἔστιν αὐτὸ ἐκεῖνο, ᾧ ὁμοιοῦται. Ὡς καὶ τὸ, ὁμοία ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν (42) σαγήνη καὶ σπέρματι, καὶ οὐδὲν τούτων ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ, ὁμοίος ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότης ὁ μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' οὐκ οἰκοδεσπότης οὗτος· καὶ ἕτερα τοιαῦτα πολλά. Ὅμοια δὲ καὶ ἐν τοῖς σώμασι, λύκος κυνί, ἀλλ' οὐ κύων ἐστὶ (43)· καὶ κασσίτερος ἀργύρῳ, ἀλλ' οὐκ ἀργυρός· χαλκὸς χρυσῷ, ἀλλ' οὐ χρυσός· καὶ κόκκινον αἵματι, ἀλλ' οὐκ αἷμα· καὶ γύψος χιώνι (44), ἀλλ' οὐ χιών· καὶ ἄλλα διάφορα τοιαῦτα θεωρεῖται. Θεῷ οὖν οὐκ ὁμοίος ὁ Υἱός, Θεὸς ὢν, ἀλλ' ἐν καὶ τοῦτο· ὡς γέγραπται· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν. Καὶ θεότητα ἡρμήνευσε τὴν ἐνότητα· θεότητα δὲ οὐκ οἶαν τῶν θεοποιηθέντων· ἅτε δὴ ἀντιτιθεὶς αὐτὴν πρὸς ἐκελεῖνην, ὡς ἔχει τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου· Θεὸς γάρ ἐστιν, οὐκ ὡς ἄνθρωπος ὁ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενος (45)· καὶ Θεὸς ὀνομαζόμενος τῇ ὁμοίωσει, οὐ τῇ φύσει· ὁμοιωμένην ἔχων Θεῷ τὴν οὐσίαν· καὶ δὴ καὶ προκόπτων ἐν τῇ ὁμοιότητι· καθ' ἣν ἦδη φύσιν (46), ὁ Τέκνα Θεοῦ ἑσμέν, καὶ ἡ Ἐὰν φανερωθῇ, ὁμοιοὶ αὐτῷ ὁμοιωθεῖσιν. Ὅπου δὲ ἡ οὐσία ἡ αὐτὴ, οὐ προκόπτει οὐσία εἰς τὸ μέλλον καὶ ἤτιον, ἀλλὰ ἄνθρωπος μὲν

24 Homo ad similitudinem Dei factus est, nec tamen est homo, Deus : quod enim alicui simile est, nequaquam illud ipsum est, cui est simile. Ut, verbi causa, simile est regnum cœlorum sagenæ et sementi, nec quidquam tamen horum est regnum cœlorum : et qui doctus est in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias : at nequaquam paterfamilias ipse est, et alia hujusmodi multa. In corporibus item, lupus cani similis, non canis tamen est : stagnum argento, et nequaquam argentum est : æs auro, nec tamen est aurum : coccinum sanguini, sed non est sanguis : gypsus nivi, nec tamen nix est : et sic alia inter se diversa, sed tamen similia conspiciuntur. Deo itaque nequaquam similis est Filius, Deus cum sit, sed unum sunt, uti scriptum est : « Ego et Pater unum sumus ». Deitatemque unitatem interpretatur : Deitatem, inquam, non qualis est in iis qui dii effecti sunt, nimirum hanc illi opponit, ut Domini præfert eloquium ; Deus enim est, non ut homo, qui ad similitudinem Dei factus est, Deusque nominatur similitudine, non natura ; habet quippe essentiam Dei similem effectam, in qua similitudine profectum admittit : penes quam naturam, jam : Filii Dei sumus », et : « Si apparuerit, similes ei erimus ».

Joan. x, 30. Rom. viii, 16. I Joan. iii, 2.

(41) Τῆς δεστ in Basil. 1 et in codice eminentissimi cardinalis Ottoboni, quem sic notamus, Ottobon. Mox, edit. Commelin. Μελέτιον, menduse. Mox particula, καὶ, quæ legebatur in editis ante, τὸν Σαμοσατεύα, δεστ in Ottobon., Basiliensi primo, secundo et Felck. 2, et recte quidem. Anglic., περὶ Μελέτιον καὶ Παῦλον τὸν Σαμοσατεύα, quam lectionem perperam secutus est Nannius, ut diximus in Monito. Ibidem, editi post Σαμοσατεύα, habent, τῶν κακοδόξων, quæ verba cum desint in Ottobon., Basiliensi 1, 2, Anglic. et Felckm. 2, omissa sunt. Mox iidem, κατὰ τοῦ Ὁμοουσίου. Editi, περὶ τοῦ Ὁμοουσίου.

(42) Ottobon. Basiliensis 1, Anglican. et Felck. 2,

ὡς καὶ ὁμοίαν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, postremus habet, τὴν, ante βασιλείαν. Mox hæc, καὶ οὐδὲν τούτων ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, desunt in edit. Commel. Felck. 2, ἀλλ' οὐδὲν τούτων.

(43) Ἐστὶ δεστ in Felck. 2. His similia vide in tract. de synodis, num. 41. Vulgares eo tempore similitudines usurpat scriptor iste, ut et Athanasius.

(44) Basiliensis primus, καὶ γύψος, χιώνι. Mox editi, καὶ ἄλλα διάφορα τοιαῦτα, sed διάφορα abest ab Ottob., Basiliensi 1, Anglic. et Felck. 2.

(45) Sic Ottobon. Basiliensis 1, Anglican. et Felck. 2. Editi, λεγόμενος.

(46) Sic omnes mss. præter Felck. 3. Editi, φησὶν, male.

Ubi porro eadem ipsa est substantia, ibi substantia non proficit, nec admittit majus, vel minus, sed hominis illud est : at Dominus idem semper ipse est, nec modo minor, modo major, utpote Deus : « Jesus, » inquit, « heri et hodie, ipse et in sæcula ». Qui igitur illud Filio adimit, quod sit Patri consubstantialis, similemque ipsum ait, Deum illum esse negat. Similiterque, qui consubstantiale definit, ut substantia simile, is alteram ejus substantiam inducit, Deoque similem factam. Non itaque ille consequenter ait eum esse ex substantia Patris, cum consubstantialem non sentiat; quemadmodum est homo qui ex hominis substantia gignitur. Quod si Filius ex Deo non est secundum substantiam, quemadmodum homo ex homine, sed similitudine quadam, ut statua homini est similis, et ut homo Deo; palam certe est eum qui sic sentiat, consubstantialem minime sentire : non vult quippe ille consubstantiale pro more et usu accipi, de una scilicet et eadem substantia, sed ut mala uti possit interpretatione, Græcam vocem præter consuetudinem usurpat ὁμοούσιον, nempe, quæ non pro alia re apud Græcos usu venit, quam ad eandem naturam declarandam, quam credendum est esse in Patre, et Filio, et Spiritu sancto. Ille, inquam, una consubstantialitatem evertit, vocemque substantiæ spurie usurpat, dum eam cogitat esse opus, non vero fetum. Ideoque vocem *impossibiliter*, callide adjicit; non ut passionis calumniam **25** dimoveat; quis enim Deum passibilem, vel dicere ausit? sed ut factum ex Deo dicat, nec genitum ex Deo processisse fateatur: quasi processio hujusmodi passioni sit obnoxia, quemadmodum dicere solent qui processionem ex substantia quasi passionem respuunt: quam vero vocant ex substantia facturam, quasi passione liberam commendant. Quanquam factura ipsa, si humano more intelligatur, et motum habeat, et ex motu laborem: quæ sane ab opifice Deo aliena sunt. Attamen licet per hujusmodi explanationem, processionem Filii quasi generationem impassibilem intelligant, Spiritum sane a Patre et Filio alienum statuunt: quandoquidem non generationi similis ejus processio est, sed spirationi, nimirum ob participandi modum, quasi scilicet efflatu quodam ex ore prodeunte; ac recipientem se, sanctificantem, quod de Spiritu dicitur. Atqui impossibile esset Trinitatis

¹ Helr. xvi, 8.

(47) Ottobon., οὗτος. Infra idem, Ἰησοῦς, φησὶ, Χριστὸς γὰρ.

(48) Felc. 2, ὁμοιοούσιος.

(49) Sic omnes mss. præter Felc. 5, qui habet eum editis, πρὸς μίαν. Paulo post, Anglican. διαβάλλη. Mox, ἐν, ante Ἑλληνιστίν, deest in Basil. 1, Anglic. et Felc. 2.

(50) Suspecta lectio. Anglicanus, ἦν δὲ λέγουσιν, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας πρόσθεν (sic) ὡς ἀπαθὴ ἐκβάλλοντες, ὡς περ, etc. Paulo post, Ottobon., κίνησιν ἔχουσιν.

(51) Anglicanus, ἔχοντες.

(52) Hæc referuntur in concilio Florentino, pag.

οὕτως (47), ὁ δὲ Κύριος ὁ αὐτὸς αὖτ'· καὶ οὐ ποτὶ μὲν ἦν, ποτὶ δὲ μέλλων, ὡς Θεός· « Ἰησοῦς, φησὶν, χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ὁ τοίνυν ἀναιρῶν, τὸ εἶναι τὸν Ἰῶν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, λέγων δὲ ὅμοιον, ἀναιρεῖ τὸ εἶναι Θεόν. Ὡς αὖτως δὲ καὶ ὁ ἐξηγουόμενος τὸ ὁμοούσιον, ὡς ὅμοιον τῇ οὐσίᾳ, ἐτέραν τὴν οὐσίαν λέγει, Θεῷ δὲ ὁμοιωμένην. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι προπόντως λέγει, μὴ φρονῶν ὁμοούσιον, ὡς ἀνθρώπος ἐκ τῆς ἀνθρώπου οὐσίας. Εἰ δὲ μὴ, ὡς ἀνθρώπος ἐξ ἀνθρώπου κατ' οὐσίαν, ἐκ Θεοῦ ὁ Ἰῶς, ἀλλ' ὡς ἐν ὁμοιώματι, καθάπερ ἀνδρίας ἀνθρώπου, ἢ ὡς ἀνθρώπος Θεῷ· δηλὸς ἐστὶν ὁ τοιοῦτος ὁμοούσιον (48) μὲν λέγων, ὁμοούσιον δὲ οὐ φρονῶν· οὐ γὰρ κατὰ τὴν συνήθειαν βούλεται τὸ ὁμοούσιον ἀκούεσθαι, ὅπερ ἐστὶν, ἐπὶ μιᾷ (49) καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἀλλὰ παρὰ τὴν συνήθειαν· καὶ ἵνα διαβάλλῃ ταύτην, Ἑλληνικὴν βῆσιν εἰρηκῆναι, τὸ ὁμοούσιον βῆμα τοῦ ἐν Ἑλλήσιν ἔθους ἐπ' οὐδενὶ ἐτέρῳ κείμενον, ἢ ἐπὶ τῷ τὴν αὐτὴν φύσιν παραστῆσαι· ὅπερ δεῖ πιστεῦσαι ἐπὶ Πατρὶ, καὶ Ἰοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἄμα τε οὖν τὸ ὁμοούσιον οὗτος ἐκτρέπει, καὶ τὸ τῆς οὐσίας νόθως ὀνομάζει· ὡς ἔργον νοῦν, οὐχ ὡς γέννημα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀπαθὴς προστίθῃσι πιθανῶς· οὐχ ἵνα πάθους ἀπέλῃ διαβολή· τίς γὰρ καὶ λέγει Θεοῦ πάθος; ἀλλ' ἵνα ποιητὸν ἐκ Θεοῦ λέγῃ, καὶ μὴ γεννητὸν ἐκ Θεοῦ προεληλυθότα· ὡς τῆς τοιαύτης προόδου παθητικῆς οὐσίας· καθὰ δὲ λέγειν εἰκόθασιν οἱ τὴν μὲν ἐκ τῆς οὐσίας πρόδον ὡς πάθος ἐκβάλλοντες, ἦν δὲ λέγουσιν ἐκ τῆς οὐσίας ποίησιν ὡς ἀπαθὴ συνιστῶντες. Ὡς περ (50) εἰ καὶ τῆς ποιήσεως, εἰ ἀνθρωπίνως λαμβάνοιτο, κίνησιν ἔχουσης, καὶ τὸν ἐκ τῆς κινήσεως κάματον· ἅπερ ἀλλότρια δημιουργοῦντος Θεοῦ· ὅμως γοῦν, ὡς γέννησιν ἀπαθὴ διὰ τοιαύτης ἐξηγήσεως τὴν τοῦ Ἰοῦ νοοῦντες πρόδον, τὸ Πνεῦμα ἀλλοτριοῦσι Πατρὶ καὶ Ἰοῦ· ὅτι μὴ γεννήσῃ ἡ τοῦτο πρόδος, ἀλλὰ πνεύσει ὁμοιοῦται διὰ τὴν μετάληψιν, ὡς πνοῆς ἐκ στόματος ἐρχομένης (51) καὶ τὸν μεταλαμβάνοντα ἀγιαζούσης, καθὰ δὲ λέγεται πνεύματος (52). Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος ὁδῇ τὸ Πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προδοτικῶς ὅν ἐκ Θεοῦ δι' (53) Ἰοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονός, ὡς λέγουσιν. Οὐ γὰρ συνδοξάζεται ποιῆμα ποιητῇ, οὐδὲ δούλος (54) δεσπότη· οὐδὲ ἡ τῆς ἀλλοτρίας Θεοῦ οὐσίας μέθεξις ἀν εἰς Θεοῦ· « Ἐν τούτῳ γὰρ, » φησὶν ὁ Ἰωάννης (55), « γινώσκωμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὐ ἔδωκεν ἡμῖν. »

413, nomine Athanasii.

(53) Ita legitur in concilio Florentino. Felc. porro loco variae lectionis, quam ex Basil. 1 et 2, et Anglic. notare volebat, eandem reposuit que in editis habetur, scilicet, διὰ Ἰησοῦ. Quanquam videatur eum, δι' Ἰοῦ, legisse in iisdem codicibus, ut legit item Nannius. Ibidem Felc. secundus, γεγονός, mendose.

(54) Felc. 2; δούλος.

(55) Ὁ Ἰωάννης, deest in Basiliensi primo et Felc. secundo. Mox Ottobon., οὐ δέδωκεν ἡμῖν.

gloria Spiritum glorificari, si per processionem ex Deo per Filium non esset, sique res effecta a Deo esset, ut aiunt ipsi. Non enim res facta cum factore suo conglorificatur, neque servus cum domino : neque participatio substantiæ a Deo alienæ, participatio Dei fuerit. « In hoc enim cognoscimus, » ait Joannes, « quia in nobis est, ex Spiritu sancto quem dedit nobis ». »

* I Joan. III, 24.

IN EPISTOLAM DE INCARNATIONE DEI VERBI ADMONITIO.

Epistolam de incarnatione Dei Verbi Athanasii non esse, eruditi complures suspicantur, quorum opinioni ut assentiamur, haud levibus sane movemur argumentis. Illo namque ævo scripta est, quæ hæretici duas esse in Christo personas aperte et summa vi contendebant, ut fertur num. 2, quod certe ad Athanasii ætatem nemo doctus referat, sed potius ad tempora Nestorianorum, quorum hic hæresis confutatur. Et sane quem locum Scripturæ hic legimus n. 1, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, etc., si eo ipso modo legisset Athanasius, plane usurpasset illum ad Filii divinitatem contra Arianos asserendam. Sed iis usque videtur exemplaribus qui habebant, ὁ ἐφανερώθη ἐν σαρκί, etc., ut et Vulgata hodierna, in qua sic legitur : Quod manifestatum est in carne, etc., ubi illud, quod, præcedentem vocem, mysterium, respicit. Si Priore utique modo legisset Athanasius, tam insignem locum non prætermisurus erat, homo Scripturarum scientissimus. Demum si Athanasii esset, a Cyrillo vel a synodo Ephesina laudata fuisset : aptior quippe ad Nestorianam confutandam hæresim, quam epistola ad Epictetum, frequentissime ab iisdem laudata. In hac enim, uti diximus, ipsa Nestorii hæresis impugnatur, ut etiam codicis Basiliensis scholiastes ad marginem adnotavit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ (56).

S. P. N. ATHANASII

DE INCARNATIONE DEI VERBI.

1. Ἐλπίει μὲν τὴν ἁγίαν σύνοδον Παύλου τοῦ Σα-
μασατέως ἢ καινοτομία, τὸ μέγα μυστήριον, τὸ κατὰ
Χριστὸν, ἀνατρέπειν ἐπιχειροῦσα· λυπεῖ δὲ καὶ νῦν
τοὺς ἀντεχομένους τῆς ἁγίας πίστεως ἢ περὶ τῶν
αὐτῶν βλασφημιῶν (57) βλάπτουσα τοὺς πολλοὺς·
μάλιστα τοὺς ἡλαττωμένους περὶ τὴν σύνασιν. Τὰ
γὰρ μεγάλα, καὶ δυσκατάληπτα τῶν πραγμάτων,
πίστει τῇ πρὸς τὸν (58) Θεὸν λαμβάνεται· ὅθεν οἱ περὶ
τὴν γνῶσιν ἀδυνατοῦντες, ἀποκίπτουσιν, εἰ μὴ πει-
σθεῖν ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ τὰς περιέργους ζητήσεις
ἐκτρέπεσθαι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν·
« Ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστή-
ριον, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύ-
ματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη
ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. »

2. Ἐπεὶ τοίνυν ἠκούσαμεν παρ' ὑμῖν (59) τινὰς
ταράττεσθαι, καὶ ζητεῖν γράμματα παρ' ἡμῶν περὶ

1. Sacram olim synodum dolore afflicebat inso-
lens illa Pauli Samosatensis doctrina, qua magnum
Christi mysterium subvertere conabatur : jam vero
sanctæ fidei vindices summopere contristat illa,
quæ iisdem usa blasphemiiis, quamplurimis noxia
est : iis vero præcipue qui diminuto sunt intellectu.
Res enim magnæ, et comprehensione difficiles sola
in Deum fide perspiciuntur : unde qui imbecilla
sunt intelligentia, labuntur, nisi 26 in fide per-
manere suadeantur, et curiosas aversentur quæ-
stiones. Quapropter beatus Paulus aiebat : « Ma-
nifeste magnum est pietatis sacramentum, Deus
manifestatus est in carne, justificatus est in Spi-
ritu, apparuit angelis, prædicatus est gentibus,
creditus est in mundo, assumptus est in gloria ». »

2. Quandoquidem igitur audivimus nonnullos
vestrum turbari, nostrasque litteras circa commu-

* I Tim. III, 16.

(56) Editi Latini addunt, contra Paulum Samo-
satensem, quæ verba cum nec in miss. nec in textu
Græco editio legantur, aperte supposititia sunt. Nam
alioquin patet eam non adversus Samosatensem,
sed adversus hæreticos alios conscriptam esse.

(57) Anglic., βλασφημιῶν φλυαρία, sed, φλυαρία
deest in editis, et in cæteris omnibus manuscriptis.

(58) Τόν, deest in Basiliensi.

(59) Basiliensis et Angl. habent, καί, ante, παρ'
ὑμῖν.

nem et ab apostolis inductam fidem postulare, A scribimus paucorum esse illam sedulo disquirere : fidem autem retinere, omnium esse eorum qui Deo obsequentes sunt, qui et magnam studii sui laudem referunt. Qui enim quæ ultra vires suas sunt indagat, in periculo versatur : qui autem traditis inhæret, extra periculum est. Suademus igitur vobis, quod et nobis ipsis suademus, ut traditam fidem servetis, profanaque novæ cujuslibet doctrinæ verba aversemini, omnesque hortemini, ut tanti mysterii inquisitionem exhorrescant : et confiteantur, tum Dei in carne manifestationem, secundum traditionem apostolicam ; tum justitiam quam Dominus habuit in Spiritu, id est, non humana mutatione, sed divina puritate. Impossibile enim est humanam naturam, puram et sine peccato exhiberi, nisi Deus in carne esse credatur, qui justitiam peccati expertem in mundum induxerit, cujus participes effecti, vivemus et salvi erimus. Illud enim : « Non est justus in terra qui faciat bonum et non peccet », in commune de omnibus hominibus dictum est : unde, « De cælo venit, » inquit, « quod immaculatam justitiam ex se dat Verbum. » Et liquido dicit : « Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo Filius hominis ». Et rursum : « Si videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius ». Et : « Ego sum panis, qui de cælo descendi, vivus, et qui dat vitam mundo ». Quibus suam ipsius deitatem aperte nos edocet, nec tamen aufert quod secundum carnem assumpserat ; sed seipsum cum carne conjungit : quandoquidem juxta Paulum in similitudinem hominum factus est, et habitu inventus est ut homo⁵. Homo autem una persona et unum animal est, ex spiritu et carne compositum (59) : ad cujus similitudinem intelligendum est Christum upam esse personam, et non duas, ut jam incredulitas magnitudinis divinæ gratiæ destituta, et in gentiliū scandalum prolapsa, aperte et summa vi contendit. Cum enim non credat possibile esse Deum hominem fieri, juxta Joannis verba initio posita : « Verbum caro factum est », ideo dicit, hominem quidem eum esse ex Virgine genitum, et ex natura sua nihil divinum habere ; Deum vero in hunc ipsum descendisse. Porro qui hæc dicunt, sibi ipsi adversa proferunt, quasi Verbo contradicentes, dum aiunt, Filium hominis non ex cælo descendente, sed ex terra surgentem, Deum ex cælo descendente in se recepisse.

5. Nos itaque decet divinis inherere verbis, nec

⁵ Eccle. vii 21. ⁶ Joan. iii, 13. ⁷ Joan. vi, 63.

(59) In Symbolo : *Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, etc.*

(60) Αὐτῆς, deest in Seguer.

(61) Basil. Anglic. et Seguer., δὲ καὶ ὁμῶν. Paulo post, δὲ, ante τὰς βεβήλους, deest in Anglic.

(61*) Leg. σωτηρίᾳ. Edit.

(62) Basiliensis et Anglic., ἐὰν οὖν θεωρῇτε.

(63) Seguer., ὡς δὲ πρὸς διὰ τῶν.

(64) Basiliensis, Anglic., Seguer., κατὰ Ἀποστό-

τῆς κοινῆς καὶ ἐξ ἀποστόλων εἰσαχθείσης πίστεως γράφομεν, ὅτι τὴν μὲν ἀκρίθειαν αὐτῆς (60) ἐπιζητεῖν ὅλγων ἐστὶ, τὴν δὲ πίστιν κατέχειν πάντων τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐπειθῶν, οἱ καὶ μέγιστον ἔπαινον ἀποφέρονταί τῆς ἐπιθυμίας. Ὁ μὲν γὰρ ζητῶν τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ἐπικίνδυνος · ὁ δὲ τοῖς παραδοθεῖσιν ἐμμένων ἀκίνδυνος. Παραινῶμεν δὲ ὁμῶν (61), ὅπερ καὶ αὐτοῖς παραινῶμεν, τὴν παραδοθεῖσαν πίστιν φυλάττειν, ἐκτρέπεσθαι δὲ τὰς βεβήλους καινοφονίας, καὶ τοῦτο πᾶσι παρεγγυῶν φοβεῖσθαι τὴν περὶ τοῦ τηλικούτου μυστηρίου ζήτησιν · ὁμολογεῖν δὲ, ὅτι πεφανέρωται Θεὸς ἐν σαρκὶ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἣν ἔσχεν ὁ Κύριος ἐν Πνεύματι, τουτέστιν, οὐκ ἀνθρωπίνῃ τροπῇ, ἀλλὰ θεϊκῇ τῇ καθαρότητι · ἀδύνατον γὰρ ἑτέρως τὸ καθαρὸν καὶ ἀναμάρτητον ἐπ' ἀνθρωπίνῃ φύσει παραδεχθῆναι, εἰ μὴ Θεὸς ἐν σαρκὶ πιστεύοιτο εἶναι ὁ τὴν ἀναμάρτητον δικαιοσύνην εἰς τὸν κόσμον εἰσαγαγὼν, ἥς μετέχοντες ζησόμεθα καὶ σωσόμεθα (61*). Τὸ γὰρ, « Οὐκ ἐστὶ δίκαιος ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς ποιήσει τὸ ἀγαθόν, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεται, » κοινὸν δῆπου κατὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστίν · ὅθεν, « Ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκε, » φησιν, « ὁ τὴν ἀκραντὸν δικαιοσύνην παρ' αὐτοῦ δωροῦμενος Λόγος. » Καὶ λέγει σαφῶς · « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » καὶ πάλιν · « Ἐὰν θεωρῇτε (62) τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον · καὶ, Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ ζῶν καὶ ζῶν διδοὺς τῷ κόσμῳ · » σαφῶς διὰ τούτων (63) ἐκδιδάσκων ἡμᾶς τὴν θεότητα τὴν αὐτοῦ, οὐκ ἀναιρῶν τὸ κατὰ σάρκα προσεληφέναι, ἀλλ' ἐνὼν αὐτὸν πρὸς τὴν σάρκα · ἐπειδὴ κατὰ Παῦλον (64) ἐν ὁμοιωματι ἀνθρώπων γέγονε, καὶ σχήματι εἰσέθεως ὡς ἀνθρώπος. Ὁ δὲ ἀνθρώπος ἐν πρόσωπον, καὶ ζῶν ἐν, ἀπὸ τοῦ πνεύματος καὶ σαρκός · κατὰ δὲ τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ (65) νοητὸν τὸν Χριστὸν εἶναι, καὶ οὐ δύο πρόσωπα, ὅπερ ἡ νῦν ἀπιστία βιάζεται, σαφῶς ἀπολειπομένη τοῦ μεγέθους τῆς θείας χάριτος, καὶ τῷ Ἑλληνικῷ σκανδάλῳ περιπίπτουσα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πιστεύει δυνατόν εἶναι τὸν Θεὸν ἀνθρώπων γενέσθαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς φωνήν. Ἰωάννου, λέγοντος, ὅτι « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » διὰ τοῦτο φησιν (66) ἀνθρώπων μὲν εἶναι ἐκ τῆς Παρθένου τεχθέντα, καὶ μηδὲν ἔχειν τῇ φύσει θεϊκόν · Θεὸν δὲ εἰς αὐτὸν καταβεβηκέναι. Οἱ δὲ ταῦτα λέγοντες, αὐτὰ τὰ ἐναντία λέγουσιν, ὥπερ ἀντιλέγοντες τῷ Λόγῳ, ὅτι οὐχὶ καταβεβηκὼς ἐξ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐκ γῆς ἀναστὰς, ὑπεβέβατο (67) τὸν ἐξ οὐρανοῦ Θεόν.

2. Ἡμεῖς οὖν καλῶς ἔχει τοῖς θεοῖς ἔπασθαι βῆ-

⁷ ibid. 51, 53. ⁸ Philipp. ii, 7. ⁹ Joan. i, 14.

λον. Editi, κατὰ Παῦλον.

(65) Seguer., αὐτῶν. Infra Gobler. et Felc. primus. ἀπολειπομένη. Mox Seguer., Anglic., Gobler. et Felc. i, τῆς θείας χάριτος. Editi et ceteri manusc. male, τῆς ἀληθείας χάριτος.

(66) Ita mss. Editi autem, ἐφη.

(67) Basiliens. et Seguer., ὑπεβέβω, quæ lectio non spernenda.

μασι, καὶ μὴ λογισμῶν γυμνασίαις προδιδόναί τὰ
ταῦς οὕτως κεκρυμμένα. "Ος ἂν οὖν μόνον ἑτα-
ρον (68) ἄνθρωπον λέγωσιν οἱ τοῦ Σαμοσατεύς, ἑτα-
ρον δὲ τὸν Θεόν, μὴ παραδεχόμεθα. Εἰ γὰρ καὶ Θεὸν
ἐνοικεῖν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λέγοιεν, μὴ παραδεχόμεθα·
ἐνοικεῖ δὲ ἐν ἡμῖν, καθὼς γέγραπται· « Ἐνοικήσω
ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. » Οὐδὲν οὖν διαφέρει
ἡμῶν (69) κατὰ τὸν αὐτῶν λόγον· ὥς· εἰ συμπερο-
κυεῖς τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ Λόγῳ κατὰ τὴν ἐνοί-
κησιν, συμπεροκύει καὶ τοῖς ἁγίοις διὰ τὸν ἐνοι-
κούντα ἐν αὐτοῖς. Καὶ πῶς οὐκ ἀποκτον; Τὸ δὲ καὶ
πρὸ ἁγίου Πνεύματος, τοὔτεστι πρὸ Θεοῦ, δοξασθῆναι
ἄνθρωπον τῆς ἐσχάτης ἐστὶν ἀσεβείας. Ἡμεῖς οὖν
τῷ Πνεύματι Θεόν, καὶ ἄνθρωπον τῇ σαρκὶ τὸν Κύ-
ριον ἡμῶν εἶναι πεπιστεύκαμεν, καὶ χλευάζουσιν οἱ
ἄπιστοι τὴν ἐκ γυναικὸς γέννησιν, τῆς σαρκὸς εἶναι
ταύτην, καὶ οὐ τῆς θεότητος. Φαίμεν οὖν ἠρώσθαι
τῇ σαρκὶ τὸν Θεόν, καὶ κατὰ τοῦτο ἐκ γυναικὸς πε-
πλάσθαι, καὶ γεγενῆσθαι, ἕνα ὄντα, ὥς ὁ Ἀπόστο-
λος ἐδίδαξεν· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ,
γεννώμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον (70) ὑπὸ νόμον,
ἕνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ. » Καὶ τὸν θεῖον
σταυρῶν χλευάζουσιν ὁμοίως Ἕλλησιν. Ἡμεῖς δὲ τῆς
σαρκὸς ἐνεκεν τοῦτόν φαμεν, οὐ χειριρισμένης τοῦ
Θεοῦ, οὐδ' εἰς ἑτερον πρόσωπον διηρημένης· οὐ γὰρ
δυνατὸν εἶναι Κύριον τῆς δόξης ψιλὸν ἄνθρωπον· « Ὁ
δὲ Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς
τῆς δόξης. » Κύριον τῶν δυνάμεων φοδοῦμενοι λέγειν
ἄνθρωπον (71) τὸν τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἔχοντα φύσιν, καὶ
μεῖζον οὐδὲν, Θεὸν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν
ὁμολογοῦμεν εἶναι τὸν Κύριον τῆς δόξης τὸν ἐσταυ-
ρωμένον· καὶ τῷ σταυρῷ τροπαίῳ χρώμεθα κατὰ τοῦ
διαβόλου· καὶ ἡ σφραγὶς ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ δύναμις
ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. Καὶ τῷ Χριστῷ συνεσταυρωσθαι
τοῦτο σωτήριον ὑπὲρ νόμον καὶ τὴν ἐκ νόμου δικαιο-
σύνην, τοῦτο ἀγιάζει τὸν κόσμον. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς
τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτίζομεθα, ὅτι ὁ θάνατος ἐκεί-
νου οὐχ ἁμαρτίας ἦν ἐπιτίμιον, οὐδὲ ἴσος τῷ θανάτῳ
τοῦ Ἀδάμ· ἀλλὰ λυτῆρις τῆς ἁμαρτίας, καὶ τοῦ
διὰ ταύτην θανάτου.

4. Σαφὲς τοίνυν τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων ἐκεί-
σθω, καθάπερ βούλεσθε, ὅπερ καὶ παρὰ τῶν ἁγίων
πατέρων παραδίδεται· περὶ μὲν τῆς θεότητος, ὅτι
μία φύσις ἡ Τριάς, καὶ κατὰ τοῦτο μίαν οὐσίαν (72)
καὶ αἱ νῦν σύνοδοι γράφουσιν ἀποστολικῶς· ὁ δὲ τοῦ
Θεοῦ Λόγος δημιουργὸς ὢν τῶν πάντων, πρὸς ὁμοί-
τητα τὴν ἑαυτοῦ κτίσας τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς, εἰς

A ratiocinationum disputationibus illa prodere, quæ
nobis ita manifeste prædicata sunt. Cum itaque
Samosatensis sequaces nobis dixerint, alterum ho-
minem duntaxat, alterum Deum esse, ne illos ad-
mittamus. Imo etsi dixerint Deum in homine in-
habitare, ne recipiamus eos: inhabitat enim et in
nobis, ut scriptum est: « Inhabitabo in illis et
inambulabo ». Ergo ex illorum sententia in nullo
a nobis Christus differt; ita ut si hominem cum
Deo Verbo simul adores propter 27 inhabitationem,
adora quoque sanctos propter eum qui in
illis inhabitat. Quomodo illud absurdum non fue-
rit? Dicere autem, hominem ante Spiritum sanctum,
id est ante Deum, glorificatum fuisse, extremæ est
impietatis. Nos itaque Spiritu Deum et carne ho-
minem, Dominum nostrum esse credimus, etiam si
increduli illi generationem ex muliere irrideant:
quia carnis generatio illa est, non deitatis. Dici-
mus igitur Deum unitum esse carni, et eatenus
ex muliere efformatum genitumque esse, ita ut sit
unus, ut Apostolus docuit: « Misit Deus Filium
suum factum ex muliere; factum sub lege, ut eos
qui sub lege erant redimeret ». Divinam quoque
crucem irridet haud secus quam gentiles. Nos
autem ipsam nominamus carnis gratia, quæ nec a
Deo segregata, nec in aliam personam divisa est:
impossibile enim est Dominum gloriæ nudum ho-
minem esse: « Dominus, » autem, « virtutum ipse
est Rex gloriæ », cum metuamus Dominum virtu-
tum dicere hominem, eandem ac nos naturam ni-
hilque majus habentem; Dominum gloriæ cruci-
fixum, juxta apostolicam vocem, Deum esse con-
fitemur: ac cruce, velut tropæo, adversus diabo-
lum utimur: sigillumque nostrum est Christi vir-
tus in salutem. Ac cum Christo crucifigi hoc salu-
tare est, plusquam lex, et plusquam justitia legis:
hoc mundum sanctificat. Atque ideo in mortem
ejus baptizamur, quia mors illius non erat pœna
peccati, neque similis erat morti Adami; sed re-
demptio erat a peccato et a morte per peccatum in-
ducta.

4. Aperte igitur apostolorum prædicatio expo-
natur, ut ipsi vultis, quæ a sanctis quoque Patribus
tradita est: de deitate quidem, quod Trinitas unica
sit natura: qua sententia hujus temporis synodi
unam esse substantiam apostolice scribunt. Ver-
bum autem Dei, creator cum sit omnium, postquam
ab initio hominem ad similitudinem suam creavit,

⁶⁸ Levit. xxvi, 12. ⁶⁹ Galat. iv, 4, 5. ⁷⁰ Psal. xxiii, 40.

(68) Sic Seguer., Anglic., Gobler. et Felc. 4. Editi et cæteri, ἑτερον μόνον. In hunc locum ad marginem Basiliens. hæc leguntur, ὅτι ἀρχὴ τῆς Νεστορίου αἵρεσις ὁ Σαμοσατεύς. Id est: Nestorii hæresi initium dedit Samosatensis. Et sane hic ipsissima Nestorii oppugnata hæresis, ut nemo non videt. Infra Anglic., ἐνοικεῖν δὲ ἐν ἡμῖν.

(69) Angl., ἡμᾶς. Infra Seguer., καὶ τοὺς ἁγίους διὰ τὸν.

(70) Γενόμενον. Sic legitur in mss. omnibus, præter Felckmanni 4. In quibusdam antiquis Scri-

pturæ exemplaribus haberi γεννώμενον, observavit Rob. Stephanus. Vulgata habet, factum, et textus Græcus vulgaris, γενόμενον.

(71) Λέγειν ἄνθρωπον. Deest in Gobleriano et Felckm. 4, nec lectum est a Nannio. Paulo post, φωνήν, deest in Basiliensi.

(72) Ὁμοίαν. Deest in Anglicano. Paulo post, Seguer., ὁμοίότητα τὴν ἑαυτοῦ, recte, Gobler. et Felc. 4, ὁμοίτητα τὴν ἐξ ἑαυτοῦ. Editi et cæteri, ὁμοίτητα τὴν ἐξ αὐτοῦ.

ad similitudinem quoque suam illum restituit, si-
militudo operi suo, quia ex sancta et Deipara
Maria Virgine carnem sumpsit, et homo factum est,
manens tamen Deus, ut homines, etsi homines ma-
neant, deos efficeret. Unaque persona est ante in-
carnationem et post incarnationem, Deus carne in-
comprehensibilis, in carnem indivisibilis, in pas-
sionibus carnis impassibilis, qui mortem vicit et
tertia die resurrexit : qui ascendit in cælum in
gloria sibi naturali, et non per gratiam : qui pro-
palam in sua deitate venturus est, corpore sancto
suo, quod ex Maria sumpsit, effulgens gloria inef-
fabili, quemadmodum sese in monte ex parte tan-
tum ostendit, ut doceret se et antea et nunc eum-
dem ipsum esse, nec in sequenti tempore Deum
factum fuisse (ut jam contendit blasphemia) : se
item neque hominem esse desisse, neque carnem
deposuisse. Etenim cum Unigenitus ille incipit esse
Filius hominis, tum etiam angelos suos mittit, in-
variabilis semper, et nullam mutationem in sua
deitate passus, secundum carnem vero, nobis con-
formatus, et nos sibi ipsi conformans.

ὁμοίωσιν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπανάγει πάλιν, ὁμοιωθεὶς
τῷ ἰδίῳ ποιήματι, διὰ τὸ σεσαρκῶσθαι ἐξ ἁγίας Θεο-
τόκου Μαρίας Παρθένου, καὶ ἀνθρώπος γεγενῆσθαι,
μένων Θεός, ἵνα τοὺς ἀνθρώπους θεοὺς ἀποδείξῃ μέ-
νοντας ἀνθρώπους. Πρόσωπον ἐν καὶ πρὸ τῆς σαρκώ-
σεως, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν ἀπερληπτός σαρκὶ
Θεός, ἀμέριστος εἰς σάρκα, ἀπαθὴς ἐν τοῖς παθή-
μασι τῆς σαρκὸς, νικῆσας θάνατον, καὶ ἀναστὰς τῇ
ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ· ἀνελθὼν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν δόξῃ
φυσικῇ, καὶ οὐκ ἐν χάριτι· ἐρχόμενος ἐν τῇ αὐτοῦ
θεότητι ἐμφανῶς, ἐκλάμπων ἐκ τοῦ ἐκ Μαρίας σώ-
ματος αὐτοῦ τοῦ ἁγίου τὴν δόξαν τὴν ἀπόρρητον, ὡς
καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἔδειξεν ἀπὸ μέρους, διδάσκων
ἡμᾶς, ὅτι καὶ πρότερον καὶ νῦν ὁ αὐτός ἐστι, καὶ οὐχ
ὑστερον ἀποθεωθείς· ὡς ἡ νῦν βλασφημία βιάζεται·
οὐδὲ παυσάμενος τοῦ εἶναι Υἱὸς ἀνθρώπου, οὐδὲ ἀπο-
θέμενος τὴν σάρκα. Καὶ γὰρ ὅτε ἀρχεται εἶναι Υἱὸς
ἀνθρώπου ὁ Μονογενὴς (75) ἀποστέλλων ἐστὶ τοὺς
ἀγγέλους αὐτοῦ, ἀναλλοίωτος ὢν αἰεὶ, καὶ μεταβολὴν
οὐδεμίαν ἔχων περὶ τὴν θεότητα, κατὰ δὲ τὴν σάρκα
σχηματισθεὶς ἡμῖν καὶ συσχηματίζων ἡμᾶς αὐτοῦ.

(75) Felckmanni primus et edit. Commel., ὁμογενής, mendose : alii omnes, ὁ Μονογενής. Infra, Basil., solus, συσχηματισθεὶς.

IN LIBRUM CONTRA SABELLIANOS MONITUM.

28 Tanta est affinitas hujus libri cum homilia 27 Basilii contra Sabellianos, Arium et Anomæos nuncupata, ut alterutrum opusculum ex altero expressum fuisse propalam sit. Et sane iisdem argumentis in utroque proceditur ad hæreticos confutandos, eadem ipsa usurpantur Scripturæ loca, uno et equali ordine posita. Neminemque putamus esse quin judicet, id artificio ejusdem Græculi scriptoris admissum fuisse qui alterutrum Patris librum verbis solum commutatis alteri ascripserit. Et quidem in hunc Athanasio attributum cadere videtur suspicio : nam præter styli diversitatem sane conspicuam, nequaquam memoria proditum est cum iis hæreticis pugnasse Athanasium, qui cum Sabellio, Patrem Filiumque unam esse personam, solo nomine distinctam affirmarent : quod tamen unum agitur in hoc opusculo. In Basilii vero homilia in Anomæos maxime ejus temporis hæreticos vertitur acies, licet Sabellius quoque hand segniter impugnetur. Sed qui ex Basilio hoc opusculum Athanasii nomine expressit, ad fraudem ut putamus contegendam Anomæorum nusquam meminit. Nec quis putaverit, Basilium totius virum eloquentiæ et eruditionis, alienis, ut aiunt, sese pennis exornatum. Sane talis est homo, ut ne in suspicionem quidem furti plagiue veniat. Homiliam itaque 27 genuinum Basilii esse opus, hoc vero Athanasio ascriptum, spurium arbitramur : licet jamdiu inter Athanasiana compareat ; in antiquis enim collectionibus Athanasii operum habetur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς διδίου ἐπαρξέως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος σὺν Θεῷ, καὶ πρὸς τοὺς Σαβελλιανούς.

S. P. N. ATHANASII

De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia, et contra Sabellianos.

1. Judaismus gentilitati contrarius est, neutra tamen religio pia, sed utraque extra veritatem consistit. Siquidem et Babylonii bellum gessere

1. Τουδαϊσμός ἀντικείμενος πρὸς Ἑλληνισμὸν, καὶ οὐδέτερος εὐσεβής, ἀλλ' ἀμφότεροι τῆς ἀληθείας ἐκτός· Ἐπεὶ καὶ Βαβυλώνιοι πεπολεμηκασιν Αἰγυ-

πίτους, καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀσεβεῖς (74) ἀσεβείαν ἤναν-
τιώθησαν. Οὐ τοίνυν ἐξαρχαί? εἰς πρὸς ἀσεβείαν ἀνθι-
στασθαι, εἰ μὴ δι' εὐσεβείαν ἢ πρὸς τὴν ἀσεβείαν
ἀντίστασις γίνηται (75). Πολλὰ καὶ μεγάλα κατὰ τὴν
εἰδωλολατρῶντων ἔχουσι λέγειν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ δι-
καῖα λέγουσι κατηγοροῦντες αὐτῶν τῇ κτίσει λατρευ-
όντων παρὰ (76) τὸν κτίσαντα. Ἄλλ' οὐχ ὅτι δυσσε-
βείαν ἀλέγχουσι, διὰ τοῦτο εὐσεβεῖν ὁμολογηθήσον-
ται, τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν,
ἀρνούμενοι, καὶ τοῖς δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα σεβομέ-
νοις ἐγκαλοῦντες πολυθεότητα. Διόπερ ἐξεληλύθαμεν
ἐξ Ἑλλήνων, καὶ ἀφωρίσμεθα, πρὸς τὸ μὴ ταῖς ἀκα-
θάρτοις εἰδωλολατρείαις ἀναμίγνυσθαι· ἐξεληλύθα-
μεν δὲ καὶ ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων βλασφημίας, τὸν
Ἰῶν ὁμολογήσαντες τοῦ Θεοῦ, καὶ φυγόντες τὴν ὁλέ-
θριον ἀρνήσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τοῦ λέγοντος· «Ὁς
δ' ἂν ἀρνήσῃται με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνή-
σομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς. » Ὁμολογοῦμεν δὲ τὸν Ἰῶν ἐκ Πατρὸς,
καὶ αἰετὰ μετὰ τοῦ Πατρὸς, πιστεύοντες αὐτῷ λέγοντι
καὶ ἐπαγγελλομένῳ (77)· « Πᾶς ὅστις ὁμολογήσειεν
ἐμὲ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐγὼ
αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς. »

2. Τοῦτο ὁρῶντες τὸ παράδειγμα, καὶ νῦν ἀπῆλλο-
τριώθημεν τῶν Ἑλληνιζόντων ἐπ' ὀνόματι Χριστια-
νισμοῦ, τῶν ἔργον Θεοῦ τολμῶντων θεολογεῖν τε καὶ
προσκυβεῖν. Χωρίζομεθα δὲ καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων
καὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἐν Ἰουδαϊσμῷ παραφθειρόν-
των· οἱ, τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ θεὸν ἀρνούμενοι, θεὸν
ἕνα παραπλησίως Ἰουδαίοις λέγουσιν· οὐχ ὅτι
μόνος ἀγέννητος· καὶ μόνος πηγὴ θεότητος, διὰ
τοῦτο φάσκοντες αὐτὸν εἶναι μόνον Θεόν· ἀλλ'
ὥς ἀγονον Ἰοῦ καὶ ἀκαρπον ζῶντος Λόγου καὶ
σοφίας ἀληθινῆς. Λόγον γὰρ οἶον τὸν ἐκ καρδίας
ἀνθρώπου νομίζουσι τὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ σοφίαν
ὁποῖαν τὴν ἐν ψυχῇ· καὶ διὰ τοῦτο πρόσωπον ἐν
τὸν θεὸν ἅμα τῷ Λόγῳ φαίν· ὥσπερ καὶ τὸν ἀνθρω-
πον ἅμα τῷ αὐτοῦ Λόγῳ ἀνθρώπον ἕνα, οὐδὲν πλεον
Ἰουδαίων δοξάζοντες, τῶν οὐκ ἀποδεξαμένων τὸν
εὐαγγελιστὴν τὸν εὐθύς (78) ἐξ ἀρχῆς βοῶντα· « Ἐν
ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ
θεός· ἦν ὁ Λόγος. » Εἰ γὰρ ἐν καρδίᾳ Λόγον ὁ θεός
ἔχει μὴ γεγεννημένον (79) ἐξ αὐτοῦ κατὰ ἀλήθειαν,
ὥς θεὸν ἐκ Θεοῦ, πῶς ἂν εἴη πρὸς τὸν θεὸν ὁ Λόγος;
καὶ πῶς ἂν εἴη θεός; Οὐ γὰρ ὁ λόγος (80) τοῦ ἀνθρώπου
ἀνθρωπός ἐστι πρὸς ἀνθρώπον, ἐπεὶ μήτε ζῶν ἐστι,
μήτε ὤφειτός, ἀλλὰ ζῶντος καρδίας καὶ ὤφειστώσης
κίνημα μόνον· καὶ λέγεται παραχρῆμα, καὶ οὐκ
ἐστι, καὶ πολλάκις λαλούμενος (81) οὐδέποτε δια-

A contra Aegyptios : alique complures impli, impiis
adversati sunt. Ideoque non sufficit impietati obsi-
stere, nisi pietatis causa illi obsistatur. In multis
gravibusque rebus Judæi idololatrias arguere pos-
sunt, ipsisque justa de causa crimini vertunt, quod
creaturæ potius quam creatori serviant. Nec ta-
men eo quod impietatem arguant, hinc pie sentire
agnoscentur, dum Filium Dei, per quem omnia
facta sunt, negant : et dum eos, qui per ipsum,
Patrem colunt, inductæ deorum multiplicitatis insi-
mulant. Quocirca ab ethnicis discessimus, ab iis-
que segregati sumus, ne impuro idolorum cultui
admisceremur : a Judæorum quoque blasphemia
abscissimus, cum Dei Filium confessi sumus, at-
que effugimus perniciosam abnegationem Domini
nostri dicentis : « Qui autem negaverit me coram
hominibus, negabo eum coram Patre meo, qui in
cælis est ». Nos porro constitemus Filium ex Pa-
tre esse, ac semper esse cum Patre : atque illi cre-
dimus qui hoc ait et pollicetur : « Omnis qui confi-
tebitur me coram hominibus, constitebor et ego eum
coram Patre meo, qui in cælis est ».

2. Hoc exemplar cum intueamur, jam segregamur
ab iis qui sub nomine Christianismi cum ethnicis
sentiant, audentque Dei opificium, Deum dicere et
adorare. Segregamur quoque a Judaizantibus, qui
Christianismum in Judaismo depravant : qui eum,
qui ex Deo est, Deum esse negant : Denique unum
quemadmodum Judæi prædicant : qui non eo di-
cant ipsum esse solum Deum, quod solus non ge-
nitus, et quod solus fons deitatis sit ; sed quod Fi-
lium non genuerit, nec Verbum vivens, veramque
sapientiam produxerit. Nam Verbum Dei tale exi-
stimant, quale illud ex humano corde procedens :
et sapientiam Dei, qualem illam quæ in anima
existit : quapropter Deum cum Verbo suo 29 perso-
nam unam esse dicunt, ut et hominem cum verbo suo
hominem unum, nec plus quam Judæi sentiunt, qui
evangelistam non recipiunt, ab ipso statim initio
clamantem : « In principio erat Verbum, et Ver-
bum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ». Si
enim Deus Verbum in corde habet, non a se
revera genitum, ut Deum ex Deo ; quomodo apud
Deum Verbum exstiterit ? et qui fieri potest ut
Verbum Deus fuerit ? Non enim verbum hominis
homo est apud hominem, cum nec vivat nec sub-
sistat, sed vivi et subsistentis cordis motus tantum
sit : quod mox ut pronuntiatum est, non amplius

¹¹ Matth. x, 33. ¹² ibid. 32. ¹³ Joan. i, 1.

(74) Seguerianus, πολλάκις ἀσεβεῖς.

(75) Goblerianus et Seguerianus, γίνηται. Basi-
liensis, γίνεται. Editi vero et cæteri manuscripti,
γίνεταί.

(76) Goblerianus habet περί, male.

(77) Καὶ ἐπαγγελλομένῳ. Deest in Gobler. et
Feickm. 1. Mox omnes omnino codices habent, ὁμολο-
γήσει ἐν ἐμοί, sed male. Mox καὶ γὰρ deest in Basi-

liensi et Segueriano.

(78) Εὐθύς habetur in solis Basil. et Seguer.

(79) Gobler. et Seguer. habent γεγεννημένον, per-
peram.

(80) Λόγος. Deest in Segueriano.

(81) Omnes mss. habent λαλούμενος, præter
Seguer. qui multo melius, λαλούμενος habet.

existit : ac licet pluries repetitum, nunquam permanet. De Verbo autem Dei jamdiu propheta prædicarat his verbis : « In æternum, Domine, Verbum tuum permanet in cælo⁸². » Qua in re ipsi consonat evangelista, qui Verbum esse Deum confitetur, dum illum apparuisse annuntiat, advenisse narrat, et incarnatum fuisse prædicat, nec tamen Patrem in Verbi incarnatione complectitur ; ait enim : « Verbum caro factum est et habitavit in nobis : et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis⁸³. » Unigenitum Verbum in mundo cernis manifestatum, inter homines habitare, gloriamque illi attribui, quasi Unigeniti a Patre : non quasi ipsum Verbum Pater sit, nec quasi Pater una cum Verbo sese manifestaverit, sicut homo una cum suo verbo apparet : neque potest apparere verbum, nisi is qui illud effatur, adsit et loquatur. Quibusnam igitur credemus ? Isne qui nobis prædicant Filium a Patre advenisse ; an iis qui Patrem una cum Filio, unam personam esse dicunt ? Si enim unica sit persona, quomodo illa quidem mittit, hæc vero mittitur et per carnem conspicitur ? Nam, « Deum nemo vidit unquam ; unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit⁸⁴ », adveniensque ipse sancta voce loquitur, ac seipsum conspiciendum præbet, atque illo modo Patris cognitionem indicat : « Qui vidit me, vidit et Patrem⁸⁵ », nec se ipse Patrem dicit : quomodo enim id diceret, cum invisibilis ille sit ? Sed se talem esse qualis est Pater : nam superius dixerat : « Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis⁸⁶. » Quibus dualitatem personarum aperte nobis declarat ex deitate in nullo dissimili cognitam. Quapropter qui Filii conspectu dignus habetur, conspectu Patris minime privatur. Non enim genitor sibi dissimilem generavit, sed talem qualis ipse est. Si itaque unicam rem duntaxat existimas, cum revera duæ sint, Patrem et Filium ignoras. Quæ ergo tibi cum ecclesiastica doctrinâ communio superest ? Ecqua ratione Domini voces excipias : « Ego, » inquit, « et Pater unum sumus⁸⁷ ? » ac rursum de Patre edisserens : « Ab illo sum, » inquit, « et ille me misit⁸⁸ : » tertio item : « Ego rogabo, » inquit, « Patrem meum, et alium Paraclitum dabit vobis⁸⁹. »

3. Cum igitur de seipso dicat, « Ego : » de Patre vero, « Ille : » de Spiritu sancto autem,

A μένει. Τὸν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγον ἄνωθεν ὁ ψαλμωδὸς ἐκεκράγει· λέγων (82)· « Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ Δόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ· » καὶ σύμφωνος αὐτῷ ὁ Θεὸς εἶναι τὸν Λόγον ὁμολογῶν εὐαγγελιστὴς, φανερωθέντα τε αὐτὸν εὐαγγελίζεται, καὶ παραγενόμενον μὲνύει, καὶ σαρκωθέντα κηρύττει, οὐ συμπεριλαμβάνων τῇ τοῦ Λόγου σαρκώσει τὸν Πατέρα· « Ὁ Λόγος, γὰρ φησι, σὰρξ (85) ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. » Μονογενὴ τὸν Λόγον ὄντα ὁρᾷ ἐν κόσμῳ φανερούμενον, ἐν ἀνθρώποις σκηνοῦντα, δόξαν αὐτοῦ κηρύττουσάν, ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός· οὐχ ὡς Πατὴρ αὐτοῦ ὄντος, οὐδ' ὡς τοῦ Πατρὸς ἅμα τῷ Λόγῳ πεφηνότος, ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος ἅμα τῷ ἑαυτοῦ φαίνεται λόγῳ, καὶ οὐκ ἔστι φανῆναι τὸν λόγον, εἰ μὴ καὶ ὁ λαλῶν αὐτὸν παρείη καὶ φθέγγοιτο. Τίςιν οὖν πιστεύομεν (84) ; Πότερον τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἡμῖν Ἰὺν παρὰ Πατρός ἐπιθεδημηκότα, ἢ τοῖς ἐν πρόσωπον ἅμα τῷ Λόγῳ τὸν Πατέρα φάσκουσιν εἶναι ; Εἰ γὰρ ἐν πρόσωπον, πῶς τὸ μὲν ἀποστέλλεται, τὸ δὲ ἀποστέλλεται, καὶ θεωρεῖται διὰ σαρκός ; Ὁ Θεὸς γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε (85)· ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, » καὶ παραγενὼν αὐτὸν, φέγγεται τῇ ἁγίᾳ φωνῇ, παρέχων τὴν ἑαυτοῦ θεωρίαν, καὶ διὰ ταύτης (86) τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπίγνωσιν ὑπαπαθέμενος· « Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, » οὐχ ἑαυτὸν εἶναι τὸν Πατέρα φάσκων. πῶς γὰρ, τὸν ἀόρατον ; ἀλλὰ τοιοῦτον οἶον τὸν Πατέρα· προεῖρηκε γὰρ· « Εἰ ἐγνώκατέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἂν ᾔδειτε (87), » τὴν δυάδα τῶν προσώπων ἀντικρυς ἡμῖν ἐξηγούμενος, ἀπαρράλλακτῳ γνωριζομένην θεότητι. Διόπερ ὁ τῆς τοῦ Υἱοῦ καταξιοῦμενος θεωρίας οὐκ ἀποστέρηται τῆς τοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ἄλλοιον ὁ γεννήτωρ ἐγέννα, ἀλλὰ τοιοῦτον οἶος (88) αὐτός. Εἰ γοῦν ἐν τι μόνον εἶναι πρᾶγμα νομίζεις, οὐδὲ δὲ ὄντα κατὰ ἀλήθειαν, ἀγνοεῖς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Τίς οὖν σοι πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν ἐστὶ κοινωνία ; Πῶς δὲ τὰς τοῦ δεσπότου δέξῃ φωνάς, « Ἐγὼ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ (89) ἐν ἑσμέν ; » Καὶ πάλιν παρὰ τοῦ Πατρὸς διαλεγόμενος, « Παρ' αὐτοῦ εἰμι, » φησὶ, « καὶ ἐκεῖνος ἐμὲ ἀπέστειλε· » προστίθησι δὲ καὶ τὸ τρίτον· « Ἐγὼ, » φησὶ, « παρακαλέσω τὸν Πατέρα μου, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν. »

Ὅταν οὖν περὶ μὲν ἑαυτοῦ λέγῃ τὸ, « Ἐγώ, » περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς, « Ἐκεῖνος, » περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος,

⁸² Psal. cxviii, 89. ⁸³ Joan. i, 14. ⁸⁴ ibid. 18. ⁸⁵ Joan. xiv, 9. ⁸⁶ ibid. 7. ⁸⁷ Joan. x, 30. ⁸⁸ Joan. vii, 29. ⁸⁹ Joan. xiv, 16.

(82) Λόγος. Deest in Basiliensi et Seguer. Mox, Κύριε, in solo Seguer. habetur, quem sequimur, quia in Græco Scripturæ textu, Κύριε, legitur.

(83) Ita Seguer. et Gobler. Editi vero et cæteri mss., γὰρ ἔφη, σὰρξ.

(84) Seguerianus, πιστεύομεν.

(85) In edit. Paris. et Colon. legitur, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μονογενὴς, sed cum nec in editione Commel. nec in aliquo ms. nec in Scriptura legatur, expunctum est.

(86) Basil. et Seguer. habent, διὰ ταύτης. Editi et cæteri, διὰ ταῦτα.

(87) Gobler. et Felc. 1 habent, ἐγνώκατε ἂν, τὴν δυάδα.

(88) Seguer., οἶον. Mox, εἰ γοῦν, deest in Basil., Seguer.

(89) Καὶ σὺ, Πάτερ. Sic omnes mss. Editi, καὶ ὁ Πατὴρ. Ibid. Seguer. et Basil., καὶ σὺ. Πάτερ, ἐν ἑσμέν· καὶ πάλιν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν· καὶ πάλιν.

« ἄλλος » πῶς οὐκ ἀποστασία σαφὲς ἀρνεῖσθαι τὰ
 τρία, καὶ μόνον εἶναι λέγειν τὸν φάσκοντα. « Οὐκ
 εἰμι μόνος, ὅτι ὁ πέμψας με Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστι. »
 Χρῆται δὲ καὶ νομικῇ φωνῇ (90), καὶ διὰ ταύτης δύο
 παρίστανειν ὄντας αὐτὸν τε καὶ τὸν Πατέρα. « Ἐν τῷ
 νόμῳ, γὰρ φησι, τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο
 ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς ἐστίν. Ἐγὼ, » φησιν,
 « εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ
 ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατὴρ. » Ἰδοὺ γὰρ δύο πρόσωπα,
 καὶ εἰ μὴ λέγει· δύο εἶναι κατὰ ἀλήθειαν, τοῦτο λέ-
 γων οὐδὲ τὴν μαρτυρίαν ἐξ συνίστασθαι οὕσαν ἀλη-
 θινήν. Τοῦτο γὰρ πιστοῦται τὴν μαρτυρίαν, τὸ μὴ
 ὕφ' ἑνὸς γίνεσθαι μόνου, ἀλλ' ὑπὸ δύο. Καὶ γὰρ με-
 μαρτύρηκεν ὁ Πατὴρ ἐξ οὐρανοῦ λέγων. « Οὗτός
 ἐστίν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. » καὶ Υἱὸς Θεοῦ εἶναι
 ὁ μονογενὴς Υἱὸς (91) μαρτυρεῖ, καὶ τῷ Πατρὶ διε-
 λεχται· σαφῶς ἐν ἀκοαῖς ἀνθρώπων λέγων. « Ἐξομολο-
 γοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς,
 ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετών, καὶ
 ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Ναὶ ὁ Πατὴρ. » ὅτι οὕτως
 εὐδοκία ἐγένετο ἔμπροσθέν σου. Πάντα μοι παρεδόθη
 ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου. » Ἀλλὰ τί πρὸς ταῦτα ἀπολο-
 γοῦνται οἱ τῆς Ἰουδαίου (92) ἀρνήσεως ὑπηρέται,
 ὁπὲρ τοῦ μὴ σαφῶς ἐλέγχεσθαι τοῖς Εὐαγγελίοις
 ἀντιπράττοντες τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 καὶ οὕτως δύο ὑποστάσεις φαίνεσθαι, ἕνα τὸν Πατέρα
 Θεόν, ἕτερον δὲ τὸν Υἱὸν ἀνθρώπου· Θεὺ τῆς ἀσε-
 βείας! Καὶ τί τοῦτο διαφέρει τῆς Σαμοσατέως ἀπο-
 λογίας; εἰπάτωσαν δὲ πῶς ἄνθρωπος περὶ ἑαυτοῦ
 αὐτὰ φέγγεσθαι τολμᾷ. « Ὁ ἰσρακὴς ἐμὲ, ἰσρακὲς
 τὸν Πατέρα; » Πῶς δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ αὐτοῦ
 αὐτὰ φεγγόμενον μαρτυρεῖ, ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε
 τὸν Θεὸν Ἰσὺν ἑαυτὸν ποῦν τῷ Θεῷ; Οὐκ ἄνθρωπος
 Ἰσὺς τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ (93) Θεοῦ Θεὸς Ἰσὺς
 ἐπὶ γεγεννηκὸς κατὰ τὴν φύσιν, ὡς καὶ Παῦλος μαρ-
 τυρεῖ, οὐ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀλλὰ τὰ πρὸ τῆς
 ἐνανθρωπήσεως ἐξηγουμένους (94). « Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ
 ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι Ἰσὺ Θεῷ. »
 Ἰσμεν καὶ ἀνθρωπίνως πολλάκις τὸν Σωτῆρα φεγγ-
 γόμενον. ἀλλ' οὐχ ὅτε φησιν. « Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν
 περὶ ἑαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με
 Πατὴρ. » Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ὁ πεμφθεὶς εἰς τὸν κόσ-
 μον, ὁ λέγων. « Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθεν καὶ ἦλθε. »
 ὁ λέγων. « Οὕτως γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον,
 ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς
 ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν (95) μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη
 ζωὴν αἰώνιον. » ὁ λέγων. « Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐ-
 ρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα (95') τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ
 θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Ἀλλ' εἰ θέλεις αὐτῷ

A « Alius; » nonne apertissima defectio et apostasia
 fuerit tres personas negare, ac dicere solum illum
 esse qui ait : « Non sum solus, quia qui me misit
 Pater, mecum est ». Voce quoque legali utitur,
 ac per illam, se et Patrem duos esse declarat :
 « In lege » enim, inquit, « vestra scriptum est, quia
 duorum hominum testimonium verum est : Ego
 sum, » inquit, « qui testimonium perhibeo de me-
 ipso : 30 et testimonium perhibet de me, qui mi-
 sit me Pater ». Etenim ecce duas personas, et
 si dicas duas revera non esse, dum hoc affirmas,
 non sinis testimonium constare, quod tamen ve-
 rum est. Eo quippe testimonium illud confirmatur,
 quod non ab uno solo, sed a duobus perhibetur.
 Enimvero testificatus est Pater de cælo his verbis :
 B « Hic est Filius meus dilectus » : et Filius Dei,
 unigenitum Dei Filium se esse testatur, et Patrem,
 aperte audientibus hominibus, his verbis allocu-
 tus est : « Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et
 terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et pruden-
 tibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater : quia
 sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a
 Patre meo ». Sed quid ad hæc respondent Judæo-
 rum negationis administri : ne palam deprehen-
 dantur adversari Evangelii Domini nostri Jesu
 Christi ; et ne sic duæ hypostases appareant, unum
 nempe Patrem, Deum, alterum vero Filium, ho-
 minem ? o impietatem ! Equid illud differt a Sa-
 mosatensis defensione ? Dicant quo pacto homo ta-
 lia de seipso loqui audeat : « Qui vidit me vidit
 et Patrem » ? Aut cur evangelista ipsum ita locu-
 tum testatur : nempe quod Deum Patrem suum esse
 dixerit, æqualemque sese Deo fecerit ? Non enim
 est homo Deo æqualis ; sed Deus ex Deo, æqualis
 secundum naturam erit ei qui se generavit, ut et
 Paulus testatur, ubi non de incarnatione, sed de
 iis que incarnationem præcessere verba facit :
 « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbi-
 tratus est esse se æqualem Deo ». Scimus autem
 Christum plerumque secundum humanitatem locu-
 tum fuisse : at non quando dixit : « Ego sum qui
 testimonium perhibeo de meipso : et testimonium
 perhibet de me, qui misit me, Pater ». Non enim
 homo est qui missus est in mundum, et ait : « A
 Patre exivi et venio » : qui item dicit : « Sic
 enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum uni-
 genitum daret : ut omnis qui credit in eum, non
 pereat, sed habeat vitam æternam » ; qui etiam di-
 cit : « Descendi de cælo, non ut faciam volunta-

90 Joan. viii. 16. 91 ibid. 17, 18. 92 Matth. iii. 17; xvii. 5. 93 Matth. xi. 25-27. 94 Joan. xiv. 9. 95 Philipp. ii. 6. 96 Joan. viii. 18. 97 Joan. xvi. 28. 98 Joan. iii. 16.

(90) Basiliensis, τῇ νομικῇ φωνῇ. Infra, τῷ ὑμε-
 τέρῳ, in Græco Scripturæ textu, et in Segueriano
 legitur, at in cæter. codd. et edit. non habetur.

(91) Seguer. Θεοῦ τε εἶναι μονογενῆ ὁ Υἱός.
 Mox Basil., διελεχται. Editi vero et cæteri, δι-
 λεχται.

(92) Hæc Seguer., recte. Editi vero, οἱ τῶν Ἰου-
 δαίων. Infra omnes manuscripti ἀντιπράττοντες

τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; καὶ οὕτως τὰς δύο.
 (93) Goblerianus et Felckman. 1, τῷ Θεῷ, ἀλλ'
 ὁ ἐκ τοῦ, omissis mediis.

(94) Basil. et Seguer., φύσιν, ὡς καὶ ἕτερος μαρ-
 τηρῆς ὁ τῶν ἐθνῶν διδασκαλὸς μαρτυρεῖ Παῦλος,
 οὐ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγων.

(95) Seguer. habet, ἐπ' αὐτόν.

(95') Sic Basiliens. Seguer. et Græcus Scripturæ

tem meam, sed voluntatem ejus qui misit me ³². » Sed si vis eum audire loquentem humanitus, et congruenter ad carnalem formam, quæ apparuit, et ad humanitatem, quam auditores ejus nudam et solam in eo existimabant, audi verba ejus : « Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. ³³ » Quod scilicet neque fide dignus sit, neque talis existimetur homo, qui de seipso testimonium ferat : cum autem dicit : « Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni et quo vado ³⁴. » Quando Patrem et sese numerans, duos esse dicit gloriæ suæ testes, nequaquam humana loquitur, sed supra omnem humanam dignitatem : ecquid dico humanam? supra angelicam, supra principatus, supra potestates, supra dominationes. Qua enim ratione homo Deo annumerari possit? quæ inter eos affinitas, quæ communio? Sed cum dicit : « Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et deitas enim illa quæ in mundum advenit, humanitatem sibi adjunctam habet.

4. Sed ne ob carnis velamen Deum ignores, qui statim de seipso subjungit : « Nemo novit Filium, nisi Pater : neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite ³⁵ jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris, jugum enim meum suave est, et onus meum leve ³⁷. » Calumniam tuam exclusit Dominus : cum se ipse in humana quoque forma Deum declarat, a Patre solo cognosci, Patremque cognoscere : qui iis quos dignatur, sui et Patris cognitionem revelat : nosque vocat ad se, requiem apud se promittit, et ut jugum ejus portemus hortatur. Hæc cum ait, divinitatem delegit : eximiam suam majestatem, parva forma occultatam explicat : potestatem quæ supra cælos est terreno corpore velatam ostendit. Sed quid opus me sexcentas Domini nostri Jesu Christi voces, quas secundum divinitatem protulit, recensere? quibus jure et merito exploditur nova Samosatensis sententia, qua Salvatorem merum hominem dicit : una autem exturbantur insanæ illorum nugæ, qui eum imitantur. Age, pauca testimonia referamus : quisnam est qui hæc dicit : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum celorum ³⁸? » Non hominis verbum illud, sed Dei, ostendentis germanam suam ex Patre generationem, atque ideo Domini titulum non recusantis. Dominus enim est, ex solo Domino genitus, ut a Moyse dictum est :

A ανθρωπίνως ἀκούσαι, ἀρμοζόντως τῇ ὁρωμένῃ κατὰ σάρκα μορφῇ, καὶ τῇ νομιζομένῃ ψυχῇ παρὰ τοῖς ἀκούσασιν ἀνθρωπότητι, ἀκούει λέγοντος αὐτοῦ. « Εἰ (96) ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθὴς οὐκ ἐστὶ » κατὰ τὸ μὴ ἀξιόπιστον εἶναι, μὴδὲ νομίζεσθαι ἀνθρώπου ἐαυτῷ μαρτυροῦντα. ὅτε δὲ φησὶ· « Κἀν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθὴς ἐστίν, ὅτι οἶδα πόθεν ἔρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω. » Ὅτε, ἀριθμῶν τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸν, δύο φησὶν εἶναι τοὺς περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ μάρτυρας, οὐκ ἀνθρώπινα φθέγγεται, ἀλλ' ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀξίαν καὶ τί λέγω ἀνθρωπίνην; ὑπὲρ ἀγγελικὴν, ὑπὲρ ἀρχαίς, ὑπὲρ δυνάμεις, ὑπὲρ κυριότητας. Ποία γὰρ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ συναριθμῆσαι; τίς ἐγγύτης, ἡ τίς κοινωνία; ἀλλὰ λέγων· « Ἐξομολογούμεαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὁ ἀνθρώπος εἶναι σοι δοκεῖ, καλῶς καὶ γὰρ ἔχει τὸ (97) ἀνθρώπινον ἀναμειγυμένον ἡ παραγενομένη θεότης εἰς τὸν κόσμον. » ³⁹ homo esse tibi videtur, recte quidem; terra ³⁹, »

4. Ἀλλὰ μὴ διὰ τὸ κάλυμμα τῆς σαρκὸς ἀγνοεῖ τὸν Θεόν, τὸν εὐθὺς ἐπάγοντα περὶ ἑαυτοῦ, καὶ φάσκοντα· « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃς ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. » Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἡ ἀναπαύσεως ὑμᾶς. Ἀρα τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς (98), καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῖός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν. » Ἀπέκλεισέ σοι τὴν συκοφαντίαν ὁ Κύριος· Θεὸν παραστήσας ἑαυτὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς γινωσκόμενον μόνον (99), καὶ γινώσκοντα τὸν Πατέρα, καὶ τοὺς καταξιούμενους ἀποκαλύπτοντα τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς, προσκαλεῖται ἡμᾶς πρὸς ἑαυτὸν, ἀνάπαυσιν ἐπαγγελλόμενος παρὰ ἑαυτῷ, καὶ ζυγὸν ἑαυτοῦ βαστάσαι παρακελεύμενος. Ταῦτα λέγων ἀπαμείνυνσι τὴν θεότητα, ἐρμηνεύει τὸ κεκαλυμμένον διὰ τῆς μικρᾶς μορφῆς ὑπερβάλλον μέγεθος, τὴν ὑπερουράνιον ἐξουσίαν ἐπιδείκνυνσι γῆνιν παραπεπτασμένην σώματι. Καὶ τί μὲ δεῖ καταλέγειν μυριάς οὐσας θεϊκὰς φωνὰς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; δι' ὧν ἐκβάλλεται μὲν ἐκώχως ἡ τοῦ Σαμοσατέως καινοτομία περὶ τοῦ Σωτήρος, ὡς ὄντος ἀνθρώπου φιλοῦ, συνεκβάλλεται δὲ καὶ ἡ τῶν μισουμένων ἐκείνου ἀλόγιστος φλυαρία. Φέρε γάρ, ἐν ὀλίγων ἐπιμνησθῶμεν μαρτυριῶν, τίς ὁ τὰ τοιαῦτα λέγων· « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι (1), Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν; » Οὐκ ἀνθρώπου (2) τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ Θεοῦ

³² Joan. vi, 38. ³³ Joan. v, 31. ³⁴ Joan. viii, 14. ³⁵ Matth. xi, 25. ³⁶ Matth. x, 27-30. ³⁷ Matth. vii, 21.

textus. Editi vero, et quidam manuscripti, τὸ θεῶν ἡμῶν.

(96) Seguer. et Græcus Scripturæ textus, ἐάν.

(97) Ita Seguer. In editis, τό, deest.

(98) Ἀρα τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς. Hæc desunt in editis et in quibusdam manuscriptis, sed habentur in Basil. et Segueriano.

(99) Seguer. solus habet, μόνου.

(1) In editis et in quibusdam mss. deest μοι. In Seguer. Gobler. et Feic. 1, legitur.

(2) In editis et in reliquis mss. legitur, οὐκ ἀνθρώπου γάρ, sed cum γάρ desit in Seguer. et alioqui superfluum videatur, expunctum est.

δεικνύοντος τὴν γνησίαν ἀπὸ Πατρὸς γέννησιν, καὶ διὰ τούτου τὴν κυριολογίαν οὐκ ἀρνούμενου τὴν περὶ ἑαυτοῦ. Κύριος γὰρ ὁ ἐκ τοῦ μόνου γεγεννημένος Κυρίου, ὡς καὶ παρὰ Μωϋσῆ λέλεκται τό· « Ἐβρεξε Κύριος θεῶν, καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου (3). » Καὶ ἄλλοτε πρὸς τοὺς ἀποστόλους φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Φωνεῖτέ με ὁ Διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ· » καὶ πάλιν, Δεσπότην τῆς πατρῴας οἰκίας ἑαυτὸν ἀποφαίνων, ὡς ἂν μονογενὴς Υἱός· « Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βελζεβοὺ ἐπεκάλεσαν, πόσω μᾶλλον τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ. » Οὐκοῦν ὅτι μὲν Θεὸς ὁ Κύριος (4) τῶν ὅλων Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένος, ὅλῳ ἀπαντ· εἰπὼν δὲ, « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » ἐπιφέρει καὶ τὸν Πατέρα σαφῶς ἡμῖν (5) ἐρμηνεύων· « Ἄλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς. »

5. Ἐχεις οὖν Υἱόν, έχεις Πατέρα· μὴ φοβοῦ τὴν διδᾶ· τῇ φύσει γὰρ οὐ διώρισταί, οὐδ' ὁ τὰ δύο λέγων ἀπλοτηρίως τοῦ γεννήσαντος τὸ γέννημα· οὐδὲ διὰ τὴν ἑτέραν (6) μανίαν τῶν ἀρνησασμένων μίαν εἶναι τὴν τῶν δύο θεότητα, διὰ τοῦτο καὶ δύο λέγειν φευκτέον. Εἰς Θεός, ὅτι καὶ Πατὴρ εἰς· Θεός δὲ καὶ Υἱός, ταυτότητα ἔχων, ὡς Υἱός πρὸς Πατέρα· οὐκ αὐτὸς ὢν ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ἡνωμένος πρὸς τὸν Πατέρα τῇ φύσει· δύο μὲν ἀριθμῶ, μία δὲ οὐσία (7) οὐσία τελεία· δύο, οὐκ ἐκ δύο μερῶν. Τέλεις ὁ Υἱός ἔχει παρὰ τελείου Πατρὸς, ὢν ἐξ ὄντος, χαρακτὴρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, οὐ ῥῆμα ἀνυπόστατον, ἀλλὰ ζῶσα δύναμις, καὶ τοῦ ζῆν αἰτία τοῖς πᾶσιν, οὐχ οἷα ἀνθρώπου δύναμις, δι' ἣν ἀνθρωπὸς ἐστὶ δυνατός· οὐ γὰρ γέννημα ἀνθρώπου ἢ (8) υἱός, ἢ δύναμις αὐτοῦ· Θεοῦ δὲ Υἱός ἢ δύναμις, ὥστε δυνατὸς μὲν ὁ Πατὴρ τελείως, ὅτι Πατὴρ δυνάμει, δύναμις δὲ ὁ Υἱός τελεία, ὅτι γέννημα αὐτοῦ. Καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡ τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἣς ὁ ἀνθρώπος σοφός, ἀλλ' ἀπὸ σοφοῦ σοφία· περὶ (9) οὐ λέγεται· « Μόνῃ σοφῇ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. » Ἄλλ' οὐκ ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ. Πῶς οὖν Πατὴρ, καὶ τίνος; Εἰ δὲ ἐγέννησεν, ὁ ὢν ἐστὶν ὁ γεγεννημένος. Κἀγὼ, φησὶν, ὁμολογῶ γέννησιν· γεννᾶται γὰρ ὁ λόγος, ὅτι καὶ λαλεῖται καὶ γινώσκειται. Καὶ ποσάκις ὁ αὐτός, εἰπέ μοι, γεννηθήσεται; ἢ πολλοὺς ἔρεῖς τοῦ Θεοῦ λόγους ἐκάστοτε γενωμένους; καὶ ποτὲ μὲν σιωπῶντα φαντασθήσῃ τὸν Θεόν, ποτὲ δὲ λαλοῦντα, καὶ μεταβαλλόμενον ἀπὸ σιωπῆς εἰς λαλίαν, καὶ χεῖλεσιν ἀνογομένοις, ἢ κερβίᾳ κινουμένῃ; Οὐκ ἀνθρωπὸς ὁ Θεός· ὑπέλαβες, ἀνομιε, ὅτι ἔσται σοι ὁμοῖος ὁ Θεός· Ὁ ἀνθρώπις, κἀν ὀφθαλμοῖς ἀκούσης Θεοῦ, κἀν (10) τὰ ἄλλα μέλη τὰ

A « Pluit Dominus sulphur et ignem a Domino³³. » Et alibi apostolis Salvator ait : « Vos vocatis me Magister, et Dominus : et bene dicitis : sum etenim³⁴. » Ac rursus se domus paternæ Dominum declarat, utpote unigenitum Filium : « Si Dominum domus Beelzebul vocaverunt, quanto magis domesticos ejus³⁵. » Itaque quod Deus quidem, universorum Dominus sit Jesus Christus, quippe qui ex Deo genitus sit, propalam cuius est. Cum verò ait : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum³⁶. » hæc subjungit, quibus Patrem nobis manifeste declarat : « Sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cælis est³⁷. »

B 5. Habes igitur Filium, habes Patrem. Ne time dualitatem, nulla quippe naturæ distinctio : nec qui duo dicit, genitum a gignente alienavit. Neque ob aliam eorum insaniam, qui negant unam esse duorum deitatem, ideo duos dicere vitandum est. Unus est Deus, quia et Pater unus est : Deus quoque Filius et identitatem habet ad Patrem, utpote Filius, cum tamen ipse Pater non sit, sed natura Patri sit conjunctus : duo quidem numero, unica vero substantia perfecta : duo, nec ex duabus partibus. Perfectus Filius a perfecto Patre prodit : existens ab existente : figura paternæ substantiæ; non Verbum subsistentia carens : sed vivens potestas, quæ vitæ auctor est cunctis hominibus : non qualis hominis potestas, propter quam homo potens est : neque enim potestas hominis, proles aut filius ejus est. Dei vero Filius, potestas ejus est : ita ut Pater perfecte potens sit, quia Pater est potestatis : Filius vero perfecta potentia sit, quia proles ejus. Sapientia quoque Patris est Filius, sed non qualis sapientia hominis, per quam homo sapiens est; sed a sapiente hæc sapientia est : de quo dicitur : « Soli sapienti Deo, per Jesum Christum, cui gloria in sæcula, amen³⁸. » Verum, aium, non genuit Pater. Quomodo igitur et cujusnam Pater fuerit? Sin autem genuit, ergo qui est, is est qui genitus est. At ego, dicet, generationem confiteor : gignitur enim verbum, quando enuntiatur et cognoscitur. Ac quoties, dic mihi, id ipsum generabitur? 32 num multa dices Dei Verba, diversis temporibus genita? an modo silentem Deum comminisceris, modo loquentem, ac transeuntem a silentio ad loquelam, idquo apertis labiis, aut commoto corde? Non est homo,

³³ Genes. xix, 24. ³⁴ Joan. xiii, 13. ³⁵ Matth. x, 25. ³⁶ Matth. vii, 21. ³⁷ ibid. 22. ³⁸ Rom. xvi, 27.

(3) Gobler. et Felc. i. Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου. Mox, in Seguer. tantum, post, Κυρίου, legitur, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

(4) Sic Seguer., Gobler. et Felc. i. Editi vero, Θεός καὶ Κύριος. Mox omnes mss., ὡς ἂν ἐκ τοῦ. Editi vero omnes, ὡς ὢν ἐκ τοῦ. Paulo post, editi, ὁ λέγων μου. Seguer., rectius, ὁ λέγων μοι.

(5) Ἡμῖν legitur in Gobler., Felc. i, et Seg.; deest

in editis.

(6) Basiliensis, ἑτέρον.

(7) Sic Basiliensis, Goblerianus, Seguer.; in editis et cæteris mss. οὐσα deest.

(8) H deest in Basiliensi.

(9) Ita Seguer. Editi vero, καὶ περί.

(10) Κἀν, omnes mss. Editi vero, καὶ.

Deus : existimasti, inique, quod Deus erit tibi similis ? Licet oculos Dei audieris, o homo, licet alia corporis membra, ne carnaliter illud intelligas : sed per corporalium similitudinem, incorporeum intellige. Etenim tibi dictum est : Spiritus est Deus ; sic et Verbum illud, non humanum est, nec quale tuum : Deus enim est, licet id tibi minime videatur : nec duo Filii sunt, sicut nec duo Patres : neque diversae substantiae est genitus a generante.

6. Qui enim duo principia inducit, is duos Deos praedicat. Haec est Marcionis impietas, qui Deum justum proprii Christi Patrem, et alterum Deum bonum proprii Christi Patrem affirmat. Rursus qui Deum non factum, alium vero Deum factum dicit, duos et ipse Deos admittit, propter substantiae differentiam, quam blasphemando introducit. Ubi vero unicum est principium, ac unica ejus proles, ibi absolutissima ac naturalis imago, quia ex illo genita est : ibi et unus Deus ; ita ut perfecta in Patre deitas intelligatur, perfecta quoque in Filio paterna deitas existat. Caeterum quia ex parvo hoc exemplo (quod divina Scriptura protulit, cum imaginem Dei invisibilis Christum nuncupat) comprehendere vales quod dictum est ; hic iterum dissimilitudinem quae in exemplo est fugiamus, nempe quod Dei imago, arte facta et alterius substantiae sit : genitam autem et consubstantialiorem eam esse constitemur. Attamen qui regis imaginem videt, regem videt ; et ait : Ecce, hic rex est, nec duos reges constituit, neque partem regis imaginem dicit, nec imaginis regem. Sic igitur unus est Deus Pater, et una divinitas Patris et Filii. At, ut tu dicis, unus erit, compositus ex duabus partibus imperfectis. Sed ad hanc impietatem aures occludere, et animam abluere convenit : qui enim haec commiscitur, nec Filium nec Patrem constituitur : nam neque Pater neque Filius imperfectus intelligi potest.

7. Atqui dictum est, ait : « Quia ego in Patre, et Pater in me est » : non est autem Pater Verbum in corde Filii : ergo nec Filius est Verbum in corde Patris ; sed est Verbum vivens a vivente Patre Deo, quod aeterna generatione editum est, et absque initio Patri coexistit : ita ut Pater nunquam solus cogitandus sit. Semper enim Trinitas est Trinitas, nec nunquam additamentum divinitatis accipit. Neque Filius cum prius non esset cum Patre, in posterum ei additur ; neque Filio Spiritus sanctus accedit. Quae enim a quodam principio facta sunt, et officia sunt, et subdita, et Trinitati nullo modo annumerantur. Nam, « cunctes, » inquit, « docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti » . Nullum autem princi-

σωματικά, μη παρικῶς νοεῖ· ἀλλὰ δι' ὁμοιότητος τῶν σωματικῶν ἐννοεῖ τὸ ἀσώματον. Καὶ γὰρ εἰρη- ταί σοι· Πνεῦμα ὁ Θεός· οὕτω καὶ ὁ Λόγος οὕ- ανθρώπωνος, οὐδὲ οἷος ὁ σῶς· Θεὸς γὰρ ἐστὶ, καὶ μὴ σοι δοκῇ, καὶ οὐκ εἰσὶ δύο Θεοί, ὅτι μὴδὲ δύο Πατέ- ρες, μὴδὲ ἑτερούσιος τοῦ γεννήσαντος ὁ γεγεννημένος· nec duo Filii sunt, sicut nec duo Patres : neque

6. Ὁ μὲν γὰρ ἀρχὰς εἰσαγών δύο, δύο κηρύττει Θεούς. Αὕτη Μαρκίωνος ἡ δυσσεβεία, Θεὸν λέγοντος δίκαιον ἰδίου Χριστοῦ Πατέρα, καὶ Θεὸν ἑτερον ἀγαθὸν ἰδίου Χριστοῦ Πατέρα. Πάλιν ὁ Θεὸν ἀγέννητον εἶναι λέγων, ἄλλον δὲ Θεὸν (11) γεννῶν, δύο καὶ αὐτὸς λέγει Θεούς, διὰ τὴν τῆς οὐσίας διαφορὰν, ἣν βλασφημῶς εἰ- B ἄγει. Ὅπου δὲ μία μὲν ἡ ἀρχή, ἐν δὲ τὸ ἐξ αὐτῆς γέννημα, εἰκὼν ἀκριβεστάτη καὶ φυσική· διότι καὶ γεννητὴ ἐξ αὐτοῦ· εἰς Θεός, τελείας μὲν ἐν Πατρὶ τῆς θεότητος νοουμένης, τελείας δὲ καὶ ἐν Υἱῷ τῆς πατρι- κῆς θεότητος ὑπαρχούσης. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ μικροῦ τούτου παραβέγγημα, ὅπερ ἡ θεία Γραφή δεδῆλω- κεν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὸν Χριστὸν ὀνο- μάσαται, δύνασθαι καταλαβεῖν τὸ λεγόμενον· φύγωμεν πάλιν καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀνόμοιον τὸ ἐν τῷ παραβεί- γματι, τὸ τεχνίτην (12) καὶ ἑτερούσιον εἶναι τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα, γεννητὴν δὲ καὶ ὁμοούσιον ὁμολογῶμεν. Ὅμως δὲ οὖν (13) ὁ τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως ὁρῶν τὸν βασιλέα ὁρᾷ, καὶ φησιν· Ἰδοὺ, οὗτος ὁ βασιλεὺς, καὶ οὐ δύο πεποιθκε βασιλεῖς, οὐδὲ μέρος τοῦ βασι- λέως τὴν εἰκόνα, ἢ τῆς εἰκόνος τὸν βασιλέα. Οὕτω τοίνυν εἰς Θεός ὁ Πατήρ, καὶ μία θεότης Πατήρ καὶ Υἱοῦ. Ὡς δὲ σὺ λέγεις, εἰς ἐστὶ συνθετός ἐκ δύο μερῶν ἀτελῶν. Πρὸς δὲ ταύτην τὴν ἀσεβείαν ἀπο- κλείσαι καλὴν τὰς ἀκοὰς, καὶ (14) ἀπονέψασθαι τὴν ψυχὴν· οὕτε γὰρ Υἱὸν οὕτε Πατέρα ὁ τοῦτο φαντα- ζόμενος ὁμολογεῖ· ἐπεὶ μήτε Πατέρα, μήτε Υἱὸν ἀτελῇ νοεῖν ἐγγχεῖ.

7. Ἄλλ' εἰρηται, φησίν· « Ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » οὐκ ἐστὶ δὲ Λόγος ἐν καρδίᾳ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ· οὐ τοίνυν οὐδὲ ὁ (15) Υἱὸς Λόγος ἐν καρδίᾳ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ Λόγος ζῶν ἀπὸ ζῶντος Πατρὸς Θεοῦ, αἰδίῳ γεννήσῃ πεφηνῶς, ἀνάγκης τῷ Πατρὶ συνών· ὥς μηδέποτε μόνον ἐπινοεῖσθαι τὸν Πατέρα. Ἀεὶ γὰρ Τριάς ἡ Τριάς, καὶ προσθήκην θεότητος οὐ λαμβάνει. Οὐδ' ὁ μὴ πρότερον ὢν σὺν τῷ Πατρὶ προστίθεται ὑστερον ὁ Υἱός, οὐδὲ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ἐπιγίνεται. Τὰ γὰρ ἀπὸ τίνος ἀρχῆς γεγε- νημένα (16) καὶ ποιημένα ἐστὶ καὶ δοῦλα, καὶ τῇ Τριάδι συναριθμεῖται οὐδαμῶς· « Πορευθέντες γὰρ, » φησί, « μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐ- τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀρχὴν δὲ οὕτε μίαν, οὕτε ἐξου-

¹¹ Joan. xiv, 10. ¹² Matth. xviii, 19.

(11) Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεννῶν, male. Priores duo ibid. omittunt Θεόν. Basil. ibid. δύο μὲν αὐτός.

(12) Forte, τεχνίτην.

(13) Seguerianus, δ' οὖν.

(14) Kai deest in omnibus mss.

(15) Sic Seguerianus. δ' deest in editis.

(16) Sic Basil., Gobler., Seg. Ineditis, γεγεννημένα.

σαν, οὐτε δύναμιν συνηριθμῆσεν· ἀλλ' (17) γὰρ τὰ μὴ ἀδία συναριθμῆσθαι ἀδύνατον, καὶ τῇ θεότητι τὰ μὴ μετέχοντα τῆς θεότητος οὐ συντάττεται. Πῶς οὖν ἐν τῷ γεγεννημένῳ ὁ γεγεννημένος; καὶ πάλιν ὁ γεννητὸς ἐν τῷ γεννῆματι; πῶς οὗτος ἐν ἐκείνῳ, καὶ ἐκεῖνος ἐν τούτῳ; Ὅτι καὶ αὐτὸς τοιοῦτός ἐστιν ὁσος καὶ ἐκεῖνος, καὶ ἐκεῖνος ὁσος οὗτος. Οὕτω καὶ ἐν τὰ δύο, τῷ μὴ διαλλάττειν (18), μηδὲ ἀπασχονίσθαι, μηδὲ καθ' ἕτερον εἶδος καὶ ξένον χαρακτῆρα νοεῖσθαι τὸν Υἱὸν, ἀλλ' εἶναι Θεόν, ὥσπερ καὶ ὁ Πατὴρ. Ἐπεὶ καὶ εἰπόντος αὐτοῦ· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, » ἡγανάκτουσιν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, « Ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. » Καὶ ὁ Σωτὴρ ἀπεκρίνατο (19) βεβαίῳ τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτῶν, ὡς οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο δεδηλωκώς ἐν τῷ φάσκειν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, » τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν Θεόν Υἱὸν ὄντα Θεοῦ· « Εἰ ἐκεῖνους Θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή· ὃν ὁ Πατὴρ ἡγάσας, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, Ὅτι βλασφημεῖς· ὅτι εἶπον, ὅτι Υἱὸς Θεοῦ εἰμι; εἰ οὐ ποῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ θέλητε (20) πιστεῦειν, τοῖς ἔργοις πιστεύετε· ἵν' εἰδῆτε, καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Οὐκοῦν ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ, τοῦτό ἐστι καὶ οὐδὲν ἕτερον, τὸν Υἱὸν εἶναι Θεοῦ (21) τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένον, Θεόν ὄντα κατὰ τὴν φύσιν, ὅπερ ὁ Πατὴρ, καὶ δεικνύντα τὸ πατρῶον εἶδος ἐν αὐτῷ, καὶ δεικνύμενον ἐπὶ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως.

8. Εἷς οὖν, καὶ εἷς, καὶ ἡ διὰς οὐ μεμέρισται τῇ φύσει, ἀνεκδοῆς οὐσα τῇ τελειότητι, ὅλον μὲν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Πατὴρ, ὡς Πατὴρ, ὅλον δὲ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Υἱός, ὡς Υἱός. Ἐπειδὴ (22) δι' ἀμφοτέρων ἐν εἶδος νοεῖται, ὁλοκλήρως ἐν ἀμφοτέροις δεικνύμενον. Μηδὲ ἀρνεῖσθαι τὴν φανερωθεῖσαν ἐν τῷ κόσμῳ ζωὴν· « Ἦτις ἦν, » φησὶ, « πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. » Καὶ πρὸ τῆς φανερώσεως τοῦτο ἔδοξεν εἶναι, ἥνικα πεφανερώται. Γεγέννηται γὰρ ἀδίδως, καὶ ὑπάρχει μετὰ τοῦ ἰδίου Πατρὸς. Μηδὲ ἀρνούμενος τὰ τρία τὴν μονάδα εὐρίσκειν νομίζεται· ἀλλ' ἐν τῇ Τριάδι νοεῖται τὸ ἐν, ἔχον τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ ἐν (23) ταῖς τρισὶν ἀγίαις σφραγίσαι, δι' ὧν εἰς σωτηρίαν ἀναγεγέννηται, μεμνημένος τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· » μεμνημένος τοῦ λέγοντος Πατρὸς· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε, » τοῦ τε Υἱοῦ μαρτυροῦντος, ὅτι ἦν πρὸ τοῦ κόσμου παρὰ τῷ Πατρὶ, τὴν δόξαν ἔχον τὴν τῆς θεότητος· « Δόξασόν με γὰρ, » φησὶ,

A patum, neque potestatem, neque virtutem annumeravit, quod impossibile sit æterna non æternis annumerari: vel quæ cum deitate nihil commune habent, cum deitate ordinari. Quomodo igitur in genitore genitus: aut rursus genitor in genito? qua ratione hic in illo, ille in isto? Quia et hic talis est qualis ille, et ille qualis hic. Atque ita sit ut duo illa unum sint; eo quod neque differant, neque separentur, neque sub alia specie, aut sub alia figura Filius intelligatur: sed Deus sit, quemadmodum et Pater. Cum enim illo dicente: « Ego et Pater unum sumus », indignarentur Judæi, 33 ac dicerent: « Quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum », respondit Salvator, quod illi dixerant confirmans, quasi nihil aliud ipse declarasset, dum dixit: « Ego et Pater unum sumus; » quam se quoque Deum esse, cum Filius Dei sit: « Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemias: quia dixi, Filius Dei sum? Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, et si mihi nolueritis credere, operibus credite: ut scitis, et cognoscatis, quia ego in Patre, et Pater in me ». Igitur in Patre Filium esse, et Patrem in Filio, hoc nihil aliud est, quam eum qui ex Deo genitus est Dei Filium esse: ac Deum secundum naturam, ut est Pater, atque in seipso paternam formam exhibere, ipsumque mutuo in paterna substantia exhiberi.

C 8. Unus igitur, et unus, et dualitas non divisa est natura sua, cum nullo indigeat ad suam integritatem. Universa quidem plenitudo divinitatis est Pater, quatenus Pater. Universa item plenitudo divinitatis est Filius, quatenus Filius. Quandoquidem per utrumque una forma intelligitur, quæ integre in utroque exhibetur. Nemo vitam neget quæ in mundo apparuit: « Quæ erat, » inquit, « apud Patrem, et apparuit nobis ». Etiam antequam appareret id ipsum visa est esse, quod cum apparuit. Nam ab æterno genitus est, et cum proprio Patre existit. Nemo tria esse negans, unitatem se invenire posse existimet: sed in Trinitate unum cogitet, cum fidei summam, tam in baptismo habeat, quam in tribus signaculis sanctis, per quæ in salutem regeneratus est, memor Apostoli dicentis: « Unus Deus Pater, ex quo omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia ». Memor sit quoque Patris dicentis: « Ex utero ante luciferum genui te »; item Filii qui testatur se fuisse ante mundum apud Patrem, gloriamque divinitatis

¹⁷ Joan. x, 30. ¹⁸ ibid. 33. ¹⁹ ibid. 36-38. ²⁰ I Joan. i, 2. ²¹ I Cor. viii, 6. ²² Psal. cix, 3.

(17) Goblerian. et Felc. i, ἀδίδως.

(18) Goblerian. et Felc. i, τὸ μὴ διαλ.

(19) Sic Seguer. At in editis omisissum ἀπεκρίνατο, item illud ἐν τῷ φάσκειν, quæ tamen ex contextu esse videntur. Commeliniani nihil annotant.

(20) Seguer., Gobler. et Felc. i, θέλετε. Editi, θέλητε. Mox hæc, καὶ γινώσκητε, habentur in Gobler.

Felc. i, Seguer., sed desunt in editis et in quibusdam manuscriptis.

(21) Seguerianus, τὸ εἶναι Θεοῦ.

(22) Sic Basil. et Seguer. Editi, ἐπεὶ.

(23) Ev deest in editis, sed habetur in Basiliensi. Mox Basil., Seguerianus, μεμνημένος τοῦ κήρυκος τῆς ἀληθείας Ἀποστόλου λέγοντος ἡμῖν.

habuisse : nam, « Glorifica me, » inquit, « Pater, A apud temetipsum, gloria quam habui, antequam mundus esset, apud te ²². » Gloriam quidem quæ secundum hominem est postulat, eam vero quæ secundum Deum est, ante mundi creationem se habuisse testatur. Habuit autem gloriam cum esset et existeret : neque enim, qui non est, potest glorificari. Quod si erat, ergo genitus fuerat : non enim filius est, qui non sit genitus. Sed si genitus est, aiunt, extra genitorem existit, et ab eo divisus est : atqui oportet indivisum a Deo esse Verbum quod in Deo existit, et extra Deum non apparet. Quo enim in loco extra eum apparuerit, cum Deus omnia impleat, ut scriptum est : « Caelum et terram ego impleo, dicit Dominus ²³. »

9. Huiusmodi commentis, Filii generationem, B æternamque ejus a Patre processionem, ejusque cum Patre existentiam de medio tollere conantur : illam quoque sententiam evertere satagunt, nempe Patrem perfecte secundum se subsistere, ac Filium quoque secundum se perfecte subsistere. Discant igitur, se non intelligere, « neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant ²⁴, » dum Deum circumscriptum : Filiumque rursus alio in loco imaginantur, ac divisos illos esse, alium hic, alium illic, existimant : siquidem Filium apud se et extra Patrem genitum fuisse, et apparuisse consteantur. « Quis locus requietionis meæ? » ait Dominus per Prophetam ²⁵. « Caelum et cælum cæli, non sufficient tibi, » ait Salomon ad Deum ²⁶. Magno hoc argumento homines edocet Deus : nullum locum sui capacem esse. « Manus mea, » inquit, **34** « fecit hæc omnia ²⁷. » Non igitur opera opificem continent, qui et ante illa erat, ipsisque existentiam præbet, ac ipsa opificis potestate illa stabilita. Quapropter ait Paulus : « Ex quo omnia, et per quem omnia, et in quo omnia ²⁸, » et rursum : « In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus ²⁹. »

10. Aufer ergo mihi illud, in loco situm esse, cum de Deo, de Verbo, et de Spiritu sancto cogitaveris : aufer locales separationes, et ne suspicaris alibi Patrem esse, alibi Filium emittere, cum gignit illum. Huiusmodi enim mendaces, imo potius impiæ ratiocinationes, tibi circa Filii substantiam offendiculo sunt. Una cum Filio autem, Spiritum quoque sanctum abnegas : dum a solo Patre omnia præoccupata existimas. Ne quaeratis loci magnitudinem tantam, ut quæ possit Dei magnitudinem capere. Non enim immensum in menso est : sed palmo quidem suo cælum metitur, ut per comparisonem propheta explicat : manu autem sua aquam

9. Τοιαύταις φαντασίαις ἀναίρειν ἐπιχειροῦσι τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς αἰδίου πρόδοον, καὶ τὴν μετὰ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξιν, καὶ τὸ τελείως μὲν ὕφεσθαι Πατέρα καθ' ἑαυτὸν, τελείως καὶ τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν ὕφεσθαι. Μαθέτωσαν οὖν, ὅτι μὴ νοοῦσι, « μήτε ἂ λέγουσι, μήτε περὶ ὧν διαβιβαιοῦνται, » τόπω Θεὸν περιγράφοντες, καὶ τὸν Υἱὸν αὐτὸν ἐν ἑτέρῳ φανταζόμενοι τόπῳ, καὶ μαμαρίσθαι, τὸν μὲν ἐκεῖ, τὸν δὲ ἐνθάδε νομίζοντες, ἐάν γεγεννημένος (25) καὶ πεφηνώς καθ' ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ὁμολογῇται. « Τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; » φησὶν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου. « Ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἀρκέσουσί σοι, » Σολομὸν λέγει πρὸς τὸν Θεόν· τεκμηρίῳ μεγίστῳ παίδων τῶν ἀνθρώπων, ὁ Θεὸς, ὅτι μὴδὲς αὐτοῦ τόπος δεκτικός. « Ἡ γὰρ χεὶρ μου, » φησὶν (26), « ἐποίησε ταῦτα πάντα. » Οὐ τοίνυν περιέχει τὰ ποιήματα τὸν πεποιηκῶτα, ὅς καὶ πρὸ τούτων ἦν, καὶ τοῦτοις παρέχει τὸ εἶναι, καὶ αὐτῇ τῇ δυνάμει τοῦ πεποιηκῶτος ἐπιστηρίζεται. Διὸ φησι. Παῦλος (27)· « Ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα, » καὶ πάλιν· « Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. »

10. Ἄνελε δὴ μοι τὸν ἐν τόπῳ ἐστηριγμένον, ὅτε διανοῇ περὶ Θεοῦ, καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πνεύματος ἁγίου, τοιαυτοὺς χωρισμοὺς, καὶ μὴ ἀλλαχού τὸν Πατέρα τινά, ἀλλαχού (28) δὲ τὸν Υἱὸν ἐκπέμπειν ἐκ τοῦ γεννᾶν ὑποπεύσης. Οὗτοι γὰρ οἱ ψευδεῖς, μᾶλλον δὲ καὶ ἄθεοι λογισμοί, περὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Υἱοῦ σε σκανδαλίζουσι. Συνεξήρηνται δὲ σοι μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τοῦ (29) ὅψ' ἐνὸς προκατέχεσθαι πάντα τοῦ Πατρὸς. Μὴ ζητεῖτε μέγεθος τόπου τοσούτου, ὅς δυνήσεται χωρῆσαι μέγεθος Θεοῦ· οὐ γὰρ ἐστὶ τὸ ἀμέτρητον ἐπὶ τῷ μεμετρημένῳ, ἀλλὰ σπιθαμῇ μὲν αὐτοῦ μετρεῖ τὸν οὐρανὸν, ὡς ὁ προφήτης παραβολικῶς ἐρμηνεύει· μεμέτρηκε δὲ καὶ

²² Joan. xvii, 5. ²³ Jerem. xxiii, 24. ²⁴ I Tim. i, 7. ²⁵ Isa. lxi, 1. ²⁶ III Reg. viii, 27. ²⁷ Isa. lxi, 2. ²⁸ I Cor. viii, 6. ²⁹ Act. xvii, 28.

(24) Seguer., ἔχειν. Paulo post idem, οὐ γὰρ ὁ μὴ. Infra ipse, φασίν, pro, φησίν.

(25) Seguerianus, γεγεννημένος.

(26) Sic Seguerian. Editi vero, ἔφη.

(27) Basil. et Seguer. Διὸ φησιν αὐτὸν πάλιν ὁ Παῦλος.

(28) Edit. Commel, Basil. et Seg. ἀλλαχόσε, cæteri, ἀλλαχού δέ.

(29) Seguer., διὰ τό, recte; alii cum editi, tum manuscripti, διὰ τοῦ. Mox editi et quidam manuscripti, κατέχεσθαι. Basiliensis, παρακατέχεσθαι. Seg. rectius, προκατέχεσθαι. Statim Seg., ζητῆτε, et post pauca, Basiliensis, ὃ δυνήσεται, non male.

τὸ ὕδωρ τῇ χειρὶ, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν δρακί. Ὡς οὕτως (30) ἐλάχιστα πάντα, ὥς ἡ προφητικὴ παραβολὴ μετρίως ὑποδείκνυσιν, πῶς ἂν τῇ μικρᾷ καὶ ἐλαχίστῃ κτίσει συμπαρικτείνεσθαι δόξουν· Ὁὐ συμπαρικτείνόμενος τοῖς πᾶσι πεπλήρωκε τὰ πάντα ὁ Θεός· σωματικῶν γὰρ τοῦτο, ὥσπερ εἰ τὸν ἀέρα φαίη πεπληρωμέναι τις τὸν μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὥς δύναμις συνέχει τὰ πάντα· δύναμις γὰρ ἀσώματος, ἀόρατος, οὐ κυκλοῦσα, οὐ κυκλομένη. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ (31) τοῦ Υἱοῦ, καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· διὰ γὰρ Υἱοῦ καὶ ἐν Πνεύματι τὰ πάντα ὁ Θεὸς καὶ συνεστήσατο, καὶ συνέχων διαφυλάττει. Ἀσεβὲς τοίνυν καὶ ζητεῖν καὶ ἐννοεῖν τὸ ποῦ (32) ποτέ ἐστιν ὁ Θεός, ἢ ὁ Λόγος τίνα τόπον εἰληχεν, ἢ τὸ Πνεῦμα τίνα οἴκησιν ἐκληρώσατο. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο τὸν Υἱὸν οὐκ εἶναι τις οὐδὲ γεγεννηθῆαι (33) λέγοι, ὅτι σῶτος αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀνεπινόητος καὶ ἀνέυρητος, ὁ τοιοῦτος οὐδὲ τὸν Πατέρα φαίη εἶναι καθάπαξ, οὐδ' ὑπάρχειν Θεόν· ἐπεὶ μὴδὲ τόπος τις εὐρίσκεται Θεοῦ. « Εἶπεν Ἀφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. » Ἀφρονες ὡς ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι, κεναῖς φαντασίαις ἑαυτοὺς παραλογιζόμενοι· νηπιῶν καὶ παντάπασιν ἀνοήτων τὰ ῥήματα, ὁφθαλμῷ λαμβάνεσθαι τὸ ἀσώματον καὶ τόπω περιλαμβάνεσθαι (34) βουλομένων.

11. Δῶμεν δὲ αὐτοῖς βραχείας τινὰς εἰκόνας ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ἀσωμάτων, τινῶν ἐπιμνησθέντες πραγμάτων, ἃ δὴ καθ' ἡμᾶς ὄντα, καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως φαίνεται, εἰ πως ὀνυμφεῖν διὰ τούτων ἀναβαίνοντες ἐννοῆσαι πῶς τὸ ἀσώματον τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ μηκέτι φαντάζεσθαι τόπους αὐτῶν, μὴδὲ τοπικὰς διαιρέσεις τῆς Τριάδος (35) ἐπιοεῖν. Ἀσώματος καὶ πνευματικὸς ὢν ὁ νόμος, ἔστιν ἐν τῇ τοῦ νομομαθοῦς (36) διαβολῇ· ἐν τῇ αὐτῇ δὲ καὶ οἱ προφῆται, Εὐαγγέλια καὶ ἀπόστολοι· καὶ εἴρηται περὶ τῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν λόγων· « Ἐχουσι Μωϋσεῖα καὶ τοὺς προφῆτας· » καὶ ὁ Σωτὴρ τὸν ἔχοντα παλαιὰ καὶ καινὰ ῥήματα ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας εἰκέναι φησὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις προσφέρει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ. Ἐδέχετο δὲ ὁ Μωϋσεύς νους σοφίας τε πᾶσαν Αἰγυπτιακὴν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσαν αὐτῷ. Καὶ Δανιὴλ, σύνεσιν πᾶσαν τὴν Χαλδαίων ὑποδεξάμενος (37), ἐχώρει καὶ τὰ ποικίλα τῆς θείας σοφίας νοήματα, ὅπερ σημαίνει δι' Ἰερζεχὴλ ὁ Θεός· « Μὴ σὺ σοφώτερος εἰ τοῦ Δανιὴλ· πᾶν χρῆμα οὐκ ὑπεδείχθη σοι. » Ἀναρίθμητος δὲ ἡ τοῦ Σολομῶντος (38) φρόνησις, καὶ τὸ χύμα τῆς καρδίας αὐτοῦ.

“ Isa. xl. 12. “ Psal. xlii. 1. “ Luc. xvi. 29.

(30) Seg. solus, Et δὲ οὕτως. Mox, Gobler., Felc. i. Seg. ut in textu. Editi et quidam mss. ὥς ἡ προφητικὴ παραβολικὴ μετρίως παραδείκνυσιν, minus recte.

(31) Περὶ deest in editis; ex Seguer. restitui-mus.

(32) Sic Seguer., Gobl. Felc. i.; in editis, τόπου, perperam.

(33) Seguerianus, γεγεννηθῆαι.

(34) Περιλαμβάνεσθαι: deerat in editis et in quibusdam mss., sed ex Basil. restitutum est.

A mensus est, ac totam terram pugillo. Quod si eadem ratione minima sunt omnia, ut prophetæ parabola satis indicat; qui modicæ, ac minimæ creaturarum universitati, Deum commetiri oportere putabitur? Non enim eo Deus omnia implevit, quod ad omnium spatia extendatur, nam illud corpori solum competit: ut si quis aerem, exempli causa, dicat totum implere spatium, quod cælum inter et terram intercedit; sed quasi vis quædam omnia continet: vis enim incorporea, invisibilis est, non circumdat, nec circumdatur. Idipsum autem et de Filio, et de Spiritu sancto dicendum: per Filium enim, et in Spiritu sancto, Deus omnia et condidit, et continens conservat. Impium igitur querere, aut cogitare, ubinam Deus sit: aut quemnam locum obtineat Verbum: aut quam habitationem Spiritus sanctus sortitus sit. Quod si quis ideo Filium nec esse, nec genitum fuisse affirmet, quod locus pro ejus substantia nec excogitari, nec inveniri possit, is nec Patrem quidem unquam exstitisse, nec ipsum Deum esse, dixerit: quandoquidem nec quisquam locus Dei capax invenitur. « Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus. » Insipientes revera illi sunt, qui vanis commentis sese decipiunt: stolidi ac prorsus insani sunt, qui incorporeum oculo percipi, ac loco circumscribi volunt.

11. Demus igitur illis pusillas aliquot imagines, ex incorporeis sæpe occurrentibus, ac de quibusdam mentionem faciamus, quæ apud nos habeantur, et in rerum natura compareant: si quo modo earum opera emersi, incorporeum esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, intelligere valeant; nec ultra eorum loca comminiscantur, vel locales divisiones in Trinitate excogitent. Incorporealis et spiritualis cum sit lex, in legis periti mente exsistit: ibi quoque sunt prophetæ, Evangelia et apostoli: dictum quippe est de legalibus et prophetis verbis: « Habent Moysen et prophetas. » Et Salvator eum qui nova et vetera verba in mente sua continet, similem dicit homini patrifamilias qui profert de thesauro suo, nova et vetera. Suscepit quoque Moyses intellectus, cum sapientiam omnem Ægyptiacam, tum eam quæ sibi a Deo data fuerat. Et Daniel suscepta omni Chaldeorum sapientia, varia tamen divinæ sapientiæ sensa percipiebat, ut per Ezechielem indicat Deus: « Nunquid 35 sapientior es tu Daniele? omne secretum non ostensum est tibi. » Innumerabilis quoque fuit Salomonis sapientia, et latitudo cordis ejus

“ Ezech. xxviii. 3.

(35) Seg. solus, τῆς Τριάδος, alii vero omnes, τῇ Τριάδι.

(36) Editi, τῆς νομομαθοῦς, mendose. Seg., τοῦ, recte.

(37) In editione Commel. deest, ὑποδεξάμενος. In editione Paris. ejus loco legitur ἀποδεξάμενος. At omnes mss. ὑποδεξάμενος habent.

(38) In editis et quibusdam mss., καὶ τοῦ Σολ. Basil., Gobler., Seguer., ἡ τοῦ Σολ., recte. Mox post ἄμμος, Seguer. addit φρενῶν.

sicut arena, quæ est juxta mare⁵². Dum hanc igitur tantam sapientiarum multitudinem in una mente conspiciunt, in loco tamen illas non esse animadvertant. Quis enim homo tantæ magnitudinis fuerit, ut sit idoneus ad tot sapientias excipiendās, si divisus in locis singulas speculationes habuerit? Cum igitur spiritualia quæ hic sunt, plurima licet sint, plurimis tamen locis non indigeant, sed in uno eodemque intellectu versentur; intelligamus ea quæ supra nos, ac secundum se incorporea sunt, Patrem nempe, Filium, et Spiritum sanctum, nec locis indigere, nec locis separari; nec quis ideo opinari audeat Patrem, aut Filium, aut Spiritum sanctum non existere, quod singulis locus definiri et ascribi nequeat. Sed Pater quidem qui perfectam essentiam omnique defectu carentem habet, radix et fons est Filii ac Spiritus sancti: est autem Filius in plena divinitate, Verbum vivens, ac proles Patris quæ nullo indiget. Plenus quoque est Spiritus sanctus Filio, non pars alterius, sed in seipso integer. Atque ita Trinitas, quæ revera existit, conjuncta est absque ulla interapedine. Nihil enim est quod distimet, una simul existit ab æterno; nullum enim ævum intercedit. Formam autem unam eandemque ipsa præfert, cum Pater quidem in Filio conspiciatur, Filius vero in Spiritu sancto et intelligatur, et hominem sui participem habeat. « Nos enim, inquit, omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu⁵³. »

12. Ne igitur quasi in corpore tria membra indivisa imaginemur. Impia enim est hæc cogitatio, alienaque ab incorporeis perfectis. Indivisam admittamus coexistentiam eorum, qui in se mutuo, absque ulla distantia coexistunt: et cum tres revera subsistant, unam formam intelligamus, quæ a Patre quidem incipit, in Filio resplendet, et per Spiritum sanctum manifestatur. Quapropter qui Spiritum ferunt, Christum quoque ferunt: nam, « Si quis, inquit, Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est: corpus quidem mortuum est propter peccatum⁵⁴, » etc. Et Joannes: « Ex hoc cognoscimus, quoniam in nobis est, ex Spiritu quem dedit nobis⁵⁵. » Et Paulus quidem corpora nostra templum Spiritus sancti nominat, Christum autem in nobis esse dicit: Christo autem habitante in interiore nostro homine, ut scriptum est, Deus est qui in nobis inhabitat: nam, « Nescitis, inquit, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis⁵⁶. » Itaque divinitatem indivisibilem esse, ex divinis

ὡς ἄμμος, ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν. Τὸ δὲ τοσοῦτον πλῆθος τῶν σοφῶν (39) περὶ μίαν ὁρῶντες διάνοιαν, ἐνθυμισθῶσαν αὐτάς οὐκ οὔσας ἐν τόπῳ. Πόσος γὰρ ἂν τῷ μεγέθει γενόμενος ἄνθρωπος, ἐξήρχεσεν εἰς τὴν τοσοῦτων ὑποδοχὴν, εἰ τόποις μεμερισμένοις τῶν θεωρημάτων ἕκαστα εἶχεν; Ὅταν οὖν τὰ ἐνταῦθα πνευματικά μὴ δέχται πλείονων τόπων πλείονα ὄντα, ἀλλὰ περὶ τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν στρέφεται (40) νοῦν, ἐννοήσωμεν καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ καθ' ἑαυτὰ ὄντα ἀσώματα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ τόπων δεόμενα, μηδὲ τόποις διαιρούμενα· καὶ μὴ διὰ τοῦτο ἀνυπαρκτὸν ἢ τὸν Πατέρα τις, ἢ τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑποτίθεσθαι τοιμάτω· ὅτι μηδὲ ἔστι τόπον ἀφορίζειν καὶ κατανέμειν ἕκαστῳ. Ἄλλ' ἔστι μὲν ὁ Πατὴρ τέλειον ἔχων τὸ εἶναι καὶ ἀνελλιπές, ῥίζα καὶ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἔστι δὲ ὁ Υἱὸς ἐν πλήρει τῇ θεότητι, ζῶν Λόγος, καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἀνεκδέξ· πλήρες δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, οὐ μέρος ἑτέρου, ἀλλ' ὁλόκληρον ἐφ' ἑαυτοῦ. Καὶ οὕτως ἡ Τριάς, ἀληθινῶς οὔσα, συνήπται μὲν ἀδιαστάτως. Τὸ γὰρ διορίζον οὐδὲν συνέστι δὲ ἀδίως· αἰὼν γὰρ οὐδεὶς μεταξὺ παρεμπίπτει. Μορφήν δὲ προφαίνει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν, Πατὴρ μὲν ἐν Υἱῷ θεωρουμένου, Υἱοῦ δὲ ἐν Πνεύματι καὶ νοουμένου καὶ μετεχομένου ὑπὸ ἀνθρώπου. « Ἡμεῖς γάρ, » φησὶ, « πάντες ἀνακιταλυμένοι προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν (41) αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος. »

12. Μὴ τοίνυν ὡς ἐνώματα ἀδιαίρετα μέρη φανταζώμεθα τρία. Δυσσεθὴς γὰρ ὁ λογισμὸς, ἀλλότριος ἀσωμάτων τελείων. Ἀδιαίρετον δεχόμεθα συνουσίαν συνόντων ἀλλήλοις (42) ἀδιαστάτως, καὶ τριῶν γε κατὰ ἀλήθειαν ὁφεισμένων, ἐν τῷ εἶδος ἐννοώμεν, ἀρχόμενον (43) μὲν ἐκ Πατρὸς, λάμψαν δὲ ἐν Υἱῷ, καὶ φανερούμενον διὰ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τὸ Πνεῦμα φοροῦντες φοροῦσι Χριστόν· « Εἰ γὰρ τις, » φησὶ, « Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Ἦ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Ἰωάννης· « Ἐκ τούτου γινώσκωμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἔστιν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὐ ἔδωκεν ἡμῖν. » Καὶ ναὶ μὲν ἁγίου Πνεύματος τὰ σώματα ἡμῶν ὁ Παῦλος ὀνομάζει, Χριστὸν δὲ ἐν ἡμῖν εἶναι λέγει. Χριστοῦ δὲ οἰκούντος εἰς τὸν ἑω ἡμῶν ἄνθρωπον, κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Θεὸς ἔστιν ἐν ἡμῖν κατοικῶν· » Οὐκ οἴδατε, γάρ, φησὶν, ὅτι ναὶ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Οὕτως μοι τὸ τῆς θεότητος ἀδιαίρετον εὐσεβῶς ἐκ τῶν θείων λόγων καταμάνθανε, ἐν τρισὶν ἐν εἶδος κατανοῶν, οὐχ ἐν ἐκ τριῶν πρᾶγμα (44)

⁵² III Reg. iv, 29. ⁵³ II Cor. iii, 18. ⁵⁴ Rom. viii, 9, 10. ⁵⁵ I Joan. iv, 13. ⁵⁶ I Cor. iii, 16.

(39) In editis perperam legitur σοφῶν, cum sit legendum σοφῶν, uti Seguer. habet.

(40) Seguerianus στρέφεται.

(41) Editi, εἰς τὴν, sed εἰς deest in omnibus mss. et in Græco Scripturæ textu.

(42) Editi, ἀλλήλους, sed Basiliensis. Goblerian.

Seguer., ἀλλήλοις, multo melius.

(43) Editi, ἀρχόμενον, mendose. Seguer., ἀρχόμενον.

(44) Editi et quidam manuscripti habent Πνεῦμα, Seguer., πρᾶγμα, ultimum præferimus.

συντιθεῖς. Ἀχώριστα δὲ καὶ εἰς τὰ τῆς ἐνεργείας θεωρούμενα, ἀκούοντες τοῦ Ἀποστόλου μυσταγωγούτος καὶ φάσκοντος: « Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων (45) εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Καὶ καταλέξας τὰ χαρίσματα ἐπιφέρει: « Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῃ, καθὼς βούλεται. » Ὅταν δὲ τὰ πάντα ἐνεργῇται (46) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, ἀχώριστον ὁρῶ ἐνέργειαν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

13. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο συμπλέξας τὸ ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, βιάζομαι τὴν Τριάδα μονάδα ποιεῖν οὐδὲ ἄνθρωπον ἐκ τριῶν ὑπονοῦν (47) σύνθετον, πνεύματος, ψυχῆς, σώματος, οὕτως καὶ Θεὸν, καθάπερ κάκεινοι τολμῶσιν, οὐδὲ ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἀσεβοῦς ὑπονοίας προέμαι τὸ ἀχώριστον. Οὐδὲ εἰ λέγοι (48) τις ὡς τὸν ἐνδιάθετον λόγον, ἢ τὸν ἐν φωνῇ τοῦ νοούντος καὶ λαλοῦντος ἀχώριστον, οὕτω τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὰ γὰρ τοῦ συνθέτου μέρη, καὶ τὰ τοῦ κινουμένου κινήματα, πρὸς τὴν ἀσύνθετον καὶ ἀναλλοίωτον φύσιν οὐδεμίαν ἔχει κοινωνίαν. Ἐπεὶ καὶ πῶς ἀποστέλλει τὸ μέρος ἢ τὸ κίνημα αὐτοῦ ὁ Πατήρ, ἀποστέλλων τὸν Υἱόν; ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Υἱὸς ἐκπέμπων εἰς τὸν κόσμον; ἢ οὐκ ἀπεστέλλῃ μὲν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; διαμαρτύρεται πανταχοῦ, καὶ ἀποστέλλειν (49) τὸ Πνεῦμα τὸ παράκλητον ἐπαγγέλλεται, καὶ δὴ καὶ ἀποστέλλει κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν. Ἄλλ' οἱ τὴν Τριάδα μονάδα ποιοῦντες νοθεύειν καὶ τὴν ἀποστολὴν, ὥσπερ τὴν γέννησιν, ἐπιχειροῦσιν. Εἰσω γὰρ ὅσα φασὶ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἀγαπᾶν ἄνθρωπον ἐργάζεσθαι (50), τοιούστιν, αὐτὸν τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν, οὕτως ἀπεστέλλαι τὸν ἄνθρωπον, οὐ Θεὸν παρὰ Θεοῦ. Πῶς γὰρ καὶ ἀπεσταλταί, φασὶν, ὁ Λόγος, μὴ διαιρούμενος, μὴδὲ χωριζόμενος, οὐ Λόγος ἐστίν; Ὅτι μὲν οὖν σάρκωσις τοῦ Λόγου κεκήρυκται, τίς ἀνείποι; τοῦ εὐαγγελιστοῦ βοῶντος (51): « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » καὶ ὅτι καταβέβηκεν ἐξ οὐρανοῦ κεκραγὸς αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις (52); Καὶ μὴν ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἀπόστολος Παῦλος πρὸς Γαλάτας διςχυρίζεται. Ἄλλ' εἰ καὶ ἄνθρωπος ὁμωνυμὸς ἡμῖν, δεύτερος ἄνθρωπος, καὶ οὐχ οἷος ὁ πρῶτος (53) γηγενής, καὶ ὁ μὲν ψυχὴ ζῶσα, ὁ δὲ Πνεῦμα ζωοποιῶν.

A verbis religiose discito, ac in tribus unam formam intelligas, neque tamen unam ex tribus rem componas. Indivisibiles autem esse personas etiam in operatione, ex Apostolo, his verbis hæc mysteria docente, audire licet: « Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus ⁷⁰. » Ac postquam gratias recensuit, subdit: « Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult ⁷¹. » Cum autem omnia agantur a Deo per Christum in Spiritu sancto, indivisam video operationem Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

36 13. Nec tamen ideo in unum illa verba complico, ex quo, et per quem, et in quo, ut Trinitatem nitar unitatem efficere: neque hominem ex tribus compositum intelligens, spiritu nempe, anima, et corpore; sic et Deum existimo, ut illi facere audent: neque impiæ ejusmodi opinionis causa, indivisibilitatem propono. Nec si quis dixerit, internum verbum, aut verbum voce pronuntiatum, a cogitante et loquente inseparabile esse, ita quoque continuo de Patris Filio et Spiritu intelligendum. Nam compositi partes, et ejus, qui movetur, motus, cum natura non composita ac immutabili nihil commune habent. Etenim quomodo Pater, partem suam, aut motum suum mittit in mundum, dum Filium mittit? aut itidem dum Spiritum sanctum Filius emittit in mundum? An Filius a Patre missus non est? Hoc ille ubique testatur, ac Spiritum se missurum pollicetur, illumque juxta promissionem revera mittit. At qui Trinitatem unitatem efficiunt, missionem, ut et generationem, adulterare nituntur. Filium enim intra Patrem existentem, id est, ipsum unum et solum Deum sanctificationem hominis operari aiunt: atque eum qui ita missus est hominem, et non Deum de Deo fuisse. Quomodo enim, aiunt, missum fuerit Verbum, cum nec divinum, nec separatum sit ab eo cuius est Verbum? Quod quidem Verbi incarnatio prædicata sit quis negarit, evangelista liquido clamante: « Verbum caro factum est ⁷²; » cum et ipse Salvator e cælo se descendisse non semel, sed et pluries clamando affirmaverit? Et quidem quod non solum homo sit Dominus noster Jesus Christus, apostolus Paulus ad Galatas, confirmat: sed etsi homo sit nobis cognominis, secundus homo: at non qualis ille primus terrenus, nam ille quidem est anima vivens, hic vero Spiritu vivificans.

⁷⁰ I Cor. xii, 4-6. ⁷¹ ibid. 11. ⁷² Joan. i, 14.

(45) Sic Basiliensis, Seguer. et Græcus Scripturæ textus. Editi, ἐνεργειῶν. Paulo post, Seguerianus, Goblerianus et Felc. i, καὶ καταλέξας τὰ χαρίσματα.

(46) Goblerianus et Felc. i, ἐνεργεῖται.

(47) Basil., Gobler., Seguer., ὑπονοῶ. Editi, ὑπονοῦν.

(48) Seguerianus, λέγει.

(49) Editi, ἐπιστέλλειν. Seguerian., ἀποστέλλειν, melius.

(50) Seguerianus, ἐργάζεσθαι.

(51) Basiliensis, Seguerian., βοῶντος σαφῶς.

(52) Sic Seguerian. At Goblerian., τοῦ Σωτῆρος πολλάκις, omissis interpositis. Editi, τοῦ Σωτῆρος οὐκ ἄπαξ. Καὶ μὴν.

(53) Gobler. et Felc. i, ὁ πρῶτερον. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. i, ὁ γηγενής. Mox in iisdem, ταῦτα post θεῖα, deest.

14. Hæc enim sunt divina et apostolica verba, et dogmata : quin et ipsa opera deitatis testimonium perhibent, quæ cum potestate cœlesti sunt : ut cum imperat elementis, ventos increpat, virtute sua mutila corpora restaurat, ac voluntate morbos sanat, suamque potestatem profitetur, nec eam occultat : ac per eum mors aboletur, vita et incorruptio resplendet, corrupta hominum natura denuo creatur, mundus ejus præsentia renovatur, novaque creatura apparet, per Christi resurrectionem, dum transformatur quidem corpus humilitatis in conformitatem corporis claritatis suæ⁷³ : ac universa creatura a servitute corruptionis liberatur, in libertatem gloriæ filiorum Dei⁷⁴. Porro incarnatum Dominum ac Deum nostrum Jesum Christum, non esse Patrem, neque, ut illi aiunt, solum Deum, omnes divinæ Scripturæ testantur, quæ illum qui advenit, Filium Dei prædicant, et de Patre semper edisserentem ostendunt, ac dicentem, se a Patre exiisse, et ad Patrem redire. Nihilque opus est in afferendis testimoniis immorari, cum omnia, ut ita dicam, Evangelia, et apostolorum scripturæ ad hoc ipsum contendunt.

15. Alias quoque illi nobis gentilium controversias excitant, Judæorum blasphemias assumunt, mysteriumque missionis et incarnationis Verbi irrident. Si enim mittitur et descendit, aiunt, non erit cum mittente, neque ei qui sursum manet cohererebit. Discant illud, sursum, et in altum, non corporaliter duntaxat audiendum, sed potius novi quidpiam intelligendum esse. Nam illud : « Excelsus super omnes gentes Dominus⁷⁵ » : 37 et : « Exaltabo te, Domine⁷⁶ » ; et : « Laudabilis et superexaltatus in sæcula⁷⁷ » ; non in loco quodam, et in sublimi Dominum esse declarat : nec ab hominibus, vel ab aliis qui eum laudibus extollunt Deum exaltari designat ; sed magnificentiam invisibilis deitatis, altitudinem vocat. Et qui dicit : « Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum⁷⁸ » : non pro habitationis loco, cœlum Deo, hominibus terram assignat ; sed excellentiam Dei ejusque magnificentiam ostendit. Cum igitur majestas, et magnificentia, cœlestis appelletur, contra vero humilitas ejus terreno modo, ac super terram esse dicatur ; illic Verbi descensus reperitur, nempe transitus ille quo ex incorporea magnificentia ad corpoream vilitatem sese tradidit, cum is, propter saum erga humanum genus amorem, et propter salutarem erga universum providentiam, ad corpoream formam subeundam sese dederit. Ac secundum hoc missus intelligitur : quod ineffabili incorporei Patris consilio seipsum corpori tradide-

14. Ταῦτα γὰρ θεῖα τε καὶ ἀποστολικά ῥήματα τε καὶ δόγματα, καὶ τὰ ἔργα τῇ θεότητι μαρτυρεῖ μετ' ἐξουσίας οὐρανίου πραττόμενα, ὅτε καλεῖται μὲν στοιχείοις, ἐπιτιμᾷ δὲ πνεύμασι, δυνάμει δὲ πηρώσει ἀποκαθίσταται, καὶ θαλήματι νόσους ἰσθαι, καὶ λέγει τὴν ἐξουσίαν, καὶ οὐκ ἀποκρύπτεται, καὶ καταργεῖται δι' αὐτοῦ θάνατος, φωτίζεται δὲ ζωὴ καὶ ἀφάρσις, καὶ δημιουργεῖται δεύτερον ἡ φθαρεῖσα τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ κόσμος ἀνακαινύεται διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, καὶ κτίσις ἀναφαίνεται καινὴ διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, μεταμορφουμένου μὲν τοῦ σώματος τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς συμμορφίαν τοῦ σώματος τῆς δόξης αὐτοῦ⁷³· τῆς δὲ κτίσεως ὅλης ἐλευθερουμένης ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ ὁ σαρκωθείς Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Πατὴρ οὐκ ἔστιν, οὐδ', ὡς ἐκεῖνοι φαίνε (54), ὁ μόνος Θεὸς, ἀπαντα μαρτυροῦσιν αἱ θεῖαι Γραφαί, Ὑἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν παραγεγονότα κηρύττουσαι, καὶ περὶ Πατρὸς δεῖ διαλεγόμενον ἐπιδεικνύουσαι, παρὰ Πατρὸς ἐληλυθέναι· φάσκοντα (55), καὶ πρὸς Πατέρα ἀπίεσαι. Καὶ οὐδὲν δεῖ μηχανεῖν παρατιθέμενον μαρτυρίας· πάντα γὰρ, ὡς εἶπεν, τὰ Εὐαγγέλια, καὶ αἱ τῶν ἀποστόλων γραφαὶ εἰς τοῦτο συντίθενται.

15. Ἄλλας τε Ἑλληνικὰς ἡμῖν ἀντιλογίας κινοῦσι, καὶ τὰς ἐξ Ἰουδαίων βλασφημίας ἐπιφέρουσι, χλευάζοντες τὸ μυστήριον τῆς ἀποστολῆς τοῦ Λόγου καὶ σαρκώσεως. Εἰ γὰρ ἀποστέλλεται, καὶ καταβαίνει, φασίν, οὐκ ἔσται μετὰ (56) τοῦ ἀποστέλλοντος, οὐδὲ τῷ ἄνω μένοντι σύνεστι. Μαθέμεσαν δὲ τὸ ἄνω καὶ τὸ ἐν ὑφεί μὴ σωματικῶς ἀκούειν μόνον, ἀλλὰ δὴ τε καινότερον ἐνθυμείσθωσαν. Τὸ γὰρ, « Ὑψήλως ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὁ Κύριος, » καὶ τὸ, « Ὑψώσω σε, Κύριε, » καὶ τὸ, « Αἰνετός καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας, » οὐκ ἐν ὁπῳ τινὶ καὶ μετεώρῳ τὸν Κύριον ὄντα παραστήσιν, οὐδ' ὑπὸ ἀνθρώπων μετεωριζόμενον ὑπογράφει τὸν Θεόν, οὐδ' ὑπὸ τῶν ἄλλων τῶν ὑμνούντων αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ μεγαλοκρεπὲς τῆς ἀοράτου θεότητος ὕψος καλεῖ. Καὶ ὁ λέγων· « Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, » οὐ τόπον οἰκήσεως ἀποκλήροῖ τῷ Κυρίῳ (57) τὸν οὐρανὸν, ἀνθρώποις δὲ τὴν γῆν· ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐπιδείκνυσιν. Ὅταν οὖν τὸ μὲν σεμνὸν καὶ μεγαλοκρεπὲς ἐπουράνιον εἶναι λέγεται, τοῦτ' οὐδὲ ἀντικειμένως τὸ ταπεινὸν γηγενὲς τε καὶ ἐπὶ γῆς εἶναι λέγεται (58), κατάβασις εὐρίσκεται τοῦ Λόγου ἡ ἐκ τῆς ἀσωμάτου μεγαλοπρεπείας εἰς τὸ τοῦ σώματος εὐτελὲς ἐπίδοσις, ἐπιδεδωκότος ἑαυτὸν εἰς σωματικὴν μὲν μορφῇ διὰ φιλανθρωπίαν καὶ τὴν τοῦ παντὸς σωτηρίαν πρόνοιαν. Ἀπεσταλμένος τε κατὰ τοῦτο νοηθήσεται, ὅτι ἀρρήτῳ βουλῇ τοῦ ἀσωμάτου Πατρὸς σώματι δέδω-

⁷³ Philipp. III, 21. ⁷⁴ Rom. VIII, 21. ⁷⁵ Psal. cxii, 4. ⁷⁶ Psal. cxix, 1. ⁷⁷ Dan. iii, 52. ⁷⁸ Psal. cxiii, 16.

(54) Seguerianus, ὡς ἐν ἐκείνῳ.

(55) Goblerianus, φάσκοντες. Paulo post in edit. Paris. sola mendose, ὡς εἶπον.

(56) Μετὰ δεest in editis, sed habetur in Segue-

riano, et lectum est a Nannio.

(57) Seguer., Θεῶ.

(58) Seguerianus, λέγεται. Editi, λέγεται.

αὐτὸν. Μὴ τοίνυν αἱ σαρκιακαὶ φωναὶ, τοῦτέστιν ἡ κατάβασίς τε καὶ ἀποστολὴ πρὸς ἄρνησιν τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ προσαγέσθωσαν (59), ὅτι μὴ καταβαίνει τοπικῶς μηδὲ ἀποστέλλεται Θεός· ἀλλ' ἀκουέτωσαν τοῦ Ἀποστόλου φράζοντος τὸ πρᾶγμα, καὶ ἅμα τῶν τοιούτων ὁμοιώσεων, ὅτε φησὶν· «Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. » Τοῦτο ἦν τὸ καταβῆναι, τοῦτο τὸ ἀποσταλῆναι εἰς ἔνδυμα ταπεινότερον τῆς δόξης αὐτοῦ, ὑπόβασις ἢ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ἐπαμφίας, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς ἐπιτελουμένη. Εἰ δὲ τόπῳ καὶ σῶματι ὁ Λόγος μὴ περιγράφεται, οὐκ ἀποσπασθήσεται τοῦ σώματος Πατρὸς διὰ τὴν πρὸς σῶμα ἀνάκρασιν· δέδεκται γὰρ αὐτὸν τὸ σῶμα βουληθέντα, ὡς πεφύκει ἡ σαρκίνη φύσις Θεὸν ὑποδέξασθαι. Μένει δὲ οὐδὲν ἑλαττον ἐπὶ τῆς αὐτοῦ φύσεως, ἢ καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως. Ὡστε ἡ ἐξ οὐρανοῦ κατάβασις (60) οὐκ ἦν μετάβασις ἐξ οὐρανοῦ, οὐδὲ ἡ ἀποστολὴ χωρισμὸς ἀπὸ τοῦ πέμποντος Πατρὸς.

⁷⁹ Philipp. II, 6, 7.

(59) Seguerianus, προσαγέσθωσαν.

Arit. Ne igitur voces quæ de corpore feruntur, nempe descensus et missio, ad negandam ejus incarnationem proferantur, quia Deus locali modo nec descendit, nec mittitur; sed audiant Apostolum illud explicantem una cum hujusmodi similitudinibus, cum ait: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus ». Hoc erat descendere, hoc mitti, ut indumentum dignitate sua humiliter assumeret. Illud est descendere, humanam formam juxta Patris voluntatem induere. Quod si loco et corpore Verbum non circumscribitur, non avelletur ab incorporeo Patre, propter suam cum corpore contemperationem: nam corpus volentem ipsum exceperit, quatenus idonea est carnalis natura Deum suscipere. Manet nihilominus in sua ipsius natura, quam ante incarnationem habuit. Ita ut descensus ex cælo, non fuerit transmigratio ex cælo: neque missio, a Patre mittente separatio.

(60) Κατάβασις, deest in Gobler., Felic. I, Seguer.

IN ORATIONEM SEQUEM MONITUM.

Jam pridem eruditorum fuit opinio, hunc librum nequaquam videri Athanasianum, licet antiqui cujusdam et eruditi viri opus esse palam sit. Ea de re libet Petavium audire Theologicorum dogmatum de Trinitate libro IV, p. 315. Neque vero Athanasii videtur esse: quod ex stylo conjicimus, qui et diffusior est, et minus simplicitatis, affectationisque plus habet, quam qui Athanasii germanus est, cujus nativam elegantiam, ac sponte fluentem, nulla potest imitatio consequi. Tum ex eo quod Marcellum Ancyranum statim cum Paulo Samosateno, tanquam certum et confessum hæreticum conjungit; cum tamen de Marcello non tam sinistre judicavit Athanasius. His a Petavio sagaciter et erudite observatis, addimus, cum adversus hæreticos hic agatur, qui duas in Christo personas esse tuerentur, ea item de causa videri hoc opusculum Athanasio abjudicandum, qui in nullo operum suorum hujus hæreseos meminit. Neque putatur Athanasii ætate de duabus in Christo personis agitata questio. Attamen in antiquioribus exstat codicibus, videturque sæculo quinto editum, quo vigeat Nestoriana hæresis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΟΤΙ ΕΙΣ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ (61).

S. P. N. ATHANASII

QUOD UNUS SIT CHRISTUS.

1. Ἐδοὶ μὲν τοὺς ἀπαξ ἀποπηδήσαντας τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης, καὶ ἐπιγόνοντας τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθῶς τῶν ἀπάντων Θεόν, μηκέτι προσεῖναι τῇ κτίσει,

(61) Post ὁ Χριστός, Parisiens. edit addunt Λόγος, id est, liber, quæ vox deest in ms. Catena in

38 1. Necebat eos qui semel a gentiliū errore resiliant, ac unum vereque solum universorum Deum agnoverant, non amplius creaturæ adjici.

Lucam, Ἐδοὶ δὲ τοὺς ἀπαξ, quasi præmissum quidpiam fuerit, sed male.

nec creaturam pro Deo habere et colere, relicto Creatore, « qui est benedictus in sæcula. Amen ».⁶² Idem ii qui a Judaica incredulitate recesserant, quique Judæos, ut amentes et ingratos damnarant, et in Dominum nostrum Jesum Christum crediderant, ac intellexerant, ejus divinitatem testimoniis undique comprobari, et ex potestate, signis, et divinis operibus, necnon ex auctoritate Dominica Deum dignosci; non debuere per externam speciem eo dilabi, ut communem et nudum hominem eum existimarent; aut secundum visibilem formam, ejus invisibilem naturam definirent: aut propter corpus, et corporeas passiones, nudum hominem, ac ut unum ex nobis passibilem illum esse putarent. Hæc enim fuere Judæorum mala: hæc illorum evertere fidem, ac Christi hostes ipsos esse comprobantur: hæc ipsa jam nonnulli æmulantur, qui gentili et Judaico morbo laborant, nec admittunt, nec ullatenus credunt incarnatum fuisse Deum; sed humanis ratiociniis disputationibusque, ac Græcæ philosophiæ ope magna et incomprehensibilia agnoscere, imo comprehendere volunt: quomodo nempe gignitur incorporeum: qua ratione procedit, et ubinam est quod ubique est, omnia continet, et omnia implet. Atque per illud, quomodo, et qua ratione, in infidelitatem abiere, et generationis loco, facturam commenti sunt, ac vice processionis, creationem et transitum constituerunt.

2. Ita rursum de incarnatione querunt: quomodo incarnatur Deus, qua ratione corpus assumit, quo pacto cum parvo corpore coalescit qui contineri nequit: quomodo increatum creato jungitur, et incircumscriptum circumscripto: qui magnus ille, immensus, indivisus, pro parte quadam habeatur. Aut enim magnum in parvo contractum est loco, aut parvum prægrande factum est, partemve divinitatis, et non totum recepit, quod impium est proferre. Et ex illo, quomodo, qua ratione, quali consequentia, in infidelitatem hi quoque abiere, ac inhabitationem pro incarnatione constituere: pro unione et compositione, humanam agendi virtutem; ac pro una hypostasi Domini nostri Jesu Christi, duas hypostases et personas; et pro Trinitate quaternitate indecore et impie sentiunt; indecore quidem, quia Deo hominem conjungunt, servum Domino annumerant, creatam personam cum increatis personis collocant; impie vero, quia unam hypostasim duas faciunt, quartam hypostasim peregrinam omnino et alienigenam, et omnium rationalium creaturarum ultimam, extremam et minimam, in Trinitatem inducunt. Quod si denuo accurate animadvertas,

⁶² Rom. 1, 25.

(62) In Catena in Lucam, ubi quedam ex hac oratione descripta sunt, hæc desunt, ὅς ἐστιν εὐλόγητος εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

(63) Seguerianus, συνέντας.

(64) Καὶ τῆς κυριακῆς ἐπιστάσις, hæc desunt in Catena.

(65) Τὰ Ἰουδαίων κακὰ· ταῦτα καὶ νῦν ζηλ. Sic

μηδὲ θεοποιεῖν καὶ λατρεῖν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα, « ὅς ἐστιν εὐλόγητος εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν (62). » Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἀναχωρήσαντας ἀπιστίας, καὶ καταγνόντας ἐκείνων ὡς ἀφρόνων καὶ ἀχαρίστων, καὶ πιστεύσαντας εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ συνέντας (63) αὐτὸν Θεὸν μαρτυροῦμενον πάντοθεν, καὶ ἐπιγινώσκόμενον ἐκ τῆς ἐξουσίας, καὶ ἐκ τῶν σημείων, καὶ θεϊκῶν ἔργων, καὶ τῆς Κυριακῆς ἐπιστάσις (64), μηκέτι καταπίπτειν εἰς κοινὸν καὶ ψιλὸν ἀνθρώπον διὰ τῆς ἐξουθην ὁψως· μηδὲ κατὰ τὸ δρώμενον σχῆμα, καὶ τὴν ἀόρατον αὐτοῦ φύσιν ὀρίζειν· μηδὲ διὰ τὸ σῶμα, καὶ τὰ σωματικὰ πάθη, ψιλὸν αὐτὸν ἀνθρώπον εἶναι νομίζειν, καὶ ὡς ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ Ἰουδαίων κακὰ. Ταῦτα τὴν πίστιν ἐκείνων ἀφείλετο, καὶ θεομάχους ἀπέδειξε· ταῦτα καὶ νῦν (65) ζηλοῦσι τινες Ἑλληνικὴν καὶ Ἰουδαϊκὴν νόσον νοσοῦντες, καὶ μὴ παραδεχόμενοι, μηδὲ πιστεύοντες ὅπως σωματοῦσα Θεὸν, ἀλλὰ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους, καὶ φιλονεικίᾳ (66), καὶ φιλοσοφίᾳ Ἑλληνικῇ γινώσκειν, καὶ καταλαβεῖν μᾶλλον βουλόμενοι τὰ μέγала καὶ ἀκατάληπτα, πῶς γεννᾶται τὸ ἀσώματον· πῶς δὲ καὶ πρόεισι, καὶ ποῦ ὁ (67) πανταχοῦ ὢν, καὶ πάντα περιέχων, καὶ τὰ πάντα πληρῶν. Καὶ ἐκ τοῦ πῶς, καὶ ὅπως, εἰς ἀπιστίαν ἐχώρησαν, καὶ ἀντὶ γεννήσεως ἐπλάσαντο ποίησιν, καὶ ἀντὶ προόδου κτίσιν καὶ πάροdon κατεσκεύασαν.

2. Οὕτω πάλιν καὶ ἐπὶ τῆς σαρκώσεως (68)· πῶς σαρκουται Θεός, πῶς σωματοῦται, πῶς συντίθεται πρὸς σῶμα βραχὺ ὁ ἀχώρητος· πῶς δὲ ἐνοῦται τὸ ἀκτίστον τῷ κτιστῷ, καὶ τῷ περιγραφομένῳ τὸ ἀπερίγραφον· πῶς ἐν μέρει (69) ὁ μέγας ἐκεῖνος καὶ ἀμέτρητος, καὶ ἀμέριστος. Ἡ γὰρ τὸ μέγα εἰς μικρὸν συνεστάλη χωρίον, ἢ τὸ μικρὸν γέγονε μέγα, ἢ μέρος τῆς θεότητος, καὶ οὐ τὸ πᾶν ὑπεδέξατο, ὅπερ ἐστὶν ἀσεβεία. Καὶ ἐχώρησαν ἐκ τοῦ πῶς, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποῶ ἀκολουθίᾳ, εἰς ἀπιστίαν καὶ οὐτο· καὶ ἐνόησιν ἀντὶ σαρκώσεως κατεσκεύασαν· καὶ ἀντὶ ἐνώσεως καὶ συνθέσεως ἐνέργειαν ἀνθρωπίνην, καὶ ἀντὶ μιᾶς ὑποστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύο ὑποστάσεις καὶ πρόσωπα· καὶ ἀντὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τετράδα ἀπρεπῶς καὶ παρανόμως φρονήσαντες· ἀπρεπῶς μὲν, ὅτι Θεῷ συνάπτουσιν ἀνθρώπων, καὶ δοῦλον συναριθμοῦσι Δεσπότη, καὶ κτιστὸν πρόσωπον ἀκτίστοις προσώποις συνάπτουσι· παρανόμως δὲ, ὅτι τὴν μίαν ὑπόστασιν δύο ποιοῦσιν, ἐπεισάγοντες τῇ Τριάδι τετάρτην ὑπόστασιν, ξένην παντάπασι καὶ ἀλλόφυλον, καὶ πάντων τῶν λογικῶν κτισμάτων τὴ τελευταίον, καὶ ἑσχάτον, καὶ μικρὸν. Ἐὰν δὲ ἀκριβῶς πάλιν ἐννοήσης, καὶ τῷ πράγματι

Catena omissis mediis.

(66) Καὶ φιλονεικίᾳ deest in Basiliensi et Seguer. et in Catena. Ibidem Basil., σοφίᾳ, pro φιλοσοφίᾳ.

(67) Seguerianus, πανταχῇ.

(68) Sic Seguerianus, et ita legit Nannius. Reliqui cum editi, tum manuscripti, σαρκός.

(69) Seguer., ἀπερίγραφον; πῶς καὶ ἐν μέρει.

προσέχειν θελήσης, εὐρήσεις αὐτοὺς ἐξω τῆς ἀγίας Τριάδος βάλλοντας τὸν Κύριον (70) ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὡς δοῦλον, ὡς ἀνθρώπον ἀπροσκυνήτον, τὸν προσκυνητὸν· προσκυνούντα δὲ μᾶλλον, καὶ σέβοντα μετὰ πάντων, καὶ ὑποτασσόμενον τῇ ἀγίᾳ Τριάδι, ὡς Μάρκελλος καὶ ὁ Σαμοσατεύς Παῦλος παρεξηγούνται, τὸ θεῖκον καὶ ἀποστολικὸν γράμμα εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἔλκοντες ἔννοιαν· ἡ Ὅταν γάρ, φησί, ἡ ὑποταγὴ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς, τοῦτέστιν ὁ ἀναληφθεὶς ἀνθρώπος, ἡ ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (71), ἢ ἡ ὁ Θεός, φησὶν, ὡς καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως, ἢ ἐν πάσιν, ἡ σώματος ὢν, καὶ σῶμα μὴ ἔχων· καὶ ὁ ἀναληφθεὶς ἀνθρώπος, μετὰ πάντων καὶ τοῖς πᾶσι συναριθμούμενος προσῶν, ὑποτασσόμενος καὶ λατρεύων Θεῷ. Σκοπήσατε, εἰς ὅσῃν κατέπεσον ἀφροσύνην οἱ δοκῆσαι, εἰς ὅσῃν μανίαν καὶ ὀπιστίαν, καὶ ἐπινόειν τὰ μὴ ὄντα, καὶ πλάττεσθαι, καὶ μυθολογεῖν.

et infidelitatem abiēre, ut excogitent et comminiscantur quæ nunquam fuere, merasque fabulas enarrent.

3. Οὐ μόνον δὲ τῇ πίστει προσελθεῖν οὐκ ἠθέλησαν, ἀλλὰ καὶ ἀπάτας ἐξεύρον, καὶ κακουργίας ἐμυχανήσαντο, ἐπλάσαντο μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις, εἰς πλάνην πολλῶν καὶ ἀποστασίαν παράνομον ἀκοπήσαντες (72). Εἰ γὰρ προσεδόκουν τὸ μέλλον, εἰ Θεοῦ ἐπιδημίαν καὶ κρίσιν ἐπίστευον, εἰ κόλασιν ἐφοδοῦντο, τῇ πίστει προστῆρχοντο, Εὐαγγελίοις ἐπειθοντο, καὶ ἀποστόλοις ἠκολούθουν μᾶλλον ἢ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους. Χριστὸν γὰρ εὐθέως ἐκῆρυξαν ἐξεληθόντες οἱ ἀπόστολοι συμφέρωνας καὶ ἀκολούθους τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτον τὸν ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τὸν ὁμοιωθέντα ἀνθρώποις, καὶ σταυρωθέντα ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, αὐτὸν εἶπον (73) Θεόν, αὐτὸν ἀνθρώπον, αὐτὸν εἶπον Υἱὸν Θεοῦ, αὐτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ, αὐτὸν ἀπὸ γῆς, αὐτὸν ἀπαθῆ, αὐτὸν παθητὸν, οὐκ ἄλλον, οὐ πρόσωπα δύο, οὐχ ὑποστάσεις, οὐ προσκυνήσεις δύο. Τίς χρεια ζητεῖν καὶ λογομαχεῖν; Πιστεῦειν συμφέρει, καὶ σέβειν, καὶ προσκυνεῖν σιωπῇ. Οἶδα αὐτὸν Θεὸν ἀληθῶς ἐξ οὐρανοῦ ἀπαθῆ· οἶδα αὐτὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ἀνθρώπον ἀπὸ γῆς παθητὸν. Οὐ ζητῶ, πῶς παθητὸς καὶ ἀπαθὴς ὁ αὐτός, πῶς Θεός καὶ πῶς ἀνθρώπος, ἵνα μὴ, τὸ πῶς περιεργαζόμενος καὶ τὸν τρόπον ἀναζητῶν, ἐκπέσω τοῦ προκαίμενου ἡμῖν ἀγαθοῦ. Πιστεῦειν γὰρ πρῶτον χρὴ, καὶ δοξάζειν, καὶ δευτέρον ἄνωθεν τὴν σύστασιν τούτων αἰτεῖσθαι, καὶ μὴ κάτωθεν ταύτην πορίζεσθαι ἐξ αἵματος καὶ σαρκός, ἀλλ' ἐξ ἀποκαλύψεως θείας καὶ οὐρανίου. ἡ Μακάριος ἡ γὰρ ἡ, Σίμων Βάρ-Ἰωνᾶ (74), ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ, ἡ Ἐδ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλας ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. ἡ Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ ἀσάλευτος

A et huic negotio animum adhibere volueris, deprehendes ipsos extra sanctam Trinitatem Dominum nostrum **39** Jesum Christum exturbare, ut servum, ut hominem, quem adorare nefas sit, cum sit tamen adorandus: ac ipsum potius adorantem, et cum cæteris omnibus colentem, necnon subditum sanctæ Trinitati esse putant; ut Marcellus, et Paulus Samosatensis, divinam et apostolicam Scripturam ad suam sententiam detorquentes, perperam explicant: nam, « cum subiecta fuerint illi omnia, » inquit, « tunc et ipse Filius, » id est homo assumptus, « subjectus erit ei, qui subiecit ei omnia, ut sit Deus », inquit, ut ante incarnationem, « in omnibus, » cum sit ipse incorporeus, et corpus non habeat; homo autem assumptus, cæteris omnibus annumeratus, subditus sit Deo, ipsumque colat. Perpendite, quæso, in quantam amentiam delapsi sunt isti, qui sibi ipsis sapientes videntur, in quantam vesaniam

B

3. Non solum autem fidei sese adjungere noluerunt, sed et dolos adinvenerunt, fraudesque moliti sunt: stultas et ignaras quæstiones commenti, eo solum spectantes, ut multos in errorem, et in sceleratam defectionem inducerent. Si enim futura expectarent, si Dei adventum et iudicium crederent, si supplicium reformidarent, ad fidem sane accederent, Evangeliiis obtemperarent, et apostolos magis quam humana ratiocinia sequerentur. Christum enim apostoli statim atque profecti sunt, voce consona et conformiter predicaverunt Filium Dei esse. Hunc in Bethlehem natum ex semine David secundum carnem, hominibus similem factum, ac pro hominibus crucifixum sub Pontio Pilato, eundem dixere Deum, et hominem; Filium Dei et Filium hominis; ex cælo, et ex terra; impassibilem et passibilem; non alium, non personas duas, nec duas hypostases, nec duas adorationes. Quorsum disceptationes et verborum pugna? Credere convenit, et una colere, atque adorare cum silentio. Agnosco ipsum revera Deum ex cælo impassibilem: agnosco ipsum ex semine David secundum carnem, hominem de terra passibilem. Non quero quomodo idem passibilis et impassibilis sit: quomodo Deus et homo; ne illud, quomodo, curiosius investigando, rationemque perquirendo, boni nobis propositi jacturam faciam. Primum enim credere oportet ac glorificare: secundo, ex cælo harum rerum constitutionem petere, non autem ab imo illam ex carne et sanguine desumere; sed ex divina et cælesti revelatione. Nam « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi: sed Pater meus qui in cælis est », et: « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ infer-

⁷¹ I Cor. xv, 28. ⁷² Matth. xvi, 17.

(70) Βάλλοντας τὸν Χριστόν, Catena.

(71) Catena, quæ hic desinit, ἔλκοντες ἔννοιαν· τότε καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγῆσεται τῷ Πατρί.

(72) Basil., Gobl. et Segu., σκοπήσαντες. Editi,

σκοπήσαντες.

(73) Basil. hic et infra, εἶπαν.

(74) Basiliensis, Ἰωνᾶ. Alij et editi, Ἰωνᾶ.

nec creaturam pro Deo habere et colere, relicto Creatore, « qui est benedictus in sæcula. Amen⁸⁰. » Idem ii qui a Judaica incredulitate recesserant, quique Judæos, ut amentes et ingratos damnarant, et in Dominum nostrum Jesum Christum crediderant, ac intellexerant, ejus divinitatem testimoniis undique comprobari, et ex potestate, signis, et divinis operibus, necnon ex auctoritate Dominica Deum dignosci; non debuere per externam speciem eo dilabi, ut communem et nudum hominem eum existimarent; aut secundum visibilem formam, ejus invisibilem naturam definirent: aut propter corpus, et corporeas passiones, nudum hominem, ac ut unum ex nobis passibilem illum esse putarent. Hæc enim fuere Judæorum mala: hæc illorum evertere fidem, ac Christi hostes ipsos esse comprobant: hæc ipsa jam nonnulli æmulantur, qui gentili et Judaico morbo laborant, nec admittunt, nec ullatenus credunt incarnatum fuisse Deum; sed humanis ratiociniis disputationibusque, ac Græcæ philosophiæ ope magna et incomprehensibilia agnoscere, imo comprehendere volunt: quomodo nempe gignitur incorporeum: qua ratione procedit, et ubinam est quæ ubique est, omnia continet, et omnia implet. Atque per illud, quomodo, et qua ratione, in infidelitatem abiere, et generationis loco, facturam commenti sunt, ac vice processionis, creationem et transitum constituerunt.

2. Ita rursum de incarnatione querunt: quomodo incarnatur Deus, qua ratione corpus assumit, quo pacto cum parvo corpore coalescit qui contineri nequit: quomodo increatum creato jungitur, et in-circumscriptum circumscripto: qui magnus ille, immensus, indivisus, pro parte quadam habeatur. Aut enim magnum in parvo contractum est loco, aut parvum prægrande factum est, partemve divinitatis, et non totum recepit, quod impium est proferre. Et ex illo, quomodo, qua ratione, quali consequentia, in infidelitatem hi quoque abiere, ac inhabitationem pro incarnatione constituere: pro unione et compositione, humanam agendi virtutem; ac pro una hypostasi Domini nostri Jesu Christi, duas hypostases et personas; et pro Trinitate quaternitate indecore et impie sentiunt; indecore quidem, quia Deo hominem conjungunt, servum Domino annumerant, creatam personam cum increatis personis collocant; impie vero, quia unam hypostasim duas faciunt, quartam hypostasim peregrinam omnino et alienigenam, et omnium rationalium creaturarum ultimam, extremam et minimam, in Trinitatem inducunt. Quod si denuo accurate animadvertas,

A μηδὲ θεοποιεῖν καὶ λατρεύειν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα, « ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν (62). » Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἀναχωρήσαντας ἀπιστίας, καὶ καταγνόντας ἐκείνων ὡς ἀφρόνων καὶ ἀχαρίστων, καὶ πιστεύσαντας εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ συνιέντας (63) αὐτὸν θεὸν μαρτυρούμενον πάντοθεν, καὶ ἐπιγινώσκόμενον ἐκ τῆς ἐξουσίας, καὶ ἐκ τῶν σημείων, καὶ θεϊκῶν ἔργων, καὶ τῆς Κυριακῆς ἐπιστασίας (64), μηκέτι καταπίπτειν εἰς κοινὸν καὶ ψιλὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἐξωθεν ὄψεως· μηδὲ κατὰ τὸ ὁρώμενον σχῆμα, καὶ τὴν ὁράτον αὐτοῦ φύσιν ὀρίξειν· μηδὲ διὰ τὸ σῶμα, καὶ τὰ σωματικά πάθη, ψιλὸν αὐτὸν ἄνθρωπον εἶναι νομίζειν, καὶ ὡς ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς παθητῶν. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ Ἰουδαίων κακὰ. Ταῦτα τὴν πίστιν ἐκείνων ἀφελίετο, καὶ θεομάχους ἀπέδειξε· ταῦτα καὶ νῦν (65) ζηλοῦσιν τινες Ἑλληνικὴν καὶ Ἰουδαϊκὴν νόσον νοσοῦντες, καὶ μὴ παραδεχόμενοι, μηδὲ πιστεύοντες ὅλως σωματοῦσθαι θεόν, ἀλλὰ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους, καὶ φιλονεικίᾳ (66), καὶ φιλοσοφίᾳ Ἑλληνικῇ γνῶναι, καὶ καταλαβεῖν μᾶλλον βουλόμενοι τὰ μεγάλα καὶ ἀκατάληπτα, πῶς γεννᾶται τὸ ἀσώματον· πῶς δὲ καὶ πρόεισι, καὶ ποῦ ὁ (67) πανταχοῦ ὢν, καὶ πάντα περιέχων, καὶ τὰ πάντα πληρῶν. Καὶ ἐκ τοῦ πῶς, καὶ ὅπως, εἰς ἀπιστίαν ἐχώρησαν, καὶ ἀντὶ γεννήσεως ἐπλάσαντο ποιεῖν, καὶ ἀντὶ προόδου κτίσιν καὶ πάροdon κατεσκεύασαν.

2. Οὕτω πάλιν καὶ ἐπὶ τῆς σαρκώσεως (68)· πῶς σαρκούται θεός, πῶς σωματοῦται, πῶς συντίθεται πρὸς σῶμα βραχὺ ὁ ἀχώρητος· πῶς δὲ ἐνοῦται τὸ ἀκτίστον τῷ κτιστῷ, καὶ τῷ περιγραφομένῳ τὸ ἀπερίγραφτον· πῶς ἐν μέρει (69) ὁ μέγας ἐκείνος καὶ ἀμέτρητος, καὶ ἀμέριστος. Ἡ γὰρ τὸ μέγα εἰς μικρὸν συνεστάλῃ χωρίον, ἢ τὸ μικρὸν γέγονε μέγα, ἢ μέρος τῆς θεότητος, καὶ οὐ τὸ πᾶν ὑπεδέξατο, ὅπερ ἐστὶν ἀσεβές. Καὶ ἐχώρησαν ἐκ τοῦ πῶς, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποίᾳ ἀκολουθίᾳ, εἰς ἀπιστίαν καὶ οὐτοὶ· καὶ ἐνόηκισιν ἀντὶ σαρκώσεως κατεσκεύασαν· καὶ ἀντὶ ἐνώσεως καὶ συνθέσεως ἐνέργειαν ἀνθρωπίνην, καὶ ἀντὶ μίξις ὑποστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύο ὑποστάσεις καὶ πρόσωπα· καὶ ἀντὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τετράδα ἀπρεπῶς καὶ παρανόμως φρονήσαντες· ἀπρεπῶς μὲν, ὅτι θεῶν συνάπτουσιν ἄνθρωπον, καὶ δούλον συναριθμοῦσι Δεσπότη, καὶ κτιστὸν πρόσωπον ἀκτίστοις προσώποις συντάττουσι· παρανόμως δὲ, ὅτι τὴν μίαν ὑπόστασιν δύο ποιοῦσιν, ἐπιστάγοντες τῇ Τριάδι τετάρτην ὑπόστασιν, ξένην παντάπασι καὶ ἀλλόφυλον, καὶ πάντων τῶν λογικῶν κτισμάτων τὸ τελευταῖον, καὶ ἔσχατον, καὶ μικρόν. Ἐὰν δὲ ἀκριβῶς πάλιν ἐνοήσης, καὶ τῷ πράγματι

⁸⁰ Rom. 1, 25.

(62) In Catena in Lucam, ubi quædam ex hac oratione descripta sunt, hæc desunt, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

(63) Segerianus, συνιέντας.

(64) Καὶ τῆς κυριακῆς ἐπιστασίας, hæc desunt in Catena.

(65) Τὰ Ἰουδαίων κακὰ· ταῦτα καὶ νῦν ζηλ. Sic

Catena omissis mediis.

(66) Καὶ φιλονεικίᾳ deest in Basiliensi et Seguer. et in Catena. Ibidem Basil. σοφίᾳ, pro φιλοσοφίᾳ.

(67) Segerianus, πανταχῇ.

(68) Sic Segerianus, et ita legit Nannius. Reliqui cum editis, tum manuscriptis, σαρκός.

(69) Seguer., ἀπερίγραφον; πῶς καὶ ἐν μέρει.

πρόσχειν θελήσης, εὐρήσεις αὐτοὺς ἐξω τῆς ἀγίας Τριάδος βάλλοντας τὸν Κύριον (70) ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς δοῦλον, ὡς ἀνθρώπον ἀπροσκύνητον, τὸν προσκυνητόν· προσκυνούντα δὲ μᾶλλον, καὶ σέβοντα μετὰ πάντων, καὶ ὑποτασσόμενον τῇ ἀγίᾳ Τριάδι, ὡς Μάρκελλος καὶ ὁ Σαμοσατεὺς Παῦλος παρεξηγούνται, τὸ θεῖον καὶ ἀποστολικὸν γράμμα εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἔλκοντες ἔννοιαν· «Ὅταν ἡ γὰρ, φησί, ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς,» τούτεστιν ὁ ἀναληφθεὶς ἄνθρωπος, «ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (71), ἢ ἡ ὁ Θεός,» φησὶν, ὡς καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως, «ἐν πᾶσιν, ἡ σώματος ὄν, καὶ σῶμα μὴ ἔχον· καὶ ὁ ἀναληφθεὶς ἄνθρωπος, μετὰ πάντων καὶ τοῖς πᾶσι συναριθμούμενος προσώπων, ὑποτασσόμενος καὶ λατρεύων Θεῷ. Σκοπήσατε, εἰς ὅσην κατέπεσον ἀφροσύνην οἱ δόκησι- σφοι, εἰς ὅσην μανίαν καὶ ἄπιστίαν, καὶ ἐπινοεῖν τὰ μὴ ὄντα, καὶ κλάντεσθαι, καὶ μυθολογεῖν.

3. Οὐ μόνον δὲ τῇ πίστει προσελθεῖν οὐκ ἠθέλησαν, ἀλλὰ καὶ ἀπάτας ἐξεύρον, καὶ κακούργιας ἐμνηχανήσαντο, ἐπλάσαντο μωρὰς καὶ ἀπαιδέτους ζητήσεις, εἰς πλάνην πολλῶν καὶ ἀποστασίας παράνομον σκοπήσαντες (72). Εἰ γὰρ προσεδόκουν τὸ μέλλον, εἰ Θεοῦ ἐπιδημίαν καὶ κρίσιν ἐπίστευον, εἰ κόλασιν ἐφοδοῦντο, τῇ πίστει προσήρχοντο, Εὐαγγελοῖς ἐπειθοντο, καὶ ἀποστόλοις ἠκολούθουν μᾶλλον ἢ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους. Χριστὸν γὰρ εὐθέως ἐκήρυξαν ἐξεληθόντες οἱ ἀπόστολοι· συμρώνως καὶ ἀκολουθῶν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Γεῦον τὸν ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τὸν ὁμοιωθέντα ἀνθρώποις, καὶ σταυρωθέντα ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, αὐτὸν εἶπον (73) Θεόν, αὐτὸν ἀνθρώπον, αὐτὸν εἶπον Υἱὸν Θεοῦ, αὐτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ, αὐτὸν ἀπὸ γῆς, αὐτὸν ἀπαθῆ, αὐτὸν παθῆν, οὐκ ἄλλον, οὐ πρόσωπα δύο, οὐχ ὑποστάσεις, οὐ προσκυνήσεις δύο. Τίς χρεια ζήτην καὶ λογομαχεῖν; Πιστεύειν συμφέρει, καὶ σέβειν, καὶ προσκυνεῖν σωπῇ. Οἶδα αὐτὸν Θεὸν ἀληθῶς ἐξ οὐρανοῦ ἀπαθῆ· οἶδα αὐτὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ἀνθρώπον ἀπὸ γῆς παθῆν. Οὐ ζητῶ, πῶς παθῆς καὶ ἀπαθῆς ὁ αὐτός, πῶς Θεός καὶ πῶς ἄνθρωπος, ἵνα μὴ, τὸ πῶς περιεργαζόμενος καὶ τὸν τρόπον ἀναζητῶν, ἐκπέσω τοῦ προκειμένου ἡμῖν ἀγαθοῦ. Πιστεύειν γὰρ πρῶτον χρὴ, καὶ δοξάζειν, καὶ δεύτερον ἀνωθεν τὴν σύστασιν τούτων αἰτεῖσθαι, καὶ μὴ κάτωθεν ταύτην πορίζεσθαι ἐξ αἵματος καὶ σαρκός, ἀλλ' ἐξ ἀποκαλύψεως θείας καὶ οὐρανόθεν. «Μακάριος ἡ γὰρ εἰ, Σίμων Βᾶρ Ἰωνᾶ (74), ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·» καὶ, «Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.» Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ ἀσάλευτος

A et huic negotio animum adhibere videris, deprehendes ipsos extra sanctam Trinitatem Dominum nostrum **39** Jesum Christum exturbare, ut servum, ut hominem, quem adorare nefas sit, cum sit tamen adorandus: ac ipsum potius adorantem, et cum cæteris omnibus colentem, necnon subditum sanctæ Trinitati esse putant; ut Marcellus, et Paulus Samosatensis, divinam et apostolicam Scripturam ad suam sententiam detorquentes, perperam explicant: nam, «cum subjecta fuerint illi omnia,» inquit, «tunc et ipse Filius,» id est homo assumptus, «subjectus erit ei, qui subjecit ei omnia, ut sit Deus⁷¹,» inquit, ut ante incarnationem, «in omnibus,» cum sit ipse incorporeus, et corpus non habeat; homo autem assumptus cæteris omnibus annumeratus, subditus sit Deo, ipsumque colat. Perpendite, quæso, in quantam amentiam delapsi sunt isti, qui sibi ipsis sapientes videntur, in quantam vesaniam

B
3. Non solum autem fidei sese adungere noluerunt, sed et dolos adinvenerunt, fraudesque moliti sunt: stultas et ignaras quæstiones commenti, eo solum spectantes, ut multos in errorem, et in sceleratam defectionem inducerent. Si enim futura exspectarent, si Dei adventum et iudicium crederent, si supplicium reformidarent, ad fidem sane accederent, Evangelii obtemperarent, et apostolos magis quam humana ratiocinia sequerentur. Christum enim apostoli statim atque profecti sunt, voce consona et conformiter prædicaverunt Filium Dei esse. Hunc in Bethlehem natum ex semine David secundum carnem, hominibus similem factum, ac pro hominibus crucifixum sub Pontio Pilato, eundem dixere Deum, et hominem; Filium Dei et Filium hominis; ex cælo, et ex terra; impassibilem et passibilem; non alium, non personas duas, nec duas hypostases, nec duas adorationes. Quorsum disceptationes et verborum pugnæ? Credere convenit, et una colere, atque adorare cum silentio. Agnosco ipsum revera Deum ex cælo impassibilem: agnosco ipsum ex semine David secundum carnem, hominem de terra passibilem. Non quæro quomodo idem passibilis et impassibilis sit: quomodo Deus et homo; ne illud, quomodo, curiosius investigando, rationemque perquiriendo, boni nobis propositi jacturam faciam. Primum enim credere oportet ac glorificare: secundo, ex cælo harum rerum constitutionem petere, non autem ab imo illam ex carne et sanguine desumere; sed ex divina et cælesti revelatione. Nam «Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi: sed Pater meus qui in cælis est⁷²,» et: «Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi

⁷¹ I Cor. xv, 28. ⁷² Matth. xvi, 17.

(70) Βάλλοντας τὸν Χριστόν, Catena.

(71) Catena, quæ hic desinit, ἔλκοντες ἔννοιαν· τότε καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγῆσεται τῷ Πατρί.

(72) Basil., Gobl. et Segu., σκοπήσαντες. Editi,

σκοπήσαντες.

(73) Basil. hic et infra, εἶπαν.

(74) Basiliensis, Ἰωνᾶ. Alii et editi, Ἰωνᾶ.

non praevalerunt adversus eam⁷⁵. » Fidelis sermo, et non vacillans promissio : invicta res est Ecclesia, etiamsi adsint portae inferi, quamvis cum infernus ipse, tum ii qui in ipso sunt principes mundi tenebrarum moveantur. Confide illi qui ait : « Confidite, ego vici mundum⁷⁶, » et per passiones itidem vici : quandoquidem qui hæc patiebatur Ecclesiae Dominus, potius vincebat, et crucifixus homines salvos faciebat, ac moriendo vivificabat. Vides audisque eundem una Deum et hominem. Si enim Deus tantum esset, quomodo passus, quomodo crucifixus, et mortuus fuisset? hæc quippe a Deo aliena sunt. Et si homo duntaxat, quomodo per passionem vicisset, salutem et vitam attulisset? Hæc supra hominem erant. Idem autem et patitur et servat, et per passionem vincit. Idem Deus, idem homo :
ambo ut unum, utrumque ut solum.

40 4. Sed forte quispiam ex sapientioribus et generosis, in medium prodiens, accuratusque inquisitor : Pars igitur, dixerit, Verbi corpus est, ac Filii hypostaseos complementum, ut unus sit Filius Dei ex utrisque constans, qui imperfectus ex se sit, et corpore ad suam perfectionem indigeat. Alioqui quomodo unus? aut quomodo una hypostasis et una persona? alioqui rursum, si una sit Verbi et carnis hypostasis, quomodo ipsa Filius Dei est? Caro igitur Deo consubstantialis erit, quod proferre impium est. Quod si hoc ita se habeat, neque Verbum Filius erit Deo consubstantialis, quod plane absurdum est : siquidem Verbum est perfectum, consubstantiale, propriamque apud se habet semper hypostasim, ac nullo indiget. Cæterum qui ita arguunt, suam sententiam aperte declarant, nempe duas esse Domini nostri Jesu Christi hypostases : nos item calumniis impetant, atque nulla non ratione satagunt sermones nostros ad aliquid absurdi detorquere, ut dicamus corpus, Verbi hypostaseos complementum, aut Deo consubstantiale esse, aut extraneum et alienum omnino a Filii hypostasi, quæ tamen ipsorum verba sunt : nam aliam illi hypostasim inducunt, carnis, sive ut ipsi aiunt, assumpti hominis, et aliam assumptis Dei : aliam personam Filii Dei, et aliam personam Filii hominis, ex semine David secundum carnem. Ita ut neque Filius Dei sit Filius hominis, cum sit diversus a Davidis substantia : neque qui secundum carnem natus est, Filius sit Dei, cum sit alterius substantiæ a Deo. Nos vero unum eundemque dicimus Deum, fratres, in hoc prophetis, apostolisque obtemperantes, ac potius evangelistæ credimus, quam gentili sapientiæ animum adhibeamus, aut humanis conturbemur rationibus. Ac de propria salute decertantes, Deum

A ἡ ὑπόστασις, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀήττητος, καὶ ἄδου πύλαι ἐπιγέγωνται (75), καὶ ὁ ἄδης αὐτὸς κινήθῃ, καὶ ἐν αὐτῷ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους. Θάρσει τῷ εἰρηκότε· « Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον, » καὶ τοῖς παθήμασιν ὁμοίως νενίκηκα· ἐπειδὴ καὶ ὁ ταύτης (76) δεσπότης, παθὼν μᾶλλον ἐνίκῃ, καὶ σταυρούμενος ἔσωζε, καὶ ἀποθνῄσκων ἐζωοποίησε. Ὅρξας καὶ ἀκούεις τὸν αὐτὸν ἅμα Θεὸν καὶ ἄνθρωπον. Εἰ γὰρ Θεὸς μόνον ἦν, πῶς ἔπασχε, πῶς ἐσταυροῦτο, καὶ ἀπέθνησκεν; ἀλλότρια γὰρ ταῦτα Θεοῦ. Καὶ εἰ ἄνθρωπος μόνον, πῶς διὰ πάθους ἐνίκῃ, ἔσωζεν, ἐζωοποίησε; Ταῦθ' ὑπὲρ ἄνθρωπον ἦν. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ πάσχει, καὶ σώζει, καὶ διὰ τοῦ πάθους ἐνίκῃ. Ὁ αὐτὸς Θεός, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, τὸ συναμφότερον ὡς ἐν, ἐκάτερον ὡς μόνον.

4. 'Αλλ' ἴσως ἐρεῖ τις τῶν σοφῶν καὶ γενναίων παρελθὼν ἐν μέσῳ ἀκριβὲς ζητητής· Μέρος οὖν τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, συμπληρωτικὸν τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως, ἐν ᾗ εἰς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀμφοτέρων συγκείμενος, καὶ ἀτελής ὢν καθ' ἑαυτὸν, καὶ τοῦ σώματος εἰς τελείωσιν προσδεόμενος. Ἐπὶ πῶς εἰς, ἢ πῶς μία ὑπόστασις καὶ ἐν πρόσωπον; ἐπεὶ πάλιν, εἰ μία ὑπόστασις τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς, πῶς δὲ (77) Υἱὸς αὕτη τοῦ Θεοῦ; Ὑμνοῦσιος ἄρα ἔσται καὶ ἡ σὰρξ τῷ Θεῷ, ὅπερ ἐστὶν ἀσεβές. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱὸς ἔσται ὁμοούσιος τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἄστοπον· ὁ Λόγος γὰρ τέλειος καὶ ὁμοούσιος, καὶ ἰδίαν καθ' ἑαυτὸν ἔχων ὑπόστασιν αἰεὶ, καὶ μηδεὸς προσδεόμενος. Οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες τὴν ἑαυτῶν γνώμην φανεράν καθιστῶσιν, ὅτι δύο ὑποστάσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμᾶς συκοφαντοῦσι, καὶ πειρῶνται ἅμα πανταχόθεν εἰς ἐν ἀτόπων περιάγειν τοὺς ἡμετέρους λόγους, συμπληρωτικὸν εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, ἢ ὁμοούσιον (78) τῷ Θεῷ, ἢ ξένον καὶ ἀλλότριον παντάπασι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν, ἄλλην ὑπόστασιν εἰσάγοντες τῆς σαρκὸς, ἥτοι τοῦ ἀναληφθέντος ἀνθρώπου, ὡς αὐτοὶ φασί, καὶ ἄλλην τοῦ ἀναλαβόντος Θεοῦ, ἄλλο πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλο πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. Ὅστε μῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι Υἱὸν ἀνθρώπου ἑτερούσιον ὄντα τοῦ Δαβὶδ· μῆτε τὸν κατὰ σάρκα γεννηθέντα εἶναι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (79), ἑτερούσιον ὄντα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν λέγομεν Θεὸν, ἀδελφοί, προφῆταις καὶ ἀποστόλοις πεπιθόμενοι, καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ πιστεύοντες μᾶλλον ἢ σοφίᾳ Ἑλληνικῇ προσέχοντες, καὶ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ταπεινότεροι, καὶ περὶ τῆς ἰδίας διακρινόμενοι σωτηρίας, Θεὸν ἓνα ὁμολογοῦμεν τὸ συναμ-

⁷⁵ Math. xvi, 18. ⁷⁶ Joan. xvi, 33.

(75) Hæc, καὶ ἄδου πύλαι ἐπιγέγωνται, in solo Segueriano habentur, in editis desunt.

(76) Basil., Seguer., ταύτης, et quidem recte. Editi, ταῦτα.

(77) Ita Seguer. Gobler. et Felc. i. In edit. δὲ deest.

(78) Basiliensis, ἢ καὶ ὁμοούσιον.

(79) Τοῦ deest in Segu. Mox. Basil., ὄντα τῷ Θεῷ. Ibid. Seg., ἓνα καὶ τὸν αὐτόν. In editis, καὶ deest. Paulo post Seguer., καὶ ἀποστόλοις ἐπιθόμενοι, καὶ τῷ εὐαγγελιστῇ.

φότερον, μίαν ὑπόστασιν (80) καὶ ἐν πρόσωπον, οὐχ ἵνα συμπληρωτικὸν τῆς ὑποστάσεως τὸ σῶμα γένηται· ἀσεβὲς γάρ· ἐπειδὴ τέλειον τὸ Θεόν, ἀνεπίδεκτον ἐλαττώσεως, ἀπλοῦν, καὶ μονοειδές, καὶ ἀσύμθετον, εἰς μέρος οὐ διαίρεται, τουτέστι, καθὼς Θεὸς Ὁ λόγος ἐστὶ καὶ μονοειδής, εἰς διαφορὰν μελῶν καὶ πραγμάτων οὐ πίπτει, εἰς τὸ σῶμα καὶ ἀσώματος (81)· ὁ λόγος γάρ ἐστι τέλειος καὶ διόλου ἀσώματος· οὐ γὰρ Θεὸς γέγονε σαρκωθείς, οὐδὲ Υἱὸς Θεοῦ, ἀνθρώπινον σῶμα λαβὼν, οὐδὲ Κύριος τῆς ἐξέως, τὴν τοῦ δούλου μορφήν φορέσας· ἀλλ' ἀνθρώπος καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ δούλος κατὰ τὴν μορφήν ὁ τοῦ φύσει Κύριος. Οὐ τὸ σῶμα οὖν συμπληρωτικὸν γέγονε τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως· ἀλλ' ὁ ἀληθὺς τέλειος τὸ ἀτελὲς ἐτελείωσεν, ὁ ἀπροσδιχῆς τῇ προσδοκίᾳ συνῆλθε καὶ συνηνώθη σαρκί, ὁ μηδὲνς χρεῖαν ἔχων ἑαυτὸν ἔδωκε τῷ χρεῖαν ἔχοντι σώματι. Οὐδεὶς γάρ τῶν εὐ φρονούντων, ἢ νῆφειν ὅλως καὶ νοεῖν δυναμένων (82), εἰποὶ ἂν, ὅτι, ὥσπερ ὁ λόγος τέλειος ὢν καὶ ἐνυπόστατος, οὐ προσεδίδτο σαρκός, ἵνα Θεὸς τέλειος γένηται, οὕτως οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ λόγου ἐξηγήξεν, ἵνα τέλειος καὶ ἐνυπόστατος ἀνθρώπος γένηται· ἀλλ' οὐράνιου τοῦ Σωτῆρος ἐδεσμέσα, οὐράνιου ἑλευθερωτοῦ, ἀφαιρέσει τῆς ἐπιγενομένης ἀμαρτίας, ἀνακαίνυντος ἡμᾶς ἐκ τῆς κακώσεως, καὶ τὰ ταύτης (83) ἀφαιρουντος δεινά.

5. Εὐθὺς οὖν ἀπὸ γενέσεως ἢ καινότης ἐδείκνυτο, καὶ τὸ οὐράνιον τοῦ γεγεννημένου διὰ τῆς γεννήσεως ἐξεφαίνετο, οὐ κατὰ γέννησιν ἀνθρώπου παλαιοῦ ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναίκος· εἶχε τὴν γέννησιν. Καὶ γὰρ ἀδύνατον ἄνευ ἀνδρὸς κυῆσαι γυναῖκα, ὅτι τὴν οὐσίαν τῶν γεννωμένων ἐν τοῖς πατέραςι κατεβάλετο ὁ Θεός· ὡς καὶ τὸν Λεὺί φησιν ἡ Γραφή ἐν τῇ ὁμοίᾳ τοῦ Πατρὸς εἶναι Ἀβραάμ. Ὁ δὲ Αὐτρωτὴς οὐ τοῦ Ἀδάμ τὸ εἶναι λαβὼν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀδάμ τὸ σχῆμα προλαβὼν, τὴν σάρκα λέγω τὴν μετὰ ψυχῆς ἀνθρωπίνης, καὶ γενομένου ἀνθρώπου κατὰ τὸ ὁρατὸν, εἰσῆγαγεν εἰς τὸν κόσμον τὴν καινότητα κατὰ τὸ ἀόρατον· καὶ ἥς οὐχ ὅρος θανάτου, οὐ τυραννὴς διαδόλου, ἀλλὰ κοινωνία μὲν τοῦ λόγου πρὸς τοὺς θνητοὺς καὶ τυραννομένους, διαφορὰ δὲ πολλή κατὰ τὸ ἀθάνατον, κατὰ τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀτυράννητον. Ἐθαύμαζε καὶ ἡ Παρθένος Μαρία (84) εὐαγγελισθεῖσα τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐξ αὐτῆς. « Πῶς γὰρ ἔσται μοι τοῦτο, φησιν, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » Εὐηγγελισθὴ δὲ θείαν οὐσίαν τοῦ γενηθέντος ἐξ αὐτῆς (85) ἐν μορφώσει σαρκίνῃ. Καὶ ἦν οὐράνιον τὸ δῶρον, καὶ γῆινον τὸ βλάστημα· ἦν εἰρηνοποίησις τῆς γῆς, καὶ πρὸς οὐρανοὺς ὁμοίωσις, κατὰ τὴν τῶν ἀγγέλων χαρὰν τῶν βουόντων· Ἀδόξα ἐν ὕψις Θεῶν, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη

A unum, utrumque simul esse confluemur, unam hypostasim, et unam personam: non ut complementum hypostaseos corpus efficiatur, implum enim illud est: quandoquidem divinitas perfecta est, non capax imminutionis, simplex, singularis, non composita, in quam differentia membrorum non cadit neque rerum, nempe corporis, et incorporei: nam Verbum perfectum et omnino incorporeum est. Neque enim Deus factus est, quando incarnatus est, neque Filius Dei, quando corpus humanum accepit: neque Dominus gloriæ, quando servi formam gestavit: sed homo et filius hominis Filius Dei est, et servus secundum formam est, qui natura Dominus est. Non itaque corpus complementum factum est divinx hypostaseos; sed qui vere perfectus est, imperfectum perfecit, et qui nullius indigebat, cum carne indigente junctus, et unitus est; qui nullo opus habebat, opus habenti corpori sese dedit. Nullus quippe hominum qui recte sentiant, aut qui denique sobrie agere, ac intelligere possint, dixerit: Ut Verbum, perfectum cum sit, et hypostasim habeat, carne non indigebat ut Deus perfectus fieret; sic neque corpus Verbo indigebat, ut perfectus, et in hypostasi homo fieret. Sed cœlesti Salvatore indigebamus, cœlesti liberatore, qui peccati abolitione ex nostris nos miseris renovaret, calamitatesque inde profectas auferret.

5. Statim igitur ab ipsa nativitate, novitas apparuit, ac cœlestis natura ejus qui genitus erat, per nativitatem ejus ostensa est: quippe qui non secundum antiqui hominis ex viro et muliere generationem, natus sit. Impossibile enim est absque viri opera mulierem gravidam esse, quia nascentium substantiam in ipsorum patribus Deus constituit, quemadmodum et Scriptura, Levi 41 in patris sui Abrahæ lumbis fuisse narrat. Redemptor autem, non Adami esse assumens, sed ex Adamo formam accipiens, carnem dico cum anima humana, et factus homo visibiliter, novitatem in mundum invisibiliter introduxit: contra quam non mortis decretum, nec diaboli tyrannis prævalet, sed adest communio Verbi cum mortalibus et tyrannice oppressis; ingensque discrimen ob immortalitatem, libertatem, et a tyrannide exemptionem, rebus humanis illatum est. Ipsa Virgo Maria admirata est, quando ex se futurae Salutaris nativitatis nuntium accepit. « Quomodo fiet mihi istud, » ait, « quoniam virum non cognoseo? » Nuntiata autem illi est divina essentia ejus, qui ex ipsa sub carnali forma natus est. Eratque donum cœlestis, germenque terrenum: pax terræ conciliabatur, ac similitudo quædam ejus cum cœlis erat,

⁸⁰ Luc. 1, 34.

(80) Μίαν φύσιν, Basil.

(81) Ita omnes manuscripti. Editi vero, εἰ τὸ σῶμα εἴη, εἴητε ἀσώματα, mendose.

(82) Basil., Gobler., Seguer., δυναμένων. Editi, δυνάμενος.

(83) Sic Gobler., Felc. 1, Seguer. In reliquis τὰ ἐκ

ταύτης ἀεστ ut in editis. Mox Goblerian., Felckm. 1, γεννήσεως.

(84) Seguerianus, Παρθένος Θεοτόκος.

(85) In editis mendose, ἐξ αὐτοῦ. Basil., Gobler., Seguer., ἐξ αὐτῆς.

at præ se ferebat angelorum gaudium dicentium : A
 « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax homini-
 bus. » Gaudentes igitur in Christi nativitate, non
 humano gaudio, quale est gaudium hominum, in
 nativitate pueri cuiuspiam, ubi et natalium cele-
 britatem agunt. Sed de Christi adventu gaudeamus,
 et de divinæ lucis illustratione : non quod captivi-
 tatis consortem habeamus, sed Redemptorem, se-
 cundum Apostolum. Quid autem præterea hæc in re
 adfuit? Unctio, qua scilicet diviniore quam homi-
 nes modo natus est, diviniore item quam nos modo
 educatus est Christus. Forma itaque sua secundum
 carnem undis abluitur cum Judeis. Joannes bap-
 tizavit, fluvius Jordanis abluit divinum corpus :
 tunc Spiritus sancti in purum Christi corpus ad-
 ventus fuit, a quo in nos purgatio transmeat per
 similitudinem; ut ipsum sequamur, impleamusque
 omnem justitiam, purgati in ipso Domino, cui glo-
 ria in sæcula. Amen.

“ Luc. II, 14.

(86) Seguerianus, οὐκ.

(87) Gobler., Felc. 1., Seguer., χαίρομεν. Mox
 έχοντες deest in Segueriano.

ἀνθρώποις. » Χαίροντες οὖν ἐπὶ τῇ Χριστοῦ γεννή-
 σει, οὐκ ἀνθρωπίνην χαρὰν χαίροντες, οἷον (86) ἐπὶ
 γεννωμένῳ παιδίῳ χαίρουσιν ἄνθρωποι, καὶ γενεσίων
 ἐπιτελοῦσιν ἑορτὴν· ἀλλ’ ἐπιφανείᾳ Χριστοῦ χαίρω-
 μεν (87), καὶ φωτὸς ἐπιλάμψει θεικοῦ, οὐ κοινωνὸν
 έχοντες τῆς αἰχμαλωσίας, ἀλλὰ λυτρωτὴν κατὰ τὸν
 Ἀπόστολον. Τί δὲ ἦν ἐπὶ τούτοις; Ἡ χρίσις, καθ’
 ἣν γεννώμενος θεϊότερον ἢ κατ’ ἀνθρώπους, καὶ τρα-
 φεῖς θειοτέρως ἢ καθ’ ἡμᾶς Χριστός. Τὸ μὲν οὖν
 σχῆμα κατὰ τὴν σάρκα ἐν ὕδατι βαπτίζεται μετὰ
 Ἰουδαίων. Καὶ Ἰωάννης ὁ βαπτίζων, καὶ ποταμὸς
 Ἰορδάνης ὁ λούων σῶμα τὸ θεῖον, καὶ Πνεύματος
 ἔφοδος ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὸ καθαρὸν σῶμα τοῦ Χρι-
 στοῦ, ἐξ οὗ καὶ εἰς ἡμᾶς διαβαίνει καθ’ ὁμοίωσιν ἢ
 κἄθαρσις (88), ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ
 πληροῦντες πᾶσαν δικαιοσύνην, καὶ καθαιρόμενοι
 ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.
 Ἀμήν (89).

(88) Basiliensis et Seguer., ἡ σάρκωσις.

(89) Hæc, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν, desunt in Gobler-
 riano et Felc. 1, nec lecta sunt a Nannio.

IN SEQUENS OPUSCULUM ADMONITIO.

I. Vetus error omnium (excepto Basiliensi) manuscriptorum est, ut hoc opusculum cum expositione illius
 dicti : Omnia mihi tradita sunt a Patre, sub uno eodemque titulo jungatur : hoc scilicet ordine, ut primo
 ponatur Tractatus, in illud : Omnia mihi tradita sunt, etc. Secundo, fragmentum ex libro de Nicænis
 decretis, p. 211, Τοῦτό ἐστιν ἀληθὺς διδασκαλία : Hæc est vera doctrina, etc. sub eodem titulo, paucis tan-
 tum mutatis verbis. Tertio hic libellus de Sabbatis consequenter eademque pariter inscriptione. Eoque pro-
 prius modo jacent in editis omnibus Latinis Athanasii ex Nannii versione. Quo autem casu res ita disparatæ,
 consequenter et sub eodem titulo positæ fuerint, quis augurari valeat? Hæc opuscula seu fragmenta recte
 demum divisa fuerunt a Commelinianis editoribus, quos secuti ita sunt Parisienses, ut postquam tres illos
 tractatus in priore tomo divisim retulissent, ut res postulabat; secundo iterum tomo, p. 64, fragmentum
 reposuerint : Hæc est enim vera doctrina, et consequenter hoc de Sabbatis opusculum. Primus porro tra-
 ctatus, nempe in illud : Omnia mihi tradita sunt, etc., suis sese notis prodit esse Athanasianum. Vide pri-
 mo tomo p. 81. Fragmentum vero : Hæc est enim vera doctrina, diximus ex libro de Nicænis decretis ex-
 cerptum fuisse. Hunc vero tractatum quod spectat, an Athanasii sit necne, vix deprehendi potest, cum nulla
 uspiam vel νοθεύειν vel γνησιότητος nota compareat : homilia namque speciem præferi, quo scribendi genere
 nihil edidit Athanasius, quod ad nos usque pervenerit : unde vix ex stylo aliquid decerni posse vi-
 detur.

II. Agitur hic de Sabbato, quod non otii, sed Dei cognoscendi causa datum defenditur, de Dominica item,
 de circumcisione et baptismo. Et sane quamdam dignitatis speciem præferi hoc opusculum, ut si non
 Athanasii sit, alicujus saltem pii doctique viri opus esse putetur. Monendum denique duximus, ad oratio-
 nem quartam contra Arianos, tom. II, p. 496, in margine codicum Basil., Gobler. et Felckm. 1, hæc legi : Τὰ
 περὶ σαββάτων καὶ περιτομῆς ὡς ἔχειντο. Opusculum de Sabbatis et circumcisione, hic positum erat :
 quid causæ vero sit quod eo loci translatus fuerit, ne conjectare quidem licet; cum de rebus illic longe
 disparibus agatur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΣΑΒΒΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΤΟΜΗΣ, ΕΚ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

DE SABBATIS ET CIRCUMCISIONE, EX LIBRO EXODI.

1. « Καὶ φυλάξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰ Σάββατα, ἅ
ποιεῖν αὐτὰ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν. Διαθήκη αἰώνιος
ἐν ἐμοὶ καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, σημεῖόν ἐστιν ἐν ἐμοὶ
αἰώνιον, ὅτι ἕξ ἡμέραις ἐποίησε Κύριος τὸν οὐρα-
νὸν (90) καὶ τὴν γῆν, καὶ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέ-
παυσε. » Σημεῖόν ἐστι τοῦ εἰδέναι τὴν τῆς κτίσεως
ἡμέραν, καὶ τὸ ταύτης τέλος. Ἀκολουθοῦν ἦν ἕως τὰ
τῆς κτίσεως ἐνεργεῖτο, ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἕως τότε
φυλάττειν τὰ Σάββατα. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐτέρας γε-
νεᾶς καὶ τοῦ κτιζομένου λαοῦ, κατὰ τὸ λεγόμενον·
« Γραφήτω αὕτη εἰς γενεάν ἐτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτι-
ζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον· » ἀνάγκη μὴ κτεῖν τὸν
λαὸν τοῦτον τηρεῖν τὸ τῆς προτέρας κτίσεως τέλος,
ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δευτέρας κτίσεως ζητεῖν. Τίς δὲ
ἐστίν, ἢ καθ' ἣν ἀνέστη ὁ Κύριος; Ἐκτοτε γὰρ ἀρ-
χὴν ἔσχεν ἡ καινὴ κτίσις, περὶ ἧς εἶπεν ὁ Παῦ-
λος (91)· « Ὅτε εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, »
τὴν μὲν οὖν προτέραν κτίσιν ποιῶν ὁ Θεὸς κατέπαυσε·
διὰ τοῦτο καὶ τὸ Σάββατον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ
ἐτήρουν οἱ τῆς γενεᾶς (92) ἑκαίνης· ἡ δὲ δευτέρα
κτίσις τέλος οὐκ ἔχει· διὰ τοῦτο οὐδὲ κατέπαυσε,
ἀλλ' ἕως ἄρτι ἐργάζεται. Ὅθεν οὐδὲ σαββατίζομεν
ἡμέραν ὡς ἐπὶ τῇ πρώτῃ, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ἐλπίζο-
μεν Σάββατα σαββάτων, ἃ οὐ τέλος λαμβάνει ἡ καινὴ
κτίσις, ἀλλὰ φανεροῦται καὶ διόλου ἐορτάζει. Ἰνα γάρ
τοῦτο ἐδόθη τὸ Σάββατον τῷ προτέρῳ λαῷ, ἵνα γινώ-
σκῃ καὶ τὸ τέλος καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς κτίσεως. Τῇ δὲ
καινῇ κτίσει οὐκ ἐνετελειωτο φυλάττειν Σάββατον· ἵνα
τὴν μὲν ἀρχὴν ἐν τῇ Κυριακῇ γινώσκῃ (93), ἀτελεύ-
τητον δὲ ἐπίσταται τὴν ταύτης χάριν.

2. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν, τούτεστι τὴν Κυ-
ριακὴν ἐδήλωσεν, ἵνα τὸ τέλος τῆς παρελθούσης γι-
νώσκῃς. Ὁ γοῦν Ἀπόστολος περὶ τῆς προτέρας γρά-
φον φησὶν· « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου,
ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ· » καὶ πάλιν·
« Ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων. » Οὐκοῦν ἡ μὲν πρώτη
πεπληρωται καὶ τετελείωται, οὐκ ἄλλοτε ἢ ὡς οἱ

42 1. « Et custodient filii Israel Sabbata, et
celebrabunt illa in generationibus suis : pactum
sempiternum inter me et inter filios Israel, signum
est in me perpetuum : quia sex diebus fecit Domi-
nus cælum et terram, et septimo die cessavit ». »
Signum est ut sciatur, dies creationis, ejusque finis.
Consentaneum erat, ut quandiu creaturæ conde-
bantur, tandiu in Jerusalem Sabbata custodirentur.
Verum ubi venit generatio altera, et populus alius
qui creatus est, juxta dictum illud : « Scribatur
hæc in generatione altera, et populus qui creabitur
laudabit Dominum » : » non necesse ultra fuit, ut
hic populus prioris creationis finem observaret,
sed ut secundæ creationis initium quæreret. Quod
autem illud initium est, nisi qua die Dominus re-
surrexit? exhinc enim exordium novæ creaturæ
fuit, de qua dicit Paulus : « Si qua ergo in Christo
nova creatura ». » Priorem igitur creationem cum
fecisset Deus, requievit : quare homines generatio-
nis illius Sabbatum observant die septima. Secun-
da autem creatio finem non habet, et ideo non
requievit, sed usque ad præsens tempus operatur.
Quapropter neque Sabbati diem celebramus, ut in
prima creatione ; sed speramus futura Sabbata
sabbatorum, in quibus finem non accipit nova
creatura, sed manifestatur, et perpetuo festum
celebrat. Ideo enim Sabbatum priori populo in-
junctum est, ut cognosceret finem et initium crea-
tionis. Novæ autem creaturæ non præcepit ut ser-
varet Sabbatum, ut initium quidem hujusce in Do-
minica die agnosceret, nossetque ipsius gratiam
finem non habituram.

2. Idcirco autem initium, id est, Dominicam
diem indicavit, ut præteritæ generationis finem cog-
nosceres. Apostolus ergo de priore scribens ait :
« At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Fi-
lium suum » ; et rursus : « In consummatione
 sæculorum ». » Prima igitur impleta est et con-
summata, non alio quam eo tempore, de quo locuti

⁹⁰ Exod. xxxi, 16, 17. ⁹¹ Psal. ci, 19. ⁹² II Cor. v, 17. ⁹³ Galat. iv, 4. ⁹⁴ Matth. xiii, 40.

(90) Te post οὐρανόν, legitur in editis, deest in Seg. Mox Reg. et Seg., τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ. In editis, ἡμέρα deest.

(91) Ita Regius et Seguer.; Basil. εἶπα Παῦλος. Editi, εἶπῃ ὁ Παῦλος.

(92) Sic Regius codex et Seguer. Editi vero et cæteri, τῆς γενέσεως, male.

(93) Felc. secundus, Κυριακῇ ἡμέρᾳ. Paulo post, Regius et Seguer., τὴν ταύτης χάριν. Editi, τὴν ταύτην χάριν. Mox Regius, Seguerian. et Goblerian., τούτεστι τὴν Κυριακὴν. Editi, τούτεστι τὴν ἡμέραν. Paulo post Regius, Ὁ οὖν Ἀπόστολος. Mox Regius, Seguerian., Goblerian. φησὶν. Editi, εἶπῃ.

sunt prophetae : « In novissimis diebus effundam de spiritu meo ⁹². » Primis vero diebus finem habentibus, alii adveniunt, ut ait Jeremias : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus ⁹³. » Desinente autem prima, consequenter alterius initium occurrit : quocirca post Sabbatum Dominus resurrexit. Non enim otii praecipue causa, hominibus Sabbatum Deus dedit, qui ait : « Vix pigrorum spinis constrictae ⁹⁴. » et qui in libro Numerorum jubet : « Die autem Sabbatorum, offeretis duos agnos anniculos immaculatos, et duas decimas similae oleo conspersae in sacrificium et libamen ; et holocaustum Sabbatorum in Sabbatis, in holocaustum sempiternum ⁹⁵. » et rursus aliquanto superius : « Et imponetis super hostiam, thus purum et salem, et erunt in panes in recordationem, proposita Domino. Die Sabbatorum apponentur ⁹⁶ coram Domino in perpetuum in conspectu filiorum Israel, foedus sempiternum ⁹⁷. » Si enim cura illi esset de otiositate, non praecepisset Levitis proponere, offerre, mactare. Nam si otium sanctificat, negotium certe contaminat : atqui Levitae operando non contaminabantur : non ergo otium emundaverit. Alioqui cur soli Levitae sanctificatione privantur, dum offerunt, mactant et proponunt in Sabbato? Tantum autem abest ut delinquant, ut etiam Deum, iis qui offerunt, propitium reddant.

3. Nequaquam igitur Sabbatum otium designat, sed tum cognitionem Conditoris, tum cessationem a figura hujus creationis : ut apud Ezechielem testatur Deus : « Sabbata mea dedi eis, ut essent signum inter me et eos, et scirent quia ego Dominus sanctificans eos ⁹⁸. » Cognitionis ergo et non otii causa datum est Sabbatum : ita ut sit cognitio magis necessaria quam otium. Ideoque Dominus aiebat illis qui discipulos culpabant, quod spicas velarent : « Si sciretis quid est, Misericordiam volo et non sacrificium ⁹⁹. » Otiosos enim illos in Sabbato culpabat : quia quod proprium est Sabbati, hoc est, veritatis cognitionem, non haberent. Idcirco qui legem Sabbati susceperant circa Hiericho tuba canere jubentur septem diebus, in quibus septem Sabbatum incidit. Si igitur otii gratia datum Sabbatum

A προφηται ελεγον · « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου. » Τέλος δὲ ἔχουσιν τῶν πρώτων ἡμερῶν, ἀλλὰ γίνονται, ὡς ὁ Ἱερεμίας φησὶν (94) · « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος. » Τέλος δὲ ἔχουσιν τῆς πρώτης, ἀκολουθῶς ἐτέρας ἀρχὴ γέγονε · διὰ τοῦτο μετὰ τὸ Σάββατον ἀνέστη ὁ Κύριος · οὐ γὰρ προηγουμένως εἵνεκεν (95) τοῦ ἀργεῖν τοὺς ἀνθρώπους ἐδίδου τὸ Σάββατον ὁ Θεὸς ὁ λέγων · « Ὅσοι ἀεργῶν ἐστρωμέναι ἀκάνθαις, » καὶ ὁ προστάττων ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς · « Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων προσάξετε δύο ἄμνους ἐνιαυσίους ἀμώμους, καὶ δύο δέκατα σιμιθᾶλεως ἀναπεποιημένης ἐν ἐλαίῳ εἰς θυσίαν καὶ σπονδὴν, καὶ ὀλοκαύτωμα Σαββάτων ἐν τοῖς Σαββάτοις ἐπὶ τῆς ὀλοκαυτώσεως τῆς διὰ παντός. » Καὶ πάλιν πρὸ ὀλίγων λέγει (96) ἐν τοῖς ἀνωτέρω · « Καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ τὸ θύμα λίβανον καθαρὸν καὶ ἄλγας, καὶ ἔσονται εἰς ἄρτους εἰς ἀνάμνησιν, προκειμένα τῷ Κυρίῳ. Τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων προτεθήσεται (97) ἐναντί Κυρίου διαπαντός ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διαθήκη αἰκόνιον. » Εἰ γὰρ ἐμελλεν αὐτῷ περὶ ἀργίας, οὐκ ἂν προτεθῆναι, καὶ προσάγειν, καὶ σφάζειν, ἐκάλυε τοὺς Λευῖτας. Εἰ γὰρ ἡ ἀργία αἰσθάνεται, δηλονότι ἡ ἐργασία μολύνει· ἀλλ' οἱ Λευῖται ἐργαζόμενοι οὐ μολύνονται (98)· οὐκ ἄρα ἡ ἀργία καθαρίζει. Ἡ δὲ τί μόνον οἱ Λευῖται τοῦ ἁγιασμοῦ στερίσκονται, προσάγοντες, καὶ σφάζοντες, καὶ προτιθέντες (99) ἐν τῷ Σαββάτῳ; Τοσούτῳ γὰρ ἀπέχονται τοῦ πλημμελεῖν, ὅσῳ καὶ ἰλάσκονται, ὑπὲρ τῶν προσφερόντων.

C 3. Οὐκοῦν οὐκ ἀργίαν σημαίνει τὸ Σάββατον, ἀλλὰ γνῶσιν μὲν τοῦ Ποιητοῦ, παῦλαν δὲ τοῦ σχήματος τῆς κτίσεως ταύτης, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἱεζεκιήλ διαμαρτύρεται λέγων ὁ Θεός (1) · « Καὶ τὰ Σάββατά μου ἔδωκα αὐτοῖς· τοῦ εἶναι εἰς σημεῖον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον αὐτῶν τοῦ γνῶναι αὐτούς, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ἁγιάζων αὐτούς. » Γνωσέως ἄρα καὶ οὐκ ἀργίας ἐνεκεν (2) ἐδόθη τὸ Σάββατον· ὡς εἶναι μέλλον τὴν γνῶσιν ἀναγκαιοτέραν τῆς ἀργίας. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγε τοῖς αἰτιωμένοις τοὺς μαθητάς ἐπὶ τῷ τῆλεν στάχυας · « Εἰ ἐγνώκατε τί ἐστίν, ἔλεον θεῶ καὶ οὐ θυσίαν. » Ἀργούντας γὰρ αὐτούς ἐν τῷ Σαββάτῳ ἦναιτο, ὅτι τὸ ἴδιον τοῦ Σαββάτου οὐκ ἔχετε (3), ὅπερ ἐστὶν ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν γνῶσις. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τὴν Ἱερικὴν κελεύονται σαλπίζειν οἱ τὸν νόμον τοῦ Σαββάτου λαβόντες ἐπὶ τὰς ἡμέρας (4), ἐν αἷς

⁹² Joel II, 28. ⁹³ Jer. IX, 25. ⁹⁴ Prov. XV, 19. ⁹⁵ Num. XXVIII, 9, 10. ⁹⁶ Levit. XXIV, 7, 8, sec. LXX. ⁹⁷ Ezech. XX, 12. ⁹⁸ Matth. XII, 7.

(94) Ita Regius et Seg. Editi, ἐφ. Mox δὲ, post τέλος, deest in editis, sed legitur in Regio et Seguer.

(95) Reg., ἐνεκεν, Seguer. cum editis, εἵνεκεν. Infra in Gobler. et Felc. I, ὁ προστάτων deest. Paulo post Regius., Basil. et Seguer., προσάξετε δύο ἄμνους. Editi et alii manuscripti, προσάξετε δύο ἄμνους. Ibidem. Basiliens. δύο δέκατας ἐνιαυσιαλούς.

(96) Haec, πρὸ ὀλίγων λέγει, desunt in Goblerian. et Felc. I. Mox, Reg. et Seg., ἐπὶ τὸ θέλημα λίβανον.

(97) Edit. Paris. sola, προτεθήσεται. Paulo post tres mss., ἐμελλεν, male. Ibidem Regius et Seguer., αὐτῷ περὶ ἀργίας. Ed. perperam, αὐτοῦ περὶ ἀργίας.

(98) Ita Regius, Basiliens. Seguer. Editi vero, οὐκ ἀμολύνονται.

(99) Editi, προτιθέντες. Regius, προτιθύντες. Seg. et Gobl., προστιθέντες. Basil., προστιθύντες. Mox Basil., τοσούτων. Regius et Seguer., τοσούτῳ. Editi male, τοσαύτῳ.

(1) Ita Regius, Basiliens. et Seguer. Editi vero, ἐν τῷ Ἱεζεκιήλ ἐφ. τὰ Σάββατα. Mox Regius et Seguer. bis, ἀναμέσων, una voce. Paulo post iidem et Basil. διότι ἐγὼ Κύριος.

(2) Ἐνεκεν deest in Gobler. et Felc. I.

(3) Ita omnes mss. cum edit. Commel. Edit. autem Paris., οὐκ εἴχον.

(4) Ita Regius et Seguer. Editi vero, ἐν ἐπὶ τὰς ἡμέρας. Mox iidem cum Basil., ἐν αἷς ἐπὶ. In editis, ἐπὶ deest. Infra, Regius, Seg. Basil. Gobl., διὰ τί

ἐπεὶ καὶ τὸ Σάββατον ἐμπίπτει. Εἰ τοίνυν ἕνεκα τοῦ ἀργεῖν ἐδόθη τὸ Σάββατον, διὰ τί ἐργάζεσθαι προστάττονται σαλπίζοντες; Ἄλλ' ἡρίστατο, ὅτι σαλπίζοντες ἐσαββάτιζον, οὐκ ἀργοῦντες, ἀλλὰ γινώσκοντες τὴν βοηθοῦντα αὐτοῖς Κύριον· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ περιτεμνομένου ὁκταήμερον· ἀνάγκη γὰρ (5) ἔχει καὶ τῷ Σαββάτῳ περιτέμνειν, καὶ ὁμοῦ σαββάτιζει, ἐργαζόμενος μὲν, γινώσκων δὲ τὸν Θεόν. Ἀμέλει καὶ τὰς μὴ ἡμέρας τῶν Σαββάτων, ὁμοῦ διὰ τὴν ἀφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὴν τῆς θεογνωσίας χάριν, Σάββατα ὀνομάζειν εἰδὼν ὁ νόμος, μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος τοῦ νόμου (6), ὅς ἐν τῷ Λευϊτικῷ· καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· «Καὶ τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ ἐβδόμου τούτου ἡμέρα ἐξίλασμοῦ κλητὴ (7) ἅγια ἔσται ὑμῖν· καὶ ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν καὶ προσάξετε ὁλοκαυτώματα τῷ Κυρίῳ. Πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ· καὶ μετ' ὀλίγα· «Καὶ ἔσται πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ποιήσει ἔργον ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἀπολείται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς. Πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε, νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν. Σάββατα σαββάτων ἔσται ὑμῖν, καὶ ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἀπὸ ἐνάτης τοῦ μηνὸς, ἀπὸ ἐσπέρας ἕως ἐσπέρας, καὶ σαββατιεῖτε τὰ Σάββατα ὑμῶν.»

4. Οὐκοῦν οὐχ ἡ ἐβδόμη ἐστὶ τὸ Σάββατον, ἀλλ' ἡ ἀφεσις τῶν ἁμαρτιῶν, ὅτε τις (7) ἀπ' αὐτῶν καταπαύει. Οὐδὲ ἡ ἀργία ἐστὶ τὸ Σάββατον, ἀλλ' ἡ ἐξομολόγησις καὶ τὸ ταπεινῶν τὴν ψυχὴν. Οὐ γὰρ ὠρισμένως, τῷ Σαββάτῳ, εἰρηκεν, ἀλλ' ἀπλῶς τῇ δεκάτῃ, ἣν συμβαίνει ἀπαντᾶν μὴ ἐν Σαββάτῳ. Καὶ ὁμοῦ τὴν ἀπαντῶσαν ἡμέραν διὰ τὸν ἐξίλασμον Σάββατον οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ Σάββατα σαββάτων ὀνομάζει. Εἰ δὲ ταύτην Σάββατον ὀνομάζει, ἐν δὲ Σαββάτῳ ἐργάζεσθαι κελεύει· οὐκ ἄρα ἀργίας προηγουμένως ἐστὶ νόμος (8) τὸ Σάββατον, ἀλλὰ γνώσεως καὶ ἐξίλασμοῦ, καὶ ἀργίας ἀπὸ κακίας πάσης. Οὐ διὰ τὴν ἀργίαν οὖν τὸ Σάββατον δίδωκεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ γινώσκειν αὐτοὺς τὴν κατάκαινον τῆς κρίσεως. Ἐντεῖλοιο γὰρ ὁ Θεὸς λέγων· «Ἵνα γινώσχητε, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ κατέπαυσε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν (9) ἀπὸ τῶν ἔργων, ὧν ἤρξατο ποιῆσαι.» Ἡθελε δὲ αὐτοὺς γινώσκοντας τὸ τέλος ταύτης ἀρχῆς ζητεῖν ἐτέρας. Τέλος μὲν οὖν τῆς προτέρας κρίσεως ἦν τὸ Σάββατον, ἀρχὴ δὲ τῆς δευτέρας, ἡ Κυριακὴ (10), ἐν ἣ τὴν παλαιὰν ἀνεκένωσαν καὶ ἀνεκαίνισαν. Ὡς περ οὖν ἐντεῖλοιο φυλάττειν πρότερον τοῦ Σαββάτου τὴν ἡμέραν, μνήμην οὖσαν τοῦ τέλους τῶν προτέρων,

A est : cur tuba canendi opus illis præcipitur? Sed norat eos tuba canendo sabbatizare, non otiaando, sed Deum opitulatorem suum agnoscendo. Quod iidem de illo qui octavo die circumciditur dicendum : necesse quippe est etiam Sabbato circumcidere, et tamen qui hoc facit sabbatizat, licet opereatur, quia etiam Deum cognoscit. Sane illi quoque dies qui Sabbata non sunt, tamen ob remissionem peccatorum, cognitionemque Dei Sabbata appellare lex ipsa solet, imo potius Dominus legis, qui in Levitico ait : «Decimo die mensis hujus septimi, dies expiationis erit celeberrimus, sanctus erit vobis : et humiliabitur animas vestras, et offeretis holocausta Domino. Omne opus non facietis in hac ipsa die » . Et post pauca : « Et erit omnis anima quæ fecerit opus in hac ipsa die, peribit anima illa de populo suo. Nihil ergo operis facietis : legitimum sempiternum in generationibus vestris. Sabbata sabbatorum erunt vobis, et humiliabitur animas vestras a nona mensis, a vespere ad vespere, et sabbatizabitis Sabbata vestra » .

4. Itaque non septima dies Sabbatum est, sed remissio peccatorum, cum quis ea perpetrare cessaverit. Neque otium est Sabbatum, sed confessio et humiliatio animi. Non enim definite dixit, Sabbato; sed simpliciter, decima die, quæ occurrit etiam sæpe extra Sabbatum. Et tamen illam ipsam diem, ob propitiationem, non simpliciter Sabbatum, sed Sabbata sabbatorum appellat. Quod si hanc Sabbatum appellat, et in Sabbato operari jubet; non ergo otii præcipue lex est Sabbati, sed cognitionis, propitiationis et cessationis ab omni malitia. Non otii igitur causa Sabbatum dedit; sed ut nosset cessationem a creatione. Præcepit enim Dominus dicens : « Ut sciatis, quod in hac die 44 requievit Dominus Deus vester ab operibus quæ cœperat facere ». Volebat autem eos hujusce finis gnaros, alterius initium querere. Finis igitur prioris creationis erat Sabbatum : secundæ autem initium, Dominica, in qua veterem renovavit. Sicut igitur priori ævo Sabbati diem servari jussit, in monumentum finis priorum; sic Dominicam veneramus in memoriam initii secundæ reparationis. Non enim aliam creavit, sed veterem renovavit, et quam facere cœperat ab-

⁹⁹ Levit. xxiii, 27-28. ¹ ibid. 30-32. ² Exod. xxvi, 17.

ἐργάζ. Editi male, διότι ἐργάζ. Ibidem, Gobl. et Felc. 1, προστάττοντες σαλπίζοντες. Ibidem, Regius et Seguer. ὅτι καὶ σαλπ.

(5) Sic Regius et Seg. In editis et cæteris, Ἀνάγκη γάρ.

(6) Hæc, μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος τοῦ νόμου, desunt in Gobl. et Felc. 1. Ibidem Regius et Seguer., quos sequimur, ὡς ἐν τῷ Λευϊτικῷ καὶ ἐλάλησε. Editi vero, ὡς ἐν τῷ Λευϊτικῷ ἔφη· καὶ ἐλάλησε. Gobl. et Felckm. primus, ὡς ἐν τῷ Λευϊτικῷ ἔφη (Felc. 1, φησί) τῇ δεκάτῃ, omissis intermediis.

(7) Ita Regius et Seg. cum Græco Scripturæ textu.

PATROL. GR. XXVIII.

Editi, ἡμέρᾳ ἐξίλασμοῦ κλητῇ. Infra, Regius et Seguer. Gobl. et Felc. 1, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Ibid. Gobl. et Felc. 1, hæc omittunt, καὶ μετ' ὀλίγα. Paulo post, Regius et Seguer. ποιήσει, et sic O'. Editi, ποιήσῃ.

(7) Felckmanni primus, ὅτι τις. Infra, τό ante ταπεινῶν legitur in solis Reg. et Seguer.

(8) Νόμος deest in Gobl. et Felc. 1.

(9) Regius et Seguer. ἡμῶν. Editi, ὑμῶν.

(10) In Gobleria. et Felc. 1, deest ἡ Κυριακή, et Infra in iisdem, τὴν Κυριακὴν.

solvit. Quamobrem sexta die opera perfecta sunt : A septima vero requievit ab omnibus : in Evangelio autem Verbum quod advenit inquit : « Veni, ut perficiam opus ». Qui enim ab omnibus requiescit, significat quædam consummatione indigere, quæ ipse veniens absolvit : ait enim in Joannis Evangelio : « Opera quæ dedit mihi Pater, ut perficiam ea ; ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me ».

« Τὰ ἔργα ἃ δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ, ἵνα τελειώσω αὐτά· αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. »

5. Imperfectum enim esset opus, si Adamo peccante mortuus fuisset homo : perfectum autem factum est, ubi ipse vivificatus est. Quocirca creationem sex diebus factam cum renovasset, diem renovationi assignat : quam in psalmo Spiritus prænuntiat his verbis : « Hæc dies quam fecit Dominus ». Solis enim instar Deus exoritur, singulorumque illustrat animas : idcirco in salutari passione sol non apparuit, significans cum finem prioris creationis, tum alterius initium, quæ ex Salvatore oriebatur : quam ubi vidit propheta, dixit : « Ecce vir : Oriens nomen ejus ». Et iterum : « Vobis timentibus eum orietur sol justitiæ ». Non enim omnium est hæc dies, sed eorum qui mortui sunt peccato, et vivunt Domino. Ideo enim octavo die circumcidi lex jussit : et mandatum erat nunquam violandum, quo significabatur, post septimam diem omnium fore regenerationem. Nihil enim aliud circumcisio indicabat, quam nostram nos exuere civitatem : eum enim qui sexto die mortuus est exuimus, et renovamur Dominica : qua die antiquus ille exitus, per resurrectionem regeneratus est. Hoc enim Paulus quoque in Epistola ad Colossenses ait : « In quo et circumcisi estis circumcissione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, in circumcissione Christi : consepulti ei in baptismo, in infernum, in quo et resurrexistis ». Nam expoliationis per baptismum figura erat circumcisio, quam in illis membris fieri præcepit, quibus corpus generatur : ut qui circumcidebantur adverterent, illud esse exuendæ vetustatis signum. Abraham enim cum credidisset, accepit circumcissionem, quæ signum erat regenerationis per baptismum. Quapropter veniente significato, signum cessavit : nam circumcisio quidem signum erat ; lavacrum vero regenerationis, res est significata. Exuto

οὕτως τὴν Κυριακὴν τιμῶμεν, μνήμην οὖσαν ἀρχῆς δευτέρας ἀνακτίσεως. Οὐ γὰρ ἄλλην ἐπέκτισεν, ἀλλὰ τὴν παλαιὰν ἀνεκαίνισε, καὶ τὴν ἡρξάτο ποιεῖν ἐτελείωσεν. Διὰ τοῦτο ἐν μὲν τῇ ἑκτῇ τὰ γενόμενα συνετελέσθη, καὶ τῇ ἑβδόμῃ (11) κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων· ἐν δὲ τῇ Εὐαγγελίῳ ἐλθὼν ὁ Λόγος φησὶν· « Ἦλθον τελειῶσαι τὸ ἔργον. » Ὁ γὰρ ἀπὸ πάντων καταπαύων, σημαίνει τινὰ δεῖσθαι τέλους, ἅπερ ἐλθὼν ἐπετελείωσε. Φησὶ γὰρ (12) ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· αὐτά· αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ

5. Ἀτελὲς μὲν γὰρ ἦν τὸ ἔργον, εἰ, ἀμαρτήσαντος τοῦ Ἀδάμ, ἀπέθνησκέν ὁ ἄνθρωπος· τέλειον δὲ γέγονε, ζωοποιηθέντος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, τὴν ἐν ἑξ ἡμέραις κτίσιν ἀνεκαίνισας, ἡμέραν τίθησι τῇ ἀνεκαίνισει, ἣν διὰ τοῦ ψαλμοῦ προαναφανεῖ λέγον τὸ Πνεῦμα· « Αὕτη ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Ἀνθ' ἡλίου γὰρ Θεὸς ἀνατέλλει, καταυγάζων τῇ ἐκάστου ψυχῇ· διὰ τοῦτο καὶ ἐν αὐτῷ (13) τῷ σωτηρίῳ πάθει οὐκ ἔφανεν ἡλῖος, σημαίνων τέλος μὲν τῆς προτέρας κτίσεως, ἀρχὴν δὲ ἐτέρας, τὴν ἐκ τοῦ Σωτῆρος ἀνατέλλουσιν· ἦν ἑωρακὸς ὁ προφήτης φησὶν (14)· « Ἰδοὺ ἄνθρωπ, Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτοῦ. » καὶ πάλιν· « Ὑμῖν δὲ τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν ἀνατελεῖ ἡλῖος δικαιοσύνης. » Οὐ γὰρ πάντων ἡμέρα αὕτη, ἀλλὰ τῶν ἀποθανόντων τῇ ἀμαρτίᾳ, ζώντων δὲ τῷ Κυρίῳ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῇ ὁγδόῃ ἡμέρᾳ περιτεμεσθαι ἐκέλευεν ὁ νόμος· καὶ ἀπαράβατος ἦν ἡ ἐντολὴ, σημαίνουσα τὴν μετὰ τὴν ἑβδόμην ἀναγέννησιν πάντων. Ἡ γὰρ περιτομὴ οὐδὲν ἄλλο ἐδῆλου ἢ τὴν τῆς γενέσεως ἀπέκδοσιν· τὸν γὰρ τῇ ἑκτῇ ἀποθανόντα ἀπεκδυσκόμεθα (15), καὶ ἀνεκαينوῦμεθα τῇ Κυριακῇ, ὅτε ὁ παλαιὸς, ἀπεκδυθεὶς, ἀναγεννήθῃ τῇ ἀναστάσει. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλος φησιν (16) ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς· « Ἐν ᾧ καὶ περιτεμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδόσει τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι εἰς τὸν ὄθον, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε. » Τῆς γὰρ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπεκδόσεως τύπος ἦν ἡ περιτομή· ἦν (17) ἐν ἐκείνοις τοῖς μέλεσιν ἐνετείλατο γίνεσθαι, δι' ὧν καὶ γεννᾶται τὸ σῶμα, ἐν εἰδοῖν οἱ περιτεμνόμενοι, ὅτι ἀπεκδόσεως πολυαίτητός ἐστι σημεῖον. Πιστεύσας γὰρ Ἀβραὰμ ἔλαβε τὴν περιτομήν, σημεῖον οὖσαν τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννήσεως. Διὰ τοῦτο ἐλθόντος τοῦ σημανομένου, πέπαυται τὸ σημεῖον. Ἡ μὲν γὰρ περιτομὴ σημεῖον ἦν, τὸ δὲ (18) γε λουτρὸν τῆς

* Joan. iv, 34. * Joan, v, 36. * Psal. cxvii, 24. * Zachar. vi, 12. * Malach. iv, 2. * Coloss. ii, 11, 12.

(11) Regius et Seguer. καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. Editi, καὶ τῇ ἑβδόμῃ. Mox, Gobler. et Felc. i, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν ὁ Χριστός· Ἦλθον.

(12) Sic Regius, Seguer. et Gobl. Editi vero, Ἐφ' ἡμέρᾳ. Ibid. illud, ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην, deest in Gobl. et Felc. i. Ibid. hæc, τὰ ἔργα, desunt in editis, sed leguntur in Regio et Seguer. in quibus solis mox αὐτὰ repetitur. In iisdem, ἐγὼ deest. Mox, γὰρ post μὲν deest in Gobler. et Felc. i.

(13) Αὐτῷ deest in Gobler. et Felc. i, ut et μέν sequens.

(14) Ita Regius et Seguer. Editi et cæteri, ἔφη.

Mox, Regius, Seguerian. et Gobler., ὄνομα αὐτοῦ. Editi., ὄνομα αὐτοῦ. Mox Felckm. i, πάντων ἡμερῶν.

(15) Ita Reg. et Seguerian. Editi vero male, ἀπεκδυσκόμεθα.

(16) Sic Regius et Seguerian. Editi vero, ἔφη.

(17) Ἐν, et infra, ὧν, desunt in Felc. primo. Mox, Regius et Seguer. εἰδέν. Editi vero, et cæteri, εἰδοῖεν.

(18) Γε deest in editis, sed legitur in Regio et Seguer.

παλιγγενεσίας τὸ σημαινόμενον. Ὅλου γὰρ τοῦ παλαιοῦ ἀπεκδιδυσκομένου, περιττῇ ἢ διὰ τοῦ μέρους σημασία. Καὶ ὥσπερ ἡ Κυριακὴ ἀρχὴ τῆς κτίσεως ἐστὶ, καὶ παύει τὸ Σάββατον· οὕτως ἡ αὐτὴ ἀναγεννήσασα τὸν ἄνθρωπον ἔπαυσε τὴν περιτομήν. Ἀμφοτέρω γὰρ ἐν τῇ ὁγδόῃ κατὼρθωται, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως, καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ ὁγδόη τὸ Σάββατον ἔλυσε, καὶ οὐ τὸ Σάββατον τὴν ὁγδόην. Ἐν μὲν γὰρ Σάββατῳ περιετέμετο ὁ ἄνθρωπος· ἐν δὲ τῷ Σάββατῳ οὐκ ἤργει ἡ (19) περιτομή. Ἡ γὰρ ὁγδόη, ἀρχὴ οὕσα τῆς ἀνακτίσεως, κατέπαυσε τὴν πρώτην.

6. Ἐγούμαι δὲ καὶ διὰ τοῦτο τὴν περιτομήν δεδούσθαι. Τοῦ γὰρ Ἀδὰμ ἀκούσαντος· « Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » ἐθνήσκει, καὶ διεφθείρετο τὸ σῶμα· ὅθεν μέρος τι τοῦ σώματος, καὶ τοῦτο (20) τὸ αἶτιον τῆς τοῦ σώματος γενέσεως προσετέχθησαν ἐκτινύειν, προδιδασκόμενοι τὴν τοῦ ὅλου ἀπέκδυσιν, ἵν' ὥσπερ ἀποδιδόντες τὸ κατακρίθην, διασωθῇαι δυνηθῶσι. Καὶ ὥσπερ αἱ θυσίαι σκιάς ἦσαν τῶν μελλόντων, οὕτως καὶ ἡ ἐκ μέρους περιτομὴ τοῦ ὅλου ἦν σκιά. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ (21) φανερώς δ λόγος σημαίνει· τοῦ γὰρ Ἰησοῦ κατὰ πρόσταξιν τοῦ Θεοῦ περιτέμενοντος τὸν λαὸν ἐν Γαλιλαίᾳ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ· « Ἐν τῇ σήμερον (22) ἡμέρᾳ ἀφείλον τὸν ὀνειδισμὸν Αἰγύπτου ἀφ' ὧμων. Καὶ ἐκάλεσα, φησὶν, ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνον Γαλιλαία. » Εἰ γὰρ ἡ περιτομὴ ἀφαίρεσις ἐστὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ γενέσεως, ὁλονότι ἡ ἀκροθυσία, Αἰγυπτιακῆς σχέσεως καὶ γενέσεως γινώρισμά ἐστι. Τοῦτο δὲ ἀφείλεν ὁ Θεός, ἵνα μηκέτι ὡς ἐν Αἰγύπτῳ γεννηθέντες ὦσιν, ἀλλὰ τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἣν εἰσῆξεν αὐτοὺς ὁ Κύριος, τέκνα λογίζωνται. Τούτων δὲ οὕτως ὄντων, φαίνεται καθόλου ἡ περιτομὴ δοδεῖσθαι (23), ἵν' ἀφαιρεθῇ ὁ ὀνειδισμὸς τῆς γῆνης γενέσεως ἀπὸ τῶν Ἀβραμαίων, καὶ μηκέτι ὑπεύθουνοι ὦμεν τῷ· « Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ἀφῆρέθη γὰρ ὁ ὀνειδισμὸς τοῦ παρωπώματος. Τοῦτο δὲ ἐγένετο τότε εἰς τύπον τοῦ διὰ Χριστοῦ βαπτίσματος. Τότε γὰρ ἐκ μέρους ἐγένετο (24), ὡς ἐν σκιά, νῦν δὲ, ὥσπερ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὅλην τὴν γῆν γενέσιν ἀπεκδιδυσκόμεθα, διὰ τοῦ λουτροῦ ἀναγεννώμενοι, ἵνα μηκέτι κατὰ τὴν πρώτην γενέσιν ἀποθνήσκωμεν, ἀλλὰ κατὰ τὴν περιτομήν τῆς ἀπεκδύσεως τοῦ σώματος, ἣν διὰ τοῦ λουτροῦ ἀπεκδιδυσκόμεθα, ζήσωμεν. Ὅσπερ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Ἰησοῦ· « Ἀφείλον τὸν ὀνειδισμὸν Αἰγύπτου ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἀφ' ὧμων· » οὕτως πολλῶν πλέον λεχθεὶς ἀν' ἐκάστῳ τῶν νῦν (24') βαπτισμένων· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἀφείλον τὸν ὀνειδισμὸν τῆς γῆνης γενέσεως, καὶ τὸν ὀνειδισμὸν τῆς τοῦ θανάτου φθορᾶς ἀπὸ σοῦ, ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ.

• Gen. iii, 19. • Jos. v, 9. • Rom. vi, 4-7.

(19) Basil. ἤρχει. Mox, Reg. Gobler. et Felc. i, κατέπαυσε. Editi vero et caeteri, κατέπαυσε. Mox, Reg. Seguer. et Gobler., δεδούσθαι. Editi vero, δίδουσθαι.

(20) Regius, τοῦτο.

(21) Gobler. et Felc. i, καὶ ἐν τῷ Ναυῆ.

(22) Gobler. εἶπεν Κύριος αὐτῷ. Ἐν τῇ σήμερον. In-fra, Reg. Seguer. Gobler. et Felc. i, post ἐκάλεσε,

A enim toto vetere homine, superflua est illa quæ ex parte est significatio. Et sicut Dominica initium est creationis, et Sabbati finem facit : sic ea ipsa regenerato homine finem delit circumcisiōni. Utrumque enim octavo die perfectum fuit, et initium creationis et hominis regeneratio. Ideo octava dies Sabbatum dissolvit, non Sabbatum octavam diem. In Sabbato enim circumcidebatur homo, nec Sabbato cessabat circumcisio : nam octava quæ erat initium reparationis, priori finem attulit.

6. Arbitror autem hac de causa circumcisiōnem datam fuisse. Cum audisset Adam : « Terra es, et in terram reverteris », mortuus est, corpusque corruptum 45 est : unde partem quamdam corporis, eam nempe quæ causa illi est generationis, exsolvere jussi sunt : et jam antea didicerunt, totum corpus exuendum esse, ut, ac si quod damnatum fuerat tradidissent, salutem consequi possent. Et sicut sacrificia umbræ futurorum erant, sic circumcisio alicujus partis, totius circumcidiendi umbra erat. Hoc autem in Jesu Filio Nave clare commonstrat Scriptura : Jesu enim ex Dei jussu populum circumcidente in Galgalis, trans Jordanem, dixit Deus Jesu Filio Nave : « Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis. Et vocavi, inquit, nomen loci illius Galgala 46. » Si namque circumcisio generationem Ægyptiacam aufert : ergo præputium Ægyptiaci habitus ac generationis indicium est. Hoc autem abstulit Deus, ut non ultra quasi in Ægypto nati haberentur, sed promissionis, in quam illos induxit Dominus, filii existimarentur. Hæc cum ita se habeant, videtur prorsus circumcisio data fuisse, ut opprobrium terrenæ generationis ab Abrahamitis tolleretur, et non amplius obnoxii essemus huic maledicto : « Terra es, et in terram reverteris. » Ablatum est enim opprobrium delicti. Id autem tunc factum est in figuram baptismatis per Christum dati. Tunc enim ex parte res gerebatur quasi in umbra ; nunc autem, ut dixit Apostolus, totam terrenam generationem exuimus, per lavacrum regenerati, ut non amplius secundum priorem generationem moriamur, sed secundum circumcisiōnem, qua corpus exiuit, quam per lavacrum nos exuimus, vivamus 47. Ut autem dixit Dominus Jesu : « Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis ; » sic multo magis dici poterit unicuique eorum, qui nunc baptizantur : Hac die abstuli opprobrium terrenæ generationis, et opprobrium corruptionis mortis a te hoc ipso die.

habent φησὶ. Editi vero, εφη. Mox, Gobler. et Felc. i, Εἰ οὖν ἡ περιτ.

(23) Sic Reg. et Seguer. Edit. Comm. δοδεῖσθαι, male. Hinc Parisienses, δοθῆναι, suo Marte corrigere.

(24) Regius et Seguer. ἐγένετο. Mox, εἶπεν deest in Gobleriano et Felc. primo.

(24') Nūc deest in Gobleriano et Felc. i.

IN HOMILIAM DE SEMENTE ADMONITIO.

Homiliam de Semente subjungimus Homiliæ de Sabbato et Circumcisione, quod de re eadem ambæ pertractent, nempe de Sabbato, seu de ritu servandi Sabbati. Hæc posterior autem plures quam præcedens præfert dubitandi causas; non comparet enim in antiquis Athanasii operum collectionibus, nec nisi in codice Anglicano hactenus reperta fuit. Ad hæc nonnulla sunt hic loquendi genera, quæ minus peritum scriptorem arguant: haud semel enim legimus, χρῆσι pro χρύπτει, in præsentī, et similia. Suntque alia multa quæ minus Athanasii stylum referunt: implicatæ scilicet periodi frequentes, maxime sub finem, nam secus initio, cum contra Athanasii sermo cum lenitate quadam æquabili ubique profusit, et multum abhorreat ab obscuris loquendi generibus. Porro, licet allatis de causis admodum suspecta nobis sit hæc Homilia, non indiserta tamen, nec indigna quæ legatur. In ea quippe sat lepide arguitur vana Judæorum in servando Sabbato scrupulositas: multa quoque istic de oratione et eleemosyna, aliisque piis operibus seruntur, quæ lectori nec injucunda nec inutilia fore arbitramur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΠΟΡΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

HOMILIA DE SEMENTE.

1. In die Sabbati congregati sumus: non quod A
Judaismi morbo laboremus: nunquam enim falsa Sab-
bata vel attigerimus; sed ad Sabbatum accessi-
mus, Dominum Sabbati Jesum adoraturi. Olim certe
priscis hominibus in pretio Sabbatum fuit: at Do-
minus diem Sabbati transtulit in Dominicam: ne-
que nos auctoritate nostra Sabbatum vilipendimus;
sed 46 propheta est, qui illud rejicit ac dicit:
« Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea ».
Quandiu enim ea agebantur, quæ lege data digna
erant: aut quandiu non advenerat Magister, præda-
gogi leges vim obtinebant: at ubi Magister adve-
nit, desiit pædagogus: et exorto sole, candela ces-
savit. Opportuna igitur nobis lectio de Sabbato
consequenter habita est. Jamjam enim audivimus
quomodo Jesus ibat per sata, et quomodo aridam
manum sanaverit: atque operæ pretium videtur
mihi, pauca in lectionem Evangelii disserere. Sal-
vator noster per sata ibat, ipsumque discipuli se-
quebantur, et vellent espicas comedebant: tum
Judæi increpabant illos, dicentes: « Non licet hoc
facere in Sabbato ».
Ex qua lege, o Judæi? Ex
quo Moysis decreto? Ex cujus prophetæ sententia?
Ubi vetitum est ali esurientem? Ubinam scriptum
est, inanem ventrem non implendum esse? Sed
qui esum in Sabbato vitio vertunt, eadem ipsi

1. Ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου συνήχθημεν, οὐ νοσοῦν-
τες (25) Ἰουδαϊσμόν· οὐ γὰρ ἐπαπτόμεθα Σαββάτων
ψευδῶν· παραγεγόμενα δὲ ἐν Σαββάτῳ, τὸν Κύ-
ριον τοῦ Σαββάτου Ἰησοῦν προσκυνήσαντες. Πάλαι
μὲν γὰρ ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τὸ τίμιον Σάββατον·
μετέθηκε δὲ ὁ Κύριος τὴν τοῦ Σαββάτου ἡμέραν εἰς
Κυριακὴν· καὶ οὐχ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἀπ' αὐτῶν τοῦ
Σαββάτου καταφρονήσαντες, ἀλλ' ὁ προφήτης ἐστὶν
ὁ ἀποβαλὼν καὶ εἰπὼν· « Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ
τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Μέχρι μὲν γὰρ
ὅτε ἔβια ἐπράττετο τῶν πραγμάτων τῆς νομοθεσίας,
ἡ μέχρις ὅτε (26) μὴ ἦν παραγεγόμενος ὁ διδάσκα-
λος, ἐνήργει τὰ τοῦ παιδαγωγοῦ· ἐλθόντος δὲ τοῦ
Διδασκάλου, κατηργήθη ὁ παιδαγωγός, καὶ ἡλείου
ἀνατελειαντος, ὁ λύχνος ἐπαύσατο. Εὐχαιρὸς δὲ ἡμῖν
B γέγονε καὶ ἡ ἀνάγνωσις, κατὰ ἀκολουθίαν, περὶ
Σαββάτου. Ἐχοῦμεν γὰρ ἀρτίως, ὅπως ὁ Ἰησοῦς
ἐπορεύετο διὰ τῶν σπορίμων, καὶ ὅπως τὴν χεῖρα
τὴν ἐξῆν ἐθεράπευσε· καὶ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν
ὀλίγα εἰς τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ Εὐαγγελίου εἰπεῖν. Ὁ
Σωτὴρ ἡμῶν ἐπορεύετο διὰ τῶν σπορίμων, καὶ οἱ
μαθηταὶ αὐτοῦ ἠκολούθουν, καὶ στάχυνας τίλλοντες,
ἔσθιον· καὶ Ἰουδαῖοι ἐπιτίμων αὐτοῖς λέγοντες·
« Οὐκ ἔξεστι τοῦτο ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ. » Κατὰ
πολὺν νόμον, ὧ Ἰουδαῖοι; Κατὰ πόλιν Μω-
σείως νομοθεσίαν; Κατὰ πόλιν προφήτου φράσιν;

11 Isa. i, 13. 12 Matth. xii, 2.

(25) Anglicanus, νοσοῦντος.

(26) Edit. Paris. ὅτι· Edit. Commel. ὅτε, rectius.

Ποῦ κεκίωλται τρέφεσθαι τὸν πεινῶντα; Ποῦ ἄ ipso Sabbato in Dominum perpetrarunt (26'): ait enim Scriptura in Evangelio de die qua passus Deus est: «Erat autem dies illa magna Sabbati¹⁴». » Legislatorem ipsum Sabbato de medio tollunt, discipulosque in Sabbato alimenta sumere nolunt. Quare in jamjam lectis, quærit ab illis Salvator: Quidnam in Sabbato facere licet, benene an male? animam servare an perdere? alimenta sumere criminis datis, et cædes perpetratis? Semper enim Judæi culicem percolant, et camelum deglutiant: semper accurate decimant rutam et olus, et quæ sunt in lege graviora non observant. Et pertranseuntibus discipulis indignabantur, quod spicas manibus vellerent et comederent. Non ferro secabant, quod illi sane ut opus criminati fuissent: neque aliis utebantur instrumentis, ne culparent Judæi, non quod alimenta sumerent, sed quod operarentur. Nunc autem quid culpatis quod a Deo in salutem datum est? Si enim Deus vesci non prohibuit in Sabbato, quid illud tu vituperas, quod non vetuit Deus?

Ποῦ κεκίωλται τρέφεσθαι τὸν πεινῶντα; Ποῦ ἄ ipso Sabbato in Dominum perpetrarunt (26'): ait enim Scriptura in Evangelio de die qua passus Deus est: «Erat autem dies illa magna Sabbati¹⁴». » Legislatorem ipsum Sabbato de medio tollunt, discipulosque in Sabbato alimenta sumere nolunt. Quare in jamjam lectis, quærit ab illis Salvator: Quidnam in Sabbato facere licet, benene an male? animam servare an perdere? alimenta sumere criminis datis, et cædes perpetratis? Semper enim Judæi culicem percolant, et camelum deglutiant: semper accurate decimant rutam et olus, et quæ sunt in lege graviora non observant. Et pertranseuntibus discipulis indignabantur, quod spicas manibus vellerent et comederent. Non ferro secabant, quod illi sane ut opus criminati fuissent: neque aliis utebantur instrumentis, ne culparent Judæi, non quod alimenta sumerent, sed quod operarentur. Nunc autem quid culpatis quod a Deo in salutem datum est? Si enim Deus vesci non prohibuit in Sabbato, quid illud tu vituperas, quod non vetuit Deus?

2. Διεπορεύετο τοίνυν ὁ Σωτὴρ διὰ τῶν σπορίμων· ὁ κόκκος τοῦ σίτου, διὰ τῶν σπορίμων, ὁ νοητὸς κόκκος τοῦ σίτου, ὁ πεσὼν εἰς ἓνα τόπον, καὶ ἀναστατὸς πολύχους εἰς τὴν οἰκουμένην· αὐτὸς γὰρ περὶ ἑαυτοῦ εἶπεν, ὅτι· «Ἐν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου, πεσὼν εἰς τὴν γῆν, ἀποθάνη, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνη, πολλὴν καρπὸν φέρει.» Εἰπωμεν αὐτὸ καὶ ἄλλως· Διεπορεύετο τοίνυν ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν σπορίμων· αὐτὸς γὰρ ἐνίοτε μὲν κόκκος τοῦ σίτου καλεῖται διὰ τὸ θρηπτικὸν ἄλλοτε δὲ σπορεύς ἐστι, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· «Ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι.» Σπείρει μὲν οὖν ὁ Ἰησοῦς θαυσιλῶς· ἡ δὲ καρποφορία γίνεται πρὸς τὸ ὑποκείμενον· ὅπου μὲν γὰρ πετρῶδης ἡ γῆ, εὐμαρῶς (27) ξηραίνεται τὸ σπέρμα οὐκ ἀδυναμῶν τοῦ σπόρου, ἀλλὰ τῇ καχεξίᾳ τῆς γῆς· ὁ μὲν γὰρ σπόρος ἐνεργῆς· ἄγονος δὲ ἡ γῆ βάθος μὴ κεκτημένη. Οὐκ ἀντεχούσης δὲ τῆς γῆς πρὸς ὑγρασίαν (28), πλεῖστον αἱ ἥλια καὶ ἀκτίνες προσβάλλουσαι, ἀναξηραίνουσι τὸν σπόρον. Καὶ γίνεται τὸ αἴτιον οὐ παρὰ τὸ ἄγονον τοῦ σπόρου, ἀλλὰ τὸ σαθρὸν τῆς γῆς. Πάλιν ὁ σπόρος σπείρεται εἰς ἀκανθώδη γῆν· καὶ ὁ μὲν σπόρος ἐνεργῆς· πνίγεται δὲ ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν, καὶ ἡ ἐνδον ἀποκειμένη ἐνέργεια οὐ συγχωρεῖται καρποφορῆσαι διὰ τὴν ἐξωθεν ὀχλήσιν. Ἐὰν δὲ ἀπολαύσῃ τῆς ἀγαθῆς, ποιεῖ πάλιν οὐχ ὅμοιον τὸν καρπὸν, ἀλλ' ἐν τριάκοντα, καὶ ἐξήκοντα, καὶ ἑκατόν. Μονοειδὲς μὲν ὁ σπόρος, διάφορος δὲ ὁ καρπός· διάφοροι δὲ αἱ γνῶμαι τῶν διδασκομένων.

ὁ Θεὸς οὐ τὸ τρέφεσθαι ἀπηγόρευεν ἐν Σαββάτῳ, τὶ

2. Transibat itaque Salvator per sata: granum frumenti, per segetes: spirituale illud granum frumenti, quod cecidit in unum locum, secundusque resurrexit in orbem terrarum: de se quippe ipse dicit: «Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert¹⁵». » Rem alio tractemus modo. Transibat igitur Jesus per sata: ipse quippe aliquando granum frumenti, ob vim nutritivam: interdum seminator est, prout in Evangeliiis dicitur: «Ecce egressus est qui seminat ad seminandum¹⁶». » Spargit quidem Jesus largiter sementem, fructus autem copia fit pro ratione soli: nam ubi petrosa terra, facile exarescit semen; non quidem impotentia seminis, sed vitio terræ: cum semen vividum sit, terra autem sterilis, quia profunditatem non habet. Cum autem terra non retinet humorem, solares radii gravius illapsi exsiccant sementem. Quod quidem contingit non imbecillitate seminis, sed vitio soli. Rursum spargitur semen in spinosam terram: et semen quidem vividum est; sed a spinis suffocatur, nec permittitur vis illa interior fructificare, ob exteriorum illam molestiam. Quod si semen bonam nanciscatur terram, non parem reddit fructum, sed trigesimum, vel sexagesimum, vel centesimum. Ejusdem namque generis semen est, diversus autem fructus, diversæque eorum sententiæ qui erudiuntur.

3. Ἐξῆλθε τοίνυν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι· καὶ τὰ μὲν δι' ἑαυτοῦ παρὼν, τὰ δὲ διὰ τῶν μαθητῶν ἐνέργησε. Καὶ ἔχει ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γε-

3. Exiit igitur qui seminat seminare, et partim præsens per sese, partim per discipulos suos operatus est. Et habetur scriptum in Actibus apostolo-

¹⁴ Joan. xix, 31. ¹⁵ Joan. xii, 24, 25. ¹⁶ Matth. xiii, 3.

(26') Nullibi dicitur diem qua crucifixus Dominus est, fuisse Sabbatum, sed præcedentem diem.

(27) Anglic. prima manu, εὐμαρῶς.

(28) Πρὸς, ante ὑγρασίαν, additum est secunda manu in Angl.

rum, post lapidatum Stephanum, sic, inquam, habet Scriptura : « Illi itaque dispersi ¹⁷ » non imbecillitate **47** dissipati : nequaquam enim fide se juncti sunt, sed dispersi. Seminantis quippe vi frumentum effecti, ad panem cœlestem, per vivificam omnem doctrinam transeuntes, operationes suas ubique disseminarunt. Cogitationum itaque sator Jesus unigenitus Filius Dei, transibat per sata, qui non solum tantum est sator, sed etiam rerum sensu præditarum. Huic enim ab initio Pater dixit : « Producat terra herbam feni, seminans semen : eundem genus et similitudinem ¹⁸. » Pater dixit, Filius perfecit : ille jussit, hic jussa complevit : atque ita ex Patre per Filium, perfectum fuit opus, unaque mundi creatio per Patrem et Filium absoluta est. Qui ergo cogitationes seminat, et qui res sensu præditas nutu paterno effecit, hic ipse per sata transibat. Ingentia certe in seminibus miracula. Videamusque in temporibus sementis, quæ ad seminum pertinent : et de terræ germinibus hiberno tempore disseramus : non quo physice de ejusmodi re disputemus, sed quo mirabilium factorem admiremur. Homines certe id agentes quod suæ facultatis est, junctis ad aratrum bobus terram sulcant, emolliuntque ejus superficiem, ut ne pluvie præterfluant, sed profundius penetrantes copiosum fructum germinet : semina vero in mollem terram projecta, duplici commodo gaudeant, primo profunditatis et mollitiei ; secundo, latebrarum, ne ab avibus absumentur. Et homo quidem quod suæ facultatis est agit ; sed nequaquam ab homine est fructificatio. Hominis quippe est seminare ; Dei autem incrementum dare. Atque Dei imperio nubes ex profundo marium aquas hauriunt, salsedineque in dulcedinem versa, effundunt quidem in superficiem terræ : tum unius prorsus generis decidens pluvia, varia producit seminum genera : frumentum enim efficit, fabam, milium, zeam. Unumque est quod cecidit ; multa quæ germinant : atque illa uniformitas pluviarum in multiplicem fructificationem abit ; ut ostendatur, non dexteritate seminantis, sed Dei operatione fructum prodire. Ac principio quidem sementis herba quedam velut assurgit, et plerumque contingit frumentum una cum zizaniis seminari : neque licet per foliorum similitudinem internoscere, quid frumentum, quid zizania sit. Cum autem in culmum semen assurgit, exaltaturque, ex spica deprehenditur, fructusque indicat quid sit frumentum, quid zizania.

4. Intellexisti quod dictum est, jam mihi ad magis spiritualia progredere. Seminavit Jesus per apostolos verbum regni cœlorum per universam terram. Auris vero quæ prædicationem excepit, apud sese illam retinet : et eatenus certe germinationem foliorum edit, quod in Ecclesia se diligentem præbet. Convenimusque in eundem locum tam frumenti largitores, quam zizania ; tam fidelis quam

¹⁷ Act. viii, 4. ¹⁸ Gen. i, 10.

(29) Hæc : « Ἀλλ' ἔ μὲν ἀνθ.... ὑπὸ ἀνθρώπου, deerant in Anglicano, sed addita sunt manu recentiore.

A γραμμένον, ὅτι μετὰ τὸ λιθοβοληθῆναι τὸν Στέφανον οὕτως λέγει ἡ Γραφή : « Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες, » οὐ δι' ἀσθενείας σκορπισθέντες : οὐ γὰρ διηρέθησαν τῇ πίστει : ἀλλὰ διασπαρέντες. Τῇ γὰρ ἐνεργείᾳ τοῦ σπείραντος σιτοποιηθέντες εἰς ἄρτον ἐπουράνιον, κατὰ πᾶσαν διεληλυθότες ζωοφορίας διδασκαλίαν, κατασπείραντες ἐνεργήματα. Ὁ τοίνυν τὰ νοήματα σπείρων Ἰησοῦς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διήρχετο διὰ τῶν σπορίμων, οὐ μόνον δὲ τῶν σπόρων κατασπορεύς, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰσθητῶν. Πρὸς γὰρ τοῦτον ἔλεγεν ἐξ ἀρχῆς ὁ Πατήρ : « Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρουν σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Πατήρ ἔλεγεν, Υἱὸς ἐπτελείει : ὁ μὲν ἐπέταττεν, ὁ δὲ εἰς πέρας ἤγαγε τὰ προσταττόμενα : καὶ οὕτως ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν ἡν τελεσιουργήμα, μιᾶς κοσμοποιίας διὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τελεσιουργουμένης. Ὁ τοίνυν τὰ νοήματα κατασπείρων, καὶ τὰ αἰσθητὰ νεύματι Πατρὸς ἐργασάμενος, οὕτως διέβαινε διὰ τῶν σπορίμων. Πολλὴ δὲ τις ἐστὶν ἡ τῶν σπόρων θαυματουργία. Καὶ ἰδωμεν ἐν καιροῖς σπόρων τὰ περὶ σπόρων ἐν χειμερίοις ὥραις τὰ περὶ τῆς βλάστης τῆς γῆς διαλεγόμενοι, οὐχ ἵνα φυσιολογήσωμεν τὰ ὁρώμενα, ἀλλ' ἵνα προσκυνήσωμεν τὸν θαυματοποιόν. Ἀνθρώποι : μὲν γὰρ τὰ ἐφ' ἑαυτοῖς ἐργαζόμενοι, ζευξάντες βούς ἀροτήρας, ἀνατέμνουσι τὴν γῆν καὶ ἀπαλύνουσι τὸ πρόσωπον αὐτῆς, ἵνα ὕπο μὴ παραδράμωσι, ἀλλ' ἐμβαθύνωμενοι καρποὺς ὀρίαν ἀποδόσωσιν : οἱ δὲ σπόροι ἐν ἀπλότῃ τῆς γῆς ριζνται, διττῇ ἔκωσι τὴν ἀπόλαυσιν : μίαν μὲν τοῦ βάθους καὶ τῆς ἀπαλώσεως, δευτέραν δὲ τοῦ κρύπτεσθαι, καὶ μὴ ὑπὸ ὀρνέων ἀναλίσκεισθαι. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀνθρώπος ποιεῖ τὸ ἑαυτοῦ : οὐ μὴ ἡ καρποφορία ὑπὸ ἀνθρώπου (29). Ἀνθρώπου μὲν γὰρ τὸ σπείραι : Θεοῦ δὲ τὸ αὐξῆσαι. Καὶ προσταγμάτων Θεοῦ νεφέλαι ἐκ θαλαττίων βυθῶν τὰ ὕδατα ἀνασπάσασαι, καὶ ἐξ ἀμυρότῃος εἰς γλυκύτητα μεταβαλοῦσαι, ἐπιγέουσι μὲν ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς : μονοειδὲς δὲ ὕδωρ, καταβῆς, πολυειδεὶς ἐργάζεται σπόρους. Καὶ σίτον μὲν ἐργάζεται, κύαμον δὲ καὶ κέχρον καὶ ἔλῤυραν. Ἐν μὲν τὸ καταβῆν, καὶ πολλὰ τὰ βλαστώμενα : καὶ τὸ μονοειδὲς τῶν ὕδωρ εἰς πολλοῦν καρποφορίαν διασπείρεται : ἵνα δειχθῇ, μὴ τῇ τοῦ σπείραντος εὐμαρείᾳ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐνεργείᾳ γίνεσθαι τὸ καρποφορούμενον. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ σπόρος χλόη τις ὥσπερ ἀναβαίνει, καὶ πολλὰκις σίτω ζιζάνιον συνέσπαρται : ἡ δὲ ὁμοιότης τῶν φύλλων οὐ συγχωρεῖ φανῆναι, τί μὲν σίτος, τί δὲ ζιζάνιον. Ὅταν δὲ ὁ σπόρος εὐθυτενὴς γέννηται, καὶ εἰς ὕψος γέννηται, ὁ στάχυς διακρίνεται, καὶ ἡ καρποφορία δεικνύσι τὸ ὑποκείμενον, τί μὲν σίτος, τί δὲ ζιζάνιον.

4. Ἐνόησας τὸ λεγόμενον, ἰδοὺ μοι λοιπὸν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον. Ἐσπείρουν ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν ἀποστόλων τὸν λόγον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης. Ἀκοῇ δεξαμένη τὸ κήρυγμα κατέχει παρ' ἑαυτῇ : καὶ τῶς μὲν βλάστην φυλλῶδους ἐργάζεται σπουδὴν περὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ συναγόμεθα κατὰ τὸ αὐτὸ, καὶ οἱ σιτοδότες, καὶ τὰ ζιζάνια, ὁ πιστὸς, καὶ ὁ ὑποκριτὴς, ἵνα ἀλη-

θεστέρον εἴπωμεν τὸ καταγγελλόμενον· οἱ δὲ γεωργοὶ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν δίκειλλαν τῶν λόγων τοῖς ἐσπαρμένοις ἐπιβαλόντες, γεωργοῦμεν εἰς καρποφορίαν· οὐπω δὲ οἶδαμεν τὸ ὑποκείμενον· ἡ γὰρ τῆς φυλλάδος ὁμοιότης ἀπατᾷ πολλάκις τοὺς προσετώτας. «Ὅταν δὲ ἡ διδασκαλία εἰς ἔργον προχωρήσῃ, καὶ ὁ καρπὸς τῶν ἔργων παχυθῇ, τότε φαίνεται τίς μὲν ὁ πιστὸς, τίς δὲ ὁ ὑποκριτής. Καὶ πῶς καὶ τίνα τρόπον παραγίνεται πολλάκις εἰς πόλιν ἀνὴρ δυνάμενος διδάσκειν Ἑλληνιστὶ, ὅς, τὴν ἀκοὴν θελγόμενος, σπεύδει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ τὴν ἱατρείαν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῶν λόγων τὸ κάλλος μόνον ἀρπάσσει. Ἀνεχώρησεν ὁ εὐγλώττως λαλῶν ἀνεχώρησε καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ ζιζάνιον· οὐ γὰρ ἔχει τὸ σιτώδες, τὸ πιστόν. Ὁ δὲ πιστὸς, κἂν εὐγλώττως λέγῃ τὰ λεγόμενα, σπουδάζει κατακούειν, κἂν Συριστὶ, κἂν Πωμαῖστὶ, κἂν διαφόρῳ γλώττῃ. Οὐ γὰρ ζητεῖ λόγους, ἀλλ' ἔργα. «Ὁ γὰρ λόγος ἡμῶν καὶ τὸ κήρυγμα καὶ τὸ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγος, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως. » Τί τὸ ὄφελος, ἐὰν Ἑλληνιστὶ λαλῶμεν, βαρβαρίζωμεν δὲ τῇ γνώμῃ; Τί τὸ ὄφελος, ἐὰν εὐσύνθετος μὲν ὁ λόγος, κακοσύνθετος δὲ ὁ τρόπος; Πολὺ κάλλιον ἐστὶ μήτε τὴν Ἑλλήνων εἰδέναι φωνὴν, καὶ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ ἐν καρδίᾳ κεκτῆσθαι. Εἰ μὲν γὰρ σοφιστοῦ διδασκαλεῖον ἦν ἡ Ἐκκλησία, εὐγλωττίας ἦν ὁ καιρὸς· ἐπειδὴ δὲ τρόπων ἀγῶν, καὶ καρποφορία τὸ προκείμενον, καὶ προσδοκία οὐρανῶν τὸ προσδοκώμενον, μὴ γλώττα ζητεῖσθαι, ἀλλ' ὁ τρόπος κατορθοῦσθαι. Πάλιν ἄλλοι νοσοῦσιν ἀνθρωπαρέσκειαν ἀνθρώπων, καὶ καιρὸν καθυποκρίνονται· κἂν μὲν ἐπίσημον πρόσωπον ἦ ἐκ πλατειῶν ἢ ἐξ ἀνθρώπων παραγίνηται, καὶ Χριστιανισμὸν ἐπαγγελλόμενον, τρέφουσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἵνα ἀνθρώπῳ δεῖξωσι τὸ πρόσωπον. Ἐξηλθεν ὁ ἐπίσημος, συνεξηλθεν ὁ ὑποκριτής, καὶ ἀπέχει τὸν μισθόν. Δι' ἀνθρώπων ἦλθεν, ἀνθρώπῳ ἤρεσε, παρὰ Θεοῦ οὐδὲν ἔλαβεν· οὐ γὰρ ἐκεῖνος ἔδειξε τὴν διάνοιαν. Τοιαῦτα τῆς Ἐκκλησίας τὰ ζιζάνια.

5. Ἄλλ' ἔχει τι θαυμάσιον ὁ γεωργὸς τῆς Ἐκκλησίας λόγος· καὶ γὰρ ζιζάνια σιτοποιεῖ, ἐὰν θέλῃ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοπροαίρετος ἡ τῶν ἀνθρώπων κίνησις, καὶ αὐτεξούσιος ἡ γνώμη, ἐπὶ σοὶ κεῖται τὸ πρῶγμα· εἰ θέλεις ζιζάνια, εἰ ἀλόγων ζῶων τροφή· εἰ θέλεις, μεταβάλλῃ καὶ γίνῃ σίτος. Εἰκόνα ζητεῖς τῶν λόγων, λάμβανε ἀπὸ δένδρων τὸ ζητούμενον. Ἡ ἀγριέλαιος, ἐπικεντρωθεῖσα, καλλιέλαιος γίνεται, καὶ ἄμπελος ἄγρια, ἡμερωτάτης ἀμπέλου κληῖμα δεξιμένη, ἐπιλανθάνεται μὲν τῶν τῆς ρίζης παλαιότητων, ἀναλαμβάνει δὲ τὴν καινότητα τῶν παλαιῶν. Ἐπιλάβου καὶ σὺ τῶν πρώτων, καὶ ἀνάλαβε τὰ λεγόμενα· καὶ τοῦ ζιζανίου πάρες, τὸ δὲ σιτώδες ἀνάλαβε· ἵνα θυνηθῇς καὶ αὐτὸς εἰσω ἄλως ἐκκλησιαστικῆς γεύεσθαι νοητῆς.

6. Ταῦτα δὲ πάντα ὑμῖν εἴρηται διὰ τὸ εὐαγγελικὸν ἀνάγνωσμα, τὸ περὶ σπόρων διαλεγόμενον, διὰ τὸν κατὰ σπειραντὰ ἐν ταῖς ψυχαῖς, τῶν ψυχῶν λυτρωτὴν Ἰησοῦν, τὸν διαπορευόμενον διὰ τῶν σπορίμων.

A hypocrita, ut verius eloquamur quod prædicatur. Nos autem Ecclesiæ agricolæ verborum ligonem per sata immittimus, ut agrum colamus ad fructum ferendum; necdum tamen cognoscimus soli conditionem: foliorum quippe similitudo, præsidēs sæpe fallit. Verum ubi doctrina in opus procedit, laborumque fructus solidatur, tum apparet quis fidelis, quis hypocrita sit. Qua ratione in urbem plerumque venit vir Græcæ docendi peritus, auresque demulcens, qui in Ecclesiam properat, non ut medicinam animæ, sed ut verborum elegantiam percipiat. Recedit ille facundus orator: recedit etiam ab Ecclesia zizanium; frumentum quippe seu fidem non habet. Fidelis autem licet facunde loqui soleat, studiose auscultat, sive Syriace, sive Latine, aut alio quovis sermone quis utatur. Non querit enim verba, sed gesta: « Sermo enim noster et prædicatio nostra, non in persuasibilibus humanæ sapientie verbis, sed in ostensione Spiritus et virtutis ». 48 Quæ utilitas, si Græcæ loquamur, et mente barbari simus? Quid prodest si compositus sermo, et mores sint incompositi? Multo præstantius est Græcæ quidem nescire, legemque Dei in corde possidere. Nam si Ecclesia sophistæ schola esset, consecranda foret eloquentia: at cum de morum pugna, et de fructus copia agatur, expecteturque cælum; ne lingua requiratur, sed mores instuantur. Rursum aliqui laborant studio placendi hominibus, et ad tempus simulatione utuntur: quod si illustris persona vel ex plateis, vel ex hominum (turba) accesserit, et Christianismum profiteatur, currunt in Ecclesiam, ut homini illi vultum ostendant suum. Egreditur insignis ille, una exit hypocrita, recepta mercede sua: hominis causa venit, homini placuit, a Deo nihil accepit, nequaquam enim mentem suam illi exhibuit. Ejusmodi sunt Ecclesiæ zizania.

5. Sed quidpiam mirum habet Verbum Ecclesiæ agricola: nam zizania, siquidem ille voluerit, frumentum ferunt. Cum enim electione propria fiat hominum motus, et libera sit ejus sententia; in teres sita est: si vis esse zizania, brutorum animalium pabulum es: sin volueris mutari, frumentum fies. Si quæras hujusce rei exemplum, ex arboribus quesitum accipe. Oleaster insitus efficitur hora olivæ, et vitis silvestris, sativæ vitis accepto palmitis, obliviscitur vetustæ radicis suæ, accipitque novitatem recentis. Obliviscere et tu priorum, et accipe quod dicitur; omissisque zizaniis, frumentum accipe ut mereare intra aream ecclesiasticam spiritualemque recipi.

6. Hæc porro omnia dicta vobis sunt, occasione lectionis evangelicæ, qua de satis agitur, ob eum qui in animabus seminavit, Redemptorem animarum Jesum, transeuntem per sata. Ille autem de industria

Sabbato pertransibat, discipulos per sata ducens : A qui discipuli in prætereundo spicas vellebant, manibusque confricantes, comedebant, novam spicis aream, manus scilicet suas, efficientes. Judæi vero discipulos increpabant quod alimenta sumerent : adversus Magistrum indignabantur : « Vide quid faciant discipuli tui ? » Sese abalienantes a justitia, nequaquam dicebant : Socii nostrorum discipulorum ; sese quippe a magisterio expulerant ; sed, « Vide quid faciant discipuli tui : » res conspicuas ostendebant. Spectatori cordium res quæ sub aspectum cadunt commonstratis. Nonne experimento plerumque didicistis, cum ipsas cordium cogitationes perspectas habere ? Annon ille est qui ait : « Quid cogitatis mala in cordibus vestris ? » Qui cogitationes novit, an spicarum confricationes non novit ? ...

7. (30) Novus mortuus, inter mortuos liber. Si quidem cæteri mortui quasi vinculis constricti, per angustam abducebantur viam ; Jesus vero propter nos mortuus est, et descendit ad inferna inter mortuos : atque inter mortuos cum venisset, non modo liber, sed mortuorum liberator erat. Et ut ediscas ipsum mortuorum fuisse liberatorem, audi hæc Evangeliorum verba : « Et multa corpora sanctorum qui obdormierant resurrexere »²⁰. In monumento positus est, et multa monumenta aperta fuere. Erat itaque is inter mortuos liber, quem noti reliquerant : ait namque Evangelium, discipulos omnes, relicto eo, aufugisse²¹. Fugiant dum viveret : et eo crucifixo, pro ipso mortem subibant ; eo quod nihil in cruce remanserit, et post crucem, vitam resumpserit ; sed ne mihi attendas soli, sed psalmo jamjam a me lecto. Ausculta dum legam, tu vide ex consequentibus resurrectionem : « Factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. Posuerunt me in lacu inferiori »²², uti supra diximus. Et post hæc : « Ego vero oratione mea ad te, Domine »²³. Et 49 mane oratio mea præveniat²⁴. Mortuusne orat : si non resurrexerit, inquam, orat ? Siquidem postquam sepulturam et resurrectionem enarrasset, tunc memoravit orationem quam ad Patrem habuit.

8. Nos igitur Dominicam celebramus propter resurrectionem : Judæi etiam nunc Sabbato adhærent, postquam Isaias dixit : « Et Sabbata vestra odit anima mea »²⁵. Nihil mihi commune cum Sabbato, quod Dominus odit. Non loquor de dierum circulis, sed de Judæorum usu. Dies enim nullos aversatur Deus : sed eos qui in ipsis diebus male agunt. Et jam quidem Sabbato inherere : tuncque temporis etiam Salvatorem increpabant, dicentes : « Vide quid faciant discipuli tui, quod non licet in Sabbato facere »²⁶. Tum Salvator ad illos : Nonne

Ο μὲν οὖν διεπορεύετο ἐπιτήδεος ἐν Σαββάτῳ, διάγων τοὺς μαθητὰς διὰ τῶν σπορίμων καὶ οἱ μαθηταὶ διερχόμενοι, ἐτίλλον στάχους, καὶ ψύχοντες ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἡσθιον, καὶ νοτίεραν βίβωνα τοῖς στάχυσι τὰς χεῖρας ἐργαζόμενοι. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπιτίμων τοῖς μαθηταῖς τρεφόμενοι, καὶ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀγανακτοῦσιν· « Ἴδε, τί ποιοῦσι οἱ μαθηταὶ σου ; » Ἐαυτοὺς ἀπαλλοτριώσαντες τῆς δικαιοσύνης, οὐκ εἶπαν, Οἱ κοινωνοὶ τῶν μαθητῶν ἡμῶν· ἑαυτοὺς γὰρ τῆς μαθήσεως ἐξώρισαν ἄλλ', « Ἴδε, τί ποιοῦσιν οἱ μαθηταὶ σου. » Δεικνύουσι τὰ φαινόμενα. Τῇ γνώσει τῶν καρδιῶν δεικνύετε τὰ ὁρώμενα ; Οὐκ ἐλάδετε πολλὰ· κίς τὴν πείραν, ὅτι οἶδε καὶ τῶν καρδιῶν τὰς γνώσεις ; Οὐ λέγων· « Τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς πονηρὰ ; » ὁ διαλονιστοὺς εἰδὼς, ἀσταχῶν ψυχμοὺς B οὐκ οἶδε ; ...

7. Καινότερος νεκρὸς ἐλευθερὸς ἐν νεκροῖς. Οἱ μὲν ἄλλοι νεκροὶ, δεσμοῖς ὥσπερ περιβαλλόμενοι, ἐν εἰρηκτῇ τῇ οὐρᾷ ἀπήγοντο· Ἰησοῦς δὲ γέγονε δι' ἡμᾶς νεκρὸς, καὶ κατήλθεν εἰς τὰ καταχθόνια μεταξὺ τῶν νεκρῶν· καὶ ἐν νεκροῖς μὲν ἐλθὼν οὐ μόνον ἐλευθερὸς ἦν, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν ἐλευθερωτὴς. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ νεκρῶν ἐλευθερωτὴς γέγονεν, ἀκουε τῶν Εὐαγγελίων λεγόντων· « Καὶ πολλὰ σώματα τῶν κοιμημένων ἁγίων ἀνέστησεν. » Ἐν μνήματι ἐτέθη, καὶ πολλὰ μνήματα ἀνεψήθησαν. Ἦν τοίνυν ὁ ἐν νεκροῖς ἐλευθερὸς, ὃν κατέλιπον καὶ γνώριμοι. Λέγει δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι πάντες οἱ μαθηταί, ἀφέντες αὐτὸν, C ἔφυγον. Ἐτι ζῶντα φεύγουσι, καὶ σταυρωθέντος, ὑπεραποθησκουσιν· ἐπειδὴ δὲ μηδὲν ἐναπέμεινεν ἐν τῷ σταυρῷ, ἀλλὰ μετὰ τὸν σταυρὸν τὴν ζωὴν ἀπέλαβε. Καὶ μὴ ἐμοὶ μόνον πρόσεχε, ἀλλὰ τῷ ἐμοὶ ἀρτίως ἀναγνωσθέντι ψαλμῷ. Πρόσεχε τὸ λεγόμενον· ἐγὼ ἀναγινώσκω, σὺ βλέπε ἐκ τῆς ἀκολουθίας τὴν ἀνάστασιν. « Ἐγενήθη ὡς αἰ ἀνθρώπος ἀδοξάστῳ, ἐν νεκροῖς ἐλευθερὸς. Ἐθενρὸς μὲ ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, » καθὼς εἰρήκαμεν. Καὶ μετὰ ταῦτα· « Ἐγὼ δὲ τῇ προσευχῇ μου πρὸς σέ, Κύριε, καὶ τῷ πρῶτῳ ἢ προσευχῇ μου προσφάσεαι. » Ὁ νεκρὸς προσεύχεται· εἰ μὴ ἀνέστη, προσεύχεται ; Μετὰ γὰρ τὸ διηγῆσθαι τὴν ταφὴν καὶ τὴν νεκρότητα, τότε διηγῆσατο τὴν προσευχὴν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα γενομένην.

8. Ἡμεῖς μὲν οὖν τιμῶμεν τὴν Κυριακὴν διὰ τὴν ἀνάστασιν· Ἰουδαῖοι δὲ ἐτι καὶ νῦν ἐξέχοντα τοῦ Σαββάτου, καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸν Ἡσαΐαν· « Καὶ τὰ Σάββατα ὁμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Οὐδὲν μοι κοινὸν πρὸς τὸ Σάββατον, ὃ ὁ Θεὸς ἐμίσησεν. Οὐ λέγω τοὺς κύκλους τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ τὸν νομιζόμενον Ἰουδαϊσμόν. Οὐ γὰρ τὰς ἡμέρας μισεῖ ὁ Θεός, ἀλλὰ τοὺς κακῶς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐργαζομένους. Καὶ νῦν μὲν ἐξέχοντα τοῦ Σαββάτου, καὶ τότε ἐπιτίμων τῷ Σωτῆρι λέγοντες· « Ἴδε, τί ποιοῦσιν οἱ μαθηταὶ σου, ὃ οὐκ ἐξεστὶ ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ. » Ὁ Σωτὴρ πρὸς αὐ-

²⁰ Matth. xii, 2. ²¹ Matth. ix, 4. ²² Matth. xxvii, 52. ²³ Matth. xlvii, 56. ²⁴ Psal. lxxviii, 6, 7. ²⁵ Psal. lxxviii, 14. ²⁶ Psal. lxxviii, 14. ²⁷ Isa. i, 15. ²⁸ Matth. xii, 2.

τοῦς· Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησε Δαβὶδ· Ὁ ἐκ Δαβὶδ μνημονεύει τοῦ Δαβὶδ· ὃ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα, πρὸ δὲ Δαβὶδ κατὰ πνεῦμα· ὃ κατὰ σάρκα μὲν τοῦ Δαβὶδ υἱός, κατὰ πνεῦμα δὲ τοῦ Δαβὶδ δεσπότης· ὃ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ βλαστήσας, ἡ ράβδος ἡ θαυμασία, ἡ τὸ μὲν γένος Ἰουδαίων συντρίβουσα, τῶν δὲ ἔθνων τὸ γένος ὡς ποίμνιον συνάγουσα. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ εἰρηκὺς. Καὶ ὁ ἄξιος ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ράβδον μου· καὶ πολλὸς ὁ περὶ τῆς ράβδου Ἰησοῦ λόγος. Ἐλεγε τοίνυν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Ἐοῦδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπεινάσεν αὐτὸς, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ· πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβε καὶ ἔφαγεν, ὃ οὐκ ἔξεστιν ποιεῖν εἰ μὴ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν· Ὁ μὲν οὖν σφόδρ ἀκρατής· καὶ συνήθης τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων τε καὶ ἀναγνωσμάτων οἶδε τὴν ἱστορίαν, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχει τῆς διηγήσεως· ἐπειδὴ δὲ πολλὸς ὁ νεοστὶ συρρέουσας ἡμῖν λαός, ὃ τὴν ἐπιπόλαιον ἀκράσιν τῶν θείων λογίων ἔχων, τὸ δὲ βάθος τῆς νοήσεως μὴ ἐνστερνισμένος, καλῶς ἔχειν μοι δοκεῖ ἐπιδραμεῖν καὶ δεῖξαι τὴν ἱστορίαν, ἵνα γινώμεν τίνας ἔνεκεν ταύτης ἐμνημόνευσεν ὁ Σωτὴρ. Βασιλεὺς τις ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις, Δαβὶδ, ποιμὴν τὰ πρῶτα, καὶ βασιλεὺς τὰ δεύτερα. Τὴν δὲ βασιλείαν οὐκ ἔλαβεν ἀρπάσας, ἀλλὰ, τοῦ Σαοὺλ ἀμαρτήσαντος καὶ ἀποβλομένου, ἐχρίσθη Δαβὶδ ἀπὸ τοῦ Σαμουὴλ (31). Χρισθεὶς δὲ εἰς τὴν βασιλείαν, οὐχ ἅμα ἤρπασε τὸ βασιλείον, ἀλλὰ χρόνοις πολλοῖς δουλεύσας τῷ Σαοὺλ, ὑπερτον, ὅτε Θεὸς ἠθέλησεν, ἐφῆψατο τῆς βασιλείας. Ἐπεβουλεύετο οὖν ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ, εὐεργετήσας τοῦτον· ἐπεβουλεύετο δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀδισσαλὼμ, τοῦ ἐκείνου τέκνου.

9. Ταῦτα ἀληθῶς μὲν συνέβη τῷ Δαβὶδ· οὗτος δὲ τινὰς εἰκόνας εἶχε τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας. Ἐδεῖ γὰρ τὸν προπάτορα καὶ εἰκόνα εἶναι τοῦ ἀπογόνου. Ἐβίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ. Ὁ τινὲς αἱ τῶν πραγμάτων ὁμοιώσεις οὐκ ἰσότημοι. Ὁμοιούσθω γὰρ ὁ δούλος τῷ δεσπότη· οὐ μὴ ἰσότημος γίνεταί, πλὴν ἔχει τινὰς ὁμοιότητας. Ὁ Δαβὶδ ποιμὴν, καὶ ποιμὴν ὁ Χριστός· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ἔλεγε. Ἄλλ' ὁ μὲν ποιμὴν θρεμμάτων, ὃ δὲ ποιμὴν ψυχῶν· ὁμοίως πραγμάτων, πολλὴ δὲ παραλλαγή τοῦ ἀξιωματός. Ἐχρισε τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλεία Σαμουὴλ ὁ ἱερεὺς, ἐδάπτισε καὶ τὸν Σωτῆρα ὁ Ἰωάννης, ὡς ἱερεὺς ὢν καὶ αὐτός· ὁμοίως μὲν τῶν πραγμάτων, πολλὴ δὲ διαφορὰ τῶν ὑποκειμένων. Χρισθεὶς δὲ ὁ Δαβὶδ εἰς βασιλεία, οὐχ ἅμα ἤρπασε τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ἠνεύχετο πολλοῖς χρόνοις δουλεύων τῷ Σαοὺλ· καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν γεννηθεὶς βασιλεὺς πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ οὐ πρόσκαιρον ἔχων τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων βασιλεὺς, ἐκ βασιλέως Θεοῦ γεννηθεὶς, ἠνεύχετο· Ὁὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάσαστο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ· ἀλλ' εἰαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἵνα τελῇ τὴν οἰκονομίαν. Ἐδῶκε τὸν Δαβὶδ Σαοὺλ, ἐδῶκε τὸν

hoc legistis quod fecit David? Ex Davide oriundus ille Davidem memorat: qui ex Davide est secundum carnem, ante Davidem autem secundum spiritum: qui secundum carnem quidem Davidis filius; secundum spiritum autem Davidis Dominus: qui ex radice Jessæ germinavit. Virga mirabilis, quæ Judæorum genus conterit, gentium vero populum quasi gregem colligit. Ipse quippe est qui dixit: Ducam vos sub virga mea. Multaque mentio est de virga Jesu. Dixit igitur ad Judæos: «Nonne legistis quid fecerit David, quando esuriit ipse, et qui cum eo erant? quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis accepit et comedit, quod non licet facere nisi solis sacerdotibus?» Sapiens itaque auditor, peritusque ecclesiasticorum dogmatum et lectionum, historiam probe novit, nec eget explicatione. At quandoquidem multus nobis nuper confluit populus, qui nonnisi levem divinorum eloquiorum cognitionem auditu accepit, neque sententiarum profunditatem in mente apprehendit; operæ pretium mihi videtur, historiam cursim explanare: ut sciamus qua de causa illam memoravit Salvator. Inter priscos rex fuit, nomine David, prius pastor, postmodum rex. Non quod regnum invaserit, sed Saule ob peccatum suum abjecto, unctus est David a Samuele. Ad regnum inunctus non statim regnum occupavit; multis quippe annis Sauli servivit: ac demum cum Deo placuit, regnum adiit. Insidiis igitur appetebatur a Saule, cui beneficia contulerat, insidiis item ab Absalom, proprio filio.

9. Hæc revera contingere Davidi: hic vero quasdam præ se fert Christi adventus imagines. Par fuit enim proavum, pronepotis sui aliquas proferre similitudines. «Liber generationis Jesu Christi filii David». Sed in altero rerum similitudines non æquales sunt. Esto similis servus Domino; non tamen par erit, licet habeat quasdam similitudines. Pastor David, pastor item Christus. «Ego sum, inquit, pastor bonus»; sed pastor ille pecudum, hic pastor animarum. Rerum quidem similitudo, sed magnum discrimen dignitatis. Unxit Davidem in regem sacerdos Samuel: baptizavit Salvatorem Joannes, utpote sacerdos et ipse. Similitudo quidem hic rerum est, sed magna differentia personarum. Unctus David in regem, non statim regnum occupavit: multis quippe annis sustinuit Sauli servire; Salvator quoque noster genitus rex ante sæcula, nec temporale possidens regnum, sed ante omnia sæcula rex ex rege Deo genitus, id sustinuit: «Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens»; ut absolveret œconomiam. Persecutus est Davidem Saul, persecutus est Christum Hero-

³⁰ Matth. xii, 5, 4. ³¹ Matth. i, 1. ³² Joan. x, 11. ³³ Philipp. ii, 6, 7.

(31) Anglicanus, ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ.

des. Sed neque Saul persequens, Davidi nocuit; A neque Herodes persequens, Christum laesit. Insurrexit in Davidem Absalom filius suus, insurrexit in Salvatorem Judas, ipse quoque filius: discipulos quippe Salvalor nonnunquam filios vocabat, sic: « Ecce ego et filii mei quos dedit mihi Deus ³²; » et iterum ad discipulos ait: « Filii ⁵⁰ ³³. » Locutus autem exiti Absalom, *Manus Absalom* ³⁴, in hunc diem nuncupatur. Jam mihi, quæso, perpende harumce rerum exactam imaginem. Non scriptum est, *Pes Absalom*, sed, *Manus Absalom*: non itidem *Caput Absalom*, licet capillis capitis perierit; sed *Manus Absalom*. Prior quippe fuit capite manus quæ tradidit, juxta rerum imaginem; sed quasi egressa, per rerum nuncupationem, manu, Scriptura quod futurum erat, oblique significavit: *Manus Absalom*, et rerum imagines (52). Quot intercedunt similitudines Davidem inter et Salvatorem!

10. Hic igitur David a Samuele in regem unctus est oleo sensibili: aliter autem unctus est Salvalor: quo modo et quam ratione, audi ex quadagesimo quarto Psalmo: « Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem. Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ consortibus tuis ³⁵; » ne ex simili vocabulo, unctionis æqualitatem putares esse in iis verbis. Unctus est David, unctus est et Christus: sed ille ab homine, hic a Patre unctus est: estque unctio illa ineffabilis, resque illæ incomprehensibiles. Quare ait Psalmista: « Oleo exultationis præ consortibus tuis. » Consortes scilicet similitudinis, quā parem habeant unctionem. Ubique enim similitudinem retinet, et præstantiam rei conservat. David itaque unctus a Samuele, privatus mansit: Saul vero, transgressis Dei præceptis, impuro spiritui traditus est. Psallebat David, pastorem tenens citharam, in desertisque degens locis, nemine quicum fabularetur præsentē. Citharam compegit, ex cujus pulsatione et concentu duo in primis consequbatur: hujusmodi sono locorum solitudinem mitigabat, nec in dissolutas cantiones delabebatur, sed psalmos canebat, quorum modulatione delectaretur, et pietate juvaretur. Et psallebat in desertis: « Altitudines montium illius sunt ³⁷; » addebat illud: « Inter medium montium pertransibunt aquæ, et potabunt omnes bestię agri. Super eos volucres celi habitabunt ³⁸. » Psallebat de homine, his verbis: « Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas ³⁹. » Psallebat insuper mirabilia Dei opera. Porro cum torqueretur Saul ab impuro spiritu, indicavit illud quidam Sauli: quæ causa fuit ut arcesseretur David. Et

A Χριστὸν Ἡρώδης. Ἀλλ' οὕτε ὁ Σαοὺλ διώκων τὸν Δαυὶδ ἐβλαψεν, οὕτε Ἡρώδης διώκων τὸν Χριστὸν ἐβλαψεν. Ἐπανεστὶ τῷ Δαυὶδ Ἀβεσσαλώμ υἱὸς ὢν. Ἐπανεστὶ τῷ Σωτῆρι Ἰουδᾶς υἱὸς ὢν καὶ αὐτὸς ἄλλος. τοὺς γὰρ μαθητὰς οἶδεν ὁ Σωτὴρ ὀνομάζειν υἱούς, λέγων. « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. » καὶ πάλιν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἔλεγε, « Τὰ κνία. » Ὁ τόπος τῆς ἀπωλείας τοῦ Ἀβεσσαλώμ Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ μέχρι τὴν σήμερον καλεῖται. Καὶ βλέπει μοι τὴν ἀκρίθειαν τῆς εἰκόνης τῶν πραγμάτων. Οὐ γέγραπται, Ποὺς Ἀβεσσαλώμ, ἀλλὰ Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ. οὐ γέγραπται Κεφαλὴ Ἀβεσσαλώμ, καίτοιγε ἀπὸ τριῶν κεφαλῆς ἀπώλετο, ἀλλὰ Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ. Πρῶτῃ γὰρ ἦν ἡ τῆς κεφαλῆς χεῖρ, ἡ προδοῦσα κατὰ τῆς εἰκόνης τῶν πραγμάτων. ἀλλ' ὡς ἐξεληθούσης διὰ τῆς ὀνομασίας τῶν πραγμάτων τῆς χειρὸς, πλαγίως ἐμήνυσσε τὸ ἐσόμενον ἡ Γραφὴ. Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ, καὶ τῶν πραγμάτων εἰκόνας. Ὅσας ὁμοιότητας ἔχει ὁ Δαυὶδ πρὸς τὸν Σωτῆρα!

10. Οὗτος τοίνυν ὁ Δαυὶδ, χρισθεὶς εἰς βασιλείαν ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ, ἐλαίῳ αἰσθητῷ. Ἄλλως δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐχρίσθη. Πῶς καὶ τίνα τρόπον, ἀκούε τοῦ τεσσαρακοστοῦ τετάρτου Ψαλμοῦ λέγοντος. « Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. ῥάβδος ἐκδοτήτος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν. Διὰ τοῦτο ἐχρίσθη σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » ἵνα μὴ τῇ ὁμοιολεξίᾳ τῆς χρίσεως ἰσοτιμίαν νομίσης εἶναι τῶν λεγομένων. Ἐχρίσθη Δαυὶδ, ἐχρίσθη καὶ ὁ Χριστός. ἀλλ' ὁ μὲν ἐχρίσθη ὑπὸ ἀνθρώπου, ὁ δὲ ἐχρίσθη ἐκ Πατρὸς. καὶ ἡ χρίσις ἀνεκδιήγητος, καὶ ἀκατάληπτα τὰ πράγματα. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ψαλμωδός. « Ἐλαον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Τῆς ὁμοιότητός εἰσι μέτοχοι, οὐ μὴν ἰσοτίμον ἔχουσι τὴν χρίσιν. πανταχοῦ γὰρ καὶ τὴν ὁμοιότητα τηρεῖ, καὶ τὸ ὑπερέχον τοῦ πράγματος φυλάττει. Ὁ τοίνυν Δαυὶδ, χρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ, ἔμενον ἐφ' ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ Σαοὺλ, παραβᾶς ἐντολὰς Θεοῦ, πνεύματι ἀκαθάρτῳ παρεδόθη. Ἐφάλλε δὲ ὁ Δαυὶδ, καὶ κιδάραν εἶχε ποιμενικήν, καὶ ἐν ἐρήμοις διάγων, καὶ οὐκ ἔχων τίσιν ἀνθρώποις διαλεχθῆναι. καὶ κιδάραν πηξάμενος, καὶ διὰ τοῦ ἀνακροῦσθαι τὰ μέλη δύο εἰργάζετο. παρεμυθεῖτο γὰρ καὶ διὰ τοῦ ἤχου τὸ τῶν τόπων ἔρημον, οὐ μὴν εἰς ἐκλυτα ἐξέπιπτε μέλη, ἀλλὰ ψαλμούς ᾄδεν, ἵνα τέρπη μὲν τὸ εὐχον, ὡφελῇ δὲ τὸ εὐσεβές. Καὶ ἐφάλλεν ἐν ταῖς ἐρήμοις λέγων, ὅτι καὶ « Τὰ ὕψη τῶν ὀρέων αὐτοῦ ἐστὶ. » προσετίθη δὲ πάλιν. « Ἀνὰ μέσον τῶν ὀρέων διελεύσεται ὕδατα, καὶ ποτιοῦσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ. Ἐπ' αὐτὰ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσιν. » Ἐφάλλε τὰ περὶ τοῦ ἀνθρώπου, λέγων. « Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας. » Ἐτι δὲ καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ θαυματουργήματα ἐφάλλε. Ὀδυνωμένου δὲ τοῦ Σαοὺλ

³² Isa. viii, 18. ³³ Joan. xiii, 33. ³⁴ II Reg. xviii, 18. ³⁵ Psal. xlii, 7, 8. ³⁷ Psal. xciv, 4. ³⁸ Psal. ciii, 10. ³⁹ Psal. viii, 8.

ὁπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκαθάρτου, γίνεται τις μνηστοῦ τῷ Σαουλ· καὶ τοῦτω τῷ τρόπῳ καλεῖται ὁ Δαβὶδ. Καὶ ὁσάκις ἐπιτίθετο αὐτῷ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, λαμβάνων τὴν κιθάραν ὁ Δαβὶδ, ἀνεκρούετο, ψάλλον καὶ ὕμνους λέγων τῷ Θεῷ.

11. Μὴ γάρ μοι τῆς κιθάρας μνημόνευε, ἀλλὰ τοῦ ψαλλομένου· μηδὲ ἀρπάζας τὰ ῥήματα, εἰς θεατρομανεῖς ἐμπέσης ἡδονάς, ἀλλὰ, μνημονεύσας τῶν ψαλμῶν, τῇ Ἐκκλησίᾳ παράμενε. Εἰς χεῖρας τοίνυν λαμβάνων τὴν κιθάραν ὁ Δαβὶδ, καὶ ψάλλον τῷ Θεῷ, τὸν πνίγοντα δαίμονα ἀπήλαυνεν. Ὡς μεγάλης ψαλμῶν δυνάμεως! Τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον πνίγον ἀσράτως ἐπνίγετο, καὶ ἀνέψυχεν ὁ Σαουλ. Ἐβόησε δὲ τῷ Δαβὶδ διὰ τοιάνδε ὑπόθεσιν. Ἀλλόφυλοι ποτε ἐπέθεντο τῷ γένει τῶν Ἑβραίων· καὶ τὴν Γολιάθ παμμεγέθους τὸ σῶμα, καὶ θρασυῆς ἦν ψυχὴν, καὶ φοβερὸς ὀφθῆναι, ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ὠνείδιζε τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἦται εἰς μονομαχίαν ἕνα, ἀπὸ τῶν παμμεγέθους περιχείμενος, ὅρου δὲ ἐξελὼν, καὶ φοβερὰς κνημίδας· καὶ οἱ βλέποντες ἔφυγον, καὶ ὁ Σαουλ ἐδεσλία. Ἦκεν ἐπισκεψόμενος τοὺς ἀδελφοὺς ὁ Δαβὶδ, καὶ συμβάλλει εἰς μάχην, ὁ γυμνὸς τῷ ἐνόπλῳ, ὁ ἀπειροπόλεμος τῷ πολυπολέμῳ, ὁ νέος τῷ ἀνδρὶ· καὶ πάντων πτηξάντων, καὶ μηδενὸς τολμῶντος ἐπεξελθεῖν, Δαβὶδ ἀναδέχεται τὸν πόλεμον. Εἰδὼς δὲ ἔψαλλεν, ὅτι τοῦ Θεοῦ ὁ πόλεμος, καὶ ὅτι «Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται.» Ἰὼδε ἃ ἔψαλλεν· εἰχεν ὅπλον μέγιστον τὴν πίστιν, καὶ περικεφαλαίαν περιέθετο σωτηρίου, καὶ ἀναλαβὼν βλάβον καὶ σπενδόνην, τὸν λίθον περιελήσας, πλήξας τὸν ἀντιδίκον, συντόμως κατήνευκε. Παρατρέχοντες γάρ τὰ ῥήματα· ἐπειδὴ οὐ τοῦτο οὐν ἐστὶ τὸ προκείμενον. Ἐπεσεν ὁ Γολιάθ ὁ μέγας ὑπὸ τοῦ μικροῦ, καὶ ὁ ἔμπειρος ὑπὸ τοῦ ἀπειροῦ καὶ ἀφελεστερόου. Καὶ λαβὼν αὐτοῦ τὸ ξίφος, ἀπέτεμεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν. Καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ ἀπηνέχθη ἐν Ἱεροσολύμοις· τὸ δὲ ξίφος αὐτοῦ ἐτηρεῖτο παρὰ Ἀβιμέλεχ τῷ ἱερεῖ. Ἐλυτρώθη ὁ λαὸς ὑπὸ τοῦ ἀντιδίκου. Ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν γυναῖκες χορεύουσαι· θυμῷ δὲ ἦν τὸ προκείμενον· φόβος δὲ ἐλύθη, ὁ ἐχθρὸς ἐπεσεν, ὁ λαὸς ἐπήνθει· χορεῖται, καὶ τύμπανα, καὶ ἁρμονία, καὶ εὐφροσύνη τὸ προκείμενον. Αἱ δὲ χορεύουσαι ἦδον, οὐ πρὸς ἀξίαν ἀφορῶσαι, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐνεργῆσαι ἑλεγον γάρ· «Ἐπάταξεν ὁ Δαβὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ, καὶ Σαουλ ἐν χιλιάσιν αὐτοῦ.» Καὶ τῷ νικῆσαντι ἔδωκαν τὰς χιλιάδας, καὶ οὐκ εἶπον, πόσαι χιλιάδες, οὐδὲ πόσαι μυριάδες. Δύνανται δὲ καὶ μυριάδες ἀναλυθῆναι εἰς χιλιάδας, καὶ χιλιάδες πολυπλασιασθῆναι εἰς μυριάδας. Ὁ Σαουλ, ἀκούσας, ἐπλήγη τὴν διάνοιαν. Ὡς μεγάλης ἀνοίας! Οὐκ ἔδει καὶ τὸν παρὸν αἰδεσθῆναι; Τί βασκαίνεις ἀνθρώπῳ νικητῇ, ἐν μᾶ ὥρα εὐφημουμένῳ, ὁ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας κρυπτόμενος; Τῶν ἐχθρῶν ἑλυτρώθη, τί βασκαίνεις ἀνθρώπῳ ἐπαινουμένῳ, ἔργα ἀξία ἐπαινῶν ἐργασαμένῳ; Ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· Ἐδωκαν τῷ Δαβὶδ τὰς μυριάδας, καὶ ἔμολ τὰς χιλιάδας. Καὶ ἦν ὑποβλεπόμενος τὸν Δαβὶδ.

A quotiescunque irrueret in eum spiritus malus, accepta David cithara pulsabat, psalmos hymnosque Deo decantans.

11. Ne mihi enim jam citharæ mentionem facias, sed ejus quod cithara caneatur; neve ex verbis captans occasionem ad theatralium voluptatum cupidinem delabare; sed memor psalmodum, in Ecclesia remane. Cithara igitur manibus accepta David, psallens Deo, præfocantem demonem proculsabat. O magnam psalmodum virtutem! Spiritus ille immundus qui præfocabat alium, invisibili et ipse modo præfocabatur, et respirabat Saul: invidia tamen ille flagrabat in Davidem, hac de causa. B Allophyli aliquando invaserant gentem Hebræorum: tum Goliath quidam immani statura, animo feroce, visu terribilis, per quadraginta dies Israeli exprobrabat, et ad singulare certamen provocabat, prægrandi quidem operis clypeo, hastam attollens, horrendasque gerens ocreas: quem qui viderent fugiebant, Saulque reformidabat. Venit frater invisurus David, atque manus conserit nudus cum armato, pugnae imperitus cum peritissimo, adolescens cum viro. Omnibusque terrore percussis, ac nemine audente proflere, David pugnam suscipit. Et cum non inscius esset, psallebat: Domini est bellum; et, «Fallax equus ad salutem, in abundantia autem virtutis suæ non salvabitur.» Sciebat quæ psalleret, maximum tenebat telum, nempe fidem, et C 51 galeam sibi salutis imposuerat: arreptaque virga et funda, circumvolvitur lapidem, percussit adversarium, subitoque prostravit. Verba percurrimus: id quippe non jam nobis propositum est. Prostratus est immanis ille Goliath a parvulo, peritus ab imperito et simpliciore. Sumensque David illius gladium, caput ipsi præcidit. Caput vero deportatum est Hierosolymam, gladiusque ejus servabatur apud Abimelechum sacerdotem. Tum liberatus populus est ab adversario. Egressæ sunt in occursum ejus seminae choreas agentes: læta quippe admodum res illa erat, depositus metus, prostratus hostis, populus florente vultu erat; hinc choreæ, tympana, harmonia et omnium lætus animus. Porro choreas agentes illæ, caneant, non habita dignitatis ratione, sed gestarum rerum, dicebantque: «Percussit David in myriadibus suis, et Saul in millibus suis.» Victori etiam (Davidi) millia dedere: neque dixere quot millia, vel quot myriadas. Possunt certe myriades resolvī in chiliadas, et chiliades multiplicari in myriadas. His Saul auditis animo percussus est. O magnam stultitiam! Nonne oportuit vel quodam rei præsentis pudore teneri? Quid invides victori, una hora faustis vocibus celebrato, qui ad quadraginta dies latuisti? Ab hostibus ereptus, quid laudato viro invides, qui laudibus digna edidit facinora? Sed

⁴⁰ I Reg. xvii, 4-51. ⁴¹ Psal. xxxiii, 17. ⁴² I Reg. xviii, 7.

apud sese dicebat: Dederunt David myriadas, mihi chiliadas. Atque ideo infensis oculis Davidem intuebatur.

12. Vide, quæso, annon pronepotes ejus fuerint A ii, apud quos hodie Salvator dexteram manum aridam sanavit. Egressique illi consularunt, non qua ratione Deo gloriam tribuerent, sed qua bene de se merito insidias pararent. Ait quippe Evangelium, ipsos quidem amentia plenos, exeuntesque deliberasse quid Jesu facerent⁴². Pronepotes persecutoris, pronepotes furiosi illius, pronepotes ejus qui bene de se meritis insidiabatur. Infenso igitur animo Davidem Saul intuebatur, neque rectis eum aspiciebat oculis. Tales enim sunt invidi, tales hypocritæ. Quamobrem tibi dicit Scriptura: «Oculi tui recta videant⁴³»: nihil obliquum, nihil invidum, nihil quod cupidinem aut furorem aut quid simile præ se ferat. Aspice amicum rectis oculis, nihil dissimulanter, nihil virulenter. Sed Saul Davidem torvis oculis aspiciebat. Vide mihi, quæso, insidias⁴⁴. Eum in pretio haberi conspiciatus, filiam ipsi dare cupit uxorem. O tentatio invidiæ! Insidiatur ei quem generum accipit: nec parcat filie, ut honorato viro struat insidias. In dotem vero postulat centum præputia allophylo-
rum. Opinabatur enim si ipsum in pugnam immitteret, centum cum uno congressos, unum interfekturos, atque sic sese rivali expeditum fore. Commissum prælium est; sed inimicus ut inimicus, Deus vero ut Deus. Exit David, solusque centum interficit. Verum Saul animadvertens esse Deum amico suo belli socium, ne ita quidem pudore affectus est: mansitque in parandis insidiis pertinax, atque id non contra inimicum, sed contra virum de se bene meritum. Jonathæque filio irascebatur, quod esset ei cum Davide amicitia: eoque cæcitatibus ex invidia deductus est, ut proprium filium interficere tentaret. David autem cum sese videret insidiis appeti, ad tertiam se diem occultat: nam David quoque tertiam norat diem: et inito cum Jonatha foedere, sese in fugam victor ille dedit: non quo non valeret inimicum ulcisci; sed nolens in virum cui beneficia contulisset, stringere gladium: ac Deo semel committens judicium, fuga se confert cum suis domesticis ad Abimelechum sacerdotem.

13. Hæc autem omnia recensemus ob historiam Evangelii, ut verbum illud Salvatoris: «Annon legistis⁴⁵ quid fecerit David, cum esuriret: quomodo venerit 52ⁱⁿ domum Dei, et panes propositionis comederit⁴⁶?» Venit itaque David ad Abimelechum sacerdotem cum paucis viæ comitibus. Obstupefactus Abimelech, Ecquid illud, ait, ut Jux exercitus solus iter faciat, et vir insignis tam exiguo comitatu utatur? Tum David nequaquam insidias sibi paratas memorat, sed re celata, ait, jussu pueris esse ut in locum convenient, cui nomen, Deo fides. Nota apud Davidem quoque fi-

12. Βλέπε εἰ μὴ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἦσαν, οἷς σήμε-
ρον ὁ Σωτὴρ ἐθεράπευσε τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν ξηράν.
Καὶ ἐξελθόντες ἐκείνοι, οὐχ ἵνα δοξάσωσι τὸν Θεόν,
ἐσχέπτοντο, ἀλλὰ πῶς ἐπιβουλεύσωσι τῷ εὐεργέτῃ.
Λέγει γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπληρώθησαν
ἀνοίας, καὶ ἐξελθόντες, διελογίζοντο, τί ἂν ποιήσωμεν
τῷ Ἰησοῦ; Ἀπόγονοι τοῦ διώκοντος, καὶ ἀπόγονοι
τοῦ μανιώδους, καὶ ἀπόγονοι τοῦ ἐπιβουλεύοντος τοῖς
εὐεργέταις. Ὑπεβλέπετο τοίνυν ὁ Σαοὺλ τὸν Δαβὶδ,
καὶ οὐκ ἔτι ἐβλεπεν αὐτὸν ὀρθοῖς ὀφθαλμοῖς. Τοιοῦτοι
γὰρ οἱ βάσκανοι, καὶ τοιοῦτοι οἱ ὑποκριταί. Διὰ τοῦτο
ἡ Γραφὴ σοὶ λέγει: «Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὀρθὰ βλέπτει-
σαν,» μὴδὲν πλάγιον, μὴδὲ βάσκανον, ἢ ἔρωτος ἢ
μανίας, ἢ τι (53) τοιοῦτον ἐχόμενοι. Βλέπε τὸν φίλον
ὀρθῶς, μὴδὲν κεκρυμμένον, μὴδὲν ἰοδόλον. Ἀλλ' ὁ
B Σαοὺλ ὑπεβλέπετο τὸν Δαβὶδ. Καὶ βλέπε κατασκευὴν
ἰδὼν αὐτὸν τιμώμενον, βούλεται αὐτῷ δοῦναι τὴν θυ-
γατέρα ἐπιγαμβρίαν. Ὡς πείρασις βασκανίας! Ἐπι-
βουλεύει, καὶ νυμφίον αὐτὸν λαμβάνει· καὶ οὐ φαιδε-
ται θυγατρός, ἵνα τῷ τετιμημένῳ ἐπιβουλεύσῃ. Καὶ
ἐπαθλὸν βούλεται ἑκατὸν ἀκροβυστίας ἀλλοφύλων.
Ὑπόπτει γὰρ, ὅτι, ἐὰν εἰς πόλεμον αὐτὸν ἐμβάλῃ,
οἱ ἑκατὸν, συμπλακέντες τῷ ἐνι, ἀποκτενοῦσι τὸν
ἐνα· καὶ οὕτως ἀπαλλαγείῃ. Καὶ γέγονεν· ἀλλ' ὁ μὲν
ἐχθρὸς ὡς ἐχθρὸς, ὁ δὲ Θεὸς ὡς Θεός. Ἀπέρχεται ὁ
Δαβὶδ, καὶ νικᾷ μόνος ἑκατόν. Ὁ δὲ Σαοὺλ ἰδὼν Θεὸν
σύμμαχον τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲ οὕτως ἐδυσωπῆθη· μά-
λον δὲ οὐ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ τοῦ εὐεργέτου ἐπέμεινεν
ἐν τῇ βουλῇ. Καὶ τῷ υἱῷ Ἰωνάθαν ἠγανάκτει, διὰ τὸ
ἔχειν φίλα πρὸς τὸν Δαβὶδ, καὶ ἐπεχείρησε τὸν ἴδιον
C υἱὸν ἀνελεῖν τῇ βασκανίᾳ τῆς διανοίας ἀδελπεῦ.
Ἰδὼν δὲ ἑαυτὸν ἐπιβουλεύμενον ὁ Δαβὶδ, κρύβεται
ἕως τῆς τρίτης· καὶ ὁ Δαβὶδ οἶδε τὴν τρίτην, καὶ συ-
θῆκας ποιεῖται πρὸς τὸν Ἰωνάθαν, καὶ οὕτως φεύγει
ὁ νικητής· οὐκ ἀτονῶν ἀμύνεσθαι τὸν ἐχθρὸν, ἀλλὰ
μὴ βουλόμενος κατὰ τὸ εὐεργετηθέντος ἐπαγαγεῖν
ξίφος· καὶ παραδοὺς ἅπασι τῷ Θεῷ τὸ κριτήριον, καὶ
φεύγων, ἔρχεται μετὰ τῶν οἰκετῶν πρὸς τὸν Ἀδιμέ-
λεχ τὸν ἱερέα

13. Πάντα δὲ ταῦτα λέγομεν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ
Εὐαγγελίου, διὰ τὸ ῥῆμα τοῦ Σωτῆρος τὸ εἰρημένον·
D «Οὐκ ἀνέγνωτε ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπείνασεν,
ὡς ἦλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρ-
τους τῆς προθέσεως ἔφαγεν;» Ἐρχεται τοίνυν ὁ
Δαβὶδ πρὸς τὸν Ἀδιμέλεχ τὸν ἱερέα, μετ' ὀλίγων
ὁδοπορῶν. Ἐξεπλήγῃ ὁ Ἀδιμέλεχ· καὶ, Τί τοῦτο γέ-
γονε, φησὶν, ὅτι μόνος ὁ στρατηλάτης ὄδευει, καὶ ὁ
ἐπίσημος λιτοτέρην ποιεῖται τὴν ὁδοπορίαν; Ὁ δὲ
Δαβὶδ οὐ λέγει τὴν ἐπιβουλὴν, ἀλλὰ σιωπᾷ τὸ πρᾶγμα
καὶ φησιν, ὅτι τοῖς παιδαρίοις ἐντέταλται (54) ἐν τῷ
τόπῳ τῷ λεγομένῳ, Θεῷ πίστις. Σημειῶσαι καὶ τοῦτο

⁴² Matth. xii, 14. ⁴³ Psal. xvi, 2. ⁴⁴ I Reg. xviii, 25. ⁴⁵ I Reg. xxi, 6. ⁴⁶ Matth. xii, 4.

(53) Τὸ non habetur in Commelin., nec in mss. sed a Parisiensibus additum fuit.

(54) Commel. habet ἐντέταλται.

καὶ παρὰ τοῦ Δαβὶδ ἡ πίστις· διὰ τὸν μέλλοντα ἐξ αὐτοῦ γεννησθαι, τὸν λέγοντα· « Κατὰ τὴν πίστιν σου γεννηθήτω σοι. » Εἰκόνας καὶ ἐνταῦθα πραγμάτων καὶ ὁμοιότητες. Αἰτεῖ ἄρτους ὁ Δαβὶδ παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ. Ὁ δὲ φησι πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἰσὶν ἄρτοι ἀλλ' ἢ οἱ ἀφιερωμένοι ἐκ προσώπου Κυρίου. Πάλιν ἄλλου νόμου δεῖ ἡμᾶς μνημονεύσαι. Ὁ τοῦ Μωυσέως νόμος ἔγραφεν ἐν ταῖς τελευταῖς τῆς λατρείας ταῖς γινόμεναις κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, δώδεκα ἄρτους θερμούς πεφθέντας τεθῆναι ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ὅπου δὲ θέριμη, ἐκεῖ πῦρ. Λεγέτωσαν νῦν ἡμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι πῶς τηροῦσι τὸ Σάββατον, καὶ τὸ πῦρ ἅπτειν παραιτοῦνται, ὅπου οἱ ἱερεῖς ἅπτουσι πῦρ, καὶ ἄρτους πέφαντες θερμούς παρατιθέασιν· Μὴ ἐγὼ μόνος παραδιδῶμι τὸ Σάββατον; Ἰδοὺ οἱ ἱερεῖς τοὺς θερμούς πεπτουσιν ἐν Σαββάτῳ, καὶ περιτομὴν διδῶσιν ἐν Σαββάτῳ. Ὅπου δὲ περιτομή, ἐκεῖ καὶ σιδήρος, καὶ σπάγγοι, καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὅπου ἄρτοποιίαι, ἐκεῖ καὶ κλίβανοι, ἐκεῖ καὶ φρυγάνων συγκομιδὴ, καὶ ὅλων ἔργον αὐτοῖς, τὸ τῆς ἀρτοποιίας. Τῷ μὲν οὖν λαῷ τῶν Ἰουδαίων ἀπηγορεύετο μὴ ἐργάζεσθαι ἐν Σαββάτῳ· τοῖς δὲ ἱερεῦσιν οὐκ ἦν ἀπηγορευμένον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν καὶ πᾶσιν ἀφίσταται τὸ ἐν Σαββάτῳ ἐργάζεσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς πάντες βασιλεῖον ἱεράτευμα. Πάλαι μὲν οὖν τοῖς ἱερεῦσιν ἤφειτο· (55) ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς γεγόναμεν βασιλεῖον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἁγίων. Τοῦ νόμου γράψαντος· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου τοὺς δώδεκα ἄρτους τίθεσθαι ἐν τραπέζῃ· ἄρων γὰρ ἀφιερωμένων ἐκείνων, ἐκ τῆς τραπέζης (36) ἦτει ὁ Δαβὶδ τὴν τροφήν. Ὁ δὲ Ἀβιμέλεχ εἶλεγε· Εἰ διαπεφυλαχμένα τὰ παιδάρια, πλην ἀπὸ γυναικός. » Ἰδὲ μοι λοιπὸν, ἐν παρεκδόσει τοῦ λόγου, ἀσφαλίζου τὸ εἰρημένον, ὁ πιστὸς, καὶ νόει μοι τὸ λεγόμενον· καὶ τὴν ἀγγελίαν ἀναλάμβανε σαρκός. Εἰ γὰρ ὁ Ἀβιμέλεχ τότε ταῦτα παρήγγειλε, πῶς οὐκ καὶ παραφυλακτέον; Καὶ οὕτως ἔλαθεν ὁ Δαβὶδ, καὶ ἤσθιε τοὺς ἄρτους, καὶ ἐν Σαββάτῳ ἔσως ἔλαθεν.

14. Ἐπεὶ οὖν οἱ Ἰουδαῖοι κατεμέμοντο τῷ Σωτῆρι, διὰ τὸ ἐν Σαββάτῳ τοὺς μαθητὰς πλεῖν στάχους καὶ ἐσθίειν· διὰ τοῦτο εὐκαιρότατα ἐμνημόνευσεν τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Σαββάτῳ γενομένης· ἵνα δείξῃ αὐτοῖς, ὅτι, εἰ πρὸς σωτήριον τροφήν ἤφειτο τῷ Δαβὶδ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ ἐφαῖσθαι ἄρτων ἐκ τῆς τραπέζης, οὐκ ἦν ἀπηγορευμένον καὶ τὸ στάχους λαμβάνοντας, καὶ ψάχοντας ἐσθίειν τοὺς μαθητὰς. Ὁ δὲ τοῦτο ἀνέγνωτε ὁ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπεινασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν· » Ἐχεις ἐξῆς συνευεγγμήνην καὶ τὴν ἱστορίαν περὶ τῆς ξηρᾶς χειρός· ὅπως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰς τὴν συναγωγὴν εἰσελθὼν (δεῖ γὰρ ἡμᾶς παραδραμεῖν τὴν ἱστορίαν διὰ τὸ μῆκος τῶν λόγων, ἵνα μὴ προσκορὴς γένηται ἡ ἀκρόασις) καὶ ἰδὼν τινα ἔχοντα ξηρὰν χεῖρα, καὶ γινώσκων ὅτι· ἔτοιμοι εἰσὶν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὸ κατη-

dem esse: ob eum qui ex illo ortum ducturus erat, qui ait: « Fiat tibi secundum fidem tuam ⁴². » Adsunt hic quoque rerum imagines similitudinesque. Postulat panes David ab Abimelech; respondet illi: Nulli sunt panes præter eos qui consecrati sunt ex conspectu Domini. Alterius hic denuo legis mentio facienda est. Scripsit Moyses ⁴³ in lege de initiationibus sacri cultus die Sabbati faciendis, duodecim panes calidos coctos ponendos esse supra mensam. Ubi autem calefactio, ibi ignis. Dicant hic nobis Judæi, quare Sabbatum observant, quo ignem accendere recusant; cum sacerdotes ignem accenderent, coclosque panes calidos apponerent? Num ego solus transgredior Sabbatum? **B** Ecce ipsi sacerdotes calidos panes apponunt, coquantque Sabbato, et circumcidunt Sabbato? Ubi autem circumcisio, ibi ferrum, spongiæ, et cætera quæ ad rem pertinent. Ubi panis confectio, ibi fornaces, ibi sarmentorum commeatus; ac demum opus ab illis peragitur quo panes conficiant. Judæorum itaque populo vetitum erat, ne Sabbato opus facerent: sacerdotibus vero id prohibitum non erat. Quapropter nobis omnibusque permittitur in Sabbato operari, cum nos omnes simul regale sacerdotium. Olim igitur sacerdotibus permittebatur: nobis quoque quoniam sumus regale sacerdotium, gens sancta, idipsum permissum est. Scribente lege, in die Sabbati duodecim panes supra mensam ponendos esse, ex illis in mensa consecratis panibus postulabat David sibi alimentum. Respondit Abimelech: « Si pueri abstinerunt maxime a mulieribus ⁴⁴. » Jam tu mihi, qui fidelis es, ut paululum digrediamur, his ad cautelam utere verbis, et quod dicitur animadvertite, castimoniamque carnis assume. Si namque id tunc præcepit Abimelech, cur non observandum? Sic David accepit, panesque comedit, ac fortassis in Sabbato accepit.

14. Cum itaque Judæi Salvatorem coarguerent, quod discipuli ejus in Sabbato spicas vellent atque comederent, opportunissime ille historiam Sabbato gestam commemoravit, ut ostenderet ipsis, si Davidi et comitibus ejus concessum fuit ut pro salute panes ex sacra mensa incitibus attingerent, non fuisse discipulis vetitum ut spicas vellent, et confricarent ad comedendum. « Annon, inquit, legis quid fecerit David, cum esuriiret ipse et qui cum eo erant, quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit? » Habes exinde adjunctam historiam de arida manu: quo pacto videlicet Salvator noster, ingressus in synagogam (nobis namque percurrenda historia est, ob ejus prolixitatem, ne nauseam pariat audientibus), et cum vidisset quendam manum aridam habere: nossetque Judæos ad criminandum paratos esse,

⁴² Matth. ix, 29. ⁴³ Levit. xxiv, 5. ⁴⁴ I Reg. xxi, 4.

(35) Locus. ut videtur, mutilus.

(36) Anglicanus, ἐξῆς τραπέζης.

dixerit ad eum cujus arida manus erat : « Surge et sta in medio ⁵¹. » Resurrectio resurgere iussit : « Surge et sta in medio. » Non quod ad pompam curationem edere vellet : norat quippe pro temporis conditione dicere etiam : « Vide, nemini dixeris ⁵². » Verum ubi id tempus postulat, celat miraculum ; contra ubi Sabbato miraculum edere par est, tunc apertissime operatur. Quære et volve Evangeliorum scripta, et me vere dicere deprehendes. Observabant in Sabbato insigniora edita miracula : qui, quæso, aut quomodo ? « A sæculo ⁵³ non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati ⁵⁴. » Hoc miraculum non alio quam Sabbati die edidit. Cum enim ex sputo humi dejecto lutum fecisset, linivit ejus oculos, misitque illum in Siloam : et rediit cæcus visu recepto. Qui vero cæcum cernerent videntem, ipsi non videbant. Illius quidem sensibiles oculorum pupillæ aperte sunt ; Judæorum vero non aperti sunt oculi ; imo apertis licet oculis, non videbant, Dominumque damnabant his verbis : « Non est hic homo ex Deo, quoniam Sabbatum non observat ⁵⁵. » O ingentem vesaniam ! Nam quale opus factum est ? Sputum ex labiis, digitisque dumtaxat lutum : simplex unctio, non instrumentis medicis, sed manu a Deo facta. Quid quod actum est criminare ? Habes in Sabbato gestum miraculum. Abiit cæcus, et abiit visu recepto. Id in Sabbato (Christus) operabatur, ut fide dignus haberetur, cum in Sabbato doceret.

15. Aliud occurrit mihi miraculum. Hierosolymis erat prolatica quædam piscina, quæ etiam nunc illic exstat : habebatque quinque porticus ; sed jam destructa sunt circumjecta ædificia. Jacebat illic paralyticus triginta octo jam annis æger. Diuturnus enim fuit morbus, ut ea saltem ratione, pudore Judæi afficerentur. Nam si brevi fuisset ægritudo, latuisset miraculum : jam vero multi anni sunt veri morbi testes, ut saltem hoc videntes, viderent. Salvator autem cum advenisset et præteriret, ait illi : « Vis sanus fieri ⁵⁶ ? » et reliqua. Ac surgens ille quoque, tollit grabatum et ambulat. Erat autem Sabbatum. Verum Judæi non videbant miraculum Sabbato editum, sed grabatum ab eo gestari. Par fuisset cogitare illos : Tales medici huc advenerunt, et nemo sanavit : pauper jacebat miser, nec aderat ei qui ipsum in piscinam deiceret. Talis est, hic miraculorum petitor, novarumque rerum auctor, qui tantam vim paralytico dederit, ut non modo surrexerit, sed et grabatum portaverit suum. Cæca res est malitia : ipsum morbo ereptum damnant, aiuntque illi : « Non licet tibi Sabbato gestare grabatum. » Respondit ille : « Qui me sanum fecit, ille mihi dixit ⁵⁷. » Dei opus est quod jussum est. Insueta res est paralyticum triginta et octo annorum sanitati restitui. Ex ejus ore id audiui : Tolle grabatum tuum. Si corpus illi obedivit et sanum factum est, egonec illi ingratus ero, nec gestabo gra-

γορεῖν, λέγει πρὸς τὸν ἔχοντα τὴν χεῖρα τὴν ξηρὰν « Ἀνάστηθι εἰς τὸ μέσον. » Ἡ ἀνάστασις τὸ ἀναστῆναι ἐκέλευσεν. « Ἀνάστηθι, καὶ στήθι εἰς τὸ μέσον. » Οὐ κομπῶδὴ τὴν λατρείαν ἐργαζόμενος· οἷδε γὰρ εὐκαίρως λέγειν, « Ὅρα, μηδὲν εἴπη· » ἀλλ' ὅτε μὲν ἔστιν εὐκαιρὸν, κρύβει τὸ θαυματουργήμα· ὅτε δὲ δεῖ ἐν Σαββάτῳ θαυματουργῆσαι, τότε φανερώτατα ἐργάζεται. Ζήτησον τὰ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γεγραμμένα, καὶ εὐρίσκεις τὸ ἀληθὲς τῶν λόγων. Ἐτήρουν ἐν Σαββάτῳ τὰ τῶν θαυματουργημάτων ἐπιδοξόδετα· πῶς καὶ τίνα τρόπον ; « Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἤκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμούς τυφλοῦ γεγεννημένου. » Τοῦτο τὸ θαῦμα οὐκ ἐποίησεν ἐν ἐτέρᾳ ἡμέρᾳ, ἀλλ' ἐν Σαββάτῳ. Πηλὸν γὰρ ποιήσας διὰ τοῦ πτύσσαι χαμαί, ἐπιχρίσας τοὺς ὀφθαλμούς, ἐπέμφεν εἰς τὸν Σιλωάμ· καὶ ἦλθεν ὁ τυφλὸς βλέπων. Οἱ δὲ τὸν τυφλὸν ἰδόντες βλέποντα οὐκ ἀνέβλεψαν. Κάκεινцу μὲν ἠνεψύχθησαν αἱ αἰσθηταὶ τῶν ὀμμάτων κόραι, Ἰουδαῖων δὲ οὐκ ἠνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοί· ἀλλ' ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμούς ἠνεωγμένους, οὐκ ἔβλεπον, καὶ κατέκριναν τὸν Κύριον λέγοντες, ὅτι· « Οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. » Ὁ πολλῆς ἀνοίας ! Ποῖον γὰρ ἔργον γέγονε ; Πτύσμα ἀπὸ χειλέων, ἀπὸ δακτύλων μόνον ὁ πηλὸς, περιχρίσμα λιτὸν, οὐκ ἐργαλείου λατρικῶς, ἀλλὰ χειρὶ θεοποιήτων ἐργασμένον. Τί μέμνηται τὸ πρᾶχθέν ; Ἐχεις ἐν Σαββάτῳ θαυματουργήμα. Ἀπῆλθεν ὁ τυφλὸς, καὶ ἀπῆλθεν ὁ τυφλὸς βλέπων. Καὶ ἐν Σαββάτῳ ἐποίησε, ἵνα ἀξιόπιστος γένηται, ἐν Σαββάτῳ διδάσκων.

15. Ἐχω καὶ ἄλλο θαυματουργήμα. Ἐν Ἱερουσαλήμοις προβατικὴ τις ἦν κολυμβήθρα, καὶ νῦν ἔστιν· πέντε στοὰς εἶχε· νῦν γὰρ περιηρέθη τὰ περίε οἰκοδομήματα. Παραλυτικὸς δὲ ἔκειτο ἐπὶ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτεσιν ἀσθενῶν. Πολὺς γὰρ ὁ χρόνος γίνεται τῆς νόσου, ἵνα, καὶ οὕτως βλέποντες, δυσωπηθῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰ γὰρ ὀλιγοχρόνιος ἦν ἡ νόσος, ἐλάνθανε τὸ θαῦμα· νῦν δὲ πολλὰ ἐτη μαρτύρησε τῇ νόσῳ, ἵνα, καὶ οὕτω βλέποντες, ἀναγέλωσιν. Ὁ δὲ Σωτὴρ παραγεγνημένος, καὶ παράγων, λέγει ἐκείνῳ· « Θέλεις ὑγιὲς γενέσθαι ; » καὶ τὰ ἀκόλουθα. Καὶ ἐξεγερθεὶς κάκεινος, αἶρει τὸν κράββατον, καὶ περιπατεῖ. Σάββατον δὲ ἦν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι οὐκ ἔβλεπον τὸ θαυματουργήμα τὸ ἐν Σαββάτῳ γεγνημένον, ἀλλὰ τὸν κράββατον βασταζόμενον, δέον αὐτοῖς λογίσασθαι· Ἱατροὶ τοιοῦτοι παρ' ἐγένοντο, οὐδεὶς ἐθεράπευσε· πέντης ἔκειτο ὁ ἄθλιος, μὴδὲ τὸν ῥίπτοντα εἰς τὴν κολυμβήθραν ἔχων. Τοιοῦτος ὁ θαυματοποιὸς καὶ καινότερος ἐργαζόμενος, ὁ τοσαύτην δύναμιν τῷ παραλυτικῷ δούς, ὥς μὴ μόνον ἀναστῆναι, ἀλλὰ καὶ βαστάσαι τὸν κράββατον. Τυφλὸν ἡ πονηρία. Καὶ κρίνουσι τὸν σωθέντα, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· « Οὐκ ἐξέστι σοι ἄραι τὸν κράββατον ἐν Σαββάτῳ. » Ἀπεκρίνατο ἐκεῖνος· « Ὁ ποιήσας με ὑγιή, ἐκεῖνός μοι εἶπεν. » Θεοῦ τὸ ἔργον τὸ προσταχθέν. Ἀσυνήθες ἐστὶ καὶ τὸ παραλυτικὸν διὰ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἐτῶν θεραπευθῆναι. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἤκουσα τοῦ· Βαστάσαι τὸν κράββατον. Εἰ τὸ σῶμα ἐπήκουσε καὶ ὑγιὲς ἐγένετο, ἐγὼ ἀγνώμων ἔσομαι,

⁵¹ Luc. vi, 8. ⁵² Matth. viii, 4. ⁵³ Joan. ix, 32. ⁵⁴ Ibid., 16. ⁵⁵ Joan. v, 7. ⁵⁶ Joan. v, 10, 11.

τῷ μὴ βαστάσαι τὸν κράδδατον; Πάλιν οἱ Ἰουδαῖοι οὐκ ἔζητουν αὐτὸν, ἵνα μάθωσι πῶς ἐθεράπευσε, καὶ προσκυνήσωσι τὸν δόντα τοιαῦτα, ἀλλ' ἵνα αὐτῷ ἐπιβουλεύσῃσι. Γέγονε χάκκινόν τρίτον τὸ νῦν ἀναγνωσθέν.

16. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν, πονηρευομένων συναγωγῇ. Τί γὰρ πονηρότερον εὐεργετουμένον καὶ ἐπιβουλεύοντων; Ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Ἰουδαίων ἄνθρωπος ἦν χεῖρα ἔχων ξηράν. Ξηρὸς ἦν τις τὴν χεῖρα, καὶ οἱ παρόντες ξηροὶ τὴν διάνοιαν, καὶ οὐκ ἔδλεπον τὸν τότε παρόντα· οὐδὲ ὑπόπτευσον τὸ θαυματουργήμα τοῦ ἐργαζομένου. Ὁ δὲ Σωτὴρ, πρὶν ποιῆσαι τὸ ἔργον, διὰ λόγων ἐγεώργει τὴν διάνοιαν. Εἰδὼς γὰρ τὸ πονηρὸν τῆς διανοίας, καὶ τὸ βάθος τὸ πικρὸν, πρῶτον αὐτοῖς προπαρηγόρει τοῖς λόγοις, καὶ τὸ ἄγριον τῆς διανοίας ἡμεροῦν ἐβούλετο, καὶ φησι πρὸς αὐτούς· «Ἐξεστὶν ἀγαθοποιῆσαι ἐν Σαββάτῳ, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι;» «Εἰ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς. (37), ἐξεστὶν ἐργάσασθαι; εὐθὺς ἂν ἔλεγον, Παρὰ τὸν νόμον λέγεις. Νυνὶ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, ὃ καὶ ὁ νόμος ἐβούλετο· ὁ γὰρ περὶ τοῦ Σαββάτου νομοθετήσας προσετίθει, ὅτι Πλὴν τούτου, ὃ ἐπὶ ψυχῇ ποιηθήσεται. Αὐτίκα ἐὰν Σαββάτῳ πῆσθαι ἄνθρωπος εἰς βάθην, ἐξεστὶν Ἰουδαίους ἀνασπάσαι· οὐ μόνον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ βοῦν καὶ ὄνον. Οὕτω τὰ ἐπὶ σωτηρίᾳ συνεχώρητο νόμος γίνεσθαι, καὶ ἐτρέφοντο Ἰουδαῖοι ἐν Σαββάτῳ. Ἡρώτησέ τις νῦν αὐτοὺς οὐ τὸ ἀντιλεγόμενον, ἀλλὰ τὸ ἐμολογούμενον· «Ἐξεστὶν ἀγαθοποιῆσαι; Ἀλλ' οὐδὲ λέγουσι, Ναί· οὐ γὰρ ἦσαν ἀγαθῆς προαιρέσεως. «Ὁ γὰρ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ προσφέρει τὸ ἀγαθόν.» Πονηροὶ δὲ ὄντες Ἰουδαῖοι, περὶ ἀγαθὸν οὐ συντίθενται, καὶ οὕτε ἀγαθοποιῆσαι ὡμολόγουν, οὕτε κακοποιῆσαι εἰπεῖν ἰδύναντο· ἀνάσχυον γὰρ ἦν τὸ ῥῆμα· ἀλλὰ σιωπῶσιν. «Ὅτε δὲ διὰ φλυαρίαν, πολλὰ φλυαροῦσιν· ὅτε διὰ κατηγορίαν, μέγιστα κραυγάζουσιν· «Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον.» Οὕτως ὁ ἄνθρωπος τάδε καὶ τάδε ἐποίησεν. «Ὅτι δεῖ ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι, ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι, οἱ μὲν σιωπῶσιν· ὁ δὲ, συλλυπούμενος τῇ καρδίᾳ ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν, εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ· Οἱ βλέποντες βλέπετ' ἄνθρωποι, ὡς βούλονται πράττειν, πραττέτωσαν· οἱ σκληροκαρδιοὶ ἀπολιθοσύθωσαν· ἀπαλυνέσθω δὲ σοὶ ἡ δεξιὰ. Ἐγείραι, μηκέτι προσάτειν. Τὸ γὰρ, ἐγείραι, τὸ καθ' ἐξεσθαι ἐδήλου. Ὁ δὲ ξηρὸν ἔχων τὴν χεῖρα τί ἐκαθέζετο, ἢ πάντως εἰς τὸ προσάτειν; Οὐ δίδωμι σοὶ ἀργύριον, ἵνα μὴ ἀναλώσῃς· ὕψισται σοὶ δίδωμι, μηδέποτε θαπτανομένην. Μηδὲ διὰ τὸ ξηρὸν ἔχειν τὴν χεῖρα προσάτειν, ἀλλ' ἀπολαθῶν αὐτὴν ὕψιστη, λοιπὸν καὶ σῶαν ἐργασάμενος, ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου πτωχῷ. Ἐγείραι, καὶ στῆθι εἰς τὸ μέσον· γενοῦ θέατρον τοῖς βλέπουσιν. Ἐν σοὶ ὁ ἀγὼν λοιπὸν ἀγωνίζεται ὁ περὶ Σαββάτου. Στῆθι εἰς τὸ μέσον, ἵνα καὶ οἱ χωλεύοντες τὰς ἰγνύας στήσιν, ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἐὰν ἄρα ἰδῶσι. Στῆθι εἰς τὸ μέσον, καὶ λαλήσας πρὸς τοὺς

batum? Rursum Judæi nequaquam sciscitabantur, ut edicerent quo pacto curasset, et adorarent eum qui talia largitus esset; sed ut ipsi insidias pararent. Jam illud tertium est quod lectum fuit.

16. Ingressus est in Synagoga, quæ erat Synagoga malignantium. Quid namque deterius quam beneficia accipere et insidiari? In Synagoga Judæorum homo erat cujus arida manus. Aridus quidam manu erat, et qui aderant, aridi mente: neque eum cernebant qui tum præsens erat: neque in mentem veniebat miraculum ejus qui talia operaretur. Porro Salvator antequam opus conficeret, verbis mentem excolebat. Compertam enim habens malignitatem animi, et profunditatem acerbam illam, demulcebat primo verbis: agrestem animum lenire studebat, atque illis: «Licetne Sabbato Benefacere, an male: animam salvam facere, an perdere?» Nam si dixisset illis, Licetne operari? statim respondissent, Contra legem loqueris. Nunc autem id locutus est quod lex ipsa voluit: qui enim legem de Sabbato dederat, subjunxit: Præter id quod pro anima fiet. Mox enim ubi in Sabbato ceciderit homo in foveam, licitum Judæis est inde illum extrahere: nec tantum hominem, sed etiam bovem et asinum. Atque ita quæ ad salutem spectabant, lex permisit, et 54 ipso Sabbato Judæi vescebantur. Quod si quis percontatus eos fuerit, non de quo disceptatur, sed de quo convenit inter omnes: Licetne benefacere? nequaquam respondent, Etiam: non sunt quippe bonæ voluntatis. Nam, «bonus homo de bono thesauro profert bonum». Mali porro cum sint Judæi, de bonis agendis non consentiunt, nec fatentur esse benefaciendum, neque possunt affirmare male factum oportere: impudenter enim dictum foret: sed silent. At cum nugandum est, magnas nugas effutunt: cum autem criminandum, magno clamore aiunt: «Toile, tolle, crucifige», hic homo hæc et ejusmodi perpetravit: cum autem quaeritur, benene an male facere liceat, animam salvam facere, an perdere; illi quidem silent; Dominus vero corde mœrens ob cæcitatē cordis eorum, ait homini illi: Qui vident videant, qui inobsequentes aiunt, quod libuerit agant: qui duri sunt corde, lapidescant; verum mollescat dextera tua. Surge, ne amplius mendicato: nam quod jusserit eum surgere, indicium est eum prius sedisse: qui autem aridam manum habebat, quare sedebat, nisi ut mendicaret? Non do tibi argentum ne absumas: sanitatem do tibi nunquam absumendam. Ne occasione aridæ manus mendica: sed ea sana salvaque accepta, operare, extende tu pauperi manum tuam. Surge, et sta in medio: sis spectaculum videntibus. In te deinceps certamen de Sabbato agitur. Sta in medio, ut qui claudicant

³⁷ Luc. vi, 9. ³⁸ Matth. xii, 55. ³⁹ Joan. xix, 15.

(37) Anglic. Μη γὰρ εἶπεν. Infra, post νυνί, hæc. δὲ εἶπεν αὐτοῖς.... ὁ γὰρ περί. desunt in Angl., sed manu recentiore addita sunt.

poplitibus, consistent, si tamen audiant, si videant. Sta in medio, et loquere Judæis quæ jam dicta sunt : licetumne est id facere annon ? Tunc ait ad illum : Extende manum tuam, non te tango, ne Judæi crimentur ; neve contingere idem putent esse atque operari, verbum tantum profero. Nequaquam ait Deus : Ne loquere in Sabbato. Si autem verbo opus efficiatur, admirationi sit qui locutus est. Extende manum tuam. Vide discrimen facti : Petrus in Speciosa porta paralyticum sanans, compressa illius dextera manu excitavit. Servus attrahendo, extendit ; Dominus jubendo extendit. Extende manum tuam. Do tibi virtutem, et efficaciam sanitatis. Verbo jussioneque mea in te constituo : Extende manum tuam. Dixit ille, iste fecit : arida manus sanitati restituta, mentisque Judæorum ariditas minime sanata fuit ; sed egressi, ut modo lectum fuit, deliberabant quid facerent Jesu. Deliberas quid factururus sis : adora ut Deum, adora miraculorum auctorem, adora hominem, ea, quæ supra homines sunt, operantem. Non apposuit emplastra, non perfusionibus quibusdam brachium emollivit, non sexcenta remedium genera adhibuit. In medio stabat ille, rem omnes gestam videbant : non enim clam editum opus fuerat, ne quis diceret : Herbam adhibuit, emplastrum apposuit. Surge, sta in medio ; ut ne ipsam rei veritatem calumnientur, ut nullus sit

17. Egressi autem illi deliberabant quid facerent de Jesu : ut etiam hic in hac ipsa hora, stat quispiam arida manu, cum eam pauperi non porrigit ad eleemosynam : is quantumvis corpore sanus, aridus est mente. Audi et tu hac ipsa hora salutaria hæc verba : Extende manum tuam, et ab hac ðne incipe eleemosynam pauperi erogare. Alio item modo id pertractemus. Multi incurii sunt in precando, tota die negotiis incumbunt humanis, vilipenduntque divinum precessionum negotium. Huic quoque dicat Salvator : Extende manum tuam, ut ait Apostolus : « Volo orare homines in omni loco, extollentes sanctas manus ⁴⁰. » Cæterum quia sermo noster satis processit, surgentes **55** nos ipsi extendamus manus, non solum in die, sed et in nocte : « In noctibus extollite manus vestras in sancta, et benedicite Dominum ⁴¹. » Et extendamus manus sanctas abluti inter innocentes ; ut invocato universorum Deo, ejus auxilio perfruamur, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Deo gloria cum Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

τῷ Θεῷ ἡ δόξα ᾧμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁴⁰ 1 Tim. II 8. ⁴¹ Psal. cxxxiii, 2.

A Ἰουδαίους τὰ εἰρημένα, ὅτι ἔξεστι τότε ποιῆσαι ἡ οὐ ; Τότε λέγει πρὸς αὐτόν· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου· οὐκ ἐγὼ ἄπτομαι, ἵνα μὴ Ἰουδαῖοι κατηγορήσωσιν· ἵνα μὴ τὸ ἄψασθαι ἔργον εἶναι νομισῶσι, λόγῳ λαλῶ. Οὐκ εἶπεν ὁ Θεὸς, Μὴ λάλει ἐν Σαββάτῳ. Ἐὰν δὲ ὁ λόγος ἔργον γένηται, θαυμαζέσθω ὁ λαλήσας. Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου. Βλέπε μοι διαφορὰν πράγματος· ὁ Πέτρος ἐν Ὁραίᾳ πύλῃ παραλυτικὸν σώζων, πιάσας δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρεν. Ὁ δούλος κρατῶν ἐκτείνει· ὁ δεσπότης κελεύων ἐκτείνει. Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου· σοὶ δίδωμι τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς θεραπείας. Διὰ τῶν λόγων κελεύσας ἐντίθημι· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου. Ὁ μὲν εἶπεν, ὁ δὲ ἐποίησε. Καὶ ἡ μὲν ξηρὰ χεὶρ ἀποκατεστάθη· τὸ δὲ ξηρὸν τῆς διανοίας τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἐθεραπεύθη· ἀλλ' ἐξεληθόντες, κατὰ τὸ ἀρτίως ἀνάγνωσμα, διελογίζοντο, τί ἂν ποιήσαιαν τῷ Ἰησοῦ. Διαλογίζῃ, τί ποιήσεις ; προσκύνησον ὡς Θεὸν, προσκύνησον τὸν θαυματουργὸν, προσκύνησον ἄνθρωπον τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐργασάμενον. Οὐκ ἐμπλάστρους προσέθηκεν, οὐκ ἐμβροχαῖς τισιν ἠπάλυνεν, οὐ μυρία φάρμακα ἱατρικὰ προσήνεγκεν. Εἰς τὸ μέσον ἦν ὁ ἐστὼς, πάντες ἔδιδετον τὸ γενόμενον· μὴ γὰρ χρῆσθαι ἦν τὸ ἐργαζόμενον· ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Βοτάνην προσήνεγκεν, ἐμπλάστρον προσέθηκεν. Ἐγείραι, στήθι εἰς τὸ μέσον, ἵνα πάντως μὴ κατηγορήσῃ τῆς ἀληθείας· ἵνα ἀσυκοφάντητον γένηται τὸ πρᾶγμα. sycophantiae locus.

17. Ἐξεληθόντες δὲ ἐκείνοι διελογίζοντο, τί ποιήσωσι τῷ Ἰησοῦ· ὡς καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὴνδε τὴν ὥραν, ἔσθηκε τις ξηρὰν ἔχων τὴν χεῖρα, ὁ μὴ ἐκτείνων πτωχῷ ἐλεημοσύνην. Οὗτος κἂν ὕμνησεν τὸ σῶμα, ξηρὸς ἐστὶ τὴν διάνοιαν. Ἀκούουσιν καὶ σὺ κατὰ τὴνδε τὴν ὥραν τῶν σωτηρίων λόγων λεγόντων· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου· καὶ ἀπὸ τοῦ σήμερον ἄρξαι ποιεῖν ἐλεημοσύνην πτωχῷ. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸ λάβωμεν. Πολλοὶ τινὲς εἰσιν ἀμελεῖς εἰς προσευχάς, καὶ πᾶσαν μὲν τὴν ἡμέραν ἀσχολοῦνται περὶ ἐργασίας ἀνθρωπίνης, καταφρονοῦσι δὲ τῆς θείας ἐργασίας τῶν προσευχῶν. Καὶ πρὸς τοῦτον λεγέτω ὁ Σωτὴρ· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου, καθὼς λέγει· ὁ Ἀπόστολος· « Βούλομαι προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας, ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας. » Αὐτάρκως δὲ τῶν λόγων ἡμῶν προχωροῦσάντων, ἀναστάντες καὶ ἡμεῖς ἐκτείνωμεν τὰς χεῖρας, καὶ μὴ μόνον ἐν ἡμέρᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτὶ· « Ταῖς νυκτὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τὰ ἅγια, καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον. » Καὶ διαπετάσωμεν χεῖρας ὁσίους, νηφάλιοι ἐν ἀλώεσι· ἵνα, τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐπικαλούμενοι, τῆς παρ' αὐτοῦ βοήθειας ἀπολαύσωμεν, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ

ADMONITIO IN HOMILIAM SEQUEM.

Hoc opusculum licet in antiquis codicibus legatur, nobis non videtur Athanasianum. Orationis certe genus minus elegans, explanationes Scripturarum minus aptæ, et nonnihil contorta, scriptorem sane præferunt longe Athanasio imparem. Quæ causa nobis fuit ut inter dubia Opera recenseremus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ · ΠΟΡΕΥΘΕΝΤΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΚΟΜΗΝ (38), ΕΥΡΗΣΕΤΕ ΠΛΑΘΝ ΔΕ-
ΑΕΜΕΝΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

IN ILLUD : PROPECTI IN PAGUM QUI EST E REGIONE, INVENIETIS PULLUM
ALLIGATUM *.

1. Οἱ τὰ ἐπὶ γῆς φρονήσαντες, καὶ τῆς ἐντολῆς Α τοῦ Θεοῦ καταφρονήσαντες, καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ μοχθήσαντες, οὗτοι πρὸ τῆς τῶν αγαθῶν εὐρέσεως ἐν ἀγνοίᾳ διέτριβον. Οἶμαι γὰρ καὶ τὸν σοφώτατον Σολομῶντα διὰ τοῦτο λέγειν (39), ὅτι « καὶρὸς τοῦ ζητῆσαι, καὶ καὶρὸς τοῦ ἀπολέσαι. » Ἡμάρτες; ἡσύχασον. Εἰ γὰρ καὶ ποτε ἐν ἀγνοίᾳ διατρίβων, ἀπώλειαν τῇ σεαυτοῦ ψυχῇ περιποιήσω, ἀλλὰ καὶρὸς νέγρονε τοῦ ζητῆσαι ἡμᾶς ταύτην, ὡς καὶ ἐν Εὐαγγ. ἡ διδάσκει ὁ Κύριος ἡμῶν λέγων (40) « Ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε. » Καὶ πότε δὲ αὐτὴν εὐρήσομεν ἢ νῦν, ὅτε παρὼν ὁ Κύριος ἔλυσεν ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν; ὡς καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος διδάσκει λέγων « Ἰδοὺ νῦν (41) καὶρὸς εὐπρόσδεκτος. Ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. » Καὶρὸς οὖν ἠκολούθησε τοῦ ἀπολέσθαι τὴν ἐπισκοποῦσαν ἁμαρτίαν · καὶρὸς ἐκάλυψε B τοῦ ζητῆσαι τὸ πεπλανημένον, τοῦ λυθῆναι ἡμᾶς ἐκ τῶν δεσμῶν. Ἦλθε γὰρ ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους (42), καὶ ἀνορθῶν τοὺς κατεβράχμενους · ἦλθεν ὁ κηρύσσων ἄρεσιν τοῖς αἰχμαλώτοις, καὶ τοῖς τυφλοῖς ἀνάβλεψιν · Τότε γὰρ ὁ ἀλείεται ὡς ἔλαφος ὁ χωλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλώσσα μογιλάων (43). »

2. Καὶ ἄλλως δὲ ἐπιβάλλωμεν τῷ βῆτῳ · κινεῖ γὰρ ἡμᾶς πρὸς πόθον τὸ τοῦ Σολομῶντος λεξείδιον. Φησὶ γάρ « Καὶρὸς τοῦ ζητῆσαι, καὶ καὶρὸς τοῦ ἀπολέσαι (44). » Ἐπειδὴ πολλῶ τῷ χρόνῳ πλανώμενον ἦν τὸ

* Matth. xxi, 2. ** Eccle. iii, 6. *** Matth. vii, 34. **** Eccle. iii, 6.

(38) Regius, ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου πορευθέντες. Mox, Reg. et Seg. κατέναντι. Ceteri et editi, ἀπέναντι. Apud Matth. xxi, 2, legitur, ἀπέναντι. Apud Luc. xxi, 30, κατέναντι. Regius incipit : Οἱ τὰ ἐπίγεια.

(39) Regius et Fele. 1, διὰ τὸ λέγειν. Gobler. διὰ τοῦ λέγειν. Post, τοῦ ἀπολέσαι, Regius habet, τοῦτ' ἐστίν. Paulo post, Regius, Gobler. et Fele. 1, τῆς σεαυτοῦ ψυχῆς.

(40) Regius et Seguer. ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησ. Χρ. ἐν Εὐαγγελίῳ διδάσκει λέγων. Angl. item habet, ἐν

1. Qui terrena sapere, et Dei mandata desperatui habuere, atque in hac vita defessi sunt; hi ante inventionem boni in inscitia versabantur. Arbitror enim sapientissimum Salomonem ea de causa dicere : « Tempus querendi, et tempus perdendi ». Peccasti? desine. Si enim aliquando in ignorantia versatus, animam tuam in perniciem coniecisti; at venit tempus eam perquirendi, ut in Evangelio Dominus noster docet his verbis : « Querite, et invenietis ». Quandonam autem inveniemus illam, nisi jam, ubi Dominus ipse præsens nos solvit a vinculis diaboli? quemadmodum beatus Apostolus his docet verbis : « Ecce nunc tempus acceptabile : ecce nunc dies salutis ». Tempus itaque venit tenebrososum peccatum destruendi : vocat tempus ut queramus id quod erravit, ut solvamus a vinculis. Venit quippe qui solvit compeditos, qui erigit elisos; venit qui annuntiat captivis dimissionem, cæcis visum. Tunc enim saliet quasi cervus claudus, et expedita erit lingua balborum.

2. Alio item modo dictum illud pertractemus : Salomonis quippe sententia studium hac in re nostrum accendit. Ait enim : « Tempus querendi, et tempus perdendi ». Quia jamdiu errabundum erat

7. ** II Cor. vi, 2. *** Psal. cxlv, 8. **** Isa.

C Εὐαγγελίῳ, et cætera ut in textu. Mox, Reg. Gobl. et Fele. 1, εὐρήσετε. Πότε ταύτην εὐρήσωμεν. Ibi. I. Seguer. solus habet, εὐρήσωμεν, recte.

(41) Nūc legitur in Regio solo. Infra idem solus, Ἰδοὺ νῦν ἠκολούθησε.

(42) Anglicanus, τοὺς πεπλανημένους.

(43) Seguer. solus, μογιλάων. Alij, μογγιλάων. Paulo post idem, ἡμᾶς εἰς πόθον.

(44) Regius, ἐπειδὴ τῷ χρόνῳ. Angl. ἐπειδὴ πρὸ πολλῶ τῷ χρόνῳ. Mox, Regius, τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, καὶ ἀπολόμενον.

genus humanum, diabolique fraudibus perierat, venit tempus ejus perquirendi, revocandi ex captivitate, eximendi ex vinculis. Ex usu quippe nostro erat querere et ediscere, quod littera occidat, spiritus autem vivificet⁴⁵. Hac igitur re confecta, tempus adfuit destruendi figuram et umbram in littera sitam. Nam ad usque tempus correctionis, hæc ingruiebant: re autem perfectione adveniente, tunc quod ex parte erat evacuatum est⁴⁶. « Cum » enim « essem parvulus, loquebar ut parvulus: cum autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli⁴⁷. » Sane ipse Salvator **56** ait: « Qui invenit animam suam perdet eam, et qui perdidit animam suam propter me, inveniet illam⁴⁸. » Id est, qui quæsierit animam suam, et invenerit illam in peccatis, cito perdat illam, neque sinat eam in improbitate immorari: ut, capta opportunitate, cum eam rursus perquiret, inveniat in virtute. Si quis enim animam suam extra supplicium invenire cupiat, perdet illam in præsens tempus, ut Christum luceat. Porro quid sit hic perdere, docet Salvator; nempe, non ut animam nostram in perniciem conjiciamus, sed ut tempore martyrii ne parcamus fortunis, liberis, parentibus, corpori, neque ipsi animæ; sed nos ipsi tradamus ad mortem usque; ut, quemadmodum supra dixi, inveniamus animam nostram in regno cælorum. Id enim docet Salvator: « Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus⁴⁹. »

3. Si quis igitur voluerit animam suam invenire, perdet illam in hoc tempore. Malitiam ergo in nobis perditam oportet, ut quærentes virtutem, inveniamus illam. Nam si quis ab ira non quieverit, quomodo ad mansuetudinem exercebitur? Si quis a se non eliminaverit fornicationem, quomodo continentiam profitebitur? Primum enim par est abjici omnem avaritiam et idololatriam, atque ita deinceps querere pauperiam, pietatemque. « Quæsi» enim, inquit, « quem diligit anima mea: quæsi» et inveni illum, et introduxi eum in domum matris meæ, et in cubiculum ejus quæ me concepit⁵⁰. » Qui porro

⁴⁵ II Cor. iii, 6. ⁴⁶ I Cor. xiii, 10. ⁴⁷ ibid. 11. ⁴⁸ Matth. x, 39. ⁴⁹ ibid. 37. ⁵⁰ Cant. iii, 1, 4.

(45) Hæc, καὶ ἐλευθερωθῆναι ἐκ τῶν δεσμῶν, desunt in Gobler. et Felc. 1. Ibid. Anglie. Χρεῖα γὰρ τῶν ζητήσαι.

(46) Regius, ἐπιφανέντος.

(47) Ita Reg. Seguer. Gobler. Angl. Basil. qui tamen postremus habet cum editis, ἐξῆ. Ibid. hæc, καὶ ὁ ἀπολέσας.... εὐρήσει αὐτήν, desunt in Regio, Gobler. et Felc. 1. Paulo post, Seg. καὶ εὐρὼν αὐτὴν οὖσαν ἐν ἁμαρτίαις, ταχυνέτω. Mox Seg. Gobler. Felc. 1, μὴ συγχωρῶν αὐτῇ. Ibid. omnes mss. ἵνα καὶ αἰὼν λάβῃ, præter Felc. 2, qui cum editis habet ἵνα καὶ αἰὼν λάβῃ. Mox, Reg. quem sequi visum est, εὐρή. Ed. vero et cæteri mss. εὐρήσει.

(48) Regius, τῇ ψυχῇ αὐτῶν. Paulo post, Basil. quem sequimur, μὴ φεισώμεθα κτημάτων, et ita legit Nannius. Regius, μὴ φεισώμεθα χρημάτων, μὴ κτημάτων, non male. Editi, μὴ φεισώμεθα μὴ κτημάτων.

(49) Regius, εὐρωμεν. Ibidem, Regius et Seguer.

τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ ἀπολλύμενον ταῖς τοῦ διαβόλου πανουργίαις, καὶ τοῦ γέγονε τοῦ ζητηθῆναι τοῦτο, καὶ ἀνακληθῆναι ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ ἐλευθερωθῆναι ἐκ τῶν δεσμῶν (45). Χρεῖα γὰρ ἦν ζητῆσαι ἡμᾶς καὶ μαθεῖν, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Τοῦτου οὖν ἀνυσθέντος, καὶ τοῦ γέγονε τοῦ ἀπολέσθαι τὸν τύπον καὶ τὴν ἐν τῷ γράμματι σκιά. Μέχρι γὰρ καιροῦ διορθώσεως ἦσαν ἐπιτείμενα· τοῦ δὲ τελειοτέρου φανέντος (46), τὸ ἐκ μέρους κατήργηται. « Ὅτε » γὰρ « ἡμῶν νήπιος, ἐλάλουν ὡς νήπιος· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. » Ἀμέλει (47) ὁ Σωτὴρ φησιν· « Ὁ εὐρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν. » Τουτέστιν, ὁ ζητήσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ εὐρὼν αὐτήν ἐν ἁμαρτίαις, ταχυνάτω τοῦ ἀπολέσαι αὐτήν, μὴ συγχωρῶν αὐτὴν ἐγγχρονίζον ἐν κακίᾳ· ἵνα, καὶ αἰὼν λάβῃ, ζητήσας αὐτὴν εὐρὼν αὐτὴν ἐν ἀρετῇ. Καὶ γὰρ εἰ τις βούλεται εὐρεῖν τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἐκτός κολάσεως, ἀπολέσει αὐτὴν πρὸς τὸ παρὼν, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ. Τὸ δὲ ἀπολέσαι ἐν ταῦθα διδάσκει ὁ Σωτὴρ, οὐχ ἵνα ἀπώλειαν τῇ ψυχῇ ἡμῶν (48) περιποιησώμεθα, ἀλλ' ἵνα ἐν καιρῷ μαρτυρίου μὴ φεισώμεθα κτημάτων, μὴ τέκνων, μὴ γονέων, μὴ σώματος, μηδὲ αὐτῆς τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ παραδῶμεν αὐτοὺς μέχρι θανάτου, ἵν', ὡς προείπον, εὐρήσωμεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν (49) ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σωτὴρ διδάσκων εἰπεν· « Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἐστὶ μου ἄξιος. »

3. Εἰ τις οὖν βούλεται εὐρεῖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν ἐν τῷ νῦν καιρῷ. Χρὴ τοίνυν ἀπολέσθαι ἐν ἡμῖν τὴν κακίαν, ἵνα, ζητήσαντες τὴν ἀρετὴν, εὐρωμεν αὐτήν. Ἐὰν γὰρ μὴ τις παύσῃται (50) ὀργῆς, πῶς πραότητα μελετήσει; Ἐὰν μὴ τις ἀπολέσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν πορνείαν, πῶς σωφροσύνην ἐπαγγέλλεται; Πρῶτον μὲν γὰρ ἀποβαλέσθαι προσήκει ἡμῖν πᾶσαν φιλαργυρίαν καὶ εἰδωλολατρίαν, καὶ (51) εἰδ' οὕτω ζητῆσαι ἀκτημοσύνην καὶ θεοσέδειαν. « Ἐξήτησα » γὰρ, φησιν, « ὃν ἡγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐξήτησα αὐτόν, καὶ εὐρον αὐτόν, καὶ εἰσῆγαγον αὐτόν (52) εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς μου, καὶ

τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Basiliensis, τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Mox, Regius, Seguer. Basil. Anglie. διδάσκων εἰπεν. Editi vero, διδάσκει. Mox, post ἢ μητέρα, quidam mss. cum editis habent, ἢ τέκνα, quæ desunt in Basil. et Anglie. Ibid. post ἄξιος, Regius adjicit, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν.

(50) Ita Reg. Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi et alii, παύσεται. Anglie. solus, ἀπώσεται. Ibid. Basil. et Anglie. πῶς πραότητος μεταμελετήσει. Regius solus, πῶς πραότητι μελετήσει. Cæteri ut in textu. Ibid. Basil. πολεμήσει ἀπ' οὗ. Paulo post, Regius, Πρῶτον γὰρ ἀπολέσθαι προσήκει ἐν ἡμῖν.

(51) Καὶ δεest in Gobler. et Felc. 1. Mox, Regius, καὶ εὐσέδειαν. Ἐξ. Ibidem, Regius et Seguer. γὰρ φησιν. Editi vero, γὰρ ἐφη.

(52) Αὐτόν δεest in Gobler. et Felc. 1. Infra, post σημαίνόμενος Regius habet, Κύριος τῶν δυνάμεων.

vero
guer
τόν
ρίου
στολ
Cæte
(51)
Felc.
τὴν
ο
Regi
Editi
quens
(56)
cum
(57)
gius,
guer.
cum e
(58)

εἰς τὸ ταμῖον τῆς συλλαβοῦσός με. Ὁὗτος δὲ ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ σημαίνόμενος, ὁ διὰ τὰς ἡμετέρας ἁμαρτίας κατελθὼν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ συλληφθεὶς, καὶ τεχθεὶς καὶ ἐν φάτῃ ἀνακλιθεὶς, ἕως οὗ σώσῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω γὰρ φειδόμενος ἡμῶν (53), ἀποστέλλει καὶ νῦν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς εἰς τὴν κατάναντι κώμην, εἰπὼν πρὸς αὐτούς· « Πορευθέντες (54) εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες ἀγάγετέ μοι· » καὶ πορευθέντες οἱ ἀπόστολοι κατὰ τὸ κελευσθὲν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, λύσασιν τὸν πῶλον. Μεγάλων δὲ ἐστὶν ἀνδρῶν λύσαι τὸν πῶλον τοῦτον, ἀγαπητοί· μεγάλων δὲ, φημί (55), οὗ τὴν σωματικὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ μεγάλων ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ δικαιοσύνῃ· μεγάλων ἐν φρονήσει τε καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἀρετῇ· ὅποιος μαρτυρεῖται Μωσῆς γεγονέναι, ὡς ὅταν ὁ Ἀπόστολος λέγῃ περὶ αὐτοῦ· « Πίστει (56) Μωσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραῶ· » ἀλλὰ καὶ προκρίπτων Ἰσαὰκ μέγας ἐγένετο. Τῶν γὰρ οὕτω μεγάλων ἐστὶ λύσαι τὸν πῶλον τοῦτον. Καὶ (57) εἶθε κατὰ τῆς αἰσεσθῆτος ἡμῶν, ὡς δυνήσθαι με τὸν πῶλον τοῦτον λύσαι τῶν δεσμῶν! Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν δέδεται τοῖς τῆς ἁμαρτίας δεσμοῖς, ὡς καὶ ἡ Γραφή (58) μαρτυρεῖ, λέγουσα, ὅτι σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται. Εὐξώμεθα οὖν, ἵνα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀποστείλῃ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, ὅπως ἡμᾶς λύσωσιν ἀπ' ὧν ἕκαστος ἡμῶν δέδεται δεσμῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἡμῶν δέδεται φιλαργυρία, ὁ δὲ συμπλέκεται (59) πορνείᾳ· καὶ ἄλλος μὲν (60) μέθῃ συνδέεται, ἕτερος δὲ κεκράτηται ὑπὸ κενοδοξίας· καὶ ὁ μὲν ἀδικεῖ, ὁ δὲ ἀρπάζει τὰ τοῦ πλησίον καὶ τοῦ πένητος, ἄλλος δὲ τόκον ἐπὶ τόκῳ λαμβάνει· καὶ τέλος πάντες ἡσθενήσαμεν ἐν ταῖς ἀδικίαις ἡμῶν (61), καὶ χρῆζομεν τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἰασεως· καὶ χρῆζομεν αὐτοῦ, ἵνα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀποστείλῃ τοὺς μαθητάς αὐτοῦ, καὶ λύσωσιν ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν. Οὕτω γὰρ φησι (62) πρὸς τοὺς μαθητάς· « Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες αὐτόν, ἀγάγετέ μοι. » Κώμην τὴν κατέναντι ὅταν ἀκούεις, τὸν περίγειον τόπον ὑπολάμβανε· ἡ γὰρ πόλις ἐστὶν

A his indicatur, Christus est : qui ob peccata nostra de caelo descendit, conceptus, natus et in praesepio reclinatus est. donec genus humanum liberaret. Cum tantam enim nostrae salutis curam gerat, jam discipulos mittit in pagum ex adverso situm, aiens illis : « Profecti in pagum e regione situm, invenietis pullum alligatum ; solventes adducite mihi⁷⁵ : » et profecti apostoli, prout jussu sibi fuerat a Domino, pullum solvunt. Magnorum sane virorum est, pullum istum solvere, dilecti ; magnorum, inquam, non statura corporali ; sed fide, charitate et justitia : magnorum prudentia, fortitudine, et virtute : qualis fuisse Moses declaratur, cum Apostolus de illo inquit : « Fide Moyses grandis factus, negavit se dici filium filiae Pharaonis⁷⁶ : » quin et proficiens Isaac, magnus effectus est. Ad eos enim qui hoc modo magni sunt, attinet solvere pullum istum. Atque utinam ego tantus essem, ut pullum hunc vinculis solvere possem ! Nam quisque nostrum peccati vinculis alligatur, ut Scriptura testatur, aiens, peccatorum suorum calenis quemque constringi. Oremus itaque, ut ad nos quoque mittat Jesus discipulos suos : qui nos a vinculis solvant, quibus unusquisque nostrum constringitur. Nam avaritia ille devincitur, hic fornicatione complicatur, ebrietate hic, ille vana gloria tenetur : est qui injuria afficiat, est qui bona proximi pauperisque diripiat, alius, qui usuram supra 57 usuram accipiat. Demum omnes infirmamur in injustitiis nostris, egemusque Salvatoris medela : egemus, inquam, ut ad nos mittat discipulos suos, nosque absolvant illi ex vinculis diaboli. Sic enim ait ad discipulos : « Profecti in pagum ex adverso situm, invenietis pullum alligatum : solventes eum, adducite mihi⁷⁷. » Pagum ex adverso situm cum audis, terrestrem locum intellige : civitas quippe illa caelestis est, ut scribit beatus Apostolus : « Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus⁷⁸ : » cujus opifex et conditor est Deus⁷⁹. » Rursus ipse : « Non enim accessistis ad tractabilem montem, et obiectum igne ; sed accessistis ad

⁷⁵ Matth. xxi, 2. ⁷⁶ Hebr. xi, 24. ⁷⁷ Matth. xxi, 2. ⁷⁸ Hebr. xiii, 14. ⁷⁹ Hebr. xi, 10.

(53) Basiliensis, οὗτος γὰρ φειδόμενος.

(54) Sic Regius, Seguer. Basil. Anglie. In editis vero, πορευθέντες εὐρήσετε. Paulo post, Reg. et Seguer. καὶ πορεύονται οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, καὶ λύσασιν τὸν πῶλον κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, μεγάλων, etc. Anglie. καὶ πορεύονται οἱ ἀπόστολοι κατὰ κελευσθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου, λύσασιν. Caeteri ut in textu cum prius editis.

(55) Haec, μεγάλων δὲ, φημί, absunt a Gobler. et Felc. 1. Ibid. editi cum quibusdam mss. ἀλλ' οὐ τὴν σωματ., sed in tribus mss. ἀλλ' deest, recte. Mox, Regius, Seguer. Basil. Anglie. ἀλλὰ μεγάλων ἐν. Editi et caeteri, μεγάλων ἀλλ' ἐν. Mox, μεγάλων sequens deest in Gobler. et Felc. 1.

(56) Ita Regius, Seguer. Anglie. Basil. Caeteri cum editis, ὡς αὐτὸς ἔφη, πίστει, etc.

(57) Καί, deest in Gobler. et Felc. 1. Mox, Regius, με τῶν παρόντων λύσαι. Ibidem, Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τοὺς δεσμούς. Caeteri vero cum editis, τῶν δεσμῶν.

(58) Ita Regius, Seguer. Basil. Anglie. Editi

vero, ὡς ἔφη ἡ Γραφή, etc. Mox, Regius, ἁμαρτιῶν. Tres postremi quos sequimur, ἁμαρτημάτων. Editi vero, ἡμαρτημένων. Mox, ἡμᾶς deest in Gobler. et Felc. 1.

(59) Ita Regius, Seguer. Basil. Anglie. Editi autem, Καὶ γὰρ ὁ μὲν δέδεται φιλαργυρία, ὁ δὲ πλέκεται.

(60) Sic Reg. Seguer. Basil. Anglie. In duobus postremis autem, μὲν, et paulo post, δέ, desunt. Editi, καὶ ἄλλος μέθῃ συνδέεται, ἕτερος κρατεῖται κενοδοξίᾳ. Mox subsequenter ex Regio et Seguer. restitimus, in editis et in caeteris mss. mire confusa.

(61) Reg. Seguer. Basil. ἀδικίαις ἑαυτῶν. Mox, Seguer. et Angl. παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Editi et caeteri, περὶ τοῦ Σωτῆρος, minus recte.

(62) Ita Regius, Seguer. et Gobler. Editi et caeteri, γὰρ ἔφη. Mox, Reg. et Seguer. Πορεύεσθε... καὶ εὐρή... Ibid. Anglie. ἀπέναντι. Paulo post, Regius et Seguer. κώμην δὲ τὴν.

Sion montem, et ad civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem, et multorum millium angelorum frequentiam⁸⁰.

73. ο Θεός. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτός φησιν (64) · « Οὐ γὰρ προσεληλύθατε φηλαφωμένῳ ὄρει καὶ κεκαλυμμένῳ πυρὶ, ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει ἀγγέλων πανηγύρει. »

4. Tales fuere sancti omnes, et quotquot secundum Paulum incedentes, eodem contendunt. Audirursum eundem : « Si enim ipsius meminissent de qua exierunt, haberent utique occasionem revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id est caelestem⁸¹. » Huiusmodi erant sancti apostoli et discipuli Domini, qui cum Petro dicebant : « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te⁸². » Mittuntur itaque solum supra dictum pullum. Nam Salvatoris nostri adventus et humanitas revocavit nos ex pago e regione posito ad caelestem ipsius urbem supernam Jerusalem. Arbitror enim nos ob Adami inobsequentiam pulsos esse ex paradiso, et in adversum pagum, quasi in coloniam, deductos : « Ejecit enim, inquit, Deus Adam, et habitare fecit eum e regione paradisi voluptatis⁸³. » Sic igitur in adversum pagum mittuntur a Jesu discipuli solum pullum. Et vide, quaeso, num forte ob eum qui ejectus fuerat e paradiso, atque e regione constitutus, mittantur discipuli a Jesu in adversum pagum solum pullum. Ea enim de causa venit Salvator, relictis nonaginta novem ovibus quae non erraverant, ut profectus eam perquireret quae erraverat : qua inventa laetatur de ipsa, congaudentque angeli de uno peccatore poenitente. Quaerendum porro, an soli ad pulli ministerium missi sint discipuli in vicum ex adverso positum. Scio enim, ante apostolos, invisibiles potestates Jesu inseruisse. Fortassis enim ipsas potestates, quasi discipulos suos, misit Dominus una cum Petro, ad pagum e regione positum, ut pullum solverent. Audi namque quid de Domino evangelista dicat : « Et ecce, inquit, angeli venientes ministrabant ei⁸⁴. » De humanitate autem clamat David : « Panem caeli dedit eis, panem angelorum manducavit homo⁸⁵. » Nemo itaque degens in corpore, et in hance vitam pertractus, arbitretur se intra civitatem esse. Non potest quippe is qui sapit carnalia, in ista magna civitate reperiri, sed huiusmodi homo in pago adhuc versatur. Sensus quippe carnis inimicitia est in Deum. Scire igitur oportet, eum qui in pago

ἐπουρανία (63), ὡς καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος γράφει · « Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ἐστὶν ὁ Θεός. » Ἀποστέλλονται οὖν λύσαι τὸν προειρημένον (67) πῦλον. Ἡ γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσία καὶ φιλανθρωπία ἀνεκαλέσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἐπουράνιον αὐτοῦ πόλιν τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ. Οἶμαι γὰρ, ὅτι διὰ τὴν γενομένην τοῦ Ἀδὰμ παρακοὴν ἐξεβλήθημεν ἀπὸ (68) τοῦ παραδείσου, καὶ εἰς κώμην τὴν κατέναντι ἀπωκίσθημεν · « Ἐξέβαλε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός τὸν Ἀδὰμ, καὶ κατήκτισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς. » Καὶ ὧδε οὖν εἰς τὴν κατέναντι κώμην ἀποστέλλονται οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λύσαι τὸν πῦλον. Καὶ ὅρα μήποτε διὰ τὸν ἐκβληθέντα ἀπέναντι τοῦ παραδείσου οἱ μαθητὰ ἀποστέλλονται εἰς τὴν κατέναντι κώμην ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λύσαι τὸν πῦλον. Διὰ γὰρ τοῦτο (69) ἐλήλυθεν ὁ Σωτὴρ, καταλιπὼν τὰ ἐνενηχόντα ἑννέα πρόβατα, τὰ μὴ πεπλανημένα, ὅπως πορευθεὶς ζητήσῃ τὸ πεπλανημένον · καὶ εὐρὼν, χαίρει ἐπ' αὐτῷ, συγχαίρουσι δὲ οἱ ἄγγελοι ἐπὶ τῇ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Ζητητέον δὲ εἰ μόνος τῆς τοῦ πύλου διακονίας ἕνεκεν ἀποστέλλονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην. Οἶδα γὰρ, ὅτι πρὸ τῶν ἀποστόλων ἄρατοι δυνάμεις διηκόνουν τῷ Ἰησοῦ. Ἰσως γὰρ καὶ αὐτὰς τὰς δυνάμεις μαθητευομένας αὐτῷ ὁ Κύριος ἀπέστειλεν ἅμα τοῖς περὶ τὸν Πέτρον εἰς τὴν κατέναντι κώμην, λύσαι τὸν πῦλον. Ἀκούει γὰρ (70) τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος · « Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, ἄγγελοι ἐλθόντες διηκόνουν αὐτῷ. » Περὶ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος βοᾷ Δαβὶδ λέγων · « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἁγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. » Μηδὲς οὖν ἐν σώματι διατρίβων, καὶ εἰς τὸν βίον τοῦτον περισπώμενος, νομιζέτω, ὅτι ἔνδοξο ἐστὶ πόλεως. Οὐ δύναται γὰρ ὁ τῆς σαρκὸς φρονῶν ἐν ταύτῃ τῇ μεγάλῃ πόλει εὐρε-

⁸⁰ Hebr. xii, 18, 22. ⁸¹ Hebr. xi, 15 16. ⁸² Matth. xix, 27. ⁸³ Genes. iii, 23, 24. ⁸⁴ Matth. iv, 11. ⁸⁵ Psal. lxxvii, 25.

(63) Basiliensis, ἐπουρανίου. Anglie. ἐπουράνιος. Paulo post, Regius, Seguer. Basil. νομάει λέγων· Οὐ γὰρ.

(64) Seguer. Gobler. Reg. φησὶ. Editi, ἐφῃ. (65) Δε δεest. Mox, Reg. solus, κατὰ τὸν Παῦλον πολιτευόμενος. Mox, Reg. Seguer. Anglie. Ἀκούει γὰρ αὐτοῦ λέγοντος. Mox, Reg. quem sequimur, ἐξέβησαν. Caeteri vero et editi, ἐξεβλήθησαν.

(66) Ita Regius, Seguer. Anglie. Editi vero, οἱ ἄγγελοι ἀπόστολοι, οἵτινες, omissis mediis.

(67) Προειρημένον. deest in Gobler. et Felc. 1,

cujus loco Regius habet, μνημονευθέντα.

(68) Ἀπό deest in Seguer. Gobler. et Felc. 1, cuius loco Regius et Anglie. habent, ἐκ τοῦ παραδείσου.

(69) Sic Reg. Seguer. Anglie. Editi, ἀποστέλλονται. Διὰ τοῦτο, omissis mediis bene multis. Ibid. Reg. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπεδημῶσεν. Infra, Basil. et Anglie. ζητήσῃ τὸν πεπλανημένον.

(70) Γὰρ deest in Gobler. et Felc. 1. Ibid. 4. mss. περὶ τοῦ Κυρίου. Caeteri cum editis, περὶ τοῦτο. Ibidem omnes pene mss. φησὶν. Editi, ἐφῃ.

θῆναι, ἀλλ' ἐν κόμῃ ἐτι διατρίβει ὁ τοιοῦτος. Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρὰ (74) εἰς Θεὸν ἐστίν. Εἰδέναι οὖν δεῖ, ὅτι ὁ κόμην οἰκῶν οὐ πολιτεύεται τῇ ψυχῇ, οὐ στρατηγεῖ τῇ γνώμῃ, οὐκ ἀρχει ἑαυτοῦ· πόλεως γὰρ μεγάλης ἴδια ταῦτα. Ὅτε γάρ τις ἐν ἀρετῇ πολιτεύεται, καὶ σωφροσύνην στρατηγήσῃ, καὶ σοφίαν βουλευέσθαι, καὶ ἐγκρατείας ἀρετῇ, τότε τῶν ἀγίων μιμητὴς γενήσεται. Οἱ γὰρ ἅγιοι οὐκ ἔχουσιν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλ', ὡς προεῖπον, τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦσιν, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Ἄκουε γὰρ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Ἐπὶ τῆς γῆς περιπατοῦντες, ἐν οὐρανοῖς τὸ πολιτεύμα ἐχώμεν· καὶ, Ἡμῶν δὲ τὸ πολιτεύμα ἐν οὐρανῷ ὑπαρχέτω, ἀγαπητοί. Σημαίνει γὰρ ὁ ἅγιος Ἀπόστολος διὰ τοῦ, Ἐπὶ γῆς περιπατοῦντες, τὴν προκοπὴν τὴν γεννησόμεν (72) τοῖς μετὰ τὰ ἐνθάδε ἐν οὐρανῷ πολιτεύεσθαι μέλλουσιν.

5. Πορευθέντες οὖν οἱ μαθηταί, ἔλυσαν τὸν πῶλον· μαθητῶν γὰρ ἔργον ἐστὶ τὸ λύσαι τὸν πῶλον τοῦτον, καὶ μαθητῶν δυναμένων (75) ποιεῖν τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου λεγόμενα. Πολλοὶ γὰρ δοκοῦντες εἶναι τοῦ Ἰησοῦ μαθηταί, οὐχ ὅπως τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιβουλεύουσι τῷ διδασκάλῳ, ὡς ὁ τρισάθλιος καὶ (74) προδότης Ἰούδας. Πηλίκος δὲ ἐστὶν ὁ πῶλος οὗτος, ἀγαπητοί, ὡς μὴ ἕνα κύριον ἔχειν, ἀλλὰ πολλοὺς (75); Εἶπον γὰρ πρὸς τοὺς μαθητὰς οἱ κύριοι τοῦ πῶλου· Τί λύετε τὸν πῶλον; Ἄρα εἰ ἦν αἰσθητὸς ὁ πῶλος οὗτος, οὐκ ἔπρεπε ἕνα κύριον αὐτῷ παρακαθεζεσθαι; νῦν δὲ πολλοὶ αὐτοῦ εἰσι κύριοι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Εἶπον γὰρ, φησὶν, οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς· Ἐπὶ τί λύετε τὸν πῶλον; Ἰσως γὰρ ἐροῦσι πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὁρᾶτε, πόσοι αὐτῷ παρακαθεζόμεθα; πῶς δεδεμένοι ἐστί; πῶς ἐσχηχάμεν αὐτὸν ἐκδοτόν; τί ἀποσπᾶτε ἀπ' ἡμῶν τὴν ἐργασίαν ἡμῶν; Τί λύετε τὴν προσδοκίαν ἡμῶν; Ἐτι οὗτος ἡμῖν ὑπολείπεται, καὶ τούτου ἡμᾶς ἀποσπᾶται (76) βούλεσθε; Ἐάν οὗτος λυθῇ ἀπὸ τῶν δεσμῶν, ἡμεῖς ἀντ' αὐτοῦ δεσμευόμεθα. Ἐφοβοῦντο τογχαροῦν οἱ ἀλιτῆριοι (77) δαίμονες, ὁρῶντες λυόμενον τὸν πῶλον· ἐταράσσοντο ἐν ἑαυταῖς· αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, αἵτινες ἡχημαλώτευσαν ἡμᾶς. Ἀλλ' ὅτε ἐπιδόμησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, ἐφοβήθησαν, ἀκούσαντες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς λέγοντος· Ἰδοὺ (78) δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω θύων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐφοβήθησαν μὴ οὗτος ἐστὶν ὁ τὸ σκότος καταλάμπων· ἤκουσαν γὰρ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἐπι-

A habitat, non recto vitæ instituto, non mente duce uti, non sibi imperare : hæc enim magnæ civitatis sunt propria. Nam ubi quis in virtute degit, ex prudentiæ ductu agit, sapienter consulit, temperanter imperat, tunc sanctorum est imitator. Sancti quippe non habent hic manentem civitatem : sed, uti supra dixi, futuram requirunt, cujus opifex ei conditor Deus est. Audi enim Apostolum : « In terra ambulantes conversationem in cœlis habeamus ; » et, « Nostra conversatio in cœlis sit », 58 dilecti. Significat enim Apostolus his verbis, « In terra ambulantes, profectum lucrumque futurum iis qui post hanc vitam in cœlis habitaturi sunt.

B 5. Profecti igitur discipuli, pullum solverunt ; discipulorum quippe opus est, hunc solve pullum ; imo discipulorum qui ea præstare possunt quæ a magistro jubentur. Multi namque qui videntur discipuli esse Jesu, non modo ea non faciunt quæ ab ipso jubentur ; sed etiam magistro insidias parant, ut improbiissimus et traditor Judas. Quantus porro est iste pullus, dilecti, qui non unum dominum, sed multos habeat ? Dixere namque ad discipulos pulli domini : Quare solvitis pullum ? Si sensibilis pullus esset, annon sufficeret ei unum assidere dominum ? jam vero juxta Evangelium, multi ejus domini sunt. Dixerunt enim, ait, domini ejus, discipulis : « Cur solvitis pullum ? » Et fortassis aiunt illis : Nonne videtis quot ipsi assideamus ? quemadmodum ligatus sit ? quomodo teneamus illum mancipatum ? Cur abstrahitis a nobis nostram operam ? Quid solvitis nostram expectationem ? Hic etiamnum nobis superest, et nos illo privare vultis ? Si ipse solvatur a vinculis, nos ejus loco vinciemur. Terrebantur itaque scelesti demones, pullum cernentes solum : conturbabantur in sese adversariæ potestates, quæ nos in captivitatem redegerant. At quando advenit Dominus noster Jesus Christus, ejusque præsentiam agnovere, reformidabant, cum audissent eum hæc discipulis loquentem : « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici ». Pertimescebant his auditis : « Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ». Metuebant enim prophetam dicentem : « Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris vidit lucem ma-

⁸⁸ Philipp. iii, 20. ⁸⁹ Luc. xix, 33. ⁹⁰ Luc. x, 19. ⁹¹ Matth. xxviii, 19.

(74) Basiliensis, ἐχθρός.

(72) Tres mss. γενομένων.

(73) Gobl. et Felc. 1, ἔλυσαν τὸν πῶλον καὶ μαθητῶν δυναμένων.

(74) Hæc, τρισάθλιος καί, desunt in Goblirian. et Felc. 1.

(75) Sic tres mss. Alii vero cum editis, ἀλλ' ὡς πολλούς.

(76) Basiliensis, ἀποσπῆναι.

(77) In Gobl. et Felc. 1, ἀλιτῆριοι deest. Mon. Seguer. ἐν ἑαυταῖς, rectius quam editi, qui habent, ἐν ἑαυτοῖς.

(78) Regius solus sic totum hunc locum habet, ἀκούσαντες· Ὑπάγετε εἰς τὸ σκότος ἐξώτερον, τοῖς ἡτοιμασμένοις τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες· Ἰδοὺ δέδωκα, etc.

gnam⁹⁹. » Omnes itaque circa pullum hiabant, omnes circa ipsum sedebant, nemo ab illo abscedit. Talis iste pullus est, ut omnes ejus domini custodiant illum. Si sensibilis esset, num domini assiderent illi? Num asellus sensibilis multorum dominorum est possessio? num omnes ejus domini assident ipsi, ita ut nullus negotia obeat, nullus in foro ambulet, nihil aliud operis habeant, sed una omnes circa ipsum occupentur? Num asellus sensibilis in bivio alligatur, diversorio praesepioque caret, in agrum non procedit? sed sensibilis pullus in bivio alligatur, omnesque domini ejus assident ipsi, observantque illum. Haec cum dico, historiam non aufero: nequaquam enim litteram ob spiritum auferimus; sed spiritus vim servamus per litteram. γων οὐκ ἀναιρῶ τὴν ἱστορίαν· οὐ γὰρ ἀναιροῦμεν πνεύματος δύναμιν διὰ τοῦ γράμματος.

6. Revera sensibili asello insedit Dominus, Bethania Jerosolymam profectus: ita enim prophetauit Zacharias: « Dicit filiae Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinum et pullum filium subjugalis⁹⁹. » Salva igitur historiae fide, perscrutor ea quae in illa defossa sunt: perquirimus repositum nobis thesaurum, perquirimus spiritus vim. Non enim nudae historiae attendimus; Judaeorum est ejusmodi stultitia. Certe Dominus noster Jesus Christus eorum coarguens amentiam, ait: « Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis habere vitam aeternam⁹⁹. » Sed Judaei nudae litterae adherentes, fame consumpti sunt. Gnari itaque nos, 59 fratres, litteram occidere, spiritum autem vivificare; non modo historiam Scripturarum sequamur, neque, ut Judaei, nudae litterae adhaerescamus, sed, ut scriptum est, scrutemur Scripturas, ut ita earum de Jesu Christo testimonia animo colligere valeamus. Ridebunt sane Graeci, objectantes nobis, Deum Christianorum, qui Christus nuncupatur, asello insedisso. Sed nos neque in dubio versamur, neque negamus ejus in carne adventum. Ideo enim corporaliter peregrinatus est, ut id quod perierat perquirendo reperiret, et quod errabat reduceret. Ita enim per prophetam denuntiavit: « Revertimini, filii revertentes, et ego sanabo contritiones vestras⁹⁹. » Non abs re igitur haec significantur in divinis Scripturis, dilecti. Magnus hic pullus est qui alibi, « Filius junior » vocatur. Nam pullus, juvenis est asinus. Nos itaque, id est humana natura,

⁹⁹ Isa. ix, 1, 2. ⁹⁹ Zach. ix, 9. ⁹⁹ Joan. v, 39.

(79) Anglicanus. ἐν ἀγορᾷ διατρέχει. Mox, Anglicanus, πάντες αὐτῶν περὶ αὐτοῦ ἦσαν. Regius, πάντες ὁμοῦ ὁναρίου παρακαθίζονται. Mox, Basiliensis, ἐπὶ ἀμφοῶν δέχεται.

(80) Regius, εἰς ἀγρόν. Editi, εἰς ἀγοράν. Mox, Basil. ἐπὶ ἀμφοῶν δέχεται. Anglic. ἐπὶ ἀμφοῶν ἐκδέχεται.

(81) Seg. et Basil. ἐπακάθισεν. Angl. ἐκάθισεν. Idem mox, οὕτω καὶ Zay.

(82) Σου deest in Goblerian. et Felc. 1. Ibidem, ἐπιθετικῶς abest a Basiliensi et Anglicano.

(83) Ita maxima pars mss. Editi, ἀποκείμενον.

(84) Sic Regius, Gobler. et Felc. 1. Editi vero.

Α λαῖα τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκοταί εἶδε φῶς μέγα. » Πάντες οὖν περὶ τοῦ πώλου κατήνασι, πάντες περὶ αὐτὸν καθήνται, οὐδεὶς αὐτοῦ ἀφίσταται. Τοιοῦτός ἐστιν οὗτος ὁ πῶλος, ὡς πάντας τοὺς κυρίους αὐτοῦ τηρεῖν αὐτόν. Ἄρα, εἴ ἢ αἰσθητὸς οὗτος, οἱ κύριοι αὐτοῦ παρακαθίζοντο αὐτῷ; καὶ ὁναρίου αἰσθητὸν πολλῶν κυρίων γίνεται κτήμα; καὶ πάντες οἱ κεικτῆμένοι παρακαθίζονται αὐτῷ; οὐδεὶς αὐτῶν πραγματεύεται, οὐδεὶς αὐτῶν ἐν ἀγορᾷ βαδίζει (79), ἄλλο ἔργον οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ πάντες αὐτῶν ὁμοῦ περὶ αὐτὸ ἡσυχάζονται; Ἡ ὁναρίου αἰσθητὸν ἐπὶ ἀμφοῶν δέδεται, ἔπαυλιν οὐκ ἔχει, φάτνην οὐκ ἔχει, εἰς ἀγρόν (80) οὐ κατέρχεται; ἀλλὰ πῶλος αἰσθητὸς ἐπὶ ἀμφοῶν δέδεται, καὶ πάντες οἱ κύριοι αὐτοῦ αὐτῷ παρακαθίζονται, τηροῦντες αὐτόν. Ταῦτα λέγει τὸ γράμμα διὰ τὸ πνεῦμα· ἀλλὰ σώζομεν τὴν τοῦ

6. Ἀληθῶς ἐπὶ ὁναρίου αἰσθητοῦ ὁ Κύριος ἐκάθισεν (81) ἐρχόμενος ἀπὸ Βηθανίας εἰς Ἱεροσόλυμα· οὕτω γὰρ Ζαχαρίας προφητεύει λέγων· « Ἐλπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ Βασιλεὺς σου (82) ἔρχεται σοι πρᾶος, ἐπιθετικῶς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου. » Τῆς οὖν ἱστορίας ἀληθευούσης, ζητῶ τὰ ἐν αὐτῇ καταχυσθέντα πράγματα· ζητοῦμεν τὸν ἐν ἀπακαίμενον (83) ἡμῖν θησαυρὸν, ζητοῦμεν τοῦ πνεύματος τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ψιλῇ ἱστορίᾳ προσέχομεν· Ἰουδαῖον γὰρ ἡ τοιαύτη ἀπάνοια. Ἀμφὶ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, διελέγχων αὐτῶν τὴν ἀνίαν, φησὶν· « Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς, οἳ ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν. » Ἀλλὰ Ἰουδαῖοι (84) ψιλῇ τῷ γράμματι προσέχοντες ἐλιμοκτονήθησαν. Εἰδότες οὖν ἡμεῖς, ἀδελφοί, οἳ τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνου, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ, οὐ μόνον τῇ ἱστορίᾳ τῶν Γραφῶν ἐξακολουθῶμεν (85), οὐδὲ ὡς Ἰουδαῖοι ψιλῇ τῷ γράμματι προσέχομεν, ἀλλ', ὡς γέγραπται, ἐρευνᾶν τὰς Γραφάς ὀφείλομεν, ἐν οὕτω τὴν ἐκ τούτων μαρτυρίαν περὶ τοῦ Ἰησοῦ καταλαβεῖν δυναθῶμεν. Γελάσονται γὰρ καὶ « Ἑλλήνες καὶ ἡμῶν λέγοντες, οἳ ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν ὁ καλούμενος Χριστὸς εἰς ὁναρίου ἐκάθισεν (86). Καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀμφιβάλλομεν, οὐδὲ ἀρνούμεθα αὐτοῦ τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν (87). Διὰ γὰρ τοῦτο σωματικῶς ἐπεδήμησεν, ἵνα τὸ ἀπολωλὸς ζητήσας εὕρῃ, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψῃ. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ λέγων· « Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ ἡμῶν ἴσασμαι τὰ συντελέματα ὁμῶν. » Πράγματα οὖν ἐστὶ τὰ σημερινά

⁹⁹ Jer. iii, 22.

D ἀλλὰ Ἰουδαῖοι μὲν. Mox, προσέχοντες deest in Basiliensi et Anglie.

(85) Regius, ἐξακολουθοῦμεν. Seguer. et Gobler. ἐξακολουθῶμεν. Paulo post, Regius, Seguer. Basil. Anglie. ἐρευνᾶν, recte. Editi vero et ceteri, ἐρευνώντες. Paulo post, Goblerian. ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ.

(86) Anglie. ἐκάθισεν. Regius, ἐκαθέστη. Mox in editis et in quibusdam mss. legitur, καὶ ἡμεῖς μὲν, sed μὲν deest in Basiliensi et Anglicano.

(87) Basiliensis et Anglie. τὴν ἐνσαρκον παρουσίαν. Infra Goblerian. διὰ τοῦ προφήτου φησὶν· Ἐπιστρέψατε.

ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς, ἀγαπητοί. Μέγας ἐστὶν οὗτος ὁ πῶλος, ὃς (88) καὶ ἀλλαχοῦ λέγεται: « υἱὸς νεώτερος. » Καὶ γὰρ ὁ πῶλος, ὅνος ἐστὶ νέος. « Ἡμεῖς οὖν ἔσμεν ὁ πῶλος, τοῦτέστιν ἡ ἀνθρωπότης. » Ὅντινα ἀνθρώπων οἱ αἰχμαλωτεύσαντες πρὸς τοῦτο κύριοι αὐτοῦ (89) ἔδωκαν δεσμοὺς ἀλύτοις, καὶ ἕκαστος αὐτῶν δεσμούς ἐπὶ δεσμῶν κατέδωκεν, καὶ σφοδρῶς αὐτὸν ἡσφαλίσαντο, ὥς οἶμαι, ὅτι καὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κατέδωκεν, μὴ συγχωροῦντες αὐτῷ διαβῆναι ἐπὶ τὰ βελτίω. « Ἄλλ' ὁ φιλόανθρωπος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὃ διὰ τοῦτο ἐπιδημήσας (90), κελεύει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, εἰπὼν πρὸς αὐτούς: « Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὐρήσατε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. »

7. Πολλὰ οὖν παρέσχεν ἡμῖν ἀγαθὰ ὁ Κύριος, ἀγαπητοί· οὐ γὰρ μόνον τοὺς δεσμούς ἡμῶν τῆς ἁμαρτίας ἔλυεν, ἀλλὰ καὶ ἐξουσίαν ἡμῖν ἔδωκε τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἦν γὰρ ὁ διάβολος καὶ οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους (91) τοῦτο, λαβόντες ἡμᾶς αἰχμαλώτους, καὶ δέσαντες ἡμᾶς δεσμοῖς ἀλύτοις, προκίπτειν οὐκ ἐπέτρεπον, οὐδὲ συνεχώρουν βαδίζειν τῇ ὁδῷ τῇ ἀγαθῇ· καὶ οὐδὲ οὕτως ἡμῶν ἀφίσταντο (92), ἀλλὰ καὶ δεδεμένους ἡμᾶς ἐσχηκότες, πάλιν περιεκάθηγον, ὥμοι ὡς δυνεες καὶ ἀγριοὶ δεσπόται. « Ἄλλ' ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπιδημήσας (93) κηρύξει αἰχμαλώτους ἀφελαι, καὶ τυφλοὺς ἀνάξειν. Ἀμέλει ἀποστέλλει τοὺς μαθητάς αὐτοῦ, καὶ λύουσι τὸν πῶλον. Εἶτα λύσας αὐτὸν, καὶ φάτην οἰκοδομεῖ αὐτῷ, καὶ νομὴν ἐτοιμάζει. Τοῦτο (94) γὰρ ὁ Προφήτης βουλόμενος δεῖξαι, φησὶ: « Κύριος C ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει, εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν. Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσας με ἐξέθρεψέ με (95), τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψε· » καὶ πάλιν: « Ὁ ἐξαναστάς μου ἐξεναντίας τῶν ἐχθρῶν μου, καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. » Στραφέντες οὖν λοιπὸν (96) εὐαισθητότεροι γενοίμεθα, καὶ ἀναγνωρίσωμεν τὸν εὐεργέτην, καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ δεδομένα ἡμῖν ἀγαθὰ προθύμως δεξώμεθα. Οὕτω γὰρ εὐχαριστοῦντες δυνάμεθα λέγειν σὺν τῷ Δαβὶδ: « Ἠτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξεναντίας τῶν ἐχθρῶν μου. » Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ: τὸ, « Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. » Καὶ τάχα διὰ τοῦτον τὸν πῶλον ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ φάτης ἀνακλίνεται. Ἄρα γὰρ τόπον οὐκ εἶχεν ὁ Ἰωσήφ, ἀνὴρ εὐγενὴς ὑπάρχων, καὶ ἀπὸ γένους βασιλικοῦ καταγόμενος, υἱὸς Δαβὶδ χρηματίζων; Καὶ τόπον οὐκ εἶχεν εἰ μὴ τὸ κατάλυμα; Ἄλλος οὐκ ὑπῆρχε τόπος; Ἡ δὲ δυνάμις πράγματα θεῖα ἦν τὰ οἰκονομού-

A pullus sumus. Hominem quippe, domini ejus, qui prius in captivitatem illum redegerant, insolubilibus vinculis constrinxerant, quorum singuli vincula vinculis adiecerant, atque magna illum sollicitudine observabant, ita ut etiam (arbitror) pedes ejus alligarent, nec sinnerent eum ad meliora progredi. Sed Filius Dei hominum amantissimus, qui illius causa peregrinatus est, discipulis suis præcipit hisce verbis: « Profecti in pagum e regione situm, invenietis pullum alligatum, solventes adducite mihi⁹². »

7. Multa itaque nobis bona præstitit Dominus, dilecti: non modo quippe solvit vincula peccatorum nostrorum; sed etiam potestatem nobis dedit calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici. Erat enim diabolus et princeps mundi tenebrarum harum, qui nos captivos fecerant, colligarantque insolubilibus vinculis, nec sinebant procedere aut in via bona progredi. Neque tamen a nobis hoc in statu positis abscedebant; verum in vinculis nos detinentes circa nos sedebant, crudeles sane et esserati domini. Sed Dominus et Salvator noster Jesus Christus peregrinatus est ut prædicaret captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem. Revera discipulos suos mittit, qui pullum solvant. Dehinc soluto illo, præsepe ædificat, et pabulum parat. Hoc cum Propheta declarare vellet, ait: « Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectiois educavit me, animam meam convertit⁹³; » et rursum: « Qui producit jumentis fenum, et herbam servituti hominum⁹⁴. » Conversi igitur deinceps sensibiliores reddamur, et agnoscamus benefactorem, et bona quibus ab ipso donamur alacriter accipiamus. Ita enim gratias agentes possumus cum Davide dicere: « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me⁹⁵. » Tale quippe est illud: « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui⁹⁶. » Et fortassis ob istum pullum Dominus in præsepio reclinatur. Annon Joseph locum habuerit, vir ille nobilis, et ex regia stirpe oriundus, qui filius David nuncupatur⁹⁷? An locum alium non habuit, quam diversorium? nullusne alius fuit locus? Nimirum vere divina hic negotia geruntur. Sane jam iterum adversarius 60 noster diabolus, cernens res bene

⁹² Matth. xxi, 2. ⁹³ Psal. xxii, 2-3. ⁹⁴ Psal. ciii, 14. ⁹⁵ Psal. xxii, 5. ⁹⁶ Isa. i, 3. ⁹⁷ Matth. i, 20.

(88) Ita Regius et Seguer. recte. Editi, ὡς Paulo post ante ἡμᾶς legitur καὶ in editis, sed abest a Regio, et superfluum est. Ibid. Reg. et Anglie. ὁ πῶλος, καὶ ἂν λέγωμεν ἡμεῖς, πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστὶ, ὄντινα ἀνθρώπων. Gobler. et Felc. 1, quos sequimur, ut in textu. Editi vero, ὁ πῶλος, τοῦτέστιν ἡ ἀνθρωπότης. Ἐὰν δὲ λέγωμεν ἡμεῖς, πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστὶ: ὄντινα, etc. Regius, Ἐὰν δὲ λέγω.

(89) Κύριοι αὐτοῦ. Editi, αὐτοῦ, minus recte. Ibidem, Basiliensis, ἐδέχθησαν. Mox. Regius, δεσμὸν ἐπὶ δεσμὸν. Anglie. δεσμὸν ἐπὶ δεσμὸν.

(90) Basiliensis, ἐπιδημήσας.

(91) Hæc, τοῦ σκότους, desunt in Basiliensi.

(92) Regius, ἡμῶν ἀφίσταντο. Editi vero, ἡμῶν ἐφείσαντο.

(93) Regius, ἐπέδεδημήκα. Basiliensis, ἐπέδρμασε.

(94) Ita Regius. Editi vero, οὕτω.

(95) Me deest in Basil. et Anglie. Mox, Reg. solus, ἐπέστρεψε.

(96) Λοιπὸν deest in Gobler. et Felc. 1.

gestas in gratiam humani generis, de more invidet A ipsi : ratus enim e vulgo aliquem esse dominum, Herodem adornat, qui natum verum Regem per- vestigaret, ut ipsum perderet. Proprium quippe scelestissimi et nefarii illius est perdere et occi- dere : Jesu vero proprium est servare atque tueri; suas quippe miseratur creaturas, siquidem omnia per ipsum facta sunt. Queramus igitur verum Re- gem Dominum nostrum Jesum Christum : nosque ipsos examinemus, num soluta sint vincula nostra. Quod si soluta sunt, in melius proficiamus : si non- dum soluta sunt vincula tua, trade teipsum disci- pulis Jesu. Adsunt enim qui nos solvant, accepta ea a Salvatore potestate : « Quodcunque ligaveritis super terram erit ligatum et in cœlis, et quodcun- que solveritis super terram erit solutum et in cœ- lis »¹ ; et : « Quorum remiseritis peccata remittun- tur eis². Beati³ igitur quorum remissæ sunt iniqui- tates et quorum tecta sunt peccata⁴. »

8. Dixerunt igitur domini pulli illius ad discipu- les : « Cur solvitis pullum ? » Responderunt illi : « Quia Dominus illo opus habet⁵. » Vides sapientem discipulorum responsionem : audientes enim falsi domini istius pulli, quod verus Dominus eo opus haberet, nihil secundo reponunt; sed terga dantes, nihil ultra repugnare audent. Statim itaque festi- nant ad principem suum diabolum, cui quæ gesta essent renuntiant. Atque hic mihi, quæso, vide consilium et deliberationem adversus Dominum. Coguntur ibi universæ adversariæ potestates, effi- citurque ecclesia malignantium, ut impleretur quod dictum est per Prophetam : « Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Domi- num et adversus Christum ejus⁶. » Dicunt enim ad diabolum nefarii demones : Quid facimus? pullus solutus est, abiit ad Dominum suum; non jam sub manu tua est, nec ultra illi dominaris. Cogitabat deinde miser diabolum, quid contra Jesum molire- tur. Tunc convenerunt scribæ et Pharisei in au- lam Caiphæ, et consilium inierunt adversus Jesum, quomodo eum perderent. Ignorabant enim miseri, ejusque mortem immortalitatem nobis largituram : ejusque descensum, ascensum nobis in cœlum con- ciliassæ. Resurrexit enim Dominus tertia die a mor- tuis, spoliato inferno, calcato inimico, soluta morte, fractis peccatorum, quibus tenebamur, vinculis :

μενα. Ἀμέλει καὶ τότε πάλιν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διά- βολος, ὁρῶν τὰ κατορθούμενα τῷ τῶν ἀνθρώπων γέ- νει, συνήθως ἐφρόνησε. Νομίσας γὰρ ἓνα τῶν πάν- των εἶναι τὸν Κύριον, παρασκευάζει τὸν Ἡρώδην ζητῆσαι τὸν τευχθέντα ἀληθινὸν Βασιλέα, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσῃ. Ἴδιον γάρ ἐστι τοῦ παμμάρου τούτου καὶ παγκάκου ἀπολλύειν καὶ ἀποκτείνειν· τοῦ δὲ Ἰησοῦ ἰδιὸν ἐστι τὸ σῶζειν καὶ περιποιεῖσθαι· καὶ γὰρ φεί- δεται τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων, ἐπειδὴ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἐπιζητήσωμεν τοιγαροῦν τὸν ἀλη- θινὸν Βασιλέα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ἐξετάσωμεν ἑαυτοὺς, εἰ ἐλύθησαν ἡμῶν οἱ δεσμοί· Καὶ εἰ λελυμένοι εἰσὶ, προκόψωμεν ἐπὶ τὸ βέλτιον· εἰ δὲ μήπω λελυταί σου οἱ δεσμοί, ἐπίδωκε ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ἰησοῦ. Πάρεσαι γὰρ οἱ λύοντες ἡμᾶς, ἐξουσίαν ταύτην εἰληφότες παρὰ τοῦ Σωτῆρος. « Ὅτι ὁ ἐὰν δῆσῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένος ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὁ ἐὰν λύσῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται, λελυμένος ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » καὶ πάλιν (97)· « Ἐάν τινων ἀφῇτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς. Μα- κάριοι· τοιγαροῦν, » ὧν ἀφέθησαν αἱ ἁμαρτίαι καὶ ὧν ἐπακαλύφθησαν αἱ ἀνομίαι. »

8. Εἶπον οὖν οἱ κύριοι τοῦ πώλου πρὸς τοὺς μαθη- τὰς· « Τί λύετε τὸν πῶλον; » Οἱ δὲ ἀποκριθέντες (98) εἶπον· « Ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρεῖαν ἔχει. » Ὅρξες τῶν μαθητῶν τὴν σοφὴν ἀπόκρισιν· ἀκούσαν- τες γὰρ οἱ ψευδεῖς κύριοι τοῦ πώλου, ὅτι ὁ ὄντως καὶ ἀληθὺς Κύριος αὐτοῦ χρεῖαν ἔχει, δεύτερον οὐκ ἀπεκρίνοντο, ἀλλὰ νῦν διδάσιν, οὐκ ἔτι ἀντιλέγειν τολμῶσιν (99). Εὐθύς οὖν σπεύδουσι πρὸς τὸν ἀρ- χοντα αὐτῶν τὸν διάβολον, ἀπαγγέλλουσιν αὐτῷ τὰ συμβεβηκότα. Καὶ ὅρα ἔχει συμβούλιον καὶ σκέψιν κατὰ τοῦ Κυρίου. Συνάγεται ἔκει παῖσα ἡ ἀντικει- μένη δύναμις, καὶ γίνεται ἐκκλησία πονηρευομένων· ὅπως πληρωθῇ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Προφήτου (1) λέγοντος· « Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Λέγουσι γὰρ (2) πρὸς τὸν διάβολον οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες· Τί ποιοῦμεν; ὁ πῶλος λέλυνται, ἀπῆλθε πρὸς τὸν Κύριον αὐτοῦ. Οὐκ ἔτι σου ἐστὶν ὑποχείριος· οὐκέτι αὐτοῦ κυριεύεις (3). Διελογίζετο λοιπὸν ὁ δειλαιὸς διάβολος, τί ποιήσει τῷ Ἰησοῦ. Τότε συνάγονται οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρι- σαῖοι εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ λεγομένου Καϊάφα, καὶ συν- εβουλεύσαντο κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσω- σιν· Ἠγνόησαν γὰρ οἱ ἄθλιοι, ὅτι ὁ τούτου θάνατος ἀθανασίαν ἡμῖν χαρίζεται, καὶ ἡ αὐτοῦ κατάβασις τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον ἡμῖν προσεξένησεν. Ἀνέστη γὰρ ὁ Κύριος τριήμερος ἐκ τῶν νεκρῶν, σκυλεύσας

¹ Matth. xvi, 19; xviii, 18. ² Joan. xx, 23. ³ Psal. xxxi, 1. ⁴ Luc. xix, 33, 34. ⁵ Psal. ii, 2.

(97) Πάλιν deest in Gobler. et Felc. 1. Ibid. Angl. et Felc. 1. Mox, Reg. ὧν ἀφίενται αἱ.

(98) Ἀποκριθέντες deest in Angl. Gobler. et Felc. 1. et mox in iisdem, ἔχει.

(99) Regius, δίδωσιν· οὐκέτι πρὸς τὰ λεγόμενα ἀποκρινόμενοι. Paulo post idem, ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ τὰ. Mox idem, ἔχει θόρυβον καὶ σκέψιν, καὶ συμβού- λιον.

(1) Ita maxima pars mss. Alii vero cum editis, ὑπὸ τοῦ προφήτου.

(2) Γάρ, et paulo post ἀλιτήριοι, desunt in Gobler. et Felc. 1. Paulo post, Angl. λέλυνται· ἀγεται πρὸς τὸν.

(3) Ita Reg. Basil. Angl. Editi vero, κυριεύουσ. Mox, δειλαιός, et infra, λεγομένου, desunt in Gobler. et Felc. 1.

τὸν ἄδην, τὸν ἐχθρὸν καταπατήσας, τὸν θάνατον λύ-
σας, τῆς κατεχούσης ἡμᾶς ἀμαρτίας τὰ δεσμά (4)
διαβρόχας, τοὺς πεπεδημένους ἐλυτρώσατο, λέγων·
Ἐγείρεσθε, ἀγωνεῖν ἐντεθεὺν. Ἐλευθερωθέντες οὖν
ἐκ τῆς δουλείας τοῦ διαβόλου, ἐπιγνῶμεν ἑαυτῶν τὸν
εὐεργέτην, δοξάζωμεν τὸν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ
ἅγιον Πνεῦμα (5)· μίαν Θεότητα ὁμολογήσωμεν. Οὕ-
τως γὰρ πολιτευόμενοι βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα
καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(4) Ita omnes mss. Editi vero, τὰ δεσμάτα, male.
Ibid. Regius, διαβρόχας. Καὶ οὕτω γοῦν καὶ τοὺς
ἄλλους ἤγειρε λέγων. Mox, in Gobler. et Felc. 1,

A victosque liberavit dicens: Surgite, hinc profici-
scamur. Liberati ergo a servitute diaboli, nostrum
agnoscamus benefactorem: glorificemus Patrem, et
Filium, et Spiritum sanctum: unam Deitatem con-
fiteamur. Sic enim vitam instituentes, regnum cæ-
lorum possidebimus in Christo Jesu Domino nostro,
cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

οὖν deest. Ibidem, Regius et Seguer. ἀπὸ τῆς δουλ.

(5) Regius, Gobler. et Felc. primus, Πατέρα σὺν
Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι.

61 IN HOMILIAM DE PASSIONE ET CRUCE DOMINI ADMONITIO.

*Dubitarunt jamdiu viri eruditissimi sitne Athanasii hæc homilia, eo maxime permoti, quod hic omne
juramenti genus prohibeatur: cum tamen Athanasius, nedum omnino vetandum putarit, juramento non
cemel utatur in Apologia ad Constantium. Augel suspicionem styli genus humile, demissumque, et ab Atha-
nasii ἐνεργείᾳ remotissimum. Ad hæc explanationes Scripturarum distortæ parumque ad rem pertinentes.
et, ut nemo non fateatur, tanto doctore indignæ. Et sane sapissime φλωπεῖ scriptor iste, argumentum sub-
inde mutat. Ne multis, nihil hic advertimus Athanasianum. Quare animus fuerat eam inter spuria able-
gare: quia tamen in antiquioribus codicibus, et in Athanasianis collectionibus reperitur, eo nomine inter
dubia eam recensemus.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΑΥΡΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

IN PASSIONEM ET CRUCEM DOMINI.

1. « Κατέλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ, ὃ ἐ-
στὶ Κρανίου τύπος λεγόμενος, ἔδωκαν αὐτῷ οἶνον
πιεῖν μετὰ χολῆς μεμιγμένον. Καὶ γευσάμενος, οὐκ
ἤθελε πιεῖν. Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο
τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες (6) κλῆρον· ἵνα πλη-
ρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Προφήτου· Διεμερίσαντο τὰ
ἱμάτια μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβα-
λον κλῆρον. Καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ. » Καὶ
εἰς τὰ ἐξῆς (7).

Τὸ μὲν ἀναγνωσθὲν ῥητὸν εὐαγγελικὸν ἐστὶ· σαφη-
νείας δὲ τούτου χάριν καλὸν πρὸς τοὺς ἁγίους κατα-
φυγεῖν, καὶ παρ' αὐτῶν τὴν τούτου διάνοιαν ἐκλα-
θεῖν. Ἐκεῖνους γὰρ μέλλον ἢ ἡμᾶς τοὺς Εὐαγγελίοις
συνίστασθαι προσήκει. Καὶ ἵνα μὴ περιερχόμενοι τοὺς
πάντας ἐπιβραδύνωμεν τῷ λόγῳ, ἀρκεῖ καὶ μόνος ὁ
Ἀπόστολος πρὸς τὴν ἡμῶν πληροφορίαν γενέσθαι C
διδάσκαλος. Γράφει γὰρ τοῖς Ἑβραίοις αὐτὸς ὁ μα-

1. « Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod
est Calvariae locus: dederuntque ei vinum bibere
cum felle mistum. Et cum gustasset, noluit bibere.
Postquam autem crucifixerunt eum, dividerunt ve-
stimenta ejus, sortem mittentes: ut impleretur
quod dictum est per Prophetam: Diviserunt sibi
vestimenta mea, et super vestem meam miserunt
sortem. Et sedentes servabant eum ibi. » Et in se-
quentia.

Quod jamjam lectum est, evangelicum est di-
ctum; clarioris autem explicationis causa, operæ
pretium erit, ad sanctos confugere, atque ab illis
ejus intelligentiam mutuari. Illos enim plus quam
nos Evangeliorum peritos existimare convenit. Ve-
rum ne in singulis eorum percurrendis diutius im-
moremur, unus satis sit Apostolus, qui nos plene
hac in re erudiat. Ad Hebræos enim scribit beatus

* Psal. xxi, 19. * Matth. xxvii, 33-36.

(6) Anglicanus et Felc. 3, βαλόντες.

(7) Ita omnes manuscripti, excepto Felc. 3. Regius ibidem, καὶ εἰς τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ πάθους.

ipse Paulus, impossibile esse mentiri Deum, eumque maxime veracem esse, neque mentiri. Nam opificiorum quidem naturæ id proprium est, ut convertantur et variis mutationibus moveantur; quippe cum non essent aliquando, conditoris sui gratia et humanitate id accepere ut per mutationem existerent: quemadmodum ait idem Paulus: « Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt⁷. » Deus contra; qui per Verbum, omnium conditor est et vere existit, immutabilem habet cum Verbo suo naturam. Atque illud per prophetam docet his verbis: « Videte, videte, quoniam ego sum, et non mutor⁸. » Quare de hominibus quidem in Psalmis canitur: « Ego dixi in excessu meo, Omnis homo mendax⁹. » de Deo autem testatur Moses in lege: « Deus fidelis et verax¹⁰. »

2. Vir igitur ille Christum gerens, quasi ex utrisque eruditus, Dei et ipse cum creaturis discrimen exponens, ita scribit: « Sit vero Deus verax, omnis autem homo mendax¹¹. » Verus porro est Deus; non quia non mentitur: nihil quippe ipsi adversatur; neque quia, quemadmodum homo, alteri veritatem testificatur: nulli enim obnoxius est; sed quod ipsam veritatem genuerit, Paterque sit Domini, qui ait: « Ego sum veritas¹². » veritati porro nunquam mendacium amicum fuerit. Unde veritatem quidem, juxta Psalmistam¹³, requirit Dominus, mendacium vero abs se rejicit, alienumque sibi facit, his verbis: « Filii alieni mentiti sunt mihi¹⁴. » Mentiti quippe sunt Judæi contra Salvatorem, et cum se legem **62** servare profiterentur, nequaquam vere dixere; sed injuste cum illo egere qui eam dederat, cum pro data gratia mortem Domino machinabantur. Merito igitur rejecti sunt, et quam Domino mortem mendaciis suis induxerunt, eandem sibi ipsi attraxere: quemadmodum Ananias et Sapphira in Actibus apostolorum: qui cum vota Deo fecissent, ex votis suis detraxere: quæ res cum lateret aliis, ipsos veritatis minister Petrus his verbis repulit: « Non mentitus es hominibus, sed Deo¹⁵. » Qua in re magnum fuit miraculum: ubi quod solus norat Petrus, id Ananias morte omnibus palam fecit; ita ut nemo non vereretur, nullus Sapphiræ exemplum non metueret.

3. Scire etenim neque ignorare debemus, ea quæ Deo pollicemur, non ad nos ultra, sed ad Deum pertinere. Quod si quid inde detrahamus, nequaquam nostra sumimus; sed quæ Dei sunt quasi expilamus. Promissio porro non ad pecunias solum,

A **κάριος** Παῦλος, ὅτι ἀδύνατόν ἐστι ψεύσασθαι τὸν Θεόν· καὶ ἀληθεύει μάλιστα λέγων, καὶ οὐ ψεύδεται. Τῶν μὲν γὰρ γεννητῶν (8) ἡ φύσις ἴδιον ἔχει τὸ τρέπεσθαι καὶ κινεῖσθαι ποικίλαις μεταβολαῖς· ἐπειδήπερ καὶ μὴ ὄντα ποτὲ, μεταβολὴν ἔσχεν εἰς τὸ εἶναι τῇ τοῦ πεποιηκότος χάριτι καὶ φιλανθρωπία· καθὼς καὶ πάλιν ὁ Παῦλος φησιν· « Ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Θεὸς δὲ, ὁ πάντων διὰ τοῦ Λόγου ποιητὴς τυγχάνων, ὄντως ὢν, ἀμετάβλητον ἔχει σὺν τῷ Λόγῳ τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο διὰ τοῦ προφήτου διδάσκει, λέγων· « Ἰδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι. » Διὸ περὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐν Ψαλμοῖς ῥέδεται· « Ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. » περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ μαρτυρεῖ, ὅτι « ὁ Θεὸς πιστὸς ἐστὶ καὶ ἀληθινός. »

B 2. Ὁ γοῦν χριστοφόρος ἀνὴρ, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων τούτων παιδευθεὶς, καὶ αὐτὸς τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ γενητὰ διαφορὰν ἐξηγούμενος, γράφει· « Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης. » Ἀληθής δὲ ἐστὶν ὁ Θεός, οὐχ ὡς μὴ ψευδόμενος· οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἐναντίον αὐτοῦ· οὐδὲ ὡς ἄνθρωπος ἐτέρῳ μαρτυρίῳ τὸ ἀληθές· οὐδὲν γὰρ ὑπεύθυνός ἐστιν· ἀλλ' ὡς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν γεννῶν, καὶ Πατὴρ ὑπάρχων τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » ἀληθείας δὲ φίλον τὸ ψεύδος οὐκ ἂν ποτὲ γένοιτο. Ὅθεν ἀληθείας μὲν (9) κατὰ τὴν ψαλμωδὴν ἐκζητῶν ὁ Κύριος, τὸ δὲ ψεύδος ἀφ' ἑαυτοῦ ῥίπτει, καὶ ἀλλότριον ποιεῖ, λέγων· « Ὅλοι ἀλλότριον ἐψεύσαντό μοι. » Ἐψεύσαντο γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὸν νόμον ἐπαγγειλάμενοι φυλάττειν, οὐκ ἠλθέυσαν, ἀλλὰ παρηνόμουν κατὰ τοῦ δεδωκότος αὐτὸν, θάνατον ἀντὶ χάριτος μηχανώμενοι τῷ Κυρίῳ. Ἀπεβλήθησαν γοῦν εἰκότως, καὶ ὄν, ψευδάμενοι, κατὰ τοῦ Κυρίου θάνατον ἐπήγαγον, τοῦτον αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἀληθῶς ἐπισπάσαντο· ὡς καὶ Ἀνανίας καὶ Σάπφειρα ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων· οἵτινες, ἐπαγγαλίαν τῷ Θεῷ δεδωκότες, ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας ἐνοσφίσαντο· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἐλάνθανον· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας διάκονος Πέτρος τούτους ἀποθεῖται, λέγων· « Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ἐν οἷς καὶ μέγιστον θαῦμα γέγονεν· ὅπερ γὰρ μόνος ἡπίστατο Πέτρος, τοῦτο τῷ θανάτῳ τῷ περὶ τὸν Ἀνανίαν πᾶσιν ἐφάνηρσεν· ὥστε τοὺς πάντας εἰς εὐλάβειαν ἐλθεῖν, καὶ τὸ παράδειγμα D Σαπφείρας φοβηθῆναι.

3. Δεῖ γὰρ εἰδέναι καὶ μὴ ἀγνοεῖν (10), ὅτι ἡ ἐπαγγελία ὁμοῦ Θεῷ, οὐκ ἐστὶ λοιπὸν ἐστὶν ἡμῶν, ἀλλὰ Θεῷ διαφέρεται. Καὶ ἐὰν ἀποσύρωμεν ἀπὸ τούτων, οὐχ ὡς τὰ ἡμῶν ἐσμεν λαμβάνοντες, ἀλλ' ὡς τὰ τοῦ Θεοῦ ἱεροσυλοῦντες. Ἡ δὲ ἐπαγγελία οὐ μέχρι

⁷ Hebr. vi, 18. ⁸ Rom. iv, 17. ⁹ Malach iii, 6. ¹⁰ Psal. cxv, 11. ¹¹ Deut. xxxii, 4. ¹² Rom. iii, 4. ¹³ Joan. xiv, 6. ¹⁴ Psal. xxx, 24. ¹⁵ Psal. xvii, 46. ¹⁶ Act. v, 4.

(8) Ita Regius, Basiliensis et Anglic. recte. Editi, γεννητῶν.

(9) In Felc. 3. μὲν, deest. Ibidem, Anglicanus et Basil. τὸν ψαλμωδὸν ἐκζητεῖ ὁ Κύριος. Editi, τὸν ψαλμωδὸν (Commel. ψαλμωδὸν) ἐκζητῶν ὁ Κύριος. Mox,

Anglicanus solus, quem sequimur, τὸ δὲ ψεύδος, in cæteris, deest.

(10) Hæc, καὶ μὴ ἀγνοεῖν, desunt in Felc. 3. infra Regius et Anglic. ἐὰν ἀποσύρωμεν.

χρημάτων (11) μόνον, ἀλλὰ καὶ μέχρι λόγου καὶ προαιρέσεως αὐτῆς φθάνει. Οὐδὲ γὰρ εἰ τις ἐστὶ πένης χρημάτων, οὗτος καὶ προαιρέσεως. Ἀμέλει τὸ μέγα ὄντως καὶ θεῖον μυστήριον ἡμῶν οὐκ ἐπὶ χρήμασιν ἔχει τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλ' ἐπὶ προαιρέσει τελεῖται, καὶ τῇ κατὰ θεὸν πίστει. Πάντες γοῦν ἐπηγγέμεθα, καὶ πάντες ἔσμεν ἐπαγγελίας χρεώσται· ὥστε ἀνάγκη ἀποδιδόναι τὴν μὲν παρθένον, τὴν παρθενίαν ὅποταν καὶ ἐπηγγεῖλατο· τὸν δὲ ἐγκρατῆ, τὴν ἐγκράτειαν· τοὺς δὲ ἐν γάμῳ, τὴν σωφροσύνην, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην καὶ τιμὴν· καὶ τέλος πάντας τὴν εἰς θεὸν πίστιν καὶ εὐλάβειαν καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἀνδρίαν· ἵνα μὴ ὡς ἀγνώμονας ἡμᾶς τὸ παράδειγμα τῶν περὶ Ἀνανίαν (12) καὶ Σάπφειραν καταλάβῃ. Τοῦτου γὰρ χάριν καὶ ὁ ἀποστολικὸς προασφαλίζεται λόγος· ὅτι « Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον· τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν. Μηδενὶ μὴδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν. » Τοῦτο πεποιήκεν αὐτὸς· ὁ ταῦτα κηρύττων. Ὡς περὶ (13) οὖν παρῶν αἰδέσθαι γράφων· « Τὸν καλὸν ἀγῶνα ἡγωνίσταί· τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδίδετε μοι ὁ δίκαιος κριτής. » Μὴ ψευδόμενος γὰρ ἐφ' οἷς ἐπηγγεῖλατο, ἀλλὰ καὶ τηρήσας τὴν πρὸς ἐπαγγελίαν παρὰ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

4. Οὐκοῦν διὰ τοῦτο ἡμῖν συμβουλευεῖ λέγων· « Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους· » καὶ πάλιν· « Πᾶν ψεῦδος ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν (14) μὴ ἐκπορεύεσθαι. » Θέλει γὰρ ἡμᾶς μιμητὰς ἐαυτοῦ γενέσθαι γράφων· « Ἀληθεῖαν λέγω, οὐ ψεύδομαι. » Ἐπειδὴ καὶ εὐαγγελικὸν ἐστὶ τοῦ Κυρίου ρητὸν εἶναι ἡμῶν τὸ Ναί, ναί, καὶ τὸ Οὐ, οὐ. Μέχρι τούτου οἱ ἐν Χριστῷ βεβαιούευσαν ἑαυτῶν τοὺς λόγους, καὶ μὴ, περαιτέρω βαίνοντες, εἰς ὅρκους καταφεύγουν· ὥστε καὶ φθαρτῶν χάριν χρημάτων ὁμνῶναι τὸν θεόν, μάλιστα Μωσέως νομοθετοῦντος· « Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ. » Εἰ γὰρ ὅπως ἀξίος τυγχάνει τις ὀνομάσαι τὸν θεόν, ἀξίωσις ἐστὶ καὶ χωρὶς ὅρκου πιστευθῆναι· ὁ γὰρ πρὸς τὸ μείζον ἱκανὸς γενόμενος πολλῷ πλέον πρὸς τὸ ἥσσον γένοιτ' ἂν ἱκανός. Εἰ δὲ μὴ ἐστὶν ἀξίωσις χωρὶς ὅρκου πιστευθῆναι, οὐκ ἐστὶν ἄρα ἀξίος οὐδὲ (15) ὀνομάσαι τὸ ὄνομα Κυρίου, οὐκ ἐστὶ πιστὸς ἐν λόγῳ. Πῶς γὰρ ὅπως τούτῳ μαρτυρήσῃ ὁ Θεὸς ὁμνῶντι, μὴ ἔχοντι πίστιν, εἰς ἣν ὁ Κύριος ἐπιβλέπει; Ἡ δὲ Σοφία τούτου μάρτυς ἐστὶν ἡ λέγουσα· « Ἅγιον γὰρ Πνεῦμα (16) παιδείας φέρεται ὅλον, καὶ ἀπαρασπῆσται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων, καὶ οὐ κατοί-

A sed etiam ad verba, ad propositumque peringit. Non enim quisquis divitiis, is proposito pauper est. Certe vere magnum illud, divinumque mysterium nostrum, non in pecuniis habet promissionem, sed in perfecto proposito et fide erga Deum. Omnes sane promittimus, omnes voti debitores sumus; ita ut necessum sit servare virginem virginitatem, qualem promisit; continentem, continentiam; conjugatos, pudicitiam, mutuum amorem, honoremque: demum omnes fidem et reverentiam erga Deum, justitiam et fortitudinem; ne nos utpote ingratos perfidosque, Ananiae et Sapphirae exemplum apprehendat. Hujus enim rei praecavendae gratia apostolicus firmatur sermo: « Reddite omnibus debita: cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem cui honorem, honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi ut vos mutuo diligatis¹⁷. » Hoc praestitit ipse qui ista praedicavit. Atque ideo haec fidenter de sese praedicat: « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi justus iudex¹⁸. » Non enim mendax in promissis, sed servans ea quae Deo pollicitus erat, a vero et ipse Deo obtinuit non caducam promissionem.

τὸν θεὸν ὑπόσχεσιν, ἔσχε καὶ αὐτὸς ἀδιάπτωτον τὴν

4. Atque hinc est quod nobis suadet: « Ne mentioni ini invicem¹⁹. » Et rursum: « Omne mendacium ex ore vestro non procedat²⁰. » Vult enim nos sui imitatores esse cum ait: « Veritatem dico, non mentior²¹. » Maxime cum illud sit evangelicum Domini dictum, ut sit nostrum, Ita, ita; Non, non. Hucusque qui vere Christi sunt firment sermones suos, nec ultra progressi ad juramenta procedamus; ut pecuniarum corruptibilibus causa, Deo in testem adhibito iuremus, cum maxime jubeat Moyses: « Non accipies nomen Domini Dei tui frustra²². » Nam si quis plane dignus est qui Deum nominet, is etiam citra juramentum fide dignus est. Qui enim ad majora idoneus fuerit, multo magis ad minora idoneus erit. Quod si fide dignus non est absque juramento; non est ergo dignus qui nomen Domini pronuntiet, nec est in verbis suis fide dignus. Quomodo enim juranti testis aderit Deus, si fidem non habet, in quam Deus respicit? Testis est ejus Sapientia, quae ait: « Spiritus enim sanctus disciplinae effugiet dolum, et auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu: nec habitabit in corpore subdito peccatis²³. » Quare Dominus noster

¹⁷ Rom. xiii, 7, 8. ¹⁸ II Tim. iv, 7, 8. ¹⁹ Coloss. iii, 9. ²⁰ Ephes. iv, 29. ²¹ I Tim. ii, 7. ²² Exod. xx, 7. ²³ Sap. i, 4, 5.

(11) Reg. οὐκ ἔχει χρημάτων. Felc. 3, οὐ μέχρι χρημάτων. Paulo post, haec, αὐτῆς φθάνει, οὗτος καὶ προαιρέσεως, desunt in Felc. 3.

(12) Ita Regius et Anglic. Editi vero, τὸ περὶ Ἀν.

(13) Basilienensis, ὁ τοῦτο κηρύττων. Ὡς περ.

(14) Ita Reg. et Anglic. Editi vero, ἡμῶν. Mox in Felc. 3, ἡμᾶς desideratur. Mox, Basil. et Anglic. γενέσθαι λέγων. Paulo post editi, ἐστὶ τὸ τοῦ Κυρίου,

sed tō deest in Regio.

(15) Οὐδέ deest in Basil. et Anglic. Mox, haec, οὐκ ἐστὶ πιστὸς ἐν λόγῳ, punctis annotata sunt in Reg. quasi delenda.

(16) In Regio, secunda manu scribitur, σοφίας. Infra, Regius et Anglicanus, κατὰ φρεν, cum accentu in antepenultima. Ibidem, Regius et Felc. 3, ὁ μαρτίας.

Jesus Christus ab invocantibus se, primo fidem postulat, sicut cæco ait : « Credis quod hoc possim tibi facere¹⁷ »? 63 lunatico autem ait : « Si credas, fiet. » Id autem Salvator postulat, non quod aliorum egeat ministerio : ipse quippe fidei Dominus et suppetitor est; sed ne videatur personis gratificari, et quod credentibus annuat : neve si citra fidem beneficia recipiant, infidelitate ipsa amittant. Vult enim quam largitur gratiam, permanere, et cum sanat, nunquam amitti curationem. Cavere jussit igitur paralyticum his verbis : « Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne tibi quid deterius contingat¹⁸. » Ac veluti si quis medicus ad ægros ingressus, sciscitatus primum fuerit, an velit curari; ne curante sese, illisque nolentibus, inutilis fiat curatio, adversantibus ægrotis medici arti; ita quoque Dominus ex sanandis percontatus est, et credentibus gratificatus est, ut per fidem gratiam obtinere possent. Indicium enim propositi animæ, fides est.

οὕτω καὶ ὁ Κύριος τῶν θεραπευομένων ἐπυνθάνετο, τὴν χάριν καταστρεῖν δυνήθῃσι. Γνώρισμα γὰρ τῆς

5. Quid itaque Deum testem advocant, qui vera fidem non habent? Spiritus in Psalmis testatur : « Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate¹⁹, » per quam solam Deus potest invocari. Quid itaque est quod in Deum jurent, qui ne in parvis quidem rebus fidem habent? cum alioqui juramentum veritatis sit testis, non index negotiorum. Jurant enim homines non quo res significant, sed quo veritatem affirmant, et ut sese non mentiri testificentur. Si itaque juranti inest fides a'que veritas, quid opus juramento? Quod si fides et veritas juranti adsit, cur tantam admittimus impietatem, ut humanarum mortaliumque rerum causa, Deum, qui supra homines est, testem advocemus? Nam si nefas est terrenum regem ad exteriora tribunalia testem advocare, utpote qui et accusatoribus et iudicibus sit præstantior, cur non factum ad res factas advocamus, Deumque ab hominibus despectui haberi curamus? Apage! Id omnem superat iniquitatem audaciamque. Quid igitur agendum? Nihil aliud sane, quam ut sit nostrum, Ita, ita; Non, non : et nullo modo mentiamur. Nam si ita veraces simus, veracem hac in re Deum imitari videbimur.

6. Aliquis fortassis erit, qui hisce verosimiliter sic contradicat : Si iusjurandum velitum hominibus est, et si abstinendo a juramento quis Deum imitatur; quid est quod Deus in divinis Scripturis jurare dicatur? Nam Abrahamo juravit, ut testifi-

A κῆσει ἐν σώματι καταχρῆσθαι ἁμαρτίαις. » Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτὸν πιστὴν ἀπαιτεῖ πρῶτον, ὡς ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ λέγων· « Πιστεύεις, ὅτι δύνῃμαί σοι (17) τοῦτο ποιῆσαι; » καὶ ἐπὶ τοῦ σεληνιαζομένου δὲ φησιν, ὅτι « Ἐὰν πιστεύῃς, γίνεταί. » Ἀπαιτεῖ δὲ τοῦτο ὁ Σωτὴρ, οὐκ ἐπειδὴ περ ἔχρηξεν τῆς παρ' ἐτέρων συνεργίας· αὐτοὺς γὰρ καὶ τῆς πίστεως Κύριος καὶ χορηγὸς ἐστίν· ἀλλ' ἵνα μὴ ὡς προσώποις χαριζόμενος φανῇ, ἀλλ' ὅτι τοῖς πιστεύουσιν ἐπινεύει· καὶ ἵνα μὴ χωρὶς πίστεως δέξωνται τὰς εὐεργεσίας, καὶ τῇ ἀπιστίᾳ ταύτας ἀπολέσωσι. Θέλει γὰρ χαριζόμενος παραμένειν τὴν χάριν, καὶ θεραπεύων ἀδιάπτωτον εἶναι τὴν θεραπείαν. Ἠσφαλίζετο γοῦν τὸν παραλυτικὸν (18) λέγων· « Ἴδε, ὕγιής γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν σοι τι γένηται. » Καὶ ὥστερ ἄν τις ἰατρὸς εἰσὶν πρὸς τοὺς χάνοντας, πυνθάνοιτο πρῶτον εἰ βούλοιντο θεραπεύεσθαι, ἵνα μὴ αὐτοῦ φροντίζοντος, κἀκεῖνων μὴ βουλομένων, ἀνωφελὴς ἡ θεραπεία γένηται, ἐναντιουμένων τῶν καμνόντων πρὸς τὴν τοῦ ἱατροῦ τέχνην· καὶ τοῖς πιστεύουσιν ἐχαρίζετο, ἵνα τῇ πίστει καὶ ψυχῇ τῆς προαιρέσεως ἡ πίστις ἐστίν.

5. Τί τοίνυν τὸν Θεὸν καλοῦσι μάρτυρα οἱ μὴ πιστὴν κατὰ ἀλήθειαν ἔχοντες; Τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ, » δι' ἧς μόνῃς ἐπικαλεῖσθαι δύναται ὁ Θεός. Ὅποτε τί ὁμνῶσι Θεὸν οἱ μὴ ἐν τοῖς μικροῖς πιστὴν ἔχοντες; Ἄλλως τε καὶ ὁ ὅρκος ἀληθείας ἐστὶ μάρτυς, καὶ οὐ τῶν χρημάτων σημαντικός. Ὅμνῶσι γὰρ οἱ ἄνθρωποι, οὐχ ἵνα τὰ πράγματα σημανώσιν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀλήθειαν πιστώσωσιν, καὶ ὅτι λέγοντες οὐ ψεύδονται. Εἰ μὲν οὖν ἐστὶ τῷ ὁμνούντι πίστις καὶ ἀλήθεια, τίς ἡ χρεῖα τοῦ ὅρκου; Εἰ δὲ μὴ ἐστὶν ἐν αὐτῷ πίστις, διὰ τί τοσούτον ἀσεβοῦμεν, ὥστε δι' ἀνθρώπινα καὶ θνητὰ τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων Θεὸν καλεῖν μάρτυρα; Εἰ γὰρ τὸν βασιλεῖα τὸν ἐπὶ γῆς εἰς τὰ ἔξω δικαστήρια καλεῖν μάρτυρα οὐ θέμις, ὡς κρείττονα καὶ τῶν ἐγκαλούντων (19) καὶ τῶν δικαιοδόνων, τί τὸν ἀγέννητον εἰς τὰ γενητὰ καλοῦμεν, καὶ τὸν Θεὸν ὑπὸ ἀνθρώπων ποιοῦμεν καταφρονεῖσθαι; Ἀπαγε! Τοῦτο πᾶσαν ὑπερβάλλει παρανομίαν καὶ τόλμην. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν; Οὐδὲν πλέον ἢ εἶναι ἡμῶν τὸ Ναί, ναί, καὶ τὸ Οὐ, οὐ· καὶ καθόλου μὴ ψεύδεσθαι. Οὕτως γὰρ ἡμεῖς (20) ἀληθεύοντες, D δόξαιμεν καὶ ἐν τούτῳ μιμεῖσθαι τὸν ἀληθῆ Θεόν.

6. Ἵσως δὲ τις ἐπὶ τούτοις εὐλόγως ἀντιθῇσι λέγων· Εἰ ὁ ὅρκος ἀπὸ ἀνθρώπων κεκυλῶται, καὶ ἐν τῷ μὴ ὁμνῶναι τις μιμεῖται τὸ Θεῖον, πῶς αὐτὸς ὁ Θεός ὁμνῶναι λέγεται ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς; Καὶ γὰρ καὶ τῷ Ἀβραάμ ὥμοσεν, ὥστερ καὶ Μωσῆς μαρτυ-

¹⁷ Matth. ix, 28. ¹⁸ Joan. v, 14. ¹⁹ Psal. cxliv, 18.

(17) Σοι, et mox, δέ, desunt in Basiliensi et Felc. 5. Inferius, Anglicanus, παρ' ἐτέρῳ.

(18) In Regio post παραλυτικόν, ad marginem additur, θεραπευθέντα.

(19) Regius, καλούντων. Mox, ἀγέννητον, sic edit. Commel. et omnes mss. præter Basil. qui cum edit.

Parisiens. habet ἀγέννητον, minus recte. Paulo post, e regione vocis καταφρονεῖσθαι, ad marginem Regii legitur, γράφεται, καὶ κρίνεσθαι.

(20) Ἡμεῖς, deest in Anglic. Mox, Felc. 5, δόξα-μεν.

ρεῖ, καὶ ἐν Ὑμνοῖς δὲ γέγραπται· «Ὁμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμελήσεται· Ἐν ἱερὸς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. » Δόξει (21) γὰρ ἡ ταῦτα μάχεσθαι τοῖς προλεχθεῖσιν, ἢ ἐκ τούτων ἐπιτρέβεσθαι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὅρκους. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν οὕτω· μὴ ταῦτά τις (22) νομίζετω. Θεὸς γὰρ κατ' οὐδενὸς ὁμνύει. Πῶς γὰρ, αὐτὸς Κύριος καὶ ποιητὴς τῶν ἀπάντων ὑπάρχων; Ἄλλ' εἰ χρὴ τάλιθ' λέγειν, ὁ λόγος ὅρκος αὐτοῦ ἐστὶ, πληροφορῶν τοὺς ἀκούοντας, καὶ πίστιν ἐκάστω παρέχων, ὅτι ὁ ἐπηγγελᾶτο καὶ λαλεῖ, πάντως καὶ γενήσεται. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁμνύει· Θεὸς, ἀλλ' ἡμῖν ὁ λόγος αὐτοῦ ἀντὶ ὅρκου πρὸς ἀλήθειαν γίνεται. Ἀνθρώποις δὲ λαλῶν ὁμνύειν λέγεται, καὶ τοῦτο ἀνθρωπικώτερον λαλούντων τῶν ἁγίων· ἵνα ἀφ' ὧν αὐτοὶ λέγοντες ἀξιοῦσιν, ἀπὸ τούτων αὐτοὶ πιστεύσωσι τῷ λαλούντι Θεῷ. Ὡς γὰρ ἀνθρώπων τὸν λόγον ὅρκος βεβαίος, οὕτως ἂ καλεῖ ὁ Θεὸς ἀντὶ ὅρκου λογίζεσθαι διὰ τὸ βέβαιον καὶ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λεγομένῳ καὶ αὐτὸς ὁ γεγραμμένος ὅρκος· «Ὁμοσε· γὰρ· Κύριος, καὶ οὐ μεταμελήσεται, » ὡς τοῦ ἀμεταμελήτου καὶ πάντως ἐσομένου κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν ὅρκου τυγχάνοντος. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐν τῇ Γενέσει σημαίνει λέγων· «Κατ' ἐμαυτοῦ ὥμοσα. » Τοῦτο δὲ οὐχ ὅρκος ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τινος ὥμοσεν, ὅπερ ἰδίῳ ἐστὶν ὅρκου· ἀλλὰ καθ' ἑαυτοῦ, ὅπερ τὴν τῷ ὅρκου ὑπόνοιαν ἐκπεύγει, καὶ ἐν ᾧ σημαίνει τὸ βέβαιον τῆς ἐπαγγελίας, καὶ τὸ χρῆναι πάντως πιστεῦσαι τὸν ἀκούοντα. Ἔστω δὲ καὶ ὁ ὑμνωδὸς μάρτυς τῶν λεγομένων, ἀναμνησκῶν τὸν Θεόν, ψάλλον καὶ λέγων· «Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα. Κύριε (23), ἂ ὥμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; » Ὡς γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας ὁμνύει Θεός· ἀλλ' ἄπερ ἀληθεύων λαλεῖ ὡς ὅρκος· ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις πρὸς πίστιν. Οὕτε οὖν Θεὸς κατὰ τοὺς ἀνθρώπους ὁμνύει, οὔτε ἡμεῖς ἐκ τούτων εἰς ὅρκους ἐπιτρέβεσθαι. (24) χρὴ· ἀλλὰ τοιαῦτα λέγωμεν καὶ πράττωμεν, ὡς μὴ ὅρκου δεῖσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτῶν ἔχειν τὰ λεγόμενα τῆς ἀληθείας τὴν μαρτυρίαν. Ἐν τούτῳ γὰρ ὄντως μιμησόμεθα τὸ θεῖον.

7. Ἄλλ' ἴσως καὶ τὸ κατὰ τοὺς Νινευίτας ἂν τις ἐπερωτήσκειν οὕτως· Εἰ ὁ λόγος ὅρκος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι λέγων ἀληθεύει καὶ οὐ ψεύδεται, πῶς εἰρηκώς· «Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺς (25) καταστραφῇσεται, » εὐπεπλήρωκε τὸν λόγον; ὁδεῖ γὰρ καὶ τοῦτο μάχεσθαι πρὸς τὰ πρῶτα. Ἄλλ' οὐ ψεύδεται ὁ Θεός· μὴ γένοιτο! οὐδὲ ὁ λόγος ἀπλήρωτος ἔμεινεν αὐτοῦ. Τῇ γὰρ φιλανθρωπίᾳ τὴν ὀργὴν ἡμίλυνε, καὶ τῇ

²¹ Gen. xii, 16. ²² Psal. cix, 4. ²³ Gen. xxii, 16. ²⁴ Psal. lxxxviii, 50. ²⁵ Jon. iii, 4.

(21) Alii, ὁδεῖ, alii, ὁδεῖ: habent. Mox, Regius, Anglicanus, Felc. 3. Basiliensis, ἢ ἐκ τούτων ἐπιτρέβεσθαι, in postremo tamen, secunda manu, ἐπιτρέπεσθαι, ut habetur in editis; dubia lectio.

(22) Sic Regius et Felc. 3. Editi vero et cæteri manuscripti, μὴ ταῦτά γέ τις. Ibidem Felc. 3. κομίζετω, pro νομίζετω.

(23) Κύριε, est in solo Anglicano. Mox, hæc, Οὐ

catur Moyses ²¹, et in Hymnis scriptum est: «Jura-
vit Dominus, et non poenitebit eum: Tu es sacerdos
in æternum secundum ordinem Melchisedech ²². »
Videntur enim ista aut cum superioribus pugnare,
aut isthinc homines ad juramenta assueferi. Sed
non ita se res habet: ne quisquam ita existimet.
Deus enim per neminem jurat. Qui id fieri potest,
cum sit Dominus et conditor omnium? Sed si vere
dicatur, verbum est juramentum illius, quod au-
dientes certiores facit, omnibus fidem præbens, ea
quæ promittit et loquitur, prorsus futura esse. Non
enim velut homo jurat Deus, sed nobis ejus ver-
bum pro juramento est ad veritatem. Cum autem
loquitur hominibus, jurare dicitur: qua in re hu-
mano more loquuntur sancti, ut ex quibus ipsi,
B dum loquuntur, fidem postulant, ex iisdem loquenti
Deo credant. Ut namque hominum sermonem fir-
mat juramentum; ita quæ loquitur Deus pro jura-
mento habenda sunt, ob firmitatem immutabilita-
temque consilii ejus. Testatur id quod dictum est,
ipsum in Scriptura traditum juramentum: «Juravit
enim Dominus, et non poenitebit ⁶⁴ eum, » quod
nimium juramentum illud sine poenitentia sit, et
prorsus futurum secundum promissionem. Hoc ipse
Deus in Genesi indicat his verbis: «Per memet-
ipsum juravi ²³. » Illud autem nequaquam jura-
mentum est. Neque enim per alium juravit, quod
proprium est juramenti; sed per seipsum, quod
juramenti suspicionem removet, et quo significat
promissionis firmitatem, et indicat, eum qui au-
C dierit plane credere debere. Testis sit eorum quæ
diximus Psalmista, qui Deo inter psallendum me-
moriam revocat promissorum his verbis: «Ubi
sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine, quas ju-
rasti Davidi in veritate tua ²⁴? » Nequaquam per
veritatem jurat Deus: sed quæ ille veraciter loqui-
tur, pro juramento sunt hominibus ad fidem. Deus
itaque non velut homines jurat, neque hinc no-
bis juramento assuescendum: sed tales nos lo-
quendo agendoque exhibeamus, ut auditores non

7. At fortassis quispiam de rebus apud Ninivitas
gestis ita percontetur: Si sermo Dei juramentum
est, quod veraciter loquatur et non mentiat,
quare cum dixisset: «Adhuc tres dies, et Ninive
subvertetur ²⁵, » sermonem non implevit? Videntur
enim isthæc pugnare cum præcedentibus. At non
mentitur Deus, absit! neque verbum ejus unquam
completum non est. Suo enim erga homines amore

γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας, habentur in Anglicano et
in Regio secunda manu, desideranturque in cæte-
ris et in editis.

(24) Ita Regius, Basil. Anglic. et Felc. 3. Editi
vero, ἐπιτρέπεσθαι.

(25) Regius, Νινεὺς, et sic inferius. Mox Ang.
ὁδεῖ.

iram mitigavit, magisque ad pœnitentiam Ninivitarum respexit, quam ad præcedens peccatum. Neque tale Dei verbum erat, quasi post triduum subvertenda esset Ninive: sed tribus, aiebat, vos diebus sustinebo, ut dilatione triduana, facultas esset pœnitendi, aut subsequentem postea iram eligendi. Quid namque ait propheta? «Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur.» Non ait: Post triduum subvertetur; si enim ita dixisset, ita omnino factum fuisset: sed, «Adhuc tres dies, et subvertetur:» ut cum diceret, «adhuc,» tolerantiam Dei intelligeremus; in subversione autem, iram quæ post tolerantiam futura erat, nisi resipiscerent. Nisi enim ita se res habuisset, et si non, ut homines pœnitentiam agerent, ad tres distulit dies, quid Deum cohibebat, quin statim Niniven destrueret? An imbecillitas? Apage! id ne in mentem quidem nostram veniat. Dominus enim virtutum, et fortis et potens est Deus. An ignorantia istarum rerum in causa fuit? nec quidquam ejusmodi dicatur: novit enim omnia antequam fiant²². Quid itaque cogitandum restat, nisi longanimitatem et benignitatem Domini? quam cum nosset propheta, primo, missus aufugit, secundo, pro defensione dixit: «O Domine, nonne hæc sunt verba mea, cum adhuc essem in terra mea? Propterea præoccupavi ut fugerem in Tharsis, quia sciebam, quod tu sis clemens et misericors, patiens et multæ miserationis, et ignoscens super malitias²³.» Fugit vero Jonas, non quod repugnaret Deo; dolebatque, non quod lætaretur de Ninivitarum exitio; sed id agebat, quod Ninivitarum sollicitudinem gereret. Metuebat enim ne incertum ejus sermonem existimarent, atque ita deinceps inciperent prophetis non credere, sed fide carere videretur propheticus sermo. Ideo videlicet contristabatur, ut a Domino convinceretur, atque sic omnibus Ninivitis palam fieret, non quod mentiretur propheta; sed ob Dei benignitatem, **65** veniam Ninivitis fuisse concessam. Norat enim in verbo, «adhuc,» Dei longanimitatem significari. Et hic mos est divinæ Scripturæ, ut cum suam longanimitatem Deus indicare voluerit, per vocem, «adhuc,» eam declaret; ut cum per Isaiam dicit: «Quid adhuc faciam vineæ meæ, et non feci²⁴?» per Jeremiam vero: «Ideo adhuc contendam vobiscum in judicio, dicit Dominus²⁵.» Verbo autem,

Α μετανοία τῶν Νινευιτῶν μᾶλλον ἐπέδραψεν (26) ἢ τῇ πρὸ ταύτης ἀμαρτία. Καὶ ὁ λόγος δὲ τοῦ Θεοῦ οὐχ οὕτως ἦν, ὥστε μετὰ τριήμερον κατασκαφῆναι τὴν Νινευί· ἀλλ' ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι· ἵνα ἐν τῇ ἀνοχῇ τῶν τριῶν ἡμερῶν, ἐξουσίαν ἔχωσι μετανοῆσαι, ἢ τὴν μετὰ ταῦτα ὀργὴν ἐκλέξασθαι. Τί γὰρ φησιν ὁ προφήτης; «Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ καταστραφῆσεται. » Οὐκ εἶπε· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας καταστραφῆσεται (27)· εἰ γὰρ ἂν, ἐγγόνει πάντως· ἀλλ' «Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ καταστραφῆσεται·» ἵν' ἐν μὲν τῷ, «ἔτι,» λέγεσθαι, τὴν ἀνοχὴν ἐννοῶμεν τοῦ Θεοῦ, ἐν δὲ τῇ κατασκαφῇ τὴν μετὰ τὴν ἀνοχὴν, εἰ μὴ μετανοήσαιεν, γενησομένην ὀργὴν (28). Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον, καὶ μετανοίας χάριν τῶν ἀνθρώπων ὑπερέθετο τὰς τρεῖς ἡμέρας, τί τὸν Θεὸν ἐκώλυε καὶ παραυτὰ τὴν Νινευί ἀπολέσαι; Ἀσθένεια; Ἄπαγε! μὴδὲ εἰς νοῦν ποτε τοῦτο τὸν ἡμέτερον ἔλθοι. Κύριος γὰρ τῶν δυνάμεων καὶ ἰσχυρὸς καὶ δυνατός ἐστιν ὁ Θεός. Ἄλλ' ἀγνοία τῶν πράξεων ἐκείνων; μὴδὲ τοῦτο λεγέσθω· οἶδε γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Τί οὖν ὑπολείπεται νοεῖν ἢ μακροθυμίαν καὶ φιланθρωπίαν τοῦ Δεσπότου; ἦν καὶ ὁ προφήτης ἐπιστάμενος, ἔφευγε μὲν ἀποσταλλόμενος τὸ πρῶτον, τὸ δεῦτερον δὲ ἀπολογούμενος φησιν· «Ὡ Κύριε, οὐχ οὕτοι οἱ λόγοι μου, ἔτι ὄντος μου ἐν τῇ γῇ μου; διὰ τοῦτο προέφθασα τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσεί, διότι ἔγνων, ὅτι σὺ ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις. » Ἐφυγε δὲ Ἰωνᾶς, οὐχ ὡς ἀντιλέγων τῷ Θεῷ· καὶ ἐλυπεῖτο, οὐχ ὡς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Νινευιτῶν χαίρων· ἀλλὰ τοῦτο ἐποίηε διὰ τὴν Νινευιτῶν κηδεμονίαν. Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ ἀδέδικτος παρ' αὐτοῖς νομισθῇ, καὶ λοιπὸν ἀρξῶνται (29) μηκέτι προφηταῖς πιστεύειν, ἀλλὰ ἀπιστος παρ' αὐτοῖς ὁ προφητικὸς λόγος γένηται. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἠθύμησεν, ἵνα ἐλεγχθῇ παρὰ τοῦ Δεσπότου, καὶ φανερὸν τοῖς Νινευιταῖς ἐκεῖ πᾶσι γένηται, ὅτι οὐ διὰ τὸ ψεύσασθαι τὸν προφήτην (30), ἀλλὰ διὰ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ συγκεκωρηται τοῖς Νινευιταῖς. Ἡδὲ γὰρ ἐν τῇ «ἔτι» λέξει σηματομένην μακροθυμίαν (31). Καὶ τοῦτο τῆς θείας Γραφῆς ἐστὶ τὸ ἔθος. Ὅταν γὰρ τὴν ἑαυτοῦ μακροθυμίαν σημαίνειν ἐθέλῃ ὁ Θεός, διὰ τῆς λέξεως τῆς, «ἔτι,» ταύτην ἀπαγγέλλει· ὥς ἐάν λέγῃ διὰ μὲν τοῦ Ἑσθίου· «Τί ἔτι ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου, καὶ οὐκ ἐποίησα (32);» διὰ δὲ τοῦ Ἰερουσαλὴμ· «Διὰ τοῦτο ἔτι κριθήσομαι πρὸς ὑμᾶς, λέγει Κύριος. » Ἐν δὲ τῷ λέγειν, «ἔτι,» δείκνυσσι τὴν ἑαυ-

²² Dan. xiii, 42.²³ Jon. iv, 2.²⁴ Isa. v, 4.²⁵ Jerem. ii, 9.

(26) Basiliensis et Anglic. ἔδραψε. Paulo post, Reg. prima manu, ὥστε μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι, secunda vero, ὥστε μετὰ τρεῖς ἡμέρας καταστραφῆναι τὴν Νινευί· ἀλλ' ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι, vulgata jam olim LXX lectio, ἔτι τρεῖς ἡμέραι, pro τεσσαράκοντα, ad hæc usque tempora in Græcis Bibliis permansit. Justinus ait suo tempore in aliis exemplaribus lectum fuisse, τεσσαράκοντα τρεῖς, in aliis vero, τρεῖς. *Dialog. contra Tryphonem* pag. 554. Vide idem Theodoret. in *Jonæ* cap. iii, v. 4.

(27) Regius, Anglicanus et Felc. 3, κατασκαφῆσται. *Ibid.* duo postremi, οὐ γὰρ ἐγγόνει.

(28) Regius, γιγνομένην. Angl. et Felc. 3, γινόμενῃν.

(29) Anglicanus, ἀρῶνται.

(30) Felckman. 3, τὴν προφητείαν.

(31) Felc. 3, Δεῖ γὰρ... μακροθυμίαν εἰδέναι. Paulo post idem, ἐθέλει ὁ Θεός. Mox, τῆς, ante, ἐτι, deest in Basiliens. et Anglican.

(32) Hæc, καὶ οὐκ ἐποίησα, desunt in Basil. Paulo post, Regius, Anglic. et Felc. 3, Ἐν δὲ τῷ λέγειν. Editi et cæteri, Ἐν δὲ τῷ οὖν λέγειν. Paulo post, Reg. et Angl. Χεττίαιμ. Mox, Reg. Anglic. et Felc. 3, Εἰ μὴ μακροθυμῶν, omisso τοῖνον.

τεῦ ἀγαθότητα καὶ ἀνοχήν. Λέγει γάρ· « Διέλθετε ἡσούς Χετιμ, καὶ εἰς Κηδάρ ἀποστείλατε, καὶ ἴδετε. » Εἰ τόνυν μὴ μακροθυμεῖν ἤθελεν, οὐδὲ παραινέσεις αὐτοῖς ἐδίδου· ὥστε διελθεῖν, καὶ διελθόντας μαθεῖν ἐκ τῶν ἐναντίων τὴν πρὸς τὸ καλὸν σύγκρισιν. Ἀμέλει ὅταν μὴκέτι μακροθυμίαν, ἀλλ' ὀργὴν ἢ πράξις ἐκείνου προσκαλεῖται (33), λοιπὸν ἀποκαίνεσαι λέγων· « Οὐκέτι ἀνοίσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. » Διὰ δὲ τοῦ ὧδε, « οὐκέτι, » ῥήματος σημεινομένου, δεῖκνυσι φανερώς τὴν περὶ τῶν Νινευιτῶν ὁλουμένην διὰ τοῦ (34), « ἔτι, » μακροθυμίαν, καὶ τοῦ λόγου τὴν ἀλήθειαν. Ἀδύνατον γάρ ἦν μὴ ἀληθεύσαι τὸν Θεὸν λέγοντα, καὶ μόνον βουλόμενον. Διὰ τοῦτο τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγεῖλάμενος, οὐκ ἐβέβησατο, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν ἐχαρίζετο· καὶ τὸν λαὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ ἱεροφάντου Μωσέως. Καὶ τὸν μὲν Ἰσαὰκ ἐπληροφόρει τῇ ὑποσχέσει, καὶ πατέρα τοῦτον ἐποίει τῶν δύο λαῶν· τῷ δὲ Ἰακώβ ἐπαγγεῖλάμενος ἐδείκνυεν τὸν Ἰωσήφ. Καὶ τῷ μὲν πιστοτάτῳ Μωσῇ ἐδίδου τῶν λεγομένων τὴν πίστιν διὰ τῶν συμβαινόντων τῷ Φαραῷ (35)· τῷ δὲ Δαβὶδ ἐπαγγεῖλάμενος, ἀπεδίδου τὴν ὑπόσχασιν διὰ Σολομῶντος· λέγω δὲ τὴν τοῦ ναοῦ οἰκοδομήν.

8. Καὶ τί μοι χρεῖα πολλῶν; Οὐδὲν ἔστιν, ὃ λέγει ὁ Θεός, καὶ ἀπλήρωτον τοῦτο μένει. Κἂν παραυτίκα τις ὀλιγορρῆ ζήτων τὸν λόγον, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ τὴν ἀπόδοσιν ἢ ὑπόσχασιν ἔχει, καὶ τῷ χρόνῳ πάντως ἡ ἐπαγγελία πληροῦται. Ἰδοὺ γάρ καὶ τὰ πρὸ πολλοῦ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τὰ πρὸ πολλῶν εἰρημένα χρόνων νῦν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁρῶμεν πληρούμενα. Ἡσαίας μὲν γὰρ προεφῆτευσεν ἐξ ἀπειρογάμου γυναίκος τεχθήσεσθαι τὸν Ἐμμανουὴλ· αὐτὸς δὲ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου γεννηθεὶς καὶ Θεὸς φαινόμενος, ἐπλήρου προφῆτου τὸν λόγον. Καὶ ὁ μὲν Μιχαίας προσηγγεῖλε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ μέλλει ὁ Χριστὸς γενεῖσθαι· αὐτὸς δὲ Κύριος, ἐν Βηθλεὲμ ἐπὶ γάτων ἀνακαίμενος, ἐδείκνυεν τὸν προφῆτην ἀληθῆ (36). Καὶ ὁ μὲν Ζαχαρίας εὐηγγελίζετο τῇ Ἱερουσαλὴμ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Σωτῆρος· αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, ἀποστέλλων ἐπὶ τὸν θνόν (37) καὶ εἰσερχόμενος, ἐφ' αὐτοῦ τὴν προφητείαν ἀνεπλήρου. Καὶ ὧς, ἵνα μὴ τὸ καθέκαστον ὀνομάζω τῶν γεγραμμένων, αὐτὸς πληρώμα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν γέγονεν. Ἄ γὰρ δι' αὐτῶν προσηγγεῖλε, ταῦτα παρὼν αὐτὸς ἐτελείου πληρῶν καὶ λέγων· « Αὐτὸς ὁ λαλὼν πάρεμι. » Ἰδοὺ οὖν καὶ νῦν (38) τὰ πάλαι ἀναφωνούμενα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, ἄρτι ἅλιν πληροῦται διὰ τῆς τῶν στρατιωτῶν τόλμης. Ἄ γὰρ προσήμανε παθεῖν αὐτόν, ταῦτα νῦν οἱ δῆμοι Ἰουδαίων ἐνεργοῦσι, διαμεριζόμενοι τὰ ἱμάτια τοῦ Σωτῆρος, καὶ ποτιζόντες αὐτὸν ὄξος μετὰ χολῆς. Ταῦτα γάρ, » φησὶν, « ἐγί-

« adhuc, » suam ostendit bonitatem et tolerantiam. Ait enim : « Peragrate insulas Chetim, et in Cedar mittite, et videte ³³. » Nisi itaque longanimitate agere vellet, monita non daret illis, ut peragrande ediscerent ex contrariis boni comparationem discrimenque. Certe ubi jam non ulterius longanimitatem, sed iram singulorum opera provocant, demum sententiam profert his verbis : « Non ultra feram peccata vestra. » Illo autem verbo, « non ultra, » palam significat, suam erga Ninivitas longanimitatem, voce, « adhuc, » declaratam : necnon verum sui veritatem. Impossibile quippe erat, non vere dicere Deum dum quidpiam diceret, aut solum dum quidpiam vellet. Quare cum Abrahamo pollicitus esset, nequaquam mentitus est, sed filium donavit illi, populumque eduxit ex Aegypto per oraculorum annuntiatorem Moysen. Isaaco etiam certam promissionem denuntiavit, duorumque populorum patrem effecit illum : Jacobo, uti promiserat, Josephum exhibuit : Moysi fidelissimo verborum suorum fidem dedit, per ea quæ Pharaoni contigere : Davidi cum pollicitus esset, promissionem implevit per Salomonem : loquor autem de templi exstrukione.

8. Ecquid mihi multis opus? Nihil eorum quæ pollicetur Deus infectum manet. Etiam si quis statim animo deficiat, dum ejus inquit verba : at tempore suo promissionem res consequitur, atque tandem pollicitatio impletur. Ecce enim res jam olim a Domino denuntiata et jamdiu declaratas, nunc in Evangeliiis completas videmus. Propheta- vit Isaias, ex nuptiarum experte muliere nasciturum Emmanuelem : ipseque Deus apparens ex Maria Virgine genitus, propheta sermonem complevit. Michæas ipsum locum ante designarat, in quo nasciturus Christus esset : ipseque Dominus Bethle- hem in præsepe repositus, prophetam vere dixisse declaravit. Zacharias Jerosolymæ ingressum Sal- vatoris prænuntiavit : ipse Dominus asinum quæsi- tum mittens, atque illo vectus ingrediens, prophe- tiam implevit. In summa, ne singula quæ scripta sunt recenseam, ipse plenitudo legis et prophetarum effectus est. Nam quæ per eos prænuntiatur, ea præsens ipse complebat, aiebatque : « Ego ipse qui loquor, adsum ³⁷. » En itaque quæ olim de Salvatore in Psalmis prædicata sunt, hæc jam militum ausu complentur. Quæ enim passurum ipsum prænun- tiavit, hæc jam Judæorum populi perficiunt, dividentes vestimenta Salvatoris, et potantes eum aceto atque felle. « Hæc enim, inquit, facta sunt, ut implerentur Scripturæ ³⁸ : » quarum altera dicit : « Diviserunt sibi vestimenta mea, et

³³ Jerem. II, 10. ³⁷ Isa. LII, 6. ³⁸ Matth. XXVII, 35.

(33) Basiliensis et Anglic. προσκαλεῖται.

(34) In editis et quibusdam mss. post ὁλουμένην, legitur, διὰ τοῦ ἔτι, in Reg. Anglic. et Felc. 3, non habetur.

(35) Regius, Basil. Anglic. Φαραῷ.

(36) Felc. 3, τὴν προφητείαν ἀληθῆ.

(37) Basiliensis, ἐπὶ τὴν θνόν. Ibidem, Regius et Felc. 3, ἐπ' αὐτοῦ. Editi, ἐφ' αὐτοῦ. Anglicanus, αὐτοῦ. Ibidem Felc. 3, ἐπλήρου.

(38) Regius, Anglic. et Felc. 3, Ἰδοὺ καὶ νῦν. Editi et ceteri, Ἰδοὺ οὖν καὶ νῦν. Ibid. τὰ, abest a Basil.

super vestem meam miserunt sortem³⁹; et altera vero: « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto⁴⁰. »

9. Multi qui Evangelia legunt, audientes illud: « Ut impleretur quod scriptum est, » arbitrati sunt, ea quæ gesta sunt, nulla alia de causa fieri, quam ut Scripturæ impleantur: atque exinde æstimarunt, eos qui ista facerent, non modo inculpato esse; sed potius laude dignos, **66** quod non peccando, sed Scripturis ministrando, talia perpetrarent: neque enim vera fuisse prophetarum verba, nisi acta sua subsequuta fuissent. Quod illi maxime opinati sunt ex his Evangelii secundum Joannem dictis, ubi cum Judæorum enarrat incredulitatem, ex Isaïæ prophetia sic ait: « Cum tot signa coram eis lecesset, non crediderunt: ut sermo Isaïæ prophætæ impleatur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est⁴¹? » Si enim ideo non crediderunt Judæi, ut Isaïæ sermo impleatur; non illi incredulitatis suæ causa sunt, sed qui ista dixerat, unde factum est ut hæc complerentur. Tolle, inquit, prophetæ verbum, et plane futurum est ut illi credant. Sed hæc ejusmodique sententia a veritate multum aberrat: nam neque propheta in causa illis est, neque Judæi culpa incredulitatis sunt liberi. Sed propheta, prospiciens quæ facturi essent, ea prænuntiavit: ipsi vero deinde, ea perpetrantes, declaraverunt verum fuisse prophetæ sermonem: nec quasi propheticis sermonibus ministrarent, hæc contra Christum sunt ausi; sed sua sponte, suoque proposito ea facinora admisere: ita ut nequaquam illis in causa fuerit propheta, sed sua ipsorum voluntas; imo ipsi potius prophetæ in causa fuerunt, ut talia de ipsis prænuntiaret. Nam prophetæ quidem proprium est futura videre, neque hallucinari: operum autem quisque suorum voluntatem causam habet. Et quemadmodum nos, ea quæ in conspectu sunt videntes, nequaquam fallimur, neque nos alio modo videmus quam fiant, neque alio modo fiunt, quam nos videamus; sed ut fiunt, videmus, et ut videmus fiunt; eo quoque modo prophetæ futura tanquam præsentia videbant: necessariumque erat ut fierent ea quæ ipsi viderent, et vicissim, ut viderent ipsi quæ futura essent. Et rursum, quemadmodum quæ oculis videmus, necesse prorsus est ut existant, nam quæ sunt videmus, neque alio possunt esse modo quam nos videamus; sic et quæ prophetæ prospiciebant, necesse

Α ντο, ἵνα πληρωθῶσιν αἱ Γραφαί· ἡ μὲν λέγουσα· « Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλήρον· » ἡ δὲ πάλιν· « Ἐδωκαν εἰς τὸ βρῦμά μου (39) χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. »

9. Πολλοὶ, τοῖς Εὐαγγελίοις ἐντυγχάνοντες, καὶ ἀκούοντες τὸ, « Ἴνα πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον, » ἐνόμιζαν τὰ γινόμενα δι' οὐδὲν ἕτερον γίνεσθαι, ἢ ἵνα πληρωθῇ τὰ γεγραμμένα· καὶ ἐκ τούτων ᾤθησαν μὴ μόνον ἀναίτιους εἶναι τοὺς πράττοντας, ἀλλὰ καὶ μάλλον ἀξίους ἐπαιños, ὅτι οὐχ ὡς ἁμαρτάνοντες, ἀλλ' ὡς διακονοῦντες τοῖς γεγραμμένοις ἐνεργοῦσι· μὴ γὰρ ἂν ἀληθεὶς γεγενῆσθαι τῶν προφητῶν τοὺς λόγους, εἰ μὴ τούτων ἦσαν αἱ πράξεις. Μάλιστα δὲ (40-41) ταῦτα ὑπέλαβον ἐκ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ῥητῶν κινηθέντες, ἐνθα, τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν διηγούμενος, κατὰ τὴν Ἑσαίου προφητείαν φησὶ· « Τσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἐμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν· ἵνα ὁ λόγος Ἑσαίου τοῦ προφήτου (42) πληρωθῇ, ὃν εἶπε· Κύριε, τίς ἐπίστρεψε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίς ἀπεκαλύψθη; » Εἰ γὰρ, ἵνα ὁ λόγος Ἑσαίου πληρωθῇ, οὐκ ἐπίστευσον οἱ Ἰουδαῖοι, οὐκ αὐτοὶ τῆς ἀπιστίας αἴτιοι, ἀλλ' ὁ ταῦτα εἰρηκώς, δι' ὃν καὶ ταῦτα πεπλήρωται. Ἄρον γὰρ, φήσουςι, τὸν λόγον τοῦ προφήτου, καὶ πάντως ἐκεῖνοι πιστεύουσιν. Ἀλλὰ ταῦτα καὶ ἡ τοιαύτη διάνοια πολλὴ τῆς ἀληθείας ἀποδίδει (43)· οὕτε γὰρ ὁ προφήτης αἴτιος τούτοις, οὕτε οἱ Ἰουδαῖοι τῆς ἀπιστίας ἑαυτῶν ἀναίτιοι τυγχάνουσιν· ἀλλ' ὁ μὲν προφήτης, προβλέπων ἃ μέλλουσι πράττειν, ἀπηγγείλεν· αὐτοὶ δὲ μετὰ ταῦτα πράττοντες, ἐδείκνυν τοῦ προφήτου τὸν λόγον ἀληθῆ· καὶ οὐχ ὡς διακονοῦντες τοῖς προφητικαῖς (44), ἐτόλμων κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει θέλοντες ἐπράττον τὰ πράγματα· ὥστε τὸν μὲν (45) προφήτην μὴ αἴτιον αὐτοῖς γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῶν· αὐτοὺς δὲ μάλλον αἰτίους γεγενῆσθαι τῷ προφήτῃ τοῦ ταῦτα αὐτὸν περὶ αὐτῶν εἰπεῖν. Τοῦ μὲν γὰρ προφήτου ἰδίον ἐστὶν ὁρᾶν τὰ μέλλοντα, καὶ μὴ σφάλλεσθαι· τῶν δὲ πράξεων ἕκαστος τὴν ἰδίαν προαίρεσιν αἰτίαν ἔχει. Καὶ ὥστερ ἡμεῖς τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες, οὐ σφαλόμεθα βλέποντες, οὐδὲ ἄλλως μὲν βλέπομεν, ἄλλως δὲ γίνεται· ἀλλ' ὡς γίνεται, βλέπομεν, καὶ ὡς βλέπομεν, γίνεται· οὕτω καὶ οἱ προφήται τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ἔβλεπον· καὶ ἃ ἔβλεπον, ἔδει γενέσθαι (46), καὶ τὰ γινόμενα πάντως ὁρᾶν ἔδει. Καὶ πάλιν, ὥστερ ἡμεῖς ἃ βλέπομεν ἐν ὀφθαλμοῖς, ἀνάγκη πάντως εἶναι, τὰ γὰρ ὄντα βλέπομεν, καὶ οὐχ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι ἢ ὡς ὁρῶμεν· οὕτω καὶ οἱ προφήται, ἃ πρόβλεπον, ἔδει πάντως εἶναι, καὶ μὴ ἄλλως γίνεσθαι ἢ ὡς προεώρακασιν.

³⁹ Psal. xxi, 19. ⁴⁰ Psal. lxxviii, 22. ⁴¹ Isa. lxxxiii, 1; Joan. xii, 37, 38.

(39) Mou, abest a Basil. et Anglic. Paulo post, Anglican. Πολλοὶ γὰρ τοῖς Εὐαγγελίοις.

(40-41) Basiliensis, μάλλον δέ.

(42) Τοῦ προφήτου, deest in Basiliensi et Anglicano.

(43) Felc. 3, solus, ἀποδεί. Paulo post, ἑαυτῶν,

abest ab eodem

(44) Felc. 3, τοῖς προφήταις.

(45) Μέν, abest a Felc. 3.

(46) Felc. 3, ἔβλεπον δεῖ γενέσθαι. In eodem infra ἐν ante ὀφθαλμοῖς, deest.

Ἐπεὶ εἰ τὰ γενήσμενα (47-48) μὴ προέβλεπον, οὐκ εἴη ἂν ἦσαν προφήται. Καὶ καθόλου δὲ τοῦτο εἰδέναι δεῖ, ὅτι οἱ προφῆται οὐ νόμων εἰσὶ διδασκαλοὶ, ἵνα μόνον (49), ἀ προστάττουσι, γίνηται, ἀλλὰ τῶν μελόντων εἰσὶ προσημάντορες. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ λέγουσι, διὰ τοῦτο καὶ γίνεται τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὅτι γίνεσθαι μέλλει, διὰ τοῦτο καὶ προλέγουσι, καὶ ἀνάγκη μὴ ψεύδεσθαι τοὺς προφῆτας, ὁρῶσι γὰρ ἀληθῶς. Εἰ γὰρ καθ' ὑπόθεσιν (50) μὴ προαπηγγέλλον οἱ προφῆται, ἀλλὰ τῶν Ἰουδαίων ἦν ἡ προαίρεσις, ὥστε πράττειν ταῦτα. Καὶ ὅπως οἱ ἀγιοὶ οὐκ ἀναγκαστικοὶ τῶν γιγνομένων εἰσὶν· ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν πραττόντων προβλέποντες σημαίνουσι. Καὶ ὥσπερ οἱ ἀνασκευάζοντες ἔλεγον· Ἄρον τὸν λόγον τοῦ προφήτου, καὶ πάντως (51) οἱ Ἰουδαῖοι πιστεύουσιν· οὕτως φαίην ἂν καὶ γὰρ· Ἄρον τὰς πράξεις τῶν Ἰουδαίων, καὶ πάντως οὐ προεφῆτευσεν ἂν περὶ αὐτῶν ὁ Ἡσαίας τοιαῦτα.

10. Ἐάν τοίνυν ὁ Ἰωάννης λέγῃ· « Οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος Ἡσαίου, » μὴ τῷ λόγῳ τοῦ προφήτου τὴν αἰτίαν ὁῶς τῆς ἀπιστίας αὐτῶν, ἀλλὰ τῇ πράξει αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων. Ἄ γὰρ οὗτοι νῦν ἔπρατον, ταῦτα προέβλεπον ὁ προφήτης ἐκ πολλοῦ· καὶ ἔδει τοῦτον μὴ ψεύσασθαι, ἀλλὰ γνωστῆναι, ὅτι τὰ νῦν γινόμενα προεώρακεν ἀληθῶς. Ἰνα γὰρ ὁ λόγος αὐτοῦ ἀληθὴς τοῖς μετὰ ταῦτα φανῇ, ἠλέγχθησαν ἀπιστοὶ καὶ κρυπτόμενοι. Ἦσαν μὲν γὰρ τῇ προαίρεσει φαῦλοι· ἐπειδὴ δὲ ἔκρυπτον αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν, ὁ λόγος ἑλεγχος γέγονεν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο τοῦν οὐκ ἐπίστευον, ὅτι ἠλεγχεν αὐτοὺς ὁ λόγος κρυπτομένους; Καὶ ἐάν λέγῃ πάλιν· Οὐκ ἠδύναντο πιστεῦν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι γέγραπται τὰ κατ' αὐτῶν· μὴ τὸ ἀδύνατον τῇ προαίρεσει τῶν (52) πραττόντων ὁῶς. Ἐδύναντο γὰρ καὶ μεταβάλλεσθαι· ἀλλὰ τὸ ἀδύνατον τὸ μὴ ψεύσασθαι τὸν προφήτην. Ἐπειδὴ γὰρ ἀληθῶς ἑώρακε, διὰ τοῦτο ἀδύνατον ἦν σφαλῆναι αὐτόν. Οὐ γὰρ ἄλλως ἑώρακεν, ἢ ὡς γέγονε, καὶ ἐφάνησαν ἀπιστοὶ. Οὕτως καὶ τὸ κατὰ τὴν Παρθένον πεπληρωταὶ θαῦμα, καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην (53) ἀπέβη σήμερον, καὶ πάντα τὰ προγεγραμμένα πεπληρωταί. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ γέγραπται, διὰ τοῦτο καὶ ἀπέβαινον, ἀλλ' ὅτι ἐγίνετο πάντως, διὰ τοῦτο καὶ προελέχθη. Οὕτως καὶ τὸ κατὰ τὸν μερισμὸν νῦν τῶν ἱματίων γέγονε· καὶ ὡς γέγονεν, οὕτως καὶ προεωρᾶτο· καὶ ὡς προσημάνθη καὶ προαπηγγέλη (54), οὕτως καὶ πεπληρωταὶ καὶ πράττειν. Γέγραπται δὲ οὕτω· « Σταυρώσαντες δὲ αὐτόν, διμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον· ἵνα πληρωθῇ τὸ ρῆθὲν διὰ τοῦ προφήτου· Διμερίσαντο τὰ ἱμάτια μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. » Μαθαῖος μὲν οὖν μετὰ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἀπλούστερον τὸν μερισμὸν γεγενῆσθαι φησι· ὁ δὲ Ἰωάννης καὶ τὴν

A prorsus erat ut fierent, neque alio modo quam ipsi praevidissent. Siquidem nisi futura praevidissent, nequaquam prophetæ fuissent. Et sciendum prorsus est, prophetas non legum esse magistros; ut ea solum quæ illi jubent, perficiantur; sed futurorum esse prænuntiatores. Non enim quia dicunt, res eveniunt, sed quia eventuræ erant, ideo illi prænuntiant, necessumque est non mentiri prophetas, cum vere res ut sunt videant. Si namque prophetæ non prænuntiassent, nihilominus Judæorum fuisset propositum talia perpetrandi. Atque in summa sancti, nequaquam verbis suis necessitatem inducunt, ut res eveniant; sed cum prævideant eorum propositum qui acturi sunt, id significant. At sicut obicere illi refragatores: Tolle prophetæ sermonem, et plane credent Judæi; ita dixerim ego: Tolle Judæorum acta, et nequaquam talia de illis prophetaverit Isaias.

10. Si itaque dixerit Joannes: « Non crediderunt in illum Judæi, ut impleteretur sermo Isaie; » ne prophetæ sermoni imputes eorum incredulitatem, sed ipsorum Judæorum facinori. Nam quæ jam illi perpetrabant, hæc jamdiu præviderat propheta: necesseque fuit illum non mentiri, ut palam foret, eum illa vere prævidisse quæ jam gesta sunt. Ut namque sermo illius verus apud posteros videretur, deprehensi sunt increduli, etiamsi latere curarent.

67 Erant enim illi proposito suo improbi; cum autem suam occultarent incredulitatem, sermo iste adfuit qui eos coargueret. Ideone igitur non crediderunt, quod sermo iste latere volentes illos coarguerit? Quod si rursum dicat quispiam: Non poterant Judæi credere, quia hæc de illis scripta erant; impossibilitatem, agentium voluntati ne tribueris. Poterant enim mutare sententiam, sed impossibile erat mentiri prophetam. Cum enim revera vidisset, fieri nequibat ut hallucinaretur. Non alio enim modo rem vidit, quam quo gesta est: atque illi increduli deprehensi sunt. Eadem ratione illud in Virgine miraculum impletum est, et quod a Joanne narratur, hodie contigit: omnia item quæcunque scripta sunt impleta fuere. Non enim ideo evenere quia scripta sunt; sed quia evenere, ideo prænuntiata fuerant. Sic jam de vestimentorum divisione actum est: et, prout actum est, ita prævisum fuerat: et ut prius significatum prænuntiatumque fuit, ita completum gestumque est. Scriptum autem est ita: « Postquam autem crucifixerunt eum, dividerunt vestimenta ejus, sortem mittentes: ut impleteretur quod dictum est per prophetam: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. » Matthæus certe cum reliquis evangelistis simplicius factam divisionem ait:

ταυς, deest in Regio, Anglicano et Felc. 3. Paulo post. Regius et Anglicanus, λέγει, οὐκ.

(52) Basiliensis, secunda manu, τῇ κορβήσσει τῶν.

(53) Ita Regius et Felc. 3. In editis vero legitur, τὸν, ante Ἰωάννην. Infra, Basil. et Felc. 3, Οὐ γὰρ ἐπετέθη.

(54) Regius, Anglic. et Felc. 3, προαπηγγέλη.

Joannes vero, modum divisionis, causamque missæ sortis declarat his verbis: « Milites igitur cum crucifixissent Jesum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem. Tunicam vero, quia erat inconsutilis desuper contexta per totum, dixerunt ad invicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus erit: ut impleretur Scriptura: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem ⁵⁵. »

11. Fortassis jam quispiam erit qui his auditis erubescat: fortassis quidam erit, qui Dominum cernens illud, abductum, casum, pudore afficiatur: fortassis jam aliquis videns Dominum, Salvatorem et regem universi, a Pilato judicatum, et crucifixum a Judeis, pudore afficiatur, oculosque demittat. Nam neque sol tulit hoc spectaculum, sed obscuratus totus est, ut aliorum oculos averteret: nec curavit ultra præceptum illuminandi homines; sed tum prævaricari ausus est, cum videret Dominum, qui sibi hoc mandatum dedisset, ab hominibus cruciari. Sed si causam ediscamus cur ita ex-cruciatum sit, non ultra erubescamus, sed mirabimur bonitatem humanitatemque illius; glorificabimur et ipsi, quemadmodum Paulus, in cruce: quia non ipse Dominus propter sese, sed nos in ipso patiebamur. Permagnum quippe erat hominum peccatum, hujusmodique malum, totum orbem præoccuparat: quod magnum quidem jamdiu erat, paulatim vero auctum, ac hominibus intolerandum evaserat. Siquidem mortis regnum in omnes invaderat. Dominus autem noster immortalis et incorruptibilis est: atque ut immortalis et incorruptibilis, ita bonus humanusque. Boni namque Patris bonum Verbum existit: quare non tulit ut opificium suum periret: neque sustinuit, ut operum suorum alter esset Dominus: sed intolerandam videns malitiam, mortaleque genus non valere morti obsistere, neque posse pœnam suorum malorum persolvere: nam malitiæ excessus omne supplicium superabat; videns item Patris sui bonitatem, suamque potentiam ⁶⁸ et virtutem: « Christus enim Dei virtus et Dei sapientia ⁶⁹; » commotus fuit suo erga homines amore, miseratusque nostram infirmitatem, eandem induit. Ipse enim, ut ait propheta, infirmitates nostras tulit, et morbos gestavit ⁷⁰. Miseratus item nostram mortalitatem, eadem amictus est. Ait enim Paulus: « Humiliavit semet-

ποιότητα τοῦ μερισμοῦ, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ γεγενημένου κλήρου διηγείται λέγων οὕτως: « Οἱ οὖν στρατιῶται αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἐκάστῳ στρατιῶτῃ μέρος. Τὸν δὲ χιτῶνα, ἐπεὶ ἦν ἀρραβος (55) ἐκ τῶν ἀνω ὑφαντὸς διόλου, εἶπον πρὸς ἀλλήλους: Μὴ σχίσωμεν αὐτόν, ἀλλὰ λάξωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνας ἔσται· ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ· Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια μου ἐαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. »

11. Ἵσως τις τούτων ἀκούων ἐρυθρίῃ· Ἵσως τις ὁρῶν τὸν Κύριον παιζόμενον, καὶ ἀπαγόμενον, καὶ τυπτόμενον, αἰσθύνεται· Ἵσως οὖν τις ὁρῶν τὸν Κύριον, καὶ Σωτῆρα, καὶ βασιλεῖα τοῦ παντὸς κρινόμενον ὑπὸ Πιλάτου, καὶ σταυρούμενον ὑπὸ Ἰουδαίων, δυσωπεῖται, καὶ κάτω τὸν ὀφθαλμὸν ἔχει. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἥλιος (56) ἤνεγκε τὴν θῆαν ἰδεῖν, ἀλλ' ἐσκοτίζετο ὅλος, ἵνα καὶ τοὺς ἄλλων ὀφθαλμοὺς ἀποστρέψῃ (57)· καὶ οὐκ ἐφρόντιζεν ἐπὶ τῆς ἐντολῆς τοῦ φαίνειν τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ παραβαίνειν ἐτόλμα λοιπὸν, ὁρῶν τὸν ἐντεταλόμενον αὐτῷ Δεσπότην ὑπὸ ἀνθρώπων πάσχοντα. Ἀλλ' ἐὰν τὴν αἰτίαν μάθωμεν, καὶ διὰ τί πέπονθεν ἰδωμεν, οὐκέτι ἐρυθριώμεν, ἀλλὰ θαυμάζομεν τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ· καὶ (58) καυχησόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς, ὡς ὁ Παῦλος, ἐν τῷ σταυρῷ· ὅτι οὐκ αὐτὸς ὁ Κύριος δι' ἐαυτὸν, ἀλλ' ἡμεῖς ἐν ἐκείνῳ πάσχοντες ἦμεν. Τῶν μὲν γὰρ (59) ἀνθρώπων ἡ ἀμαρτία πολλή τις ἦν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην προκατεῖληφει τοῦτο τὸ κακόν, μέγα μὲν (60) τυγχάνον καὶ πρὸ τούτου, κατ' ὄλγον δὲ καὶ αὐξανόμενον, καὶ ἀφόρητον γινόμενον τοῖς ἀνθρώποις. Καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος ἐπὶ πάντας καὶ κατὰ πάντων ἰσχυρὸς βασιλεύειν (61). Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτός ἐστι· καὶ ὥσπερ ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτος, οὕτως ἀγαθὸς καὶ φιάνθρωπος. Ἀγαθοῦ γὰρ Πατρὸς ἀγαθὸς ὁ Λόγος ὑπάρχει· διὸ οὐ παρεῖδεν ἀπολέσθαι τὸ γενόμενον (62), οὐδ' ὑπέμεινε τῶν αὐτοῦ ποιημάτων ἄλλον γενέσθαι Κύριον· ἀλλ' ὁρῶν τὸ μὲν τῆς κακίας ἀφόρητον, καὶ τὸ θνητὸν γένος οὐχ ἱκανὸν ἀντιστῆναι πρὸς τὸν θάνατον, οὐδὲ τὴν τιμωρίαν τῶν κακῶν δύνατον ἀποδοῦναι· ὑπερῆρε γὰρ πᾶσαν τιμωρίαν ἡ τῆς κακίας ὑπερβολή· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα, ὁρῶν καὶ τὴν ἐαυτοῦ ἱκανότητα καὶ (63) δύναμιν· « Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· » κακίστηται τῇ φιλανθρωπίᾳ, καὶ οἰκτεῖρας τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, ἐνεδύσατο ταύτην. Αὐτὸς γὰρ, ὡς ὁ προφήτης ψησὶ, τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἤρε, καὶ τὰς νόσους

⁶⁸ Joan. xix, 23, 24. ⁶⁹ I Cor. i, 24. ⁷⁰ Isa. lxi, 4.

(55) Regius et Anglicanus, ἀραβος. Mox, Regius, εἴπαυ. Mox, αὐτόν, abest ab Anglicano.

(56) Basil. et Angl. Οὐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος.

(57) Sic Regius, atque ita legit Nannius. Editi et alii, τοὺς ἄλλους ὀφθ.

(58) Καί, deest in Felc. 3. Ibid. δέ, abest a Basil.

(59) Τῶν μὲν γὰρ. Hæc et sequentia quædam reperiuntur adhuc semel in Basiliensi, Anglicano et Lat. edit. ut et in codice n. nostro sub titulo, De passione. Fragmentum igitur repetitum, per Basiliensem secundum et Anglicanum secundum, signari

intellige. Hæc Felckm. quibus adjicimus, hoc fragmentum haberi in editione Basiliensi anni 1556, pag. 579, et sic inchoari: *Hominum certe peccata.*

(60) Μέν, deest in Basiliensi et Anglicano.

(61) Regius, ἰσχυρὸς βασιλεύων. Felc. 2, ἰσχυρὸς βασιλεύων.

(62) Regius secunda manu, τὸ γένος ἡμῶν. Mox, Felc. 2, τῶν ἐαυτοῦ ποιημάτων.

(63) Angl. 2, τὴν ἐφ' ἐκάστῳ δύναμιν καὶ ἱκανότητα.

ἐδάστασε (64). Καὶ ἐλεήσας τὸ θνητὸν ἡμῶν, περι-
εβάλετο τοῦτο. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· « Ἐταπείνωσεν
ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Ἴδὼν
δὲ καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀπόδοσιν ἡμῶν τῆς τιμωρίας
ἀδύνατον, ἀνεδέξατο ταύτην αὐτός· « Χριστὸς γὰρ
γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. » Καὶ οὕτω δὴ τὰ ἀνθρώ-
πινα περιβαλλόμενος καὶ ἀμφισάμενος, δι' ἑαυτοῦ τὰ
ἡμῶν προσήγαγε τῷ Πατρὶ, ἵνα, ὡς (65) αὐτὸς
πάσχω, ἀβλαβῆ τὸν ἀνθρώπον πάσχοντα κατασκευ-
άσῃ, καὶ μικρὰ μεγάλους ἀντικαταλλάξῃται. Κατα-
βέβηκε γὰρ, ἵνα ἡμῶν τὴν ἀνοδὸν κατασκευάσῃ· καὶ
πεπείραται γενέσεως, ἵνα ἡμεῖς δι' αὐτοῦ τῷ ἀγεν-
νήτῳ (66) φιλιώσωμεν. Ἦσθένῃς δι' ἡμᾶς, ἵνα
ἡμεῖς ἐγερθῶμεν ἐν δυνάμει, καὶ ἐλπῶμεν, ὡς ὁ
Παῦλος· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Ἰησοῦ
Χριστῷ. » Ἐλάβε σῶμα φθαρτὸν, ἵνα τὸ φθαρτὸν
ἐνδύσῃται τὴν ἀφθαρσίαν· ἐνεδύσατο τὸ θνητὸν, ἵνα
τὸ θνητὸν ἐνδύσῃται τὴν ἀθανάσιαν. Καὶ τέλος γέγο-
νεν ἄνθρωπος καὶ ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς, οἱ ὡς ἄνθρω-
ποι ἀποθνήσκοντες, θεοποιηθῶμεν, καὶ μηκέτι τὸν
θάνατον ἔχωμεν βασιλεύοντα. Θάνατος γὰρ ἡμῶν
οὐ (67) κατακυριεύει, καὶ ὁ ἀποστολικὸς δὲ κηρύττει
λόγος· διὰ τοῦτο καὶ σταυροῦται, ἵνα τὴν κατάραν ἐξ-
αγοράσῃ, καὶ ἡμεῖς τὴν εὐλογίαν κληρονομήσωμεν. Πά-
σχων γὰρ αὐτὸς, ἐδίδάκτετο μὲν οὐδ' ὅλως, ἐχαρίζετο (68)
δὲ μᾶλλον· καὶ ἀποθνήσκων, οὐκ ἔμενε νεκρός, ἀλλὰ
μᾶλλον καὶ τοὺς νεκροὺς ζῶοποιεῖ· καὶ σφαγιαζόμε-
νος δὲ οὐκ ἀπόλυτο (69), ἀλλὰ τῷ αἵματι τῆς σφαγῆς
πάντας ἀπλῶς ἐλυτροῦτο, καὶ αὐτὸς ἔμενε ἀπαθής.

12. Πῶς δὲ τοῦτο γέγονεν, εἴ τις ἐροίτο, ἀκούειτω.
Δύο πραγμάτων ἐν τούτῳ (70) γέγονε σύνοδος·
πραγμάτων δὲ λέγω οὐκ ἴσων, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντα
σύγκρισιν οὐκ ἔχοντων. Θνητὸν γὰρ ἀθανάτῳ συν-
επλέκω, καὶ φθαρτὸν σῶμα^α ἀφθάρτῳ λόγῳ (71)
συνεληλύθει. Καὶ τὸ μὲν θνητὸν οὐκ ἔλλαπτε τὸ
ἀθάνατον· ἀπαθὲς γὰρ ἦν· ἀλλ' ἔμενε μᾶλλον ἀπαθὲς
καὶ αὐτὸ τῇ τοῦ θανάτου ἐπικρατεῖ· τὰ γὰρ κρα-
τοῦντα τῶν κρατούμενων αἰεὶ κύρια τυγχάνει. Διὰ
τοῦν αὐτῶν τὸν συνόντα ἀθάνατον Λόγον, καὶ ὁ θάνα-
τος ἐξηφανίζετο (72) παραδόξως ἐν αὐτῷ, ὡς ἀπὸ
πυρὸς ἀφανίζεται καλὰμη. Ὁ δὲ Λόγος, φθαρτος
ὢν, ὥφειλε μᾶλλον τὸ φθαρτὸν συνὸν αὐτῷ· τὸ γὰρ
σκότος ὑπὸ τοῦ φωτὸς καταυγάζεται, καὶ τὸ ἑλαττον
ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπὸ
τῶν θημίων ἐκδιδύσκεται, οὗς ἡμεῖς ἐν τῷ Ἀδάμ
ἐνεδυσάμεθα, δερματίνους χιτῶνας, ἵνα ἀντὶ τούτων
τὸν Χριστὸν ἐνδύσασθαι δυνηθῶμεν. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ
ἱμάτια μερίζεσθαι ὑπομένει, ἵνα ἡμεῖς τὸν ἐκ Πατρὸς
ἀμέριστον ἔχωμεν Λόγον· « Ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ Πατήρ, »

A ipsum usque ad mortem, mortem autem crucis⁴⁵.
Cum videret item nos non ad solutionem supplicii
sufficere, suscepit illam : « Christus enim factus
est pro nobis maledictum⁴⁶. » Atque sic humanis
circumamictus indutusque, per sese quæ nostra
erant Patri obtulit ; ut quasi ipse pateretur, homi-
nem patientem illæsum redderet, et parva magnis
commutaret. Descendit enim, ut nobis ascensum
præpararet : nativitatem expertus est, ut nos per
eum ingenito amici essemus : infirmatus propter
nos est, ut nos excitaremur in virtute, et dicere-
mus, quemadmodum Paulus : « Omnia possum in
eo qui me confortat Jesu Christo⁴⁷. » Sumpsit
corpus corruptibile, ut corruptibile indueret incor-
ruptionem : induit mortale, ut mortale indueret
B immortalitatem. Demum factus est homo et mor-
tuus est, ut nos, qui utpote homines moriebamur,
deificaremur, neque mortis regnum ultra sustinere-
mus. Mors enim nobis non dominatur, ut apostoli-
cus sermo prædicat, propterea crucifixus est, ut
maledictum redimeret, et nos benedictionem hære-
ditate acciperemus. Ipse namque cum pateretur,
nullatenus lædebatur ; imo potius dona largieba-
tur : et moriens, mortuus non remansit, sed potius
mortuos vivificabat : nec immolatus periit, sed im-
molationis suæ sanguine omnes prorsus liberavit,
ipseque mansit impatiibilis.

12. Quomodo autem id factum sit si quis quærat,
C audiat. Duarum in eo rerum concursus fuit ; rerum,
inquam, non æqualium, sed quæ nullo modo com-
parari possent. Mortale quippe immortalī compli-
cabatur, et corruptibile corpus incorruptibili Verbo
cohesit. Neque tamen id, quod mortale erat, læsit
illud quod immortale : impassibile quippe erat :
morteque victa, magis impassibile remansit : nam
ea quæ vincunt, victis semper dominantur. Itaque
ob conjunctum immortale Verbum, mors in ipso
admirabili quodam modo, quasi stipula a facie
ignis evanescebat. Verbum porro cum incorrupti-
bile esset, sua conjunctione id quod corruptibile
erat adjuvabat : tenebræ enim a lumine illustrantur,
et quod minus est, a majore benedicitur. Quapro-
pter jam a carnificibus exuitur pelliceas vestes, qui-
bus in Adamo induti sumus, ut earum loco Chri-
stum induere possimus. Eadem item de causa,
vestimenta sua dividi patitur, ut nos Verbum indivi-
sibile ex Patre procedens habeamus : nam, « Ego »

⁴⁵ Philipp. II, 8. ⁴⁶ Galat. III, 13. ⁴⁷ Philipp. IV, 13.

(64) Ita maxima pars mss. Editi vero, ἐδάστασε.

(65) In Felc. 2, et Anglic. 2, ὡς, deest. Mox, ἀν-
θρώπον, abest a Basil. 1. Ibidem, πάσχοντα, abest
ab Anglic. 2. Ibidem, Felc. 2, κατασκευάσῃ καὶ πε-
πείραται, multis omissis, δι' ὁμοιοτέλετον. Mox,
Anglic. 2, ἀναλλάξῃται.

(66) Regius et Anglic. 1, 2, γενήτω.

(67) Felc. 2, ἡμῶν καὶ αὐτοῦ οὐ. Mox in eodem
et in Anglicano 2, δέ, deest.

(68) Οὐδὲν ἐχαρίζετο. Regius et Basil. 1.

(69) Anglic. 2, ἀπόλυτο. Regius, ἀπόλλοιτο.

Editi, ἀπόλυτο. Infra Basil. Πῶς δὲ τοῦτο γένοιτο.
(70) Regius, Anglic. secundus et Felc. 2, ἐν ταύτῳ.

Editi, ἐν τούτῳ. Ibidem, Anglicanus et Felckman. 2,
γεγονέναι σύνοδον.

(71) Anglicanus 2, ἀθανάτῳ λόγῳ συν.

(72) Anglicanus 2, et Felc. 2, ἡφανίζετο. Mox,
παραδόξως, deest in Felc. 3.

inquit, et Pater unum sumus ⁴⁴. » Quamobrem in vestem sortem mittunt, quod ille patienter negligit, ut sors et hæreditas nostra sit Christus, ut ait Psalmista : « Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei ⁴⁵. » Quare non alibi patitur, non alio loco cruci affligitur, quam in Calvarie loco, quem Hebræorum magistri aiunt fuisse Adami sepulcrum : ibi namque illum post maledictionem sepultum fuisse asseverant. Quod si ita se res habet, miror ejus loci proprietatem. Oportuit enim Christum, cum primum Adamum renovare vellet, in eo pati loco, ut ejus abolito peccato, ab universo illud hominum genere auferret; et cum audivisset Adam : « Terra es, et in terram reverteris ⁴⁶, » ideo illic **69** reponeretur, ut ibidem Adamum inveniens, maledictum solveret, et loco illius : « Terra es, et in terram reverteris; » jam diceret : « Exsurge, qui dormis, et excitate ex mortuis, et illuminabit te Christus : » et rursum : « Surge, et veni, sequere me; » ut non ulterius in terra reponaris, sed in coelos ascendas. Necesse quippe est, excitato Salvatore, excitari cum illo Adamum, omnesque ex Adamo oriundos. Atque ut, mortuo Adamo, nos quoque per eum mortui manebamus; ita excitato corpore Dominico, necesse demum est omnes cum illo resurgere. Hæc Pauli sententia est : hæc enim scribit ad Corinthios : « Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur ⁴⁷. »

43. Quo autem modo illum in crucem egerint, operæ pretium erit ut ex iis quæ scripta sunt videamus, neque enim ea nobis inutilia fuerint : neque simplici modo in Evangeliiis scriptum est. Postquam judicatus esset Dominus; judicatus quippe est, et ante præsidem stetit. Ne quis eam rem esse pudori arbitretur : nostrum quippe causa id ille passus est, ut ne si quas ille insidias passus sit silentio prætermissum esset, lateret Judæorum conspiratio; sed ut ex judicio manifesta foret insidiantium calumnia. Si enim judicatus non fuisset Salvator, sub dubia incertaque suspicione latuisset Judæorum adversus eum invidia; cum autem judicatus sit, id nemini latere potest. Et quidem Pilatus ipse Salvatoris innocentiam puritatemque testatus est, Judæorumque insidias aperuit. « Sciebat enim, » inquit, « quod per invidiam tradidissent illum ⁴⁸. » Nec cognovisset Pilatus Judæorum invidiam, nisi Salvator ad judicium stetisset. Rem magnam mirabilemque Salvator præstitit, qui ta-

A φησιν, « Ἐν ἑσμέν. » Διὰ τοῦτο καὶ λαγχάνουσιν ἐπὶ τὸν χιτῶνα, καὶ τοῦτο πάσχον παρορᾷ (73), ἵνα ἡμῶν κληρὸς ὁ Χριστὸς γένηται, καθὼς καὶ ὁ ψαλμωδὸς φησὶ : « Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου. » Ὅθεν οὐδὲ ἀλλαχοῦ πάσχει, οὐδὲ εἰς ἄλλον τόπον σταυροῦται, ἢ εἰς τὸν Κρανίου τόπον, ὃν Ἑβραῖοι διδάσκαλοι φασὶ τοῦ Ἀδάμ εἶναι τάφον. Ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν μετὰ τὴν κατάραν τεθάφθαι διαβεβαιούνται. Ὅπερ εἰ οὕτως ἔχει, θαυμάζω τοῦ τόπου τὴν οικειότητα (74). Ἐδεῖ γὰρ τὸν Κύριον, ἀνανεῶσαι θέλοντα τὸν πρῶτον Ἀδὰμ, ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ παθεῖν, ἵνα, ἐκείνου λύων τὴν ἁμαρτίαν, ἀπὸ παντὸς αὐτὴν ἄρῃ τοῦ γένους· καὶ ἐπειδὴ ἤκουσεν ὁ Ἀδὰμ : « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » διὰ τοῦτο πάλιν ἐκεῖ τέθειται, ἵνα τὸν Ἀδὰμ εὐρὼν ἐκεῖ, λύσῃ μὲν τὴν κατάραν, ἀντὶ δὲ τοῦ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » λοιπὸν εἴπῃ : « Ἐγείραι (75), ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιπαύσει σοὶ ὁ Χριστὸς· » καὶ πάλιν : « Ἀνάστα, καὶ δεῦρο, ἀκολουθεῖ μοι, » ἵνα μηκέτι τεθῇ ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς ἀνέλθῃ. Ἀνάγκη γὰρ, ἐγειρομένου τοῦ Σωτῆρος, συνεγείρεσθαι τοῦτ' καὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ πάντας τοὺς ἐκ τοῦ Ἀδὰμ γενομένους (76). Καὶ ὥστερ, ἀποθνήσκοντος τοῦ Ἀδὰμ, ἐμὲνομεν καὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν νεκροί, οὕτως ἐγειρομένου τοῦ κυριακοῦ σώματος, ἀνάγκη λοιπὸν πάντας συνεγείρεσθαι αὐτῷ (77). Αὕτη τοῦ Παύλου ἡ διάνοια τυγχάνει· γράφει γὰρ Κορινθίοις λέγων : « Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιήθησονται (78). »

C 45. Πῶς δὲ ἀγούσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν σταυρὸν, ἀναγκαῖον ἰδεῖν τὰ γεγραμμένα· πάντως (79) γὰρ καὶ ταῦτα οὐκ ἀνωφελεῖ, οὐδὲ ἀπλῶς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γέγραπται. Μετὰ τὸ κριθῆναι τὸν Κύριον· ἐκρίθη γὰρ, καὶ ἐμπροσθεν ἐστάθη τοῦ ἡγεμόνος. Καὶ μὴ τις αἰσχυνέσθω ταῦτα (80)· ὑπέμεινε γὰρ καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς, ἵνα μὴ, κατὰ τὸ σιωπώμενον ἐνεδρευθέντος (81) αὐτοῦ, κρύπτηται τὸν Ἰουδαίων ἢ ἐπιβουλὴ· ἀλλ' ἵνα καὶ ἐκ κρίσεως φανερὰ τῶν ἐπιβουλευσάντων ἡ συκοφαντία γένηται. Μὴ κριθέντος γὰρ τοῦ Σωτῆρος, ἀδελὸς ὑπενόειτο (82) τῶν Ἰουδαίων ὁ κατ' αὐτοῦ φθόνος· κριθέντος δὲ αὐτοῦ, λοιπὸν οὐδένα λαθεῖν οὕτως ἤδυνήθη. Καὶ Πιλάτος μὲν αὐτὸς, τῷ μὲν Σωτῆρι ἐμαρτύρει τὸ ἀναίτιον καὶ καθαρόν· τῶν δὲ Ἰουδαίων τὴν ἐπιβουλὴν ἐξῆγεν. « Ἦδε γὰρ, » φησιν, « ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτόν. » Οὐκ ἂν δὲ (83) Πιλάτος ἔγνω τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων, εἰ μὴ ἐστάθη κρινόμενος ὁ Σωτὴρ. Μέγα πρᾶγμα καὶ παράδοξον ἀληθῶς πεποίηκεν ὁ Σωτὴρ· σιωπῶν ἐνήργει, καὶ μὴ ἀπολογούμενος ἐποίησε τὸν δικαστὴν ὁμολογεῖν τὴν

⁴⁴ Joan. x, 30. ⁴⁵ Psal. xv, 5. ⁴⁶ Genes. iii, 19. ⁴⁷ I Cor. xv, 22. ⁴⁸ Matth. xxvii, 18.

(73) Anglie. 2, et Felc. 2, περιορᾷ.

(74) Felc. 2, τοῦ πάθους τὴν οἰκ.

(75) Sic omnes fere mss. Editi vero, ἐγείρε. Infra, μοί, post ἀκολουθεῖ, deest in omnibus mss. præter Reg.

(76) Felc. 2, γενομένους, ἐμὲνομεν.

(77) Αὐτῷ, deest in Felc. 2.

(78) Ζωοποιήθησονται. In hoc verbum desinit fragmentum.

(79) Sic Regius. et Anglie. Editi vero, πάντα.

(80) Regius solus, καὶ μὴ τις ἀναγινώσκων αἰσχ.

(81) Sic Regius et Basil.; editi vero ἐνεδρευόντος, minus recte.

(82) Basiliensis et Anglie. ἐπενόειτο. Ad marginem Basil. ἀδελος ἂν ἦν τῶν Ἰουδ. Infra, in Felc. 2, μὲν utrumque deest.

(83) Δέ, deest in Regio, Anglie. et Felc. 2.

συσκευήν, καὶ ὅτι μᾶλλον τοῖς ὄχλοις ἢ τῷ δικαίῳ A
πέπεισται. Ἀπολογούμενον μὲν (84) γάρ, ἣν ὑπονοῆσαι
δεῖλιναν τοῦ θανάτου· σιωπῶντος δὲ, τὸ στεφάνον καὶ
τὴν ἀνδρείαν θαυμάσαι. Καὶ τὸ οὕτως δὲ τὸν Πιλά-
τον ἀπολογεῖσθαι, οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ πιστεῦσαι τὸν
κρινόμενον εἶναι Θεόν. Ἀμέλει, κρινόμενος ὑπὸ Πι-
λάτου, ἐξημέριζε τῇ τούτου γυναίκί· ἵνα τῇ μὲν
σιωπῇ τὴν ἀνδρείαν (85) καταπλαγῇ· τῷ δὲ χρημα-
τισμῷ γινώσκῃ, ὅτι οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν κρίνει.
Ἐφοβήθη οὖν ὁ κρίνων τὸν κρινόμενον, καὶ μᾶλλον
αὐτὸς ἐκρίνετο τῷ φόβῳ τοῦ κρινόμενου ἢ κρίνων
αὐτὸς κατέπληττε τὸν Κύριον. Διὸ καὶ ἐνέφατο τὰς
χεῖρας λέγων· « Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τού-
του »· εἰ καὶ ὕστερον, κινήσεις (86) τῇ τῶν Ἰουδαίων
φιλῇ συνέδραμεν αὐτοῖς ἐπιβουλευούσιν· ὥστε καὶ
εἰς σταυρὸν αὐτὸν παραδοῦναι. Παραδίδοται τοίνυν B
ὁ Σωτὴρ, καὶ παραδοθεὶς, οὐ κατέπληττε (87) τὸν
θάνατον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀπεδύσατο πρὸς αὐτὸν,
καὶ ἐδίωκε φεύγοντα τὸν θῆιν. Οὐ γὰρ ὡς ἀποθνῆ-
σκων ἦν ὁ Κύριος, ἀλλ' ὡς τὸν θάνατον εἰς τοῦτο
διώκων.

14. Ἐνθα δὲ ὁ δειλαῖος διάβολος, θεωρήσας τὸ
κατὰ Πιλάτον (88) θαῦμα, ὅτι μᾶλλον ὁ κρίνων ἢ ὁ
κρινόμενος κατέπληττε· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν μετὰ πε-
ποιθήσεως αὐτοῦ νῦν ἀπόδυσιν, πάντα πειράζειν
ἐσπούδαζε, βουλόμενος γινῶναι, ὃ πρότερον οὐκ ἔδυ-
νῆθη, πειράζων αὐτὸν ἐν τῷ θρεῖ, μαθεῖν, εἰ οὗτός
ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τότε καταισχυρθεὶς, ἐτήρη-
σεν τὸν τοῦ θανάτου καιρὸν· νομίζων, ὅτι ἐν ᾧ πάντας C
καταδεσδουλῶκε, δύνασθαι καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦτον
πειράσαι. Γέγραπται γὰρ παρὰ τῷ Λουκᾷ, ὅτι συν-
τελέσας πάντα πειρατμὸν ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐ-
τοῦ ἄχρι καιροῦ. Οὗτος δὲ ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ καιρὸς, ἐν
ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ πολέμιος ἐγίνωσκειν ἑαυτὸν καταπα-
τηθῆσεσθαι ὑπὸ πάντων, εἰ καὶ τούτου διαπέσοι·
μόνον γὰρ τοῦτο αὐτῷ περιλείπετο λοιπὸν τὸ ὅλον,
πάντων γυμνωθέντι. Διὸ καὶ πάντα ποιεῖ τοῦ μαθεῖν
ἐνεκεν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ Σωτὴρ· καὶ τοῦτο ἐποίη-
σε, ἵνα, ἐὰν οὕτως περὶ αὐτοῦ μάθῃ, μὴδὲ τολμήσῃ
προσελθεῖν, εἰδὼς τὴν ἀπρόσιτον καὶ θείαν αὐτοῦ
δύναμιν. Ὁ δὲ Κύριος, θεωρῶν αὐτοῦ τὴν πανουργί-
αν, ὅτι οὐ τιμῇ τῇ πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ τῆς τῶν
ἀνθρώπων χάριν δουλείας ἐθήρευσεν τοῦτο, ἵνα τυραν-
νεύῃ κατὰ πάντων, ὑπέκρυπτε τὴν ἑαυτοῦ θεότητα, D
καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐπολιτεύετο· ἵνα, ὡς Θεῷ μὴ
προσελθὼν, ἀπαθὴς ἀπέλθῃ, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπου κα-
ταφρονήσας, προσέλθῃ, καὶ λοιπὸν ὑπὸ ἀνθρώπων
ἄρξῃ κατὰ πάσας. Καὶ ὡς περ ἂν τις, τὸν ἀν-
τίπαλον αὐτοῦ θεωρῶν καταπίσσει, καὶ διὰ
τοῦτο ἀποφεύγοντα λοιπὸν, ἀσθενεῖν σχηματίζοιτο

cendo, nec respondendo, eo judicem compulit, ut
conspirationem declararet, et fateretur sese turbis
magis quam justitiæ obtemperasse. Qui si Pilato
respondisset, suspicio fuisset eum formidine mortis
corripī; cum taceret autem, admirabilis prorsus
ejus constantia et fortitudo. Quod autem ita eum
Pilatus defenderet, nihil aliud id erat quam quod
crederet eum qui in judicio stabat esse Deum. Et
sane cum a Pilato judicaretur, ejus uxori oraculum
edidit: ut silentio quidem, ejus fortitudinem stu-
peret; oraculo autem agnosceret, se non hominem,
sed Deum judicare. Timuit igitur judex reum, imo
magis ipse judicati terrore judicabatur, quam ipse
judicans Dominum perterreret. Quare manus ab-
lujit, aitque: « Innocens ego sum ab hoc sangui-
ne »: etsi postea Judæorum gratia permotus,
ipsis sese insidiantibus adjecit; ita ut ad crucem
illum traderet. Traditur ergo Salvator, atque tra-
ditus mortem non perhorruit; imo potius sese
nudavit cum illa congressurus, ac fugientem per-
secutus est serpentem. Non enim quasi moriens
sese habuit Dominus; imo potius quasi mortem ad
idipsum persequens.

14. Porro hic infelix diabolus, conspecto hoc in
Pilato miraculo, quod ipse Judex plus expavesceret
quam judicatus, animadversaque Domini in sese
exuendo fiducia, nihil non tentatum reliquit, ut
nosset id quod prius nosse non potuit, ubi illum in
monte tentavit, ut edisceret, an hic esset Filius
Dei. Tunc pudefactus, mortis tempus observabat,
ratus se in qua re sibi omnes subegerat, morte scilicet,
in eadem se posse hunc etiam tentare. Scriptum
quippe est apud Lucam, diabolum cum complisset
omnem tentationem, ab eo ad tempus abscessisse⁸⁵. Hoc autem ipsum tempus⁷⁰ est
quo sese adversarius norat ab omnibus conculcan-
dum esse, si jam excideret: nullum enim illi aliud,
omnibus destituto, supererat certamen. Quare nihil
non agebat, ut edisceret an hic Salvator esset:
quod ideo ille agebat, ut si revera edisceret quis
esset, accedere non auderet, gnarus inaccessæ
illius ac divinæ potestatis. Dominus autem videns
ejus vafritiem, sciensque illum non honoris causa,
sed ut homines in servitute retineret illud obser-
vare, quo in omnes tyrannidem exerceret, suam
ipsius deitatem occultavit, et ut homo sese gessit:
ne ille se ut Deum attingere non ausus, abiret
illæsus: sed contra cum homine quem despiceret,
congressus, ab hominibus deinceps inciperet illudi.
Et quemadmodum si quis cernens adversarium
suum perterritum aufugere, exinde infirmitatem
simulaverit, qua eum ad pugnam pertrahat: tum-

⁸⁵ Matth. xxvii, 24. ⁸⁶ Luc. iv, 13.

(84) Mén, abest ab Anglicano.

(85) Regius, ἀνδρείαν, ad hanc vocem variant fere
semper codices; alique, ἀνδρείαν, alii, ἀνδρίαν, ha-
bent.

(86) Basil. alia manu, νικήσας.

(87) Ita Regius et Basilienensis. Anglie. vero, κατέ-

πτήσας. Editi κατέπλησας.

(88) Regius. τὸ κατὰ Πιλάτον (et sic semper
Πιλάτος habet hic codex cum circumflexo) γενόμε-
νον θαῦμα. Mox, Regius, Basil. Anglie. κατέπληξεν.
Editi vero, κατέπληξεν.

que ille qui fugit ad simulatam respiciens infirmitatem, cum confidentia accesserit, et generosus ille athleta qui infirmitate illa provocarat, sua virtute superaverit; ita et Dominus, humana provocans infirmitate, sua virtute vires homini addidit contra inimicum. Quare imminente morte, cœpit pavere et anxius esse, rogabatque ut transiret calix ille, atque clamabat: « Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma »; » ut adversarius noster ad ipsum ut hominem accedens, divinam experiretur virtutem.

15. His igitur adductus miser ille, illusus est, atque ad Dominum accessit. Hinc conspecta ejus fortitudine, exhorruit: visa deinde corporis ejus infirmitate, audaciam resumpsit: ac deinde videre erat diabolum quidem cum toto suo exercitu, cum principatibus, cum potestatibus suis fugere; Dominum vero, humanis armis diabolicam turmam insequi. Non multo quippe hinc temporis spatio, inimicum omnibus spoliavit, quando demum pudore affectus per sese omnia movit contra Dominum; Judæos scilicet ut conspirationem struerent, Pilatum ut damnares, milites ut ipsi illuderent, ignarus se ea omnia adversum sese moliri. Nam caeca res est malitia, et improvida res est improbitas, ut quæ non intelligeret se suas contra se manus acuere. Quemadmodum enim si quis serpentem manu sua apprehenderit, et voluerit alteri projicere, ipseque mordeatur: aut igne manu correpto velit inimico nocere, ignoretque sese comburi; ita malitia adversus eos dimicat, qui illa utuntur, riasque illos hedit quibus inest, quam eos adversum quos eam immittunt. Sic Pharaon capere dum vellet, captus est, et exorsus persequi, persecutionem passus est, et dum necem aliis moliretur, submersus est. Ita et Goliath, quibus gloriabatur, iis detruncatus est, et spoliare parans, spoliatus est. Idipsum misero evenit diabolo, qui dum tentare vellet, in malum incidit: dum milites commovere cuperet, magis ipse in carnificibus commotus, omnia contra sese agebat. Nam etiam tum cum spoliaretur, latebat hominibus victoria; quam ipse infelix, invitus licet, in lucem protulit: cum enim exueretur Dominus, trophæumque adversus diabolum invisibiliter erigeretur; ut palam id fieret, statim induerunt illum, ut Joannes ait, purpura; ut Matthæus et Marcus, chlamyde coccinea, capiti ejus coronam ex spinis imposuerunt, arundinem in nannum tradiderunt, et cum ita producerent, genua flectebant ante illum.

16. Miraculum novum et incredibile magnæ

⁸⁸ Matth. xxvi, 41.

(89) Τῇ αὐτοῦ δυνάμει ἐνίσχυσε, Felc. 3 omissis multis.

(90) Regius et Felc. 3, παρ' αὐτὰ τοῦ θανάτου. Mox codices alii, ἀδύμονεϊ, alii, ἀδύμονεϊν.

(91) In voce σάρξ, deficit Felc. 3.

A πρὸς τὴν ἐκείνου πρόσκλησιν· εἶτα ἐκεῖνος ὁ φεύγων, πρὸς τὴν σχηματισθεῖσαν ἀσθενείαν ἀποβλέπων, θαρρῶς προσελθοί, καὶ ὁ γενναῖος παλαιστής τῇ ἀσθενείᾳ προσκαλεσάμενος, τῇ αὐτοῦ δυνάμει νικήσει (89)· οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ προσκαλεσάμενος, τῇ αὐτοῦ δυνάμει ἐνίσχυσε τὸν ἀνθρώπον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ τοῦτο παρὰ τὸν καίρῳ τοῦ θανάτου (90) καὶ ἀδύμονεϊ, καὶ περιλυτὸς ἤρξατο γίνεσθαι· καὶ εἶδετο παρελθεῖν ἐκεῖνο τὸ πότηριον, καὶ εἶδα· « Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ (91) ἀσθενής· » ἵνα ὁ ἀντίδικος ἡμῶν, ὡς ἀνθρώπων προσελθὼν, πειραθῇ θείας δυνάμεως.

15. Τούτοις γοῦν ὑπαχθεὶς ὁ ἄθλιος, ἐπαίχθη καὶ προσήλθε τῷ Κυρίῳ. Εἶτα, θεωρῶν τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, κατέπτησε· θεωρῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀσθενείαν, πάλιν ἐτόλμα· καὶ λοιπὸν ἦν ἰδεῖν τὸν μὲν διάβολον σὺν ὅλῃ τῇ στρατιᾷ αὐτοῦ, καὶ ταῖς ἀρχαῖς, καὶ ταῖς ἐξουσίαις αὐτοῦ φεύγοντα· τὸν δὲ Κύριον ἀνθρωπίνους ὅπλους διώκοντα τὴν διαβολικὴν φάλαγγα. Οὐ γὰρ πολὺ γέγονε τὸ διάστημα, καὶ πάντων ἐσκέλευσε τὸν ἐχθρὸν· ὅτε καταισχυρθεὶς λοιπὸν δι' αὐτοῦ ἐκίνει πάντα κατὰ τοῦ Κυρίου· Ἰουδαίους μὲν, ἵνα συσχευάσωνται, Πιλάτον δὲ ἵνα κατακρίνῃ· τοὺς δὲ στρατιώτας, ἵνα παῖψαι κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἡγγύει καθ' αὐτοῦ ποιῶν· τυφλὸν γὰρ ἡ κακία, καὶ ἀπροόρατον ἡ πανηρία· καθ' αὐτῆς τὰς χεῖρας ἀκονῶσα ἡγγύει. Οἷον γὰρ εἰ τις ὄψεως τῇ χειρὶ ἐπιλάβοιτο, καὶ θέλων καὶ ἐτέρῳ ῥῖψαι, πάντως αὐτὸς ἐδάχθη· ἢ καὶ πῦρ τῇ χειρὶ κρατῶν, καὶ θέλων τὸν ἐχθρὸν ἀδικῆσαι, οὐκ οἶδεν, ὅτι πάντως αὐτὸς κατακαίεται· οὕτως ἡ κακία κατὰ τῶν χρωμένων αὐτῇ στρατεύεται, καὶ μᾶλλον ἀδικεῖ τοὺς κατέχοντας ἢ πρὸς οὓς ἂν αὐτὴν ἀποστελεῖται θέλωσιν (92). Οὕτως ὁ Φαραὼ, θέλων καταλαθεῖν, κατελήφθη· καὶ ἀρξάμενος διώκειν, κατεδιώχθη· καὶ ἀποκτείναι θελήσας, κατεποντίσθη. Οὕτως ὁ Γολιάθ, ἐν οἷς ἐπήρετο, ἐν τούτοις ἀπετμήθη, καὶ σκευεῖσθαι θέλων, ἐσκευεύθη. Τοῦτον τὸν τρόπον πέπονθε καὶ ὁ ἄθλιος διάβολος· πειράσαι γὰρ θέλων, ἐπειράσθη, καὶ κινῶν τοὺς στρατιώτας, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐν τοῖς δημίῳ κινούμενος, καθ' αὐτοῦ πάντα ἐνήργει. Ἄρτι γὰρ ἐσκευέετο, καὶ ἀφανὴς ἦν τοῖς (93) ἀνθρώποις ἡ νίκη· ἀλλ' εἰς φανερόν αὐτὴν ἤνεγκε, καὶ ἄκων ὁ ἄθλιος· ὡς γὰρ ἀπεδύσατο ὁ Κύριος, καὶ γέγονε τὸ γενόμενον ἀοράτως κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον, ἵνα καὶ τοῦτο φανερόν γένῃται, εὐθέως (94) μὲν ἐνέδυσαν αὐτὸν, ὡς μὲν Ἰωάννης λέγει, πορφύραν, ὡς δὲ Ματθαῖος καὶ Μάρκος, χλαμύδα κοκκίνην, καὶ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ κάλαμον ἐπὶ χεῖρα ἐδίδουν· καὶ οὕτω προσάγοντες (95), ἐγονυπέτουν αὐτῷ.

16. Θαῦμα καινὸν καὶ παράδοξον, καὶ νίκης ἀλη-

(92) Anglic. et Basil. secunda manu, θελήσωνιν.

(93) Ita Regius. Editi vero, ἦν ἐν τοῖς.

(94) Anglicanus. Εὐθέως γάρ.

(95) Regius, προάγοντες. Mox idem cum Angl. ἐγονυπέτουν αὐτόν.

θῶς μεγάλης γνώρισμα ! ὃν γὰρ ὡς ἄνθρωπον ἐκρί-
ναν, τοῦτον ἀποθνήσκοντα λοιπὸν ὡς Θεὸν προσεκύ-
νουν· καὶ ὃν ἐξουθενούν ὡς εὐτελεῖ, τοῦτον ὁμολόγουν
βασίλει· καὶ ἀφ' οὗ τὰ τυχόντα ἱμάτια ἤραν, τοῦτω
πορφύραν περιτίθουν· καὶ ὃν οὐκ εἰδότες ὑβρίζον,
τοῦτον προφήτην καὶ ἀκοντες προσηγγόμενον· καὶ ὃν
ἐπαιζον τύπτοντες, τοῦτω τὰ νικητήρια ἀπεδίδουν,
τὴν κοκκίνην χλαμύδα, καὶ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον,
καὶ τὸν κάλαμον. Εἰ γὰρ καὶ ὡς ὑβρίζοντες ἵπποιον
ταῦτα, ἀλλ' ἠγνόουν, ὅτι καὶ ἀκοντες ἐσकुλεύοντο ὑπ'
αὐτοῦ (96). Ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἁμαρτίᾳ πεφονοκτόνητο
ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ πλεον ὑδάτων αἱμασιν
ἦν βεθαμμένη, ἐξ ἀρχῆς μὲν χάνατα καὶ δεξαμένη
τοῦ δικαίου Ἄβελ τὸ αἷμα, ὕστερον δὲ λοιπὸν αἱματα
ἐφ' αἱμασι μισγόντων τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ γε-
γραμμένον· Ἐὰρ καὶ ψευδός, καὶ κλοπῇ, καὶ μοι-
χεῖα κέχυται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἱματα ἐφ' αἱμασι
μισγοῦσι. Καὶ ἦν διὰ τοῦτο καὶ κατηραμένη ἡ γῆ,
λέγοντος τοῦ Θεοῦ· Καὶ νῦν ἐπικατάρατος ἡ γῆ,
ἣ ἔχανε τὸ στόμα αὐτῆς δεῖξασθαι τὸ αἷμα Ἄβελ τοῦ
ἀδελφοῦ σου. Ἦν δὲ καὶ πρότερον διὰ τὴν παρά-
δασιν τοῦ Ἀδὰμ καταρασάμενος αὐτὴν ὁ ἀεσπότης
λέγων· Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ἐν
λύπαις φαγῇ αὐτὴ ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις (97) τῆς
ζωῆς σου. Καὶ ὅπως ἦν αἱμάτων πάντα μεστὰ, καὶ
ἀκανθαὶ πανταχοῦ ἐφύοντο διὰ τὴν κατάραν. Καὶ
τούτων ἔχων τὸ χειρόγραφον, ἐπῆρετο κατὰ πάντων
ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἐτυράνευεν ὡς ὑποχειρίους πάντας
ἔχων. Τούτου ἕνεκεν σκυλεύσας αὐτὸν ἀπάντων (98)
ὁ Κύριος, λοιπὸν ἀπαγόμενος εἰς τὸν θάνατον, περι-
έκειτο ταῦτα· ἵνα δείξῃ τοῦ θανάτου τὸ κατόρθωμα,
ὅτι οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν γέγονε.
Καὶ τὰ μὲν αἱματα ἐν τῇ κοκκίνη χλαμύδι εἶχε, τὰς
δὲ ἀκάνθας ἐν τῷ στέφανῳ, τὸ δὲ χειρόγραφον ἐν τῷ
καλάμῳ, ἐν ᾧ καὶ πάλαι κατέγραφεν ἡμῶν ὁ διάβο-
λος· ἵνα οὖν τῷ θανάτῳ καὶ ταῦτα λοιπὸν ἐξαφανίσῃ,
καὶ τὴν κτίσιν ἀπὸ τούτων καθάρῃ· καὶ ἀντὶ μὲν
τῶν ἀκανθῶν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς χαρίζεται· ἀντὶ δὲ
τῶν τῆς ἁμαρτίας αἱμάτων τῷ ἰδίῳ αἱματι τὴν γῆν
καὶ τοὺς πάντας καθαρίσῃ· καὶ ἀντὶ τῆς κατάρας μα-
καρίσῃ λοιπὸν τοὺς ἐν τῇ γῇ, λέγων· Μακάριοι οἱ
πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Διὰ
τοῦτο γὰρ, τὰ ἡμῶν αἱματα βαστάσας, τὸ ἴδιον εἰς
αὐτὴν ἐξεκένωσεν, ἀφ' οὗ καὶ ἀντὶ ἀκανθῶν ἀγαθὰ
καὶ ζωὴ πέφυκεν εἰς αὐτὴν (99)· εἰς ἣν ἀποβλέπων
ὁ ἅγιος Δαβὶδ φησι· Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ
Κυρίου ἐν γῇ ζώντων. »

17. Καὶ ἄλλως δὲ τὸν στέφανον τῶν ἀκανθῶν ἐφό-
ρει, ἵνα τὰς μερίμνας ἡμῶν ἐξαφανίσῃ τοῦ βίου.
Ἐπέβριψε γὰρ ὁ ἅγιος καὶ ἄκων τὰς μερίμνας ἡμῶν
ἐπ' αὐτὸν οὐκ εἰδώς, ὅτι, ταύτας βαστάζων ὁ Κύριος,

A que victoriae plane argumentum ! quem enim
ut hominem condemnauerant, hunc exinde
morientem ut Deum adorabant : et quem
aspernabantur, quasi nullius pretii hominem,
hunc Regem confitebantur ; a quo vilia ab-
tulerant **71** vestimenta, eum purpura circumda-
bant ; quem ignari contumeliis afficiebant, eum pro-
phetam licet invili appellabant : quem cum ludi-
brio caedebant, ei victoriae indicia tradebant, chla-
mydem coccineam, coronam de spinis, et arundi-
nem. Nam licet ea per contumeliam agerent : at
ignorabant se etiam invitos ab ipso spoliari. Cum
enim peccato terra a diabolo cruentata, et san-
guine plusquam aquis imbuta esset, quod ab ini-
tio sanguinem Abelis hiatu suo recepisset, ac
B deinceps homines sanguinem sanguini adderent
admiscerentque, ut scriptum est : « Maledictum et
mendacium et furtum, et adulterium effusa sunt
super terram, et sanguinem sanguini admiscunt ». »
Eratque ea de causa maledicta terra, dicente Deo :
« Et nunc, maledicta terra, quae aperuit os suum,
ut exciperet sanguinem Abelis fratris tui ». » Cui
jam antea Dominus ob praevocationem Adami
maledixerat, his verbis : « Maledicta terra in ope-
ribus tuis : in ærumnis comedes illam omnibus
diebus vitæ tuæ ». » Prorsusque erant omnia san-
guine plena, et propter maledictum undique spinæ
exoriebantur. Et hoc chirographum nactus inimi-
cus noster, in omnes insurgibat, in omnesque ut
sibi subditos tyrannidem exercebat. Ideo Dominus
cum eum omnibus spoliasset, demum ad mortem
abductus, iis induebatur, ut palam faceret, mortis
victoriam, non temere, sed pro salute nostra par-
tam esse. Gestabatque in chlamyde coccinea san-
guinem, spinas in corona, chirographum vero in
arundine, in quo jam olim scripserat contra nos
diabolus ; ut una cum morie, hæc etiam demum
aboleret ; creaturasque iis perpuraret : et pro
spinis quidem lignum vitæ largiretur : pro peccati
sanguine, proprio sanguine terram et universos
emundaret : pro maledicto, omnes demum terræ
incolas beatos diceret, his verbis : « Beati mites,
quoniam ipsi possidebunt terram ». » Idcirco enim
nostrum ferens sanguinem, proprium sanguinem
super eam effudit ; ex quo factum est ut pro spi-
nis, bona multa et vita in illa germinaret : in
quam David respiciens ait : « Credo videre bona
Domini in terra viventium ». »

17. Alia quoque ratione coronam spineam ge-
stabat, ut sollicitudines in hac vita nostras aufer-
ret. Injectit enim infelix ille, licet invitus, nostras
in illum sollicitudines, ignorans, Dominum illas

⁹⁶ Obe. iv, 2. ⁹⁷ Genes. iv, 11. ⁹⁸ Genes. iii, 17-19. ⁹⁹ Matth. v, 4. ¹⁰⁰ Psal. xxvi, 13.

(96) Regius, ἐσकुλεύοντο τούτων, et secunda manu,
τούτω.

(97) Regius et Anglie. αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας.

(98) Regius, αὐτὸν ἀπὸ τούτων.

(99) Ita omnes manuscripti et edit. Commelin.
Edit. vero Paris. εἰς αὐτήν. Mox, Δαβὶδ, abest a
Regio et Anglicano. Mox in postremo, Κυρίου,
deest : et paulo post in eodem, τῶν ἀκανθῶν, deest.

gestantem, nos in illius perniciem, sollicitudinibus vacuos redditurum; ita ut verbi sementem a spinis purgatam habeamus; in oratione verò mentem curis minime abstractam. Ipse enim pro nobis doluit sollicitusque fuit, ut nos doloribus vacaremus. Ideoque rursum arundinem ex eis accepit Dominus, ipseque diabolus eam Domino tradidit, ignarus sese contra se gladium acere. Dicitur enim arundo, serpentibus occidendis apta, frangique illos arundine potius quam instrumento alio. Cum igitur ipse Dominus Sabaoth, ut ait Isaias, perqueretur fugientem draconem, serpentem, magnum diabolus: ideo quod illi exitiale erat ab eis acceptum Dominus; ut propriis sibi rebus debilitato diabolo, rebus Domini homines fortiores redderentur. Quale David in Goliath designavit, qui accepto inimici gladio, eo ipso caput inimici præcidit¹. Id ipsum jam Salvator præstitit, accepta ab ipsis arundine, ut non modo nos a serpentis fallacia liberaret; sed etiam ipsum serpentem arundine occideret, mortuumque exhiberet. Ita igitur illusus scelestus ille, videns se ab iis excidisse rebus, quibus adversum nos **72** efferebatur: vidensque se a terra exturbatum, terramque a sanguine et spinis emundari: seseque videns amisisse chirographum et calamum, in quo adversum nos scripserat, rursum non audenda audent, seque ipsum magis ea re percutit. Cum enim audivisset improbus ille Dominum dicentem: « Spiritus promptus est, caro autem infirma² », ratus Verbum una cum corpore infirmari, nec corpus, Verbi virtute corroborari, rursum nefaria aggreditur, carnificesque contra Salvatorem concitavit, ipse vero spinis adhesit, in iisque volutatus, rem passus est sibi contrariam. Dum illas enim teneret amisit ipsas, quas putabat amissas resumere tandem posse: at non prius illas recipere valuit, quam Salvator maledictionem nostram in ipsis sitam elevasset. Maledictionem quippe illam cum gestasset Dominus; tum demum recepit ille spinas et chlamydem: quæ nullam tum adversum nos vim haberent, sed potius improbitatem eorum arguerent. Jam enim ipse diabolus in spinis, quasi in stimulis contra calcitravit. Ipsi quoque de cocinea chlamyde dicitur: Quemadmodum vestimentum sanguine conspersum mundum non est; ita neque tu mundus eris, quia terram meam perdidisti, populumque meum occidisti.

18. Quamobrem jam carnifices concitans in Salvatorem, calcitravit in spinis quasi in stimulis, potius ipse percussus, quam perculeret. Quos enim ipse commovit in Salvatorem, iidem adversum ipsum arma sumebant. Accepta quippe a Salvatore arundine, rati se illum percutere, cæcutiebant, atque

τοὺς πάντας ἀμερίμους κατ' ἐκείνου (1) κατασκευάσει· ὥστε τὸν μὲν σπόρον τοῦ λόγου ἐλευθερον ἔχειν ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν, ἐν δὲ ταῖς εὐχαῖς τὸ ἀπερίσπαστον. Αὐτὸς γὰρ περὶ ἡμῶν ὠδυνᾶτο καὶ ἡμερίμνα, ἵνα ἡμεῖς ἀνῴδονοι γενώμεθα. Διὰ τοῦτο δὲ πάλιν καὶ τὸν κάλαμον ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ὁ Κύριος, καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος ἐπεδίδου τοῦτον τῷ Κυρίῳ, οὐκ εἰδὼς, ὅτι καθ' ἑαυτοῦ τὸ ξίφος ἀκονᾷ. Λέγεται γὰρ ὁ κάλαμος ἀναιρετικὸς εἶναι τῶν ὄφρων, καὶ τοῦτω μάλλον ἢ ἐτέρῳ καταράσσεσθαι αὐτούς. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβαὺθ, ὡς Ἡσαΐας λέγει, ἐδίωκε τὸν φεύγοντα δράκοντα, τὸν ὄφιν, τὸν μέγαν διάβολον· τοῦτου ἕνεκεν αὐτοῦ τὸ ἀναιρετικὸν ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ὁ Κύριος, ἵνα, τοῖς ἰδίῳι ἐξασθενήσαντος τοῦ διαβόλου, τοῖς τοῦ Κυρίου ἐνδυναμωθῶσιν οἱ ἄνθρωποι. Οἷον δὲ τι πεποίηκεν ὁ Δαβὶδ ἐπὶ τοῦ Γολιάθ, λαθὼν τοῦ ἐχθροῦ τὸ ξίφος, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐχθροῦ τεμῶν. Τοῦτο νῦν καὶ ὁ Σωτὴρ πεποίηκε, λαθὼν τὸν κάλαμον παρ' αὐτῶν, ἵνα μὴ μόνον ἡμεῖς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφρος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ὄφιν ἀνέλῃ τῷ καλῶν, καὶ δείξῃ νεκρόν. Οὕτω δὲ οὖν παίχθεις ὁ δόλιος, καὶ ἰδὼν ἑαυτὸν ἐκπεσόντα τοῦτον, ἐν οἷς ἐπῆρετο καθ' ἡμῶν· ἰδὼν δὲ αὐτὸν ἐκδηθέντα ἐκ (2) τῆς γῆς, καὶ τὴν γῆν καθαρὴν ἐκκαθαίρειν ἀπὸ τῶν αἱμάτων καὶ τῶν ἀκανθῶν, καὶ ἰδὼν ἑαυτὸν ἀπολέσαντα τὸ χειρόγραφον καὶ τὸν κάλαμον, ἐν ᾧ κατέγραφεν ἡμῶν, τοιμᾷ πάλιν ἀτόλμητα, πλεῖον ἑαυτὸν καὶ ἐν τοῦτω πλήττειν. Ἀκούσας γὰρ ὁ πονηρὸς λέγοντος τοῦ Κυρίου· « Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής, » νομίσας, ὅτι ὁ Λόγος συνησθένει τῷ σώματι, καὶ οὐ μάλλον τῇ συνάμει τοῦ Λόγου συνισχύετο (3) καὶ τὸ σῶμα, πάλιν ἐπιχειρεῖ παράνομα· καὶ τοὺς μὲν δημίους παροξύνει κατὰ τοῦ Σωτῆρος, αὐτὸς δὲ τῶν ἀκανθῶν ἐλκετο, καὶ περὶ αὐτὰς ἐκυλίετο, πρᾶγμα πάσχων ἐναντίον. Ἐχὼν γὰρ αὐτὰς ἀπώλεσε, καὶ ᾧ ἦθη μὴ ἔχων δύνασθαι λαβεῖν αὐτάς· ἀλλ' οὐ πρότερον ἐβλήθη, εἰ μὴ τὴν καθ' ἡμῶν ἐν αὐταῖς κειμένην κατάραν ἐκοῦφισεν ὁ Σωτὴρ. Βαστάσαντος (4) γὰρ τοῦ Κυρίου ταύτην, πάλιν ἔλαβε τὰς ἀκάνθας καὶ τὴν χλαμύδα· οὐκ ἔτι μὲν ἰσχύοντα καθ' ἡμῶν, ἐκείνων δὲ τὴν πονηρίαν ἐλέγχοντα. Νῦν μὲν γὰρ αὐτὸς ὁ διάβολος ἐν μὲν ταῖς ἀκάνθασι ὡς ἐν κέντροις ἐστὶ λακτίζων καθ' ἡμῶν. Λέγεται δὲ αὐτῷ περὶ τῆς κοκκίνης χλαμύδος· ἐν τῷ τρόπῳ ἱμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμένον οὐκ ἐστὶ καθαρόν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔσθι καθαρὸς, διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας.

18. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν, κινῶν τοὺς δημίους κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐλακτίζειν ὡς ἐν κέντροις ταῖς ἀκάνθαις, καὶ μέλλον ἐπλήττετο ἢ ἐπλήττετο. Οὐδὲ γὰρ ἐκίνει κατὰ τοῦ Σωτῆρος, οὗτοι κατ' αὐτοῦ ὠπλίζοντο. Λαμβάνοντες γὰρ τὸν κάλαμον παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ νομίζοντες αὐτὸν τύπτειν, ἐτύφλωτον, τὸν

¹ I Reg. xvii, 51. ² Matth. xxvi, 41.

(1) Κατ' ἐκείνου, deest in Anglie. ejus loco Regius habet, κατ' αὐτοῦ. Ibidem, Regius solus, κατασκευάσει. Editi vero et ceteri manuscripti, κατασκευάσῃ.

(2) Ex, deest in Regio.

(3) Regius et Anglicanus, συνισχύει.

(4) Quidam manuscripti, βαστάξαντος.

κινήσαντα αὐτοὺς διάβολον κόπτοντες ἐν ταῖς ἀκάνθαις. Καὶ ὡς περ τὰ ἔθνη, ἀναβάντα κατὰ τῆς Ἰερουσαλήμ, ἔκοπτον ἀλλήλους ἐν τῇ κοιλάδι Ἰωσαφάτ, καὶ ὡς οἱ διώκοντες τὸν Ἰσραὴλ, ἐλθόντες παρὰ τὰς ὁδοὺς, ἀλλήλοις συνεπλέκοντο, καὶ ἀλλήλους καταλαμβάνον· οὕτως καὶ νῦν οἱ διώκοντες τὸν Κύριον, ἀλλήλους ἔκοπτον ἀγνοοῦντες, βλάπτοντες μὲν αὐτὸν (5) οὐδὲν, ἑαυτοὺς δὲ μᾶλλον ἀδικοῦντες. Ὡς περ γὰρ ἐὰν πέτραν τῇ χειρὶ κόπτειν θέλοι τις, τὴν μὲν πέτραν οὐ τέμνει, τὴν δὲ χεῖρα τραυματίζει· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ οἱ κατὰ τοῦ Κυρίου πράττοντες, ὡς κατὰ ἀφάρτου τομῶντες, διεφθείροντο, καὶ ὡς κατὰ ἀθανάτου ἐπιχειροῦντες, αὐτοὶ μᾶλλον ἀπέθνησκον. Καὶ τό γε χεῖριστον, ὅτι διὰ τῶν αὐτοῦ μελῶν ἔπασχεν (6)· ὁ μάλιστα γέγονε τῷ πανούργῳ πρὸς τελείαν αἰσχύνην. Ὅλως μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληττόμενος, ἡδύνατο καυχᾶσθαι· ὅτε δὲ ὑφ' ὧν ἐδουλεύετο, ὑπὸ τούτων κόπτεται, τοῦτο πᾶσαν αἰσχύνην ὑπερῆρεν. Ἄλλ' οὐκ ἐκείνων ἡ πληγὴ τὸν θρῖν ἀναίρει· οὐ γὰρ τοσοῦτον ἡδύνατο ἄνθρωποι καὶ δῆμοι ὄντες· ἀλλ' ἐλύπει μὲν αὐτὸν ἡ ὕβρις ἡ παρὰ τῶν Ἰουδαίων αὐτῷ γινομένη (7)· ἐτραυματίζει δὲ οὐχ ἡ παρὰ τούτων γινομένη πληγὴ, ἀλλ' ὁ Κύριος (8) ὁ ἀντικρούων τῇ τούτων πληγῇ, καὶ ἡ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Σωτῆρος γενομένη δύναμις τῷ καλῶμυ. Καὶ ἐν τούτῳ γὰρ ὁ Κύριος σχηματίζαμενος, καὶ τὰ ἀνθρώπινα προβαλλόμενος, ἐδέχετο τὸν θρῖν ἐν ταῖς ἀκάνθαις, καὶ ὡς ἄνθρωπος τυπτόμενος, συνεχῶς τύπτειν τὸν θρῖν τοῖς δημίῳ· ἵνα ὁ ποτὲ καυχησάμενος εἶναι Θεός, καὶ καυχησάμενος ὡς τὸν Κύριον πειράσας, ὑπὸ δημίων τυπτόμενος, τελείαν τὴν αἰσχύνην ἀπενέγκηται.

19. Ἀπέβαινε δὲ αὐτῷ ταῦτα καὶ παρὰ γνώμην, ὧν ἐβούλετο. Ἐνεργῶν γὰρ ἐν τοῖς καταβούσι τοῦ Σωτῆρος, ἠγνόει τὴν σιωπὴν ἀντείστατον καθ' ἑαυτοῦ· παροξίνων Πιλάτον, οὐκ ᾔδει κατασκευάζων ἀντὶ δειλίας τὴν ἀφοβίαν· κινῶν τύπτεσθαι τὸν Κύριον, ἐπλανᾶτο δεικνυμένης ἀνεξικαχίας. Καὶ τέλος ἐμπαροινῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ ἔβλεπε ἀρετὴν κατὰ κακίας καθοπλίζων· πάσῃ γὰρ κακίᾳ καὶ πονηρίᾳ χαίρει ὁ ἐχθρός· καὶ εἰ τι κακὸν ἐστὶ, τοῦτο διαβολικόν ἐστιν ὄπλον· ἡ γὰρ δειλία θανάτου, ἡ διὰ τὸ ἀμύνεσθαι πάντως, ἀμαρτάνειν παύσει. Ὅθεν ὁ Κύριος ὑπέμεινε πάντα· ἵνα ἐν μὲν τῇ δειλίᾳ τὴν ἀνδρείαν, τῇ δὲ ὕβρει τὴν ἀνεξικαχίαν, τῷ δὲ θυμῷ τὴν πραότητα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν (9) ἀρετὴν κατὰ τῆς κακίας ἀντικεισθαι διδάξῃ. Καὶ πρῶτον μὲν ἐδίδασκε τῷ τύποντι εἰς τὴν σιαγόνα στρέφειν καὶ τὴν ἄλλην καί· « Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα· καί· « Ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει· » καί· « Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντάς. » Ἴνα δὲ μὴ ἀδύνατος ἡ ἐντολὴ νομισθῇ παρὰ τισι, διὰ τοῦ-

A ipsum se concitantem diabolum in spinis cædebant. Ac veluti gentes quæ contra Jerusalem ascenderant, se mutuo cædebant in valle Josaphat, et qui persequiebantur Israel, ad oras progressi, in se mutuo ignari congregiebantur, sese mutuo capiebant; sic jam qui Dominum persequiebantur, se ignari cædebant, nihil ipsum, sed sese potius lædentes. Quemadmodum enim si quis manu petram percutere velit, petram quidem non scindit, sed manum vulnerat, eodem modo qui contra Dominum agebant, utpote contra incorruptibilem ausi, in perniciem ibant: et qui contra immortalem certare audebant, mortem: ipsi sibi conscivere. Quodque pessimum erat, a suis ipse membris lædebatur: quod versutissimo illi summo pudori fuit. Nam si a Domino vapulasset, poterat vel quodammodo gloriari: cum autem ab iis quos in servitutem redegerat, percutiatur, hoc omne dedecus transcendit. Attamen non eorum ictu serpens occiditur: neque tantum potuere illi homines carnificesque. Sed mærori erat contumelia a Judæis sibi illata: vulneravit tamen illum non eorum percussio; sed Dominus qui illorum percussione propulsabat, necnon ea virtus quæ ex manu Salvatoris in arundinem permeavit. Nam in hoc quoque humana præferens Dominus obijciensque serpentem in spinis excepit, et quasi homo verberatus, serpentem concessit a carnificibus verberari: ut qui se olim Deum esse gloriabatur, et sese jactabat quod Dominum tentasset, a carnificibus vapulans summum inde dedecus auferret.

19. Hæc porro ipsi præter sententiam et voluntatem obtigere. Nam dum turbam moveret ad clamandum contra Salvatorem, ignorabat se silentium sibi noxium inducere: dum Pilatum concitaret, nesciebat se pro formidine constantiam animique firmitatem efficere: dum incitaret ad verberandum Salvatorem, multum a scopo aberrabat, cum hinc ejus clementia tolerantiaque palam fieret. Demum dum in Salvatorem debaccharetur, non advertabat, virtutem se contra improbitatem armis instruere: inimicus namque omni gaudet malitia et improbitate. Si quid enim malum reperiatur, illud diabolicum est telum: nam aut formidine mortis, aut defensionis causa peccatum suadet. Quare Dominus omnia sustinuit; ut in formidine fortitudinem; in contumelia tolerantiam; in ira mansuetudinem; demum in omnibus virtutum vitio opponendam doceret. Ac primum quidem docuerat percutienti maxillam offerendam esse aliam: et, « Ne timete ab iis qui occidunt cor-

(5) Αὐτόν, deest in Anglic.

(6) Regius, διὰ τῶν αὐτοῦ μελῶν ἔπασχον. Editi vero, διὰ τῶν ἑαυτοῦ μελῶν ἔπασχεν.

(7) Regius secunda manu, ἡ παρὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ γιν-.

(8) Ita Regius quem sequimur. Editi vero, ἡ παρὰ

τούτων πληγῇ, ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ Σωτῆρος. Paulo post, Regius et Anglicanus quos sequimur, Καὶ ἐν τούτῳ γὰρ. Editi, Καὶ ἐν τούτῳ καί.

(9) Regius, Καὶ ἐπὶ πᾶσιν. Editi, καὶ ἐπὶ πᾶσιν. Mox, Regius, πρότερον μὲν ἐδίδ-

pus⁴³ : » et, « Ab eo qui tua auferat, ne repetas⁴⁴ : » A
 et, « Benedicite persequentibus vos⁴⁵ ». » Ne vero
 quibusdam impossibile videretur præceptum, ideo
 per sese omnia exhibuit Dominus : atque ex iis quæ
 passus est, suavit omnibus qui contumelia affice-
 rentur, ne vicissim inferrent contumeliam : verbe-
 ratis, ne verberarent ; illis, ne irascerentur ; neve
 ab eo qui nostra auferat, repetamus illa, et in
 summa ne mortem expavescamus ; imo ipsam spe
 futurorum contemnamus. Eo enim modo, facilius
 est victoria de diabolo deque omni peccato, quam
 si nos ipsi vindicemus. Vindicantes enim, et injuria
 injuriam, contumelia contumeliam propulsantes,
 augemus alimusque contra nos ipsos malitiam, nec
 magis inimicos quam nos ipsos lædimus, ob con-
 demnationem scilicet et judicium futurum de iis
 qui malitia utuntur. Cum autem læsi injuriam, ut
 Dominus, sustinemus, et conviciantibus patientiam
 opponimus, militantis fortitudinem, morti spem
 immortalitatis ; in his prorsus cruciamus inimi-
 cum : ipseque ejusmodi panoplia decidit, qua nos
 instruens Paulus ait : « Induite igitur armaturam
 Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli⁴⁶. »
 Hæc enim patiente Salvatore, evenit illud : « Vi-
 debam Satanam quasi fulgur de cælo caden-
 tem⁴⁷. »

20. Statim igitur postquam in his sese strenue
 gessisset Dominus, cecidissetque inimicus, impos-
 uerunt illi crucem : signum victoriae, vel invitæ,
 adversum seipsos revera præbentes. Quandiu enim
 staret inimicus, habebant cornifices lignum ; cum
 autem lapsus fractusque est, tunc tropæum susce-
 pit Dominus, et sibi bajulavit. Decebat quippe victo-
 rem de diabolo triumphantem, deferre per sese
 tropæum, nec alii concedere deferendum. Accepit
 autem ab ipsis cum tropæo vestimenta sua, pro-
 ficiscens ad mortem ; ut ea ipsa in morte exueret.
 Ideo rursum exutus, concitavit illos ut se adducerent.
 Dum abduceretur autem, secundum Joannem, cru-
 cem ipse suam bajulavit, secundum alios vero
 evangelistas, Simon vir Cyrenæus crucem tulit :
 quod contrarium non est Joanni : neque enim
 Joannes aliis evangelistis contraria scribit, sed
 utrumque factum est : nam sibi Dominus crucem
 bajulavit, et rursum postea Simon homo tulit illam.
 Irimum itaque quasi diaboli tropæum gestabat,
 libenterque sibi crucem bajulavit : non enim co-
 actus mortem adiit. Ac rursum tulit illam Simon
 homo, ut omnibus notum esset, non sua Dominum,
 sed hominum morte mori. His ita gestis, festinus
 ad locum venit, quo ipsum in crucem ascendere par

το (10) δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐπέδειξε ὁ Κύριος, καὶ
 ἀπ' ὧν ἔπασχεν, ἔπεισε πάντας ὑβριζομένους, μὴ
 ἀνθυβρίζειν, καὶ τυπτομένους, μὴ ἀντιτύπτειν, καὶ
 χλευαζομένους, μὴ ὀργίζεσθαι, καὶ ἀπὸ τοῦ αἵροντος
 τὰ ἡμῶν μὴ ἀπαιτεῖν· καὶ καθόλου μὴ φοβεῖσθαι τὸν
 θάνατον· ἀλλὰ καὶ καταφρονεῖν αὐτοῦ τῇ ἐλπίδι τῶν
 μελλόντων. Οὕτω γὰρ μᾶλλον εὐχερὴς ἢ κατὰ τοῦ
 διαβόλου καὶ πάσης ἁμαρτίας νίκη γένηται, ἢ ὅταν
 ἀμυνώμεθα. Ἀμυνόμενοι μὲν γὰρ καὶ ἀνταδικοῦντες
 τοὺς ἀνταδικοῦντας (11), καὶ ὑβρίζοντες τοὺς ὑβρίζον-
 τας, καὶ αὐξάνομεν καὶ τρέφομεν καθ' ἑαυτῶν τὴν κα-
 χίαν, οὐ μᾶλλον τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἀδικούν-
 τες τῇ διὰ τὴν κακίαν καταδίκῃ καὶ κρίσει μενούσῃ
 τοὺς ταύτῃ χρησαμένους· ὅταν δὲ, ὡς ὁ Κύριος, ὑπο-
 μένομεν ἀδικούμενοι, καὶ τοῖς λοιδοροῦσι τὴν ἀνεξικα-
 κίαν ἀντιτιθώμεν (12), τοῖς δὲ ἀπειλοῦσι τὴν ἀνδρείαν,
 τῷ δὲ θανάτῳ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀθανασίας· πάντως ἐν
 τούτοις λυποῦμεν τὸν ἐχθρὸν· κακέινος ἐν τῇ τοιαύτῃ
 πανοπλίᾳ καταπίπτει, ἐν ᾗ καὶ ὁ Παῦλος ἡμᾶς καθο-
 πλίζων φησὶν· « Ἐνδύσασθε οὖν τὴν πανοπλίαν τοῦ
 θεοῦ, ἵνα δυνήθητε πρὸς τὰς μεθοδίας τοῦ διαβόλου
 στήναι. » Οὕτω γὰρ καὶ τοῦ Σωτῆρος ὑπομείναντος,
 γέγονε τὸ· « Ἐδεῶρουν τὸν Σατανᾶν πίπτοντα ἐκ τοῦ
 οὐρανοῦ ὡς ἀστραπὴν. »

20. Εὐθέως γοῦν μετὰ τὸ τούτοις ἀνδραγαθῆσαι (13)
 τὸν Κύριον, καὶ πεσεῖν τὸν ἐχθρὸν, ἐπέθηκαν αὐτῷ
 τὸν σταυρὸν, γνώρισμα τῆς νίκης ἀληθοῦς καὶ ἀκον-
 τες καθ' αὐτῶν παρέχοντες. Ἔως μὲν γὰρ εἰστήκει
 ὁ ἐχθρὸς, εἶχον οἱ ἄλλοι τὸ ξύλον· ὅτε δὲ πέπτωκε
 καὶ κατεβράβη, τότε τρόπαιον ἔλαβεν ὁ Κύριος, καὶ
 αὐτῷ ἐδόστασεν (14). Ἐδεῖ γὰρ τὸν νικητὴν θριαμ-
 θεύοντα κατὰ τοῦ διαβόλου, μὴ ἄλλω συγχωρεῖν, ἀλλ'
 αὐτῷ βασιτάζειν τὸν τρόπαιον. Ἐλάμβανε δὲ σὺν τῷ
 τρόπαιῳ καὶ τὰ ἱμάτια παρ' αὐτῶν, ἀπερχόμενος εἰς
 τὸν θάνατον· ἵνα καὶ ταῦτα σὺν τῷ θανάτῳ ἀπεκδύ-
 σῃται. Διὰ τοῦτο, πάλιν ἐκδυσάμενος, κατέσπευδε
 τοὺς ἀπάγοντας ἄγειν αὐτόν. Ὡς δὲ ἀπήγετο, κατὰ
 μὲν τὸν Ἰωάννην, αὐτῷ τὸν σταυρὸν ἐδόσταζε, κατὰ
 δὲ τοὺς ἄλλους εὐαγγελιστὰς, Σίμων ὁ ἀνθρωπος ὁ
 ἀπὸ Κυρήνης ἔφερε τὸν σταυρὸν. Ἔστι δὲ οὐκ ἐναν-
 τίων τῷ Ἰωάννῃ· οὐδὲ γὰρ ὁ Ἰωάννης ἐναντίον (15)
 τοῖς ἄλλοις γράφει, ἀλλ' ἀμφοτέρω γέγονεν ἐπὶ τοῦ-
 του· καὶ γὰρ καὶ αὐτῷ ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν ἐδό-
 σταζε, καὶ πάλιν Σίμων ὁ ἀνθρωπος ἔφερεν αὐτόν. Ὡς
 μὲν οὖν κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον ἐδόσταζε πρῶ-
 τον, ἐκουσῶς δὲ καὶ τὸν σταυρὸν ἔφερεν αὐτῷ· καὶ
 γὰρ οὐκ ἀναγκαζόμενος ἤρχετο ἐπὶ τὸν θάνατον (16).
 Καὶ πάλιν δὲ ἐδόσταζεν αὐτὸν Σίμων ὁ ἀνθρωπος, ἵνα
 γνωσθῇ πᾶσιν, ὅτι οὐ τὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀν-

⁴³ Matth. x, 28. ⁴⁴ Luc. vi, 30. ⁴⁵ Matth. v, 44. ⁴⁶ Ephes. vi, 11. ⁴⁷ Luc. x, 18.

(10) Διὰ τοῦτο, δεest in Regio. Mox, Regius, ἐπέδεικνυτο, Anglic. ἐπέδεικνυνεν. Editi, ἐπέδειξε.

(11) Basiliensis, ἀνταδικοῦντες τῇ διὰ τὴν κακίαν οmissis multis, δι' ὁμοιοτέλετου. Ibidem, Regius et Angl. τοὺς ἀντιδικοῦντας.

(12) Anglicanus, ἀντιθώμεν.

(13) Regius et Angl. ἀνδραγαθεῖσθαι.

(14) Alii, ἐδόστασεν, alii, ἐδόσταζεν habent, et sic infra.

(15) Regius, ἐναντία.

(16) Anglican. ἐκουσῶς καὶ τὸν σταυρὸν ἔφερεν· αὐτῷ γὰρ καὶ οὐκ ἀναγκ- Regius, πρῶτον, οἷς δὲ καὶ τὸν σταυρὸν ἔφερεν αὐτῷ. Ἐαυτῷ γὰρ καὶ οὐκ.

θρόνων ἀποθνήσκει θάνατον ὁ Κύριος. Τούτων δὲ οὕτως γενομένων, ἔρχεται σπεύδων ἐπὶ τὸν τόπον, ἐνθα καὶ ἀναδαίνειν αὐτὸ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἔδει, ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, ὑπερ' ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ἦρε, προσήλωσθαι τῷ σταυρῷ, καὶ ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐν παρρησίᾳ δειγματίσῃ τοὺς ἐν τῷ ξύλῳ θριαμβεύων κατ' αὐτῶν, καὶ δεικνύων τὸν ἐκσπασθέντα ἐκ τοῦ λέοντος ἄνθρωπον, καὶ λοιπὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι βαίνων καὶ καθαρίζων τὴν γῆν ἀρέσκειται. Μέλλων δὲ τοῦτο ποιεῖν, ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια. Ἔδει γάρ αὐτὸν, εἰσάγοντα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν παράδεισον, ἀπεκδύσασθαι τοὺς χιτῶνας, οὓς ἔλαβεν ὁ Ἀδάμ ἐκβαλλόμενος ἐκ τοῦ παραδείσου. Ὅτε γὰρ ἡμεῖς, καὶ λοιπὸν ἡμεῖς ἀποθνήσκειν, ἔλαβε δερματίνους χιτῶνας, ἐκ νεκρῶν ζώων γενομένους, σύμβολον ὄντας τῆς διὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρώσεως αὐτῶν προσγενομένης.

21. Ἀλλ' ὁ Κύριος, ὁ πάντα τὰ ἡμῶν δι' ἡμᾶς ἀναδεδύμενος, ἐνεδύσατο ταῦτα, ἵνα καὶ ἀπεκδύσῃται, καὶ ἀντὶ τούτων ἡμᾶς ἐνδύσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν· ἐνεδύσατο δὲ μετὰ τούτων καὶ χιτῶνα ἄρραφον ἐκ τῶν ἄνωθεν ὕφαντον δι' ὅλου γενόμενον· ἵνα κἂν ἐκ τούτων (17) πιστεῦσαι δυνήθωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, τίς ἐστι καὶ πόθεν ὁ ἐνδυσάμενος ταῦτα· ὅτι οὐκ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἄνωθεν ἐρχόμενος ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὅτι οὐ μεριστὸς, ἀλλ' ἀμέριστός ἐστιν ὁ Λόγος ὁ τοῦ Πατρὸς, καὶ, ὅτι, γενόμενος ἄνθρωπος, οὐκ ἐρραμμένον εἶχε τὸ σῶμα ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ Παρθένου μόνης, ὕφασμένον τῇ τοῦ Πνεύματος τέχνῃ. Ὅθεν οἱ δῆμοι τὰ μὲν ἄλλα διαμερίζονται ἱμάτια, μεριστὰ γὰρ ἦν, καὶ εἰς τέσσαρα διαμερίζονται· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας (18) τῆς τετραμεροῦς οἰκουμένης κατὰ ἀνατολὴν, καὶ δύσιν, καὶ ἀρκτον, καὶ μεσημβρίαν, ἐφόρει ταῦτα· ἅπτερ θεωρήσας ὁ Ἰωάννης ἐνδεδυμένον αὐτὸν ἔλεγεν· « Ἰδὲ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀφρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Τὸν χιτῶνα (19) μόνον οὐκ ἠδυνήθησαν σχίσαι φόβῳ τοῦ δι' αὐτοῦ γινωριζομένου σημείου. Καὶ τοῦτο γὰρ οὐκ αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦ κρεμαμένου Σωτῆρος τὸ ἔργον. Καὶ γὰρ κρεμάμενος, ὡς ἄνθρωπος, τὰς μὲν ἀρχὰς ἐδίωκε, τὸν δὲ διάβολον κατελάμβανε, τοὺς δὲ δαίμονας ἐφόβει, μὴ σχίζειν τὸν χιτῶνα· ἵνα, τούτου μένοντος, μένῃ καὶ ὁ κατὰ Ἰουδαίων ἔλεγχος, ὁ μετ' οὐ πολλὸν γενόμενος, ὅτι τὸ μὲν καταπέτασμα ἐσχίσθη, ὁ δὲ χιτὼν τοῦ Σωτῆρος οὐδὲ ὑπὸ δαίμων διηρέθη, ἀλλ' ἔμεινεν ὁλόκληρος. Μένει γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον διὰ παντὸς ὁλόκληρον, τῶν σκιῶν διαιρουμένων. Πλὴν ὅτι ἀποδυσάμενος τὰ ἱμάτια ἐσπευδε πρὸς τὸν θάνατον, τότε (20) πάλιν ὁ διάβολος, ἰδὼν τὴν προθυμίαν τοῦ Σωτῆρος, καὶ αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ πεσόντα, καὶ τῆς γῆς ἐκκληθέντα, οὐκ εἶχεν ὁ τι πράξει· πάντα γὰρ ἦν αὐτῷ θορύβου καὶ ἀπορίας μεστὰ. Καὶ μένει μὲν οὐκ ἠδύνατο, φεύγειν δὲ πάλιν ἐφοβείτο. Πλὴν ὅτι ἐνθυμηθεὶς, ὅτι τοὺς ἀποθνήσκοντας, ἐπὶ τῆς γῆς ἀποθνήσκειν δεῖ κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἰῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ »· φοβηθεὶς ἐπὶ γῆς μένει, μὴ ἐκεῖ καταληφθῇ, λοιπὸν εἰς

A erat, ut chirographum contra nos scriptum, quod ab inimicis abstulerat affigeret cruci, atque exutis principibus et potestatibus, cum fiducia illos in cruce traduceret, de illis triumpharet, ostenderetque ereptum ex leone hominem : ac demum proprio sanguine terram aspergeret, emundaret, atque 74 expiaret. Id cum facturus esset exiit vestimenta. Decebat enim eum, cum hominem introduceret in paradisi, tunicas exuere, quas accepit Adam cum ex paradiso exturbaretur. Cum enim ille peccasset, ac demum moriturus esset, accepit pelliceas vestes, ex mortuis animalibus factas, symbolum mortis ob peccatum sibi inductæ.

B 21. Sed Dominus, qui propter nos omnia nostra suscepit, illa induit, ut post exueret, et horum loco nos indueret vita et incorruptione : induit etiam cum his vestem inconsutilem desuper contextam per totum ; ut saltem ex istis possent Judei credere, quis et unde esset qui hæc indueret : non ex terra scilicet, sed desuper advenisse Verbum, neque divisibile sed indivisibile Patris Verbum esse, ipsumque factum hominem, non consutum corpus ex viro et muliere habuisse, sed ex sola Virgine arte Spiritus contextum. Unde milites alia quidem vestimenta dividunt, quæ divisibilia erant, et in quatuor dividunt partes : quia pro peccato orbis in quatuor partes divisi in orientem scilicet, occidentem, aquilonem et meridiem, illa gestabat : quibus indutum illum C conspicatus Joannes, ait : « Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi ». Solam tunicam scindere non potuerunt, terrore signi per eam exhibiti. Eratque illud non ipsorum, sed suspensi Salvatoris opus. Nam suspensus, ut homo, principatus persequebatur, diabolus comprehendebat, carnifices perterrebat, ne scinderent tunicam : ut manente illa, maneret Judæorum convictio, quæ non multo post accidit, cum scisso velo, tunica Salvatoris divisa non est a carnificibus ; sed integra permansit. Manet enim Evangelium semper integrum, divisum umbris. Cæterum cum exutus vestimentis properaret ad mortem, rursum diabolus, videns Salvatoris alacritatem, seque ex cælo delapsus, ex terraque exturbatus : quid ageret non habuit : omnia D quippe ipsi erant tumultu et anxietate plena. Manere non poterat, fugere exhorrescebat : memor tamen eos qui morerentur, in terra mori oportere, quemadmodum scriptum est : « Terra es, et in terram reverteris », non ausus in terra manere ne ibi comprehenderetur, demum per aerem volavit ; ut saltem ita, Dominico corpore in terra posito, liberum sibi aerem retineret. Sed Dominus hæc in re humano generi amanter consulens nec in

⁶⁶ Joan. i, 29. ⁶⁶ Genes. iii, 19.

(17) Regius, ἐκ τούτου.

(18) Anglic. ἱμάτια. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ τῆς ἀμ., multis omissis. Regius ibidem, Ἐπειδὴ γάρ, item

habet.

(19) Regius, Τὸν δὲ χιτῶνα.

(20) Regius et Anglic. ὅτε. Editio vero, τότε πάλιν.

terra mortuus est, sed per crucem in aerem conscendit, ibi quoque serpentem persequens; ut etiam inde principem potestatis aeris deturbaret, et spiritualia nequitiae dejiceret⁷⁰, ac ne sic quidem terram absque remedio reliquit. Nam in cruce suspensus, aerem purgavit manuum expansione: terram autem redemit, sanguine et aqua lateris sui ablundo ipsam.

τοῦ σταυροῦ, τὸν μὲν ἀέρα ἐκπαθάρizei τῇ ἐκτάσει τῶν ὕδατι τῆς πλευρᾶς ἀποπλύνων αὐτήν.

22. Quid igitur inimico Italia patienti restabat agendum? Ex caelo deciderat, ex terra deturbatus, ex aere depulsus erat: ad hæc summus pudor aderat, quod multa pollicitus, nihil efficeret. Omni ergo ex parte superatus, ac undique consilii inops, statuit saltem infernum sibi servare: hic enim solus ipsi supererat locus. Quare metuens ne Dominus eo descendens, inde etiam se expelleret, omnesque sibi subditos liberaret, omnia miscuit, omnia commovit, omnes in auxilium vocavi, Judæos iterum concitavit ut Dominum probris et contumeliis afficerent, irriderentque: ac demum quidquid sibi telorum supererat, id immisit in Dominum, tentans si quo modo illum peccatis obnoxium, hæc saltem ratione superaret. Judæi 75 igitur Dominum irridebant dicentes: « Si Filius Dei es, descende de cruce⁷¹. » At Salvator, qui revera Filius Dei erat, non fugiendo mortem, sed exspectando, atque ita calcando ipsam, voluit dignosci, se Filium esse Dei, atque veram vitam. Poverat enim ex cruce descendere, qui alios suscitabat mortuos; sed descensio illa mortis fuga visa esset: contra si in cruce permaneret, nihil id aliud indicabat, quam, eum qui permaneret esse vitam. Quamobrem multa diabolo cura fuit, ut Dominus hisce opprobriis afficeretur, volebatque ipsum descendere de cruce, neque inter mortuos versari; ut sic illæsus abiret, mortuorumque dominium retineret. Metuebat enim, ne, quemadmodum scriptum est, ascendens in crucis sublime, captivam duceret captivitatem, et acciperet dona hominibus⁷². Suspiciatus enim est, ne hic esset de quo hæc scripta erant. Unde versipellis ille rursus Phariseos commovit, ac demum eo usque deduxit illos, ut se credituros pollicerentur, si solum descenderet de cruce. Omnia porro movebat, omnia præter animi sententiam promittebat, modo id efficeret, ne moreretur, neve descenderet in infernum. Denuo igitur Phariseis auctor fuit ut dicerent: « Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei⁷³. » Minime autem credere volebat Phariseos magister ille impietatis draco; sed optabat Domi-

τὸν ἀέρα ἐπέτατο· τάχα καὶ οὕτως, τοῦ κυριακοῦ (21) σώματος ἐπὶ γῆς τεθέντος, ἐλευθερὸν ἔχη τὸν ἀέρα. Ἄλλ' ὁ Κύριος, καὶ ἐν τούτῳ φιλανθρωπεύμενος, οὐκ εἰς γῆν ἀπέθανεν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀέρα ἀνέβη διὰ τοῦ σταυροῦ, διώκων καὶ τὸν θρῖν· ἵνα κακείθεν τὸν ἀρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ αἵματος ἀποδιώξη, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας καταβάλλῃ, οὐκ ἀφελὲς οὐδὲ οὕτω τὴν γῆν ἀθεράπευτον. Καὶ γὰρ κρεμνόμενος ἐπὶ χειρῶν, τὴν δὲ γῆν ἐλυτροῦτο, τῷ αἵματι καὶ τῷ

22. Τί λοιπὸν ἔδει ποιεῖν παθόντα ταῦτα τὸν ἔχθρον; Ἐξ οὐρανοῦ ἐπεπτύκει, ἀπὸ γῆς ἐξεβλήθη (22), τοῦ αἵματος ἐδιώχθη· καὶ πρὸς τοῦτοις ἡσχύνετο μέγαρα ἐπαγγεῖλιάμενος, καὶ μὴδὲν ἐνεργῶν. Πανταχόθεν οὖν ἤττηθεῖς, καὶ (23) πανταχόθεν ἀπορρηθεῖς, ἔγνω καὶ τὸν ἄδην φυλάξαι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ χωρίον ὑπελείπετο τοῦτο. Διὸ καὶ φοβούμενος, μὴ καὶ καταβῇ ὁ Κύριος, ἐκαίθεν αὐτὸν ἐκδιώξῃ, καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ἐλευθερώσῃ, πάντα ἐκύκα καὶ συνεκίνη, πάντας εἰς βοήθειαν καλῶν, καὶ παρώξυνε πάλιν τοὺς Ἰουδαίους ἀντιτίθειν τὸν Κύριον, καὶ ὀβριζέειν καὶ γελαῖν ὅλως κατ' αὐτοῦ· καὶ ὅλως εἰ τι περιελείπετο πανοπλίας αὐτοῦ, τοῦτο ἤφειε κατὰ τοῦ Κυρίου· τάχα καὶ (24) οὕτως αὐτὸν ὑπερεβύθουν ἀμαρτία θντα κρατήσῃ. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἐχλεύαζον τὸν Κύριον λέγοντες· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατὰβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ· » ὁ δὲ Σωτὴρ, ὁ τῷ ὄντι τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, οὐκ ἀπὸ τοῦ φεύγειν τὸν θάνατον, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μένειν αὐτόν, καὶ μένοντα πατήσῃ τὸν θάνατον, ἤθελε γνωσθῆναι Υἱὸς Θεοῦ (25), καὶ ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ ζῶν. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ὁ καὶ τοὺς ἄλλους ἐγείρας νεκροῦς· ἀλλ' ἡ κατάβασις φυγὴν εἰδείκνυε τοῦ θανάτου· τὸ δὲ περιμένειν οὐδὲν ἕτερον ἐγνώριζεν, ἢ τὸν περιμένοντα εἶναι ζῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ λίαν ἐμελλε τῷ διαβόλῳ ἀντιτίθεσθαι τὸν Κύριον ἐν τούτοις, καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καταβῆναι· καὶ μὴ γενέσθαι ἐν νεκροῖς, ἵνα καὶ οὕτως ἀπαθῆς ἀπέλθῃ, καὶ τῶν νεκρῶν κυριεύσῃ. Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀναβάς εἰς ὕψος τοῦ σταυροῦ, αἰχμαλωτεύσῃ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ λάθῃ δόματα ἐν ἀνθρώποις. Ὑπώπτευσεν γὰρ μὴ οὕτως ἐστὶ περὶ οὗ γέγραπται ταῦτα· Ὅθεν πάλιν ἐκίνη τοὺς Φαρισαίους ὁ πανουργός, καὶ λοιπὸν κατὰ περισσὸν ἐποίησεν (26) αὐτοὺς ἐπαγγέλλεσθαι καὶ πιστεύειν, εἰ καταβῇ μόνον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Πάντα δὲ ἐκίνη, καὶ παρὰ γνώμην ἐπηγγέλλετο, μόνον ἵνα μὴ γένῃ τῶν νεκρῶν, καὶ κατέλθῃ εἰς τὸν ἄδην. Ἐποίησεν γοῦν πάλιν λέγειν τοὺς Φαρισαίους· « Ἄλλους ἐσωσεν, ἐαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστὶ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. » Οὐ πιστεύειν δὲ ἤθελε τοὺς Φαρισαίους ὁ τῆς ἀπιστίας διδάσκαλος δράκων· ἀλλὰ φεύγειν ἤθελε

⁷⁰ Ephes. vi, 12. ⁷¹ Matth. xxvii, 40. ⁷² Psal. lxxvii, 19. ⁷³ Matth. xxvii, 42.

(21) Anglie. μένειν, μὴ οὕτως τοῦ κυριακοῦ, omis-
sis multis, Mox, ἵνα ante τάχα καὶ οὕτως, legitur
in editis, deest in Regio, probe.

(22) Regius, ἐκβλήθη.

(23) Καί, deest in Anglicano.

(24) Ita Reg. et Angl. Ed. vero, εἰ τάχα καὶ. Mox,

θντα, post ἀμαρτία, deest in iisdem. Ibid. Reg.
ἀμαρτίας. Basil. ἀμαρτίας.

(25) Ita Regius, secunda manu. In editis, Θεοῦ,
deest.

(26) Regius, ἐποίησεν γὰρ.

τὸν Κύριον τὸν θάνατον. Οὐδὲ μαθεῖν ἠθέλεν, εἰ δύναται ἑαυτὸν σώσαι· ἀλλ' ἵνα μὴ τοῖς ἄλλοις σωτηρία γένηται. Εἰ γὰρ ὅλως ἐγίνωσκεν (27) σώσαντα αὐτὸν τοὺς ἄλλους, οὐκ ἦν ἀμφίβολον, τὸν τοῖς ἄλλοις δεδοκῶτα σωτηρίαν, αὐτὸν εἶναι Σωτῆρα καὶ ζωὴν.

23. Οὐκοῦν διὰ τοῦτο αὐτὸν ὠνειδίζον, ἵνα μὴ τοῖς ἄλλοις σωτηρία γένηται. Ἥδει γὰρ ὁ περιέργος, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει ὁ Κύριος, ἀλλ' ὁ τοῦτου θάνατος σωτηρία καὶ ζωὴ τοῖς πᾶσι γενήσεται. Διὰ τοῦτο ἠθέλεν αὐτὸν καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐποίει τοὺς Φαρισαίους ἐπαγγέλλεσθαι πιστεύειν· τάχα καὶ τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς πίστεως περιγένηται, ὣν ἠθέλεν. Ὁ δὲ Κύριος, ὁ τῷ ὄντι Σωτῆρ, ὁ μὴ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ζητῶν, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ σώσαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ λυτρώσασθαι τὴν κτίσιν ἠθέλε γνωσθῆναι Σωτῆρ. Οὐδὲ γὰρ λατρός ἐκ τοῦ αὐτὸν ὑγιαίνειν γνωσθήσεται λατρός, εἰ μὴ καὶ τοῖς νοσοῦσιν ἐνδείξῃται τὴν τέχνην· καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἐὰν εἰς ἑαυτὸν συστέλλῃ τὰς ἀκτίνας, γνωσθήσεται φῶς, εἰ μὴ καὶ τῇ οἰκουμένῃ ταύτας ἐπεκτείνῃ, καὶ τὸ σκότος ἐν αὐταῖς καταλάμψῃ. Οὕτως καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἑαυτὸν ἐσωζε· σωτηρίας γὰρ χρεῖαν οὐκ εἶχεν, αὐτὸς ὡς Σωτῆρ· ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων εὐεργεσίας ἠθέλε γνωσθῆναι πᾶσι Σωτῆρ. Ἀλλ' οὐδὲ καταβαίνων ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἠθέλε γνωσθῆναι Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μένειν αὐτὸν. Πλεονα γὰρ μᾶλλον ὁ θάνατος ὁ τοῦ Σωτῆρος πίστιν καὶ σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις φέροι ἢ ἡ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ κατάβασις. Ἀμέλει κρεμαμμένου αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔτι (28), τὰ μὲν μνημάτα ἠνοίγοντο, καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς κείμενοι ἐσώζοντο· ὁ δὲ κρεμάμενος ληστής ἐπίστευεν εἰς αὐτόν· ἵνα δείξῃ, ὅτι τῷ ὄντι Σωτῆρ ἐστι· καὶ ἀποθάνων, τῇ πίστει καρποφορεῖ. Ἐπὶ τούτοις ἐξίστατο λοιπὸν ἀληθῶς ὁ διάβολος, καὶ πᾶσα τοῦτον εἰκότως (29) ἀπορία κατεῖχεν· ἑώρα γὰρ αὐτὸν ἀπολέσαντα, καὶ τὸν ληστὴν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ὃν ἐπέσειε πάλαι ληστεύειν, ἑώρα τοῦτον πιστεύσαντα· καὶ ὃν παρώξυνε βλασφημεῖν, τοῦτον ἑώρα προσκυνοῦντα τὸν Κύριον, καὶ ἐπιπλήττοντα καὶ τῷ ἄλλῳ ληστῇ, μᾶλλον δὲ τῷ ἐν τῷ ληστῇ διαβόλῳ. Ἐτρώχετο δὲ πάλιν, ὅτι ὃν ὡς ληστὴν ἀπέκτεινε, τοῦτον πάλιν μεταφερόμενον ἑώρα ἐν τῷ παραδείσῳ.

24. Ὅρων δὲ καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πανοπλίαν ριψέισαν, καὶ ὅτι οὐκ ἦν ἀμυντήριον πεμψέν περ' αὐτοῦ, ὃ μὴ ἱκύνωσεν ὁ Κύριος, κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ βομφαταὶ εἰς τέλος, καὶ πόλεις καθεῖλες,» διὰ τοῦτο ἐταράσσεται (30), καὶ ἀπορῶν, πεπειρακὲς λοιπὸν δοῦναι τῷ Σωτῆρι πεινῆν ὄξος μετὰ χολῆς· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καθ' ἑαυτοῦ κατασκευάζων ἠγνόει. Τὸ γὰρ πικρὸν τῆς ὀργῆς, τὸ διὰ τὴν παράβασιν τοῦ νόμου γενόμενον, ἐν ᾧ πάντας κατεῖχεν, ἀπεδίδου τῷ Σωτῆρι· καὶ λαμβάνων ἐκεῖνος ἀνῆλiske καὶ ἐξεκένου, ἵνα ἀντὶ μὲν τοῦ ὄξους

num vitare mortem. Neque volebat ediscere, an posset ipse sese saluum facere; sed metuebat ne aliis salus efficeretur. Nam si semel cognovisset, alios ipsum posse salvos facere, nihil dubium erat, eum qui aliis salutem impertiret, esse Salvatorem atque vitam.

23. Ea igitur de causa conviciabantur illi, ne aliis salus fieret. Noverat enim ille versutus, non mori quidem Dominum; sed ejus mortem, vitam salutemque omnibus fore. Quamobrem volebat illum ex cruce descendere, eoque deduxit Phariseos ut se credituros pollicerentur; ut ea saltem promissione quæ volebat consequeretur. Dominus autem revera Salvator, qui non sua, sed nostra quaereret; non ex eo quod sese saluum faceret, sed ex eo quod creaturas redimeret, volebat Salvator agnosci. Non enim medicus, quod sanus ipse sit, medicus agnosceretur; nisi circa ægrotos suam exhibeat artem: et sol non si in se radios contrahat, pro lumine agnosceretur, nisi per orbem illos diffundat, iisque tenebras illustret. Ita quoque Dominus non sese saluum fecit: nam salute non egebat qui Salvator esset: sed per beneficia aliis collata volebat ab omnibus Salvator agnosci. Sed nec ex cruce descendendo, voluit nosci Filius Dei, sed in ea manendo. Majorem enim fidem salutemque mors Salvatoris asserit hominibus, quam attulisset descensus de cruce. Certe pendente adhuc in cruce Domino, monumenta aperiebantur, quique in iis jacebant salvi efficiebantur: latro autem suspensus in ipsum credidit; ut palam faceret se revera Salvatorem esse: atque moriens fidei fructum multiplicabat. Ad hæc sane obstupuit diabolus, summaque anxietate, nec immerito, correptus fuit, dum cerneret se in perniciem ire, latronem vero in cruce, cui olim furtum suaserat, credere: quemque ad blasphemandum concitavit, vidit adorare Dominum, alterumque latronem increpare, imo potius in latrone diabolum. Excruciabatur iterum, quod quem, ut latronem occiderat, eundem videret in paradisu transferri.

24. Videns autem omnia sua arma dejecta, rulumque a se immissum fuisse teli genus, quod non esset a Domino confractum, quemadmodum scriptum est: «Inimici defecerunt frameæ in sinem, et civitates destruxisti⁷⁴;» ideo conturbatus et anxius, Salvatorem demum tentavit potare felle et aceto: sed ignorabat idipsum in sese moliri. Ire quippe acerbiter ex transgressione legis obortam, in qua detinebat universos, Salvatori tradidit: quam ille acceptam assumpsit et evacuavit, ut pro aceto, quod miscuit sapientia vinum nobis

⁷⁴ Psal. ix, 7.

(27) Regius, ἐγίνωσκε, secunda manu. Editi et alii, ἐγίνωσκον. Infra in Regio post σωτηρίαν, secunda manu ad marginem additur, καὶ ζωὴν.

(28) Ἐτι, deest in Anglicano.

(29) Εἰκότως, deest in Anglie. Mox, Regius, ἑώρα γὰρ αὐτόν. Editi vero, ἑώρα γὰρ αὐτόν.

(30) Anglicanus, διὰ τοῦτο δὲ ἐταρ.

potandum daret : pro felle, eloquia melle et favo dulciora nobis impertiret : et pro eo quod nostra gustasset, nobis diceret : « Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus⁷⁵. » Ut autem eo excidit, atque spoliatus est, pudefactus demum, incidit in aliquam suspicionem, dum talia cerneret, se scilicet non contra hominem, sed contra Deum pugnare. Videbat enim quibus in rebus omnes capere tentaret, in iisdem se pudore affici, magisque labi, quam dejicere alios : demumque secedere tentavit, ac fugiendo terga dare. Dum enim eum suspensum cerneret mortem nihilominus persequi, timuit ne hic esset de quo scriptum est : Exaltabitur Dominus, ut misereatur nostri. Quæ causa erat, ut omnia relinquere et fugere pararet, invidens iis quos miseratus ille esset. Sed Dominus vere Salvator, nolens eum illæsum abire, nec imperfectum opus deserere, neque eos, qui in inferno erant, inimico dedititios relinquere, magno mirabilique stratagemate usus est. Cum enim audacem illum perculsum, trementem et formidantem cerneret, rursum se decidere simulat, ut accedentem inimicum, omnino subigeret. Draco enim volebat mori Dominum, aut pendere in ligno, sed optabat ut Dominus descenderet de cruce, et non moreretur; aut si non descendisset, ut maneret in cruce quidem, sed non moreretur. Metuebat enim, ne id fieret quod scriptum est : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, et prædicare captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem⁷⁶. » Quamobrem metuebat, ne hic ille esset unctus et missus, ac ne demum omnibus libertas foret.

23. Omnibus itaque nudatus, optabat inferni saltem imperium tenere. Alia siquidem ei formido erat, num is esset qui tenebras illustraret, de quo scriptum est : « Galilæa gentium, populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam⁷⁷. » Illum enim audierat ita loquentem : « Ego sum lux⁷⁸. » Unde metuebat ne moreretur, et ipse ex omnibus exturbaretur. Dominus porro cum illum fugam parare cerneret, ne elaberetur inimicus, voces emittit humanas, vocesque infirmitatis, aïens : « Elohi, Elohi, lema sabachthani, id est Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti⁷⁹ ? » Quod ideo fecit, ut diabolus, quem ut Deum reformidarat, hunc ratus jam hominem esse infirmum, fugam cohiberet. His adductus vocibus sceleratissimus ille, ad eum denuo ut hominem accedens confractus est. Judæis enim auctor fuerat, ut ad necem eum postularent : resque illi præter spem accidit ; non in alia quippe parte quam in latere confossus est, unde sanguis et aqua manavit ; ut quoniam prius per mulierem ex latere formatam, venerat deceptio ; ita per latus secundi Adami redemptio et emundatio

Α ὃν ἐκέρασεν οἶνον ἡ σοφία ποτίσῃ ἡμᾶς· ἀντὶ δὲ τῆς χαλῆς τὰ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον λόγια χαρίσεται ἡμῖν· καὶ ἀνθ' ὧν αὐτὸς ἐγεύσατο τὰ ἡμῶν, εἶπη καὶ ἡμῖν· « Γεύσασθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. » Ὡς δὲ καὶ τούτου ἐξέπεσε καὶ ἐσκυλεύθη, καταισχυνθεὶς λοιπὸν, ὑποφύλα αὐτόν τις εἶχεν, ὁρῶν τὰ τηλικαῦτα, ὅτι οὐ πρὸς ἄνθρωπον, ἀλλὰ πρὸς Θεὸν ἀντιμάχεται. Ἐώρα γὰρ ἐν οἷς τοὺς πάντας ἐθήρευνεν, ἐν τούτοις ἑαυτὸν καταισχυνόμενον, καὶ μᾶλλον πίπτοντα ἢ καταβάλλοντα· καὶ λοιπὸν ἐπειράτο παραχωρεῖν, καὶ νῦτα διδόναι τῇ φυγῇ. Ὅρῶν γὰρ αὐτὸν κρεμνόμενον, καὶ διώκοντα τὸν θάνατον, ἐφοβήθη μὴ οὗτός ἐστι, περὶ οὗ γέγραπται· Ὑψωθήσεται Κύριος τοῦ ἐλεῆσθαι ἡμᾶς. Καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐξήτει πάντα καταλιπεῖν, καὶ φυγεῖν, φθονῶν τοῖς ἐλεηθσομένοις παρ' αὐτοῦ· Ἀλλ' ὁ Κύριος, ὁ τῷ ὄντι Σωτὴρ, οὐ θέλων αὐτὸν ἀπελθεῖν ἀπαθῆ, οὐδὲ ἀτελὲς τὸ ἔργον καταλείπει, οὐδὲ τοὺς ἐν τῷ ᾧ ἄδη ἐκδότους ἀφεῖναι τῷ ἐχθρῷ, ἐστρατήγησε μέγα καὶ θαυμαστὸν ἔργον. Ὅρῶν γὰρ αὐτὸν καταπτήσσοντα (31), καὶ τρέμοντα, καὶ δειλύνοντα τὸν θρασύν, πάλιν ὡς ὑποπίπτων σχηματίζεται, ἵνα προσελθόντα τὸν ἐχθρὸν τέλος χειρώσεται. Ὁ μὲν γὰρ δράκων οὐκ ἠθέλει ἀποθνήσκειν τὸν Κύριον, οὐδὲ κρεμνόμενον ἐπὶ ξύλον (32)· καὶ ἠθέλει μὲν καταβῆναι τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ μὴ ἀποθανεῖν· εἰ δὲ μὴ κατέβαινε, κἂν μένειν αὐτὸν ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ ξύλου, καὶ μόνον μὴ ἀποθανεῖν. Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ τὸ γεγραμμένον γένηται· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἐχρίσέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, καὶ κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἄφεςιν, τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Καὶ διὰ τοῦτο ἐφοβήθη, μὴ οὗτός ἐστιν ὁ χρισθεὶς καὶ ἀποσταλεὶς, καὶ λοιπὸν τῶν πάντων ἐλευθερία γένηται.

25. Γυμνωθεὶς οὖν ἀπὸ τοῦ παντός, ἤρχετο κἂν τοῦ Θεοῦ κρατεῖν. Πάλιν γὰρ ἐφοβεῖτο, μὴ οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος καταλάμπων, περὶ οὗ γέγραπται· « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, φῶς εἶδε μέγα. » Καὶ γὰρ καὶ ἤκουεν αὐτοῦ λέγοντος· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς. » Ὅθεν ἐδειλία μὴ ἀποθάνῃ, καὶ πάντων ἐκβληθῇ. Ὁ δὲ Κύριος, ὁρῶν αὐτὸν φεύγοντα, ἵνα μὴ τοῦτο γένηται καὶ φυγὰς ἀπέλθῃ ὁ ἐχθρὸς, φωνὰς ἀφίησιν ἀνθρωπίνας, καὶ φωνὰς ἀσθενείας λέγων· « Ἐλωὶ, Ἐλωὶ, λημὰ σαβαχθανί· » τούτεστι, « Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες ; » Καὶ τοῦτο ἐποίει, ἵνα ὁ διάβολος, ὃν κατεπλάγῃ Θεόν, τοῦτον ὡς ἄνθρωπον ἀσθενῇ νομίσας, μὴ φυγὰς ἀπέλθοι. Ταύταις γοῦν ταῖς φωναῖς ὑπαχθεὶς ὁ πάγκρατος, πάλιν ὡς ἄνθρωπος προσῆλθε καὶ κατεβράγχῃ. Ἐπεισε γὰρ τοὺς Ἰουδαίους εἰς σφαγὴν αὐτὸν αἰτήσασθαι, καὶ γέγονεν ὅπερ οὐ προσεδόκουν· ἐσφάγη γὰρ οὐκ εἰς ἄλλο μέρος, ἀλλ' εἰς τὴν πλευράν, ἀφ' ἧς ἔρρευεν ὕδωρ καὶ αἷμα· ἵνα, ἐπειδὴ πρότερον διὰ τῆς ἐκ πλευρᾶς πλασθεῖστος γυναικὸς ἦλθεν ἀπάτη, οὕτως διὰ τῆς πλευρᾶς τοῦ δευτέρου Ἀδάμ λύτρον καὶ καθάρσιον τῆς προτέρας

⁷⁵ Psal. xxxiii, 9. ⁷⁶ Isa. lxi, 1. ⁷⁷ Isa. ix, 1, 2. ⁷⁸ Joan. viii, 12. ⁷⁹ Marc. xv, 34.

(31) Regius et Anglicanus, καταπτέξαντα.

(32) Regius et Anglicanus, ἐπὶ ξύλου.

γένηται· λύτερον μὲν διὰ τοῦ αἵματος, καθάρσιον δὲ διὰ τοῦ ὕδατος. Τοῦτο δὲ οὐ κατὰ γνώμην ἀπέβαινε τῷ διαβόλῳ· καὶ γὰρ ὃν ἐφοβείτο γενέσθαι θάνατον, τοῦτον (33) ἀπέθανεν ὁ Κύριος, χάκεινος ἐσχύλεται· καὶ νομίσας κρατεῖν τὸν Χριστὸν ἐν τῷ θανάτῳ, αὐτὸς μᾶλλον ἐδείχθη νεκρὸς· καὶ καυχησάμενος ἀνθρώπων ἐνεδρεῦειν, πεποίηκε γνωσθῆναι Θεόν. Ἄμα γὰρ ἀπέθανεν, ἡ μὲν κτίσις ἀνήλιος γέγονε, τὸ δὲ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐρράγη, ἡ γῆ ἐσεισθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, οἱ στρατιῶται, σὺν τοῖς πυλωροῖς τοῦ ἁδου κατέπηξαν. Ἄφ' ὧν ἦν ἰδεῖν μηκέτι ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεὸν ἀληθῶς ἐν σώματι, ὡς καὶ οἱ θεωροῦντες ἔλεγον· « Ἀληθῶς οὗτός ἐστι Θεοῦ Υἱός. » Καὶ γὰρ πολλὰ μνημεῖα ἠνεψύχθησαν, καὶ ἡγέρθησαν τούτων οἱ νεκροί.

26. Τυφλὸν ἀληθῶς ἡ κακία· νομίσας γὰρ ἀποκτείνειν ἓνα, τῶν πάντων ἐστέρηται· καὶ νομίσας εἰς ἄδην καταφέρειν, ἐκδέδληται τοῦ ἁδου. Καὶ ἀπεδείχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενεῖς φύσεως τέθηκεν ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ τὸν θάνατον εἰς ἀναίρεσιν ἐδίωξεν, ἵνα καταργήσῃ τούτον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἐνοχοὶ ἦσαν δουλείας. Οὐ πολὺ γοῦν διέστη, καὶ τὰς ὥδνας ἔλυσε τοῦ ἁδου, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἤγειρε λέγων· « Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν. » αὐτὸς δὲ ἐξανέστη καὶ κατέζησε (34) τοῦ θανάτου, χλευῖν αὐτοῦ τὴν τόλμην ἡγησάμενος· ὡς καὶ ἐν ὕμνοις προανεφωνεῖτο. λέγοντος τοῦ Πνεύματος· « Ὁ κατοικοῦν ἐν οὐρανοῖς ἐκχέλασται αὐτοὺς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. » Χλευάζεται γὰρ ἀληθῶς οὕτω παιχθεὶς, καὶ παρὰ γνώμην αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀποδάντων. Δίκην γὰρ τοῦ ζωφίλου τοῦ καλουμένου (35) σφηκός, προσβάλλοντος πέτρα, καὶ τῇ προσβολῇ μὴ βλάπτοντος, ἀλλὰ καὶ τὸ κέντρον μᾶλλον ἀπολλύοντος· οὕτω καὶ ὁ θάνατος· ἐσφάλη πολὺ (36), προσβαλὼν τῇ ζωῇ, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός· ὡ γὰρ ἡδυνήθη κρατῆσαι αὐτὸν τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ κέντρον ἀπόλεσεν· ὥστε καὶ οὗς πρότερον ἐφόβει τὸ κέντρον (37), νῦν αὐτοῦ κατακερτομεῖν, καὶ λέγειν· « Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ἄδῃ, τὸ νίκος; » καὶ πάλιν· « Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας· » καὶ πάλιν· « Ἀφεῖλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. »

27. Εἴτα ἐκβληθεὶς ὁ ἄδολος ἀπὸ τοῦ ἁδου, καθήμενος παρὰ τὰς πύλας, θεωρεῖ ἐξαγομένους πάντας, τοὺς πεποδημένους, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀνδρείᾳ, καὶ τοὺς μὲν νεκροὺς ἀναζῶντας· τοὺς δὲ αἰχμαλώτους ἀφιεμένους, καὶ τοὺς μὲν ἄγιους προαπαντώντας τοὺς περὶ τὸν Ἀβραάμ, καὶ ἀνακρουομένους πάντας, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Προέφθασαν ἄρχοντες ἐχόμενα ψαλλόντων ἐν μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν· » τοὺς ἐλευθερουμένους χαίροντας καὶ λέγοντας· « Ἐν

A prioris efficeretur: redemptio per sanguinem, emundatio per aquam. Hoc autem nequaquam ex sententia diabolo obligit, cum ea morte, qua meluebat, obierit Dominus, atque ille omnibus exspoliatus est: ratusque se Christum in morte tenere, ipse potius mortuus esse deprehensus est: atque gloriatus quod homini insidiatus esset, id effecit, ut Deus agnosceretur. Nam statim atque mortuus est, rerum natura sole destituta fuit, velum templi scissum est; terra tremuit et petrae scisse sunt, 77 milites, cum inferni janitoribus terrore percussi sunt. Ex quibus videre erat non ultra hominem, sed vere Deum in corpore, ut aiebant ipsi spectatores: « Vere hic est Filius Dei ». Nam multa monumenta aperta sunt, et qui in illis mortui jacebant resurrexere.

26. Vere caeca res est malitia, dum speraret enim se unum occisurum, omnibus privatus est: ratusque se illum ad inferna dejecturum, ipse ab inferno pulsus est. Atque nulli non palam fuit, non infirmitate carnis obiisse Salvatorem, sed mortem ad necem persecutum esse, ut, abolita illa, liberaret omnes quocumque metu mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Non diu itaque postea, dolores solvit inferni et alios excitavit dicens: « Surgite, hinc abeamus ». Ipse autem resurrexit, et ad vitam rediit ex morte, illiusque audaciam ludibrio habuit: ut in hymnis praenuntiatum fuit, Spiritu dicente: « Qui habitat in caelis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos ». Vere quippe irridetur, ita ludibrio habitus, rebusque illi praeter animi sententiam accidentibus. Instar enim cujusdam animalculi, cui nomen vespa, quod cum petra congressum, nihilque illa impetu suo laesa, amittit ipsum potius aculeum; ita et mors congregiendi cum vita, quae est Christus, multum frustrata est: non enim potuit eum morte detinere, sed potius aculeum perdidit; ita ut qui olim aculeum reformidabant, jam irrideant illum dicendo: « Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi, inferne, victoria tua? » Et rursus: « Deglutivit mors et praevaluit ». iterumque: « Abstulit Deus omnem lacrymam ab omni vultu ».

27. Dehinc exturbatus ex inferno miser, sedens ad ostia, vinctos omnes conspexit Salvatoris fortitudine educi, mortuos resurgere, captivos dimitti liberos: sanctos qui cum Abrahamo erant obviam venire, omnesque tympana pulsare, quemadmodum scriptum est: « Praevenerunt principes conjuncti psallentibus in medio juvenicularum tympanistiarum ». Gaudere omnes qui libertate donati fuerant, ac dicere: « In convertendo Dominus

³³ Matth. xxvii, 54. ³⁴ Matth. xxvi, 46. ³⁵ Psal. ii, 4. ³⁶ I Cor. xv, 53. ³⁷ Isa. xlv, 8. ³⁸ Apoc. vii, ³⁹ Psal. lxxvii, 26.

(33) Τοῦτον, deest in Regio.

(34) Edit. Commel. et manuscripti omnes, κατέζησε, praeter Anglican. qui cum edit. Paris. habet, κατέδησε. Ibidem in Anglic. τοῦ θανάτου, deest.

(35) Τοῦ καλουμένου, deest in Anglicano.

(36) Πολύ, abest ab Anglicano.

(37) Regius, τῷ κέντρῳ.

captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati. Tunc repletum est gaudio os nostrum et lingua nostra exultatione⁷⁸. » Ipsi quoque angeli, et omnis exercitus angelorum, hymnos canebant, ac dicebant : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas⁷⁹ : » occurrebantque redemptis juvenculis animabus. Tum animæ concurrebant cum angelis, ascendeabantque patriarchæ, omnia undique una personabant cum lætitia et psalmis, ob reportatam de morte victoriam. Ac quemadmodum Davidi, cum prostratus jaceret Goliath, occurrebant puellarum chori cum tympanis, aiebantque : « Percussit David in decem millibus suis⁸⁰ ; » ita simile quid factum est in morte Salvatoris. Resurgente namque illo, omnes occurrebant cum choris, hymnis et tympanis, mutuo dicentes : « Venite, exsultemus Domino, jubilemus Deo Jacob⁸¹. » Alii choreas agebant, hæc dicentes : « Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus⁸². » Alii quidam ad spectaculum omnes vocabant, his verbis : « Jubilate Deo, omnis terra, psallite nomini ejus⁸³ : » ac rursus : « Venite et videte opera Domini, terribilis in consiliis super filios hominum : auferens bella usque ad extremum terræ⁸⁴. » Non enim ultra inimicitiae et bellum; sed omnia in pace erant, hoste prostrato atque mortuo, ac eo qui olim tyrannidem exercebat manibus pedibusque ligato. Alii rursus quibus nota erat diaboli audacia, necnon ingentes insidiae, jamque ipsum cernentes mortuum, **78** cum admiratione dicebant : « Quomodo cecidit ex cælo, Lucifer, qui mane oriebatur⁸⁵ ? » et, « Quomodo contritus confractusque est omnis malens universæ terræ⁸⁶ ? » cum admiratione namque, magno erant omnes stupore correpti. Mirabantur enim magnum cernentes tyrannum, repente prostratum mortuumque : stupebant vero lapsus causam ignorantes, maxime quia non credebant in morte mortem aboleri, nec tantum in cruce serpentem confringi. Unde rursus mirabantur dicentes : « Quomodo capta est Babylon⁸⁷ ? » Ad hæc enim jam videbant exspoliatum infernum.

28. Hæc dum cerneret, hæc dum audiret miser ille, furere, exaceruari, lacrymari. Dum quippe se expoliatum videret, sese dolore macerabat; contra cernens alios a se olim in luctu lacrymisque detentios, jam in Domino psallere, se ipse disrumpebat : videns se irrideri, ac ludibrio haberi acriter sese discernebat, ac consilii inops, solum dentibus stridebat, ut testatur qui illum respiciebat Psalmista, his verbis : « Observabit peccator ju-

Α τῷ ἐπιστρέφει Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών, ἐγενήθη μὲν ὡσεὶ (38) παρακεκλημένοι. Τότε ἐπλήσθη γὰρ τὸ στόμα ἡμῶν καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιάσεως. » Καὶ ἄγγελοι γάρ, καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ τῶν ἀγγέλων ὕμνοῦντες ᾗσαν (39) καὶ λέγοντες, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. » καὶ ἀπήντων ταῖς λυτρουμέναις νεάνισι ψυχαῖς. Καὶ αἱ ψυχαὶ συντρέχουσαι (40) τοῖς ἀγγέλοις, καὶ οἱ πατριάρχαι ἀνέρχοντο, καὶ πάντα πανταχόθεν συνήχει μετ' εὐφροσύνης καὶ ψαλμῶν, ἐπὶ τῇ γενομένῃ κατὰ τοῦ θανάτου νίκῃ. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, πεπτωκός τοῦ Γολιάθ, αἱ χορεύουσαι μετὰ τυμπάνων ἀπήντων καὶ ἔλεγον. « Ἐπάταξε Δαβὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ, » τοιοῦτόν τι γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου τοῦ Σωτήρος. Ἀναστάντος γάρ αὐτοῦ, πάντες προαπήντων μετὰ χορῶν, καὶ ψδῶν, καὶ τυμπάνων, λέγοντες ἀλλήλοις. « Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλάξωμεν (41) τῷ Θεῷ Ἰακώβ. » Ἄλλοι δὲ ἐχόρευον, λέγοντες. « Ἀνέβη εἰς ὕψος, ἡχημαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, ἔδωκε δόματα ἐν ἀνθρώποις. » Ἡδὴ δὲ τινες καὶ πάντας εἰς θέναν προσεκαλοῦντο λέγοντες. « Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ πᾶσα ἡ γῆ, φάλατε δὴ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » καὶ πάλιν, « Δεῦτε, καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου. φοβερός (42) ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἀνταναίρων πολέμους ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Οὐκ ἔτι γὰρ ἔχθρα καὶ πόλεμος, ἀλλὰ πάντα εἰρηνεύει, καί μένουσι τοῦ πολεμίου νεκροῖ, καὶ τοῦ ποτε τυραννεύοντος δεδεμένοι τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Ἄλλοι δὲ πάλιν, γινώσκοντας τοῦ διαβόλου τὴν θρασύτητα, καὶ τοὺς μεγάλους λόγους, καὶ νῦν αὐτὸν ὀρώντες νεκρὸν, θαυμάζοντας ἔλεγον. « Πῶς ἐπέσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἐωςφόρος ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων; » Καί, « Πῶς συνετρίβη καὶ συνεθλάσθη πᾶσα ἡ σφύρα πάσης τῆς γῆς; » μετὰ γὰρ τοῦ θαύματος καὶ ἀπορίας πάντας κατεῖχεν. Ἐθαύμαζον μὲν γὰρ τὸν μέγαν τύραννον ὀρώντες οὕτωσι ἐξαίφνης κείμενον νεκρὸν. ἤπορουν δὲ τὴν αἰτίαν τῆς πτώσεως, καὶ μάλιστα ὅτι οὐκ ἐπίστευον ἐν θανάτῳ τὸν θάνατον καταργεῖσθαι οὐδὲ ἐν σταυρῷ τὸν τηλικούτον ὄφιν καταράσσεσθαι. Ὅθεν πάλιν ἐθαύμαζον καὶ ἔλεγον. « Πῶς ἐτάλανε Βαβυλῶν; » Ἐδλεπον γὰρ λοιπὸν καὶ τὴν ᾄδην σκυλευθέντα.

28. Ταῦτα δὲ ὀρῶν ὁ δῆλιος καὶ τούτων ἀκούων, ἐμαίνετο λοιπὸν καὶ ἐτρύχετο, ὀδυρόμενος. Καὶ γὰρ ὀρῶν αὐτὸν σκυλευόμενον κατέκοπτεν αὐτόν. Ὅρῶν δὲ καὶ τοὺς ποτε κλαίοντας ὑπ' αὐτόν, νῦν ψάλλοντας ἐν Κυρίῳ, διέβρῃσεν αὐτόν. ὀρῶν δὲ καὶ τὴν χλεύην τὴν κατ' αὐτοῦ, ἐπάραιτε δεινῶς αὐτόν, καὶ ἀπορῶν (43) ὅ τι πράξει, μόνον ἐτρίζε τοὺς ὁδόντας. ὥς ὁ τούτων ἑωρακὴς Ὡαλμυρὸς μαρτυρεῖ λέγων. « Παρατρήσεται ὁ ἀμαρτωλὸς τὸν δίκαιον,

⁷⁸ Psal. cxxv, 1, 2. ⁷⁹ Luc. II, 14. ⁸⁰ I Reg. xviii, 7. ⁸¹ Psal. xciv, 1. ⁸² Psal. lxxvii, 49. ⁸³ Psal. lxxv, 1. ⁸⁴ Psal. xlv, 9, 10. ⁸⁵ Isa. xiv, 12. ⁸⁶ Jerem. I, 23. ⁸⁷ Jerem. xl, 23.

(38) Regius, ὡς.

(39) Ἦσαν, deest in Regio.

(40) Regius, secunda manu, συντρέχον.

(41) Anglicanus, ἀλαλαξώμεθα.

(42) Ita Regius et Anglicanus. Editi vero post Κυρίου, habent, τοῦ Θεοῦ.

(43) Basil. ὅτι πράξει· ἐτρίζε τοὺς ὁδ.

καὶ βρώξει ἐπ' αὐτὸν τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κύριος ἐκγελάσεται αὐτόν· καὶ πάλιν· Ἐμάρτυ-
λὸς ὀφείτῃ, καὶ ὀργισθήσεται· τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ
βρώξει καὶ ταχέσεται. Ἐτρίψε δὲ μεταμελόμενος,
ὅτι καὶ ὅλως τετάλμηκε κατὰ τοῦ Σωτῆρος· (44) εἰ-
δὼς αὐτὸν πρὸ τούτου τολμῶντα κατὰ τῶν δικαίων,
καὶ μὴδὲν τοιοῦτον πεπονθότα. Καὶ γὰρ ἐπιβουλεύ-
σας τῷ Ἀδελφῷ, καὶ τοὺς πατριάρχας θλίψας, ἐπιβου-
λεύσας δὲ καὶ τῷ Ἡσαΐᾳ, καὶ τὸν Ἱερεμίαν ὀδρίσας,
καὶ τὸν Ἰωὴμ περάσας· πάλιν ἔσχευε (45), καὶ ἐβασί-
λευεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως. Ἄρτι δὲ
τολμήσας κατὰ τοῦ Κυρίου, θεωρεῖ αὐτὸν γενόμε-
νον Ἰρον, καὶ ἐκβληθέντα τοῦ παντός, καὶ ὑπὸ πάν-
των καταπατούμενον. Ἔργον γὰρ τοῦ Σωτῆρος γέ-
γονε μὴ μόνον (46) αὐτοῦ τοῦ θανάτου καταπαλεῖσαι,
ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιθεῖναι· ἵνα μὴ μόνον
ἡμᾶς τῆς δουλείας ἐλευθερώσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸν δουλώ-
σαντα ἡμᾶς καταργήσῃ· μήποτε πάλιν ἰσχύσας ἀπα-
τήσῃ ἡμᾶς, καὶ εἰς ἀργὸν αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα γένη-
ται. Ὅθεν αὐτὸς, καταπαλεῖσας τοῦ θανάτου, λοιπὸν
ἐκδοτὸν καὶ ἡμῖν αὐτὸν εἰς τὸ πατεῖσθαι δίδωσι λέ-
γων· Ἐγὼ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω
ἑρπεων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν
τοῦ ἔχθρου· καὶ πάλιν· Καταπατήσῃ λέοντα καὶ
δράκοντα. Πάλαι μὲν γὰρ ὁ ὄφις ἠπάτησε τὴν
Ἐῤῥαν, καὶ τῷ φθόνῳ τούτου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς
τὸν κόσμον· ἄρτι δὲ πατεῖται, καὶ θέλων ἀπατᾶν,
ἀκούει· Ἐγὼ παγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. Καὶ πάλαι
μὲν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος ὡς λέων περιεπάτει,
διψῶν τὴν ἡμετέραν ψυχὴν· ἄρτι δὲ καταπατεῖται·
σὺν τῷ δράκοντι, καὶ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐν τάχει συντρί-
φει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Καὶ τοσοῦτον
καταφρονεῖται καὶ παίζεται, ὥς καὶ ἐπὶ τρώγλην
ἀσπίδων, ἐκβάλλοντά τινα τὴν χεῖρα, μὴ φοβείσθαι.
Ταῦτα γὰρ Ἡσαΐας προεφῆτευσεν· καὶ ἔστιν ὁ λόγος
ἀληθής.

29. Παιδιά γοῦν τὴν πάλαι καὶ γέροντας ἀπατώ-
σαν ἡδονὴν ἄρτι χλευάζουσι· καὶ μήπω νομίμης ἡλι-
κίας ἐπιδόντες, τὴν ὑπὲρ τὸν νόμον περιζώνουν-
ται (47) σωφροσύνην· καὶ παρθένοι μένοντες, τῷ
λόγῳ πατοῦσι τῆς ὀφιώδους ἡδονῆς καὶ ἀπάτας, μὴ
φοβούμενοι ταύτης τὰ θανατηφόρα δῆγματα. Ἦδη
δὲ τινες καὶ αὐτὸ τὸ κέντρον τοῦ διαδόλου πατοῦντες,
οὐκ ἐδειλίασαν τὸν θάνατον· ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν αὐ-
τῶν ἠλλαξαν τῷ θανάτῳ, μάρτυρες γενόμενοι τοῦ
Λόγου διὰ τοῦτο γὰρ ἀπέθανεν ὁ Κύριος. Πολλοὶ δὲ τὰ
ἐπὶ γῆς καταλιπόντες, ἐλευθερώ τῷ βαδίσματι τὸν ἀέρα
διαβαίνουσι, καὶ ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται· οὐκέτι
φοβούμενοι τὸν ἀρχοντα τοῦ ἀέρος, ἀλλὰ καὶ ἐπι-
πλήττοντες καὶ λέγοντες, εἰ θέλοι κωλύειν· Ἐγὼ παγε
ὀπίσω μου, Σατανᾶ· ὅτι Κύριον τὸν Θεὸν μου σπεύ-
δω προσκυνῆσαι· διὰ τοῦτο γὰρ ἐσταυρώθη εἰς τὸν
ἀέρα ὁ Σωτήρ. Ἡ δὲ ὁδὸς τοῦ παραδείσου, ἡ πάλαι

stum, et stridebit super eum dentibus suis. Domi-
nus autem irridebit eum²⁶. Ac rursum : « Pec-
cator videbitur et irascetur; dentibus suis fremet
et tabescet²⁷. » Stridebat vero, quod doleat se
unquam cum Salvatore congrredi ausum esse; scie-
bat autem se antea justos aggredi ausum, nihil
ejusmodi passum fuisse. Nam etsi Abeli insidiatus
fuisset, patriarchas afflixisset, Isaac parasset insi-
dias, Hieremias contumeliam fecisset, Jobum ten-
tasset; mors tamen invalescebat, regnabatque ab
Adamo usque ad Moysen. Jam vero simili audacia
adversus Dominum usus, se plane lrum factum,
undequaque pulsum, ab omnibus conculcatum ani-
madvertebat. Salvatoris quippe opus fuit, non ipsi
tantum morti illudere, sed etiam nos eidem su-
periores constituere, ut non solum nos a servitute
liberaret, sed etiam eum qui nos in servitutem re-
degerat opprimeret, ne rursum invalescens nos
deciperet, neve sua victoria incassum abiret.
Quapropter ipse cum illuisset morti, nobis item
eam calcandam tradit dicens : « Ecce dedi vobis
potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones
et supra omnem virtutem inimici²⁸. » Ac rursum :
« Conculcabis leonem et draconem²⁹. » Olim nam-
que serpens Evam decepit, ejusque invidia mors
intravit in mundum : jam vero conculcatur et vo-
lens decipere audit : « Vade retro me, Satana¹. »
Olim adversarius noster diabolus, quasi leo cir-
cumibat, sitiens animam nostram : jam vero con-
culcatur cum dracone, ac demum brevi Deus
conteret Satanam sub pedibus nostris. Tantumque
despicitur, tantum illuditur, ut ne quispiam re-
formidet ad foramen aspidum admovere manum².
Hæc enim Isaias prophetavi, cujus verus est
sermo.

29. Pueri ergo voluptatem, quæ ipsos olim senes
decipiebat, jam irridunt : necdum ad legitimam
progressi ætatem continentia, quæ legem superat,
lumbos præcingunt : manendoque virgines, ser-
pentina voluptatis fallacias verbo calcant, nihil
ejus lethiferos morsus veriti. Jam vero quidam,
ipsum diaboli stimulum calcantes, mortem non
exhorruere; sed morte vitam suam commutarunt.
Verbi martyres effecti : ideo enim mortuus Domi-
nus est. Multi vero terrenis derelictis rebus, libero
gressu aerem peragrant et in cælo vitam degunt :
nihil ultra veriti principem aeris, imo potius,
si prohibere voluerit, increpantes ac dicentes :
« Vade retro me, Satana, » quoniam Dominum Deum
meum festino adorare; ideo namque Salvator in
aere crucifixus est. Via autem paradisi, olim per
peccatum clausa, jam volentibus patet, ut ait Pau-

²⁶ Psal. xxxvi, 12, 15. ²⁷ Psal. cxi, 40. ²⁸ Luc. x, 19. ²⁹ Psal. xc, 13. ¹ Marc. viii, 33.

² Isa. xi, 8.

(44) Regius, ἔδει αὐτόν.

(45) Basiliensis, ἔσχευεν. Infra, Ἰρος, sic men-
dici vocabantur, ex illo Homeri mendico cui no-
men, Ἰρος, Odys. Σ.

(46) Regius, αὐτόν.

(47) Regius, εὐφροσύνην· καὶ παρθένοι μένουσι,
τῷ λόγῳ πατοῦντες.

lus, qui eo loci raptus est, et ad 79 ^{sc}celos ascendit. Ideo Dominus illudit serpenti: cessavitque infernus, non ultra imperante morte, sed resuscitatis omnibus. Diabolus autem non jam inde in nos insurgit: cecidit enim, atque prostratus, in pectus plane et in ventrem suum pròvolvitur: ea enim de causa surrexit Dominus. Et homines quidem didicerunt aspernari divitias corporales, et ditescunt verbo et scientia: draco autem qui se divitem esse gloriabatur, denudatus est, jamque nudus, Irus et pauper est, ab hominibus exspoliatus. Nam qui olim medius inter cherubinos versabatur, omnique lapide pretioso indutus erat, sardio, jaspide et achate, jam demum in papyro, arundine et silice dormit, ut in Job de illo narratur⁴. Ideo enim Dominus pauper fuit, ut nos ejus inopia didiceremus⁵, diabolusque nudatus est. Quodque mirabile, magnumque contigit in rerum natura, homines ad mortem propter optantes adventum Domini: miser autem diabolus, qui olim mortis imperium habuit, jam metuit eum qui venturus est, judiciumque reformidat: novit enim sibi paratum ignem et angelis suis. Ideo enim Dominus meus judicatus est, ut nos a judicio liberaret, illumque condemnaret. Οἶδε γὰρ τὸ ἡτοιμασμένον αὐτῷ πῦρ, καὶ τοῖς Κύριος, ἵνα ἡμᾶς ἀπὸ (49) τῆς κρίσεως ἐλευθερώσῃ, κἀκεῖνον κατακρίνῃ.

30. Cæterum de divina cognitione in omnes ubique disseminata quid est quod loquamur, cum res gestæ ex se fidem habeant? Nulla enim præterit dies, qua quidam homines idola non deserant propriasque ac paternas leges non abnegent, ut ad Deum confugiant, ac Christi leges accipere postulent, incredibili miraculo in eum credentes. Nam qui hactenus idololatras fuere, atque Christum ut hominem calumniati sunt, eum deinceps, idolis abnegatis, Deum agnoscunt: et quos in idolis demones reformidabant, ipsos, agnito Domino, demum deserunt, atque ex aliis pellunt: quam item, idololatras dum essent, voluptatem metuebant, eam in Christo despiciunt: peccatumque a quo pridem superabantur, jam signo crucis vincunt ludibrioque habent. Et sane virginitatem quam olim esse non credebant, quod non posse putarent virtutem hujusmodi in hominibus reperiri: in Salvatore postea credentes ex Virgine natum, non modo existere credunt, imo vero ipsi eamdem colunt, quod tamen ethnici qui adhuc in idololatria permanent, credere nolunt. Ad hæc, omnia jam beneficia cessavere, omnis magia abolita, universa Græcorum infatuata sapientia est. In divinis quippe, non verbis, sed factis est opus: neque pronuntiatio linguæ, sed animæ affectus prodest. Græci igitur verbis non percipiunt ea quæ fide Christiani exhibent: et quæ verbis magi efficiunt, hæc, silentibus

Α δι' ἀμαρτίας κλεισθεῖσα, ἄρτι τοῖς βουλομένοις ἀνέψαγεν, ὡς Παῦλος μαρτυρεῖ, ἀρπαζόμενος ἐκεῖ, καὶ ἀπερχόμενος εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπαίξεν ὁ Κύριος τὸν ὄφιν. Καὶ ὁ μὲν ἄδης κατήργηται, οὐκέτι τοῦ θανάτου κρατοῦντος, ἀλλὰ πάντων ἐγειρομένων· ὁ δὲ διάβολος οὐκ ἔτι ἐξανίσταται καθ' ἡμῶν πέπτοικε γὰρ, καὶ πεσὼν ἀληθῶς ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύεται· διὰ τοῦτο γὰρ ἀνέστη ὁ Κύριος. Καὶ οἱ μὲν ἄνθρωποι μεταθήκασιν καταφρονεῖν σωματικοῦ πλούτου, καὶ πλουτοῦσι τῷ λόγῳ καὶ τῇ γνώσει· ὁ δὲ καυχόμενος εἶναι πλούσιος δράκων γεγύμνηται, καὶ νῦν γυμνὸς Ἴρος καὶ πένης ἐστὶ, κατεσκυλευμένος ὑπὸ πάντων. Καὶ γὰρ πάσαι τῶν χειρῶν ἀνὰ μέσον ὄν, καὶ πάντα λίθον χρηστὸν ἐνδοδύμενος, τὸν σάρδιον, τὸν ἱασπιν, τὸν ἀχάτην, ὅρτι λοιπὸν ἐπὶ πάπυρον, καὶ κάλαμον, καὶ χάλικα κοιμάται, ὡς ἐν τῷ Ἰωβ περὶ αὐτοῦ λέγεται. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ πτωχείᾳ (48) αὐτοῦ πλούτησωμεν. Καὶ ὁ διάβολος ἐγυμνώθη. Καὶ τὸ παράδοξον καὶ μέγα γεγόμενον ἐν τῇ κτίσει· ἄνθρωποι μὲν γὰρ σπεύδουσιν ἀποθνήσκειν εὐχόμενοι τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος· ὁ δὲ δειλαῖος διάβολος, ὁ πάσαι τοῦ θανάτου τὸ κράτος ἔχων, νῦν φοβεῖται τὸν ἐρχόμενον, καὶ τὴν κρίσιν καταπτῆσθαι αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐκρίθη μου ὁ ἀγγέλιος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐκρίθη μου ὁ ἀγγέλιος αὐτοῦ.

30. Περὶ γὰρ τῆς γενομένης εἰς πάντας πανταχοῦ θεογνωσίας τί δεῖ καὶ λέγειν, τῶν γιγνομένων ἀφ' ἑαυτῶν ἐχόντων τὴν πίστιν; Οὐκ ἔστι γὰρ ἡμέραν παρελθεῖν, ἐν ᾗ ὅτε τὰ μὲν εἰδῶλα οὐ καταλιμπάνουσιν ἄνθρωποι, καὶ τοὺς ἰδίους καὶ πατρικοὺς ἀρνοῦνται νόμους, πρὸς δὲ θεὸν κατατρέγουσι, καὶ τοὺς Χριστοῦ λαμβάνειν νόμους ἀξιοῦσι, παραδόξῳ θαύματι πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Ἐτι γὰρ εἰδωλολατροῦντες καὶ ὡς ἄνθρωπον διαβάλλοντες τὸν Χριστὸν, τοῦτον ὕστερον θεὸν γινώσκοντες, καταλιμπάνουσι τὰ εἰδῶλα· καὶ οὓς ἐφοβοῦντο δαίμονας ἐν τοῖς εἰδώλοις, τοὺτους (50) τὸν Κύριον ἐπιγινόντες λοιπὸν καταλείπουσι, καὶ ἀπὸ ἄλλων διώκουσι· καὶ ἣν εἰδωλολατροῦντες ἦδον ἔφοβοῦντο, ταύτης ἐν Χριστῷ καταφρονοῦσι, καὶ τὴν τότε νικῶσαν αὐτοὺς ἀμαρτίαν ἄρτι τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ νικῶντες παύουσι. Καὶ γὰρ ἀπιστοῦντες ὅλως τῇ παρθενίᾳ, καὶ ἀδύνατον εἶναι λέγοντες ἐν ἀνθρώποις ταύτην εὐρίσκεισθαι τὴν ἀρετὴν, πιστεύσαντες τῷ ἐκ Παρθένου Σωτῆρι, οὐ μόνον ἐπιγινώσκουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ταύτην πολυτευόμενοι, ἀπιστοῦνται παρὰ τοῖς ἔτι ἔθνεσιν εἰδωλολάτραις. Ἐπὶ τοῖσι δὲ ἡρηγησέναι μὲν φαρμακεία, πᾶσα δὲ μαγεία κατήργηται, καὶ πᾶσα τῶν Ἑλλήνων μεμώρταται σοφία. Ἐν γὰρ τοῖς θεοῖσι (51), οὐ λόγων, ἀλλ' ἔργων ἐστὶ χρεῖα· καὶ οὐχ ἡ προφορὰ τῆς γλώττης, ἀλλ' ἡ τῆς ψυχῆς διάθεσις ὠφελεῖ. Οἱ γοῦν Ἕλληνες οὐ καταλαμβάνουσι λόγοις ταῦτα, ἀ τῇ πίστει Χριστιανοὶ ἐπιδείκνυνται· καὶ ἂ ἐνεργοῦσι λόγοις οἱ μάγοι, ταῦτα (52), σιωπῶν-

⁴ Job viii, 17. ⁵ II Cor. viii, 9.

(48) Regius, τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ.

(49) Ἀπὸ δεσπ. in Basiliensi et Anglicano.

(50) Anglicanus, τοὺτους.

(51) Anglicanus, τοῖς θεοῖς.

(52) In Anglicano hæc, ταῦτα... περὶ ἀθανασίας, desunt. Ibidem, Regius, καταργεῖται.

των ἡμῶν, τῷ σήμειν τοῦ σταυροῦ καταργεῖται· καὶ ἡ ἀμφιδόλουσι περὶ ἀθανασίας, ταῦτα οἱ μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ οὐ λόγοις, ἀλλ' ἔργοις ἐπιδείκνυνται· καὶ περὶ ἧς διατάσσουσιν παρθενίας οἱ μάγοι (53), καὶ τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, ταύτην ἐν Χριστῷ καὶ γυναῖκες ἐπιδείκνυνται· καὶ οἷς εὐχονται δαίμοσιν· ὡς θεοῖς, τούτους καὶ παῖδια ἐν Χριστῷ διώκουσι. Καὶ ὅπως ὁ χριστοφόρος ἀνὴρ ὡς θεός ἐστιν ἐπὶ γῆς, τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἀνεξίκακος γενόμενος, πᾶσι δὲ, ὡς σὺν ἡλίῳ περιπαλῶν, τὸν οὐράνιον ἐπιδείκνυμενος βίον.

31. Ἰδοὺ ἐν τούτῳ τοῦ σταυροῦ κατόρθωμα· ἰδοὺ ταῦτα πεποίηκεν ὁ θάνατος τοῦ Σωτῆρος. Οὐ γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ τὸ ἔργον, ἀλλὰ Θεοῦ. Καὶ διὰ τούτου πέπονθεν ὡς ἄνθρωπος, ἵνα τοῖς ἀνθρώποις τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ θεῖα χαρίσθῃται. Αὐτοῦ γοῦν ἐστὶ τὰ νῦν ἐν ἀνθρώποις κατόρθωματα. Κἄν γὰρ Παῦλος λαλή, ἀλλὰ Χριστός ἐστιν ἐν (54) αὐτῷ λαλῶν· κἂν μεγάλα καὶ θαυμαστά ποιῇ, ἀλλ' ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις ἐστὶν ἡ ταῦτα ἐνεργούσα· καὶ ἐὰν εἰς πάντας ἐφάσθαι ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ διδασκαλία, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου καταβάντος μεσίου Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ γέγραπται, ὅτι Ἰουδαῖοι μὲν ἐσιώπησαν πάλαι, ἄρτι δὲ πληρούμενον ὁρῶσι· γέγραπται γάρ, ὅτι· «Ἔσονται πάντες διδασκτοὶ Θεοῦ,» καθάπερ καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγει· «Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος·» καὶ ἐπιφέρει λέγων· «Καὶ οὐ μὴ διδάξει ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ καὶ ἕκαστος (55) τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ λέγων· Γνωθὶ τὸν Κύριον· ὅτι πάντες εἰδήσουσι με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἰλωὺς ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν.» Τίς γάρ ἐστιν ὁ ἐν τοῖς εἰδώλοις κατακταντῶν, εἰ μὴ ὁ Κύριος; καὶ τίς ὁ ἀνάγων (56) αὐτοὺς ἐκεῖθεν ἐν δουλεύοντας εἰδώλοις, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Χριστός, ὁ λέγων· «Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἑμαυτόν;» Τὸ γὰρ παράδοξόν ἐστι τοῦτο, ὅτι, ἐπὶ (57) δουλεύοντων αὐτῶν εἰδώλοις, διανοίγεται τούτων ὁ νοῦς τῆς ψυχῆς ὡς τὸ νοεῖν, ὅτι οὗς μὲν ἐνόμιζον πάλαι θεοὺς, ἔξυλα καὶ λίθους εἶναι· ἐν δὲ ἐχλεύαζον ἐσταυρωμένον, τούτον οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν ἐπιγινώσκουσιν (58). Νοῦ δὲ διδάσκαλος οὐκ ἄνθρωπος ἐστίν, ἀλλ' ὁ τὸν νοῦν μόνος ὁρῶν Θεός. Μακάρις ἀληθῶς καὶ ζωopoιὲ σταυρὲ τοῦ Σωτῆρος· τὸν μὲν θάνατον ἐθρίαμβουσας, τὸν δὲ τούτων κατέχοντα διάβολον ἀνείλες. Θεεὶ Λόγε, καὶ ἀληθῶς σοφία τοῦ Πατρὸς· σὺ καὶ τοῦ πανούργου τὸ πρόσωπον ἔδειξας, καὶ τὴν πύξιν τοῦ θώρακος αὐτοῦ ἐγύμνωσας· ὥστε καὶ ἡμᾶς λέγειν· «Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἄγνοοῦμεν.» Φιλάνθρωπε καὶ ἀγαθὲ Δέσποτα· σὺ καὶ αἰχμαλώτους ἡμᾶς ὄντας ἐλυτρώσω, καὶ δουλεύοντας τῇ ἀμαρτίᾳ, διὰ τοῦ θανάτου ἰδίου, Κύριε, ἡλευθέρωσας. Οἶδαμεν γάρ, ὅτι ἡλευθερώθημεν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Εἰρηνοποιεῖ ἀληθῶς (59) γιὲ τοῦ Θεοῦ· σὺ καὶ τὴν υἱοθεσίαν ἡμῖν ἀποδεδωκας, καὶ ἀποκαταλλά-

A nobis, signo crucis evanescunt : item quæ de immortalitate in dubium vocant, hæc martyres Christi, non verbis, sed operibus exhibent : et de qua virginitate magi et Græci philosophi dubitant, hanc in Christo mulieres colunt : et quibus dæmonibus, ut diis illi supplicant, eos pueruli in Christo persequuntur. Demum vir qui Christum gestat, quasi Deus est in terra, erga homines quidem patiens et mansuetus : et, ac si cum sole circum omnia gyret, omnibus cœlestem exhibet vitam.

31. En tibi unum ex præclaris crucis facinoribus : hæc mors effecit Salvatoris. Nequaquam enim hominis est opus, sed Dei. Atque ideo ut homo passus est, ut hominibus quæ supra hominem et divina sunt, largiretur. Illius ergo sunt præclara gesta, quæ apud homines jam emicant. Nam si Paulus loquatur, Christus in ipso loquitur : si magna et mirabilia perpetraverit, Christi gratia est quæ talia operatur : et si in omnes permeavit Dei cognitio, non hominum est ⁸⁰ ejusmodi doctrina, sed ipsius descendens Verbi, mediatoris Dei et hominum. Hoc enim scriptum est, quod Judæi quidem olim reticuerunt, sed jam completum vident ; hoc, inquam, scriptum est : « Erunt omnes docibiles Dei » ; ut ait Hieremias propheta : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus ; » ac deinde subinfert : « Non docebit quisque proximum suum, et quisque fratrem suum, dicentes : Cognosce Dominum, quia omnes me cognoscent, a parvo usque ad magnum eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum » . Quis enim est qui ipsos idola colentes ad penitentiam movet, nisi Dominus ? Et quis eos ex idolorum servitute educit, nisi ipse Christus, qui ait : « Cum exaltatus fuero, omnes traham ad me ipsum ? » Nam id certe summopere mirandum, quod dum idola colunt, eorum mens aperitur, ut intellegant, quos olim deos arbitrabantur, ligna et lapides esse : quem vero crucifixum irridebant, eum non hominem, sed Deum agnoscant. Mentis autem magister non homo est, sed qui mentem solus videt Deus. Beata vere et vivifica crux Salvatoris, quæ de morte triumphasti, et eum qui in sua potestate mortem tenebat, diabolum nempe, sustulisti. O divinum Verbum et vere sapientia Patris, tu versuti illius faciem ostendisti, et plicas pectoris illius nudasti, ita ut et nos dicamus : « Non enim ejus cogitationes ignoramus » . Hominum amator ac bone Domine, tu nos captivos redemisti, peccato servientes, per propriam mortem, Domine, liberasti. Scimus enim nos a peccato fuisse liberatos. O vere pacis conciliator Fili Dei, tu adoptionem filiorum dedisti nobis, reconciliatisque nobis Patri

* Isa. liv, 13; Joan. vi, 45. * Jerem. xxi, 31, 34. * Joan. xii, 32. * II Cor. ii, 11.

(53) Regius, οἱ μεγάλοι, male.

(54) In Anglicano, ἐν deest.

(55) Ita Regius. In editis vero, hæc, τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος, desunt.

(56) Regius, καὶ τίς ὁ ἄγων.

(57) Ἐπὶ deest in Anglie. Mox idem, ὁ νοῦς, ὡς

τὸ νοεῖν, οὗς μὲν. Ibidem, Edit. Paris., ὡς τὸ νοεῖν. Regius, ὥστε νοεῖν. Edit. Commel. vero cum aliis mss., εἰς τὸ νοεῖν.

(58) Regius prima manu et Anglie., ἐπιγινώσκουσιν.

(59) Ἀληθῶς abest ab Anglicano.

tuo, inimicitiam in carne destruxisti. Ditissime Salvator et vere rex, tu namque pauper fuisti, ut nos tua paupertate disceremus; tu nobis regnum cœlorum largitus es. Creator et opifex omnium, Verbum Patris, tu nos iterum creasti, tuque sumus opificia, conditi ad bona opera. Vere lux et splendor Patris, tu quippe nos in tenebris illustrasti, non videntes nos ad lucem adduxisti. Forma atque imago vera Patris, tu nos perditos formasti, et imaginem Dei iterum reddidisti. Deus Verbum et vere vita, tu mortuos vivificasti nos, corruptos renovasti, induens incorruptione. Vere virtus, brachium et dextera Patris, tu dolores mortis solvisti, portas æreas et vectes ferreos confregisti, quemadmodum ait Scriptura. Tu draconem serpentem diabolum, hamo circumegisti humano, in tropæo crucis. Per te tuamque divinam virtutem, omnes eum calcant, omnes ei illudunt. Te enim ei primum illudente, initium creature Domini incepit esse, conditæ ad ei illudendum. Te illum prosternente, res mirabilis visa omnibus est, ut dicerent: « Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur? » Te accipiente ab illo chirographum adversum nos exaratum, affigenteque illud cruci, ludibrio illum habent universi, dicentes: « Quomodo cessavit exactor, quievit accelerator? contrivit Deus jugum peccatorum. Jam enim ei subternitur putredo, et operimentum ejus efficitur vermis ¹⁰. » Nec est ultra qui draconem reformidet; sed te, et per te Patrem adorant.

ἐτριψεν ὁ Θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἁμαρτωλῶν. Λοιπὸν γὰρ αὐτοῦ γίνεται σκώληξ, καὶ πάντες οὐκέτι τὸν προσκυνοῦσιν.

32. Sic resurgens Dominus, statim morti illusit, C nosque ab ea liberavit. Judæi autem ne ista quidem videntes pudore sunt affecti, ignorantes se ista contra Salvatorem ausos, adversum sese ea ipsa moliri. Non videbant quippe se Dominum

31 tradendo, traditionem Jerusalem provocare, dicente Hieremia propheta: « Traditione tradetur Jerusalem in manus Nabuchodonosor regis Babylonis ¹¹. » Neque advertebant nolentes Domino servire, sese diabolo in servos subicere, ipsique ministrare ad insidias adversus Christum. Ignorabant enim se Barabbam postulando, atque Dominum occidendo, Barabbæ vitam acturos esse, omneque seditionis cædisque genus apud se augendum fore, atque repudiare se lucem et veritatem, et quidquid est Dominus, ut ait Isaïas: « Ecce dominator Dominus Sabaoth, auferet a Judæa, et a Jerusalem, validum et validam, robur panis et robur aquæ, gigantem et fortlem, principem et bellatorem, et judicem et prophetam et ariolum et senem, quinquagenarium

A ξας ἡμὰς τῷ σωτοῦ Πατρὶ, τὴν ἐχθραν ἐν τῇ σαρκὶ καθήρησας. Πλούσιος Σωτὴρ καὶ ἀληθῶς βασιλεὺς· σὺ γὰρ ἐπιτώχυσας, ἵνα τῇ σῇ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· σὺ καὶ τὴν βασιλείαν ἡμῖν τῶν οὐρανῶν ἐχαρίσω, κτίστα καὶ δημιουργὲ τῶν πάντων. Λόγε τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ πάλιν ἡμᾶς ἀνέκτισας, καὶ σου ποιηματὰ ἐσμεν, κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς. Φῶς ἀληθῶς καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ ἡμᾶς ἐν σκότει κατέλαμψας, καὶ μὴ βλέποντας ἡμᾶς εἰς φῶς ἤγαγες. Μορφή καὶ εἰκὼν ὄντως τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ ἡμᾶς ἀπολλυμένους (60) ἐμόρφωσας, καὶ πάλιν ἐχαρίσω τὸ κατ' εἰκόνα. Θεὸς Λόγε καὶ ἀληθῶς ζωὴ· σὺ γὰρ ἀποθανόντας ἐζωοποίησας, καὶ φθαρέντας ἀνέκαινισας, ἐνδύσας τὴν ἀφθαρσίαν. Δύναμις ἀληθῶς, καὶ βραχίον, καὶ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ καὶ τὰς ὠδὶνας ἔλυσας τοῦ θανάτου, θύρας χαλκᾶς καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς κατέαξας, ὡς ἡ Γραφὴ λέγει. Σὺ καὶ τὸν δράκοντα (61), τὸν ὄφιν, τὸν διάβολον, ἐν ἀνθρωπίνῳ ἀγκίστρῳ περιήγαγες ἐν τῷ τροπαίῳ τοῦ σταυροῦ.

B Διὰ σὲ καὶ τὴν σὴν θείαν ἀνδραγαθίαν πάντες μὲν αὐτὸν πατοῦσι, πάντες δὲ αὐτοῦ καταπαλοῦσι. Σοὺ γὰρ πρώτου παλῆσαντος εἰς αὐτὸν, γέγονε λοιπὸν ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου, πεποιημένου εἰς τὸ καταπαλοῦσθαι. Καὶ σοὺ τοῦτον καταβάλοντος (62), γέγονε πᾶσι θαῦμα, ὥστε καὶ λέγειν· « Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἐωσφόρος, ὁ πρωὶ ἀνατέλλων; » Καὶ σοὺ λαβόντος παρ' αὐτοῦ τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, καὶ προσηλώσαντος αὐτὸ τῷ σταυρῷ, πάντες κατ' αὐτοῦ κατακερτομοῦσι (63) λέγοντες· « Πῶς ἀναπέπαιται ὁ ἀπαιτῶν; καὶ ἀναπέπαιται ὁ ἐπισπουδαστής; συν- ὑποκάτω αὐτοῦ στρώννυνται σῆψις, καὶ τὸ κατακάλυμμα (64) αὐτοῦ γίνεται σκώληξ, καὶ πάντες οὐκέτι τὸν δράκοντα φοβοῦνται, ἀλλὰ σὲ, καὶ διὰ σοῦ τὸν Πατέρα

32. Οὕτω μὲν ὃν ὁ Κύριος ἐξαναστὰς, ταχέως κατέ- παιξε τοῦ θανάτου, καὶ ἡμᾶς ἡλευθέρωσεν ἀπ' αὐτοῦ. Ἰουδαῖοι δὲ, οὐδὲ ταῦτα βλέποντες, ἡσχύνοντο, ἀλλὰ καὶ ἠγγύνον τολμῶντες κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι καθ' ἑαυτὸν ἐπεχειροῦν ταῦτα. Οὐκ ἔβλεπον γὰρ παραδιδόντες τὸν Κύριον, ὅτι τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ παράδοσιν προκαλοῦνται, λέγοντος τοῦ προφήτου Ἱερεμίου· « Παραδιδόμενη παραδοθήσεται Ἱερουσαλὴμ εἰς χεῖρας Ναβουχοδονόσωρ βασιλέως Βαβυλῶνος. » Καὶ οὐκ ἔβλεπον, ὅτι, μὴ θέλοντες δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, ὑπέβαλλον ἑαυτοὺς τῷ διαβόλῳ δούλους, καὶ ὑπηρετοῦν αὐτῷ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλήν. Ἦγγύνουν γὰρ τὸν Βαραββᾶν αἰτούμενοι, καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείνοντας, ὅτι τὸν μὲν βίον βιώσονται τοῦ Βαραββᾶ, καὶ πᾶσα στάσις καὶ φόνος παρ' αὐτοῖς αὐξήσει· ἀποβαλοῦσι δὲ αὐρ' ἑαυτῶν τὸ φῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ Κύριος, ὡς ὁ Ἡσαίας λέγει· « Ἰδοὺ δὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ, ἀφελεί ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, ἰσὺν ἄρτου καὶ ἰσὺν ὕδατος, γίγαντα

Isa. xiv, 12. ¹⁰ ibid., 4, 5, 11. ¹¹ Jerem. xxxii, 4.

(60) Regius, ἀπολλομένους.

(61) Τὸν δράκοντα deest in Anglicano.

(62) Regius, καταβάλλοντος.

(63) Regius, κερτομοῦσι.

(64) Basiliensis, κάλυμμα. Regius, κατάλυμα. Editi, κατάλυμα, sed legendum cum O, κατακάλυμμα.

καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄρχοντα πολεμιστὴν, καὶ δικαστὴν. καὶ προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον, καὶ πεντηκόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίχεται κυριεύουσιν αὐτῶν. » Ἐνέπαιζον γὰρ οἱ ἄθλιοι τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἔδλεπον, ὅτι τὸ προφητικὸν κατ' αὐτῶν ἐπληροῦτο ῥητὴν τὸ λέγον· « Ἐμπαίχεται κυριεύουσιν αὐτῶν. » Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ παράδοξον τοῦ Σωτῆρος, ὅτι σταυρούμενος ἔπασχε μὲν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, κατέπαιξε δὲ τοῦ θανάτου, καὶ κατὰ Ἰουδαίῳ ἐπληροῦτο τὰ γεγραμμένα. » Ὅτι δὲ καὶ τὸ φῶς ἀφῆρηται ἀπ' αὐτῶν, γέγραπται ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ οὕτως· « Ὁ Λόγος ὁ γενόμενος ἐπὶ Ἱερεμίαν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν Ἰούδα. » Εἶτα ἐπιφέρει λέγων· « Ἀφελὼ ἀπ' αὐτῶν φωνὴν εὐφροσύνης, καὶ φωνὴν χαρᾶς, φωνὴν νυμφίου καὶ φωνὴν νύμφης, ὅσμην μύρου καὶ φῶς λύχνου. » Ἀμέλει παρσίδουν τοῖς ἔθνεσι τὸν Κύριον, καὶ οὐκ ᾔδεισαν, ἀλλ' ἐτύφλωτον, ὅτι αὐτοὶ οὐ μετὰ πολὺ μανθάνονται ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτῶν εἰσελεύσονται κατ' αὐτῶν τὰ ἔθνη, καθάπερ γέγραπται· « Ὁ Θεός, εἰσῆλθου εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίανον τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, ἔθεντο Ἱερουσαλὴμ εἰς ὀπισθοφυλάκιον. » Ἀρνούμενοι τὸν Κύριον ἔχριν βασιλεῖα, ἡγνόνουν ἀτερισκόμενοι τῆς Δαυιδικῆς (65) τιμῆς. Αὐτῷ γὰρ ἀπέκειτο τοῦ Δαβὶδ ἡ βασιλεία, καὶ μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἐφθάνεν αὐτή, ἐπὶ μάρτυρι τῷ Ἰακώβ λέγοντι· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ, ᾧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἔθνων. » Καὶ γυμνοῦντες δὲ τὸν Κύριον, καὶ τύπτοντες αὐτὸν, οὐκ ᾔδεισαν ἐκδιδοσκόμενοι παρ' αὐτοῦ, καὶ κοπετὸν καθ' ἑαυτῶν παροξύνοντες· λέγει γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος· « Ἀφελούμαι τὰ ἱμάτιά μου καὶ τὰ ὀθόνια, τοῦ μὴ καλύπτειν τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς· » καὶ πάλιν· « Ἐνεκεν τούτου κόψεται καὶ θρηνησέται, πορεύσεται ἀνυπόδητος, καὶ γυμνὴ· ποιήσεται κοπετὸν ὡς δρακόντων, καὶ πένθος ὡς θυγατέρων σειρήνων. » Καὶ ποιοῦντες ἐπιβληθῆναι χλαμύδα κοκκίνην, οὐκ ἔδλεπον καθ' ἑαυτῶν τὴν κατηγορίαν τοῦ Πνεύματος πληροῦντες, ὅτι « Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. » Χαίροντες (66) δὲ καὶ ἐπὶ τῷ περικεῖσθαι ἀκάνθας τὸν Σωτῆρα, ἐτύφλωτον, καθ' ἑαυτῶν αὐτὰς περιτιθέντες. Γέγραπται γάρ· « Ἐσχτήτε, λυπήθητε, αἰ πεποιθυῖται, ἐκδύσασθε, γυμναὶ γένεσθε, περιδύσασθε τὰς ὀσφύας, καὶ ἐπὶ τῶν μασθῶν κόπτεσθε ἀπὸ ἀγροῦ ἐπιθυμήματος, καὶ ἀπὸ ἀμπέλου γενήματος. Ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου ἀκάνθα, καὶ γόρτος ἀναθήσεται, καὶ ἐκ πάσης οἰκίας εὐφροσύνη ἀρθήσεται. » Ἐχλεύα-

et admirabilem consiliarium, et sapientem architectum et prudentem auscultatorem. Et constituum adolescentes principes eorum, et illusores eis dominabuntur¹². » Illudebant enim miseri Domino, neque advertebant propheticum adversum se sermonem impleri qui ait : « Illusores eorum dominabuntur. » Hoc enim est in Salvatore mirandum, quod eruci affixus pro humano quidem genere pateretur, morti vero illuderet, et in Judæorum malum implebantur quæ scripta essent. Quod autem lux ab illis ablata sit, scriptum est in Jeremia his verbis : « Verbum quod factum est super Jeremiam in omnem populum Juda¹³. » Postea hæc adjicit : « Auferam ab illis vocem lætitiæ et vocem gaudii, vocem sponsi et vocem sponsæ, odorem unguenti et lumen lucernæ¹⁴. » Revera tradidere Dominum gentibus atque cæcutientes ignorabant se haud diu postea in gentibus polluosos esse, et in suam hæreditatem gentes contra se ingressuras esse, quemadmodum scriptum est : « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in temporum custodiam¹⁵. » Dum negarent se Dominum regem habere, ignorabant privari se Davidico honore : siquidem illi repositum erat Davidis regnum, quod usque ad Salvatoris adventum perduravit, teste Jacobo : « Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat ille cui repositum est, et ipse est expectatio gentium¹⁶. » Et nudantes Dominum, atque verberantes, nesciebant se ab illo nudari, et planctum sibi metipsis concitare : ait quippe ipse Dominus : « Auferam vestimenta mea, et linteamina, ut ne turpitudinem ejus operiant¹⁷ ; et rursum : « Propterea plangent et lugebit, incedet discalceata et nuda : faciet planctum veluti draconum, et luctum veluti filiarum sirenum¹⁸. » Et curantes ut imponeretur ei chlamys coccinea, non viderunt se adversum se implere illam Spiritus sancti accusationem : « Manus vestræ sanguine sunt plenæ¹⁹. » Gaudentes autem quod Salvator spinis circumdaretur, cæcutiebant, non videntes se illas contra sese circumponere : scriptum est enim : « Obstupescite, lugete, quæ in fiducia fuistis, exuite vos, nude estote, circumcingite lumbos, et super ubera planctum facite ab agro desiderii, et a vinea germinationis. Terra populi mei spina, et fenum ascendet, et ex omni domo lætitia aufertur²⁰. » Dominum irridebant, ut Filium Dei (sese dicentem), neque videbant se adoptionem abjicere, ut ipse testatur his verbis : « Filios gene-

¹² Isa. III, 3, 4-4 ¹³ Jerem. xxv, 1. ¹⁴ ibid. 10. ¹⁵ Psal. lxxviii, 1. ¹⁶ Genes. xlix, 10. ¹⁷ Osce 11, 9. ¹⁸ Mich. 1, 8. ¹⁹ Isa. 1, 15. ²⁰ Isa. xxxii, 41, 12.

(65) Regius et edit. Commel., Δαυιδικῆς. Edit. vero Paris. et alii, Δαβιτικῆς. Porro, ait Felc., est in codice quodam Biblioth. Archipalat. codex ms., qui inter alia continet quoque, ἔφανον ἐκ τοῦ χρυσοκεφαλίου (sic inscribitur absque collectoris nomine) in particulam quamdam primi cap. Lucæ. Qui cento in illa verba : Et erat in diebus Herodis regis

Juda, hunc locum sic citat : Ἀθανασίου εἰς τὸν σταυρόν. ᾧ ἀπόκειται ἡ Δαβιτικῆ βασιλεία, καὶ μέχρι τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ἐφθάνεν αὐτή, ἐπὶ μάρτυρι τῷ Ἰακώβ, λέγοντι· Οὐκ ἐκλείψει (sic) ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ τὰ ἑξῆς. Hæc ibi.

(66) Regius, χαίροντες.

ravi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me ²¹. » Α ζον τὸν Κύριον, ὡς ὕδην Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐβλεπον ἀπο-
 Et : « Ecce relinquitur vobis domus vestra ²². »
 Potabant eum aceto et felle, sed hac in re quoque
 valde cæci. Nam Deus vineam ex Ægypto transtule-
 rat, et plantaverat illam, et exspectavit ex illa
 se percipiturum fructum, uvam et vinum : illi au-
 tem insipientes pro vino acetum, pro uva fel red-
 didere : argumentum sane Sodomiticæ suæ impro-
 bitatis exhibentes ; **82** illorum enim uva fel est,
 ut in Deuteronomio scriptum est ²³. Ideo namque
 Dominus et Salvator noster, cum sciret ejusmodi
 fructum ab illis proventurum, prædixit illis para-
 bolam vitis, et quod ab illis auferendum esset
 regnum cælorum, tradendumque genti facienti
 fructus ejus. Ad hæc, divisere carnificibus vesti-
 menta, ignari divisionis dispersionisque futuræ sibi
 inter gentes : ait enim propheta : « Ecce venient
 dies Domini, et dividentur spolia tua in te. Et
 congregabo omnes gentes ad Jerusalem in præ-
 lium, et capietur civitas, et diripientur domus, et
 mulieres violabuntur ²⁴. » Et rursum : « Nunc come-
 det rubigo sortes eorum ²⁵. » Et ut Michæas ait :
 « In illa die sumetur super vos parabola, et plora-
 tus cum cantico, his verbis : Ærumna ærumnosa
 facta est portio populi mei, funiculo dimensi sunt
 illam, nec erat qui impediret eum ne averteretur :
 agros vestros dimensi sunt ²⁶. » Et ut compendio
 dicam, adversus Dominum ausi, suam ipsi contra
 sese provocabant diem, quam prædixit propheta :
 « Dies enim judicii Domini, retributionis judicii
 Sion. Et convertentur valles in picem, et terra
 ejus in sulphur. Eritque terra eorum quasi pix
 ardens nocte et die, et non exstinguetur in sempi-
 ternum, ascendetque fumus ejus sursum. Hæc in
 generationem desolabitur, et habitabunt in ea vo-
 luctes et erinacei, et ibides et corvi. Et inducetur
 in eam funiculus geometriæ eremi, et onocentauri
 habitabunt in ea. Principes ejus non erunt ;
 reges et magnates ejus erunt in perniciem. Et
 pullulabunt in civitatibus ejus ligna pinea, et in
 præsiidiis ejus. Et erit stabulum sirenum, et tugu-
 rium struthionum, et occurrent dæmonia onocen-
 tauris, et clamabunt alter ad alterum. Ibi requi-
 ascent onocentauri : invenerunt enim sibi requiem.
 Ibi nidum fecit erinaceus, et servavit terra campos
 suos cum securitate ²⁷. »

αὐτῆς. Καὶ ἔσται ἑπαυλὶς σειρήνων καὶ αὐλὴ στρουθῶν, καὶ συναντήσουσι, δαιμόνια ὀνοκένταυροις, καὶ
 βοήσουσιν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἐκεῖ ἀναπαύονται ὀνοκένταυροι· εὗρον γὰρ αὐτοῖς ἀνάπαυσιν. Ἐκεῖ
 ἐνόσσευσεν ἔχινος, καὶ ἔσωσεν ἡ γῆ τὰ πεδία αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας. »

33. In has calamitates inciderunt Judæi, cum
 putarent se Dominum occidere : hæc adversum
 se provocarunt, dum clamarent in Salvatorem :

Α ζον τὸν Κύριον, ὡς ὕδην Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐβλεπον ἀπο-
 θαλλόμενοι τὴν υἱοθεσίαν (67), ὡς αὐτὸς διαμαρτύρε-
 ται λέγων· « Ὑἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ με
 ἠθέτησαν· » καὶ, « Ἰδοὺ ἀφίεται ὁμῖν ὁ οἶκος ὁμῶν. »
 Ἐπὶ τὸν αὐτὸν ὄξος καὶ χολὴν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σφό-
 δρα τυφλὸν κατ' αὐτῶν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἀμπελον
 ἐξ Αἰγύπτου μετήρε, καὶ κατεφύτευσεν αὐτήν, καὶ
 περιέμενε τοῦ λαβεῖν παρ' αὐτῶν τὸν καρπὸν, στα-
 φυλὴν καὶ οἶνον· οἱ δὲ ἄφρονες, ἀντὶ οἴνου ὄξος, ἀντὶ
 δὲ σταφυλῆς χολὴν ἐπέδιδον, γνώρισμα τῆς κατὰ
 Σοδομῆτας αὐτῶν κακίας ἐμφαίνοντες· καὶ γὰρ αὐ-
 τῶν ἡ σταφυλὴ χολὴ ἔστι, κατὰ τὰ ἐν τῷ Δευτερονο-
 μίῳ γεγραμμένα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ
 ἡμῶν, εἰδὼς τὸν παρ' αὐτῶν ἐσόμενον τοιοῦτον καρ-
 πὸν, προέλεγεν αὐτοῖς τὴν παραβολὴν τοῦ ἀμπελω-
 νος, καὶ ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὁμῶν (68) ἡ βασιλεία τῶν
 οὐρανῶν, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς
 αὐτῆς. Πρὸς τοῦτοις διήρουν τὰ ἱμάτια τοῖς δημίοις,
 οὐχ ὀρῶντες τὸν κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι γιγνόμε-
 νον μερισμὸν (69)· φησὶ γὰρ ὁ προφήτης· « Ἰδοὺ
 ἡμέρα ἐρχοντα. τοῦ Κυρίου, καὶ διαμερισθήσεται
 τὰ σκύλα σου ἐν σοί. Καὶ ἐπισυνάξω πάντα τὰ ἔθνη
 εἰς πόλεμον εἰς Ἱερουσαλὴμ (70), καὶ ἀλώσεται ἡ
 πόλις, καὶ διαρπαγῇσονται αἱ οἰκίαι, καὶ αἱ γυναῖκες
 μολυνθήσονται· » καὶ πάλιν· « Νῦν καταφάγεται ἡ
 ἐμὴ ἔβη (71) τοὺς κλήρους αὐτῶν· » καὶ καθὼς ὁ Μι-
 χαῖας φησὶ· « Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ληφθήσεται ἐφ' ὁμᾶς
 παραβολή, καὶ θρηγῇσεται· θρήνος ἔμμελ (72) λέ-
 γων· Ταλαιπωρία ἑταλαιπώρησε μερὶς λαοῦ μου, κατε-
 μετρήθη ἐν σχοινίῳ, οὐκ ἦν ὁ κωλύων αὐτὸν τοῦ
 ἀποστρέφαι· οἱ ἀγροὶ ὁμῶν διεμετρήθησαν. » Καὶ
 συνελόντι φράσαι, τολμήσαντες κατὰ τοῦ Κυρίου,
 καθ' ἑαυτῶν τὴν ἡμέραν προσεκαλέσαντο, ἣν προ-
 ἔλεγε καὶ ὁ προφήτης· « Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Κυ-
 ρίου, ἀνταποδόσεως κρίσεως Σιών. Καὶ στραφῇσον-
 ται αἱ φάραγγες εἰς πίσσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτῆς εἰς
 θέϊον. Καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς ὡς πίσσα καιομένη νυ-
 κτός καὶ ἡμέρας, καὶ οὐ σβεσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα
 χρόνον, καὶ ἀναθήσεται ὁ καπνὸς αὐτῆς ἄνω. Αὕτη (73)
 εἰς γενεὰν ἐρημωθήσεται, καὶ κατοικήσουσιν ἐν αὐτῇ
 ὄρνεα καὶ ἐχῖνοι, καὶ ἴβεις, καὶ κόρακες. Καὶ ἐπι-
 βληθήσεται ἐπ' αὐτὴν σπαρτίον γεωμετρίας ἐρήμου,
 καὶ ὀνοκένταυροι οἰκήσουσιν ἐν αὐτῇ. Οἱ ἄρχοντες
 αὐτῆς οὐκ ἔσονται· καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ μεγιστάνες
 αὐτῆς ἔσονται εἰς ἀπώλειαν. Καὶ ἀναφύσει εἰς τὰς
 πόλεις αὐτῆς ἀκάνθινα ξύλα, καὶ εἰς τὰ ὀχυρώματα

²¹ Isa. i, 2. ²² Matth. xxiii, 38. ²³ Deut. xxxii, 12. ²⁴ Zachar. xiv, 1, 2. ²⁵ Osee v, 7.
²⁶ Mich. ii, 4, 5. ²⁷ Isa. xxxiv, 8-15.

(67) Reg. ὡς, τῆς υἱοθεσίας.

(68) Ita Regius. Editi vero, ἀφ' ἡμῶν.

(69) Regius codex et Anglie. γιγνόμενον διαμε-
 ρισμόν. Editi vero, γιγνόμενον μερισμόν.

(70) Regius, ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ.

(71) Ita Regius et Anglie. Editi vero ἐρυσίμη.

(72) Ἐμμελ, mendose pro ἐν μέλει.

(73) Αὕτη deest in Anglicano.

κρίθησαν θελήσαντες κρίναι τὸν Κύριον. Καί μοι Α in his damnati sunt, dum vellent condemnare parελθὼν ὁ βουλόμενος γενέσθαι δικαστὴς, οὐκ ἐξ (74) ἀφανῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐκ τῶν γιγνομένων τὴν ἀλήθειαν ἀναλογιζόμενος. Καὶ σκοπεῖται, τίς μὲν ὁ τοῦ Κυριακοῦ θανάτου καρπός, τί δὲ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἰουδαίων τὸ κέρδος. Ὁ μὲν γὰρ θάνατος τοῦ Σωτῆρος τὴν οἰκουμένην ἡλευθέρωσε, καὶ τὰ ἔθνη τὸν Θεὸν ἐδόξασεν· ὁ δὲ τῶν Ἰουδαίων θυμὸς σὺν αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις ἀπώλεσε καὶ τὴν πόλιν, καὶ τῆς θεογνωσίας αὐτοὺς ἐτύφλωσε. Καὶ ὁ μὲν θάνατος τοῦ Κυρίου τοὺς νεκροὺς ἐζωοποίησεν, ἡ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλὴ τῆς ζωῆς αὐτοὺς τοὺς Ἰουδαίους ἐστέρησε, καὶ νῦν εἰσι χωρὶς τοῦ Κυρίου (75). Καὶ ὁ μὲν σταυρὸς τοῦ Σωτῆρος τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἐθνῶν ἔρημον οὖσαν κατέκρησεν· Ἰουδαῖοι δὲ τῇ κακίᾳ ταῦτων καὶ τῆς οἰκουμένης ἐαυτοὺς ἐρήμωσαν, καὶ νῦν εἰσιν οὐκ ἔχοντες πόλιν. Καὶ πάλιν ὁ μὲν θάνατος τοῦ Σωτῆρος τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀνέδειξεν· Ἰουδαῖοι δὲ τῷ θυμῷ καὶ τοῖς βασιλεῖς αὐτῶν ἀπώλεσαν, καὶ τοὺς μεγιστάνας κατέβαλον. Πρὸς τοῦτοις ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου ἀγγέλους συνῆψε τοῖς ἀνθρώποις, καὶ μεσίτης τῆς φιλίας αὐτῶν γέγονεν· Ἰουδαῖοι δὲ ἐπιβουλευόντες ἐκέρθαναν τὴν μετὰ δαιμόνων κατοίκησιν. Καὶ ὁ μὲν θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἐκούφισε τὴν τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀλογίαν· Ἰουδαῖοι δὲ ἡγορίστησαν τῷ θυμῷ, καὶ νῦν μετὰ σειρήνων, καὶ ἐχίνων, καὶ στροβιλῶν (76) τοῖς τρόποις συναναστρέφονται, ἀλλόκοτον ἔχοντες καὶ οὕτως τὸν τρόπον, ὡς ὀνοχένταυροι. Καὶ γὰρ ἀντὶ τοῦ νόμου, ἀνομία παρ' αὐτοῖς ἐστίν· ἀντὶ δὲ πρᾶπτης, ὁ θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ δράκτος. » Καὶ ὅλος οὐδὲν ἐστι C παρ' αὐτοῖς, ὃ μὴ θάνατον αὐτοῖς κατεργάζεται (77). Ἄρ' οὖν οὐκ ἄξιον τῷ θανάτῳ προσκεῖσθαι, καὶ ἀφιέναι τὸν Φαρισαῖον τὸ συνέδριον; Ἄρ' οὖν οὐκ ἄξιον τῷ σταυρῷ μᾶλλον προσκυνεῖν ἢ τὴν Ἰουδαίαν καὶ τοῦ κόσμου κερδάναι φιλίαν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γέγραφε· « Τὰ πάντα ἡγῆμαι ζημίαν, ἵνα κερδάνω Χριστόν· » διὰ τοῦτο καύχημα γέγεται τὸν σταυρὸν, λέγων· « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ κόσμῳ. » Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλεγεν· « Ὅς ἂν μὴ (78) ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσῃ μοι, οὐκ ἐστὶ μοι ἄξιος, οὐδὲ δύναται μοι μαθητὴς εἶναι. »

34. Ἄλλ' ἐνταῦθα πολλῆς ἀσφαλείας ἐστὶ χρεία, D μήποτε κατὰ τοὺς Ἰουδαίους αἴρωμεν τὸν σταυρὸν, καὶ μὴ κατὰ τὸν Παῦλον. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος ὡς τρόπαιον τῆς ἁμαρτίας ἐφόρει τὸν σταυρὸν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τῷ τὸν Κύριον ἀνελεῖν. Διὰ τοῦτο ἀσφαλίσθαι χρὴ καὶ νῦν, μήποτε, κατηγοροῦντες Ἰουδαίον, τὰ αὐτὰ αὐτοῖς κατὰ τοῦ Κυρίου πράττωμεν. Πολλοὶ γὰρ προσκυνοῦντες τὸν Κύριον, καὶ

Domini. Quisquis transierit, sit, si velit, iudex, nec ex rebus occultis obscurisque, sed ex gestis veritate colligat. Consideretque, qui sit Dominicae mortis fructus : quod Judaearum insidiarum emolumentum. Siquidem mors Salvatoris orbem terrarum liberavit, ita ut gentes Deum glorificent : Judaeorum vero furor civitatem cum ipsis Judaeis perdidit, et in Dei cognitione ipsos excecavit. Mors Domini mortuos vivificavit : Judaeorum insidiae Judaeos ipsos vita privarunt, et jam absque Domino sunt. Crux Salvatoris Ecclesiam gentium, dum deserta esset, habitatoribus frequentavit ; Judaei vero improbitate sua orbe terrarum sese excluderunt, nec jam civitatem ullam habent. Ac rursum, mors Salvatoris, regnum caelorum exhibuit : Judaei contra furore suo, reges suos perdiderunt, et magnates amiserunt. Ad haec, crux Domini angelos cum hominibus sociavit, et conciliatrix ipsa fuit mutuae illorum amicitiae : et Judaei insidiis suis, daemonum contubernium lucrati sunt. Mors Christi allevavit hominum peccandi insipientiam : Judaei vero praefurore insipientes facti sunt, jamque cum sirenibus, erinaceis et struthionibus moribus conversantur, moribus absurdi perinde atque onocentauri. Pro lege enim apud illos injustitia obtinet : pro mansuetudine, « Furor illis secundum similitudinem serpentis »⁸³. » In summa, nihil apud illos ⁸³ quod non ipsis mortem inferat. Annon morti Domini adherere convenit, ac dimittere consensum Pharisaeorum ? Annon praestat crucem potius adorare, quam Judaeorum et mundi amicitiam nobis conciliare ? Ideo namque scripsit beatus Paulus : « Omnia arbitratus sum detrimenta, ut Christum lucrificem »⁸⁴ : » quare gloriam sibi crucem arbitratur, aiens : « Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo »⁸⁵. » Quamobrem ipse Dominus ait : « Quicumque non tulerit crucem suam et secutus me fuerit, non est me dignus, nec potest meus esse discipulus »⁸⁶. »

34. Sed hic multa cautione est opus, ne sicut Judaei tollamus crucem, non sicut Paulus. Paulus namque ut tropaeum peccati gestabat crucem ; Judaei vero ut Dominum occiderent. Quapropter caute ac sobrie agendum, ne, dum incusamus Judaeos, paria cum illis contra Dominum faciamus. Multi siquidem adorantes Dominum, nec sicut dignum illo est vitam agentes, non advertunt se

⁸⁰ Psal. LVII, 5. ⁸¹ Philipp. III, 8. ⁸² Galat. VI, 14. ⁸³ Matth. X, 38 ; Luc. XIV, 27.

(74) Ἐξ δεστ in Anglicano.

(75) Anglican. Basilens. et Reg., prima manu, χωρὶς τοῦ νεκροῦ. Basilens. secunda manu, χωρὶς τοῦ Κυρίου νεκροῦ. Editi, χωρὶς τοῦ Κυρίου.

(76) Basiliensis, στροβιλῶν.

(77) Regius, κατ' αὐτῶν ἐργάζεται.

(78) Regius et Basiliensis, ὅς ἐάν μὴ.

reos effici mortis Salvatoris : nam, « Quicumque A manducaverit panem, et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini »²⁵, testatur Apostolus. Eadem ratione, « Qui odit fratrem suum, non diligit Dominum ; » sed perinde atque Judæi illum odio habet. Qui autem pauperem nihili facit, is Dominum, ut Judæi, contumelia afficit. Hoc Salomō ait : « Qui despiciat pauperem, exprobrat faciori ejus »²⁶. « Qui negligit pauperem esurientem, sitientem et nudum, similis est Judæis qui Dominum exuerunt, et potaverunt aceto et felle. Et qui munera super innocentes acceperit, nihil differt ab eo qui Dominum vendidit, Juda : ipse enim quoque justitiam, quæ est Dominus, vendit, ut ille Christum vendidit. Et qui non judicat pupillo, nec viduæ jus suum reddit, is est similis insidiatoribus et calumniatoribus Domini. Demum, quæ quis in proximum operatur, ea reputantur facta in Dominum, qui propter nos descendit, et pro nobis mortuus est. Ita namque ait ipse Dominus in Evangeliiis : « In quantum uni ex pusillis istis fecistis, mihi fecistis »²⁷. » Rursum hoc necessarie sciendum observandumque est. Qui fornicatur, suam ipse animam perdit, contumeliaque afficit, ut Judæi templum et corpus Domini. Qui vero, « templum Domini violaverit, disperdet illum Deus »²⁸, » ut Paulus scribit. Et qui sub regno peccati degit, nihil differt a Judæis abnegantibus dicentibusque se, non Dominum, sed Cæsarem regem habere. Nec ignorandum est, eum qui voluptatibus subjicitur, iisque multum delectatur, ipsum, inquam, ut Judæos, Barabbam postulare, et Dominum occidere. Ita namque Judæi, improbos Barabbæ mores diligentes, demum virtutem sunt persecuti. Sciendum item, eum qui in fide firmus non est, similem iis esse qui increduli aiebant : « Si Filius Dei est, descendat nunc de cruce, et credemus ei »²⁹. » Nam hæc illi per incredulitatem dicebant. Quid igitur in hisce agendum ? Nihil aliud quam credere Christo, et secundum illum vitam instituire, quemadmodum et Paulus ait : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi »³⁰, » et Judæorum aversari amicitiam, incredulitatem, subsannationes, fabulas, genealogias interminatas, quæ potius quæstiones alferunt, quam ædificationem Dei in fide ; adhærere autem cruci, et ut illa dignum est vitam instituire : atque easdem quas Paulus voces proferre : « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi »³¹. » Nam si ita vitam agamus, credamusque in Dominum, cognoscemus ejus in cælos assumptionem, ejusque ad dexteram majestatis sessionem ; videbimusque angelorum

ἀναξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι, ἀγνοοῦσιν ὑπεύθυνοι γινόμενοι τοῦ θανάτου τοῦ σωτήρος· « Ὅς γὰρ ἐν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον, καὶ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἐνοχὸς ἐστὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, » ὁ Ἀπόστολος μαρτύρεται. Οὕτως· « Καὶ ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἀγαπᾷ τὸν Κύριον, » ἀλλ' ὥσπερ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ αὐτὸς οὕτως (79) ἐμίσει τοῦτον. Ὁ δὲ τὸν πάντα ἐξουθενῶν ἀτιμάζει καὶ αὐτὸς, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν Κύριον τοῦτο λέγει Σαλομών· « Ὁ ἐξουθενῶν τὸν πένητα, ἀτιμάζει τὸν ποιήσαντα αὐτόν. » Ὁ παρορῶν πένητα πεινῶντα καὶ διψῶντα καὶ γυμνὸν, ὁμοίος ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς καὶ τὸν Κύριον ἐκδύσασιν, καὶ ποτίσασιν αὐτὸν ὄξος καὶ χολήν. Καὶ ὁ λαμβάνων δῶρα ἐπ' ἀθώοις οὐκ ἐστὶν ἄλλος τοῦ πωλήσαντος τὸν Κύριον, ὡς ὁ Ἰούδας· καὶ αὐτὸς γὰρ τὴν δικαιοσύνην, ἥτις ἐστὶν ὁ Κύριος, πωλεῖ, ὡς ἐκείνος τὸν Χριστόν. Καὶ ὁ μὴ κρίνων ὄρφανῶν, καὶ τὸ δίκαιον ἀποδοῦναι τῇ χήρᾳ, ὁ αὐτὸς ἐστὶ τοῖς ἐπιβουλεύουσι τῷ Κυρίῳ καὶ συκοφαντήσαντι αὐτόν. Καὶ τέλος, ὅποια ἂν τις εἰς τὸν πλησίον ἐργάσεται, ταῦτα εἰς τὸν Κύριον λογίζεται, τὸν δι' ἡμᾶς κατελθόντα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει· « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Καὶ πάλιν, ὅπερ ἐστὶν ἀναγκαῖον εἰδέναι καὶ τηρεῖν· « Ὁ πορνεύων τὴν μὲν ἰδίαν ψυχὴν ἀπολλύει, ὑβρίζει δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς Ἰουδαῖοι, τὸν ναὸν καὶ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου (80). » Ὁ γὰρ « τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρῶν, φθείρεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, » ὡς Παῦλος γράφει. Καὶ ὁ μὲν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας βασιλευ- C ὄμενος οὐδὲν ἀποδίδει τῶν ἀρνούμενων Ἰουδαίων, καὶ λεγόντων μὴ ἔχειν βασιλεῖα τὸν Κύριον, ἀλλὰ Καίσαρα. Μὴ ἀγνοεῖτω δὲ ὁ κρατούμενος ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, καὶ μᾶλλον αὐταῖς τερπόμενος, ὅτι καὶ αὐτὸς, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν Βαραββᾶν αἰτεῖται, καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείνει. Οὕτω γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν φαῦλον τρόπον ἀγαπήσαντες τὸν τοῦ Βαραββᾶ, λοιπὸν τὴν ἀρετὴν ἀπεδίωξαν. Γινώσκέτω δὲ καὶ ὁ μὴ τῇ πίστει ἰσχυρὸς, ὅτι τοιοῦτός ἐστιν, ὡς οἱ ἀπιστοῦντες καὶ λέγοντες· « Εἰ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. » Καὶ γὰρ κἀκεῖνοι ἀπιστοῦντες ἐφθέγγοντο ταῦτα (81). Τί οὖν ἐπὶ τούτοις χρὴ ποιεῖν ; Οὐδὲν ἕτερον ἢ πιστεῦειν τῷ Χριστῷ, καὶ κατ' αὐτὸν πολιτεῦσθαι, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος λέγει· « Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ἡ Χριστοῦ· » καὶ τὴν μὲν Ἰουδαίων ἐκτρέψεσθαι φιλίαν, καὶ ἀπιστίαν, καὶ χλεύην, καὶ μύθους, καὶ γενεαλογίας ἀπεραντόντας, αἰτίνας ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἡ οικονομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει· ἔχασθαι δὲ τοῦ σταυροῦ καὶ ἀξίως αὐτοῦ πολιτεῦσθαι, καὶ λέγειν τὰς αὐτὰς τῷ Παύλῳ φωνάς· « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὕτω γὰρ πολιτευόμενοι καὶ

²⁵ I Cor. xi, 27. ²⁶ Prov. xiv, 31. ²⁷ Matth. xxv, 40. ²⁸ I Cor. iii, 17. ²⁹ Matth. xxvii, 42.

³⁰ I Cor. iv, 16. ³¹ Galat. vi, 14.

(79) Anglicanus, καὶ αὐτὸς οὕτως.

(80) Anglicanus, τοῦ Ἰησοῦ. Infra in codice Re-

gio, ὡς omissum ante Παῦλος γράφει.

(81) Regius, τοιαῦτα.

πιστεύσαντες εἰς τὸν Κύριον, γνωσόμεθα τὴν εἰς οὐ-
ρανούς ἀνάληψιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγα-
λοσύνης κάθισιν, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων ὑποταγὴν
ὁφόμεθα, καὶ τὴν μετὰ δόξης αὐτοῦ πάλιν παρουσίαν·
ἣν ἄγγελοι μὲν προσημαίνουσιν, ἄγιοι δὲ ὑμνοῦσι·
πάντες δὲ ὁρῶντες ἀγαλλιώνται, καὶ χαίρουσιν ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ (81').

ATHANASII DE PASSIONE DOMINI.

(*Mal. Bibliotheca nova Patrum*, II, 578.)

« Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μω-
σέως. » Ἄρτι δὲ τομήσας κατὰ τοῦ Κυρίου, θεωρεῖ
ἑαυτὸν ἐκδηθέντα τοῦ παντός, καὶ ὑπὸ πάντων κα-
ταπατούμενον (82), καὶ συντριβόμενον ὑπὸ τοὺς πό-
δας ἡμῶν· τό γε μὴν μέγα καὶ παράδοξον, ὅτι καὶ
ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ κρεμαμένου τοῦ Κυρίου, B
(αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Λόγος) ὁ
μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐτρέμαξεν, αἱ πέτραι
ἐσχίσθησαν, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη,
καὶ πολλὰ σώματα τῶν προκεκοιμημένων ἀνέστη·
καὶ οὐδεὶς, ὥσπερ νῦν Ἀρειανοὶ τολμῶσι, διελογι-
σάτο εἰ δεῖ σαρκωθέντι τῷ Λόγῳ πειθεσθαι· ἀλλὰ
καὶ ἀνθρώπων βλέποντες, ἐπεγίνωσκον αὐτὸν ὄντα
δημιουργὸν αὐτῶν· καὶ ἀνθρωπίνης φωνῆς ἀκούοντες,
οὐ διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἔλεγον ὅτι ὁ Λόγος κτίσμα
ἐστίν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔτρεμον, καὶ οὐδὲν ἤττον
ἐγίνωσκον, ὅτι ἐκ ναοῦ ἁγίου ἐφθέγγετο· οὐ γὰρ
κτίσμα ἡ κτίσις προσκυνεῖ· οὐδὲ πάλιν διὰ τὴν
σάρκα, παρητεῖτο τὸν Κύριον ἑαυτῆς προσκυνεῖν,
ἀλλὰ τὸν ἑαυτῆς δημιουργὸν ἔβλεπεν ἐν τῷ σώματι·
καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ ἐκαμπτε C
καὶ κίμψει, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι
Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· οὐ γὰρ ἀδοξίαν ἤνεγκεν ἡ
σὰρξ τῷ Λόγῳ· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῇ δεδό-
ξασται παρ' αὐτοῦ· οὐδὲ ἐπειδὴ δούλου μορφὴν ἀνέ-
λαβεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Υἱός, ἡλαττώθη
τῆς θεότητος, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτὸς ἐλευθερωτῆς πά-
σης σαρκὸς καὶ πάσης κτίσεως γέγονεν· ὃς καὶ σταυ-
ρούμενος, ἐμαρτυρεῖτο Δεσπότης τῆς κτίσεως· συ-
στελλαντος μὲν ἡλίου τὰς ἀκτίνας, καὶ τῆς γῆς τρε-
μούσης, τῶν δὲ πετρῶν σχιζομένων, καὶ τῶν θηρίων
ἐπιγινόντων, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱός ἐστιν ὁ σταυρω-
θείς· οὐ γὰρ ἀνθρώπου τινὸς ἦν τὸ βλεπόμενον
σῶμα, ἀλλὰ Θεοῦ· ἐν ᾧ τυγχάνων καὶ ὅτε ἐσταυ-
ρούτο, ἤγειρε νεκρούς· ὅτε καὶ ὁ ἥλιος ἀγανακτῶν,
καὶ μὴ φέρων τὰς κατὰ τοῦ κοινοῦ πάντων Δεσπότου
γενομένας σωματικὰς ὕβρεις, ἃς ἐκὼν αὐτὸς ὑπὲρ
ἡμῶν ὑπέμεινεν, ἀπεστράφη καὶ τὰς ἀκτίνας συ-
στελλας, τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνῆλιν ἔδειξεν.

(81') Ita diserte cod. Vat. 1611. — Jam vero in
veneta S. Athanasii editione t. II, p. 61 seq., ser-
mo habetur *De passione Domini*, quem cum ego
cum hac et aliis de passione partibus in codice no-
stro a Niceta eclogario positus conferrem, depre-
hendi sermonem illum mutilum esse, partesque
aliquot codicis cum editione congruere, partes ta-
men alias modo novas esse, modo satis diversas.

A subjectionem, ejusque secundum adventum cum
gloria futurum : 84 quem angeli prænuntiant,
sancti decantant : omnes autem qui vident, ex-
sultant, et gaudent in Christo Jesu, per quem
Patri gloria et imperium in sæcula sæculorum.
Amen.

« Regnavit mors ab Adamo usque ad Moysem. »
Nunc vero facinus ausa adversus Dominum, videt
se omni ope dejectam, conculcatam ab omnibus,
pedibusque nostris protitram. Sed quod magnum
est et inexpectatum, ipso in cruce pendente Do-
minio (hujus enim corpus erat, in eoque Verbum
exsistebat) sole obtenebrato, terra tremante, petris
scissis, velo templi diviso, multisque præmortuo-
rum corporibus ad vitam revocatis, nemo tamen
ambigebat, ut nunc audacter faciant Ariani, an in-
carnato Verbo esset credendum : sed hominem
cernentes, agnoverunt eum Creatorem suum : et
humanam vocem audientes, non tamen ob humani-
tatem aiebant Verbum esse creaturam : sed vehe-
mentius imo metuebant : neque eum secius agnosce-
bant, quam si de templo sancto oracula emitteret.
Non enim rem creatam creatura adorat : neque item
carnis causa renuebat Dominum summi venerari,
sed Creatorem suum in corpore spectabat : atque
in nomine Jesu Christi omne genu tum flectebat
ac porro flectetur, et omnis lingua confitebitur,
quod Dominus est Jesus Christus. Etenim caro in-
glorium Verbum non effecit : absit ; sed ipsa magis
a Verbo glorificata fuit. Nec quia servi formam ac-
cepit, qui in forma Dei erat Filius, ideo divinitate
deminutus fuit : imo vero ipse liberator universæ
carnis omnisque creaturæ evasit : quem etiam cru-
cifixum testabantur Dominum esse creaturam re-
rum, sol radios suos contrahens, terra concussa,
petræ scissæ, carnifices agnoscentes vere Dei Fi-
lium esse quem crucifixerant. Quippe haud alicu-
jus hominis corpus erat quod spectabatur, sed Dei ;
in quo deitas exsistens, tum etiam cum crucifigeba-
tur, mortuos suscitabat. Quo tempore sol indigna-
tus faciem avertit, minime videre sustinens illatas
communi omnium Domino corporales injurias, quas
hic sponte pro nobis toleravit. Itaque radiis con-
tractis, diem illum sine sole præstitit.

Omissis itaque partibus omnino editis, hæc tamen
præclara additamenta in lucem proferenda putavi.
Nihil moror alterum de die Parasceves sermonem,
qui in eodem Athanasii tomo, p. 385, legitur, qui
neque Athanasii nomine dignus est, neque ad ex-
cerpta nostra pertinet.

(82) Hactenus ed. cit. p. 78 C. Sequitur deinde
nova hæc pars. Id.

IN LIBRUM DE VIRGINITATE MONITUM.

1. *Haud abs re dubitavit Erasmus, sitne Athanasii hic liber, cujus sane stylus simplex et incultus, Athanasiano longe inferior videtur. Post Erasmus vero Scultetus hujusmodi ea de re tulit judicium: De virginitate, inquit, sive de meditatione liber, si Athanasii est, mire dejecit stylum, inquit Erasmus. Ego vero et gravitatem theologicam abjecisse Athanasium dixerim, si istas pueriles præceptiones virgini præscripsit. Certe commune nihil habent cum germanis Patris celeberrimi scriptis. Sed obstupescas plane si advertas, cujusmodi sint istæ pueriles præceptiones. Hortatur virgines, subdit Scultetus, ad contemptum pecuniæ, jejunium, sobriam vitam, castitatem, preces, conversationem sanctam, eleemosynam, meditationes sanctas, recitationem Psalmorum et alia id genus. Præscribit et certas horas lectioni, synaxi, deprecationi, hymnis. Testificatur, illum in tertio ordine angelorum inventum iri, qui præcepta hæc servaverit. De salute sua neminem ante obitum certum esse posse docet. En tibi, Sculteti judicio, pueriles præceptiones, quæ tamen aliæ non sunt quam eæ quas Dominus in Evangelio, D. Paulus in Epistolis suis tradidit. Unde præceptiones istas arbitramur esse pii cujusdam, rerumque ecclesiasticarum periti viri: Athanasii tamen esse vix crediderimus, cum ob diversum orationis genus, tum quia in antiquis collectionibus Athanasianis non reperitur.*

II. *Cæterum palam est diversum esse hunc librum, a sermonibus consolatoriis ad virginem laudatis a Theodoro, lib. II Hist. Eccl., c. 4, de quibus alias. Nulla quippe hic mentio persecutionis, cujus causa illos edidit Athanasius. Porro hoc in opusculo memorantur hymnus Gloria in excelsis, cantus Alleluia, versiculus Gloria Patri, etc. Et nunc et semper, etc., et alia id genus, quæ fortassis sequioris quam Athanasiani ævi videbuntur. Sed de his fusè in Præfatione generali.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΑΡΘΕΝΙΑΣ, ΗΤΟΙ ΠΕΡΙ ΑΣΚΗΣΕΩΣ.

S. P. N. ATHANASII

DE VIRGINITATE, SIVE DE ASCESI.

1. Exordium sermonis salutis ad virginem. Primum omnium crede in unum Deum Patrem omnipotentem, visibilibus et invisibilibus conditorem. Et in unigenitum ejus Filium Jesum Christum, qui est substantia Patris, Patrique per omnia potentia æqualis, qui ante sæcula fuit. Et in Spiritum sanctum, qui est in Patre et in Filio, quique a Patre mittitur, et per Filium datur. Pater et Filius et Spiritus sanctus, tres hypostases, deitas una, una potestas, unum baptisma. Ipse enim Deus noster, Pater omnium, intra sex dies fecit cælum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt. Ipse namque cælum sole, et luna, et sideribus pulcherrimis exornavit, et terram decenter fundavit super aquas, et ornavit eam plantis omnique genere lignorum. Jussu ejus erumpunt fluvii melliflui, et fontes perennes, et injunxit terræ, et produxit carnem, et creavit omnes bestias terræ secundum genus suum, et volueria cæli secundum

1. Ἀρχὴ λόγου σωτηρίας πρὸς τὴν παρθένον. Πρῶτον πάντων πιστεύουσιν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν ποιητὴν καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ὄντα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, κατὰ πάντα ἰσοδύναμον τῷ Πατρὶ, τὸν πρὸ αἰώνων ὄντα· καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα (82) τὸ ἅγιον, τὸ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὄν, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστελλόμενον, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον. Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τρεῖς ὑποστάσεις, μία θεότης, μία δύναμις, ἐν βάπτισμα. Αὐτὸς γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ Πατὴρ τῶν ὁλῶν ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Αὐτὸς γὰρ διεκόσμησεν τὸν οὐρανὸν (83) ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἀστροῖς παγκάλοις, καὶ τὴν γῆν εὐπρεπῶς ἐθεμελίωσεν ἐπάνω τῶν ὑδάτων, διακοσμήσας αὐτὴν ἐν φυτοῖς καὶ ξύλοις παντοδαποῖς. Καὶ τῇ κελεύσει αὐτοῦ ἐκπορεύονται ποταμοὶ μελίσβρυτοι, καὶ πηγαὶ ἀνάσσει, καὶ προσέταξε τῇ γῇ, καὶ ἐπήγαγε σάρκα (84), καὶ ἐποίησε πάντα τὰ θηρία

(82) Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα. Hæc ex Athanasio citantur tom. VII. Concil. Epist. Adriani ad Carolum M. pag. 916.

(83) Ita Anglicanus. Editi vero, καὶ τὸν οὐρανόν.

(84) Felc. 2, καὶ ἐποίησε σάρκα. Paulo post, hæc, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος, desunt in Basilienſi.

τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος. Ἐκέλευσε τοῖς ὕδασι, καὶ ἐξήγαγον ἰχθύας, καὶ ἐποίησε τὰ κήτη τὰ μέγала. Ὑστερον δὲ πάντων ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ πάντα παρέδωκεν αὐτῷ εἰς ὕπηρεσίαν. Εἶπε γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἰῶν αὐτοῦ· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἐπέλασε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς. Ἐβάλει δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ἑκτασίαν, καὶ ὕπνωσε, καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνεπλήρωσε σὰρκα ἀντ' αὐτῆς, καὶ ὠκοδόμησε τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβε, εἰς γυναῖκα, καὶ ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδὰμ, καὶ εἶπεν Ἀδὰμ· Αὕτη νῦν σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου, καὶ ὁστέον ἐκ τῶν ὁστέων μου. Αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη. Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν Πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναίκι αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σὰρκα μίαν.»

2. Ἀκουε, δοῦλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάντες, ὅσοι θέλουσι σωθῆναι, καὶ ἐνωτίζονται τὰ ῥήματα τοῦ (85) στόματός μου· καὶ καταδεξάσθωσαν τὰ ὠτά σου θεοπνευστοὺς λόγους. « Τὸ μυστήριον γὰρ τοῦτο, φησὶ, μέγα ἐστὶ, » καθὼς εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι πᾶς (86) ὁ κολλώμενος τῇ γυναίκι, ἐν σώμα εἰσιν ἀμόρφοι. Οὕτω πάλιν πᾶς ἀνὴρ ἡ γυνὴ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύματι ἐστὶ. Εἰ γὰρ οἱ τῷ κόσμῳ συναπτόμενοι καταλιμπάνουσι τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ συνάπτονται φθορτοῖς ἀνθρώποις (87). πόσω μᾶλλον ἡ παρθένος ἐγκρατευσμένη ὀφείλει καταλιπεῖν τὰ γῆνα πάντα, καὶ τῷ Κυρίῳ μόνῃ κολληθῆναι; Μαρτυρεῖ δέ μοι τῷ λόγῳ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος, λέγων· « Ἡ γυνὴ ἡ ἀγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἁγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἄρῃσει τῷ ἀνδρὶ (88), καὶ μεμέριται. » Τοῦτο οὖν λέγω, ὅτι πᾶσα παρθένος, ἡ χῆρα ἐγκρατευσμένη, ἐὰν ἐξη φροντίδα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, αὐτὴ ἡ φροντίς ἀνὴρ αὐτῆς ἐστὶ· κἂν κτήματα, κἂν ὑπάρχοντα ἔχη, αὐτὴ ἡ μέριμνα μολύνει αὐτῆς τὴν διάνοιαν. Ὡς περ γὰρ διὰ τοῦ ἀνδρὸς τὸ σῶμα μολύνεται, οὕτως καὶ αἱ σχέσεις αἱ κοσμικαὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα τῆς ἐγκρατευσμένης μαινοῦσι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἁγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἡ δὲ φροντίζουσα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, νυμφίος αὐτῆς ὁ Χριστὸς ἐστίν. Ἡ γὰρ ἀρμολογούμενη ἀνδρὶ φθορῷ τὸ θέλημα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ποιεῖ· οὕτως γὰρ εἴρηται, ὅτι· « Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ. » Καὶ πάλιν· « Ὡς περ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Κυρίῳ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἀνδράσιν ἐν παντί. » Ἀπ' αὐτῶν γὰρ τῶν κοσμικῶν, ἐὰν θέλωμεν, καὶ τὰ ἄνω νοοῦμεν. Ἡ δὲ συναπτομένη τῷ ἰπουρανίῳ νυμφίῳ, τὸ θέλημα τοῦ νυμφίου αὐτῆς κατεργάζεται.

3. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ, τὸν κολ-

A genus suum. Præcepit aquis, et produxerunt pisces, et condidit immanes balenas. Postremo omnium fecit hominem, et omnia ei ad ministerium donavit. Dixit enim Dominus Deus Filio suo : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram : et formavit Deus hominem, sumens limum de terra, et posuit eum in paradiso voluptatis. Immisit autem Deus in Adam stuporem et consopivit eum, et sumpsit unam ex costis ejus, et carnem pro ea substituit, et ædificavit costam, quam sumpserat, in mulierem, eamque ad Adam perduxit, et dixit Adam : Hæc caro nunc ex carne mea, et os ex ossibus meis. Ipsa vocabitur virago, quoniam ex viro suo sumpta est. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et conjungetur uxori suæ, eruntque duo in carne una ²⁹. »

2. Audi, ancilla Christi, et quicumque salutem querunt, et auscultant verba oris mei : et accipiant aures tuæ a Deo inspiratos sermones. « Hoc enim mysterium, » inquit divus Paulus, « magnum est, » eo quod omnis, qui agglutinatur uxori, ambo unum corpus sint. Ita quoque omnis vir sive mulier agglutinatus Domino, unus spiritus est. Si enim qui mundo copulantur, relinquunt patrem et matrem, ut mortalibus hominibus copulentur ; quanto magis virgo continens relinquere debet terrestria omnia, et Domino soli agglutinari ? Hujus mei dicti testis est ipse Apostolus, ita loquens : « Mulier innupta sollicita est eorum, quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Nupta vero sollicita est eorum, quæ sunt mundi, quomodo placeat viro, et divisa est ³⁰. » Hoc igitur dico, quod omnis virgo, aut vidua continens, si curam suam collocet in hoc mundo, ejus rei cura illi pro marito est : sive possessiones, sive alias substantias possideat, ipsa sollicitudo contaminat ejus animam. Ut enim per virum corpus contaminatur, ita quoque habitus mundani, et animam et corpus continentis conspurcant, neque jam est sancta corpore et spiritu. Quæ autem curat opus Domini, hujus sponsus est Christus. Ea enim, quæ eoaptatur viro corruptibili, voluntatem viri sui facit, ita enim scriptum est : « Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir ³¹ : » ac rursus : « Quemadmodum Ecclesia subjicitur Domino, ita quoque mulieres viris suis in omnibus ³². » Exemplo namque mundanarum rerum, si ita velimus, cælestia intellexerimus. Quæ autem conjungitur cælesti sponso, voluntatem sui sponsi facit.

3. Ea autem est voluntas Christi, ut is qui ipsi

²⁹ Genes. i, 26 ; ii, 7, 8, 21-24. ³⁰ Ephes. v, 32.

³¹ I Cor. vii, 34. ³² Ibid. 4. ³³ Ephes. v, 24.

(85) Basiliensis, Anglicanus et Felc. 2, τὰ ῥήματά μου. Editi vero, τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου.

(86) Πᾶς deest in Basiliensi.

(87) Anglicanus, θνητοῖς ἀνθρώποις.

(88) Sic Basiliensis. Editi vero, τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.

conglutinator est, nihil secum omnino hujus sæculi ferat, nihil terrestria curet; sed solum ut crucem ejus, qui pro se crucifixus est, bajulare velit: curamque ac sollicitudinem gerat, die ac nocte, ut perpetuis hymnis, et glorificationibus eum celebret, illuminatum habeat mentis oculum, sciat illius voluntatem et ei obsequatur, cor simplex possideat, et mentem puram. Misericors sit, ut quemadmodum ipse miserator et misericors est, ita et nos quoque eum sequamur. Mansuetus et quietus atque patiens sit, nulli malum pro malo reddens, multas contumelias sustinens, quemadmodum ipse a Judæis contumeliis affectus, eas sustinuit. Verbera et cruciatus ferat: nam et ipse quoque hæc passus est: alapa enim a ministro pontificis cæsus, nihil contra fecit, sed tantum dixit: « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis? » Nonne potuit, qui terræ imperavit, ut Dathan et Abiron vivos deglutiret, rursum imperare, ut eum, qui manum extendit, ut cæderet suum conditorem, vivum deglutiret? Sed sustinuit, nobis relinquens exemplum, ut nos per ejus vestigia incedamus⁸⁸. Tu autem homo non sustines ab ejusdem naturæ homine contumeliis affici. Imitare Dominum tuum. Si enim ille, cum Deus esset, toleravit propter te ab homine peccatore colaphis cædi; tu scilicet indignaris, quod homo similis tibi convicium dicit, et paras ultionem? Proh immensam animi stoliditatem, et stultitiam magnam! Ideo nobis pœna destinata est, et ignem ipsi nobis accendimus, quod cum rationales simus, irrationalibus bestiis nos **86** similes reddamus. In multa humilitate in hunc mundum venit: et opulentus cum esset, egenus factus est propter nos, ut nos illius egestate dितesceremus. Et Deus cum esset, homo factus est propter nos, et natus est ex Deipara Maria, ut nos liberaret a potentia diaboli.

4. Quapropter qui salvus esse cupit, faciat se stultum in hoc mundo, ut a Domino audiat sapiens. Ab hominibus contra, ii, qui in dando et accipiendo, in emendo, vendendo, negotiisque gerendis, in fraudando, fenerando versuti sunt, et ex uno obolo duos facere norunt, prudentes appellari solent. Sed Deus hos ipsos, stultos, imprudentes, et peccatores vocat. Audi enim, inquit, quid Deus per prophetam Jeremiam dicat: « Populus iste filii sunt prudentes ad malefaciendum, cæterum benefacere non novērunt⁸⁹. » Bestiusque Paulus ait: « Sapientia mundi hujus, stultitia est apud Deum, et qui vult sapiens esse, fiat stultus, ut sapiens efficiatur⁹⁰. » Idem rursus ait: « Fratres, ne pueri sitis animo, sed

A λώμενον αὐτῷ μηδὲν ὅλως ἐπιφέρεισθαι (89) τοῦ αἰῶ-
νος τούτου, μηδὲ τῶν γῆινων φροντίζειν· ἀλλὰ μόνον
τὸν σταυρὸν τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ αὐτοῦ βαστάζειν
αὐτὸν, καὶ ἔχειν φροντίδα καὶ μέριμναν νυκτὸς καὶ
ἡμέρας, ἀκαταπαύστοις (90) ὕμνοις καὶ δοξολογίαις
ὕμνεῖν αὐτὸν, πεφωτισμένον ἔχειν τὸ ὄμμα τῆς δια-
νοίας, εἰδέναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ποιεῖν αὐτὸ,
ἀπλήν ἔχειν τὴν καρδίαν, καθαρὴν τὴν νοῦν. Ἐλεῆ-
μονα εἶναι, ἵνα, καθὼς αὐτὸς οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων
ἐστὶ, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐξακολουθῶμεν αὐτῷ. Πρῶτον
καὶ ἡσύχῳ εἶναι, ἀνεξίκακον, μηδὲν κακὸν ἀντὶ
κακοῦ ἀποδιδόντα, ὕβρειον πολλῶν ἀνεχόμενον, καθ-
ῶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ὕβρισθῇ, καὶ ὑπέ-
μεινε. Πληγὰς καὶ βασάνους ὑποφέρειν· καὶ γὰρ αὐ-
τὸς ταῦτα ἔπαθε· βαπτισθεὶς γὰρ ὑπὸ τοῦ δούλου τοῦ
B ἀρχιερέως, οὐδὲν ἐποίησεν, ἀλλὰ μόνον εἶπεν· « Εἰ
κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ
καλῶς, τί με ἔερες; » οὐκ ἔδυνάτο ὁ καλεῦσας τῇ
γῇ, ἵνα τοὺς περὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρῶν ζῶντας κατα-
πίῃ, καὶ τοῦτον τὸν ἐκτείναντα τὴν χεῖρα καὶ τύψαντα
τὸν ἑαυτοῦ δημιουργὸν ζῶντα καταπίῃ; Ἀλλ' ὑπέ-
μεινε, ἡμῖν ὑπομιμάνων ὑπογραμμὸν, ἵν' ἡμεῖς τοῖς
ἐκείνου ἴχυσιν ἐξακολουθῶμεν. Σὺ δὲ, ἄνθρωπε,
οὐ βαστάζεις ὑπὸ τοῦ ὁμογενοῦς σου ἀνθρώπου
ὕβρισθῆναι. Μίμησαι τὸν Δεσπότην σου. Εἰ γὰρ ἐκεῖ-
νος Θεὸς ὢν ἐδάσταζε διὰ σὲ ὑπὸ ἀνθρώπου ἀμαρτω-
λοῦ βαπτισθῆναι, σὺ ἀγανακτεῖς, ὅτι ὁμοίός σου ἄν-
θρωπος ἐλοιδόρησέ σε, καὶ ζητεῖς ἀνταποδοῦναι
αὐτῷ; Ὡς πολλῆς ἀνάγκης καὶ ἀφροσύνης μεγάλης! Διὰ
τοῦτο καὶ κόλασις ἡμῖν ἡτοίμασται, καὶ ἑαυτοῖς τὸ
C πῦρ ἐξάπτουμε· ὅτι καὶ λογικὸι ὄντες, τοῖς ἀλόγοις
ζώοις ἑαυτοὺς εἰκάζομεν. Ταπεινοφροσύνη πολλῇ εἰς
τὸν κόσμον τοῦτον ἐβλήθης, καὶ πλοῦσις ὢν, ἐπτώ-
χευσε δι' ἡμᾶς, ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλου-
τήσωμεν. Καὶ Θεὸς ὢν γέγονε ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς, καὶ
ἐγεννήθη ἐκ τῆς Θεοτόκου Μαρίας, ἵνα ἡλευθερώσῃ
ἡμᾶς ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ διαβόλου.

4. Ὅθεν ὁ σωθῆναι θέλων ποιεῖ ἑαυτὸν μωρὸν ἐν
τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἵνα παρὰ τῷ Θεῷ ἀκούσῃ σοφός.
Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τοὺς εἰδότες δοῦναι, καὶ λαβεῖν καὶ
ἀγοράζειν καὶ πωλεῖν, πραγματεύεσθαι, καὶ ἀφυστε-
ρεῖν τὰ τοῦ πλησίον, καὶ πλεονεκτεῖν, καὶ δανείζειν,
καὶ τὸν ἑνα ὀβολὸν ποιεῖν δύο, τούτους φρονίμους ἀπο-
καλοῦσιν· ὁ δὲ Θεὸς μωροὺς καὶ ἀσυνέτους, καὶ
D ἀμαρτωλοὺς τοὺς τοιοῦτους καλεῖ. Ἀκούε γὰρ, φησί,
τί αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου εἰρηκεν·
« Ὁ λαὸς οὗτος υἱοὶ ἀφρονείας εἰσι (91) τοῦ κακοποιῆ-
σαι· τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἐπέγνωσαν. » Καὶ ὁ
μακάριος Παῦλος· « Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου
μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶ, καὶ ὁ θέλων σοφός γε-
νέσθαι μωρός γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. » Καὶ πάλ-

⁸⁸ Joan. xviii, 23. ⁸⁹ I Petr. ii, 21. ⁹⁰ Jerem. iv, 22. ⁹¹ I Cor. iii, 18, 19.

(89) Felc. secundus, περιφέρεισθαι. Mox, Anglicanus, μηδὲ τὸ γῆινον. Paulo post, edit., ὑπὲρ αὐτοῦ βουλῆσαι βαστ. Sed βουλῆσαι abest ab Anglicano et Felc. 2.

(90) Basiliensis, ἀκαταπαύστος.

(91) Εἰσι deest in Anglic. Ibid. mss. ut in textu.

Editi vero, τὸ δὲ ἐγνώσαν καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἐπέγ. Ibidem, Basil., οὐκ ἐγνώσαν. Hic autem locus hic mutilus affertur etiam quod ad sententiam spectat, nam sic habentur, Jerem. iv, 21, υἱοὶ ἀφρονείας εἰσι, καὶ οὐ συνετοί, σοφοὶ εἰσι τοῖς, etc.

λιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἀδελφοί, μὴ περὶ τὰ γῆνα γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιᾶτε. » Ὁ γὰρ Θεὸς εἰς τὰ γῆνα θέλει μωροὺς εἶναι, εἰς τὰ ἐπουράνια φρονίμους. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ ἀντιδίκος ἡμῶν διάβολος φρόνιμός ἐστι τῇ κακίᾳ, καὶ ἡμᾶς δεῖ αὐτῷ φρονίμως ἐπέρχεσθαι (92), πρὸς τὸ νικῆσαι αὐτοῦ τὰς κακοτέχνους ἐπιβουλὰς. Λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Γίνεσθε φρόνιμοι, ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. » Ὁ δὲ καλούμενος παρ' αὐτῷ φρόνιμος, οὗτος ἐστὶν ὁ σοφίζμενος ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ.

5. Μέγα φάρμακόν ἐστι σωτηρίας ἡ ταπεινοφροσύνη· ὁ γὰρ Σατανᾶς οὐχ ἕνεκεν πορνείας, ἢ μοιχείας, ἢ κλοπῆς κατηνέχθη ἐκ τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ἡ ὑπερηφάνια αὐτὸν κατέβαλεν εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς ἀβύσσου. Οὕτω γὰρ εἰργχεν· « Ἀναβῆσθαι, καὶ θῆσομαι τὸν θρόνον μου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ »· καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον κατεβλήθη, καὶ ἐγένετο ἡ κληρονομία αὐτοῦ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Ἡ οὖν ὑπερηφάνια ἐν τῷ διαβόλῳ ἐστίν· ἡ δὲ ταπεινοφροσύνη ἐν τῷ Χριστῷ· αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος λέγει, ὅτι· « Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι μέγας, ἔστω πάντων δούλος. » Ὁ γὰρ Θεὸς τῶν ταπεινῶν ἐστίν (93).

6. Ἀγαπήσωμεν σφόδρα τὴν νηστείαν· μέγα γὰρ φυλακτήριόν ἐστιν ἡ νηστεία, καὶ ἡ προσευχή, καὶ ἡ ἐλεημοσύνη· ἐκ θανάτου γὰρ ῥύονται τὸν ἀνθρώπον. Ὡς περ γὰρ διὰ βρώματος καὶ παρακοῆς ἐξεβλήθη ὁ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου, οὕτω πάλιν διὰ νηστείας καὶ ὑπακοῆς ὁ θέλων εἰσέρχεται εἰς τὸν παράδεισον. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀρετῇ κόσμησεν τὸ σῶμά σου (94), ὧ παρθένη, καὶ ἀρέτεις τῷ ἐπουρανίῳ νυμφίῳ· αἱ γὰρ τῷ κόσμῳ συναπτέμεναι, καὶ μύροις, καὶ θυμιάμασι, καὶ εὐωδίας, καὶ ἐν ἱματίοις πολυτελείαις, καὶ χρυσῷ καλλωπίζουσαι τὰ σώματα ἐαυτῶν πρὸς τὸ ἀρέσαι τοῖς ἀνθρώποις, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Ὁ δὲ Χριστὸς οὐδὲν τούτων χρήζει παρὰ σοῦ, εἰ μὴ μόνον καρδίαν καθαρὰν, καὶ σῶμα ἀμόλυντον, ὑπωπιαζόμενον ὑπὸ νηστείας. Ἐάν δὲ ἐρχωνταί τινες καὶ λέγωσί σοι, ὅτι μὴ νήστευε πυκνά· εἰ δὲ μὴ γε, ἀσθενεστέρα γενήσῃ· οὐ πιστεύσης αὐτοῖς, οὐδ' οὐ μὴ ὑπακούσης αὐτῶν (95)· ὁ γὰρ ἐχθρὸς αὐτοὺς ὑποβάλλει. Μνήσθητι τὸ γεγραμμένον, ὅποτε οἱ τρεῖς παῖδες καὶ Δανιὴλ ἡχμαλωτεύθησαν ὑπὸ Ναβουχοδονώσωρ βασιλέως Βαβυλῶνος, καὶ ἄλλα παιδάκια μετ' αὐτῶν, καὶ ἔταξεν αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς ἐσθίειν ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, καὶ πίνειν ἀπὸ τοῦ οἴνου αὐτοῦ· Δανιὴλ δὲ καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, αὐτοὶ οὐκ ἠθέλησαν (96) ἀλισθῆναι ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ λέγουσι τῷ εὐνούχῳ τῷ παραλαβόντι αὐτοὺς· « Δὸς ἡμῖν ἀπὸ τῶν σπερμάτων τῆς γῆς, καὶ φαγόμεθα. » Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ εὐνούχος· Φοβοῦμαι ἐγὼ τὸν βασιλέα τὸν ἐκτάξαντα τὴν βρώσιν ὑμῶν καὶ τὴν πόσιν, μήποτε θρῶσι τὰ πρόσωπα ὑμῶν σκυ-

malitia parvuli sitis⁹². » Deus enim ad terrestria nos stultos esse vult, et ad caelestia prudentes. Nam et adversarius noster diabolus prudens est in malitia, et nos oportet adversus eum prudenter incedere, ut vincamus illius versutas insidias. Dicit enim Salvator in Evangeliiis : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae⁹³. » Qui autem ab eo prudens vocatur, is est qui sapienter agit ad faciendam voluntatem Dei, et ad servanda praecepta ejus.

5. Ingens remedium est ad salutem animi humilitas : siquidem Satanas non ob scortationem, aut adulterium, aut furtum dejectus est ex caelis, sed superbia illum inde praecipitavit ad inferiores abyssi partes, cujus haec verba fuere : « Ascendam, et ponam thronum meum e regione Dei, et ero similis Altissimo⁹⁴. » Et ob haec verba dejectus est, ignisque aeternus illius haereditas et portio fuit. Superbia itaque in diabolo est, humilitas contra in Christo : ipse namque Dominus ait : « Si quis inter vos cupiat fieri magnus, sit omnium minister⁹⁵. » Deus enim humilium est.

6. Amemus valde jejunium ; magnum enim munimentum est jejunium, oratio item, et elemosyna ; ex morte quippe hominem liberant. Ut enim ob esum et inobedientiam exturbatus est Adam ex paradiso, ita rursum per jejunium et obedientiam in paradisum, qui volet, ingreditur. In hac virtute cultum corporis tui, et ornamenta quære, o virgo, et placebis caelesti sponso. Nam quæ mundo sociantur, et unguentis, aromatibus et bonis odoribus, et amictu pretioso, et auro venustant sua corpora, ut placeant hominibus : Deo placere non possunt. Christus autem nihil horum a te requirit, nisi solum cor mundum et corpus incontaminatum, jejunioque maceratum. Quod si accedant aliqui et dicant tibi, Ne frequenter jejunes, ne imbecillior fias ; nec illis credas, nec auscultes : istos enim inimicus submittit. Reminiscere ejus, quod scriptum est, cum Daniel et tres pueri capti essent a rege Babylonis Nabuchodonosore, et alii pueri una cum illis : jussissetque rex, ut de sua mensa comederent, et de suo vino biberent, Daniele et tres pueros noluisse contaminari ex mensa regia, et ad eunuchum dixisse qui eos curabat : « Da nobis de leguminibus terræ, et vescemur eis⁹⁶. » Quibus respondit eunuchus : Timeo ego regem, qui hunc cibum⁸⁷ vobis et potum imperavit dari, ne facies vestrae regi præ cæteris pueris, qui regia mensa aluntur, appareant squalidiores, et puniat me. Cui responderunt : Experire id in servis tuis plus minus decem diebus, et da nobis postulatum. Et de-

⁹² I Cor. xiv, 20. ⁹³ Matth. x, 16. ⁹⁴ Isa. xiv, 14. ⁹⁵ Matth. xx, 26. ⁹⁶ Dan. i, 12.

(92) Felckman. 2, ἐργασθαι.

(93) Γὰρ abest a Basiliensi et Anglicano.

(94) Σου deest in Anglicano.

(95) Felckman. 2, αὐτοῖς.

(96) Anglicanus, ἠθελον. Forte, ἀλισθηθῆναι.

dit eis legumina ad cibum, et aquam ad potum, et introduxit eos ad regem, et visæ sunt species illorum eximie super eos, qui ex regia mensa vescabantur.

Κεν αὐτοὺς ὁσπρία φαγεῖν, καὶ ὕδωρ πινεῖν· καὶ εἰσῆγαγεν αὐτοὺς ἐνὼπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ὤρθησαν αἱ ἰδέαι· αὐτῶν ἐκλεκταὶ παρὰ τὰ παιδάρια τὰ ἐσθλόντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως.

7. Vides quid faciat jejunium, morbos sanat, fluxiones corporis exsiccet, dæmones fugat, malas cogitationes expellit, mentem nitidiorē, cor purgatum, corpus sanctificatum efficit, et ad thronum Dei hominem sistit. Sed ne putes ista temere dici: habes ejus rei testimonium in Evangeliiis, ab ipso Salvatore prolatum: « Sciscitatis sunt ab eo discipuli, dicentes, Domine, declara nobis quonam pacto immundi spiritus fugantur. » Quibus respondit Dominus: « Hoc genus non ejicitur, nisi orationibus et jejniis⁸⁷. » Quisquis igitur ab immundo spiritu vexatur, si ei in mentem venerit, atque usus fuerit hoc remedio, id est jejunio, statim spiritus malus angustius secedit, veritus jejunium. Multum enim dæmones delectantur crapula, ebrietate et otio corporis. Magna virtus jejunium, et præclara per illud eduntur facinora. Alioquin edunt homines tantas virtutes operantur et signa edunt, eorumque opera infirmis sanitatem Dominus tribuit, nisi plane ob ascēsin, humilitatem et probum vitæ institutum? jejunium enim angelorum est vita, quo qui utitur angelici ordinis censendus est. Neque arbitrere, dilecte, ea simpliciter in re consistere jejunium. Non enim qui a cibis solum abstinēt, is recte agit, sed ejus qui abstinēt ab omni opere malo, jejunium acceptum habebitur. Nam si jejunes, nec observes os tuum ne loquatur malum, nec caveas tibi ab iracundia, mendacio, perjurio: si quid mali contra proximum tuum loquere; si, inquam, ex jejunantis ore, horum quidpiam proficiatur, nihil hinc utilitatis percipit, sed totum laborem suum perdit. Tu itaque, Christi famula, et quotquot salutem consequi cupiunt, si jejunaveris, purifica temetipsam ab omni pecuniæ amore, quia qui pecuniam amat, non potest Deum diligere. « Radix enim omnium malorum est avaritia⁸⁸. »

8. Ambitionem et arrogantiam summopere fugias. Si tibi cogitatio suggerat, te ob profectum in virtute magnam præclaramque esse, ne credas ei. Inimicus enim est, qui te impedit, et ambitionem subjicit. Ne itaque eam admittas cogitationem, quæ laudes repræsentet tuas. Quod si tibi sese talis offerat cogitatio: Noli tam graves subire labores, cum alias possis salutem consequi; ne illi obsequare. Inimicus namque est, qui tibi molliem, se-

θρωπὰ ἐνὼπιον τοῦ βασιλέως παρὰ πάντα τὰ παιδάρια τὰ ἐσθλόντα ἐκ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως, καὶ καταδικάζη με. Εἶπον δὲ αὐτῷ· Πείρασον τοὺς δούλους σου ἡμέρας ὥστε δέκα, καὶ ὁδὸς ἡμῖν. Καὶ ἔδωκεν αὐτοὺς ὁσπρία φαγεῖν, καὶ ὕδωρ πινεῖν· καὶ εἰσῆγαγεν αὐτοὺς ἐνὼπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ὤρθησαν αἱ ἰδέαι· αὐτῶν ἐκλεκταὶ παρὰ τὰ παιδάρια τὰ ἐσθλόντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως.

7. Ὅρξες τί ποιεῖ ἡ νηστεία, καὶ νόσους θεραπεύει, καὶ ρεύματα [σωματικὰ] ξηραίνει, καὶ δαίμονας ἐκβάλλει, καὶ λογισμοὺς πονηροὺς ἀποδιώκει, καὶ τὸν νοῦν λαμπρότερον ποιεῖ, καὶ καρδίαν καθαράν, καὶ σῶμα ἡγιασμένον, καὶ τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ παρίστησι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἵνα μὴ νομίσης ὅτι ταῦτα ἀπλῶς λέγονται, ἔχεις μαρτυρίαν (97) ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένην· « Ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· Κύριε, δεῖξον ἡμῖν ποῖω τρόπῳ (98) τὰ ἀκαθάρτα πνεύματα φυγαδεύονται. » Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· « Τοῦτο τὸ γένος οὐκ ἐκβάλλεται εἰ μὴ ἐν προσευχαίᾳ καὶ νηστείαις. » Πᾶς οὖν ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου ὀχλούμενος, ἐὰν νοήσῃ, καὶ χρῆσται τῷ φαρμάκῳ τούτῳ, λέγω δὴ τῇ νηστείᾳ, εὐθὺς τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν στενοχωρούμενον ἀναχωρεῖ, φοβούμενον τὴν νηστείαν. Πάνυ γὰρ τέρπονται οἱ δαίμονες τῇ κραϊπάλῃ, καὶ τῇ μέθῃ (99), καὶ τῇ ἀναπαύσει τοῦ σώματος. Μεγάλῃ δυνάμει νηστεία, καὶ μέγαλα κατορθώματα γίνονται δι' αὐτῆς. Ἐπεὶ πόθεν καὶ οἱ ἄνθρωποι μεγάλας δυνάμεις ἐπιτελοῦσι, καὶ σημεῖα δι' αὐτῶν γίνεται, καὶ ἰάματα τοῖς κάμνουσι δι' αὐτῶν δωρεῖται ὁ Θεός, εἰ μὴ πάντως δι' ἀσκήσεως καὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ πολιτείας ἀγαθῆς; νηστεία γὰρ ἀγγέλων βίος ἐστὶ, καὶ ὁ χρώμενος αὐτῇ ἀγγελικὴν τάξιν ἔχει. Καὶ μὴ νομίσης, ἀγαπητὲ, ὅτι οὕτως ἀπλῶς ἐστὶν ἡ νηστεία· οὐ γὰρ ὁ νηστεύων ἀπὸ βρωμάτων μόνον (1), ἐκείνος κατῴρρωσεν· ἀλλ' ὁ ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, τούτῳ λογίζεται ἡ νηστεία. Ἐὰν γὰρ νηστεύσης, καὶ μὴ τήρησης τὸ στόμα σου λαλῆσαι λόγον πονηρὸν, ἢ ὀχυρολίαν, ἢ ψευδὸς, ἢ ἐπιπορίαν, ἢ καταλαλήσῃς κατὰ τοῦ πλησίον σου, ἐὰν ταῦτα ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ νηστεύοντος, οὐδὲν ὠφέλησεν· ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν κόπον αὐτοῦ ἀπώλεσε. Σὺ οὖν, δούλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάντες, ὅσοι θέλουσι σωθῆναι, ἐὰν νηστεύσης, ἀγνίσσον σεαυτὴν ἀπὸ πάσης φιλαργυρίας· ὅτι ὁ ἀγαπῶν ἀργύριον οὐ δύναται τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν. « Τίς γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία. »

8. Τὴν κενοδοξίαν καὶ ἀλαζονείαν ἰσχυρῶς φεύγε. Ἐὰν ὑποβάλλῃ σοι ὁ λογισμὸς, ὅτι μεγάλῃ γέγονας καὶ καλῇ, προβεβηκυῖα τῇ ἀρετῇ, μὴ πιστεύσης αὐτῷ· ὁ ἐχθρὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐμποδίζων καὶ κενοδοξίαν ὑποβάλλων. Οὐκ ἀνέξῃ οὖν τοῦ λογισμοῦ ἐπαινοῦντός σε. Ἐὰν δὲ ὑποβάλλῃ σοι ὁ λογισμὸς λέγων, ὅτι, Μὴ θέλῃ κοπιᾶν οὕτω δυσκόλως, δύνασαι σωθῆναι· οὐκ ἀκούσεις αὐτοῦ· ὁ ἐχθρὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ὑποβάλλων χαύνωσιν καὶ ὀλιγωρίαν, ἵνα σε κατα-

⁸⁷ Matth. xvii, 18-20. ⁸⁸ I Tim. vi, 10.

(97) Felckm. 2, ἔχεις γὰρ μαρτ.

(98) Sic Basil. et Anglic. Editi. ἐν ποίῳ τρόπῳ.

(99) Καὶ τῇ μέθῃ abest ab Anglicano (1) Felckm. 2.

(1) In Basil. deest μόνον. Anglic. habet μόνον. Editi, μόνος.

βάλῃ ἀπὸ τῆς ἐναρέτου σου πολιτείας. Πολλὰ γάρ ἐστι· μηχανήματα ἐκ τοῦ ἐχθροῦ γινόμενα τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ὑποβάλλει γὰρ τοῖς ἀνθρώποις, ἀρχεται καὶ ἐπαινεῖν λόγους, πρὸς τὸ ὑψωθῆναι τὴν καρδίαν αὐτῶν. Σὺ δὲ μὴ καταδέξῃ ἐπαινον ἀνθρώπων. Ἐάν τις σοι εἴπῃ, Μακαρία εἰ (2)· λέγε αὐτῷ· Ἐάν ἐξέλθω ἐκ τοῦ σώματος τούτου καλῶς τελειώσασα, τότε μακαρισθήσομαι. Ἄρτι γὰρ οὐ πιστεύω ἐμαυτῇ, ὅτι μακαρία εἰμί (5). Οἱ γὰρ ἄνθρωποι, ὡς ἄνεμος, οὕτω μεταβαλλόμεθα. Πολλάκις δὲ ὑποβάλλει σοι ἐξουθενεῖν τοὺς ἐσθίοντας· μὴ πιστεύσης αὐτῷ· ἄλλοτριος γάρ ἐστι· πάντων γὰρ ἐλαχιστοτέραν σεαυτὴν (4) λογίζου, ἵνα πολλοὺς προάξῃς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ παρὰ Θεῷ ὑψωθῇς. Ὑποβάλλει δὲ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἄσκησιν μεγάλην, ἵνα τὸ σῶμα ἀσθενὲς καὶ ἀχρήσιμον ποιήσῃ. Σοῦ οὖν ἡ νηστεία μέτρον ἔχέτω. Νήστευσον οὖν (5) ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν χωρὶς πάσης ἀνάγκης· ὥρᾳ δὲ ἐνάτῃ τῆς ἡμέρας, ἐν ὕμνοις καὶ προσευχαῖς διατελέσασα, μεταλάμβανε τῶν ἄρτων σου ἐν λαχάνῳ ἀναπαιποιημένῳ ἑλατῷ. Πάντα ἀγνὰ ὅσα ἄφύγα.

9. Σὺ δὲ, ὦ παρθένε, μηθεὶς καταμυθάνετω τὴν ἄσκησίν σου, μηδὲ αὐτῶν ἰδεῖν σου συγγενῶν· ἀλλ' εἰ τι ποιεῖς, ἐν κρυπτῷ ποιεῖ· καὶ ὁ Πατήρ σου ὁ οὐράνιος, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ (6). Ἐάν δὲ φανερώσης σου τὸν βίον, κενοδοξία σοι τίκταται, καὶ ζημιοί· ἐάν δὲ εὐρῇ ψυχὴ ὁμοσύμφωνον ποιοῦσαν τῷ Θεῷ, ὡς καὶ σὺ, ταύτῃ μόνῃ ἀποκάλυψον ἐν μυστηρίῳ· ἐκεῖ οὐκ ἐστὶ κενοδοξία. Ἐλάλησας γὰρ, ἵνα σωθῇ ψυχὴ· πολλὸν μισθὸν λήψῃ, ἐάν σωθῇ διὰ σοῦ ψυχὴ. Τοῖς ἔχουσι πῶθον ἀκούειν λάλει τὰ συμφέροντα. Ἐάν δὲ ἀκούῃ καὶ μὴ ποιῇ, μηδὲν λάλει. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· « Μὴ δοῦτε τὰ ἄγια τοῖς κυσί· μηδὲ βάλλετε (7) τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. » Κύνες γὰρ καὶ χοῖρους ἀποκαλεῖ ὁ Χριστὸς (8) τοὺς ἐν ἀτίμῳ βίῳ διάγοντας· μαργαρίται γὰρ τίμιοι εἰσιν οἱ τοῦ Θεοῦ λόγοι, τοῖς ἀξίοις μόνοις διδόμενοι.

agunt vitam. Margaritæ quippe pretiosæ sunt, Dei

agnitiemque ejusmodi subicit, ut te a probo tuo vitæ instituto dejiciat. Multa quippe sunt ejus machinamenta adversus Dei servos. Submittit enim hominibus cogitationes : incipit laudare, ut corda eorum extollat. Tu vero ne hominum laudes admittas. Quod si quis tibi dixerit : Beata es ; responde illi : Quando vita probe peracta ex hoc corpore excessero, tunc beata prædicabor. Jam enim non credam me beatam esse. Homines quippe quasi ventus ; ita mutamur. Plerumque suadet tibi, ut eos qui comedunt despicias : sed ne credas ei, alienus quippe est ; quin potius te omnium minimam reputato, ut multos præmittas in regnum cælorum, et a Deo exalteris. Si suadet tibi inimicus ingentem ascenin seu exercitationem, ut corpus tuum infirmum et **88** inutile efficiat : tuum jejunium modum habeat. Jejuna itaque totum annum nisi aliud postulet necessitas ; hora autem nona in hymnis et orationibus transacta, sume panes tuos cum oleribus oleo conditis. Omnia pura sunt quæcunque inanimata.

9. Tu autem, o virgo, id age, ut nemo tuam norit ascenin, ne ex cognatis quidem tuis : sed si quid agis, in occulto age : et Pater tuus cælestis qui videt in occulto, reddet tibi in publico. Quod si vitam tuam manifestaveris, hinc tibi nascetur inanis gloriæ cupiditas, atque detrimentum senties. Si vero animam repereris tibi consentientem, atque Deo eadem ratione servientem, huic soli secreta tua revelato : hac enim in re non est inanis gloria. Locuta namque es ut salva fieret anima : magnam mercedem recipies, si per te anima salutem consequatur. Quibus inest audiendi desiderium loquere quæ sint utilia. Quod si ille audierit et audita non exsequatur, ne loquere ultra. Ait enim Dominus : « Ne date sancta canibus, neque projicite margaritas vestras ante porcos ». Canes namque et porcos vocat Dominus eos, qui turpem

10. O beata anima quæ sermones audierit hoc in libro scriptos, atque exsecuta eos fuerit. Testificor omni homini, qui audierit hæc verba et fecerit ea, quod nomen ejus scribendum sit in libro vitæ, et quod ipse in tertio angelorum ordine sit collocandus. Si igitur ores aut psallas, legasve, seorsum sede : nemo audiat nisi tu sola. Et si habeas concordem unam aut alteram virginem, ait enim Christus : « Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum » ; abjice muliebrem sensum, ac fiduciam virileque

⁸⁸ Matth. vii, 6. ⁸⁹ Matth. xviii, 20.

(2) Basiliensis et Anglicanus, Μακάριος εἰ. Paulo post, Anglic., τελειώσας.

(5) Basil. et Anglic., Μακάριος. Paulo post, Anglic., Εἰ δὲ πολλάκις ὕπ.

(4) Basiliensis et Anglic., ἐλαχιστότερον σεαυτὸν.

(5) Οὐν deest in Basil. et Anglic.

(6) In Anglic. et Felc. 2, deest illud, ἐν τῷ φανερῷ.

(7) Anglicanus, βάλλετε.

(8) Anglicanus, ὁ Θεός.

(9) Ἀνθρώπων abest ab Anglic. et Felc. 2.

(10) Sic Basil. et Anglic. Editi vero, ἡ ψάλλεις, ἡ ἀναγινώσκεις. Mox, Basil. et Anglic., ἔχῃς. Editi, ἔχεις.

(11) Basil., ὑπηγμένοι διὰ τὸ ὄνομά μου.

robur assume. Nam in regno cœlorum non est masculus neque femina, sed quæcunque mulieres Domino placuerunt, virorum ordinem accipiunt. Juvenilia ornamenta obliviscere, ut bonæ viduæ pretium accipias. Ait enim beatus Paulus: « Viduas honora, quæ vere viduæ sunt. Quæ vere vidua est et desolata, in Deo sperat, et permanet in observationibus et orationibus nocte et die. Quæ autem in deliciis est, mortua est. Vidua eligatur non minus annorum sexaginta, quæ fuerit unus viri uxor: si hospites exceperit, si liberos educaverit, si pedes sanctorum laverit, si afflictis opem tulerit, si omne bonum opus prosecuta fuerit. Juniores viduas recusa: cum enim lascivierint adversus Christum, tunc nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt ».

11. Tu autem si non facias tibi juveniles habitus, non audies junior, sed ætate grandior, honorque tibi erit quasi ætate majori. Materia vestimentorum tuorum, ne sit magni pretii. Ependytes tuus niger neque tinctus, sed nativi coloris, aut onychinus. Maforium sine umbriis ejusdem coloris: manicæ laneæ, brachia usque ad digitos obtegentes: capilli capitis circumtongi, et vitta lanea caput astringens, cucullula et superhumale sine umbriis. Si viro occurras, facies velata demissaque esto, neque homini vultum attollas, sed duntaxat Deo tuo. Cum ad orandum steteris, sint pedes tui calceis operiti. Ejusmodi enim vestimenti genus, sanctitatem præfert. Ne exuaris ad usque nuditatem: nocte dieque vestis tegat carnem tuam. Nunquam te alia femina nudam videat nisi in summa necessitate; neque te ipsa consideres, nudo corpore. A quo tempore enim statuisti Deo casta esse, corpus tuum sanctificatum et templum Dei est. Non debet igitur templum Dei ab ullo retegri. Non ibis ad balneum, si quidem sana sis, nisi in summa necessitate; neque immergas totum corpus tuum in aquam, quia sancta es Domino Deo. Non contamines carnem tuam ulla re mundana, sed faciem tantum tuam lava, et manus pedesque. Cum laveris faciem tuam, ne lavato ambabus manibus, neque expoliveris genas vultus tui, ne herbam, ne nitrum, aut quid simile adhibueris: nam quæ mundanæ sunt talia faciunt; sed aqua munda laveris.

μη βάλης πᾶν, οὐδὲ νίτρον, οὐδὲ τὰ ὅμοια τοῦτοις· θαρρῶ νύφη.

12. Ne pretioso unguento corpus tuum unxeris, neve aromaticis magni pretii vestes aspergas tuas. Quod si corpus tuum imbecillius evaserit, vino miodico utere ob stomachum⁸⁸. [Si vero, quod absit! in malum incidas; teipsam cura, nec des homini-

⁸⁷ 1 Tim. v, 3-8. ⁸⁸ 1 Tim. v, 23.

(12) Hæc, λέγει γὰρ ὁ.... τὰς ὄντως χήρας, desunt in Felc. 2.

(13) Basil. et Angl., ἰδιόχρους. Editi et alii, ἰδιόχρους. Mox, Basil. et Angl., χρώας. Editi et alii,

Α θου τὸ γυναικεῖον φρόνημα, καὶ λάβε θάρσος καὶ ἀνδρείαν. Ἐν γὰρ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἔστιν ἀρβέν καὶ θῆλυ, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἀρεστῆσαι γυναῖκες ἀνδρῶν τάξιν λαμβάνουσιν. Ἐπιλάθου τὰ νεωτερικὰ σχήματα, ἵνα λάβῃς τιμὴν τῆς καλῆς χήρας. Λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Παῦλος (12)· « Τίμα χήρας, τὰς ὄντως χήρας. Ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη ἡλπικεν ἐπὶ τὸν Θεόν, καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Ἡ δὲ σπαταλῶσα τίθηνκε. Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλαττον ἐτῶν ἐξηκοντα, γεγонуῖα ἐνὸς ἀνδρὸς γυνή· εἰ ἐξανοδόχηται, εἰ ἐτεκνοτρόφηται, εἰ ἄγιον πόδας ἐνίψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρηκεται, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησε. Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ· ὅταν γὰρ καταστρηιάσῃ τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν, Β ἔχουσαι κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. »

11. Σὺ δὲ, εἰ μὲν οὐ ποιεῖς τὰ νεωτερικὰ σχήματα, οὐκ ἀκούεις νεωτέρα, ἀλλὰ καὶ προσβύτις ἀποκαλῶν, καὶ τιμὴν ἔχεις, ὡς προσβύτερα. Ἡ ὑπόστασις τῶν ἱματίων σου μὴ ᾗτω πολυτίμος· ὁ ἐπενδύτης σου μέλας, μὴ βεθαμμένος ἐν βαφῇ, ἀλλ' αὐτοφύης ἰδιόχρους (13), ἢ ὄνυχίζων· καὶ τὸ μαφόριον ἀκροσσον, ὡσαύτως τῆς αὐτῆς χρώας· καὶ χειρίδια ἐρεδ περικαλύπτοντα τοὺς βραχίονας ἑως τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς περιεκοιμμένας, καὶ κεφαλοδέσμιον ἑρεῶν περισφίγγον τὴν κεφαλὴν, καὶ κουκούλιον, καὶ ἐπώμιον ἀκροσσον. Ἐὰν δὲ συναντῇς ἀνθρώπῳ, τὸ πρόσωπον κατακεκαλυμμένον ἔστω, κάτω νεῦον, καὶ οὐκ ἐπάρῃς ἀνθρώπῳ τὸ πρόσωπόν σου, εἰ μὴ μόνον τῷ Θεῷ σου. Ὅταν στής εἰς προσευχὴν, τοὺς πόδας σου περιεκαλυμμένους ἔχε ἐν ὑποδήμασιν. Αὐτὸς γὰρ ὁ στολισμὸς ἱεροπρεπὴς ἐστίν. Οὐκ ἐκδύση γυνή· νυκτὸς δὲ καὶ ἡμέρας τὸ ἱμάτιόν σου ἔστω καλύπτρον τὴν σάρκα σου. Οὐ μὴ ἴδῃ ἄλλη γυνὴ τὸ σῶμά σου γυμνὸν ἀνευ πάσης ἀνάγκης· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὴ κατανοήσεις ἀποκεκαλυμμένη τῷ σώματι. Ἐξέτου γὰρ ἐτάξω τῷ Θεῷ ἔγκρατεῦσθαι, τὸ σῶμά σου ἡγιασμένον ἐστὶ, καὶ ναὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (14). Οὐ χρὴ ὄν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεσθαι ὑπὸ τινος. Οὐ πορεύσῃ εἰς βαλανεῖον ὑγίαινουσα ἀνευ πάσης ἀνάγκης, οὐ μὴ βάψῃς ὄλον τὸ σῶμά σου εἰς ὕδωρ, ὅτι ἅγια εἰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ· καὶ οὐ μιανεῖς τὴν σάρκα σου ἐν οὐδενὶ κοσμητικῷ, ἀλλὰ μόνον τὸ πρόσωπόν σου νύφαι, καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας.

Ὅταν νύφῃς τὸ πρόσωπόν σου, οὐ νύφη ταῖς δύο χερσίν, οὐδὲ ἐκτερίψῃ (15) τὰ μέλη τῆς ὑφ' αὐῆς σου, οὐδὲ αἱ κοσμικαὶ γὰρ ταῦτα ποιοῦσιν· ἀλλ' ἐν ὕδατι κα-

12. Οὐκ ἐπιχρίθῃ τὸ σῶμά σου μύρῳ πολυτελεῖ, οὐδὲ ἐπιβαλεῖς ἐπὶ τὰ ἱμάτιά σου ἀρώματα πολυτίμα. Ἐὰν δὲ τὸ σῶμά σου ἀσθενέστερον γένηται, χρῆσαι οἶνῳ ὀλίγῳ διὰ τὸν στόμαχον. Ἐὰν δὲ, ὃ μὴ γένοιτο! εἰς κάκωσιν ἐμπεσῇς, σεαυτῆς ἐπιμέλου, μὴ

χρώας.

(14) Basiliensis, καὶ ναὸς τοῦ Θεοῦ.

(15) Ita Anglic. Editi vero, οὐδὲ μὴ ἐκτρ.

δὴς τόπον τοῖς ἀνθρώποις λέγειν, ὅτι ἐκ τῆς ἀσκή-
σεως αὐτῆς συνέβη αὐτῇ ἡ χάωσις. Ἀλλὰ πρὶν ἢ
τινα εἰπεῖν σοι, σὺ σεαυτῆς φρόντιζον, ἕως ἂν ταχὺ
ἀναστής, καὶ πάλιν τὸν κανόνα σου ἐλκύσῃς. Ὅλον
τὸν χρόνον τῆς ζωῆς σου ἐν νηστείαις, καὶ προσευ-
χαῖς, καὶ ἐλεημοσύναις διατέλει. Μακάριος ὁ ἀκούων
ταῦτα καὶ ποιῶν αὐτά. Νυκτὸς καὶ ἡμέρας μὴ
ἀποστήτω ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ στόματός σου.
Ἦτω δὲ τὸ ἔργον σου διὰ παντὸς μελέτη τῶν θείων
Γραφῶν. Ψαλτήριον ἔχε, καὶ τοὺς ψαλμοὺς μάνθανε.
Ἀνατέλλων ὁ ἥλιος βλέπετω τὸ βιβλίον ἐν ταῖς χερσὶ
σου, καὶ μετὰ τρίτην ὥραν συνάξεις ἐπιτέλει, ὅτι
ταύτῃ τῇ ὥρᾳ ἐπάγγη τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ. Ἐκτῇ (16)
ὥρᾳ ὁμοίως ἐπιτέλει σου τὰς προσευχάς· μετὰ ψαλ-
μῶν, καὶ κλαυθμοῦ, καὶ δεήσεως· ὅτι αὐτῇ τῇ ὥρᾳ
ἐκρεμάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἐνάτῃ
ὥρᾳ πάλιν (17) ἐν ὕμνοις καὶ δοξολογίαις, μετὰ
δακρύων ἐξομολογουμένη τὰ παραπτώματά σου, τὸν
Θεὸν ἱκέτευε, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὁ Κύριος κρε-
μάμενος ἐπὶ σταυροῦ ἀπέδωκε (18) τὸ πνεῦμα. Καὶ
μετὰ τὴν σύναξιν τῆς ἐνάτης ἑσθιε τὸν ἄρτον σου,
εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ ἐπὶ τῆς τραπέζης σου οὕτως·
Εὐλόγητός ὁ Θεός, ὁ ἐλεῶν καὶ τρέφων ἡμᾶς ἐκ νεό-
τητας ἡμῶν (19), «ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκί·»
πλήρωσον καρδίας καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν,
ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύω-
μεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυ-
ρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ σοι πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ
αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

13. Καὶ ὅταν καθέσθῃς ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ
ἔρχῃ κλᾶσαι τὸν ἄρτον, σφραγίσας αὐτὸν τρίτον τὸ
σημεῖον τοῦ σταυροῦ, οὕτως εὐχαριστοῦσα λέγε·
Εὐχαριστοῦμέν σοι, Πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ (21) τῆς
ἀγίας ἀναστάσεώς σου· διὰ γὰρ Ἰησοῦ τοῦ Παιδός
σου ἐγνώρισας ἡμῖν αὐτήν· καὶ καθὼς ὁ ἄρτος οὗ-
τος διεσκορπισμένος ὑπῆρχεν ὁ ἐπάνω ταύτης τῆς
τραπέζης (22), καὶ συναχθεὶς ἐγένετο ἓν· οὕτως
ἐπισυναχθῆτω σου ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων
τῆς γῆς εἰς τὴν βασιλείαν σου, ὅτι σου ἐστὶν ἡ δύ-
ναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων,
ἀμήν (23). Καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐχὴν (24) ἐν τῷ
κλῆν τὸν ἄρτον, καὶ θέλειν ἐσθίειν, ὀφείλεις λέγειν·

¹⁵ Psal. cxxxv, 25. ¹⁶ II Cor. ix, 8.

(16) Sic Basil. et Anglic. recte. Editi vero, τῷ
ξύλῳ τοῦ σταυροῦ Ἰησοῦς ἡ πάντων ζωὴ. Ἐκτῇ.

(17) Sic Basil. et Angl. recte. Editi vero, Ἐν
αὐτῇ ὥρᾳ δὲ πάλιν.

(18) Felc. 2, παρέδωκε.

(19) Anglic. ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου.
Infra idem cum Basil. τὴν καρδίαν μου, ἵνα. Hæc
porro benedictum habetur ad calcem Constitutionum
Apost.

(20) Basil. et Angl. μεθ' οὗ σοι δόξα, κράτος, τιμὴ
σὺν ἁγίῳ Πνεύματι.

(21) Hic videtur aliquid desiderari.

(22) Anglic. ὑπάρχει ἐπάνω τῆς τραπέζης.

(23) In Felc. 2, talis est gratiarum actio, Εὐχαρι-
στοῦμέν σοι, Πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ἀγίας καὶ ἐνδόξου
σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ σου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
ἣν ἡμεῖς κατὰ τὴν θέλειν ἐκείνου ἐπαγγελίαν καθ'
ἡμέραν ἐσθίνοντες εὐφραίνόμεθα, εἰς τοιοῦτὸν τὸν ἄρ-

A bus locum dicendi, tibi ex asceti seu exercitatione
eam aegritudinem accidisse. Sed priusquam te ali-
quis id moneat tute curam habeto tui, donec brevi
surgas, et assuetam regulam trahas. Per omne tem-
pus vitæ tuæ in jejuniis, orationibus et elemosynis
persevera. Beatus qui hæc audit et perficit. Nocte
dieque ne recedat verbum Dei ex ore tuo. Sit au-
tem opus tuum omni tempore meditatio divinarum
Scripturarum. Psalterium habeto et psalmos edi-
sce. Sol oriens librum videat in manibus tuis : et
post tertiam horam synaxes confice, quia ea ipsa
hora compactum est lignum crucis. Sexta hora si-
militer tuas absolve orationes cum psalmis, fletu
et obsecratione, quia ea ipsa hora Filius Dei in
cruce suspensus est. Nona iterum hora in hymnis
et laudibus cum lacrymis constans peccata tua,
Deum obsecra, quia ea ipsa hora Dominus pen-
dens in cruce tradidit spiritum. Et post synaxin
horæ nonæ, comede panem tuum gratias Deo agens
in mensa tua, his verbis : Benedictus Deus, qui
miseratur nos, et alit nos a juventute nostra :
« qui dat escam omni carni ». Imple gaudio et
lætitia corda nostra, ut in omnibus omnem suffi-
cientiam habentes, abundemus in omne opus bo-
num, in Christo Jesu Domino nostro ¹⁵, cum quo
te decet gloria, imperium, honor et adoratio, cum
sancto Spiritu, in sæcula sæculorum, amen.

13. Porro cum in mensa sederis, cœperisque
frangere panem, ipso ter consignato signo crucis,
ita gratias age : Gratias tibi agimus, Pater noster,
de sancta resurrectione tua, quam per Jesum Fi-
lium tuum nobis manifestasti ; et sicut hic, qui su-
pra mensam est, panis, dispersus olim, et coactus,
factus est unum ; sic congregetur Ecclesia tua a fi-
nibus terræ in regnum tuum, quia tua est virtus et
gloria in sæcula sæculorum, amen. Quam quidem
orationem in frangendo panem comestura dicere
debes : cum autem eum in mensa repones, mox
sessura, orationem, « Pater noster, » integram re-
cita : suprascriptam vero orationem, « Benedictus

τον μεταβάλλον αὐτὴν διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τῇ
αὐτοῦ χρηστότητι· καὶ ὅτι δι' ἐκεῖνον σε ἐγνωμεν τὸν
ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἡμῶν, καὶ τὸ πανάγειον
Πνεῦμά σου, τὸ φωτίζον ἡμᾶς καὶ παριγορὸν (sic)
καὶ πρὸς τὴν σὴν ὁδὸν (sic) ἐπὶ γινώσκειν. Ὅθεν πα-
ρακαλούμεν σε, ἀρμόδιον τοῦτον γενέσθαι καὶ εὐφραν-
τικὸν τῇ ἡμετέρᾳ οὐσίᾳ τοῦ σώματος, καὶ μηδέποτε
αὐτὸν ὑστεροῦμενον διὰ τὴν ἡμῶν ἀναξιοτήτα· ἀλλὰ
κάκεινον τὸν νοοῦμενον τὸν ζωοποιὸν καὶ πανάγειον τοῦ
μονογενοῦς σου Υἱοῦ σαρκωφόρον ἄρτον ἀξίως μετα-
λαμβάνειν ἡμᾶς ἀξιώσον διὰ τὴν σὴν ἀγαθότητα,
et postea hæc sequuntur, καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐ-
χὴν, etc.

(24) Hæc, καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐχὴν, cum multis
lineis intermediis, usque ad, ἐκ τῆς τραπέζης λέγο-
μεν, inclusive, desunt in Basiliensi et Anglic. qui
postremus mox habet, συμπάρῳσι. Editi, συμπλῶσι.

Deus, » pransi ac surgentes a mensa dicimus. Quod si adsint tecum duæ vel **90** tres virginēs, gratias agant super panem, et una tecum orent. Quod si adsit catechumena in mensa, ne oret cum fidelibus, neque cum illa sedeas ut panem comedas. Neque sedebis item ut comedas cibum tuum cum mulieribus negligentioribus et facietis, absque necessitate. Tu enim sancta es Domino Deo tuo, et cibus tuus atque potus sanctificatus est; nam orationibus sanctisque verbis sanctificatur. Virgines piæ et religiosæ tecum comedant. Non cœnabis cum feminis superbis, neque habebis mulierem arrogantem tibi familiarem. Ait enim divina Scriptura: « Qui tangit picem inquinabitur, et qui communica cum superbo, similis erit ei ⁶¹. » Sedente tecum in mensa femina divite, si videris pauperem mulierem, voca eam ad cibum, neque pudore ob præsentem divitem retinearis. Ne ames hominum gloriam, plus quam gloriam Dei. Deus enim egenorum et despectorum Deus est.

μετὰ σοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐάν τις γυναῖκα πενιχράν, καλέσεις αὐτὴν εἰς τὸ φαγεῖν, καὶ οὐκ αἰσχυθήσῃ εἰς τὴν πλουσίαν. Μὴ ἀγαπήσῃς τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὴν δόξαν (27) τοῦ Θεοῦ· ὁ γὰρ Θεὸς τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἐξουδενωμένων ἐστὶ.

14. Beata anima quæ ista servavit. Non est bonum juvenulam cum juvencula versari: alioquin nihil boni faciunt, altera enim alteri non obsequitur, altera alteram contemnit. Sed bonum est juvenulam subesse anui. Siquidem anus non consentit voluntati juvenculæ. Væ virgini, quæ non subest regulæ: est enim quasi navicula sine gubernatore. Confracti s quippe gubernaculis, nec ducem habens, ultro citroque jactatur a fluctibus, donec in petram offendens, derepente pereat. Ita est omnis virgo quæ non habet quem vereatur. Beata virgo quæ est sub regula: erit namque quasi vitis in paradiso fructifera, ad quam veniens agricola putat palmites ejus, eam irrigat, malasque circum herbas evellit. Illa vero dum habet qui se excolat, fructum suum pretiosum reddit in tempore opportuno. Hæc custodi, et glorificationes illas in mensa servato, eritque cibus potusque tuus sanctificatus. Cum itaque a mensa surrexeris, rursum gratias agendo, iter dicito: « Misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se ⁶². Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto. Et nunc et semper et in sæcula. » Et post gloriam Deo datam, orationem his comple verbis: Deus omnipotens, et Dominus noster Jesus Christus, quod est nomen super omne nomen, gratias agimus tibi et laudamus te, quia dignatus es nos bonorum tuorum participes fieri, et escarum carnalium. Rogamus et obsecramus te, Domine, ut

ἐν δὲ τῇ θείᾳ: τοῦτον ἐν τῇ τραπέζῃ, καὶ καθέσθηναι βούλει. τὸ, « Ἡτέρε ἡμῶν, » λέγε ὁλόκληρον· τὴν δὲ προγεγραμμένην εὐχὴν, τὸ, « Εὐλογητὸς ὁ Θεός, » ἀριστήσαντες καὶ ἐγειρόμενοι ἐκ τῆς τραπέζης λέγομεν. Ἐάν δὲ συμπάρῃσι μετὰ σοῦ δύο παρθένοι ἢ τρεῖς, εὐχαριστεῖτωσαν ἐπὶ τὸν προκειμένον ἄρτον, καὶ συνευχέσθωσαν. Ἐάν δὲ εὗρεθῇ κατηχουμένη ἐν τῇ τραπέζῃ, μὴ συνευχέσθω μετὰ τῶν πιστῶν, οὐδὲ μὴ καθίσσης (25) φαγεῖν τὸν ψωμόν σου μετ' αὐτῆς, οὐδὲ πάλιν καθίσσεις φαγεῖν τὸν ψωμόν σου μετὰ γυναικῶν ἀμελεστέρων καὶ γελoiαστριῶν ἀνευ ἀνάγκης· σὺ γὰρ ἁγία εἰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου, καὶ τῷ βρωμᾷ σου καὶ τῷ πόμα σου ἡγιασμένον ἐστὶ· διὰ γὰρ τῶν προσευχῶν καὶ τῶν ἁγίων ῥημάτων ἁγιάζεται (26). Παρθένοι εὐλαθεῖς καὶ θεοσεβεῖς συμπάγωνται σοι· οὐ συνδειπνήσεις μετὰ γυναικῶν ὑπερφηάνων, οὐδ' οὐ μὴ κτήσῃ φίλην γυναῖκα ἀλαζόνα. Λέγει γὰρ ἡ θεία Γραφή· « Ὁ ἀπόμηνος πίστεως μολυνθήσεται, καὶ ὁ κοινωνῶν ὑπερφηάνῃ ὁμοιωθήσεται αὐτῷ. » Καθεζομένης πλουσίας;

Μαχαρία ψυχὴ ἡ φυλάσσουσα ταῦτα. Οὐκ ἀγαθὸν νεωτέραν συναναστρέφεσθαι μετὰ (28) νεωτέρας· εἰ δὲ μὴ γε, οὐδὲν καλὸν πράττουσι· μία γὰρ τῆς μῖδς παρακούει, καὶ μία τῆς μῖδς καταφρονεῖ. Ἀλλὰ νεωτέραν ὑπὸ πρεσβυτέρῳ εἶναι ἀγαθόν. Ἡ γὰρ πρεσβυτέρη οὐ συγκαταβαίνει τοῖς θαλήμασι τῆς νεωτέρας. Οὐαὶ παρθένῳ τῇ μὴ οὖσῃ ὑπὸ κανόνα· ἐστὶ γὰρ ὡς πλοῖον τὸν κυβερνῶντα μὴ ἔχον. Κεκλασμένων γὰρ τῶν αὐχένων, μὴ ἔχον τὸν ὁδηγόν, ῥίπτεται ὑπὸ τῶν κυμάτων τῆδε κάκιστος (29), ἕως προσκρούσει πρὸς πέτραν, καὶ εὐθὺς ἀπόλλυται. Οὕτως ἐστὶ πᾶσα παρθένος μὴ ἔχουσα ὄν φοβεῖται. Μαχαρία παρθένος ἡ οὖσα ὑπὸ κανόνα· ἐστὶ γὰρ ὡς ἄμπλος ἐν παραδείσῳ καρποφόρος· καὶ ἐλθὼν ὁ γεωργὸς αὐτῆς, διακαθαίρει τὰ κλήματα αὐτῆς καὶ ποτίζει, καὶ κνίζει τὰς σαπρὰς βοτάνας τὰς κύκλῳ αὐτῆς. Ἐκεῖνη δὲ, ἔχουσα τὸν πονοῦντα, ἀποδίδωσι τίμιον τὸν καρπὸν αὐτῆς ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Φύλασσε δὲ, καὶ ποιεῖ καὶ τὰς δοξολογίας τὰς ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ ἐστὶ σοι τὸ βρωμα καὶ τὸ πόμα ἡγιασμένον. Ὅταν οὖν ἀναστῇς ἀπὸ τῆς τραπέζης (30), πάλιν εὐχαριστοῦσα λέγε ἐπὶ τρεῖς· « Ἐλεῆμων καὶ οἰκτιρμῶν ὁ Κύριος, τροφὴν ἔδωκε τοῖς φοβούμεναις αὐτόν. Δόξα Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας (31). » Καὶ μετὰ τὴν δοξολογίαν πάλιν τὴν εὐχὴν πλήρωσον, λέγουσα οὕτως· Ὁ Θεός ὁ παντοκράτωρ, καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, εὐχα-

⁶¹ Eccli. xiii, 1. ⁶² Psal. cx, 4.

(25) Anglicanus, καθίσσης. Editi vero, καθίσσεις. Ibidem, Anglicanus, φαγεῖν τὸν ἄρτον σου. Ibid. hæc μετ' αὐτῆς... ψωμόν σου, desunt in Felc. 2.

(26) Editi, ῥημάτων τῶν ὑπὸ σοῦ ἁδομένων; sequimur Basil. et Anglie.

(27) Felc. 2, ὑπὲρ τῆς δόξης.

(28) Metá, deest in Felc. 2.

(29) Felc. 2, ὧδε κάκιστος. Mox idem, καὶ ἀπολεσθῇ.

(30) Anglicanus, ἐκ τῆς τραπέζης.

(31) Hæc, καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, desunt in Basiliensi et Anglicano.

πιστοῦμεν καὶ αἰνοῦμεν σε (32), ὅτι κατηξίωσας ἡμῖν ἅμαρτια καὶ μεταλαβὲν τῶν ἀγαθῶν τῶν σῶν, τῶν σαρκικῶν τροφῶν. Δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε, Κύριε, ἵνα καὶ τὰς ἐπουρανίους τροφὰς ἡμῖν ἐωρήσῃ. Καὶ ὁδὸς ἡμῖν τρέμειν καὶ φοβεῖσθαι τὸ φρικτὸν καὶ ἐντιμὸν ὄνομά σου, καὶ μὴ παρακοῦσιν τῶν ἐντολῶν σου· τὸν νόμον σου, καὶ τὰ δικαιώματά σου ἐγκατάθου ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· ἁγιάσον δὲ ἡμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα, διὰ τοῦ ἡγαπημένου Παιδὸς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μεθ' οὗ σοὶ πρέπει (33) δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

15. Εἰσὶ γὰρ πλείονες τῶν κοσμικῶν, οἵτινές εἰσιν ἄνθρωποι, καὶ ὡς τὰ ἄλογα ζῶα τρεφόμενοι. Ἀνιστάμενοι πρῶτ' καὶ ζητοῦντες τίνα πλεονεκτῆσουσι, τίνα καταδυναστεύσουσιν, ἵνα ἐμπλήσωσιν τὴν αἰσχρὰν αὐτῶν γαστέρα. Οὗτοι οὐκ οἶδασιν τὸν Θεὸν δοξάζειν ἐπὶ τῇ τραπέζῃ. Ἐπὶ τούτων εἶπεν ὁ θεοσέσιος Παῦλος· « Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ· ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες. Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. » Οὗτοι χεῖρονες καὶ τὸν θηρία οἶδασιν τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς Θεὸν, καὶ εὐλογοῦσιν αὐτόν· οἱ δὲ ἄνθρωποι, οἱ ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ πλασθέντες, καὶ εἰκόνα αὐτοῦ φοροῦντες, οὐκ οἶδασιν τὸν ποιήσαντα αὐτούς· ἀλλ' ὁμολογοῦσιν αὐτόν μὲν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, τοὶ δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται αὐτόν· « Σὺ πιστεύεις, ὅτι ἐστὶ Θεός, καλῶς ποιεῖς, καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίττουσιν· ἀλλ' (34) ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν. » Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος ὁμολογῶν, ὅτι ἐνὶ Θεός, τοῖς δὲ ἔργοις αὐτοῦ τοὺς πονηροὺς ἀρνεῖται αὐτόν; Πῶς ὁμολογεῖ δεσπότην ἔχειν, μὴ δουλεύον αὐτῷ; διὰ τοῦτο γὰρ ἀκούει τοῦ Κυρίου αὐτοῦ. Καὶ οἱ δοῦλοι οἶδασιν τοὺς ἀγοράσαντας αὐτούς, καὶ τιμῶσιν αὐτούς, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν τιμᾶν αὐτόν, οὐ λόγῳ μόνον (35), ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐμαρτύρησε λέγων· « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς (36)· » καὶ πάλιν· « Οὐ μὴ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ. » Καὶ πάλιν προσέταξεν ἡμῖν λέγων· « Ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Κυρίου. » Θέλεις δὲ γνῶναι, ὅτι τὰ θηρία καὶ τὰ κτήνη οἶδασιν τὸν Θεόν, καὶ εὐλογοῦσιν αὐτόν; ἀκούει τοῦ ἁγίου Πνεύματος προστάττοντος αὐτοῖς ἐν ὕμνοις· « Εὐλογεῖτε, τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ κτήνη, τὸν Κύριον. » Εἰ μὴ ὑψόλογον, οὐκ ἂν αὐτοῖς προσέταττεν. Οὐκ αὐτὰ δὲ μόνον εὐλογοῦσι τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἡ φαινομένη καὶ ὁρωμένη τὰ ἀμύ-

cælestes cibos dones nobis. Et da nobis tremere et timere terribile et honorabile nomen tuum, et non transgredi mandata tua : legem tuam et justificationes tuas insere cordibus nostris. Sanctifica autem spiritum, animam et corpus nostrum, per dilectum Filium tuum Jesum Christum Dominum nostrum, cum quo te decet gloria, imperium, honor et adoratio in sæcula sæculorum, amen.

15. Sunt enim ex mundanis complures, qui amantes, velut bruta animalia pabulum sumunt. Qui mane surgentes, quærent quem defraudent, quem opprimant, ut sædum ventrem suum impleant. Isti Deum in mensa glorificare non norunt. De istis ait divinus Paulus : « Hi sunt inimici crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in cælis est ³³. » Hi feris et jumentis deteriores sunt : nam jumenta et feræ norunt conditorum suum Deum, et benedicunt ³¹ illi; hominēs contra, ejus manu formati, et imaginem ipsius ferentes, non noverunt conditorem suum : sed ore quidem illum confitentur, operibus autem negant : « Tu credis quoniam Deus est, bene facis, et dæmones credunt et contremiscunt : sed fides sine operibus mortua est ³⁴. » Quid enim prodest homini confiteri Deum esse, si malis eum operibus abnegat? Quomodo se confitetur Dominum habere, si ei non serviat? ideo enim audit Dominum suum. Et servi quidem norunt emptores suos, et honorant illos : nosque itidem debemus illum honorare, non tantum verbo, sed etiam opere. Ipse namque Dominus noster Jesus Christus testificatus est in Evangelio : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui est in cælis ³⁵; » et rursum : « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum ³⁶. » Iterumque præcepit nobis dicens : « Discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini ³⁷. » Vis nosse bestias et jumenta cognoscere Deum, eique benedicere? audi Spiritum sanctum præcipientem illis in hymnis : « Benedicite, bestiae et omnia pecora, Domino ³⁸. » Nisi benedicent, nequaquam id præcepisset eis. Nec ipsa tantum benedicunt Deum; sed et omnis creatura quæ apparet et oculis percipitur, utraque non cessant confiteri.

16. Tu itaque, ancilla Dei, sive surgis, sive sedes, sive quid operis facis, sive comedis, sive le-

³³ Philipp. iii, 18-20. ³⁴ Jac. ii, 19, 20. ³⁵ Matth. vii, 21 ³⁶ Exod. xx, 7. ³⁷ II Tim. ii, 19. ³⁸ Dan. iii, 81.

(32) Hæc, καὶ αἰνοῦμεν, desunt in Anglicano et Felc. 2. Mox in postremo, hæc, τῶν ἀγαθῶν τῶν σῶν, desunt.

(33) Πρέπει, et mox, προσκύνησις, desunt in Basil. et Anglic.

(34) 'Αλλ' deest in Anglicano.

(35) Felc 2. μόνον.

(36) Hæc, ἀλλ' ὁ ποιῶν.... τοῦ ἐν οὐρανοῖς, desunt in Basiliensi et Anglicano.

ctum petis ut somnum capias, sive e lecto surgis, ne absistat hymnus Dei a labiis tuis. Beatæ aures quæ excipiunt hos sermones. Si ingrediaris hora duodecima, majorem longioremque facies synaxin cum sociis tuis virginibus. Sin nulla adest socia, sola id exsequere, Deo præsentē et audiente. Bonum est lacrymas effundere in conspectu Dei. Recordare horæ duodecimæ, qua Dominus noster descendit in infernum, quem ut vidit infernus exhortuit, et percussus ait : Quis est hic, qui in potestate et magna virtute descendit ? Quis est hic, qui portas inferni æreas contrivit, et vectes adamantinos confregit * ? Quis est hic, qui descendit de cœlis, et crucifixus est, nec a me, quæ mors sum, domitus est ? Quis est hic, qui vincula solvit eorum qui a me captivi detinebantur ? Quis est hic, qui sua morte me mortem destruit ?

17. Ideo ea ipsa hora attentiores esse debemus, et cum lacrymis nocte invocare Dominum. Magna quippe virtus est lacrymarum, et præclara res est : magna enim peccata, magnæ iniquitates lacrymis delentur. Pro teste mihi est sanctum Evangelium. Cum enim Salvator traditus esset Judæis, Petrus ter illum cum juramento negavit, priusquam gallus cantaret ; Dominus autem conversus respexit Petrum, et recordatus est Petrus verbi Domini, quod dixerat sibi : « Priusquam gallus cantet, ter me negabis, — et egressus foras, flevit amare ¹⁰. » Vides quod in lacrymis sit remedium : perspectrum habes qualem deleverit iniquitatem. Quid enim hoc malo deterius, quo ter juramento adhibito, dominum suum negavit ? et tamen tantum flagitium lacrymis extersit. Vides quanta sit vis lacrymarum : hæc enim ad commotionem nostram scripta sunt, ut nos hæc imitati, vitam possideamus æternam. Non multi sunt, qui lacrymarum gratiam habeant, sed quotquot mentem sursum erectam habent, quotquot terrena obliviscuntur, quotquot carnis curam non habent, qui ignorant prorsus an sit mundus, qui membra sua mortificaverunt, quæ sunt super terram, his solis datur luctus lacrymarum. Nam cum mente sint pura et perspicace mentis oculo, dum in terra degunt, vident inferni supplicia, et æternos cruciatus, quibus **92** torquentur peccatores : necnon æternum ignem, tenebras exteriores, fletum et stridorem dentium. Vident quoque dona cœlestia, quæ largitus Deus est sanctis viris, glorias, coronas, stolas sanctas, regia indumenta, lucidas cellas, inenarrabiles delicias, vitam æternam. Ecquid ultra non dixerim ? Quod omnium mirabilissimum est, qui pura est mente, ipsum Deum interioribus oculis perspicit. Quomodo igitur flere, lugere

¹⁰ Psal. cvi, 16. ¹¹ Matth. xxvi, 34, 74.

(37) Anglicanus, καὶ μακροτέραν.

(38) Ὁ ᾄδης deest in Basiliensi et Anglicano.

(39) Felc. 2, παρακαλεῖν τὸν Θεὸν μεγάλη.

(40) Αὐτὸν deest in Felc. 2.

(41) Sic omnes fere manuscripti cum editione

της σου ἔρχῃ πρὸς ὕπνον, εἴτε ἀνισταμένη, μὴ ἀποστήτω ὁ ὕμνος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν χειλέων σου. Μακάρια τὰ ὦτα τὰ δεχόμενα τοὺς λόγους τούτους. Ἐὰν δὲ εἰσέλθῃς τῇ δωδεκάτῃ ὥρᾳ, μειζότεραν καὶ πικνότεραν (37) ἐπιτελέσεις τὴν σὺναξιν μετὰ τῶν ὁμοφύλων σου παρθένων. Ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς ὁμόφυλον, μόνῃ ἐπιτελεῖς, τοῦ Θεοῦ συνόντος καὶ ἀκούοντος. Καλὸν τὸ ἐκχεῖν δάκρυον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μνημόνευε τὴν δωδεκάτην ὥραν, ὅτι ἐν αὐτῇ καταβέβηκεν ὁ Κύριος ἡμῶν εἰς τὸν ᾄδην· καὶ ἰδὼν αὐτὸν ὁ ᾄδης (38) ἔφριξε, καὶ ἐξέστη λέγων· Τίς ἐστὶν οὗτος, ὁ ἐν ἐξουσίᾳ καὶ μεγάλῃ δυνάμει καταβῶν ; Τίς οὗτος, ὁ τὰς πύλας τοῦ ᾄδου τὰς χαλκὰς συντρίβων, καὶ τοὺς μοχλοὺς τῶς ἀδαμαντίνους συνθλάσας ; Τίς οὗτος, ὁ ἐξ οὐρανῶν καταβῶν καὶ σταυρωθεὶς, καὶ ὑπ' ἐμοῦ τοῦ θανάτου μὴ κρατούμενος ; Τίς οὗτος, ὁ λύων τὰ δεσμὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ κρατούμενων ; Τίς οὗτος, ὁ τῷ ἰδίῳ θανάτῳ ἐμὲ τὸν θάνατον καταλύων ;

17. Διὰ τοῦτο ὀφειλομένον ἑαυτοῖς προσέχειν ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἐν δάκρυσιν ἐν νυκτὶ παρακαλεῖν τὸν Κύριον. Μεγάλῃ (39) γὰρ ἀρετῇ ἐστὶ τὸ δάκρυον, καὶ μέγα κατόρθωμα, καὶ μεγάλα ἁμαρτίαι καὶ ἀνομίαι διὰ δακρύων ἀπαλείφονται. Μαρτυρεῖ δὲ μοι τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. Ὅτε γὰρ ὁ Σωτὴρ παρεδόθη τοῖς Ἰουδαίοις, ὁ Πέτρος μεθ' ὅρκου τρίτον αὐτὸν ἠρνήσατο (40), πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι. Ὁ δὲ Κύριος στραφεὶς ἐνέβλεψε τῷ Πέτρῳ, καὶ ὑπεμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος τοῦ Κυρίου, ὡς εἶπεν αὐτῷ· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με τρίς· καὶ ἐξεληθὼν ἔξω, ἔκλυσσε πικρῶς. » Ὁρᾷς τὸ φάρμακον τῶν δακρύων· ἐθεάσω οὕαν ἀνομίαν ἐξήλειψε. Τί γὰρ χειρὸν τοῦ κακοῦ τούτου, ὅτι τρίτον μεθ' ὅρκου τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην ἠρνήσατο ; καὶ τὴν τριπλαστὴν ἀνομίαν διὰ δακρύων ἐξήλειψε. Ὁρᾷς ἡλικίαν δυνάμιν ἔχουσι τὰ δάκρυα· ἐκεῖνα γὰρ ἐγγράφη εἰς τὴν ἡμετέραν νοουθεσίαν, ἵνα ἡμεῖς ἐκεῖνοις ἐπακολουθήσαντες, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσωμεν. Οὐχ οἱ πολλοὶ ἔχουσι τὸ χάρισμα τῶν δακρύων, ἀλλ' ὅσοι τὸν νοῦν ἔχουσιν ἄνω, ὅσοι τῶν γηϊνῶν ἐπιλανθάνονται, ὅσοι τῆς σαρκὸς πρόνοιαν οὐ ποιοῦσιν, οἵτινες οὐκ ἐπίστανται ὀλιῳ, εἰ εἴῃ κόσμος, οἵτινες ἐνέκρωσαν τὰ μέλη, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τούτοις μόνους δίδοται πάνθος δακρύων. Καθαρὸν γὰρ ἔχοντες τὸν νοῦν, καὶ δόξορχον τὸ βλέμμα τῆς διανοίας, ἐπὶ ὄντες ἐπὶ τῆς γῆς, βλέπουσι τὰς κολάσεις τὰς ἐν τῷ ᾄδῃ, καὶ τὰς βασάνους τὰς αἰωνίους, ἐν αἷς οἱ ἁμαρτωλοὶ κολάζονται, καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, καὶ τὸν κλαυθμὸν, καὶ τὸν βρυγμὸν (41) τῶν ὀδόντων. Βλέπουσι δὲ καὶ τὰ ἐπουράνια χαρίσματα, ἃ ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς τοῖς ἁγίοις, καὶ τὰς δόξας, καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὰς στολὰς τὰς ἁγίας, καὶ τὰ βασιλικὰ ἐνδύματα, καὶ τὰ φωτεινὰ ταμίαι, καὶ τὰς περὶ τὰς ἀνεκδιγήτους, καὶ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Καὶ τί ἐστὶ οὐ λέγω (42) ; Καὶ τὸ

Commel. edit. Paris. cum Anglicano, ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμός. Mox Basiliensis, οὐράνια.

(42) Felc. 2, Καὶ τί ἐστὶ λέγω. Editi vero et alii, καὶ τί ἐστὶ οὐ λέγω.

μεῖζον πάντων θαῦμα, ὅτι ὁ ἔχων καθαρὸν τὸν νοῦν καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἔνδοις ὀφθαλμοῖς καθορᾷ. Πῶς οὖν οὐ θέλει κλαῦσαι καὶ πενθῆσαι, ὁ ταῦτα βλέπων; Κλαίει μὲν γὰρ καὶ ὀδύρεται, ὅπως ρυσθῇ ἀπὸ τῶν θεινῶν κολάσεων· καὶ πάλιν κλαίει καὶ ἀξιοῖ θῶν.

18. Διὰ τοῦτο ἐμίσησαν οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον τοῦτον, εἰδότες ὅποια ἀγαθὰ μέλλουσι κληρονομήσαι (45). Ὡστε οὖν ὁ ἔχων ἀνάπαυσιν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτῳ τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν μὴ ἐλπίζειτω λαβεῖν. Ἡ βασιλεία γὰρ τῶν οὐρανῶν οὐκ ἐστὶ τῶν ἀναπαυομένων ἐνθάδε, ἀλλ' ἐκεῖνων ἐστὶ τῶν ἐν θλίψει πολλῇ καὶ στενοχωρίᾳ διαζάντων τὸν βίον (44) τοῦτον. Οὐ γὰρ ἔλαβον αὐτὴν ὡρεᾶν οἱ λαβόντες, ἀλλὰ μετὰ μεγάλων μόχθων καὶ γενναίων ἰδρώτων αὐτὴν ἐκτήσαντο οἱ καταξιοθέντες. Οὐ μέλει αὐτοῖς, ὅσον ἔαν κοπιᾶσιν ὧδε. Εἰσαλλθόντες γὰρ ἐκεῖ, ἐπιλανθάνονται τῶν πόνων καὶ τῶν ὁδυνῶν, ὅσα ἔπαθον ἐν τῷ ματαίῳ κόσμῳ τοῦτῳ, ἀπὸ τῆς πολλῆς καὶ ἀνεκδιηγῆτου ἀναπαύσεως τῆς δεδομένης αὐτοῖς. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Ἰδοὺ δύο ὁδοὶ παρετέθησαν ἐνώπιόν σου, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος· ὅπου ἔαν θέλῃς πορεύου. Καὶ ἰδοὺ πῦρ καὶ ὕδωρ· ὅπου ἔαν θέλῃς ἐκτείνων τὴν χειρὰ σου· ἐπὶ σοὶ ἐστίν, ἔαν θέλῃς κτήσασθαι τὴν ζωὴν, καὶ ἐπὶ σοὶ ἐστίν, ἔαν θέλῃς κτήσασθαι τὸν θάνατον. Ὁ οὖν θάνατός ἐστιν ὁ κόσμος· ἡ δὲ ζωὴ ἐστίν ἡ δικαιοσύνη· μακρὰν οὖν ὁ κόσμος ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης, καθ' ὅσον ὁ θάνατος ἀπὸ τῆς ζωῆς. Ἐάν οὖν πορεύῃ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐν τῷ θανάτῳ πορεύῃ καὶ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ γίνῃ, κατὰ τὴν θείαν Γραφήν. Ἐάν δὲ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ (45) πορεύῃ, ἐν τῇ ζωῇ πεπόρευσαι, καὶ οὐ μὴ ἄφῃται σου θάνατος. Οὐκ ἐστὶ γὰρ παρὰ τοῖς δικαίοις θάνατος, ἀλλὰ μετὰθεσις. Μετατίθεται γὰρ ὁ δικαῖος ἀπὸ τοῦ κόσμου τοῦτου εἰς τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν· καὶ ὥσπερ τις ἀπὸ φυλακῆς ἐξέλθαι, οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι ἐξέρχονται ἀπὸ τοῦ μοχθηροῦ βίου τοῦτου εἰς τὰ ἀγαθὰ τὰ ἡτοιμασμένα αὐτοῖς· « Ἀ ὀφθαλμὸς οὐκ οἶδε (46), καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ καὶ ὧδε κακῶς μογθοῦσι, καὶ ἐκεῖ πάλιν τὸ πῦρ αὐτοὺς ἀναμένει. Καὶ τοὺς τοιούτους διπλῶς δεῖ κλαῦσαι (47), ὅτι καὶ ὧδε ἐν στενοχωρίᾳ εἰσὶ, καὶ ἐκεῖ τὴν εὐρυχωρίαν οὐκ ἀπολαμβάνουσι. Διὰ τοῦτο εἰρηκὲν ἡ θεία Γραφή· « Ὅπου ἔαν στραφῇ ὁ ἀσεβής, ἀφανίζεται. » Στενά γὰρ (48) αὐτῷ πάντοθεν· καὶ ἐκεῖ δόδυναι, καὶ ὧδε θλίβεσθαι. Οὐκ ἐνὶ γὰρ ἄνθρωπος ὁ μὴ κοπιῶν ἐν τῷ μοχθηρῷ βίῳ τοῦτῳ· καὶ ὁ πτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλευθερός, καὶ ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ ὁ δικαῖος, πάντες ὁμοίως κοπιῶσι, καὶ ἔν συνάντημα τοῖς πᾶσι συμβήσεται, καὶ τῷ ἁμαρτωλῷ καὶ τῷ δικαίῳ, ὧδε ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτῳ.

19. Ἐκεῖ δὲ οὐκ ἐστὶν οὕτως, ἀλλὰ ἄλλη καὶ ἄλλη (49) τάξις. Ἄλλος γὰρ ὁ κόπος τοῦ δικαίου ἐν τῷ κόσμῳ

A non velit, qui ista videat? Flet enim atque lamentatur, ut a gravibus suppliciis eripiat: rursus flet et obsecrat, ut dignus fiat coelestium ejusmodi bonorum.

deόμενος, ὅπως ἀξιωθῇ τῶν ἐπουρανίων ἐκεῖνων ἀγα-

18. Ideo hunc mundum oderant sancti, gnari qualia bona possessuri essent. Itaque quisquis in hoc mundo requiem habet, ne speret se requiem accepturum æternam. Nam regnum celorum eorum non est qui requiem hic habent, sed eorum qui in ærumnis et angustis multis hanc degerint vitam. Illud enim regnum non gratis datur, sed magno labore, maximis sudoribus ipsum adepti sunt, B qui eo digni sunt habiti. Non curant quantumcunque hic laboraverint. Eo enim ingressi, laborum dolorumque mox obliviscuntur quantumcunque sint perpersi in hoc vano mundo, ob magnam et inenarrabilem sibi datam requiem. Quid ais, homo? Ecce binæ viæ tibi sunt propositæ, vita et mors: qua volueris, incede. Ecce ignem et aquam, quocunque volueris extende manum tuam. Penes te est, si lubeat, vitam possidere; penes te est, si placuerit, mortem adipisci. Mors itaque hic mundus est: vita vero est justitia. Quamobrem tanto intervallo mundus distat a justitia, quanto mors a vita. Si igitur ambulas in mundo, in morte ambulas, et extra Deum es, secundum divinam Scripturam: quod si in justitia ambulas, in vita ambulas, et nequam te attinget mors. Apud justos enim non est mors, sed translatio. Transfertur enim justus ex hoc mundo in requiem æternam. Et quasi quis ex carcere evadat, sic sancti ex hac misera vita discedunt ad bona sibi parata: « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se ⁷¹. » Peccatores autem hic misere laborant, et illic rursum ignis ipsos exspectat. Qui duplici de causa flere debent, quia hic in angusto sunt, nec tamen ibi libertatem adipiscuntur. Quare ait divina Scriptura: « Quam se cunque in partem convertat impius, subruitur ⁷². » Angustie enim illi sunt undique: illic dolores, hic ærumnæ. Nullus quippe homo est, quin laboret in hac misera vita, pauper et dives, servus et liber, peccator et justus. Omnes pariter laborant, unusque casus omnibus obveniet, sive peccatori sive justo, in hoc scilicet mundo.

19. At ibi non ita se res habet, sed alius atque alius ordo. Alius quippe est labor justi in hoc mun-

⁷¹ I Cor. ii, 9. ⁷² Prov. xii, 7.

(45) Anglicanus, κληρονομεῖν.

(44) Anglicanus, διαλλαζάντων τὸν βίον. Mox, οἱ λαβόντες deest in Basiliensi et Anglicano. Ibidem, Anglic. et Felc. 2, μεγάλου μόχθου. Paulo post, οἱ καταξιοθέντες deest in Felc. 2.

(45) Anglie., ἔαν τῇ δικ. Felc. 2, ἔαν δὲ τῇ δικ.

(46) Sic Basil. Editi vero, οἶδε. Infra idem, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ.

(47) Anglicanus, κλαίειν.

(48) Felc. 2, Στενά γάρ. Infra, τοῦτῳ post βίῳ deest in Basil.

(49) Hæc, καὶ ἄλλῃ, desunt in Felc. 2.

do, et alius peccatoris. Nam justus laborat, non quo ventrem impleat : nullam quippe carnis sollicitudinem habet, neque cogitat se carnem gestare; sed nocte dieque laborat Deum querendo, somnum plerumque modicum capit, pane et aqua non saturatur : in desertis errat locis, corpus suum multis afficit ærumnis, donec immarcescibilem coronam accipiat, quæ ipsi reposita est. Contra peccator laboribus et ærumnis premitur, non propter justitiam, sed propter hanc miseram carnem, ob turpem mulierem, aliis atque aliis calamitatibus affligitur, **93** nec præsentibus contentus, in miseria atque invidia degit. Sed nihil eorum perspectum habent amentes : excæcavit enim illos materia, et multæ mundi hujus curæ : errantque donec in eos immitatur miles ille violentus, qui nec personam verbitur, nec munera accipiet. Animæ quippe illorum vi abducentur ab angelis immitibus, suamque a Deo sententiam accipient. Vani enim cum sint, in vanum laboraverunt in hoc mundo : terrena sunt operati, quocirca et ipsi in perditionem abierunt. Non enim memores fuere Dei dum in terra essent : neque curæ illis fuit ut Dei timorem præ oculis haberent : quare nec illos curat Deus. Justus enim est Deus, et justum judicium ejus ⁷³. Nam cum venerit judicaturus mundum, tunc reddet unicuique juxta opera sua. Beatum cor quod hæc suscipit.

²⁰. Media nocte excitaberis, et hymnis celebrabis Dominum Deum tuum. Ea enim ipsa hora resurrexit Dominus noster ex mortuis, et Patrem **C** suum hymnis celebravit : quare injunctum nobis est ut ea ipsa hora hymnos Deo dicamus. Surgens porro dic primo hunc versum : « Media nocte surgam ad confitendum tibi super judicia justitiæ tuæ ⁷⁴; » et precare, incipeque recitare quinquagesimum psalmum donec absolvas. Hæc sint constituta tibi per singulos dies. Tot psalmos recita, quot poteris stando recitare : atque per psalmos singulos oratio et genuflexio persolvatur, confitendo cum lacrymis Domino peccata tua, et rogando ut tibi dimittantur : post ternos psalmos dices, Alleluia. Quod si tecum fuerint virgines, ipsæ quoque psallant, et alia post aliam orationem absolvide. Matutina hora, hunc dicite psalmum : « Deus Deus meus, ad te luce vigilo. Sitivit in te anima mea ⁷⁵. » Sub diluculum vero : « Benedicite, omnia opera Domini, Domino ⁷⁶. » — « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te ⁷⁷, » etc.

²¹. Charitatem autem, quæ omnium maxima est, custodiamus. Nam, « Diliges, » ait, « Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota virtute tua, et ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teip-

A τούτῳ, καὶ ἄλλος ὁ τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Ὁ μὲν γὰρ δίκαιος κοπιᾷ, οὐχ ἵνα πλήσῃ γαστέρα· οὐδὲ γὰρ ὅλως τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιεῖται, οὐδὲ λογίζεται, ὅτι σάρκα φορεῖ· ἀλλὰ κοπιᾷ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ζητῶν τὸν Θεόν, πολλὰ τοῦ ὕπνου μὴ χορταζόμενος, ἄρτου καὶ ὕδατος μὴ ἐμπιπλῶν τὴν ψυχὴν, ἐπὶ ἐρήμοις πλανώμενος, ὑποπιάζων τὸ σῶμα ἐν κακοπαθείᾳ πολλῇ, ἕως οὐ ἀπολάβῃ τὸν ἀμαράντινον στέφανον τὸν ἀποκείμενον αὐτῷ. Ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς κοπιᾷ καὶ μοχλεῖ οὐχ ἕνεκεν δικαιοσύνης, ἀλλ' ἕνεκεν τῆς τάλαιπώρου σαρκὸς ταύτης, ἕνεκεν τῆς αἰσχροῦς γυναικὸς, ἄλλως καὶ ἄλλως μοχλῶν, μὴ ἀρκοῦμενος τοῖς παρούσιν, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διατρίβων. Ἀλλὰ τούτων οὐδὲν ἐπίσταται οἱ ἄφρονες· ἀπετύφλωσε γὰρ αὐτοὺς ἡ ὕλη καὶ αἱ πολλαὶ φροντίδες τοῦ κόσμου, καὶ πλανῶνται, ἕως ἀποσταλῇ ἐκ' αὐτοῦ ὁ ἀπότομος στρατιώτης, ὅστις οὐ θαυμάζει πρόσωπον, οὐδ' οὐ μὴ λάθῃ δῶρα. Ἀχθίσονται γὰρ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν μετὰ βίας ὑπὸ ἀγγέλων ἀνελεσημόνων, καὶ λήθονται τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Κενοὶ γὰρ ὄντες, εἰς κενὰ καὶ ἐμόχθησαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὰ τῆς γῆς εἰργάζοντες· διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ εἰς ἀπόλειπαν ἐχώρησαν. Οὐ γὰρ ἐμνήσθησαν τὸν Θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς ὄντες, οὐδ' ἐμέλησεν αὐτοῖς μνησθῆναι τοῦ φθόου τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο οὐδὲ αὐτῷ μέλει περὶ αὐτῶν. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεός, καὶ δικαία ἡ κρίσις αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ ἔλθῃ κρίναι τὸν κόσμον, τότε ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Μαχαρίᾳ ἡ καρδίᾳ ἡ δεδομένη ταῦτα.

20. Μεσονύκτιον ἐγερθήσῃ, καὶ ὑμνήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ ὥρᾳ ἀνέστη ὁ Κύριος ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, καὶ ὑμνησας τὸν Πατέρα· διὰ τοῦτο αὐτῇ τῇ ὥρᾳ προσεστέλλῃ ἡμῖν ὑμνεῖν τὸν Θεόν. Ἀνισταμένη δὲ πρῶτον τούτων τὸν στίχον εἰπέ· « Μεσονύκτιον ἐξηγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου· » καὶ εὐξαι, καὶ ἄρξαι λέγειν τὸν πεντηχοστὸν ὅλον ψαλμὸν, ἕως ἂν τελέσῃς. Καὶ ταῦτα ἐστρωσάν σοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν τεταγμένα. Τσοῦτους δὲ ψαλμοὺς εἰπέ, ὅσους δύνῃ στήκουσα εἰπεῖν· καὶ κατὰ ψαλμὸν εὐχὴ καὶ γονυκλισία ἐπιτελείσθω, μετὰ θαυμάτων ἐξαγορεύουσα τῷ Κυρίῳ τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ ἀξιούσα ἵνα ἀφελῶσί σοι. Μετὰ δὲ τρεῖς ψαλμοὺς λέγε τὸ, Ἀλληλουῖα. Ἐάν δὲ καὶ παρθένοι εἰσὶ μετὰ σοῦ, καὶ αὗται ψαλλέτωσαν, καὶ μία παρὰ μίαν τὴν εὐχὴν ἐπιτελείτε. Πρὸς ὄρθρον δὲ τὸν ψαλμὸν τούτων λέγετε· « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐβίγησέ σε ἡ ψυχὴ μου· » διάφαιμα δέ· « Εὐλογοῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον. Δόξα ἐν ὕψιστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς (50) εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

21. Τὴν δὲ ἀγάπην φυλάξωμεν, τὴν πάντων μερίζονα. « Ἀγαπήσεις, » γὰρ, φησί, « Κύριον τὸν Θεόν σου (51) ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλη-

⁷³ Psal. cxviii, 137. ⁷⁴ ibid. 62. ⁷⁵ Psal. lxxi, 9.

⁷⁶ Dan. iii, 57. ⁷⁷ Luc. ii, 14; Cant. Eccl.

(50) Basiliensis et Anglic., ἐν ὕψιστοις Θεῷ, καὶ τὰ ἐξῆς.

(51) Anglicanus, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν.

σίον σου, ὡς ἑαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυνάμειν ἐντο-
λαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρίνονται. Ὁ
Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ αὐτὸς πρῶτος ἡγάπησε τὸν
ἄνθρωπον, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα
ἡμεῖς λυτρώσθαι ἀπὸ πάσης ἀνομίας. Εἰ οὖν αὐτοῦ
ὁ Κύριος ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ὀφειλο-
μεν ὑπὲρ ἀλλήλων τὰς ψυχὰς ἡμῶν θείναι. Ὁ Θεὸς
ἀγάπη ἐστὶ, καὶ ὁ ἔχων τὴν ἀγάπην τὸν Θεὸν ἔχει.
Αὐτοῦ γὰρ εἶργειν. Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες,
ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐκ ἀγάπης ἔχητε ἐν ἀλλή-
λοις (52). Ὅσον γὰρ ἐὰν κοπιᾷ ἄνθρωπος, καὶ
μὴ ἔχη τὴν ἀγάπην εἰς τὸν πλησίον, εἰς μάτην ἐκο-
πίασεν. Οὕτω δὲ δεῖξαι τὴν ἀγάπην εἰς τὸν πλη-
σίον, οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Οὐ κρατήσεις
κακίαν τινὸς εἰς τὴν καρδίαν σου· εἰ δὲ μὴ γε, οὐκ
ἀνέρχεται ἡ εὐχή σου καθαρὰ πρὸς τὸν Θεόν (53).
Οὐκ ἐπιδύσεται γὰρ ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ
ὑμῶν. Πραότεια ἔχε, ὑπομονὴν ἔχε, μακροθυμίαν,
νηπιότητα. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· Ἐὰν μὴ στρα-
φῇς, καὶ γένῃσθαι ὡς τὰ παιδιά, οὐ μὴ εἰσέλθῃς
εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

22. Οὐ μὴ λυπηθῇς χαλεποῦ τινος συμβαίνοντός
σοι, οὔτε ἐπὶ ζημίᾳ λυπηθῇς (54), οὔτε ἐπὶ ὕβρει·
Ἡ λύπη γὰρ τοῦ κόσμου τούτου θάνατον κατεργά-
ζεται. Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν σου μόνον λυπηθῇς,
ὑπὲρ ἄλλου δὲ πράγματος μικροῦ οὐ λυπηθῇς. Μὴ
ὕψωσης τὴν φωνὴν σου ὀργίζομένη πρὸς τινα· δού-
λην γὰρ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι. Οὐκ ἐξελεύσεται
κατὰρα ἐκ τοῦ στόματός σου, οὐκ ὕβρις, οὐ κακολο-
γία. Τὸ στόμα σου γὰρ ἡγιασμένον ἐστὶν ἐν τοῖς
ὑμνοῖς καὶ δοξολογίαις τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἐστὶ καλὸν τὸ
προέρχεσθαι σε χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης. Τὴν ἡσυχίαν
ἀγάπα ὅσον δύνασαι· τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπι-
λάθῃ, μηδὲ ἀπαλειψθῆναι ἐκ τῆς καρδίας σου.
Ἐὰν ἅγιος ἔλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν σου, οὕτως αὐτὸν
πρόσδεξαι, ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· λέγει γὰρ ὁ Κύ-
ριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς
ἐμὲ δέχεται. Ἐὰν εἰσέλθῃ ἀνὴρ δίκαιος εἰς τὸν
οἶκόν σου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἀπαντήσεις αὐτῷ,
καὶ προσκυνήσεις ἐνώπιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐπὶ
τὴν γῆν. Οὐ γὰρ αὐτὸν προσκυνήσεις, ἀλλὰ τὸν Θεόν
τὸν ἀποστείλαντα αὐτόν. Λήψῃ δὲ ὕδωρ, καὶ νίψῃς
τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ μετὰ πάσης εὐλαθείας ἀκού-
σεις τῶν λόγων αὐτοῦ. Οὐ μὴ θαρρῆσθαι ἐπὶ τῇ σω-
φροσύνῃ σου, ἵνα μὴ πέσῃς· ἀλλὰ φοβοῦ· ἐφ' ὅσον
γὰρ φοβῇ, οὐδέποτε πίπτεις. Συμφέροι τῇ ἐγκρα-
τευμένῃ καταμόναζ τὸν ἑαυτῆς ἄρτον ἐσθίειν. Ἐὰν
καθίσῃς μετὰ παρθένων ἐπὶ τραπέζης, πᾶν τὸ παρα-
θέμενον ἐσθίε μετ' αὐτῶν. Ἐὰν γὰρ μὴ φάγῃς, εὐ-
ρίσκη ὡς κατακρίνουσα αὐτάς. Οὐκ ἀναγγελεῖς τὴν
ἄσκησίν σου. Ἐὰν δὲ καὶ οἶνον πίνουσι, καὶ οὐ πί-

A sum. In his duobus mandatis tota lex pendet et
propheta⁷⁸. Deus charitas est, et ipse prior
dilexit hominem, ac se ipse tradidit pro nobis, ut
nos liberaret ab omni iniquitate. Si igitur ipse Do-
minus pro nobis mortuus est, et ipsi pro aliis de-
bemus animas nostras ponere. Deus charitas est,
et qui habet charitatem, Deum habet. Ipse namque
dixit: « In hoc cognoscent omnes quod discipuli
mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem⁷⁹. »
Quantumcumque enim laboraverit homo, si dilectionem
non habeat erga proximum, frustra laboraverit.
Ita ostendas dilectionem erga proximum, non verbo
tantum, sed etiam opere. Non retinebis offensam
alicujus in corde tuo, alioquin precatio tua ad Deum
pura non ascendet. « Non occidet enim sol super
B iracundiam vestram⁸⁰. » Mansuetudinem, patien-
tiam, tolerantiam et simplicitatem infantiae retine.
Ait quippe Dominus: « Nisi convertamini, et effi-
ciamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum coe-
lorum⁸¹. »

22. Ne contristere si quid adversum accidat tibi,
neque de accepto damno vel contumelia doleas:
« Tristitia enim hujus mundi, mortem operatur⁸². »
De tuis solum peccatis doleas: de alia re parvi
momenti ne contristere. Ne attollas vocem in ali-
quem præ iracundia: ancillam quippe Domini non
debet disceptare. Non exibat de ore tuo maledictum,
non contumelia, non obrectatio. Os enim tuum
sanctificatum est hymnis et laudibus Dei. Par non
est 94 prodire te absque magna necessitate. Que-
tem ama quantum potes. Servorum Dei ne obli-
viscere, neque delectantur illi ex corde tuo. Si vir
sanctus venerit in domum tuam, ita excipito illum,
quasi Filium Dei; ait enim Dominus noster Jesus
Christus: « Qui vos suscipit, me suscipit⁸³. » Si
ingressus fuerit vir justus in domum tuam, cum
timore et tremore occurreris ipsi, et procides humi
ad pedes ejus adorans (55). Non enim illum adorabis,
sed Deum qui misit ipsum. Aqua accepta, lavabis
pedes ejus, et cum omni reverentia verba illius audies.
Non confidas in tua castitate, ne cadas; sed
time: quanto tempore timebis non peccabis. Ex-
pedit continentem seorsum panem suum comedere.
Si sederis ad mensam cum virginibus, de cibis om-
nibus propositis comedes cum illis. Nam si non
comederis, videre illas improbare. Non declara-
bis ascetin seu exercitationem tuam. Si vinum non
bibas et bibant ipsæ, parum bibito earum gratia.
Quod si adsint magnæ anus, et largius te bibere
cogant, ne audias illas, sed dic illis: Vos in asceti

⁷⁸ Matth. xxii, 57, 40. ⁷⁹ Joan. xiii, 35. ⁸⁰ Ephes. iv, 26. ⁸¹ Matth. xviii, 5. ⁸² II Cor. vii, 10. ⁸³ Marc. ix, 36

(52) Basiliensis et Anglic., ἐκ ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.
(53) In Basil. et Anglic. hæc πρὸς τὸν Θεόν, desunt.

(54) Sic omnes mss. in editis vero, λυπηθῇς deest.

(55) In hæc verba notat Felc. Quod hic mentia

est domus moniali propriæ, videtur id innuere au-
ctorem loqui de genere monacharum quæ non in ce-
nobiis, sed domi suæ vivunt: observantes tamen re-
gulam claustralem in victu et amictu. Quod genus
frequens videas in Walachia, Russia et cæteris Orien-
talibus provinciis.

seu exercitatione multa juventutem vestram transigistis : at ego ne ad primum quidem vestrum gradum perveni. Porro de hospitalitate et eleemosynis, non opus est ut admonearis. Id enim tu sponte tua facies.

Περὶ δὲ τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς ἐλεημοσύνης οὐ χρειᾶν ἔχεις νουθετεῖσθαι. Ἀπὸ σεαυτῆς γὰρ ποιήσεις.

23. In ecclesia tace, nec quidquam loquere; sed attende solum lectioni. Si tibi in mentem venerit aliquid opus peragere, ne temere id agas, ne illudat tibi inimicus; sed cum consilio majorum omnia exsequare. Cum psalles aut orabis, ne sinito peregrinas cogitationes cor subire tuum. Rogo te, dilecta, ut attendas audiasque præcepta hoc in libro scripta. Nec solum oculis exterioribus quæ scripta sunt percipias, sed etiam interioribus. Singulisque præceptis animum adhibe, et illa exsequere. Si enim ista servaveris, regio thalamo digna habebis. Ne dixeris in corde tuo : Quonam modo hæc præstare potero? Ne timore corripiaris in cogitatione tua; sed si cum omni alacritate ea custodieris, Deum habebis adiutorem. Nam timentibus Deum Dei præcepta non sunt difficilia. Nulla hora deficiat oleum in lampade tua, ne veniens sponsus, eam extinctam inveniat. Ignoras enim qua hora venturus sit, primone somno an mane. Parata igitur esto, ut cum venerit, una cum prudentibus obviam ipsi venias, habens oleum in lampade tua, hoc est, bona opera tua. Singulis horis memento exitus tui : quotidie mortem ante oculos habeo : recordare apud quem te sisti oportet.

μόνευε τῆς ἐξόδου σου· ἔχε καθ' ἡμέραν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον· μνημόνευε τίνι σε δεῖ παραστῆναι.

24. Grave quiddam est ascesis, difficilis continentia; sed nihil dulcius cœlesti sponso. Hic parum laboramus, et illic vitam æternam consequemur; ait enim beatus Paulus : « Non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis ⁵⁶. » Bonum est fugere turbam, et seorsum secedere. Magna virtus continentia, magnâ gloria castitas, magna encomia virginitatis. O virginitas, immensæ divitiæ! o virginitas, corona immarcescibilis! o virginitas, templum Dei et Spiritus sancti habitaculum! o virginitas, margarita pretiosa, multis latens, a paucis inventa! o continentia, Dei amica, et a sanctis celebrata! o continentia, multis odiosa, iis qui te digni sunt agnita! o continentia, quæ effugis mortem et infernum, et ab immortalitate possideris! o continentia, gaudium prophetarum, et apostolorum gloriatio! ⁹⁵ o continentia, angelorum vita, et sanctorum hominum corona! Beatus est qui te tenet, beatus qui

⁵⁶ Rom. viii, 18.

(56) In Felc. 2 ὁμῶν deest. Ibid. Basil., Περὶ γὰρ τῆς φιλ.

(57) Il deest in Felc. 2.

(58) Ἄν deest in Basil. Mox idem, φυλάξεις αὐτά. Anglicanus, φυλάξεις αὐτάς. Editi, φυλάξῃ αὐτάς.

Α νῆς, δι' αὐτάς πῆε ὀλίγον. Ἐάν δέ εἰσι μεγάλαι πρεσβύτειδες, καὶ ἀναγκάζωσι σε πλεῖν περισσὸν, μὴ ἀκούσης αὐτῶν, ἀλλὰ λέγε αὐταῖς· Ὑμεῖς κατετρίψατε τὴν νεότητά ὑμῶν ἐν ἀσκήσει πολλῇ· ἐγὼ δὲ οὕτω ἐφθασα οὐδὲ εἰς πρῶτον βαθμὸν ὑμῶν (56). χρειᾶν ἔχεις νουθετεῖσθαι. Ἀπὸ σεαυτῆς γὰρ ποιήσεις.

23. Ἐν ἐκκλησίᾳ σιώπα, καὶ μηδὲν λάλει, ἀλλὰ τῇ ἀναγνώσει μόνον πρόσσεχε. Ἐάν ἐπαναβῇ εἰς τὴν καρδίαν σου λογισμός, ἵνα ποιήσης πράγμα τι, μὴ προπετῶς αὐτὸ ποιεῖ, ἵνα μὴ ἐμπαίξῃ σε ὁ ἐχθρός· ἀλλὰ μετὰ βουλῆς τῶν μειζωτέρων σου πάντα ποιεῖ. Ὅταν ψάλλῃς, ἢ (57) ὅταν προσεύχῃ, μὴ ἀφῇς ξένους λογισμοὺς εἰσεῖναι εἰς τὴν καρδίαν σου. Παρακαλῶ σε, ἀγαπητῇ, πρόσσεχε καὶ ἀκουε τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν γεγραμμένων ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Καὶ μὴ μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς φαινομένοις κατανόει τὰ γεγραμμένα, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐνδοθεν. Καὶ πρόσσεχε μὴ ἐκόςτῃ ἐντολῇ, καὶ ποιεῖ αὐτάς. Ἐάν γὰρ φυλάξῃς ταῦτα, καταξιώθῃς τοῦ νομῶντος τοῦ βασιλικοῦ. Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι, Πῶς δύναμαι ποιῆσαι ταῦτα; Μὴ δειλὴν λάθῃ ὁ λογισμός σου· ἀλλ' ἂν (58) μετὰ πάσης προθυμίας φυλάξῃς αὐτά, εὐρήσεις σύμμαχον τὸν Θεόν. Τοῖς φοβουμένοις γὰρ τὸν Θεὸν αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ βαρεῖται οὐκ εἰσὶ. Πάσῃ ὥρᾳ μὴ λειψάτω ἔλαιον τῇ λαμπάδι σου, μὴ ποτε ἔλθῃ ὁ νομῶς, καὶ εὐρῇ αὐτὴν σβεσθεῖσαν. Οὐκ οἶδας γὰρ πότε ἔρχεται, ἢ πρωτοπνιον, ἢ πρωτῇ. Γενοῦ ὅν ἐτοιμος· ἵνα, ὅταν ἔλθῃ, μετὰ τῶν φρονίμων ἀπαντήσῃς αὐτῷ, ἔχουσα τὸ ἔλαιον ἐν τῇ λαμπάδι σου, τοῦτέστι τὰ ἔργα σου τὰ καλὰ. Πᾶσαν ὥραν μνη-

24. Βαρὺ ἐστὶν ἀσκησις, καὶ δυσβάστακτον ἐγκράτεια· ἀλλ' οὐδὲν ἐστὶ γλυκύτερον τοῦ ἐπουρανίου νομῶντος. Ὄδε χάμονεμεν ὀλίγον, ἔχει δὲ τὴν αἰώνιον (59) ζωὴν ἀποληψόμεθα· λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Παῦλος· « Οὐκ ἔστι τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Καλὸν ἀποφεύγειν (60) τὸν ὄχλον καὶ ἀναχωρεῖν καταμόνας. Μεγάλῃ ἀρετῇ ἐγκράτεια, μέγα καύχημά ἐστὶν ἀγνεία, μεγάλη ἐγκώμια τῆς παρθενίας. Ὡ παρθενία, πλοῦτος ἀκατάληπτος! Ὡ παρθενία, στέφανος ἀμαράντινος! Ὡ παρθενία, ναὸς Θεοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος οἰκητήριον! Ὡ παρθενία, μαργαρίτα τίμιε παρὰ πολλοῖς ἀφανῆς, ὀλίγοις δὲ μόνοις εὐρισκόμενος! Ὡ ἐγκράτεια φίλη Θεοῦ, καὶ παρὰ ἁγίους ἐγκωμιαζομένη! Ὡ ἐγκράτεια παρὰ πολλοῖς μισουμένη, τοῖς δὲ ἁγίοις σου γνωριζομένη! Ὡ ἐγκράτεια, θάνατον καὶ ᾄδην ἀποφεύγουσα, καὶ ὑπὸ ἀθανασίας καταχομένη! Ὡ ἐγκράτεια, χαρὰ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων καύχημα! Ὡ ἐγκράτεια, ἀγγέλων βίος,

Ibidem hæc, εὐρήσεις σύμμαχον τὸν Θεόν, desunt in Basiliensi et Anglic. Mox γὰρ deest in omnibus editis, habetur in omnibus mss.

(59) Basiliensis, αἰωνίαν.

(60) Basiliensis, ἀποφυγεῖν.

καὶ ἀγίων ἀνθρώπων στέφανος! Μακάριος ὁ κατέχων σε, μακάριος ὁ προσκαρτερῶν σου τῇ ὑπομονῇ· ὅτι, ὁλίγον κοπιάσας, πολλὴ χαρῆσεται ἐν σοί. Μακάριος ὁ νηστεύσας ὅλον τὸν χρόνον τούτου, ὅτι ἐν τῇ ἄνω Ἱερουσαλὴμ κατοικήσει, καὶ μετὰ ἀγγέλων χορεύσει (61), καὶ μετὰ ἀγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἀναπαύσεται.

25. Ταῦτα ἐγράψά σοι, ἀγαπητὴ ἀδελφὴ, χορεύτρια Χριστοῦ, πρὸς στηριγμὸν καὶ ὠφέλειαν τῆς ψυχῆς σου. Μὴ ἐκκλίνης οὖν ἀπὸ τῶν λόγων τούτων δεξιὰ ἢ ἀριστερά. Ὅς γὰρ ἐὰν ἀκούσῃ τοὺς λόγους τούτους, καὶ καταφρονήσῃ, κρίμα μέγα αὐτῇ ἔστι. Σὺ δὲ, τιμωτάτῃ ἀδελφῇ ἢ κτωμένη τὸ βέβηλον τοῦτο (62), δῶψοι σοὶ ὁ Θεὸς ταῦτα φυλάττειν, ἐν τούτοις ἀναστρέφεσθαι, πεφωτισμένην τὴν διάνοιαν, καθαρὸν τὸν νοῦν, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, ἵνα λάβῃς τὸν ἀμαράντινον στέφανον, ὃν ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

(61) Anglicanus, κατοικήσας, μετὰ ἀγγέλων χορ.

A perdurat in tui tolerantia, quia post modicum laborem, multum in te gaudebit. Beatus qui jejunaverit universo hoc tempore, quia in cœlesti Jerusalem habitabit, cum angelis choreas agat, cum prophetis et apostolis requiescet.

25. Hæc tibi scripsi, soror dilecta, quæ cum Christo choreas agis, ad fulcimentum et utilitatem animæ tuæ. Ne declines igitur a sermonibus istis ad dexteram vel ad sinistram. Quisquis enim audierit sermones istos, et despexerit, ingens illi erit damnatio. Tu autem, soror honoratissima, quæ hunc librum possides, faxit Deus ut hæc observes, in hisque verseris, illustrata mente, puro corde, illuminatis mentis oculis, ut accipias immarcescibilem coronam, quam præparavit Deus diligentibus se, per Dominum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

(62) Hæc, τὸ βέβηλον τοῦτο, desunt in Basiliensi.

IN SYNOPSIS SCRIPTURÆ SACRÆ ADMONITIO.

I. De hoc libro variæ sunt eruditorum sententiæ. Alii namque verum germanumque Athanasii esse setum autumant, alii, nec injuria, ejus γνησιότητα in suspicionem vocant. Ex iis vero qui Athanasio hoc operis adjudicant, sunt qui arbitrentur Synopsin hanc Scripturæ sacræ esse illa πικτὶα τῶν θεῶν Γραφῶν, quæ Constantis Augusti rogatu se adornasse, et ad ipsum imperatorem transmississe testatur Athanasius in Apologia ad Constantium, num. 4. Nos secus existimamus; πικτὶα quippe illa τῶν θεῶν Γραφῶν, nihil esse aliud arbitramur, quam ipsam sacram Scripturam, quæ ad faciliorem legentis usum, in plura volumina compingetur; πικτὶα quippe significant volumina. Sic Gregor. Nazianz. epist. ad Philagrium, pag. 827, πικτίον Δημοσθενικόν vocat, volumen operum Demosthenis, et epist. ad Theodorum Tyanensem, p. 843, πικτίον τῆς Ὠριγένους Φιλοκαλίας, vocat librum seu volumen Origenis Philocaliæ. Insignior exstat locus apud eundem, epist. ad Adamantium, p. 896, Ἰδοὺ σοὶ τὰ πικτὶα παρ' ἡμῶν, ἀπερ ζητεῖς, ὅσα τοὺς σήτας διέφυγε, καὶ τὸν καρπὸν, ὅπερ οὐ κατέχευτο. En libros eos a nobis habes, quos postulas, eos inquam omnes, qui lineas effugerunt, fumumque supra quem siti erant. Hinc manifestum est πικτὶα τῶν θεῶν Γραφῶν, esse, non aliquod in Scripturam compositum, sed libros seu volumina Scripturarum ipsarum, quæ Athanasius transmisit ad Constantem imperatorem. Plura poscimus proferre hujus rei asserendæ causa, sed hæc erunt, ni fallor, satis.

II. Licet porro Synopsis isthæc sit accurati cujusdam, et Scripturarum peritissimi scriptoris, nobis videtur non esse Athanasii. Primo namque a nemine antiquorum memoratur opus simile ab Athanasio adornatum fuisse. At certe vix potuit ab Hieronymo aliisque Patribus, iis maxime qui Scripturas explanarunt, et a Photio ipso, tam insigne opus Athanasianum prætermitti. 2° In nullis Athanasianis collectionibus comparet, sed ex uno tantum manuscripto Græce prodiit. 3° In enumerandis libris quibus in Ecclesia contradicitur, multum discrepat scriptor iste ab Athanasio; nam librum Pastoris nusquam memorat, quem tamen Athanasius in Epistola festali numerat inter illos qui in Ecclesia leguntur, alibique vocat librum Pastoris, utilissimum. Multi item libri inter eos quibus contradicitur in finem hujus Synopseos recensentur, quorum ne verbum quidem in memorata Festali Epistola. Ad hæc in Apocryphis Novi Testamenti numerantur in Synopsi Κλημέντια, seu Homilia Clementinæ, quarum mentionem primo reperimus diu post Athanasii ævum apud Nicephorum patriarcham. Sunt enim illæ opus diversum a Recognitionibus, quarum Origenes, Rufinus et alii meminere, licet ejusdem sint argumenti, et, ut videtur, postea conficiæ. 4° Quæ de variis Scripturæ sacræ versionibus postremo loco dicuntur, ex Epiphanio De mensuris expressa sunt, ut nemo non videt, et ibidem nos advertimus. Responderi forsitan posset, hæc postrema adjectitia esse. Sed id gratis omnino dicitur, cum consequenter ponantur in codice unde Synopsis isthæc prodiit: et alioquin tanta ubique apparet hujus scriptoris diligentia, ut nihil omnino omittendum censuerit; quare et quæ de versionibus leguntur, et quæ postea de amissis libris in Scriptura veteri memoratis tractantur, unius ejusdem Synopseos scriptoris esse arbitramur. 5° Licet in simplici recensione eorum quæ in Scripturis sacris continentur, qualis est ista Synopsis, vix styli genus et ratio deprehendi queat, quisquis tamen Athanasianæ orationi assuetus erit, non

uno loco diversa loquendi genera animadvertet. In Athanasio enim τὸ δριμύ ubique comparet, ut ait Photius, hic vero scriptor multitudine verborum epithelorumque supereffluit. Exempli causa, post factam priorum librorum Scripturæ enumerationem, quibusdam præmissis ita habet : Ἐπεὶ τοί γε ὕστερον κατὰ τὴν ἐκείνων ἀκολουθίαν καὶ συμφωνίαν ἄλλα μυρία καὶ ἀναρίθμητα βιβλία ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς μεγάλων καὶ σοφωτάτων θεοφρόνων Πατέρων, εἰς μυστηρίαν τῶν προλαβόντων καὶ διαφώτισιν. Quæ sane et nulla his similia quisvis emunctæ naris homo non Athanasii, sed alterius cuiusdam scriptoris Athanasio ætate inferioris esse censuerit. Nam Græci sequioris ævi epithetis et verborum multitudine gaudebant. Insuper nonnullæ voces hic exstant quas nonnisi post Athanasii ætatem usitatas reperimus, quale est, illud in cap. de libro Judicum, ποσοῦνται pro numerantur, et alibi, συμποσοπούμενων. Cyrill. Alex. ποσοῦσθαι usurpat, nec antea vocem illam me reperisse memini : in Logarica item Alexii Comneni a nobis edita legimus συμποσοῦντων, eadem sententia : quod conjecturæ tantum loco ponimus. Hæc in causa nobis fuisse, ut Synopsis 96 Scripturæ sacræ inter dubia et suspecta opera recenseremus. Multimus alia quadam argumenta, a nonnullis allata, ut Synopsis Athanasio abjudicaret, quæ minoris momenti esse arbitramur.

III. Theodorus porro Balsamon ad canonem 27 synod. Carthag., p. 636, memorat canonica Athanasii et Amphilochoi, indicatque ibi veros et canonicos contineri Scripturæ libros. Κανονικά vero ista autumant nonnulli esse hanc Scripturæ synopsis : sed nusquam reperimus hunc librum, canonicum seu κανονικά, appellari ; κανονικά igitur Athanasii et Amphilochoi, sunt epistolæ seu alia opuscula eorundem Patrum, quæ in collectionibus canonum Græcis locum habent, et vocantur illic ut plurimum epistolæ canonicae : ejusmodi sunt tres epistolæ Athanasii quæ ex canonum collectione desumptæ sunt et ad calcem primi tomi a nobis repositæ, in quarum secunda, cui titulus, Epistola festalis, habetur catalogus librorum Scripturæ, ad quem hic haud dubie respicit Theodorus Balsamon, in iisdemque collectionibus Canonum mss. exstat carmen Amphilochoi, in quo recensentur canonici Scripturæ libri, quo spectat idem Theod. Balsamon. Cæterum tres epistolæ illæ Athanasii, pariterque carmen Amphilochoi, cusa sunt in postrema Collectione canonum Anglicana, secundo tomo inter Epistolas canonicas.

IV. Eximia sane est hæc Synopsis, cujuscunque tandem sit auctoris, et tanta cura, sagacitate, eruditione elaborata, ut nihil supra. Non modo quippe singuli Scripturæ libri accuratissime in ea recensentur et in epitomen aptissime rediguntur ; sed multa disquiruntur quæ spectant chronologiam, librorum Scripturæ auctores, nominis singulorum librorum rationem et causam, variarum versionum historiam paucis comprehensam. Demum nihil pene retro reliquisse videtur scriptor iste, quod vir Græce solum eruditius præstare possit. Multæ porro mendæ in nominibus maxime propriis, uti solitum est, irreperant, quas quoad licuit emendarimus : et ad finem non pauca quæ Latine tantum cusa erant in prius editis, ex manuscriptis desumpta Græce edidimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΝΟΨΙΣ ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ, ΠΑΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ.

S. P. N. ATHANASII

BREVIS DIVINÆ SCRIPTURÆ VETERIS AC NOVI TESTAMENTI SYNOPSIS, ID EST COMPENDIUM.

1. Omnis nostrum Christianorum Scriptura, divinitus inspirata est, librosque habet non indefinitos, sed definitos, ac certo canone comprehensos. Et Veteris quidem Testamenti hi sunt :

Genesis, cujus initium est : « In principio fecit Deus cælum et terram. »

Exodus, cujus initium est : « Hæc sunt nomina filiorum Israel, qui in Ægyptum ingressi sunt. »

Leviticus, cujus principium est : « Et vocavit Dominus Moysen, et locutus est illi in tabernaculo testimonii. »

Numeri, cujus initium est : « Et locutus est Dominus ad Moysen, in solitudine Sina, in tabernaculo testimonii. »

1. Πᾶσα Γραφὴ ἡμῶν Χριστιανῶν, θεόπνευστός ἐστιν. Οὐκ ἀόριστα δὲ, ἀλλὰ μᾶλλον ὠρισμένα καὶ κανονισμένα ἔχει τὰ βιβλία. Καὶ ἐστὶ τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης ταῦτα :

Γένεσις, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. »

Ἐξόδος, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τῶν εἰσπορευομένων εἰς Αἴγυπτον. »

Λευϊτικὸν, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Καὶ ἐκάλεσε Μωϋσῆν, καὶ ἐλάλησε Κύριος αὐτῷ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. »

Ἀριθμοί, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Σινᾷ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. »

Δευτερονόμιον, οὗ ἡ ἀρχή· « Οὗτοι οἱ λόγοι, οὓς Α ἐλάλησε Μωϋσῆς παντὶ Ἰσραὴλ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἐν τῇ ἐρήμῳ, πρὸς δυσμαῖς, πλησίον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. »

Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, οὗ ἡ ἀρχή· « (63) Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίην δούλου Κυρίου, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ, υἱῷ Ναυῆ, λειτουργῶ Μωϋσῆ, λέγων. »

Κριταί, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίην Ἰησοῦ, καὶ ἐπηρώτησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ (64) ἐν Κυρίῳ λέγοντας· Τίς ἀναβήσεται πρὸς τοὺς Χαναναῖους ἀφ'ηγουμένους; »

Ρούθ, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κρίνειν τοὺς κριτάς, ἐγένετο λιμός ἐν τῇ γῇ. »

Βασιλειῶν πρώτη καὶ δευτέρα, εἰς ἐν ἀριθμούμεναι βιβλίον. Καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ἄνθρωπος ἐξ Ἀρμαθαῖμ Σιφᾶ, ἐξ ὄρους Ἐφραῖμ, καὶ ὄνομα αὐτοῦ Ἐλκανᾶ, υἱὸς Ἰερεμὴλ, (65) υἱοῦ Ἠλεὶ. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχή· « Ἐγένετο μετὰ τὸ ἀποθανεῖν Σαούλ, καὶ Δαβὶδ ἀνέστρεψε τύπτων τὸν Ἀμαλῆκ. »

Βασιλειῶν τρίτη καὶ τετάρτη, εἰς ἐν πάλιν ἀριθμούμεναι βιβλίον. Καὶ τῆς μὲν τρίτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ὁ βασιλεὺς Δαβὶδ πρεσβύτερος, προδεηκῶς ἡμέραις· καὶ περιέβαλλον αὐτὸν ἱματίοις, καὶ οὐκ ἐθερμάνετο. »

Τῆς δὲ τετάρτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ἠθέτησε Μωάβ ἐν Ἰσραὴλ, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν Ἀχαάβ. »

Παραλειπομένων πρῶτον καὶ δεύτερον, εἰς ἐν ἀριθμούμενα βιβλίον. Καὶ ἐστὶ τοῦ μὲν πρώτου ἡ ἀρχή· « Ἀδάμ, Σῆθ, Ἐνὼς, Καϊνᾶν, Μαλεεὴλ, Ἰαρέδ, C Ἐνώχ, Μαθουσάλα, Λάμεχ, Νῶε. »

Τοῦ δὲ δευτέρου ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐνίσχυσε Σαλομών υἱὸς Δαβὶδ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐμεγάλυνεν αὐτὸν εἰς ὕψος. »

Ἐσδρας πρῶτος καὶ δεύτερος, εἰς ἐν ἀριθμούμενοι βιβλίον. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἀρχή· « (66) Καὶ ἤγαγεν Ἰωσίας τὸ Πάσχα ἐν Ἱερουσαλὴμ τῷ Κυρίῳ ἑαυτοῦ τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου. »

Τοῦ δὲ δευτέρου ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Κύρου τοῦ βασιλέως Περσῶν, τοῦ τελεσθῆναι λόγον ἀπὸ στόματος Ἱερεμίου, ἐξήγγειρε Κύριος τὸ πνεῦμα Κύρου τοῦ βασιλέως Περσῶν. »

Ψαλτήριον Δαβιτικόν, ἔχον ψαλμοὺς ρνα' οὗ ἡ D ἀρχή, ἥγουν ὁ πρῶτος ψαλμὸς· « Μακάριος ἄνθρωπος οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. »

Παροιμίαι Σολομώντος (67), οὗ ἡ ἀρχή· « Παροιμίαι Σολομώντος υἱοῦ Δαβὶδ, ὃς ἐδασίλευσεν ἐν Ἰσραὴλ, γυνῶνα σοφίαν καὶ παιδείαν. »

Ἐκκλησιαστής τοῦ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ῥήματα

(63) Initium Josue sic habet : Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίην Μωϋσῆ, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ, υἱῷ Ναυῆ, τῷ ὑπουργῶ Μωϋσῆ, λέγων.

(64) In Græco Scripturæ textu legitur, διὰ τοῦ Κυρίου.

(65) Græco Scripturæ textus, υἱοῦ Ἠλιοῦ. In Græco Scripturæ textu legitur semper, Δαβὶδ cum υ.

(66) Qui dicitur Esdræ primus in Græcis exem-

Deuteronomium, cujus initium est : « Isti sunt sermones, quos locutus est Moyses ad omnem Israelitæ trans Jordanem, in solitudine ad occasum, prope mare Rubrum. »

Jesus filius Nave, cujus initium est : « Et factum est post mortem servi Domini, dixit Dominus ad Jesu, filium Nave, famulum Moysis. »

Judices, cujus initium est : « Et factum est post mortem Jesu, et interrogarunt filii Israel Dominum, dicentes : Quis ascendet dux adversus Chanaanæos ? »

Ruth, cujus initium est : « Et factum est, cum judicarent judices, facta est fames in terra. »

Regum, primus et secundus, in unum computantur librum, et primi quidem initium est : « Et komo erat ex Armathaim Siphæ, de monte Ephraim, et nomen illi Elcana, filius Jeremeel, filii Heli. »

Secundi vero initium est : « Et factum est post mortem Saulis, David percusso Amalec reversus est. »

Regum tertius et quartus, et ipsi pro uno connumerantur libro. Et tertii quidem initium est : « Et rex David senior, ætate jam grandis erat. Et operiebant eum vestibus, nec tamen calefiebat. »

Quarti vero principium est : « Et prævaricatus est Moab adversus Israel, post mortem Achab. »

Paralipomenon primus et secundus, pro uno 97 libro computantur : Et primi quidem initium est : « Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, Enoch, Mathusala, Lamech, Noe. »

Secundi vero initium : « Et confirmatus est Salomon filius Davidis in regno suo. Et Dominus Deus ipsius cum ipso, et magnificavit eum ad sublime usque. »

Esdras primus et secundus uno comprehenduntur volumine. Et primi quidem initium est : « Et obtulit Josias Pascha in Jerusalem Domino suo, quarta decima die mensis primi. »

Secundi vero : « Et in primo anno Cyri regis Persarum, ut adimpleretur sermo, qui ab ore Jeremiæ processerat, excitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum. »

Psalterium Davidicum, habens psalmos cxi. Cujus initium est : « Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum. »

Parabolæ Salomonis, cujus principium est : « Parabolæ Salomonis, filii Davidis : qui regnavit in Israel, ad cognoscendam sapientiam et disciplinam. »

Ecclesiastes ejusdem, cujus initium est : « Verba

pluribus hic tertius est in Bibliis nostris, et jam inter apocrypha computatur. Inchoaturque a xxxv capite Paralipomenon, nec legitur in Hebraico. Qui autem secundus hic dicitur, primus est in Hebraico textu.

(67) In Græcis Scripturæ exemplaribus legitur, Σολομών, hic et inferius.

Ecclesiastæ, filii Davidis regis Israel in Jerusalem. A
Vanitas vanitatum et omnia vanitas. »

Canticum canticorum, ejusdem, cujus principium est : « Canticum canticorum, quod est Salomoni. Osculetur me osculis oris sui, quia meliora sunt ubera tua vino. »

Job, cujus principium est : « Homo quidam erat in regione Ausitide, nomine Job. Et erat homo ille inculpatus et religiosus. »

Duodecim Prophetæ, uno volumine comprehensi. Sunt autem isti, Osee primus, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Osee filium Beneri, in diebus Ozîæ et Joatham et Achaz, et Ezechîæ, regum Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel. Principium sermonis Domini in Osee. »

Deinde Amos, cujus principium est : « Sermones Amos, qui facti sunt in Accarim, ex Thecua, quos vidit super Jerusalem, in diebus Ozîæ regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas, regis Israel, bienio ante terræ motum. »

Michæas, cujus principium est : « Et factus est sermo Domini ad Michæam Morathitem, in diebus Joatham et Achaz et Ezechîæ regum Juda, quem vidit super Samariam et Jerusalem. »

Joel, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Joelem, filium Bathuel. Audite hæc omnia, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ. »

Abdias, cujus principium est : « Visio Abdîæ : Hæc dicit Dominus Deus ad Idumæam. »

Jonas, cujus initium est : « Et factus est sermo Domini ad Jonam filium Amathi, dicens : Surge et va!e in Niniven civitatem magnam. »

Nahum, cujus initium est : « Assumptio Ninive, liber visionis Nahum Elcesæi. »

Ambacum, cujus initium est : « Assumptio, quam vidit Ambacum propheta. »

Sophonias, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Sophoniam filium Chus, filii Godoliæ, filii Amorîæ, filii Ezekîæ, in diebus Josiæ, filii Amos, regis Juda. »

Aggaus, cujus initium est : « In anno secundo Darii regis, mense sexto, die prima mensis, factus est sermo Domini in manu Aggæi prophetæ dicens. »

Zacharias, cujus initium est : « In octavo mense, anno secundo Darii, factus est sermo Domini ad Zachariam, filium Barachiæ, filii Addo, prophetam, dicens. »

98 Malachias, cujus initium est : « Assumptio sermonis Domini ad Israel in manu angeli ejus. »

Hi sunt duodecim prophetæ uno volumine comprehensi. Sequuntur reliqui quatuor, quorum cuique proprium annumeratur volumen. Et hi sunt : Isaias, cujus initium est : « Visio, quam vidit

Ἐκκλησιαστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης. »

Ἄσμα ἁσμάτων τοῦ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἄσμα ἁσμάτων, ὃ ἐστὶ τῷ Σολομῶν. Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον. »

Ἰώβ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἀνθρωπὸς τις ἦν ἐν χώρῃ Αὐσέτιδι (68), ᾧ ὄνομα Ἰώβ, καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἀμειψτός καὶ θεοσεβής. »

Προφῆται δώδεκα, εἰς ἐν ἀριθμούμενοι βιβλίον. Εἰσὶ δὲ οὗτοι, Ὡσηὲ πρῶτος, οὗ ἡ ἀρχή· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὡσηὲ, τὸν τοῦ Βεθρι, ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ Ἰωαθὰμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκιῶ βασιλέων Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ τοῦ Ἰωᾶ, βασιλέως Ἰσραὴλ. Ἀρχὴ λόγου Κυρίου ἐν Ὡσηί. »

Εἶτα Ἀμώς, οὗ ἡ ἀρχή· « Λόγος Ἀμώς, ὁ ἐγένοντο ἐν Ἀκκαρεῖμ, ἐκ Θεκουὲ, οὗς εἶδεν ὑπὲρ Ἱερουσαλὴμ ἐν ἡμέραις Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ τοῦ Ἰωᾶ, βασιλέως Ἰσραὴλ, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. »

Μιχαίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Μιχαῖαν τὸν τοῦ Μωραθὶ ἐν ἡμέραις Ἰωαθὰμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκιῶ βασιλέων Ἰούδα, ὑπὲρ ὧν εἶδε περὶ Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλὴμ. »

Ἰωήλ, οὗ ἡ ἀρχή· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ἰωήλ τὸν τοῦ Βαθουήλ. Ἀκούσατε δὴ ταῦτα πάντα οἱ πρεσβύτεροι, καὶ ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν. »

Ἀβδίου (69), οὗ ἡ ἀρχή· « Ὁρασις Ἀβδίου· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῇ Ἰδουμαίᾳ. »

Ἰωνᾶς, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν τὸν τοῦ Ἀμαθὶ, λέγων· Ἀνάστηθι καὶ πορεύθητι εἰς Νινευὶ (70) τὴν πόλιν τὴν μεγάλην. »

Ναούμ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἀἴμα Νινευὶ. Βίβλος ὁρῶσεως Ναούμ τοῦ ἐν Ἐλκεσαί. »

Ἀμβακούμ, οὗ ἡ ἀρχή· « Τὸ λῆμμα ὃ εἶδεν Ἀμβακούμ ὁ προφήτης. »

Σοφωνίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Σοφωνίαν τὸν τοῦ Χούς (71), υἱὸν Γοδολιῶ τοῦ Ἀμορίου τοῦ Ἐζεκιῶ, ἐν ἡμέραις Ἰωσίου υἱοῦ Ἀμώς βασιλέως Ἰούδα. »

Ἀγγαῖος, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, μὲν τοῦ μηνὸς, ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαῖου προφήτου λέγων. »

Ζαχαρίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἐν τῷ ὀγδόῳ μηνὶ ἔτους δευτέρου ἐπὶ Δαρείου ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐπὶ Ζαχαρίαν, τὸν τοῦ Βαραχίου, υἱὸν Ἀβδὶ τὸν προφήτην, λέγων. »

Μαλαχίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἀἴμα λόγου Κυρίου ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ. »

Οὗτοι μὲν οὖν οἱ δώδεκα εἰς ἐν βιβλίον. Ἐξῆς δὲ ἕτεροι τέσσαρες, πρὸς ἐν ἑκάστος βιβλίον, οὗτοι·

Ἡσαίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Ὁρασις, ἣν εἶδεν Ἡσαίας

ὁ τοῦ Ἑλκεσιαίου.

(71) Græcus Scripturæ text. Χουσί. Infra in Græco Scripturæ textu legitur, υἱοῦ Ἀμώς.

(68) Græcus Scripturæ textus, Αὐσίτιδι.

(69) In Græco Scripturæ textu legitur, Ὀδδίου.

(70) Græc. Script. Νινευί, et sic inferius. Mox,

υἱὸς Ἀμὼς, ἦν εἶδος κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεχίου, οἱ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας. Ἀκούε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. »

Ἰερεμίας, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐγένετο ἐπὶ Ἰερεμίαν τὸν τοῦ Χελκίου, ὃς ἦν ἐκ τῶν ἱερέων. »

Ἐζεκιήλ (72), οὗ ἡ ἀρχὴ · « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τριακωστῷ ἔτει ἐν τῷ τετάρτῳ μηνί, καὶ ἐγὼ ἤμην ἐν μέσῳ τῆς αἰχμαλωτίας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Χοβάρ, καὶ ἠνοίχθησαν οἱ οὐρανοί, καὶ εἶδον ὁράσεις Θεοῦ. »

Δανιήλ, οὗ ἡ ἀρχὴ · « (73) Καὶ ἦν ἀνὴρ οἰκῶν ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ὄνομα αὐτῷ Ἰωακείμ, καὶ ἔλαβε γυναῖκα ἥ ὄνομα Σουσάννα, θυγάτηρ Χελκίου, καλὴ σφόδρα καὶ φοβούμενη τὸν Κύριον. »

2. Ὅμοιὰ τὰ κανονιζόμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία εἰκοσι δύο, ἰσάριθμα τοῖς γράμμασι τῶν Ἑβραίων. Τσαῦτα γὰρ εἰσι παρ' αὐτοῖς τὰ στοιχεῖα.

Ἐκτὸς δὲ τούτων εἰσὶ πάλιν ἕτερα βιβλία τῆς αὐτῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οὗ κανονιζόμενα μὲν, ἀναγνωσκόμενα δὲ μόνον τοῖς κατηχημένοις ταῦτα ·

Σοφία Σολομώνος, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Ἀγαπήσατε δικαιοσύνην, οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. »

Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Πᾶσα σοφία παρὰ Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα. »

Ἑσθήρ, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Ἐτους δευτέρου (74), βασιλεύοντος Ἀρταξέρξου τοῦ μεγάλου, τῇ μετὰ τοῦ Νεισάν ἐνούπνιον εἶδε Μαρδοχαῖος ὁ τοῦ Ἰασίρου τοῦ Σεμεὶ τοῦ Κισαίου, ἐκ φυλῆς Βενιαμίν. »

Ἰουδῆθ, οὗ ἀρχὴ · « Ἐτους δωδεκάτου τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσωρ, ὃς ἐβασίλευσεν Ἀσσυρίων ἐν Νινευί, τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ, ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀρφαξάδ, ὃς ἐβασίλευσε Μήδων ἐν Ἐκβατάνοις. »

Τωδίτ, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Βίβλος λόγων Τωδίτ, τοῦ Τωδιήλ, τοῦ Ἀνανιήλ, τοῦ Ἀδουήλ, τοῦ Γαβαήλ, ἐκ τοῦ σπέρματος Ἀσιήλ (75), ἐκ τῆς φυλῆς Νεφθαλείμ, ὃς ἠχμαλωτεύθη ἐν ἡμέραις Ἐννεμεσάρου τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων. »

Τσαῦτα καὶ τὰ μὴ κανονιζόμενα. Τινὲς μὲντοι τῶν παλαιῶν εἰρήκασιν κανονίζεσθαι παρ' Ἑβραίοις καὶ τὴν Ἑσθήρ καὶ τὴν μὲν Προῦθ, μετὰ τῶν Κριτῶν ἐνουμένην, εἰς ἐν βιβλίον ἀριθμεισθαι · τὴν δὲ Ἑσθήρ εἰς ἕτερον ἐν · καὶ οὕτω πάλιν εἰς εἰκοσι δύο συμπληροῦσθαι τὸν ἀριθμὸν τῶν κανονιζομένων παρ' αὐτοῖς βιβλίων.

3. Καὶ τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία, τὰ τε κανονιζόμενα καὶ τὰ μὴ κανονιζόμενα, τοιαῦτα καὶ τσαῦτα.

Τὰ δὲ τῆς Καινῆς Διαθήκης, πάλιν ὠρισμένα τε καὶ κεκανονισμένα βιβλία, ταῦτα ·

Κατὰ Ματθαῖον, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Ἀβραάμ. »

(72) In Græco Scripturæ textu, Ἰεζεκιήλ. Mox in Græco Scripturæ textu legitur, τετάρτῳ μηνί, πέμπτῃ τοῦ μηνός.

(73) Nec in Græcis, nec in Latinis exemplaribus prophetia Danielis jam incipit a Susannæ historia,

A Isaias filius Amos, quam vidit adversus Judam, et adversus Jerusalem, in regno Ozia, et Joatham, et Achaz, et Ezechia, qui regnarunt in Judæa. Audi, cælum · et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est. »

Jeremias, cujus initium est : « Verbum Dei, quod factum est ad Jeremiam filium Chelkia, qui erat ex sacerdotibus. »

Ezechiel, cujus principium est : « Et factum est in anno tricesimo, mense quarto, et ego eram in medio captivitatis ad flumen Chobar, et aperti sunt cæli : et vidi visiones Dei. »

Daniel, cujus exordium est : « Et erat vir habitans in Babylone, et nomen illi Joakim, et accepit uxorem, nomine Susannam filiam Chelkia, pulchram valde, ac timentem Dominum. »

2. Sunt itaque canonici Veteris Testamenti libri numero viginti duo, litteris Hebraicis numero pares. Totidem enim apud illos sunt elementa.

Præter istos autem sunt adhuc alii ejusdem Veteris Testamenti libri non canonici, qui catechumenis tantum leguntur. Scilicet.

Sapientia Salomonis, cujus exordium est : « Diligite justitiam, qui judicatis terram. »

Sapientia Jesu filii Sirach, cujus initium est : « Omnis sapientia a Domino est, et cum ipso est in sæculum. »

Esther, cujus initium est : « Anno secundo, regnante Artaxerxe Magno, una die mensis Nisan, somnium vidit Mardochæus, filius Jairi, filii Semai, filii Kisai, ex tribu Benjamin. »

Judith, cujus principium est : « Anno duodecimo regni Nabuchodonosor, qui in Assyria regnavit, in Ninive civitate magna, in diebus Arphaxad, quæ Medorum rex fuit in Ecbatanis. »

Tobit, cujus exordium est : « Liber sermonum Tobit, filii Tobiel, filii Ananiel, filii Aduel, filii Gabael, ex semine Asiel de tribu Nephthalim : qui in captivitatem adductus fuit in diebus Ennemesari regis Assyriorum. »

Tot sunt libri Veteris Testamenti, non canonici. Quidam vero ex veteribus, apud Hebræos pro canonicis reputari dixerunt, librum Esther ; et historiam Ruth cum historiis Judicum uno libro comprehendendi et annumerari : Esther vero pro alio libro computari : atque ita rursus numerum viginti duo canonicorum librorum, apud illos compleri volunt.

3. Et tot quidem sunt et ejusmodi cum in canone, tum extra canonem, Veteris Testamenti libri.

Novi vero, determinati et canonici sunt isti :

Secundum Matthæum, cujus initium est : « Liber generationis Jesu Christi, filii Abraham. »

in Græco Script. jam legitur, Σουσάννα.

(74) Hæc non habentur in Hebraico textu. In Vulgata autem leguntur, cap. 11.

(75) In Græco Scripturæ textu legitur, Ἀσιήλ.

Secundum Marcum, cujus initium est : « Principium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei : sicut scriptum est in Isaia propheta : Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. »

Secundum Lucam, cujus initium est : « Quoniam multi conati sunt contexere narrationem de iis rebus, quæ certissimæ sunt inter nos fidei. »

Secundum Joannem, cujus principium est : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. »

99 Acta apostolorum, quorum principium est : « Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere et docere. »

Catholicæ Epistolæ diversorum apostolorum, omnes numero septem, uno comprehensæ volumine.

Jacobi una cujus principium est : « Jacobus Dei ac Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutem. »

Petri duæ, et prioris quidem initium est : « Petrus apostolus Jesu Christi, electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ et Bithyniæ, secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam et aspersionem sanguinis Jesu Christi, gratia vobis et pax multiplicetur. »

Posterioris vero initium : « Simeon Petrus et apostolus Jesu Christi, his qui cœqualem fidem nobiscum sortiti sunt, in justitia Domini nostri Jesu Christi. »

Joannis tres, et primæ quidem initium est : « Quod erat ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, et manus nostræ contractaverunt, de verbo vitæ. »

Secundæ vero initium : « Senior Electæ dominæ, et filii ipsius, quos ego diligo in veritate. »

Tertiæ exordium : « Senior Gaio dilecto, quem ego diligo in veritate. »

Judæ una, cujus initium est : « Judas Jesu Christi servus, frater vero Jacobi, dilectis in Deo Patre, et Jesu Christo servatis, vocatis. »

Pauli apostoli epistolæ quatuordecim, in unum volumen enumeratæ.

Prima, ad Romanos, cujus principium est : « Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei. »

Ad Corinthios duæ, primæ initium est : « Paulus vocatus Apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. »

Secundæ principium est : « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. »

Quarta, ad Galatas, cujus principium est : « Paulus apostolus non ab hominibus, neque per

Κατὰ Μάρκον, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ · καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Ἠσαΐα τῷ προφήτῃ · Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου. »

Κατὰ Λουκᾶν, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Ἐπειδὴ περ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. »

Κατὰ Ἰωάννην, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν, ὃ γέγονεν. »

Πράξεις τῶν ἀποστόλων, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὥν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. »

Καθολικαὶ Ἐπιστολαὶ διαφόρων ἀποστόλων, αἱ πᾶσαι ἑπτὰ, εἰς ἐν ἀριθμοῦμαι βιβλίον.

Ἰακώβου μία, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Ἰάκωβος Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, χαίρειν. »

Πέτρου δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ · « Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾷ Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας, καὶ Βιθυνίας, κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ Πατρὸς, ἐν ἀγιάσμῳ Πνεύματος, εἰς ὑπακοήν καὶ ραντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνῃ πληθυνθεῖη. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ · « Συμεὼν Πέτρος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς ἱστίμοις ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. »

Ἰωάννου τρεῖς· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ · « Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἐώρακάμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς· ἡμῶν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ · « Ὁ πρεσβύτερος ἐκκλησίᾳ κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. »

Τῆς δὲ τρίτης ἡ ἀρχὴ · « Ὁ πρεσβύτερος Γαῖῳ τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. »

Ἰούδα μία, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡγαπημένοις, καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς. »

Παύλου ἀποστόλου ἐπιστολαὶ ἑπτὰ, εἰς ἐν ἀριθμοῦμαι βιβλίον.

(76) Ἐν πρώτῃ, ἡ πρὸς Ῥωμαίους, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀπωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. »

Πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος κλητὸς Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ. »

Τετάρτῃ πρὸς Γαλάτας, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων,

ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. »

A homines; sed per Jesum Christum et Deum Patrem. »

Πέμπτη πρὸς Ἐφεσίους, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. »

Quinta, ad Ephesios, cujus initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu. »

Ἑκτη πρὸς Φιλιππησίους, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος καὶ Τιμόθεος, δούλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις, σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. »

Sexta, ad Philippenses, cujus exordium est : « Paulus et Timotheus, servi Jesu Christi, omnibus sanctis, qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconis. »

Ἑβδόμη πρὸς Κολασσαεῖς, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τοῖς ἐν Κολασσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐν Χριστῷ. »

Septima, ad Colossenses, cujus exordium est : « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater, his qui sunt Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. »

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς δύο · καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. »

Ad Thessalonicenses duæ, primæ initium est : « Paulus et Silvanus et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo Patre, et Domino Jesu Christo. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων. ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡμῶν καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. »

Secundæ initium : « Paulus et Silvanus et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. »

Δεκάτη ἡ πρὸς Ἑβραίους, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. »

Decima, ad Hebræos, cujus exordium est : « Multifariam et multis modis olim Deus locutus patribus per prophetas, novissime extremis diebus locutus est nobis in Filio. »

Πρὸς Τιμόθεον δύο · καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, Τιμοθέῳ γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει. »

Ad Timotheum duæ, primæ initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi, secundum præceptum Dei Salvatoris nostri et Christi Jesu, qui est spes nostra, Timotheo germano filio in fide. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ. »

Secundæ vero initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, juxta promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu, Timotheo dilecto filio. »

Τρισκαίδεκάτη, ἡ πρὸς Τίτον, ἥς ἀρχὴ · « Παῦλος δούλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπιγινώσκιν ἀληθείας, τῆς κατ' εὐσέβειαν ἐν ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου. »

Tertia decima, ad Titum, cujus initium est : « Paulus servus Dei, apostolus vero Jesu Christi, secundum fidem electorum Dei, et agnitionem veritatis ejus, quæ est secundum pietatem in spe vite æternæ. »

Τεσσαρεσκαίδεκάτη, ἡ πρὸς Φιλήμονα, ἥς ἡ ἀρχὴ · « Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν. »

Quarta decima, ad Philemonem, cujus initium est : « Paulus vinctus Jesu Christi et Timotheus frater Philemoni dilecto et adjutori nostro. »

Ἐπὶ τούτοις ἐστὶ καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ θεολόγου, δεχθεῖσα ὡς ἐκείνου καὶ ἐγχειθεῖσα ὑπὸ πάλαι ἁγίων καὶ πνευματοφόρων Πατέρων, οὗ ἡ ἀρχὴ · « Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἦν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει, καὶ ἐσήμανεν, ἀποστελίας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ. »

Est præterea et Apocalypsis Joannis theologi, a priscis sanctis, et Spiritum Dei gestantibus Patribus, velut quæ illius sit, accepta et approbata, cujus principium est : « Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus, ut ostendat servis suis quæ oporteat fieri cito, et significavit mittens per angelum suum servo suo Joanni. »

4. Τεσσαῦτα καὶ τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης βιβλία τὰ γε κανονιζόμενα, καὶ τῆς πίστεως ἡμῶν οἰονεῖ ἀκροθίνια ἢ ἀγκυραὶ καὶ ῥεῖσματα · ὡς παρ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, τῶν καὶ συγγενομένων ἐκείνῳ καὶ ὑπ' αὐτοῦ μαθητευθέντων, γραφέντα καὶ ἐκτεθέντα. Ἐπεὶ τοί γε ὕστερον κατὰ τὴν ἐκείνων ἀκολουθίαν καὶ συμφωνίαν ἄλλα μυρία καὶ ἀναρίθμητα βιβλία ἐξεπονθήσαν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς μεγάλων καὶ σοφωτάτων θεοφόρων Πατέρων εἰς μαρτυρίαν τῶν προλαβόντων καὶ διαφώτισιν · περὶ ὧν οὐ νῦν λόγος, ὡς παμπόλλων καὶ ἀορίστων, καὶ ἅμα

4. Hi sunt et tot Novi Testamenti libri canonici, et fidei nostræ veluti primitiæ quædam, vel anchoræ eis sustentacula, utpote ab ipsis apostolis Christi, qui et cum illo conversati, et ab eo edocti sunt, conscripti et editi. Quanquam postea ad istorum normam et consonantiam, et alii innumeri sunt a magnis, sapientissimis, deiferis Patribus, temporum successu, ad præmissorum testimonium et illustrationem elaborati : de quibus nunc nobis non est sermo, cum sint admodum multi et infiniti, simulque omnes ejusdem normæ, veteres illos subse-

quantur, eademque exponant, atque declarent. A

In istis itaque, sicut dictum est, comprehensi sunt omnes cum Veteris, tum Novi Testamenti libri, quos paucis, quod ad numerum tantum attinet, jam perstrinximus: deinceps vero de iisdem libris fusius nobis agendum est; a quo scilicet singuli conscripti sint, et unde quisque habeat quod sortitus est nomen: quidque in se contineat, summatim et compendiose, juxta præmissum ordinem, singulis ex nomine descriptis, exponendum est.

Liber I. Genesis.

5. Liber hic Geneseos, Mōysis est, qui ea, quæ in illo continentur, ex jussu Domini locutus est et scripsit. Vocatur autem hoc nomine, quod et universorum, cæli pariter ac terræ, hominumque et omnium eorum quæ videntur generationem, et ipsam paradisi plantationem complectatur. Enarrat autem, quod primo die facta sit lux: altero firmamentum, quod Deus cælum vocavit: tertio, quod congregatæ sint aquæ, visaque arida, et collectiones aquarum vocaverit maria, aridam vero, terram: terraque germinaverit herbam feni, et omne lignum: quarto, quod processerit sol et luna, et universus astrorum chorus: quinto, quod facta sit volucrum, piscium, et cetorum quæ in aquis sunt, generatio: sexto, quod facta sint quadrupedia, et bestię, et serpentes, et jumenta, homoque ad imaginem et similitudinem Dei formatus: septimo vero, quod Deus ab operibus suis requieverit, dieique septimo benedixerit. Deinde et hoc libro commemoratur transgressio Adæ, illiusque e paradiso ejectio, Abelis per fratrem Cain facta cædes, translatio Enochi, fabricatio arcæ, diluvium, temporibus Noe factum, structura turris, divisio linguarum, dispersio nationum, et egressus Abrahæ ex Chaldaea. Continet autem hic liber et Sodorum subversionem, et legem de circumcisione latam, jusjurandum promissionis Dei Abrahæ factæ, generationem Isaac et Jacob, et eorum qui ex illo sunt patriarcharum, et quod Abraham vixerit annos centum octoginta (77): Ismael vero ex Agar, annos natus 137 mortuus sit. Præterea quomodo Joseph a fratribus sit venditus et adductus in Ægyptum, calumniamque a domina sua passus, et in carcerem conjectus, et tandem totius Ægypti princeps constitutus. Istis subiungitur descensus Jacob 101 in Ægyptum cum filiis suis, numero 75, et quomodo illic constitutus Jacob, benedictionemque Patriarchis filiis suis impartitus, mortuus sit annos natus 147, corpusque illius translatus ac sepultus in terra Chanaan. Et quod Joseph post famem Ægypti, annos vixerit 66, mortuusque sit anno ætatis suæ 110, posteaquam de ossibus suis mandaverat, ut et ipsa in monumentum patrum transferrentur.

(77) Vixit tantum 175 annos.

πάντων τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας τοῖς παλαῖοις τούτοις ἐχομένουν, καὶ τὰ αὐτὰ ἐξηγουμένων καὶ αὐτῶν καὶ διασαφούντων.

Ὡς οὖν εἰρηται ἐν τούτοις πάντα, τὰ τε τῆς Παλαιᾶς καὶ τὰ τῆς Νέας Διαθήκης βιβλία. Πλὴν ὅσον πρὸς ἀριθμὸν μόνον οὕτως τῶς στενῶς προσπάγγεται. Τὸ δὲ ἐντεῦθεν διαληπτέον πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν βιβλίων πλατύτερον, παρὰ τίνος τε συνεγράφη ἕκαστον τούτων, καὶ πόθεν, ἣν ἔλαχεν, ὀνομασίαν ἔχει, καὶ τί περιέχει, κεφαλαιωδῶς καὶ συνοπτικῶς, κατὰ τὴν προεκτεθεῖσαν τάξιν τοῦ καθ' ἐν βιβλίου διαγραφομένου μετὰ τῆς οἰκίας ὀνομασίας.

Βιβλίον α'. Γένεσις.

5. Τὸ μὲν βιβλίον τοῦτο τῆς Γενέσεως Μωϋσῆς ἐστιν ὁ λαλήσας καὶ γράψας ἐκ προστάγματος Κυρίου. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν γένεσιν πάντων περιέχει, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν φαινομένων τούτων ὅλων, καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ παραδείσου φύτεαν. Ἐξηγείται δὲ, ὅτι τῇ μὲν πρώτη ἡμέρᾳ γέγονε τὸ φῶς· τῇ δὲ δευτέρᾳ τὸ στερέωμα, ὅπερ ἐκάλεσεν οὐρανὸν ὁ Θεός· τῇ τρίτῃ συνήχθη τὰ ὕδατα, καὶ ὠψθη ἡ ξηρά· καὶ τὰ μὲν συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας, τὴν δὲ ξηρὰν ἐκάλεσε γῆν· καὶ ἐβλάστησεν ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ πᾶν ζῴον· τῇ τετάρτῃ προήλθεν ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστέρων χορὸς· τῇ πέμπτῃ πετεινῶν καὶ ἰχθύων καὶ κηρῶν τῶν ἐν τοῖς ὕδασι γένεσις· τῇ ἑκτῇ τετραπόδων καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν καὶ κτηνῶν, καὶ πλάσις ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν· τῇ δὲ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων, καὶ ἡλόγησεν αὐτήν. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀδὰμ παράβασις, καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείσου ἐξώθησις, ἣ τε τοῦ Ἀβὲλ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ Καὶν ἀνάγκησις, καὶ ἡ τοῦ Ἐνῶχ μετάθεσις, καὶ ἡ κατασκευή τῆς κιβωτοῦ, καὶ ὁ ἐπὶ Νῶε γενόμενος κατακλυσμὸς, ἣ τε πυργοποιία, καὶ ἡ διαίρεσις τῶν γλωσσῶν, καὶ ἡ διασπορὰ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ ἀπὸ Χαλδαίων ἐξοδος τοῦ Ἀβραάμ. Περιέχει δὲ καὶ τὴν καταστροφήν τῶν Σοδόμων, καὶ τὴν περὶ τῆς περιτομῆς νομοθεσίαν, καὶ τὸν ὅρκον τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, τὴν τε γέννησιν τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ τοῦ Ἰακώβ, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ πατριαρχῶν· καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἀβραάμ ἐζησεν ἔτη ρπ', ὁ δὲ Ἰσαὰκ, ὁ ἐκ τῆς Ἀγαρ γεννηθεὶς, ἀπέθανεν ρλζ' ἐτῶν· πῶς τε Ἰωσὴφ ἐπράθη παρὰ τῶν ἀδελφῶν εἰς Ἀγύπτου, καὶ συκοφαντηθεὶς παρὰ τῆς κυρίας αὐτοῦ, ἐβλήθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ ὕστερον ἔργων πάσης Αἰγύπτου κατεστάθη· καὶ ἐξῆς τὴν εἰς Ἀγύπτου ἀπόδοσιν τοῦ Ἰακώβ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐν ἀριθμῷ οε'· καὶ ὅτι ἐκεῖ γενόμενος ὁ Ἰακώβ, καὶ εὐλογήσας τοὺς πατριάρχας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ἐτελεύτησεν ἐτῶν ρμζ', καὶ μετηνήχθη τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Χαναάν. Καὶ Ἰωσὴφ δὲ μετὰ τὸν γενόμενον λιμὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐπιζήσας ἔτη ξς', ἐτελεύτησεν ἐτῶν ρι', ἐντεταλόμενος πρότερον περὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ἵνα καὶ αὐτὰ μετενεχθῇ εἰς τὸ μνήμα τῶν πατέρων.

Βιβλίον β', Ἐξοδος.

A

Liber II, Exodus.

6. Καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον τῆς Ἐξόδου ὁ προφῶρθεὶς Μωϋσῆς συνεγράψατο. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν ἔξοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ περιέχει τὴν ἀπ' Αἰγύπτου, τὴν γενομένην μετὰ μὲν ἔτη υἷ' τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰρημένης τῷ Ἀβραάμ, μετὰ δὲ ἔτη σιε' τῆς ἐν Αἰγύπτῳ παροικίας (τοσαῦτα γὰρ παρῴκησαν ἐκεῖ), καὶ μετὰ τὴν δεκάπληγον τὴν κατὰ τοῦ Φαραὼ τοῦ τυράννου τῆς Αἰγύπτου. Δέξα γὰρ πληγὰς ἐπηγάγεν ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ ταύτας· πρώτην, ποταμὸν εἰς αἷμα μετέβαλε· δευτέραν, βατράχους ἐν πάσῃ Αἰγύπτῳ ἐπέγαγε· τρίτην, σκνίφας· τετάρτην, κυνόμυϊαν· πέμπτην, θάνατον κτηνῶν· ἕκτην, ἔλκη, φλυκτίδας ἀναζεούσας ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ κτήνη· ἑβδόμη, χάλαζαν καὶ πῦρ φλογίζον· ὀγδόην, ἀκρίδα· ἐνάτην, σκότος ἐν πάσῃ τῇ Αἰγύπτῳ ἐπὶ διάστημα τριῶν ἡμερῶν χωρὶς τῆς γῆς υἱῶν Ἰσραὴλ· δεκάτην, θάνατον πάντων τῶν πρωτοτόκων Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. Καὶ ἐπεὶ ἐξεληθόντα τὸν λαὸν κατεδίωξε ὁ Φαραὼ, οὕτω λοιπὸν ὁ μὲν Ἰσραὴλ ξηρῷ τῷ ποδὶ διέβη τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν διαιρεθεῖσαν ἐνθεν καὶ ἐνθεν· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι οἱ διώκοντες τὸν λαὸν σὺν αὐτῷ τῷ Φαραὼ κατεποντισθησαν ἐν αὐτῇ τῇ θαλάσσῃ. Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ περιέχεται καὶ πῶς οἱ μάγοι τῶν Αἰγυπτίων, Ἰαννῆς καὶ Μαμθρῆς, κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀντίστησαν τῷ Μωϋσῇ, ὕστερον δὲ, αἰσχυθέντες, ἀνεχώρησαν· καὶ ἡ περὶ τοῦ Πάσχα νομοθεσία, ἥ τε τοῦ πικροῦ ὕδατος εἰς γλυκὺ μεταβολή, καὶ τῆς ὀρνυομένης ὄσις, καὶ ἡ ἐξ οὐρανοῦ χορηγία τοῦ μάννα, καὶ τὸ ἐκ πέτρας ἀναδοθὲν αὐτοῖς ὕδωρ, ἣν καὶ ἐπωνόμασε Μωϋσῆς περασμὸν καὶ λουδοθήσιν· ὅτε καὶ ἀρχὴν ἔσχεν ἡ τοῦ σαββάτου παρατήρησις, ἥ τε ἐν τῷ ὅρει τῷ Σινᾷ θεοθεν νομοθεσία γενομένη διὰ Μωϋσέως ἐν δύο πλαθὶ λιθίναις, καὶ ἡ τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ ἐνδόματος, τοῦ τε ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων κατασκευή, ἐνταῦθα σημαίνεται. Οἱ μὲν οὖν ἐργασάμενοι πάντα εἰσὶ Βεσελεὴλ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ Λιάβ (78) ἐκ φυλῆς Δάν. Τὸ δὲ ἀγαλθὲν εἰς τὰ ἔργα ἐστὶ χρυσοῦ μὲν τάλαντα κθ', καὶ σίχλοι ψ'· ἀργύρου δὲ τάλαντα ρ' (καὶ σίχλοι φφες' (79)· χαλκοῦ τάλαντα θ', καὶ σίχλοι βφ'. Περιέχει δὲ τοῦτο τὸ βιβλίον τὴν τε παράθεσιν τοῦ λαοῦ, ὅτε ἐμοσχοποίησε κάτω τοῦ ὄρους, καὶ πῶς ἐτρώθη ὁ Ἀμαλῆκ τῇ ἐκτάσει τῶν χειρῶν Μωϋσέως, καὶ λοιπὸν νόμιμα καὶ δικαίωματα, καὶ ἡρὸ αὐτὸν τὰς ἐν πλαθὶ δέκα ἐντολάς ταύτας· πρώτην, Ἐγὼ εἰμι Κύριος· ὁ Θεός σου· δευτέραν, Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα· τρίτην, Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου· τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ· τετάρτην, Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων· πέμπτην, Τίμα τὸν Πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· ἕκτην, Οὐ φονεύσεις· ἑβδόμη, Οὐ μοιχεύσεις· ὀγδόην, Οὐ κλέψεις· ἐνάτην, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου· μαρτυρίαν ψευδῆ· δεκάτην, Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου, οὐδ' ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστίν. Ἡ δὲ σκηνή, τε-

6. Et hunc Exodi librum Moyses, de quo jam meminimus, conscripsit. Vocatur autem hoc nomine, quia Exodum seu egressionem filiorum Israel ex Ægypto continet, quæ contigit post promissionem Abrahæ factam anno quadringentesimo tricesimo, post incolatum vero in Ægypto ducentesimo quintodecimo (tot enim annos in illa exsularunt), et post decem plagas Pharaoni Ægypti tyranno illatas. Nam decem hasce plagas contra illum Dominus induxit: primam, qua luminis undam mutavit in sanguinem; alteram, qua ranas in tota Ægypto produxit; tertiam, qua sciniphes; quartam, qua muscam caninam; quintam, qua mortem jumentorum; sextam, qua ulcera turgentia et urentia hominibus et jumentis immisit; septimam, qua grandinem et ignem flammantem dejecit; octavam, qua locustam; nonam, qua triduanas universæ Ægypto tenebras, dempta terra filiorum Israel, intulit; decimam, qua omnes Ægypti primogenitos ab homine usque ad jumenta occidit. Deinde commemoratur, quomodo egressum populum persecutus sit Pharaon, et Israel quidem sicco pede mare Rubrum hac atque illac divisum transierit: Ægyptii vero, populum insectati, cum Pharaone in ipso mari submersi sint. Comprehenditur et hoc libro, quomodo Jannes ac Mambres Ægyptiorum magi principio quidem Moysi resisterint, tandem vero pudelfacti discesserint. Præterea enarratur Paschatis lex, aquæ acerbitas in dulcedinem mutata, coturni cum data copia e cælo, suppeditatum manna, data ipsis aqua e petra, quam et tentationem et jurgium Moyses appellavit. Tunc et Sabbati observantia initium sumpsit, et legislatio divinitus in monte Sina per Mosem in duabus tabulis lapideis facta est. Et de tabernaculo deque indumento, cum summi pontificis, tum reliquorum sacerdotum parandis, in hoc libro significatur. Rerum autem omnium artifices fuere, Beseleel ex tribu Juda, et Liab ex tribu Dan. Operum vero sumptus, auri talenta viginti novem, et sicli septingenti: argenti vero talenta centum (et sicli 1775), æris autem septuaginta talenta, et sicli bis mille quingenti. Continet hic liber et transgressionem populi, qua vitulum sub monte conflagavit. Et quomodo Amalec per extensionem manuum Moysis percussus sit, necnon deinceps leges et justificationes, et ante istas decem præcepta tabulis inscripta, quorum primum est: Ego sum Dominus Deus tuus; alterum, Non facies tibi ipsi simulacrum, neque ullius rei similitudinem; tertium, Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum; quartum, Recordare diei Sabbatorum, quintum, Honora patrem tuum, et matrem tuam; sextum, Non occides; septimum, Non mœchaberis; octavum, Non furaberis; nonum, Non dices contra proximum tuum falsum testimonium; decimum,

(78) Legitur, Ἐλιάβ, Exod. xxxi, 6.

(79) Siclorum argenti summam ex LXX, supplevimus Exod. xxxix.

Non concupisces uxorem proximi tui, neque quidquam eorum, quæ sunt proximi tui. Tabernaculum autem anno secundo post egressum Ægypti, neomenia primi mensis perfectum est. Et in istis terminatur Exodi liber.

102 Liber III, Leviticus.

7. Ethic liber Leviticus a Moysæ conscriptus est. Id autem nominis ob eam causam accepit, quod peculiariter universam Levitici muneris formam contineat, et quo pacto ex tribu Levi in sacerdotes electi sint et uncti Aaron et filii illius : et quidquid discriminis est inter sacrificia et oblationes : et qualis sit universus tabernaculi cultus : qualis item sit Leviticis ac sacerdotibus muneris functio. Deinde et cuiusque sacrificii legem exponit, cum ejus, quod salutis gratia, tum ejus quod pro delicto, sive spontaneo, sive involuntario sit offerendum ; et quomodo oblata singula dividenda sint et referenda. Enarratur item in hoc libro, quæ sit summi sacerdotis et aliorum sacerdotum unctio : ad hæc, judicium et cognitio indiciorum quibus tam hominum, quam indumentorum, parietumque domorum lepra deprehendi possit : et qui sit eorum expiandorum ritus. Præterea quæ sit lex ac distinctio connubiorum legitimorum, et quæ pro illegitimis sint habenda. Item quid discriminis sit inter munda et immunda animantia, volucres ac pisces quoque ; videlicet, quibusnam ex istis vesci possint Hebræi, quibusnam vero abstinere debeant. Declarat etiam qui sit tubarum dies in neomenia mensis septimi, et magni jejunii præceptum, quod eodem septimo mense, decima mensis custodiendum sit, quam Sabbatum sabbatorum, et peccati remissionem vocat. Festum autem Tabernaculorum decima quinta mensis ejusdem celebrandum ponit. Agit quoque de festis, et quæ in illis offerenda sint præcipit : item de manumittendis Hebræis, qui in servitutem venundati sint, de debitorum remissione, de quiete septimo quoque anno terræ concedenda. Ad hæc de legalibus, præceptis ac testimoniis admonet, simulque servantibus illa bona pollicetur, transgredientibus vero gravissima mala minatur. Inter cibos vero mundos et immundos ad hunc modum discernit : In jumentis istiusmodi munda esse dicit : videlicet, quæ ungulam dividunt, et geminas ungulas habent, ac ruminantem regerunt. Qualia sunt, vitulus, ovis, capra, cervus, caprea, oryx, bubalus, pygargus, tragelaphus, camelopardalis, et quæ sunt hujusmodi. Si vero cuiuspiam horum aliquid defuerit, pro immundo habendum decernit ; ut sunt camelus, lepus et chærogryllus. Nam ista animantia ruminant quidem, ungulam vero non findunt : et sus quoque : etenim et ipse quidem ungulas habet ac dividit, sed non ruminat. De volatilibus vero, quæ edi vetat, hæc sunt : Aquila, gryphes, halietus, vultur, milvius, et his similia : corvus item et quæ illi similia, passer, et noctua, et larus, et similia, accipiter et quæ illi consimilia sunt, nycticorax, cataractes, ibis,

A λειωθεῖσα, ἐστάθη τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς ἐξόδου αὐτῶν νεομηνία τοῦ πρώτου μηνός. Καὶ ἐν τούτοις συμπεραίνεται τὸ τῆς Ἐξόδου βιβλίον.

Βιβλίον γ', Λευιτικόν.

7. Καὶ τοῦτο τὸ Λευιτικὸν βιβλίον παρὰ τοῦ προδελωθέντος Μωϋσέως συνεγράφη. Ὑπομάζεται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ ἰδικῶς πᾶσαν τῆς Λευιτικῆς λειτουργίας τὴν διατύπωσιν περιέχει, καὶ πῶς ὁ Ἄαβρων καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐκλέγονται ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, καὶ χρίονται εἰς ἱερέας· πᾶσάν τε τὴν διαφορὰν τῶν θυσιῶν καὶ τῶν προσφορῶν, καὶ τὴν ποιότητα πάσης τῆς ἐν τῷ ἱερῷ λατρείας, καὶ τῆς Λευιτικῆς καὶ ἱερατικῆς λειτουργίας· καὶ τὸν νόμον δὲ ἐκάστης B θυσίας· περὶ τε τοῦ σωτηρίου καὶ τοῦ ἔκουσίου καὶ ἄκουσίου πλημμελήματος, καὶ πῶς ἕκαστον τῶν προσφερομένων διαιρεῖσθαι καὶ ἀναφέρεισθαι ὀφείλει, ἐξηγείται. Διελίγεται δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ καὶ ἡ χρίσις ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων, καὶ ἡ διάκρισις καὶ γινῶσις σημείων περὶ λέπρας ἀνθρώπων καὶ ἱματίων, καὶ τοίχων οἰκίας, καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν· νόμος τε καὶ διαστολὴ περὶ νομίμων γάμων, καὶ τίνες εἰσὶ παράνομοι· καὶ πάλιν διαστολὴ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων κτηνῶν τε καὶ πετεινῶν καὶ ἰχθύων· δηλονότι τίνων μὲν ἐκ τούτων ἀπογεύεσθαι ὤφειλον οἱ Ἑβραῖοι, τίνων δὲ ἀπέχεσθαι. Καὶ τὴν μὲν ἡμέραν τῶν σαλπίγγων τῇ νεομηνίᾳ τοῦ ἐξόδου μηνός δηλοῖ, τὸ δὲ παράγγελμα τῆς μεγάλης νηστείας αὐτῷ ἐξόδῳ μηνί, δεκάτῃ τοῦ C μηνός ποιῶσι ταύτην, ἥτινα σάββατα σαββάτων, καὶ ἄφeson ἁμαρτίας καλεῖ. Περιέχει τὴν δὲ Σχηνόπηγιαν τῇ ιε' τοῦ αὐτοῦ μηνός. Καὶ περὶ ἑορτῶν δὲ, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ὑφειλόντων προσφέρεισθαι· καὶ περὶ ἀφέσεως τῶν πιπρασκομένων Ἑβραίων, καὶ χρεῶν ἀποκοπῆς, καὶ ἀναπαύσεως τῆς γῆς, κατὰ ἑπτὰ ἔτη ὀφειλουσῆς γενέσθαι, ἐξηγείται. Πάλιν τε ὑπόμνησιν νομίμων καὶ προσταγμάτων, καὶ μαρτυρίων· περιέχει καὶ ἐπαγγελίας μὲν τοῖς φυλάσσουσιν αὐτὰ, ἀπειλὰς δὲ τοῖς παραβαίνουσι δεινοτάτας. Τὴν δὲ διαστολὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων βρωμάτων οὕτω ποιεῖται. Τὰ μὲν ἀπὸ τῶν κτηνῶν καθαρὰ τοιαῦτα λέγει· τὰ διχλοῦντα ὄπλην, καὶ ὄνυχιστήρας ὄνυχίζοντα δύο χηλῶν, καὶ ἀνάγοντα D μηρυκισμόν· ὅτι ἐστὶ, μόσχος, πρόβατον, αἰξ, ἔλαφος, βορχάς, βουβάλος, πύγαργος, τραγέλαφος, καμηλοπάρδαλις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ δὲ τινι ἀπὸ τούτων τι ἐνέλειπε, τοῦτο ἀκάθαρτον ἦν· ὅτι εἰσι, κάμηλος, καὶ δασύπους, καὶ χοιρογρύλλιος· ταῦτα γὰρ μηρυκαῖται μὲν, οὐ διχληθεῖ δὲ ὄπλην· καὶ ὁ ὕς· καὶ οὗτος γὰρ διχληθεῖ μὲν καὶ ὄνυχίζει, οὐ μηρυκαῖται δὲ. Ἀπὸ δὲ τῶν πετεινῶν πάλιν, ἃ καλεῖται μὴ ἐσθῆιν, ταῦτα ἐστὶν· ὁ ἀετὶς, ὁ γρύψ, ὁ ἀλιέτορος, ὁ γύψ, ὁ ἰκτινός, καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια· καὶ κόραξ, καὶ τὰ ὅμοια τούτῳ, καὶ στρουθός, καὶ γλαῦξ, καὶ λάρος, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ἱέραξ, καὶ τὰ τούτῳ ὅμοια, καὶ νυκτικόραξ, καὶ καταράκτης, καὶ ἰβίς, καὶ πορφυρίων, καὶ πελεκάν, καὶ κύκνος, καὶ ἐρωδὶς, καὶ χαρδρὶς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ἐποψ, καὶ

νοκτερίς. Τῶν δὲ ἑρπετῶν πετεινῶν ἀκάθαρτα πάντα λέγει εἶναι τὰ πορευόμενα ἐπὶ τεσσάρων, ἐχόντων δὲ ἀνώτερον τῶν ποδῶν σκέλη, ὥστε ἐν αὐτοῖς πηδᾶν ἀπὸ τῆς γῆς· οἳ ἔστιν, ὁ βροῦχος, ὁ ἄτταγας, ἡ ἀκρίς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ὁ ὀφιομάχος. Τὰ δὲ ἐν τοῖς ὕδασι, ἐν τῇ θαλάσῃ, καὶ τοῖς ποταμοῖς, καὶ χειμάρροις γεννώμενα, ταῦτα λέγει εἶναι καθαρά, ὅσα ἔχει περύγια καὶ λεπίδας· οἳ ἔστι τριγλα, σκάρος, γλαυκος, κιστρεὺς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Τὰ δὲ λειπόμενα ἐν τῇ τοῦτων ἀκάθαρτα, ἢ καὶ οὐ βρωτέα· οἳ ἔστι σηπία· περύγια μὲν γὰρ ἔχει, οὐκ ἔχει δὲ λεπίδας. Τῶν δὲ ἑρπετῶν, τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀκάθαρτα ταῦτα λέγει· τὴν γαλῆν, τὸν χερσαῖον κροκόδειλον, τὴν μυγαλῆν, τὸν χαμαιλέοντα, τὸν ἀσκαλαβώτην, τὴν σαῦραν, καὶ τὸν ἀσάλακα. Περὶ γὰρ τοῦ θρεῦς καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ, περιττὸν ἦν μνημονεῦσαι· φανερῶς μὲν γὰρ φησὶ ταῦτα πᾶσι βδελυκτὰ εἶναι καὶ μισητά· ὅμως δὲ καὶ ἐμνημόνευσεν ἐν τῷ δευτερονομίῳ περὶ αὐτῶν.

Βιβλίον δ', Ἀριθμοί.

8. Τοῦ αὐτοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον, τῶν Ἀριθμῶν συγγραφή. Λέγεται δὲ οὕτω τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς ὁ ἀριθμὸς ἐν τούτῳ περιέχεται, ἐκάστης φυλῆς τῶν Ἰουδαίων ἐκ προστάγματος Κυρίου μετρηθείσης. Ἡριθμήθη δὲ ὁ λαὸς ἀπὸ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω, πᾶς ἀνὴρ ἐκπορευόμενος εἰς πόλεμον, χωρὶς τῆς φυλῆς τοῦ Λευὶ· αὕτη γὰρ καθ' ἑαυτὴν ἐμετρήθη· καὶ εὐρέθη ὁ ἀριθμὸς τῶν μετρηθέντων χιλιάδες ἑξακόσιοι καὶ τρισχίλιοι πεντακόσιοι πεντήκοντι. Οἱ δὲ ἀριθμοῦντες ἦσαν τὸν μὲν λαὸν Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν, καὶ σὺν αὐτοῖς ἐκάστης φυλῆς ἄρχοντες. Καὶ ἔστι τῶν τε ἀρχόντων τὰ ὀνόματα ταῦτα, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὗτος·

(80) Τῶν Ρουβὶμ Ἐλισούρ, υἱὸς Σεδιούρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μς' καὶ πεντακόσιοι.

Τῶν Συμεὼν Σαλαμὴλ, υἱὸς Σουρισαδαί· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες οδ' καὶ ἑξακόσιοι (81).

Τῶν Ἰσάχαρ Ναθαναήλ, υἱὸς Σωγάρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νδ' καὶ τετρακόσιοι.

Τῶν Ζαβουλὼν Ἐλιὰβ, υἱὸς Χελών· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νς' τετρακόσιοι.

Τῶν υἱῶν Ἰωσήφ, τῶν Ἐφραΐμ, Ἐλισαμά υἱὸς Ἐμιούδ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μβ' καὶ πεντακόσιοι (82).

Τῶν Μανασσῆ Γαμαλιήλ, υἱὸς Φαθασσούρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες λβ' καὶ τριακόσιοι (83).

Τῶν Βενιαμὴν Ἀβιδά, υἱὸς Γεδεὼν (84)· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες λς' καὶ τετρακόσιοι.

(80) Hic tribus Juda omittitur, cæteræque tribus alio habentur ordine quam lib. Num. cap. ii.

(81) Num. ii 13, 59500 habentur.

A porphyrio, pelicanus, cygnus, erodius et charadrius, cum similibus aliis, et upupa, et vespertilio. De volatilibus repentibus, quæ quatuor pedibus gradiuntur, omnia dicit esse immunda. Contra vero quæ erura pedibus sublimiora habent, ita ut illis in terra saliant, qualia sunt bruchus, attago, locusta, et quæ his sunt similia, et lacerta. In aquis vero sive in mari, sive fluminibus ac torrentibus nata, munda habenda, quæcunque pennulas et squamas habent; ut trigla, scarus, glaucus, cestreus et quæ his sunt similia. Quæ vero aliquorum carent, immunda nec edenda esse dicit, videlicet sepias, quæ pennulas quidem habent, squamas vero non habent. Ex illis autem, quæ supra terram repunt, immunda esse definit ista, mustelam, crocodilum terrestrem, mygalen, chamæleonta, stellionem, sauram et talpam. De serpentibus, et quæ illis similia sunt, superfluum esset adducere: hoc namque animantium genus manifesto dicit omnibus abominandum ac detestandum. Attamen in Deuteronomio illorum meminit.

Liber IV, Numeri.

8. Ejusdem Moysis est et hic Numerorum liber. Vocatur autem hoc nomine, quia in eo totius populi numerus continetur, recensita jussu Domini unaquaque Judæorum tribu. Numeratus est vero populus a vicesimo anno et supra, quisque vir bello aptus, absque tribu Levi: illa namque separatim numerata est. Et inventus est numerus eorum, qui recensiti sunt, sexcenta tria millia quingenti, et quinquaginta. Qui vero populum numeraverunt, erant Moyses et Aaron, et cum illis cujusque tribus princeps. Et nomina principum erant ista, et hic illorum numerus.

De filiis Juda, Naasson filius Aminadab; quorum numerus erat septuaginta quatuor millia sexcenti.

De filiis Ruben, Elisur filius Sediur; quorum numerus erat quadraginta sex millia quingenti.

De filiis Simeon, Salamiel filius Surisadai; quorum numerus erat septuaginta quatuor millia sexcenti.

De filiis Isachar, Nathanael filius Sogar; quorum numerus erat quinquaginta quatuor millia quadringenti.

De filiis Zabulon, Eliab filius Chelon; quorum numerus erat quinquaginta septem millia quadringenti.

De filiis Joseph, de tribu Ephraim, Elisama filius Emiud; quorum numerus erat quadraginta duo millia quingenti.

De filiis Manasse, Gamaliel filius Phadassur; quorum numerus erat triginta duo millia trecenti.

De filiis Benjamin, Abida filius Gedeon; quorum numerus erat triginta quinque millia quadringenti.

(82) Num. ii, 19, legitur, τεσσαράκοντα, solum.

(83) Num. ii, 21, διακόσιοι.

(84) Num. ii, 22, Ἀβιδὴν υἱὸς Γεδεωνί.

De filiis Dan, Achiezer filius Amisadai; quorum numerus erat sexaginta duo millia septingenti.

De filiis Aser, Phageel filius Echran, quorum numerus erat quadraginta et unum millia quingenti.

De filiis Gad, Elisaph filius Raguel; quorum numerus erat quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta.

De filiis Nephthalim, Achire filius Aenan, quorum numerus erat quinquaginta tria millia quadringenti.

Iste est populi bellici numerus, sexcenta tria millia quingenti quinquaginta.

Tribum vero Levi, Moyses et Aaron, secundum vocem Domini, separatim soli recensuerunt, a mense uno et supra, eratque numerus illorum viginti duo millia.

Masculos autem primogenitos omnium aliarum tribuum solus Moyses numeravit, et inventus illorum numerus est viginti duo millia ducenti septuaginta tres. Horumque primogenitorum loco assignati sunt Deo Levitæ. Totidem enim et illi erant. Et jubentur et isti sanctificari per Moysem et deputantur per Aaronem, ut loco populi, operarentur opera Domini, et portarent vasa tabernaculi, servantque ipsi Aaroni et filiis ejus. Comprehenditur item hoc libro et dispositio, juxta quam populus proficisci jubebatur, et tabernaculi erectio, præceptum de tubis, ut iis convocaretur populus. Hoc item libro narratur dedicatio altaris, et quomodo tabernaculum unxerit, ipsumque et quæcunque in illo erant, sanctificaverit; quo ordine offerendum fuerit in dedicatione altaris; quo tempore ministrarent Levitæ; quod ab ætatis anno vicesimo quinto principium illis esset ministrandi; quinquagesimo vero finem ministrandi facerent, sed ita ut postea tabernaculi tantum custodiam haberent.

104 Scriptum quoque est de aqua convictionis quæ maledicta erat: de lege votariorum, quomodo vino abstinere, nec caput tondere debeant. Item quomodo murmuranti propter carnis cupiditatem populo, coturnices Deus, deinde et sitiienti, iterumque murmuranti, aquam ex petra dederit, quam Moses aquam contradictionis vocavit. Misit et exploratores ex unaquaque tribu unum, inter quos erant Jesus Nave et Chaleb Jephone. Hic et synagoga Core contra Mosem insurrexit, vivique intra terram cum Dathan et Abiron absorpti sunt: tum Maria soror Aaronis lepra percussa est, virgaque Aaronis germinavit nucem. Postea mortuus est Aaron in monte Hor, cui successit Eleazar filius ejus. Hoc libro et historia Balaam et asinæ ipsius humana voce locutæ scribitur: et quomodo rex quidem Moabitarum Balac, confusus sit: populo autem per consilium Balaam polluto, Phinees mulierem Madianitidem cum Zambre Israelita, ex tribu

Τῶν Δάν Ἀχίεζερ, υἱὸς Ἀμισαδαΐ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες ξβ' καὶ ἑπτακόσιοι.

Τῶν Ἀσέρ Φαγέηλ, υἱὸς Ἐχράν· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μα' καὶ πεντακόσιοι.

Τῶν Γάδ Ἐλισάφ, υἱὸς Ῥαγουήλ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες με' καὶ ἑξακόσιοι πεντήκοντα.

Τῶν Νεφθαλεὶμ Ἀχίρε, υἱὸς Αἰνάν· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νγ' καὶ τετρακόσιοι.

Οὗτος ὁ ἀριθμὸς τοῦ πολεμιστοῦ λαοῦ, χιλιάδες ἑξακόσιοι καὶ τρισχilioi πεντακόσιοι πεντήκοντα.

Τὴν δὲ φυλὴν Λευὶ καθ' ἑαυτοὺς ἠρίθμωσαν διὰ φωνῆς Κυρίου μόνοι Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες εἴκοσι καὶ δύο.

Ἠρίθμωσε δὲ καὶ τὰ ἀρσενικὰ πρωτότοκα πατρῶν τῶν ἄλλων φυλῶν Μωϋσῆς ὁ μόνος, καὶ εὐρέθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες κβ' καὶ διακόσιοι ἑβδομήκοντα τρεῖς. Καὶ ἀντὶ τῶν πρωτοτόκων τούτων ἐλογίσθησαν οἱ Λευῖται τῷ Θεῷ· τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν καὶ οἱ Λευῖται. Καὶ καλεῖνται καὶ αὐτοὶ ἀπαργισθῆναι διὰ Μωϋσέως, καὶ ἀπορίζονται λοιπὸν διὰ Ἀαρὼν ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα Κυρίου ἀντὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ἀφρεῖν τὰ σκεύη τῆς σκηνῆς, καὶ λειτουργεῖν Ἀαρὼν, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. Ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ τῷ βιβλίῳ καὶ ἡ διατύπωσις τῆς ἑδοκιμασίας τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ ἀνάστασις τῆς σκηνῆς, καὶ ἡ πρόσταξις ἡ περὶ σαλπγγων, εἰς τὸ ἐν αὐταῖς ἀνακαλεῖσθαι τὸν λαόν. Ὡς· σημαίνεται καὶ ὁ ἐγκαινισμὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ πῶς ἔχρισε τὴν σκηνήν, καὶ ἤγαγεν αὐτήν τε καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ· ἡ τε διάταξις τῶν προσφορῶν τῶν εἰς τὸν ἐγκαινισμὸν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὁρὸς τῶν χρόνων τῆς λειτουργίας τῶν Λευιτῶν· ὥστε ἀπὸ μὲν εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ἀρχεσθαι αὐτοὺς λειτουργεῖν· πεντήκοντα δὲ ἐτῶν γενομένων, ἀφίστασθαι μὲν τῆς λειτουργίας, φυλάττειν δὲ μόνον τὴν σκηνήν.

Γέγραπται δὲ καὶ περὶ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐλεγμοῦ, τοῦ ἐπικαταρωμένου· καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ τῶν εὐχομένων ἀπέχεσθαι οἴνου, καὶ μὴ κείρεσθαι τὴν κεφαλὴν· καὶ ὅτι γογγύσαντι πάλαι διὰ κρίας τῷ λαῷ δέδωκεν ὀρυγομήτραν ὁ Θεὸς, καὶ διψῶντι δὲ καὶ πάλιν γογγύσαντι τῷ λαῷ δέδωκεν ἐκ πέτρας ὕδωρ, ἣν ἐκάλεσε Μωϋσῆς ὕδωρ ἀντιλογίας. Ἀπέστειλέ τε κατακότους ἕνα κατὰ φυλὴν, ἐν οἷς καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, καὶ Χάλεβ τὸν τοῦ Ἰεφονῆ. Ὡς καὶ ἡ συναγωγὴ Κορὲ ἐπανέστη κατὰ Μωϋσέως καὶ ζῶντες κατεπόθησαν εἰς τὴν γῆν μετὰ Δαθὰν καὶ Ἀβειρών· ὅτε καὶ Μαρία ἡ ἀδελφὴ Ἀαρὼν ἐλεπρώθη· καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἐβλάστησε κάρυον. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποθνήσκει Ἀαρὼν ἐν τῷ ὄρει. Ὡρ, καὶ διαδέχεται αὐτὸν Ἐλεάζαρ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὡς καὶ ὁ Βαλαάμ καὶ ἡ λαλήσασα αὐτοῦ ἕως ἀνθρωπίνῃ φωνῇ ἱστορεῖται· καὶ ὅτι ὁ μὲν Βαλαάμ βασιλεὺς Μωαβ κατ' ἡσχύνθη· τοῦ δὲ λαοῦ βεβηλωθέντος ἐξ ὑποβολῆς τοῦ Βαλαάμ, ὁ Φινεὴς ἀνέτρωσε τὴν Μαδιανίτιν καὶ

τὸν Ἰσραηλῆτην Ζαμβρὴ ἐκ φυλῆς Συμεὼν διὰ τὰς Α πορνείας, καὶ οὕτω πέπαιται ἡ ὄργη. Καταλαλήσας δὲ ὁ λαὸς πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ Μωϋσέως, ἐδάνκοντο ὑπὸ δρευν, καὶ ὑσπερον ἀξιώσαντων αὐτῶν, προσέταξεν ὁ Θεὸς γενέσθαι ὄφιν χαλκοῦν, καὶ κρεμασθῆναι αὐτόν. Ἰνα ὁ ὄγηθεις βλέπων αὐτὸν ζήσῃ. Ὡς κελεύει ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ καὶ Ἐλεάζαρ τῷ ἱερεὶ μετρήσαι πάλιν τὸν λαὸν ἀπὸ εἰκοσαστοῦς καὶ ἐπάνω, καὶ εὐρέθῃ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες ἑξακόσια· καὶ χίλιοι ἑπτακόσιοι τριάκοντα. Καὶ οἱ Λευῖται δὲ πάλιν καθ' ἑαυτοὺς ἡριθμήθησαν, καὶ εὐρέθησαν χιλιάδες κγ'. Ἡ μὲν οὖν ἐπίσκεψις αὕτη γέγονε ἐν Ἀραβὼθ Μωάβ, ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου κατὰ Ἰεριχὺ. Ἐν τούτοις δὲ οὐδεὶς ἦν τῶν πρότερον ἐπισκευμένων· ὅτι ἀπέθανον, πλὴν Χαλέβ καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ.

Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ ἔγραψε Μωϋσῆς διὰ ρημάτων Κυρίου ἀπάρσεις αὐτῶν καὶ τοὺς σταθμοὺς αὐτῶν, ἐν οἷς ὁδεύοντες ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου κατέλυσαν ἀναπαυόμενοι. Καὶ εἰσὶν οὗτοι· Ἀπὸ Ῥαμεσσή τῆς Αἰγύπτου ἐξῆλθον τῷ πρώτῳ μηνὶ ἑπαύριον τοῦ Πάσχα, καὶ ἦλθον εἰς Σοχώθ, ἀπὸ Σοχώθ εἰς Βουθάν, ἀπὸ Βουθάν εἰς Βεελοπερών, ἀπέναντι Μαγδόλου· ἀπὸ Βεελοπερών διέβησαν μέσον τῆς θαλάσσης· ἀπὸ θαλάσσης εἰς Πιχιρίας, καὶ ἀπὸ Πιχιρίων εἰς Ἐλεῖμ (85), ὅπου οἱ Φοίνικες· καὶ ἀπὸ Ἐλεῖμ εἰς Σεῖρ (86) τὴν ἔρημον· ἀπὸ τῆς ἐρήμου Σεῖρ εἰς Ῥάφακα· ἀπὸ Ῥάφακα εἰς Ἐλεῖμ (87), καὶ ἀπὸ Ἐλεῖμ εἰς Ῥαφιδεῖμ· ἀπὸ Ῥαφιδεῖμ εἰς Σινά τὴν ἔρημον· ἀπὸ ἐρήμου Σινά εἰς Μνήματα τῆς ἐπιθυμίας· ἀπὸ Μνημάτων τῆς ἐπιθυμίας εἰς Ἀσιρώθ (88)· ἀπὸ Ἀσιρώθ εἰς Ῥαθαμά· ἀπὸ Ῥαθαμά εἰς Ῥεμμόν Φαρές· καὶ ἀπὸ Ῥεμμόν Φαρές εἰς Λεμώνα (89)· ἀπὸ Λεμώνα εἰς Δεσσάν· ἀπὸ Δεσσάν εἰς Μακελλάθ· ἀπὸ Μακελλάθ εἰς Σαφάρ· ἀπὸ Σαφάρ εἰς Χαραδάθ· ἀπὸ Χαραδάθ εἰς Μαχελώθ· ἀπὸ Μαχελώθ εἰς Καταάθ· ἀπὸ Καταάθ εἰς Ταράθ· ἀπὸ Ταράθ εἰς Μάτεκθ· ἀπὸ Μάτεκθ εἰς Σελμώνα· ἀπὸ Σελμώνας εἰς Μασουρίθ· ἀπὸ Μασουρίθ εἰς Βάναια· καὶ ἀπὸ Βάναια εἰς τὸ ὄρος Γαδγὰδ· καὶ ἀπὸ ὄρους Γαδγὰδ εἰς Ἐταθαθ· καὶ ἀπὸ Ἐταθαθ εἰς Σεβρώνα (90)· καὶ ἀπὸ Σεβρώνα εἰς Γεσιωνγαβέρ· καὶ ἀπὸ Γεσιωνγαβέρ εἰς τὴν ἔρημον Σεῖν· καὶ ἀπὸ ἐρήμου Σεῖν εἰς τὴν ἔρημον Φαράν· αὕτη ἐστὶ Κάδης· ἐκεῖ ἀπέθανεν Μαριάμ ἐν Κάδῃ· ἀπὸ Κάδης εἰς Ὀρ τὸ ὄρος πλεσίον γῆς Ἐδώμ, εἰς ὃ ἀναβὰς Ἀαρὼν ὁ ἀρχιερεὺς ἀπέθανε διὰ προσταγμάτων Κυρίου ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐν τῷ μηνὶ τῷ πέμπτῳ, μὲν τοῦ μηνὸς, ἐτῶν ρκγ'· ἀπὸ Ὀρ τοῦ ὄρους εἰς Σελμώνα· καὶ ἀπὸ Σελμώνας εἰς Φεινὼ· καὶ ἀπὸ Φεινὼ εἰς Σωδὼθ (91)· καὶ ἀπὸ Σωδὼθ ἐν Γαί, ἐν τῷ πέραν ἐπὶ τῶν ὄριων Μοάβ· ἀπὸ Γαί εἰς Δαιβωνγάθ· ἀπὸ Δαιβωνγάθ εἰς Γελμωνδαβλαθέμ (92)· καὶ ἀπὸ Γελμωνδαβλαθέμ ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ

Simeon propter scortationem confoderit, atque ea ratione iram Dei sedaverit. Ad hæc posteaquam contra Deum et Moysem locutus esset populus, serpentum morsibus cruciabatur: at demum rogantibus illis, serpentem æneum fieri jussit Deus ac suspendi, quo viso viveret, qui a serpentibus esset vulneratus. Præcepit etiam hoc libro Deus Moysi et Eleazaro sacerdoti, denuo recensere populum, a vicesimo anno et supra, cujus tum inventus est numerus, sexcenta millia mille septingenti triginta. Et Levitæ quoque iterum separatim numerati sunt, et inventus est illorum numerus viginti tria millia. Recensiti sunt autem in Araboth Moab, ad Jordanem contra Jericho. In istis autem nemo eorum erat, qui antea numerati fuerant. Mortui quippe erant, præter Chaleb et Jesus Nave.

Complexus est hoc quoque volumine Moyses juxta Domini verba, protectiones et mansiones Israelis, quibus ex Ægypto profecti subinde quieverant. Et sunt istæ: Ramesse, Ægypti primo mense postridie Paschatis profecti, venerunt in Sochoth; de Sochoth in Buthan; de Buthan in Beelsephon, contra Magdolon; de Beelsephon per mare transierunt; de mari in Amaritudines; de Amaritudinibus ad Elim, ubi erant palmæ; de Elim in deserto Seir; e deserto Seir in Raphaca; de Raphaca in Elim; de Elim in Raphidim; de Raphidim in solitudinem Sina; de solitudine Sina ad Sepulcra concupiscentiæ; de Sepulcris concupiscentiæ in Asiroth; de Asiroth in Rathama; de Rathama in Remmon Phares; de Remmon Phares in Lemona; de Lemona in Dessan; de Dessan in Macellath; de Macellath in Saphar; de Saphar in Charadath; de Charadath in Maceloth; de Maceloth in Cataath; de Cataath in Tarath; de Tarath in Matteca; de Matteca in Selmona; de Selmona in Masuroth; de Masuroth in Banæa; de Banæa ad montem Gadgad; de monte Gadgad in Etabatha; de Etabatha in Sebrona; de Sebrona in Gesiongaber; de Gesiongaber in solitudinem Sin; e solitudine Sin in solitudinem Pharan, quæ est Cades: ibi mortua est Maria. E Cades ad montem Hor, prope terram Edom, quo consensu Aaron summus sacerdos jussu Domini mortuus est, anno egressionis filiorum Israel quadragesimo, mense quinto, prima mensis: cum vixisset annos centum viginti tres. De monte Hor ad Selmona; de Selmona in Phino; de Phino in Soboth; de Soboth in Gæ, in ulteriori 105 parte ad terminos Moab; de Gæ in Dæbongad; a Dæbongad ad Gelmondeblathem; de Gelmondeblathem ad montes Abarim e regione Abau; de montibus Abarim ad occidentem Moab, prope Jordanem juxta Jericho, ubi castrametati sunt. Mansiones sunt quadraginta tres.

(85) Ο', ΑΙΛΙΜ.

(86) Ο', ΣΙΝ.

(87) Ο', ΑΙΛΟΥΣ.

(88) Ο', ΑΣΗΡΩΘ.

(89) Ο', ΛΕΜΩΝΑ. Ibidem, σ' Ῥεσσών, pro Δεσσάν,

ex proclivi mutatione. τοῦ γ ἐν γ.

(90) Ο', εἰς Ἐβρωνά, ex repetito, σ, Σεβρωνά.

(91) Ο', Ὡδὼμ, ex repetito σ præpositionis, εἰς, factum est, Σωδὼθ.

(92) Ο', Δεβλαθῆμ.

Ἀδαρειμ ἀπέναντι Ἀβαῦ (95) ἀπὸ ὁρέων Ἀδαρειμ εἰς δυσμὰς Μωάβ, παρὰ τοῦ Ἰορδάνου κατὰ Ἰεριχὼ, καὶ παρενέβαλον παρὰ Ἰορδάνην. Οἱ μὲν σταθμοὶ μγ'.

Hic vero tandem trans Jordanem fuis ac devictis gentibus Moyses, ac occisis Sehon rege Amorrhæorum, et Og rege Basan, qui ex gigantibus erat, eas regiones Rubenitis, Gaditis et dimidie tribui Manasse dari jubetur, disponique ut Levitis filii Israel de possessionis suæ sortibus darent civitates ad habitandum, et civitatum suburbia: deinde et civitates refugii, tres trans Jordanem, et tres in terra Chanaan, quæ ad hoc positæ essent, ut ad eas fugeret, si quispiam hominem contra animi sui sententiam occidisset, ne præcipitanter ab occisi cognato deprehensus interimeretur, donec judicio coram Synagoga sisti posset. Jubetur hoc libro populus fimbrias in palliis facere, et fimbriis adnectere vittas hyacinthinas, ut illis conspectis mandatorum Dei ne obliviscerentur. Hic accipiunt et filie Salpaad sortem patris sui, et illarum occasione mandatum Domini datur, et lex ponitur, qua pro legitimis decernuntur cum consobrinis inita conjugia. Moyses vero terram promissionis vidit de monte Abarim, hoc est Abau: audivitque a Deo, quod illam ingressurus non esset, propter exacerbationem ad aquam contradictionis factam. Mortuus est autem Aaron annorum centum viginti trium, anno post exitum Ægypti quadragesimo, mense quinto. Qui autem ad explorandam terram missi sunt, quisque de sua tribu, juxta mandatum Domini desumpti sunt: horum nomina sunt ista: De tribu Ruben, Salamiel filius Zacchur; de tribu Simeon, Saphat filius Suri; de tribu Juda, Chaleb filius Jephone; de tribu Isachar, Ilaal filius Joseph; de tribu Ephraim, Nauses filius Nave; de tribu Benjamin, Phaltin filius Raphu; de tribu Zabulon, Gudiel filius Sudi; de tribu Joseph, filiorum Manasses, Gaddi filius Sussi; de tribu Dan, Amies filius Gamæ; de tribu Aser, Sathur filius Michael; de tribu Nephthalim, Nabi filius Nabi; de tribu Gad, Gaddidudiel filius Machi. Locus vero, unde missi sunt, est Pharan et Cades Barne. Tunc Nause filium Nave Moyses Jesum nominavit. Tempus autem, quo missi sunt, erat veris medium, in quo jam præmaturi botri erant; et dies, quibus terram explorarunt, fuerunt quadraginta.

ἐν ᾧ πρόδρομοι σταφυλῆς εἰσιν· ὁ δὲ χρόνος, ὃν ἐποίησαν κατασκοποῦντες, ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις γέγονεν.

Liber V, Deuteronomium.

9. Et nunc librum Moyses conscripsit, et quæ in illo sunt locutus est. Vocatur autem hoc nomine, quod post acceptam in tabulis scriptam legem, veluti secundam legem, hosce libri præsentis sermones, ex præcepto Domini Moyses Israeli locutus sit. Nam posteaquam Moyses quæ hoc libro continentur locutus esset, ad hunc modum in isto Deuteronomio ea conscripta sunt: « Hæc sunt verba

(93) Ο', Ναβαῦ.

(94) Ο', Σαρουήλ.

(95) Ο', Αἰσά. Μοx Ο', Φαλεί.

Ἄδερ δὲ τροπώσας καὶ κρατήσας ἐθνῶν, ἐν τῷ πέτρῳ τοῦ Ἰορδάνου Μωϋσῆς, καὶ ἀναιρεθέντος τοῦ Σῆν βασιλέως τῶν Ἀμορραίων, καὶ τοῦ Ὀγ βασιλέως τῆς Βασάν, ὃς ἦν ἐκ τῶν γιγάντων, κελεύεται διαδοῦναι τὰς χώρας τῷ Ρουβίμ, καὶ τῷ Γάδ, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσῆ, καὶ συντάξει τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ δοῦναι τοῖς Λευιταῖς ἀπὸ τῶν κλήρων τῆς κατασχέσεως αὐτῶν πόλεις κατοικεῖν καὶ τὰ προάστεια τῶν πόλεων· καὶ πάλιν δοῦναι πόλεις φυγαδευτηρίων, τρεῖς μὲν πέραν τοῦ Ἰορδάνου, τρεῖς δὲ ἐν γῇ Χαναάν, καὶ εἶναι ταύτας ἐπὶ τῷ καταφυγεῖν ἐκεῖ τὸν ἀκουσίως φονεύσαντα, καὶ μὴ προπετῶς ἀναρεῖσθαι ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς τοῦ φονευθέντος, ἕως στή ἔναντι τῆς συναγωγῆς εἰς κρίσιν. Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ κελεύεται ὁ λαὸς ποιῆσαι κράσπεδα ἐν τοῖς ἱματίοις αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν κρασπέδων κλῶσμα ὑακίνθινον, ἵνα βλέποντες αὐτὰ μὴ ἐπιλανθάνωνται τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Ὅδε λαμβάνουσι κλήρον αἱ θυγατέρες Σαλπαὰδ, τὸν τοῦ πατρὸς αὐτῶν· καὶ ἐκ τῆς προφάσεως αὐτῶν γίνεται πρόσταγμα Κυρίου καὶ νόμος, νόμιμον εἶναι γάμον τὴν πρὸς ἀνεψιούς συγγίαν. Καὶ Μωϋσῆς ὧδε εἶδεν ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ Ἀδαρειμ, τούτεστιν Ἀβαῦ, τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· καὶ ἤκουσεν· Οὐ μὴ εἰσέλθῃς ἐκεῖ διὰ τὸν παροξυσμὸν τὸν ἐν τῷ ὕδατι τῆς ἀντιλογίας. Ἀπέθανε δὲ Ἀαρὼν ἐτῶν ρκγ' τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου, τῷ μηνὶ τῷ πέμπτῳ. Οἱ δὲ ἀποσταλέντες κατασκέψασθαι τὴν γῆν, ἐκ μὲν προστάγματος Κυρίου ἀπεστάλη ἀνὴρ ἕκαστος κατὰ φυλὴν· τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν ἐστί ταῦτα· τῆς φυλῆς τοῦ Ρουβίμ Σαλαμιήλ (94) υἱὸς Ζακχούρ· τῆς φυλῆς Συμεὼν Σαφάτ υἱὸς Σουρεῖ· τῆς φυλῆς Ἰούδα Καλλέβ υἱὸς Ἰεφονῆ· τῆς φυλῆς Ἰσασάρ Παλὺ υἱὸς Ἰωσὴφ· τῆς φυλῆς Ἐφραΐμ Ναυσῆς (95) υἱὸς Ναυῆ· τῆς φυλῆς Βενιαμὴν Φαλταῖν υἱὸς Ραφού· τῆς φυλῆς Ζαβουλὼν Γουδιήλ υἱὸς Σουδί· τῆς φυλῆς Ἰωσὴφ, τῶν υἱῶν Μανασσῆ, Γαδδιήλ υἱὸς Σουσί· τῆς φυλῆς Ἀσὴν Ἀμίες (96) υἱὸς Γαμαή· τῆς φυλῆς Ἀσέρ Σαθούρ υἱὸς Μιχαήλ· τῆς φυλῆς Νεφθαλείμ Ναβὶ υἱὸς Ναβὶ (97)· τῆς φυλῆς Γάδ Γαδδιδουδιήλ υἱὸς Μαχί. Ὁ δὲ τόπος, ἀφ' οὗ ἀπεστάλησάν ἐστί Φαράν καὶ Κάδης Βάρνη. Τότε ἐπυνόμασε Μωϋσῆς τὸν Ναυσῆ τὸν υἱὸν Ναυῆ Ἰησοῦν. Ὁ δὲ καιρὸς, ἐν ᾧ ἐπέμφθησαν, τὸ μέσον τοῦ ἔαρος ἦν,

Βιβλίον ε', Δευτερονόμιον.

9. Καὶ τοῦτο βιβλίον Μωϋσῆς ἐλάλησε καὶ ἔγραψε. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ μετὰ τὰ γεγραμμένα ἐν ταῖς πλαξί, δεύτερον ὥσπερ νόμον τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου ἐλάλησε Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ ἐκ προστάγματος Κυρίου. Μετὰ γὰρ τὸ λαλῆσαι Μωϋσῆν τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, γέγραπται οὕτως ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Δευτερονόμιῳ· Οὗτοι οἱ λόγοι τῆς διαθήκης, ὅσα ἐνετείλατο Κύριος Μωϋσῇ στήσαι τοῖς

(96) Ο', Ἀμιάλ.

(97) Ο', Σαβί· τῆς φυλῆς Γάδ Γουδιήλ.

υἱός· Ἰσραὴλ ἐν γῇ Μωάβ, πλὴν τῆς διαθήκης, ἥς διέθετο αὐτοῖς ἐν Χωρήβ. » Διὰ τοῦτο γὰρ αἱ μὲν πλάκες ἐν Χωρήβ ἐφρονταί, καὶ ἐν μέσῳ τῆς κίβωτου ἐτέθησαν· τὸ δὲ βιβλίον τοῦτο ἐνετείλατο Μωϋσῆς τοῖς ἱσραεῦσι τοῖς αἵρουσι τὴν κίβωτον θεῖναι ἐκ πλαγίων τῆς κίβωτου εἰς μαρτύριον· ὅπερ καὶ κατὰ ἐπὶ τῇ ἐνετείλατο ἀναγινώσκεισθαι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀφέσεως, ὅτε καὶ ἡ Σκηνοποιία ἐγένετο. Αὕτη μὲν πρώτη αἰτία τῆς ὀνομασίας τοῦ βιβλίου· δευτέρα δὲ πάλιν ἑτέρα, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ δευτεροῖ, καὶ διεσάφησε πάντα τὰ προειρημένα ἐν τῇ Ἐξόδῳ καὶ τῷ Λευϊτικῷ, καὶ τοῖς Ἀριθμοῖς, νόμима τε καὶ δικαιώματα καὶ προστάγματα· καὶ ὑπομνήσκει πάλιν τὸν λαόν, ἵνα φυλάξῃ αὐτά. Καὶ ἐπαναλαμβάνει δὲ ἐν αὐτῷ τὴν τε ἀπ' Αἰγύπτου ἐξοδόν, καὶ πᾶσας τὰς γεγεννημένας αὐτοῖς εὐεργεσίας, καὶ τὰ σημεῖα, καὶ τὰ τέρατα· ἵνα μὴ ἐπιλάβωνται τοῦ ποιήσαντος αὐτὰ Θεοῦ. Ὅριζει δὲ ἐν αὐτῷ περὶ τῆς εὐλογίας τοῖς φυλάσσουσιν τὸν νόμον, καὶ τῆς κατάρας τοῖς παραβαίνουσιν· ἵνα ἡ μὲν εὐλογία λέγεται ἐν τῷ ὅρει τῷ Γαριζίν διὰ τούτων· διὰ Συμεὼν, Λευὶ, Ἰούδα, Ἰσάχαρ, Ἰωσήφ, καὶ Βενιαμίν· ἡ δὲ κατάρα ἐν τῷ ὅρει Γαβὰλ ἀπὸ Ῥουβὶμ, Γάδ, Ἀσέρ, Ζαβουλὼν, Δάν, καὶ Νεφθαλεμ. Πρὸς ὑπόμνησιν δὲ καὶ τὴν διὰ πάντας μελέτην, ἔγραψεν ἐκ προστάγματος Κυρίου τὴν μεγάλαν Ῥοδὴν· ἵνα, ταύτην ἐκμαθόντες αἱ τε μελετῶντες αὐτήν, μὴ ἐπιλάβωνται τοῦ Θεοῦ. Εὐλογήσας τε ἐκάστην φυλὴν καὶ γράψας τὴν εὐλογίαν, καὶ ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, εἰς τὸ δέξασθαι αὐτὸν κατὰ πρόσταγμα Θεοῦ, ἀνέθῃ λοιπὸν εἰς τὸ ὅρος τὸ Ἀθαρεμ, τούτεστιν Ἀβαῦ, καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ διὰ ῥήματος Κυρίου ἐτῶν ρκ', μὴ ἁμαυρωθέντων αὐτοῦ τῶν ὀφθαλμῶν, ἣ τοῦ προσώπου αὐτοῦ φθαρέντος· καὶ οὐκ οἶδεν οὐδεὶς τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.

Βιβλίον ζ', Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ.

10. Τὰ δὲ ἐνεῦθεν βιβλία μέχρι τοῦ Ἑσδρα, οὗ πάντα ἐκείνων εἰσι συγγραφαί, ὧν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς φέρουσι, καὶ περὶ ὧν διαλαμβάνουσι. Λόγος δὲ φέρεται, παρὰ τῶν κατὰ τοὺς ἐκάστους καιροὺς προφητῶν συγγεγράφαι αὐτά. Περὶ γοῦν τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν τέως διαληπτέον. Τὸ παρὸν τοίνυν βιβλίον ἐπιγράφεται Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· ἐπειδὴ αὐτὸς Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, διαδεξάμενος Μωϋσῆν, ἐστρατήγησε τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ περιέχει. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ, πῶς τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ τὸ μὲν ἀνωθεν ἐκ τῆς πηγῆς ἔστι ρεῦμα, τὸ δὲ φθάσαν ἐξεκένωθη, καὶ ξηρῷ τῷ ποδὶ διέβησαν αὐτόν· καὶ ὅτι ἐν Γαλιλάῳ περιέτεμε τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ γεννηθέντας πάντας ἐν πετρίναις μαχαίραις, καὶ ἐκάλεσε τὸν τόπον Γαλιλά· καὶ ὅτι, περάσαντος τοῦ λαοῦ, καὶ φερόντος ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἐξέλιπε λοιπὸν τὸ μάννα· καὶ τῆς μὲν Ἱερικοῦς αὐτόματα τὰ τεῖχη πέπτωκεν· ἡ δὲ Ῥαάβ ἡ πόρνη ἐσώθη, φυλάσσας τοὺς κατασκόπους· καὶ ὅτι ὁ ἥλιος ἐν τῷ μεσουρανήματι ὧν, εὐχάμενον Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ, ἔστη κατὰ Γαβαὼν ἡμέρας ὀλοκλήρου διάστημα, ἕως τροπώσῃται τοὺς ἐχ-

A fœderis, quæ Dominus Moysi præcepit proponere filiis Israel in terra Moab. » Quapropter et tabulæ quæ pigigit cum eis in Horeb. » Quapropter et tabulæ quæ quidem in Horeb recitatae, et in medio arcæ collocatae sunt : hunc vero librum sacerdotibus Moyses, arcam portantibus, ad latera arcæ in testimonium ponere iussit, et septimo quoque anno in die remissionis, quando et festum Tabernaculorum celebrabatur, legi præcepit. Hæc prima quidem est ratio, ob quam hic liber Deuteronomium vocatus est. Altera vero est, quod in ipso, quidquid ante 106 dictum fuerat, sive in Exodo, sive in Levitico, sive in Numeris; omnia legitima, justificationes et præcepta, repetit et declarat, et populum iterum admonet, ut ea custodiat. Resumit etiam isthic exitum populi ex Ægypto, et cuncta illis præstita beneficia, signa quoque et portenta, ne Dei, qui illa patravat, obliviscerentur. Decernit etiam benedictionem iis, qui legem custodiunt, maledictionem vero iis, qui illam transgrediuntur, et benedictionem in monte Garizin promulgari mandat per Simeon, Levi, Juda, Isachar, Joseph et Benjamin : maledictionem vero in monte Gæbal, per Ruben, Gad, Aser, Zabulon, Dan et Nephtholim. Ad recordationem vero et jugem meditationem, prolixam Odam ex jussu Domini conscripsit, ut illam perdiscentes ac semper meditantes, ne Dei obliviscerentur. Postquam vero singulis tribubus benedixit, benedictionemque illarum litteris mandavit, ac manus suas super Jesum Nave, ut sibi secundum mandatum Dei succederet, posuit; in montem Abarim, qui est Abau, conscendit : ibique juxta verbum Domini mortuus est, annorum centum viginti, cum necdum oculi ipsius caligassent, nec facies ejus quidquam tabis sensisset. Nemo autem sepulcrum illius novit in hodiernum usque diem.

Liber VI, Jesus filius Nave.

10. Qui deinceps ad Esdras usque sequuntur libri, non prorsus ab illis sunt conscripti, quorum inscriptiones præferunt, et de quibus tractant. Feruntur autem a prophetis, qui singulis temporibus vixerunt, esse scripti. Disserendum itaque est de illorum inscriptionibus. Præsens liber inscriptionem habet Jesus Nave : propterea quod ipse Jesus Nave Moysis successor, populique dux fuit, cujus hoc libro historia et res gestæ continentur. Enarratur hic quomodo Jordani fluvii pars superior ex parte fontis defluens immota steterit, inferior vero decurrens evacuata sit, et populus sicco pede transierit; et quomodo in Galgalis omnes in solitudine natos cultus saxei circumciderit, locumque illum Galgal vocaverit; quod cum primum populus Jordane transmisso de terræ illius frugibus edisset, manna deinceps desiderit; quod urbis Jericho mœnia ultro corruerint; Raab meretrix propter hospitio susceptos et occultatos exploratores servata sit; sol in medio cæli decursu juxta Gabaonem, orante Jesu Nave, integri diei spatîo, donec ille hostes devicisset, steterit. Postquam vero Amor-

rhæos et omnes illorum reges expugnasset, omnem eam terram novem tribubus cum dimidia Manasse distribuisset, et populum annos xxvi gubernasset, mortuus est annorum cx. Qui vero terram populo diviserunt, erant Eleazarus sacerdos, et ipse Jesus Nave, ac de unaquaque tribu vir unus. De tribu Juda, Chaleb; de tribu Simeon, Salamiel; de tribu Benjamin, Eldad; de tribu Dan, Baccheir; de tribu Manasse, Aniel; de tribu Ephraim, Camuel; de tribu Zabulon, Elisaphan; de tribu Isachar, Phitiel; de tribu Aser, Achior; de tribu Nephthalim, Phathael. Reges autem illius terræ, quos Moyses et filii Israel trans Jordanem ab ortu solis, et valle Arnon usque ad montem Hermon, omni terra Arrhaba ab Oriente subjugata percusserunt, hos fuisse dicit: Sehon regem Amorrhæorum, qui in Esebon habitavit ac regnavit; et Og regem Basan, qui ex gigantibus adhuc supererat, et habitavit in Asteroth, et in Edraim, regnavitque a monte Hermon, usque ad terminos Gergesi, et dimidium Galaad. His occisis, dedit Moyses ipsorum terram Rubenitis, Gaditis, ac dimidiæ tribui Manasse. **107** Reges vero Amorrhæorum, quos sustulere Jesus Nave cum filiis Israel, postquam Jordanem transiissent juxta mare in planitie Libani, usque ad montem Chelca, ascendentibus in Seir: quorum terram Jepsy reliquis tribubus, juxta cujusque sortem possidendam dedit, hos esse dicit: Chetæum, Amorrhæum, Chananæum, Pherezæum, Evæum, Jebusæum, regem Jericho, regem Hai, quæ contermina est Bethel, regem Jerusalem, regem Chebron, regem Jerimuth, regem Lachis, regem Elam, regem Gazer, regem Dabir, regem Gise, regem Aermath, regem Ærath, regem Arath, regem Lobna, regem Odolam, regem Elat, regem Athaphuth, regem Opher, regem Ophac Arothæ, regem Asom, regem Somoon, regem Mambroth, regem Ziph, regem Cades, regem Zaac, regem Manedoth, regem Jocom (montis) Carmeli, regem Eddor in Phenedaor, regem Gid Galilææ, regem Thersa. Ιανεδωθ, βασιλέα Ιωκὼμ τοῦ Χαρμὲλ (2), βασιλέα βασιλέα Θερσά.

Liber VII, Judices.

11. Vocatur hic liber Judicum, quia post mortem Jesu Nave populum suum Deus a relictis Chananæorum gentibus pressum, per judices liberavit: quorum hoc volumine singulorum factæ et vitæ tempus continentur. Sunt autem isti. Primus Gothoniël: hic occidit Chusarsathaim regem (98) Syriæ fluviorum, qui populum Israel afflixerat annos quadraginta. Post hunc Avod ambidexter. Hic Æglom regem Moabitarum gladio ancipiti palmæ longitudinem habente interemit, a quo fuerat afflictus Israel annos decem et octo: et ipse gubernavit Israel

(98) Id est Mesopotamiae.

(99) Ita O'. Editi vero, καὶ ἐγένετο Δραεῖμ, male.

(1) O', βασιλέα Ἐρμάθ, βασιλέα Ἀδερ, βασιλέα Λεδνά.

(1') O', Ὀρεκ τῆς Ἀρώχ

A θρούς. Καταπολεμήσας δὲ τοὺς Ἀμορραίους καὶ πάντας τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν, καὶ μερίσας ταῖς ἐννέα φυλαῖς, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῇ Μανασσὴ τὴν γῆν πᾶσαν, ἤρξε μὲν τοῦ λαοῦ, ἔτη κς', ἐτελεύτησε δὲ ἐτῶν ρ'. Οἱ δὲ διελόντες τὴν γῆν τῷ λαῷ ἦσαν Ἐλεαζάρ ὁ ἱερεὺς, καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ κατὰ φυλὴν εἰς· φυλῆς Ἰούδα Καλέβ· τῆς Συμεὼν Σαλαμιήλ· τῆς Βενιαμὴν Ἐλδὰδ· τῆς Δάν Βακχεῖρ· τῆς Μανασσὴ Ἀνιήλ· τῆς Ἐφραίμ Καμουήλ· τῆς Ζαβουλὼν Ἐλισάφαν· τῆς Ἰσάχαρ Φειτιήλ· τῆς Ἀσθρ Ἀχιώρ· τῆς Νεφθαλεὶμ Φαθαήλ. Καὶ τοὺς μὲν βασιλεῖς τῆς γῆς, οὓς ἐπάταξαν Μωϋσῆς καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, ἀπὸ φάραγγος Ἀρνῶν ἕως τοῦ ὄρους Ἀερμῶν, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν Ἀρράβα ἀπὸ ἀνατολῶν, τοὺτους εἶναι λέγει· Σῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, ὃς κατέκειν ἐν Ἑσεβὼν κυριεύων· καὶ Ὀγ βασιλέα τῆς Βάσαν, ὃς ὑπεβλήθη ἐκ τῶν γιγάντων, ὃς κατέκειν ἐν Ἀσταρόθ, καὶ ἐν Ἐδραεῖμ (99), ἀρχὼν ἀπὸ ὄρους Ἀερμῶν ἕως ὁρίων Γέργεσι καὶ τῷ ἡμίσει Γαλαάδ. Τούτων ἀναιρεθέντων, δέδωκε Μωϋσῆς τὴν γῆν αὐτῶν τῷ Ῥουθίμ, καὶ τῷ Γὰδ, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῇ Μανασσῇ. Τοὺς δὲ βασιλεῖς πάλιν τῶν Ἀμορραίων, οὓς ἀνέβλεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ μετὰ τὸ περάσαι τὸν Ἰορδάνην παρὰ θάλασσαν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Αἰδάνου ἕως τοῦ ὄρους Χελκὰ, ἀναβαινόντων εἰς Σκεῖρ, τούτους εἶναι λέγει, ὧν καὶ τὴν γῆν δέδωκεν Ἰησοῦς ταῖς ὑπολοίποις φυλαῖς εἰς κληρονομίαν κατὰ κλῆρον αὐτῶν· τὸν Χεταῖον, καὶ τὸν Ἀμορραῖον, καὶ τὸν Χαναναῖον, καὶ τὸν Φερεζαῖον, καὶ τὸν Εὐαῖον, καὶ τὸν Ἰεβουσαιον, καὶ τὸν βασιλέα Ἰεριχώ, καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γαί, ἣ ἐστὶ πλησίον Βαιθήλ, βασιλέα Ἰερουσαλὴμ, βασιλέα Χεβρόν, βασιλέα Ἰεριμὼθ, βασιλέα Λαχεῖς, βασιλέα Ἐλάμ, βασιλέα Γαζερ, βασιλέα Δαβείρ, βασιλέα Γισέ, βασιλέα Ἀερμάθ, βασιλέα Αἰράθ, βασιλέα Ἀράθ (1), βασιλέα Λοβνά, βασιλέα Ὀδολλάμ, βασιλέα Ἠλάτ, βασιλέα Ἀθαφοῦθ, βασιλέα Ὀφέρ, βασιλέα Ὀρεκ τῆς Ἀρώθ (1'), βασιλέα Ἀτόμ, βασιλέα Σομῶν, βασιλέα Μιαμβρόθ, βασιλέα Ζεῖφ, βασιλέα Κάδης, βασιλέα Ζαάκ, βασιλέα Ἰανεδωθ, βασιλέα Ἰωκὼμ τοῦ Χαρμὲλ (2), βασιλέα Ἐδδὼρ τοῦ Φενεδάωρ, βασιλέα Γεῖδ τῆς Γαλιλαίας,

Βιβλίου Γ', Κριταί.

11. Καλεῖται τὸ βιβλίον Κριταί, ἐπειδὴ μετὰ τὸν θάνατον Ἰησοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ, διὰ τῶν κριτῶν ἔσωζεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν θλιβόμενον ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, τῶν περιλειφθέντων Χαναναίων· καὶ τούτων τῶν κριτῶν ἑκάστου καὶ τὰς πράξεις καὶ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡ βίβλος αὕτη περιέχει. Γεγόναι δὲ κριταὶ οὗτοι· πρῶτος Γοθονιήλ· οὗτος ἀνέβλε τὸν Χουσαρσαθαῖμ, βασιλέα Συρίας ποταμῶν, θλίψαντα τὸν λαὸν ἐτη μ' (3)· μετὰ τούτων Αὐδὼδ, ἀμφοτεροδέξιος· οὗτος ἀνέβλε τὸν Αἰγλὼμ βασιλέα Μωάδ, ἐν μαχαίρᾳ διττόμῳ, δρακὸς ἐχούσῃ τὸ μήκος, θλίψαντα τὸν λαὸν

(2) O', Συμῶν, βασιλέα Μιαμβρόθ, βασ- Ἀζίφ, βασιλέα Κάδης, βασ- Ζαχάκ, βασ- Μαρεδωθ, βασ- Ιεχμ τοῦ Χερμελ, βασ- Ὀδολλάμ τοῦ Φενεαδωρ, βασ- Γεῖ τῆς, etc.

(3) O', ἐτη ὀκτώ. Mox, O', Αὐδ.

ἔτη ιη'· καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη π'· μετὰ τοῦτον Ταμεγάρ (5), υἱὸς Δινάχ· οὗτος ἐπάταξεν ἐξακοσίους τῶν ἀλλοφύλων ἐν τῷ ἀροτρόποδι τῶν βοῶν· καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν λαὸν ἔτος α'. Μετ' αὐτὸν Βαρὰχ, υἱὸς Ἀδινέχ (6). Οὗτος ἐπολέμησεν Ἰαβὶν καὶ τὸν Σισάρα, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη κ'. Τὸν μὲν οὖν Σισάρα ἀπέκτεινεν Ἰαήλ, γυνὴ Χαθὲρ τοῦ Κιναίου ἐν πασσάλῳ· αὐτὸς δὲ ἔκρινεν τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Μετ' αὐτὸν Γεδεὼν· αὐτὸς ἐστὶν Ἰεροβαάλ. Αὐτὸς ἐπάταξε Μαδιάν, καὶ τὸν Ὠρηθ, καὶ Ζεβεὲ, καὶ Σαλμανὰ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν, τὸν τε πύργον Φανουήλ κατέστρεψε, καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἠλόησεν ἐν ταῖς ἀκάνθαις, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη ζ'. Αὐτὸς δὲ ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Μετὰ τοῦτον Ἀδιμελὲχ, υἱὸς Γεδεὼν ἐκ παλλακῆς· οὗτος ἀπέκτεινε τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, τοὺς ἐκ τῶν ἐλευθέρων, ὃ ἀνδράς ἐπὶ λίθον ἔβα. Ἐφυγε δὲ εἰς ἐξ αὐτῶν Ἰωάθαμ. Ἀλλὰ καὶ Ἀδιμελὲχ γέγονε μετὰ τῶν αὐτῶν συνελθόντων ὡς πῦρ ἀπὸ βράννου· πολλοὺς τε ἀποκτείνας, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς βιβάσσης γυναικὸς ἀπὸ τοῦ τείλους ἐπ' αὐτὸν κλάσμα μύλου. Καὶ αὐτὸς δὲ ἤρξεν ἔτη τρία. Μετ' αὐτὸν Θωλὰ υἱὸς Φούα, υἱὸς πατραδέλφου Ἀδιμελὲχ. Καὶ αὐτὸς ἤρξεν ἔτη κγ'. Μετ' αὐτὸν Ἰαεὶρ ὁ Γαλααδίτης ἔτη κδ'. Μετ' αὐτὸν Ἰεφθάς ὁ Γαλααδίτης· οὗτος ἀπέκτεινε τοὺς Ἀμανίτας καὶ τοὺς Φυλιστιεῖμ, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη ιη'. Εὐξάμενος δὲ ἐν τῷ πολέμῳ τὸν ἀπαντῶντα πρῶτον μετὰ τὴν νίκην ἀναφέρειν εἰς θυσίαν, ἀπαντήσασαν τὴν θυγατέρα, ἤξλωσεν πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ δέμνηνον κλαῦσαι τὰ παρθένια αὐτῆς· οὕτως αὐτὴν ἀνεργαζὼν ὁ πατήρ εἰς θυσίαν, ἔκρινε τὸν λαὸν ἔτη εἴς. Μετ' αὐτὸν Ἀδαισάν ἀπὸ Βηθλεὲμ ἔτη ἐπτά. Μετ' αὐτὸν Ἀϊλὼν ὁ Ζαβουλωνίτης ἔτη ι'. Μετ' αὐτὸν Λαβδὼν (7), ὁ Φαραθωνίτης ἔτη η'. Μετ' αὐτὸν Σαμψὼν ἀπὸ Δάν· οὗτος ἐπάταξε τοὺς Φυλιστιεῖμ ἐν σιαγόνι ὄνου, καὶ ἄλλοτε βάβδω, καὶ αὖθις ἀλώπεξί, καὶ ὕστερον συμπτώματι τοῦ οἴκου, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη κ'. Ποσοῦνται οὖν οἱ πάντες κριταὶ εἰς ιγ'· τὰ δὲ ἔτη αὐτῶν υἱα'.

Βιβλίον η', Ρουθ.

12. Οὕτω λέγεται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ρουθ ἱστορίαν μόνην περιέχει. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ Ρουθ τὸ μὲν γένος Μωαβίτις, καὶ ἐν σωφροσύνῃ διαπρέψασα. Ἀποταξαμένη δὲ τῇ συγγενεῖ καὶ τῇ πατρικῇ δεισδαιμονίᾳ, μετέβαλεν εἰς θεοσέβειαν, καὶ μετήλθεν εὐθὺς εἰς Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἔκει τε ἐξεύχθη τῷ Βοὺζ ἐκ φυλῆς Ἰουδα τυγχάνοντι, καὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῆς γενεαλογεῖται ὁ Δαβὶδ οὕτω· Βοὺζ ἐκ τῆς Ρουθ γεννᾷ τὸν Ὠρέθ· Ὠρέθ δὲ τὸν Ἰεσσαί, Ἰεσσαί δὲ τὸν Δαβὶδ.

Βιβλίον θ', Βασιλείαι πρώτη καὶ δευτέρα.

13. Βασιλείαι ὀνομάζονται τὰ βιβλία, ἐπειδὴ καὶ τὰς πράξεις τῶν γενομένων βασιλέων ἐν τε τῷ Ἰούδα καὶ τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν περιέχει. Διελή-

(5) Ο', Σαμεγάρ. Non legitur in Scriptura quod iudicaverit Israel annis uno, ut hic fertur.

(6) Ο', Ἀδινεμέμ.

annos octoginta. Postea Tamegar filius Dinach, qui sexcentos de Philisthim vomere percussit, annumque unum, populum iudicavit. Hunc excepit Barach filius Abineem : hic expugnavit Jabin et Sisaram, qui Israel annos viginti afflixerunt. Sisaram autem Jael, uxor Gathier Cinai clavo occidit. Iudicavit iste Israel annos quadraginta. Post hunc Gedeon, qui et Jerobaal dictus est. Percussit iste Madian, et Oreb, et Zeb et Zeebe, et Salmana ipsorum principes ac turrin Phaniel subvertit, principesque illorum cum spinis trituvit ac contrivit a quibus afflicus fuerat Israel annos septem. Iudicavit autem ipse Israel annos quadraginta. Post illum Abimelech, filius Gedeonis ex concubina, qui fratres suos ex liberis natos, septuaginta viros, super lapidem unum occidit. Fuga autem unus ex illis, Joatham elapsus est. Ipse vero Abimelech, etiam illis, qui cum ipso conspiraverant, factus est instar ignis e rhamno. Postquam autem multos occidit, mortuus est et ipse, molae fragmine de muro per mulierem demisso prostratus, imperiumque tenuit annos tres. Deinde Thola filius Phua, patris Abimelech, qui imperavit annos 23. Hunc excepti Jair Galaadites, qui iudicavit annos 22. Postea Jephthe Galaadites. Iste percussit Ammonitas et Philistaeos, qui Israel afflixerant annos decem et octo. Cum autem in bello votum fecisset, oblaturum se in sacrificium, quidquid post victoriam domum revertenti primum occurreret, filiam in occursum progressam, impetrato primum ad lugendam virginitatem bimestri spatio, immolandam obtulit. Iudicavit autem populum annos sex. Postea Abiesan Bethleemita, iudicavit annos septem. Deinde Ailon Zabulonites annos decem. Post illum Labdon Pharaathonites 108 annos octo. Postea Samson, de stirpe Dan. Hic in mandibula asini, interdum et virga, aliquando etiam immissis vulpibus, et novissime per ruinam domus, Philistaeos percussit, a quibus Israel afflicus fuerat annos 40. Iudicavit autem Israel annos 20. Fuerunt itaque iudices Israelis numero 13, anni vero illorum fuerunt 411.

Liber VIII, Ruth.

12. Ita vocatur hic liber, quod historiam Ruth tantum complectatur. Est autem Ruth genere Moabit, castitate vero clara. Relicta cognatione paternaque superstitione, ad verum Dei cultum conversa, Bethlehem Judææ cum socru sua subito concessit, ubi et Booz ex tribu Juda, matrimonio conjuncta est, ex qua postea David origo sic contextur : Booz ex Ruth genuit filium Obed : Obed vero genuit Jesse : Jesse Davidem.

Liber IX, Regnorum primus et secundus.

13. Regnorum nominantur hi libri, quia Regum cum Juda tum Israel facta et annos continent. Enarrantur autem primo libro ista : Mors Eli sacerdotis

(7) Ο', Ἀβδὼν, sed cum hanc vocem præcedat, Ἰσραὴλ, ex repetita postrema littera factum est Λαβδὼν.

ac filiorum ipsius. Ortus Samuelis, et quomodo populus, hactenus a Deo gubernatus, qui singulis temporibus liberatorem ipsis excitaverat, regem sibi secundum morem gentium petierit a Samuele, qui Saulem illis de tribu Benjamin dederit, et ex illo deinceps et in Israel reges esse cœperint. Continetur etiam hoc volumine, quomodo, ubi mandatum Dei transgressus esset Saul, ablatum sit a stirpe ipsius regnum, et David in ipsius locum unctus sit, atque in hujus stirpem translatum regnum, Præterea commemoratur: quod per Davidem Goliath minutissimo occisus sit lapillo: Saul vero, postquam tripudiantes mulieres David decem milia, et sibi mille dederant, invidia percitus Davidem persecutus est, David tamen servatus, et Saul tandem bello arcatus, consultis pythionissis, interemptus occubuerit. Et hac re terminatur primus Regnorum liber.

14. In secundo autem libro, Sauli, David in regnum succedit. Memphiboseth autem filius Saulis initio regnare cum vellet, contendebat: tandem vero universæ tribus Davidi junguntur. Cunctos hostes bello superat David, Bersabee uxorem Uriæ sibi sumit. Abesalom patrem suum Davidem persecutus est: paulo post in bello occiditur Abesalom. David numerato populo iram in se divinam provocat, quæ postea placato Deo cessat. Et hic secundus Regnorum liber, senio confecto Davide, finitur. Habuit autem sub se David quosdam viros fortes, magnos ac multos, quorum minores centuriones, majores vero chiliarchas constituit. Habentur quorundam ipsorum nomina et res gestæ. Sebochæ Astotheus, qui Saph filium Rapha ex gigantibus nati percussit. Eleanam filius Ariorgi Bethleemites; hic percussit Goliath Chetream, cujus haste lignum instar licitatorii textentium erat: fuit autem et ipse filius Rapha. Jonathan filius Semesi fratris David; iste percussit virum quemdam de Ramedon, qui Israeli conviciatus fuerat, et senos digitos in manibus ac totidem habebat in pedibus, et ipse filius Rapha, ex gigantibus nati. Adinon Asonæus; hic frameam suam adversus octingentos milites simul congregatos eduxit; Jessæbada, filius Achamane; et iste ensem suum contra trecentos vulneratos uno tempore eduxit; Eleanam filius Sose; hic cum essent congregati Philisthiim, solus in eos irruit, atque tantam illorum stragem edidit, ut manui ipsius hasta agglutinetur, et populus post ipsius tergum cæcos 109 spoliabat. Mara filius Asa Saruchæus; iste irruentibus Philistæis ac partem agri lente referatam depopulari volentibus, fugiente populo, solus obstitit, et Philistæos persecutus, agri partem servavit. Eleazar filius Dodeharchoni; iste, tempore messis hordeaceæ, cum irrumperent Philisthæi, et populus fugeret, solus restitit, et Philisthæos per-

παι: δὲ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν ταῦτα· θάνατος μὲν Ἡλεὶ τοῦ ἱερέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ· γένεσις δὲ τοῦ Σαμουὴλ· πῶς τε ὁ λαὸς, τὸ πρότερον ἀρχόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐγείροντες αὐτοῖς κατὰ καιρὸν τὸν βοηθόν, ὅμως ἤτησε παρὰ τοῦ Σαμουὴλ, κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἐθνῶν, βασιλεῖα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν Σαοὺλ, ἐκ φυλῆς Βενιαμὴν· καὶ γέγονε λοιπὸν ἐξ ἐκείνου καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἀρχὴ βασιλείας. Περιέχεται δὲ ἐνταῦθα, πῶς ὁ μὲν Σαοὺλ παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀφῆρθέη ἀπὸ τοῦ γένους αὐτοῦ ἡ βασιλεία· ὁ δὲ Δαβὶδ ἀντ' αὐτοῦ ἐχρίσθη, καὶ μετηνέχθη εἰς τὸ γένος αὐτοῦ ἡ βασιλεία. Καὶ τὸν μὲν Γολιάθ ἀνείλεν ὁ Δαβὶδ λιθαρίῳ μικροτάτῳ· ἐπειδὴ δὲ αἱ χορεύουσαι, τὰς μυριάδας δέδωκαν τῷ Δαβὶδ, τὰς δὲ χιλιάδας τῷ Σαοὺλ, φθονήσας ὁ Σαοὺλ, ἔδωκε τὸν Δαβὶδ· καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ διεσώθη, ὁ δὲ Σαοὺλ πολεμούμενος ἐξήτησεν ἐγγαστριμύθους, καὶ τῇ ἐπαύριον ἀναίρεθεις ἀπέθανε. Καὶ ἐν τούτῳ συμπληροῦται ἡ πρώτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν.

14. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πάλιν Δαβὶδ διεδέξατο τὴν βασιλείαν· Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ υἱὸς Σαοὺλ Μεμφιβοσέθ (8) ἐφιλονέκει, θέλων βασιλεύειν· ὕστερον δὲ πάντες προσετέθησαν τῷ Δαβὶδ. Πάντας δὲ τοὺς πολέμους περιεγένετο Δαβὶδ. Τὴν μὲν τοῦ Οὐρίου γυναῖκα τὴν Βηρσαβέε ἐλαβεν· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀβесаλώμ ἐδίωξεν αὐτὸν, καὶ μετ' οὐ πολὺ συστάντος πολέμου, ἀνῆρέθη ὁ Ἀβεσαλώμ. Ἐῖτα τὸν λαὸν ἀριθμήσας, κεκίνηκεν ὄργην θεῖαν κατ' ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, παρακληθέντος τοῦ Θεοῦ, ἡ ὄργη ἐπαύθη. Καὶ εἰς τοῦτο λήγει καὶ τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Βασιλειῶν, γηράσαντος τοῦ Δαβὶδ. Δυνατοὺς δὲ ὕψ' ἑαυτὸν ἔσχεν ὁ Δαβὶδ, μεγάλους μὲν καὶ πολλοὺς, ὥστε τὸν μὲν μικρότερον αὐτῶν πρὸς ἑκατὸν ποιεῖν, τὸν δὲ μέγαν αὐτῶν πρὸς χιλίους. Ἔστι δὲ τινων αὐτῶν τὰ ὀνόματα καὶ ἡ πράξις· Σεβοχαὶ ὁ Ἀστωθὶ (9)· οὗτος ἐπάταξεν τὸν Σέρ, τὸν τοῦ Παφᾶ, τοῦ ἀπογόνου τῶν γιγάντων. Ἐλεανᾶν, υἱὸς Ἀριωργὶ ὁ Βηθλεεμίτης· οὗτος ἐπάταξε Γολιάθ τὸν Χεταῖον, οὗ ἦν τὸ ξύλον τοῦ δόρατος, ὡς ἀντίον ὑφαινόμενον. Ἦν δὲ καὶ οὗτος υἱὸς τοῦ Παφᾶ. Ἰωνάθαν υἱὸς Σεμεσεὶ, ἀδελφοῦ Δαβὶδ· οὗτος ἐπάταξεν ὀνειδίσαντα τῷ Ἰσραὴλ ἄνδρα ἐκ Παμεδῶν, ἔχοντα ἐν ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶν ἀνὰ δακτύλους ἑξ, υἱὸν ὄντα καὶ αὐτὸν τοῦ Παφᾶ, τοῦ ἀπογόνου τῶν γιγάντων. Ἀδίνων ὁ Ἀσωναῖος· οὗτος ἐσπάτο τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ ἐπὶ ὀκτακοσίους στρατιώτας εἰσάπαξ. Ἰεσσαθαδᾶ υἱὸς Ἀχαμανῆ· καὶ οὗτος ἐσπάτο τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ ἐπὶ τριακοσίους τραυματίας ἐν καιρῷ ἐνί. Ἐλεανᾶν υἱὸς Σωσῆ· οὗτος, συναχθέντων τῶν ἀλλοφύλων, μόνος ἦλατο ἐπ' αὐτοὺς, καὶ αὐτοὺς μὲν ἀνῆρει, ὥστε τὸ δόρυ ἐμπαγγῆναι τῇ χειρὶ αὐτοῦ· ὁ δὲ λαὸς ὀπίσω αὐτοῦ ἐσκόλευε. Μαρά υἱὸς Ἀσᾶ, ὁ Σαρουχαῖος· οὗτος ἐπελθόντων τῶν ἀλλοφύλων, καὶ βουλομένων ἀρπάσαι τὴν μερίδα τοῦ ἀγροῦ, πλήρη οὖσαν φακῆς, τοῦ τε λαοῦ φυγόντος, μόνος ἔστη· καὶ τοὺς μὲν ἀλλοφύλους ἐδίωξε, τὸν δὲ μερίδα τοῦ ἀγροῦ ἐφύλαξεν.

(8) In O, legitur, Ἰεβοσθέ.

(9) Hæc nomina multum variant in II Reg. xxiii,

et in I Paralip. xxvii.

Ἐλεάζαρ, υἱὸς Δαυειθαρχωνί· καὶ οὗτος, μερίδος οὐ-
σης κριθῶν, καὶ ἐπελθόντων τῶν ἀλλοφύλων, τοῦ τε
λαοῦ φυγόντος, μόνος ἐστηλώθη· καὶ τοὺς μὲν ἀλλο-
φύλους ἐδίωξε, τὴν δὲ κριθὴν ἔσωσε. Τρεῖς δὲ δυνα-
τοὶ ἀπὸ τῶν τριάκοντα ἦσαν μετὰ τοῦ Δαβὶδ, καὶ τῶν
ἀλλοφύλων κυκλωσάντων τὴν Βηθλεὲμ, τοῦ δὲ Δαβὶδ
ἐπιθυμήσαντος πιεῖν ἐκ τοῦ λάκκου τοῦ ἐν Βηθλεὲμ,
διέβησαν οἱ τρεῖς, καὶ διαβρέξαντες τὴν παρεμβολὴν
τῶν ἀλλοφύλων, ὑδρεύσαντο ἐκ τοῦ λάκκου, καὶ ἦνε-
γκαν ὕδωρ τῷ Δαβίδ. Θαυμάσας δὲ ὁ Δαβὶδ τὴν δύ-
ναμιν αὐτῶν, τὸ μὲν ὕδωρ ἐδέξατο, πιεῖν δὲ οὐκ ἐθέ-
λησεν· ἀλλ' ἐσπείσεν αὐτὸ τῷ Κυρίῳ λέγων· « Πιῶς
μοι, Κύριε, τοῦτο ποιῆσαι· εἰ αἷμα τῶν ἀνθρώπων
τῶν πορευθέντων ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν πίμαι· » Βα-
νέας, υἱὸς Ἰωδαῖ, πολλὰ μὲν ἐποίησεν ἔργα δυνάτα·
ἐπάταξε δὲ καὶ τοὺς υἱοὺς Ἀριὴλ τοῦ Μωάβ, καὶ
καταβὰς ἐν ἡμέρᾳ χιῶνος εἰς λάκκον, ἐπάταξε τὸν
λέοντα. Οὗτος ἐπάταξε καὶ ἄνδρα δυνάτην Αἰγύπτου
πεντάπηχυν ὄντα, καὶ ἔχοντα δόρυ ὡς ξύλον διαβά-
θρας· ἀρπάσας γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸ δόρυ μετ' αὐτοῦ
τοῦτον ἀπέκτεινεν. Ἀδισὰ ἀδελφὸς Ἰωάβ, υἱὸς Σα-
ρουίας τῆς ἀδελφῆς Δαβίδ. Ἀρχὼν μὲν ἦν καὶ οὗτος
ἐν τοῖς προειρημένοις τρισίν· αὐτὸς δὲ ἐπάταξε τραυ-
μιτίας τριάκοντα δόρατι ἐν καιρῷ τινι, καὶ ἔτρεχεν
ὡς βορρᾶς ἐν τοῖς ὄρεσι. Καὶ πάλιν αὐτὸς ἐπάταξε
καὶ ἐθανάτωσε τὸν Ἑσβιὲν, θέλοντα ἀναρῆσαι τὸν
Δαβίδ. Ἦν δὲ ὁ Ἑσβιὲν ἐκγονος τοῦ Παφὰ· δόρυ δὲ
εἶχε σταθμοῦ ὀκτῆς χαλκοῦ τριάκοντα σίκλων, καὶ
περιεζωσμένος ἦν κορόνην. Οὗτοι μὲν οὖν μεγάλοι καὶ
Δαβὶδ μυριάδας τριάκοντα τέσσαρας καὶ διακοσίους.

Βιβλ. Ι. Βασιλείαι τρίτη καὶ τετάρτη.

15. Ἐν μὲν οὖν τῇ τρίτῃ πάλιν περιέχεται, ὅτι,
γῆράσαντος τοῦ Δαβίδ, ἐπαίρει αὐτὸν Ἀδωνίας ὁ
υἱὸς αὐτοῦ, καὶ χωρὶς τοῦ πατρὸς ἀναγορεύει αὐ-
τὸν βασιλέα. Καὶ τοῦτο μαθὼν ὁ Δαβίδ, ἀποστείλλει
Ναθὲν τὸν προφῆτην, καὶ Σαδὼκ τὸν ἱερέα, καὶ Βα-
νέαν υἱὸν Ἰωδαῖ, καὶ ἐντέλλεται αὐτοῖς, καὶ χρίουσι
τὸν Σαλομῶνα εἰς βασιλείαν ἐν ζῶντος τοῦ Δαβίδ.
Ὁ μὲν οὖν Ἀδωνίας εὐθύς καταλύεται· ὁ δὲ Σαλο-
μῶν, διαδεχόμενος, οἰκοδομεῖ τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου
καὶ τὸ τεῖχος Ἱερουσαλὴμ ἐν ἐπτά ἔτεσιν. Ἦσαν δὲ
αὐτῷ ἀπὸ τῶν προσηλύτων αἰφροντες μὲν ἄρτιν ἐβδο-
μήκοντα χιλιάδες· λατόμοι δὲ πάλιν ἀπὸ τῶν προση-
λύτων μυριάδες ὀκτώ. Ἐπιστατοῦντας δὲ τοῖς ἔργοις
εἶχε τρισχιλίους (10) εἴκοσι. Καὶ εἰς μὲν τὴν τροφὴν
αὐτῶν καὶ τὰ δέοντα δώδεκα ἦσαν οἱ χορηγούντες
ἑκάστον μῆνα. Καὶ ἦν τὸ καθ' ἡμέραν αὐτῶν τοῦτο
λ' κόροι σιμιδάλειος, ε' κόροι ἀλεύρου κεκουπανι-
σμένου, μύσχοι ἐκλεκτοὶ δέκα, βόες δὲ νομάδες εἴ-
κοσι, πρόβατα ρ', ἐκτὸς ἐλάφων καὶ βορρᾶδων, καὶ
ὀρνίθων ἐκλεκτῶν σιτευτῶν. Ἀγέλην δὲ εἶχε θηλειῶν
μὲν ἵππων τοκάδων μυριάδας τέσσαρας, ἵππων δὲ
εἰς ἄρματα χιλιάδας ιβ'. Πλοῦτον δὲ εἶχε πολύν· ἐν
γὰρ τῷ ἐνὶ ἑνιαυτῷ τοῦ κομισθέντος αὐτῷ χρυσίου
ἦν ὁ σταθμὸς, τάλαντα χξ', χωρὶς τῶν φόρων τῶν
ὑποτεταγμένων. Καὶ ἡ βασίλισσα δὲ Σαβὰ ἐλθοῦσα
πρὸς αὐτόν, δέδωκεν αὐτῷ χρυσίου τάλαντα ρχ', καὶ

A secutus, bordeum defendit ac servavit. Tres vero
fortes ex triginta erant cum Davide. Et cum Phil-
isthæi Bethlehem obsidione cinxissent, atque ex
cisterna Bethlehem bibere cuperet David, hi tres
castra Philistinorum perruperunt, haustamque ex
cisterna aquam David attulerunt. Admiratus David
ipsorum virtutem aquam quidem accepit, bibere
vero noluit, sed libavit eam Domino, dicens:
« Propitius sit mihi Dominus, ne hoc faciam. An
sanguinem istorum hominum, qui cum animarum
suarum periculo profecti sunt bibam »? Baneas
filius Jodæ, qui multa fortia facta designavit, et fi-
lios Ariel Moab percussit, et cum in die nivis ad
cisternam descendisset, leonem percussit. Hic et
fortem quemdam virum Ægyptium quinque cubito-
rum staturam habentem, et hastam instar scalæ
nzticæ gestantem, percussit: hastam enim illi ad-
emit, ac illa eum occidit. Adisa frater Joab filius
Sarvæ sororis Davidis, princeps erat et iste inter
tres, de quibus dictum est. Percussit autem tem-
pore quodam triginta vulneratos lancea sua, et ca-
preæ instar currebat in montibus: et præterea
percussit et occidit Esbien, qui Davidem occidere
volebat. Erat autem Esbien de genere Rapha, et
hasta ipsius trecentos æris sicles ponderabat, et
clavam gestabat. Itaque isti erant magni et poten-
tes. Bellatorum autem in universum habuit David
myriades triginta quatuor et ducentos.

καὶ δυνατοὶ ἦσαν· τοὺς δὲ πολεμιστὰς πάντας εἶχε

C *Liber X, Regnorum tertius ac quartus.*

15. In tertio Regnorum continentur ista: Ado-
nias, senio jam gravato Davide patre, seipsum ex-
tollit, et sine patris conscientia regem se declarat.
Quo cognito David, mittit Nathan prophetam et
Sadoch sacerdotem, ac Baneam filium Jodæ: præ-
cipitque eis, ut Salomonem ungant in regem, quod
et faciunt, adhuc vivente Davide. Adoniæ itaque
res confestim pessumdantur. Salomon vero, cum
successisset patri, septennio domum Domini, et mu-
ros Jerusalem ædificavit. Erant autem illi septua-
ginta millia proselytorum, qui onera portabant, et
octoginta millia latomorum, item proselytorum.
Qui autem operibus præerant, numero erant ter
mille viginti. Alimoniam vero illorum singulis men-
sibus duodecim viri administrabant. Impendeban-
tur autem singulis diebus cori similaginis triginta,
farinæ contusæ cori sexaginta, vituli selecti decem,
boves pascui viginti, oves centum, exceptis cervis
et capreis, atque altilibus saginatis. Gregem vero
habuit equarum, quas feturæ gratia alebat, qua-
draginta millia, equorum vero currulium duodecim
millia. Divitiæ illius erant multæ. Singulis enim
annis afferebantur illi auri talenta sexcenta sexa-
ginta sex, absque tributis, quæ pendebantur a sub-
ditis. Sed et regina Saba, cum ad ipsum venisset,
dedit ei auri talenta centum viginti, lapides pre-

¹⁵ II Reg. xxiii, 17.

(10) Ο', ἐξακοσίους.

lios, et aromata infinita. Post mortem Salomonis in regnum succedit Roboam filius ejus : sub quo scissum est regnum, ita ut decem tribus Samariam abscesserint, duæ vero reliquæ in Jerusalem manserint ; Juda videlicet et Benjamin. Complectitur itaque tertius hic liber res gestas et annos regum istorum : Salomonis, qui simul omnium tribuum rex erat. Postquam autem divisum est regnum, ut diximus, in Judæa duarum tribuum principatum gesserunt Roboam, Abia, Asa et Josaphat : decem vero reliquarum in Samaria, Jeroboam, **110** Nabath, Baasa, Elan, Zambre et Achaab. Tractat et de prophetis, videlicet istis : de Nathan, Gad et Achia Selonita, necnon de eo qui contra altare Samariæ clamavit ; de Elia et Eliseo, et eo, qui (regi) Achaab prophetavit de filio Ader, et illius percussore, qui et Achaab reprehendit ; quod filii prophetarum seorsum vitam ducerent. Habetur etiam hoc libro, quomodo prophetaverit Elias, et non pluerit per tres annos, et corvi propter verbum Domini mane panes, vesperi carnes ipsi detulerint. Effecit etiam in Sarepta Sidoniæ per verbum Domini, ut hydria farinæ viduæ non defecerit, et oleario vasculo nihil decesserit. Præterea et filium ejus mortuum orando vitæ restituit, et prophetas Baal occidi curavit, quorum numerus erat quadringenti quinquaginta. Jordanem quoque melote percussit, undaque illius utrinque divisa, pedes fluvium transivit. Terminatur autem tertius hic liber morte Achaab regis Israel, et morte Josaphat regis Juda, desinens in principium regni Ochoziæ filii Achaab, et in principium regni Joram filii Josaphat regis Juda.

Liber IV, Regnorum.

16. In quarto libro enarratur, quomodo duo duces quinquagenarii regis Ochoziæ igne cœlitus per verbum Eliæ prophetæ consumpti, et Elias tandem sublatus sit, spiritusque Eliæ Eliseo requieverit, ita ut essent ei duplicia in spiritu. Quomodo Eliseus Sunamitidis filium mortuum precando excitaverit, et Neæman Syrum a lepra mundaverit, vascula uxoris prophetæ mortui in verbo Domini oleo repleverit : item quod super ossa ipsius mortui cujusdam accincti hominis cadaver conjectum, mox atque prophetæ ossa tetigerat, revixerit : quod cum melote Eliæ Jordanem percussisset, diremptaque hac atque illac unda, pedibus et ipse fluvium transiverit. Continetur etiam isto volumine, quomodo Senacherim et Rapsakes post multas blasphemias profligati sunt, deque exercitu ipsorum una nocte occisa sunt centum octoginta quinque virorum millia : et quomodo Josias rex universa simulacra sustulerit, lucos succiderit, et Pascha, sicut scriptum est, rite servaverit. Habet hic liber Regum quoque gesta et annos eorum, qui in Judæa regnabant, Joram Ochoziæ, Joas, Amasæ, Osia, Joatham, Achaz, Ezechia, Manasse, Amos, Josia, Jo-

A λίθον τίμιον, καὶ ἡδύσματα ἀμύθητα. Μετὰ δὲ θάνατον Σαλομῶνος, διετέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥοβοὰμ τὴν βασιλείαν· καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐσχίσθη ἡ ἀρχή· καὶ δέκα μὲν φυλαὶ ἀπῆλθον εἰς Σαμαρείαν· δύο δὲ ἔμειναν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἡ Ἰουδα καὶ ἡ Βενιαμίν. Εἰσὶν οὖν τὰ ἑμπεριεχόμενα τούτῳ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ πράξεις καὶ ἔτη βασιλέων τούτων· Σαλομῶνος βασιλέως πάντων ὁμοῦ. Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τῆς βασιλείας, ὡς εἴρηται, τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ βασιλέων τῶν δύο φυλῶν, Ῥοβοὰμ, Ἀβίου, Ἀσά, καὶ Ἰωσαφάθ· τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλέων τῶν δέκα φυλῶν, Ἱεροβοὰμ, Ναβὰθ, Βαασά, Ἠλάν, Ζαμβρὴ, καὶ Ἀχαάβ. Καὶ περὶ prophetῶν δὲ διαλαμβάνει τούτων· Ναθάν, καὶ Γαδ, καὶ Ἀχιά τοῦ Σηλωνίτου, καὶ τοῦ ἐπικαλεσαμένου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῆς Σαμαρείας· καὶ περὶ **B** Ἡλίου καὶ Ἐλισσαίου, καὶ τοῦ prophetεύσαντος τῷ Ἀχαάβ περὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδερ, καὶ τοῦ πατάξαντος αὐτὸν, καὶ ἐλέγξαντος τὸν Ἀχαάβ· καὶ ὅτι ἦσαν υἱοὶ τῶν prophetῶν καθ' ἑαυτοὺς ἀναχωροῦντες. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ, πῶς Ἡλίας προσήτευσεν, καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ ἔτη τρία, καὶ ὅτι οἱ κόρακες ἔφερον αὐτῷ διὰ ῥήματα Κυρίου πρῶτας μὲν ἄρτους, δευτέρως δὲ κρέα. Ἐν τε τῇ Σαρεφθὰ τῆς Σιδωνίας πεποίηκε διὰ ῥήματα Κυρίου μὴ ἐκλείπειν τῆς χήρας τὴν ὄρελιν τοῦ ἀλεῦρου, καὶ τὴν καμψάκην τοῦ ἐλαίου μὴ ἐλαττονηθῆναι. Καὶ τὸν μὲν υἱὸν αὐτῆς ἀποθανόντα ἤγειρεν εὐξάμενος· τοὺς δὲ prophetὰς τοῦ Βααλ ἐποίησεν ἀνααιρεθῆναι, ὄντας τὸν ἀριθμὸν ὡς ἑπτά. Καὶ τῇ μηλωτῇ δὲ ἐπάταξε τὸν Ἰορδάνην, καὶ διηρέθη ἐνθα καὶ ἐνθα τὸ ὕδωρ, καὶ διέθη τῷ ποδὶ τὸν ποταμόν. Λήγει δὲ ἡ **C** βίβλος αὐτῆς εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἀχαάβ βασιλέως Ἰσραὴλ, καὶ εἰς τὸν θάνατον Ἰωσαφάτ βασιλέως Ἰουδα, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν βασιλείας Ὀχοζίου υἱοῦ Ἀχαάβ, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν Ἰωράμ υἱοῦ Ἰωσαφάτ βασιλέως Ἰουδα.

Βίβλος δ', Βασιλειῶν.

16. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ βίβλῳ ἐστὶ, πῶς οἱ δύο πενήκονταχροὶ τοῦ Ὀχοζίου κυρὶ ἀνηλώθησαν διὰ ῥήματα Ἡλίου τοῦ prophetῆτος, καὶ ὅτι ἀνελήφθη Ἡλίας, καὶ ἐπανεπαύσατο ἐπὶ Ἐλισσαίῳ τὸ πνεῦμα Ἡλίου, καὶ γέγονεν αὐτῷ διπλᾶ ἐν πνεύματι· καὶ πῶς ὁ Ἡλισσαῖος τὸν μὲν υἱὸν τῆς Σουναμίτιδος ἀποθανόντα ἤγειρεν εὐξάμενος, τὸν δὲ Νεαϊμάν τὸν Σύρον ἐκαθάρισεν ἀπὸ τῆς λέπρας, τῆς τε γυναικὸς τοῦ prophetῆτος πεπλήρωσε τὰ ἀγγεῖα ἐλαίου ἐν λόγῳ Κυρίου, καὶ ἐπὶ τὰ ὅσα δὲ αὐτοῦ μετὰ θάνατον ἐβρίσθη νεκρὸς μονόζωνος, καὶ ὡς ἤφατο τῶν ὀστέων τοῦ prophetῆτος, ἀνέζησε· καὶ τῇ μηλωτῇ Ἡλίου ἐπάταξε τὸν Ἰορδάνην, καὶ διηρέθη ἐνθεν καὶ ἐνθεν τὸ ὕδωρ, καὶ διέθη περὶ καὶ αὐτὸς. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ καὶ πῶς ὁ μὲν Συναχηρεὶμ καὶ Ραψάκης, πολλὰ βλασφημήσαντες, ἐδιώχθησαν καὶ χιλιᾶδες ἀνδρῶν αὐτῶν ῥπ' ἐν μιᾷ νυκτί. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωσίας καθέλει πάντα τὰ εἰδωλά, καὶ τὰ ἄλση ἐξέκοψε, καὶ πεποίηκε τὸ Πάσχα, ὡς γέγραπται νομίμως. Περιέχει δὲ ἡ βίβλος καὶ πράξεις βασιλέων καὶ ἔτη· τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ Ἰωράμ, καὶ Ὀχοζίου καὶ Ἰωᾶς καὶ Ἀμεσσία, καὶ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαν, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκίου, καὶ Μανασσῆ, καὶ Ἀμώς, καὶ Ἰωσία, καὶ

Ἰωάχαζ, καὶ Ἐλιακίμ, καὶ Ἰωακίμ, καὶ Ματθανάν, A chaz, Eliakim, Joakim et Matthana, qui et Sedekias dicebatur. Eorum vero, qui in Samaria: Ochozias, Joram, Jehu, Joachaz, Joas, Jeroboam, Zachariae, Sellum, Manaem, Phakessiae. Phakes, Osee: et de prophetis, Elia, Eliseo, Isaia et Jeremia. Præterea quomodo regnum Samariae desiderit, sub Osee filio Hela, qui Phakee filium Romeliae occidit, regnum vero Jerosolymitanum sub Sedekia cessavit. Nam et ipse in Babylonem abductus, et effossis oculis in pistrinum annos viginti sex abjectus est. Postea vero rex Babylonis regem Joakim exaltavit, thronumque illius supra cunctos qui illic erant reges extulit et cum eo edit et bibit omnibus diebus vitæ ipsius. In hisque desinit liber iste, in servitutem abducto jam populo, et tota urbe capta.

(11) Ἐπιτομή πράξεων τῶν βασιλέων τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἰσραὴλ.

17. Ἀρχήθεν οὖν πάλιν ἀναληπτέον τὸν λόγον, καὶ κατ' ἐπιτομὴν ἐκθετέον τῶν πάντων βασιλέων, καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν τῆς Σαμαρείας, τὰ ὀνόματα καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὰ τῆς ἐκάστου βασιλείας ἔτη· καὶ πρῶτον περὶ τῶν βασιλέων Ἰερουσαλὴμ. Μετὰ δὲ τὸ ἀπολέσθαι τὸν Σαούλ, βασιλεύσαντος ἔτη μ', Δαβὶδ βασιλεύει ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ, καὶ αὐτὸς ἔτη μ'· οὕτως ἐν μὲν Χεθρὼν ἔτη ζ', ἐν δὲ παντὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα ἔτη λγ'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν τελείᾳ καρδίᾳ. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Σαμουὴλ, Ναθάν, Γάδ. Σαλομών ὁ υἱὸς Δαβὶδ ἐδασίλευσεν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν ἔτη μ' καὶ αὐτός· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἦσαν προφῆται Ναθάν καὶ Γάδ. Ροβοὴμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐδασίλευσεν ἔτη ιζ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἐπὶ τούτου ἐσχίσθη ἡ βασιλεία, καὶ ἔμειναν μετ' αὐτοῦ μὲν ἐν Ἰερουσαλὴμ φυλαὶ δύο, ἡ Ἰούδα καὶ ἡ Βενιαμὴν· ἐν δὲ τῇ Σαμαρείᾳ φυλαὶ δέκα. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀχιάς ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας, καὶ Ἀδδὼ. Ἀβίου υἱὸς αὐτοῦ ἔτη τρία. Καὶ οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ τελεία, ὡς Δαβὶδ, ἀλλὰ ἐπορεύθη ἐν ταῖς ἀμαρτίαις τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἀδδὼ ὁ προφήτης. Ἀσσα υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς· ἀλλ' ἔτι ἦν τὰ ὑψηλά. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀζαρίας υἱὸς Ὠδὴδ, καὶ Ἀναμή. Ἰωσαφάτ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κς'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς· ἀλλὰ τὰ ὑψηλά ἐτι ὑπῆρχε. Καὶ μετὰ ταῦτα μέμψιν ἔσχεν ἀνομίας, ὅτι ἐφιλάσσε τῷ Ὀχοζία βασιλεὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐκoinώνησεν αὐτῷ εἰς πλοίων πραγματείαν. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἠλίας, Ἐλισσαί, Μιχαίας, καὶ Ἰού ὁ τοῦ Ἀναμή, καὶ Ὀζιὴλ ὁ τοῦ Ζαχαρίου, καὶ Ἐλιαδά ὁ τοῦ Ὠδία ἀπὸ Μαρίσσης. Ἰωράμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη η'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἐίχε γὰρ γυναῖκα θυγατέρα Ἀχαάβ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαίος. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτος α'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Μετ' αὐτὸν Γοθολία ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἔτη ἑπτά. Ἰωᾶς υἱὸς Ὀχοζίου ἔτη μ'. Οὕτως ἐφόνευσε Ζαχαρίαν, καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἔω· Ἰωᾶς ὁ συνετὸς ἔζη, καὶ ἐφώτισεν αὐτόν. Τοῦτον ἀπέκτειναν οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἐν

Epitome gestorum regum Judæ et Israel.

17. Ab initio repetenda nobis hæc sunt, et per epitomen exponenda omnium regum cum Judææ, cum Samariæ nomina, res gestæ et **111** regni cujusque anni. Et primum de regibus Jerusalem. Post interitum Saulis qui annos regnaverat quadraginta, regnavit David super universum Israel, et ipse annos quadraginta; in Chebron, septem deinde super omnem Israel et Judam triginta tres, et fecit quod rectum erat, corde perfecto; sub hoc erant prophætæ: Samuel, Nathan, Gad. Salomon filius David, et ipse super omnem populum regnavit annos quadraginta, et fecit quod malum erat. Sub isto erant prophætæ, Nathan et Gad. Roboam filius Salomonis regnavit annos septemdecim, et fecit quod malum erat; sub hoc scissum est regnum, et manserunt cum ipso in Jerusalem tribus duæ, Juda et Benjamin; in Samaria vero reliquæ decem. Hujus tempore erant prophætæ Achias Selonites, et Samæas, et Addo. Abias filius ejus regnavit annos tres. Cor hujus non erat perfectum, sicut Davidis, sed ambulavit in peccatis patris sui; sub hoc vixit Addo propheta. Assa filius ejus regnavit annos quadraginta et unum, et fecit quod rectum erat, verumtamen adhuc erant excelsa; sub isto prophætæ erant Azarias filius Oded, et Anami. Josaphat filius ejus regnavit annos viginti quinque, et fecit quod rectum erat, attamen adhuc erant excelsa. Postea objurgatus eo nomine fuit, quod amicitiam junxerat cum Ochozia rege Israel, et in nautica negotiatione socius illi fuerat. Hujus tempore erant prophætæ Elias, Elisæe, Michæas, Hiu filius Anami, Oziel filius Zachariæ, et Eliada Odia de Marisa. Joram filius Josaphat regnavit annos octo, et fecit quod malum erat. Hæbuit enim uxorem filiam Achaab: hujus ævo erat prophætæ Elias et Eliseus. Ochozias filius ejus regnavit annum unum, et fecit quod malum erat. Post hunc regnavit mater ipsius Gotholia annos septem. Joas filius Ochoziæ regnavit annos quadraginta. Iste occidit Zachariam, et donec Jodæ vir prudens viveret,

a quo instituebatur, fecit quod rectum erat. Hunc interfecerunt ipsius servi in domo Maeloth; hujus tempore prophetavit Azarias filius Jodæ. Amesias filius ejus regnavit annos viginti novem, et fecit initio regni quod rectum erat, sed non sicut David: nam adhuc populus immolabat in excelsis, et lucos non excidit: sub hoc prophetarunt prophetæ quidam, quorum tamen nomina scripta non sunt. Postquam vero eos qui in Seir habitabant percussit, in superbiam elatus est, idola habitantium in Seir coluit, et in manus hostium traditus, percussus est, Azarias, qui et Ozias, annos quinquaginta duo; et primum quod rectum erat fecit, sicut et pater ipsius, excelsa tamen non abstulit. Cum autem prospere rem ageret, elatus est animo, voluitque per seipsum adolere in templo, quod solis sacerdotibus licebat. Quapropter et lepra percussus est, postquam audisset: « Non tuum est, Ozia, adolere Domino, sed sacerdotum filiorum Aaron, qui sanctificati sunt ⁸⁶: » sub hoc prophetavit Isaias. Joathan filius ejus annos sedecim, et fecit quod rectum erat, quemadmodum pater ejus, verumtamen excelsa non est demolitus, et sub hoc erat Isaias. Achaz filius ejus regnavit annos sedecim, et fecit quod malum erat; in diebus ejus erant prophetæ Isaias et Oded. Ezechias filius ejus annos viginti novem, et fecit quod rectum erat, sicut David perfecte; iste abstulit serpentem æneum, quem suspenderat Moyses; sub hoc quoque erat Isaias. Isto regnante Senacherim et Rapsakes Assyrii Dominum blasphemarunt, qui quidem postea percussi sunt, tum autem una nocte cæsi sunt ab angelo 185,000. Ezechias vero cum ægrotaret, et jam moriturus esset, ad prorogationem vite annos 15 accepit. Manasses filius Ezechie, annos 55, et malum fecit. Quæ namque Ezechias pater ejus demolitus fuerat, ipse restituit; alter Jeroboam factus Judæ, ita ut hujus causa idem acciderit Jerusalem, quod **112** Samariæ. De illo namque dictum est: « Qui peccare fecit Judam ⁸⁷. » Quare et in Babylonem captivus adductus est. In captivitate tamen constitutus, ut in Paralipomenis scriptum est, pœnitentiam egit: quæ causa fuit ut illum Deus in Jerusalem reduceret, ubi et regnum recuperavit. Postquam vero pœnitentiam egisset, et populum, ut Deo serviret, docuisset, tandem mortuus est. In civitate tamen David non est sepultus, sed in horto suo, in horto Hoza. Amos filius ejus regnavit annos duos, et fecit quod malum erat, sicut pater ejus Manasses et occiderunt illum pueri ipsius, sepultusque est in horto Hoza, in quo sepultus est et pater ipsius. Josias filius ejus regnavit annos 31. Hunc populus regem creavit, cum annos octo natus esset, et fecit quod rectum erat, ambulavitque in omni via David, nec declinavit ad dexteram, vel ad sinistram. Etenim lucos succidit, et omnia simulacra sustulit, cum annorum esset sedecim; legem vero Dei quæsivit, et cum negle-

A οκτω Μαελώθ. Ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσεν Ἀζαρίας [Ζαχαρίας] υἱὸς Ἰωδαΐ. Ἀμεσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη 20· καὶ ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸ εὐθεὲς, ἀλλ' οὐκ ὡς Δαβὶδ· ἔτι γὰρ ὁ λαὸς ἐβουσίαζεν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, καὶ τὰ ἄλλα οὐκ ἐξήγε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσαν προφῆται· ἀλλ' οὐκ ἐγράψαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Μετὰ ταῦτα μέντοι, Ἀμεσίας, πατάσας τοὺς ἐν Σηαίρ, ἐπήρθη, καὶ ἐλάτρευσεν τοῖς εἰδώλοις τῶν Σηαίρ, καὶ ἐπατάχθη παραδοθεὶς τοῖς ἐχθροῖς. Ἀζαρίας, αὐτὸς ἐστὶν Ὀζίας, ἔτη 55· καὶ ἐποίησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸ εὐθεὲς, ὡς ὁ Πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλά οὐκ ἐξήγε. Εὐδοοῦμενος δὲ ἐπήρθη, καὶ ἠθέλησεν ἑαυτῷ θυμιάσαι ἐν τῷ ναῷ, ὅπερ μόνους τοῖς ἱερεῦσιν ἔξεστι. Δὴ καὶ ἐλεπήρῃθη, ἀκούσας· « Οὐ σοί, Ὀζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς υἱοῖς· » B Ἀαρὼν, τοῖς ἡγιασμένοις. » Ἐπὶ τούτου προεφῆτευσεν Ἡσαΐας. Ἰωάθαμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη 15· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεὲς, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλά οὐκ ἐξήγε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαΐας. Ἀχάζ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη 15· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαΐας καὶ Ὡθὲδ προφῆται. Ἐζεχίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη 20· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεὲς, ὡς Δαβὶδ τελείως. Οὗτος καθέλει τὸν ὄφιν τὸν χαλκοῦν, ὃν ἐκρέμασε Μωϋσῆς. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαΐας. Ἐπὶ τούτου Σαναχρηὶμ καὶ Ραβάρκης, οἱ Ἀσσυριοὶ, βλασφημοῦντες, ἐπατάχθησαν μὴν αὐτοὶ μετὰ ταῦτα, ἐν μίᾳ δὲ νυκτὶ χιλιᾶδες ῥπ'. Ἐξελθὼν ἀγγελὸς ἀνέλει. Νοστήσας δὲ Ἐζεχίας, καὶ μέλλων ἀποθνήσκειν, ἔλαβε προσθήκην· ἔτη 15· Μανασσῆς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη 55· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Οἱα γὰρ κατέσκαψεν Ἐζεχίας, ταῦτα οὗτος ἀνήγειρε· καὶ γέγονεν ἄλλος Ἰεροβοάμ τῷ Ἰούδα, ὥστε καὶ δι' αὐτὸν παθεῖν τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς τὴν Σαμάρειαν. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἐλέγχθη· « Ὅς ἐξήμαρτε τὸν Ἰούδα· » διὸ καὶ αἰχμάλωτος ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ἀλλ' ἐν τῇ αἰχμάλωσί, ὡς ἐν ταῖς Παραλιπομέναις γέγραπται, μετανοήσαντα αὐτὸν ἐπέστρεψεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ πάλιν ἀντελάβετο τῆς βασιλείας· μετανοῶν τε καὶ διδάσκων τὸν λαὸν βουλεύειν τῷ Θεῷ ἐτελεύτησεν. Οὐκ ἐτάφη δὲ ἐν πόλει Δαβὶδ· ἀλλ' ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ, ἐν κήπῳ Ὀζᾶ. Ἀμὼς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη 2· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μανασσῆς· καὶ ἀνέλκον αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ κήπῳ Ὀζᾶ, ἐνθα καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἰωσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη 31. Τοῦτον ὁ λαὸς ἡγείρε βασιλεῖα, ἐτῶν ὄντα ὀκτώ· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεὲς ἐν πάσῃ ὁδῷ Δαβὶδ, καὶ οὐκ ἀπέστη δεξιᾶ, οὐδὲ ἀριστερᾶ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἄλλα ἐξέκοψε, καὶ τὰ εἰδωλα πάντα καθέλει, γενόμενος ἐτῶν 15· τὸν τε νόμον ζητήσας, καὶ εὐρὸν ἀμεληθέντα, ἀναγνωσθῆναι ποιεῖται. Καὶ τὸ Πάσχα ἐκήρυξε, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ, ὡς γέγραπται. Τοῦτον δὲ ἀνέλει Φαραὼ Νεχαὼ ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου, φιλονεικήσαντα πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ τούτου Ἱερεμίας καὶ Σοφρονίας ἦσαν οἱ προφῆται, καὶ Ὡδὰ ἡ προφῆτις, γυνὴ Σαλλῆ. Ἰωάχας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας τρεῖς· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ μετέστησεν αὐτὸν Φαραὼ Νεχαὼ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἱερε-

⁸⁶ II Paral. xxvi, 18. ⁸⁷ II Paral. xxxix. 9.

μίας. Ἐλιακὲμ ἕτερος υἱὸς Ἰωσίου, ὃς καὶ μετωνομάσθη Ἰωακὲμ, ἔτη ια' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἰωακὲμ ὁ καὶ Ἰεχονίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας γ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἀπῆχθη εἰς Βαβυλῶνα. Μανθανὰν υἱὸς αὐτοῦ. Τοῦτον Ναβουχοδονόσωρ ἐποίησε βασιλεῖα, καὶ μετωνόμασε αὐτὸν Σεδεκίαν. Καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη ια' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἰερεμίας. Ἔως τούτου ἡ βασιλεία τοῦ Ἰούδα ἐκράτει, καὶ κατελύθη, ὡς περ καὶ τῆς Σαμαρείας· καὶ γὰρ καὶ ἡ πόλις ἐάλω, καὶ πάντες ἀπῆχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα μετὰ τῶν σκηνῶν.

que est in Babylonem. Marthanan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, Sedekiamque mutato nomine vocavit; regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Sub isto quoque erat Jeremias. Huc usque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ; urbs namque (Jerusalem) capta et universi in Babylonem captivi, cum vasis, abducti sunt.

Ὅμοι οἱ γεγονότες βασιλεῖς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ μέχρι τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας εἰκοσι καὶ εἰς, ἀνευ δηλονότι τῆς Γοθολίας, βασιλευσάσης καὶ αὐτῆς, ὡς εἴρηται, μετὰ τελευταίην τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ὁχοζίου ἔτη ἐπτά.

Βασιλεῖς Ἰσραήλ.

18. Ἐξῆς δὲ ῥητέον καὶ περὶ τῶν ἐν Σαμαρείᾳ γενομένων βασιλέων τοῦ Ἰσραήλ· πῶς τε ἐκαλεῖτο ἕκαστος τούτων, καὶ πόσα ἐβασίλευσεν ἔτη, καὶ ὅπως ἐβίωσεν.

Πρῶτος Ἰεροβοὰμ υἱὸς Ναβὰθ ἐβασίλευσεν ἐν Σαμαρείᾳ, σχισθείσης τῆς βασιλείας, ἀνελθὼν ἀπ' Αἰγύπτου. Καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ὡς οὐδεὶς ἕτερος. Φοβούμενος γὰρ μὴ καταλυθῇ, ἐποίησε θαμναῖς χρυσᾶς δύο, καὶ ἠπάτησε τὸν λαὸν λέγων· Ὁδοὶ οἱ θεοὶ εἰσιν οἱ ἀναγαγόντες ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου. Ἐπλάσαστο δὲ καὶ ἱερεῖς αὐταῖς, καὶ οὕτως αὐτοὶ ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραήλ. Αὐτῷ γὰρ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν κατηκολούθησαν. Ἐβασίλευσε δὲ ἔτη κδ'. Ἐπὶ τούτου ἦν προφήτης Ἀχιά ὁ Σηλιωνίτης, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κατ' αὐτοῦ.

Ναβὰθ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Βαασά ἄλλου γένους ἔτη κδ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἡλὰ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Ζαμβρὴ (12) ἐτέρου γένους ἔτη ιβ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἀχαάβ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κβ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν πλέον τῶν ἄλλων. Ἐπὶ τούτου προφητεῖαι ἦσαν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ Μιχαίας, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάβ περὶ τῆς Συρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδερ, καὶ ὁ Δαβὶδ πατάξας αὐτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαάβ, καὶ πολλοὶ καθ' ἑαυτοὺς υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ὁχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος. Αὐτοῦ γὰρ τοὺς πεντηκοντάρχους ἐπάταξεν ἐν πυρὶ Ἠλίας ἐν ῥήματι Κυρίου. Ἰωαράμ, υἱὸς ἕτερος Ἀχαάβ, ἔτη ιβ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Καὶ ὁ μὲν Ἠλίας ἐπὶ τούτου ἀνελήφθη.

¹¹ III Reg. xii, 28.

(12) In libro III Reg. dicitur Zambri regnasse septem tantum dies, et post eum Amai pater Achaab duodecim annos.

Atam invenisset, legi curavit, ac Pascha prædicavit celebravitque, sicut scriptum est. Hunc occidit Pharaon Nechao ad Euphratem, cum contentio inter eos orta esset. Hujus tempore fuerunt prophetae Jeremias, Sophonias et Oida prophetissa, uxor Selle. Joakaz filius ejus regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, transtulitque illum Pharaon Nechao: sub hoc quoque vixit Jeremias. Eliakim alter filius Josiae, qui et Joakim mutato nomine dictus est, regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Joakim, qui et Jechonias filius ejus, regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, translatusque est in Babylonem. Marthanan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, Sedekiamque mutato nomine vocavit; regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Sub isto quoque erat Jeremias. Huc usque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ; urbs namque (Jerusalem) capta et universi in Babylonem captivi, cum vasis, abducti sunt.

B Reges itaque in Jerusalem a Davide usque ad captivitatem Babylonicam fuerunt viginti unus: præter Gotholiam, quæ et ipsa sicut dictum est, post Ochosis filii mortem septem annos regnavit.

Reges Israel.

18. Consequenter et de regibus Israel, qui in Samaria regnarunt, dicendum est: nempe, quo quisque vocatus sit nomine, quot annos regnaverit, et quomodo vixerit.

Jeroboam filius Nabath, cum rediisset ex Ægypto, diviso regno primus regnavit in Samaria. Ita autem quod malum erat fecit, ut similis illi non fuerit. Veritus enim ne regnum ejus dissolveretur; duos aureos vitulos fecit, et populum seduxit, dicens: « Hi sunt dii qui eduxerunt nos ex Ægypto ». Instituit etiam ipsis sacerdotes, atque ita peccare fecit Israel. Ipsum enim omnes postea reges imitati sunt; regnavit autem annos 24, sub hoc erat propheta Achia Selonita, et qui contra ipsum super altare vociferatus est.

Nabath filius ejus regnavit annos duos, et fecit quod malum erat. Nec amplius post illum de genere ipsius quisquam regnavit. Baasa de alia stirpe, regnavit annos 24, et fecit quod malum erat. Ela filius ejus annos 2, et fecit quod malum erat, nec de ejus stirpe postea quisquam regnavit. Zambre alterius generis regnavit annos 12, et fecit quod malum erat. Achaab filius ejus regnavit annos 22, et, plusquam cæteri, fecit quod malum erat: sub hoc prophetae erant Elias, Eliseus, Michæas, et qui regi Achaab de Syria et filio Ader prophetavit, qui proprio jussu percussus ac vulneratus, regem Achaab redarguit. Et præterea seorsum habitantes multi prophetarum filii. 113 Ochozias filius ejus, regnavit annos duos, et fecit quod malum erat. Hujus quoque tempore erant Elias et Eliseus: quinquagenarios enim alius igne percussit Elias in verbo Domini. Joram, alter filius Achaab,

regnavit annos duodecim, et fecit quod malum erat. A Post hanc nemo amplius de hac stirpe regnavit : sub isto assumptus est Elias. Eliseus vero perduravit usque ad Jeroboam filium Joas regem Israel. Erant autem sub istis etiam filii prophetarum. Jehu de alia stirpe filius Namesse, regnavit annos viginti octo. Hic genus Achaab sustulit, et prophetas Baal per insidias occidit, statuamque illius contrivit. Et cum in hisce fecisset quod rectum erat, promissionem accepit quod ipsius filii ad quartam usque generationem sessuri essent super thronum Israel. Verumtamen legem Domini non servavit toto corde : neque enim a peccatis Jeroboam abstinuit, circa vitulos illos.

Joachaz filius ejus, regnavit annos 17; fecitque quod malum erat. Joas filius ejus regnavit annos sedecim, et fecit quod malum erat. Jerusalem expugnata, aurum et vasa abstulit. Jeroboam filius ejus regnavit annos 41, et fecit quod malum erat. Zacharias filius Jeroboam regnavit menses sex, et operatus est malum. Hactenus genus Jehu in quartam generationem duravit. Sellum ex alia progenie filius Jabis, regnavit dies triginta, et fecit quod malum erat. Manaem ex alio genere filius Gadde, regnavit annos 20, et fecit quod malum erat. Phakeias, filius Manaem, regnavit annos 10, et fecit quod erat malum. Hujus tempore prophetarunt Isaias et Osee. Phakee, de alia stirpe, filius Romelie, regnavit annos 20; hic occidit Phakeiam, et fecit quod malum erat. Sub hoc quoque erant Isaias et Osee prophetae. Osee aliunde natus filius Ela, regnavit annos 9. Iste occidit regem Phakee, et fecit quod malum erat, verumtamen non sicut qui ante ipsum regnarunt.

In isto Osee finitum est regnum Samariae. Tunc C enim cessavit ac periit Samaria, quam deinceps Assyrii inhabitaverunt, ex quibus orti sunt haeretici Samaritae, qui et Sadducei vocantur.

Collecta itaque eorum tempora, qui Jerosolymis a Davide usque ad Sedekiam regnaverunt, annos constituunt quadringentos. Reges universi fuerunt viginti unus, dempta Gotholia, et cuncti ejusdem stirpis Davidis videlicet, ut ab initio ad finem usque filius a patre regnum haereditario jure accepit. Ex his autem novem quod rectum, duodecim vero quod malum erat, operati sunt, dempta Gotholia.

Eorum vero tempora, qui in Samaria a Jeroboam usque ad Osee regnarunt, anni sunt ducenti sexaginta : reges autem universi decem et octo ex diversis stirpibus. Horum octo regnum invaserunt : omnes vero quod malum erat fecerunt, juxta peccatum Jeroboam.

Liber XI, Paralipomenon I et II.

19. Hoc nomine vocantur isti libri, quod multa in libris Regnorum praetermissa in ipsis continentur. Habetur autem in primo libro omnium tribuum genealogia ab Adam usque ad reges secundum tribus, et populos, et familias, et domos. In secundo vero exponuntur gesta regum.

Α ὁ δὲ Ἐλισσαῖος διέμεινεν ἕως Ἱεροβοὰμ, υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ. Ἦσαν δὲ ἐπὶ τούτοις καὶ υἱοὶ τῶν προφητῶν. τοῦ ἐτέρου γένους, υἱὸς Ναμεσσῆ, ἔτη κη'. Οὗτος ἀνέλε τὸ γένος Ἀχαάβ, καὶ τοὺς προφῆτας τοῦ Βάαλ ἐν περὶνισμῷ, καὶ τὴν στήλην αὐτοῦ συνέτριψε. Καὶ ἐν τούτῳ ποιήσας τὸ εὐθὲς, ἔσχεν ἐπαγγέλλαι, ὅτι, Ὅτιοι τέταρτοι καθίσονται σοὶ ἐπὶ θρόνου Ἰσραὴλ. Πλὴν οὐκ ἐφύλαξεν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ τὸν νόμον· οὐκ ἀπέστη γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν Ἱεροβοὰμ διὰ τὰς δαμάλεις.

Ἰοάχαζ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιζ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἰωᾶς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπολέμει τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἔλαβε τὸ χρυσίον καὶ τὰ σκεύη. Ἱεροβοὰμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ζαχαρίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας ἑξ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἔως τούτου τὸ γένος τοῦ γεγόναντος υἱοῦ τέταρτοι. Σελλὸν ἐτέρου γένους υἱὸς Ἰαβὶς ἡμέρας λ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Μανασὴμ ἄλλου γένους υἱὸς Γαδδὴ, ἔτη κ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Φακειας υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ι' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου Ἡσαίας καὶ Ὡσηὲ ἦσαν προφητεύοντες. Φακεὶ ἄλλου γένους, υἱὸς Ῥομελίου, ἔτη κ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακειαν, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡσαίας καὶ Ὡσηὲ οἱ προφῆται. Ὡσηὲ ἐτέρου γένους, υἱὸς Ἡλᾶ, ἔτη θ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακεῖ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, πλὴν οὐχ ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ.

Ἔως τούτου τοῦ Ὡσηὲ κατέληξε καὶ ἡ βασιλεία Σαμαρείας. Ἐκτοτε γὰρ πέπνυται, καὶ ἀπόλετο Σαμαρεία, καὶ λοιπὸν Ἀσσύριοι κατέφυκον ἐν αὐτῇ, ἐξ ὧν οἱ αἱρετικοὶ Σαμαρεῖται γεγόνανσι, καλούμενοι καὶ Σαδδουκαῖοι [i. Χουθαῖοι].

Συνάγονται οὖν οἱ χρόνοι τῶν μὲν Ἱερουσαλὴμ βασιλευσάντων ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ μέχρι τοῦ Σεδεκία, καὶ αὐτοῦ, τὰ πάντα ἔτη υ', βασιλεῖς τε οἱ πάντες κα' ὄλγα τῆς Γοθολίας, καὶ γένους ἅπαντες ἐνδὲς τοῦ Δαβὶδ, παῖς πατρὸς κατὰ διαδοχὴν, ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους τὴν βασιλείαν κληρούμενοι. Ἐκ τούτων δὲ πάλιν οἱ μὲν ποιήσαντες τὸ εὐθὲς εἰσὶν θ', οἱ δὲ ποιήσαντες τὸ πονηρὸν ιβ' χωρὶς τῆς Γοθολίας.

Τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ πάλιν βασιλευσάντων ἀπὸ Ἱεροβοὰμ καὶ μέχρι Ὡσηὲ τὰ πάντα ἔτη σζ' καὶ βασιλεῖς μὲν οἱ πάντες ιη', ἐκ διαφορῶν δὲ γενεῶν. Καὶ τούτων ὀκτώ ἐπὶ τὸ ἄρχειν ἀναβεβηκότες· καὶ πάντες ἐποίησαν τὸ πονηρὸν, κατὰ τὴν ἁμαρτίαν Ἱεροβοὰμ.

Βιβλίον ια', Παραλιπόμειναι α' καὶ β'.

19. Οὕτω καλεῖται τὰ βιβλία ταῦτα, ἐπειδὴ παραλειφθέντα πολλὰ ἐν ταῖς Βασιλείαις περιέχεται ἐν τούτοις. Ἔστι δὲ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ γενεαλογία πατρῶν τῶν φυλῶν ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῶν βασιλέων κατὰ φυλὰς, καὶ κατὰ δῆμους, καὶ κατὰ πατριὰς, καὶ κατ' οἶκον· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ διαλαμβάνονται πράξεις τῶν βασιλέων.

Εἶρηται μὲν οὖν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, οἱ οἱ συ- A
 γραφόμενοι τὰς τε πράξεις καὶ τοὺς χρόνους τῶν
 βασιλέων εἰσὶν οἱ κατὰ καιροὺς ὄντες προφήται· ὑπὲρ
 δὲ τοῦ γινώσκαι ἐν μέρει αὐτοὺς, ἐσημευσάμεθα
 ταῦτα ἐκ τῶν Παραλιπομένων· τὰ περὶ τοῦ Δαβὶδ
 ἔγραψε Σαμὺὴλ, καὶ Ναθάν, καὶ Γάδ, οἱ προφῆται·
 τὰ περὶ Σολομῶντος, Ναθάν καὶ Ἀχιά, οἱ προφῆται·
 τὰ περὶ Ἰεροβοάμ, Σαμαίας καὶ Ἀδδὺ, οἱ προφῆται·
 τὰ περὶ Ἀβιά, Ἀδδὺ ὁ προφήτης· τὰ περὶ Ἀσά ἐν
 τῷ βιβλίῳ Λόγων περὶ τῶν Βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ
 Ἰωσαφάτ, Ἰησοῦ ὁ προφήτης, ὁ τοῦ Ἀναμῆ, δὲ κατ-
 ἔγραψε βιβλίον Λόγων Βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ
 Ἰωᾶς ἐπὶ τὴν γραφὴν τῶν Βασιλείων· τὰ περὶ Ἀμε-
 σία ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ· τὰ περὶ
 Ὑζίου, Ἰεσσαίας ὁ προφήτης· τὰ περὶ Ἰωάθαμ ἐπὶ
 βιβλίον τῶν Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ· τὰ περὶ Ἀχά· B
 ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ· τὰ περὶ Ἐζε-
 κίου, Ἡσαίας υἱὸς Ἀμὺς ὁ προφήτης· τὰ περὶ Μα-
 νασσὴ ἐπὶ Λόγον τῶν ὀρώντων· τὰ περὶ Ἰωσίου ἐπὶ
 βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωακείμ ἐπὶ βι-
 βλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ.

Βιβλίον ιβ', Ἐσδρας α' καὶ β'.

20. Ταῦτα τὰ δύο βιβλία παρ' αὐτοῦ ἐκείνου συν-
 εγράφησαν, ὃ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἐπιφέρονται.
 Οὗτος γὰρ Ἐσδρας, ἱερεὺς ὢν καὶ ἀναγνώστης, ἐξ-
 ηγήσεται τὴν ἐπάνοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, τὴν ἀπὸ Περ-
 σίδος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ γενομένην. Καὶ ἐν μὲν τῷ
 πρώτῳ βιβλίῳ διαλαμβάνει, ὅπως γέγονε τὰ τῆς
 ἐπάνοδου ἐν χειρὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδέκ, καὶ Ἐσδρα,
 καὶ Ζοροβάβελ, καὶ Νεεμίας εὐνοῦχου Ἰουδαίου. C
 Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπάνοδου αὕτη· Τρεῖς στρατιῶται
 φυλάσσοντες τὸν βασιλέα, ὧν εἷς ἦν ὁ Ζοροβάβελ,
 ἤρισαν ἐν προβλήματι, θεθείσης ἐπαγγελίας αἰτῆσαι
 τὸν νικῶντα, ὅπερ ἂν ἐθελήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως.
 Τοῦ τοίνυν ἐνὸς εἰπόντος νικῆν τὸν οἶνον, τοῦ δὲ
 ἐτέρου εἰρηκότος νικῆν τὸν βασιλέα, ὁ Ζοροβάβελ
 διετίνατο νικῆν τὰς γυναῖκας, καὶ ὑπὲρ πάντα τὴν
 ἀλήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα εἰρηκὺς νενίκηκε, καὶ
 ἤκουσαν αἰτήσασθαι ὃ βούλεται, ἤξωσαν αὐτὸς ἀρε-
 θῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἱε-
 ρουσαλήμ. Καὶ γέγονεν ὡς ἤξωται· καὶ ἀφείθη ἡ
 αἰχμαλωσία. Τότε γὰρ ἐπληρώθη καὶ τὰ ἐξήκοντα
 ἔτη τῆς ὀργῆς. Εἰσὶ δὲ οἱ ἀναβάντες ἀπὸ τῆς αἰχμα-
 λωσίας ἀπὸ Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν, καὶ οἱ Λευῖται πάν-
 τες ὁμοῦ τὸν ἀριθμὸν μυριάδες τέσσαρες καὶ δισχι-
 λιοὶ καὶ τριακόσιοι καὶ ἐξήκοντα· παῖδες δὲ αὐτῶν
 καὶ παιδίσκαι, ζῆλδ' οἱ ἄγοντες σμε'· κάμηλοι υλε'·
 ὄνοι ς·ψκ'. Καὶ οἱ μὲν οἰκοδομοῦντες ἦσαν Ζοροβάβελ,
 καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ, καὶ Νεεμίας· ὁ δὲ Ἐσδρας,
 εὐφυὲς ὢν ἐν τῷ νόμῳ, αὐτὸς προσέκομισε τὸν νόμον
 καὶ ἀνέγνω, καὶ διέτιπωσε πάντα τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν,
 καὶ τοὺς Λευῖτας αὐτὸς ἔδειξεν ἐκ τοῦ νόμου, καὶ
 ἐποίησεν ἐκδηθῆναι τὰς ἀλλογενεῖς γυναῖκας ἀπὸ
 τῶν λαβόντων αὐτάς ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας.
 Ἐξέβαλον γὰρ πάντες καὶ ἐκαθαρίσθησαν, καὶ
 ἐποίησαν τὸ Πάσχα νομίμως, ὡς γέγραπται, καὶ τὴν
 νηστείαν.

(13) Qui primus Esdræ hic dicitur, est in Vulgata tertius, et ad calcem Bibliorum positus extra cano-
 nicos.

Supra quidem dictum est, quod qui regum facta
 et tempora conscripserunt, prophetæ fuerint, qui
 singulis temporibus vixerunt. Ut autem speciatim
 quid quisque scripserit, cognoscatur, ex Paralipo-
 menis ista annotavimus: Davidis historias scripse-
 runt Samuel, Nathan et Gad prophetæ; Salomonis,
 Nathan et Achia prophetæ; Jeroboam, Samæas et
 Addo prophetæ; Abiæ, 114 Ad Jo prophetæ. Asæ
 facta habentur in libro *Sermonum de regibus Juda*.
 Josaphat, Jehu propheta, filius Aname, qui librum
Sermonum de regibus Juda scripsit. Quæ Joas ges-
 sit, relata sunt in scripturam Regnorum; quæ Ama-
 sias, in libro sunt regum Juda et Israel; quæ Ozias,
 scripsit Isaias propheta; quæ Joatham, sunt in li-
 bro Regum et Juda et Israel; quæ Achaz, in libro
 habentur Regum Juda et Israel; quæ Ezekias fecit,
 scripsit Isaias propheta filius Amos; quæ Manasse,
 relata sunt in *sermone videntium*; quæ Josias,
 in libro sunt Regum Juda; quæ Joakim, in libro
 habentur Regum Juda et Israel.

Liber XII, Esdræ primus et secundus (13).

20. Hi duo libri ab eo conscripti sunt, cujus et
 inscriptionem præferunt. Esdras enim iste sacer-
 dos et lector cum esset, reditum filiorum Israel ex
 Perside ad Jerusalem, enarravit. In primo libro
 tradit, quomodo cura reditus fuerit in manu Jesu
 filii Josedec, et Esdræ, et Zorobabel, et Neemiæ
 eunuchi Judæi. Occasio vero reditus hæc fuit: Tres
 milites regem custodientes, quorum unus erat Zo-
 robabel, circa quæstionem quamdam contendebant,
 facta promissione, ut qui vinceret, a rege quid-
 quid vellet peteret. Cum primus dixisset fortius
 esse vinum, alter fortiolem esse regem, Zorobabel
 contendit fortiores esse mulieres, veritatemque su-
 per omnia excellere. Hæc quia locutus Zorobabel,
 victor evasit: cum jussus esset petere quod vellet,
 petiit, ut captivitas solveretur, et Jerusalem ædifi-
 caretur. Atque ita ut petiit, factum est: dimissa-
 que est captivitas. Tunc enim temporis adimpleti
 erant sexaginta iræ anni. Qui vero Hierosolymam e
 captivitate ascenderunt de tribubus Juda et Benja-
 min, cum Levitis, in universum numero fuerunt
 quadraginta duo millia trecenti et sexaginta. Servi
 vero illorum et ancillæ, septem millia trecenti tri-
 ginta quatuor. Cantores ducenti quadraginta quinque.
 Cameli quadringenti triginta quinque. Asini sex
 millia septingenti viginti. Edificatores autem erant
 Zorobabel et Jesus filius Josedec et Neemias. Es-
 dras vero, cum esset dexter in cognitione legis, le-
 gem protulit atque legit, constituitque cuncta ad
 templum pertinentia, et Levitas quoque ipse ex
 lege designabat. Præterea et alienigenas uxores ab-
 jici curavit ab illis, qui eas tempore captivitatis
 duxerant. Abjecerunt enim illas omnes, et mundati
 sunt, et Pascha, sicut scriptum est, et jejuniū
 legitime servaverunt.

Secundo autem libro eadem quidem de reitu A Babylone ait, præter problemata. Plura vero de Naemia eunucho exponit, quomodo et ipse templi ædificationem petiverit. Et quomodo Esdras quidem lectoris fungeretur officio, Jesus vero et Banæas et Abias populum erudirent. Quod Esdras scientiam Domini legendo explicuerit, populus, per lectionem illius, quæ faciendæ erant intellexerit, et Pascha celebraverit. Servarunt etiam jejunium mense septimo, et festum Tabernaculorum, sicut scriptum est. « Non fecerant, inquit, ad hunc modum a diebus Jesu filii Nave. » Esdras vero cum vidisset mulieres Azotias Hebræis conjugio junctas: lugens ac plorans, effecit, ut omnes promitterent se legem Dei servaturos, et ejecit mulieres illas, tanquam illegitimo conjugio junctas, et jurarunt universi se legem servaturos. Atque ita sanctificati et mundati exhilarati sunt, et abiit quisque in domum suam. Narratur autem et hoc de Esdra, quod cum libri per incuriam populi ac diurnam captivitatem perissent, ipse illos, cum vir esset honesti studiosus, industrius, et lector, apud se omnes custodiverit, 115 et tandem protulerit, omnibusque tradiderit, atque ita Biblia servaverit.

Liber XIII, Psalterium Davidis.

21. Tametsi hic Psalmorum liber solius habet Davidis inscriptionem, multorum tamen aliorum quoque in illo sunt psalmi: scilicet Asaph, Idithum, filiorum Core, Aggæi, Zachariæ, et Amam Israelitæ. Sunt etiam nonnulli, qui una ab omnibus sunt dicti, quotquot videlicet « Alleluia » habent. Itaque Esdras omnes hosce psalmos a quibuscunque dictos uno complexus est libro, qui quidem quasi communes sint psalmi omnes quos continet, Psalmorum liber vocatur: soli vero Davidi inscribitur, quia ille primus spiritum psallendi a Deo accepit, primusque psalmos composuit et scripsit, et prædictos psalmistas ipse ex sacerdotibus selegit ac instituit, stationemque locorum illis, et ordinem melodiarum, ac tempus psallendi matutinum et vespertinum determinavit: et ita ordinavit ut alii aperto, alii clauso templo, alii a dextris, alii a sinistris starent: atque ita quidam Deo psallerent, laudemque ac hymnum voce canerent; quidam vero confessionem ac laudem pulsarent, illi in citharis, citharis, nablis ac cymbalis, isti tubis in exaltando personarent. Sacerdotes igitur qui arcam Dei sub Davide portabant, erant numero mille et duo: nempe, ex filiis Caath, Uriel princeps et fratres ejus centum et decem; ex filiis Merari, Ase princeps et fratres ejus 250; ex filiis Gedeon, Joel princeps et fratres ejus 150; ex filiis Elisaphat, Samæas princeps et fratres ejus 200; ex filiis Chebron, Ener princeps et fratres ejus 80; ex filiis Eziel, Aminadab princeps et fratres ejus 112. Psalter vero selecti ex ipsis erant, de quibus supra dictum est. Hi ad hunc modum instituti erant: Asaph et Eltham filii Core cymbalis æneis personabant, ut ab omnibus audirentur; Zacharias vero

Εν δὲ τῷ δευτέρῳ λόγῳ τὰ αὐτὰ μὲν πάλιν λέγει περὶ τῆς ἐπανόδου, χωρὶς τῶν προβλημάτων τὰ πλεῖστα δὲ ἐξηγεῖται περὶ Νεεμίου τοῦ εὐνοῦχου, ὅτι καὶ αὐτὸς ἤξιώσε περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ, καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἐσδρας ἀνεγίνωσκεν Ἱησοῦς δὲ καὶ Βαναίας καὶ Ἀβίας ἦσαν συνετίζοντες τὸν λαόν. Καὶ ὁ μὲν Ἐσδρας ἀναγινώσκων διέστειλλεν ἐπιστήμην Κυρίου ὁ δὲ λαὸς συνῆκεν ἐν τῇ ἀναγνώσει, καὶ ἐποίησε τὸ Πάσχα. Καὶ τῷ ἐδόξω μὴν ἐποίησαν τὴν νηστειάν, καὶ τὴν Σκηνοπηγίαν, ὡς γέγραπται· « Ὅτι, » φησὶν, « οὐκ ἐποίησαν οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰησοῦ υἱοῦ Ναυῆ. » Ἐσδρας δὲ, ἑωρακὼς ἐπιμιγείσας γυναῖκας Ἀσωτίους τοῖς Ἑβραίοις, πενήθσας καὶ κλαύσας, ἐποίησε πάντας ἐπαγγέλλασθαι φυλάττειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐξέβαλε τὰς γυναῖκας ὡς παράνομον γάμον· καὶ ὥρσαν πάντες φυλάξαι τὸν νόμον. Καὶ οὕτως ἁγιασθέντες καὶ καθαρισθέντες, ἠυφράνθησαν, καὶ ἀπῆλθεν ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον ἑαυτοῦ. Ἰστορεῖται δὲ καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ἐσδρα, ὅτι, ἀπολομένων τῶν βιβλίων ἐξ ἀμελείας τῶν λαῶν, καὶ διὰ τὴν πολυχρόνιον αἰχμαλωσίαν, αὐτὸς Ἐσδρας, φιλόκαλος ὢν καὶ εὐφύης, καὶ ἀναγνώστης, ἐφύλαξε πάντα καθ' ἑαυτὸν, καὶ λοιπὸν προήνεγκε, καὶ πᾶσιν ἐκδεδώκε, καὶ οὕτως διασώζεται τὰ βιβλία.

Βιβλίον γ', Ψαλτήριον Δαβὶδ.

21. Εἰ καὶ τοῦ Δαβὶδ ἐπιγραφὴν ἔχει μόνου τοῦτο τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν, ἀλλὰ πολλῶν καὶ ἄλλων εἰσὶν ἐν τούτῳ ψαλμῳ, τοῦ τε Ἀσάφ θλονότι, καὶ τῶν Ἰδοῦμ, καὶ τῶν υἱῶν Κορέ, καὶ Ἀγγαίου, καὶ Ζαχαρίου, καὶ Αἰμάν τοῦ Ἰσραηλίου. Εἰσὶ δὲ καὶ κοινῶς παρὰ πάντων ὁμοῦ εἰρημένοι τινὲς, ὅσοι δηλαδὴ ἔχουσι τὸ « Ἀλληλουῖα. » Ὁ γοῦν Ἐσδρας, συναγαγὼν τούτους πάντας τοὺς παρ' ἑκάστου εἰρημένους ψαλμοὺς, εἰς μίαν συνέθηκε βίβλον· καὶ ὡς μὲν κοινῶν ὄντων πάντων τὸν ἐν αὐτῇ περιεχομένον, βίβλος καλεῖται Ψαλμῶν· ἐπιγράφεται δὲ μόνον τὸν Δαβὶδ, ἐπειδὴ αὐτὸς πρῶτος λαβὼν τὸ πνεῦμα τοῦ ψάλλειν παρὰ τοῦ Θεοῦ, πρῶτος τε συνέθηκε καὶ ἔγραψε ψαλμοὺς· τοὺς τε προεχθέντας λοιποὺς ψαλμωδοῦς, αὐτὸς ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἐκλεξάμενος διέτύπωσε, καὶ τὴν τε στάσιν αὐτοῦ τῶν τῶν ποικύων, καὶ τὴν τάξιν τῆς μελωδίας, καὶ τὸν καιρὸν τὸν πρωτῶν, καὶ τὸν ἐσπερινὸν ὥρισε καὶ διέταξεν· ὥστε τοὺς μὲν ἀνοιγομένους τοῦ ἱεροῦ, τοὺς δὲ κλειομένους, καὶ τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐξ ἀριστερῶν ἰστάναι· καὶ οὕτως, τοὺς μὲν ψάλλειν, καὶ αἰνεῖν, καὶ ᾄδειν, καὶ ὕμνεῖν τὸν Θεόν· τοὺς δὲ ἀνακροεῖν ἐξομολόγησιν καὶ αἶνον· καὶ τοὺς μὲν ἀποφθέγγεσθαι ἐν κινύραις καὶ νάβλαις, καὶ ἐν κυμβάλοις· τοὺς δὲ εἰς τὸ ὑψῶσαι ἐν σάλπιγγιν. Οἱ μὲν οὖν ἱερεῖς, οἱ ἀναφέροντες τὴν κιθαρὰν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, ἦσαν χίλιοι καὶ δύο, οὕτως· υἱὸν Καθὼ Οὐριήλ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ρί' υἱὸν Μεραρεί Ἀσὲ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, σν' υἱὸν Γεδεών Ἰωθὴλ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ρν' τῶν υἱῶν Ἐλίσάφατ Σαμαίας ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, σ' τῶν υἱῶν Χεθρών Ἐνθὺρ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ π' τῶν υἱῶν Ἐζήλ, Ἀμινάδαμ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ριβ'· οἱ δὲ ψαλτωδοὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐκλεχθέντες οἱ προεἰρημένοι, καὶ ἦσαν οὕτω τυπωθέντες· ὁ μὲν Ἀσάφ καὶ Αἰθάρ υἱοὶ Κορέ ἐν

κυμβάλοις χαλκοῖς ἀναφωνοῦντες εἰς τὸ ἀκουσθῆναι Ἀ πασι· Ζαχαρίας δὲ καὶ Ὁΐηλ Σαμειραμοῦθ, Πλωὶ, Ἐλιὰς, Μασαίας, Βαναίας, οἱ τοῦ Ἰδοῦθ, ἐν νά-
θλαις καὶ ψαλτηρίῳ· ὁ δὲ Ματθαίας, καὶ Ἐμφαναίας, καὶ Μαχαία, καὶ Ἀβδεδὼμ, καὶ Ἡεὶλ, καὶ Ὁΐας ὁ τοῦ Αἰμάν, ἐν κινύραις καὶ κιθάραις· καὶ Μασὸς δὲ, καὶ Ἀγγαῖος, καὶ Ζαχαρίας, καὶ Βανὲ, καὶ Ἐλιέξερ, οἱ ἱερεῖς, σαλπίζοντες ταῖς σάλπιγξι· καὶ λοιποὺς, οὓς ἔγραψαν καὶ οὗτοι, ψαλμοὺς, τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ κινούμενοι, καὶ τούτους ὁ Ἐσδρας λαβὼν, τοῖς τοῦ Δαβὶδ ψαλμοῖς συνηριθμήσε, καὶ πάντων ἅμα συνθεῖς, μίαν ταύτην βίβλον Ψαλμῶν ἐποίησεν, ὥς προεῖρηται. Διαιρετέον οὖν οὕτω περὶ τούτων σαφῶς. Ἰδοὶ μὲν γὰρ εἰσιν αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ, ὅσοι καὶ τὴν ἐπιγραφὴν οὕτως ἔχουσι, « Τοῦ Δαβὶδ, » οἵτινες ὑπάρ-
χουσιν οὗτοι· κ', κ', κ', λ', ρνα'. Οἱ δὲ παρὰ τῶν ἄλλων μὲν συντεθέντες, ἀνατεθέντες δὲ αὐτῷ τῷ Δα-
βὶδ, εἰσὶ πάλιν ὅσοι καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ὁμοίως ἔχουσι, « τῷ Δαβὶδ, » οἵτινες, ὑπάρχουσιν οἷδε· γ', θ', ε', ε', ζ', η', θ', ε', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιε', ις', ιζ', ιη', ιθ', κ', κα', κβ', κγ', κδ', κη', κθ', λ', λα', λβ', λγ', λδ', λε', λζ', λθ', μ', μα', μθ', ν, να', νβ', νδ', νε', νς', νζ', νη', νθ', ξ, ξβ', ξγ', ξδ', ξζ', ξη', ξθ', σ, πε', ι', ιβ', ιγ', ιδ', ιε', ις', ιζ', ιη', ρ', ρβ', ργ', ρδ', ρη', ρθ', ρλζ', ρλζ', ρλη', ρλθ', ρμ', ρμγ', ρμδ'. Πάλιν δὲ τούτων τῶν ἔχόντων ἐπιγραφὴν, « Τῷ Δαβὶδ, » οἱ μὲν εἰσὶν ἐπιγραφόμενοι καὶ, « Εἰς τέλος, » οἱ δὲ μό-
νον, « Ψαλμός. » Καὶ οἱ μὲν ἔχοντες ἐπιγραφὴν, « Εἰς τὸ τέλος Ψαλμός τῷ Δαβὶδ, » εἰσὶν οὗτοι· θ', ε', ε', η', θ', ε', ια', ιβ', ιγ', ιη', ιδ', κ', κα', κθ', λ', λθ', μ', ν, ξδ', ξζ', ρη', ρλη', ρλθ'. Οἱ ἔχοντες ἐπιγραφὴν μόνον, « Τῷ Δαβὶδ, » χωρὶς τοῦ, « Εἰς τέλος, » εἰσὶν οὗτοι· γ', ζ', ιδ', κβ', κδ', κη', λζ', μβ', ξβ', ιγ', ιζ', ιη', ρζ', ρμ', ρμβ'. Πάλιν δὲ τούτων τῶν ἔχόντων ἐπιγραφὴν, « Εἰς τὸ τέλος Ψαλμός τῷ Δαβὶδ, » ὑπο-
διαίρεσις αὕτη· οἱ μὲν γὰρ ἐπιγράφουσι· « Ψαλμός ψδῆς, » θ', ξθ'· οἱ δὲ, « Ψαλμός » μόνον, ε', η', θ', ε', ια', ιβ', ιγ', ιη', ιδ', κ', κα', λ', λθ', μ', ν, ξγ', ρη', ρλη', ρλθ'· ὁ δὲ ἐπιγράφεται « Ἐν ὕμνοις, » ψαλ-
μός ε'· οἱ δὲ « Ψαλμοὶ ψδῆς, » κθ', ξγ'. Καὶ ἄλλοι δὲ ἐπιγραφὴν μὲν ἔχουσιν, « Εἰς τὸ τέλος τῷ Δαβὶδ, » οὔτε δὲ Ψαλμός, ἀλλὰ διάφορόν τινα ἐπιγραφὴν ἔχουσι, καὶ εἰσιν οὗτοι, ιζ', λε', να', νβ', νγ', νδ', νε', νς', νζ', νη', νθ', ξ, ξη', ξθ'. Τούτων οὖν τῶν ἔχόν-
των διάφορον τὴν ἐπιγραφὴν ὁ μὲν ἔχει, « Λόγοι ψδῆς, » ιζ'· οἱ δὲ μόνον, « Τῷ Δαβὶδ, » λε', ξη', ξθ'· οἱ δὲ, « Συνέσεως, » να', νβ'· οἱ δὲ, « Ἐν ὕμνοις συνέσεως, » νγ', νδ'· οἱ δὲ, « Εἰς στηλογραφίαν, » νε', νς', νζ', νη', νθ'· οἱ δὲ, « Ἐν ὕμνοις, » ξ'· τῶν δὲ ἔχόντων ἐπιγραφὴν, « Ψαλμός τῷ Δαβὶδ, » χωρὶς τοῦ, « Εἰς τὸ τέλος, » ἐστὶν ψδῆ ψαλμοῦ μόνος ρζ'. Οἱ δὲ μή, « Εἰς τέλος, » ἔχοντες, μήτε, « Ψαλμός, » ἀλλ' ἀπλῶς, « Τῷ Δαβὶδ, » εἰσὶν οὗτοι, ιε', ις', λα', λβ', σ, πε', ι', ιβ', ιδ', ιε', ις', ρ', ρβ', ργ', ρλζ', ρλζ', ρμα', ρμγ', ρμδ'. Καὶ τούτων πάλιν ὁ μὲν ἐστὶ, « Ὡδῆ, » ιε'· ὁ δὲ « Στηλογραφία, » ιε'· οἱ δὲ, « Προσευχῇ, » ις', πβ'· οἱ δὲ, « Συνέσεως, » λα',

et Oziel Samiramothith, Eloni, Eliab, Masæas, Ba-
næas, Idithum, in nablis et psalterio; Matthæas,
et Emphanæas, et Macæa, et Abdedom, et Heil, et
Ozias filius Æman, in cinyris et citharis. Masse
vero et Aggæus et Zacharias, et Bane, et Eliezer (14),
sacerdotes, tubis clangebant. Et reliquos psalmos,
quos isti quoque Spiritu sancto moti conscripse-
rant, Esdras Davidis psalmis conjunxit, et ex om-
nibus ita coadunatis unum hunc Psalmorum librum,
ut dictum est, constituit. Est autem inter psalmos
dilucida ad hunc modum ponenda distinctio. Sunt
enim proprie Davidis, quotquot istam habent in-
scriptionem, « Davidis. » Videlicet isti : 25, 26, 27,
36, 151. Qui vero ab aliis compositi, Davidi inscri-
buntur, sunt quotquot inscriptionem hanc, « Da-
vidi, » similiter habent, qui quidem sunt isti : 3,
4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18,
19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
35, 37, 39, 40, 41, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57,
58; 59, 60, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 85, 90, 92,
93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 107, 108,
109, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 144. Eorum
vero, qui hanc inscriptionem, « Davidi, » habent,
alii inscribuntur, « In finem ; » alii tantum, « Psal-
mus. » Qui autem inscribuntur, « In finem Psal-
mus Davidi, » sunt isti : 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12,
13, 18, 19, 20, 21, 29, 30, 39, 40, 50, 64, 67, 108,
138, 139. Qui inscribuntur tantum « Davidi, »
absque illa particula, « In finem, » hi sunt : 3, 7,
14, 22, 24, 28, 37, 42, 62, 93, 97, 98, 107, 140, 142.
Rursus eorum qui inscribuntur, « In finem Psalmus
Davidi, » hæc est subdivisio : Alii 116 inscriptio-
nem habent, « Psalmus cantici, » scilicet, 4, 64 ;
alii tantum, « Psalmus, » videlicet, 5, 8, 9, 10, 11,
12, 13, 18, 19, 20, 21, 30, 39, 40, 50, 63, 108, 138,
139 ; qui vero inscriptus est, « In hymnis, » psal-
mus est, 6 ; qui vero inscribuntur, « Psalmi can-
tici, » 29, 63. Sunt et alii, qui inscriptionem qui-
dem habent, « In finem Davidi ; » Psalmi tamen
inscriptionem non habent, sed aliam, et sunt isti,
17, 35, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 68,
69. Horum qui differentem habent inscriptionem,
alii inscribitur, « Verba cantici, » ut 17 ; alii,
« Davidi » tantum, ut 35, 68, 69 ; alii, « Intellectus, »
ut 51, 52 ; alii, « In hymnis intellectus, » ut 53, 54.
Nonnulli, « In tituli inscriptionem » habent, ut 53,
56, 57, 58, 59. Est qui « In hymnis » inscribitur,
ut 60. Eorum vero, qui, « Psalmus Davidi, » absque
illo, « In finem » inscribuntur, est canticum psalmi
107, tantum. Porro qui nec, « In finem, » nec,
« Psalmus, » sed simpliciter, « Davidi » inscribun-
tur, sunt : 15, 16, 31, 32, 70, 85, 90, 92, 94, 95,
96, 100, 102, 103, 136, 137, 141, 143, 144 ; et ex
his iterum alius, « Canticum, » inscribitur, ut 95 ;
alii, « Tituli inscriptio, » ut 15 ; alii, « Oratio, » ut
16, 82 ; alii, « Intellectus, » ut 31, 100, 141 ; hic,
« Filiorum Aminadarn, » ut 70 ; illi, « Laus cantici, »

(14) Hæc nomina diverse leguntur I Paral. xvi, 5.

ut 90, 92, 94; iste « Laudationis, » 144. Rursus, qui neque, « Davidis, » neque, « Davidi, » inscribuntur, sed aliis assignantur, sunt isti: 38, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 91, 99, 104, 105, 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150. Et horum quidam inscribuntur, « Asaph; » quidam, « Filiis Core, Asaph et Ætham; » quidam, « Idithum; » alii, « Aggæi et Zachariæ; » alii, « Alleluia. » Asaph sunt isti: 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82. Ex quibus alii inscriptionem habentes, « In finem, Psalmus Asaph, » sunt hi: 74, 75, 76, 79, 80; alii tantum, « Psalmus Asaph, » 72, 78, 81; alius, « In hymnis, » ut 75; alii, « Canticum Psalmi Asaph, » ut 79, 82; quidam, « Intellectus, » inscriptionem habent, ut 73, 77; quidam, « Super torcularia, » ut 80; ille, « Pro iis qui immutabuntur, » ut 79; hic, « Psalmus cantici, » ut 74. Qui, « Alleluia, » inscribuntur, sunt isti, 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150. Ex his « Aggæi » sunt « et Zachariæ » 145, 147, 148. Qui, « Filiis Core, » inscribuntur, sunt: 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 83, 84, 86, 87. Ex his alii inscriptionem habent, « In finem filiis Core, » ut sunt, 41, 43, 44, 48, 83, 84; alii, « In finem pro filiis Core, » ut 45, 46; quidam, « Psalmus cantici filiis Core, » ut 47, 86, 87; ille, « Intellectus Ætham Israelitæ, » 88. Sunt qui inscribuntur, « In finem Idithum canticum, » ut 38, 61. Qui vero « Graduum » sunt, omnes sunt cantica, ut, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133. Ex his, « Salomoni, » inscriptus est, 126. « Davidi » vero, 130, 131, 132. Itaque ista est divisio inscriptionum quæ psalmis quibusdam præmittuntur. Communes vero sunt in hoc libro qui « Psalmi » tantum inscribuntur, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 29, 30, 39, 40, 50, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 72, 78, 81, 108, 138, 139; qui « Psalmus canticum, » 4, 64 (16); qui « Psalmi cantici, » 29, 47, 67, 86, 87; qui « Canticum » tantum, 38, 76, 95, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133; « Canticum Psalmi, » 63, 82, 107; qui, « Verba cantici, » 17; qui, « Laus cantici, » 90, 92, 94; « Laus, » 144; « In D hymnis, » 60, 75; « In hymnis intellectus, » 53, 54; « In hymnis Psalmus, » 6, 66; « Intellectus, » 31, 51, 52, 73, 77, 88, 100, 141; « Ad inscriptionem tituli, » 15, 55, 56, 57, 58, 59; « Oratio, » 16, 85, 89, 101; « Oratio Mosi homini Dei, » 89; « In Salomonem, » 71. « Sine nomine, » 9, 65, 66, 91, 99, 101; « Alleluia, » 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 117 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150; « Davidi, » simpliciter, 32, 34, 35, 96, 102, 103, 136, 137. Qui a Davide vero et reliquis omnibus dicti sunt, et inscripti, « In finem, » sunt isti: 4,

(15) Volf. Musculus legit, μήτε τοῦ Δαβὶδ, μήτε τῶ Δαβὶδ, recte.

A ρ', ρμα'· ο δὲ, « Τῶν υἱῶν Ἀμιναδάμ, » ο'· οὐ δὲ, « Αἰνός ψδης, » λ', λβ', λδ'· ο δὲ, « Αἰνέσεως, » ρμδ'. Πάλιν οὐ μήτε « Τῷ Δαβὶδ (15) » ἐπιγράφοντες, ἀλλὰ ἄλλοις ἀναφερόμενοι, εἰσὶν οὗτοι, λη', μα', μγ', μδ', με', μς', μζ', μη', οβ', ογ', οδ', οε', ος', οζ', οη', οθ', π', πα', πβ', πγ', πδ', πς', πζ', ηα', ηβ', ηδ', ρε', ρς', ρια', ριβ', ριγ', ριδ', ριε', ρις', ριζ', ριη', ρλδ', ρλε', ρμε', ρμς', ρμζ', ρμη', ρμβ', ρν'. Καὶ τούτων, οὐ μὲν ἐπιγράφονται, « Τῷ Ἀσάφ » οὐ δὲ, « Τοῖς υἱοῖς Κορέ, Ἀσάφ καὶ Αἰθάμ » οὐ δὲ, « Τῷ Ἰδοθούμ » οὐ δὲ, « Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου » οὐ δὲ, « Ἀλληλούια. » Οἱ μὲν οὖν τοῦ Ἀσάφ εἰσὶν οὗτοι· οβ', ογ', οδ', οε', ος', οζ', οη', οθ', π', πα', πβ'. Καὶ τούτων οὐ μὲν ἔχοντες ἐπιγραφὴν, « Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ, » εἰσὶν οὗτοι, οδ', οε', ος', οθ', π'· οὐ δὲ μόνον, « Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ, » οὗτοι· οβ', οη', πα'· ο δὲ, « Ἐν ὕμνοις, » οε'· οὐ δὲ, « Ὡδὴ Ψαλμοῦ τῷ Ἀσάφ, » οθ', πβ'· οὐ δὲ, « Συνέσεως, » ογ', οζ'· ο δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ληνῶν, » π'· ο δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, » οθ'· ο δὲ, « Ψαλμὸς ψδης, » οδ'· οὐ δὲ ἔχοντες ἐπιγραφὴν, « Ἀλληλούια, » εἰσὶν οὗτοι· ρδ', ρε', ρς', ρι', ρια', ριβ', ριγ', ριδ', ριε', ρις', ριζ', ριη', ρλδ', ρλε', ρμε', ρμς', ρμζ', ρμη', ρμβ', ρν'. Ἐκ τούτων εἰσὶν, « Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου » ρμε', ρμζ', ρμη'. Οἱ δὲ ἐπιγραφὴν ἔχοντες, « Τοῖς υἱοῖς Κορέ, » εἰσὶν οὗτοι· μα', μγ', μδ', με', μς', μζ', μη', πγ', πδ', πς', πζ'. Καὶ τούτων πάλιν οὐ μὲν ἔχοντες, « Εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορέ, » εἰσὶν οὗτοι· μα', μγ', μδ', μη', πγ', πδ'· οὐ δὲ, « Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ, » με', μς'· οὐ δὲ, « Ψαλμὸς ψδης τοῖς υἱοῖς Κορέ, » μζ', πς', πζ'· ο δὲ, « Συνέσεως Αἰθὰμ τῷ Ἰσραηλῆτι, » πη'· οὐ δὲ, « Εἰς τὸ τέλος, τῷ Ἰδοθούμ ψδῆ, » λη', ξα'. Οὐ δὲ, « Τῶν ἀναβαθμῶν, » πάντες εἰσὶν ψδαι, καὶ εἰσὶν οὗτοι· ριθ', ρκ', ρκα', ρκβ', ρκγ', ρκδ', ρκε', ρκς', ρκζ', ρκη', ρκθ', ρλ', ρλα', ρλβ', ρλγ'. Καὶ τούτων οὐ μὲν ἔστι, « Τῷ Σαλομών, » ρκς'· οὐ δὲ, « Τῷ Δαβὶδ, » λ', ρλα', ρλβ'. Ἡ μὲν οὖν διαίρεσις τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν οὐσῶν ἐπὶ τῶν ψαλμῶν, αὕτη. Κοινοὶ δὲ πάντως εἰσὶν ὅμοι ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ « Ψαλμοὶ » μόνον, δ', ε', ζ', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιη', ιθ', κ', κα', κθ', λ', λθ', μ', ν', ξ', ξα', ξγ', ξδ', ξε', ξς', ξζ', οβ', οη', πα', ρη', ρλη', ρλθ'· « Ψαλμὸς ψδῆ, » δ', ξδ'· « Ψαλμοὶ ψδης, » κθ', μζ', ξζ', πς', πζ'· « Ὡδὴ » μόνον, λη', ος', ηε', ριθ', ρκ', ρκα', ρκβ', ρκγ', ρκδ', ρκε', ρκς', ρκζ', ρκη', ρκθ', ρλ', ρλα', ρλβ', ρλγ'· « Ὡδὴ Ψαλμοῦ, » ξε', πβ'· ρς'· « Λόγοι ψδης, » ιζ'· « Αἶνος ψδης, » λ', λβ', λδ'· « Αἶνεσις, » ρμδ'· « Ἐν ὕμνοις, » ε', οε'. « Ἐν ὕμνοις συνέσεως, » νγ', νδ'· « Ἐν ὕμνοις Ψαλμὸς, » ζ', ξς'· « Συνέσεως, » λα', να'. νβ', ογ', οζ', πη', ρ', ρμα'· « Εἰς στιλογραφίαν, » ιε', νε', νς', νζ', νη', νθ'· « Προσευχὴ, » ις', πει', πθ', ρα'· « Προσευχὴ τῷ Μωϋσῇ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ, » πθ'· « Εἰς Σαλομῶνα, » οα'· ἀνώουμοι, θ', ξε', ξς', ηα', ηθ', ρα'· « Ἀλληλούια, » ρδ'.

(16) Hæc non omnino sunt accurata.

bus psalmis illud et quoties in unoquoque inveniatur; in secundo psalmo, semel; in tertio, bis; in quarto, bis; in septimo, semel; in nono, canticum diapsalmatis; in 23, semel; in 31, bis; in 35, semel; in 38, bis; in 43, semel; in 45, bis; in 46, semel; in 47, semel; in 48, bis; in 51, bis; in 53, semel; in 54, bis; in 56, bis; in 58, bis; in 59, semel; in 60, semel; in 61, bis; in 65, ter; in 66, bis; in 67, quater; in 74, semel; in 75, bis; in 76, ter; in 80, semel; in 81, semel; in 82, semel; in 83, semel; in 84, semel; in 86, bis; in 88, quinquies; in 93, semel; in 139, ter; in 142, **118** semel. Demum quotquot per « Alleluia » inscribuntur, et qui graduum sunt, diapsalma non habent.

ἐν τῷ πγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πδ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πε', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ ρθ', τρις ἔχει· ἐν τῷ ρμβ', ἀπαξ ἔχει. καὶ οἱ ἀναβαθμοὶ, οὐκ ἔχουσι διάψαλμα.

Liber XIV, Proverbia Salomonis.

22. Salomon filius Davidis, cum regnum patris sui suscepisset, a Deo petit, ut sapientiam acciperet magis quam divitias, et hostium ultionem. Hanc cum accepisset, et prae omnibus mortalibus, qui ante et post ipsum fuerunt, sapiens esset: ac cum in omnibus dictis factisque suis admirationi esset, tria millia parabolarum, et quinque millia cantica prolocutus est: disputavitque de omnibus, tam de his quae ex terra proveniunt, quam de omnis generis animalibus. Scripsit libros in canonem receptos tres: hunc videlicet, qui Proverbia dicitur, Ecclesiasten, et Canticum canticorum, et alium praeter istos, in canonem non receptum, sicut ante dictum est, qui Sapientia Salomonis dicitur. Praesentem autem librum Proverbia inscripsit, quod Proverbia sint verba sapientium, velut aenigmata, quae quidem aliud ex se exhibent, aliud vero per suspitionem indicant. Horum autem species sunt, Proverbia. Ad hunc etenim modum discipuli Domini in Evangelio secundum Joannem loquuntur, quando Domino, cum antea multa obscura sententia locutus esset, tandem dicunt ei: « Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis¹⁷, » ut intelligas Proverbia non aperto, sed obscuro sensu dici. Quoniam igitur tales plerumque sunt in hoc libro sententiae, ideo Paræmiæ seu Proverbia, inscriptus hic liber est. Est autem inde dicta Paræmia, quod per vias, tales sententiae conscribi solite essent, ad correctionem et doctrinam eorum, qui iter instituerent. Per vias autem scribebantur, propterea quod non omnes, veritatis sermones capiebant: ut vel in transeundo et talia conspiciendo quae scripta essent, exquirere, atque ita erudi-

¹⁷ Joan. xvi, 29.

(17) His consonant hæc Basilii homilia 12. In caput Proverbiorum pag. 454: Τὸ τῶν Παροιμιῶν ἐπὶ τῶν δημοδυστέρων παρὰ τοῖς ἔξωθεν τέτακται, καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς λαλουμένων, ὡς τὰ πολλὰ. Οἷμος γὰρ παρ' αὐτοῖς ἡ ὁδὸς ὀνομάζεται. Ὅθεν καὶ τὴν παροιμίαν ὀρίζονται· Ῥῆμα παρόδιον, τετριμμένον ἐν τῇ χρήσει τῶν πολλῶν, καὶ ἀπὸ ὁλίγων ἐπὶ

καὶ τοῦτο ψαλμοῖς εὐρίσκεται, καὶ ποσάκις ἐν ἑκάστῳ, ἐν τῷ β', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ γ', δις ἔχει· ἐν τῷ δ', δις ἔχει· ἐν τῷ ζ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ θ', ὀδὴ διαψάλματος· ἐν τῷ κγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ λα', δις ἔχει· ἐν τῷ λγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ λη', δις ἔχει· ἐν τῷ μγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ με', δις ἔχει· ἐν τῷ μς', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ μζ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ μη', δις ἔχει· ἐν τῷ να', δις ἔχει· ἐν τῷ νγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ νδ', δις ἔχει· ἐν τῷ νς', δις ἔχει· ἐν τῷ νη', δις ἔχει· ἐν τῷ νθ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ ξ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ ξα', δις ἔχει· ἐν τῷ ξε', τρις ἔχει· ἐν τῷ ζς', δις ἔχει· ἐν τῷ ζζ', τετρακίς ἔχει· ἐν τῷ οδ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ ος', δις ἔχει· ἐν τῷ ος', τρις ἔχει· ἐν τῷ π', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πα', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πβ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πε', δις ἔχει· ἐν τῷ πη', πεντάκις ἔχει· ἐν τῷ ιγ', ἀπαξ ἔχει. Καθόλου δὲ ὅσοι ἔχουσιν ἐπιγραφὴν « Ἀλληλούια, »

B Βιβλίον ιδ', Παροιμίαι Σολομώντος.

22. Σολομών υἱὸς Δαβὶδ, διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς, ἠξέσχετο τῷ Θεῷ λαθεῖν σοφίαν ὑπὲρ πλοῦτον, καὶ ὑπὲρ ἀμυναν ἐχθρῶν. Λαθὼν τοίνυν καὶ γενόμενος σοφὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἀνθρώπους, θαυμασθεὶς τε ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησε τε καὶ ἐλεγε, τρισχιλίαις μὲν παραβολαῖς καὶ πεντακισχιλίους ψάδας ἐλάλησε· καὶ ἐφυσιολόγησε περὶ πάντων τῶν τε ἐκ γῆς φεομένων καὶ ὁλων τῶν ζώων. Συνέγραψε δὲ βιβλία, καλονοζόμενα μὲν τρία· ἦγον τούτῳ τε τὸ καλούμενον Παροιμίαι, καὶ τὴν Ἐκκλησιαστήν, καὶ τὸ Ἄσμα τῶν ᾠσμάτων· καὶ ἔτερον δὲ ἐκ τούτων, μὴ καλονοζόμενον, ὡς προείρηται, ὅπερ ὀνομάζεται Σοφία Σολομώντος. Παροιμίας δὲ ἐπέγραψε τὸ παρὸν βιβλίον, ἐπειδὴ παροιμίαι εἰσι λόγοι σοφῶν, ὡς αἰνίγματα, ἅτινα ἕτερον μὲν τι αὐτῶν δηλοῦντά ἐστιν, ἕτερον δὲ ἐν ὑπονοίᾳ ἀπαγγέλλουσι. Τῶν δὲ τοιούτων εἰδὸς εἰσιν αἱ Παροιμίαι. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ὅτε, τοῦ Χριστοῦ πολλὰ εἰρηκτός πρότερον ἐν κεκρυμμένῃ διανοίᾳ, ὕστερόν φασιν αὐτῷ· « Ἰδὲ νῦν παρῆρησά λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδὲ μίαν λέγεις· » ὡς τῶν παροιμιῶν μὴ ἐκ φανεροῦ, ἀλλὰ κεκρυμμένως λεγομένων. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ πλείστοι λόγοι τοιοῦτοι εἰσι, διὰ τοῦτο Παροιμίας ἐγράψε τὸ βιβλίον. Ὀνομάσθη δὲ Παροιμία, ἐπειδὴ παρὰ τὰς ὁδοὺς ἐγράφοντο οἱ τοιοῦτοι λόγοι πρὸς διόρθωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς διαπορευομένων. Παρὰ τὰς ὁδοὺς δὲ ἐγράφοντο, ἐπεὶ μὴ πάντες ἐχώρουν τοὺς τῆς ἀληθείας λόγους· ἵνα καὶ διερχόμενοι καὶ βλέποντες διερευνῶσι τὰ γεγραμμένα, καὶ οὕτως παιδεύωνται οἱ ἄνθρωποι. Τινὲς γοῦν ὀρίζονται αὐτὰς οὕτως (17)· ῥῆμα παρόδιον ἀπὸ τινος ἐνὸς εἰς πολλὰ

πλείονα ὅμοια μεταληφθῆναι δυνάμενον. Id est: Paræmiarum nomen, inter vulgares sermones ab exotericis recensetur, et inter ea quæ, ut plurimum, per vias dicuntur: ὁμοῖος enim apud illos, via dicitur. Unde paræmiam definiunt: Dictum in via prolatum, usu multorum tritum, quod a paucis ad plura similia transferri potest.

μεταλαμβάνοντες. Ἔστιν οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ γνῶσις σοφίας καὶ παιδείας, νόησις λόγων φρονήσεως, στροφῆς λόγων, δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόησις, κρίματα κατεσθύνειν, καὶ ἐπαγγελία τοῦ γινώσκειν ἐκ τούτων παραβολὰς, ῥήσεις σοφῶν, αἰνίγματα, σκοτεινοὺς λόγους. Καὶ εἰσι γνῶσις σοφίας καὶ παιδείας· ἐπειδὴ καὶ Ἕλληνες μὲν σοφίαν ἔχειν ἐπαγγέλλονται, αἰρετικοὶ δὲ νομίζουσι παιδείαν ἔχειν. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ σοφίαν καὶ παιδείαν διδάσκει, ἵνα μὴ τῇ ὁμοίᾳ τῆς σοφίας εἰς τὰ σοφίσματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰρετικῶν τις ἐμπέσῃ. Καὶ γὰρ Ἕλληνες μὲν οἰόμενοι τινες εἶναι, καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. Αἰρετικοὶ δὲ, παιδεύεσθαι νομίζοντες, ἐξεστράφησαν, καὶ ἀμαρτάνουσιν, ὄντες αὐτοκατάκριτοι. Τῶν δὲ θεῶν λόγων ὁ ἀκούσας σοφός, σοφώτερος ἔσται. Τῶν γὰρ νομίμων τοῦ Θεοῦ ἀκούσας, καὶ ταῦτα φυλάξας, ἐπί τε τῇ παιδείᾳ Κυρίου μὴ ὀλιγώρησας, μηδὲ ἐκλυθεὶς ἐπ' αὐτῇ, υἱὸς σοφῶς γενήσεται, καὶ πεπαυτευμένος γενόμενος, ταχέως καὶ τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν δέξεται. Ταύτην γὰρ οἱ σοφοὶ παιδεύονται. Νόησις δὲ λόγων φρονήσεως ἡ περὶ τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ διδασκαλία. Ἐπὶ γὰρ Ἕλληνων οἱ μὲν σῶμα τὸν Θεὸν εἶπον· οἱ δὲ καὶ εἰδῶλους αὐτὸν ὁμοίωσαν. Αἰρετικοὶ δὲ, καὶ αὐτοὶ περὶ τοῦ ὄντος παρεφρόνησαν. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ γνῶσιν ἐξηγεῖται, τὸ μὲν ἀνέκφραστον αὐτοῦ· ἡ δόξα Θεοῦ κρύπτει λόγον. Τὸ δὲ προνοητικὸν αὐτοῦ φησιν· « Ἐν παντὶ τόπῳ ὀφθαλμοὶ Κυρίου σκοπεύουσι κακοὺς καὶ ἀγαθοὺς » καὶ πάλιν· « Πλούσιος καὶ πτωχὸς συνήνεσαν ἀλλήλοις· ἀμφοτέρους δὲ ἐποίησεν ὁ Κύριος » καὶ, « Δανειστοῦ καὶ χρεωφειλέτου ἀλλήλοις συνελθόντων, ἐπισκοπὴν ποιεῖται ὁ Κύριος ἀμφοτέρων » καὶ, « Ἐνώπιον γὰρ εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρῶν » εἰς δὲ πάσας τροχίβους αὐτοῦ σκοπεύει. Καὶ τὸ μὲν κριτικὸν αὐτοῦ φησιν· « Θυσίαι ἀσεβῶν ββέλυμα Κυρίου· εὐχὰ δὲ κατεσθύνοντων, δεκταὶ παρ' αὐτοῦ » καὶ πάλιν· « Οἴκους ὕβριστῶν κατασπᾷ Κύριος, ἔσθησε δὲ ὄριον χήρας ». Τὸ δὲ δημιουργικὸν αὐτοῦ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ σοφίας πάντα ποιεῖ· ὁ μάλιστα καὶ χαρακτηρεῖται τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, ὅτι Υἱοῦ Πατρὸς ἐστι, λέγει γοῦν· « Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν » καὶ πάλιν· « Κύριος ἐποίησε χώρας, καὶ ἀοικητοὺς, καὶ ἄκρα οἰκούμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ, καὶ ὅτε ἀφώριζε τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων, ἡνίκα ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ ἄνω νέφη, ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα. Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραινόμενη ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ». Στροφῶν λόγων εἰρηναῖα· ἐπειδὴ στρέφων τις αὐτοὺς τῇ διανοίᾳ, ἀνοίγει καὶ εὐρίσκει τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγκείμενον νοῦν· οἳ εἰσι· « Διεδώθη ἀπὸ τοῦ καύματος υἱὸς νοήμων, ἀνεμόφορος δὲ γίνεται ἐν ἀμνητῷ υἱὸς παράνομος » καὶ πάλιν· « Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ κερεῖς πόαν, καὶ συνάγαγε χόρτον ὄρεινόν, ἵνα ἔχης πρόβατα εἰς ἱματισμόν »

rentur homines. Parcm'as itaque ad hunc modum nonnulli definiunt, dictum parodiam (seu in via positum), ab uno quodam ad multa translaturum. In hoc igitur libro scientia sapientiae et disciplinae, intellectus sermonum prudentiae, strophae verborum, justitiae verae intellectus, ad dirigendum iudicia, et pollicitatio cognoscendarum ex istis parabolarum, dictorum sapientium, aenigmatum, et obscurorum sermonum. Et sunt scientiae sapientiam ac disciplinam tradentes. Cum et Graeci sapientiam se habere polliceantur, et haeretici habere se disciplinam arbitrentur: ideo hic veram sapientiam ac disciplinam docet, ne specie ac similitudine sapientiae quisquam in sophismata Graecorum et haereticorum incidat. Graeci namque putantes se alios quos esse, et dicentes se sapientes esse stulti facti sunt: haeretici vero eruditos esse, se rati, aversi sunt, et peccant proprio iudicio condemnati. Sapiens vero si divina eloquia audierit, sapientior erit. Etenim si legitima Dei audierit et custodierit, et in disciplina Domini negligens non fuerit, nec in ea defecerit, filius sapiens evadet, et eruditus factus cognitionem Dei confestim accipiet. Hac enim sapientes instituuntur. Sermonum vero prudentum intellectus, doctrina est de solo vero Deo. Graecorum namque alii corpus esse dixerunt Deum, alii simulacris etiam ipsum assimulant. Haeretici vero et ipsi in veri cognitione desipuerunt. Propterea hic de vera cognitione Dei haec enarrat. Quod quidem ineffabilis sit: Gloria Dei abscondit verbum. De providentia vero illius sic loquitur: In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. Et iterum: Dives et pauper alter alteri occurrerunt, utrosque vero fecit Dominus. Et: Dum conveniunt foenerator ac debitor, utrosque speculatur Dominus. Et: Sunt enim in conspectu oculorum Dei viae viri, et omnes orbitas ejus speculatur. Iudicium quoque ejus commemorat, dicens: Sacrificia impiorum, abominationes sunt Domini: vota autem recte ambulantium, accepta sunt apud eum. Et iterum: Domos convicatorum dissipat Dominus, firmat autem terminum viduae. Opificium vero illius non simpliciter, sed eo quod per Verbum, ac sapientiam suam cuncta faciat: qui potissimus veri Dei character est, quod sit Filii Pater. Ait igitur: Sapientia Deus fundavit terram. Et iterum: Dominus fecit regiones et deserta, et summities habitatas ejus quae sub caelo est. Quando praeparabat caelum, aderam ipsi: quando separabat thronum suum supra ventos, quando validas faciebat desuper nubes, cum eo eram cuncta componens. Ego eram in qua laetabatur, singulis diebus laetabar in conspectu illius. Strophae quoque verborum insunt isti libro: nam si quis ea mente verset, re-

⁹⁹ Rom. i, 12. ⁹¹ Tit. iii, 11. ⁹² Prov. xxv, 2. ⁹³ Prov. xv, 3. ⁹⁴ Prov. xxii, 2. ⁹⁵ Prov. xxi, 15. ⁹⁶ Prov. v, 21. ⁹⁷ Prov. xv, 8. ⁹⁸ ibid. 25. ⁹⁹ Prov. iii, 19. ¹⁰⁰ ibid. 26-31.

serabit ac inveniet sententiam in ipsis sitam. Qualia sunt hæc : « Incolumis evasit ab æstu filius intelligens, corruptitur autem a vento in messe filius iniquus ». Et iterum : « Sollicite cura quæ in agro sunt viridia, et herbam demetes, ac fenum montanum collige, ut oves habeas ad vestitum ». Et rursus : « Si conviva sederis ad cenam in mensa magnatum, mente intelligas quæ apponuntur tibi ». Et alia consimilia. Veræ justitiæ dictus est intellectus : quoniam differenter quidam justitiæ vocabulum accipiunt, aliis dicentibus justitiæ esse, si reddat quis quod custodiendum accepit : aliis vero, si malum reddatur pro malo, et bonum pro bono. Hujusmodi autem definitiones exactæ ac justæ non sunt. Ne dixeris enim, Quo ille erga me usus est modo, eodem utar ego, pœnas de illo sumam, pro injuria qua me affecit. Quamobrem hic, quæ vera sit justitia, docet : eam videlicet veram esse justitiam, si unicuique quod suum est reddatur. « Cum primis honora, inquit, Dominum de justis tuis laboribus, et primitias illi da, de tuis justitiæ fructibus ». Deinde : « Honora regem, et parentibus debitum exhibe officium, omnibus vero, quod æquum est ». Et hic quidem unus est typus. Alter vero est ut animum suum quisque justificet, æquabilitatem custodiendo, ita ut nunquam in contrariam inæquabilitatem declinet : sed rationi obtemperet : Ne malo consilio quo juvenutis doctrina repudiatur, capiaris : sed cum consilio omnia facias, et cogitationes tuæ sint judicia, ita ut seipsum quisque judicet, et omne desiderium probum habeat : omne quippe justorum desiderium bonum est, et concupiscentia justî accepta est. Quod autem iracundiam spectat : « Ne sis amicus, inquit, viro furioso, et amico iracundo ne cohables. Omnem enim iram suam emitit insipiens : sapiens vero illam ex parte recondit ». Qui seipsum ad hunc componit modum, et singulas cujusque partis animæ actiones sanas et innocuas custodit, is demum veram agnitus est justitia. Judicia vero dirigere potissimum quidem est, juste secundum legem Dei judicare, ut ait : « Aperi os tuum verbo Dei, et sanè de omnibus judica. Pauperem vero et imbecillum dijudica. Qui namque dicit de impio : Justus est ; execrabilis est populis, et odiosus inter gentes. Personam enim in judicio revereri bonum non est ». Hoc quidem palam et aperte dicendum est : deinde, ut quod judicium in alios quispiam profert, id ipsum in sese dirigat, seque ipse examinet : corripiatque, si excesserit ira : cohibeat, si vehementior fuerit concupiscentia : excitet, si dormierit vis ratiocinii : « Quousque, aïens, piger, jaces ? » Ita enim se juste gereas, accusatorque sui factus, rectum judicium **120** proferre discet, nec audiet ab alio : « Qui alium doces, teipsum non doces ? Qui ais, Non mœchaberis, mœcharis ? » Quem-

καὶ πάλιν : « Ἐὰν καθίσῃς δειπνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυναστῶν, νοητῶς νόει τὰ παρατιθέμενά σοι. » Καὶ τὰ ὅμοια τοῦτοις δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόμοις εἰρηται· ἐπειδὴ τινες διαφόρως ἐξεληήρῃσι τὸ δίκαιον, τῶν μὲν λεγόντων, δίκαιον ἐστὶ τὸ ἀποδιδόναι ἅπερ ἑλαβέ τις φυλάξαι· τῶν δὲ, τὸ δίδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, καὶ ἀγαθὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ. Συμβαίνει δὲ μὴ ἀκριβεῖς εἶναι τοὺς τοιοῦτους ὅρους. Μὴ εἴπῃς γάρ, « Ὅν τρόπον ἐχρησάτο μοι, χρῆσμαι αὐτῷ, τίσομαι δὲ αὐτὸν ἅ με ἡδίκησε. » Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην διδάσκει, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ ἀληθὺς δίκαιον, ἀποδιδόναι ἑκάστῳ τὸ ἴδιον. « Προηγούμενως μὲν τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ πάντων δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ πάντων καρπῶν δικαιοσύνης. » Ἐπειτα : « Τίμα βασιλέα, καὶ τοῖς μὲν γονεῦσι τὸ καθήκον ἀποδίδου, τοῖς δὲ πᾶσι τὸ ἴσον. » Καὶ οὗτος μὲν εἰς τύπος· δεύτερος δὲ δικαιοῦν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τὴν ἰσότητά φυλάττειν, ὥστε μὴ κλίνειν εἰς ἀνισότητα· ἀλλὰ τῷ μὲν λογικῷ· Μὴ σε καταλάβῃ βουλὴ κακῇ, ἡ ἀπολείπουσα διδασκαλίαν νεότητος, ἀλλὰ μετὰ βουλῆς πάντα ποιεῖ, καὶ οἱ λογισμοὶ σου ἑστῶσαν κρίματα· ὥστε κρίνειν ἑαυτὸν ἕκαστον, καὶ τὴν μὲν ἐπιθυμίαν πᾶσαν ἔχειν ἀγαθὴν· ἐπιθυμία γὰρ δίκαιον πᾶσα ἀγαθὴ, καὶ ἐπιθυμία δίκαιον δεκτὴ. Κατὰ δὲ τὸ θυμικόν· « Μὴ ἴσθι ἑταῖρος ἀνδρὶ θυμῷδε, φίλῳ δὲ ὀργίλῳ μὴ συναλλίζου. Ὅλον γὰρ τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἐκφέρει ἄφρων· ὁ δὲ σοφὸς ταμειεῖται κατὰ μέρος. » Οὕτω δὲ ἑαυτὸν ρυθμίζων ἀνθρώπος, καὶ τὴν ἰδίαν ἑκάστου μέρους τῆς ψυχῆς πράξιν ὀγνῇ καὶ ἀσπὴν φυλάττων, ἐστὶ γινώσκων τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην. Κρίματα δὲ κατευθύνειν ἐστὶ προηγούμενως μὲν κρίνειν δίκαιως κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ὡς φησὶ· « Ἀνοίγε σὸν στόμα λόγῳ Θεοῦ, καὶ κρίνε πάντας ὀγνῶς. Διάκρινε δὲ πέννητα καὶ ἀσθενῆ. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸν ἀσεβῆ, δίκαιός ἐστιν, ἐπικατάρτος λαοῖς, καὶ μισητὸς εἰς ἔθνη. Ἀλβεῖσθαι γὰρ πρόσσωπον ἐν κρίσει οὐ καλόν. » Τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ ρητέον· Ἐπειτα δὲ ἵνα ὅπερ ἐτέρους κρίνει τις, τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν τὸ κρίμα κατευθύνῃ, καὶ ἑαυτὸν δοκιμάξῃ, ἐπιτημῶν μὲν αὐτῷ, ἂν πλεονεχῇ ὁ θυμὸς· ἐπείχων δὲ, ἂν περισσεύῃ ἡ ἐπιθυμία· διεγείρων δὲ, ἂν ἀρπυγιὸν τὸ λογιστικόν, λέγων· « Ἔως πότε, ὀκνηρὸν, κατακείσται ; » Οὕτω γὰρ ἑαυτὸν δίκαιως ἄγων, καὶ κατήγορος αὐτοῦ γινόμενος, κρίμα κατευθύνειν μαθήσεται, καὶ οὐκ ἀκούσεται παρ' ἐτέρου· « Ὁ διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκει ; Ὁ λέγων, Μὴ μοιχεύσῃς, μοιχεύεις ; » ὥσπερ γὰρ ὁ ὀδεύων καὶ κατευθύνων τὴν ὁδὸν, φθάσει εἰς τὸ τέλος· οὕτως ὁ κατευθύνων κρίματα δίκαιος γνωσθήσεται καὶ σοφός. Παραβολαὶ δὲ λέγονται λόγοι, ὥσπερ εἰκόνες τῶν λεγομένων. Ἐξ αὐτῶν γὰρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τὸ λεγόμενον καταλαμβάνεται. Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἔλεγεν, ὡς ὁ Μάρκος φησὶ· « Τίνι ὁμοιώσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ; ἢ ἢν ποίῃ παραβολῇ παραβάλλωμαι αὐτῇ ; » ὡς τῶν κατὰ ὁμοίωσιν λεγομένων παραβολῆς οὐσης. Καὶ γὰρ λέγων· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, » ὕστερον ἐπέφερε·

¹ Prov. x, 5. ² Prov. xxvii, 25. ³ Prov. xxiii, 1. ⁴ Prov. iii, 9. ⁵ Prov. xxiv, 21. ⁶ Prov. xxiii, 24. ⁷ Prov. xxiv, 23-25. ⁸ Prov. vi, 9. ⁹ Rom. ii, 21, 22.

« διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ. » Εἰσιν οὖν τοιαῦται αἱ παραβολαί· « Ὅσπερ ἐξοδος χιόνος ἐν ἀμυγῇ κατακαυμα ὠφελεῖ, οὕτως ἀγγελος πιστὸς τοῖς ἀποστελλαντας αὐτόν. » καὶ πάλιν· « Ὅσπερ ἀνεμοὶ καὶ νέφη καὶ ὕετοί, οὕτως οἱ καυχώμενοι ἐπὶ ὁδοῖς ψευδεῖς. » καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Ῥῆσεις δὲ σοφῶν εἰσι λόγοι οὐ σεσοφισμένοι, οὐδὲ ἐν τῷ πιθανῷ ἀπατῶντες, ἀλλὰ ἡκριβωμένοι· οὐχ ὡς κατὰ πρόσταξιν δὲ λεγόμενοι, ἀλλ' ὡς παρ' αὐτῶν γνωσθέντες, καὶ ὡς ἀποφάσεις αὐτῶν προσφερόμενοι. Οἱοί εἰσι· « Καρδίας εὐφραϊνομένης, πρόσωπον θάλλει· ἐν δὲ λύπαις οὐσης, σκυθρωπάζει. » καὶ, « Καρδία ὀρθή ζητεῖ αἰσθησίν· στόμα δὲ ἀπαιδεύτων γινώσκει κακά. » καὶ, « Μῖσος ἐγείρει· νεῖκος· πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει· φιλία. » καὶ, « Ὅς καταφρονεῖ πρᾶγματος, καταφρονηθήσεται ὅπ' αὐτοῦ. » ὁ δὲ φοβούμενος ἐντολὴν, οὗτος ὑγιαίνει. Ἐν τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων οἱ λόγοι κατὰ πλεῖστον ἀμφιβολοὶ τυγχάνουσιν ὄντας· οἱ δὲ τῶν σοφῶν, οἱοί εἰσιν οὗτοι, ἀληθεῖς εἰσι, καὶ πανταχόθεν ἡκριβῶνται, ὥστε μὴδὲ ἀντιλέγεσθαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἀνθρωποὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πράξεως γνωρίζουσι τὸ πρᾶγμα, οἷον· ὅτι Ὁ ἄδικος φαῦλόν ἐστι, καὶ ὁ μοιχὸς κακόν· τοῦτο δὲ καὶ πανεὶ τῷ δήλῳ ἂν εἰπῇ· οἱ δὲ σοφοὶ τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων προλέγουσι, καὶ ὥσπερ σύμβολα τῶν τῆς ψυχῆς κινήματων προαπαγγέλλουσιν· ἔν' ἑκάστῳ, γινώσκων τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν, φυλάττειται, οἷά ἐστι τὰ προειρημένα· « Μῖσος ἐγείρει νεῖκος· πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει· φιλία. » Ὁ γὰρ φιλερίς ἀπὸ μίσους ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης κακίας, καὶ οὐκ ἂν τις εἰποι ἀγαπᾶν τὸν φιλονεικῶντα. Πάλιν δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὁ μὴ φιλονεικῶν γινώρισμα ἀγάπης ἔχει· καὶ οὐκ ἂν τις εἰποι φιλονεικῶν τὸν ἀγαπῶντα, ὡς πάλιν τό· « Ἐν ἐπιθυμίαις ἐστὶ πᾶς ἀεργός, καὶ δέξυθμος πράσσει μετὰ ἀβουλίας. » Τοῦ γὰρ ἀεργοῦ ἐσήμανε τὴν ψυχὴν ἐν πάσαις ἐπιθυμίαις βεβυθισθαι, καὶ τὸν δέξυθμον μὴδὲ μίαν ἔχοντα βουλὴν ὀρθὴν ἐδήλωσε. Καὶ ὅλως οὗτοι τὰ ἥθικα μᾶλλον ἀπαγγέλλουσι, τὴν ἀρχὴν τῆς πράξεως ὅθεν συνίσταται, λέγοντες, ὅτι τῆς μὲν φιλονεικίας προηγείται μῖσος· τοῦ δὲ μὴ φιλονεικεῖν προηγείται ἀγάπη· καὶ τῆς μὲν ἀεργίας προηγείται ἡδονὴ κακῇ· τοῦ δὲ δέξυθμου προηγείται ἀβουλία· καὶ τοῦ μὲν ἐξουθενημένου ἀρχὴ ἐστὶ τὸ καταφρονεῖν αὐτῶν τοῦ νόμου· τῆς δὲ ὑγείας προηγείται ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς μὲν ἀπωλείας τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἀρχὴ τὸ ἀφύλακτον ἔχειν τὸ στόμα· τοῦ δὲ ποιεῖσθαι τινα προηγείται ἡ προπέτεια. Οὕτω δὲ ἐκάστην ῥῆσιν ἀναλύων, εὐρήσεις εἰρημένην καὶ γεγραμμένην ὑπὲρ τοῦ τοὺς ἀκούοντας καὶ μανθάνοντας τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν, φεύγειν μὲν τὰ φαῦλα, πράττειν δὲ τὰ ἀγαθὰ. Αἰνύματα δὲ καὶ σκοτεινοὶ λόγοι, οἵτινες ἀσφαλεῖς μὲν οὕτως εἰσιν, ὥστε ἀνιᾶν τὸν ἐντυγχάνοντα τῷ μὴδὲν ἐμφαίνειν, μὴδὲ τινα ὑπόνοιαν παρέχειν· ἔρευνώμενοι δὲ ὁμῶς δεικνύουσι τὸν ἐν αὐτοῖς νοῦν. Οἱοί εἰσι· « Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυνατέρες

A admodum enim qui iter facit, si recta gradiatur via, ad finem viæ pervenit; sic, qui recta profert judicia, justus agnosceatur et sapiens. Parabolæ autem dicuntur sermones, quasi imagines eorum quæ dicuntur. Ex ipsis enim per similitudinem, quod dicitur, intelligitur. Ita namque Dominus, ut ait Marcus, dixit: « Cui assimilabo regnum Dei? aut qua parabola adumbrabo illud? » Ut nimirum parabola sit de rebus per similitudinem dictis. Cum dixisset enim: « Simile est regnum Dei: » deinde intulit: « Ideo in parabolis loquor illis¹¹. » Hujusmodi itaque sunt parabolæ: « Sicut emissio nivis in messe allevat æstum, sic nuntius fidelis iis qui miserunt illum¹². » Et rursum: « Sicut venti et nubes et pluvix, sic qui gloriantur in dono mendaci¹³. » et his similia. Dicta porro sapientium sunt, non sophismata verborum, neque sermones probabilitatis specie decipientes, sed veri et accurati: non quasi cujusdam jussione habiti, sed per se noti, et quasi sententiæ eorum prolati. Quales sunt: « Corde lætante, floret vultus: cum autem in tristitia est, deprimitur¹⁴. » Et: « Cor rectum quærit sensum; os autem indisciplinatorum, cognoscet mala¹⁵. » Et: « Odium excitat contentionem: omnes autem eos qui contentiosi non sunt contegit amicitia¹⁶. » Et: « Qui negotium contemnit, contemnetur ab ipso; qui vero mandatum veneretur, ille sanus est¹⁷. » Aliorum namque hominum sermones, ut plurimum ambigui sunt; sapientium vero, quales sunt isti, veri sunt et omni ex parte accurati, ita ut minime ipsis contradicatur. Et alii quidem homines ex fine operis rem declarant, quale est: Iniquus res est mala, et mœchus pravum quid est, quod cuivis manifestum est. Sapientes autem initium operum prædicunt, et quasi symbola animi motuum prænuntiant; ut quisque, agnitis malorum principiis, sibi caveat, qualia sunt superius dicta: « Odium suscitât contentionem, omnes autem qui non contendunt, contegit amicitia¹⁸. » Contentiosus enim ex odio malitix hujus principium habet, nec quispiam dixerit contentiosum se diligere. Contra, qui contentiosus non est, dilectionis indicium habet: nec contentiosum quispiam dixerit eum qui diligit, ut rursum dicitur: « In concupiscentiis est omnis otiosus, et iracundus absque consilio agit¹⁹. » Nam otiosi animam significat in omnibus concupiscentiis esse demersam; et iracundum, nullum rectum habere consilium ostendit. Hi itaque plane mores declarant, et actionis principium unde ordiatur, dum aiunt, odium præcedere rixas: charitatem esse principium et causam qua vitantur contentiones: otio præire pravam voluptatem, iracundo præire consilii inopiam: et causam quare quis despiciatur, esse contemptum legis: quod sanitatem præcedat timor Dei: itam quod principium

¹¹ Marc. iv, 30. ¹² Matth. xiii, 13. ¹³ Prov. xxv, 13. ¹⁴ ibid. 14. ¹⁵ Prov. xv, 13. ¹⁶ ibid. 14. ¹⁷ Prov. x, 12. ¹⁸ ibid. 15. ¹⁹ ibid. 12. ²⁰ Prov. xiv, 17.

perditionis animæ sit, non custodire os suum, A quod terrori præeat temeritas. Si eo modo singula dicta expenderis, deprehendes ea ideo esse scripta atque prolata, ut qui audierint malorum bonorumque principia edocti, prava fugiant, bona operentur. Enigmata porro et obscuri sermones, ita caute sunt posita, ut eum qui legerit mœrore afficiant, quod nihil statim exhibeant, nullum sensum subindicerent: attamen dum accurate expenduntur, suam sententiam indicant. Qualia sunt: « Sanguisugæ tres erant filiæ admodum dilectæ: et hæ tres, et quarta non dicunt, Satis est. Infernus, et amor mulieris, et tartarus, et terra quæ non saturatur aqua, et aqua, et ignis, nunquam dicunt, Satis est¹. » Et iterum: « Tria sunt, quæ intellectu mihi sunt impossibilia, et quartum non cognosco; vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis supra petram, et vias navis in mari euntis, et vias **121** viri in adolescentia², » et quæcunque ejusmodi sunt ænigmata: alia namque statim indicant, aliam tamen sententiam exhibent: et obscura quidem sunt, absconditum vero sensum habent.

Liber XV, Ecclesiastes.

23. Et hunc librum scripsit Salomon, ut supra dictum est. Dicitur autem Ecclesiastes, quoniam ita hunc nominavit auctor ipse, qui scripsit in principio ipsius dicens: « Verba Ecclesiastæ filii Davidis regis Israel in Jerusalem: Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes. » Variis vero nominibus vocatus est Salomon: Sapiens, quia sapientiæ particeps fuit; Prudens, eo quod veritatis in ipso fuit prudentia; Doctus, quoniam veram a Domino doctrinam habuit. Ecclesiastes vero vocatus est, quia ad populum ipse concionatus, et quæ spiritus sunt locutus est. In hoc autem libro de naturali theoria philosophatur. Quoniam enim Ægyptii de illa suas jam habebant imaginationes, et Græci hisce de rebus fabulaturi erant: ob eam ipse causam impulsu Spiritus sancti eos, qui de istis inquirere conabantur, compescit, dicens: « Non poterit homo invenire opus, quod sub sole factum est: quamvis quærendo fatigetur, non inveniet³. » Damnat etiam Ægyptiorum religionem circa divinationem ex hominis nativitate, dicens: « Qui observat ventum non seret, et qui aspicit ad nubes non metet, in quibus agnosci non potest, quæ sit via spiritus. Sicut ossa in ventre uterum gestantis, ita non cognoscet opera Dei, quæcunque faciet universa⁴. » Deinde et de singulorum theoria tractans, fatetur, quod de talibus vane quæretur, et quod ejusmodi nihil pariant aliud, quam laborem. Non enim ex illorum cognitione, sed ex vita et actibus sapiens et justus quisvis comprobatur. Dicit namque: « Et enim quæcunque scire se dixerit sapiens, ea non poterit invenire. Quoniam totum hoc tradidi cordi meo, et totum hoc vidit anima mea, quod justi et sapientes, et opera eorum sunt in manu Dei⁵. » Recte igitur talium rerum inquisitionem prætergressus, et in contemplanda mortalium poliiia constitutus, cum multos et varios videret hominum casus, concludit, quod providentia administrentur omnia, dicens: « Cursus non est velocium, nec

ἤσαν ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αὐταί, καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρξέσθῃ εἰπεῖν, Ἰκανόν. Ἄδης, καὶ ἔρως γυναικὸς, καὶ τάρταρος, καὶ γῆ οὐκ ἐμπιπλάμενη ὕδατος, καὶ ὕδωρ, καὶ πῦρ, οὐ μὴ εἴπωσιν, Ἀρκεῖ· καὶ πάλιν· « Τρία δὲ ἐστὶν ἀδύνατά μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω· Ἰχνη αὐτοῦ πετομένου, καὶ ὁδοὺς ὄψεως ἐπὶ πέτρας, καὶ τρίβους νῆδος ποντοπορεύσης, καὶ ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι, » καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστιν αἰνίγματα· ἑτέρα γάρ τινα δηλοῖ, καὶ ἑτέρων ἐννοίαν παρίστησι· καὶ ἀσαφὴ μὲν ἐστὶ, κερχυμένον δὲ ἔχει τὸν νοῦν

B

Βιβλίον ιε', Ἐκκλησιαστής.

27. Καὶ τοῦτο Σολομὼν ἔγραψε τὸ βιβλίον, καθάπερ προείρηται. Λέγεται δὲ Ἐκκλησιαστής, ἐπειδὴ οὕτως ὠνόμασεν αὐτὸς ὁ γράψας, εἰπὼν ἐν ἀρχῇ· « Ῥήματα Ἐκκλησιαστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλὴμ· Ματαιιότης ματαιιοτήτων, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής. » Ποικίλος δ' ἂν ἐκλήθῃ ὁ Σολομὼν· σοφὸς μὲν, ὅτι σοφίας μετέσχε· φρόνιμος δὲ, ὅτι φρόνησις ἀληθείας ἦν ἐν αὐτῷ· πεπαιδευμένος δὲ, ὅτι τὴν ἀληθινὴν παιδείαν παρὰ Κυρίου εἶχεν. Ἐκλήθῃ οὖν Ἐκκλησιαστής, ὅτι αὐτὸς ἐξεκλήσιαζε τοὺς λαοὺς, καὶ ἐλάλει τὰ τοῦ πνεύματος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ βιβλίῳ περὶ τῆς φυσικῆς θεωρίας φιλοσοφῶν φαίνεται. Ἐπειδὴ γάρ Αἰγύπτῳ μὲν ἐφαντάζοντο, Ἕλληνας δὲ ἐμελλον περὶ τούτων μυθολογεῖν· διὰ τοῦτο οὗτος, Πνεύματι ἁγίῳ κινούμενος, παύει μὲν τοὺς ἐπιχειροῦντας περὶ τούτων ζητεῖν, φάσκων· « Οὐ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ εὐρεῖν τὸ ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τῶν ἡλίων· ὅσα ἂν μοχθήσῃ ἄνθρωπος τοῦ ζητῆσαι, καὶ οὐχ εὐρήσει· » διαβάλλει δὲ καὶ τὴν Αἰγυπτίων περὶ γενεθλιαλογίας νόησιν, λέγων· « Τηρῶν ἀνεμὸν οὐ σπερεῖ, καὶ βλέπων ἐν ταῖς νεφέλαις οὐ θερίσει, ἐν ὅς οὐκ ἐστὶ γινώσκων, τί ἡ ὁδὸς τοῦ πνεύματος. Ὡς ὁσάκις ἐν γαστρὶ κυφορούσης, οὕτως οὐ γνώσῃ τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ, ὅσα ποιήσει τὰ σύμπαντα. » Εἶτα καὶ περὶ τὴν θεωρίαν ἐκάστου γινόμενος συνεῖδεν, ὅτι μάτην ἐστὶ περὶ τοιούτων ζητεῖν, καὶ μόνον τὰ τοιαῦτα μόχθον γενεῖν. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ γινώσκειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ βίου ὁ σοφὸς καὶ δίκαιος συνίσταται. Λέγει γάρ· « Καὶ γε ὅσα ἐὰν εἴπῃ σοφὸς τοῦ γινῶναι, οὐ δυνήσεται τοῦ εὐρεῖν. Ὅτι σύμπαν τοῦτο ἔδωκα εἰς καρδίαν μου, καὶ ψυχὴ μου σύμπαν εἶδε τοῦτο, ὥς ἂν δίκαιοι καὶ οἱ σοφοὶ καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ἐν χειρὶ Θεοῦ. » Εἰκότως τοίνυν περὶ τῶν τοιούτων ζητήσιν διαβὰς, καὶ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην πολιτείαν καταγιγόμενος, ὅρῳ τε πολλὰ καὶ ποικίλα τὰ τῶν ἀνθρώπων συμπτώματα, συνίστησιν, ὅτι προνοία τὰ πάντα διοικεῖται, λέγων· « Οὐ τοῖς κούφοις ὁ δρόμος, καὶ οὐ τοῖς συνετοῖς [δυνατοῖς] ὁ πόλεμος, καὶ γε οὐ τῷ σοφῷ

¹ Prov. xxx, 45, 46. ² ibid. 48, 49. ³ Eccle. viii, 17. ⁴ Eccle. xi, 4, 5. ⁵ Eccle. viii, 17.

ὁ ἄρτος, καὶ γε οὐ τοῖς συνετοῖς ὁ πλοῦτος, καὶ γε οὐ τοῖς γινώσκουσιν ἡ χάρις· ὅτι καιρὸς καὶ ἀπάντημα συναντῆται τοῖς πᾶσι αὐτοῖς. Ἐν παντὶ ἄρ ἐστὶ βασιλεὺς τοῦ ἀγροῦ εἰργασμένου. Καὶ γὰρ οὐδεὶς κύριός φησιν ἐν τούτοις τῆς ἑαυτοῦ βουλῆς. Ὅτι τίς ἄνθρωπος, ὃς ἐπελεύσεται ὀπίσω τῆς βουλῆς τὰ ὅσα ἐποίησεν αὐτήν; καὶ ὅτι οὐδὲν πλεόν ἄνθρωπος ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐξουσιάζαιτο, ἢ τοῦ ποιεῖν πονηρὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ ἐτοιμάζειν εἰς τὴν ἐξοδὸν τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ὁ φάγεται καὶ πίεται, τοῦτο δόμα Θεοῦ ἐστίν. Ὅθεν εἰτε ζητήσῃς ἐστὶ περὶ τοῦ, πῶς γέγνετο τὰ φαινόμενα, εἰτε κτήσῃς ἐστὶ χρημάτων, εἰτε τροφῇ περιουσίας, πάντα ταῦτα ματαιότης ματαιότητων ἐστὶ, καὶ πλεόν οὐδὲν ἢ περισσεῖα βουλῆς καὶ προαιρέσεως ἐπιχρήσῃς. » Ἐν δὲ τῷ λέγειν ταῦτα ματαιότητα, ἐμφαίνει τῶν μελλόντων τὸ αἰώνιον. Διὸ καὶ πάντα ὑπερβάς, παραινεῖ τῶν αἰώνιων μνημονεύειν, καὶ εἰδέναι τέλος ἐσεσθαι τοῦ κόσμου τούτου, ἐν τῷ λέγειν, ἀργεῖν τὰς ἀληθούσας, « ἐν ἡμέρᾳ ἢ ἂν σαλευθῶσι φύλακες τῆς οἰκίας, καὶ διαστραφῶσιν ἄνδρες τῆς δυνάμεως, καὶ ἤρῃσαν αἱ ἀλήθειαι. » Καὶ τὰ μετὰ τὸ τέλος δὲ λέγεται· « Ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ὁ Θεὸς ἄξει ἐν κρίσει ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἢ ἀν ἀγαθόν, καὶ ἢ ἀν πονηρόν. » Ἐκ δὲ τούτων δείκνυσιν, ὅτι ἅπερ ἔλεγε, « Ματαιότης ματαιότητων, » οὐ τὴν κτίσιν διαβάλλων ἐφη, ἀλλ' ὅτι, τὰ ἀκόνια θεωρῶν, ἔλεγε τὴν τῶν προσκαίρων ἐπιθυμίαν εἶναι ματαιότητα. Καὶ κρίσιν δὲ διαδιδάσκων, σημαίνει τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, καὶ τῶν πράξεων ἀνταπόδοσιν. Ἐπειτα λέγων, « Ἡρῃσαν αἱ ἀλήθειαι, » δείκνυσι πάλιν μὴ εἶναι ματαίαν αὐτὴν τὴν κτίσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διδασκαλὸν πᾶσιν αὐτὴν οὖσαν εἰς εὐσέβειαν. Ἡ γὰρ τάξις αὐτῆς καὶ ἡ διακόσμησις διήγησις ἐστὶ περὶ τοῦ πεποιηκότος καὶ κτίσαντος αὐτὴν, ἐν ἣ καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ εὐαγγελισταί, καὶ οἱ διδασκαλοὶ εἰσιν, ὥσπερ ἀλήθοντες ἐκάστην τροφὴν διὰ τῆς διδασκαλίας τὴν εἰς εὐσέβειαν ἔγνωσιν· οἵτινες ἀλήθοντες ἀργήσουσι λοιπὸν ἐν τῇ συντελείᾳ. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ὡς ἀλήθοντες διδάξουσιν αὐτοί, ἀλλ' ἐκ τῶν πράξεων ἐκάστου ἡ κρίσις γίνεται.

Βιβλίον ις', Ἄσμα φσμάτων.

24. Τοῦ Σολομῶντος ἐστὶ καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον συγγραφῇ, καθὰ προδεδήλωται. Ὅλον δὲ αὐτῷ γέγραπται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μυστικῶς μετὰ ἀλληγορίας αἰνιγματώδους. Οὐ γὰρ ἐν τῷ προφανεί, ἀλλ' ἐν ἀπορρήτῳ κέκρυπται τῶν ἐν αὐτῷ δογμάτων ὁ νοῦς. Ἐρευνώμενος δὲ εὐρίσκειται, διότι μετὰ ἀλληγορίας ἐντυγχάνειν ὅλην τούτῳ προσήκει τοὺς συνειτούς· ἵνα μὴ δι' ἀγνοίαν τῶν ἀμαθῶν εἰς ἀτιμίαν ἐμπίσῃ τὰ εἰρημένα. Ἄσμα δὲ ἄσμάτων διὰ τοῦτο καλεῖται, ἐπειδὴ μετὰ μὲν τὰ ἄλλα ἄσματα τοῦτο, μετὰ δὲ τοῦτο οὐκ ἐστὶ ἄλλο προσδοκᾶν ἐστίν· ἄλλο δὲ λέγω οὐ βιβλίον, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ βιβλίου σημαίνον. Ὅ δὲ λέγω τοιοῦτόν ἐστι· Πᾶσα ἡ θεία Γραφή περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς καθόδου τοῦ Λόγου καὶ ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ προφητεύει. Τοῦτο γὰρ τὸ βούλημα

A bellum prudentium, nec sapientis panis, nec prudentium opulentia, nec cognoscentium gratia : quoniam tempus et occasio simul omnibus istis occurrent²⁴. In omnibus enim est, rex agri culti. Neque enim quisquam in istis consilii sui dominus est. Quis est enim homo, qui possit ire retro consilium, quæcunque fecerunt ipsum ? Et quod nihil potestatis amplius in hac vita habeat homo, quam faciendi bonum et malum, et præparandi opera sua ad exitum. Nam et quod edit et bibit, hoc donum Dei est. Unde sive quærat, quomodo facta sint, quæ videntur, sive adsint pecuniæ, sive voluptas abundantia : omnia hæc vanitas vanitatum, et nihil amplius quam superfluitas consilii et voluntatis conatus²⁵. » Cum ait autem, hæc esse vanitatem, futurorum æternitatem significat. Quapropter et universa transcendens, hortatur ut æternorum memoriam servemus, et sciamus futurum aliquando, ut mundus hic finiatur, cum dicit, fore ut molentes cessent, « in die qua commovebuntur custodes domus et nutabunt viri potentes, et molentes cessaverunt²⁶. » Et quæ finem mundi subsequuntur exponit, dicens : « Quoniam cuncta, quæ sunt, ducet Deus in iudicium; in omni errato, sive bonum, sive malum²⁷. » His ostendit quod illud : « Vanitas vanitatum, » non ad hoc dixerit, ut creaturam criminaretur; sed quod æterna contemplatus, rerum temporalium desiderium admoneret esse vanitatem. Et ubi iudicium futurum esse docet, innuit fore resurrectionem mortuorum, et actorum retributionem. Deinde cum dicit : « Cessaverunt molentes, » 122 ostendit non vanam esse ipsam creaturam, sed potius omnibus esse pietatis magistrum. Siquidem ipsius ordo et ornatus, de factore ipso ac creatore prædicatio est : in qua sunt et prophetæ et evangelistæ, et doctores, tanquam molentes unicuique alimoniam, per doctrinam, videlicet pietatis scientiam : qui molentes tandem in consummatione otia buntur. Tum enim non docebunt amplius, instar molentium, sed quisque secundum acta iudicabitur.

Liber XVI, Canticum canticorum.

24. Hic quoque liber Salomonis est opus, ut superius declaratum est. Totumque ab initio usque ad finem mystice et cum allegoria ænigmatica conscripsit. Sententia quippe dogmatum ejus, non aperta, sed occulta est. Altamen si accurate perquiratur, inveniatur. Quapropter expedit, ut qui prudentes sunt, in toto hoc libro allegorice versentur, ne propter imperitorum ignorantiam, quæ hic dicuntur, contemptui habeantur. Canticum autem canticorum ideo vocatur, quod post alia cantica subsequatur, et quod non aliud postea Canticum sit exspectandum : aliud autem dico, non librum; sed quod in libro significatur. Quod dico tale est: Omnis divina Scriptura, de Verbi descensu ad nos, et de adventu ejus in carne prophetiam habet. Hæc

²⁴ Eccl. ix, 11. ²⁵ Eccl. v, 9, 10, 16-18. ²⁶ Eccl. xii, 3. ²⁷ ibid. 14.

namque voluntas Dei est; prophetis et universæ A
divinæ Scripturæ, illud potissimum erat annun-
tandum. Huic autem divinæ narrationi, consequen-
ter addidere sermones de gentibus Babylonis, Da-
masci, Moab, aliorumque. Atque in singulis Scri-
pturis peccantes increpant, peccatores hortantur
ad poenitentiam, comminantes futurum ignis judi-
cium. Aliæ igitur Scripturæ prænuntiant, ut Moyses
cum ait: « Prophetam vobis excitabit Dominus
Deus noster ex fratribus nostris, sicut me ²⁰. »
Isaias vero: « Ecce Virgo in utero habebit et pa-
riet filium ²¹. » Michæas autem: « Erit in novissi-
mis diebus illustris mons Domini ²². » Et alius alio
modo, secundum Spiritus gratiam, prædicat. His
autem omnibus loquentibus, expectabatur adhuc
qui prænuntiatus fuit Dominus. Quapropter multi
eum prænuntiabant: et donec venit, prophetantes
non cessare. Et hæc omnia sunt cantica. Cantic-
um vero canticorum, neque prophetandi, neque
prænuntiandi modo scriptum est: sed quem alii
prænuntiaverunt, eum quasi jam venerit, et jam
carnem assumpserit, ostendit. Quare quasi in con-
jugio Verbi et carnis, epithalamium canit Cantic-
um canticorum. Et aliæ quidem Scripturæ de
Salvatore loquuntur, et interea alia quædam
annuntiant: hic vero liber conjugium tantum
Verbi et carnis canit. Quamobrem in aliis qui-
dem Scripturis, quia alia quædam significantur,
indignationis et iræ sermones ac formidabiles minæ
insunt: præsens vero liber, quoniam nihil aliud,
quam Verbi præsentiam significat, jucunditatis
tantum, gaudii ac lætitiæ sermones habet. Sponso
siquidem præsentem, omnes lætari convenit, nec cui-
quam lugendum est: sicut et ipse Dominus dixit.
Etenim ipse præsens infirmitates nostras portavit,
et mœstias vertit in gaudium. Quemadmodum
igitur post Salvatoris dispensationem, nullum am-
plius prophetam expectamus, ita post illa, quæ in
hoc canticorum Cantico significata sunt, non est
aliud, quod recentius aliquid significet, expectan-
dum. Etenim quæ in hoc Cantico significantur,
eadem et in prophetis et aliis Scripturis per inter-
valla dicta deprehenduntur. Rursus quemadmodum
Agnus Dei Joannes ostendit, atque ad Joannem us-
que lex est et propheta: ita quæ in Cantico can-
ticorum **123** significantur, finis sunt omnium eo-
rum, quæ in universa Scriptura significantur. Quid
nim aliud post Christi adventum expectandum
est, quam judicium et retributio? Propterea Cata-
phryges prophetas post Dominum introducentes
falluntur, atque ideo tanquam hæretici condemnati
sunt. Canticum igitur est canticorum: quia nihil
aliud post ea, quæ hic canuntur, expectandum est.
Et sicut in lege, Sancta erant, et post Sancta, San-
cta sanctorum, post Sancta vero sanctorum, nul-
lus alius interior locus habebatur; ita post Can-
tica, Canticum est canticorum, post Canticum

τοῦ Θεοῦ ἐστὶ· τοῖς τε προφήταις καὶ πάσῃ τῇ θεῇ
Γραφῇ τοῦτο προηγούμενον ἦν ἀπαγγέλλειν. Παρα-
κολουθήματα δὲ τῷ θεῷ διηγήματι τούτῳ ποιοῦνται
λόγους περὶ τῶν ἐθνῶν Βαβυλωνος, τῆς Δαμασκού,
Μωάβ, καὶ τῶν ἄλλων. Καὶ δι' ἐκάστης Γραφῆς τοῖς
μὲν ἁμαρτανόουσιν ἐπιτιμῶσι· τοὺς δὲ προληφθέντας
προτρέπονται μετανοεῖν, ἀπειλοῦντες τὴν μέλλουσαν
τοῦ πυρὸς κρίσιν. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι Γραφαὶ προλέ-
γουσιν, οἷον Μωσῆς μὲν· « Προφήτην ὑμῖν ἀναστή-
σει, » λέγων· « Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν
ἡμῶν, ὡς ἐμέ· » Ἡσαΐας δὲ· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν
γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν· » ὁ δὲ Μιχαίας· « Ἐν
ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς ἔσται τὸ ὄρος Κυ-
ρίου· » καὶ ἄλλος ἄλλως προλέγει, κατὰ τὴν τοῦ
Πνεύματος χάριν. Τούτων δὲ πάντων λεγόντων προσ-
δοκᾷ ὁ ἀπαγγελλόμενος Κύριος. Διὰ τοῦτο καὶ πολ-
λοὶ ἀπήγγελλον· καὶ ἕως ἤλθεν, οὐκ ἐπαύοντο οἱ
προφητεύοντες. Καὶ ἐστὶ ταῦτα πάντα ἄσματα. Τὸ
δὲ ἄσμα τῶν ἁσμάτων οὐχ ὡς προφητεύον ἐστίν,
οὐδὲ ὡς προσημαῖνον· ἀλλὰ θν ἄλλοι προσηγγέλ-
λον, τοῦτον ὡς ἤδη ἐλθόντα δείκνυσιν, καὶ ἤδη ἀνα-
λαβόντα τὴν σάρκα· διὸ καὶ ὡς ἐπὶ συζυγίᾳ τοῦ Λό-
γου καὶ τῆς σαρκὸς ἐπιβαλόμενον ᾄδει τὸ ἄσμα τῶν
ἁσμάτων. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι Γραφαὶ λέγουσι περὶ τοῦ
Σωτῆρος, μεταξὺ δὲ καὶ περὶ ἄλλων τινῶν ἀπαγγέ-
λουσιν· τὸ δὲ βιβλίον τοῦτο μόνην τὴν τοῦ Λόγου πρὸς
τὸ σῶμα συζυγίαν ᾄδει. Διὸ καὶ ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις
Γραφαῖς διὰ τὰ μεταξὺ δηλούμενα εἰσι καὶ θυμοῦ
καὶ ὀργῆς λόγοι, καὶ φόβου ἀπειλαί· ἡ δὲ βιβλὸς
αὕτη, ἐπειδὴ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν παρουσίαν μόνην
τοῦ Λόγου σημαίνει, θυμῆδίας καὶ χαρᾶς, καὶ εὐ-
φροσύνης μόνης ἔχει λόγους. Νυμφίου γὰρ παρόντος,
πάντας χαίρειν προσήκει, καὶ μηδένα πενθεῖν, ὡς
αὐτὸς ὁ Κύριος εἰρηκεν. Αὐτὸς γὰρ παρὼν τὰς ἀσθε-
νείας ἡμῶν ἐδάστασε, καὶ τὰς λύπας ἐστρεψεν εἰς
χαράν. Ὅσπερ οὖν μετὰ τὴν οἰκονομίαν τὴν τοῦ Σω-
τῆρος οὐκ ἔτι προφήτην προσδοκῶμεν, οὕτως μετὰ
τὰ ἐν τῷ ἁσματι τῶν ἁσμάτων σημαίνόμενα οὐκ
ἐστὶν ἄλλο τι καινότερον προσδοκῆν σημαίνόμενον.
Καὶ γὰρ τὰ ἐν τῷ ἁσματι σημαίνόμενα, ταῦτα καὶ
ἐν τοῖς προφήταις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις Γραφαῖς ἐκ δια-
στημάτων λεγόμενα εὐρίσκεται, Πάλιν τε ὡσπερ δει-
κνύντος τοῦ Ἰωάννου τὸν Ἀμνὸν, ἕως Ἰωάννου ὁ νόμος
καὶ οἱ προφῆται εἰσὶν· οὕτως τὰ ἐν τῷ ἁσματι τῶν
ἁσμάτων σημαίνόμενα τέλος ἐστὶ πάντων ἐν πάσῃ τῇ
θεῇ Γραφῇ σημαίνόμενον. Τί γὰρ ἄλλο μετὰ τὴν τοῦ
Χριστοῦ παρουσίαν προσδοκᾷν δεῖ ἢ κρίσιν καὶ ἀν-
ταπόδοσιν; Καὶ διὰ τοῦτο οἱ κατὰ Φρούργας παρεια-
γάντες προφῆτας μετὰ τὸν Κύριον, σφάλλονται, καὶ
ὡς αἰρετικοὶ κατεκρίθησαν. Ἄσμα οὖν ἁσμάτων, διὸ
τὸ μετὰ τὰ ἐκ τούτου μηδὲν ἕτερον προσδοκᾷν. Ἰ.α.ι
ὡσπερ κατὰ τὸν νόμον Ἅγια ἦν, καὶ μετὰ τὰ Ἅγια
Ἅγια ἄγιον, μετὰ δὲ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων οὐκ ἔτι ἦν
ἐσώτερος τόπος· οὕτως μετὰ τὰ ἄσματα τὸ ἄσμα τῶν
ἁσμάτων, μετὰ δὲ τὸ ἄσμα τῶν ἁσμάτων οὐκ ἔτι
προσδοκᾷν ἐστὶν ἐσωτέραν καὶ καινότεραν ἐπάγγε-
λιαν. Ἀπαξ γὰρ ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ, καὶ τετελείωκε
τὸ ἔργον. Ἔστι δὲ ὅλον τὸ βιβλίον τοῦτο διαλόγων

²⁰ Deut. xviii, 15. ²¹ Isa. vii, 14. ²² Mich. iv, 1.

πλήρης τοῦ παλαιοῦ· πρὸς τὸν Λόγον, καὶ καθόλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πρὸς τὸν Λόγον, καὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίας πρὸς αὐτὸν, καὶ τοῦ Λόγου πάλιν πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος· εἴτα τὸν ἐθνῶν πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ περὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν καὶ περὶ αὐτῆς διάλογος· εἴτα καὶ τῶν διακονούντων ἀγγέλων πρὸς τοὺς κληθέντας ἀνθρώπους τὸ κήρυγμα. Τοῦ μὲν οὖν παλαιοῦ λαοῦ ἀξιούντος αὐτὸν κατελθεῖν καὶ συναφθῆναι τῇ σαρκὶ ταῦτα· « Φιλήσατέ με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ· ὅτι ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον. » Καὶ πάλιν διὰ τούτων προτρέπεται· « Νέα πρὸς παλαιὰ ἐτήρησά σοι, ἰδελεφεῖέ μου. » Καὶ κοινῇ δὲ πάντων πρὸς τὸν Λόγον, ἴνα τὸ ἡμῶν ἀναλάβῃ σῶμα· « Τίς ὀφείλει σε, ἀδελφεϊκέ μου, θηλάζοντα μαστοὺς μητρός μου; εὐρύσά σε ἔξω, φιλήσω σε, καὶ οὐκ ἐξουδενήσουσί με. Παράλῃ· φομαί σε, εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρός μου, καὶ εἰς τὸ ταμίειον τῆς συλλαβούσης με. » Οὐ γὰρ ἔξωθεν, ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐγεννήθημεν μήτρας, ἀναλαβεῖν αὐτὸν ἔξουον τὸ σῶμα, εἰ καὶ μὴ ὡς ἡμεῖς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναίκος. Ἐκ γὰρ μόνης Παρθένου, ὡς πλάστῃς, ἑαυτῇ ἔλαβε τὸ σῶμα, πλην ὅτι ἐξ ἀνθρώπου· ἄνθρωπος γὰρ ἡ Θεοτόκος Μαρία. Καὶ τοῦ Λόγου δὲ πρὸς τοὺς ἀξιόωσαντας, ἀναλαμβάνοντος ἥδη τὴν σάρκα ἐκ τῆς Παρθένου, ταῦτα· « Εἰσῆλθον εἰς κήπον μου, ἀδελφεή μου νόμφη, ἐτρύγησα σμύρναν μου μετὰ ἀρωμάτων μου, ἔφαγον ἄρτον μου μετὰ μέλιτός μου, ἔπιον οἶνόν μου μετὰ γάλακτός μου. » Εἰς γὰρ τὸν ἴδιον κήπον εἰσελθὼν, τὴν κτίσιν, ἔλαβεν ἑαυτῇ ἐκ τῆς Παρθένου τὸ σῶμα, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. Θνητὸν μὲν ἦν τὸ σῶμα, ἀλλὰ μετὰ εὐωδίας τοῦ παναγίου Λόγου συνηπτο. Καὶ εἰ γὰρ, ὡς ἄνθρωπος, ἦφρει τὸ σῶμα φαγεῖν, ἀλλὰ μετεδίδου αὐτῷ καὶ οἶνον τῆς ἑαυτοῦ τελειότητος. Καὶ γὰρ ὡς περ ἡσθιε γάλα, οὕτως ἐν αὐτῷ τὰ τῆς θεότητος ἐποίει ἔργα. Εἴτα ὁ Λόγος λοιπὸν ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα προσκαλεῖται τὸν παλαιὸν λαόν, ὡς πρῶτον πιστευθέντα τὰ λόγια, διὰ τούτων· « Ἀνάστα, ἔλθε πλησίον μου, καλῇ μου, περισπερά μου· ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρήλθεν, ὁ ὕετός ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἑαυτῷ. Τὰ ἄνθη ὥφθη ἐν τῇ γῇ, καίρος τῆς τομῆς ἐφθασκε, φωνὴ τοῦ τρυγόνος ἤκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, ἡ συκὴ ἐξήνεγκεν ὀλύνθους αὐτῆς, αἱ ἄμπελοι ἡμῶν καμπύρζουσιν. » Ὡς γὰρ λαβόντος τοῦ πρώτου λαοῦ ἔως καιροῦ τὴν σκιάν τὴν ἐν νόμῳ, διδάσκει, καὶ ὡς εἰδὼτα τὴν φωνὴν τοῦ τρυγόνου, ὑπομιμνήσκει. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Λόγος τὴν Ἱερουσαλὴμ, προσκαλεῖται λοιπὸν καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διὰ τούτων· (εἰς γὰρ ἐστὶ Κύριος καὶ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν)· « Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, νύμφη. Ἀπὸ Λιβάνου ἐλεύσῃ, καὶ διελύσῃ ἀπ' ἀρχῆς πίστει, ἀπὸ κεφαλῆς Σανειρ καὶ Ἀερμών, ἀπὸ μανδρῶν λεόντων, ἀπὸ ὀρέων παρδάλεων. » Ἀπὸ γὰρ εἰδωλολατρίας καὶ θηριώδους τρόπου προσκαλεῖται ταύτην εἰς τὴν πίστιν. Κληθεῖσα τοῖνον ἐξ ἐθνῶν καὶ ἥδη κατανυγείσα, λέγει πρὸς τὸν Λόγον ταῦτα· « Ἀπαγγεῖλόν μοι, ὃν ἡγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάξεις ἐν μεσημβρίῃ· μήποτε γένωμαι ὡς περιβαλλομένη ἐν ἀγέλαις ἐταί-

A vero canticorum, non est interior aliqua et recentior expectanda promissio. Semel enim Verbum caro factum est, opusque consummavit. Est autem totus hic liber plenus dialogorum veteris populi ad Verbum, et summatim humani generis ad Verbum, et Ecclesiae ex gentibus coactae ad idem, et rursus Verbi ad eandem, et ad genus humanum. Deinde gentium ad Jerusalem, et Jerusalem, de Ecclesia ex gentibus coacta et de seipsa, dialogus. Postea et ministrantium angelorum ad homines vocatos praedicatio. Veteris itaque populi precantis ipsum (Verbum) ut descenderet, et carni conjungeretur, haec sunt : « Osculetur me oculis oris sui ; quoniam meliora sunt ubera tua vino ³³. » Et iterum hortatur his verbis : « Nova et vetera servavi tibi, dilecte mi ³⁴. » In commune vero omnium vox est ad Verbum, ut carnem nostram assumat : « Quis det te, consobrine mi, sugentem ubera matris meae? inveniam te foris, osculabor te, nec contemnem te. Apprehendam te, ducam te in domum matris meae, et in cubiculum ejus qui me concepit ³⁵. » Precati sunt enim, ut carnem assumeret non aliunde, sed ex ea ipsa matrice, ex qua nati sumus, licet non eodem, quos nos, modo, nempe ex viro et muliere. Corpus enim sibi, utpote Creator, ex sola Virgine assumpsit : attamen ex homine : homo enim fuit genitrix Dei Maria. Verbi vero, ex Virgine jam carnem assumptis, ad precantes se, sunt ista : « Ingressus sum in hortum meum, soror mea sponsa, vindemiavi myrrham meam cum aromatibus meis, comedi panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo ³⁶. » In proprium enim hortum, creaturam videlicet, ingressus, carnem sibi ex Virgine assumpsit, et homo factus est. Mortale quidem corpus erat, verum cum suavi odore sanctissimi Verbi conjunctum. Et licet ut homo lactis cibum corpori suo amiserit, tamen et vinum illi perfectionis suae impertit. Etenim quemadmodum lac comedit, ita et divinitatis opera in ipso perfect. Deinde Verbum, carnem indutum, veterem populum, ut cui primum oracula Dei concredita fuerant, ad se vocat, his verbis : « Surge, accede ad me, amica mea, formosa mea, columba mea, quoniam ecce hiems transiit, imber abiit, ac profectus est sibi. Flores apparuerunt in terra, tempus putationis advenit, vox turturis audita est in terra nostra, ficus protulit grossos suos, vineae nostrae florent ³⁷. » Ita enim docet, quasi primus populus umbram quae in lege est, ad tempus acceperit : et quasi vocem turturis agnoscentem admonet. Postquam autem Jerusalem advocavit, advocat deinceps et eos, qui sunt ex gentibus (unus est enim et Judaeorum et gentium Dominus), his verbis : « Veni de Libano, sponsa. De Libano venias, et transeas ab initio fidei. De vertice Sanir et Aermion, de cubilibus leonum, de montibus pardorum ³⁸. » Hanc enim ab idololatria moribusque ferinis ad fidem

³³ Cant. i, 1. ³⁴ Cant. vii, 15. ³⁵ Cant. viii, 1, 2.

• Supple, λαοῦ.

³⁶ Cant. v, 1.

³⁷ Cant. ii, 10-13.

³⁸ Cant. iv, 8.

vocat. Illa igitur ex gentibus vocata et jam compuncta, Verbo ad hunc modum loquitur : « Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne sicut tanquam oberrans inter greges sodalium tuorum ²². » Etenim cum experimento didicisset, quam prona esset ad varias mutationes, rogabat ut confirmaretur et corroboraretur ; ne idipsum postea sibi accideret. Exoratumque Verbum, **124** docet illam his verbis : « Si ignoras te, o pulchra inter mulieres, egredere ad vestigia gregum, et pascas hædos tuos juxta tabernacula pastorum ²³. » Nemo quippe Deum cognoscere potest, nisi primum cognoscat seipsum. Nam pietas erga Deum, est principium sensus : sensus vero est, non externus ille, sed intellectus animæ cum fide conjunctus. Jerusalem videns gentium vocationem factam in præputio fidei, cum admiratione ait : « Quid videbitis in Sunamitide, quæ venit sicut chori castrorum ²⁴ ? » Non enim ex una gente, sed ex omnibus venerunt, relictis propriis castris, confractisque gladiis, deinceps quæ pacis sunt sapientes. Ecclesia vero ex gentibus, videns Jerusalem, quasi se arguentem, sese defendit, dicens non inane fuisse vocationem suam : « Nigra sum et formosa, filie Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare, quod fusca sim, quia obtutus est me sol. Filii matris mee pugnaverunt contra me : posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi ²⁵. » Nigra sum, sed sub ipso sole sum. Licet enim cum præputio sim, at idolis renuntiavi, et egressa sum e domo matris mee, sicut et Abraham : ejusdem enim sum fidei. Quamobrem rogo, « Introduc me in cellam vinariam, ordinate in me charitatem, servate me unguentis, stipate me malis, quia dilectione vulnerata sum ²⁶. » Nolite præputium attendere, sed in charitate suscipe me, o lex et prophetæ. Etiam si feritatis putida sim, sed tu me institue, et suavi tuo odore confirma ; nam dilectione vulnerata sum. Ideo, « Adjuro vos, filie Jerusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri, ne evigiletis et excitetis dilectionem, donec ipsa velit ²⁷. » Adjuro vos, o Patres, non per potentias, id enim non licet ; sed in virtutibus paradisi, ut in illum respicientes, sicut Adamum, ita et me suscipiatis. Nam et ibi non erat circumcisio. Nunc Adæ conditio renovatur.

Verbum vero, gentium fide conspecta et probata, dicit, « Pulchra es, amica mea, sicut beneplacitum, et formosa sicut Jerusalem, terribilis sicut castrorum acies ordinata ²⁸. » Oportet enim eos, qui ex gentibus sunt, non esse dissimiles Hierosolymæ, ut fiat unus populus. Hoc autem sit, quando simul et legem honoramus, et in Christum credimus. Est enim unus Deus, et legis et Evangeliorum. Et qui Jerusalem assimilatus non fuerit, non efficitur Verbi amicus. Jerusalem fidem filiorum videns, et Verbi humanitatem, dicit : « Descendi in hortum

ρων σου. » Πείραν γὰρ ἔχουσα τῆς εἰς πολλὰ μεταβολῆς, ἤξιον στηριχθῆναι λοιπὸν καὶ βεβαιωθῆναι· μήποτε πάθῃ πάλιν τὸ αὐτό. Παρακληθεὶς ὁ Λόγος, διδάσκει λοιπὸν αὐτὴν διὰ τούτων· « Ἐὰν μὴ γινῶς ἑαυτὴν, ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν, ἐξέλθε ἐν πτέρναις τῶν ποιμνίων, καὶ ποιμαίνει τὰς ἐρίφους σου ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων. » Οὐ δύναται γὰρ τις γυνὴν θεδν, μὴ πρότερον γινῶς ἑαυτὴν. Εὐσέβεια γὰρ εἰς θεὸν ἀρχὴ αἰσθησεως· αἰσθησις δὲ οὐχ ἡ ἐξωθεν, ἀλλ' ἡ κατὰ ψυχὴν διάνοια μετὰ πίστεως. Ἡ Ἱερουσαλὴμ, ὁρῶσα τὴν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν γινομένην ἐν ἀκροβυστίᾳ πίστεως, θαυμάζουσα λέγει· « Τί ὠφέλῃς ἐν τῇ Σουναμίτιδι, ἡ ἐρχομένη ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν ; » Οὐ γὰρ ἐξ ἐνός, ἀλλ' ἐκ παντός ἐθνους ἤρχοντο, ἀφέντες τὰς ἰδίας παρεμβολάς, καὶ συντρίβαντες τὰς μαχαίρας, καὶ λοιπὸν εἰρηνικὰ φρονούντες. Ἡ ἐξ ἐθνῶν ὁρῶσα τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὥστερ μεμφομένην, ἀπολογεῖται περὶ ἑαυτῆς· « οὐ μὴ ἀργὴ αὐτῆς ἐστιν ἡ κλῆσις ; » « Μέλαινά εἰμι καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ὡς σκηνώματα Κηδάρ, ὡς δέβρεις Σαλομών. Μὴ βλέψῃτε με, ὅτι ἐγὼ μεμελεωνομένη εἰμι, ὅτι παρέδωκέ με ὁ ἥλιος. Ὅλοι μητρός μου ἐμαχέσαστο ἐν ἐμοί· ἰθεντό με φυλάκισαν ἐν ἀμπελώσιν. Ἀμπελῶνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα. » Μέλαινά εἰμι· ἀλλ' ὅπ' αὐτὸν τὸν ἥλιόν εἰμι. Εἰ γὰρ καὶ ἀκροβυστός εἰμι, φησὶν, ἀλλ' ἀπεταξάμην εἰς ὠκύους, καὶ ἐξῆλθον ἐκ τοῦ οἴκου τῆς μητρός μου, ὥστερ καὶ ὁ Ἀβραάμ· ἐκεῖνης γὰρ εἰμι τῆς πίστεως. Καὶ διὰ τοῦτο ἀξίω, « Εἰσαγάγε με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου, τάξτε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην, τηρήσατέ με ἐν μύροις, στοιβάσατέ με ἐν μέλοις· ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγὼ. » Μὴ τῇ ἀκροβυστίᾳ προσέχητε, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ προσλάβου με, ὥν με καὶ προσφῆται. Καὶ εἰ δυσώδης εἰμι τῇ ἀγριότητι, ἀλλὰ σὺ με παίδευε, καὶ εὐωδία σου στήριζον· τέτρωμαι γὰρ τῇ ἀγάπῃ. Καὶ διὰ τοῦτο, « Ὁρκισα ὁμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ταῖς ἰσχύσι τοῦ ἀγροῦ, ἐὰν ἐγείρητε, καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ θελήσῃ. » Ὁρκίζω ὁμᾶς, ὡ πατέρες, οὐ κατὰ τῶν δυνάμεων, οὐκ ἔξεστι γὰρ, ἀλλ' ἐν δυνάμει τοῦ παραδείσου, ἢ, εἰς ἐκεῖνον βλέποντες, ὡς τὸν Ἀδὰμ, οὕτως με προσδέξασθε. Καὶ γὰρ κακεὶ οὐκ ἦν περιτομή· ἀρτι δὲ τὰ τοῦ Ἀδὰμ ἀνακαινίζεται. Ὁ Λόγος ὁρῶν τὴν πίστιν τῶν ἐθνῶν, καὶ ἀποδεχόμενος λέγει· « Καλὴ, ἡ πησίον μου, ὡς εὐδοκία, ὥρατα ὡς Ἱερουσαλὴμ, θάμβος ὡς τεταγμένη. » Οὐ γὰρ ἄλλως, ἢ ὡς τὴν Ἱερουσαλὴμ δεῖ εἶναι τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ἵνα εἰς λαὸς γένηται. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν μετὰ τοῦ τιμᾶν τὸν νόμον πιστεύωμεν τὸν Χριστόν. Εἰς γὰρ ὁ Θεὸς τοῦ νόμου καὶ τῶν Εὐαγγελίων. Καὶ ὁ μὴ ὡς Ἱερουσαλὴμ γενόμενος οὐ γίνεται πλησίον τοῦ Λόγου. Ἡ Ἱερουσαλὴμ, ὁρῶσα τῶν τέκνων τὴν πίστιν, καὶ τὴν τοῦ Λόγου φιλανθρωπίαν, λέγει· « Εἰς κηπὸν καρύας κατέβην ἰδεῖν ἐν γεννήματι τοῦ χειμάρρου, εἰ ἦνθησαν αἱ ῥοαὶ· ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου. Οὐκ ἔγνω ἡ ψυχὴ μου, ἔθεντό με ἄρματα Ἀμινάδab. » Εἰς γὰρ τὸν κηπὸν τῆς καρύας, τοῦτε ἐστιν εἰς τὰς Γραφάς, ἐγενόμην, αἰτίνας ὡς καρπία εἰσὶν, ἐξωθεν μὲν σκλη-

²² Cant. i, 6. ²³ ibid. 7. ²⁴ Cant. vii, 1.

²⁵ Cant. vi, 3.

²⁶ Cant. i, 4, 5. ²⁷ Cant. ii, 4, 5. ²⁸ ibid. 7.

ραί, ἐσθθιν δὲ πνευματικά. Εἶδον, ὅτι ζευχθῆναι με δεῖ ὡς ἐν ἄρματι τῇ ἐξ ἐθνῶν κλήσει. Ζευχθέντων τοίνυν ἀμφοτέρων τῶν λαῶν, λοιπὸν πανταχοῦ τὸ κήρυγμα ἀπεστάλη, καὶ τοῦτου γίνονται διάκονοι οἱ ἄγγελοι, λέγοντες· « Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε ἐν τῷ Σαλομὼν ἐν τῷ στεφάνῳ, ὃ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ. » Ὁ γὰρ ἐξερχόμενος ἀπὸ τῆς κακίας βίβηται καὶ τὴν τοῦ Λόγου πρὸς τὸ σῶμα ἀτραπὸν ἔνωσιν. Ὅτε γὰρ γέγονε νύμφευσις τοῦ Λόγου πρὸς ἡμᾶς διὰ τῆς τοῦ σώματος ἐνώσεως, τότε καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην πεποίηκε, δι' ἣν εὐφροσύνης πάντα πεπλήρωκε. Τοιαῦτα ἐν τῷ Ἀσματι τῶν ἁσμάτων τὰ τῶν διαλόγων ἐστίν· ἐξ ὧν ἀφορμὴν τις λαβὼν, δύναται ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βιβλίου τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις συνάπτειν κατὰ τὸν νοῦν.

Hujusmodi sunt dialogi, in Cantico canticorum, ex quibus occasione sumpta poterit quis in ipsa libelli lectione, similia similibus adaptare secundum sententiam.

Βιβλίον ιζ', Ἰώβ.

25. Ἰώβ ἐπιγράφεται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν περιέχει, πῶς τε πέπονθε, πειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου· καὶ νικήσας καὶ ὑπομένσας εὐσεβῶς τὰς ἐπενεχθείσας αὐτῷ πληγὰς, διπλᾶ πάλιν πάντα ἀπέλαβε, καὶ γέγονεν ἐνδοξότερος ὑπὲρ ὃ ἦν, καὶ ἔσχε πάλιν τέκνα δέκα. Πέπονθε δὲ ἐτῶν ὧν ο', ὡς εἶναι πάντα τὰ ἐτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ σμ'. Μετὰ γὰρ τὰς πληγὰς ἐξῆσεν ἕτερα ἐτη ρθ'. Γέγονε δὲ Ἰώβ πρὸ Μωυσέως· ἀπὸ γὰρ Ἀβραάμ πέμπτος ἦν, ἔκγονος τοῦ Ἡσαῦ. Διὰ τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ πληγὴν ἦλθον τρεῖς αὐτοῦ φίλοι παρακαλέσαι αὐτὸν, Ἐλιφάξ ὁ Θαυμανῶν βασιλεὺς, Βαλδὰδ ὁ Σαυχαίου τύραννος, Σοφάρ ὁ Μιναιῶν βασιλεὺς. Καὶ φιλονεικῶς μὲν καὶ ἀνελεημόνως αὐτοὶ ἐλάλησαν αὐτῷ, ἐναλλόμενοι κατ' αὐτόν· ὥστε καὶ ἁμαρτίαν αὐτοῖς ἐκ τούτου λογισθῆναι. Ὁ δὲ Ἰώβ παρεκάλεισεν ὑπὲρ αὐτῶν τὸν Θεόν, καὶ συνεχωρήθη αὐτοῖς. Εἰσὶν οὖν τοῦ μὲν Ἰώβ διάλογοι πρὸς τοὺς φίλους ἐννέα· τοῦ δὲ Ἐλιφάξ πρὸς αὐτὸν τρεῖς, τοῦ δὲ Σοφάρ πρὸς αὐτὸν δύο, καὶ τοῦ Βαλδὰδ τρεῖς. Ἔστι δὲ καὶ τοῦ Ἐλιοῦς τοῦ Βαραχίηλ, τοῦ Βουζίτου, α'. Καὶ λοιπὸν ὁ Κύριος χρηματίζει τῷ Ἰώβ διὰ λαλοῦσας καὶ νεφῶν. Ἀποκρίνεται δὲ καὶ Ἰώβ τῷ Κυρίῳ διὰ λόγων δευτέρων.

Βιβλίον ιη', Οἱ β' προφῆται. Ὀσηέ, α'.

26. Γεγόνاسι μὲν καὶ πρὸ τούτου προφῆται· ἐπὶ μὲν τοῦ Δαβὶδ, Σαμουὴλ, καὶ Ναθάν, καὶ Γάδ· ἐπὶ δὲ τοῦ Ροβοὰμ καὶ Ἀβιά καὶ Ἀσά, Ἀχίας ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας, καὶ Ἀδδὺ, καὶ Ἀζαρίας, καὶ Ἀνεμὴ· ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωσαφάτ καὶ τοῦ Ἀχαάβ Ἠλίας καὶ Ἐλισαῖος, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάβ περὶ τῆς Συρίας καὶ ὁ πατάξας αὐτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαάβ, καὶ Ἰού ὁ τοῦ Ἀμὴ, καὶ Ὁζιήλ, καὶ Ἐλιάδα. Ἄλλ' οὐ φέρεται τούτων ἰδία συγγράμματα, εἰ μὴ μόνον οἱ λόγοι αὐτῶν ἐν ταῖς βασιλείαις καὶ ταῖς Παραλειπομέναις. Ἐν δὲ τοῖς συγγράμμασιν, ὧν καὶ τὰ συγγράμματα φέρεται, πρῶτοι γεγόνασιν

A nucum, ut viderem germina torrentis : num floruerint mala punica : ibi dabo ubera mea. Non cognovit anima mea, posuit me currus Aminadab⁴⁶. » In hortum enim nucum, hoc est, in Scripturas veni, quæ instar nucum sunt, foris duræ, intus spirituales. Vidi, quod jungenda sum, velut in curru, gentium vocationi. Coniunctis igitur utrisque populis, in orbem terrarum emissa est prædicatio, et hujus ministri sunt angeli, dicentes : « Egredimini, et videte Salomonem in corona, qua coronavit ipsum mater ejus, in die desponsationis ejus, et in die lætitiæ cordis ejus⁴⁷. » Qui namque e malitia egreditur, immutabilem Verbi et carnis unitatem videbit. Quando enim Verbi nobiscum, per corporis unionem, facta est desponsatio, tunc et de morte victo-

B riam retulit, propter quam et omnia lætitia adimple-

125 *Liber XVII, Job.*

25. Job inscriptus est hic liber, quoniam historiam illius complectitur : nempe quid perpessus sit, tentatus a diabolo, et quomodo vicerit, ac illatas plagas pie toleraverit : rursus omnia duplicata receperit, illustriorque, quam fuerat antea, factus, iterum decem liberos suscepit. Passus est autem, cum annos septuaginta natus esset, ita ut omnes ipsius anni fuerint 240. Post acceptas enim plagas annos adhuc vixit 170. Vixit autem Job ante Moysen : erat enim quintus ab Abraham ex posteris Esau. Venerunt ad eum consolandi gratia, propter plagam quam ferebat, tres amici ejus, Eliphaz Thæmanorum rex, Baldad Sauchæorum tyrannus, et Sophar rex Minæorum. Locutique sunt illi contentiosius et sine commiseratione, insultantes afflicto, quod in peccatum illis est imputatum. Job vero Deum pro illis precatus est, et condonatum est eis peccatum. Sunt autem dialogi Job, quos cum amicis habuit, novem : Eliphaz vero ad Job tres ; Sophar duo, et Baldad tres. Et Elius quoque filii Barachiel, Buziti, unus est dialogus. Tandem vero Dominus illum per turbinem ac nubes appellavit ; et Job Domino secundo cum illo locutus respondit.

D *Liber XVIII, Duodecim prophetæ. Osee, primus.*

26. Etiam ante hunc fuerunt prophetæ. Nam tempore Davidis fuerunt Samuel, Nathan et Gad. Roboam, Abia et Asa regnantibus, Achias Silonites, Sameas, Addo, Azarias et Anemi. Sub Josaphat et Achab, Elias et Elisæus, et qui seipsum vulnerari fecit, et regem Achaab corripuit, et Jehu filius Ame et Oziel et Eliada. Verum nulla habentur istorum scripta, nisi tantum quæ in Regnorum historiis et libris Paralipomenon dixisse leguntur. Inter eos vero qui scripserunt, quorum et scripta circumferuntur, primi fuerunt Osee et Isaïas. Sub iisdem enim

regibus, Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia regum Judæ; et Jeroboam filii Joas regis Israelis prophetarunt. Factum est autem verbum (Domini) ad Osee, et prophetavit contra sacerdotes et Israel, contra domum regis, et de interitu Samariæ. Postquam vero illos coarguit et in incredulitate conclusit, significat Ecclesiam ex gentibus, per mulierem meretricem quam accepit, acceptamque respiscere fecit, et ad se adduxit. Prophetat etiam de Salvatoris adventu.

Amos, secundus.

27. Et hic, quod ad prophetandi principium attinet, eodem quo Osee et Isaias vixit tempore: fuit enim sub Ozia rege Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel, biennio ante terræ motum. Vidit autem quædam, et prophetavit contra Jerusalem et contra Israel, contra Samariæ, et contra gentes Damascus, Gazæ, Ascalonis, Azoti, Accaronis, Tyri, Idumææ, Theman, filiorum Ammon et Moab. Arguit omnes et in incredulitate conclusit. Porro Amasia sacerdote Bethel, apud regem Jeroboam, ipsum accusante, quasi contra ipsum et contra Samariam et contra populum loqueretur: non tamen ideo cessavit ille, sed confidenter oracula Dei denuntiabat. Prophetavit etiam de Salvatoris adventu.

126 *Michæas, tertius.*

28. Iste secundus quidem ex prædictis fuit: nam post Ozia tempus prophetavit. Verum eodem quo illi tempore vixit: nam et ipse sub Joatham et Achaz et Ezechia prophetare cepit. Factum est autem ad eum verbum Domini, et prophetavit contra Jerusalem, et Samariam, et contra prophetas populi seductores, et contra Achaab. Prænuntiavit etiam adventum Salvatoris, dicens: « Erit in novissimis diebus illustris mons Domini ».

Joel filius Bathuel, quartus.

29. Ad hunc quoque factum est verbum Domini, et prophetat senioribus, et omnibus habitatoribus terræ, de captivitate terræ, et eorum qui in illa erant. Prophetat etiam de gratia Spiritus sancti, et ea, quæ per Salvatorem in omnes futura erat. Prædicat item de jejuniis et poenitentia, deque Salvatoris adventu, et de signis quæ in cruce futura erant.

Abdias, quintus.

30. Visionem iste annuntiat contra Idumæam, et finem ejus, et contra gentes, quæ Israeli insultant. Prædicat enim futurum, ut domus Esau a Jacob deleatur.

Jonas, sextus.

31. Ad hunc factum est verbum Domini, ut abiret in Niniven, ibique prædicaret: « Adhuc tres

¹¹ Mich. iv, 1.

^{*} Lege ἐπὶ τοῦς

οἱ τοῖ, Ὡσὴ, καὶ Ἡσαΐας. Ἐπὶ γὰρ τῶν αὐτῶν βασιλέων, τοῦ τε Ἰούδα, Ὀζίου, καὶ Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκίου βασιλέως Ἰούδα· καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ προεφήτευσαν. Ἐγένετο δὲ λόγος πρὸς τὸν Ὡσὴ, καὶ προφητεύει οὗτος· τοὺς ἱερεῖς, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως, καὶ περὶ τῆς ἀπωλείας τῆς Σαμαρείας. Καὶ ἐλέγξας καὶ συγκλείσας αὐτοὺς εἰς ἀπειθείαν, σημαίνει τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν, δι' ἣς αὐτὸς ἔλαβε πόρνης γυναῖκός, ἣν καὶ λαβὼν ἐσωφρόνισεν, ἀνάγων αὐτὴν πρὸς ἑαυτὸν. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας.

Ἀμώς, β'.

27. Καὶ οὗτος συνεχρόνισε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῷ Ὡσὴ καὶ τῷ Ἡσαΐ· ἐπὶ γὰρ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ τοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ, γέγονε πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. Λόγους δὲ εἶδε, καὶ προφητεύει κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ τῆς Σαμαρείας, καὶ κατὰ τῶν ἐθνῶν δαμασκὸν, γάζης, Ἀσκάλωνος, Ἀζώτου, Ἀκκάρων, Τύρου, Ἰδουμαίας, Θαιμάν, υἱῶν Ἀμμὼν καὶ Μωάβ. Καὶ οὗτος ἐλέγχει καὶ συγκλείει πάντας εἰς ἀπειθείαν. Ἀλλὰ καὶ Ἀμασίου τοῦ ἱερέως Βαιθὴλ, διαβάλλοντος αὐτὸν τῷ βασιλεὶ Ἰεροβοάμ, ὡς λέγοντα κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς Σαμαρείας, καὶ κατὰ τοῦ λαοῦ, αὐτὸς οὐδὲν ἤττον οὐκ ἐπαύσατο παρῆρσιάζεσθαι, καὶ λέγων τὰ λόγια, καὶ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος.

Μιχαίας, γ'.

28. Ὁςτος δευτέρος μὲν τῶν προειρημένων γέγονεν· ὅτι μετὰ Ὀζίαν προεφήτευσεν· συνεχρόνισε δὲ αὐτοῖς, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐπὶ Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκίου, ἤρξατο προφητεύειν. Ἐγένετο δὲ λόγος πρὸς αὐτὸν τοῦ Κυρίου, καὶ προφητεύει ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ Σαμαρείαν, καὶ ἐπὶ τοὺς προφῆτας τοὺς πλανῶντας τὸν λαόν, καὶ κατὰ τοῦ Ἀχαάβ. Προσημαίνει δὲ καὶ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, λέγων· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς ἔσται τὸ ὄρος Κυρίου. »

Ἰωὴλ ὁ τοῦ Βαθουήλ, δ'.

29. Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς τοῦτον, καὶ προφητεύει τοῖς πρεσβυτέροις καὶ πᾶσι τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος, καὶ τῆς εἰς πάντας γεννησομένης ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος. Κηρύττει δὲ καὶ περὶ νηστείας καὶ μετανοίας, καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γενομένων σημείων.

Ἀβδίου, ε'.

30. Ὅρασιν ἀπαγγέλλει οὗτος κατὰ τῆς Ἰδουμαίας καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, καὶ κατὰ τῶν ἐθνῶν τῶν ἐμπαρονησάντων τῷ Ἰσραὴλ. Ἀναλωθῆσθαι γὰρ τὸν οἶκον Ἠσαὺ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ προσημαίνει.

Ἰωνᾶς, ς'.

31. Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς Νινεῦν, καὶ κηρύξαι ἐν αὐτῇ, ὅτι· « Ἐτι τρεῖς ἡμέραι

καὶ καταστραφῆσεται Νινευτ. ὁ Ἰωνᾶς, φεύγων τὸ κήρυγμα, ἀνέβη εἰς πλοῖον, χειμῶνός τε γενομένου, ἐξεβλήθη, καὶ κατεπόθη ὑπὸ κήτους θαλάσσιου. Ἔτα μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐξέβαλε τὸ κήτος φθὺν Ἰωνᾶν ζῶντα. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀπελθὼν ἐκῆρυξεν εἰς τὴν Νινευτ. Ἐκεῖνοί τε, ἀκούσαντες, μετενόησαν, καὶ παρήγαγε Κύριος τὴν ὀργὴν ἀπ' αὐτῶν. Τῆς μέντοι παρουσίας τοῦ Σωτῆρος σημεῖον αὐτοῦ ἐξ ἔργων ἐγένετο, καταποθεὶς ὑπὸ τοῦ κήτους, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας σῶος πάλιν ἐκδοθεὶς.

Nahum ὁ τοῦ Ἐλκεσαίου, ζ'.

32. Λήμμα περὶ τῆς ἀπωλείας Νινευτ, βιβλίον ὁράσεως προφητεύει ὁ τοιοῦτος· καὶ κηρύττει μὲν καὶ περὶ ὁρτῆς· προσημαίνει δὲ ἐν αὐτῇ περὶ τοῦ Σωτῆρος. Καὶ τὰ λοιπὰ πάντα κατὰ τῆς Νινευτ καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἀπαγγέλλει.

Ἀμβακούμ, η'.

33. Λήμμα καὶ αὐτὸς εἶδε, καὶ προφητεύει, δεόμενος μὲν περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ· προσημαίνων δὲ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος. Λέγει δὲ καὶ προφητεύει κατὰ τῶν καταφρονητῶν. Ἔτα μεταξύ ἐστὶ προσευχὴ τοῦ προφήτου μετ' ὧδης, καὶ τρία διαψάλματα ἐστὶν ἐν τῇ λεγομένῃ ὧδῃ, ἄλλοντος αὐτοῦ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης.

Σοφορίας ὁ τοῦ Χουσί, θ'.

34. Οὗτος καὶ Ἱερεμίας συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. Ἀμφότεροι γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα ἐπροφήτευσαν. Λόγος δὲ Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, καὶ προφητεύει ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ παντὶ Ἰούδᾳ· καὶ προλέγει περὶ ἡμέρας ἐσομένης, ὥστε ἐξαρθῆναι πάντα τὰ εἰδωλα, καὶ τὰ ἄλση, καὶ πολλὴν ὀργὴν, καὶ κοπῆτον γίνεσθαι. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἣν δι' ἡμᾶς ποιεῖ. Προφητεύει δὲ καὶ κατὰ Γάζης, καὶ Ἀσκάλωνος, καὶ Ἀζώτου, καὶ τῆς Ἀκκαρῶν, καὶ κατὰ Μωάβ, καὶ Ἀμμὼν, καὶ κατὰ Δαμασκοῦ, καὶ κατὰ Νενευτ, καὶ κατὰ τῶν Αἰθιοπῶν.

Ἀργαῖος, ι'.

35. Οὗτος μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐν τῇ ἐπανάδῃ προφητεύει ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ Δαρείου βασιλέως Περσῶν, β' ἔτους αὐτοῦ, τῷ ἕκτῳ μηνί, λόγος Κυρίου ἐγένετο ἐν χειρὶ αὐτοῦ, καὶ προφητεύει τῷ Ζοροβάβελ, καὶ τῷ Ἰησοῦ τῷ Ἰωσεδὲκ, καὶ τῷ λαφ, περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς παρελεύσεως τῶν οἰκείων, καὶ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν.

Ζαχαρίας υἱὸς Ἀδδώ, ια'.

36. Καὶ οὗτος τῷ δευτέρῳ ἔτει Δαρείου προφητεύει· ἀλλὰ τῷ ὀγδόῳ μηνί λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐλάλησεν αὐτῷ, καὶ προφητεύει πρὸς τοὺς πατέρας καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ. Πολλὰς δὲ καὶ ποικίλας ὁράσεις βλέπει, καὶ

A dies et Ninive subvertetur ⁴⁰. Sed Jonas prædicationem hanc fugiens, navem conscendit, ex qua postea. oborta tempestate ejectus, et a ceto marino devoratus est. Post tres autem dies eiecit cetus Jonam viventem. Atque ita secundo factum est ad eum verbum Domini, et abiit et prædicavit in Ninive. Illi, audita hac prædicatione, poenitentiam egerunt, et amovit ab illis Dominus iram suam. Adventus Domini signum ipse ex rebus ipsis factus est, devoratus a ceto, et post triduum salvus redditus.

Nahum Elcesai, septimus.

32. Onus de perditione Ninive, librum visionis prophetat iste: et prædicat quidem de festo: verum simul in ipsa de Salvatore prænuntiat. Et reliqua omnia contra Niniven sunt, et finem ipsius et inimicorum Israelis denuntiat.

Ambacum, octavus.

33. Onus et hic vidit et prophetat, de captivitate quidem Jerosolymæ precatus, de adventu item Salvatoris prænuntiavit. Invehitur autem et prophetat contra contemptores. Deinde habetur precatio prophetæ cum cantico, in quo tria sunt diapsalmata, canente propheta de adventu Salvatoris, et de victoria de morte reportanda.

Sophonias filius Chusi, nonus.

C 34. Hic et Hieremias contemporanei fuerunt. Nam uterque sub Josia rege Juda prophetavit. Factum est autem ad eum verbum Domini, et prophetavit in Jerusalem, et omni Juda: prædixitque diem, in quo tollenda essent omnia idola, et nemora, futurisque esset sletus multus ac 127 plactus. Prophetat autem et de Salvatore, et de resurrectione, qua nostri gratia, resurrexit. Deinde prophetat et contra Gazam, et Ascalonem, et Azotum, et Accaronem, et contra Moab, et Ammon, et Damascus, et Niniven, et Æthiopas.

Aggeus, decimus.

D 35. Hic post captivitatem solutam in reditu prophetavit Jerosolymis, sub Dario rege Persarum, anno regni illius secundo, mense sexto, factum est in manu ejus verbum Domini, et prophetavit Zorobabeli, Jesu, et Josedec ac populo, de ædificanda Hierosolyma. Prophetavit etiam de derelictione domesticorum, et de vocatione gentium.

Zacharias filius Addo, undecimus.

36. Et hic in secundo anno Darii prophetauit: at in mense octavo factum est ad eum verbum Domini, et locutus est illi angelus Domini, et prophetavit ad patres et ad Jerusalem. Multas autem ac varias visiones vidit et de Salvatore multis pro-

⁴⁰ Jon. iii, 4.

phetavit, significavitque quod super asino et pullo subjugalis venturus esset.

Malachias, duodecimus.

37. Hic quoque post captivitatem sub Dario fuit. Onus autem verbi Domini in manu angeli ejus, et prophetat contra Israel. Exprobrat autem Israeli transgressionem ejus, accusat illum neglectarum decimarum, et omisae communicationis cum pauperibus. Prophetat etiam de die judicii, et de splendore Salvatoris, Eliamque ante adventum Salvatoris mittendum prænuntiat.

Liber XIX, Isaias filius Amos.

38. Hic et Osee, sicut supra diximus, eodem tempore vixerunt. Nam et iste sub Ozia, et Joatham, et Achaz, et Ezechia regibus Juda fuit. Accepta autem visione prophetavit contra Judeam et Jerusalem. Et factum est ad eum verbum Domini. Et maxima pars prophetiae ejus, evangelium est de adventu Verbi Dei in carnem, et de passionibus, quas nostri gratia suscepit. Prophetat etiam circa gentes, videlicet contra Babylonem, in Philisthaeos, et contra Damascus. Visionem Aegypti, visionem Idumaeae, visionem phalangis Sion, visionem Tyri, visionem quadrupedum in solitudine. Enarrat etiam egressum Senacherim, arrogantiam Rapsacis, et utriusque casum ac perditionem. Præterea dicit Ezechiam, cum in morbum incidisset, et moriturus esset, oratione sua annorum quindecim vitae accessionem impetrasse. Prophetat etiam eunuchis et gentibus, et in fine de die judicii.

Liber XX, Hieremias filius Helciae de sacerdotibus.

39. Hic et Sophonias, quemadmodum supra diximus, contemporanei fuerunt. Pervenit autem Hieremias usque ad tempus Joakim, et undecimum annum Sedeciae regis Judae, et usque ad captivitatem populi. Verbum vero Dei factum est ad eum, ubi sermo Domini ad ipsum factus est. Est autem saepenumero ad eum factus. Et multis reprehendit injustitias Hierusalem. Prophetavit in Hierusalem, de futura siccitate, et contra gentes Aelalem, et de adventu regis Babylonii ad excidentem terram Aegypti, et adversus **128** Babylonem. Est etiam in hoc libro verbum, quod Dominus Hieremiae mandavit, ut diceret Saraze filio Neriae, et Idumaeae, et filiis Ammon, et Cedar reginae Aulæ, quam percussit Nabuchodonosor rex Babylonis, et Damasco, et Moab, et in Jerusalem et Judam, et domum Achabin, et de filiis Adab, et Judaeis habitantibus in terra Aegypti, et sedentibus in Magdolo, et in Taphnis, et in terra Pathurae: et ad Baruch, cum sermones istos in librum ex ore Hieremiae conscriberet. Continet etiam hic liber, circa finem, quomodo Judei insidias struxerint prophetæ, et in lacum cœni cum abjecerint: Abdemelech vero Aethiops illum eduxerit.

prophetei peri tou Swtēros diá pollōn, kai signaínei autōn exērgēsthai epi thn on kai pōlon opozuyiou.

Malachias, ιβ'.

37. Kai outos meta thn aichmalwsiān gēgonen epi Daireiou. Aēhma de logou Kurīou en cheiri aggelou autōu, kai prophetei epi tōn Israēl. 'Oνειδίζει de tōn Israēl epi tais parabási, kai mēfetai epi tē ameleia tōn dekáτων, kai tēs prōs tous ptwchous koinwnias. Prophetei de peri tēs hēmeras tēs kriseως, kai tēs tou Swtēros epilāmψεως, kai prō tēs parousias tou Swtēros apostellēsthai tōn 'Hliān signaínei.

Βιβλιον ιθ'. Ησαίας υιός Ἀμώς.

38. Ουτος kai Ὡση, καθά προείπομεν, συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. Kai γάρ kai outos epi 'Οζίου, kai 'Ιωάθαμ, kai Ἀχάζ, kai Ἐζεκιίου, βασιλέων 'Ιούδα, γέγονεν. Ὅρασιν de ἑωρακώς, prophetei katá tēs 'Ιουδαίας kai katá 'Ιερουσαλήμ. Kai λόγος de Κυρίου prōs autōn gēgonen. Kai tō pleiston tēs propheteias autōu estin euaγγelia peri tēs enstárkou parousias tou Λόγου tou Θεοῦ, kai ὡν ἀνεδέξατο δι' ἡμᾶς παθῶν. Prophetei de kai epi ἔθνη ταῦτα, katá Βαβυλῶνος, epi tous ἀλλοφύλους, katá Δαμασκου· ὅρασιν Αἰγύπτου, ὅραμα tēs 'Ιουμαίας, ὅραμα tēs φάλαγγος Σιών, ὅραμα Τύρου, ὅρασιν τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διηγείται de kai tήν ἐξοδὸν Σεναχηρείμ, kai 'Ραψάκου τήν ἀλαζονείαν, τήν τε πτώσιν kai ἀπώλειαν αὐτῶν. Kai ὅτι νοστήσας Ἐζεκίας, kai μέλλων ἀποθνήσκειν, εὐχάμενος, προσθήκην ἔσχε ζωῆς ἐτῶν ιε'. Prophetei de kai εὐνούχοις, kai τοῖς ἔθνεσι, kai ἐν τῷ τέλει peri tēs hēmeras tēs kriseως.

Βιβλιον κ'. Ἱερεμίας ὁ Χελκίου ἐκ τῶν ἱερέων.

39. Ουτος πάλιν kai Σοφονίας, καθά προείπομεν, συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. Παρέμεινε de Ἱερεμίας ἕως Ἰωακείμ, kai ἕως ἐνδεκάτου ἔτους Σεδεκίου βασιλέως 'Ιούδα, ἕως tēs aichmalwsiās tou λαοῦ. Ῥῆμα de Θεοῦ ἐγένετο prōs autōn, ὃς ἐγενήθη λόγος Κυρίου prōs autōn. Kai πολλὰς de ἐγένετο λόγος Κυρίου prōs autōn, kai ἐλέγχει τὰς ἀδικίας tēs 'Ιερουσαλήμ diá pollōn. Prophetei de epi 'Ιερουσαλήμ, kai peri tēs ἀβροχίας, kai epi τὰ ἔθνη Ἀελίμ, kai tou ἐλθεῖν βασιλέα Βαβυλῶνος tou ἐκκόψαι τήν γῆν Αἰγύπτου, kai epi Βαβυλῶνα. Kai ὁ λόγος ὃν ἐντελεῖται Κύριος τῷ Ἱερεμίᾳ εἰπεῖν τῷ Σαραίᾳ υἱῷ Νηριίου, kai τῇ Ἰουμαίᾳ, kai τοῖς υἱοῖς Ἀμμών, kai τῇ Κηδάρ βασιλίσῃ tēs Αὐλῆς, ἣν ἐπάταξε Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, kai τῇ Δαμασκῷ, kai τῇ Μοαβ, kai epi 'Ιερουσαλήμ kai 'Ιούδαν, kai εἰς οἶκον Ἀχαθίν, peri τῶν υἱῶν Ἀδὰδ, τοῖς τε 'Ιουδαίοις τοῖς κατοικοῦσιν ἐν γῇ Αἰγύπτου, kai τοῖς καθιμένοις ἐν Μαγδωλῇ, kai ἐν Τάφναις, kai ἐν γῇ Παθούρης· prōs τε tὸν Βαρούχ, ὅτε ἔγραφε τοὺς λόγους τούτους ἐν τῷ βιβλίῳ ἀπὸ στόματος Ἱερεμίου. Περιέχει de τὸ βιβλίον epi τέλους, ὅτι οἱ 'Ιουδαῖοι, ἐπιβουλεύοντες τῷ προφήτῃ, ἐβρίψαν αὐτὸν εἰς λάκκον βορβόρου, kai Ἀβδεμέλεχ Αἰθιοφ ἀνήγαγεν αὐτόν.

Βαρούχ δὲ ἐπιγράφει τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ οὗτος, A
γράφας ἀπὸ στόματος Ἱερემίου τοὺς ἐν τῷ βιβλίῳ
λόγους, ἀνέγνω τοῖς ἐν τῇ Βαβυλῶνι αἰχμαλωτισθεῖσι,
παραμυθούμενος αὐτοὺς, καὶ ἐπαγγελλόμενος τούτοις
τὴν παρὰ Θεοῦ ἐλπίδα.

Θρήνοι ἐπιγράφει τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τούτους τοὺς
λόγους ἐθρήνησεν Ἱερემίας περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ,
ὅτε ἔαλό καὶ ἡχμαλωτίσθη ὁ λαός.

Ἐπιστολὴ Ἱερემίου καλεῖται, ἐπειδὴ ταύτην ἐγρά-
φεν Ἱερემίας τοῖς ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, κατὰ τῶν
εἰδῶλων ἀσφαλιζόμενος αὐτοὺς, ἵνα μὴ βλέποντες
αὐτὰ συναπαχθῶσι τοῖς σεβομένοις ταῦτα.

Bιβλίον κατὰ Ἐζεκιήλ υἱὸς Βουζὶ ἱερεὺς.

40. Οὗτος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γέγονε μετὰ Ἱερε-
μίαν, καὶ τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας Ἰωακείμ B
ἤρξατο προφητεύειν. Λόγος δὲ Κυρίου ἐγένετο πρὸς
αὐτόν, καὶ χεὶρ Κυρίου ἐγένετο ἐπ' αὐτόν. Καὶ ὤρα-
σιν μὲν ἐξ ἀρχῆς ζῶον τετραπροσώπου θαυμαστήν,
καὶ ἐκπληκτικωτάτην, καὶ δυσερμηνεύτου ὄψιν· προ-
φητεύει δὲ ἐπὶ τοὺς προφῆτας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ περὶ
τοῦ ξύλου τῆς ἀμπέλου, καὶ διήγημα περὶ τοῦ ἀετοῦ,
καὶ διαμαρτύρεται τῇ Ἱερουσαλὴμ τὰς ἀνομίας καὶ
τὰς ἀμαρτίας αὐτῆς, περὶ τε τῆς παραβολῆς, ἧς ἔλε-
γον· «Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄψον, καὶ δόδοντες τῶν
τέκνων ἐμωδίασαν (19).» Καὶ τοῖς υἱοῖς Ἀμμὼν,
καὶ περὶ τῆς Ὀολῆς, καὶ τῆς Ὀλιῆς, καὶ ἐπὶ Σούρ
θρήνον, καὶ ἐπὶ Σιδῶνα, καὶ περὶ τῆς ἡμέρας Κυ-
ρίου, καὶ τῷ Φαραῶ βασιλεὶ Αἰγύπτου, καὶ θρήνον
ἐπὶ Φαραῶ καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ ὄρος Σηεῖρ,
καὶ περὶ τῶν ὀστέων τῶν ἀναζησάντων, καὶ ἐπὶ C
Γῶγ, καὶ τὴν γῆν τοῦ Μαγῶγ. Τῷ τε ἄρχοντι Τύρου,
καὶ θρήνον κατ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς υἱοῖς τοῦ λαοῦ αὐ-
τοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς ποιμένας τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τὸ τε-
λευταῖον τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, καὶ τῆς Ἱερουσα-
λὴμ διαγράφων, προφητεύει.

Bιβλίον κατὰ Δανιήλ.

41. Καὶ οὗτος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γέγονεν ἕως τοῦ
βασιλείως Κύρου Πέρσου. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Σουσάν-
ναν κρίνει αὐτὸς, καὶ κατακρίνει τοὺς πρεσβυτέρους,
ὧς συκοφάντας· τὰ δὲ τοῦ βασιλείως ἐνύπνια αὐτὸς
ἀπαγγέλλει τε καὶ ἐρμηνεύει. Βλέπει δὲ καὶ ὁράσεις
τελείας περὶ μὲν τῶν βασιλείων δύο, περὶ δὲ τῆς τοῦ
Σωτῆρος παρουσίας, καὶ καταπαύσεως τῆς Ἱερου-
σαλὴμ, καὶ τῆς τοῦ ἀντιχρίστου παρουσίας, δύο. D
Διηγείται δὲ περὶ τοῦ μαρτυρίου Σεδράχ, Μισάχ,
καὶ Ἀβδενάγῳ, καὶ περὶ τοῦ ὕμνου αὐτῶν· καὶ ὅτι
αὐτοὶ μὲν διεσώθησαν, οἱ δὲ ὑποκαίοντες κατεφλέ-
χθησαν, καὶ μετέγινω ὁ βασιλεὺς· καὶ ὅτι αὐτὸς δις
ἐβλήθη εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων· τὸ μὲν πρῶτον,
ἐπειδὴ τῶν Βαβυλωνίων προσευχομένων Δαρεῖον τῷ
βασιλεὶ μόνος αὐτὸς Θεῷ προσήγγετο· τὸ δὲ δεύτε-
ρον, διότι τὸν Βῆλ κατέστρεψε, καὶ τὸν δράκοντα
ἀνέειλεν ἐπὶ Κύρου τοῦ βασιλείως· καὶ αὐτὸς μὲν
διεσώθη, καὶ ἀπὸ τῶν λεόντων ἀνῆλθεν ἐκ τοῦ λάκ-
κου· οἱ δὲ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ ἐβλήθησαν εἰς τὸν
αὐτῶν.

(19) Isidorus Pel. l. iv. epist. 44, legit pluries, ὡμωδίασαν· Hierem. xxxi, 29, legitur ἡμωδίασαν;
Ezech. xviii, 2, ἰγομωδίασαν, eadem sententia.

Baruch, librum inscripsit, quia ille cum sermo-
nes istos ex ore Hieremiae scripsisset iis qui in Ba-
bylone captivi erant, legit, ut consolaretur illos,
et spem in Deum annuntiaret.

Lamentationes librum inscripsit, quia istis ser-
monibus de Jerusalem lamentatus est Hieremias,
quando capta est, et populus in captivitatem ab-
ductus.

Epistola Hieremiae, sic dicta est, quod hanc Hie-
remias scripserit in captivitate, ut contra idola
cautos redderet, ne, conspectis illis, ad cultum
ipsorum cum idololatriis abducerentur.

Liber XXI, Ezechiel filius Buzi sacerdos.

40. Hic post Hieremiam in captivitate fuit, et
quinto anno captivitatis Joakim prophetae coepit.
Factus est autem sermo Domini ad eum, et super
eum fuit manus Domini, et visionem ab initio vi-
dit animantis quatuor facierum, admirabilem, su-
pra modum stupendam et interpretatu difficilem.
Prophetavit contra prophetas Israelis, de ligno vi-
tis, et enarratio de aquila, et contestatus est Hie-
rusalem de iniquitatibus et peccatis ipsius, et de
parabola, quam in ore habebant, nempe, «Patres
comederunt uvam immaturam, et dentes filiorum
obstupuerunt.» Et filiis Ammon, et de Oola et
Oliba, et lamentationes in Sur, et contra Sidona,
et de die Domini, Pharaoni regi Aegypti, et lamen-
tationem in Pharaonem et Aegyptum, et in montem
Seir, et de ossibus eorum, qui ad vitam redituri
sint, et in Gog, ac terram Magog. Item principi
Tyri, et lamentationem contra ipsum: et filiis po-
puli ejus: et contra pastores Israelis. Postremo
aedificationem templi et Jerusalem describit ac pro-
phetat.

Liber XXII, Daniel.

41. Et iste in captivitate fuit usque ad regem Cy-
rum Persam. Causam Susannae ipse judicavit, et
seniores tanquam sycophantas condemnavit. Deinde
somnia regis patefecit et interpretatus est. Visiones
quoque perfectas vidit, de regnis duas, et de
adventu Salvatoris et cessatione Jerusalem, adven-
tuque Antichristi duas. Narrat etiam de martyrio
Sedrach, Misach et Abdenago, deque illorum
hymno: et quod ipsi quidem servati (in igne), qui
succenderant vero a flamma consumpti sint, et
quod regem tacti poenituerit. Ad haec, quomodo
ipse bis sit in lacum leonum abjectus: primum,
quod cum Babylonii regem Darium orarent, ipse
solus Deum orasset. Secundo, quod sub Cyro rege
Bel destruxisset, et draconem interemisisset: et
quomodo ipse servatus a leonibus, et e lacu sub-
ductus, insidiatores vero ipsius in eundem lacum
leonum dejecti confestim ab ipsis devorati sint.

λάκκων τῶν λεόντων, καὶ εὐθὺς κατεβρώθησαν ὑπ'

129 Finis librorum canonicorum Veteris Testamenti, numero viginti duo, ad numerum litterarum Hebraeorum computati. Totidem namque apud eos sunt litterarum elementa, sicut diximus. Similiter de aliis Veteris Testamenti libris dicendum est, qui in canone quidem non sunt, sed leguntur tantum, sicut supra dictum est.

Liber Esther.

42. Sic vocatur hic liber, quia historiam Estheris complectitur, quomodo per illam Deus universam Judaeorum gentem jamjam perituram servaverit, et Aman, qui insidias machinabatur, percussit. Gesta sunt autem ista in Susis, hoc modo. Artaxerxes rex, repudiata uxore sua, aliam in regno suo, quae omnium esset pulcherrima et formosissima, quam in uxorem acciperet, quaesivit. Et inventa est Esther natione Judaea. Illi cognatus erat nomine Mardochæus, et ipse ex captivitate, quae sub Sedecia facta fuerat, in eadem regione. Rex autem cum magni faceret aulicorum suorum quemdam nomine Aman, jusserrat illum ab omnibus adorari. Sed cum Mardochæus, ob Dei sui cultum, non adoraret illum, rem indigne tulit Aman, et cum cognovisset quod Judæus esset, regi Artaxerxi persuasit ut scripto juberet universos in regno suo Judæos uno die mensis duodecimi penitus ac funditus deleri. Re comperta, Mardochæus luxit et jejunavit, atque ante Esther provolutus, ut ipsa opem ferret, precatus est. Esther itaque, praemissis jejuniis et precationibus ad Deum, regali se mundo ornavit, nec vocata (erat autem illicitum non vocatis adire regem) extra temporis opportunitatem ad regem ingressa est, sperans precationem opportunitatis loco futuram: cum insolentiam facti admiratus esset Rex, illa in terram prae metu collapsa est. At regis iracundiam Deus in suavem affectum et mansuetudinem immutavit, ita ut e solio surgens conjugem prostratam erigeret, et metum ponere hortaretur, imo optionem daret petendi quidquid vellet. Illa, ut rex cum Aman ad convivium suum venire dignaretur, non semel, sed secundo quoque petit. Aman prae gaudio effusus ac gestiens, quod dignus haberetur a regina vocari ad convivium, adhuc amplius adversus Mardochæum erigebatur: curavitque lignum sublime excidi, volens in eo sequente die suspendere Mardochæum. Rex vero, bona quadam providentia, noctem illam duxit insonnem, et cum dormire nequiret, jussit sibi commentarios actorum suorum legi. Cumque legerentur, ventum est ad eum locum, in quo scriptum erat beneficium regi a Mardochæo collatum. Duos enim eunuchos regi insidiantes, regi prodiderat, et convicerat. Hic rex ob Mardochæi officium grato affectus animo, quærebat quonam illum honore pro hoc beneficio donaret. Cum autem mane ad se ingrederetur Aman, querit ab illo rex, quonam et quali honore dignus sit is, qui regem beneficio affecisset. Ad hoc Aman, cum se arbitraretur eum esse de quo rex quærebat, dignum esse dixit qui

Τέλος τῶν κανονιζομένων βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς εἴκοσι καὶ δύο συμποσούμενων, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν παρ' Ἑβραίοις γραμμάτων. Τοσαῦτα γὰρ ἐστὶ παρ' αὐτοῖς τὰ στοιχεῖα, ὡς προείπομεν. Ῥητέον δὲ ὁμοίως καὶ περὶ τῶν ἐτέρων τῆς Παλαιᾶς βίβλων, τῶν μὴ κανονιζομένων μὲν, ἀναγινωσκομένων δὲ μόνον, ὡς προεδήλωται.

Βιβλίον Ἑσθῆρ.

42. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ἑσθῆρ ἱστορίαν περιέχει, πῶς ὁ Θεὸς δι' αὐτῆς, μέλλοντας ἀπολλύσθαι παγγενεὶ τοὺς Ἰουδαίους, αὐτοὺς μὲν διέσωσε, τὸν δὲ Ἀμάν, τὸν θελήσαντα ἐπιβουλεύσαι, ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία γέγονεν ἐν Σούσοις, καὶ ἐστὶν αὕτη. Ἀρταξέρξης ὁ βασιλεὺς, ἐκβαλὼν τὴν ἰδίαν γυναῖκα, ἐζήτησεν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ τὴν πάντων καλλιστεύουσαν καὶ ὠραιότεραν λαβεῖν ἑαυτῷ γυναῖκα. Καὶ εὗρέθη ἡ Ἑσθῆρ, τὸ γένος Ἰουδαία τυγχάνουσα. Ἦν δὲ καὶ Μαρδοχαῖος συγγενῆς αὐτῆς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς γενομένης ἐπὶ Σεδεκίου ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ. Ὁ οὖν βασιλεὺς, μέγα ποιήσας τινὰ τῶν ἑαυτοῦ, λεγόμενον Ἀμάν, ἐκέλευσε πάντας αὐτὸν προσκυνεῖν. Ἀλλὰ τοῦ Μαρδοχαίου διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν λατρείαν μὴ προσκυνούντος αὐτὸν, ὠργίσθη ὁ Ἀμάν· καὶ μαθὼν, ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, παῖθει τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξη, καὶ γράφει, ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ Ἰουδαίους ὀλοῦντας ἀπολέσθαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῇ 13^ῃ μηνί. Τοῦτο τοίνυν μαθὼν ὁ Μαρδοχαῖος, ἐπένθει, καὶ νηστεύων προσέειπε τῇ Ἑσθῆρ, ἀξίων παρ' αὐτῆς βοήθειαν γενέσθαι. Ἡ τοίνυν Ἑσθῆρ, νηστεύσασα, καὶ εὐχαμένη τῷ Θεῷ, ἐκόσμησεν ἑαυτὴν τῷ βασιλικῷ κόσμῳ, καὶ μὴ κληθεῖσα (οὐκ ἦν γὰρ ἐξὸν εἰσελθεῖν ἀκλιτῇ), ὁμῶς εἰσῆλθε παρὰ τὸν καιρὸν πρὸς τὸν βασιλέα, ἀντὶ τοῦ καιροῦ θαρρόυσα τῇ εὐχῇ· εἰτα τοῦ βασιλέως θαυμάζοντος τὸ ξένον, ἔπεσεν ἐκείνη ἀπὸ τοῦ φόβου. Ὁ δὲ Θεὸς μετέβαλε τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως εἰς διάθεσιν καὶ πρόσητον, καὶ ἀναστὰς ἐβάστασε τὴν γυναῖκα, καὶ παρεκάλει αὐτὴν μὴ φοβεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ ἡξίωσεν αὐτὴν αἰτήσασθαι, εἴ τι βούλοιο. Ἡ δὲ ἐπὶ δεῖπνον ἡξίωσεν ἰλθεῖν αὐτὸν τε τὸν βασιλέα καὶ τὸν Ἀμάν, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δευτέρον. Ὁ μὲν οὖν Ἀμάν, διαχυθεὶς, καὶ γανωθεὶς, ὡς ἀνωθεὶς ὑπὸ τῆς βασιλείας κληθῆναι, ἐτι μάλλον ἐπήρετο κατὰ τοῦ Μαρδοχαίου, καὶ ποιήσας κοπῆναι ξύλον μέγα, ἐβούλετο τὸν Μαρδοχαῖον εἰς αὐτὸ τῇ ἐξηκοτῇμέρᾳ κρεμάσαι· ὁ δὲ βασιλεὺς, κατὰ τινα πρόνοιαν ἀγαθὴν ἀγρυπνήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, καὶ μὴ δυνάμενος ὑπνώσαι, ἐκέλευσεν ἀναγινώσκεσθαι αὐτῷ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα. Καὶ ἀναγινωσκομένων αὐτῶν, εὗρε πρᾶξιν ἀγαθὴν εἰς αὐτὸν γενομένην ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου. Δύο γὰρ εὐνούχους, μέλλοντας ἐπιβουλεύειν τῷ βασιλεῖ, προσήγγειλεν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἤλεγξεν. Ὁ τοίνυν βασιλεὺς, ἀποδεξάμενος τὴν προαίρεσιν τοῦ Μαρδοχαίου, ἐζήτηε τιμὴν ἀξίαν παρασχεῖν τῷ τοιοῦτῳ. Ὡς δὲ εἰσῆλθε πρωίας πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀμάν, ἐπυνθάνετο ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὅποιος καὶ πηλικῆς τιμῆς ἀξίός ἐστιν, ὁ βασιλεὺς εὐεργετήσας. Ὁ δὲ Ἀμάν, νομίζων περὶ αὐτοῦ πυνθάνεσθαι τὸν βασιλέα, εἶπεν, ἀξίον εἶναι τὴν

τοιούτων δευτέρων βασιλεία καλεῖσθαι. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς κελεύει τὸν Μαρδοχαίου τῆς τοιαύτης τιμῆς ἀξιοῦσθαι, καὶ τὸν Ἀμάν ἐμπροσθεν αὐτοῦ περιπατεῖν. Ἡ δὲ Ἑσθήρ, πρῶτασιν εὐρούσας, ἤξιώσε περὶ τῶν Ἰουδαίων. Εἶτα τοῦ βασιλέως λυπηθέντος ἐπὶ τῷ παρανόμῳ προστάγματι τῷ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὀργισθέντος κατὰ τοῦ Ἀμάν, αὐτὸς ὁ Ἀμάν παρεκάλει τὴν Ἑσθήρ, ἀπόντος τοῦ βασιλέως, ἐπικύπτων καὶ προσκυνῶν τὰ γόνατα αὐτῆς. Ὁ δὲ βασιλεὺς, εἰσελθὼν, καὶ ἐωρακὼς τὸν Ἀμάν ἀπτόμενον τῶν γονάτων τῆς βασιλίσσης, ὑπονοήσας αἰσχρὸς αὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ἐκέλευσε τὸν μὲν Ἀμάν εἰς τὸ ξύλον, ὅπερ ἦν ἐτοιμάσας τῷ Μαρδοχαίῳ, κρεμασθῆναι· γράφει δὲ ἀνείσιν μὲν ἔχειν πάντας τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν ἀναιρεθέντες παρὰ τῶν Ἰουδαίων εἰσὶ μύριοι πεντακισχίλιοι· γέγονε δὲ ἑορτὴ διὰ τοῦτο αὐτοῦς, τῇ 13^ῃ καὶ 14^ῃ ἐν τῷ μηνὶ τῷ 13^ῳ, ὅστας καλεῖται Ἀδερ. Ὀνομάζεται δὲ ἡ ἡμέρα αὕτη τῇ 13^ῃ διαλέκτῳ αὐτῶν Φρουρέ. Διὰ τοῦ ο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καίουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἀμάν, καὶ ἑορτάζουσι, μνημόσυνον οὖσαν σωτηρίας αὐτῶν.

Βιβλίον Ἰουδίθ.

43. Λέγεται τὸ βιβλίον οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ἰουδίθ ἱστορίαν περιέχει· πῶς ὁ Θεὸς πολέμου-μένους καὶ πολιορκουμένους ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνη τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ δι' ἐκείνης ἔσωσε μὲν τοὺς λαοὺς, τὸν δὲ Ὀλοφέρνην ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία αὕτη. Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, πόλεμον ἔχων πρὸς Ἀρραξάδ βασιλέα Μήδων, ἤησε συμμαχίαν C παρὰ τῶν ἐθνῶν πάντων ἕως Αἰγύπτου. Μὴ δεδιωκ-των δὲ αὐτῷ, ἀλλὰ ἀντειρηκότων πάντων, μετὰ τὸ νικῆσαι καὶ περιγενέσθαι τοῦ Ἀρραξάδ, ἔθετο κατὰ τῶν μὴ δεδιωκτῶν πόλεμον, καὶ ἀπέστειλε τὸν Ὀλοφέρνην μετὰ δυνάμεως πολλῆς κατ' αὐτῶν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα πάντα ἔθνη ἔλαθε, καὶ τὰ εἰδωλα αὐτῶν συνέτριψε· οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἠσφαλίσαντο ἑαυτοὺς, καὶ οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Ὀλοφέρνη, οὔτε ἐφοβήθησαν αὐτοῦ τὴν ἀπειλήν. Ὁ τοῖνον ἱερεὺς Ἰωακείμ ἐγραψε τοῖς ἐν Βετυλούᾳ φράσαι τὴν ὁδὸν Ὀλοφέρνη, ἐπειδὴ ἐκεῖθεν ἦν αὐτοῦ ἡ ὁδός. Καὶ ἐφραξεν. Καὶ ὁ μὲν Ὀλοφέρνης παρετάσσετο εἰς πόλεμον· Ἀχίωρ δὲ ὁ ἡγούμενος τῶν υἱῶν Ἀμμὼν συνεβούλευσε τῷ Ὀλοφέρνη μὴ πολεμεῖν τῷ ἔθνει τῶν Ἑβραίων, διὰ τὸ ὑπερασπίζειν αὐτῶν τὸν Θεόν. Καὶ ὀργισθεὶς ὁ Ὀλοφέρνης ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βετυλούαν, ἀπειλήσας ἀναιρῆσαι αὐτὸν, εἰ περιγένοιτο τῶν Ἑβραίων. Ὁ μὲν οὖν Ἀχίωρ ἦν ἐν τῇ Βετυλούᾳ ἀναπαυόμενος· ὁ δὲ Ὀλοφέρνης ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, προκαταλαβὼν τὰ ὕδατα. Ἦδη δὲ τοῦ λαοῦ ἐκλυθέντος διὰ τὸ δόλος, καὶ μελλόντων ἐκδοῦναι τὴν πόλιν τῷ ἐρχόντῳ, ἡ Ἰουδίθ, ἀποβαλοῦσα τὰ τῆς χηρείσεως ἱμάτια (ἐπένθει γὰρ τὸν ἄνδρα, καὶ δι' ὅλου ἔμενε νηστεύουσα), ἐκόσμησεν ἑαυτὴν ὡς νύμφην· καὶ πολλὰ παρακαλέσασα τοὺς ἄρχοντας, ὥστε μὴ ἐκδοῦναι τὴν πόλιν ἄχρις ἡμερῶν ε', ἐξῆλθεν αὕτη πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην, καὶ τῇ σοφίᾳ αὐτῆς ἀπατήσασα αὐτὸν, τῇ

A alter rex vocaretur. Rex igitur Mardocheum illo honore celebrari, et Aman ante illum procedere jussit. Esther vero opportunitatem nacta pro Judæis oravit. Deinde cum rex merore affectus, propter indignum contra Judæos edictum, et adversus Aman ira commotus esset, ipse Aman, rege absente, reginæ supplicavit, ad genua illius procumbens atque adorans. Rex cum regressus videret Aman genua reginæ contingere, suspicatus quod turpitudinis causa id faceret, jussit Aman in ligno, quod Mardocheus paraverat, suspendi: scripsit autem ut Judæi 130 quidem omnes incolumitate fruerentur, hostes vero eorum ab ipsis interimerentur. Numerus autem eorum, qui a Judæis occisi sunt, fuit quindecim millium: ideoque festi illis fuere dies quartus decimus, et quintus decimus mensis duodecimi, qui vocatur Ader. Dicitur autem illa dies ipsorum lingua Phruræ (20). Quapropter et Judæi in illa Aman comburant, et festum diem agunt salutis ipsorum memorialem.

Liber Judith.

43. Hoc nomine vocatur iste liber, quia historiam Judith continet, quomodo scilicet Deus filios Israel ab Holopherne impugnatos et obsessos, ejus opera liberaverit, Holophernemque percusserit. Est autem historia talis. Nabuchodonosor Assyriorum rex, cum bellum gereret adversus Arphaxad regem Medorum, ab omnibus gentibus ad Aegyptum usque auxilia petierat. Cum vero nemo auxilium misisset, sed renuissent omnes, posteaquam victoriam esset assecutus, et Arphaxad bello superasset, bellum intulit iis, qui nihil auxilii miserant, misitque Holophernem adversum eos cum magno exercitu. Hic alias quidem gentes omnes bello cepit, et idola ipsarum confregit. Israelitæ vero sese communicarunt, nec Holopherni obsecuti, neque minis illius perterriti sunt. Scripsit itaque sacerdos Joakim civibus Bethulyæ, ut viam Holopherni obstruerent, isthac enim iter facturus erat. Illi autem viam obstruxerunt. Holophernes igitur aciem instruxit ad pugnam. Achior vero princeps Ammonitarum consilium dedit Holopherni, ne genti Hebræorum bellum inferret, quod illi a Deo protegerentur. Ille indignatus misit eum Bethuliam, interitum illi comminatus, si quando Hebræos vinceret. Achior itaque Bethulyæ quiescebat: Holophernes vero civitatem obsidebat, et jam aquas illius occupaverat. Cum siti jam periclitaretur populus, et principes civitatem tradituri essent, Judith, depositis viduitatis vestibus (maritum enim mortuum lugebat, et quotidie jejunabat), seipsam instar sponsæ ornavit, et multis adhortata primores civitatis, ne civitatem, adusque quinque dies hosti traderent, ad Holophernem egressa est, et cum sua illum sapientia decipisset, tertia post die, ignorantibus hoc illius mi-

litibus, eum capite truncavit. Quo facto fugerunt Assyrii : Israelitæ vero undequaque concurrentes Assyrios trucidarunt. Atque ita liberati sunt, hostiumque spoliis direptis, Judith quæcunque Holofernis fuerant tradiderunt. Ipsa vero Judith Ierosolymam profecta omnia obtulit Domino, indeque domum reversa, idem pietatis exercitium retinuit, et ad uxorē usque vidua permansit : nemo enim illi nuptias persuadere potuit. Mortua est autem, postquam in viduitate honeste vixisset, ætatis anno centesimo quinto.

Liber Tobit.

44. Hoc nomine vocatur hic liber, quia historiam Tobit continet. Erat autem hic de tribu Nephthalim, in captivitatemque adductus degebat in civitate Ninive, misericors et religiosus. Etenim cum in captivitate esset, communem panem ex gentibus non comedit, sed seipsum custodivit. Erat autem annonæ præfectus apud regem Enemesarum, et deposuit apud Gamaelum in Media decem talenta. Isti Tobie studium erat sepeliendi mortuos ex Judæis. Hujus gratia delatus ad regem Achirelem, fuga sibi consulit. Regressusque e fuga, cum mortuum aliquem sepelisset, extra muros obdormivit, et cum pro more suo apertos haberet inter dormiendum oculos, albuginem illis contraxit, nec ultra videbat. 131 Erat autem Ecbatanis filia Raguelis cognati ipsius, nomine Sara. Hanc dæmon Asmodeus non permittebat ut quisquam uxorem haberet. Occiderat enim jam septem, qui illam sponsam acceperant. Propter hanc causam cum vehementer contristata esset, oravit, misitque illi Deus auxiliatorem Raphaelē archangelum. Tobit igitur cum filio suo Tobie mandasset, ne sibi aliunde uxorem, quam ex tribu et cognatione sua sumeret, decem illi talentorum chirographum dedit, præcepitque, ut abiret, et peteret ea. Filius autem, cum nec viam nosset, nec hominem ad quem erat proficiscendum, egressus est ut viæ sibi socium quæreret, et Dei providentia incidit in Raphaelē, qui hominis instar foris stabat, pretioque illum conduxit, eo quod se viæ hujus gnarum esse diceret. Comitatus itaque illum est Angelus in specie hominis, qui Azarias diceretur. Cum autem ad Tigridem usque fluvium pervenissent, volebat Tobias in illo lavandi gratia descendere, et mox piscis quidam ingens insiluit in puerum. Angelus vero jussit illi, ut piscem hunc apprehenderet et in frusta secaret, et illius hepar, cor et bilem desumeret et servaret. Rogante postea puero, in quem illa usum forent; respondit : Hepar et cor incensa dæmonem fugabunt : bilis vero oculorum albuginem repurgabit. Hujus ope et consilio Tobias filiam Raguelis Saram uxorem duxit, cum illo suffitu dæmonem fugasset, qui in superioribus Ægypti partibus ab Angelo ligatus est. Dum autem cum uxore maneret Tobias, Azariam tanquam hominem in Mediam misit : cumque per illum decem talenta recepisset, ad patrem una cum illo et uxore sua reversus est. Reversus

στρατιωτῶν αὐτοῦ. Καὶ οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν Ἀσσύριοι ἔφυγον, οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ πανταχόθεν συνδραμόντες, κατέκοψαν τοὺς Ἀσσυρίους. Οὕτω δὲ σωθέντες, καὶ σκυλεύσαντες τοὺς πολεμίους, δεδόκασι τῇ Ἰουδῇ πάντα τὰ τοῦ Ὀλοφέρνηου. Αὐτὴ δὲ ἡ Ἰουδῇ, ἀπελθοῦσα εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀνέθηκε πάντα τῷ Κυρίῳ, καὶ ὑποστρέψασα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, τὴν αὐτὴν εἶχεν ἀσκησιν, καὶ διέμεινεν ἕως θανάτου χήρα, μηδενὸς αὐτὴν ἰσχύσαντος πείσαι εἰς γάμον, καὶ ἀπέθανε, ζήσασα καλῶς ἐν τῇ χρείᾳ, ἐτῶν ρε'.

Βιβλίον Τωβίτ.

44. Ὀνομάζεται οὕτως τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ Τωβίτ ἱστορίαν περιέχει. Ἦν δὲ οὗτος ἀπὸ μὲν φυλῆς Νεφθαλείμ· γέγονε δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἦν ἐν τῇ Νινευί, ἐλεήμων καὶ θεοσεβής. Καὶ γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γενόμενος, οὐκ ἔσθιε κοινὸν ἄρτον ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ αὐτὸν συνετήρει. Ἦν δὲ καὶ προαγοραστὴς τοῦ βασιλέως· Ἐνεμεσάρου, καὶ παρέθετο ἐν τῇ Μηδίᾳ Γαμαήλῳ τάλαντα δέκα. Οὗτος ὁ Τωβίτ σπουδὴν εἶχε θάπτειν τοὺς ἀποθνήσκοντας τῶν Ἰουδαίων. Διαβληθεὶς δὲ τῷ βασιλεὶ Ἀχίρῃ, ἔφυγε, καὶ ἐπανελθὼν καὶ θάψας τινὰ τῶν ἀποθανόντων, ἐκοιμήθη ἔξω τοῦ τείχους, καὶ, ὡς ἐκωθεν, ἐν τῷ κοιμᾶσθαι ἀναγγέμενους ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, λευκώματα ἔσχε, καὶ οὐκ ἔτι ἔβλεπεν. Ἦν δὲ καὶ ἐν Ἐκβατάνοις θυγάτηρ τοῦ Ῥαγουὴλ συγγενοῦς αὐτοῦ, Σάρρα ὀνόματι. Ταύτην γαμήθῃναι οὐκ ἐπέτρεπεν ὁ δαίμων ὁ Ἀσμοδαῖος. Ἐπεὶ γοῦν ἔβλεψεν αὐτὴν ἀπέκτεινε· καὶ πᾶν λυπηθεὶς ἡ παῖς, ἠῤῥατο, καὶ ἀπέστειλεν αὐτῇ βοήθην ὁ Θεός, τὸν ἀρχάγγελον Ῥαφαήλ. Ὁ τοίνυν Τωβίτ, παραγγείλας τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίᾳ, μὴ λαβεῖν ἀλλαχόθεν γυναῖκα εἰ μὴ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ γένους, δίδωσιν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον τῶν δέκα τάλαντων, καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ ἀπελθεῖν καὶ ἀπαιτῆσαι. Ἀγνοῶν δὲ ὁ παῖς τὴν ὁδὸν καὶ τὸν ἀνθρωπον, ἐξέρχεται ζητῆσαι συνοδοιπόρον, καὶ Θεοῦ προνοίᾳ εὐρίσκει τὸν Ῥαφαήλ, ὡς ἀνθρωπον ἐστῶτα ἔξω, καὶ μισθοῦντα αὐτὸν λέγοντα εἶδέναι τὴν ὁδόν. Καὶ συνοδεύει αὐτῷ ὁ ἄγγελος, ὡς ἀνθρωπος, λεγόμενος Ἀζαρίας. Ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς τὸν Τίγγριν ποταμὸν, ἠθέλησεν ὁ παῖς εἰς αὐτὸν καταβῆναι καὶ λούσασθαι, καὶ εὐθὺς ἰχθύς ἐπεπήδησε τῷ παιδαρίῳ μέγας. Ὁ δὲ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ ἐπιλαβέσθαι τοῦ ἰχθύος, καὶ τεμεῖν αὐτὸν, καὶ λαβεῖν τὸ ἥπαρ, καὶ τὴν καρδίαν, καὶ τὴν χολήν, καὶ ταῦτα τηρεῖν. Εἶτα πυθανομένου τοῦ παιδὸς, εἰς τί χρήσιμα ταῦτα; ἐκεῖνος ἔφη· Τὸ ἥπαρ καὶ ἡ καρδία, θυμιώμενα, διώξει τὸν δαίμονα· ἡ δὲ χολὴ καθαρίσει τὰ λευκώματα. Ὁ μὲν οὖν παῖς [τούτου] συμβουλία καὶ συνεργίᾳ λαμβάνει τὴν τοῦ Ῥαγουὴλ θυγάτηρα τὴν Σάρραν γυναῖκα, διαγθέντος τοῦ δαιμονίου ἐν τῷ θυμιάματι τούτῳ, καὶ δεθέντος εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Μείνας δὲ μετὰ τῆς γυναίκος ὁ Τωβίας, ἀποστέλλει τὸν Ἀζαρίαν, ὡς ἀνθρωπον ὄντα, εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ ἀπαιτήσας ἐκεῖνος τὰ δέκα τάλαντα, ὑποστρέφει μετὰ τῆς γυναίκος καὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα. Ὑποστρέψας δὲ ὁ παῖς, ἐγγρίζει

τῇ χολῇ τοῦ ἰχθύος τοὺς σφύλακούς τοῦ πατρὸς, καὶ ἀποπίπτουσιν αἱ λεπίδες, καὶ εὐθύς ἐβλεψεν. Ὅτε μὲν οὖν ἐτυφλώθη ὁ Τωβίτ, ἦν ἐτῶν νη' ὅτε δὲ ἀνέβλεψεν ἦν ἐτῶν ζς'. Καὶ λοιπὸν βλέψαντος αὐτοῦ, ἐφάνησαν αὐτὸν ὁ ἄγγελος, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἦν, ἀλλὰ παρὰ τὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλη εἰς βοήθειαν αὐτῶν τε καὶ τῆς Σάρρας. Γηράσας δὲ ὁ Τωβίτ, παρήγγειλε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίᾳ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Μηδίαν, διὰ τὴν ἐσομένην καταστροφὴν τῆς Νινευί κατὰ τὸ ῥῆμα Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Καὶ ἐκλιπὼν, ἀπέθανεν ἐτῶν ρη'. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Τωβίας ἀπελθὼν εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ θάψας τοὺς πενθεροὺς αὐτοῦ, καὶ ἀκούσας περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Νινευί, ἀπέθανεν ἐτῶν ρς'.

Βιβλίον Σοφίας Σολομῶντος.

45. Σοφία Σολομῶντος καλεῖται τὸ βιβλίον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο, φασί, Σολομῶν ἐστίν ὁ γράψας. Ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ διδασκαλία δικαιοσύνης, καὶ τὸ γνωρίζειν τοὺς τε φαύλους ἄνδρας καὶ τοὺς σπουδαίους, καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ· καὶ ὅτι πολλῶ πόνῳ καὶ πόθῳ κατορθοῦται σοφία· ἐστὶ δὲ καὶ φυσιολογία μερική· καὶ κατὰ εἰδῶλων, καὶ τῶν αὐτὰ γλυφόντων, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐλπιζόντων, καὶ λατρευόντων, καὶ ὕμνος σὺν ἐξομολογήσει τῶν γεγεννημένων τοῖς Ἰσραηλίταις θαυμασίων ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν οὖν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τοιοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· ἡ δὲ ἀνακεφαλαίωσις ἐστίν ἐν τούτοις. Ἐν προοίμιοις μὲν προτροπὴ δικαίου εἰς θεοσέδειαν, καὶ ἐλεγχος ἀσεβοῦς βλασφημίου. Ἡ ζήλου γὰρ, φησί, τοὺς ἀντιχρίστους, οἵτινές εἰσι θάνατος· πόθεν οἱ ἀσεβεῖς περὶ τῷ σταυρῷσαι τὸν Κύριον τῆς δόξης ἦλθον, τὸν αἰῶνα τούτου προκρίναντες· ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδίωξαν καὶ ἀπέκτειναν· ὅτι τινὲς ἔσονται οἱ ἐξουθενούντες τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, καὶ τινες οἱ ὑποταγέντες αὐτῷ· ὅτι οὐδὲ πλῆθους ἀσεβούντων εἰς Χριστὸν φαίνεται ὁ Θεός. Ἐνδὲ γὰρ δικαίου πιστεύοντος Χριστῷ μέλει τῷ Θεῷ, κἂν νέος ἀποθάνῃ. Ἡ γὰρ τίμιον οὐ τὸ πολυχρόνιον. Ἐἰ καὶ ἀσεθὴς τὴν τελευταίην τοῦ πιστεύοντος Χριστῷ ἐξουθενώσιν, ἀλλ' ἐκλέγονται ἀπὸ Χριστοῦ. Οἱ ἀσεβεῖς ἀτίμῳ πτώματι παραδοθήσονται, καὶ μεγάλῃ κρίσει καταβληθήσονται οἱ διώκται τῶν τοῦ Χριστοῦ δούλων ἐν τῇ κρίσει, ἰδόντες τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ αὐτῶν, καὶ αὐτοὺς εἰς κόλασιν. Ὅτι πλοῦτος μετὰ ἀλαζονείας συμβέβληται ἡμῖν. Τίς ὀργὴ τῶν ἀσεβούντων εἰς Χριστόν. Προτροπὴ τοῖς ἀρχεῦσι τοῦ Ἰσραὴλ, ὥστε πιστεῦειν Χριστῷ, μᾶλλον δὲ παράθεσις τοῖς ἀρχεῦσι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, πῶς ἀρχεῖν δεῖ ἀποστραφέντος ἐκείνου. Τίς ἡ σοφία, ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ; Καὶ πῶς ὁ Λόγος σὰρξ γέγονε, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ὅτι κἀγὼ ὁμοιοπαθὴς ὑμῖν, ὢν ἄνθρωπος, ἐκ κελύσεως Θεοῦ πεπαιδευμαι. Περὶ Χριστοῦ, τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ. Ὅτι πάντων τὴν γνῶσιν ἐξ αὐτῆς ἔσχον. Ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν. Τίς ἡ σοφία, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπους ἦλθε· μὴ γὰρ οὕσα πάντα δύναται, καὶ μένουσα ἐν αὐτῇ, τὰ πάντα καινίζει. Ἡ γὰρ

A vero puer, oculos patris felle piscis obliniit, quo facto, deciderunt ab illis squamæ, et mox visum recepit senex. Tobit porro cum excecatus est, annorum erat LVIII; cum vero visum reciperet LXVI. Tum demum cum Tobit videret, Angelus sese manifestavit, quod non homo esset, sed a Deo missus, ut ipsis et Saræ opem ferret. Ubi vero senex factus esset Tobit, filio suo Tobię mandavit, ut in Mediam abiret, quod futurum esset ut Ninive secundum verbum Jonæ Prophetæ subverteretur. Et deficiens mortuus est annorum CLVIII. Filius vero ejus Tobias in Mediam migravit, ubi tandem sepultus socero ac socru, et de Ninive subversione percepta fama, mortuus est annorum CVII.

Liber Sapientiæ Salomonis.

B 45. Sapientia Salomonis vocatur hic liber. Nam et hunc a Salomone scriptum esse dicunt. Continet autem et doctrinam justitiæ, et quæ ratione cognoscendi sunt cum improbi, tum probi viri: ad hæc et prophetiam de Christo. Docet etiam quomodo multo opus sit labore et desiderio ad comparandam sapientiam. Habetur quoque hic de nonnullis naturæ partibus disputatio. Item contra idola et illorum sculptores, contra eos, qui spem in illis ponunt, et ea adorant ac colunt. Præterea et hymnus adjuncta confessione mirabilium operationum, quæ Israelitis coram ipsorum inimicis a Deo factæ sunt. Igitur ipsa quidem libri hujus complexio hunc in modum habet: recapitulatio vero in istis est. In præmiis adhortatio justæ est ad cultum Dei, et reprehensio impii blasphemi. « Ne æmuleris, » inquit, « Antichristos, qui sunt ipsa mors. » Unde factum sit, quod impii eo devenerint, ut Dominum gloriæ crucifigerent, dum præsens sæculum illi anteferrent; quod ipsi Apostolos persecuti sint et occiderint; quod futuri sint quidam, qui legem Domini contemnunt, quidam vero alii, qui illi sint obtemperaturi; et quod Deus ne multitudini quidem eorum, qui impie in Christum agunt, sit parsurus. Etenim unius justæ, Christo credentis, cura est **132** Deo, etiamsi in adolescentia moriatur. « Senectus quippe venerabilis est, non diuturna. » Et si impius mortem ejus, qui Christo credit, contemnit, a Christo tamen tales eliguntur. Impii D ignominiosæ ruinæ tradentur, et grandi condemnatione prosternentur in judicii die, qui servos Christi persequuntur, videntes gloriam Christi et suorum, se vero ad supplicium rapi. Quod divitiæ nobis cum arrogantia contingant. Quæ sit ira Dei super eos, qui impie in Christum delinquant. Adhortatio ad principes Israelis, ut Christo credant, imo potius denuntiatio principibus catholicæ Ecclesiæ, quomodo regere debeant post illius abscessum. Quæ sit sapientia, nempe Filius Dei? Et quomodo Verbum sit caro factum, inque nobis habitaverit. Quoniam et ego, inquit, eadem vobiscum passus sum, homo existens, et jussu Dei disciplinæ subditus. De Chri-

sto sapientiam Dei habente. Omnium, inquit, ex illa cognitionem habeo. In manu enim illius et nos sumus et sermones nostri. Quæ sit sapientia, et quomodo illa ad homines venerit. Cum enim unica sit, omnia potest, et cum in se ipsa maneat, omnia tamen innovat. « Quoniam, » inquit, « ab adolescentia sapientiam adamavi, omnia bona ex illa accepi », carnalia et spiritualia. Cognita enim magnitudine sapientie, postulavi a Domino, ut daretur mihi Spiritus sanctus, qui me de illa illuminaret, et missus est, ut mecum laboraret. Cogitationes namque mortalium timidæ sunt. De operibus sapientie. Quomodo primum hominem custodiverit, et quantis malis Deus credentes sibi servet, et quanta illis bona præstet, ut videre et in Noe Abraham, Lot, Jacob, Joseph, Israelitis, quos e manu Egyptiorum per Moysen liberavit, et aqua ex prærupta petra potavit. Quomodo septem gentibus vespas miserit. Et lenitate usus etiam illis postea penitentiae locum dederit, per ista populum instruens, ut benignus esset et humanus. Contra elementorum, ranarum, sciniphorum, murium, locustarum, vesparum, serpentum, imaginum ex auro, argento, lapidibus, aut ligno fabricatarum, adoratores. Quod per lignum salus sit credentibus. De sculptoribus vel pictoribus idolorum, deque omnibus idololatriæ malis. De impia religione, et quot illi insint mala. De figulo et fictilibus idolis. De omnibus idolis, quæ a gentibus coluntur, inimicissimarum bestiarum, serpentum, catorum et similibus. Quod Israeli Deus beneficium contulerit, pro ranis coturnices mittens. Quod contra morsum serpentum, per æneum serpentem in cruce suspensum salus populo facta sit, inimici vero ipsorum per locustas et mures occisi. Quod populum angelorum cibo aluerit, quamcunque voluptatem habente, et ad quemcunque gustum apposito. Quod grandinem cum igne ad corrumpendas fruges in Ægyptios miserit. Quod palpabiles tenebras in Ægyptios demiserit, et quæ in ea re incurrent mala : sanctis vero suis lucem in Ægypto, et columnam ignis in solitudine, et quod propter occisos Israelitarum infantes, Ægyptiorum primogenitos mors, et submersio (ipsos Ægyptios) sustulerit : et pro morte primogenitorum, salus Israeli per sanguinem agni concessa sit. Et pro morte iustorum in solitudine, Aaron Dominum precibus et incenso placarit : pro morte vero Ægyptiorum in mari Rubro, fuerit ira Dei absque misericordia, et iter populi insolens. Quod propter Ægyptii, quemadmodum et Sodomitæ. Quod elementa pro arbitrio parata, sicut chordæ citharæ citharam pulsant. In his comprehenditur omnis virtus Sapientie Salomonis, quam Panareton vocant.

133 Liber Sapientie Jesu filii Sirach.

46. Hic Jesus filius quidem fuit Sirach : nepos

" Sap. vii, 44.

(21) *Παναρέτου*. Sic item vocatur hic liber ab Epiph. *De mensuris*, p. 462, et ab aliis. At Clemens Rom. epist. 1 ad Cor., et Clemens Alex. et alii, παν-

σοφίαν, ἢ φησὶν, ἢ ἐκ νεότητος φιλήσας, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐξ αὐτῆς ἔσχον, ἢ σαρκικὰ καὶ πνευματικὰ. "Οτι, τὸ μέγεθος τῆς σοφίας ἐγνωκὼς, ἐνέτυχον τῷ Κυρίῳ, ὥστε μοι δοθῆναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ φωτίζον με περὶ αὐτῆς, καὶ ἐπέμψθῃ, ἵνα συγκοπιᾶσθαι μοι. Λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δεῖλοί. Περὶ τῶν ἔργων τῆς σοφίας. Πῶς τὸν πρωτόπλαστον διεφύλαξεν, ἐξ ὧν κακῶν σώζει τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ ὅσα ἀγαθὰ παρέχει· οἷον τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Λῶθ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ, τοὺς Ἰσραηλῖτας, οὓς ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων ἐρρύσατο διὰ Μωυσέως, καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ἐδόθη αὐτοῖς ὕδωρ. Ὡς τοῖς ὅτι ἐβένειν ἀπέστειλε σφήκας. Μακροθυμία δὲ χρώμενος, καὶ τοῦτοις ἐδίδου τόπον μετανοίας, παιδεύων διὰ τούτων τὸν λαὸν εἶναι φιλόφθωρον. Κατὰ στοιχειολατρῶν, βατράχων, σκνιφῶν, μυῶν, ἀκρίδων, σφηκῶν, ὄρεων. Κατὰ εἰδωλολατρῶν, ἐκ χρυσῶν, καὶ ἀργύρων, ἢ λίθων, ἢ ξυλίνων εἰδώλων κατασκευασμένων. "Οτι ἐστὶ καὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστεύουσι. Τὰ περὶ τῶν εἰδωλοποιῶν ἢ ζωγραφούντων εἰδωλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακὰ. Περὶ τοῦ κεραμείως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθίστων ζώων, ὄρεων, αἰλούρων, καὶ τῶν ὁμοίων. "Οτι εὐηργέτησεν ὁ Θεός τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βατράχων ὀρυγομήτρων. "Οτι καὶ ἐπὶ δήγματος ὄρεων σωτηρία τοῦ λαοῦ δι' ὄρεως χαλκοῦ ἐσταυρωμένου· τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν δι' ἀκρίδων καὶ μυῶν ἀπέκτεινεν. "Οτι ἀγγέλων τροφὴν ἐβόμισε τὸν λαὸν πρὸς πᾶσαν ἡδονὴν ἰσχύουσαν, καὶ πρὸς πᾶσαν ἀρμονίαν γεῦσιν. "Οτι χάλασαν Αἰγυπτίους μετὰ πυρὸς ἐπεμψέ πρὸς διαφθορὰν γεννημάτων. "Οτι τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπεμψέ ψηλαφῆτὸν σκότος, καὶ ἐὰν ἐν αὐτῷ κακὰ· τοῖς δὲ ὁσίοις αὐτοῦ φῶς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ στύλον πυρὸς. Καὶ ἀντὶ μὲν θανάτου νηπίων Ἰσραὴλ τῶν Αἰγυπτίων πρωτοτόκων θάνατος καὶ καταποντισμός· ἀντὶ δὲ θανάτου πρωτοτόκων, σωτηρία Ἰσραὴλ δι' αἵματος προβάτου. Καὶ ἐπὶ μὲν θανάτῳ δικαίων ἐν ἐρήμῳ Ἀαρὼν ἐξιδάσατο, Κυρίῳ προσευξάμενος, καὶ θυμιάσας· ἐπὶ δὲ θανάτῳ Αἰγυπτίων ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ ἀνελεθῶν θυμός· τοῦ δὲ λαοῦ παράδοξος ὁδοπορία. "Οτι διὰ μισοξενίαν ἔπαθον ταῦτα οἱ Αἰγύπτιοι, ὡς καὶ οἱ Σοδομίται. "Οτι τὰ στοιχεῖα ὑπόκειται τῇ θεῇ κρίσει Χριστοῦ, πρὸς ὃ βούλεται ῥυθμιζόμενα, ὡς χορδαὶ κιθάρης τῷ κιθαρίζοντι· ἐν οἷς καὶ ἡ πᾶσα δύναμις τῆς Σοφίας Σολομώντος τῆς λεγομένης (21) Παναρέτου.

inhumanitatem erga advenas mala ista passi sint divino Christi iudicio subsint, ad illius imperium pulsant. In his comprehenditur omnis virtus

Βιβλίον Σοφίας Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ.

46. Ἰησοῦς οὗτος Σιράχ μὲν ἦν υἱός, ἔγγονος δὲ

ἀρετῶν σοφίαν vocant librum Proverbiorum. Alii ita vocant Sapientiam Siracidis, et quidem val-

Ἰησοῦ
κάτω
ματὰ
Ἰησοῦ
δ' ἀντὶ
πρὸς
ἀλλὰ
φίλας
ταῦτα
φύγη
καὶ
νοῦς,
καὶ
τοῦ
ἀντὶ
σώζον
παρ
φιλε
Θεῷ
εὐε
κακ
λομ
νου
μαθ
οχλ
Τὴν
μὲν
περ
μης
ὑπο
ὅποι
Κυρ
τη
ἀν
περ
κα
στά
ἀν
ρῶν
μὴ
λος
των
αυ
ἐστ
πορ
φέρ
ηφ
ἀπ
γῆ
φ
χε
πε
ποι
τοῦ
οἷ

Ἰησοῦ ὁμωνύμως αὐτοῦ. Οὗτος οὖν ἐν χρόνοις γέγονε κατω μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἀνάκλησιν, καὶ μετὰ τοὺς προφήτας ἀπαντας. Ὁ οὖν πάππος αὐτοῦ Ἰησοῦς, καθὰ αὐτὸς μαρτυρεῖ, φιλόπονος τε γέγονεν ὁ ἀνὴρ καὶ φρονιμώτατος, ὃς οὐ μόνον τὰ ἐτέρων τῶν πρὸ αὐτοῦ συνετῶν ἀνδρῶν ἀπορρέγματα συνήγαγεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἰδίᾳ τινα ἀπερθέγγετο, πολλῆς σοφίας καὶ συνέσεως γέμοντα. Ἐπεὶ οὖν τὴν βίβλον ταύτην ὁ α' Ἰησοῦς (22) καταλιπὼν ἐξ ἀνθρώπων ὥρμητο, Σηρὰχ ὁ υἱὸς μετ' αὐτὸν λαβὼν, πάλιν τῷ οὐκ εἰς παιδί καταέλιπεν Ἰησοῦ. Ὅς δὲ ταύτης λαβόμενος, εἰς ἐν ἄτασαν ἐναρμόνιον σύνταγμα ποιησάμενος, Σοφίαν ἐπὶ τε τῷ αὐτοῦ, καὶ τῷ τοῦ Πατρὸς, καὶ τῷ τοῦ πάππου ὀνόματι ἐπιτέκλειεν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ τῆς σοφίας ὀνόματος ἀγαπητῶς μᾶλλον ἔχειν τὸν ἀκροατὴν πρὸς τὴν αὐτὴν τῆς βίβλου μελέτην ἐπισπώμενος. Λόγους οὖν φρονήσεως, αἰνίγματα τε καὶ παραβολὰς περιέχει, καὶ μερικὰς τινὰς παλαιὰς θεοφιλεῖς ἱστορίας, περὶ τε ἀνδρῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ, καὶ ἐχθρῶν καὶ ὕμνων αὐτῶν. Ἐτι δὲ ὡς ὁ Θεὸς εὐεργεσιῶν ἡξίωσε τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐπλήσσε κακῶν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Ὅπαδὸς τοίνυν τοῦ Σολομῶντος οὗτος ὁ Ἰησοῦς γεγωνὺς, οὐδὲν ἤστων ἐκείνου περὶ τὴν σοφίαν καὶ παιδείαν ἡρίστευσσε, πολυμαθὴς ἀληθῶς καὶ ὡς καὶ καλούμενος. Ἀλλὰ περιόχην μὲν, ὡς ἂν τις εἴποι, ταύτην ἔχει τὸ βιβλίον. Τὴν δὲ ἀνακιφαλαίωσιν ἰστέον οὕτως. Ἐν προοιμίῳ μὲν περὶ πάσης σοφίας Κυρίου διηγείται· ἔπειτα περὶ θυμοῦ, καὶ φόβου, καὶ ἀφοβίας· περὶ ἐπιστήμης σοφίας· περὶ θεοφοβίας, περὶ τοῦ δεῖν χωρὶς ὑποκρίσεως προσεῖναι Θεῷ· περὶ πειρασμῶν καὶ ὑπομονῆς· περὶ δειλας καὶ ἐκλύσεως· περὶ ἀγάπης Κυρίου· περὶ τιμῆς τῆς εἰς τοὺς γονεῖς· περὶ πρῶτον καὶ ἐπισκεψίας ταπεινοῦ· περὶ προπετοῦς καὶ ἀνυποτάκτου ζητήσεως τῶν μὴ προστεταγμένων· περὶ σκληροκαρδίου καὶ ὑπερηφάνου, περὶ συνετοῦ καὶ εὐμαθοῦς (23), καὶ ἐλεημονος καὶ ὀρφανῶν προστάτου· πρὸς φίλον ὑποτακτικὸν καὶ ἐπισκεπτή· περὶ ἀνυψώσεως υἱῶν τῆς σοφίας· περὶ ἀνυποταξίας πονηρῶν· καὶ περὶ αἰσχύνης βλαθερὰς καὶ ἐπωφελούς· μὴ πρὸ τῶν ἔργων τοὺς λόγους, μηδὲ ἐθελοδιδάσκαλος γίνου. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δεδέσθαι πόθῳ χρημάτων, μηδὲ οἰεσθαι ἀτιμωρητὴ ἀμαρτάνειν, κἂν παρ' αὐτίκα μὴ δῶμεν τὴν τιμωρίαν· μακρόθυμος γάρ ἐστιν ὁ Θεός· δεῖν τε ἐξιλᾶσθαι αὐτὸν, καὶ μὴ πορευθῆναι ἐν ἐπιθυμίᾳ καρδίας. Περὶ τοῦ μὴ περιφέρεσθαι παντὶ ἀνέμῳ, καὶ περὶ φλυαρίας καὶ ὑπερηφανίας· περὶ φιληδονοῦ· δοκιμασία πιστοῦ καὶ ἀπίστου· περὶ παιδείας Κυρίου, ὅτι ἀπὸ νεότητος ἕως γήρως ἐπιθυμεῖν αὐτὴν δεῖ· περὶ ἀκροάσεως ἀνωφελούς· περὶ τοῦ μὴ προδιδόναι φίλον, μηδὲ ἀστοχεῖν γυναικὸς σοφῆς· περὶ οἰκετῶν, περὶ κτημάτων· περὶ τέκνων· περὶ γυναικῶν· περὶ τοῦ μὴ κακοποιεῖν, ἢ φιλαρχεῖν, ἢ καταφρονεῖν ἀμαρτάνειν. Περὶ τοῦ μὴ ψεύδεσθαι ἀδελφῷ, μηδὲ φλυαρεῖν ἐπὶ προσβυτέρων, μηδὲ δευτερώσαι λόγον· περὶ δόξης πα-

A autem Jesu sibi cognominis. Hic itaque in temporibus vixit quæ subsecuta sunt captivitatem, reditum et prophetas omnes. Avus ergo hujus Jesus, quemadmodum et ipse testatur, vir fuit industrius et prudentissimus, et non solum superiorum ante se sapientum apophthegmata collegit, sed et propria quædam de suo adjecit, multa sapientia et prudentia referta. Cum igitur hunc librum prior Jesus e vivis discedens post se reliquisset, Sirach filius ejus acceptum, Jesu filio suo reliquit. Is postea scripta illa in unum eumque per omnia continuum ordinem digesta, sub suo patris et avi nomine Sapientiam vocavit, ut ipso Sapientiae nomine auditorem alliceret, et ad meditationem libri hujus amanter suscipiendam provocaret. Continet autem B hic liber sermones prudentiæ, ænigmata et parabolas, ad hæc et pias quasdam veterum historias de viris Deo acceptis, et simul illorum preces et hymnum. Præterea de beneficiis, quibus populum suum Deus dignatus est, et de malis, quibus hostes ipsorum affecit. Hic itaque Jesus, cum esset Salomonis sectator, haud minus illo in illustranda sapientia et pietatis disciplina strenuum se gessit, vere multiscius existens et ita dictus. Hanc quidem complexionem, ut ita dicam, habet iste liber: recapitulatio vero ad hunc modum cognoscenda est. In proœmio de omni Sapientia Domini disserit; deinde de ira, de metu (24), deque animo imperterrito; de scientia sapientiæ: de timore Dei, quod oporteat absque hypocrisi accedere ad Deum; de C tentationibus et patientia; de timiditate et animo dejecto; de dilectione Domini; de honorandis parentibus; de mansuetudine et æquitate animi humilis; de proterva et temeraria perquisitione rerum, quæ præceptæ non sunt; de præfracto ac superbo; de intelligente et docto; de misericorde et pupillorum patrono, ad amicum obtemperantem et modestum; de exaltatione filiorum sapientiæ; de contumacia improborum; de pudore tam noxio, quam utili; de eo quod verba non debeant operibus præponi, nec quisquam debeat sua sponte docendi officium usurpare. Quod nemo debeat desiderio pecuniarum irretiri, nec putare quod impune delinquat, etiamsi non statim pœnas damus. Est enim D Deus longanimis; quod curandum nobis, ut placeatur, ne in concupiscentia cordis progrediamur. Quod non debeamus quovis vento circumferri; de nugacitate et arrogantia; de voluptuario; probatio fidi et infidi; de disciplina Domini, quod illa ab adolescentia ad senectutem usque desideranda sit; de auditu inutili, quod amicus prodi non debeat, neque declinandum sit a muliere sapiente; de domesticis, de possessionibus, de liberis, de uxoribus. Quod nemini malum facere debeamus, nec dominatum ambire, neque contemnere si peccemus. Quod nec debemus mentiri fratri, neque au-

(22) Editi, υἱός, male. Musculus legerat, Ἰησοῦς.

(23) Sic Commel.

(24) Musculus habet, Deinde de timore Domini. de ira, de metu, etc.

gari coram senioribus, nec iterare sermonem; de gloria patris et matris; de reverentia ac metu Dei; de honorandis sacerdotibus, et de curandis afflictis. Quod cujusque rei finem prius oporteat prospicere, quam actionem ordiri; quod cujusque sermonis, aut negotii postremi eventus prospiciendi sint. Quod vetustorum sapientum dissertationes contemnendæ non sint. Unde oriatur scortatio; veterem amicum non esse deserendum, eo quod similis sit vino novo novus amicus: de artifice sapiente, doctore selecto, et rege indisciplinato. Quod morbum diuturnum expetat medicus: **134** de semine honorabili et infido; de famulo sapiente et principe opulento. Quod modica cum sit inter volucres apicula, fructus tamen illius primas obtineat inter dulcia. Quod absque judicio et re nondum explorata non sit querendum. Quod non oporteat esse curiosum, sed justum, eo quod Deus est qui dat. Quod nihil ex humanis bonis ita constans putari debeat. Quod non sit familiariter cum quovis homine agendum, sed cum piis tantum et justis. Quod mali cavendi sint; quod nihil sit habendum commercii cum superbis, propter iniquationem, quæ ex illorum conversatione oritur; quod a multis colendus sit proximus et quod unumquodque animal diligat sibi simile. Quemadmodum enim nulla communio est lupo cum agno, neque hyænæ pax est cum cane, ita neque peccatori cum pio; de parcis qui nihil largiuntur aliis. Et quod nihil habeat contrarii, tam in divitiis, quam paupertate, justum et pium esse; beatum reputari eum, qui ad mortem usque sapienter ac prudenter vivat, non qui dives sit in hoc mundo. De libero arbitrio: quod de apostasia non sit ratio exigenda a Domino, eo quod omnia tibi apposuerit. Quod melius sit carere liberis, quam liberos habere malos. Quod nihil Deo lateat; de cognitione et judicio Dei; et quod non putandum sit iniquis posse a Deo abscondi, aut judicium ejus effugere. De creatis rebus. De formatione hominis, qua honoratus est; de latrone legis; de eleemosyna et pœnitentia; de modesta responsione. Non esse vituperandum bonum opus, neque donum molesto sermone: quod qui principatum concupiscit, petulans sit, et in omnibus rebus præparatus. Non esse diffiendum luxu, et a quibus abstinendum sit: de custodia mysteriorum. De stulto, de sapientia per parabolas: de vita, de principio; de sapientibus et stultis, de filia audaci; de inconsiderantia stulti; de mente dura, et in quibus dissolvatur amicitia. Non esse peccatoribus inconsiderate loquendum: de disciplina. Non esse postulandum juramentum: de custodia animæ et corporis: de homine scortatore. De muliere mala et adultera. Prophetia de Jesu Christo, qui est sapientia Dei et Filius, fluviiis comparatus. De additione disciplinæ, de decem beatitudinibus, de inferenda plaga et ultione, de mercatoris delicto, de

A τρὸς, ἢ μητρὸς, καὶ περὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐλαβείας, καὶ τῆς εἰς ἱερεῖς τιμῆς, καὶ τῆς εἰς καχομένους ἐπισκέψεως. Ὅτι ἐκάστου πράγματος τὸ τέλος δεῖ προορᾶν, καὶ οὕτως ἀρχεσθαι· ἐκάστου λόγου, ἢ πράξεως σκοπεῖν τὰ ἔσχατα. Καὶ περὶ τοῦ μὴ παρορᾶν διήγημα γερόντων σοφῶν. Ἐξ ὧν γίνεται πορνεία· περὶ τοῦ μὴ ἐγκαταλιμπάνειν φίλον ἀρχαῖον· ὁ γὰρ νέος οἶνος φίλον νέφιν συγκρίνεται· περὶ τεχνίτου σοφοῦ, καὶ κριτοῦ διδασκάλου, καὶ βασιλέως ἀπαιδεύτου. Ὅτι μακρὸν ἀβρώστημα σκοπεῖ (25) ἱατρός· περὶ σπέρματος ἐντίμου καὶ ἀπίστου· περὶ οἰκέτου σοφοῦ, καὶ ἀρχοντος πλουσίου. Ὅτι μικρὸν ἐν πετεινοῖς ἡ μέλισσα, καὶ ἀρχὴ γλυκασμάτων ὁ καρπὸς αὐτῆς. Περὶ τοῦ μὴ ἀρχέσθαι, μηδὲ ἀνεξετάτως μέμφεσθαι, μηδὲ εἶναι πολυπράγμονα, ἀλλὰ δίκαιον, B ὅτι Θεὸς ὁ πλουτίζων. Ὅτι μηδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν ἀμετάκλητον (26) ἡγεῖσθαι. Περὶ τοῦ μὴ γνησιάζειν παντὶ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοῖς· καὶ περὶ τοῦ φυλάττεσθαι τοὺς πονηροὺς. Περὶ τοῦ μὴ κοινωνεῖν ὑπερηφάνους διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ μολυσμὸν, καὶ τὴν συντριβὴν, καὶ περὶ τῆς τοῦ πλησίον θεραπείας παρὰ πολλῶν· καὶ ὅτι πᾶν ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον. Ὡς περὶ γὰρ οὐ κοινωνεῖ λύκος ἀμνῶ, οὕτε εἰρηνεύει θάνα πρὸς κύνα· οὕτως ἀμαρτωλὸς πρὸς εὐσεβῆ. Περὶ μικρολόγων τῶν μὴ μεταδιδόντων ἑτέροις, καὶ ὅτι ἐν πλούτῳ καὶ πτωχείᾳ δίκαιον εἶναι καὶ ὅσον, μὴ τοῦναντίον. Μακάριον ἡγεῖσθαι τὸν σοφὸν καὶ συνέσει συζῶντα μέχρι τελευτῆς, οὐ τὸν πλούσιον ἐν κόσμῳ. Περὶ αὐτεξουσίου, ὅτι C περὶ ἀποστασίας μὴ αἰτιῶν τὸν Κύριον· πάντα γὰρ σοι παρέθετο. Ὅτι χρῆσσαν ἀπαιδα εἶναι ἢ πονηρὰ τέκνα ἔχειν. Ὅτι οὐδὲν λαμβάνει Θεόν. Περὶ φωράσεως Θεοῦ καὶ κρίσεως, καὶ μὴ νόμιζε τὸν Θεὸν κρύπτεσθαι ἀνόμους ἢ ἐκφεύγειν αὐτοῦ τὴν κρίσιν. Περὶ τῶν κτισμάτων. Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, ἢ; ἐπιμήθη. Περὶ τῆς τοῦ νόμου δόσεως· περὶ ἐλεημοσύνης καὶ μετανοίας· περὶ ἐπεικοῦς ἀποκρίσεως· περὶ τοῦ μὴ μωμεῖσθαι τὸ ἀγαθὸν ἔργον, μηδὲ δόμα ἐν λυπηρῶ λόγῳ· ὥστε τὸν ἐπιθυμοῦντα ἀρχῆς προπετεύεσθαι, καὶ ἐν πᾶσι προετοιμάζεσθαι. Περὶ τοῦ μὴ ἀσωτεύεσθαι, καὶ ὧν δεῖ ἀπέχεσθαι. Περὶ φυλακῆς μυστηρίων, καὶ περὶ ἀφρονος, περὶ σοφίας τῆς διὰ παραβολῶν, καὶ περὶ βίου, καὶ ἀρχῆς, καὶ σοφῶν, καὶ μωρῶν. Περὶ θυγατρὸς θρασείας· καὶ D περὶ ἀπροσεξίας μωροῦ, καὶ περὶ διανοίας στερόδης, καὶ ἐν τίσι διαλύεται φίλια καὶ περὶ τοῦ μὴ ἀπροφυλάκτως φθέγγεσθαι τοῖς ἀμαρτήσασιν. Περὶ παιδείας, καὶ τοῦ μὴ αἰτεῖσθαι ὄρκον· περὶ φυλακῆς ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ περὶ ἀνθρώπου πόρου. Περὶ πονηρᾶς γυναίκος, καὶ μοιχαλίδος. Προφητεία περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστι σοφία καὶ γῆς, παρεικασθεὶς ποταμοῖς. Περὶ προσθήκης παιδείας· περὶ τῶν δέκα μακαρισμῶν· περὶ πληγῆς ἐπαγωγῆς καὶ ἐκδικήσεως· περὶ πλημμελείας ἐμπορίου· περὶ τῶν ἀποκαλυπτόντων μυστηρικὸν λόγον. Περὶ ἀνθρώπου θυμώδους· περὶ γλωσσώδους ἀνδρός· περὶ τοῦ δανίζειν τῷ πλησίον, καὶ τόκους μὴ λαμβάνειν, ἀλλὰ κι-

(25) In Græco Scripturæ textu, legitur σκώπτει.

(26) 1. Ἀμετάκλητον.

χρᾶν αὐτῷ δεομένῳ· περὶ ἐγγυήσεως τοῦ πλησίον, A καὶ περὶ ζωῆς· περὶ τοῦ μὴ (27) ἐπιστροφῇ παιδεύειν τέκνα, περὶ ὕγιειας σώματος, καὶ βρώσεως, καὶ ψυχῆς· περὶ διδασκαλίας χρημάτων, μεγιστάνων, καὶ ἡγουμένων, (28) υἱῶν καὶ γυναικῶν, ἀδελφῶν καὶ φίλων· περὶ οἰκέτου κακούργου. Περὶ ἐνυπνίων ἀσυνέτων· περὶ πλάνης καὶ πολυπειρίας, καὶ περὶ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον. Περὶ θυσιῶν, καὶ προσφορῶν, τῶν ἐξ ἀδικίας, τῶν τε ἐκ δικαιοσύνης προσφορῶν· περὶ θυσιῶν τῶν ἐκ φιλαργυρίας. Ὅτι τρυφῆς καὶ πλοῦτου δεῖ καταφρονεῖν. Περὶ λαιμάργων καὶ βασκάνων, καὶ ἀπλήστων, καὶ ἀτάκτων· μὴ μεθύσκεσθαι οἶνον, ἀλλ' αὐτάρκως χρᾶσθαι. Περὶ ἐπαυρομένων ἐπεικούς, καὶ περὶ λαλιᾶς πρεσβυτέρων, καὶ περὶ λαλιᾶς νεανίσκου. Περὶ ἐκδοχῆς παιδείας νόμου, καὶ κρίματα καὶ δικαιώματα, καὶ πιστεῦειν νόμῳ. Περὶ διαθήκης Θεοῦ κατὰ γενεάν, καὶ ὅτι ἡ μὲν κατασκευὴ τῆς φύσεως τοῖς ἀνθρώποις μίαν· τὸ δὲ τῆς προαιρέσεως διάφορον, ἀπ' ἧς τοὺς μὲν εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ὑπὸ κατάραν ἐποίησε. Περὶ λαοῦ ἐκλελεγμένου, καὶ ὅτι ἀπέναντι τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν, καὶ ἀπέναντι τοῦ εὐσεβοῦς ὁ ἀμαρτωλὸς. Τίσι δεῖ κοινωνεῖν· ὅποیان δεῖ γυναῖκα λαβεῖν· ὅπολους δεῖ φίλους ἔχειν· τίσι δεῖ συμβούλους χρῆσθαι, τίνας διδασκάλους ὀρίζει· περὶ τοῦ εἰδέναι τὸ συμφέρον ἕκαστον. Περὶ τοῦ τιμᾶν τοὺς ἱατρούς. Πῶς ἐπὶ νεκρῶν δεῖ πένθειν. Περὶ γραμματέως καὶ σοφοῦ γεωργοῦ· καὶ περὶ ἀγροπνίας τέκτονος, καὶ χαλκέως, καὶ κεραμέως. Περὶ φυλακῆς ψυχῆς ἀνθρώπου, καὶ τῆς παραμενούσης σοφίας, καὶ ὅσον τυγχάνει. Περὶ C προγνώσεως Θεοῦ καὶ κτίσεως κόσμου. Ὅτι ἡ κτίσις τοῖς εὐσεβέσιν εἰς εὐλογίαν τρέπεται· τοῖς δὲ ἀνόμοις εἰς κατάραν. Ὅτι ἀσχολία μεγάλη ἔκτισται παντὶ ἀνθρώπῳ, καὶ ζυγὸς βαρὺς ἐπὶ υἱοῖς Ἀδάμ. Ὅτι πάντα ὅσα ἀπὸ γῆς εἰς γῆν ἀναστρέφει, καὶ ὅσα ἀπὸ τοῦ ὕδατος εἰς θάλασσαν. Περὶ συγκρίσεως ἀγαθῶν, καὶ τίνα τὰ σαρκικὰ ἀγαθὰ τὰ ἥττονα. Περὶ τοῦ τίνα τὰ ὄντα ἀγαθὰ τὰ μέζονα καὶ πνευματικά. Περὶ ζωῆς ἀπαιτῇ (29). Περὶ θανάτου πικροῦ πλοῦσι· περὶ θανάτου καλοῦ πτωχοῦ. Περὶ τοῦ μὴ εὐλαβεῖσθαι τὸ ἀποθανεῖν. Περὶ τοῦ ἐπονειδίστως μὴ ζῆν, ἀλλὰ φροντίζειν ὀνόματος ἀγαθοῦ. Περὶ παιδείας εἰρηνικῆς. Ἀπ' ὧν ἐντρεπόμενος αἰσχύνεσθαι δεῖ· περὶ ὧν οὐ δεῖ αἰσχύνεσθαι. Ὅτι δεῖ περὶ θυγατρὸς παρθένου πάντοτε μεριμνᾶν· περὶ τοῦ μὴ συνεδρεῦειν ἐν μέσῳ γυναικῶν διὰ πορνείαν. Περὶ δημιουργίας Κυρίου. Περὶ ἡλίου, ὅτι σκεῦος θαυμαστὸν καὶ ἔργον Κυρίου. Περὶ σελήνης καὶ ἀστρων, καὶ τόξου, καὶ χιῶνων, καὶ ἀστραπῶν. Περὶ νεφῶν, καὶ χαλάζης. Περὶ σεισμῶν καὶ βροντῆς. Περὶ ὕετοῦ, καὶ πάχνης, καὶ ὀμίλης. Περὶ ὁρόσου ἀπὸ καύσωνος, καὶ περὶ ἀδύσπου ξηρᾶς. Περὶ Ἰορδάνου καὶ θαλάσσης. Περὶ παντὸς ζώου καὶ κτήνους. Περὶ μεγαλοδόξου κτίσεως Κυρίου. Περὶ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ. Ἐπιλογος περὶ Ἐνῶχ καὶ Νῶε. Ἐπιλογος περὶ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ καὶ ὧν ἐπειράσθησαν. Ἐπιλογος περὶ Ἰακώβ, καὶ

iis qui rem secretam revelant, de homine iracundo, de viro loquaci, de senore a proximo sumpto, et quod usura non accipienda, sed mutuo dandum sit egentibus, de fidejussione proximi; de vita, quod liberi castigationibus sint instituendi, de sanitate corporis; de cibo, et anima; doctrina de divitiis; de magnatibus et ducibus; quæ filio, uxori, fratri et amico præstanda sint; de servo facinoroso; de somniis insipientibus; de seductione et multa experientia; de timentibus Dominum; de sacrificiis et oblationibus, cum ex injustitia, tum ex justitia factis; de sacrificiis ex avaritia; contemnendas esse delicias et divitias; de belluonibus, et invidis, et insatiabilibus, et inordinate viventibus. Non esse inebriandum vino, sed quod satis sit bibendum; de exaltato homine moderato; de loquacitate seniorum, et loquacitate adolescentuli; de suscipienda disciplina legis, et de judiciis et justificationibus; credendum esse legi; de testamento Dei secundum generationem; et quod hominibus naturæ constitutio eadem sit, voluntatis vero diversa: unde benedictionis quidam participes, maledictioni vero nonnulli subjecti sunt: de populo electo: et quod bono contrarium sit malum, et pio peccator: quibus sit communicandum: qualis sit ducenda uxor: quales habendi amici: quibus utendum consiliariis: quos doctores assignet: cuique sciendum esse quid **135** conducat: de honorandis medicis; quomodo lugendum sit super mortuo. De scriba et agricola sapiente. De vigiliis architecti, sive ærarii, sive figuli; de custodienda hominis anima, et de sapientia permanente, et quanti illa sit pretii. De præscientia Dei et creatione mundi. Quod creatura piis in benedictionem, iniquis vero in maledictionem vertatur. Quod occupatio magna cuivis homini sit creata, et jugum grave impositum filiis Adæ. Quod quidquid ex terra est, ad terram revertatur, et quidquid ex aqua, ad mare defluat. De collatione bonorum, et quæ carnalia bona minoris sint momenti. Quæ bona majora sint et spiritualia. De repetenda vitæ ratione. De morte homini diviti acerba. De bona morte pauperis. De non timenda morte. Quod non sit cum probro vivendum, sed ratio habenda nominis boni. De disciplina pacis; D quorum gratia sit erubescendum, de quibus non sit; quod nunquam ponenda cura filię virginis: quod sedendum non sit in medio mulierum propter scortationem. De officio Domini. De sole, quod vas admirabile sit et opus Domini. De luna et astris; de arcu, nivibus, fulguribus, nebula, gradine, terræmotibus, tonitru, pluvia, pruna, caligine, de rore æstivali, de abyso terræ. De Jordane et mari. De omni vivente et pecude. De magnifica creatione Domini; de beneficiis ejus. Epilogus de Enoch et Noe. Epilogus de Abraham et Isaac, et illorum tentationibus. Epilogus de Jacob et Moyse, et quæ

(27) Particulam μὴ, hic superfluum arbitramur.
(28) Locus nullus.

(29) Videtur legendum, ἀπαίτει.

ille mirabilia perpetravit. Epilogus de Aarone et ipsius ministerio et sacerdotio. Epilogus de Dathan, Abiron et Core. De primitiis primogenitorum, quæ ad Aaronem pertinebant. Epilogus de Phinees filio Eleazari, quod tertius post Aaronem celebris fuerit. Quod Davidi Dominus testamentum regni disposuerit : quod Jesus Nave successor Moysis inter prophetas fuerit : quomodo in diebus Moysis Jesus Nave et Chaleb filius Jephone fecerint misericordiam, et ex duodecim servati sint : de Samuele, qui post Jesum inter prophetas judicavit populum. De Nathan propheta, encomion in Davidem Regem. Quod Salomon sapiens quidem fuerit, tandem vero mulierum adamator evaserit, post iram pœnitentia misericordiam adeptus sit. De Jeroboam et Roboam schismatis auctoribus. De propheta Elia, ignis mala consumens. De Eliseo propheta et discipulo Eliæ, cujus etiam spiritu repletus est : de captivitate regum Juda. Quod humilis fuerit Ezechias, et amicus Isaïæ, et occisor Rapsacis : quod liberarit Dominus Israel per manum Isaïæ, percussis castris Assyriorum. Quod Josias rex fuerit amicus Jeremiæ. De propheta Ezechiele, quod in captivitate Babylonica fuerit. De ossibus duodecim prophetarum. Quod Zorobabel et Jesus filius Josedec domum Domini ædificaverint. Quomodo Neemias muros Jerosolymæ collapsos erexerit. De Enoch, qui inter inclytos connumeratur : quod Joseph cum inclytis fuerit, et populum confortaverit : quod Sem et Seth celebres inter homines fuerint : quod Sîmon filius Oniæ celeberrimus in summo sacerdotio fuerit : quod in omnibus istis laudandus sit Deus magnificus. Contra Samaritanos, qui Judaismum, et contra Judæos, qui Christum reprobarunt : de Epilogo totius libri. De oratione Jesu, filii Sirach, nepotis Jesu.

136 DE LIBRIS NOVI TESTAMENTI JAM DICERE INCIPIENDUM.

Libri I. Evangelium secundum Matthæum.

47. Hoc nomine vocatur hic liber quod ipse Matthæus discipulus Domini Evangelium hoc conscripserit. Narrat autem ab initio generationem Salvatoris secundum carnem, ex semine Davidis. Quapropter et ab illo genealogiam ad Christum usque quadraginta duabus generationibus deducit. Continet etiam baptismum Joannis et tentationes quas in monte Christus a diabolo sustinuit, et signa et prodigia magna a Salvatore facta, discipulorum electionem, mysterii traditionem. Quomodo tandem traditus sit Pilato, crucifixus corpore, corpusque ipsius positum in monumento : quod milites vestes ejus dividerint, ipse vero cum intra triduum resurrexisset, discipulis præceperit, ut docerent omnes gentes, et baptizarent eos, pollicitus illis, quod futurus esset cum illis cunctis diebus, usque ad consummationem sæculi. Signa

(30) Menduz:

A Μωϋσῆως, καὶ ὡν ἐθαυματούργει. Ἐπιλογος περὶ Ἀαρὼν, καὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, καὶ τῆς Ιερατείας. Ἐπιλογος περὶ Δαθάν, καὶ Ἀβειρών, καὶ Κορέ. Περὶ τῶν ἀπαρχῶν τῶν πρωτογεννημάτων μερίδος Ἀαρὼν. Ἐπιλογος, ὅτι Φινεὺς υἱὸς Ἐλεάζαρ τρίτος μετὰ Ἀαρὼν ἐνδοξος. Ὅτι τῷ Δαβὶδ διέθετο Κύριος διαθήκην βασιλείας. Ὅτι Ἰησοῦς Ναυὴ διάδοχος Μωϋσέως γίνεται ἐν προφήταις. Ὡς ἐν ἡμέραις Μωϋσέως Ἰησοῦς Ναυὴ καὶ Χάλεβ ὁ τοῦ Ἰεφονῆ, ἐποίησαν ἔλεος, καὶ οἱ ἱβ' (30) διεσώθησαν. Τὰ περὶ Σαμουὴλ, ὃς μετὰ Ἰησοῦν ἐκρίνε τὸν λαὸν ἐν προφήταις. Τὰ περὶ Ναθάν τοῦ προφήτου, καὶ ἐγκώμιον εἰς Δαβὶδ τὸν βασιλέα. Ὡς Σολομὼν ἦν σοφὸς, ἀλλὰ φιλογύναιος ὕστερον γέγονε, καὶ μετὰ τὴν ὀργὴν ἤλεσθη μετανοήσας. Τὰ περὶ Ἰεροβοὰμ καὶ Ῥοβοὰμ τῶν σχισματοποιῶν. Τὰ περὶ Ἡλίου τοῦ προφήτου, τὸ πῦρ τὸ καῖον τὰ κακά. Τὰ περὶ Ἐλισσαί τοῦ προφήτου, καὶ μαθητοῦ Ἡλίου, ὃς ἐνεπλήσθη τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Τὰ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν βασιλέων Ἰούδα. Ὡς ἦν Ἰζεχίας ταπεινός, καὶ τοῦ Ἡσαίου φίλος, καὶ τοῦ Ῥαμφάκη ἀναιρέτης. Ὡς ἐλυτρώσατο Κύριος τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ Ἡσαίου, πατάσας τὴν παρεμβολὴν τῶν Ἀσσυρίων. Ὡς Ἰωσίας ὁ βασιλεὺς ὤπρηξε φίλος Ἰερεμίου. Περὶ Ἐζεκιὴλ τοῦ προφήτου, ὅτι ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἦν Βαβυλῶνος. Περὶ τῶν ὁστέων τῶν ἱβ' προφητῶν. Ὡς Ζοροβάβελ καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ ὠκοδόμησαν τὸν οἶκον Κυρίου. Ὡς Νεεμίας ἀνήγειρε τὰ τεῖχη Ἱερουσαλὴμ τὰ πεπτωκότα. Τὰ περὶ Ἐνὼχ, ὃς ἐστὶν ἐν τοῖς ἐνδόξοις καὶ στήριγμα λαοῦ. Ὅτι Σὴμ καὶ Σὴθ ἐνδοξοὶ ἐν ἀνθρώποις. Ὅτι Σίμων Ὀνίου υἱὸς ἐνδοξότατος ἐν ἀρχιερωσύνῃ. Ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς εὐλογεῖν δεῖ τὸν Θεὸν μεγαλοργόν. Κατὰ Σαμαρειτῶν, ἀθετησάντων τὸν Ἰουδαϊσμόν, καὶ κατὰ Ἰουδαίων ἀθετησάντων τὸν Χριστόν. Περὶ τοῦ ἐπιλόγου τῆς βίβλου πάσης. Περὶ τῆς προσευχῆς Ἰησοῦ υἱοῦ Σηράχ, ἐγγόνου Ἰησοῦ.

APKTEON ΔΕ ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΝ.

Βιβλίον Α'. Κατὰ Μαθαῖον Εὐαγγέλιον.

47. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς Μαθαῖος ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου συνέγραψε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο. Διηγείται δὲ ἐξ ἀρχῆς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ. Διὰ δὲ ἀπ' αὐτοῦ τὴν γενεαλογίαν κατὰγει εἰς τὸν Χριστόν, γενεὰς μβ'. Περιέγει δὲ καὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, καὶ τοὺς ἐν τῷ ὕρει παρὰ τοῦ διαβόλου πειρασμούς, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα μεγάλα γενόμενα παρὰ τοῦ Σωτῆρος, τὴν τε τῶν μαθητῶν ἐκλογὴν, καὶ τὴν τοῦ μυστηρίου παράδοσιν· καὶ τέλος ὅτι παρεδόθη Πιλάτῳ, καὶ ἐσταυρώθη τῷ σώματι, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐτέθη ἐν τῷ μνημείῳ· καὶ οἱ μὲν στρατιῶται διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ, ἐν τριήμερῳ ἀναστὰς, ἐνετελειᾶτο τοῖς μαθηταῖς μαθητεύειν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ βαπτίζειν αὐτοὺς, ἐπαγγελλάμενος εἶναι μετ' αὐτῶν πάσας τὰς ἡμέρας ἕως συντελείας τοῦ αἰῶνος. Εἰσὶ δὲ ἄπει

ἰσχυρίζεται Ματθαῖος γεγονέναι σημεῖα παρὰ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα. Ὁ λεπρὸς ἐκαθαρίσθη· ὁ παῖς ἐκατοντάρχου μὴ παρὼν ἰάθη, μόνον εἰπόντος αὐτοῦ· ἡ πενθερὰ Πέτρου πυρέσσουσα ἰάθη· ὀφθαλμοί γενομένης, προσήνεγκαν αὐτῷ δαιμονιζομένους, καὶ κακῶς ἔχοντας· καὶ τὰ μὲν πνεύματα ἐξέβαλε λόγῳ, τοὺς δὲ ἄλλους πάλιν ἐθεράπευσεν οὕτως. Γενεαλογεῖται Χριστὸς· εὐαγγελίζεται Ἰωσήφ· προσκυνοῦσι μάγοι· κατέρχεται εἰς Αἴγυπτον ὁ Χριστὸς· ἀναίρει τὰ παιδία Ἡρώδης, καὶ τελευτᾷ. Ἀνελθὼν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου κατοικεῖ εἰς Ναζαρεθ ὁ Χριστὸς. Ἔρχεται Ἰωάννης βαπτίζων, ἀποστρέφεται τοὺς Σαδδουκαίους καὶ τοὺς Φαρισαίους. Βαπτίζεται ὁ Χριστὸς, καὶ πειράζεται ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Εἰτα ἦλθεν εἰς Καπερναούμ, παραδοθέντος τοῦ Ἰωάννου. Καλεῖ τοὺς περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον. Θεραπεύει πολλοὺς, κάθηται εἰς τὸ ὄρος, καὶ λέγει τοὺς μακαρισμοὺς, καὶ ἐπάγει· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας, » καὶ, « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Παραινεῖ αὐτοῖς περὶ βίου. Εἰτα ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολάς, ἔνθα καὶ περὶ τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ λέγει, καὶ περὶ κενδοφθίας, καὶ περὶ φιλοχρηματίας, καὶ τοῦ μὴ μεριμνᾶν περὶ τροφῆς, καὶ τοῦ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον. Εἰτα φησι· « Μὴ βάλλετε τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. » Προτροπὴ περὶ τοῦ αἰτεῖσθαι· παραβολὴ περὶ τοῦ αὐτοῦ· περὶ τῆς στενῆς ὁδοῦ, καὶ περὶ ψευδοπροφητῶν, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς. Ἐνθα ἡ παραβολὴ τῆς ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομηθείσης οἰκίας. Κατέρχεται ἀπὸ τοῦ ὄρους, καὶ θεραπεύει τὸν λεπρὸν, καὶ τὸν τοῦ ἐκατοντάρχου, καὶ τὴν πενθερὰν Πέτρου, καὶ ἄλλους πολλοὺς. Ὁ γραμματεὺς κωλύεται ἀκολουθῆσαι, καὶ ὁ μαθητὴς ἀναγκάζεται. Παύει τὸν χειμῶνα τῆς θαλάσσης. Οἱ δαίμονες εἰς τοὺς χοίρους ἐμπίπτουσιν. Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν· θεραπεύει τὸν παραλυτικόν· καλεῖ τὸν Ματθαῖον. Ἐγκαλοῦσιν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι μετὰ τελωνῶν ἐσθίει, καὶ οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου, ὅτι οὐ νηστεύουσιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Παραγίνεται ὁ ἄρχων διὰ τὸ θυγάτριον, καὶ ἀνίστησι τὴν κόρην· καὶ μεταξὺ ἡ αἰμορροῦσα ἵσταται. Δύο τυφλοὶ θεραπεύονται, καὶ κωφὸς δαιμονιζόμενος. Περιάγει τὰς κώμας ὁ Ἰησοῦς. Ἀποστέλλει τοὺς μαθητὰς κηρύττειν, καὶ πολλὰ αὐτοῖς διαλέγεται. Ἀποστέλλει πρὸς αὐτὸν δύο τῶν μαθητῶν Ἰωάννης, ἐγκωμιάζεται. Ἐγκαλεῖ τοὺς ὄχλους περὶ Ἰωάννου ὁ Χριστὸς. Ὀνειδίζει τὰς πόλεις. Ἐξομολογεῖται τῷ Πατρί. Καλεῖ τοὺς πεφορτισμένους. Διαβαίνει διὰ τὴν σπορίμω. Θεραπεύει τὸν τὴν ἑρπὴν ἔχοντα χειρὰ. Καὶ βουλεύονται Ἰουδαῖοι ἀνελθεῖν αὐτόν. Ἀναχωρήσαντι ἐκείθεν, ἀκολουθεῖ ὁ ὄχλος, καὶ θεραπεύεται. Ὁμοίως καὶ ὁ δαιμονιζόμενος τυφλὸς καὶ κωφός. Τότε λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· « Ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Εἰτα σημεῖον αἰτοῦσιν· ὁ δὲ ἔδωκε τὸ ἰωάν. Προεῖπεν, ὅτι Νινευίται κατακρινοῦσιν αὐτούς. Τότε λέγει· « Ὅταν ἐξέλθῃ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, ζητοῦν ἀνάπαυσιν. » Εἰτα ἡ μήτηρ ζητεῖ λαλῆσαι αὐτῷ. Ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον λέγει τὴν παραβολήν.

A vero, quæ a Christo facta Matthæus narrat, sunt ista. Leprosus mundatus est. Puer Centurionis etiam absens, jubente tantum Christo, curatus est. Socrus Petri febricitans sanata est. Vespere facto obtulerunt ei daemónicos et male habentes, et spiritus ejecit verbo, alios quoque curavit hoc modo. Christi generatio describitur (cap. 1) : bonum nuntium accepit Joseph : Magi adorant (cap. 2) : descendit Christus in Ægyptum : Infantes occidit Herodes et moritur. Christus ex Ægypto reversus habitat Nazareth. Venit Joannes baptizans (cap. 3) : aversatur Sadducæos, et Phariseos. Baptizatur Christus, et tentatur a Satana (cap. 4) : postea cum traditus esset Joannes, venit Capernaum. Vocat Petrum et Jacobum cum B fratre. Curat multos, sedet in monte (cap. 5), et loquitur de beatitudinibus, ac subdit : « Vos estis sal, » et : « Vos estis lux mundi²², » hortatur eos de vitæ institutione. Deinde præcepta legis intendit, ubi et de dextero oculo dicit, et de studio inanis gloriæ (cap. 6), et de amore pecuniæ, quodque ponenda sit alimonie sollicitudo, nec esse nobis judicandum proximum (cap. 7). Deinde ait : « Ne projiciatis margaritas ante porcos²³. » Exhortatio ad petendum : eadem de re parabola : de via angusta : de pseudoprophetis : de custodientibus præcepta. Hinc parabola domus supra petram ædificatæ. Descendit de monte (cap. 8), et curat leprosum, et puerum Centurionis, ac socrum Petri, et multos alios. Scriba prohibetur ne sequatur, et C discipulus ad sequendum adigitur. Tempestatem maris sedat. Dæmones invadunt porcos. Venit Jesus in suam civitatem (cap. 9). Curat paralyticum : vocat Matthæum : accusant eum Pharisei, quod cum Publicanis manducet : et discipuli Joannis, quod discipuli ejus non jejunent. Accedit ad eum princeps Synagogæ propter filiolum, et ipse puellam mortuam excitat : interea sanatur hæmorrhousa. Curantur duo cæci, et mutus daemoniacus. Vicos circuit Jesus. Mittit discipulos prædicatum (cap. 10), et de multis ad eos disserit. Mittit ad eum Joannes duos ex discipulis suis, qui et laudatur (cap. 11). Expostulat Christus cum turbis de Joanne. Exprobrat civitatibus. Constitetur Patri. D Vocat ad se oneratos. Iter facit per sata (cap. 12). Curat eum qui manum aridam habebat. Judæi de occidendo eo consultant. Secedentem inde turba sequitur et curatur. Similiter et daemoniacus cæcus et mutus. Tunc Judæi dicunt : « In Beelzebul ejicit daemonia²⁴. » Deinde signum petunt, ipse vero signum Jonæ dedit. Prædicat illis quod a Ninivitis sint condemnandi. Tunc dicit : « Quando spiritus immundus exierit requiem quærens²⁵. » Deinde Mater quærit illi loqui. Navem ingressus parabolam dicit 137 de seminante (cap. 13), et causam, propter quam in parabolis loquatur. Parabolam istam exponit, et addit alias, de thesauro, de margarita, de

²² Matth. v, 13, 14. ²³ Matth. vii, 6. ²⁴ Matth. xii, 24. ²⁵ Matth. xii, 43.

agro, de sinapi, de fermento. Parabolam de agro exponit in domo, et addit aliam de sagena. Beatos pronuntiat discipulos, conferens eos viro patrifamilias. Venit in patriam, quando et offenduntur Judæi. Tunc dicit : « Propheta non est sine honore, nisi in patria sua ⁸⁶. » Auditis quæ cum Joanne ab Herode gesta fuerant, secedit in desertum locum, ubi et quinque millia hominum pascit (cap. xiv). Discipulos mittit navigio. Revertitur in montem orandi gratia. Advenit ad discipulos noctu navigantes. Petrum apprehendit super aquas. Venit Gennesaret. Curantur multi. Accusant eum Pharisei de (neglectis) purgationibus (cap. xv) : os eis obturat et docet turbas de ratione ciborum. Interrogat eum Petrus de iis quæ dixerat, et ea ipsa Christus manifestius exponit. Venit Tyrum, et mulier Chananzæ ad eum accedit. Inde in montem juxta mare, et curat multos. Cibatur quatuor millia virorum. Venit Magdala. Quærent signum Judæi (cap. xvi). Ipse vero relictis illis transfretavit. Pannes discipuli per oblivionem non sumpserant. Loquitur illis de fermento Phariseorum. Egreditur Cæsaream. Interrogat discipulos de seipso : confitetur eum Petrus. Tunc de passione sua prædicat, et Petrum increpat, jubetque crucem tollere, si quis velit se sequi. Loquitur et de secundo suo adventu. « Ascendit in montem, ubi et transfiguratus est (cap. xvi). Ubi descenderat, discipuli interrogant et discunt de Elia. Adducitur illi lunaticus et curatur. Exprobat discipulis. In Galilæa illis de passione sua loquitur. Accedunt ad eum Capernaum qui didrachma accipiebant. Percontantur discipuli, « Quis major (cap. xviii)? » Tunc advocato ad se parvulo dicit : « Quicumque scandalizaverit unum ex parvulis istis ⁸⁷, » etc. Et : « Si oculus tuus, et manus tua scandalizat te ⁸⁸. » Et : « Ne contemnatis unum ex parvulis istis ⁸⁹. » Subjicitur parabola centum ovium, et illud : « Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum ⁹⁰. » Item : « Si duo ex vobis consenserint, quodcumque petierint, accipient ⁹¹. » Petrus post ista dicit : « Quoties peccabit in me frater meus ⁹²? » Tunc dicit illis : « Sedebitis super sedes duodecim. Et qui reliquerit domum, » et quæ sequuntur. Subditur parabola operariorum (cap. xx). Ascendens Jerosolymam loquitur discipulis de morte sua. Uxor-Zebedæi petit primatum filiis suis. Zelo moventur apostoli, et erudiuntur. Curantur duo cæci et Jericho. Subjungitur historia de asina (cap. xxi). Ingreditur in templum : ejicit vendentes, curat accedentes agros. Deinde pueri hymnum concinunt. Egreditur Bethaniam, et cum regrederetur

Α λην τοῦ σπείροντος, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐν παραβολαῖς λέγει. Ἐπιβλέπει τὴν παραβολὴν ταύτην, καὶ προστίθῃσι τὴν τοῦ θησαυροῦ, τὴν τοῦ μαργαρίτου, τὴν τοῦ ἀγροῦ, τὴν τοῦ σινάπεως, καὶ τὴν τῆς ζύμης. Ἐπιβλέπει τὴν τοῦ ἀγροῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ, προστίθῃσι τὴν τῆς σαγῆνης. Μακαρίζει τοὺς μαθητὰς, παραβάλλων αὐτοὺς ἀνδρὶ οἰκοδεσπότῃ. Ἐρχεται εἰς τὴν πατρίδα, ὅτε καὶ σκανδαλίζονται οἱ Ἰουδαῖοι. Τότε λέγει : « Οὐκ ἔστι προφήτης ἀτιμὸς εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. » Καὶ ἀκούσας τὰ κατὰ τὸν Ἡρώδην καὶ Ἰωάννην, ἀναχωρεῖ εἰς ἔρημον, καὶ τρέφει τοὺς πεντασιχυλίου. Πέμπει τοὺς μαθητὰς εἰς πλοῖον. Ἀνέρχεται εἰς τὸ ὄρος εὐξασθαι. Ἐφίσταται αὐτοῖς νυκτὸς πλέουσι· δέχεται τὸν Πέτρον ἐπὶ τῶν ὁδάτων. Ἐρχεται εἰς Γεννησαρέτ. Θεραπεύονται πολλοί. Ἐγκαλοῦσι Φαρισαῖοι περὶ καθαρῶν· ἐπιτομίζει τούτους, καὶ διδάσκει τοὺς δούλους περὶ βρωμάτων. Ἐρωτᾷ Πέτρος περὶ τῶν εἰρημένων, καὶ σαφέστερον ἐπεξέρχεται ὁ Χριστός. Ἦλθεν εἰς Τύρον, καὶ προσέρχεται ἡ Χαναναία. Ἐκείθεν εἰς τὸ ὄρος· τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν, καὶ θεραπεύει πολλούς. Τρέφει τοὺς τετρασιχυλίου ἀνδρας. Ἦλθεν εἰς Μαγδαλά. Ἐρωτῶσι σημεῖον οἱ Ἰουδαῖοι. Ὁ δὲ καταλιπὼν ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν. Οἱ μαθηταὶ ἐπελάθοντο ἄρτους λαβεῖν· λέγει αὐτοῖς περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. Ἐξέρχεται εἰς Καισάρειαν. Ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς περὶ ἑαυτοῦ· ὁμολογεῖ αὐτὸν ὁ Πέτρος. Τότε προλέγει περὶ τοῦ πάθους, καὶ ἐπιτιμᾷ Πέτρῳ, καὶ κελεύει τὸν βουλούμενον ἀκολουθεῖν ἄραι τὸν σταυρόν. Λέγει καὶ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. Ἀνέεισιν εἰς τὸ ὄρος, ἔνθα καὶ μετεμορφώθη. Κατιόντα αὐτὸν ἐρωτῶσι περὶ ἡλίου καὶ μηνάνουσι. Προβάγεται ὁ σεληνιζόμενος, καὶ θεραπεύεται. Ὀνειδίζει τοὺς μαθηταῖς. Λέγει αὐτοῖς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ περὶ τοῦ πάθους. Προσέρχονται ἐν Καπερναούμ οἱ τὸ διδραχμὰ λαμβάνοντες. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταί, τίς μείζων; Τότε καλέσας παιδίον λέγει : « Ὅς ἐάν σκανδαλίσῃ ἓνα τῶν μικρῶν τούτων. » Καὶ, « Εἰ ὀφθαλμὸς σου, καὶ ἡ χεὶρ σου σκανδαλίζει σε· » καὶ τὸ, « Μὴ καταφρονήσῃς ἐνός τῶν μικρῶν τούτων. » Εἶτα ἡ παραβολὴ τῶν ἐκατὸν προβάτων, καὶ τό· « Ἐάν ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἐλεῖξον σὺτόν· » καὶ τό· « Ἐάν δύο συμφωνήσωσιν ἐξ ὁμῶν, ὃ ἐάν αἰτήσωνται, λήφονται. » Εἶτά φησιν ὁ Πέτρος : « Ποσάκις ἀμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου; » Παραβολὴ τοῦ τὰ μύρια ὀφειλόντος τάλαντα. Ἦλθεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Ἐθεράπευσε πολλούς. Ἐπέλυσε τὸ τοῦ ἀποστασίου. Περὶ τρόπου εὐνουσίμου διαλέγεται. Εὐλογεῖ τὰ παιδία. Προσέρχεται ὁ πλούσιος. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταί, « Τίς δύναται σωθῆναι; » Τότε λέγει : « Ἐπὶ δώδεκα θρόνους καθήσεται· » καὶ, « Ὅς ἀφῆκεν οἰκίας, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα παραβολὴ τῶν ἐργατῶν. Καὶ ἀναβαίνων εἰς Ἱερσόλυμα, εἶπε τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἡ γυνὴ Ζεβεδαίου ἀξιοῖ ὑπὲρ τῶν υἱῶν περὶ πρωτείων. Οἱ ἀπόστολοι ζηλοῦσι, καὶ παιδεύονται. Θεραπεύονται οἱ δύο τυφλοὶ ἐξ Ἱεριχοῦτος. Εἶτα τὰ

⁸⁶ Matth. xiii, 57. ⁸⁷ Matth. xviii, 6. ⁸⁸ ibid. 3. ⁸⁹ ibid. 10. ⁹⁰ Matth. xviii, 15. ⁹¹ ibid. 19.

⁹² ibid. 21. ⁹³ Matth. xiv, 25, 28.

κατὰ τὸν ὄνον. Εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερὸν, ἐκβάλλει τοὺς A
 πωλοῦντας, θεραπεύει τοὺς προσελθόντας. Εἶτα τὰ
 παιδία ὀμνεῖ. Ἐξέρχεται εἰς Βηθανίαν, καὶ ἐπανερ-
 χόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα, ζηταίνει τὴν συκῆν, καὶ λέ-
 γει τοῖς μαθηταῖς· «Κἂν τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, Βλή-
 θητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται, καὶ ὃ ἐὰν αἰτήσητε
 πιστεύοντες, λήψετε. » Ερωτῶσιν οἱ ἱερεῖς· « Ἐν
 ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; » Ἀντερωτᾷ περὶ τοῦ
 βαπτίσματος Ἰωάννου. Λέγει αὐτοῖς τὴν παραβολὴν
 τὴν τῶν δύο υἱῶν, εἶτα τὰ τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τῶν
 πονηρῶν ἔργων· εἶτα τὰ τοῦ γάμου, καὶ τῶν φαύ-
 λων κλητόρων (30*). Τότε ἦλθον οἱ Ἰουδαῖοι παγιδεύ-
 σαι αὐτὸν ἐν λόγῳ. Καὶ τί τὸ νόμισμα. Ερωτῶσιν
 οἱ Σαδδουκαῖοι περὶ τῆς γαμψείσης τοῖς ἐπὶ τὰ ἀδελ-
 φοῖς· εἶτα ὁ νομικός· Ποία ἐντολὴ πρώτη; Εἶτα
 ἐρωτᾷ αὐτοὺς Ἰησοῦς· « Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ B
 Χριστοῦ; » Ὡς δὲ ἐπεστομίσθησαν, διαλέγεται τοῖς
 ὅχλοις περὶ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, ταλανί-
 ζων αὐτούς. Εἶτα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀνέρχεται εἰς τὸν
 ἐλαιῶνα, καὶ διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς περὶ μελλόν-
 των. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ κατασταθέντος δούλου
 ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ ἡ τῶν δέκα παρθένων, καὶ ἡ τῶν
 πέντε ταλάντων, καὶ ἡ τῶν ἐρίφων, καὶ ἡ τῶν προβά-
 των. Συνάγονται οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Γραμματεῖς
 πιάσαι αὐτόν. Ὁ δὲ ἦλθεν εἰς Σίμωνος οἰκίαν εἰς Βηθα-
 νίαν, ἐνθα ἡ τὸ ἀλάστρον [ἔχουσα] ἔρχεται. Συντίθε-
 ται ὁ Ἰούδας τοῖς Ἰουδαίοις. Ἀποστέλλονται οἱ Μαθηταὶ
 ἐτοιμάσαι τὸ Πάσχα. Ἐλέγχει τὸν Ἰούδαν ὁ Χριστός.
 Παραδίδωσι τὸ μυστήριον, ἐνθα λέγει· « Οὐ μὴ πῶ C
 ἐκ τῆς ἀμπελῶνος ταύτης. » Ἐξέρχεται εἰς τὸν ἐλαιῶνα.
 Προλέγει, ὅτι σκανδαλισθήσονται οἱ μαθηταί. Ἀφεί-
 λους τοὺς μαθητάς εἰς Γεθσημανῆ, καὶ προσευξάμενος
 τρίτον, λέγει· « Ἄγωμεν ἐντεύθεν. » Ἦλθεν ὁ Ἰού-
 δας μετὰ τοῦ ὄχλου, καὶ κόπτει ὁ Πέτρος τὸ ὠτίον
 τοῦ παιδαρίου. Ἦγαγον Ἰησοῦν πρὸς Καϊάφαν,
 ἔκριναν αὐτόν, καὶ κατεδίκασαν, καὶ ἐνέπαιξαν. Ὁ
 Πέτρος ἀρνείται. Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν πρὸς Πιλάτον.
 Ἀπάγχεται Ἰούδας. Κρίνεται ὁ Χριστός. Ἡ γυνὴ
 τοῦ Πιλάτου συμβουλεύει αὐτῷ ἀποστῆναι τοῦ Ἰησοῦ.
 Εἶτα σταυροῦται. Εἰστήκεισαν αἱ περὶ Μαρίας θεω-
 ροῦσαι μακρόθεν τὰ γινόμενα. Λαμβάνει τὸ σῶμα τοῦ
 Κυρίου Ἰωσήφ. Αἰτοῦσι τὴν κουστῶδιαν οἱ Ἰουδαῖοι.
 Αἱ περὶ Μαρίαν ἦλθον ἐσπέρας εἰς τὸν τάφον, καὶ
 σεισμὸς ἐγένετο. Ἦκουσαν παρὰ τοῦ ἀγγέλου, ὅτι
 ἀνέστη. Πέμπονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς μα-
 θητάς. Ἦκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ τοῦ σεισμοῦ καὶ
 τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἔδωκαν χρήματα τοῖς φύλαξιν,
 ἵνα φεύσωσιν. Ἦλθον οἱ μαθηταὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν
 εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Παραδίδωσιν αὐτοῖς τὸ
 βάπτισμα.

Βιβλίον β', [Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον]

48. Ἰωάννης βαπτίζει τοὺς Ἰουδαίους. Ἔρχεται
 ἀπὸ Ναζαρεθ ὁ Χριστὸς, ἐβαπτίσθη, καὶ ἦλθεν εἰς
 τὴν ἔρημον περαιοῦσθαι. Εἶτα εἰς τὴν Γαλιλαίαν,
 παραδοθέντος Ἰωάννου, καὶ καλεῖ τοὺς περὶ Πέτρον
 καὶ Ἰάκωβον. Εἰσέρχεται εἰς Καπερναοὺμ, διδάσκει,

Jerosolymam arefacit sicum, dicitque discipulis :
 « Etsi monti isti dixeritis, projice te in mare, fiet,
 et quidquid credentes petieritis, accipietis ». Interrogant eum sacerdotes, dicentes : « In qua po-
 testate ista facis »? Et ipse vicissim eos interro-
 gat de baptismo Joannis. Dicit illis parabolam de
 duobus filiis (cap. xxi); deinde de vinea et malis
 operariis, de nuptiis et de reprobis vocatis. Tunc
 accedunt ad eum Judæi ut illaqueent eum in ser-
 mone, et de numismate sciscitantur. Interrogant
 Sadducei de muliere septem fratribus nupta. Tum
 legis peritus, de primo legis mandato. Deinde eos
 interrogat : « Quid vobis videtur de Christo? » (Cap.
 xxi, xlii.) His ubi os obturasset, loquitur turbis de
 Scribis et Phariseis (cap. xxi), miseros dicens
 eos. Postea egressus ex templo ascendit in montem
 Olivarum, atque ibi de rebus futuris ad discipulos
 disserit (cap. xxiv). Deinde parabolam subjicit de
 servo supra domum constituto (cap. xxv), deque de-
 cem virginibus, de 138 quinque talentis et de
 hædis ac ovibus. Congregantur principes Sacerdot-
 um et Scribæ, consultantes quomodo caperent
 eum (cap. xxvi). Ipse vero Bethaniam venit in do-
 mum Simonis, ubi ad eum accedit, quæ alabastrum
 habebat. Paciscitur Judas cum Judæis. Mittuntur di-
 scipuli ad parandum Pascha. Convincit Judam
 Christus. Tradit mysterium : postea dicit : « Non
 bibam amplius ex hac vite ». Egredditur in mon-
 tem Olivarum. Prædicat offendiculum passuros di-
 scipulos. Relinquit discipulos in Gethsemane, et,
 postquam tertio orasset, « Eamus hinc ». Venit
 Judas cum turba : Petrus amputat auriculam ser-
 vuli. Ducunt Jesum ad Caipham. Judicant eum et
 condemnant, et irrident. Petrus negat. Ducunt Je-
 sum ad Pilatum (cap. xxvii). Strangulat se Judas.
 Judicatur Christus. Pilato consulit uxor ejus, ut
 abstineat a Jesu : postea crucifigitur. Stant mulie-
 res, quæ cum Maria erant, spectantes a longe, quæ
 fierent. Corpus Domini accipit Joseph. Petunt
 custodiam Judæi. Mulieres, quæ cum Maria erant,
 vespere veniunt ad sepulcrum (cap. xxviii), et fit
 terræ motus, audiuntque ab angelo, quod resur-
 rexerit. Mittuntur a Christo ad discipulos. Audiunt
 Judæi de terræ motu et resurrectione, dantque pe-
 cuniam custodibus, ut mentiantur. Veniunt disci-
 puli ad Jesum in Galilæam. Tradit illis bap-
 tismum.

Liber II, Evangelium secundum Marcum.

48. Joannes baptizat Judæos (cap. i). Christus
 venit a Nazareth, baptizatur, et abit in desertum,
 ut tentetur. Postea vero, tradito Joanne, venit in
 Galilæam, et vocat Petrum cum fratre, Jacobum
 item cum fratre. Ingreditur Capernaum (cap. ii).

* Matth. xxi, 22. ** ibid. 23. *** Matth. xxvi, 29. **** ibid. 46.

(30*) f. κλητῶν.

docet, curat ibi dæmoniacum, post hunc etiam so-
 erum Petri, et multos alios vesperi sanat. Egreditur
 in solitudinem. Circuit Galilæam. Curat leprosum.
 Venit Capernaum (*cap. ii*). Sanat paralyticum, do-
 cet turbam. Vocat Levi filium Alphaei, manducat
 cum publicanis. Accusant eum hoc nomine Phari-
 sæi. Querunt de jejuniis discipuli Joannis : ipse
 vero discipulos defendit. Transit per sata. Curat
 eum qui manum habebat aridam (*cap. iii*). Secedit
 ad mare. Sequitur eum multitudo magna. Confiten-
 tur dæmones. Advocat ad se duodecim discipulos,
 ut mittat eos prædicatum. Tunc Judæi dicunt : « In
 Beelzebul ejicit dæmonia ⁶⁸. » Venit ad eum Mater
 ejus. Ingreditur navim (*cap. iv*), parabolam dicit de
 seminante, item de agro, et de sinapi. Tempestate
 jactantur discipuli in mari. Increpat mare Christus.
 Curatur dæmoniacus in terra Gergesenorum (*cap.*
v). Porci in mare præcipites dantur. Transfretat, et
 Jairus pro filia orat. Sanatur hæmorrhousa. Venit
 in patriam (*cap. vi*), scandalizantur super ipso. Hæc
 dicit : « Non est propheta absque honore, nisi in
 patria sua ⁶⁹. » Mittit discipulos binos ac binos,
 multaque illis mandat. Subjicitur historia eorum,
 quæ ab Herode acta sunt cum Joanne. Redeunt ad
 Christum discipuli. Alit turbas. Advenit ad disci-
 pulos tempestate jactatos. Venit Gennesaret et cu-
 rat multos. Disputat de manibus illotis (*cap. vii*).
 Venit Tyrum. Sanat filiam Syrophœnissæ, item
 surdum et impeditæ linguæ. Alit turbam (*cap. viii*).
 Signum petunt Judæi, ad ille nullum dat. Loqui-
 tur discipulis de fermento Phariseorum, et increpat
 eos. Curat cæcum Bethsaidæ. Interrogat discipulos
 de seipso : Petrus confitetur, et increpatur pas-
 sionis causa. Hic dicit Christus : « Si quis vult venire
 post me ⁷⁰. » Transfiguratur in monte (*cap. ix*), lo-
 quitur de Elia. Adducitur ad eum lunaticus et cu-
 ratur. Prædicat discipulis mortem ac resurrectionem
 suam, et increpat eos, quod de primatu in via dis-
 putaverant. Hic dicit : « Qui non est mecum, con-
 tra me est ⁷¹ » de eo, qui dæmonia ejiciebat in
 139 ipsius nomine. Post hæc dicit : « Qui scanda-
 lizaverunt unum ex pusillis ⁷². » Et illud : « Vermis
 eorum non morietur, neque ignis exstinguetur ⁷³. »
 Edisserit de divortio (*cap. x*). Parvulis benedicit.
 Dives quidam interrogat, quid faciat ut vivat :
 huic respondet. Ascendens Jerosolymam de pas-
 sione sua prædicat. Filii Zebedæi sedere petunt a
 dexteris ejus. Edisserit de animi humilitate. Visum
 recipit Bartimæus. Deinde de pullo asinæ (*cap. xi*),
 ingreditur in templum, et vespere exit in Betha-
 niam. Deinde de sicu. Ejicit ex templo vendentes.
 Vespere egreditur de civitate. Admiratur Petrus,
 arefactam esse sicum. Adhoriatur discipulos Jesus,
 ut credant. Jubet ut peccata proximo remittantur.
 Egreditur in civitatem. Interrogant eum Judæi, in
 qua potestate hæc faciat : ipse vicissim eos inter-
 rogat de baptismo Joannis. Parabolam dixit de vi-

A θεραπεύει τὸν δαιμονιζόμενον ἐκεῖ, εἶτα τὴν πενθε-
 ρὰν Πέτρου, καὶ πολλοὺς ἐν τῇ ἑσπέρᾳ ἰάται, ἐξῆλθεν
 εἰς τὴν ἔρημον, περιῆγε τὴν Γαλιλαίαν. Θεραπεύει
 τὸν λεπρὸν. Ἐρχεται εἰς Καπερναοὺμ. Ἰάται τὴν
 παραλυτικὸν· διδάσκει τὸν ὄχλον. Καλεῖ τὸν Λευὴν
 τὸν Ἀλφαίου. Ἐσθίει μετὰ τῶν τελωνῶν. Ἐγκαλοῦ-
 σιν οἱ Φαρισαῖοι ὑπὲρ τούτου. Οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου
 ὑπὲρ τῆς νηστείας αἰτιῶνται· ὁ δὲ ἀπολογεῖται.
 Διέρχεται διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει τὸν τὴν ξηρὰν
 χεῖρα [ἐχοντα]. Ἀναχωρεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἀκολου-
 θεῖ αὐτῷ πλῆθος πολὺ. Ὁμολογοῦνται οἱ δαίμονες. Προ-
 καλεῖται τοὺς δώδεκα, ἵνα ἀποσταλῇ αὐτοὺς. Τότε
 λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· « Ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ
 δαιμόνια. » Ἐρχεται ἡ Μήτηρ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν.
 Ἐμβαίνει εἰς τὸ πλοῖον. Λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ
 σπειρόντος, τὴν τοῦ ἀγροῦ, τὴν τοῦ σινάπεως. Χει-
 μάσσονται ἐν τῇ θαλάσσῃ οἱ μαθηταί. Ἐπιτιμᾷ τῇ
 θαλάσσῃ ὁ Χριστός· Ὁμολογεῖται οἱ δαίμονες ἐν τῇ
 χώρα τῶν Γεργεσιῶν. Οἱ χοῖροι πνίγονται. Ἦλθεν
 εἰς τὸ πέραν, καὶ Ἰάειρος ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς αἰσίου.
 Εἶτα ἡ αἰμορροῦσα ἰάται. Ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα,
 σκανδαλίζονται ἐπ' αὐτῷ. Ἐνταῦθα λέγει· « Οὐκ
 ἔστι προφήτης ἄτιμος, εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. »
 Πέμπει τοὺς μαθητὰς ἀνὰ δύο, ἐντεταλμένος πολλὰ.
 Εἶτα τὰ κατὰ Ἡρώδην καὶ Ἰωάννην. Ἐπανῆλθον οἱ
 μαθηταὶ πρὸς αὐτόν. Τρέφει τοὺς ὄχλους. Ἐφίσταται
 χειμαζομένοις τοῖς μαθηταῖς. Ἦλθεν εἰς Γεννησαρὲν,
 καὶ ἐθεράπευσε πολλοὺς. Περὶ ἀνίπτων χειρῶν διαλέ-
 γεται. Ἦλθεν εἰς Τύρον. Ἰάται τὴν θυγατέρα τῆς
 Συροφοινικίσσης· εἶτα τὸν κωφὸν καὶ μογιλάλον.
 C Τρέφει τὸν ὄχλον. Σημεῖον αἰτοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ
 οὐ δίδωσι. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων λέγει, καὶ
 ἐπιτιμᾷ τοῖς μαθηταῖς. Θεραπεύει τὸν τυφλὸν εἰς
 Βηθσαιδᾶ. Ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς περὶ ἑαυτοῦ. Πέτρος
 ὁμολογεῖ· καὶ διὰ τὸ πάθος ἐπιτιμᾶται. Ἐνταῦθα
 λέγει· « Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν. » Μεταμορ-
 φοῦται ἐν τῷ ὄρει, λέγει περὶ τοῦ, Ἠλίου. Προσάγε-
 ται σεληνιζόμενος, καὶ θεραπεύεται. Προλέγει τοῖς
 μαθηταῖς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναστά-
 σεως, καὶ ἐλέγχει αὐτοὺς περὶ πρωτείων δια-
 λεχθέντας ἐν τῇ ὁδῷ. Ἐνταῦθα λέγει· « Ὁ μὴ ὦν μετ'
 ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἐστί, » περὶ τοῦ ἐκβάλλοντος δαιμόνια
 ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Εἶτα φησιν· « Ὅς ἐὰν σκανδαλίσῃ
 ἓνα τῶν μικρῶν· καὶ τό· » Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ
 τελευτήσει, οὐδὲ τὸ πῦρ σβέννυται. D » Περὶ ἀποστα-
 σίου διαλέγεται. Τὰ παιδία εὐλογεῖ. Ἐρωτᾷ ὁ πλοῦ-
 σιος, τί ποιήσας ζήσεται· ἀποκρίνεται πρὸς αὐτόν.
 Ἀναβάνων εἰς Ἱεροσόλυμα, λέγει περὶ τοῦ πάθους.
 Οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου ἀξιοῦσιν ὑπὲρ τῆς ἐκ δεξιῶν καθί-
 δρας. Διαλέγεται περὶ ταπεινοφροσύνης. Ἀναβλέπει
 Βαρτιμαῖος. Εἶτα τὰ κατὰ τὸν πῶλον, καὶ εἰσῆλθεν
 εἰς τὴν ἱερὴν, ὀφίας οὐσίας ἐξῆλθεν εἰς Βηθανίαν. Εἶτα
 ἐπὶ τὴν συκὴν. Ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς πωλοῦν-
 τας. Ἐξῆλθεν ἑσπέρας ἐκ τῆς πόλεως. Ὁ Πέτρος
 θαυμάζει διὰ τὴν συκὴν. Προτρέπεται τοὺς μαθητὰς
 ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πιστεῦσιν. Κελεύει συγχωρεῖν τῷ
 πλησίον τὰ ἀμαρτήματα. Ἐπανέρχεται εἰς τὴν πόλιν.

⁶⁸ Marc. iii, 22. ⁶⁹ Marc. vi, 4. ⁷⁰ Marc. viii, 34. ⁷¹ Marc. ix, 59. ⁷² ibid., 41. ⁷³ ibid. 47.

Ἐρωτῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖ. Ἐρωτᾷ αὐτοὺς περὶ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου. Λέγει τὰ κατὰ τὸν ἀμπελῶνα καὶ τοὺς πονηροὺς γεωργούς. Εἶτα περὶ τοῦ κήνου· εἶτα περὶ τῶν ἐπὶ τὰ ἀδελφῶν. Ἐρωτᾷ ὁ γραμματεὺς, ποῖα ἐντολὴ πρώτη καὶ μαθὼν ἀποδέχεται. Ἐρωτᾷ ὁ Χριστὸς περὶ ἐαυτοῦ. Εἶτα κατὰ τῶν Φαρισαίων διαλέγεται, καὶ περὶ τῶν δύο δηναρίων τῆς χήρας. Ἐξεργόμενος ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, λέγει περὶ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταὶ περὶ τοῦ χρόνου, καὶ πολλὰ αὐτοῖς προλέγει. Ἦλθεν εἰς Βηθανίαν πρὸς Σίμωνα τὸν λεπρὸν. Ἐκεῖ τὸ μύρον ἐκχέεται. Συντίθεται ὁ Ἰούδας τοῖς Ἰουδαίοις. Πέμπονται ἐτοιμάσαι τὸ πάσχα οἱ μαθηταί. Ἐλέγχει τὸν Ἰούδαν. Παραδίδωσι τὰ μυστήρια. Ἐξέρχεται εἰς τὸν ἐλαιῶνα. Προλέγει τοῖς μαθηταῖς, ὅτι σκανδαλισθήσονται, καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι ἀνήσεται. Προσεύχεται τῷ Πατρὶ· εἶτα συλλαμβάνεται. Τίμνει Πέτρος τὸ ὠτίον τοῦ δούλου. Φεύγει ὁ νεανίσκος γυμνός. Ἀγεται πρὸς Καϊάφαν ὁ Ἰησοῦς. Καταμαρτυροῦσιν αὐτοῦ. Ὁμολογεῖ ἐαυτὸν Ὑἱὸν Θεοῦ. Ἀρνεῖται Πέτρος. Ἀγεται πρὸς Πιλάτον ὁ Ἰησοῦς· σταυροῦται. Ἦν ἐκεῖ Μαρία ἡ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ, καὶ ἡ Μαγδαλὴν, καὶ Σαλώμῃ. Λαμβάνει ὁ Ἰωσήφ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Ἦλθον αἱ γυναῖκες μετὰ τὸ Σάββατον, ἀρώματα φέρουσαι. Εἶδον τὸν ἄγγελον ἐν τῷ μνημείῳ, καὶ ἐφοβήθησαν. Ἀναστὰς ὁ Χριστὸς ὤφθη Μαρίᾳ, ἀφ' ἧς τὰ ἐπὶ τὰ δαιμόνια ἐξέβαλεν. Ἐκείνη εἶπε τοῖς μαθηταῖς· οἱ δὲ ἠπίστησαν. Ἐπειτα ὤφθη τοῖς δυσὶν ἐν τῇ ὁδῷ, εἶτα τοῖς ἰα'· καὶ ὠνεῖδισε τὴν ἀπίστην αὐτῶν. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύσσειν, καὶ βαπτίζειν, καὶ σημεῖα ποιεῖν. Εἶτα ἀνελήφθη.

Βιβλίον γ', κατὰ Λουκᾶν.

49. Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν Ἰωάννου, καὶ τοῦ Χριστοῦ· τὰ κατὰ τὸν Συμεῶν. Ἄνα ἀνομολογεῖται τῷ Κυρίῳ. Ἀπομένει ἐν τῷ ἱερῷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ οἱ γονεῖς ἡγνῶν. Βαπτίζεται Ἰωάννης, βαπτίζεται καὶ ὁ Χριστὸς, ὃν ἐτῶν λ'. Γενεαλογεῖται. Ἀγεται εἰς τὴν ἔρημον. Ἐρχεται εἰς Ναζαρέτ· ἀναγινώσκει ἐν τῇ συναγωγῇ. Εἶπε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους περὶ τῆς χήρας τῆς Ἠλίου, καὶ Νεεμᾶν τοῦ λεπροῦ, καὶ ἤθελον αὐτὸν κερμηνίσαι. Ἦλθεν εἰς Καπερναοὺμ. Ἐθεράπευσε τὸν δαιμονῶνα, καὶ τὴν πνευθεράν Πέτρον, καὶ ἄλλους πολλούς. Ἐξῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον. Ἦλθεν εἰς Γεννησαρέτ, ἐπέβη τοῦ πλοίου Πέτρον, ἔνθα καὶ τὸ δίκτυον διεβήγγυτο. Ἐφοβήθη Σίμων. Ἐθεράπευσε τὸν λεπρὸν, εἶτα τὸν παραλυτικόν. Καλεῖ τὸν Λεβὶ, ἐσθίει παρ' αὐτῷ· καὶ ἐγκαλεῖται ὑπὸ τῶν Φαρισαίων περὶ τούτου, καὶ ὅτι οὐ νηστεύουσιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Πορεύεται ἐν Σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει ἐν ἐτέρῳ Σαββάτῳ τὸν τὴν ξηρὰν χεῖρα. Ἐκλέγεται τοὺς ἰβ'. Λέγει τοὺς μακαρισμούς. Τολανίζει τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς γελῶντας. Παραίνει περὶ ἀγάπης, περὶ τοῦ μὴ ἀμύνεσθαι τὸν πλῆσιον. Περὶ φιλανθρωπίας. Περὶ τοῦ μὴ κρίνειν, καὶ μεταδιδόναι. Λέγει δὲ καὶ παραβολὴν, τὴν περὶ τοῦ δένδρου, καὶ περὶ τοῦ φυλάσσοντος τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὅτι ὁμοίος ἐστί τῇ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκίᾳ. Ἐρχεται εἰς Καπερναοὺμ. Πρότεισιν ὁ ἐκκένταρχος ὑπὲρ τοῦ δούλου. Εἶτα ὁ υἱὸς τῆς χήρας

A nea, et de malis agricolis (cap. xi). Postea de censu : de septem fratribus. Quæstionem movet scriba, quod sit primum legis mandatum, ac responsionem datam probat. Christus interrogat de seipso. Postea disputat contra Phariseos, et de duobus denariis viduæ. Egressus e templo subversionem illius prædicit (cap. xiii). Discipuli de tempore interrogant, et prædicit illis multa. Venit Bethaniam ad Simonem leprosum (cap. xiv). Istic effunditur unguentum. Paciscitur Judas cum Judæis. Mittuntur discipuli ad parandum pascha. Convincit Judam. Tradit mysteria. Egreditur ad montem Olivarum. Discipulis prædicit, quod scandalum passuri essent, et Petro, quod negaturus sit. Precatur Patrem : deinde capitur. Petrus abscondit auriculam servi. B Adolescens nudus aufugit. Ducitur Jesus ad Caipham. Testimonium affertur contra illum. Confitetur se esse Filium Dei. Negat Petrus. Ducitur ad Pilatum Jesus (cap. xv) : crucifigitur. Erat ibi Maria Jacobi minoris, et Magdalena, et Salome. Joseph accipit corpus Jesu. Venerunt mulieres post Sabbatum, aromata ferentes (cap. xvi). Vident angelum in monumento, et pertimescunt. Post resurrectionem Christus apparuit Mariæ, ex qua septem demonia eiecerat. Ipsa rem dixit ad discipulos, illi vero non crediderunt. Postea apparuit duobus in via, deinde et undecim, quibus etiam incredulitatem exprobravit. Et misit eos prædicatum et baptizatum, et potestatem dedit faciendorum signorum. C Postea assumptus est.

Liber III, Evangelium secundum Lucam

49. Historiam nativitatis Joannis scribit (cap. i), deinde et Christi : de Simeone (cap. ii). Anna constitetur Domino. Jesus in templo manet, insciis parentibus. Joannes baptizat (cap. iii) : baptizatur et Christus, cum annorum esset triginta. Genealogia ejus. Ducitur in solitudinem (cap. iv). Venit Nazareth : legit in Synagoga. Dicit ad Judæos de vidua, (ad quam divertit) Elias, et de Neeman leproso, et volunt eum præcipientem dare. Venit Capernaum. Curat demonio laborantem, et socrum Petri, aliosque multos. Egreditur in solitudinem. Venit in terram Gennesaret (cap. v), ascendit naviculam Petri, ubi et rete scindebatur. Pertimescit Simon. Curat leprosum, deinde paralyticum. Vocat Levi, apud quem et manducat : culpat a Phariseis ob eam causam, et quod discipuli ipsius non jejunarent. Ambulat in Sabbato secundo-primò per sata (cap. vi). Altero Sabbato curat eum, qui manum habebat aridam. Elegit duodecim. Recenset beatitudines. Deplorat divites et ridentes. Adhortatur ad dilectionem. De non ulciscendo proximum. De humanitate. Non esse nobis judicandum : esse imperitandum. Parabolam dicit de arbore, et de eo qui sermones suos custodiat, quod is similis sit domui fundatæ supra petram. Venit Capernaum (cap. vii). Accedit ad eum centurio orans pro servo suo. Hinc excitatur filius viduæ. Mittit ad eum Joannes dis-

cupulos suos. **140** Accusat turbam Jesus de Joanne. Comparat eam generationem pueris inter se acclamantibus. Ingreditur domum Pharisæi. Et ecce mulier peccatrix alabastrum effundit. Reprehendit hoc factum Pharisæus. Parabolam ad eum dicit Jesus de duobus debitoribus. Deinde circuit per civitates et vicos (*cap. viii*). Sequuntur eum mulieres, quas curaverat. Parabolam dicit de seminante. Venit ad eum mater ejus. Navigant cum eo discipuli : oritur tempestas. Veniunt Gadira. Legio irrumpit in porcos. Deinde Jairus orat pro filia. Sanatur hæmorrhousa. Excitat mortuam puellam. Mittit duodecim discipulos (*cap. ix*). Audit de eo Herodes. Secedit in solitudinem Jesus. Alit turbas. Interrogat, dicens : « Quem me esse dicunt homines ? » Petrus confitetur. Mandat illis silentium. Passionem ac resurrectionem suam prædicit. Ait : « Si quis vult post me venire, abneget semetipsum ». Transfiguratur. Descendit de monte. Curat lunaticum. Loquitur de passione. Querunt discipuli, quis major sit. Jesus vero docet eos. Deinde dicit : « Qui non est contra vos, pro vobis est », quod de eo dicit, qui in nomine suo dæmonia ejiciebat, et se non sequebatur. Volentem ingredi in civitatem Samaritanorum, non receperunt eum : hinc discipuli volunt ignem cælitus deprecari super eos : Jesus vero corripuit eos. Quidam illum sequi volens, prohibetur. Alius vero admonitus ut sequatur, abnuat. Tunc dicit : « Nemo mittit manum suam ad aratrum, et post tergum convertitur ». Designat septuaginta discipulos (*cap. x*), emittit eos binos ac binos, hortatus ne quidquam secum deferrent. Exprobrat civitatibus. Exinde dicit : « Qui vos audit, me audit ». Item : « Videbam Satanam decidentem sicut fulgur » : et dat discipulis potestatem contra Satanam, et admonet ne eo nomine gauderent. Deinde confitetur Patri, et dicit discipulis : « Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Multi enim prophetæ desiderarunt videre quæ vos videtis ». Tentat eum legisperitus, et parabola dicitur de eo qui descenderat in Jericho. Martha accusat sororem suam. Orare docet discipulos (*cap. xi*), et parabolam dicit de eo qui ab amico in lecto jam decumbente panes petit. Curat mutum dæmoniacum. Tunc dicunt : « In Beelzebul curat ». Deinde dicit : « Cum spiritus immundus egressus est, perambulat loca iniqua ». Deinde mulier quædam ait : « Beatus venter », et cætera. Futurum minatur, ut ista generatio condemnetur a Ninivitis, et dicit : « Nemo, lucernam accendens, sub modio ponit ». Ingreditur ad Phariseum prandendi gratia. Ille vero eum accusat, quod lotus non esset. Ad hunc dicit : « Vos mundatis quod extra poculum est », et cætera. Et deplorat eos, similiter et legisperitos (*cap. xii*). Deinde dicit : « Nihil est occultum », et cætera. Item : « Ne timeatis eos qui corpus occi-

δανίσταται. Πέμπει Ἰωάννης τοὺς μαθητὰς πρὸς αὐτόν. Ἐγκαλεῖ τῷ ὄχλῳ ὁ Ἰησοῦς περὶ Ἰωάννου. Παρεικάζει τὴν γενεὰν παίδιους τοῖς προσφωνοῦσιν. Ἐρχεται εἰς οἰκίαν Φαρισαίου, καὶ ἰδοὺ ἡ γυνὴ ἡ ἀμαρτωλὴς τὸ ἀλάστρον ἐκχεῖ. Αἰτιεῖται ὁ Φαρισαῖος· τὸ γεγινός. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς τὴν παραβολὴν τῶν δύο χρεωφειλετῶν. Εἶτα διδίδωκε κατὰ πόλιν καὶ κώμην, καὶ ἠκολούθουν αὐτῷ γυναῖκες αἱ θεραπευθεῖσαι. Λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ σπειράντος. Ἦλθεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. Πλέουσιν οἱ μαθηταὶ μετ' αὐτοῦ, χερμάζονται, ἔρχονται εἰς Γάδαιρα, καὶ ὁ λεγεὼν εἰς τοὺς χοίρους ἐμπέπτει. Εἶτα ἰάμενος ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς αἰσὶν, καὶ ἡ αἰμορροῦσα ἰάται. Ἀνίστησι τὴν κόρην. Ἀποστέλλει τοὺς δώδεκα μαθητὰς. Ἀκούει Ἡρώδης περὶ αὐτοῦ. Ἀναχωρεῖ εἰς ἔρημον ὁ Ἰησοῦς. Τρέφει τοὺς ὄχλους. Ἐρωτᾷ : « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι ; » Ὁμολογεῖ Πέτρος. Παρηγγέλλει σιωπᾶν. Προλέγει περὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως. Λέγει : « Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀρνησάσθω ἑαυτόν. » Μεταμορφοῦται. Κάτεισιν ἀπὸ τοῦ θρόνου. Θεραπεύει τὸν σεληνιαζόμενον. Λέγει περὶ τοῦ πάθους. Ἐξήτουν οἱ μαθηταί, τίς ἂν εἴη μείζων ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐδίδασκεν αὐτούς. Εἰτά φησιν : « Ὅς οὐκ ἔστι καθ' ὑμῶν, ὑπὲρ ὑμῶν ἔστιν, » περὶ τοῦ ἐκβάλλοντος τὰ δαιμόνια ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀκολουθοῦντος αὐτῷ. Βουλόμενος εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν τῶν Σαμαρειτῶν οὐκ ἐδέξατο (30'). Εἶτα οἱ μαθηταὶ πῦρ ἤθελον κατενέγκαι ἐπ' αὐτούς· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπετίμησεν αὐτούς. Βουλόμενός τις ἀκολουθεῖσαι αὐτῷ κωλύεται. Ἄλλος δὲ παρακαλεῖται, καὶ ἀναδύεται. Τότε λέγει : « Οὐδεὶς ἐπιβάλλει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄρτον, καὶ στρέφεται εἰς τὰ ὀπίσω. » Ἀνέδειξεν ἐβδομήκοντα μαθητὰς, καὶ πέμπει αὐτοὺς ἀνὰ δύο, παραινέσας μὴδὲν βαστάσαι. Ὁνειδίζει ταῖς πόλεσι. Τότε λέγει : « Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει. » Εἰτά φησιν : « Ἐθεώρωσιν τὸν Σατανᾶν πεσόντα, ὡς ἄστραπην »· καὶ δίδωσι τοῖς μαθηταῖς ἐξουσίαν κατ' αὐτοῦ, καὶ παραινεῖ μὴ χαίρειν ἐν τούτῳ. Εἶτα ἐξομολογεῖται τῷ Πατρὶ, καὶ φησι τοῖς μαθηταῖς : « Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε. Πολλοὶ γὰρ προφήται ἐπιθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε. » Ὁ νομικὸς παρράζει, καὶ ἡ παραβολὴ λέγεται τούτῳ εἰς ἱερικῶν καταβαίνοντος. Μάρθα ἐγκαλεῖ ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς. Διδάσκει εὐχεσθαι τοὺς μαθητὰς, καὶ λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ αἰτούντος ἄρτους τὸν φίλον τὸν ἐν τῇ κλίνῃ ὄντα. Θεραπεύει τὸν κωφὸν τὸν δαιμονιζόμενον. Τότε λέγουσιν, ὅτι : « Ἐν Βεελζεβοῦλ θεραπεύεις. » Εἶτα λέγει : « Ὅταν ἐξέλθῃ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, πορεύεται δι' ἀνύδρων τόπων. » Εἶτα γυνὴ τίς φησι : « Μακάρία ἡ κοιλία, » καὶ τὰ ἑξῆς. Κατακριθῆσεσθαι προλέγει τοὺς τότε ὑπὸ Νινευτ, καὶ φησι : « Οὐδεὶς, λύχνον ἄψας, ὑπὸ τὸν μόδιον τίθῃσιν. » Εἰσῆλθεν ἀρτιστῆσαι πρὸς Φαρισαίον. Ὁ δὲ ἐγκαλεῖ, ὅτι οὐκ ἐβαπτίσατο. Τότε λέγει πρὸς αὐτόν : « Ὑμεῖς τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καθαρίζετε. » Καὶ ταλανίζει αὐτοὺς καὶ τοὺς νομικοὺς. Εἶτα λέγει : « Οὐδὲν ἔστι χρυπτόν »·

⁷⁴ Luc. ix, 48. ⁷⁵ ibid. 23. ⁷⁶ ibid. 30. ⁷⁷ ibid. 62. ⁷⁸ Luc. x, 46. ⁷⁹ ibid. 48. ⁸⁰ Luc. x, 25, 24.

⁸¹ Luc. xi, 15. ⁸² ibid. 24. ⁸³ ibid. 27. ⁸⁴ ibid. 33. ⁸⁵ ibid. 39. ⁸⁶ Luc. xii, 2.

καὶ τὸ, « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα » καὶ τὸ, « Οὐχὶ πάντα στρουθία » καὶ, « Ὃς ἀνβλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα. » Προσέρχεται τις μερίσσασθαι τὸν κλῆρον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Εἶτα ὁ λογιζόμενος πλούσιος· περὶ τῶν ἀποθηκῶν. Παραίνει μὴ μεριμᾶν περὶ τροφῆς. Περί ἐλεημοσύνης λέγει, καὶ τοῦ δεσπότου τοῦ διακονούντος τοῖς δούλοις αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ πιστοῦ δούλου, καὶ περὶ τοῦ εἰδότος τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιοῦντος. Καὶ, « Πῦρ ἦλθεν, » φησί, « βαλεῖν. » Ἐλεγε δὲ καὶ περὶ τῶν τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ δοκιμαζόντων. Καὶ τό· « Ἐάν ὑπάγῃς μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα. » Εἶτα τοὺς ὑπὸ Πιλάτου ἀναιρεθέντας Γαλιλαίους, καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ πύργου καταχρυσθέντας. Εἶτα ἡ παραβολὴ τῆς ἀκάρπου συκῆς. Τὴν ὑπὸ τοῦ δαίμονος συγκύπτουσαν θεραπεύει ἐν Σαββάτῳ· καὶ ἐγκαλοῦσιν Ἰουδαῖοι· ὁ δὲ ἐπιτομίζει αὐτούς. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ σινάπεως, καὶ τῆς ζύμης. Εἶτα ἡρωδήθῃ, εἰ ὄλλγοι οἱ σωζόμενοι. Παραίνει εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς θύρας, καὶ ἐπάγει· « Ἔχουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀνακλιθῆσονται. » Εἶτα λέγουσιν αὐτῷ· « Ἐξέλθε, ὅτι Ἡρώδης βούλεται σε ἀνελεῖν. » Καί φησι· « Πορευθέντες εἰπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. » Εἶτα πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ φησι· « Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου. » Θεραπεύει τὸν ὕδρουπικὸν ἐν οἴκῳ Φαρισαίου. Περί πρωτοκλισίας διαλέγεται, καὶ τίνας δεῖ καλεῖν ἐπ' ἄριστον. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ δαίπνου, καὶ τῶν παραιτησαμένων ἐλθεῖν. Παραίνει πάντων τῶν οἰκείων καταφρονεῖν, καὶ αὐτῷ ἀκολουθεῖν. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ τὸν πύργον οἰκοδομοῦντος, καὶ τοῦ παρασκευαζομένου εἰς πόλεμον. Εἰτά φησι· « Καλὸν τὸ ἅλας. » Γογγύζουσιν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι τελῶνας προσελαμβάνετο. Λέγει παραβολὴν πρὸς αὐτούς, τὴν τοῦ ἀπολωλότος προβάτου, τὴν τῆς δραχμῆς, καὶ τὴν τοῦ ἀπώτου παιδὸς· περὶ τοῦ ἐκβληθέντος οἰκονόμου· περὶ φιλαργυρίας· περὶ ὑπερφηανίας, καὶ ὅτι δεῖ πάντα τὰ ἐν τῷ νόμῳ πληρωθῆναι· περὶ τοῦ ἀπολύοντος τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· περὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου. Περί τοῦ συγχωρεῖν τῷ πλησίον τὰ ἀμαρτήματα. Καί· « Τίς ἔχων δούλον, » φησί, « ἀροτριῶντα, οὐκ εἰσελθόντι ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ ἐπιτάττει; » Εἶτα οἱ δέκα λεπροί. Περί τῆς παρουσίας αὐτοῦ προλέγει. Περί τοῦ πάντοτε προσεύχεσθαι. Εἶπε τὴν τῆς χήρας παραβολήν, καὶ τὴν τοῦ ἀδίκου ἄρχοντος. Τότε λέγει· « Ἄρα εὐρήσει τὴν πίστιν ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; » Ἡ παραβολὴ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου. Εἶτα προσκαλεῖται τὰ παῖδια. Προσέρχεται ὁ πλούσιος ἑρωτῶν, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Περί τοῦ πάθους λέγει τοῖς μαθηταῖς· οἱ δὲ οὐ συνῆκαν. Ὁ τυφλὸς θεραπεύεται, ὁ ἐγγυὺς Ἰεριχοῦς. Τὰ κατὰ τὸν Ζαχαῖον. Ἡ παραβολὴ τοῦ βουληθέντος ἀγοράσαι βασιλείαν. Τὰ κατὰ τὸν πῶλον. Περί τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως προλέγει. Ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς παλοῦντας. Τότε λέγουσιν· « Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; » Ἐρωτᾷ αὐτοὺς περὶ τοῦ βαπτίσματος

dunt⁸⁷. » Et illud : « Nunquid quinque passeress⁸⁸, » et cætera. Et : « Quicumque blasphemaverit in Spiritum⁸⁹. » Accedit ad eum quispiam, ut cum fratre hereditatem divideret. Deinde, qui putabatur dives : de illius horreis. Hortatur, ne solliciti simus de alimonia. De elemosyna dicit, et de hero servis suis ministrante : de servo fidei : de eo qui voluntatem Domini sui novit quidem, sed non facit. Et, « Ignem, » inquit, « veni mittere⁹⁰. » Ait etiam de illis qui faciem cæli probare sciebant. Et illud : « Cum vadis cum adversario tuo ad magistratum⁹¹. » Deinde de Galilæis a Pilato occisis (cap. xiii), et de illis, qui prolapsu turris obruti fuerant. Deinde parabolam dicit de sicu sterili. Mulierem a dæmonio incurvatam curat in Sabbato : factum hoc accusant Judæi : ipse vero os obturat eis. Parabolam dicit de sinapi, et de fermento. Interrogatur an pauci sint qui salventur. Hortatur ad ingrediendum per angustam portam, et subdit : « Venient ab oriente et ab occidente, et recumbent⁹². » Deinde dicunt ei : « Exi, nam Herodes vult te occidere⁹³. » Respondet : « Ite ac dicite vulpi isti⁹⁴, » et cætera. Post ad Jerusalem 141 dicit : « Quoties volui congregare filios tuos⁹⁵, » etc. Curat hydropicum in domo Pharisæi (cap. xiv). Disserit de primo accubitu, et qui vocandi sint ad convivium. Deinde parabolam dicit de cœna et invitatis ad eam venire detrectantibus. Hortatur ut, relictis domesticis omnibus, se sequamur. Parabolam addit de eo qui turrim ædificat, et de eo qui ad bellum instruitur. Hinc ait : « Bonum est sal⁹⁶. » Murmurant Pharisæi (cap. xv), quod publicanos susciperet. Parabolam ad eos dicit de ove perditâ, et de drachma, deque filio prodigo : de œconomo ejecto (cap. xvi) : de avaritia, de superbia, et quod adimpleri oporteat quæcunque in lege sunt : de dimittente uxorem suam : de Lazaro ac divite. Quod remittenda sint proximo, quæ in nos deliquit (cap. xvii). Et : « Quis, » inquit, « servum habet arantem, an ex agro revertenti non præcipit⁹⁷ ? » etc. Deinde de decem leprosis. De adventu suo prædicit. Quod semper sit orandum. Parabolam dicit de vidua (cap. xviii), et aliam de iudice iniquo. Deinde : « Num, » inquit, « fidem inveniet in terra Filius hominis, cum venerit⁹⁸ ? » Parabola de Pharisæo et publicano. Advocat ad se parvulos. Accedit ad eum dives quidam rogans quid faciat, ut vitam æternam possideat : de passione sua prædicit discipulis : ipsi vero non intellegebant. Cæcus curatus prope Jericho : de Zachæo (cap. xix). Parabolam dicit de eo, qui sibi ipsi volebat acquirere regnum. De pullo asinæ. Urbis excidium prædicit. Vendentes ejicit de templo. Tunc dicunt illi (cap. xx) : « In qua potestate hæc facis⁹⁹ ? » Interrogat illos de baptismo Joannis. Subjicitur parabola de vinea, et improbis agricolis : de censu, et de muliere quæ septem fratri-

⁸⁷ Luc. xii, 4. ⁸⁸ ibid. 6. ⁸⁹ ibid. 10. ⁹⁰ ibid. 49. 32. ⁹¹ ibid. 34. ⁹² Luc. xiv, 34. ⁹³ Luc. xvii, 7.

⁹⁴ ibid. 58. ⁹⁵ Luc. xiii, 29. ⁹⁶ ibid. 31. ⁹⁷ ibid. 14. ⁹⁸ Luc. xviii, 8. ⁹⁹ Luc. xx, 2.

bus nupta fuit. Deinde interrogat eos de seipso, quomodo dicant, ipsum esse filium Davidis : ediserit de primo consensu. Vidua denaria duo mittit (in gazophylacium [cap. xxi]). De subversione templi prædicit, et malis futuris. Judas paciscitur cum Judæis. Discipulos mittit ad parandum pascha (cap. xxii). Convincitur Judas post institutum mysterium. Contendunt inter se discipuli de primatu. Ad Simonem deinde dicit : « Ecce Satanas petiit vos », prædicitque illi negationem futuram, et jubet discipulis ut tollant secum crumenam. Capitur postea. Negat eum Petrus. Cæditur a Judæis Jesus. Interrogatur, num ipse sit Christus, et respondet. Ducitur ad Pilatum (cap. xxiii), et mittitur ad Herodem, illinc rursus ad Pilatum. Traditur ut crucifigatur, sequitur turba : ad mulieres de malis futuris disserit. Crucifigitur. Corpus ejus Joseph sepelit. Deferunt mulieres aromata ad sepulcrum (cap. xxiv), sed neminem inveniunt. Disceunt a duobus angelis, quod resurrexerit. Nuntiant hoc discipulis. Illi non credunt. Petrus ad monumentum currit et (ut mulieres dixerunt) invenit. Apparet Christus duobus iter facientibus. Illi reversi audiunt Dominum apparuisse Simoni. Mox stetit repente in medio eorum : stupefunt discipuli : ostendit eis cicatrices, et comedit coram eis. Eductis autem illis Bethaniam, assumptus est. τύπων, καὶ ἔφην (31) ἐνώπιον αὐτῶν. Ἐξαγαγὼν δὲ

Α Ἰωάννου. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ τῶν πονηρῶν γεωργῶν. Τὰ περὶ τοῦ κήνου, καὶ τῆς γαμβρίσεως τοῖς ζ' ἀδελφοῖς. Εἶτα ἐρωτᾷ αὐτοὺς περὶ ἑαυτοῦ, πῶς λέγουσι τὸν Χριστὸν υἱὸν Δαβὶδ εἶναι· καὶ περὶ πρωτοκαθεδρίας διαλέγεται. Βάλλει ἡ χίτρα δύο δηνάρια. Περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ. περὶ τῶν μελλόντων προλέγει κακῶν. Συντίθεται Ἰούδας μετὰ τῶν Ἰουδαίων. Πέμπει τοὺς μαθητὰς ἐτοιμάσαι τὸ πιάσχα. Ἐλέγχεται Ἰούδας μετὰ τὸ μυστήριον. Φιλονεικία τῶν μαθητῶν περὶ πρωτείων. Εἶτα πρὸς τὸν Σίμωνα φησι : « Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς » καὶ προλέγει αὐτοῦ τὴν ἄρνησιν, καὶ παρακαλεῖται τοὺς μαθηταῖς βαστάζειν βαλάντιον. Εἶτα συλλαμβάνεται. Ἀρνεῖται Πέτρος. Τύπτεται ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἐρωτᾶται, εἰ αὐτὸς εἶη ὁ Χριστὸς, καὶ ἀποκρίνεται. Ἀγεται πρὸς τὸν Πιλάτον, καὶ πέμπεται πρὸς τὸν Ἡρώδη. Εἶτα πρὸς τὸν Πιλάτον ἀγεται. Παραβιδοται σταυρωθῆναι· ἀκολουθεῖ ὄχλος· πρὸς τὰς γυναῖκας διαλέγεται περὶ τῶν μελλόντων κακῶν. Σταυροῦται. Θάπτει Ἰωσήφ τὸ σῶμα. Φέρουσιν αἱ γυναῖκες ἀρώματα εἰς τὸν τάφον, καὶ οὐχ εὗρον οὐδέν. Μανθάνουσι παρὰ τῶν δύο ἀγγέλων, ὅτι ἀνέστη. Ἀπαγγέλλουσι τοῖς μαθηταῖς. Οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἐδραμε Πέτρος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εὗρεν οὕτως. Τότε φαίνεται τοῖς δύο ἑδοικοποροῦσιν. Ὑποστρέψαντες οὗτοι, ἤκουσαν, ὅτι ὤφθη Σίμωνι. Εἶτα ἔστι ἀθρόως ἐν μέσῳ αὐτῶν· οἱ δὲ ἐπιστήθησαν. Ἐδείξεν αὐτοῖς τοὺς

Β ἀποκρίνεται. Ἀγεται πρὸς τὸν Πιλάτον, καὶ πέμπεται πρὸς τὸν Ἡρώδη. Εἶτα πρὸς τὸν Πιλάτον ἀγεται. Παραβιδοται σταυρωθῆναι· ἀκολουθεῖ ὄχλος· πρὸς τὰς γυναῖκας διαλέγεται περὶ τῶν μελλόντων κακῶν. Σταυροῦται. Θάπτει Ἰωσήφ τὸ σῶμα. Φέρουσιν αἱ γυναῖκες ἀρώματα εἰς τὸν τάφον, καὶ οὐχ εὗρον οὐδέν. Μανθάνουσι παρὰ τῶν δύο ἀγγέλων, ὅτι ἀνέστη. Ἀπαγγέλλουσι τοῖς μαθηταῖς. Οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἐδραμε Πέτρος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εὗρεν οὕτως. Τότε φαίνεται τοῖς δύο ἑδοικοποροῦσιν. Ὑποστρέψαντες οὗτοι, ἤκουσαν, ὅτι ὤφθη Σίμωνι. Εἶτα ἔστι ἀθρόως ἐν μέσῳ αὐτῶν· οἱ δὲ ἐπιστήθησαν. Ἐδείξεν αὐτοῖς τοὺς

Liber IV, Evangelium secundum Joannem.

50. Joannes Christum dicit Deum esse (cap. i). Narrat de Baptista : tum de Christo, et de Incarnatione. Ad se missis respondet Baptista. Insequente die testatur de Jesu, quod Spiritus descenderit super eum. Sequenti iterum die testimonium perhibet de Jesu. Sese illi adjungit Andreas. Petrum adducit Andreas ad Christum. Postero die vocat Philippum Andreas ad eum. Postero die egresus in Galilæam Jesus, vocat Philippum : hic ducit Nathanael ad eum. Testimonium huic dat Jesus. Nuptiæ sunt in Cana (cap. ii). Postea venit Capernaum. Ascendit Jerosolymam in festo Paschatis : ejecit e templo vendentes columbas. Multi credunt in eum. Tum de Nicodemo (cap. iii). Post venit in Judæam et baptizabant ipsius discipuli. Nuntiatum est hoc Joanni. Audiens Jesus id nōtum factum esse Phariseis, descendit in Galilæam per Samariam (cap. iv). Subsequuntur ea, quæ cum muliere Samaritana facta sunt. Credunt Samaritani. Venit Jesus in Cana et accedit ad eum regulus, filii gratia. Rediit Jerosolymam (cap. v). Sanat eum in Sabbato qui annis triginta octo paralyticus fuerat. Querunt eum Judæi occidere. Dicit eis quod a Deo missus sit. Transfretat e regione Tiberiadis (cap. vi) : erat autem Pascha. Alit turbas. Volunt eum creare regem, et secedit in montem. Di-

Βιβλίου δ', κατὰ Ἰωάννην.
50. Θεολογεῖ ὁ Ἰωάννης τὸν Χριστόν. Λέγει περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ· εἶτα περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως. Ἀποκρίνεται ὁ Βαπτιστὴς πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον μαρτυρεῖ τῷ Ἰησοῦ, ὅτι τὸ Πνεῦμα κατέβη ἐπ' αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον πάλιν μαρτυρεῖ τῷ Ἰησοῦ. Καὶ κολλῶνται αὐτῷ οἱ περὶ Ἀνδρέαν. Ἀγεί τὸν Πέτρον ὁ Ἀνδρέας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον καλεῖ τὸν Φίλιππον ὁ Ἀνδρέας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον καλεῖ τὸν Φίλιππον ὁ Ἰησοῦς, ἐξελθὼν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Οὗτος ἀγεί τὸν Ναθαναὴλ πρὸς αὐτόν. Μαρτυρεῖ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Ὁ γάμος ἐν Κανᾷ γίνεται. Εἶτα ἔρχεται εἰς Καπερναοὺμ. Ἀναβαίνει εἰς Ἱερουσόλυμα ἐν τῷ Πάσχα· ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς πωλοῦντας τὰς περιστεράς. Πολλοὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Εἶτα τὰ κατὰ Νικόδημον. Εἶτα ἔρχεται εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἐδάπτει οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἀπηγγέλλη τῷ Ἰωάννῃ. Ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἔμαθον οἱ Φαρισαῖοι, κατέβη εἰς τὴν Γαλιλαίαν διὰ τῆς Σαμαρείας. Εἶτα τὰ κατὰ τὴν Σαμαρείαν. Πιστεύουσιν οἱ Σαμαρεῖται. Ἐρχεται εἰς Κανᾷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ὁ βασιλεὺς προσέρχεται ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ. Ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ τὸν ἐν λῇ ἔτεσι παραλελυμένον ἵστα ἐν Σαββάτῳ. Ἐξήτουν αὐτόν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτείνειν. Λέγει αὐτοῖς ὅτι παρὰ Θεοῦ ἐπέμψθη. Ἀπῆλθε πέραν τῆς Τιβεριάδος· ἦν δὲ τὸ Πάσχα. Τρέφει τοὺς ὄχλους. Ἠθέλησαν αὐτὸν ποιῆσαι βασι-

¹ Luc. xii, 31.

(31) Ἐφαγεν.

λέα, καὶ ἀναχωρεῖ εἰς τὸ ὄρος. Ἐπλυσαν οἱ μαθη-
ταὶ εἰς Καπερναοῦμ. Ἦλθεν δὲ Ἰησοῦς ἐκεῖ, ἦλθον
καὶ οἱ ὄχλοι. Τότε αὐτοῖς περὶ τῶν μυστηρίων διαλέ-
γεται. Καὶ μὴ ἐνέγκαντες τὸν λόγον, ἀπῆλθον εἰς τὰ
ὀπίσω. Λέγει τοῖς δώδεκα· Ἐγὼ καὶ ὑμεῖς θέλετε
ὑπάγειν; Τότε λέγει Πέτρος· Ῥήματα ζωῆς αἰ-
ωνίου ἔχεις, πρὸς τίνα ἀπελυσόμεθα; Ἐκνοσηγίας
οὕσης, προτρέπονται αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ ἀνελθεῖν ἐν τῷ
ισρῷ. Ὁ δὲ ὕστερον ἀνῆλθε, καὶ ἐξήτουν αὐτὸν οἱ
Ἰουδαῖοι, καὶ ἠγανάκτουν, ὅτι ἐν Σαββάτῳ τυφλὸν ἰά-
σατο. Διαλέγεται περὶ τοῦ Παρακλήτου· καὶ οἱ μὲν
ἐπίστευσαν, οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἐγκαλοῦνται ὑπηρέται
ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, ὅτι οὐκ ἐπίσταν αὐτόν. Διαλέγε-
ται αὐτοῖς ὁ Νικόδημος· καὶ ἐπιστομίζουσιν αὐτόν.
Πάλιν ὁ Ἰησοῦς διαλέγεται αὐτοῖς· καὶ ἐπειρῶντο
ἀνακρίπειν αὐτοῦ τὰ ῥήματα. Ἐνταῦθα τὰ περὶ τῆς
κατηγορηθείσης ἐπὶ μοιχείᾳ. Πάλιν λέγει αὐτοῖς·
Ἐγὼ ὑπάγω, ὅπου ἡμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν. Οἱ
δὲ ἐνόμιζον, ὅτι ἀναίρει ἑαυτόν. Εἷτα προλέγει τὸν
τρόπον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ εἰς
αὐτόν. Τότε λέγει αὐτοῖς· Ἐάν μελίνετε ἐν τῷ λόγῳ
μου, ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς, καὶ ἕτερα πολλά.
Λέγουσιν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Σαμαρεῖτης εἶ, καὶ δαι-
μόνιον ἔχεις. Πάλιν ὁ Ἰησοῦς πολλὰ αὐτοῖς διαλέ-
γεται, ἐν οἷς ἐπήγαγε· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ
εἰμι. Τότε ἠθέλησαν λιθάσαι αὐτόν· ὁ δὲ ἐξελθὼν
ἀπ' αὐτῶν, ἐθεράπευσε τὸν τυφλὸν πηλῷ. Εἷτα διαλέ-
γεται περὶ τῶν προβάτων καὶ τοῦ ποιμένος, τοῦ διὰ
τῆς θύρας εἰσερχομένου εἰς τὴν αὐλήν· καὶ σχίσμα
ἐγένετο ἐν τοῖς Ἰουδαίοις. Τοῖς Ἑγκαινίοις περιεπτάει
ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος. Ἐρωτῶσιν αὐτόν
οἱ Ἰουδαῖοι, εἰ αὐτὸς εἶπὶ ὁ Χριστός. Ὡς δὲ εἶπεν,
ἐδάστασαν λίθους βαλεῖν ἐπ' αὐτόν. Ὡς δὲ ἠρώτα αὐ-
τοὺς τὴν αἰτίαν, ἦλθον πιάσαι αὐτόν, καὶ οὐκ ἴσχυσαν.
Ἀπῆλθεν, ὅπου ἐδάπτειν Ἰωάννης. Πέμπουσιν ἐκ
Βηθανίας αἱ περὶ Μάρθαν ὑπὲρ τοῦ Λαζάρου. Καὶ βου-
λόμενος εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἔλθειν, ἐκώλυον οἱ μαθηταί.
Ἦλθεν εἰς Βηθανίαν· ἀνέστησε τὸν Λάζαρον. Πάλιν
ἐβουλεύοντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελθεῖν τὸν Ἰησοῦν. Εἷτα
κατὰφας προφητεύει. Ἀναχωρεῖ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν ἔρη-
μον Ἐφραῖμ. Εἷτα οἱ Ἰουδαῖοι ἀμφέβαλον, εἰ ἔρχεται
εἰς τὴν ἑορτήν. Καὶ πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν
εἰς Βηθανίαν. Τότε δειπνοῦντα αὐτόν ἤλειψεν ἡ Μαρία,
καὶ ἀγανακτεῖ Ἰούδας. Ἐπιστομίζει αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς.
Ἦλθον· πρὸς αὐτὸν ἐκεῖ οἱ Ἰουδαῖοι. Ὑπήνησαν αὐτῷ
ὄχλοι μετὰ βαλὼν ἐρχομένῳ εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ
ὀχουμένῳ εἰς ὄναριον. Τότε ζητοῦσιν οἱ Ἕλληνες ἰδεῖν
αὐτόν. Τότε λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ κόκκου τοῦ σίτου
καὶ περὶ τῶν φοβουμένων τὸν θάνατον. Εἷτα ἐπάγει·
Πάτερ, δόξα σὺν τῷ Υἱόν· καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ. Ἐνόμισεν ὁ ὄχλος βροντὴν γεγενῆσθαι.
Εἷτα προλέγει αὐτοῖς τὸν τρόπον τοῦ θανάτου, καὶ
προτρέπει πρὸς τὸ πιστεῦσαι· οἱ δὲ ἠπίθουν, ἵνα,
φησὶν, ὁ λόγος Ἠσαίου πληρωθῇ. Νίπτει τοὺς
μαθητάς· ἐλέγχει τὸν Ἰούδαν· καὶ λαβὼν ἔκεινος τὸ
φύμιον ἐξῆλθεν ἐν νυκτί. Εἷτα διαλέγεται τοῖς μαθη-
ταῖς ὁ Ἰησοῦς. Ἐντέλειται αὐτοῖς περὶ ἀγάπης.

A scipuli navigant Capernaum. Huc et Jesus venit,
et turbæ quoque eo concessere. Tunc edisserit illis
de mysteriis. Illi vero non ferentes quæ diceban-
tur, retro cedunt. Dicit duodecim (apostolis): « An
et vos vultis abire? » Tunc Petrus respondet:
« Verba vitæ æternæ habes, ad quem abibimus? »
Cum esset festum Tabernaculorum, hortantur eum
fratres, ut ascendat in templum (cap. vii). Ipse
vero tandem ascendit, et quærunt eum Judæi, at-
que indignantur quod in Sabbato cæcum curave-
rat. Disserit de Paracleto, et alii credunt, alii non
credunt. Reprehenduntur ministri a principibus
sacerdotum, quod non cepissent eum. Disputat
cum eis Nicodemus: illi vero os ipsi obturant.
Jesus rursus disputat cum eis: ipsi contra verba
ejus confutari conantur. Subjicitur de muliere su-
per adulterio accusata (cap. viii). Iterum ad eos
loquitur, dicens: « Ego vado, quo vos non pote-
stis venire ». Ipsi vero putabant, quod seipsum
vellet interficere. Deinde modum mortis sue
prædicat, et multi in eum credunt. Tunc dicit illis:
« Si manseritis in sermone meo, veritas liberabit
vos », et alia multa. Dicunt ad eum Judæi: « Sa-
maritanus es, et dæmonium habes ». Vicissim
Jesus multa ad eos edisserit, inter quæ et hoc dicit:
« Antequam Abraham fieret, ego sum ». Tunc
eum lapidare volebant: ipse vero disgressus ab
illis, curavit cæcum luto (cap. ix). Postea edisse-
rit de ovibus et pastore per januam in ovile ingre-
diente (cap. x): et schisma oritur inter Judæos.
In festo Dedicationis ambulabat Jesus in porticu
Salomonis. Interrogant eum Judæi, an ipse sit
Christus. Ubi vero hunc se esse dicit, tollunt la-
pides, ut jacent in eum; ut autem rogat hujus fa-
cinoris causam, veniunt ad capiendum eum, sed
non potuerunt. Abit in eum locum, ubi baptizave-
rat Joannes. Mittunt ad eum ex Bethania Martha
et soror ejus propter Lazarum (cap. xi). Volentem
ire in Judæam prohibent discipuli. Venit Betha-
niam: excitat Lazarum. Iterum de occidendo Jesu
consultant Judæi. Tum Caiphas prophetat. Sece-
dit Jesus in solitudinem Ephraim. Deinde Judæi
inter se disceptant, num venturus sit ad diem
festum. Ante sex dies Paschæ venit Bethaniam
(cap. xii). Hic cœnantem unxit Maria: quam rem
indigne fert Judas. Hunc compescit Jesus. Isthuc
veniunt Judæi ad eum. Occurrunt illi turbæ cum
ramis palmarum, cum peteret Jerosolyma, et sede-
ret super asello. Tunc petunt Græci videre eum.
Parabolam dicit de grano frumenti, et de illis, qui
mortem metunt. Subdit: « Pater, glorifica Fi-
lium tuum », et vox facta est de cælo. Turba
putat tonitru insonuisse. De modo mortis sue
prædicat illis, et hortatur ad credendum: illi
vero non credunt, « ut sermo », inquit, « Isaïæ
impleretur ». Lavat discipulos (cap. xiii): arguit
Judam: ille, accepta buccella, noctu egreditur.

* Joan. vi, 68. * ibid. 69. * Joan. viii, 21. * ibid. 32. * ibid. 48. * ibid. 58. * Joan. xvii, 1.

* Joan. xii, 38.

Exinde discipulos Jesus alloquitur. Præcipit illis dilectionem. Petro futuram negationem prædicat. Philippus petit videre Patrem (cap. xiv). Prædicat eis de Paraceto : de multis **143** aliis loquitur (cap. xv), et accusat Judæos. Discipulis prædicat futuram tribulationem (cap. xvi), deinde iterum jucunda, et rursus tristitia. Patrem alloquitur (cap. xvii). Deinde venit in hortum et capitur (cap. xviii). Petrus amputat auriculam servi. Ducunt Jesum ad Annam. Discipulus aliquis Petrum introducit in aulam. Minister Jesum cædit : dicit ad hunc : « Si male locutus sum ¹⁰, » etc. Mittunt eum ad Caipham. Petrus negat. Ducitur Jesus ad Pilatum. Crucifigitur (cap. xix). Titulum imponunt. Stant juxta crucem mater, et soror matris ejus Maria Cleophae, et Maria Magdalene. Tunc matrem commendat Joanni. Corpus ejus sepelitur Joseph. Nicodemus offert aloes et myrrhæ libras centum. Venit Maria Magdalene (cap. xx), videt sepulcrum vacuum. Vocat Petrum et Joannem. Hi abeunt visum, et iterum secedunt. Maria videt angelos, et postea Jesum ipsum, qui et ei loquitur. Postea advenit ad discipulos, cum fores essent clausæ, et dat illis Spiritum sanctum. Deinde loquitur Thomæ, qui non crediderat. Rursus apparet discipulis ad mare Tiberiadis, ubi et multitudinem piscium ceperunt, et comedit cum eis (cap. xxi). Petro mandat ut oves suas pascat, prædicetque mortem qua moriturus erat, ac jubet ut se sequatur.

Liber V, Acta apostolorum.

51. Hoc nomine vocatur hic liber, quod apostolorum simul acta contineat. Qui vero illa enarrat, Lucas est evangelista, qui et librum hunc conscripsit. Est enim una cum apostolis peregrinatus, et maxime cum Paulo, et quæ exacte cognovit, litteris mandavit. Narrat autem hoc libro, quomodo, angelis susipientibus, Dominus assumptus sit : effusionem Spiritus sancti in die Pentecostes super apostolos et omnes, qui tum præsentibus erant, factam : ordinationem Matthiæ in locum Judæ proditoris, et designationem septem diaconorum, ac Pauli electionem, et quæcumque ille passus est, et quomodo tandem Romam profectus sit. Duodecim autem apostolorum nomina sunt ista : primus Simon, qui vocatur Petrus : deinde Jacobus filius Zebedæi, et Joannes frater ejus, Andreas frater Petri, Philippus, Thomas, Bartholomæus, Matthæus, Jacobus filius Alphæi, Simon zelotes, Judas Jacobi, qui et Thaddæus dicitur, et Judas Iscariotes, qui prodidit Dominum. Sed postquam Dominum prodidisset ac periisset, in ejus locum constitutus est ab apostolis Matthias, et connumeratus cum undecim reliquis, duodecimus. Postea vocatus est et Paulus, vas electionis, missusque et ipse cum Barnaba ad prædicandum Evangelium Domini gentibus ubique. Septem autem diaconorum ab apostolis constitutorum hæc sunt nomina : Stephanus, Phi-

¹⁰ Joan. xviii, 23.

(72) Αἰτράς

A Προλέγει τῷ Πέτρῳ τὴν ἀρνησιν. Φίλιππος ἀξιοῖ ἰδεῖν τὸν Πατέρα. Περὶ τοῦ Παρακλήτου αὐτοῖς προλέγει· ἕτερα πολλά διαλέγεται, καὶ κατηγορεῖ τῶν Ἰουδαίων. Θλίψιν προλέγει τοῖς μαθηταῖς, εἰτα πάλιν χρηστὰ, καὶ πάλιν λυπηρὰ. Πρὸς τὸν Πατέρα διαλέγεται. Εἰτα ἔρχεται εἰς τὸν κήπον, καὶ συλλαμβάνεται. Κόπτει Πέτρος τὸ ὠτίον τοῦ δούλου. Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν πρὸς τὸν Ἄνναν. Εἰσάγει ὁ μαθητὴς τὸν Πέτρον εἰς τὴν αὐλήν. Τύπτει τὸν Ἰησοῦν ὁ ὑπὸ πρῆτης· λέγει αὐτῷ· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀποστέλλουσιν αὐτὸν πρὸς Καϊάφαν. Ἀρνείται Πέτρος. Ἄγεται ὁ Ἰησοῦς πρὸς Πιλάτον. Σταυροῦται, καὶ τὸν τίτλον ἐπιτίθασιν. Εἰσέρχονται παρὰ τῷ σταυρῷ ἡ μήτηρ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία, ἡ τοῦ Κλεοπά, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ. Τότε παρατίθεται τὴν μητέρα τῷ Ἰωάννῃ. Θάπτει τὸ σῶμα Ἰωσήφ. Νικόδημος φέρει ἀλόνη καὶ σμύρνης λύτρα (32) ἑκατόν. Ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, βλέπει τὸν τάφον κενόν· καλεῖ τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἰωάννην. Οἱ δὲ ἀπῆλθον, καὶ πάλιν ἀνεχώρησαν. Βλέπει τοὺς ἀγγέλους ἡ Μαρία, εἰτα τὸν Ἰησοῦν, καὶ διαλέγεται αὐτῇ. Εἰτα ἐπίστη τοῖς μαθηταῖς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον. Εἰτα τῷ Θωμᾷ διαλέγεται ἀπιστήσαντι. Εἰτα πάλιν ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριαδῆς· οἱ δὲ ἤλθουσιν πλῆθος ἰχθύων, καὶ ἔφαγε μετ' αὐτῶν. Εἰτα ἐπιτάττει τῷ Πέτρῳ ποιμαίνειν τὰ πρόβατα, καὶ προλέγει αὐτῷ, πόσω θανάτῳ ἀποθάνειται, καὶ καλεῖ αὐτὸν ἀκολουθεῖν αὐτῷ.

C *Βιβλίον ε', Πράξεις τῶν ἀποστόλων.*

51. Οὗτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὰς πράξεις ὁμοῦ τῶν ἀποστόλων περιέχει. Ὁ δὲ διηγουμένος ταύτας ἐστὶ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς, ὁ καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον συγγράφων. Συναπεσθήμεν γὰρ τοῖς τε ἄλλοις ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ Παύλῳ, καὶ εἰδὼς ἀκριβῶς, γράφει. Διηγείται δὲ ἐν αὐτῷ πῶς, ἀγγέλων ὑπολαβόντων, ἀνελήφθη ὁ Κύριος, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκχυσιν γενομένην ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐπὶ τοῖς ἀποστόλοις καὶ πάντας τοὺς τότε παρόντας· τὴν τε κατάστασιν τοῦ Ματθίου ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου, καὶ τὴν προχείρησιν τῶν ᾧ διακόνων, καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Παύλου, καὶ ὅσα ἔπαθε, καὶ τέλος τὴν εἰς Ῥώμην ἀποδημίαν αὐτοῦ. Τῶν μὲν οὖν δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· **D** πρῶτος Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, εἰτα Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου, καὶ Φίλιππος, καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος, Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαιῶ, Σίμων ὁ ζηλωτής, Ἰούδας Ἰακώβου, ὁ καὶ Θαδδαῖος, καὶ Ἰούδας Ἰσκαριώτης ὁ καὶ παραδούς τὸν Κύριον. Ἀλλὰ τοῦ Ἰούδα τούτου, προδότου γενομένου, καὶ ἀπολομένου, κατεστάθη εἰς τὸν ἐκείνου τόπον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων Ματθίας, καὶ συγκατηριθμήθη τοῖς ἑνδεκα δωδεκάτος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκλήθη καὶ ὁ Παῦλος, σκευὸς ἐκλογῆς, καὶ ἀπεστάλη καὶ αὐτὸς μετὰ Βαρνάβα εὐαγγελισθαι τὸν Κύριον τοῖς ἔθνεσι πανταχοῦ. Ἐτι δὲ καὶ τῶν κατασταθέντων παρὰ τῶν

ἀποστόλων ἐπὶ διακόνων τὰ ὀνόματα ταῦτα· Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενάς, καὶ Νικόλαος. Τούτων οὖν τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διακόνων τὰς πράξεις διηγείται ὁ Λουκᾶς, καὶ σημεῖα παρ' αὐτῶν γεγονότα, ὥστε εἰσὶ ταῦτα· Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐθεράπευσαν ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου τὸν ἐκ γενετῆς χωλὸν, τὸν ἐν τῇ Ὁραίᾳ πύλῃ καθήμενον. Πέτρος Ἀνανίαν καὶ Σαπφείραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἤλεγξε, νοστισταμένους ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου, καὶ τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰς τὸν Θεὸν, καὶ γέγοναι παραχρῆμα νεκροί. Πέτρος ἐν Ἰόππῃ τὴν ἀπαθανοῦσαν Δορκάδα εὐξάμενος ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Πέτρος τὸ ἐξ οὐρανοῦ ακεῖνος καθήμενον πλῆθεις παντὸς ζώου ἐώρακα. Πέτρου ἡ σκιά ἐρχομένη ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐθεράπευεν αὐτούς. Πέτρος τηρούμενος καὶ δεδεμένος ἐν τῇ φυλακῇ ὑπὸ ἀγγέλου ἀπελύθη, μὴ εἰδόντων τῶν στρατιωτῶν. Καὶ ὁ Ἡρώδης σκυληρόδωτος ἐξέψυξε. Στέφανος ἐποίησε τέρατα καὶ σημεῖα. Φίλιππος τὸν εὐνοῦχον ἐπέστησεν ἀναγινώσκοντα τὸν Ἰσαΐαν, καὶ ἐδάπτισεν αὐτόν. Ὁ αὐτὸς Φίλιππος ἐν Σαμαρείᾳ πολλὰ πνεύματα ἐξέβαλε, καὶ χωλοὶ καὶ παραλελυμένοι ἐθεραπεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Παῦλος, ἐγγίζων τῇ Ἀμασσίᾳ, εἶδεν ὄπτασίαν, καὶ εὐθὺς γέγονεν εὐαγγελιστής. Παῦλος ἐν Αὔστροις Αἰνέαν, χωλὸν ἐκ γενετῆς ὄντα, ἐθεράπευσεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Παῦλος ἀπὸ ὀπτασίας εἰς Μακεδονίαν ἐκλήθη. Παῦλος τὴν γυναῖκα τὴν ἔχουσαν πνεῦμα Πύθονος ἐκαθάρισε. Παῦλος καὶ Σίλας ἐν Φιλίπποις εἰς φυλακὴν ἐβλήθησαν, καὶ ἡσφαλισμένοις εἶχον τοὺς πόδας ἐν τῷ ῥύλῳ. Ἐν δὲ τῷ μεσουκτινῷ σεισμῷ γέγονε, καὶ λήλυνται αὐτῶν τὰ δεσμά. Ἀπὸ τοῦ χρωτὸς Παύλου ἀπέπερον σουδάρια ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας καὶ δαιμονιῶντας, καὶ ἐθεραπεύοντο. Παῦλος ἐν Τρωάδι πεσόντα Εὐτυχον ἀπὸ τῆς θυρίδος καὶ ἀποθανόντα ἤγειρε λέγων· « Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστίν. » Παῦλος ἐπέτεμψεν ἐν Κύπρῳ τῷ μάγῳ Ἑλμῳ, καὶ ἐγένετο τυφλός. Παῦλος, πλέων ἐν Ῥώμῃ, ἐχειμάσθη αὐτὸς τε καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐπὶ νυχθήμερα ἰδ'. Πάντων τε προσδοκούντων ἀποθανεῖν, ἐπιστάς ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ, ὅτι « Διὰ σὲ καὶ χάρισμαί τοῦτοις τὸ ζῆν, » καὶ ἐσώθησαν. Ἐξεληθόντα τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ πλοίου ἐχθὲν εἶδαν, καὶ οἱ μὲν πάντες ἐνδιμῖζον αὐτὸν γίνεσθαι νεκρόν· ὥς δὲ ἀπαλῆς διέμεινεν, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι θεόν. Τὸν πατέρα Πουπλίου ἐν τῇ νήσῳ δυσεντερία συνεχόμενον χειροθετήσας ἰάσατο ὁ Παῦλος, καὶ ἄλλους πολλοὺς ἀσθενοῦντας ἐν τῇ νήσῳ ἐθεράπευσεν.

*Βιβλίον ζ', Ἐπιστολαὶ καθολικαὶ ἐπτά·
τούτων πρώτη Ἰακώβου.*

52. Ἀπ' αὐτῶν τῶν γραφάντων καὶ αὗται προσγορεύονται. Αὐτὸς γὰρ Ἰακώβος ταύτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν διασπαρείται, καὶ πιστεῦσασιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Γράφει δὲ διδασκαλικὴν τὴν Ἐπιστολήν, διδάσκων περὶ διαφορᾶς πειρασμῶν, ποῖος μὲν ἐστιν ἀπὸ Θεοῦ, ποῖος δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας καρδίας τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὅτι οὐ

A lippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas et Nicoiaus. Horum itaque apostolorum et diaconorum acta enarrat Lucas, et quæ ab illis edita sunt signa, quæ ista sunt : Petrus et Joannes claudum ex nativitate, in porta Speciosa sedentem, in nomine Domini curarunt. Petrus Ananiam et Sapphiram uxorem ejus coarguit, quod suffurati fuissent de pretio agri, et de promissione Deo facta defraudassent, quam ob causam et e vestigio mortui sunt. Petrus Joppe Dorcada vita defunctam precibus suis e mortuis excitavit. Petrus vas plenum omnis generis animantibus cœlitus demissum vidit. Umbra Petri ægrotos quos contingebat, sanabat. Petrus cum in carcere ligatus servaretur, per angelum, insciis militibus, 144 solutus est. Et Herodes B vermium esca factus, expiravit. Stephanus prodigia fecit et signa. Philippus ad eunuchum, Isaiæ prophetiam legentem, accessit, et baptizavit illum. Idem Philippus multos malos spiritus in Samaria ejecit, et claudi ab illo ac paralytici curati sunt. Paulus cum appropinquaret Pamasco, visionem vidit, et mox Evangelii præco factus est. Paulus cum esset Lystri Aeneam, a nativitate claudum, in nomine Domini curavit. Paulus per visionem in Macedoniam vocatus est. Paulus mulierem habentem spiritum Pythonis purgavit. Paulus et Silas Philippiis in custodiam conjecti, et pedes eorum ligno constricti sunt. In medio autem noctis terræ motus actus est, et soluta sunt eorum vincula. A corpore C Pauli sudaria, ægrotis ac dæmoniis imposita, curationem asserbant. Paulus Troade Eutychum e fenestra prolapsum ac mortuum excitavit, dicens : « Anima ejus in ipso est 11. » Paulus in Cypro magum Elymam increpavit, qui et cæcus effectus est. Paulus cum Romam navigaret, tempestate agitato est ipse, et quotquot cum illo in navi erant, noctes ac dies quatuordecim. Et cum universi mortem expectarent, astitit Paulo Dominus, dicens : « Propter te largitus sum istis, ut vivant 12, » atque servati sunt. Paulum cum e navi egressus esset, vipera momordit, existimabantque omnes quod moriturus esset : cum vero illæsus permaneret, arbitrati sunt deum esse quemdam. Patrem Publii in insula dysenteria laborantem, impositis manibus, D sanitati restituit Paulus, et alios multos in eadem insula ægrotos curavit.

Liber VI, Epistolæ catholicæ septem, quarum prima est Jacobi.

52. Ab auctoribus suis et ipsæ nomina sortitæ sunt. Hanc enim Jacobus ad dispersos ex duodecim tribubus, in Dominum nostrum Jesum Christum credentes, scripsit. Scripsit autem Epistolam docendi causa, docens scilicet de tentationum discrimine, quænam a Deo, quæ vero ex proprio cujusque mortalium corde sint. Et quod non verbis tan-

ium, sed et ipso opere ostendenda sit fides : quodque non auditores legis, sed factores justificentur. Præcipit etiam de ditubitis, ne illi pauperibus in Ecclesiis præferantur, sed magis increpentur, tanquam superbi. Tandem injuria affectos consolatus, et ad tolerantiam usque ad judicis adventum servandam adhortatus, ubi de patientia ex iis, quæ Job acciderunt, admonet, præcipit ut presbyteri vocentur ad ægrotos; studeaturque quomodo errantes ad veritatem convertantur, eo quod merces hujus operis apud Dominum remissio sit peccatorum : atque ita terminat Epistolam.

Secunda, Petri.

53. Et hæc quoque ab eo denominata est, a quo est scripta. Petrus ipse enim docendi gratia Epistolam hanc Judeis ad Christianismum conversis, in dispersione constitutis, scripsit. Eos enim qui ex Judeis multi crediderant, confirmat. Et primum quidem exponit ac declarat, quod fides in Christum a prophetis prænuntiata, et per eosdem significata sit redemptio, quæ est per sanguinem ejus, et quod ipsis ac gentibus omnia sint per Evangelium annuntiata, in quæ angeli quoque prospicere desiderant. Deinde postquam suavit ut digne conversentur eo, qui ipsos vocavit, admonet ut regem honorent, et mulieribus simul ac viris concordiam præcipit. Et ubi ad mores honestos paucis adhortatus est, significat illis, quod et inferis facta sit a Domino prædicatio salutis et resurrectionis, **145** ut et ii qui antea mortui sunt, resurgant, et judicentur quidem in corpore, in gratia vero resurrectionis persistent; et quod finis omnium appropinquaverit, omnesque parati esse debent ad dandam judici rationem. Atque ita claudit Epistolam.

Tertia, et ipsa Petri.

54. Pari modo et ista ab eodem conscripta, ejusdem nomen præferi. Nam idem Petrus et hanc ad eos scripsit, qui jam crediderant. Est autem hæc Epistola, commemoratio priorum. Cum nosset enim cito futuram corporis sui resolutionem, mature omnes admonuit de doctrina, qua pridem fuerant instituti. Et primum quidem de fide disserit, et ostendit, quod a prophetis illa sit annuntiata, et quod prophetiæ de Salvatore non sint humanæ, sed a Deo prænuntiata. Deinde denuntiat illis, ne seductoribus attendant, illorum perditionem futuram prædicens, quemadmodum et angelis transgressoribus contigit. Significat autem in hac Epistola futuros dies, quibus illusores passim circuibunt, et conabuntur aliquos seducere, dicentes, quod inanimiter a nobis prædicetur adventus Salvatoris futurus, eo quod is cum semper prædicetur, nondum venerit. Ab his igitur maxime abstinere præcipit, docens, ne moræ causa animum despondeamus : omne namque tempus nihil esse in conspectu Domini, cum una dies sit instar mille annorum, et

λόγῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ δεικνύναι δεῖ τὴν πίστιν· καὶ οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, ἀλλὰ οἱ ποιηταὶ δικαιούνται. Περὶ τε πλουσίων παραγγέλλει, ἵνα μὴ προκρίνυνται τῶν πτωχῶν οἱ πλούσιοι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιπλήττωνται, ὥς ὑπερήφανοι. Καὶ τέλος παραμυθησάμενος τοὺς ἀδικουμένους, καὶ προτρέψάμενος αὐτοὺς μακροθυμεῖν ἕως τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου, καὶ διδάσας περὶ ὑπομονῆς ἐκ τῶν τοῦ Ἰωβ χρηστῶν, παραγγέλλει προσκαλεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας, καὶ σπουδάζειν ἐπιστρέφειν τοὺς πλανηθέντας ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· εἶναι γὰρ τούτου μισθὸν παρὰ τοῦ Κυρίου, ἁψεν ἁμαρτιῶν. Καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Δευτέρα, Πέτρου.

53. Καὶ αὕτη τοῦ γεγραφότος ἐπιφέρεται τὴν κλήσιν· αὐτὸς γὰρ Πέτρος τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν Ἰουδαίοις, καὶ γενομένοις Χριστιανοῖς, γράφει τὴν ἐπιστολήν διδασκαλικήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ Ἰουδαίων ἐπίστευσαν, ἐπιστηρίζει αὐτοὺς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξηγεῖται καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν πίστις ἀπὸ τῶν προφητῶν κατηγγέλη, καὶ δι' αὐτῶν ἡμῶν ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λύτρωσις· καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν εὐηγγελίσθη τὰ πάντα, εἰς ἃ ἄγγελοι ἐπιθυμοῦσι παρακύβηαι. Εἶτα, συμβουλευσας ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἀναστρέφεται, προτρέπει καὶ βασιλεῖα τιμᾶ, γυναιξὶ τε καὶ ἀνδράσιν ὁμοφροσύνην παραγγέλλει. Καὶ εἰς τὰ ἥθη παραινέσας ὀλίγα, σημαίνει, ὅτι καὶ εἰς τὸν ἄδην γέγονε παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως, ἵνα καὶ οἱ ἀποθανόντες ἀναστῶσι, καὶ κριθῶσι μὲν ἐν τῷ σώματι, τῇ δὲ χάριτι τῆς ἀναστάσεως διαμένωσι· καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπὸν ἤγγισε, καὶ ὀφείλουσι πάντες ἑτοιμοὶ γίνεσθαι, ὡς λόγον ἀποδόντες τῷ κυρίῳ. Καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Τρίτη, πάλιν καὶ αὕτη Πέτρου.

54. Ὁμοίως καὶ αὕτη παρὰ τοῦ αὐτοῦ γραφεῖσα τὴν τοῦτου ἔχει ὀνομασίαν. Αὐτὸς γὰρ Πέτρος καὶ ταύτην ἐπιστέλλει τοῖς ἥδη πιστεύουσιν. Ἔστι δὲ ἡ Ἐπιστολὴ ὑπόμνησις τῶν πρώτων. Εἰδὼς γὰρ ταχέϊαν αὐτοῦ ἔσεσθαι τὴν ἀνάλυσιν τοῦ σώματος, ἐσπούδασε πάντας ὑπομνησαὶ περὶ ὧν κατηγγέστησαν τὴν διδασκαλίαν. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῆς πίστεως ἐξηγεῖται, καὶ δείκνυσιν ἀπὸ τῶν προφητῶν αὐτὴν εὐηγγελίσθαι· καὶ ὅτι αἱ προφητεῖαι αἱ περὶ τοῦ Σωτῆρος οὐκ εἰσὶν ἀνθρώπιναι, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν. Ἐπειτα παραγγέλλει μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν ἀπώλειαν, ὥσπερ καὶ τῶν παραβάτων ἀγγέλων γέγονε. Προμηνυεῖ δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ἡμέρας ἔσεσθαι, ἐν αἷς ἐμπαίκεται περιπατήσουσι, καὶ δολήσουσιν ἀπατῶν τινας, λέγοντες μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, διὰ τὸ ὅτι λέγεσθαι, καὶ μήπω παραγενέσθαι. Ἀπὸ τούτων οὖν καὶ μάλιστα ἀπέχεσθαι παραγγέλλει, διδάσκων, μὴ ὀλιγωρεῖν ἐν τοῖς χρόνοις. Πάντα γὰρ τὸν χρόνον μὴδὲν εἶναι ἐνώπιον Κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν μίαν ἡμέραν ὡς χίλια ἔτη εἶναι, καὶ τὰ χίλια ἔτη ὡς ἡμέραν μίαν. Ἔσεσθαι δὲ

ταχέως τὴν ἡμέραν Κυρίου διαθεβαίονται, καὶ ἀποδείκνυσιν, καὶ ἐντέλλεται ἐτοίμους εἶναι πάντας εἰς αὐτὴν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾶν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτὰ διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας Γραφὰς διαβάλλειν αὐτούς. Ὑπομνήσας οὖν καὶ διδάσας πάντας προειδέναι τὰ πράγματα, παραινεί μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σκοποῦ τῆς πίστεως, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Τετάρτη, Ἰωάννου.

55. Οὕτως καὶ αὕτη καλεῖται, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ ταύτην ἐπιστέλλει, ὑπομνήσκων τοὺς ἤδη πιστεύσαντας εἰς τὸν Κύριον. Καὶ πρῶτον μὲν ὡς περ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οὕτως καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ θεολογεῖ τοῦ Λόγου, ἀποδείκνυς αὐτὸν ἀεὶ εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, καὶ διδάσκων τὸν Πατέρα φῶς εἶναι, ἵνα καὶ οὕτως γινώμεν τὸν Λόγον ἀπαύγασμα ἐξ αὐτοῦ εἶναι. Θεολογῶν δὲ, ἐξηγεῖται μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀρχῆς μὲν αὐτὸ τυγχάνειν αὐτό, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ, ὅστις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, καὶ Θεὸς ἀληθινός. Καὶ τὸ αἴτιον δὲ τῆς τοῦ Λόγου παρουσίας καὶ ἐπιφανείας αὐτοῦ τίθησιν εἶναι λέγων τοῦτο, ἐπὶ τὸ καταλῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι τοῦ θανάτου, καὶ γινώσκειν ἡμᾶς τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Γράφει γοῦν πᾶσαν ἡλικίαν, πρὸς παῖδια, πρὸς νεανίσκους, πρὸς γέροντας, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐγνώσθη, ἡ δὲ διαβολικὴ ἐνέργεια λοιπὸν νενίκηται, καταργηθέντος τοῦ θανάτου. Εἶτα λοιπὸν δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς περὶ ἀγάπης διδάσκει, θέλων ἡμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἡγάπησεν ἡμᾶς. Ἐξηγεῖται οὖν ἐπὶ διαφορᾷς φόβου καὶ ἀγάπης, καὶ τέκνων Θεοῦ καὶ τέκνων διαβόλου, καὶ περὶ ἁμαρτίας θανατικῆς, καὶ μὴ θανατικῆς, καὶ διαφορᾷς πνευματικῶν. Καὶ λοιπὸν διαιρεῖ, ποῖον μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, ποῖον δὲ τῆς πλάνης, καὶ πότε μὲν γινώσκόμεθα τέκνα Θεοῦ, πότε δὲ διαβόλου· καὶ περὶ ποίας ἁμαρτίας ὀφειλομένον εὐχεσθαι· καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον οὐκ ἐστὶν ἄξιος τῆς κλήσεως, οὐδὲ δύναται λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὴν ἐνότητά δὲ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δείκνυσιν· καὶ ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. Διακρίνει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ, λέγων καὶ τὸ ἴδιον τοῦ Ἀντιχρίστου· εἶναι δὲ τοῦτο τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸν Ἰησοῦν αὐτὸν τὸν Χριστόν, ἵνα, ὡς μὴ ὄντος ἐκείνου, αὐτοὺς εἴπῃ εἶναι ὁ ψεύστης. Παραινεί δὲ δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς μὴ ἀθυμεῖν τοὺς πιστεύοντας τῷ Κυρίῳ, εἰ μισοῦνται ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν, ὅτι τὸ μῖσος τοῦ κόσμου δείκνυσιν τοὺς πιστεύσαντας μεταβεβηκέναι ἀπ' αὐτοῦ κόσμου, καὶ εἶναι λοιπὸν τῆς οὐρανίου πολιτείας. Καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς Ἐπιστολῆς πάλιν ὑπομινύσκει λέγων, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζωὴ αἰώνιος ἐστὶ, καὶ Θεὸς ἀληθινός, καὶ ἵνα τούτῳ δουλεύωμεν, καὶ φυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

Πέμπτη, πάλιν καὶ αὕτη Ἰωάννου.

56. Ταύτην ὡς πρεσβύτερος γράφει κυρίᾳ καὶ τοῖς

A mille anni instar unius diei. Affirmat simul et declarat, cito futurum Domini diem, præcipitque omnibus, ut ad illius adventum parati sint in bonis operibus, et amplectantur quæ ab apostolo Paulo scripta sunt, nec aures accommodent his, qui ea calumniantur; cum iidem et universas divinas Scripturas calumnientur. Postquam igitur omnes admonuit ac docuit, ut ista futura sciant, hortatur ne quisquam a fidei scopo aberraret, atque ita finit Epistolam.

Quarta, Joannis.

55. Hoc nomine vocatur et ista, quod ipse Joannes evangelista eam conscripserit, ut commonefaceret eos qui jam in Dominum crediderant. Et primum quidem perinde atque in Evangelio, ita et in hac Epistola, de Verbi divinitate loquitur, ostendens illud in Deo semper esse, ac docens Patrem esse lucem, ut ita cognoscamus Verbum esse splendorem ex luce. Disserens autem de divinitate Verbi, exponit nostrum mysterium non esse novum, sed esse sempiternum ab initio: nunc vero manifestatum in Domino, qui vita est sempiterna et verus Deus. Causam etiam ob quam Verbum ad nos venerit et apparuerit, ponit; hanc videlicet, ut opera diaboli dissolveret, ac nos a morte liberaret efficeretque ut Patrem agnosceremus, et Filium Dominum nostrum Jesum Christum. Scribit igitur ad omnem ætatem, ad pueros, ad adolescentes, ad senes, quod Deus innouerit, diabolica operatio deinceps, deleta morte, devicta sit. Quod reliquum est per totam Epistolam, dilectionem docet, volens, ut nos mutuo diligamus: propterea quod et Christus dilexit nos. Disserit itaque de differentia timoris et dilectionis, filiorum Dei et filiorum diaboli, de peccato mortali, et non mortali, de differentia spirituum. Discernit demum, quisnam spiritus ex Deo, quis vero seductionis sit, et quando cognoscamur filii Dei, quando vero diaboli. Item pro quo peccato orare debeamus. Et quod vocatione indignus sit, nec Christi esse dici possit, qui proximum non diligit. Unitatem etiam Filii cum Patre ostendit, et quod qui Filium negat, nec Patrem habeat. Discernit quoque in hac Epistola, quodnam sit proprium Antichristi, nempe hoc, si **146** dicat Jesum non esse Christum, ita ut quasi ille non sit, seipsum mendax ille dicat esse Christum. Hortatur autem per totam Epistolam eos qui Domino credunt, ut ne animo sint abjecto, si odio habeantur in hoc mundo; sed magis gaudeant, quod odium mundi huius declaret credentes migrasse ex hoc mundo, et posthac conversari in cælis. Et in calce Epistolæ iterum admonet Filium Dei esse vitam æternam ac verum Deum, et ut illi serviamus, nosque ipsos ab idolis custodiamus.

Quinta, et ipsa Joannis.

56. Hanc quasi senior dominice scribit et libera

eius. Est autem argumentum Epistolæ tale : Cum videret liberos hujus recte in fide conversari, multos autem seductores circumire, qui dicerent adventum Christi in carne non esse factum, Epistolam hanc scribit. Et principio quidem laudat liberos ejus, quod bene procederent. Deinde docet fidei nostræ mysterium non esse recens. Hortatur iterum ad dilectionem, et ut maneat in doctrina quæ ipsis erat tradita. Deinceps docet eos, antichristum esse, qui Christum in carne non venisse dicat. Denuntiat autem illis, ne eos, qui hujusmodi sunt, in domum suam quisquam recipiat, neque salutem illis dicat, atque ita terminat Epistolam.

Sexta, et ipsa Joannis.

57. Hæc quoque Joannis est, ut et inscriptio habet. Missa est autem ad Gaium. Et primum quidem laudat eum propter testimonium hospitalitatis, quod habebat ab omnibus, hortaturque eum, ut in proposito persistat, ac fratres deducat ac recipiat. Rursum laudat ejus propositum. Accusat autem Diotrefhen, quod is non solum nihil præberet pauperibus, sed etiam alios prohiberet, ac multa nugaretur. Tales autem alienos esse dicit a veritate, neque cognoscere Deum. Demetrium vero commendat, optimum illi testimonium impendens.

Septima, Judæ.

58. Hanc, quemadmodum fert inscriptio, Judas Epistolam scripsit illis qui jam crediderant. Est autem argumentum ejus tale : Cum quidam fraudulentè ingressi docerent, indifferens esse peccatum, etiam eorum qui Dominum negant, necesse habuit ut scriberet, et catos redderet fratres. Et initio quidem hortatur eos ut certent, atque in tradita sibi fide maneant. Deinde repudiat tales tanquam seductores, et denuntiat ne prorsus ullam cum ipsis communionem haberent, scientes non esse satis quod vocati simus, nisi etiam digne ambulemus vocatione. Siquidem et priorem populum Dominus ex Ægypto eductum, cum in fide videret non persistere, perdiderit : et angelis ordinem suum non custodientibus, non pepercerit. Oportere igitur ab hujusmodi hominibus secedere. Et Michaelem namque archangelum non sustinuisse blasphemiam diaboli. Docet itaque perditionem istorum sicut Sodomorum futuram. Post hæc adhortatus ab honestis moribus, et fidei stabilitatem a Domino apprecatus, claudit Epistolam.

Liber VII, Quatuordecim Epistolæ Pauli, quarum prima est ad Romanos.

59. Pauli vocantur Epistolæ, propterea quod eas ille scripsit, et per has cum eos, quos viderat ac docuerat, admonet ac corrigit, tum quos non viderat, instruere conatur ac docere, 147 quemadmodum a legentibus edisci potest. Hanc autem ad Romanos Corintho scripsit, cum Romanos nondum quidem vidisset, audisset vero de illis, cuperetque videre eos. Et initio quidem laudat eorum fidem, quam videbat ubique annuntiari. Deinde

A τέκνοις αὐτῆς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη. Ὅρων τὰ τέκνα ταύτης καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει, καὶ πολλοὺς πλάνους περιεργαζομένους, καὶ λέγοντας μὴ εἶναι τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκί, γράφει τὴν Ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῆς τὰ τέκνα καλῶς περιπατοῦντα· εἴτα, διδάσκων μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, παραίνει· πάλιν περὶ ἀγάπης, καὶ ἵνα μείνωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς. Καὶ λοιπὸν διδάσκει ἀντίχριστον εἶναι τὸν λέγοντα μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν Χριστόν. Παραγγέλλει δὲ, ὥστε μὴ δέχεσθαι τοὺς τοιοῦτους τινὰ εἰς οἰκίαν, μηδὲ λέγειν αὐτοῖς χαίρειν, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Ἐκτῇ, πάλιν καὶ αὕτη Ἰωάννου.

B 57. Καὶ αὕτη Ἰωάννου μὲν ἐστὶ, καθὼς καὶ ἐπιγράφεται. Ἐπέσταλται δὲ πρὸς Γάϊον. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτὸν μαρτυρούμενον ὑπὸ πάντων ἐπὶ φιλοξενίᾳ, καὶ προτρέπει τῇ αὐτῇ προθέσει προσμένειν, καὶ προπέμπειν καὶ δεξιούσθαι τοὺς ἀδελφούς. Πάλιν δὲ αὐτοῦ μὲν τὴν πρόθεσιν ἀποδέχεται· αἰτιᾶται δὲ Διοτρεφῆ, ὡς μὴτε αὐτὸν παρέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κυλύοντα τοὺς ἄλλους, καὶ πολλὰ ψυλαροῦντα. Τοὺς δὲ τοιοῦτους λέγει ἁλλοτρίους εἶναι τῆς ἀληθείας, καὶ μηδὲ εἰδέναι τὸν Θεόν. Δημήτριον δὲ συνίστησι μαρτυρῶν αὐτῷ τὰ κάλλιστα.

Ἐβδόμῃ, Ἰούδα.

C 58. Ταύτην, καθὼς καὶ ἐπιγράφεται, Ἰούδας γράφει τὴν Ἐπιστολήν τοῖς ἡδὴ πιστεύουσιν. Ἡ δὲ πρόφασις αὕτη. Παιρσιελθόντων τινῶν καὶ διδασκόντων ἀδίστατον εἶναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀρνούμενων τὸν Κύριον, ἀνάγκην ἔσχε γράφαι, καὶ ἀσφαλίσασθαι τοὺς ἀδελφούς. Καὶ πρῶτον μὲν παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι καὶ ἐμμένειν τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει· ἔπειτα ἀποκρύπτει τοὺς τοιοῦτους ὡς πλάνους, καὶ παραγγέλλει μηδεμίαν αὐτοὺς ἔχειν κοινωνίαν περὶ τοὺς τοιοῦτους, εἰδότας, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ κληθῆναι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως. Καὶ γὰρ καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγαγὼν ὁ Κύριος, καὶ μὴ ἐμμένοντα τῇ πίστει· ἐωρακώς, ἀπόλεσε· καὶ ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων τὴν ἰδίαν τάξιν οὐκ ἐφείσατο. Δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιοῦτων ἀναχωρεῖν. Καὶ γὰρ καὶ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος οὐχ ὑπήνεγκε βλασφημίαν τοῦ διαβόλου. Ἔσεσθαι γοῦν τὴν ἀπόλειαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων διδάσκει. Εἴτα παραινεί εἰς τὰ ἥθη, καὶ ὑπευξάμενος αὐτοῖς βεβαιώτητα τῆς πίστεως παρὰ τοῦ Κυρίου, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

D *Βιβλίον Ε', Ἐπιστολαὶ Παύλου ἰδ'. Τούτων πρώτη ἡ πρὸς Ῥωμαίους.*

59. Οὕτω καλοῦνται, ἐπειδὴ αὐτὸς Παῦλος ἰδίᾳ ταύτας ἐπιστέλλων, καὶ διὰ τούτων, οὓς μὲν ἡδὴ ἑώρακε καὶ ἐδίδασκεν, ὑπομνηνίσκει καὶ ἐπιδιωροῦσθαι· οὓς δὲ μὴ ἑώρακε, σπουδάζει κατηχεῖν καὶ διδάσκειν, ὡς ἔστιν ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐντυγχανόντων καταμαθεῖν. Ταύτην δὲ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστέλλει ἀπὸ Κορίνθου, μήπω μὲν ἑωρακώς Ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ἐκποθὼν αὐτοὺς ἰδεῖν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν, καταγγελλομένην

ὁρῶν πανταχού· ἔπειτα σημαίνει πολλάκις αὐτὸν προθέμενον ἔλθειν διὰ τὸν εἰς αὐτοὺς πόθον, καὶ τέως μὴ δεδυνῆσθαι. Καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν Ἐπιστολὴν ποιεῖται περὶ κλήσεως ἔθνων, καὶ ὅτι ἡ περιτομὴ ἕως καιροῦ ἦν, καὶ νῦν πέπauται· καὶ ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ λέλυται τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδὰμ, καὶ ἡ σκιὰ τοῦ νόμου παρῆλθε. Τὴν μὲν οὖν κλήσιν τῶν ἔθνων ἀκολουθῶς γεγενῆσθαι κατασκευάζει οὕτως, ἀποδεικνύς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτον εἶναι τὸν νόμον, καὶ πάντας ἀδιδάκτω τῇ φύσει καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως δύνασθαι γινώσκειν τὸν Θεόν. Διὸ καὶ εἰκότως αἰτιάται πρῶτον Ἑλλήνας, ὡς τοῦ μὲν Θεοῦ φανερώσαντος αὐτοῖς ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ κόσμου τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, καὶ τῆς αἰδοῦς δυνάμεως αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν· ἐκείνους δὲ μὴ ἐγνωσκέναι μᾶλλον ἐκ τῶν κτισμάτων εἶναι Θεὸν τὸν τούτων δημιουργόν· ἀλλὰ τοῖς ἀντιόχους αὐτὰ τὰ ποιήματα θεοποιήσαντας, καὶ τῇ κτίσει μᾶλλον ἢ τῷ κτίστῃ λατρεύσαντας. Αἰτιάται δὲ καὶ Ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάσαντας. Καὶ οὕτως ἀμφοτέρω τὰ μέρη Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήνας ἐλέγχει, καὶ συγκλείει ἐπὶ παρανομίᾳ· ἵνα δείξῃ, ὅτι ἴσοι γενόμενοι οἱ πάντες, ὡς ὑπεύθυνοι· ἐπίσης, καὶ τοῦ Λυτρομένου δέονται. Τῆς δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης καὶ τοῖς Ἰουδαίοις γενομένης καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰκότως καὶ ἡ κλήσις γέγονε τῶν ἔθνων· τῆς δὲ κλήσεως τῶν ἔθνων γενομένης, ἐξ ἀνάγκης πέπauται ἡ περιτομὴ καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ σκιά. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, φησὶν, οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς περιτομῆς δικαιωθείς, μετωνομάσθη μὲν Ἀβραάμ, ὅτι πατὴρ πολλῶν ἔθνων ἐμελλεν εἶναι, κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστιν· ἔλαβε δὲ μετὰ τὸ δικαιωθῆναι, καὶ τὴν περιτομὴν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα σημειῖται ἡ τοῖς κατὰ σάρκα γενομένους ἐξ αὐτοῦ παύσεσθαι τότε περιτομὴν, ὅταν τὰ ἔθνη γέννηται τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀρξάμενα πολιτευσθαι κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραάμ, ἐν ᾗ ἐδικαιώθη, ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ. Τούτων γὰρ χάριν καὶ μετωνομάσθη ἀπὸ Ἀβράμ, Ἀβραάμ. Ἀνάγκη δὲ, ἐλθόντων τῶν σηματομένων, παύεσθαι τὸ σημαίνειν. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔθνη ἀναγκάζουσι περιτέμενεσθαι, παύεωσαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ καλεῖσθαι Ἀβράμ· εἰ δὲ Ἀβραάμ παρὰ τοῦ Θεοῦ μετωνομάσθη, οὐ δεῖ περιτέμενεσθαι τὰ ἔθνη· ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὺς εἶ τοὺς κατὰ σάρκα Ἰουδαίους, ἵνα ἡ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ πολλῶν ἔθνων καλῆται. Καὶ γὰρ οὐ χρεῖαν ἔχει λοιπὸν τις περιτέμενεσθαι, ἀρχοῦμενος τῇ πίστι τοῦ Ἀβραάμ· ἀλλ' οὐδὲ τῆς ἄλλης τῆς ἐν τῷ νόμῳ σκιάς. Οὐ γὰρ ἐκ τούτων, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιούται τις, καθάπερ καὶ Ἀβραάμ. Ταῦτα οὕτως κατασκευάσας, ἀποδείκνυσιν ἄλλιν, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις καὶ χάρις τῷ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰ μὴ λυθῇ ἡ ἀρχαία ἀμαρτία, ἡ διὰ τοῦ Ἀδὰμ εἰς ἅπαντας γενομένη. Δι' ἄλλου δὲ ταύτην μὴ δύνασθαι ἐξαλειφθῆναι φησιν, ἡ διὰ τοῦ Ἰησοῦ, δι' οὗ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἡ κατάρα γέγονεν. Οὐ γὰρ δυνατόν ἦν ἄλλον λύσαι το παράπτωμα. Εἰτα γράφει, ὅτι ἄλλως τοῦτο οὐ μὴ γένη-

A significat sæpenumero propositum sibi fuisse veniendi ad eos, propter desiderium, quo erga eos affectus erat, hactenus vero non licuisse. Deinceps docendi modo Epistolam prosequitur, de vocatione gentium et quod circumcisio usque ad quoddam tempus fuerit, jam vero cessaverit. Quod per Christum solutum sit delictum Adæ: quod umbra legis transierit. Vocationem itaque gentium consequenter recto ordine factam esse ad hunc modum probat, postquam ostendit universis hominibus insitam esse legem, et quosvis citra doctrinam (legis) naturali iudicio ex ipsa rerum conditione Deum cognoscere posse. Quapropter et merito gentes priore loco accusat, quod cum ipsis cognitionem sui Deus ex operibus mundi patefecerit, et simul sempiternam potentiam suam, quæ Verbum ipsius est, in quo et per quod omnia fecit, ostenderit, ipsi non cognoverunt ex creaturis, Deum esse talium opificem; sed contra, operibus illius divinitatem ascribentes, creaturas potius adorarunt, quam Creatorem. Accusat autem et Iudæos, ut qui legem non servarent, imo per transgressionem legis Deum potius dedecore afficerent. Atque ita utramque partem, tam Iudæos, quam gentes arguit, et sub iniquitate transgressionis concludit, ut ostendat omnes pares esse factos, utpote ex æquo reos, et Redemptoris gentes. Porro quandoquidem gratia et missio æqualiter contigit et Iudæis et gentibus, jure ac merito gentium facta vocatio est: vocatione vero gentium facta, necessario cessasse circumcisionem et legis umbram. Nam Abraham, inquit, non in circumcissione, sed ante circumcisionem justificatus, mutato nomine Abraham dictus est, quoniam futurus erat pater multarum gentium, secundum fidem, quæ erat in præputio. Circumcisionem autem, postquam justificatus erat, accepit in carne, ut signum esset iis qui ex ipso secundum carnem nascituri erant, quod desitura tunc esset circumcisio, quando gentes fierent filii Abrahæ, inciperentque vivere secundum fidem Abrahæ, in qua ille, cum adhuc esset in præputio, justificatus est. Etenim horum gratia cum antea dictus esset Abram, vocatus est Abraham. Erat autem necessarium ut, venientibus rebus significatis, desineret signum. Quapropter si qui cogunt gentes circumcidi, iidem tollant et nomen Abraham, et vocent eum Abram. Si vero Abraham vocatus est a Deo, non oportet gentes circumcidi: imo ne Iudæi quidem secundum carnem amplius circumcidendi sunt, ut firmum sit nomen (Abrahæ) voceturque pater multarum gentium. Nulli enim posthac opus est, ut circumcidatur, cum sufficiat fides Abrahæ: nec opus est ulla legis umbra. Non enim justificatur quisquam ex talibus, sed ex fide, quemadmodum et Abraham. Postquam ista ad hunc modum probavit, iterum ostendit, quod nec Israeli, nec gentibus alia possit ratione redemptio et gratia contingere, nisi vetustum illud peccatum, quod per Adam in omnes mortales pervenit, solvatur. Deleri au-

tem per alium non posse, nisi per Filium Dei, per quem et ab initio maledictio facta sit. Neque enim possibile erat, ut alius delictum hoc solveret. Deinde scribit, quod nullo alio pacto id fieri potuit, quam ut corpore assumpto Filius Dei fieret homo : ut corpus hoc, inquam, quod passionibus nobis simile esset, pro omnibus offerret, et omnes a morte liberaret, et quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum ingressum est, ita et per unum hominem ad omnes mortales **148** gratia perveniret. Deinceps vero, tanquam bonus oeconomus, Judæos consolatur, quod legis transgressores futuri non sint, si in Christum credant : iis vero, qui ex gentibus crediderant, edicit, ne contra Israel emigrantur, sed agnoscant se, veluti hortatorios sermones pro moribus instituendis tradit, atque ita Epistolam finit.

Secunda, ad Corinthios.

60. Hanc ad Corinthios scripsit ipse Paulus, ex Epheso Asiæ, tametsi eos jam viderat et docuerat, ut nihilominus eos admoneret. Occasio autem Epistolæ hæc est : Corinthii, per contentionem congregati, sententiis inter se dissidebant, et denique erant inter eos schismata, quorum vitio fiebat, ut negligerent eum, qui novercam suam in uxorem sibi sumpserat. Alii volebant uxores suas, continentiae obtentu, relinquere. Quidam in templis idolorum edebant, quasi indifferentia essent idolothyta. Erant qui reliquos contemnerent, eos vero, qui linguis loquebantur, suspicerent. Postremo et in mysterio resurrectionis quidam seducti erant, ita ut dicerent, futurum non esse, ut hæc nostra caro resurgat. Cum hæc omnia Corinthi moverentur, scribunt populi Apostolo, qui et ad omnia rescribit. Et primum quidem, testimonium illis dat prudentiae et scientiæ, non autem laudat eos schismata facientes, sed suadet, ut virtutem putent non in sermone esse, sed in opere et potestate. Deinde postquam increpuit eum, qui novercam duxisset, adhortatusque ne litibus inter se contenderent, deinceps ad ea respondet, de quibus illi scripserant. De nuptiis docet, infractum esse debere conjugium, et precum gratia ad tempus ab illo vacari posse. Quoniam vero continentiam diligebant, de virginitate scribit, quod necessaria non sit, sed cujusque arbitrio permittenda. Subdit de idolothytis, ne abutantur scientia, sed conversentur in dilectione. Prohibet igitur convivia, quæ in templis idolorum fierent, ne pusilli scandalizarentur. Postea de donis spiritualibus scribit, ne charismatum gratia discrimen inter se statuunt, neve præferant eum, qui charisma aliquod habet, ei, qui alio donatus est : nam omnia ejusdem esse Spiritus dicit. Deinde et de resurrectione docet, quod scilicet caro resurrectura sit, mortua quidem corruptibilis, excitanda vero incorrupta secundum gratiam Christi. Resurrectionem vero ex eo astruit, quod Christus excitatus est. In calce hortatur de moribus instituendis. et de collecta ad subsidium sanctorum facienda præcipit, atque ita absolvit Epistolam.

A ται, εἰ μὴ σωματωθεὶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ γένηται ἄνθρωπος, ἵνα, τοῦτο, φημί δὴ, τὸ ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν σῶμα προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἔλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ ὥσπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως καὶ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ χάρις γένηται. Καὶ λοιπὸν, ὡς καλὸς οἰκονόμος, τοὺς μὲν Ἰουδαίους παραμυθεῖται, ὅτι οὐ παραβάται γίνεσθε τοῦ νόμου, ἐὰν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσητε· τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν παρεγγυῇ μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γινώσκειν, ὅτι, ὡς κλάδοι ἐπὶ τὴν ῥίζαν, οὕτως ἐπ' ἐκείνους ἐνεκεντρίσθησαν. Μετὰ δὲ ταῦτα παραινетиоὺς λόγους εἰς τὰ ἡθῆ διδάσκει, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

ramos radici, ita Judæis insertos. His absolutis, atque ita Epistolam finit.

Δευτέρα, πρὸς Κορινθίους.

B 60. Ταύτην ἐπιστέλλει ὁ αὐτὸς Παῦλος πρὸς Κορινθίους ἀπὸ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, ἑωρακὼς μὲν αὐτοὺς ἦδη καὶ διδάσας, ὑπομνησκων δὲ ὅμως διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Ἡ δὲ προφασίς τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Κορινθιοί, ἐκ φιλονεικίας συναγόμενοι, ἐσχίζοντο ταῖς γνώμαις, καὶ λοιπὸν ἦν ἐν αὐτοῖς σχίσματα καὶ ὄντων σχισμάτων, παρεβλέποντο τὸν λαβόντα τὴν μητρικὴν εἰς γυναῖκα. Ἄλλοι δὲ ἤθελον καταλιμπάνειν τὰς γυναῖκας προφάσει τῆς ἐγκρατείας. Τινὲς δὲ καὶ ἐν εἰδωλείοις ἥσθιον ὡς ἀδιαφόρον ὄντων τῶν εἰδωλοθύτων. Ἄλλοι δὲ τοὺς μὲν ἄλλους ἐξουθενῶν, τοὺς δὲ λαλοῦντας γλώσσαις ἐθαύμαζον. Καὶ τέλος ἡπάτηντο καὶ εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως μυστήριον, λέγοντες μὴ ἐγείρεσθαι τὴν σάρκα ταύτην. C Τούτων πάντων ἐν Κορινθῷ κινουμένων, γράφουσιν οἱ λαοὶ τῷ Ἀποστόλῃ, καὶ λοιπὸν πρὸς πάντα ἀντιγράφει. Καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν φρονήσει καὶ γνώσει· οὐκ ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς ποιοῦντας τὰ σχίσματα, ἀλλὰ καὶ συμβουλεύει μὴ ἐν λόγῳ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ δυνάμει ἡγεῖσθαι· ἔπειτα, ἐπιτιμήσας τῷ τὴν μητρικὴν λαβόντι, καὶ παραινέσας μὴ ἔχειν κρίματα πρὸς ἑαυτοὺς, λοιπὸν περὶ ὧν ἔγραψαν ἀποκρίνεται. Περὶ μὲν τοῦ γάμου διδάσκων, ἄρρηκτον εἶναι τὴν συζυγίαν, καὶ ἐν καιρῷ μόνον σχολάζειν διὰ τὴν εὐχὴν· διὰ δὲ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς τὴν ἐγκρατεῖαν, γράφει περὶ παρθενίας, ὅτι μὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ πειθοὶ τοῦτο γινέσθω. Εἶτα περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ἵνα μὴ καταχρῶνται τῇ γνώσει, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ πολιτεύωνται. Kωλύει οὖν τὰ ἐν εἰδωλώ συμπόσια, ἵνα μὴ σκανδαλίζωνται οἱ μικροί. Εἶτα περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων γράφει· ἵνα μὴ διαφέρωνται ἐν τοῖς χαρίσμασι, μηδὲ προκρίνωσι τὸν ἔχοντα τὸ χάρισμα τῷδε τοῦ ἔχοντος τῷδε· πάντα γὰρ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος εἶναι λέγει. Καὶ λοιπὸν περὶ ἀναστάσεως διδάσκει· ὅτι ἡ σὰρξ ἐγείρεται, ἀποθνήσκουσα μὲν φθαρτὴ, ἐγειρομένη δὲ ἀφθαρτος κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν. Τὴν δὲ ἀνάστασιν ἀπὸ τοῦ ἐγγηγέρθαι τὸν Χριστὸν συνίστησι. Καὶ εἰς τὸ τέλος παραινетиоὺς λόγους εἰς τὰ ἡθῆ γράφει, καὶ περὶ λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους παραγγέλλει, καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Epistolam.

Τρίτη, πάλιν καὶ αὐτὴ πρὸς Κορινθίους.

A

Tertia, iterum ad Corinthios.

61. Καὶ ταύτην πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῇ· Δεξιόμενοι Κορινθιοὶ τὴν Ἐπιστολὴν τὴν προτέραν, κατενόησαν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ λαβόντος τὴν μητροῖαν, καὶ ἐλυπήθησαν δὲ, ὡς παριδόντες τοιοῦτον ἁμάρτημα· εἴτα ὑψηρπάζοντο παρὰ τινων τῶν καὶ τὰς προφάσεις τῶν σχισμάτων ποιοῦντων, ὥστε παρακαθεζεσθαι τῷ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ ἀδιόφορον ἡγεῖσθαι τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ μᾶλλον προσεῖχον τοῖς ἐν προσώπῳ καυχωμένοις. Ἦσαν δὲ καὶ περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους φρονεῖντες καλῶς. Πρὸς ταῦτα οὖν ἀντιγράφει ὁ Ἀπόστολος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτοὺς, ἐκβαλόντας τὸν παρανομήσαντα· ἔπειτα ἀξιῶσασιν αὐτοὺς συγκατανεῦσι, καὶ μετανοήσαντα ἐκείνῳ καλεῖν δεχθῆναι. Ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου, διακρίνων τὸ γράμμα, καὶ δεικνυσιν, ὅτι οὐ δεῖ λαμβάνειν τὸ γράμμα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾶν· οὐ γὰρ μόνον ῥητὰ ἐστὶν ὁ νόμος, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ῥητοῖς ἐστὶ καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος· ἔπειτα, ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἔλθοντος, καινὴ κτίσις γέγονε, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινῇ κτίσει ἐν πᾶσιν ἀνανεῦσθαι καὶ ἀρχὴν εἶναι λοιπὸν τὴν περιτομῇ. Ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας, καὶ προτρέπεται μᾶλλον αὐτοὺς πλεονάζειν. Εἴτα αἰτιώμενος τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καταλέγει πάντα, ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν Κύριον, καὶ τὰς ὁπτασίας δὲ διηγείται, ἅπερ ἑώρακεν, εἰς τε τὸν Παράδεισον καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἀρπαγείς. Εἴτα παραγγέλλας μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐν εὐχαριστίᾳ τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν.

Τετάρτη, πρὸς Γαλάτας.

62. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἐωρακώς αὐτοὺς ἤδη καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῇ· Διαχθέντες καλῶς οἱ Γαλάται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, καὶ πιστεύσαντες γνησίως εἰς τὸν Χριστὸν, ἀποδημήσαντος αὐτοῦ, ὑψηρπάσθησαν παρὰ τινων, ὥστε περιτέμνεσθαι. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς. Καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρῶν αὐτοῖς περὶ ἧς εἶχον πίστεως, καὶ γνησίας ἐν Χριστῷ διαθέσεως, μέμφεται ὡς ἀνοήτως πράξαντας, καὶ μεταβαλομένους αὐτοὺς· ἔπειτα δὲ διαλαμβάνει περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβραάμ πίστεως· καὶ ἀποδείκνυσιν ἐκ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν γυναικῶν Ἀβραάμ, ἀλληγορήσας αὐτάς, μέχρι καιροῦ δεδύσθαι τὴν σκιά, καὶ τὴν περιτομῇ, καὶ ἀργεῖν λοιπὸν αὐτὰ τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ. Καὶ οὕτως ἀποδείξας, παραγγέλλει λοιπὸν αὐτοὺς μηκέτι προσέχειν τοῖς ἀπατήσασιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐχέσθαι τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως, καὶ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ χάρις καταργεῖ τὴν κατὰ σάρκα περιτομῇ. Καὶ οὕτω πάλιν εἰς τὰ ἤδη παραινέσας καὶ διδάξας, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν.

Πέμπτη, πρὸς Ἐφεσίους.

63. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὕτω μὲν αὐτοὺς ἐωρακώς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ πρό-

61. Ad eosdem et hanc mittit e Macedonia. Est autem illius occasio talis : Priore accepta Epistola Corinthii, compuncti super peccato ejus qui novercam suam duxerat, contristatique fuerant, quod tale peccatum neglexissent : deinde seducti fuerant ab illis, qui schismatum occasionem dederant, ita ut litteræ legis servandæ studerent, et gratiam Christi indifferentem judicarent, atque iis, qui in faciem sese jactabant, plus attenderent. De collecta vero in usus sanctorum facienda, probe curabant. Ad ista igitur rescribit Apostolus. Et primum quidem laudat ipsos, quod ejecissent eum qui deliquerat : deinde petentibus ipsis annuit et resipiscentem illum recipi jubet. Docet etiam hac Epistola de lege, discriminans illic peccatam, et ostendens, non esse litteram legis solam accipiendam, sed in littera sententiam eruendam : non enim verba tantum sunt lex, sed in 149 verbis est sensus spiritus. Deinde, quod veniente Christo nova creatura facta sit, nec oporteat secundum vetustatem vivere, sed in omnibus, velut in nova creatura, renovari et superfluum deinceps esse circumcisionem. Laudat eos etiam ministerii gratia, et adhortatur, ut ea in re abundant. Postea reprehendit eos, qui in faciem gloriabantur, ac recenset quæcunque passus erat propter Dominum, et visiones, quas viderat, exponit, et quomodo in Paradisum ad tertium cælum raptus sit. Tandem postquam illis denuntiavit ne peccent, sed si qui peccarint, resipiscant, cum gratiarum actione terminat Epistolam.

Quarta, ad Galatas.

62. Hanc misit Roma, cum jam vidisset Galatas ac docuisset. Est autem ea epistolæ occasio : Galatæ postquam recte fuissent instituti ab Apostolo, et sincere in Christum credidissent, cum Apostolus profectus fuisset, seducti fuerant a quibusdam, ita ut circumciderentur. Hæc cum didicisset Apostolus, scribit ad eos : et initio quidem testimonium illis dat fidei, quam habuerant, et sinceri erga Christum animi ; mox vero ideo reprehendit, quod stulte egissent ac mutati fuissent. Consequenter disputat de lege, et de fide quæ secundum Abraham est, ac ostendit cum ex lege, tum ex uxoribus Abraham, allegorice usurpatis, ad tempus usque datam esse umbram et circumcisionem, adventu vero Christi hæc fuisse abrogata. Hæc ubi ostendit, suadet illis, ne posthac amplius seductoribus aurem præbeant, sed magis fidei, quæ in Christo est, adhæreant cognoscantque per gratiam, quæ in Christo est, abolitam esse carnis circumcisionem. Postremo adhortatus ad bonos mores, claudit Epistolam.

Quinta, ad Ephesios.

63. Misit et istam Roma, cum nondam eos vidisset, audisset autem de illis. Occasio autem Epi-

stolæ hæc est : Ephesii, cum credidissent in Dominum nostrum Jesum Christum, genuinam habebant in ipsum fidem, et erga omnes sanctos dilectionem, cupiebantque a Paulo confirmari. Hoc ubi cognovisset, scribit ad eos hanc Epistolam velut instituendi gratia. Et principio ostendit mysterium nostrum non esse recens, sed ab initio et ante mundi creationem beneplacitum Deo fuisse, ut Christus pro nobis pateretur, nosque salutem consequeremur. Deinde disserit de vocatione gentium, ut ostenderet eos merito credidisse, declaratque vocationem nostram non per hominem aliquem esse factam, sed per Christum, qui Filius Dei est, ut etiam ex eo discerent, hominis se cultores non esse factos, ubi in Christum crediderunt, sed veros cultores Dei. Significat se quoque hujus gratia missum fuisse, ut prædicaret Evangelium, et quod curam ipsorum habeat. Postea, adhortatorios sermones viris ac mulieribus, patribus et liberis, dominis ac servis in hac Epistola ponit : atque universos omnino contra diabolum et dæmones ejus instruit, dicens adversum illos nobis esse luctam. Et ubi tanquam bonus athletarum præceptor omnes contra diabolicas operationes verbis suis inunxit, Epistolam claudit.

Sexta, ad Philippenses.

64. Hanc quoque Roma misit, cum jam (Philippenses) vidisset ac docuisset. Argumentum Epistolæ hoc est : Cum Philippenses subsidii ministerium Paulo 150 misissent, et nonnulli circumirent, qui simplicium aures obtentu umbræ legis et circumcisionis corrumpere, ac dicerent sine illa non posse quemquam justificari, Apostolus re cognita Philippensibus scribit. Et primum quidem laudat eorum fidem, et significat, quod memoriam ipsorum habeat. Deinde enarrat, quomodo Romæ doctrinæ suæ rationem reddiderit, et quomodo nonnulli molestiam intulerint, dum in vinculis esset, invidiam ipsi excitantes. Postea adhortatur eos, ut se mutuo diligant : exposita Salvatoris benignitate, qui cum Deus esset, homo nostri gratia factus est. Postea de circumcisione ac veteri lege disputans, inutilem esse deinceps circumcisionem ostendit, sumpto de se exemplo, cum dicit : « Hæc omnia propter Christum damnum esse judico ¹². » Quapropter eos quoque, qui circumcisionem adhuc docebant, ac Philippenses seducere volebant, reprehendit, inimicosque Christi esse dicit. Laudat autem Philippenses propter communicationis, quod sibi impenderant, beneficium, et ubi ad bonos mores rursum adhortatus est, terminat Epistolam.

Septima, ad Colossenses.

65. Hanc quoque Roma misit, cum Colossenses nondum vidisset quidem, audissetque tantum de illis. Occasio autem Epistolæ hæc est : Colossenses Græcis sophismatibus seducere tentabant quidam contra fidem Christi loquentes : nec non circa legales cibos, et circumcisionem. Hoc ubi didicisset

A φασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ἐφίσοι, πιστεύσαντες εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, γνησίαν εἶχον εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους τὴν ἀγάπην, καὶ ἐβούλοντο παρὰ τοῦ Παύλου βεβαιωθῆναι. Μαθὼν τοίνυν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύτην τὴν Ἐπιστολήν, ὥσπερ κατηχητικὴν. Καὶ πρότερον μὲν δείκνυσιν μὴ νεώτερον εἶναι τὸ κατ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ καταβολῆς κόσμου εἶναι ταύτην εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ, ὥστε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι· ἔπειτα περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν διαλέγεται, ἵνα δείξῃ ὡς αὐτοὺς πεπιστευκέναι· καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ κλήσις ἡμῶν γέγονεν οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ὁ Θεὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπολάτρει γέγονασιν, πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ ἀληθινῶι θεοσεβεῖς. Σημαίνει δὲ καὶ αὐτὸν διὰ τοῦτο ἀπεσταλῆναι κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι περὶ αὐτῶν ἐφρόντιζεν. Εἶτα παραινέτικους λόγους ἀνδράσι καὶ γυναίξιν, πατέρας καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δούλοις τίθησιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, καὶ καθόλου πάντας παρασκευάζει κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, λέγων πρὸς ἐκείνους εἶναι ἡμῖν τὴν πάλην. Καὶ ὥσπερ ἀγαθὸς ἀλεπτής, ἀλείφας τοῖς λόγοις πάντας κατὰ τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, οὕτω τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Ἔκτη, πρὸς Φιλιππησίους.

64. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἐωρακὺς αὐτοὺς ἅμα καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Περιφάντων Φιλιππησίων διακονίᾳ τῷ Παύλῳ, καὶ τινων περιερχομένων, καὶ διαφθειρόντων τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκεραίων προφάσει τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ λεγόντων χωρὶς ταύτης μὴ δύνασθαι δικαιοθῆναι, μαθὼν ὁ Ἀπόστολος γράφει Φιλιππησίους. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῶν τὴν πίστιν, καὶ σημαίνει μνημονεύειν αὐτῶν· ἔπειτα διηγέσται ὡς ἀπελογήσατο ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὅτι τινὲς αὐτῷ βαρεῖς γέγονασιν ἐν τοῖς δεσμοῖς, φθόνον αὐτῷ κινούντες. Εἶτα αὐτοὺς προτρέπεται ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐξηγούμενος τὴν τοῦ Σωτῆρος φιλανθρωπίαν, ὅτι Θεὸς ὢν ἐνηνθρώπησε δι' ἡμᾶς. Εἶτα περὶ τῆς περιτομῆς καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου διαλαβὼν ἀποεικνύει ἀργὴν γεγενῆσθαι λοιπὴν τὴν περιτομήν, λαμβάνων ἀπ' αὐτοῦ τὸ παράδειγμα, καὶ λέγων, ὅτι « Ταῦτα πάντα ἡγοῦμαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. » Διὸ καὶ τοὺς μὲν διδάσκοντας εἶναι περιτομήν, καὶ θέλοντας αὐτοὺς ἀπατήσαι, μέμφεται, καὶ λέγει ἐχθροὺς εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Ἀποδέχεται δὲ Φιλιππησίους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τῆς κοινωνίας δόσιν· καὶ προτρέφόμενος πάλιν εἰς τὰ εἶθι αὐτοὺς, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Ἑβδόμη, πρὸς Κολασσαεῖς.

65. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὐκ ἐωρακὺς μὲν αὐτοὺς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Τοὺς Κολασσαεῖς ἐπειρόντ' οἱ τινες ἀπατήσαι σοφίσμασιν Ἑλληνικοῖς κατὰ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως, καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ βρωμάτων, καὶ τῆς περιτομῆς. Ταῦτα τοίνυν

¹² Philipp. iii, 7.

μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει τὴν Ἐπιστολὴν αὐτοῖς ταύτην, ὡς περ κατηχητικὴν. Καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστοῦν τῷ Θεῷ, σημαίνει ἀπὸ τοῦ σκότους αὐτοὺς μεταβεβηκέναι εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς, εἰς ἐν πίστεισαν, εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε· καὶ ὅτι ἔπρεπεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα γενέσθαι καὶ πρωτότοκον τῆς κτίσεως καὶ πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα τὰ ἀμφοτέρωθεν συνάψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τὰ πάντα. Προτρέπει τε αὐτοὺς ἐμμένειν τῇ πίστει, σημαίνων, ὅτι αὐτὸς Παῦλος διάκονός ἐστι τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν ᾧ κατηχήθησαν· εἶτα δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ βρωμάτων διαλαμβάνει, καὶ περὶ ἡμερῶν καὶ ἐνιαυτῶν, ἃ ἐξηγεῖται, καὶ ἀποδείκνυσιν ἡργικέναι λοιπὸν πάντα τὰ παλαιὰ καὶ τὴν περιτομήν· συμβουλεύει τε αὐτοὺς μὴ πλανᾶσθαι ἀπὸ τῶν σοφισζομένων, καὶ πλανᾶν αὐτοὺς θελόντων. Καὶ λοιπὸν παραινέσας κἀναυθὰ γονεῦσι καὶ τέκνοις, καὶ ἀνδράσι, καὶ γυναιξί, δούλοις καὶ κυρίοις, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς τὰ ῥῆθ συμβουλεύσας, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν. Παραγγέλλει μὲντοι αὐτοὺς, ἵνα, ὅταν ἀναγνυσθῇ παρ' αὐτοῖς ἡ Ἐπιστολὴ, ποιήσωσι καὶ ἐν τῇ Λαοδικεῶν Ἐκκλησίᾳ αὐτὴν ἀναγνυσθῆναι· καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας πάλιν καὶ αὐτοὺς ἀναγνῶναι.

Ὁ γὰρ δὲ, πρὸς Θεσσαλονικεῖς.

66. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἀθηνῶν, ἑωρακὼς πρότερον αὐτοὺς, καὶ διατρίψας παρ' αὐτοῖς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ὁ Ἀπόστολος πολλὰ θλίψεις παθὼν ἐν Βερέβοι, καὶ ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐν Κορίνθῳ, γινώσκων τε ὅσα πέπονθε καὶ ἐν Θεσσαλονικίᾳ, φοβούμενος, μὴ ἀκούσαντες Θεσσαλονικεῖς, ἃ πέπονθεν ἐν ταῖς προσηρημέναις πόλεσι, πειρασθῶσιν ὑπὸ τοῦ πειράζοντος, καὶ σκανδαλισθῶσι· μαθὼν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀποθηνήσκουσι κατ' ὁδὸν ἐγίνοντο, ἀποστέλλει Τιμόθεον πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπιστηρίζει αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει, ὥστε μὴ σαλευσθαι διὰ τὰς θλίψεις· ὑπομιμνήσκει γάρ αὐτοὺς, ὡς καὶ ἐν τῇ κατηχήσει διδαχθέντας ὑπομένειν τὰς θλίψεις, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοὺς πεπονθέναι ὑπὸ Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Χριστὸν ἀποκτείναντων. Χριστιανῶν γὰρ ἴδιον τὸ θλίβεσθαι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ εἶναι. Πολλὰ δὲ παραινέσας αὐτοῖς οὕτως ἀναστρέφειν, ὡς παραλαβὸν ἀπ' αὐτοῦ, γράφει καὶ περὶ τῶν τελευτώντων, παραμυθούμενος αὐτοὺς καὶ διδάσκων, μὴ βαρέως φέρειν. Οὐ γὰρ εἶναι τὸν θάνατον ἀπώλειαν, ἀλλ' ὁδὸν ἀναστάσεως. Ἐπειτα καὶ περὶ τῶν χρόνων αὐτοὺς διδάσκει, ἵν', ἀδηλον τὴν ἡμέραν γινώσκοντες, αἱ ἐτοιμὲς γίνωνται, καὶ μηδὲν προσέχωσιν ἐπαγγελλόμενοι περὶ αὐτῆς. Ἔσσεσθαι γὰρ φησι τὴν παρουσίαν οὕτως, ὥστε τοὺς περιλειπομένους, καὶ εὐρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, μὴ φθάνειν τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένους. Ἀμα γὰρ γίνεσθαι τὴν πάντων ἀλλαγὴν διδάσκει. Πρὸς τοῦτο, προτρέπων αὐτοὺς βελτιοῦσθαι ἐν τοῖς ῥήσι, παραινέει αὐτοὺς καὶ χαίρειν τῇ ἐλπίδι, καὶ προσεύχεσθαι, καὶ εὐχαριστεῖν αἰετὶ τῷ Κυρίῳ, ἐν ὁποῖον αὐτοὺς ἀναγνῶναι τὴν Ἐπιστολὴν ταύτην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ οὕτως αὐτὴν τελειοῖ.

Apostolus, hanc illis Epistolam instruendi modo scribit. Et principio gratias agens Deo, significat eos e tenebris ad veritatis lucem esse translatos, et quod Christus, in quem crediderant, imago Dei sit, et Verbum per quod omnia facta sunt, et quod decuerit eum, qui rerum est opifex, primogenitum fieri creaturæ, et primogenitum ex mortuis; ut utraque conjungeret, et omnia vivificaret. Adhortatur etiam eos, ut in fide persistant, significans eis se Paulum esse ministrum Evangelii, in quo instructi jam erant. Deinde de lege, et de cibus in lege memoratis disputat, de diebus etiam et annis exponit, et deinceps vetera omnia, circumcisionem quoque, abolita esse declarat. Auctor est etiam, ne decipi se sinant a sophistis, iisque qui se subornare vellent. Tandem hortatus parentes, liberos, viros, mulieres, servos et dominos, et alia quæ bonos mores concernunt locutus, Epistolam finit. Denuntiat etiam illis, ut posteaquam apud illos lecta fuerit Epistola, curent, ut et in Ecclesia Laodicensi legatur, et ut vicissim eam legant, quæ Laodicensibus scripta est.

Octava, ad Thessalonicenses.

66. Hanc mittit Athenis, cum eos jam antea vidisset, et cum ipsis conversatus esset. Occasio vero epistolæ hæc est: Cum multas afflictiones Berrhæ perpassus esset Apostolus, Philippis quoque Macedoniae et Corinthi, sciretque, quæ passus fuerat Thessalonicæ, veritus, ne Thessalonicenses, auditis quæ passus erat in prædictis civitatibus, tentarentur a tentatore et scandalizarentur, presertim cum intellexisset eos mortuorum gratia multum lugere, misit ad eos Timotheum cum hac Epistola. Et primum confirmat eos in fide, ne propter afflictiones concutiantur. Commonefacit enim eos, quomodo et in prima institutione didicerant, ferendas esse tribulationes, et quod insolens non sit, quod passi essent a Judæis, qui etiam Christum occiderunt. Esse enim 151 proprium Christianorum affligi in hac vita. Hortatus autem eos multis, ut ita conversarentur sicuti ab ipso acceperant, de mortuis etiam scribit, consolans eos ac docens, ne moleste ferant. Mortem enim non esse perditionem, sed viam resurrectionis. Deinde et de temporibus eos edocet, ut diem Domini occultum esse scientes, semper parati sint, nec quemquam attendant de illo nuntiantem: futurum enim ita illis adventum, ut qui residui invenientur in eo die, non sint præventuri eos, qui ex mortuis excitabuntur, eo quod simul ac subito omnium sit futura mutatio. Denique ubi admonuit eos, ut meliores moribus evadant, hortatur etiam, ut semper in spe gaudeant, et precationi insistant, ac perpetuo gratias agant Domino. Tandem adjurat eos, ut Epistolam hanc fratribus omnibus legant, atque illam finit.

Nona, item ad Thessalonicenses.

67. Hanc Roma mittit. Occasio autem ejus talis est : Thessalonicae quidam otiosi et inordinate viventes circumibant, ac fratres seducebant : quasi jam tum adventus Domini instaret. Seducebant autem auditores quasi Apostolo id manifestante, et ab ipso Spiritu sancto audissent. Quod ubi cognovit Apostolus, hanc ad eos Epistolam scripsit. Et primum quidem crescentem eorum fidem laudat, et gloriatur in ipsis, quod afflictiones fortiter tolerabant propter Christum : consolatur eos etiam, quod futura sit a Deo ultio eorum, a quibus immerito affligebantur. Deinde vero et de adventu Salvatoris eos edocet, ne cuiquam credant, neve turbentur, sive per Spiritum, sive tanquam ipse ea de re scripserit : nec ullo modo putent, eam jam instare, aut futuram esse, priusquam defectio veniat, et post hanc Antichristus, filius ille perditionis, cujus adventum in signis ac prodigiis mendacibus secundum operationem Satanæ futurum esse significat. Postea adhortatus eos, ut fortiter persistent, et traditiones, quas a se didicerant, servant, denuntiat illis ne quam cum iis, qui inordinate vivebant, communionem habeant, sed magis repudient eos. Declarat enim hujusmodi curiosos esse et erroneos. Prorsus autem præcipit eis, ut si quis sermonibus suis immorigerus sit, hunc e synagoga ejiciant. Cæterum pacem illis apprecatus, finit Epistolam, salutatione propria manu scripta, quod cujusque Epistolæ suæ signum esse indicat.

Decima, ad Hebræos.

68. Hanc mittit ex Italia. Occasio autem Epistolæ talis est : Quoniam Judæi legi et umbris illius incumbebant, ob eam causam Paulus apostolus, doctor gentium factus et ad gentes missus, ut Evangelium illis prædicaret, cum omnibus gentibus scripsisset, jam deinceps omnibus etiam Hebræis, qui ex circumcisione crediderant, Epistolam hanc scribit declarationibus et probationibus instructam, de Christi adventu, et quod legis umbra desierit. Et principio declarat prophetas ideo esse missos, ut de Salvatore prænuntiarent, et ut post illos ipse Salvator veniret : servos esse prophetas, et nuntios adventus ipsius. Ipsum vero Christum Filium esse Dei, per quem omnia facta sint. Et quod hunc Filium incarnari hominemque fieri oportuerit, ut per corporis sui immolationem mortem aboleret : neque enim per sanguinem vituli aut hirci, sed per sanguinem Christi fore mortalibus salutem. Ostendit etiam, quod lex neminem perfectum reddiderit, sed umbram habuerit futurorum **152** bonorum, et quod populus requiem per illam non invenierit, sed communis nobis omnibus relinquatur quietis dies. Item declarat sacerdotale illud summi sacerdotis munus ab Aarone ad Christum translatum esse, cujus typus fuit Melchisedec, non ex Levi oriens : et quod patres fide sint,

A Ἐνάτη, πάλιν καὶ αὕτη πρὸς Θεσσαλονικεῖς.

67. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόσφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Τινὲς ἐν Θεσσαλονικῇ ἀργοὶ καὶ ἀτακτοὶ περιεργόμενοι τοὺς ἀδελφοὺς ὑφ' ἡμῶν, ὡς ᾗδ' ἡ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἐνστάσις. Ἡπάτων δὲ τοὺς ἀκούοντας, ὡς τοῦ Ἀποστόλου τοῦτο δηλοῦντος, καὶ ὑπὸ Πνεύματος ἀκούσαντες. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος γράφει τὴν Ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτὸν αὐξάνουσαν, καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐκαυχᾶτο, τὰς θλίψεις γενναίως ὑποφέρουσι διὰ τὸν Χριστόν· καὶ παραμυθίζεται δὲ αὐτοὺς, ὡς ἐσπεμένης ἐκδικίας παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀδικούντων· ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος διδάσκει, μηδενὶ αὐτοὺς πείθεσθαι, μηδὲ θροεῖσθαι, μήτε διὰ Πνεύματος, μήτε ὡς αὐτοῦ γράψαντος, μηδὲ ὧς νομίζειν ἤδη παρῆναι αὐτὴν, μηδὲ πρότερον ἐσεσθαι ταύτην, ἐὰν μὴ ἡ ἀποστασία πρότερον ἔλθῃ, καὶ μετ' αὐτὴν ὁ Ἀντίχριστος, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, οὗ τὴν παρουσίαν ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐσεσθαι σημαίνει. Ἐἵτα παραινέσας αὐτοῖς στήκειν γενναίως, καὶ κρατεῖν τὰς παραδόσεις, ὡς ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ, παραγγέλλει μηδεμίαν κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῶν ἀτάκτων, ἀλλὰ καὶ ἀποβάλλειν αὐτούς. Εἶναι γάρ καὶ περιέργους καὶ πλάνους ἐδήλωσε τοὺς τοιούτους. Καὶ καθόλου δὲ παρήγγειλε τὸν μὴ ὑπακούοντα τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῦτον ἀποσυνάγωνον γίνεσθαι. Καὶ λοιπὸν ὑπευξάμενος αὐτοῖς εἰρήνην, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν, τὸν ἀσπασμὸν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ γράψας, ὅπερ σημεῖον εἶναι πάσης Ἐπιστολῆς οικίας δεδήλωκεν.

Δεκάτη, πρὸς Ἑβραίους.

68. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ἰταλίας. Ἡ δὲ πρόσφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι ἐνίσταντο ἐν τῷ νόμῳ καὶ ταῖς σκιαῖς, διὰ τοῦτο ὁ ἀπόστολος Παῦλος, διδάσκαλος ἐθνῶν γενόμενος, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἀποσταλεὶς κηρύττειν τὸ Εὐαγγέλιον. γράψας τε πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, γράφει λοιπὸν καὶ πᾶσι τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύουσιν Ἑβραίοις ἀποδεικνύειν ταύτην Ἐπιστολήν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τοῦ πεπαύσθαι τὴν σκιάν τοῦ νόμου. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδείκνυσιν τοὺς προφῆτας διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι, ἵνα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπαγγέλωσι, καὶ μετ' αὐτοὺς αὐτὸς ἔλθῃ· δούλους τε εἶναι τοὺς προφῆτας, καὶ μηνυτὰς τῆς αὐτοῦ παρουσίας· αὐτὸν δὲ τὸν Χριστὸν ὕἱον εἶναι τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε· καὶ ὅτι τοῦτον τὸν ὕἱον ἔδει ἀνθρώπων γενέσθαι σαρκωθέντα, ἵνα διὰ τῆς τοῦ σώματος αὐτοῦ θυσίας καταργήσῃ τὸν θάνατον· οὐ γὰρ δι' αἵματος μόσχου ἢ τράγου, ἀλλὰ δι' αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐσεσθαι τὴν σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις. Ἀποδείκνυσιν δὲ, ὅτι ὁ νόμος οὐδένα ἐτελείωσεν, ἀλλὰ σκιάν εἶχε τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ οὐ κατέπαυσεν ὁ λαὸς, ἀλλὰ κοινῇ πᾶσιν ἡμῖν ἀπολείπεται ἡ ἡμέρα τῆς καταπαύσεως. Πάλιν δὲ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ ἀρχιερατικὴ λειτουργία μετέβη ἀπὸ Ἀαρὼν εἰς τὸν Χριστὸν, οὗ τύπος ἦν ὁ Μελχισεδέκ, οὐκ ὢν ἐκ τοῦ Λευὶ· πίστει τε δεδικαιώσθαι τοὺς πατέρας

σημαίνει, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων τοῦ νόμου. Εἴτα πάλιν εἰς τὰ ἥθη προτρεφόμενος καὶ τούτους, καὶ ἀποδεξάμενος αὐτῶν τὴν διὰ τὸν Χριστὸν ὑπομονήν, καὶ πείσας τιμᾶν τοὺς πρεσβυτέρους, τελειοί τὴν ἐπιστολήν.

Ἐνδεκάτη, πρὸς Τιμόθεον.

69. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὐτῇ. Ἐν τῇ Ἐφέσῃ τινὲς Ἰουδαϊζόντες ἐπεχειροῦν ἐτεροδιδασκαλεῖν, καὶ ἀπατᾶν τοὺς ἀκεραίους προφάσει τοῦ νόμου. Τοῦτο οὖν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, προτρέπει τὸν Τιμόθεον ἐκεῖ προσμεῖναι πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν· γράφει τε αὐτῷ τὴν ἐπιστολήν ταύτην. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπομνησκει τοῦτον, εἰδὼτα τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν, διδάσκων αὐτὸν περὶ τοῦ νόμου, καλῶσιν τοὺς παρὰ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν λαλοῦντας, ἐπιτιμᾶν τε αὐτούς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ὑμέναιον καὶ Ἀλέξανδρον, ναυαγῆσαντας περὶ τὴν πίστιν, παρέδωκε τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Ταῦτα ὑπομνήσας, λοιπὸν διατάττει αὐτῷ κανόνας ἐκκλησιαστικούς περὶ προσευχῆς, πῶς, καὶ ποῦ, καὶ περὶ τίνων δεῖ προσεύχεσθαι· περὶ τοῦ σιγᾶν ἐν ἐκκλησίαις τὰς γυναῖκας, καὶ μᾶλλον μανθάνειν ἢ διδάσκειν αὐτάς· περὶ καταστάσεως ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων, πῶς καὶ ὁποίους εἶναι δεῖ τοὺς καθισταμένους· περὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χηρῶν, ἀπὸ πόσων ἐτῶν χρὴ ταύτας καταλέγεσθαι, καὶ ὁποίας αὐτάς εἶναι δεῖ, καὶ πῶς αὐταῖς δεῖ προσέχειν· περὶ τοῦ σωφρονεῖν τὰς νεωτέρας, καὶ γαμεῖν μᾶλλον, καὶ μὴ αἰσχροῦς ἥν· περὶ τοῦ παραγγέλλειν τοῖς πλουτοῖς μὴ ὑψηλὰ φρονεῖν, μηδὲ ἐλπίζειν ἐπὶ τῷ πλούτῳ. Περὶ τούτων διαταξάμενος, προτρέπειται αὐτὸν ταῦτα διδάσκειν, καὶ μηκέτι μὲν ὑδροποτεῖν· προσέχειν δὲ ἑαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, εἰδὼτα ἔσσεσθαι καιροὺς, ἐν οἷς ἀποκριθῶσι τινες τῆς πίστεως. Διὰ τὰς δὲ κατὰ θὰ εἶναι καὶ τὰ βρώματα, καὶ παραγγελίας αὐτῷ ἐκτρέπεσθαι τὰς ἐμφιλονείκους ζητήσεις ὡς βεβήλους, ἐφ' αἷς καὶ τινες καυχώμενοι παρήδησαν τὴν πίστιν, τελειοί τὴν ἐπιστολήν.

Δωδεκάτη, καὶ αὕτη πάλιν πρὸς Τιμόθεον.

70. Ταύτην ἐπιστέλλει πάλιν πρὸς Τιμόθεον ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις καὶ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἔστιν οὕτως. Τῶν συναποδημησάντων τῷ Παύλῳ καταλειψάντων αὐτὸν, βουλόμενος ὁ Ἀπόστολος τὸν Τιμόθεον ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν, γράφει τὴν ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ὁλοῖ ἑαυτὸν μνημονεύειν αὐτοῦ τε τῆς εὐλαθείας καὶ τῆς τῶν προγόνων αὐτοῦ πίστεως· ἔπειτα δὲ, ὅτι οἱ ἀπὸ Ἀσίας, ὧν ἔστι Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης, ἀπεστράφησαν αὐτὸν, ὁρῶντες αὐτοῦ τὰς ἀλύσεις. Τὸν Ὀνησιφόρον δὲ ἀπεδέξατο, ἐλθόντα εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ προσμείναντα αὐτῷ. Παραγγέλλει δὲ αὐτῷ παραιτεῖσθαι τὰς μωρὰς ζητήσεις, διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν γεννᾶσθαι μάχας. Καὶ γὰρ Ὑμέναιος καὶ Φιλητὸς, οὕτως ἐκτραπέντες, παρήδησαν τὴν ἀλήθειαν, λέγοντες ἀνάστασιν ἥδη γεγονέναι. καὶ τινὰς ἀνατρέπουσι. Μᾶλλον οὖν παραινέει τούτῳ προσέχειν ἑαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ εἰδέναι μὲν, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἔσονται οἱ ἄνθρωποι φιλήδονοι

PATROL. GR. XXVIII.

A non ex operibus legis, justificati. Tandem ubi et istos ad morum institutionem adhortatus est, ac tolerantiam eorum propter Christum laudavit, suavitque ut presbyteros honore affliciant, absolvit Epistolam.

Undecima, ad Timotheum.

69. Hanc Epistolam misit e Macedonia, cujus hæc est occasio. Ephesi quidam Judaizantes alienam conabantur invellere doctrinam, et simpliciores prætextu legis seducere. Hoc cum comperisset Apostolus, admonuit Timotheum, ut illic hæreret, quo eos corrigeret. Scribit autem illi Epistolam hanc: et primum commonefacit eum, fidei, quæ in Christo est, gnarum, de lege docens, ut cohibeat eos, qui præter rectam doctrinam loquebantur, illosque increpet. Nam et ipse Apostolus Hymenæum et Alexandrum, naufragium circa fidem passos, Satanæ jam tradiderat, ut discerent non blasphemare. Ubi de istis admonuit, canones illi ecclesiasticos deinceps præscribit de oratione, quomodo, et ubi, et pro quibus sit orandum. Quod mulieres in Ecclesiis tacere debeant, et magis discere, quam docere. De constitutione episcoporum, presbyterorum et diaconorum; quomodo se gerere et quales esse debeant, qui constituuntur. De viduis in Ecclesia, qua illæ ætate eligi, et quales esse debeant, ac quomodo illarum cura habenda sit. Juniores ad castitatem instituendas esse, ut nubant potius quam turpiter vivant; divitibus denuntiandum esse ne superbiant, neve spem collocant in divitiis suis. Postquam de istis præcepit, hortatur eum, ut hæc doceat, et ut aquam ultra non bibat, sed sibi ipsi et doctrinæ attendat, quod sciat fore tempora, quibus nonnulli a fide defecturi sint. Ubi etiam escas mundas esse docuit, ac præcepit, ut contentiosas et profanas quæstiones aversetur, in quibus quidam gloriantes fidem transgressi jam erant, finit Epistolam.

Duodecima, item ad Timotheum.

70. Hanc item ad Timotheum Roma misit. Occasio ejus talis est. Cum vellet Apostolus, postquam desertus erat ab iis, qui profectionis socii fuerant, ad se venire Timotheum, hanc scripsit Epistolam. Et initio significat se memorem esse, cum pietatis ejus, tum fidei majorum ipsius. Deinde quod, qui ex Asia erant, ex quorum numero erant Phygellus et Hermogenes, aversati se sint, in catenis constitutum videntes. Onesiphorum vero laudat, quod is Romam venerit, et apud se manserit. Præcipit autem, ut stultas quæstiones aversetur, quod hinc pugnae oboriantur. Nam hoc pacto Hymenæum et Philctum deflexos, transgressos esse veritatem, dicentes, resurrectionem jam esse factam; et nonnullos subvertere. Hoc itaque magis illum hortatur, ut sibi ipsi attendat et doctrinæ, sciatque futuros posterioribus temporibus homines, voluptatum magis quam Dei amantes, et

ut, ista praevidens, populum credentem communiat, ne quis ex illo seducatur. Postquam autem ad morum institutionem et doctrinae severitatem multis illum adhortatus est, ac significavit tempus resolutionis suae jam imminere, ut pro Christo immoletur, praecipit ei, **153** ut ad se cito veniat, afferens secum penulam suam et libros. Hortatur etiam, ut Alexandrum aërium caveat, ut qui se multis malis affecerit, atque ita claudit Epistolam.

Decima tertia, ad Titum.

71. Hanc misit Nicopoli : nam ibi hibernavit. Est autem Epistolae occasio talis. In Creta reliquerat Titum, ut clericos per civitates constitueret. Cum autem illic multi legis praetextu, populum credentem subducere conarentur, id ubi cognovit Apostolus, Epistolam scripsit. Et principio gratis actis Deo propter ipsius pietatem, indicat fidem in Christum non esse recentem, sed a saeculo praeparatam et a Deo promissam. Deinde de constituendis clericis docet, quomodo illi conversari et quales esse debeant. Praecipit etiam illi, ut increpet eos, qui sanae fidei contradicerent, maxime eos, qui erant ex circumcisione : sciatque Cretenses esse otiosos, et opus habere increpatione. Et postquam docuit omnis generis escas esse mundas mundis, et quales esse debeant anus, quarum est officium castigare adolescentulas, admonet, quomodo servi dominis suis subijci debeant. Denique ubi admonuit, quod gratia Salvatoris non ex operibus nos iustificaverit, sed ex divina benignitate, denuntiavitque, ut legales pugnas, tanquam impudentes aversetur, significat illi, ut cum ad se miserit Artemam, ad se veniat. Praecipit etiam, ut auditores suos bonis operibus praesse doceat, atque ita terminat Epistolam.

Decima quarta, ad Philemonem.

72. Hanc Roma mittit. Occasio autem ejus haec est : Onesimus servus Philemonis aufugerat, et ad Paulum venerat, atque ab illo in fide instructus, illi utilis ad ministerium erat. De hoc itaque scribit Philemoni, illique commendat Onesimum, ut sincere erga eum afficiatur, nec amplius eum habeat ut servum, sed ut fratrem. Hortatur illum etiam ut hospitium sibi paret, ut ubi venerit, manendi locum inveniat : et sic finit Epistolam.

Liber octavus. Apocalypsis Joannis.

75. Hoc nomine vocatur hic liber, quia hanc revelationem ipse Joannes evangelista et theologus in Patmo insula dicta, Dominico die vidit, jussusque conscripsit, ut ad septem Ecclesias mitteret, videlicet istas : Ephesum, Smyrnam, Pergamum, Thyatiram, Sardes, Philadelphiam et Laodiceam. Quae vero in hac visione vidit, multa sunt ac varia. Ac demum perditionem etiam Antichristi cum diabolo vidit. Jubetur autem primum scribere sin-

α ἄλλον ἢ φιλόσοφοι· προβλέποντα δὲ ταῦτα, ἀσφαλίζεσθαι τοὺς λαοὺς, μὴ τις ἐξ αὐτῶν ἀπατηθῇ. Καὶ εἰς τὰ ἥθη δὲ καὶ εἰς τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρίβειαν πολλὰ προτρεψάμενος αὐτὸν, καὶ σημάνας τὸν καιρὸν λοιπὸν τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ ἐνεστάναι, καὶ μέλλειν σπένδεσθαι καὶ μαρτυρεῖν, ἐνετείλατο αὐτῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν ταχέως, κομίζοντα τὸν φελόνην καὶ τὰ βιβλία. Παρήγγεσε δὲ αὐτῷ Ἀλέξανδρον τὸν χαλκίει φυλάττεσθαι, ὥς πολλὰ κακὰ ἐνδείξαμενον αὐτῷ· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Τρισκαίδεκάτη, πρὸς Τίτον.

71. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Νικοπόλεως· ἐκεῖ γὰρ παρεχόμεσεν. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὐτῇ· Εἰς μὲν τὴν Κρήτην ἀπέλιπε τὸν Τίτον, ἵνα καταστήσῃ κατὰ πόλεις κληρικούς· πολλῶν δὲ ὄντων ἐκεῖ τῶν ἐπιχειροῦντων προφάσει τοῦ νόμου ἀπατᾶν τοὺς λαοὺς, μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει. Καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ διὰ τὴν αὐτοῦ εὐλάβειαν, σημαίνει τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν μὴ νεωτέραν εἶναι, ἀλλ' ἐξ αἰῶνος ἡτοιμάσθαι, καὶ ἐπηγγέλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ ταύτην· ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν κληρικῶν. Καὶ τοῦτον διδάσκει, πῶς, καὶ ὅποιους αὐτοὺς εἶναι δεῖ. Καὶ ἐπιτιμᾶν δὲ ἐντέλλεται αὐτῷ τοῖς ἀντιλέγουσι τῇ ὕγιαίνουσῃ πίστει· μάλιστα τοῖς ἐκ περιτομῆς, εἰδέναι τε τοὺς Κρήτας, ὅτι ἄργοι εἰσι, καὶ χρῆζουσιν ἐπιτιμίας. Διδάσκει τε πάντα τὰ βρώματα καθαρὰ εἶναι τοῖς καθαρῶς, καὶ ὅποιος εἶναι δεῖ τὰς προσδύτιδας, τὰς ὀφειλουσας σωφρονίζειν τὰς νέας, παραινεί πῶς δεῖ τοὺς δούλους τοῖς ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι. Καὶ τέλος, ὑπομνήσας ὅτι ἡ τοῦ Σωτῆρος χάρις οὐκ ἐξ ἔργων ἡμᾶς ἐδικαίωσεν, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φιλανθρωπίᾳ, καὶ παραγγελίας τὰς νομικὰς μάχας ἐκτρέπεσθαι, ὥς ἀναισχύντους οὖσας, δηλοῖ αὐτῷ, μετὰ τὸ πέμψαι πρὸς αὐτὸν Ἀρτεμᾶν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς αὐτόν. Ἐνετείλατό τε αὐτῷ, ὥστε διδάσκειν, καὶ τοὺς αὐτοῦ καλῶν ἔργων προτισταθαι· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Τεσσαρεσκαίδεκάτη, πρὸς Φιλίμονα.

72. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ρώμης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὐτῇ· Ὀνήσιμος ὁ οἰκέτης Φιλίμονος ἔφυγε, καὶ προσῆλθε τῷ Παύλῳ, καὶ κατηχήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ γέγονεν αὐτῷ χρήσιμος εἰς διακονίαν. Περὶ τοῦτου τοῖνον γράφει Φιλίμονι παρατιθέμενος αὐτῷ τὸν Ὀνήσιμον, ἵνα προσέχῃ αὐτῷ γνησίως, καὶ μηκέτι ἔχῃ αὐτόν ὡς δούλον, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν. Προετρέψατο δὲ αὐτόν, καὶ ξενίσιν αὐτῷ ἐτοιμάσαι, ἵνα, ἐὰν ἔλθῃ, εὐρὴν ποῦ μένῃ· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Βιβλίον ἡ' Ἀποκάλυψις Ἰωάννου.

75. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ ταύτην τὴν ἀποκάλυψιν αὐτὸς Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ θεολόγος ἑώρακεν ἐν τῇ Πάτμῳ καλουμένῃ νήσῳ, ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ, καὶ καλεῖσθεῖς ἔγραψεν αὐτήν, ὥστε πέμψαι εἰς τὰς ἑπτὰ Ἐκκλησίας ταύτας, εἰς Ἐφεσον, εἰς Σμύρναν, εἰς Πέργαμον, εἰς Θυάτειραν, εἰς Σάρδεῖς, εἰς Φιλαδέλφειαν, καὶ εἰς Λαοδικεῖαν. Ἄ δὲ εἰσιν ἐν τῇ ἑπτασίᾳ, πολλὰ εἰσι καὶ διάφορα. Καὶ τέλος τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου ἀπόλειαν μετὰ τοῦ διαβόλου ἑώρακε. Κελεύεται δὲ πρῶτον γράφαι ἐκάστη

ἀγγέλῳ τῶν προειρημένων Ἐκκλησιῶν κατὰ τὰς ἐκά-
στου πράξεις. Πολλὰς μὲν οὖν εἶδε καὶ παραδό-
ξους ὀπτασίας, εἶδε δὲ ἐπὶ τὰς λυχνίας χρυσοῦς, καὶ ἐν
μέσῳ αὐτῶν ὅμοιον Ὑψὶ ἀνθρώπου· καὶ ἡρμηνεύθη-
σαν αὐτῷ, ὅτι αἱ λυχνίαι εἰσὶν αἱ ἐπὶ τὰς Ἐκκλησίας· ὁ
δὲ ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Κύριος. Εἶδε καὶ θύραν ἀνεωγ-
μένην ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν θρόνῳ καθήμενον τὸν
Κύριον, καὶ πρεσβυτέρους κθ', καθήμενους ἐπὶ θρό-
νους καὶ προσκυνούντας τὸν Κύριον. Ἔωρακε καὶ
σφραγίδας λυομένας, καὶ λυομένης ἐκάστης, ὀπτασία
τις ἐγένετο. Εἶτα ἔωρακεν ἐπὶ τὰς ἀγγέλους ἔχοντας
ἐπὶ τὰς σάλπιγγας, καὶ ἐκάστου σαλπίζοντος, ἐγένετο
σημεῖον· τοῦ δὲ ἐξ ὁδοῦ σαλπίζοντος, ἤκουσε λε-
γόντων, ὅτι « Ἡ βασιλεία τοῦ κόσμου ἐγένετο τοῦ
Κυρίου. » Καὶ ἔωρακε τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης ἐν
οὐρανῷ. Εἶτα ἔωρακε γυναῖκα ὠδίνουσαν, καὶ δρά-
κοντα πυρὸς διώκοντα αὐτήν. Ἡ μὲν οὖν γυνή ἐσώ-
θη εἰς τὴν ἔρημον· ὁ δὲ δράκων ἐβλήθη εἰς τὸ πῦρ.
Εἶτα ἔωρακε θηρίον ἔχον κέρατα δέκα, καὶ κεφαλὰς
ἐπτά, καὶ τὸ διάδημα αὐτοῦ βλασφημίας γέμον· τὸ
δὲ ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ἐβλήθη, ἀλλὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦ
ὀνόματος αὐτοῦ ἤξε'. Ἦκουσε καὶ παρθένων ἄδόν-
των, καὶ ἀκολουθούντων τῷ Ἀρνίῳ, καὶ εἶδεν ἄγγε-
λον πετόμενον ἐν μεσουρανήματι, καὶ ἄλλον ἀκολου-
θοῦντα, καὶ ἄλλον, καὶ νεφέλην λευκὴν, καὶ ἐπ' αὐ-
τῆς καθήμενον ὅμοιον Ὑψὶ ἀνθρώπου, ἔχοντα ἐπὶ τῆς
κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, καὶ ἐν τῇ χειρὶ
αὐτοῦ δρέπανον ὀξύ. Εἶτα ἔωρακεν ἀγγέλους ἐπτά,
ἔχοντας πληγὰς ἐπὶ τὰς ἐσχάτας, καὶ φιάλας χρυ-
σοῦς γεμούσας ἐκ τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ἀπήνέχθη
τῷ πνεύματι εἰς ἔρημον, καὶ ἔωρακε γυναῖκα καθ-
ημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, ἔχον κεφαλὰς ἐπτά· καὶ
ἐσήμενεν ἀπὸ ταύτης ἕσσεσθαι τὸν Ἀντίχριστον. Εἶτα
ἔωρακε τὸν οὐρανὸν ἀνεωγμένον, καὶ ἔριππον λευκὸν,
καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Εἶτα
ἔωρακε τὸ θηρίον καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, θέλον-
τας ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τοῦ καθήμενου ἐπὶ τοῦ
ἵππου τοῦ λευκοῦ. Καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, καὶ μετ'
αὐτοῦ ὁ ψευδοπροφήτης, ὅστις ἦν ὁ Ἀντίχριστος, καὶ
εἶδε βαλλομένους αὐτοὺς εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς.
Εἶτα ἔωρακε καταβαίνοντα ἀγγελον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ,
καὶ βάλλοντα τὸν Σατανᾶν καὶ τοὺς ἔχοντας τὸ χά-
ραγμα αὐτοῦ εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ κλείοντα ἐπάνω
αὐτοῦ, ἵνα μὴ κτεῖ πλανήσῃ τὰ ἔθνη ἕως ἐτῶν χιλίων.
Εἶτα ἔωρακε τοὺς μάρτυρας ἐν ὁδῇ βασιλεύοντας
ἐν Χριστῷ. Εἶτα ἔωρακεν, ὅτι μετὰ χίλια ἔτη λυθή-
σεται ὁ Σατανᾶς, καὶ βληθήσεται εἰς τὴν λίμνην τοῦ
πυρὸς μετὰ τοῦ Ἀντιχρίστου εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Εἶτα ἔωρακεν οὐρανὸν καινὸν, καὶ γῆν, καὶ
τὴν Ἱερουσαλὴμ καινὴν, καὶ ἔωρακε ποταμὸν ὕδατος
ζωῆς, καὶ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ θεωροῦντας τὸ πρό-
σωπον αὐτοῦ, καὶ ἔχοντας ἐπὶ τοῦ μετώπου τὸ ὄνομα
αὐτοῦ. Ταῦτα ἔωρακὼς Ἰωάννης ἔπεσε, θέλων
προσκυνῆσαι τῷ ἀγγέλῳ δεικνύοντι αὐτῷ ταῦτα πάν-
τα. Καὶ ἐκόλυσεν αὐτὸν ὁ ἄγγελος λέγων· « Μὴ ἔμοι
προσκύνηι, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· ἐγὼ γὰρ σύνδουλός σου
εἰμὶ. » Βλέπων δὲ ταῦτα, ἤκουε παρὰ τοῦ Κυρίου

angelis prædictarum Ecclesiarum angelis secundum
eiusque actiones. Multas itaque et admirabiles vi-
siones vidit, ut septem candelabra aurea, et in
medio illorum similem Filio hominis; et interpre-
tationem accepit, candelabra illa esse septem Ec-
clesias, et eum, qui in medio erat, esse Dominum.
Januam item vidit apertam in cælo, et Dominum
in throno sedentem, et viginti quatuor seniores, se-
dentes super thronos et adorantes Dominum. Vidit
etiam septem sigilla aperiri, et unoquoque aperto,
visio quædam apparebat. Vidit deinde septem an-
gelos habentes septem tubas, et unoquoque illorum
clangente fiebat signum, septimo vero clangente
audivit, qui dicerent: *Regnum mundi, Domini fa-*
ctum ¹⁴. Et arcam testamenti vidit in cælo. Deinde
mulierem parturientem vidit et draconem ignitum,
qui illam persequeretur. Mulier quidem servata est
in solitudine, draco **154** vero abjectus in ignem.
Postea bestiam vidit habentem cornua decem, et
capita septem, et diadema ejus blasphemia plenum
erat. Nomen vero ejus non patefecit, sed numerum
nominis ejus, nempe sexcenti sexaginta sex. Et
virgines audivit canentes, et Agnum sequentes. Vi-
dit etiam angelum per medium cæli volantem, et
sequentem alterum, aliumque postea; deinde et
nubem candidam vidit, et insidentem illi similem
Filio hominis, in capite coronam auream haben-
tem, et in manu sua falcem acutam. Deinde sep-
tem angelos vidit, habentes plagas septem novissi-
mas, et phialas aureas plenas iræ Dei. Post hæc
ablatus est spiritu in solitudinem, et vidit mulierem
sedentem super bestiam coccineam, habentem ca-
pita septem: et indicatum est ei ex hac futurum
esse Antichristum. Vidit etiam cælum apertum, et
equitem album, et erat nomen ejus, Verbum Dei.
Deinde vidit bestiam, ac reges terræ, bellum facere
volentes cum eo qui sedebat super equum album.
Et apprehensa est bestia, et cum ipsa pseudopro-
pheta, qui est Antichristus, et vidit eos abjici in
stagnum ignis. Post ista vidit angelum descenden-
tem de cælo, et abjicientem Satanam cum his, qui
characterem ipsius habebant, in abyssum, et clau-
dentem desuper ipsum, ne posthac amplius sedu-
ceret gentes, donec consumpti sint mille anni. Mar-
tyres deinde vidit cum gloria in Christo regnantes.
Vidit item quod Satanas post mille annos solven-
dus sit, et abjiciendus in stagnum ignis, cum An-
tichristo, in sæcula sæculorum. Post hæc vidit cæl-
um novum, terram novam ac Jerusalem novam,
et fluvium aquæ vivæ, ac servos Dei contemplantes
faciem ejus, et habentes nomen ejus in frontibus
suis. Cum hæc vidisset Joannes, procidit, volens
adorare angelum, qui sibi hæc omnia ostenderat.
At angelus prohibuit illum, dicens: *Non me, sed*
Deum adora; ego enim conservus tuus sum ¹⁵. Cum
autem ista videret, audivit a Domino nostro Jesu
Christo, quod ipse sit qui est, et idem ipse sit

¹⁴ Apoc. xi, 15. ¹⁵ Apoc. xix, 10.

Verbum Dei, quod posterioribus temporibus propter nos incarnatum est: homo, inquam, perfectus factus est, et Filius hominis vocatus est.

Sunt item alii quidam libri varii, præter prædictos, utriusque cum Veteris, tum Novi Testamenti; quorum aliis contradicatur, alii apocryphi vocantur.

74. De libris Veteris Testamenti, quibus contradicatur, jam antea diximus, ut sunt, Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu filii Syrach, Esther, Judith et Tobias. Istit etiam connumerantur Machabæorum libri quatuor, Ptolemaici, Psalmi, et Canticum Salomonis, Susannæ historia. Hi ex Veteri Testamento sunt, quibus contradicatur.

Apocryphi ex Veteri Testamento sunt isti.

75. Enoch, Patriarchæ, Oratio Joseph, Testamentum Moysis, Assumptio Moysis, Abraham, Elidad et Modad, Eliæ prophetæ, Sophoniæ prophetæ, Zachariæ, Patris Joannis, Baruch, Ambacum, Ezechiel et Daniel falso inscripti.

Novi autem Testamenti, quibus contradicatur, hi sunt.

76. Itinera Petri, Itinera Joannis, Itinera Thomæ, Evangelium secundum Thomam, Doctrina apostolorum, Clementina. Ex his veriora quædam et a Deo inspirata, versa et electa sunt, et ea sunt quæ leguntur.

155 Hi omnes cognitionis gratia expositi sunt, perverse tamen scripti, nothi ac reprobi. Et nullus istorum, maxime apocryphorum, approbatus aut utilis est, præsertim Novi Testamenti: sed omnes, iis exceptis de quibus actum est superius, qui et a priscis sapientibus ac Patribus approbati sunt, digni sunt qui abscondantur magis, quam qui legantur: etiam alii, et qui inter illos Evangelia quoque vocantur, præter quatuor illa quæ tradita nobis sunt. Nam quatuor nobis Evangelia sacrosanctæ et catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ canones sanxerunt. Secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem, juxta prophetiam visionis, quam Ezechiel propheta de quatuor cherubim vidit. Quatuor enim cherubim propheta ille vidit: unum similem homini, id est, Evangelium secundum Matthæum; alium, similem vitulo, quo significatur Evangelium secundum Marcum; tertium, similem leoni, id est, Evangelium secundum Lucam; quartum, similem aquilæ, id est, Evangelium secundum Joannem. Præter quatuor ista nullum est aliud Evangelium.

Evangelium secundum Matthæum, ab ipso Matthæo, Hebraico dialecto conscriptum est, et editum Jerosolymis, interpretatumque est a Jacobo fratre Domini secundum carnem, qui et primus

(53) Quæ hic ἀντιλεγόμενα dicuntur, apud Nicephorum vocantur apocrypha, et, ut putatur, rectius. Porro apud eundem adjiciuntur Iguatii et Polycarpi

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ὁ ὢν ἐστι, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὅστις ὕστερον δι' ἡμᾶς σαρκωθείς· λέγω δὴ τέλειος γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐκλήθη ὕψος ἀνθρώπου.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα βιβλία διάφορα παρὰ τὰ προλεχόμενα ἑκατέρας Διαθήκης, τῆς Παλαιᾶς δηλαδὴ καὶ Νέας· τὰ μὲν ἀντιλεγόμενα, τὰ δὲ ἀπόκρυφα.

74. Τὰ μὲν οὖν ἀντιλεγόμενα τῆς Παλαιᾶς προσηγορευόμενα μὲν καὶ πρότερον, ὡς ἐστὶ Σοφία Σολομώντος, καὶ Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Συράχ, καὶ Ἑσθήρ, καὶ Ἰουδίθ, καὶ Τωβίτ· σὺν ἐκείνοις δὲ καὶ ταῦτα ἡριθμηγὰν· Μακκαβαϊκὰ βιβλία δ', Πτολεμαϊκὰ, Ψαλμοὶ καὶ Ὠδὴ Σολομώντος, Σωσάννα. Ταῦτα τὰ ἀντιλεγόμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

B Τὰ δὲ ἀπόκρυφα πάλιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ταῦτα.

75. Ἐνὼχ, Πατριάρχαι, Προσευχὴ Ἰωσήφ, Διαθήκη Μωϋσέως, Ἀνάληψις Μωϋσέως, Ἀδραμ, Ἐλδὰδ καὶ Μωδὰδ, Ἠλίου προφήτου, Σοφονίου προφήτου, Ζαχαρίου πατρὸς Ἰωάννου, Βαρούχ, Ἀμβακούμ, Ἐζεκιήλ, καὶ Δανιήλ ψευδεπίγραφα.

Τῆς Νέας πάλιν Διαθήκης ἀντιλεγόμενα ταῦτα (53).

76. Περίοδοι Πέτρου, Περίοδοι Ἰωάννου, Περίοδοι Θωμᾶ, Εὐαγγέλιον κατὰ Θωμᾶ, Διδαχὴ ἀποστόλων, Κλημέντια, ἐξ ὧν μετεφράσθησαν ἐκλεγέντα τὰ ἀληθέστερα καὶ θεόπνευστα. Ταῦτα τὰ ἀναγινωσκόμενα.

Ταῦτα πάντα ἐξετέθησαν μὲν ὅσον πρὸς εἰδῆσιν, παραγεγραμμένα δὲ εἰσι πάντως καὶ νόθα, καὶ ἀπόβλητα. Καὶ οὐδὲν τούτων, τῶν ἀποκρύφων μάλιστα, ἐγκριτον ἢ ἐπωφελεῖς, ἐξαιρέτως τῆς Νέας Διαθήκης· ἀλλὰ πάντα δίχα τῶν ἀνωτέρω διαληφθέντων, καὶ ἐγκριθέντων παρὰ τοῖς παλαιαῖς σοφοῖς καὶ πατέραςιν, ἀποκρυφῆς μᾶλλον ἢ ἀναγνώσεως ὡς ἀληθῶς ἀξία· τὰ τε ἄλλα, καὶ αὐτὰ τὰ καλούμενα ἐν αὐτοῖς Εὐαγγέλια, ἐκτὸς τῶν παραδοθέντων ἡμῖν τεσσάρων τούτων. Εὐαγγέλια γὰρ τέσσαρα ἐθέσπισαν ἡμῖν οἱ ἱεροὶ κανόνες τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας· τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ κατὰ Μάρκον, τὸ κατὰ Λουκᾶν, καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην, κατὰ τὴν προφητείαν τῆς ὀπτασίας, ἧς ἐθεάσατο Ἰεζεκιήλ ὁ προφήτης περὶ τῶν τεσσάρων χειρουβίμ. Τέσσαρα γὰρ εἶδος χειρουβίμ οὗτος ὁ προφήτης· τὸ ἐν ὁμοίον ἀνθρώπου, τοῦτέστι τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον· τὸ δεῦτερον ὁμοίον μόσχου, τοῦτέστι τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον· τὸ ἄλλο ὁμοίον λέοντι, τοῦτέστι τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον· τὸ δὲ τέταρτον ὁμοίον ἀετῷ, τοῦτέστι τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον. Παρὰ δὲ ταῦτα τὰ τέσσαρα ἕτερον Εὐαγγέλιον οὐδέν.

Τὸ μὲν οὖν κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐγράφη ὅπ' αὐτοῦ τοῦ Ματθαίου τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ, καὶ ἐξεδόθη ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἡρμηνεύθη δὲ ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου τὸ κατὰ σάρκα, ὃς καὶ πρῶ-

epistolæ quæ fortassis lapsu graphico, hic sunt ommissæ.

τος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν Ἱερουσολύμοις.

Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη μὲν ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ἐν Ῥώμῃ (54), ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μακαρίου ἀποστόλου, καὶ ἐκτετύχθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Πενταπόλει, καὶ Λιβύῃ.

Τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη μὲν ὑπὸ Παύλου τοῦ ἀποστόλου, συνεγράφη δὲ καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ Λουκᾶ τοῦ μακαρίου ἀποστόλου καὶ ἱατροῦ ὥσπερ καὶ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ὑπηγόρευσε μὲν ὁμοίως Πέτρος ὁ ἀπόστολος, συνεγράφητο δὲ ὁ αὐτὸς Λουκᾶς.

Τὸ δὲ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη τε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου καὶ ἡγαπημένου, ὄντος ἐξορίστου ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ, καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐξεδόθη ἐν Ἐφέσῳ, διὰ Γαίου τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ ξενοδόχου τῶν ἀποστόλων, περὶ οὗ καὶ Παῦλος Ῥωμαίος γράφων φησί· « Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Γάιος ὁ ξένος μου καὶ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας » (35).

Ποῖαι καὶ πόσαι παραδόσεις εἰς τῆς θείας Γραφῆς, εἴτε ὅν ἀπὸ Ἑβραϊκοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικόν (36) ἐρμηνεύονται, καὶ τίνας εἰ ταύτην ἐρμηνεύσαντες, καὶ πότε.

77. Πρώτη ἐστὶν ἡ τῶν ὀβ' ἐρμηνευτῶν. Οὗτοι, Ἑβραῖοι ὄντες (37), ἐξελέγησαν ἀπὸ ἐκάστης φυλῆς ἕξ, καὶ ἡρμήνευσαν τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Πτολεμαίου βασιλέως (38) τοῦ Φιλαδέφου πρὸ διακοσίων τριάκοντα ἐνιαυτῶν τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Δευτέρα ἐστὶν ἡ τοῦ Ἀκύλα. Οὗτος ἀπὸ Σινώπης τοῦ Πόντου ὑπάρχων, καὶ Ἕλλην ὢν, ἐβαπτίσθη ἐν Ἱερουσολύμοις (39). Καὶ πάλιν τὸν Χριστιανισμὸν ἀθετήσας, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις προσδραμὼν, ἡρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν διεστραμμένῳ λογισμῷ ἐπὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως τοῦ λεπτωθέντος μετὰ τλ' ἔτη τῆς τῶν ὀβ' ἐρμηνείας.

Τρίτη ἐρμηνεία ἐστὶν ἡ τοῦ Συμμάχου. Οὗτος Σαμαρείτης ὢν, καὶ μὴ τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ, ὡς φιλαρχίαν νοσῶν, τοῖς Ἰουδαίοις προστρέχει· (40),

¹⁰ Rom. xvi, 28.

(34) Quod ait (scriptor iste) Marcum Romæ suum scripsisse Evangelium, Papias confirmat apud Eusebium l. iii *Historiæ*, cap. 14. Nec non Clemens Alex. apud eundem. Chrysost. vere Homil. in *Matth.* scripsisse in Ægypto existimavit.

(35) In quibusdam exemplaribus legitur, καὶ ὅλη Ἐκκλησία.

(36) In codice Regio 228, quæ est catena in Psalmos, post excerptum ex Epiphano, hæc leguntur ad finem usque, videnturque epitome ex Epiph. *De mensuris*, p. 169, ut monuimus. Tit. in Reg. A1 ἐκλογαὶ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἀπὸ τοῦ Ἑβραϊκοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικόν.

(37) Sic incipit Reg. α' ἡ τῶν ὀβ'. Οὗτοι Ἑβραῖοι. (38) Βασιλέως deest in Reg. Mox idem, πρὸ τα' ἐνιαυτῶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, id est, trecentis et uno annis ante Christi nativitatem. Sed male; non enim tantum temporis effluerat, a Ptolemæo Philadelpho ad Christum.

(39) Reg. ὑπάρχων Ἕλλην ἐβαπτίσθη ἐν Ἱερουσολύμοις. Εἴτα τὸν χ. Paulo post heg. sic habet... συν-

A Hierosolymorum episcopus constitutus est a sanctis apostolis.

Evangelium secundum Marcum, Romæ quidem ab apostolo Petro dictatum est, editum vero a Marco beato apostolo, et ab ipso Alexandriæ postea, et in Ægypto, et in Pentapoli, et in Libya prædicatum.

Evangelium secundum Lucam, dictatum quidem est ab apostolo Paulo: conscriptum vero et editum a Luca beato apostolo ac medico. Quemadmodum et apostolorum Acta, dictavit apostolus Petrus, idem vero Lucas litteris mandavit.

Evangelium vero secundum Joannem, dictatum est ab Joanne apostolo et dilecto, cum exsul esset in Patmo insula, et postea ab eodem Ephesi editum, per Gaium dilectum, apostolorum hospitem, de quo et Paulus Romanis scribens dicit: « Salutat vos Gaius hospes meus et totius Ecclesiæ ».

Quanam et quot sint divinæ Scripturæ versiones, seu interpretationes ex Hebræo in Græcum sermonem, ac quinam et quando illam sunt interpretati.

77. Prima versio est, LXXII Interpretum. Hi cum Hebræi essent, electi sunt ex unaquaque tribu sex viri, et divinam Scripturam sub Ptolemæo Philadelpho rege, interpretati sunt, ducentis triginta annis ante nativitatem secundum carnem, Domini nostri Jesu Christi.

Altera est Aquilæ, qui cum Sinope Ponti oriundus, et Græcus esset, Hierosolymis baptizatus est. Postea vero, reprobato Christianismo, Judæis sese conjunxit, et sacram Scripturam perversa ratione, sub Adriano imperatore, tabe corporis laborante, trecentis triginta post LXXII versionem annis, interpretatus est.

156 Tertia interpretatio est Symmachi. Hic cum Samaritanus esset, nec populo suo acceptus quod principatum affectaret, ad Judæos sese recepit, ac

δραμὼν ἡρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Ἀδριανοῦ τοῦ λεπτωθέντος μετὰ ἔτη λ' καὶ υ' τῆς τῶν ὀβ' ἐρμηνείας. Οὐκ ὀρθῶ δὲ λογισμῷ τὴν ἐρμηνείαν ἐξέθετο, ἀλλὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἀντιπαθὼν. Pro τῷ λεπτωθέντος, ut legitur in editis omnibus, Jos. Scaliger putavit legendum, λεπτωθέντος, cui faret Regius codex. Sed nusquam traditur Hadrianum lepra laborasse: omnesque historici aiunt tabe confectum interiisse, quo referri videtur vox singularis λεπτωθέντα. Epiph. p. 170, habet λωθθεις τὸ σῶμα.

(40) Reg. ἦν. Μὴ τιμώμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ, φιλαρχίας ἔρωτι προστρέχει τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ δεύτερον περιτέμνεται. Καὶ πρὸς ἀντιπάθειαν καὶ αὐτῆς τῶν Σαμαρειτῶν ἡρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν, Συζηροῦ τῆνικαῦτα βασιλεύοντος, etc. Porro quod hic dicitur sub Severo versionem a Symmacho editam fuisse, nequaquam referendum ad Severi, qui Pertinaci successit, tempora; sed ad Lucii Veri imperium qui corrupte ab Epiphano Συζηρος haud semel vocatur. Nec desunt inter Latinos qui Lucium Verum, Severum corrupte nuncuparint. Nam, si Se-

secundo circumciscus est. Et ut Samaritanos subverteret, vertit et ipse divinam Scripturam sub Severo imperatore, annis post versionem Aquilæ quinquaginta sex.

Quarta Theodotionis Ephesii est. Hic cum primum hæresim Marcionis Pontici sequeretur, postea sectatoribus hæresis illius succensens, et ipse sacram Scripturam, sub Commodo imperatore, eo ipso tempore, ad subversionem prædictæ hæresis interpretatus est.

Quinta interpretatio ea est quæ abscondita in doliis inventa est, sub Antonino imperatore, Caracalla dicto, in Jericho, a quodam ex illis, qui Hierosolymis litterati erant.

Sexta et ipsa in doliis latens inventa est, sub Alexandro Mammææ filio, Nicopoli ad Actium : a quodam Origenis familiari.

Septima et postrema interpretatio, sancti Luciani, magni ascetæ et martyris est, qui et ipse cum in prædictas versiones et Hebraicos libros incidisset, et diligenter, quæ vel veritati deerant, vel superflua erant, inspexisset, ac suis quibusque Scripturarum locis correxisset, versionem hanc Christianis fratribus edidit; et post ipsius certamen et martirium, quod sub Diocletiano et Maximiano tyrannis sustinuit, liber ipsius manu scriptus, repertus est Nicomediæ, sub Constantino Magno imperatore, apud Judæos, in pariete turræ calce circumlito, in quo custodiæ gratia positus fuerat.

Quinam libri in Scripturis memorati sunt, ut qui tempore exstarent, sed jam non reperiuntur.

78. Libros Nathan, Addo, Achizæ Silonitæ, Semei et Jehu, exstare scriptum est in libro Regum. Prophetæ autem hi sunt qui prophetias suis conscripsere, quæ jam non reperiuntur.

Ter mille psalmi Davidis in Paralipomenis esse dicuntur : e quibus centum quinquaginta duntaxat ab amicis Ezechizæ regis selecti, reliqui autem absconditi fuere. Quinque millia Proverbiorum

veri temporibus edita fuit versio Symmachii, posterior haud dubio erit Theodotionis Versioni, quæ sub Commodo adornata fuit. Hæc fusius Petavius in notis ad Epiphanium, p. 398.

(41) Reg. καὶ τοῖς συναγέταις μηνίων. In prius editis legebatur male, μηνίων. Reg. ibidem subsequitur, ἔκδοσιν ἰδίαν ἐποίησας τοῦ Γραφῆς, Κομμοῦ τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν ἰθύνοντος. Quæ sequuntur in Reg. omnino ab his discrepant, quod ad verba attinet, quare ea solum adnotabimus, quæ diversam præferunt sententiam.

(42) Reg. τῇ κατὰ τὸν Ἀκτίον διακειμένη. Editi male, τῇ πρὸς Ἀρκτίους. Epiphanius, τῇ πρὸς Ἀκτίαν.

(43) Hæc non habentur apud Epiphanium, quia eas solum editiones ille commemorat, quæ in Hexaplis Origenis locum habuere.

(44) Hæc habentur in mss. Reg. 228. Græce fol. 4. verso, et edita sunt a Cotelerio in notis ad Patres

καὶ ἐκ δευτέρου περιτέμνεται. Καὶ πρὸς διαστροφήν τῶν Σαμαρειτῶν ἐρμηνεύει καὶ αὐτὸς τὴν θείαν Γραφὴν ὑπὸ Σεθόρου τοῦ βασιλέως μετὰ νς' ἔτη τῆς τοῦ Ἀκύλα ἐρμηνείας.

Τετάρτη ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος τοῦ Ἐφεσίου. Οὗτος, τῆς αἰρέσεως Μαρκίωνος τοῦ Ποντικοῦ ὄν, μηνίων τοῖς τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ (41), ἠρμήνευσεν καὶ αὐτὸς ἐπὶ Κομμοῦ τοῦ βασιλέως ἐν αὐτῷ τῷ χρόνῳ, πρὸς διαστροφήν τῆς αὐτοῦ αἰρέσεως.

Πέμπτη ἐρμηνεία ἐστὶν ἡ ἐν πίθῳ εὐρεθεῖσα χειρομένη ἐπὶ Ἀντωνίνου βασιλέως τοῦ Καρακάλλα ἐν Ἱερικῷ παρὰ τινος τῶν ἐν Ἱερουσαλὺμοις σπουδαίων.

Ἐκτη ἐρμηνεία ἐστὶν ἡ ἐν πίθῳ εὐρεθεῖσα καὶ αὕτη χειρομένη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας παιδὸς ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἀκτίον (42) ὑπὸ τινος τῶν Ὀριγένους γνωρίμων.

Ἑβδόμη πάλιν καὶ τελευταία ἐρμηνεία ἡ τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος, ὅστις καὶ αὐτὸς ταῖς προγεγραμμέναις ἐκδόσεσι καὶ τοῖς Ἑβραϊκοῖς ἐντυχόν, καὶ ἐποπτεύσας μετὰ ἀκριβείας τὰ λείποντα, ἣ καὶ περὶ τῆς ἀληθείας ῥήματα, καὶ διορθωσάμενος ἐν τοῖς οἰκειοῖς τῶν Γραφῶν τόποις, ἐξέδοτο τοῖς Χριστιανοῖς ἀδελφοῖς ἥτις δὴ καὶ ἐρμηνεία μετὰ τὴν ἀθλήσιν καὶ μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ, τὴν γενοῦσαν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν τυράννων, ἤγουν τὸ ἰδιόχειρον αὐτοῦ τῆς ἐκδόσεως βιβλίον, εὐρέθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ Κωνσταντίνου βασιλέως τοῦ μεγάλου παρὰ Ἰουδαίοις ἐν τοίχῳ πυργίσκῳ περιχεχρισμένῳ κονιάματι εἰς διαφύλαξιν (43).

Τίνα ἐστὶ τὰ μνημονεύόμενα ἐν ταῖς γραφαῖς βιβλία ὡς ὅντα, οὐχ εὐρισκόμενα δέ (44).

78. Ναθάν καὶ Ἀδδὸν, καὶ Ἀχίαν τοῦ Σιλονίτου, καὶ Σεμεί, καὶ Ἰηοῦ, ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν γέγραπται εἶναι βιβλία· προσφῆται δὲ οὗτοι εἰσιν, οἱ γεγράφασι περὶ ὧν προσφῆτευσαν· ἃ οὐχ εὐρίσκειται.

Ῥαλλοὶ τρισχilioi λέγονται ἐν Παραλειπομέναις (45) εἶναι τοῦ Δαβὶδ, μόνους δὲ ἐξ αὐτῶν τοὺς ργ' ὑπὸ τῶν φίλων Ἐζεχίου τοῦ βασιλέως ἐξελέχθαι, τοὺς δὲ ἄλλους ἀποκεκρυφθαι, Πεντακισχίλιας

primi sæculi p. 359, eorumdem exemplar sua manu ex Baroniano codice descriptum nobis transmisit vir clarissimus Jacobus Mill. principalis collegii Sancti Edmundi Oxoniensis, qui non pauca alia nobis perhumaniter officia contulit, conferque in dies, rogantibus. In prius editis nonnisi Latine legebantur. Porro in manuscripto Reg. sub hoc titulo habetur : Ἰωσήπου ἐκ τοῦ ὁπομνηστικοῦ κεφ. ρη'. Ex Josephi Commentario caput 158. Exstat autem Josephi hujus viri Christiani ὁπομνηστικόν, pluribus constans quaestionibus in Bibliotheca Cantabrigiensi, citaturque a Patritio Junio in Notis ad Epistolam Clementis. Cæterum, ut existimamus, et Josepho hæc mutuatus est Scriptor hujusce operis, ut superiora ex Epiphanio. In Baroc. sic legitur titulus, Τίνα ἐστὶ τὰ μνημονεύόμενα ἐν ταῖς Γραφαῖς βιβλία, οὐχ εὐρισκόμενα.

(43) Baroc. ἐν Παραλειπομέναις.

παροιμίας ὑπὸ Σολομῶντος ἐκδοῦσθαι. φησὶν ἡ τῶν Παραλειπομένων Γραφή (46)· ἀλλ' οὐκ εἰσὶ νῦν ἡ μόναι αἱ ἐκκλησιαζόμεναι. Τὸ Ἄσμα ἐξ ἁσμάτων πλείονων τὸ μυστικὸν ἐξειλέχθαι ἐπιγέγραπται. Ἰώσηπος δὲ ἱστορεῖ δύο βιβλία προφητείας τὸν προφήτην (47) Ἰεζεκιήλ γεγράφθαι· ἐν δὲ μόνον ἐπιγινώσκουμεν εὐρίσκεισθαι.

A edita a Salomone tradit Paralipomenorum Scriptura : sed nulla jam exstant quam ea quæ recipit Ecclesia. Canticum mysticum, ex compluribus canticis selectum esse ipsa fert inscriptio. Josephus vero tradit Ezechielem prophetam duos prophetiæ libros conscripsisse : scimus autem unum duntaxat reperiri. (Itaque hæc omnia per impiorum Judæorum amentiam et incuriam interiisse, manifestum est.)

(46) Baroc. ἐκδοῦσθαι ἡ τῶν Παραλειπομένων λέγει Γραφή.

(47) Baroc. Ἰώσηπος δὲ ἱστορεῖ δύο βιβλία τῶν

προφητῶν, τὸν προφ. Præstat Regii lectio. Porro quæ uncinis includuntur Latina, nusquam Græce reperimus, sed ex prius editis huc transtulimus.

ADMONITIO IN DISPUTATIONEM CONTRA ARIUM.

157 I. Præmissis iis operibus quæ nostro doctorumque judicio aperta νοθελας vel γνησιότητος non habent indicia, ea jam edimus, quæ falso Athanasii præferre nomen liquidius comprobatur. Primum in editis occurrit disputatio contra Arium in concilio Nicæno. Opus jam pridem a viris doctis Athanasio abjudicatum. Libet autem hic apponere, quæ ad calcem editionis Commelinianæ a Petro Felckmanno adnotata sunt in variis lection. p. 21. Inscriptio, inquit, hujus disputationis in codice Augustano est : Διάλεξις ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειανόν. Sequentia vero desunt, ut et in Basil. et Anglic. codd. Et præterea eadem etiam in tempore fallunt. Nam quod dicitur, Nicænam synodum habitam anno Christi 310, id verum esse nec potest : siquidem ea, coss. Juliano et Paulino, sive cœpta, sive finita est, ut patet ex Socrate lib. *Histor.*, cap. 15, Græc. Reg. edit. et ipsis Actis Nicænis nuper Lutetiæ editis, et Alphonso Pisano libro secundo et tertio *De synodo Nicæna*.

At illi coss. fuerunt circa annum 20 imperii Constantini Mag. hoc est, (variant enim auctores) inter annum Christi 325 et 329. Quare fieri non potest, ut is annus decimus fuerit supra trecentessimum. Præterea nec id quod dicitur, Alexandrum egisse jam tum episcopum Byzantii, quomodo verum esse noscit, video : cum, ut patet ex historiis et ipsis Actorum Nicæno-rum subscriptionibus, Alexander presbyter et legatus fuerit Metrophanis episcopi Constantinopolitani. Videatur de hac re Alphonso Pisanus de concilio Nicæno pag. 71, 222, 325 et 329, et Acta Nicæna, part. II.

Equidem non dubito Athanasium nostrum varios conflictus habuisse cum Ario in synodo Nicæna, quando Cyrillus Alexandrinus alicubi (48) refert eum in Nicæna synodo omnibus admirationi fuisse, et Alexandro episcopo quasi viæ ducem ad omnia : imo editus est jam pridem a M. Crusio Catalogus Bibliothecarum apud diversos Græcos Constantinopoli degentes, in quo refert, apud Illustriss. principem Jacobum Marmoretam, haberi orationes dialecticas Athanasii episcopi Alexandrini, quibus disputavit Nicææ in prima œcumenica synodo contra Arium coram imp. Constantino Magno. Verum an hæc, de qua hic, disputatio, aut de illarum numero, aut omnino Athanasii sit, video doctos non immerito dubitare. Quidquid sit nostri codices omnes magno consensu tribuunt eam Athanasio.

II. Hæc Felckmannus, qui prius editorum titulum respicit, ubi sic legebatur : Διάλεξις ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειον ἐν ἔτει τῆς θείας σαρκώσεως τ' ἐν ἡμέραις τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ μακαρίου Πάπα Σιλβέστρου, καὶ ἐπισκόπου Βυζαντίου Ἀλεξάνδρου. Quod autem habet ille de *Dialogis Athanasio* attributis, fuse a nobis alias pertractatum est. Hunc vero quod spectat *Dialogum*, constat primo esse supposititium : tum ex styli genere, quod ab Athanasiano, mirum quam abhorreat ; tum ex argumentis plerumque invalidis, ne umbram quidem Athanasianæ ἐνεργείας referentibus. Quare nec in antiquis Athanasii operum collectionibus comparet, nec ab antiquorum aliquo laudatur, quod sciamus quidem. Nec ideo quidquam in adversum dubii nascitur, quod, ut ait Felckmannus, omnes codices illum Athanasio tribuant. Nam ubi semel ab auctore, Athanasii nomen accepit, hinc consequitur, ut a librariis deinceps omnibus autographo hærentibus, Athanasii nomen præpositum fuerit.

III. Porro male jacet in titulo : *Dialogus in concilio Nicæno cum Ario habitus* : palam quippe est vel ex ipso operis initio, non in concilio admissam dici disputationem, sed in diversorio quodam : neque cum Ario hic colloquium habetur, sed cum Arii sequace. Quæ vero sequuntur in prius editis, de tempore Nicænæ synodi, etc., in maxima codicum parte non comparent, ideoque illa expungere visum est.

(48) Cyrill. tom. V, part. II, Epist. 1 ad monach. Ægyptios, p. 4.

158 ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΔΑΛΟΓΟΣ ΕΝ ΤΗ ΚΑΤΑ ΝΙΚΑΙΑΝ ΣΥΝΟΔΩ ΠΡΟΣ ΑΡΕΙΟΝ (49).

S. P. N. ATHANASII

DISPUTATIO HABITA IN CONCILIO NICÆNO CONTRA ARIUM.

1. Dei providentia, charissimis fratribus comitatus, properabam ad desideratos mihi Dei servos. Cum autem propter corporis infirmitatem lente incederem, una cum illis Dei servis, interrogavit me quidam ex viæ comitibus de hac Domini sententia: « Pater meus qui misit me, major me est ¹⁷. » Hæc sciscitanti sic respondi: « Istam questionem modo intermitte, fratrum dulcissime: postquam autem, Deo permittente, domum remigraverimus hac de re disseremus, quam accuratissime. » Hæc ubi dixeram, in corde meo subito oboritur pietatis instinctus, sicque mecum loquebar: haud sine causa beatus Paulus Timotheo suo discipulo hæc scripsit: « Exerce teipsum ad pietatem ¹⁸. » Vere enim pietas erga Numen divinus thesaurus est bonis refertus, quæ nec loqui nec conjectare possumus. Mecum item reputabam, magnificum quiddam et augustum esse pietatem, quæ se adeuntem possit saluum facere. Venit quoque mihi in mentem parabola illa Domini mei Jesu Christi, qua significatur beatam pietatem magnum aliquid esse, et omni immortalium divitiarum genere abundare, raroque inter homines reperiri, nisi vix pauci et multis, qui mente veritatis studiosa, incorruptam ejus pulchritudinem consequantur. Nec vero illi virtute sua amabilem ejus conspectum adepti sunt, sed suo in Deum amore, crebrisque precibus donum illud a Deo obtinere, ut æternum gaudium in sinum recipiant, qui eximiam illius dignitatem contemplantur.

τὴν ἐπέραστον ταύτης ὕψιν· ἀλλὰ τὴν πρὸς Θεὸν φιλίαν στειλάμενοι, συχναῖς λιταῖς χρησάμενοι, εἰλήφασι τοῦτο παρὰ τοῦ Θεοῦ ὧρων, ὅπως αἰδίων χαρὰν ἐνστερνίσωνται οἱ κατοπεριζόμενοι τὸ ὠραιότατον (56) ταύτης ἀξίωμα.

2. Ait Dominus: « Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, gaudet, deinde abit, et vendit omnia quæ ha-

¹⁷ Joan. xiv, 28; xii, 49. ¹⁸ I Tim. iv, 7.

(49) Sic Regius codex, Angustanus vero, διὰ λέξεως ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειανόν. *Disputatio habita in concilio Nicæno adversus Arianum*. Basilii et Anglic.: Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας διὰ λέξεως ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ, etc. Sic item Felc. 2 et editi, sed perperam addunt, ἐν ἔτει τῆς θείας σαρκώσεως τῆς ἐν ἡμέραις τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ μακαρίου πατρὸς Σιλδέστρου, καὶ ἐπισκόπου Βυζαντίου Ἀλεξάνδρου. Anno divina Incarnationis trecentesimo decimo, tempore pii imperatoris Constantini, et beati vapo Silvestri, et episcopi Byzantii Alexandri.

1. Τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ ἀπῆειν προσεληλυθὼς σὺν τοῖς φιλότατοις μου ἀδελφοῖς πρὸς τοὺς ἐμοὶ ποθομένους τοῦ Θεοῦ δούλους (50). Ἠρέμα δὲ πως βαδίζοντα διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν ἅμα τοῖς πρῶτοις ἐρημνέουσιν τοῦ Θεοῦ δούλοις, ἤρατό (51) μέ τις τῶν συμπορευομένων μοι ἀνδρῶν περὶ τοῦ Κυριακοῦ ῥητοῦ τοῦ ψάσκοντος· « Ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με μεῖζων μου ἐστίν. » Κἀγὼ φημι πρὸς τὴν πεῦσιν, τὴν προσαγγόχεν· « Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπίσχεες τὴν περὶ τοῦτου ζήτησιν, γλυκυτάτε ἀδελφῶν· ἐπὶ δὲ (52), Θεοῦ ἐπιτρέποντος, ἐν τοῖς οἰκείοις ἐπιναγεύωμεν, τὴν ἐξέτασιν τοῦ κεφαλαίου ἀσφαλεστάτην ποιήσομεθα. Κάμου τοῦτο εἰρηκότος, αἰφνιδίως τις κατοχὴ τῆς εὐσεβείας γίνεται ἐν τῇ καρδίᾳ μου, ἔλεγον δὲ ἐν ἑαυτῷ· Οὐκ ἀσκόπως ὁ μακάριος Παῦλος ἐπιτέλλων τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ Τιμοθέῳ ἔφασκε· « Γύμναζε σεαυτὸν πρὸς εὐσείδειαν. » Ἀληθῶς γὰρ θεοὺς θησαυροὺς (53) ἀρρήτων καὶ ἀνεικάστων ἀγαθῶν πεπληρωμένην τυγχάνει ἡ εἰς τὸ Θεὸν εὐσείδεια. Ἐλεγον δὲ ἐν ἑαυτῷ κατὰ διάνοιαν, ὅτι μεγαλοπρεπὴς καὶ ἐπίδοξός (54) ἐστὶν ἡ εὐσείδεια, καὶ δυναμένη σώσαι τὸν προσπελάσαντα τῇ ἑαυτῆς εὐπρεπείᾳ. Ὑπείσχει δὲ με καὶ τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ παραβολὴ περὶ τῆς μακαρίας εὐσεβείας, ὥς μεγίστη τις καὶ πάντων ἀμειβοσίτων (55) πλοῦτων πεπληρωμένη τυγχάνει, καὶ σπανίως ἐδρίσκειται ἐν τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ ἄρα ἀπὸ τῶν πολλῶν ὀλίγοι μόλις φιλαλήθει γνώμῃ κατατύχουσι τοῦ ἀφάρτου κάλλους αὐτῆς. Καὶ οὗτοι δὲ οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει κατελήφασιν

2. Φησὶν ὁ Κύριος· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν ἀγρῷ, ὃν εὗρων ἄνθρωπος ἐχάρη, εἰτα ὑπάγει καὶ πωλεῖ πάντα (57),

(50) Anglic. φίλους, et secunda manu δούλους.

(51) August. εἶρετο. Mox in Anglic. μέ deest.

(52) Δὲ deest in Aug. Mox Angl. ἐπιναγεύσαντες

ἐχοίμεθα τὴν. Aug. ἐπιναγεύομεν.

(53) In Aug. θεοὺς θησαυροὺς deest.

(54) Aug. Ἐλεγον δὲ ἐν ἑαυτῷ, μεγαλοπρεπὴς καὶ

ἐπίδοξ.

(55) Edit. Comm. ἀμειβοσίτων. Ibid. πλοῦτων, deest in Reg.

(56) Anglic. Aug. et Felc. 2, ὥρατον. Paulo post, Aug. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος.

(57) Πάντα deest in Augusti.

ἔσα ἔχει, καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον. » Εἴτα ὡπερ ἐστὺς ἐν τῇ καρδίᾳ μου, προσωμῆται μοι προσ-
γνώως, καὶ φησιν· Ἐνθρῶπε, εἰ καὶ πολλὰ σοὶ εἰσὶν
αἱ ἁμαρτίαι, κράτει ἰσχυρῶς (58) τὴν εἰς τὸ Θεῖον
εὐσεβείαν. Διὰ γὰρ ταύτην, καὶ ἡ ἀφεσις τῶν ἁμαρ-
τιῶν παρὰ Θεοῦ δίδεται, καὶ θάνατος νικᾶται, καὶ
εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἀνθρώπος εἰσελάσαι ἄριστα
δυνήσεται. Πρὸς δὲ τοῦτοις εἰς ὑπόμνησιν εἰληφα
καὶ τὸ, « Οἶδεν ὁ Θεὸς εὐσεβεῖς ῥύεσθαι, ἀνόμους δὲ
τηρεῖν εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους αἰωνίῳ
πυρὶ. » Καὶ γὰρ ὁ ἄνομος οὗτος τυγχάνει καὶ ἀσε-
βῆς· ἐκ δὲ τῆς ἀσεβείας ἁμαρτία γίνεται. Μήτηρ οὖν
πάντων τῶν κακῶν ἡ ἀσέβεια, τιθηνὸς δὲ ψεκτῶν
ἀπάντων ἡ ἄνοια τυγχάνει. Μακάριος οὖν ὁ τῆς εὐ-
σεβείας υἱὸς, ὅτι οὗτος υἱὸς Χριστοῦ κληθήσεται.

5. Ἀθρόως δὲ ἐπέστημεν τῷ τόπῳ ἐνθα ἤμεν τὴν
ὁρμὴν πεποιημένοι, καὶ περιτυγχάνοντες τοῖς γνη-
σίοις, ἀσμένως διετλούμεν ἅπαντες ἡμεῖς τε, ὅτι
ἡξιώθημεν τοὺς ἁγίους θεάσασθαι, ἐκεῖνοι δὲ, ὅτι
ἀδελφοὺς ἐωράκασι. Κοινολογούντων δὲ ἡμῶν ἐπὶ
πολὺ τῶν ἀνηκόντων τῇ σεβασμωτάτῃ θρησκείᾳ
μετὰ πολλῆς εὐταξίας καὶ φειδοῦς, αἰφνιδίως ἀπὸ
τῆς βίξης τοῦ χριστομάχου Ἀρείου θηρίον ἀνθρωπό-
μορφον εἰσεπύδισε πρὸς ἡμᾶς, καὶ πρὸς βραχὺ
ἐπακροασάμενος τῶν εὐσεβείας ῥημάτων, μὴ δυνά-
μενος φέρειν, ἔλαξε τοιάδε· « Διδάξατέ με τὴν ὑμετέ-
ραν δόξαν, ἣ διδάξω ὑμᾶς τὸ ἐμὸν φρόνημα. » Ἐγὼ δὲ
ἀπεκρίνομην πρὸς αὐτόν· « Μὴ πάντας προσκαλοῦεις
ζήτησιν· μεγάλοι γάρ εἰσιν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ.
Εἰ δὲ βούλει ἐπὶ τοῦ παρόντος πρὸς μὲ τὸν σμικρό-
τατον μόνον συνεζήτησαι, ἥδιστα ἐγὼ σοι τοῦτο παρ-
έξω περὶ τοῦ ζητήματος. Προσάγαγε πρῶτος τὴν
πρότασιν· μόνον φιλαλήθως ποιήσωμεν τὴν συνεζή-
τασιν, καὶ μὴ φιλονεικώτερον πρὸς τὰ προσφερόμενα
ὑπὸ τοῦ πλησίον θεόπνευστα ῥήματα διατεθῶμεν. »

4. ἈΡΙΕΙΟΣ εἶπεν· Ἐμοὶ δοκεῖ προηγουμένως
ὀρισθῆναι ὑφ' ἑκατέρων ἡμῶν τε καὶ σοῦ εἰς τὰ ζη-
τούμενα, ἕκαστόν τε ἡμῶν ἐκχεῖναι, ἃ φρονεῖ περὶ
Θεοῦ καὶ Χριστοῦ, καὶ Πνεύματος ἁγίου, ἐν ἐπιτομῇ,
ὅπως κατὰ σκοπὸν πέμπωμεν τοὺς λόγους, καὶ μὴ
εἰς κενὸν ποιησώμεθα ἀμιλλαν λόγων, φανερά τε ἣ ἡ
ἐπικρατούσα δόξα ὁμοίως τε καὶ ἡ καθαιρουμένη.
Περὶ γὰρ πίστεως βούλομαι ζητῆσαι πρὸς σέ, ἐπειδὴ
μάλιστα ἀκήκοα ὁρθῶς μὴ ὁμιλοῦντων ἡμῶν περὶ
τῆς εἰς τὸ Θεῖον πίστεως καὶ εὐσεβείας.

5. ἈΘΑΝΑΣΙΟΣ εἶπεν (59)· Θεοπρεπῶς πάντα
σοι εὐτρεπίσται· ἐγὼ δὲ ὁ φρονῶ, φημί ἐν ἐπιτομῇ.
Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, αἰ-
διότα Θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν Θεόν (60) Λόγον, τὸν
Μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅτι συνυπάρχει τῷ ἰδίῳ Πα-
τρὶ, καὶ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός
ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅτι ἴσος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς τυγχά-
νεται, καὶ ὅτι ἰσοτιμὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι
σὺν τῷ Πατρὶ αὐτοῦ πάρεστι πανταχοῦ τῇ θεότητι.

⁵⁸ Matth. xiii, 44.

(58) Reg. κρατεῖ εὐσεβῶς. Mox Basil. et Reg. καὶ
παρὰ Θεοῦ. Mox Reg καὶ βασιλείαν. Mox, ἄριστα,
deest in August.

A bet, et emit agrum illum⁵⁹. » Deinde quasi stans
ipse in corde meo, sic me leviter alloquebatur :
Homo, et si multa sint peccata tua, constanter reti-
ne sinceram in Numen pietatem. Ob hanc enim Deus
peccata condonat, mors vincitur, optimeque poterit
homo in regnum cœlorum pervenire. Præterea, illud
quoque commemini : « Novit Deus pios liberare, ini-
quos vero servare in diem iudicii, æterno igne pun-
niendos. » Nam qui iniquus est, idem est et impius :
ex impietate vero nascitur peccatum. Itaque mater
omnium malorum est impietas, nutrix autem vitu-
perabilium omnium est amentia. Quapropter beatus
pietatis filius, quia hic filius Christi vocabitur

B 3. Interim vero ad locum, quo tendebamus, sine
mora devenimus, ibique germanos nacti, mutuo¹⁵⁹
omnes gaudio perfruebamur, nos quod digni habiti
fuissimus, qui sanctos videremus, illi quod fra-
tres conspicerent. Cum autem inter nos colloqueremur,
nec pauca, quæ venerandæ admodum religioni
congruerent, multo cum ordine et modestia dice-
remus, ecce subito ex radice Arii Christo infensi,
bellua humanam mentita speciem in nos insiliit,
cumque aliquantisper pietatis verba audisset, eor-
um impatiens, ita cœpit loqui : « Aut me vestram
docete sententiam, aut ego quid sentiam vos do-
cebo. » Cui ego : « Ne omnes ad disputandum provo-
ca; magni enim sunt in domo Dei. Sin autem in
præsentia mecum tantum, qui minimus sum velis
disputare, ad id me tibi libentissime offero. Profer
primus propositionem : sed ita nos geramus, ut
solo veri amore disseramus, nec divinis verbis, quæ
a nobis mutuo afferenda sunt, pertinaciter repu-
gnemus. »

4. ARIUS dixit : Mihi in primis necessarium vi-
detur, ut uterque nostrum, id de quo nobis agen-
dum est, desiniamus, breviterque exponamus, quæ
nostra sit utriusque opinio de Deo, de Christo, et
de Spiritu sancto : ut scopus sit aliquis nostris
sermonibus, nec inaniter verbis digladiemur, pa-
teatque quænam vicerit sententia, et quænam
eversa fuerit. Tecum enim lubet de fide disceptare,
maxime cum audiverim vos non recte de vera in
D Deum fide et pietate disserere.

5. ATHANASIUS respondit : Omnia, ut Deum
deceat, optime digessimus : ego vero quæ mea sit
sententia, paucis dicam. Credo in unum Deum Pa-
trem omnipotentem, qui semper sit Deus Pater. Et
in Deum Verbum Unigenitum Dei Filium, eumque,
simul cum proprio Patre existere, Filium item
esse ex substantia Dei et Patris, Filium Patri
æqualem esse, Filium ejusdem ac Deum esse di-
gnitatis, ipsumque una cum Patre præsentem ubi-

(59) Regius hic et deinceps omittit εἶπεν.

(60) Regius omittit Θεόν.

que esse divinitate, omniaque complecti sua substantia, nec ab ulla re contineri Filium Dei, sicuti nec Patrem ejus. Et in Spiritum sanctum, quem credo esse Patris substantie, simulque eternum cum Patre et Filio. Verbum dico in carne advenisse.

6. *Ar.* Credo et ego in unum Deum æternum, et Filium ejus quem ante sæcula creavit Deus, et Filium fecit. Qui Filius cum omnia quæcunque habet, non haberet, ea a Deo accepit: quod non sit item Filius Patri æqualis, nec ejusdem ac ille dignitatis, sed ut res facta, gloria et virtute Deo sit inferior. Et in Spiritum sanctum, qui a Filio factus est. En, quæ ego sentio.

7. *Ath.* Jam cum omni arte ordine disputationem. Video enim te magnis malis detineri: quamquam tu nos, ipse aggressus reos esse velles, quasi non recte de Patre, et Filio, et Spiritu sancto sentiremus. *Ar.* Quomodo dicis Deum semper Patrem, qui cum solus esset Deus, sua voluntate creavit Filium suum, quemadmodum scriptum est? *Ath.* Ubinam scriptum est solum esse Patrem? *Ar.* Apud Paulum apostolum ita scribentem: « Nobis vero unus Deus ex quo omnia »²⁰. » *Ath.* Lege quæ sequuntur Apostoli verba: ait enim, « Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia. » *Ar.* Vides Filium ministrum, non autem per se opificem esse, ut ipse de se ait: « Nisi quid viderit Patrem facientem: quæ enim Pater facit, hæc et Filius facit »²¹. » Attende quomodo minister non autem creator sit Filius. *Ath.* 160 Vide: noli cum veritate pugnare. Nam quod putas a Paulo de Deo Patre esse dictum, idem de Filio ab ipso dici reperies. Hæc sunt enim ejus verba: « Et ipse posuit in Ecclesia, primum apostolos, deinde prophetas, alios vero evangelistas, alios pastores et magistros, ad perfectionem populorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: ut jam non simus parvuli, nec fluctuantes circumferamur omni vento doctrine, in alea hominum, in astutia ad inducendum in errorem: sed veritatem sectantes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus: ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem commissuram subministrationis »²², etc. Videsne eandem vocem de Patre et Filio communiter dici, quam tu de solo Patre intellexisti?

συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης φωνῆ κοινῶς κατηγορεῖται Πατὴρ καὶ Υἱοῦ, καὶ οὐ μονομερῶς περὶ Πατρός ἐξεληφας;

²⁰ I Cor. viii, 6. ²¹ Joan. v, 19. ²² Eph. iv, 11-16.

(61) Reg. et Aug. τῆς τοῦ Πατρός. Cæteri et editi τοῦ omittunt.

(62) Sic Reg. At alii et editi, ἔκτισεν ὡς Θεός.

(63) Aug. ἀλλὰ πολὺ λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τε καὶ δυνάμεως, ὡς ποίημα. Ed. vero, ἀλλ' ἀπολείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ὡς ποίημα, λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως.

Αὐτὸ καὶ ὅτι πάντα περιέχει τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ περιέχεται ὑπ' οὐδενὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τῆς τοῦ Πατρός (61) ἐστὶν οὐσίας, καὶ συναΐδιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τυγχάνει τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὸν Λόγον φημὶ ἐν σαρκὶ γεγενῆσθαι.

6. Ἄρ. εἶπεν· Πιστεύω κατὰ εἰς ἓνα Θεὸν ἀίδιον, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ὃν πρὸ τῶν αἰώνων ἔκτισεν ὁ Θεός (62), καὶ Υἱὸν ἐποίησε. Καὶ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Υἱός, μὴ ἔχων ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅτι οὐκ ἴσος ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐδὲ ἰσότημος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ πολὺ λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὡς ποίημα (63), λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι. Ἴδου κατὰ ταῦτα φρονῶ.

7. Ἄθ. εἶπεν· Λοιπὸν μετὰ πάσης ἐπιστήμης ἄρχου τῆς ζητήσεως (64)· ὁρῶ γὰρ σε ἐν μεγάλοις κακοῖς ἐνεχόμενον, εἰ καὶ τὰ μάλιστα (65) σὺ παρελθὼν ὑπὸ αἰτίαν ἡμᾶς ἐποίησας, ὡς μὴ ὁρθῶς φρονούντων ἡμῶν περὶ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἄρ. εἶπεν· Πῶς φῆς τὸν Θεὸν εἶναι Πατέρα, ὃς μόνος Θεός ὢν (66), ἰδίᾳ βουλῇσιν ἔκτισεν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, καθὼς γέγραπται. Ἄθ. εἶπεν· Ποῦ γέγραπται, ὅτι μόνος ἐστὶν ὁ Πατήρ; Ἄρ. εἶπεν· Παρὰ Παύλῳ τῷ ἀποστόλῳ· φησὶ γάρ· « Ἡμῖν δὲ εἰς Θεός ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Ἀθανάσιος. εἶπεν· Τὰ ἐπόμενα ἀνάγνωθι τοῦ Ἀποστόλου βητή, ἔφη γάρ· « Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. » Ἀρειοὺς εἶπεν· Ὁρᾷς, ὅτι ὑπουργός ἐστι, καὶ οὐκ αὐτοουργός ὁ Υἱός καθὼς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἔλεξεν· « Ἐν μὴ τί βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιούντα· ἃ γὰρ ἂν ὁ Πατήρ ποιῇ (67), ταῦτα καὶ ὁ Υἱός ποιεῖ. » Πρόσεχε πῶς ὑπουργός καὶ οὐ δημιουργός ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἄθ. εἶπεν· Ὅρα· μὴ μάχου πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅπερ γὰρ τοῦ Παύλου βητὸν δοκεῖ κρατεῖν περὶ Θεοῦ Πατρός, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ εὐρήσεις παρ' αὐτῷ τῷ Ἀποστόλῳ λεγόμενον· φησὶ γάρ· « Καὶ αὐτὸς ἔθετο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δευτέρον προφῆτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὴν καταρτισμὸν τῶν λαῶν, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταστήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ (68) πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὃς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός· ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα ἀφ' ἧς τῆς ἐπιχορηγίας, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁρᾷς, ὅτι ἡ μονομερῶς περὶ Πατρός ἐξεληφας;

(64) Reg. et Aug. συζητήσεως.

(65) Aug. ἐν μεγάλοις ἐνεχόμενον εἰ καὶ μάλα στα.

(66) Aug. ὡς μόνος ὢν.

(67) Reg. et Anglic. ποιῇ. Editi et alii ποιεῖ.

(68) Reg. ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων πανουργίᾳ.

8. Ἀρ. εἶπεν· Καλῶς ἐμνημόνευσας περὶ τούτου ὁλην τὴν περιχοπὴν τοῦ Ἀποστόλου· ἀλλ' ἐγὼ ἀξιόπιστότερον ἡγοῦμαι τυγχάνειν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ τὸ προειρημένον Κυριακὸν ὑπ' ἐμοῦ λόγιον. Ἐφη γὰρ ὁ Κύριος, μὴ δύνασθαι ἅψ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ἀθ. εἶπεν· Τί ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ἀρχῇ; Ἀρ. εἶπεν· Οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καθὼς γέγραπται. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν λοιπὸν ἐστὶν ἀποδειχθῆναι (69) παρὰ σοῦ, ποίους οὐρανοὺς, καὶ γῆν, καὶ θάλασσαν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἐποίησεν ὁ Θεός ἐν πρώτοις, εἴθ' οὕτως ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ἐωρακὼς ἐποίησεν ὁμοίως τῷ Πατρὶ αὐτοῦ. Ἀρ. εἶπεν· Ἀθέμιτον ἡγοῦμαι τυγχάνειν τὸ εἰπεῖν, πρῶτον κόσμον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δεδημιουργῆσθαι, ἔτερον δὲ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, δευτέρου μὴ δυνάμενου ἀποδειχθῆναι, καταδήλου ὄντος τοῦ πράγματος παρὰ πᾶσιν, ὅτι εἰς τυγχάνει ὁ ἑρῶμενος κόσμος. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἅψ' ἑαυτοῦ δημιουργεῖ ὁ Υἱὸς τὸ πᾶν. Ἀρ. εἶπεν· Παρακαλῶ, εἰπέ μοι, πῶς ἅψ' ἑαυτοῦ; Οὐκ ἐστὶ δὲ ὅς λέξει τοῦτο. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ σοφὸς τὴν βουλὴν αὐτοῦ πῶς εὗρίσκει; Ἀρ. εἶπεν· Ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία τυγχάνει κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, καὶ ἡ οὐ; Ἀρ. εἶπεν· Ὁμολογουμένως Χριστὸς Θεοῦ (70) δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ἀθ. εἶπεν· Ἡ σοφία οὖν μὴ ἀλλαχόθεν σοφίζεται; Ἀρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἅψ' ἑαυτῆς πάντα ὡς σοφία πράττει; Ἀρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Οὐκοῦν ὁ Πατὴρ οὐδὲν ἐδημιούργησεν; Ἀθ. εἶπεν· Ἄκουε, καὶ μὴ προπετῶς λάλει (71), ἀ μὴ θέμις μήτε λέγειν, μήτε ἀκούειν, ὡς μὴ δυνάμενου τινὸς μετατρέψαι τὰ τοιαῦτα. Πλὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος δός μοι λόγον περὶ οὗ ἐπερωτῶ. Ὁ δυνατὸς πῶς αὐτουργεῖ; Ἀρ. εἶπεν· Ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ τὸ πᾶν πράττει. Ἀθ. εἶπεν· Χριστὸς δὲ ἀραρότως Θεοῦ δύναμις οὐκοῦν Χριστοῦ δυνάμεως ὄντος τοῦ Θεοῦ (72), ἅπερ ποιεῖ ὁ Πατὴρ.

9. Ἀρ. εἶπεν· Πῶς ἄπερ δημιουργεῖ ὁ Χριστὸς, ταῦτα δημιουργεῖ ὁ Θεός; Ἀθ. εἶπεν· Ἡ δύναμις ἀπὸ τοῦ δυνατοῦ κεχώριται; Ἀρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! Τίς γὰρ ποτε ἐώρακεν ἀγωνιστὴν πάλῃ ἰδίως ἀνδριζόμενον, καταμύνας δὲ τὴν δύναμιν αὐτοῦ; Εἰ γὰρ ἦν τοῦτο, ἐπ' ἀμφοτέρους ἂν ἐκομίσθη τὰ βραβεῖα, ἥτοι οἱ στέφανοι (73). Ἀθ. εἶπεν· Ὁρθῶς ἔφη. Εἰ οὖν ἐπ' ἀνθρώπου τοῦτο ἔδωκας, μήτε δύναμιν κεχωρισμένην τι πράττειν, μήτε μὴν τὸ σῶμα ἐτέρως ἐνεργεῖν τι, οὐκοῦν ὁ Χριστὸς, δύναμις ὡν πατρικῇ, ἀχωρίστως πάντα, ἃ πράττει ὁ Πατὴρ, πράττει ταῦτα καὶ αὐτός (74). Ἀρ. εἶπεν· Ἐστω οὕτω, τὸ ἀχωρίστως δημιουργεῖν τὸν Υἱὸν σὺν τῷ Θεῷ τὸ πᾶν· μήτι δύναται καὶ

A 8. Ar. Recte integrum Apostoli locum ac de re protulisti: verum quæ ego commemoravi Domini verba magis digna fide autumo esse quam quæ habet Apostolus. Siquidem ait Dominus nihil se a seipso posse facere, nisi quid facientem viderit Patrem⁷³. Ath. Quid fecit Deus in principio? Ar. Cælum, terram, mare, et omnia quæ in illis continentur, uti scriptum est. Ath. Superest igitur ut ostendas quosnam cælos, quamve terram, mare et quæ his continentur, primum fecerit Deus, quæ deinde videns Filius, similiter ut Pater fecerit. Ar. Nefas dictu puto esse, primum mundum a Deo fuisse conditum, alterum autem a Filio, cum alter mundus demonstrari non possit, quippe cum perspicuum sit omnibus unum hunc mundum aspectabilem esse. Ath. Igitur Filius a se ipso universum creat? Ar. Quæso te, quomodo a seipso? Nemo sane id dixerit. Ath. Sapiens ubinam suum invenit consilium? Ar. In sapientia sua. Ath. Annon Christus Dei virtus et sapientia est, ut docet beatus Paulus⁷⁴? Ain, an negas? Ar. Sine controversia Christus Dei virtus et Dei sapientia est. Ath. Num ergo sapientia aliunde efficitur sapiens? Ar. Absit. Ath. Igitur a seipsa omnia, ut sapientia, agit. Ar. Ita se res habet. Num igitur nihil creat Pater? Ath. Audi, nec temere loquere quæ nec dicere fas est, nec audire, quasi nemo possit ista tua evertere. Verumtamen jam mihi responde ad id quod te interrogo. Is qui potens est, quomodo ipse per se agit? Ar. Omnia virtute sua efficit. Ath. Annon vero Christus convenienter Dei virtus existit? Ar. Nemo non fateatur. Ath. Itaque cum Christus sit Dei virtus, quæ virtus, id est Christus, efficit, eadem efficit Pater.

C ὑπάρχει; Ἀρ. εἶπεν· Ὁμολόγηται. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν Χριστοῦ δυνάμει ἡ δύναμις, τουτέστιν ὁ Χριστὸς, ταῦτα ποιεῖ. 9. Ar. Qui sit ut quæ Christus efficit, ea Deus efficiat? Ath. An virtus sive potentia distinguitur ab eo qui potens est? Ar. Absit. Equis enim vidit unquam athletam in luctatione seorsim fortiter se gerentem, et seorsim ejusdem virtutem? Nam si ita esset, ad utrumque certe præmia sive coronas deferre oporteret. Ath. Recte dicis. Quapropter si id in homine agnoscis, nempe, nec ejus virtutem separatim quid efficere, nec corpus aliud quid agere: profecto Christus, qui paterna est virtus, omnia, quæ Pater efficit, ipse quoque absque ulla disjunctione efficit. Ar. dixit, Esto: Filius absque ulla disjunctione universum efficiat simul cum Deo: at

⁷³ Joan. v, 19. ⁷⁴ I Cor. i, 24.

(69) Angl. Οὐκοῦν περιλείπεται λοιπὸν ἀποδειχθῆναι.

(70) Ita Regius. Alii autem et editi omittunt vocem Θεοῦ.

(71) Reg. φθέγγου, et paulo post idem, υεταστρέψαι.

(72) Ita reg. In aliis et editis. τοῦ δεest. Mox

Aug. ἡ δύναμις αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ.

(73) Ita Regius. Alii vero. ἥτοι καὶ στέφανος. Mox August., ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο ἔδωκας.

(74) Ita Reg. Editi vero omittunt καὶ. Paulo post Regius, δημιουργεῖν τὸν Θεὸν συναϊδίως καὶ σὺν τῷ Υἱῷ, Aug. τὸν Θεὸν σὺν τῷ Υἱῷ.

161 nunquid Deo possit æqualis esse, cum ipse A Salvatore audieris hæc dicentem : « Pater meus, qui misit me, major me est? » *Ath.* Interrogabo te : tu vero mihi responde : Num Salvator meus sibi contraria loquitur? *Ar.* Absit : ubique enim sibi ipsi consonat Filius Dei. *Ath.* Quomodo ergo Dominus alibi ait, « Ego et Pater unum sumus »? *Ar.* An Sabellius es? *Ath.* Cur sim Sabellius? *Ar.* Quia Patrem et Filium unum esse dixisti. *Ath.* Ne me calumniaris. Nec enim dixi Patrem et Filium unum esse, sed Dominum dixisse : « Ego et Pater unum sumus. » *Ar.* Atqui hæc ipsa est Sabellii hæresis. *Ath.* Num igitur Dominus qui ait : « Ego et Pater unum sumus, » Sabellius erat. An non omnes Christiani Jesum Filium Dei esse novimus? Tu vero ipsum dicis Sabellium esse et hæresis magistrum? *Ar.* Absit a me ut ita sentiam, sed Salvator de sua cum Patre concordia illa intellexit verba : « Ego et Pater unum sumus. » *Ath.* Cujus causa hæc dixit Dominus, quidve his volebat indicare? suamne, ut putas, cum Patre concordiam, an potius divinitatem, ut recta ratio probat? si concordiam, ut existimas, igitur testes contra Patrem subornabat, ne videlicet a Patre abdicaretur. Quod si verum est; Filius ergo Patrem accusat, quod ingratum se præbuerit, nec pacta concordiae servavit. Quod si ita esse velis, intellige, quæso, quo te hujusmodi abducit sententia.

10. *Ar.* Verum quid nos vis dicere, num quod Pater et Filius unum sit? *Ath.* Dominus Jesus non ait : « Ego et Pater unum sum, sed unum sumus : » hisque verbis, « unum sumus, » perfectam indicavit dualitatem; et dictione, « unum, » substantiam significavit. Quæ quia non intellexisti, in absurda idcirco incidisti. *Ar.* An non Dominus dixit : « Pater qui misit me, major me est? » *Ath.* At non Salvator dixit : « Ego et Pater unum sumus; » et rursus : « Qui vidit me, vidit Patrem »? Imo Apostolus quoque Filii et Patris æqualitatem disertè his verbis declarat : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æquale Deo : sed semetipsum exinanivit » : « Viden' Filium proprio Patri æqualem esse, non autem minorem? *Ar.* Magna mihi videtur Scripturarum de re præsentì dissensio. *Ath.* Absit ut homo divinos Deique afflatu scriptos libros audeat calumniari, quasi scilicet non inter se in his omnibus consentirent. Certe omnes Scripturæ, instar æquæ libre, valde secum consentiunt. *Ar.* Qui fieri potest ut consentiant? Salvator ait : « Pater qui misit me, major me est : » idem rursus ait : « Ego et Pater

ἴσος εἶναι τῷ Θεῷ, καθὼς σὺ ἤκουσας τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· « Ὁ Πατὴρ μου, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν; » Ἀθ. εἶπεν· Ἐρωτήσω σε· σὺ δὲ ἀποκριθῇτί μοι· Ὁ Σωτὴρ μου μὴ ἐναντία ἐξβέβηκε τοῦ Θεοῦ (75); Ἀρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! πανταχοῦ γὰρ σύμφωνος ἐαυτῷ τυγχάνει ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Πῶς οὐν ὁ Κύριος ἐν ἄλλῳ τόπῳ φάσκει, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν; » Ἀρ. εἶπεν· Σὺ Σαβέλλιος εἶ. Ἀθ. εἶπεν· Διὰ τί εἰμι Σαβέλλιος; Ἀρ. εἶπεν· Ἐπειδὴ εἶπας, Ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἐστί. Ἀθ. εἶπεν· Μὴ καταφεύδω μου· οὐ γὰρ οὕτω φημί, ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἐστί, ἀλλ' ὅτι ὁ Κύριος ἔφη· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Ἀρ. εἶπεν (76)· Αὕτη ἡ αἵρεσις Σαβέλλου ἐστίν. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκ οὖν ὁ Κύριος ὁ εἰρηκώς, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, » Σαβέλλιος ἦν; Οὐ πάντες οἱ Χριστιανοὶ Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οἶδαμεν; σὺ δὲ Σαβέλλιον καὶ διδάσκαλον αἰρέσεως αὐτὸν φῆς; Ἀρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο μοι τοῦτο φρονῆσαι! ὁ γὰρ Σωτὴρ εἶπε περὶ συμφωνίας, ὅτι· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Ἀθ. εἶπεν· Ἐνεκεν τίνος ἐλεξε τοιάδε ὁ Κύριος; τί θέλων παραστήσαι; τὴν συμφωνίαν κατὰ σέ, ἢ τὴν θεότητα κατὰ τὸν ὁρθὸν λόγον; Εἰ μὲν γὰρ τὴν συμφωνίαν κατὰ σέ, ἄρα μάρτυρας (77) κατεσκεύαζε κατὰ τοῦ Πατρὸς, μὴ ἄρα ἀθέτησις αὐτῷ γένηται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, ὁ Υἱὸς κατηγορεῖ τοῦ Πατρὸς κατὰ σέ, ὡς ἀγνώμονος, καὶ μὴ μέντορος ἐν ταῖς συνθήκαις τῆς συμφωνίας τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ καὶ τοῦθ' οὕτως ἔχει, λοιπὸν νόησον ποῦ σε ἀπάγει τὸ σὸν φρόνημα.

10. Ἀρ. εἶπεν· Ἀλλὰ τί θέλεις ἵνα εἰπωμεν, ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἐστί; Ἀθ. εἶπεν· Ὁ Κύριος Ἰησοῦς οὐκ εἶπεν, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν εἰμι; » ἀλλ' ἔφησεν, « ἐν ἑσμεν, » καὶ τὴν δοῦδα τελείαν παρέστησεν ἐν τῷ λέγειν, « ἐν ἑσμεν. » Τὸ δὲ, « ἐν, » τῆς οὐσίας ἐσήμανε· σὺ δὲ, μὴ νοήσας, εἰς ἀτοπίαν ἐχώρησας. Ἀρ. εἶπεν· Ὁ Κύριος οὐκ εἶπεν· « Ὁ Πατὴρ, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν; » Ἀθ. εἶπεν· Σωτὴρ οὐκ εἶπεν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, » καὶ πάλιν· « Ὁ ἑωρακὸς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα; » Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν ἰσότητα τοῦ Υἱοῦ, ἣν ἔχει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, σαφῶς ἐδήλωσε, λέγων· « Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν (78). » Ὁρᾷς, ὅτι ἴσος ἐστίν ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς, καὶ οὐ μικρότερος; Ἀρ. εἶπεν· Ἀσυμφωνία πολλή μοι καταφαίνεται τῶν Γραφῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἀθ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο ἵνα ἄνθρωπος κατεῖπη τῶν θεῶν καὶ θεοπευστῶν Γραφῶν, ὡς σὺ μετὰ συμφωνίας ταῦτα πάντα φεγγομένῳ! Ζυγὸς γὰρ ὅσπερ ἴκταιτο, οὕτω συμφωνοῦσι πρὸς ἑαυτὰς πᾶσαι αἱ Γραφαί. Ἀρ. εἶπεν· Πῶς συμφωνοῦσιν; Ὁ Σωτὴρ ἔφη· « Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με, μείζων μου

⁷⁵ Joan. x, 30. ⁷⁶ Joan. xiv, 9. ⁷⁷ Philipp. ii, 7.

(75) Ἐαυτῷ δεest in Aug. Mox idem, Μὴ γένοιτο. παρ' αὐτοῦ γάρ.

(76) Ἀρεῖος εἶπεν δεest in Aug. In Felc. vero 2, et hæc et sequentia usque ad ἐσμεν.

(77) Augustanus, τὴν συμφωνίαν κατὰ σέ, ἄρα μάρτυρας, omissis intermediis δι' ὁμοιοτέλεον.

(78) Aug. ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαθὼν.

ἐστὶ· » πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν· » καὶ ἑτέρως· « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· » δι' οὗ σημαίνει τὴν ἀπαράλλακτον αὐτοῦ ἰδέαν, ἣν ἔχει πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα· ὡς καὶ ὁ Παῦλος φησι ἴσον τὸν Υἱὸν (79) τοῦ ἰδίου Πατρὸς τυγχάνειν. Ἀθ. εἶπεν· Ἀνθρώπου, ἀκούε καὶ σὺνες, ὅτι οὐκ ἀπέξευκται ἐκείνο τὸ κεφάλαιον, τὸ φάσκον (80)· « Ὁ Πατὴρ μου, ὁ πέμψας με, μεζῶν μου ἐστὶ, » τῶν λοιπῶν κεφαλαίων. Ἀρ. εἶπεν· Ἐὰν τοῦτο ἀποδείξῃς, ὅπερ ἀνεγνώρητόν ἐστι, τάχα καὶ με ποιήσεις τῷ σὺ φρονήματι ἐπακολουθήσαι.

11. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Θεὸς ἐστίν, ἦ οὐ; Ἀρ. εἶπεν· Θεὸς κτισθεὶς ὑπὸ Θεοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Ὡς θέλεις, ἀποκριθῆτέ μοι περὶ οὗ ἐρωτῶ. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς πάντα ἐποίησεν, καὶ (81), ἦ οὐ; Ἀρ. εἶπεν· Προαποδέδοται, ὅτι πάντα ἐποίησεν, ὡς δύναμις καὶ σοφία τυγχάνων Θεοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν πάντα περιέχει τὰ ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντα, ἥτοι ὁρατὰ ἥτοι (82) ἀόρατα ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός. Ἀρ. ἐφ'· Οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν· Πανταχοῦ οὖν πάρεστι τῇ οὐσίᾳ τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ. Ἐὰν εἴπῃς, ὅτι οὐ πάρεστι πανταχοῦ, ἄρα μεζῶνα ἔρεῖς τὰ γενόμενα τοῦ δημιουργοῦ. Ἀρ. εἶπεν· Πάρεστι πανταχοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν παρὼν τυγχάνει πανταχοῦ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πῶς λέγεις τὸ, « Ὁ Πατὴρ μου ὁ πέμψας με, μεζῶν μου ἐστίν, » ἀπόδος μοι τὸν λόγον. Ἀρ. εἶπεν· Ἀπορῶ περὶ τούτου, ἀλλ' ἀξιῶ, φράσον μοι, τί νι λόγῳ εἶπεν ὁ Σωτὴρ μεζῶνα αὐτοῦ τὸν Πατέρα; Ἀθ. εἶπεν· Ἐὰν μὴ πρότερόν μοι εἴπῃς, ὃ ἐπερωτῶ, οὐ μὴ σοι εἴπω, ὅπερ θέλεις. Ἀρ. εἶπεν· Λέγε, ὃ βούλει. Ἀθ. εἶπεν· Οἱ ἄγγελοι ἀσώματοι τυγχάνουσιν, ἦ ἀνθρωποι; Ἀρ. εἶπεν· Ἀνθρωποὶ ἐν σώματι τυγχάνουσιν, ἄγγελοι δὲ πνεύματα ὄντες, ἀσώματοι εἰσιν. Ἀθ. εἶπεν· Τίνες οὖν κοπιῶσιν, ἄνθρωποι, ἦ ἄγγελοι; Ἀρ. εἶπεν· Ἀγγελοὶ ἀσώματοι τυγχάνουσι, πρὸς τὸ διακονοῦντας αὐτῷ καμᾶτου πείραν μὴ λαβεῖν· ἀνθρώπων δὲ τῷ κάμνεϊν ἰδίον, διὰ τὴν τοῦ σώματος βαρεῖαν ὀλκὴν. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ οὖν Κύριος πῶς ἐκοπίασε; γέγραπται γάρ, « Ἰησοῦς δὲ κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὁδοπορίας, ἐκαθέζετο. » Ἀρ. εἶπεν· Συνήγαγός με, ὡς ἠθέλησας ἐκ τοῦ παραδείγματός τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ὡς Θεὸς Λόγος ἐκοπίασεν, ἀλλ' ἵνα φανῇ, ὅτι σάρκα, ἣν οὐκ εἶχε πρότερον ὁ Λόγος καὶ Θεός, ταύτην ἀνέλαβε· διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ συνεχώρησε πάσχειν τὰ ἴδια, ἵνα φανῇ ὅτι σὰρξ ἐ

12. Ἀθ. εἶπεν· Μέννησο, ὅτι προωμολόγηται, ὅτι πανταχοῦ πάρεστιν ὁ Λόγος καὶ Θεός. Ἀρ. εἶπεν· Ἀραρῶτως. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν πανταχοῦ πάρεστιν (83), τί νος ἔνεκεν ἔρασκας, « Ὁ Πατὴρ μου ὁ πέμψας με, μεζῶν μου ἐστίν; » Ἀρ. εἶπεν· Παρακαλῶ σε, μὴ ὀκνήσῃς ἀποκαλύψαι τὸ πάλυμμα ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐν τάχει. Λίαν γὰρ ἀνιῶμαι. Ἀθ. εἶπεν·

⁸⁰ Joan. iv, 6.

(79) Sic Reg. Angl. et Basil. secunda manu. Editi vero cum aliis, μὴ ἴσον τὸν Υἱόν. At Aug. sic habet. ἴσος οὖν ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς τυγχάνει.

(80) Ita omn. fere mss.; in editis autem, τὸ φάσκον deest.

A unum sumus : » et : « Qui vidit me, vidit Patrem : » quibus verbis simillimam nullaque varietate diversam sui et Patris speciem designat : quemadmodum et Paulus scribit Filium proprii Patri æqualem esse. Ath. Audi, homo, et intellige illud capitulum : « Pater meus, qui misit me, major me est, » ab aliis minime differre capitulis. Ar. Si id ostenderis, quod sane fieri non potest, forte et me in tuam sententiam ire compelles.

11. Ath. Dei Filius Deusne est, vel non? Ar. Deus est creatus a Deo. Ath. Prout vis responde mihi ad id quod a te sciscitor. Dei Filius fecitne omnia, an non? Ar. Jam supra concessum est omnia eum fecisse, quippe qui sit Dei virtus et sapientia. Ath. Omnia igitur Dei Filius continet, quæ ab ipso sunt facta, sive visibilia, sive invisibilia. Ar. Ita est. Ath. Ubique ergo adest natura suæ majestatis. Nam si dicas non ubique adesse : igitur res factas fateberis 162 Creatore majores esse. Ar. Adest ubique. Ath. Si igitur præsens ubique est Dei Verbum : quomodo illud intelligis : « Pater meus qui misit me, major me est? » Da mihi rationem. Ar. Hic hæreo : sed oro, expone mihi qua ratione Salvator dixerit majorem se Patrem esse. Ath. Nisi mihi prius dixeris, quod a te postulo : nec ego quod vis tibi sum dicturus. Ar. Dic quod vis. Ath. Angeline incorporei sunt, an homines? Ar. Homines sunt in corpore : angeli vero cum sint spiritus, incorporei sunt. Ath. Quinam igitur fatigantur : hominesne, an angeli? Ar. Dixit, angeli incorporei sunt, ut cum illi ministrant, nullum lassitudinis experimentum percipiant. At homini proprium est fatigari, propter gravem nempe corporis molem. Ath. Quomodo ergo fatigatus est Dominus? Scriptum enim est : « Jesus vero fatigatus ex itinere, sedebat ». Ar. Uti voluisti, eo me, angelorum hominumque exemplo, adduxisti, ut fatear Verbum non ut Deum fatigatum esse. Scilicet ut appareret carnem hanc, quam prius Verbum et Deus non habebat, assumpsisse; idcirco carni quæ sibi erant propria pati permisit, ut carnem esse evidens esset.

12. Ath. Memor sis concessum antea esse Verbum et Deum ubique esse. Ar. Recte admodum. Ath. Si igitur ubique præsens est, cujus causa ait, « Pater meus qui misit me major me est? » Ar. Obsecro te, ne graveris velum a littera quam cito detrahere. Valde enim angor animo. Ath. Quis fatigatus est, homone, an Deus Verbum? Ar. Homo. Ath. Tuum igitur jam est intelligere. Ar. Percipio quid tuo hoc responso intelligas, nempe, cum Deus

(81) Nat abest ab August.

(82) Aug. εἴτε ὁρατὰ, εἴτε.

(83) Ita Reg. In editis vero et in aliis, πάρεστιν deest.

Verbum ubique adsit, clarum esse ipsum propter A carnem dixisse : « Pater meus qui misit me , major me est. » Hæc enim gradiebatur et fatigabatur, et a loco in locum migrabat. Certe id se recte habet.

τῆρ μου, ὁ πέμψας με, μέζων μου ἐστίν, » τὴν βαδίζουσαν καὶ κοπιῶσαν, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐπι-
ρον πορευομένην. Ἀληθῶς ὁρθῶς ἔχει τοῦτο.

13. *Ath.* Jam in mentem revoca quod dixisti, Deum Verbum creatum esse. Unde vis sumamus initium? Ego vero non audeo tam fidenter loqui contra æternam ejus Filii divinitatem. *Ar.* Ego quidem id ex Scripturis probō : tu vero undenam habes Filium æternum esse? *Ath.* Ego ex libris divino afflatu scriptis didici æternum esse Dei Filium. *Ar.* Quænam Scripturæ docent æternum esse Filium? *Ath.* Celeberrimus Paulus in medium prodiens, veritatem suo testimonio confirmabit. « Invisibilia enim ipsius, inquit, ex creatione mundi, per res factas intellecta conspiciuntur, sempiternaque ejus virtus, et divinitas : ut sint ipsi inexcusabiles, quia cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt ». *Ar.* Hæc de Patre dicit Scriptura. *Ath.* Nonne beatus Paulus eos arguit, qui Deum Dei Filium per corpus apparentem non cognoverant, nec sempiternam ejus divinitatem, qui universum adornavit? Siquidem ex magnitudine et pulchritudine rerum creatarum, convenienter cognosci, cum gratiarum actione debet Creator ». Manifestum est autem omnia quæ facta sunt per Verbum facta esse, nihilque sine illo esse factum. Quapropter deberes tu quoque ex præclara elementorum coagmentatione Creatorem convenienter intelligere, teque tui ipsius non ignarum esse, percipereque mundum æterni Dei opus esse, nec potuisse creatam naturam tantum opus producere.

14. *Ar.* Esto, sit æternus Filius : sed ab æternitate creatus, æternitatem obtinet. *Ath.* Si æternus est Filius, non est res creata : quod si res creata, non est æternus. *Ar.* Num hæc ego ex propria loquor auctoritate? Filius ipse ait se a Deo primum creatum esse. *Ath.* Tibi soli an etiam aliis revelatum est hoc 163 Filii Dei mysterium? *Ar.* Non omnium est fides ²¹. Verumtamen non mihi soli, sed etiam aliis cognita est hæc fides. *Ath.* Undenam vobis ea revelata est? Ex Deo, an ex hominibus? *Ar.* Ex Deo. *Ath.* Tunc ipse auditor fuisti, an alii tibi narraverunt? *Ar.* Non mihi narraverunt, sed multi sancti, in Spiritu Dei loquentes, Filium creatum esse affirmarunt. *Ath.* Quinam sunt isti? An et nos nosse non possumus? *Ar.* Tute ipse nosti et prophetas et apostolos multis in locis dixisse Christum rem creatam esse. *Ath.* Te paulo ante dicentem audiavi id a Filio dictum esse, jam

Τίς ἐστιν ὁ κεκοιτικῶς, ἄνθρωπος, ἢ ὁ Θεὸς Λόγος; *Ar.* εἶπεν· Ἄνθρωπος. *Αθ.* εἶπεν· Οὐκοῦν σὸν ἐστὶ τὸ νοῆσαι λοιπόν, *Ar.* εἶπεν· Καταλαβόμενη σου τὸν νοῦν ἐν τῇ λόγῳ τούτῳ, ὅτι τοῦ Θεοῦ Λόγου πανταχοῦ παρόντος, ὅλην ἐπὶ διὰ τὴν σάρκα εἶπεν, « Ὁ Πα-

13. *Αθ.* εἶπεν· Λοιπὸν λάβε μοι ἐν νῷ τὸ ρητόν, ὅπερ ἔφης, ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἐκτίσθη. Πόθεν λάβωμεν τὴν ἀρχήν; Οὐ τοιμῶ οὕτως ἀφρόδως φθέγγεσθαι κατὰ τῆς ἀδίδου θεότητος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ (84). *Ar.* εἶπεν· Ἐγὼ μὲν ἀπὸ τῶν Γραφῶν τοῦτο λέγω· σὺ δὲ πόθεν ἀδίδον λέγεις τὸν Υἱόν; *Αθ.* εἶπεν· Ἀπὸ τῶν θεο-πνεύστων Γραφῶν ἔμαθον, ὅτι ἀδίδος ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. *Ar.* εἶπεν· Ποῖαί εἰσιν αἱ Γραφαί, αἱ φάσκουσαι ἀδίδον τὸν Υἱόν; *Αθ.* εἶπεν· Ἐλθὼν ὁ ἀοιδίμος Παῦλος μαρτυρήσει τῇ ἀληθείᾳ· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀδίδος αὐτοῦ δυνάμεις καὶ θεϊότης (85), εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ἠυχάριστησαν. » *Ar.* εἶπεν· Περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει τοῦτο ἡ Γραφή. *Αθ.* εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος αἰτιᾶται τοὺς τὸ διὰ σώματος ἐπιφανέντα Θεὸν Υἱὸν Θεοῦ μὴ ἐπεγνωκότας ἀδίδον θεότητα αὐτοῦ, τοῦ τὸ πᾶν διακοσμήσαντος; ἔκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως δεῖ τὸν δημιουργὸν γνωρισθέντα εὐχαριστηθῆναι. Φανερόν δὲ ἐστὶν (86) ὅτι πάντα διὰ τοῦ Λόγου τὰ γεγεννημένα γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδὲ ἓν· ἔδει οὖν καὶ σὲ ἐκ τῆς τῶν στοιχείων ἐναρέτου συμπήξεως ἀναλογισασθαι τὸν δημιουργὸν ἀναλόγως, καὶ σαυτοῦ ἐπιγνώμονα γενέσθαι, ὅτι ἀδίδου Θεοῦ τυγχάνει ἔργον ὁ κόσμος, οὐ κτιστὴς δὲ φύσεως, μὴ δυνάμενης ἐπαρ-
κέσαι τὰς αὐτὰ δρᾶν.

14. *Ar.* εἶπεν· Ἔστω ἀδίδος ὁ Υἱός, ἀλλὰ καὶ ἀδίδως κτισθεὶς ἔχει τὸ ἀδίδον. *Αθ.* εἶπεν· Εἰ ἀδίδος ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐκ ἦν κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα τυγχάνει, οὐκ ἦν ἀδίδος. *Ar.* εἶπεν· Μὴ γὰρ ἐγὼ ἐξ οἰκειᾶς αὐθεντίας (87) ταῦτα φημι· ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι πρῶτον πάντων ἔκτισεν αὐτὸν ὁ Θεός. *Αθ.* εἶπεν· Τοῦτό σοι μόνῳ ἀπεκαλύφθη, ἢ καὶ ἄλλοις τὸ περὶ τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ μυστήριον; *Ar.* εἶπεν· « Οὐ πάντων ἢ πίστις· πλὴν οὐκ ἔμοι μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις πολλοῖς ἐγνωρίσθη ἡ πίστις αὐτῇ. » *Αθ.* εἶπεν· Πόθεν ὤμειν ἀπεκαλύφθη, ἐκ Θεοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; *Ar.* εἶπεν· Ἐκ Θεοῦ. *Αθ.* εἶπεν· Σὺ αὐτῆκος γέγονας, ἢ ἄλλοι σοι ὁφηγήσαντο περὶ τούτου; *Ar.* εἶπεν· Οὐκ ἔμοι ὁφηγήσαντο, ἀλλὰ πολλοὶ ἅγιοι, ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλοῦντες, ἔφησαν ὅτι ἐκτίσθη ὁ Υἱός. *Αθ.* εἶπεν· Τίνες εἰσιν οὗτοι; Οὐ δυνάμεθα γινῶναι καὶ ἡμεῖς; *Ar.* εἶπεν· Οἶσθα καὶ αὐτὸς, ὅτι καὶ οἱ προφηταί, καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐλάλησαν πολλὰ (88) τὸν Υἱὸν κτί-

²⁰ Rom. 1, 20. ²¹ Sap. xiii, 5. ²² II Thess. iii, 2.

(84) Aug. τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

(85) Καὶ θεϊότης deest in Aug.

(86) Aug. φανερόν οὖν ἐστίν.

(87) Reg. et Aug. ἐξ ὀκείας αὐθ.

(88) Reg. Gobler. et Aug. πανταχοῦ.

σμα εἶναι. Ἀθ. εἶπεν· Ἡκούσα σου λέγοντος πρὸ βρα-
χείας ὥρας, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶπεν. Ἀρτι μετέδης εἰς τοὺς
προφῆτας καὶ ἀποστόλους. Πλὴν ὕψιγγσαι ποῖος προ-
φήτης ἐλάξε τοιαῦτα περὶ τοῦτου; Ἀρ. εἶπε· Καὶ νῦν
φημι τὸν Υἱὸν λέγειν διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ
ἀποστόλων ὡς περ καὶ διὰ τοῦ Σολομῶν ἐφη (89).
«Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ.»
Ὁρᾷς, ὅτι πρὸ πάντων ἐκτίσεν αὐτὸν ὁ Θεὸς διὰ τὰ
δι' αὐτοῦ μέλλοντα γίνεσθαι ἔργα. (90) Ἀθ. εἶπεν·
Θύκοῦν ἡ τῶν κτισμάτων πρόφασις αἰτία γέγονε τοῦ
κτισθῆναι τὸν Υἱὸν κατὰ σέ. Ἀρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει.
Ἀθ. εἶπεν· Ἀρα οὖν τοῦ Θεοῦ ἐντιμότερα τὰ κτιζό-
μενα παρ' αὐτοῦ; Πῶς χωρεῖ; Εἰ γὰρ ἐκείνος διὰ
ταῦτα γέγονε, καὶ οὐκ ἐκεῖνα διὰ τοῦτον, κατὰ σέ,
ἀραρότως ἐντιμότερα ταῦτα ἐκείνου· ἀλλὰ μὴ γέ-
νοιτο οὕτως ἡμᾶς φρονῆσαι! Διὰ γὰρ τὸν Υἱὸν τὰ πάν-
τα, καθὼς γέγραπται· «Ἐκρεπε γὰρ, κηρσὶν ὁ Ἀπό-
στολος, «δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς
υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας
αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι.»

15. Ἀρ. εἶπε· Σύγγνωθί μοι εἰρηχότι, ὅτι διὰ τὰ
ἔργα ἐκτίσθη ὁ Υἱὸς, πλὴν ὅτι ἐκτίσθη πρὸ πάντων.
Ἀθ. εἶπε· Τίς ἐκτίσθη (91) πρὸ πάντων τῶν δημιουργ-
ημάτων; Ἀρ. εἶπεν· Ὁ Υἱὸς, διὰ τοῦτο καὶ πρωτό-
τοκος ἀναγέγραπται. Ἀθ. εἶπεν· ἸΕῖ τις τὸν (92) Σατα-
νᾶν προσκυνεῖ, καλῶς ἢ κακῶς πράττει; Ἀρ. εἶπεν·
Ἀσεβῆς καὶ ἀθεός, καὶ μὴ δὲ τὰς κοινὰς φρένας σώ-
ζων τυγχάνει ὁ τοιοῦτος, ὃν οὐκ ἄξιον καλεῖν ἄνθρω-
πον, ἀλλ' ἀπάνθρωπον. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς τῷ Ἰωβ
χρηματίζων, οὕτως ἐφη περὶ τοῦ Σατανᾶ, τουτέστιν·
«Ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου πεποιημένη (93) ἐμπαίζε-
σθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων μου.» Ἐν οὖν τῷ πρώτῳ ποί-
ημα προσκυνῶν, τὸν Σατανᾶν προσκυνεῖς, καθὼς παρ-
έστησεν ὁ λόγος. Ἐάν δὲ σοφίσασθαι θελήσεις, ὅτι
τοῦ Υἱοῦ πρότερον ποίημά ἐστιν ὁ Σατανᾶς, ἄρα
πρεσβύτερον αὐτὸν φῆς (94) τοῦ ἁγίου Πνεύματος;
οὕτω γὰρ ὠρίσω, τὸν μὲν Υἱὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκτί-
σθαι· τὸ δὲ Πνεῦμα ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι διεβε-
δαύσω. Ἀρ. εἶπεν· Ἡ ἀλήθειά με περιγράφει,
καὶ οὐ σύ. Πλὴν ἐπειδὴ συνήγαγές με ἐν τούτῳ, κάγω
σε περιλείσω ἐν ταῖς πολλαῖς μαρτυρίαις, ταῖς φα-
σκοῦσαις ὅτι κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἀθ. εἶπε· Πρό-
φερε ἐκ τοῦ θησαυροῦ τὰ ἀποτεθασαυρισμένα ὑπὸ τοῦ
πατρὸς σου. Ἀρ. εἶπεν· Ἐμὲς πατήρ ἐστιν, ὃν προσ-
κυνῶ Θεόν· πλὴν σὺ ἀποκριθῇ μοι περὶ τοῦ, «Κύ-
ριος ἐκτίσέ με,» τοῦ Κυρίου ὁμολογήσαντος ἑαυτὸν ἐκ-
τίσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου Πατρὸς. Ἀθ. εἶπε· Τὸ ῥητὸν
ἄλλην δύναμιν ἔχει πνευματικὴν ἔνδον, καὶ θεῖον θη-
σαυρὸν ἐναποτεθειμένον κέκτηται. Ἀρ. εἶπεν· Οὐκ
ἐπὶ τοῦ ῥητοῦ μόνον ἴσθημι τὴν φωνὴν τοῦ Σολομῶν-
τος· οὐ γὰρ ἀσυνετός εἰμι, ἀλλὰ συνήμι, ὅτι πνευ-
ματικὸν νόημα θεωρεῖται ἀπὸ τῶν ἐπιστημόνων. Ὅθεν

A transis ad prophetas et apostolos. Verum dic, ama-
bo, quis propheta ea de illo dixerit. Ar. Atqui modo
etiam aio id ipsum per sanctos prophetas et apo-
stolos Filium dicere, quemadmodum per Salomo-
nem ait : « Dominus creavit me initium viarum
suarum in opera sua » . Vides Deum ante res
omnes eum creasse, propter opera scilicet quæ per
eum efficienda erant. Ath. Igitur, si credendum tibi
est, res creatæ causa fuere cur creatus est Filius.
Ar. Ita est. Ath. Ergo res a Deo creatæ, ipso sunt
pretiosiores? Qui id fieri possit? Namque si ille
propter ipsas factus sit, non vero ipsæ propter il-
lum, ut putas, profecto ipsæ illo sunt pretiosiores?
Verum absit ut nos ita sentiamus! Namque omnia
propter Filium, uti scriptum est : « Decebat enim, »
B inquit Apostolus , « eum propter quem omnia, et
per quem omnia, qui multos filios in gloriam ad-
duxerat, auctorem salutis eorum passiones con-
summare. »

15. Ar. Ignosce mihi, qui dixerim Filium propter
opera creatum fuisse. Verumtamen ante omnia crea-
tus est. Ath. Quis ante omnia opera creatus est?
Ar. Filius : quam ob causam primogenitus esse
scribitur. Ath. Si quis Satanam adoret, rectene
an male agit? Ar. Impius censendus ille est et
atheus, nec communes sensus habere, qui nec di-
gnus sit homo appellari, sed inhumanus. Ath.
Deus Job respondens ita de Satana locutus est :
C « Ipse est principium sipienti Domini, factus ut il-
luderetur ab angelis meis » . Tu igitur primam
rem factam adorans, Satanam adoras, ut ostendi-
mus. Quod si velis contendere Filio prius factum
esse Satanam : eum ergo sancto Spiritu seniore
facis? Sic enim statuisti, Filium quidem a Deo crea-
tum esse ; Spiritum vero a Filio esse factum asse-
verasti. Ar. Me veritas circumscribit, non tu. Ve-
rumtamen quandoquidem me ad hoc adduxisti : te
vicissim ego multis circumcludam auctoritatibus,
quibus Christum rem creatam esse asseritur. Ath.
Profer e thesauro quæ a patre tuo sunt recondita.
Ar. Meus pater est, quem adoro Deum. Sed enim
quid respondendum habes ad hæc verba : « Domi-
nus creavit me, » cum Dominus ipse fateatur se a
D Patre suo creatum esse? Ath. Verba illa vim aliam
spiritalementem intus habent, divinumque in se re-con-
dunt thesaurum. Ar. Nec ego ad sola verba in hac
Salomonis voce attendo : nec enim expers sum in-
telligentiæ, sed intelligo spiritalem sensum a peritis
hic perspicere. Quocirca nec ipse sum Initiationis ex-
pers, sed verba quidem hæc esse dico : « Dominus
creavit me : » vim autem his additam majorem

89 Prov. viii, 22. 90 Hebr. ii, 10. 91 Job xlviii, 19.

(89) Ita Reg. Bas. et Felc. 2. At Angl. et Aug. Σολομών, Edit. Comm. Σολομών, Paris. Σολομών-
τος.

(90) Hæc questio cum Responsione Arii, abest
ab Augustano.

(91) Angl. Τίς οὖν ἐκτίσθη.

(92) Aug. Ἐάν τις τόν.

(93) Aug. πεποιημένου. Reg. πεποιημένου.

(94) Sic omnes fere mss. cum edit. Comm., sed
Aug. et edit. Paris. ποιῆς pro φῆς. Mox Aug. οὕτω
γὰρ ὠρίσθω.

percipio, quam tu cum non intelligas, ignorantia constrictus, erras. Mali autem viri proprium est præstantioribus invidere. *Ath.* Quod igitur sentis, declara mihi absque invidia, quod quidem tibi præclarum videtur esse.

164 16. *Ar.* Nempe hæc verba : « Dominus creavit me, » sic accipio, ac si diceretur, « genuit me. » *Ath.* Si igitur genitus est Filius, non est certe creatus : aut si creatus est, non est genitus. *Ar.* Tu minime intelligis vim hujusce vocis. *Ath.* Ne me, oro, graveris perferre, donec intelligam. *Ar.* Ne passio aliqua intelligeretur, ait : « Creavit me Dominus, » quapropter in Deo idem est creare ac gignere. *Ath.* Si igitur creare et gignere, idem in Deo est : omnes sane res creatæ, genitæ et fetus Dei erunt. Quod si verum est, ergo Dominus frater est, secundum te, omnium quæ per ipsum facta sunt. Quomodo igitur Unigenitus Dei est? *Ar.* Vox unigeniti de re præcipua, excellenti et maxima dicitur. *Ath.* Annon cælum tibi maximum videtur? *Ar.* Admodum. *Ath.* Igitur Filius est secundum te. Terra vero et mare filie dicende erunt secundum te. *Ar.* Absit ! unum solum Filium fecit Deus. *Ath.* An videntur tibi omnia ejusdem generationis decreto unigenita esse necne? *Ar.* Sane quidem. *Ath.* Igitur si factus est, ut res aliæ creatæ, quomodo Dei est Filius? *Ar.* Obsecro te : quomodo tu ipse intelligis hæc verba : « Dominus creavit me? »

17. *Ath.* Crede mihi : tibi non respondiſsem : sed in gratiam auditorum respondere non renuo. Salomon cum justus et sapientia plenus esset, dignus habitus est, qui parabola præsignificaret creationem templi, hoc est, corporis Domini Jesu, quemadmodum Dominus ipse ad Judæos dixit : « Solve templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud : hoc autem dicebat de templo corporis sui, » ut ait Joannes ²². Verum etiam apertius his de rebus ita locutus est Salomon : « Sapientia ædificavit sibi domum, et crexit columnas septem. Immolavit victimas suas. Miscuit in cratere vinum suum, et paravit mensam suam. Misit servos suos, alta voce invitans ad craterem, et dicens : « Quisquis est insipiens, declinet ad me. » His item qui intelligentiæ indigent, ait : « Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis : relinquitte insipientiam, ut vivatis ²³. » Scilicet sapientia, Dei Verbum est, quod Verbum cum esset dives, ineffabili sua et Patris benignitate pauper effectum, ut nos illius paupertate ditaremur : qui item cum in forma Dei esset, in forma servi factus est : et

²² Joan. II, 19. ²³ Prov. IX, 1-6.

(95) Aug. μή νομίζας.

(96) Ita Regius. Basil. vero ἐγέννησέ με μεταλ. Editi, ἐγέννησε μεταλ.

(97) Ita Reg. Cateri autem et editio Comm. τὸ γεννᾶν. Mox ἐστίν, deest in Aug.

(98) Τὸ μονογενὲς τάττεται deest in Aug.

καὶ οὐκ ἄμειρος ὢν τῆς μυστικῆς, οὕτω φησὶ, το μὲν, « Κύριος ἔκτισέ με » κατὰ τὸ ῥητὸν, τὴν δὲ ἐν αὐτῷ δύναμιν, μειζοτέραν ὁρῶ ἣν ἔχει, ἣν σὺ μὴ νοήσας (95), ἀγνοῖα κατεχόμενος, πλανᾷσαι, ἀνδρὸς δὲ καλοῦ ἴδιον τὸ φρονεῖν τοῖς κρείττοσιν. Ἀθ. εἶπεν. « Ἀ οὖν φρονεῖς, φράσον καμὲ ἀφθόνως, ὅπερ δοκεῖ σοι καλὸν φαίνεσθαι.

16. Ἀρ. εἶπε. Τὸ γὰρ, « Κύριος ἔκτισέ με, » ἐπὶ τοῦ, « ἐγέννησέ με, » καταλαμβάνω (96). Ἀθ. εἶπεν. Εἰ οὖν ἐγεννήθη ὁ Υἱός, δηλαδὴ οὐκ ἐκτίσθη. εἰ δὲ ἐκτίσθη, οὐκ ἐγεννήθη. Ἀρ. εἶπε. Σὺ οὖν νοεῖς τὴν δύναμιν ταύτην. Ἀθ. εἶπε. Μὴ ὀκνήσης ἀνέχεσθαι μου, ἕως νοήσω, παρακαλῶ. Ἀρ. εἶπεν. Ἵνα μὴ πάθο; νοηθεῖν, εἶπεν, « Ἐκτίσέ με Κύριος. » ἐπὶ Θεοῦ οὖν τὸ κτίζειν τῷ γεννᾶν (97) ταυτὸν ἐστίν. Ἀθ. εἶπεν. Εἰ οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὸ κτίζειν καὶ γεννᾶν ταυτὸν ἐστίν, οὐκοῦν πάντα τὰ κτίσματα γεννήματα τοῦ Θεοῦ ὑπάρχουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἄρα πάντων ἀδελφὸς τυγχάνει ὁ Κύριος, κατὰ σὲ, τῶν δ' αὐτοῦ γεγονότων. Ποῦ οὖν ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ; Ἀρ. εἶπε. Τὸ μονογενὲς τάττεται (98) ἐπὶ ἐξαιρέτῳ καὶ ἐξοχωτάτῳ καὶ μεγίστῳ πράγματι. Ἀθ. εἶπεν. Οὐ δοκεῖ σοι μέγιστος εἶναι ὁ οὐρανός; Ἀρ. εἶπε. Καὶ πάντο. Ἀθ. εἶπεν. Οὐκοῦν ὁ Υἱός ἐστι κατὰ σὲ, καὶ ἡ γῆ δὲ καὶ ἡ θάλασσα θυγατέρες κατὰ σὲ. Ἀρ. εἶπε. Μὴ γένοιτο! ἔνα ἐποίησεν ὁ Θεὸς Υἱὸν μόνον. Ἀθ. εἶπε. Δοκεῖ σοι πάντα τῷ αὐτῷ ὄρω τῆς γεννήσεως μονογενὴ τυγχάνειν (99), καὶ ἡ οὐ; Ἀρ. εἶπεν. Οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν. Οὐκοῦν εἰ ἐποίησεν ὡς καὶ τὰ λοιπὰ δημιουργήματα ὁ Υἱός, πῶς Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ; Ἀρ. εἶπε. Παρακαλῶ σε, σὺ πῶς νοεῖς τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με; »

17. Ἀθ. εἶπε. Πέπεισο' οὐκ ἂν σοι ἀπεκρινάμην. ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀκρωμένους ἔρω. Σολομών, δίκαιος ὢν, καὶ σοφίας πληρωθεὶς, κατηξιώθη ἐν παραβολῇ προσημᾶναι τὴν κτίσιν τοῦ ναοῦ, τούτεστι τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος φησι τοῖς Ἰουδαίοις : « Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν. Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὡς φησιν ὁ Ἰωάννης. Ἀλλὰ μὴν καὶ Σολομών παρρησιέστερον (1) ἔφη περὶ αὐτῶν τούτων διαλαθὼν οὕτως : « Ἡ σοφία ψυχοδύμησεν αὐτῇ οἶκον, καὶ ὑπῆρξεν στυλοὺς ἐπτά. Ἐσφαξὲ τὰ ἐαυτῆς θύματα, καὶ ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν αὐτῆς οἶνον, καὶ ἡτομάσατο τὴν αὐτῆς τράπεζαν. Ἀπέστειλε τοὺς αὐτῆς δούλους συγκαλοῦσα μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος ἐπὶ κρατῆρα, λέγουσα : « Ὅς ἐστὶν ἄφρων, ἐκκλινάτω πρὸς μέ, » καὶ τοῖς ἐνδοέσι φρονῶν εἶπε : « Ἐλθετε, φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πίετε οἶνον, ὃν κεκέρακα ὑμῖν. ἀπολίπετε (2) ἀφροσύνην, ἵνα ζήσητε. » Ἀραρότως ἡ σοφία Θεὸς Λόγος τυγχάνει, ὁ διὰ τὴν ἀρρότην αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ φιλανθρωπίαν πτωχεύσας πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου

(99) Sic Aug. Edit. vero Comm. ὄρω μονογενῆ. Reg. ὄρω τῆς γενέσεως μονογ.—εἰ sequens abest ab Aug. Mox Reg. πῶς Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, et sic legit Nannius. Cateri et editi, τίνος Υἱός, etc.

(1) Anglic. παρρησίᾳ ἔπαινον.

(2) Aug. ἀπολείπετε.

παιδείᾳ πλουτήσωμεν, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἐν μορφῇ δούλου γέγονεν, ἴσος δὲ ὢν (3) τοῦ ἰδίου Πατρὸς, ὡς δούλος καὶ σύνδουλος συνανεστράφη ἡμῖν, τέλειος ὢν ἐν θεότητι, καὶ τέλειος ἐν ἀνθρωπότητι. Οὗτος οὖν ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, σοφία καὶ δύναμις πατρικῇ ὑπάρχων, ἀσώματος ὢν, ὥσπερ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ αὐτοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ὑποδόμησε τὸ σῶμα ἐν τῇ γαστρὶ Μαρίας τῆς Θεοτόκου, ἀνευ κοινωσίας ἀνδρὸς, καὶ γέγονεν, ὡς ἔφην, ἄνθρωπος, καὶ ἑαυτὸν ἐποίησεν ὑπόδειγμα πάσης ἀρετῆς. ἵνα οἱ βουλομένοι ἐξακολουθεῖν ὡς διὰ τρίβου ἔχουσι θείας ἐκτύπωμα (4), πρὸς ὃ ὁμοιοῦμενοι, γίνονται θείας φύσεως κοινωνοί, ὡς φησι τὸ Σκεῦος τῆς ἐκλογῆς. «Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Ἰησοῦ Χριστοῦ (5).» Μετὰ οὖν τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπέστειλεν ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, τοὺς ἀποστόλους πρὸς πάντας τοὺς ἄφρονας, τοὺς ἀσυνέτους ἔθνικοὺς, τοὺς μὴ εἰδότας τὸν Θεόν, προτεθεικὼς τράπεζαν (6), τουτέστι τὸ ἅγιον θυσιαστήριον, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἄρτον οὐράνιον καὶ ἀφθαρτον, καὶ πᾶσι ζωὴν χαρίζομενον τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ, τὸ ἅγιον καὶ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα, οἷόν τε εὐφραίνοντα καρδίαν, καὶ νῆφιν ἐμποιοῦντα ἐν τῇ ἐκάστου ψυχῇ τῶν ἀπογενομένων ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ κρατῆρα κεράσας τὸ ἑαυτοῦ αἷμα, καλέσας τοὺς κλητοὺς τε καὶ ἐκλεκτοὺς διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, πᾶσαν μὲν ἀφροσύνην ἀπολιμπάνοντας (7), βασιλείας δὲ οὐρανῶν πολιτας ἀναδεικνυμένους, τοὺς ὑπακούοντας τῆς φωνῆς αὐτοῦ

18. Ἄρ. εἶπεν. Ἐπειδὴ εἰς τὸ σῶμα συνήγαγες τὸ ἐ Κύριος ἐκτίσε με, καλῶς, καὶ ὡς συντίθεμαι σοι διὰ τῆς ἐγγράφου μαρτυρίας. Λοιπὸν καὶ σὺ ὁρ- C θοπόησον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μὴ ἄλλως (8) ποιεῖ. Ἄθ. εἶπε. Τί θέλεις ποιῆσω; Ὅπερ ἐστὶ τῇ ἀληθείᾳ φίλον, καὶ ὡς συντίθεμαι. Ἄρ. εἶπε. Μαρτυρίαν σοι παρέξω, ἣν οὐ δυνάστη ἀλληγορήσαι (9). φανερὰ γάρ ἐστιν, ὅτι περὶ οὐσιώσεως τοῦ Λόγου φάσκει, ὡς ἐποiehth ὑπὸ τοῦ Πατρὸς. Ἄθ. εἶπεν. Ἐάν μοι δῶς ἐκ τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν μαρτυρίαν (10) περὶ ὧν διαβεβαιούσαι, οὐκ ἀμνημονῶ. μόνον πρόσεχε, μὴ ἐγράφατε ἄρτι ὑμεῖς πρὸς τὸ ὑμέτερον βούλημα, καὶ οὐκ ἀνέχομαι τὰ ὑφ' ὑμῶν (11) λεγόμενα. Ἄρ. εἶπε. Μὴ κατάλεγε ἡμῶν ὡς μὴ φοβουμένων τὸν Θεόν. Ἀποστόλου ἐστὶ φωνή, ἣν εἶπον προσφέρ- ρειν (12). Ἄθ. εἶπε. Λέξον ἐξ αὐτῆς. Ἄρ. εἶπεν. Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἀποστόλων Πέτρος, διαμαρτύ- ρόμενος περὶ τοῦ προκειμένου τῷ Ἰσραὴλ, οὕτως D ἔφη. «Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς ὁ οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε.» Μήτις ἡμεῖς διεχαράξαμεν τὴν φωνὴν ταύτην; Ἄθ.

A qui proprii Patris erat æqualis, ut servus et conser-
vus nobiscum est versatus : perfectus existens in
divinitate, et perfectus in humanitate. Ille igitur,
qui Verbum et Deus, sapientia et virtus paterna
existit, et incorporeus est, ut Deus et Pater ætus,
nostræ salutis causa, corpus in utero Mariæ Deipa-
ræ, sine viri commercio ædificavit, factusque est,
ut dixi, homo, seque exemplar exhibuit omnis vir-
tutis : ut qui sequi voluerint, habeant divinæ veluti
viæ exemplar, cui si similes efficiantur, divinæ na-
turæ fiunt participes, quemadmodum ait Vas ele-
ctionis : « Imitatores mei estote, sicut et ego Chri-
sti »³⁶. Itaque post suam passionem et resurrectio-
nem sapientia, virtus, Verbum et Deus, apostolos
misit ad omnes insipientes, stultos scilicet ethni-
cos, Deum ignorantes : quibus mensam apposuit,
hoc est, sanctum altare, et in eo panem cœlestem
et incorruptum : omnibus, qui ejus fiunt partici-
pes, vitam impertientem, sanctum videlicet imo
sanctissimum ipsius corpus, ac vinum lætificans
cor, sobriasque reddens eorum animas qui ex ipso
degustaverint : itaque suum sanguinem veluti
165
in cratere miscet, suosque per apostolos invitat eos
qui vocati sunt et electi, qui dimissa insipientia,
regni cœlorum cives efficiuntur, ejusque vocem
audiunt.

18. Ar. Quandoquidem hæc verba : « Dominus
creavit me, » recte de corpore intellexisti : idcirco
C tibi assentior ob scriptum testimonium. Restat ut
recta ad veritatem incedas, nec aliter facias. Ath.
Quid me vis facere? Quidquid veritati gratum et
amicum erit, amplectar libentissime. Ar. Locum
tibi afferam, quem allegorice non poteris exponere :
diserte enim docet ipsam Verbi essentiam esse a
Patre factam. Ath. Si mihi ex libris divino instin-
ctu scriptis attuleris testimonium, ut probes id
quod contendis, non ego repugnabo : tantummodo
attende, ne vos locum ad vestrum arbitrium scri-
pseritis : alioquin quæ a vobis dicentur, minime
feram. Ar. Noli nobis obtrectare, tanquam Deum
non timentibus. Vox est Apostoli quam proferen-
dam dixi. Ath. Profer ergo ipsam. Ar. Petrus apo-
stolorum clarissimus, Israeli de re proposita testi-
ficans, sic loquitur : « Certissime ego sciat omnis
domus Israel, quia et Dominum eum et Christum
Deus fecit »³⁷. Nunquid nos hanc vocem exaravi-
mus? Ath. Non exarastis, sed adulterastis. Ar.

³⁶ I Cor. xi, 1. ³⁷ Act. ii, 36.

(3) Anglic. ἐν μορφῇ ἀνθρώπου. Ibid. Reg. Angl. et Aug. καὶ ἴσος ὢν. Editi et reliqui could. ἴσος δὲ ὢν.

(4) August. ὑπόδειγμα.

(5) Ἰησοῦ abest a Regio et ab Anglic.

(6) Aug. προστεθεικὼς (sic). Infra idem ὁμοιος Mox, αὐτοῦ post πανάγιον deest in Ang.

(7) Ita Regius et Augustanus. Editi et alii, ἀπολιμπάνουσι. Mox Reg., ἀναδεικνυμένους. Editi, ἀναδεικνύει.

(8) Aug. μὴ οὕτως.

(9) Aug. ἀντερῆσαι. Paulo post, idem, ὡς ἐκτίσθη παρὰ τοῦ Πατρὸς.

(10) Aug. μαρτυρία. Ibid. Reg. διαβεβαιούται. Ibid. Aug. οὐκ ἀμνημονῶν. Mox idem, ἐγγράφηται, et, ἡμέτερον.

(11) Sic omnes mss. Editi vero, ἡμῶν.

(12) Reg. et Aug. προσφέρειν. Ed. vero et alii, προσφέρουσιν.

Te conclusum vides, et ad injurias te vertis. Quin potius, si vales, ad hæc responde, vel sponte ad veritatem profuge. *Ath.* Perlege integrum capitulum. *Ar.* « Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum Deus fecit. » *Ath.* Noli Scripturæ verba mutilare. Enimvero si corpus manet, ut primo formatum est, formosum certe est : at si per partes discindatur, avellaturque manus, pes vel digitus, informe redditur. Quocirca recita Scripturæ verba quæ sequuntur. *Ar.* Hæc sunt : « Jesum quem vos crucifixistis. » δάκτυλον, ἀσχημον δέικνυται. Εἶπον οὖν καὶ τὰ ἐπόμενα τῶν Γραφῶν (15). « *Ar.* εἶπε· Τουτέστι, « Τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. »

19. *Ath.* Quis est qui crucifixus est, Verbumne Deus, an corpus quod Verbum Deus ex Maria virgine accepit? *Ar.* Num tu Verbum non fateris fuisse crucifixum? *Ath.* Ego Deum Verbum confiteor hominem factum, carne esse crucifixum. *Ar.* Quid est, carne? nonne Verbum passum est? *Ath.* Tu autem quid sentias primum fateri. *Ar.* Etiam si tu non dicas, ego affirmo Verbum una cum carne clavis fuisse affixum et passum esse. *Ath.* Parabola tibi demonstrandum est, utrum Verbum et Deus passus sit. *Ar.* Dic quod lubet. *Ath.* Vidisti nunquam quempiam cruci affixum? *Ar.* Ita sane. *Ath.* Num ergo quandiu corpus clavis in cruce detinetur, anima simul detinetur, nec a corpore potest recedere? *Ar.* Recedit cum anima sit spiritus. *Ath.* Si recedit, clarum est eam in cruce non detineri, id est, in ligno et clavis, quod quidem verum est. Nam corpore in cruce detento, anima, quæ libera est nec detineri potest, corpore relicto, discedit ad suum locum. *Ar.* Id ita se habet. *Ath.* Quod si ergo in condemnato homine concedis animam nihil pati præsentis corporis supplicio; quomodo ais Verbum et Deum simul cum corpore fuisse clavis affixum? *Ar.* Demus ergo 166 Deum Verbum non passum esse una cum corpore. *Ath.* Igitur apostolus Petrus cautissime locutus est, neminem volens præ ignorantia perire. Cum enim filii Israel Christum arbitrarentur hominem esse nobis similem, suo ille testimonio declaravit, illum electum Dei esse, hæcque erant quæ aiebat : Quamvis vos, ut hominem, justum suspendistis, ne ignoretis quia Deus hunc Christum et Dominum fecit. *Ar.* En igitur, Christus et Dominus a Deo factus est. *Ath.* Deus Verbum, Dei Filius, eratne Dominus ante passionem, an non? *Ar.* Certe Dominus erat. *Ath.* Atqui Petrus ait eum, quem Judæi crucifixerunt, factum fuisse Dominum. *Ar.* Quid sibi vult quod ais, crucifixerunt Christum et Dominum factum? Cupio nosse quid dicas.

(13) Reg. et Basil. ἀλλ' ἐπεχαράξατε. Editi aliique, ἀλλὰ παρεχαράξατε. Ibid. Aug. ὁ θεωρησας περιγραφόμενον ἑαυτὸν, καὶ εἰς ὕβρεις ἐτρέπτη.

(14) Ἀσφαλῶς οὖν deest in Aug.

(15) Aug. τῆς Γραφῆς. Ibid. Ἀθανάσιος εἶπεν et Ἄρειος εἶπεν abest ab eodem. Mox idem, Τίς οὖν ἐστίν. Ibid. Aug. ὁ Λόγος ὁ Θεός. Alii cum edit.

εἶπεν· Οὐχ ὑμεῖς ἐχαράξατε αὐτήν, ἀλλὰ παρεχαράξατε (13). « *Ar.* εἶπεν· Ἐθεώρησας περιγραφόμενον σεαυτὸν, καὶ εἰς ὕβρεις ἐτρέπτης. Μᾶλλον δὲ, εἰ δύνασαι, λέγε πρὸς ταῦτα, ἣ αυτομάλησον πρὸς τὴν ἀληθειαν. » *Αθ.* εἶπεν· Ἀνάγνωθι τὸ κεφάλαιον ὅλον. « *Ar.* εἶπεν· Ἀσφαλῶς οὖν (14) γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεός. » *Αθ.* εἶπε· Μὴ ἀκρωτηρίαζε τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα ὡς παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπλάσθη, ἐὰν μείνῃ, εὐμορφον τυγχάνει· ἐὰν δὲ παρὰ μέλος γένηται, τουτέστι χεῖρα, ἢ πόδα, ἢ

19. *Αθ.* εἶπε· Τίς ἐστὶν ὁ σταυρωθεὶς, ὁ Λόγος Θεός, ἢ τὸ σῶμα ὅπερ ὁ Λόγος Θεός ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου ἔλαβεν; « *Ar.* εἶπε· Σὺ τὸν Λόγον οὐχ ὁμολογεῖς ἐσταυρωθῆαι; » *Αθ.* εἶπεν· Ἐγὼ τὸν Θεὸν Λόγον ὁμολογῶ, ἀνθρωπὸν γενόμενον, ἐσταυρωθῆαι σαρκί. « *Ar.* εἶπε· Τί ἐστὶ σαρκί; οὐχ ὁ Λόγος ἐπαθεν; » *Αθ.* εἶπε· Σὺ τί φρονεῖς ὁμολογῆσον ἐν πρώτοις. « *Ar.* εἶπε· Κἂν μὴ σὺ λέγῃς, ἐγὼ φημι, ὁ Λόγος συγκατηλῶθη, καὶ συνέπαθε τῇ σαρκί. » *Αθ.* εἶπε· Διὰ παραβολῆς χρὴ παραστήσαι τὴν ἀπόδειξιν, εἰ πέπονθεν ὁ Λόγος καὶ Θεός. « *Ar.* εἶπε· Λέγε δὲ βούλει. » *Αθ.* εἶπε· Σταυρῷ προσηλωμένον ἰδεῖσθαι ποτέ; « *Αρειος* εἶπε· Ναί. » *Αθ.* εἶπεν· Ἄρα ἔως ὅτε τὸ σῶμα (16) κεκράτητο ὑπὸ τῶν ἡλῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἡ ψυχὴ κατείχετο μὴ δυναμένη ἀναχωρῆσαι ἀπὸ τοῦ σώματος; « *Ar.* εἶπεν· Ἀναχωρεῖ, ἐπειδὴ πνεῦμα τυγχάνει ἡ ψυχὴ. » *Αθ.* εἶπεν· Εἰ ἀναχωρεῖ, ὅλῳ ἐστίν, ὅτι οὐ κρατεῖται ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἐπὶ τοῦ ξύλου καὶ τῶν ἡλῶν, καὶ οὕτως ἔχει. Τοῦ γὰρ σώματος κατεχομένου, ἡ ψυχὴ τὸ ἐλεύθερον ἔχουσα καὶ τὸ ἀκράτητον, καταλείψασα τὸ σῶμα, πορεύεται εἰς τὸν αὐτῆς τόπον. « *Ar.* εἶπεν· Οὕτως ἐστὶ καὶ τοῦτο. » *Αθ.* εἶπεν· Εἰ οὖν ἐπὶ ἀνθρώπῳ καταδίκην ἔδικας μὴ πάσχειν τὴν ψυχὴν ἐν τῇ παρούσῃ σωματικῇ καταδίκῃ, πῶς τὸν Λόγον καὶ Θεὸν ἐφῆς συμπεπῆχθαι τῷ σώματι; « *Ar.* εἶπε· Δεδόσθω μὴ συμπεπονθέναι τὸν Θεὸν Λόγον τῷ σώματι. » *Αθ.* εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἡσπάλισατο τὸν λόγον, μὴ βουλόμενός τινας ὑπὸ ἀγνοίας ἀπολέσθαι. Νομιζόντων γὰρ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἀνθρωπῶν εἶναι τὸν καθ' ἡμᾶς Χριστὸν, ἐσήμανε διὰ τῆς μαρτυρίας, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐκλεκτός τοῦ Θεοῦ καὶ φησιν· Εἰ καὶ ὑμεῖς ὡς ἀνθρώπον ἐκρεμάσατε (17) τὸν δίκαιον, μὴ ἀγνοήσατε, ὅτι τοῦτον Χριστὸν καὶ Κύριον ἐποίησεν ὁ Θεός. « *Ar.* εἶπεν· Ἰδοὺ οὖν, Χριστὸς καὶ Κύριος γέγονεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. » *Αθ.* εἶπεν· Ὁ Θεός Λόγος, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, πρὸ τοῦ πάθους (18) Κύριος ἦν. καὶ ἡ οὐ; « *Ar.* εἶπε· Ναί, Κύριος ἦν. » *Αθ.* εἶπεν· Ὁ Πέτρος ἐφη, ὃν οἱ Ἰουδαῖοι

Comm. ὁ Λόγος Θεός.

(16) Aug. Οὐκοῦν ἔως ὅτου τὸ σῶμα. Reg. Οὐκοῦν ἔως ὅτε τὸ σῶμα. Mox Aug. ὑπὸ τοῦ σταυροῦ.

(17) Aug. ἐσταυρώσατε. Ibid. Angl. μὴ ἀγνοήσατε. Ceteri et editio Comm. μὴ ἀγνοήσητε.

(18) Reg. ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός καὶ Πατρός.

ἐσταύρωσαν, γεγενῆσθαι Κύριον. Ἀρ. εἶπε· Τί ἐστι τὸ, Ἐσταύρωσαν Χριστὸν καὶ Κύριον γεγονότα (19); ἠθέλον γινῶναι τί λέγεις.

20. Ἀθαν. εἶπεν· Ὁ Θεὸς Ἀλόγος Κύριός ἐστι τῶν πάντων ἀπάντων ἀπὲ Κύριος ὢν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ὑπὸ ἁμαρτίας βεβασιλευμένης σαρκὸς ἔλαβε τὴν σάρκα, καθὼς γέγραπται· «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»· σάρκα δὲ φημι ἀνθρώπον τέλειον, οἷοι (20) καὶ ἡμεῖς τυγχάνομεν, κατὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀνθρώπους μόνον· αὐτὸς γὰρ ἄνευ ἁμαρτίας γέγονεν ἀνθρώπος· τοῦτον οὖν Χριστὸν καὶ Κύριον ὁ Θεὸς ἐποίησε, τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνθρώπον, ὑποτάξας αὐτῷ ἀρχὰς καὶ ἔξουσίας καὶ κυριότητας, καὶ ἀνθρώπους, καὶ ἀγγέλους, καὶ πάντων ἀπλῶς ὑποταγέντων γέγονε Χριστὸς καὶ Κύριος (21). Χριστὸς μὲν διὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δίκην ἐλαίου, ἐπ' αὐτῷ γενομένην οὐρανῶθεν ἐγχεύσιν· Κύριος δὲ διὰ τὸ κατὰ πάντων ἐληφέναι τὸ κύριον (22). Ἀρ. εἶπεν· Ἰδίως οὖν Ἰῶδς καὶ Κύριός ἐστιν ὁ Λόγος, καὶ Θεὸς, καὶ ἰδίως ἀνθρώπος; Ἀθ. εἶπε· Μὴ γίνετο! Ἀρ. εἶπεν· Εἰπέ οὖν, πῶς. Ἐφης γὰρ Κύριον τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ τὸν ναὸν αὐτοῦ Κύριον, τοῦτέστι τὸν ἀνθρώπον. Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι δύο Κύριοι εἰσιν. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκ εἰσὶ δύο· μὴ γένοιτο! Εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Ἰῶδς, ὁ γενόμενος δι' ἡμᾶς ἀνθρώπος. Ὁ γὰρ ἐπίγειος βασιλεὺς, εἰπέ μοι, ἰδίως ὁ ἀνθρώπος βασιλεύει, καὶ ἰδίως ἡ πορφύρεως, καὶ ἡ οὐ; Ἀρ. εἶπεν· Πῶς ἐγχαυρεῖ, ἡ τὸν ἀνθρώπον ἐκτὸς βασιλεύειν (23), ἡ τὴν πορφυρίδα ἰδίως ἀρῆσαι; Πλὴν ἐγὼ τὴν θέλεις παραστήσαι ἐκ τοῦ παραδείματος. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἀνεγχώρητον δύο βασιλεῖς φῆσαι ἐπὶ βασιλείας ἑνὸς, λέγω δὲ ἀνθρώπου καὶ πορφυράς, πῶς ἐγχαυρεῖ ἰδίως μὲν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ κυριότητα φάσκειν, καχωρισμένην δὲ τὴν δίκην πορφυράς ἐνδύμα γεγονυίας, ἀγίας καὶ τιμίας σαρκὸς, ἀρχὴν καταγγέλλειν, ἥτις ἐστὶν ἐνδύμα τοῦ βασιλέως Λόγου Θεοῦ γεγεννημένη; Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, τὴν ἐνότητα τῆς κυριότητος, ἣν ἔχει ὁ Κυριακὸς ἀνθρώπος σὺν τῷ Θεῷ Λόγῳ, ἀκραίφανεστατα ἐσήμανε, τῷ φῆσαι αὐτόν (24)· «Ὡν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.» Ὅρξ, ὅτι καὶ Θεὸν ἐπὶ πάντων οἶδε τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, ὁ Ἀπόστολος;

21. Ἀρ. εἶπεν· Οὐ φοβῇ ἐπὶ πάντων Θεὸν λέγειν τὸν ἀνθρώπον; Ἀθ. εἶπε· Παῦλος οὐκ ἐφοβήθη, οὔτε ἐγὼ φοβοῦμαι, ὅτι βλέπω ἐκ μέρους τὴν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν. Ἀρ. εἶπε· Ποίαν οἰκονομίαν; Ἀθ. εἶπε· Περὶ τῆς τοῦ πάντων (25) Θεοῦ ἐνανθρωπήσεως. Ἀρ. εἶπε· Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου καὶ γὰρ ὁμολογῶ· περὶ δὲ τοῦ εἶναι ἐπὶ πάντων Θεὸν τὸν σταυρωθέντα φοβοῦμαι λέγειν. Ἀθ. εἶπεν· Ἄκουε, καὶ περισσώτερον θαύμαζε, ὅτι καὶ Θεὸν ἐπὶ πάντων

20. Ath. Deus Verbum Dominus est omnium, cum sit semper Dominus. Postquam autem, ex carne peccati imperio subjecta, carnem assumpsit, quemadmodum scriptum est : « Verbum caro factum est » : (carnem autem intelligo perfectum hominem quales nos sumus, quatenus non homines tantum sumus : ipse enim absque peccato factus est homo) hunc igitur Christum et Dominum Deus fecit, hominem semine David prognatum, subjectis ei principatibus, potestatibus, dominationibus, hominibus, angelisque, unde omnium ipsi subjectorum factus est Christus et Dominus : Christus, inquam, propter sancti Spiritus factam in ipsum de caelo, instar olei, effusionem; Dominus autem, propter rerum omnium quem accepit dominatum. Ar. Seorsum igitur Filius et Dominus est Verbum et Deus, et seorsum homo? Ath. Absit! Ar. Dic igitur quam ratione. Dixisti enim Dominum Deum Verbum, et templum ejus, nempe hominem, similiter Dominum. Ego vero censeo duas esse Dominos. Ath. Non sunt duo: absit! Unus enim est Dei Filius, homo propter nos factus. Num enim terrenus imperator, dic mihi, seorsum homo imperat, et seorsum purpura, necne? Ar. Qui fieri queat ut vel homo absque purpura imperet, vel seorsum regnet purpura? Nec tamen me fugit quid hujusmodi exemplo velis indicare. Ath. Si igitur fieri non potest, ut duo imperatores (hominem scilicet intelligo et purpuram) de uno imperatore dicantur : cur, queso, seorsum Verbi et Dei agnosceamus dominatum, carnisque sanctæ et pretiosæ imperium distinguemus, quæ, instar purpuræ, indumentum facta est; quippe quæ imperatoris Verbi Dei facta sit indumentum? Sed et apostolus Paulus disertissime unitatem dominatus, quem Dominicus homo cum Deo Verbo obtinet, his declarat verbis : « Quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus in sæcula. Amen » . Videsne Apostolum eum agnoscere Deum, qui est super omnia, qui ex semine sit David?

21. Ar. dixit : Nihil vereris Deum qui est super omnia, hominem dicere? Ath. Paulus non est veritus, nec ego vereor, quippe qui ex parte videam Dei œconomiam sive dispensationem. Ar. Quam dispensationem? Ath. Loquor de Dei, qui est super omnia, incarnatione. Ar. Confiteor quoque ipse Verbi incarnationem : sed Deum, qui est super omnia, crucifixum dicere non audeo. Ath. Audi, eoque magis admirare, quod Deum, qui est super

²⁰ Joan. 1, 14. ²¹ Rom. ix, 5.

(19) Sic Reg. At in aliis et editis καὶ δεest. Paulo post Regius. Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Augustan. Ἐπειδὴ ἀπὸ ἁμαρτίας. Infra Reg. et Basil. καθὰ γέγραπται.

(20) Sic Reg. At alii et editi, ὁῶν.

(21) Sic Reg. In al is et editis, καὶ δεest.

(22) Basil. et Angl. κύριος.

(23) Reg. ἐκ τῆς πορφυρίδος βασιλεύειν. Mox idem et Basiliensis, Εἰ οὖν ἀνεγχείρητον.

(24) Aug. ἐν τῷ φῆσαι.

(25) Sic Aug. Editi vero et alii, περὶ τῆς ἐπὶ πάντων.

omnia, confiteor, nec alium posse adversus illum estimari, qui Deus cum semper sit, homo pro nobis est factus et crucifixus. *Ar.* Ubinam recentius istud scriptum est? **167** *Ath.* Apud Jeremiam prophetam, cujus hæc sunt verba: « Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius adversus eum. Adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est⁴⁰. » Isne igitur, qui visus est, Deus erat et est, adversus quem non alius aestimabitur Deus, an non? *Ar.* Ut ait propheta, ipse est Deus. Nec enim fas est dicere Patrem ipsum visum esse, factumque hominem, cum hominibus versatum esse, cum res sit manifesta Deum Verbum hominem esse factum. *Ath.* Igitur unus Filius, qui ante omnia sæcula una cum Patre exsistebat, Deusque erat invisibilis, factus est homo visibilis. *Ar.* Unum esse Filium Dei concessum est quidem: at certe non simul cum Patre infinite exsistit. *Ath.* An non sapientia et virtus simul cum Patre et Spiritu sancto exsistit? *Ar.* Ita est. *Ath.* Unus ergo est invisibilis Filius Dei, qui idem et visus est; incorporeus, qui et corpus assumpsit; immortalis, qui et carne mortem est expertus; intactus idem et tactus. *Ar.* His quæ dixisti assentior. *Ath.* Ille igitur et Dominus et Deus est ob carnem cum Verbo conjunctam: nec separate aut dominationes dicuntur, at Dei Filius Jesus Christus, Verbum et Deus, unus est.

22. *Ar.* Recte admodum mihi se habere videtur hæc de incarnatione definitio: verumtamen Filius minime est verus Deus, qualis est Pater. *Ath.* Unde hoc acceptum attulisti nobis? *Ar.* Nunquamne legisti Evangelium, ubi Dominus ita Patrem alloquitur: « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum⁴¹. » Vides solum verum Deum dixisse Patrem, utpote cum ipse non sit verus Deus? *Ath.* Id conjunctio est, verba quæ ante sunt posita et quæ sequuntur nullo modo dividens. Profecto qui recte sentiunt, illam agnoscunt conjunctionem in voce Dominica. Nihilominus æquo animo audias quæ sum dicturus. Si quis alicui ita de Constantino præciperet: Certo agnosce solum Augustum et dominum terræ et maris imperatorem Constantinum et Constantium filium ejus, num is filium cum patre confiteretur, an non? *Ar.* Non leve est periculum dicere Constantium non imperare cum Constantino patre suo, eo quod una cum ipso numeretur. *Ath.* An ergo gravissimum periculum cernis impendere, si de Constantino et Constantio ita ausis loqui, nihil autem times qui talia de Jesu Christo et ejus Patre loque-

A ὁμολογῶ, καὶ μὴ δυνάμενον ἕτερον λογισθῆναι· τὸν πρὸς τὸν γενόμενον ἀνθρώπων καὶ σταυρωθέντα δι' ἡμᾶς Θεὸν αἰὲν ὄντα. *Ἀρ.* εἶπε· Πού γέγραπται τοῦτο τὸ καινότερον; *Ἀθ.* εἶπε· Παρὰ Ἱερεμίᾳ τῷ προφήτῃ· φησὶ γάρ· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὗ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεύρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανειστράφη. » Ὁ οὖν ὁμοίως (26) οὗτος ἦν Θεός, καὶ ἔστιν, ὃ οὐ προσλογισθήσεται ἕτερος Θεός, ναὶ ἡ οὐ; *Ἀρ.* εἶπε· Καθὼς ὁ προφήτης λέγει, αὐτός ἐστιν ὁ Θεός. Ἀδέμιτον γάρ ἐστι περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν, ὅτι ὤφθη, ἢ ὅτι ἀνθρώπος γεγωνὺς συνεπολιτεύσατο τοῖς ἀνθρώποις, φανεροῦ ὄντος τοῦ πράγματος, ὅτι ὁ Λόγος Θεός ἀνηνθρώπησεν. *Ἀθ.* εἶπεν· Οὐκοῦν εἰς ὁ Υἱός, ὁ πρὸ πάντων αἰώνων συνυπάρχων τῷ Πατρὶ αὐτοῦ, Θεός ὡν ἀόρατος, ἀνθρώπος γέγονεν ὁρατός. *Ἀρ.* εἶπεν· Ὅτι εἰς ἐστιν ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, ὁμολόγηται· οὐ συνυπάρχει δὲ τῷ Πατρὶ ἀπεράντως. *Ἀθ.* εἶπεν· Ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις συνυπάρχει τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ; *Ἀρ.* εἶπεν· Οὕτως ἔχει. *Ἀθ.* εἶπεν· Εἰς οὖν ὡν ὁ ἀόρατος Υἱός τοῦ Θεοῦ, ὁ καὶ ὁραθεὶς, ἀσώματος καὶ σῶμα λαβὼν, ἀθάνατος καὶ θανάτου πείραν λαβὼν σαρκί, ὁ ἀψηλάφητος καὶ ψηλάφητός. *Ἀρ.* εἶπε· Σύμφημι ἅπερ εἶπας. *Ἀθ.* εἶπεν· Οὗτος οὖν καὶ Κύριος (27) καὶ Θεός, διὰ τὸ συναρθῆναι τὴν σάρκα τῷ Λόγῳ· καὶ οὐ διηρημένως, καὶ κυριότητες μὲν λέγονται· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱός Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Λόγος καὶ Θεός, εἰς τυγχάνει.

23. *Ἀρ.* εἶπε· Δοκεῖ μοι πως ὀρθότατα καταφαίνεσθαι ὁ περὶ τῆς σαρκώσεως ὅρος· μένοιτε οὐκ ἀληθινὸς Θεός ἐστιν ὁ Υἱός, ὥσπερ ὁ Πατήρ. *Ἀθ.* εἶπε· Πόθεν τοῦτο εἰληφώς ἐκόμισας ἡμῖν; *Ἀρ.* εἶπεν· Οὐδέποτε ἀνέγνως τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς φησιν ὁ Κύριος πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα· « Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλεις Ἰησοῦν Χριστόν; » Ὁρᾷς, ὅτι μόνον ἀληθινὸν Θεόν ἔφη τὸν Πατέρα, ὡς αὐτοῦ μὴ ὄντος ἀληθινοῦ Θεοῦ; *Ἀθ.* εἶπε· Τοῦτο σύνδεσμός ἐστι, τῶν προειρημένων ῥημάτων καὶ τῶν ἐπαχθέντων οὐ διαίρεσιν ἐμποιῶν. Ἀραρῶς δὲ παρὰ τοῖς εὐφρονουσίν ὁμολόγηται (28) σύνδεσμος τὸ ἐπὶ τῆς Κυριακῆς φωνῆς. Πλὴν ἀκούε μετὰ μακροθυμίας ὁ φημι. Εἰ τις τῷ πλησίον ἐντέλλεται περὶ Κωνσταντίνου λέγων· Ἀσφαλῶς γίνωσκε τὸν μόνον Αὐγουστον καὶ αὐτοκράτορα γῆς καὶ θαλάσσης βασιλέα Κωνσταντίνον καὶ Κωνσταντίον τὸν υἱὸν αὐτοῦ, συνωμολόγησε τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, ναὶ ἡ οὐ; *Ἀρ.* εἶπεν· Οὐ μικρὸς κίνδυνος τὸ εἰπεῖν, ὅτι οὐ συμβασιλεύει Κωνσταντίνος Κωνσταντίνῳ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ὑπαριθμηθῆναι αὐτῷ (29). *Ἀθ.* εἶπεν· Ἐπὶ μὲν Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίου κίνδυνον μέγιστον.

⁴⁰ Baruch iii, 36-38. ⁴¹ Joan. xvii, 3.

(26) Hæc Ὁ οὖν ὁμοίως, desunt in Aug.

(27) Ita Reg. Edit. vero Comm., Οὗτος Κύριος. Edit. Paris. cum aliis mss. Οὗτος οὖν Κύριος.

(28) Aug., ὁμολογεῖται.

(29) Reg., αὐτόν.

ὁρᾷς, ἐπὶ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ οὐ φερόμενος ; Δεῖ σε τοιαύτην ἔχειν εὐσέβειαν εἰς τὸν Κύριον, ὡς καὶ εἰς Κωνσταντῖνον βηθέντα. Οὐκ ἀφῆρησας ἀπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίου, τουτέστιν αὐτὸν Αἰγύπτου, καὶ πάντα ὅσα εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ προσέβηθ, οὐκ ἄλλοθεν τὴν ἐνότητα τῆς ἀξίας ἐπιγνοῦς ἢ δι' αὐτοῦ. Ἀρ. εἶπεν· Ἐκκλίνα; ἀπὸ τῶν συλλογισμῶν, ἔγγραφόν μοι ὁδὸς ἀπόδειξιν, εἰ ἀληθινὸς Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὥσπερ καὶ γὰρ σοὶ φωνὴν παρεθέμην εὐαγγελικὴν. Ἀθ. εἶπεν· Ἀκουε καὶ περὶ τούτου ἔγγραφον τὴν ἀπόδειξιν, καὶ μὴ πλανῶ. Ἰωάννης ὁ ἀπόστολος οὕτως ἔφη· « Καὶ οἶδαμεν, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἦκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν· καὶ ἔμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. » Ὁρᾷς, ὅτι αὐταὶ αἱ φωναὶ φέρονται περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, θεολογεῖσθαι ἴσον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἔφη· Ἀὐτὴ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, » καὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν· Ὁυτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος. » Τὸ οὖν, « Καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν, » σύνδεσμος τυγχάνει, ἀντὶ τοῦ λέγειν, « Σὺ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν, » ἵνα γινώσκωσι τὸν Υἱὸν ἀληθινὸν Θεόν, ὥσπερ καὶ σὺ τὸν Πατέρα· καθάπερ καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἔλεξεν ὁ Κύριος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Ἀλήθεια δὲ οὐκ ἂν ψεῦδος ἐγένετό ποτε.

23. Ἀρ. εἶπεν· Ὁμολογῶ καὶ γὰρ (30), ὅτι ἀληθινὸς Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· μὴ γε δύνασαι φάναι, ἅμα Θεός, ἅμα Υἱός; Ἀθ. εἶπε· Τί λέγεις ἅμα Θεός, ἅμα Υἱός; Ὅτι ὁ Υἱὸς ἅμα Υἱὸς Θεοῦ ἐστὶ; Ναί. Ὁ γὰρ Θεοῦ Λόγος (31) Θεὸς τυγχάνει, Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ὢν. Ἀρ. εἶπεν· Οὐχ οὕτως φημί, ἀλλ' ὅτι μὴ δύνασαι φῆσαι (32), ἅμα Θεὸς Πατὴρ, ἅμα Υἱὸς σὺν Πατρί. Ἀθ. εἶπε· Διὰ τί οὐ δύναμαι τοῦτο εἰπεῖν; Ἀρ. εἶπεν· Ὅτι ὁ Θεὸς Πατὴρ ἀγέννητος τυγχάνει, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός ἐστιν. Ἀθ. εἶπεν· Ἡ ἀγέννητος φωνὴ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ μόνου τάττεται, ἢ καὶ ἐπὶ ἄλλων τινῶν; Ἀρ. εἶπεν· Ἄλλο τι μὴ γένοιτο φῆσαι ἀγέννητον· ὁ γὰρ ἀγέννητος, τοῦτο καὶ ἀναρχον τυγχάνει. Ἀθ. εἶπεν· Ἡ φωνὴ, ἡ ἀγέννητος, οὐσία ἐστίν, ἢ οὐσίας σημαντικὴ; Ἀρ. εἶπεν· Οὐσία τυγχάνει. Ἀθ. εἶπεν· Ψεῦδος· οὐκ ἐστὶν οὐσία, ἀλλ' οὐσίας σημαντικὴ. Ἀρ. εἶπε· Τί σημαίνει θέλεις (33); Ἀθ. εἶπεν· Ὅτι οὐ γέγονεν, οὕτως μὴν ἐγεννήθη ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία· ὅθεν προσφῶρος λέγομεν ἀγέννητον τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Εἴτα εἰπέ μοι· Ἀδὰμ ἐγεννήθη, καὶ ἡ οὐ; Ἀρ. εἶπεν· Οὐκ ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐπλάσθη. Ἀθ. εἶπε· Περὶ τοῦ ἐγεννήθη ἐπηρώτησα, οὐ περὶ τοῦ ἐπλάσθη (34). Ἀρ. εἶπεν· Οὐκ ἐγεννήθη. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκ οὖν ἐστὶ ἀναρχος κατὰ σέ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐὰ οὐκ ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐδημιουργήθη. Τί δὲ φῆς καὶ

aris? Eandem adversus Dominum exhibere debes pietatem, ac in memoratum Constantinum. Non abstulisti ab ejus filio Constantio Augusti majestatem, nec alia omnia quæ de patre ejus antea sunt dicta: nec aliunde dignitatis unitas tibi nota fuit, quàm per ipsum. Ar. Omissis syllogismis, proba mihi Scripturæ auctoritate Filium verum esse Deum, quemadmodum ego tibi vocem evangelicam proposui. Ath. Audi itaque Scripturæ hæc de re verba, nec erra. Joannes apostolus hæc ait: « Et scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum: et sumus in vero Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna »³². » Vides easdem voces de Patre et Filio proferri, Filiumque æque ac Patrem Deum dicere? Nam quemadmodum de Patre ait: « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum: » ita et ibi de Filio dicit: « Hic est verus Deus et vita æterna. » Hæc igitur verba: « Et quem misisti Jesum Christum, » conjunctio est, quæ idem significat atque hujusmodi verba: « Te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum, » id est, ut cognoscant Filium tuum verum Deum, quemadmodum et te Patrem. Sicut et alibi ait Dominus, « Ego sum veritas »³³. » Veritas autem nunquam possit esse mendacium.

23. Ar. Confiteor et ego Filium Dei verum esse Deum: num vero dicere potes, simul Deus, simul Filius? Ath. Quid dicis, simul Deus, simul Filius? Num quod Filius simul sit Filius Dei? Ita est. Nam Deus Verbum Deus est, cum sit Patris Filius. Ar. Non hæc dico, sed, quod ipse dicere nequeas, simul Deus Pater, simul Filius cum Patre. Ath. Cur id dicere nequeam? Ar. Quia Deus Pater ingenuus est, Filius vero est genitus. Ath. Hæc vox, *ingenitus*, de solone Deo usurpatur, an etiam de aliis quibusdam? Ar. Nihil certe aliud fas est dicere ingenuum. Nam quod ingenuum est, idem et principii est expers. Ath. Vox, *ingenitus*, substantiane est, an substantiam significans? Ar. Substantia est. Ath. Falsa dicis: non est substantia, sed substantiam significans. Ar. Quid intelligis? Ath. Intelligo nec factam nec genitam esse Dei substantiam: unde convenienter Dei substantiam dicimus ingenuam. Deinde responde mihi: Genitusne est Adam, an non? Ar. Non est genitus, sed formatus. Ath. Interrogavi utrum esset genitus, non utrum esset formatus. Ar. Non est genitus. Ath. Erit igitur principii expers secundum te. Eva item non est genita, sed creata. Quid vero dicis de eo qui nondum genitus est, genitumne esse an ingeni-

³² I Joan. v, 20. ³³ Joan. xiv, 6.

(30) Κάγω δεest in Aug.

(31) Reg. et Anglie., Ὁ γὰρ Θεὸς Λόγος.

(32) Anglie. δύνασθαι: Infra idem semper habet, ἐγένετο.

(33) Angl., θέλη. Paulo post idem, ἐγενήθη, et infra, γεννῶν semper.

(34) Reg. et Aug., ἐπλάσθη. Alii cum editis, ἐποίησθη.

tuū? Ar. Recte se habet vox ingēnitus. Erit igitur Pater quidem ingēnitus, Filius vero genitus. *Ath.* Quid inde vis concludere? Ar. Genitusne est Filius, an non? *Ath.* Genitus est. Ar. Vides eum non fuisse antequam esset genitus: nam si fuisse ais, orit secundum te ingēnitus. Quod si ita est, Filius non erit genitus. *Ath.* Deus simulne Pater est, an non? Ar. Potentia quidem semper est Pater, actu vero non semper.

24. *Ath.* An mundus potentia erat infinite apud Deum, vel non? Ar. Ita est. *Ath.* Igitur quemadmodum mundum Deus voluntate est fabricatus, sic et Filium secundum te fabricatus est. Ar. Non sicut mundum: nam memini quæ prius demonstrata sunt. At dico Filium voluntate habuisse ante sæcula: existens vero Filii generandi statuo intervallum, ut sit genitus. *Ath.* Rectane res est Deum Patrem esse, an vituperatione digna? Ar. Absit ut Deo affligatur aliquid vituperatione dignum! sed recta omnino res est Deum esse Patrem. *Ath.* Igitur ex tua sententia Deus a deterioribus in meliora profecit. Nam si cum Pater non esset, factus est postea Pater, ergo a minoribus ad maxima est conversus. Quod si dicas ipsum, antequam Pater fieret, honoratiorem iuisse, ergo ab honoratioribus ad deteriora devenit: quæ si vera sunt, qua ratione dicere poterimus Numen esse immutabile, ex se perfectum, nec in melius proficiens, nec a deterioribus ad optima desinens? Rerum siquidem corruptioni obnoxiarum proprium est mutari, modoque a melioribus ad deteriora converti, modo ab inferioribus ad majora. Ar. Nec oculi ictum vis concedere, quo non fuit Filius antequam esset genitus? *Ath.* Quod non est, concedere non possum. Ar. Quare? *Ath.* Quia scriptum est: « Non erit in te Deus recens ». Si enim minimum concesserim temporis intervallum quo non fuerit, certe recens erit quem ego confiteor. Absit vero ut ita sentiat Christianus homo, et contraria divinis Scripturis confiteatur! Ar. Quid contrarium, si Filium ictu oculi fuisse dicamus, antequam gigneretur, ne scilicet eum ingēnitus esse intelligamus? *Ath.* Id mihi valde videtur contrarium esse divinarum Scripturarum pietati, quæ ubique testantur **169** Filium semper fuisse, nullumque unquam fuisse tempus, cum non esset. An non tibi videtur, si id dicamus, contraria nos sentire Scripturis divinitus inspiratis?

25. Ar. Profer testimonia. *Ath.* Joannem autem dicentem, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum ». Quis sanctorum prophetarum vel apostolorum talia unquam dixit, qualia

περί τοῦ μηδέπω γεννηθέντος; γεννητὸν ἢ ἀγέννητον; Ἀρ. εἶπεν· Ὁρθῶς ἔχειν τὴν ἀγέννητος φωνήν. Ἔσται οὖν ὁ μὲν Πατὴρ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός. Ἀθ. εἶπε· Τί οὖν θέλεις συναγαγεῖν ἐκ τούτου; Ἀρ. εἶπεν· Ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, καὶ ἡ οὐ; Ἀθ. εἶπεν· Ἐγεννήθη. Ἀρ. εἶπεν· Ὁρᾷς, ὅτι, πρὶν ἢ γεννηθῆναι, οὐκ ἦν· εἰ δὲ ἦν, ἀγέννητος ἔσται κατὰ σέ. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, οὐκ ἔσται γεννητός ὁ Υἱός. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς ἅμα Πατὴρ ἐστὶ, καὶ ἡ οὐ; Ἀρ. εἶπε· Δυνάμει μὲν ἀπὸ Πατρός, ἐνεργείᾳ δὲ οὐκ ἀπὸ.

24. Ἀθ. εἶπεν· Δυνάμει ἦν ὁ κόσμος παρὰ Θεῷ ἀπεράντως, καὶ ἡ οὐ; Ἀρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὥσπερ βουλήσει τὸν κόσμον ἐτεκτῆναι ὁ Θεός, οὕτως καὶ τὸν Υἱὸν ἐτεκτῆναι κατὰ σέ. Ἀρ. εἶπεν· Οὐχ ὥς τὸν κόσμον· μέμνημαι γὰρ τῶν προαποδεδειγμένων (35). Ἀλλὰ πρὸ τῶν αἰώνων φησὶ βουλήσει ἐσχηκέναι τὸν Υἱόν· βραχὺ δὲ δίδωμι διάστημα τῆς γενήσεως τοῦ Υἱοῦ, ἵνα ἡ γεννητός. Ἀθ. εἶπε· Τὸ Πατέρα εἶναι τὸν Θεὸν καλὸν τυγχάνει, ἢ ψάγος αὐτοῦ ἔσται; Ἀρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο ψάγον προσάφαι (36) τῷ Θεῷ! ἀλλὰ πάνυ γε καλὸν τὸ εἶναι τὸν Θεὸν Πατέρα. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττονα προέκοψεν ὁ Θεός κατὰ σέ. Εἰ γὰρ, μὴ ὢν Πατὴρ, γέγονεν αὐθις Πατὴρ, ἄρα ἐτράπη ἀπὸ τῶν ἡττόνων ἐπὶ τὰ μέγιστα. Εἰ δὲ ἐρεῖς πρότερον, πρὸ τοῦ Πατέρα αὐτὸν γενέσθαι, τιμωτέρον εἶναι αὐτὸν, ἄρα ἀπὸ τῶν τιμιωτέρων ἐπὶ τὰ χείρονα ἐφθάσε. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, πῶς ἐροῦμεν ἀτρέπτον τὸ Θεῖον, αὐτοτελές, μήτε προκόπτον ἐπὶ τὰ κρείττονα, μήτε μὴν λῆγον εἰς χείρονα ἀπὸ τῶν ἀρίστων; Θεαρτίων γὰρ ἴδιον τὸ τρέπεσθαι, πῇ μὲν ἀπὸ τῶν βελτιόνων ἐπὶ τὰ χείρονα, πῇ δὲ ἀπὸ τῶν ἡττόνων ἐπὶ τὰ ἐντιμώτερα. Ἀρ. εἶπε· Ῥιπὴν ὀφθαλμοῦ οὐ θέλεις δοῦναι, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι τὸν Υἱόν; Ἀθ. εἶπε· Τὸ μὴ ὂν οὐ δίδωμι. Ἀρ. εἶπε· Διὰ τί; Ἀθ. εἶπεν· Ὅτι γέγραπται· « Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος. » Βραχὺ δὲ ἐὰν δῷ, ὅτι ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν, ἔσται πρόσφατος ὁ παρ' ἐμοῦ ὁμολογούμενος· ὅπερ μὴ γένοιτο οὕτως φρονῆσαι ἀνθρώπων Χριστιανῶν, ὁμολογούντα ἐναντία ταῖς θείαις Γραφαῖς! Ἀρ. εἶπε· Ποία ἐναντιότης, ἐὰν εἰπωμεν ὀφθαλμοῦ ριπὴν πρὸ τοῦ γεννηθῆναι μὴ εἶναι, ἵνα μὴ ἀγέννητον νοήσωμεν; Ἀθ. εἶπε· Πολλῇ μοι ἐναντιότης δείκνυται πρὸς τὴν τῶν Θεῶν Γραφὴν εὐσέβειαν, πανταχοῦ μαρτυρουσῶν, ὅτι Υἱὸς ἀπὸ ἦν, καὶ οὐδέποτε ἦν καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν. Ἡ οὐ δοκίμοι, ἐὰν (37) εἰπωμεν, ἐναντία φρονεῖν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς;

25. Ἀρ. εἶπε· Δός μοι τὰς μαρτυρίας. Ἀθ. εἶπε· Ἀκούε Ἰωάννου λέγοντος· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. » Τίς ἐλεξε τοιάδε τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων, οἷα καὶ σύ;

¹⁶⁹ Psal. LXXX, 10. ¹⁷⁰ Joan. I, 1, 2.

(35) Edit. Comm. cum quibusdam manuscriptis, προαποδεδειγμένων. Edit. Paris. cum aliis, προαποδεδειγμένων.

(36) Aug. προσάφαι.

(37) Aug. ἢ, εἰδοκίμοι ἐάν. Mox idem, ταῖς θείαις Γραφαῖς.

Ἰππε μοι, εἰ δυνατόν καὶ εἰς ἔννοιαν λαβεῖν, ὅτι ὁ Ἀ λόγος Θεός, ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν; Εἰ δὲ τοῦτο οὕτω νοηθεῖ, ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε ἄλλος ἦν ὁ Θεὸς Πατήρ. Ἀρ. εἶπε· Προπορεύων οὖν φῆς τὸν Υἱὸν Λόγον; Ἀθ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! Τὸν γὰρ Λόγον ἐγὼ φημι ἐνούσιον, καὶ οὐ ῥῆμα διαλυόμενον, οὔτε μὴν προεληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ πάλιν εἰς τὸν Πατέρα ἀναλυθέντα κατὰ Σαβέλλιον· ἀλλὰ γεννηθέντα ἀβρόχως, συναπάρχειν φημι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι ψυχὴν ἀνευ λόγου ἐννοῆσαι, οὕτως οὐδὲ Θεὸν τὸν Πατέρα ἀνευ Υἱοῦ πιστεῦσαι (38). Ὡς περ γὰρ ὁ Πατήρ ἀναρχός ἐστιν, οὕτως καὶ ὁ Λόγος καὶ ὁ Θεὸς Υἱὸς Θεοῦ (39). Ἀρ. εἶπε· Πῶς ἀναρχός ἐστιν ὁ Υἱός, ὃς ἀγνοεῖν ὁμολογεῖ τὴν ἡμέραν τῆς συντελείας; Ἀθ. εἶπε· Λέγε μοι, ἄνθρωπε, ὅπερ ἐπερωτῶ· Ἀρχιτέκτων, λαβὼν κάλαμον, μέτρα τίθῃσιν· εἴτα διαγράφει ἀνώγεα καὶ κατώγεα, διδροφά φημι καὶ τριδροφά (40). Ἐὰν φθάσῃ περὶ τὴν πρώτην ὁροφὴν, γινώσκει, ὅτι περὶ τὴν δευτέραν ἀσχολεῖσθαι δεῖ· ἔπᾳν δὲ τὴν δευτέραν στέγην συντελέσῃ, νοεῖ, ὅτι ἐγγύς ἐστι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ κτίσματος. Ἦνικα δ' ἂν προστοιδασθῇ (41) γένηται τὴν τρίτην ὁροφὴν, ὡς πρὸ δύο ἢ τριῶν ὁδῶν, ἀσφαλῶς ἐπίσταται, ὅτι ἤγγιξε τὸ συμπέρασμα τῆς οἰκοδομῆς. Ταῦθ' οὕτως ἔχει, καὶ ἡ οὐ· Ἀρ. εἶπε· Σύμφημι ταῦθ' οὕτως ἔχειν (42). Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ποιήσας, καὶ συναρμύσας τὸ στοιχεῖον τοῦτο, ὁ προνοούμενος καὶ οἰκονομῶν τὸν κόσμον ἕως ἄρτι, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος ἔφη· «Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι, » οὐ γινώσκει πότε περαιώσει ὅπερ αὐτὸς δημιουργεῖ; Ἐτι μὴ δοκίμασον, φημι· πορευθεὶς ἐπερώτησον περὶ συμπληρώσεως τοῦ μηνὸς· ἄνδρα ἀπειρον, ὃς οὐκ ἐπίσταται, ὅτι τριάκοντα ἡμερῶν ὁ μὴν τυγχάνει, εἰ δώσει (43) σοι ἀπάντησιν περὶ οὗ πυνθάνῃ. Ἐὰν δὲ προσαγάγῃς τὴν πεῦσιν τῷ ἔχοντι τὴν γνῶσιν, εὐθὺς ἐρεῖ σοι, ἔάν μὴν ἡ πάντα καὶ δεκάτην ἔχων ὁ μὴν, ὅτι μέσος ἐστὶν· ἔάν δὲ περὶ εἰκοσὴν ἐδῶκεν, λέξει σοι, ὅτι περὶ συμπλήρωσιν τυγχάνει ὁ μὴν. Ὁ αὐτὸς δὲ ὁρος καὶ περὶ σελήνης, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ· ἔάν (44) ἐπερωτήσῃς ἐπιστήμονα ἄνδρα, ὅτι πότε συμπληροῦται, κατὰ τὴν σύνεσιν τὴν προσοῦσαν αὐτῷ δοκιμάσας, ὅτι ἐνδέκατος μὴν πεπλήρωται, καὶ ἔρξατο ὁ δωδέκατος, ἐρεῖ σοι, ὅτι περὶ τὸ συντελεσθῆναι ἔχει.

26. Ἀρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει τὸ εἰρημένον. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἀρχιτέκτων ἐπίσταται, πότε συντελεῖ τὴν οἰκοδομήν, καὶ ὁ ἐπιστήμων ἀνὴρ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ πότε συντελεῖται ὁ μὴν, ἐκ δὲ τῆς ἐμπειρίας τοῦ κυκλικοῦ δρόμου, πότε μὲν (45) πληροῦται ἡ σελήνη,

ipse ais? Dic mihi, num vel in cogitationem cuiquam venire possit, quod fuerit aliquando tempus, cum Verbum Deus non esset? Nam si id possit cogitari, fuit ergo tempus cum sine Verbo sive ratione esset Deus Pater. Ar. Filium igitur dicis Verbum esse prolatitium? Ath. Absit! Verbum enim ego confiteor substantiale, non autem verbum dissolubile, neque ex Deo progrediens, rursusque ad Patrem regrediens, juxta Sabellium. Sed Filium dico modo ineffabili genitum, simul cum Patre exsistere. Ut enim anima sine mente concipi non potest, sic nec Deus sine Filio Pater potest credi. Nam quemadmodum Pater expers est principii, ita et Verbum et Deus Filius Dei. Ar. Qui possit Filius expers esse principii, qui diem consummationis se ignorare fatetur? Ath. Responde mihi, o homo, ad id quod te interrogo: Architectus accepto calamo locum ædificandum dimittitur; superiora deinde et inferiora describit, cubacula secundæ scilicet, et tertiæ contignationis. Hic certe, cum primam attigit contignationem, novit sibi secundam ædificandam esse; qua perfecta, intelligit opus prope esse absolutum. Cum vero tertia contignatio constructa fuerit, profecto quemadmodum ante secundam vel tertiam ædem, sic etiam certo scit imminere ædificii absolutionem. Itane, quæso, se res habet, an non? Ar. Consentio ista sic se habere. Ath. Igitur Dei Filius, qui omnia cum non essent, fecit ut essent, qui istud composuit elementum qui hactenus mundum providentia regit, quemadmodum ipse ait Dominus, «Pater meus usque modo operatur, et ego operor», non novit quando ad exitum perducet quod ipse construit? Rem, oro, experire. Vade, et de fine mensis imperitum hominem interroga, qui nesciat mensem triginta dierum esse, videque an tibi interroganti responsurus sit. At si eruditum interrogas hominem, statim dicet tibi, si decimus quintus dies est, didimium esse mensem; sin autem sit dies vicesimus septimus vel circiter, respondebit tibi finem mensis imminere. Eadem porro ratio est, sive de luna sive de anno agatur. Si enim peritum hominem interrogaveris quandonam finietur, ille pro sua intelligentia perspicieus undecimum mensem completum esse, incepisseque duodecimum, respondebit circa finem esse.

26. Ar. Ita est, ut dicis. Ath. Itaque si novit architectus quandonam ædificium sit perfecturus; si peritus homo ex numero intelligit quandonam absolvetur mensis, et ex cursus cyclici notitia quandonam plena est luna vel decrescere desinit.

⁴¹ Joan. v, 17.

(38) Aug. ὡς γὰρ οὐκ ἔστι Χριστιανὸν τοῦ ἐννοῆσαι τὸν Υἱὸν ἀνευ Πατρὸς οὐδὲ τὸν Πατέρα ἀνευ.

(39) Aug. οὕτως καὶ ἐν ἀρχῇ Υἱὸς Υἱὸς Θεοῦ.

(40) Reg. ἀνώγειον καὶ κατώγειον, διδροφά φημι καὶ τριδροφά.

(41) Sic Regius, Basil. Anglican. et Felc. 2. Editi vero, προστοιδασθῆναι. August., προσβιβασθῆναι, et

in margine ἴσως προστοιμασθῆναι.

(42) Aug. ἔχει. Ibid. Aug. ὁ οὖν Υἱός. Reg. Υἱὸς οὖν.

(43) Aug. ἡ δώσει.

(44) Ita Reg. probe. Editi vero et alii, ἐάν δέ. Ib. Aug. ἐρωτήσης.

(45) Sic Reg. et Aug. Alii cum editis, μὲν ὥν.

quo item tempore annus perficitur : an non nobis dicendum omnino est Dominum Jesum, qui mundi est opifex, venturusque est ad ipsum consummandum, diem ipsam cognoscere? Namque si ignorasset, quomodo interrogatus de fine hujus sæculi, secundoque suo adventu, vera potuisset respondere? Proprium enim illorum est vera narrare, qui certam habent cognitionem eorum quæ hic sunt et fiunt. Interrogatus proinde Salvator, **170** veritatem quam noverat indicavit. Sciscitantibus enim discipulis quod signum adventus Domini Jesu, et consummationis hujus sæculi, his verbis respondit : « Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes : Ego sum Christus; et multos seducunt. Audituri enim estis prælia et opiniones præliorum. Videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem et regnum in regnum : et erunt pestilentiae, et fames, et terræ motus per loca. Hæc autem omnia, initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationes, et occident vos : et eritis odio omnibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem. Et multi pseudoprophetae surgent, et seducant multos. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Et prædicabitur Evangelium regni in universo mundo, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet finis ⁴⁶. » Et paulo post ait : « Erit enim tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviami fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro. Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic : nolite credere ⁴⁷. » Et aliis interjectis : « Sicut enim fulgur exit ab oriente et apparet usque in occidentem, ita erit adventus Filii hominis. Ubique fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cæli cadent, et virtutes cælorum commovebuntur : et tunc apparebit signum Filii hominis in cælo ⁴⁸. » Et paulo post : « Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiant. Cælum et terra transibunt : verba autem mea non præteribunt. De die autem vel hora nemo scit, neque angeli cælorum, nisi solus Pater ⁴⁹. » Jam hominum est sapientium ex his quæ Salvator de die et hora præsignificavit perspicere, ipsum certissime cognoscere quandam venturus ipse est, restitutusque omnia, prout definitum est, juxta individuum ipsius et Patris sui consilium. Accepto enim Evangelio in manibus, lege locum Matthæi de

A πότε δὲ μετουμενὴ ἀπολήγει, πότῳ δὲ καιρῷ συντελεῖται πληρούμενος ὁ ἐνιαυτὸς οἷδε· πῶς οὖν οὐκ ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ὁ ποιήσας τὸν κόσμον, καὶ ὁ μέλλων αὐτὸν συντελεῖν, ἐπίσταται τὴν ἡμέραν; Εἰ γὰρ ἠγνοεῖ, πῶς ἐπερωτηθεὶς περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῆς δευτέρας, ἡδύνατο ἀποκριθεὶς φῆσαι τὴν ἀλήθειαν; Τῶν γὰρ ἀκραίφωδως ἐγένωνται τὴν περὶ τῶν ὧδε (46) ὄντων ἡ γινομένων γνώσιν, ἰδὼν ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἀφηγγέσθαι. Ὅθεν καὶ ὁ Σωτὴρ γινώσκων ἐσήμανε τὴν ἀλήθειαν ἐπερωτηθεὶς. Πυθόμενων γὰρ τῶν μαθητῶν, τί τὸ σημεῖον τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀποκριθεὶς ἔφη οὕτως· « Βλέπετε, μὴ τις ὑμᾶς πλανήσῃ. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστὸς, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι. Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων. Ὅρατε μὴ θροσεσθε· δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι, ἀλλ' οὕτως τὸ τέλος. Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν, καὶ ἔσονται λιμοὶ, καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους. Ταῦτα δὲ πάντα ἀρχὴ ὧδινων. Τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλίψεις, καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου. Καὶ τότε σκανδαλισθήσονται πολλοὶ, καὶ ἀλλήλους παραδώσουσι, καὶ μισήσουσιν ἀλλήλους. Καὶ πολλοὶ ψευδοπροφήται ἐγερθήσονται, καὶ πλανήσουσι πολλοὺς. Καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγῆσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Καὶ κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, εἰς μαρτύριον (47) πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ τότε ἔξει τὸ τέλος. » Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· « Ἔσται γὰρ θλίψις μεγάλη, ὅσα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. Καὶ εἰ μὴ ἐκολοῦθήσαν αἱ ἡμέραι· ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ. Τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ· Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστὸς, ἰδοὺ ἐκεῖ· μὴ πιστεύετε· » καὶ μεθ' ἑτέρα· « Ὅσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν (48), οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. » Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· « Ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα ταῦτα γένηται. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται· οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Περὶ δὲ τῆς (49) ἡμέρας ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος. » Λοιπὸν πάντως (50) τῶν εὐφρονούντων ἐστὶν ἐπιγνώσκειν ἐκ τῶν προσημανθέντων ἐκ τοῦ Σωτῆρος περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας.

⁴⁶ Matth. xxiv, 4-14. ⁴⁷ Ibid. 21-23. ⁴⁸ Ibid. 27-30. ⁴⁹ Ibid. 34-36.

(46) Ὡς deest in Reg. Basil. Angl. et Aug. Ibid. ἔντοι deest in Aug.

(47) Aug. εἰς μαρτυρίαν.

(48) Reg. μέχρι δυσμῶν. Infra Reg. καὶ οἱ ἀστ.

(49) Angl. περὶ τῆς.

(50) Aug. πάντων.

εἰ γινώσκει ἀσφαλῆστατα πότε μέλλει ἔρχεσθαι καὶ ἀποκαθιστάνειν ἅπαντα, καθὼς προϋρίσται, πρὸς τὴν ἀδιάρκην αὐτοῦ βουλὴν καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Λαβὼν γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον ἐν χερσίν, ἀνάγνωθι τὴν περικοπὴν τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ ζητουμένου, καὶ ἔσται σοι πάντα κατὰ δόλῃ, ὡς οὐκ ἄγνοεῖ ὁ Κύριος περὶ τῆς ἡμέρας. Εἰ δὲ ἔγνοε, πῶς ἰδύνατο τὰ μηδέπω ὄντα, μήτε μὴν γενόμενα (51) σημεῖά τε καὶ πειρατήρια, ἅπερ προτρέχουσι πρὸ τῆς ἡμέρας, προλέγειν; ἕως γὰρ τῆς συντελείας καὶ παρουσίας αὐτῶν, ὡς δύνασθαι καὶ τοὺς σπουδαιότερους (52) καὶ μεμνημένων πρὸς τοῦ Κυρίου.

27. Ἀρ. εἶπεν· Εἰ ἀληθῶς ἐπίσταται τὴν ἡμέραν, διὰ τί αὐτὸς ἔφη· «Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ἔκείνην;» Ἀθ. εἶπεν· Οὐκ εἶπεν ὁ Κύριος, Οὐδὲ ἐγὼ οἶδα τὴν ἡμέραν ἔκείνην. Τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν φάναι τὸν Κύριον, εἴπερ ἤθελε περὶ αὐτοῦ παραστήσαι, ὡς μὴ ἔχων γνῶσιν τοῦ πράγματός. Καὶ ἐν μὲν τῷ Ματθαίῳ οὐ φέρεται, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε (53) τὴν ἡμέραν ἔκείνην· οἱ δὲ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ παρέλιπον τὴν περὶ τοῦτου διήγησιν· μόνωτατος δὲ Μάρκος ἔφη· «Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν. Καὶ τὴν τοῦ Μάρκου ἀφήγησιν ἐν στέρονι σου γνῶθι, ὅτι οὐκ ἄγνοεῖ ὁ Κύριος τὴν ἡμέραν. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος Ἰησοῦς· «Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ.» Γινώσκων γὰρ αὐτὸν μὴ διεστώτα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἠνωμένον τῇ θεότητι τῷ Θεῷ Πατρὶ αὐτοῦ, τὴν αὐτοῦ προγνώσιν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς προγνώσει (54) αὐτὸν ἐσήμανεν, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμέν.» καὶ πάλιν· «Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν.» Οὐχ ἕνεκεν κτιστῶν πραγμάτων τοῦτο ἔφη ὁ Σωτὴρ τὸ Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν· ἀλλ' ὅσα ἀνήκε τῇ θεότητι τοῦ Πατρὸς, αὐτὰ ἴδια ἔφη ὁ Κύριος, ὅσον τὸ ἀθάνατον, τὸ ἀφθαρτον, τὸ ἀχειρωτον, τὸ ἀτρεπτον, τὸ ἀκατάληπτον, τὸ δυνατόν, τὸ προγνωστικόν, καὶ ὅσα ἐστὶν ὁ Πατήρ ἔχων (54), ταῦτα ἴδια τοῦ Υἱοῦ τυγχάνει. Ἀγνοεῖν δὲ ἔφη, ὡς προσέριπται, ἄγγελους καὶ τὸν Υἱόν.

28. Ἀρ. εἶπε· Μὴ ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱός; Ἀθ. εἶπεν· Υἱὸς μὲν ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ εἰς τυγχάνει ὁ Λόγος καὶ Θεός. Ἔστι δὲ καὶ ὡς ἄλλος Υἱὸς υἱοποιηθεὶς διὰ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· «Οὐ γὰρ ἐλάβομεν πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ.» Ὁ δὲ Χριστὸς διαβρήθην πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἔφη· «Τεκνία μου, ἐγὼ μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πέμψαντά με.» καὶ πρὸς Ἰουδαίους δὲ φησὶν ἐν παραβολαῖς οὕτως· «Ἀνθρωπῶς τις ἔχων δύο υἱούς, προσελθὼν τῷ πρεσβυτέρῳ, εἶπε· Πορεύου, ἐργάζου εἰς τὸν ἀμπελῶνα μου. Ὁ δὲ, ἀποκριθεὶς, ἔφη· Ἐγὼ, κύριε,

A eo quod in controversia est, tibi quae omnino patebit Dominum diem minime ignorare. Nam si ignorasset, quomodo praedicere potuisset signa et tentamenta diem praecurrentia, cum nondum essent vel accidisset? siquidem usque ad consummationem et adventum suum signa et eorum qualitates praenuntiavit, ita ut studiosiores et laboriosiores ex iis quae praemonuit Dominus tempus possint cognoscere.

αὐτοῦ προεδήλωσε τὰ σημεῖα, καὶ τὰς ποιότητας καὶ φιλοπόνους ἐπιγνώωναι τὸν καιρὸν ἐκ τῶν προ-

27. Ar. Si vere diem novit, quare ipse ait, « Neque Filius diem illam novit »? Ath. Non ait Dominus, Neque ego novi diem illam : id enim Dominum dicere consentaneum erat, siquidem ostendere ipsi animus esset, se rei illius cognitionem non habere. Quin etiam in Matthæo non habetur, Neque Filius diem illam novit, aliique evangelistæ huiusmodi rei mentionem omiserunt : solus autem Marcus ait, « Neque Filius novit diem. » Tu autem Marci narrationem tecum animo perpende, et vide diem illam Dominum minime ignorare. Ait enim Dominus Jesus : « De die autem illo et hora, nemo scit, neque angeli caelorum, neque Filius, nisi Pater »¹. Sciens enim se a Patre secundum naturam non differre, sed Deo Patri suo divinitate unitum, suam praenotionem in Patris praenotione significavit, quemadmodum Dominus ait : « Ego 171 et Pater unum sumus : » et rursus : « Omnia, quaecunque habet Pater, mea sunt. » Nam propter res creatas ait Salvator, Omnia, quaecunque habet Pater, mea sunt : sed quaecunque ad Patris pertinent divinitatem, hæc propria sibi esse ait Dominus, ut immortalitatem, incorruptibilitatem, vim invictam, immutabilitatem, incomprehensibilitatem, potentiam, praescientiam, et quaecunque ipse Pater habet, hæc ipsa Filii sunt propria. Ignorare vero ait, ut supra dictum est, et angelos et Filium.

28. Ar. Numquid alius est Filius? Ath. Verus quidem Filius Dei unus est Verbum et Deus. Est autem veluti alius Filius adoptatus per templum corporis ipsius Domini nostri Jesu Christi, ut ait divinus Apostolus : « Non enim accepimus spiritum servitutis iterum in timore, sed accepimus spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba, Pater »². Christus autem ipse diserte ad apostolos ait : « Filioli mei, adhuc modicum vobiscum sum, et vado ad eum qui misit me »³ : et ad Judæos sic in parabolis est locutus : « Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad majorem dixit : Vade, operare in vinea mea. Ille autem respondens ait, Ego, domine, et non abiit. Deinde accedens ad alterum

⁵⁰ Marc. xiii, 32. ⁵¹ Ibid. ⁵² Rom. viii, 15. ⁵³ Joan. xiii, 53.

(51) Reg. et Basil., γινόμενα.

(52) Reg. σπουδαίους.

(53) Aug. εἶδε. Paulo post, idem post ἡμέραν ad-

dit Ἀθανάσιος.

(54) Ita Aug. In editis vero et in cæteris, ἔχων deest.

dixit : Vade, operare in vinea mea. At ille respondit : Nolo. Postea autem poenitentia motus abiit⁵⁵. Interrogat vero Dominus : Uter fecerit voluntatem patris sui? Responderunt Judæi, « Posterior filius. » Porro in confesso est patrem, universorum Deum esse; vineam vero, vias esse justitiæ, in quibus majorem filium jussit operari. Ille autem qui paulo post præceptum valere jussit, contempsitque imperantem, populus est Judæorum, qui ob infidelitatem exclusus est ab adoptione. Junior vero patris filius, gentium est populus, qui vocationis principio cum præ infidelitate obedire recusasset, detentusque fuisset idololatria, postmodum poenitentia ductus et credens, patris imperio est obsecutus. Qua quidem obedientia amicus et hæres, tanquam Patris filius, effici meruit, omnique honore et gratia a Patre ornatus est, præter diei et horæ, illius consummationis videlicet, cognitionem. Sed signa solummodo accepit, ne, si ignoraret prope adesse finem, imparatum dies illa repente ostenderet.

29. *Ar.* Agnosco recte dicta esse quæ de die illo exposuisti. Sed nego recte dici posse Filium Patri secundum substantiam unitum esse. *Ath.* Quandoquidem tibi non minimum est studium vituperandi quæ recta sunt, quæque recte esse pii fatentur, responde mihi, quid tandem sit substantia? *Ar.* Quidquid est in hypostasi, hoc substantia est. *Ath.* Recte. Verum cum nunc nobis sermo de Deo sit, dic mihi quidnam sit Dei substantia : ne forte arbitrentur idiotæ nos de pecuniis loqui. *Ar.* Dei substantia est : si quid est Deus, hoc substantia est. *Ath.* Recte tu quidem : jam vicissim audi. *Ar.* Dic quod lubet. *Ath.* Nosti Deum sese ad nostram imbecillitatem per Scripturas divinitus inspiratas benigne accommodare, sæpeque ad nos humano more loqui, ut scilicet humana natura ex his quæ consimilia rebus illis dicuntur, in quibus versamur et quas novimus, cœlestia divina mysteria posset intelligere. *Ar.* Ita est. *Ath.* Cum ergo Deus per prophetam hæc ad proprium Filium dicit, « Ex utero ante luciferum genui te⁵⁶, » Filii ex paterna substantia generationem significat. *Ar.* Num igitur uterum habet Deus? *Ath.* Jam 172 te præmonui sæpe ob nostram imbecillitatem Deum homini similem a divinis Scripturis induci : non quod Deus talis sit, sed ut nos corporalibus exemplis divina pie intelligamus. Nullam igitur aliam ob causam uterum appellat, quam ut declaret ipsum Filium ex Patris substantia esse genitum. Alioquin, nisi res ita se habeat, dic ipse quomodo verba illa intel-

καὶ οὐκ ἀπῆλθεν. Ἐῖτα προσελθὼν τῷ ἐτέρῳ, ἔφη· Πορεύου, ἐργάζου εἰς τὸν ἀμπελῶνά μου. Ὁ δὲ φησιν· Οὐ θέλω. Ὑστερον δὲ μεταμεληθεὶς ἀπῆλθεν. Ἐρωτᾷ δὲ ὁ Κύριος· Τίς ἐποίησεν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ; ἀποκριθέντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι φασιν· Ὁ ἔσχατος υἱός. Ὑμολογουμένως δὲ, ὁ μὲν πατὴρ ὁ τῶν ἑλλων Θεὸς τυγχάνει, ὁ δὲ ἀμπελῶν αἱ τριβαί τῆς δικαιοσύνης, ἐν αἷς προσέταττε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν ἐργάζεσθαι. Ὁ δὲ μικρῷ (55) τῷ διαστήματι χαίρειν φράσας τῷ καλεῦσμάτι κατεφρόνησεν τοῦ προστάξαντος· οὗτος δὲ ὁ τῶν Ἰουδαίων λαὸς τυγχάνει, ὁ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἀπόβλητος γεγονώς τῆς υἰοθεσίας. Ὁ δὲ νεώτερος υἱὸς τοῦ πατρὸς, ὁ ἐξ ἰθὺν λαὸς, ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν (56) τῆς κλήσεως παρακoῦν τῇ ἀπιστίᾳ, τῇ εἰδωλολατρείᾳ κρατούμενος, ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς καὶ πιστεύσας, ὀπίσθοος προστάγματος πατρικοῦ ἀνεδείχθη. Ἐκ δὲ τῆς ὑπακοῆς φῆας καὶ κληρονόμος, ὡς υἱὸς Πατρὸς, ἀνεφάνη (57), πάσης τιμῆς καὶ χάριτος ἡξιωμένος πρὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς· ἀνευ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ἐκείνης, λέγω ὅτι τῆς συντελείας, ἣ μόνον σημεῖα λαβὼν, ἵνα μὴ ἀγνοῦν, ὅτι ἐγγύς ἐστι τὸ τέλος, πρὸς τὸ μὴ ἀπαρασκευάστον (58) ὄντα, αἰφνιδίως καταλάβῃ ἡ ἡμέρα.

29. *Ar.* εἶπεν· Ὁμολογῶ ὁρθῶς εἰρησθαι τοῦτο τὸ περὶ τῆς ἡμέρας· τὸ δὲ τῇ οὐσίᾳ ἠνώσθαι τὸν ὕἴον τῷ Πατρὶ οὐκ ὁρθῶς ἔχειν φημί. *Ἀθ.* εἶπεν· Ἐπειδὴ σπουδῇ πρόσεστί σοι οὐ μικρὰ, φέγειν τὰ καλὰ καὶ καλῶς ὁμολογούμενα πρὸς τῶν εὐσεβῶν, ἀπόδος (59) λόγον, τί ποτε ἄρα ἐστὶν ἡ οὐσία; *Ar.* εἶπεν· Πᾶν ἐφ' ᾧ ἐστὶν ἐν ὑποστάσει, τοῦτο οὐσία τυγχάνει. *Ἀθ.* εἶπεν· Ὁρθῶς ἔφη. Ἐπεὶ δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ Θεοῦ λόγον ἔχομεν, εἰπέ μοι ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία τί ἐστὶ, μήποτε νομισθῶμεν πρὸς τῶν ἰδιωτῶν, ὅτι τάχα περὶ χρημάτων λέγομεν. *Ar.* εἶπεν· Ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία ἐστίν, ἐφ' ᾧ ἐστὶν ὁ Θεός, τοῦτο οὐσία τυγχάνει. *Ἀθ.* εἶπε· Καλῶς ἔφη. λοιπὸν ἀκουε. *Ar.* εἶπε· Λέγε δ' οὐ βούλει. *Ἀθ.* εἶπεν· Οἶσθα, ὅτι, σχηματιζόμενος καὶ συγκαταβαίνων τῇ ἡμετέρᾳ ἀσθενείᾳ διὰ τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν ὁ Θεός, ἀνθρωπινώτερον ὁμιλεῖ πολλάκις πρὸς ἡμᾶς, πρὸς τὸ δύνασθαι νοεῖν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐκ τῶν παραπλησίως εἰρημνῶν, ἐν οἷς ἡμεῖς ἐνεχόμεθα καὶ ἴσμεν, πᾶ ἐπουράνια θεῖα μυστήρια. *Ar.* εἶπεν· Οὕτως ἔχει. *Ἀθ.* εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Θεός, λέγων πρὸς τὸν ἴδιον ὕἴον διὰ τοῦ προφήτου· Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐκωφύρου ἐγέννησά σε, σημαίνει τὴν ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γέννησιν τοῦ Ὑιοῦ. *Ar.* εἶπε· Γαστέρα οὐν ἔχει ὁ Θεός; *Ἀθ.* εἶπε· Προλαβὼν εἶπον πρὸς σέ, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθενίαν πολλάκις καὶ ἀνθρωπόσημον τὸ θεῖον αἱ θεῖαι Γραφαὶ καταγγέλλουσιν· οὐχ ὅτι ὁ Θεός τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς ἐκ τῶν σωματικῶν παραδειγμάτων τὰ θεῖα εὐσεβῶς νοώμεν. Δι' οὐδὲν οὖν ἕτερον γαστέρα ὀνομάζει, ἣ ἵνα παραστήσῃ αὐτὸν τὸν ὕἴον ἐκ τῆς τοῦ

⁵⁵ Matth. xxi, 28-31. ⁵⁶ Psal. cix, 3.

(55) Aug. ὁ δὲ μικρός. Reg. ὁ δὲ μικρῷ.

(56) Aug. ὁ περὶ τὴν ἀρχήν. Editi vero et cæteri, ὁ παρὰ τὴν ἀρχήν.

(57) Anglic. ἐφάνη.

(58) Regius et Basil. ἀκατασκευάστος.

(59) See omnes manuscripti, excepto August. quem secuti sunt Parisienses, habetque μοι post ἀπόδος.

Πατὴρ οὐσίας γεγεννησθαι. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἐστὶ, A
λέγει σὺ, πῶς ὀφείλει νοηθῆναι τὸ ῥητόν. Ἀρ. εἶπεν·
Ἡ Γραφή λέγει ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· Ἐξη-
ρεύετο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. Ἀρα οὖν,
Λόγον ἐξηρεύετο φησι τὸν Υἱόν (60); Ἀθ. εἶπεν·
Ἡ Γραφή καλῶς ἔφη σὺν τοῖς ἄλλοις ἅπασι καὶ
τοῦτο· σὺ δὲ, λαβὼν τὸ ῥητόν, διέστρεψας κακῶς.
Ἀρ. εἶπε· Φράσον ἡμῖν σὺ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ῥητοῦ·
ἐπειδὴ ἐγὼ αὐτὸ διέστρεψα κατὰ σέ.

30. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς πνεῦμά ἐστιν ἀπαθὲς (61),
καὶ ἡ οὐ; Ἀρ. εἶπε· Ναί, οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν·
Ὅταν οὖν φάσκη ἡ Γραφή ἐκ γαστρὸς γεγεννησθαι
τὸν Υἱόν, τὴν ἐκ τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως γηυσίτητα
τοῦ Υἱοῦ σημαίνει. Ἵνα οὖν μὴ τὸ τῶν ἀνθρώπων
γένος, ἀσθενὲς ὑπάρχον, ἀνθρωπίνην τὴν γέννησιν
τοῦ Χριστοῦ ὑπολάβοιεν, εἶπε τὸ, Ἐξηρεύετο ἡ
καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. Εἰ δὲ πάλιν ἐπιχειρεῖν
τολμήσει τις προφορικὸν Λόγον φάσκειν τὸν Υἱόν,
μνημονεύει τὸ, Ἐκ γαστρὸς, καὶ παύσεται (62)
τῆς πονηρᾶς ἐννοίας. Περιεγραφε γὰρ πάντα νοῦν
ἀνθρώπινον ἡ Γραφή, πρὸς τὸ μὴ ἔχειν αἰρετικὴν
μανίαν κατὰ τῆς αἰδέου καὶ ἀκαταλήπτου γεννήσεως
τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἐκ γαστρὸς τυγχάνει,
πῶς ἐκ καρδίας προῆλθεν; Εἰ δὲ ἀπὸ καρδίας ἐστὶ,
πῶς ἐκ γαστρὸς τυγχάνει; Ἀρ. εἶπε· Τί οὖν ὀφείλο-
μεν λέγειν καὶ νοεῖν; Ἀθ. εἶπεν· Οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν
Υἱόν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεγεννηθέντα
ἐκ τῶν τοιούτων παραδείγματων μαθάνομεν. Ἀρ.
εἶπεν· Εἰ ὁμοούσιος ἦν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, πῶς οὐκ
εἶπεν παρὼν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ; Ἀθ. εἶπε· Ποῦ
ἐστιν ὅπου οὐκ ὁμολόγησεν ἑαυτὸν ὁμοούσιον τῷ Πα-
τρὶ ὁ Υἱός; Ἀρ. εἶπεν· Εἰ δύνασθαι τοῦτο δεῖξαι; Ἐν
τῶν ἀμνηχάνων. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκ ἐξ ἀπόρων πορίσασ-
θαι ἐπιχειροῦμεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναργῶν πραγμάτων
τὴν ἀλήθειαν δεῖξαι θέλομεν. Μέννησο, ὅτι ἔφη,
ὃ ἐστὶ Θεός, τοῦτο οὐσία τυγχάνει, τοὔστιν ὁ Υἱός.
Ναὶ ἡ οὐ; Ἀρ. εἶπε· Μηδαμῶς (63). Ἀθ. ἔφη· Πῶς
οὖν ὁ Κύριος ἔφη· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν; Εἰ
μὴ ὁ αὐτός; ἐστὶ τῇ θεότητι τῇ πατρικῇ ὁ Υἱός,
πῶς φάσκει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν; Ἀρα
ψεῦδὲς εἶπεν ἡ ἀλήθης; Μὴ γένοιτο! Ἡ ἀλήθεια οὐκ ἂν
ψεῦδὲς ποτὲ ἐγένετο. Ἀλλὰ καὶ τὸ, Ὁ ἐωρακὼς ἐμὲ
ἐώρακε τὸν Πατέρα, οὐδὲν ἕτερον (64) παριστᾷ ἢ
τὴν ἀγίαν θεότητα. Εἰ γὰρ ἄλλος τυγχάνει τῇ οὐσίᾳ
ὁ Υἱὸς παρὰ τὸν Πατέρα, πῶς δύναται θεωρεῖσθαι
ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ; Εἰ μὲν γὰρ οὐ δύναται (65)
ἀγαλμα ἀνδρῶς κελον κατεσκευασμένον ἐκ ξύλων γνω-
ρισθῆναι ἐν λίθινῳ, ἐν τῷ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ
ᾧ· εἰ δὲ ἀδύνατον λίθον ἐν ξύλῳ γνωρισθῆναι, καὶ
ξύλον ἐν λίθῳ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, λείπεται
λοιπὸν γνωρίζεσθαι τὸν παμβασιλέα Θεὸν ἐν τῷ
ὁμοουσίῳ αὐτοῦ Υἱῷ. Τὰ γὰρ ὁμοειδῆ, ᾧ (66) εἰσιν

ligas. Ar. Scriptura ex persona Patris ait, « Eructavit cor meum Verbum bonum »⁶⁰. Nunquid igitur Verbum quod eructavit, Filius est? Ath. Recte id Scriptura dixit ut et alia omnia : tu vero locum illum prave detorsisti. Ar. Tute ergo nobis expone hujus sententiæ veritatem ; quandoquidem, ut tibi videtur, illam ego detorsim.

30. Ath. Deus estne spiritus impassibilis, an non? Ar. Ita. Ath. Igitur cum Scriptura prædicat Filium ex utero esse genitum, Filium vere ex divina hypostasi sive substantia esse significat. Ne ergo infirmum hominum genus humanam esse crederet Christi generationem, ait, « Eructavit cor meum Verbum bonum. » Quod si quis rursus urgere velit et dicere Filium Verbum esse prolatum, statim afferentur verba illa, « Ex utero, » atque ita conquiescet perversa cogitatio. Omnem siquidem humanam mentem circumclusit Scriptura, ut nemo hæretica insania agitaretur contra æternam et incomprehensibilem Filii ex Deo generationem. Nam si est ex utero, quomodo ex corde processit? Si vero sit ex corde, quomodo est ex utero? Ar. Quid itaque dicendum est et cogitandum? Ath. Nihil aliud ex hujusmodi exemplis dicimus quam Filium ex substantia Dei et Patris esse genitum. Ar. Si Filius Patri esset consubstantialis, cur id præsens non dixit discipulis suis? Ath. Ubina, rogo, Filius non confessus est se Patri esse consubstantialem? Ar. Potesne illud ostendere? Unum sane id eorum erit quæ fieri non queunt. Ath. Nihil ex dubiis colligere conamur, sed ex rebus evidentibus veritatem volumus ostendere. Recordare te dixisse quod Deus est, hoc ejus substantiam esse, id est, Filium. Itane est, an non? Ar. Nequaquam. Ath. Cur igitur ait Dominus : « Ego et Pater unum sumus »? Nam nisi Filius idem sit quod paterna divinitas, qui possit dicere, « Ego et Pater unum sumus »? Quid igitur falsane an vera locutus est? Absit! Nunquam enim veritas queat esse mendacium. Sed et ista verba, « Qui me vidit, vidit Patrem »⁶⁴; nihil aliud indicant quam sanctam divinitatem. Si enim Filius substantia alius est a Patre, quomodo Pater in Filio videri potest? Nam si hominis simulacrum ex ligno confectum non possit cognosci in lapideo, quod ejusdem non sit substantiæ : si item lapis in ligno, vel lignum in lapide non possit cognosci, quantum spectat ad substantiæ rationem, sequitur ut Deus, summus omnium rex, in Filio sibi consubstantiali cognoscatur. Cum enim videntur res similes, in eo quod

⁶⁰ Psal. XLIV, 2. ⁶¹ Joan. x, 30. ⁶² Joan. XIV, 9.

(60) Aug. Ἀρα οὖν τὸ, ἐξηρεύετο, ἔφη τὸν.

(61) Aug. ἀπαθὲς.

(62) Anglie. παύεται. Max Regius, περιέγραφε γάρ. In aliis γὰρ deest.

(63) Angl. οὐδαμῶς. Ibid. Angl. et Aug. ἔφη pro εἶπεν.

(64) Aug. οὐδὲν ἄλλου. Paulo post Angl. Εἰ γὰρ ἄγγελος τυγχ. Aug. εἰ γὰρ ἄλλος τυγχ.

(65) Ita Reg. Basil. vero, εἰ μὲν δύναται. Aug. εἰ μὲν γὰρ δύναται. Editi et cæter., εἰ μὲν γὰρ οὐ δύναται.

(66) Reg. τὰ γὰρ ὁμοούσια καὶ. Ὡς deest in Aug.

sunt consubstantiales, eorum quæ non videntur A cognitionem exhibent.

51. *Ar.* Cur ergo Dominus ait, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est? » Num vitis et agricola possunt consubstantiales esse? *Ath.* Noli mihi detruncare Dominicam vocem: sed lege, ut jacet: « Ego sum, » inquit Dominus, « vitis vera, vos palmites, Pater meus agricola est »⁵⁰. « Dic mihi itaque: si ex exemplo vitis et agricolæ Filium non vis esse Patri consubstantialem, num ipsum hominibus consubstantialem dicis? *Ar.* 173 Absit! *Ath.* Placide ausculta, et ad hæc mihi responde. Vitis et palmites sunt ne consubstantiales, an non? *Ar.* Omnino ita est. Te vero oro finem hujusce capituli explicationi breviter imponas, ut et me talem reddas, qualis tu ipse es. *Ath.* Nisi mihi prius ad ea quæ interrogo responderis, quod postulas non consequeris. *Ar.* Loquere quod tibi videtur, et ego, si locus datur, pro viribus respondebo. *Ath.* Cujus causa dextera et brachium Dei memoratur in Scripturis? *Ar.* Quæ istiusmodi sunt intelligimus convenienter notionibus quæ inde sequuntur. Nam si ait, « Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me »⁵¹, hic agnoscimus Dei vim creandi. Cum autem dicit, « Brachium Domini cui revelatum est »⁵², palam est hic de Filio sermonem haberi. Hæc item verba, « Dextera Domini fecit virtutem »⁵³, absque dubio Filium significant, per quem facta sunt omnia. *Ath.* Brachium ei, cujus est brachium, consubstantiale est, an non est? *Ar.* Ita se res habet. *Ath.* Etiam dextera illi, cujus est dextera, consubstantialis est, an non est? *Ar.* Ita quoque est. Sed tu quid vis me æternum Numen componere? Nunquamne Clementem Petri apostoli discipulum audisti, qui quidem hujusmodi evertit doctrinam? *Ath.* Memineris, quæso, amice, eorum quæ dicta sunt, nec velis errare. Ego enim Numen veneror, quod sit simplex, nec compositum, aut circumscriptum, idque ex sacris et divinis Scripturis didici, nec non ab his qui continua successione episcopi fuerunt. Nullam igitur aliam ob causam Scriptura Filium, brachium et dexteram vocat, quam ut pie intelligamus Filium esse Patri consubstantialem: quia nimirum in homine concipi non potest, diversæ esse substantiæ brachium, dexteram et digitum, prout singula illorum differunt. *Ar.* Consentio Filium Patri esse consubstantialem: jam quid vitis significet, mihi velim exponas.

32. *Ath.* Duo vitis genera solet commemorare divina Scriptura, bonam quidem unam, fructiferam, exhilarantem, et letificantem cor hominis, quæ

ὁμοούσια, ὁρώμενα, παριστάνουσι τὴν γνῶσιν καὶ τῶν μὴ ὁρωμένων.

51. *Ἀρ.* εἶπε· Πῶς οὖν ὁ Κύριος λέγει· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός ἐστι; » Μὴ δύναται ἀμπέλος καὶ γεωργός εἶναι ὁμοούσια; *Ἀθ.* εἶπε· Μὴ ἀκρωτηρίαζε τὴν Κυριακὴν φωνήν· ἀλλ', ὡς κεῖται, ἀνάγνωθι· « Ἐγὼ εἰμι, » φησὶν ὁ Κύριος, « ἡ ἀμπέλος ἡ ἀληθινή, ὅμοις τὰ κλήματα, ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. » Εἰπέ μοι οὖν· εἰ ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ γεωργοῦ, ἄρα τοῖς ἀνθρώποις ὁμοούσιον αὐτὸν φῆς; *Ἀρ.* εἶπε· Μὴ γένοιτο! *Ἀθ.* εἶπε· Πρατὼς ἀκούσον, καὶ πρὸς ταῦτα ἀπόδος μοι λόγον· Ἡ ἀμπέλος καὶ τὰ κλήματα ὁμοούσια τυγχάνει, val ἡ οὐ; *Ἀρ.* εἶπεν· Ἀραρῶς ταῦτα οὕτως ἔχει. Ἀξιῶ συντόμως καὶ τῇ (67) τοῦ κεφαλαίου σαφηνεῖν ἐν τάχει πέρως ἐπιθεῖναι θελήσων, ὅπως καμὲ ποιήσης τοιοῦτον, οἷος καὶ οὐ τυγχάνεις. *Ἀθ.* εἶπεν· Ἐὰν μὴ πρότερον ὄνπερ ἐπερωτῶ ἀποδῶς μοι λόγον, οὐ μὴ λάθῃς τὸ αἰτημα. *Ἀρ.* εἶπεν· Ὁ θελεῖς λέγῃς, καὶ εἰ (68) τι ἐγγράψῃς, κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκρίνομαι. *Ἀθ.* εἶπε· Δεξιὰ καὶ βραχίον περὶ Θεοῦ γέγραπται τίνος ἔνεκεν; *Ἀρ.* εἶπε· Τὰ τοιαῦτα πρὸς τὰς ἐπιβολὰς καὶ τὰς ἀκολουθίας νοοῦμεν. Ἐὰν λέγῃ κατὰ τὸ, « Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλάσαν με, » γινώσκωμεν τὸ δημιουργικὸν τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα. Ὅπότ' ἂν δὲ λέγῃ, « Ὁ βραχίον Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; » φανερόν, ὅτι περὶ Υἱοῦ φάσκει. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ, « Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν, » ὁμολογουμένως περὶ Υἱοῦ σημαίνει, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν. *Ἀθ.* εἶπε· Βραχίον, οὗ ἐστὶ βραχίον, ὁμοούσιος τυγχάνει, val ἡ οὐ; *Ἀρ.* εἶπεν· Οὕτως ἔχει. *Ἀθ.* εἶπε· Καὶ ἡ δεξιὰ, οὗ ἐστὶ δεξιὰ, ὁμοούσιος ἐστὶ, val ἡ οὐ; *Ἀρ.* εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Σὺ δὲ τί φῆς με ἀίδιον συντίθεσθαι τὸ θεῖον; Οὐκ ἐπικροῶσω ποτὲ Κλήμεντος τοῦ παρακολούθησαντος Πέτρῳ τῷ ἀποστόλῳ, ὃς καθαιρεῖ τὴν τοιαύτην δόξαν; *Ἀθ.* εἶπε· Μένω σο τῶν εἰρημένων, ὡ ἀνθρώπε, καὶ μὴ πλανῶ. Ἐγὼ γὰρ ἀπλοῦν, ἀσύνητον, ἀπερίγραφον (69) τὸ θεῖον εἶδομαι, μεμαθηκώς ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ θείων Γραφῶν, καὶ τῶν καθεξῆς διαδεξαμένων τὴν ἐπισκοπὴν. Οὐθενὸς οὖν ἑτέρου ἔνεκεν ἡ Γραφὴ βραχίονα καὶ δεξιὰν καλεῖ τὸν Υἱόν, ἢ ἵνα εὐσεβῶς νοῶμεν ὁμοούσιον ὂντα τὸν Υἱόν τῷ Πατρὶ, διὰ τὸ ἀνεγγώρητον ἐπ' ἀνθρώπου ἐκλαβεῖν τινα ἑτεροσύνην τὸν βραχίονα, ἢ τὴν δεξιὰν καὶ τὸν δάκτυλον, ὡς ἕκαστον αὐτῶν (70) διαφέρειν πέφυκεν. *Ἀρ.* εἶπε· Σύμφημι ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱόν τῷ Πατρὶ· ἀπόδος μοι λοιπὸν λόγον περὶ τῆς ἀμπέλου.

52. *Ἀθ.* εἶπε· Δύο γενεῶν ἀμπέλου εἴλωθε μνημονεύειν ἢ θεία Γραφή, μίαν μὲν χρηστὴν καὶ εὐφραντικὴν τε καὶ χαροποιούσαν καρδίαν ἀνθρώπου,

⁵⁰ Joan. xv, 1. ⁵¹ Psal. cxviii, 75. ⁵² Isa. l, 1. ⁵³ Psal. cxviii, 16.

(67) Regius et Basil., ἀξιῶ οὖν καὶ τῇ. Anglicanus, ἀξιῶ οὖν συντόμως Paulo post Anglicanus, κέλευσον pro ὁλοθῶν.

(6) Anglic. καὶ ἔτι.

(69) Ita omnes mss. præter Aug. quem sequitur edit. Paris. habetque ἀπερίγραφον.

(70) Aug. αὐτῶν.

τὸν Κυρίον Ἰησοῦν Χριστόν· θατέραν δὲ τὸν διάβολον, λύσαν καὶ ἰδὼν ἀποστέλλοντα, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἡ γὰρ ἀμπelos αὐτῶν ἐκ Σοδόμων, καὶ ἡ κληματαὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας· ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας· ὁ οἶνος αὐτῶν θυμὸς ἀσπίδων ἀνιάτος. » Καὶ ὁ λαὸς δὲ ἀμπelos ὠνομάσθη, καὶ δίκαιοι πολλοὶ ἐκλήθησαν ἀμπελῶνες, ἀπλῶς μέντοι καὶ ἀπολελυμένοι, χωρὶς τοῦ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπelos ἡ ἀληθινή. » « Ἰνα μὴ οὖν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐκ τῆς ἐπινομίας προσλογισθῇ ταῖς προειρημέναις ἀμπελῶσι, οὐ λέγω τῷ διαβόλῳ, ἀλλ' οἷον τῇ μετενεχθείσῃ (71) ἐξ Αἰγύπτου καὶ φυτευθείσῃ, ἵνα ποιῇσθαι καρπὸν σταφυλῆς, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας, εἶπε μετὰ προσθήκης· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπelos ἡ ἀληθινή. » ἥς ὁ καρπὸς ζωῆ, χαρὰ, εἰρήνη, ἀγάπη (72), δικαιοσύνη, πίστις, εὐκρινεστάτη, γνῶσις, εὐσέβεια, ἀγνεία, σεμνότης, φιλανθρωπία, πραότης, ἐγκράτεια, καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις. Ἐπειδὴ καὶ τὰ κλήματα, τῆς αὐτῆς εὐγενείας τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου τυγχάνοντα, δεῖ ὁμοίον καρπὸν προβάλλεσθαι, ἥς εἰσιν ἀμπέλου κλήματα. Τοὺς ἀποστόλους οὖν ἔφη, ἅμα παρασκευάζων αὐτοὺς ἐμμένειν ἐν (73) τῇ πίστει, καὶ μὴ ἀποσχιρτήσαντας ἐκ τῆς ἀληθείας, ὥσπερ Ἰούδας, ἀκάρπους ἀπομεινῶναι. Οἵτινες γὰρ ἐξολισθήσουσιν (74) ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου ἀγάπης καὶ πίστεως, δίκην κλημάτων ἀποτεμνόμενοι, ῥίπτονται ἔξω τῶν θείων. Νηφάλοις οὖν καὶ προθύμοις προτρέπει γίνεσθαι τοὺς μαθητάς διὰ τοῦ φῆσαι· « Ὁ Πατὴρ μου γεωργὸς ἐστίν, » ὥσανεὶ ἔλεγεν· Εἰδέναι ὑμᾶς βούλομαι, ὅτι, εἰ τίνα ὁ Πατὴρ ὁ ἐμὸς γεωργεῖ, ὁ τοιοῦτος τὸν ἐμὸν καρπὸν ἀποδίδωσι μὴ ἐῶντος (75) καρπὸν ἀλλότριον ἐν τοῖς ἀληθινοῖς κλήμασι τῆς ἀμπέλου βλαστῆσαι. Ἐμπεριπατῶν γὰρ ἐν τῷ ἀμπελῶνι, τούτεστιν ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ταμείοις, πάντα τὰ σαθρὰ καὶ μαυινῶδη περιαιρεῖ, πρὸς τὸ μὴ ὕλομανοῦσαν διαφθεῖρειν ὥνπερ (76) ὁ γεωργὸς ποθεῖ προβαλεῖσθαι καρπόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ τῆς αἰσθητικῆς ἀμπέλου λόγος δύναται συμβαλεῖσθαι ἡμῖν εἰς τὸ ζητούμενον, ἀρκτεόν ἐντεῦθεν ἐκθέσθαι καὶ περὶ τούτου τὴν ἀφήγησιν.

53. Ἐπειδὴ περ καταλειφθεῖσα πρὸ τοῦ χειμῶνος ἡ ἀμπelos εὐθαλῆς τε καὶ εὐκλήματος ἔστηκε καρτερῶς πρὸς τὰς ἐφόδους τοῦ χειμῶνος· ὁ δὲ, τῇ ἀπηνεστάτῃ προσβολῇ τοῦ κρύους αὐτοῦ προσεληλυθὼς, ἀπομαραινέιν ἀρχεται τίνα τῶν φύλλων αὐτῆς, αὐτὰ δὲ, διὰ τὴν σαθρότητα ἀτονούντα, ἐκπίπτουσιν ἀπὸ τῶν ὕψωμάτων, ἀπὸ τῶν ἀνωτέρω (77) ἐπὶ τὰ βαθύτερα φερόμενα, εἴτα μένει ἡ ἀμπelos εὐκλήματος ἀντέχουσα τῇ φορᾷ (78) τοῦ χειμῶνος. Εἰ δὲ τῇ παρμονῇ τῆς ἀκράτου ψυχρότητος κατέδραφέ τίνα τῶν κλημάτων, ὅμως τῇ ἐνστάσει ἡ ἀμπelos σὺν τοῖς περιλειφθεῖσιν αὐτῇ ὕγεινοῖς κλήμασιν ἐπεραιώσατο τὸν χειμῶνα, καὶ ἐκ τοῦ χειμερινοῦ χαμάτου ἐξέφυγε.

⁷¹ Deut. xxxii, 32, 33. ⁷² Ioan. xv, 1.

(71) Aug. οἶαν· μετενεχθείσαν... καὶ φυτευθείσαν.
(72) Sic Regius, ut et legit Nannius. In ceteris et in editis, ἀγάπη deest.

(73) Ita Reg. In aliis vero et in edit. ἐν deest.

(74) Aug. ἐξολισθήσασιν.

(75) Aug. μὴ ἐῶντα.

A est Dominus Jesus Christus. Alia est diabolus, rabiem et venenum distillans, uti scriptum est: « Nam de vinea Sodomorum, vinea eorum: et samentum eorum ex Gomorrha. Uva eorum, uva fellis, botrus amaritudinis: vinum eorum, furor aspidum insanabilis ». Populus item vitis appellatus est, sæpeque iusti vites sunt dicti, simpliciter tamen et absolute, nec de illis dicitur, « Ego sum vitis vera ». Quocirca ne Salvator ob huiusmodi cognomen aliis supra dictis vitibus annumeretur (non diabolo tamen), verbi gratia, viti ex Ægypto translata et plantata, ut fructum uvæ produceret, sed spinas produxit; aut cum addimento, « Ego sum vitis vera, » cuius fructus est vita, gaudium, pax, charitas, iustitia, fides purissima, cognitio, pietas, castitas, gravitas, humanitas, mansuetudo, temperantia, et similia. Nam cum palmites eadem gaudeant nobilitate, qua vera vitis, par est eos similem viti fructum producere, cuius sunt palmites. Apostolos igitur indicavit, simul eos confirmans et exhortans ut in fide constantes essent, non autem steriles manerent, a veritate, Judæ exemplo, resiliendo. Nam qui ex Domini charitate et fide decidunt, instar palmitum amputati, extra divina projiciuntur. His itaque verbis, « Pater meus agricola est, » suos adhortatur discipulos ut vigilent et diligentes sint, ut si diceret: Scire vos volo quod si quem Pater meus excolat, ille fructum meum producit. Nec enim sinit alienum fructum in veris vitis palmitibus germinare. Namque in vinea, hoc est in animæ penetralibus, deambulans, putrida omnia et luxuriantia amputat, ne silvescens fructum corruptat, quem agricola optat produci. Verum quandoquidem sensibilis vitis exemplum nobis aliquid conferre potest ad id de quo agitur; inde, si placeat, rem exponere ordiamur.

53. Vineam ante hiemem viridis et palmitibus bene ornata, contra hiemis incursus fortiter resistit. Hieme autem immitissima frigoris impulsione accedente, quædam vitis folia cæperunt marcescere quæ cum essent putrida, nec consistere valerent, e summis partibus deciderunt, atque ita e superioribus locis in inferiora sunt delapsa: stat deinde vitis cum palmitibus, hiemis impetui obsistens. Aut si summi frigoris perseverantia quidam ex palmitibus læsi fuerint, tamen vitis cum reliquis sanis palmitibus constanter manens, hiemem effugit et ex hibernis ærumnis evasit. Cum autem ver attigerit, qui novus est annus, sperat se quietem

(76) Sic Reg. Aug. vero, ὕλομανοῦσαν συμπίπτειν ὥνπερ. Editi, ὕλομανοῦσαν ὥνπερ.

(77) Aug., ἀνωτέρων.

(78) Sic Reg. et August. Alii vero cum editis, τῇ φορᾷ.

habituram : cum subito agricola ad ipsam cum cultro accedens, primum diligenter omnes circumspicit palmites, tum eos quos hiems læserit incipit amputare, deinde sanos quoque palmites ad tertium et quartum usque oculum amputat. Stat vero ipsa nudata læsaque cultro vitis sublimis, in cælum aspiiciens, lacrymaturque tertium usque diem. Postea Deo providente solatium consecuta, lacrymari desinit, multisque repente productis palmitibus talis apparet, qualis antea erat, imo multo speciosior. Ex his autem quæ hactenus exposuimus, clarius intellecturus es quæ de vera vite dicturi sumus.

οἷα ἦν καὶ πρότερον, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνδοξότερα. Ἐκ δὲ τῶν προσηποδομένων ἔσται σοι σαφέστερα καὶ τὰ ἐπόμενα περὶ τῆς ἀμπέλου τῆς ἀληθινῆς.

34. Itaque Dominus viti umbrosæ multisque ornatæ palmitibus est similis, propter multitudinem scilicet discipulorum, et circumjacentium turbarum ad ipsum, auxilii obtinendi ergo accurrentium; adeo ut numerus eorum, qui in ipsum credunt, omnem superet conjecturam. Illi vero suo in illum indissolubili amore, tanquam palmites ei adhærescunt, quorum alii, spiritualis commodi percipiendi gratia, nolunt extra illum, sed una cum eo esse : alii vero sanari cupientes, alii Christum venire audientes, simul convenerunt, novum spectaculum videndi desiderio, Deum nempe in corpore inter homines versantem. Denique adventu Domini omnia gaudio plena erant : qui quocunque incederet, veluti vitis palmitibus densa, ob multa hominum millia, qui eum comitabantur, omnium in seipsum flagranti amore erat conspicuus, cum omnes ipsi adhærent. At cum hiemales venti flare cœpissent summis ex locis, ad illos probandos qui ipsum comitabantur, statim non pauci, marcescentium instar foliorum ex vitali vite, cui adhærescebant, deriderunt. Aliique pontificum metu, ne synagogæ extórres fierent, vitam suam negaverunt, quemadmodum et nunc fieri videmus. Siquidem, ut illi olim, sic hodie hypocritæ homines gloriam persecutorum Ecclesiæ magis dilexerunt quam Dei gloriam. Alii vero non intelligentes divina et spiritualia **175** Domini verba, retrorsum abierunt; reumque et vituperatione dignum esse existimantes benefactorem suum, hæc ausi sunt loqui, « Quis potest eum audire? » Hos sane nostra ætate æmulantur, qui veritatem sequi recusant; eo quod tribulationes et tentationes fidem ipsam sequantur. Aiunt enim ipsi, Quis possit observare traditionem mandatorum Domini et fidei?

35. Judæ præterea infidelitatem patefecit vehementia hiemis : quales nunc se exhibent illi mundi huius amici, qui cum antea Christi essent discipuli, amici et comites, nefandas synodos adversus Je-

¹⁷⁵ Joan. vi, 61.

(79) Aug., ἀναφέρεται.

(80) Sic Reg. In aliis et editis deest ἀλλά.

(81) Reg. καὶ οἱ μὲν, et mox, ἐξηγουμέντο τὴν αὐ-

A Φθάσασα δὲ ἐπὶ τὸ ἔαρ, ὅπερ ἐστὶ νέον ἔτος, δοκεῖ ἀναπαύεσθαι· αἰφνιδίως δὲ ὁ γεωργὸς ἐπιστὰς αὐτῇ, ξίφος ἐπιφερόμενος, πρῶτον μὲν, ἀκριβοῦς κατοπτρῶσάμενος ἅπαντα τὰ κλήματα, ἀρχεται τὰ βλαβέντα ἐκ τοῦ χειμῶνος ἐκτέμνειν, ἔπειτα καὶ τὰ ὑγιαίνοντα ἀπὸ τρίτου ἢ τετάρτου ὀφθαλμοῦ περιαιρεῖν. Ἡ δὲ ἀμπέλος, γυμνωθεῖσα καὶ πληγείσα τῷ ξίφει, ἔσται μετέωρος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀποδιδέπουσα, ἅμα θακρύνουσα ἄχρι τῆς τρίτης ἡμέρας. Παρακλήσεως δὲ τυγχάνουσα ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, παυσαμένη τῶν θακρύνων, αἰφνιδίως πολλὴν ἀριθμὸν καὶ ὄχλον κλημάτων βλαστήσασα, ἣ αὐτῇ ἀναφαίνεται (79)

34. Ὁ οὖν Κύριος τρόπον ἀμπέλου εὐκλημάτων καὶ συσκίου ἐπέχων, διὰ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ τῶν περὶ ἐὼν ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτὸν βοηθείας ἔνεκεν· ὥς εἶναι πλήθῃ ἀνείκαστα, πιστεύοντα εἰς αὐτόν· καὶ τῷ μὲν πόθῳ τῷ εἰς αὐτὸν ἀχωρίστως ἔχειν αὐτούς, τρόπον κλημάτων συνόντων αὐτῷ, τινῶν δὲ καὶ ὠφελείας χάριν πνευματικῆς μὴ βουλομένων ἐκτὸς αὐτοῦ τυγχάνειν, ἀλλὰ (80) συνῆναι αὐτῷ, ἑτέρων δὲ βουλομένων ἰάσεως τυχεῖν, ἔλθων δὲ ἀκηκόστων, ὅτι Χριστὸς ἦκει, καὶ συνεληλυθόντων κατὰ τὸ αὐτὸ, βουλομένων θεάσασθαι τὸ καινότερον θέαμα, Θεὸν ἐν σώματι ἀνθρώποις συναναστρέφειν. Καὶ ἀπλῶς ἦν ἅπαντα χαρὰς γέμοντα τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου γενομένης· οὐ δ' ἂν ἐβόλλεν, ὥσπερ εὐστεφῆς ἀμπέλος διὰ τὰς μυριάδας τῶν συμπορευομένων αὐτῷ ὄχλων ἦν ὁρώμενος πόθῳ τῷ πρὸς αὐτόν, ἀπάντων συνηνωμένων αὐτῷ. Ἀρξάμενων δὲ χειμερινῶν πνευμάτων ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων καταφυσῶν πρὸς δοκιμὴν τῶν συμπορευομένων αὐτῷ ὄχλων, ἀθρόως φύλλων δ' ἡν μαραινομένων, ἀπέπτυνεν οὐκ ὀλίγοι, ἧς εἶχοντο ἀμπέλου ζωτικῆς, καὶ τῶν μὲν (81) διὰ ὀρόον τῶν ἀρχιερέων, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται, ἐξαρνούμενων τὴν ἑαυτῶν ζωὴν, ὥσπερ καὶ νῦν ὁρώμεν γινόμενα τὰ αὐτὰ πράγματα· ἡγάπησαν γὰρ, ὡς οἱ τότε, καὶ νῦν τῆς ὑποκρισίας ἀνθρώποι τὴν ὁδὸν τῶν δικωτῶν τῆς Ἐκκλησίας· ὁπὲρ τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ εἴλοντο· ἑτέρων δὲ μὴ συναισθομένων τῶν θείων καὶ πνευματικῶν ρημάτων τοῦ Κυρίου εἰς τὰ ὀπίσω ἐπιστραφέντων, αἰτίαν τῷ εὐεργετῇ καὶ ψόγον προσεψάντων, καὶ λεγόντων, « Τίς δύναται αὐτοῦ ἀκοῦειν; » Ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου καιροῦ πράττουσιν οἱ μὴ βουλόμενοι συν-
D οδεύειν τῇ ἀληθείᾳ, διὰ τὸ παρῆπασθαι θλίψεως καὶ πειρασθῆναι τῇ πίστει. Φασι γὰρ, Τίς δύναται φυλάξαι τὴν παράδοσιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου καὶ τῆς πίστεως;

35. Ἐτι μὴν καὶ τὴν ἀπιστίαν τοῦ Ἰουδα ἡ σφοδρότης τοῦ χειμῶνος ἤλεγξεν, ὡς καὶ νῦν, φίλις κό-
σμου κρατηθέντες οἱ ποτε μαθηταὶ ὄντες καὶ φίλοι καὶ συνοδοιπόροι τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τοῦ Ἰησοῦ συν-

τῶν ζωῶν, et paulo post, ἕτεροι δὲ μὴ συναισθόμενοι... ἐπιστραφέντες... προσήψαν λέγοντες, Τίς, etc.

όδους ἀδεμ.τους συγκροτοῦσιν οἱ καὶ τὸ γαζοφυλάκιον πιστευθέντες. Οὐκ ἤγνδει αὐτῶν τὴν σαθρότητα, ἀλλ' ἵνα παρασκευάσῃ αὐτοὺς τὰ δεσποτικὰ χρωμένους ἐτοιμοτάτους (82) εἶναι ὑπὲρ τοῦ δεσπότητος ἀνδρῖζεσθαι, ἢ κατὰ τοῦ βασιλέως αὐτῶν στρατεῦσθαι προφάσει φιλίας κοσμητικῆς. Οἱ τοιούτοι, κλημάτων δίκην ἀγενεστάτων καὶ ἀκάρπων ἐπέχοντες, τεμνόμενοι δὲ πρὸς τοῦ γεωργίου, κατάδρωμα πυρὸς αἰωνίου γίνονται. Ὅμως τῶν χειμῶνων ἐπὶ πολὺ προσπελασάντων τῇ ἀληθινῇ ἀμπελῷ, λέγω δὴ τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, πῇ μὲν βουλομένων λιθάσαι (83) αὐτὸν Γραμματέων τε καὶ Φαρισαίων· φοβηθέντες δὲ μὴ ἀναιρεθῶσι πρὸς τῶν ὅλων τῶν τὸν Κύριον φιλοῦντων, ἐπαύσαντο· πῇ δὲ βουλομένων συλλαβεῖσθαι αὐτὸν, καὶ τοῦ Ἰησοῦ μὴ συγχωρήσαντος αὐτοὺς κρατῆσαι αὐτὸν, ἕως ἢ προωρισμένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πρὸ τῶν αἰώνων ὥρα καὶ ἡμέρα παραγένηται, ἐν ᾗ ἔδει αὐτὸν παθεῖν. Ἐν ἄλλῳ δὲ καιρῷ θελόντων τινῶν κατακρημνίσαι αὐτὸν, καὶ αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ διὰ μέσου αὐτῶν διεξελθυθότος (84), καὶ μυρία ἦν τὰ ἐπερχόμενα πειρατήρια, ἃ, προσβάλλοντα καὶ κωλυόμενα, εἰς τὸ μηδὲν ἐρχόμενα ἐχώρουν. Ἐκεῖ δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ νέου ἔτους, ᾧ καιρῷ ἔδει τὸ Πάσχα θύεσθαι κατὰ τὰ θεσπισθέντα παρὰ τοῦ Κυρίου, λῦειν μὲν πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, προσταγμάτων θελοῦ φοιτήσαντος πρὸς αὐτοὺς, ἐλεημοσύναις δὲ ἐξίλασκομένους ταυτοὺς προσοικεῖν τῷ Θεῷ, μὴ ἐχθραίνειν δὲ πρὸς τὸν πλησίον, μήτε μὴν ζητεῖν κακὰ κατὰ τινος ἀνθρώπου διὰ τὸ κοινὸν τοῦ γένους, ἀλλ' εἰρήνῃ καθαρωτάτους ὄντας κελεύει προσάγειν τὴν λατρείαν.

36. Ὡς ἐν καιρῷ οὖν εἰρήνης καὶ εὐρυχωρίας ἔκειτο ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱερουσόλυμα σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, οὐχ ὥς ἀγνοῶν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν, ἀλλὰ καὶ γε σφόδρα γινώσκων. Ἀμέλει γ' οὖν καὶ τοῖς μαθηταῖς προειρήκει τὰ ἐπόμενα (85)· « Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὁ Ἰὺς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν γραμματέων, καὶ παραδουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ. » Ἰνα οὖν τὸ ἀδικον τοῦ παρανόμου συναθροίσματος τῶν Ἰουδαίων διαφανῇ, εἰσελθὺς ἐν εἰρήνῃ εἰς Ἱερουσόλυμα. Οἱ δὲ τῆς εἰρήνης ἀλλότριοι ἐωραχότες διαταράχθησαν· ἐχθρὸν γὰρ πολεμίους καὶ ἀνδροφόνους εἰρήνῃ. Καίρειν γὰρ μᾶλλον πεφύκασιν τοῖς κακοῖς ἥπερ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις καὶ τῇ καρποφορίᾳ τῆς εἰρήνης. Οἱ δὲ ἐπιτηρησάμενοι, ἄφνω ἐπιστάντες ξιφῆρεις τῷ τόπῳ, ἔνθα ἦν σὺν τοῖς μαθηταῖς ὁ Ἰησοῦς, κατοπτριζάμενοι ἅπαντες (86), ἐν πρώτοις ἐπιβάλλουσι τὰς μαρὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπ' αὐτὸν, ἔτι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ συνεστώτων αὐτῷ. Ὁ δὲ φησιν εἰρηνικῶς τοῖς μαιφόνους· « Εἰ ἐμὲ ζητεῖτε, ἀφετε τούτους ὑπάγειν. » Τῶν δὲ μαθητῶν ἐωραχόντων τὰ δύσφορα πειρατήρια, μὴ παρούσης αὐτοῖς τῆς δυνάμεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καταλιπόντες αὐτὸν τὴν διδασκαλίαν καὶ Κύ-

A sum congregant, quibus et cura gazophylacii commissa est. Non utique fœditatem eorum ille ignorabat, sed hoc egit, ut ipsos Dominicis pecuniis utentes paratissimos potius redderet ad fortiter pro Domino dimicandum, quam ad bellum contra regem suum, propter mundi amorem, suscipiendum. Hi, ignobilium et steriliū palmitum instar, ab agricola resecti, ignis æterni pabulum sunt. Cæterum frequentes hiemis procellæ in veram vitem, Christum Jesum videlicet, irruerunt, cumque scribæ et Pharisei ipsum vellent lapidibus obruere, veriti ne a turbis Dominum amantibus interficerentur, ab inceptis destiterunt; cum item alias ipsum vellent comprehendere, non concessit Jesus, donec advenisset hora et dies, quem ipse Dominus ante sæcula præfînierat, qua ipsum pati oportebat. Alio rursus tempore cum quidam eum vellent præcipitare, ipse quiete per medium eorum exivit⁸². Innumerabiles aliæ fuere tentationes, quæ impendentes cohibite sunt, et in nihilum abierunt. Tum vero novi anni principium erat, quo tempore juxta Domini præceptum, Pascha immolandum erat. Jubet autem, ut ipsis imperavit Deus, omne eos iniquitatis vinculum solvere, Deumque sibi propitium et conjunctum eleemosynis reddere, proximum non odio habere, nec quid mali adversus quempiam moliri, ob communionem humani generis, sed cum pace et summa animæ munditia debitum Deo cultum exhibere.

C 36. Itaque pacis et festi veluti tempore venit Jesus Jerosolymam cum suis discipulis, non veluti ignorans quæ sibi ventura erant, sed maxime ea explorata habens. Hinc certe quæ sequuntur discipulis prædixit: « Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur in manibus seniorum et scribarum, et tradent eum gentibus, et condemnabunt eum morte⁸³. » Ut ergo injustæ Judæorum turbæ appareret iniquitas, pax Jerosolymam introivit, quam ubi conspexere ipsius hostes, turbati sunt: pax enim hostibus et homicidis inimica est. Hi enim malis potius quam bonis operibus et fructibus pacis solent delectari. Illi vero postquam ipsum observassent, ensibus armati subito in locum irruunt, ubi erat Jesus cum suis discipulis. D Tum omnes circumspectantes, impuras manus in ipsum in primis injiciunt, cum adhuc essent cum eo discipuli. At ille homicidas pacifice his verbis alloquitur: « Si me queritis, sinite hos abire⁸⁴. » Discipuli vero gravissima contuentes pericula, cum ipsis non adesset sancti Spiritus virtus, magistro ac Domino relicto, se in fugam dederunt. Illi vero Satanæ domestici comprehenderunt Jesum, quem in Calvarie locum duxerunt, ut eum

⁸² Luc. iv, 30. ⁸³ Matth. xx, 18. ⁸⁴ Joan. xviii, 8.

(82) Reg. τοῖς δεσποτικοῖς χρωμένους ἐτοιμοτάτα.

(83) Aug. λιθάσασθαι.

(84) Aug. ἐξεληλυθότος.

(85) Reg. ἐπόμενα.

(86) Ita mss. Editi vero, ἅπαντα.

ibi crucifigerent, quo facto omnia adimpleverunt quæ antea de illo scripta erant, suspensumque in cruce, veluti vitem in pedamento, fixerunt. Ille autem solus in cruce relictus, duos vel tres palmites veluti habens, **176** manus in transversum expandit, caput vero cum pectore et pedibus in rectum. Cæterorum vero palmitum coma spoliatus, clavis et lancea vulneratus, sancto sanguine, scatebræ instar, lacrymari cœpit. Repente autem post triduum resurrexit, in nullo, quod antea erat, diminutus, sed majori potius cum gloria apparens, seque vitam esse cordibus discipulorum fidem faciens. Majore deinde quam antea productio numero, discipulorum nimirum turma, post resurrectionem, non in Judæa tantum, sed et extendit palmites suos usque ad mare, operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei ⁹⁹. » Hæc de vera vite commentatio, prout potui, a me pie inscripta est.

κέρους τοῦ Θεοῦ. » Αὐτὴ ἡ πραγματεία τῆς ἀληθινῆς

37. *Ar.* Valde bene ista se habere assentior. Jam mihi inquirendum superest de Spiritu sancto. Nam quod ad Filium spectat, confiteor et ego eum in omnibus Patri æqualem esse, nisi quod ille sit omnipotens. *Ath.* Nihil certe confessus es quod pietati sit consentaneum. *Ar.* Quare? *Ath.* Scilicet Filius suo Patri æqualis est, omniumque est Dominus, quibus ipsius Pater dominatur. *Ar.* Ego de omnipotentia loquor, non de eo quod his omnibus dominatur Filius, quibus Pater suus dominatur. *Ath.* Quid est, omnipotens? *Ar.* Is est qui omnia sub potestate habet. *Ath.* An non ergo Filius omnia secundum te sub potestate habet? *Ar.* Recte et id cum cæteris dixisti: omnia enim sub potestate habet Filius, idemque est omnipotens, ut et Pater. Nam cum una sit Patris et Filii divinitatis natura, una quoque est omnipotentia. Jam igitur de Spiritu sancto disseramus: præsertim cum tu initio definieris ipsum esse Patri et Filio consubstantiallem, quod ipse pernego, sanctarum Scripturarum auctoritate innixus, ex quibus habeo ipsum creatum esse: idque tibi paucis probo. Nempe Joannes asseverat omnia per Filium facta esse, quo quidem verbo Spiritum minime comprehendit, ipsum item e cœlis a Patre ad apostolos in auxilium missum esse: atqui id quod e loco ad locum transgreditur, transeuntis est naturæ. Unde evidens est creatæ ipsum esse naturæ, non autem increatæ, qualis illa est quæ beate illius naturæ Patris et Filii dicitur, quæque omnia continet, et ubique substantia præsens est; quemadmodum supra a te concessum est: in quo et me non tecum, sed cum veritate

⁹⁹ Psal. LXXIX, 11.

(87) Sic Regius quem sequimur. Basil. et Aug. 'Ο δὲ καταλειφθεὶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. In Augustano tamen deest ὁ δὲ, In editis hæc desunt.

(88) Reg. τῷ ἰδίῳ Πατρὶ.

Aριον φυγῇ ἐχρήσαντο. Οἱ δὲ οἰκεῖοι τοῦ Σατανᾶ, σὺν λαβόμενοι τὸν Ἰησοῦν, ἄγουσιν ἐπὶ τὸν Κρανίου τόπον, εἰς τὸ σταυρῶσαι αὐτὸν ἐκεῖ, ἅπαντα ἐκπληρώσαντες τὰ πρὶν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ ἀναρτήσαντες, κατέπηξαν αὐτὸν, ὡς ἐπὶ χάρακι ἀμπελον, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. 'Ο δὲ καταλειφθεὶς μόνος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ (87), ὥσπερ δικλήματος ἢ τρικλήματος ἐκτετάσας κατὰ μὲν τοῦ πλαγίου τὰς χεῖρας, κατὰ δὲ τοῦ ὀρθοῦ κεφαλὴν σὺν θώρακι ἅμα ποσὶ. Περιαιρεθείσης δὲ τῆς κόμης ἀπάσης τῶν λοιπῶν κλημάτων, πληγὴς πρὸς τῶν ἥλων καὶ τῆς λόγχης, ἐδάκρυε τῷ ἁγίῳ αἵματι κρουνήδον. Αἰφνιδίως δὲ ἀνέστη τριήμερος, μὴδὲν μειωθεὶς, ὅπερ ἦν τὸ πρὶν, μᾶλλον δὲ ἐνδοξότερος ἐφάνει, πίστει πληροφορήσας τὰς καρδίας τῶν μαθητῶν εἶναι αὐτὸν τὴν ζωὴν. Πολὺν δὲ ἀριθμὸν βλαστήσας, ὅχλον μαθητῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἢ τὸ πρὶν, οὐκ ἔτι ἐν Ἰουδαίᾳ μόνον, ἀλλ' ἐξέτεινε τὰ κλήματα αὐτῆς εἰς θάλασσαν· ἐκάλυψεν ὅση ἡ σκιά αὐτῆς, καὶ αἱ ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς ἀμπελοῦ κατὰ τὸ δυνατόν εὐσεβῶς νενόηται.

57. *Ar.* εἶπε· Σφόδρα ὀρθῶς ἔχειν φημί. 'Ἐτι δὲ ὑπολέλειπται μοι περὶ τῆς ζητήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος· περὶ γὰρ τοῦ Υἱοῦ συνεμολογῶ κατὰ τὸ ἴσον αὐτὸν εἶναι τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα, ἐκτὸς τοῦ παντοκράτορα αὐτὸν εἶναι. *Ar.* εἶπεν· Οὐδὲν ὁμολόγησας τῶν τῇ εὐσεβείᾳ ἀνηκόντων. *Ar.* εἶπε· Τίνος ἔνεκεν; *Athar.* εἶπεν· Ἰσὸς τυγχάνει τοῦ ἰδίου Πατρὸς (88) ὁ Υἱὸς ἀραρότως, καὶ πάντων Κύριός ἐστιν, ὧν κυριεύει ὁ Πατὴρ αὐτοῦ. *Ar.* εἶπεν· Ἐγὼ περὶ παντοκρατορίας ἔφην, οὐ περὶ τοῦ κυριεύειν (89) τὸν Υἱὸν ἀπάντων, ὧν κυριεύει ὁ Πατὴρ αὐτοῦ. *Ar.* εἶπε· Παντοκράτωρ τί ἐστίν; *Ar.* εἶπεν· Ἐκ τῶν πάντων κρατεῖν. *Athar.* εἶπεν· 'Ο Υἱὸς οὖν κατὰ αἰ πάντων οὐ κρατεῖ; *Ar.* εἶπε· Καλῶς ἔφης σὺν τοῖς λοιποῖς καὶ τούτῳ· πάντων γὰρ κρατεῖ καὶ παντοκράτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὥσπερ καὶ ὁ Πατὴρ. Ὅπως μὲς οὕσης οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τῆς θεότητος (90), καὶ μία παντοκρατορία τυγχάνει. Λοιπὸν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζητήσωμεν· ἐπειδὴ μάλιστα ὥρισω σὺ ἐν ἀρχῇ ὁμοούσιον αὐτὸ εἶναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἐγὼ δὲ ἀντιλέγω, ἔχων τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὅτι κτιστὸν τυγχάνει· καὶ διὰ συντόμου ἔρω τὴν περὶ τούτου παράστασιν, ἐν τῇ τὸν Ἰωάννην διςχυρίσασθαι φάσκοντα, πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι, μὴ συμπαραλαβόντα καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ, ἔτι μὴν καὶ ἀποστελλόμενον πρὸς τοῦ Πατρὸς· ἐκ τῶν οὐρανῶν πρὸς βοήθειαν τῶν ἀποστόλων· τὸ δὲ ἀπὸ τόπου εἰς ἕτερον τόπον μετῶν μεταβατικῆς οὐσίας τυγχάνει. Ἐκ τούτου καταδήλου ὄντος κτιστῆς αὐτὸν φύσεως εἶναι, καὶ οὐκ ἀκτίστου, τῆς μακαρίας οὐσίας ἐκείνης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λεγομένης (91), καὶ περιεχοῦσης τὰ ὅλα, καὶ πανταχοῦ

(89) Reg. μὴ κυριεύειν.

(90) Reg. et Angl. ἡ θεότης.

(91) Reg. et Angl. λέγω μόνης.

παρούσης κατ' οὐσίαν· καθὼς προαποδίδεται ὑπὸ σοῦ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρημένοις, κάμω συνευδοκῆσαντος οὐ σοί, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ· ἔτι δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· « Ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτιζὼν πνεῦμα, » οἷς ἐγὼ νομίζω μὴ δύνασθαι σε ἀνταπεῖν.

38. Ἀθ. εἶπε· Γέγραπται· « Γένεσθε ἅγιοι, ὅτι ἐγὼ ἅγιος ἀγιάζων ὑμᾶς. » Καὶ πάλιν ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὑπὲρ τοῦ ἀγιασθῆναι τοὺς μαθητὰς ἔφη οὕτω· « Πάτερ, ἀγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· » καὶ πάλιν περὶ ἑαυτοῦ (92) ὁ Σωτὴρ φησιν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Κατὰ ταῦτα ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότης ἐστὶν ἡ ἀγία καὶ ἀγιοποιὸς, ἡ ἀγιάζουσα πάντα τὰ λογικὰ, τὰ καταξιούμενα ἐξ αὐτεξουσίου γνώμης τε καὶ σπουδῆς τὴν ἀγίαν δέξασθαι καὶ μακαρίαν οὐσίαν εἰς κοινωνίαν ἀγιασμοῦ. Εἰ οὖν οὐκ ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσίας τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τίνας ἐνεκεν συνηρίθμησεν αὐτὸ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ συμβόλῳ τοῦ ἀγιασμοῦ; Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος πρὸς τοὺς μαθητὰς· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὴν ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Εἰ οὖν πάντα τὰ ἔθνη τὰ πιστεύοντα καὶ ἀγιαζόμενα ἀγιάζονται τῇ τρισμακαριωτάτῃ ὀνομασίᾳ, δὴλόν ἐστιν ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότητος ὑπάρχει, ἐκ τοῦ ἁγίου αὐτὸ εἶναι κατ' οὐσίαν, καὶ ἁγίους ποιεῖν πάντας τοὺς προσεβállοντας αὐτοῦ τῇ κοινωνίᾳ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος πρὸς οὓς ἔφη· « Ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιασθήτε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι αὐτοῦ τῷ ἁγίῳ. » Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑποστάσεως (93), πάλιν φημι, πῶς συνηριθμήθη Πατρὶ καὶ Υἱῷ· ὥς μὴ δυναμένης τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεότητος ἐπαρξέσθαι πρὸς ἀγιασμὸν τοῖς πιστοῖς, προσέλαβε τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας εἰς συμπλήρωσιν ἀγιασμοῦ, τὸν οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντα; Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτω νομισθῇ, πῶς φαμεν ἀπροσβέες τὸ θεῖον; αὐτοτελές, μηδαμῶς χρῆζον παρ' ἑτέρου τινὸς ἐκ τῶν ὁ προσεβállετο (94) τοῦ εὐεργετῆν δυναμένου.

39. Ἀρ. εἶπεν· Εἰ τῆς ἀϊδίου θεότητος ἦν τὸ Πνεῦμα ὁμοούσιον, πάντως οὖν (95) πανταχοῦ κατ' οὐσίαν παρῆν, καὶ οὐκ ἀποστελλόμενον ἀπὸ τόπου εἰς ἕτερον τόπον ἐπορεύετο. Ἀθ. εἶπεν· Οἱ ἅγιοι ἀγγελοι τὸ Πνεῦμα ἔχουσι; ναὶ ἡ οὐ· Ἀρ. εἶπε· Καὶ πάνυ. Ἀθ. εἶπε· Διαπαντὸς συνὸν αὐτοῖς τυγχάνει, ἢ πρὸς καιρὸν συνῆν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ταῖς ἀγίαις δυνάμεσιν; ἄρα πῃ μὲν λείξεις τοὺς ἀγγέλους ἁγίους, πῃ δὲ οὐχ ἁγίους; Τῇ μὲν γὰρ παρουσίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἅγιοι τυγχάνουσιν, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ δὲ αὐτοῦ δὴλόν ἐστι μὴ εἶναι ἁγίους αὐτοὺς, κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς τοῦ Θεοῦ· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ

A consentientem habuisti. Adde Deum ita per prophetam locutum esse : « Ego firmans tonitru et creans spiritum ⁹², » quibus non puto te posse contradicere.

38. Ath. Scriptum est, « Estote sancti, quia ego sanctus vos sanctificans ⁹¹. » Rursum Salvator pro discipulorum sanctificatione Patrem sic alloquitur : « Pater, sanctifica eos in veritate tua ⁹². » Iterum de seipso ait Salvator, « Ego sum veritas ⁹³. » Ex his igitur clarum est Patris et Filii divinitatem esse sanctam et sanctitatis effectricem, quae nimirum illos omnes rationis participes sanctificat, qui ex libero arbitrio et diligentia digni habentur qui sanctam et beatam essentiam in sanctificationis communionem suscipiant. Si igitur Spiritus sanctus non est substantiae Patris et Filii, quare ipsum Dei Filium annumeravit in symbolo sanctificationis? Ait enim ad discipulos Dominus : « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ⁹⁴. » Quod si omnes gentes, quae credunt et sanctificantur, ter beatissima illa nomenclatura sanctificantur, evidens est Spiritum ad Patris et Filii divinitatem pertinere, cum ipsum substantia sit sanctum, et omnes sanctos efficiat, qui ad ejus communionem **177** accedunt : quemadmodum Apostolus ad eos ait quos sic alloquitur : « Sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu sancto ejus ⁹⁵. » Qui si non est substantiae Dei et Patris ac Filii, rursum interrogo, cur cum Patre et Filio sit numeratus, quasi scilicet, Patris et Filii divinitate non sufficiente ad fidelium sanctificationem, Paraclétum, Spiritum veritatis assumpserit Deus in complementum sanctificationis, qui ipsius substantiae non sit? Quod si admittatur, quomodo possumus dicere, Numen nulla re egere, ex se perfectum esse, nihilque a quoquam mutuari, qui possit id quo indiget sibi subministrare?

39. Ar. Si Spiritus sempiternae veritati esset consubstantialis, certe ubique secundum substantiam adesset, nec missus e loco in alium locum abiret. Ath. Sancti angeli habentne Spiritum, annon? Ar. Certe habent. Ath. Semperne cum illis est, vel num ad tempus cum sanctis virtutibus erat Spiritus sanctus? An dices angelos aliquando sanctos, et aliquando non sanctos? Siquidem sancti Spiritus praesentia sancti illi sunt : eo autem absente, certum est sanctos illos non esse, juxta hanc Dei sententiam : « Non permanebit Spiritus meus cum hominibus generationis hujus, quia ipsi carnes sunt ⁹⁶. »

⁹² Amos iv, 13. ⁹¹ Levit. xi, 44; Ezech. xx, 12. ⁹³ Joan. xvii, 17. ⁹⁴ Joan. xiv, 6. ⁹⁵ Matth. xxviii, 19. ⁹⁶ I Cor. vi, 11. ⁹⁷ Genes. vi, 3.

(92) Ita Reg. Basil. et Angl. Alii et editi, περί αυτού.

(93) Ita Regius, Anglicanus et Augustanus. Alii

PATROL. GR. XXVIII.

vero cum editis, καὶ Υἱοῦ θεότητος ὑποστάσεως.

(94) Aug. προσεβállετον.

(95) Reg. πάντως ἄν.

Ait quoque Paulus apostolus : « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus ⁷⁷. » Si igitur malarum actionum causa hæc est, quod scilicet Spiritus non sit cum peccantibus : ex eo quod Spiritus sanctus in aliquibus nec sit nec habitet, Christi non esse ostenditur. Quapropter angeli peccati erunt ministri, nisi semper Spiritum sanctum habuerint. Quomodo ergo Dei gloriam sine fine contemplantur, nisi semper sint sancti, et Spiritus sancti participes? *Ar.* Sanctæ virtutes Spiritum semper habent. *Ath.* Et sancti Patres, qui a mundo condito placuerunt Deo, num secum habuere sanctum Spiritum et etiamnum habent, annon? *Ar.* Omnes sancti et habuere et habent Spiritum sanctum absque ulla separatione. *Ath.* Aderatne cum apostolis Spiritus sanctus, cum essent in carne, annon? *Ar.* Nefas est dicere Spiritum sanctum cum apostolis non fuisse. *Ath.* Simulne omnes perfecti sunt ad prædicandum regnum cælorum, an in duodecim mundi partes dispersi sunt? *Ar.* A se invicem carne separati sunt, ut omnes gentes fidem Christi docerent. *Ath.* Itaque si cum angelis est Spiritus sanctus, si item est cum sanctis Patrum animabus, quæ Deo placuerunt : si item aderat apostolis a se invicem longis intervallis dissitis, ad annuntiandum regnum cælorum : igitur omnia implet, præsensque est ubique secundum substantiam, sicut Deus Pater, ita unigenitus ejus Filius.

ἀπ' ἀλλήλων, πρὸς τὸ κηρύττειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, παρὴν αὐτοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἄρα τὰ σύμπαντα πληροὶ πανταχοῦ παρὼν κατ' οὐσίαν, ὡς περὶ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ.

40. *Ar.* dixit : Esto, ubique secundum substantiam præsens sit Spiritus sanctus ; cur ergo propheta ex persona Dei ait : « Ego Dominus Deus vester, firmans tonitru, et creans spiritum ⁷⁸, » nisi sit creata virtus? *Ath.* Semperne creatur Spiritus sanctus secundum te, an semel duntaxat creatus est? *Ar.* Noli mihi quæstiones proponere, quæ rectæ mentis alienæ sint. Ego ante omnia sæcula creatum dico fuisse Spiritum. *Ath.* Propheta dixit, « creans, » quæ vox prophetæ Deum semper creantem indicat. Igitur non de sancto Spiritu hanc vocem, « creans, » intelligit, sed de ventorum flatu, ad recreandam universam rerum creaturarum naturam. Id autem tibi exploratissimum erit, si propheta accepto, quæ sequuntur legas. Nam si, ut concessisti, ante omnia sæcula Spiritus creatus est, 178 dixisset profecto, Ego Deus, qui firmo tonitru et creavi Spiritum. Verum non ita locutus est. *Ar.* Belle id a te observatum est. Verum his verbis : « Omnia per ipsum facta sunt ⁷⁹, » omnia prorsus comprehenduntur, veluti Spiritu cum omnibus collocato, etiammi maxima fuerit virtus ad creandum. *Ath.* Num igitur putas universorum Dominum, Pa-

Πνεῦμά μου μετὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς γενεᾶς ταύτης, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. » Καὶ Παῦλος ὁ ἀποστόλος φησιν· « Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Εἰ οὖν ἡ τῶν κακῶν πράξεων αἰτία γίνεται μὴ συνεῖναι τὸ Πνεῦμα τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι καὶ ἐνοικεῖν ἐν τοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δεῖκνυται μὴ εἶναι Χριστοῦ. Ἄρα οὖν ἅγιοι (96) ἄγγελοι ἁμαρτίας διάκονοι, εἰ μὴ διαπαντὸς ἔχουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς οὖν ἀδιαλείπτως προσέχουσι τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ ἅγιοι καὶ κοινωνοὶ Πνεύματος ἁγίου εἰεν διαπαντὸς; *Ἀρ.* εἶπε· Διαπαντὸς ἔχουσιν αἱ ἅγιοι δυνάμεις τὸ Πνεῦμα. *Ἀθ.* εἶπεν· Οἱ ἅγιοι Πατέρες οἱ ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστήσαντες τῷ Θεῷ συνὼν ἔσχον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ νῦν ἔχουσιν αὐτό; ναι ἢ οὐ; *Ἀρ.* εἶπε· Καὶ ἔσχον καὶ ἔχουσι πάντες οἱ ἅγιοι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἁχωρίστως. *Ἀθ.* εἶπε· Τοῖς ἀποστόλοις συνῆν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν σαρκὶ οὖσι; ναι ἢ οὐ; *Ἀρ.* εἶπεν· Ἀθέμιτόν ἐστι φάναι μὴ συνεῖναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις. *Ἀθ.* εἶπεν· Ἄμα πάντες ἐπορεύοντο κηρύττοντες τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἡ διεσπάρησαν εἰς τὰ δώδεκα μέρη τοῦ κόσμου (97); *Ἀρ.* εἶπεν· Ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων σαρκί, πρὸς τὸ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν. *Ἀθ.* εἶπεν· Εἰ οὖν ἀγγέλοις σύνεστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ταῖς ἁγίαις ψυχαῖς τῶν Πατέρων τῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ συνὼν τυγχάνει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τῶν ἀποστόλων διαστάντων μακράς διαστάσεις οὐρανῶν, παρὴν αὐτοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἄρα τὰ

οὐρανῶν, παρὴν αὐτοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἄρα τὰ σύμπαντα πληροὶ πανταχοῦ παρὼν κατ' οὐσίαν, ὡς περὶ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ.

C 40. *Ἀρ.* εἶπε· Δεδόσθω κατ' οὐσίαν πανταχοῦ παρῖναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα· διὰ τί οὖν ὁ προφήτης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἔλεξεν· « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, » εἰ μὴ ἦν κτιστὴ δύναμις; *Ἀθ.* εἶπεν· Ἄσθ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίζεται, ἡ ἀπαξ ἐκτίσθη κατὰ σέ; *Ἀρ.* εἶπε· Μὴ παρὰ τὸν ὁρθὸν νοῦν πύσεις πρόσαι. Πρὸ πάντων τῶν αἰώνων φημι ἐκτίσθαι τὸ Πνεῦμα. *Ἀθ.* εἶπεν· Ὁ προφήτης εἶπε, « κτίζων, » ὡς διαπαντὸς κτίζοντος τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ προφήτου δηλοῖ φωνή. Ἄρα οὖν οὐ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φάσκει τὸ « κτίζων, » ἀλλὰ περὶ πνοῆς ἀνέμῳ πρὸς ἀνάκτησιν ἀπάσης (98) τῆς κτίσεως. Ἔσται δέ σοι σαφestat ἡ περὶ τούτου γνώσις, ἐάν, λαβὼν τὴν προφήτην, ἐννύχης ἐκ τῶν ἐπομένων. Εἰ γὰρ, καθὼς D ἔδωκας, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἔκτισται (99) τὸ Πνεῦμα, εἰρήκει ἂν, Ἐγὼ ὁ Θεὸς στερεῶν βροντὴν καὶ κτίσας Πνεῦμα. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔφη. *Ἀρ.* εἶπε· Παρατετηρημένως οὖν τοῦτο καλῶς ἔφη. Τὸ δὲ· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » ἅπαντα περιγράφει, ὡς καὶ τοῦ Πνεύματος σὺν πᾶσι ταγέντος. εἰ καὶ μεγίστη δύναμις ὑπέσθη πρὸς δημιουργίαν. *Ἀθ.* εἶπεν· Ὁ τῶν ὧν Δεσπότης, ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου

⁷⁷ Rom. viii, 9. ⁷⁸ Amos iv, 13. ⁷⁹ Joan. i, 3.

(96) Ἄγιοι δεest in Aug. Paulo post, Aug. Πῶς οὖν διὰ παντὸς καὶ ἀδιαλείπτως.

(97) Aug. τῆς οἰκουμένης.

(98) Ita Reg. et Aug. In cæteris et in editis μεn legitur ἀπάσης. Ibid. Bas. et Angl. ἀνάκτισιν.

(99) Reg. ἐκτίσθη.

θμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ κτιστῆς οὖν φύσεως καταλαμβάνεται κατὰ σέ; » Ἀρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο τοῦτο φησαί ποτε! Καὶ γὰρ ἀκούομεν τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεγθέν, « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τὶς ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός. » Ἀθ. εἶπεν· Ἔστιν ἄνθρωπος, ὅστις ἐκτὸς ἡ ἐνδον γινώσκειται πρὸς τοῦ ἰδίου πνεύματος; ναὶ ἢ οὐ; Ἀρ. εἶπεν· Ἀποστόλου φωνὴ ἐστὶν ἡ φάσκουσα ἕτερον μὴ ἐπίστασθαι τὰ ἑτέρου (1), εἰ μὴ μόνον γινωσκόμενον ἕκαστον πρὸς τοῦ ἰδίου πνεύματος. Καὶ πῶς ἐγγυρεῖ λέξει μὴ οὕτως ἔχειν;

41. Ἀθ. εἶπε· Τοῦ Θεοῦ οὖν τὰ βάθη τίς γινώσκει, κτιστὴ φύσις, ἢ ἀκτιστος οὐσία; Ἡ τὴν ἀκτιστον οὐσίαν πρὸς τῆς (2) κτίσεως καταλαμβάνεσθαι λέξεις; Εἰ δὲ πρὸς ἀκτιστοῦ λέξεις, λείπεται λοιπὸν ὁμοούσιον ὁμολογεῖσθαι ὑπὸ σοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ βάθη ἐπίσταται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον φάσκοντα· « Οὐδεὶς ἀνθρώπων οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » Ἀρ. εἶπε· Τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα ἄπερ ἂν δόξῃ αὐτῷ, ταῦτα οἶδε τὸ Πνεῦμα (3), τούτεστι τὰς βουλὰς, ἅπερ ἂν καταβήλους αὐτῷ ποιήσῃ ὁ Θεός. Ἀθ. εἶπεν· Οὐλοῦν οὐδὲν περισσὸν διδως τῷ Πνεύματι παρὰ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Εἰ ποιήσει γὰρ πρᾶγμα ὁ Θεός, ἐὰν μὴ ἀποκαλύψῃ τοῖς δούλοις (4) αὐτοῦ τοῖς προφήταις. Ἀρ. εἶπεν· Οὐ δοκεῖ σοι· τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα· τὰς βουλὰς αὐτοῦ εἶναι; Ἀθ. εἶπε· « Τὰ τοῦ Θεοῦ » λέγονται· « πάντα, » καὶ αἱ ἐνέργειαι, καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ μὴ ὁρώμενα· λέγονται δὲ καὶ αἱ βουλαὶ αὐτοῦ, καὶ πολλὰ ἐστίν, ἅπερ ὀνομάζεται Θεοῦ. Εἰπέ μοι οὖν σὺ ἐπὶ τοῦ παρόντος· Τῷ πνεύματι μὲν ἀνθρώπου ὁ ἄνθρωπος τὰ ἴδια ἀποκαλύπτει, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ πάντα ἐπίσταται ἄφ' ἑαυτοῦ τὰ πραττόμενα αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ (5) πνεύματος δηλαδὴ κινουμένου τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἅπαντα ὁρᾶν. Ἀρ. εἶπεν· Ἀφ' ἑαυτοῦ ἐπίσταται τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἐν αὐτῷ. Ἀθ. εἶπε· Τῷ μὲν πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου ἀποδεδωχας ἄφ' ἑαυτοῦ εἰδέναι πάντα, τῷ δὲ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ οὐδὲ οὕτω παρεχώρησας ἔχειν τὴν γνώσιν; Πρὸς δὲ τούτοις λέγε μοι, « βάθη Θεοῦ » τί νοεῖς; Ἀρ. (6) εἶπε· Πρῶτον φιλαλήθως ὁμολογῆσαι δεῖ, ὅτι πάντα ἄφ' ἑαυτοῦ γινώσκει τὰ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα· ἔπειτα δὲ δεῖ φάναι· « βάθη Θεοῦ » τὸ ἀπέραντον καὶ ἀκατάληπτον, ὅπερ ἐστὶ, καὶ ὡς περ ἐστὶν ὁ Θεός (7)· ταῦτα εἰδέναι φημί. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν τὸ ἀπέραντον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ ὅπερ ἐστὶ καὶ ὡς ἐστὶ ταῦτα φῆς,

A trem Domini nostri Jesu Christi, a creata natura comprehendi? Ar. Absit ut hæc unquam dicam! Nec enim ignoramus quod Saluator dixerit: « Nemo cognoscit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius ». Ath. Estne homo, qui foris et intus a proprio cognoscatur spiritu, annon? Ar. Vox est Apostoli aientis neminem ea quæ alterius sunt cognoscere, sed unumquemque tantum a proprio cognosci spiritu. Quis vero negare audebit ita se rem habere?

41. Ath. Quis ergo Dei profunda novit, creatane natura, an increata substantia? An vero increatam substantiam a creata comprehendi dices? Quod si ab increata comprehendi respondeas, restat igitur ut consitearis Spiritum sanctum Patri et Filio esse consubstantialem. Omnia enim quæ Dei sunt et ipsa profunda scit Spiritus sanctus juxta beatum Paulum aientem: « Nemo hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: sic etiam nemo novit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei ». Ar. Omnia quæ Dei sunt, quæ ipsi placuerit, novit Spiritus, scilicet, consilia quæ ei manifesta fecerit Deus. Ath. Nihil igitur singulare tribuis Spiritui supra genus humanum. Siquidem non faciet quidpiam Deus, nisi revelaverit servis suis prophetis. Ar. Annon tibi videtur « omnia Dei, » esse ejus consilia? Ath. Dicuntur « omnia Dei, » cum ejus effectus et opera visibilia et invisibilia, tum ejus consilia, multaque sunt quæ Dei appellantur. Nunc mihi igitur velim dicas, num spiritu hominis, homo revelet propria, vel num spiritus hominis, qui in ipso est, omnia ex seipso noverit quæ ab homine aguntur, ipso videlicet spiritu hominem ad omnia ageada movente? Ar. Ex seipso novit spiritus hominis, quæ in ipso sunt homine. Ath. Itaque concedis spiritum hominis omnia ex seipso cognoscere. Hanc autem cognitionem Spiritui Dei denegas? Præterea dici mihi quid « profunda Dei » esse intelligas? Ar. Primo sincere fatendum est, omnia quæ Dei sunt Spiritum Dei ex seipso cognoscere: deinde dicendum est « profunda Dei, » esse et quod infinitus sit et incomprehensus, quod item est et quemadmodum est Deus: hæc illum nosse dico. Ath. Si igitur hæc dicis esse, quod infinitus sit et incomprehensus, quod item est et quemadmodum est: Deum utique dices a creata naturæ comprehendi. Quod si verum est, non amplius secundum te Deus erit incomprehensus. Namque si Deus ab aliqua creata natura, quælibet illa fuerit, comprehenditur, certe incomprehensus dici non potest. Ar. Propter mihi testimonium ex sanctis Scripturis, quem-

¹⁰ Matth. xi, 27. ¹¹ I Cor. ii, 11. ¹² ibid. 11, 10. ¹³ Amos iii, 7.

(1) Basiliensis, Anglicanus et Augustanus, ἑτέρου ἀνθρώπου. Ibid. Reg. ἢ μόνον. Aug. εἰ μόνον.

(2) Aug. πρὸ τῆς. Paulo post, in eodem hæc desunt, Εἰ δὲ πρὸς ἀκτιστοῦ λέξεις, propter ὁμοούσιον.

(3) Aug. τοῦτο δὲ οἶδε τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

(4) Aug. ἀποκαλύψῃ αὐτῷ.

(5) Aug. ὑπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ.

(6) Aug. ἔχειν. Ἀρειος, omissis intermediis.

(7) Aug. Καὶ ὅπερ ἐστὶ, καὶ ὡς ἐστὶ. Ἀθανάσιος. Ταῦτα φησι τὸν Θεὸν ὑπὸ κτιστῆς φύσεως multis omissis.

admodum de Filio fecisti, quo ostendas Spiritum A
Deo esse consubstantialem.

κατὰ αὐτό. Τὸ γὰρ πρὸς οἷας δέχεται· οὐκ καταλαμβάνεσθαι χριστῆς φύσεως τὸν Θεόν, οὐ δύναται λέγεσθαι ἀκατάληπτος. Ἄρ. εἶπε· Δός μοι μαρτυρίαν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὥς περὶ τοῦ Υἱοῦ (8), ὅτι ὁμοούσιον πατέρα· τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

42. Ath. Scriptum est in lege Dei : « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum : nec enim habebit insontem Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra ²¹. » Scriptum quoque de Spiritu reperimus Salvatoris testimonium. Sic enim ad filios Beelzebul loquitur, qui ipsum contumelia volebant afficere : « Omne regnum in se divisum desolatur, et omnis civitas vel domus

179 in se divisa, cadit. Et si Satanas Satanam eiecit, et adversum se insurrexit et divisus est, quomodo ergo stabit regnum ejus? Aut quomodo potest quisquam vasa fortis diripere, nisi prius domum ingressus, fortem ligaverit, et postea domum ejus diriperit? Et si ego in Beelzebub eicio demonia, filii vestri in quo eiciunt? » Et paulo post subjicit « Ideo dico vobis, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus : Spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei : qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro ⁸⁶. » Vides hic et in futuro sæculo Spiritum esse æqualem Deo? Ut enim qui in Deum Patrem profert blasphemiam non insons habebitur, sed æterni supplicii reus erit : sic et ille qui in Spiritum sanctum protulerit blasphemiam, æterni peccati reus fiet, nec ea culpa ipsi condonabitur. Nam si servus esset, nequaquam is, qui eum offenderet, æterno puniretur supplicio, ut ille qui in increatam Dei majestatem blasphemiam profert. Quem vero hic Dei Filius Spiritum Dei dicit, quidam e Christi discipulis de eodem loquens, digitum Dei appellavit. Recogitare velis quæ de Filio in itinere disputata sunt, invenies quæ æternam sancti Spiritus virtutem consubstantialiam esse Patri, eo quod digitus dictus ipse fuerit. Certe cum magi in Ægypto vim invictam sancti Spiritus contuiti essent, exclamaverunt in hæc verba : « Hic digitus Dei est ⁸⁷. » Quibus verbis, « digitus Dei, » nihil aliud agnoscebat quam consubstantialiam Deo Patri sancti Spiritus virtutem, contra quam nemo est qui possit obtueri. Ne vero quis captiose velit contendere, non recte id a magis dictum esse : apostoli, imo ipse Dominus qui in illis erat, quæ dixerunt illi, tanquam recte dicta confirmavit hujusmodi verbis : « Si ego in digito Dei eicio dæmonia ⁸⁷. »

ριος, ὡς ὀρθῶς εἰρημέκων ὑπ' αὐτῶν, ἐδεδαίωσε τὰ
ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. »

⁸⁵ Exod. xx, 7. ⁸⁶ Matth. xii, 25-32. ⁸⁸ Exod. viii, 19. ⁸⁷ Luc. xi, 20.

(8) Bas. Angl. et Aug. ὡσπερ τοῦ Υἱοῦ. Infra Aug. ἐν αὐτῷ τῷ νόμῳ.

(9) Aug. ἀμφ' αὐτήν.

(10) Aug. διαρπάσῃ. Mox post ἐκβάλλουσιν, omnes mss. habent Εἰδ' ἐγὼ ἐν πν... δαιμόνια, quæ desunt in editis.

42. Ἀδ'. εἶπε· Ἐγγραπταὶ ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ· Ὁ δὲ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ· οὐ γὰρ μὴ καταρίσῃ Κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. Ὁ Καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος εὐδοκίῳ μεν γεγραμμένον πρὸς τὸν Σωτῆρος. Φησὶ γὰρ πρὸς τοὺς τοῦ Βεελζεβοὺλ υἱούς, τοὺς ἐνυβρίζειν θέλοντας αὐτόν· Ἐ Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν (9) μερισθεῖσα ἐρημοῦται, καὶ πᾶσα πόλις ἡ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτὴν πίπτει. Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, καὶ ἐφ' ἑαυτὸν ἀνίστηται καὶ μεμίσταται, πῶς οὖν σταθίσεται αὐτοῦ ἡ βασιλεία; Ἡ πῶς δύναται τις τὰ σκευὴ τοῦ ἰσχυροῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρότερον, εἰσελθὼν ἐν τῇ οἰκίᾳ, δῇσιν τὸν ἰσχυρόν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει; (10); Καὶ εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὧμων ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; Ὁ Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶ· Ὁ Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶσα ἀμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται. Καὶ ὅς ἂν εἰπῇ λόγον εἰς τὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἰπῇ κατά τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὐτε ἐν τῷ μέλλοντι. Ὁ Ὅρξ, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἰσχύουσιν τοῦ Θεοῦ γνωρίζομεν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι; Ἄς γὰρ ὁ εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα βλασφημῶν οὐ καθαρισθήσεται τοῦ εἶναι αὐτὸν αἰωνίου κολάσεως ἔνοχον, οὐτὶ καὶ ὁ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσας ὁπεύθυνος γίνεται αἰωνίου ἀμαρτίας, καὶ συγχωρούμενον τοῦ παλαμοῦσθαι. Εἰ γὰρ ἦν δοῦλον, οὐκ ἂν ὁ σπάλειξ εἰς (11) αὐτὸ αἰωνίῳ κολάσει ἐτιμωρεῖτο, ὥσπερ ὁ εἰς τὴν ἄκτιστον τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητα βλασφημῶν. Ὅπερ δὲ ἐνταῦθα ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς φάσκει Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, περὶ αὐτοῦ (12) τις διαλαβὼν τὴν μαθητὴν τοῦ Χριστοῦ, δάκτυλον Θεοῦ ἐφη. Ἀναλογισάσθαι θέλησιν τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ συνοδοιπορήσασαν συνεξέσταιν, καὶ εὐρήσεις τὴν ἄβδιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, ἐκ τοῦ δάκτυλον αὐτὸ εἰρησθαι. Ἀμέλει γοῦν τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεωρήσαντες· οἱ μάγοι ἐν Αἰγύπτῳ, ἐβῶν λέγοντες· Ὁ Τοῦτο δάκτυλος Θεοῦ ἐστίν. Ὁ δὲν ἔτερον τῆς τῇ ὁμοουσίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν ὠμολόγουν, ἦν ἔχει πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα διὰ τῆς τοῦ δακτύλου Θεοῦ φωνῆς, ἥς ἀντορθαλμῆσαι τινα δέδυνον. Καὶ ἴνα μὴ τὴν σοφίσασθαι θέλων μὴ ὀρθῶς εἰρησθαι πρὸς τὸν μάγυν, οἱ ἀπόστολοι, μέλλον δὲ ὅ ἐν αὐτοῖς Κλ' γένετα πρὸς αὐτὸν, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν φάσαι· Ὁ Εἰ

(14) Aug., τοῦ Πνεύματος... ἂν ἐσφάλη εἰς.

(12) Aug., περὶ αὐτοῦς. Paulo post, illud, ἀνα-
γίσσασθαι θέλω, etc., sic vertit Nannius : *Fac ut*
animo repetas inquisitionem de Filio in Exodo ha-
bitam, et invenies, etc.

43. Ἀρ. εἶπε· Θεὸς ποῦ γέγραπται τὸ Πνεῦμα; Ἀ. Ὁ εἶπε· Πανταχοῦ ἀπαγγέλλουσιν αἱ θεαὶ Γραφαὶ ὅτι Θεός ἐστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὐ καχώρισται τῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ δόξης. Λέγει γὰρ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι πρὸς Ἀνανίαν· « Οὐχὶ μένον σοι ἔμενε, καὶ παραβῆν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ψεύσασθαι σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ὅρᾳς πῶς ἐν τοῖς ἀνωτέροις ὅπερ ἔφη Πνεῦμα ἅγιον, ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ἔφη Θεόν; Ἐτι μὴν καὶ τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὕτως· « Ὁ δὲ Κύριος κατεβῆναι ὑμῶν (13) τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. » Τί θέλεις ἐν τῇ Ἐπιστολῇ νοῆσαι; Τίνα Κύριον ὀνομαζόμενον; τὸν τῶν ἀπάντων δεσπότην Θεὸν Πατέρα, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τὸν μὲν γὰρ Χριστὸν ὑπερίβησεν. Εἰ μὲν γὰρ τὸν Πατέρα προτάξαις, Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα· εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα προμολογήσῃς, Κύριος τυγχάνει· εἰ δὲ Κύριός ἐστι, καὶ Θεὸς ὑπάρχει· γέγραπται γάρ· « Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου. » Ζήτησον δὲ, καὶ εὐρήσεις ἀπανταχοῦ γεγραμμένον, ὅτι καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας τυγχάνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δόξης οὐκ ἀπέχειται. Ἀρ. εἶπε· Διὰ τί οὖν ἡ Γραφή οὐδαμοῦ λέγει τιμᾶσθαι τὸ Πνεῦμα σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ; Ἀθ. εἶπεν· Αἱ ἅγαι Γραφαὶ πάντα σαφῆ διαλέγονται· εἰς δὲ ὅδε ἔσμεν τοῦ ἐπὶ παρόντος, αἱ ἅγαι δυνάμεις πᾶσαι, αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀπαύστως τιμῶσι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς Ἡσαΐας λέγει, σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ἀρ. εἶπε· Σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ οὐ γέγραπται οὐδαμοῦ (14) τιμᾶσθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

44. Ἀθ. εἶπε· Πεπλάνησαι. Ἦνίκα εἶδεν Ἡσαΐας τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὰ στρατόπεδα τῶν ἁγίων δυνάμεων, τί ἔφη λέγειν βοῶσας ἐν ταῖς θεαῖς ὑμνωδίαις; Οὐχί, « Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος; » Διὰ τί οὕτως ἀνωτέρω τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐπανιόντα ὁμνοῦσιν, οὕτως μὴ κατωτέρω ὑποβαίνοντα μειοῦσι τὸν αἶνον; Πάντως τῷ μὴ ἔκτος τῆς Τριάδος ὁμοῦ τοιούτῳ γέρῳ τιμηθῆναι τινα, μήτε ἐλαττωσαί τινα τὸν ὕμνον, διὰ τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν θεότητα τῆς Τριάδος, ἐν μονάδι οὖσαν αὐτάρχη (15). Ἐτι δὲ καὶ Μωσῆς τίνος ἕνεκεν τὸν λαὸν ἐδίδαξε, τρεῖς κάμψαντα ἐπὶ γῆς τὸν αὐχένα καὶ τὰ γόνατα, προσκυνῶσαι; Οὐ διὰ τὴν τῆς Τριάδος προσκύνειν τῆς ἐν μιᾷ θεότητι; Ἀλλὰ καὶ ὁ θεοφόρος Ἠλίας, τρίτῳ φουσῆματι ἐγείρει τὸν υἱὸν τῆς χήρας; οὐδὲν ἕτερον δεικνύς, ἢ μὴ δύνασθαι τινα τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀξιοῦσθαι, εἰ μὴ ἄρα πρῶτον ἀναλήφεται τὴν ἰσότημον (16) καὶ ὁμοούσιον καὶ ζωοποιὸν Τριάδα διὰ τῆς σεβασμωτάτης πίστεως ἐν ψυχῇ, ἥτις πυρὸς δίκην ἀναλίσκει τὰ νεκρά πάντα πταισματα, τὰ νεκροῦντα τὴν ψυχὴν, καὶ ζωοποιεῖ τὴν κεκτημένην αὐτὴν αἰδίον ζωὴν; Ἀλλὰ μὴ καὶ τὸν

43. Ar. Ubinam scriptum est Spiritum esse Deum? Ath. Ubique divinæ Scripturæ prædicant Deum esse Spiritum sanctum, nec separatum esse a Dei et Patris et Unigeniti gloria. Sic enim Petrus in Actibus loquitur ad Ananiam: « Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem, mentiri te Spiritui sancto? Non es mentitus hominibus, sed Deo¹³. » Vides quomodo quem antea Spiritum sanctum dixerat, eundem postea Deum appellet? Sic item beatus Paulus, Epistola secunda ad Thessalonicenses scribit: « Dominus autem dirigat corda vestra in charitatem Dei et patientiam Christi¹⁴. » Quem vis hac in Epistola intelligere? Quem Dominum appellatum putas? Deumne Patrem rerum omnium Dominum, an Spiritum sanctum? Nam Christum ibidem nominavit. Si enim priore in loco Patrem intelligas, Deus certe est Spiritus sanctus: sin Spiritum sanctum ibi velis significari, ipse ergo Dominus est: quod si Dominus est, Deus profecto est. Scriptum enim est, « Ego sum Dominus Deus tuus¹⁵. » Inquire porro, et ubique scriptum invenies eandem vim Spiritus sancti esse, nec a Patris et Filii gloria esse disjunctum. Ar. Cur ergo nusquam ait Scriptura Spiritum cum Patre et Filio honorari? Ath. Sanctæ Scripturæ omnia aperte loquuntur: quod autem ad præsentem spectat quæstionem, omnes sanctæ virtutes, quæ in cælis sunt, sanctum Spiritum, ut docet Isaias, cum Patre et Filio indesinenter honorant. Ar. Nusquam scriptum est Spiritum sanctum cum Patre et Filio honorari.

Cum Patre et Filio honorari.

180 44. Ath. Erras. Cum vidisset Isaias Domini gloriam, et sanctarum virtutum exercitus, quid ait illas, inter divinas laudes, dicere? Nonne, « Sanctus, sanctus, sanctus¹⁷? » Quare nec numerum istum in cantando transcendunt, nec quid ex eo detrahunt? Profecto ea de causa quod præter Trinitatem nefas sit quicquam hujusmodi honore affici, ut et quid ex illo hymno detrahi, propter sanctam et beatam Trinitatis divinitatem, in unitate seipsa contentam. Quam item ob causam Moyses populum docuit cervicem et genua ter in terra flectendo, adorare? Nonne ut Trinitatem in una divinitate adorarent? Deifer quoque Elias terno afflatu filium viduæ a mortuis excitavit¹⁸, nihil aliud indicans quam neminem posse æterna vita dignum æstimari, nisi quis primum æqualem, consubstantialiæm vivificamque Trinitatem in anima per venerandum admodum fidem receperit, quæ ignis instar, mortua omnia peccata, quæ animam interimunt, consumit, ipsamque vivificat, quæ æternam vitam nacta est? Quinetiam nec aliter potuerit christifer Paulus ad tertium us-

¹³ Act. v, 4. ¹⁴ II Thess. iii, 5. ¹⁵ Exod. xx, 2. ¹⁶ Isa. vi, 3. ¹⁷ III Reg. xvi, 21.

(15) Basil. et Angl. ἡμῶν.

(14) Aug., εἶπεν· Αἱ ἅγαι Γραφαὶ οὐδαμοῦ.

(15) Aug. αὐτάρχειαν. Mox idem, κάμψαντας

(16) Aug. τὴν ἰσότητα.

que cœlum ascendere; nisi suo in pectore retinisset indeficientem et consubstantialiam Trinitatis fidem. Scilicet hujusmodi exemplo indicare voluit Deus neminem in regnum cœlorum posse pervenire, nisi qui eam amplexus fuerit fidem, quæ in Paulo habitavit. Quid vero loquar de vivifico et sanctificante ac peccatorum remissionem præbente lavacro, sine quo nemo videbit regnum cœlorum? Annon in ter beatissima nomenclatura fidelibus datur? Adde his omnibus quod ait Joannes: «Et hi tres unum sunt».¹⁷ κατὰ ὄνομασίς διδοται (19) τοῖς πιστοῖς; Πρὸς δὲ εἰσιν. »

45. Ar. Vere beati omnes qui fidem istam habent, eamque ad mortem usque confitentur, et dignam ipsa vitam agunt. Ego enim nunc revixi, ex mortuis excitatus. Mortua siquidem res est error, eum, quem occupat occidens, animamque ejus qui cum illo ambulat, ita afficit ut impudicitis inquinetur, efficitque ne signa æternæ vitæ, quæ ante oculos exstant, homo cognoscat: unde futurum esset, ut nec mortem desererem, nec ad fidem vivificam accederem (17). Cum enim homo sit unus, unam debere habet fidem æternæ et consubstantialis Trinitatis. In illa enim infidelitate, ex qua me Deus eripuit, non una fides, sed tres predicantur: una nempe de Patre æterno, alia de Filio creato, tertia de Spiritu facto. Ex quibus manifestum est, nullam omnino illic fidem esse ex multis. Quocirca gratias ago sanctæ Trinitati: Patrem, Filium et Spiritum sanctum adoro. Jam ergo, charissime, simul oremus. C Ego enim deposita omnia erroris indumenta, Dei misericordia, abjeci.

46. Ath. Gestas adhuc erroris indumentum; sed si grati animi es, id cum cæteris apostasiæ rebus projicies, tuncque simul orare poterimus. Ar. Nisi id mihi liquidissime declaraveris, non mihi conscius sum quidquam furiosæ illius hæresis retinere. Ath. Annon tibi videtur cleri, ut vocant, dignitas, quæ tibi ab hæresi data est, esse pars erroris; idque speciem quidem pietatis foris præ se ferre, intus autem plenum esse impietatis, ita ut homo gigantei spiritus fiat instrumentum, parati ad bellum adversus Deum sacrilegio suscipiendum? Ar. Tibi in præsentia profiteor, quod non acquiescet animus, nisi istam vanæ gloriæ tyrannidem diligenter ex anima mea ejecerim. Ath. Itaque si 181 erroris partes cum virtute consentire non queunt, multo magis virtutis et veritatis partes cum erroris partibus convenire non possunt. Mendacium enim adversatur veritati, et veritas mendacio.

» I Joan. v, 7.

(17) Locus obscurus.

(18) Aug. εἰσληλυθέναι.

(19) Ita Regius. Editi vero et alii, δέδοται Ibid. August. πιστοῖς ἡ ἀφεσις.

(20) Aug. καὶ νεκροῦσα τοὺς ὁμολογοῦντας αὐτὴν καὶ βυθίζουσα τὴν ὁδοποιρίαν ἐν ἀσελγείαις.

A χριστοφόρον Παῦλον μὴ ἄλλως δεδυνῆσθαι ἕως τριτοῦ οὐρανοῦ ἀνελθῆναι, εἰ μὴ ἐκείνητο ἐν στέρνοις αὐτοῦ τὴν τῆς Τριάδος ἀνέκλειπτον καὶ ὁμοούσιον πίστιν· ὁ Θεὸς βουλόμενος δεικνύει διὰ τοῦ τοιοῦτου πράγματος, μηδένα εἰσελάσαι (18) δύνασθαι εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν ἐκ τῆς πίστεως τῆς ἐνοικησάσης ἐν Παύλῳ μὴ γεγονότα. Τί δὲ καὶ τὸ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν παρεκτικόν, καὶ ζωοποιόν, καὶ ἀγιαστικὸν λουτρὸν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς ἐφέται τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἐν τῇ τρισμάτῳ τούτοις πᾶσιν Ἰωάννης φάσκει· «Καὶ οἱ τρεῖς τὸ ἐν

45. "Ap. εἶπεν· Ἀληθεὺς μακάριοι πάντες οἱ ἔχοντες ταύτην τὴν πίστιν, καὶ ἕως θανάτου ὁμολογοῦντες αὐτήν, καὶ ἀξίως αὐτῆς πολιτευόμενοι· νῦν γὰρ ἐγὼ ἀνέζησα ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Νεκρὰ γὰρ ἡ πλάνη, καὶ νεκροῦσα τὸν κεκτημένον αὐτήν, καὶ βυθίζουσα τὴν ψυχὴν τοῦ συνοδοιποροῦντος αὐτῇ ἐν ἀσελγείαις· φύρεσθαι (20), πρὸς τὸ παρ' ὀφθαλμοῖς ζωῆς αἰωνίου σύμβολα μὴ γνωρισθέντα πρὸς τοῦ ἀνθρώπου, (21) καταλείψαι με τὸν θάνατον, καὶ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα πλάνην, προσοικειώσαι δὲ ἑαυτὸν τῇ ζωοποιῇ πίστει. Εἰς γὰρ ὃν ὁ ἄνθρωπος, μίαν ἔχειν ὀφείλει πίστιν τῆς αἰωνίου καὶ ὁμοουσίῳ Τριάδι. Ἐξ ἧς γὰρ ἐρρύσατό με ὁ Θεὸς ἀπιστίας, οὐ μία πίστις, ἀλλὰ τρεῖς ὁμολογοῦνται, ἐνὸς μὲν Πατρὸς αἰωνίου, ἑτέρου δὲ κτιστοῦ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος πεποιημένου. Ἐκ δὲ τούτων κατὰδὴλόν ἐστι μὴ εἶναι πίστιν ἐκείνῃ ἐκ πολλῶν μὴδὲ μίαν. Ἐγὼ οὖν εὐχαριστῶ τῇ ἀγίᾳ Τριάδι, προσκυνῶ Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Λοιπὸν, ἀγαπήτε, ἅμα εὐξώμεθα. Ἐγὼ γὰρ, πάντα τὰ ἐνδύματα τῆς πλάνης ἀποδυσάμενος, ἀπέβρυσά διὰ τοῦ ἐλεήμονος Θεοῦ.

46. "Αθ. εἶπεν· Ἀκμὴν ἔτι ἐνδύμα (22) φορεῖς τῆς πλάνης· συνευγνωμονήσας ῥήσεις καὶ αὐτὸ πρὸς τοῖς λοιποῖς τῆς ἀποστασίας πράγμασι, καὶ δυνήσώμεθα ἐπὶ τὸ αὐτὸ εὐξασθαι. "Ap. εἶπεν· Ἐάν μὴ μοι φράσῃς ἀκριβοσιτάτως, οὐ συνεπιστάμαι ἐμαυτῷ ἔχειν τι τῆς μανιώδους αἰρέσεως ἐκείνης. "Αθ. εἶπε· Τὴν τοῦ καλουμένου κλήρου ἀξίαν τὴν πρὸς τῆς αἰρέσεως δεδομένην σοι οὐ δοκεῖ σοι μόριον εἶναι τῆς ἀπάτης, ἐξωθεν μὲν δεικνύοντα σχῆμα εὐσεβείας, ἔσωθεν δὲ μεστὸν τυγχάνοντα δυσφημίας (23), ὥς εἶναι τὸν ἄνθρωπον ὄργανον πνεύματος γίγαντιοις πρὸς θεομαχίαν τῇ ἱεροσουλᾷ ἔτοιμον; "Ap. εἶπεν· Ὁμολογῶ σοι ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐ συνεπιστάμαι σοι ἐπὶ τῆς ψυχῆς, εἰ μὴ ἄρα καὶ εἰ σκέψῃ (24) ἐξώσω καὶ ταύτην τὴν τυραννίδα τῆς κενοδοξίας ἐκ τῆς ψυχῆς μου. "Αθ. εἶπεν· Εἰ οὖν οὐ συγκατατίθεται τὰ μέρη τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀρετὴν, πολὺ μᾶλλον οὐ συντρέχει τὰ μέρη τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς

(21) Hic addendum videtur μὴ.

(22) Reg. τὸ ἐνδύμα.

(23) Reg. δὲ γέμοντα δυσφημίας.

(24) Aug. εἰ σκέψῃ. Mox τὴν αὐτὴν τυραννίδα deest in editis, sed legitur in quibusdam mss.

ἀληθείας τοῖς μέρεσι τῆς πλάνης. Ἀντίκειται γάρ Ἀ Nam utrumque illorum ex fructu cognoscitur, quem-
τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος, καὶ τῷ ψεύδει ἀντίκειται ἡ admodum dixit Veritas.

ἀλήθεια· ἕκαστον γάρ τούτων ἐκ τοῦ καρποῦ γι-
νώσκεται, καθὼς ἔφη ἡ Ἀλήθεια.

Ἐπληρώθη σὺν Θεῷ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ
Ἀρείου ἀριστέα (25).

Completa est cum Deo sancti Athanasii adversus
Arium disputatio.

(25) Hæc ad finem usque desunt in Anglicano et Augustano, quorum loco in Reg. legitur, Τέλο, τοῦ
διαλεκτικοῦ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου καὶ Ἀρείου.

IN SEQUENS OPUSCULUM ADMONITIO.

I. Sermo contra omnes hæreses habetur in antiquis codicibus, et in Athanasianis collectionibus, sed in plerisque cum nota abjudicati Athanasio opusculi. Sic in Segueriano codice legitur ad marginem, ξένος καὶ χυδαῖος, supple λόγος, id est, Liber extraneus et fusiore stylo descriptus. Quid in Commelinianis codicibus notetur, accurate explicat Felckmannus, his verbis : Exstat hic in codicibus Basiliensi, Gobleriano, et I. Cæterum ad initium ejus hæc notata in Basil., ἀφες, μὴ γράψης. Quæ, quid sibi velint, nescio (imo hæc plana et aperta sunt, significantque : hunc relinquo, nec describas) : nisi forte idem quod Romanus anagnosces, similiter ad ejus initium, in codice Gobleriano his verbis : Οὗτος ὁ λόγος, ὡς ἐμοὶ γε δοκεῖ, οὐ τοῦ μεγάλου Πατρὸς Ἀθανασίου ἐστίν, ἀλλὰ ξένος, ὡς καὶ χυδαῖος ὡς τὰ πλεῖστα. (Id est, Hic sermo, ut mihi quidem videtur, nequaquam est magni Patris Athanasii, sed alienus, atque ut plurimum, fusiore stylo descriptus.) Hæc ibi. Quibus similia ad eundem in Basil. cod. statim initio, ubi præmittitur catalogus librorum in eo contentorum, hæc : Ἐν τῇ βίβλῳ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐστὶν ἐπιγραφή ἀνωθεν τοῦ παρόντος λόγου, ἔχουσα οὕτως· Ὁ παρὼν λόγος οὐκ ἐστὶ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου· ἀλλὰ ξένος καὶ χυδαῖος. Ἡμεῖς δὲ πρόσταγμα πληροῦντες μετεγράψαμεν καὶ τοῦτον. (Id est, In libro monasterii sancti Athanasii, huic libro hæc præponitur inscriptio : Hic liber non est magni Athanasii, sed spurius, et fusiore stylo conscriptus. At nos ut jussa compleremus, eum quoque transcripsimus.) Quæ postrema videntur esse τοῦ Δοξαπάρχου verba, excusantis se cur hunc sermonem descripserit, cum sit spurius, et ad ejus frontispiciū sit notatum ne describatur. Hæc Felckmannus, cujus locis Græce tantum allatis, Latinam significationem nos adjecimus.

II. Porro ex hisce codicum notulis palam est jamdiu hunc librum inter Athanasiana comparere, cum in iis codicibus, ex quibus Commelinianorum antiquissimi transcripti sunt cum Athanasii operibus, locum habuerit. Orationis autem genus, ut monent amanuenses, multum abhorret a sancti doctoris stylo, quod nemo sane non videat. Patet tamen ex Athanasii operibus expressum opusculum fuisse ; in eo quippe eadem hæreses in pugnantur, quas in variis Athanasii operum locis confutatas videmus ; quarum nonnullas ex παρ-
έρῳ tantum sanctus doctor aggressus est. Hic primo loco Ariani exagitantur, quos item priores Athanasius adortus est ; postremo, Apollinaristæ, qui postremi ab Athanasio confutantur. Hic Pneumatomachi vocantur Tropici, quem vocem nusquam memini me hac sententia legisse, nisi apud Athanasium in Epistolis ad Serapionem. Eadem quoque in hoc opere adversus hæreticos usurpantur argumenta, quæ ab Athanasio. Cæterum qui hic confutantur hæretici, hi sunt : Ariani, Tropici, Paulus Samosatensis, Manichæi, Marcion, Valentinus, Basilides, Hieracas, Novatus, Phryges, Apollinaristæ, de quibus omnibus agitur in præfatione generali.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΠΑΣΩΝ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

CONTRA OMNES HÆRESES.

1. Τὸ προκειμένον ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ κατὰ
Ἰωάννην· ἡ Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (26), καὶ ὁ Λόγος
ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν

1. Quod proponitur ex Evangelio secundum
Joannem tale est : Ἐν principio erat Verbum, et
Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.

(26) Gobl. et Felc. 1. Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἦν·

Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est⁹¹. Singuli sanctorum prophetarum et evangelistarum cum perspicaces essent, et Spiritu sancto afflati, magnam sanctamque salutem enarrant hominum generi futuram. Sed dixerit aliquis, Quomodo? Interpretare nobis. Audi, dilecte. Prophetæ, uti supra dixi, perspicaces cum sint, ante tot generationes, quæ futura sunt prænuntiant, clareque **182** futura exhibent, quasi præsentia essent. Idemque magni evangelistæ, quæ de adventu Verbi a prophetis prædicta fuere, singuli confirmant, allegata illa prænuntiatione. Exempli causa: magnus Isaias propheta ait: « Quasi ovis ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se sine voce, sic non aperit os suum. Et in humilitate iudicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? Vibice ejus nos omnes sanati sumus⁹². » Cum advenisset autem qui prænuntiatus fuerat, eumque prætereuntem conspexisset magnus Joannes Baptista, illud implens quod prædictum fuit per Isaiam prophetam, dicit: « Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi⁹³. » En tibi prophete vocem confirmat magnus Baptista. Similiter sacrorum ille antistes Moyses de ejusmodi vibice, per quem universum humanum genus salutem consecuturus erat, quid ait? « Maledictus omnis qui pendet in ligno⁹⁴. » ac rursum: « Videbitis vitam vestram suspensam in ligno⁹⁵. » Non posuit primo locum vitam, deinde maledictionem; sed primo maledictionem, postea vitam. Decuit enim primo chirographum affigi cruci, et latus Verbi lancea perforari, ut livor in perfossione, expiatio foret mundo: sanguis et aqua, humano generi.

καὶ νυθῆναι τὴν πλευρὰν τοῦ Λόγου τῇ λόγχῃ, ἵνα ὁ μὴ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων.

2. Miseri ingrati illi Judæi, qui tot tantisque signis ac beneficiis sibi collatis, nedum illum qui apud se peregrinatus esset, laudarent ac benedicerent ob res gestas, ex adverso dicebant: « Si Filius Dei es, descende de cruce⁹⁶. » Atque sol interim contractis radiis, non sustinuit videre suspensum in cruce Dominum. Duo quoque latrones cum eo suspensi erant, quorum altero execrante⁹⁷, ait

Ἀρχὴ πρὸς τὸν Θεόν (27). Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν. Ἐκαστος τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν, διορατικοὶ ὄντες, καὶ ἐντοχούμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, διηγούνται πᾶσαν τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην σωτηρίαν, τὴν μέλλουσαν γίνεσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων (28). Ἄλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς; Ἐρμηνεύσου ἡμῖν. Ἀκούσον, ἀγαπητέ. Οἱ μὲν προφηταὶ, καθὼς προείπον, διορατικοὶ ὄντες, σημαίνουσι τὰ μέλλοντα ἐστῆναι πρὸ τοσούτων γενεῶν, δεικνύοντες ὡς παρόντα τὰ μέλλοντα. Ὁμοίως καὶ οἱ μεγάλοι εὐαγγελισταὶ (29) ἐπὶ τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Λόγου, τὰ προκηρυχθέντα διὰ τῶν προφητῶν βεβαιοῦσιν ἕκαστος τὴν προσημασίαν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις. Οἶον· ὁ μέγας προφήτης Ἡσαίας λέγει· Ὡς πρόβατον ἐπὶ (30) σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνος ἐναντίον τοῦ κείροντος ἀφω-
 νος, οὕτως οὐκ ἀνόγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῇ ταπεινώσει (31) ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἰάθημεν. Ἐπιδημήσαντος δὲ τοῦ προσημανθέντος πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἑωρακῶς (32) αὐτὸν παρερχόμενον ὁ μέγας Βαπτιστὴς Ἰωάννης, πληρῶν τῇ προσημανθὲν διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγει· Ἰδοὺ ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ἰδοὺ βεβαίως τὴν προφητευσθεῖσαν φωνὴν ὁ μέγας Βαπτιστὴς. Ὁμοίως (33) καὶ ὁ ἱεροφάντης Μωσῆς περὶ τούτου τοῦ μῶλωπος, δι' οὗ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος σωτηρίας ἐμελλε μέτοχον γίνεσθαι, τί (34) εἶπεν; Ἐπικατάρτος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου· καὶ πάλιν λέγει· Ὁψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμασμένην ἐπὶ ξύλου (35). Οὐκ εἶπε πρῶτον τὴν ζωὴν, εἶτα τὴν κατάραν (36)· ἀλλ' εἶπε πρῶτον τὴν κατάραν, ἔπειτα τὴν ζωὴν. Ἐπρεπε γὰρ πρότερον προσηλωθῆναι τὸ χειρόγραφον τῷ σταυρῷ, μὴ μὴ ἐν τῇ νύξει καθάρσιον γένεται τῇ οἰκουμένῃ.

2. Τάλανες οἱ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι, τοιοῦτον καὶ τηλικούτων σημείων καὶ εὐεργεσιῶν γενομένων παρ' αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ τὸν ἐπιδημήσαντα παρ' αὐτοῖς δοξάζειν καὶ εὐλογεῖν ἐπὶ τοῖς γινομένοις (37), ἐκ τῶν ἐναντίων εἶπον· Ἐἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάρθῃ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Ὁ μὲντοι υἱὸς συνέστελλε τὰς ἀκτίνας, μὴ φέρων ὅρῳ τὸν Κύριον κρεμᾶμενον ἐπὶ τοῦ ἱκρίου. Καὶ δύο σὺν αὐτῷ ἦσαν λησταὶ κρεμᾶ-

⁹¹ Joan. i, 1-3. ⁹² Isa. lxxv, 5, 7, 8. ⁹³ Joan. i, 29. ⁹⁴ Deut. xxi, 23; Galat. iii, 13. ⁹⁵ Deut. xxxiii, 66. ⁹⁶ Matth. xxvii, 40. ⁹⁷ ibid. 44.

(27) Ita Seguer. In editis, hæc, οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, d. sunt.

(28) Gobler. et Felc. 1, σωτηρίαν τὴν γενομένην ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Paulo post, Seguer. ἀγαπητέ μου. Οἱ μὲν ἀνδρείοτατοι καὶ μεγάλοι προφ.

(29) Goblerian. et Felc. 1, οἱ εὐαγγελισταί. Paulo post Seguer. τῶν μεγάλων προφητῶν.

(30) Gobler. et Felc. 1, ἐν εὐαγγελίοις. Ὡς πρόβατον ἐπὶ, omissis interpositis. Mox iidem, τοῦ κείροντος.

(31) Hæc, ἐν τῇ ταπεινώσει desunt in Gobler. et Felc. 1. Mox δὲ deest in Seg.

(32) Ita Seg. Editi vero, προσημανθέντος, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἑωρακῶς. Mox μέγας deest in Gobler. et

Felc. 1.

(33) Gobler. et Felc. 1, ὁ Βαπτιστὴς. Ὁμοίως καὶ ὁ μέγας. Ibid. post Βαπτιστὴς, Seg. addit Ἰωάννης.

(34) Ti deest in Gobleriano et Felc. 1. Mox Seguerian., Πᾶς ἄνθρωπος ὁ κρεμ.

(35) Ἐπὶ ξύλου deest in Gr. Scripturæ textu.

(36) Seguer., ἔπειτα. Mox Gobler. et Felc. 1, ἀλλὰ τὴν κατάραν πρῶτον, ἐπ. Ibidem post ζωὴν, Seguer. habet ἀληθές. Mox Gobler. et Felc. 1, πρότερον προσηλωθῆναι, Seg. πρῶτον προσηλωθῆναι, prius editi, πρότερον προσημανθῆναι.

(37) Gobler. et Felc. 1, γενομένοις. Paulo post, Seg. pro κατάρθῃ, habet κατάβαλε σταντόν. Paulo infra, Seg. Gobler. et Felc. 1, μὴ φέρων ἰδεῖν.

μνοί· καὶ τοῦ ἐνὸς καταρωμένου (38), εἶπεν ὁ ἱε-
 ρος ληστής· « Τί καταρῶσαι τῷ δικαίῳ; ἡμεῖς κατὰ
 τὰς ἀμαρτίας ἐαυτῶν πεπνῶμεν· τί σοι καὶ τῷ
 δικαίῳ; » Τῷ δὲ Ἰησοῦ εἶπε· « Μνήσθητί μου, Κύ-
 ριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Καὶ ὁ Ἰησοῦς
 πρὸς αὐτόν (39)· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω σοι, σήμερον
 μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Ὁ μεγάλου πρῶ-
 γματος! τῆς κατάρως προσηλωθείσης, ἠνέφρε τὸν
 παράδεισον ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῷ ληστῇ. Ὁ τοῦ μακα-
 ρίου ληστοῦ τούτου! ἀφῆρπασεν ἐν τῷ κόσμῳ λη-
 στεῶν, ἀφῆρπασε καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐν
 τῇ ὁμολογίᾳ. Περὶ τούτου εἶπεν ὁ μέγας προφήτης (40)
 « Καὶ κἀνάθαρος ἐκ ξύλου φθέγγεται. » Οἴδατε,
 ἀδελφοί, ὅτι ὁ κἀνάθαρος περὶ τὰ ἀκάθαρτα σχολάζει,
 ἀκάθαρτος ὢν· οὕτω καὶ ὁ ληστής ποτε ἐσχολάζεν
 ἐν ταῖς ληστεσίαις (41)· ὅτε δὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἦν, ὡμο-
 λόγησεν αὐτὸς, καθὼς προεῖπον, καὶ πληροῦται εἰς
 αὐτὸ τὸ προφητεῦθέν· « Καὶ κἀνάθαρος ἐκ ξύλου φθέγ-
 γεται. » Φθεγγόμενος τοίνυν ἡξιώθη προαρπάσαι τὴν
 τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Καὶ πάλιν λέγει ὁ μέγας
 προφήτης Ἡσαίας δεικτικῶς δεικνύων ὡς παρών·
 « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται Υἱόν,
 καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, » ὃ ἐστὶ
 μεθερμηνευόμενον, « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Μελλού-
 σης τοίνυν ταύτης τῆς προφητικῆς σημασίας πλη-
 ροῦσθαι, ἀποστέλλεται ὁ μέγας ἀρχάγγελος Γαβριήλ
 ὁ ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης παρεστηκώς σημεῖναι τῇ
 ἀρχάντῃ Θεοτόκῃ καὶ ἀνατιρογάμῃ Μαρίᾳ, καὶ λέγει
 πρὸς αὐτήν· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη ὁ Κύριος μετὰ
 σοῦ (42). » Κύριον δὲ λέγων, τὸν κοινὸν δεσπότην
 ἐσημάνει, ὁμολογῶν τὴν συνδουλείαν. « Πνεῦμα
 ἅγιον ἐπιελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου
 ἐπισκιάσει σε· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ (43)
 Ἅγιον κληθήσεται. » Ἀληθῶς, ἀγαπητοί, ἅγιον καλεῖ-
 ται ὁ ναὸς τοῦ μελλόντος ἀγιάζειν πᾶσαν τὴν οἰκου-
 μένην. Καὶ πάλιν λέγει ὁ αὐτὸς προφήτης· « Παι-
 διον (44) ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ
 ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. »

3. Τούτων τοίνυν πληρωθέντων, λέγει ὁ μέγας εὐ-
 αγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς· « Ἐν
 ἀρχῇ (45) ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,
 αἱ Θεοὶ ἦν ὁ Λόγος (46). Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν

A alter latro : « Quid execraris justum ? nos secundum
 scelera nostra palimur : Et quid tibi et justo illi ? »
 Dixit autem Jesu : « Memento mei, Domine, cum
 veneris in regnum tuum. » Cui Jesus : « Amen, amen
 dico tibi, hodie mecum eris in paradiso ». O rem
 magnam ! suspensio maledicto, aperuit latroni pa-
 radisum in promissione. O felicem latronem ! in
 mundo rapuit latrocinando, regnum cœlorum ra-
 puit confitendo. De illo magnus ait propheta : « Et
 scarabæus ex ligno vociferabitur ». Nostis, fratres,
 scarabæum immundum circa immunda versari ; ita
 quoque latro in latrocinis versatus est ; in cruce
 autem confessus est, quemadmodum superius dixi,
 atque in illo impletur hæc prophetia : « Et scar-
 abæus ex ligno vociferatur. » Vociferatus autem
 dignus habitus est qui regnum cœlorum propie-
 ret. Ait rursus ipse Isaias magnus propheta,
 perspicue loquens, ac si præsens fuisset : « Ecce
 Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vo-
 cabunt nomen ejus Emmanuel », quod est in-
 terpretatum, « Nobiscum Deus. » Cum igitur
 instaret tempus, ut propheta prædictio implere-
 tur, mittitur magnus archangelus Gabriel, qui
 stat ad dexteram majestatis, qui nuntiaret
 immaculatæ Deiparæ, et nullius thorum ex-
 pertæ Mariæ, his verbis : « Ave, gratia plena, Do-
 minus tecum » ; Dominum dicens, communem he-
 rum indicat, se conservum esse fassus. « Spiritus
 sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obum-
 brabit tibi, ideoque quod nascitur ex te, Sanctum
 vocabitur ». Merito, dilecti, sanctum vocatur tem-
 plum ejus qui totum orbem sanctificaturus est.
 Rursus ait idem propheta : « Parvulus natus est
 nobis, et filius datus est nobis, cujus imperium su-
 per humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, Magni
 consilii angelus ».

3. His itaque impletis, ait magnus evangelista
 Joannes filius tonitruī : « In principio erat Verbum,
 et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.
 Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum

* Luc. xiii, 40-43. * Habac. ii, 21. * Isa. vii, 14. * Luc. i, 28. * Ibid. 35. * Isa. ix, 6.

(38) Sic Seguerian. In editis ἐνός deest. Gobleria-
 nus et Felc. primus sic habent, καὶ τοῦ μὲν κατα-
 ρωμένου, τοῦ δὲ ἑτέρου λέγοντος· Τί καταρῶ. Mox iidem,
 τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Mox Gobler. et Felc. 1, ut in textu.
 Editi vero, καὶ εἶπε πρὸς τὸν Κύριον· Μνήσθητί
 μου, Ἰησοῦ, ὅταν.

(39) Editi, Καὶ ὁ Θεὸς ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν. Se-
 guer. Καὶ εὐθὺς ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν. Gobler. et
 Felc. primus, Καὶ ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν. Ibidem in
 Gobler. omittuntur hæc, Ἀμήν, ἀμήν... τῷ παρα-
 δείσῳ. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ὁ μεγάλου θαύ-
 ματος!

(40) Gobler. et Felc. primus, Περὶ τούτου φησὶν
 ὁ προφ.

(41) Seguer., καὶ οὗτος ὁ ληστής. Mox Gobler. et
 Felc. 1, ληστείας· ἐν δὲ τῷ σταυρῷ ὡμολόγητο, καὶ
 πληροῦται εἰς αὐτὸν τὸ προφητεῦθέν. Φθεγγόμενος.
 Ibidem Seguer. habet ὡμολόγησεν αὐτόν. Editi vero,

ὡμολόγησεν αὐτός. Mox idem, φθεγγόμενος τοίνυν,
 καθὼς προεῖπον, κατηξιώθη. Ibidem Gobler. et Felc.
 primus. Καὶ πάλιν Ἡσαίας λέγει· Ἰδοὺ ἡ Π.

(42) Gobler. et Felc. 1, ἀποστέλλεται ἀρχάγγελος
 Γαβριήλ σημεῖναι τῇ κεχαριτωμένῃ Μαρίᾳ τὸ, Ὁ Κύ-
 ριος μετὰ σοῦ.

(43) Ita Seguer. In edit. ἐκ σοῦ deest. Mox, ἀγα-
 πητοί deest in Gobler. et Felc. 1.

(44) Gobler. et Felc. 1, Καὶ πάλιν Ἡσαίας· Παι-
 διον.

(45) Gobler. et Felc. 1, τούτων οὖν πληρωθέντων.
 λέγει ὁ τῆς βροντῆς υἱός· Ἐν ἀρχῇ.

(46) Ita Seg. recte. Editi vero, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λό-
 γος, καὶ τὰ ἑξῆς. Et οὖν δι' αὐτοῦ. Mox Gobler. et
 Felckmanni primus, τῶν γεννητῶν. Φανερόν οὖν ἐστὶ.
 ὅτι ἐν τῷ Πατρὶ ἦν ἀεί. Τάλανες Ἀρειομανίται· Ἰου-
 δαῖοι, οἱ μὴ ὀρθ. Mox iidem, ἐρευνώντας.

facta sunt, et sine ipso factum est nihil^a. » Si per ipsum omnia facta sunt : ergo ipse est extra res quæ factæ sunt, manifestumque est, ipsum in Patre semper fuisse. Miseri Judæi novi Ariomanitæ, qui neque recte legunt, neque accurate perscrutantur, quod cæcotos habeant mentis oculos, rati omnium creatorem et opificem, esse creaturam. Audite illud magni evangelistæ : « In principio. » O Christi inimice Ariane, si dixisset : In principio factum est, cum obtentu quodam diceres : Evangelista dixit, In principio factum est. At cum dixerit : « In principio erat, » quære diligenter, et deprehendes veritatem : hinc sciscitare ex magno evangelista his verbis : O evangelista, dic nobis quod opus principii et veri Dei Verbi : siquidem Christi adversarii Ariani, arbitrantur Creatorem omnium esse creaturam ; statim respondebit magnus ille evangelista : Lege conditi mundi originem in Genesi, quæ sic habet : « In principio fecit Deus cælum et terram^b. » Sint itaque ea quæ non sunt, ut sint ea quæ futura sunt. Erat Deus Verbum apud Patrem, per quem omnia facta sunt. Pulchre igitur evangelista ait : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Ecce tertio, « erat, » nusquam, « non erat. » Magnus porro archangelus Gabriel, cum ad immaculatam et intactam Deiparam dixit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ; » non dixit : Spiritus sanctus fiet in te, aut virtus efficietur in te ; sed « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Hoc beatus Apostolus his verbis indicavit : « Christus Dei virtus, et Dei sapientia^c. » Sed ad hæc dicet Ariomanita : Quare igitur Paremiastes ait : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua^d ? » O impiissime ! annon audisti angelum Virgini dicentem : « Quod nascitur ex te, Sanctum vocabitur ? » Vides quod de negotio incarnationis verba faciat. Cum autem inveteratum esset sex dierum opus, in præparatione patris prosapie nostræ Adami, in mortemque delapsum esset nostrum genus, placuit Deo ad nos mittere proprium Filium Deum Verbum atque assumere, uti supra dixi, ex intacta Virgine templum, hoc est,

Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Εἰ δι' αὐτοῦ πάντα γέγονεν, ἄρα ἐκτός ἐστι τῶν γεννητῶν, καὶ φανερόν ἐστιν, ὅτι ἐν τῷ Πατρὶ ἦν πάντοτε. Τάλανες οἱ Ἰουδαῖοι νέοι οἱ Ἀρειομανῖται, οἱ μὴ ὀρθῶς ἀναγνόντες, μὴδ' ἀκριβῶς ἐρευνήσαντες τυφλοὺς ἔχοντες τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς, νομίζοντες τὸν κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων κτίσμα εἶναι. Ἀκούσατε τοῦ (47) μεγάλου εὐαγγελιστοῦ τὸ, « Ἐν ἀρχῇ. » Ὁ χριστομάχῃ Ἀρειανῇ, εἰ ἦν εἰπὼν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ γέγονεν, εἶχες ἂν χρῶμα λέγειν, ὅτι Ἰδοὺ ὁ εὐαγγελιστὴς εἶπεν. Ἐν ἀρχῇ γέγονεν. Εἰ δὲ εἶπεν. « Ἐν ἀρχῇ (48) ἦν, » ζήτησον ἀκριβῶς, καὶ εὐρήσεις τὴν ἀλήθειαν. Ἐπειτα ἐπερώτησον τὸν μέγαν εὐαγγελιστὴν λέγων πρὸς αὐτόν. Ὁ εὐαγγελιστὰς, εἰπὲς ἡμῖν τὴν πραγματείαν τῆς ἀρχῆς, καὶ τοῦ θντος Θεοῦ Λόγου (49) ὅτι χριστομάχοι Ἀρειανοὶ νομίζουσι κτίσμα εἶναι τὸν κτίστην τῶν ὄλων. εὐθέως λέξει σοι ὁ μέγας εὐαγγελιστὴς. Ἀνάγνωθι τῆς κοσμοποιίας τὴν Γένεσιν, οὕτω λέγουσαν. « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἔστω τοίνυν τὰ μὴ θντα εἰς τὸ εἶναι, εἰς τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι. Ἡνὸ Θεὸς Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν. Οὐκοῦν καλῶς ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει (50) : « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Ἰδοὺ τριχῶς τὸ « ἦν (51), » οὐδαμῶς τὸ, « οὐκ ἦν. » Καὶ ὁ μέγας ἀρχάγγελος Γαβριὴλ, ὅτε πρὸς τὴν δχραντον καὶ ἀπειρόγαμον Θεοτόκον εἶπε : « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι, » οὐκ εἶπεν (52), ὅτι Πνεῦμα ἐπὶ σέ γυνήσεται, ἢ δύναμις ποιηθήσεται ἐπὶ σέ, ἀλλὰ, « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος ἐδῆλωσε λέγων. « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. » Ἄλλ' ἐρεῖ πρὸς ταῦτα ὁ Ἀρειομανίτης, ὅτι Πῶς λέγει ὁ Παροιμιστὴς (53), ὅτι « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Ὁ ἀσεβέστατος, οὐκ ἤκουσας τοῦ ἀρχαγγέλου (54) λέγοντος τῇ Παρθένῳ. « Τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ Ἅγιον κληθήσεται ; » Ὅρξῃ ; ὅτι περὶ τῆς πραγματείας τῆς ἐνανθρωπήσεως εἶπεν. Ἐπειδὴ δὲ πεπαλαῖωται ἡ ἐξαήμερος ἡ παλαῖωσις ἐν τῇ παραβάσει (55) τοῦ πατρὸς τοῦ γένους ἡμῶν Ἀδὰμ, καὶ εἰς θάνατον καταπεπτῶκει τὸ γένος ἡμῶν (56), εὐδόκησεν ὁ Θεὸς

^a Joan. 1, 1-3. ^b Genes. 1, 1. ^c I Cor. 1, 24

^d Prov. viii, 22.

(47) Seguer. ἀκούσαντες τοῦ, etc. Gobler. et Fele. 1. Ἀκούσατε τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Εἰ οὖν εἶπη, ὅτι Ἐν ἀρχῇ γέγονεν, εἶχες λόγον, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς εἶπη. Ἐν ἀρχῇ γέγονεν. Εἰ δὲ εἶπη, ὅτι Ἐν ἀρχῇ γέγονε, ζήτησον.

(48) Gobler. et Fele. 1, ἐρώτησον τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ λέξει σοι. Ἀνάγνωθι τῆς κοσμοποιίας τὴν Γένεσιν, καὶ εὐθέως λέξει πρὸς σέ. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν.

(49) Ita Seg. et Basil. Editi vero, καὶ τὸν θντος Θεοῦ Λόγον. Infra Seg. λέξει πρὸς σέ ὁ μέγας, etc.

(50) Gobl. et Felc. primus, δι' οὗ πάντα γέγονε. Καλῶς ὁ εὐαγγ.

(51) Seguer. παντὶ τῷ ἦν. Gobler. et Felc. 1, τριχῶς τὸ ἦν, καὶ οὐδαμῶς τὸ, οὐκ ἦν, καὶ ὁ ἀρχάγγελος πρὸς τὴν Θεοτόκον Πνεῦμα ἅγιον. Ibidem Seg. Θεοτόκον Παρθένον εἶπε Ilv.

(52) Ita Seguer. In editis vero, hæc, οὐκ εἶπεν, usque ad, ἐπισκιάσει σοι sequens, desunt, δι' ὁμοιότητεον. Mox, μακάριος ante Ἀπόστολος deest in Gobl. et Fele. 1.

(53) Gobler. et Felc. primus, ὁ Ἀρειανὸς, καὶ ὡς ὁ Παροιμ.

(54) Gobler. et Felc. 1, ἀγγέλου.

(55) Gobler. et Felc. 1, Ἐπὶ οὗ πεπαλαῖωται ἡ φύσις ἡμῶν ἐν τῇ παραβ.

(56) Gobler. et Felc. 1, καταπεπτῶκεμεν, εὐδόκησεν ὁ Θ. Mox Seguer. καταπέμψαι πρὸς ἡμᾶς τόν. Ibidem Gobler. et Felc. 1, τὸν ἴδιον αὐτοῦ Λόγον Ἴδιον καὶ Θεόν. λαλεῖν δὲ ἐκ τῆς Παρθένου τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν. ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος φησιν. Εὐδόκησεν ὁ Θεὸς πέμψαι.

πρὸς ἡμᾶς πέμψαι τὸν ἴδιον Υἱὸν Θεοῦ Λόγον, λαβεῖν τε, καθὼς προσέειπον, ἐκ τῆς ἀπειρογάμου Παρθένου τὸν ναὸν, τὸν ἀνθρώπον. Καὶ λέγει ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος· Εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καταπέμψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, γεννώμενον ἐκ γυναίκος. Ὅρᾳς, ὅτι περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐστίν.

4. Εἰ δὲ θέλεις ἀκοῦσαι περὶ τῆς ἀδιαίρετου καὶ μιᾶς θεότητος (57), ἀκουε Παύλου λέγοντος· «Ὁς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ἰ καὶ πάλιν λέγει· «Ὁς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. » Ὅρᾳς, ὅτι περὶ τῆς (58) ἐνανθρωπήσεως εἰσιν αἱ τοιαῦται φωναί. Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος αὐθεντικῇ φωνῇ εἶπεν· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » καὶ πάλιν λέγει Φιλίππῳ· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἰσμεν. » Καὶ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου· «Ἴδετέ με, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι. » Καὶ πάλιν λέγει· «Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα. » Καὶ διὰ τοῦ Ἰερεμίου λέγει ὁ Πατὴρ· «Ἐμὲ ἐγκατέλιπον (59) πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὥρυξαν ἐαυτοὺς λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ δύνησονται ἐαυτοὺς ὕδωρ συναγαγεῖν. » Οὐ χθὲς ἡ πηγὴ, καὶ σήμερον τὸ ὕδωρ· μὴ γένοιτο! Ἀεὶ πηγὴ, αἰεὶ ὕδωρ. Τάλανες οἱ ἀχάριστοι (60) Ἀρειομανῖται· τούτων κρείττων εὐρέθη ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὃς, ἐαυτὸν θεὸν νομίζων εἶναι, καὶ εἰκόνα ἐαυτοῦ στήσας ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν χάμινον τοῦ πυρὸς Ἀνανίαν, καὶ Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ· καὶ τοῦ ὀροσοποιοῦ (61) λόγου ἐν μέσῳ αὐτῶν γινομένου, καὶ ἐξελάσαντος τὸ πῦρ, καὶ αὐτῶν ὑμνούντων· καὶ ἐλθόντος τοῦ Ναβουχοδονόσορ, καὶ ἑωρακέντος αὐτοὺς ὑμνοῦντας, ἔλεγε τοῖς παισὶν αὐτοῦ· «Οὐχὶ ἄνδρας τρεῖς ἐνεβάλομεν εἰς τὴν χάμινον; » Οἱ δὲ εἶπον· «Ἀληθῶς, βασιλεῦ. » Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς· «Τῶν θεωρῶ ἐγὼ ἄνδρας τέσσαρας, καὶ ὁ τέταρτος ὁμοῖος Υἱῷ Θεοῦ. » Ὁ Ναβουχοδονόσορ, σὺ αὐτὸν θεὸν ἐποίησας, πῶς οἶδας, ὅτι ὁμοῖος Υἱῷ Θεοῦ ἐστίν; οὐθὼς εἶπεν· Αὐτὸς κατένυξέ με εἰπεῖν. Κρείττων τούτων εὐρέθη Ναβουχοδονόσορ τῶν ἀσεβῶν, καὶ μὴδὲ ὁμοιον, μὴδὲ ὁμοούσιον λεγόντων τὸν Υἱόν. Εἶπατε (62) τοῖς ἀσεβέσι μὴ βλασφημεῖν, ἀλλ' εὐφημοῦντας προσκυνεῖν τὸν ναὸν Θεοῦ Λόγον ἐν πνεύματι, εἰ ἄρα ἀφεθῇσεται ἡ ἀσεβεία τῆς βλασφημίας αὐτῶν.

5. Τούτων τοίνυν ἐξοστρακισθέντων καὶ ἐκδηθέντων ἐκ τοῦ θείου χοροῦ, εἰπωμεν καὶ πρὸς τοὺς τούτων ἀδελφοὺς τοὺς Πνευματομάχους τοὺς Τροπικοὺς, τοὺς λέγοντας (63) τὸ Πνεῦμα εἶναι κτιστόν. Ὁ Τρο-

A hominem. Aitque beatus apostolus Paulus : Placuit Deo in mundum mittere Filium suum natum ex muliere ¹². Viden, eum loqui de incarnatione?

184 4. Sin velis audire de indivisa et una deitate, ausculta hæc Pauli verba : « Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus ¹³ ; » et rursum : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens ¹⁴. » Vides, ejusmodi voces incarnationem spectare. Quin et ipse Dominus authentica voce ait : « Ego in Patre, et Pater in me ¹⁵ ; » rursumque Philippo : B « Ego et Pater unum sumus ¹⁶. » Et per magnam prophetam ait : « Videte me, quia ego sum et non mutor ¹⁷. » Rursumque ait : « Ego ex Patre exivi et venio ¹⁸. » Ac per Jeremiam ait Pater : « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ aquam sibi congregare non poterunt ¹⁹. » Nequaquam hesternæ die fons, hodie aqua : absit. Semper fons, semper aqua. Miseri ingrati illi Ariomanitæ, quibus melior deprehensus est ipse Nabuchodonosor, qui sese deum arbitratus, constitutaque sibi Babylone imagine, atque projectis in caminum ignis Anania, Azaria, et Misaele ; cum verbum rorificum in medio eorum factum esset, excussissetque ignem, dum hymnos illi canerent ; veniens, inquam, ipse Nabuchodonosor, atque videns illos canentes, ait pueris suis : C « Nonne viros tres conjecimus in caminum ? » Responderunt illi : « Ita est, o rex. » Et dixit ad illos : « Ecce video ego viros quatuor, et quartus similis Filio Dei ²⁰. » O Nabuchodonosor, qui teipsum deum effecisti, unde nosti esse similem Filio Dei ? Statim ille responderit : Quia ipse me stimulavit ut hæc dicerem. Melior itaque deprehensus est Nabuchodonosor impiis illis, qui neque similem, neque consubstantialiem dicunt Filium. Dicite impiis, ne blasphemæ, sed cum benedictione Verbum vere Deum adorent in spiritu, si forte remittatur impietas blasphemie eorum.

5. His igitur relegatis et abjectis ex divino choro, loquamur ad illorum fratres Pneumatomachos, seu Tropicos, qui dicunt Spiritum sanctum esse creatum. O Tropice, non audisti Davidem dicentem :

¹² Galat. iv, 4. ¹³ Hebr. i, 3. ¹⁴ Philipp. ii, 6. ¹⁵ Joan. xiv, 10. ¹⁶ Joan. x, 30. ¹⁷ Malach. iii, 6. ¹⁸ Joan. xvi, 28. ¹⁹ Jerem. ii, 13. ²⁰ Dan. iii, 91, 92.

(57) Gobler. et Felc. 1, περὶ τῆς ἀδιαίρετου αὐτοῦ θεότητος.

(58) Gobl. et Felc. 1, Ὅρᾳς, πῶς περὶ τῆς. Paulo post. iidem, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος φησιν, ὅτι Ἐγὼ ἐν τῇ.

(59) Gobl. et Felc. 1, τοῦ Ἰερεμίου· Ἐμὲ ἐγκατέλιπε.

(60) Hæc, οἱ ἀχάριστοι, desunt in Gobl. et Felc. 1.

(61) Gobl. et Felc. primus, ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἐν τῇ χαμινῷ (sic) βαλὼν τοὺς γ' παῖδας, καὶ τοῦ ὀροσπο. Mox Seguer. γεννόμενον. Ibidem Gobl. et Felc.

primus, καὶ ἐκτινάξαντος τὸ πῦρ. Καὶ τῶν παίδων ὑμνούντων, ἔλεγε τοῖς παισὶν αὐτοῦ· Οὐχὶ τρεῖς ἐνεβάλομεν ἐν τῇ χαμινῷ; καὶ ἰδοὺ δ'. Τοῦ δὲ τέταρτου δράσις ὁμοία Θεῷ, ὁ Ναβουχ.

(62) Gobler. et Felc. primus, Κρείττων αὐτὸν εὐρέθη Ναβουχοδονόσορ τῶν μὴ ὁμοιον μὴδὲ ὁμοούσιον Θεοῦ λεγόντων τὸν Υἱόν. Εἶπατε.

(63) Εἰπωμεν πρὸς τοὺς Πνευματομάχους τοὺς λέγ. Sic Gobler. et Felc. 1. Mox iidem, κτιστόν· οὐκ ἡκούσατε τοῦ δι. Ibid. Seg. τοῦ μεγάλου Δαβὶδ.

« Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris A ejus omnis virtus eorum »? Ecce Trinitatem indivisibilem. Et rursum in mundi opificio magnus ille famulus Moyses, sic loquitur : « In principio fecit Deus cœlum et terram, terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum, et Spiritus Domini ferebatur super aquas »⁵¹. » Similiter magnus Paulus ait : « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem : Abba, Pater⁵². » Et ipse Pater per magnum prophetam ait : « Eundem de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt »⁵³. Ipseque Dominus qui venit salvum facere genus humanum, authentica voce ait : « Ego in Patre et Pater in me ; » et, « Ego sum veritas »⁵⁴ ; » et, « Si abiero ad Patrem meum, non relinquam vos orphanos : sed mittam vobis Paracletum Spiritum veritatis »⁵⁵. » Ecce Spiritum in veritate, veritatem in Patre. Ecce Trinitatem indivisibilem, triplicatum vinculum, quo manipulos constringentes, offerimus Patri. Dispareant itaque et hi homines cum Ariomanitis.

τος, τὸ τρίπλοκον σχοινίον, ἐν ᾧ τὰ δράγματα σφίγγοντες προσφέρομεν τῷ Πατρὶ. Καὶ οὗτοι οὖν εἰν τοῖς Ἀρειομανίταις ἀπώλοντο.

6. Jam loquamur adversus infelicissimum Paulum 185 Samosatensem, qui ait, Dominum ex quo prodiit ex intacta Virgine, ex eo tempore fuisse Filium. Aniens, non audisti ipsum Dominum dicentem ad Judæos : « Pater vester Abraham exsultavit ut videret diem meum, et vidit gavisusque est ; » respondentibusque Domino ingratissimis Judæis : « Quadraginta annos nondum habes, et dicis te Abraham vidisse? » Respondit illis et ait : « Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum »⁵⁶. » Si antequam Abraham fieret, ipse est, qua ratione tu dicis, illum post carnalem suum adventum Filium factum fuisse? Annon audisti in Paræmiaste, quomodo ipsa Sapientia loquatur : « Ego eram qua gaudebat, quotidie lætabar ante faciem ejus »⁵⁷, cum conderet orbem aderam ipsi? Rursumque ait magnus ille Paræmiastes : « Deus sapientia fundavit terram »⁵⁸. » Viden' semper illum in Patre esse? Et magnus Apostolus : « Christus Dei virtus et Dei sapientia »⁵⁹. » Quid ad hæc respondet insanus Samosatensis? Ipse quoque divinum hoc merum in aquam convertens, cum bibisset, aqua intercute distentus cum Arianis interiit.

πικὴ, οὐκ ἔχουσας τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· « Τῷ Ἀδελφῷ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν ; » Ἰδοὺ ἡ Τριάς ἀδιαίρετος. Καὶ πάλιν ἐν τῇ κοσμοποιᾷ διηγούμενος ὁ μέγας θεράπων Μωσῆς· « Ἐν ἀρχῇ (64) ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἄβρατος καὶ ἀκατασκευάστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπαφύετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. » Ὁμοίως καὶ ὁ μέγας Παῦλος (65) λέγει· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κράζον· Ἀ663, ὁ Πατήρ. » Καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου· « Ἐχγεὺ ἀπὸ τοῦ Πνευμάτος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι. » Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἰδὼν σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων αὐθεντικῇ φωνῇ εἶπεν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » καὶ, « Ἐὰν ἀπέλθω πρὸς τὸν Πατέρα μου, οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ἑρρανοὺς, ἀλλ' ἀποστελῶ ὑμῖν τὸν Παράκλητον τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. » Ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ Πατρὶ. Ἰδοὺ ἡ Τριάς ἀδιαίρετος.

6. Εἰπόμεν καὶ πρὸς τὸν ἀτυχέστατον (66) Σαμοσατίαν Παῦλον, τὸν λέγοντα, ὅτι ἀφ' οὗ προήλθεν ἀπὸ τῆς ἀπειρογάμου Παρθένου, ἀπὸ τότε Υἱὸς ἐχρημάτισεν. Ἀφρον, οὐκ ἔχουσας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντας πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Ὁ πατὴρ ὑμῶν Ἀβραὰμ ἡγαλλίαστο ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη. » Καὶ τῶν ἀχαρίστων Ἰουδαίων λεγόντων πρὸς αὐτὸν τὸν Κύριον, « Οὐπω τεσσαράκοντα ἔτη ἔχεις, καὶ λέγεις ἑωρακέναι τὸν Ἀβραάμ ; » Ἀπεκρίθη πρὸς αὐτοὺς καὶ ἔλεγεν· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Εἰ, πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, αὐτὸς ἐστίν, πῶς λέγεις, ὅτι μετὰ τὴν ἐνσαρκίαν αὐτοῦ παρουσίαν Υἱὸς ἐχρημάτισεν ; Οὐκ ἔχουσας ἐν τῷ Παροιμιαστῇ, αὐτὴ ἡ Σοφία πῶς ἔλεγεν· « Ἐγὼ ἡμῖν (67), ἥ προσέχαιρε· καθήμεραν εὐφραίνομένη ἐν προσώπῳ αὐτοῦ, » ὅτε ἐποίησε τὴν οἰκουμένην, συμπαρήμην αὐτῷ ; Καὶ πάλιν λέγει ὁ μέγας Παροιμιαστής (68)· « Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. » Ἰδοὺ αἱ εἰσὶν ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. » Τί πρὸς ταῦτα λέγει ὁ ἀνόητος Σαμοσατεὺς, καὶ οὗτος, ἐξυδαρώσας τὸν θεῖον τοῦτον οἶνον, καὶ πῶν, καὶ τυμπανῶν, ἀπώλετο σὺν τοῖς Ἀρειομανίταις.

⁵¹ Psal. xxxii, 6. ⁵² Genes. i, 1, 2. ⁵³ Galat. iv, 6. ⁵⁴ Joel ii, 28. ⁵⁵ Joan. xiv, 10, 6. ⁵⁶ Joan. xvi, 7 ; xiv 18 ; xv, 26. ⁵⁷ Joan. viii, 56-58. ⁵⁸ Prov. viii, 30. ⁵⁹ Prov. iii, 19. ⁶⁰ I Cor. i, 24.

(64) Gobler. et Felc. 1. Καὶ ἐν τῇ κοσμογονίᾳ Μωσῆς· « Ἐν ἀρχῇ... Seg. ibidem, Μωσῆς λέγει.

(65) Τοῦ ὕδατος καὶ Παῦλος. Gobler. et Felc. 1. Paulo post, ibidem, ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν... πατήρ. Καὶ Ἰωὴλ ἐκ προσώπου Θεοῦ· « Ἐχγεὺ... καὶ προφητεύσουσι. Καὶ ὁ Κύριος· « Ἐγὼ ἐν τῷ.

(66) Ἀτυχέστατον deest in Gobler. et Felc. 1. Paulo post in ibidem, ὅτι deest. Mox ibidem, Παρθένου, ἔκτοτε χρηματίσαντα τὸν υἱόν. Ἀφρον, οὐκ ἔχουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· Καὶ

Ἀβραὰμ ἡγαλλ... καὶ ἰδὼν ἐχάρη. Τῶν δὲ Ἰουδαίων εἰπόντων· Οὐπω μ' ἔτη ἔχ... Ἀβραάμ ; Ὁ δὲ φησὶ· Πρὶν Ἀβραάμ ἐγὼ εἰμι.

(67) Goblerian. et Felc. 1. παρουσίαν ἐχρημάτισεν· καὶ πάλιν ὁ Παροιμιαστής ἐν τῇ Σοφίᾳ· Ἐγὼ ἡμῖν.

(68) Hæc, λέγει ὁ μέγας Παροιμιαστής, desunt in Gobler. et Felc. 1. Paulo post, Seg. et Basil. καὶ πάλιν λέγει ὁ μέγας Ἀπόστολος. Gobler. et Felc. 1, καὶ ὁ Ἀπόστολος.

7. Εἴπωμεν καὶ πρὸς τοὺς ἀσεβεστάτους Μανιχαίους, τοὺς τρυγίους τῶν κακῶν. Ὁ ἀσεδέστατοι Μανιχαῖοι, λέγετε δύο ὑποστάσεις εἶναι, ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ; Καὶ λέγετε τὸν πονηρὸν (69) θέλοντα μάχεσθαι τῷ ἀγαθῷ, ἵνα λάβῃ μέρος τι· καὶ ὁ ἀγαθός, φησὶν, ἀγαθὸς ὢν καὶ μὴ θέλων μάχεσθαι, δέδωκε παραχωρήσας μέρος τι τῷ πονηρῷ, καὶ γέγονε τῷ πονηρῷ ἐν ἡμῖσι μέρος, καὶ τῷ ἀγαθῷ ἡμῖσι μέρος. Καὶ μεταμεληθὲν, φησὶν, ἦλθε τὸ ἀγαθὸν παρασκευάσασθαι εἰς πόλεμον, καὶ ἐσχημάτισεν ἑαυτὸν ἐν τῷ τοῦ πονηροῦ σχήματι. Ἀλλ' (70), ὦ ἀσεδέστατοι Μανιχαῖε, ὅτε ὀλόκληρον ἦν τὸ ἀγαθὸν, λέγετε, οὐκ ἠθέλησε μάχεσθαι, καὶ ὅτε ἡμῖσι γέγονεν, ὡς λέγετε, εἰς πόλεμον ἦλθε. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ ἀσεδέστατος Μανιχαῖος, ὅτι « Ἦλθον ζητῆσαι τὸ ἀπολωλός. » Ὁ πολλῆς ἀφροσύνης! Ποῦ οὖν ἐστὶ ἀγαθὸ γινώρισμα; Μάλιστα ὅτι καὶ τοῦ πονηροῦ σχῆμα ἀνέλαβε κατὰ (71) αἶ. Ὡς περ οἰκοδεσπότης γυναῖκα ἐὰν ζωγράφος γράφῃ ἐν εἰκόνι παραχρῆμα ἀσέμνω, καὶ παρέρχόμενος ὁ οἰκοδεσπότης ἰδὼν τὴν ἰδίαν γαμετήν παρὰ σχῆμα οὖσαν, οὐκ, ὀργισθεὶς καὶ πλήρης θυμοῦ γινόμενος (72) ἀναίρῃσει τὸν τοῦτο τολμήσαντα ποιῆσαι; Πόσω μᾶλλον τὸν λέγοντα, ὅτι τοῦ πονηροῦ σχῆμα ἀνέλαβεν; Ἰσχυρότερόν ἐστι τοίνυν, οὐ ἀπεχρήσατο τὸ σχῆμα. Ταῦτα τῶν ἀφρόνων καὶ ἀσεδῶν τὰ τολμήματα. Ὁ ἀσεδέστατος τρυγὶς τῶν κακῶν Μανιχαῖε (73), οὐκ ἤκουσας τοῦ Ματθαίου λέγοντος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως· « Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ; » Ἀλλ' εἶρεῖ, ὅτι οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν. Καὶ ἐγὼ ἐρῶ πρὸς αὐτόν· Διὰ τί οὐ δέχῃ τὴν Παλαιάν; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος τοῖς ἀσεβεστάτοις καὶ ἀχαρίστοις Ἰουδαίοις· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, ὅτι Μωσὴς περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε. » Τί ἐλάλησεν, ὦ Κύριε; « Προφήτην ὑμῖν (74) ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. » Τοῦτον τὸν προφήτην ὠμολόγη ἡ μακαρία Σαμαρεῖτις (75) λέγουσα· « Κύριε, θεωρῶ, τὴν προφήτην εἰ σύ. » Εἰ καὶ ἄνθρωπον καὶ Κύριον καὶ προφήτην ὠμολόγη ἡ μακαρία Σαμαρεῖτις· ἰδοὺ πάντη καὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, οἱ μεγάλοι καὶ οἱ ἅγιοι ὁμολογοῦσι. Πῶς δύναται βότρυς εἶναι ἀνευ ἀμπέλου; Πῶς δύναται βεβαιωθῆναι πᾶσα πραγματεία, καὶ ἡ εἰς τὸν κόσμον μέλλουσα ἔσθαι σωτηρία; Ὁμολογήσουσιν οἱ σημάντορες οἱ μεγάλοι προφῆται καὶ ὁ νόμος (76)· μάλιστα αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι

7. Jam verba faciamus adversus impiissimos Manichæos malorum feces. O impiissimi Manichæi, dicitis duas esse substantias, boni scilicet et mali? Dicitis, inquam, malum pugnare voluisse cum bono, ut partem quamdam sibi sumeret: bonum vero, cum utpote bonum, pugnare nollet, partem quamdam malo sponte cessisse; ita ut pars una malo cum dimidio cederet, dimidium tantum partis alterius bono obveniret. Tum pœnitentia ductum bonum sese ad bellum instruxisse, atque mali speciem induisse. Verum, o impiissime Manichæe, cum integrum esset bonum, ais noluisse pugnare; ubi vero ad dimidium partem, ut ais, redactum est, ad bellum processit. Eo spectat, ait impiissimus Manichæus, illud: « Veni quærere quod perierat »²¹. O ingentem stultitiam! Ecquodnam jam boni indicium? cum maxime tu dicas, ipsum mali induisse speciem. Ut si pictor quispiam patrifamilias uxorem festinanter indecentique forma depingat in imagine, tum paterfamilias prætereundo, indecenti forma uxorem videat, nonne ira furoreque percitus, pictorem qui hoc ausus fuit de medio tollet? Quanto magis eum qui ait bonum, mali speciem assumpsisse? Id igitur cujus specie quis utitur, utente est præstantius. Hi stultorum impiorumque hominum sunt ausus. O impiissime et malorum feces, Manichæe, annon audisti Matthæum de incarnatione dicentem: « Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham »²². At respondet: Non admitto Vetus Testamentum. Reponam ego: Ecquid est quod non admittis Vetus Testamentum? Annon audisti Dominum dicentem impiissimis et ingratis Judæis: « Si crederetis Moysi, crederetis et mihi, quia Moyses de me locutus est »²³? Quid locutus est, Domine? « Prophetam excitabit vobis Dominus de fratribus vestris, sicut me »²⁴. Hunc prophetam confitebatur beata Samaritana, cum diceret: « Domine, ut video, propheta es tu »²⁵. Si et hominem et Dominum et prophetam confitebatur beata Samaritana: ecce ubique lex et sacri magnique prophetæ contentur. Quomodo botrus potest absque vite esse? Quomodo confirmari potest totum negotium et futura mundi **186** salus? Confitebuntur indices illi magni prophetæ, et lex; cum maxime Dominus ipse dicat: « Lex et prophetæ usque ad Joannem »²⁶. Et rursum: « Non

²¹ Luc. xix, 10. ²² Matth. i, 1. ²³ Joan. v, 46. ²⁴ Deut. xviii, 15. ²⁵ Joan. iv, 19. ²⁶ Luc. xvi, 16.

(69) Goblerian. et Felck. 1. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς Μανιχαίους τοὺς τρυγίους τῶν κακῶν, Ὁ ἀσεδέστατοι, λέγετε δύο ὑποστάσεις εἶναι ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ. Καὶ λέγετε τὸν πονηρὸν. Paulo post, Seguer. ἵνα λάβῃ μέρος τι.

(70) Ἀλλ' deest in Seg., qui mox habet, ὅτε, ut et infra. Editi vero, ὅτι. Gobler. et Felck. primus, totum hunc locum sic habent, Ὁ ἀσεδέστατοι, ὅτε ὀλόκληρον ἦν ὁ λέγων ἀγαθὸν, οὐκ ἠθέλησε μάχεσθαι, καὶ ὅτε ἡμῖσι γέγονεν.

(71) Ita Seguer. Editi, ἀνέλασε. Nannius legisse videtur ἀνέλαβε, verit enim: sub mali forma latet.

(72) Seguer. γενόμενος.

(73) Gobler. et Felck. 1, τρυγὶς Μανιχαῖε.

(74) Gobler. et Felck. 1, Οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν; Οὐκ ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος· Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· καὶ γὰρ Μωσὴς περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε λέγων· Προφήτην ὑμῖν. Editi et quidam manuscripi, post περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε, habent, τί ἐλάλησεν, ὦ Κύριε; Pr.

(75) Gobler. et Felck. 1, ἡ Σαμαρεῖτις. Mox iidem, εἰ σύ. Ἰδοὺ πάντες καὶ Κύριον καὶ ἄνθρωπον αὐτὸν ὁμολογοῦσι. Πῶς δύν.

(76) Gobler. et Felck. 1, Ἡ εἰς τὸν κόσμον σωτηρία, εἰ μὴ ὁμολογήσουσιν οἱ σημάντορες προφῆται, καὶ ὁ ν.

veni solvere legem aut prophetas, sed adimplere³⁷. » A « O νόμος καὶ οἱ προφῆται μέχρις Ἰωάννου, » καὶ ὁ ἅγιος πάλιν· « Οὐκ (77) ἤλθον καταλύσαι τὸν νόμον οὐδὲ τοὺς προφῆτας, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Ὁ τρυφίος πατρὸς αἰρέσεων! Ἀδύνατον αὐτοῖς ἐστὶ τὸ νομομαχῆσαι πρὸς τὴν πίστιν αὐτῶν. Περὶ τούτων εἶπεν ὁ μέγας ψαλμωδὸς Δαβὶδ· « Εἶπεν ἄφρων (78) ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἐστὶ θεός. Διεφθάρσαν καὶ ἐβελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασι, » καὶ αὐτοὶ μὴ ὁμολογήσαντες τὴν ἐνσαρκωσιν παρουσίαν, ἀλλὰ φαντασίαν, λέγοντος τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Τί με ζητεῖτε (79) ἀποκτείνειν ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λέδαλῃκα; » Καὶ πάλιν λέγοντος αὐτοῦ πρὸς τὸν ὑπηρέτην τὸν βαπτίσαντα αὐτόν (80)· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με τύπτεις; » Μὴ δύναται φαντασία τύπτεσθαι ἢ προσηλωθῆναι ἐν τῷ σταυρῷ; Οὐκ ἄρα σῶμα ἦν; Καὶ πῶς λέγει, ὅτι φαντασία ἐστὶ; Καὶ οὗτοι συνεζώνον, καὶ εἰς ἐκστάσις γενόμενοι ἀπώλοντο.

8. Aggrediamur jam Marcionem, Valentinum et Basilidem, qui ait, Dominum, quasi aquam per canalem, transiisse per illibatam et intactam Mariam. O impiissimi! non audistis magnum archangelum Gabrielem hæc loquentem, ad immaculatam Virginem Mariam : « Ave, gratia plena, Dominus tecum. Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Quod enim ex te nascitur, Sanctum vocabitur³⁸. » Si dixisset, Per te, verisimilem haberent impudentiæ occasionem : cum autem dixerit, « ex te, » declarat Deum Verbum ex illa templum suum, scilicet hominem, accepisse. Et hi igitur explodantur, cum novis hisce Judæis, seu Ariomanitis, inimicis Christi.

9. Similiter insanum et infelicissimum Hieracam alloquamur, qui virginitatem extollere, nuptiasque aspernari voluit. O Hieraca! aliquid dicamus ex lege sumptum. Deus, Verbum Patris, in paradiso duxit Evam et Adamum. Sed quare dicis : Vetus Testamentum non admitto? Esto : annon in Evangelio audisti tertia die recubuisse Dominum in Cana Galilææ ad nuptias, et deficiente vino, aquam mutasse in vinum³⁹? Ac rursus Judæis dicentibus ad eum : « Moyses dedit nobis libellum repudii, » quid ad eos Dominus? « Moyses, inquit, dedit

8. Εἰπόμεν καὶ πρὸς Μαρκίωνα καὶ Οὐαλέντινον καὶ Βασιλίδην τὸν λέγοντα ὡς διὰ σωλήνος ὕδωρ παρελθόντα (81) τὸν Κύριον διὰ τῆς ἀρχάντου καὶ ἀπειρογάμου Μαρίας. Ὁ ἀσεβέστατος! οὐκ ἤκουσας τοῦ μεγάλου ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ λέγοντος πρὸς τὴν ἄχραντον Παρθένον Μαρῖαν· « Χαίρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Πνεῦμα ἁγίον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Τὸ γὰρ ἐκ σοῦ Ἅγιον κληθήσεται. » Εἰ οὖν εἶπε (82), διὰ σοῦ, πᾶν ἔχον τὴν ἀναισχυντίαν· ἐν δὲ τῷ λέγειν, « ἐκ σοῦ, » δείκνυσιν, ὅτι ἐξ αὐτῆς ἔλαθεν ὁ θεὸς Λόγος τὸν ναθὺν, ἄνθρωπον. Καὶ οὗτοι συνεκτέλεσθωσαν μετὰ τῶν νῦν Ἰουδαίων χριστομάχων Ἀρειομανιτῶν.

9. Ὁμοίως καὶ πρὸς τὸν ἀνόητον (83) καὶ ἀτυχέστατον Ἰερακᾶν εἰπόμεν, τὸν νομίζοντα ὑφῆναι τὴν παρθενίαν, καὶ ἀθετεῖν τὸν γάμον. Ὁ Ἰερακᾶ, εἰπόμεν τι νομίζον· Ὁ θεὸς Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ παραδείσῳ ἠγάγε τὴν Εὐάν πρὸς τὸν Ἀδάμ. Ἀλλὰ τί λέγεις, ὅτι οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν; Ἔστω· ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὐκ ἤκουσας· Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ συνακλήθη Κύριος ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας εἰς τὸν γάμον, καὶ οἶνου λείψαντος, πεποίηκε τὸ ὕδωρ οἶνον; Καὶ πάλιν τῶν Ἰουδαίων λεγόντων πρὸς αὐτόν· « Μωσὴς δέδωκεν ἡμῖν βιβλίον ἀποστασίου, » τί εἶπε πρὸς

9. Ὁμοίως καὶ πρὸς τὸν ἀνόητον (83) καὶ ἀτυχέστατον Ἰερακᾶν εἰπόμεν, τὸν νομίζοντα ὑφῆναι τὴν παρθενίαν, καὶ ἀθετεῖν τὸν γάμον. Ὁ Ἰερακᾶ, εἰπόμεν τι νομίζον· Ὁ θεὸς Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ παραδείσῳ ἠγάγε τὴν Εὐάν πρὸς τὸν Ἀδάμ. Ἀλλὰ τί λέγεις, ὅτι οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν; Ἔστω· ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὐκ ἤκουσας· Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ συνακλήθη Κύριος ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας εἰς τὸν γάμον, καὶ οἶνου λείψαντος, πεποίηκε τὸ ὕδωρ οἶνον; Καὶ πάλιν τῶν Ἰουδαίων λεγόντων πρὸς αὐτόν· « Μωσὴς δέδωκεν ἡμῖν βιβλίον ἀποστασίου, » τί εἶπε πρὸς

³⁷ Matth. v, 17. ³⁸ Psal. xiii, 1. ³⁹ Joan. viii, 40. ⁴⁰ Joan. xviii, 23. ⁴¹ Luc. i, 28-35. ⁴² Joan. ii, 1-11.

(77) Seguer., πάλιν λέγει αὐθεντικῇ φωνῇ· Οὐκ. Mox Gobl. et Felc. 1, τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας.

(78) Goblerianus et Felckmanni primus, Περὶ τούτων φησὶν ἡ ψαλμωδία· Εἶπεν ἄφρων.

(79) Goblerianus et Felckmanni primus, λέγοντες τοῦ Κυρίου φάσκοντος· Τί με ζητῇ.

(80) Gobler. et Felc. 1, Καὶ πάλιν πρὸς τὸν βαπτίσαντα. Infra iidem, Τί με δερεῖς; Μὴ δύν.

(81) Ita Seg. recte. Edit. vero, παρελθόντα. Ibid., Gobl. et Felc. 1, διὰ τῆς ἀχράντου Θεοτόκου· οὐκ. Infra iidem, τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ λέγοντος τῇ Παρθένῳ· Χαίρε, κεχ.

(82) Seguer. Et ἦν εἶπας.

(83) Gobler. et Felc. primus, πρὸς τὸν ἀτυχὲν (sic) Ἰερακᾶ. Seguerianus item habet, Ἰερακᾶ.

D Editi, Ἰερακᾶν. Supra, tom. II p. 583 legitur, Ἰερακᾶς. Paulo post, Goblerian. et Felc. 4, τὸν γάμον. Ὁ θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα Εὐάν τῷ Ἀδάμ, φησὶν Ἀδάμ· Ἐνεκε τούτου καταλήψει (sic) ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ κολληθήσεται (sic) αὐτῇ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ἀλλ' οὐ δέχηται τὴν Παλαιάν. Οὐκ ἤκουσας ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου, ἐν τῷ Κανᾷ γάμου (sic) κληθέντος καὶ εὐλογησαντος, καὶ τό· Ἰὼαν οἶνον ποιήσαντος; Καὶ τῶν Ἰουδαίων πάλιν λεγόντων· Μωσὴς δέδωκεν ἡμῖν βιβλίον ἀποστασίου, τοῦ Κυρίου φησαντος, δέδωκεν τὸν Μωσῆα πρὸς σκληροκαρδίαν αὐτῶν. Καὶ, Οὐδ' ὁ θεὸς συνέχευεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. Πῶς οὖν δύναται, εἰς.

αὐτοῦς ὁ Κύριος· « Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν βιβλίον ἀποστάσιον πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν· γέγραπται γάρ· « Ἄ ὁ Θεὸς συνέσειπεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω. » Ἐπειτα πῶς δύναται κλάδος ὑποστῆναι, ρίζης μὴ ὑποκειμένης; Πῶς δύναται παρθένος εἶναι, πατὴρς καὶ μητὴρς μὴ ὄντων; Καὶ οὗτοι σὺν τοῖς ἑταίροις αὐτῶν ἀπόλιντο (84).

10. Εἰπωμεν καὶ πρὸς τὸν Νοβῆτον, τὸν λέγοντα ἑαυτὸν καθάρων, καὶ νομίζοντα ἀναιρεῖν τὴν μετάνοιαν. Πλήρης βορβόρου καὶ δυσωδίας ὢν, οὐκ ἔχουσα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιланθρώπου τοῦ τῶν ὁλων Θεοῦ διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου (85) λέγοντος· « Οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν; » Καὶ πάλιν ὁ μέγας Ἰωβ· « Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα (86) ὁ βίος αὐτοῦ ἢ ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ πάλιν τῶν μαθητῶν λεγόντων τῷ Κυρίῳ· « Ποσάκις συγχωρήσομεν τῷ ἁμαρτάνοντι; ἕως ἐπτάκις; » Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρὸς αὐτούς· « Οὐχί, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἐπτά. » Ἀνακυλιούμενης τῆς ἐπαγγελίας διακινεῖται ἡ μετάνοια· οὐχ ἔν' ἀκούοντες ἐπιμένωμεν (87) ἁμαρτάνειν· μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα δεῖξωμεν τὴν ἀγαθότητα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου τῶν ὁλων Θεοῦ· καὶ πάλιν διὰ τοῦ μεγάλου Ἠσαίου ἐπικηρύσσοντος τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ λέγοντος αὐτοῦ· « Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ· Ὑιοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν, ἡ καὶ τὰ ἐξῆς (88). Οἴδατε, ἀδελφοί. Καὶ μετὰ τὸ αὐτοῦ τὴν τοσαύτην γενέσθαι ἀπειλήν, λέγει· « Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν (89). » Ὁ μέγας ἀγαθότητος! Καὶ πάλιν τοῦ Πέτρου τοῦ μεγάλου εἰπόντος πρὸς αὐτὸν, ὅτε ἐπερώτησε τοὺς μαθητὰς λέγων· « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; »—« Οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι Ἠλίας εἶ· ἄλλοι ἔλεγον προφήτης. » Καὶ αὐτοῦ εἰπόντος πρὸς αὐτούς· « Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε (90); » Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, » ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον. Εὐθὺς δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Μακάριος εἶ, Σίμων βάρ Ἰωνᾶ· ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. Σοὶ δώσω τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας (91) οὐρανῶν· καὶ πάντα ὅσα ἂν ὀήσης ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδομένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ

A vobis libellum repudii ad duritiam cordis vestri; » scriptum est enim : « Quæ Deus conjunxit, homo non separet⁸⁴. » Deinde quomodo potest ramus consistere, si non subsistit radix? Quomodo potest virgo esse, si non habeat patrem et matrem? Et isti cum sodalibus suis in perniciem abeant.

10. Ad Novatum jam loquamur, qui sese purum ait, et pœnitentiam tollere curat. Cum sis cœno repletus et fœtore, non audisti benignissimum Deum, per magnum illum prophetam sic loquentem : « Nolo mortem peccatoris, sed pœnitentiam⁸⁵. » Rursumque magnus Job : « Nemo mundus a sorde, nec si unus diei sit vita ejus super terram⁸⁶. » Atque iterum discipulis B Dominum [rogantibus : « Quoties peccanti veniam dabimus? an usque septies? » ait Dominus ad eos : « Non, sed usque septuagies septies⁸⁷. » Multis vicibus revoluta, ac redintegrata promissione, æternum durat pœnitentiæ tempus. Non quo his auditis, in peccatis permaneamus : absit, sed ut declaretur boni et hominum amantissimi, universorum Dei clementia : qui rursus per magnum Isaiam, hæc Hierosolymæ denuntiat, atque his utitur verbis : « Audi, cœlum, et auribus percipe, terra : Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me⁸⁸, » etc. Nostis, fratres. Et post tantam ejus comminationem addit : « Lavamini, mundi estote : auferte malignitates ab animabus vestris⁸⁹. » O magnam bonitatem! Rursum alloquente Petro, cum interrogavit discipulos dicens : « Quem me dicunt esse homines? » respondent : « Alii dicunt te Eliam esse : alii, prophetam. » Tum dicente illo : « Vos autem quem me esse dicitis? » et respondens Petrus dixit : « Tu es Christus, Filius Dei vivi, » qui venisti in mundum. Statimque dixit ille Dominus : « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est. Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Tibi dabo claves regni cœlorum : et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis⁹⁰. » Et cum tot tantasque promissiones accepisset,

⁸⁴ Matth. xix, 6, 7. ⁸⁵ Ezech. xviii, 32. ⁸⁶ Job xiv, 4. ⁸⁷ Matth. xviii, 21, 22. ⁸⁸ Isa. i, 2. ⁸⁹ ibid. 10. ⁹⁰ Matth. xvi, 13-19.

(84) Ita Seguer. Editi vero, ἀπόλιντο. Mox Seg. D Novάτον. Editi. Comm. Νοβάτον. Editi. Paris. Νόβατον. Ibid. Gobler. καθάρων καὶ βουλόμενον ἀναιρεῖν.

(85) Gobler. et Felc. 1, οὐκ ἔχουσα τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου. Ibidem Reg. λέγοντος αὐτοῦ· Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν. Mox Gobler. et Felc. 1, Καὶ ὁ Ἰωβ. Seg. post Ἰωβ addit λέγει..

(86) Sic tres mss. Editi vero, μίαν ἡμέραν. Post hæc verba Gobler. et Felc. 1, ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Καὶ Πέτρος, ἐρωτῶν τῷ Κυρίῳ (sic) εἰ ἕως ἐπτάκις συγχωρήσει τῷ ἁμαρτάνοντι, ἔφη ἑβδομηκοντάκις ἐπτά. Ἀνακυλιούμενης γὰρ τῆς ἐπαγγ.

(87) Seg. ἐπιμένωμεν. Mox Gobler. et Felc. 1, ἀλλ' ἵνα δεῖξωμεν τὴν ἀγαθότητα καὶ Ἠσαίας· Ἄκουε, οὐρανέ. Ibid. Seg. ἀποκηρύσσον τὴν Ἱερ. Editi, ἐπικηρύσσοντες.

(88) Gobler. et Felc. 1, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ μετ' ἐπειτα· Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ὑμῶν. Καὶ πάλιν Πέτρος, ὁ οὐκ ἐκ σαρκὸς οὐδὲ αἵματος ἀποκαλυφθεὶς τὸν Χριστὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς οὐρανοῦ, ὁ τὰς οὐρανίους κλεῖς λαβὼν, φησάντος (sic) τῷ Κυρίῳ· Κάν δὲ με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρνήσομαι, τρίς αὐτὸν ἀρνησάμενος, ὅμως δευτέρως ἀνένηψατο (sic) τὴν ἀρνήσιν. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης· Ἄστρα δὲ οὐ καθαρ. omissis quamplurimis.

(89) Ὑμῶν post ψυχῶν deest in editis, sed legitur in Seg.

(90) Post λέγετε Seguer. habet, ὦ Κύριε, οὗτοί εἰσιν ἄνθρωποι. Ὁ δὲ Κύριος εἶπε, Ναί. Ἀλλὰ τοὺς ἀπεκάλυπτον μυστήρια· ὅπερ γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἦσαν λοιπὸν, quæ prorsus aliena videntur.

(91) Sic Seguer. Editi vero, male, τῶν βασιλείων.

dixit Domino : « Sequar te quocunque ieris, et animam meam ponam pro te. » Statimque dixit illi Dominus : « Amen dico tibi, hodie antequam gallus cantet, ter me negabis⁹². » Et Domino in domum Caipha abrepto, ubi totum concilium cum Caipha aderat; Petrus stabat ad ostium : quem ut vidit puer, ait illi : Nonne cum eo es? Respondit illi Petrus : Non sum. Rursum sciscitante ex eo ancilla : Nonne tu ex Galilæis es? respondit et dixit : Non sum. Interrogante autem ministro, negavit ille, et statim gallus cantavit. Et conversus universarum rerum Dominus, consideravit Petrum : flevitque Petrus; lacrymisque abluit abnegationem in sua poenitentia⁹³. Rursum sanctus propheta ait : « Astra autem non sunt pura in conspectu ejus⁹⁴. » Si astra non sunt pura, quid est quod tu, purum, misericordem et clementem Deum, durum et imitem dicis? Et hic quoque rejiciatur cum aliis hæresiarchis.

σκληρόν καὶ ἀφιλόνητον λέγεις (94); Καὶ οὗτος σκληρόν καὶ ἀφιλόνητον λέγει (94); Καὶ οὗτος 10°. Jam loquamur adversus miserum Phrygem, qui ait, post adventum Salvatoris, advenisse Montanum et Priscillam. Hæc sunt anicularum deliramenta. Qui fieri potest ut post adventum Salvatoris propheta rursum adveniat? Non audisti, legem et prophetas fore usque ad Joannem? Audi tu, popule Domini. Sicut rex in quamdam urbem concessurus, nuntios præmittit qui indicent quo sit cultu adventurus : cum autem eo advenerit, et norint cives ejus adventum, ut indicatus fuerat, adorant ipsum; quin jam ulla sit indicantis opera, cum eum propriis jam oculis conspiciant. Jam si quis in ea ipsa urbe dixerit, adventurum regem esse, nonne in eum conspuerent oppidani, 198 dicerentque : Nos vidimus illum nobiscumque habemus, et quare tu cicis, existere alium? Et hi quoque cum hæresibus aliis pessum cant.

11. Novam nunc hæresin quæ ex Syria in Ægyptum emanavit, alloquamur; Apollinaristas nempe : novam quippe doctrinam attulit Apollinarius, qui ait, corpus duntaxat assumpsisse Deum, ex intemerata et semper virgine Maria, ipsumque Deum Verbum animæ vicem supplere. O imperfectissime

Α τοσαύτας ἐπαγγέλλας λαβὼν, εἶπε τῷ Κυρίῳ· Ἐκλουθήσω σοι, ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ, καὶ θήσω τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σου. Εὐθέως (92) εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Ἐμὴν λέγω σοι· σήμερον πρὸ τοῦ ἀλέκτορα φωνήσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με. Καὶ ἀρθέντος τοῦ Κυρίου εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καϊάφα, καὶ παντὸς τοῦ συνεδρίου μετὰ τοῦ Καϊάφα, καὶ τοῦ Πέτρου ἐστῶτος ἐν τῷ πυλῶνι, ὃν καὶ ἰδὼν ὁ παῖς εἶπε πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἰ σὺ μετ' αὐτοῦ; Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἰμὶ. Καὶ πάλιν τῆς θυρωροῦ εἰπούσης πρὸς αὐτόν· Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν Γαλιλαίων εἶ; Ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν· Οὐκ εἰμὶ. Καὶ τοῦ ὑπηρετοῦ ἐπερωτήσαντος αὐτόν, ἠρνήσατο, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε. Καὶ στραφείς ὁ τῶν ὄλων Κύριος προσέειπε τῷ Πέτρῳ· καὶ ἐδάκρυσεν ὁ Πέτρος, καὶ διὰ τῶν ἑακρῶν ἀπενίψατο. B τῇ (93) τὴν ἀρνήσιν ἐν αὐτῇ τῇ μετανοίᾳ. Καὶ πάλιν ὁ ἅγιος προφήτης εἶπεν· Ἐστέρα δὲ οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ. Εἰ ἄστρα οὐ καθαρὰ, πῶς σὺ τὸν καθαρὸν καὶ εὐσεβήσαντα, καὶ φιλόνητον θεὸν συνεχαιδέσθω μετὰ τῶν ἄλλων αἱρεσιάρχων.

10°. Εἰπωμεν καὶ πρὸς τὸν δεσποινὸν Φρύγα τὸν λέγοντα μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημηκέναι Μοντανὸν καὶ Πρίσκιλλαν. Ταῦτα γρῶν πύσματα ἴσως ὡς κακεπωμένων (95). Πῶς δύναται μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος πάλιν προφήτης ἐπιδημηκέναι; Οὐκ ἤκουσας, ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἔως Ἰωάννου; Ἄκουσον σὺ, λαὸ τοῦ Κυρίου (96). Ὅσπερ βασιλεὺς μέλλει καταντῆναι ἐν τινὶ πόλει, καὶ ἀποστέλλει σημάντορας λέγων· Ἰδοὺ πόλις σχήματι μέλλω ἐρχεσθαι. Ἐὰν δὲ ἐπιδημήσῃ, καὶ ἐπιγνῶσι τὴν ἐνσημανθείσαν ἐπιδημίαν, προσκυνοῦντες αὐτόν, οὐκ ἐτι χρεῖα τοῦ σημαίνοντος· αὐτοῖσι γὰρ ἐώρακα αὐτόν τὸν σημανθέντα (97). Ἐὰν δὲ τις εἴπῃ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, ὅτι μέλλει ἔσεσθαι ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἂν καταπύσωσιν αὐτοῦ οἱ ἐν τῇ πόλει λέγοντες, ὅτι· Ὅν ἐώρακαμεν καὶ ἔχομεν μεθ' ἑαυτῶν, πῶς σὺ λέγεις, ὅτι σημαίνω ὑπάρχειν ἄλλον; Καὶ οὗτοι τοῖνον σὺν ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσιν ἀπόλωντο (98)

11. Εἰπωμεν καὶ πρὸς τὴν νέαν αἵρεσιν, τὴν ἐκ Συρίας ἐλθοῦσαν εἰς Αἴγυπτον, τοὺς Ἀπολλιναριστάς· καὶ τὸν δόγμα προσενέγκαντος (99) Ἀπολλινάριου, σῶμα μόνον λαβόντα θεὸν ἐκ τῆς ἀχράντου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας (1), καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν λόγον ἀντὶ φυγῆς ὄντα. Ὡς ἀτελέστατα καὶ ἀβύχῃ! Εἰ, ταλεῖου (2)

⁹² Luc. xiii, 33, 34. ⁹³ ibid. 55-62. ⁹⁴ Job xv, 15.

(92) Sic Seg. Editi vero, Ἄλλ' εὐθέως.

(93) Seg., ἀπῆλθε.

(94) Gobl. et Felc. 1, σκληρόν καὶ ἀσυμπαθὲς λέγεις. Paulo post, Ed. Com. et Seg., μετὰ τῶν ἄλλων αἱρέσεων. Ed. Paris. cum Gobl. et Felc. 1, μετὰ τῶν ἄλλων αἱρεσιάρχων. In iisdem mox, δεσποινὸν deest.

(95) Basil., γραῖων. Ibidem Seguer., ἴσως ὡς κακεπωμένων. Editi, ἴσως κακεπωμένων. Vide Onomasticon, ad vocem χέπρος. Paulo post, πάλιν deest in Gobl. et Felc. 1. Ibidem Seguer. habet προφήτης. Editi, τὸν προφήτην.

(96) Gobl. et Felc. primus, Ἄκουσον σὺν, ὁ τοῦ Κυρίου λαός. Ὅσπερ βασιλεὺς μέλλοντος καταντῆναι ἐν τινὶ πόλει, στέλλει προσημάντορας λέγειν, πόλις σχήματι τοῦτον ἐρχεσθαι. Ibidem Seg. habet, μέλλω

D ἐρχ. Editi, μέλλων ἐρχ. Mox Seg., σημανθείσαν. Editi, ἐνσημανθείσαν.

(97) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, αὐτοῖσι γὰρ ἐώρακαν τὸν σημ. Ibid. Gobl. et Felc. 1, τὸν σημανθέντα. Εἰ οὖν μετὰ ταῦτα εἴποι τις ἐν τῇ πόλει, ὅτι μέλλει.

(98) Gobl. et Felc. 1, πῶς σὺ λέγεις ἄλλον ἐρχεσθαι; Καὶ οὗτοι σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπώλ.

(99) Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni primus, προσενέγκαντος. Editi, προσενέγκαντας.

(1) Seg., ἀπειρογάμου Παρθένου Μαρίας. Gobl. et Felc. 1, ἀπειρογάμου Μαρίας, omitta νεα ἀχράντου.

(2) Seg., Ναὶ ταλεῖου. Gobl. et Felc. 1, : αὶ ταλεῖου.

τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τὴν ἐντολὴν πράξαντος, καὶ ἐκ-
 θληθέντος τοῦ παραδείσου, καὶ εἰς θάνατον κατα-
 πεσόντος, μερικῶς ἔσωσε τὸν ἄνθρωπον· καὶ πῶς
 ἐμελλε σῶζεσθαι ἡ ψυχὴ; Οὐκ ἤκουσας τοῦ μεγάλου
 προφήτου Ἠσαίου κατὰ τῆς ἀθείας σου κηρύσσοντος,
 (3) ὅτι· « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν,
 οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὧμου αὐτοῦ, καὶ καλοῦσι τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. » Μὴ εἶπεν, ὅτι Σὰρξ
 οὐ παιδίον καὶ υἱὸς ἐγεννήθη (4). Γνωθί, ἀσύνετα, ὅτι,
 παιδίον λέγων, τέλειον ἄνθρωπον δείκνυσσι. Δειχθέντος
 τοίνυν τοῦ τελείου, ὁ μέγας εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ
 υἱὸς τῆς βροντῆς, ἀπλῆ τῇ φωνῇ λέγει· « Ἐν ἀρχῇ
 ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς
 ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα
 δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. » Καὶ
 αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· « Νῦν ἡ ψυχὴ μου (5) τετάρα-
 κται. » Εἰς τίνα φθάνει αὕτη ἡ φωνή; εἰς τὸν Θεὸν
 Λόγον; Ἀπαγε! Ὁ ἀτάραχος Θεὸς Λόγος, ἐλθὼν τὴν
 παραγῆν παῦσαι, αὐτὸς ἔλεγε τὴν φωνήν; Ἀλλὰ τὸ
 σῶμα μᾶλλον θέλεις λέγειν, ὅτι αὐτὸ εἶπε; σφάλῃ (6),
 καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα ἀκίνητόν ἐστιν, εἰ μὴ ἡ ψυχὴ
 ἦν ἐν αὐτῷ. Οὐκ ἤκουσας Μωσέως λέγοντος· « Ἐμ-
 φάνισόν μοι σαυτόν; » καὶ εὐθὺς ἀκούει· « Οὐδεὶς ὄψε-
 ται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. » Μετὰ δὲ τὸ τε-
 θῆναι τὸ σῶμα ἐν τῷ μνημείῳ σὺν τοῖς σώμασι, πῶς
 κατήρχετο ἡ θεότης ἐν τῷ ᾄδῃ σῶσαι τὰς ψυχὰς γυ-
 μνῇ; Μᾶλλον ἀπολέσαι αὐτὰς κατήρχετο, ἢ σῶσαι.
 Οὐδεὶς γὰρ τῷ ὄντι ἰδεῖν τὴν θεότητα γυμνὴν καὶ
 σωθῆναι. Οὐκοῦν ἄρα τῆς ψυχῆς χρεῖα· ἵνα ἐν τῇ
 ψυχῇ δυνήθωσιν αἱ ψυχὰι σωθῆναι. Καὶ πάλιν αὐτὸς
 ὁ Κύριος (7) λέγει· « Ὁ καλὸς ποιμὴν τὴν ψυχὴν τί-
 θησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Ἐγὼ εἰμι ὁ καλὸς ποιμὴν. »
 Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν
 μου, καὶ πάλιν ἄραι αὐτήν. » Καὶ πάλιν χρηματίζει
 ὁ ἄγγελος τῷ Ἰωσήφ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ λέγει αὐ-
 τῷ· « Ἀναστὰς, ἄρον τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐ-
 τοῦ, ἵδου γὰρ τεθνήκασιν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ
 παιδίου. » Ἰδοὺ πάντῃ μαρτυρεῖται ἐν ταῖς θείαις Γρα-
 φαῖς περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώ-
 που Θεοῦ Λόγου, ὅτι (8) τέλειον (9) τὸν ναὸν, ἄνθρω-
 πον ἐφόρεσε γέννημενος ἄνθρωπος, ἵνα σωθῇ πᾶν τὸ
 γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ τί ἔρεῖς, ὅτι διὰ
 Ἠσαίου εἶπε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Τὰς (10) νεομηνίας

A anima que carens! Cum perfectus homo mandatum
 prævaricatus, ideoque ex paradiso pulsus, atque
 in mortem delapsus fuerit : ergo ex parte tantum
 hominem salvum fecit. Equa ratione redemi potuit
 anima? Non audisti magnum illum prophetam
 Isaiam, hæc adversus tuam impietatem prædican-
 tem : « Parvulus natus est nobis, et filius datus
 est nobis, cujus imperium super humerum ejus, et
 vocabunt nomen ejus, Magni consilii angelus ». Non
 dixit : Caro et non puer filiusque natus est.
 Scito, o imprudens homo, cum puerum ait, per-
 fectum hominem significare. Exhibito igitur inte-
 gro homine, magnus ille evangelista Joannes, fi-
 lius tonitru, simplici voce ait : « In principio erat
 Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat
 Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia
 per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est
 nihil ». Et ipse Dominus ait : « Nunc anima mea
 turbata est ». Ad quem hæc vox pertinet? an ad
 Deum Verbum? Apage. Num Verbum Deus, im-
 perturbatus, qui venit ad sedandam perturbatio-
 nem, eam ediderit vocem? At fortassis dicere ma-
 lueris, id a corpore dictum fuisse? sed hallucina-
 ris : nam corpus per sese immobile est, nisi in eo
 fuerit anima. Annon audisti dicentem Moysen :
 « Ostende mihi teipsum? » qui statim audivit :
 « Nemo videbit faciem meam et vivet ». Post-
 quam autem repositum fuisset corpus in monu-
 mento cum aliis corporibus, quo pacto descendit
 deitas nuda in infernum, ut redimeret animas? Po-
 tius ad perdendas quam ad redimendas descendis-
 set. Nemo quippe poterat deitatem videre nudam
 et salvari. Anima itaque fuit opus; ut possent in
 anima redimi animæ. Rursum ait ipse Dominus :
 « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus.
 Ego sum pastor bonus ». Et iterum ait : « Pote-
 statem habeo ponendi animam meam, et iterum
 sumendi eam ». Iterumque angelus in Ægypto
 Josephum oraculo monuit : « Surgens tolle puerum
 et matrem ejus, ecce enim mortui sunt qui quære-
 bant animam pueri ». En tibi testimonia ubique
 in sacris Litteris, de adventu boni et hominum
 amantissimi Dei Verbi, quod scilicet perfectum

¹¹ Isa. ix, 6. ¹² Joan. i, 1, 3. ¹³ Joan. xii, 27.
¹⁴ Math. ii, 20.

¹⁵ Exod. xxxiii, 18, 20. ¹⁶ Joan. x, 11. ¹⁷ ibid.

(3) Goblirianus et Felckmanni 1, οὐκ ἤκουσας D
 Ἠσαίου λέγοντος, ὅτι Παιδίον ἐγένν.

(4) Seg., παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός. Ibid. Goblirian. et Felckm. 1, ἐγεννήθη; Παιδίον οὖν λέγων. Paulo post, iidem, Δειχθέντος οὖν τοῦ τελείου, ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἀπλῆ τῇ.

(5) Gobler. et Felckm. 1, πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· Νῦν ἡ ψυχὴ μου. In Seg. νῦν deest.

(6) Gobler. et Felc. 1, Ἀλλὰ τὸ σῶμα θέλεις λέγειν, ὅτι αὐτὸ τοῦ· ἔφη; σφ. Paulo post, Seg., εἰ μὴ ὅτι ἦν ἡ ψυχὴ.

(7) Ita Seg. Gobler. et Felc. 1. Editi, γυμνὴν (quæ vox deest in Seguerian.) καὶ σωθῆναι. Καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ, multis omissis. Ibidem Gobler. et Felc. primus, Καὶ πάλιν ὁ Κύριος ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καί, Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός; καὶ πάλιν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν

ψυχὴν μου, καὶ πάλιν ἄραι αὐτήν. Καὶ Ἰωσήφ χρη-
 ματισθεὶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἀνακάμψαι, φησὶν ὁ ἄγγε-
 λος· Τεθνήκασιν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.
 Ἰδοὺ μαρτυρεῖται ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς, ὅτι τέλειον
 τὸν ἄνθρωπον ἔνουν καὶ ἐμφυχον ἀνάλαβεν ὁ τοῦ
 Θεοῦ Λόγος, ἵνα τέλειος ἄνθρωπος σωθῇ. Ἀλλ' ἰσως
 ἔρεῖς, ὅτι διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεὸς τοῖς Ἰου-
 δαίοις· Τὰς νεομηνίας καὶ τὰ Σάββατα ὁμῶν μισεῖ ἡ
 ψυχὴ μου. Ἀφρονέστατε, διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου
 πάλιν ἔφη· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ
 τέξεται υἱόν· καὶ παιδίον ἐγεννήθη, καὶ υἱός. Καὶ
 πάλιν, ὅτι Ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γινώσκει αὐτόν;
 Πρὸς ταῦτα τί φης, ὦ ἀψυχε; Σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπόλλου
 (sic) καὶ σὺ. Ἡ δὲ καθολικὴ Ἐκκλ.

(8) Sic Seguer. Editi, πάντα.

(9) Ita Seguer. et Basil. Editi vero, deo.

(10) Seguer., νεομηνίας

templum, seu hominem gestaverit factus homo, ut
omne genus nostrum hominum redimeretur. At
quid dices, cum per Isaiam dixerit ad Judæos :
« Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea »¹¹ ?
O stultissime. Quemadmodum etiam per eundem
magnum prophetam ait : « Ecce Virgo in utero
habebit et pariet filium, et vocabunt nomen ejus,
Emmanuel »¹². Et rursum : « Parvulus natus
est »¹³. Et iterum : « Homo est, » et, « Quis cogno-
scet ipsum ? » Quod præsens ipse Dominus per sese
significavit, cum tot tantaque edentem signa atque
189 portenta in Sabbatis; Judæi a diabolo concita-
ti, cum laudibus extollere debuissent, contumeliis
affliciebant. Quapropter, uti supra dixi, idipsum prænuntiatio fuit. Quid ad hæc demum dixeris, o insane?
Et tu quoque cum aliis hæresibus in perniciem eas.

12. Catholica vero Ecclesia, quæ recte legit, ac-
curate scrutatur divinas Scripturas, se ipsa edifi-
cavit supra petram: perfecta columba, clavum
retinet rectæ et piæ fidei in scapha apostolica, alli-
dunturque decumani fluctus in petram illam immo-
bilem, et spumantes atque soluti evanescent. Pro-
cellas porro existinato omnes hæreses. Nos autem,
quæso, hoc triplici atque insolubili funiculo mani-
pulos constringamus, scilicet præcepta servando,
ut appellamus ad salutarem portum in regnum
celorum: dicatque nobis Deus Verbum, Filius et sa-
pientia Patris: « Ecce ego et pueri mei quos de-
disti mihi »¹⁴: nosque ita alloqui dignetur: Euge,
servi fideles et boni, super pauca fuistis fideles, su-
per multa vos constituam, intrate in regnum vobis
præparatum »¹⁵. Faxit Deus! Amen.

B 12. Ἡ δὲ καθολικὴ Ἐκκλησία αὕτη, ὁρθῶς ἀνα-
γνοῦσα καὶ ἀκριβῶς ἐρευνήσασα τὰς θείας Γραφάς,
ἐπιποδομένη αὐτὴν ἐπὶ τὴν πέτραν, ἡ τελεία πε-
ριττερά, ἡ κατέχουσα τὸν ὁλάκα τῆς ὁρθῆς καὶ εὐσε-
βοῦς πίστεως ἐν τῷ σκάφει τῷ ἀποστολικῷ. Τῶν
κυμάτων (12) προσρασόντων τῇ ἀκινήτῳ πέτρᾳ, καὶ
ἐπαφρίζοντων, εἰς αὐτὰ ἀναλυόμενα ἐξαφανίζονται.
Τρικυμίας δὲ ἡγοῦ πάσας τὰς αἵρέσεις. Ἡμεῖς δὲ,
παρακαλῶ, τοῦτῳ τῷ τριπλόκῳ καὶ ἀδιαιρέτῳ σχο-
νίῳ τὰ δράγματα σφίγγωμεν, τὰς ἐντολάς ποιούμεναι
λέγω, ἵνα καταντήσωμεν (13) ἐκεῖ εἰς τὸν λιμένα
τὸν σωτήριον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ εἴπῃ
ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Υἱὸς ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς· « Ἰδοὺ
ἐγὼ καὶ τὰ παῖδιά, ἃ μοι ἔδωκα, » καὶ καταξίωσιν
εἰπεῖν καὶ πρὸς ἡμᾶς· εὖ, δοῦλοι πιστοὶ καὶ ἀγα-
C θοί· ἐπὶ ὀλίγα ἦτε πιστοὶ, ἐπὶ πολλῶν καταστήσῃ
ὁμᾶς (14), εἰσέλθετε εἰς τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν
βασιλείαν. Γένοιτο! Ἀμήν.

¹¹ Isa. i, 13. ¹² Isa. vii, 14. ¹³ Isa. ix, 6. ¹⁴ Isa. viii, 18. ¹⁵ Matth. xxv, 21, 25.

(11) Seguer., ἀπόλλου. Basil. ἀπώλου. Editi, ἀπό-
λου. Mox Seg., ὁρθῶς ἀναγνοῦσα. Ὁρθῶς καὶ ἀκρι-
βῶς.

(12) Seguer. Goblerian. et Felc. 1, τῶν τρικυμιῶν.
Editi, τῶν κυμάτων.

(13) Seguer., καταντήσητε. Gobler. et Felc. 1, κα-
ταντήσῃται. Mox iidem duo postremi, οὐρανῶν, ἵν'

εἴπῃ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἡ τοῦ Πατρὸς σοφία·
Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ τέκνα.

(14) Sic Seguer. et Basiliensis. In editis ὁμᾶς
deest. Mox hæc, γένοιτο! ἀμήν, desunt in Gobler. et
Felc. 1. Seguer. habet ἥς γένοιτο ἐπιτυχεῖν ὁμᾶς.
Ἀμήν.

IN HISTORIAM DE MELCHISEDEC ADMONITIO.

Própalam est hoc opusculum non esse Athanasii, sed nugacissimi cujusdam Græculi, qui commentum hoc
suum ut evulgaret, Athanasio ausus est ascribere. Unde miramur eruditum quemdam hujus ævi scriptorem, adeo
ineptam historiam Athanasio asserere voluisse. Quid magis enim anilem sapit fabulam, quam narratio illa
de Melchi rege Salem, qui cum diis vellet immolare, Melchisedeco fitio jussit ut afferret vitulos. Repugnanti-
tem Melchisedecum ipsum sacrificio destinavit; cum uxore sortem misit ut sciret uter ex duobus filiis sacri-
ficio offerendus esset: in primogenitum patri charissimum sors cecidit: ducitur ille immolandus cum quin-
gentis aliis adolescentibus, ex aliaque parte trecentis una mactandis. Beneficio sortis servatus Melchisedec,
rogat Deum ut absorbentur ii qui diis immolabant, tum hiscente terra absorbetur tota civitas, nec uno qui-
dem superstite. In densam silvam secedit Melchisedec per septennium, ubi dorsum ejus instar testudinis oc-
calluit, ungues ad palmi longitudinem crescunt, et similia deliramenta, quæ etiamsi non essent alias aperte
repudianda, vel ex hoc uno damnanda quod non semel cum Scriptura manifeste pugnent. Præterea sub finem
opusculi ita de Nicæna synodo sermo habetur, quasi jamdiu, neque hujusce scriptoris ævo, celebrata, ut vox
κατὰ χειρὸς indicare videtur. Sat is antiqua tamen est hæc historia, utpote quæ in codice Regio exstet
ab annis plus septingentis descripto. Cæterum magna est codicum varietas, quia quisque librarius, hujus-
modi conspectis nugis, novas arbitratu suo nugas adjecit.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, ΔΙΑ ΤΙ ΕΚΑΝΘΗ Ο ΜΕΛΧΙΣΕΔΕΚ Α ΕJUSDEM, QUARE DICTUS SIT MELCHISE-
ΔΕΚ, (SINE PATRE, SINE MATRE, SINE
TOΣ (15).) GENEALOGIA " .)

Ἱστορία εἰς τὸν Μελχισεδέκ.

Historia de Melchisedec.

Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἦν τις βασίλισσα Σαλήμ, κατὰ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως· ἐγέννησε δὲ τὸν Σαλαάδ. Σαλαάδ δὲ ἐγέννησε Μελχί. Μελχί δὲ ἔσχε γυναῖκα κατὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς Σαλήμ· ἔτεκε δὲ αὐτῷ δύο υἱούς, ἕνα καλούμενον τὸν Μελχί, καὶ ἕτερον Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἕλλην, ἄσματος, θυσίας ἐπιτελῶν τοῖς εἰδώλοις. Συνέφθασε δὲ καιρὸς ἐπιτήδειος τοῦ θυσιάζειν τοῖς εἰδώλοις· ἦν γὰρ θυσιάζων ἐν τῷ δωδεκαθέῳ (16)· καὶ λέγει Μελχί ὁ βασιλεὺς τῷ ἑαυτοῦ υἱῷ Μελχισεδέκ· Λάβε μετὰ σοῦ ἐκ τῶν παιδαρίων, καὶ ἀπάλθε εἰς τὸ βουκόλιον, καὶ πρόσαγέ μοι ἑπτὰ μόσχους, ἵνα θύσωμεν τοῖς θεοῖς. Ἀπερχόμενος οὖν ὁ Μελχισεδέκ, ἔννοια θεϊκῇ ἐπὶ ἤλθε αὐτῷ κατὰ τὴν ὁδόν, καὶ ἀνελίσας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν (17), ἠτένιζε τῷ ἡλίῳ, καὶ ἐνεθυμαιοτο περὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων· καὶ ἐν ἐαυτῷ γενόμενος εἶπεν· Εἴ τις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὰ ἄστρα, ἐκείνῳ ὀφείλει δοθῆναι ἡ θυσία τῷ κτίσαντι αὐτά. Ἐκδήλόν με ποιοῦσι τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ, οἳ οὐκ ἔστιν αὐτῶν, ἐπάνω αὐτῶν ἐπαναπαύεται, ἀφθαρτος, ἀόρατος, ἀθάνατος, μόνος Θεὸς ὑπάρχων ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ἐπιστάμενος βλασφημίας καρδιῶν (18)· αὐτὸς ἐστὶν ἀληθινὸς Θεός· αὐτῷ ὀφείλει δοθῆναι ἡ θυσία. Ἀπ᾽ αὐτῶν οὖν πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ συγγνωμήσομαι αὐτῷ· ἴσως ἀκούσεται μου. Ἀνέλυσεν δὲ ὁ Μελχισεδέκ, μὴδὲν ἀποφέρων. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ· Ποῦ εἰσιν οἱ μόσχοι; Ὁ δὲ Μελχισεδέκ λέγει αὐτῷ· Μὴ ὀργίζου, πᾶτερ βασιλεῦ, ἀλλ' ἀκούσόν μου. Ὁ δὲ εἶπε· Τί ἔχεις εἰπεῖν, εἰπεῖ διὰ τάχους. Ὁ δὲ Μελχισεδέκ λέγει· Δεῦρο, τὴν θυσίαν, ἣν ἔχομεν δοῦναι, μὴ δώμεν αὐτὴν τοῖς θεοῖς τούτοις· οὗτοι γὰρ οὐ φαίνονται μοι θεοί· ἀλλὰ μάλλον δώμεν θυσίαν τῷ ἐπαναπαυομένῳ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν. Αὐτὸς γὰρ Θεὸς θεῶν. Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ὀργισθεὶς λέγει αὐτῷ· Πορεύου· ἄγαγε ἃ εἶπόν σοι· ἐπεὶ οὐ ζήσῃ. Ἀπὸντος δὲ αὐτοῦ πάλιν τοῦ Μελχισεδέκ εἰς τὸ βουκόλιον (19), εἰσῆλθεν ὁ βασιλεὺς Σαλήμ Μελχί πρὸς Σαλήμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, λέγων αὐτῇ· Δεῦρο,

Tunc temporis erat regina quædam Salem, quod ipsum erat urbis nomen, genuitque Salaad. Salaad vero genuit Melchi. Melchi autem uxorem habuit ei cognominem, Salem : quæ peperit ipsi duos filios, unum nomine Melchi, et alterum Melchisedec. Eratque illorum pater, gentilis, impurus, sacrificia immolans idolis. Advenit vero tempus sacrificandi idolis idoneum, immolabat enim in dodecatheo (hoc est, in templo duodecim deorum) : aitque rex Melchi filio suo Melchisedec : Quibusdam pueris tecum assumptis ad bovine perge, et adduc mihi septem vitulos, ut diis sacrificemus. Pergentem **190** Melchisedec divina quædam cogitatio in via subiit, et sublatis in cælum oculis, aspiciebat solem, lunam considerabat et stellas. Hæc secum reputans ait : Si quis fecit cælum, terram, mare, stellas, huic scilicet eorum conditori offerri sacrificium oportet. Propalam mihi faciunt signa cæli, eorum conditorem super eis quiescere. Qui incorruptibilis, invisibilis, immortalis, solus Deus existit in cælo et in terra : novit blasphemias cordium ; is sane verus Deus est, ipsi sacrificium oblatum oportet. Patrem igitur adibo meum, petamque ab eo veniam, fortassis me auditurus est. Reversusque est Melchisedec, nihil secum asserens. Quem ubi vidit pater ejus, ait ipsi : Ubinam sunt vituli ? Respondet Melchisedec : Ne succenseas, pater mi rex, sed audi me. Ille : Quid habes, ait, dicendum ? cito loquere. Reponit Melchisedec : Agedum, quod oblaturi sumus sacrificium, ne diis hisce offeramus, neque enim mihi videntur esse dii : sed potius ei sacrificium offeramus qui supra cælos quiescit ; ipse namque Deus deorum est. Iratus pater ait illi : Abi, adduc quæ jussi, alioqui non vives. Ab-eunte rursus Melchisedeco ad bovine, ingressus rex Salem Melchi, uxorem Salem compellans ait : Age, in sacrificium offeramus unum ex filiis nostris. His auditis, uxor ejus flevit amare, gnara, quod eo obtentu vellet rex occidere Melchisedecum, quia sacrificium illi probro vertisset. Gemensque regina

¹⁵ Hebr. vii, 5.

(15) Titulus in Reg., Ἀθαν. ἀρχ. Ἀλεξ. εἰς τὸν Μελχισεδέκ. In Colbertino vero, Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθαν. ἀρχ. Ἀλεξ. λόγος περὶ τοῦ Μελχισεδέκ καὶ εἰς τὸν Ἀδραάμ. Inde Reg. sic oritur, Ἐρμηνεία Μελχισεδέκ βασιλεὺς Σαλήμ, κατὰ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Σαλώμ ὠνόμασε τὸ Σαλήμ. Σαλήμ μὲν ἐγέννησε τὸν Μελχί (prima manu Μελχισεδέκ bis)· Μελχί δὲ ἐγέννησε δύο υἱούς, ἕνα καλούμενον Μελχί συνώνυμον τῷ πατρὶ, καὶ ἕτερον καλούμενον Μελχισεδέκ. Ὁ δὲ πατὴρ ἡγάπα τὸν συνώνυμον τὸν Μελχί, καὶ ἡ μήτηρ ἡγάπα τὸν συνώνυμον υἱὸν τὸν Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν βασιλεὺς Ἑλ-
νων (sic) ἁσώτοις θυσίαις ἐπιτελῶν, etc. Colb. vero ita incipit· Μελχί ὁ βασιλεὺς ἐγέννησεν δύο υἱούς. ἕνα καλούμενον Μελχί, ὁμώνυμον τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ ἕτερον καλούμενον Μελχισεδέκ. Καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν

ἡγάπα τὸν μειζώτερον υἱὸν τὸν Μελχί· ἡ δὲ μήτηρ αὐτῶν ἡγάπα τὸν μικρότερον τὸν Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἕλλην, ἄσματος, θυσίας ἐπιτελῶν τοῖς εἰδώλοις, etc. Qui duo codices ita in sequentibus discrepant inter se et cum editis, ut ambos describere oporteat si velimus omnes complecti varias lectiones, quod nullius utilitatis esset. Unde eas solum notabimus quæ alicujus momenti videntur.

(16) Colb., δωδεκάτῳ Θεῷ. Infra, Reg. et Colb. βουκόλιον. Editi, βουκολικόν.

(17) Ita Colb. Editi vero, τοὺς ὀφθαλμούς εἰς τὸν οὐρανόν.

(18) Reg., πλαστήματα καρδίας. Infra Reg. prima manu, συγγνωμάσομαι, secunda, συγγνωματῆσομαι. Colbertinus, συγγνώμας ὦμαι.

(19) Ita Colb. Editi vero, ἐπὶ τὸ βουκολικόν.

dixit : Heu mihi , frustra laboravi et ærumnas tuli. Quod ubi rex vidit, ait : Ne fletis, sed sortem mitamus; si sors mihi obvenierit, quem libebit eligam, offeramque diis nostris sacrificium; sin tibi, quem volueris elige, et serva ipsum. Illud ideo aiebat, quod speraret sortem arbitrio sacerdotis obventuram. Mittunt itaque sortem, quæ cum reginæ obtigisset, elegit illa quem diligebat Melchisedecum. Rex porro Salem superatus ab uxore, quem sors assignarat filium adornavit ad sacrificium, veritus ne deos offenderet suos. Et regressus Melchisedec septem vitulos attulit. Acceptum autem pater filium ex sorte necandum, ad fanum idolorum ducebat in dodecathæum. Convenere item in sacrificium tres et quingenti pueri a patribus suis oblatis, et alii trecenti a matribus, necnon boves et oves innumera, sicutque paratum sacrificium. Porro Salem Melchisedeci mater, domi sedens exclamavit voce magna, aitque Melchisedeco : Annon delles fratrem tuum, qui post tantum laborem, ad necem properat? Quibus ille auditis fleuit, aitque matri : Opus est ut isthuc loci concedam; surgensque ascendit in montem Thabor. Surgens item mater ejus, templum petit idolorum, ut filium videret, antequam occideretur, et una totum genus suum. Melchisedec autem, conscenso monte Thabor, flexis genibus dixit : Deus, universorum Dominus, qui fecisti cælum et terram, te invoco solum verum Deum, exaudi me hac hora, jubetorque, ut omnium quotquot adsunt sacrificio fratris mei Melchi, locus sit infernus qui eos deglutiat. Exaudivitque Deus Melchisedecum, ac derepente aperta est terra, et deglutivit eos, universam scilicet familiam Melchi, cum tota urbe, ita ut nec homo, nec ara, nec fanum, nec brutum, neque creatura aliqua urbis totius superstes fuerit; sed omnia absorpta sint. Descendit autem Melchisedec de monte Thabor, et ubi sese vidit a Deo exauditum, magno timore correptus in montem **191** remigravit, atque in densam ingressus silvam, septem illic annos permansit : nudus ut ex ventre matris suæ prodierat : unguis ejus ad palmi unius longitudinem creverunt, capilli vero capitis ad umbilicum usque protensi sunt, dorsum ejus ut cochlea testudinis obduruit. Cibus ejus erant arborum bacca, potus autem ros quem lingebat. Post septem annos, vox quædam Abrahamum compellavit, dicens : Abraham, Abraham. Respondit Abraham : Domine mi. Cui vox : Sterne jumentum tuum, imponeque vestes pretiosas et novacula, et ascende in montem Thabor, terque clama : Homo Dei, et egrediatur homo feras. Ne formides illum, sed rade, unguis reseca, induque illum, ac benedictionem ejus accipe. Fecitque Abraham quod jussum sibi fuerat a Domino, et ascendit in montem Thabor, stetitque in densa silva : tum ter exclama-

A δῶκεν θυσίαν ἕνα τῶν υἱῶν ἡμῶν. Ἡ δὲ γυνὴ αὐτοῦ, ἀκούσασα, ἔκλαυσε πικρῶς· ἔγνω γὰρ (20), ὅτι προφάσει θέλει ὁ βασιλεὺς φονεῦσαι τὸν Μελχισεδέκ, ὅτι ὠνεῖσιν αὐτῷ ἐπὶ τὴν θυσίαν. Καὶ ἀνεστέναιεν ἡ βασιλισσα, καὶ εἶπεν· Οἱμοί, ἐκοπίασα καὶ ἐμόγησα εἰς κενόν. Ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ βασιλεὺς, εἶπεν αὐτῇ· Μὴ κλαίε, ἀλλὰ δεῦρο λάχμεν· καὶ ἂν λάχῃ μοι, ἐπιλέγομαι ὃν θέλω, καὶ δώσω αὐτὸν θυσίαν τοῖς θεοῖς ἡμῶν· εἰ δὲ λάχῃ σοι, ἐπιλεῖξαι ὃν ἂν θέλῃς, καὶ παραφύλαττε αὐτόν. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, δοκῶν καταλαγχάνειν τῷ Ιερεὶ (21)· καὶ βαλόντες κλήρον, ἔλαχεν ἡ βασιλισσα, καὶ ἐπελέξατο τὸν Μελχισεδέκ, ὃν ἠγάπα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Σαλήμ, ἡττηθεὶς παρὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, τὸν λαχόντα αὐτῷ υἱὸν ὑπέρτειπεν εἰς θυσίαν· ἐφοβεῖτο γὰρ προσκρούσαι τοῖς θεοῖς αὐτοῦ (22). Καὶ ἐλθὼν ὁ Μελχισεδέκ, ἤνεγκε τοὺς ἐπὶ τὰ μόσχους. Λαβὼν δὲ ὁ πατήρ τὸν λαχόντα αὐτῷ υἱόν, ἐπορεύετο ἐπὶ τὸν ναὸν τῶν εἰδώλων ἐν τῷ δωδεκαθέῳ· συνῆλθον δὲ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ πᾶς παῖδες ὑπὸ τῶν ἰδίων πατέρων προσφερόμενοι· καὶ ἄλλοι τριακόσιοι (23) παρὰ τῶν μητέρων, καὶ βόες καὶ πρόβατα ἀναρίθμητα, καὶ ἐγένετο ἡ θυσία ἑτοιμος. Σαλήμ δὲ ἡ μήτηρ τοῦ Μελχισεδέκ, καθήμενη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ καὶ λέγει τῷ Μελχισεδέκ· Οὐ κλαίεις τὸν ἀδελφόν σου, ὅτι μετὰ τοσούτον κάματον ἀπέρχεται σφαγῆναι; Καὶ ταῦτα ἀκούσας παρ' αὐτῆς ἔκλαυσε, καὶ λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ· Ἔως τῶν ὡδὲ χρεῖαν ἔχω· καὶ ἀναστὰς, ἀνῆλθεν ἐν τῷ ὄρει Θαβὼρ. Καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀναστὰσα, ἀπῆλθεν ἐν τῷ ναφῷ τῶν εἰδώλων, ἰδέσθαι τὸν ἐαυτῆς υἱόν, πρὶν ἢ σφαγῆναι, καὶ ὅλον τὸ γένος αὐτῆς. Ἀνελθὼν δὲ Μελχισεδέκ εἰς τὸ ὄρος Θαβὼρ, κλίνας τὰ γόνατα, εἶπεν· Ὁ Θεὸς ὁ τῶν ὁλῶν Κύριος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, σὲ ἐπικαλοῦμαι τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, ἐπάκουσόν μου τῇ ὥρᾳ ταύτῃ, καὶ πρόσταξον, ἵνα ὅσοι παρεγένοντο ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ ἀδελφοῦ μου Μελχί, ὁ τόπος ἁδῆς γέννηται, καὶ καταπῆν αὐτούς. Καὶ ἐπήκουσεν ὁ Θεὸς τοῦ Μελχισεδέκ, καὶ εὐθέως ἔχανεν ἡ γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτοὺς καὶ πᾶσαν φυλὴν τοῦ Μελχί, σὺν πάσῃ τῇ πόλει· καὶ οὔτε ἄνθρωπος, οὐ βεμὴς, οὐ ναὸς, οὐκ ἄλογον, οὔτε τις κτίσις τῆς πάσης πόλεως ἔμεινεν, ἀλλὰ πάντα ἐξανόθη. Κατήλθε δὲ ὁ Μελχισεδέκ ἀπὸ τοῦ ὄρους Θαβὼρ, καὶ ἰδὼν, ὅτι ἐπήκουσεν αὐτοῦ ὁ Θεός, ἐν φόβῳ μεγάλῳ πάλιν ὑπέστρεψεν εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἐν τῷ θαλασσῇ ὕλης ἐλθὼν, ἐμόνασεν ἐκεῖ ἕτη ἑπτὰ (24)· γυμνός ὡς ἀπὸ γαστρὸς μητρὸς αὐτοῦ ἐξῆλθεν· καὶ ἐγένοντο οἱ ὄνυχες αὐτοῦ σπιθαμῆσαι, καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἕως τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, καὶ ὁ νῦτος αὐτοῦ ἐγένετο ὡσεὶ δέρμα χελώνης. Ἡ δὲ τροφή αὐτοῦ ἀκρόδρυα ἦν, καὶ ὁ ποτὴς αὐτοῦ δρόσος, ὃν εἴλεχε. Καὶ μετὰ τὰ ἑπτὰ ἔτη φωνὴ ἦλθε τῷ Ἀβραάμ, λέγουσα, Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. Καὶ εἶπεν Ἀβραάμ· Ὁ Κύριός μου. Καὶ εἶπε· Στρέψον τὸ ὕψος σου, καὶ βάστασον ἱμά-

(20) Ita Reg. et Colb. Editi vero, ἐπέγνω γάρ.

(21) Reg., δοκῶν καταλαγχάνειν τὸν τῆς γυναικὸς. Colb., δοκῶν μὴ λάχει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ὁ κληρὸς.

(22) Hæc, ἐφοβεῖτο γὰρ προσκρούσαι τοῖς θεοῖς

αὐτοῦ, desunt in editis, sed habentur in Reg. et Colb.

(23) Ita Reg. et Colb. In editis deest τριακόσιοι.

(24) Sic textum antea mutilum ex Reg. restitui-mus. Ibid. Colb. et infra habet ἕτη ξ΄.

τια πολυτελῇ καὶ ξυρὸν (25), καὶ ἀνέλθε ἐν τῷ βρει Α
 Θεῶν, καὶ κράξον τρεῖς φωνάς· Ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ·
 καὶ ἐλευσεται ἄνθρωπος ἡγριωμένος. Μὴ φοβήθῃς
 σὺν αὐτόν· ἀλλὰ ξύρισον αὐτόν, καὶ ὀνύχισον, καὶ
 ἀμφιάσον αὐτόν (26), καὶ εὐλογήθητι παρ' αὐτοῦ.
 Καὶ ἐποίησεν Ἀβραάμ καθὰ συνέταξεν αὐτῷ Κύριος,
 καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος Θεῶν, καὶ ἔστη εἰς τὰ
 βασίλεια τῆς ὕλης· καὶ ἐκράξε τρεῖς φωνάς· Ἀνθρώπε
 τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐξῆλθεν ὁ Μελχισεδεκ, καὶ εἶδεν
 Ἀβραάμ, καὶ ἐφοβήθη. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Μελχισεδ-
 δεκ· Μὴ φοβοῦ, ἀλλ' εἰπὲ· Τίς εἶ; καὶ τίνα ζητεῖς;
 Εἶπε δὲ Ἀβραάμ· Προσέταξέ μοι Κύριος ξυρῆσαι
 σε καὶ ὀνυχοκοπήσαι σε (27), καὶ ἀμφιάσαι, καὶ εὐ-
 λογηθῆναι παρὰ σοῦ. Ὁ δὲ Μελχισεδεκ εἶπεν αὐτῷ·
 Ὡς προσέταξέ σοι Κύριος, ποιήσον. Καὶ ἐποίησεν
 Ἀβραάμ, ὡς προσέταξεν αὐτῷ Κύριος. Καὶ κατελ-
 θὼν ὁ Μελχισεδεκ ἀπὸ τοῦ βρους Θεῶν μετὰ τρεῖς
 ἡμέρας, κέρας ἐλαίου λαβὼν, καὶ ἐπισφραγίσας
 τῷ ῥήματι τοῦ Θεοῦ, ἠλόγησε τὸν Ἀβραάμ λέγων·
 Εὐλογημένος εἶ τῷ Θεῷ τῷ ὑψίστῳ, καὶ τὸ λοιπὸν
 καλεῖται τὸ ὄνομά σου τετελειωμένων (28), καὶ οὐκέτι
 λοιπὸν καλεῖται τὸ ὄνομά σου Ἀβράμ, ἀλλ' ἔσται
 τὸ ὄνομά σου τέλειον, Ἀβραάμ. Καὶ πάλιν φωνῇ
 ἦλθε τῷ Ἀβραάμ· ὁ δὲ εἶπε, Τί, Κύριέ μου; Ὁ δὲ
 Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἐπεὶ οὐδεὶς ἐκ τοῦ γένους
 τοῦ Μελχισεδεκ ἐπερίσσευσεν ἀπὸ τῆς γῆς, διὰ τοῦτο
 κληθήσεται ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε
 ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε τέλος ἔχων ζωῆς· ἀφωμοιωμέ-
 νος δὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα·
 καὶ ἡγάπησα αὐτόν, ὡς ἡγάπησα τὸν Υἱόν μου τὸν
 ἀγαπητόν· ὅτι ἐφύλαξε τὰς ἐντολάς μου, καὶ φυλά-
 ξει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἵνα οὖν μὴ δόξη ἀρχὴν ἡμερῶν
 μὴ ἔχειν, διὰ τὸ μὴ εἶδέναι, τίνα πότε ἐγεννήθη, τὸ
 τῆς γενεαλογίας (29), μήτε πατὴρ, μήτε μητὴρ, διὰ
 τοῦτο λέγεται ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, καὶ ἀγενεαλόγητος·
 καὶ διὰ τὸ εὐαρεσθῆσαι αὐτὸν τῷ Θεῷ, μένει ἱερεὺς
 εἰς τὸ διηνεκές. Ὡς οὖν ἀπήντησεν ὁ Μελχισεδεκ τῷ
 Ἀβραάμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων,
 ἐπέδωκεν αὐτῷ ποτήριον οἴνου ἀοράτως (30) ἐπιβαλὼν
 αὐτῷ καὶ κλάσμα ἄρτου, καὶ τῷ λαῷ αὐτοῦ ὄντος ἐν
 ἀνδράσι τῇ, ὃ λέγεται βουκάρατον ἕως τῆς σήμε-
 ρον ἡμέρας. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὠμοιώθη τῷ
 Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰς τὴν χάριν· καὶ οὕτω
 πρῶτος τύπος ἐγένετο τῆς ἀναιμάκτου θυσίας τοῦ

vit : Homo Dei! Egressusque est Melchisedec, quo
 viso, Abraham timuit. Atque illi Melchisedec : Ne
 timeas, sed dic mihi qui sis, et quem queras. Tum
 Abraham : Jussit mihi Dominus, ut raderem te,
 ungues secarem, induerem, ac benedictionem tuam
 acciperem. Cui Melchisedec : Fac quod præcepit
 Dominus. Fecitque Abraham quod jussum sibi fue-
 rat a Domino. Et cum descendisset Melchisedec
 de monte Thabor, post triduum, accepto olei cornu,
 ac signans verbo Dei, benedixit Abraham dicens :
 Benedictus es Domino Deo altissimo, ac deinceps
 erit nomen tuum perfectum : nec ultra vocabitur
 nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum perfe-
 ctum, Abraham. Iterumque venit vox ad Abraham,
 qui ait : Quid est, Domine mi? Tum Dominus illi :
 Quandoquidem nemo ex genere Melchisedec super-
 stes est in terra, ideo vocabitur sine patre, sine
 matre, sine genealogia, neque initium dierum, ne-
 que finem vitæ habens : assimilatus autem Filio
 Dei, manet sacerdos in sæculum, dilexique illum,
 ut dilexi Filium meum dilectum, quia custodivit
 præcepta mea, et custodiet in sæcula. Ne videatur
 itaque initium dierum non habere, quod nemo sciat
 quando natus sit, neque ejus genealogiam, patrem
 vel matrem ; ideo dicitur sine patre, sine matre,
 sine genealogia. Et quia placuit Deo, manet sacer-
 dos in perpetuum. Cum igitur occurrisset Melchi-
 sedec Abrahamo revertenti ex cæde regum ; dedit
 illi calicem vini clam immisso panis frusto, nec-
 non populo illius cccxviii virorum, quod dicitur
 bucracratum, usque in præsentem diem. Eo modo
 similis factus est Filio Dei, sed non secundum
 gratiam. Atque ita primus ipse typus fuit incruenti
 sacrificii Salvatoris, cum tulit sanctam oblationem.
 Quapropter ait : « Tu es sacerdos in æternum sec-
 undum ordinem Melchisedec », quoniam ty-
 pus fuit sacræ oblationis, tradens eam Abrahamo
 et cccxviii viris. Totidemque numero inventi sunt
 olim in Nicæna urbe sancti Patres, qui rectam sta-
 tuerunt fidem : quorum numerus ad similitudinem
 patriarchæ Abrahamæ est trecentorum decem et octo
 sanctorum episcoporum qui in synodo fuere. Deum
 autem nostrum decet gloria nunc et semper et in

saecula saeculorum. Amen.

Psal. cix, 4.

(25) Ita Reg. Editi vero, καὶ ὄνυσον. Colb., καὶ ὀν-
 σον θυσίαν Κυρίου τῷ Θεῷ σου.

(26) Colbertinus, καὶ τριχοκόπησον αὐτόν, καὶ
 ὀνυχοκόπησον αὐτόν, καὶ φίλησον αὐτόν.

(27) Ita Colbertinus. In editis vero hæc, καὶ ὀνυ-
 χοκοπήσαι σε, desunt.

(28) Ita Colbertinus. Editi et Reg., τετελειωμένων.
 Καὶ πάλιν φωνῇ, omisiss multis.

(29) Ita Reg. Editi vero, μήτε δὲ γενεαλογίας.

(30) Sic Regius. Editi vero, ποτήριον ἄκρατον ἔπ.

Inferius Regium sequimur, ubi in editis legebatur,
 τῷ λαῷ αὐτοῦ τῇ ἕως τῆς, etc.

(31) Ita ex Regio locum vitiatum restituimus.
 Colb. sic habet, Ἀλλ' οὕτω πρῶτος τύπος γέγονεν
 ὁ Μελχισεδεκ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, φέρων εἰς τὴν
 ἀγίαν προσφορὰν ἄρτον καὶ οἶνον καὶ ὕδωρ, δεικνύς
 τὸ τρισυπόστατον κράτος.

(32) Regius, Οὗτοι γὰρ ὑπάρχουσι συμμεριστά
 τοῦ πατρ. Infra, τῷ δὲ Θεῷ, etc., ex Regio mutui-
 sumus. In editis deerant.

IN OPUSCULUM SEQUENS ADMONITIO.

192 Opusculum ad Jovianum nullam præfert Epistolæ vel tractatus, Augusto missi, formam : sed videtur esse fragmentum alicunde divulgatum, non tamen ex Athanasii scriptis, nihil quippe hic comparet Athanasianum. Ex argumento namque liquet esse scriptum post motam quæstionem de duabus hypostasis, atque ex quibusdam ad calcem verbis videtur editum ante synodum Chalcedonensem : unam enim dicit esse Verbi naturam et hypostasin incarnatam, quasi natura idipsum sit quod hypostasis. Nisi fortasse quis putaret post synodum Chalcedonensem conscriptum opusculum fuisse ab aliquo Eutychiano. Stylus denique perplexus et intricatus, ac verbis constans Athanasio minime usitatis, auctorem indicat Athanasio longe imparem. Habetur autem in paucissimis codicibus, in Basiliensi nimirum, unde primo cussum fuit, et in Vaticano quodam num. 1451.

EJUSDEM ATHANASII AD PISSIMUM IMPERATOREM JOVIANUM.

Dominus noster Jesus Christus de baptismo cum leges tulit, exactam accuratamque fidei definitionem edidit, sanctis apostolis aiens : Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti⁴⁷. Itaque initiatio in fide, est in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Cum sancta ergo Trinitas accessionem non admittat, plane constat unigenitum ejus Verbum, quod ex Patris placito et sua sponte nostrum participes est, ex Spiritu sancto et ex Maria Virgine matre, unum esse Filium, cum assumptione, ex unionis œconomia. Simul enim caro, simul Dei Verbi caro, simul caro animalis rationalis : in ipso namque et hypostasin habuit. Unde jure, imo potius, revera, quæ assumpta sunt, ipsius Domini, et non alterius propria esse in confesso erit. Primum namque Dominus cum illa divine, et tunc ex illa ipse per dispensationem puer. Quapropter Virgo mater est, utpote Deipara, sancta Maria. Par itaque videtur esse unam potius dicere et confiteri naturam Verbi, naturam scilicet et hypostasin incarnatam, et perfecte hominem factam. Et qui hoc non fatetur, cum Deo pugnat et hostis est sanctorum Patrum.]

⁴⁷ Matth. xxviii, 19.

(52) Hujus opusculi seu epistolæ fragmentum quod hic non comparet affert Justinianus imp. in libro contra Monophysitas quem publici juris fecit card. Angelo Mai tom. VII Script. vet., p. 505 : Ἐτέραν δὲ ὡς δὴ παρὰ Ἀθανασίου τοῦ ἐν ἁγίοις πρὸς Ἰωβιανὸν τὸν βασιλεῖα γεγραμμένην ἔχουσιν οὕτως : « Ὁμολογοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν πρὸ αἰώνων αἰδίως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, ἐπ' ἐσχάτου τῶν αἰώνων οἰά τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς ἁγίας Πα-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΕ-
ΣΤΑΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΙΩΒΙΑΝΟΝ.

^A Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐπὶ τῷ βαπτισματι θεσμοθετῶν, τὸν ἀκριβῆ καὶ τετορνευμένον ὅρον τῆς πίστεως ἐποίησε, λέγων τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις : Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οὐκοῦν ἡ ἐν πίστει τελείωσις εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν ἐστι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῆς οὖν ἁγίας Τριάδος προσθήκην οὐκ ἐπιδεχομένης, πάντως ὅτι, ἐν εὐδοκίᾳ Πατρὸς ἐκουσίως μετασχόντων τῶν ἐν ἡμῖν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας Παρθένου Μητρὸς, εἰς πάλιν ἐστὶν Υἱὸς μετὰ καὶ τῆς προσλήψεως τῇ τῆς ἐνώσεως οἰκονομίᾳ. Ἄμα γὰρ σὰρξ, ἄμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ, ἄμα σὰρξ ἐμφυχος λογική· ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ τὴν ὑπόστασιν ἔσχεν. Ὅθεν δικαίως, μᾶλλον δὲ καὶ ἀληθῶς, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου Ἰδία, καὶ οὐχ ἑτέρου τινός, τὰ προσληφθέντα προσομολογηθῆσονται. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Κύριος μετ' αὐτῆς θεϊκῶς, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς ὁ αὐτὸς οἰκονομικῶς παιδίον. Δὴ καὶ Παρθενότητῳ ὡς Θεοτόκος ἡ ἁγία Μαρία. Μίαν τοίνυν εἶκοι μᾶλλον λέγειν καὶ ὁμολογεῖν φύσιν τοῦ Λόγου, φύσιν τε καὶ ὑπόστασιν σαρκαρχωμένην, καὶ τελείως ἐνανθρωπήσαν. Καὶ ὁ τοῦτο μὴ λέγων θεομάχος ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων πολέμιος (52').

^C θένου γεννηθέντα κατὰ σάρκα, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει λέγων. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλῆρωμα τοῦ χρόνου, ἐξῆπείστεilen ὁ θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός· καὶ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ θεὸν κατὰ πνεῦμα, Υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα, οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Υἱόν, μίαν προσκυνητὴν καὶ μίαν ἀπροσκυνήτον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκαρχωμένην, καὶ προσκυνουμένην μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μὴ ἀπροσκυνῆσαι.

IN LIBRUM DE DEFINITIONIBUS ADMONITIO.

Opusculi hujusce νοθεῖαν eruditus nemo primo aspectu non videat : tum ex laudato Gregorio Nysseno, tum ex stylo, vocibus, demum nugacitate scriptoris hujusce. Quamobrem erit, ni fallor, satis, monere lectorum, haberi pauculas definitiones in operibus Maximi, Combefisio editore, quæ quidem harum quibusdam non absimiles sunt.

In manuscripto porro Colbert. 4753, opusculum habetur hoc titulo: Καφάλαιά τινα ὁρεῖοντα ἐπιστάσθαι τοῖς, ὡς ἐξὸν ἀνθρωπίνῳ νοῦ, βουλομένοις γνῶναι τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως. Capita quædam quæ scire oportet eos, qui, ut fert facultas humanæ, nosse volunt mysterium Incarnationis Verbi. Isthic multa habentur, quæ in his quoque Definitionibus leguntur, suisque locis adnotavimus.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, ΠΕΡΙ ΟΡΩΝ.

1. Ὅροι διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, συλλεγόμενοι ἀπὸ τε Κλήμεντος καὶ ἑτέρων ὁσίων ἀνδρῶν καὶ μακαρίων Πατέρων· οὓς δεῖ πρὸ παντὸς ἐτέρου μαθήματος μετιέναι καὶ ἐνστηθίζειν, τὸν τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ προῖστασθαι τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας βουλόμενον, καὶ πάντα ἀνθρώπων ὀρθοδόξως φρονούντα, καὶ πίστιν πρὸς Θεὸν τὴν εὐαγγελικὴν ἐσχηκότες.

2. Πρὸς δὲ ἀκριβεστέραν παράδοσιν ἔχειν εἰδέναι χρὴ, ὅτι περ πᾶν τὸ ὁλοκλήρως ζήτημα ἢ ἐρώτημα τρεῖς τὰς ἐρωτήσεις καὶ ἐξετάσεις ἔχει· ὅσον τί ἐστὶ τὸδε πρᾶγμα, καὶ κατὰ τί εἴρηται τὸδε, καὶ (ὁσαυτὸς) νοεῖται τὸ ὄνομα τὸδε. Καὶ ὅτε μὲν ἐρωτῶμεν, τί ἐστὶ τὸδε; πρὸδῃλον, ὅτι τὸν ὅρον ζητοῦμεν τοῦ πράγματος· ὅταν δὲ λέγωμεν, κατὰ τί εἴρηται τὸδε; τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ἀπαιτοῦμεν. Ἦνίκα δὲ λέγομεν, ὁσαυτὸς νοεῖται τὸ ὄνομα τὸδε; πρὸδῃλον, ὅτι πόσα ζητοῦμεν τὰ σημαίνοντα τοῦ ὀνόματος. Ὁ γοῦν ἐκτὸς εἰδήσεως τῶν ὅρων δογματίζειν ἐπιχειρῶν οὐδὲν διαφέρει τυφλοῦ ὁδοπόρου ὡς κακέισε πλᾶζομένου. Εἰρητέον τοίνυν τῶν προειρημένων τρόπων τριχῶς ποιεῖσθαι τὴν ἐξέτασιν.

3. Ὅρος τῶν ὅρων ἐστὶν ὁ πάντα μὲν ὀρίζων, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ὀριζόμενος· ὥστε μόνος ὅρος τῶν ὅρων ἐστὶν ὁ Θεός. Ὅρος ἐστὶ λόγος σύντομος δηλωτικὸς τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος. Ὅροι δὲ λέγονται, ὡς ὁράσεις καὶ ὁφθαλμοὶ τῶν πραγμάτων συγγράνοντες, καὶ ὡς διορίζοντες συντόμως τὴν τοῦ νοῦ τοῦ δύναμιν. Καὶ γὰρ ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶν οὐσία ἐκ σαρκὸς καὶ ψυχῆς, καὶ λόγου καὶ αἵματος, καὶ στοιχείων, καὶ ἑτέρων πλείονων συνισταμένη. Ἡμεῖς δὲ περιορίζομεν ταῦτα, καὶ συντόμως λέγομεν διὰ τοῦ ὅρου, ὅτι Ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶ ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Λέγεται καὶ πάλιν τὸ ἐντελὲς ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου ἀνορθοπεριπατητικόν. Συνέκλεον δὲ οἱ ὀνοματοθετοὶ τὴν πολυλεξίαν, καὶ ὀνόμασαν αὐτὸν ἀνθρώπον διὰ τὴν συντομολογίαν. Ἀνορθοπεριπατητικὸν δὲ λέγεται ὁ ἀνθρώπος, ἐπειδὴ τὰ ἄλογα ζῶα περιπατοῦντα, κλίνοντα τὴν κεφαλὴν βλέπουσι κάτω πρὸς τὴν γῆν· ὁ δὲ ἀνθρώπος περιπατῶν βλέπει καὶ θεωρεῖ τὰ ἄνω. Ἐν συγκοπῇ δὲ ὀνομάζεται ἀνθρώπος. Πάλιν ἀνθρώπος λέγεται, διὰ τὸ ἄνω ἄρρειν τὸν ὦπα· τοῦτ' ἐστὶ διὰ τὸ ἄνω θεωρεῖν τῶν ὁφθαλμῶν ἡμῶν τὴν ἐνέργειαν. Ὁ γὰρ ὁφθαλμὸς καὶ ὁ νοῦς πάντοτε ἄνω ὁρᾷ. Καὶ τούτου χάριν εἴρηται ὅρος· ὅτι περιορίζει καὶ συγκοπτεῖ τὴν πολυλεξίαν, καὶ ποιεῖ σύντομον τὴν μακρολογίαν.

4. Πολλοὶ μὲν οὖν εἰσι καὶ ἀναρίθμητοι ὅροι περὶ παντὸς πράγματος. Ἐκ πολλῶν δὲ ὀλίγους τοὺς κυ-

EJUSDEM, DE DEFINITIONIBUS.

1. Variæ definitiones juxta traditionem fidemque catholicæ Ecclesiæ, collectæ ex Clemente, aliisque sanctis viris, beatisque Patribus: quas præ aliis omnibus disciplinis, adire atque animo complecti oportet eum qui, Deo juvante, verbo veritatis præesse voluerit; necnon quisquis orthodoxam tenet sententiam, sinceramque fidem habet erga Deum.

2. Ad accuratorem porro traditionem, scire convenit, quamlibet quæstionem et interrogationem tres habere interrogationes; et perquisitiones: nempe, quid res sit: quæ sit causa nominis ejus: quot modis intelligatur. Cum vero interrogamus: Quid illud est? palam est nos rei definitionem quærere. Cum dicimus autem: Qua de causa sic vocatur? nominis etymologiam postulamus. Ubi vero sciscitatur, Quotuplici modo hoc nomen intelligitur? 193 propalam est nos quærere, quot sint nominis significata. Quisque ergo absque definitionum notitia, docere aggreditur, is nihil differt a cæco viatore hac illac errante. Dicendum itaque tribus hisce modis inquisitionem haberi oportere.

3. Definitio definitionum ea est, quæ omnia definit et a nullo definitur. Quapropter solus Deus definitio definitionum est. Definitio est oratio brevis, propositæ rei naturam explicans. Dicunturque ὅροι, seu definitiones, quasi ὁράσεις, seu inspectiones atque oculi rerum, et quod breviter definiant intelligibilis rei virtutem. Etenim homo est substantia, carne, anima, ratione, sanguine, elementis, aliisque multis constans. Nos autem illa circumscribimus, et paucis per definitionem dicimus: Homo est animal rationale, mortale, mentis et scientiæ capax. Dicitur autem ipsum integrum hominis nomen, ἀνορθοπεριπατητικόν, id est, erecto corpore incedens. Abbreviarunt autem qui rebus indidere nomina, vocis prolixitatem, et vocarunt eum, ἀνθρώπον, id est, hominem, brevitatis causa. Dicitur autem erecto corpore incedens, homo, quoniam bruta animantia cum incedunt, prono capite, inferius in terram respiciunt; homo vero, dum graditur, superna videt et contempletur. Per syncopen autem ἀνθρώπος vocatur. Homo rursum dicitur, quod vultus ejus sursum aspiciat, id est quod oculorum nostrorum acie, sursum aspiciamus. Oculus enim atque mens sursum semper respicit. Atque ideo dicitur definitio, quia definit et abbreviat multitudinem vocum, et prolixitatem orationis decurtat.

4. Multæ igitur atque innumerae sunt cujuscunque rei definitiones. Ex multis autem paucas atque

accuratiores propter hominum inertiam colligemus. A Cæterum illud sciendum ac pro certo habendum est, eum qui sedulo rerum definitiones edat, facile posse rhetores, atque facundos oratores, in disputationibus reprimere. Nam si interrogatus, quid sit definitio, quare dicatur definitio, quot modis intelligatur definitio, hæreat adversarius; pudore quasi nihil sciat afficietur.

5. Tria sunt secundum substantiam hominibus ignota et indefinita, Deus, angelus et anima, quæ sunt secundum substantiam soli Deo nota.

Quid est finitum, quid infinitum, quid difficile, quid facile definitum? Finitum est, quod suos terminos non excedit, ut cælum, terra, mare, quæ suos terminos non transcendunt. Infinitum est, solum illud quod increatum est, scilicet Deus. Difficile definitum est, quod creatum et indefinitum est, cujusmodi est angelus, anima, dæmon: aut difficile definitum est, quod non omnino, sed ex parte tantum cognoscitur, quale est lignum vitæ. Facile definitum est, quod contractatur et conspicitur, ut panis et similia.

6. Quid est Deus? et secundum quid dicitur Deus? et quot modis intelligitur Deus? Deus est substantia sine causa, omnis substantiæ causa supersubstantialis. Dicitur autem Θεός ἀπὸ τοῦ θέειν, id est, a currendo. Cursus autem ille non intelligendus de transitu ex quodam loco in alium locum; sed de Dei providentia et operatione quæ pervadit omnia. Vel, ἀπὸ τοῦ αἰθεῖν, id est, ab urendo, vel ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν, id est quod speculetur omnia. Nihil quippe rerum, ejus speculandi vim effugere valet. Duobus autem modis vox illa Deus usurpatur in divina Scriptura; nimirum natura et gratia: Deus quidem natura et substantia est Deus; gratia autem et adoptione justī quoque dī dicuntur. Ait enim Scriptura: « Ego dixi: Dī estis, et filii Altissimi ». Dicitur autem Pater, vel, quasi τὰ πάντα τηρῶν, id est, omnia conservans, vel quasi παῖδας τηρῶν, id est, proprios filios conservans et confirmans quasi pater: Filius porro dicitur, quasi dicas: Qualis Pater secundum substantiam, talis est Filius; sive ex increato increatus, sive ex mortali mortalis. Πνεῦμα autem seu spiritus dicitur, quasi, omnis nutus, velociter enim circumquaque movetur. Spiritus porro quadrupliciter sanctus, spiritus angelus, spiritus anima, vocatur.

7. Sempiternum est, quod semper manet. Et quod æternum est, non statim sine principio esse dicitur; sed quod sine principio est æternum dicitur. Et sine principio dicitur quod principium non habet. Hoc autem Deus est. Quare sine principio et sempiternus ille dicitur, hoc est sine fine. Angeli vero et animæ non dicuntur sine principio: principium namque acceperunt et creati sunt a Deo. Dicuntur autem æterna, quia æternum vivunt.

⁶² Psal. LXXVI. 6.

ῥιωτέρους ἐντάττομεν διὰ τὸ βάθυμον τῶν ἀνθρώπων. Πλὴν τοῦτο γνωστὸν καὶ πιστευτὸν, ὅτι ὁ φιλοπόνως πράττων τὸς ὁρους ῥήτορας καὶ δεινοὺς πολυλόγους δυνήσεται εὐχερῶς ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἐπιστομίζειν. Ὅταν γὰρ ἐρωτηθῇς, τί ἐστὶν ὁρος; καὶ κατὰ τί εἴρηται ὁρος; καὶ ὁσαυχὺς νοεῖται ὁρος; ἀπορήσει ὁ ἐξ ἐναντίας πρὸς ταῦτα, καὶ κατασχύνεται λοιπὸν ὡς μὴδὲν ἐπιστάμενος.

5. Τρία εἰσὶ κατ' οὐσίαν ἀνθρώποις ἀγνώριστα καὶ ἀόριστα, Θεός, ἄγγελος, καὶ ψυχὴ, μόνῃ Θεῷ κατ' οὐσίαν γνωριζόμενα.

Τί ἐστὶν ὀριστόν; καὶ τί ἀόριστον; καὶ τί δυσόριστον; καὶ τί εὐόριστον; Ὀριστόν ἐστιν ἀνυπέρβητος στάσις· οἷον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ ἡ θάλασσα, ἡ τοὺς ὁρους αὐτῆς μὴ ὑπερβαίνουσα. Ἀόριστόν ἐστι τὸ μόνον ἄκτιστον, ὁ Θεός. Δυσόριστόν ἐστι τὸ κτιστόν καὶ ἀόριστον· οἷον ἄγγελος, ψυχὴ, καὶ δαίμων· ἡ δυσόριστόν ἐστι τὸ μὴ καθόλου, ἀλλ' ἐκ μέρους γνωσκόμενον· οἷον τὸ ὅλον τῆς ζωῆς. Εὐόριστόν ἐστι τὸ ψηλαφώμενον καὶ θεωρούμενον· οἷον ἄρτος καὶ τὰ ὅμοια.

6. Τί ἐστὶ Θεός; καὶ κατὰ τί εἴρηται Θεός; καὶ ὁσαυχὺς νοεῖται Θεός; Θεός μὲν ἐστὶν οὐσία ἀνάτιος καὶ πάσης οὐσίας αἰτία ὑπερούσιος· καὶ λέγεται ἀπὸ τοῦ θέειν, ἥτοι τρέχειν. Τὸ τρέχειν δὲ μὴ τὴν ἀπὸ τόπου νοητέον εἰς τόπον μεταβάσιν, ἀλλὰ τὸ τὴν προνοίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐπὶ πάντα διήκειν· ἡ ἀπὸ τοῦ αἰθεῖν ἥτοι καίειν· ἡ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων τὴν ἐποπτικὴν αὐτοῦ διαφεύγει δύναμιν. Δισσῶς δὲ λέγεται ἡ Θεὸς προσηγορία παρὰ τῇ θεῇ Γραφῇ, φύσει καὶ χάριτι. Ὁ μὲν Θεός φύσει καὶ οὐσία ἐστὶ Θεός· χάριτι δὲ καὶ θέσει· λέγονται θεοὶ καὶ οἱ δίκαιοι. Καὶ γὰρ ἡ Γραφή λέγει· « Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ Ὑψίστου. » Εἴρηται δὲ Πατὴρ, ἡ ὡς τὰ πάντα τηρῶν, ἡ ὡς τοὺς οἰκείους παῖδας τηρῶν καὶ στηρίζων οἷα πατὴρ. Υἱὸς δὲ λέγεται, ὡς ἂν εἰποις· Οἷος ὁ Πατὴρ τὴν οὐσίαν, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱός· εἴτε ἐξ ἀκρίστου ἄκτιστος, εἴτε ἐκ θνητοῦ θνητός. Πνεῦμα δὲ εἴρηται, ὡσανεὶ πᾶν νεῦμα, ὅξως πάντῃ νεῦον καὶ κινούμενον. Εἴρηται δὲ πνεῦμα ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ τετραχῶς, Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα ὁ ἄγγελος, πνεῦμα ἡ ψυχὴ, πνεῦμα ἄνεμος· ἐστὶ δ' ὅτε καὶ ὁ νοῦς εἴρηται πνεῦμα.

194 **ratione in divina Scriptura usurpatur, Spiritus spiritus ventus; imo quandoque mens spiritus**

7. Ἀίδιον ἐστὶ τὸ ἀεὶ διάγον. Καὶ τὸ μὲν αἰδίων οὐ λέγεται καὶ ἀναρχον· τὸ δὲ ἀναρχον λέγεται καὶ αἰδίων. Ἀναρχον δὲ λέγεται τὸ μὴ ἔχον ἀρχήν· τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Θεός. Αἰὶ καὶ ἀναρχος λέγεται καὶ αἰδῖος, τούτέστιν ἀτελεύτητος. Οἱ δὲ ἄγγελοι καὶ αἱ ψυχαι οὐ λέγονται ἀναρχοι· ἀρχὴν γὰρ ἔλαβον καὶ ἐκτίσθησαν παρὰ Θεοῦ. Λέγονται δὲ αἰδῖοι, ἐπειδὴ μέλλουσιν ἀθάνατα ζῆν.

Ἰδιωμα λέγεται τὸ ἰδίως ὑπάρχον ἐν τῇ φύσει, ἐν ἑτέρᾳ δὲ οὐσίᾳ μηδαμῶς ὑπάρχον· ὥσπερ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ γέλως ἐν ἄλλῃ οἷᾳ δὴποτε φύσει.

8. Τί λέγεται φύσις; Φύσις εἴρηται, διὰ τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι, ὥσπερ καὶ οὐσία, ὡροῦσα καὶ ἐν ἀληθείᾳ γνωριζομένη. Φύσις πάλιν εἴρηται, διὰ τοῦ φύειν καὶ βλαστάνειν. Φύσις καὶ οὐσία καὶ γένος καὶ μορφή ἐν ἐστὶ. Πρόσωπον δὲ καὶ χαρακτήρ καὶ ὑπόστασις καὶ ἰδικὸν καὶ ἄτομον ἐν καὶ αὐτὸ ὑπάρχει. Ἄλλο γὰρ φύσις καὶ ἄλλο ὑπόστασις. Ἐάν οὖν εἴπῃ σοὶ τις ἐπὶ τῆς θεότητος πόσας φύσεις ὁμολογεῖς; εἰπὲ μίαν, ὑποστάσεις δὲ τρεῖς. Ἐάν δὲ εἴπῃ σοὶ ἐπὶ τῆς ἐνσάρχου οἰκονομίας, πόσας φύσεις ὁμολογεῖς; εἰπὲ δύο· μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς τὰς δύο οὐσίας καὶ φύσεις ἔσχεν ἀτρέπτους καὶ ἀκεραίους, τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐν μιᾷ ὑποστάσει, Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος γνωριζόμενος. Καὶ διὰ τοῦτο δύο φύσεις ἐν μιᾷ ὑποστάσει ὁμολογοῦμεν τὴν σάρκωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ.

Ἐπὶ δὲ τῆς θεολογίας μίαν φύσιν ὁμολογοῦμεν τῆς ἁγίας Τριάδος, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις. Καὶ γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος μία φύσις ἐστὶ, καὶ μία οὐσία, καὶ μία ἐξουσία, καὶ βασιλεία, καὶ δύναμις· τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, καὶ τρεῖς χαρακτῆρες, καὶ τρία πρόσωπα· τούτεστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Μία θεότης ἐστὶν ἐν τρισὶ προσώποις γνωριζομένη.

Δέον οὖν καθολικώτερον εἰπεῖν τί ἐστὶν οὐσία, καὶ τί ἐστὶν ὑπόστασις. Ἡ μὲν οὐσία, καὶ τὸ γένος, καὶ ἡ φύσις, καὶ ἡ μορφή, ὡς εἴρηται, μία ἐστὶ· τὸ δὲ πρόσωπον καὶ ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ὑπόστασις, καὶ τὸ ἄτομον, καὶ τὸ ἰδικόν, ἐν ἐστὶ. Καὶ γὰρ ἡ φύσις δύναται ἔχειν ἐν ἑαυτῇ πλείους τὰς ὑποστάσεις. Καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ἐξ ἐνὸς σώματος ὄντες καὶ μιᾶς πνοῆς πάντες, μιᾶς ἔσμεν φύσεως καὶ οὐσίας. Ὑποστάσεις δὲ πολλὰ. Καὶ γὰρ ὑποστάσεις διὰ τοῦτο λέγεται, ἀπὸ τοῦ στήκειν τῇ οὐσίᾳ.

Καὶ ἡ μὲν φύσις καὶ ἡ οὐσία λέγεται καθολικῇ, ἡ δὲ ὑπόστασις μερικῇ. Καθολικὴν δὲ λέγεται τὸ καθόλου πάντα περιλαμβάνον καὶ περιέχον· μερικὴν δὲ τὸ ἔχον μέρος τι οὐσίας. Οἷον, ἐν εἴπῃς, Ὁ ἄνθρωπος, ἰδοὺ εἰπας πάντα ἄνθρωπον· καθολικὴν γὰρ ἐστὶ τοῦτο καὶ οὐσιώδης, καὶ πάντες ἄνθρωποι λέγονται, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἰσίν. Εἰ δὲ εἴπῃς, Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος ἡ ὁ Ἰωάννης, τότε ἕνα ἄνθρωπον ἐσήμανας, ὅτι μερικὸν ἐστὶ τοῦτο. Τὸ γὰρ κοινόν ἐστὶ, ἐὰν εἴπῃς, Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζονται. Τὸ δὲ μερικόν ἐστὶ ἐκάστου τὸ ὄνομα. Ἀρμύζει καὶ τοῦτο τὸν θέλοντα γινῶναι τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, ἵνα γινώσκῃ, ποῖόν ἐστι τὸ μερικόν, καὶ ποῖον καθόλου. Οὐ γὰρ μόνον ἐπὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος, οὐρανίων καὶ ἐπιγείων, τοῦτό ἐστιν εὐρεῖν. Καὶ εἴπωμεν φανερώτερον· ἀναγκαῖα γὰρ εἰσι ταῦτα τοῖς μέλλουσιν ἐκζητεῖν. Λέγομεν δὲ οὕτως. Ἐάν εἴπῃς, Ὁ ἄγγελος, ἄπῃ τὴν οὐσίαν τῶν ἀγγέλων ἐσήμανας· κοινὸν γὰρ ἐστὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τῶν ἀγγέλων καὶ οὐσιώδης,

Proprietas dicitur, quod proprie existit in natura, in aliaque nulla substantia reperitur; velut in homine ridendi facultas. In nulla quippe alia natura risus reperitur.

8. Quid dicitur natura? Natura dicitur, quod nata sit et existat, quasi existens et in veritate cognita. Natura item dicitur, a nascendo et germinando. Natura, substantia, genus, forma, unum sunt. Persona autem, character, hypostasis, proprium, indivisum, unum etiam sunt. Aliud quippe natura, aliud hypostasis. Si quis ergo dixerit tibi: In deitate quot naturas confiteris? Dic, unam; hypostases vero tres. Quod si dixerit tibi: In oeconomia assumptæ carnis quot naturas confiteris? Dic: Duas, unamque hypostasin. Etenim Christus duas substantias et naturas habuit immutabiles et inconfusas, deitatem et humanitatem in una hypostasi, Deus perfectus et perfectus homo cognitus. Ac propterea duas naturas in una hypostasi confitemur incarnationem Domini nostri Jesu Christi et Dei.

In theologia vero unam confitemur sanctæ Trinitatis naturam, tres autem hypostases. Etenim Patris, Filii et Spiritus sancti, una natura est, una substantia, una potestas, regnum et potentia. Tres autem hypostases, tres characteres, tres personæ, hoc est, Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Una divinitas in tribus personis cognita est.

Generalius dicere oportet quid sit substantia, quid hypostasis. Substantia, genus, natura, forma, ut dictum est, unum sunt: persona item, character, hypostasis, individuum, proprium, unum sunt. Natura quippe complures in se habere potest hypostases. Homines enim uno corpore, uno spiritu constantes omnes, unius sumus naturæ atque substantiæ. Hypostases autem plurimæ. Etenim ideo dicitur hypostasis, quod in essentia subsistat.

Natura porro ac essentia dicuntur universales, hypostasis vero particularis. Universale autem dicitur, quod omnia omnino complectitur, atque continet; particulare autem, quod partem aliquam habet essentiæ. Exempli causa, si dixeris: Homo, omnem dixisti hominem: illud namque universale est ac essentialē: omnesque dicuntur homines, atque ejusdem sunt essentiæ. Quod si dixeris: Petrus, Paulus, aut Joannes, unum tunc hominem significasti, quia illud particulare est. Commune siquidem est, si dixeris, Homo, quia omnes homines nominantur. Particulare autem est ejusque nomen. Sane par est eum qui rerum naturam cognoscere velit, scire, quid particulare sit, quid universale. Neque solum enim in hominibus; sed in quacunque re, cælestium, terrestrium, illud reperire est: quod liquidius explicemus, necessaria quippe sunt ista iis qui investigaturi sunt. Sic itaque dicimus. Si dicas, Angelus, angelorum essentiam omnem significasti, commune quippe

illud nomen est angelis et essentiale : omnesque dicuntur angeli ; sin dixeris Michael, Gabriel, hypostasin unam dixisti, hoc est unum angelum. Natura quippe dicitur angeli essentia : hypostasis vero uniuscuiusque angeli appellatio. 195 Itemque una natura communis est humanitas ; hypostases vero, Petrus, Paulus, Thomas, ac reliquæ personæ et characteres. Natura igitur est domina genitrixque hypostasium. Propterea rursum dicemus : si dicas : Bona est natura angelus, totam eorum essentiam significasti. Sin dicas : Magnus est Gabriel, unam ex omnibus hypostasin nominasti. Et si dicas, Volatile, denotasti totam volatiliū essentiam ; sin dicas, Columba, turtur, lusciniā, pavo, cygnus : hæc sunt hypostases. Non solum autem in intelligibilibus, rationalibus, et spiritualibus valet hæc definitionum regula ; sed etiam in omni inanimata, insensibili et immobili natura. Verbi gratia, si dixeris : Fecit Deus lucem, ecce universam luminariorum essentiam significasti. Ipsa porro essentia deinceps dividitur in suas hypostases ; in solem sc̄icet, lunam, stellas, lucernas, cereos, varique ana. Simili quoque modo de ventis ; si dixeris, Spiritum seu ventum, omnem ventorum naturam significasti. Sin dixeris, Austrum, boream, aut eurocydonem : hæc sunt hypostases. Item si dixeris, Arborem, universam arborum essentiam significasti ; sin dixeris, Ficum, nucem, castaneam, amygdalum, unam hypostasin arborum significasti. Rursum si dixeris, Aquam, universam aquarum naturam dixisti ; sin dixeris, Mare, paludem, puteum, fontem, unam tantum aquarum dixisti hypostasin. Iterum si Fluvium nomines, fluvios omnes dixisti ; sin dixeris, Meandrum, Euphraten, Nilum, tum fluviorum unam hypostasin dixisti. In reliquis similiter oportet omnia investigare, atque cogitare, internoscere, ac discernere, quid sit natura, quid hypostasis. Natura quippe radix est fonsque rerum : hypostasis autem pars est naturæ. Hæc quippe sunt necessaria iis qui mundanas res accurate cognoscere ac scrutari volunt.

II. De voluntate, proprietate et operatione, et de unione et consubstantiali.

Quid est voluntas? Voluntas est intelligentis et rationalis substantiæ appetitus, ad id quod concupiscitur. Quidquid enim intelligit, palam est quod etiam voluntatis sit capax : θέλημα enim, seu voluntas, κατὰ τὸ θέειν λίαν, scilicet a valde currendo dicitur : vel, optati assumptio seu occupatio. Tripliciter autem voluntas consideratur : divina, angelica et animæ ; quandoquidem hæc tres naturæ tantum, voluntatis sunt capaces. Tripliciter autem et in Scriptura voluntatem invenimus usurpari : divinam, naturalem vel mediam, tertio carnalem, quæ diabolicam significat. Voluntas divina, sunt mandata Dei. Voluntas naturalis, est operatio divinæ voluntatis. Carnalis vero voluntas, est legis divinæ transgressio. Triplex ista voluntas est in homine.

A καὶ πάντες ἄγγελοι λέγονται· Ἐάν δὲ εἴπῃς, Ὁ Μιχαήλ, ὁ Γαβριήλ, ὑπόστασιν μίαν εἶπας, τοῦτέστιν ἓνα ἄγγελον. Φύσις γὰρ λέγεται ἡ ἀγγελότης· ὑπόστασις δὲ ἐστὶν ἐνὸς ἐκάστου ἀγγέλου προσηγορία. Καὶ γὰρ φύσις ἐστὶ μία κοινὴ ἡ ἀνθρωπότης, ὑπόστασις δὲ Πέτρος, Παῦλος καὶ Θωμᾶς, καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα καὶ οἱ χαρακτήρες. Ἡ οὖν φύσις ἐστὶν ἡ κυρία καὶ γεννητικὴ τῶν ὑποστάσεων. Καὶ διὰ τοῦτο πάλιν ἐροῦμεν· ἔάν εἴπῃς· Καλὴ φύσις ὁ ἄγγελος, ὅλην τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἐσήμανας. Ἐάν δὲ εἴπῃς· Μέγας ἐστὶν ὁ Γαβριήλ, ὑπόστασιν μίαν ἐκ πάντων εἶπας. Καὶ ἔάν εἴπῃς, Τὸ πετεινὸν, ἰδοὺ τὴν οὐσίαν πᾶσαν ἐδήλωσας τῶν πετεινῶν· ἔάν δὲ εἴπῃς, Ἡ περιστέρα, ἡ τρυγὼν, ἡ ἀρδὴ, ὁ τῶνος, καὶ ὁ κύκνος, ἰδοὺ ταῦτα ὑποτάσεις εἶσιν. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῶν νοερῶν καὶ λογικῶν καὶ ἐμφύων ἀρμόζει ὁ αὐτὸς τῶν ὄρων κανὼν, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσης ἀφύχου καὶ ἀναισθήτου καὶ ἀκινήτου φύσεως· οἷον τι λέγω, ἔάν εἴπῃς, ὅτι Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ἰδοὺ πᾶσαν τὴν οὐσίαν τῶν φωστῆρων ἐσήμανας. Αὕτη λοιπὸν ἡ οὐσία τέμνεται εἰς τὰς ὑποτάσεις αὐτῆς· μερίζεται γὰρ εἰς ἥλιον, εἰς σελήνην καὶ εἰς ἀστέρας, εἰς λύχνους, εἰς κηροὺς, καὶ εἰς ἄλλα διάφορα. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ ἀνέμων· ἔάν εἴπῃς, Πνεῦμα, πᾶσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνέμων ἐσήμανας. Εἰ δὲ εἴπῃς, Νότος, ἡ βορρᾶς, ἡ εὐροκλύδων, αὗται ὑποτάσεις εἰσὶ. Πάλιν ἔάν εἴπῃς, Τὸ δένδρον, πᾶσαν τὴν οὐσίαν τῶν δένδρων ἐσήμανας· ἔάν δὲ εἴπῃς, Ἡ συκὴ, ἡ καρῦς, ἡ κασταναία, ἡ ἀμυγδαλὴ, μίαν ὑπόστασιν εἶπας τῶν δένδρων. Πάλιν ἔάν εἴπῃς, Τὸ ὕδωρ, ὅλην τὴν φύσιν τῶν ὑδάτων εἶπας· ἔάν δὲ εἴπῃς, Ἡ θάλασσα, ἡ λίμνη, τὸ φρέαρ, ἡ πηγὴ, μίαν εἶπας τῶν ὑδάτων ὑπόστασιν. Πάλιν ἔάν εἴπῃς, Ὁ ποταμὸς, τοὺς ποταμοὺς πάντας εἴρηκας· εἰ δὲ εἴπῃς, ὁ Μαλάνδρος, ὁ Εὐφράτης, ὁ Νεῖλος, τότε τῶν ποταμῶν εἶπας μίαν ὑπόστασιν. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως οὕτω χρὴ πάντα διερευνᾶν, καὶ καθ' ὃν τρόπον ἐγράφησαν διανοεῖσθαι καὶ ἐπιγινώσκειν, καὶ διακρίνειν τί ἐστὶ φύσις, καὶ τί ἐστὶν ὑπόστασις. Ἡ μὲν γὰρ φύσις ἐστὶν ἡ ρίζα καὶ ἡ πηγὴ τῶν πραγμάτων· ἡ δὲ ὑπόστασις μέρος ἐστὶ τῆς φύσεως. Ἀναγκαῖα γὰρ ταῦτα τοῖς θέλουσιν ἀκριβῶς τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιγινώσκειν καὶ ἐρευνᾶν.

II. Περὶ θελήματος, καὶ ἰδιώματος, καὶ ἐνεργείας, καὶ περὶ ἐνώσεως καὶ ὁμοουσιότητος.

D Τί ἐστὶ θέλημα ; Θέλημά ἐστιν οὐσίας νοερᾶς καὶ λογικῆς ἐφεσις πρὸς τὸ καταθύμιον. Πᾶν γὰρ νοερὸν, πρόδηλον, ὅτι καὶ θελητικὸν ὑπάρχει· θέλημα γὰρ λέγεται, ὅτι κατὰ θέειν λίαν, ἢ τοῦ θελήτου λῆμμα, ἢ ὡς κράττημα. Τριχῶς δὲ θεωρεῖται τὸ θέλημα, θεϊκόν, ἀγγελικόν, καὶ ψυχικόν· ἐπειδὴ αὗται αἱ τρεῖς φύσεις μόναι εἰσὶ θελητικαί. Τριχῶς δὲ καὶ ἐν τῇ Γραφῇ εὐρίσκομεν τὸ θέλημα λεγόμενον, θεϊκόν, τὸ φυσικόν ἢ τὸ μέσον, καὶ τρίτον τὸ σαρκικόν, ὅπερ σημαίνει τὸ διαβολικόν. Θέλημα θεϊκόν ἐστὶ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Θέλημα δὲ φυσικόν ἡ ἐργασία τοῦ Θεοῦ θελήματος. Θέλημα δὲ σαρκικόν ἡ παρακοὴ τοῦ θεοῦ νόμου. Ταῦτα τὰ τρία θελήματα εἰσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον θέλημα φυσικόν, ὅπερ λέγεται κοινὸν πᾶσιν ἀνθρώποις. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ

φιλόζων. Πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι φιλοῦσι τὴν ζωὴν, καὶ τὸ ὄρεῖν τὸ φῶς. Ἰδοὺ καὶ τὸ κοινὸν θέλημα. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτερα θελήματα ἐν ἡμῖν, ἅπερ καλοῦνται γυναικικά. Ἄλλος μὲν γὰρ ἄνθρωπος θέλει ἰδιάζειν, ἄλλος γεωργεῖν· καὶ ἄλλος μὲν πλέειν, ἄλλος δὲ ἀναπαύεσθαι, καὶ ἄλλος ὀδεύειν, ἄλλος γρηγορεῖν, καὶ ἄλλος ὑπνοῦν, καὶ οἱ λοιποὶ ὁμοίως· πολλὰ γυναικικά θελήματα ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι. Ἐν δὲ φυσικῶν θέλημα ἔχουσιν πάντες, τὸ ἀγαπᾶν τὴν ζωὴν, ἥτοι τὴν ἀθανασίαν, ἣν ἐλάβομεν ἐξ ἀρχῆς. naturalem omnes accepimus, nempe amare vitam, seu immortalitatem, quam accepimus a principio.

III. Τί λέγεται ἰδιῶμα.

Ἰδιῶμα λέγεται διὰ τὸ ἴδια εἶναι ἅμα· ἀχώριστοι γὰρ εἰσι τῶν φύσεων καὶ τῶν ὑποστάσεων αἱ αὐτῶν ἰδιότητες. Ἰδιῶμά ἐστι τὸ ἐν τινι φύσει ἰδικῶς γνωριζόμενον καὶ ἐν ἑτέρᾳ μὴ εὐρίσκόμενον. Οἶόν τι λέγω· Ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ τὸ προαιώνιον, τὸ ἀκτιστον, τὸ ἀπερίγραφτον, ἅτινα οὐχ ὑπάρχουσιν ἐν ἀλλοιῷ δῆποτε οὐσίᾳ. Ἰδιῶμά ἐστι τοῖς ἀγγέλοις τὸ ἀπαθεῖς καὶ ἀθάνατον, τὸ ὑμολογικὸν, τὸ ἀσίγητον. Ἰδιῶμα δὲ ἀνθρώπου κυρίως τὸ σύνθετον ἐκ θνητῆς καὶ ἀθανάτου φύσεως. ἐν ἀλλοιῷ δῆποτε οὐσίᾳ μὴ γνωριζόμενον. Καὶ ταῦτα μὲν εἰσι φυσικά ἰδιώματα· ἕτερα καὶ ὑποτακτικά, οἷον λευκότης, μελανία, μακρότης, κολοβότης, γλαυκότης, γοργότης, νοθρότης, καὶ τὰ ὅμοια ἅπερ οὐκ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις εὐρίσκονται. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἄνθρωποι γοργοί, οὐδὲ πάντες ξανοί. Τὰ δὲ φυσικά ἰδιώματα ἐξ Ἰσοῦ καὶ ἐν παντὶ τῷ εὐρίσκονται· πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι βροτοὶ ὁμοίως εἰσὶ, καὶ θνητοί, λογικοί, πλατυνόυχιοι, ὀρθοπεριπατητικοί. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτερα, ἅπερ οὐ λέγονται κυρίως ἰδιώματα, ἀλλὰ συμβεβηκότα. Ταῦτα δὲ γίνονται καὶ ἀπογίνονται· οἷον ἡ νηπιότης, ἡ ὕγεια, ἡ νόσος, ἡ θερμότης, ἡ ψυχρότης· καὶ ἅπλως πᾶν τὸ παραλλαγήναι δυνάμενον συμβεβηκὸς λέγεται.

accidentia, quæ adsunt substantiæ et recedunt; ut infantia, sanitas, morbus, caliditas, frigiditas: denique quidquid mutari potest, contingens vel accidens dicitur.

IV. Περὶ ἐνεργείας.

Ἐνεργεῖα ἐστὶ, καθά φησιν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἡ φυσικὴ ἐκάστου δυνάμεις τε καὶ κίνησις. Καὶ γὰρ ἐκάστον οὐσιῶδες ἔχει τὴν αὐτοῦ ἐνεργείαν· οἷον τὰ νοερά τὴν νόησιν, τὰ αἰσθητικά τὴν αἴσθησιν, τὰ κινητά τὴν κίνησιν, τὰ πετεινά τὴν πτῆσιν, τὰ νηκτά τὴν νῆξιν, τὰ βλαστικά τὴν βλάστησιν, τὰ ἐρπυστικά τὴν ἐρπυσιν, τὰ φωτιστικά τὴν ἑλλαμψιν, τὰ γεννητικά τὴν γέννησιν· ἅπερ πάντων, ἀναιρουμένης τῆς ἐνεργείας, ἀναιρεῖται καὶ ἀπώλλυται καὶ ἡ αὐτοῦ φύσις. Ἀναιρουμένης γὰρ τῆς καύσεως, σβέννυται τὸ πῦρ· ἀναιρουμένης τῆς κινήσεως τοῦ ζώου, ἀπώλλυται τὸ ζῶον· ἀναιρουμένης τῆς νοήσεως, ἀπώλλυται τὸ νοερόν τῆς ψυχῆς καὶ τὸ λογικὸν αὐτῆς. Τὸ δὲ παράδοξον, ὅτι καὶ τινες διάφοροι φύσεις στεροῦμεναι τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, ἑτέρας ἐνεργείας τίττουσιν. Οἷον ὁ λίθος καίόμενος, καὶ ἀπώλλυσι τὴν φυσικὴν ἐνεργείαν, καὶ γίνεται

A Est etiam alia naturalis voluntas, quæ dicitur communis omnibus hominibus, quæ est amor vitæ. Nam omnes homines vitam amant, cupiuntque videre lucem. Et hæc est communis voluntas. Sunt etiam in nobis alia voluntatis genera, quæ dicuntur arbitrii. Nam alius vult vivere, privatus, alius rusticus, et alius navigare, alius vero frui quiete, et alius peregrinari, alius vigilare et alius dormire: et cæteri similiter, alius vult aliud: nam multas voluntates arbitrii habemus. Unam vero voluntatem naturalem omnes accepimus, seu immortalitatem, quam accepimus a principio.

196 III. Quid dicitur proprietas.

Idioma, seu proprietas dicitur, διὰ τὸ ἴδια εἶναι ἅμα, ideo quod simul sint propria. Inseparabiles enim sunt a suis naturis et hypostasibus proprietates ipsarum. Proprietas est, quod in aliqua natura proprie cognoscitur, et in alia nulla reperitur. Exempli causa, in Deo est, quod sit ante æternitatem temporum, increatus et immensus, quæ in alia nulla usquam sunt substantia. Angelorum proprietas est, quod affectibus passionum careant et sint immortales, quod Deum laudibus celebrent, et nunquam sileant. Proprietas vero hominis est, quod ex mortali et immortalis natura compositus sit, quod in alia nulla usquam substantia reperitur. Atque hæc quidem sunt proprietates naturales. Aliæ sunt subordinatæ, ut albedo, nigredo, longitudo, brevitatis, cæsi aut torvi oculi, tarditas, et similia, quæ non in omnibus hominibus reperiuntur. Non enim omnes homines sunt torvis oculis, nec omnes sunt flavi. Naturales autem proprietates pariter in omni specie reperiuntur: nam omnes homines pariter corruptibiles, sunt mortales, rationales, latos ungues habentes et incedentes erecto corpore. Sunt autem et alia, quæ non proprie dicuntur idiomata, sed accidentia, quæ adsunt substantiæ et recedunt; ut infantia, sanitas, morbus, caliditas, frigiditas: denique quidquid mutari potest, contingens vel accidens dicitur.

IV. De vi agendi.

Vis agendi, quemadmodum sanctus Gregorius Nyssenus inquit, est naturalis cujusque rei potentia et motus. Nam quodvis essentialia, suam habet efficaciam: scilicet intellectualia intelligendi, sensibilia sentiendi, mobilia movendi, volatilia volandi, natatilia natandi, germina germinandi, reptilia replandi, lucentia lucendi, et generativa generandi vim habent. In quibus ablata vi illa agendi, tollitur et interit ipsa rei natura. Sublato namque calore, etiam ignis exstinguitur; sublato animalis motu, animal interit; sublata vi intelligendi, animæ interit intellectus et ratio. Hoc autem admirandum est quod differentes quædam nature suis naturalibus actionibus privata, aliam efficiendi vim generant. Veluti lapis adustus naturalem suam vim amittit, et calx efficitur, atque vim adurendi retinet. Eodem modo cedrus, amissa vi germinandi, sanandi efficaciam

accipit, et vermes baccis suis interfecit. Oportet igitur, ut viri prudentes, appellationes rerum considerent, et dijudicent, quo deprehendere possint, quomodo plures omnis generis substantiæ suarum actionum nomina, sed non naturales appellationes habeant, quas ex propriis actionibus acquisiverunt, habentque et inde dicuntur. Etenim, ut antea diximus, sicut dicitur Deus ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, id est, ab eo quod contemplatur omnia, et angelus ab angelica operatione et ministracione, et homo ἀπὸ τοῦ ἄνω θεωρεῖν τὸν ὧπα, id est, ab eo quod vultu superna suspicit, ita et in reliquis: virgo namque, παρθένος, a mortificanda carnis inflammatione dicitur: περιστερά, id est columba, ob id vocatur, ὅτι πέτεται στεφθῶς, id est, quod firmum habeat volatum: et ἔλαφος, id est cervus, ἀπὸ τοῦ ἐλεῖν τοὺς ὄφεις, id est ab eo quod serpentes tollit: χελιδὼν, id est hirundo, διὰ τὸ τὰ χελιδὼν δοκεῖν, id est propterea quod garriendo labia movet: ὄφις, serpens, τούτέστιν ὁ φᾶς, id est qui loquitur, videlicet, quod olim Evæ locutus sit: βορχάς, id est caprea, ἐκ τοῦ ὀξέως δέρκειν, id est, ab acumine visus: τρυγὼν, id est turtur, ἡ τηρούσα τὴν γονὴν, ἥτοι τὸ οἰκεῖον γένος, id est servans stirpem, videlicet **197** proprium genus: ἀηδὼν, id est luscinia, διὰ τὸ ἀεὶ ᾄδειν, quia semper canit, cum aestate, tum hieme: γύψ, id est vultur, διὰ τὸ γυρεῦν ὑψῇ, propter sublimem in gyrum volatum: equus quod pedibus equiet: ἀετός, id est aquila, διὰ τὸ πολλάκις ἀνακαίνιζεσθαι, καὶ πολλά ἔτη ζῆν, id est, propterea quod sæpenumero renovatur, ac multos annos vivit: πετεινόν, id est volucris, τὸ τὴν πτέρυγα τείνον, quod alam extendat: ποταμός, id est fluvius, ὡς πότιμον ἔχων ἐνέργειαν, id est, tanquam potabilem habens energiam: χεῖμαρρος, id est φύσις, id est natura, ἐκ τοῦ φύειν τὰς ὑποστάσεις, διὰ τὸ βαδίζειν ἄνω, eo quod sursum tendat, quemadmodum et ἄνθρωπος, id est homo, ἐκ τοῦ ἄνω θεωρεῖν, eo quod sursum respiciat: ψυχὴ, id est anima, ex propria vi hoc nominis habet. Nam φύγειν, idem est quod vivificare: ideo anima, ex vivificandi facultate, ψυχὴ dicitur, corpus enim vivificat. Sunt et alia sexcenta, quæ ultro præmittimus, ne omnia suis nominibus commemoremus.

V. De unione.

Quid est unio, et quot modis intelligitur? Unio est distantium rerum communis concursus. Dicta autem est unio, quod res unum fiant, hoc est, quod coeant et commisceantur. Porro quinque modis unio dicitur, commistiva, divisiva, habitualis, positiva, et unio sancta Christi, quæ supra istas secundum hypostasim dicta est. Atque unio quidem commistiva dicitur, qualis est vini et aquæ; divisiva, qualis est hominis ad hominem; habitualis, qualis est auri ad aurum. Unio autem Christi supra illas secundum hypostasim dicitur. Secundum hypostasim vero unio est per se subsistens concursu duarum naturarum in utero sanctæ Deiparæ Virginis. Non enim ante Verbum Deum ibi existit corpus, vel anima; sed simul caro, et simul Deus Verbum. Caro animata rationalis in eo fuit; quemadmodum in nostra quoque conceptione, ut mihi videtur, anima per se subsistens simul concurrit cum cor-

Α ἄσβεστος, καὶ καυστικὴν ἐνέργειαν κέχτηται. Καὶ ἡ κέδρος ὁμοίως στερεῖται μὲν τῆς βλαστικῆς ἐνεργείας, καὶ λαματικὴν κέχτηται, ἀναιρετικὴν ποιοῦσα τῶν σκωλήκων τὴν κεδρίαν. Δεῖ οὖν τοὺς ἐχέφρονας τὰς τῶν ὄντων προσηγορίας σκοπεῖν, καὶ ἀνακρίνειν, ὡς ἂν δύναιντο εὐρεῖν, πόσας πλείους ἀπάσης ὑπάρξεως προσηγορίας ἐνεργητικὰς, ἀλλ' οὐ φυσικὰς ὀνομασίας ἔχουσιν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐνεργειῶν ταύτας λαδοῦσαι καὶ ἔχουσαι καὶ λεγόμεναι. Καὶ γὰρ, ὡς προειρήκαμεν, καθὼς ὀνομάζεται Θεὸς ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, καὶ ἄγγελος ἐκ τῆς ἀγγελικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ διακονίας, καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ ἄνω θεωρεῖν τὸν ὧπα· οὕτω καὶ τοῖς λοιποῖς· καὶ γὰρ παρθένος λέγεται, διὰ τὸ θανατοῦν τὴν πύρρυν τῆς σαρκὸς· καὶ περιστερὰ διὰ τοῦτο λέγεται, ὅτι πέτεται στεφθῶς· καὶ ἔλαφος διὰ τὸ ἐλεῖν τοὺς ὄφεις· χελιδὼν, διὰ τὸ τὰ χελιδὼν δοκεῖν ἐν τῷ λαλεῖν· ὄφις, τούτέστιν ὁ φᾶς ἥτοι ὁ λαλήσας πρὸς τὴν Εὐὰν ποτὶ βορχάς, ἐκ τοῦ ὀξέως δέρκειν, ἢ ὡς ὄρᾱν· τρυγὼν ἢ τηρούσα τὴν γονὴν, ἥτοι τὸ οἰκεῖον γένος· ἀηδὼν, διὰ τὸ ἀεὶ ᾄδειν, καὶ ἐν θέρει, καὶ ἐν χειμῶνι· γύψ, διὰ τὸ γυρεῦν ὑψῇ· ἵππος, ἐκ τοῦ ἱππάζεσθαι τοῖς ποσίν· ἀετός δὲ ἐκ τῆς οἰκείας ἐνεργείας ἔχει τὴν τῆς ψυχῆς προσηγορίαν· φύγειν γὰρ τὸ ζωοποιεῖν λέγεται· διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ζωοποιου ἐνεργείας ψυχὴ λέγεται, διὰ τὸ σῶμα ζωοποιεῖν· καὶ ἕτερα δὲ μυρία ἔστιν, ἃ παρίεμεν, ἵνα μὴ λέγωμεν πάντα κατὰ τὰς οἰκείας προσηγορίας.

torrens, ὅτι ἐν χειμῶνι βεῖ, quod hieme fluit: quod hypostases producat: βοτάνη, id est herba, διὰ τὸ βαδίζειν ἄνω, eo quod sursum tendat, quemadmodum et ἄνθρωπος, id est homo, ἐκ τοῦ ἄνω θεωρεῖν, eo quod sursum respiciat: ψυχὴ, id est anima, ex propria vi hoc nominis habet. Nam φύγειν, idem est quod vivificare: ideo anima, ex vivificandi facultate, ψυχὴ dicitur, corpus enim vivificat. Sunt et alia sexcenta, quæ ultro præmittimus, ne omnia suis nominibus commemoremus.

V. Περὶ ἐνώσεως.

Τί ἐστὶν ἔνωσις; καὶ ποσάχως νοεῖται ἡ ἔνωσις; Ἐνωσις μὲν ἐστὶ διεστώτων πραγμάτων κοινωνικὴ συνδρομὴ· ἔνωσις δὲ εἴρηται διὰ τὸ ἐνώσαι, τούτεστι συνωθῆσαι καὶ μίξαι τὰ πράγματα. Πενταχῶς δὲ λέγεται ἡ ἔνωσις, συγγεντικῇ, διαιρετικῇ, σχετικῇ, θετικῇ, καὶ ἡ ἀγία ἔνωσις τοῦ Χριστοῦ, ἥτις ὑπὲρ ταῦτα καθ' ὑπόστασιν εἴρηται. Καὶ ἔνωσις μὲν συγγεντικὴ λέγεται, ὡς ἡ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος. Διαιρετικὴ δὲ, ὡς ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον. Σχετικὴ δὲ, ὡς χρυσοῦ πρὸς χρυσόν. Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἔνωσις ὑπὲρ ταῦτα καθ' ὑπόστασιν εἴρηται. Καθ' ὑπόστασιν δὲ ἔνωσις ἐστὶν ἡ αὐθύπαρκτος ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς ἀγίας Θεοτόκου τῶν δύο φύσεων συνδρομὴ; οὕτε γὰρ τὸ σῶμα πρὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπέστη ἐκεί, οὕτε ἡ ψυχὴ· ἀλλὰ σὰρξ ἅμα, καὶ Θεὸς Λόγος ἅμα. Σὰρξ ἐμψυχος λογικὴ ἐν αὐτῷ ὑπέστη, καθάπερ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας συλλήψεως, αὐθύπαρκτος ἡ ψυχὴ συντρέχει τῷ σώματι. Οὕτε γὰρ σῶμα καθ'

ἐαυτὸ συνίσταται, οὐτα ἡ ψυχὴ προϋπάρχει τοῦ σώματος, προτύπως οὖσα τῆς ἐνώσεως τοῦ Κυρίου.

VI. Περὶ ὁμοουσίου.

Τί ἐστὶν ὁμοούσιον, καὶ κατὰ τί εἴρηται ὁμοούσιον; καὶ ὡσαύτως τὸ ὁμοούσιον; Ὁμοούσιόν ἐστι, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἀπαρallάκτως ὑπάρχον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται ὁμοούσιον, ὅτι τὴν αὐτὴν οὐσίαν καὶ δύναμιν κέκτηται. Πενταχῶς δὲ εἴρηται ὁμοούσιον καὶ ὁμογενὲς, καὶ συγγενὲς, καὶ ὁμοφυὲς, καὶ ὁμόφυλον. Ὁμοούσιον δὲ ἐστὶ, τὸ ἐν ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ, ἔχον δὲ τινὰ διαφορὰν, οἷον λίθος σαθρὸς, καὶ λίθος σκληρὸς· εἰσὶ δὲ ὁμοούσιοι, τοῦτο ἐστὶ μιᾶς οὐσίας. Ἔστι δὲ καὶ ξύλον φοίνικος, καὶ ξύλον ἐδένου· ὁμοίως καὶ σὰρξ καμήλου, καὶ σὰρξ ἰχθύος. Ταῦτα δὲ λέγονται ὁμοούσια, ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστίν. Ὡς περ πάντες οἱ ἄνθρωποι τῆς μιᾶς οὐσίας εἰσίν· ἔχουσι δὲ διαφορὰν τὸ εἶναι, ἕτερος μακρὸς, καὶ ἕτερος κολοβός· ἄλλος δυνατὸς, καὶ ἄλλος ταλαίπωρος. Ἄλλ' ὅμως μιᾶς οὐσίας εἰσὶ, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος. Ἐτεροούσιον δὲ λέγεται, τὸ ἐτέρας οὐσίας ὑπάρχον, καὶ μηδὲως τῷ ἐτέρῳ προσοῖκον, ἀλλὰ παντελῶς ἀλλότριον καὶ κατὰ πάντα τρόπον ἐκείνου ἀνόμοιον, οἷον ὕδωρ καὶ πῦρ· ἄλλῃ γὰρ οὐσία τοῦ πυρὸς, καὶ ἄλλῃ τοῦ ὕδατος. Καὶ διὰ τοῦτο ἑτεροούσιον λέγεται, ὅτι ἑτεροφυὲς καὶ ἀλλογενὲς ὑπάρχει· ὥς περ ἄνθρωπος καὶ θεός, καὶ ἄγγελος, καὶ πηλὸς, καὶ ἥλιος, καὶ χλόη. Ταῦτα γὰρ κατὰ πάντα τρόπον ἀνόμοιά εἰσι πρὸς ἀλλήλα, διὰ τοῦτο καὶ ἑτεροούσια λέγονται· ὥσαι διὰ τὸ μὴ μετέχειν ἑτερον τῆς οὐσίας τοῦ ἐτέρου· ἀλλὰ ἄλλῃ μὲν ἐκείνου, ἐτέρου δὲ ἄλλῃ, καθὼς εἴρηται.

alterius substantiæ dicuntur : utpote quod alterum cum alterius substantia minime communicet, sed alia sit illius, alia alterius, ut dictum est.

VII. Περὶ ψυχῆς καὶ νοός.

Δισσῶς λέγεται ἡ ψυχὴ, μία μὲν ὁ ἄλογος, ἥτις ἐστὶ τὸ τῶν κτηνῶν· ἐτέρα δὲ ἡ λογικὴ, ἥτις ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἡ μὲν τῶν κτηνῶν, ἐκ γῆς ἐλαβεν τὴν δημιουργίαν κατὰ Θεοῦ πρόσταξιν, ὡς ἡ θεία λέγει Γραφή· «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ἔρπετά ψυχῶν ζωσῶν.» Ὡς τὰ ζῶα ἐκ τῆς γῆς ἐλαβον τὴν ψυχὴν. Διὰ τοῦτο πρὸς τὰ ζῷα μόνον ἔχουσι τὴν ὁρμὴν καὶ πᾶσαν τὴν ὀρεξίν, καὶ οὐ φρονοῦσι τὰ ἄνω. Πῶς δὲ ἐγένετο ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐκ τῆς γῆς εἴπωμεν. Ἔδωκεν ἡ γῆ κατὰ πρόσταξιν Θεοῦ σάρκα τοῖς κτήνεσιν· ἡ δὲ σὰρξ πεποίηκεν αἷμα. Τὸ δὲ αἷμα γέγονε ψυχὴ κτηνώδης τῷ ζῷῳ, ὥστε πάλιν θνήσκαντος τοῦ ζώου, τὸ αἷμα πεπηγὸς εἰς σάρκα μεταβάλλεται. Ἡ δὲ σὰρξ φθαρεῖσα, πάλιν ἀναλυομένη, γίνεται γῆ. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγνοοῦσι, καὶ οὐ φρονοῦσι τὰ ἄνω. Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῆς θείας ἐμπνεύσεως ἔσχηκε τὴν ψυχὴν, διὰ τοῦτο καὶ τὰ θεῖα ἐπιγινώσκει, καὶ τὰ ἄνω διώκει, καὶ τὰ οὐράνια νοεῖ, καὶ λογικὸς ὑπάρχει καὶ ἔννοος. Ἀλλὰ μηδεὶς ὑπονοεῖτω, ὅτι τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐνεφύσησεν ὁ Θεός ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐκεῖνο ἐγένετο ψυχὴ· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο ψυχὴν ἐδημιούργησεν. Εἰ γὰρ

A pore. Nam corpus per se consistere non potest; nec anima existit ante corpus, quæ unionis Domini est imago quædam.

VI. De consubstantiali.

Quid est consubstantiale, et secundum quid dictum est consubstantiale, et quotupliciter consubstantiale dicitur? Consubstantiale dicitur, quod est ejusdem substantiæ et efficaciz absque discrimine. Nam ideo consubstantiale dicitur, quod eandem habeat substantiam et vim. Dicitur autem quinque modis : consubstantiale, simul genitum, congenitum, simul natum, et quod est ejusdem generis. Consubstantiale autem est, quod in eadem quidem est substantia, sed aliquam tamen differentiam habet; verbi gratia, lapis cariosus, et solidus, vel durus : consubstantiales, hoc est, unius et ejusdem sunt substantiæ. Ita lignum palmæ, et ebeni lignum, et caro cameli, ac caro piscis. Hæc consubstantialia dicuntur, eo quod ejusdem sint substantiæ. Quemadmodum omnes homines unius substantiæ sunt, suas tamen differentias habent, propterea quod alius quidem procerus, alius brevis, alius potens, alius miser. Verumtamen pariter unius et ejusdem sunt substantiæ, animæ scilicet atque corporis. Alterius substantiæ dicitur, quod diversæ est substantiæ, nec ullatenus alii est affine, sed penitus alienum et omni modo absimile; cujusmodi sunt ignis et aqua : alia quippe est substantia ignis et aquæ alia. Ideoque alterius substantiæ dicitur, quia alterius naturæ atque generis : quemadmodum, Deus, angelus, lutum, sol et fenum. Hæc enim omnibus modis absimilia sunt inter se, quapropter cum alterius substantia minime communicet, sed

198 VII. De anima et mente.

Dupliciter dicitur anima. Altera quidem est irrationalis, quæ brutorum est, altera vero rationalis, quæ est hominum. Atque ea quidem, quæ brutorum est, creationem suam ex terra accipit, juxta mandatum Dei, quemadmodum divina dicit Scriptura : « Et dixit Deus, producat terra reptilia animarum viventium ». Ergo animalia bruta ex terra acceperunt animam suam. Ideoque ad terrena solummodo habent affectionem et omnem appetitum, nec est illis rerum cœlestium cura. Quomodo vero anima eorum ex terra facta sit, dicamus. Dedit terra, juxta præceptum Dei, brutis carnem : caro sanguinem est operata : sanguis autem, bruta animalia factus est animali irrationali. Quare mortuo animali, sanguinis concretus in carnem transmutatur. Caro autem corrupta et resoluta, terra fit rursus. Atque eam ob causam ignorant illa, neque curant res cœlestes. Sed homo ex inspiratione divina suam animam accepit, ideo res divinas agnoscit, superna persequitur, et res cœlestes intelligit : estque rationalis, et mente præditus. Cæterum nemo existimet, quod ille spiritus, quem in hominem insufflavit

⁹⁹ Genes. i, 20.

Deus, factus sit anima. Absit! Sed spiritus ille creavit animam. Nam si in homine spiritus ille esset anima, esset nimirum anima ex Dei essentia. Si ergo ex Dei essentia esset anima, quare non inalterabilis semper esset et immutabilis, qualis est Deus? Inquit enim ipse: « Ego ipse sum, et non mutor »¹⁹. Anima autem interdum quidem stulta est, interdum sapiens, interdum peccatrix, interdum justa: et alio quidem tempore fidelis, alio vero tempore incredula: aliquando rerum ignara, aliquando gnara, nonnunquam alacris et aliquando segnis. Cum hæc in sese habeat anima, quonam pacto dici potest, quod ex Dei sit essentia? Illud haudquaquam esse potest. Sed hæc inspiratio animam in homine fabricata est rationalem et intelligentem. Quapropter anima quoque intelligendo superna speculatur, et quæ illic sunt, quærit, appetit et desiderat, quoniam illinc habet creationem suam. Irrationalis autem anima non sic; sed quia terrestris est, solummodo terrestria quærit, ideoque una cum corpore moritur. Anima vero hominis æternum vivit, et non habet finem. Habet autem anima tres partes: rationabilem, irascibilem, concupiscibilem. Atque per partem quidem rationalem Deum diligit: per irascibilem vero dæmonibus irascitur, et sese strenue adversus eos gerit; et per partem concupiscibilem, bona appetit æterna. Habet autem homo sensus quinque corporales, et quinque spirituales: corporales quidem sunt isti: visus, auditus, olfactus, gustus et tactus. Considerantur vero in visu quidem, album et nigrum. In auditu, acutum et grave. In olfactu, gratus odor et grave olens. In gustu, dulce et amarum. In tactu, durum et molle, calidum et frigidum. Sensus autem animæ sunt isti: Mens, intelligentia, opinio, phantasia, et sensus. Diciturque uniuscujusque sensus organum sensorium, eo quod sensum conservet animal sensitivum. Operæ autem pretium est et hoc cognoscere, quod quævis caro corpus quoque dicatur, non autem quodvis corpus dicatur etiam caro. Et sane stellæ cælestia corpora dicuntur, non tamen vocantur cælestes carnes. Atque corpus quidem dicitur dupliciter: corpus materiale, et corpus subtile. Ac corpus quidem materiale est, quod deprehendi manu potest, et quod corruptioni mortique est obnoxium; corpus vero tenue est, quod non comprehendit, vel tangi potest, ut est sol, luna, et stellæ. Corpus autem crassum et materiale, quod caro dicitur, ex 199 quatuor elementis constat, sanguine, phlegmate, humore, et bile: videlicet, ex aere, terra, igne et aqua: hoc est ex calido, frigido, humido et sicco. Sol, calidum et vitale elementum; aer, calidum et humidum; terra, siccum; aquæ humidum elementum pariunt. Atque hæc sunt, ex quibus mortem in ea rursus resolvitur.

VIII. De corruptibili.

Quid est corruptibile, unde dictum, et quot modis dicitur?

¹⁹ Malach. II, 6.

Α ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα ψυχῇ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τάχα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἡ ψυχὴ ἐμελλεν εἶναι. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἡ ψυχὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τί οὐκ ἔστι πάντοτε ἀνάλλοιστος, ἀτρέπτος, ὡς περὶ ὁ Θεός; ἐκεῖνος γὰρ λέγει· « Αὐτὸς ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι. » Ἡ δὲ ψυχὴ ποτε μὲν οὐσα μωρὰ, ποτὲ δὲ φρόνιμος· καὶ ποτε μὲν ἀμαρτωλὸς, ποτὲ δὲ δικαία· καὶ ἄλλοτε πιστὴ, καὶ ἄλλοτε ἄπιστος· καὶ ποτε μὲν ἀγνοοῦσα, ποτὲ δὲ γινώσκουσα· καὶ ποτε μὲν πρόθυμος οὐσα, ποτὲ δὲ ὀκνηρά. Ταῦτα ἔχουσα, πῶς δύναται λέγεσθαι ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ; οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Τὸ δὲ ἐμφύσημα ἐκεῖνο, ψυχὴν ἐδημιούργησεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, λογικὴν καὶ νοεράν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ψυχὴ νοερῶς τὰ ἄνω φαντάζεται, καὶ τὰ ἐκείθεν ζητεῖ καὶ ὁρέγεται καὶ ποθεῖ, ὅτι ἐκεῖθεν ἔχει τὴν δημιουργίαν. Ἡ δὲ τῶν ἀλόγων, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπίγειος οὐσα, τὰ ἐπίγεια μόνον ζητεῖ· διὸ καὶ συναποθνήσκει τῷ σώματι. Τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ, ἀεὶ ζῶως ὑπάρχει καὶ ἀτελεύτητος. Ἐχει δὲ ἡ ψυχὴ τρία μέρη, λογικόν, θυμικόν καὶ ἐπιθυμητικόν. Καὶ διὰ μὲν τοῦ λογικοῦ μέρους ἀγαπᾷ τὸν Θεόν· διὰ τοῦ θυμικοῦ μέρους ὀργίζεται τοῖς δαίμονσιν, ἀνδρίζομένη κατ' αὐτούς· διὰ δὲ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους ἐπιθυμεῖ τὰ αἰώνια ἀγαθὰ. Ἐχει δὲ ὁ ἀνθρώπος αἰσθήσεις πέντε σωματικὰς, καὶ πέντε ψυχικὰς· αἱ σωματικαὶ μὲν εἰσιν· ὄρασις, ἀκοή, ὀσφρησις, γεῦσις, καὶ ἀφή. Θεωρεῖται δὲ ἐν μὲν τῇ ὀράσει τὸ λευκὸν καὶ μέλαν, ἐν δὲ τῇ ἀκοῇ, τὸ ὄψον καὶ τὸ βαρύν· ἐν δὲ τῇ ὀσφρῇ τὸ εὐοσμὸν καὶ δυσώδες· ἐν δὲ τῇ γεύσει τὸ γλυκὺ καὶ πικρὸν· ἐν δὲ τῇ ἀφῇ, τὸ σκληρὸν καὶ μαλακὸν καὶ θερμὸν καὶ ψυχρὸν· τῆς δὲ ψυχῆς τὰ αἰσθητήριά εἰσι ταῦτα· νοῦς, διάνοια, βῆξις, φαντασία, καὶ αἰσθήσις. Λέγεται δὲ μίξις ἐκάστης αἰσθήσεως ὄργανον, αἰσθητήριον, ἀπὸ τοῦ τηρεῖν τὴν αἰσθησιν αἰσθητικὸν τὸ ζῶον. Αἶε δὲ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι πᾶσα σὰρξ καὶ σῶμα λέγεται· οὐ πᾶν δὲ σῶμα, καὶ σὰρξ ὀνομάζεται. Καὶ οἱ ἀστέρες, σῶματα ἐπουράνια λέγονται, οὐ μὴν καὶ σάρκες ἐπουράνιοι. Καὶ τὸ μὲν σῶμα διττῶς εἴρηται, σῶμα ὕλικόν, καὶ σῶμα λεπτόν. Καὶ τὸ μὲν ὕλικόν σῶμά ἐστι τὸ κρατούμενον διὰ χειρὸς, καὶ φθορὰ καὶ θανάτῳ ὑποκειμένον· σῶμα δὲ λεπτὸν ἐστὶ τὸ ἀκράτητον καὶ ἀνὴλῶδες, ὅλον τοῦ ἡλίου, τῆς; σελήνης, καὶ τῶν ἀστέρων· τὸ δὲ σῶμα τὸ παχὺ καὶ ὕλικόν, ὅπερ λέγεται σὰρξ, συνίσταται ἐκ τεσσαρῶν στοιχείων, ἐξ αἵματος, ἐκ φλέγματος, ἐκ χυμοῦ, καὶ χολῆς, ἢ ὡς ἐξ ἀέρος, γῆς, πυρὸς, καὶ ὕδατος· τοῦτέστιν, ἐκ θερμοῦ, καὶ ψυχροῦ, καὶ ὑγροῦ, καὶ ξηροῦ. Ὁ ἡλῖος τὸ θερμὸν καὶ ζωτικὸν στοιχεῖον· ὁ ἀήρ τὸ θερμὸν καὶ ὑγρὸν· ἡ γῆ τὸ ξηρὸν· τὰ ὕδατα τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον τίχεται. Ταῦτά εἰσιν, ἐξ ὧν συνέστηκεν ὁ ἀνθρώπος, μᾶλλον δὲ ἡ σὰρξ τοῦ ἀνθρώπου· διὸ καὶ μετὰ θάνατον πάλιν εἰς αὐτὰ ἀναλύεται.

constat homo, imo potius hominis caro; ideo post

VIII. Περὶ φθαρτοῦ.

Τί ἐστι φθαρτόν; καὶ κατὰ τί εἴρηται φθαρτόν; καὶ ὅσα ὡς εἴρηται φθαρτόν·

Καὶ εἴρηται μὲν φθαρτὸν δισώζ, σωματικῶς καὶ ψυχικῶς. Καὶ ψυχικῶς μὲν, ὅταν τις ἀμαρτάνῃ, λέγεται εἶναι διεφθαρμένος, καθὼς λέγει ἡ Γραφή· «Διεφθάρσαν καὶ ἐδεδύχθησαν ἐν ἀνομίαις», σωματικῶς δὲ λέγεται τρισσὺς· φθορὰ, διαφθορὰ καὶ καθαφθορὰ. Καὶ φθορὰ μὲν λέγεται τὸ χωρισθῆναι μόνον τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἀποθανεῖν· διαφθορὰ δὲ ἐστίν, ὅταν τὸ σῶμα βρωθῇ ὑπὸ τῶν σκυλήκων, καὶ μόνον καταλειφθῶσι τὰ ὀστά. Καταφθορὰ λέγεται, ὅταν σαπῶσι καὶ αὐτὰ τὰ ὀστά, καὶ διαπανηθῶσι, καὶ εἰς μὴ ὄν χωρηθῶσι παντελῶς. Τοῦτο γὰρ λέγομεν καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι φθορὰν μόνην ἐδέξατο· τουτέστι θάνατον. Διαφθορὰν δὲ ἢ καταφθορὰν τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα ὅλως οὐκ ἐδέξατο, ἀνέστη δὲ τριήμερος πρωτότοκος γενόμενος ἐκ τῶν νεκρῶν.

IX. Διὰ τί λέγεται πρωτότοκος;

Διότι ἀνέστη πρῶτος ἐκ τοῦ ᾧου, καθὼς καὶ ἡμεῖς μέλλομεν ἀνίστασθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Καὶ ἐπεὶ ἀνέστη πρὸ ἐκείνου ὁ Λάζαρος καὶ τοῦ Ἰαίρου θυγατέρα, καὶ ἄλλοι πολλοί, διὰ τί οὐκ ἐκλήθη τις ἐξ αὐτῶν πρωτότοκος; Διότι ἐκεῖνοι ἀναστάντες ἐκ τῶν νεκρῶν πάλιν ἀπέθανον. Ὁ δὲ Χριστὸς, ἀναστὰς, οὐκ ἔτι ἀπέθανε. Καὶ ὅπερ ἐφ' ἡμῶν γενήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει, τοῦτο γέγονε καὶ ἐπ' αὐτοῦ. Πρῶτος γὰρ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνέστη τὴν ἐν ἀφθαρσίᾳ ἀνάστασιν, ἥς καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ μέλλον ἐλπίζομεν ἀπολαύσασθαι, ἢ μὴ διαδέχεται θάνατος.

X. Τί ἐστι λόγος, καὶ ὁσαυτὸς ὁ λόγος;

Εἴρηται μὲν ὁ λόγος τριχῶς· λόγος ἐνοούσιος, ὁ Θεὸς λόγος, λόγος ἐνδιάθετος, ὁ τῶν ἀγγέλων, καὶ ὁ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ λαλούμενος λόγος· καὶ ὁ προφορικὸς, ὁ διὰ τῆς γλώττης, ὃς λέγεται ἄγγελος νοήματος. Λόγος δὲ εἴρηται ἐκ τοῦ λέγειν.

XI. Τί ἐστι Χριστιανός;

Χριστιανός ἐστίν ἀληθινὸς οἶκος Χριστοῦ λογικὸς, ἢ ἔργων ἀγαθῶν καὶ δογματῶν ὀρθῶν συνιστάμενος.

Αἰρετικὸς δὲ ἐστὶ συκοφάντης καὶ κατήγορος ἀληθείας. Αἵρεσις ἡ ψευδὴς ὑπόληψις τοῦ μὴ ἢντος.

Ἀτρεπτόν ἐστι τὸ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον.

Φυσικόν ἐστι τὸ ἐν τῇ φύσει κείμενον, ἢ τὸ ἀληθῶς ἀληθὲς γνωριζόμενον.

Παρὰ φύσιν ἐστίν, ὃ ὁ Θεὸς οὐχ οὕτω πεποίηκεν, ἢ ὅπερ ὅλως οὐ πεποίηκεν, οἷόν ἐστιν ἡ ἀμαρτία καὶ ὁ θάνατος.

Τρία φησὶ τὰ λαλούμενα ἐν ἀνθρώποις· τὸ κατὰ φύσιν, τὸ παρὰ φύσιν, καὶ τὸ ὑπὲρ φύσιν. Καὶ κατὰ φύσιν μὲν ἐστίν ὁ γάμος· παρὰ φύσιν ἡ πορνεία·

⁷¹ Psal. xiii, 1.

⁷² His similia quædam habentur in cod. Colb. 4753. (34) Hæc et similia in eod. cod.

Dupliciter corruptibile dicitur, corporaliter et spiritualiter. Ac spiritualiter quidem, cum peccaverit quis, dicitur esse corruptus, quemadmodum dicit Scriptura: «Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus⁷¹». Corporaliter vero corruptibile tribus modis dicitur: interitus, corruptio et consumptio. Interitus dicitur, sola animæ separatio a corpore et mors. Corruptio vero est, quando corpus a vermibus corroditur, et solummodo relinquuntur ossa. Consumptio autem vocatur, quando putrescunt ipsa quoque ossa et absumentur, abeuntque, nec amplius exstant. Hoc enim de Domino nostro Jesu Christo quoque dicimus, quod interitum tantum subierit, id est mortem. Corruptionem vero aut consumptionem sacrosanctum Bejus corpus neutiquam sustinuit, sed resurrexit die tertia primogenitus factus ex mortuis.

IX. Quare dicitur primogenitus?

Eo quod primus ab inferis resurrexerit, quemadmodum etiam nos resurgemus in secundo adventu. Quia autem ante illum Lazarus resurrexerat et Jairo filia, multique alii, quare non illorum aliquis primogenitus vocatus est (33)? Quia illi post resurrectionem suam e mortuis, rursus mortui sunt. Christus autem postquam resurrexit non amplius est mortuus, sed quod in resurrectione nobis eveniet, id ipsi jam contigit. Nam primus ex mortuis ea resurrectione resurrexit, quæ est in incorruptibilitate, cujus nos quoque speramus in futuro participes fore, quam resurrectionem nulla mors amplius sequetur.

X. Quid est verbum, et quot modis dicitur

Verbum dicitur tripliciter: verbum substantiale, quod est Deus Verbum; verbum internum, quod est angelorum, et quod in mente nostra loquimur; verbum enuntiativum, quod enuntiatur per linguam, quod mentis nuntius quoque dicitur. Dictum est autem Verbum, seu dictum, a dicendo.

XI. Quid est Christianus?

Christianus est vera domus Christi rationalis, per bona opera et recta dogmata constructa.

(34) Hæreticus autem est, sycophanta et accusator veritatis. Hæresis, falsa opinio ejus quod non est.

Immutabile est, quod se semper similiter habet. Naturale est, quod in natura situm est, vel quod vere verum cognoscitur.

Præter naturam est, quod Deus non ita fecit, vel quod omnino non fecit, qualia sunt peccatum et mors.

Tria sunt, quæ de hominibus prædicantur: quod secundum naturam, quod præter naturam, et quod supra naturam. Secundum naturam est

matrimonium : præter naturam, scortatio : supra naturam, virginitas. Et rursus secundum naturam sunt opes iuste acquisitæ : præter naturam, avaritia : supra naturam, possessionum contemptus. Item secundum naturam est, temperantia in cibo : præter naturam, crapula : supra naturam, jejunium. Similiter secundum naturam est, pax : præter naturam, tumultus : supra naturam, erga inimicos dilectio. Et in cæteris similiter.

Etymologia est, quæ vim nominis alicujus recte designat, et ex ipso sensu explicata, veluti : Pax unde sic dicta est? Quod mentem tranquillam reddat, Tumultus, a facilitate confundendi. Error, ab eo quod oblique mentem trahat. Temperantia, vel quod salutaria provideat, vel quod corpus a sordibus conservet. Scortatio vel ab eo, quod juventutem inflammet, vel quod mentem oculis privet, vel quod a longinquo annuat. Similiter et in reliquis.

Corpus quia ex elementis compositum est, admittit dissolutionem, et destruitur. Propterea corpora tam hominum quam bestiarum facile corrumpi ac mori possunt, ex quatuor cum constant elementis : terra, inquam, aqua, igne, et aere. Nam ea, quæ ex istis constant, semper generantur, semperque corrumpuntur; elementorum videlicet dissoluta compositione, et quolibet in suum locum recepto. Ipsa vero elementa, simplicia cum sint, et incomposita, suam quoque stabilitatem retinent, et usque ad consummationem indissoluta sunt.

XII. De anima.

De anima autem dicimus, quod quinque sint affectus in ea, qui animales affectus vocantur. Sunt autem isti : ira, dolor, metus, sollicitudo et invidia. Qui ergo prudentia mentis præditus est poterit illis imperare. Est autem anima per se calida, tanquam ardens ignis. Sicut igitur ignis, ea quæ sunt in ollam conjecta coquit; sic anima, quæ igneam naturam habet, cibos in ventriculum receptos comminuit et consumit. Nam anima non propterea ψυχή vocatur, quod essentia sua sit ψυχρός, frigida, sicut rudiores quidam existimant; sed quod magno suo calore humores extergat; sicut ex virtute solis manifeste declarari potest. Nam calidus cum sit et ignitus, siccat lutum et omnem humorem sursum trahit. Quod autem anima naturaliter sit calida, a morientibus quoque comprobatur. Cum enim primum anima recedens, corpus reliquerit, omnia statim membra sunt frigida, frigoreque haud minus, quam glacies hiemalis congelata relinquuntur. Quandiu enim abundantii cibo anima reficitur, viget corpus, et valet viribus : quando vero cibus destituitur, absumit et corrumpit ipsum corpus. Non enim potest corpus absque cibo animæ caliditati resistere : quemadmodum nec æneum vas ad fornacem positum, ignis vehementiam absque aqua ferre potest : nimio enim ardore siccatur, et tan-

ὅπερ φύσιν ἡ παρθενία. Καὶ πάλιν κατὰ φύσιν ὁ δικαίως συναγόμενος πλοῦτος· παρὰ φύσιν ἡ πλεονεξία· ὅπερ φύσιν ἡ ἀκτημοσύνη. Ὁμοίως πάλιν κατὰ φύσιν ἡ σύμμετρος τροφή· παρὰ φύσιν ἡ γαστριμαργία· ὅπερ φύσιν ἡ νηστεία. Ὁσαύτως πάλιν κατὰ φύσιν ἡ εἰρήνη· παρὰ φύσιν ἡ ταραχή· ὅπερ φύσιν ἡ πρὸς τοὺς ἐχθροῦς ἀγάπη. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Ἐτυμολογία ἐστὶν ἡ τῆς δυνάμεως τοῦ ὀνόματος ὁρθότης, ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοῦς ἐρμηνευομένη· οἷον, Κατὰ τί εἰρήνη; Κατὰ τὸ ἡρεμεῖν τὸν νοῦν. Ὅσπερ πάλιν ταραχή, διὰ τὸ ῥῶον χεισθαι· καὶ πλάνη κατὰ τὸ πλανάζειν τὸν νοῦν. Σωφροσύνη, ἡ ἀπὸ τοῦ σῶα φρονεῖν, ἡ ἀπὸ τοῦ τὸ σῶμα φρουρεῖν ἀπο ῥύπου. Πορνεία ἡ διὰ τὸ πυροῦν τὴν νεότητα, ἡ διὰ τὸ πηροῦν, ἡ ὡς ἐκτυφλοῦν τὸν νοῦν, ἡ διὰ τὸ πόρρωθεν νεύειν. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Τὸ σῶμα, ἔχον τὴν σύνθεσιν ἐκ τῶν στοιχείων, δέχεται καὶ διάλυσιν, καὶ ἀφανίζεται. Διὰ τοῦτο τὰ σώματα καὶ ἀνθρώπων καὶ ζῶων εὐφάρτα καὶ εὐθνήτα τυγχάνει, ἐκ τεσσάρων συνεστηκότα στοιχείων· λέγω δὴ γῆς καὶ ὕδατος, καὶ πυρὸς, καὶ ἀέρος. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐκ τούτων συνεστηκότα ἀεὶ γίνονται καὶ ἀεὶ φθείρονται, τῆς τῶν στοιχείων διαλυομένης συνθέσεως, καὶ ἐκάστου πρὸς τὸν ἴδιον ἀναλύοντος τόπον. Αὐτὰ δὲ τὰ στοιχεῖα, ἀπλὰ τυγχάνοντα καὶ ἀσύνθετα, τὸ μόνιμον ἔχει, καὶ μέχοι τῆς συντελείας ἀδιάλυτον.

XII. Περὶ ψυχῆς.

Περὶ δὲ ψυχῆς λέγομεν, ὅτι εἰσι πάντες πάθη ἐν αὐτῇ, ἅτινα ψυχικὰ πάθη καλοῦνται. Εἰσὶ δὲ ταῦτα, ὀργή, λύπη, φόβος, φροντίς, καὶ φθόνος. Ὁ οὖν φρόνιμον ἔχον τὸν λογισμὸν δύναται τούτων κρατεῖν. Ἡ ψυχὴ δὲ ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν θερμῇ, ὡς πῦρ καίεται. Ὡς οὖν τὸ πῦρ τὰ βαλλόμενα εἰς λέβητα ἐβεί, οὕτω καὶ ἡ πυρώδης ψυχὴ τὰ παραπεμπόμενα σιτία ἐν τῇ κοιλίᾳ λεπτύνει· καὶ δαπανᾷ. Ψυχὴ γάρ, οὐ διὰ τὸ ψυχρὸν τὴν οὐσίαν εἶναι, καλεῖται, καθὼς τινες τῶν ἀπλουστέρων ἐνόμισαν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκ πολλῆς θερμότητος ἀναξηραίνειν αὐτὴν τὰ ὑγρά· ὡς ἐστὶ πληροφορηθῆναι καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡλίου. Θερμὸς γάρ ὢν καὶ πυρώδης, πολλὰν ξηραίνει καὶ πᾶν ὑγρὸν ἀνιμάει (35). Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ θερμὴ ἐστὶ κατὰ φύσιν, παρὰ τοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων. Ἡ γὰρ ὥρα ἡ ψυχὴ χωρισθῇ ἐκ τοῦ σώματος, πάντα τὰ μέλη ψυχρὰ καὶ χυστελλώδη εὐρίσκονται, οὐδὲν ἔχον πάγου χειμερινοῦ. Ἔως γὰρ ἔχει ἡ ψυχὴ τὴν τροφὴν εἰς ἀφθονίαν, θάλλει τὸ σῶμα καὶ ἀδρύνεται. Ὅταν δὲ ἀπορῇσι σιτίων, αὐτὸ τὸ σῶμα κατεσθίει καὶ φθείρει. Οὐ γὰρ δύναται τὸ σῶμα ἀνευ τροφῆς ἀντέχειν πρὸς τὴν θερμότητα τῆς ψυχῆς, ὥσπερ οὔτε ἀγγεῖον χαλοῦν, ἐστὼς ἐπὶ κλιβάνου, δύναται φέρειν ἀνευ ὕδατος τὴν σφοδρότητα τοῦ πυρός· ἐκφρῆγεται γὰρ καὶ διαλύεται τέλει. Οὕτως οὖν καὶ ὁ λέβης τοῦ σώματος, μὴ ἔχων τὴν τροφὴν,

παρά τῆς πυρώδους ψυχῆς ἐκपुरούμενος, ἀπὸλλυται παντάπασιν.

Εἰ ποτε δέ σοι περὶ τῆς ψυχῆς τις ἀμφισθητοίη, ἐρώτησον αὐτόν· Εἰπέ μοι, ἐν ὧν τῷ σώματι κεῖται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἐν ἐνὶ τόπῳ; Καὶ εἰ μὲν εἴπῃ σοι, ὅτι ἐν ὧν τῷ σώματι, εἰπέ αὐτῷ· Καὶ πῶς τέμνουσι τὴν χεῖρα τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τὸν πόδα, καὶ οὐ κόπτεται καὶ ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ πάλιν ζῇ ὁ ἀνθρώπος, καὶ οὐκ ἀποθνήσκει; Εἰ δὲ εἴπῃ σοι, 'Ἐν ἐνὶ μέρει κεῖται, πάλιν εἰπέ· Καὶ πῶς εἰσι τὰ ἄλλα μέρη τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς ψυχῆς, καὶ πῶς δύναται ἄψυχον μέλος ἔχειν ὁ ἀνθρώπος; Καὶ πῶς ἐστὶ δύνατον ζῆν χωρὶς ψυχῆς; Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἔχον ψυχὴν νεκρὸν ἐστὶ· καὶ οὐκ οἶδας τί λέγεις. Ἐγὼ δὲ εἴπω σοι, ἐν ποίῳ τόπῳ, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποῦ ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ. Ἐν τρισὶ τόποις τοῦ σώματός ἐστιν ἐνδρυμένη, καὶ ὥσπερ ἡ ἀκτὶς τοῦ ἡλίου εἰς ἓνα τόπον χωρεῖ, καὶ εἰσέρχεται τοῦ οἴκου, φωτίζει δὲ πάντα τὸν οἶκον· καὶ ἡ ψυχὴ, ἐν τοῖς τρισὶ μέρεσι τοῦ σώματος ἐνδρυμένη, τὸν οἶκον ὅλον ζωογονεῖ τοῦ σώματος. Κατοικεῖ δὲ ἡ ψυχὴ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐν τῷ ὀπισθεν μέρει τῆς κεφαλῆς, ὅπερ κότυλον ὀνομάζεται, καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς φλεβίῳ. Ἐν τούτοις οὖν τοῖς τρισὶ μέρεσι κατοικεῖ ἡ ψυχὴ. Διὰ τοῦτο ἢν ἂν ὤραν τρωθῇ ἡ καρδία, ἢ ἐκ τῆς βασιλικῆς φλεβὸς αἷμα βύσση πολὺ, ἢ ἡ κεφαλὴ χρουσθῇ καὶ τμηθῇ ὑπὸ ξίφους, παρעוּתִּים χωρίζεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα εὐρίσχεται. Κατοικοῦσα δὲ ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις μέρεσιν, ὅλῳ τῷ σώματι μεταδίδωσι τῆς οἰκίας ζωτικῆς δυνάμεως.

Ad eundem modum olla corporis si non habeat cibum, ab ignis anima accensa, penitus interit.

Quod si aliquando de anima dubitet aliquis, ab ipso quære: Num anima hominis in toto corpore est, vel in uno aliquo loco? Et si in toto corpore respondeat animam esse, interroga: Quomodo abscissa manu, vel pede, non abscinditur anima, et adhuc vivit homo, ac nondum moritur? Quod si dicat, in parte aliqua animam esse, rursus quære: Quonam pacto hominis aliæ partes esse queunt absque anima, et quomodo membrum inanimatum habere possit homo? Item quomodo possibile sit vivere sine anima? Nam quidquid animam non habet, mortuum est. Sane nescis quid dicas. Ego vero tibi dicam, qua in parte, quomodo et ubi requiescat anima. In tribus locis corporis suam habet sedem. Et sicuti solis radius unum aliquem locum occupat, et in domum penetrat, illuminat vero totam domum: sic anima quoque in tribus istis partibus corporis residens, totam domum, corpus, vivificat. Habet autem anima sedem suam in corde, in posteriori parte capitis, quæ cava vocatur, et in basilicis venis. In istis igitur tribus partibus habitat anima. Quare, si cor vulneretur, aut ex basilica vena multum sanguinis effluat, aut si caput cædatur, vel gladio secetur, statim a corpore recedit anima, et mortuum corpus relinquitur. In istis porro tribus partibus anima sedem habens, in totum corpus vitalem suam potentiam distribuit.

MONITUM

IN SEQUENTIA AD ANTIOCHUM DUCEM OPERA.

I. Antiochum quemdam Athanasii ævo, ipsique Athanasio familiarem, exstitisse palam est ex epistola ad Joannem et Antiochum cusa tom. I [nunc. t. II], p. 763. Qui presbyter item fuit, ut Antiochus hic presbyter ordinatus fuisse memoratur inferius. Quare ille fortassis Antiochus presbyter, occasio fuit ut nomine Athanasii varia ederentur opera, ad Antiochum nuncupata. Sed sive ista sive alia occasione conscripta fuerint ejusmodi opera, palam est nequaquam Athanasii illa esse; sed alterius scriptoris Athanasio ætate inferioris ingenio longe imparis.

II. Ex tribus hisce tractatibus, ad Antiochum inscriptis, duo priores, scilicet Doctrina ad Antiochum, et illud ad Antiochum opusculum, nondum editi fuerant. An vero tria illa opuscula ejusdem scriptoris sint, minime constat; non multum tamen absimile est orationis genus. Cæterum antiqua sunt ea omnia, nam duo quidem priora, ex antiquis manuscriptis mutuati sumus; quæstiones vero ad Antiochum, ab Anonymo Ravenate septimi, vel ut alii putant, sequioris sæculi, editio per D. Placidum Porcheron laudantur, loco infra notando. Quæstiones porro illas ad Antiochum postremo loco ponimus, ne sejungamus a cæteris quæstionibus quæ ad Antiochum minime inscribuntur. De singulis quædam pertractanda nobis sunt.

III. DOCTRINA AD ANTIOCHUM DUCEM, otiosi hominis commentum, ut nemo non videt, eo tamen nomine pretiosa et commendanda est, quod magnam libri Pastoris partem, cujus Græca jamdiu interiit, Græce nobis exhibeat: et quidem ita puram, ita Latinis Hermæ Pastoris consonam, ut ad verbum ex eo ut plurimum descriptam esse, conspicuum sit. Primo namque scriptor iste Antiochum nobis repræsentat adeuntem S. Athanasium infirmitatis corporeæ causa: ut una precibus suis levaret ægritudinem, et monitis viam pareret ad penitentiam. Huic Athanasius sanitate restituto, duodecim mandata tradit: quæ nihil sunt aliud, quam duodecim illa Hermæ Pastoris mandata, quibus constat liber secundus. Ita tamen ut non integra semper sed quibusdam adeptis afferat. Deinde multa alia ex eodem libro hinc inde consuuntur: ac postremo ma-

gram et prolixam enarrat Antiochi visionem, quam item ex tertio Pastoris libro ad verbum mutuatus est. Hoc itaque opusculum, licet prima fronte ne flocci quidem faciendum videatur, maximi tamen est momenti, quippe cum libri illius apostolorum aëro editi, et a tot Patribus nec sine laude memorati, multa et prolixa nobis fragmenta suppeditet. Probo igitur consilio quæcunque Athanasii nomine in manuscriptis circumferuntur edi curavimus; nam si, uti suadebant nonnulli, ea omnia abjecissemus, quæ ab imperitiis inelegantibusque scriptoribus Athanasii nomine composita essent, hoc opusculum prima fronte repudiaturi eramus, cum multis aliis quorum nullum sua caret utilitate. In mss. antiquo Ecclesiæ Carcassonensis, hic tractatus sic inscriptus est: Incipit doctrina et expositio Athanasii sancti, Alexandrinæ civitatis episcopi. Sed codicis illius nobis copia non est.

IV. Opusculum aliud subsequitur, AD ANTIOCHUM nuncupatum, stylo χυδαίῳ et parum eleganti conscriptum, in quo postremum Dei iudicium, et varia inferni supplicia multis enarratur. Quem Athanasio ascribere ne cogitaverit quidem quispiam, tantum scilicet ab illa Athanasii ἐνεργείᾳ et elegantia abhorret.

V. Tertio occurrunt QUÆSTIONES AD ANTIOCHUM quæ jamdiu inter Athanasii edita comparent, nec primum, ut jam exstant compositæ sunt: sed cum pauciores numero olim fuerint: nec plures 33 in veteribus Latinis editis, et in quibusdam manuscriptis, in aliis vero 41. Jam exstant num. 156, librariis novas quæstiones semper addentibus; unde fit ut codices multum inter se varient. Porro conspicuum plane est has quæstiones non esse Athanasii, sed nonnullas ex variis auctoribus hinc inde excerptas fuisse, alias a variis scriptoribus compositas; inde factum, ut aliquæ exstant aliis præstantiores, elegantioresque, nec indignæ quæ legantur. Imo ex ipso Athanasio quædam huc translata deprehenduntur. Pro facultate nos scriptores ad marginem adnotavimus unde illæ excerptæ sunt. Hinc liquet alias esse aliis antiquiores, uti jam diximus. Quod vero nonnulli vobela; argumentum ex eo mutantur quod aliqui Patres, Athanasio ætate inferiores hic memorentur, non tanti est momenti; cum videlicet ea loca quibus afferuntur illi Patres, in antiquissimis codicibus non exstant. Verum aliunde luce clarius commonstratur non esse illas Athanasii, 1° ex orationis genere, impolito et ineleganti, ut plurimum saltem: nam sibi stylus minime constat, quia multa ex variis scriptoribus tacito nomine excerpta sunt; 2° ex nugis compluribus quas quisque facile animadversurus est; 3° ex iis quæ de imaginibus eorumque cultu dicuntur num. 39. Nam, licet Eusebio teste plurimi, suo tempore, apostolorum imagines depictas apud se cum honore retinerent, non ita frequens tunc imaginum erat usus. Ex multis denique aliis quæ proferre non juvat, ne apertissimæ rei comprobandæ diutius æquo immoremur. Cæterum, quod spectat quæstiones 30 et 31, de angelis, quæ in testimoniis ex Scriptura sacra superius exstant pag. 21, arbitror illas ex hoc tractatu excerptas eo translatas fuisse; quæ sequuntur enim, cum illis affinitatem habent. Similiter quæstio 71 ad hunc potius tractatum videtur pertinere, quam ad testimonia illa; ubi quæ consequuntur, nihil ad illam quæstionem. Hic vero contra quæstio subsequens ejusdem est argumenti.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΡΟΣ ΑΝΤΙΟΧΟΝ ΔΟΥΚΑΝ.

S. P. N. ATHANASII.

DOCTRINA AD ANTIOCHUM DUCEM (36).

202 1. Sanctissimum episcopum Athanasium A adit dux quidam, nomine Antiochus, gravi morbo laborans, rogavitque ut sui causa oraret; quo si sanus fieret converteretur ad Dominum, ac peccatorum poenitentiam ageret. Cumque clementem Deum orasset episcopus, insequente die sanus ille fuit. Tum accessit, bona sua secum afferens, quæ posuit ad pedes episcopi, rogans ut pauperibus erogarentur et egenis; sibique liceret, accepto per sanctum virum venerando habitu, monasticam virtutis vitam agere. Quod Dei gratia fecit episcopus.

(36) Nunc primum edita ex mss. Colbert. 4249.

1. Ἐλθὼν πρὸς τὸν ἀγιώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον δοῦξ ὀνόματι Ἀντίοχος, ἐν δεινῇ ἀρρώστῳ καταχόμενος, παρεκάλει εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ὅπως, εἰν ὑγιάνῃ, ἐπιστρέψει λοιπὸν πρὸς τὸν Κύριον, μετανοῶν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ παρακαλέσαντος τοῦ ἐπισκόπου τὸν φιλόνηρον Θεόν, ὕψης τῇ ἐξῆς γέγονε. Καὶ δὴ εἴρχετο φέρων μεθ' αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ τίθει παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἐπισκόπου, παρακαλὼν δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς καὶ τοῖς χρεῖαν ἔχουσιν· αὐτὸν δὲ, λαβόντα τὸ σεμνὸν σχῆμα παρὰ τοῦ ἀγίου ἀνδρός, τὸν ἐνάρετον καὶ μο-

νήρη βίον πολιτεύεσθαι· ὅπερ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἐποίησεν ὁ ἐπίσκοπος. Τότε λέγει τῷ ἐπισκόπῳ ὁ δοῦξ Ἀντίοχος· Ἐδὲι με, ἀφ' οὗ ἑβαπτίσθην, φυλάξαι τὴν πίστιν, καὶ μὴ μολῦναι τὸ βάπτισμα ἐτι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀφροσύνη μου μεγάλην ἐν ἐμοὶ εἰργάσατο ἀμέλειαν, παρακαλῶ τὴν σὴν ἀγιότητα διδάξαι με καὶ κατηχηθῆσαι καὶ νοουθετηθῆσαι, τίνων ἀπὸ τοῦ νῦν πραγμάτων καὶ ἔργων καὶ λογισμῶν ἐγκρατεύομαι καὶ

Τότε ὁ ἐπίσκοπος, ποιήσας εὐχὴν καὶ καθίσας ἐδίδασκεν αὐτὸν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ μίαν ἐκάστην ἐντολὴν τῶν διδαγμάτων τοῦ Χριστοῦ πληρῶσαι. Ἀρχεται οὖν λέγειν αὐτῷ·

Primum mandatum de fide.

Χρὴ τὸν ἐπὶ τὴν ἀκηλίδωτον ἀρετὴν ἐρχόμενον καὶ σεμνὸν βίον πολιτεύομενον καὶ ἐπὶ τοῖς προτέροις ἁμαρτήμασι μετανοοῦντα (37) πρὸ πάντων πιστεύειν εἰς ἓνα Θεὸν παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων· καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ, Θεὸν Σωτῆρα ἡμῶν ὑπάρχοντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ· καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον. Εἰς Θεὸς μόνος ὁ πάντα χωρῶν, μόνος δὲ ἀχώρητος ὢν, καὶ οὗτοι πάντα δύναται, ἀδύνατον δὲ αὐτῷ οὐδέν. Ἐάν οὕτω πιστεύσῃς ἐξ ὅλης καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης ἰσχύος σου, καὶ φωθεθῇς αὐτόν, καὶ ἐγκρατεύσῃς, ὡς λέγω σοι, εἰσακουσθήσεται σοὶ ἡ ἐντεῦξ, καὶ πιστεύσας λήψῃ παρ' αὐτοῦ τὴν βοήθειαν καὶ νίκην καὶ σωτηρίαν εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Secundum mandatum, simplicitas servanda : non loquendum adversus proximum.

2. Καὶ ἀναστὰς ἠΰδατο, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν λέγει αὐτῷ· (38) Ἀπλότητα ἔχε, καὶ ἀκακος γενοῦ καὶ ἔσο ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα πονηρίαν τὴν ἀπολοῦσαν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. (39) Πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλαλεῖ, μηδὲ ἡδέως ἀκούε τοῦ καταλαλοῦντος· εἰ δὲ μὴ, καὶ σὺ ἀκούων ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος, ἐὰν πιστεύσῃς τῇ καταλαλίᾳ, ἣ ἐὰν ἀκούσῃς· πιστεύσας γὰρ καὶ σὺ αὐτὸς ἔξει κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, οὕτως οὖν ἔνοχος ἔσῃ τοῦ καταλαλοῦντος. Πονηρὸν γὰρ πνεῦμά (40) ἐστὶν ἡ καταλαλία, καὶ ἀκατάστατον δαιμόνιον, μηδέποτε εἰρηνεύον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν. Ἀπεχε οὖν ἀπ' αὐτοῦ καὶ εἰρήνην ἔξεις (41) μετὰ πάντων. Ἐνδύσαι δὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν σεμνότητα, ἐν οἷς οὐδὲν πρόσκομμά ἐστι πονηρὸν, ἀλλὰ

A Tunc ait episcopo dux Antiochus : Me oportebat baptizatus cum fuisset, fidem servare, nec ultra baptismum violare ; sed cum amentia mea ingentem in negligentiam me conjecerit, tuam rogo sanctitatem, ut me doceas, instituas, moneas, quibus jam abstinere debeam factis, operibus, cogitationibus ; quibus contra virtutibus operam dare.

Tum, oratione facta, episcopus, sedens docuit illum in Spiritu sancto, singula Christi doctrinae mandata complere. Sic itaque orsus est :

B Eum qui ad immaculatam virtutem accedit, venerandam (42) ducit vitam, praeitorumque peccatorum poenitentiam agit, oportet ante omnia credere in unum Deum omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium : Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, per quem omnia facta sunt, quae in caelo et quae in terra : Deum Salvatorem nostrum, consubstantialem Patri. Et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur. Unus Deus solus qui omnia continet, cum solus ipse contineri nequeat : qui omnia potest, nihilque ipsi impossibile est. Si eo modo credas ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et ex tota fortitudine, eumque timeas, et temperanter agas, ut tibi dico, exaudietur precatio tua : et cum credideris, accepturus ab eo es auxilium, victoriam et salutem in saecula. Amen.

2. Surgensque oravit, et absoluta oratione, ait illi : Simpliciter habere, et sine malitia esto, ac velut infantes, qui ignorant malitiam saluti hominum exitialem. Primum quidem ne cuipiam obtreces, neque obtrectatorem libenter audias. Alioquin tu ipse, qui audis, reus eris peccati obtrectatoris, si obtrectationi fidem habeas, cui tu aurem praeuisti ; nam, si credideris, ipse peccato in fratrem tuum obnoxius, atque ita cum obtrectatore reus eris. Spiritus quippe malignus est obtrectatio, et turbulentum daemonium, quod nunquam in pace degit, sed semper in disceptationibus versatur. Ab ea igitur re abstineto, et pacifice deges cum omnibus. Indue simplicitatem et honestatem, quibus nullum inest offensivum malum ; sed

(37) Hoc primum mandatum ex primo Hermæ Pastoralis mandato, l. II, p. 44, et ex Symbolo Nicæno confectum est.

(38) Vide hoc secundum mandatum apud Hermam, p. 44. *Simplicitatem habere, et innocens esto.*

(39) Hæc Antiochus homilia 29, p. 1077, sed ita incipit : Καλὸν οὖν ἐστὶν ἐπὶ μηδενὸς καταλαλεῖν, μηδὲ ἡδέως ἀκούειν καταλαλοῦντος, accommodatis scilicet ad homiliae suæ seriem, Hermæ verbis, quæ contextus noster exhibet accuratius. Antiochus

etiam multa suo Marte adjicit, ut cuique videre est. — Mox vulgo, ἣ ἐάν. NOLTE.

(40) Πνεῦμα videtur irrepsisse, sic enim legitur in Pastore : *Perniciosa est detractio.*

(41) Hæc sic leguntur in Pastore : *Et semper pacem habere cum fratre tuo. Indue constantiam sanctam, in qua nulla sunt peccata, sed omnia laeta sunt, etc.*

(42) Id est, monasticam.

omnia plana atque jucunda : et vives in sæcula. A πάντα θαλά καὶ ἰαρά· καὶ ζήσεις εἰς τοὺς αἰῶνας. Amen.

203 Tertium mandatum, mendacium vitandum

3. Et exsurgens oravit, completaque oratione, sedens ait illi : Audi hoc item mandatum. Veritatem dilige, omnisque veritas prodeat ex ore tuo, ut in te habitet Spiritus Dei. Qui enim mentiuntur, Deum contemnunt. Accepere namque Spiritum veritatis, ei facti sunt habitacula veri Spiritus. Si itaque veritatem servaris, poteris tibi comparare vitam. Juramentum porro sive pro justa sive pro injusta re fugias ; et veritas introducet te in vitam immortalem in sæcula. Amen.

Quartum mandatum, castitas servanda.

4. Cum orassent illi, sedens episcopus sic eum B alloquitur : Audi etiam quartum mandatum. Serva castitatem, neque in corde tuo maneat cogitatio uxoris alienæ, aut fornicationis cuiuspiam, similitumve nominum. Nam hoc si agas, magnum admittis peccatum, nec non si mentem tuam a turpi huiusmodi phantasia non averteris. Siquidem vel ipsa cogitatio, ingens Dei famulo est flagitium. Quod si quis malum hoc facinus admittat, is mortem sibi conficit. Vide igitur, ab huiusmodi cogitatione abstineas. Nam ubi honestas castitasque habitat, illic scelus ne ascendat. Quod frequenti et laboriosa oratione obtinetur. Hoc igitur facito et vives in sæcula. Amen.

Quintum mandatum, longanimitas servanda.

5. Surgentes autem precati sunt ; tum sedens C episcopus ait illi : Audi quoque quintum mandatum : Serva tolerantiam et æquanimitatem ; ac prudens esto, sicque omnium pravorum operum dominabere, omnemque justitiam adimplebis. Si namque æquanimis fueris, Spiritus sanctus, qui in te habitat, purus erit, nec a maligno spiritu obscuratus, vel fœdatus ab iracundia. Nam in æquanimitate Dominus habitat : in iracundia diabolus. Non convenit autem utrumque spiritum eodem in loco habitare. Nam si acceptum absinthii minimum, in lagenam mellis effuderis, nonne mel totum illud disperit, et tanta mellis copia a minimò absinthio corrumpitur ? Sed contra si absinthium in mel non projiciatur, ita mel dulce reperitur, ac utile plane est domino suo.

Perpende itaque dulciorem melle esse æquanimitatem, atque utilem Domino qui in illa habitat ; iracundia vero æquanimitatem labefactat. Audi igitur iracundiæ vim, quam sit maligna, quam seducat servos Dei, et sua vi prosternat. Porro minime se-

3. (43) Καὶ ἀναστὰς ἡῤῥετο, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν καθίσας λέγει αὐτῷ· Ἄκουε καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν. Ἀλήθειαν ἀγάπα (44), καὶ πᾶσα ἀλήθεια ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκπορευέσθω, ἵνα τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικῇ σοι. Οἱ γὰρ ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν Θεόν. Ἐλάβον γὰρ Πνεῦμα ἀληθείας καὶ ἐγένοντο οἰκητήρια τοῦ ἀληθινοῦ Πνεύματος. Ἐὰν οὖν τὴν ἀλήθειαν ψυλάξῃς, δυνήσῃ σεαυτῷ ζωὴν περιποιήσασθαι. Ὁρῶν δὲ δικαίως ἢ ἀδίκως ἐκφευγε, καὶ ἡ ἀλήθεια εἰσάξει σε εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀθάνατον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

4. (45) Καὶ εὐχαριζόμενος αὐτῶν, καθισθεὶς ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Ἄκουε καὶ τῆς τετάρτης ἐντολῆς· Φύλασσε τὴν ἀγγελίαν, καὶ μὴ ἀναβαινέτω (46) ἐπὶ τὴν καρδίαν σου περὶ γυναικὸς ἁλλοτρίας ἢ περὶ πορνείας τινὸς ἢ περὶ τοιοῦτων ὀνομάτων. Τοῦτο γὰρ ποίων ἁμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ, μὴ ταχέως ἀφιστῶν τὸν νοῦν σου τοῦ τοιοῦτου αἰσχροῦ φάσματος· ἡ γὰρ ἐνθυμησις αὐτῇ Θεοῦ δοῦλῳ ἁμαρτία μεγάλη ἐστίν. Εἰ δὲ τις ἐργάζεται τὸ ἔργον τὸ πονηρὸν τοῦτο, θάνατον ἑαυτῷ καταργάζεται. Βλέπε οὖν, ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης· ὅπου γὰρ σεμνότης καὶ ἀγγελία κατοικεῖ, ἐκεῖ ἀνομία οὐκ ὀρεῖται ἀναβαίνειν. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ πικνοτέρας καὶ ἐπιπόνου εὐχῆς. Τοῦτο οὖν ποιεῖ καὶ ζῆσθαι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

5. (47) Καὶ ἀναστάντες ἡῤῥετο καὶ καθίσας ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Ἄκουε καὶ τῆς πέμπτης ἐντολῆς· Φύλασσε τὴν εὐνοίαν (48) καὶ μακροθυμίαν, καὶ γίνου συνετὸς καὶ πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις, καὶ ἐργάσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἐὰν γὰρ μακροθυμὸς ἔσῃ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικεῖν ἐν σοὶ καθαρὸν ἔσται, μὴ σκοτούμενον ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος, μὴ μειούμενον (49) ὑπὸ τῆς ὀχυροχολίας. Ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ Κύριος κατοικεῖ, ἐν δὲ τῇ ὀχυροχολίᾳ ὁ διάβολος. Ἀμφοτέρω οὖν τὰ πνεύματα ἀσύμφορόν ἐστιν ἐν ταῦτῳ κατοικεῖν. Ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψινθίου μικρὸν εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπώλλυται ; Ἐὰν δὲ εἰς τὸ μέλι μὴ βληθῇ τὸ ἀψινθίον, γλυκὺ εὐρίσκειται τὸ μέλι ; καὶ εὐχρηστον πάντως γίνεται τῷ δεσπότῃ.

Βλέπε οὖν, ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι καὶ εὐχρηστός ἐστι τῷ Κυρίῳ καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ· ἡ δὲ ὀχυροχολία τὴν μακροθυμίαν μαιίνει. Ἄκουε δὲ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀχυροχολίας, πῶς πονηρά ἐστὶ καὶ πλανᾷ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ.

(47) Hermæ mandat. 5, et Antioch. hom. 10.

(48) Vulgo, ἀνείαν, in quo et ἀνείλιαν latere potest. NOLTE.

(49) Ex iis quæ statim sequuntur, ἡ δὲ ὀχυρὴ τὴν μ. μαιίνει, possis conjicere hic fortasse scribendum esse μεινόμενον ; vulgo male μισούμενον. Id.

(43) Hermæ mandat. 3.

(44) Hæc verba in secundo Hermæ mandato, non consequenter, sed hincinde desumpta sunt, et habentur item apud Antiochum hom. 66, p. 1128.

(45) Hermæ mandat. 3.

(46) Vulgo male, ἀναμενέτω NOLTE.

καὶ καταστρέφει τῇ αὐτῆς ἐνεργείᾳ· οὐκ ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς ὄντας πλήρεις ἐν τῇ πίστει οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύνανται εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστίν· ἀλλὰ ἀποπλανᾷ τοὺς διψόχους. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς τοιοῦτους ἀνθρώπους εὐσταθεύοντας, παρεμβάλλει αὐτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ οὕτω πικραίνεται ἄνθρωπος ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων, ἢ φίλου τινός, ἢ περὶ δόσεως καὶ λήψεως, ἢ περὶ τοιοῦτων μικρῶν (50) πραγμάτων. Ταῦτα πάντα μωρὰ ἐστὶ καὶ κενὰ καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὀχυρὰ, ἔχουσα τὴν δύναμιν ἰσχυράν καὶ καθήμενὴν ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ· ἰλαρὰ, ἀγαλλιωμένη καὶ ἀμέμικτος οὕσα δοξάζει τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ μηδὲν ἔχουσα ἐν αὐτῇ πικρίαν, παραμένουσα διὰ παντός ἐν

A ducit eos qui pleni sunt fidei, nec quidpiam virium habet in illos, quibuscum virtus Domini est; sed subornat eos qui animo duplices sunt. Cum viderit enim huiusmodi homines tranquille degere, sese in cor eorum immittit: atque ita irritatur homo rerum causa temporalium, aut amici, aut doni, aut accepti cuiuspiam, aut denique fœdorum huiusmodi negotiorum gratia. Hæc autem omnia, stulta, vana et inutilia sunt Dei servis. Æquanimitas vero magna firmaque est, vim habens robustam in magnaque latitudine sedentem. Læta, exsultabunda, tranquilla, Domino gloriam tribuit omni tempore, nihil in se habens amaritudinis, perseveratque semper in mansuetudine et in quiete.

ἐν πραότητι καὶ ἡσυχίᾳ.

Αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν πιστῶν ἔχοντων ὁλόκληρον. Ἡ δὲ ὀξύχολια πρῶτον μὲν μωρία ἐστὶ καὶ ἐλαφρία φρενῶν· εἴτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία· (51) ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμὸς, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργή, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις. Εἴτα ἡ μῆνις ἐκ τοσούτων κακῶν συνισταμένη γίνεται ἁμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος. Ὅταν γὰρ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ἐν ἐνὶ ἀγγέλιῳ κατοικεῖ, ὅπου καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ χωρεῖ ἐκεῖνο τὸ ἄγγιον, ἀλλ' ὑπερπεριβάλλει τὸ τρωφερὸν Πνεῦμα μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος καὶ σκληρότητος κατοικεῖν· ὑποχωρεῖ οὖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τούτου καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ πραότητος καὶ ἡσυχίας. Εἴτα ὅταν ἀποστῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὐ κατοικεῖ, γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ λοιπὸν, πεπληρωμένος τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, ἀκατασταεῖ ἐν πάσῃ πράξει αὐτοῦ, περισπώμενος ὥδε καὶ ἐκεῖ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τῶν πονηρῶν, καὶ ὅλος ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς. Οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξύχολοις. Ἀπέχου οὖν ἀπὸ τῆς ὀξύχολίας τοῦ πονηροῦ δαίμονος· ἐνδύσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν, καὶ ἀνίστηθι τῇ ὀξύχολίᾳ, καὶ ἔσθι ἐπαινούμενος μετὰ σεμνότητος τοῖς ἡγαπημένοις ὑπὸ Κυρίου. Βλέπε οὖν μὴ παραλογίσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἔαν γὰρ ταύτην φυλάξῃς, θυνήσῃ καὶ τὰς λοιπὰς τηρήσῃ· ἰσχυε οὖν ἐν αὐταῖς καὶ ἐνδυναμοῦ, καὶ νικήσεις καὶ ζήσεις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Sextum mandatum, primi explicatio.

6. (52) Καὶ ἀναστάντες ἤβξαντο, καὶ καθίσαντο ὁ ἐπίσκοπος, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἄκουε καὶ τῆς ἑκτῆς ἐντολῆς. (53) Ἐνετείλामην σοι ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ, ἵνα φυλάξῃς τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον καὶ ἐγκρατεύσῃ. Ἀπεκρίθη ὁ Ἀντίοχος· Ναί, κύριε, οὕτως ἐστί. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἀλλὰ νῦν θέλω σοι δηλώσαι καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νοήσῃς τὴν δύναμιν ἣν ἔχουσι καὶ ἐνεργεῖαν· διπλαῖ γάρ εἰσι·

B Hæc ergo æquanimitas tota inhabitat in iis qui fidem servant. Iracundia vero primum insania est, mentisque levitas. Hinc ex stultitia gignitur amaritudo; ex amaritudine, vehemens animus; ex animo vehementi, ira; ex ira, furor. Hinc furor qui tot tantisque ex malis constat, peccatum evadit magnum et incurabile. Quando enim omnia hæc humana in vase uno continentur, ubi est et Spiritus sanctus, non potest vas huiusmodi capere; sed supereffluit suavis ille Spiritus, cui non est consuetudo habitandi cum maligno spiritu 204 et cum ejusmodi duritie animi. Secedit itaque ab huiusmodi homine, quæritque habitare cum mansuetudine et quiete. Hinc postquam abscesserit ab homine illo in quo habitabat, efficitur homo ille Spiritu sancto vacuus, ac demum plenus spiritibus malignis, incompositusque est in omnibus gestis suis, ultro citroque ab improbis hominibus distractus, ac bona mente vacuus penitus exæcatur. Ille contigit omnibus iracundis. Cohibe te igitur ab iracundia maligni dæmonis. Indue æquanimitatem, et iracundiæ obsiste; laudibusque probe celebraberis ab hominibus Domino dilectis. Vide itaque ne despicias hoc mandatum. Si hoc quippe custodieris, et reliqua servare poteris. In hisce igitur confortare, et corroborare, et vinces, vivesque in sæcula. Amen.

C

6. Surgentes autem precati sunt, seditque episcopus et ait illi: Audi sextum quoque mandatum. Jussi te in primo præcepto, servare fidem et timorem, temperanterque agere. Respondit Antiochus: Etiam, domine, ita se res habet. Ait illi episcopus: Sed jam indicare volo tibi quænam sint eorum virtutes, ut exploratam habeas eorum vim et efficiëntiam. Duplicis namque generis sunt, sitæque in

(50) Vulgo μωρῶν; at vetus Lat. interp. habet: *rebus supervacuis*; possis ἀμωρῶν conjicere. NOLTE.

(51) Hæc, ἐκ δὲ τῆς πικρίας, desunt in codice nostro, sed ea ex homilia 110 Antiochi mutuati sumus.

(52) Hermæ mandat. 6.

(53) Hæc verba, εἰς τὴν πρώτῃν ἐντολὴν ἐνετει-

λάμην σοι περὶ πίστεως, etc., exprimuntur apud Hermam hoc pacto: *Præceperam, inquit, tibi in primo mandato ut custodires fidem et timorem, etc.* Subsequentibus autem mox verbis Φοβοῦ τὸν Κύριον, καὶ φυλάσσε, incipitur septimum mandatum etiam apud Hermam.

Justitia et injustitia. Tu ergo justitiæ credito, injustitiæ nullatenus. Justitia rectam habet viam, injustitia tortuosam. Duo sunt angeli cum homine, alter justitiæ, alter malignitatis. Justitiæ angelus suavis est, verecundus, mitis et robustus. Cum itaque his modis in cor tuum ascenderit, statim tecum loquitur de justitia, de castitate, de morum honestate, de frugalitate, de omni denique probo opere, et de quacunq; præclara virtute. Hæc omnia cum in cor tuum ascenderint, scito angelum justitiæ tecum esse. Huic itaque credas et operibus ejus, hunc tene et posside. Vide jam mihi angeli malignitatis opera. Primo iracundus est, acerbus, insanus : operaque illius sunt mala, quæ servos Dei prosternant et dejiciant. Cum ille in cor tuum ascenderit, ex operibus ejus cognoscito illum. Ait illi dux Antiochus : Quo pacto, domine, agnoscam ipsum ignoro, nisi tuis ediscam verbis. Reponit illi episcopus : Audi singulatim et attentus esto. Cum te quædam iracundia invadit, aut amaritudo, jam scito in te illum esse. Hinc nascuntur plurimorum æperum desideria, concupiscentiæ varii et lauti cibi, crapulae multæ, minime congruentium alimentorum ; mulierum cupido, avaritia, superbia, arrogantia, et quæcunque his similia. Hæc itaque si in cor tuum ascenderint, scito malignitatis angelum in te esse. Gnarus ergo ejus operum, abscede ab illo, nec ullatenus illi credito. En tibi utriusque angeli opera : ea intelligit. Hoc quidem est præceptum de operibus fidei, ut angeli justitiæ operibus credas, eaque cum perfeceris Deo vivas, quia illi gloria in sæcula. Amen.

αὐτάς. Περὶ μὲν τῶν ἔργων τῆς πίστεως αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολή, ἵνα τοῖς ἔργοις τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης πιστεύσῃς, καὶ ἐργασάμενος αὐτὰ ζήσης τῷ Θεῷ· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Septimum mandatum, timor Dei.

7. Postquam autem precati sunt : Memineris, ait episcopus, me in primo mandato præcepisse tibi, de fide, de timore, de temperantia. Etiam, domine, respondit ille. Jam vero, inquit, ultimum mandatum de timore. Time Dominum et mandata ejus observa, et eris potens opere, opusque tuum incomparabile. Dominum si timeas, omnia efficies bona. Hic ille timor est quo teneri te oportet. Diabolum ne time quia vis in eo nulla, nec formidandus est. Cui vis inest præclara, ille timendus. Quisquis enim vim et potestatem habet, ille formidabilis : qui nullam vim tenet, hic contemptui omnis est. Servus Domini fortis est et nihil timet. Time ergo Dominum et illi vives, servans mandata ejus in sæcula.

205 Octavum mandatum, de abstinencia.

8. Et postquam ambo precati sunt, ait illi episcopus : Audi quoque octavum præceptum, de abstinencia. Cogita duplicis esse generis abstenen-

αἰνῆται γὰρ ἐπὶ δικαίῳ καὶ ἀδίκῳ. Σὺ οὖν πίστευε τῷ δικαίῳ, τῷ δὲ ἀδίκῳ μὴδὲν πιστεύσῃς. Τὸ γὰρ δίκαιον ὁρθεῖν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἀδίκον στρεβλὴν (54). Δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τῆς δικαιοσύνης, καὶ εἰς τῆς πονηρίας. Καὶ ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος τρυφερός ἐστι καὶ αἰσχυνηρὸς καὶ πρᾶς καὶ ἰσχυρός. Ὅταν οὖν οὕτως ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετὰ σοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἀγνείας, περὶ σεμνότητος καὶ περὶ αὐταρκείας, καὶ περὶ παντὸς ἔργου δικαίου καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. Ταῦτα πάντα ὅταν εἰς τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετὰ σοῦ ἐστι. Τούτῳ οὖν πίστευε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐγκρατὴς αὐτοῦ γενοῦ. Ὅρα οὖν καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα. Πρῶτον πάντων ὀξύγολός ἐστι καὶ πικρός καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Ὅταν αὐτὸς ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γινώθι αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ δοῦξ Ἀντίοχος· Πῶς, κύριε, νοήσω αὐτόν; Οὐκ ἐπίσταμαι, ἂν μὴ διδάχθῃ κατὰ λόγον. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε λεπτομερῶς καὶ [προσεχῆς] γίνου. Ὅταν ὀξύγολία σοὶ τις προσέλθῃ, ἡ πικρία, γίνωσκε ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἐν σοὶ· εἴτα λοιπὸν ἐπιθυμῆσαι πράξεων πολλῶν καὶ πολυτέλειαι ἐδεσμάτων καὶ κραιπάλων πολλῶν καὶ ποικίλων τροφῶν καὶ οὐ δεόντων, καὶ ἐπιθυμῆσαι γυναικῶν καὶ πλεονεξίαι, ὑπερηφανία τε καὶ ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τοῦτοις παρακλήσια. Ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοὶ. Σὺ οὖν, ἐπιγινώσκεις τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μὴδὲν αὐτῷ πίστευε. Ἐχεις οὖν ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐνεργείας· σῶνεις αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας.

7. Καὶ εὐχαριμένον αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Μέννησαι, ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐντολήν ἐνετειλάμην σοι περὶ πίστεως (55) καὶ φόβου καὶ ἐγκρατείας. Ἀπεκρίθη· Ναί, κύριε. Λέγει αὐτῷ· Νῦν ἀκούσον τῆς ἐδδόμης ἐντολῆς, περὶ τοῦ φόβου. Φοβοῦ τὸν Κύριον, καὶ φύλασσε τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, καὶ ἔση δυνατός ἐν πράξει, καὶ ἡ πράξις σου ἀσύγκριτος ἔσται. Φοβούμενος τὸν Κύριον, πάντα καλὰ ἐργάσῃ. Οὕτως ἐστὶν ὁ φόβος ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι· τὸν διάβολον μὴ φοβηθῆς, ὅτι δύναμις ἐν αὐτῷ οὐκ ἐστίν, οὐδὲ φόβος. Ἐν ᾧ δὲ ἡ δύναμις ἡ ἐνδοξος, καὶ φόβος ἐν αὐτῷ. Πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων καὶ φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. Ὁ δοῦλος οὖν τοῦ Κυρίου ἰσχυρός ἐστι καὶ [ἐνδοξός]. Φοβήθητι οὖν τὸν Κύριον, καὶ ζήσῃ αὐτῷ, φυλάσσων τὰς ἐντολάς αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας.

8. (56) Καὶ εὐχαριμένον αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς ὀγδόης ἐντολῆς περὶ ἐγκρατείας. Νόησον ὅτι ἡ ἐγκράτεια διπλὴ ἐστίν. Ἐπὶ τινων γὰρ

(54) Hic multa omittuntur quæ leguntur in l. Pastoris, et quæ mox sequuntur, δύο εἰσὶν ἄγγελοι, habentur apud Antiochum.

(55) Hermæ mandatum septimum; Antioch. hom. 127.
(56) Hermæ mandat. 8. Antioch. hom. 19.

δεῖ σε ἐγκρατεῦσθαι, ἐπὶ τινων δὲ οὐ δεῖ. Τὸ πονη-
 ρὸν ἐγκρατεῦσθαι καὶ μὴ ποιεῖν (57) αὐτό· τὸ δὲ
 ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεῦσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν αὐτό. Ἄκουε δὲ
 λεπτομερῶς. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἀντίοχος· Ναί, δέομαί σου,
 πάντα μοι λεπτομερῶς δῆλωσον· ὅτι οὐδέποτε ἤκουσα
 τοιοῦτον λόγον σωτηρίας καθοπλίζοντα τὸν ἄνθρωπον
 κατὰ πάσης μηχανῆς τοῦ διαβόλου. Διὰ τοῦτο ἐποίησα
 καὶ τὸν νοτάριον μου πᾶσαν τὴν ἐνδοξον καὶ ἐνάρητον
 ταύτην διδάχην γράψαι. Λέγει ὁ ἐπίσκοπος· Ἐγκρα-
 τεύου ἀπὸ πάσης πονηρίας, ἀπὸ μεθύσματος, ἀνο-
 μίας, ἀπὸ τρυφῆς πονηρᾶς, ἀπὸ ἐδεσμάτων πολλῶν
 καὶ πολυτελῶν, πλούτου, καυχῆσεως, ὕψιλοφροσύνης
 καὶ ὑπερφηανίας καὶ ψεύδους καὶ καταλαλιᾶς καὶ
 ὑποκρισεως καὶ μνησιχακίας καὶ πάσης βλασφη-
 μίας (58). Ταῦτα τὰ ἔργα πονηρὰ ἐστί τῇ ζωῇ τῶν
 ἀνθρώπων. Τούτων οὖν τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεῦσθαι
 τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατεύμενος τού-
 των οὐ δύναται ζῆσαι τῷ Θεῷ. Ἄκουε δὲ καὶ τὰ ἀκό-
 λουθα τούτων. Λέγει ὁ δοῦξ Ἀντίοχος· Ἐτι γὰρ, κύ-
 ριε, πονηρὰ εἰσιν ἔργα; Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Καὶ
 πολλὰ εἰσιν ἀπ' ὧν δεῖ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ ἐγκρα-
 τεῦσθαι, κλοπῇ, ψεύδος, ἀποστέρησις, ψευδομαρτυ-
 ρία, πλεονεξία, ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. Εἰ
 οὐ δοκεῖ σοι πονηρὰ εἶναι ταῦτα; Ἀπεκρίθη· Καὶ λίαν
 πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκο-
 πος· Ἐγκρατεῦσαι οὖν ἀπὸ πάντων τούτων, ἵνα ζή-
 σῃς τῷ Θεῷ καὶ ἔγγραφήσῃ μετὰ τῶν ἐγκρατευσμέ-
 νων. Ἀ μὲν οὖν δεῖ ἐγκρατεῦσθαι, ταῦτα ἐστίν· ἀ δὲ
 δεῖ σε μὴ ἐγκρατεῦσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε· Πάντων
 πρῶτον πίστις, φόβος Κυρίου, ὁμόνοια, ἀγάπη, ῥή-
 ματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή. Τούτων ἀγαθώ-
 τερον οὐδὲν ἐστίν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. Ταῦτα
 ἐάν τις φυλάσῃ καὶ μὴ ἐγκρατεύηται (59) ἀπ' αὐτῶν,
 μακάριός ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Εἴτα τούτων τὰ
 ἀκόλουθα ἄκουε· χήρας ὑπηρετεῖν καὶ ὀρφανούς ὕστε-
 ρομένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀνάγκης λυτρώσασθαι
 τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, φιλόξενον εἶναι (ἐν γὰρ τῇ φι-
 λοξείᾳ εὐρίσκεται ἀγαθοποίησις), ἡσύχιον εἶναι, ἐν-
 δεέστερον γενέσθαι, πάντα ἀνθρώπων προσεῦθην σέ-
 θεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν,
 ὕβριν ὑποφέρειν, μακρόθυμον εἶναι, ἀμνησίκακον,
 κήμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους
 ἀπὸ τῆς πίστεως μὴ ἀποβαλέσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν
 καὶ εὐθύμους ποιεῖν, ἀμαρτάνοντας νοθεύειν, χρεώ-
 στας μὴ θλίβειν, ἐνδεεῖς μὴ λυπεῖν καὶ ὅσα τούτοις
 ὅμοιά ἐστί. Δοκεῖ σοι ταῦτα ἀγαθὰ εἶναι; Ἀπεκρίθη
 ὁ Ἀντίοχος· Τί γὰρ, κύριε, δύναται τούτων ἀγαθώ-
 τερον εἶναι; Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Γύμναζε σεαυ-
 τὸν ἐν τούτοις, καὶ μὴ ἐγκρατεῦσαι πάντων, καὶ ζή-
 σεις τῷ Θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Nonum mandatum, dubietas animi vitanda.

9. (60) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν ἀναστὰς λέγει ὁ ἐπί-
 σκοπος· Ἄκουε καὶ ταύτην ἔτι τὴν διδασκαλίαν·
 πάνυ γὰρ ὠφέλιμός ἐστιν. Ἄρον ἀπὸ σοῦ τὴν διψυ-

(57) Infinitivi ἐγκρ. et ποιεῖν nemini offensionem
 erunt conferenti. NOLTE.

(58) Πάσης βλασφημίας exprimitur apud Herman,
fuma pessima.

A tiam. A quibusdam enim abstinere, a quibusdam
 non abstinere convenit. A malo abstinendum nec
 agendum illud est, a bono minime abstinendum.
 Audi porro singulatim. Cui Antiochus : Imo, quæso
 te omnia singulatim expendas : nunquam enim
 tam salutarem audiui sermonem, qui hominem
 armis instruit adversus quælibet diaboli machina-
 menta. Quapropter jussi notarium meum præcl-
 ram et virtutis magistram hanc doctrinam conscri-
 bere. Ait episcopus : Abstine ab omni malitia,
 ebrietate, iniquitate, prava voluptate, a multis
 lautisque cibis, a divitiis, a jactantia, superbia,
 arrogantia, mendacio, obtrectatione, hypocrisi,
 injuriarum recordatione, et ab omni blasphemia.
 Hæc facta vitæ hominum mala sunt ; ab his Dei
 servum abstinere oportet : nam qui ab istiusmodi
 non temperaverit, non potest vivere Deo. Audi
 etiam quæ consequuntur. Plurane sunt adhuc,
 domine, ait dux Antiochus, mala opera? Imo multa,
 reponit episcopus, a quibus Dei servum abstinere
 oportet ; furtum, mendacium, fraudatio, falsum
 testimonium, avaritia, arrogantia, et quæcunque
 his similia. An non tibi hæc mala videntur esse?
 Imo admodum mala, reponit, Dei servis. Ait
 illi episcopus : Abstine igitur ab his omnibus, ut
 vivas Deo, et in album efferaris cum temperantibus.
 Hæc itaque sunt a quibus temperare oportet. Ea
 autem a quibus non temperare, sed quæ facere
 oportet, quæ sint audi : Primum omnium, fides;
 hinc timor Domini, concordia, charitas, verba ju-
 stitiæ, veritas, patientia. His nihil præstabilius in
 hominum vita. Hæc si quis servaverit, nec ab his
 temperarit, beatus est in vita sua. Hinc quæ se-
 quuntur audias. Viduis officia impendere, orphanos
 egentes curare, servos Dei ex angustiis redimere,
 hospitem esse, in hospitalitate quippe beneficium
 reperitur : pacificum esse, frugalem esse, senem
 quemlibet hominem venerari, justitiam exercere,
 fraternitatem conservare, contumeliam ferre, æqua-
 nimum esse, injuriarum immemorem, afflictos
 consolari, eos qui circa fidem offensionem passi
 sunt non repudiare, sed reducere, et bono animo
 esse curare, peccantes admonere, debitores non
 atterere, egenos non contristare, et si qua his
 similia. An tibi videntur hæc esse bona? Reponit
 Antiochus : Quid, quæso, domine, his præstantius
 esse possit? Ait illi episcopus : In his te ipse
 exerceas, neque ab omnibus temperato, et vives
 Deo in sæcula. Amen.

9. Postquam autem oraverant, surgens ait episco-
 pus : Hanc item doctrinam ausculta, admodum
 enim est utilis. Dubietatem animi elimina, seu

(59) Vulgo, pessime, φυλάσσει et ἐγκρατεῦσθαι.
 NOLTE.

(60) Hermæ mandat. 9. Antioch. hom. 83.

nunquam hæsites quidpiam a Deo postulare, dicens in temetipso : Quid a Domino postulare possim, cum tanta adversus eum peccata admiserim? Ne hæc animo verses ; sed ex toto corde tuo convertere ad Dominum, et absque ulla hæsitatione postula ab illo, agnoscesque summam ejus misericordiam ; quia te non deseret, sed petitionem animæ tuæ complebit. Neque enim Deus est, ut homines, injuriarum memores, sed immemor delictorum, opificium miseratur suum. Purga itaque cor tuum a vanis omnibus ejusmodi verbis, necnon a supradictis : et postula a Domino, accipiesque ; omnia postulata impetrabis, dum sine ulla dubitatione postulaveris. Sin in corde tuo dubitaveris, nihil ex postulatis assequere. Nam qui cum Deo hæsitant, ii sunt animo dubio, qui nihil prorsus impetrant postulatorum. Qui autem integri sunt in fide, ii cum fiducia omnia petunt a Deo, accipiuntque, quia sine dubitatione, nec hæsitante animo postulant. Quivis enim homo hæsitan, 206 nisi respiscat, difficile salutem consequetur. Cor itaque tuum purga a dubitatione, sed indue fidem, quæ firma est, et Deo confide, quod omnia postulata tua sis impetraturus. Quod si quidpiam a Domino cum postulaveris, non impetres, ne idcirco animo sis dubio, quod animæ tuæ petitionem quamprimum non acceperis : nam vel tentationis cujusdam causa, vel ob casum quemdam tibi ignotum, non accepisti. Ne ergo deficias orando, donec animæ tuæ petitionem assequere. Quod si inter petendum animum despondeas et dubites, teipsum incusato, non eum qui non dedit postulatum. Cave itaque hanc animi dubitationem, quæ mala scilicet est, multosque ex fide radicitus avellit, licet ante admodum fideles fortesque fuerint. Eam dubitationem in qualibet re contemnito, indutus prævalida et firma fide. Nam fides omnia promittit, omnia perficit. Dubitatio vero, quæ nihil credit, omnibus suis excidit operibus. Tu itaque orationi operam dato, per virtutem fidei, et Deo vives, atque omnes qui (dubitationem) contempserint in sæcula. Amen.

Decimum mandatum, mala concupiscentia eliminanda.

10. Cum iterum orassent, ait illi episcopus : D Audi decimum præceptum : Aufer a te omnem malam cupiditatem, induque bonam et honestam cupiditatem : eam namque indutus, malam odio habebis. Fera enim cupiditas in hæc incidit mala ; in dolorem quo vir imprudens miserabiliter absumitur. Hujusmodi autem homines absumit dolor, quia indumento carent bonæ cupiditatis, sed hoc sæculo commisti sunt. Hos itaque ad mortem tradit. Equænam illa sunt, ait Antiochus, in mala cupiditate, quæ tradunt homines ad mortem? indicato mihi ut ab iis aufugiam. Ait illi episcopus : Audi. Primum omnium cupiditas mulieris, tum

χρίαν, καὶ μηδεὶς ὄλιος διψυχῆσης αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγων ἐν ἑαυτῷ, ὅτι Πῶς δυνήσομαι αἰτησασθαι παρὰ τοῦ Κυρίου λαβεῖν ἡμαρτηκῶς τοσαῦτα εἰς αὐτόν ; Μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐπιστρέφον πρὸς Κύριον, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστακτικῶς, καὶ γνώσῃ τὴν πολυευσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλείπῃ (61), ἀλλὰ τὸ αἷμα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησικακῶς ἔστι καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν πόλιν αὐτοῦ. Εὖ οὖν καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ πάντων τῶν ματαίων τούτων, καὶ τῶν προειρημένων σοι ῥημάτων, καὶ αἰτοῦ παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ λήψῃ, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀστέρητος ἔσῃ, ἐὰν ἀδιστακτικῶς αἰτήσῃς. Ἐὰν δὲ δισταγῇς (62) ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲν οὐ μὴ λήψῃ τῶν αἰτημάτων σου. Οἱ γὰρ δισταζόντες εἰς τὸν Θεόν, οὗτοί εἰσιν ὡς διψυχοί, καὶ οὐδὲν ὅλως λαμβάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Οἱ δὲ ὀλιτολεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστακτικῶς αἰτοῦνται μὴδὲν διψυχοῦντες. Πᾶς γὰρ διψυχὸς ἀνὴρ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃ, δυσκόλως σωθήσεται. Καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς διψυχίας· ἐνδοῦσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρά ἐστι, καὶ πιστεὺς τῷ Θεῷ, ὅτι πάντα τὰ αἰτήματά σου, ἀ αἰτῇ, λήψῃ. Καὶ ἐὰν αἰτησάμενός ποτε παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτημά τι καὶ [μὴ ἀπολήψῃ], μὴ διψυχῆσης, ὅτι τάχιον οὐκ ἔλαβες τὸ αἷμα τῆς ψυχῆς σου· πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα ἢ παράπτωμά τι ὃ σὺ ἀγνοεῖς, οὐκ ἔλαβες. Εὖ οὖν μὴ διαλίπῃς εὐχόμενος τὸ αἷμα τῆς ψυχῆς σου, C ξῶς οὐ ἀπολήψῃ αὐτό. Ἐὰν δὲ ἐκκακήσῃ καὶ διψυχῆσης αἰτούμενος, ἑαυτὸν αἰτιῷ, καὶ μὴ τὸν μὴ δίδόντά σοι. Βλέπε οὖν τὴν διψυχίαν ταύτην· πονηρὰ γὰρ ἐστὶ καὶ ἀσύνητος καὶ πολλοὺς ἐκρίζει (63) ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυροὺς. Καταφρόνησον οὖν αὐτῆς ἐν παντὶ πράγματι, ἐνδοσάμενος τὴν πίστιν τὴν ἰσχυράν καὶ δυνατήν· ἢ γὰρ πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοί· ἢ δὲ διψυχία, μὴ καταπιστεύουσα ἑαυτήν, πάντως ἀποτυγχάνει τῶν ἔργων αὐτῆς, ὧν πράσσει. Εὖ οὖν δούλευε τῇ εὐχῇ σου, τῇ δυνάμει τῆς πίστεως, καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ καὶ πάντες οἱ καταφρόνησαντες εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

10. (64) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς δεκάτης ἐντολῆς· Ἄρον ἀπὸ σοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηράν, ἐνδοῦσαι τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἀγαθὴν, καὶ σεμνήν· ἐνδεδυμένος γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην, μισήσεις τὴν πονηράν ἐπιθυμίαν. Ἀγρία γὰρ ἐπιθυμία εἰς τάδε ἀνεμπεσεῖ, εἰς λύπην (. . . . ἐὰν μὴ ἦ) συνετὸς δαπανᾶται ὑπ' αὐτῆς δεινῶς. Δαπανᾷ δὲ τούτους μὴ ἔχοντας ἐνδομα ἐπιθυμίας ἀγαθῆς, ἀλλ' ἐμπεφυρμένους τῷ αἵωνι τούτῳ· τούτους οὖν παραδίδωσιν εἰς θάνατον. Καὶ λέγει ὁ Ἀντίοχος· Ποία, κύριε, εἰσὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς τὰ παραδιδόντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον ; Γινώρισόν μοι, ἵνα φύγω ἀπ' αὐτῶν. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκου-

(61) Vulgo, ἐγκαταλίπη. NOLTE.

(62) Vulgo, δισταγῇ. Id.

(63) Vulgo, pessime, ἐκρίζει. Id.

(64) Hermæ mandat. 8. 10. Antioch. hom. 71.

σον. (65) Πρῶτον πάντων ἐπιθυμία γυναικὸς καὶ πολυτέλεια πλούτου, ἥ ἐστὶ φιλαργυρία, καὶ ἔδεσμάτων πολλῶν καὶ ματαίων, καὶ μεθύσματος πολλοῦ, διαφόρων γεύσεων, καὶ ἐτέρων τρυφῶν πολλῶν καὶ μαρῶν, καὶ δόξης ἀνθρωπίνης καὶ ματαίας. Πᾶσα τρυφή μωρὰ ἐστὶ καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἀπέχεσθαι οὖν δεῖ τῶν ἐπιθυμιῶν τούτων, ἵνα ἀπεχόμενοι ζήσῃτε τῷ Θεῷ. Ἐὰν δὲ δουλεύσης τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ καὶ ὑποταγῇ αὐτῇ, δύνασαι κατακυριεύσαι τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς καὶ ὑποτάξαι αὐτήν, καθὼς βούλει. Ὁ Ἀντίοχος λέγει· Ἥθελον γινῶναι ποιοῦς τρέποις δεῖ με δουλεύσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. (66) Ὁ ἐπίσκοπος λέγει· Ἄκουε· Ἔργασαι δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν ἀληθείας καὶ φόβον Κυρίου καὶ πίστιν καὶ ἀγάπην καὶ ταπεινοφροσύνην καὶ ἀκτημοσύνην . . . ἰθὺν ποιῆσαι τῆς κοσμικῆς . . . ὁτιότης, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια τοῖς προεξημένους, ταῦτα ἐργαζόμενος, εὐάρεστος ἔσῃ δούλος Θεοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Πάλιν λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ὁ διάβολος, ὅταν ἴδῃ ὅτι δι' ἐαυτοῦ, τοῦτέστι διὰ τοῦ ἰδίου λογισμοῦ, οὐδὲν δύναται σε βλάψαι, τότε φέρεῖ πρὸς δὲ ἀσθενεστέρους μοναχοὺς, καὶ δι' αὐτῶν πρόβασίν τινα διαλόγων ἢ ἐργῶν, ἢ ἀναπαύσεως, ἢ ζήλου σαρκικοῦ διδοῦσί σοι, εἰς τὸ σκανδαλίσαι καὶ ταράξαι. Σὺ δὲ νοῶν τοῦ ἐχθροῦ εἶναι κατασκευὴν τούτου, μὴ ἄρῃς τὴν εἰς διάνοιάν σου λέγειν· Ἐγὼ ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου γένους εἰμὶ μεγάλου, καὶ οὗτος ἰδιώτης καὶ εὐτελής, κἀγὼ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔχω πεσεῖν; μᾶλλον δὲ διὰ τούτου πρόσπεσε αὐτῷ, μεμνημένος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντολῆς, ἥτις σοι παρακελεύεται· «Ἐὰν τις σε βλάψῃ εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην,» καὶ μὴ πρότερον αὐτοῦ ἀποστῆς τῶν ποδῶν, ἕως οὗ συγχώρησιν μετ' εὐχῆς παρ' αὐτοῦ δέξῃ, ὅπως τελειὸς σοι ἀποδοθῇ τῆς ταπεινοφροσύνης ὁ στέφανος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Undecimum mandatum, tristitia vitanda.

11. (67) Καὶ εὐχαρίμων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς ἐνδεκάτης ἐντολῆς· Ἄρον ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὕτη ἀδελφὴ ἐστὶ τῆς διψυχίας· καὶ τῆς ὀξυχολίας. Λέγει ὁ Ἀντίοχος· Πῶς, κύριε, ἀδελφὴ ἐστὶν αὕτης; Ἄλλο γάρ μοι δοκεῖ ὀξυχολία, καὶ ἄλλο διψυχία, καὶ ἄλλο λύπη. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Διὰ τί οὐ νοεῖς τὰ λεγόμενά σοι; Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐ νοοῦσιν, οἱ βάλλοντες ἐαυτοὺς εἰς τὰ σαρκικὰ καὶ κοσμικὰ πράγματα. Οὐ νοεῖς ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν παθῶν πονηροτέρα ἐστὶ καὶ δεινωτάτη τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα (68) καταφθείρει τὸν ἄνθρωπον (69); Οἱ δὲ φόβον ἔχοντες Θεοῦ καὶ ἐρευνῶντες περὶ Θεοῦ ἐργῶν καὶ ἀληθείας καὶ τὴν καρδίαν ἔχοντες πρὸς Κύριον, πάντα τὰ λεγόμενα αὐτοῖς τάχιστα νοοῦσι καὶ συνιοῦσιν, ὅτι καθαροὶ εἰσι καὶ ἀμέριμνοι ἀπὸ πάσης φροντίδος καὶ μερίμνης κοσμικῆς, καὶ οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

⁷² Matth. v. 39.

(65) Hic multa omittuntur.

(66) Hæc enim omnino similis Hermæ mandato.

(67) Hermæ mandat. 11.

(68) Καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα. Hæc sic La-

A divitiarum multarum cupido, quæ est avaritia, nec non multorum vanorumque ciborum, ebrietatis nimie, variorum gulæ irritamentorum, et aliarum plurimarum stullarumque voluptatum : humanæ item vanæque gloriæ. Voluptas quælibet stulta est inanisque servis Dei. Abstinere itaque convenit a voluptatibus hujuscemodi, ut iis abstinentes, Deo vivatis. Quod si bonæ cupiditati inservieris, eique obsecutus fueris, dominabere prævæ cupiditati, eamque arbitrato tuo tibi subicies. Tum Antiochus : Scire vellem, ait, quibusnam modis me oporteat bonæ cupiditati inservire. Cui episcopus : Audi, justitiam operare, virtutem tene veritatis, necnon timorem Domini, fidem, charitatem, humilitatem et paupertatem pluris facias (70) quam mundanam vanitatem, et his similia : quæ si operatus fueris, servus Deo acceptus eris in sæcula. Amen.

Iterum ait illi episcopus : Cum videat diabolus non posse se suo Marte, id est per suam cogitationem, tibi nocere, infirmiores ad te monachos adducit ; quorum opera, quamdam tibi præbet occasionem dialogorum, operum, otii, aut carnalis cupidinis, ut in scandalum te et in perturbationem conjiciat. At tu, cum noris has esse inimici insidias, ne cæperis in mente tua dicere : Egone tam præclaro genere oriundus, ad pedes hujusce qui privatus et vulgi homo est, me prosternam? Imo ea maxime de causa procide coram illo, memor passionis Salvatoris nostri Jesu Christi, qua præcipitur tibi : « Si quis percusserit te in maxillam dexteram, præbe illi et aliam »⁷² : neque ab illius pedibus ante abscesseris, donec veniam ab eo cum oratione impetraris, ut perfecta humilitatis corona doneris in sæcula. Amen.

11. Et postquam ambo peccati sunt, ait illi episcopus : Audi undecimum quoque præceptum. Exige a te omnem tristitiam, nam soror illa est animi dubii et hæsitantis, nec non iracundiæ. Tum Antiochus : Qui, quæso, ait, Domine, soror illius est? Aliud enim videtur mihi iracundia, aliud dubitatio animi, 207 aliud tristitia. Cui episcopus : Quid quod non intelligis quæ dicta sunt? Si namque non intelligunt, qui sese in carnalia et mundana facinora dejiciunt. Annon intelligis omnium affectuum pessimum esse tristitiam, Deique servis durissimam : quæ plus quam alii omnes (nequitia) spiritus hominem corrumpit? Sane qui Deum timent, divinaque opera ac veritatem scrutantur, et corde Domino adherent, ii omnia sibi dicta cito intelligunt et percipiunt, quia puri sunt et vacui omni cura et sollicitudine sæculari : nulloque alio tenentur (affectu) quam timore Dei. Nam ubi Dominus

tine exprimuntur apud Hermam : *Et omnium spiritus exterminat et cruciat Spiritum sanctum*

(69) Hic bene multa desunt.

(70) Sic conjectando vertimus.

habitat, illic intelligentia multa. Adhaere itaque Domino, et nulla non intelliges. Audi igitur quo pacto tristitia spiritum atterat, et quo pacto contra saluum faciat. Cum homo dubius animi quidpiam aggreditur, quod dubitationis causa præter sententiam ipsi cadit, tum tristitia invadit hominem, Spiritumque sanctum contristat atque angustat. Hinc rursum ubi iracundia occupat hominem, ob rem quamlibet atque multum exacerbat, ita ut in malum quidpiam facinus prorumpat; tunc iterum tristitia ingreditur in cor hominis iracundi, atque de facto suo dolet pœnitetque illum admissi facinoris. Hæc itaque tristitia videtur salutaris, quia eum commissi facinoris pœnitet. Verum utraque res hominem contristat, nempe tristitia, quia res non e sententia cadit, et iracundia, quia flagitium perpetravit: quæ ambæ Spiritum sanctum contristant. Elimina ergo tristitiam, neque contristes Spiritum sanctum in te habitantem: ne forte Deum obsecratur, et a te abscedat. Spiritus namque Dei qui carni nostræ impertitur, carnalem tristitiam non sustinet, neque coarctationem. Sola enim tristitia præteritorum peccatorum affert utilitatem; dum ulterius non peccaveris. Indue hilaritatem, quæ omni floret gratia apud Deum, cui est acceptissima, in eaque latere. Omnis quippe hilaris homo bona operatur, bona sentit et cogitat, spernitque vanam tristitiam: contra homo tristis assidue irascitur et iniquitatem operatur, nec Dominum precatur, neque mala ipsi confitetur sua. Oratio quippe viri tristitia occupati, ascendere non valet ad altare Dei, quia tristitia insidet in corde ipsius. Tristitia ergo mundana precationi commista, non sinit precationem ascendere puram ad altare. Quemadmodum enim acetum et vinum permista non eandem ferunt ambo voluptatem, sic tristitia cum Spiritu sancto mista, non eandem emittit orationem. Purga igitur te ipse a prava illa tristitia, et vives Deo in sæcula. Amen.

ἀπὸ τῆς λύπης πονηρὰς ταύτης, καὶ ζῆσθ τῷ Θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Duodecimum præceptum, Deum timere, diabolum non timere oportet.

12. Postquam autem oraverant, ait illi episcopus: Attente perpende, et ex toto corde tuo convertere ad Dominum, nec diabolus reformides, vis quippe nulla in eo est adversus servos Dei: nam Deus est qui dat victoriam. Diabolus terrorem quemdam solum imprimit, sed terror ille nihil virium habet. Ne formides itaque illum, et a te fugiet. Nec minas illius pertimescas. Perinde enim imbecillus est ut nervi cadaveris. Nec potest dominari Dei servis, qui ex toto corde suo sperant in illum. Pugnare diabolus valet, oppugnare non valet. Si obstitieris illi, superatus fugiet a te cum pudore. Time potius Dominum, qui potest saluum facere et perdere. Ne reformides vel timeas mortem quæ fluxa

Ἦνουν γὰρ ὁ Κύριος κατοικεῖ, ἐκεῖ καὶ σύνεσις πολλή. Κολλήθητι οὖν τοῦ Κυρίου, καὶ πάντων νοήσεις. Ἄκουε οὖν πῶς ἡ λύπη ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα, καὶ πάλιν ὥζει. Ὅταν ὁ διψυχὸς ἐπιβάλῃται πρᾶξι αἰ, καὶ ἀποτύχη διὰ τὴν διψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη ἐκπορεύεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ στενοχωρεῖ αὐτό. Εἴτα πάλιν ὀξυχολία ὅταν κολλήθῃ τῷ ἄνθρωπῳ περὶ πράγματός τινος, καὶ λίαν πικρανθῇ, καὶ ποιήσῃ τι κακὸν, πάλιν ἡ λύπη εἰσπορεύεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξυχολήσαντος, καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ, ἥ ἐπράξε, καὶ μετανοεῖ, ὅτι πονηρὸν εἰργάσατο. Αὕτη οὖν ἡ λύπη δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν, ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν. [Ἀμφοτέραι δὲ τῶν] πράξεων λυποῦσι τὸν ἄνθρωπον· [ἡ μὲν λύπη, ὅτι] B ἀπέτυχε τῆς πράξεως, ἡ δὲ ὀξυχολία, ὅτι ἐπράξε τὸ πονηρὸν. Ἀμφοτέρα οὖν λυπηρὰ ἐστὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ἄρον οὖν ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην καὶ μὴ θλίβε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μήποτε ἐντεύξεταί τῷ Θεῷ, καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην, λύπην σαρκικὴν οὐχ ὑποφέρει, οὐδὲ στενοχωρεῖται. Λύπη γὰρ ἡ ἐπὶ τοῖς πρώτοις ἁμαρτήμασι μόνῃ ἔχει ὠφέλειαν, ἐὰν μὴ πάλιν ἁμαρτήσῃς. Ἐνδύσαι οὖν τὴν ἡλιότητα, τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ Θεῷ καὶ εὐπρόσδεκτον οὖσαν αὐτῷ καὶ ἐνερύψουσιν ἐν αὐτῇ. Πᾶς γὰρ ἡλιὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται καὶ ἀγαθὰ φρονεῖ καὶ καταφρονεῖ τῆς ματαίας λύπης. Ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε ὀργίζεται καὶ ἀνομίαν ἐργάζεται μὴ ἐντυγχάνων μὴδὲ ἐξομολογούμενος τῷ Θεῷ. Πάντοτε γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἐντεύξις οὐκ ἔχει δύναμιν τοῦ ἀναθῆναι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ· ὅτι ἡ λύπη ἐγκάθηται εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Μεμιγμένη οὖν ἡ λύπη· ἡ κοσμικὴ μετὰ τῆς ἐντεύξεως οὐκ ἀφίσηται τὴν ἐντεῦξιν ἀναθῆναι καθαρὰν εἰς τὸ θυσιαστήριον. Ὅπερ γὰρ ὁξὺς καὶ οἶνος μεμιγμένα (71) τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν, οὕτω καὶ λύπη μεμιγμένη μετὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν αὐτὴν ἐντεῦξιν [οὐκ ἔχει]. Καθάρσιον οὖν ἐαυτὸν

12. Καὶ εὐχαριζώντων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Βλέπε στερεῶς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεφε πρὸς Κύριον (72)· καὶ μὴ φοβήθῃς τὸν διάβολον· δύναμις γὰρ ἐν αὐτῷ οὐκ ἐστὶ κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ παρέχων τὴν νίκην. Ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει· ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ τόνους οὐκ ἔχει. Μὴ φοβήθῃς οὖν αὐτόν, καὶ φεύγεται ἀπὸ σοῦ, μὴδὲ τὴν ἀπειλὴν αὐτοῦ δειλιάσῃς. Ἄτονος γὰρ ὡς νεκροῦ νεῦρα. Οὐ δύναται γὰρ καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν. Δύναται οὖν ὁ διάβολος παλαίσσαι, καταπαλαίσαι δὲ οὐ δύναται. Ἐὰν οὖν ἀντιστῇς αὐτόν, νικηθεὶς φεύγεται ἀπὸ σοῦ κατηγχυμένος. Μᾶλλον φοβήθητι τὸν Κύριον τὸν δυνά-

(71) Vulgo, ὁξὺς οἶνος μεμιγμένον. NOLTE.

(72) Hæc exstant sub finem duodecimi Hermæ mandati, sed aliquantum diversa.

μενον σωσαι και απολῆσαι. Μη δειλιάσης, μηδὲ φοβῇς τὸν θάνατον, φθαρτὸς γάρ ἐστιν· ἀλλὰ φοβοῦ τὴν ἁμαρτίαν, προαιρετικὴ γάρ ἐστι. Φύλασσε σεαυτὸν ἀπὸ τῶν τρίτων μελῶν τοῦ σώματος σου, ὀφθαλμοῦ, στόματος και ἀκοῆς· μήποτε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν σου φθονερῶς και ἀκολάστως προσέχης τινί, και διὰ στόματος τοῦ μη λαλεῖν ποτε ἀσύμφορα, και ἀκοὴν τῇ ὑγιαίνουσῃ [διδασκαλίᾳ ἐπίστρεψε], μήποτε καταδέξῃ λόγ[ους ἀσεβεῖς] (73), μήποτε ἡττηθῇς ἀσυνέτοις λογισμοῖς, ἀκοῇ βλαβερά, και ἐπιστρέψῃς ὡς κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐμετόν. Ἀλλὰ λάβε μέλλον εἰς τὴν σὴν ἔννοιαν τὴν ἐσχάτην ἡμέραν. Οὐ γὰρ μόνος τὸν αἰῶνα βιώσεις, ἀλλὰ τὴν τότε μνησθῇτι συνεχὴν και πνιγμὸν και θανάτου ὥραν και ἀπόφασιν Θεοῦ κατεπείγουσαν και ἀγγέλους ἐπισπεύδοντας και ψυχὴν ἐν τούτοις θορυβουμένην και ἅμα τῷ συνεῖδότη πικρῶς μαστιγουμένην και πρὸς τὰ ὧδε ἐλεινῶς ἐπιστρέφουσαν. Καὶ τὴν ἀπαραίτητον τῆς μακρᾶς ἐκείνης ἀποδημίας ἀνάγκην διάγραψόν μοι τῇ διανοίᾳ, τὴν τελευταίαν τοῦ κοινοῦ βίου καταστροφὴν, ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἔξῃ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ τὸν αἰῶνα. Ἦξει γὰρ και οὐ παρασιωπήσεται, ὅταν ἔλθῃ ὁ Κύριος κρῖναι ζῶντας και νεκρούς και ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Μνησθῇτι τὸν πύρινον ποταμὸν, τὸν σκώληκα τὸν ἀκοίμητον, τὸν δεινὸν ἄδην, τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὸν πικρὸν κλαυθμὸν, τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, τὴν ἀσβεστον κάμινον. Πάντα γὰρ γυμνὰ και τετραχηλισμένα παραστήσεται· ὅταν ἡ σάλπιγξ ἐκείνη μέγα τι και φοβερὸν ἠχῆσασα τοὺς ἀπ' αἰῶνος ἐξ. . . . καθεύδοντας, « και ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. » Μνησθῇτι τῆς τοῦ Δανιὴλ ὀπτασίας, πῶς ὕπ' ὕψιν ἄγει τὴν κρίσιν, ὅτι, φησὶν, « Ἔως οὐ θρόνοι ἐτέθησαν, και Παλαῖς ἡμερῶν ἐκάθισε, και τὸ ἐνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡς χιών, και ἡ θριξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡς ἔριον καθάρν. Ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς πλῆξ πυρὸς· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον· ποταμὸς πυρὸς εἴκεν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ και μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν αὐτῷ. Κριτῆριον ἐκάθισε και βίβλοι ἠνεῳχθησαν. » Τὰ ἀγαθὰ, τὰ φαῦλα, τὰ φανερά, τὰ κεκρυμμένα, τὰ πράγματα, τὰ ῥήματα, τὰ ἐνθυμήματα, εὐθέως οὖν εἰς ἐξάκουστον τοῖς πᾶσι, και ἀγγέλοις και ἀνθρώποις σαφῶς ἀνακαλύψει. Πάντα γὰρ, ὡς προσέπον, γυμνὰ και τετραχηλισμένα παραστήσει τῷ βήματι τῷ φοβερῷ. Βλέπε λοιπὸν τὸν χρόνον ἐν ᾧ δεῖ σε καρπώσασθαι τὸ ἀμέτρητον αὐτοῦ ἔλεος, μὴ ἐν ματαιότητι ἀναλώσης, και ἐν πύλαις ἄδου ζητήσεις τούτο και οὐχ εὐρήσεις ὃ ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν σου προκειμένον οὐκ ἠθέλησας. Μνησθῇτι οὖν και ταύτην τὴν φρικτὴν τῆς ἀπολογίας ἡμέραν τῆς κρίσεως, και ἴδε πῶς μέλλεις ἀπολογεῖσθαι τῷ πλάσαντι σε Θεῷ, ὅτι αὐτός ἐστι κρ. τῆς

⁷³ Joan. v, 29. ⁷⁴ Dan. viii, 10.

(73) Supplevimus, διδασκαλίᾳ ἐπίστρεψε. Coll. II Tim. iv, 5. Vulgo, λόγον ἀσεβείας.

A est. Sed time peccatum, quod ex voluntate et electione procedit. Cave tibi a tribus corporis tui membris, oculo, ore, auditu. Ne forte aliquem torvis et invidis oculis respicias, et ore quædam noxia proferas; auditum vero sanæ fidei adhibeto tantum; ne forte perversum sermonem admittas, vel ex noxio auditu ab imprudentibus cogitationibus supereris (74), et revertare velut canis ad vomitum tuum. Sed potius novissimam diem **208** tecum reputa. Neque enim tu solus in sæculum vives: sed memento futuræ illius coarctationis suffocationisque, horæ obitus, urgentis sententiæ Dei, angelorum festinantium, animæ harumce rerum spectaculo turbatæ, conscientia sua graviter percussæ, et res hujus sæculi miserabiliter respicientis: atque indeprecatibile illius peregrinationis necessitatem in tua mente describito, nec non postremum communis hominum vitæ exitum, quo tempore veniet Filius Dei in gloria sua cum angelis sanctis suis. Veniet namque et non silebit, cum venerit Dominus judicare vivos et mortuos, et dare unicuique secundum opera sua. Memento ignei fluminis, vermis qui nunquam moritur, horribilis inferni, tenebrarum exteriorum, acerbis luctus, stridoris dentium, inextincti camini. Omnia enim nuda et aperta exhibebuntur, cum tuba illa magnum quid et terribile personans excitabit eos qui a sæculo dormiunt: « et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii »⁷⁵. » Memento visionis Danielis: quo pacto ob oculos ponat judicium: « Donec, ait, throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit, et vestimentum ejus album sicut nix, et capillus capitis ejus quasi lana munda. Thronus ejus ut flamma ignis, rotæ ejus ignis accensus: fluvius igneus fluebat in conspectu ejus. Millia millium ministrabant ei, et decies millies dena millia assistebant ei, judicium sedit et libri aperti sunt »⁷⁶. » Tum bona, mala, manifesta, abscondita, facta, dicta, cogitata, derrepente omnibus audientibus cum angelis tum hominibus palam revelabit. Omnia enim, uti supra dixi, nuda et manifesta exhibebit, coram terribili tribunali. Vide igitur ne residuum temporis, quo te oportet immensam ejus misericordiam flectere et demereri, in vanitate absumas; quod postea ad portas inferi exquisiturus et optaturus es: nec invenies illud, quod in medio dierum tuorum cum adesset respuisti. Recordare itaque horrendum illum diem judicii, quo causam dicturus es, quo pacto dicturus illam es apud Deum qui te condidit, quia ipse judex est vivorum et mortuorum. Quoniam glorificatum est nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, sicut a principio ita et nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ζώντων και νεκρῶν, ὅτι δεδοξασται τὸ ὄνομα τοῦ

(74) Conjectando sic vertimus.

Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐπ' ἀρχῆς καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

13. Completis hisce duodecim præceptis, episcopus ait illi : Incede in hisce præceptis, et cohortare eos qui audiunt ut incedant in illis, ut pura sit eorum poenitentia, reliquis diebus vitæ eorum : confidentes se non modo remissionem peccatorum recepturos, sed etiam cælestis regni hæreditatem, quam faxit Deus ut nos assequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et sancto vivifico Spiritui, gloria, honor, imperium in sæcula sæculorum. Amen.

14. His auditis præceptis Antiochus, descriptisque quasi in libro in corde suo, festinanter in cœnobium concedit hæc secum reputando ; Ne si solus degam extollar, et mihi metipsi noceam, ad obsequendum fratribus me tradam : atque singulorum institutum vitæ contemplatus studioque permotus proficiendi, per Dei gratiam eorum virtutem imitabor. Quod etiam ita factum est. Ingressus enim in cœnobium, ita cum fratribus versatus est, ut arbitraretur se non cum hominibus, sed cum angelis Dei vitam agere ; jussaque omni studio, alacritate, et gaudio compleret : ac omni fastu, superbia et mundanarum rerum memoria eliminata summam exerceret temperantiam, obedientiam, humilitatem, fratrum amorem, taciturnitatem, charitatem ; nihilque aliud cogitaret, quam præcepta monitaque sancti Patris et episcopi Athanasii, et spem in Christum Jesum. Nullique non fratri utile et fructuosum erat, quod hominem cerneret olim in mundo divitem, præclarum, atque omni urbanitate 209 eductum, jam se non putare hominem esse nobilem atque liberum ; sed cum omni villitate degere. Deumque laudabat qui plura impertit hominibus, quam ipsi petant vel requirant ab eo. Quem cum videret præfectus monasterii, tot tamque præclaris Dei gratia pollere gestis, atque nulla non ornatum esse virtute ; secundo post ingressum suum anno, ipsum constituit monasterii sui apocrisarium ; ut in urbem pro qualibet necessitate concedens, magna cum pietate ministraret, quam rem fratres omnes comprobantur.

Servus porro Dei Antiochus, repugnare nescius, summa cum pietate, ut ab initio, eam exsecutus est obedientiæ legem ; postulataque omnium fratrum oratione, in urbem concessit, ut omnibus monasterii negotiis vacaret. Repertoque ibi viro sibi olim amico, Ecclesiæ diacono, cui nomen Pistus, apud illum diversabatur, cum officii sui causa concedebat in urbem. Sed invidus tantam viri solertiæ et pietatem conspicatus, illud minime ferens, vide mihi, quæso, quid machinatus sit.

13. Καὶ συντελέσας τὰς δώδεκα ταύτας ἐντολάς, ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις καὶ παρακάλει καὶ τοὺς ἀκούοντας πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν· θαρβύοντες, ὅτι λήφονται, οὐ μόνον ἀφεσιν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κληρονομίαν τῆς ἐπουρανίου βασιλείας, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

14. Ταύτας ἀκούσας τὰς ἐντολάς ὁ Ἀντίοχος καὶ γράψας αὐτάς ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὡς ἐν βιβλίῳ, σπεύσας ὁρθοδρόμησε τῷ κοινῷ, λέγων ἐν ἑαυτῷ· Μήπως κατὰ μόνας οἰκῶν ὕψωθῶ καὶ βλάψω ἑαυτόν· ἀλλὰ μᾶλλον δίδωμι ἑμαυτὸν εἰς ὑπακοὴν ἀδελφῶν· καὶ θεωρῶν ἐνὸς ἐκάστου τὴν πολιτείαν, ζήλω κρατούμενος κατὰ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι τὴν αὐτὴν πληρώσω ἀρετῇ· ὅπερ καὶ γέγονεν· εἰσελθὼν γὰρ εἰς κοινόδιον, οὕτως [ἐπολιτεύσατο] μετὰ τῆς ἀδελφότητος, ὡς νομίζειν αὐτὸν μὴ μετὰ ἀνθρώπων οἰκεῖν, ἀλλὰ μετὰ ἀγγέλων Θεοῦ, καὶ τὰ κελεύόμενα μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ προθυμίας καὶ χαρᾶς ἐποίει. Πάντα τύφον καὶ ὑπερφημίαν καὶ μνημὴν κοσμικῇ ἐκποδῶν ποιήσας, πᾶσαν ἤσκει· σωφροσύνην, ὑπακοήν, ταπεινοφροσύνην, φιλαδελφίαν, σωπῆν, ἀγάπην, οὐδὲν ἄλλο ἐννοῶν, εἰ μὴ τὰς ἐντολάς καὶ νοθεσίας τοῦ ἁγίου πατρὸς καὶ ἐπισκόπου Ἀθανασίου καὶ τὴν ἐλπίδα τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ πάντες ὠφελούντο οἱ ἀδελφοὶ βλέποντες τὸν ἄνδρα ποτὲ μὲν ἐν τῷ κόσμῳ πλούσιον καὶ ἐνδοξον καὶ μετὰ πάσης πολιτείας ἀνατραφέντα, νῦν δὲ μὴ λογιζόμενον ἑαυτὸν ἀνθρώπων εὐγενῆ καὶ ἐλευθέρων, ἀλλὰ πᾶσαν εὐτέλειαν ἀσκούοντα, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν τὸν πλείονα χαριζόμενον τοῖς ἀνθρώποις ὡς αἰτοῦσιν ἢ ζητοῦσιν αὐτόν. Ὅνπερ ἰδὼν ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τοσοῦτον τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι γέμοντα κατορθωμάτων καὶ πᾶσαν ἀρετὴν ἡμιεσμένον, τῷ δευτέρῳ ἑναυτῷ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ, κατέστησεν αὐτὸν ἀποκρισιάριον (75) τῆς μονῆς, ὅπως ἐξερχόμενος ἐπὶ τὴν πόλιν πᾶσαν χρεῖαν μετὰ πάσης εὐλαβείας διακονήσῃ, ᾧτινι καὶ πᾶσα ἡ ἀδελφότης συνηγμένη.

Ὁ δὲ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος ἀντιλέγειν μὴ εἰδὼς, μετὰ πάσης εὐλαβείας, ὡς ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ταύτην ἐποίησε τὴν ὑπακοήν· καὶ αἰτήσας εὐχὴν παρὰ πάσης τῆς ἀδελφότητος, ἐξήρχετο λοιπὸν ἐπὶ τὴν πόλιν εἰς πᾶσαν ἀποχρῖσιν (76) τοῦ μοναστηρίου. Εὐρὼν δὲ εἰς τὴν πόλιν φίλον ἀρχαῖον, διάκονον τῆς Ἐκκλησίας, ὀνόματι Πιστόν, παρ' αὐτῷ ἔμενεν, ὅτε ἤρχετο εἰς τὴν πόλιν προφάσει διακονίας. Ἰδὼν οὖν ὁ φθονερὸς δαίμων τὴν τοσαύτην ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός, καὶ μὴ φέρων, ὅρα τί μηχανάται.

(75) Vide in Onomastico, ad vocem Ἀποκρισιάριος.

(76) Ἀποχρῖσιν. Eadem est significatio vocis re-

sponsum apud sanctum Patrem Benedictum, cap. 51 : Fratres qui pro quovis responso profisciscuntur.

15. Θυγάτηρ ἦν μονογενὴς τῷ διακόνῳ· ταύτην A
πολλάκις προσεδρεύσας τῆς ἀναγνώστης ὀνόματι· Ἀλέξ-
ανδρος ἐφθείρε· καὶ τῆς κόρης ἐγκύου γενομένης,
φοβηθεὶς ὁ ἀναγνώστης τὸν ἐπίσκοπον, καὶ τὴν αἰσχύ-
νην μὴ φέρων, ὑπέβητο τῇ κόρῃ τὴν αἰτίαν τῷ δούλῳ
τοῦ Θεοῦ Ἀντίχῳ ἐπιγράψαι, ᾧ καὶ συνέθετο ἡ κόρη
τοὺς πάντας οὕτω πληροφορησάσθαι. Καὶ μεθ' ἡμέρας
τεσσαράκοντα τῆς τοῦ παιδίου γεννήσεως φανερὸν γέ-
γονε τῷ ἐπισκόπῳ τὰ κατὰ τὴν κόρην, καὶ προσκα-
λεσάμενος αὐτὴν ὁ ἐπίσκοπος ἐπυνθάνετο μετὰ πολ-
λῆς ἀπειλῆς τίς ἂν εἴη ὁ τοῦτο πεποιηκώς. Ἡ δὲ ἀπ-
εκριθὴ ἀπὸ τοῦ μονάζοντος Ἀντίχου, καθὰ, φησὶν, ἐν
συνήσει ἐστὶ τοῦ ἐρχεσθαι πρὸς ἡμᾶς. Καὶ ἐπίστευ-
σεν ὁ ἐπίσκοπος καὶ πάντας οἱ παρεστῶτες. Καὶ
πέμφας μετὰ πολλοῦ θυμοῦ εἰς τὸ μοναστήριον. . . .
τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ. Μεθ' ὕβρεως [δὲ εἰσελθόντες] B
μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἄλλος μὲν ὑβρίζεν αὐτὸν,
ἄλλος ἐνέπτυνεν, ἕτερος ὠνεῖδιζεν. Αὐτὸς δὲ παρέστη
τῷ ἐπισκόπῳ. Καὶ ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς κόρης καὶ
περὶ τοῦ γεγονότος εἶπεν ὁ Ἀντίοχος· Ἐὰν εἴπω
τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀλήθειά μου ἐν τῷ ὑμετέρῳ ψεύδει
οὐ μὴ πιστευθῇ. Καὶ παρεστῶτος ὅλου τοῦ ὄχλου,
εἶπεν ἡ κόρη κράζουσα· Τί ἔχεις εἰπεῖν; Οὐ δύνασαι
ἀρνήσασθαι· ἀπὸ σοῦ γὰρ γεγέννηται τὸ παιδίον· καὶ
τί αἰσχύνῃ; ὁμολόγησον ὃ ἐποίησας. Τότε στενάζας
ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος λέγει· Δότε μοι τὸ παι-
δίον, καὶ ἰδὼ, εἰ ἐξ ἐμοῦ γεγέννηται. Καὶ λαβὼν τὸ
παιδίον τεσσαράκοντα ἡμερῶν ὃν καὶ κρατήσας ἐν
ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανόν, εἶπε
τῷ παιδίῳ· Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου, εἰπέ, παιδίον· C
Ἐξ ἐμοῦ γεγέννησαι σύ; Τότε βοᾷ τὸ παιδίον χάριτι
τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ τῇ φωνῇ· Οὐχί, δούλε τοῦ Θεοῦ,
καθαρὸς τὸ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ τοῦτο τὸ σκάν-
δαλον ποιήσας Ἀλέξανδρός ἐστιν ὁ ἀναγνώστης. Τότε
ἡ μὲν κόρη, κατανοήσασα τὴν τοῦ Θεοῦ ἑλεγεῖν, πα-
ραχρήμα πεισούσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐξέβυξεν.
Ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἀμνησικαχίας χάριν (77) ἤτησато παρ'
αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀναγνώστης, πολλὰ ἐπιθεὶς αὐτῷ σί-
δηρα καὶ μακρὰ ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπελθὼν, ἐγκλείσας
ἐαυτὸν ἐν κελλίῳ μικρῷ ἕως τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἐν
τῇ μετανοίᾳ, τέλειον τῷ Θεῷ ἀπειδιδού τὴν ἐξομολό-
γησιν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

16. Καὶ ἐπανερχομένου αὐτοῦ εἰς τὸ μοναστήριον,
ἐγγὺς τῆς πύλης τῆς πόλεως προσπίπτει αὐτῷ τις D
νεώτερος γονυπετῶν καὶ λέγων· Δούλε τοῦ Θεοῦ,
συγκώρησόν μοι, ὅτι ἐνέπτυσα εἰς τὸ πρόσωπόν σου,
πιστεύσας τῇ ἀνόμῳ κόρῃ ἐκείνῃ περὶ τῶν κατὰ σοῦ
λεχθέντων, καὶ νηστεύω ἐνεκεν τῆς τολμῆς ταύτης,
καὶ παρακαλῶ τὸν Κύριον. Ὁ δὲ δούλος τοῦ Θεοῦ
Ἀντίοχος λέγει αὐτῷ· Μὴ κλαῖε περὶ ἐμοῦ μηδὲ
νήστευε· ἀλλὰ κλαῖε καὶ νήστευε διὰ τὸ ἱμάτιον ὃ
ἐκλείψας τῆς γυναῖκος τῆς χήρας καὶ πτωχῆς πρὸ
τῶν ἡμερῶν· καὶ σὺ ἔχων πάντε ἱμάτια τὸ ἐν τῆς
χήρας ἐκλείψας. Τότε ὁ νεώτερος, ἐλεγχθεὶς καὶ φρί-
ξας καὶ θαυμάσας, πῶς φανερὸν γέγονεν ὃ ἐν κρυφῇ
καὶ ἐσπέρᾳ ἐπραξε μόνος, ἀπέρχεται τρέμων καὶ φέ-
ρει τὰ ἴδια πάντε ἱμάτια καὶ τὸ ἐν τῆς χήρας, καὶ

15. Filia diacono erat unica, quam cum frequens
inviseret lector quidam, nomine Alexander, vitium
ei obtulit : hinc cum puella uterum gestaret, me-
tuens lector episcopi indignationem, nec pudorem
ferens, puellæ auctor fuit, ut hoc crimen servo
Dei Antiocho ascriberet, cui pollicetur puella se
rem omnibus ita narraturam. Elapsis quadraginta
a pueri ortu diebus, episcopo innotuere quæ puel-
lam spectabant. Accitam eam episcopus percon-
tatur ingentibus adhibitis minis, quis esset faci-
noris auctor. Respondit illa Antiochum esse mo-
nachum, qui, inquit, frequens apud nos diversatur.
Credidit episcopus, et qui aderant universi, ma-
gnaque indignatione permotus, mittit in monaste-
rium qui servum Dei adducant. Ingressis illis cum
eo in civitatem, alius eum contumelia afficere, alius
in illum spuere, probris alius onerare. Astitit au-
tem ille coram episcopo, et interrogatus de puella,
et de casu isto, ait Antiochus : Si veritatem dixerō,
veritati meæ a mendacior vestro minime fides habebit-
ur. At, præsentē tota turba, ait cum clamore
puella : Quid tibi dicendum superest? non potes
rem negare : a te namque genitus puer est : ecqui-
nam ille pudor? fatere delictum. Tunc ingemiscens
servus Dei Antiochus : Date mihi, inquit, puerum,
ut videam num a me sit genitus. Accipitque pue-
rum qui quadraginta dierum erat, et cum præ ma-
nibus teneret eum, cum ad cælum oculos levasset,
ait puero : In nomine Domini dicito puer, num a
me genitus sis. Tum, per Dei gratiam, exclamat
puer voce magna : Nequaquam, Dei serve, purus
tu es coram Deo. Qui vero hoc scandalum fecit, est
Alexander lector. Tunc puella, ut se a Deo convic-
tam animadvertit, repente prolapsa ad pedes ejus
expiravit. Rogavitque illum episcopus ut injuriæ
memoriam deponeret. Lector autem multis gravi-
busque sibi impositis ferramentis, ex urbe egres-
sus, in parva sese cellula inclusit, ubi ad mortem
usque poenitentiam agens, perfectam Deo reddidit
confessionem, gratia Domini nostri Jesu Christi,
cui gloria in sæcula. Amen.

16. Et cum remigraret ille ad monasterium,
prope urbis portam, adolescens quidam procidit ad
genua ejus hæc dicendo : Serve Dei, veniam mihi
concedito, quod in faciem tuam conspuerim, puellæ
iniquæ te accusanti dictis fidem habens ; cujus fa-
cinoris causa jejuno et Dominum deprecor. At ser-
vus Dei Antiochus ait illi : Mei causa ne fleas vel
jejunes ; sed flecto et jejunato, ob vestimentum quod
ante tres dies furatus es mulieri viduæ atque
egenæ. Cumque tibi quinque essent vestimenta,
unum illud viduæ subripuisti. 210 Tunc adole-
scens convictus, ac terrore correptus, miratusque,
quo pacto palam id esset, quod clam ille et vespere
solus admisisset ; abscedit tremens, assertique sua
quinque vestimenta, cum illo ad viduam pertinente ;

(77) Vulgatum, ἤτησато, jam in margine correctum erat. Nolte.

mulierique dat omnia, rogans ut secum ad genna servi Dei proeidat. Ut ambos vidit ille prolapsos, et reum ex corde poenitentem,* admisit illum ad osculum sanctum. Atque adolescens: Volo, domine mi, multis diebus jejunare, quia multa sunt peccata mea. Cui servus Dei: Quo pacto vis jejunare? Tum ille: A mane usque ad vesperrum. Aitque illi Antiochus: Quo in loco degis dum ita abstinens a cibo? Cui ille: Amicos et negotia mea invisio, hinc paululum dormio, et cum vespera accesserit cibum sumo. Ait illi servus Dei Antiochus: Hoc jejunium non est. Nam si a cibis abstineas, et in aliquem obrectes, vel quempiam contristes vel calumnieris: aut si post priorem discepcionem injuriæ memoriam retineas; si item vespere lautam pares cœnam, teque inebries ac turpia perpetres, aut si horum quidpiam concupiscas; multo præstabilius tibi est, ut quinquies quotidie comedas, et hisce rebus abstineas, quam ut nihil gustes et hisce rebus te commisceas. Quidnam utilitatis affert abstinentia a cibis, si omni alia concupiscentia impleare? An ignoras eum qui suam implet concupiscentiam, vel solum mente, licet externis non satiatur cibis, jam saturum et ebrium esse? Sed si velis temperanter agere et jejunare, ut jejunium tuum Deo sit acceptum, primum omnium observa ut jejunes ab omni pravo sermone proferendo et audiendo: et purga cor tuum ab omni inquinamento, injuriarum memoria, turpis luci amore. Et qua die jejunaveris, pane, oleribus et aqua contentus esto, gratiasque Deo agas. Computato autem prandii quod eo die sumpturus eras pretio, eroga viduæ, orphano, egeno, qui impleta anima sua, orabit pro te Dominum. Si ergo jejunium, ut præscripsi tibi, persolveris, sacrificium tuum erit acceptum in conspectu Domini, et descriptum in cœlis in die retributionis bonorum justis præparatorum. μένη ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως τῶν

His auditis adolescens, omnibusque relictis servum Dei vi compulsi ut se reciperet in monasterium. Ac secutus illum, servatisque omnibus quæ ab eo didicerat, atque anno uno in magna temperantia, lacrymis et gemitibus percurso, in pace obdormivit, tradiditque Domino spiritum.

17. Elapsis tribus annis, mox moriturum monasterii præfectum quidam sancti episcopi visum venerunt: rogavitque illos præfectus, ut fratrum amantem, injuriarum immemorem et humilem Antiochum sui loco constituerent: quæ eadem erat fratrum omnium postulatio. Repugnante illo ac collaerymante, magna vi episcopi invitum illum, cum prius ordinasset presbyterum, constituerunt et hegumenum seu præfectum. Ac cum præfectus totum ipsi in Christo fratrum cœtum commendasset, obdormivit in pace. Suscepta igitur hujusmodi cura Antiochus in multo studio, temperantia,

ὅλα δίδωσιν τῇ γυναικὶ παρακαλῶν αὐτῇ σὺν αὐτῷ προσπεσεῖν τῷ δούλῳ τοῦ Θεοῦ. Ἰδὼν δὲ ἀμφοτέρους προσπίπτοντας καὶ ἀπὸ καρδίας τὸν αἷτιον μετανοοῦντας, ἐδέξαντο αὐτὸν ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Καὶ λέγει ὁ νεώτερος· Ὁρίω, κύριέ μου, νηστεῦσαι πολλὰς ἡμέρας, ὅτι πολλὰί εἰσιν αἱ ἁμαρτίαι μου. Λέγει αὐτῷ ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ· [Πῶς] θέλεις νηστεῦσαι; Ὁ δὲ εἰπὼν αὐτῷ· (78-79) Ἀπὸ τοῦ πρωῒ ἕως ἑσπέρας. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἀντίοχος· Καὶ μὴ τρώγων ποὺ διάγεις; Ὁ δὲ εἶπε· Τοὺς φίλους καὶ τὰ πράγματά μου βλέπω, καὶ πάλιν ὀλίγον καθεύδω, καὶ ὅταν γένηται ἑσπέρα, μεταλαμβάνω. Λέγει αὐτῷ ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ Ὁ Ἀντίοχος· Τοῦτο οὐκ ἐστὶ νηστεία. Ἐάν γὰρ νηστεύσῃς ἀπὸ βρωμάτων καὶ τινα κακολογήσῃς ἢ λυπῇσῃς ἢ διαβάλῃς, ἢ μνησικαχῇσῃς ἀπὸ προτέρας μάχης, ἢ ἑσπέρας ποιήσῃς πολῦτιμον δείπνον, καὶ ἀρξῇ μεθύσκεισθαι, ἢ αἰσχροῖς ἐργάζεσθαι, ἢ κατ' ἐννοίαν ἐπιθυμεῖν τι τοιοῦτον· πολὺ συμφέρει σοι πέμπτον τῆς ἡμέρας ἐσθίειν καὶ τούτων φέσασθαι, ἢ μὴ γευσάμενον ἐκείνους συμφορεῖσθαι. Τίς γὰρ ὠφέλεια βρωμάτων ἀπέχεσθαι, πάσης δὲ ἄλλης ἐπιθυμίας ἐμφορεῖσθαι; Ἡ οὐκ οἶδας ὅτι πᾶς ὁ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ πληρῶν κατ' ἐννοίαν καὶ ἐκτὸς τῶν ἐξωθεν βρωμάτων ἤδη κεκορέσται καὶ μεθύει; Ἀλλ' εἰ θέλεις ἐγκρατεῦσασθαι καὶ νηστεῦσαι, ἵνα ἡ νηστεία σου δεκτή ᾖ τῷ Θεῷ, πρῶτον πάντων φύλαξαι νηστεύειν ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ καὶ ἀκοῆς πονηρᾶς, καὶ καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ καὶ μνησικαχίας καὶ αἰσχροκερδείας. Καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἢ νηστεύεις ἀρχέσθῃς ἄρτων καὶ λαχάνων καὶ ὕδατι, εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ. Συμψήφισας δὲ τὴν ποσότητά τῆς διαπάνης τοῦ ἀρίστου οὐ ἐμείλεις ἐσθίειν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ὅς τις χήρα ἢ ὄρφανῷ ἢ στερουμένῳ· (πρὸς) ὃν δὴ σαφῶς ἐμπλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, εὐξέται ὑπὲρ σου πρὸς Κύριον. Ἐάν οὖν τέλεις τὴν νηστείαν, ὡς ἐνετείλαμην σοι, ἵσται ἡ θυσία σου δεκτή ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἐγγεγραμμένη ἐν τοῖς ἀνταποδόσεως τῶν

Ταῦτα ἀκούσας ὁ νεώτερος, καὶ καταλείψας πάντα, ἐδίδαστο τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὴν μονήν. Καὶ ἀκολουθήσας αὐτῷ, πάντα ὅσα ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ φυλάξας, ἐν πολλῇ ἐγκρατεῖα καὶ δακρυσὶ καὶ στεναγμοῖς πληρώσας ἐνιαύσιον χρόνον, ἐν εἰρήνῃ

D ἐκοιμήθη, παραδούς τὸ πνεῦμα τῷ Κυρίῳ.

17. Καὶ μετὰ τρία ἔτη, μέλλοντος τοῦ ἡγουμένου, τῆς μονῆς τελευτᾶν, ἦλθον εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ τινες ἅγιοι ἐπίσκοποι· καὶ παρεκάλει αὐτοὺς ὁ ἡγούμενος, ὅπως ἀνετ' αὐτοῦ τὸν φιλάδελφον καὶ ἀμνησικαχον καὶ ταπεινόφροντα Ἀντίοχον καταστήσῃσι· καὶ πᾶσα δὲ ἡ ἀδελφότης συμπαρακάλει. Τοῦ δὲ ἀντιλέγοντος καὶ ὀδυρομένου, μετὰ πολλῆς βίας καὶ ἀνάγκης χειροτονήσαντες τοῦτον οἱ ἐπίσκοποι πρεσβύτερον κατέστησαν καὶ ἡγούμενον. Καὶ παραθέμενος αὐτῷ ὁ ἡγούμενος πᾶσαν τὴν ἐν Χριστῷ ἀδελφότητα, ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ. Λαβὼν οὖν τὴν φροντίδα ὁ Ἀντίοχος, ἐν πολλῇ σπουδῇ καὶ ἐγκρατεῖα καὶ ἀγρυπνίᾳ

καὶ εὐχαῖς διατέλει· πολλά τε [ἐνδοξα] καὶ κατορθώματα διαπετέλει ὁ Χριστός.

18. Καὶ μετὰ δύο ἔτη τοῦ ἡγήσασθαι αὐτὸν τῆς μονῆς δύο ἀδελφοὶ ὀλιγόψυχοι κοινῇ γνώμῃ ἐξῆλθον τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἐπέστρεψαν ὡς κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐμετὸν σπαταλῶντες καὶ ἐντροφῶντες ἐπὶ ταῖς βιωτικαῖς ἀσελγείαις. Καὶ ταῦτα μαθὼν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος πάνυ ἐθλίψεν ἑαυτὸν θρηγῶν τοὺς δύο ἀδελφούς, καὶ ἐδέετο περὶ αὐτῶν τοῦ Κυρίου. Ψαλλόντων δὲ αὐτῶν τὴν ἐνάτην, ὡς ἔκλινε τὰ γόνατα σὺν τοῖς ἀδελφοῖς, γέγονεν ἐν ἑκστάσει, καὶ παραλαμβάνεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ὑπὸ ἀγγέλου. Καὶ πολλῆς ὥρας παρελθούσης, καὶ μὴ ἐγειρομένου αὐτοῦ, ἐγείρεται ὁ δευτεράριος αὐτοῦ, καὶ μετ' ἐπεικειάς παρεκάλει ἀναστῆναι, καὶ τελεῖσαι τὴν λειτουργίαν τῆς εὐχῆς. Ὡς δὲ εἶδον, ὅτι οὐκ ἦν φωνὴ καὶ οὐκ ἦν ἀκρόασις, ἐγνώρισαν ὅπτασιαν αὐτὸν βλέπειν καὶ ὑπεχώρησαν ἀπ' αὐτοῦ πληρώσαντες τὸν κανόνα. Μέλλοντες δὲ δύνειν τοῦ ἡλίου κράζας εἶπεν· Δόξα σοι, ὁ Θεὸς, δόξα σοι. Τότε προσῆλθον αὐτῷ πᾶσα ἡ συνοδία, ἱκετεύουσα μὴδὲν ἀπ' αὐτῶν κρύψαι, ὥν ὁ Θεὸς αὐτῷ ἀπεκάλυψεν. Καὶ μὴ δυνηθεὶς κρύψαι διὰ τὴν πολλὴν ἐχρήσιν τῶν ἀδελφῶν, ποιήσας εὐχὴν, ἤρξατο λέγειν· Παραληφθεὶς χάριτι Χριστοῦ ὑπὸ ἀγγέλου (80) ἦλθον εἰς πέδιλον, καὶ [δείκνυσί μοι] παῖδα νεανίσκον ἐνδεδυμένον σύνθεσιν ἐνδυμάτων χροαίνων, βόσκοντα πρόβατα πολλὰ λίαν· καὶ τὰ πρόβατα ταῦτα ἦν ὡσεὶ τρυφῶντα καὶ λίαν σπαταλῶντα καὶ ἰλαρά, σκιρτῶντα ὡς κάκει. Καὶ αὐτὸς ὁ ποιμὴν πάνυ ἱλαρὸς ἐπὶ τῷ ποιμνίῳ αὐτῷ ἦν καὶ περιτρέχετο τὰ πρόβατα. Καὶ ἄλλα πρόβατα εἶδον σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἐνί, οὐ μέντοι σκιρτῶντα. Καὶ λέγει μοι· Βλέπεις τὸν ποιμένα τούτου; Βλέπω, φησί, Κύριε. Οὐτος, φησὶν, ἀγγελοῦ τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστίν· οὗτος ἐκτρέφει τὰς ψυχὰς τῶν δοῦλων τοῦ Θεοῦ καὶ καταστρέφει ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀπατῶν αὐτὰς ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς πονηραῖς, ἐν αἷς ἀπόλλυνται ἐπιλανθανόμενοι τῶν ἐντολῶν τοῦ ζῶντος τοῦ Θεοῦ καὶ πορευόμενοι ταῖς ματαίαις τρυφαῖς καὶ ἀπάταις τοῦ βίου τούτου. Διὸ καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου εἰς θάνατον (81) καὶ καταφθοράν. Λέγω αὐτῷ· Οὐ γινώσκω, Κύριε, τί ἐστίν, εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. Καὶ λέγει μοι· Ἄκουε, φησὶν, ἃ εἶδες. Πρόβατα ἰλαρά καὶ σκιρτῶντα οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τέλος καὶ παραδεδωκότες ἑαυτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐν τούτοις οὖν μετάνοια ζωῆς οὐκ ἐστίν, ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοὺς βλασφημεῖται. Τῶν τοιούτων ἡ ζωὴ θανάτος ἐστίν. Ἄ δὲ εἶδες μὴ σκιρτῶντα, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν τῇ τρυφῇ καὶ ἀπάτῃ ἑαυτοὺς, εἰς δὲ τὸν Κύριον μὴ βλασφημήσαντες. Οὗτοι οὖν καταφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας· ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστὶ μετανόιας, ἐν ᾗ δύνανται ζῆσαι. Ἡ καταφθορὰ οὖν ἐλπίδα ἔχει ἀναστάσεως ἕως τινός· ὁ δὲ θάνατος ἀπόλειαν ἔχει αἰώνιον.

(80) Hic locus Latine tantum legitur apud Herma Pastorem l. iii, simil. 6, p. 63, ubi sic habetur: *Ei venimus in quendam campum, et illic ostendit mihi juvenem pastorem vestitum synthesium ve-*

A vigiliis et orationibus perseverabat: multaque praeclara gesta per eum Christus operabatur.

18. Post duos vero suae in monasterio praefecturae annos, duo pusillanimes fratres, communi sententia ex monasterio egressi, reversi sunt ut canes ad vomitum suum, sese dantes voluptatibus, deliciis et lasciviis hujus saeculi. His compertis servus Dei Antiochus, multum sese maceravit, ambos illos deplorans fratres, ac Dominum illorum causa precatus est. Psallentibus autem illis nonam, ubi una cum fratribus genua flectebat, raptus est in extasin, animaque ejus arripitur ab angelo. Multo elapso temporis spatio, cum nondum expergisceret, surgit secundarius ejus, leniterque hortatur ut exsurgat, orationisque ministerium persolvat. Conspicati autem nec vocem nec auditum esse, intellexere visionem illum contemplari, ac completo canone **211** abscessere ab illo. Cum autem immineret solis occasus, cum clamore ait: Gloria tibi, Deus, gloria tibi. Tunc accessit omnis coetus, rogavitque nihil ut celaret eorum quae Dominus sibi revelasset. Et cum praimportunitate fratrum celare non posset, facta prius oratione, ita orsus est: Raptus per Domini gratiam ab angelo veni in agrum quemdam. Ostenditque ille mihi adolescentem quemdam indutum synthesi croceorum vestimentorum, qui quamplurimas pascebat oves: erantque oves ille deliciantes, admodumque luxuriantes et hilares, hinc atque hinc exsultantes. Ipseque pastor multum hilaris in ovili degebat suo, et oves circuibat. Aliasque vidi oves luxuriantes et deliciantes uno in loco, nec tamen exsultantes. Aitque mihi: Viden' hunc pastorem? Video, inquam, Domine. Hic est, ait, angelus voluptatis et fallaciae. Hic atterit animas servorum Dei, et avertit a veritate, malis decipiens illas concupiscentiis, in quibus illae pereunt immemores mandatorum Dei viventis, incedentesque in vanis voluptatibus et fallaciis hujus vitae. Quapropter dispereunt, ab hoc angelo in mortem et corruptionem deductae. Tum ego: Ignoro, Domine, quid sit in mortem et corruptionem. Dixitque mihi: Audi et percipe quae vides: Oves hilares illae et exsultantes, hi sunt qui a Deo ad finem usque avulsi sunt, et sese concupiscentiis hujus saeculi tradiderunt. In his itaque nulla est poenitentia de vita sua, quia etiam nomen Domini propter illos blasphematur. Harum vita mors est. Quas autem vidisti non exsultantes, et in loco suo pascentes, hi sunt qui sese quidem voluptati et fallaciae dederunt, sed in Dominum non blasphemavere. Hi quidem corrupti et a veritate seducti sunt, in his tamen spes est poenitentiae, in qua vivere possunt. Earum itaque corruptio non est sine spe resurrectionis, usque ad certum temporis spatium. Mors autem aeternum est exitum.

stimentorum colore coccineo. Et caetera bene multa quae scriptor iste ex Gr. Hermæ textu, qui adhuc supererat suo aëvo, ad verbum mutuatus est.

(81) Herma, ad defectionem.

19. Rursus paululum processimus, et ostendit A mihi alium pastorem statura præaltum, efferaque specie, indutum caprina pelle alba, qui peram habebat humero impositam, ac præduram nodosamque virgam, torvoque erat aspectu, ita ut reformidarem illum. Hic itaque pastor oves accepit a primo pastore illo adolescente, illas scilicet, delicias, luxuriantes, nec exsultantes, ac coniecit illas in quemdam præruptum locum, spinis et tribulis perplexum, ita ut non possent oves a tribulis illis et spinis sese extricare, sed in ipsis complicarentur, ac miserime agerent, ab illo etiam lacinatæ, atque ultro citroque compulsæ. Nullam denique concedebat requiem, nec ut quodam loco consisterent. Cum illas ita verberatas et misere afflictas conspicerem, dolebam pro illis quia valde cruciabantur, B nec intermissionem ullam habebant. Angelum meum loquentem percunctor: Domine, quis hic pastor est, ita immitis et acerbus? Atque mihi: Hic est angelus ultionis, qui e numero est angelorum iustorum, constitutus ad ultionem. Hic excipit eos qui a Deo aberrarunt, et incesserunt in concupiscentiis suis. Atque illos pro merito suo ulciscitur, atrocibus et variis affligens suppliciis. Tum ego: Scire cupio, Domine, quæ et qualia sint varia illa supplicia. Audi, inquit ille, varia supplicia et tormenta, secularia sunt tormenta. Cum enim sese homines a Deo separaverint, rati se in quiete et divitiis versaturos, tunc poenas luunt, et alii quidem multantur, alii egeni evadunt, alii in infirmitates plurimas cadunt et in seditiones, alii ab inferioribus contumelia afficiuntur, et alia iis similia contingunt. Plurimi namque qui tumultuose consilia agitant, in multa negotia conjiciuntur, nihilque illis prospere cadit, quod indigne ferunt ipsi: ignorantque ideo se minus prospere rem agere, quod mala 212 perpetrarint: ac demum Dominum inculsant, nec sustinent reliquis vitæ suæ diebus ad Deum converti atque illi puro corde servire. Quod si resipiscant poenitentiamque agant, tunc intelligunt mala sua opera in causa fuisse quod non prospere rem gesserint, atque ita Domino gloriam referunt, ut justo iudici, a quo jure afflicti, et juxta opera sua castigati sunt. Audi itaque vim utriusque, voluptatis scilicet et supplicii. Voluptatis fallaciæque una est hora; supplicii autem horæ triginta, quæ dierum vix habent. Si quis ergo die una voluptati vacet et pro ea re cum eo expostuletur, atque uno die crucietur, dies illa cruciatus anni integri vim habet. Quot igitur quisque dies voluptati sese dederit, tot annis cruciabitur. Vides ergo voluptatis et fallaciæ tempus nihil esse, supplicii vero et cruciatus longissimum. Qui voluptati vacat et fallaciæ huiusmodi, ac pro libidine agit, is magna indutus est amentia. Pro voluptate namque et fallacia cuiusque diei, magnum luet supplicium, annum scilicet pro qualibet die. Dixique angelo: Quales vo-

19. Πάλιν προέδωκεν μικρὸν, καὶ δείκνυσί μοι ἕτερον ποιμένα μέγαν, ὡς ἀγρίον τῇ ἰδέᾳ, περικαίμενον δέρμα αἰγείου λευκόν, καὶ πῆραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τὸν ὦμον καὶ ῥάβδον σκληρὰν λίαν καὶ ὄξους ἔχουσαν καὶ τὸ βλέμμα εἶχε πικρὸν, ὥστε φοβηθῆναι με αὐτόν. Οὗτος οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ποιμένος τοῦ πρώτου τοῦ νεανίσκου, ἐκείνα τὰ σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα, μὴ σκιρτῶντα δὲ, καὶ ἔβαλλεν αὐτὰ εἰς τινὰ τόπον χρημνῶδη καὶ ἀκανθῶδη καὶ τριβολῶδη· ὥστε ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι ἐκπλέξαι τὰ πρόβατα, ἀλλ' ἐμπλέκεσθαι ταῖς ἀκανθαῖς καὶ τριβόλοις καὶ λίαν ἐταλαιπύρουν διαιρούμενα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὧδε κακὰ περιέλαυνεν αὐτὰ καὶ ὅλως ἀνάπαισιν αὐτοῖς οὐκ εἶδίδου, οὐδὲ ἴσταντο. Βλέπων οὖν αὐτὰ ἐγὼ οὕτω μαστιζόμενα καὶ ταλαιπωρούμενα, ἐλυπούμην ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐδασανίζοντο καὶ ἀνοχὴν ὅλως οὐκ εἶχον. Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ τῷ μετ' ἐμοῦ λαλοῦντι· Κύριε, τίς ἐστιν οὗτος ὁ ποιμὴν, ὁ ἀσπλαγχνός καὶ πικρός; Καὶ λέγει μοι· Οὗτός ἐστιν ὁ ἀγγελὸς τῆς τιμωρίας· ἐκ δὲ τῶν ἀγγέλων τῶν δικαίων ἐστὶ, ταταγμένος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. Παραλαμβάνει οὖν τοὺς ἀποπλανηθέντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πορευθέντας ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν, καὶ τιμωρεῖται αὐτούς, καθὼς ὀφίει εἶναι, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις. Λέγω αὐτῷ· Ἥθελον γνῶναι, Κύριε, τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας, ποταπαὶ εἰσιν. Ἄκουε, φησὶν· Αἱ ποικίλαι τιμωρίαι καὶ βάσανοι βωτικαὶ εἰσι βάσανοι. Ἐὰν γὰρ ἀποστῶσι τοῦ Θεοῦ νομίζοντες ἐν ἀναπαύσει εἶναι καὶ πλοῦτι, τότε τιμωροῦνται οἱ μὲν ζημιούμενοι, οἱ δὲ ὑστερούμενοι, οἱ δὲ ἀσθενεῖς ποικίλαις περιπίπτουντες, ἄλλοι ἐν ἀκαταστασίαις, ἕτεροι ὀριζόμενοι ὑπὸ ἐλαττώσει, καὶ ἐτέραις ποικίλαις πράξεσι. Πολλοὶ γὰρ ἀκαταστάνας ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται τίς πολλὰ πράγματα καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὅλως ἀποβαίνει (82), καὶ δυσχεραίνουσι, καὶ οὐ γινώσκουσιν, ὅτι διὰ τὰ πονηρὰ ἃ ἐπραξαν οὐκ εὐοδῶνται καὶ λοιπὸν αἰτῶνται τὸν Κύριον καὶ οὐκ ἀνέχονται τὰς λοιπὰς ἡμέρας αὐτῶν ἐπιστρέφοντας δουλεύσαι τῷ Θεῷ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. Ἄν δὲ μετανοήσωσι καὶ ἀνανήψωσι, τότε συνιῶσιν, ὅτι διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν τὰ πονηρὰ οὐκ εὐοδῶντο καὶ οὕτω δοξάζουσι τὸν Κύριον, ὅτι δίκαιος κριτὴς ἐστὶ, καὶ δικαίως ἐπαθόν, καὶ ἐπαιδευθήσαν κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν (83). Ἄκουε οὖν ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν, τῆς τρυφῆς καὶ τῆς βασάνου. Τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα ἐστὶ μία, τῆς δὲ βασάνου ὥραι τριάκοντα ἡμερῶν δύναμιν ἔχουσαι. Ἐὰν οὖν μίαν ἡμέραν τις τρυφήσῃ καὶ ἀπατηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, ἐνιαυτοῦ ὀλοκλήρου ἰσχυρὸν ἔχει ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς βασάνου. Ὅσας οὖν ἡμέρας τρυφήσῃ τις, τοσούτους ἐνιαυτοὺς βασανισθήσεται. Βλέπεις οὖν, ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος οὐδὲν ἐστὶ, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολὺς. Ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατώμενος καὶ πράσων ἃ βούλεται πολλὴν ἀφροσύνην ἐνδέδεται· ἀντὶ γὰρ τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐκάστης ἡμέρας ἀποτίσει βάσανον μεγάλην, ἐνιαυτὸν τῇ

(82) Vulgo, ὑποβ. ΝΟΛΤΕ.

(83) Hic complura omittuntur, quæ leguntur apud Hermam.

ἡμέρας. Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ· Ποῖαι τρυφαὶ εἰσι βλαβεραὶ, λέγε μοι. Πᾶσα πρᾶξις σαρκικῇ, τρυφή ἐστὶ (84). Νῦν ἡδέως ποιεῖ αὐτήν. [Ὁ γὰρ] ὀξύχολος τῷ ἑαυτοῦ πάθει τὸ ἱκανὸν ποιῶν τρυφᾷ, ὁμοίως καὶ ὁ μοιχὸς καὶ ὁ μέθυρος καὶ ὁ καταλάλος καὶ ὁ ψεύστης καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἀποστερητής καὶ ὅσα τοιαῦτα. Τρυφῶσι γὰρ ἐν τῇ αὐτῶν πράξει. Αὗται δὲ αἱ πράξεις βλαβεραὶ εἰσι τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ· Εἰσὶ δὲ καὶ τρυφαὶ σώζουσαι τοὺς ἀνθρώπους. Πολλοὶ γὰρ ἀγαθὰ ἐργαζόμενοι τρυφῶσιν. Αὕτη οὖν ἡ τρυφή τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ περιποιεῖται ζωὴν, αἱ δὲ προειρημέται τρυφαὶ βάσανον. Ταῦτά μοι φανερώσας ὁ ἄγγελος ἀπέστρεψέ με εἰς τὸν τόπον μου. Δοξάσωμεν οὖν, ἀδελφοί, τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν· πῶς μακροθύμος καὶ εὐσπλαγχνὸς ἐστὶν ἐπὶ τῇ τσαύτῃ κακίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

20. Καὶ μετ' ὀλίγον χρόνον οἱ δύο ἀδελφοί οἱ ἐξεληθόντες τοῦ μοναστηρίου ἐνέπεσαν εἰς πειρασμὸν καὶ θλίψεις. Τῷ γὰρ ἐνὶ ἔλκῳ ἀνεφάνη εἰς τὴν πλευρὰν, καὶ εἰσελθὼν εἰς νοσοκομεῖον εἰς δύο μῆνας τρίτον ἔχειρουργήθη ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐθεραπεύθη. Τῷ δὲ ἐτέρῳ ἐμπεσόντι μετὰ τῶν στασιαστῶν συνέβη νύκτι καὶ κοίλῃ μαστιγωθέντι σιδηροδέσμιον ἐμβληθῆναι ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἐν σκότει διαγίνει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ εὐχὴ τοῦ ὁσίου Πατρὸς Ἀντιόχου ἐδυσώπει τὸν ἐλεήμονα Θεόν, μεθ' ἡμέρας ἑδωκεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐξεβλήθη ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ πάλιν ἐκεῖνος, ἀπελθὼν ἐν τῷ νοσοκομείῳ, ἔτι ἐν τῇ ἀλγῇ ὄντα τὸν ἀδελφὸν διαβαστάζων ὀλίγον τῇ χειρὶ ἀναπαυόμενον ἤγαγεν εἰς τὸ μοναστήριον· καὶ ὡς ἐσήμανεν ὁ θυρωρὸς, εὔρε τοὺς ἀδελφοὺς πρὸ τοῦ πυλῶνος, καὶ εὐχαριστήσας τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ ἐδέξατο αὐτούς. Καὶ εὐχὴν ἐπ' αὐτοὺς ποιήσας παραχρῆμα ὕμεις τῷ σώματι ἀποκατέστησε. Καὶ λοιπὸν μετανοοῦντες ἐφ' οἷς ἔπραξαν ἐν πολλῇ ἀσκήσει δακρύοντες τε καὶ ἀγρυπνοῦντες διετέλουν ἐν πολλῇ ταπεινοφροσύνῃ. Καὶ οὕτω μετὰ τρεῖς ἐνιαυτοὺς μετ' ἐρήνης καὶ ἀγαθῆς ἐξομολογήσεως ἐκοιμήθησαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

21. Ἄλλοτε καθήμενον καὶ ἀναγινώσκοντος αὐτοῦ τὴν βίβλον τῶν ἐντολῶν τοῦ ὁσίου Πατρὸς καὶ ἐπισκόπου Ἀθανασίου μετὰ φωνῆς καὶ ἡδονῆς πολλῆς, εἰς τῶν ἀδελφῶν, ἀκροατάμενος ἀκριβῶς ὡς, λέγει αὐτῷ (85)· «Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὗται μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ δυναταὶ εἰσι, δυνάμεναι εὐφραίνει τὴν καρδίαν τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. Οὐκ οἶδα, κύριε, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὗται ὑπὸ πολλῶν φυλαχθῆναι, διότι σκληραὶ εἰσιν.» Ἐμβλέψας δὲ αὐτὸν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς αὐστηρίας εἶπεν· «Ἀνανρὲ, ἀκηδιαστὰ, ῥάθυμο καὶ λιγρόθυμο, οὐκ οἶδας, ὅτι, ἐὰν ἐν σοὶ ἑαυτῷ προῃθῇ, ὅτι δύνανται φυλαχθῆναι, εὐκόλως αὐτάς φυλάξεις, καὶ οὐκ ἔσονται σκληραί; Εἰ δὲ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου μὴ δύνασθαι αὐτάς ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι, οὐ

A voluptates noxiæ sunt, dicito mihi. Omne carnale opus voluptas est: nam iracundus, cum suo affectui facit satis, voluptatem percipit: similiterque mortuus, temulentus, obtrektor, mendax, avarus, defraudator, et si qui alii. Voluptatem namque in suo opere percipiunt. Hæc autem opera noxia servis Dei sunt. Sunt autem et voluptates quibus homines salutem consequuntur. Multi namque bona operando voluptatem habent. Quæ voluptas servis Dei vitam adipiscitur; predictæ autem voluptates, cruciatum. Hæc cum mihi declarasset angelus, in meum me locum reduxit. Gloriam itaque referamus, fratres, clementiæ Dei, qui ita longanimis est, ita misericors erga tantam hominum malitiam. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

20. Modico autem elapso tempore, duo illi fratres qui ex monasterio egressi fuerant, inciderunt in tentationem et in calamitates. Alteri enim crevit ulcus ad latus, atque ingressus in nosocomium seu infirmorum hospitium intra duos menses ter medici manu curatus, neque ita sanatus est. Alter vero cum in seditiosos incidisset, a dorso, et a ventre verberatus, ferro onustus in carcerem conjectus est, atque in tenebris degit multis diebus. Cum autem oratio sancti Patris Antiochi misertorem Deum placasset, Christi beneficio eductus ille ex carcere, cum ad nosocomium venisset, fratrem alium adhuc dolore laborantem, paulum sustentans, manuque sibi innixum, deduxit ad monasterium: ac cum illi rem indicasset ostiarius, invenit ante ostium fratres illos, gratiasque hominum amanti Deo agens, homines suscepit. Atque facta super illis oratione, statim sanitati corporeæ restituit. Ac demum pœnitentiam agentes de delictis suis, in multa exercitatione, lacrymis, vigiliis, magnæque humilitate perseverarunt. Elapsisque tribus annis, cum pace et bona confessione, obdormiunt in Christo Jesu, cui gloria in sæcula. Amen.

21. Alio tempore sedente illo ac legente librum præceptorum sancti Patris et episcopi Athanasii alta voce et cum grandi voluptate, quidam ex fratribus cum singula attente audivisset, ait illi: «Domine, hæc præcepta, magna, pulchra, et valida sunt, possuntque delectare cor ejus qui ea complere valet; sed nescio, domine, an possint plurimi ea servare, dura namque sunt.» Istum intuitus servus Dei, magna cum severitate ait: «Ignave, piger, desidiose et pusillanimis, nonne vides te, si tibi ante proposueris posse illa observari, facile illa observaturum, nec tibi fore illa dura et difficilia? Quod si cum corde tuo reputaveris, non posse illa ab homine observari, nunquam observaturus es. Annon nosti Dei gloriam, quanta, quam va-

(84) Hic paululum variat textus.

(85) Hæc ex libro II Hermæ, mandato 12, hinc inde consarcinata sunt.

lida, quam mirabilis illa sit; quod scilicet mundum **213** creaverit propter hominem, potestatemque illi dederit ut dominaretur omnibus quæ sunt super terram? Quid igitur horum omnium homo dominus est, omnibusque imperare valet; æqua ratione non poterit hisce præceptis dominari? Quomodonam David gigantem alienigenam, hominemque bellatorem, omni armorum genere instructum superavit? nonne solo proposito, ac fide ex corde procedente? Ipse solus hæc Deo obtulit. Deus autem visa ejus alacritate, ac fide in corde ejus insita; necnon spe, ipse tandem victoriam præstitit, uniusque adolescentis manu inimicum prostravit. Et discito non Davidem, sed Deum id operis perfecisse. Cogita Stephanum primum martyrem, quot lapides a quot hominibus injectos exceperit, ac nisi ipse Dominum Christum precatus esset, nequaquam ipsi tradidisset spiritum. Cur de viris loquimur? Juditham mihi considera, adeuntem Holofernem, nec de sua cogitantem infirmitate, non de decoro, vel de periculo suo. Nequaquam dixit in semetipsa: Tot viri in urbe sunt robusti, prævalidi, prudentes, artificiosi; quorum nemo hoc facinus tentare audeat: et ego omnium imbecillima, illud aggrediar? Nihil ejusmodi cogitavit. Sed cum omni alacritate et fide, ad omnipotentem Deum cum fiducia accessit; ac Deus qui omnia potest, acceptam ejus habens fiduciam, quod reliquum erat ipse perfecit. Nam miserator Deus non corporis robur, sed propositum, studium et patientiam requirit. Abscedat itaque humana omnis occasio et conatus: non dicendum quippe Deo est: Infirmus sum. Deus namque non robur a te requirit, sed cordis propositum. Dic mihi, quam habuit vim latro ille ligno confixus a dextris Christi? Nonne in infernum perrecturus erat? Et mulier quæ Dominum unguento unxit, et lacrymis rigavit pedes ejus, nonne proposito et fide sua solum salva facta est? Nolo de Thecla loqui vel de reliquis mulieribus, quæ in futuro sæculo cum gloria coronatæ prope Christum collocabuntur. Pusillanimes autem et pigri cum pudore pergunt ad supplicium æternum. Itaque omnibus hisce præceptis adimplendis superior est homo, qui Dominum habet in corde. Qui autem in labiis tantum habent illum, cordeque excæcato, ob inertiam suam procul Domino sunt, his præcepta ista dura sunt et difficilia. Ponite igitur indesinenter, o pusillanimes et fide levissimi, Dominum in cordibus vestris, agnoscetisque nihil esse facilius hisce præceptis, nihil dulcius, nihil placidius: violentorum quippe est regnum Dei. Nam petenti datur; qui laboriose quaerit, inveniet, et pulsanti ex corde et cum patientia, aperietur: atque plura dabuntur quam petamus. Vanus quippe est quisquis homo, et hic frui vult et quiescere, et illic cum Christo regnare. Vim igitur tibi inferas, atque spem habeto in omnipotentem Deum; quia apud illum radix est bonitatis, fons miserationis, pelagus misericordiarum. Ipsi glo-

φύλαξεis αὐτάς. Οὐ νοεῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, πῶς μεγάλη ἐστὶ καὶ ἰσχυρὰ καὶ θαυμαστὴ, ὅτι ἐκτίσας τὸν κόσμον διὰ τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἅπασαν ἔδωκεν αὐτῷ κυριεύειν πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τί οὖν πάντων τούτων ὁ ἀνθρώπος κύριός ἐστι καὶ πάντων δύναται κατακυριεύσαι; πῶς οὐ δυνήσεται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεύσαι; Πῶς Δαβὶδ ἐτροπώσατο τὸν ἀλλόφυλον γίγαντα καὶ πολεμιστὴν ἀνθρώπον πάντοθεν καθωπλισμένον; Οὐχὶ μόνον τῇ προαιρέσει καὶ τῇ ἀπὸ καρδίας πίστει; ἐκεῖνος μόνον ταῦτα προσήνεγκε τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ Θεὸς, ἰδὼν αὐτοῦ τὴν προθυμίαν καὶ τὴν ἀπὸ καρδίας πίστιν καὶ ἐλπίδα, λοιπὸν αὐτὸς εἰργάσατο τὴν νίκην, καὶ δι' ἐνὸς μαιρακίου κατέβαλε τὸν ὑπεναντίον. Καὶ μᾶλλον, ὅτι οὐχὶ Δαβὶδ, ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸ ἔργον εἰργάσατο. Κατανόησον Στέφανον τὸν πρωτομάρτυρα, πόσους λίθους ὑπὸ τοσούτων ἀνθρώπων ἑδέξατο, καὶ εἰ μὴ αὐτὸς παρεκάλει τὸν Δεσπότην Χριστὸν, οὐκ ἂν παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Τί δὲ λέγομεν περὶ ἀνδρῶν; Κατανόει μοι τὴν Ἰουδῆ πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην πορευομένην καὶ μὴ κατανοήσαν τὴν ἐαυτῆς ἀσθένειαν, τὸ εὐπρεπές, τὸ εὐάλωτον. Πῶς οὐκ εἶπεν ἐν ἑαυτῇ· Τοσοῦτοι ἀνθρώποι ἐν τῇ πόλει ἰσχυροὶ καὶ δυνατοὶ καὶ φρόνιμοι καὶ εὐμήχανοι, καὶ οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ τοῦτο ποιῆσαι· κἀγὼ τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦτο ποιῆσαι τολμήσω; Οὐδὲν τοιοῦτον ἐλογίσαστο· ἀλλὰ πάσῃ προθυμίᾳ καὶ πίστει προσῆλθε τῷ παντοκράτορι Θεῷ θαρρόντως, καὶ ὁ Θεὸς ὁ παντοδύναμος, δεξιόμενος παρ' αὐτῆς ταύτης τὴν πεποθήσιν, τὸ πᾶν λοιπὸν αὐτὸς ἐπετέλεσεν. Ὁ γὰρ ἐλεήμων Θεὸς οὐ ζητεῖ σώματος δύναμιν, ἀλλὰ προαίρεσιν καὶ σπουδῇ καὶ ὑπομονῇ. Πᾶσα οὖν ἀφορμὴ ἀνθρώπου ἐκποδὼν γενέσθω. Οὐ γὰρ ἐστὶ λέγειν Θεῷ· Ἐγὼ ἀσθενής εἰμι. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀπὸ σοῦ ἰσχύον οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ προαίρεσιν ἀπὸ καρδίας. Εἰπέ μοι, ποίαν δύναμιν εἶχεν ὁ ληστής ἐμπαγείς ἐν τῷ ξύλῳ ἐκ δεξιῶν; Οὐχὶ ὅλος ἐν τῷ ᾄδῃ ἦν πορευόμενος; Καὶ ἡ γυνὴ ἡ ἀλείψασα τὸν Κύριον μύρῳ, καὶ δάκρυσι βρέξασα τοὺς πόδας, οὐχὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πίστει μόνον ἐσώθη; Οὐ θέλω λέγειν τὰ περὶ Θέκλῃς καὶ τὰς λοιπὰς γυναῖκας, αἵτινες ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μετὰ δόξης στεφανοφοροῦσαι παρασταθῆσονται τῷ Χριστῷ. Οἱ δὲ ὀλιγόψυχοι καὶ ῥάθυμοι κατησχυμμένοι πορεύονται εἰς τὴν αἰώνιον κλῆσιν. Ὡστε πασῶν τῶν ἐντολῶν τούτων κατακυριεύσαι ὁ ἀνθρώπος ὁ ἔχων τὸν Κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἐπὶ τὰ χειλὴ ἔχοντες τὸν Κύριον, τὴν δὲ καρδίαν πεπωρωμένην καὶ μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ἐαυτῶν ῥαθυμίαν, ἐκεῖνοις αἱ ἐντολαὶ αὗται σκληραὶ εἰσι καὶ δυσκατόρθωτοι. Θέσθε οὖν ὑμεῖς, οἱ ὀλιγόψυχοι καὶ ἑλαφροὶ τῇ πίστει, τὸν Κύριον ἀδελαιψίτως εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ γνῶσεσθε, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν εὐκολώτερον τῶν ἐντολῶν τούτων, οὔτε γλυκύτερον, οὔτε ἡμερώτερον· βιαστῶν γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεῖα τοῦ Θεοῦ· τῷ γὰρ αἰτοῦντι δίδοται, καὶ ὁ ἐμπόνως ζητῶν εὐρήσει, καὶ τῷ ἀπὸ καρδίας καὶ ὑπομονῆς κρούοντι ἀνοίγεται· καὶ πλεονα χαρίζεται ὧν αἰτοῦμεν. Μάταιος γὰρ ἐστὶν ἀνθρώπος ὅστις καὶ ὧδε θέλει ἀπολαύσαι καὶ ἀναπαύεσθαι, κἀκεῖ σὺν Χριστῷ

συνδρασκόμενοι. Βλάσαι οὖν σεαυτὸν, καὶ ἐλπίδα ἔχε A ria et magnitudo in sæcula sæculorum. Amen. εἰς τὸν παντοκράτορα Θεόν· ὅτι παρ' αὐτῷ ἡ βίβλα τῆς ἀγαθότητος καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ἔλεους καὶ τὸ πέλαγος τῶν οἰκτιρῶν. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΡΟΣ
ΑΝΤΙΟΧΟΝ ΑΡΧΟΝΤΑ (86).

SANCTI PATRIS AUSTRI ATHANASII AR-
CHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ, AD AN-
TIOCHUM DUCEM.

Σκοπήσωμεν, ἡλόγημένε τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, ἐπὶ πᾶσι, διὰ πᾶσι καὶ πρὸ πάντων, πῶς περιπατοῦμεν, καὶ τί περὶ ἑαυτῶν βουλευόμεθα· πολλοὺς γινώσκοντες τὸν παρ' ἡμῶν γινόμενον τε καὶ νοούμενον ὁρά-
τους παρίστασθαι μάρτυρας, οὐκ εἰς τὸ φαινόμενον βλέποντας μόνον, ἀλλ' ἐπ' αὐτὰς παρακύπτοντας τὰς ψυχὰς καὶ τὸ κρυπτὸν διελέγχοντας τῆς καρδίας. Πολλοὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς πανταχόθεν ἀγγελικῶν δυνα-
μεων ἡμᾶς παρειστήκεισαν, τὰ λεγόμενά τε καὶ γι-
νόμενα παρ' ἡμῶν, καὶ νοούμενα μέχρι φιλικῆς ἐνθυ-
μήσεως, δι' ἀκριβείας πάσης ἐν οὐρανῷ καταγρά-
φοντες, πρὸς ἑλεγχον ἡμῶν ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς
κρίσεως· ὅτε πᾶσα τῶν ὁρατῶν ἡ κτίσις, κλονουμένη
κατ' ἐπιείκην ἄρατον, πρὸς τὴν οἰκείαν ὠθεῖται συν-
τέλειαν· καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ριζήδην παρελεύσε-
ται, καὶ τὰ διὰ μέσου στοιχεῖα καυσούμενα λυθή-
σονται· καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν καθέξεται, καὶ βίβλοι
ἀνοίγονται, τῶν ἡμετέρων ἔργων τε καὶ λόγων καὶ
νοημάτων τὰ ἔγγραφα, πιστῶς τε καὶ ἀνοθεύτως
ἔχουσι. Χιλιάδες λειτουργοῦσιν αὐτῷ, καὶ μύ-
ριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ, καὶ ἀπειλὴ πύρ-
ος πανταχοῦ διατρέχουσα καὶ τὰ κύκλῳ πάντα περιλαμ-
βάνουσα, καὶ ὅρη ὡσεὶ κηρὸν ἐκτῆκουσα· ποταμὸς
γὰρ πυρὸς εἰλκεν ἐμπροσθεν αὐτοῦ· ἡνίκα τάρταρος
καὶ βόθρος ἀγανῆς καὶ ἀνείκαστος, καὶ σκότος ἐξώ-
ταρον, καὶ σκόληξ ἀκοίμητος, ἀναδεικνύει παρόντα.
Καὶ ὁ ἐπ' αὐτὰς φόβος εἰστέχει μετέωρος, ἐκδεχο-
μένων τὴν ἐκβασιν· καὶ ὀργῆς ἄγγελος κολαστικὸς,
πῦρ ἀποστλίνοντες, πῦρ τε βλέποντες, καὶ πῦρ
ἀναπνέοντες, ἔτοιμοι εἰς πᾶσαν ἐκδίκησιν πάσης πα-
ρανομίας ἐστέχασιν. Πᾶσά τε πρὸς τοῦτοις κτίσις ἐπι-
γινώσκει καὶ ἐπουράνιος, ὅση τε ἐν ἀγγέλοις καὶ ταῖς
ὑπὲρ ἀγγέλους δυνάμεσι, καὶ ὅση ἐν οὐρανοῖς πα-
ρίστανται μετὰ τρόμου τὴν φοβερὰν τῆς θείας βου-
λῆς ἐκδεχόμενοι φανέρωσιν. Ἐφ' ὧν κατεϊόντων
ἡμῶν, ἀναγνωσθήσονται πράξεις, καὶ τῶν κρυπτῶν
γύμνωσις γενήσεται· ὥστε πάντας οὕτως γινώσκειν
ἀλλήλων τὰς ἀμαρτίας· ὡς ἕκαστος τὰς ἑαυτοῦ, τὴν
βίβλον ἀναγινώσκειν τῆς ἑαυτοῦ συνεδήσεως. « Ἐλέγ-
ξω σε » γὰρ, φησὶ, « καὶ παραστήσω κατὰ πρόσω-
πόν σου » τὰς ἀμαρτίας σου· καὶ πάλιν, « Κυκλώ-
σει αὐτοὺς τὰ διαβόλια αὐτῶν. » Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος
καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ δικαστὴς ἀπαράλογιστος,
παρισταμένην ἔχων τὴν μεγαλοπρεπῆ τῶν οὐρανίων
ταγμάτων δύναμιν, ὕψηλως προκαθέζεται πᾶσαν
ἐπιστραπτὸν δικαιοσύνην, καὶ ἔχαστον δι' ἀποδόσεως
ἐλθητοῦ καὶ δικαίας νέμων τὰ πρὸς ἀξίαν, τοῖς μὲν
ἐκ δεξιῶν διὰ τὰς καλὰς πράξεις (86*) σταθῆσιν προσ-

1. Perpendamus, benedictus homo Dei, super omnia, per omnia, ante omnia, quomodo ambulemus, quidve circa nosmetipsos consilii capiamus; gnari multos adesse gestorum cogitationumque nostrarum testes invisibiles: qui non ea solum vident quæ sub aspectum cadunt; sed etiam animas respiciunt, et quod in corde latet deprehendunt. Multi revera circumquaque nobis adsunt ex angelicarum virtutum numero, qui dicta, facta, sensa nostra ad minimam usque cogitationem accuratissime in cælo describunt, ut hinc coarguamur in tremenda iudicii die, quando universa aspectabilium rerum creatura, inenarrabili impulsu concussa, in propriam pelletur consummationem. Cælum et terra radicitus transibunt, et quæ in medio sunt elementa, incendio absumpta solventur. Tum Antiquus dierum sedebit, libri aperientur, in quibus nostra opera, verba, cogitata fideliter atque incorrupte descripta continentur. Millia millium ministrant illi, et decies millies dena millia assistunt illi. Ignis illic comminatio est, qui ubique discurrit, omnia circumquaque complectitur, montes liquefacit sicut ceram. Fluvius enim igneus fluit in conspectu ejus. Quando tartarus vastissimus omnemque cogitatum superans hiatus, tenebræ exteriores, vermis nunquam moriens una conspicue aderunt. Hinc summus terror expectantium exitum. Stabant angeli iræ ministri, igne micantes, ignito intuitu respectantes, ignem spirantes, parati ad omnem ultionem cujuslibet peccati. Ad hæc cum tremore aderit omnis creatura, terrena cælestisque; angeli scilicet, angelisque superiores potestates, omnes demum qui in cælis sunt, expectantes horrendi consilii divini declarationem. Nobis interea sedentibus, legentur opera ejusque, sicutque occultorum revelatio; ita ut omnes aliorum peccata mutuo cognoscant, quemadmodum singuli sua, et librum legant suæ conscientie. Nam, « Arguam te, » ait, « et statuum contra faciem tuam » peccata tua. Et rursum, « Circumdabunt eos consilia eorum. » Et ecce homo et opus ejus, ac iudex qui decipi nequit, cui adest magnifica cælestium ordinum potestas, in excelso solio omnibus superior sedebit, omni fulgens justitia, qui singulis accurate et juste pro merito retribuet: iis quidem qui a dextris sunt, quæ statio est scilicet animæ mitis et mansuetæ, regnum tribuens a constitutione mundi paratum; eos autem, qui

* Psal. XLIX, 21. * Psal. VII, 8.

(86) Nunc primum edita ex codice Reg. 2570 annorum plus 600.

(86*) Locus, ut videtur, corruptus.

quod bonis operibus careant a sinistris constituti sunt, cum furore mittens in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus.

2. Quis ignem illum perseverantem sustinebit? quis non horrebit incredibile illud vermis spectaculum? Quis tenebrarum ejusmodi exteriorum densitatem gravitatemque ferre poterit? Quis mugientem tartarum, et ex profundo illius una reboantem abyssum sustinebit? Quis angelorum ad eam rem deputatorum truculentum ac torvum aspectum, tristemque vultum tetra versantem non horrebit? Quis, quod omnium malorum gravissimum est, aversionem vultus Dei natura boni, benigni, et misericordis, non reformidabit? Universa creatura una aversabitur et execrabitur eos qui ex adversa et maligna mente sese tantis complicavere malis; juste indignata adversus illos, quod sese tales apparere conspiciant, coram eo qui natura solus Deus et hominum amantissimus est. Quis ingentem conscientie pudorem futurum in manifestatione secretorum, sustinebit? Quis fletum illum non tacendum, lacrymas acerbis illas, dentium fremitum, lamentationesque eorum qui tormentis cruciabuntur, quis pœnas ex negligentia ortas in medio corde sitas, quæ jure et merito comburent, tolerare poterit? Quis anxietatem animi, eo quod nulla sit futura spes mutationis, aut finis instantis supplicii, neque ulla exspectetur deinceps ad bonam vitam conversio, enarrare queat? Postremum namque et solum est horrendum illud tribunal et justius quam terribilius; atque ideo terribile quia justum, et quia justo suo calculo omnia in se complectitur sæcula. Quis ejulatus et gemitus ex **215** medio cordis illorum prolatus, ipsisque medullis hærentes, atque acriter viscera rodentes, si consideret, lacrymis temperare poterit? Quis lamenta et fletus ejusmodi ferat, quin in tristitiam cadat, (si perpendat) quænam proferant illi pœnitentie verba, tum ea quibus sese quisque cruciatus alloquitur, tum omnium ad omnes? Tunc enim revera quisque suorum gnarus est delictorum, cum res prout in se sunt nudæ, atque omni cujuslibet fraudis impedimento vacuæ apparuerint.

καθέστηκεν ἕκαστος, ὅτ' ἂν ἐφ' ἑαυτῶν γυμνὰ φανῶσι τὰ πράγματα, καὶ παντὸς κωλύματος ἀπάτης ἐλεύθερα.

3. Justum est judicium tuum, Domine; nos quippe vocasti, nec obtemperavimus tibi: verba fecisti nobis, nec attendimus; imo irrita fecimus tua consilia. Jure advenit nobis exitium, perniciēs, tempestas, ærumnæ, et obsessio. Jamque te invocamus, nec exaudis; misericordiam ex te querimus, nec invenimus. Nos enim qui sapientiam et verbum Domini odio habuimus, neque Dei consiliis animum voluimus adhibere, hujusmodi ex nostro semine fructus decerpimus, ac nostra replemur insōnia. Nos quippe excæcavit fallacia vitæ, neque

(87) Στάσις.

ἡ γῆς πρῶτος ἐπεικῆς, τὴν ἡτοιμασμένην ἀπὸ καταβολῆς κόσμου βασιλείαν διδοῦς· τοῖς δὲ ἐξ εὐωνόμων διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ((87) στάσει καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, μετ' ὁρτῆς ἀπωθοῦμενος.

2. Τίς ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἐνέγκοι μενόμενον; τίς οὐ καταπτήσσει· τὸ ξένον ἐκεῖνο τοῦ σκόληκος θέαμα; Τίς τοῦ σκότους ἐκεῖνον τοῦ ἐξωτέρου τὸ παχύν τε ὁμοῦ καὶ βαρὺν φέρειν δυνήσεται; Τίς μωκόμενον τὸν τάρταρον, καὶ ἐκ πυθμένος αὐτοῦ συμβραζομένην τὴν ἄβυσσον ὑποστήσεται; Τίς τῶν ἐπὶ τοῦτο τεταγμένων ἀγγέλων τὸ βλοσυρόν τε καὶ δριμύ τοῦ βλέμματος, καὶ τοῦ προσώπου τὸ κατηφές οὐχ ὑποτρέμει δοκόμενον; Τίς τὸ πάντων δεινότερον τῶν κακῶν, τὴν ἀποστροφὴν τοῦ προσώπου τοῦ φύσει πρᾶου καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ οἰκτιρμονος οὐ φοβηθήσεται; Ἄπανα κτίσις συναποστρέφεται καὶ βδελύσσεται τοὺς διὰ φιλαπεχθήμονα γνῶμην ἑαυτοὺς τοσοῦτοις κακοῖς περιπείραντας, ἀγανακτοῦσα κατ' αὐτῶν ἐνδίκως, ὥς τοιοῦτους ἑαυτοὺς φανῆναι τὸν φύσει τε καὶ μόνον φιλάνθρωπον Θεὸν θεωσαμένους; Τίς τὴν κατὰ συνείδησιν ἀπέραντον αἰσχύνην μέλλουσαν ἔσεσθαι ἐπὶ τῇ φανερώσει τῶν κρυπτῶν ὑποστήσεται; Τίς τὸν ἀσίγητον κλαυθμὸν καὶ τὸ πικρὸν ἐκεῖνο δάκρυον, καὶ τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ τοὺς κωκυτοὺς τῶν ἐν ταῖς βασάνοις πιεζομένων, ἢ τῶν ἐκ τῆς ἀμελείας πόνων, κατὰ μέσος αὐτῶν ἐπικειμένων τῆς καρδίας, καὶ διασπόμενους δικαίως αὐτῶν, τίς δυνήσεται; Τίς τὴν ἐγγινομένην αὐτοῖς στενοχωρίαν ἐκ τοῦ μὴ ἐλπίζειν προθεσμίαν μεταποιήσεως, καὶ τέλος τῆς ἐπικειμένης κολάσεως, μηδὲ πρὸς τὸ εὐζῆν πάλιν μεταβολὴν ἐκδέχεσθαι, ἢ προσδοκᾶν, ἐξεπαῖν ἐστιν ἱκανός; Τελευταῖον γὰρ ἐκεῖνο καὶ μόνον φοβερὸν δικαστήριον, καὶ δίκαιον πλέον ἢ ὅσον ἐπιφοδὸν· καὶ διὰ τὸ τυχερὸν φοβερόν, ὅτι δίκαιον, καὶ τὸ πάντας ἑαυτῷ κατὰ τὴν δικαίαν ψήφον ἐναποκλεῖον τοὺς αἰῶνας. Τίς τὰς οἰμωγὰς καὶ τοὺς στεναγμοὺς τοὺς ἐκ μέσος αὐτῶν προσφερομένους; τῆς καρδίας, καὶ αὐτῶν καθαπτομένων τῶν μυελῶν, καὶ πικρῶς τὰ σπλάγχνα καταδακνόντων, ἐπὶ νοῦν λαμβάνων δακρύων ἐλεύθερος εἶναι δυνήσεται; Τίς τὸν θρήνον καὶ τὸν ὀλοφυρμὸν ἐνέγκοι χωρὶς καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς κατηφείας, καὶ μεθ' οἷων προσφερομένους τῶν μεταμελείας λόγων τῶν τε πρὸς ἑαυτὸν ἐκάστου τῶν κολαζομένων, καὶ πάντων πρὸς πάντας; Τότε γὰρ ἀληθῶς ἐπιγνώμων τῶν ἑαυτοῦ πταισμάτων

3. Δικαία ἡ κρίσις σου, ὁ Θεός· ἐκάλεσας γὰρ ἡμᾶς, καὶ οὐχ ὑπηκούσαμεν σου· λόγους δὲ παρείχες ἡμῖν, καὶ οὐ προσέσχομεν· τοιγαροῦν ἀλλὰ ἀκύρους ἐποιούμεεν τὰς σὰς βουλὰς. Δικαίως ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ἀπώλεια καὶ ὀλεθρος καὶ καταγίγς καὶ θλίψις καὶ πολιορκία. Καὶ νῦν ἡμεῖς ἐπικαλούμεθά σε, καὶ οὐκ εἰσακούεις, καὶ ζητοῦμεν παρὰ σοῦ, καὶ οὐχ εὐρίσκομεν ἔλεος. Οἱ γὰρ μισήσαντες σοφίαν καὶ λόγον Κυρίου μὴ προσελάμενοι, μηδὲ θελήσαντες Θεοῦ προσέχειν βουλὰς, τοιοῦτους δρεπόμεθα τοὺς καρποὺς τῶν οὐκαὶ ὡς σπερμάτων, καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀνοίας ἐμπιμπλά-

μεθα· Ἀπετύφλωσε γὰρ ἡμᾶς ἡ ἀπάτη τοῦ βίου, καὶ οὐκ ἔγνωμεν μυστήρια Θεοῦ, οὐδὲ μισθὸν εἶναι τὸ σύνολον ἡλπίσαμεν ὁσιότητος· καὶ διὰ τοῦτο τρίβοις ἀνομίαις ἐνεπλήσθημεν. Διωδεύσαμεν δὲ τρίβους ἀβάτους, δηλαδὴ τῆς θείας ἐπισκοπῆς· τὴν δὲ ὁδὸν Κυρίου οὐκ ἔγνωμεν. Καὶ τίς ὁ πλοῦτος ὃς μετὰ ἀλαζονείας συμβέβληται ἡμῖν; παρῆλθεν ἐκεῖνα πάντα ὡς σκιά καὶ ὡς ἀγγελία παρατρέχουσα, καὶ ὡς ναὺς διερχομένη κυμαινόμενον ὕδωρ, ἥς διαβάσης, οὐκ ἔστιν ἔγνος εὐρεῖν, οὐδὲ ἀτραπὸν τροπαίως αὐτῆς ἐν κύμασι. Ἡ ὡς ὀρνέου διαπτάντος ἀέρα, οὐδὲν εὐρίσκειται τεκμήριον πορείας. Παρῆλθεν ἐκεῖνα πάντα, τοῦτο τὸ πῦρ ἡμῖν ἀφέντα, κληρονομίαν εἰς πάντας διαμένουσαν αἰῶνας. Δικαία ἡ κρίσις σου, ὁ Θεός· ταῦτα γὰρ λέγοντες οὐδέποτε παυσόμεθα λοιπόν· ἐκαλούμεθα, καὶ οὐκ ὑπηρετοῦμεν· ἐνουθετούμεθα, καὶ οὐ προσέχομεν. Περὶ τούτων καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐδιδασκόμεθα τῶν δεινῶν, καὶ κατεφονοῦμεν τῶν λεγομένων· οὐκ ἐλύπει ἡμᾶς τότε καὶ μικρὸν τὰ περὶ τούτων ῥήματα· ἐπειὶ οὐκ ἂν σφοδρῶς οὕτως ἐλύπει τὰ πράγματα· λῆρος ἡμῖν ἐνομιζέτο τὰ νῦν ἡμῶν συνέχοντα τὴν ζωὴν. Τοῦτο συνεχῶς ἐπάδομεν· Ὡς τῆς ῥαθυμίας! Ὡς τῆς ἀπάτης! Ὡς τῶν κακῶν βουλευμάτων! Ὡς τῶν πονηρῶν συναλλαγμάτων! Ὡς τοῦ θαύματος τῆς ἐπὶ τούτοις τοῦ Θεοῦ δικαίας κρίσεως καὶ ἀποφάσεως! Πῶς ἐκάστου τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων εἰδούς πρόσφορον ἡμῖν ἀντέδωκε βάσανον! δι' οἰκτρὰν γὰρ καὶ ἀπώπτιστον σαρκὸς ἡδονήν, ταύτην ἔχειν τὴν φοβεράν δικαίως κατεκρίθημεν γένναν· τὸν ζῶγον καὶ τὸ σκότος τοῦτο οἰκεῖν κατεκρίθημεν. Ἐπειδὴ ἡγαπήσαμεν πάντα τὰ αἰσχροῦ, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν θείων ἀγαθῶν καταφρονήσαντες, τὰ ἱππικὰ καὶ τὰ θέατρα καὶ τὰ κυνηγέσια προετιμήσαμεν, ἐν οἷς δαιμόνων ἐχθρὸν δῆμοι, καὶ πᾶσα θεία ἀγγέλων ἀπὴν σκοπία καὶ ἐπίγνωσις. Ἐνθα τὸ μὲν σεμνὸν τῆς εὐφροσύνης πολλοῖς καθυβρίζετο τρόποις· τὸ δὲ τῆς ἀκολασίας κακόν τε καὶ βδελυρὸν ἐσεμνύνετο. Δικαίως τοῦ φωτὸς ἐστερήμεθα νῦν, ὅτι πρὸς δόξαν τοῦ πεποιηκτὸς Θεοῦ τὴν κρίσιν κατὰ τὴν πρόσκαιρον ἡμῶν ζωὴν οὐκ ἠθεασάμεθα· ἀλλ' ἐμολύναντοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ τὰ ὠτα καὶ γλῶσσαν, μᾶλλον δὲ τὴν καρτὴν εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένην ψυχὴν πᾶσι τοῖς τῷ Θεῷ μισουμένοις θεάμασι τε καὶ ἀκροάμασι καὶ ῥήμασι, καὶ ταῖς καρτὶς ἀλλήλων βασκανίαις ἐφθείραμεν, εἰς δὲ τὸν τάρταρον τοῦτον ἀπερρίφημεν, πῆξει καὶ βυθῷ καρτὶς αὐτῶν τραχόμενοι δεινῶς. Ἐπειδὴ τῆς μὲν ὕψιλης καὶ τῶν ὕψιλιν καὶ θεῶν προξενούν ταπεινοφροσύνης προεκρίναμεν τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς στενὸν τε καὶ σύντονον διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ὑπερβάλλουσαν θρόψιν τε καὶ διάθεσιν ἀπεσάμεθα.

4. Ποῦ νῦν ἡμῶν ἔστιν ἡ ὑπερηφανία, καὶ ἡ διὰ τὴν ἀλαζὼν πρὸς πάντας διάθεσις, καὶ ἡ τῆς σαρκὸς βλακώδης καὶ εὐδιάχυτος θρόψις; Ὡς τῆς ἀουλίας! ἀντὶ γέλωτος ἀκρατοῦς καὶ τοῦ ἀκολάστου φόφου τῶν παρειῶν ὁ βαρὺς οὗτος βρυγμὸς ἐστὶ τῶν ὀδόντων. Τὴν τῶν θείων καὶ σωτηρίων λόγων ἀπῆλθαι μάθησιν μὴ βουλευθέντες, ἀλλὰ μέθης ἀμετρίαν τῆς διὰ λόγου θείας προετιμήσαντες αἰνέσεις, δεινῶς κολαζόμεθα νῦν τῆς γλώσσης ἐπίψι· φοβερὰ· διακενῆς. Ἀξίον δὲ

novimus mysteria Dei, nec speravimus prorsus esse quamdam sanctitatis mercedem : quapropter semitis iniquitatis repleti sumus. Ambulavimus per vias inaccessas, divinæ scilicet visitationi, viam autem Domini ignoravimus. Ecquæ illæ divitiæ quas cum arrogantia accumulavimus? Hæc omnia quasi umbra transiere et quasi nuntium præteriere, necnon quasi navis undam secans agitatam, qua prætergressa, nullum comparet vestigium, nulla semita in fluctibus conspicitur. Vel sicut avis per aerem volantis nullum volatus reperitur signum. Hæc omnia transiere, nobisque pro hereditate reliquere hunc ignem per omnia sæcula perdurantem. Justum est judicium tuum, Deus; hæc enim dicendi nunquam deinceps finem faciemus : vocati sumus, nec obtemperavimus, moniti fuimus nec attendimus. Docebamur quotidie hujusmodi fore ærumnas, et dicta hujusmodi despiciebamus, neque nobis isti sermones vel minimum molestiæ afferebant; quia nec ipsæ res nobis admodum molestæ erant : nugæ videbantur nobis esse quæ jam nostram occupant vitam. Hoc canimus assidue : O negligentiam! o fallaciam! o prava consilia! o pravas commutationes! o miraculum hæc in re justî Dei judicii ac sententiæ! Quo pacto pro singulis peccatorum generibus congruum nobis reddidit cruciatum! ob miseram et respuendam voluptatem, in hanc terribilem gehennam merito damnati sumus : hæc caligo, hæc tenebræ in domicilium nobis deputatæ sunt. Quoniam scilicet obscena omnia dileximus, divina bona omnia pariter despeximus, illisque anteposimus equestrîa, theatra, venationes, quibus in rebus dæmonum choreæ versabantur, aberatque universa divinæ angelorum speculatio et cognitio. Illic probæ lætitiæ gravitas multis contumeliarum modis afficiebatur; intemperantiæ vero exsecrandum malum in honore erat. Jure ac merito jam luce privamur, quia creaturas ad gloriam conditoris Dei contemplati non sumus in vita nostra; sed polluimus oculos, aures, et linguam nostram, maximeque omnium animam ad similitudinem Dei factam nullis non Deo perosis spectaculis, rumoribus, sermocinationibus, invidiis, obtreccionibus adversus proximos, non contaminavimus, atque in hunc tartarum conjecti sumus; ubi loci angustiis et hac profunditate voraginis graviter affligimur : quoniam altæ humilitati, quæ excelsa et divina conciliat, prætulimus superbiam; virtutisque angustias et contentionem, ob summam carnis molliem voluptatemque repudiavimus.

4. Ubi jam est nostra superbia, ubi ille noster arrogantia erga omnes affectus, ubi carnis illa molities sordida et effusa? O inconsiderantiam! pro intemperato risu et lascivo genarum strepitu, gravis jam est stridor dentium. Quia divinorum salutariumque sermonum disciplinam respuimus, sed immoderatam ebrietatem divinis laudibus præposuimus, jam graviter cruciamur, dum horrenda siti lingua nostra exarescit. Dignum sane odio fra-

terno, invidia, dolo item et hypocrisi (quibus et per quæ invidia exoritur), contumelia, calumniis, injuriarum memoria, mendacio, parjurio, fructum docerimus, hunc scilicet vermem qui nunquam moritur, animamque nostram corrodit intime et insatiabiliter. Quoniam corrupimus charitatis rectitudinem, tortuosam et obliquam fecimus illam, ac per odium nobis sponte nostra malum illum vermem condidimus, ac pejorem tortuositatem per mendacium nobis effodimus, ob quam Deo qui rectus et probus est conjuncti non sumus. Ipse namque ait per sanctum prophetam David: « Non adhesit mihi cor tortuosum ». Digna itaque factis recipimus, potiusque digna consilii et affectus nostri præmia referimus. Pro voluptatis igne, ignem gehennæ; pro tenebris ignorantiae et fallaciæ temporaneæ, tenebras æternas, et vermem ultorem qui nunquam moritur; pro verme illo qui per odium et mendacium, cor obliquum et tortuosum reddidit, et pro genarum lascivo strepitu, ardoris illius strepitum stridoremque dentium: pro elatione inanis superbiæ, et pro effusione illa, absorptionem, immensam voraginem et loci angustias. Denique, ut uno verbo dicam, pro singulis sponte admissis malis, congruum licet invite supplicium merito luimus.

5. O miseriam nostram! heu miseri nos, qui carnis ignem non extinguimus jejuniis, vigiliis, divinorum eloquiorum meditatione: quibus probe et facillime restinguitur ignis, ut ne hoc jam igne torreremur. Quid quod non assuevimus videre, audire, loqui secundum naturam; ne jam in hac caligine altissimoque silentio degeremus; sed luce, verbo et sapientia Dei, cum sanctis nos etiam frueremur, divinam gloriam contemplantes, audientes, canentes? Aut quid est quod odii spontanei vermem charitate non enecavimus, quid non veritate mendacium delevimus? jam certe hoc ardenti verme liberi essemus, necnon reliquis quæ miseriam nostram distinent vitam. Justum est Dei judicium. Nequaquam invenimus quod quæсивimus, nec aperitur nobis janua regni cælorum. Quia enim bonorum januam factis nostris non pulsavimus, bonorum æternorum non accipimus possessionem. Quia scientiæ gratiam precibus non postulavimus (nulus quippe nobis fuit divinorum amor; sed mente nostra terrenis irretita, totam vitam nostram corrupimus), illa quidem omnia transierunt, verbum autem ultionis horumque scelerum manet in æternum, nec unquam præteribit.

6. Hæc illi cum ex malis suis quasi exemplari quodam edidicerint, quæ sit divinæ justitiæ vis, poenitentes mutuo colloquuntur. Ego vero qui sum miser, quibus fultus operibus sperabo ab horrenda eripi damnatione? Cum vacuus sim omni virtute, omni scientia, timeo ne ligatis manibus pedibusque proiciar in terram tenebrosam et caliginosam, in

καὶ τοῦ πρὸς τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν μίσους, φθόνου τε καὶ ὀδίου, καὶ ὑποκρίσεως (ἐξ ὧν καὶ δι' ὧν ὁ φθόνος), λοιδορίας τε καὶ συκοφαντίας, καὶ μνησικακίας, καὶ ψεύδους, καὶ ἐπιπορείας δρεπόμεθα καρπὸν, τοῦτον τὸν ἀκοίμητον σκώληκα τὸ βάθος ἡμῶν τῆς ψυχῆς ἀκορέτως ἐσθίωντα. Ἐπειδὴ τῆς ἀγάπης τὸ εὖθεῶς, διαφθείραντες αὐτήν, ἐσκαμβώσαμεν, κακὸν διὰ μίσους αὐτοῖς ἐκουσίον δημιουργήσαντες σκώληκα, καὶ πονηροτέραν σκαμβότητα διὰ ψεύδους ὀρέξαντες, δι' ἣν τῷ Θεῷ τῷ εὖθει καὶ ὀρθῷ οὐχ ἠνώθημεν. Αὐτὸς γὰρ εἶπε διὰ τοῦ ἁγίου Δαβὶδ τοῦ προφήτου: « Οὐκ ἐκολλήθη μοι καρδία σκαμβῆ. » Ἄξια τοιγαροῦν ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· μᾶλλον δὲ τῆς οἰκείας κατὰ πρόθεσιν διαθέσεως ἄξια κομιζόμεθα τὰ ἐπίχειρα· πυρὸς ἡρόνης πύργεόννης, καὶ σκότους ἀγνοίας καὶ ἀπάτης προσκαίρου σκότος αἰώνιον καὶ σκώληκα κολαστικὸν τε καὶ ἀκοίμητον· σκώληκος τοῦ διὰ μίσους καὶ ψεύδους τὴν καρδίαν σκολιώσαντος καὶ σκαμβώσαντος, καὶ ψόφους (87') παρεῶν ἀσελγούς, βράσματος ψόφον καὶ ὀδόντων βρυγμόν· καὶ ὕψους ὑπερηφανίας ματαίας καὶ διαχύσεως πόσιν καὶ βάθος ἀχανὲς καὶ στενότητα πῆξεως, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἐκάστου τῶν ἐκουσίων ἡμῶν κακῶν τὴν ἐκάστου προσφορὰν καὶ ἀκούσιον τιμωρίαν δικαίως ἀντιλαμβάνομεν.

5. Ὁ τῆς ἐλλεινότητος ἡμῶν! ἡμᾶς τοὺς ἀθλοῦς, μὴ κατασβεῖσαι τὸ πῦρ τῆς σαρκὸς διὰ νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ τῆς τῶν θείων λογίων μελέτης, καλῶν ὄντων καὶ εὐμαρῶν τοῦ πυρὸς σβεσθηρίων, καὶ μὴ τούτῳ νῦν τῷ πυρὶ τηγανίζεσθαι. Τί μὴ κατὰ φύσιν ὀρεῖν τε καὶ ἀκούειν καὶ λαλεῖν τὴν γλῶτταν εἰθίσταμεν, ἵνα μὴ τοῦτον ἐχόμεν νῦν τὸν ζόρον καὶ τὴν βαρυτάτην σιγὴν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀπολαύομεν, ὡς τῆς θείας γενόμενοι δόξης θεαταὶ καὶ ἀκουσταὶ καὶ ὁμνῶντες; Ἡ δὲ ἀγάπης τὸν ἐκουσίον τοῦ μίσους ἐνεκρώσαμεν σκώληκα, καὶ δι' ἀληθείας τὸ ψεῦδος ἠφάνισαμεν; νῦν ἂν τοῦτο τοῦ καυστικοῦ καθεστήκαμεν ἐλεύθερον σκώληκος, καὶ τῶν λοιπῶν νῦν ὅσα τὴν ἡμῶν συνέχει δεινотάτην ζωὴν. Δικαία ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ. Οὐχ εὐρίσκομεν ὅπου ἐζητήσαμεν, οὐκ ἀνοίγεται ἡμῖν θύρα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν θύραν τῶν ἀγαθῶν διὰ πράξεως οὐκ ἐκρούσαμεν, οὐ λαμβάνομεν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν· ἐπειδὴ δι' εὐχῆς τὴν χάριν τῆς γνώσεως οὐκ ἠτήσαμεν· (οὐδένα γὰρ τῶν θείων εἶχομεν ἔρωτα, ἀλλὰ, τοῖς γηϊνοῖς τὸν νοῦν καταδύσαντες, πᾶσαν αὐτοῖς ἡμῖν τὴν ζωὴν συνεφειλάμεν.) ἀκαχεῖνα μὲν πάντα καπνοῦ δίκην ἀφανισθέντα παρῆλθεν·

6. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκείνοι τῆς θείας δικαιοσύνης μεταμνησθάνοντες, ἐξ ὧν πάσχουσι τὴν δύναμιν, ὡς τύπῳ περιλαβεῖν, ἀλλήλοις διαλεχθήσονται. Ἐγὼ δὲ τίς γενόμενος τάλας, τίσιν ἐπειδόμενος πράξεσιν ἐλπίσω τῆς φοβερᾶς ἐξαιρεθῆναι κατακρίσεως; Πάσης ἀρετῆς καὶ πάσης γνώσεως ὑπάρχων ἐρημὸς, ἐβόαικα μὴ δεθεὶς χεῖρας καὶ πόδας μέρῳ εἰς γῆν σκο-

⁷⁷ Psal. c. 4.

(87') Ὑόρον.

τεινὴν καὶ γνωφεράν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, ἐνθα οὐκ ἔστι φέγγος οὐδὲ ὄρεῖν ζωῆν βροτῶν, ὡς δῆσας τοῖς πάθεσιν ἔκουσως τὰς πρακτικὰς τῆς ψυχῆς ἀρετὰς, καὶ ἀπὸ τοῦ θεοῦ δρόμου τῆς ἀγγελικῆς πολιτείας, κυλύσας ταύτης τὰ διαθήματα. Ἰάσθητι, Χριστέ, καὶ σῶσον ἡμᾶς ταύτης τῆς ὁδῆς. Οἷς γὰρ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον διὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἡμῶν τῶν πονηρῶν συνεῖναι κατὰ θέλησιν γνωμικῶς ἐπελεξάμεθα, σὺν τούτοις εἰκότως ἐξ ἀνάγκης εἶναι κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα μὴ θέλοντες κατακριθῆσόμεθα. Ἔσται γὰρ ὡς ἀληθῶς, ἔσται καιρὸς, ὅτε φοβερά τις βοήσῃ σάλπιγξ ξένην ἔχουσα φωνήν, καὶ τὸ πᾶν τοῦτο λυθῆσεται διαπίπτον τῆς ἐν αὐτῷ ὀρωμένης διακοσμῆσεως· ὁ μὲν φαινόμενος κόσμος ὅλος παρελεύσεται τὴν οἰκίαν λαμβάνων συντέλειαν· ὁ δὲ νῦν προσδοκώμενος τῶν ὄντων φανήσεται κόσμος, ὀφθαλμοῖς καὶ ἀκοαῖς καὶ διανοαῖς ξένα πάντα κομίζων μυστήρια. Ὁ δὲ Θεὸς ἐκάστῳ πρὸς ἃ διὰ τοῦ σώματος ἔπραξεν, εἴτε καλὸν εἴτε φαῦλον, κατ' ἀξίαν ἀποδίδωσι· μέγα καὶ φοβερόν καὶ εἰς ἔσχατον πᾶσιν ἀποδοῦς συγκλεισμόν. Ἀλλὰ γένοιτο πάντας ἡμᾶς τὸν τε σωτήριον τῆς γεννῆς φόβον, καὶ τὸν τιμιον πόθον τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀναλαβεῖν! τὸν μὲν φόβον παντελεῖ τῶν κακῶν ἡμῖν ἀποχὴν καὶ ἀργίαν ποιοῦντα· τὸν δὲ πόθον καὶ εἰς τὰς τῶν ἀγαθῶν πράξεις προτρεπόμενον ἱλαρῶς, ἵνα τύχωμεν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ (Πατρὶ) καὶ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας,

Πρὸς Ἀντίοχον ἄρχοντα (88), περὶ πλείστων καὶ ἀναγκαίων ζητημάτων, τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς Γραφαῖς ἀπορουμένων, καὶ παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς γινώσκεισθαι ὀφειλομένων.

Ἐρώτησις α'. Πιστεύσαντες καὶ βαπτισθέντες εἰς Τριάδα ὁμοούσιον, καὶ λέγοντες Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, ὁμοίως (88') καὶ Θεὸν εἶναι τὸν Υἱόν, ὡσαύτως δὲ καὶ Θεὸν εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πῶς οὐ λέγομεν τρεῖς θεοὺς, ἀλλ' ἓνα καὶ μόνον Θεόν; Καὶ εἰ μὲν ἓνα προσκυνούμεν Θεόν, εὐδὴλον ὅτι (89), εἰς μοναρχίαν πιστεύοντες, Ἰουδαίζομεν· εἰ δὲ πάλιν τρεῖς θεοὺς, πρόδηλον ὅτι Ἑλληνίζομεν, πολυθεῖαν εἰσαγόντες, καὶ οὐχ ἓνα μόνον Θεὸν εὐσεβῶς προσκυνούμεντες.

Ἀποκρίσις. Ἀπερίεργος ὁ λόγος καὶ ὁ τρόπος τῆς εὐσεβείας, πίστει μόνῃ, ἀλλ' οὐκ ἐξερευνήσει γνωριζόμενος καὶ τιμώμενος. Θεὸς γὰρ καταλαμβανόμενος, οὐκ ἔστι Θεός. Εἰ γὰρ τοὺς ἀγγέλους, ἢ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς κτίσματα ὄντα καταλαβεῖν οὐ δυνά-

(88) Regius 2, περὶ πλείστων ἀναγκαίων ζητημάτων πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντίοχον. Porro questiones 1, 2, 3, absunt a codice Palatino 2, ut et a veteribus editis Latinis, qui incipiunt a quarta quæstione.

A terram tenebrarum æternarum, ubi neque lucem neque mortalium vitam conspiciere est, quia sponte mea pravis affectibus, animæ virtutes ad operandum, irretiti, atque ipsi divinum angelicæ vitæ cursum interclusi. Propitius esto, Christe, et ab huiusmodi dolore nos eripe: necesse quippe est ut quibuscum in hoc sæculo esse per prava studia nostra, libere et sponte nostra elegimus, cum iisdem in futuro degere vel inviti cogamur per Dei condemnationem. Erit plane, erit tempus, quo terribilis clanget tuba horrendo sono, et hoc universum amisso suo spectabili ornatu solvetur. Conspicius hic mundus totus pertransibit ad consummationem suam deductus; qui vero 217 jam expectatur mundus tunc apparebit, qui oculis, auribus, mentibus nova omnia afferet mysteria. Deus autem singulis secundum ea quæ per corpus suum egerint, sive bona, sive mala sint, pro merito retribuet: magnam tremendamque omnibus postremo dans conclusionem. Sed fxit Deus ut nos omnes salutarem gehennæ timorem, pretiosumque regni cælorum amore concipiamus! timorem quidem, qui nos malis omnino abstinere suadeat; amorem vero qui ad bona hilariter agenda concitet, ut promissorum bonorum possessionem assequamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium cum (Patre) principio carente, una cum sanctissimo, bono et vivifico ejus Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

Archiepiscopi Alexandriæ,

Ad Antiochum principem, de multis et necessariis quæstionibus in divina Scriptura controversis, quas nemo Christianus ignorare debet.

QUÆSTIO I. Quandoquidem in consubstantialē Trinitatem credimus et baptizati sumus, dicimusque Deum esse Patrem, Filium similiter Deum esse, itemque Spiritum sanctum esse Deum, qua ratione non tres deos sed unum et solum Deum dicimus? Et quidem si unum adoramus Deum, clarum est nos, veluti in monarchiam credendo, Judæos imitari. Quod si rursus tres deos adoramus, perspicuum est gentiles nos sectari, quippe qui deorum multitudinem inducamus, nec unum solum Deum pie adoremus.

RESPONSIO. Curiose scrutanda non est rectæ religionis ratio, nec investigatione sed sola fide agnoscenda est et adoranda. Siquidem Deus si comprehendatur, non est Deus. Namque si nec angelos nec animas nostras, quæ sunt res creatæ, valemus

(88') Ὁμοίως deest in Reg. 1. Mox δὲ post ὡσαύτως deest in Reg. 1, 2.

(89) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero εὐδὴλον ὡς. Palat 1, infra, τρεῖς θεοὺς δὴλον ὅτι.

comprehendere, quanto magis Denm illorum opificem convenit esse incomprehensum? Cognitum enim mysterium nihil est amplius admirandum. Itaque Christianorum fides, trinusque hypostasi Deus eorum, non unus est hypostasi, formam hominis gerens, ut Græcorum ferunt fabulæ: neque rursus tres sunt quidam dii, a se invicem veluti dissiti. Apage Græcorum commenta! Individua enim est in tribus hypostasis deitas unius essentiae. Cæterum nosse oportet humanam mentem nihil divinitatis vel verbis vel cogitationibus posse comprehendere vel enarrare. Quotquot autem Deum conati sunt comprehendere, suam ipsorum umbram sunt persecuti. Quotquot item aliquid de essentia Dei dicere voluerunt, abyssum pugno metiri moliti sunt. Qui vero se in profundum penetrare putaverunt, in improbas hæreses inciderunt. Nec enim Pater et Deus, ut ego qui creatus sum, pater est, qui creatum filium, ut ego, genuerit: nec Filius genitus est, ut omnis carnalis filius: nec Spiritus sanctus, veluti hominis spiritus, circumscriptus est: sed ineffabile et inexplicabile est sanctæ Trinitatis mysterium. Nec vero dicas, Quam ratione illud? nam **218** id omnem superat rationem: nec, Quo modo, dixeris; siquidem supra omnem modum est divinus modus. Nec item interrogas, quonam verbo id explicetur: nam supra verbum est divinum verbum. Verum crede in Patrem: noli autem rem scrutari. Filium adora, sed ejus generationem ne curiose inquire. Lauda Spiritum sanctum, nec velis investigare sanctæ Trinitatis mysterium. Veni ad Jordanem, ac virtutem sanctæ et consubstantialis Trinitatis clare reipsa vide, Patrem nimirum superne testificantem, Filium vero infra baptizatum, sanctissimum autem Spiritum in columbæ specie descendentem. Ipsi gloria, potentia, et adoratio cum Patre omnipotente et unigenito ejus Filio Domino nostro Jesu Christo,

Α μεθα, πόσω μάλλον αὐτῷ τῷ τούτων ποιητῇ (90) πρέπει τὸ εἶναι ἀκατάληπτον; Μυστήριον γὰρ γνωριζόμενον οὐδὲν ἐστὶ λοιπὸν θαυμαζόμενον. Οὐκοῦν ἡ Χριστιανῶν πίστις, καὶ ὁ τούτων τριαυπόστατος Θεὸς οὐτε εἰς ἐστὶ τὴν ὑπόστασιν (91) ἀνθρωπόμορφος, ὡς οἱ Ἑλλήνων παῖδες μυθεύονται· οὔτε πάλιν τρεῖς τινες θεοὶ, ὥσπερ ἀλλήλων ἀπέχοντες. Ἄπαγε τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας! Ἀδιαίρετος γὰρ ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν ἡ τῆς μιᾶς οὐσίας θεότης. Πλὴν εἰδέναι χρὴ, ὅτι περ οὔτε ῥήμασιν οὔτε ἐνθυμήμασι καταλαβεῖν, ἢ διηγήσασθαι τι τῆς θεότητος, νοῦς ἀνθρώπινος δύναται. Πάντες δὲ ὅσοι Θεὸν καταλαβέσθαι ἐσπευσαν, τὴν ἑαυτῶν σκιάν κατεδίωξαν· καὶ ὅσοι τι περὶ οὐσίας Θεοῦ εἰπεῖν ἠθουλήθησαν, τὴν ἀδυσσον μετρήσαι τῇ ἑαυτῶν δρακί ἐσπευσαν. Καὶ ὅσοι βαθύναι ἐνόμισαν, εἰς πονηράς αἱρέσεις ἐνέπεσαν (92). Ὁ γὰρ Πατὴρ καὶ Θεὸς οὐχ ὡς ἐγὼ ὁ κτιστὸς ὑπάρχει πατὴρ, γεννήσας ὡς ἐγὼ κτιστὸν υἱόν· οὐδὲ ὁ Υἱὸς ὡς πᾶς σαρκικὸς γεγέννηται υἱός· οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς τὸ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα περιγράφτον· ἀλλ' ἄρρητον καὶ ἀνέκφραστον τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος ὑπάρχει μυστήριον. Καὶ μὴ εἴπῃς, Πῶς; ὑπὲρ γὰρ τὸ πῶς ἐστὶ τοῦτο· μὴδὲ εἴπῃς, πῶς τρόπῳ; ὑπὲρ γὰρ τρόπον ὁ θεὸς τρόπος· μὴδὲ εἴπῃς, Πῶς λόγῳ; ὑπὲρ γὰρ λόγον ὁ θεὸς λόγος. Ἀλλὰ πίστευε εἰς Πατέρα· μὴ ἐρευνήσῃς δὲ τὸ πρόβλημα· προσκύνει τὸν Υἱόν, μὴ πολυπραγμονῶν τὴν αὐτοῦ γέννησιν· ἀνύμνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ ἐκζητῶν τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον. Δεῦρο ἐν Ἰερδάνῃ, καὶ ὅρα διὰ πραγμάτων τηλαυγῶς τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος τὴν δύναμιν· Πατέρα μὲν ἄνωθεν μαρτυροῦντα· Υἱὸν δὲ κάτωθεν βαπτιζόμενον, Πνεῦμα δὲ πανάγιον ἐν εἵδει περιστέρου καταρχόμενον. Αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ (93) τῷ παντοκράτορι, καὶ τῷ Μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν (94).

nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

QUEST. II. Undenam cognoscit homo se baptizatum plane esse, ac Spiritum sanctum accepisse, cum esset infans in sancto baptismo?

RESP. Isaias propheta inquit ad Deum: « Propter timorem tuum, Domine, concepimus, et parturivimus, ac peperimus Spiritum salutis ⁷⁸. » Quemad-

⁷⁸ Isa. xxvi, 18.

(90) Ita Reg. 1 et 2, quos sequimur. Alii cum D editis, αὐτὸν τὸν τούτων ποιητῇ.

(91) Τὴν ὑπόστασιν deest in Basil.

(92) Regius 3, ἐνέπεσαν, et ita legit interpret vetus. Editi: ἐτρέπησαν. Infra, hæc, ὡς πᾶς σαρκικὸς υἱὸς γεγόμενος, desunt in Basil.

(93) Hanc conclusionem aliqui manuscripti breviorē, ut solet, habent.

(94) Hæc leguntur in tribus manuscriptis: Θεὸν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενον, ὡς Πατέρα καὶ Υἱόν, ὡς Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φυλάσσομένης ἑκάστῳ τῆς ιδιότητος· Θεὸν καὶ τὰ τρία τοῖς ἀλλήλοις νοούμενα· ἕκαστον δὲ τὴν ὁμοουσιότητα, τοῦτο δὲ τὴν μοναρχίαν. Οὐ φθάνω τὸ ἐν νοῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλαμβάνομαι· οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ

Ἐρώτ. β'. Πῶθεν ἐπιγινώσκει ἄνθρωπος, ὅτι ὅλος ἐβαπτίσθη, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἔλαβε, νήπιος ὢν ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι (95);

Ἀπόκ. Ὁ προφήτης Ἡσαίας φησὶ πρὸς τὸν Θεόν· « Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινῆσαμεν, καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτη-

εις τὸ ἐν ἀναφύρομαι· id est, Unusquisque secundum se spectatus Deus est, sicuti Pater ita Filius, sicuti Filius ita Spiritus, singulis suas proprietates servantibus: et tres illi in se mutuo considerati Deus sunt. Illud scilicet secundum consubstantialitatem habent: hoc, secundum monarchiam. Non accedo ad cogitationem unius, quin tribus illis illuminer: non accedo ad tres illos dividendos, quin in unum reducar. Et in duobus tribuuntur Gregorio Theologo, et habentur orat. 40. Basil. habet, ἐκ τοῦ θεολόγου περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

(95) Sic Reg. 5, recte. Editi, ὡς ἐν νηπίοις. Infra, πρὸς τὸν Θεὸν deest in duobus mss. Paulo post καὶ ἐτέκομεν deest in editis; sed legitur in omnibus pene mss.

ρίας. » Ὡςπερ οὖν ἡ ἐν γαστρὶ λαβοῦσα γυνὴ ἐκ τῶν σκιρτημάτων τοῦ βρέφους, τοῦ ἐν τῇ μήτρᾳ αὐτῆς, ἐπιστάται ἀφευδῶς ὅτι καρπὸν ἔλαβεν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀληθῶς Χριστιανοῦ, οὐ διὰ ῥημάτων τῶν γονέων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων καὶ σκιρτημάτων τῆς καρδίας αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τῷ καιρῷ τῶν φωτισμάτων, καὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, μανθάνει ἐκ τῆς χαρᾶς (96) τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβε βαπτισθεὶς.

Ἐρώτ. γ'. Πότε, καὶ πόθεν, καὶ πῶς γεγόνασιν οἱ ἄγγελοι;

Ἀπόκ. Οὐτε πόθεν, οὔτε πῶς γεγόνασιν οἱ ἄγγελοι, δυνατὸν φύσει ἀνθρωπίνῃ εἰπεῖν· εἰ μὴ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι λόγῳ Θεοῦ (97) γεγόνασιν. Τὸ δὲ πότε, οἱ μὲν φασιν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, οἱ δὲ πρὸ τῆς πρώτης ἡμέρας.

Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν καὶ θαυματουργὸς Ἐπιφάνιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, εἰς τὸν λόγον αὐτοῦ τὸν κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατεύου, εἰς τὰ Παράρτημα (98) πλατυτέρως ἐξέθετο, ἅμα οὐρανῷ καὶ γῇ τοὺτους δημιουργηθῆναι, καὶ οὐχὶ πρότερον, ἀνατρέπων διὰ συλλογισμῶν τοὺς τοῦτο λέγοντας. Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ αὐτοῦ λόγῳ τοῦτ' ὡς φησιν.

Ἐρώτ. δ'. Πόθεν δῆλον ὅτι κτιστοὶ εἰσιν οἱ ἄγγελοι; οὐδὲ γὰρ ἐμφέρεται τι τοιοῦτον ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως.

Ἀπόκ. Γινώσκων ὁ Θεὸς τὸ φιλεῖδωλον καὶ πολυθεόν (99) τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τῶν Ἰουδαίων, τούτου χάριν ἀπέκρυψεν ἐν τῇ Γενέσει τὸν περὶ τῶν ἀγγέλων λόγον· ἵνα μὴ καὶ αὐτοὺς θεοποιήσωσιν οἱ τὸν μόσχον καὶ ἄλλα τινὰ θεοποιήσαντες ὡς θεοὺς (1). Ὅτι δὲ καὶ κτιστοὶ εἰσιν οἱ ἄγγελοι, ἀκουσον τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Προφήτου λέγοντος· « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνέτειλάτο, καὶ ἐκτίσθησαν. »

Ἐρώτ. ε'. Ἐκ τῆς οὐσίας δὲ τοῦ φωτὸς τούτου εἰσιν, ἢ ἄλλης τινὸς φύσεως;

Ἀπόκ. Ὅσον διαφέρει τοῦ ἀστέρος ὁ ἥλιος, τοσούτον διαφέρει ἡ οὐσία τῶν ἀγγέλων πάσης τῆς ὁρωμένης κτίσεως.

Ἐρώτ. ς'. Πόσος δὲ ἄρα τῶν ἀγγέλων ὁ ἀριθμὸς ὑπάρχει ὑπὲρ τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀνθρωπότητος;

Ἀπόκρ. Οἱ μὲν φασιν ἐνεχόντα ἐννέα μέρη εἶναι τοὺς ἀγγέλους (2) πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου τῶν ἐκατὸν περὶ δάτων· ἄλλοι δὲ ἐννέα κατὰ τὴν παραβολὴν τῶν δέκα δραχμῶν. Ἕτεροι δὲ ἰσαριθμούς λέγουσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἀγγέλους, φέροντες εἰς μαρτυρίαν

A modum ergo prægnans mulier, ex fetus, quem in utero habet, agitatione, certo se novit fructum suscepisse: sic et anima veri Christiani, non ex verbis parentum, sed ex rebus ipsis et motibus cordis sui, maxime vero diebus festis et illuminationum seu baptismatum, ac communicationis sancti corporis et sanguinis Christi, ex gaudio animæ suæ discit se baptizatum accepisse Spiritum sanctum.

QUEST. III. Quandonam, unde et quomodo facti sunt angeli?

RESP. Non potest natura humana dicere unde vel quomodo facti sint angeli: sed hoc solum novit, illos verbo Dei ex nihilo factos esse. Quando vero facti fuerint, alii prima die, alii ante primam putant.

Sanctus autem Pater noster et mirificus Epiphanius (98) archiepiscopus Cypri, in libro suo contra Paulum Samosatenum, in Panariis suis, latius exponit, una cum cælo et terra esse factos, et nequaquam prius, refutans contradicentes per syllogismos. Et in alio quodam libro idem asserit.

QUEST. IV. Undenam manifestum est creatos esse angelos? namque nihil hujusmodi habetur in libro Geneseos.

RESP. Cum nosset Deus homines, maximeque Judæos propensos esse ad idolorum et multorum deorum cultum, idcirco in Genesi reticuit quod ad angelos spectaret, ne illi qui vitulum et alia quædam in deorum numerum retulerunt, ipsos etiam angelos ut deos colerent. Quod autem creati sint angeli, discite a Spiritu sancto per Prophetam aiente: « Laudate Dominum, omnes angeli ejus: laudate eum, omnes virtutes ejus, quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt ».

QUEST. V. Ex essentiane sunt hujus luminis an ex aliqua alia natura?

RESP. Quantum sol a stella differt, tantum differt natura angelorum ab omni visibili creatura.

QUEST. VI. Quantum igitur angelorum numerus, hominum multitudinem superat?

RESP. Alii quidem aiunt nonaginta novem partes esse angelos si cum numero hominum comparentur; propter scilicet parabolam Domini de centum 219 ovibus: alii vero, novem, propter parabolam de decem drachmis. Cæteri autem putant æqualem esse angelorum et hominum numerum, horum

⁹⁹ Psal. CXLVIII, 2, 5.

(96) Tres mss. τῆς χάριτος.

(97) Λόγῳ Θεοῦ deest in Basil. Mox. Reg. 2, O: μὲν φασιν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, οἱ δὲ τῇ τετάρτῃ, οἱ δὲ τῇ πρώτῃ ἡμ. Ibid. hæc, ὁ δὲ ἐν ἁγίοις, et cætera usque ad finem responsionis desunt in tribus mss.

(98) Epiph. hæres. LXX.

(99) Tres mss. καὶ πολυθεόν, omissis intermediis.

(1) Hæc, οἱ τὸν μόσχον καὶ ἄλλα τινὰ θεοποιήσαντες, desunt in duobus mss. Mox Palat. 2, ἀκουσον τοῦ Δαβὶδ τοῦ προφήτου λέγοντος. Questio 5 adest ab eodem.

(2) Ita 4 mss. Editi vero, τῶν ἀγγέλων.

verborum testimonio innixi, « Constituit terminos A τό· « Ἐστῆσεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων gentium juxta numerum angelorum Dei⁶⁰. »

QUEST. VII. Qua in re differt daemonum natura a natura angelorum?

RESP. Nulla est naturæ ipsorum differentia, sed voluntatis, quemadmodum alia est justī mens, alia peccatoris.

QUEST. VIII. Quot sunt ordines et quot sunt angelorum naturæ?

RESP. Una est natura, quemadmodum et hominum. At novem sunt ordines, ut theologiæ peritis- simus docet Dionysius, qui hujusmodi sunt: angeli, archangeli, principatus, potestates, virtutes, dominationes, sex alis instructa seraphim, multis- que oculis ornata cherubim, et throni. De una angelorum substantia loquitur etiam Gregorius Nys- senus in decimo septimo (capite libri sui De ho- mine.

QUEST. IX. Quot sunt cæli (4)?

RESP. Multi hac de questione decertant. Namque liber Genesis duos cælos commemorat. At divus Paulus tertium cælum novit. Quinetiam David propheta quartum numerat, cum ait, « Laudate eum, cæli cælorum. » Sciendum autem est existi- mare eos qui dicunt, raptum fuisse Paulum in ter- tium cælum, non in tres cælos, quod quemadmo- dum hominum natura et unus homo dicitur et multi homines: ita natura cælorum et unum cælum apud divinam Scripturam dicitur, et multi cæli.

QUEST. X. Quandonam et quare cecidit diabo- lus? Nonnulli enim comminiscuntur illum idcirco cecidisse, quod Adamum nollet adorare.

RESP. Stultorum hominum sunt hujusmodi verba. Siquidem cecidit diabolus, antequam Ada- mus esset. Constat vero ipsum, ut narrat Isaias propheta, suam propter superbiam cecidisse, qua nempe hæc secum cogitabat, « Ponam thronum meum supra nubes, et ero similis Altissimo⁶¹. »

QUEST. XI. Cujus gratia illi concessit Deus ut bellum inferret generi hominum?

RESP. Nempe ut qui Deum diligenter, conspici forent, et qui voluptatibus essent dediti, deprehen- derentur. Nullo enim obsistente adversario, veri milites imperatoris non internoscuntur. Itaque dia- bolus causa victoriæ, coronarum et honorum iis est qui diligunt Deum.

QUEST. XII. Cum diabolus e cælis ceciderit, quomodo in libro Job scriptum est venisse angelos Dei ut assisterent coram Domino, et diabolum in medio ipsorum⁶²?

⁶⁰ Deut. xxxiii, 8. ⁶¹ Isa. xiv, 14. ⁶² Job i, 6.

(5) Post vocem καὶ οἱ θρόνοι, in editis hæc ha- bentur, Περὶ δὲ τῆς μιᾶς οὐσίας, etc., quæ desunt in mss. fere omnibus, et videntur adjectitia.

(4) Hæc questio est apud Theodoretum, II in Ge- nesium, non plane similis in omnibus.

(5) Reg. 2, ἐπερώτημα.

(6) Hæc, λογιζέσθαι... Παῦλον, desunt in quibus-

τό· « Ἐστῆσεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. »

Ἐρώτ. ζ'. Τί παρήλλακται ἡ οὐσία τῶν δαιμόνων τῆς οὐσίας τῶν ἀγγέλων;

Ἀπόκ. Ἡ οὐσία οὐ παρήλλακται, ἀλλ' ἡ προαι- ρεσις, ὥσπερ ἡ γνώμη δικαίου καὶ ἀμαρτωλοῦ.

Ἐρώτ. η'. Πόσα τάγματα καὶ πόσαι οὐσίαι ἀγγέ- λων εἰσίν;

Ἀπόκ. Οὐσία μία, ὥσπερ καὶ ἀνθρώπων μία. Τά- γματα δὲ, ὡς ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Διονυσίος φησιν, ἐννέα, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα· ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, ἀρ- χαὶ, ἐξουσίαι, δυνάμεις, κυριότητες, τὰ ἐξαπτέρυγα σεραφίμ, τὰ πολυόμματα χερουβίμ, καὶ οἱ θρόνοι (3). Περὶ μιᾶς οὐσίας ἀγγέλων καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Β' ὁ Νύσσης λέγει εἰς τὸ ἐπτακαίδέκατον κεφάλαιον τοῦ Εἰς τὸν ἀνθρώπου λόγου αὐτοῦ.

Ἐρώτ. θ'. Πόσοι οὐρανοὶ εἰσίν (4);

Ἀπόκ. Ἀμφιβάλλεται πολλοῖς τὸ ἐρώτημα (5). Ἡ μὲν γὰρ βίβλος τῆς Γενέσεως δύο οὐρανούς λέγει· ὁ δὲ ἅγιος Παῦλος καὶ τρίτον οὐρανὸν εἶδεν. Ὁ δὲ προφήτης Δαβὶδ, καὶ τέταρτον λέγει, καθὼς φησιν· « Αἰνεῖτε αὐτόν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν. » Ἰστέον δὲ λογιζέσθαι (6) τοὺς λέγοντας εἰς τὸ τρίτον τοῦ οὐρα- νοῦ, καὶ οὐκ εἰς τρεῖς οὐρανούς ἀρπαγῆναι τὸν ἅγιον Παῦλον, ὅτι, καθάπερ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς λέγεται ἀνθρώπος, καὶ πάλιν πολλοὶ ἄνθρωποι· οὕτω καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν φύσις, καὶ εἰς οὐρανὸς καὶ πολλοὶ οὐρανοὶ ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ λέγονται.

Ἐρώτ. ι'. Πότε, καὶ διὰ τί ἐξέπεσεν ὁ διάβολος, Μυθεύονται γὰρ τινες, ὅτι, καταδεξάμενος προσκυνῆ- σαι τὸν Ἀδὰμ, διὰ τοῦτο ἐξέπεσεν.

Ἀπόκ. Ἀφρόνων (7) ἀνδρῶν τὰ τοιαῦτα τυγχά- νουσι ῥήματα. Ὁ γὰρ διάβολος, πρὶν γενέσθαι τὸν Ἀδὰμ (8), ἐξέπεσε. Πρόδηλον δὲ, ὅτι διὰ τὴν ὑπερ- ηφανίαν αὐτοῦ, ὡς φησιν Ἡσαίας ὁ προφήτης, λογι- σάμενος, ὅτι· « Θήσω τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν (9) νεφε- λῶν καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. »

Ἐρώτ. ια'. Τίνος δὲ χάριν συνεχώρησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, πολυμεῖν τὸ γένος (10) τῶν ἀνθρώπων;

Ἀπόκ. Ὅπως καὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν φανερω- θῶσι, καὶ προσκείμενοι ταῖς ἡδοναῖς ἐλεγχθῶσιν. Ἀντιδίκου γὰρ μὴ προσκείμενου οἱ γνήσιοι στρατιῶ- ται τοῦ βασιλέως οὐ φανερῶνται. Ὁ οὖν διάβολος αἵτις νίκης καὶ στεφάνων γίνεται καὶ τιμῶν τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν.

Ἐρώτ. ιβ'. Πεσόντος τοῦ διαβόλου ἐκ τῶν οὐ- ρανῶν, πῶς γέγραπται ἐν τῷ Ἰωβ (11), ὅτι ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παραστῆναι ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ὁ διάβολος ἐν μέσῳ αὐτῶν;

dam mss.

(7) Μωρῶν ἀνδρῶν, duo manuscripti.

(8) Duo manuscripti, τὸν ἀνθρώπου.

(9) Palatin. 1, ἐπάνω τῶν. Reg. 3, ἄνω.

(10) Quidam mss., τῷ γένει.

(11) Palatinus 1, 2, εἰς τὸν Ἰωβ. Paulo post Regius 1, ἐναντίον Κυρίου. Reg. 2, ἐναντι Κυρίου.

Ἀπόκ.
ἐν τοῖς
οὖν, ὅτι
ἄγγελοι,
ὁ Θεὸς δὲ
διελέγετο
ἀνθρώπου

Ἐρώτ.
ἀνθρώπου

Ἀπόκ.

σαι αὐτῷ

Ἐπεὶ

Εὐαγγέλιον

Ἐρώτ.

εὐχὴν

διάβολος

Ἀπόκ.

πιστεύει

ὁ διάβολος

τῶν ἀπὸ

Καινῆ

σαν ἡμῶν

οὖν ὁ δὲ

ψαλμοῦ

« Ἀνα

ἀγέμενος

ἐνέργει

Ἐρώτ.

θρόνου

τοῖ, καὶ

βεβούλῃ

ὀνομά

Ἀπόκ.

οὗτος

ὑποδά

γνωσι

ἐκ τοῦ

γένει

γισμῶν

τοῦ γ

ὅλως

λέγων

λὴν

προσκ

Ἀσφα

γὰρ τ

θένε

γνωσι

Ἐρώτ.

περὶ

λοιπὸν

ἀληθ

12

13, 1

editio

(13)

Ἀπόκ. Οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι ἦλθεν ὁ διάβολος ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν μέσῳ τῶν ἀγγέλων· πρόσλητον οὖν, ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ γὰρ ὅπου ἐάν εἰσιν οἱ ἄγιοι ἄγγελοι, τῷ Θεῷ παρίστανται. Πλὴν δεῖ εἰδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τινος ἁγίου ἀγγέλου πρὸς τὸν διάβολον διελέγετο, καθάπερ καὶ βασιλεὺς, διὰ τινος μέσου (12) ἀνθρώπου, πρὸς τὸν καταδίκην.

Ἐρώτ. ιγ'. Ἄρα ἰσχύει φάρμακον ἀποκτείνειν ἀνθρώπων;

Ἀπόκ. Δίκαιον μὲν οὐδαμῶς· ἀλλ' οὐδὲ προσεγγί-
σαι αὐτῷ· ἁμαρτωλὸν δὲ καὶ, τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος.
Ἐπεὶ οὐδὲ κατὰ χοίρων ἔχει ἐξουσίαν, ὥς ἐν τοῖς
Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν.

Ἐρώτ. ιδ'. Ποίαν εὐχὴν καὶ ῥῆμα παρὰ πᾶσαν
εὐχὴν (15) καὶ ῥῆμα φοβοῦνται οἱ δαίμονες καὶ ὁ
διάβολος;

Ἀπόκ. Διηγῆσαντό τινες πνευματοφόροι ἄξιοι τοῦ
πιστεῖσθαι, ὅτι περ αὐταῖς ὕψεσι ποτε φάνεις αὐτοῖς
ὁ διάβολος, καὶ τοῦτο τὸ ἐρώτημα ἐρωτηθεὶς ὑπ' αὐ-
τῶν ἀπεκρίνατο, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν πάσῃ Παλαιᾷ καὶ
Καينῇ Διαθήκῃ ῥῆμα ἐκφοβῶν καὶ διασκορπίον πᾶ-
σαν ἡμῶν τὴν δύναμιν, ὥς ἡ ἀρχὴ τοῦ ξζ' ψαλμοῦ. Ὡς
οὖν ὁ διάβολος τοῦτο εἰρηκεν, ἀρξαμένον αὐτῶν τοῦ
ψαλμοῦ, καὶ εἰρηκότων μόνον τὸ πρῶτον ῥῆμα, τὸ,
« Ἀναστῆτω ὁ Θεός, » εὐθέως ὁλολύζων ἀφαντος
ἐγένετο ὁ διάβολος, ἔργοις δείξας τῆς εὐχῆς τὴν
ἐνέργειαν.

Ἐρώτ. ιε'. Πόθεν κινεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀν-
θρώπου διαλογισμοὶ καὶ λόγοι βλάσφημοι καὶ ἀθέμι-
τοι, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ὑβρίζοντες πολλὰκις, οὓς οὐ
βεβούλευται λαλῆσαι ἡ ψυχὴ, ἢ γλῶσσαν τοῦ ἀνθρώπου
ὀνομάσαι;

Ἀπόκ. Τοῦτο ὁ διάβολός ἐστιν ἐργαζόμενος, καὶ
οὗτος τὰ τοιαῦτα ἀθέμιτα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου
ὑποβάλλει, λαλῶν κατὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα, εἰς ἀπό-
γνωσιν τὸν ἀνθρώπον, ἐνέγκαι βουλόμενος. Ἄλλ' οὐκ
ἐκ τούτου τὸ σύνολον κατακρίνεται ὁ ἀνθρώπος· μὴ
γένετο! Πολλὰκις δὲ καὶ ἐξ οἰήσεως ὁ τοιοῦτος λο-
γισμὸς ἐπανάγεται τῷ ἀνθρώπῳ· ἀπαλλάττεται δὲ αὐ-
τοῦ γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν λογιζόμενος, καὶ μὴ δ'
ὧς εἰς μέτρον τὸν τοιοῦτον λογισμὸν ἔχων, ἀλλὰ
λέγων τῷ διαβόλῳ· « Ἡ βλασφημία σου ἐπὶ τὴν κεφα-
λήν σου, διάβολε. Ἐγὼ γὰρ Κύριον τὸν Θεόν μου
προσκυνῶ, καὶ αὐτὸν οὐδέποτε βλασφημήσω. »
Ἀσφαλῶς οὖν προσεκτέον τοῖς εἰρημένοις. Πολλοὶ
γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τούτου τοῦ λογισμοῦ κρατη-
θέντες, οἱ μὲν ἑαυτοὺς ἐκρήμιναν, οἱ δὲ, εἰς ἀπό-
γνωσιν ἐλθόντες, ἀπώλοντο.

Ἐρώτ. ις'. Ἀκόλουθον ἡγοῦμεθα (14) μετὰ τὸν
περὶ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων λόγον, τρίτον τὸν περὶ ψυχῶν
λοιπὸν λόγον εἰς μέσον προσενεχθῆναι. Πολλὴ γὰρ ὡς
ἀληθῶς καὶ ἡ περὶ τούτου παρὰ ἀνθρώποις ὑπάρχει

Resp. Non ait Scriptura diabolum convenisse in
cœlis in medio angelorum : quapropter perspicuum
est eum in terra convenisse. Etenim ubicunque
sunt sancti angeli, Deo assistant. Verumtamen
sciendum est, Deum per sanctum aliquem angelum
cum diabolo esse locutum, quemadmodum rex per
intermedium aliquem hominem cum damnato solet
loqui.

QUÆST. XIII. Num potest veneficium necare ho-
minem?

Resp. Justum quidem nequaquam, imo ne prope
quidem accedere. At peccatorem potest occidere,
si Deus permiserit. Namque ne in porcos quidem
habet potestatem, ut in Evangeliiis audivimus.

QUÆST. XIV. Qualem orationem et verbum plus-
quam omnem aliam orationem verbumque refor-
midant dæmones et diabolus?

220 Resp. Quidam spiritu pleni, ac fide digni
homines narravere nobis, quod, cum aliquando il-
lis diabolus propria in specie apparuisset, ea de re
ab ipsis interrogatus hæc responderit : Nullum est
verbum in universo tum Veteri tum Novo Testa-
mento vim omnem nostram sic disperdens, ut inji-
tium sexagesimi septimi psalmi. Ut igitur id dixit
diabolus, psalmum istum illi inchoaverunt : cujus
cum primum tantummodo verbum protulissent,
« Exsurgat Deus », mox ululans diabolus evanuit,
re ipsa vim hujusce orationis ostendens.

QUÆST. XV. Undenam in corde hominis mo-
ventur cogitationes et blasphemie verba ac nefaria,
sæpeque in Deum ipsum contumeliosa, quæ nec
anima eloqui vellet, nec lingua hominis nominare?

Resp. Ea sunt diaboli opera, quæ nefanda ipse
animæ hominis suggerit, verba contra Deum lo-
quens, hominem in desperationem cupiens addu-
cere. Verum nequaquam inde homo condemnatur :
absit! Sæpe etiam ex opinione homini oboritur
hujusmodi cogitatio : qua quidem liberatur, cum
se terram et cinerem esse reputat, nec eam cogi-
tationem admodum retinet, sed diabolo dicit : « Blas-
phemia tua sit in caput tuum, diabole. Ego enim
Dominum Deum meum adorabo, nec unquam blas-
phemias in eum proferam. » Caute igitur ad ea, quæ
dicta sunt, est attendendum. Complures enim ho-
mines victi hujusmodi cogitatione, alii sese ipsi
præcipitaverunt, alii in desperationem adducti per-
ierunt.

QUÆST. XVI. Consequens esse arbitramur, ut
postquam de Deo et de angelis disseruimus, ter-
tio jam loco quæstionem de animabus proponamus
in medium. Vere enim multa hac de re disputant

⁹⁹ Psal. LXVII, 2.

(12) Reg. 2, μεσίτου. Quatuor sequent. quæst.
13, 14, 15, 16, absunt a Palat. 2, et a veteribus
editis Latinis.

(13) Quidam mss., καὶ ῥήματα παρὰ πᾶσαν τὴν

γραφὴν.

(14) Tres mss. ἡγοῦμαι. Paulo post, alii εἰς μέ-
σον προσεχθῆναι, alii, ἀχθῆναι, alii, προσενεχθῆναι ha-
bent. Mox Palat. περὶ τούτου τοῦ ἀνθρώπου,

et inquirunt homines, nempe, quæ res sit ipsa anima hominis, unde ipsa in corpore constituitur, quandonam et quomodo separatur ab homine, quidque agat usque ad resurrectionem. Nemo enim ex mortuis in mundum veniens hæc nobis renuntiavit aut confirmavit. Quapropter a tua sanctitate flagitamus ut quæstionem hanc de anima, multis incomprehensam, nos velis edocere.

RESP. Hominis quidem anima est substantia intelligens, incorporea, invisibilis, impassibilis, immortalis, fereque angelorum subtilitati similis. Nunquam tamen anima fuit angelus, ut fabulantur Origenistæ; nec ante corpora existunt animæ, ut Manichæis videtur: sed quemadmodum lapide et ferro collisis, ex utroque ignis nascitur, sic in viri et mulieris congressu, corpus et anima Deo iubente constituuntur. Idque tibi persuadeat Paulus apostolus, qui ait: « Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale⁶¹, » videlicet in resurrectione.

QUEST. XVII. Undenam certum habetur mortis tempore animam non simul mori cum corpore? Sic enim quidam opinantur.

RESP. Dei Filius et Verbum Jesus Christus apertis verbis nos docet et mortale corpus esse, et animam immortalem. « Nolite, » inquit, « timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere⁶². » Certe manifestum inde est immortalem eam esse et a Deo existere.

QUEST. XVIII. « Fidelis sermo et omni acceptione dignus⁶³. » Verum quonam, quæso, modo anima separatur a corpore?

RESP. Hominis corpus constare credimus ex quatuor elementis, nempe ex sanguine, phlegmate, humore et bili: sive, ex calido, frigido, sicco et humido, id est, ex igne, aqua, aere, et terra. Namque sanguis, veluti calidum et vitale elementum, ex igne utique est: humor vero, ut²²¹ humidus, est ab aere: bilis vero, ut sicca, a terra est: phlegma denique ut frigidum, est ab aqua. His quatuor, non secus ac quatuor muris, anima, instar columbæ, in domo corporis conclusa est. Igitur mortis tempore, Dei jussu, quatuor elementis ab invicem discedentibus, quatuor muri domus, ut ita dixeris, dissolvuntur, receditque intus conclusa columba sive anima, ac primo recedit sanguis sive calidum et vitale elementum. Hinc mortua corpora bilem et phlegma ac humorem post mortem servant, at sanguinem nullum habent.

⁶¹ I Cor. xv, 44. ⁶² Matth. x, 28. ⁶³ I Tim. i, 15.

(15) Post, ἀθάνατος, quidam habent σχεδὸν ὁμοία τῆς τῶν ἀγγέλων λεπτότητος. Mox Reg. 2, Ὀριγενιστά.

(16) Ita quidam manuscripti rectius quam editi, qui habent, συνίστασθαι κελεύει.

(17) Quatuor mss., ὁ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν

Ἀ ζήτησις τε καὶ ἀμφιβολία· λέγω δὴ, τί αὐτὸ χρῆμά ἐστιν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου; καὶ πότεν αὕτη συνίσταται ἐν τῷ σώματι; καὶ πότε καὶ πῶς τοῦ σώματος χωρίζεται; καὶ τί μέχρι τῆς ἀναστάσεως διαπράττεται; οὐδεὶς γὰρ ἐκ νεκρῶν ἐν τῷ βίῳ ἐπιδημήσας ταῦτα ἡμῖν ἀπηγγείλεν, ἢ ἐπιστάσας. Διὸ ὡς τοῖς πολλοῖς ἀκατάληπτον τὸν περὶ τῆς ψυχῆς λόγον διασχῆναι· ἡρωτήσαμεν τὴν σὴν ἀγιότητα.

Ἀπόκ. Ἡ μὲν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐστὶν οὐσία νοερὰ, ἀσώματος, ἀπαθὴς, ἀθάνατος (15)· οὐ μὴν δὲ ἀγγελικός ποτε ἦν ἡ ψυχὴ, ὡς οἱ Ὀριγενισταὶ μιν θεοῦνται· οὐδὲ προϋπάρχουσιν αἱ ψυχὰς τῶν σωμάτων, ὡς οἱ Μανιχαῖοι δογματίζουσιν· ἀλλ' ὥστερ τοῦ λίθου καὶ τοῦ σιδήρου συγκαρουμένων, ἐκ τῶν ἀμφοτέρων τίκεται τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συμπλοκῆς συνίσταται (16) Θεοῦ κελεύσει σώμα καὶ ψυχὴ. Καὶ πεισθέντε ὁ ἅγιος Ἀπόστολος λέγων· Ἐπείρεται σῶμα ψυχικόν· ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, » δηλονότι ἐν τῇ ἀναστάσει.

Ἐρώτ. ιζ'. Πότεν δὲ δῆλον ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου οὐ συναποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ; Τινὲς γὰρ οὕτω νομίζουσιν.

Ἀπόκ. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ Λόγος (17) Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς προφανῶς ἡμᾶς διδάσκει τὸ θνητὸν τοῦ σώματος, καὶ τὸ ἀθάνατον τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, λέγων· « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυνάμενων ἀποκτείνειν. » Πρόδηλον ὡς ἀθάνατος (18) καὶ ἀπὸ Θεοῦ ὑπάρχει.

Ἐρώτ. ιη'. Πότεν δὲ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιός. Ποίῳ δὲ ἄρα τρόπῳ ἡ ψυχὴ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ σώματος;

Ἀπόκ. Ἐκ τεσσάρων στοιχείων πιστεύομεν τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου συνίστασθαι· λέγω δὲ ἐξ αἵματος, καὶ φλέγματος, καὶ χυμοῦ, καὶ χολῆς· ἤγουν ἐκ θερμοῦ, καὶ ψυχροῦ, καὶ ξηροῦ, καὶ ὕγρου, τουτέστιν ἐκ πυρὸς, καὶ ὕδατος, καὶ ἀέρος, καὶ γῆς. Τὸ μὲν γὰρ αἷμα ὥστερ θερμὸν καὶ ζωτικὸν στοιχεῖον, δῆλον ὅτι ἐκ τοῦ πυρὸς· ὁ δὲ χυμὸς, ὡς ὕγρος, πρόδηλον ὅτι ἐξ ἀέρος· ἡ δὲ χολὴ ὡς ξηρὰ πρόδηλον ἀπὸ γῆς· τὸ δὲ φλέγμα ὡς ψυχρὸν, εὐδῆλον ἐξ ὕδατος. Καὶ τοῖς τοῖς τέσσαρσιν ὥστερ καὶ τέσσαρσι τοίχοις ἐν οἴκῳ τοῦ σώματος δίχην τινὲς περιστερὰς ἀποκλείονται ἡ ψυχὴ. Τῷ γοῦν καιρῷ τοῦ θανάτου ἐπιτροπῇ τοῦ Θεοῦ, ὑποχωρούντων ἐξ ἀλλήλων τῶν τεσσάρων στοιχείων, ὡς ἂν εἰποις, διαλύονται οἱ τέσσαρες τοῦ οἴκου τοίχοι, καὶ ἀναχωρεῖ ἡ ἐνδὸν ἀποκεκλεισμένη περιστέρα, ἤγουν ἡ ψυχὴ· καὶ πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖ τὸ αἷμα, ἤγουν τὸ θερμὸν καὶ ζωτικόν. Ὅθεν τὰ νεκρά σώματα χολὴν μὲν ἔχουσι μετὰ θάνατον καὶ φλέγμα καὶ χυμὸν, αἷμα δὲ οὐκ ἔχουσιν.

Λόγος.

(18) Duo mss., ἀθάνατον καὶ ἀπαθὴ ὑπάρχουσιν. Edit. Comm., ἀθάνατος καὶ ἀπαθὴς ὑπάρχει. Edit. Paris. cum Palat. 2, ἀθάνατος καὶ ἀπὸ Θεοῦ ὑπάρχει. Porro quæst. 19, 20, 21, 22, 23, 24, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

Ἐρώτ. ιθ'. Πού δὲ ἄρα θέλομεν λέγειν, ὅτι εἰσὶν Α αἱ προλαβοῦσαι τῶν ἀνθρώπων ψυχαί;

Ἀπόκ. Ἔσονται μὲν καὶ φοβερόν τὸ ἐρώτημα (19), καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἀποκεκρυμμένον. Οὐ γὰρ συν-
εχώρησεν ὁ Θεὸς ἐπαναλῦσαι τινα πρὸς ἡμᾶς ἐκείθεν, καὶ διηγῆσασθαι πού ἢ πῶς εἰσὶν αἱ ἀφ' ἡμῶν ἀπελ-
θοῦσαι ψυχαί. Ὅμως ἐκ τῶν Γραφῶν μανθάνομεν, ὅτι αἱ μὲν τῶν ἀμαρτωλῶν ψυχαί ἐν τῷ ᾄδῃ ὑπάρχου-
σιν ὑποκάτω πάσης τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάττης εἰσὶν, ὡς φησὶν ὁ ψαλμὸς, « Ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανα-
τάτου καὶ ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, » καὶ ὡς γέγραπται ἐν τῷ Ἰώβ: « Εἰς γῆν σκοτεινὴν καὶ γνοφερὰν, εἰς γῆν σκο-
τούς αἰωνίου, οὐ οὐκ ἔστι φέγγος, οὐδὲ ὄψιν ζωῆν βροτοῖς (20), » αἱ δὲ τῶν δικαίων ψυχαί μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, ὡς ἐκ τοῦ ληστοῦ τοῦ ἐν τῷ σταυρῷ μανθάνομεν, ὅτι ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπάρχου-
σιν. Οὐ γὰρ διὰ μόνην τὴν ψυχὴν τοῦ ἀγίου ληστοῦ Χριστοῦ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἤνοιξε τὸν παράδεισον, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσας λοιπὸν τὰς τῶν ἀγίων ψυχάς.

Ἐρώτ. κ'. Τί οὖν, ἀπέλαβον οἱ δίκαιοι τὰ ἀγαθὰ, καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ τὴν κόλασιν;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς. Ὅμως δὲ τὴν χαρὰν ταύτην ἔχουσιν αἱ τῶν ἀγίων ψυχαί (21)· καὶ ἔστιν αὕτη μερικὴ ἀπόλαυσις, ὥσπερ καὶ ἡ λύπη, ἣν οἱ ἀμαρτωλοὶ ἔχουσι, μερικὴ κόλασις, καὶ ὥσπερ (22) μετασ-
τέλλεται βασιλεὺς φίλους αὐτοῦ ἐπὶ τῷ συναριστή-
σαι αὐτῷ ὡσαύτως καὶ καταδίκους ἐπὶ τὸ κολάσαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὸ ἀρίστον κληθέντες ἐν χαρᾷ εἰσὶν ἔμπροσθεν τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως ἕως τῆς ὥρας τοῦ ἀρίστου· οἱ δὲ κατάδικοι ἐν φυλακῇ ἀπο-
κεκλεισμένοι, ἐν λύπῃ ὑπάρχουσιν, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ κριτής. Οὕτω δὲ οἱ λοιποὶ νοεῖν καὶ ἐπὶ τῶν ἐκείσε νῦν ἀφ' ἡμῶν προλαβοῦσιν ψυχῶν, λέγω δὲ δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν.

Ἐρώτ. κα'. Εἰ οὖν οὐδεὶς καθ' ἑαυτοῦ εἰρηκας, οὔτε ἐν βασιλείᾳ, οὔτε ἐν γένειν εἰσελήλυθε· πῶς περὶ τοῦ πλουσίου τοῦ κατὰ τὸν Λάζαρον ἀκούομεν, ὅτι, ἐν τῷ πυρὶ καὶ βασάνοις ὑπάρχων, ποδὸς τὸν Ἀβραάμ δι-
ελέγετο;

Ἀπόκ. Ὁ Κύριος παραβολικῶς ἔλα τὰ κατὰ τὸν Λάζαρον καὶ τὸν πλούσιον εἰρηκεν, ὥσπερ καὶ περὶ τῶν δέκσιν παρθένων, καὶ τῶν λοιπῶν παραβολῶν. Οὐ γὰρ ἐν πράγματι γέγονεν ἡ τοῦ Λαζάρου παραβολή. Διότι οὐχ ὁρῶσιν οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐν γένειν τοὺς δι-
καίους τοὺς μετὰ Ἀβραάμ ὄντας ἐν τῇ βασιλείᾳ. Ἄλλ' οὔτε δὲ πάλιν ἐπιγινώσκαι τις τὸν πλησίον αὐ-
τοῦ, ἐκείσε ἐν σκότει ὑπάρχων.

Ἐρώτ. κβ'. Πῶς τοῦτο; Καὶ γὰρ φοβερὸς ὁ λόγος καὶ ξένος, ὅτι οὐκ ἐπιγινώσκουσιν ἀλλήλους ἐκεῖ, ἀλλὰ ἀγνώριστοι ἀδελφοὶ ἀδελφοῖς, καὶ πατέρες υἱοῖς, καὶ φίλοι φίλοις (23) καθεστήκαμεν.

QUEST. XIX. Ubinam porro esse dicemus animas hominum quæ jam discesserunt?

RESP. Mira sane et metuenda questio, homini-
busque occulta. Nec enim Deus quemquam ad nos inde redire permisit, enarrareque ubinam quomodo sint animæ a nobis profectæ. Verumtamen discimus ex divinis litteris peccatorum animas in inferis esse infra omnem terram et mare, quemadmodum ait Psalmista: « In tenebris et in umbra mortis et in lacu infimo⁸⁷, » et ut apud Job scriptum est: « In terram tenebrosam et caliginosam, in terram tenebrarum æternarum, ubi nullus splendor, nec vita est hominibus⁸⁸. » Justorum autem animæ, ut ex latrone in cruce discimus⁸⁹, sunt in paradiso. Nec enim propter solam sancti latronis animam Christus paradisum aperuit, sed etiam propter omnes sanctorum animas.

QUEST. XX. Quid igitur? Bonane justii receperunt, et peccatores supplicium?

RESP. Nequaquam. Hoc tamen fruuntur gaudii sanctorum animæ, quæ pars est illorum felicitatis, ut tristitia, quam habent peccatores, pars est illorum supplicii. Quemadmodum itaque suos amicos accersit imperator, ut secum prandeant, sic et damnatos ut puniantur. Illi autem ad prandium vocati lætantur ante domum imperatoris, donec venerit hora prandii. Damnati in custodia inclusi, in mœrore degunt, usque dum veniat iudex. Sic sentiendum est de animabus justorum et peccatorum quæ ante nos illuc discesserint.

QUEST. XXI. Si igitur nemo, prout dixisti, neque in regnum neque in gehennam introivit: quid illud ergo est quod de divite et de Lazaro audivimus, illum nempe divitem in igne et tormentis existentem loqui ad Abrahamum?

RESP. Quæcunque divitem et Lazarum spectant, parabole locutus est Dominus, ut et quæ de decem virginibus et cæteris parabolis dixit. Nec enim reipsa contigit Lazari parabola. Quippe in gehenna peccatores non vident justos, qui cum Abrahamo in regno existunt. Imo nec quisquam illic in tenebris exsistens, proximum suum agnos-
cit.

QUEST. XXII. Qui id fiat? Terribile enim admodum et mirum est quod ais, scilicet illic nos non invicem cognoscere, sed fratres fratribus, filiis patres, et amicos amicis esse ignotos.

⁸⁷ Psal. LXXVIII, 7. ⁸⁸ Job x, 22. ⁸⁹ Luc. XXIII, 43.

(19) Reg. 3, ἐπερώτημα. Paulo post Reg. 4 et 5, ἐπαναλῦσαι τὸν ἐκείσε τινα πρὸς ἡμᾶς, καί.

(20) Reg. 2, βροτοῖν, post ψυχάς. Reg. 2, adjicit hæc, « Ὁ ἅγιος Πατὴρ ἡμῶν Βασιλεὺς εἰς τὸν Περὶ νηστείας αὐτοῦ λόγον, οὐ ἡ ἀρχή. » Σαλπίζατε, οὕτω φησὶν: « Οὐχ ὁρᾷς τὸν Λάζαρον, πῶς διὰ νηστείας εἰσε-
λήλυθεν εἰς τὸν παράδεισον; » Porro locus hic habetur apud Basiliensem.

(21) Reg. 4, 3, Ὅμως δὲ αὕτη ἡ χαρὰ ἣν ἔχουσι νῦν αἱ τῶν ἀγίων ψυχαί, μερικὴ ἀπόλαυσις ἔστιν.

(22) Editi, καὶ ὥσπερ οὖν. Sed οὖν deest in maxima parte manuscriptorum.

(23) Palatinus primus, ἀδελφοὶ ἀδελφῶν, καὶ πατέρες υἱῶν, καὶ φίλοι φίλων.

RESP. Agnitio ex corporeis signis solet fieri. At animæ incorporeæ invicem sunt omnino similes, non secus ac multitudo aliqua vitidissimarum et similium columbarum aut apum, quarum nulla differat vel gravitate vel magnitudine, sed quæ in omnibus æquales sint invicem. Porro loquor de damnatis peccatorum animabus apud inferos, ipsas nempe seipsas non cognoscere. Nam 222 justorum animabus id bonum concessit Deus, ut invicem se agnoscant.

QUEST. XXIII. Demus igitur, juxta quod ais, animas nunc invicem se non cognoscere: at nunquid nec in resurrectione mutuo se cognoscent peccatores, qui nempe ex una regione, domo et genere exsulerint?

RESP. Neque in resurrectione.

QUEST. XXIV. Quare?

RESP. Quia figuræ, signa, et affectiones quæ nostris corporibus ex corruptione et satione accidunt, per quas nos invicem hic cognoscimus, in resurrectione mortuorum cum satione et corruptione destruantur. Et quemadmodum Deus ab initio unum fecit hominem; sic et in regeneratione omnes, velut unus homo, resurgemus: id est, omnis imago hominis similis erit imagini, formæ, magnitudinis et figuræ Adami. Unde in resurrectione non est parvus aut magnus, niger vel albus, flavus vel rufus, simus aut adunco naso, nec variæ figuræ, formæ et colores. Hæc enim omnia quæ ex satione et corruptione proveniunt, destruentur simul cum corruptione. Enimvero quomodo posset agnoscere pater proprium filium, qui infans mortuus fuerit, triginta jam annorum hominem perfectum resurgentem, quemadmodum et Christus triginta annos natus baptizatus est? Quomodo dignosci possit Æthiops, qui albus resurget: vel qui saucius obierit, sanus resurgens? Quod si hæc tibi videntur vix credibilia, audi Dominum ad Sadduæos alientem: « In resurrectione mortuorum neque nubent neque nubentur: sed erunt sicut angeli²⁰. » Igitur quemadmodum una est species et figura angelorum: ita idem nostræ naturæ in resurrectione per immortalitatem futurum credimus. Et quemadmodum in frumento spicam fecit Deus ab initio, et ex spica granum prodiit, quod deinde satum rursus germinat spica: sic et homo factus est a Deo incorruptus propter præceptum: deinde transgressione contritus est ac corruptus redditus:

²⁰ Matth. xii, 30.

(24) Τρόπον deest in Reg. 1, 2. Infra μία deest in editis, sed habetur in compluribus mss.

(25) Ita Reg. 5, recte. Editi vero male, ὅτι νῦν. Infra οἱ ἁμαρτωλοὶ deest in quibusdam mss.

(26) Tres mss. γινώσκωμεν.

(27) Ita tres mss. In editis vero, ἄρσεν καὶ θῆλυ, desunt. Infra, ἡ γυνή deest, in quibusdam mss.

(28) Tres mss., καταλύονται.

(29) Duo mss., τέλειον ἄνθρωπον. Alius, τέλειον τὸ βρέφος. Paulo post multi mss., Ἡ πῶς γνωσθή-

Ἄπόκ. Ὁ ἐπιγνωρισμὸς ἐκ σωματικῶν σημείων γίνεσθαι πέφυκε. Αἱ δὲ ἀσώματοι ψυχὰς ὁμοίαι ἀλλήλαις κατὰ πάντα τρόπον (24) ὑπάρχουσιν, ὥσπερ ἐπὶ πλήθους τινῶν ἀσπίλων καὶ ὁμοίων περιστερῶν ἢ μελισσῶν, οὐ διαφερουσῶν μία τῆς μιᾶς, οὔτε σεμνότητι, οὔτε μεγαλειότητι, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἐν ἰσότητι ἀλλήλαις οὐσίαις. Τοῦτο δὲ λέγω ἐπὶ τῶν ἐν τῷ ᾄδῃ καταδικασθεισῶν ψυχῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, ὅτι ἐαυτὰς οὐκ ἐπιγινώσκουσι. Ταῖς γὰρ τῶν δικαίων ψυχαῖς καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς τὸ ἀγαθόν, λέγω δὴ τὸν ἐπιγνωρισμὸν, ἐδωρήσατο.

Ἐρώτ. γγ'. Δεδόσθω τοίνυν (25) κατὰ τὸν σὸν λόγον, αἱ ψυχὰς ἀλλήλαις οὐκ ἐπιγινώσκουσι νῦν· εἴτα ἄρα οὔτε ἐν τῇ ἀναστάσει ἐπιγινώσκονται ἀλλήλους οἱ ἁμαρτωλοὶ, λέγω δὲ οἱ ἐκ μιᾶς χώρας καὶ οἴκου καὶ νέων ὑπάρχοντες;

Ἄπόκ. Οὔτε ἐν τῇ ἀναστάσει.

Ἐρώτ. δδ'. Τίνος χάριν;

Ἄπόκ. Ὅτι περ ἅπαντα τὰ ἐκ φθορᾶς καὶ σποράς ἐπισυμβάντα τοῖς ἡμετέροις σώμασι σχήματα καὶ σημεῖα, καὶ παθήματα, δι' ὧν ἀλλήλους ἐπιγινώσκωμεν (26) ὧδε, ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν σὺν τῇ σπορᾷ καὶ φθορᾷ καταργούνται. Καὶ ὥσπερ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἕνα ἄνθρωπον ἐποίησεν, οὕτω καὶ ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες ὡς εἰς ἄνθρωπος ἐπανιστάμεθα· τούτέστι πᾶσα ἀνθρώπου εἰκὼν ὁμοία τῆς τοῦ Ἀδὰμ εἰκόνος καὶ πλάσεως, καὶ μεγέθους καὶ σχήματος. Διὸ οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀναστάσει ἄρσεν καὶ (27) θῆλυ, οὐδὲ μικρὸς καὶ μέγας, οὐδὲ μέλας καὶ λευκός, οὐδὲ ξανθότης καὶ πυρρότης, ἡ σιμότης ἢ γυνή, οὐδὲ διάφορα σχήματα, καὶ πρόσωπα, καὶ χρώματα, καὶ παθήματα, καὶ σκηνώματα. Ταῦτα γὰρ πάντα ἀπὸ σπορᾶς καὶ φθορᾶς γινώμενα σὺν τῇ φθορᾷ καταργούνται (28). Καὶ πῶς λοιπὸν ἐπιγνώσεται, εἰπέ μοι, πατήρ τὸ βιον τέκνον νήπιον τέλειον, καὶ τριακονταετὴ τέλειον ἄνθρωπον (29) ἀνιστάμενον, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τριακονταετὴς ἔδωκε πίσθη; Ἡ πῶς γνωσθήσεται ὁ τελευτήσας Αἰθίοψ λευκὸς ἀνιστάμενος· ἢ ὁ ἀποθανὼν λειωθεὶς, ὕγις ἀνιστάμενος; Εἰ δὲ δύσπιστά σοι ταῦτα φαίνονται, ἀκούσον τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Σαδδουκαίους λέγοντος, ὅτι « Ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται (30)· ἀλλ' ἔσονται ὡς ἄγγελοι. » Οὐκοῦν ὥσπερ οἱ ἄγγελοι μιᾶς ἰδέας καὶ σχήματος ὑπάρχουσιν· οὕτω πιστεύομεν καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν τῇ ἀναστάσει διὰ τῆς φθορᾶς καὶ σπορᾶς γίνεσθαι. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ σίτου στάχυν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐκ τοῦ στάχυος γέγονεν ὁ κόκκος, καὶ πάλιν σπειρόμενος ἀναβλαστάνει

σεται. Editi, ἡ ἐπιγνωρισθήσεται. Unus codex, ἡ γνωσθήσεται.

(30) Basil., ἐγαμίζονται. Ad marginem huius codicis notatur ibid. Σχόλιον. Τῆς τότε ἀπαθείας καὶ ἀγιότητος λέγει ὁ Χριστὸς, ὅτι οὐ γαμοῦσιν, οὔτε ἐγαμίζονται. Οὐχὶ ὅτι δὲ οὐκ ἀνίστανται, οὔτε ἄνδρες, οὔτε γυναῖκες. Καὶ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει οἱ μὲν ἄνδρες ἀναστήσονται ἄνδρες, αἱ δὲ γυναῖκες γυναῖκες, ὡς ἡ ἀγία Θεοῦ ὁσ. Horum pars in textum relata est a veteri interprete.

στάχυν· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος γέγονεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ A
φυλάττων τὴν ἐντολὴν ἀφ' αὐτοῦ· εἰτα διὰ τῆς παρ-
ακοῆς συνετρίβη, καὶ γέγονε φθαρτός· σπειρόμενος δὲ διὰ τοῦ θανάτου καὶ χωννύμενος ἐν τῇ γῇ, ἀνα-
πλαστάνει ὡς περ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ἀφ' αὐτοῦ.

Ἐρώτ. κε'. Ἄρα ἐπισκέπτονται τὸν βίον αἱ προ-
λαβοῦσαι (31) τῶν ἀνθρώπων ψυχαί, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς. Ἀκούσων γὰρ τοῦ προφήτου
Δαβὶδ περὶ τῶν τελευτώντων ἀνθρώπων λέγοντος·
« Ἀνθρώπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ
ἄνθος τοῦ ἀγροῦ οὕτως ἐξανθήσει. Ὅτι πνεῦμα
διήλθεν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐχ ὑπάρξει, καὶ οὐκ ἐπιγνώ-
σεται εἰ τὸν τόπον αὐτοῦ. » Περὶ δὲ τῶν ψυχῶν τῶν
ἀγίων οὐ χρὴ ἀμφιβάλλειν (32).

Ἐρώτ. κς'. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτω, πῶς ἐπιφαίνονται
οἱ ἅγιοι πολλάκις ἐν τοῖς ἑαυτῶν ναοῖς καὶ σωροῖς;

Ἀπόκ. Ξένον καὶ παράδοξον τὸ ἐπερωτήμα, καὶ
πιστοτάτης ψυχῆς θεόμενον εἰς ἀπόκρισιν. Ὅμως εἰ
χωρεῖς, ἀκούσων μὴ ὀκλάζων τῷ λογισμῷ. Αἱ ἐν τοῖς
ναοῖς καὶ σωροῖς τῶν ἁγίων γινόμεναι ἐπισκιάσεις
καὶ ὀπτασίαι οὐ διὰ τῶν ψυχῶν τῶν ἁγίων γίνονται,
ἀλλὰ (33) δι' ἀγγέλων ἁγίων μετασχηματιζομένων
εἰς τὸ εἶδος τῶν ἁγίων. Πῶς γὰρ, εἰπέ μοι, μία
οὐσα ψυχὴ τοῦ μακαρίου Πέτρου ἢ Παύλου δύναται
κατ' αὐτὴν τὴν ῥοπήν ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ ἐπιφανῆναι
ἐν χιλιάς ναοῖς αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ τῷ κόσμῳ; τοῦτο γὰρ
οὔτε ἀγγέλους εἰς δύναται ποιῆσαι ποτε. Μόνου γὰρ
τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἐν δυοῖς τόποις καὶ ἐν ὅλῃ τῷ κόσμῳ
ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ εὐρίσκεσθαι. Ἐπεὶ καὶ αὐταὶ αἱ
νοεραὶ δυνάμεις ἀπολυμπάνονται (34) πάντως τῆς ἐν
οὐρανοῖς δοξολογίας, ἥνικα δ' ἂν ἀποστέλλωνται εἰς
διακονίαν ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐρώτ. κζ'. Τί διαφέρει ἡ οὐσία τοῦ ἀγγέλου τῆς
οὐσίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου;

Ἀπόκ. Τρεῖς οὐσίας ἀκαταλήπτους παρὰ ἀνθρώ-
ποις εὐρίσκομεν, ἃς οὐδεὶς οὐδαμῶς οὔτε εἶδεν, οὔτε
ἰδεῖν ἐπὶ γῆς δύναται, ὡς εἰσὶ, λέγω δὴ Θεοῦ καὶ
ἀγγέλων καὶ ψυχῶν· ὅμως στοχαζόμεθα, ὅτι περ ὅσον
διαφέρει τῆς σελήνης ὁ ἥλιος, τοσοῦτον ὑπερέχει
καὶ λαμπροφωρεῖ (35) ἡ τῶν ἀγγέλων οὐσία τῆς οὐ-
σίας τῶν ψυχῶν ἀνθρώπων.

Ἐρώτ. κη'. Καὶ πῶς οἱ προφῆται φαίνονται πολ-
λάκις ἰδόντες τὸν Κύριον (36);

Ἀπόκ. Μετὰ πάντας τοὺς προφῆτας καὶ μετ' αὐ-
τὴν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ εἶπεν ὁ ἅγιος ἀπό-
στολος καὶ εὐαγγελιστὴς καὶ θεολόγος Ἰωάννης, ὅτι D
« Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Καὶ ἵνα πιστώση-
ται ὡς φοβερόν καὶ ξένον τὸ ῥῆμα, ἐπήγαγεν, ὅτι
« Ὁ Μονογενὴς ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς,
ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. » Ὅθεν καὶ ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦ-
λός φησιν· « Ὅν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὔτε ἰδεῖν δύ-
ναται. » Ὡστε οὐδεὶς ἀνθρώπων δύναται Θεοῦ οὐσίαν
γυμνῆν ἰδεῖν οὐδαμῶς· ἀλλὰ, πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώ-

A satus vero per mortem et terra obrutus, iterum in-
corruptus repullulat, qualis ab initio erat.

QUEST. XXV. Num hominum animæ, qui ante
nos decedunt, vitam iterum invisunt, necne?

RESP. Nequaquam. Audi enim prophetam Davi-
dem de hominibus morientibus aientem : « Homo,
sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri sic efflo-
rebit. Quoniam spiritus pertransivit in illo, et non
existet, et non cognoscet amplius locum suum ». De
animabus autem justorum nihil est ambigen-
dum.

QUEST. XXVI. Si hæc ita se habent, quomodo
sæpe sancti suis in templis et tumulis apparent?

RESP. Singularis et paradoxa sane quæstio, fide-
lissimaque indigens anima ad respondendum. Ta-
men si capis, audi nec ratione vacilles. Quæ in
templis et tumulis sanctorum adumbrationes et
visiones fiunt, non per animas sanctorum fiunt,
sed per angelos qui formam sanctorum assumunt.
Quomodo enim, dic mihi, beati Petri vel Pauli
anima una possit eodem momento in memoria sive
monumento ejus apparere in mille ejus templis
per totum orbem? id enim nec unus angelus queat
unquam præstare. Solius siquidem Dei est duobus
in locis et toto in mundo eodem momento reperiri :
quandoquidem et ipsæ intelligentes virtutes defi-
ciunt omnino a doxologia quæ in cælis est, cum
in ministerium in terram mittuntur.

223 QUEST. XXVII. Quid differt substantia an-
geli ab hominis substantia?

RESP. Tres invenimus substantias quas homo ne-
quit comprehendere, nemoque unquam vidit, quæ
nec in terra possunt videri, ut sunt nempe Dei,
angelorum et animarum. Attamen conjicimus quod
quantum differt sol a luna, tantum antecellit et
magis splendet angelorum essentia, quam anima-
rum hominum essentia.

QUEST. XXVIII. Quomodo prophetæ sæpe Deum
videntes apparent?

RESP. Post prophetas omnes ipsumque Christi
adventum dixit apostolus, evangelistæque et theo-
logus Joannes, quod : « Deum nemo vidit un-
quam ». Quod ut credible redderet, tanquam
aliquid tremendum et singulare, addidit : « Unige-
nitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit ». Unde et sanctus apostolus Paulus ait : « Quem
nemo hominum vidit vel videre potest ». Itaque
nullus homo nudam Dei essentiam potuit usquam
videre, sed sese Deus ad infirmitatem hominum

³¹ Psal. cii, 15, 16. ³² Joan. i, 18. ³³ ibid. ³⁴ I Tim. vi, 16.

(31) Quidam mss. αἱ ἐκεῖ προλαβοῦσαι.

(32) His adjicit Palat. 2. Γνωρίζει γὰρ ἅπαντα
μετὰ θανάτου καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Quæ-
stiones porro 26 et 27 absunt a Palat. 2, et a ve-
teribus editis Latinis.

(33) Sic Reg. 1, 3. In editis, ἀλλὰ δεest.

(34) Ita 2 mss. Editi, ἀπολαμβάνονται. Ibidem
Reg. 1, ταῖς ἐν οὐρανοῖς δοξολογίαις.

(35) Palat. 1, λαμπροτερεῖ.

(36) Palat. 2, τὸν Θεόν.

Quæstiones autem 29, 30, 31, 32, 33 et 34, absunt
a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

accommodans, formamque congruentem assumens, A
prophetis apparebat. Certe tunc ille carnis expertus,
sæpe illis ut homo incarnatus apparebat. Unde
perspicuum est ipsos non Dei essentiam vidisse,
sed gloriam. Quod idem de angelis et nudis anima-
bus est intelligendum. Sola vero sancta Deipara
nudam essentiam archangeli Gabrielis, uti erat,
contemplata est.

QUEST. XXIX. Quid ergo? Annon et ipsi angeli
secundum substantiam hominibus in terra appa-
rent?

RESP. Minime. Nec enim corruptibilis oculus
substantiam incorruptibilem potest contemplari.
Inde vero aperte licet cognoscere angelos non se-
cundum substantiam nobis apparere, quod non
una figura in terris appareant. Nam alii juvenum
formam assumunt; alii militum. Denique multas
illi formas induunt: at una ipsorum est substan-
tia.

QUEST. XXX. Quenam est definitio substantiæ
angelorum?

RESP. Angelus est animal rationale, immateriale,
hymnisonum, immortale.

QUEST. XXXI. Quodnam opus est cœlestium
virtutum in cœlis?

RESP. Hymnus nunquam intermissus, lausque
perennis magnificentiæ Dei: forte etiam oratio as-
sidua pro nostra salute. Quando vero ordines et
militiæ dicuntur, intelligendum est ordinem esse
magisterii, ordinem tutelæ, ordinem providentiæ,
ordinem ministerii, ordinem punientem, ordinem
qui animas separet, ordinem in aliis permanentem.
Porro ut varios supernarum virtutum ordines esse
novimus, sic sunt stationes et cognitiones diversæ.
Namque throni, cherubim et seraphim sine medio
a Deo docentur, ut qui cæteris sint superiores, et
Deo proximi. Hi autem docent inferiores ordines,
eaque deinceps ratione inferiores a superioribus
docentur. Infimus autem omnium ordo sunt sancti
angeli, qui et ipsi hominum sunt magistri.

QUEST. XXXII. An nostri sunt memores animæ
quæ discesserunt, quemadmodum et angeli sunt
nostri memores?

RESP. Sanctorum quidem animæ nostri omnino
meminerunt, minime vero peccatorum animæ quæ
in inferis jacent. Cum enim supplicium sibi debi-
tum expectent, merito certe de illo solum sunt sol-
liciti, nihil aliud curantes.

(37) Ita Reg. 3, et Palat. 1. Editi vero, αὶ πρὸς
ἡμᾶς μετασχηματίζονται εἶδέναι, μία δὲ οὐσία αὐ-
τῶν.

Sequentes porro duæ quæstiones 30 et 31, habentur
supra in testimonio Scripturæ sacræ. Vide
quæ de his diximus in Admonitione.

(38) Ἄδλον deest in editis et quibusdam mss. et
supra legitur.

(39) Reg. 3, ἐπιστρεπτικὴν, τάξιν προνοητικὴν,
τάξιν φυλακτικὴν. Mox Palat. 1, τιμωρητικὴν, τάξιν
πολεμικὴν, τάξιν ἐν ἀνθρώποις παρμ.

των ἀσθένειαν συγκαταβατικῶς ὁ θεὸς σχηματίζο-
μενος, τοῖς προφήταις ἐφαίνετο. Ἀμέλει καὶ ἄσαρ-
κος τότε ὑπάρχων, ὡς ἄνθρωπος αὐτοῖς πολλάκις
ἐφαίνετο σεσαρκωμένος. Ὅθεν πρόδηλον ἐστὶ, οὐ τὴν
οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἔβλεπον, ἀλλὰ τὴν δόξαν. Ὅπερ καὶ
ἐπὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν γυμνῶν ψυχῶν χρὴ ἐννοεῖν.
Μόνῃ δὲ ἡ ἀγία θεοτόκος, γυμνὴν οὐσίαν, ὡς ἐστὶ,
τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἐθεάσατο.

Ἐρώτ. κθ'. Τί οὖν; Οὐδὲ οἱ ἄγγελοι κατ' οὐσίαν
φαίνονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῖς ἀνθρώποις;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς· οὐτε γὰρ δύναται φθαρτὸς ὁ
ὀφθαλμὸς θεωρῆσαι οὐσίαν ἀφθαρτον. Ἐντεῦθεν δὲ
ἐστὶ σαφὲς ἐπιγινώσκειν, ὅτι οὐ κατ' οὐσίαν φαίνονται
ἡμῖν οἱ ἄγγελοι· ἐπεὶ οὐχ ἐνὶ σχήματι ἐπὶ τῆς γῆς
B ἐμφανίζονται, ἀλλ' οἱ μὲν ἐν σχήματι νεανίσκων με-
τασχηματίζόμενοι· οἱ δὲ ἐν εἰδει στρατιωτῶν.
Καὶ ἀπλῶς πολλὰ αὐτῶν αἱ μορφαί, μία δὲ ἡ οὐ-
σία (37).

Ἐρώτ. λ'. Τί δὲ ἐστὶν ὅρος οὐσίας ἀγγέλων;

Ἀπόκ. Ἀγγέλός ἐστι ζῶον λογικόν, αἴδιον (38),
ὁμολογικόν, ἀθάνατον.

Ἐρώτ. λα'. Τί δὲ τὸ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνά-
μεων ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει;

Ἀπόκ. Ὑμνος ἀληκτός, καὶ αἶνος ἀπαστος τῆς
μεγαλοπρεπειᾶς τοῦ θεοῦ· τάχα δὲ καὶ εὐχὴ ἐμμο-
νος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὗται
αἱ τάξεις καὶ στρατιαὶ λέγονται, δεῖ λοιπὸν ἐννοεῖν
τάξιν διδασκαλικήν, τάξιν ἐπιτρεπτικὴν, τάξιν προ-
νοητικὴν, τάξιν διακονικὴν (39), τάξιν τιμωρητικὴν,
C τάξιν ψυχοχωριστικὴν, τάξιν ἐν ἄλλοις παραμονητι-
κὴν. Ὅπερ δὲ τάξιν διαφοράς ἐν ταῖς ἀνω δυνά-
μεσιν ἐγνωμένον, οὕτω καὶ στάσεως καὶ γνώσεως. Οἱ
μὲν οὖν θρόνοι καὶ τὰ χειροῦμι καὶ τὰ σεραφίμ
ἀμέσως παρὰ τοῦ θεοῦ μανθάνουσιν, ὡς πάντων
ἀνώτερα καὶ θεῷ πλησιάζοντα (40)· ταῦτα δὲ διδά-
σκει τὰ κατώτερα τάγματα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς τὰ
ἀνώτερα διδάσκει τὰ κατώτερα· τὸ δὲ κατώτερον
πάντων τάγμα εἰσὶν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, οἱ καὶ τῶν ἀν-
θρώπων ὄντες διδάσκαλοι.

Ἐρώτ. λβ'. Ἄρα δὲ μέμνηνται ἡμῶν αἱ ἀπελ-
θοῦσαι (41) ψυχαί, ὥσπερ καὶ οἱ ἄγγελοι ἡμῶν μνη-
μονεύουσιν;

D Ἀπόκ. Αἱ μὲν τῶν ἁγίων ψυχαὶ πάντως, αἱ δὲ
τῶν ἁμαρτωλῶν ἐν τῷ ᾄδῃ οὐσαι, οὐδαμῶς (42). Τὴν
γὰρ μένουσαν αὐτοῖς ἐκδεχόμενοι κόλασιν, εἰκότως
περὶ ταύτης καὶ μόνον μεριμνῶσι, μηδεὶν ἑτέρου
φροντίζοντες.

(40) Reg. 3, πλησιέστερα τυγχάνοντα· τὰ δὲ σερα-
φίμ διδάσκει.

(41) Reg. 3, προαπελθούσαι.

(42) In Felc. cod. quodam, quem ille non nota-
vit, sic legitur. Ἐν τῷ ᾄδῃ οὐσαι, οὐδὲ θεοῦ οὐδὲ
ἡμῶν μνημονεύονται. Καὶ ἀκούσων τοῦ λαβῆδ λέγον-
τος πρὸς τὸν θεόν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ
μνημονεύων σου. Ἐν δὲ τῷ ᾄδῃ τίς ἐξομολογήσεται
σοι; καὶ πάλιν· Οὐχ οἱ νεκροὶ αἰνέσουσί σε, Κύριε,
οὐδὲ πάντες οἱ καταβάντες εἰς ᾄδου, et hic finit re-
sponsum.

Ἐρώτ. λγ'. Τί δὲ νῦν ἄρα τὸ ἔργον ἐκεῖ τῶν ἡρο- A
απελθουσῶν ψυχῶν;

Ἀπόκ. Ψυχὴ σώματος ἀπὸ πηλαγμένη οὔτε ἀγαθὸν
τι οὔτε πονηρὸν διαπράττειν δύναται. Αἱ γὰρ ὅπτα-
σται, ἃς βλέπουσί (43) τινες περὶ τῶν ἐκεῖσε, οἰκο-
νομικῶς ὁ Θεὸς ταύτας δείκνυσιν πρὸς ὠφέλειαν.
Ὅσπερ γὰρ ἡ λύρα, ἐὰν μὴ ἔχη τὸν κρούοντα, ἀργὴ
ὄρεται καὶ ἀπρακτος· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα,
ἐξ ἀλλήλων χωρισθέντα, οὐδὲν ἐνεργῆσαι δύναται.
Αἱ γοῦν τῶν ἁγίων ψυχαί, ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
ἐνεργοῦμεναι, μετὰ ἀγγέλων ἐν χώρᾳ ζώντων Θεὸν
ὑμνοῦσι καὶ ἀγάλλονται.

Ἐρώτ. λδ'. Τί οὖν; οὐκ αἰσθάνονται τινος εὐεργε-
σίας καὶ αἱ τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχαί, γινομένην ὑπὲρ
αὐτῶν συνάξων καὶ εὐποιῶν, καὶ προσφορῶν;

Ἀπόκ. Εἰ μὴ τινες εὐεργεσίας μετέχον ἐκ τούτου,
οὐκ ἂν ἐν τῇ προσκομιδῇ ἐμνημονεύοντο. Ἄλλ' ὥσπερ
ὅταν ἡ ἀμπλος ἀνθεῖ ἐξω ἐν τῷ ἀγρῷ, αἰσθάνεται
δὲ τῆς ὁσμῆς αὐτῆς ὁ ἀποκεκλιςμένος οἶνος, καὶ
συνανθεῖ καὶ αὐτός· οὕτω νοεῖ καὶ τὰς τῶν ἁμαρ-
τωλῶν ψυχὰς μετέχειν εὐεργεσίας τινὸς ἐκ τῆς ὑπὲρ
αὐτῶν γενομένης ἀναιμάκτου θυσίας καὶ εὐποιίας,
ὥς μόνος ἐπίσταται καὶ καλεῖται ὁ ζώντων καὶ νεκρῶν
ἐξουσιαστής καὶ Θεὸς ἡμῶν.

Ἐρώτ. λε'. Ἄρα δυνατόν γινώσκει, τινος χάριν οὐ
συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ψυχὴν τινος τῶν ἐκεῖ ἀπελθόν-
των ἐπανελθεῖν πρὸς ἡμᾶς, καὶ διηγῆσθαι, πῶς
εἰσι τὰ πράγματα ἐν τῷ ᾄδῃ (44), καὶ τίς ἡ ἀνάγκη
ἡ ἐκεῖ ὑπάρχουσα;

Ἀπόκ. Πολλὴ ἐντεῦθεν πλάνη ἐν τῷ βίῳ τίκεσθαι C
ἐμελλε. Πολλοὶ γὰρ τῶν δαιμόνων ἐν σχήμασιν ἀν-
θρώπων τῶν κοιμηθέντων εἶχον μετασχηματίζεσθαι,
καὶ ἐμελλον ἐκ νεκρῶν ἐγγιγῆσθαι αὐτοὺς λέγειν,
καὶ πολλὰ ψευδῆ πράγματα καὶ ὁῤῃματα περὶ τῶν
ἐκεῖ εἶχον ἡμῖν ἐγκαταστῆραι πρὸς τὴν ἡμῶν πλά-
νην καὶ ἀπάλειαν.

(45) Ἐρώτ. λς'. Πολλοὶ λέγουσιν ὅτι συνέφερε
τῷ ἀνθρώπῳ προγινώσκειν τὴν ἡμέραν τῆς αὐτοῦ
τελευτῆς.

Ἀπόκ. Ἐὰν πάντα πρὸς τὸ συμφέρον ὁ Θεὸς ἐν
σοφίᾳ ἐποίησεν, οὐδὲ τοῦτο ἀσκόπως ἡμῖν ἀπέκρυψεν.
Εἰ γὰρ προεγίνωσκεν ὁ ἄνθρωπος τὴν ἡμέραν τῆς
ἐαυτοῦ τελευτῆς, ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ ἐμελλον ἀδεῶς
ἐξαμαρτάνειν, καὶ πρὸ δύο πολλάκις ἢ τριῶν ἡμερῶν
τῆς ἐαυτοῦ τελευτῆς ἐπιθούναι αὐτὸν εἰς μετάνοιαν, D
ἀκούσας τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου εἰπόντος, ὅτι
« Ἐν ᾧ εὗρω σε, ἐν ἐκείνῳ καὶ κρινῶ σε. » Καὶ
ποία λοιπὸν, εἰπέ μοι, χάρις, ἵνα ἐκ αὐτῶν φόνους ποι-
ήσῃς καταφρονῶν τῷ Θεοῦ, καὶ δύο ἡμέρας μόνον
τῶν κακῶν ἡσυχάσῃς;

Ἐρώτ. λς'. Τίνος χάριν οἱ Χριστιανοὶ προσκυ-
νοῦμεν κατὰ ἀνατολὰς, καὶ τί δὴποτε (46) οἱ Ἰου-
δαῖοι κατὰ νότον;

Ἀπόκ. Οὐ μίᾳ ὁμοίᾳ ἡ περὶ τούτου ἀπόδειξις καὶ
ἀπόκρισις. Ἐτέρως γὰρ Ἰουδαῖοι ἀπολογητέον, καὶ

224 QUÆST. XXXIII. Quid nunc igitur illie
agunt animæ quæ jam decesserunt?

RESP. Anima corpore liberata nec bonum nec
malum potest efficere. Nam visiones quas de illis
quidam cernunt, Deus ad nostrum commodum dis-
pensat. Quemadmodum enim lyra, nisi pulsantem
aliquem nacta fuerit, vana et inutilis videtur :
sic anima et corpus post mutuam separationem
nihil possunt agere. Itaque sanctorum animæ a
sancto Spiritu agitatae, cum angelis in regione vi-
ventium Deum hymnis laudant et exsultant.

QUÆST. XXXIV. Quid ergo? Nullumne beneficium
percipiunt peccatorum animæ, cum pro ipsis fiant
synaxes, beneficentiæ et oblationes?

B RESP. Nisi inde alicujus participes essent bene-
ficii, non eorum mentio fieret in oblatione. Verum
quemadmodum vite foris in agro floescente, ejus
percipit odorem vinum conclusum, simulque efflo-
rescit : sic intellige peccatorum animas alicujus
participes esse beneficiorum, ex incruento sacrificio
et beneficentia pro ipsis facta, ut solus novit et ju-
bet vivorum et mortuorum dominator, Deus nos-
ter.

QUÆST. XXXV. Num igitur possit sciri quam ob
causam non permisit Deus animam alicujus eorum,
qui illuc discesserunt, redire ad nos, nobisque
enarrare quomodo se res habeant apud inferos,
quæve sit ibi angustia?

C RESP. Multus inde error in vita oriretur. Nam-
que multi dæmones possent mortuorum hominum
formas assumere, seque ex mortuis excitatos asse-
verare, falsaque multa dogmata et res de his quæ
ibi fiunt, nobis spargere, quæ errandi et pereundi
nobis causa forent

QUÆST. XXXVI. Multi dicunt utile homini esse
prænoscere diem sui obitus.

RESP. Si Deus omnia in sapientia ad nostrum
commodum fecit, certe neque absque ratione id
nobis occultavit. Nam si homo diem suæ mortis
prænoscet, secure per totam vitam peccaret, sas-
piusque duobus vel tribus ante mortem diebus pœ-
nitentiam amplecteretur, propter hæc Dei verba per
prophetam aientis : « In quo te invenero, in hoc te
judicabo. » Et vero quæ jam, quæso, homini su-
peresset gratia, si contempto Deo centum perpe-
trares homicidia, duosque tantum per dies a malis
cessares?

QUÆST. XXXVII. Cujus gratia nos Christiani ver-
sus orientem adoramus, et Judæi versus au-
strum?

RESP. Non eadem similisve hac de re danda est
probatio et responsio. Aliter enim est satisfaci-
-

(43) Ita quidam mss. Editi vero, ἃς βλέπομεν.

(44) Duo manuscripti, ἐπαναλῦσαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ
διηγῆσθαι πρὸς ὠφέλειαν ἡμῶν.

(45) Hæc quæstio deest in Palat. 2

dum Judæis : aliter res est explicanda gentilibus : aliter denique id est Christianis explicandum. Judæis igitur dicimus fideles idcirco versus orientem adorare, quod ita nobis jusserit Spiritus sanctus per Davidem prophetam hæc loquens : « Adoremus in loco, ubi steterunt pedes Domini⁴⁷. » Quod si dicat Judæus, ubi steterunt pedes Domini? ipsos his verbis docet propheta Zacharias : « Et stabunt pedes Domini in monte Olivarum ad orientem contra Jerusalem⁴⁸. » Unde et ipsi Judæi Jerosolymis orantes versus orientem, orant ad montem Olivarum. Et id quidem breviter Judæis responsum esto. Ad gentiles autem illud est dicendum, nos scilicet versus orientem adorare, non quasi plaga orientali circumscribatur Deus; sed quia Deus est, et dicitur lux vera. Idcirco ad lucem creatam respicientes, non ipsam, sed Creatorem ejus adoramus, ex splendidissimo elemento, **225** Deum omnium elementorum et sæculorum splendidissimum venerantes. Denique audiant et discant fideles ejus rei causa beatissimos apostolos jussisse ut Ecclesiæ Christianorum orientem spectarent; ut ad paradysum, unde excidimus, antiquam patriam regionem nostram respiciamus : oremusque Deum et Dominum, ut ad locum, unde exsules ejecti sumus, nos velit restituere. Propheta vero Judæos ad meridiem attendere præceperunt, quia Dominum ex meridie Jerusalem sive ex Bethlehem nasci deberet : hinc aiebat propheta⁴⁹, « Deus a Themam veniet, » id est, « ab austro. »

τίκτεσθαι Κύριον· διὸ καὶ ἔλεγε προφήτης· « Ο Θεὸς ἀπὸ Θαιμᾶν (50) ἔξει, » τούτέστιν, « ἐκ νότου. »

QUEST. XXXVIII. Quare, cum Christus sit circumcissus, nos similiter non circumcidimur?

RESP. Christus Filius Dei venit ut legem imple-ret, ne Deo oppositus esse putaretur, adversariusque Dei qui legem dederat. Id enim ipsi sursum deorsumque exprobrabant. Cum autem ipse pro nobis ea quæ lex continet impleverit, jam nos sub lege non sumus sed sub gratia. Hinc Christus per Paulum hæc ad nos dicit : « Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit⁵¹. » Unde manifesto cognoscimus Deo alienos esse omnes qui circumciduntur, sive fideles illi sint, sive infideles, sive Judæi, sive gentiles, quippe qui in lege Mosaica gloriantur, nec Christum sequuntur. Quemadmodum enim universi qui per sanguinem

ἑτέρως Ἕλλησιν ἐρμηνευτέον· καὶ ἄλλως πάλιν περὶ τούτου Χριστιανοὶ σαφηνιστέον. Ἰουδαίοις μὲν οὖν εἰπομεν, ὅτι τούτου χάριν οἱ πιστοὶ προσκυνούμεν κατὰ ἀνατολὰς, τοῦ ἁγίου Πνεύματος νομοθετήσαντος ἡμῖν διὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ εἰπόντος· « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου (47). » Καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ Ἰουδαῖος, ποῦ ἔστησαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου; ὁ προφήτης Ζαχαρίας διδάσκει αὐτοὺς λέγων· « Καὶ στήσονται οἱ πόδες Κυρίου εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν κατ' ἀνατολὰς κατέναντι Ἱερουσαλὴμ. » Ὅθεν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Ἱερουσαλὴμ προσευχόμενοι κατὰ ἀνατολὰς, προσεύχονται εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Καὶ αὕτη μὲν ἡ διὰ βραχείων πρὸς Ἰουδαίους ἀπολογία· πρὸς δὲ Ἕλληνας ἐκείνῳ φαμεν, ὅτι οὐχ ὥς ἐν ἀνατολαῖς περιγραφόμενου τοῦ Θεοῦ κατὰ ἀνατολὰς προσκυνούμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς φῶς ἀληθινὸν ἐστὶ τὸ καὶ ἐνομάζεται· τούτου χάριν πρὸς τὸ φῶς τὸ χριστὸν ἀφορῶντες, οὐκ αὐτὸ, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν αὐτοῦ προσκυνούμεν, ἐκ τοῦ λαμπροτέρου στοιχείου (48), τὸν πρὸ πάντων στοιχείων καὶ τῶν αἰώνων ὑπέραμπρον Θεὸν γεραίροντες. Οἱ δὲ πιστοὶ ἀκούευσαν καὶ μαθηανέυσαν, ὅτι περ τούτου χάριν οἱ μακαριώτατοι ἀπόστολοι (49) κατὰ ἀνατολὰς τὰς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας προσέχειν ἐποίησαν, ἵνα πρὸς τὸν παράδεισον ἀφορῶμεν· ὅθεν καὶ ἐξεπέσαμεν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν, αἰτούμενοι τὸν Θεὸν καὶ Δεσπότην ἀποκαταστήσαι ἡμᾶς, ὅθεν ἐξωρίσθημεν. Εἰς νότον δὲ προσέχειν Ἰουδαίοις οἱ προφῆται ἐνομοθέτησαν διὰ τὸν ἐκ νότου τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἦγουν ἐκ Βηθλεὲμ, μέλλοντα

C Ἐρωτ. λη'. Τίνος χάριν τοῦ Χριστοῦ περιτμηθέντος, οὐ περιτεμνόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὡς αὐτός;

Ἀποκ. Ὁ μὲν Χριστὸς, Θεοῦ Υἱὸς ὢν, πληρῶσαι ἤλθε τὸν νόμον, ἵνα μὴ νομισθῇ ἀντίθεος εἶναι καὶ ἀντίδικος τοῦ Θεοῦ τοῦ δεδοκτός τὸν νόμον. Τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω ἐνεκάλουν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι. Αὐτοῦ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν πληρώσαντος τὰ ἐν νόμῳ, οὐκέτι λοιπὸν ἡμεῖς ἐσμεν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν. Διό φησι πρὸς ἡμᾶς διὰ Παύλου ὁ Χριστὸς· « Ὅτι, ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. » Ὡστε ἐντεῦθεν σαφῶς γινώσκουμεν, ὅτι ἀλλότριον τοῦ Χριστοῦ (51) εἶσι πάντες οἱ περιτεμνόμενοι, εἴτε πιστοί, εἴτε ἄπιστοι, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, ὡς ἐν νόμῳ Μωσαϊκῷ καυχώμενοι, καὶ οὐ τῷ Χριστῷ ἐπόμενοι. Ὡς περ γὰρ ἅπαντες οἱ τὴν δι' αἵματος (52) καὶ

⁴⁷ Psal. cxxxi, 7. ⁴⁸ Zachar. xiv, 4. ⁴⁹ Habac. iii. ⁵⁰ Galat. v, 2.

(47) Tres mss. sic habent, ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου. Καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ Ἰουδαῖος· Ποῦ ἔστησαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου, ὁ προφήτης Ζαχαρίας διδάσκει λέγων· Στήσονται.

(48) Quidam manuscripti, ἐκ τοῦ πρώτου στοιχείου. Ibidem Reg. 2 et 3, quos sequimur, τὸν πρὸ πάντων στοιχείων. Editi, τὸν τῶν πάντων στ.

(49) Ita omnes manuscripti. In editis, ἀπόστολοι deest. Mox Palatinus primus. Ἐποίησαν κατὰ τὸν παράδεισον ἡμᾶς προσέχειν, ὅθεν ἐξεπέσαμεν βουλόμενοι, ἵνα, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν ἀφορῶντες, αἰτούμεν τὸν δεσπότην. Palat. vero

D 2 sic habet : Προέχειν ἐκέλευσαν, ἵνα, πρὸς τὸν παράδεισον ἀφορῶντες ὅθεν ἐκπεπτώκαμεν, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν, αἰτούμεθα τὸν Θεὸν καὶ δεσπότην ἀποκαταστήσαι ἡμᾶς ὅθεν ἐξεπέσαμεν. Hic responsionem claudit Palat. 2, in quo quest. 38 et 39, desunt.

(50) Reg. 2, Θαιμᾶν.

(51) Sic 2 mss. Editi vero, τοῦ Θεοῦ. Paulo post 2 mss., εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε ἄλλοπιστοι.

(52) Reg. 2, οἱ τὴν διαίρεσιν καὶ δι' αἵματος. Palat. post idem, ἀνατρέπονται.

ἰδόντας θυσίαν Θεῷ προσαγαγεῖν νομίζοντες, τὴν ἀνάμικτον θυσίαν Χριστοῦ ἀνατρέπουσι καὶ βεβήλυσσονται· οὕτω πάντες οἱ τὴν σάρκα περιτεμνόμενοι τὴν πνευματικὴν περιτομήν, ἤγουν τὸ ἅγιον βάπτισμα, λοιδοροῦσι καὶ ἀποστρέφονται· καὶ πάλιν ἄλλο ὅμιον. Οὐκ ἐν τῷ νόμῳ ὁ Χριστὸς τὸν διάβολον κατήγγησε καὶ τοὺς δαίμονας, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν εἰργάσατο· ἀλλ' ἐν τῷ σταυρῷ. Ὅθεν νόμον μὲν ὀρώντες οἱ δαίμονες οὐ τρέμουσιν οὐδὲ φοβοῦνται· σταυρὸν δὲ πολλὰκις ὀρώντες τρέμουν καὶ φεύγουσι καὶ καταργοῦνται καὶ διώκονται.

Ἐρωτ. 18'. Τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν προφητῶν ἐπιτρέποντος, μὴ προσκυνεῖν χειροποίητα, διὰ τί προσκυνούμεν εἰκόνας καὶ σταυρὸν, ἔργα τεκτονικῶν ὑπάρχοντα, καθὼς καὶ τὰ εἰδωλα τυγχάνουσιν (53) ;

Ἀποκ. Οὐχ ὡς θεοὺς προσκυνούμεν τὰς εἰκόνας οἱ πιστοί· μὴ γένοιτο! ὡς οἱ Ἕλληνας· ἀλλὰ μόνον τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ψυχῆς ἡμῶν τῆς πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς εἰκόνης ἐμφανίζομεν (54)· ὅθεν πολλὰκις τοῦ χαρακτήρος λειανθέντος, ὡς ὅλον ἀργὸν λοιπὸν τὴν ποτε εἰκόνα καίομεν. Καὶ ὥσπερ Ἰακώβ μετ' ἑλπίαν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου, τῷ Ἰωσήφ προσεκύνησεν, οὐ τὴν ῥάβδον τιμῶν, ἀλλὰ τὸν αὐτὴν κατέχοντα· οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ οὐ δι' ἑτερόν τινα τρόπον τὰς εἰκόνας ἀσπαζόμεθα, εἰ μὴ διὰ πόθον ὧν ἐμφανίζομεν· τοῦτο ποιοῦντες (55), ὡς καὶ πατέρας καὶ φίλους ἀσπαζόμεθα· καθὼς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ποτε τὰς τοῦ νόμου πλάκας, καὶ τὰ δύο χερουβίμ τὰ χρυσεῖα καὶ τὰ γλυπτὰ προσεκύνησαν, οὐ τιμῶντες τὴν τοῦ λίθου καὶ χρυσοῦ φύσιν, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν ἐπιτρέψαντα γενέσθαι Κύριον. Οἱ δὲ ἐξ ἀλαζονείας ἀποστρεφόμενοι προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν καὶ τὰς εἰκόνας (56), λεγέτωσαν οἱ ἀνόητοι πῶς μῦρα πολλὰκις ἔβλυσαν αἱ ἅγιαι εἰκόνας, δυνάμει Κυρίου; πῶς βέλος δεξαμένη ἀψυχὸς στήλη, ὡς ἐν σώματι φύσις (57) αἶμα παραδόξως ἐξήγαγεν; πῶς ἐκ σωρῶν καὶ λεψάνων καὶ εἰκόνων πολλὰκις δαίμονες βοῶντες ἀπελαύνονται; ἵνα δὲ τοὺς ἄφρονας ἐντρέψωμεν ἐπὶ πλείον, ἀκουσον λόγον ἐκ πατέρων ἡμῶν διηγηθέντα περὶ εἰκόνης. Ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις τινὲς τῶν ἀσκητῶν ἐπιτίθετο καὶ διηγώχλει ὁ πονηρὸς δαίμων (58). Ἐν μὲν οὖν φαίνεται αὐτῷ αὐταῖς ὕψει τὸ πνεῦμα, λέγων, ὅτι, ἐὰν θέλῃς ἵνα μὴ σε πολεμῶ, μὴ προσκυνήσῃς τὴν εἰκόνα ταύτην, καὶ ἀφίσταμαι ἀπὸ σοῦ. Ἦν δὲ ἡ εἰκὼν τῆς ἁγίας Θεοτόκου (59). Εἶτα τί φασὶ περὶ ταῦτα οἱ ἐπιτρέποντες μὴ προσκυνεῖν τοὺς χαρακτήρας τῶν ἁγίων, οὗσπερ δι' ὑπόμνησιν καὶ μόνον ἔκτυπομεν, καὶ οὐ δι' ἑτεροντρόπον; καὶ οὕτω μὲν περὶ εἰκόνων διὰ βραχείων λόγος. Τὸν δὲ σταυρὸν πρόδηλον, ὅτι διὰ τὸν σταυρωθέντα ἐν αὐτῷ Χριστὸν προσκυνούμεν οἱ πιστοὶ καὶ ἀσπαζόμεθα.

Ερωτ. 19'. Οὐκοῦν, ἐπειδὴ καὶ εἰς θνόν ὁ Χριστὸς

(53) Reg. 2, 3, τυγχάνει.

(54) Ita manuscripti quidam. Editi vero, ἐμφανίζομεν· καὶ ὥσπερ, omisiss reliquis.

(55) Sic manus. quidam. Editi vero, ἐμφανίζόμεθα τοῦτο ποιοῦντες.

(56) Reg. 2 et 3, εἰκόνας τῶν ἁγίων. Et infra, αἱ ἁγίων εἰκόνας

A et irrationalia animalia Deo se sacrificium offerre arbitrantur, incruentum Christi sacrificium everunt et abominantur : ita omnes qui carne circumciduntur, spiritualem circumcisionem sive sanctum baptismum contumelia afficiunt et aversantur. Aliud rursus simile. Non in lege Christus diabolum et dæmones prostravit, neque in ea salutem est operatus; sed in cruce. Unde legem dæmones videntes, non tremunt nec timent; crucem autem sæpe cernentes tremunt abeuntque, prosternuntur et fugantur.

QUÆST. XXXIX. Cum Deus per prophetas præcipiat ne opera manu facta adoremus, cur imagines et crucem adoramus, quæ sunt opera artificum, non secus ac ipsa idola?

RESP. Nos fideles minime adoramus imagines, tanquam deos, ut gentiles : absit! sed tantummodo affectum et amorem animæ nostræ erga imaginis formam significamus. Quamobrem plerumque, ablata et deleta figura, id quod olim imago fuit, ut inutile lignum comburimus. Ac quemadmodum Jacob moriturus, in extrema virga Josephum adoravit, non virgam honorans, sed eum qui virgam tenebat : ita et fideles non alio modo imagines veneramus, nisi ob nostrum erga eos desiderium, quorum effigiem exprimus : id ea ratione agentes, qua vel liberos, vel parentes et amicos salutamus : quemadmodum Judæi olim duas legis tabulas, duosque cherubim aureos et sculptos adorabant, non ipsam lapidis vel auri naturam honorantes, sed Dominum qui ista jussit fieri. Qui vero præ superbia crucem et sanctorum imagines adorare refugiunt, dicant stulti quomodo non raro e sacris imaginibus, Dei virtute, manarint unguenta? quomodo inanimata statua telo confossa sanguinem, velut corporea natura, mirabiliter profuderit? quomodo tumultis, reliquiis et imaginibus sæpe dæmones clamantes expellantur? Ut autem insanos magis confundamus, audi sermonem quem patres nostri de quadam imagine narraverunt. Jerusalemis cuidam ascetæ insidiabatur et molestus erat malus dæmon. Quodam 226 igitur die ei ipsis oculis videndus apparuit spiritus aïens : Si velis ut te non impugnem, noli hanc adorare imaginem, et a te discedam. Erat autem sanctæ Deiparæ imago. Quid ad hæc dicendum habent ii qui sanctorum effigies vetant adorare, quas memoriæ duntaxat causa, non aliam ob rationem efficiunt? Atque hæc quidem breviter de imaginibus dicta sint. Quod autem nos fideles crucem adoramus et salutamus, manifestum est id nos agere propter Christum qui in ea affixus est.

QUÆST. XL. Igitur cum Christus quoque asino

(57) Ita quidam mss. Editi vero, ἐν σώματι φύσει.

(58) Reg. 3, ὁ πονηρὸς δαίμων.

(59) Reg. 2. Εἶπε δὲ ἡ εἰκὼν τὸν χαρακτήρα τῆς ἁγίας Θεοτόκου βαστάζοντα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν

insederit, debemus etiam asinos salutare ac venerari? Hæc enim nobis obijciunt Judæi et gentiles.

RESP. Non in asino Christus diabolus et dæmones devicit, neque in eo salutem est operatus, sed in cruce. Unde cum asinos vident dæmones, non tremunt nec formidant : at cum crucem vident, sæpe tremunt, horrent, sternuntur ac fugantur.

QUEST. XLI. Qua de causa nos fideles omnes, cruces, Christi crucis imagines, effingimus : sanctæ autem ejus lanceæ, arundinis et spongiæ imagines non efficimus? Hæc enim æque sunt sancta ac crux ipsa.

RESP. Crucis figuram ex duobus lignis compingimus, quam adoramus. Cum vero quis infidelium nobis exprobrare velit, quod lignum adoremus, possumus duo ligna disjungere, crucisque figuram dissolvere, atque ut mera ligna reputare : indeque infideli persuadere nos non lignum venerari, sed crucis figuram. Idem autem agere non possumus in lancea, arundine aut spongia.

QUEST. XLII. Undenam certum est Christianorum fidem præstare aliis omnibus quæ sub cælo sunt? Siquidem fides omnis se cæteris magis piam esse existimat.

RESP. Multa hac de re liceret dicere, prolixaque est Christianorum fidei probatio. Attamen duo quædam signa apud nos videntur, quæ nostram religionem Deique erga nos amorem et præsidium declarant. Primum est, quod ab initio sæculi nullam gentem novimus ab omnibus aliis tandiu impugnatam gentibus nec deletam, præter solam Christi fidem, quæ sane non deleri non potuisset, ab omnibus adeo impugnata gentibus, nisi manus Domini eam servasset et servaret quominus deleteretur. Alterum est, quod nullus imperator Christianorum barbaris unquam in mortem traditus est, quamvis tot gentes imperium oppugnarent. Imo non solus imperatorem opprimere non valuerunt, sed nec ejus imaginem ex nummis, cum cruce delere, licet nonnulli tyranni id tentaverint. Nec enim existimes tenuem et vilem rem istam esse. Nisi enim fidem nostram præ aliis omnibus elegisset Deus et dilexisset, ipsam minime absque damno et vulnere, medias inter gentes luporum similes, servasset. Præterea non debuit permittere Deus falsam fidem, post incarnationem Filii sui et Dei nostri Domini Jesu Christi, per omnes terre fines dominari. Unde hoc ipsum quod in omnibus gentibus creditum sit Christi Evangelium, certum est argumentum non aliam piam esse fidem sub cælo.

(60) Hæc questio deest in Basil. Ibid. Palat. 2, Λοιπὸν ἐπεὶ εἰς θνὸν ὁ Χριστὸς ἐκάθισεν, ὀφείλομεν καὶ τοὺς θνους ἀσπάζεσθαι. Ἀπόκ.

(61) Quidam inss., σταυρὸν δὲ ὀρῶντες τρέμουσι καὶ φεύγουσι καὶ κατ.

(62) Palat. 1, διαλύσαντες ταῦτα ῥέψαι· καὶ κατα-

Ἀ ἐπεκάθισεν, ὀφείλομεν λοιπὸν καὶ τοὺς θνους ἀσπάζεσθαι (60); Τοῦτο γὰρ πρὸς ἡμᾶς λέγουσιν οἱ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων παῖδες.

Ἀπόκ. Οὐκ ἐν τῷ θνῷ τὸν διάβολον ὁ Χριστὸς κατήγγησε καὶ τοὺς δαίμονας, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν εἰργάσατο, ἀλλ' ἐν τῷ σταυρῷ. Ὅθεν θνους μὲν ὀρῶντες οἱ δαίμονες οὐ τρέμουσιν, οὐδὲ φοβοῦνται· σταυρὸν δὲ πολλὰκις ὀρῶντες τρέμουσι καὶ φρίττουσι (61), καὶ καταρροῦνται καὶ διώκονται.

Ἐρώτ. μα'. Τίνος δὲ χάριν οἱ πιστοὶ ἅπαντες σταυροῦς μὲν ἀντιτύπους τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ ποιοῦμεν, τῆς δὲ ἀγίας αὐτοῦ λόγχης, ἣ τοῦ καλὰμου, ἣ τοῦ σπόγγου, ἀντίτυπα οὐ κατασκευάζομεν; Ἄγχι γὰρ εἰσι καὶ ταῦτα καθὰ καὶ ὁ σταυρὸς.

Ἀπόκ. Τὸν μὲν τοῦ σταυροῦ τύπον ἐκ δύο ξύλων συνάπτοντες προτικνύομεν. Ἦνικα δὲ τις ἡμῖν τῶν ἀπίστων ἐγκαλέσειεν, ὡς ξύλον προσκυνούντας, δυνάμεθα τὰ δύο ξύλα χωρίσαντες, καὶ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ διαλύσαντες, ὡς ἀργὰ ταῦτα ἡγεῖσθαι ξύλα, καὶ τὸν ἀπίστον (62) πείσαι, ὅτι οὐ τὸ ξύλον σεβόμεθα, ἀλλὰ τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον. Ἐπὶ δὲ λόγχης ἣ καλὰμου, ἣ σπόγγου, τοῦτο ποιῆσαι ἢ δεῖξαι οὐ δυνάμεθα.

(63) Ἐρώτ. μβ'. Πόθεν ὧλον, ὅτι χρεῖττον πάσης τῆς ὑπ' οὐρανὸν πίστεως οἱ Χριστιανοὶ πιστεύομεν; Πᾶσα γὰρ πίστις εὐσεβεστέραν ἑαυτὴν εἶναι νομίζει τῶν λοιπῶν πίστειν.

Ἀπόκ. Πολὺς ὁ περὶ τοῦτου λόγος, καὶ μακρὰ ἡ Χριστιανῶν (64) πίστεως ἀπόδοσις. Ὅμως δὲ δύο τινα ὀρῶντες σημεία παρ' ἡμῖν, τὴν ἡμῶν εὐσέβειαν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην καὶ σκέπην ἐμφανίζοντα· πρῶτον μὲν, ὅτι οὐχ εὐρίσκομεν ἀπ' ἀρχῆς αἰῶνος ἔθνος ὑπὸ πάντων ἐθνῶν πολεμηθὲν ἐπὶ χρόνους τοσούτους (65) καὶ μὴ ἐξαλειφθὲν, εἰ μὴ μόνον τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, ἥτις οὐκ ἂν ἔμεινεν ἀνεξάλειπτος, οὕτως ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν πολεμηθεῖσα, εἰ μὴ χεῖρ Κυρίου διεφύλαττε καὶ φυλάττει αὐτὴν ἀνεξάλειπτον· δεύτερον δὲ, ὅτι περ οὐδεὶς βασιλεὺς Χριστιανῶν βαρβάρους ποτὲ παρεδόθη εἰς θάνατον, καίτοι τοσούτων ἐθνῶν τὸ βασίλειον πολεμησάντων. Οὐ μόνον δὲ τὸν βασιλεῖα, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐκ τοῦ νομίσματος καταργῆσαι σὺν τῷ σταυρῷ ἴσχυσαν, καί περ τινῶν τυράννων τοῦτο δοκιμασάντων. Μὴ γὰρ ψιλὸν τε καὶ εὐτελὲς σοι πρᾶγμα τοῦτο εἶναι νομισθῇ. Εἰ μὴ γὰρ ὑπὲρ πάσας τὰς πίστεας τὴν ἡμετέραν ὁ Θεὸς ἐξελέξατο καὶ ἡγάπησεν, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν ὡς λύκων ὄντων ἐφύλαττεν ἀδολαθῇ τε καὶ ἄτρωτον. Πλὴν οὐδὲ ἐμελλε συγχωρεῖν ὁ Θεὸς πεπλανημένην πίστιν κατακυριεύειν μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ὅθεν καὶ αὐτὸ τοῦτο, τὸ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι πιστευθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, μαρτυρία ἐστὶν ἀψευδής, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἄλλη πίστις εὐσεβῆς ἐν τῇ ὑπ' οὐρανόν.

πατῆσαι, καὶ τὸν ἄπ.

(63) Questio hæc abest a Palat. 2 et a veteril.us editis Latinis.

(64) Sic quidam mss. Editi, ἡ περὶ Χριστιανῶν.

(65) Sic maxima pars mss. Editi, ἐπὶ χρόνους τοσούτους.

(66) Ἐρώτ. μγ'. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς ὁ Ἀ Σατανᾶς οὐ διεΐλεν ἄλλην πίστιν ἐπὶ γῆς εἰς τοσαύτας αἱρέσεις, εἰ μὴ τὴν τῶν Χριστιανῶν;

Ἀπόκ. Ὡς ἀντικειμένην αὐτῷ δηλονότι καὶ καταργούσαν αὐτόν. Ποία γάρ, εἰπέ μοι, φρονεῖς ἢ μέριμνα τῷ Σατανᾷ, Ἰουδαίους, ἢ Σαμαρείτας, ἢ Ἑλλήνας πολεμῆσαι, ἢ μερίσαι εἰς αἱρέσεις καὶ πίστεις διαφόρους; Πᾶσαι γὰρ αὗται αὐτοῦ εἰσι, καὶ οὐδαμῶς ὁ Σατανᾶς τὸ ἑαυτοῦ πολεμεῖ, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ. Ὅσα τῷ βουλομένῳ καὶ ἐντευθέν ἐστι μαθεῖν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἑτέρα πίστις εὐσεβῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἄλλη, εἰ μὴ μόνη ἡ εἰς Χριστόν.

(67) Ἐρώτ. μδ'. Ποίῳ δὲ τρόπῳ πείσομεν τὸν ἰδιώτην καὶ βάρβαρον, ὅτι ὑπὲρ πάσας τὰς αἱρέσεις ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τὴν ὀρθὴν πίστιν ἔχει, καὶ οὐ σφάλεται;

Ἀπόκ. Οἱ μὴ δυνάμενοι Γραφῶν τε καὶ δογματικῶν ἀκριβεῖαν καὶ βάθος ἀκούσαι ἐντευθεν τὸ μόνον καὶ εὐσεβὲς (68) τῆς καθολικῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας πιστευθῆναι ὀφείλουσι· λέγω δὲ ἕκ τοῦ πάντα τοὺς σωτηρίου καὶ τιμίου τῶν Χριστοῦ παθημάτων τόπους τῇ καθολικῇ καὶ ὀρθοδόξῳ ἡμῶν πίστει καὶ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ Θεοῦ δωρηθῆναι καὶ πιστευθῆναι· λέγω δὲ τὴν Ναζαρεθ, ἐνθα ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσε· τὴν Βηθλεὲμ, ἐνθα κατὰ σάρκα ἐτέχθη· τὴν Σιών, ἐνθα τὴν σωτηρίαν τῷ κόσμῳ εἰργάσατο· τὴν Ἰορδάνην, ἐνθα τὸν Ἀδάμ ἀνεκαίνισε· τὸ Θαβώρ, ἐνθα τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν προετύπωσε· τὸ τῶν Ἐλαιῶν ὄρος, ὅθεν πρὸς τὸν Πατέρα ἐν οὐρανοῖς ἀφ' ἡμῶν ἀνελήλυθεν. Οὐσπερ ἅπαντας τοὺς αὐτοῦ ἁγίους καὶ σεβασμίους τόπους οὐκ εἰχὲν οὐδὲ μάτην τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνεπίστευσεν (69)· ἀλλ' ὡς εὐσεβεστέρᾳ δηλονότι καὶ τιμιωτέρᾳ πάντων ἐπὶ τῶν ἁγίων παρὰ Χριστιανοῖς ὀνομαζομένων πίστιων καὶ ἐκκλησιῶν. Καὶ ὥσπερ βασιλεὺς τοὺς τιμίους αὐτοῦ τοῦ παλατίου κοιτῶνας καὶ θησαυροὺς τοῖς πιστοτέροις πάντων τῶν ὑποργῶν αὐτοῦ ἔγχει· ῥίζει τε καὶ πιστεύει· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἀπ' ἀρχῆς τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς σεβασμίους αὐτοῦ τόπους ἐπίστευσεν. Εἰ δὲ λέγει ὁ δι' ἐναντίας (70), ὅτι βασιλικὴ τυραννὶς τούτους κατέχομεν, μανθανέτω ὁ τοιοῦτος, ὅτι περ, καὶ βαρβάρων πολλάκις τὴν Παλαιστίνην παραλαβόντων, οὐ συνεχώρησε Χριστὸς τοὺς ἑαυτοῦ τόπους αἱρετικοῖς (71) παραδοθῆναι. Ἀλλὰ, κἂν πρὸς βραχὺ τοῦτο ἐπεχείρησαν, συντόμως πάλιν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἡμῶν αὐλῶν καὶ τόπων.

Ἐρώτ. με'. Πῶς ἐπέτρεψεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀποστόλοις Χριστιανούς ὀνομάζειν τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ;

Ἀπόκ. Ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀκούομεν, ὅτι ἐν Ἀντιοχείᾳ γέγονε πρῶτος χρηματι-

QUÆST. XLIII. Si ita res habet, cur Satanas non aliam fidem in terra divisit in tot hæreses, præter solam Christianorum fidem?

RESP. Quia scilicet ipsi adversatur, vimque ejus irritam plane reddit. Ecqua enim cura, amabo, 227 Satanæ esset Judæos, Samaritas aut gentiles adoriendi aut in hæreses et varias fides discindendi? Hæ enim ad ipsum pertinent, nec unquam Satanas ea quæ sunt ejus impugnât, sed quæ Dei sunt. Quocirca inde quisque possit discere, aliam piam fidem in terris nullam esse, præter eam qua in Christum credimus.

QUÆST. XLIV. Quanam ratione rudi homini et barbaro persuadebimus catholicam Ecclesiam præ omnibus hæresibus rectam fidem habere, nec errare?

RESP. Qui Scripturarum et dogmatum accuratam et profundam explanationem audire non possunt, inde persuasi debent esse de integritate et veritate catholica Christi Ecclesiæ, nempe hoc ex capite, quod salutaria et veneranda Christi passionum loca, catholicæ et orthodoxæ nostræ fidei et Ecclesiæ a Deo donata sint et credita: nempe Nazareth ubi Christus habitavit in nobis⁶⁸; Bethlehem, ubi secundum carnem natus est; Sion, ubi salutem mundo operatus est; Jordanis, ubi Adamum renovavit; Thabor, ubi cælorum regnum præfiguravit; mons Olivarum, unde in cælos ad Patrem, a nobis ascendit. Quæ omnia sancta et veneranda ejus loca non temere nec frustra catholica Ecclesiæ concedidit, sed ut, omni alia fide et Ecclesia, inter Christianos nuncupata, piæ magis et honoratiori. Ac quemadmodum imperator pretiosa palatii sui cubicula thesaurosque committit et credit omnium suorum ministrorum fidelioribus: ita et Christus ab initio sui adventus, veneranda ejus scilicet loca, catholica Ecclesiæ concedidit. Quod si adversarius respondeat nos potestate tyrannica illa possidere, discat ille quod, etiamsi Palestinam sæpe barbari occupaverint, non permisit Christus sua loca tradi hæreticis. Quod etsi id ad breve tempus tentaverunt, cito rursus catholica Ecclesia ipsos abegit, non secus ac porcos a sanctis Christi Dei nostri ædibus et locis.

τούτους ἀπεδίωξεν, ὡς χοίρους τῶν ἁγίων Χριστοῦ

QUÆST. XLV. Ubinam præcepit Deus apostolis Christianos appellare eos qui Christo credunt?

RESP. Legimus in Actibus apostolorum⁶⁹, oraculum primo editum esse Antiochiæ, sive Dei reve-

⁶⁸ Joan. 1, 14. ⁶⁹ Act. xi, 26.

(66) Quæstiones 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51 et 52, absunt a Palat. 2, et a veteribus edis Latinis.

(67) Quæstio hæc abest a Palat. 1; at responsio minime. Post βάρβαρον Reg. 2, habet, καὶ ἀγράμματον.

(68) Rég. 2, τὸ ἀμωμον καὶ ἀκριβές. Infra idem quem sequimur, ἐκ τοῦ πάντας. Editi, τοὺς πάντας

(69) Tres mss., ἐπίστευσεν.

(70) Palat. 1, ὁ ἐναντίας.

(71) Ita Reg. 2, 3, et Basil. qui in hac responsione plane desinit. Edit., καὶ αἱρετ.

lationem apostolis præcipientem, ut nos Christiani nominaremur. Quocirca diligenter advertat quicumque ad Christum vult accedere, omnem fidem in terris nomine alicujus hominis appellari. Scilicet a Simone Simoniani dicuntur, a Marcione Marcionitæ, ab Ario Ariani, et Eunomiani propter Eunomium. Hæc omnes ceteræque fides, quæ hominum nomina ferunt, atque ita propter illos appellantur, non sunt Dei, neque Deus in illis est. Nam si Dei sunt, cur hominum nominibus appellantur et insigniuntur? Gloriatio igitur gloriationum erit nobis catholica Ecclesia, ut et quod Christiani dicimur et nominamur, ut qui non ab hominibus nomine-mur, sed a Deo illuminemur.

QUEST. XLVI. Quis ante omnes Deum in terris nominavit Deum?

RESP. Diabolum esse manifestum est, cum scilicet ad Evam dixit: «Quid dixit vobis Deus ut ex omni ligno, quod est in paradiso, comedatis?» Nec vero id mireris: namque cum diabolus fuerit olim angelus, tunc supra hominem scientiam habuit.

QUEST. XLVII. Ubinam vero paradysum dicemus esse? Alii enim Jerosolymis, alii in cælis eum esse aiunt.

RESP. Nemo horum vere sentit. Nam quod Jerosolymis paradysus non sit, testatur Adam qui in 228 Calvario jacet. Certum autem est eum in paradiso sepultum non fuisse, sed extra eum ejectum esse. Quod autem paradysus non sit in cælis, testatur Scriptura quæ ait, «Et plantavit Deus paradysum in Eden ad orientem». Docemur itaque ab oriente universæ terræ esse paradysum. Hinc scribunt accurati historici hujus rei causa fragrantia aromata versus orientales sive Indicas partes existere, utpote quæ paradiso sint viciniore. Atque ut palmæ mares palmas feminas proximas, ventorum aspiratione, contingentes, eas fecundas reddunt: sic fragrantia quæ ex paradiso, ventorum afflatu, exit, arbores locorum illorum viciniore fragrantem efficit.

QUEST. XLVIII. Dicimusne paradysum corruptioni obnoxium esse, an incorruptum?

RESP. Neque corruptioni obnoxium dicimus, quo modo nostræ arbores et fructus putredine et verminibus corrumpuntur. Nec item rursus incorruptus plane est, futuri sæculi non amplius veterascentis incorruptione. Verum si cum nostris fructibus et hortis comparatur, omni corruptione superior est: at si cum gloria futurorum bonorum conferatur,

¹ Gen. III, 1. ² Gen. II, 8.

(72) Ita quidam mss. Editi vero, Χριστιανισμός.

(75) Hæc quæstio inferius habetur inter quæstiones posteriores. Ibid. mss. quidam, Θεὸν τὸν Θεόν, recte. In editis, τὸν Θεόν, semel.

(74) Hæc asseritur ab Anonymo Ravennate per

σμός (72), ἔχουν ἀποκάλυψις Θεοῦ, τοῖς ἀποστόλοις ἐπιτρέπουσα καλεῖσθαι ἡμᾶς Χριστιανούς. Διὸ ἀκριβῶς γινώσκω τὸ τῷ Χριστῷ προσελθεῖν βουλόμενος, ὅτι πᾶσα πίστις ἐπὶ γῆς εἰς ὄνομα ἀνθρώπου ὀνομαζομένη· λέγω δὴ ἀπὸ Σίμωνος Σιμωνιανοί, καὶ ἀπὸ Μαρκίωνος Μαρκιωνίται, καὶ ἀπὸ Ἀρείου Ἀρειανοί, καὶ δι' Εὐνόμιον Εὐνομιανοί· αὐταὶ πᾶσαι καὶ αἱ λοιπαὶ, αἱ εἰσιν ἀνθρώπων ὀνόματα, καὶ δι' αὐτοὺς οὕτως ὀνομαζόμεναι πίστει, οὐκ εἰσὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐν αὐταῖς. Εἰ γὰρ τοῦ Θεοῦ εἰσι, τίνος χάριν ἀνθρώπων ὀνόμασιν ὀνομάζονται τε καὶ σεμνύνονται; Καύχημα τοίνυν ἡμῖν ἐστὶ καυχημάτων ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ τὸ κηρύττεσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι Χριστιανοί, ὡς μὴ παρὰ ἀνθρώπου ὀνομασθέντες, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φωτισθέντες.

(75) Ἐρώτ. μζ'. Τίς πρὸ πάντων ὀνόματε Θεὸν τὸν Θεὸν ἐπὶ γῆς;

Ἀπόκ. Πρόδην, ὅτι ὁ διάβολος, ὅτε πρὸς τὴν Εὐάν εἶπε· «Τί ἐστι εἶπεν ὑμῖν ὁ Θεός, ἀπὸ πάντων ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ φαγεῖν,» καὶ μὴ θαυμάσης τοῦτο· ἄγγελος γὰρ ὢν ποτε ὁ διάβολος, εἶχε γνῶσιν ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον τότε.

Ἐρώτ. μζ'. Πού θέλομεν λέγειν, ὅτι ἐστὶν ὁ παράδεισος; Οἱ μὲν γὰρ φασιν, ὅτι ἐν Ἱερουσαλὴμ, οἱ δὲ ἐν οὐρανοῖς.

Ἀπόκ. (74) Οὐδὲ εἰς τῶν δύο ἀληθές. Καὶ ἐπὶ μὲν οὐκ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐστὶν ὁ παράδεισος μαρτυρεῖ ὁ Ἀδάμ ὁ ἐν τῷ Κρηνίῳ κείμενος. Εὐδην δὲ, ὅτι οὐκ ἐν τῷ παραδείσῳ ἐτάφη, ἀλλ' ἐξεβλήθη. Ὅτι δὲ οὐκ ἐν οὐρανοῖς ἐστὶν ὁ παράδεισος μαρτυρεῖ ἡ Γραφὴ λέγουσα· «Καὶ ἐφύτευεν ὁ Θεός παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς.» Διδάσκει οὖν ἡμᾶς, ὅτι ἐξ ἀνατολῶν πάσης τῆς γῆς ἐστὶν ὁ παράδεισος. Ὅθεν φασιν ἱστορικοὶ τινες ἀκριβεῖς παιδὲς (75), ὅτι τοῦτο χάριν πάντα τὰ εὐδὴ τῶν ἀρωμάτων περὶ τὰ ἀνατολικώτερα, ἔχουν τὰ Ἰνδικὰ μέρη, ὑπάρχουσιν ὡς πλησιόχωρα τυγχάνοντα τοῦ παραδείσου. Καὶ ὥσπερ φοίνικες ἄρσενες τοὺς πλησιάζοντας φοίνικας θηλυκοὺς τῇ πνοῇ τῶν ἀνέμων συμβιβάζοντες, καρποφόρους (76) ποιοῦσιν· οὕτω δὲ καὶ ἐκ τοῦ παραδείσου τῇ τῶν ἀνέμων πνοῇ εὐωδία ἐξερχομένη τὰ πλησιώτερα τῶν ἐκείσε τόπων δένδρα ἀρωματίζειν ποιεῖ.

Ἐρώτ. μη'. Φθαρτὸν μὲν φαμεν τὸν παράδεισον, ἢ ἀφθαρτον;

Ἀπόκ. Οὔτε φθαρτὸν αὐτὸν λέγομεν κατὰ τὴν τῶν παρ' ἡμῶν φυτῶν τε καὶ καρπῶν σῆψιν καὶ σκωλῆων ποιότητα· οὔτε μὴν πάντῃ πάλιν ἀφθαρτον κατὰ τὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀφθαρσίαν, καὶ οὐ γινομένην παλαιώσιν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς παρ' ἡμῖν καρποὺς τε καὶ παραδείσους πάσης φθορᾶς ἐστὶν ὑψηλότερος· πρὸς δὲ τὴν δόξαν τῶν μελλόντων

D. Placidum Porcheron edito, p. 14.

(75) Ita quidam mss. Editi vero, ἱστορικῶν ἀκριβῶν παῖδες.

(76) Reg. 2, καρποφοροῦσιν.

pra abyssum erant, nox nondum appellata erant, nec a luna et sideribus duodecimve horis dimensae. Haud dubie ergo lux tenebras antecedit. Verumtamen ne possint Judaei nobis dicere Christum Sabbatho resurrexisse : idcirco eorum ora prius obturavit, lege illis data ut a vespera diem Sabbati inchoarent

QUEST. LIV. Cur ergo eam ob rem nobis Deus iussit Dominicam a vespera sabbati ordiri?

RESP. Non eam ob rem : sed quia Deus gentes ex ignorantiae tenebris et ex umbra legis in lucem cognitionis Dei et Evangelii vocavit. Admodum igitur congruenter suae resurrectionis diem a vespera praecepit incipere et ad lucem desinere. Valde enim dedecebat minimeque conveniens erat, dies Christi veri luminis a luce incipere et in noctem ac tenebras desinere.

QUEST. LV. Quare vicesima quinta mensis Martii, ut vocant Romani, Christus in utero Virginis in terris habitavit?

RESP. Quia scilicet hac ipsa die Deus ab initio Adamum formavit. Unde et mense illo arbores et plantae omnes nec non animalia, ad fructuum et prolis procreationem permoventur, tanquam quae a Deo tunc temporis fuere creata.

QUEST. LVI. Cuiusmodi erant pelliceae tunicae, quas Deus Adamo et Evae fecit?

RESP. Alii volunt ex foliis arborum contextas fuisse : alii carnem nostram has esse tunicas dixere : aliis autem visum est, qui et verius sentiunt, revera pelliceas fuisse illorum tunicas.

QUEST. LVII. Cum nullus hominum mortuus esset, undenam Cainus didicit Abelem occidere?

RESP. Diabolus ipsi in somnis ostendit, quomodo fratrem morte afficeret.

QUEST. LVIII. Quinam erant filii Dei, qui viderunt ac sumpserunt filias hominum?

RESP. Filii Seth. Nam incorporea natura nec corpora amat, nec cum mulieribus commiscetur.

QUEST. LIX. Cur Deus Moysi in rubo apparuit, non alio in arbusto?

RESP. Quidam respondent causam esse, ut ex ejus iigno simulacrum non possent Hebraei efficere. Aliis autem videtur Deum hoc facto praesignificasse se in spinosa carne nostra esse incarnandum, eamque ob rem in huiusmodi arbusto Moysi apparuisse.

(81) Reg. 3, ἀφ' ἑσπέρας τῆς παρασκευῆς ἀρχεσθαι τῆς.

(82) Huic quaestioni similia quaedam habentur infra in interpretationibus Parabol. Scripturae sacrae, quaestione 57. Paulo post quidam mss. καὶ τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου. Editi vero, καὶ ἐκ τοῦ νόμου, minus recte.

(83) Quaestio 55, jam 56, abest a Pal. 2, et a veteribus Latinis editis.

(84) Haec fere habet Theodoretus, quest. 39, in

A Τὸ γὰρ σκότος ἐκεῖνο τὸ ἐπάνω τῆς ἀβύσσου οὕτω ἦν ὀνομασθὲν νύξ, οὔτε ὑπὸ σελήνης καὶ ἀστέρων, καὶ δώδεκα ὥρων μετρούμενον. Ἀναμφιβόλως οὖν τὸ φῶς προτερεῖται τοῦ σκότους. Ὅμως ἵνα μὴ εὗρωσι πρὸς ἡμᾶς λέγειν Ἰουδαίων παῖδες, ὅτι ἐν σαββάτῳ ἀνέστη ὁ Χριστὸς, τοῦτο χάριν προαπεφίμωσεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, νομοθετήσας καὶ αὐτοῖς ἀφ' ἑσπέρας ἀρχεσθαι τῆς ἡμέρας τοῦ σαββάτου (81)

Ἐρώτ. νδ'. Τί οὖν τοῦτο χάριν καὶ ἡμῖν ὁ Θεὸς προσέταξεν ἀφ' ἑσπέρας τοῦ σαββάτου ἀπάρχεσθαι τῆς Κυριακῆς

Ἀπόκ. (82) Οὐ τοῦτο χάριν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τὰ ἔθνη ἐκ τοῦ σκότους τῆς ἀγνωσίας, καὶ τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου εἰς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας καὶ τοῦ εὐαγγελίου ἐκάλεσε. Πρεπόντως ἄρα ἡμῖν τὴν ἀναστάσιμον αὐτοῦ ἡμέραν ἀφ' ἑσπέρας ἀρχεσθαι καὶ εἰς φῶς τελεῖσθαι προσέταξεν. Ἀπρεπὲς γὰρ ἦν καὶ ἀνάρμοστον ἀπὸ φωτὸς ἀρχεσθαι, καὶ εἰς νύκτα, καὶ εἰς σκότος καταλγεῖν τὰς Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἡμέρας.

Ἐρώτ. νε'. Τίνος χάριν τῇ εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ λεγομένου παρὰ Ῥωμαίων Μαρτίου μηνὸς ὁ Χριστὸς ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου ἐπὶ γῆς ἐσχίνωσεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἐπλασεν. Ὅθεν καὶ τῷ μηνὶ ἐκεῖνον πάντα τὰ δένδρα, καὶ αἱ βοτάναι, καὶ τὰ ζῶα εἰς καρποφορίαν καὶ τεκνογονίαν κινούνται, ὡς τῷ καιρῷ ἐκεῖνον ὑπὸ Θεοῦ γεγόμενα.

Ἐρώτ. νε'. (83) Ὅποιοι ἦσαν οἱ δερμάτινοι χιτῶνες, οὓς ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὐᾷ πεποίηκεν;

C Ἀπόκ. (84) Οἱ μὲν φαῖνιν ἐκ φύλλων δένδρων· οἱ δὲ πάλιν τὴν σάρκα ἡμῶν τοῦτους τοὺς χιτῶνας εἶναι εἰρήκασιν· ἔδοξε δὲ ἐτέροις, τοῖς καὶ ἀληθεστέροις, ἐν ἀληθείᾳ χιτῶνας δερματίνους εἶναι τοὺς τῶν προπατόρων χιτῶνας

Ἐρώτ. νζ'. (85) Τινὸς οὕτω τότε ἀποθανόντος, πόθεν ἔμαθεν ὁ Κάιν φονεῦσαι τὸν Ἀδελ;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος αὐτῷ κατ' ἐναρ ὑπέδειξε, ποίῳ τρόπῳ θανατῶσαι τὸν ἀδελφόν (86).

Ἐρώτ. νη'. (87) Τίνες ἦσαν οἱ υἱοὶ (88) τοῦ Θεοῦ, οἱ ἰδόντες καὶ λαθόντες τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων;

Ἀπόκ. Οἱ υἱοὶ τοῦ Σήθ. Ἐπεὶ ἡ ἀσώματος φύσις οὕτε σωματῶν ἔρξ, οὕτε γυναιξὶ συμπλέκεται.

Ἐρώτ. νθ'. Διὰ τί ἐν βάτῳ ὤφθη Θεὸς τῷ Μωσῇ, καὶ οὐκ ἐν ἐτέρῳ φυτῷ;

D Ἀπόκ. Οἱ μὲν φαῖνιν, ἵνα μὴ συνηθῶσιν Ἑβραῖων παῖδες εἰδῶλον ποιῆσαι ἐκ τοῦ ξύλου αὐτῆς (89)· ἄλλοις δὲ δοκεῖ, ὅτι προδιαγράφων ὁ Θεὸς, ὅτι μέλλει ἐν τῇ ἐξακανθιστάῃ ἡμῶν σαρκουσθαι φύσει, τοῦτο χάριν ἐν τῷ τοιοῦτῳ φυτῷ ὤφθη τῷ Μωσῇ.

Genes. iisque multa adjicit.

(85) Hunc locum citat Michael Glycas, p. 119.

(86) Palat. 2, ποίῳ τρόπῳ φονεύσει τὸν ἀδ.

(87) Vide Theodoret. quest. 47 in Genes.

(88) Quidam mss., οἱ ἄγγελοι.

(89) Palat. 2, ποιῆσαι ἐκ ξύλων αὐτῆς. Ἄλλη δὲ ὅτι ἐμῶν ὁ Χριστὸς βλαστῆσαι ἐκ τῆς ἀκανθώδους ἡμῶν φύσεως, τοῦτο χάριν ὤφθη ἐν τῇ βάτῳ τῷ Μωσῇ. Ibidem Reg. 3, ἀκανθιστά.

Ἐρώτ. ζ'. Διὰ τί ἐν γνόφῳ ὁ Θεὸς τὸν νόμον δέ-
δωκεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ σκοτεινῶς καὶ συγκεκαλυμμέ-
νως (90) ἐν αὐτῷ ἐκέκρυπτο τῆς οἰκονομίας Χριστοῦ
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τὸ μυστήριον.

Ἐρώτ. ξα'. (91) Τίνος χάριν αἱ δύο πλάκες αἱ πρῶ-
ται (92) συνετρίβησαν;

Ἀπόκ. Σημαίνοντος τοῦ Θεοῦ τὴν τοῦ προτέρου νό-
μου παλαιώσιν καὶ διάβασιν.

Ἐρώτ. ξβ'. Ἀσωμάτου καὶ ἀσχηματίστου ὄντος
τοῦ Θεοῦ (93), ποῖα ὁπίσθια εἶδε Μωσῆς;

Ἀπόκ. Προαιώνιον καὶ ἐμπρόσθιον πάντων τῶν
κτισμάτων πιστεύομεν εἶναι τὸν τῶν ὧν Θεὸν
ἀκτιστον. Ὅθεν πρόδῃλον, ὅτι τὰ ὁπίσω Θεοῦ τὰ κτί-
σματά εἰσι, καὶ οἱ λόγοι αὐτῶν, οὓς ἰδὼν ἐξέθετο τό-
· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Ἐρώτ. ξγ'. Τίς πρῶτος προετύπωσεν ἐν τῇ Παλαιᾷ
τοὺς δύο λαοὺς, λέγω δὴ τὸν ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ
ἐθνῶν (94);

Ἀπόκ. Εὐδὴλον, ὅτι ἡ Ῥεβέκκα ἡ γυνὴ τοῦ Ἰσαάκ,
διδύμους γεννήσασα τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἠσαῦ. Πλὴν
αἱ δύο πλάκες τοῦ νόμου τῶν δύο λαῶν ὑπῆρχον σύμ-
βολον (95).

Ἐρώτ. ξδ'. Τίς ἐν τῇ Παλαιᾷ προετύπωσε πρῶτος
τὸν τύπον τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ;

Ἀπόκ. Ὁ Ἰακώβ, εὐλογῶν τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Ἰω-
σὴφ, ἐναλλάξας τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας (96).

Ἐρώτ. ξε'. Τίνα λέγουσιν ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐν νεκροῖς
τρίτον λογισθῆναι;

Ἀπόκ. Πρόδῃλον, ὅτι τὸν Ἰωνᾶν. Ὡς γὰρ ἀρ-
χαῖος φέρεται λόγος, οὗτος ἦν ὁ υἱὸς τῆς χήρας, ὃν
ἤγειρεν Ἠλίας ὁ προφήτης ἐκ νεκρῶν· πάλιν τε ἐν
τῷ κῆτει παρὰ ἀνθρώποις ἀπέθανε· καὶ τρίτον τὴν
τελευταίαν αὐτοῦ κοιμήσιν.

Ἐρώτ. ξς'. Ποῦ ἐστὶν ἡ Θαρσίς (97) ὅπου Ἰωνᾶς
ἐφυγεν;

Ἀπόκ. Ἡ Θαρσίς πόλις ἐστὶ χώρας τῆς Ἰνδικῆς,
ὡς ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλείων μανθάνομεν.

Ἐρώτ. ξζ'. Ἄρα μέχρι καὶ νῦν ἐπάγονται ἀμαρ-
τίαι πατέρων ἐπὶ τέκνα περὶ τρίτην καὶ τετάρτην γε-
νεάν;

Ἀπόκ. Διὰ μὲν Μωσέως τοῦτο εἶπεν ὁ Θεός· διὰ

¹ Genes. i, 1.

QUÆST. LX. Cur legem Deus in caligine dedit?

RESP. Quia obscure et occulte in ipsa latebat
Christi Dei nostri œconomiz mysterium.

QUÆST. LXI. Quare primæ duæ tabulæ confractæ
sunt?

RESP. Ea re indicabat Deus prioris legis invete-
rationem et transgressionem.

QUÆST. LXII. Cum Deus corporis et figuræ sit
expers, qualia, quæso, tunc Moyses vidit poste-
riora?

230 RESP. Ante sæcula et ante res omnes crea-
tas existere credimus universorum Deum increa-
tum. Quapropter clarum est posteriora Dei res
creatas esse, et rationes eorum, quas videns ait :
· In principio fecit Deus cœlum et terram ¹.

QUÆST. LXIII. Quis primus in Veteri Testamen-
to duos populos præfiguravit, Judæos nempe et
gentes?

RESP. Evidens est esse Rebeccam uxorem Isaaci,
quæ geminos peperit, Jacob scilicet et Esau. Atta-
men duæ quoque tabulæ legis, duorum populorum
symbolum fuere.

QUÆST. LXIV. Quis primus in Veteri Testamen-
to vivificæ crucis imaginem præsignificavit?

RESP. Jacob, cum duobus filiis Joseph benedice-
ret, suis transpositis manibus.

QUÆST. LXV. Quem dicunt in Veteri Testamento
ter inter mortuos reputatum fuisse?

RESP. Jonam esse constat. Nam, ut veteres nar-
rant, filius ille erat viduæ, quem ex mortuis exci-
tavit Elias propheta. Iterum vero in ceto quoad ho-
mines est mortuus. Tertio denique postremam obiit
mortem.

QUÆST. LXVI. Ubi est Tharsis, quo Jonas fu-
git?

RESP. Tharsis urbs est Indicæ regionis, ut ex
Regum tertio discimus.

QUÆST. LXVII. Numquid etiamnum parentum
peccata in filios inducuntur ad tertiam et quartam
generationem?

RESP. Id quidem per Moysen declaravit Deus. At

μοις τὴν αὐλὸν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ θεαθῆναι καὶ ζῆσαι.
D Ὅπισθια δὲ Θεοῦ νόησον τὴν σάρκα, ἣν προσελάβετο
ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ ἐθεάθη δι' αὐτῆς. Τίμον γὰρ
καὶ ὠφελὸν τοῦ Θεοῦ ἡ θεότης, ἀθέατος οὖσα, ἥτις
καὶ πρόσωπον προσηγόρευται. Ὅπισθια δὲ τοῦ Θεοῦ
ἡ σὰρξ, ἥτις ὡς καταπεφρονημένη ὁπίσθια ὠνόμα-
σαι. Ὁ δὲ προσσημαίνων τῷ Μωσῇ λέγει· Δείξω τὰ
ὁπίσθιά μου, ἥτοι τὴν ἀσθενῆ σάρκα ἐνδυσάμενος δι'
αὐτῆς θεαθήσομαι.

(94) Palat. 2, Τίς πρῶτος διατύπωσε τοὺς δύο
λαοὺς, τὸν τε ἐθνικὸν καὶ τὸν Ἰουδαϊκόν.

(95) Sic manuscripti pene omnes. In editis vero,
τοῦ νόμου deest.

(96) Ἐναλλάξ τιθεῖς τὰς ἑαυτ. Sic Palat. 2, a quo
absunt quæst. 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85,
86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97.

(97) Ἡ Θαρσῶν πόλις, Reg. 2.

(90) Συγκεκαλυμμένος, Palat. 2.

(91) Vide Theodoretum quæst. 68, in Exod.

(92) Palat. 2, αἱ δύο πλάκες πρῶτον.

(93) Sic Palat. 2, quem sequimur. Editi vero, ὄν-
τος τότε τοῦ Θεοῦ ποῖα λοιπὸν ὅπ. Mox idem, προ-
αιώνιον καὶ ποιητὴν πάντων... ὧν Θεὸς καὶ ἀκτι-
στον. Ὅθεν δῆλον, ὅτι τὰ ὁπίσθια Θεοῦ τὰ κτίσματά
εἰσι, καὶ οἱ λόγοι, οὓς ἰδὼν ἐξέθετο ἐν ἀρχῇ, etc.
Idem codex ad finem hujus Resp. adjicit : Καὶ
ταῦτα μὲν ὁ πολὺς ἐν (sic) τὰ θεῖα μέγας Ἀθανά-
σιος. Ἡμεῖς δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ φωτισθέντες, φαμέν,
ἐτι καὶ ἄλλως ὁπίσθια λέγειν (sic) ἡ Γραφή. Οὐχ ὅτι
ὁ Θεὸς ἔχη μέρος ἐμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν· ταῦτα γὰρ
τοῦ σώματος ἴδια, τὸ δὲ θεῖον ἀσώματον· ἀλλ' ἐπειδὴ
πανταχοῦ τὰ ὀπίσθεν εἰσι ταπεινότερα ἢ περ τὰ ἐμ-
προσθεν, νόησον τὰ ἐμπροσθεν τὴν θεότητα. Καὶ διὰ
τοῦτο εἶπεν· οὐ γὰρ μὴ ἴδοι ἀνθρώπος τὸ πρόσωπόν
μου καὶ ζήσεται. Οὐ γὰρ ἐστὶ δυνατόν ὕλη· κοῖς ὀφθαλ-

per Jeremiam rursus dixit non ita amplius futurum esse; sed qui comederit uvas acerbis, dentes ejus stupore afficiendos *. Hæc rursus Christum ad Judæos dicentem audimus: « Amen dico vobis, venient iniquitates patrum vestrorum super vos, a sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiz, quem occidistis inter templum et altare ». Unde licet conjicere, apud infideles peccata parentum impiorum in filios perversos induci, non in bonos: at apud fideles, sanctum baptismus puros nos reddit ab omni iniquitate parentum.

QUEST. LXVIII. Quidam aiunt sæpe infantes propter parentum peccata mori: num id verum est?

RESP. Absit id ita esse!

QUEST. LXIX. Cur igitur infantes moriuntur: alii vero consenescent? Cur item quidam juste agentes, breve tempus vivunt: alii vero male agentes, longævi moriuntur? Cur item alii boni absque liberis et inopes sunt: alii autem impii multos habent liberos, et feliciter degunt?

RESP. Multa de his Dei judiciis possent disputari, quorum utique ratio nequit comprehendi. Tamen, ut ex sanctis Scripturis percipimus, respondemus fidelium infantes non ob parentum peccata, sed ad eorum emendationem sæpe mori: qua in re duo Deus procurat bona, unum quidem, ut puri decedentes, salutem illic consequantur: forte enim quia improbam omnino vitam acturi erant, eos Deus dispensatione quadam antea eripuit; aliud autem bonum est, ut ipsi parentes sapientiores fiant: forte vero ut pecuniam, quam testamento liberis daturi erant, in pauperes deinceps insumant. Denique alia plane de causa nobis occulta. Et hæc quidem quod ad fidelium infantes spectat. Improbi autem homines forte idcirco fortunati sunt, feliciter agunt, et liberos habent; quod quædam parva bona egerint, quorum mercedem hic **231** recipiant, ut dives ille ad quem hæc dicta sunt: « Recordare quod receperis bona tua in vita tua ». Hoc est, plenam mercedem bonorum quæ egisti, percepisti. Ærumnosi autem hic sunt pii et sancti viri, ut, per afflictionem peccatis, ut Lazarus, purgati, illic demum cum ipso consolatione perfruantur. Si enim « quem diligit Dominus, corripit »: quid igitur perturbaris, qui sanctos vides misere degentes, malos autem feliciter agentes, ac velut porcos ad mactationem igni æterno saginatos et præparatos? Nihil ergo te amplius conturbet. Nec enim hic tantum consistunt quæ ad nos spectant, sed omnino necesse est eos qui salvantur, per multas tribulationes ingredi in regnum cælorum. Hic enim Deo est scopus,

A δὲ Ἱερειμίου τοῦ προφήτου πάλιν εἰρηκεν, ὅτι οὐκ ἔσται τοῦ λοιποῦ οὕτως· ἀλλ' ὅστις φάγη τοὺς ὄμβρακας, αὐτοῦ οἱ ὀδόντες ὠμοδιάσουσιν. Ἀκούομεν δὲ πάλιν τοῦ Χριστοῦ πρὸς Ἰουδαίους λέγοντος, ὅτι, Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἐπελεύσονται αἱ ἀνομίαι (98) τῶν πατέρων ὑμῶν ἐφ' ὑμᾶς, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἀβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου τοῦ υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφρονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅθεν στοχάζεσθαι χρὴ, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἀπίστων (99) ἐπάγονται ἁμαρτίαι πατέρων ἀσέβων ἐπὶ υἱοὺς πονηροῦς· οὐ γὰρ ἀγαθοὺς· ἐπὶ δὲ τῶν πιστῶν τὸ ἔργον βάπτισμα καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης προπατορικῆς ἁμαρτίας.

Ἐρώτ. ξη'. Τινὲς φασὶ πολλάκις τελευτᾶν νήπια (1) διὰ γονέων ἁμαρτίας· ἄρα οὕτως ἐστίν;

B Ἀπόκ. Μὴ γένοιτο εἶναι τοῦτο οὕτως!

Ἐρώτ. ξθ'. Τίνος χάριν νήπια τελευτῶσιν· ἑτεροὶ δὲ ὑπεργηγῶσι; καὶ πόθεν τινὲς μὲν δικαιοπραγούντες γίνονται ὀλιγόβιοι (2)· τινὲς δὲ κακοπραγούντες πολυχρόνιοι τελευτῶσιν· ἄλλοι δὲ ἀγαθοὶ γίνονται ἄτεκνοι καὶ πέννιες· ἑτεροὶ δὲ ἀσεβεῖς εὐτεκνοῦσι τε καὶ εὐπραγοῦσιν;

Ἀπόκ. Πολλὸς ὁ περὶ τούτων τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων λόγος καὶ ἀκατάληπτος. Ὅμως ὡς ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν καταλαμβανόμεθα, λέγομεν, ὅτι περὶ τὰ τῶν πιστῶν νήπια οὐκ ἐξ ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ πολλάκις πρὸς σωφρονισμὸν τῶν γονέων τελευτῶσι· δύο ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ ἐν τούτῳ πραγματευομένου, ἓν μὲν, ὅπως, καθαρὰ ἀπελθόντα, σωτηρίας ἐκεί ἐντύχωσιν· ἰσως γὰρ ὅτι πᾶν πονηρὸν βίον ζῆσαι μέλλοντα, οἰκονομικῶς ὁ Θεὸς προήρπασεν αὐτά· δευτέρον δὲ, ὅπως καὶ οἱ τούτων γονεῖς σωφρονέστεροι γίνωνται· ἰσως δὲ ἵνα τὰ (3) τοῖς τέκνοις μέλλοντα κατὰ διαθήκας δοθῇαι χρήματα εἰς πτωχὸς λοιπὸν δαπανηθῶσι. Πάντως δὲ καὶ κατὰ ἄλλο κρίμα ἡμῖν ὑπάρχον ἀδελφον. Καὶ οὕτω μὲν περὶ πιστῶν νηπίων λόγος. Εὐπραγοῦσι δὲ καὶ εὐθυνοῦσι καὶ εὐτεκνοῦσιν ἄνδρες πονηροὶ, ἰσως τινὰ μικρὰ ἀγαθὰ ἔργα (4) ποιήσαντες, καὶ ἐνταῦθα τὸν μισθὸν αὐτῶν ἀπολαμβάνοντες, ὡς ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ὁ ἀκούσας· « Μνησθῆτι ὅτι ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου »· τοῦτέστιν, ἐπληρώθης τὸν μισθὸν τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ὧν ἐπραξας. Δυσπραγοῦσι δὲ εὐλαβεῖς καὶ ὅσοι ἐνταῦθα, ὅπως, διὰ τῆς θλίψεως καθαρισθέντες, ὡς ὁ Λάζαρος τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν, ἐκεῖ λοιπὸν τελείως σὺν αὐτῷ παρακληθῶσιν. Εἰ γὰρ ὃν ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, τί λοιπὸν θορυβεῖς, ὁρῶν ἁγίους ἐν δυσπραγίᾳ, ἀσεβεῖς δὲ ἐν εὐπραγίᾳ ὑπάρχοντας, καὶ ὡς χοίρους εἰς σφαγὴν τῷ αἰωνίῳ πυρὶ σιτιζομένους καὶ ἐτοιμαζομένους; λοιπὸν σὺν μὴ θορυβοῦ· (5) οὐ γὰρ μέχρι τῶν ἐνταῦθα ἵσταται τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ δεῖ πάντως τοὺς σωζομένους διὰ πολλῶν θλίψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Σκοπεῖς γὰρ οὕτως ἔστι τῷ Θεῷ, τὸ πάντας ἀν-

* Jerem. xxxi, 30. * Matth. xxiii, 35. * Luc. xvi, 25. * Prov. iii, 12.

(98) Duo mss., ἁμαρτίας.

(99) Reg. 2, ἀπίστων, alii, ἀβαπτίστων.

(1) Sic Reg. 2. Editi, πιστὰ νήπια, minus recte.

(2) Sic mss. Editi vero, δικαιοπραγούντες πολυχρόνιοι τελευτῶσιν, omissis quibusdam.

(3) Sic mss. In editis pro ἵνα, κατ', et inferius, pro δοθῆναι, θῆναι legitur.

(4) Ita quidam mss., ἔργα deest in editis.

(5) Joan. Chrys. homil. 4; ad populum Antiochenum.

ἰσώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. A omnes homines salvos fieri et in agnitionem veritatis venire. Hinc sæpe peccatoribus longum concedit tempus, occasionem illis ad poenitentiam tribuens, ut saltem, velut qui ad horam undecimam venerunt, in extrema senectute convertantur. Justos porro sæpe post breve vitæ tempus abripit, ne, ut ait Salomon, malitia mutet intellectum ipsorum, aut dolus decipiat eorum animam. « Consummati in brevi, expleverunt tempora longa ». Placita enim erat Domino anima ipsorum.

Ἐρώτ. σ'. Τί οὖν; Οὐδεὶς τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ καλαιπωρησάντων εἰσέρχεται ἐκεῖ εἰς τὴν γέενναν, ὥστε μὴν πάλιν τις τῶν εὐημερησάντων ὧδε εἰσέρχεται ἐκεῖ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (8);

Ἀποκ. Ναί. Οἱ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἡμαρτον μεγάλην, καὶ ἐπαιδεύθησαν ὧδε μικρά, καὶ ὑπόκεινται πάντως ἐκεῖ τιμωρηθῆναι, ὡς ἐπὶ τῶν ἐν Σοδόμοις εὐρίσκομεν· οἱ δὲ πάλιν προσήγαγον τῷ Θεῷ καμάτων πολλοὺς, μετέσχον δὲ ἐνταῦθα εὐμερίας μικρᾶς (9), καὶ ἀπόκειται αὐτοὺς λοιπὸν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὡς οἱ περὶ Ἀβραάμ καὶ Νῶε, καὶ Μελχισεδέκ· ἄλλοι ἡμαρτον πολλὰ, καὶ ἔπαθον οὐδὲν ἐνθάδε πονηρὸν, ὡς ὁ πλούσιος ὁ κατὰ τὸν Λάζαρον, καὶ ὑπόκεινται ἐκεῖ τῇ πάντων χαλεπωτέρᾳ κολάσει· ἑτέροι δὲ ἐξηλθον διὰ Θεοῦ ἐν ὅλῳ τῷ χρόνῳ ἐν μηλωταῖς καὶ αἰγείοις δέρμασι, πάσης ἀπολαύσεως ἐπιγίγνου ἀποταξάμενοι, οἱ καὶ μειζόνων παρὰ Θεοῦ ὧρων ὑπὲρ πάντας ἀξιοῦνται· ἄλλοι δὲ ἡμαρτον τῷ Θεῷ μερικῶς (10), καὶ ἐπαιδεύθησαν ἀξίως ὑπὲρ ὧν ἡμαρτον, καὶ ἐλυτρώθησαν ἐκεῖ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ὡς ὁ πτωχὸς Λάζαρος. Ὅστε διὰ τῶν εἰρημένων ἐμάθομεν, ὅτι οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων κάκει καὶ ὧδε κολάζονται· οἱ δὲ ὧδε καὶ μόνον· ἄλλοι δὲ ὧδε μὲν οὐδαμῶς, ἐκεῖ δὲ ὀδυνηρῶς. Ὅσπερ καὶ τὸ ἐναντίον (11)· ὅτι οἱ μὲν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ ἀπολαύουσιν· οἱ δὲ ἐνταῦθα μὲν οὐδαμῶς, ἀλλ' ἐκεῖ. Ἰσως δὲ τινες καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ ἀποπίπτουσιν· ὧδε μὲν δι' ἀνθρωπαρέσκειαν κακοπαθήσαντες, καὶ διὰ τοῦτο τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν ἐκπεσόντες. Δεῖ τοίνυν πάντας τοὺς εὐσεβεῖς συμπαθεῖς ἐπίστασθαι ἀκριβῶς, ὅτι περ οὐ μόνον ὑπὲρ ὧν ἔπραξαν ὑπόκεινται συμπάθειαν εἰς τοὺς δεομένους ἐπιδείξασθαι, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντων ὧν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο ἀγαθῶν. Οὐ γὰρ δεῖ μετρεῖν τὰ δίδόμενα, ἀλλὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν χαριζόμενα· μήπως καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν κριματι φοβερῶ ὑποπέσωμεν. Πολλὰ γὰρ καὶ ἀναξίους καὶ ἀμαρτωλοὺς ὁ Θεὸς πλουτοῦν χαρίζεται, ἵνα δι' αὐτοῦ ἐν ἐλεημοσύναις τὰς ἑαυτῶν ἀμαρτίας ἀποπλύνουσιν, καὶ ἐξαλείψωσιν. Ἐλεημοσύναις γὰρ, φησὶν ἡ θεία Γραφή, ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι.

Ἐρώτ. σα'. Τί θελομεν λέγειν περὶ τῶν ἐξαίρων τελευτώντων, ἢ κρημιζομένων, ἢ ὑπὸ ἄλλων τοιούτων θανάτων τέλει τοῦ βίου χρωμένους;

QUÆST. LXX. Quid ergo? Nemo eorum qui in hac vita calamitosam ducunt vitam illuc in gehennam ingreditur? Nemone item illorum qui hic fortunate vivunt, ingreditur in regnum cælorum?

RESP. Est sane ita. Alii enim graviter admodum peccaverunt, et parum hic sunt castigati, debentque omnino illic puniri ut in Sodomitis videre est. Alii rursus multos labores Deo obtulerunt, paræque felicitatis hic fuere participes, quibus utique regnum cælorum reservatum est, ut Abraham, Noe et Melchisedec. Alii multum peccaverunt, nihilque hic incommodum perpessi sunt ut dives ille qui in historia Lazari memoratur⁹, illicque subituri sunt asperissimum omnium supplicium. Alii autem per totam vitam propter Deum circueierunt in melotis et pellibus caprinis¹⁰, omni terrena voluptate rejecta, quos amplioribus donis illic Deus præ cæteris omnibus dignabitur. Alii vero in Deum ex parte peccaverunt, et, ut merebantur, pro peccatis emendati sunt, atque æternis tormentis sunt liberati, uti pauper Lazarus. Unde ex prædictis discimus alios et illic et hic puniri: alios vero hic duntaxat: alios autem hic minime puniri, sed illic graviter. Ut et e contrario, alii hic et illic bonis perfruuntur, alii hic minime, sed illic. Forte etiam nonnulli et hic et illic omni voluptate privantur, qui nempe hic ut placerent hominibus, mala sunt perpessi, et ob hanc causam illic quoque bonis exciderunt. Itaque omnes pios condolentes scire necesse est, non solum debere pro his quæ egerunt se condolentes erga indigentes exhibere, sed et pro omnibus bonis quæ illis donavit Deus. Nec enim metiri oportet quæ in pauperes erogantur, sed attendere ea a Deo nobis donari, ne forte pro ipsis Dei donis horrendum subeamus iudicium. Sæpe enim et indignis et peccatoribus Deus divitiis impertit, ut illarum ope peccata sua elemosynis abluant. Eleemosynis enim, inquit Scriptura divina, peccata purgantur¹¹.

QUÆST. LXXI. Quid dicendum est de iis qui subito moriuntur, aut præcitantur, vel simili morte intereunt?

⁸ Sap. iv, 11. ⁹ Luc. xvi, 20. ¹⁰ Hebr. xi, 37.

¹¹ Eccl. iii, 33.

(6) Reg. 2, 3, μακροὺς χρόνους.

(7) Sic mss. Editi vero, ἀλλάξῃ.

(8) Ita mss.; τῶν οὐρανῶν deest in editis.

(9) Reg. 2, μακρᾶς. Editi vero μικρᾶς.

(10) Ita mss. Editi vero, μετρίως.

(11) Sic Reg. 3. Editi vero, τῶν ἐναντίων.

RESP. Quod hæc incerta sint et soli Deo nota, A non est ambigendum. Attamen cum dicat Dominus : « Quid enim? An decem illi et octo supra quos cecidit turris Siloam, magis peccatores erant præter omnes habitantes in Jerusalem? Non, dico vobis ¹² : » inde discimus non omnes qui impii sunt et iniqui, acerbam mortem **232** obire. Etenim Jobi filiorum, qui iusti erant, acerbam mors fuit. Igitur hæc duo debemus concludere, pios homines, qui acerbam morte interierunt, leve aliquod vitium habuisse, eoque liberatos esse, malo huiusmodi interitu, ut maioribus vere honoribus digni essent. Id etiam evenit, ut nos, hæc videntes, meliores efficiamur, juxta hæc verba : « Si justus vix salvatur, impius et peccator ubi parebunt ¹³? » Similiter vero et peccatores cum ejusmodi mortem patiuntur, omnino inde aliquam misericordiam consequuntur. Qui item hæc vident, aliquam inde percipiunt utilitatem, raptum repente cernentes nec opinantem hominem. Quod si infantes eo quoque modo moriuntur, ne obstupescas : namque nihil illi damnum inde perpetiuntur, nec id illis accidit proprium ob peccatum, sed ut ipsorum parentes meliores et religiosiores evadant, nempe intelligentes sua propter peccata mori ipsorum infantes. Cæterum in his omnibus meminisse oportet hujus Domini vocis : « Duo passeressæ vaneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre meo qui in cælis est ¹⁴ ; » et quod nostri, qui fideles sumus, omnes capilli capitis numerati sunt. ἀνευ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· » καὶ ὅτι ἡμῶν τῶν πιστῶν καὶ αἱ τρίχις τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἡριθμημέναι ὑπάρχουσιν.

QUEST. LXXII. Multis in terra degentibus tremenda visa sunt hæc Domini verba : « Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus. Et quicumque dixerit verbum contra Filium, remittetur ei : qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro ¹⁵ . »

RESP. Eapropter, omnes divinus Apostolus his admonet verbis : « Littera occidit, Spiritus autem vivificat ¹⁶ . » Multa siquidem divinarum Scripturarum loca si secundum carnem intelligamus, in nefandas blasphemias incidimus, ejusmodi sunt quæ nobis nunc proponuntur Domini verba, quæ si secundum nudas dictiones excipiamus, non solum in nefandas dilabemur cogitationes, sed etiam ipsum Dominum reperiemus sibi ipsi adversari. Namque si « quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei, » quomodo idem Filius dixit, « Qui me negaverit coram hominibus, negabo eum coram angelis Dei ¹⁷ ? » Et rursus, si omne pecca-

¹² Luc. xii, 4. ¹³ I Petr. iv, 18. ¹⁴ Matth. x, 29. ¹⁵ Matth. xii, 31, 32. ¹⁶ II Cor iii, 6.

¹⁷ Luc. xii, 9.

(12) Sic mss. Editi vero, διὰ ταῦτα. Infra duo mss., πικρὸν ὑπομένοντας θάνατον.

(13) Ita duo Reg. At editi, ἐκ τούτου μετρικοῦ. Infra iidem, ὥς οὐκ οἶδεν. Editi, ὥς οἶδεν.

(14) Reg. 2, ἀμαρτίας.

(15) Hæc questio habetur superius in Testimoniis

Ἀπόκ. Ὅτι μὲν ἀδηλα τὰ τοιαῦτα καὶ θεῷ μόνῳ γνωστὰ, οὐ δεῖ ἀμφιβάλλειν. Ὅμως τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Τί γὰρ οἱ δέκα καὶ ὀκτὼ, ἐφ' οὓς ὁ πύργος τοῦ Σιλωὰμ ἔπεσεν, ἀμαρτωλότεροι ἦσαν παρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἱερουσαλὴμ; Οὐχί, λέγω ὑμῖν· » μανθάνομεν, ὅτι οὐ πάντες ὅσοι ἀσεβεῖς ἢ ἀδικοὶ τυγχάνουσι, πικρῷ θανάτῳ τελευτῶντες ἀποθνήσκουσι. Καὶ γὰρ οἱ παῖδες τοῦ Ἰωβ, δίκαιοι ὄντες, ἐλεινὸν ὑπέμειναν θάνατον. Οὐκοῦν δύο ταῦτα (12) ἡμᾶς ἐπὶ τούτων χρὴ στοχάζεσθαι· ὅτι οἱ μὲν εὐλαβεῖς, πικρὸν ἀποθνήσκοντες θάνατον, μικρὸν τι ἐλάττωμα ἐκέκτηντο, καὶ τούτῳ ἐλυτρώθησαν ἐκ τῆς τοιαύτης πονηρᾶς τελευτῆς, ἵνα μειζόνων ἀληθῶς τιμῶν ἀξιωθῶσι. Αἰοπὸν δὲ ὅπως καὶ ἡμεῖς ὀρώντες σωφρονισθῶμεν κατὰ τὸν εἰρημένον λόγον· B « Εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς, καὶ ἀμαρτωλὸς πῶς φανείται; » Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἀμαρτωλὸς, τοιοῦτοις θανάτοις ἀποθνήσκοντες, πάντως ἐν τούτῳ μερικοῦ (13) ἐλέους τυγχάνουσιν. Ἄμα δὲ πάλιν καὶ οἱ ὀρώντες ὠφέλειάν τινα κομίζονται, βλέποντες ἀφ' οὗ ἀρπαζόμενον, ὥς οὐκ οἶδε, τὸν ἀνθρωπίνον. Εἰ δὲ καὶ νήπια οὕτω θανατοῦται, μὴ θαμβήθῃς. Αὐτὰ μὲν γὰρ ἐκ τούτου οὐδὲν ἐβλάθθησαν, οὔτε δι' οἰκτίαν ἀμαρτίαν τοῦτο πεπόνθασιν· ἀλλ' ὅπως καὶ οἱ αὐτῶν γονεῖς σωφρονέστεροι, ἢ καὶ εὐσεβέστεροι γίνονται· ἐννοοῦμενοι, ὅτι περ διὰ τὰς αὐτῶν ἀνομίας (14) οὕτω τὰ αὐτῶν τέθνηκε νήπια. Ὅμως ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις δεῖ ἐννοεῖν τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν τὴν λέγουσαν· ὅτι « Δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τῆς γῆς ἡμῶν τῶν πιστῶν καὶ αἱ τρίχις τῆς κεφαλῆς πᾶσαι

C Ἐρώτ. οβ'. πολλοῖς (15) τῶν ἐπὶ γῆς φοβερός ὁ τοῦ Κυρίου λόγος καθέστηκεν, ὃν φησὶ· « Πᾶσα ἀμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· » καὶ, « Ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. »

Ἀπόκ. Διὰ τοῦτο παραινεῖ πᾶσιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων, ὅτι « Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. » Πολλὰ γὰρ τῶν θείων Γραφῶν ἔαν κατὰ τὸ γράμμα νοήσωμεν, εἰς ἀθέτους βλασφημίας ἐμπίπτομεν (16)· οἷόν ἐστι καὶ τὸ προκεῖμενον ἡμῖν νῦν τοῦ Κυρίου λόγιον, ὅπερ, ἔαν κατὰ ζηροῦ (17) τὰς λέξεις ἐκλάβωμεν, οὐ μόνον εἰς ἀθεμίτους ἐννοίας περιπίπτομεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον ἐναντιούμενον ἑαυτῷ εὐρίσκομεν. Ἐάν γὰρ « Ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ, » πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἴπῃ· « Ὁ ἀπαρνούμενός με ἐμπροσθεν ἀνθρώπων, ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἐμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ; » καὶ πάλιν, ἔαν

Script. sacrae, num. 49, de qua re vide Admonitionem. Infra editi, εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος, etc., omisiss multis, quæ ex Regiis duobus supplevimus.

(16) Reg. 1 et 2, περιπίπτομεν.

(17) Ita duo Reg. Editi vero, κατὰ ἀξίαν.

πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, πῶς καὶ ὑπὲρ ἀργοῦ λόγου ἀπολογίαν δώσωμεν; πῶς ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, *Μωρὲ, ἐνοχὸς ἔσται εἰς τὴν γένναν τοῦ πυρὸς*; πῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλὸς φησὶ· «*Μὴ πλανᾷσθε, οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε μέθυσοι, οὔτε λοιδοροί, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι*»; καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι, πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις; Καὶ ἐὰν πάλιν τοῦτο ἀληθὲς, διὰ τί λοιπὸν ἐγκαλεῖται ὁ ἄθλιος Ὁριγένης, τέλος κηρύττων τῆς κολάσεως εἶναι καὶ συγχώρησιν πάσης ἁμαρτίας γενέσθαι, καὶ τοῖς δαίμοσι καὶ τοῖς ἀνθρώποις παρὰ Θεοῦ; Πάλιν δὲ καὶ ἐὰν ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἔχει συγχώρησιν διὰ μετανοίας, τί μέμεται ἡ Ἐκκλησία Ναύατον (18) ἀποβαλλόμενον τὴν μετάνοιαν; Τὸ δὲ σκοτεινότερον καὶ δυσκατάληπτον ἐκεῖνό ἐστιν· ὅτι ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὥστε ἐλάττων ἐστὶν ὁ Υἱὸς παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν Πατέρα (19). Καὶ τί λοιπὸν ἀποβαλλόμεθα τοὺς μυσταροὺς Ἀρειανοὺς, τοὺς σμικρύνοντας, καὶ καταβιδάζοντας τὸν Υἱὸν παρὰ τὸ Πνεῦμα; Πῶς οὖν ὁ Υἱὸς λέγει· ὅτι, «*Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν*»· καὶ, «*Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα*»; καὶ πάλιν νῦν φησιν, ὅτι «*Ὁς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ*»; Ἀρα οὖν, εἰπέ μοι, συνεχωρήθη ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία Ἀρειανῶς, καὶ Σμωνιανῶς, καὶ Φωτεινιανῶς, καὶ Σαβελλιανῶς, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι τοῖς εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ σάρκωσιν βλασφημήσασιν; Ἀπαγε τῆς ἀτοπίας! εἰ γὰρ ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, *Μωρὲ, ἐνοχὸς ἔστιν εἰς τὴν γένναν τοῦ πυρὸς*, εἰς ποίαν λοιπὸν, εἰπέ μοι, γένναν γέννης βληθήσεται ὁ λέγων τῷ Θεῷ αὐτοῦ· Κτιστὲ (20), καὶ οὐχί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δοῦλε, καὶ ὑπουργέ, καὶ μικρὲ; Καὶ εἰ, ὅστις εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι «*Ὁ μὴ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον*; πῶς δὲ δύναται τις ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν, τιμᾶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ γὰρ ἀτιμάζων (21) τὸν Υἱὸν δῆλον ὅτι ἀπαρνέεται τὸ βάπτισμα· ὁ δὲ τὸ βάπτισμα ἀπαρνούμενος δῆλον ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποδύεται. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, ἐὰν τὴν θερμὴν ἢ τὴν ἀκτῖνα αὐτοῦ καθυβρίσῃ, εἰς ὅλην τὴν φύσιν τοῦ ἡλίου ἡ ὕβρις ἀνατρέξῃ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ τρισυῆλου τῆς ἁγίας Τριάδος φωτὸς καὶ φωστῆρος ἡ τῆς (22) μιᾶς ὑποστάσεως ἀτιμία παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος ἐστὶ βλασφημία. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ὅπρ τοῦ Κυρίου πρὸς Ἰουδαίους λεγόμενον, ὅτι πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύμα-

tum et blasphemia remittetur hominibus, quomodo et de otioso verbo rationem sumus reddituri¹⁸? quomodo qui dicit fratri suo, «*Fatue, reus erit gehennae ignis*»? quomodo item Apostolus ait, «*Nolite errare: neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque ebriosi, neque maledici regnum Dei possidebunt*»? Quae si ita se habent, quomodo, quaeso, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus? Quod si verum est, cur jam reprehenditur infelix Origenes praedicasse futurum aliquando supplicii finem, veniamque omnis peccati hominibus tum daemonibus Deum concessurum? Si item blasphemia in Spiritum sanctum veniam nullam poenitentia obtinet, quid queritur Ecclesia Novatum poenitentiam rejecisse? Illud autem obscurius et difficiliter intellectu est, quod, qui dixerit verbum contra Filium, remittitur ei, ita ut Filius inferior videatur esse Spiritui sancto et Patri. Quid ergo nefarios Arianos detestamur, qui Filium volunt esse minorem et inferioriorem Spiritu? Cur Filius ipse ait, «*Ego et Pater unum sumus*»? et, «*Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem*»? Quomodo ergo idem tamen nunc ait, «*Qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei*? Num, amabo, blasphemia in Filium condonata est Arianis, Simonianis, Photinianis, Sabellianis, ceterisque omnibus qui blasphemias in **233** Christi incarnationem protulerunt? Apage, id absurdum. Nam si is qui fratri suo dicit, «*Fatue, reus est gehennae ignis*: qualem, dic mihi, in gehennam gehennae projicietur is, qui Deo suo dicit, Create, et non Fili Dei, sed serve, minister et parve? Et si qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei, quomodo ipse Filius dixit, «*Qui non manducat meam carnem, nec bibit meum sanguinem, non habebit vitam aeternam*»? Quis vero Filium spernens, Spiritum sanctum poterit honorare? qui autem Filium spernit, certe baptismum negat ille: at qui baptismum negat, profecto Spiritum sanctum exuit. Ac quemadmodum in sole sensibili, si ejus calorem vel radios conviciis velles lacerare, hujusmodi injuria in totum solem recideret, ita in triplici illo sole sanctae Trinitatis, luminis et luminaris, si quis unam hypostasim ignominia afficiat, ea impietas totam plenitudinem divinitatis offendit. Quod igitur est quod Dominus ad Judaeos ait, quod omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, et, qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei: qui autem dixerit adversus Spiritum sanctum non remittetur ei, neque in praesenti saeculo neque in futuro? Attenta mente audiamus, nec erremus. Christum, post inexplica-

¹⁸ Matth. xii, 36. ¹⁹ Matth. v, 22. ²⁰ I Cor. vi, 10. ²¹ Joan. x, 30. ²² Joan. v, 23. ²³ Joan. vi, 54.

(18) Reg. 2, Νάβατον.

(19) Post, καὶ τὸν Πατέρα, Reg. 2 et 3 habent, καὶ τί λοιπὸν ἀποβαλλόμεθα τοὺς μυσταροὺς Ἀρειανούς, τοὺς σμικρύνοντας καὶ καταβιδάζοντας τὸν Υἱὸν παρὰ τὸ Πνεῦμα; Καὶ πῶς ὁ Υἱός. Quae nec in

editis comparent, nec supra in Testimoniis Scripturae, ubi haec leguntur num. 49.

(20) Duo mss., κτιστὸν... υἱὸν... δοῦλον, etc.

(21) Sic mss. duo. Editi, ὁ δὲ ἀγ.

(22) Reg. 2, φωτὸς καὶ μυστηρίου, ἡ τῆς.

bilem unionem, duplicem esse, nempe ex divinitate A et humanitate constare, sacræ nobis clamant Scripturæ : nam « Verbum caro factum est »²⁴. » Itaque Verbi divinitatem Christus ipse Spiritum sanctum appellat, quemadmodum ad Samaritanam ait : « Deus Spiritus est : »²⁵ » suam autem humanitatem, Filium hominis rursus appellat, quemadmodum alibi de propria carne ait : « Nunc glorificatus est Filius hominis »²⁶. » Igitur Judæi, qui Deum semper offendeant et blasphemias insectabantur, duplicem adversus Christum commiserunt blasphemiam : alii enim carnem ejus sive Filium hominis offendeant, rati prophetam ipsum esse non autem Deum : quibus veniam dedit. Siquidem initium prædicationis erat, nondumque poterat mundus Deum illum credere qui homo apparebat. Hinc Christus ait, Qui B cunque dixerit verbum contra Filium hominis, sive contra corpus, remittitur ei. Audeo enim dicere neque ipsos beatos ejus discipulos perfectam ipsius divinitatis habuisse cognitionem, donec Spiritus sanctus die Pentecostes in eos illapsus esset. Namque etiam post resurrectionem alii illum viderunt et adoraverunt; quidam autem dubitaverunt, at non ideo fuere condemnati. Qui autem adversus Spiritum sanctum proferebant blasphemiam sive adversus Christi divinitatem, cum nempe hæc dicerent : « In Beelzebul principe dæmonum ejicit dæmonia »²⁷ : » his ait : « Non remittitur neque in præsentī sæculo neque in futuro. » Verumtamen observandum est Christum non dixisse, qui blasphemias protulerit, et egerit poenitentiam, illi non remittitur, sed qui blasphemias profert, sive qui in blasphemias perseverat. Nullum enim est peccatum quod non condonet Deus iis qui sinceram et dignam agunt poenitentiam.

QUEST. LXXIII. Quid ergo? Veniamne poenitentia is consequitur qui Christum negat, et blasphemiam in Spiritum sanctum profert?

RESP. Tria baptismata, quæ quodvis peccatum expiare possint, Deus naturæ hominum concessit : nempe aquæ, proprii sanguinis per martyrium, et tertium per lacrymas, per quod purgata est metretix²⁸. Ipse item sanctorum apostolorum coryphæus Petrus fuis post negationem lacrymis acceptus est et servatus. Quod si Christi negatio reusultit, non autem Spiritus sancti negatio, sequitur ut Filius inferior sit Spiritu sancto. Audi porro Scripturæ testimonium, nec credere dubites nullum quodvis peccatum esse, quod Dei clementiam vincat. 234 Sic igitur Deus loquitur per Ezechielem prophetam : « Vivo ego, dicit Dominus, si quis homo omnia fecerit peccata, ipsumque in ju-

τος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῇ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῇ μέλλοντι; Νουνεχῶς ἀκούσωμεν, καὶ μὴ πλανηθῶμεν. Αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν ἄφραστον ἔνωσιν, φησὶ δὴ ἐκ θεότητος καὶ ἐξ ἀνθρωπότητος, αἱ ἱερὰ ἡμῖν διαβούσι Γραφαί· « Ὁ » γὰρ « Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Τὴν γοῦν τοῦ Λόγου θεότητα ὁ αὐτὸς Χριστὸς Πνεῦμα ἅγιον ὀνομάζει, καθὰ καὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτην ἔλεγεν, ὅτι Πνεῦμα ὁ Θεὸς· τὴν δὲ ἀνθρωπότητα αὐτοῦ Ἰῶν ἀνθρώπου πάλιν· καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκὸς φησὶ· « Νῦν ἔδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Οἱ οὖν αἰετῶς τῷ Θεῷ προσκρούοντες καὶ βλασφημοῦντες Ἰουδαῖοι διττὴν πρὸς τὸν Χριστὸν τὴν βλασφημίαν ἐπέκριντο· οἱ μὲν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, ἡγουν τῷ Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, προσκόποντες (23) προφήτην αὐτὸν, ἀλλ' οὐ Θεὸν εἶναι νομίζοντες, οἷς καὶ συγγνώμην ἔδωκεν. Ἀρχὴ γὰρ ἦν τοῦ κηρύγματος, καὶ οὕτω ἐχώρει ὁ κόσμος Θεὸν πιστεύειν φαινόμενον ἀνθρώπον. Διὸ καὶ φησιν ὁ Χριστὸς, ὅτι « Ὁς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἡγουν τοῦ σώματος, ἀφεθήσεται αὐτῷ » (24). Τολμῶ γὰρ λέγειν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ οἱ μακάριοι αὐτοῦ μαθηταὶ τὸ τέλειον περὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος εἶχον φρόνημα, ἕως τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου αὐτοῖς τῇ Πεντηκοστῇ ἐπεφοίτησεν. Ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν οἱ μὲν ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίστασαν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦτου κατακρίθησαν· οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡγουν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα, βλασφημοῦντες καὶ λέγοντες, ὅτι « Ἐν Βεελζεβούλ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμόνων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, » τούτοις, φησιν, « Οὐκ ἀφεθήσεται οὐδὲ ἐν τῇ νῦν αἰῶνι οὐδὲ ἐν τῇ μέλλοντι. » Πλὴν σημειώσασθαι χρὴ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Χριστὸς (25) τῷ βλασφημῆσαντι καὶ μετανοήσαντι, οὐκ ἀφεθήσεται, ἀλλὰ τῷ βλασφημοῦντι, ἡγουν τῷ ἐν τῇ βλασφημίᾳ ἐπιμένοντι. Ἐπειδὴ περ οὐκ ἔστιν ἁμαρτία ἀσυγχώρητος παρὰ Θεῷ ἐν τοῖς ὁσίως καὶ κατ' ἀξίαν μετανοοῦσιν.

Ἐρώτησις ογ'. Τί οὖν; ἔχει ἄρεσιν διὰ μετανοίας ὁ τὸν Χριστὸν ἀρνούμενος, καὶ βλασφημῶν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον;

Ἀποκρίσις. Τρία βαπτίσματα καθαρτικὰ πάσης οἷας δὴποτε ἁμαρτίας ὁ Θεὸς τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἔδωκ' ἵνα· λέγω δὲ τὸ ὕδατος, καὶ πάλιν τὸ διὰ μαρτυρίου (26) τοῦ ἰδίου αἵματος, καὶ τρίτον τὸ διὰ δακρύων, εἰς ὅπερ καὶ ἡ πόρνη ἐκαθαρίσθη. Πλὴν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ κορυφαῖος τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρος μετὰ τὴν ἄρνησιν, κλαύσας προσεδέχθη καὶ ἐσώθη. Ἐάν δὲ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἄρνησις ἔχει συγχώρησιν, ἡ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐκ ἔχει· εὐρίσκειται λοιπὸν ὁ Υἱὸς ἐλάττων τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀκούσον δὲ καὶ γραφικῆς μαρτυρίας, καὶ πείσθητι μὴ εἶναι τὴν οἷαν δὴποτε ἁμαρτίαν νικῶσαν τὴν τοῦ Θεοῦ φιλευθροπρίαν. Λέγει οὖν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ οὕτως· « Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι, ἐάν τις

τοῦ σώματος αὐτοῦ desunt.

(25) Ita duo Regii. Editi vero, ὁ Θεός.

(26) Reg. 3, μαρτυρίου. Editi, μαρτυρίας.

(23) Ita duo Regii. Editi vero, προσπίπτοντες. Mox idem, ἐνόμενον. Editi, νομίζοντες.

(24) Ita iidem Regii 2 et 3. In editis hæc, ἡγουν

²⁴ Joan. i, 14. ²⁵ Joan. iv, 24. ²⁶ Joan. xiii, 31. ²⁷ Matth. xii, 24. ²⁸ Luc. vii, 37.

ποίησιν ἀνθρωπὸς πάσας τὰς ἁμαρτίας, καὶ εὖρω δὲ αὐτὸν ἐν δικαιοσύνῃ, οὐ μὴ μνησθῶ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ. » « Εὖρω » δὲ αὐτὸν, δῆλον ὅτι τῇ ὥρᾳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Δεῖ γὰρ εἶδέναι, ὅτι ὁμοίως τοῦ βαπτίσματος ἡ τῶν δακρύων πηγὴ καθαρίζει τὸν ἀνθρώπον· διόπερ πολλοί, διὰ πταισμάτων μολύναντες τὸ ἅγιον (27) βάπτισμα, διὰ δακρύων ἐκαθαρίσθησαν καὶ δίκαιοι ἀπεδείχθησαν.

Ἐρώτ. οδ'. Ποία ἁμαρτία ποιεῖ τὴν προσευχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπρόσδεκτον παρὰ Θεῷ;

Ἀπόκ. Ἡ μνησικαχία, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου τὸν λέγοντα· « Ὅτι ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κακεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὑπάγε· πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. » ὡς τῆς μνησικαχίας δῆλον ὅτι ποιούσης ἀπρόσδεκτον τὸ δῶρον τῆς προσευχῆς.

Ἐρώτ. σε'. Ποία ἀναστία οὐ δύναται μετανοῆσαι τῷ Θεῷ;

Ἀπόκ. Δῆλον, ὅτι ἡ ἀπόγνῳσις, ὅφ' ἥς κρατηθεῖς Ἰούδας ἀπήγγεστο.

Ἐρώτ. ος'. Ποία ἁμαρτία ἐστὶ βαρυτέρα πάντων τῶν πταισμάτων;

Ἀπόκ. Ἐὰν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, μείζον πάντων τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀγάπη, πρόδῃλον, ὅτι μείζον πάντων τῶν κακῶν ἡμισυδελφία, καὶ ἡ ἀσπλαγχνία, καὶ ἡ ἀνελεημοσύνη.

Ἐρώτ. οζ'. Ποία τῶν ἐντολῶν συγχωρεῖ τῷ ἀνθρώπῳ πάσας τὰς ἁμαρτίας;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε » καὶ πάλιν· « Ἀφες ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. » πρόδῃλον, ὅτι καὶ τὸ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον συγχωρεῖ τὰς ἁμαρτίας· ὡσαύτως καὶ τὸ μὴ μνησικαχεῖσθαι ἀνθρώπων· « Ἀφετε » γὰρ, φησὶ, « καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν. »

Ἐρώτ. οη'. Ἐάν τις ποιῇσιν βαρύτερον ἁμάρτημα, καὶ μετανοῇσιν, πόθεν ὀφείλει μαθεῖν εἰ συνεχωρήθη αὐτῷ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Τοῦτο μὲν ὀλίγοις τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ γῆς κατὰδῃλον γίνεται. Ὅμως ὡςπερ δεσπότης καὶ δούλος, οὕτως ὑπάρχει τὸ συνεῖδς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ Θεός. Ὡςπερ οὖν ὁ δούλος ὁ πταίσας ἐπιγινώσκει ἐκ τῶν σχημάτων καὶ τῶν ῥημάτων τοῦ δεσπότης αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶ πρὸς αὐτὸν εὐμενής, ὡς ἦν πρὸ τοῦ πταίσματος· οὕτω καὶ ὁ ἀνθρώπος ἁμαρτάνων ἀπολλύει τὴν παρῃσίαν, ἣν εἶχε τὸ συνεῖδς αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τῇ εὐχῇ αὐτοῦ. Μετανοοῦντος οὖν τοῦ ἀνθρώπου κατ' ἀξίαν, πάλιν χαρίζεται αὐτῷ ὁ Θεὸς τὴν παρῃσίαν, ἣν εἶχε πρὸς αὐτὸν πρὸ τοῦ πταίσματος· καὶ ἐντεῦθεν δὲ γινώσκει ὁ ἀνθρώπος, ὅτι συνεχώρησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸ ἁμάρτημα.

A stitia invenerim, non recordabor omnium iniquitatum ejus²⁹. » Porro quod ait, « invenerim, » clarum est de hora mortis ejus id intelligi. Scien- dum enim est fonte lacrymarum, perinde ac baptismo, perpurari hominem. Hinc multi qui peccatis suis sanctum baptisma inquinaverant, per lacrymas purgati sunt et justi effecti.

QUEST. LXXIV. Quale peccatum facit ut oratio hominis Deo non sit accepta?

RESP. Offensarum recordatio juxta hæc Domini verba : « Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade; prius reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum³⁰. » Quia scilicet offensarum recordatio facit ut orationis munus acceptum Deo non sit.

QUEST. LXXV. Cujusnam peccati nullam admittit Deus poenitentiam?

RESP. Manifestum est esse desperationem, qua occupatus Judas se ipse strangulavit.

QUEST. LXXVI. Quodnam peccatum omnibus aliis est gravius?

RESP. Si, ut ait Apostolus, omnium bonorum præstantissima est charitas³¹, clarum est omnium malorum gravissimum esse fratres odio prosequi, immisericordem esse, nec eleemosynam amare.

QUEST. LXXVII. Quod mandatum condonat homini omnia peccata?

RESP. Quandoquidem dicit Dominus : « Nolite judicare, et non judicabimini³², » et rursus· « Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris³³; » perspicuum est, eo quod quis proximum non judicet, veniam peccatorum obtinere; similiter eo quod quis injuriarum sibi illatarum obliviscatur. Nam « Dimittite, » inquit, « et dimittetur vobis³⁴. »

QUEST. LXXVIII. Si quis post commissum gravissimum peccatum poenitentiam egerit, undenam possit rescire, an illud sibi Deus condonarit, necne?

RESP. Id quidem paucis hominibus in terris sit manifestum. Verumtamen conscientia hominis et Deus perinde se habent ac herus et servus. Quemadmodum igitur servus qui herum offendit, et gestu et verbis heri intelligit ipsum non esse sibi benevolum, ut erat ante offensam : ita homo qui peccat, fiduciam amittit, qua antea ejus conscientia fruebatur, cum Deum oraret. Cum autem dignam idem egerit poenitentiam, illi rursus Deus fiduciam reddit, qua ante peccatum gaudebat; indeque novit homo Deum sibi peccatum condonasse.

²⁹ Ezech. xxxiii, 14, 16. ³⁰ Matth. v, 23, 24. ³¹ I Cor. xiii, 13. ³² Matth. vii, 1. ³³ Matth. vi, 12. ³⁴ Luc. vi, 7.

QUEST. LXXIX. Si quis post grave peccatum, A seipsum condemnet, incipiatque agere poenitentiam, ac post très dies moriatur, quid de illo cogitandum est?

RESP. Si, incepta poenitentia, animam suam a malis compescuit cogitationibus, pactusque cum Deo est se non amplius eadem quæ antea commissurum peccata, ac postero die moriatur; Deus gratam habuit ejus poenitentiam, ut olim latronis, siquidem incipere poenitentiam agere, penes hominem est: at vivere vel mori, penes Deum est. Namque multos, cum poenitentiam agere incepissent, statim eripit Deus; quippe qui, ut bonus, eorum commodo prospiciens, prænoscat illos, si diutius viverent, lapsuros iterum esse ac perituros.

QUEST. LXXX. Quare quidam ex ievi tantum causa, fluvios prope lacrymarum profundunt: alii vero, etiamsi in mille incidant calamitates et miseriae, aut alios incidisse videant, nunquam possunt lacrymari

235 RESP. Talia sunt animarum et corporum temperamenta, quæ ex natura facile vel ægre lacrymantur. Qui enim calidæ et teneræ sunt habitudinis, statim commiseratione lacrymantur quod in omnibus ferme mulieribus animadvertimus. Alii autem propter agrestem mentem, et siccissimam naturam, et cordis arrogantiam flere non possunt. Hæc porro loquimur de iis qui in medio mundo versantur. Nam qui monasticam vitam agunt, donum lacrymarum ex divina gratia sæpe consequuntur. Multa autem in lacrymis reperitur differentia. Quidam enim sæpe ex ebrietate lacrymantur: quidam vero, ut gloriam hominum aucupentur. Quocirca bonus ille est fletus, qui occulte Deo offertur quemadmodum nobis de elemosyna quoque præcipitur.

QUEST. LXXXI. Si quis a mendicis secus viam, multis præsentibus, rogetur, quid agendum est? Annon potest elemosynam præbere?

RESP. Cogitationem et mentem hominis judicat Deus: si quis igitur coram sexcentis hominibus propter Deum, non autem ut hominibus placeat, bonum egerit, ille nequaquam condemnabitur.

QUEST. LXXXII. Undenam fit ut anima aliquando prona sit ad commiserandum, aliquando vero dura et immitis?

RESP. Solam divinam naturam novimus esse immutabilem ac semper eodem modo se habere. Nam et ex angelis quidam immutati sunt. Quocirca ita de mutabili hominum natura censendum est; aliquando nempe facilem et mitem esse, utpote quæ secundum imaginem Dei sit facta, aliquando autem duram et immitem esse, utpote ab hoste oppugnatam, et vitæ affectionibus adhaerentem. Verumtamen si homo sibi ipse vim faciat ut

Ερώτ. οβ'. Εάν τις, ποιήσας ἁμαρτίαν μεγάλην, εἴτα καταγῆν ἑαυτοῦ, καὶ ἀρξῆται μετανοεῖν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀποθάνῃ, τί χρὴ νομίζειν ἐπ' αὐτοῦ;

Απόκ. Εάν, ἀρξάμενος τῆς μετανοίας, συνέστειλε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπὸ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων, καὶ διέθετο πρὸς τὸν Θεὸν συνταγὰς, ὅτι οὐκ ἔτι παρέρχεται διὰ τῶν προτέρων αὐτοῦ ἁμαρτιῶν, ὧν ἔπραξε, καὶ ἐπὶ τὴν αὖριον τελευτήσῃ· ἐδέξατο ὁ Θεὸς τὴν μετανοίαν αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ ληστοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ἀρξασθαι τῆς μετανοίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶ· τὸ δὲ ζῆσαι ἢ τελευτήσαι ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ. Πολλοὺς γὰρ ἀρξαμένους μετανοεῖν εὐθέως ἀρπάζει ὁ Θεὸς ὡς ἀγαθὸς πρὸς τι συμφέρον, προγινώσκων, ὅτι, ἂν πολυχρονήσωσι, πάλιν πεισὶν καὶ ἀπολέσθαι

B ἐμελλον.

Ερώτ. π'. Πῶς τινες ἐκ φιλῆς καὶ μόνης προφάσεως ποταμοὺς γαστρὸν δακρῶν καταφέρουσιν· ἔτεροι δὲ, ἐὰν μυριάς συμφοραὶ καὶ θλίψεις περιπέσωσιν, ἢ καὶ ἄλλους περιπεσόντας θεάσωνται, οὐδαμῶς δακρῦσαι δύνανται;

Απόκ. Εἰσὶ μὲν καὶ κράσεις τοιαῦται ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἐκ φύσεως τὸ δάκρυον ἔχουσαι καὶ μὴ ἔχουσαι. Οἱ μὲν γὰρ, θερμῆς καὶ ἀπαλῆς ἕξεως ὄντες, εὐθέως δακρῦνσι συμπαθῶς, οἷον τι καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν γυναικῶν ὁρώμεν γενόμενον· οἱ δὲ πάλιν καὶ ἐξ ἀγρίας γνώμης καὶ ξηροτάτης φύσεως, καὶ ὑπερηφάνου καρδίας, δακρῦσαι οὐ δύνανται. Ταῦτα μὲν φάμεν ἐπὶ τῶν ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου διαγόντων. Οἱ γὰρ τὸν μονήρη βίον μετερχόμενοι πολλάκις καὶ ἐκ θείας χάριτος τὸ δῶρον τῶν δακρῶν κομίζονται. Πλὴν πολλῇ τις ἐν τοῖς δακρύοις διαφορά καθέστηκε. Τινὲς γὰρ πολλάκις καὶ ἀπὸ μέθης οἴνου δακρῦνσι· τινὲς δὲ καὶ δόξαν ἀνθρώπων θηρώμενοι. Διόπερ ἐαίνο ἀγαθὸν καθέστηκε δάκρυον, τὸ κρυπτῶς Θεῷ προσαγόμενον, ὥστε καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης παραγγελλόμεθα.

Ερώτ. πα'. Εάν τις ὑπὸ πτωχῶν αἰτούμενος ἐν ὁδῷ, καὶ ἐτέρων πολλῶν ἀνδρῶν παρόντων, τί χρὴ ποιεῖν; ἢ οὐ δυνατόν καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ποιεῖν;

Απόκ. Τὸν λογισμὸν τοῦ ἀνθρώπου κρίνει ὁ Θεός. Εάν οὖν ἐνώπιον μυριάδων διὰ Θεὸν, καὶ οὐ δι' ἀνθρωπαρέσκειαν ποιῆσι τὸ ἀγαθόν, οὐ κατακρίνεται.

D Ερώτησις πβ'. Πόθεν ποτὲ μὲν ἀγαθὴ γίνεται ἡ ψυχὴ πρὸς συμπάθειαν, ποτὲ δὲ πάλιν σκληρὰ καὶ ἀσπλαγχνος;

Απόκ. Μόνην ἀτρεπτον καὶ ἀεὶ ὡσαύτως μένουσαν τὴν θείαν φύσιν γινώσκομεν. Ἐπεὶ καὶ ἐξ ἀγγέλων τινὲς ἐτρέπθησαν. Διὸ οὕτω χρὴ λοιπὸν (28) ἐπὶ τῆς τρεπτῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων νοεῖν· ὅτι ποτὶ μὲν ἀγαθύνεται, ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὑπάρχουσα· ποτὲ δὲ σκληρύνεται, ὡς πολεμουμένη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ προσκειμένη τοῖς τοῦ βίου πάθεσι. Πλὴν ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν πρὸς τὴν συμπάθειαν βιάζεται, τοῦ πάντως ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν, προσκῶπτεται λοι-

(28) Ita quidam mss., Editi, Οὕτω δὲ οὖν λοιπόν.

πὸν τῇ ἀγαθῇ συνηθείᾳ, εἰς τὸ πάντοτε προθύμως διδόναι.

Ἐρώτ. πγ'. Τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· «Μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἱλαρὸν γὰρ ὄντην ἀγαπᾷ ὁ Θεός·» οὐ χρὴ λοιπὸν βιάζεσθαι τὸν λογισμὸν ἑαυτοῦ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ποιῆσαι ἐλεημοσύνην;

Ἀπόκ. Τῶν τελείων ἐστὶ τὸ πάντοτε ἱλαρῶς ποιεῖν τὸ ἀγαθόν· καὶ οἱ βιάζομενοι δὲ ἑαυτοὺς εἰς τὴν τοῦ πτωχοῦ ἐντολὴν εὐπρόσδεκτοί εἰσι παρὰ Θεῷ τῷ εἰπόντι· «Βιασταὶ ἀρπάξουσιν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.»

Ἐρώτ. πδ'. Ἐάν τις περὶ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν μετανοήσῃ, πρόδηλον ὅτι ἐξαλείψει τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ· ἄρα λοιπὸν καὶ ἂν τις ποιήσας εὐπορίαν μεταμελήσῃ, ἐξαλείψει τὸν μισθὸν ὃν ἐποίησε διὰ τῆς μεταμελείας;

Ἀπόκ. Μὴ γένοιτο! ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς μετανοίας τῶν ἁμαρτιῶν ὁ Θεός ἐστιν ὁ ταύτης πρόξενος, οὕτως ἐπὶ τῆς μετανοίας τῆς περὶ τὴν ἐλεημοσύνην ὁ διάβολός ἐστι ποιητὴς αὐτῆς, καὶ οὐχ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Αἰδ οὐδὲ ἀναλύεται ὁ γινόμενος μισθός. Ὅμως οὐ καλὸν τὸ μεταγινώσκειν ἐπ' ἀγαθῷ γινόμενῳ. Ὁ γὰρ συνεχῶς μεταμελούμενος ὀκνηρότερος εἰς τὸ ἀγαθὸν γίνεται.

Ἐρώτ. πε'. Τινές φασιν, ὅτι οὐ δεῖ ἀνεξέταστον παρέχειν ἐλεημοσύνην, ἀλλ' ἐρωτᾶν μετὰ ἀκριβείας, εἰ ἐν ἀληθείᾳ ἐνδεής ἐστιν ὁ ἡμῖν προσερχόμενος. Λέγει γὰρ, φησὶν ὁ Σολομών, ὅτι, «Ἐάν ποιῆς ἀγαθόν, βλέπε τίνοι ποιεῖς.»

Ἀπόκρ. Οὕτω καὶ τὰς λοιπὰς Γραφὰς οἱ κακῶς νοοῦντες διαστρέφουσιν· οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ πτωχοῦ τοῦτο εἶπεν ὁ Σολομών· ἀλλὰ· «βλέπε, τίνοι ποιεῖς,» τούτέστιν, ὅτι τῷ Θεῷ ποιεῖς. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ ἀνακρίνειν τοὺς αἰτοῦντας τοῦτο φησι, πῶς ὁ Κύριος λέγει· «Παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου;»

Ἐρώτ. πς'. Ἄρα δὲ τὸ ἐν ἐκκλησίαις προσφέρειν ὑπάρχει παρὰ Θεῷ τιμιώτερον, ἢ τὸ τοῖς δεομένοις διανέμειν;

Ἀπόκ. Τὸ εἰπεῖν τὸν Κύριον τοῖς ἐκ δεξιῶν ὅτι· «Ἐπεινάσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με,» ἐδείξε προτιμωτέραν εἶναι τὴν εἰς τοὺς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ κτισθέντας ναοὺς συμπάθειαν. Πλὴν πολλάκις, ἐν καιρῷ διωγμοῦ μέλλοντος ναοῦ Θεοῦ ἀπόλλυσθαι, ἀναγκασία καὶ ἡ ἐν τούτῳ συμπάθεια. Καὶ πάλιν, τινῶν διὰ Χριστοῦ πείσιν βασανιζομένων, τιμιωτέρα πάντων ἡ τούτων ἀνάβρσις.

Ἐρώτ. πδ'. Ἐάν τις πιστὸς παρὰ ἀπίστῳ χρήματα πιστευθεὶς τούτων παραφύχται, ἄρα εὐσύνγνωστον παρὰ Θεῷ τοῦτο κατέστηκεν;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος, «Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι,» ὅγλον ὅτι· Ἕλληνας τοῦ τότε Καίσαρος ὄντος, μαυθάνομεν, ὅτι οὐκ ἐπαινετὸν τὸ παραφύσθαι. Ὅμως, ἂν εἰς πένθητας τὰ τοιαῦτα ἀνα-

A misericordia permoveatur, beneque omnino agat, tum bona consuetudine adeo proficiet, ut semper sit pronus ad dandum.

QUÆST. LXXXIII. Cum dicat Apostolus, «Non ex tristitia aut ex necessitate: hilarem enim datæc. diligit Deus³³,» nequaquam vim sibi facere debet homo, ut eleemosynam tribuat?

RESP. Perfectorum est bonum hilare semper agere: attamen qui vim sibi faciunt, ut præcepto obtemperantes, pauperem adjuvent Deo utique accepti sunt dicenti: «Violenti rapiunt regnum cœlorum³⁴.»

QUÆST. LXXXIV. Si quis pro peccatis agat pœnitentiam, liquet ipsum sua delere peccata: an igitur similiter, si quem pœniteat benefactorum, huiusmodi pœnitentia mercedem delet quam promeruerat?

RESP. Absit! nam quemadmodum in pœnitentia peccatorum, Deus ejus auctor est: ita in pœnitentia qua quem datæ eleemosynæ pœnitet, diabolus effector ejus est, non autem hominis anima. Quocirca non perit merces promerita. Tamen bonum non est pœnitere quod bene egeris. Nam quem frequenter pœnitet, negligentior efficitur ad bene agendum.

QUÆST. LXXXV. Quidam aiunt non oportere eleemosynam absque examine impertiri, sed inquirendum diligenter num vere indigens sit, qui ad nos accedit. Namque, inquit, ait Salomon, «Si bene feceris, vide cui feceris³⁵.»

RESP. Ita scilicet et cætera Scripturæ testimonia pervertunt qui prave sentiunt. Nec enim de paupere homine hæc dixit Salomon, sed, «Vide cui feceris,» id est, Deo facis. Si enim mendicos indicat esse discernendos, cur igitur ait Dominus, «Cuius petenti da³⁶?»

QUÆST. LXXXVI. Nunquid Deo gratius est offerre in ecclesiis, quam indigentibus distribuere?

RESP. Iis quæ Dominus ad illos dicturus est qui a dextris erunt, «Esurivi et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere³⁷,» ostenditur gratiorem Deo esse commiserationem, quæ erga templa ad ejus imaginem et similitudinem facta, exhibetur. Verumtamen multoties cum persecutionis tempore templum Dei peritum est, necessaria tunc est erga illud commiseratio. Denique cum quidam propter Christi fidem tormentis subjiuntur, eorum liberatio omnibus est pretiosior.

QUÆST. LXXXVII. Si quis infidelis pecuniam crediderit fideli, isque illum defraudet, num id sine culpa est apud Deum?

RESP. Cum Dominus dicat, «Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari³⁸,» quandoquidem tunc gentilis Cæsar erat, inde discimus laudabilem non esse fraudem hujusmodi. Tamen si illæ pecuniæ pau-

³³ II Cor. ix, 7. ³⁴ Matth. xi, 12. ³⁵ Eccl. xii, 1. ³⁶ Luc. vi, 30. ³⁷ Matth. xxv, 42. ³⁸ Matth. xii, 21.

peribus erogantur, poterunt orationes pauperum Deum placare qui ait, «Facite vobis amicos ex mammona iniquitatis¹¹.» Quod si pecunie illæ in sumptus sæculares impendantur, clarum est duobus judiciis ita agentes obnoxios esse, voluptatis scilicet et furti.

QUEST. LXXXVIII. Potestne eleemosyna omne hominum peccatum delere, necne?

RESP. Est peccatum et peccatum : est item eleemosyna et eleemosyna. Verbi gratia, si proximi injuriarum memoriam retinemus, manifestum est sexcentas eleemosynas veniam nobis non posse obtinere, nisi nos quoque fratri nostro remiserimus debita, quemadmodum ait Dominus. Præterea aliud est si quis a fornicatione desistens, eleemosynam faciat; aliud, si quis in peccato perseverans in pauperes sit liberalis. Alia similiter merces est agricolæ, qui ex proprio sudore misericordiam exerceat; alia principis, qui ex donis et proventibus eleemosynam præbeat. Insuper alia est ratio ejus qui ex propria indigentia largitur; alia ejus qui ex abundantia; alia ejus cui res alienæ commisse sunt, ut eas pauperibus distribuat. Nec vero id solum, sed etiam is qui in medio sæculo versatur, nihilque aliud Deo pro suis peccatis potest offerre, eleemosyna purgatur. At qui monasticam vitam proficitur, tenetur perfectionem vivendi modum inire. Verumtamen si eleemosyna Nabuchodonosorem, qui adeo impius erat, potuit justificare: profecto magna et gravissima peccata delet eleemosyna. Audiamus enim sanctum Danielelem ad ipsum dicentem: «Rex, consilium meum placeat tibi: peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum¹².» Et rursus divina Scriptura: «Eleemosyna abscondit peccata magna¹³.» Et iterum: «Qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus¹⁴.» id est die judicii, quæ nempe peccatoribus mala est, intelligo scilicet, diem æterni supplicii.

QUEST. LXXXIX. Quidam ausi sunt perfectos misericordes beatos magis prædicare, quam eos qui edunt miracula.

RESP. Non a seipsis talem protulere sententiam, sed profecto audierunt Dominum dicentem: «In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis, non si signa edideritis, sed «si diligatis invicem¹⁵.» Constat autem signum veræ charitatis esse eleemosynam. Siquidem Christus justis a dextris collocatis non ait, «Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum,» quia signa et prodigia fecistis, vel quod aliquid aliud bonum feceritis; sed «quia esurivi, et dedistis mihi manducare¹⁶,» etc. Similiter cum illos, qui stant a sinistris, in lenebras æternas mittit, immisericordiam et ani-

λωθῶσι χρήματα, δύνανται αἱ τῶν πενήτων εὐχαὶ τῷ Θεῷ ἐξευμενίσασθαι τὸν εἰπόντα: «Ποιήσατε ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας.» Εἰ δὲ εἰς ἡδονάς (29) τινὰς βιωτικὰς δαπανηθῶσιν, εὐδὴλον ὅτι δυσὶ χρήματιν οἱ τοῦτο ποιοῦντες ὑποπίπτουσι, λέγω δὴ ἡδονῆς καὶ κλοπῆς.

Ἐρώτ. πη'. Ἰσχύει ἐλεημοσύνη πᾶσαν ἀμαρτίαν ἀνθρώπου ἐξαλεῖψαι, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ἐστὶν ἀμαρτία καὶ ἀμαρτία· καὶ ἐστὶν ἐλεημοσύνη καὶ ἐλεημοσύνη. Οἷόν τι λέγω· ἐάν μνησικαχίαν ἔχωμεν πρὸς τὸν πλησίον, πρόδηλον ἐστὶ μυρία ἐλεημοσύναι οὐ συγχωροῦσιν ἡμῖν, ἐάν μὴ ἀφώμεν καὶ ἡμεῖς τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν τὰ ὀφειλήματα αὐτοῦ, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον. Πάλιν τε ἄλλο ἐστὶ, παυσάμενόν τινα πορνείας, ποιεῖν ἐλεημοσύνην,

καὶ ἕτερόν ἐστι τῷ ἱσταμένῳ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ οὕτω παρέχειν τοῖς πένησι. Καὶ ἄλλος πάλιν ὁ μισθὸς τοῦ γεωπόνου, ἐξ ἰδίου ἰδρώτος ποιοῦντος συμπάθειαν, καὶ ἕτερος ὁ τοῦ ἀρχοντος τοῦ ἀπὸ δώρων καὶ προσόδων παρέχοντος. Πρὸς τοῦτοις ἄλλος ὁ ἐκ τοῦ ὑπερήματος διδοὺς, καὶ ἄλλος ὁ ἐκ τοῦ περισσεύματος· καὶ ἕτερος ὁ χειροχρήστης, ὁ τὰ ἀλλότρια πιστευόμενος ἐπὶ τὸ διαδοῦναι τοῖς πένησιν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου ὑπάρχων μὴδὲν ἄλλο δυνάμενος Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ πταισμάτων προσάγειν, καθαίρεται δι' ἐλεημοσύνης.

Ὁ δὲ τὸν μονήρην βίον μετερχόμενος ἀπαιτεῖται μειζοτέραν τινὰ πολιτείαν ἐνδείξασθαι. Ὅμως εἰ τὸν Ναβουχοδονόσορ τὸν τοιοῦτον ἀσεβῆ ἔσχυσεν ἡ ἐλεημοσύνη δικαιῶσαι, μέγала ὡς ἀληθῶς καὶ δυσίατα ἀμαρτήματα δι' ἐλεημοσύνης ἐξαλεῖφονται. Ἀκούσωμεν γὰρ τοῦ ἁγίου Δανιὴλ πρὸς αὐτὸν λέγοντος: «Βασιλεῦ, ἡ βουλὴ μου ἀρεσάτω σοι· τὰς ἀμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων.» Καὶ πάλιν ἡ θεία Γραφή: «Ἐλεημοσύνη καλύψει ἀμαρτίας μεγάλας.» Καὶ πάλιν: «Ὁ συνιών ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα, ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος·» τούτεστι τῆς κρίσεως (πονηρὰ γὰρ ὑπάρχει τοῖς ἀμαρτωλοῖς), λέγω δὲ τῆς αἰωνίου κολάσεως.

Ἐρώτ. πθ'. Ἐτόλμησάν τινες μακαρίσαι τοὺς τελείους ἐλεήμονας ὑπὲρ τοὺς ποιοῦντας σημεῖα.

Ἀπόκρ. Οὐκ ἄφ' ἑαυτῶν τὴν τοιαύτην ψῆφον εἰρήκασιν, ἀλλὰ πάντως τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος ἀκούσαντες, ὅτι: «Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε,» οὐχ ἵνα σημεῖα ποιεῖτε, ἀλλ' ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Εὐδὴλον δὲ ὅτι τὸ γινώρισμα τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης ἡ ἐλεημοσύνη ἐστὶ. Καὶ γὰρ στήσας ἐκ δεξιῶν ὁ Χριστὸς τοὺς δικαίους, οὐκ εἶπε: «Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν,» ὅτι σημεῖα καὶ τέρατα ἐποιήσατε, οὐδὲ ἄλλο τι ἀγαθὸν ἐποιήσατε· ἀλλ' ὅτι: «ἐπεινάσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν,» καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁσαύτως δὲ καὶ τοὺς ἐξ εὐωνύ-

¹¹ Luc. xvi, 9. ¹² Dan. iv, 24.] ¹³ Eccli. iii, 35. ¹⁴ Psal. xi, 2. ¹⁵ Joan. xiii, 35. ¹⁶ Matth. xiv, 34, 35.

(29) Ἡδονάς, Reg. 2. Εἰῆτι, ἰδίας.

μων ἐκπέμπων εἰς τὸ σκότος τὸ αἰώνιον, τὴν ἀνελετη-
μοσύνην καὶ τὴν ἀσπλαγγίαν αὐτῶν ἐνεκάλεσε. Καὶ
γὰρ τὸ ποιῆσαι σημεῖα τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ μόντης ἐστὶ
δυναμείως· τὸ δὲ ἀγάπην καὶ συμπάθειαν εἰς τὸν πλη-
σίον ἐνδείξασθαι, πρόδηλον ὅτι καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώ-
που ἐστὶ προαιρέσεως. Ἀκούσον δὲ καὶ τρανωτέρας
περὶ τῶν τὰ σημεῖα ποιούντων καὶ ἐλεημοσύνας μαρ-
τυρίας καὶ ψήφου· « Ἐάν, » φησὶν ὁ Παῦλος, « ταῖς
γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ
ἐάν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὅρη μεθιστάνειν·
κἂν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθίσωμαι, ἀγάπην
δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. » Καὶ πάλιν Κύριός
φησι· « Γίνεσθε· οὐχὶ σημειοφόροι, ἀλλ' « οἰκτίρμονες, » καὶ ἀγαθοί, « ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐ-
ρανοῖς. »

Ἐρώτ. Ι'. Πόσον μέρος τῶν αὐτοῦ χρημάτων B
ἀπαιτεῖται πᾶς ἄνθρωπος παρὰ Θεοῦ δοῦναι εἰς εὐ-
ποιάν;

Ἀπόκ. Οὐ σκοπεῖ ὁ Θεὸς τὰ διδόμενα, ἀλλὰ τὰ
ἀποκαίμενα τῶν ἀνθρώπων (30). Λέγοντος οὖν τοῦ
Ἀποστόλου, ὅτι τὸ ὑμῶν περισσεύμα δοθῆτω εἰς τὸ
τῶν πτωχῶν ὑστέρημα· εὐδὴλον ὅτι ὅσα ἐνθάδε
ἀποθῆσκωμεν ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν βρώσιν καὶ πόσιν,
καὶ ἐνδυσιν, κρίμα ὑπὲρ αὐτῶν δύσομεν ἐν ἡμέρᾳ
κρίσεως, τοιοῦτον κρίμα, ὅσον οἱ ἀνδροφόνοι παρ-
έχουσι· διότι ἐνθάδε πολλοὺς ἐκ θανάτου διὰ τῶν ἡμε-
τέρων χρημάτων δυνάμενοι σωῆσαι, οὐκ ἐσώσαμεν,
ἀλλὰ παρείδομεν.

Ἐρώτ. Ια'. Αἱ εἰς πτωχοὺς καταλ. μισθόμεναι
ὅπῃ τῶν τελευτησάντων ἐλεημοσύναι τί λέγονται;

Ἀπόκ. Νεκραὶ θυσίαι. Ὅμως ἐάν καὶ ἐν τῇ ζωῇ C
αὐτοῦ ἐλεῆμυν ἦν ὁ τοιοῦτος, δεσπαὶ (31) εἰσι γὰρ ἐν
τῷ θανάτῳ αὐτοῦ εὐποιῖαι παρὰ τῷ Θεῷ.

Ἐρώτ. Ιβ'. Ἐάν τις, ἐν ἀμαρτίαις καταγρησας,
μῆτε νηστεῖσαι δύναται, μῆτε χαμευνῆσαι, ἢ ἀγρυ-
πῆσαι, ἢ ἄλλην τινὰ ἀσκήσιν ποιῆσαι, μῆτε χρημά-
των εὐπορεῖ πρὸς διάδοσιν, μῆτε τοῦ βίου ἰσχύει
ἀποτάξασθαι, ποίῳ ἄρα τρόπῳ λοιπὸν ὁ τοιοῦτος
σωθῆναι δυνήσεται;

Ἀπόκ. Οὕτω τρόπῳ ἐσώθη ὁ τελώνης, κατὰ τὸν εἰ-
πόντα προφήτην (32)· « Ἐταπεινώθην, καὶ ἔσωσέ
με ὁ Κύριος. » Ὅπερ γὰρ ἡ ἀναίμακτος θυσία, καὶ
ἡ ἐλεημοσύνη εἰς ἀρεσὶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν προσφέ-
ρονται τῷ Θεῷ· οὕτως καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη τῆς
καρδίας· « θυσία γάρ, » φησὶ, « τῷ Θεῷ πνεῦμα συν-
τετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπει-
νωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. » Καὶ πάλιν·
« Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ,
καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. » Καὶ πάλιν,
ὡς περ μακαρίζονται οἱ ἐλεῆμονες, καὶ οἱ καθαροὶ τῇ
καρδίᾳ· οὕτω μακαρίζονται πρὸ πάντων οἱ πτωχοὶ
τῷ πνεύματι, « ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν
οὐρανῶν. » Ταύτην οὖν τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας πένης,
καὶ ἀσθενείας, καὶ γέροντος, καὶ ἰδιότητος ὀδεύει καὶ
κατορθῶσαι δύναται.

A mi duritiem exprobat. Nam signa edere, solius
divinae est potestatis; at charitatem et commise-
rationem erga proximum exhibere, profecto huma-
nae est voluntatis. Audi porro luculentius testimo-
nium de iis qui miracula et eleemosynas faciunt:
« Si, » inquit Paulus, « linguis hominum loquar et
angelorum: et si habuero omnem fidem, ita ut
montes transferam: et si tradidero corpus meum
ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil
mihi prodest ⁴⁷. » Dominus **237** item ait: « Estote, »
non signa facientes; sed « misericordes, » et boni,
« sicut Pater vester, qui in caelis est ⁴⁸. »

QUEST. XC. Quotam partem honorum jubet
Deus hominem in beneficentiam insumere?

RESP. Non spectat Deus quae dantur, sed quae
homines habent recondita. Cum itaque ait Aposto-
lus; Vestra abundantia detur ad supplendum ino-
piam pauperum ⁴⁹, perspicuum est nos, quidquid
reservaverimus ultra victum, potum et vestitum,
iudicium his de rebus in die iudicii subituros, tale,
quale homicidae sunt subituri; quippe qui cum hic
multos ex morte nostris bonis potuerimus servare,
non tamen servaverimus, sed despexerimus.

QUEST. XCI. Quid dicendum est de eleemosynis
quas defuncti pauperibus relinquunt?

RESP. Mortua sunt sacrificia. Attamen si ille dum
viveret, eleemosynae deditur erat, haec ejus libera-
litas in morte accepta Deo est.

QUEST. XCII. Si quis in peccatis consuevit, nec
potest jejuna, nec humi cubare, aut vigilare, vel
aliquem hujusmodi laborem exercere, nec pecuniis
quas distribuat abundet, nec saeculo quae nuntium
remittere, quoniam, quaeso, modo, ille potest sal-
vari?

RESP. Eo modo quo publicanus salvatus est et
juxta prophetam aientem: « Humiliatus sum et
salvavit me Dominus ⁵⁰. » Quemadmodum enim
incruentum sacrificium eleemosyna Deo offertur in
remissionem peccatorum nostrorum: ita et humili-
tas cordis: « Sacrificium enim, inquit, Deo spiri-
tus contribulatus: cor contritum et humiliatum
Deus non despiciet ⁵¹. » Et rursus: « Juxta est
Dominus iis qui tribulatio sunt corde, et humiles
spiritu salvabit ⁵². » Et iterum quemadmodum beati
praedicantur misericordes et mundi corde, ita praee-
ceteris beati praedicantur pauperes spiritu, « quia
ipsorum est regnum caelorum ⁵³. » Hanc igitur sa-
lutis viam inire et persequi possunt pauper, infir-
mus, senex et idiota.

⁴⁷ I Cor. XIII, 1-3. ⁴⁸ Luc. VI, 36. ⁴⁹ II Cor. VIII, 14. ⁵⁰ Psal. CXIV, 6. ⁵¹ Psal. L, 19. ⁵² Psal.
XXXIII, 19. ⁵³ Matth. V, 3.

(30) Reg. 2, τῷ ἀνθρώπῳ.

(31) Reg. 2, δεκτοί.

(32) Ita Reg. 2. Editi, εἰ καὶ μετὰ τὸν εἰπόντα.

QUEST. XCIII. Quid est humilitas?

RESP. Humilitas anima est quæ nec observat nec judicat aliorum hominum peccata, sed sua duntaxat perspicit, sequæ æterni supplicii ream æstimat, et hæc ad Deum dicit: Salva me propter misericordiam tuam, non propter merita mea. Qui porro se ita reum esse credit, is minime offensarum, quas ab homine acceperit, recordabitur, nec damnabit peccantem hominem, tribusque modis remissionem peccatorum consequitur. Nam quia alios non judicat, nec ipse judicatur; quia humilis est, justificatur; et quia condonat aliis, Deus quoque ipsi peccata condonat.

QUEST. XCIV. Si quis sæpe peccaverit, ac deinde sæpe poenitentiam agere aggressus fuerit, rursusque incidit in peccatum: ad quot usque peccata, poenitentem Deus rursus admittet?

RESP. Licet decies millies homo ceciderit, licet decies millies poenitentiam egerit: nequaquam tamen ipsum projiciet Dominus, quippe cui maxime nota sit humanæ naturæ mutabilitas. Nam qui Petro præcepit ut septuagies septies fratri ignosceret, multo magis ipse decies millies septies poenitenti homini ignoscet, si modo poenitentiam egerit. Id autem accurate sciendum est, animam quæ sæpius peccandi sæpiusque poenitendi contraxerit consuetudinem, cum Deum cõtemnat redeatque ad peccatum, certe difficulter hujusmodi anima a peccato discedit, veluti canis macellarius feteri assuetus. Denique cum incertus sit vitæ nostræ finis, nos muniri oportet, ne forte in peccato præoccupemur, et absque poenitentia inveniamur, tradamurque in supplicium sempiternum.

238 QUEST. XCV. Quotuplex est adulterium?

RESP. Duplex. Nam si mulier viro nupta scortetur, adulterium est. Rursusque si vir, qui uxorem habeat, scortetur, adulterium est erga propriam uxorem.

QUEST. XCVI. Aiunt aliqui peccatum corporeum præ omnibus aliis peccatis facilius condonari, quippe cum naturalis motus sit in homine.

RESP. Contrarium docet Apostolus, qui hoc peccatum gravius omnibus aliis peccatis vocat, hisce verbis: « Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat »^a: quandoquidem ex ipsa sua carne, veluti quoddam sacrificium, semen suum Satanæ offert. Præterea naturale item est comedere, attamen prævaricantem Adamum condemnavit Deus.

QUEST. XCVII. Quot sunt judicia et peccata fornicationis?

RESP. Multa et varia. Graviori enim judicio obnoxius est qui uxorem habens scortatur, quam qui uxorem non habet. Graviori item obnoxius est ju-

A Ερώτ. ΙΓ'. Τί ἐστὶ ταπεινοφροσύνη;

Ἀπόκ. Ταπεινοφροσύνη ἐστὶ ψυχὴ μὴ προσέχουσα μηδὲ κρίνουσα ἄλλων ἀνθρώπων πταίσματα· ἀλλὰ μόνον τὰ ἐαυτῆς βλέπουσα καὶ ὑπεύθυνον τῆς αἰωνίου κολάσεως ἑαυτὴν ἔχουσα, καὶ τοῦτο πρὸς Θεὸν λέγουσα· Σῶσόν με ἕνεκεν τοῦ ἐλέους σου (33), καὶ οὐχ ἕνεκεν τῶν κατορθωμάτων μου. Ὁ δὲ οὕτως ἑαυτὸν ὑπεύθυνον λογιζόμενος οὐδὲ μνησικαχῆσει ἀνθρώπῳ ποτὲ, οὐδὲ κατακρινεῖ ἀνθρώπον ἀμαρτάνοντα, καὶ λοιπὸν ἐκ τριῶν τρόπων, τὴν τῶν ἀμαρτιῶν ἀρεσὴν κομίζεται. Ὡς γὰρ μὴ κρίνων, οὐ κρίνεται· καὶ ὡς ταπεινοφρονῶν, δικαιοῦται· καὶ ὡς συγχωρῶν, συγχωρεῖται.

Ερώτ. ΙΔ'. Ἐάν τις πολλάκις ἀμαρτήσας, πολλάκις μετανοεῖν ἐπεχείρησεν, καὶ πάλιν εἰς ἀμαρτίαν ἐπεσε· μέχρι πόσων πταισμάτων πάλιν μετανοοῦντα ὁ Θεὸς προσδέχεται τούτων;

Ἀπόκ. Ὁ τὸ εὐτρεπτον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπιστάμενος Κύριος, καὶ μυριάκις ὁ ἀνθρώπος πέσῃ, καὶ μυριάκις μετανοήσῃ, οὐδαμῶς αὐτὸν ἀποβάλλεται. Ὁ γὰρ ἐντεταλμένος (34) τῷ Πέτρῳ ἐδόμηκοντάκις ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ συγχωρεῖν, πολλῷ πλεον αὐτὸς συγχωρήσει μυριοντάκις ἐπὶ τῷ ἀνθρώπῳ, μετανοοῦντι μέντοι τε. Καὶ τοῦτο δεῖ ἀκριβῶς ἐπίστασθαι· ὅτι ψυχὴ εἰς συνήθειαν ἐλθοῦσα τοῦ πολλάκις ἀμαρτάνειν, καὶ πολλάκις μετανοεῖν, καταφρονοῦσα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ὑποστρέφουσα, δυσχερῶς ὄντως ἡ τοιαύτη ψυχὴ τῆς ἀμαρτίας ἀφίσταται, ὥσπερ κύων μακέλλιχός ἐν τῷ βρόμῳ συνεβίβας. C Λοιπὸν δὲ, ὅτι τὸ τέλος τῆς ζωῆς ἡμῶν ὑπάρχει ἀδηλον, χρὴ ἡμᾶς ἀσφαλίζεισθαι, μὴ πως ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ φθάσωμεν καὶ εὐρεθῶμεν ἀμετανόητοι, καὶ παραδοθῶμεν εἰς κώλασιν ἀτελεύτητον.

Ερώτ. ΙΕ'. Πόσα μοιχεῖα εἰσιν;

Ἀπόκ. Δύο. Καὶ γὰρ ἡ γυνὴ ἢ ὑπανδρὸς ὅπου καὶ πορνεύσῃ, μοιχεῖα ἐστὶ. Καὶ πάλιν, ὁ ἀνὴρ ὁ ἔχων γυναῖκα ὅπου καὶ πορνεύσῃ, μοιχεῖα ἐστὶ τῆς ἰδίας γυναικός.

Ερώτ. ΙΓ'. Λέγουσι τινες, ὅτι συγγνώμην ἔχει ἡ σωματικὴ ἀμαρτία ὑπὲρ πάσας τὰς ἀμαρτίας, ὡς φυσικῆς ὑπαρχούσης τῆς κινήσεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Ἀπόκ. Τούναντιον ὁ Ἀπόστολος βαρύτεραν πασῶν τῶν ἀμαρτιῶν αὐτὴν ὀνομάζει, λέγων· « Πᾶσα ἀμαρτία, ἣν ἂν ποιῇσιν ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει· » ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς τῆς ἰδίας Σαρκὸς, ὥσπερ θυσίαν τινὰ, παρέχει τῷ Σατανᾷ τὴν ἑαυτοῦ σποράν. Καὶ πάλιν τὸ φαγεῖν φυσικόν ἐστι, καὶ ἰδοὺ ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ παραδάντα κατέδικασεν.

Ερώτ. ΙΓ'. Πόσα κρίματα καὶ ἀμαρτήματα πορνικά εἰσιν;

Ἀπόκ. Πολλὰ καὶ διάφορα. Μείζονι γὰρ κρίματι ὑπόκειται ὁ γυναῖκα ἔχων καὶ πορνεύων παρὰ τὸν μὴ ἔχοντα· καὶ μείζονι ὁ ἀγαθὴν γυναῖκα ἔχων ὑπὲρ τὸν

^a I Cor. vi, 18.

(33) Reg. 2, ἕνεκεν τοῦ ἐλέους σου. Editi, διὰ τοῦ ὀνόματός σου. Mox mutilum contextum in ed.

ex mss. quibusdam restituimus.

(34) Sic mss. Editi vero, ἐπαγγελάμενος.

πονηρὴν ἔχοντα· καὶ μείζονι ὁ ἐν γῆρᾳ πορνεύων παρὰ τὸν ἐν νεότητι· καὶ μείζονι ὁ ἀδικοῦντος ὑπὲρ τὸν διὰ χρόνον· καὶ μείζονι ὁ μὴ θερμῆς ὑπάρχων κράσεως, ἀλλὰ ψυχρᾶς, αὐτοῦ δὲ διὰ βρωμάτων θερμαίνων, καὶ εἰς ἡδονὴν προτρεπόμενος. Καὶ ἄλλα δὲ πολλά ἐστιν εἰπεῖν καὶ διάφορα περὶ πορνείας παρὰ Θεῷ κρίματα. Ἄλλο γὰρ κρίμα τῷ εἰς μίαν γυναῖκα ἀμαρτάνοντι ὑπὲρ τὸν εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους κατατρέχοντα, καὶ πολλὰς ψυχὰς μετὰ τῆς αὐτοῦ ἀπολλύοντα· καὶ ἄλλο πάλιν κρίμα τοῦ μετὰ παρατηρήσεως ἀμαρτάνοντος παρὰ τὸν ἀναίσχυντως αὐτοῦ τῇ ἀμαρτίᾳ ἐκδιδόντα (55), καὶ ἕτερον τοῦ σύμβιον ἔχοντος (56) καὶ εἰς ὑπανδρον πταίνοντος· ὅπερ καὶ διπλὴ μοιχεία τῷ ἐργαζομένῳ τὴν ἀμαρτίαν λογίζεται. Φρικτὸν δὲ πάλιν τὸ κρίμα τὸ κανονικῇ γυναικὶ κατεπέρχεσθαι· καὶ πάλιν τὸ ἀδικουμένην γυναικὶ βοηθεῖν καὶ μισθὸν τῆς προστασίας πρὸς ἀμαρτίαν αὐτῇ συγγενέσθαι. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τόπος πρὸς ἀμαρτίαν ἐστὶ διάφορος (57). Πολλοὶ γὰρ καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τὴν ἀμαρτίαν ἐργάζονται, καὶ διττὸν κρίμα ἀποφέρονται. Πολλὰκις γὰρ καὶ φιλιῶν γυναίκας μολύνουσιν ἕτεροι, Ἰουδαίῃν ἀγάπην ὑποκρινόμενοι. Ἄπερ ἅπαντα ἀνακρίνει καὶ σκοπεῖ ὁ δίκαιος τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμός, κατὰ τὸ ἄρρητον αὐτοῦ κρίμα τὸ ἀπροσωπώληπτον, καὶ τὸν ζυγὸν αὐτοῦ τὸν ἀκριβῆ καὶ ἀγλεύστον.

Ἐρώτ. 47. Πολλῶν δικαίων δύο γυναῖκας ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ τρεῖς ἔχόντων, πῶς ἡμῖν οὐκ ἐπιτέτραπται δύο γυναῖκας ἔχειν, ἀλλ' οὐδὲ παλλακὰς κτήσασθαι;

Ἀπόκ. Οὐ μόνον τὸ δύο γυναῖκας ἔχειν τοὺς θεοσεβῆς ὁ Χριστὸς διεκώλυεν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς μιᾶς ἀπέχεσθαι προτρέψατο, λέγων· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅστις οὐ μισεῖ πατέρα καὶ μητέρα καὶ γυναῖκα, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἐστὶ μου ἄξιος. » Εἰ δὲ βούλῃ τὸ μείζονον, ἀκουσον· « Ἐβρέθη, φησι, τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ἐμελέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἥδη ἔμροίγευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » Εἰ οὖν τὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐπιθυμίαν μοιχείαν ὁ Χριστὸς τοῖς πιστοῖς λογίζεται, ποῖαν λοιπὴν φιλοσοφίαν καὶ πολιτείαν οἱ πιστοὶ παρὰ τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀπαιτούμεθα; Εἰ γὰρ ἔξῃν τὸν ἄνθρωπον. δύο γυναῖκας ἔχειν, πρόδηλον ὅτι καὶ τῇ γυναικὶ δύο ἄνδρας. Ἀκουτον γοῦν τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναίκης λέγοντος, ὅτι « Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Καὶ οὐκ εἰπεν, « Ἔσονται οἱ τρεῖς εἰς σάρκα μίαν (58). » Ὅμως μία γυνή, δοθείσα τῷ ἀνδρὶ, αὐτῷ τε καὶ τῷ κόσμῳ ἐπεβούλευσε· τί ἐμελλεν ὁ κόσμος παθεῖν, εἰ ἐποίησε ὁ Θεὸς δύο γυναῖκας ἀπ' ἀρχῆς λαβεῖν τὸν ἄνθρωπον; Εἰ δὲ ζητεῖς τίνος χάριν οἱ ἀρχαῖοι καὶ δύο καὶ τρεῖς γυναῖκας εἶχον, μάθανε ἀκριβῶς, ὅτι πολλὴ ἦν τότε τοῦ διαβόλου ἡ τυραννίς, ἣν ὁ Χριστὸς ἐπιδημήσας κατήργησε, πολ-

A dicio qui bonam habet conjugem, quam qui malam : graviore qui in senectute scortatur, quam qui in juventute : graviore qui assidue, quam qui interdum : graviore, qui cum calidi non sit temperamenti, sed frigidi, se ipsum cibis calefacit, et ad voluptatem accendit. Multa quodque alia et varia afferri possunt Dei judicia de scortatione. Aliud enim est judicium ejus qui in unam peccat mulierem, quam qui in plures et diversas irrui, multasque animas cum sua perdit. Aliud rursus judicium ejus est, qui cum aliqua observatione peccat, quam qui impudenter se ipse peccato mancipat. Aliud iterum judicium ejus est qui uxorem habet et in nuptiam peccat, quod ut duplex adulterium imputatur hujusmodi peccatum committenti. Horrendum autem judicium ejus qui ad canonicam accedit mulierem; ut et qui mulieri afflictæ opem fert, ejusque causâ præsidiâ peccat cum ea. Imo vero ratione loci, varius quoque est peccati modus. Multi enim peccant in ecclesia, duplexque judicium subeunt. Sæpe enim alii Judaicam simulantes charitatem amicorum conjuges contaminant. Quæ quidem omnia dijudicat et videt justus Dei oculus, juxta ineffabile ejus judicium qui personam non accipit, et juxta accuratam ejus et minime ridendam trutinam.

QUEST. XCVIII. Cum multi justî duas vel etiam tres uxores in Veteri Testamento habuerint, quare nobis non licet duas habere uxores, nec etiam concubinas possidere?

C RESP. Non modo pios duas habere uxores vetuit Christus, sed etiam hortatus est ut ab ipsa una abstineant. « Amen, inquit, dico vobis, qui non odit patrem et matrem et uxorem nec sequitur me, non est me dignus ». Quod si majus aliquid optas, hæc audi : « Dictum est, inquit, antiquis : Non moechaberis : ego autem dico vobis quia omnis qui videtur mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo ». Si igitur oculi concupiscentiam Christus in fidelibus censet esse adulterium, quænam, quæso, philosophia, quinamve vivendi modus a nobis fidelibus præ antiquis exigitur? Si enim licet homini duas habere uxores, certe et uxori duos maritos. Audi ergo quid dicat Deus de viro et de uxore, « Erunt duo in carne una ». Non dixit, « Erunt tres in carne una. » Verumtamen una mulier viro tradita, ipsi et mundo insidiata est : quid igitur passurus erat mundus, si Deus ab initio duas mulieres homini dedisset? Quod si quæris cujus rei gratia antiqui duas vel tres uxores habuerint, discere accurate causam esse, quod multa tunc diaboli vigeret tyrannis, quam Christus adventu suo destruxit, qui et multos dæmones e medio sustulit, aliosque in abyssum exterminavit, alios in

⁵⁵ Luc. xiv, 26. ⁵⁶ Matth. v, 27, 28. ⁵⁷ Genes. ii, 24.

(55) Sic mss. Editi vero, ἐκδίδοντα.

(56) Ita editi. Mss. vero, τὸν σύμβιον ἔχοντα.

(57) Mss., ἐστὶ κρίμα διάφορον.

(58) Ita mss. In editis, εἰς σάρκα μίαν desent.

deserta loca, alios in terras inhabitabiles et inaccessas.

239 QUEST. XCIX. Qui sit ut sæpe somnia vera sint?

RESP. Id sæpe ex Deo venit: sæpe etiam casu: nonnunquam anima, utpote intelligentia prædita, futura prænoscit: quædam etiam dæmones in somnis prædicunt.

QUEST. C. Quid igitur? num dæmones et diabolus præscii rerum sunt, et cordium cognitores, eaque quæ futura sint possunt prædicere?

RESP. Solus Deus res præscit, et cordium cognitor est. Neque enim ipsi angeli norunt ea quæ sunt in corde, nec quæ futura sunt. At dæmones quæ prædicere arbitrantur, ea ex astutia conjiciunt. Verbi gratia, cum, ut spiritus, multos apud Indos imbres vident, illi in Ægypto præveniunt, ac per incantationes et insomnia magnam fore Nili inundationem vaticinantur: aliaque his similia peragunt. Sæpe autem etiam mentiuntur. Hinc si quis illos velit convincere, secum determinet, ac supponat quot nummos crastina die distribuere cupiat: Quo facto accitum magum vel vatem interroget ea de re de qua determinavit, nihilque omnino illos posse rescire comperiet.

QUEST. CI. Cum quidam et Judei et gentiles benedictia sæpe tribuant, nunquid idcirco in regnum cælorum ingrediuntur? aut quid nobis de illis iudicandum est?

RESP. Cum Dominus ad Nicodemum dicat: «Amen dico tibi, nisi quis natus fuerit per aquam et Spiritum, non intrabit in regnum cælorum⁸⁹» manifestum est neminem non baptizatum in illud ingressurum. Id autem de bonis infidelium operibus est sentiendum, vel prospera qua hic utuntur fortuna, propriam percipere mercedem, vel in futuro sæculo levius esse puniendos quam cæteros infideles, qui nihil boni egerunt. Quod si scriptum sit, «Gloria et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco⁹⁰», ne mireris. Hæc enim dixit Apostolus de iis qui ante Christi adventum existerunt.

QUEST. CII. Habetne finem peccatorum poena necne?

RESP. Cum Dominus dicat de iis, qui sunt in gehenna: «Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur⁹¹»; et rursus: «Peccatores autem ibunt in penas æternas»; cum item Apostolus dicat: «Nolite errare, neque adulteri, neque scortatores, neque molles, neque masculorum concubinatores, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt⁹²»; ex his liquet justorum æternam esse beatitudinem, et peccatorum

αἰῶνους τῶν δαιμονίων ἐκ μέσου ἐξορίσας· τοὺς μὲν ἐν τῇ ἀβύσσῳ, τοὺς δὲ ἐν ἐρήμοις, καὶ ἀουχῆτοις καὶ ἀβάτοις τόποις.

Ἐρώτ. lθ'. Πῶς πολλάκις τὰ μὲν τῶν ἐνυπνίων ἀληθεύουσιν;

Ἀπόκ. Τοῦτο πολλάκις γίνεται καὶ ἐκ Θεοῦ· πολλάκις δὲ καὶ ἐκ τοῦ συμβεβηκότος. Ἔστι δ' ὅτε καὶ ὡς νοερά οὐσα ἡ ψυχὴ προγινώσκει· τινὰ δὲ καὶ οἱ δαίμονες προδεικνύουσι δι' ἐνυπνίων.

Ἐρώτ. ρ'. Τί οὖν; προγνώστης (39) ἐστὶν ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμονες, καὶ δύναται εἰπεῖν τὰ μέλλοντα γενέσθαι;

Ἀπόκ. Προγνώστης καὶ καρδιογνώστης μόνος ὁ Θεὸς ὑπάρχει· ἐπεὶ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι τὰ ἐν καρδίᾳ, ἣ τὰ μέλλοντα ἐπίστανται. Οἱ δὲ δαίμονες, ὅσα προδεικνύειν νομίζουσιν, ἐκ πανουργίας στοχάζομενοι ταῦτα λέγουσιν. Οἷόν τι πολλάκις ὡς πνεύματα ὀρώσι τοὺς δμῶρους τοὺς Ἰνδικούς πολλοὺς γινόμενους, καὶ προλαμβάνουσιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ διὰ φαρμακείων (40) ἡ ὀνειράτων, μεγάλην ἀνάβασιν τοῦ Νεῖλου ποταμοῦ μαντεύονται (41)· καὶ ἄλλα δὲ τινα ὅμοια τούτοις διαπράττονται. Πολύτακτις δὲ καὶ ψεύδονται. Καὶ ὁ βουλόμενος τούτους ἐλέγξει ὁρίσάτω ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, ὑπόθου· πόσα νομίσματα διαδοῦναι εἰς τὴν αὐρίον· καὶ προσκαλεσάμενος τὸν φαρμακὸν ἢ τὸν μάντιν, ἐρωτήσάτω αὐτὸν, περὶ οὗ ὥρισε· καὶ πάντως εὐρήσεις αὐτὸν μὴδὲν ἐπιστάμενον εἰπεῖν.

Ἐρώτ. ρα'. Ἐπειδὴ τινες καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλληνες, πολλάκις εὐποίας ἐργάζονται, ἄρα διὰ τοῦτο εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσέρχονται; ἢ τί χρὴ περὶ αὐτῶν λογίζεσθαι;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος πρὸς Νικόδημον· «Ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν·» εὐδῆλον ὅτι οὐδεὶς ἀβάπτιστος εἰς αὐτὴν εἰσελεύσεται. Τοῦτο δὲ χρὴ περὶ ἀπίστων ἀγαθοποιῶν λογίζεσθαι· ἢ ὅτι διὰ τῆς ἐνταῦθα αὐτῶν εὐμερίας τὸν ἴδιον μισθὸν λαμβάνουσιν· ἢ ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἐλαφροτέρως κολάζονται παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀπίστους, τοὺς μὴδὲν ἀγαθὸν ποιήσαντας. Εἰ δὲ καὶ γέγραπται· «Δόξα καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρώτῳ καὶ Ἕλληνι,» μὴ θαυμάσης. Περὶ γὰρ τῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ταῦτα εἶπεν ὁ Ἀπόστολος.

Ἐρώτ. ρβ'. Ἄρα δὲ ἔχει τέλος τῶν ἁμαρτωλῶν ἡ κόλασις, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος περὶ τῶν ἐν τῇ γέννῃ ὅτι· «Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει· καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται·» καὶ πάλιν· «Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον ἀπελεύσονται·» καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· «Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε μοιχοί, οὔτε πόρνοι, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοιδοροί, οὐχ ἄρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν·» εὐδῆλον ὅτι αἰώνιος καὶ τῶν δικαίων ἀπόλαυσις, καὶ ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν

⁸⁹ Joan. iii, 5. ⁹⁰ Rom. ii, 10. ⁹¹ Marc. ix, 47.

⁹² I Cor. vi, 10.

(39) Προγνώστης καὶ καρδιογνώστης quidam mss.
(40) lieg. 2, φαρμακίων καὶ ἐνυπνίων.

(41) Hæc vide in Vita Antonii, tom. I [III], p. 821.

ὕπάρχει κόλασις. Καὶ πάλιν δὲ φησιν ὁ Κύριος περὶ τοῦ Ἰούδα, ὅτι « Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος. » Εἰ δὲ τέλος ἔχει ἡ κόλασις, συμ- φέρει, ὅτι ἐγεννήθη καὶ ὁ Ἰούδας, ἐὰν ὅτε ποτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν μέλλει ἀποκατασταθῆναι μετὰ τὴν κόλασιν, ὥστε οἱ αἰρετικοὶ πλανώμενοι τοῦτα μυθεύονται.

Ἐρώτ. ργ'. Πόθεν γίνονται θανατικά; Καὶ διὰ τί ἔν τισι χώραις ἐρημικαῖς ἐθνῶν πολλάκις οὐ γίνον- ται, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ταῖς οἰκουμέναις καὶ πολυῶλοις πόλεσι καὶ πολυκόπροις (42);

Ἀπόκ. Βαθεῖα ὄντως ἡ τοῦ ἐρωτήματος ἀπόκρι- σις, καὶ ὀλίγοις τῶν ἐπὶ γῆς χωρητῇ· ὅμως, καθὼς φησιν ὁ Κύριος, « Ὁ χωρὼν χωρεῖτω. » Ἐὰν γὰρ εἰπωμεν, ὅτι πολλάκις καὶ ἐξ ἀέρων (42') φθοροποιῶν, καὶ κονιορτῶν, καὶ δυσωδίας θνησιμαίων, καὶ θμβρων θερυνῶν, καὶ ἀναθυμιάσεων, καὶ ἀποφορῶν γῆς καὶ θαλάσσης, νόσοι σωμάτων καὶ φθοραὶ καὶ θάνατοι γίνονται, εὐθέως ἀμύητοί τινες ἐπιλαμβάνονται ἡμᾶς ὡς ἀπρονοήτα τὰ καθ' ἡμᾶς λέγοντας. Οὐστinas καὶ ἐρωτῆσαι βουλόμεθα· Εἰπατε ἡμῖν, ὦ ὄντο, πῶς ἐν πόλει τινὶ θανατικὸν γίνεται; ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκεί- νης ὑπάρχουσιν ἐν ἐτέραις χώραις δύο ἢ τρεῖς χι- λιάδες πραγματευομένων ἀνδρῶν, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐτελεύτησεν; Εἰ γὰρ θεῖα ὄργη κατὰ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐφασεν, ἐχρῆν πάντως καὶ τοὺς πύργους ὄντας τῆς ὄργης γεύσασθαι· εἰ δὲ καὶ μὴ πῖντας, ἀλλὰ καὶ τινὰς ἐξ αὐτῶν. Πλὴν ἵνα μὴ δώσωμεν ἀφορμὴν τοῖς ταῦτα ζητοῦσι, φαρμὲν ὅτι πολλάκις τὰ μὲν τῶν θανατικῶν καὶ κατὰ Θεοῦ ἀπειλῇ γίνονται· τὰ δὲ καὶ κατὰ ἀέρων καὶ τῶν C λοιπῶν αἰτιῶν, ὧν προειρήκαμεν (43), ἅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ καταφθεῖρει τὰ νήπια, ὡς ἀσθε- νέστερα. Πλὴν καὶ τῶν ἀέρων καὶ τῶν ἀναθυμιά- σεων ποιητὴς ἐστὶν ὁ Θεὸς ὁ εἰπών· « Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσπαρίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τῆς γῆς ἀνευ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς; ὅμων δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἡριθμημέναι εἰσὶ. »

Ἐρώτ. ρδ'. Ἄρα δὲ ἀφελεῖται, ἡ λυτροῦται ἐκ θανατικοῦ ἀπὸ πόλεως εἰς ἄλλην φεύγων χώραν;

Ἀπόκ. Τοῦ Προφήτου πρὸς Θεὸν λέγοντος· « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσ- ὤπου σου ποῦ φύγω; » εὐδῆλον μὲν ὅτι τὸν Θεὸν ἐκφυγεῖν οὐδεὶς δύναται. Εἰ δὲ ἀήρ τις, ἡ ἄλλη κτί- σματος αἰτία ἐστὶν ἡ τὸ λοιμικὸν ποιήσασα, ἵσως D ἐκφεύγει αὐτὴν, εἰς ἐτέραν χώραν μεταβάς.

Ἐρώτ. ρε'. Πόθεν ὁρώμεν τινὰς μὲν δικαίους ψυ- χομαχοῦντας ἐπὶ ἡμέρας καὶ κρινομένους· τινὰς δὲ ἀμαρτωλοὺς εἰρηνικῶς καὶ συντόμως ἀποθνήσκον- τας (44);

Ἀπόκ. Πάντα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ γινώσκειν μὲν ἀδύνατόν ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο καλὸν ὑπάρχει μὴ

A pœnam. Rursus de Juda ait Dominus: «Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille⁴².» Quod si finem habet pœna, certe prodest Judæ quod natus sit, si sero tandem post supplicium regnum cœlo- rum est ingressurus, quemadmodum errantes fabu- lantur hæretici.

QUÆST. CIII. Unde oriuntur mortifera, et quare in quibusdam desertis gentium regionibus sæpe non eveniunt, sed ut plurimum in populosis et magnis urbibus, sive quoque repletis?

RESP. Difficilis certe est hujus quæstionis solu- tio, paucique eam possunt capere; tamen, ut ait Dominus, « qui potest capere capiat⁴³. » Si enim di- camus sæpe ex aere corrupto, et pulveribus, et fe- tore cadaverum, imbrisque æstivis ac exhalatio- nibus et vaporibus terræ et maris, morbos corpo- rum, corruptionemque et mortem exoriri, statim inauspicati quidam homines nos adoriuntur quasi negemus providentia regi quæ nos spectant. At ego hos velim ita interrogare: Dicite, quæso, nobis, quonam modo in aliqua civitate corruptio mortifera oritur? Ex illa autem civitate duo vel tria millia negotiatorum 240 hominum in aliis regionibus degunt, nemoque illorum moriatur? Nam si divina ira civitatem illam impugnavit, profecto illos etiam qui procul morantur, iram hujusmodi experiri æquum erat, vel si non omnes, saltem ex ipsis nonnullos. Verum ne lis qui ista quærent, occasio- nem præbeamus, respondemus sæpe mortiferam corruptionem ex Dei comminatione oriri, nonnun- quam vero aerem aliasque causas habere, quæ, ut plurimum, infantes utpote imbecilliores exstinguunt. Verumtamen et aeris et exhalationum auctor est Deus qui ait, «Nonne duo passeress asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro qui in cœlis est? vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt⁴⁴.»

QUÆST. CIV. Num qui ex civitate in aliam fugit regionem, eximitur ex mortifera corruptione?

RESP. Cum Propheta ad Deum dicat, «Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam⁴⁵?» liquet neminem Deum posse effugere. Ad si aer vel alia res creata causa est corruptionis, forte ipsam effu- giet, si in aliam transeat regionem.

I QUÆST. CV. Undenam videmus justos aliquos diu- tius in extremo vitæ halitu anima pugnare et judi- cari; contra autem, peccatores interdum quiete et cito mori?

RESP. Omnia quidem Dei judicia cognosci non possunt, ideoque nec nos hæc curiose inquirere

⁴² Matth. xxvi, 24. ⁴³ Matth. xix, 12. ⁴⁴ Matth. x, 29, 30. ⁴⁵ Psal. cxxxviii, 6.

(42) Ita mss. Editi vero, πολλοῖσιν καὶ πολυ- κίμοις.

(42') Ita manuscripti. Editi vero, ἐξ ἀστρων. Infra idem, φθοραί. Editi, φθορά.

(43) Ita mss. Editi vero, κατ' ἀστέρων καὶ τῶν λοιπῶν αἰτιῶν προφάσεις, ὧν. Infra item editi, ἀστέ- ρων, mss., ἀέρων.

(44) Reg. 2, ἐκπνέοντα.

debet : si quid tamen conjectare valemus, respondemus pios viros vel ante mortem vel in morte cruciari, ut nos, qui ea videmus, timeamus et emendemur. Fortassis autem sancti, ut homines, levi aliquo defectu inquinati, hujusmodi cruciatu, quo in morte afficiuntur, perfecte purgati, puri demum decedunt.

QUEST. CVI. Quare homines, ut plurimum nocte nascuntur, et nocte moriuntur ?

RESP. Mihi videtur id ideo fieri ut hoc exemplo discamus tenebrosam esse præsens vitæ nativitatem et dormitionem, sive in hanc vitam ingressum et exitum ex eadem.

QUEST. CVII. Cur aliqui difficulter contra fornicationis vitium decertant : aliqui autem fere naturaliter ab hujusmodi abstinent voluptate, tametsi obeso sæpe sunt corpore ?

RESP. Humanorum corporum libido oritur vel ex calido corporis temperamento, vel ex abundantiori cibo, somno et quiete, forte etiam ex Satânica institutione. Quarta vero sæpe causa est, quod alios condemnemus. Quinta ex superbia oritur, cum quis scilicet insolentius se effert ob castitatem. Is enim cadere permittitur, ut per fornicationem superbiam deponat, et ad humilitatem perductus salutem consequatur. Si enim duo illa compares vitia, naturalis libido corporis levior est lapsus quam superbia. Nonnulli autem casti sunt vel quod a Deo protegantur, vel quod frigidi sint temperamenti, vel quod multa exercitatione sibi ipsis vim fecerint, nec quemquam condemnaverint. Quod si superbi aliqui sint casti, sciendum est illos a diabolo negligi, quod sola superbia præ aliis omnibus vitiis sufficiat ad illos æterni supplicii reos constituendos.

QUEST. CVIII. Quale signum habendum est homini, ne deceptus suscipiat Antichristum, ratus Christum ipsum esse ?

RESP. Hoc ipsum quod nobis Dominus his verbis dedit, scilicet quod « sicut fulgur exit ab oriente et paret usque in occidentem, ita erit et secundus adventus Filii Dei⁴⁵. » 241 Inde discimus omnem venturum Christum, qui non statim, eadem hora, in universo mundo reperiatur, talem absque dubio Antichristum esse. Nam in secundo Christi adventu omne genus hominum simul conveniet, in cujus medio Christus ab omnibus conspicietur.

QUEST. CIX. Verumne est ex Ægypto prodituro Antichristum, signumque aliquod in una manu, unove oculo habiturum ?

RESP. Hæc omnia aniles sunt fabulæ. Anti-

⁴⁵ Matth. xxiv, 27

(45) Quæstio 106 (jam 107) apert a veteribus editis Latinis, itemque quæst. 108.

(46) Duo mss., ἐν μιᾷ ὥρᾳ φαί. Editi, ἐν μιᾷ

πολυπραγμονεῖν ἡμεῖς αὐτά· ὁμοῦ δὲ καὶ στοχαζόμενοι λέγομεν· ὅτι πολλάκις καὶ ἄνδρες εὐσεβεῖς βασανίζονται πρὸ θανάτου ἐν τῷ θανάτῳ· ἵνα ἡμεῖς οἱ ὀρώντες φοβηθῶμεν καὶ σωφρονισθῶμεν. Ἰσως δὲ καὶ ὡς ἄνθρωποι οἱ ἅγιοι, μικρὸν τε ἐλάττωμα ἔχοντες, διὰ τῆς τοιαύτης βασάνου τῆς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου τελειῶς καθαίρονται ἁμώμοι ῥοιπὸν ἀπερχόμενοι.

Ἐρώτ. ρς'. Τίνος χάριν οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων ἐν νυκτὶ τίκτονται, καὶ ἐν νυκτὶ τελευτῶσιν ;

Ἀπόκ. Ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα μάθωμεν διὰ τοῦ τοιοῦτου ὑποδείγματος, ὅτι σκοτεινὴ ὑπάρχει τοῦ παρόντος βίου καὶ ἡ γέννησις καὶ ἡ κοίμησις, ἦγουν ἡ ἐν αὐτῷ εἰσόδος καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξόδος.

(45) Ἐρώτ. ρζ'. Πόθεν τινὲς μὲν χαλεπῶς εἰς τὸ πάθος τῆς πορνείας πολεμοῦνται· τινὲς δὲ φυσικῶς σχεδὸν τῆς τοιαύτης ἡδονῆς ἀπέχονται, καίπερ πολλάκις περιπληθὲς σῶμα περιεχόμενοι ;

Ἀπόκ. Ἡ τῶν σωμάτων τῶν ἀνθρώπων ἐπιθυμία γίνεται ἢ ἐκ θερμῆς κράσεως τοῦ σώματος, ἢ ἐκ πλειοτέρας τροφῆς καὶ ὕπνου καὶ ἀνέσεως· ἴσως δὲ καὶ ἐξ ἐνεργείας σατανικῆς· τέταρτον δὲ πολλάκις καὶ ἐκ τοῦ κατακρίνειν ἑτέρους· πέμπτον καὶ ἐξ ὑψηλοφροσύνης, ὅταν τις μεγαλοφρονῇ ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀγνεῖᾳ· ὁ γὰρ τοιοῦτος παραχωρεῖται πεσεῖν, ὅπως διὰ τῆς πορνείας ἀπωθεῖται τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ ὀδηγηθεὶς εἰς ταπεινοφροσύνην τεύξηται τῆς σωτηρίας· ἐν γὰρ συγκρίσει δύο κακῶν κουφότερον ὑπάρχει παρὰ τὴν ὑπερηφανίαν πταίσμα ἢ κατὰ σῶμα φυσικὴ ἐπιθυμία. Ἀγνεύουσι δὲ τινες ἢ ὑπὸ Θεοῦ σκεπόμενοι, ἢ ψυχρὰς τινος ὑπάρχοντες κράσεως, ἢ διὰ πολλῆς ἀσκήσεως, ἑαυτοὺς βιαζόμενοι, καὶ τινα μὴ κατακρίνοντας. Εἰ δὲ καὶ τινες ὑπερηφανίαν ἔχοντες ἀγνεύουσι, χρὴ γινώσκειν τοὺς τοιοῦτους, ὅτι περ ὑπὸ τοῦ διαβόλου κατεφρονήθησαν, ἱκανῆς οὖσης τῆς ὑπερηφανίας ὑπὲρ ὅλα τὰ πάθη ἐνόχους αὐτοὺς ποιῆσαι τῆς αἰωνίου κολάσεως.

Ἐρώτ. ρη'. Ποῖον σημεῖον ὀφείλει κρατεῖν ὁ ἄνθρωπος, ἵνα μὴ πλανηθῇ καὶ δέξηται τὸν Ἀντίχριστον, νομίζων ὅτι ὁ Χριστὸς ἐστίν ;

Ἀπόκ. Ὅπερ ὁ Κύριος ἡμῖν παρέδωκεν εἰπὼν, ὅτι « ὥσπερ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι πᾶς Χριστὸς ἐρχόμενος, καὶ μὴ ἐξαίφνης ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἐν μιᾷ ὥρᾳ εὐρίσκόμενος (46), τοιοῦτος ἀναμφιβόλως Ἀντίχριστός ἐστιν. Ἐπὶ γὰρ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῷ ἅμα εὐρίσκεται, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῆς ὁ Χριστὸς ὑπὸ πάντων ὁρώμενος.

Ἐρώτ. ρθ'. Ἀληθὲς δὲ, ὅτι ἐξ Αἰγύπτου ἐξέρχεται ὁ Ἀντίχριστος, καὶ σημειῖόν τι ἐν τῇ χειρὶ (47) τῇ μιᾷ, καὶ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῷ ἐνὶ κέκνηται ;

Ἀπόκ. Πάντα ταῦτα γραμμένους μῦθοι εἰσιν. Ὁ γὰρ

πῶλει.

(47) Cod. unus, οὐδὲν σημεῖον ἐν τῷ μετώπῳ, ἀλλ' ἐν τῇ χειρὶ.

Ἀντίχριστος οὐδὲν σημεῖον τοιοῦτον κέχρηται· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Γαλιλαίας, θθεν ὁ Χριστὸς ἐξῆλθεν, ἐξέρχεται, ὡς φησιν ἡ Γραφή· « Συῦμνος λέοντος Δάν, καὶ ἐκπηθήσει ἐκ Βασάν. » Αὕτη δὲ ἐστὶν Συθόπολις.

Ἐρώτ. ρι'. Λέγουσί τινες, ὅτι οὐ δύναται ὁ Ἀντίχριστος νεκρὸν ἀνθρώπου ἀναστήσαι· ἐπεὶ πάντα τὰ λοιπὰ σημεῖα ποιεῖ.

Ἀπόκ. Τὸ εἰπεῖν τὸν Ἀπόστολον περὶ τοῦ Ἀντίχριστου, ὅτι ἐν πᾶσι σημείοις καὶ δυνάμεσι πλάνης, εὐδελον (48) ὅτι καὶ νεκρὸν δεῖκνυσιν ἐγειρόμενον, οὐκ ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλ' ἐν φαντασίᾳ.

Ἐρώτ. ρια'. Πῶς καὶ τινες αἰρετικοὶ ποιοῦσι πολ-
λάκις σημεῖα;

Ἀπόκ. Τοῦτο ἡμᾶς οὐκ ὀφείλει ξενίζειν. Ἦκού-
σαμεν γὰρ τοῦ Κυρίου λέγοντος· ὅτι πολλοὶ ἐν
ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἔροῦσι· « Κύριε, οὐκ ἐν τῷ σῶ-
νόμεναι δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς
ἐποιήσαμεν; » καὶ ἐρεῖ αὐτοῖς (49)· « Ἀμὴν λέγω
ὑμῖν, οὐδέποτε ἔγνω ὑμεῖς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ,
ἐργάται τῆς ἀνομίας. » Πολλάκις γὰρ οὐχ ἡ πολι-
τεία τοῦ θαυματουργοῦντός ἐστιν ἡ τὴν ἱσὶν ἐργα-
ζομένη, ἀλλ' ἡ πρὸς αὐτὸν πίστις τοῦ προσερχομένου
ἀνθρώπου. Γέγραπται γάρ· « Ἡ πίστις σου σέσωκέ-
σε. » Πλὴν δεῖ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι πολλάκις
τινὲς κακοπίστοι καμάτους πολλοὺς δι' ἀσκήσεως
τῷ Θεῷ προσήγαγον, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν αὐτῶν
ἐλαβον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἐκ Θεοῦ, τὸ τῶν ἱαμάτων
καὶ προβόρῃσεων χάρισμα· ἵνα ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλ-
λοντι ἀκούσωσιν· Ἀπελάθετε τὰ ἀγαθὰ ὑμῶν καὶ τοὺς
καμάτους ὑμῶν· νῦν δὲ λοιπὸν οὐδὲν ὑμῖν κεχρεώστη-
ται.

Ἐρώτ. ριβ'. Ἐάν ἐν καιρῷ ἑορτῆς καταληφθῇ
ἀνθρώπος ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ἡ κοινωνία τῆς καθολικῆς
Ἐκκλησίας οὐχ εὐρίσκεται, τί ὀφείλει διὰ τὴν ἑορτὴν
σκέψασθαι, κοινωνῆσαι τοῖς αἰρετικοῖς, ἢ μένειν
ἀκοινωνῆτος;

Ἀπόκ. Εἰ πολὺς καὶ χαλεπὸς ὁ κίνδυνος, τὸ τὴν
βίαν γυναῖκα μοιχεύσαι, καὶ ἄλλην (50) συγγενέσθαι,
κἂν ἐν ἀποδημίᾳ τυγχάνῃ ὁ ἀνὴρ· πόσω γε μᾶλλον
τὴν ὀρθὴν πίστιν προδοῦναι διὰ τὸ τοῖς αἰρετικοῖς
συγκοινωνῆσαι; Ὅσπερ οὖν οἱ τὴν ἑαυτῶν πραγμα-
τεῖαν πωλῆσαι βουλόμενοι, ὅσον ἂν χρόνον ἐπὶ ξένης
βραδύνωσιν, οὐ καταδέχονται λαβεῖν ἀντὶ τοῦ βασι-
λικοῦ χαράγματος τὸ ἔξω χάραγον· οὕτως καὶ ἐπὶ
τῆς Χριστοῦ κοινωνίας χρὴ λογίζεσθαι. Τὸ γὰρ εἰπεῖν
τον Ἀπόστολον, ὅτι « Εἷς Κύριος, καὶ μία πίστις,
καὶ ἓν βάπτισμα, » ἐσημάνεν ἀκριβῶς, ὅτι μία καὶ
μόνη ἐν κόσμῳ ἀψευδὴς ὑπάρχει πίστις, ἣν ἡ ἀγία
(51) καὶ μόνη κρατεῖ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκ-
κλησία· καὶ ἓν βάπτισμα καθαρτικὸν καὶ ἁμαρτιῶν
λυτρωτικόν· καὶ εἷς Κύριος, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ

A christus enim nullum huiusmodi signum est habi-
turus : sed ex Galilæa, unde exivit Christus,
proditurus ipse est, ut ait Scriptura : « Catulus
leonis Dan, et exsiliat ex Basan », quæ ipsa est
Scythopolis.

QUEST. CX. Aiunt nonnulli Antichristum non
posse aliquem defunctum hominem a mortuis ex-
citare, etiamsi cætera omnia edat signa.

RESP. Verba Apostoli quibus ait Antichristum
in omnibus signis et virtutibus deceptorem fore,
manifeste ostendunt illum mortuos quoque ad
vitam revocaturum, licet non revera, sed specie
duntaxat.

QUEST. CXI. Quomodo quidam hæretica signa
sæpe edunt?

RESP. Id mirum nobis esse non debet. Audivi-
mus enim dicentem Dominum, multos illa die di-
cturos : « Domine, nonne in nomine tuo dæmonia
eiecimus et virtutes multas fecimus? » ipsumque ad
eos responsurum : « Amen dico vobis, nunquam
novi vos : discedite a me, qui operamini iniquita-
tem ». Sæpe enim non vita edentis miracula,
sanitatem operatur, sed fides hominis qui ad ipsum
accedit : scriptum siquidem est, « Fides tua te
salvum fecit ». Id etiam intelligendum est, sæpe
nonnullis pravæ fidei multos exercitationis labores
Deo obtulisse, quorum mercedem in præsentī sæ-
culo gratiam sanitatum et prædictionum percepe-
runt ; ut nimirum in futuro sæculo audiant :
Recepistis bona vestra et labores vestros, nunc vero
nihil vobis amplius debitum est.

QUEST. CXII. Si accadat ut homo die festo sit in
regione, in qua non reperiat communio Ecclesiæ
catholicæ, quid propter festum ipsi agendum est?
Num cum hæreticis communicabit, an manebit
absque communione?

RESP. Si magnum et grave est periculum, pro-
priam uxorem scortari, et cum alio rem habere, si
vir sit in peregrina regione : quanto majus est pe-
riculum rectam fidem proderi propter communio-
nem cum hæreticis habitam? Quemadmodum ergo
qui suas merces cupiunt vendere, quandiu in ex-
terna morantur regione, accipere recusant pro re-
gio numismate, externum numisma : ita et de
Christi communione censendum est. Nam Paulus
hiscæ verbis, « Unus Dominus, et una fides, et
unum baptisma », clare significat unam et solam
in mundo sinceram esse fidem, quam sancta et
sola tenet catholica et apostolica Ecclesia : unum
item esse baptismum, quo peccata purgantur et
expiantur : unum denique Dominum, Patrem et

⁸⁸ Deut. xxxiii, 22. ⁸⁷ Matth. vii, 22. ⁸⁸ Marc. x, 52. ⁸⁹ Ephes. iv, 5.

(48) Palat. 2, καὶ δυνάμει ψεύδους, ὅλιν, ὅτι
καὶ νεκρ. Questio 110, 111, 112, 113, 114, 115 et
116, absunt a Palat. 2.

(42) Reg. 1, καὶ ἐρεῖ αὐτοῖς. Editi, καὶ λέγω.

(50) Ἀ. 1. 1. Editi, ἄλλην. Reg. 2, ἄλλῃ.

(51) Ita Reg. 2. In editis vero, hic multa omit-
tuntur.

Filium et Spiritum sanctum esse. Qui ita non sentit, errat omnino.

QUEST. CXIII. Magna et celebris atque omnibus fere vulgata quæstio est, utrum dicendum sit terminum habere vitam hominis, necne (52). Nam si terminus est, quomodo David ait, « Ne reducas me in dimidio dierum meorum ? » Si vero nullus est terminus, quomodo rursus David ait, « Ecce mensurabiles posuisti dies meos ? » Rursus si terminus aliquis est, quid his verbis vult Salomon, « Ne sis crudelis, neque impie agas multum, ne moriaris in tempore non tuo ? » Si igitur potest quis mori in tempore non suo, quomodo quibusdam placeat dicere mortem hominibus induci, cum impleti fuerint vitæ termini ? Quomodo similiter et Ezechie 242 et Ninivitis vitam Deus petentibus prorogavit ?

RESP. Fons ille sapientiæ magnumque vas cognitionis Paulus apostolus hæc ad Corinthios scribit : « Qui enim indigne manducat panem et bibit sanguinem Domini, iudicium sibi manducat et bibit : ideoque inter vos multi infirmi et imbecilles et dormiunt multi ? » Attendite diligenter. Quia vos, inquit, indigne ad communionem acceditis, idcirco morimini multi : atque adeo si digne communicasset, tunc non fuissent morituri. Quid jam ergo amplius terminum vitæ querimus, quem nobis multi obijciunt ? Rursus ad Eliphaz Themanitem dixit Deus : « Peccasti tu, et duo amici tui, et sine Job servo meo vos interemissem ? » Itaque propter Job virtutem Deo acceptam non sunt mortui, non autem quod non absolutus esset terminus vitæ ipsorum. Sin autem, ut quibusdam videtur, præfixi sunt et definiti dies hominis, nemo jam in peccatis moriurus ad sanctos viros accederet, ut vitam et conversionem sibi a Deo peteret : nemo Deum pro liberorum vita rogaret. Quippe terminus, terminus est, nihilque secundum illos illi potest addi. Cur ergo Scriptura præcipit, « Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus ? » Itaque terminus vitæ hominis, est voluntas Dei, qui dies addit cui voluerit, aufert vero a quo auferri libuerit, omnia ad uniuscujusque utilitatem agens. Ac quemadmodum gregis dominus, cum voluerit, mittit et accersit quas voluerit oves ; ita et Deus se erga homines gerit, tuncque mors homini advenit, cum terminus ejus vitæ completus fuerit. Nam, ut antea dictum est, terminus uniuscujusque vitæ est jussus et voluntas Dei.

QUEST. CXIV. Quidam existimant corruptorum corporum resurrectionem impossibilem omnino esse. Quomodo enim, inquiunt, aut undenam resurget caro, quam sæpe naufragio sub-

⁷⁰ Psal. ci, 25. ⁷¹ Psal. xxxviii, 6. ⁷² Eccle. ⁷³ Exod. xx, 12.

(52) Hæc expressa sunt ex *Apologia de Fuga*. tom. I.

(53) Ita manuscripta recte. In editis vero μη

Α τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑπάρχει. Καὶ ὁ μὴ οὕτω φρονῶν πεπλάνηται.

Ἐρώτ. ριγ'. Τὸ μέγα καὶ πολυθρύλλητον, καὶ σχεδὸν παρὰ πάντων ζητούμενον ὅρον θέλομεν λέγειν ἔχειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν, ἢ οὐ (52) ; Εἰ μὲν γὰρ ὅρος ἐστὶ, πῶς φησὶν ὁ Δαβὶδ τῷ Θεῷ· « Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέσῃ ἡμερῶν μου ; » εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ὅρος, πῶς πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἰδοὺ παλαιστὰς ἔθου τὰς ἡμέρας μου. » Εἰ δὲ πάλιν ὅρος ἐστὶ, πῶς ὁ Σολομὼν φησὶ· « Μὴ γίνω σκληρὸς, μηδὲ ἀσεβὴς ἐπὶ πολὺ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καίρῳ σου. » Εἰ οὖν ἐστὶν ἐν οὐ καίρῳ ἀποθανεῖν, πῶς τισὶν ἔδοξε λέγειν, ὅτι θάνατοι ἐπάγονται, τῶν ὁρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων ; Πῶς δὲ καὶ τῷ Ἐζεκιᾷ καὶ τοῖς Νινευταῖς ζωὴν ὁ Θεὸς αἰτησαμένους προσέθηκεν ;

Ἀπόκ. Η' τῆς σοφίας πηγὴ, τὸ μέγα δοχεῖον τῆς γνώσεως, Παῦλος ὁ ἀπόστολος, πρὸς Κορινθίους γράφων φησὶν· « Ὁ γὰρ ἀναξίως ἐσθίων τὸν ἄρτον καὶ πίνων τὸ αἶμα τοῦ Κυρίου, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει· καὶ διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοὶ καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας. Διὰ τὸ ἀναξίως ὑμᾶς μεταλαμβάνειν, φησὶν, ἀποθνήσκετε οἱ πολλοί. Ὅστε εἰ ἀξίως μετελάβανον, οὐκ ἂν ἀπέθνησκον τότε. Καὶ ποῦ λοιπὸν ζητούμεν τὸν ὅρον τῆς ζωῆς τὸν παρὰ πολλοῖς ἡμῖν προβαλλόμενον ; Πάλιν πρὸς τὸν Ἐλιφάζ τὸν Θεμανίτην φησὶν ὁ Θεός· « Ἥμαρτες σὺ καὶ οἱ δύο φίλοι σου, καὶ εἰ μὴ διὰ Ἰὼβ τὸν θεράποντά μου, ἐξωλόθρευσα ἂν ὑμᾶς. » Ὅστε διὰ τὴν τοῦ Ἰὼβ πρὸς Θεὸν ἀρετὴν οὐκ ἀπέθανον, καὶ οὐ διὰ τὸ μὴ πληρωθῆναι (53) τὸν ὅρον τῆς ζωῆς αὐτῶν. Εἰ δὲ, ὡς τισὶ δοκεῖ, πέπηγμέναι εἰσι καὶ ὠρισμέναι αἱ ἡμέραι τοῦ ἀνθρώπου, μηδεὶς λοιπὸν ἐν ἀνομίαις μέλλων τελευτᾶν ἀγίοις ἀνδράσι προσδράμῃ ζωὴν καὶ ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἐκ Θεοῦ αἰτήσασθαι· μηδεὶς περὶ ζωῆς τῶν ἑαυτοῦ τέκνων τὸν Θεὸν δυσωπήσῃ. Ὁ γὰρ ὅρος, ὅρος ἐστὶ, καὶ προσθήκην ἀδύνατον κατ' αὐτοὺς γενέσθαι. Καὶ πῶς φησὶν ἡ Γραφή· « Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ὅπως ἔσῃ πολυχρόνιος ; » ὅρος τοίνυν ἐστὶ τῇ ζωῇ (54) τοῦ ἀνθρώπου ἡ βουλὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτινι βούλεται, προστίθῃ, καὶ ἐνθα σκοπήσῃ, ὑφελείται, πάντα ποιῶν πρὸς τὸ ἐκάστου συμφέρον.

Καὶ ὡς περ ὁ δεσπότης τῆς πόλεως, ὅτε βουλήθῃ, ἀποστέλλει καὶ φέρεται, οἷα βούλεται, πρόβατα· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ποιεῖ, καὶ τότε ἐπαίγεται ὁ θάνατος τῷ ἀνθρώπῳ, τοῦ ἔρου, ἥγουν τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς αὐτοῦ, πληρωθέντος. Ὅρος τοιγαροῦν, ὡς προλέλεκται, τῆς ἐκάστου ζωῆς ἐστὶν ἡ κέλευσις καὶ ἡ βουλὴ τοῦ Θεοῦ.

Ἐρώτ. ριδ'. Ἀμύχανόν τι πρᾶγμα τοῖς πολλοῖς καὶ ἀδύνατον νομίζεται τῶν καταφθαρέντων σωμάτων ἡ ἀνάστασις. Πῶς γὰρ, φησὶν, ἢ πῶθεν ἀναστήσεται ἡ σὰρξ, ἣν πολλάκις ναυαγήσαντες ἔφαγον χί-

vii, 17. ⁷¹ I Cor. xi, 29, 30.] ⁷² Job xii, 7.

deest

(54) Reg. τῆς ζωῆς. Infra, idem, καὶ ἐνθα κέλευσις ὑφαιρεῖται.

λοιοὶ ἰχθύες (55) καὶ πάλιν τοὺς χιλίους ἰχθύας χίλιοι ἄνδρες, καὶ τοὺς χιλίους ἄνδρας χίλιοι λέοντες;

A mille pisces comederint mille homines, qui mille homines postea a mille leonibus fuerint devorati?

Ἀπόκ. Ὁμολογεῖτε, ὦ ἄνθρωποι, παντοδύναμον εἶναι τὴν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ οὐσίαν; Πάντως ἐρεῖτε, ὅτι ναί. Ὡστε μάθετε ἀκριβῶς, ὦ ἄφρονες, ὅτι περὶ ὃ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρενέγκας Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸς ἀρρήτως τινὶ λόγῳ καὶ ἀναπλάσαι αὐτὸν δύναται. Τί γάρ ἐστιν, εἰπέ μοι, εὐκοπώτερον τῷ κεραμεῖ, τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγεῖν τὸ σκεῦος, ἢ τὸ συντερεῖν πάλιν ἀνακαίνισαι; Πρόδηλον ὅτι τὸ ἀναπλάσαι τὸ γεγόμενον ἤδη, καὶ εἰς πολλὰ μέρη διεσκορπίσθαι (56). Ἰνα δὲ καὶ φυσικῇ τινι ἀκολουθίᾳ χρῆσθαι, καὶ ὑποδείγματι, ὥσπερ παντὸς τοῦ ἐπὶ γῆς πυρὸς καὶ τῆς θερμῆς πηγῇ καὶ βίβᾳ ὁ ἥλιος ὑπάρχει, καὶ σθεννυμένης μὲν καμίνου, εὐδὴλον ὅτι ἡ θερμὴ αὐτῆς πρὸς τὸν ἥλιον ἀοράτως ἀνέδραμε· καὶ πάλιν ἀποτμυμένη αὐτῆς ἐκ τοῦ ἡλίου, δὴλον ὅτι τὸ πῦρ παραγίνεται, τὸ ἐξ αὐτῆς ἀναχωρήσαν· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν καταφθειρομένων σωμάτων ἀνθρωπίνων καὶ διαλυόμενων μοι νόησον, ὅτι περὶ εἰς ὅσας ἀν θηρίων, ἢ ἰχθύων, ἢ ὀρνέων γαστέρας διαμερισθῇ ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὰ τέσσαρα πάντως στοιχεῖα ἀναλύεται, καὶ ἀπέρχεται, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκε κατὰ τὸ τοῦ ἡλίου ὑπόδειγμα. Καὶ εἰς μὲν τὰ ὕδατα ἀπέρχεται τὸ ὕγρον· εἰς δὲ τὸν ἀέρα τὸ ψυχρὸν (57)· εἰς δὲ τὸ πῦρ πρόδηλον τὸ θερμὸν· εἰς δὲ τὴν γῆν λοιπὸν τὸ ξηρὸν. Τῷ οὖν καιρῷ τῆς ἀναστάσεως κελεύσει Θεοῦ ἀοράτως ἀποδιδῶσιν ἕκαστον τῶν στοιχείων, ὅπερ ἔλαβεν ἀποθανόντος τοῦ ἀνθρώπου (58), καὶ προστρέχει ἡ ψυχὴ καὶ ἀνίσταται ὁ ἄνθρωπος, ὡς οἶδε μόνος ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, σπαρὲς μὲν εἰς γῆν φθορᾷ, ἐγειρόμενος δὲ ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ὅθεν καὶ Σαμαρείτας ἐντεῦθεν δυνάμεθα ἐλέγξει, ὅτι τοῦτο τὸ σῶμα ἀνίσταται, ἐκ τοῦ καὶ αὐτοῦ ὥσπερ τινὰ κόκκον ἐπὶ γῆς κατακρύπτειν τὰ σῶματα. Τοῦτο γὰρ χάριν ὁ Θεὸς καὶ ἀπ' ἀρχῆς διὰ τῶν πατέρων ἐνομοθέτησε σκάπτοντας ἡμᾶς κατακρύπτειν τὰ τεθνεῶτα σώματα, ὥπως καὶ ἄκων ὁ ἄνθρωπος ὁμολογῇ τὴν ἀνάστασιν. Πᾶν γὰρ τὸ ἐν τῇ γῇ ὑφ' ἡμῶν χωνυόμενον, εὐδὴλον ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως κρύπτεται. Εἰ δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν ἀνάστασις, καθὼς αἱρετικοὶ λέγουσιν, ἄδικος λοιπὸν ὁ Θεὸς εὐρεθήσεται, πολλοὺς μὲν δικαίους ἐνταῦθα ταλαιπωρησάι καὶ ἀνακρεθῆναι κακῶς συγχωρήσας, πολλοὺς δὲ ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς εὖζωϊαν καὶ εὐτεκνίαν καὶ εὐπραγίαν δωρησάμενος. Ἀλλὰ μὴ κτανάσθωσαν Σαμαριτῶν παῖδες (59)· ἔσται γὰρ ποτε ἀναστάσεως καὶ κρίσεως καιρὸς, ὅπως καὶ οἱ ἐνταῦθα κακοπαθήσαντες εὐσεβεῖς στεφανωθῶσι, καὶ οἱ πάλιν εὐημερήσαντες ἀσεβεῖς τῷ αἰωνίῳ πυρὶ εἰς αἰῶνας αἰώνων καταδικασθῶσι, κατὰ τὸ δίκαιον κρίμα τοῦ Θεοῦ.

Ἐρώτ. ριε'. Ποῦ ὑπάγουσι τὰ τελευτῶντα πι-

RESP. Num fatemini, o insani, omnipotentem esse Dei opificis essentiam? Omnino concedetis. Itaque discite, o insipientes, Deum qui hominem e nihilo fecit ut esset, ipsum ineffabili quadam ratione reficere posse. Quid enim, amabo, facilius est figulo, vas ex nihilo facere ut sit, an contritum rursum reficere? Certe facilius est vas jam factum, licet in multas partes dispersum, reficere. Ut autem naturali aliquo ordine et exemplo utar, quemadmodum ignis et caloris, qui in terra est, fons et radix est sol, constatque extincti camini B calorem ad solem invisibiliter reverti, eoque rursum accenso, ignem qui recesserat, ex sole rursus redire: ita et in corruptis dissolutisque hominum corporibus intelligi: in quorumvis animalium, piscium vel avium ventres dispersus sit homo, tamen in quatuor omnino elementa, ex quibus et constat dissolvi et abire, juxta allatum solis exemplum; ita ut quod humidum est, in aquas abeat: quod frigidum, in aerem; quod calidum, in ignem; denique quod siccum est, in terram. Itaque resurrectionis tempore, Deo imperante, singula elementa invisibiliter reddent quidquid ex humanis corporibus acceperint, accurretque anima, atque ita resurget homo, prout solus ipse novit qui formavit hominem, seminatum quidem in terra in corruptione, resurgentem vero in incorruptione. Quapropter hinc quoque possumus convincere Samaritas, quod hoc 243 corpus resurgat, ex eo quod ipsi corpora, veluti quoddam granum, in terra abscondant. Hujus enim rei gratia Deus initio per nostros patres lege sancivit, ut mortua corpora terra effossa abderemus, ut vel invitus homo resurrectionem fateatur. Quidquid enim terra obruimus, in spem resurrectionis contegimus. Sed si nulla est mortuorum resurrectio, ut volunt haeretici, certe injustus Deus reperietur, quippe qui multos justos hic ærumnas pati et e medio tolli sinat, multis autem impiis et peccatoribus felicem vitam, liberorum copiam, et prosperam fortunam concedat. Verum ne decipiantur D Samaritæ: erit enim aliquando resurrectionis et judicii tempus, ut et pii qui hic mala perpessi sunt, coronis donentur; qui autem fortunati fuerint impii, æterno igne in sæcula sæculorum damnentur, juxta justum Dei judicium.

QUÆST. CXV. Quo vadunt morientes fideles in-

(55) Ita Reg. 2, recte. Editi vero, χίλιοι ἰχθύας, omisiss intermediis.

(56) Ita Reg. 2. Editi vero, καὶ εἰς πολλὰ μέρη σκορπισθέν.

(57) Sic mss. In editis hæc desunt, εἰς δὲ τὸν ἀέρα τὸ ψυχρὸν.

(58) Sic Reg. 2. Editi, τοῦ σώματος.

(59) Reg. 2, οἱ Σαμαριτῆται καὶ οἱ αὐτῶν παῖδες.

fantes? Ad pœnamne, an in regnum? Quo vero eunt infidelium infantes? Quo item in loco collocantur morientes fidelium infantes, num cum infidelibus, an vero cum fidelibus?

Resp. Cum Dominus dicat: « Sinite parvulos venire ad me: talium enim est regnum celorum »; cum item dicat Apostolus: « Nunc autem liberi vestri sancti sunt », constat ut immaculatos et fideles in regnum celorum ingredi baptizatos fidelium infantes. Qui autem baptizati non sunt, ut et infideles, neque in regnum ingrediuntur, nec rursus in supplicium: namque peccatum non egerunt.

QUEST. CXVI. An omnes hæretici in perditionem abeunt, necne?

Resp. Est hæresis, et hæresis: est item iudicium, et iudicium. Alia est enim perditio Manichæorum, Montanistarum, Simonianorum, Ariarum, et Pneumatomachorum, aliorumque id genus detestandorum hæreticorum. Aliud rursus iudicium est eorum qui alunt Dominum nostrum et Deum Jesum Christum corpus incorruptum ex sancta Deipara accepisse. Verumtamen qui in paucis infidelis est, et in multis est infidelis. Nec id tantum, sed etiam in una eademque hæresi multa et varia sunt iudicia. Siquidem aliud est peccatum episcopi populum in errorem inducentis; aliud iudicium clerici qui possit orthodoxam fidem discere; aliud autem iudicium clericis qui discere non possit. Aliud item ejus qui veritatem anathematizat, nobisque adversatur; aliud iterum ejus qui sciens errat; aliud ejus qui ob ignorantiam. Denique mulieris iudicium, aliis omnibus est levius. Quæ omnia solus accurate novit Deus, qui orbem terrarum in iustitia iudicaturus est.⁷⁶

QUEST. CXVII. Licetne magistratibus munera accipere, eaque in pauperes insumere?

Resp. Si qui post accepta beneficia, copiam rerum habent, sponteque dona magistratibus offerunt, iis, inquam, a quibus beneficium acceperunt; forte qui munera suscipiunt, non grave subibunt iudicium, si nempe ea distribuerint pauperibus. Quæ autem ab agricolis et fabris oppressis opemque implorantibus dona acceperint, ignem et supplicium sibi ipsi comparabunt, licet ipsa in sexcentis beneficiis conferendis insument, quemadmodum ait Scriptura: « Ignis devorabit domos eorum qui munera accipiunt ».⁷⁷

QUEST. CXVIII. Si quis vir sanctus miserit castigationem aliquam, aut pœnam, vel dæmonem, aut mortem vel aliam aliquam castigationem in domum vel substantiam hominis, aut in ejus liberos, potestne homo ille ad alium sanctum confugere, atque ita sententiam evitare, quam Dei servus ad eum miserat?

⁷⁶ Matth. xix, 14. ⁷⁷ I Cor. vii, 14. ⁷⁸ Psal. xcvi, 9. ⁷⁹ Job xv, 34.

(60) Ita Reg. 2. In editis, πιστά, deest.

(61) Ita mss. In editis, γάρ, deest.

(62) Ita mss. In editis, vero, καὶ Ἀρειανῶν, καὶ

στά (60) νήπια; εἰς κώλασιν, ἢ εἰς βασιλείαν; Καὶ ποῦ τὰ τῶν ἀπίστων νήπια; Καὶ ποῦ τὰ τῶν πιστῶν ἀδάπτιστα ἀποθνήσκοντα τάττονται, μετὰ τῶν πιστῶν, ἢ ἀπίστων;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος: « Ἀφετε τὰ παῖδια ἔρχεσθαι πρὸς μέ· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν » καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου φάσκοντος: « Νῦν δὲ τὰ τέκνα ὑμῶν ἁγιά ἐστι » πρόσθλον ὅτι ὡς ἄσπιλα καὶ πιστὰ εἰς τὴν βασιλείαν εἰσέρχονται τὰ τῶν πιστῶν βεβαπτισμένα νήπια· τὰ δὲ ἀδάπτιστα καὶ τὰ ἐθνικὰ οὕτε εἰς βασιλείαν εἰσέρχονται· ἀλλ' οὕτε πάλιν εἰς κώλασιν· ἁμαρτίαν γὰρ (61) οὐκ ἔπραξαν.

Ἐρώτ. ριζ'. Ἀρα πάντες οἱ αἰρετικοὶ εἰς ἀπώλειαν ἀπέρχονται, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Ἔστιν αἵρεσις καὶ αἵρεσις· καὶ ἐστὶ κρίμα καὶ κρίμα. Ἄλλη γὰρ ἀπώλεια τῶν Μανιχαίων καὶ τῶν Μοντανῶν, καὶ Σιμωνιανῶν, καὶ Ἀρειανῶν, καὶ Πνευματομάχων (62), καὶ τῶν τοιούτων θεοκαταράτων αἰρετικῶν· καὶ ἄλλο πάλιν τῶν λεγόντων ἀφθαρτον σῶμα ἀναλαβεῖν ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Θεὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Πλὴν ὁ ἐν ὁλίγῳ ἄπιστος καὶ ἐν πολλῷ ἄπιστός ἐστιν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μιᾷ αἵρέσει πολλὰ καὶ διάφορα ὑπάρχουσι κρίματα. Ἄλλη γὰρ ἡ ἁμαρτία τοῦ ἐπισκόπου τοῦ πλανῶντος τὸν λαόν, καὶ ἄλλο κρίμα τοῦ κληρικῶ τοῦ δυναμένου μαθεῖν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· καὶ ἄλλο πάλιν τοῦ μὴ δυναμένου, καὶ ἄλλο τοῦ ἀναθεματίζοντος τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀντιμαχόμενον ἡμῖν· καὶ ἄλλο τοῦ ἐν γνώσει σφαλλομένου, καὶ ἄλλο τοῦ ἐν ἀγνοίᾳ· καὶ ἄλλο πάλιν τὸ πάντων κουφότερον τὸ τῆς γυναικός. Ἀπερ ἅπαντα γινώσκει ἀκριβῶς ὁ μέλλων κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ.

Ἐρώτ. ριζ'. Εἰ ἐξὸν ἄρα τοῖς ἄρχουσιν δῶρα δέχεσθαι, καὶ ταῦτα εἰς πτωχοὺς ἀναλίσκειν;

Ἀπόκ. Εἰ μὲν τινες εὐεργετηθέντες ἐν εὐπορίᾳ τυγχάνουσι, καὶ ἐκουσίας αὐτοῖς ταῦτα προσφέρουσι, λέγω δὴ τοῖς εὐεργετήσασιν· ἴσως οὐ πολλὸ κρίμα ἔχουσιν οἱ δεχόμενοι· ὅλῳν δὲ, ἐὰν εἰς πτωχοὺς αὐτὰ διανεμῶσιν. Ἐπεὶ ὅσα ἐκ γεωπόνων ἢ χειροτέχνων δέξονται δῶρα, καταποντούμενων καὶ ἀντιληψὶν ζητούντων, πῦρ καὶ κώλασιν ἑαυτοῖς συνάγουσι, καὶ εἰς μυρίας εὐπορίας (63) αὐτὰ διαδύσουσι, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή, ὅτι· Ἦρ καταφάγεται οἴκους δωροδεκτῶν.

Ἐρώτ. ριγ'. Ἐὰν ἀνὴρ ἅγιος ἀποστελεῖται παιδεῖν, ἢ τιμωρίαν, ἢ δαίμονα, ἢ θάνατον, ἢ ἄλλην τινὰ παιδεύειν εἰς οἶκον, ἢ οὐσίαν ἀνθρώπου, ἢ εἰς τέκνα· ἄρα δύναται ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος παρακαλέσας ἕτερον ἅγιον ἐκφυγεῖν τὴν ἀπόφασιν, ἣν (64) ἀπέστειλεν αὐτῷ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ;

Πνευματομάχων.

(63) Sic mss. Editi vero, εὐσεβείας.

(64) Sic mss. Editi vero, τῆς ἀποφάσεως ἧς.

Ἀπόκ. Ἐάν ἀνὴρ ἅγιος ἐστὶν ὁ τὴν τιμωρίαν ἀνθρώπῳ ἀποστείλας, εὐδελονδεῖ βουλῇ (65) Θεοῦ τοῦτο πεποιήκε. Καὶ τίς ἐστὶν λοιπὸν ὁ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ ἀναλῦσαι δυνάμενος; Πλὴν οὕτε αὐτοὶ οἱ ὅγιοι ἀλλήλοις ποτὲ ἀντιπολεμοῦσι γινώσκοντες τὸν τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος σύνδεσμον, καὶ ὅτι οὐκ εἰσακούσεται Κύριος ἀγίου, τοῦ δι' εὐχῆς ἀναλῦσαι βουλομένου ἄλλου ἀγίου εὐχὴν. Οὕτε γὰρ πρέπον Θεῷ τοῦτο, ἕνα μὲν θλίψαι, ἕνα δὲ ἀναπαῦσαι ἑαυτοῦ θεωράποντα. Ὅθεν τὸν ἐν Κορίνθῳ πορνεύσαντα Παῦλος ὁ δῆσας αὐτὸς καὶ ἔλυσε· καὶ τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ Παλαιᾷ πρὸς ἄβροχίαν Ἠλίας ἔδῃσε, καὶ Ἠλίας πάλιν ἔλυσε, καίπερ ἔχοντος τότε τοῦ Θεοῦ ἐπακισχυλοῦς ἀγίους, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. Καὶ πάλιν, ὑβρισθέντος τοῦ Ἰὼβ ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ φίλων, αὐτὸν πεποιήκεν ὁ Θεὸς συγχωρῆσαι αὐτὸς τὸ ἀμάρτημα, λέγων αὐτοῖς, ὅτι «Πορεύεσθε πρὸς τὸν θεωράποντά μου Ἰὼβ, καὶ προσεύξεται περὶ ὑμῶν.» Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων οὐκ ἀντιπράττει ἕτερος ἑτέρῳ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων νοήσωμεν.

Ἐρώτ. ρθ'. Πόθεν τινὲς φύσει ἀδιάστως ὑπάρχουσιν ἐλεήμονες· τινὲς δὲ πάλιν φυσικῶς εἰσὶν ὧμοί τε καὶ ἀσπλαγχοὶ εἰς μετάδοσιν;

Ἀπόκ. Οὐδεὶς ὑπὸ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε φύσει ἀσυμπαθὴς καὶ ἀσπλαγχνος· φύσει δὲ μᾶλλον ὁ Θεὸς τὸ φιλάλληλον εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου οὐσίαν ἔθηκεν· οὐκ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τῶν ἀλόγων καὶ πετεινῶν. Ὅθεν πολλάκις καὶ ἐξ ἀλγῶν χωρίζομενα, συγγνάσκει, καὶ βοῶσι, καὶ νηστεύουσι· τινὰ δὲ καὶ δακρύουσι. Κορωνῶν δὲ γένος, καὶ βρώμα εὐρύουσαι, εὐθέως ἀλλήλας τῇ φωνῇ κράζουσι πρὸς μετάληψιν. Καὶ πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι, οὐ μέλλουσι πολλὰ καὶ τῶν ἀλόγων ἡμᾶς κατακρίνειν, τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ κτισθέντας, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀσπλαγχνίαν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἄγνοιαν (66) καὶ ἀκολασίαν, ἣν ἔχομεν; Ἐκεῖνα γὰρ οὐ μόνον ἄρσεν ἀρσενος εἰς συνοσίαν οὐχ ἄπτεται, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς θηλείας πρὸς ὀλίγας καὶ μόνον ἡμέρας ἐφέλεται· τινὰ δὲ καὶ χηρεύουσι. Πλεονεξίαν οὐκ οἶδε, λοιδορίαν οὐ μετέρχεται. Τὸ δὲ χαλεπώτερον, ὅτι περ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενοι, καὶ ἄρχειν ἀλόγων τεταγμένοι, παρασυμβλήθημεν τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὠμοῦσθμεν αὐτοῖς.

Ἐρώτ. ρχ'. Ποῖα πλεῖστον πάντων ἀρετὰ τοῖς ἀρχοῖς πρέπουσι τε καὶ ἀρμύζουσιν;

Ἀπόκ. (67) Προηγούμενος τὸ συμπαθητικὸν καὶ φιλόανθρωπον, τὰ καὶ Θεῷ ὑπάρχοντα· εἶτα τὸ ἀμνησίκαιον καὶ ἀόργητον, καὶ ἀπροσωπώληπτον, καὶ ἀδωροδόκητον, καὶ πρὸ πάντων τὸ μὴ εὐχερῶς, μηδὲ

A **Resp.** Si vir sanctus est qui supplicium homini 244 immisit, manifestum est Dei voluntate id fecisse: Quis ergo possit Dei voluntatem irritam facere? Verum nec ipsi sancti sibi invicem adversantur cum non ignorent vinculum charitatis spiritus, neque a Domino exaudiri iri quemquam sanctum, qui sua oratione velit alius sancti irritam reddere orationem. Nec enim Deo convenit, suorum servorum unum affligere, alium vero recreare. Hinc Corinthium illum fornicatorem idem solvit Paulus ipse qui et vinxerat: itemque Elias in Veteri Testamento cælum ne plueret ligavit; idemque postea solvit, quamvis tunc Deus septem sanctorum millia haberet, qui genua non flexerant idolo Baal. Item cum Job ab amicis injuria fuisset affectus, voluit Deus ipsum illis condonare id peccati, unde eis ait: «Ite ad servum meum Job, et orabit pro vobis». Denique ut inter angelos, nullus alteri repugnat: idem similiter de sanctis est sentiendum.

QUEST. CXIX. Unde quidam natura sunt invide et repugnanter misericordes: quidam item naturaliter crudeles immitesque, nec facile aliis quid impertiunt?

Resp. Nemo homo a Deo factus est natura inimitis et immisericors; quin potius mutuum amorem Deus hominum naturæ indidit, nec tantum hominum naturæ, sed etiam irrationalium et volucrum. Inde sæpe ab invicem separatæ animantes congemunt, clamant et jejunt, quædam etiam lacrymantur. Cornicum autem genus, cibo invento, statim invicem voce clamant ut omnes ejus sint participes. Annon ergo multa etiam irrationalia nos, qui ad Dei imaginem conditi sumus, condemnatura sunt non solum quod immisericordes sinus, verum etiam nostram ob ignorantiam et incontinentiam? Illa enim non solum mas cum mare non commiscitur, sed ad paucos duntaxat dies feminam appetunt. Quædam etiam viduitatem servant. Avaritiam autem non norunt. At quod gravius est, nos qui ad imaginem et similitudinem Dei facti sumus, et ad imperandum irrationalibus constituti, comparati sumus jumentis insipientibus, et similes facti sumus illis.

QUEST. CXX. Quæ ex omnibus virtutibus potissimum principibus conveniunt et consentaneæ sunt?

Resp. Præcipue commiseratio et humanitas, quæ et Deo insunt. Deinde injuriarum oblivisci, non moveri iracundia, personas non accipere, nec muneribus corrumpi, sed in primis non facile ne-

ἡμέρας ἐφέλεται addit, τινὰ δὲ καὶ χηρεύουσι, quæ desunt in editis.

(67) Hanc Resp. in prius ed. valde mutilam ex mss. Reg. restituiimus.

⁶⁵ Job XLII, 8. ⁶⁶ Psal. XLVIII, 13.

(65) Reg. 2, βουλῇσι. A Palatino 2, et a veteribus Latinis editis absunt quest. 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 128, 129, 150, 151, 152, 153, 154 et 155.

(66) Ἀγνοίαν deest in Reg. 2. Infra, idem post

que absque examine calumniis et convictiis fidem habere. Quod enim aliorum sermonibus credant multi, cædes injustas perpetrarunt, necnon quod immisericordes fuerint, meminerintque injuriarum, et donis corrumpentur. Ille igitur princeps acceptus Deo est, qui nihil hujusmodi vitiorum habet.

QUEST. CXXI. Unde videmus malos nonnullos et indignos ad summum sacerdotium promoveri, potestatem in populum consequi multaque absurda committere?

RESP. Non quod ipsi digni sint hujusmodi potestate, illis populi gubernationem committit Deus: sed quia perversus est populus, tales ipsis Deus dat summos sacerdotes et principes. « Dabo enim vobis, » inquit Deus, « principes secundum cor vestrum⁸⁸. »

QUEST. CXXII. Undenam cogniturus est, qui a Deo aliquid postulat, acceptam fuisse ejus orationem?

RESP. Paucis id quidem et piis viris fit manifestum, quorum cor intelligibiliter hac de re persuadetur.

QUEST. CXXIII. Mundum dicimus ex quatuor terminis constare, rursusque hominem ex quatuor elementis esse compositum: planum igitur est quod quatuor termini, id est, oriens et occidens, septentrio et merides, quatuor generent elementa, nempe calidum et frigidum, humidum et siccum. Querendum itaque 245 restat, quale elementum ex quali parte mundi oriatur?

RESP. Ut rerum natura testatur et docet, videmus calidum elementum ex oriente oriri, idque testantur Indorum, qui cæteris omnibus magis ad orientem accedunt, corpora quæ summus calor nigra efficit. Deus enim ab initio hominem nigrum non fecit. Hinc mortuorum cadavera, soli exposita, nigra fiunt, et uruntur. Unde multum et summum ob calorem multum vinum non valent bibere Æthiopes: sed eos vehemens fervor iracundos valde et acerbos reddit, necnon ad fornicandum procliviores. Quemadmodum autem hæc de oriente diximus, sic contraria de occidente dicemus. Hæc enim pars frigida est, frigidique elementi et noctis genitrix et effectrix. Hinc et ejus incolæ corpora habent aliis omnibus candidiora, multumque vinum facile bibunt. Restat igitur ut dicamus desertam meridiem, siccæ elementi parentem esse, ut ejus incolæ Arabes argumento sunt, quorum scilicet corpora magis sicca et calida sunt, utpote quæ in terra minime humida existunt. Aquilo denique haud dubie frigidioris est temperamentum. Maria enim et flumina aquarumque multitudines humidum illud efficiunt elementum. His autem quæ diximus, non ab invicem separamus elementa: nam colligata sunt in qualibet creatura. Verum in quatuor his, quæ memoravimus, locis aliud alio magis

⁸⁸ Jerem. III, 15.

(68) Sic mss. Editi vero, συνεθέμενα.

Α ανεξετάστω; διαβολαῖς· καὶ λοιδορίας πεῖθεσθαι. Ἀπὸ γὰρ λογοπειθείας πολλοὺς ψόνους δόλους ποιοῦσιν· ὡσαύτως καὶ ἐξ ἀσπλαγχνίας ὁμοίως καὶ ἀπὸ μνησι-
καχίας ἀπέχεσθαι καὶ ἀπὸ θυροδοκίας. Ἐκεῖνος τοί-
νον ἐστὶν ἄρχων Θεῷ εὐάρεστος, ὁ μὴδὲν τῶν τοιού-
των παθῶν κτώμενος.

Ἐρώτ. ρκα'. Πόθεν ὁρῶμέν τινας πονηροὺς καὶ ἀναξίους εἰς ἀρχιερωσύνην, καὶ εἰς ἐξουσίαν λαοῦ προχειρίζομένους, καὶ πολλὰ ἄτοπα κατεργαζομέ-
νους;

Ἀποκ. Οὐ διὰ τὸ αὐτοὺς εἶναι ἀξίους τῆς ἐξου-
σίας Θεὸς αὐτοὺς προχειρίζεται εἰς τὸ ἐξουσιάζειν
λαοῦ· ἀλλὰ διὰ τὸ εἶναι τὸν λαὸν πονηρὸν τοιούτους
ἀρχιερεῖς καὶ ἀρχοντας παρέχει. « Δώσω γὰρ ὑμῖν, »
φησὶν ὁ Θεός, « ἀρχοντας κατὰ τὰς καρδίας ὑμῶν. »

B Ἐρώτ. ρκβ'. Πόθεν ὀφείλει γινῶναι ὁ δισυπῶν
τὸν Θεὸν περὶ αἰτήματος, ὅτι προσεδέχθη ἡ δέησις
αὐτοῦ;

Ἀπόκ. Σπανίους τίσι καὶ θεοσεβείαις ἀνδράσι τοῦτο
κατάδηλον γίνεται, τῆς ἐαυτῶν καρδίας νοερώς πλη-
ροφορουμένης.

Ἐρώτ. ρκγ'. Ἐκ τεσσάρων περάτων λέγομεν τὸν
κόσμον συνίστασθαι· καὶ πάλιν ἐκ τεσσάρων στοι-
χείων τὸν ἄνθρωπον συγκεῖσθαι. Πρόδηλον οὖν ὅτι
τέσσαρα πέρατα, τοῦτέστιν ἀνατολὴ καὶ δύσις, ἄρ-
κτος τε καὶ μεσημβρία, τὰ τέσσαρα στοιχεῖα γεννώ-
σιν, ἤγουν τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν, καὶ τὸ ὑγρὸν
καὶ τὸ ξηρὸν. Ζητητέον λοιπὸν ποῶν στοιχεῖον, ἐκ
ποίου μέρους τοῦ κόσμου τίκεται;

Ἀπόκ. Ὡς ἡ τῶν πραγμάτων φύσις μαρτυρεῖ καὶ
διδάσκει, θεωροῦμεν, ὅτι τὸ μὲν θερμὸν στοιχεῖον ἐκ
τῆς ἀνατολῆς τίκεται· καὶ μαρτυροῦσι τὰ πάσης
τῆς γῆς ἀνατολικώτερα Ἰνδικὰ σώματα ὑπὸ τῆς
ἄκρας θερμῆς μέλανα γινόμενα. Ὁ Θεός γάρ ἀπ'
ἀρχῆς ἄνδρα μέλανα οὐκ ἐποίησε. Διὸ καὶ τὰ νεκρὰ
σώματα, ἐν τῇ ἡλίῳ γενόμενα, μελανοῦνται καὶ καί-
ονται. Ὅθεν ἐκ τῆς πολλῆς καὶ ἄκρας θερμότητος
πολὺν οἶνον οἱ Αἰθίοπες πλεῖν οὐκ ὑποφέρουσιν· ὑπὸ
δὲ τῆς ἄκρας ζέσεως καὶ θυμώδεις εἰσι λίαν, καὶ κα-
τάπνικροι, ἀλλὰ καὶ πρὸς πορνεῖαν θερμότερως κινού-
μενοι. Ὅσπερ δὲ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ταῦτα
εἰρήκαμεν, οὕτω πόλιν τὴν ἐναντίαν ἐροῦμεν ἐπὶ τῆς
δύσεως. Ψυχρὰ γὰρ αὕτη ὑπάρχει, καὶ τοῦ ψυχροῦ
στοιχείου καὶ τῆς νυκτὸς γεννητικὴ καὶ ποιητικὴ·
διὸ καὶ λευκότερα πάσης τῆς γῆς τὰ τῆς δύσεως
ὑπάρχουσι σώματα, καὶ οἶνον πολὺν πίνειν ὑπομένοντα.
Λείπει λοιπὸν ἡμᾶς λέγειν τὴν ἐρημικὴν μεσημβρίαν
μητέρα εἶναι τοῦ ξηροῦ στοιχείου, ὥς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ
τῶν Ἀράβων σώματα ξηρότερα συγγράνοντα, πλὴν
καὶ θερμότερα, ὥς ἐν γῇ ἀνδρῶν γενόμενα. Ὁ δὲ
βορρᾶς, εὐδην ὅτι ψυχροτέρας ἐστὶ κράσεως. Αἱ
γὰρ θάλασσαι καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ τὰ πλεθρὰ τῶν ὕδα-
των τοῦ ὑγροῦ ἐκείνου στοιχείου εἰσι ποιητικά. Ταῦτα
δὲ εἴπαμεν, οὐκ ἀφορίζοντες τὰ στοιχεῖα ἀπ' ἀλλή-
λων· συνδέονται (68) γὰρ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει· ἀλλ'

ὅτι περ ἐν τοῖς τεσσαρσι τόποις, οἷς εἰρήκαμεν, Α πληροῦνται ἐτέρου κατὰ τὴν προκειμένην φυσιολογίαν.

Ερώτ. ρθ'. Πῶς καὶ φαρμακοὶ τινες ἐκδιώκουσιν ἐξ ἀνθρώπων δαίμονας;

Απόκ. Τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις λέγοντος, ὅτι « Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐχ ἵσταται » εὐδὴλον, ὅτι δαίμονα φαρμακὸς οὐ διώκει, ἀλλ' ὁ δαίμων ὁ ἐν τῷ δαιμονιζομένῳ ἀνθρώπῳ οἰκῶν ἐκουσίως ὑποχωρεῖ πρὸς τὸ ἀπατηθῆναι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἀντὶ τοῦ προστρέχειν πρὸς Θεὸν, πείθει πρὸς τοὺς φαρμακοὺς τρέχειν.

Ερώτ. ρκ'. Πῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἰσχύει φαρμακὸς, ὥστε καὶ εἰς ἀλόγου φύσιν μετενέγκαι τὸν ἄνθρωπον;

Απόκ. Εἰ ἡ δύνατο ἐξ ἀνθρώπου ζῶον ἀπεργάσασθαι, πάντως ἰσχύει καὶ ἐξ ἀλόγου ἀνθρώπου συστήσασθαι λογικόν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· μὴ γένοιτο! Ἄλλ' ὥσπερ οἱ λεγόμενοι Ψηφῶδες, καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Ἀντίχριστος ἐρχόμενος ἐν φαντασίᾳ πλανᾷ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων χρυσίον αὐτοῖς πολλάκις ἢ ἀργυρον ὑποδεικνύς· οὕτω καὶ οἱ λέγοντες ἐξ ἀνθρώπου ζῶον ποιεῖν τοὺς ὀρώντας καὶ μόνον ἀπατῶσιν· ἐπεὶ τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον κτήνος ποιῆσαι οὐ δύνανται.

Ερώτ. ρκς'. Ἄρα κρίμα κέκτηνται οἱ κλοπὴν ὑπομένοντες, καὶ εἰς τοὺς λεγομένους μάνταις ὑπάγοντες;

Απόκ. Καὶ μέγα· ἐδίδαξεν γὰρ ἡμᾶς ἡ Γραφή C ἐπὶ πάσης συμφορᾶς ἡμῖν ἐπερχομένης λέγειν τό· « Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλατο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον. »

Ερώτ. ρκδ'. Πῶς τινες ἐν τοῖς θανατικοῖς ἀπονήσκουσι, καὶ θεωροῦσι τινὰς ὀπτασίας, καὶ μετὰ τοῦ ἡ τρεῖς ὥρας ἀνίστανται διηγούμενοι;

Απόκ. Ἐπὶ τῶν τοιούτων οὐ τελείως τότε ἡ ψυχὴ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ σώματος· ἀλλ' ἐν ἐκστάσει γίνονται, καὶ ἡμῖν ἐκπεύσαντες νομίζονται· ἀπερ δὲ ὀρώσι καὶ διηγούνται φοβερά, πρὸς τὸ ἡμῖν συμφέρον ὁ Θεὸς αὐτὰ ὑπέδειξεν· (69) ἵνα φοβηθέντες διορθωσώμεθα ἑαυτοὺς, ἀπεχόμενοι τῶν πονηρῶν πράξεων.

Ερώτ. ρκε'. Πόθεν ἐπιγινώσκει ἡ ψυχὴ ἀπλανῶς D τὸ ἴδιον σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει, καὶ οὐκ εἰς ἀλλότριον εἰσέρχεται;

Απόκ. Φυσικῇ ἀκολουθείᾳ. Ὡς περ γὰρ ἀρνία ἀφ' ἐσπέρας ἐκ μητέρων χωρισθέντα, εἴτα, πρωίας ἀπολυθέντα, ἀπλανῶς ἑκαστον ὑπὸ τῆς φύσεως πρὸς τὴν ἰδίαν μητέρα ἔρχεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν νοήσωμεν ἐν τῇ ἀναστάσει γενέσθαι.

Ερώτ. ρκθ'. Ἐάν τις ληστής, ἐκατὸν φόνους ποιήσας, κρατηθεὶς ἀποκεφαλίσθῃ, τί λέγομεν περὶ αὐτοῦ; Ἄρα ἡλευθερώθῃ τῶν ὁνῶν, ὧν ἐποίησεν;

⁶⁹ Marc. iii, 26. ⁷⁰ Job i, 21.

(69) Ita manuscripti quidam. Hæc ad finem usque Responsionis deerant in editis.

abundat, secundum antea propositam naturæ rationem.

QUÆST. CXXIV. Quomodo quidam incantatores demones ex hominibus ejiciunt?

RESP. Cum Christus in sanctis Evangelii dicat, « Si Satanas Satanam ejicit, regnum ejus non stabit⁶⁹ » inde liquet non ab incantatore expelli demonem, sed demonem in obsesso homine existentem sponte recedere quo homines decipiat, qui ne ad Deum confugiant, suadet ipsis ut ad incantatores abeant.

QUÆST. CXXV. Quomodo tanta vis et potentia incantatoris est, ut hominem in belluarum naturam B commutet?

RESP. Si posset ex homine belluam reddere, posset et ex bellua hominem efficere rationalem. At non ita est: absit! Sed quemadmodum qui dicuntur Psephades, ut item ipse Antichristus, falsa amictus specie venturus est, qua oculos hominum deludat, quibus aurum sæpe et argentum ostensurus est: sic qui aiunt se ex homine belluam facere, videntes tantummodo decipiunt: quandoquidem hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum non possunt in brutum animal commutare.

QUÆST. CXXVI. Num judicium sibi accersunt, qui furtum passi, ad dictos incantatores se conferunt?

RESP. Grave profectio sibi accersunt judicium. Siquidem nos docuit Scriptura in qualibet calamitate quæ nobis accidit, hæc dicere, « Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum⁷⁰. »

QUÆST. CXXVII. Quonam modo temporibus mortiferis moriuntur quidam, cernuntque visiones, atque post duas vel tres horas resurgunt, eas enarrantes?

RESP. In istis anima non penitus tunc e corpore exivit: sed in exstasin rapiuntur, etiamsi nobis videantur expirasse, quæ autem vident et narrant metuenda, ad nostram utilitatem Deus hæc illis ostendit; ut timore correpti nosmetipsos emendemus, abstineamusque ab operibus malis.

QUÆST. CXXVIII. Quomodo anima in resurrectione certo suum corpus agnoscit, nec in alienum ingreditur?

246 RESP. Naturali ratione. Ut enim agni vespere a matribus separati, et mane dimissi, vi naturæ singuli ad suam matrem certo accurrunt: ita idem in resurrectione animabus accidere est intelligendum.

QUÆST. CXXIX. Si quis latro post centum homicidia commissa captus obruncetur, quid de illo sentiendum est? Num ab omnibus cædibus quas perpetravit, absolutus est?

RESP. Unius et solius homicidii poenas luit : de A aliis nonaginta novem homicidiis rationem reddet in futuro sæculo (70). Sciendum est autem, si homo unius cædis reus, comprehensus, capite plectatur, sæpe tamen non omni iudicio esse liberatum. Quale est quod de sancto Joanne Baptista et Herode dicimus. Qui si decollatus esset, propterea quod Baptistam occiderat, non tamen quid æquale est ad salutem mundi Joannes et Herodes. Ille enim salutaris erat homo ; hic vero, insidiator. Idem de aliis homicidis, et justis viris occisis intelligendum et dijudicandum est, quemadmodum diximus.

QUEST. CXXX. Si quis princeps ira commotus rem aliquam cum jurejurando decreverit, deinde post jusjurandum ad seipsum redierit, factique pœniteat, cum nempe advertat se malo jurasse, quid ipsi agendum est ?

RESP. Deo confiteri debet, suamque condemnare inconsiderantiam, et juramentum solvere. Namque Petrus apostolus qui dixerat, « Non lavabis pedes meos in æternum », rescisso hoc quod dixerat, ea de causa laudatur. Herodes contra juramento confirmato, propter amputatum præcursoris caput, poenas æternas luit.

QUEST. CXXXI. Si quis sibi rem aliquam utilem esse arbitretur, quomodo eam a Deo in oratione petere debet ?

RESP. Quemadmodum Christus nos orare docuit, hæcque ad Deum dicere, « Fiat voluntas tua ». Nam et ipse Dominus, qui ita nos erudierat, sic et ipse Patrem precabatur, « Non mea voluntas fiat, sed tua ». Nos autem homines non raro quædam a Deo petimus, quæ nobis prodesse credimus, obtentaque petitione, id nobis magno esse detrimento comperimus. Hinc Dominus, ut rerum præscius, nostras sæpe non exaudit orationes, idque, uti bonus, in nostrum vertit commodum. Unde rectum non est vim Deo inferre, cum ab eo aliquid petimus, sed ut edocti sumus, orandum nobis est, nec querendum ut nostra, sed ut Dei fiat voluntas. Vult enim omnes omnino salvos fieri, eaque nobis præbet, quæ salutis nostræ conducunt.

QUEST. CXXXII. Si quis rem quampiam velit agere, undenam nosse possit, gratum fore Deo quod statuit agere ?

RESP. Paucorum vane hominum est, in omnibus quæ agere deliberant, certo nosse num Deo placeat quod agitur. Attamen ex iis quæ habentur in divinis Scripturis, et quæ egerunt sancti, pleraque quæ nos spectant, possumus conicere num Deo

Απόκ. Ἐνὸς καὶ μόνου φρόνου ἔδωκε δίκην τῶν δὲ λοιπῶν ἐνενηκόντα ἐννέα ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι ἀπολογησεται. Γινώσκειν δὲ χρὴ, ὅτι πολλάκις καὶ ἓνα φόνον ποιήσας ἄνθρωπος, καὶ κρατηθεὶς ἀποκεφαλίσθῃ, οὐ πάντως ὅτι ὅλου τοῦ κρίματος τοῦ φρόνου ἡλευθέρωται. Οἶόν τι λέγομεν ἐπὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ Ἡρώδου· ὅτε γὰρ καὶ ἀπεκεφαλίσθη Ἡρώδης, ὅπερ οὐ ἐφένευσεν τὸν Βαπτιστὴν, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἴσον πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου Ἰωάννης καὶ Ἡρώδης. Ὁ μὲν γὰρ σωτήριος ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἐπίβουλος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἄλλων φρονέων, καὶ φρονουμένων δικαίων ἀνδρῶν, ἐστὶ νοῆσαι, καὶ διακρίναι, καθὼς προειρήκαμεν.

Ἐρώτ. ρλ'. Ἐάν τις ἄρχων ἀπὸ θυμοῦ μεθ' ὅρκων (71) πολλῶν ὀρίσῃ πρᾶγμα, εἴτα μετὰ τὸν ὅρκον ἔλθων εἰς ἑαυτὸν μεταμελήσῃ, γνοῦς ὅτι κακῶς ὤρκεισε, τί ὀφείλει ποιῆσαι ;

Απόκ. Ἐξομολογησάσθαι τῷ Θεῷ καὶ καταγνῶναι τὰς ἑαυτοῦ προπετείας, καὶ ἀναλῦσαι τὸν ὅρκον. Καὶ γὰρ καὶ Πέτρος ὁ ἀπόστολος εἰπὼν, ὅτι « Οὐ μὴ μου νύψεις τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα » καὶ ἀναλύσας ὅπερ εἶπεν, ἐπαινεῖται τοῦτο πεποιτηκώς. Ἡρώδης δὲ, στήσας τὸν ἑαυτοῦ ὅρκον, διὰ τὴν τοῦ προδρόμου κεφαλὴν εἰς αἰῶνα κολάζεται.

Ἐρώτ. ρλα'. Ἐάν τις λογίσσεται τι πρᾶγμα ὡς νομίζει ἑαυτῷ συμφέρον, πῶς ὀφείλει περὶ αὐτοῦ αἰτήσασθαι, καὶ Θεῷ προσεύξασθαι ;

Απόκ. Καθὼς ἡμᾶς ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε προσεύχασθαι, καὶ λέγειν πρὸς Θεόν· « Γενηθῇ τὸ θέλημά σου. » Καὶ γὰρ τοῦτο παιδεύων ἡμᾶς ὁ Κύριος οὕτω καὶ αὐτὸς προσήχετο λέγων τῷ Πατρὶ· « Μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν. » Ἡμεῖς δὲ πολλάκις οἱ ἄνθρωποι αἰτούμεθα τινα παρὰ Θεοῦ, νομίζοντες ταῦτα ἡμῖν συμφέρειν, καὶ τυγχάνοντες (72) τοῦ αἰτήματος, εὐρίσκόμεν τὴν τούτου ἑκδασιν πάνυ ἡμᾶς καταλλάσσαν. Ὅθεν ὡς προγνώστης ὁ Κύριος, τὰ τέλη τῶν πραγμάτων ἐπιστάμενος, παρακοῦει πολλάκις τῆς προσευχῆς ἡμῶν ὡς ἀγαθὸς τὸ συμφέρον ἡμῶν (73) πραγματούμενος. Ὅθεν οὐ καλὸν βιάζεσθαι τὸν Θεὸν ἐν τοῖς αἰτήμασιν ἡμῶν, ἀλλ' ὡς ἐδιδάχθημεν εὐχεσθαι. καὶ ζητεῖν μὴ τὸ ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα γενέσθαι. Θέλει γὰρ πάντως πάντας σωθῆναι, καὶ παρέχει ἡμῖν τὰ εἰς ἡμετέραν σωτηρίαν συντείνοντα.

Ἐρώτ. ρλβ'. Ἐάν τις βουλευσῇται πρᾶγμα ποιῆσαι, πῶθεν ὀφείλει ἐπιγνῶναι, ὅτι θεάρεστόν ἐστιν, ὃ ποιῆσαι ἐσκέψατο ;

Απόκ. Ὀλίγων ἐστὶ λίαν ἀνδρῶν τὸ (74) ἐν πᾶσιν ἀπλανῶς τοῖς ἑαυτῶν βουλευμασιν ἐπίστασθαι, εἰ θεάρεστόν ἐστι τὸ γινόμενον. Μέντοιγε ἐκ τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς εἰρημένων, καὶ τοῖς ἁγίοις πεπραγμένων, τὰ πολλὰ τῶν καθ' ἡμᾶς στοχαζόμεθα εἰ

70 Joan. xiii, 8. 71 Matth. vi, 10. 72 Luc. xxii, 42.

(70) Vide Chrysostom. in Matth.

(71) Ita quidam mss. Editi vero, θυμοῦ καὶ ὀρκῶν.

(72) Ita Reg. 2. Editi, ἐντυγχάνοντες.

(73) Sic manuscripti quidam. In editis hæc, ὡς ἀγαθὸς τὸ συμφέρον ἡμῶν, desunt.

(74) Ita Regius 2. Editi vero, ὀλίγοις ἐστὶ λίαν ἀνδρῶν τῶν.

εἰσι θεάρεστα (73). Καὶ τοῦτο δὲ τινες ἐπετήρησαν, ὅτι περὶ ὅσα εἰσὶν εὐαπόδεκτα τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις συνεργεῖ, καὶ συνέργεται εἰς αὐτά· ὥσπερ εἰς τὰ τῷ Θεῷ ἀπαρέσχοντα οὐ δουλεύει, ἀλλὰ ἀντιτάσσεται. Τοῦτο δὲ πάντως ἀπαιτεῖται ὁ ἄνθρωπος, ἵνα πρὸς Θεοῦ εὐαρέστησιν πάντα, ὅσα πράττει, βουλεύεται.

Ἐρώτ. ρλγ'. Προεῖρήκαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι περὶ εἰς ὃ καταληφθήσεται ἄνθρωπος ἐν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἰς αὐτὸ καὶ ἀπέρχεται, εἴτε ἀγαθῷ εἴτε κακῷ. Ἐάν οὖν τις καὶ πονηρὰ καὶ ἀγαθὰ ποιήσας τελευτήσῃ, τί χρὴ περὶ αὐτοῦ λογίζεσθαι;

Ἀπόκ. Μόνῳ Θεῷ ἔγνωσται τοῦτο· ἐπεὶ οὔτε ἄνθρωπος οὔτε ἄγγελος. Εἰσὶ γάρ τινες κακὰ καλύπτοντα μικρὰ ἀγαθὰ· καὶ εἰσὶ τινὰ ἀγαθὰ καλύπτοντα καὶ ἐξαλείφοντα μεγάλα πονηρὰ. Τὰ δὲ κρίματα ταῦτα ἐκείνησιν πολλή.

Ἐρώτ. ρλδ'. Ἐδοξέ τισι ματαιόφροσι λέγειν ὅτι οὐδὲν διαφέρει τοῦ κτήνους ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ὁ θάνατος τοῦ κτήνους, οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου μὴ ἔχοντός τινος ψυχῆς οὐσίαν ἀθάνατον. Καὶ γὰρ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ κτῆνος ὁμοίως θνήσκουσιν, ἐξερχομένου καὶ κενομένου τοῦ αἵματος αὐτῶν.

Ἀπόκ. Τοῦ αἵματος ἡ φύσις παρὰ μὲν τοῖς ἀλόγοις οὐσία τίς ἐστι ζωτική, καὶ τῶν λοιπῶν τριτῶν στοιχείων συστατική· οὗτινος τὸ ζῶον στερούμενον θνήσκει, μὴδὲν λοιπὸν ἐκ τῶν τριῶν στοιχείων ὡφελούμενον, παρὰ δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει τῇ λογικῇ ἡ τοῦ αἵματος φύσις σύνδεσμός ἐστι τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ἀφαιρουμένου τοῦ συνδέσμου, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ συνδεσμένα χωρίζεσθαι.

Ἐρώτ. ρλε'. Καλῶς· φυσικὴ γὰρ ἡ ἀπόδειξις. Ὅμως ἐπειδὴ ζῶα καὶ ἄνθρωποι τελευτῶσι, πολλάκις καὶ ἀνευ κενώσεως αἵματος, τί ἐστὶ τὸ παρ' αὐτῶν ἐξερχόμενον καὶ ποιοῦν τὸν θάνατον;

Ἀπόκ. Παρὰ μὲν τοῖς ἀλόγοις ἡ ζωτική, καὶ θρεπτική, καὶ θερμαντική, καὶ κινητική, καὶ αὐξητική τοῦ αἵματος, ἡ ἐκ πυρὸς ὑπάρχει ἐνέργεια. ἡ καὶ τὸ ἀνάπνεῖν αὐτοῖς παρέχουσα. Ὅσπερ γὰρ ὁ λέβης ὑπὸ πυρὸς καίόμενος τὸ ἐν αὐτῷ ὕδωρ κινεῖ καὶ βράζει· παυομένου δὲ τοῦ πυρὸς, νεκρὸν λοιπὸν καὶ ἀκίνητον, καὶ ψυχρὸν τὸ ὕδωρ γίνεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως καὶ τῆς ζήσεως τοῦ αἵματος γίνεσθαι νόμιζε, καὶ ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν τῆς αὐτῶν ζωῆς καὶ κινήσεως. Ἐξασθενούντος οὖν τοῦ αἵματος, νεκρὸν λοιπὸν καὶ ἀκίνητον τὸ κτῆνος ἢ τὸ πετεινόν, ἢ ὁ ἰχθύς καθίσταται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως οὐ μόνον ἡ ζῆσις καὶ ἡ θερμὴ τοῦ αἵματος τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου χωρίζονται, ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς καὶ ψυχὴ τις λογικὴ τε καὶ συστατικὴ, ἀθάνατος τε καὶ νοερά.

Ἐρώτ. ρλς'. Τοὺς τῷ Εὐαγγελίῳ μὴ πιστεύοντας Ἕλληνας, καὶ τὰς θείας πάσας Γραφὰς εὐτελίζοντας, πῶς αὐτοὺς πείσαι ὀφείλομεν, ὅτι ἐστὶ θεὸς ἄκτιστος, ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς. εἰς καὶ μόνος, καὶ οὐ πολλοὶ θεοί, ὡς αὐτοὶ πλανώμενοι νομίζουσιν;

Ἀπόκ. Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ δεχομένους ἐξ

A sint accepta. Id vero nonnulli observarunt, ad ea agenda, quæ Deo sunt accepta, non solum Deum adjuvare, sed universam etiam concurrere et conspirare naturam, quemadmodum in iis, quæ Deo displicent, non serviunt sed repugnant. Id autem omnino ab homine exigitur, ut quæcunque agit, ad Deo placendum agenda prospiciat.

QUÆST. CXXXIII. Supra diximus qualis homo in morte deprehensus fuerit, talem decedere, sive bonum sive malum. Si quis ergo post facta et bona et mala moriatur, quid de illo sentiendum est?

247 RESP. Id soli Deo notum est: nam et homo et angelus ignorat. Quædam enim sunt mala quibus parva bona absconduntur. Similiter quædam sunt bona quibus magna mala obteguntur et delentur. Hac autem judicia, « abyssus multa. »

QUÆST. CXXXIV. Vanis quibusdam hominibus dicere visum est nihil hominem inter et belluam interesse, sed qualis est interitus belluæ, talem esse hominis interitum, quippe qui non habeat substantiam animæ immortalem; scilicet, inquit, homo et bellua eodem modo intereunt, cum nimirum effluerit et evacuatus fuerit ipsorum sanguis.

RESP. Sanguis natura in belluis substantia quædam vitalis et animalis est, quæ cætera tria elementa contineat, quo si animal privatur, interit, nihilque jam auxilii percipit ab aliis tribus elementis. In nobis autem, quorum natura rationalis est, sanguinis natura vinculum est animæ et corporis, quo dissoluto vinculo, necesse est ea quæ junctæ sunt separari.

QUÆST. CXXXV. Recte: hæc enim physica demonstratio est. Attamen cum animalia et homines sæpe intereant absque sanguinis effusione, quid est quod ab illis exit et mortis causa est?

RESP. In brutis, facultas vitalis, nutritiva, caloris, motus, augmenti, quæ in sanguine est, quæque ex igne vim agendi habet, quæ et causa illis est respirandi. Ut enim lebes igne accensus aquam, quam continet, movet ita ut bulliat, extincto autem igne, mortua jam, immota et frigida sit aqua. Idem cogita de brutarum animantium natura et sanguinis fervore, hancque esse causam eorum vitæ et motus. Deficiente igitur sanguine mortua manent pecora, volucres et pisces. At quod humanam spectat naturam, non solum fervor et calor sanguinis, mortis tempore, separantur; sed præterea rationalis quædam anima et constitutiva, immortalis et intelligens.

QUÆST. CXXXVI. Quomodo gentilibus, qui Evangelio non credunt divinasque omnes Scripturas floccifaciunt, possit persuaderi Deum esse increatum, cæli et terræ opificem, unum et solum, non multos deos, ut errantes ipsi arbitrantur?

RESP. Eos qui divinas non admittunt Scripturas

ex ipsa rerum natura, quid de Deo sentiendum sit docere debemus. Nam inter res creatas, quasdam videmus essentias, quæ non secundum naturam, sed supra naturam pariter existunt. Exempli causa. Aquarum essentia natura est fluxa et declivis : quomodo ergo siphonas (sic vocant) videmus ex mare aquam ad nubes attrahere? Quod autem admirabilius est, quæ salsa ascendunt, dulcia postea in terram per imbres descendunt? Quomodo rursus cum corporum possit, bolide jacta, natura explorari, in undis Marmaricæ Pentapoleos nec penetrari ad imum, nec bolide potest investigari? Quin etiam cum aqua et ignis contraria sint natura, simul tamen invicem erant in Lyciæ montē, quem Olympum vocant, quemadmodum innumerabiles viderunt homines? Infinita alia sunt his similia in rerum natura quæ videmus et admiramur : quæ sane omnia supra naturam non ita possent fieri, nisi esset aliqua Dei natura, quæ hisce dominaretur, imperaretque invicem non adversari. Quomodo rursus, dicant nobis gentiles, valido facto tonitru, universa hominum natura tremat, horrescit, obstupescit? Quibus utique indiciis ostendit se illi subijci Domino, qui tonitru est auctor. Et hæc quidem sunt exempla, quibus Dei cognitionem doceri possint gentilium simpliciores. Nam ante ipsos eorum sapientes, quidam sapientes gentiles ex antiquis præstantibus philosophis, multa de Dei cultu testimonia protulere : quin etiam ipsam Christi œconomiam obscure præsignificaverunt. Sic igitur quidam illorum sapiens multis ante Christi adventum **248** annis verba facit : Puella veniet quæ cœlestem nobis editura est parium. Alius item sic loquitur : Tandem aliquando Deus in multifidam hanc terram descendet, et sine labe fiet caro : ut damnatus, pendeat in ligno, morbosque curabit insanabiles.

QUEST. CXXXVII. (76) Cum Christiani et Judæi Christum confiteantur, ejusque de adventu dubitent Judæi, velintque nondum ipsum venisse, sed venturum esse, qua ratione ipsis poterimus persuadere Deum esse Christum, veracemque, non impostorem esse, ut ipsi arbitrantur?

RESP. 1. Christum quidem Deum et Dominum esse testantur prophetæ, et quidem sic ait David : « Dominus Deus, et apparuit nobis ⁸⁷. » Et rursus : « Inclinavit cœlos et descendit ⁸⁸. » Et iterum : « Qui sedes super cherubim, appare ⁸⁹. » Hæc item sunt verba Habacuc : « Deus a Thæman veniet ⁹⁰. » Et Baruch : « Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius adversus eum : invenit omnem viam scientiæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est ⁹¹. » Vides quam luculenter prophetæ Christum Deum appellent.

A αὐτῆς λοιπὸν τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως περὶ θεολογίας πείσαι ὀφείλομεν. Ὅρωμεν γάρ τινας οὐσίας ἐν τῇ κτίσει οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν μετ' ἀλλήλων ὑπαρχούσας. Οἷόν τι λέγω. Φύσει ἡ τῶν ὑδάτων οὐσία ρευστικὴ καὶ καταφερρὴς ὑπάρχει· πῶς οὖν ὀρωμεν τοὺς λεγομένους σίφωνας ἐκ τῆς θαλάσσης ὑδὼρ τὰς νεφέλας ἀνέλκοντας; Τὸ δὲ θαυμαστότερον, ὅτι, ἀλμυρὰ ἀνερχόμενα, γλυκεία λοιπὸν ταῦτα ἐπὶ γῆς διὰ τῶν ὕδρων κατέρχονται. Πῶς δὲ πάλιν καὶ ἡ τῶν σωμάτων [ὑδάτων] φύσις, βολιστικὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁράται, ἄδωτος καὶ ἀδόλιγος ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως; Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὕδατος καὶ πυρὸς ἐναντία ἡ φύσις ὑπάρχουσα, ἐν τῷ ἅμα ἦν, ὅτε ἐν Λυκίᾳ τῷ θρεῖ τῷ λεγομένῳ Ὀλύμπῳ, καθὼς μυριάδες ἀνδρῶν ἐωράκασιν; Καὶ ἄλλα δὲ μυρία τοῖτοις ὁμοία καὶ παράδοξά ἐστιν ἐν τῇ κτίσει ὁρώμενα καὶ θαυμάζόμενα· ἅπαν ἅπαντα οὐκ ἂν οὕτως ὑπὲρ φύσιν γίνεσθαι ἐμελλον, εἰ μὴ οὐσία τις Θεοῦ ἦν τούτων δεσπόζουσα, καὶ τούτοις ἐπιτρέπουσα ἀλλήλοις μὴ ἀντιτάττεσθαι. Πῶς δὲ πάλιν λέγουσιν ἡμῖν Ἑλλήνων παῖδες, βροντῆς στεβρῆς γυνομῆνης, ἅπαντα ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων τρέμει, φρίττει τε καὶ ἐξίσταται, μηνύουσα διὰ τοῦ σχήματος, ὡς ὑπὸ δεσποτῆν ἐστὶ τὸν τὰς βροντὰς ἐργαζόμενον; Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἀπειροτέρους Ἑλλήνων εἰς θεογνωσίαν φέροντα ὑποδείγματα. Πρὸ γὰρ τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν ἐκ φιλοσόφων ἀρχαίων δυνατῶν μαρτυρία πολλὰ περὶ θεοσεβείας τινὲς Ἑλλήνων σοφοὶ ἔφρασαν· ἀλλὰ καὶ τὴν Χριστοῦ οἰκονομίαν ἀμυδρῶς προσμήνυσαν. Καὶ γοῦν C τις τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν πρὸ πολλῶν τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας χρόνων φησὶν, ὅτι Ἦξει ἡ νεάνις ἔχουσα ἡμῖν οὐράνιον γόνον. Καὶ ἄλλος πάλιν ἔφρασεν οὕτως· Ὅψέ ποτε ἐπὶ τὴν πολυσχεδὴ ταύτην κατέρχεται ὁ Θεὸς γῆν, καὶ οἷα παίσματος σὰρξ γενήσεται· ὡς κατάχρητος ἐν ζῴῳ χρημασθήσεται, καὶ ἀνίατα πάθη θεραπεύσει.

Ἐρωτ. ρλζ. Χριστιανῶν τε καὶ Ἰουδαίων Χριστὸν ὁμολογούντων, ἀμφιβαλλόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων οὕτω αὐτὸν ἐκηλυθέναι, ἀλλὰ λεγόντων, ὅτι μέλλει ἔρχεσθαι· πῶθεν αὐτοὺς πείσαι ὀφείλομεν, ὅτι καὶ Θεός ἐστιν ὁ Χριστός, καὶ ὅτι ἀληθὴς ἐστι, καὶ οὐ πλάνος, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν;

Ἀπόκ. 1. Ὅτι μὲν Θεὸς καὶ Κύριος ὁ Χριστός ἐστιν, D οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν· ὁ μὲν Δαβὶδ λέγων· « Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν· » καὶ πάλιν· « Ἐκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη· » καὶ πάλιν· « Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειρῶν, ἐφάνηθι· » ὁ δὲ Ἀμβακούμ πάλιν φησὶν· « Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαιμὰν ἔξει· » ὁ δὲ Βαρούχ· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἔξευρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφη. Ἰδοὺ πῶς προφανῶς οἱ προφῆται Θεὸν λέγουσι τὸν Χριστόν.

⁸⁷ Psal. cxvii, 27.

⁸⁸ Psal. xvii, 40.

⁸⁹ Psal. lxxix, 2.

⁹⁰ Habac. iii, 3.

⁹¹ Baruch. iii, 38

(76) Hæc non sunt Athanasio indigna, et in nonnullis codicibus separatim ponuntur.

2. Ὅτι δὲ ἐλήλυθεν ἡδὴ ὁ Χριστὸς, Δανιὴλ ὁ προφητὴς τὸν χρόνον τῆς παρουσίας αὐτοῦ σημαίνων οὕτω φησὶ, μᾶλλον δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ· « Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετεμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συνετελεσθῆναι ἁμαρτίας, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας· » καὶ μετὰ βραχύ· « Καὶ τοῦ σφραγίσαι ὄρασιν καὶ προφητείαν, καὶ τοῦ χρίσαι Ἁγίον ἁγίων. » Τίς οὖν ἐστὶν ἕτερος χρισθεὶς Ἁγιος ἁγίων εἰ μὴ ὁ Χριστὸς μόνος, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος; Αἱ γὰρ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες τετρακόσια ἐνενήκοντα ἔτη σημαίνουσιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ Δανιὴλ ἕως τοῦ νῦν ὑπάρχουσιν ἔτη τῶν ὀκτακοσίων πλείω. Δείξουσιν οὖν ἡμῖν λοιπὸν Ἰουδαῖοι, τίς παρ' αὐτοῖς ἐχρίσθη Ἁγιος ἁγίων μετὰ τετρακόσια ἐνενήκοντα ἔτη τοῦ Δανιὴλ, καὶ κατήργησε τὴν θυσίαν καὶ τὴν σπονδὴν τὴν νομικὴν; Ἄλλ' οὐκ ἔχουσι δεῖξαι, τίς τοῦτο ποιήσκειν, εἰ μὴ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

3. Ὅτι δὲ ἀληθὴς ἐστὶ, καὶ οὐ πλάνος, ὁ Χριστὸς, ὡς ὑμεῖς νομίζετε, ὦ Ἰουδαῖοι, παραστήσομεν ὑμῖν τοῦτο οὐ διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων, μέχρι τοῦ νῦν κραζόντων καὶ μαρτυρούντων ἐν πάσῃ τῇ εἰκουμένῃ· καὶ ὅτι πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα γέγονασιν. Εἶπε γάρ, ὅτι· « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. » Ποιοὶ δὲ λόγοι, νουνεχῶς ἀκούσωμεν. Εἶπε περὶ τοῦ ὑμετέρου ναοῦ, ὅτι· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ μείνῃ λίθος ἐπὶ λίθον ἐπ' αὐτῷ, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ. » Ἄρα γέγονεν αὐτοῦ ὁ λόγος, ἢ οὐ γέγονεν; Εἶπεν, ὅτι ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ὑμῶν τὸ ἔθνος, καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ βασίλειον· Ἄρα γέγονεν τοῦτο ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, ἢ οὐ γέγονεν; Εἶπεν, ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καὶ πάνονται· Ἄρα οὐ γέγονε τοῦτο; Τίς προφήτης παρ' ὑμῖν μετὰ Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν; Εὐδηλον, ὅτι οὐδεὶς. Εἶπε πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ὅτι κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ· Ἄρα γέγονεν τοῦτο, ἢ οὐ γέγονεν; Πάλιν εἶπεν, ὅτι πύλαι ᾗδου οὐ κατισχύσουσι τῆς Ἐκκλησίας· Ἄρα ἐψεύσατο; Μὴ γένοιτο! Εἶπεν ἡμῖν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν, ὅτι· « Ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομα μου. » Ἄρτι εἶπατε ἡμῖν, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ οὐ πάντα τὰ ἔθνη ἡμᾶς μισεῖ καὶ βδελύσσεται; Κἂν ὑμεῖς σιωπήσητε, ἀλλ' οἱ λίθοι κράξονται, καὶ αὐτὴ δὲ τῶν πραγμάτων ἡ ἀλήθεια ἱκανῶς ἐντρέψαι καὶ κατασχῦναι ὑμᾶς δύναται, καὶ πείσαι καὶ ἄκοντας, ὅτι Χριστὸς ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἦλθε καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη, καὶ πάλιν ἐπέβη ἐπὶ χερουβίμ, καὶ ἐπετάσθη, καὶ ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς ἐν ἀλαλαγμῷ ὡς Θεός.

4. Ἵνα δὲ τελείως τῆς Ἰουδαϊκῆς καταργῶμεν παρώσεως, λοιπὸν δὲ καὶ ἡμεῖς οἱ πιστοὶ βεβαιώτεροι ἐν τῇ Χριστοῦ πίστει γενόμεθα· φέρε διὰ βραχέων περὶ πάσης τῆς Χριστοῦ οἰκονομίας καὶ περὶ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἀπολογίας ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰς

2. Christum autem jam venisse habemus ex Daniele propheta, qui tempus ejus adventus sic ipse, vel potius archangelus Gabriel ipsi, indicavit: « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam, ut perficiantur peccata, et obsignentur peccata »²². » Et paulo post: « Et obsignetur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum »²³. » Quis ergo alius est unctus Sanctus sanctorum, præter solum Christum, ut Dei viventis? Septuaginta enim hebdomades quadringentos nonaginta annos significant. Namque a Daniele ad hoc tempus sunt anni plusquam octingenti. Ostendant igitur nobis Judæi quinam apud ipsos unctus sit Sanctus sanctorum post quadringentos nonaginta annos Danielis, qui et sacrificium libationeque legalem abrogaverit? Sane neminem poterint indicare qui hæc præstiterit, nisi Jesum Christum Filium Dei.

3. Quod autem verus sit, non impostor Christus, ut vos, Judæi, arbitramini, id vobis non verbis sed factis sumus probaturi; quæ, inquam, facta id hactenus per totum orbem clamant et testantur, ut et omnia, quæ ipse dixit, facta esse, dixit enim: « Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt »²⁴. » Quænam autem verba dixerit, attendamus. Dixit de vestro templo: « Amen, dico vobis, non remanebit lapis super lapidem in ipso qui non destruetur »²⁵. » Id ejus verbum factumne est, necne? Dixit venturos Romanos, vestramque sublaturus gentem urbemque et regnum. Annon sub Vespasiano et Tito id factum est, necne? Dixit legem et prophetas usque ad Joannem Baptistam futuros, tuncque finem habituros »²⁶: annon id factum est? Quis enim propheta apud vos exstitit post Joannem Baptistam? Nullus profecto. Dixit rursus id Dominus Jesus Christus verus Deus noster, Evangelium in toto mundo prædicatum iri »²⁷: factum ergo id est, necne? Dixit item portas inferi non prævalituras adversus Ecclesiam: nunquid mentitus est? Absit! Dixit nobis qui in ipsum credimus: « Eritis odio omnibus propter nomen meum »²⁸. » Dicite itaque nobis, annon omnes gentes propter Christi nomen odio nos habent et execrantur? Etiam si vos taceatis, ipsi clamabunt lapides, ipsaque rerum veritas vos pudore satis poterit afficere, cogetque vel invitos credere Christum Deum manifeste venisse, in terris visum esse, cælos inclinasse et descendisse, rursumque super cherubim ascendisse et volasse, ad cælosque in jubilatione ut Deum rediisse

4. Ut autem Judaicam cæcitatē plane condemnemus, nosque, qui fideles sumus, in Christi fide firmiores efficiamus; æge, breviter de 249 universa Christi œconomia et pro Evangelii defensione, testimoniis ex Veterē Testamento excerptis, dis-

²² Dan. ix, 24. ²³ ibid. 26. ²⁴ Luc. xxi, 33. ²⁵ Matth. xxiv, 2. ²⁶ Luc. xvi, 16. ²⁷ Matth. xxvi, 42. ²⁸ Matth. xxiv, 9.

²² Dan. ix, 24.

²³ ibid. 26.

²⁴ Luc. xxi, 33.

²⁵ Matth. xxiv, 2.

²⁶ Luc. xvi, 16.

²⁷ Matth.

seramus. Id enim emolumento futurum est omnibus, qui rem pendere volent. Ante sæcula esse Filium et Verbum Dei, qui extremis temporibus incarnatus est, patet ex psalmo centesimo nono : « Ex utero ante luciferum genui te »⁹⁷. » Certum enim est neminem hominum ante luciferum esse genitum : nam lucifer quarta die factus est, Adam vero sexta die formatus est. Similiter vero et Salomon de Unigeniti Filii et Verbi Domini nostri Jesu Christi generatione ante sæcula ex Deo et Patre sic velut ex ipsius Filii persona loquitur : « Antequam montes fierent, priusquam erumperent fontes, ante omnes vero colles gignit me »⁹⁸. » Interrogandum est igitur Judæos, quem Deus ante omnem rem creatam genuerit? Item vero cum Deus de Adamo ait : « Ecce Adam factus est velut unus ex nobis »⁹⁹, » Patrem et Filium et Spiritum sanctum indicat. Cum pariter dicitur : « Pluit Dominus a Domino ignem super Sodomam, »¹⁰⁰ Pater et Filius aperte significatur.

5. Quod autem Deus Verbum homo et caro ultimis temporibus fieri debuerit, audiamus id a prophetis dictum. Itaque sic ait propheta David, « Benedictus qui venit in nomine Domini ; Deus Dominus, et apparuit nobis »¹⁰¹. » Et rursus, « Deus manifeste veniet »¹⁰². » Isaias item ita loquitur : « Non angelus neque legatus, sed ipse Dominus veniet et salvos nos faciet. Tunc aperientur oculi cæcorum, et expedita erit lingua balborum : tunc claudus ut ceruus saliet »¹⁰³. » Christum item ex femina virgine generandum esse audiamus ex his Isaïæ prophetæ verbis : « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel »¹⁰⁴. » Idem rursus, « Puer natus est nobis, et filius datus est nobis ; et vocabitur nomen ejus Magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi »¹⁰⁵. » Deinde idem propheta locum ipsum indicat, ubi in terris Christus incarnandus erat, nempe Nazareth. « Terra Zabulon, et terra Nephtholim, via maris, trans Jordanem, Galilæa gentium : populus qui in tenebris sedebat, vidit lucem magnam »¹⁰⁶. » Patet autem populum gentium, in tenebris ignorantiae, erroris et idololatriæ sedisse. Unde David docens Deum incarnandum esse propter gentes, ait, « Regnavit Deus super gentes »¹⁰⁷. » Idem præterea propheta tanquam ex persona Patris ad Filium ait : « Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam »¹⁰⁸. » Hinc etiam, « Omnes gentes, plaudite manibus »¹⁰⁹. » Et rursus, « Omnes gentes, quascunque fecisti, venient et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum in sæculum »¹¹⁰. » καὶ πάλιν : « Πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐποίησας, ἤξουσιν, καὶ προσκυνήσουσιν ἐν τῷ αἰῶνα.

6. Quod autem in Bethlehem (quod est, si interpreteris, *Domus panis*) nasciturus erat panis vitæ,

μαρτυρίας ποιησώμεθα. Ἔσται γὰρ πᾶσι τοῖς ἐγκύπτουσιν ἐντεῦθεν ὠφέλεια. Ὅτι προαιώνιος ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἐσχάτων σαρκωθεὶς ἐκ τοῦ ρβ' ψαλμοῦ : « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. » Εὐδὴλον δὲ, ὅτι οὐδεὶς ἀνθρώπων πρὸ ἑωσφόρου ἐγεννήθη. Ὁ γὰρ ἑωσφόρος τῇ δ' ἡμέρᾳ ἐγένετο· ὁ δὲ Ἀδὰμ τῇ ε' ἡμέρᾳ ἐπλάσθη. Ὡσαύτως δὲ καὶ Σολομὼν περὶ τῆς πρὸ αἰώνων ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Λόγου Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὕτω φησιν, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ : « Πρὸ τοῦ ὅρη γεννηθῆναι, πρὸ τοῦ τὰς πηγὰς προελθεῖν, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶμε. » Ἐρωτῶντες οὖν λοιπὸν τὸν Ἰουδαῖον, τίνα ὁ Θεὸς πρὸ πάσης κτίσεως ἐγέννησεν; Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ εἰπεῖν τὸν Θεὸν περὶ τοῦ Ἀδὰμ, ὅτι : « Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, » Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον δηλοῖ. Καὶ πάλιν τὸ εἰπεῖν, ὅτι : « Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου πῦρ ἐπὶ Σόδομα, » προφανῶς Πατέρα καὶ Υἱὸν σημαίνει.

5. Ὅτι δὲ ἐνανθρωπήσῃ καὶ σαρκουῖσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμελλεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀκούσωμεν τῶν προφητῶν τὰς φωνὰς λεγόντων, τοῦ μέντοι προφήτου Δαβὶδ : « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου · Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν »· καὶ πάλιν : « Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἦξει »· τοῦ δὲ προφήτου Ἡσαίου : « Οὐκ ἀγγελος οὐδὲ πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἦξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ἀνοιχθήσονται, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογυλάων τότε ὁ χυλὸς ὡς ἑλαφος ἀλείται. » Ὅτι δὲ ἐκ γυναικὸς παρθένου γεννηθῆναι ὁ Χριστὸς ἐμελλεν, Ἡσαίου τοῦ προφήτου πάλιν ἀκούσωμεν λέγοντος : « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουὴλ »· καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς : « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἀγγελος, θαυμαστὸς, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἀρχὼν εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. » Εἶτα ὁ αὐτὸς προφήτης λέγει καὶ τὸ, ποῦ μέλλει ἐπὶ γῆς σαρκουῖσθαι ὁ Χριστὸς, τουτέστιν ἐν Ναζαρέθ. « Γῆ Ζαβουλὼν καὶ γῆ Ναφθαλεὶμ, ὁδὸς θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν · ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει φῶς εἶδε μέγα. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι τῶν ἐθνῶν λαὸς ἐκάθητο ἐν σκότει τῆς ἀγνοίας, πλάνης, καὶ εἰδωλολατρίας. Αὐτὸ καὶ ὁ Δαβὶδ, δεικνύς, ὅτι διὰ τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς σαρκουῖσθαι ἐμελλεν, εἰλεγεν : « Ἐβασίλευσεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν φησιν : « Αἵτησον παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου · διὸ καὶ Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας · » καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε, καὶ δοξάσου.

6. Ὅτι δὲ ἐν Βηθλεὲμ (ἥτις ἐρμηνεύεται *Οἶκος τοῦ ἄρτου*), ἐμελλε γενέσθαι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, καὶ

⁹⁷ Psal. cix, 5. ⁹⁸ Prov. viii, 25. ⁹⁹ Gen. iii, 22. ¹⁰⁰ Gen. xix, 24. ¹⁰¹ Psal. cxvii, 26. ¹⁰² Psal. xlix, 5. ¹⁰³ Isa. xxxv, 4, 5. ¹⁰⁴ Isa. vii, 14. ¹⁰⁵ Isa. ix, 6. ¹⁰⁶ ibid. 1. ¹⁰⁷ Psal. xlvii, 8. ¹⁰⁸ Psal. ii, 8. ¹⁰⁹ Psal. xlvii, 1. ¹¹⁰ Psal. lxxxv, 9.

ὅτι προαιώνιός ἐστιν ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ γέννησις, ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου Μιχαίου λέγοντος· «Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθὰ, μὴ ὀλιγοτὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· Ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἀρχοντα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἐξοδὸς αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος.» Ὅτι δὲ ἐν Σιών μέλλει φανεροῦσθαι ὁ Χριστός, καὶ ὅτι Ὑψιστός ἐστι, Δαβὶδ ὁ προφήτης ἐν τῷ πς' ψαλμῷ οὕτω προφητεύει λέγων· «Μήτηρ Σιών ἔρει, ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐγενήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὑψιστός.» Ὅστε οὖν Ὑψιστός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ τεχθεὶς ὁ Χριστὸς ἐμελλε μετὰ τῆς ἰδίας μητρὸς τῆς πνευματικῆς νεφέλης ἐργεσθαι εἰς Αἴγυπτον, Ἡσαίου τοῦ προφήτου ἀκούσωμεν λέγοντος· «Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλῃς κούφῃς, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σισθησονται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου.» Ὅτι δὲ βαπτιζομένου τοῦ Χριστοῦ, ἐμελλεν ὁ Πατὴρ ἀνωθεν αὐτῷ μαρτυρεῖν, ἐν τῷ κη' ψαλμῷ γέγραπται οὕτω· «Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων, ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησεν, Κύριος ἐπὶ ὕδατων πολλῶν.» Εἶτα περὶ τῶν θαυμάτων καὶ λαμπρῶν, ὧν ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐποίησεν Ἡσαίας ἡμᾶς διδάσκει λέγων· «Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔρει, καὶ τὰς νόσους ἐδάτασσε, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνάται.» Ὅτι δὲ εἰρνεῦσαι τὸν κόσμον ἤλθεν ὁ Χριστὸς, ἀκούσωμεν τοῦ σα' ψαλμοῦ· «Καταβήσεται ὡς ὕδὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγὼν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν. Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη, καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης.» Κἀν εἴπη Ἰουδαῖος, ὅτι περὶ Σολομῶντος λέγει ὁ ψαλμὸς, ψεύδεται. Λέγει γάρ· «Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτὸν, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς.» Ταῦτα δὲ οὐ δυνατόν ἦλθον.

7. Ὅτι δὲ καὶ διὰ βαπτίσματος ἐμελλεν ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν καταργεῖν τὸν διάβολον, ὁ ογ' ψαλμὸς μαρτυρεῖ λέγων πρὸς Θεὸν οὕτως· «Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος.» Ὅτι δὲ ποιητῆς οὐρανοῦ ὁ Χριστὸς ἐστίν, ὁ ἐν θαλάσῃ περιπατήσας, τοῦ Ἰωβ ἀκούσωμεν λέγοντος οὕτως· «Ὁ τανύσας τὸν οὐρανὸν ὁ μόνος, καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους.» Περὶ δὲ τοῦ πώλου καὶ τῆς θνίου, ἐφ' ὧν ὁ Χριστὸς ἐπεκάθισεν, ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου Ζαχαρίου λέγοντος· «Χαίρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἱερουσαλὴμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοὶ δίκαιος καὶ σώζων, αὐτὸς πραῖς, καὶ ἐπιβεθῆκώς ἐπὶ ὑπόζυγιον καὶ πῶλον νέον.» Τί τοίνυν τῶν προφητικῶν τούτων φωνῶν τηλαυγέστερον; Ἄλλ' ὅμως, καίπερ οὕτως τρανῶς περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητευόντων, ἀπετύφλωσεν ὁ Σατανᾶς τὰ τῶν Ἰουδαίων ὁρμάτα, καὶ ἐπήρωςε τὰς

A quodque ante sæcula sit ejus ex Patre generatio, audiamus Michæam prophetam dicentem, «Et tu, Bethlehem, domus Ephrathæ, non minima es in millibus Juda : ex te enim mihi egrediatur, qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, ex diebus sæculi¹⁴.» Quod item in Sion Christus appariturus esset, et quod ipse sit Altissimus, David propheta psalmo octogesimo sexto his verbis prophetat : «Mater Sion dicet, Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus¹⁵.» Itaque Altissimus est Christus Filius Dei. Quod vero natus Christus cum propria matre, spiritali nube, in Ægyptum erat venturus, audiamus Isaiam prophetam dicentem, «Ecce Dominus sedet in nube levi, venietque in Ægyptum, et commovebuntur simulacra Ægypti¹⁶.» Quod autem, cum baptizaretur Christus, Pater de eo testaturus esset, ita scriptum habemus in psalmo vicesimo octavo, «Vox Domini super aquas : Deus majestatis intonuit, Dominus super aquas multas¹⁷.» Deinde quod ad miracula et sanationes spectat, quas Christus et Deus noster effecit, sic de his nos docet Isaias, «Ipse infirmitates nostras **250** tulit, et morbos portavit, et pro nobis cruciatur¹⁸.» Quod similiter Christus pacem mundo venerit allaturus, discimus ex septuagesimo primo psalmo, «Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stilla stillans in terram. Orietur in diebus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna, et dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad terminos orbis terrarum¹⁹.» Quod C si dicat Judæus psalmum de Salomone loqui, fallitur. Nam hæc ejus sunt verba : «Ante solem permanet nomen ejus : et omnes gentes beatum dicent eum, et adorabunt eum omnes reges terræ²⁰.» Atqui hæc in Salomonem quadrare non queunt, quippe qui ante solem non exstiterit.

εἰς Σολομῶντα λέγεσθαι· οὐ γὰρ ἦν αὐτὸς πρὸ

7. Quod autem Christus Deus noster per baptismum contriturus esset dialolum, testatur psalmus septuagesimus tertius his verbis : «Tu contrivisti capita draconum in aqua : tu confregisti capita draconis²¹.» Christum præterea cæli effectorem esse qui et in mari ambulaverit, audiamus ex his Jobi verbis, «Qui expandit cælum solus, et ambulat in mari velut in solo²².» De pullo autem et asina, in quibus Christus insedit, audiamus Zachariam prophetam aientem : «Exsulta multum, filia Sion : prædica, filia Jerusalem : ecce rex tuus venit tibi justus et salvator, ipse mitis sedens super subjugalem et pullum juniorem²³.» Quid his propheticis vocibus luculentius? Sed tamen licet tam clara de Christo essent vaticinia, oculis Judæorum exciecit Satanas, eorumque mentis pupillas obtudit, ut tot testimonia prave explicarent. Verum audiamus insuper de pueris qui Christo Hosanna accla-

¹⁴ Mich. v, 2. ¹⁵ Psal. LXXVI, 5. ¹⁶ Isa. XIX, 4. ¹⁷ Psal. XXVIII, 3. ¹⁸ Isa. LIII, 4, 5. ¹⁹ Psal. LXXI, 6-8. ²⁰ ibid. 17. ²¹ Psal. LXXIII, 13. ²² Job IX, 8. ²³ Zachar. IX, 9.

marunt, et aperte Christum vocaverunt Dominum, A hæc psalmi octavi verba : « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra : quoniam elevata est magnificentia tua super cælos. Ex ore infantium et lactentium perfecti laudem²⁴. » Judæ quoque [proditionem præsignificat psalmus quadragesimus primus hoc modo : « Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem²⁵. » Gentium vero et Judæorum insidias Christo structas enarrat psalmus secundus his verbis : « Quare fremuerunt gentes, et populi meditationi sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, » scilicet Anna et Caiphas et principes ac Scribæ, « adversus Dominum et adversus Christum ejus²⁶. » Qui enim pugnat adversus Filium, injuria Patrem afficit.

8. De vinculis porro, quibus vinxere Christum, sic loquitur Isaias propheta, Judæorum deplorans miseria : « Væ animæ eorum, quia pravum adversus seipsum iniierunt consilium dicentes, Vinciamus justum²⁷. » Jam vero Judæum interroga, et dic ipsi : Quis homo in terra peccati expers? Certe constat neminem purum a labe esse, nec si una tantum fuerit dies vitæ ejus in terra. Præterea sic propheta Deum precatur : « Non intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens²⁸. » Ex quibus aperte docemur neminem absque peccato esse præter solum Deum. Jam igitur videamus quid narret nobis Isaias propheta de passione impeccabilis Christi Dei nostri, Filii Dei. « Sicut ovis, inquit, ad mactationem ductus est, et quasi agnus coram tondeute sine voce, sic non aperuit os suum²⁹. » Notum autem est siluisse Christum tempore suæ passionis, cum Pilato sisteretur. « In humilitate ejus judicium ejus sublatum est; generationem ejus quis enarrabit³⁰? » Nempe nemo divinitatis generationem potest narrare. Nam secundum carnem generatio Christi Dei nostri describitur. Si quidem « ab iniquitatibus populi ductus est ad mortem³¹. » Manifestum enim est Christum mortuum esse pro peccatis mundi. « Et dabo malos pro sepultura ejus³². » Judæos videlicet tradidit Romanis. « Et divites pro morte ejus³³. » Cur « quæso, o propheta? Dic nobis aperte, cujus gratia? « Eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus in ore ipsius inventus est³⁴. » **251** Quid ad hæc respondebunt Judæi? Quis homo, sicut ovis, ad occisionem ductus est, qui peccatum non fecerit? Sane neminem peccati expertem poterunt indicare, præter solum Deum hominem factum.

9 Audiamus etiam quæ habet psalmus tricesimus quartus de iis quæ falsi testes adversum Christum testificati sunt : « Qui insurrexerunt in me testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me :

τῆς ψυχῆς αὐτῶν κόρας, ἵνα τὰς τοιαύτας μαρτυρίας παρὰγράφωται. Ἀκούσωμεν οὖν καὶ περὶ τῶν παίδων, τῶν τῷ Χριστῷ ὤσαντὰ βοηθάντων, καὶ Κύριον λεγόντων προφανῶς τὸν Χριστὸν ψαλμῷ η'· « Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ νομὰ σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ! ὅτι ἐπὶ ἤρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. » Περὶ δὲ τῆς τοῦ Ἰουδα προδόσεως ψαλμὸς μα' λέγει· « Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περνησίμῳ. » Τὴν δὲ τῶν ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων ἐπιβουλὴν τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ β' ψαλμὸς λέγει· « Ἰνα τί ἐφρούραξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενὰ; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, » ἤγουν Ἀννας καὶ Καϊάφας, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς· « κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Ὁ γὰρ πολεμίων τὸν Υἱὸν, ὕβριζει καὶ τὸν Πατέρα.

8. Περὶ δὲ τῶν δεσμῶν, ὧν ἔδησαν τὸν Χριστὸν, λέγει ταλάνζων τοὺς Ἰουδαίους Ἡσαΐας ὁ προφήτης· « Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι ἐβουλεύσαντο βουλήν πονηρὰν καθ' ἐαυτῶν λέγοντες· Ἀῤῥωμεν τὸν δίκαιον. » Ἐρώτησέν μοι λοιπὸν τὸν Ἰουδαῖον, καὶ εἰπέ αὐτῷ, ὅτι τίς ἀνθρώπων ἐπὶ γῆς ἀναμάρτητος; Εὐδὼλον, ὅτι οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μίᾳ ἡμέρᾳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ πάλιν φησὶν ὁ προφήτης πρὸς Θεόν· « Μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου, ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν. » Ὡστε φανερώς διδασκόμεθα, ὅτι οὐδεὶς ἀναμάρτητος εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός· Ἰδόμεν οὖν λοιπὸν τί ὁ προφήτης Ἡσαΐας διαλέγεται ἡμῖν περὶ τοῦ πάθους τοῦ ἀναμαρτήτου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἀφῳγος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. » Ἀῤῥολον δὲ, ὅτι ἐσιώπα ὁ Χριστὸς Πιλάτῳ παριστάμενος ἐπὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ. « Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; » Ἦγουν τὴν τῆς θεότητος οὐδεὶς διηγήσεται· κατὰ σάρκα γὰρ γενεαλογεῖται Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. « Ἀπὸ γὰρ ἐ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον. » Πρόδῃλον δὲ, ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου Χριστὸς ἀπέθανε. « Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ. » Ἀῤῥολον, ὅτι τοὺς Ἰουδαίους παρέδωκε τοῖς Ῥωμαίοις· « Καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. » Διὰ τί, ὦ προφήτα; Εἰπέ ἡμῖν προφανῶς, τίνος χάριν; « Ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι; Τίς ἀνθρώπος ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, ἁμαρτίαν μὴ ποιήσας; Ἄλλ' οὐκ ἔχουσι δεῖξαι ἀνθρώπον ἀναμάρτητον εἰ μὴ μόνον τὸν Θεὸν γενόμενον ἀνθρώπον.

9. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ περὶ τῶν ψευδομαρτύρων, τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ ψευδομαρτυροῦσάντων, ψαλμοῦ λδ'· « Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἡρώτων μοι· ἀνταποδεδώκασι μοι πονηρὰ

²⁴ Psal. viii, 2, 3. ²⁵ Psal. xi, 40. ²⁶ Psal. ii, 1, 2. ²⁷ Isa. liii, 9, 10. ²⁸ Psal. ²⁹ Isa. l, 7. ³⁰ Ibid. 8. ³¹ Ibid. ³² Ibid. 9. ³³ Ibid. 10. ³⁴ Ibid.

ἀντὶ ἀγαθῶν. » Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ λαῷ αὐτῷ πεποίηκε· πρῶτον μὲν τὴν ἐξοδὸν αὐτῶν τὴν ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τὰ λοιπὰ μύρια ἀγαθὰ, ἃ εἰς αὐτοὺς εἰργάσατο, ἔπειτα δὲ τοὺς νοσοῦντας αὐτῶν ἰάσατο. Περὶ δὲ τῶν μαστιγωσάντων καὶ ραπισάντων τὸν Χριστὸν Ἰσαΐας ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ οὕτως φησί· « Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ραπίσματα, τὸ δὲ πρὸς ὥπλόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνῃς ἐμπυρμάτων. » Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐν λζ' ψαλμῷ λέγει· « Ὅτι ἐγὼ εἰς μάστιγας ἔτοιμος, καὶ ἡ ἀλγυδιὴ μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ παντός. » Περὶ δὲ (77) τῆς πράσεως τοῦ Χριστοῦ λέγει Ἰερემίας ὁ προφήτης· « Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τιτιμημένου, ἐν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὼς συνέταξέ μοι Κύριος. » Ἄρα τοῦτο παραγράψασθαι δύνασθε, ὦ Ἰουδαῖοι, ὅπερ πρὸ ὀφθαλμῶν παντὸς τοῦ κόσμου πρόκειται ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ νῦν; λέγω δὲ ὁ ἀγρὸς τοῦ κεραμέως εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις. Ὡσαύτως δὲ καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης λέγει περὶ τῶν τριάκοντα ἀργυρίων ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· « Καὶ ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργύρια. » Ὅτι δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἤγουν τὸν τίμονα σταυρὸν, ἐν τοῖς ἰδίῳ ὅμοις αὐτοῦ ἐβάστασεν ὁ Χριστὸς ὑψωθείς ἐν αὐτῷ, Ἰσαΐας ὁ προφήτης ἐκ Πνεύματος ἁγίου προφητεύσας εἶπεν, ὅτι· « Παῖδιον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ. » τοῦτέστιν ὁ ζωοποιὸς σταυρὸς. Περὶ δὲ τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου γέγραπται ἐν τοῖς Ἀσμασι τῶν ἁσμάτων· « Θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐξέλθετε, καὶ ἴδετε τὸν στέφανον ὃν ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ. » τοῦτέστιν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων (μήτηρ γὰρ Χριστοῦ αὕτη κατὰ σάρκα νοεῖται), ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι ἡ ἡμέρα τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ ἦν ἡμέρα εὐφροσύνης αὐτοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. Ὡς περὶ γὰρ ἀκανθαί τινας, οὕτως ὑπῆρχον αἱ ἁμαρτίαι τοῦ κόσμου, ἄστινας, ἐλθὼν ὁ Χριστὸς ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἐξήλειψε. Καὶ καθάπερ διὰ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου ἡ ἁμαρτία, οὕτω διὰ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ ἡ σωτηρία. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν κήπῳ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ γέγονεν, ἐπειδὴ ἐν παραδείσῳ παρέθι ὁ Ἀδάμ. Διὰ τοῦτο καὶ ληστὴν παράδεισος ἀπὸ σταυροῦ ἀνοίγεται· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὥρα ἕκτη ὁ Χριστὸς σταυροῦται, ἐπειδὴ τὸ δειλινὸν ὁ Ἀδάμ ἐξωρίσθη. Χολῆς γεύεται, ἵνα τὴν γλυκύτητα τῆς πικρᾶς ἰδούνης τοῦ Ἀδάμ λάσπηται· ραπίζεται, ἵνα ἐμοὶ τὴν ἐλευθερίαν χαρίσθαι· ἐμπύεται, ἵνα τὸ ἐμψύχημα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμῖν χαρίσθαι· φραγγελούται, ἵνα τὸ ἐπὶ τοῦ νώτου ἡμῶν φορεῖον τῶν ἁμαρτιῶν σκορπίσθαι· γυμνοῦται ἐν ξύλῳ, ἵνα τὴν ἐμὴν αἰσχύνῃν σκεπάσθαι· θανατοῦται, ἵνα ἐμὲ ζωοποιήσῃ· κατακρίνεται, ἵνα

retribuebant mihi mala pro bonis ²⁶. » Notum utique est Christi beneficentia, primo ipsorum populum ex Aegypto discessisse, ceteraque quam plurima in illos bona eum contulisse: eorum quoque sanavit infirmos. De iis autem qui flagellaverunt et percusserunt Christum, sic ex Christi persona loquitur Isaias: « Dorsum meum dedi ad flagella, et genas meas ad alapas: faciem autem meam non averti ab ignominia sputorum ²⁶. » Similiter item David propheta ex Christi persona in psalmo tricesimo septimo ait: « Quoniam ego in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper ²⁷. » Haec quoque de Christi venditione dicit Jeremias: « Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus ²⁸. » An istud depravare potestis, o Judaei, quod ante oculos totius mundi ex illo ad hoc usque tempus expositum est? Loquor nimirum de agro figuli ad sepulturam peregrinorum comparati. Eodem modo Zacharias propheta de triginta argenteis mentionem facit, velut ex persona Christi: « Et appenderunt mercedem meam triginta argenteis ²⁹. » Quod item salutis nostrae principium, pretiosam videlicet crucem, suis ipse humeris tulerit Christus, in ea exaltatus, Isaias propheta ex Spiritu sancto his verbis prophetavit: « Puer natus est nobis, filius natus est nobis, cuius principatus super humerum ejus ³⁰, » scilicet crux vivifica. De spinea vero corona scriptum est in Canticis canticorum: « Filiae Jerusalem, egredimini et videte coronam, qua coronavit eum mater sua, » nempe Judaeorum Synagoga (ipsa enim mater Christi secundum carnem intelligitur), « in die desponsationis ejus, et in die exsultationis cordis illius. » Manifestum autem est diem, qua passus est Christus, diem ejus exsultationis fuisse propter salutem nostram. Instar enim spinarum fuere mundi peccata, quae suo adventu Christus, Agnus Dei, peccatum mundi tollens, delevit. Ac quemadmodum per fructum ligni, peccatum; sic per lignum crucis, salus. Unde in horto passus est Christus, quia in paradiso Adam peccaverat. Hinc et latroni paradisi a cruce aperitur: hinc sexta hora crucifixus Christus est, quia pomeridiano tempore Adam expulsus est. Fel gustat, ut dulcedinem amarae voluptatis Adami sanet: alapis percutitur, ut libertatem nobis donet: conspuitur, ut sancti Spiritus afflatum nobis impertiat: flagellatur, ut nostram peccatorum sarcinam dorso suo ventilet: in ligno nudatur, ut meam operiat ignominiam: moritur, ut me vivificet: condemnatur, ut me a maledictione liberet: caput ejus arundine percutitur, ut serpentis caput conterat: lancea pungitur latus ejus, ut ex Adami latere creatam mulierem sanet, flammeamque rhomphaeam, quae adversum

²⁶ Psal. xxxiv, 11, 12. ²⁷ Isa. l, 6. ²⁸ Psal. xxxvii, 14. ²⁹ Jerem. xxxii, 9; Matth. xxvii, 9. ³⁰ Isa. ix, 6. ³¹ Cant. iii, 41.

nos vibratur, inhibeat, ac nobis viam paradisi aperia

χη τὴν πλευρὰν νύττεται, (78) ἵνα τὴν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ κτισθεῖσαν θεραπεύσῃ, καὶ τὴν φλογίνην βομφαλίαν τὴν καθ' ἡμῶν στροφομένην παύσῃ, καὶ τὴν ὁδὸν ἡμῶν τοῦ παραδείσου ἀνοίξῃ.

10. Jam quod in medio terræ Christus crucifigendus esset, in psalmo septuagesimo tertio scriptum est, « Deus rex noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ ⁴¹. » Quod item cum latronibus esset Christus crucifigendus, Isaias ait: « Et cum iniquis reputatus est ⁴². » De clavis quoque et partitione vestimentorum ejus sic habet psalmus vicesimus primus: « Foderunt **252** manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea: dividerunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem ⁴³. » Similiter vero et Zacharias propheta de clavis sic ait: « Et dicent ei: Quid plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicit: Has accepi in domo dilectorum meorum ⁴⁴. » Ita quoque de tenebris loquitur idem Zacharias propheta: « Et erit in die illa, non erit lux, et frigus et gelu erit una dies, et dies illa nota Domino: et non dies et non nox, et ad vesperam erit lux ⁴⁵. » Amos pariter propheta ait: « Et erit in die illa, dicit Dominus, et occidet sol in meridie, et lux per diem in terra tenebrescet ⁴⁶. » Hæc item sunt Joelis prophetae verba: « Sol et luna obscurabuntur, et stellæ retrahent splendorem suum: Dominus autem ex Sion vociferabitur, et ex Jerusalem dabit vocem suam, et commovebitur cælum et terra ⁴⁷. » Quod autem aceto et selle potandus foret Christus, audiamus ex psalmo sexagesimo octavo: « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto ⁴⁸. » Hinc ipsis imprecatur hoc modo: « Fiat mensa eorum, coram ipsis in laqueum, et in retributiones, et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant; et dorsum eorum semper incurva. Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet ⁴⁹: » nempe in templo ipsorum Jerosolymitano, quod et accidit. Cætera porro quæ in psalmo sequuntur, instar maledictionis dicta, in Judæos quadrant, quos et Moyses his verbis objurgavit: « Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et timebis die ac nocte, nec credes vitæ tuæ ⁵⁰. »

11. De lancea vero ita loquitur Zacharias propheta quasi ex persona Christi: « Et aspicient ad me quem confixerunt ⁵¹. » De aqua autem, quæ ex sancto ejus latere exivit, ait propheta idem: « In die illa exhibit aqua viva ex Jerusalem ⁵². » Audiamus autem et Isaiam prophetam de sepultura Domini hæc dicentem, et Judæos irridentem: « Vi-

ἡμεῖς τῆς κατάρας ἀπολύσῃ· καλὰ μὲν τὴν κεφαλὴν τύπτεται, ἵνα τὴν τοῦ θανάτου κεφαλὴν συντρίψῃ· λόγ-
πτεται, ἵνα τὴν τοῦ θανάτου κεφαλὴν συντρίψῃ· λόγ-

10. Ὅτι δὲ ἐν μέσῳ τῆς γῆς ἔμελλεν ὁ Χριστὸς σταυροῦσθαι, ἐν οἷ φάλμῳ γέγραπται· « Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰώνων ἐργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » Καὶ ὅτι μετὰ ληστῶν ἔμελλεν ὁ Χριστὸς σταυροῦσθαι, Ἡσαΐας φησὶ· « Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. » Περὶ δὲ τῶν ἡλίων καὶ τοῦ διαμερισμοῦ τῶν ἱματίων αὐτοῦ, ψαλμὸς κα' οὕτω λέγει· « Ὀρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηριθμήσαν πάντα τὰ ὀστά μου· διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. » Ὁμοίως δὲ καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης περὶ τῶν ἡλίων οὕτως ἐφη· « Καὶ ἐρούσι πρὸς αὐτόν· Τί αἱ πληγαὶ αὐταῖς αἱ ἀνὰ μέσον τῶν χειρῶν σου; Καὶ ἐρεῖ· Ἄς ἐπλήγην ἐν τῷ οἴκῳ τῶν ἀγαπητῶν μου. » Περὶ δὲ τοῦ σκοτασμοῦ ὁ αὐτὸς προφήτης Ζαχαρίας λέγει οὕτω· « Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, οὐκ ἔσται φῶς· καὶ ψῆχος καὶ πάγος ἔσται μία ἡμέρα, καὶ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ Κυρίῳ· καὶ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐ νύξ, καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς. » Ὁμοίως δὲ καὶ Ἀμὼς ὁ προφήτης εἶπε· « Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγει Κύριος, καὶ δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς. » Καὶ Ἰωήλ δὲ ὁ προφήτης λέγει· « Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη σκοτάσουσι (79), καὶ οἱ ἀστέρες δύσουσι τὸ φέγγος αὐτῶν. Ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιών ἀνακραῖξεται, καὶ ἐξ Ἱερουσαλήμ δώσει φωνὴν αὐτοῦ, καὶ σεισθήσεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. » Ὅτι δὲ ἔμελλεν ὁ Χριστὸς καὶ χολὴν ποτίζεσθαι Χριστὸς, ψαλμοῦ ἐπ' ἀκούσωμεν· « Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὕδωρ. » Διὸ καὶ ἀρᾶται αὐτοὺς λέγων· « Γεννηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκυψον. Ἐχγεον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργὴν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβει αὐτούς. Γεννηθήτω ἡ ἐπαυλὶς αὐτῶν ἡρημωμένη, καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν· ἡγρουν ὁ ἐν Ἱερουσαλὺμοῖς ναὸς αὐτῶν, ὃ δὴ καὶ γέγονε. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τοῦ ψαλμοῦ, ὡς ἐπὶ κατάρας λεγόμενα, τοῖς Ἰουδαίοις ἀρμόζει, οὓς καὶ Μωσῆς ὠνειδίσειν εἰπόν· « Καὶ ἔσται ἡ ζωὴ σου κρεμασμένη ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου, καὶ φοβηθήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ οὐ πιστεύσεις τῇ ζωῇ σου. »

11. Περὶ δὲ τῆς λόγχης λέγει Ζαχαρίας ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· « Καὶ ἐπιβλήσονται πρὸς με, εἰς δὴ ἐξεκέντησαν. » Περὶ δὲ τοῦ ὕδατος τῆς ἀγίας αὐτοῦ πλευρᾶς ὁ αὐτὸς προφήτης εἶπεν· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελεύσεται ὕδωρ ζῶν ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου

⁴¹ Psal. lxxiii, 12. ⁴² Isa. liii, 12. ⁴³ Psal. xxi, 18, 19. ⁴⁴ Zachar. xiii, 6. ⁴⁵ Zachar. xiv, 6, 7. ⁴⁶ Amos viii, 9. ⁴⁷ Joel ii, 10, 11. ⁴⁸ Psal. lxxviii, 22. ⁴⁹ ibid. 23-26. ⁵⁰ Deut. xxviii, 66. ⁵¹ Zachar. xii, 10. ⁵² Zachar. xiv, 8.

(78) Ita Reg. 3, Editi vero, ἵνα τὴν πλευρὰν τοῦ Ἀδάμ θεραπεύσῃ.

(79) Quidam mss., συσκοτάσουσιν.

περὶ τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου λέγοντος, καὶ ὅπως δια-
γελᾷ τοὺς Ἰουδαίους· « Ἴδετε ὡς δίκαιος ἀπώλετο,
καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ. » Εἶπεν οὖν καὶ τὴν
αὐτοῦ ἀνάστασιν· καὶ πάλιν· « Ἀπὸ προσώπου ἀδικίας
ἤρται ὁ δίκαιος, καὶ ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ τάφῃ αὐτοῦ. »
« Ἐν εἰρήνῃ » δὲ λέγει, ὅτι ὁ Πιλάτος μετ' εἰρήνης
ἀπέδωκε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ τῷ Ἰωσήφ. Ὁμοίως δὲ
καὶ Δαβὶδ περὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ ἐν πζ' ψαλμῷ λέγει
ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· « Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ
κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου· » καὶ
πρὸ τούτων· « Καὶ ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοξήθη-
τος ἐν νεκροῖς ἐλευθερός, » ἤγουν ἀναμάρτητος (80).
Γέγραπται δὲ καὶ ἐν τῷ Ἰωβ οὕτως· « Ἀνοίγονταί σοι
φρένες πύλαι θανάτου· πυλωροὶ δὲ ἄδου ἰδόντες ἔπη-
ξαν· » πρόδηλον δὲ, ὅτι αἱ ἐναντία τῶν δαιμόνων δυ-
νάμεις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ εζ' ψαλμῷ· « Ἐξάγων
πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ, ὁμοίως τοὺς παραπικραί-
νοντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάφοις. » Ὅτι δὲ ὁ Χρι-
στὸς ἐν τῷ ἄδῃ ἀπομένει οὐκ ἔμελλεν, ἀλλὰ τριήμε-
ρος ἀνίστασθαι, ψαλμοῦ ιε' ἀκούσωμεν· « Ὅτι οὐκ ἐγ-
καταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν
δοτιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν· » καὶ πάλιν νς' ψαλμοῦ·
« Ἐξεγερθήσονται ὄρθρου. » Καὶ ὁ προφήτης δὲ Ὡσηὲ
οὕτως ἔφη· « Πορευθῶμεν, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς
Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ὅτι αὐτὸς παποίηκεν ἡμᾶς, καὶ
λάσεται ἡμᾶς· ὕψιασε ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ
ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσόμεθα καὶ ζήσομεθα. » Περὶ
δὲ τῶν μυροφόρων γυναικῶν Ἡσαίας ὁ προφήτης
εἶπε· « Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, δεῦτε· οὐ γὰρ
ἔστι λαὸς ἔχων σύνεσιν. »

12. Περὶ δὲ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ ἐν ζ' καὶ ι'
ψαλμῷ γέγραπται· « Καὶ ἐπέθῃ ἐπὶ χερουδὶμ, καὶ
ἐπετάσθη· ἐπετάσθη ἐπὶ περὶ γῶν ἀνέμων. » Καὶ
πάλιν ἐν μς' ψαλμῷ· « Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ,
Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος· » καὶ ἐν Ζαχαρίᾳ τῷ
προφήτῃ· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ στήσονται οἱ πόδες
Κυρίου εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τὸ κατέναντι Ἱερου-
σαλὴμ ἐξ ἀνατολῶν. » Περὶ δὲ τῆς ἐνδόξου δευτέρας
παρουσίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λέγει Δανιὴλ ὁ προφή-
της· « Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ
μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου
ἐρχόμενος, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασε.
Καὶ προσπνέχθη αὐτῷ. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἀρχὴ καὶ ἡ
τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαί,
γλῶσσαι δουλεύουσιν αὐτῷ. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξου-
σία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία
αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. » Ἰδοὺ σαφὴς διὰ τῶν εἰ-
ρημένων ἐμάθομεν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
ὁ σαρκωθείς καὶ παθὼν δι' ἡμᾶς, καὶ ἀναστὰς ἐκ
νεκρῶν, καὶ ἀναληφθεὶς ἐν δόξῃ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πα-
τέρα καὶ πάλιν μέλλων ἐρχεσθαι μετὰ τῶν νεφελῶν
τοῦ οὐρανοῦ, μετὰ δόξης αἰωνίου κρίναι ζῶντας καὶ

A dele ut Justus periiit, et nemo corde cogitat ⁸³. »
Ejus rursus resurrectionem his prædicit verbis :
« A facie iniquitatis sublatus est justus, et erit in
pace sepultura ejus ⁸⁴. » « In pace, » autem ait, quia
Pilatus cum pace Josepho reddidit corpus Jesu. Sic
et David de ejus sepultura psalmo octogesimo sep-
timo quasi ex persona Christi loquitur : « Posue-
runt me in lacu inferiori, in tenebrosis et in um-
bra mortis ⁸⁵. » et antea, « Et factus sum sicut
homo sine adjutorio inter mortuos liber ⁸⁶. » id
est, impeccabilis. Sic quoque in libro Job scriptum
est : « Aperiantur tibi præ timore portæ mortis :
videntes autem inferorum janitores tremuerunt ⁸⁷. »
nempe, adversariæ, ut patet, dæmonum virtutes.
B Similiter hæc in psalmo sexagesimo septimo legi-
mus : « Qui educit vincitos in fortitudine, similiter
eos qui exasperant qui habitant in sepulcris ⁸⁸. »
Quod vero Christus in inferis remansurus non es-
set, sed tertia die resurrecturus, discamus ex
psalmo quinto et decimo : « Quoniam non dere-
linques animam meam in inferno, nec dabis san-
ctum tuum videre corruptionem ⁸⁹. » Et rursus
ex psalmo quinquagesimo sexto : « Exsurgam di-
luculo ⁹⁰. » Hæc pariter verba sunt Osæ prophætæ :
« Proficiscamur et convertamur ad Dominum Deum
nostrum, quia ipse fecit nos, et sanabit nos : sanos
nos reddet post duos dies, in die tertia resurgemus
et vivemus ⁹¹. » De mulieribus autem unguentum
ferentibus sic loquitur Isaïas propheta : « Mulieres
venientes a contemplatione accedite : non est enim
C populus intelligens ⁹². »

12. De Christi vero assumptione hæc habentur
psalmo septimo et decimo : « Et ascendit super
cherubim et volavit super pennas ventorum ⁹³. » Et
iterum psalmo quadragésimo sexto : « Ascendit
Deus in jubilatione, et Dominus in voce tubæ ⁹⁴. »
Et in Zacharia propheta : « In die 253 illa stabunt
pedes Domini super montem Olivarum, qui est con-
tra Jerusalem ad Orientem ⁹⁵. » De glorioso au-
tem secundo Filii Dei adventu ait Daniel propheta :
« Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubi-
bus cæli quasi filius hominis veniebat, et usque ad
Antiquum dierum pervenit, et adductus est ad eum. Et
ipsi datum est imperium et honor et regnum : et om-
nes populi, tribus et linguæ ipsi servant. Potestas
ejus potestas æterna, quæ non præteribit : et regnum
ejus non corrumpetur ⁹⁶. » Ecce aperte ex dictis
discimus ipsum esse Filium Dei, qui incarnatus et
passus est pro nobis ex mortuisque resurrexit, atque
assumptus est in gloria ad suum Patrem, ac rursus
venturus est cum nubibus cæli, cum gloria æterna,
ut vivos et mortuos judicet. Hæc enim idem pro-
pheta Daniel his verbis prædixit : « Aspiciebam do-

⁸³ Isa. LVII, 1. ⁸⁴ Isa. XI, 10. ⁸⁵ Psal. LXXXVII, 7. ⁸⁶ ibid. 5. ⁸⁷ Job XXXVIII, 17. ⁸⁸ Psal. LXVII, 7.
⁸⁹ Psal. XV, 10. ⁹⁰ Psal. LVI, 9. ⁹¹ Os. VI, 1-3. ⁹² Isa. XXVII, 11. ⁹³ Psal. XVII, 11. ⁹⁴ Psal.
XLV, 6. ⁹⁵ Zachar. XIV, 4. ⁹⁶ Dan. VII, 13, 14.

(80) Sic Regius tertius In editis hæc, ἐν νεκροῖς ἐλευθερός, ἤγουν ἀναμάρτητος, desunt.

nec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit : vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana munda. Thronus ejus, flamma ignis : rotæ ejus, ignis accensus. Flavius igneus fluebat ante eum. Millia millium ministrabant ei, et decies millies dena millia assistebant ei. Judicium sedit, et libri aperti sunt. Aspiciebam tunc propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur, donec interfecta esset bestia, et perisset : et corpus ejus traditum est ut igne combureretur ⁶⁷. » Clarum autem est bestiam esse Antichristum. Filius quippe Dei cum venerit, eam interficiet spiritu oris sui, quia ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

13. Hæc autem ex multis pauca ex sacris Scripturis proposuimus, cum ad nostram, qui Christiani sumus ampliorem fidem, tum ad pertinaciam et amentiam Judæorum confutandam. Scilicet unus sanctæ vivificæ Trinitatis, Deus Verbum, et Dei Filius, et Dominus noster Jesus Christus, ipse propter nostram salutem extremis diebus homo factus est ex sanctissima, immaculata, Domina nostra Deipara et semper virgine Maria. Idemque omnibus divine peractis, passusque, quemadmodum prophætæ prædixerant, genus nostrum ex fallaciis et servitute inimici eripuit. Pro tot igitur tantisque beneficiis quibus sua bonitas dignata nos est, studeamus grati ei esse, sanctorum videlicet mandatorum observatione, ut æterna et infinita bona consequi possimus, in ipso Christo Deo nostro, cui gloria et imperium cum omnipotenti ejus Patre, et sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

A νεκρούς. Προεῖπε γὰρ περὶ τοῦτου ὁ αὐτὸς προφήτης Δανιήλ· « Ῥθεώρουν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαὶδὸς ἡμερῶν ἐκάθητο· καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὥσει ζῶν, καὶ ἡ θριξὶς τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὥσει ἔριον καθαρόν. Ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρὸς, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ποταμὸς πυρὸς εἴλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μυρία μυριάδες παρείστηκαν αὐτῷ. Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βέβλοι ἠνεψύχθησαν. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὧν τὸ κέρας ἐκείνο ἐλάλει, ἕως ἀνηρέθη τὸ θηρίον καὶ ἀπώλετο, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καυσὶν πυρὸς. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι τὸ θηρίον ὁ Ἀντίχριστός ἐστιν. Ὁ γὰρ ὕψος τοῦ Θεοῦ ἐρχόμενος, ἀνελεῖ αὐτὸν τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

13. Ταῦτα δὲ ἐκ πολλῶν ὀλίγα ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν παρεθέμεθα πρὸς μὲν ἡμετέραν τὴν Χριστιανῶν μεῖζονα πίστιν, πρὸς ἑλεγγον δὲ τῆς Ἰουδαϊκῆς σκληροκαρδίας καὶ φρενοβλαβείας. Ὅτι ὁ εἰς τῆς ἁγίας ζωοποιου Τριᾶδος, Θεὸς Λόγος καὶ Θεὸς Ὑἱός, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, αὐτὸς διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐνηνθρώπησεν ἐκ τῆς παναγίας ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀεὶ παρθένου Μαρίας. Καὶ πάντα θεοπρεπῶς ἀπεργασάμενος, καὶ παθὼν, καθὼς οἱ ἅγιοι προεῖπον προφηταί, ἔσωσεν ἐκ τῆς τοῦ ἐχθροῦ πλάνης καὶ δουλείας τὸ γένος ἡμῶν. Ὑπὲρ τῶν τεσσάρων οὖν εὐεργεσιῶν, ὧν τυχεῖν παρὰ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος ἡξιώθημεν, σπουδάζομεν εὐάρεστοι αὐτῷ ἀναδειχθῆναι διὰ τῆς τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐντολῶν ἐκπληρώσεως, ὅπως καὶ τῶν αἰώνων καὶ ἀτελευτήτων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ αὐτοῦ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Quæstiones sequentes in Evangelia, ex codice Reg. 2431, nunc primum in lucem prodeunt. Adjiciuntur porro in eodem codice ad calcem Quæstionis 136, ad Antiochum.

QUESTIO I. « Christi autem generatio sic erat. Cum enim esset desponsata mater ejus Maria Joseph ⁶⁸. » Quare non dixit : Cum esset desponsata virgo, sed « Mater ejus ? »

RESPONSIO. Ut credibilis sermo foret, et ut auditorem, paratum ad quidpiam audiendum non insuetum, insolitæ rei additione percelleret, dicendo : « Antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto ⁶⁹. »

Q. 2. « Apparuit autem ei angelus Domini in somnis dicens ⁷⁰. » Quare non palam apparet angelus Josepho, quemadmodum pastoribus et Zachariæ ?

R. Quia admodum fidelis erat vir ille. Nec opus illi erat ejusmodi visione.

Q. 3. « Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam ⁷¹. » Quare dixit : « Ne timeas ? »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν. Μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ. Διὰ τί οὐκ εἶπε· Μνηστευθείσης δὲ τῆς παρθένου, ἀλλὰ « τῆς μητρὸς αὐτοῦ. »

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Ὅστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὸν λόγον, καὶ προσδοκῶντά τι τῶν συνήθων ἀκούσασθαι τὸν ἀκροατὴν, καταπλήξῃ τῇ τοῦ παραδόξου πράγματος ἐπαγωγῇ, λέγων· « Πρὶν ἢ συναλθεῖν αὐτοὺς, εὗρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. »

Ἐρώτ. β'. « Ὡφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ λέγων· » Διὰ τί μὴ φανερώς φαίνεται ὁ ἄγγελος τῷ Ἰωσήφ, καθάπερ τοῖς ποιμέσι καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ ;

Ἀπόκ. Ὅτι σφόδρα πιστὸς ἦν ὁ ἀνὴρ, καὶ οὐ δεόμενος τῆς τοιαύτης ὁφείας.

Ἐρώτ. γ'. « Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Mariam τὴν γυναῖκά σου. » Διὰ τί εἶπε· Μὴ φοβηθῇς ;

⁶⁷ Psal. vii, 9-11. ⁶⁸ Matth. i, 16-18. ⁶⁹ ibid.

⁷⁰ ibid. 20. ⁷¹ ibid.

Ἀπόκρ. Δεικνὺς αὐτὸν δεδωκέντα μὴ προσκρούσει A
τῷ Θεῷ, ὡς μοιγαλῖδα ἔχων.

Ἐρώτ. δ'. Διὰ τί εἶπε, « τὴν γυναῖκα σου ; »

Ἀπόκ. Ὡς μὴ διεφθαρμένης αὐτῆς οὐσίας. Καλεῖ
δὲ αὐτὴν γυναῖκα ἀπὸ τῆς μνηστείας· ὥσπερ εἰώθα-
μεν γαμβροὺς λέγειν καὶ προγάμους τοὺς μνηστήρας.

Ἐρώτ. ε'. « Τέξεται δὲ Υἱόν. » Διὰ τί οὐκ εἶπε·
Τέξεται δὲ σοι ;

Ἀπόκ. Ὅτι οὐκ αὐτῷ ἐμελλε μόνῃ τίκεσθαι,
ἀλλὰ τῇ οἰκουμένη πάσῃ.

Ἐρώτ. ς'. « Ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως. »
Διὰ τί προσέθηκε τὸ ἀξίωμα, εἰπὼν, « τοῦ βασι-
λέως ; »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ καὶ ἕτερος γέγονεν Ἡρώδης ὁ τὸν
Πρόδρομον ἀνελών. Ἀλλ' ἐκεῖνος τετράρχης ἦν, οὗτος
δὲ βασιλεὺς. B

Ἐρώτ. ζ'. « Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν
μητέρα αὐτοῦ. » Διὰ τί οὐκ εἶπε, Τὴν γυναῖκά σου,
ἀλλὰ « τὴν μητέρα αὐτοῦ ; »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ, τοῦ τόκου πέρας λαβόντος, ἐλύθη
τε ἡ ὑποψία, καὶ ὁ Ἰωσήφ ἐπιστάθῃ. Διὰ τοῦτο οὖν
λοιπὸν μετὰ παρήρησις διαλέγεται ὁ ἄγγελος, καὶ οὐκ-
εἶτι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καλεῖ.

Ἐρώτ. η'. « Καὶ φεύγε εἰς Αἴγυπτον. » Διὰ τί ἀκού-
σας· « Φεύγε εἰς Αἴγυπτον, » οὐκ ἐταράχθη ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ πιστὸς ἦν ὁ ἀνὴρ, διὸ ὑπακούει
καὶ παύεται.

Ἐρώτ. θ'. Διὰ τί οὐκ εἰς ἄλλην χώραν πέμπεται,
ἀλλ' εἰς Αἴγυπτον ;

Ἀπόκ. Ἵνα πληρωθῇ ἡ προφητεία ἡ λέγουσα, ὅτι
C « Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου. »

Ἐρώτ. ι'. « Ἀκούσας δὲ Ἰησοῦς, ὅτι Ἰωάννης παρ-
εδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. » Διὰ τί ἀν-
εχώρησεν ;

Ἀπόκ. Παιδεύων ἡμᾶς φεύγειν τοὺς πειρασμούς.
Οὐ γὰρ ἐγκλημὰ τὸ μὴ ῥίπτειν ἑαυτὸν εἰς κίνδυνον,
ἀλλὰ τὸ ἐμπροσθέντα μὴ στήναι γενναίως.

Ἐρώτ. ια'. « Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὄχλους ἀνέβη
εἰς τὸ ὄρος. » Διὰ τί ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος ;

Ἀπόκ. Διὰ τὸ ἀφιλότιμον καὶ ἀκόμπαστον· οὐ
γὰρ περιήγεν αὐτοὺς μεθ' ἑαυτοῦ. Ἀλλ' ὅτε μὲν πε-
ριπατῆσαι ἔδει, αὐτοὺς μόνος περιήει πανταχοῦ, καὶ
πόλεις καὶ χώρας ἐπισκοπούμενος· ὅτε δὲ πολλὸς D
ὄχλος γέγονεν, ἐν ἐνὶ ἐκάστῳ τόπῳ.

Ἐρώτ. ιβ'. « Ἀνοίξας δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ ἐδίδασκεν
αὐτούς. » Διὰ τί εἶπεν· « Ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ; »

Ἀπόκ. Ἵνα μάθωμεν, ὅτι καὶ σιγῶν ἐπαίδευεν,
οὐχ ὡς μόνον φθεγγόμενος.

Ἐρώτ. ιγ'. « Προσέχετε, φησί, τὴν ἐλεημοσύνην μὴ
ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θαυμάζειν αὐ-
τούς. » Διὰ τί ἐπὶ μὲν τῆς ἐλεημοσύνης προσέθηκεν
εἰπὼν, ἐπὶ δὲ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς νηστείας οὐδα-
μῶς ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ τὴν ἐλεημοσύνην μὲν ἀδύνατον
πάντῃ λαθεῖν, εὐχὴν δὲ καὶ νηστείαν δυνατόν.

R. Declarat eum timuisse, ne Deum offenderet,
utpote adulteram habens uxorem.

Q. 4. Quare dixit, « conjugem tuam ? »

254 R. Utpote non corruptam. Vocat autem con-
jugem, quia desponsata erat. Uti solemus generos
et pronubos, vocare procos.

Q. 5. « Pariet autem filium⁷². » Quare non dixit :
Pariet autem tibi ?

R. Quia non ipsi solum pareret, sed toto orbi.

Q. 6. « In diebus Herodis regis⁷³. » Quare di-
gnitatem addidit, cum dixit, « regis ? »

R. Quia alius fuit Herodes qui Præcursores oc-
cidit. Sed ille tetrarcha, hic rex erat.

Q. 7. « Surgens accipe puerum, et matrem
ejus⁷⁴. » Quare non dixit : Uxorem tuam, sed,
« matrem ejus ? »

R. Quia partu adveniente, levata suspicio fuit,
et Joseph certior factus est. Ideo cum libertate pa-
lam loquitur angelus ; nec ultra uxorem ejus vocat
illam.

Q. 8. « Et fuge in Ægyptum⁷⁵. » Quare cum au-
disset : « Fuge in Ægyptum, » perturbatus non
fuit ?

R. Quia fidelis vir erat, ideo obsequitur, et ob-
temperat.

Q. 9. Quare in Ægyptum, et non in aliam miti-
tur regionem ?

R. Ut impleretur prophetia quæ dicit : « Ex Ægy-
pto vocavi Filium meum⁷⁶. »

Q. 10. « Cum audisset Jesus quod Joannes tra-
ditus esset, secessit in Galilæam⁷⁷. » Quare se-
cessit ?

R. Admonens nos fugiendas esse tentationes.
Neque id crimini datur, quod non nos in pericu-
lum conjiciamus ; sed cum inciderimus, si non
resistamus generose.

Q. 11. « Videns autem ejus turbas ascendit in
montem⁷⁸. » Quare ascendit in montem ?

R. Quod ambitionem fugeret et vanam gloriam.
Non enim illas secum circumquaque abducebat.
Sed quando incedendum erat, ipse solus ubique
circuibat, et urbes et vicos perlustrans. Cum au-
tem multa aderat turba, in uno sedebat loco.

Q. 12. « Aperiens autem os suum docebat illos⁷⁹. »
Quare dixit : « Aperiens os suum ? »

R. Ut ediscamus illum non solum loquendo, sed
etiam silendo docuisse.

Q. 13. « Attendite, inquit, ne eleemosynam
vestram faciatis coram hominibus, ut videamini
ab eis⁸⁰. » Quare de eleemosyna id addidit, de ora-
tione autem et jejuniis, nullatenus ?

R. Quia eleemosynam impossibile est penitus
latere : orationem vero et jejunium possibile est.

⁷² Matth. i, 21. ⁷³ Matth. ii, 1. ⁷⁴ ibid. 13. ⁷⁵ ibid. ⁷⁶ Ose. xi, 1. ⁷⁷ Joan. iv, 12. ⁷⁸ Matth. v, 1,
⁷⁹ ibid. ⁸⁰ Matth. vi, 1.

Q. 14. « In principio erat Verbum ⁸¹. » Quare, A omisso Patre, de Filio loquitur?

R. Quia ille omnibus notus erat, etsi non quatenus Pater, sed quatenus Deus. Unigenitus vero ignorabatur: ideo jure ejus notitiam a principio dare voluit, iis qui ignorarent ipsum.

Q. 15. « Et verbum erat apud Deum ⁸². » Quare non dixit: In Deo?

R. Primum quidem ut ejus secundum hypostasin æternitatem declararet nobis. Deinde clarius et apertius revelat nobis, hoc Verbum esse Deum, « In mundo erat ⁸³: » non ut mundo cœvus. Ideo namque adjecit: « Et mundus per ipsum factus est ⁸⁴. »

Q. 16. « Et aspiciens in cœlum benedixit panes ⁸⁵. » Quare cum sursum aspexisset tum benedixit?

R. Primo ut ostenderet se a Patre esse; secundo ut nos doceret, ne prius ad mensam accedere-mus, donec ei gratias egissemus qui escam nobis daret.

Q. 17. Quare in deserto miraculum panum efficit, et quinque millia alit?

255 R. Ut nulli prorsus subesset suspicioni miraculum, nemoque existimaret ex proximo quodam vico, quidpiam ad mensam delatum fuisse.

Q. 18. Et abstulerunt ex residuis fragmentis ⁸⁶. Quare non integri panes, sed fragmenta superfuere?

R. Ut ostenderet esse illa ex quinque panibus fragmenta, et ut qui non aderant rem gestam ediscerent, ne quis id phantasiam esse existimaret.

Q. 19. « Duodecim cophinos ⁸⁷. » Quare duodecim cophinos impleverunt?

R. Ut et ipse Judas deferret. Poterat enim turbarum sedare famem. At non novissent discipuli virtutem ejus.

Q. 20. Quare non Pilato, sed uxori illius visio fuit ⁸⁸?

R. Primo quidem quia digna erat ipsa; seu potius, quia si vidisset ille, nequaquam illi æque fides habita fuisset: vel non narrasset; ideoque ex divina dispensatione uxor visionem habet, ut res palam omnibus fieret.

Q. 21. « Et crucifigunt cum eo duos latrones, unum a dextris et unum a sinistris ⁸⁹. » Quare medium inter latrones crucifixerunt illum, et quare clamans emisit spiritum?

R. Ut eorum famæ particeps esset, et ut impleretur quod dictum est: « Cum iniquis reputatus est ⁹⁰. » Ut ostenderetur ex potestate rem effici. Quemadmodum dixit: « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sum-mendi eam ⁹¹. »

Ἐρώτ. δ'. « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Διὰ τί ἀφ' αὐτοῦ τὸν Πατέρα, περὶ τοῦ Υἱοῦ διαλέγεται;

Ἀπόκ. Ὅτι ἐκεῖνος μὲν ὁ ὅλος ἅπασιν ἦν, εἰ καὶ μὴ ὡς Πατήρ, ἀλλ' ὡς Θεός· ὁ δὲ Μονογενὴς ἠγνω-εῖτο. Καὶ εἰκότως τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν ἐκ προοι-μίων ἐσπούδασε διδάσκει τοὺς οὐκ εἰδότας αὐτόν.

Ἐρώτ. ιε'. « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. » Διὰ τί οὐκ εἶπεν ἐν Θεῷ;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν τὴν καθ' ὑπόστασιν αὐτοῦ ἀδιόττητα ἐμφαίνων ἡμῖν· εἶτα καὶ σαφέστερον αὐτῷ προῦν, ἀπεκάλυψεν ἐπαγαγὼν, ὅτι ὁ Λόγος οὗτος καὶ Θεὸς ἦν. « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν· » οὐχ ὡς τοῦ κόσμου σύγχρονος. Διὰ γὰρ τούτου ἐπήγαγε· « Καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. »

Ἐρώτ. ις'. « Καὶ ἀναβλέψας εἰς τοὺς οὐρανοὺς, εὐ-λόγησε τοὺς ἄρτους. » Διὰ τί ἀνέβλεψε, καὶ οὕτως εὐ-λόγησεν;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ· δεύτερον δὲ παιδεύων ἡμᾶς, μὴ πρότερον ἀπτε-σθαι τραπέζης ἕως ἂν εὐχαριστήσωμεν τῷ τὴν τρο-φὴν ἡμῖν παρέχοντι.

Ἐρώτ. ιζ'. Διὰ τί ἐν ἐρήμῳ τὸ τῶν ἄρτων θαῦμα ποιεῖ, καὶ πεντακισχιλίους τρέφει;

Ἀπόκ. Ἵνα μεθ' ὑπερβολῆς ἀνυπόπτον ὑπάρξῃ τὸ θαῦμα, καὶ μηδὲς νομίσῃ πλησίον κώμην κειμένην εἰσενεγκεῖν τι εἰς τὴν τράπεζαν.

Ἐρώτ. ιη'. Καὶ ἦσαν ἐκ τῶν περισσευμάτων κλασμά-των. Διὰ τί οὐχ ὁλόκληροί ἄρτοι, ἀλλὰ κλάσματα ἐπερίσσευσαν.

Ἀπόκ. Ἵνα δείξῃ, ὅτι τῶν πέντε ἄρτων εἰς ταῦτα πλάσματα, καὶ ὥστε τοὺς ἀπόντας μαθεῖν τὸ γεγε-νημένον, καὶ ἵνα μὴ τις φαντασίαν νομίσῃ εἶναι τοῦτο.

Ἐρώτ. ιθ'. « Δώδεκα κοφίνους. » Διὰ τί δώδεκα κο-φίνους ἐπλήρωσαν;

Ἀπόκ. Ἵνα καὶ Ἰούδας βασιτάσῃ. Ἐδύνατο μὲν γὰρ καὶ σέσσαι τῶν ὅλων τὴν πείναν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ τὴν δύναμιν.

Ἐρώτ. κ'. Διὰ τί οὐχ ὁ Πιλάτος ὄρεῖ, ἀλλ' ἡ τοῦτου γυνή;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν ὅτι ἐκεῖνη ἀξία ἦν, ἡ μᾶλλον ὅτι, εἰ αὐτὸς εἶδεν, οὐκ ἂν ἐπιστεύθῃ ὁμοίως· ἡ οὐδ' ἂν ἐξείπεν· διὰ τοῦτο οἰκονομεῖται τὴν γυναῖκα ἰδεῖν, ὥστε κατὰ δῆλον γενέσθαι πᾶσιν.

Ἐρώτ. κα'. « Καὶ συσταυροῦσιν αὐτῷ δύο ληστὰς, ἓνα ἐκ δεξιῶν, καὶ ἓνα ἐξ εὐωνύμων. » Διὰ τί μέσον αὐτὸν ἐσταύρωσαν τῶν ληστῶν, καὶ διὰ τί κράζας ἀφῆκε τὸ πνεῦμα;

Ἀπόκ. Ἵνα τῇ δόξῃ τῇ ἐκεῖνων κοινωνήσῃ, ἡ ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθέν· ὅτι καὶ Μετὰ ἀνόμων ἐλο-γίσθη· καὶ ἵνα δειχθῇ, ὅτι κατ' ἐξουσίαν τὸ πρᾶγμα γίνεται· καθὼς καὶ ἔλεγεν, ὅτι « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. »

⁸¹ Joan. i. 1. ⁸² ibid. ⁸³ ibid. 10. ⁸⁴ ibid. ⁸⁵ Matth. xiv, 19. ⁸⁶ ibid. 20. ⁸⁷ ibid. ⁸⁸ Matth. xxvii, 19. ⁸⁹ ibid. 38. ⁹⁰ Isa. liii, 12. ⁹¹ Joan. x, 18.

Ἐρώτ. κβ'. « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήση με. » Πῶς ὁ μὲν Ματθαῖος, ὅτι εἶπεν ὁ Χριστὸς τῷ Πέτρῳ; « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρίς ἀπαρνήση με. » ὁ δὲ Μάρκος λέγει, ὅτι, ὅτε μὲν ἅπαξ ἤρνησατο, τότε πρῶτον ἐφώνησεν ὁ ἀλεκτροῦν· ὅτε δὲ τρίτον, τότε δεῦτερον; Πῶς οὖν εὐρεθῇσονται ἀληθῆ ἀμφοτέρω;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ καθ' ἑκάστην ἀγωγὴν καὶ τρίτον καὶ τέταρτον φωνεῖν εἰθὲν ἀλεκτροῦν, δηλῶν ὁ Μάρκος, ὅτι οὐδὲ ἡ φωνὴ αὐτὸν ἐπέσχε, καὶ εἰς μνήμην ἤγαγε, τοῦτο φησιν. Ὡς ἀμφοτέρω ἀληθῆ εἰσι. Πρὶν γὰρ τὴν μίαν ἀγωγὴν ἀπαρτίσαι τὸν ἀλεκτροῦνα, τρίτον ἤρνησατο. Οὕτω δὲ περιδεὴς ἦν καὶ σφόδρα ἀποτεθνηκὸς τῷ δέει, ὅτι οὐ μόνον ἤρνησατο, ἀλλ' οὐδὲ ἀνεμνήσθη οἰκοθεν, καὶ ταῦτα τοῦ ἀλεκτροῦνος φωνήσαντος, ἕως οὗ τὸ βλέμμα τοῦ διδασκάλου γέγονεν αὐτῷ ἀντὶ φωνῆς. Καὶ τοῦτο ὁ Λουκᾶς δηλῶν φησιν, ὅτι ἐνέβλεψεν εἰς αὐτὸν ὁ Χριστός.

Ἐρώτ. κγ'. « Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε πικρῶς. » Διὰ τί ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ οὐκ ἐτόλμα φανερώς ἐμπροσθεν πάντων, ἵνα μὴ κατηγορηθῇ διὰ τῶν θαυμάτων, καὶ γνωστῇ μαθητῆς αὐτοῦ εἶναι.

Ἐρώτ. κδ'. « Ἐσθιόντων δὲ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Χριστός, ὅτι Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. » Διὰ τί, ἐσθιόντων αὐτῶν, περὶ τῆς προδοσίας αὐτοῖς διαλέγεται;

Ἀπόκ. Ἰνα καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς τραπέζης δείξῃ τὴν πονηρίαν τοῦ προδότου. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ παρῆν.

Ἐρώτ. κε'. « Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. » Διὰ τί οὐκ εἶπεν· Ὁ δεῖνά με παραδώσει· ἀλλ' « Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. » φειδόμενος καὶ ἐν τούτῳ;

Ἀπόκ. Φειδόμενος καὶ ἐν τούτῳ τοῦ προδότου· ὥστε πάλιν δοῦναι αὐτῷ μετανοίας ἐξουσίαν τοῦ λαθεῖν. Καὶ λήρεται φοβῆσαι ἅπαντας ὑπὲρ τοῦ διασωσάι τούτον.

Ἐρώτ. κς'. « Ἦσαν δὲ καὶ αἱ γυναῖκες συνακολουθήσασαι ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας. » Διὰ τί μνησθῆναι τῶν γυναικῶν τῶν συνακολουθησασῶν αὐτῷ;

Ἀπόκ. Ὅπως δείξῃ τὴν πολλὴν αὐτῶν προσεδρίαν, καὶ ὅτι μέχρι τῶν κινδύνων παρῆσαν. Ὅτε γὰρ οἱ μαθηταὶ ἐφυγον, αὐταὶ προσεκιντήρουν.

Ἐρώτ. κζ'. « Πῶς σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν ζητεῖς παρ' ἐμοῦ πίνειν ὕδωρ, Σαμαρεῖτιδος οὕτης; » Πόθεν αὐτὸν γνωρίσασα, Ἰουδαῖον εἶναι, φησὶ πρὸς αὐτόν· « Πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν; »

Ἀπόκ. Ἀπὸ τοῦ σχήματος, Ἰσως καὶ τῆς διαλέξεως.

Ἐρώτ. κη'. « Καὶ ἐγέννησε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. » Διὰ τί εἶπε, « πρωτότοκον; » Οὐδὲ γὰρ ἔσχεν ἄλλον υἱὸν ἢ Παναγία.

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς ὁ ἐξ αὐτῆς καρποθεὶς Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, γέγονεν ἡμῶν διὰ τὴν σάρκασιν ἀδελφός, τούτου χάριν ὠνο-

Q. 22. « Antequam gallus cantet, ter me negabis ». Quare Matthæus ait dixisse Petro Christum : « Antequam gallus cantet ter me negabis »? Marcus autem, quod cum semel negasset, tunc primum cantaverit gallus : cum autem ter negasset, tunc secundo cantaverit? Quomodo utrumque verum erit?

R. Quia unaquaque vice ter et quater gallus cantare solet, ut ostenderet Marcus nequaquam galli vocem cohibuisse Petrum, et ad memoriam Dominicæ vocis revocasse, ita locutus est. Ita ut utrumque sit verum. Antequam enim pro prima vice absolveret cantum gallus, ter negavit. Ita porro formidabat, ita terrore captus et quasi mortuus erat, ut non modo negaret, sed nequidem ex se illius dicti recordaretur, etiamsi cantaret gallus, donec illi vocis loco adfuit magistri intuitus. Quod declarans Lucas ait, quod respexerit eum Christus ».

Q. 23. « Et egressus foras flevit amare ». Quare foras egressus flevit?

R. Quia id non audebat palam et coram omnibus, ne suis lacrymis accusaretur, et discipulus illius esse deprehenderetur.

Q. 24. « Edentibus istis, dixit eis Christus : Unus vestrum me traditurus est ». Quare edentibus illis de proditiōne loquitur?

R. Ut a tempore mensæ ostenderet proditoris nequitiam. Nam aderat ille.

Q. 25. « Unus vestrum me traditurus est. » Quare non dixit : Ille me tradet; sed « Unus vestrum me tradet, » ut et in hoc illi parceret?

R. Ut in hoc parceret proditori, daretque illi locum poenitendi et latendi. Voluitque omnes perterrefacere, ut hunc salvum faceret.

Q. 26. « Erant autem et mulieres quæ secutæ fuerant eum a Galilæa ». Quare memorat mulieres quæ secutæ fuerant eum?

R. Ut magnam ostenderet earum assiduitatem, quodque ad pericula usque adfuissent. Cum fugerent namque discipuli, illæ perseverabant.

Q. 27. « Quare tu, Judæus cum sis, bibere a me poscis aquam, quæ sum Samaritana »? Unde gnara Judæum illum esse, ait illi : « Quare tu, Judæus cum sis? »

256 R. Ex habitu, et fortasse ex dialecto.

Q. 28. « Et peperit filium suum primogenitum ». Quare dixit, « primogenitum? » Neque enim alium habuit filium sanctissima (Virgo).

R. Quia Deus cum esset verus qui ex illa incarnatus est Dominus noster Jesus Christus, factus est per incarnationem frater noster, quamobrem

» Math. xvi. 34. » Marc. xiv. 31. » Luc. xxii. 61. » Math. xvi. 75. » ibid. 21. » Math. xxvii. 55. » Luc. ii. 7. » Joan. iv. 5.

vocatus est primogenitus, utpote qui primas haberet in omnibus.

Q. 29. « Et reclinavit eum in præsepio ». Quare in præsepio reclinatus fuit?

R. Ut nos ab irrationabilitate liberaret, brutorum relicta vita; tribueretque hominibus congruentem prudentiam.

Q. 30. « Homo descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones ». Quis homo? Quæ Jerusalem? Quæ Jericho? Qui latrones?

R. Homo est Adam; Jerusalem, paradisi; Jericho, hic mundus; latrones, dæmones.

Q. 31. Casu autem sacerdos quidam videns eum, pertransivit. Levita similiter. Samaritanus autem videns eum, misericordia motus est, et ligavit vulnera ejus. Quid illud, « Casu? » Quis sacerdos? Quis Levita? Quis Samaritanus?

R. Illud, « Casu, » id est, ex divina providentia. Sacerdos est lex; Levita, magistri ex Levitico sacerdotio; Samaritanus, Christus.

Q. 32. Quare dicitur Samaritanus, Christus?

R. Quia Judæi illum ita nuncupant dicendo: « Samaritanus es, et dæmonium habes ».

Q. 33. « Factum est autem, inquit, ut moreretur Lazarus, et portaretur ab angelis in sinus Abraham ». Quare moritur Lazarus priusquam dives?

R. Ut nullus diviti excusationi locus relinqueretur: quod scilicet aliquid erogaturus esset illi (si vixisset.)

Q. 34. « Elevans autem dives oculos suos cum esset in tormentis, vidit Lazarum in sinibus Abraham ». Quare non alibi, sed in sinibus Abraham videt Lazarum?

R. Quia sicut Adamum Deus ejiciens ex paradiso, posuit illum e regione, ut assiduus aspectus ejus mœrorem renovans, majorem illi præberet sui a bonis illis lapsus sensum; ita et illum e regione Lazari constituit, ut vehementius morderetur.

Q. 35. Quare non in alio justo vidit Lazarum dives ille; sed in sinibus Abraham?

R. Quia hospitalis Abraham fuerat; ut itaque argueretur ob suam erga hospites sævitiam, Lazarum eum illo videt. Ille namque viatores etiam excipiebat; hic vero eum qui intus erat contemnebat.

Q. 36. « Pater Abraham, miserere mei ». Quare non Lazaro sermonem dirigit dives, sed Abrahamo?

R. Quod erudesceret, et pudore teneretur: putabat enim eum injuriæ illatæ memoriam retinere.

Α μάρθη πρωτότοκος, ὡς πρωτεῦον ἐν πᾶσιν αὐτοῖς.

Ἐρώτ. κθ'. « Καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ. » Διὰ τί ἐν τῇ φάτνῃ ἀνεκλίθη;

Ἀπόκ. Ἵνα ἡμᾶς τῆς ἀλογίας ἐλευθέρωσῃ, τὸν κτηνοπρεπῆ μεταμίψαντας βίον, καὶ τὴν ἀνθρώποις πρέπουσαν παράσχῃ σύνεσιν.

Ἐρώτ. λ'. « Ἀνθρώπος κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὼ, καὶ λησταῖς περιέπεσε. » Τίς ὁ ἀνθρώπος, καὶ τίς ἡ Ἱερουσαλὴμ, καὶ τίς ἡ Ἱεριχὼ, καὶ τίνες οἱ λησταί;

Ἀπόκ. Ἀνθρώπος μὲν ὁ Ἀδάμ. Ἱερουσαλὴμ δὲ ὁ παράδεισος. Ἱεριχὼ δὲ οὗτος ὁ κόσμος. καὶ λησταὶ οἱ δαίμονες.

Ἐρώτ. λθ'. Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεὺς τις ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρῆλθε. καὶ λευίτης ὁμοίως. Σαμαρείτης δὲ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη, καὶ κατέθηκε τὰ τραύματα αὐτοῦ. Τί ἦν τὸ, « κατὰ συγκυρίαν; » καὶ τίς ὁ ἱερεὺς; καὶ τίς ὁ λευίτης; καὶ τίς ὁ Σαμαρείτης;

Ἀπόκ. Τὸ μὲν « κατὰ συγκυρίαν » δηλοῖ τὸ ἐκ θείας οἰκονομίας. ἱερεὺς δὲ ἐστὶν ὁ νόμος. λευίτης δὲ οἱ ἀπὸ τῆς λευιτικῆς ἱερωσύνης διδάσκαλοι. Σαμαρείτης δὲ ὁ Χριστός.

Ἐρώτ. λθ'. Καὶ διὰ τί λέγεται Σαμαρείτης ὁ Χριστός;

Ἀπόκ. Διὰ τὸ τοὺς Ἰουδαίους αὐτὸν οὕτως ἀποκαλεῖν ὅτι « Σαμαρείτης εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις. »

Ἐρώτ. λγ'. « Ἐγένετο δὲ, φησὶν, ἀποθανεῖν τὸν Λάζαρον καὶ ἀπνευχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ. » Διὰ τί ἀποθνήσκει πρῶτον ὁ Λάζαρος παρὰ τὸν πλούσιον;

Ἀπόκ. Ἵνα μηδεμιᾶς ἀπολογίας πρόφασις ὑπολείπηται τοῦ πλουσίου, ὡς μέλλοντος εὐποιεῖν εἰς αὐτόν.

Ἐρώτ. λδ'. « Ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ὁ πλούσιος, ὁρᾷ τὸν Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ. » Διὰ τί οὐκ ἀλλαχού, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ ὁρᾷ τὸν Λάζαρον;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ, ὥσπερ τὸν Ἀδάμ ἐκβαλὼν ὁ θεὸς ἐκ τοῦ παραδείσου, καταντικρὺ τοῦτον κατήκτισεν, ἵνα ἡ συνεχὴς ὕψις, ἀνανεοῦσα τὸ πάθος, ἀκριβεστέραν αὐτῷ παράσχῃ τῆς ἐκπτώσεως τῶν αγαθῶν τὴν αἴσθησιν. οὕτω δὲ καὶ τοῦτον κατέναντι τοῦ Λαζάρου κατήκτισεν, ἵνα μειζρόνως κατατρυχῇται.

Ἐρώτ. λε'. Καὶ διὰ τί οὐκ ἐν ἄλλῳ δικαίῳ τὸν Λάζαρον ὁρᾷ ὁ πλούσιος, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ φιλόξενος ἦν ὁ Ἀβραάμ. Ἵν' οὖν ἐλεγχος αὐτοῦ γένηται τῆς μισοξενίας, διὰ τοῦτο αὐτὸν μετ' ἐκείνου βλέπει. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ τοὺς παροδίτας ἐξενόδοι. οὗτος δὲ καὶ τὸν ἐσω καίμενον παρῴρα.

Ἐρώτ. λς'. « Πάτερ Ἀβραάμ, ἐλέησόν με. » Διὰ τί οὐ πρὸς τὸν Λάζαρον τὸν λόγον ἀπέτεινεν ὁ πλούσιος, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἀβραάμ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ἡσχύνετο καὶ ἡρυθρία ἐνόμιζε γὰρ αὐτὸν μνησικακεῖν δι' ὧν ἐπραξεν εἰς αὐτόν.

'' Luc. ii, 7. ' Luc. x, 30. ' ibid. 31-34. ' Jdan. viii, 48. ' Luc. xvi, 22. ' ibid. 23. ' Gen. xvi, 2. 8. ' Luc. xvi, 23, 21. ' ibid. 44.

257 Hoc fragmentum adjicimus Quæstionibus ad Antiochum, quia pars ejus prior excerpta est ex quæstione 42, non quidem ad verbum, sed ad sententiam. Pars vero posterior, ex Orat. 3 contra Arianos, paulo post initium.

Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας ἐκ περιτομῆς ἁγίων εἰκόνων. A Sancti Athanasii Alexandrini excerptus sermo de sacris imaginibus.

Οὐχ ὥς θεοὺς, φασί, τὰς εἰκόνας προσκυνούμεν οἱ πιστοί· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μόνον τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀγάπην ἐμφανίζοντες. Ὅθεν πολλάκις, τοῦ χαρκτηρὸς λειανθέντος, ὡς ξύλον μένει ἀργόν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τύπου γίνεται τοῦ σταυροῦ. Ἐὼς ἂν μὲν εἰσὶ συνεζευγμένα τὰ δύο ξύλα, καὶ σῶζῃ τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον, ὀρθῶς καὶ ἡκριβωμένως προσκυνῶ τὸν σταυρόν· ἐπὶ δὲ διαιρεθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τὸν τύπον τῇ διαιρέσει λύσωσιν, οὐκέτι προσκυνῶ τὰ ἐξ ἀλλήλων διηρημένα ξύλα. Οὕτω λοιπὸν καὶ διὰ τὸν Χριστὸν προσκυνῶ τὴν εἰκόνα, καὶ διὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν προσκυνῶ τὸν Χριστόν. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς χεῖλεσί μου οὐ πάρεστι σωματικῶς Χριστὸς, ἀλλ' ὅμως τῇ καρδίᾳ καὶ τῷ νῷ πάρεμι ἐγὼ πνευματικῶς πρὸς τὸν Χριστόν. Καὶ οἱ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τοῦ περὶ τὸν σταυρὸν ὅλον. Καὶ μετ' ἄλλων· Ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκώς, ὅτι ἐν εἰσὶν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ, οἶδεν, ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ αὕτη ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶ. Καὶ ὁ τοῦτο καταλαβὼν πέπεισται, ὅτι ὁ ἑωρακὴς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἡ τοῦ Πατρὸς θεότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνης τοῦ βασιλέως προσεχέστερον τις κατανοῆσαι δυνήσεται· ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή ἐστὶ· καὶ ἐν τῷ βασιλεὶ δὴ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδος ἐστίν. Ἀπαράλλακτός ἐστιν ἡ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοίότης· ὥστε τὸν ἐνορῶντα τὴν εἰκόνα ὁρᾶν ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα, καὶ ἐπιγινώσκειν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλαγῆναι τὴν ὁμοίτητα, τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα θεωρῆσαι τὸν βασιλέα εἰποι ἂν ἡ εἰκὼν· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν ἑσμεν· ἐγὼ γοῦν ἐν ἑαίνῳ εἰμι, καὶ σῆς ἐν ἐμοί· καὶ ὁ βλέπων ἐν ἐμοί, τοῦτο βλέπων ἐν ἑαίνῳ, καὶ ὁ ἑωρακὴς ἐν ἑαίνῳ, τοῦτο ὁρᾶς ἐν ἐμοί. Ὁ γοῦν προσκυνῶν τὴν εἰκόνα ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα· ἡ γὰρ ἑαίνου μορφή καὶ τὸ εἶδος ἐστὶν ἡ εἰκὼν.

Nequaquam ut deos olim (ethnici) ita nos imagines adoramus : absit ! sed duntaxat, ut affectum et charitatem nostram exhibeamus. Quare plerumque contingit ut, deleto caractere seu figura, lignum vacuum remaneat. Hoc autem in crucis typo deprehendere est. Dum enim duo ligna conjuncta sunt, servaturque crucis figura, recte et accurate crucem adoro : divisus autem lignis atque ablato per divisionem typo, ligna separata non ultra adoro. Atque ita fit ut propter Christum imaginem adorem, et per Christi imaginem ipsum adorem Christum. Etiamsi enim labiis meis Christus minime adsit corporaliter, corde tamen ac mente adsum ego Christo spiritualiter. Hæc autem ita se habere, ex crucis exemplo palam est. *Et paucis interjectis* : Qui enim ita novit, unum esse Filium et Patrem, novit etiam, ipsum in Patre et Patrem in ipso esse. Nam Filii deitas, Patris est, ipsaque in Filio est, et qui hoc intelligit persuasum habet, eum qui Filium videt, videre Patrem. In Filio namque Patris deitas conspicitur. Id porro exemplo regis imaginis, accuratius quivis intelligere poterit : in imagine quippe, regis species et forma exstat, in rege item species, quæ est in imagine, habetur. Similitudo autem regia in imagine sine ulla discrepantia est ; ita ut qui videt imaginem, in ipsa regem videat et agnoscat, quia is ipse est qui in imagine comparet. Quod autem similitudo illa nullam habeat discrepantiam ; si quis post visam imaginem, regem voluerit contemplari, dixerit imago : Ego et rex unum sumus. Ego itaque in illo sum, et ille in me : et quod in me, id in illo quoque vides, et quod in illo, id in me vides. Qui igitur imaginem adorat, in illa regem adorat : ejus enim forma atque species est imago.

IN SEQUENTES QUÆSTIONES IN SCRIPTURAM SACRAM MONITUM.

Libet hic afferre quæ Felckmannus in hæc Quæstiones annotavit. Ait ille in variis lectionibus, p. 90 : Subjiciuntur hæc immediate Quæstionibus ad Antiochum in Palatino codice, quem nunc II dicimus, absque auctoris nomine. Unde factum est ut ab interprete veteri Quæstionibus jungerentur. Cæterum codex nonnullibi et lacunosus et non satis emendatus est : quare cui melior obtigerit, quæ videbuntur supplere aut emendare poterit. Hinc liquet hæc Quæstiones, nedum Athanasii sint, nec Athanasii quidem nomen præferre in codicibus. Et vero tricesima sexta nomen præfert Chrysostomi, tricesima vero septima Cyrilli ; vicesima octava est Theodoretii, tacito tamen ejus nomine. Quæstiones vero in Pentateuchum quæ incipiunt a 47 magna ex parte sunt Theodoretii, ut suis locis annotamus. Hinc vero perspicuum est ex multis auctoribus excerptas et in unum coactas esse hæc Quæstiones. Atque ex iis quæ de Francis leguntur quæst. 76, videntur in unum corpus redactæ, post expeditiones Francorum in Orientem. Nisi forte Francorum nomen ibi adjectitum sit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΡΕΣΒΕΥΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ ΠΑΡΑΒΟΛΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

258 S. P. N. ATHANASII

[*Dicta et interpretationes parabolarum evangelii.*]

Quæstio I. « Ite in oppositum vicum, et invenietis hominem lagenam aquæ bajulantem * ».

Quænam civitas est? Ecclesia. Quæ aquæ lagena? Sanctum baptisma. Quis ille homo? Præcursor. Quod cœnaculum? Regnum cœlorum.

Q. II. « Simile est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis ¹⁰. »

Quis est ille rex? Deus. Quis debitor decem mille talentorum? Homo, qui multis peccatis obnoxius, divinæ tamen est longanimitatis particeps. Quis centum denariorum debitor? Subditus servus ejus, qui talentorum decem debebat millia, qui et ipse quidem Dei longanimitatem expertus, crudelis tamen ac durus erga conservum suum visus est.

ALIA PARABOLA III. « Homo quidam duos habebat filios, et uni dixit: Vade in vineam. Qui respondit: Non ibo, et abiit. Et accedens ad alterum dixit similiter; qui respondit: Vado et non abiit ¹¹. »

Quis ille homo? Deus. Quis ille, qui dixit, Ibo, et non abiit? Judæi. Quis ille qui dixit, Non ibo, et tamen abiit? Populus, qui est ex gentibus.

ALIA PARABOLA IV. « Hominis ejusdam divitis ager uberes fructus tulit ¹². » Quis ille homo? Judas, et qui sicut ipse avari sunt et amantes pecuniæ.

ALIA V. « Ite in vicum qui contra vos est, et invenietis asinam alligatam et pullum ¹³. » Qui vicus? Mundus; asina vero, Judæi; pullus, Christiani. Quis ligavit? Mosaica lex. Quis solvit? Christus. Pullus enim est bruta ethnicorum irrationabilitas et ignorantia.

ALIA VI. « Ite in vicum qui contra vos est ad quemdam, et dicite ei: Magister dicit, Apud te facio Pascha cum discipulis meis ¹⁴. » Quæ ista civitas? Infernus. Quis ille quidam? Adam. A mortuis enim ipsum excitaturus erat.

ALIA QUÆST. VII. « Jam vero et securis ad arborum radicem est posita ¹⁵. »

RESP. Radix est fides: arbor, homo: securis, finis hominis.

ALIA VIII. « Homo quidam domum suam ædificavit supra petram ¹⁶. » Quis ille homo? Sanctus Petrus; petra, Christus; domus, fides; ventus, dia-

A Ερώτησις α'. « Ἀπελθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην, καὶ εὐρήσετε ἄνθρωπον κεράμιον ὕδατος βαστάζοντα. »

Τίς ἡ πόλις; Ἐκκλησία. Τί τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος; Τὸ ἅγιον βάπτισμα. Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ Πρόδρομος. Τί τὸ ἀνέγειν; Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ερώτ. β'. « Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐθέλησε συναῖραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. »

Τίς ὁ βασιλεὺς; Ὁ Θεός. Τίς ὁ ὀφειλέτης τῶν μυρίων ταλάντων; Ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας ἀπολαβών. Τίς ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια (80'); Ὁ ὑποχρεῖος τοῦ χρεωστούντος τὰ μυρία τάλαντα· καὶ αὐτὸς μὲν ἔταχε μακροθυμίας, οὗτος δὲ ἐφάνη ὡμὸς καὶ σκληρὸς πρὸς τὸν ὁμόδουλον αὐτοῦ.

B Ἐτέρα παραβολὴ γ'. « Ἀνθρώπος τις εἶχε δύο τέκνα, καὶ εἶπε τῷ ἐνί· Ἀπελθε εἰς τὸν ἀμπελῶνα· καὶ εἶπεν· Οὐχ ὑπάγω, καὶ ἀπῆλθε. Καὶ προσελθὼν εἶπε καὶ τῷ ἑτέρῳ· καὶ εἶπεν· Ὑπάγω, καὶ οὐκ ἀπῆλθεν. »

Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ Θεός. Τίς ὁ εἰπὼν, Ὑπάγω, καὶ οὐκ ἀπῆλθεν; οἱ Ἰουδαῖοι. Τίς ὁ εἰπὼν, Οὐχ ὑπάγω, καὶ ἀπῆλθεν; Ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός.

Ἄλλη παραβ. δ'. « Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα. Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ Ἰούδας, καὶ οἱ κατ' αὐτὸν πλεονέκται καὶ φιλάργυροι.

Ετέρα ε'. « Ἀπελθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην, καὶ εὐρήσετε θύον καὶ πῶλον δεδεμένῃν. » Τίς ἡ κώμη; Ὁ κόσμος. Ὄνος δὲ οἱ Ἰουδαῖοι· πῶλος οἱ Χριστιανοί. Ὁ δῆσας; Νόμος ὁ Μωσαϊκός. Ὁ λύσας; ὁ Χριστός. Πῶλος γάρ ἐστι τῶν ἐθνῶν ἡ ἀλογία καὶ ἡ ἀγνοσία.

Ἄλλη ζ'. « Ἀπελθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην πρὸς τὸν δεῖνα, καὶ εἰπατε αὐτῷ· Ὁ Διδάσκαλος λέγει· Πρὸς σὲ ποιῶ τὸ Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου. » Τίς ἡ πόλις; Ὁ Ἰησὺς. Ὁ δεῖνα; Ὁ Ἀδάμ· ἔμελλε γὰρ γεγεῖραι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Ἐτέρα ἐρωτ. ζ'. « Ἦδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται. »

Ἀπόκ. Τίς ἐστὶν ἡ πίστις· τὸ δένδρον, ὁ ἄνθρωπος· ἡ ἀξίνη, τὸ τοῦ ἀνθρώπου τέλος.

Ἐτέρα η'. « Ἀνθρώπος τις ψυχοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ ἅγιος Πέτρος· πέτρα, ὁ Χριστός· οἰκία, ἡ πίστις· ἀνεμος

* Marc. xi, 2. ¹⁰ Matth. xviii, 25. ¹¹ Matth. xxi, 28, 29. ¹² Luc. xii, 16. ¹³ Matth. xxi, 20, 21. ¹⁴ Matth. xxvi, 18, 19. ¹⁵ Matth. iii, 10. ¹⁶ Matth. vii, 24.

(80') Τίς ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια. Supple ὀφείλων. EDIT. PATROL.

ὁ διάβολος. Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἄμμον οἰκοδομήσας Ἰούδας· ἄμμος γάρ ἐστιν ἡ ἀκαρπία.

Ἄλλη θ'. « Μιμούθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. » Τίς ὁ βασιλεὺς; ὁ Θεός. Τίς ὁ υἱός; ὁ Χριστός. Τίνες οἱ κεκλημένοι; προφῆται καὶ ἀπόστολοι. Τίνες οἱ ἀπαιτήσαντες; οἱ Ἰουδαῖοι. Τίνες οἱ παραγενόμενοι; οἱ ἐξ ἐθνῶν. Τίς ὁ μὴ ἔχων ἑνδυμα γάμου; ὁ Ἰούδας, καὶ οἱ κατ' αὐτὸν ἀναξίως ἐπιτηδῶντες εἰς τὰ ἅγια.

Ἄλλη ι'. « Εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς τὸν Πέτρον· Ἀπελθε εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον ἰχθὺν ἄρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὐρήσεις στατήρα. Τοῦτον ὁδὸς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Τίς ἡ θάλασσα; ὁ κόσμος. Τί τὸ ἄγκιστρον; ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἰχθὺς ὁ Χριστός. Στατήρ ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου, ἐν ᾧ ἐμέλλε κάκεινος σταυρωθῆναι, καὶ ὁ Πέτρος.

Ἐτέρα ια'. « Ἀνθρώπος τις εἶχε δύο υἱούς, καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ· Πάτερ, δός μοι. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; ὁ Θεός. Οἱ δύο υἱοί; οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί. Νεώτερος υἱὸς ὁ τὴν γνῶμην ἄσφατον ἔχων. Τὸ ἐπιβάλλον μέρος, τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ.

Ἄλλη ιβ'. « Ἀνθρώπος τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακράν, τοῦ λαβεῖν βασιλείαν. » Ἀνθρώπος, ὁ Θεός· χώρα μακρὰ ἡ ἐπὶ γῆς παρουσία αὐτοῦ· βασιλεία ἡ δευτέρα παρουσία· οἱ δοῦλοι οἱ προφῆται, οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ μάρτυρες. Ἡ δὲ μὲν ἐστὶν ἡ χάρις, ἣν ἔλαβεν Ἰούδας, ὁμοίως καὶ τὸ τάλαντον.

Ἄλλη ιγ'. « Ἀνθρώπος τις ἐφύτευεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκεν. » Ἀνθρώπος ὁ Θεός· ἀμπελὼν ὁ κόσμος· ἡ ληνὸς τὸ βάπτισμα· ὁ πύργος ἡ πίστις· οἱ γεωργοὶ οἱ Ἰουδαῖοι· οἱ δοῦλοι προφῆται, ἀπόστολοι, καὶ μάρτυρες. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύττειν, καὶ ἀπέκτειναν αὐτούς· ὡσαύτως καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπήρθη ἐξ αὐτῶν ἡ βασιλεία, καὶ ἐδόθη Ῥωμαίοις, τοῖς ποιοῦσι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Αὐτοὶ δὲ κακοὶ κακῶς ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν.

Ἄλλη ιδ'. « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι τὸν σπόρον αὐτοῦ. » Ὁ σπόρος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· ὁ περιπεσὼν εἰς τὴν ἀκανθὰν ὁ Ἰούδας· ἀπελθὼν γὰρ ἀπήγαγε, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγον αὐτόν· τὸ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι.

Ἄλλη ιε'. « Ἀνθρώπος τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὼ, καὶ λησταὶς περιέπεσεν. » Ἀνθρώπος ὁ Ἀδάμ· Ἱερουσαλὴμ ὁ παράδεισος· Ἱεριχὼ ὁ κόσμος· λησταὶ οἱ πονηροὶ λογισμοὶ καὶ ἡ παράβασις· ἱερεῖς οἱ προφῆται· Λευίτης ὁ Μωσαϊκὸς νόμος· Σαμαρείτης ὁ Χριστός· ἔλαιον καὶ οἶνος τὸ τίμιον σῶμα καὶ αἷμα, καὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα· τὸ δὲ πανδοχεῖον ἡ Ἐκκλησία· ὁ πανδοχεὺς ὁ ἅγιος Παῦλος· τὰ δύο δηνάρια, ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Νέα Διαθήκη.

A bolus est. Qui vero super arenam aedificavit, Judas est; arena siquidem est sterilitas.

ALIA IX. « Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui nuptias apparavit filio suo ¹⁷. » Quis ille rex? Deus. Quis filius? Christus. Quinam erant vocati? prophetæ et apostoli. Quinam abnebant? Judæi. Qui vero venerunt? hi qui erant ex gentibus. Quis non habebat nuptialem vestem? Judas, et qui, quemadmodum ipse, ad sancta indigne prosiliunt.

ALIA X. « Dixit Dominus ad Petrum: Vade ad mare, et hamum projice, primumque qui egressus fuerit piscem cape, ejus aperto ore, staterem invenies, hunc pro me dato et pro te ¹⁸. » Quod mare illud est? mundus; hamus, verbum Dei; piscis, Christus; stater, crux Domini, in qua et ipse crucifigendus erat, et Petrus.

259 ALIA XI. « Homo quidam duos habebat filios. Dixit minor natu ad patrem suum: Pater, da mihi ¹⁹. » Quis ille homo? Deus. Duo filii? justi et peccatores. Filius minor natu, qui mente est instabili. Pars illum concernens, sunt eloquia et mandata Dei.

ALIA XII. « Homo quidam abiit in regionem longinquam ad accipiendum regnū ²⁰. » Homo ille Deus est. Longinqua regio est adventus ejus in terram. Regnum, secundus ejus adventus. Servi sunt prophetæ, apostoli et martyres. Mna autem est gratia, quam acceperat Judas: similiter etiam talentum.

ALIA XIII. « Homo quidam plantavit vineam, et sepem ei circumdedit ²¹. » Homo ille est Deus; vinea, mundus. Torcular, est baptismus; turris, fides; agricolæ, sunt Judæi; servi prophetæ, apostoli et martyres. Et hos misit ut prædicarent, et occiderunt eos: similiter etiam unigenitum Filium, qui est Verbum Dei: et ablatum ab ipsis est regnum et datum est Romanis, qui faciunt fructus ejus. Ipsi vero mali, male perierunt, propter ipsorum incredulitatem et duritiem cordis.

ALIA XIV. « Exiit, qui seminat ad seminandum semen suum ²². » Semen est verbum Dei. Quod in spinas cecidit, Judas, qui abiens semetipsum strangulavit, et volucres celi devoraverunt eum. Semen vero quod cecidit in terram bonam, prophetæ sunt et apostoli.

ALIA XV. « Homo quidam ab Jerusalem descendebat Jericho, et incidit in latrones ²³. » Homo ille est Adam; Jerusalem, paradisos; Jericho, mundus; latrones, sunt malæ cogitationes et transgressio; sacerdos, prophetæ; levites, Mosaica lex; Samaritanus, Christus; oleum et vinum, pretiosum corpus et sanguis, et sanctum baptisma; diversorium autem est Ecclesia; et hospes, sanctus Paulus; duo denarii sunt Vetus et Novum Testamentum.

¹⁷ Matth. xxii, 2. ¹⁸ Matth. xvii, 26. ¹⁹ Luc. xv, 12. ²⁰ Luc. xix, 22. ²¹ Matth. xxi, 35.

²² Matth. xiii, 5. ²³ Luc. xii, 19.

ALIA XVI. « Homo quidam diluculo egressus est A ad conducendum operarios ». Homo ille est Deus; vinea, mundus est; operarii, apostoli. Qui vero circa undecimam horam veniunt, Matthias est, qui cum reliquis undecim apostolis connumeratus est.

ALIA XVII. « Mulier quaedam drachmam habebat, quam perdidit ». Quae mulier est? Ecclesia. Quae drachma? Adam.

ALIA XVIII. « Simile factum est regnum caelorum thesauro, abscondito in agro ». Quis ille thesaurus? Christus. Qui emerunt? Joseph et Nicodemus: imo potius sancta Deipara.

QUEST. XIX. « Simile factum est regnum caelorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae sata tria ». Quod illud fermentum? Fides. Farinae tria sata? Salvatoris post triduum resurrectionis.

QUEST. XX. Quare Baptista vocat Judaeos progeniem viperarum »?

RESP. Quia illa bestia suae matris ventrem exedit, et sic demum egreditur: quod etiam isti paricidae patravenerunt, prae invidia suos interficientes doctores et prophetas. Lapidaverunt enim Moysen, Isaiam vero prophetam cum lignea serra in duas partes dividerunt.

QUEST. XXI. Quam ob causam cum traditus esset Joannes, secessit Jesus in Galilaeam »?

RESP. Ut nos doceret fugiendas esse tentationes. Quod si in eas inciderimus, ut strenue nos et fortiter geramus.

QUEST. XXII. Quid peccavit ficus quod eam Christus arefecerit »? quoniam id proposito fecit? et quomodo?

RESP. Quoniam Dominus passurus jam erat, ne existimarent ejus discipuli infirmum ipsum, imbecillumque esse atque ideo pati, in hac inanimata re suam declaravit potentiam: ut ostenderet se omnes adversarios suos ariditate percutere potuisse. Sed quia, quemadmodum dixit ipse, non venit ut judicet **260** mundum, quin potius ut salvum faciat: suam quidem potentiam in inanimata ficu declarat, suum autem erga homines amorem immensa patientia erga homines exercet. Dicitur quoque ficus peccatum, quod execratus est et ariditate percussit Jesus Christus Deus noster. Estque haec hujus rei ratio, quia post transgressionem Adam accepit folia ficus, quibus obtexit suae turpitudinis peccatum; cum destruxerit transgressionis peccatum, et conflixit deleveritque in cruce, arefecit operculum peccati, quasi folia ficus, quibus Adam tegebatur post transgressionem.

QUEST. XXIII. Quid est quod (Christus) dicit: « Quinque viros habuisti, et nunc quem habes, non est tuus vir »?

RESP. Haec mulier viros juxta Samaritanorum

« Ἀλλή ις ». « Ἀνθρωπὸς τις ἐξῆλθε πρὸς μισθώσασθαι ἐργάτας ». « Ἀνθρωπος ὁ Θεὸς ἁμαρτωλῶν ὁ κόσμος ἐργάται οἱ ἀπόστολοι. Οἱ δὲ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐλθόντες Ματθαῖος ἐστίν, ὃς καὶ κατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἑνδεκα ἀποστόλων.

Ἐτέρα ις. Ἡ γυνὴ τις εἶχε δραχμὴν, καὶ ἀπώλεσεν αὐτήν. Τίς ἡ γυνή; ἡ Ἐκκλησία. Τίς ἡ δραχμή; ὁ Ἀδάμ.

Ἀλλή ιη. Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν ἀγρῷ. Τίς ὁ θησαυρὸς; ὁ Χριστός. Τίνες οἱ ἀγοράσαντες; ὁ Ἰωσήφ καὶ Νικόδημος, μᾶλλον δὲ ἡ ἁγία Θεοτόκος.

Ἐρώτ. ιθ. Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία. Τίς ζύμη; ἡ πίστις. Τὰ δὲ τρία ἀλεύρου σάτα; ἡ τριήμερος τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις.

Ἐρώτ. κ. Διὰ τί γεννῆματα ἐχιδνῶν τοὺς Ἰουδαίους ὁ Βαπτιστὴς καλεῖ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ τὸ θηρίον τοῦτο τρώγει τὴν γαστέρα τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἐξέρχεται ὥσπερ καὶ οὗτοι ἐποίησαν, πατράλοισι γενόμενοι, καὶ τοὺς διδασκάλους αὐτῶν καὶ τοὺς προφήτας φθόνῳ καταναλίσκοντες. Καὶ γὰρ τὸν Μωσέα ἐλίθισαν, τὸν δὲ Ἡσαΐαν μετὰ ξυλίνου πρίονος ἐδιχοτόμησαν πρίσαντες αὐτόν.

Ἐρώτ. κα. Τίνος χάριν, παραδοθέντος τοῦ Ἰωάννου, ἀνεχώρησεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν;

Ἀπόκ. Ἡμᾶς παιδεύων φεύγειν τοὺς πειρασμοὺς, ἀλλὰ τοὺς ἐμπεσόντας στήναι γενναίως.

Ἐρώτ. κβ. Τί ἥμαρτεν ἡ συκῇ, ὅτι ἐξήρανε αὐτὴν ὁ Χριστός; καὶ διὰ ποίαν ὑπόθεσιν; καὶ τίνα τρόπον;

Ἀπόκ. Ἐπεὶ ἐμελλεν ὁ Κύριος τὸ πάθος ὑφίστασθαι, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ μαθηταί, ὅτι ἀδυναμίαν ἔχει καὶ ἀσθένειαν, καὶ διὰ τοῦτο πάσχει, ἐν τῷ ἀφύχῳ δεικνύσι τὴν δύναμιν αὐτοῦ. ἵνα δείξῃ, ὅτι ἡδύνατο πάντας κερᾶναι τοὺς ἀντιλέγοντας. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἤθελε κερᾶναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι, ὡς αὐτὸς ἔφησε, τὴν μὲν δύναμιν ἐνδείκνυσται ἐπὶ τῆς ἀφύχου συκῆς, τὴν φιλανθρωπίαν δὲ ταμιεύεται τοῖς ἀνθρώποις ἀμέτρη ἀνεξικακίᾳ. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἁμαρτία συκῇ, ἣν κατηράσατο καὶ ἐξήρανε Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο, διότι ἔλαβε τῆς συκῆς τὰ φύλλα ὁ Ἀδάμ, καὶ ἐσχέπασε τὴν ἁμαρτίαν τῆς αἰσχύνῃς μετὰ τὴν παράβασιν· καταλύσας τὸ ἁμάρτημα τῆς παραβάσεως, καὶ προσηλώσας καὶ ἐξαλείψας ἐν τῷ σταυρῷ, ἐξήρανε τὸ κάλυμμα τῆς ἁμαρτίας, ὡς τὰ φύλλα τῆς συκῆς ἃ περιεβέβλητο ὁ Ἀδάμ μετὰ τὴν παρακοήν.

Ἐρώτ. κγ. Τί λέγει, ὅτι « Πάντες ἄνδρας ἔσχετε, καὶ νῦν ὃν ἔχετε οὐκ ἐστὶ σου ἀνὴρ »;

Ἀπόκ. Ἡ γυνὴ ἔσχευ ἀνδρὰς κατὰ τὸν νόμον τῶν

²⁶ Matth. xx, 1. ²⁷ Luc. xv, 8. ²⁸ Matth. xiii, 44. ²⁹ ibid. 33. ³⁰ Matth. iii, 7. ³¹ Num. xiv, 10. ³² Matth. xiv, 34. ³³ Marc. xi, 13, 14. ³⁴ Joan. iii, 17. ³⁵ Gen. ii, 7. ³⁶ Joan. iv, 18.

Σαμαρειτῶν· ἐτελεύτησαν, μετ' ἐκείνους ἐπόρευουσιν· οὐδείς γὰρ πρὸς αὐτὴν ὡς νόμιμον γυναικα προσεγγίζειν ἠθούλετο. Ἐκείνη δὲ μὴ φέρουσα χαλινῶσαι τὴν ἐπιθυμίαν, λαθραίως εἶχε τὸν πορνεύοντα μετ' αὐτῆς, καὶ οὐκ ἦν οὔτε περιφανής οὔτε νόμιμος. Εἶχε δὲ αὐτὸν ἄνδρα κρυπτῶς.

Ἐρώτ. κδ'. Τίνας εἰσιν ἀληθινοὶ προσκυνηταί, οἵτινες μήτε ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ, μήτε ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦσι τὸν Θεόν;

Ἀπόκ. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ἐρήμοις καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς κατοικοῦντες, οἵτινες, χωρὶς συνάξεως ἐκκλησιαστικῆς δι' ἔργων ἀγαθῶν θεῖον πνεύματι φωτιζόμενοι, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦσι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀμέμπτως βιούμετες καὶ τῷ Θεῷ εὐσεβοφρόνως λατρεύοντες, ἐν πάσῃ εὐσεθείᾳ καὶ σεμνότητι τῶν ἀρετῶν διαλάμποντες, καὶ οὐκ ἔχουσι χρεῖαν ἐκκλησίας ἡ τόπου, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοὺς ναοὺς ποιοῦντες ταῖς ἀγαθαῖς ἐργασίαις, ἐν παντί τόπῳ καὶ πανταχοῦ εὐαρεστοῦσι τὸ Θεῖον, ἀδιαλείπτως καὶ εὐκρινῶς αὐτὸν θεραπεύοντες πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Ἐρώτ. κς'. Τί λέγει· « Ἐάν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ παντὸς πράγματος, οὐ ἂν αὐτῆσονται, γενήσεται αὐτοῖς ; »

Ἀπόκ. Τοῦτόστι περὶ παντὸς πράγματος, οὐ ἂν συμφωνήσῃ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος, εὐσεβοῦς καὶ ἐναρέτου ζητήματος, ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῶν γίνεσθαι, ὥσπερ τῷ Ἰλλᾷ ἐν τῷ ὄρει, καὶ Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ προσομιλήσας, καὶ τὰ αὐτῆματα αὐτῶν πληρῶσας.

Ἐρώτ. κς'. Τί λέγει· « Ἰσθὶ εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου, ἕως οὐ εἰ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ ; »

Ἀπόκ. Ἀντίδικόν ἐστι τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ. Ταῦτα γὰρ ἀλλήλοις ἀντίκειται, ὥς φησι Παῦλος. Ὑποπιάζομεν γὰρ καὶ δουλαγωγοῦμεν τὸ σῶμα, εὐνοοῦντες διὰ νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ τῆς λοιπῆς κακοπαθείας, ἵνα μηκέτι ἐξανίσταται τῆς ψυχῆς διὰ παθῶν τῆς ἀτιμίας. Ὅθεν λέγει, τὸν μάταιον βίον τοῦτον καὶ πλάνον· ἂν γὰρ λυθῇ ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, καὶ ἐξέλθῃ τοῦ βίου τούτου καὶ τῆς ὁδοῦ, οὐκ ἔτι ἐργάζεσθαι ἀγαθὸν δύναται. Κοδράντης δὲ λέγεται καὶ αὐτὸ τὸ ἐγκατάλειμμα τοῦ ἐνθυμίου. Λέγεται δὲ καὶ ἡ συνειδήσις ἀντίδικος· ἐλέγχει γὰρ ἡμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ κρυπτῶς, καὶ ἀναγκαιτίζει ἀπὸ τοῦ κακοῦ, καὶ ἂν μὴ ἀκούσωμεν αὐτοῦ, ἔσχατον παραδίδωτιν ἡμᾶς ἐν τῷ κριτηρίῳ τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς οὖσαν εὐθύνας ὑπὲρ τε τῶν μεγάλων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν εὐτελῶν καὶ λίαν ἐλαχίστων.

Ἐρώτ. κς'. Τί ἐστίν· « Ὁμιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως ; »

Ἀπόκ. Διὰ τὴν ἀνθρωπότητα λέγει, ὅτι· « Πλούσιος ὢν ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ

A legem habuit, mortui qui jam erant; postea vero scortabatur: nemo siquidem cum ea ut cum uxore legitima coire volebat. Illa vero concupiscentiam suam cum refrenare non posset, clam apud se virum habuit, cum quo fornicaretur, neque erat hic manifestus aut legitimus maritus: sed eum virum secum habebat occulte.

QUÆST. XXIV. Quinam sunt illi veri adoratores, qui nec in hoc monte, nec Jerosolymis, sed in spiritu adorant Deum et in veritate ??

RESP. Isti sunt qui in desertis et in montibus, qui in speluncis et cavernis terræ habitant, qui citra conventum ecclesiæ, per opera bona, Dei spiritu illuminati, in spiritu et veritate adorant Deum et Patrem nostrum qui est in cælis. Qui inculpate vivunt, et Deum religiose et pie colentes omni pietate et honestate virtutum relucet, nec opus habent ecclesiæ, aut loco huic rei destinato, sed ipsi semetipsos templa bonis operibus facientes, quovis loco et ubique Deo placent: denique assidue et sincere omnibus diebus vitæ suæ serviunt.

QUÆST. XXV. Quid est quod inquit: « Si duo vestrum consenserint super terram, quæcunque rem petierint, dabitur eis ?? »

RESP. Hoc est de quacunque re convenerit anima cum corpore, de pio nimirum et probò negotio, Deus erit in medio eorum, sicut cum Eliæ in monte, et in fovea cum Daniele versatus est, ipsorum adimplens petitiones.

QUÆST. XXVI. Quid illud quod dicit: « Esto benevolus cum adversario tuo, dum adhuc es in via cum illo ?? »

RESP. Adversarius animæ corpus est: hæc enim sibi adversantur invicem, quemadmodum inquit Paulus ??; castigamus enim et in servitutem redigimus corpus per jejunia, vigiliæ et per alias afflictiones: idque bono et benevolò animo, ne amplius contra animam per concupiscentias ignominiosas insurgat. Viam dicit, vanam hanc fallacem vitam: nam a corpore postquam anima separata, et ex hac vita viaque fuerit egressa, non amplius potest operari bonum. Quadrans autem dicuntur, « ipsæ reliquæ cogitationis ?? ». Dicitur vero conscientia adversarius: nam occulte in corde nostro redarguit, coercet a malo, et si simus inobedientes, eadem nos demum ad Dei tribunal sistit, ubi et pœnas dabimus tum enormium peccatorum, tum etiam levium et minimorum.

QUÆST. XXVII. Quid illud est: « Simile factum est regnum cælorum grano sinapis ?? »

RESP. Propter humanam suam naturam hoc dicit: « Dives enim cum esset, humiliavit semetipsum

?? Joan. iv, 23, 24. ?? Matth. xviii, 19. ?? Matth. v, 25. ?? Gal. v, 17. ?? Psal. lxxv, 11. ?? Matth. xiii, 31.

usque ad mortem, mortem vere crucis⁴¹. » Magnū autem et foliis luxurians olus dicit, propter divinitatem. Volucres autem cœli, ramis ejus insidentes, prophetas, apostolos et evangelistas ipsos intelligit.

QUEST. XXVIII. Quid illud significat : « Non facietis sisoen ex coma capitis vestri⁴² ? »

261 RESP. (81) Sisoen quidam aliter interpretati sunt. Ego sic sentio : prohiberi hac lege capillorum tonsuram. Consuevere namque Græci infantum vertices non tondere, et capillos servare, eamque postmodum dæmonibus dedicare.

QUEST. XXIX. Quare flavit in discipulos suos Christus, dicens : « Accipite Spiritum sanctum⁴³ ? »

RESP. Quemadmodum super cæco fecit lutum, et ejus oculos illinivit, ut ostenderet quod ipse sit, qui ab initio formavit hominem ex luto : ad eundem modum insufflavit etiam in discipulos, declarans se esse, qui spiritum det et vitam hominibus, per primitivam illam inspirationem, quam in Adam inspiravit. Quod autem inquit : « Accipite Spiritum sanctum, » dedit ipsis per istam inspirationem, potestatem et gratiam remittendi peccata. Adventu autem (sancti Spiritus) in sancta Pentecoste, baptismi et signorum virtutem tribuit. Ideo inquit : « Vos baptizabimini in Spiritu sancto et accipietis virtutem supervenientis in vos Spiritus sancti⁴⁴. » Nam ante passionem ejus, apostoli non sanabant ægros per Spiritum sanctum : sed per potestatem et mandatum sibi a Christo traditum. « Nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus⁴⁵. » A mortuis vero postquam resurrexit glorificatus est. Spiritum autem sanctum cum vocat, non sancti Spiritus indicat hypostasim : hæc enim erat ante, et est, et erit, sed Spiritus sancti donum, quod post ascensionem, decimo, post resurrectionem vero, quinquagesimo die venit super discipulos Christi.

QUEST. XXX. Quis est ille judex iniquitatis, qui neque Deum timet, nec hominem veretur ?

RESP. Deus : nec enim vel Deum habet, quem timeat ; vel hominem, quem revereatur. « Erat autem in ea civitate vidua quædam⁴⁶. » Quæ illa vidua est ? anima cujusque hominis, quæ diabolum aliquando maritum habuit : quo repudiato, Christum ex animo complectitur : vidua est, ac orans nocte dieque judicem deprecatur, et lugens dicit : « Vindica me de adversario meo⁴⁷. »

QUEST. XXXI. Quis autem est adversarius ?

RESP. Diabolus, qui « tanquam leo rugiens circumit, quærens quem devoret⁴⁸. »

QUEST. XXXII. Quid autem dixit judex : « Etiamsi non timeam Deum, nec hominem reve-

⁴¹ Philipp. II, 8. ⁴² Levit. XIX, 17. ⁴³ Joan. XX, 22. ⁴⁴ Act. I, 8. ⁴⁵ Joan. VII, 39. ⁴⁶ Luc. XVIII, 3. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ I Petr. V, 8.

(81) Hæc est questio 28 Theodoretī in Levit. iisdem fere verbis.

σταυροῦ. » Μέγα δὲ καὶ κομῶν τοῖς φύλλοις διὰ τὴν θεότητα. Πτενὴν δὲ τοῦ οὐρανοῦ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ προφήτας καὶ ἀποστόλους, καὶ αὐτοὺς τοὺς εὐαγγελιστὰς καθέζομενους.

Ἐρώτ. κη'. Τί ἐστι τό· « Οὐ ποιήσετε σισέην ἐκ τῆς κόμης τῆς κεφαλῆς ὑμῶν ; »

Ἀπόκ. Τινὲς τὸν σισέην ἄλλως ἡρμήνευσαν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τὴν ἀπόκαρσιν τὸν νόμον ἀπαγορεύειν. Εἰώθασι γὰρ οἱ Ἕλληνες μὴ ἀποκείρειν τῶν παίδων τὰς κορυφὰς, καὶ τοὺς μαλοὺς ἔξιν, καὶ τούτους μετὰ χρόνον ἀνατιθέναι τοῖς δαίμοσιν.

Ἐρώτ. κθ'. Διὰ τί ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγων· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον ; »

Ἀπόκ. Ὅσπερ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ ἐποίησε πηλόν, καὶ ἐπέχρισε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ πλάσας κατ' ἀρχὰς τὸν ἀνθρώπον ἐκ τοῦ πηλοῦ· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐνεφύσησε, δεικνύς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ θεὸς πνοὴν καὶ ζωὴν τοῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦ παλαιοῦ ἐμφυσήματος τοῦ πρὸς τὸν Ἀδὰμ. Εἰπὼν δὲ αὐτοῖς· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· » ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν καὶ χάριν διὰ τοῦ ἐμφυσήματος πρὸς τὸ ἀφίναί τι ἀμαρτίας. Διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως ἐν τῇ ἁγίᾳ Πεντηκοστῇ τὴν τοῦ βαπτίσματος καὶ τὴν τῶν σημείων ἐνέργειαν παρέχε. Διό φησιν· « Ὑμεῖς δὲ βαπτισθῆσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Πρὸ γὰρ τοῦ πάθους οὐκ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τὰς ἰάσεις ἐποιοῦν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τῇ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἐξουσίᾳ καὶ προστάξει. Ὁσῶν γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ἡ σοὺς οὐδέπω ἐδοξάσθη. Δεδόξαται δὲ ἐγεγνηθῆναι ἐκ νεκρῶν. Πνεῦμα δὲ ἅγιον ὀνομάζων οὐ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ὑπόστασιν· αὐτὸ γὰρ ἦν τε αἶ καὶ ἐστὶ καὶ ἔσται, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρισμα, ὅπερ κατὰ τὴν δεκάτην ἡμέραν τῆς ἀναλήψεως, πεντηκοστῇ δὲ τῆς ἀναστάσεως, ἐπὶ τοὺς Χριστοῦ μαθητὰς κατεφοίτησεν.

Ἐρώτ. λ'. Τίς ἐστιν ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας, ὁ μήτε τὸν θεὸν φοβούμενος, μήτε ἀνθρώπον ἐντρέπομενος ;

Ἀπόκ. Ὁ θεός· οὔτε γὰρ θεὸν ἔχει, ὃν φοβηθήσεται, οὔτε ἀνθρώπον ἐντραπήσεται. « Χίρρα δὲ τις ἦν ἐν τῇ πόλει. » Τίς δὲ ἡ χίρρα ἐκεῖνη ; ἡ παντὸς ἀνθρώπου ψυχὴ, ἥ ποτε τὸν διάβολον ἀνδρὰ ἔχουσα, καὶ ἀπορρίψασα αὐτὸν, τὸν δὲ Χριστὸν ἐνστερνισαμένη, χίρρα τυγχάνει, καὶ δέεται καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ νύκτα, τὸν κριτὴν παρακαλοῦσα καὶ ὀδυρομένη καὶ λέγουσα· « Ἐκδίκησόν με ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου μου. »

Ἐρώτ. λα'. Τίς δὲ ἐστιν ὁ ἀντιδικός ;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος, ὁ « ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατῶν, ζητῶν τίνα καταπίῃ. »

Ἐρώτ. λβ'. Τί δὲ εἶπεν ὁ κριτὴς· « Εἰ καὶ τὸν θεὸν οὐ φοβοῦμαι, καὶ ἀνθρώπον οὐκ ἐντρέπομαι,

ἀλλ' οὖν ἐκδικήσω αὐτήν, ἵνα μὴ ἐργομένη ὑπερίδῃ με. » Καὶ ἐπιφέρει ὁ Κύριος λέγων· « Ἀκούσατε, τί λέγει ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας, » ὁ Θεός· ἐπειδὴ κρίνει καὶ κῆτα κρίνει τοὺς ἀδίκους. « Δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κέῖται. »

Ἐρώτ. λγ'. Πῶς νοητέον, ὅτι· « Ὁ ἔχων ἱμάτιον, πωλητὰς αὐτό, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν; »

Ἀπόκ. Τοῦτο εἶπε γνωρίσαι θέλων ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις τὴν προδοσίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἔφοδον τῶν Ἰουδαίων. Οὗτε οὖν τελείως παρεσιώπησεν, ἵνα μὴ τῇ ἀθρόῃ ἐφόδῳ παραθῶσιν, οὕτε πάλιν τελείως ἐγνώρισεν, ἵνα μὴ δειλὰ τινὶ κατασχεθῶσιν.

Ἐρώτ. λδ'. Πῶς ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν;

Ἀπόκ. Ὁ μὲν φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐστὶν ὁ τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας αὐτοῦ ποιοῦν· ὁ δὲ μισῶν αὐτήν ἐστὶν ὁ μὴ εἰκων αὐτῇ τὰ βλάπτοντα κελευούσῃ· ὁ δὲ θέλων αὐτὴν ἀπολέσαι ἐστὶ παρὰ τὸ θεῖον ἐκ τῶν ἐπερχομένων αὐτῇ κινδύνων καὶ θλίψεων καὶ περισρμιῶν διαφυγεῖν ἐπιέμενος. Ὡς οὖν καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν τοῖς κινδύνοις γινομένην ἀπόλειαν σωτηρίαν ὠνόμασεν· οὕτως εὐρήσει αὐτὴν εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον.

Ἐρώτ. λε'. Τί ἐστὶν· « Ἐὰν ὁ δεξιός σου ὀφθαλμός, ἢ ἡ χεὶρ σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ; »

Ἀπόκ. Οὐ περὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος τοῦτο εἶρηκεν ὁ Κύριος· ἀπαγε! ἀλλὰ περὶ φίλων καὶ συγγενῶν· μέλη γὰρ ἀλλήλων ἐσμέν. Ἐὰν οὖν, φησὶν, ἔχῃς φίλον καὶ συγγενὴ ἀναγκαῖόν σοι ὄντα, ὡς δεξιὸν ὀφθαλμόν ἢ χεῖρα· κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἰωβ, ὅτι· « Ὁφθαλμός ἤμην τυφλῶν, ποὺς δὲ χωλῶν· » καὶ ἰδοὺ ἐαυτὸν βλαπτόμενον τὴν ψυχὴν ὑπ' αὐτοῦ, ἔκκοψον αὐτὸν ἀπὸ σοῦ· οὐδεμία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, μάλιστα ἐὰν ὑποκρίσῃς τινος καὶ δόλου μετέχῃς.

Τοῦ Χρυσοστόμου λς'. Συκὴν εἶχε τις ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ, καὶ ἤλθε ζητῶν ἐν αὐτῇ καρπὸν, καὶ οὐχ εὔρεν.

Ἀπόκ. Συκὴν ἔθος τῇ Γραφῇ καλεῖν τὴν ἐν ἀμαρτίαις ψυχὴν· ἀμπελῶνα δὲ τὴν τῶν πιστῶν Ἐκκλησίαν· ἀμπελοουργοὺς δὲ τοὺς ἀγγέλους. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναξίαις βιοῦντες (81') τῆς πίστεως, οὐκ ἀμπελῶν, ἀλλὰ συκὴ ὀνομάζονται. Ἐκ νέας μὲν ἡλικίας, ὡς εἰκὸς, ἐν αὐτῇ φυτευθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος, μέχρι δὲ γήρους τὸν τρόπον μεταβαλλόμενοι· εἰκότως μακρόθυμος ὁ Θεὸς λέγει τῷ ἀμπελοργῷ, ἥτοι τῷ ἀγγέλῳ τῆς Ἐκκλησίας· « Ἰδοὺ τρία ἔτη ἐρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ, καὶ οὐχ εὐρίσκω. Ἐκκοψον αὐτήν· ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; Ὁ δὲ φησὶ· Κύριε, ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως οὗ σκάψω περὶ αὐτὴν καὶ βάλλω κόπριαν. » Τρία οὖν ἔτη εἰσὶν ἐν ἀνθρώποις, ἐν οἷς ἐρχεται ζητῶν καρπὸν ὁ Θεός, αἱ τρεῖς μεθολικαιώσεις τοῦ ἀν-

rear, vindicabo tamen eam, ne veniens me sugillet⁸². » Et subdit Dominus, dicens : « Audite, quid dicat iudex iniquitatis⁸³, » Deus scilicet; iniquos enim iudicat et condemnat. « Justo namque lex non est posita⁸⁴. »

QUEST. XXXIII. Quomodo illud intelligendum est : « Qui pallium habet, vendat et emat gladium⁸⁵? »

RESP. Hoc ideo dixit Dominus, ut apostolis conditionem sibi intentatam, notam faceret, et adventum Judæorum. Ergo illud nec omnino subicit, ne repentino turbæ adventu terrentur, nec etiam penitus illis indicavit omnia, ne corriperentur aliquo metu.

QUEST. XXXIV. Quomodo « qui amat animam suam, perdet eam⁸⁶? »

RESP. Is quidem, qui suam amat animam, est qui absurdas concupiscentias suas perpetratur. Qui vero odit eam, est qui ipsi noxia jubenti minime cedit. Qui autem animam suam vult perdere, est qui imminetia pericula, afflictiones et tentationes alio quam par sit modo effugere cupit. Ut igitur mortem in periculis sui causa susceptam, salutem vocavit; ita certum est eum illam in vita æterna inventurum.

QUEST. XXXV. Quidnam est illud : « Si oculus tuus dexter, aut manus tua scandalizat te, abscinde, et projice abs te⁸⁷? »

RESP. Non de membris corporis hoc dixit Dominus, absit! sed de amicis et cognatis : membra namque sumus invicem. Si igitur, inquit, habes amicum aut cognatum, cujus tanta tibi sit necessitas, quanta vel dexteri tui 262 oculi vel manus, juxta dictum Jobi : « Oculus eram cæcorum, et pes claudorum⁸⁸; » et videris ab ipso damnum inferri animæ tuæ, abscinde eum : nulla namque luci societas cum tenebris; maxime si quid simulent vel fraudulenter agant.

CHRYSOSTOMI XXXVI. Ficum habebat quidam in vinea sua, et venit quærens in ea fructum, et non invenit⁸⁹.

RESP. Ficum Scriptura vocare solet peccatis obnoxiam animam; vineam vero fidelium Ecclesiam; vitatores autem, angelos. Quando igitur in Ecclesia vitam ducunt fide sua indignam; non vinea vocantur, sed ficus. Quia a tenera quidem ætate, ut par est, in ea per baptismum plantati, et ad senectutem usque ad hunc modum immutati cum sint, merito Deus quantumvis æquanimis, dicit ad vitatorem vel angelum Ecclesiæ : « Ecce tribus jam annis venio, fructum quærens in ista ficu, nec tamen invenio. Exscinde eam; quare terram inutiliter occupat? Ille vero respondet : Domine, sine illam adhuc hoc tantum anno, donec fovea circum eam facta misero stercus⁹⁰? » Tres igitur sunt anni hominum, in quibus venit Deus quærens fructum,

⁸² Luc. XVIII, 4, 5. ⁸³ ibid. 6. ⁸⁴ I Tim. I, 9. ⁸⁵ Luc. XXII, 36. ⁸⁶ Joan. XII, 25. ⁸⁷ Matth. V, 29. ⁸⁸ Job XXV, 15. ⁸⁹ Luc. XIII, 6. ⁹⁰ ibid. 7, 8.

(81') ἀναξίως βιοῦνται.

quæ sunt hominis tres variae ætates, utpote qui pueri primum, deinde juvenes, postremo sumus senes. Multi enim in ipsa senectute demum resipuerunt, qui per afflictiones fossi, et per tentationes recepto stercore, fructum suum, virtutem scilicet,

Α θρώπου, ἢ ὡς παιδία, νεώτεροι, καὶ πρεσβύτεροι. Πολλοὶ γάρ, ἐν αὐτῷ τῷ γήρᾳ μετανοήσαντες, διὰ θλίψεων τε σκαφέντες, καὶ διὰ πειρασμῶν δεξιόμενοι κόπρια, τὴν ἀρετὴν ἐκπαρφορῶσαν. protulere.

CYRILLI XXXVII. Quare Ecclesia vocatur Ecclesia, et quare dicitur catholica?

RESP. Ecclesia quidem dicitur, propterea quod evocantur omnes; catholica vero, propterea quod per totum mundum diffusa sit.

QUEST. XXXVIII. Unde dicitur hæresis?

RESP. Ab eo quod quis eligat et exsequatur sententiam suam propriam.

PROPOSITIO XXXIX. « Orate ne fuga vestra fiat in hieme, vel in sabbato ⁸². »

EXPLICATIO. Notandum quod hiemem Deus non fecerit. Scriptum est enim : « Æstatem et ver tu plasmasti ea ⁸³. » Fugere vero dicit cum anima separatur a corpore. Hiemem autem peccata vocat, et Sabbatum incuriam; vix autem animæ in peccato, socordia et negligentia constitutæ.

ALIA PROPOSITIO XL. « Lapidem, quem reprobarunt ædificantes ⁸⁴. »

EXPLICATIO. Lapis ille Christus est, quem Scribæ, Pharisei et seniores Judaici populi reprobarunt, et factus est caput Ecclesiæ gentium. Quod propter unionem et consensum fidei, qui est inter gentes, dicitur. Quia namque posteri cum gentilibus, tum etiam Judæorum crediderunt in Christum, anguli similitudinem refert Christus, qui illorum posteros copulavit in fide. Dicitur vero etiam alio modo Christus lapis angularis. Siquidem quando construitur domus aliqua, ponunt ædificantes in angulo muri lapidem aliquem summum angularem, qui angulum in summitate contineat. Talis vero lapis in summo loco muri constitutus, una copulat et continet duos parietes. Hoc igitur modo Christus quoque summus lapis angularis dicitur, quia in unum copulat duos istos populos: Judæorum videlicet et gentilium populum, atque eam ob causam angularis lapis dictus est.

QUEST. Quid est quod dixit Christus Petro...?

Hic desunt quædam.

turbæ, et tenentes Christum in medio sui, incipiebant latenter a tergo ejus aliqui, et pulsabant eum, aut interrogabant eum, alii tentantes: Dic nobis, nonne aliquis de populo clam te percussit? et si nosti, prophetiza, et loquere: monstra nobis eum ex turba qui te verberavit, et cognoscemus quoniam propheta es tu.

263 QUEST. XLI. Quidnam est illud : « Et inclinabo capite tradidit spiritum ⁸⁵? » Nam omnes moribundi, moriuntur primum, et tum demum inclinant capita.

Κυρίλλου λζ'. Διὰ τί ἡ Ἐκκλησία καλεῖται Ἐκκλησία, καὶ διὰ τί καθολική;

Ἀπόκ. Ἐκκλησία μὲν, διὰ τὸ πάντας ἐκκαλεῖσθαι· καθολική δὲ, διότι καθόλου τοῦ κόσμου κεχυμένη ὑπάρχει.

Ἐρώτησις λη'. Πόθεν λέγεται αἵρεσις;

Ἀπόκ. Ἀπὸ τοῦ αἰρεῖσθαι τι ἴδιον καὶ τοῦτο ἐξακολουθεῖν.

Κείμενον λθ'. « Εὐχεσθε, ἵνα μὴ γεννηται ἡ φυγὴ ὑμῶν ἐν χειμῶνι, ἢ ἐν σαββάτῳ. »

Ἑρμηνεία. Σημειώτεον, ὅτι ὁ Θεὸς χειμῶνα οὐκ ἐποίησε. Γέγραπται γάρ· « Θέρος καὶ ἔαρ αὐτὸ ἐπλασας αὐτά. » Φυγεῖν δὲ λέγει, ὅποτεν ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος χωρίζεται. Χειμῶνα δὲ τὰς ἀμαρτίας καλεῖ· σάββατον δὲ τὴν ἀμελείαν· καὶ οὕτως τὴν ἐν ἀμαρτίᾳ καὶ ἀθυμίᾳ καὶ ἀμελείᾳ ψυχὴν.

Ἔτερον κείμενον μ'. « Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. »

Ἑρμηνεία. Λίθος ὁ Χριστὸς, ὅστις ἀπεδοκίμασθη ὑπὸ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐγένετο κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἐθνῶν. Ὁ λέγεται διὰ τὸ συγχρατεῖν ἐν τῇ πίστει εἰς μίαν ὁμόνοιαν τὰ ἔθνη. Ἐπειδὴ γάρ τὰ ἀπόγονα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰουδαίων πεπιστεύκασι τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦτο γωνία ἀπεικασθή καὶ ὁ Χριστὸς, ὅτι τοὺς γόνους ἐκείνων συνῆψεν ἐν τῇ πίστει. Λέγεται δὲ καὶ κατὰ ἄλλον τινὰ τρόπον ὁ Χριστὸς λίθος ἀκρογωνιαίος, ἐπειδὴ, ὅτε κτιζεται οἰκία, προστιθέασιν οἱ οἰκοδομοῦντες ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ τοίχους λίθον ἀκρογωνιαίον, ἥτοι τὸν ἔχοντα γωνίαν ἐν τῇ ἀκρᾷ αὐτοῦ. Περὶ δὲ ὁ τοιοῦτος ἐν τῇ ἀκρᾷ τοῦ τοίχους, συνάπτει καὶ κρατεῖ τὰ δύο τοίχη ἐν τῷ ἁμᾷ. Κατὰ οὖν τοιοῦτον τρόπον λέγεται καὶ ὁ Χριστὸς λίθος ἀκρογωνιαίος, ὅτι συνῆψε τοὺς δύο λαοὺς ἐν τῷ ἁμᾷ, τὸν τε λαὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ τὸν ἐξ ἐθνῶν· καὶ διὰ τοῦτο λίθος ἀκρογωνιαίος ὠνόμασται.

Ἑρώτ. Τί ἐστὶν ὃ εἶρηκεν ὁ Χριστὸς τῷ Πέτρῳ...;

τοῦντες οἱ ὄγλοι, καὶ μέσον αὐτῶν ἔχοντες τὸν Χριστὸν ἤρχοντο κρυπτῶς ἐπισθεν αὐτοῦ τινες, καὶ ἔκρουον αὐτὸν, ἢ ἡρώτων αὐτὸν ἄλλοι δοκιμάζοντες, Εἰπέ ἡμῖν, ἅρα τίς ἐτυφέ σε ἐκ τοῦ λαοῦ κρυφίως; καὶ ἐὰν οἴδας, προφήτευσον καὶ εἰπέ· δεῖξον ἡμῖν ἐκ τοῦ ὄγλου τὸν τύπαντά σε, καὶ γνωσόμεθα, ὅτι προφήτης εἶ σύ.

Ἑρώτ. μα'. Τί ἐστι· « Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα; » Καὶ γὰρ πάντες οἱ θνήσκοντες πρῶτον τελευτῶσι, καὶ οὕτως τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς κλίνουσιν.

⁸² Matth. xxiv, 20. ⁸³ Psal. lxxiii, 17. ⁸⁴ Psal. cxviii, 22. ⁸⁵ Joan. xix, 30.

Ἀποκ. β. Ἐπειδὴ πάντα ἐτέλεσεν ὁ Κύριος τὰ γραμμένα, τὴν σάρκασιν, τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν, τὴν τῶν σημείων ἐπίδειξιν, τῆς διδασκαλίας τὴν ἐνέργειαν, τῶν μαθητῶν τὴν οἰκείωσιν, τὰ ἀνθρώπινα πάντα, τὸ πάθος, τὴν σταύρωσιν, τοὺς ἐμπαιγμούς, τὰς τρώσεις τῶν ἡλῶν, μετὰ τὸ πληρῶσαι ταῦτα, ἅπερ εἶδε παθεῖν· ἐλείπετο μόνον ὁ θάνατος. Καὶ φοβούμενος οὐκ ἐτόλμα προσεγγίσει αὐτῷ· διὰ τοῦτο ἐκλινεν ὁ Χριστὸς τὴν κεφαλὴν, κρᾶζων αὐτόν. Ἔως γὰρ μὴ ἐκλινε τὴν κεφαλὴν, οὐκ ἐτόλμα προσεγγίσει αὐτῷ. Διὰ τοῦτο φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς· «Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα.»

Ἑρώτ. μβ'. Τίνος χάριν ἐκράυγασεν ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ φωνῇ μεγάλῃ;

Ἀποκ. β. Ἵνα δείξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ἐκφοδίσῃ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ πρὸς πίστιν εἰσαγάγῃ. Καὶ γὰρ ἡ φωνὴ αὕτη τὰς πέτρας διέσχισε, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ καὶ ἔρρηξε, τὴν γῆν τε ἔσεισε, καὶ τὰ μνημεῖα ἀνέωξε. Καὶ οὐδὲ οὕτως συνήκαν οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι.

Ἑρώτ. μγ'. Πῶς εἶδεν ἡ Μαρία τὸν Κύριον, καὶ πόλῳ τρέψῃ; Καὶ γὰρ Ἰστατο κλαίουσα ἐν τῷ μνημείῳ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων συθυρωπῶ τῷ ἡθεῖ, καὶ κατηφεῖ τῇ θέᾳ. Πῶς οὖν εἶδεν αὐτὸν ὅπισθεν αὐτῆς περιπατοῦντα καὶ ἐρχόμενον;

Ἀποκ. β. Ἐχει δὲ οὕτως, ὅτι ἐκαθέζοντο οἱ ἄγγελοι ἔμπροσθεν αὐτῆς, καὶ ἔβλεπον τὸν Χριστὸν ἐρχόμενον ὀπίσω αὐτῆς· ἔκειντο δὲ ὀπίσω αὐτῆς οὐχ ὥρα· οἱ δὲ ἄγγελοι καθεζόμενοι ἐξεναντίας αὐτῆς ἐθεώρουν τὸν Χριστὸν ἐρχόμενον ὀπίσω αὐτῆς, καὶ εὐθέως ἀνέστησαν. Ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ τοὺς ἀγγέλους ἀποπηδήσαντας ἐξεπλάγη, καὶ αὐθὺς ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω ἰδεῖν τί ἐθεάσαντο οἱ ἄγγελοι, καὶ εἶδεν ἐρχόμενον τὸν Ἰησοῦν. Αὕτη ἐστὶν αἰτία τοῦ ἰδεῖν τὴν Μαρίαν τὸν Κύριον στραφεῖσαν εἰς τὰ ὀπίσω.

Ἑρώτ. μδ'. Διὰ τί ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐξήγησε μετὰ τὴν ἀνάστασιν φαγεῖν, οὐχ εὐρέθη δὲ ἕτερον μέρος, ἀλλ' ἡ μόνον ἰχθύος ὅπου μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσοῦ κηρίον;

Ἀποκ. β. Τινὲς τὸ ἀπὸ μελισσοῦ κηρίον ἄλλας ἡρμήνευσαν εἶναι· φλυάων μυθολογία ταῦτα τὰ ῥήματα. Τὸ γὰρ ἀπὸ μελισσοῦ κηρίον καὶ ἰχθύος ὅπου μέρος ταῦτά εἰσιν οἷα λέγει ἡ Γραφή. Ἐχει δὲ παράδοξόν τινα ἐρμηνεῖαν καὶ βαθυτάτην καὶ ἀναγωγικωτάτην ἀκριβείαν. Ὁ νοῦς τῆς ἀναγνώσεως ταύτῃ ἐστὶν οὗτος· ὁ μὲν ἰχθύς παρεικάσεται εἰς τὴν σκληρὰν διαγωγὴν τῶν ἀσκητῶν, τῶν δαμασάντων τὴν σάρκα νηστεῖαις καὶ ἀγρυπνίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς κακοπαθείαις, καὶ σταυρωσάντων ἑαυτοὺς τῷ κόσμῳ καὶ ταῖς ἡδοναῖς, καὶ ὑγρότῃ καὶ ταῖς τροφαῖς τοῦ βίου ἀποταξαμένων, καὶ τῇ ξηρότητι ἑαυτοὺς δαμασάντων, καὶ τῇ ἀσκητικῇ ὁδῷ πορευομένων, καθὼς ἐνετελεῖτο ὁ Χριστὸς· «Ὁ θέλων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν,» ἐν νηστεῖαις ὀκνητόις καὶ ἀγρυπνίαις, καὶ ταῖς λοιπαῖς κακοπαθείαις. Πῶς δὲ παρεικάσεται ὁ ἰχθύς εἰς τὴν ἀσκησιν, ἢ τὴν κακοπάθειαν, ἀκούσων. Ἀνθρώπος ὁμοίος ἐστὶ τοῦ ἰχθύος·

Resp. Quoniam omnes Scripturas Christus adimpleverat, incarnationem, nativitatem, baptismum, signorum manifestationem, efficacem doctrinæ prædicationem, familiaritatem cum discipulis, humana denique omnia, passionem, crucem, illusiones, vulnera clavorum; istis, inquam, omnibus impletis, quæ pati debuerat, sola mors restabat adhuc. Atque hæc quidem sibi metuens, appropinquare non audebat, ideo Christus inclinato capite vocavit ipsam. Nam antequam caput inclinasset, verebatur propius accedere. Ideo, inquit evangelista: «Et inclinato capite tradidit spiritum.»

QUEST. XLII. Quare magna voce clamavit Christus in cruce?

Resp. Ut suam declararet potentiam, Judæos perterrefaceret, et ad fidem adduceret. Hæc enim vox petras discidit, velum templi dirupit, terram succussit, et mortuorum sepulcra aperuit. Ac ne sic quidem intellexerunt ingrati Judæi.

QUEST. XLIII. Quomodo vidit Maria Dominum? Flens enim in monumento stabat coram angelis, tristi vultu et aspectu demisso. Quomodo igitur vidit eum, qui a tergo veniebat obambulans?

Resp. Sic res habet. Cum angeli sederent Mariæ ex adverso, viderentque Christum a tergo ejus accedentem: illa quidem retrorsum non respiciebat: angeli vero sedentes e regione, viderunt Christum a tergo venientem, statimque surrexerunt. Videns vero mulier angelos resiliisse, animo perculsa, statim retro convertit se ad videndum, quid angeli cernerent, et vidit venientem Jesum. Hæc est causa quod Maria, retro conversa, vidit Dominum.

QUEST. XLIV. Quare cum discipulis post resurrectionem suam Christus edere voluit, nec alia portio est inventa, assi piscis, et de favo mellis?

Resp. Quidam illud de favo mellis, salem interpretati sunt, quæ verba nugacium sunt fabulæ. Nam favus mellis et assus piscis ejusmodi sunt, qualia dicit Scriptura. Habet autem res admirandam interpretationem, et profundam atque valde remotam pervestigationem. Sensus autem istius lectionis hic est: Piscis similitudinem habet asperæ conversationis ascetarum, qui jejuniis, vigiliis, et aliis castigationibus carnem domuerunt: qui seipsos mundo et voluptatibus crucifixerunt, et qui humidis cibis voluptuosisque renuntiarunt, aridisque seipsos domantes, asceticam viam ingrediuntur, quemadmodum præcepit Christus: «Qui vult animam suam servare, perdet eam⁶²;» jejuniis atque, vigiliis et aliis afflictionibus. Quomodo vero piscis assimiletur asceti, vel macerationibus, nunc attende. Pesci similis est homo: nam sicut piscis dum adhuc est in mari omnem habet humiditatem,

⁶² Matth. xvi, 25.

et cum suo sanguine in vasto vivit lute : quando vero captus extra aquam venerit, moritur : ad ignem vero positus assatur et arefit, perditque suam omnem immunditiam. Talis etiam est homo : dum adhuc est in medio vitæ suæ curriculo, voluptatibus indulget et immoderatis concupiscentiis. Quando vero relicto mundo, ascendi et asperiori vitæ in deserto operam dederit, sancti Spiritus igne calefactus, a suis affectibus arescit, et ab omni repurgatur immunditia, atque per virtutes accepta Deo efficitur hostia. Nam sicut piscis ad carbonem assatus, fit commodus et utilis cibus : sic homo per calorem Spiritus sancti repurgatus, hostia Domino accepta efficitur.

264 Nunc quod ad favum mellis attinet, talem habet interpretationem. Querendum itaque quomodo non fuerit mel sine favo. Est quidem favus sine melle, et aliquando mel est sine favo : hic vero repertum est utrumque ; quo vero pacto audi. Mel quidem propter sancti Spiritus dulcedinem, quam super apostolos et omnes fideles effusus erat. Favum vero habuit, propter signaculum, quo per baptismum omnes fideles obsignavit. Etenim thesaurus quanto magis inclusus est in favo, tanto est tutior. Consimili modo et gratiæ divinæ tute sunt in homine, qui baptismi signaculum et signum crucis, denique fidem quoque quæ est in Christum habet.

De gloria (Christi.)

QUEST. XLV. Sciendum vero quod Dominus noster Jesus Christus postquam ex Spiritu sancto et ex Maria perpetua Virgine sunipisset, et incarnatus fuisset ; postquam humana omnia suscepisset præter peccatum et infirmitatem, postquam tanta edidisset miracula, essetque crucifixus, et tertia die resurrexisset secundum Scripturas, postmodum assumptus est, et consedit ad dexteram Dei. Dextram vero Dei cum audis, ne locos vel figuras gloriæ circumscribe. Dextrum etenim et sinistrum sunt circumscripturarum rerum : Deus autem increatus est et infinitus, cui nulla ascribi forma, et qui nec ipse circumscribi queat. Dextram vero Dei quando audieris, Dei gloriam et honorem intellige. Et Dei quidem Filius et Deus, sicut dictum est, post adimpletam totam dispensationem, tandem assumptus est. Spiritus vero sanctus in sancto festo Pentecostes super sanctos apostolos veniens, et super omnem carnem effusus, non est rursus assumptus, sed in generationem et generationem transit in omnes, et sicuti quemlibet hominum invenit, habitat in eo pro ratione puritatis cuiusque hominis, multum in anima superans dulcedinem mellis.

QUEST. XLVI. Quid est quod dicit Christus : « Si quis locutus fuerit aliquid contra Filium hominis, remittetur ei : at si quis locutus fuerit contra Spi-

A ωσπερ γὰρ ὁ ἰχθύς, ἕως ἐστὶν ἐν τῇ θαλάσῃ, ἔχει πᾶσαν τὴν ὑγρότητα, καὶ ζῇ μετὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ καὶ πάσης ἰλῦος· ὅταν δὲ κρατῇ ἔξω τοῦ ὕδατος, νεκροῦται· τιθέμενος δὲ ἐν τῷ πυρὶ ὀπτοῦται καὶ ξηραίνεται, καὶ ἀπόλλυσι πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀκαθαρσίαν· τοιοῦτῃ τρόπῳ ἐστὶ καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἕως ἐστὶ μέσον τοῦ βίου, ζῇ ἐμπαθῶς πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ ἀκολάστους ἐπιθυμίας. Ὅταν δὲ ἀποστῇ τοῦ κόσμου, καὶ βιώσῃ ἐν ἀσκήσει καὶ σκληραγωγίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὑπὸ πυρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος θερμαινόμενος, τότε ξηραίνεται ἐκ τῶν παθῶν, καὶ καθαίρεται ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας, καὶ γίνεται τῷ Θεῷ θυσία εὐάρεστος διὰ τῶν ἀρετῶν. Ὅσπερ ὁ ἰχθύς γίνεται ἐπιτῆδειος εἰς τροφήν ὀπτηθεὶς ἐπ' ἀνθρώπων· οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῆς θέρμης τοῦ ἁγίου Πνεύματος καθαρεὶς, γίνεται θυσία εὐπρόσδεκτος τῷ Κυρίῳ.

B Τὸ δὲ ἀπὸ μελισσίου κηρίον ἐστὶ πάλιν τοιαύτην ἔχον τὴν ἐρμηνείαν. Ζητεῖτον τοίνυν πῶς οὐκ ἦν τὸ μέλι χωρὶς κηρίου. Ἔστι δὲ καὶ κηρίον χωρὶς μέλιτος· καὶ ἐστὶ καὶ μέλι χωρὶς κηρίου· ἔχει δὲ εὐρέθησαν τὰ ἀμφοτέρω· κατὰ τὴν δὲ τρόπον, ἀκούσων. Τὸ μὲν μέλι διὰ τὴν γλυκύτητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἦν ἐμελλεν ἔχρειν πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστοὺς· τὸ δὲ κηρίον διὰ τὴν σφραγίδα, ἣν παρέχει τοῖς πιστοῖς πᾶσι διὰ τοῦ βαπτίσματος. Καὶ γὰρ ὁ θησαυρὸς, ὅσον ἐστὶ βεβυσμένος διὰ κηρίου, τοσοῦτόν ἐστιν ἀσφαλτέστερος. Τοιοῦτῃ τρόπῳ οὖν καὶ ὁ τῆς θείας χάριτος πλοῦτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει ἄσχυλος, ἔχων τὴν σφραγίδα τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, καὶ τὴν πίστιν εἰς Χριστόν.

C

Περὶ δόξης.

Ερώτ. με'. Γίνωσκε δὲ, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, μετὰ τὸ σαρκωθῆναι ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ ἐκ τῆς αἰὶ παρθένου Μαρίας, καὶ ἐνανθρωπήσαι, καὶ πάντα ἀνθρώπινα ἀναλαβεῖσθαι χωρὶς ἁμαρτίας καὶ ἀσθενείας, καὶ μετὰ τὸ θαυματουργῆσαι καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι κατὰ τὰς Γραφάς, ὕστερον ἀνελήφθῃ, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. Δεξιάν δὲ ἀκούων τοῦ Θεοῦ, μὴ τόπους καὶ σχήματα δόξης περιέγραφε. Δεξιὰ γὰρ καὶ ἀριστερὰ τῶν περιγραφομένων ἐστίν· ὁ δὲ Θεὸς ἀπλαστός καὶ ἀόριστος καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ ἀπερίγραπτός ἐστι. Δεξιάν δὲ τοῦ Θεοῦ ὅταν ἀκούσῃς, τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ Θεοῦ εἶναι νοεῖ. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, καθὼς εἴρηται, μετὰ τὸ πληρῶσαι πᾶσαν οἰκονομίαν, ὕστερον ἀνελήφθῃ· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατελθὼν ἐπὶ τοὺς ἁγίους μαθητὰς τῇ ἁγίᾳ Πεντηκοστῇ, καὶ ἐκχυθὲν ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, οὐκ ἀνελήφθῃ, ἀλλὰ κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν διέρχεται εἰς πάντα, καὶ καθὼς ἓνα ἔκαστον εὖροι τῶν ἀνθρώπων, κατασκευοί ἐπ' αὐτὸν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐκάστου καθάρσεως, ὑπὲρ μέλι γλυκάζον ἐν τῇ ψυχῇ.

Ερώτ. με'. Τί ἐστὶν ὃ εἶπεν ὁ Χριστὸς, ὅτι· « Ὅς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ

ἀφεθήσεται οὗτος ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὗτος ἐν τῷ μέλλοντι ;)

Ἑρμηνεία. Τοῦτο εἶρχεν ὁ Χριστός, ἐπειδὴ διπλοῦς κατ' οὐσίαν, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, πᾶς ὅστις ἀθετήσῃ βλασφημιῶν εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ μετανοήσαντι, τῷ δὲ βλασφημήσαντι εἰς τὴν....

Cetera desiderantur.

...μφαίνοντὸ τρίτον πρόσωπον ὅμοιον ἀνθρώπῳ τὸν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ παρουσίαν φανερώτατα γράρον· τὸ δὲ τέταρτον ὅμοιον ἀετῷ πετομένῳ, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπιταμένην, ὅσιν σαφηνίζον, καὶ τὰ Εὐαγγέλια τούτοις σύμφωνα, ἐν οἷς συγκαθίσταται ὁ Χριστός. Τὸ μὲν γὰρ κατὰ Ἰωάννην τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἡγεμονικὴν καὶ ἐνδοξον αὐτοῦ γενεάν ἐκδιηγείται λέγων· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος » διὸ καὶ ἀετὸς μετωνόμασται, ὡς τὰ ὕψη . . . . . κενεμαθῆσας, κάκειθεν τὰ ἀπόρρητα μυθεῖς, καὶ τὰ χρυστὰ τῆς θεολογίας . . . . . ἀνιμωσάμενος, καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀκατάληπτον γέννησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ συγγραφάμενος. Τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ζαχαρίου τοῦ ἱερέως· τὸ δὲ κατὰ Ματθαῖον τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ γέννησιν γράφει· « Βίβλος γενέσεως. » Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον· « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου. » Διὰ τοῦτο καὶ τέσσαρες καθολικαὶ διαθήκαι τοῖς ἀνθρώποις ἐδόθησαν· μία μὲν κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε ἐπὶ τοῦ τόξου· δευτέρα ἐπὶ τοῦ Ἀδράμ ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς περιτομῆς· τρίτη ἡ διὰ τοῦ Μωσέως ἐν τῇ νομοθεσίᾳ· τετάρτη ἡ διὰ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάρις καὶ ὁωρεά.

Mosem, cum leges ferret : quartum denique, quod est gratia et donum, per sacrum Evangelium Domini nostri Jesu Christi.

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ.

Ερώτ. μζ'. Τί ἐστίν· « Ἡ δὲ γῆ ἦν ἄορατος καὶ ἀκασκεύαστος ; »

Ἀπόκ. Ὅτι οὐκ ἦν ἀκμὴν κοσμηθεῖσα. Ἐπικειμένου γὰρ τοῦ ὕδατος ἐπάνω αὐτῆς, ἄορατος ἦν ἥτοι ἀθεώρητος καὶ ἀφανής· ἀκασκεύαστος δὲ ἥτοι ἀκαλλώπιστος, ἀτελείωτος· ἀκμὴν γὰρ οὐκ εἶχεν οὕτε ἄνθη, οὕτε λειμῶνας, οὕτε φυτὰ, οὕτε βλάστην.

Ερώτ. μη'. Ποῖον πνεῦμα ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος ;

Ἀπόκ. Τισὶ μὲν δοκεῖ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ζωογονοῦν τὴν τῶν ὕδατων φύσιν· ἐγὼ δὲ ἀρμοδίως τὸ, « ἐπεφέρετο, » τὴν κινήτικὴν τοῦ ἀέρος οὐσίαν φημι παραδελούον, καθὰ καὶ Δαυὶδ περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων φησὶ· « Πνεῦμα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ρυθίζεται ὕδατα. »

Ερώτ. μθ'. Διὰ τί, μίαν τὴν συναγωγὴν τῶν ὕδα-

ritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc saeculo, nec in futuro ⁸² (82) ?

INTERPR. Hoc ideo dixit Christus, quod cum duplicis sit essentiae, Deus nimirum et homo, omni blasphemiam contra carnem ipsius loquenti, peccatum remittatur, si ejus ipsum poeniteat : illi vero, qui blasphemiam dixerit....

...tertia persona similis homini, humanam illius praesentiam, sive adventum, clarissime describit : quarta denique assimilata aquilae volanti, Spiritus sancti gratuitam illam donationem in Ecclesiam involantem declarat. Et consentiunt cum his ipsa etiam Evangelia, in quibus Christus una considet. Illud enim quod est secundum Joannem, exponit nobis imperatoriam illam et illustrem ipsius ex Patre nativitatem, cum ait : « In principio erat Verbum ⁸³. » Quamobrem etiam « Joannes » aquilae nomen accepit eo quod altissima quaeque pervolans, inde inexplicabilium scientiam edoctus, et occulta divinae doctrinae deserens, illam quae nullis verbis exponi, nulloque rationis intellectu comprehendi potest, Filii generationem conscripserit. Quod vero secundum Lucam a sacerdote Zacharia orditur : et quod est secundum Matthaeum, ejus, qua homo est, generationem exponit : « Liber, inquit, generationis ⁸⁴. » At quod est secundum Marcum : « Principium, ait, Evangelii ⁸⁵. » Et hinc est quod Deus cum hominibus quatuor universalia foedera sanxerit : primum quidem post diluvium cum Noe, per arcum : secundum vero cum Abrahamo, sub signaculo circumcisionis : tertium per

265 EX VETERI TESTAMENTO INTERPRETATIONES.

QUEST. XLVII. Quidnam est illud : « Terra autem erat invisibilis et incomposita ⁸⁷ ? »

RESP. Quia nondum erat exornata. Insidente namque super terram aqua, videri non poterat, invisibilis videlicet et occulta : incondita vero necdum exornata, nec perfecta. Nullus enim illi adhuc vigor erat, nulli flores vel prata, neque plantae vel germen aliquod.

QUEST. XLVIII. Qualis erat ille spiritus, qui ferebatur super aquas ?

RESP. Videtur quidem quibusdam quod ille sanctus sit Spiritus, vivificans aquarum naturam (85). Ego vero haud incongruenter per illud verbum, « ferebatur ⁸⁶, » dico significari motivam aeris essentiam : etiam juxta David de Deo universorum dicentem : « Flabit spiritus ejus et fluent aquae ⁸⁷. »

QUEST. XLIX. Quare (84) cum unam congregatio-

⁸² Luc. xii, 40. ⁸³ Joan. i, 1. ⁸⁴ Matth. i, 1. ⁸⁵ Marc. i, 1. ⁸⁶ Gen. i, 2. ⁸⁷ ibid. ⁸⁸ Psal. cxlvii, 13.

(82) His similia habentur supra Quaest. ad Anthonium 72.

(83) Vide Quaest. 8 Theodoretum in Genes.

(84) Haec ipsa est apud Theodoretum Quaest. 12 in Genes.

nem aquarum dixisset, postmodum multas vocavit? Inquit enim: « Congregata est aqua, quæ sub cælo erat, in congregationes suas⁷⁰. »

RESP. Una est aquarum natura et congregatio. Pipraliter vero collectiones vocavit, eo quod aliud quidem est Indicum pelagus, aliud vero Ponticum, et aliud Atlanticum, aliud Propontis, Ægæum aliud, et aliud Ionis sinus. Extra vero, terram aluit maximum pelagus, quod Oceanum quidam vocant. Eam ob causam, aquam quidem ut est congregata, collectionem; ut autem ab alia separata est, collectiones vocavit.

QUEST. L. Quare lumen separabat diem et noctem antequam sol creatus esset? Nam sol et reliqua luminaria postea demum sunt facta. Quomodo ergo illud intelligendum: « Et fuit vespera et fuit mane dies⁷¹, » cum sol nondum esset?

RESP. Fiat lux, dixit Deus, et facta est. Illa igitur erat, quæ distinguebat diem ac noctem. Et dixit Deus, « Fiat lux, et facta est. » Lux illa non est sol: qualis vero lux sit, audi. Est hæc lux illa matutina, quæ exoritur diluculo et mundum illustrat, antequam sol oriatur. Nec aliquis putet, quod solis hic splendor sit qui solem præveniens statim lucet et mundum illustrat; sed hoc illud ipsum est quod dicit Scriptura: « Et dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux⁷². » Hæc lux magna et splendidissima cum esset, divisit eam Deus in luminaria illa, solem et lunam, et reliqua.

(85) QUEST. LI. Quid est quod inquit: « Sint in signa et tempora, et dies et annos⁷³? »

RESP. Signa vocat, ad cognoscendum sementis faciendæ, messis et vindemiæ opportunitatem, quo tempore plantandum, et ligna quando cædenda. Nam quævis tempestas peculiare habet opus. Quatuor namque tempestates habet annus, quarum quæque suum opus habet.

(86) QUEST. LII. Quare plantas quidem ante luminaria creavit Deus, animalia vero post?

RESP. Propterea quod plantæ sunt inanimatæ, et non habent oculos, suntque creatæ ante luminaria. Splendorem enim lucis portabant, post luminaria vero tandem animalia creata sunt. Nam lucem illam magnam quam Deus fecerat, in luminaria divisit: quæ lux hinc inde dispersa, aliquatenus est immixta: quod nisi factum fuisset non potuissent animalia sustinere magnum jubar, et splendorem totius ignis ejusmodi. Atque hujus quidem rei gratia postremo sunt animalia creata, ut illius ignis splendorem perferre possent.

QUEST. LIII. Quare Deus cum ex terra finxisset hominem, non etiam finxit Evam, sed eam formavit ex ejus costa?

RESP. Ne haberent occasionem dicendi, aliud esse

των εἰπὼν, μετὰ ταῦτα πολλὰς προσωνόμασε; « Συνήχθη » γὰρ, φησί, « τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν. »

Ἀπόκ. Μία ἐστὶ τῶν ὁδῶν τῆ φύσεως καὶ συναγωγῇ πληθυντικῶς δὲ τὰς συναγωγὰς ὀνόμασεν, ἐπειδὴ ἄλλο μὲν τὸ Ἰνδικὸν πέλαγος, ἄλλο δὲ τὸ Ποντικόν, καὶ τὸ Ἀτλαντικὸν ἕτερον, καὶ ἄλλο μὲν τὴ Προποντίς, καὶ Αἰγαῖον ἕτερον, καὶ ἄλλος πάλιν ὁ Ἰωνίος κόλπος. Ἐξῶθεν δὲ πάλιν ἐπικάτῃται τὸ μέγιστον πέλαγος, ὃ τινες Ὀκεανὸν ὀνομάζουσι. Τοῦτου χάριν, ὡς μὲν συνηγμένην, συναγωγὴν μίαν ὀνόμασεν ὡς δὲ διαιρουμένην, συναγωγὰς.

Ἐρώτ. ν. Ποῖον φῶς ἐχώριζε τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, πρὶν γενέσθαι τὸν ἥλιον; Καὶ γὰρ ὁ ἥλιος καὶ οἱ λοιποὶ φωστῆρες ὕστερον ἐγένοντο. « Καὶ ἐγένετο δὲ ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα, » πῶς γὰρ νοητέον; οὕτω γὰρ ἥλιος.

Ἀπόκ. Τὸ φῶς εἶπεν ὁ Θεός, καὶ ἐγένετο. Ἐκεῖνο οὖν ἦν τὸ διαχωρίζον τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι « Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἥλιος· ποῖον δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ φῶς, ἀκούσουσιν. Τοῦτο τὸ φῶς ἐστὶ τὸ πρωϊνόν, ὅπερ ἀνατέλλει καὶ φωτίζει τὸν κόσμον ἀπὸ πρωὶ πρὶν ἀνατελεῖν τὸν ἥλιον. Καὶ μηδεὶς νομίσῃ, ὅτι τοῦ ἡλίου ἐστὶ τὸ φέγγος ἐκεῖνο, ὅπερ αὐγάζει ταχὺ καὶ φωτίζει τὸν κόσμον πρὶν τοῦ ἡλίου· ἀλλ' αὐτὸ ἐστὶν ὅπερ λέγει ἡ Γραφή· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Τοῦτο τὸ φῶς πολὺ καὶ ὑπέρλαμπρον ὑπάρχον, τότε διεῖπεν αὐτὸ ὁ Θεός εἰς τοὺς φωστῆρας, τὸν τε ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ λοιπά.

Ἐρώτ. να'. Τί λέγει, ὅτι « Ἐστῶσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ ἡμέρας καὶ ἡνιαυτοὺς; »

Ἀπόκ. Σημεῖα καλεῖ τὸ εἰδέναι σπόρου καιρὸν καὶ θέρους, καὶ τρυγητοῦ, τὸ φυτεῦσαι ἐν ποίῳ καιρῷ, πότε ξύλον τεμῆν. Ἐκαστος γὰρ καιρὸς ἔχει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν. Τέσσαρας γὰρ ἔχει καιροὺς ὁ χρόνος· ἕκαστος δὲ καιρὸς ἔχει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν.

Ἐρώτ. νβ'. Διὰ τί τὰ μὲν φυτὰ πρὸ τῶν φωστῆρων ἐποίησεν ὁ Θεός, τὰ δὲ ζῶα μετὰ ταῦτα;

Ἀπόκ. Διότι τὰ μὲν φυτὰ εἰσὶν ἀψυχα, καὶ οὐτε ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ ἐκτίσθησαν πρὸ τῶν φωστῆρων· ἐδάσταζον γὰρ τοῦ φωτὸς τὴν λαμπρότητα· μετὰ δὲ τοὺς φωστῆρας ὕστερον ἐγένοντο τὰ ζῶα· ἐπειδὴ ἐμέρισεν ὁ Θεός τὸ φῶς τὸ πρῶτον τὸ μέγα ὃ ἐποίησεν εἰς τοὺς φωστῆρας, καὶ διεσκορπίσθη, καὶ ἐγένετο ἐλαφρότερον· εἰ μὴ γὰρ οὕτως ἐγένετο, οὐκ ἠδύνατο τὰ ζῶα ὑποφέρειν τὴν πολλὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν λαμπρότητα ὅλου τοῦ πυρὸς ἐκεῖνου. Καὶ διὰ τοῦτο ἐγένοντο ὕστερον τὰ ζῶα, ὅπως δύνωνται φέρειν τοῦ πυρὸς τὴν λαμπρότητα.

Ἐρώτ. νγ'. Διὰ τί ὁ Θεός πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς γῆς, οὐκ ἐπλασε καὶ τὴν Εὐάν. ἀλλ' ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἐπλασεν αὐτήν;

Ἀπόκ. Ἵνα μὴ ἔχωσιν ἀφορμὴν λέγειν, ὅτι ἄλλοι

⁷⁰ Gen. 1, 9. ⁷¹ ibid. 5. ⁷² ibid. 6. ⁷³ ibid. 14.

(85) Vide Quest. 15 Theol. in Genes.

(86) Theodoretus Quest. 16 in Genes.

χῶμά ἐστι τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἄλλο τῆς Εὐᾶς· καὶ κρείσσον ἦν τὸ χῶμα ὃ ἐπλασεν τὸν Ἀδάμ, καὶ ἐξ ἐκείνου εἰσὶν οἱ καλοὶ καὶ ἐνάρατοι ἄνθρωποι· ἀπὸ δὲ τῆς Εὐᾶς εἰσὶν οἱ κακοὶ καὶ πονηροὶ, καὶ οἱ σχολιοὶ ἄνθρωποι. Διὰ τοῦτο ἐπλασεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐξ ἐνὸς χῶματος.

Ἐρώτ. νδ'. Διὰ τί, ὡς ἐστι κρείσσον καὶ παραδοξότερον ποίημα τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος (βασιλέα γὰρ αὐτὸν πεποίηκεν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ ἐποίησεν αὐτόν), πῶς ἐπλασεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ὑστερον πάντων;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ὥσπερ βασιλεὺς, ὅταν μέλλει ἀπελθεῖν ἐν πόλει τινι, πρῶτον εὐτρεπίζουσιν αὐτοῦ τὴν ἐτοιμασίαν, καὶ κατασκευάζοντες αὐτοῦ τὴν δωροφορίαν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀνάπαυσιν, μετὰ τοῦτο δὲ παραγίνεται ὁ βασιλεὺς, οὕτω γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Πρῶτον ἐπρόντισεν ὁ Θεὸς τὰ τῆς ἀναπαύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐργάσατο τὴν κατοικίαν αὐτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν χρεῖαν καὶ ἀνάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπλασεν αὐτόν.

Ἐρώτ. νε'. Τί ἐστι τὸ· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν; » Τί τὸ « κατ' εἰκόνα; » καὶ τί τὸ « καθ' ὁμοίωσιν; »

Ἀπόκ. Οὐχ ὥσπερ οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ ὁ Θεὸς ἐστὶν ἀνθρωπόμορφος· ἀπαγε! Ἀλλὰ τὸ « κατ' εἰκόνα » τοῦτο ἐστὶν· ὥσπερ γὰρ ὁ Θεὸς βασιλεὺς ἐν παντὶ κόσμῳ, καὶ ἄρχει, καὶ ἐξουσιάζει πάντων τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ τῇ γῇ· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἄρχων καὶ βασιλεὺς καθέστηκε πάντων τῶν ἐπιγείων πραγμάτων, καὶ αὐτεξουσίως ὃ βούλεται πράττει, καθάπερ καὶ ὁ Θεός· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ « κατ' εἰκόνα. » Τὸ δὲ « καθ' ὁμοίωσιν » ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐνάρετον. Ὅσπερ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγαθὸς ἐστὶ καὶ ἐλεήμων, καὶ εὐσπλαγχνός, καὶ δίκαιος, μακροθύμος τε καὶ πρῶτος, ἀγαπητικός τε καὶ συμπαθής, εἰρηνικός τε καὶ ἐπαικτής, ἐλεῶν καὶ τρέφων πάντας ἀνθρώπους, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ ἀγαθὸν ἐνδεικνύμενος· τοιοῦτον τρόπον ἐργάσατο καὶ ἐπλασε, καὶ θέλει εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ἵνα πάσῃ ἀρετῇ ὑπάρχῃ κατακεκοσμημένος, καὶ .....μιμεῖται Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπῳ ἐν πάσῃ ἀγαθοεργίᾳ καὶ σεμνότητι.

Ἐρώτ. νς'. Τίνι ὁ Θεὸς εἶρηκε· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν; »

Ἀπόκ. Τινὲς τῶν δυσωνύμων αἵρετικῶν πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτὸ εἰρηκέναι καὶ τοὺς πονηροὺς δαίμονας ἐφθασαν· οὐ συνιέντες οἱ ἐμβρόντητοι, ὅτι οὐ κατ' εἰκόνας ἡμετέρας ἐφθ, ἀλλὰ κατ' εἰκόνα ἡμετέραν Θεοῦ δὲ καὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων οὕτε οὐσία οὕτε εἰκὼν ἢ αὐτή. Ἐγὼ δὲ φημι, ὅτι, προθεωρῶν τὴν τοῦ Μονογενοῦς σάρκωσιν τε καὶ ἐνανθρώπησιν, καὶ ὡς ταύτην τὴν φύσιν ἐκ Παρθένου λήψεται, καὶ οὕτως ἑαυτῷ ἐν μὲν πρόσωπον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου νοήσας, καὶ μίαν αὐτῷ προσκύνῃσιν παρὰ τῆς κτίσεως ἀπά-

A lutum Adæ, et aliud Evæ : et lutum 266 Adæ præstantius esse, quodque ex hoc boni et probi homines, ex Eva vero sint mali, perversi et pravi. Ideo fecit eos Deus ex uno eodemque luto terræ.

QUEST. LIV. Cum præstantius et mirabilius opificium Dei sit homo (regem enim ipsum terræ constituit et secundum imaginem similitudinemque suam creavit ipsum), cur omnium postremum creavit eum Deus?

RESP. Quemadmodum rex quando in aliquam urbem adventurus dicitur, primum omnem ejus apparatus instruunt, parantes dona quæ conferant, et totum satellitium et hospitium, ac tum demum advenit rex : ad eundem modum cum homine quoque factum est. Primo habitaculum ei procuravit Deus, fecitque sedem habitationis, ac de omnibus necessariis ei prospexit, postea ipsum creavit.

(87) QUEST. LV. Quid illud est : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram »? Quid est « ad imaginem? » Et quid illud, « ad similitudinem? »

RESP. Non est Deus, sicuti sunt homines, humanam habens figuram; absit! Sed quod dicit, « ad imaginem » : hoc est, sicut in toto mundo Deus regnat, imperat, et potestatem exercet in omnia, quæ in cælo sunt et quæ in terra; sic etiam homo, princeps et rex constitutus est super omnes res terrestres, et libera sua voluntate facit quod vult sicut ipse Deus. Et hoc est quod dicitur, « ad imaginem. » Quod vero « ad similitudinem » dicitur, est illa bonitas et justitia. Sicut enim Deus bonus est, miserator, misericors, justus, æquanimis, mansuetus, et qui nos amat, et nobis condolei, pacificus, et placidus, qui nostri miseretur, et alit omnes homines, atque hanc bonitatem omnibus exhibet : ad eundem modum fecit et formavit, et talem vult esse hominem, ut omnibus virtutibus exornatus sit, et imitetur Deum, quantum quidem humanarum est virium, in omni bono opere et honestate.

(88) QUEST. LVI. Ad quem dixit Deus : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram? »

RESP. Infames quidam hæretici ad angelos et ad malos dæmones dictum esse contenderunt. Nec intelligunt illi stupidi, eum non dixisse, ad imagines nostras, sed ad imaginem nostram. Dei enim et angelorum ac dæmonum, neque essentia neque imago est eadem. Ego autem dico, quod prævidens unigeniti Filii incarnationem, et humanæ naturæ assumptionem, quam ex Virgine naturam assumpturus esset, cum sic unam et eandem Dei et hominis personam, ac unam et eandem ipsi adorationem

⁷⁴ Gen. 1, 26.

(87) Vide Quæst. 20 Theod. in Genes.

(88) Est Quæst. 19 Theod. in Genes.

ab omni creatura oblatum iri intelligeret, ad ipsum A
unigenitum Filium hunc dixit sermonem.

(89) QUÆST. LVII. Utra est principium et primas
habet, nox vel dies?

RESP. A primitiva quidem mundi creatione, ab
eo tempore videlicet quo factus est Adam usque ad
adventum Christi, prior fuit dies sicut etiam divina
Scriptura loquitur dixisse Deum : « Fiat lux,
et facta est lux, » et quod « lucem Deus vocaverit
diem, tenebras vero vocaverit noctem ⁷⁵. » Ubi
primum ponitur lux, per hanc enim exiit primus
dies. Nam a luce primum inchoante, in tenebras
postea devenimus. A recta namque via aberrantes,
ad idola et ad fallaces tenebras delati sumus. A
Christi vero adventu incipit rursus et diem præce-
dit nox. Ideo a vespere incipientes, solemniter cele-
bramus dies sequentes. Id quomodo factum sit,
audias. Quandoquidem primo a luce delapsi sumus
ad tenebras ; ab initio quidem fuit lux, tenebræ vero
sunt insecute. Ex eo autem tempore quo sol justit-
iæ Christus Deus noster mundo exortus est, et ex
tenebris erroris ad lucem cognitionis Dei nos reduxit,
a tenebris inchoamus, et in luce terminum habemus.
Ibi non refert, etiamsi præcedat nox, cum
hæc nobis initium det lucis, et ad lucem **267**
deducat. Etenim præsens nostra vita, in Scriptura
tenebræ vocatur, quemadmodum divus Paulus
inquit : « Abjiciamus opera tenebrarum, et induamur
arma lucis ⁷⁶. » hoc est, futuri sæculi. Lux
enim dicitur, sæculum futurum. Arma vero illius
lucis sunt virtutes. Ideo Christus quoque dixit :
« Dum lucem habetis, ambulate, ne tenebræ vos
apprehendant ⁷⁷. » Ubi lucem virtutes vocavit,
quas virtutes homo, dum vivit, habere potest.
Post mortem enim non poterit eas invenire.
Tenebræ vero sunt præsens hoc sæculum, propter
tenebrosas et nefarias illius actiones. Sicut rur-
sus inquit Christus : « Qui sequitur me, non am-
bulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ ⁷⁸. »
Sequi namque Christum est quæ placita sunt ei
facere, et ejus mandata servare. Talis non am-
bulabit in tenebris, hoc est in vanis hujus vitæ viis,
sed inhabitabit et accipiet æternam lucem vitæ fu-
turi sæculi, et interminatam quæ ibi futura est,
letitiam et exultationem.

vos, καὶ τὴν ἐκεῖ ἀπέραντον εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν.

(90) QUÆST. LVIII. Quod Adam et Eva, postquam
comedissent, cognoverint se nudos esse : nunquid
antequam comedissent, hoc sensu præditi erant?

RESP. Quemadmodum infantuli non erubescunt,
etiamsi nullis vestibus tegantur, donec paulatim
incremente corpore et pudor adveniat : sic sane
de Adam et Eva sentiendum. Nam cum primum
creati essent, sicut modo natus infans, peccati non-

σας προσφέρεισθαι, πρὸς αὐτὸν τὸν μονογενῆ Υἱὸν
ποιεῖται τὸν λόγον.

Ἐρώτ. νζ'. Ποία ἐστὶν ἀρχὴ καὶ προτεραίνει, ἡ νύξ
ἢ ἡ ἡμέρα;

Ἀπόκ. Ἀπὸ μὲν τῆς ἀρχῆθεν κοσμοποιίας, ἥτοι τῆς
πλάσεως τοῦ Ἀδάμ, ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας
πρώτῃ ὑπῆρχεν ἡ ἡμέρα, καθὼς λέγει καὶ ἡ θεία
Γραφή· καὶ οἱ εἶπεν ὁ Θεός· « Γενηθήτω φῶς, καὶ
ἐγένετο φῶς, » καὶ οἱ « ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέ-
ραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα· » πρῶτον τιθεῖσα
τὸ φῶς· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ὑπῆρχε πρώτη ἡμέρα.

Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ φωτὸς ἡρξάμεθα, καὶ εἰς σκοτασμὸν
κατηνέχθημεν ὑστερον. Πλανηθέντες γὰρ ἀπὸ τῆς εὐ-
θείας ὁδοῦ εἰς εἰδῶλα καὶ σκοτασμὸν ἀπάτης ἐνεπέ-
σαμεν. Ἀπὸ δὲ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἀρχεται πάλ-
ιν καὶ πρωτεύει ἡ νύξ τῆς ἡμέρας. Διὰ τοῦτο καὶ
ἀπ' ἐσπέρας ἀρχόμεθα ἐορτάζοντες τὰς ἑπαύριον ἡμέ-
ρας. Ποίῳ δὲ τρόπῳ γέγονεν οὕτως, ἀκουσον. Ἐπειδὴ
τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος ἐνεπέσαμεν,
διὰ τοῦτο καὶ τὸ φῶς ἔχει τὴν ἀρχὴν, τὸ δὲ σκότος
ὑστερον. Ἀπ' οὗ δὲ ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης Χριστὸς
ὁ Θεὸς ἡμῶν τῷ κόσμῳ ἀνέτειλε, καὶ ἀπὸ τοῦ σκότους
τῆς πλάνης πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἡμᾶς ἐπ-
ανήγαγε, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ σκότους ἀρχόμε-
θα, καὶ πρὸς τὸ φῶς καταλήγομεν. Ἐν τούτῳ καὶ ἡ νύξ
πρωτεύει, ἀρχὴν διδοῦσα ἡμᾶς, καὶ παραπέμπουσα
πρὸς τὸ φῶς. Καὶ γὰρ ὁ βίος οὗτος σκότος παρὰ τῇ
Γραφῇ ὀνομάζεται, καθὼς ὁ θεοπέσιος Παῦλος οὕτω
φησὶν· « Ἀποθώμεθα τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐν-
δυσώμεθα τὰ ὄπλα τοῦ φωτὸς· » τούτεστι τοῦ μέλ-
λοντος αἰῶνος. Φῶς γὰρ ὁ μέλλων ἐστὶ. Τὰ δὲ ὄπλα
τοῦ φωτὸς ἐκεῖνοι εἰσὶν αἱ ἀρεταί. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
Χριστὸς εἰπεν· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε,
ἵνα μὴ σκοτεῖα ὑμᾶς καταλάβῃ. » Φῶς δὲ τὰς ἀρετὰς
ἐκάλεσεν, ἃς δύναται ἔχειν ὁ ἄνθρωπος ἕως οὗ ζῇ·
μετὰ θάνατον γὰρ ὡς δύναται ταῦτα εὐρεῖν. Σκότος
δὲ ὁ αἰὼν οὗτος διὰ τὰς σκοτεινάς αὐτοῦ πράξεις καὶ
ἀθεμίτους· ὡς πάλιν εἰρηκεν ὁ Χριστὸς· « Ὁ ἀκο-
λουθῶν ἡμῶν οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτεινῇ, ἀλλ'
ἐξεῖ τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Καὶ γὰρ τὸ ἀκολουθεῖν τῷ
Χριστῷ τοῦτό ἐστι τὸ ποιεῖν τὰ εὐάρεστα αὐτοῦ, καὶ
φυλάσσειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Ὁ τοιοῦτος γὰρ οὐ μὴ
περιπατήσει ἐν τῇ σκοτεινῇ, τούτεστι ἐν ταῖς ματαί-
αις ὁδοῖς τοῦ βίου τούτου, ἀλλὰ κατασκηνώσει καὶ
...λαβεῖ τὸ αἰώνιον φῶς τῆς ζωῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶ-
νος.

Ἐρώτ. νη'. Ὅτι μετὰ τὴν βρώσιν ἐγνώσαν, οἱ
γυμνοὶ ἦσαν ὁ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὕα, ἡ καὶ πρὸ τῆς
βρώσεως εἶχον ταύτην τὴν αἰσθησιν;

Ἀπόκ. Ὄσπερ τὰ κομιδῇ νήπια ἐρυθριῶν οὐ πέ-
φουκε τῆς ἐσθῆτος γυμνούμενα, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν τοῦ
σώματος αὐξανομένου, καὶ τὴν ἐντροπὴν προσλαμ-
βάνουσιν· οὕτω δὴ καὶ περὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὕας.
Εὐθύς μὲν πλασθέντες, οἱ αὖ δὴ νήπιοι καὶ εὐθυγενεῖς,

⁷⁵ Gen. i, 3, 5. ⁷⁶ Rom. xiii, 12. ⁷⁷ Joan. xii, 36. ⁷⁸ Joan. viii, 12.

(89) Huic similis est Quæst. 52 Ad Antiochum
sup. rursus.

(90) Est Quæst. 28 Theodoretii in Genes.

καὶ τῆς ἀμαρτίας ἀμέτοχοι, οὐκ ἡσχύνοντο δίχα πα-
ριβολαίου· μετὰ δὲ τὴν πείραν τῆς ἀμαρτίας φύλλοις
συνεκάλυψαν τὰ ἐκυτῶν μέρια.

Ἐρώτ. νθ'. Τί ἐστίν, ὅτι « Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν
ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν; »

Ἀπόκ. Ἐλεγκτικῶς τὴν εἰκασιν τοῦ Ἀδὰμ με-
φόμενος λέγει ὁ Θεός· Μὴ δ' ἐνόμισας γενέσθαι ἐγέ-
ναιτο; Μὴ Θεὸς ἐγένου, καθὼς ὁ πονηρὸς εἶπέ σοι,
καὶ ἐπλάνησέ σε; Ἐπιθυμήσας γὰρ ὑψηλότερος γε-
νέσθαι, εἰς τὸ ἦτον ἐξέπεσεν.

Ἐρώτ. ξ'. Τί ἐστὶ τὸ, « Πρὸς σὲ ἡ ἀποτροφή αὐ-
τοῦ, καὶ σὺ αὐτοῦ ἀρξῆς; »

Ἀπόκ. Τοῦ προσενηχθέντος δώρου εἶπεν ὁ Θεός
τῷ Κάϊν, ὅτι, Αὐτοῦ τοῦ δώρου οὐ προσήγαγες,
προσγένῃται σοι ἡ ἀποτροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ ἐξου-
σίαις αὐτοῦ. Ὡς θέλεις ποιήσων. Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ οὐ
προσεδεξάμην.

Ἐρώτ. ξα'. Διὰ τί, ἀμαρτήσαντος τοῦ Ἀδὰμ, Ἀβελ
ὁ δίκαιος ἐτελεύτησεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ οὐκ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γενέσθαι τοῦ
θανάτου τὸ θεμέλιον ἰσχυρόν· εἰ γὰρ ὁ Ἀδὰμ πρῶτος
ἐτελεύτησεν, ἰσχυρὰν ἐκείνος ἂν τὴν κρηπίδα ἔσχεν,
ὡς πρῶτον νεκρὸν τὸν ἡμαρτηκότα δεξάμενος. Ἐπειδὴ
δὲ τὸν ἀδίκως ἀνηρημένον πρῶτον ἐδέξατο, σφαλερὸν
ἔχει καὶ σαθρὸν αὐτοῦ τὸ θεμέλιον.

Ἐρώτ. ξβ'. Τί λέγει, ὅτι « Πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάϊν
ἐπὶ τὰ ἐκδικούμενα παραλύσει; »

Ἀπόκ. Τοῖς παρὰ τοῦ Κάϊν τετολημμένοις πρῶτον
ἀμάρτημα φόνος ἐπὶ τῇ προτιμῇσι τοῦ Ἀβελ·
δεύτερον ὁλός, μεθ' οὗ διηλέχθη τῷ ἀδελφῷ εἰπών·
« Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδῖον; » τρίτον φόνος, προσθήκη
τοῦ κακοῦ· τέταρτον, ὅτι τοῦ ἀδελφοῦ μείζων ἡ ἐπι-
τασις· πέμπτον, ὅτι γονεῦσι πένθος ἐποίησεν· ἕκτον,
ὅτι τὴν γῆν αἵμασιν ἐμίανεν· ἑβδομον, ὅτι Θεὸν
ἐψέυστο. Ἐρωτηθεὶς γὰρ, ὅτι « Ποῦ ἐστίν Ἀβελ ὁ
ἀδελφός σου; » εἶπεν· « Οὐκ οἶδα. » Ἐπὶ οὖν ἐκδι-
κούμενα παρελύτο ἐν τῷ ἀναιρεθῆναι τὸν Κάϊν.

Ἐπὶ τὰ ἐκδικούμενα εἰσι ταῦτα· πρῶτον, ὅτι τὸν
Θεὸν παρώργισε· δεύτερον, ὅτι τὸν πατέρα ἐλύπησε·
τρίτον, μητέρα ἄτεκνον ἀπέδειξε· τέταρτον, ἀδελφὸν
ἀπέκτεινε· πέμπτον, αἷμα ἐξέχευεν· ἕκτον, φόνον
εἰργάσατο· ἑβδομον, ἄδην ἐνεκαίνισεν.

Ἐρώτ. ξγ'. Τί ἐστὶ· « Μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ
ἀφειθῆναι μοι ζῆν, καὶ μὴ ἀποθανεῖν; »

Ἀπόκ. Μείζων ἐγένετο ἡ καταδίκη μου· καὶ γὰρ
τοιούτος γέγονεν ὁ Κάϊν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ Θεοῦ,
ὅτι ὁ τρόμος καὶ ὁ κλόνος τῶν μελῶν αὐτοῦ, οὗ
εἶχεν, οὐδὲ βρώμα βαλεῖν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἠδύ-
νατο.

Ἐρώτ. ξδ'. Τί λέγει Λάμεχ, ὅτι « Ἄνδρα ἀπ-

⁷⁹ Genes. iii, 22. ⁸⁰ Genes. iv, 7. ⁸¹ ibid. 15.

(91) Vide Quæst. 40 Theodor. in Genes.

(92) Est Quæst. 46 Theod. in Genes. immutatis

dum participes, non pudebat sine vestitu degere.
Post admissam vero peccati experientiam foliis
membra sua contegebant.

(91) Quæst. LIX. Quid est : « Ecce Adam factus
est sicut unus ex nobis? »

Resp. Per increpationem Deus vanam opinionem
Adami reprehendens, dicit : Num factum est quod
tu fore putabas? Nunquid enim Deus es factus,
sicut malignus ille dixit tibi, et te decepit? Nam
excelsior fieri cum cuperet, in minorem decidit con-
ditionem.

Quæst. LX. Quid est illud : « Conversio ejus ad
te erit, et tu dominaberis ei? »

Resp. Oblato dono, dixit Deus ad Cain : Munus
illud tuum, quod obtulisti, ad te respiciat, et tu
dominaberis ei, agito cum eo quod. voles : nam
illud ego non admisi.

(92) Quæst. LXI. Quare cum peccasset Adam, Abel,
qui justus erat, mortuus est?

Resp. Quia noluit Deus mortis fundamentum esse
firmum : nam si Adam primus fuisset mortuus, fir-
mam illa certe basin habuisset, tanquam quæ pri-
mum mortuum, eum qui peccasset, abrupisset. Quia
vero eum qui injuste fuit interemptus, primum re-
cepit; lubricum habet et debile fundamentum.

Quæst. LXII. Quid est quod dicit : « Omnis qui
occiderit Cain septem ultiones exsolvet? »

Resp. In iis quæ perpetraverat Cain, primum
peccatum fuit invidia, propter prærogativam Abelis;
secundum, dolus quo fratrem allocutus est, dicen-
do : « Eamus in agrum? » tertium, cædes, prio-
ris mali additamentum; quartum, peccati augmen-
tum quia occidit fratrem; quintum, quod parentibus
luctum pepererit; sextum, quod terram sanguine
polluerit; septimum, quod mentitus sit Deo. Interro-
gatus enim, « Ubinam est Abel frater tuus? » respon-
dit : « Nescio. » Septem igitur ultiones exsoluturus
erat qui interficeret Cain.

Ultiones illæ septem, sunt istæ : Prima, quod ad
iram provocaverit Deum; secunda, quod dolore pa-
trem affecerit; tertia, quod orbam fecerit matrem;
quarta, quod interemerit fratrem; quinta, quod
effuderit sanguinem; sexta, quod cædem patraverit;
septima, quod infernum dedicaverit.

Quæst. LXIII. Quid est quod dixit : « Major est
culpa mea quam ut concedatur mihi vita, et non
moriar? »

Resp. « Major, inquit, est condemnatio mea : »
etenim talis per maledictionem Dei factus fuerat
Cain, ut terror **268** et membrorum tremor non
admitteret, ut vel cibum sibi in os ingerere posset.

(93) Quæst. LXIV. Quid est quod dicit Lamech :

⁸² ibid. 8. ⁸³ ibid. 9. ⁸⁴ ibid. 15.

paululum verbis.

(93) Vide Quæst. 44 Theodoret in Genes.

« Occidi virum in vulnus meum, et adolescentulum in livorem meum »⁸⁵ ?

RESP. Non dicit hic duo, sicut existimant quidam: neque Cain intelligit, ut quidam fabulantur, sed dicit quemdam et hunc adolescentem. Nam illud: « Virum in vulnus meum, et adolescentem in livorem meum: » hoc est, virum junioris ætatis. Declinavit vero pœnam, propter confessionem peccati, et ipsa sua sententia sententiam Dei cohibuit.

(94) QUÆST. LXV. Quosnam filios Dei vocavit Moses, dicens: « Videntes vero filii Dei filias hominum, acceperunt eas sibi uxores »⁸⁶ ?

RESP. Ex Adam quidem natus est Seth, qui tertius erat post Abel. Ex Seth autem natus est Enos, qui in Dominum Deum spem habuit et invocavit eum. Unde qui ex hoc nati sunt liberi, filii Dei vocati sunt, quemadmodum etiam nos ex Christi Domini nostri nomine, Christiani nominamur. Segregatum est enim genus Seth, nec est cum iis commistum qui erant ex Cain, quod ille a Deo universorum esset maledictus. Postea vero videntes filias ex cognatione Cain pulchras esse, atque blanditiis decepti, duxerunt eas uxores, et suum ita genus corrupe- runt.

QUÆST. LXVI. Quid est quod dicit: « Cum respexisset Abraham, vidit: et ecce aries unus cornibus implicitus hærebat ad plantam Sabec »⁸⁷ ?

RESP. Planta Sabec est veneranda crux: juxta Hebræos vero videtur Sabec remissio esse et condonatio. Aries vero qui in Sabec hærebat ad plantam, qui etiam pro Isaac holocaustum oblatus est, præfigurabat Christum, immolatum pro nobis sacrificium immaculatum, et qui pro nobis in cruce mortem subiit. « Nam ejus vibice nos omnes sanati sumus, » inquit Isaias, « et pro nobis cruciatur, et propter peccata nostra vulneratus est »⁸⁸. Sicut igitur aries ille pro Isaac oblatus est, ita Christus immolatus est pro nobis omnibus.

(95) QUÆST. LXVII. Quid est quod inquit Isaac: « Ecce odor filii mei sicut odor agri plenus, cui benedicat Dominus: et det tibi Dominus de rore cæli et de pinguedine terræ et abundantiam framenti et olei, et serviant tibi populi, » etc.⁸⁹ ?

RESP. Ager est mundus: ros vero cæli divinitas est: pinguedo autem terræ est humanitas. Quemadmodum igitur ros quidem invisibiliter descendit et in terra consistens apparet, eodem modo Deus Verbum, qui invisibilis est, per carnem in terra conspectus est, et cum hominibus conversatus. Frumentum vero et vinum, sacramentorum divinorum sunt ænigmata. Et omnes populi serviunt Christo.

« ἔκτεινα εἰς τραῦμα ἔμοι, καὶ νεανίσκον εἰς μώλωπα ἔμοι; »

Ἀπόκ. Οὐ δύο λέγει, καθὼς τινες ὑπελήφασιν, οὐδὲ τὸν Κάιν, ὡς ἑτέροι μεμυθολόγηκασιν, ἀλλ' ἓνα, καὶ τοῦτον νέον· « ἄνδρα » γὰρ « εἰς τραῦμα ἔμοι, καὶ νεανίσκον εἰς μώλωπα ἔμοι »· τοῦτέστιν, ἄνδρα νέον ἔχοντα τὴν ἡλικίαν. Διέφυγε δὲ τὴν τιμωρίαν διὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς ἁμαρτίας, καὶ καθ' ἑαυτοῦ τὴν ψῆφον ἐπενεγκών, τὴν θεῖαν ἐκώλυσε ψῆφον.

Ἐρώτ. 85. Τίνας υἱοὺς Θεοῦ κέκληκεν ὁ Μωσῆς, εἰπών· « Ἰδόντες δὲ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας; »

Ἀπόκ. Ἐκ μὲν τοῦ Ἀδάμ ἐγεννήθη ὁ Σῆθ· τρίτος γὰρ ἦν ἀπὸ τοῦ Ἀβελ· ἐκ δὲ τοῦ Σῆθ ὁ Ἐνὼς. Οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον καὶ Θεόν. Ὅθεν οἱ ἐκ τούτου γεννηθέντες παῖδες υἱοὶ Θεοῦ ἐχρημάτισαν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς τοῦ δεσπότου Χριστοῦ προσηγορίας Χριστιανοὶ καλούμεθα. Καὶ γὰρ κεχώριστο τοῦ Σῆθ τὸ γένος, καὶ οὐκ ἐμίγνυτο τοῖς ἐκ τοῦ Κάιν διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὧλων ἀράν. Ὑστερον καὶ εὐεδίδεῖς θεασάμενοι τὰς θυγατέρας τῆς τοῦ Κάιν συγγενείας, καὶ καταβελγθέντες, ἔλαβον αὐτάς ἑαυτοῖς· εἰς γυναῖκας, καὶ διέφθειραν τὴν οἰκίαν συγγένειαν.

Ἐρώτ. 85. Τί ὁ λέγει· « Ἀναβλέψας Ἀβραάμ, εἶδε· καὶ ἰδοὺ κριὸς εἰς κατεχόμενος τῶν κεράτων αὐτοῦ ἐν φυτῷ Σαβέκ; »

Ἀπόκ. Φυτὸν Σαβέκ ὁ τίμιός ἐστι σταυρός· κατὰ δὲ Ἑβραίους δοκεῖ τὸ Σαβέκ ἀφέσεως καὶ συγχωρήσεως. Ὁ δὲ ἐν τῷ Σαβέκ τῷ φυτῷ κατεχόμενος κριὸς, ὅστις καὶ εἰς θυσίαν προσήχθη ἀντὶ Ἰσαάκ, τὸν Χριστὸν προετύπων, τὸν προσνεχθέντα ὑπὲρ ἡμῶν ἀιμωμον ἱερεῖον, καὶ ἐν τῷ σταυρῷ θάνατον ὑποστάντα ἕνεκεν ἡμῶν. « Τῷ γὰρ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες λάθμεν, » φησὶν Ἡσαίας, « καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται, καὶ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. » Ὅσπερ ὁ κριὸς ἐκεῖνος οὖν προσήχθη ἀντὶ Ἰσαάκ, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς προσήχθη ὑπὲρ ἡμῶν ἀπάντων.

Ἐρώτ. 87. Τί λέγει ὁ Ἰσαάκ, ὅτι· « Ἰδοὺ ὁσμὴ τοῦ υἱοῦ μου ὡς ὁσμὴ ἀγροῦ πλήρης, ὃν εὐλογῆσαι Κύριος, καὶ δῶῃ σοι Κύριος ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τῆς πύστητος τῆς γῆς, καὶ πληθὺς σίτου καὶ οἴνου, καὶ δουλευσάτωσάν σοι ἔθνη, » καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἀπόκ. Ἀγρός ἐστὶν ὁ κόσμος· δρόσος δὲ οὐρανοῦ ἡ θεότης· πύστις δὲ τῆς γῆς ἡ ἀνθρωπότης. Ὅσπερ τοίνυν ἡ δρόσος μὲν ἀόρατως κατεῖσι, κάτω δὲ συνισταμένη γίνεται δῆλη· οὕτως ἀόρατος ὢν ὁ Θεὸς Λόγος, διὰ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφη. Καὶ ὁ σίτος δὲ καὶ ὁ οἶνος τῶν θείων μυστηρίων αἰνίγματα. Δουλεύουσι πάντα τὰ ἔθνη τῷ Χριστῷ.

⁸⁵ Genes. iv, 23. ⁸⁶ Gen. vi, 2. ⁸⁷ Genes. xxii, 13. ⁸⁸ Isa. l, 11. ⁸⁹ Genes. xxvii, 27.

(94) Hinc quæst. similis est 37 ad Antiochum, et Quæst. 47 Theodoretii in Genesis.

(95) Vide quæst. 82 Theodoretii in Genes.

Ἐρώτ. ζη'. Τί δηλοῖ, ὅτι ἔλαβεν ὁ Ἰακώβ τρεῖς ἄβδους, χλωρὰν στυρακίνην, καὶ καρυῖνην, καὶ πλατανίαν, καὶ (44) ἐλέπτυνεν αὐτάς;

Ἀπόκ. Αἱ τρεῖς ῥάβδοι συμβολικῶς εἰσιν αἱ τρεῖς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὸ λογικόν, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸ θυμητικόν· ἦτοι αἱ τρεῖς θεωρίαι, τῶν σωμάτων, τῶν ἀσωμάτων, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος· ἦτοι γενικῶς ἡ πρακτικὴ διὰ τῆς καρυῖνης, ἡ θεωρητικὴ δὲ διὰ τῆς στυρακίνης· διὰ δὲ τῆς πλατάνου τὸν κόσμον τοῦτον καὶ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἠνίξατο.

Ἐρώτ. θθ'. Τίνο; χάριν ὁ Ἰακώβ ἀναβλέψας εἶδε παρεμβολὴν Θεοῦ παραβεβηκυῖαν, καὶ εἶπε· Παρεμβολὴ Θεοῦ αὕτη;

Ἀπόκ. Διὰ τοῦτο ἡ παρεμβολὴ τῶν ἀγγέλων φαίνεται· τῷ Ἰακώβ, ἵνα θαρσῇ, καὶ μὴ φοβηθῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡσαῦ. Ἐβούλετο γάρ ὁ Ἡσαῦ ἀποκτεῖναι αὐτόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπάλασε καὶ μετ' ἀγγέλου, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος· « Ἐμὲ νενίκηκας, καὶ ἀνδρωπὸν δέδοικας; » Ἐγὼ δὲ ὅτι τὸν Θεὸν ἔχει βοηθόν.

Ἐρώτ. σ'. Τί ἐστι· « Σκύμνος λέοντος Ἰούδα, ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβης, ἀναπεσὼν ἐκοιμήθης ὡς λέων, » καὶ τὰ ἐξῆς;

Ἀπόκ. Τοῦτο ἀρμόττει ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Ὡς περ γὰρ ὁ λέων καὶ καθεύδων φοβερός ἐστιν, οὕτως ὁ δεσποτικὸς θάνατος φοβερός καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῷ διαβόλῳ. Λέοντα δὲ αὐτὸν ἐκάλεσε καὶ σκύμνον λέοντος ὡς βασιλεῖα καὶ ὡς βασιλεὺς υἱόν. Τὸ δὲ, « Τίς ἐγερεῖ αὐτόν; » τὴν ἀφ' αὐτοῦ δείκνυσιν δύνανται. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀνέστησε κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόβησιν· φησὶ γάρ· « Αὐσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. »

Ἐρώτ. σα'. Τί ἐστι· « Δεσμώων πρὸς ἄμπελον τὸν πῦλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἑλικὶ τὸν πῦλον τῆς ὄνου αὐτοῦ; »

Ἀπόκ. Ἄμπελον μὲν τὴν Ἱερουσαλὴμ λέγει· πῦλον δὲ τὸν ἐξ ἐθνῶν λαόν, ὡς ἀδάμαστον. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἠνίξατο, ἀποστείλας τοὺς μαθητάς πρὸς τὸ λύσαι τὴν ὄνον καὶ τὸν πῦλον, ἐφ' ᾧ οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν. Οὔτε πατριάρχης, οὔτε νομοθέτης, οὔτε προφήτης τῶν ἐθνῶν ἐφρόντισε σωτηρίας· ἀποστολοὶ προσταθέντες ἔλυσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, δεδεμένην ταῖς ἁμαρτίαις.

Ἐρώτ. σβ'. Τί ἐστιν ὃ λέγει· « Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς;

Ἀπόκ. Τὰ κατὰ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ λέγει· καὶ τὸ μὲν σῶμα στολὴν ἐνομάζει, τὸ δὲ αἷμα οἶνον· ἐπειδὴ καὶ τὸν μυστικὸν οἶνον αἷμα κέκληκεν ὁ δεσπότης. Τὸ δὲ, Χαρωποὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, τὴν μετὰ τὸ πάθος εὐφροσύνην δηλοῖ.

QUEST. LXVIII. Quid per illud significatur, quod Jacob tres virgas accepit : styracinam viridem, nuceam, et ex platanis, et decorticavit eas⁹⁹?

RESP. Tres virgæ, symbolice, sunt tres facultates animæ, rationalis, appetitiva et irascibilis : vel tres contemplationes ; corporum, rerum incorporarum, et sacræ Triadis : vel generaliter per nuceam virgam, activam vitam ; per styracinam, contemplativam, et per eam quæ ex platanis erat, mundum hunc et ejus contemplationem innuit.

QUEST. LXIX. Quare Jacob respiciens vidit castra Dei posita, et dixit : « Castra Dei hæc sunt¹⁰⁰ ? »

RESP. Jacob apparent Jacob angelorum castra, ut considerat et non timeat fratrem suum Esau. Erat enim consilium Esau ipsum occidere. Ideo enim cum angelo luctatus est, qui dixit ei : « Me victo, num hominem times ? » cognoscebat vero se Deum habere adiutorem.

(96) QUEST. LXX. Quidnam est : « Catulus leonis Juda, de germine, filii mi, ascendisti, accumbens obdormivisti, ut leo, » etc. ¹⁰¹ ?

269 RESP. Hoc Christo congruit. Quemadmodum enim leo etiam cum dormit terribilis est : sic etiam mors Dominica terrori est tum morti, tum diabolo quoque. Leonem vero ipsum et catulum leonis vocavit tanquam regem et tanquam regis filium. Hoc vero : « Quis excitabit eum ? » ineffabilem ejus potentiam declarat. Nam ipse semetipsum excitavit, sicut ipse prædixit, cum inquit : « Solve templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud¹⁰². »

QUEST. LXXI. Quid est illud : « Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem pullum asinæ suæ¹⁰³ ? »

RESP. Vineam quidem Jerusalem, pullum vero vocat populum qui est ex gentibus, tanquam indomitum. Hoc namque Dominus quoque adumbravit, missis discipulis ad solvendam asinam et pullum, super quem adhuc nullus hominum sedisset, nullus videlicet patriarcha, nec legislator vel propheta de salute gentium cogitavit, sed apostoli ad id ordinati solverunt humanam naturam, peccatis alligatam.

D QUEST. LXXII. Quid est quod dicit : « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum, » etc. ¹⁰⁴ ?

RESP. Hoc de passione Christi dicit, et corpus quidem stolam vocat : sanguinem vero vinum : quandoquidem etiam mysticum illud vinum sanguinem vocavit Dominus. Illud vero, Pulchriores vino sunt ejus oculi, lætitiā quæ passionem ejus secuta est, significat.

⁹⁹ Genes. xxx, 37. ¹⁰¹ Genes. xxxii, 2. ¹⁰³ Genes. xlix, 9. ¹⁰⁴ Joan. ii, 19. ¹⁰⁵ Genes. xlix, 11. ¹⁰⁶ ibid.

(96) Horum quædam habentur in quest. 110 Theodoretii in Genesin.

(97) *QUEST. LXXIII.* Quis primus nominavit Deum A in terra?

RESP. Diabolus, cum ad Evam diceret : « Quid est, quod dixit Deus ne comederitis de hoc ligno ?? »

(98) *QUEST. LXXIV.* Quid futurum est de elementis, sole, luna et stellis in secundo adventu?

RESP. Simul dabitur ipsis locus aliquis et domicilium, sed non in perpetuum abolebuntur.

QUEST. LXXV. Quare Cain quidem maledixit Deus, dicens : « Maledictus tu super terram ?? » : Adamo autem loquens, maledictionem imposuit terræ, dicens : « Maledicta terra in operibus tuis ?? »

RESP. Eo quod Cain negaverit Deum et peccatum suum absconderit, quapropter maiorem quoque in se pœnam derivavit. Adam vero quia confessus est, magnum illud a se supplicium depulit : nam qui sua peccata confitetur, remissionem consequitur.

QUEST. LXXVI. Quidnam est : « Quare fremuerunt gentes, et populi meditationi sunt inania ?? »

RESP. Gentes dicit Romanorum, Francorum videlicet genus, qui Christum crucifixerunt. Populum vero dicit, caput Iudæorum. Astiterunt reges terræ, Pilatus et Herodes ; principes vero, Annas et Caiphas.

Psalms pro torcularibus.

QUEST. LXXVII. Quenam dicit torcularia?

RESP. Ecclesias in quibus vinum funditur, nempe sacrosanctus Dominus nostri Jesu Christi sanguis, et sanctum corpus ejus immolatur. Quod vero dicit C Isaias propheta : « Torcular ego calcavi prorsus solus », hunc habet sensum : Sicuti torcular est receptaculum et in eo calcantur botri, sic etiam Christus conculcavit inimicos suos, tum intelligibiles, tum sensibiles. Dicamus autem et illud, quod botrus et uva Christus est, qui seipso compresso, voluntaria plaga et morte distillavit divinum mustum, suoque seipsum sanguine rubere fecit. Est vero omnino solus : nam solus ipse Christus pro nobis mortuus est : « Non enim angelus vel legatus aliquis, sed ipse Christus salvavit nos. » Petrus namque Christum negavit ipso passionis tempore, cæteri quoque apostoli dedere se in fugam.

QUEST. LXXVIII. Quid est : « Sitientes, venite ad aquas ?? »

270 *RESP.* Aqua sacrum baptismum significat, aut lacrymarum fontem, videlicet pœnitentiam. Hoc vero : « Euntes emite, edite et bibite absque argento », sanctum baptismum Domini nostri Jesu Christi significat.

Similiter illud, « Dominus diluvium inhabitare faciet », significat sacrum baptismum, quia inundat omnia peccata.

INTERPRETATIO LXXIX. Quid, « Vox Domini intercedentis flammam ignis ?? »

⁹⁷ Genes. III, 1. ⁹⁸ Genes. IV, 11. ⁹⁹ Genes. III, 17. ¹⁰⁰ Psal. II, 1. ¹⁰¹ Isa. LXIII, 3. ¹⁰² Isa. LV, 1. ¹⁰³ ibid. ¹⁰⁴ Psal. XXVIII, 10. ¹⁰⁵ Ibid. 7.

(97) Hæc questio est 46 ad Antiochum.

Ερώτ. ογ'. Τίς Θεὸν πρῶτος ὠνόμασεν ἐπὶ τῆς γῆς;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος εἰπὼν τῇ Εὐᾷ· « Τί ὅτι εἶπαν ὁ Θεὸς μὴ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου; »

Ερώτ. οδ'. Τί μέλλουσι γενέσθαι τὰ στοιχεῖα, ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὰ ἀστρα ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ;

Ἀπόκ. Δοθήσεται αὐτοῖς τόπος κατοικίας ἐν ἑνὶ μέρει, πληρὸν οὐκ εἰς τέλος ἀφανισθήσονται.

Ερώτ. οε'. Διὰ τί τῷ μὲν Κάϊν κατηράσατο ὁ Θεός, λέγων· « Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς· » ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀδὰμ τῇ γῇ ἐπέθετο τὴν κατάραν εἰπὼν· « Ἐπικατάρατος ἡ γῇ ἐν τοῖς ἔργοις σου; »

Ἀπόκ. Ὅτι ὁ μὲν Κάϊν ἠρνήσατο τὸν Θεόν, κρύψας τὸ ἁμάρτημα· διὸ καὶ μείζονα τὴν καταδίκην εἰργάσατο· ὁ δὲ Ἀδὰμ ὁμολογήσας, τὴν πολλὴν ἐξ αὐτοῦ ἀπώσατο τιμωρίαν· ὁ γὰρ τὰ ἐαυτοῦ πταίσματα ἐξομολογησάμενος ἐπιτυγχάνει ἀφέσεως.

Ερώτ. ος'. Τί ἐστὶν· « Ἵνα τί ἐφράζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; »

Ἀπόκ. Ἐθὺν λέγει τῶν Ῥωμαίων, ἔχουν τῶν Φράγγων τὸ γένος, τῶν σταυρωσάντων τὸν Χριστόν. Λαὸν δὲ λέγει τῶν Ἰουδαίων τὴν κεφαλὴν. Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, ὁ Πιλάτος τε καὶ ὁ Ἡρώδης, ἀρχοντες δὲ Ἄννας καὶ Καϊάφας.

Ψαλμὸς ὑπὲρ τῶν ληνῶν.

Ερώτ. οζ'. Τίνας λέγει ληνούς;

Ἀπόκ. Τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς ἐκχεῖται ὁ οἶνος, ἥτοι τὸ ἅγιον αἷμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ θύεται καὶ τὸ ἅγιον σῶμα αὐτοῦ. Ὁ δὲ λέγει ὁ προφήτης Ἠσαίας, ὅτι « Ληνὸν ἐπάτησα μονώτατος, » τοῦτο ἐρμηνεύει. Ὡσπερ ἡ ληνὸς δοχεῖόν ἐστι, καὶ ἐν ταύτῃ καταπατοῦνται αἱ σταφυλαί· οὕτως κατεπάτησε καὶ ὁ Χριστὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, νητούς τε καὶ αἰσθητούς. Εἴπωμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι βότρυς καὶ σταφυλὴ ὁ Χριστὸς, ὅστις ἀποθλίψας ἑαυτὸν ἐκουσίᾳ πληγῇ καὶ θανάτῳ, ἀπέσταξε τὸ θεῖον γλεῦκος, καὶ ἐφοίνιζεν ἑαυτὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι. Μονώτατος δὲ ἐστὶν, ὅτι μόνος αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν· Ὅυτε γὰρ ἄγγελος, οὔτε πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. Ὁ δὲ Πέτρος ἠρνήσατο ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, καὶ οἱ λοιποὶ ἐφυγον ἀποστολεῖ.

Ερώτ. οη'. Τί ἐστὶν· « Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδατος; »

Ἀπόκ. Ὑδωρ τὸ ἅγιον βάπτισμα δηλοῖ, ἡ τὴν τῶν δακρύων πηγὴν, ἥτοι τὴν μετάνοιαν. Τὸ δὲ, « Βαθίσαντες, ἀγοράσατε, καὶ φάγετε καὶ πίετε ἄνευ ἀργυρίου, » τὸ ἅγιον βάπτισμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀσάφως καὶ τὸ, « Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατοικιεῖ, » τὸ ἅγιον ἐμφανίζει βάπτισμα· ἐπειδὴ κατακλύζει· πάσας τὰς ἁμαρτίας.

Ερμην. οθ'. Τί, « Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός; »

(98) Hæc questio superius edita

Ἀπόκ. Τοῦτο δηλοῖ τὴν μέλλουσαν κόλασιν τοῦ πυρός· ἐπειδὴ τῇ τοῦ Χριστοῦ προστάξει μέλλει διαρῶθαι. Τὸ πῦρ γὰρ ἔχει δύο ἐνεργείας· καὶ τὸ μὲν φωτίζον μέλλει δοῦναι τοῖς δικαίοις, τὸ δὲ καῖον τοῖς ἀμαρτωλοῖς.

Ἑρμηνεία π.· «Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων.»

Ἀπόκ. Ἔτεο εἰσιν οἱ ἀπόστολοι. Ἐπλήσθησαν γὰρ παντοίων δωρεῶν καὶ χαρισμάτων. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶς ἄνθρωπος καθαρὸς καὶ ἄνακτος τοιοῦτος ὑπάρχει· καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ καὶ ἡ δρόσος ἐν τῇ Γραφῇ, ποτὲ μὲν δηλοῖ τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ τοὺς πειρασμούς καὶ τὴν ταραχὴν τῆς ψυχῆς.

Ὅταν δὲ λέγει, «Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ποταμοὶ βέουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ», καὶ, «Ὡς δρόσος Ἀερμῶν ἡ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών», τὰ χαρίσματα λέγει τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅρη δὲ Σιών λέγει τοὺς κατὰ Θεὸν ζῶντας πνευματικούς.

Πάλιν ὅταν λέγει· «Σώσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσέληθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου», καὶ, «Ἄρα διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον», τοὺς πειρασμούς λέγει τῆς ψυχῆς.

Ἑρώτ. πα'. Τί ἐστίν· «Ἀναβάς εἰς ὕψος, ἡχημαλῶτευσας αἰχημαλῶσαν;»

Ἀπόκ. Τοῦτο λέγει, ὅτι ἀναβάς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸν ἄδην ἐσκόλευσε, καὶ ἡχημαλῶτευσεν. Τοῦτό ἐστι καὶ τὸ λέγον· «Ἐῖπεν ὁ Κύριος· Ἐξ Βασάν ἐπιστρέψω, » τούτεστιν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἐπιστρέψω εἰς ἄδην. Βασάν γὰρ ἐρμηνεύεται αἰσχύνῃ. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι τὸν σταυρὸν ὡς αἰσχύνῃ εἶχον, καὶ κατάρας ὄργανον τοῦτο ὠνόμαζον. Ἀλλ' ὁ Χριστὸς ἡγίασεν αὐτόν, ὡς ἐν αὐτῇ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων πραγματοποιήσας.

Ἑρώτ. πθ'. Τί λέγει· «Πλοῦσοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν;»

Ἀπόκ. Πλοῦστους ἐνταῦθα τοὺς Ἰουδαίους καλεῖ· ἐπτώχευσαν δὲ, ἐπειδὴ ἀπέκτειναν τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, καὶ ἤλθεν ἐπ' αὐτοὺς ὁ λιμός.

Ἑρώτ. πγ'. Τί λέγει, «Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν;»

Ἀπόκ. Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ὥσπερ ἡ πρωία ἀρχὴ τῆς ἡμέρας ἐστίν, οὕτω καὶ πάσης ἀμαρτίας ἐστὶν ἀρχὴ ὑπόβολη τοῦ ἐχθροῦ. Διὸ λέγει· «Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον, » τούτεστιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν λογισμῶν ἐσκόπουν, καὶ ἐδίωκον τὰς προσβολὰς αὐτῶν, καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ἥτοι τοὺς δαίμονας, τοὺς ποιῶντας ἐν ἐμοὶ τὴν ἀμαρτίαν, «ὅπως ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας, » τούτεστιν ἐκ τῆς ψυχῆς. Πόλις γὰρ Κυρίου ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ἐδίωκον γὰρ, φησὶ, καὶ ἀπέκτεινον τὰς κεφαλὰς αὐτῶν,

Resp. Significat iustitiam supplicium ignis, qui tandem jussu Christi dividetur. Ignis namque duplicem vim habet, ad lucendum videlicet, quod dabitur justis, et ad cremandum, quod peccatoribus deputabitur.

INTERPRET. LXXX. Quid, «Flumen Dei repletum est aquis?»

Resp. (99) Per aquam apostoli notantur, qui omnigenis donis et divina gratia impleti sunt. Ac quisvis homo qui purus et justus est, non aliunde quam hinc talis efficitur: nam aqua et ros, aliquando quidem in Scriptura donum Dei, aliquando vero animæ tentationes et animæ perturbationem significat.

Quando vero inquit: «Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent», et, «Ut ros Hermon descendens super montes Sion», indicat dona Spiritus sancti. Montes vero Sion dicit, spirituales, qui secundum Deum vivunt, homines.

Rursus quando dicit, «Salvum me fac, Deus, quoniam ingressæ sunt aquæ usque ad animam meam», et, «Forsitan pertransisset anima nostra aquam fundo carentem», animæ tentationes indicat.

QUEST. LXXXI. Quid est quod dicit: «Ascendens in altum, captivam duxisti captivitatem?»

Resp. Hoc dicit, quia Christus, conscensa cruce, deprædatus est infernum et captivum duxit (1). Et hoc est et illud quod ait: «Dixit Dominus, ex Basan revertar, » hoc est, de cruce ad infernum redibo. Basan enim explicatur, turpitudine. Nam Judæi crucem ut turpitudinem reputant, et ideo maledictionis organum vocabant eam. Sed Christus eam sanctificavit, eo quod in ea salutem hominum perfecit.

QUEST. LXXXII. Quid est quod dicit: «Divites eguerunt et esurierunt?»

Resp. (2) Divites hoc loco vocat Judæos, qui inopes facti sunt, eo quod occiderint panem vitæ, et venit super eos fames.

QUEST. LXXXIII. Quid est quod inquit: «In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem?»

Resp. Hujus dicti hæc est sententia: sicut matutinum tempus, diei est initium, sic omnis peccati initium est inimici fraudulenta suggestio. Ideo, inquit: «In matutino interficiebam, » hoc est, respiciebam ad principia cogitationum, et persequabar earum impetus, atque adeo peccatores omnes, nempe dæmones, qui faciunt in me peccatum, «ut disperderem de civitate Domini omnes, » hoc est ex anima. Anima namque, Domini civitas est. Persequabar enim, inquit, et abscindebam ipsorum ca-

¹⁰ Psal. LXIV, 10.

¹¹ Joan. VII, 38.

¹² Psal. CXXXII, 3.

¹³ Psal. LXVIII, 2.

¹⁴ Psal. CXXIII, 3.

¹⁵ Psal. LXVIII, 19.

¹⁶ Psal. XXXIII, 11.

¹⁷ Psal. C, 8.

(59) Ex Theodoro in psalmum LXIV, v. 10.

(1) Theodoret. in ps. LXVIII, v. 23.

(2) Theodoret. in hunc versum.

pila, scilicet principia, ad disperdendum eos ex anima, ne operarentur omnem iniquitatem et peccatum.

QUEST. LXXXIV. Quid est quod inquit : « Catuli leonum rugientes ut raptant, et querant a Deo escam sibi. Ortus est sol, et congregati sunt, et in speluncis suis cubabunt » ?

RESP. Catulos leonum, dicit prophetas. Rugiebant vero clamantes et loquentes, ac prophetantes incarnationem Filii Dei. Exortus vero est sol, hoc est, venit Christus et tacuerunt. Prophetæ usque ad Joannem prophetarunt. Hoc est, quod etiam alibi dicit Scriptura : « Tenebrosa aqua, in nubibus aeris. Præ fulgore 271 ejus nubes transierunt » . Tenebrosam aquam dicit divinam Scripturam, quoniam in caligine Moses legem accepit a Deo in monte Sina. Quin ipsi prophetæ quodque non manifeste, sed obscure et tenuiter quodammodo viderunt adventum Christi, et manifestarunt. Nubes enim vocat prophetas, qui prædicarunt, et quasi aquam effuderunt, spiraruntque veluti venti divinum sermonem et legem super terram, quæ est illa tenebrosa aqua. A fulgore vero ejus in conspectu ejus, ut ab ejus in carne adventu coram eo nubes, prophetæ videlicet, cessaverunt et abscesserunt.

QUEST. LXXXV. Quid est, « Mons Sion iste, in quo habitasti in eo » ?

RESP. Divina Scriptura multis modis vocem montis interpretatur. Et hic quidem mons Sion, est locus Jerusalem, in quo habitavit Dominus ac Deus noster Jesus Christus incarnatus super terram. Montem rursus proprie vocat sanctissimam Deiparam, ut cum inquit : « Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo, etenim Dominus habitabit in finem » . Et alibi habetur : « Deus a Theman veniet et Sanctus ex monte opaco et denso » . Mons autem dicitur sancta Deipara. Quia quemadmodum ii qui in campo ambulant, et calore æstuant, si montem subeunt, velut rore conspersi umbra arborum montis, vel aqua sedant æstum flammæ : eodem modo se habuit erga homines immaculata Virgo, quæ rore quodam sui partus animas hominum æstu peccati confectas in vitam revocavit, et in umbra alarum sui Filii fovit. Montes vero dicuntur etiam dæmones, propter tumorem superbie. « Qui tangit montes, et fumigant » , hoc est, qui demonibus appropinquat, qui tanquam fumus dissipantur et evanescent. Mons item virtus dicitur, quemadmodum sanctus Gregorius inquit. Siquidem etiam in hoc monte Deus apparet hominibus, ipse quidem a sui domicilii specula descendens, nos vero ex ima humilitate nostra in sublime tollens.

QUEST. LXXXVI. Quare virtus dicitur mons ?

RESP. Quia sicut mons etsi excelsus est supra

Αἱ τοὶ τὰς ἀρχάς, ὅπως ἐξολοθρεύσω αὐτοὺς ἐκ τῆς ψυχῆς, τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι πᾶσαν ἀνομίαν καὶ ἀμαρτίαν.

Ἐρώτ. πδ'. Τί λέγει : « Σκύμνοι ὠρύμνοι τοῦ ἀρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ τῷ Θεῷ βρῶσιν αὐτοῖς. Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συνήχθησαν, καὶ εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιτασθήσονται ; »

Ἀπόκ. Σκύμνους λέγει τοὺς προφῆτας. Ὀρύοντο δὲ κρᾶζοντες καὶ λέγοντες, καὶ προφητεύοντες τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀνέτειλεν δὲ ὁ ἥλιος, τουτέστιν, ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐσαύπησαν. Οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου προσεφῆτευσαν. Τοῦτό ἐστι καὶ ὃ λέγει ἡ Γραφή ἀλλαχοῦ : « Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων. Ἀπὸ τῆς τηλαυγῆσεως αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διήλθον. » Σκοτεινὸν ὕδωρ λέγει τὴν θείαν Γραφὴν, ἐπειδὴ ἐν γνόφῳ ἐδέξατο ὁ Μωσῆς τὸν νόμον ἐν τῷ Σινᾷ παρὰ Θεοῦ. Ἐτι δὲ καὶ οἱ προφῆται ἀμυδρῶς πως καὶ σκοτεινῶς καὶ λεπτῶς πως τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐβλεπον, καὶ ἐδήλουν. Νεφέλας γὰρ τοὺς προφῆτας λέγει, ἐπειδὴ ἐκῆρυξαν, καὶ ὡς ὕδωρ ἐξέχεον, πνεύσαντες ὡς ἀέρες τὸν θεῖον λόγον καὶ νόμον ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπερ ἐστὶ τὸ σκοτεινὸν ὕδωρ. Ἀπὸ δὲ τῆς τηλαυγῆσεως αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ, ἢ ὡς ἀπὸ τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας αὐτοῦ ἐμπροσθεν αὐτοῦ αἱ νεφέλαι, ἦγουν οἱ προφῆται, ἔπαυσαν καὶ ὑπαχώρησαν.

Ἐρώτ. πε'. Τί ἐστὶν : « Ὅρος Σιών τοῦτο, ὃ κατασκήνωσας ἐν αὐτῷ ; »

Ἀπόκ. Ἡ θεία Γραφή πολλὰ ὡς ἐρμηνεύει τὸ ὄρος. Καὶ τοῦτο μὲν ὄρος Σιών ἐστὶν ὁ τόπος Ἱερουσαλήμ, ἐν ᾧ κατέφυκεν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς σαρκωθείς ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅρος πάλιν δὲ κυρίως ὀνομάζει τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ὡς ὅταν λέγει : « Τὸ ὄρος, ὃ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ, καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος » καὶ ἀλλαχοῦ : « Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θεμὰν ἦξει, καὶ ὁ ἅγιος ἐξ ὄρους κατασκήσει καὶ δασιεύς. » Ὅρος δὲ λέγεται ἡ ἁγία Θεοτόκος. Ἐπεὶ ὥσπερ οἱ ἐν τῷ κάμῳ περικυκλωμένοι, καὶ φλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ καύματος, προσεγγίζοντες ἐν τῷ ὄρει, δροσίζονται ὑπὸ τὴν σκιά τῶν δένδρων τῶν ὄρους, ἢ καὶ διὰ τοῦ ὕδατος παραμυθιοῦνται τὸν καύσωνα τῆς φλογός : τοιοῦτον τρόπον γέγονε καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀγνή Παρθένος, τῷ δροσισμῷ τῆς κυοφορίας αὐτῆς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καταφλεγόμενας ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἀνεζώωσε, καὶ τῇ σκιά τῶν περὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ αὐτῆς περιέθαλψεν. Ὅρος δὲ λέγονται καὶ οἱ δαίμονες διὰ τὸν ὄγκον τῆς ὑπερηφανίας. « Ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζονται » : τουτέστιν ὁ προσεγγίζων τοῖς δαίμοσι, καὶ ὡς καπνὸς διαλύονται καὶ ἀφανίζονται. Ὅρος δὲ λέγεται, καὶ ἡ ἀρετὴ, καθὼς ἐν ἁγίοις Γρηγορίοις φησιν : ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ ὄρει τοῦτο Θεὸς ἀνθρώποις φαντάζεται, τὸ μένει καταβαίνων ἀπὸ τῆς οὐκείας περιουσίας, τὸ δὲ ἡμᾶς ἀνάγων ἐκ τῆς κάτωθεν ταπεινώσεως.

Ἐρώτ. πες'. Διὰ τί λέγεται ὄρος ἡ ἀρετὴ ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ὥσπερ τὸ ὄρος ὑψηλὸν τῆς γῆς,

²⁶ Psal. ciii, 21, 22. ²⁷ Psal. xvii, 12, 13.

²⁸ Psal. lxxiii, 3.

²⁹ Psal. cxviii, 17.

³⁰ Habac.

χαμηλότερον δὲ τοῦ οὐρανοῦ, οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ ἔργα-
ζόμενος τὴν ἀρετὴν· ὑψηλότερος μὲν ἐστὶ τῆς γῆς,
διότι ἀνώτερος ὑπάρχει τῶν βιωτικῶν φροντίδων, καὶ
τῶν τοῦ κόσμου ὕλιν· χαμηλότερος δὲ ὑπάρχει τοῦ
οὐρανοῦ, ἐπειδὴ ἀκμὴν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐστὶ, καὶ
οὐκ ἀπέθανε, ἵνα ἐλευθερωθῇ παντελῶς τοῦ κόσμου
τούτου· καὶ ἐν τούτῳ ἵσταται μέσον οὐρανοῦ καὶ γῆς,
καθάπερ τι ὄρος, ὡς εἰρηται· ἐπειδὴ καὶ, « Ὅρη τὰ
ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις, » ὅταν λέγει, τὰς ὑψηλὰς ἀρε-
τὰς ὀνομάζει· ἐλάφους δὲ τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων·
ἐπειδὴ ἐν ταῖς ὑψηλαῖς τῶν ἀρετῶν ἐργασίας, ὥσπερ
ἐλαφοὶ ἐν τῷ ὄρει, τριβοδατοῦσιν αἱ ψυχαὶ τῶν
ἁγίων. Πέτρα δὲ καταφυγὴ τοῖς λαγοῖς ἐστὶν ὁ
Χριστός. Ὑπάρχει δὲ καταφυγὴ τῶν ἐν ἐρήμῳ καθ-
εζομένων.

Ἐρώτ. πζ'. Τί λέγει τοῦ ἑρωδιοῦ ἡ κατοικία;

Ἀπόκ. Ὁ ἑρωδιὸς ὄρνειν ἐστίν, ὡς λέγουσιν οἱ τι-
νὲς· τὸ δὲ ὄρνειν φωλεύει ἐν ἐρήμῳ τόπῳ ἐν κορυφῇ τι-
νος δένδρου. Ἐρχονται δὲ τὰ μικρὰ στρουθία, καὶ
φωλεύουσιν ὑποκάτω αὐτοῦ γύρωθεν ἐν τῷ δένδρῳ.
Ἦγεται δὲ αὐτῶν καὶ ἐπικαθίσταται ἡ κατοικία τοῦ
ἑρωδιοῦ, φυλάττει δὲ ταῦτα ἀπὸ τῶν φοροποικῶν
ἐρπετῶν, τῶν θελόντων κακῶσαι αὐτά.

Ἐρώτ. πη'. Τί λέγει ὁ Προφήτης, ὅταν λέγει·
« Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθέρῃς τῷ Δαβὶδ; »

Ἀπόκ. Τέλος λέγει ὁ Προφήτης τῆς αὐτοῦ ζωῆς.
Ἐπεύξεται τοίνυν ὁ Προφήτης, ἵνα μὴ γένηται τὸ
τέλος τῆς ζωῆς καὶ περιπέσῃ εἰς βλάβην τινά. Πᾶσα
γὰρ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν θανατηθῇ κακῶς, καὶ
τὸ τέλος αὐτοῦ γένηται χρηστὸν, χάρις καὶ δόξα
ἐστίν. Ἐὰν δὲ τὸ τέλος καταστραφῇ, τοῦτο ἀθλιότης.
Διὰ τοῦτο ἐπεύχεται ὁ Προφήτης γενέσθαι τὸ τέλος
τῆς ζωῆς αὐτοῦ καλόν· ἐπὶ τοῦτο καὶ γὰρ ψαλμὸν
συνεγράψατο.

Ἐρώτ. πθ'. Τί λέγει· « Καυχῆσονται ὅσοι ἐν δό-
ξῃ, καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν; »

Ἀπόκ. Ὅσοις λέγει τοὺς πνευματικοὺς καὶ
ἁγίους ἀνθρώπους, οἵτινες καυχῶνται μετὰ θάνατον
ἐπὶ ταῖς κοιταῖς αὐτῶν. Κοῖται δὲ εἰσιν αἱ μοναὶ τῶν
ἁγίων, ἃς εὐρίσκουσι μετὰ θάνατον, καὶ ἀγάλλονται
ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Τὴν ἐν Θεῷ τελειωσιν διδάσκουσα ἡ θεία Γραφή,
καὶ δηλοῦσα, ὠνόμασεν αὐτὴν ὕπνον, καὶ κοίτην, καὶ
κλίνην, καὶ θάνατον. Ὑπνον μὲν, ὡς ὅταν λέγει ὁ
Δαβὶδ· « Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ
ὕπνωσω »· ἥτοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ καταντήσω· σχολάσω εἰς
αὐτὸ τὸ ζῆν ἐν Θεῷ, κατὰ τὸν εἰπόντα ἄγιον Ἀπόστο-
λον· « Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστός »·
κοίτην δὲ, ὡς ὅταν λέγει· « Καυχῆσονται ὅσοι ἐν
δόξῃ, καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν. »
Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐν τῇ κοίτῃ πεσὼν ἀναπέπταται καὶ
ὕπνῳ ἡδύως· οὕτως καὶ ὁ τελειωθείς ἐν Θεῷ, καὶ
φθάσας εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ῥαυκίας τοῦ
πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀναπέπταται ἐν Θεῷ,
ὥσπερ κοίτην ἡγούμενος τὴν ἐν Θεῷ τελειωσιν. Πό-

terram, caelo tamen est humillior, ita qui in vita
sua virtutem exercet: terra quidem est excelsior,
eo quod hujus vitae curas et mundi negotia superet;
nihilominus tamen est inferior caelo, propterea
quod adhuc in hac vita exsistit, et nondum est
mortuus, ut penitus hoc mundo liberetur. Atque
ob id inter caelum terramque tenet medium, sicut
mons, quemadmodum dictum est. Deinde cum di-
cit: « Montes excelsi cervis », altos montes, ex-
celsas virtutes; cervas vero, sanctorum animas
vocat: quandoquidem in excelsis actionibus virtu-
tum, sicut in montibus cervae, versantur animae
sanctorum. Petra vero refugium leporibus, est
Christus. Estque refugium eorum, qui sedent in
deserto.

B QUEST. LXXXVII. Quid significat, habitatio he-
rodii?

RESP. Herodius, ut aliqui dicunt, est avis, quae
nidum in deserto loco, in arboris alicujus cacumine
collocat. Veniunt vero passercoli, et subter ipsam
circumquaque in arbore nidificant. Dux autem
ipsorum est, eisque superponitur domus herodii,
quae eos a nocivis reptilibus quae ipsos laedere
volunt, custodit.

QUEST. LXXXVIII. Quid vult Propheta cum
inquit: « In finem ne perdas David? »

RESP. Finem suae vitae, dicit Propheta. Orat
itaque Propheta ne vitae suae finis veniat, neve
incidat in aliquod damnum. Nam tota hominis
vita si male transacta, finis autem ejus bonus
fuerit, gratia est et gloria. Si vero finis funestus
fuerit, hoc demum est miserum. Orat ergo Pro-
pheta, ut suae vitae finis bonus sit: nam ideo con-
scripsit hunc psalmum.

272 QUEST. LXXXIX. Quid est quod inquit:
« Gloriabuntur sancti in gloria, et exsultabunt in
cubilibus suis? »

RESP. Sanctos dicit spirituales et probos homi-
nes, qui gloriabuntur post mortem in cubilibus
suis. Cubilia vero sunt mansiones sanctorum, quas
post mortem inveniunt, et exsultant in regno coe-
lorum.

Exitum vitae in gratia Dei obvenientem docens
et ostendens divina Scriptura, vocavit ipsum,
somnia, cubile, lectum, et mortem. Somnum qui-
dem vocat, ut cum ait David: « In pace in idipsum
dormiam et requiescam », in idipsum videlicet
occurram, et huic rei operam dabo, ut vivam in
Deo, juxta sanctum Apostolum, qui inquit: « Vivo
autem jam non ego, vivit vero in me Christus ». Cubile
vero vocat, cum inquit: « Gloriabuntur sancti in gloria,
et exsultabunt in cubilibus suis ». Sicut enim qui in
cubili cubat, requiescit et zae-
viter dormit: sic qui consummatus in Deo est, et
qui crevit in virum perfectum ad mensuram aetatis
plenitudinis Christi, requievit in Deo, tanquam cu-

³³ Psal. ciii. 18. ³⁴ Psal. lvi. 1. ³⁵ Psal. cxlix. 5. ³⁶ Psal. iv. 9. ³⁷ Galat. ii. 20. ³⁸ Psal. cxlix. 5.

bile reputans consummationem in Dei gratia obvenientem. Cubilis autem pedes, ait virtutes. Lectum autem appellat, cum inquit Salomon: « Sexaginta robusti circumdant ipsum ²⁸. » Quando enim ad perfectionem venerit justus, circumdant et circa ipsum incedunt fortes, angeli videlicet, juxta dictum illud: « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear ²⁹. » Est verò familiare divinæ Scripturæ, etiam angelum vocare Dominum; ut Manoe contingit: « Deum vidimus, » inquit ³⁰, cum esset in phantasia Dei. Denique mortem quoque vocavit David illum exitum, cum inquit: « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus ³¹. » Vides quomodo et somnum, et cubile, et lectum, et mortem illum esse ostenderit divina Scriptura? Mortem autem illam nominavit, quod ille qui mortuus est justificatus sit a peccato. Quemadmodum enim qui mortuus est, non potest rursus reverti in vitam et amplius peccare; ita qui apud Deum hoc honore dignus est habitus, non potest retrocedere, sed ait cum David: « Dominus illuminatio mea et salvator meus, quem timebo ³². » Et cum Paulo: « Sive namque vivimus, sive morimur, Domini sumus ³³. » Et rursus: « Vivo autem jam non ego, sed vivit in me Christus: quod vero nunc in carne vivo, vivo in fide ³⁴. » Quapropter sancti ea in re perfecti, Et sancti martyres etiam contempserunt tormenta

PROPOSITIO XC. « Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum ³⁵. »

INTERP. Exaltationes Dei, sunt doctrinæ legis et statuta spiritualia. Ut enim spirituales doctores habent a Spiritu sancto dona gratiæ, in gutture suo, id est in ore suo et in lingua sua, et docent populum; ancipites autem gladii sunt duo Testamenta, vetus et nova lex; nam sicut miles gladium ancipitem vibrans, inimicos interimit, et populum tuetur; sic etiam doctores spirituales, ancipites habent gladios, doctrinas Veteris et Novi Testamenti, per quas vindictam sumunt in gentibus, illasque in supplicium conjiciunt, immittentes iram a Deo, per suas ad Deum supplicationes. Similiter quoque communem populum fidelium redarguunt et instituunt ad bonum. Quando vero non audiunt eos, sed bono adversantur atque contemnunt illos, tunc etiam ipsis immittunt supplicium per suam deprecationem ad resipiscentiam, ut videlicet castigati discant non inobsequentes esse Deo et Dei ministris. Nam qui spirituales homines audit, Deum audit ³⁶, quemadmodum dixit ipse Christus. Neque enim ad interitum, sed ad utilitatem ipsorum, spirituales illi castigationem inducunt, ad correctionem boni et ad gloriam Dei, tanquam amantes et ultiores Dei, osoresque mali.

εις δόξαν Θεοῦ, ὡς ζηλωταὶ καὶ ἐκδικηταὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ μισθταὶ τοῦ κακοῦ.

Α δας καὶ τῆς κοίτης τὰς ἀρετὰς λέγει· κλίνην δὲ, ὡς ὅταν φησὶ Σολομών· « Ἐξήκοντα δυνατοὶ κυκλοῦσιν αὐτήν. » Ὅταν γὰρ εἰς τὸ τέλειον ἔλθῃ ὁ ἐνάρετος, περικυκλοῦσι καὶ περιστοιχοῦσιν αὐτὸν οἱ δυνατοί, ἦτοι οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὸν εἰπόντα· « Προσεωρόμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. » Φθὺν δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ καλεῖν καὶ τὸν ἄγγελον Κύριον, ὡς ἐπὶ τοῦ Μανωὲ, « Θεὸν ἐωράκαμεν, » ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ γενομένου. Θάνατον δὲ πάλιν εἶρκεν αὐτὴν ὁ Δαβὶδ εἰπὼν· « Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. » Εἶδες πῶς καὶ ὕπνον, καὶ κοίτην, καὶ κλίνην, καὶ θάνατον αὐτὴν ἔδειξεν ἡ θεία Γραφή. Θάνατον δὲ ταύτην εἶρκεν, ὅτι ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ὅσπερ γὰρ τὸν τεθνεῶτα οὐκ ἐστὶν ἐπιστρέφει ἐν βίῳ καὶ ἁμαρτῆσαι οὐκ ἐτι· οὕτως οὐδὲ τὸν οὕτω καταξιωθέντα οὐκ ἐστὶν εἰς τὰ ὅπισω στραφῆναι, ἀλλὰ λέγει μετὰ τοῦ Δαβὶδ· « Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτὴρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; » μετὰ δὲ τοῦ Παύλου· « Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν. » καὶ πάλιν· « Ζῶ δὲ οὐκ ἐτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ. » Εἰς τοῦτο τελειωθέντες οἱ ἅγιοι, κατεφρόνησαν τὸν κόσμον, καὶ οὐχ ἡδονὴν ἡγοῦντο τὴν ἡδονὴν τοῦ κόσμου τούτου. Οἱ δὲ μάρτυρες τὰς βασάνους κατεφρόνησαν.

mundum contempserunt, et hujus mundi voluptates.

C Κείμενον ἴ'. « Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ λάρυγγι αὐτῶν, καὶ ῥομφαίαι δίστομοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » Ἑρμην. Ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ εἰσιν αἱ διδασκαλίαι τοῦ νόμου καὶ αἱ πνευματικαὶ διατάξεις· ὥσπερ γὰρ ἔχουσιν οἱ πνευματικοὶ διδασκαλοὶ ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρίσματα δωρεῶν ἐν τῇ λάρυγγι αὐτῶν, ἦτοι τῇ στόματι αὐτῶν καὶ τῇ γλώσσῃ, καὶ διδάσκουσι τὸν λαόν· ῥομφαίαι δίστομοι εἰσιν αἱ δύο Διαθῆκαι, ὁ παλαιὸς νόμος καὶ ὁ νέος· ὥσπερ γὰρ ὁ στρατιώτης, βαστάων ξίφος δίστομον, τοὺς ἐχθροὺς κατασφάττει καὶ τὸν λαὸν διασώζει· οὕτως καὶ οἱ πνευματικοὶ διδασκαλοὶ ῥομφαίας διστόμους ἔχουσι, τὰ διδάγματα τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, ἐξ ὧν ποιοῦσιν ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ εἰς τιμωρίαν ἐμβάλλουσιν αὐτοὺς, ἀποστέλλοντες αὐτοῖς ὄργην ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ἰκετηρίας τῆς πρὸς τὴν Θεόν. Ὡσαύτως καὶ τὸν κοινὸν λαὸν τῶν πιστῶν ἐλέγχουσι καὶ διδάσκουσιν εἰς τὸ ἀγαθόν. Ὅταν δὲ μὴ ἀκούσωσιν αὐτῶν, ἀλλ' ἐναντιοῦνται τὸ ἀγαθόν, καὶ καταφρονοῦσιν αὐτῶν, τότε καὶ αὐτοῖς ἀποστέλλουσι διὰ προσευχῆς τιμωρίαν πρὸς σωφρονισμόν, ὅπως παιδευθέντες σωφρονισθῶσιν, μὴ παρακούειν Θεοῦ, μήτε τῶν θεραπεύοντων αὐτοῦ· ὅτι ὁ ἀκούων πνευματικῶν ἀνδρῶν ἀκούει Θεοῦ, καθὼς εἶρκεν ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ πρὸς βλάβην, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν ἐπάγουσι τὴν παιδείαν οἱ πνευματικοί, καὶ πρὸς δόξῳσιν ἀγαθοῦ.

²⁸ Cant. iii, 7. ²⁹ Psal. xv, 7. ³⁰ Judic. xiii, 22. ³¹ Psal. cxv, 11. ³² Psal. xxvi, 1. ³³ Rom. xiv, 8. ³⁴ Galat. ii, 20. ³⁵ Psal. cxlix, 6. ³⁶ Luc. viii, 12.

ΕΞ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΠΑΥΛΟΥ.

A

273 EX EPISTOLIS PAULI.

Ἐρώτ. Ια'. « Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ. Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. »

Ἑρμηνεία. Ἐπαινεῖ πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὸ ἀγαθόν. Ἑλλήνα δὲ οὐ τὸν εἰδωλολάτρην λέγει, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ, μὴ πιστεύοντα δὲ τὸν Χριστὸν, μήτε νόμον κρατοῦντα τὸν παλαιόν· ἀλλὰ χωρὶς νόμου ὑπάγοι. Ὀνομάζει δὲ καὶ σέβεται τὸν Θεόν, καὶ φυλάττει καὶ ἀρετὴν. Ὁ τοιοῦτος ἐάν καὶ πταίσῃ, ἐλαφρότερον μέλλει κολάζεσθαι ὑπὲρ τὸν Ἰουδαῖον, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος παραβαίνει τὸν νόμον καὶ ἔχει τὴν κατηγορίαν μερίζονα. Ὅταν γὰρ ἀκούσῃς τό· « Ὅσοι ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· » τὴν ἐλαφροτέραν κόλασιν ὑπολάμβανε· τὸ δὲ, « Ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, » τὴν χειρόνα κόλασιν καὶ τιμωρίαν.

Κείμενον Ιβ'. « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. »

Ἀπόκ. Σύμφυτοι γεγόναμεν, ἡγουν μέτοχοι· ὥσπερ τὸ σῶμα τὸ δεσποτικόν, ταπὲν ἐν τῇ γῇ, ἔφυσε σωτηρίαν τῷ κόσμῳ· οὕτω καὶ τὸ ἡμῶν σῶμα, ταπὲν ἐν τῷ βαπτίσματι, ἔφυσε δικαιοσύνην ἡμῖν αὐτοῖς. Τὸ δὲ ὁμοίωμα οὕτως ἔχει· ὥσπερ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀνέστη· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι θνήσκοντες ἀνιστάμεθα. Τὸ γὰρ καταδύσασθαι τὸ παῖδιον ἐν τῇ κολυμβήτρᾳ τρίτον καὶ ἀναδύσασθαι, τοῦτο δηλοῖ τὸν θάνατον καὶ τὴν τριήμερον ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ.

Ἐρώτ. Ιγ'. Τί ἐστι· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον διὰ τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένη, διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεός, » καὶ τὰ ἑξῆς;

Ἀπόκ. Ἡσθένει, φθίνει, ὁ νόμος εἰς τὸ δικαῖωσαι τὸν ἄνθρωπον. Οὐ γὰρ ἠδύνατο ὁ ἄνθρωπος τὴν τυραννίδα καὶ τὴν πύρωσιν ὑποφέρειν τῆς σαρκὸς. Διὰ τοῦτο ἐπεμψεν ὁ Θεὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ κατακρίνῃ τὴν ἁμαρτίαν. Τὸ δὲ, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, οὐκ εἶπεν, ἐν σαρκὶ ἁμαρτίας, ἀλλ' ἐν ὁμοιώματι. Ὁμοιώθη γὰρ κατὰ πάντα ἡ ἀνθρωπίνη σὰρξ τοῦ Χριστοῦ τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκί, καθ' ὃ τέλειος ἄνθρωπος ἦν. Ἀμαρτωλὸς δὲ οὐκ ἐγένετο ἡ σὰρξ αὐτοῦ, καθάπερ ἡ ἡμετέρα σὰρξ. « Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. »

Ἐρώτ. Ιδ'. Τί λέγει· « Δότε τόπον τῇ ὀργῇ; »

Ἀπόκ. Τῷ λυπήσαντί σε καὶ θλίψαντι, ἡ ἀδικήσαντι, συγχώρησον σὺ αὐτῷ, ἀνάθου δὲ τῷ Θεῷ τὰ τῆς ἐκδικήσεως, κάκεινος οἰκονομήσει τὰ δέοντα. Τὸ δὲ, « Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἐν ᾧ δοκιμάζει, » τοῦτο δηλοῖ ὅταν ποιεῖς τι οἰκονομικῶς πρὸς σωτηρίαν

QUEST. XCI. « Gloria, honor et pax omni qui operatur bonum : Judæo primum et Græco. Non enim est personarum acceptio apud Deum. Nam quicumque sine lege peccaverunt, sine lege peribunt ; et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur 47. »

INTERPRET. Laudat omnes qui operantur bonum. Græcum vero dicit, non idololatram, sed qui colit quidem Deum, neque tamen credit in Christum, neque veterem legem tenet, sed sine lege est, ac Deum invocet et colit, servatque nihilominus virtutem. Nam talis etiamsi labatur, levius tamen punietur quam Judæus : quoniam Judæus legem transgreditur, estque graviori obnoxius accusationi. Quando enim audis illud : « Quotquot sine lege peccaverunt, sine lege peribunt : » minus supplicium reputa. Hoc vero : « Quotquot in lege peccaverunt : » isti nempe graviores pœnam et supplicium subibunt.

PROPOSITIO XCII. « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus 48. »

RESP. Complantati facti sumus, participes videlicet : quemadmodum corpus Domini sepultum in terra, mundo salutem peperit ; sic nostrum quoque corpus in baptismo sepultum, nobis ipsis justitiam protulit. Similitudo autem sic habet : Sicut Christus mortuus est, et tertia die resurrexit ; sic et nos in baptismo morientes, resurgimus. Nam quod infantem ter in piscinam immergimus, et ter educimus, id mortem Christi, et post triduum resurrectionem significat.

QUEST. XCIII. Quid est : « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem : Deus 49, » etc.

RESP. Infirmabatur, inquit lex, videlicet ad justificandum hominem. Non enim poterat homo tyrannidem et incendium carnis sustinere. Ideo misit Deus unigenitum Filium suum, ut per carnem suam condemnaret peccatum. Hoc vero quod dicit, in similitudine carnis peccati, non dixit, in carne peccati, sed in similitudine. Nam humana caro Christi in omnibus est similis facta humanæ carni, qua ratione perfectus est homo. Peccatis vero caro ejus non fuit obnoxia, sicuti nostra est : « Peccatum enim non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus 50. »

QUEST. XCIV. Quid est, quod dicit : « Date locum iræ 51 ? »

RESP. Ei qui te contristavit ac tribulavit vel affecit injuria, condona, omnemque vindictam remitte Deo, qui quod æquum est dispensabit. Illud vero : « Beatus qui non judicat in eo quod probat 52, » hoc significat : quando per dispensationem

47 Rom. II, 10-12. 48 Rom. VI, 5. 49 Rom. VIII, 3. 50 Isa. LIII, 9 ; I Petr. II, 22. 51 Rom. XII, 9. 52 Rom. XIV, 23.

feceris aliquid, quod ad salutem fratris tui spectet. A etiamsi id omnes incusent, si tua te conscientia non condemnat, beatus es.

QUEST. XCV. Quid est, quod inquit : « Quoniam et Judæi signum petunt, et Græci sapientiam quaerunt : nos autem prædicamus Christum crucifixum » ?

RESP. Si dixerimus, inquit, Judæo : Crede, respondet, excitate mortuos, medemini insanis. Si Græco idem dicamus, petit a nobis rhetoricum ornatum in verbis. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, qui est signorum potentia, et sapientiae pelagus. Verum ipsi quidem offenduntur et stultam reputant prædicationem, quando Deum crucifixum esse audiunt : quod tamen non mirum ; nam qui infirmis sunt oculis, non possunt pure videre solem. Ad eundem modum etiam isti. Illud autem, « Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus »²², de cruce loquitur. Nam sapientes et philosophi etiam præstantiores, inaniter laborarunt et occupati fuerunt, nec quidquam boni perpetrarunt. Crux vero quam illi stultitiam reputabant, mundum salvum fecit : et propterea omnibus sapientior est, eo quod tanta bona operata sit.

274 QUEST. XCVI. Quomodo vero dicit : « Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus » ?

RESP. Infirmitatem Dei vocat sensum apostolorum, qui homines cum essent idiotæ et illitterati, tamen brevi tempore totum orbem quasi sagena capientes, reges et principes, sapientes et magnates devicere.

PROF. XCVII. Quid est illud : « Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est » ?

RESP. Vides, quomodo nomet ipse sapientiam, quam prius stultitiam vocaverat. Etenim mysterium primum dispensationem dicit, ideo quod nullus neque angelus, nec alia aliqua creata potestas cognovit hoc mysterium et dispensationem istam, quod in terra Deus carnem assumpturus esset. Posteaquam vero factum est, omnibus innotuit : quemadmodum inquit Apostolus : « Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus, in cœlestibus »²³. Vocat autem alibi quoque mysterium, eximia illa opera Dei, nempe nativitatem, stabulum, baptisma, crucem, mortem, resurrectionem et ascensionem. Sicut etiam sanctus Gregorius Theologus (3) mysteria vocat festa, in sermone *De luminibus* : « Rursus Jesus ille meus, et iterum mysterium. » Hoc autem dicit, propter festum baptismi : similiter etiam in reliquis.

QUEST. XCVIII. Quid est, quod inquit : « Si cuius opus arserit, damnum patietur : ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem » ?

RESP. Si cuius opus arserit, damnum patietur regni cœlorum : salvus vero fiet ipse tanquam per ignem. Quomodo vero servabitur ? hoc est, salvus

τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ πάντες μέμφονται, τὸ δὲ οὐδὲν συνεῖδὸς οὐ κατακρίνει σε, μακάριος εἶ.

Ἐρώτ. ιε'. Τί λέγει : « Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον ; »

Ἀπόκ. Ἐάν εἰπωμεν, φησὶν, Ἰουδαῖω· Πίστευσον· λέγει, Ἀναστήσατε νεκροὺς, λύσασθε μαινῶντας. Ἐάν δὲ εἰπωμεν Ἕλληνι, ἀπαιτεῖ ἡμῖν ῥητορικὸν λόγον. Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, ὅστις ἐστὶ καὶ δύναμις τῶν σημείων, καὶ πέλαγος τῆς σοφίας. Ἄλλ' ἐκεῖνοι σκανδαλίζονται, καὶ μωρὸν ἡγοῦνται τὸ κήρυγμα, ἀκούοντες Θεὸν ἐσταυρωμένον· καὶ οὐ θαῦμα, καὶ γὰρ οἱ ἁσθενούντες τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐ δύνανται βλέπειν τὸν ἥλιον καθαρῶς· οὕτω καὶ αὐτοί. Τὸ δὲ, ὅτι : Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, λέγει τὸν σταυρόν. Καὶ γὰρ οἱ σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ οἱ δυνατοὶ εἰς μάταια ἡσχολήθησαν, καὶ ἐφιλοπύνησαν, καὶ οὐδὲν ἀγαθὸν κατέβρωσαν. Ὁ δὲ σταυρὸς, ἐν ἐνόμῳ ἐκεῖνοι μωρίαν, τὸν κόσμον ἔσωσε· καὶ διὰ τοῦτο σοφώτερον πάντων ἐστὶν, ὅτι μεγάλη εἰργάσατο ἀγαθὰ.

Ἐρώτ. ις'. Καὶ, « Τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν, » οὕτω λέγει.

Ἀπόκ. Ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ λέγει τῶν ἀποστόλων τὸ φρόνημα, ὅτι ἄνθρωποι ἰδιῶται καὶ ἀγράμματοι ἐν βραχεὶ καιρῷ τὴν οἰκουμένην ἐσαγήνευσαν (4), καὶ βασιλεῖς, καὶ ἀρχοντας, καὶ σοφοὺς, καὶ δυνάστας ἐνίκησαν.

Κείμενον ις'. « Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην. »

Ἀπόκ. Ὁρᾷς, πῶς καλεῖ αὐτὸς σοφίαν, ἣν ἔλεγε πρῶτον μωρίαν. Καὶ γὰρ μυστήριον πρῶτον οἰκονομίαν λέγει, ὅτι οὔτε ἄγγελος, οὔτε κτιστὴ δύναμις ἄλλη ἐγίνωσκε τὸ μυστήριον καὶ τὴν οἰκονομίαν ταύτην, ὅτι μέλλει ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς σαρκωθῆναι. Ὅταν δὲ γέγονε, τότε πάντες ἐγνώκασι, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος : « Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Λέγει δὲ ἄλλαχού πάλιν μυστήριον τὰ ἐξάρετα ἔργα τοῦ Θεοῦ, οἷον τὴν γέννησιν, τὴν φάνην, τὸ βάπτισμα, τὸν σταυρόν, τὸν θάνατον, τὴν ἀνάστασιν, τὴν ἀνάληψιν, καθὼς καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μυστήρια τὰς ἑορτὰς καλεῖ ἐν τῷ *Εἰς τὰ φῶτα λόγῳ*· Ὁ πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς, καὶ πάλιν μυστήριον. Τοῦτο δὲ λέγει διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ βαπτίσματος· καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Ἐρώτ. ιη'. Τί λέγει : « Εἰ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται : αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός ; »

Ἀπόκ. Εἰ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· σωθήσεται δὲ αὐτὸς ὡς διὰ πυρός. Πῶς δὲ σωθήσεται ; τουτέστι,

²² I Cor. i, 22, 23. ²³ ibid. 25. ²⁴ ibid. ²⁵ I Cor. ii, 7. ²⁶ Ephes. iii, 10. ²⁷ I Cor. iii, 15.

(3) Greg., Orat. 39 in sancta lumina Epiphaniæ.

(4) In σαγήνευσιν, vide Onomasticon.

σῶος καὶ ἀκέραιος μένει ἐν τῷ πυρὶ, καὶ οὐκ ὀφείλει θάνατον, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ μόνον κατακαήσεται καὶ χαυθήσεται. Αὐτὸς δὲ ἀκέραιος μένει εἰς αἰῶνα αἰῶνος κολαζόμενος, καὶ οὐ διαλυθήσεται.

Ἐρώτ. ιθ'. Τί λέγει· «Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύρμα ζυμοί;»

Ἀπόκ. Τοῦτο λέγει διὰ τοὺς πονηροὺς καὶ σκολιούς ἀνθρώπους. Ὅτι, ὥσπερ ἡ παλαιὰ ζύμη μικρὰ μὲν ἔστι, πολλὴ δὲ ἄλευρον ποιεῖ ζυμωθῆναι· οὕτω καὶ ὁ κακοπρεπὴς ἄνθρωπος, τρέπων ἐν ἑαυτῷ τὴν κακίαν, μεταδίδωσι καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ γίνεται σκάνδαλον, καὶ καταβλάπτει πολλοὺς. Διὰ τοῦτο πάλιν λέγει· «Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ᾗτε νέοι·» τούτέστιν· «Ἐκδιώξατε τὸν πονηρὸν καὶ σκολιὸν ἐξ ὑμῶν, ἡ φύγετε ἀπ' αὐτοῦ· ἐπειδὴ πᾶσα κακία μολύνει τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ, φεύγων τοὺς πονηροὺς, ἔλεγεν· «Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσελθῶ. Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρομένων. » Διὰ τὶ δὲ ταῦτα ἔποιε; » Ἐπειδὴ πάλιν λέγει ἀλλαχοῦ· «Μετὰ ὁσίου ὁστος ἔση, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτός ἔση, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψης. » Καὶ γὰρ οἷός ἐστιν ὁ συνοικῶν μετὰ σοῦ, τοιοῦτον ἀπεργάζεται εἶναι σε.

Ἐρώτ. ρ'. Τί λέγει· «Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει;»

Ἀπόκ. Κοιλίαν τὴν γαστριμαργίαν λέγει, οὐχὶ τὴν γαστέρα. Καὶ γὰρ τὰ βρώματα πρὸς τὴν γαστριμαργίαν ἔχει, φησί, τὴν φιλίαν, καὶ αὕτη πρὸς αὐτά, καὶ οὐ θύναται ὁ γαστρίμαργος δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ δουλεύειν τὴν ἑαυτοῦ γαστέρα κραιπαλῶν, καὶ γαστριμαργῶν. Διὸ κατήγγησεν αὐτὴν λέγων· «Ὁ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει·» τούτέστι τὰ βρώματα καὶ τὴν γαστριμαργίαν· οὐ γὰρ τὴν γαστέρα κατήγγησε· μὴ γένοιτο! Ἀκοιμὴ γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· «Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ. » Ὅστε οὐ κατήγγησε τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν, οὐδὲ τὴν σύμμετρον τροφήν, ἀλλὰ τὴν ἄμετρίαν· ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν τίκεται ἡ πορνεία. Διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι τὸ σῶμα οὐκ ἐδόθη ἐξουσιάζεσθαι ὑπὸ τῆς γαστριμαργίας, ἵνα περιπίπτῃ εἰς πορνείαν, ἀλλ' ἵνα δουλεύῃ τῷ Κυρίῳ· καθὼς λέγει πάλιν ἀλλαχοῦ ὁπίσθεν, ὅτι «Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιастήσομαι ὑπὸ τίνος. » Τοῦτο δὲ ἐστὶν ὃ λέγει, ὅτι πάντα τὰ βρώματα, ἅπερ ἔκτισεν ὁ Θεὸς εἰς τροφήν τοῦ ἀνθρώπου, καλὰ εἰσι, καὶ ἀρμόζει μοι ἐκ πάντων ἐσθίειν καὶ τρέφεσθαι· ἀλλ' οὐ γενήσομαι δοῦλος τῶν βρωμάτων· οὐδὲ ἐξουσιάζει μοι ἡ γαστριμαργία· οὐ συμφέρει μοι· οὐδὲ γὰρ ἀγαθὸν οἰκοδομεῖ ἐν ἐμοί. Διὰ τοῦτο, μόνον τοῖς ἀναγκαίοις ἀρκούμενοι, τὰ περισσὰ διαπύσομεν, ὥς οὐκ ὠφέλιμα, ἀλλὰ καὶ βλαβερὰ συνεστώτα μοι, ἐπιθυμίας ἀτόπους γεννῶντα τοῖς κακῇ μὲν τοῖς αὐτά.

Ἐρώτ. ρα'. Τί λέγει· «Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσθησαν;»

ἢ I Cor. v, 6. ἢ ibid. 7. ἢ Psal. xxv, 4, 5. ἢ ibid. 12. ἢ I Cor. x, 2.

A et integer manebit in igne, nec videbit mortem, sed opus ipsius solummodo comburetur et confundetur. Ipse vero aeternum permanebit integer poenas luens: nec tamen dissolvetur.

QUEST. XCIX. Quid est, quod dicit: «Modicum fermenti totam massam fermentat⁹⁹?»

RESP. Hoc propter malos et perversos homines dicit. Nam quemadmodum vetus fermentum exiguum quidem est, multum autem farinae fermentat: ad eundem modum malus homo, qui in se nutrit malitiam, impertit eam aliis, et ipsis est scandalum, multosque laedit; propterea rursus dicit: «Expurgate itaque vetus fermentum, ut novi sitis¹⁰⁰,» hoc est: Expellite malum et pravum ex vobis, aut vos ab ipso recedite: quandoquidem omnis malitia inquinat hominem. Ideo David malos fugiens, inquit: «Non sedi cum consilio vanitatis, et cum transgressoribus non introibo. Odivi ecclesiam malignantium¹⁰¹.» Et quare sic agebat? Quia ut dicit alibi rursus: «Cum sancto sanctus eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverseris¹⁰².» Etenim qualis est ille quicum conversaris, talem te quoque reddet.

QUEST. C. Quid est quod dicit: «Esca ventri et venter escis. Deus autem et hunc et has destruet¹⁰³?»

RESP. Ventrem dicit crapulam, non ipsum ventrem. Siquidem escæ cum crapula habent amicitiam, et crapula cum escis, nec potest qui crapulae ventriculo deditus est, servire Deo, sed sui ipsius ventris servus est, dum crapulae et illuviei dat operam. Ideo destruxit illum, dicens: «Deus et hunc et illas destruet,» hoc est, et cibos et gulositatem. Non enim ventrem destruxit, absit! Audi enim, quid dicat ipse: «Corpus autem non fornicationi, sed Domino¹⁰⁴.» Itaque non destruxit ventrem, sed crapulam, nec etiam moderatum cibum, sed immoderatum: siquidem ex eo fornicatio gignitur. Ait ergo: Corpus non est datum sub potestatem ingluviei, ut in fornicationes incidat, sed ut Domino serviat. Sicuti rursus antea dicit alibi: «Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate¹⁰⁵.» Hoc ipsum nihil est aliud, quam quod hic dicit: quod omnes quidem cibi, 275 quos creavit Deus in hominis alimentum, boni sunt, et licet mihi omnibus frui, eisque nutrirī; sed escarum servus non ero: neque sub suam potestatem me rediget crapula. Id mihi non conducit, neque enim aedificat in me bonum. Quapropter, necessariis contenti, superflua respuamus velut inutilia, imo etiam tanquam quæ mihi noceant, et quæ gignant absurdas concupiscentias iis qui ea possident.

QUEST. CI. Quid est quod dicit: «Et omnes in Mosem baptizati sunt¹⁰⁶.»

ἢ Psal. xvii, 26. ἢ I Cor. vi, 15. ἢ ibid.

RESP. Baptismi signum erat, quod per Rubrum mare pertransierit Israeliticus populus. Nam sicut illi transmissi, effugerunt inimicorum insidias, et in deserto nutriebantur manna : sic etiam qui baptizati sunt, liberantur a spirituali Pharaone, et ab Aegyptiis demonibus, sustentanturque caelesti pane Spiritus sancti. Quia vero de baptismo sermo est, dicamus de eo manifestius.

De sancto baptismo.

Primum baptismum fuit inundatio diluvii ad excidendum peccatum. Secundum fuit Mosis, quando transiit Rubrum mare. Typicum enim seu figura erat : nam sicut illic erat mare, sic in baptismo est aqua ; et sicut illic erat nubes, ita hic est Spiritus sanctus. Quæ autem ista nubes fuerit, audi : Cum egredierentur ex Aegypto Hebræi cum Mose, misit nubem veluti columnam ignis, quæ illis luceret noctu, ut videlicet noctu quoque possent ambulare, ne ipsos attingerent Aegyptii. Sequebatur autem illos nubes a tergo, et tegebat eos, ne ipsos Aegyptii videre possent. Atque hoc est secundum baptismum. Tertium erat legale apud Hebræos. Nam quicumque erat immundus, aqua lavabatur, et suas quoque vestes abluebat, et sic introibat in castra. Quartum baptismum, fuit Joannis. Introducebat quidem illud ; nondum tamen erat omnino spirituale, sed ad pœnitentiam solummodo. Quintum per Dominum nostrum Jesum Christum, quo etiam ipse baptizatus est. Estque hoc totum spirituale : quo nos quoque baptizamur. Sextum lacrymis constat, estque vere laboriosum durumque. Veluti qui per singulas noctes lavat lectum suum⁶⁷, qui pœnitentia ducitur, et luget super peccatis quæ commisit. Septimum baptismum per martyrium et sanguinem est, quo Christus quoque baptizatus est. Estque tanto aliis venerabilius, quanto minus denuo poluitur sordibus. Octavum et postremum non salutare, sed ardens est, quod æternum sine fine punit peccatores.

QUEST. CII. Quid est quod inquit : « Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt⁶⁸ ? »

RESP. Quod quicumque carnem suam nutrit ad satietatem, regnum Dei consequi non possit.

QUEST. CIII. Quid est quod inquit : « Qui non diligit Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema, Maran atha⁶⁹ ? »

RESP. Hoc est : Ab Ecclesia et a fidelibus segregate eum, sitque separatus a populo ille, qui non credit. Dominus enim venit, illud namque significatur per Maran atha.

QUEST. CIV. Quid illud est : « Si qua nova in Christo creatura renovatur⁷⁰ ? »

RESP. Hoc est : Si quis in Christum credidit, in aliam vitam transiit : nam e supernis est natus per spiritum et vivit non eam quæ in peccatis vitam, sed quæ est in spiritu.

Απόκ. Σημείον ἦν τοῦ βαπτίσματος τὸ διαπεράσαι τὸν Ἰσραηλῆτην λαὸν ἐν τῇ Ἐρυθρῇ θαλάσσῃ. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνοι περάσαντες ἔφυγον τῶν ἐχθρῶν τὴν ἐπιβουλὴν, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῷ μάννα ἐτρέφοντο· οὕτω δὲ καὶ οἱ βαπτιζόμενοι λυτροῦνται τοῦ νοητοῦ Φαραὼ καὶ τῶν Αἰγυπτίων δαιμόνων, καὶ τρέφονται τῷ ἐπουρανίῳ ἄρτῳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ περὶ τοῦ βαπτίσματος ὁ λόγος, εἰπωμεν σαφέστερον περὶ αὐτοῦ.

Περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος.

Πρῶτον βάπτισμα τὸ τοῦ κατακλυσμοῦ εἰς ἔκκοπὴν ἁμαρτίας· δεύτερον τὸ τοῦ Μωσέως, ὅτε τὴν Ἐρυθρὰν διεπέρασε· τυπικὴν γὰρ ἦν· ὥς περ γὰρ ἐκεῖ ἡ θάλασσα, οὕτω τὸ ὕδωρ ἐν τῷ βαπτίσματι· καὶ ὥς περ ἐκεῖ ἡ νεφέλη, οὕτως ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τίς δὲ ἦν ἡ νεφέλη ἐκεῖνη, ἀκούσον· Ὅτε ἐξῆλθεν τῆς Αἰγύπτου οἱ Ἑβραῖοι μετὰ Μωσέως, ἀπέστειλεν νέφος, ὥς περ στυλὸν πυρὸς, καὶ ἐφώτιζεν αὐτοὺς τὴν νύκτα, ὥστε περιπατεῖν αὐτοὺς καὶ τὴν νύκτα, ἵνα μὴ φθάσωσιν αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι. Ὅπισθεν δὲ αὐτῶν περιεπάτει νεφέλη, καὶ ἐπέσκιαζεν αὐτοὺς, ἵνα μὴ ὀρώσιν αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ δεύτερον βάπτισμα. Τρίτον δὲ τὸ νομικὸν, ὅπερ εἶχον οἱ Ἑβραῖοι. Πᾶς γὰρ ἀκάθαρτος ἐλούετο ὕδατι, ἐπλούετο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ οὕτως εἰσῆρχετο εἰς τὴν παρεμβολήν. Τέταρτον βάπτισμα τὸ τοῦ Ἰωάννου, εἰσαγωγικὸν μὲν, οὕτω δὲ ὅλον πνευματικὸν, ἀλλ' εἰς μετάνοιαν μόνον. Πέμπτον τὸ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐβαπτίσατο. Τοῦτο δὲ ὅλον πνευματικόν· τοῦτο καὶ ἡμεῖς βαπτιζόμεθα. Ἐκτον τὸ διὰ δακρύων, ὅντως ἐπίπνονον, ὡς ὁ λούων καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην αὐτοῦ, καὶ μετανοῶν καὶ ὀρθῶν ἐπ' οἷς ἡμαρτεν. Ἑβδομον βάπτισμα τὸ διὰ μαρτυρίου καὶ αἵματος, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐβαπτίσατο, καὶ πολὺ γε τῶν ἄλλων αἰδεσιμώτερον, ὅσῳ δευτέροις ῥύποις οὐ μολύνεται. Ὅγδοον τὸ τελευταῖον οὐ σωτήριον, ἀλλὰ καυστικόν, καὶ κολάζον ἀτελεύτητα καὶ αἰωνίως τοὺς ἁμαρτωλοὺς.

Ἐρώτ. ββ'. Τί λέγει· « Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται ; »

Απόκ. Ὅτι πᾶς ὁ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα τρέφων εἰς κόρον, οὐ δύναται βασιλείας Θεοῦ κληρονομήσαι.

Ἐρώτ. γγ'. Τί λέγει· « Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἦτω ἀνάθεμα, Μαράν ἀθά ; »

Απόκ. Τοῦτέστι· Χωρίσατε αὐτὸν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν πιστῶν, καὶ ἔστω κεχωρισμένος ἀπὸ τοῦ λαοῦ ὁ μὴ πιστεύων. Ὁ γὰρ Κύριος ἦλθε· τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύει τὸ Μαράν ἀθά.

Ἐρώτ. ρδ'. « Εἴ τις ἐν Χριστῷ καὶνὴ κρίσις, ἀνακαίνιζεται ; »

Απόκ. Τοῦτέστι· Εἴ τις εἰς Χριστὸν ἐπίστευσεν, εἰς ἑτέραν ἦλθε διαγωγὴν. Ἀνωθεν γὰρ ἐγεννήθη διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ζῇ οὐ τὴν ἐν ἁμαρτίαις, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι ζωὴν.

⁶⁷ Psal. vi, 7. ⁶⁸ I Cor. xv, 50. ⁶⁹ I Cor. xvi, 22. ⁷⁰ II Cor. v, 17.

Ἐρώτ. ρε'. « Τρις ἐναυάγησα. »

Ἀπόκ. Μυστικῶς αἰνιττόμενος λέγει. Τρίτον γὰρ ἐναυάγησεν ἡ ἀνθρωπότης· πρῶτον διὰ τῆς παραβάσεως· δεύτερον ἐν τῷ κατακλυσμῷ τοῦ Νῦε· τρίτον, μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νόμον, εἰς εἰδωλολατρείαν ἐξέπεσεν ὁ λαὸς, ἕως ἐλθὼν ὁ τῶν ψυχῶν κυβερνήτης Χριστὸς, καὶ στήσας τὸ ἱστίον τοῦ σταυροῦ, ἀχέιμαστον ἡμῶν τὸν πλοῦν εἰς οὐρανὸν ὠκοδόμησεν.

Ἐρώτ. ρς'. « Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα ; »

Ἀπόκ. Νυχθήμερον (5) λέγει τὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐν σκοτεινῇ πλάνῃ διατριβὴν· ἡμέραν δὲ λέγει τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῷ φωτεινῷ βαπτίσματι διαγωγὴν.

Ἐτέρα. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἐν μέσῳ πελάγους πλέων· οἱ δὲ, ὅτι νηχόμενος καὶ κολυμβῶν, ἐνθα οὐτε γῆν οὐτε ὄρος ἦν ἰδεῖν.

Κείμενον ρζ'. « Ἐδόθη μοι σκώλωψ τῇ σαρκί, ἄγγελος Σατάν, ἵνα με κολαφίῃ. »

Ἐρμην. Σατάν ὁ ἀντικείμενος λέγεται. Ἄγγελον τοῖνον Σατάν λέγει Ἀλέξανδρον τὸν χαλκέα, καὶ Ὑμέναιον καὶ Φιλητὸν, οἵτινες ἐπείραζον αὐτὸν, καὶ ἀντέκειντο λέγοντες, ὅτι ἀνάστασις ἐγένετο· καὶ κρατοῦντες αὐτὸν, ἔβαλον εἰς δεσμωτήρια, καὶ πολλὰ κακὰ αὐτῷ ἐνεδείξαντο.

Κείμενον ρη'. « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. »

Ἀπόκ. Τοῦτ' ἔστιν· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου, ὅτι νεκροὺς ἐγείρεις, καὶ τυφλοὺς θεραπεύεις, καὶ ἄλλα τῶν σημείων ποιεῖς. Ἐλαυνόμενοι δὲ καὶ διωκόμενοι νικᾶτε τοὺς διώκοντας.

Ἐρώτ. ρθ'. Τί λέγει· « Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ ; »

Ἀπόκ. Τὸ ἐξελεθεῖν ἀπὸ τοῦ βίου καὶ φροντίζων αὐτοῦ, καὶ νεκρὸν γενέσθαι τοῖς πάθεσι, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ νηστεύειν, καὶ ἀγρυπνεῖν, καὶ κακοπαθεῖν ἐν τῇ ἀσκήσει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. »

Ἐρώτ. ρι'. Τί λέγει· « Τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας ; »

Ἀπόκ. Τοῦτέστιν, ἡ ἐχθρα, ἣν εἰχομεν πρὸς τὸν Θεὸν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας. Σαρκοθεῖς οὖν ὁ Κύριος καὶ Θεὸς, καὶ θανὼν ἔλυσε τὴν ἁμαρτίαν, τὴν χωρίζουσαν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰρηνοποίησε τὰ πάντα, καὶ υἱὸς Θεοῦ ἡμᾶς ἀπειργάσατο, διαβρῆξας τὸ κατ' ἡμῶν χειρόγραφον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Τί δὲ ἦν τὸ χειρόγραφον, ἀκουσον· Ὅτε παρέβη τὴν ἐντολὴν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἔλαθεν ἀπὸ τοῦ ξύλου διὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔφαγεν, ἐγράφη χειρὶ αὐτοῦ ἡ ἁμαρτία, καὶ κατεῖχεν αὐτὸ τὸ ἔγγραφον ὁ διάβολος. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἐπὶ τοῦ ξύλου ὁ Χριστὸς, τοῦτέστιν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ἐτρώθη τοῖς ἥλοις τὰς χεῖρας, τότε προσήλυσεν αὐτὸ ἐν τῷ σταυρῷ καὶ ἐξήλειψεν. Αὐτοῦς, ἢ ὁ διάβολος ὁ κρατῶν τὸ χειρόγραφον τῆς

A QUEST. CV. « Ter naufragium feci ⁷¹. »

RESP. Mystice innuens hoc dicit, quod ter naufragium passa sit humana natura. Primum, per transgressionem. Secundo, in diluvio temporibus Noe. Tertio, post acceptam legem, cum in idololatriam incidisset populus, usque dum venit Christus gubernator animarum, qui **276** erexit vexillum crucis, et tranquillam nobis navigationem ad cœlos paravit.

QUEST. CVI. Quid est : « Noctem atque diem in profundo egi ⁷² ? »

RESP. Noctem dicit conversationem in tenebris erroribus ; diem vero, vitam post adventum Christi transactam in claritate baptismi.

B ALIA. Dicunt autem quidam, quod in medio pelagi navigaverit : alii, quod nataverit et urina-verit, ubi neque terram, neque montes videre erat.

PROPOSITIO CVII. « Datus est mihi stimulus carnis, angelus Satanæ, qui me colaphizat ⁷³. »

INTERPRETATIO. Satan adversarius dicitur. Angelum igitur Satanæ dicit Alexandrum ararium fabrum, Hymenæum et Philetum qui vexabant ipsum, et resistebant, dicentes resurrectionem jam fuisse : qui etiam apprehensum eum, in carcerem projecere, et multis afficere malis.

PROP. CVIII. « Sufficit tibi gratia mea ⁷⁴. »

RESP. Hoc est : Sufficit tibi gratia mea, quam mortuos excitas, cæcis visum das, et alia signa facis. Porro pulsus et exagitatus persequentes vincite.

QUEST. CIX. Quid est quod inquit : « Mibi mundus crucifixus est, et ego mundo ⁷⁵ ? »

RESP. Mundum et curas ejus relinquere, concupiscentiis et affectibus mori, jejunare, vigilare, asceti macerari, sicut alibi dicit : « Qui vero Christi sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus et concupiscentiis ⁷⁶. »

QUEST. CX. Quid est quod dicit : « Medium parietem maceræ solvens ⁷⁷ ? »

RESP. Hoc est inimicitia quam nos homines habebamus adversus Deum propter peccata nostra. Carne igitur assumpta, Dominus Deus, et mortuus, solvit peccatum quod nos a Deo sejungebat ; atque sic in pacem redegit omnia, et nos fecit filios Dei : nam discidit, quod adversus nos erat, chirographum in cruce. Quid autem fuerit chirographum, audi : Cum peccasset Adam et accepisset manu sua de ligno, comedissetque, scriptum est ejus manu peccatum, quod penes se scriptum diabolus habuit. Cum autem in lignum, hoc est in crucem venisset Christus, et ejus manus clavis vulnerarentur ; tunc in cruce scriptum illud affixit et delevit. Ipse namque diabolus qui chirographum illud transgressio-

⁷¹ II Cor. xi. 25. ⁷² Ibid. ⁷³ II Cor. xii. 7. ⁷⁴ Ibid. 9. ⁷⁵ Galat. vi. 14. ⁷⁶ Galat. v. 24. ⁷⁷ Ephes. ii. 13.

(Ὡς) Lege νύκτα.

nis Adam tenebat, ipse discidit, cum in cruce a Christo ligatus est.

QUEST. CXI. Quid est quod inquit : « Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus ? »

RESP. Dormientem vocat eum, qui in peccatis jacet : nam qui in peccatis vivit, mortuus dicitur. Et ut mortuus immobilis est, ita qui peccatis est mortuus, ad bonum non movetur.

PROPOSITIO CXII. « Induite armaturam Dei ? »

RESP. (Totam armaturam Dei) dicit Spiritum sanctum. Nam qui Spiritus sancti non est particeps, nihil potest contra adversarias potestates. « Etenim non est nobis, inquit, lucta adversus carnem et sanguinem ». Non adversus homines videlicet bellum geritur, « sed adversus principatus ». Principatus autem dæmones vocat qui in hoc mundo principatum tenent, solummodo tamen in opera tenebrarum. Hoc vero quod inquit, « in cœlestibus » : id est, non propter rem nihili nos oppugnant dæmones, sed propter cœlestia bona. Quia enim ad regnum cœleste contendimus, vehementer nos impugnant. Ideo nos semper vigilare convenit et virtute gratiaque Christi vincere. Scutum autem fidei, fidem vocat sinceram et fervidam.

277 QUEST. CXIII. Quid est quod dicit : « Postquam exuistis veterem hominem, et induistis novum, qui renouatur ? »

RESP. Veterem hominem dicit eum qui primus post lapsum Adæ natus est, vel improbitatem quæ ex illo procedit et malitiam. Novum hominem intelligit conversationem Christianam, piam videlicet et bonam vitam.

QUEST. CXIV. Quid est quod inquit : « Ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent ? »

RESP. Qui non habent spem resurrectionis, illis convenit dolere. Nota autem quomodo de Christo dixerit, quod mortuus sit et resurrexerit. De communi vero populo dixit, « qui dormierunt, » ut ostenderet etiam eos qui dormiunt esse resurrecturos.

QUEST. CXV. Quid est illud : « Non rapinam arbitratus est æqualem se esse Deo ? »

RESP. Quod Apostolus dicit, est ejusmodi : Filius Dei, qui etiam ipse Deus, volens in terram descendere, et incarnari, non veritus est a sua dignitate descendere. Neque enim ex rapina divinitatem suam habebat : veluti si quis per rapinam aliquid habet, timet ne illud perdat. Talis non erat Christus, absit ! sed cum perfectus Deus esset, homo quoque fieri voluit.

QUEST. CXVI. « Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini ».

A παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ, αὐτὸς ἐσχίσεν, ἐπειδὴ ὑπὸ Χριστοῦ ἐδεσμεύθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

Ἐρώτ. ρια'. Τί λέγει : « Ἐγείραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός ; »

Ἀπόκ. Καθεύδοντα λέγει τὸν ἐν ἀμαρτίαις κείμενον. Καὶ γὰρ ὁ ἐν ἀμαρτίαις ζῶν νεκρὸς λέγεται εἶναι. Καὶ ὡς περ ὁ νεκρὸς ἀκίνητός ἐστιν, οὕτω καὶ ὁ τῶν ἀμαρτίαις νενεκρωμένος πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀκίνητος μένει.

Κείμενον ριβ'. « Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. »

Ἀπόκ. Λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ γὰρ ἀμέτοχος τοῦ Πνεύματος οὐ δυνατός ἐστι πρὸς τὰς ἀντικείμενας δυνάμεις. Καὶ γὰρ οὐκ ἐστὶν ἡ πάλη, φησί, πρὸς αἷμα καὶ σάρκα : ἡγουν, οὐ πρὸς ἀνθρώπους ἐστὶν ὁ πόλεμος, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς. Ἀρχὰς δὲ λέγει τοὺς δαίμονας, ἐπειδὴ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτῃ ἀρχοῦσιν, ἀλλὰ τῶν ἔργων τοῦ σκότους. Τὸ δὲ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἐπειδὴ οὐ διὰ μικρὸν ἔργον πολεμοῦσιν ἡμᾶς οἱ δαίμονες, ἀλλὰ διὰ οὐράνια ἀγαθά. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγωνιζόμεθα διὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλείαν, πολεμοῦσιν ἡμᾶς χαλεπῶς. Διὰ τοῦτο ἀρμῶζει πάντοτε γρηγορεῖν, καὶ νικᾶν αὐτοὺς τῇ δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ Χριστοῦ. Θυρεὼν δὲ τῆς πίστεως τὴν πίστιν λέγει τὴν εὐαγγελικὴν καὶ διάπυρον.

Ἐρώτ. ριγ'. Τί λέγει : « Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδύσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον ; »

Ἀπόκ. Παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν πρῶτον λέγει, τὸν ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδάμ γεγεννημένον, ἣ τὴν πονηρίαν τὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ πᾶσαν κακίαν : νέον δὲ ἄνθρωπον τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν, ἣτοι ἐνάρετον καὶ ἀγαθὴν πολιτείαν.

Ἐρώτ. ριδ'. Τί λέγει : « Ἴνα μὴ λυπηθῆτε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ; »

Ἀπόκ. Οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ἀναστάσεως, ἐκείνοις ἀρμῶζει λυπεῖσθαι. Πρόσεχε δὲ, πῶς ἐπὶ Χριστοῦ εἶπεν, ὅτι ἀπέθανε καὶ ἀνέστη. Ἐπὶ δὲ τοῦ κοινοῦ λαοῦ, εἶπε, « τῶν κεκοιμημένων, » ἵνα δείξῃ, ὅτι οἱ κοιμώμενοι ἀναστήσονται.

Ἐρώτ. ριε'. Τί λέγει : « Οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ ; »

Ἀπόκ. Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεός, βουληθεὶς καταβῆναι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ σαρκωθῆναι, οὐκ ἐφοβήθη καταβῆναι τοῦ ἀξιώματος. Οὐ γὰρ εἶχεν ἐξ ἀρπαγῆς τὴν θεότητα, ὡς περ τις ἔχει πρᾶγμα ἐξ ἀρπαγῆς, καὶ φοβεῖται ἀπολέσαι αὐτό. Οὐ τοιοῦτος ἦν ὁ Χριστὸς, μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ Θεὸς ὢν τέλειος, ἠθέλησε καὶ ἀνθρώπος γενέσθαι.

Ἐρώτ. ρις'. « Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου. »

⁷⁷ Ephes. v. 14. ⁷⁸ Ephes. vi. 11. ⁸⁰ ibid. 12. 12. ⁸¹ Philipp. 11, 6. ⁸² 1 Thess. iv, 14.

⁸³ ibid. ⁸⁴ ibid. ⁸⁵ Coloss. iii, 9. ⁸⁶ 1 Thess. iv.

Ἀπόκ. Τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὃν εἶρκεν, ὅτι ἅκουσάντες τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. «Τοῦτο λέγομεν καὶ ἡμεῖς· ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας.» Ζῶντές εἰσιν οἱ εὐρισκόμενοι τότε ἐν τῇ ἀναστάσει. Καὶ γὰρ εὐρεθήσονται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ὄφονται θάνατον, πλὴν οὐ μὴ φθάσωσι τοὺς κοιμηθέντας. Πρῶτοι γὰρ ἀναστήσονται οἱ τελευτήσαντες, καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ζῶντες ἀλλαγήσονται, καὶ ἀρπαγήσονται ἐν τῷ ἅμᾳ εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα. Πῶς δὲ γενήσεται ἡ ἀρπαγὴ, ἀκουσον. Καθὼς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, τοῦτέστιν ἐν κελεύσει, καὶ οἱ ἄγγελοι κραυγάζουσιν· Ἐγείρεσθε, ἦλθεν ὁ Νυμφίος· τότε καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ. Καὶ πρῶτον ἐγερθήσονται οἱ νεκροί· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ οἱ ζῶντες ἀλλαγήσονται, καὶ γενήσονται ἄφθαρτοι. Καὶ μετὰ τοῦτο πάντες οἱ ἄγιοι καὶ ἅγιοι ἀρπαγήσονται ὑπὸ νεφελῶν, καὶ δέξονται τὸν Κύριον ἡμῶν ἐρχόμενον ἐκ τῶν οὐρανῶν, καθὼς λέγει· «Καὶ ἡμεῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα.» Τοῦτο γὰρ ἡ δόξα καὶ ὁ στέφανός ἐστι τῶν δικαίων. Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ περιμένουσιν αὐτὸν καταβῆναι. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὥσπερ ἐπὶ βασιλείᾳ ἀπερχομένου ἐν πόλει τινί· οἱ μὲν πρῶτοι καὶ ἐνδοξοὶ τῆς πόλεως ἐξέρχονται εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ· οἱ δὲ πένητες καὶ εὐτελεῖς προσκαρτεροῦσιν, ἕως οὗ παραγίνεται εἰς τὴν πόλιν. Οὕτω μοι νόμι· καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι, κατερχομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάντες οἱ δίκαιοι καὶ ἄγαθοι ἀρπαγήσονται εἰς τὸν οὐρανὸν, τοῦ ἀπαντῆσαι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν κατερχόμενον· οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ ἴστανται ἐπὶ τῆς γῆς ἐκδεχόμενοι.

Κείμενον ριζ'· «Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.»

Ἐρμην. Εἰ γὰρ ἐπιτελῶ βασιλεῖ ὁ μέλλων στρατεύεσθαι οὐκ ἀρέσει, ἐὰν μὴ ἀφήσῃ πάσας τὰς τοῦ βίου φροντίδας· πόσω μᾶλλον μέλλων στρατευθῆναι τῷ ἐπουρανίῳ βασιλεῖ;

Κείμενον ριζ'· «Ἐάν τις ἀθλητὴς οὐ στεφανούται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ.»

Ἐρμην. Ἐάν γάρ τις στρατεύεται, καὶ εἰς πόλεμον εἰσέρχεται, οὐδὲ οὕτω στεφανούται, ἐὰν μὴ συμπλακῇ μετὰ τοῦ ἀντιπάλου, καὶ χρούσῃ μετὰ τοῦ ξίφους, καὶ ἀποκτείνῃ αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ νομίμως ἀθλήσαι.

Κείμενον ριζ'· «Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τὸν καρπὸν μεταλαμβάνειν.»

Ἐρμην. Τοῦτο περὶ τῶν πνευματικῶν διδασκάλων εἶρηκεν· ὅτι τὸν κοπιῶντα καὶ ἀγωνιζόμενον διδάσκαλον ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν μαθητῶν ὠφελείας ἀρμυζει πρῶτον παρὰ Θεοῦ λαμβάνειν τοὺς μισθοὺς, ἐπειτα τοὺς μαθητάς. Καὶ γὰρ ὁ γεωργός, ὅταν εἰσοδιάσῃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ, πρῶτον ἐκεῖνος θησαυρίζει ἐκ τῶν καρπῶν αὐτοῦ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· καὶ οὕτω παρέχει εἴτε ἐλεημοσύνην εἴτε τοῖς χρεώστασι αὐτοῦ.

RESP. Verbum Domini quod dixit, hoc est, audientur sunt vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent. «Hoc, inquit, et nos dicimus, quod nos qui vivemus et residui erimus in adventu Domini non praeveniemus eos qui dormierunt⁷¹.» Viventes sunt, qui tum invenientur in resurrectione. Invenientur enim homines in illa die, nec videbunt mortem: verumtamen non praevenient eos qui obdormierunt ante. Nam primum resurgent mortui, deinde qui vivunt immutabuntur, et simul cum illis rapiuntur in occursum Domini in aera. Qualis autem iste raptus futurus sit, audi. Quando Dominus celestmate, hoc est jussu, et angeli clamabunt: Surge, venit enim Sponsus; tunc de caelo descendet. Et primum resurgent mortui, deinde autem ii qui tunc vivent, immutabuntur et sient incorruptibiles. Et post haec omnes sancti et digni rapiuntur in nubibus, et Dominum nostrum de caelis venientem excipient, quemadmodum inquit: «Et nos rapimur in nubibus in occursum Domini in aera⁷².» Nam haec est gloria et corona justorum. Peccatores vero expectabunt ipsum donec descendat. Atque hoc non fit aliter, quam si rex in aliquam urbem concedat. Ibi namque optimates et qui caeteris praestant, egrediuntur ei in occursum: pauperes autem et abjecti expectant, donec in civitatem veniat. Sic etiam de Christo cogita. Descendente illo de caelo, omnes justi et boni rapiuntur in caelum ut obviam procedant descendenti Domino nostro Jesu: peccatores autem in terra stabunt expectantes.

PROPOSITIO CXVII. «Nemo militans implicatur vitae negotiis, ut ei qui se in militiam delegit placeat⁷³.»

INTERPRET. Si enim ille, qui terreno regi militaturus est, non potest placere, nisi omnes vitae curas reliquerit: quanto magis qui caelesti regi militaturus est?

PROPOSITIO CXVIII. Quid est illud: «Quod si certat etiam aliquis, non coronatur, nisi legitime certaverit⁷⁴.»

INTERP. Nam etiamsi quis bellum ingressus fuerit, neque sic quoque coronatur, nisi cum adversario manum conserens, gladio percusserit et interfecerit eum. Nam hoc est illud legitime certare.

PROP. CXIX. «Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere⁷⁵.»

278 INTERPRET. Hoc de spiritualibus doctoribus dixit: quia par est, ut doctor, qui pro se et pro suis auditoribus laborat et decertat, primum a Deo mercedem recipiat, deinde discipuli. Nam agricola, cum fructus suos collegit, ille primus in domo sua et de fructibus suis sibi recondit. Atque sic demum aut eleemosynam elargitur, vel satisfacit debitoribus.

⁷¹ I Thessal. iv, 14. ⁷² ibid. 16. ⁷³ II Tim. ii, 4. ⁷⁴ ibid. 5. ⁷⁵ ibid. 6.

ALIUD DE EODEM. Et aliter : Quicumque vult ad opus Dei laborare, qui alios docere, vel aliis vult prodesse, decet illum ipsum, qui alios docet, in primis exercere virtutes, ut accipiat a Deo dona gratiae, et acquirat fructus sancti Spiritus, atque thesaurus cognitionis bonorum Dei. Ita fiet, ut aliis quoque possit impertiri dona. Nam si quis aliquem oleo suis manibus ungere volens, oleum non habeat, quomodo impertiverit aliis id quod ipse non habet? Eodem modo de doctore est sentiendum, sicut dictum est.

QUEST. CXX. « Intellige quæ dico ¹¹. »

RESP. Quia per parabolas ei scripserat omnia, propterea dicit : Attende. Et non obsecuti sunt mandato Moysi. Præcepit Moses, et occiderunt eos, tria millia numero. Et hoc est, quod dicit Scriptura : « Quorum membra conciderunt in deserto ¹². »

PROP. CXXI. « Omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem ¹³. »

INTERP. Quicumque transgressi sunt et inobedientes fuerunt in lege veteri, condigna pœna sunt affecti. Nam Adam qui transgressus fuerat, condemnatus est ¹⁴: Cain cum peccasset, maledictus fuit ¹⁵. Et illi qui temporibus Noe mala perpetraverant, aqua submersi sunt. Sodomitæ, qui turpem degebant vitam, horribiliter submersi sunt. Et Judæi, qui sæpe adversus prophetas insurrexerunt, plagas, flagella, supplicia a Deo acceperunt. Nunc itaque hoc dicit : Cum in veteri lege quotquot mandatum Domini spreverunt, nec obtemperarunt iis quæ angeli et prophetæ annuntiabant, jure supplicium luerint iramque Dei in se concitarint; quomodo nos effugiemus, si tantam nelexerimus salutem, quæ neque per angelos, neque per prophetas nobis est tradita, sed per ipsum Christum et Deum? Nam veteris quidem legis minister fuit Moyses, novæ autem Christus. Multum igitur hæc legislationi præstat veteri, quod ibi lex per servum sit administrata, hæc vero per ipsum Dominum Christum. Debemus ergo indubitanter, ea quæ nobis præcepta sunt præstare, ne nobis quam veteribus gravius judicium sit subeundum.

PAOR. CXXII. « Non enim angelis subjecit orbem terre futurum, de quo loquimur ¹⁶. »

INTERPRET. Orbem terre secundi adventus sui judicium vocat, quando reddet unicuique secundum opera sua. Hoc vero quod inquit : « De quo loquimur, » illum significat, pro quo decertamus salutem consequi cupientes. In eo die, inquit Apostolus, non dedit Deus potestatem angelis mundum judicandi, sed omne judicium dedit Filio suo. Et quia Filius Dei, qui etiam ipse Deus est, habet omnem potestatem judicandi mundum, quid passuri sunt illi, qui mandatis ejus non obtemperarunt? Nam si qui inobedientes fuerunt legi veteri, quæ per ange-

« Ἐτέρον εἰς τὸ αὐτό. Καὶ ἄλλως· Πᾶς ὁ θέλων κοπιᾶν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκειν καὶ ὠφελεῖν ἄλλους, ἀρμόζει πρῶτον ἐκεῖνον τὸν διδάσκαλον, ἵνα ἐργάσῃται τὰς ἀρετὰς, καὶ λάβῃ παρὰ Θεοῦ τὰ χαρίσματα, καὶ κτήσασθαι τοὺς καρποὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς γνώσεως τῶν ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ· καὶ τότε δυνήσεται καὶ ἄλλοις μεταδόναι τῶν δωρεῶν. Καὶ γὰρ πᾶς ὁ θέλων ἀλεῖψαι τινα ἑλαῖον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, εἰ μὴ ἔχει, πῶς ἄλλοις μεταδίδωσι ὅπερ αὐτὸς οὐ κέκτηται; Τοιοῦτοτρόπως μοι νοεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ διδασκάλου, καθὼς εἴρηται.

Ἐρώτ. ρκ'. « Νόει ἃ λέγω. »

Ἀποκ. Ἐπειδὴ ἐν παραβολαῖς αὐτῷ ἔγραψε πάντα, διὰ τοῦτο λέγει· Πρόσεχε. Καὶ οὐχ ὑπέκλινον τῇ ὑποταγῇ τοῦ Μωσέως. Προσέταξεν ὁ Μωσῆς, καὶ ἀπέκτειναν αὐτοὺς τρεῖς χιλιάδας λαῶν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ λέγει ἡ Γραφή· « Ὅν τὰ κῶλα ἐπεσον ἐν τῇ ἐρήμῳ. »

Κείμενον ρκα'. « Καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἐνδίκον. »

Ἐρμην. Ὅσοι παρέδωκαν καὶ παρέκλυσαν ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ, ἔλαβον δικαίως τὴν τιμωρίαν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ παρακούσας κατεκρίθη, καὶ Κάϊν ἀμαρτήσας ἐπικατάρτος γέγονε, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Νῶε κακῶς ἐργαζόμενοι κατεκλύσθησαν· καὶ οἱ ἐν Σοδόμοις ἀσέμνως βιούντες δεινῶς ἐποντίσθησαν· καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, πολλάνκις ἐπαναστάσαντες τοῖς προφήταις, πληγὰς παρὰ Θεοῦ καὶ μάστιγας καὶ τιμωρίας ἔδεξαντο. Νῦν οὖν τοῦτο λέγει· ὅτι, ἐπειδὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὅσοι ἠθέτησαν τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου, καὶ παρέκλυσαν τὰ δι' ἀγγέλων λαλούμενα καὶ προφητῶν, ἔλαβον δικαίως τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐπεσπάσαντο, πῶς ἡμεῖς ἐκφυγώμεν, ἐὰν ἀμελήσωμεν τῆς τοιαύτης σωτηρίας, ὅπου οὐτε δι' ἀγγέλων οὐτε διὰ προφητῶν ἐλαλήθη ἡμῖν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ; Καὶ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ τοῦ νόμου διάκονος γέγονεν ὁ Μωσῆς· τῆς δὲ Νέας ὁ Χριστός. Πολλοὶ οὖν ταῦτα κρείσσου τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας ὅτι ἐκεῖ δοῦλος ἐγένετο ὑπηρέτης τοῦ νόμου· ἐνταῦθα δὲ ὁ δεσπότης Χριστός. Καὶ ὀφειλομένη τὰ προστεταγμένα ποιεῖν ἀδυστάτως, ἵνα· μὴ καὶ χεῖρους τῶν παλαιῶν ἀποδῶμεν τὰς εὐθύνas.

Κείμενον ρκβ'. « Οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν, περὶ ἧς λαλοῦμεν. »

Ἐρμην. Οἰκουμένην λέγει τὴν κρίσιν τῆς δευτέρας παρουσίας, ὅταν ἀποδοῖσι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοῦ δὲ « Περί ἧς λαλοῦμεν, » ἥτις περὶ ἐκείνης ἧς ἀγωνιζόμεθα, καὶ σπουδάζομεν πάντες σωθῆναι. Ταύτην τὴν ἡμέραν, λέγει ὁ Ἀπόστολος, οὐκ ἔδωκεν ὁ Θεὸς ἐξουσίαν τοῖς ἀγγέλοις κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἔχει τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν κρίναι τὸν κόσμον, τί μέλλονται παθεῖν οἱ παρακούσαντες τὰ προτάγματα αὐτοῦ; Εἰ γὰρ οἱ παρακούσαντες τὸν παλαιὸν νόμον τὸν δι' ἀγ-

¹¹ II Tim. II, 7. ¹² Hebr. III, 17. ¹³ Hebr. II, 2. ¹⁴ Genes. III, 17-19. ¹⁵ Genes. IV, 10-12. ¹⁶ Hebr. II, 3.

γέλων δοθέντα, τσαυτὰ ἔπαθον, καίπερ οὐδὲ κριτῶν ὄντων τοῦ κόσμου τῶν ἀγγέλων· τί ἂν πάθωσιν οἱ τὸν δεσπότην παρακούσαντες;

Κείμενον ρκγ'. « Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμησάκη αὐτοῦ; »

Ἑρμην. Ἀνθρώπων καὶ υἱὸν ἀνθρώπου τὸν Χριστὸν λέγει, καθὼς ἐστὶ κατὰ πάντα ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, ὡς τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος.

Κείμενον ρκδ'. « Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους. »

Ἑρμην. Βραχὺ ἐλάττωμα λέγει, ὅτι ἐποίησεν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ᾧδῃ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.

Κείμενον ρκε'. « Τὸν δὲ βραχὺ παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθος τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἑσταφαναμένον ἐν τῷ θανάτῳ. »

Ἑρμην. Δόξα γὰρ καὶ τιμὴ τοῦ Χριστοῦ σταυρός· ἐπειδὴ μυρία ἀγαθὰ διὰ τοῦ σταυροῦ ἐγένετο· ὅτι θάνατος καταπεπάτῃται, καὶ κατὰρα ἐξωστράχισται, ὁ ᾧδός ἐσκέλευται, ἡ ἁμαρτία ἡφανίσται, ἡ παράδοσις καθιέρηται, ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων τῆς δουλείας τῶν παθῶν ἡλευθέρωται, διὰβολος ἐδεσμεύθη, σωτηρία ἐφυτεύθη, ἀνάστασις ἐγνωρίσθη, κακία ἀπηλλάθη, ζωὴ ἐπήγαγεν, εἰδωλοκρατεία ἐλύθη· τὸ δὲ θαυμαστότερον, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι καὶ παλαιοὶ προφηταὶ ἐδασπίσθησαν, ἐκ τοῦ βέυσαντος αἵματος καὶ ὕδατος ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πῶς, ἀκούσον. Ἐπειδὴ ἐκ τεσσάρων στοιχείων συνίσταται τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, πάλιν μετὰ θάνατον εἰς αὐτὰ ἀναλύεται. Οὕτω δὲ γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ· ὅτι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, ὃ ἐβέβησεν ἡ ἀγία αὐτοῦ πλευρὰ, ἀνελύθη, ὅπου ἀνελύθη καὶ τῶν προφητῶν, ἤγουν εἰς τὰ στοιχεῖα, καὶ εὐρὺν αὐτὰ ἐδάπτισεν. Εἰ δὲ λέγει τις, ὅτι καὶ τὰ τῶν ἀπίστων σῶματα ἐδάπτισεν· λέγομεν, Οὐχί· ἀλλ' ὥσπερ τὸ ὕδωρ προπατῶν, ὅσα μὲν εὐρίσκει χλωρὰ φυτὰ, ἀρδεύει καὶ ποτίζει, ὅσα δὲ ξηρὰ οὐκ ὠφελεῖ αὐτὰ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦτοῦ.

Κείμενον ρκε'. « Νῦν δὲ οὕτω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα· » ἐπειδὴ ἀκμὴν εὐκ ἦν τὸ κήρυγμα εἰς τὴν οἰκουμένην κηρυχθέν;

Ἑρμην. Ἐπρεπε γὰρ αὐτῷ, ὅλον ὅτι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ συνέστη, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ἥτοι τὸν Χριστὸν, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν οὐρανῶν φέροντα καὶ βασιλείαν· υἱοὺς δὲ λέγει τοὺς πνευματικοὺς καὶ ἁγίους ἀνθρώπους. Ἐπρεπε, φησὶν, αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἥτοι τὸν Χριστὸν, διὰ παθημάτων τέλειον ἀναδείξαι καὶ ἐνδοξόν.

Ἑρώτ. ρκζ'. Τί λέγει· « Καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπλεξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος; »

Ἀπόκ. Σκηνὴν λέγει τὸν οὐρανόν, ὃν οὐκ ἔκτισεν ἄνθρωπος, ὥσπερ τοὺς ἐπὶ γῆς ναοὺς τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀχειροποίητός ἐστιν, ὡς τῷ Θεοῦ ῥήματι κατασκευασμένος.

A los est lata, tanta passi sunt, idque non angelis iudicantibus mundum, quidnam illi patientur qui non obediunt ipsi Domino?

PROP. CXXIII. « Quid est homo, quod memor es ejus⁹⁶? »

INTERPRET. Hominem et filium hominis Christum dicit, sicut est per omnia consubstantialis Patri, tanquam perfectus Deus et perfectus homo.

PROP. CXXIV. « Minuisti eum paulo minus ab angelis⁹⁷. »

INTERPRET. Paulisper inferiorem dicit, quia Christus apud inferos tribus diebus et tribus noctibus fuit.

279 PROP. CXXV. « Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum⁹⁸. »

INTERP. Gloria et honor Christi, crux est : quia innumera bona per crucem contingere, conculcata namque est mors, et in exilium relegata maledictio : infernus direptus est, peccatum est abolitum, transgressio sublata, natura hominum ab affectuum servitute liberata, diabolus est ligatus, plantata est salus, resurrectio est patefacta, malitia est abacta, vita quasi fons scaturivit, idololatria dissoluta : et quod mirabilius est, antiqui veteresque prophetae ex Christi sanguine et aqua ex ejus latere profluente baptizati sunt. Id quomodo factum sit, audi. Quoniam ex quatuor elementis constat humanum corpus, in ea post mortem rursus resolvitur. Ita cum Christo quoque factum est : nam sanguis et aqua, quæ ex sancto latere Christi fluxere, resoluta sunt in id, in quod etiam prophetarum sanguis resolutus est, videlicet in elementa, quæ ibi inveniens baptizavit. Quod si quis nunc objiciat, quod etiam infidelium corpora baptizaverit : respondemus, Non. Nam sicut aqua diffuens, quascunque quidem reperit herbas virentes, eas irrigat et potat : quas autem aridas invenerit, iis nihil prodest : sic etiam hic cogitato.

QUÆST. CXXVI. (Quid est quod dicit :) « Nunc autem nondum videmus omnia subjecta ei⁹⁹, » cum nondum prædicatio in orbem pervasisset?

INTERP. Decebat eum, videlicet Deum et Patrem, per quem omnia facta sunt et subsistent, ducem vitæ Christum scilicet, multos filios ad gloriam et regnum cælorum adducentem : filios autem vocat spirituales et sanctos homines. Decebat, inquit, Deum et Patrem, principem salutis nostræ, scilicet Christum, per passionem perfectum et gloriosum exhibere.

QUÆST. CXXVII. Quid est quod inquit : « Et veri tabernaculi quod fixit Dominus et non homo¹⁰⁰? »

RESP. Tabernaculum dicit cælum, quod non creavit homo, velut in terra facere solent ecclesiarum templa. Nec manu factum est, utpote quod fabricatum est verbo Dei.

⁹⁶ Psal. viii, 5. ⁹⁷ ibid. 6. ⁹⁸ Hebr. ii, 9. ⁹⁹ ibid. 8. ¹⁰⁰ Hebr. viii, 2.

PROP. CXXVIII. « Sancti omnes per fidem ex-

Interp. Abraham, Moses, Jesus filius Nave : « operati sunt justitiam, » Abraham, Phinees et David ; « adepti sunt promissiones, » item Jesus filius Nave et Chaleb ; « obtulerunt ora leonum, » Daniel in leonum fovea ; « Exstinxerunt vim ignis, » tres illi pueri in ignea fornace ; « Effugerunt acies gladii, » Helias et David ; « Roborati sunt ex infirmitate, » velut Ezechias ; « Fortes facti sunt in bello, » veluti Samson, qui una asini maxilla mille prostravit alienigenas ; « Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos, » Sunamitis et Saphira ; « alii vero distenti sunt, » Jacobum (5*) fratrem Domini dico, et alios quibus amputata sunt capita : nam distentio nihil aliud est quam decollatio ; « alii vero ludibria et flagra experti sunt, » Isaias, Jeremias ; et Michaeas ; « Lapidati sunt, » Stephanus et Nabuthae ; « Dissecti sunt, » Isaias quem serra lignea secarunt Judaei ; « Tentati sunt, » veluti Job ; « In occisione gladii occubuerunt », » Jacobus, Zacharias et alii. « Atque omnes isti testimonio probati per fidem, non acceperunt promissionem. » Omnes videlicet isti sancti testimonium accepere, quod placuerint Deo, et si nondum fruuntur gaudio regni caelorum et eorum bonorum quae promissa sunt iustis, sed expectent secundum adventum, ut tum coronentur omnes in uno horae momento. Nam hoc est quod inquit Apostolus : « Deo pro nobis melius aliquid providente, ne sine nobis consummarentur ». » Nam citra consummationem omnium sanctorum, dimidia pars eorum bona promissa non accipit. Spem quidem et arrhabona habent, separatique sunt a peccatoribus. Ipsam vero perfectionem nondum **280** sunt assecuti, quae est praestabilior ; nimirum ut omnes eodem tempore simul intrent in regnum, et aequaliter omnes sancti bonorum Dei participes fiant.

PROP. CXXIX. « Nos tantam habentes impositam nubem testium ». »

INTERP. Nubem testium ipsos vocavit, quia irrorant nos qui in peccatis detinemur et aestuamus, et umbra suae intercessionis nos contegunt.

PROP. CXXX. « Deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum ». »

INTERP. Pondus, multitudinem vocat. Sic autem inquit : Quandoquidem habemus tantam multitudinem sanctorum testium, instar nubium irrorantem nos, intercessioni precum ipsorum confisi, imitemur et nos illorum virtutes : et omni peccatorum abjecto pondere, atque peccato circumstante relicto, per tolerantiam et aequanimitatem, curramus in virtutis certamine. Circumstans autem peccatum

Κείμενον ρη'. « Οι ἅγιοι πάντες διὰ πίστεως καταγωνίσαντο βασιλείαν.

Ερμην. Ἀβραάμ, Μωϋσῆς, Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ : « εἰργάσαντο δικαιοσύνην, » Ἀβραάμ, Φινεὺς, καὶ Δαβὶδ : « ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, » Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ καὶ Χαλέβ : « ἔφραξαν στόματα λεόντων, » Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ : « ἔσθεσαν δύναμιν πυρός, » οἱ τρεῖς παῖδες ἐν καμίνῳ. « Ἐφυγον στόματα μαχαίρας, » Ἥλίας καὶ Δαβὶδ. « Ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, » ὡς Ἐzechias. « Ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, » ὡς Σαμψὼν ἐν μίᾳ σιαγόνῃ θύου χιλιούς ἀλλοφύλους κατέστρεψεν. « Ἐλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, » Σουαμίτις καὶ Σαφαίρια : « Ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν, » Ἰάκωβον λέγει τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς λοιποὺς, ὅσοι ἀπεκεφαλίσθησαν : τυμπανισμὸς γάρ ὁ ἀποκεφαλισμὸς λέγεται : « Ἐτεροὶ δὲ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πείραν ἔλαβον, » Ἡσαΐας, Ἰερემίας, καὶ Μιχαίας. « Ἐλιθάσθησαν, » Στέφανος καὶ Ναβουθέ. « Ἐπρίσθησαν, » ὁ Ἡσαΐας : ξυλὴν πρίονι ἐπρίσαν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι. « Ἐπειράσθησαν, » ὡς ὁ Ἰώβ. « Ἐν φόβῳ μαχαίρας ἀπέθανον, » Ἰάκωβος, Ζαχαρίας, καὶ οἱ λοιποί. « Καὶ οὗτοι πάντες, μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν. » Ἦγουν οὗτοι πάντες οἱ ἅγιοι μαρτυρηθέντες, ὅτι εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ, οὕτω ἀπέλαυσαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τοῖς δικαίοις ἀγαθῶν, ἀλλὰ περιμένουσι τὴν δευτέραν παρουσίαν, ἵνα στεφανωθῶσιν ἅπαντες ἐν μίᾳ καιροῦ ῥοπῇ. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι : « Τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προσβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. » Χωρὶς γὰρ πάντων τῶν ἁγίων οἱ ἡμῖς οὐκ ἀπολαμβάνομεν τὰ ἐπηγγελμένα ἀγαθὰ. Τὴν μὲν γὰρ ἐλπίδα καὶ τὸν ἀρραβῶνα ἔσχον, καὶ χωρισμένους εἶδὼν ἐκ τῶν ἀμαρτωλῶν. Τὸ δὲ τέλειον οὕτω εἴληφον, κρείσσον γάρ ἐστι τοῦτο : ἵνα εἰσελεύσονται πάντες εἰς τὴν βασιλείαν ἐν ἐνὶ καιρῷ, καὶ ἐξ Ἰσου ἀπολάβωσι πάντες οἱ ἅγιοι τὰ ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ.

Κείμενον ρη'. « Τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων. »

Ερμην. Νέφος μαρτύρων αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ δροσίζουσιν ἡμᾶς τοὺς ἐν ἀμαρτίαις συνεχομένους, καὶ φλογιζομένους, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πρεσβυτέρων αὐτῶν περισκέπουσιν.

Κείμενον ρλ'. « Ὅγκον ἀποθίμενον πάντα καὶ τὴν εὐπερίστατον ἀμαρτίαν. »

Ερμην. Ὅγκον τὸ πλῆθος λέγει. Λέγει δὲ οὕτως : « Ἐπειδὴ ἔχομεν τοσοῦτον πλῆθος τῶν ἁγίων μαρτύρων, ὥσπερ νέφος δροσίζον ἡμᾶς, θαρρόντες εἰς τὴν πρεσβείαν τῶν εὐχῶν αὐτῶν, μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς ἐκεῖνων τὰς ἀρετὰς, καὶ τὸν ὄγκον τῶν ἀμαρτημάτων ἅπαντα ἀπορρίψαντες, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἀμαρτίαν καταλιπόντες, δι' ὁμοιοῦς καὶ μακροθυμίας τρέφωμεν τὸν ἀγῶνα τῆς ἀρετῆς. Εὐπερί-

* Hebr. xi, 33. * ibid. 33-37. * ibid. 40. * Hebr. xii, 1. * ibid.

(5*) Jacobus qui decollatus fuit non frater Domini, sed frater Joannis erat. Vide Chrysost., homil. 27 in Epist. ad Hebraeos, p. 567.

στατον δὲ εἶπε τὴν ἁμαρτίαν, ἐπειδὴ μόνιμον στάσιν οὐκ ἔχει, ἀλλὰ ταχέως τρέπεται καὶ καταλύεται. Καὶ γὰρ ἡ ἁμαρτία ρίζαν οὐκ ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ καρπὸν. Ἀφανίζεται δὲ ταχέως καὶ καταλύεται ὑπὸ τοῦ ξίφους τῆς μετανοίας (5^α) κοπιουμένη. Ἀξίον γὰρ ἐστὶν ἡ μετάνοια, ἐκκόπτουσα πᾶν κακόν. Μετάνοια δὲ ἐστὶν οὐχ ἡ τῶν γονάτων κλίσις, ἀλλ' ἡ ἀποχή τοῦ κακοῦ, καὶ τὸ πονεῖν, καὶ θρηνεῖν καὶ δέεσθαι τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς τῶν προσημαρτηχότων ἀφέσεως. Διὰ γὰρ τοῦτο λέγεται μετάνοια, ὅτι μετατίθῃσι τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ ἀγαθόν.

A dicit, eo quod non habeat aliquem certum locum ubi consistat, sed cito vertitur atque dissolvatur. Peccatum enim radicem non habet, nec etiam habet fructum. Evanescit vero statim, et solvitur, si gladio pœnitentiæ excindatur. Nam securis est pœnitentia, excidens omne malum. Est autem pœnitentia non genuflexio, sed abstinencia a malo. Item labores, lacrymæ et preces ad Deum pro præteritorum peccatorum remissione. Nam ideo pœnitentia dicitur, quod mentem a malo ad bonum transferat.

IN ALIAS QUÆSTIONES MONITUM.

In hæc Quæstiones hæc habet Felckmannus in variis lectionibus Commelinianis, p. 90 : Hæc, quia in codice n. quo in tom. I usi sumus, plane (Symbolo excepto) ad finem operum D. Athanasii inventæ sunt, ideo hic sunt positæ ; licet et nomine auctoris et titulo carerent. Quod si divinare licet, putarim ego earum auctorem vixisse post exorta certamina inter Latinam et Græcam Ecclesiam, ut patet ex pagina 353, a. Ubi errat Felckmannus, homo alias accuratissimus, cum ait ad paginam 353 Commelinianæ editionis, aliquid controversiarum apparere Græcos inter et Latinos. Nihil enim ibi exstat ejusmodi ; nec pagina 353 ad hæc Quæstiones pertinet, sed ad præcedentes. Puto adnotare voluisse Felckmannum quæ de Francis dicuntur, non in hisce Quæstionibus, sed in præcedenti quæst. 76. Habentur porro hæc Quæstiones in duobus codicibus regiis, nimirum in 2358, ubi consequenter ponuntur post Quæstiones ad Antiochum, et multum variant ab editis, et in 2450. Cæterum nemo erit qui Athanasium tantarum nugarum patrem esse suspicetur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΤΕΡΑΙ ΤΙΝΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. B SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ, QUÆ-
STIONES ALIÆ.

Ἐρώτησις α'. Τί ἐστὶ Θεός ;

Ἀπόκρισις. Θεός ἐστιν οὐσία νοερὰ, ἀθεώρητος τε καὶ ἀνερμήνευτος. Θεός ἐστὶ πνεῦμα αὔλον, ὀφθαλμὸς ἀκοιμητός, καὶ νοὺς ἀκίνητος. Θεός ἐστιν οὐσία δημιουργοῦσα πάντων τῶν ἀσώτων καὶ ὁρωμένων κτισμάτων.

Ἐρώτ. β'. Καὶ διὰ τί λέγεται Θεός, ὁ Θεός ;

Ἀπόκ. Θεός λέγεται ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, οἷον θεωρῶς, καὶ Θεός, ἡγουν θεατὴς πάντων (6).

Καὶ πάλιν Θεός λέγεται ἀπὸ τοῦ θέειν καὶ τρέχειν νοητῶς ἀχρόνως τὰ πάντα. Ὁ γὰρ Θεός δὲ πανταχοῦ παρίστανται.

Ἐρώτ. γ'. Καὶ πόσοι θεοὶ εἰσιν ;

Ἀπόκ. Εἷς Θεός τῶν θεῶν, καὶ Κύριος τῶν κυριεύοντων, καὶ πλὴν αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. Λέγονται δὲ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι κατὰ χάριν ὡς τό·
Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες.

⁷ Psal. LXXII, 6.

(5^α) De μετανοία diximus in Typico. Analect. Græc. pag. 209 et in Onomastico.

(6) Ita Reg In editis vero, post πάντων, legitur ἄλλως.

QUÆSTIO I. Quid est Deus ?

RESPONSIO. Deus est essentia intelligens, quæ nec sub aspectum cadit, nec verbis explicari potest. Deus est Spiritus carens materia, oculus non dormiens, mens immobilis. Deus est essentia creatrix omnium invisibilium et visibilium creaturarum.

QUÆST. II. Deus, quare dicitur Deus ?

RESP. Deus dicitur, quod omnia videat. Vox enim ea Græcis est a videndo, quasi dicas contemplatorem omnium.

Rursum Deus dicitur, quod intelligibiliter sine tempore currat et pervadat omnia. Deus enim semper ubique præsens est.

QUÆST. III. Quot sunt dii ?

RESP. Unus est Deus deorum, et Dominus dominantium, et præter illum non est deus alius. Dicuntur et homines dii, sed ex gratia : ut, « Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes. »

281 QUEST. IV. At si est unus, quomodo illum unum Deum profiteamur, tribus hypostasibus constantem, esse Patrem, Filium et Spiritum sanctum? Ecce enim tres profiteamur et non unum. At tu doce nos, quomodo unus sit Deus, et quomodo vicissim tres personas de Deo enuntiemus. Permirum hoc nobis videtur, esse unum Deum et tres ejus personas.

RESP. Diligenter animum adverte, et intelliges sacre Trinitatis mysterium, quatenus mens humana nosse potest. Nisi quod, ut mihi videtur, hoc dicitur, quoad per vim verborum fieri licet. Deus enim explicari nequit, ac propterea non possumus comprehendere naturam ejus: neque nostri similis est una sola constans persona. Quod si esset una persona, cognosceremus eum, uti nos mutuo novimus. Sed est unus quidem Deus, tres autem ejus sunt personæ. Et vide nunc quæ dicantur. Quemadmodum sol est unus: sol autem habet radium et lucem, et sunt in sole tres personæ: orbis, radius et lux. Orbis quidem est receptaculum solis: radius vero, qui descendit lucidus, repercutitur ad terram: lumen vero lucet etiam in umbrosis locis sine radio. Et ecce tres sunt personæ: orbis, radius et lux. Non dicimus autem tres soles, sed unum solem: nec dicimus unam personam, sed tres. Si enim interrogaris, quot sint soles in caelo, dicturus es, quod unus sit sol: si vero interrogeris, quot sint personæ solis, dicturus es, quod tres: orbis, radius et lux: sic etiam cogita de Deo. Deus est unus, personæ autem unius Dei tres, Patris, Filii, et Spiritus sancti. Et ex hoc cognosce, quod quemadmodum sol constat tribus personis, ita et unus Deus tribus personis. Typus enim Patris est orbis solaris: typus Filii est radius: typus Spiritus sancti est lumen solis. Proinde, dic ita: In sole orbis, radius et lumen: non dicimus autem tres soles, sed unum et solum: similiter et in Deo, Pater, Filius et Spiritus sanctus, unus Deus, et non tres. Et vicissim, dic ita: In sole inseparabilis orbis, et radius et lumen, non enim segregantur a se invicem, et eandem ob causam dicitur, unus Deus et non tres, quoniam non segregantur tres personæ, Patris, Filii et Spiritus sancti unius Dei a se invicem. Et quemadmodum orbis solaris generat radium, et emittit lumen: ita Deus et Pater generat Filium, et emittit Spiritum sanctum. Perpende diligenter, quemadmodum radius solis descendit ex caelo ad terram, neque ab orbe solari separatur, nec a caelo abest, neque a terra, sed est in orbe solari, et in caelo, et in terra, et ubique; sed neque in superioribus deficit, neque in inferioribus; sic etiam Filius et Verbum Dei descendit ad terram, et neque Patrem dereliquit, neque cælum, neque terram: sed erat in gremio Patris inseparabilis, et supra, et infra et ubique: neque usquam desideratus est. Et quemadmodum lumen solare est et in orbe solari, et in radio, et in caelo, et in terra, et ingreditur domos, et ubique et illuminat;

A Ερώτ. δ'. Καὶ ὡς ἐνι εἰς, πῶς λέγομεν αὐτὸν τὸν ἕνα Θεὸν τρισυπόστατον, Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; Ἰδοὺ γὰρ τρεῖς λέγομεν, καὶ οὐχ ἕνα. Ἀλλὰ διδάσκον ἡμῖν πῶς ἐστὶν εἰς Θεός· καὶ πῶς πάλιν τρία πρόσωπα περὶ Θεοῦ λέγομεν. Θαυμαστὸν ἡμῖν δοκεῖ τοῦτο, ὅπως καὶ εἰς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ τρία τὰ πρόσωπα αὐτοῦ.

Απόκ. Ἀκούε συνετῶς, καὶ νοήσεις τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον, καθὼς δύναται νοῦς ἀνθρώπων νοῆσαι. Ὡς ἐμοὶ πλὴν δοκεῖ, πρὸς τὴν κατὰ δύναμιν ἡμῖν τῶν λέγειν λέγεται τοῦτο. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀνερμήνευτός ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δυνάμεθα καταλαβεῖν αὐτοῦ τὴν φύσιν· οὐδὲ ὁμοίως ἡμῶν ἐστὶ μονοπρόσωπος. Εἰ γὰρ ἦν μονοπρόσωπος, ἐγινώσκομεν ἂν αὐτὸν, ὡς ἐγινώσκομεν ἀλλήλους ἡμᾶς. Ἀλλ' ἐστὶν εἰς μὲν ὁ Θεός, τὰ δὲ πρόσωπα αὐτοῦ τρία. Καὶ βλέπε ἀπάρτι τὰ λεγόμενα. Ὅσπερ ἥλιος ἐνι εἰς, ὁ δὲ ἥλιος ἔχει ἀκτῖνα καὶ φῶς, καὶ εἰσὶν ἐν τῷ ἡλίῳ τρία πρόσωπα, δίσκος, ἀκτὶς, καὶ φῶς· καὶ δίσκος μὲν καυχίον τοῦ ἡλίου, ἀκτὶς δὲ καταβαίνουμένη λαμπαδοφανῶς καὶ κρούουσα πρὸς τὴν γῆν· φῶς δὲ τὸ φωτίζον, καὶ εἰς τοὺς ἐπισκιάδεις τόπους χωρὶς ἀκτίνος. Καὶ ἰδοὺ πρόσωπα μὲν τρία, δίσκος, ἀκτὶς, καὶ φῶς. Οὐ λέγομεν δὲ τρεῖς ἡλίου, ἀλλ' ἕνα ἥλιον, οὐδὲ λέγομεν πρόσωπον ἓν, ἀλλὰ πρόσωπα τρία. Ἐὰν γὰρ ἐρωτηθῇς, ὅτι πόσοι ἥλιοι ἐν τῷ οὐρανῷ, μέλλεις εἰπεῖν, ὅτι ἥλιος εἰς ἐστὶν· εἰ δ' ἐρωτηθῇς, ὅτι πρόσωπα τοῦ ἡλίου πόσα ἐστί, μέλλεις εἰπεῖν, ὅτι τρία, δίσκος, ἀκτὶς, καὶ φῶς· οὕτω νοεῖ καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ. Θεός μὲν εἰς, πρόσωπα δὲ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ τρία, Πατὴρ, Υἱοῦ, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ ἐκ τούτου γίνωσκε, ὅτι, ὥσπερ ὁ ἥλιός ἐστι τριπρόσωπος, οὕτω καὶ εἰς Θεός τρισυπόστατος. Τύπος γὰρ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ δίσκος ὁ ἡλιακός, τύπος τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἡ ἀκτὶς, τύπος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Καὶ εἰπὲ οὕτως· Ἐπὶ τοῦ ἡλίου δίσκος, ἀκτὶς, καὶ φῶς· οὐ λέγομεν δὲ τρεῖς ἡλίου, ἀλλ' ἕνα καὶ μόνον· ὁμοίως καὶ ἐπὶ Θεοῦ, Πατὴρ, Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα εἰς Θεός, καὶ οὐ τρεῖς. Καὶ πάλιν εἰπὲ οὕτως· Ἐπὶ τοῦ ἡλίου ἀχώριστος ὁ δίσκος, καὶ ἡ ἀκτὶς, καὶ τὸ φῶς· οὐ γὰρ χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, διὰ τοῦτο λέγεται καὶ εἰς Θεός, καὶ οὐ τρεῖς· διότι οὐ χωρίζονται τὰ τρία πρόσωπα, τοῦ τε Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ὥσπερ ὁ δίσκος ὁ ἡλιακὸς γεννᾷ τὴν ἀκτῖνα, καὶ ἐκπορεύει τὸ φῶς· οὕτω καὶ ὁ Θεός καὶ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱόν καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον. Βλέπε συνετῶς· Ὅσπερ ἡ ἀκτὶς τοῦ ἡλίου καταβαίνει ἐξ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν, καὶ οὕτε τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου χωρίζεται, οὕτε ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λαίπαι, οὕτε ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἐν τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ, καὶ πανταχοῦ, καὶ οὕτε τῶν ἄνω λαίπαι, οὕτε τῶν κάτω· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ κατέβη πρὸς τὴν γῆν, καὶ οὕτε ἐκ τοῦ Πατρὸς· εἰλεπε, οὕτε ἐκ τῶν οὐρανῶν, οὕτε ἐκ τῆς γῆς· ἀλλ' ἦ καὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, καὶ ἄνω καὶ κάτω, καὶ πανταχοῦ· καὶ οὐδ' ἔκτινος· εἰλεπε. Καὶ ὥσπερ τὸ ἡλιακὸν φῶς ἐστὶ καὶ ἐν τῷ δίσκῳ τῷ ἡλιακῷ.

καὶ ἐν τῇ ἀκτίνι, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ ἐν τῇ γῇ. Α καὶ εἰσέρχεται ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ πανταχοῦ, καὶ φω-
τίζει· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ μετὰ τοῦ
Πατρὸς ἐστὶ, καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄνω καὶ κάτω,
καὶ πάντα ἀνθρώπων φωτίζει, καὶ οὐ λείπει ποτέ.
« Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » φησὶν ὁ ἀπόστολος
Παῦλος, « πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, »
Ἰδοὺ λοιπὸν, ὥσπερ ὃν οὐκ οἶδαμὲν ποτε, οὐδὲ γινώ-
σκειν δυνάμεθα, ποταπὸς ἦν· ὅταν δὲ ἴδωμεν τὴν εἰ-
κόνα αὐτοῦ, τότε μικρὸν κατανοοῦμεν τὸν χαρακτήρα
τοῦ προσώπου αὐτοῦ· οὕτω μοι νοεῖ καὶ περὶ τοῦ
Θεοῦ. « Τὸν γὰρ Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Πῶς
οὖν αὐτὸν καταλαβέσθαι τινὰ δύναται; ἀλλ' ἐπειδὴ
φῶς ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται ὁ Θεός, ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ
τούτου φωτός ἐξεικονίζομεν αὐτὸν, ὥστε λοιπὸν, ὡς
προσέπομεν, εἰς τύπον τοῦ ἡλίου χαρακτηρίζομεν τὴν
ἀγίαν Τριάδα, λέγοντες εἶναι τὸν μὲν Πατέρα δι-
σκον, τὸν δὲ Υἱὸν ἀκτῖνα, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φῶς
ἐκ φωτός. Καὶ ὥσπερ ὁ δίσκος, καὶ ἡ ἀκτίς, καὶ τὸ
φῶς ἐν εἰσι καὶ τρία, ἀμερίστως μερίζόμενα, οὕτω
καὶ ὁ Θεός, ἡ Τριάς, ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ἐστὶ καὶ τρία, μερίζόμενα μὲν
τοῖς προσώποις κατὰ τὸν ἥλιον, ἀμερίστα δὲ τῇ φύσει
διαμένοντα. Καὶ ὥσπερ ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου μόνος
ἐστὶν αἴτιος καὶ ἀγένητος, ἡ δὲ ἀκτίς αἰτιατὴ καὶ
γεννητὴ ἐκ τοῦ δίσκου, τὸ δὲ φῶς ἐκπορευτὸν ἐκ μό-
νου τοῦ δίσκου, διὰ τὸ τῆς ἀκτίνος πεμπόμενον, καὶ
καταλάμπον τὰ περίγεια· οὕτω καὶ ὁ Θεός καὶ Πα-
τήρ αὐτὸς μόνος ἐστὶν αἴτιος τοῖς δυσὶ καὶ ἀγένητος·
ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αἰτιατὸς καὶ γεννητός·
καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αἰτιατὸν
καὶ ἐκπορευτὸν. Καὶ οὕτως ἔχει, καὶ νοεῖ, καὶ πιστεῖτε

Εἰ δ' οὐκ ἀρκεῖ σοι τὸ τοῦ ἡλίου παράδειγμα εἰς
ἐπίγνωσιν τῆς τρισυποστάτου θεότητος, βλέπε καὶ
ἄλλην εἰκόνα Θεοῦ· ἐστὶ δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου.
« Ὅτε γὰρ ἐμελλεν ὁ Θεός πλάσσειν τὸν ἄνθρωπον,
εἶπε· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν
καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Ἰδοὺ λοιπὸν, ὁ ἄνθρωπος εἰκὼν
ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἥτοιμα ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. « Ἐνὶ δὲ
ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου μία μὲν, τρισυπόστατος δέ·
τρία πρόσωπα ἔχει ἡ ψυχὴ· καὶ πῶς; ἀκουσον. « Ἐστὶν
ἡ ψυχὴ ἐν πρόσωπον· ἡ δὲ ψυχὴ γεννᾷ τὸν λόγον,
καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος ἄλλο πρόσωπον. Ἡ ψυχὴ ἐκπορεύει
καὶ τὴν πνοήν, καὶ ἰδοὺ ἡ πνοὴ ἄλλο πρόσωπον.
Ἰδοὺ πρόσωπα τρία, ψυχὴ, λόγος, καὶ πνοή. Καὶ γὰρ
ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ τῆς ψυχῆς εἰσιν, οὐ τοῦ σώμα-
τος, ἐπειδὴ, τῆς ψυχῆς ἐξελευθέρουσης ἐκ τοῦ σώματος,
οὔτε λόγος ἐναπομένει τῷ σώματι, οὔτε πνοὴ, ἀλλὰ
καίτοι τὸ σῶμα καὶ ἄπικνον καὶ ἄλογον. Ὁ δὲ λόγος
καὶ ἡ πνοὴ εἰσι μετὰ τῆς ψυχῆς· καὶ ἐκ τούτου δη-
λὸν ἐστὶν, ὡς, ὅτι καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ ἀπὸ τῆς
ψυχῆς εἰσι, καὶ τῆς ψυχῆς εἰσι πρόσωπα· καὶ ἰδοὺ
λοιπὸν ἡ ψυχὴ πρόσωπον ἐν, καὶ ὁ λόγος ἄλλο πρόσ-
ωπον, καὶ ἡ πνοὴ ἕτερον πρόσωπον. Ἰδοὺ τρία
πρόσωπα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ψυχὴ μία, καὶ οὐ τρεῖς.
Εἰ γὰρ ἐρωτηθῇς, πόσας ψυχὰς ἔχει ὁ ἄνθρωπος;
μῆλλεις εἰπεῖν, ὅτι μίαν. Ἐάν δὲ ἐρωτηθῇς καὶ πόσα

ita et Spiritus sanctus, et cum Patre est, et cum Fi-
lio, et supra, et infra, et omnes homines illuminat,
nec deficit unquam. « Spiritus enim sanctus, » in-
quit apostolus Paulus, « omnia scrutatur, etiam
profunda Dei ». Ecce jam quomodo quem ante
non novimus unquam, neque cognoscere potuimus,
qualis esset, quando autem effigiem ejus videmus,
tunc ex parte cognoscimus characterem personæ
ejus, ita tu mihi cogitato de Deo. « Deum enim
nemo vidit unquam; » quomodo igitur illum com-
prehendere quis possit? sed quandoquidem lumen
est et dicitur Deus, ex hac sensibili luce similitudi-
nem capimus Dei, ut deinceps, quemadmodum su-
pra diximus, ad typum solis conferamus sanctam
Trinitatem, dicentes esse quidem Patrem orbem,
Filiū radium, Spiritum sanctum lumen ex lu-
mine. Et sicut orbis, et radius, et lumen unum
sunt et tria, indivise divisa, ita **282** et Deus Tri-
nitas, Pater, Filius, et Spiritus sanctus unum est
et tria, divisa quidem personis, veluti sol, indivisa
vero quoad substantiam permanentia. Et quemad-
modum orbis solis solus est causa et ingenuus, ra-
dius vero effectus et genitus ex orbe, lumen autem
procedens ex solo orbe, per radium missum, et il-
luminans terrena: ita Deus et Pater ipse solus est
causa duabus personis et ingenuus: Filius autem
ex solo Patre causatus et genitus: et Spiritus san-
ctus ex solo Patre causatus et procedens, sed per
Filiū in mundum missus. Atque ita animo tene,
et perpende, et crede de Deo.

καὶ ἐκπορευτὸν, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἀπο-
στελλόμενον. Καὶ οὕτως ἔχει, καὶ νοεῖ, καὶ πιστεῖτε

Quod si non sit tibi solis exemplum satis ad co-
gnitionem deitatis tribus hypostasis constantis,
vide et aliam imaginem Dei, quæ est anima homi-
nis. Quando enim formaturus erat Deus hominem,
dixit: « Faciamus hominem ad imaginem et ad
similitudinem nostram ». Ecce igitur homo imago
est Dei, scilicet anima hominis. Est autem anima
hominis una quidem, sed tribus subsistentiis con-
stans: tres personas habet anima, et quomodo?
audi. Est anima una persona: anima vero gene-
rat rationem, et ecce ratio altera persona: anima
autem emittit spiritum, et ecce spiritus alia per-
sona. Ecce personæ tres, anima, ratio, et spiritus.
Etenim ratio et spiritus animæ sunt, non corporis,
quoniam anima egressa ex corpore, neque ratio
manet in corpore, neque spiritus, sed jacet corpus
sine spiritu et sine ratione. Ratio vero et spiritus
sunt cum anima: et inde palam est, quod quia et
ratio et spiritus ab anima sunt, etiam personæ
animæ sunt: itaque ecce anima persona una, et
ratio persona altera, et spiritus persona tertia.
Ecce tres personæ animæ, sed anima una, et non
tres. Si enim interrogeris quot animas habeat
homo, respondere debes, quod unam. Si vero in-
terrogeris, quot sint personæ animæ, convenit re-

* I Cor. II, 10. * Gen. II, 26.

spondere, quod tres : quoniam anima, ratio et spiritus, una anima, et personæ tres. Et est quidem anima imago Patris : ratio animæ, imago Filii et Verbi Dei : spiritus vero animæ, imago Spiritus sancti. Quemadmodum enim anima ingenta, ita et Deus et Pater ingentus : et quemadmodum ratio genita ab anima, ita et Verbum Dei natum ex Patre : et sicut spiritus procedit ab anima, ita et Spiritus sanctus procedit a Patre. Quare dic ita : Anima, ratio et spiritus, anima una, et non tres. Inseparabilis enim ratio et spiritus ab anima. Similiter Pater, et Filius sive Verbum, et Spiritus, unus Deus et non tres ; inseparabile quippe Verbum et Spiritus divinus a Patre. Et sicut invisibilis est anima, ita invisibilis etiam est Deus. Et sic cum dubitas in mente tuâ, et dicis, quomodo sit Deus unus, et simul constet tribus hypostasibus ; considera animam tuam, et dic : Sicut anima mea una est, sed constat tribus hypostasibus, anima, ratione, et spiritu : ita Deus unus est, sed constat tribus hypostasibus, Patre, et Filio, et Spiritu sancto. Et dic apud animum tuum, quod si anima officium Dei, similiter et sol, constat tribus hypostasibus, natura autem eorum una, quanto magis Deus factor illorum ! Nonne in Deum cadit ut sit unus natura, et tribus personis constet ? imo id in illum cadit. Quemadmodum enim anima, ratio et spiritus tres sunt personæ, et una natura animæ, et non tres animæ : ita Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, tres personæ, et unus natura Deus, et non tres Dii. Ita si semper ratiocineris, non blasphemabis in sanctam Trinitatem.

Sed jam et aliam similitudinem Dei audi, dilecte. Ecce ignis unus est, sed ex tribus constat hypostasibus. Ipse enim unus est subjectus ignis, urendi autem vis est alia persona : et vis lucendi item alia persona. Ecce ergo tres personæ unius ignis, scilicet subjectus ignis, vis urendi, et lucendi vis. Una autem est natura ignis, et non tres : similiter etiam in Deo. Pater enim est **283** ignis, Filius est urendi vis, et Spiritus sanctus est vis illuminans. Et quemadmodum in igne, ignem urentem et lucentem, et ipsum subjectum, ignem unum dicimus, et non tres : ita etiam in Deo tres personas Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Deum unum dicimus, et non tres. Et quod quidem spectat cognitionem sanctæ Trinitatis hæc sufficiant credenti.

Verum audi et aliud præterea mysterium. Verbum hominis duplicem habet generationem, et in Juabus lationibus generatur : unam quidem lationem habet ab anima, alteram a labiis : et nascitur quidem sermo hominis ab anima, cum quis cogitat aliquid dicere : cogitatio enim primæ generatio dicitur verbi, quia cogitat pronuntiare illud verbum : non profert autem illud labiis ; sed servat eum spr-

A πρόσωπά εἰσι τῆς ψυχῆς ; ἀρμόζει ἔν' εἰποῖς, ὅτι τρία· ἐπειδὴ ψυχὴ, λόγος καὶ πνοή, μία ψυχὴ, καὶ πρόσωπα τρία. Καὶ ἐστὶ μὲν ἡ ψυχὴ εἰς τύπον τοῦ Πατρὸς· ὁ δὲ λόγος τῆς ψυχῆς εἰς τύπον τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ πνοὴ τῆς ψυχῆς εἰς τύπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὡς γὰρ ἡ ψυχὴ ἀγέννητος, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀγέννητος· καὶ ὥσπερ ὁ λόγος γεγενῆσθαι ἀπὸ τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννητὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· καὶ καθάπερ ἡ πνοὴ ἐκπορευτὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Καὶ εἰπον οὕτως· Ψυχὴ, λόγος καὶ πνοή, μία ψυχὴ, καὶ οὐ τρεῖς· ἀχώριστος γὰρ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Ὁμοίως Πατὴρ, καὶ Υἱός, ἕτοι Λόγος, καὶ Πνεῦμα, εἰς Θεὸς, καὶ οὐ τρεῖς· ἀχώριστος γὰρ ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον ἐκ τοῦ Πατρὸς. Καὶ καθάπερ ἀόρατος ἡ ψυχὴ, οὕτως ἀόρατος καὶ ὁ Θεός. Καὶ οὕτως ὅταν διατάξεις ἐν τῷ νοῦ σου, καὶ λέγεις, πῶς ἐνὶ ὁ Θεὸς εἰς, καὶ ἔν' καὶ τρισυπόστατος ; ἐνθυμούμενος τῆς ψυχῆς σου, καὶ λέγε· Ὡς περὶ ἡ ψυχὴ μὴ μία ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τρισυπόστατος, ψυχὴ, λόγος, καὶ πνοή· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς εἰς ἐστίν, ἀλλ' ἐστὶ καὶ τρισυπόστατος, Πατὴρ, Λόγος, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ λέγε ἐν τῷ νοῦ σου, ὅτι, ἐὰν ἡ ψυχὴ, τὸ ποίημα τοῦ Θεοῦ, ὁμοίως καὶ ὁ ἡλιός, ἐστὶ τρισυπόστατος, ἡ δὲ φύσις αὐτῶν μία· πόσω μᾶλλον ὁ Θεὸς ὁ ποιητὴς τούτων ! Οὐκ ἐνδέχεται τὸ εἶναι οὕτως, ὥστε εἶναι αὐτὸν ἓνα τῇ φύσει, καὶ τρισυπόστατον τοῖς προσώποις ; καὶ ἀληθῶς ἐνδέχεται. Ὡς γὰρ ψυχὴ, λόγος καὶ πνοὴ τρία πρόσωπα, καὶ μία φύσις ψυχῆς, καὶ οὐ τρεῖς ψυχαί· οὕτω Πατὴρ, Λόγος καὶ Πνεῦμα ἅγιον, τρία πρόσωπα, καὶ εἰς τῇ φύσει Θεός, καὶ οὐ τρεῖς θεοί. Οὕτως ἐὰν συλλογίσῃ πάντοτε, οὐ μὴ βλασφημῆσθαι ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἀλλὰ ἀκμὴν καὶ ἀλλήν εἰκόνα Θεοῦ ἄκουσον, ἀγαπητέ. Ἰδοὺ τὸ πῦρ ἓν ἐστὶ, ἄλλως καὶ τρισυπόστατον. Αὐτὸ γὰρ ἓν ἐστὶ τὸ ὑποκειμενον πῦρ, τὸ δὲ καυστικὸν αὐτοῦ ἕτερον πρόσωπον, καὶ τὸ φωτιστικὸν αὐτοῦ ἄλλο πρόσωπον. Ἰδοὺ λοιπὸν τρία πρόσωπα τοῦ ἑνὸς πυρὸς, ἥγουν τὸ ὑποκειμενον πῦρ, καὶ τὸ καυστικὸν, καὶ τὸ φωτιστικόν· μία δὲ φύσις τοῦ πυρὸς, καὶ οὐ τρεῖς. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ· ὁ γὰρ Πατὴρ ἐνὶ τὸ πῦρ, ὁ Υἱὸς τὸ καυστικόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνὶ τὸ φωτιστικόν. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ πυρὸς, τὸ πῦρ, τὸ καυστικόν, καὶ τὸ φωτιστικόν, καὶ αὐτὸ τὸ ὑποκειμενον πῦρ, ἓν λέγομεν, καὶ οὐ τρία· οὕτω λέγομεν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὰ τρία πρόσωπα, τὸν τε Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, Θεὸν ἓνα λέγομεν, καὶ οὐ τρεῖς. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐπιγνώσεως τῆς ἁγίας Τριάδος ἀρκεῖται ταῦτα τῷ πιστεύοντι.

Πλὴν ἄκουσον καὶ ἄλλο πρὸς τούτοις μυστήριον. Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου διπλὴν ἔχει τὴν γέννησιν, καὶ ἐν δυαδί φοραῖς γεννᾶται· μίαν μὲν φορὰν γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἑτέραν δὲ ἀπὸ τῶν χειλέων. Καὶ γεννᾶται μὲν ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐνθυμηθῇ τις εἰπεῖν τι. Ἡ γὰρ ἐνθυμησις πρώτη γέννησις λέγεται τοῦ λόγου, ἐπεὶ ἐνθυμεῖται τοῦ εἰπεῖν ἐκείνου τὸν λόγον· οὐ λέγει δὲ τοῦτον διὰ τῶν χειλέων.

ἀλλὰ φυλάττει τὸν λόγον ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς· καὶ ἐστὶν ἡ ἐνθούμησις ἐκεῖνη πρώτη γέννησις τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Ὅμως, καὶ γέννηθῃ ὁ λόγος ἀπὸ τῆς ψυχῆς, πρῶτην γέννησιν ὅταν ἐνθυμηθῇ αὐτὸν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' οὐ φανεροὶ αὐτὸν, ἀκμὴν δὲ φυλάττει αὐτόν. Ὅταν δὲ θελήσῃ τοῦ φανερώσαι τὸν λόγον, τότε γεννᾷ αὐτόν ἐκ τῶν χειλέων. Αὕτη δὲ ἡ ἐκ τῶν χειλέων δευτέρα γέννησις τοῦ λόγου, αὕτη φανεροὶ τὸν λόγον ἐν τοῖς πᾶσι, καὶ οὐκ ἐτι λοιπὸν ὁ λόγος ἀφανὴς λέγεται, ἀλλ' ἐμφανής. Ὅταν δὲ γεννηθῇ ὁ λόγος διὰ τῶν χειλέων, τότε οἱ πάντες ἀκούουσιν αὐτόν, καὶ φανερὸς γίνεται τοῖς πᾶσι· καὶ λέγεται αὕτη ἡ γέννησις ἡ διὰ τῶν χειλέων δευτέρα γέννησις τοῦ λόγου· ὥστε δύο εἰσὶν αἱ γεννήσεις τοῦ λόγου ἡμῶν· μία μὲν ἐκ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐνθυμηθῇ τοῦ λαλῆσαι τὸν λόγον, ἥτις καὶ πρώτη γέννησις λέγεται· καὶ ἑτέρα ἐκ τῶν χειλέων, ἥτις φανεροὶ τὸν λόγον πᾶσιν ἀνθρώποις, ἥτις καὶ δευτέρα γέννησις λέγεται. Μάνθανε οὖν ἀκριβῶς, ὅτι, ὥσπερ ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου δύο γεννήσεις ἔχει, μίαν ἐκ τῆς ψυχῆς, καὶ ἄλλην ἐκ τῶν χειλέων, οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δύο γεννήσεις ἔχει, μίαν μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἥτις καὶ πρώτη γέννησις λέγεται· καὶ ἑτέραν ἐκ τῆς σαρκὸς, ἥτις καὶ δευτέρα γέννησις λέγεται. Καὶ ὥσπερ ὁ λόγος ἡμῶν, καὶ γέννηθῇ τὴν πρώτην γέννησιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὅμως ἀφανὴς ἐστὶ, καὶ οὐ φανεροῦται, ἀλλὰ πάλιν μετὰ τὴν γέννησιν μένει ἐν τοῖς ψυχικοῖς κόλποις· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ γέννηθῇ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐφανεροῦτο τοῖς ἀνθρώποις· παρέμενε δὲ πάλιν ἐν τοῖς κόλποις τοῖς πατρικοῖς. Καὶ ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος, ὅταν βουλῇθωμεν, γεννᾶται ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, καὶ φανεροῦται ἐν τοῖς ὅλοις ἡμῶν πλησιάζουσιν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὅταν εὐδόκῃσεν, ἐγεννήθη ἐκ τῶν χειλέων τῶν προφητῶν, καὶ ἐκ τῆς πανάγνου Μαρίας, καὶ τότε γέγονε φανερός ἐν ὅλῃ τῇ κόσμῳ. Ὡς γὰρ φανεροῦται ὁ ἡμέτερος λόγος γεννηθεὶς ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, οὕτως ὅθι καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, γεννηθεὶς ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, ἐφανερώθη πάσῃ τῇ κτίσει, καὶ οἱ πιστεύσαντες αὐτῷ σώζονται. Καὶ ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος, γεννηθεὶς ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, ὅταν ἀπ' αὐτῶν τῶν χειλέων γεννᾶται, οὔτε ἀπὸ τῆς ψυχῆς λείπει, οὔτε ἀπὸ τῶν ἰδίων χειλέων, οὔτε ἀπὸ τῶν ὠτων τῶν ἀκούοντων, ἀλλ' ἐνὶ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ ἐν τοῖς χείλεσιν ἡμῶν, καὶ εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀκούοντων, καὶ οὐ λείπει ποθὲν, καὶ καὶ χίλια χιλιάδες ἀκούσῃσι τοῦ λόγου, οὐκ ἐλαττοῦνται ὁ λόγος, ἀλλ' αἱ ἡμῶν πληρέστατος ἦν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ γέννηθῇ ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, καὶ ἐκ τῶν χειλέων τῶν προφητῶν, ἀλλ' οὐν οὔτε ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἔλειπε, οὔτε ἀπὸ τῆς σαρκὸς, οὔτε ἀπὸ πάντων τῶν ἀνθρώπων, οὔτε ἀπὸ ὅλης τῆς κτίσεως, ἀλλὰ πανταχοῦ παρῆν, καὶ οὐκ ἠλαττονήθη, ἀλλὰ πληρέστατος ἦν. Καὶ οὕτως νόμι περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου, ὅτι διπλὴν ἔχει τὴν γέννησιν, μίαν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μίαν ἐκ τῆς σαρκὸς· καὶ ἡ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς προαιώνιος, ἡ δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν· ὥσπερ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος πρῶτον γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τότε ἐκ τῶν χειλέων. Καὶ ταῦτα περὶ τῶν δύο γεννήσεων τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

A monem anima in sinu suo : et est cogitatio illa, prima generatio verbi ab anima. Illud enim, etiamsi nascatur ab anima, per primam generationem quando cogitat illud anima : sed non profert illud, sed adhuc conservat. Quando autem vult proferre verbum, tunc profert illud labiis : hæc est secunda generatio ex labiis. Ipsa autem ex labiis secunda generatio verbi aperit verbum omnibus, nec amplius verbum obscurum est, sed apertum. Quando autem profertur verbum per labia, tunc omnes audiunt illud, et manifestum sit omnibus ; et hæc generatio per labia, dicitur secunda generatio verbi ; adeo ut duæ sint generationes verbi nostri : una quidem animæ, quando cogitat de enuntiando verbo, quæ et prima generatio dicitur : et altera ex labiis, quæ aperit verbum omnibus, quæ et secunda generatio dicitur. Disce igitur accurate, quemadmodum verbum hominis duas habet generationes, unam ex anima, et alteram ex labiis, ita etiam Dei Verbum duas generationes habere ; unam quidem ex Deo et Patre, quæ et prima generatio dicitur : et alteram ex carne, quæ et secunda generatio dicitur. Et quemadmodum verbum nostrum, etsi natum sit secundum primam generationem ab anima, occultum tamen est, et non aperitur, sed post generationem manet in sinu animæ ; ita et Dei Verbum, quantumvis ante sæcula a Deo et Patre natum sit, non tamen manifestabatur hominibus. Manebat enim in sinu paterno. Et quemadmodum verbum nostrum, quando volumus, nascitur ex labiis nostris, et aperitur iis omnibus quibuscumque versamur ; ita et Dei Verbum, quando ei visum fuit, natum est ex labiis prophetarum et ex castissima Maria, et tunc manifestum fuit in toto mundo. Sicut enim declaratur verbum nostrum natum ex labiis nostris, ita sane et Dei Verbum natum ex carne Mariæ semper Virginis, manifestatum est omni creaturæ, et qui credunt in illud, salutem consequuntur. Et sicut verbum nostrum natum ex labiis nostris, quando a labiis generatur, non relinquit animam, neque labia propria, neque aures audientium, sed est etiam in anima, et in labiis nostris, et in auribus audientium, et non deficit unquam etiamsi multa millia audiant verbum, nec minuitur, sed semper in nobis plenissimum est : ita et Dei Verbum, etiamsi natum sit ex Maria Virgine, et ex labiis prophetarum, non tamen a Patre discedit, neque a carne, neque ab omnibus hominibus, neque a tota creatura, sed ubique adest, nec minutum est, sed plenissimum. Atque ita cogita de Deo et Verbo, quod duplicem habeat generationem, unam ex Deo et Patre, et unam ex carne. Et hæc quidem, quæ ex Patre est, ante sæcula est ; quæ vero ex carne, ab ultimis diebus : quemadmodum et verbum nostrum primum nascitur ab anima, et deinde ex labiis. Et hæc de duabus generationibus Verbi Dei.

ἡ δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν· ὥσπερ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος πρῶτον γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τότε ἐκ τῶν χειλέων. Καὶ ταῦτα περὶ τῶν δύο γεννήσεων τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

QUEST. V. Quia commune est sanctæ Trinitati?

284 RESP. Commune est, essentia : commune, principio carere : commune, potentia, bonitas, sapientia, iustitia. Omnia enim æqualiter habet Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, præterquam proprietates suas. Proprium enim Patris quidem inginitum esse : Filii vero, genitum esse : Spiritus sancti procedere.

QUEST. VI. In Deo, quot confiteris essentias ?

RESP. Unam essentiam dico, unam naturam, unam formam, unum genus, unam gloriam, unam dignitatem et dominationem.

QUEST. VII. Hypostases autem, quot confiteris in Deo ?

RESP. Tres hypostases confiteor, tres personas, tria propria, tria individua, tres characteres.

QUEST. VIII. Quare dicitur Pater, Pater ?

RESP. Pater dicitur Deus, quasi πάντα τηρῶν, id est, omnia conservans ; quasi omnium conservator.

QUEST. IX. Et Filius, quare dicitur Filius ?

RESP. Υἱός seu Filius dicitur, quasi οἶος, id est, talis et æqualis : qualis enim Pater, talis et Filius. Vertitur enim ο in υ, et fit υἱός. Æqualis enim Filius est Patri (7).

QUEST. X. Et Spiritus, quare dicitur Spiritus ?

RESP. Πνεῦμα, seu Spiritus dicitur, quod πᾶν νεῦμα, id est, omnem nutum acute intelligat, scilicet omnis nutus cognoscitur uno intuitu per illum. « Spiritus enim sanctus omnia scrutatur, etiam profunda Dei ¹⁰. »

QUEST. XI. In Deo, quot sunt causæ ?

RESP. Unicam dico in Deo causam, et hæc est Pater. Ipse enim Pater gignit Filium et emittit Spiritum. Quare disce, quod Pater solus sit causa. Filius non est causa, sed causatus. Et sic quidem causa est solus Pater. Causata vero sunt duo, Filius et Spiritus. Causa autem dicitur Pater, quod gignat et non gignatur : quod emittat, et non procedat. Gignit enim Filium, et emittit Spiritum sanctum. Et propterea dicitur Pater causa.

QUEST. XII. Et quot sunt causata ?

RESP. Duo, Filius et Spiritus. Non gignit Filius, sed gignitur, et propterea dicitur causatus. Quare, si quis te rogaverit, quot in Deo causas confiteris ? dic : unam causam dico. Et qualis hæc est ? Pater. Et quare dicitur causa Pater ? Quia gignit Filium et emittit Spiritum. Si vero quis te interroget, quot causata dicis in Deo ? dic, duo. Qualia autem ista ? Filius et Spiritus. Et quare appellantur causata ? Quia gignitur Filius, et

Ερώτ. ε'. Τί τὸ κοινὸν τῆς ἁγίας Τριάδος ;

Ἀπόκ. Κοινὸν ἡ οὐσία· κοινὸν τὸ ἀναρχον· κοινὸν ἡ δύναμις, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη. Πάντα γὰρ ἐξ Ἰσοῦ ἔχει ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πλὴν τῶν ἰδίων αὐτῶν. Ἴδιον γὰρ τοῦ μὲν Πατρὸς τὸ ἀγέννητον, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκπορευτὸν.

Ερώτ. ς'. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πόσας οὐσίας ὁμολογεῖς ;

Ἀπόκ. Μίαν οὐσίαν λέγω, μίαν φύσιν, μίαν μορφήν, ἓν γένος, μίαν δόξαν, μίαν ἀξίαν καὶ κυριότητα.

Ερώτ. ζ'. Ὑποστάσεις δὲ πόσας ὁμολογεῖς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ;

Ἀπόκ. Τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογῶ, τρία πρόσωπα, τρία ἴδια, τρία άτομα, καὶ τρεῖς χαρακτῆρας.

Ερώτ. η'. Διὰ τί λέγεται ὁ Πατήρ Πατήρ ;

Ἀπόκ. Πατήρ λέγεται ὁ Θεός, ὡς τὰ πάντα τηρῶν· ὡσαύτῃ πάντων τηρητής.

Ερώτ. θ'. Καὶ ὁ Υἱός διὰ τί λέγεται Υἱός ;

Ἀπόκ. Υἱός λέγεται παρὰ τὸ οἶος, ἦττον ὅποιος καὶ ὁμοιος· οἶος γὰρ ὁ Πατήρ, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱός, καὶ τροπή τοῦ ο εἰς υ, υἱός. Ὅμοιος γὰρ ὁ Υἱός τῷ Πατρί.

Ερώτ. ι'. Καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τί λέγεται Πνεῦμα ;

Ἀπόκ. Πνεῦμα λέγεται παρὰ τὸ πᾶν νεῦμα δξέως ἐπινοεῖν, ἥγουν πᾶσα νεύσις συντόμως ἐπινοεῖται δι' αὐτοῦ. Ἐν γὰρ ἁγίον Πνεῦμα τὰ πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.

Ερώτ. ια'. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πόσα αἰτία ;

Ἀπόκ. Ἐν αἰτίῳ ἐπὶ Θεοῦ λέγω, καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ Πατήρ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατήρ γεννᾷ τὸν Υἱόν, καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα. Λοιπὸν γίνωσκε, ὅτι ὁ Πατήρ μόνος ἐστὶν αἰτίος· ὁ δὲ Υἱός οὐκ ἐστὶν αἰτίος, ἀλλ' αἰτιατός. Ὡστε μὲν αἰτίος ἐστὶ μόνος ὁ Πατήρ· τὰ δὲ αἰτιατὰ δύο, ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα. Αἰτίος δὲ λέγεται ὁ Πατήρ, διότι γεννᾷ, καὶ οὐ γεννᾶται, ἐκπορεύει καὶ οὐκ ἐκπορεύεται. Γεννᾷ μὲν τὸν Υἱόν· ἐκπορεύει δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ὁ Πατήρ αἰτίος.

Ερώτ. ιβ'. Καὶ πόσα αἰτιατὰ ;

Ἀπόκ. Αἰτιατὰ δύο, ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὐ γεννᾷ ὁ Υἱός, ἀλλὰ γεννᾶται, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται αἰτιατός. Λοιπὸν ἐάν τις ἐρωτήσει, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ πόσα αἰτία ὁμολογεῖς ; εἰπὲ, ἓν αἰτίον λέγω. Καὶ ποῖόν ἐστι τοῦτο ; Ὁ Πατήρ. Καὶ διὰ τί λέγεται αἰτίος ὁ Πατήρ ; Διότι γεννᾷ τὸν Υἱόν καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἐάν δὲ ἐρωτήσῃ σε, ὅτι πόσα αἰτιατὰ λέγεις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ; εἰπὲ δύο. Ποῖα δὲ ταῦτα ; Ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ διὰ τί λέγονται αἰτιατὰ ; Διότι

¹⁰ I Cor. II, 10

(7) Hæc in tractatu De definitionibus, sub initium

γεννάται ὁ Υἱός, καὶ οὐ γεννᾷ· ἐκπορεύεται δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐκ ἐκπορεύεται.

Ἐρώτ. ιγ'. Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τίς πρῶτος;

Ἀπόκ. Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐδεὶς πρῶτος, καὶ οὐδεὶς ὑστερος, ἀλλ' ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱός, ἅμα Πνεῦμα ἅγιον· καὶ διὰ τοῦτο καὶ συνάναρχοι λέγονται, καὶ ἀναρχοι. Ἄναρχον δὲ λέγεται τὸ πρὶ τῆς ἀρχῆς ὂν. Ἄναρχος λοιπὸν ὁ Πατήρ, ἀναρχος ὁ Υἱός, ἀναρχον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ οὐχ ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δ' ὑστερος, ἀλλ' ἅμα οἱ τρεῖς, Πατήρ, Υἱός καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Διὰ τοῦτο καὶ συνάναρχοι καὶ εἰσι καὶ ὀνομάζονται.

Ἐρώτ. ιδ'. Σαφηνίσον ἡμῖν καὶ τοῦτο, πῶς ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννάται ἐκ Πατρός· τοῦτο γὰρ ἐκπλήττει ἡμᾶς.

Ἀπόκ. Ἐπεὶ ὁ Θεὸς ἀθεώρητος ἐστὶ καὶ ἀνεμνηνευτος, οὐδὲ τοῦτο ἐρμηνεύσαι δυνάμεθα. Πῶς γὰρ τις ἐρμηνεύσαι δύναται, ὃ οὐδέπω αὐτὸς ἐθεάσατο, ἢ παρ' ἄλλων ἀκήκοε πώποτε; Πλὴν ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, φημί, τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ τυπικῶς εἰπωμέν, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν. Νοητέον μὲν, ὅτι, ὥσπερ ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου γεννάται ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἀσπύρως καὶ ἀκατανοήτως, οὕτως γεννάται καὶ ὁ Λόγος ἀπὸ τοῦ Πατρός. Καὶ ὡς γεννάται πῦρ ἐκ τοῦ πυρός, καὶ φῶς ἐκ τοῦ φωτός, οὕτως γεννάται ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοῦ Πατρός.

Ἐρώτ. ιε'. Καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πῶς ἐκπορεύεται ἀπὸ τοῦ Πατρός;

Ἀπόκ. Πρέπει σε καὶ περὶ τοῦτου μὴ ἐρωτᾶν. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀνεμνηνευτον. Πλὴν μάνθανε καὶ περὶ τοῦτου. Ὡσπερ οὖν ἡ ἀναπνοὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ψυχῆς ἐκπορεύεται, οὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται. Καὶ ὡς ἡ Εὐα οὔτε γεννητὴ οὔτε ἀγέννητος, ἀλλὰ μέσως, οὕτως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται. Καὶ γὰρ ὁ Ἀδάμ ἀγέννητος, ὁ δὲ Σὴθ γεννητός, καὶ ἡ Εὐα ἐκπορευτὴ. Ἡ γὰρ Εὐα οὔτε ἐγεννήθη, ὡς ἐγεννήθη ὁ Σὴθ, οὔτε ἀγέννητος ἦν, ὥσπερ ὁ Ἀδάμ· ἀλλ' ἐπορεύθη ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ. Καὶ ἦν ὁ Ἀδάμ ἀγέννητος εἰς τύπον τοῦ ἀγεννήτου Πατρός· ὁ δὲ Σὴθ γεννητός εἰς τύπον τοῦ γεννητοῦ Υἱοῦ· καὶ ἡ Εὐα ἐκπορευτὴ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ εἰς τύπον τοῦ παναγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ τοὺς προπάτορας ἡμῶν ἐτυπώθη ἡ ἁγία Τριάς. Ἄλλ' ὁ μὲν Ἀδάμ, καὶ ὁ Σὴθ, καὶ ἡ Εὐα σώματα ἦσαν, καὶ χωριστοὶ ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων· ὁ δὲ Θεὸς καὶ Πατήρ, ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οὔτε σώματά εἰσιν, οὔτε χωριστοὶ εἰσιν ἀπ' ἀλλήλων. Μόνος δὲ ὁ τύπος τῆς ἀγεννησίας τοῦ Πατρός θεωρεῖται εἰς τὸν ἀγέννητον Ἀδάμ, καὶ ὁ τύπος τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸν γεννητὸν Σὴθ, καὶ ὁ τύπος τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεωρεῖται εἰς τὴν ἐκπορευτὴν Εὐαν. Καὶ οὕτως νοεῖ καὶ περὶ τοῦτου.

Ἐρώτησις ις'. Ἀρα χωρεῖται ὁ Θεὸς ἐν ἐνὶ τόπῳ, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Πρόσθε εἰς τὸν νοῦν σου, καὶ νόησον, ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶν ἀθεώρητον καὶ ἀχώρητον· οὔτε θεωρεῖται ὁ Θεός, οὔτε χωρεῖται ποῦ. Καὶ ἐπεὶ οὐ χωρεῖται εἰς τὸ πᾶν, πῶς ἐνὶ δυνατόν φανῆναι ἢ

A non gignit; procedit autem Spiritus, et non emittit.

QUEST. XIII. In sancta autem Trinitate, quis primus?

RESP. In sancta Trinitate nemo primus, et nemo postremus: sed simul Pater, simul Filius, simul Spiritus sanctus: et ideo etiam simul principio carentes dicuntur, et initii expertes. Principii expertes autem dicitur, quod ante principium est. Principio ergo caret Pater, principio caret Filius, principio caret Spiritus sanctus. Atque ita nec primus, nec ultimus, sed simul tres, Pater, Filius et Spiritus sanctus. Quamobrem etiam simul principii expertes et sunt et dicuntur.

QUEST. XIV. Declara nobis et hoc, quomodo Filius et Verbum Dei gignatur a Patre: id enim nos obstupescit.

RESP. Quia Deus intellectu non capitur, nec explicatur, neque hoc possumus interpretari. Quomodo enim quis exponat, quod nunquam ipse vidit, aut ab alio aliquo audivit? Attamen ex operibus ejus, nempe Verbi et Dei, figurate loquamur, quoad ejus fieri potest. Cogitandum enim, quod, quemadmodum sermo hominis generatur ab anima sine semine, et supra omnem intellectum; ita gignitur et Verbum a Patre. Et sicut generatur ignis ex igne, et lumen ex lumine, ita generatur Filius et Verbum Dei a Patre.

285 QUEST. XV. Et Spiritus sanctus, quomodo procedit a Patre?

RESP. Neque te de hac re querere decet. Est enim et hoc inexplicabile. Disce tamen hac etiam de re. Quemadmodum igitur respiratio hominis ex anima procedit, ita et Spiritus sanctus a Patre procedit. Et sicut Eva neque genita, neque ingonita, sed media erat, ita etiam Spiritus sanctus a Patre procedit. Etenim Adam inginitus, Seth vero genitus, et Eva procedens. Eva enim neque genita est, ut genitus est Seth, neque ingonita erat, quemadmodum Adam; sed egressa est ex costa Adami. Et sic Adam inginitus, typus erat inginiti Patris: Seth genitus, est typus geniti Filii; et Eva, egressa e costa Adami, est typus sanctissimi Spiritus. Per patres enim nostros adumbrata fuit sancta Trinitas. Sed Adam quidem et Seth et Eva corpora erant, et separabiles inter se: Deus vero et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, neque corpora sunt, neque separabiles a se invicem. Sola enim figura inginiti Patris spectatur in inginito Adam, et figura generationis Filii in genito Seth, et figura processioneis Spiritus sancti spectatur in Eva procedente. Itaque sic hac de re sentias.

QUEST. XVI. An continetur Deus uno loco, necne?

RESP. Adverte animum, et perpende quod Deus lux sit invisibilis et incomprehensibilis, neque videatur, neque capiatur loco. Et quoniam non capitur in toto, quomodo posset fieri, ut videretur aut

intelligeretur quibusdam? Cujus neque Moses, qui Deum vidit, neque discipuli Verbi ipsius, in monte transfigurationis illius, neque alius quisquam unquam deitatem nudam videre potuit; ut clarum sit, quod nullo loco capiatur, sed ubique sit Deus. Et hæc quidem de theologia (hoc est de Deo). Nunc dicere incipimus de ejus œconomia, scilicet de incarnatione Filii et Verbi Dei.

QUEST. XVII. Ecce questionem tibi propono, tu vero mihi responde. Docuisti nos de sancta Trinitate, quod Deus constet tribus hypostasisibus, scilicet Patre, Filio, et Spiritu sancto. Nunc autem quero ex te: Christus ille quisnam est? Hoc volo edoceri.

RESP. Sane audivisti de sancta Trinitate, quod una persona dicatur Pater, et altera Filius, et alia persona Spiritus sanctus. Ecce jam cognosce, quod hic Filius et Verbum Dei et Patris induerit carnem hominis, et inambulavit ut homo in terra. Appellatus igitur Christus est, quod unctus sit, vel certe assumpsit carnem hominis. Et propterea dicitur incarnatus Deus et Christus, Filius et Verbum Dei. et Deus, quod gestaverit formam hominis.

QUEST. XVIII. Quam rationem aut quam utilitatem proposuit sibi Deus, seu Filius et Verbum Dei, ut incarnatus sit, et ut homo inambulaverit in terra?

RESP. Deus nihil opus habuit incarnatione, sed humana natura indigebat sanatione. Postquam enim fecit Deus cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt, fixitque hominem et posuit eum in medio paradisi, et constituit eum regem omnium creaturarum, ut omnia inservirent ipsi, et habitaret ipse in paradiso, tanquam Dei imago. Cum sciret hoc diabolus, invidens homini tantam dignitatem, dedit homini consilium ut Deo non obtemperaret, ut per inobedientiam Deus eum eliminaret ex paradiso, et privaret illum divina dignitate, et immortalem redderet mortalem. Homo vero, ut qui nullam haberet peritiam malitiæ improbi illius, obtemperavit consilio diaboli, et non obsecutus est Deo, et ex illo morti obnoxius fuit peccati: perinde etiam omnes ex ipso nati homines velut ex majoribus peccatum in se derivantes obnoxii ei fuere: et prævaluit peccatum contra homines. Misit autem Deus prophetas et **286** doctores in mundum: ut docerent mundum (id est homines) et converterentur a peccato: nec tamen potuerunt prophætæ convertere. Propterea dixit Deus in seipso: Descendam, et, assumpta carne, sicut hominiformis, et docebo figmentum meum, et convertetur a consilio diaboli, et erit omnis homo ut Deus, non secundum naturam, sed secundum adoptionem. Cum hæc placerent Deo Patri, Spiritu sancto adjuvante, descendit Filius et Verbum Dei, et ingressus est immaculatum Virginis mulieris

A νοηθῆναι τισιν; Οὐτινος οὐδὲ Μωσῆς ὁ θεόπτης, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ἐν τῷ τῆς μεταμορφώσεως ἐκείνου ὄρει, οὐκ ἄλλος τις ποτε ἡδυνήθη γυμνῇ τὴν θεότητα θεωρῆσαι· ὥστε ὄλον, ὅτι οὐκ ἐν ἐνὶ τόπῳ χωρεῖται, ἀλλὰ πανταχοῦ πάρεστιν ὁ Θεός. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ θεολογίας· ἀπάρτι δὲ ἀρξόμεθα λέξαι καὶ περὶ τῆς οἰκονομίας, ἥτοι περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Ερώτ. ιζ'. Ἰδοὺ ἐρωτήμά σοι ἐρωτῶ, σὺ δὲ μοι ἀποκρίθητι. Ἐδίδαξας ἡμῖν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅτι ὁ Θεὸς τρισυπόστατος ἐστίν, καὶ ὅτι Πατήρ, Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Νῦν δὲ ἐρωτῶ σε· Οὗτος ὁ Χριστὸς τίς ἐστι; Περὶ τούτου θέλω μαθεῖν.

Ἀπόκ. Πάντως ἤκουσας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, B ὅτι ἐν πρόσωπον καλεῖται Πατήρ, τὸ δὲ ἕτερον Υἱὸς, καὶ τὸ ἄλλο πρόσωπον λέγεται Πνεῦμα ἅγιον. Ἰδεῖα λοιπὸν γίνωσκα, ὅτι οὗτος ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός ἐνεθύθη σάρκα ἀνθρώπου, καὶ περιεπάτησεν ὡς ἄνθρωπος ἐν τῇ γῇ. Ἀνομάσθη οὖν Χριστὸς, διότι ἐχρίσθη, ἥτοι ἐφόρεσε τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ διὰ τοῦτο λέγεται σεσαρκωμένος Θεός, καὶ Χριστὸς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, διότι ἐφόρεσε τὴν τοῦ ἀνθρώπου μορφήν.

Ερώτ. ιη'. Καὶ τίνα λόγον, ἢ τίνα χρεῖαν εἶχεν ὁ Θεός, ἡγουν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἵνα σαρκωθῇ, καὶ ὡς ἄνθρωπος περιπατεῖν ἐν τῇ γῇ;

Ἀπόκ. Θεὸς οὐδεμίαν χρεῖαν εἶχε τοῦ σαρκωθῆναι, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης ἐδέετο λατρείας. Ἐπειδὴ γὰρ C ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ἐποίησε δὲ καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἔθηκεν αὐτὸν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ ἔταξεν αὐτὸν βασιλεῖα εἰς πάντα τὰ κτίσματα, ἵνα πάντα δουλεύωσιν αὐτῷ, καὶ κατοικεῖν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ, ὡς Θεοῦ εἰκὼν. Εἰδὼς τοῦτο ὁ διάβολος, καὶ φθονήσας τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀξίαν, συνεβούλευσεν αὐτῷ τῷ ἀνθρώπῳ παρακοῦσαι τοῦ Θεοῦ, ἵνα διὰ τῆς παρακοῆς ἐξώσῃ αὐτὸν τοῦ παραδείσου καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀξίας, καὶ θνητὸν τὸν ἀθάνατον ἀπεργάσῃται. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὡς μὴ ἔχων πείραν κακίας τοῦ πονηροῦ, ἤκουσε τῆς συμβουλῆς τοῦ διαβόλου, καὶ παρήκουσε τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔκτοτε ἐδέξατο τὸν θάνατον τῆς ἁμαρτίας, ὁμοίως καὶ πάντες οἱ ἐξ ἐκείνων γενόμενοι ἄνθρωποι, ὡς ἐκ προγόνων τὴν ἁμαρτίαν λαβόντες, ἐκράτησαν ταύτην· καὶ ἴσχυσεν ἡ ἁμαρτία κατὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεμψε δὲ ὁ Θεός· προφῆτας καὶ διδασκάλους εἰς τὸν κόσμον· ἵνα διδάξωσι τὸν κόσμον, ἡγουν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ στραφῶσιν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· καὶ οὐκ ἡδυνήθησαν οἱ προφῆται τοῦ διορθώσασθαι. Διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Θεός ἐν ἑαυτῷ· Καταβήσομαι, καὶ φορέσω σάρκα, καὶ γενήσομαι ἀνθρωπόμορφος, καὶ διδάξω τὸ πλάσμα μου, καὶ στραφήσεται ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου συμβουλῆς, καὶ ἔσται πᾶς ἄνθρωπος ὡς Θεός οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ θέσιν. Καὶ τοῦτο βουλευθεὶς ὁ Θεός εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,

συγκατέβη ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς καθαρὴν κοιλίαν παρθένου γυναικὸς, καὶ προσλαβόμενος σάρκα ἐξ αὐτῆς, ἐννηθρώπησε· καὶ πάλιν ἐκ τῆς γυναικὸς ἐξεληθὼν, καὶ ἐγκαταλείψας αὐτὴν καθαρὴν καὶ ἐσφραγισμένην παρθένον ἀμόλυντον, καθάπερ τὸ πρότερον, περιεπάτησεν ἐν τῷ κόσμῳ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄνθρωπος, καὶ τότε ὡνομάσθη Χριστὸς, διὰ τὸ χρισθῆναι τε καὶ φορεῖσai τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ σάρκα φορῶν.

Ἐρώτ. 18^η. Καὶ πῶς ἦν δυνατὴν σάρκα παρθένον γενῆσαι, καὶ πάλιν μένειν παρθένον; καὶ τοῦτο θαυμαστὸν ἡμῖν καὶ πάννυ ἐξαίσιον φαίνεται· διδασκόν ἡμᾶς καὶ περὶ τούτου, δεόμεθα.

Ἀποκ. Εἰ καὶ θαυμαστὸν ἡμῖν δοκεῖ τοῦτο, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπου τὸ ἔργον, Θεοῦ δέ· ὅπου γὰρ βούλεται Θεὸς, νικάται φύσεως τάξις· καὶ πάλιν· «Θαυμαστὸς ὁ Θεός,» καὶ «Θαυμαστὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.» Πλὴν ἀκούσων περὶ τῆς γεννήσεως Παρθένου ποικίλα καὶ ἐναργέστατα σύμβολα· μνησθήτη, ὅτι παρθένος ὦν ὁ Ἀδάμ τὴν Ἑῶν ἐγέννησε· καὶ πάλιν παρθένος διέμεινε, καθάπερ τὸ πρότερον. Καὶ ὥσπερ ὁ Ἀδάμ παρθένος ἐγέννησε καὶ παρθένος διέμεινε, οὕτω καὶ ἡ Θεοτόκος Μαρία, παρθένος οὔσα, ἔτεκε τὸν Χριστόν, καὶ πάλιν παρθένος διέμεινε. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο πρὸς τοῦτο μυστήριον ἀκούσων. Ὡς περ οἶκος περιπαρηγμένον πάντοθεν ἀνατολικοῦν ἔχων ὕλην ὅσον τε καθαρὸν καὶ λεπτότατον παραθυρίδιον, ἀνατελειαντος τοῦ ἡλίου αἱ ἀκτίνες αὐτοῦ διαπερῶσι τὸν ὕλην καὶ εἰσέρχονται πάντα τὸν οἶκον καταφωτίζοντες· καὶ πάλιν παρηγορούμενον τοῦ ἡλίου καὶ τῶν αὐτοῦ ἀκτίνων ἐξερχομένον, ὁ ὕλην οὐ συντρίβεται, ἀλλ' ἀβλαβὴς ἐκ τῶν εἰσέρχοντων τε καὶ ἐξερχομένων προσκρούσεων τοῦ ἡλίου διαμένει ἀκτίνων· οὕτω μοι νοεῖ καὶ περὶ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας. Αὕτη γὰρ ἡ πανάγος, ὡς οἶκος οὔσα περιπαρηγμένη, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καθάπερ ἀκτὶς θεϊκὴ ἐκ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τοῦ Πατρὸς κατελθὼν, καὶ διὰ τοῦ ὕληνου παραθυρίου τῶν ὡτίων αὐτῆς εἰσελθὼν, τὸν πανάγιον οἶκον αὐτῆς κατεφώτισε, καὶ πάλιν ὡς οἶδεν αὐτός, ἐξῆλθε, μὴ λυμήνας τὴν παρθενίαν ἐκείνης τὸ σύνολον· ἀλλ' ὡς πρὸ τοῦ τόκου, καὶ ἐν τῷ τόκῳ καὶ μετὰ τὸν τόκον παρθένον ἀγνήν διεφύλαξε. Σὺν τούτοις δὲ καὶ ἕτερον φωτολαμπρὸς καὶ θαυμαστότατος, καθεῖνων παρόμοιος ἐκτύπωμα ἀκούσων. Ὁ μαργαρίτης ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ γίνεται· γίνεται δὲ οὕτως. Αἱ ἀχραι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ξηραὶ εἰσιν, ὀλίγου χύσιν ὕδατος ἔχουσαι. Εὐρίσκονται δὲ ἐκεῖσε ὀστρακοδέρματά τινα θαλάσσια ἐν πόσῃ τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ ἐκείνῃ, πίνναι ὀνομαζόμενα. Ἰστανται οὖν αἱ πίνναι ἐκεῖναι ἀεὶ κεχηνοῦνται, καὶ ἐκδεχόμεναι βρώματα εἰς τροφήν αὐτῶν. Ἐν γούν τῷ ἰστασθαι αὐτὰς κεχηνοῦνται καὶ ἐκδεχόμεναι τὴν ἑαυτῶν τροφήν, συχῶν γενομένων ἐκείσε τῶν ἀστραπῶν, κατέρχεται ἡ ἀστραπή πρὸς τὴν πίνναν, καὶ εὐρίσκουσα τὰ τῆς πίννης ὀστρακα

A uterum, et assumpta carne ex illa, homo factus est : et rursus egressus ex muliere, relicta illa pura et obsignata Virgine incontaminata, quemadmodum prius, inambulavit in mundo cum hominibus, ut homo, et tunc appellatus est Christus, quod unctus esset, et tulisset carnem hominis. Et hic est Christus Filius et Verbum Dei, qui carnem gestat.

τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς

QUÆST. XIX. Et quomodo fieri potest, Virginem parere carnem, et tamen manere virginem? et hoc nobis mirum videtur et omnino absurdum : doce nos etiam hac de re, quæsumus.

RESP. Etsi nobis hoc permirum videtur, verum non est hominis opus, sed Dei : Deus enim ubi vult, vincit naturæ ordinem. Et rursus : « Mirabilis est Deus », et « Mirabilia opera ejus ». Verumtamen audi de Virgine genitrice varia et evidentissima symbola : recordare quod Evam genuerit Adam, cum esset virgo : et rursus virgo manserit, quemadmodum prius. Et sicut Adam virgo generavit, et virgo mansit, ita et Deipara Maria, virgo cum esset, peperit Christum, et tamen virgo permansit. Sed et aliud audi mysterium : sicut domus circumsepta undique, quæ habet orientem versus vitream puram et tenuissimam fenestellam, oriente sole, radii ejus penetrantes vitrum et ingredienti domum totam collustrant : et rursus transeunte sole et egredientibus radiis vitrum non confringitur, sed ab ingredientibus et egredientibus repercussionibus radiorum solarium manet illæsum ; ita intelligas de semper Virgine Maria. Illa enim castissima, ut domus quædam circumsepta cum sit, Filius et Verbum Dei ut radius divinus ex sole justitiæ Patre descendens, qui per vitream fenestellam aurium illius ingressus sanctissimam domum ejus illustravit, et rursus ut idem novit, exivit, ne minime quidem sœdata virginitate illius : sed sicut ante partum, etiam in partu, et post partum Virginem castam conservavit. Præterea et aliam illustrem admirandam et illis similem audi similitudinem. Margarita in mari Rubro generatur : generatur autem hoc modo. Extremitates maris Rubri siccæ sunt, paucarum aquarum fluxum habentes. Inveniuntur autem ibi conchilia marina, in toto mari illo Rubro, pinnæ nominata. Stant igitur pinnæ illæ semper hiantes et expectantes escas ad nutrimentum sui : interim dum ita consistunt hiantes, et expectant nutrimentum, et magna copia accedit fulgurum, accedit aliquod fulgur ad pinnam, et cum reperiatur testas pinnæ apertas, ingreditur in illam : pinna vero contracta statim et constricta in seipsam intus includit fulgur. Fulgur vero obvolutum in globis oculorum pinnæ, illustrat illos, et commutat eos in

¹¹ Psal. LXXVI, 36. ¹² Eccli. x, 4.

margaritas. Egressæ autem margaritæ ex pinna, A procidunt ad litus maris, atque ita piscatores capiunt illas. Perinde intelligas de incarnatione Verbi. Mare quidem est mundus, et Virgo concha. Stabat autem Virgo, quemadmodum pinna, in templo, et excipiebat cœlestem panem Christum Deum, qui et descendens et ingressus in eam, ut fulgur, et convolutus in visceribus virginitatis illius, splendidam reddidit sanctissimam carnem, quam assumpsit **287** incarnatus; et sic natus est ex ea, Verbum Dei, ut pura et pretiosissima margarita sine congressu masculi. Et ut margarita cœlestis est et terrena: cœlestis quidem secundum fulgur: terrestris vero secundum complexum oculorum pinnae; sic etiam Christus cœlestis est et terrenus: cœlestis quidem secundum deitatem: terrestris autem secundum humanitatem. Et quemadmodum margarita generatur sine congressu masculi et feminæ, ex fulgore et pinna, ita etiam natus est Christus sine congressu masculi et feminæ, ex deitate, et ex carne Virginis. Et quemadmodum cum margarita conteritur, materia quidem oculorum pinnae conteritur et resolvitur, nec tamen splendor fulguris patitur, sed splendor fulguris impatibilis manet: materia autem oculorum pinnae sola conteritur et patitur; ita et in Christo hæc intelligenda sunt. Cum enim ille Salvator noster flagellaretur et pateretur a Judæis infidelibus excruciatius in cruce, materia quidem carnis, hoc est humanitas, sola passa est, deitas autem impatibilis permansit. Et cum hoc dicis, refutas Theopaschitas, et doces incarnatam œconomiam. Hinc tibi, dilecte, scrupulus gratia Christi eximitur.

μόνη συντρίβεται καὶ πάσχει· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δεῖ σε νοεῖν. Μαστιζομένου γὰρ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ πάσχοντος ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων ἐν τῷ σταυρῷ, ἡ μὲν ὕλη τῆς σαρκὸς, ἤγουν ἡ ἀνθρωπότης, μόνη ἔπασχε, ἡ δὲ θεότης ἀπαθὴς διέμεινε. Καὶ ταῦτα λέγων, ἀντιστοιμίζεις Θεοπασχίτας, καὶ τὴν ἑσαρκον διδάσκεις οἰκονομίαν. Ἐντεῦθεν σοι τὸ ἀμφίβολον, ἀγαπητὲ, χάριτι Χριστοῦ διαλύεται.

QUEST. XX. Quoniam omnia, divine Pater, convenienter nos docuisti. Petimus a te, ut et hoc nobis interpreteris, de quo adhuc dubitamus: quamobrem deitas non docuerit sola hominem, et servaverit eum sine carne? cur enim voluerit ferre carnem?

RESP. Etiam de hoc probe interrogas: unde audi etiam probe responsonem. Principio, quando Deus condidit hominem, et seductus est a diabolo homo, non vicit diabolus deitatem, sed humanitatem. Quapropter etiam decebat superatam humanitatem vicissim vincere hostem suum diabolum, ut vicissim acciperet per illum prius amissum divinum paradysum. Si enim nuda deitas advenisset, et diabolus vicisset, gloriaturus erat diabolus, nihil mirum esse dicens, si a deitate superaretur; a deitate enim esse se devictum: et propterea non visum fuit Deo, ut sola deitas diabolum oppugnaret, sed voluit humanitatem, quæ victa est a diabolo, eandem et solam vincere eum qui ipsam vicerat, diabolum. Cum prævideret igitur sapiens Deus, quod

(7) Reg. 2, βορβιός.

ἀνεργημένα, εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν· ἡ δὲ πίννα, εὐθὺς συστελλομένη καὶ συσφιγγομένη κατ' ἑαυτὴν, ἐντὸς αὐτῆς ἀποκλείει τὴν ἀστραπὴν. Ἡ δὲ ἀστραπὴ, τυλισσομένη εἰς τοὺς (7) φορβείους τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης, καταλαμπρύνει αὐτοὺς, καὶ ποιεῖ αὐτοὺς μαργαρίτας. Ἐξερχόμενοι δὲ οἱ μαργαρίται ἀπὸ τῆς πίννης, πίπτουσι πρὸς τὴν αἰγιαλὸν τῆς θαλάσσης ἐκαίνης, καὶ οὕτως εὐρίσκουσιν αὐτοὺς οἱ γυρεύοντες αὐτοὺς. Οὕτως μοι νοεῖ καὶ περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου. Θάλασσα μὲν ὁ κόσμος, καὶ ἡ Παρθένος κογχύλη. Ἰστατο δὲ ἡ Παρθένος καθάπερ πίννα ἐν τῷ ναφί, ἐκδεχομένη τὸν οὐράνιον ἄρτον Χριστὸν τὸν Θεόν, ὃς καὶ καταλθὼν καὶ εἰσελθὼν ἐν αὐτῇ, ὡς ἀστραπὴ, καὶ ἐντετυλιχθεὶς ἐν ταῖς λαγόσι τῆς παρθενίας αὐτῆς, λαμπροεῖδῃ κατεσκεύασε τὴν παν-
B αγίαν σάρκα, ἣν προσελάβετο σαρκωθείς· καὶ οὕτως ἐγεννήθη ἐξ αὐτῆς ὡς καθαρὸς καὶ πολυτίμητος μαργαρίτης ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ χωρὶς ἄρρενος συνουσιασμοῦ. Καὶ ὥσπερ ὁ μαργαρίτης οὐράνιος ἐστὶ καὶ ἐπίγειος, οὐράνιος μὲν κατὰ τὴν ἀστραπὴν, ἐπίγειος δὲ κατὰ τὴν συμπελοκὴν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐράνιος ἐστὶ καὶ ἐπίγειος· οὐράνιος μὲν κατὰ τὴν θεότητα, ἐπίγειος δὲ κατὰ ἀνθρωπότητα. Καὶ ὥσπερ ὁ μαργαρίτης κατασκευάζεται ἀνευ συνουσίας ἄρρενος καὶ θήλεος ἐξ ἀστραπῆς καὶ τῆς πίννης, οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη ἀνευ συνουσιασμοῦ ἄρρενος καὶ θήλεος ἐκ τῆς θεότητος, καὶ τῆς σαρκὸς τῆς Παρθένου. Καὶ ὥσπερ ὁ μαργαρίτης συντριβόμενος, πολλάκις ἡ μὲν ὕλη τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης συντρίβεται καὶ δια-
C λύεται, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς πάσχει, ἀλλ' ἡ μὲν λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς ἀπαθὴς διαμένει, ἡ δὲ ὕλη τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης

Ἐρώτ. x'. Ἰδοὺ ταῦτα πάντα, θεοκίελε Πάτερ, ἀρμυζόντως ἡμῖν ἐδίδαξας. Ἀξιοῦμέν σε δὲ, ἵνα καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐρμηνεύσης τὸ ἀπορούμενον, διὰ τί οὐκ ἐδίδαξεν ἡ θεότης μόνον τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἔσωσεν αὐτὸν ἀνευ σαρκός; τί γὰρ ἦθελε τοῦ φορεῖσθαι τὴν σάρκα;

Ἀπόκ. Καὶ περὶ τούτου καλῶς ἐρωτᾷς· ὅθεν ἄκουσον καὶ καλῶς τὴν ἀπόκρισιν. Κατ' ἀρχάς, ὅταν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπλανήθη ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἐνίκησεν ὁ διάβολος τὴν θεότητα, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Διὸ καὶ ἔπρεπε πάλιν αὐτὴ ἡ νικηθεῖσα ἀνθρωπότης ἵνα καὶ πάλιν αὐτὴ νικήσῃ τὸν ἐχθρὸν αὐτῆς τὸν διάβολον, καὶ πάλιν παραλάβοι τὸν δι' ἐκείνου πρὶν ἀπολέσαντα θεῖον παράδεισον. Εἰ γὰρ γυμνὴ ἡ θεότης προσήρχετο, καὶ ἐνίκηε τὸν διάβολον, ἐμελλε καυχῆσθαι ὁ διάβολος, ὅτι οὐ θαυμαστὸν, εἰ καὶ ἐνικήθη ὑπὸ τῆς θεότητος γὰρ προσβαλὼν ἐνικήθη. Καὶ διὰ τοῦτο οὐ κατεδέξατο ὁ Θεός, ἵνα γυμνὴ ἡ θεότης αὐτοῦ προσπαλαίσῃ τὸν διάβολον, ἀλλ' ἡβουλήθη, ἵνα ἡ ἀνθρωπότης ἡ νικηθεῖσα ὑπὸ τοῦ διαβόλου, αὐτὴ

καὶ μόνῃ νικῆσθαι τὸν νικῆσαντα ταύτην διάβολον. Προγινώσκων οὖν πάλιν ὁ σοφὸς Θεός, ὅτι οὐκ ἤδύνατο μόνῃ ἡ ἀνθρωπότης νικῆσαι χωρὶς τῆς θεότητος, ἐκρούθῃ ἐν αὐτῇ τῇ σαρκὶ ἡ θεότης, ὅπως ὁ διάβολος, θεωρῶν τὴν σάρκα, καὶ μὴ γινώσκων, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ σαρκὶ ἡ θεότης ἐστὶ κεκρυμμένη, προσέβη καὶ προσπαλαίσῃ τῷ Χριστῷ, καὶ οὕτως νικηθῇ ὑπὸ

ᾧ ὡς περ γὰρ ὁ ἁλιεύς, βουλόμενος κυνηγῆσαι ἰχθύν, οὐ γυμνὸν τὸ ἀγκίστρον βάλλει εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἐνδύει ἐξωθεν σκώληκα δόλιον τὸν ἀγκίστρον, καὶ οὕτως ῥίπτει αὐτὸ εἰς τὴν θάλασσαν ἐνεδουμένον τὸν σκώληκα· ὁ δὲ ἰχθύς, θεωρῶν τὸν σκώληκα μόνον, καὶ μὴ γινώσκων, ὅτι σκώληξ μέσον ἐκείνου ἔχει τὸ ἀγκίστρον, ἀλλὰ νομίζων δίχα ἀγκίστρον τὸν σκώληκα εἶναι μονώτατον, πλανώμενος ὑπὸ τοῦ ἀγκίστρον κρατεῖται· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε. Βουλόμενος γὰρ κυνηγῆσαι τὸν ἐν τοῖς ἀπείροις ὕδασι τῆς ἀβύσσου ἐμφωλευμένον ἰοδόλον ἰχθύν, ἢ μᾶλλον μέγαν δράκοντα τὸν διάβολον, οὐ γυμνῇ τῇ θεότητι αὐτοῦ τῷ διαβόλῳ προσέφερε, ἀλλὰ δόλιον τὸν σκώληκα τὴν παναγίαν αὐτοῦ σάρκα, ἣν ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, τῆς παναγωτάτης γῆς, δίχα φύρμυος ἐνεδύσατο, κατὰ τὸν φάσκοντα θεῖον Δαβὶδ· « Ἐγὼ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » ἐκάλυψε τὸ ἱερώτατον ἀγκίστρον τὸν κοσμοσωτήριον αὐτοῦ σταυρὸν, ἐν αὐτῷ προσπαγείς, καὶ δι' αὐτοῦ λαθεῖν βουλευθεὶς τὴν ἑαυτοῦ θεότητα, ὅφ' οὐ πλανηθεὶς καὶ κρατηθεὶς ὁ ἰοδόλος καὶ ὀφιοδέκτης οὗτος ἰχθύς, ὁ μέγας δράκων διάβολος, ὁ τοῦ παραδείσου ἐξώσας καὶ θανατώσας τὸν ἄνθρωπον, νικηθεὶς ἀπώλετο. Ὅστες ἡ μὲν θεότης εἰς τύπον τοῦ ἀγκίστρον ἐστίν, ἡ δὲ ἀνθρωπότης εἰς τύπον τοῦ σκώληκος. Θεωρήσας οὖν ὁ διάβολος ἐξωθεν τὸ ἀνθρώπινον καὶ μὴ νοήσας τὴν ἐν αὐτῷ ἔσωθεν ἐγκεκρυμμένην θεότητα, ἐπλανήθη, καὶ προσελθὼν τῇ ἀνθρωπότητι, ἐκρατήθη ὑπὸ τοῦ ἀνεικάστου καὶ ἀκατανικήτου ἀγκίστρον τῆς θεότητος· καὶ οὕτως ἐνίκηθη ὁ μέγας δράκων διάβολος. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔληθεν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ γυμνῇ τῇ αὐτοῦ θεότητι κυνηγῆσαι τὸν διάβολον, ἀλλ' ἐφόρεσε τὴν σάρκα, καὶ οὕτως ἐπέβη. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ γενέσθαι τὴν σάρκασιν. Καὶ ὡς περ αὐτὸς ὁ διάβολος, βουλευθεὶς ποτε πλανῆσαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ παραδείσου ἐκβαλεῖν, οὐ προσῆλθε τῇ Εὐᾷ γυμνῇ τῇ ἑαυτοῦ διαβολότητι, ἀλλ' ἐφόρεσε σάρκα τὸν ὄφιν, καὶ οὕτως προσῆλθε, καὶ ἐπλάνησεν αὐτήν· ᾗθει γὰρ ὁ δόλιος, ὅτι, εἰ προσέβη αὐτῇ γυμνῇ τῇ διαβολότητι αὐτοῦ, οὐκ ἂν αὐτὴν πλανῆσαι δυνήσεται· καὶ διὰ τοῦτο ἐνεδύθη ὡς περ σάρκα τὸν ὄφιν, καὶ διὰ τοῦ σαρκοφόρου ὅπως τὴν Εὐὰν ἐπλάνησε. Καὶ ὁ μὲν ὄφιν ἐφείνετο, ὁ δὲ διάβολος οὐκ ἐφείνετο. Καὶ διὰ τοῦ φαυνομένου ὅπως ἐνήργει ὁ ἀθεώρητος ὄφιν διάβολος. Δύο γὰρ φύσεις ἐν ἐνὶ προσώπῳ ἀπήγον τότε ἐπὶ τῶν προπατόρων τὴν ἐκπτώσιν. Καὶ ὡς περ τότε διαβολότης καὶ ὀφιοτής δύο φύσεις ἐν ἐνὶ προσώπῳ ἠνώθησαν, καὶ ἡ μὲν μία φύσις, ἣγουν ἡ ὀφιοτής ἐφείνετο, ἡ δὲ ἑτέρα, ἣτοι ἡ διαβολότης, οὐκ ἐφείνετο, καὶ ἐξέβαλε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ παραδείσου· οὕτως

A non posset sola humana natura vincere sine deitate, abscondita est in ipsa carne deitas, ut diabolus videns carnem, et non cognoscens deitatem in eadem carne absconditam esse, accederet et cum Christo congrediretur, atque ita vinceretur ab abscondita deitate. Quod et factum est.

τῆς κεκρυμμένης θεότητος. Ὅπερ καὶ γέγονεν.

Quemadmodum enim piscator volens capere piscem non nudum hamum jacit in mare, sed affligit extrinsecus vermem per dolum, et sic projicit hamum in mare indutum verme: piscis autem videns vermem solum, et non cognoscens in verme latere hamum, sed existimans, sine hamo vermem esse solum, deceptus capitur hamo: ita etiam Christus fecit. Cum vellet enim venenatum piscem

B in aquis infinitis abyssi latentem capere, seipsum magnum illum draconem diabolum; non nuda deitate cum diabolo congressus est, sed dolo vermem, sanctissimam suam carnem, quam ex semper Virgine Maria, sanctissima terra, sine pollutione, induit: quemadmodum inquit divus David: « Ego sum vermis et non homo », et texit sacrissimum hamum mundo salutarem crucem suam, illi affixus, et per illam latere voluit deitatem suam, a qua deceptus est et captus venenatus ille et serpentinis morsibus infestus piscis, magnus draco diabolus, qui paradiso expulerat et occiderat hominem, et victus periit. Ita quidem deitatis typus est hamus: humanitatis vero typus est vermis.

C Videns igitur extrinsecus hominem et non animadvertens intrinsecus absconditam deitatem, deceptus est, et accedens ad humanitatem captus est ab inopinato et immobili hamo deitatis: et sic victus est magnus draco diabolus. 288 Quapropter non venit Filius et Verbum Dei, ut nuda deitate caperet diabolus, sed carnem gestavit, et sic ingressus est. Et hæc est causa quod incarnatus sit. Et quemadmodum ipse diabolus cum vellet olim seducere hominem, et paradiso ejicere, non accessit ad Evam nuda sua forma diabolica, sed gessit carnem, scilicet serpentem, et sic accessit et decepit illam; norat enim astutus iste, quod si accessisset ad illam nuda sua forma diabolica, nunquam eam decipere potuisset; et propterea indutus est, ut carne, serpente, et per formam caniferi serpentis Evam decepit; atque serpens quidem apparebat, diabolus autem non apparebat; et per apparentem serpentem efficax erat invisibilis serpens diabolus, duæ enim naturæ in una persona unitæ effecerunt tunc lapsum in majoribus nostris; et quemadmodum tunc diabolica forma et serpentina duæ naturæ erant in una persona unitæ, et una quidem natura scilicet serpentina, apparebat; altera vero, nempe diabolica, non apparebat et ejiciebat hominem ex paradiso: ita etiam in Christo duæ naturæ in unam personam divina et humana unitæ sunt: et humanitas quidem apparebat, deitas autem non apparebat, et per apparentem humanita-

tem deitas invisibilis efficax erat, et ejectum ex pa-
radiso olim hominem duæ istæ præstantes naturæ,
videlicet deitas et humanitas, in illum vicissim
et nunc introduxerunt. Et hæc est causa, pro-
pter quam Christus incarnatus et homo factus
est. Ipsi debetur gloria in infinita sæcula.
Amen.

ὡν ἐνέβαλον. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία, δι' ἧς ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος· ὅτι αὐτὸν πρέπει
δόξα εἰς ἀπεράντους αἰῶνας. Ἀμήν.

καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δύο φύσεις εἰς ἓν πρόσωπον
θεότης καὶ ἀνθρωπότης ἠνώθησαν· καὶ ἡ μὲν ἀνθρω-
πότης ἐφαίνετο, ἡ δὲ θεότης οὐκ ἐφαίνετο, καὶ διὰ
τῆς φαινομένης ἀνθρωπότητος ἡ θεότης ἐνῆργει ἡ
ἀθεώρητος, καὶ τὸν ἐκ τοῦ παραδείσου πάλαι ἐξ-
ορισθέντα ἄνθρωπον, αἱ καλὰι δύο φύσεις αὗται, ἡ
θεότης φημί καὶ ἀνθρωπότης, εἰς αὐτὸν πάλιν καὶ

θεότης φημί καὶ ἀνθρωπότης, εἰς αὐτὸν πάλιν καὶ

ADMONITIO IN HISTORIAM IMAGINIS BERYTENSIS.

I. Athanasii non esse hoc Opusculum, sed imperiti alicujus et infacundi hominis, eruditus nemo non judicat; quare non est quod in ea re probanda immoremur. Antiquum tamen esse ex eo liquet, quod in concilio Nicæno II, Athanasii nomine lectum fuerit; atque teste Constantino Constantiæ Cypri episcopo. Patribus eo coactis lacrymas excusserit. Exstat porro tomo VII Concil., act. 4. Nec parum discrepat, si verba spectes, ab editis et a mss. Tantumque variant inter se codices, ut in multis licet reperiat, nullus alii similis compareat. In Colbertino autem tertio ita proluxa et aucta legitur hæc Historia, ut duplo major cuspis videatur; sic tamen ut multa verba, sed nihil rei gestæ adjiciatur. Exstat item Græce in bibliotheca Cæsarea exemplar ejus mss. ab editis haud parum diversum et multo auctius. Principiumque ejus offert Lambecius, Comment. lib. I, p. 126, ut et versionem antiquam anonymam ab edita diversam, quam integram refert idem p. 128. Omnium autem codicum varias afferre lectiones, nec facile est, nec operæ pretium foret: quare eas solum adnotavimus, quæ alicujus momenti visæ sunt. Magnæ vero apud se-
quioris ævi Græcos fuit existimationis hæc Historia: ita ut ea publice legi soleret Dominica ὀρθοδοξίας, seu Dom. prima Quadragesimæ, in qua celebrabatur apud Græcos festum restituti cultus sanctorum imaginum.

II. Cum itaque minime sibi invicem consentiant codices mss. et ab editis mirum in modum discrepent, visum est bina ex Palatinis codicibus desumpta exemplaria cum Latinis versionibus edere; quod libera cuivis mutuo conferendi sit facultas. Quanquam nullo sorte dispendio potuisset alterutrum omitti, cum nulla ferme nisi verborum sit discrepantia. At scrupuloso lectori morem gerere libet, indigne scilicet ferenti, si qua vel minima prius editorum prætermittantur. Bina itidem Latina exemplaria afferimus, quæ sub initium ad me-
dium usque toto cælo discrepant; inde vero non item. Primum in antiquis Athanasii editis Latinis jam olim
cūsum fuit, cum hoc sub initium errore, ut dicatur lectam fuisse hanc Historiam a Petro Nicomediensi in
synodo Cæsareæ Cappadociæ celebrata, ob errorem circa Christi Domini sanguinem exortum, cum revera in Ni-
cæna secunda synodo, pro cultu imaginum asserendo ab eodem lecta fuerit. In multis porro discrepat a Græcis
hæc Latina Historia. Secundum exemplar Latinum ex antiquis conciliorum mss. et editis desumptum, jam
primum inter Athanasiana edere visum est, quia ad Græcorum litteram magis accedit, licet in nonnullis haud
leviter discrepet.

III. De Historia imaginis Berytensis hæc habet Sigebertus in Chronico ad annum 365: Tempore
Constantini imperatoris et Irenæ uxoris ejus in Syriæ civitate Berytho, quæ subjacet Antiochiæ: Judæi
imaginem Salvatoris Domini nostri Jesu Christi inveniunt in domo cujusdam Judæi, ibi relictam a quo-
dam Christiano, eam injuriose deposuerunt, et omnia opprobria quæ Judæi Christo Jesu intulerunt, ejus
imagini inferabant: illudentes ei, in faciem conspuentes, criminose conviciantes, eamque percutientes,
manus et pedes ejus clavis configentes, acetum et fel ei porrigentes; tandem latere ejus aperto,
exivit de eo sanguis et aqua, quod illi supposita ampulla suscipientes ad experimentum 289 utrum
fuerint vera miracula quæ Jesum fecisse audierant, omnes infirmos in Synagoga sua collectos hoc san-
guine aspergebant, et a quocunque languore detinebantur omnes sanabantur. Unde tandem Judæi
compuncti ad Adeodatum civitatis episcopum omnes concurrerunt, eique re enarrata, imaginem cum
sanguine ei dederunt. Quibus baptizatis episcopus sanguinem per ampullas divisum longe lateque
dirigens, prædicabat magnalia Dei, obtestatus omnes ut singulis annis quinto Idus Novembris
celebretur Passio Dominicæ imaginis. Hæc Sigebertus, qui in hoc errat, quod Historiam Constan-
tini et Irenæ ævo gestam enarret; nam tempore Irenæ, nomine Athanasii lecta fuit in synodo
secunda Nicæna. Nec potuit adeo recentis memoriæ tum fuisse, ut Petro eam Athanasio adscribenti fides
haberetur. Verane cæterum an falsa sit hæc historia, prudentis lectoris judicio permittatur; nobis sane vide-
tur admodum suspecta.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(8) Λόγος εἰς τὸ θαῦμα τὸ γεγενηθὲν ἐν Βηρυτῷ, περὶ τῆς τιμῆς καὶ σεβασμίας εἰκόνης τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν.

S. P. N. ATHANASII

Sermo de miraculo Beryti edito, circa pretiosam et venerandam imaginem Domini et Dei nostri.

1. Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, καὶ ἄγετε τὸ καινὸν καὶ παράδοξον θαῦμα, ὅπερ γέγονε νῦν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Ἐμβλέψατε (9) εἰς τὴν ἀπειρον ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, δότε αὐτῷ δόξαν, κατανοήσατε τὴν ἀφρατον φιλανθρωπίαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ οἰκονομίας, καὶ θρήνων μετ' εὐφροσύνης ἀναλάβετε. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ οὐδὲν ξένον. Ἐν γὰρ τῷ παραδόξῳ τούτῳ θαύματι, ὃ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξέστησαν πᾶσαι αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὅντως ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τὸ τεταλμῆμένον, ἐταράχθησαν πᾶσαι αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὅντως ἐξέστησαν πᾶσαι ἀδύσσοι, ὃ ἥλιος ἐσκοτίσθη, καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες ἐταράχθησαν, ὑπὸ τῷ οἰκονομηθέντι ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Πᾶσαι αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις, ἀκούσατε, καὶ ἐκστήτε, γενεαὶ τῶν γενεῶν, ὃ γέγονεν παράδοξον θαῦμα ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις.

2. Πόλις ἐστὶ Βηρυτὸς καλουμένη, τελοῦσα δὲ ὑπὸ Ἀντιόχειαν. Ἐν αὐτῇ τῇ πόλει πλήθη πολλὰ ἦν τῶν Ἰουδαίων. Πλησίον δὲ τῆς συναγωγῆς αὐτῶν Χριστιανὸς τις λαβὼν καλλιὸν κατέμενεν. Ἐποίησε δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁλόστατον, ἐξωγραφημένην ἐν ὠραιότητι πολλῇ. Χρόνου δὲ διεληθόντος, ἠθέλησεν ἀναχωρῆσαι ὁ Χριστιανὸς ἐκ τοῦ αὐτοῦ καλλιῶ. Ἐπεσκήτησεν οὖν ἕτερον καλλιὸν μετίζον, ὡς χρεῖαν ἔχων αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ πλησιάζειν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις. Εὐρών δὲ οἶκημα ἕτερον, μετήρην ἐκεῖθεν, λαβὼν πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. Κατ' οἰκονομίαν δὲ τοῦ Θεοῦ, τοῦ θελοντος πάντα ἀνθρώπον σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, δεικνύων τὰ θαυμάσια αὐτοῦ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ ἐν ἀληθείᾳ. Λαβὼν δὲ ὁ Χριστιανὸς ἄπασαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὡς προέλεετο, κατελείφθη ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μόνη, λησμονήσας αὐτὴν ἐν τῷ καλλίῳ.

3. Ἰουδαῖος δὲ τις λαβὼν τὸ καλλιὸν αὐτοῦ τοῦ οἰκεῖν ἐν αὐτῷ, ἐνθα ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ, εἰσαγαγὼν δὲ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ εἰς τὸ καλλιὸν κατέμενε, μὴ θεωρήσας τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ὅτι ἴσταται ἐκεῖ, οὐδὲ κατενόησε τὸν τόπον ἐκεῖνον. Μιᾶ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐκάλεσεν Ἑβραῖον,

1. Erigite oculos mentis vestrae, ac videte novum stupendumque miraculum, quod nuper diebus contigit nostris. Respicite immensam Dei bonitatem, date ipsi gloriam, perpendite ineffabilem ejus erga homines amorem magnitudinemque providentiae illius: cum laetitia lamentum assumite. Nihil in Deo mirabile; sed in stupendo hujusmodi miraculo, quod editum est in illis diebus, omnia hominum corda stupore perculsa sunt. Obstupuit vere caelum ob patratum facinus, turbata sunt omnia hominum corda; obstupuerunt abyssi omnes, sol obtenebratus est, luna et stellae conturbatae sunt, ob rem Domini providentia gestam: audite, omnes caelorum virtutes, ac stupete, generationes generationum, ob ingens miraculum, his diebus editum.

2. Urbs est, Berytus nomine, Antiochiaecae vicinalis, in qua ingens erat Judaeorum multitudo. Christianus porro quidam accepta prope synagogam eorum cellula, illic commorabatur. Fecit autem imaginem Domini integram, pulcherrime depictam. Elapso quodam tempore, voluit Christianus secedere ex ista cellula, majoremque requisivit cellulam, qua scilicet opus habebat, ita ut etiam Judaeis esset vicinus. Invento domicilio altero, inde commigravit, suis omnibus acceptis bonis. Quod ex Dei dispensatione factum est, qui vult omnem hominem salvum fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ostenditque mirabilia sua omnibus in ipsum credentibus in veritate. Acceptis Christianus omnibus ad se pertinentibus, uti supra dictum est, relicta est imago Domini nostri Jesu Christi sola, eamque homo ille oblitus in cellula est.

3. Judaeus autem quidam accepta ista cellula in domicilium, ubi erat imago universorum regis Christi, cum eo res omnes suas asportasset, ibi commorabatur: nec advertit imaginem Domini, quae illic stabat, neque lustravit eum locum. Quadam porro die cum Hebraeum invitasset, ut secum

(8) Colbert. 833, Λόγος περὶ τῆς ἐν Βηρυτῷ εἰκόνης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Colb. 4457, περὶ τοῦ γενομένου θαύματος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀναγινώσκεται δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς ὁρθοδοξίας. Colb. 5110, Διήγησις περὶ τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βηρυτῷ τῇ πόλει, ὑπὸ τῆς τιμῆς καὶ

σεβασμίας εἰκόνης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης

(9) Colbert. 1, Ἐγκύψατε εἰς τὸ ἀπειρον πλάτος τῶν θαυμάτων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἴδετε τὸ ἔργον, ὃ ὁ Κύριος εἰργάσατο ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν: συγκρίνατε τὸ οὗς ὑμῶν, καὶ μετ' εὐφρ.

sumeret cibum; dum pranderent, elevatis Judæus A qui invitatus fuerat oculis, vidit imaginem Domini nostri Jesu Christi, dixitque Judæo qui se advocarat: Tu Judæus cum sis, quare hujus imaginem apud te servas? plurimasque ac nefandas contumelias profano turpique ore suo protulit contra venerandam imaginem Domini, quas ne in mentem quidem hominum venire licet; absit! ostenditque imaginem Hebræo qui se invitarat. Tum cœpit Hebræus ille jurare per Judaicam fidem, se nondum ad eam usque horam hanc vidisse imaginem. Hebræus porro qui vocatus fuerat, 290 siluit. Surgensque Judæus adiit qui primarii sacerdotes et legis doctores erant; quibus dixit: Hebræus ille imaginem Nazaræi habet domi, quam ego oculis consexpi meis. Qui his auditis responderunt: Quomodo id potes comprobare? Tum ille: Me sequimini, et ostendam vobis illam. Consilium porro iniere, ut omnes proxima die mane cellulam adirent, in qua erat imago Domini

4. Incunte lucē sequentis diēi, congregati sunt principes sacerdotum et seniores, et Judæo secum assumpto, domum petiere Hebræi, ubi erat imago Domini. Cum eo advenissent, in domum irrumpentes sacerdotum principes et seniores, universaque turba, vident imaginem Domini. Tum furore repleti, Judæum illic habitantem domo pulsum synagoga ejecerunt. Imaginem autem Domini nostri Jesu Christi cum demisissent, secum ita locuti sunt: Quemadmodum patres nostri illuserunt ipsi, ita et nos illudamus. Tum cœpere conspuere in faciem imaginis Domini, atque ordine singuli alapis vultum ejus cæciderunt, ac percusserunt omnes dicendo: Quæcunque patres nostri fecerunt, ea nos in ejus imaginem perpetremus. Audivimus, aiunt, multa in eum ludibria contulisse, et nos omnia conferamus. Infinita igitur ludibria in Domini imaginem contulere, quæ ne proferre quidem nos audeamus. Hic aiunt: Audivimus patres nostros clavis manus ejus confixisse, id et nos efficiamus. Confectis ergo clavis, manus pedesque Domini confixere. Rursum inquit: Audivimus aceto et felle eum cum spongia potavisse: id nos quoque faciamus. Illud itaque fecerunt similiter, posita ad os imaginis Domini spongia aceto plena. Aiunt iterum: Comperimus eos arundine percussisse caput ejus; id ipsum nos agamus, arreptaque arundine caput ejus percusserunt. Dicunt iterum: Accurate novimus, eos lancea latus ejus aperuisse: ne minimum quidem prætermittamus; sed potius iis adjiciamus. His peractis, lanceam postularunt, qua allata, vibrantes illam, confodere latus imaginis Salvatoris, confestimque sanguis et aqua magna copia emanavit. Quo inexpectato edito miraculo, stupore perculsi

ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ· ἐν δὲ τῷ ἀριστῆν αὐτοὺς, ἐπ' ἀρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὁ Ἰουδαῖος ὁ κεκλημένος, εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λέγει τῷ καλέσαντι αὐτὸν Ἰουδαίῳ· Σὺ, Ἰουδαῖος ὢν, πῶς τὴν εἰκόνα τοῦτου ἔχεις; ὕβρεις τε παμπόλλας καὶ ἀθεμίτους ἐκ τοῦ μισοῦ αὐτοῦ στόματος εἰπόντος κατὰ τῆς τιμῆς εἰκόνης τοῦ Δεσπότου, ὃς οὐκ ἔξεστιν οὐδὲ εἰς διάνοιαν ἀνθρώπων ἔλθειν· μὴ γένοιτο! ὑποδεικνύων δὲ τὴν εἰκόνα τὸν καλέσαντα Ἑβραῖον ὁ κληθεὶς, ἤρξατο ὁ Ἑβραῖος ὁμνῶν κατὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς πίστεως, ὅτι Μέχρι τῆς ὥρας ταύτης οὐκ ἔθεσάμην τὴν εἰκόνα ταύτην. Ὁ δὲ Ἑβραῖος ὁ κληθεὶς ἐσιώπησεν. Ἀναστὰς δὲ ἀπῆλθεν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς πρῶτους αὐτῶν ἱερεῖς καὶ νομοδιδασκάλους, καὶ λέγει αὐτοῖς, ὅτι· Ὁ θεῖνα ὁ Ἑβραῖος εἰκόνα ἔχει τοῦ Ναζωραίου ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, κατὰ οἰκείους ὀφθαλμοῖς ἔθεσάμην αὐτήν. Οἱ δὲ ἀκούσαντες εἶπον· Πῶς δύνασαι τοῦτο ἀποδείξει; Λέγει πρὸς αὐτοὺς· Ἀκολουθήσατέ μοι, καὶ γὰρ ὅμιν ὑποδείξω αὐτήν. Συνεβουλεύσαντο δὲ, ἵνα πάντες πρῶτ' παραγενόμενοι καταλάβωσιν τὸ καλλίον, ἐν ᾧ ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου.

4. Πρωτὰ δὲ γενομένης, συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι αὐτῶν, καὶ παραλαβόντες τὸν Ἰουδαῖον, ἀπέρχονται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἑβραίου, ἐνθα ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου. Παραγενόμενοι δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ, εἰσπηδῆσαντες ἔσωθεν τῆς οἰκίας οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ πᾶς ὁ ὄχλος, ὁρῶσι τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου. Τότε θυμὸς πλησθέντες, τὸν μὲν Ἰουδαῖον τὸν οἰκούντα ἐκείως ἐξελάσαντες ἀποσυνάγων ἐποίησαν· τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταγαγόντες, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι· Καθὼς οἱ πατέρες ἡμῶν ἐνέπαιξαν αὐτῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐμπαιζώμεν αὐτῷ. Τότε ἤρξαντο ἐμπτεύειν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου, καὶ ἐβράβυσαν αὐτήν κατὰ πρόσωπον εἰς καθέως, οἱ πάντες αὐτῶν ἐβράβιζον τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου λέγοντες· Ὅσα ἐποίησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, πάντα ποιήσωμεν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. Λέγουσιν, ὅτι Ἠκούσαμεν, πολλοὺς ἐμπαιγμοὺς ἐποίησαν αὐτῷ· καὶ ἡμεῖς πάντα ποιήσωμεν. Ἐμπαιγμοὺς οὖν ἀπείρους ἐνέπαιξαν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ἅπτερ οὐδὲ λέγειν ἡμῖν τετόλμηται. Εἶτα λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἤλωσαν αὐτοῦ τὰς χεῖρας, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τότε ποιήσαντες ἦλous D προσήλωσαν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου. Πάλιν λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι δξος καὶ χολὴν ἐπότισαν αὐτὸν μετὰ σπόγγου· ποιήσωμεν οὕτω καὶ ἡμεῖς. Καὶ ἐποίησαν ὡσαύτως (10), ἐπιθέντες εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου τῆς εἰκόνης σπόγγον μετὰ δξου· πεπληρωμένον. Λέγουσι πάλιν· Ἐμάθομεν, ὅτι καλὰ μὲν ἔτυψαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Καὶ λαβόντες κάλαμον, ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Λέγουσι πάλιν· Ἀκριβέστερον οἶδαμεν, ὅτι λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἤνοιξαν· μὴ ἐν παραλείψωμεν, ἀλλὰ μάλλον προσθήσωμεν. Καὶ τοῦτο ποιήσαντες, ἐνεχθῆναι λόγχην προετρέψαντο,

(10) Colbertin. f, καὶ προσαγαγόντες δξος καὶ γολὴν πλῆσαντες σπόγγον, προσέθηκαν τῷ στόματι τῆς

ἀγίας εἰκόνης τοῦ Κυρίου. Καὶ ἐφάνη ἀπογευομένη τῆς χολῆς καὶ τοῦ δξους ἡ ἀγία εἰκὼν.

καὶ ἀνεχθείσης τῆς λόγχης, ἄραντες αὐτὴν ἐκέντησαν κατὰ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰκόνος τοῦ Σωτῆρος. Παρ-
εὐθὺ δὲ ἐξέβλυσεν αἷμα καὶ ὕδωρ εἰς πλῆθος πολὺ. Τούτου δὲ τοῦ παραδόξου θαύματος γενομένου, ἐκπληξίς
ἐλαβεν ἅπαντας τοὺς βλέποντας τὰς δυναστείας τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ παράδοξα θαύμασι.

5. Ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου, καὶ ἀπέραντος ἡ ἀγαθότης καὶ τὸ πολὺ ἔλεός σου, Δέσποτα! Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας σου, Κύριε; ἀκουστάς ποιήσει πάσας τὰς αἰνέσεις σου, φιλό-
νθρωπε, ὁ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτανολοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφει καὶ ζῆν αὐτόν; Χριστέ, δόξα σοι. Τίς ὡς σὺ, Δέσποτα; Τίς πλὴν σοῦ ποιῶν φοβερά καὶ ἐξαισία; Ὁ τοῦ θαύματος! Ὁ τῆς τοῦ Σωτῆρος μεγαλειότητος! Ἐφρίξαν καὶ νῦν αἱ ἄνω δυνάμεις ἐπὶ τούτῳ. Ὁ πόση μακροθυμία! ὦ πόσον ἔλεος! πρῶν γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκιωθεὶς ὁ ἀσάρχος ἐκ Παρθένου Μαρίας, ἐσταυρώθη ἐν ἐκείνῃ τῇ σαρκί, ἀπαθὴς ὢν αὐτὸς τῇ θεότητι· νῦν δὲ πάλιν ἐν τῇ εἰκόνι ἐσταυρώθη, ὡς Δέσποτα, εἰς ἑλεγγον μὲν τῶν ἀσεδῶν καὶ πάντων τῶν ἀπίστων, εἰς στηριγμὸν δὲ τῶν ἐν ἀληθείᾳ εἰς σὲ πιστευομένων. Ἀλλὰ δόξα σοι, Δέσποτα, τῷ μόνῳ τὰ πάντα δυναμένῳ, ἅμα τῷ εὐλόγητῳ Θεῷ ἡμῶν σὺν τῷ παναρχάντῳ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ, καὶ τῷ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

6. Ἀκούσατε ὑμεῖς, ἀδελφοί, μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ χαρᾶς καὶ τὰ λοιπὰ ἅπερ ὠκονομήθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Μετὰ γὰρ τὸ χρουσθῆναι τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν τῆς ἀγίας καὶ τιμίας εἰκόνος, καὶ ἀναδύσασθαι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, συνήχθη πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Ἐπειδὴ θρυλοῦσιν οἱ τεθό-
μενοι αὐτὸν, ὅτι ἰάσεις πολλὰς ποιεῖ, λάβωμεν τοῦτο τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ ἀγάγωμεν αὐτὸ εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ συνάξωμεν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας τοῦ λαοῦ, καὶ χρίσωμεν αὐτούς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἴσωμεν εἰ ἀληθὴ εἰσὶ τὰ λεγόμενα. Καὶ προσ-
ενέγκαντες τῇ πλευρᾷ τοῦ Κυρίου βῆσαν, ἐμπαιζόντες ἐπλησαν τὴν βῆσαν, ἔνθα ἐξίει τὸ ὕδωρ· καὶ συνήξαν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, πρὸ πάντων παράλυτον· ὃν βῆσαν ὄντα ἐκ γενετῆς. Προσφέρον-
τες δὲ τὸν παράλυτον ἔχρισαν αὐτόν· καὶ εὐθέως συνεφρίχθη καὶ ἐγένετο ὑγιής ὁ ἄνθρωπος. Παρα-
χρήμα δὲ μεγάλη ταραχὴ ἐγένετο κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, πάντων ἐρχομένων, διὰ τὰς ἀπείρους ἰάσεις καὶ θαυματουργίας. Ἐκινήθη δὲ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, καὶ προσέφερον τοὺς ἀσθενεῖς οὐτῶν, πα-
ραλύτους, κωλοὺς, ξηροὺς, χωλοὺς, καὶ τυφλοὺς, καὶ δαιμονιῶντας, καὶ ἑτέρους ἔχοντας παντοίας νόσους· καὶ πάντες, χρίμενοι ἐκ τοῦ ἁγίου αἵματος καὶ ὕδατος τῆς πλευρᾶς τῆς τιμίας εἰκόνος τοῦ Κυρίου, τὰ σώματα αὐτῶν ὑγιή ἐγένοντο. Πάντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν, κράζοντες καὶ λέγοντες· Μέγας ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν· μεγάλη ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν. Δόξα σοι, Χριστέ, ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρωσαν, ὁ καὶ δι' ἡμῶν σταυρωθεὶς ἐν τῇ ἀρχάντῳ καὶ τιμίᾳ εἰκόνι σου. Δόξα σοι, Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ

A sunt quotquot virtutes Dei conspiciebant et incre-
dibilia miracula.

5. Quam investigabilia sunt iudicia iustitiae tuae,
quam immensa bonitas, quam magna misericordia tua, Domine! Quis loquetur potentias tuas, Do-
mine? quis auditas faciet omnes laudes tuas, homi-
num amantissime, qui non vis mortem peccatoris,
sed ut convertatur et vivat? Christe, tibi gloria.
Quis similis tibi, Domine? Quis praeter te faciens
terribilia et prodigia? O miraculum! O Salvatoris
magnificentiam! Horruere jam hac in re supernae
potestates. O quanta longanimitas! quanta miseri-
cordia! olim nostrum gratia et propter nostram salu-
tatem incarnatus, qui carnis expertus erat, ex Virgine
Maria, in eadem carne crucifixus fuit, cum secun-
dum deitatem impassibilis esset: nunc vero rursum
in imagine crucifixus es, o Domine, ad convictio-
nem impiorum omniumque infidelium, et ad confir-
mationem eorum qui in veritate in te credunt. Sed
gloria tibi, Domine, qui solus omnia potes, et bene-
dictio Deo nostro, una cum immaculato Patre, et
Filio ejus Jesu Christo, ac bono vivificoque Spi-
ritu, nunc et semper et in saecula saeculorum.
Amen.

6. Audite, vos fratres, cum timore Dei et gaudio,
caetera quae a Domino dispensata sunt. Cum enim la-
tus sanctae ac venerandae imaginis lanceae perfo-
ratus esset, emanaretque aqua et sanguis, coacta est
tota Judaeorum turba, dicebantque mutuo: Quando-
quidem aiunt ejus cultores, eum multas curare infir-
mitates, sumamus sanguinem ejus et aquam, defe-
ramusque in synagogam, ac congregemus omnes
qui laborant aegritudine; ungamus eos illo, et vi-
deamus num vera sint quae vulgo dicuntur. Admo-
taque lateri Domini amphora, illudendo amphoram
implere illa quae manebat aqua: congregatisque
omnibus qui male haberent, primum omnium pa-
ralyticum, quem a nativitate paralyticum esse scie-
bant, adductum unxerunt: qui statim consolidatus
fuit, sanusque factus est homo. Confestim autem in-
gens tumultus per totam urbem exortus est, omni-
bus eum in locum ingredientibus, ob multas illas
morborum curationes et miracula. Judaeorum porro
frequens populus commotus, adducebant infirmos
suos, paralyticos, mancos, aridos, claudos, caecos,
demoniacos, aliosque variis aegritudinibus labo-
rantes; qui omnes inuncti sacro sanguine et aqua
lateris venerandae imaginis Domini sani corpore
evaserunt. Omnes porro principes sacerdotum et
seniores populusque Judaeorum crediderunt in Do-
minum nostrum Jesum Christum, verum Deum no-
strum, clamantes et dicentes: Magnus Deus Chri-
stianorum: magna fides Christianorum. Gloria
tibi, Christe, quem patres nostri crucifixerunt, qui
a nobis quoque crucifixus es in immaculata et ve-
neranda imagine tua. Gloria tibi, Jesu Christe Fili
Dei, qui magna facis mirabilia. In te credimus, et

291

in Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, Trinitatem consubstantialiorem et indivisibilem. Propitius esto nobis, nosque recipe; sicut in sancta cruce tua positus recepisti latronem ad poenitentiam. Nos annuere licet indignos et tibi hactenus inimicos, iis qui post undecimam horam venerunt; iis, inquam, nos annuere et illumina oculos cordis nostri, obscuratos, quos scilicet tenebris offudit malignus diabolus; ut illuminati per sanctum baptismum, celesti tuo exercitui adjungi mereamur. Hæc illi cum clamore proferebant, altaque voce prædabant mirabilia Dei. Pervasis autem orbem totum hujusce rei fama de veneranda nempe imagine regis nostri Jesu Christi. Omnes ob Oriente et Occidente offerebant infirmos suos, qui omnes Dei clementia curabantur.

7. Post hæc autem adiit tota turba Judæorum sacratissimæ Ecclesiæ sanctissimum episcopum, accurrentesque dicebant: Nos annuere sanctæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, nos baptizato et Christianos facito. Sic omnes unanimiter clamabant a minore ad maximum, una cum mulieribus et pueris, dicebantque: Unus Deus Pater, unus Filius unigenitus, unus Dominus: ipsum Deum confitemur, agnoscimusque: illum scimus esse Deum: eum nos credimus crucifixum sub Pontio Pilato, resurrexisse die tertia, assumptumque fuisse cum gloria, in conspectu sanctorum discipulorum suorum, et sedere ad dexteram Dei et Patris. Multis itaque laudibus Deum celebrarunt, exhibita sancta imagine ejusce urbis archiepiscopo, cui ea narrarunt quæ contra sanctam imaginem perpetrarant, et ostenderunt sanguinem et aquam, dixeruntque, qua ratione e latere Salvatoris exisset. Ad horum tamen omnium confirmationem, accepit episcopus ex sanguine et aqua, multosque oblatos infirmos unxit sanosque dimisit. His innumeris perpetratis miraculis, episcopum rogarunt omnes, ut sibi baptismum conferretur, ac liceret communicare immaculatis et immortalibus mysteriis corporis et sanguinis. Tum episcopus illis admissis, advocato toto clero sanctissimæ Dei Ecclesiæ, postquam multis eos diebus instituisset, baptizavit illos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, synagogamque **292** Judæorum in ecclesiam Salvatoris nostri convertit. Rogantibus porro illis sanctissimum episcopum, reliquas ipsorum synagogas in Dei templo et in martyria sanctorum suorum martyrum consecravit, ad Dei gloriam et exaltationem orthodoxæ fidei. Constituit autem ex illis presbyteros et diaconos, subdiaconos et lectores. Atque ita ingens fuit lætitia in cælo et in terra, ob stupendum miraculum venerandæ et sacræ imaginis Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, in ista urbe: cum non modo corporeæ curarentur in-

Α τοῦ Θεοῦ, ὁ ποίων μεγάλα θαυμάσια. Σοὶ πιστεύομεν, εἰς Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον. Ἰλεως ἡμῖν γενεοῦ, καὶ δέξαι ἡμᾶς, ὡς ἐδέξω τοῦ ληστοῦ ἐπὶ τοῦ ἁγίου σου σταυροῦ τὴν μετάνοιαν. Συγκαταριθμήσον ἡμᾶς τοὺς ἀναξίτους τοὺς προσελθόντας σοι τοῖς μετὰ τὴν ἐνδεκάτῃν ὥραν, καὶ ἡμᾶς συγκαταριθμήσον καὶ φωτίσον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ἡμῶν, τοὺς ἐσκοτισμένους, οὓς ὁ πονηρὸς ἐσχότισε διὰ δόλου· ἵνα, φωτισθέντες διὰ τοῦ ἁγίου σου βαπτίσματος, καταξιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς τῆς ἐπουρανίου σου στρατιᾶς. Ταῦτα δὲ ἔκραζον λέγοντες, καὶ κηρύττοντες μεγαλοφώνως τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ. Ἐξῆλθε δὲ ἡ φήμη αὕτη εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περὶ τῆς τιμᾶς εἰκόνης τοῦ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάντες Β ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν προσέφερον τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν· καὶ ἴωnton πάντες τῇ Θεοῦ ἀγαθότητι.

1. Μετὰ δὲ ταῦτα προσῆλθον τῷ ἀγιάτῳ ἐπισκόπῳ τῆς ἀγιοπάτης Ἐκκλησίας ἅπαντα τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, προστρέχοντες καὶ λέγοντες· Καταριθμήσον ἡμᾶς τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, βάπτισον ἡμᾶς καὶ ποίησον Χριστιανούς. Ἐκραζόν δὲ ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν λέγοντες· Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, εἰς Υἱὸς ὁ μονογενὴς, εἰς Κύριος· αὐτὸν Θεὸν ὁμολογοῦμεν, καὶ οἶδαμεν καὶ γινώσκουμεν· αὐτὸν Θεὸν οἶδαμεν, αὐτὸν ἡμεῖς πιστεύομεν, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἀναληφθέντα ἐν δόξῃ ἐνώπιον τῶν ἁγίων μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Πολλὰ οὖν εὐφημαῖς δοξάζσαντες τὸν Θεόν, τὴν ἁγίαν τε εἰκόνα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς ἐκεῖσε πόλεως ἐπιδείξαντες, καὶ ἀπαγγέλλαντες ἃ ἐποίησαν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἁγίαν εἰκόνα, τό τε αἶμα καὶ ὕδωρ ἐπιδείξαντες, καὶ πῶς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Σωτῆρος· ὁμοῦ πρὸς βεβαίωσιν πάντων λαβὼν ὁ ἐπίσκοπος ἐκ τοῦ ἁγίου αἵματος καὶ ὕδατος, καὶ πολλοὺς ἀσθενεῖς προσενέγκαντες, καὶ ἀλείφων αὐτοὺς, ὑγίει ἀπέλυσεν. Τούτων τῶν ἀπειρῶν θαυμάτων γεγονότων, οὕτως ἅπαντες καθέκτευσον τὸν ἐπίσκοπον τυχεῖν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ μεταλαβεῖν τῶν ἀχράντων καὶ ἀθανάτων μυστηρίων τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος. Τότε ὁ ἐπίσκοπος παραλὰβὼν αὐτοὺς, καὶ συγκαλέσας **D** ἅπαντα τὸν κλῆρον τῆς ἀγιοπάτης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐπὶ πολλὰς τε ἡμέρας κατηχήσας, ἐβάπτισεν αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποίησε. Παρακαλεσάντων δὲ αὐτῶν τὸν ἀγιάτατον ἐπίσκοπον, καὶ τὰς λοιπὰς συναγωγὰς, ναοὺς Θεοῦ, καὶ μαρτύρια τῶν ἁγίων αὐτοῦ μαρτύρων ἀφιερῶσαι [ἀφιερῶσι]. εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ καύχημα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως (11). Κατέστησε δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ὑποδιακόνους, καὶ ἀναγνώστας. Καὶ

(11) Colbertin. unus sic habet, μαρτύρια πεποιήκεν τῶν ἁγίων, τῆς τε παννυκτηίου Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τοῦ προδρόμου τε καὶ Βαπτί-

στου Ἰωάννου, καὶ τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφημῶν ἀποστόλων.

οὕτω μεγάλη χαρὰ ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαύματι τῆς τιμίας καὶ ἀγίας εἰκόνης τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῇ πόλει ταύτῃ· οὐ μόνον σωμάτων πάθη ἰωμένων, ἀλλὰ καὶ ψυχῶν ἐπιστρεφάντων εἰς ζωὴν αἰώνιον.

8. Ταῦτα ἐπούδασα δηλῶσαι τῇ ὑμετέρᾳ θεωρίᾳ, ᾧ προσφιλέστατοι ἀδελφοὶ ἡγαπημένοι, εἰς ὠφέλειαν καὶ ἀκοὴν τῶν ἐντυγχάνοντων, τοῦ στηριχθῆναι τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, τοῦ ἐπὶ τῇ πτώσει ἡμῶν χαίροντος, καὶ στερεωθῶμεν ἐπὶ τῇ στερεᾷ πίστει τῆς ὁμολογίας τοῦ Χριστοῦ. Δώμεν οὖν δόξαν μετ' εὐφροσύνης ἐν κατανύξει καρδίας, καὶ εὐχαριστίας, εὐχαριστοῦντες αὐτῷ ἐκ καθαρᾶς πίστεως, τοῦ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ· ὅτι αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα καὶ ἡ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βερυτῇ τῇ πόλει.

S. P. N. ATHANASII

De imagine Domini nostri Jesu Christi, et de miraculo edito in urbe Beryto.

1. (12) Ἀρᾶτε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὸ καὶνὸν θέαμα τοῦτο, ὅπερ γέγονε νῦν. Ἐμβλέψατε εἰς τὸ ἀπειρον θαῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ δότε αὐτῷ δόξαν τῷ Θεῷ, κατανοήσατε εἰς τὴν ἀφ᾽ αὐτοῦ φιλοφροσύνην, τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ οἰκονομίας, καὶ θρῆνον μετ' εὐφροσύνης ἀναλάβετε. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ οὐδὲν ξένον. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐφ' ἡμῶν, ἐκστῆσται πᾶσα καρδία τῶν ἀκούοντων. Ὅντως ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τῷ τετολημμένῳ τούτῳ τῷ θαύματι· ἐταράχθη πάλιν ἄβυσσος, καὶ ἥλιος ἐσκοτίσθη, καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ ἡ σελήνη ὁμοίως ἐπὶ τῷ γεγονότι. Ἀλλὰ πάλιν ὑψώθησαν ἐπὶ τῇ οἰκονομίᾳ τῇ γενομένῃ ὑπὸ Κυρίου πᾶσαι τῶν οὐρανῶν δυνάμεις. Ἀκούσατε οὖν, ἀδελφοί, καὶ ἐκστητε, ᾧ γέγονε ταῖς ἡμέραις ἡμῶν συνιέντες συνίετε, καὶ τὸ οὗς ὑμῶν κλίνετε τῆς καρδίας, καὶ ἀκούσατε.

2. Πόλις ἐστὶ Βηρυτὸς καλούμενη ἐν μεθορίοις Τύρου καὶ Σιδῶνος, τελοῦσα δὲ Ἀντιοχείας. Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ πόλει τῇ Βηρυτῇ πληθὺ πολλὰ εἰσι τῶν Ἰουδαίων. Πλησίον δὲ τῆς συναγωγῆς αὐτῶν, μεγάλης οὖσης σφῆδρα, Χριστιανὸς ἔλαβε καλλίον ἐν οἰκίᾳ παρά τινος· ἐν ᾧ κατοικῶν ἀντίκρυς τοῦ ἀκούσιτου (13) αὐτῶν, ἐποίησεν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σεμνῶς ἐξωγραφημένην (14), ἐλίσσασαν ἔχουσαν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν

8. Hæc vestræ religioni significanda duxi, dilectissimi charissimique fratres, ad utilitatem et institutionem lectorum, ut animæ vestræ firmentur adversus malignum illum, qui de nostra gaudet ruina, et fulciamur solida petra confessionis Christi. Demus ergo gloriam cum lætitia, in compunctione cordis, cum gratiarum actione ex pura fide : quo mandata et justificationes ejus observemus, ac in ejus cognitione perseveremus : quia ipsum decet gloria et imperium in Christo Jesu Domino nostro, cui cum Patre, una cum sancto Spiritu, gloria et adoratio, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

1. Erigite oculos mentis vestræ, ac videte novum hoc spectaculum, quod factum est. Respicite immensum Dei miraculum, et date gloriam Deo, ejus ineffabilem spectantes clementiam erga homines, et magnam ejus providentiam : lamentum cum lætitia assumite. Nihil in Deo mirabile : Deus enim noster est. Ac quotquot rem istam apud nos gestam audituri sunt corde attoniti erunt. Revera obstupuit cælum ad hoc tanti facinoris spectaculum : turbata rursus est abyssus, sol obscuratus est, necnon astra et luna similiter ob ejusmodi facinus. At rursus lætate sunt ob illam Domini providentiam virtutes cælorum. Audite ergo, fratres, et obstupescite, intelligentia comprehendite quod gestum est in diebus nostris, aurem cordis vestri inclinate, et audite.

2. Urbs est Berytus nomine in confinio Tyri et Sidonis, Antiochiæ vectigalis ; in qua urbe Beryto magna multitudo exstat Judæorum. Prope autem synagogam eorum, quæ admodum ampla est, Christianus a quodam cellulam accepit in domo ejus : cum autem ibi moraretur e regione accubitus eorum, imaginem fecit Domini nostri Jesu Christi pulchre elaboratam, quæ staturam Domini nostri Jesu Christi totam representabat. Modico elapso

(14) In Concil. Nic. II, p. 218, legitur, ἐν σπινθὶ μὲν ἦν ἐξωγραφημένη.

(12) Ex ms. Palatino vetustissimo.

(13) Ἀκούσιτων. Id est, στρωμνὰι μεγάλαι. Triclinium ubi sternerantur lecti pro cœna et prandio.

tempore, Christianus ille majus sibi domicilium perquisivit, quo opus habebat : quod Domini nostri gratia dispensatum est, ut opinor, qui scilicet vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ostenditque mirabilia sua iis qui credunt in eum, ad confutationem impiorum et fidei confirmationem. Inquirebat igitur Christianus ille, uti supra dixi, ampliorem domum; et cum invenisset in urbe, istinc omnia sua cum gaudio asportavit, relicta ex Dei providentia Domini imagine, ut jam dixi.

293 3. Judæus porro quidam accepit in domicilium domum illam, in qua stabat imago Domini: cumque omnia sua isthuc intulisset, in ea domo morabatur, non advertens imaginem Domini ibi stare. Neque enim de loco illo cogitavit, sed ingressus domum in ea manebat. Quadam vero die invitavit Judæus ille contribulem quemdam suum ad prandium. Dum pranderent autem, elatis Judæus ad prandium invitatus oculis ad imaginem crucifixi, multas ex quo advertit illam et nefandas intulit illi contumelias, quas non ausim scribere, absit a me! quas tamen ille sceleratus Judæus contra Salvatorem nostrum protulit, videns illam Domini imaginem. Judæus autem qui invitat, affirmabat, alique Judæo dicebat, se nondum illam vidisse imaginem. Siluitque is qui fuerat invitatus: abscedens autem adiit sacerdotes, Judæumque illum accusavit his verbis: Homo ille habet domi imaginem Nazaræi; qui, his auditis, magno furore repleti sunt, eo tamen vespere quieverunt.

4. Ineunte luce sequente, assumpto secum principes sacerdotum Judæo qui alium accusarat, cum magna populi sui frequentia, domum concedunt Judæi, in qua stabat imago Domini: cum pervenissent ad locum, insiliere principes sacerdotum et seniores cum eo qui rem indicarat, illoque commonstrante imaginem Domini stantem viderunt. Tum furore magno repleti, Judæum in domo illa commorantem synagoga ejecerunt. Imaginem autem Domini nostri Jesu Christi cum demisissent, secum ita locuti sunt: Quemadmodum patres nostri illuserunt ipsi (ita et nos ei illudamus). Tum cœpere conspuere in faciem imaginis Domini, colaphis eam in faciem hinc et inde cæciderunt. Dumque cæderent siebant: Quæcunque patres nostri fecere, omnia nos contra ejus imaginem faciamus. Audivimus, aiunt, ludibria in eum contulisse, idipsum nos agamus. Infinita igitur ludibria in Dei imaginem contulere. Vereor vobis ea loqui, quæ tum illi sunt ausi. Aiunt deinde: Audivimus (patres nostros) clavis manus et pedes ejus confixisse, id et nos faciamus. Tum pedes manusque Dominiæ imaginis confixere clavis. Iterum aiunt furore correpti: Audivimus eos aceto et felle cum spon-

Α Ἰησοῦ Χριστοῦ. Χρόνου δὲ ὀλίγου διελθόντος, ἐπεζητήσε οἶκον μείζονα (15) ὁ Χριστιανὸς ὡς χρῆζων. Τοῦτο δὲ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ ψυκόνησε χάρις, ὥς γε ἐγὼ πείθομαι, τοῦ θέλοντος πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν, δεικνύων τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν εἰς ἐλεγγον τῶν ἀσεβῶν, στηριγμὸν δὲ τῶν πιστῶν. Ἐζήτησε οὖν ὁ Χριστιανὸς, ὡς ἔφην, μείζονα οἶκον, καὶ εὐρών τι ἀπὸ τῆς πόλεως, μετήρην ἐκεῖσε, καὶ μετὰ χαρᾶς πάντα τὰ αὐτοῦ, καὶ καταλείπων ἐξ οἰκονομίας Θεοῦ, τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἀφῆκε, καθὰ ἔφην.

5. Ἰουδαῖος δὲ τις ἐλαβεν ἐνοικίῃ τὸν οἶκον ἐκεῖνον, ἐνθα ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου Ἰστατο. Εἰσαγαγὼν δὲ πάντα τὰ αὐτοῦ κατέμεναν ἐν οἴκῳ, μὴ θεωρήσας τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ὅτι Ἰστατο ἐκεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἐνόησε τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἀλλ' εἰσελθὼν κατέμεναν. Ἐν μὲν δὲ τῶν ἡμερῶν ἐκάλασεν ὁ αὐτὸς Ἰουδαῖος σύνεθνον αὐτοῦ ἐπὶ ἀριστον. Καὶ ἐν τῷ ἀριστῶν αὐτοῦς, ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὁ κληθεὶς Ἰουδαῖος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ ἐσταυρωμένου, ἐκεῖ ὕβρεις παμπόλλας καὶ ἀθεμίτους, ἀφ' ἧς ὥρας εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, κατ' αὐτῆς εἶπε, ἃς οὐ τολμῶ, μὴ γένοιτο! γράψαι, ὥσπερ εἶπεν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ παράνομος Ἰουδαῖος, ἰδὼν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου. Ἐπιληροφόρησε δὲ αὐτὸς τὸν κληθέντα Ἰουδαῖον λέγων, ὅτι Μίχρι τοῦ παρόντος οὐκ εἶδον τὴν εἰκόνα ταύτην. Καὶ ἐσιώπησεν ὁ κληθεὶς. Ἀπελθὼν δὲ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, διαβάλλει τὸν Ἰουδαῖον τὸν ἐκ τῷ οἴκῳ λέγων, ὅτι Ὁ δεῖνα εἰκόνα ἔχει τοῦ Ναζωραίου ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐπλησθησαν θυμοῦ μεγάλου, καὶ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἡσύχασαν.

4. Πρωτὰ δὲ ᾗδῃ γενομένης, παραλαβάνουσιν οἱ ἀρχιερεῖς αὐτὸν τὸν διαβάλλοντα τὸν Ἰουδαῖον καὶ ἔχλον πολλὴν ἔθνους αὐτῶν, καὶ ἀπερχοῦνται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἰουδαίου, ἐνθα ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου Ἰστατο. Γενόμενοι ἐπὶ τοῦ τόπου, εἰσεπήδησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι σὺν τῷ καταμνησάντι, καὶ ὁρῶσι τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου Ἰσταμένην, ὑποδείξαντος ἐκεῖνου. Τότε θυμωθέντες σφόδρα, τὸν μὲν Ἰουδαῖον τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οἴκῳ ἀποσυνάγων ποιήσαντες ἦλσαν· τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταναγόντες ἔφηναν, ὅτι Καθὼς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐνέπαιζαν αὐτὸν * τότε τὸν τοιοῦτον. Τότε ἤρξαντο ἐμπύειν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τῆς ἁγίας εἰκόνης τοῦ Κυρίου, καὶ ἐβράβισαν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον ἐνθεν καὶ ἐνθεν (16). Καὶ ταύτην βραβίζοντες, ἔλεγον· Ὅσα ἐποίησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, πάντα ποιήσωμεν καὶ ἡμεῖς τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. Καὶ λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἐνέπαιζαν αὐτῷ, καὶ ἡμεῖς αὐτὸ ποιήσωμεν. Ἐμπαίγμοις οὖν ἀπειροῖς ἐνέπαιζαν τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ. Ἀπορῶ δὲ λέγειν ὑμῖν ὅ τότε τετόλμηται. Εἰτα λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἦλυσαν αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας· τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τότε καὶ τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας τῆς τοῦ Κυρίου εἰκόνης ἔπρξαν ἦλους. Πάλιν λέγουσι μεμυ-

(15) In Concil. Nic., ἐπεζητήσε μετ' αὐτὸν μεζῶν. De voce, Μετ' αὐτὸν Vide in Onomastico.

(16) Ita Colbert. 1. Editi, ἐνθεν, καὶ ἐνθεν, male.

νότες · Ἠκούσαμεν, ὅτι βροσὶ καὶ γολθὴν ἐπότισαν αὐτὸν μετὰ σπόγγου · ποιήσωμεν αὐτὸ καὶ ἡμεῖς · καὶ ἐποίησαν προσθέντες εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου σπόγγον βροσὶ πεπληρωμένον. Πάλιν λέγουσι · Μεμαθήκαμεν, ὅτι καλὰ μὲν ἔτυψαν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν οἱ πατέρες ἡμῶν · τὸ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Καὶ λαβόντες κάλαμον ἔτυπον τὴν κεφαλὴν τῆς εἰκόνος. Τέλος λοιπὸν λέγουσιν, ὡς Ἀκριβῶς μαρτυροῦμεν, ὅτι τὴν πλευρὰν αὐτοῦ λόγχῃ ἔκκοξαν · μηδὲν παραλείψωμεν, ἀλλὰ προσθώμεν καὶ τοῦτο. Ποιήσαντες ἐνεχθῆναι λόγχην, ἐπέτριψάν τινα αὐτῶν ἄραι τὴν λόγχην · καὶ ἄρων κατὰ τῆς εἰκόνος τοῦ Κυρίου, εὐθέως οὖν ἀνέβλυσε πλῆθος αἵματος καὶ ὕδατος ἐξ αὐτῆς.

5. Χριστὲ, δόξα σοι · ἀκατάληπτε, δόξα σοι. Τίς ὡς σὺ, Δέσποτα; Τίς πλὴν σου, Θεός, πῶς ὀνείδισεν καὶ ἐξείλετο; Ὁ τοῦ θαύματος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μεγαλειότητος! ἔφριξαν ἀληθῶς αἱ ἀνὺ ἄγναι δυνάμεις καὶ ἐπὶ τοῦτο. Πόσος εἶ, Δέσποτα, εἰς φιλανθρωπίαν! Ὅπως οὐ ἐν ἐλείλει! Πρῶτον γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκιωθεὶς ὁ ἀσπικὸς ἐκ Παρθένου Μαρίας, ἐσταυρώθηκε ἐν ἐκείνῃ τῇ σαρκί, ἀπαθὴς ὁ αὐτὸς ἐν τῇ θεότητι. Νῦν δὲ πάλιν ἐν τῇ εἰκόνι σου ἐσταυρώθηκε, ὡ Δέσποτα, εἰς ἐλεγχον μὲν τῶν ἀσεβῶν καὶ πάντων τῶν ἀπίστων, στηριγμὸν δὲ τῶν ἐν ἀληθείᾳ εἰς σὲ πιστευόντων. Ἀλλὰ δόξα σοι, Δέσποτα, τῷ μόνῳ τὰ πάντα δυναμένῳ, ᾧ μὴ εὐλογητῷ Θεῷ ἡμῶν Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἀμήν.

6. ἡμεῖς δὲ, τέκνα, ἀκούσατε τὰ λοιπὰ, ἀπερὶ φρονόμησεν ἡ αὐτοῦ ἀγαθότης. Μετὰ γὰρ τὸ κρουσθῆναι τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν τῆς εἰκόνος τοῦ Κυρίου, καὶ ἀναβλύσαι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, ὡς ἐτέρως εἴρηται, λέγουσιν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ. Ἐπειδὴ θροῦλουν αὐτὸν οἱ σεβόμενοι ὅτι καὶ ἰάσεις πολλὰς ἐποίησε, λάβωμεν αὐτοῦ τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀγάγωμεν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ συλῶμεν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας τοῦ λαοῦ, καὶ χρίσωμεν αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἴδωμεν εἰ ἀληθῆ εἰσι τὰ λεγόμενα. Τότε προσήνεγκαν τῇ πλευρᾷ τοῦ Κυρίου βῆσσαν κατὰ τὸν τόπον τῆς σφαγῆς τῆς λόγχης, ὅθεν ἐξῆι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἐπλησαν τὴν βῆσσαν. Καὶ ἀπαγαγόντες, ἐμπαίζοντες, ἵνα, ὡς ἐνόμιζον, ὑδρίσωσιν ἐπὶ πάντων, συνῆξαν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, πρῶτον πάντων παράλυτον, ὃν ἐκ γενετῆς ἤδεσαν αὐτὸν, καὶ προσαγαγόντες ἔχρισαν αὐτόν. Καὶ αὐτὸς ἀνεπέδησε, καὶ ἤλατο ὑγιανθεὶς καθόλου ὁ ἄνθρωπος. Ἐἵτα ἤγαγον τυφλοὺς, κἀκεῖνοι ὁμοίως χρισθέντες ἀνέβλεψαν, δαίμονιόντες ἀναριθμητοὶ παρατυτῆα ἐκαθαρίσθησαν. Ταραχὴ γέγονε μεγάλῃ κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, πάντων ἐπιτρεχόντων διὰ τὰ ἄπειρα θαύματα. Ἐκινήθησαν πάντα τὰ πλῆθη τῶν Ἰουδαίων, τῶν οἰκούντων τὴν πόλιν, ὡς μήτε τὴν συναγωγὴν αὐτῶν, καίτοι μεγίστην οὖσαν, χωρεῖν, μήτε τὸν τόπον, τοῦ πλῆθους τοῦ ἀπείρου λαοῦ συνδραμόντος διὰ τὰ ἄπειρα θαύματα. Πάντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ ὁ λαός, καὶ τὰ πλῆθη τῶν Ἰουδαίων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παιδῶν, ἐπίστευσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, κράζοντας καὶ λέγοντες · Δόξα σοι, Χριστὲ, ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρω-

A *gia potasse illum : id nos quoque faciamus ; quod et fecerunt, apposita ori Domini sponsia aceto plena. Rursum inquit : Didicimus patres nostros arundine percussisse caput ejus ; idipsum nos agamus. Arreptaque arundine percutiebant caput imaginis. Demum aiunt : Accurate didicimus eos lancea latus ejus aperuisse, nihil omitamus, sed illud quoque adjiciamus. Lanceamque afferri curarunt, ac jussere cuidam e suis ut lanceam vibraret : qua vibrata in imaginem Domini, statim ex illa manavit sanguinis et aquæ copia.*

5. Gloria tibi, Christe : qui incomprehensibilis es, gloria tibi. Quis tibi similis, Domine? Quis præter te faciens terribilia et prodigia? O miraculum magnificentiæ Salvatoris nostri! Horruere plane hac in re sanctæ supernæ virtutes. Quantus es, Domine, clementia erga homines! Quantus misericordia! Olim propter nos et propter nostram salutem, incarnatus ex Virgine Maria, tu carnis expers qui eras, in illa carne crucifixus es, impatibilis cum sis in deitate. Nunc autem in tua imagine crucifixus es, o Domine, ad confutationem impiorum, omniumque infidelium, et ad confirmationem eorum qui in veritate in te credunt. Sed gloria tibi, Domine, qui solus omnia potes, cum benedicto Deo nostro Patre et sancto Spiritu. Amen.

6. Vos autem, filii, audite cætera, quæ ejus bonitas dispensavit. Postquam enim latus imaginis Domini lancea perforatus esset, cum efflueret sanguis et aqua, ut alibi dictum est, aiunt principes sacerdotum **294** et seniores populi : Quandoquidem cultores ejus jactitant eum multas curavisse infirmitates, accipiamus ejus sanguinem et aquam, deferamus in synagogam, ac cogamus omnes e populo qui ægritudine laborant, eoque illos ungamus, videamusque an vera sint quæ vulgo feruntur. Tum admota lateri Domini amphora ad locum ubi vulnus erat lancea inflictum, unde profluebat sanguis et aqua, impleverunt amphoram. Abducentesque ac illudentes, quo nullam non, ut sibi videbatur, contumeliam adhiberent, coegerunt omnes qui male habebant, primumque omnium paralyticum, quem ex nativitate ita se habere norant, adductumque unxerunt : qui statim exsiliit et exsultavit, omnino sanus. Deinde cæcos adduxerunt, qui similiter inuncti viderunt, dæmoniaci innumeri confestim purgati sunt. Tumultus magnus per totam urbem exortus est, omnibus ob infinita mirabilia accurrentibus. Commota est omnis Judæorum turba quæ habitabat in ista urbe, ita ut ne synagoga quidem eorum, maxima licet esset, capere posset, neque locus esset immensæ multitudini populi ob infinita miracula concurrentis. Omnes porro principes sacerdotum, seniores, populus, et turba Judæorum, virorum, mulierum et puerorum crediderunt in Dominum nostrum Jesum Christum, clamantes ac dicentes : Gloria

tibi, Christe, quem patres nostri crucifixerunt, qui jam a nobis in imagine tua crucifixus es. Gloria tibi, Fili Dei viventis, qui tanta edidisti miracula. Tibi credimus: propitius nobis esto, et nos recipito. Hæc omnes clamabant, lugentes; eorumque clamor ascendebat, dum ungerent principes sacerdotum, omnesque curarentur et reviviscerent.

7. Postquam autem sanati omnes fuissent, turbæ Judæorum ad episcopum illius Ecclesiæ, qui rem gestam jam didicerat, concurrere, clamantes: Unus Deus Pater, unus Filius ejus unigenitus, unus Christus, quem patres nostri crucifixerunt: ipsum esse Deum scimus, huic nos credimus. Cum multis ergo laudibus Deum celebrassent, imaginemque archiepiscopo ostendissent, renuntiassentque ea quæ ipsi perpetraverant in Christi imaginem, pariter indicabant sanguinem et aquam emanasse: qua ratione item ex latere imaginis effluxisset, quam immensa edita essent miracula. Tum omnis multitudo rogabat ut sibi sancti baptismi gratia tribueretur. Quos episcopus admissos, una cum illius Ecclesiæ clero, omnes multorum dierum spatio baptizavit. Synagoga vero consecravit in ecclesiam Salvatoris nostri Jesu Christi, ipsis scilicet rogantibus. Cæteras autem eorum synagogas in martyria convertit. Hinc magna exorta est lætitia in illa civitate, non modo curatis corporibus, sed tot animabus a morte ad vitam revocatis.

8. Hæc vobis ego, rei gestæ gnarus, significanda duxi, dilectissimi fratres, ad utilitatem animarum vestrarum: ut ea quoque in re, agnita Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi virtute, magis magisque in ejus fide confirmemini, atque exsultetis ob magnam ejus miracula, nunc edita. Date igitur illi gloriam cum lætitia et compunctione cordis, in luctu gaudentes, gratiasque agentes ei de magnificentia sua; quod nos vera in ipsum fide et cognitione sua donaverit. Etiam, filii mei dilecti, jam in præsentī agnoscamus virtutem immensi Dei et Domini nostri Jesu Christi. Et celebremus ejus bonitatem, veri scilicet Filii Dei viventis. Ipsum enim decent honor, imperium, magnitudo et magnificentia, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

σαν, καὶ ἀφ' ἡμῶν νῦν σταυρωθεὶς ἐπὶ τῇ εἰκόνι σου. Δόξα σοι, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ τοσαῦτα ποιήσας θαυμάσια. Σοὶ πιστεύομεν· ὧς ἡμῖν γενοῦ, καὶ δέξαι ἡμᾶς. Ταῦτα ἐβόων ἅπαντες πενθοῦντες· καὶ αἱ βολαὶ αὐτῶν ἀνεπέμποντο, ἀρχιερέων χρίοντων, καὶ πάντων θεραπευομένων καὶ ζωοποιουμένων.

7. Μετὰ δὲ τὸ πάντας ἰαθῆναι, αὐθις πρὸς ἐπίσκοπον τῆς ἐκείσε Ἐκκλησίας, ᾗδ μεμαθηκόντα πὰ γενόμενα, τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων κατέδραμον, κράζοντες· Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, εἰς Υἱὸς αὐτοῦ μονογενὴς, εἰς Χριστὸς ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρωσαν· αὐτὸν Θεὸν οἶδαμεν, τούτῳ ἡμεῖς πιστεύομεν. Πολλὰς οὖν εὐφημαῖς δοξάζαντες τὸν Θεόν, τὴν τε εἰκόνα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ δειξάντες, καὶ ἀπαγγελλάντες ἃ ἐποίησαν τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα, τὸ τε αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ ἐμήνουν, καὶ τὸ πῶς ἐξεληλυθεν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰκόνος, τῶν τε ἀπείρων θαυμάτων τὰ γεγονότα. Οὕτως ἅπαντα τὰ πλήθη τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀξιοθῆναι ἰκέτευσον. Οὗς λαβὼν ὁ ἐπίσκοπος ὅμα τῷ ἐκείσε κλήρῳ πάντας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐβάπτισε. Τὴν δὲ συναγωγὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀφιέρωσεν, ἐκείνων παρακαλεσάντων· τὰς δὲ λοιπὰς συναγωγὰς αὐτῶν μαρτύρια πεποίηκε. Καὶ ἐκ τούτου χαρὰ μεγάλη γέγονεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, οὐ μόνον σωμάτων ἰαθέντων, ἀλλὰ καὶ τοσούτων ψυχῶν ἐκ νεκρῶν εἰς ζωὴν ἐπαυελθόντων.

8. Ταῦτα γνοὺς ἐγὼ, ἐσπούδασα δηλώσαι ὑμῖν, προσφιλέστατοι ἀδελφοί, εἰς ὠφέλειαν τῶν ψυχῶν ὑμῶν· ἵνα, γνόντες καὶ ἐπὶ τούτῳ τοῦ ἡμετέρου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν, πλὴρον τῇ εἰς αὐτὸν στερεωθῆτε πίστει, καὶ ἀγαλλιασθῆτε ἐπὶ τοῖς μεγάλοις αὐτοῦ θαύμασι τοῖς νῦν γεγεννημένοις. Δότε οὖν αὐτῷ ὄξαν μετ' εὐφροσύνης, καὶ κατάνυξιν καρδίας, καὶ θρήνων χαίροντες, καὶ εὐχαριστοῦντες ἐπὶ τῇ αὐτοῦ μεγαλειότητι, ὅτι τῆς αὐτοῦ πίστεως ἡμᾶς ἤξιωσε, καὶ τῆς αὐτοῦ ἐπιγνωσεως. Ναί, τέκνα μου ἀγαπητά, γινώμεν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ ἀπεράντου ἡμῶν Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν. Καὶ δοξάζωμεν τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Αὐτῷ γὰρ πρέπει τιμὴ, κράτος, μεγαλοσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

295 Relatio miraculorum Domini nostri Jesu Christi, quæ per imaginem ipsius facta sunt in Beryto, Syriæ civitate, quinto Idus Novembris.

Apud Cæsaream Cappadociæ urbem præmaximam, convenientes de singulis urbibus Asiæ sanctissimi præsules, pro stabilimento sanctæ Ecclesiæ interunt consilium. Siquidem apud eos de cruore lateris Domini nostri Jesu Christi non exiguus error exortus esse videbatur. Qua ex re, ut præfati sumus, in jam dicta urbe maximus congregatus est sanctorum episcoporum conventus, ut ex hoc errore in unum tractare deberent. Sed dum cuncti ex more in sanctam ecclesiam ad residendum se con-

tulissent, Petrus beatissimus Nicomediæ urbis antistes, in medio eorum consurgens, ita ad universos exorsus est loqui: Si placet, inquit, vestræ sanctitati, o sanctissimi Patres, libellum unum Athanasii Alexandrinæ urbis magni episcopi, me vobis referre delectat. Sancta synodus respondit: Placet plane, et ut legatur optamus. Ad hæc ille libellum in medio protulit, et materiam ipsius tituli taliter aggressus est legendo.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

De passione imaginis Domini nostri Jesu Christi, qualiter crucifixus est in Beryto, Syriæ civitate, libellus (17).

Dilectissimi itaque omnes filii sanctæ Ecclesiæ, A mines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ut ostenderet cunctis se colentibus, suorum miraculorum virtutem ad increpationem impiorum, firmamentum quoque suorum fidelium. Factum est autem post hæc, ut Hebræus quidam eandem cellulam susceperet ad habitandum. Quam ingressus, cum suis omnibus cepit habitare in ea, minime contemplatus locum illum, qui Dominicam iconam apud se retinebat absconditam. Die vero quodam idem Hebræus de suis contubernaliis invitavit unum ad prandium. Epulantibus illis, elevavit Hebræus, qui convitatus fuerat, oculos, et vidit in interiori loco cellulæ ejus iconam Dominicam parieti connexam. Tunc vehementi furore exardescens, cepit fremere dentibus adversus eum, qui ipsum convocaverat, dicens: Tu Hebræus cum sis, quomodo apud te Jesu illius Nazareni iconam habes repositam? Convicia quoque et opprobria tanta adversus Dominum Salvatorem emisit, quanta nec aures fidelium sufferre possunt, nec nos scriptis tradere præsumimus, ob injuriam nostri Redemptoris. Judæus vero, qui illum malevolum convocaverat ad prandium, satisfacere illi cupiens, sacramentis terribilibus profitebatur, se aliquando minime, quam præmonstrabat, vidisse iconam. Ad hæc, qui invitatus fuerat, siluit. Finito autem convivio abscessit et abiit ad summos sacerdotes et principes et dixit eis: Notum vobis sit quoniam Hebræus ille talis Jesu Nazareni iconam apud se retinet clanculo. At illi hæc audientes, dixerunt ad eum: Nunquid possunt vera esse quæ asseris? non credimus, nisi demonstraveris. Ipse vero affirmabat, quia ego in domo ejus eam demonstrare curabo. Hæc illi audientes, maximam in iram deciderunt. Sed die illo, quia jam hora incumberebat vespertina, siluerunt. Mane vero facto, summi sacerdotes, principes et majores natu plebis Judæorum, assumptis secum illum, qui eum accusaverat, ad domum ipsius velocius festinaverunt. Videntes autem vera esse quæ dicta fuerant, facto impetu cum eo, qui hæc testificaverat, irruerunt in eum, multisque contumeliis ac variis cruciatibus affectum extra synagogam semivivum projecerunt.

CAPUT PRIMUM.

Est quædam civitas in Syria, inter terminos Tyri et Sidonis posita, Berytus vocata, Antiochiæ vero subdita. In hac urbe innumerabilis multitudo erat Hebræorum, quamvis eodem tempore civitas metropolitana obtineret dignitatem. Accidit autem, ut juxta synagogam Hebræorum, quæ magna valde habebatur, quidam Christicola a quodam suscepisset cellulam, censumque ei ex ea redderet. In quod ingressus esset ad habitandum, iconam Domini nostri Jesu Christi, quam apud se habebat, fixit in pariete contra lectuli sui faciem, quæ etiam continebat in se integram Domini staturam. Evolutum denique non parvo temporis spatio, jam prælibatus deicola perquirere studuit in alio loco ejusdem urbis spatiosam domum ad habitandum. Quam D cum reperisset, tollens cuncta, quæ ad se pertinere videbantur, egressus est de cellula. Domini autem providentia id agente, Jesu Christi Domini nostri iconam ibi neglectam reliquit. Hoc autem Domini occulto peractum est consilio, qui vult omnes ho-

(17) In editione Lugdunensi additur: *Temporibus Constantini Senioris, et Irenæ uxoris ejus; sed inepte. Petrus Nicomediæ episcopus libellum hunc san-*

mines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ut ostenderet cunctis se colentibus, suorum miraculorum virtutem ad increpationem impiorum, firmamentum quoque suorum fidelium. Factum est autem post hæc, ut Hebræus quidam eandem cellulam susceperet ad habitandum. Quam ingressus, cum suis omnibus cepit habitare in ea, minime contemplatus locum illum, qui Dominicam iconam apud se retinebat absconditam. Die vero quodam idem Hebræus de suis contubernaliis invitavit unum ad prandium. Epulantibus illis, elevavit Hebræus, qui convitatus fuerat, oculos, et vidit in interiori loco cellulæ ejus iconam Dominicam parieti connexam. Tunc vehementi furore exardescens, cepit fremere dentibus adversus eum, qui ipsum convocaverat, dicens: Tu Hebræus cum sis, quomodo apud te Jesu illius Nazareni iconam habes repositam? Convicia quoque et opprobria tanta adversus Dominum Salvatorem emisit, quanta nec aures fidelium sufferre possunt, nec nos scriptis tradere præsumimus, ob injuriam nostri Redemptoris. Judæus vero, qui illum malevolum convocaverat ad prandium, satisfacere illi cupiens, sacramentis terribilibus profitebatur, se aliquando minime, quam præmonstrabat, vidisse iconam. Ad hæc, qui invitatus fuerat, siluit. Finito autem convivio abscessit et abiit ad summos sacerdotes et principes et dixit eis: Notum vobis sit quoniam Hebræus ille talis Jesu Nazareni iconam apud se retinet clanculo. At illi hæc audientes, dixerunt ad eum: Nunquid possunt vera esse quæ asseris? non credimus, nisi demonstraveris. Ipse vero affirmabat, quia ego in domo ejus eam demonstrare curabo. Hæc illi audientes, maximam in iram deciderunt. Sed die illo, quia jam hora incumberebat vespertina, siluerunt. Mane vero facto, summi sacerdotes, principes et majores natu plebis Judæorum, assumptis secum illum, qui eum accusaverat, ad domum ipsius velocius festinaverunt. Videntes autem vera esse quæ dicta fuerant, facto impetu cum eo, qui hæc testificaverat, irruerunt in eum, multisque contumeliis ac variis cruciatibus affectum extra synagogam semivivum projecerunt.

CAPUT II.

Deponentes autem Domini nostri Jesu Christi iconam in terra, dixerunt ad invicem: Quoniam aures nostras tetigit non exigua opinio quod Jesum Nazarenum patres nostri diversis modis 296 illuserunt, ita et nos huic faciamus. Tunc cœperunt spueri in faciem imaginis Domini Salvatoris no-

cti Athanasii esse scribit; actione quarta synodi in Nicænæ, ubi iisdem fere verbis integer habetur, tom. VII, p. 743.

stri, et percutiebant eum alapis, et inde dicentes: **A** Quanta Jesu Galilæo nostri genitores fecerunt, eadem et nos huic ejus imagini faciamus. Innumerabilibus itaque illusionibus Dominicam illuserunt iconam. Iterum dicunt: In ejus passione scriptum esse agnoscimus, quod ejus pedes et manus in cruce confixæ sunt: nos vero, quamvis moderniores tempore, nil prætermittentes, addamus et hæc. Tunc crucifigentes iconam Dominicam, clavos acutissimos adhibuerunt in manibus, et pedibus illius imaginis. Post hæc permoti magis ac magis felle amaritudine, dicunt inter se: Audivimus quod patres nostri Jesu Galilæo acetum et fel in potum cum spongia præbuerunt, hoc et huic faciamus. Quod et sic fecerunt, apponentes ad os sanctæ iconæ nostri Redemptoris acetum cum felle mistum. **B** Nec sic itaque cordis sui malitiam refrenantes, iterum dicunt: Didicimus quod nostri majores coronam contextam de spinis capiti illius crucifixi circumposuerunt, postmodum arundine percusserunt insultantes ei, et nos igitur nèquaquam postponentes idipsum faciamus. Cumque coronam spineam capiti illius circumposuissent, accipientes arundinem, percutiebant caput imaginis illius, qui caput est omnium sanctorum. Ad extremum vero, cum insaniam suæ mentis tolerare non possent, dixerunt: Sicut veraciter didicimus, patres nostri Iesus Iulæ lancea aperuerunt; nos vero, ne aliquid minus fecisse videamur, et hoc ipsum adjiciamus. Nullam ad hæc moram mediam fecerunt, et afferri lanceam jusserunt, et præceperunt cuidam Hebræo **C** tollere eam, et valido ictu Iesus dextrum iconæ illius transfodere. Cumque tam maximum facinus fuisset perpetratum, res mira vehementer stupenda, nulloque unquam sæculo audita ibi repente est effecta. Nam ipsius vulneris locus aqua et sanguine illico cœpit decurrere. Et sicut in passione Dei Filii Salvatoris mundi, olim contigit cœlum expavisse, ita nunc quoque pariter, Deo præstante, eadem innovantur sive reparantur. Vere enim in hoc facto non solum elementa mundi concuti potuerunt, sed etiam virtutes supernæ tale facinus exhorruere. Tibi ergo, Christe, cum Patre, Spirituque sancto sit gloria indeficiens. Quis enim est sicut tu, Domine, et quis est Deus faciens mirabilia, signa, et terribilia et obstupescenda in cœlo et in terra? O admirabilis Mediator Dei et hominum, hominibus, mundi Redemptor ac Salvator, totius bonitatis et pietatis fons et origo! O quantus es, Domine Jesu, in humilitate, qui cum esses Deus, morticinum nostræ carnis suscipiendo, homo fieri dignatus es, pro salute generis humani, quem impij et crudeles paulo minus ab angelis minoratum cernentes, horribili morte plectere non erubuerunt! O quam magnus es, noster Salvator, in patientia, qui in tempore tuæ traditionis, tuo proditori ad te venienti osculum præbere non renuisti, et servo Malcho apostoli gladio abscissam auriculam redintegrasti, quando ad passionis victimam velut ovis

mansueta ducebaris! O quantus es in misericordia, Christe! spes unica mundi, qui cum in cruce te ipsum hostiam Deo Patri exhibuisses sanctam et immaculatam, pro tuis crucifixoribus veniam postulasti, dicendo ad Patrem: « Pater, ignosce illis; quia nesciunt quid faciunt. » Tunc quidem pro nostra salute incurvatus, in eadem carne, quam ex Virgine sancta et immaculata assumpseras, mortem pertulisti crudelem. Et qui eras in substantia cum Patre sanctoque Spiritu unus et impassibilis existens et invisibilis, condoluisti humanam perire naturam. Et ideo in hanc lacrymarum vallem descendens, pro nostris erratibus et piaculis formam servilem suscepisti, in qua te permisisti ab iniquis teneri, flagellari, ad ultimum vero crucifigi. Nunc autem in sancta imagine tua crucifigeris, Domine, iterum ad confusionem impiorum omnium fidelium [infidelium], et ad corroborationem omnium in te credentium. Et ideo tibi omnipotenti Deo, una cum Patre Spirituque sancto, gloria sit, per cuncta sæculorum sæcula, decus et fortitudo, virtus atque victoria. Amen.

CAPUT III.

Audite, omnes Ecclesiæ filii, cætera, quæ postmodum facta sunt; ipsius enim mysterii fuit dispensatio. Postquam enim, ut superius dictum est, Iesus sanctæ imaginis illius lancea apertum est, continuo exivit sanguis et aqua. Dixerunt autem principes sacerdotum: Afferatur vas ad locum vulneris, et videamus exitum rei. Qui illico detulerunt hydriam, et ad locum vulneris, unde sanguis et aqua decurrebant, statuerunt. Quæ absque ulla mora subito repleta est. Dixerunt autem ad invicem: Quoniam susurrant Christum colentes, quod signa et mirabilia multa inaudita fecerit in mundo, quæ nemo alius potuit agere: accipiamus hunc sanguinem, et aquam hanc, et deferamus ad nostram synagogam, et congregemus universos qui se male habent, et ex hoc perungamus eos: et si vera sunt ea, quæ de Christo dicuntur, continuo sanabuntur: sin alias, ostentui habeantur a nobis cuncta, quæ suis sequacibus asstruuntur de eo. Hæc dicentes hydriam deferunt ad synagogam, æstimantes se Christo Jesu Domino nostro æterni Regis Filio maximam inferre posse injuriam. Congregaverunt igitur quoscunque repererunt languidos, et in conspectu cunctorum Hebræorum introducti sunt in synagogam, inter quos quidam provec-tæ ætatis erat homo, quem a nativitate sua gravissime posederat corporis molestia, quæ Græca locutione παράλυσις, Latina vero, dissolutio membrorum, dicitur. Hic dum primum ab ei- fuisset perunctus, repente de suo grabato, quasi cervus exsilens, ad laudem Filii Dei incolumis redditus, ad propria remeavit. Deinde adducentes cæcos nonnullos, loca eorum luminum perungere studuerunt. Qui ipsi statim in Jesu Christi nomine discussa cæcitate, post multos annos, lumen amissum recipere: æ-

ruerunt. Egrotantes autem plurimi ad hoc spectaculum sunt adducti, manibus post terga revinctis. Cumque et illi fuissent peruncti, mirabili Dei virtute undique perfusi, sensu redintegrato pristino, ad propria dum revertuntur sanissimi, laudes Dei omnipotentis Filio Jesu Christo Domino Salvatori nostro persolvuntur ab omni populo. Tumultus autem exortus est magnus, per totam eandem urbem concurrentibus omnibus, propter innumerabilia quæ fiebant miracula. Et quicumque variis languoribus infirmos possessos habebant apud se, illos eos deducentes perungebant, et statim sanitatem, quam desiderabant, consequiebantur. Omnes autem, ad quoscunque pervenire potuit opinio, afferentes infirmos, quos habere poterant in domibus, paralyticos, cæcos, claudos, surdos, mutos, et leprosos, sive aridos, deducebant eos ad synagogam Judæorum, ubi hæc fiebant signa divinitus. Sed quamvis maxima esset hæc eadem synagoga, nequaquam tamen recipere poterat supervenientium multitudinem. Infinitæ enim erant populorum cætervæ, quæ undique illuc confluebant propter innumerabilia miracula et prodigia, quæ pro sua nimia prolixitate, ne fastidium **297** generarent, transgrediendo prætermittuntur. Omnes autem principes sacerdotum, et seniores, et omnis turba Judæorum, parvulorum, ac majorum, et mulierum, videntes quæ facta fuerant, crediderunt in Dominum nostrum Jesum Christum, et dicebant: Gloria tibi sit, æterne Deus, et omnipotens Pater, qui nobis indignis, quamvis sero, revelasti unicum Filium tuum, Dominum nostrum Jesum Christum: quem, ut Isaia vaticinium cecinit, Virgo concepit, et Virgo peperit, ac post partum Virgo permansit. Gloria sit tibi, Christe, quem patres nostri verum Deum et verum hominem, in cruce morte horribili afficere non metuerunt. Qui nunc etiam a nobis iterum passus es te imagine tua cruci affigere. Gloria sit tibi, Christe Fili Dei, qui tanta mirabilia nobis miseris demonstrasti. Tibi credimus, tu nobis esto propitius et nos suscipere dignare, quia ex toto corde, et tota anima atque virtute ad te confugimus. Hæc et his similia clamantes dicebant, lacrimas autem amaras emittebant et singultus.

CAPUT IV.

Postquam autem curati sunt cuncti qui ægritudine detinebantur, occurrit omnis multitudo Judæorum ad domum sanctæ ecclesiæ, quæ in eadem urbe erat, ubi metropolitanus. Cujus provoluti vestigiis, se peccasse, se graviter deliquisse, magnis vocibus fatebantur. Qui cum ab eis perquireret omnem rei gestæ veritatem, sanctam iconam Domini Salvatoris eidem demonstrantes, annuntiaverunt cuncta quæ in ea exercuerant. Et qualiter ab ictu lanceæ sanguis et aqua emanavit ex latere ipsius, necnon et de mirabilibus ab ea ostensis illi retulerunt per ordinem. Ille vero interrogabat, qualiter icona ipsa ab eis fuisset reperta, et si ab ali-

A quo eam exceperissent. At illi retulerunt ei, quod quidem Christicola per oblivionem in cellula synagogæ proxima dimisisset eandem iconam, dum se ad alium locum transferret hospitandi gratia. Qui statim jubetur inquiri, et repertus in præsentia domini metropolitani statuitur. Cumque ab eo studiosissime fuisset interrogatus, quomodo icona apud se devenisset, vel a quo tam mirabiliter posita esset, respondit dicens: quod Nicodemus, qui ad Jesum nocte venerat, propriis manibus eam composuisset, et moriens Gamalieli tradidisset. Gamaliel autem doctoris gentium Pauli διδάσκαλος, cum diem sibi cerneret adesse extremum, Jacobo eam reliquit, et Jacobus Simeoni, et Simeon Zacchæo; et sic per successores temporum in Jerosolyma perduravit, usquequo subversio illius urbis patrata est quadragesimo et tertio anno post ascensionem Domini Salvatoris ad cælos. Sed biennium antequam Titus et Vespasianus eandem subverterent urbem, admoniti sunt a Spiritu sancto fideles atque discipuli Christi, ut relicta urbe, ad regnum se transferrent Agrippæ regis, quia ipse tunc Agrippa Romanis fœderatus erat. Qui egressi ab urbe, omnia quæ ad cultum nostræ religionis vel fidei pertinere videbantur secum auferentes, in has regiones transtulerunt se. Quo tempore etiam icona, cum cæteris rebus ecclesiasticis deportata, usque hodie in Syria permansit, quam ego ipse a parentibus ex hac luce migrantibus mihi traditam, jure hæreditario usque nunc possedi. Hæc certa et manifesta ratio est de icona sancta Domini Salvatoris, qualiter de Syria in Judææ partes devenit. Auditis his sermonibus reverendissimus metropolitanus, valde hilaris redditus, conversus ad populum Israeliticum dicebat: Convertere, Israel, ad Dominum, Patrem universorum viventium, et adora nobiscum ejus Filium, per quem sunt omnia creata, et Spiritum sanctum, qui est vivificator cultorum viventium, et illuminator nostrarum animarum. Festina debitum absolvere votum. Omnis autem turba stirpis Judaicæ clara voce cœpit cantare et dicere: Unus Deus Pater, et ipse ingenuus. Unus Filius, et ipse unigenitus Christus, quem patres nostri crucifixerunt, et nos ipsum agnovimus verum Dominum. Unus Spiritus sanctus et ab utroque procedens, per quem veraciter nos credimus esse salvandos. Hæc dicentes, prostrati genibus ipsius, veniam postulabant de suis consequi sceleribus per baptismi remedium. Quos suscipiens beatus antistes cum suis clericis, per dies plurimos de disciplina erudit Christiana. Ad ultimum vero catechumenos factos, et triduo peracto jejunio, ex aqua et Spiritu sancto regeneravit eos.

CAPUT V.

Postquam vero baptismum consecuti sunt, rogabant enixius sanctum virum, ut synagogam suam ecclesiam consecraret in honorem sancti

Salvatoris mundi. Quorum petitionem minime aspernatus, synagogam illorum, quæ major esse videbatur, in nomine unigeniti Dei Filii Redemptoris mundi consecravit. Ex tunc itaque per diversas or-
 lis terræ nationes et provincias mos inolevit, ut basilicas plurimas vel oratoria, pontifices Christianæ legis, in honore sancti Salvatoris mundi conderet et dedicare non desinant. Nam antea antiquiores nostri, vel majores, hoc peragere minime præsumperant. Sed ad narrationis nostræ ordinem reflectamus articulum. Rogaverunt autem metropolitani præfatum virum, ut cæteras synagogas eorum in honore quorundam beatorum martyrum consecrando reconciliaret. Itaque et huic petitioni libenter animum accommodavit, et quæ illi suggererunt Dei juvamine fretus, cuncta explevit devotus. Factum est gaudium magnum in civitate illa, non solum de sanitate corporum, quæ emanaverat maxima, sed et de tantis animabus, quæ ab interitu Satanae ad vitam æternam fuerant revocate.

CAPUT VI.

Venerabilis verò et summus antistes, die nocturne variis fluctuabat cogitationibus de hydia, quæ Dominicum intra se retinebat cruorem, valde hæsitans, quid de ea opportunum fuisset peragere. Tandem autem salubri reperto consilio, omnium Ecclesiarum, quæ per orbem terræ longe lateque consistebant, inestimabile atque profuturum providit consolationis remedium. Denique ampullas præcepit fieri vitreas, in quibus portiones misit singulas de sanguine et aqua, quæ de imagine Domini Salvatoris nostri decurrerant, quas etiam per Asiam, Africam, Europam, per suos nuntios dirigens, cuncta, quæ apud urbem jam dictam suo tempore contigerant, devenisse

A suis scriptis vel eloquiis manifestissime universis sanctæ Ecclesiæ filiis viriliter declaravit. Hoc insuper ab eis efflagitans, ut per annos singulos in mense Novembri, qui apud Hebræos est nonus, apud nos vero mensis undecimus, nono die ipsius mensis, id est quinto Idus Novembris, non minori reverentia, quam natalis Domini vel Paschalis, ista dies præcipua observatione colatur.

CAPUT VII.

Hæc est vera et vehementer credula ratio de cruore lateris Domini nostri Salvatoris, qui profuxit de sancta imagine ipsius, quæ crucifixæ est in Syria, in Beryto civitate. Hic est etiam sanguis ille B 298 Dominicus, qui apud plerosque repertus esse dicitur. Nec esse aliter æstimandum est a vere Catholicis, præter id, quod scribitur a nobis, quasi ex carne et sanguine Christi aliquid possit in mundo inveniri, nisi illud quod in ara altaris per manus sacerdotum quotidie spiritualiter efficitur. Hæc ergo sciens, amantissimi patres et fratres, acceleravi declarare vobis, ad ædificationem animarum vestrarum, ad incrementum vestræ fidei, ut et in hoc scire valeatis, quanta sit virtus et pietas Domini Salvatoris nostri Jesu Christi. Idcirco in fide fortes estote, et congaudete super magna et obstupescenda ejus miracula, quæ in nostra generatione a Deo sunt patrata. Et date illi gloriam cum lætitia gaudentes, et cum nimia cordis compunctione ejus majestati immensas gratias agite, eo quod fidei suæ et scientiæ dignos vos fecit esse. Ipsi Christo Jesu Salvatori nostro, cum Patre, sanctoque Spiritu gloria sit honorque, laus etiam pærennis : qui sempiternum atque indivisum absque initio et fine obtinet imperium. Amen.

SERMO SANCTI ATHANASII EPISCOPI, DE NOVIS ET MODERNIS MIRABILIBUS IMAGINIS DOMINI (18).

Elevate oculos sensus vestri, universi sanctæ Christianæ religionis fratres et patres, et considerate hanc novam admirationem quæ facta est, quam his temporibus ostendit Deus nobis, et date gloriam nomini ejus. Considerate ineffabilem humanitatem ac magnitudinem divinæ ordinationis, et lamentationem cum lætitia sumite. In Deo quidem nihil extraneum est, quia Deus noster potens est. Quoniam autem in diebus nostris circa nos notam fecit Deus virtutem suam, obstupescit omne cor audientium pro enormitate sceleris, et magnitudine mirabilium Dei. Conturbata est iterum abyssus, sol et luna obtenebrati sunt a facie iniquitatis; sed et omnes virtutes cælorum et ornatus eorum laudem et gloriam dederunt Deo, qui magnificentiam et virtutem operatus est in Filio suo. Audite igitur, fratres, verbum quod factum est in diebus nostris,

et obstupescite; intelligentes intelligite, et inclinate corda vestra ad magnalia Dei. Est civitas quæ vocatur Byritho, ac jacens inter terminos Tyri et Sidonis, præbens tributum Antiochiæ. In hac autem civitate multitudo erat Judæorum, et synagoga eorum magna valde. Accepit autem quidam Christianus dato pretio cellulam a quodam in pensionem, in qua habitans fixit imaginem Salvatoris nostri Jesu Christi in conspectu lecti sui: et statura quidem picturæ non magna, sed mediocris, quæ tamen totam imaginem Salvatoris contineret. Aliquantum temporis fluxit, et substantia viri illius valde crevit, utpote ubi miseratio et dispositio Dei mirabiliter operari cæpit; et ampliorem sibi Christianus ille ad divertendum quærere cæpit domum. Tollens autem omnem suppellectilem suam, transtulit a supradicta cella, quæ et ipsa valde contigua erat syn-

agoge Judæorum, ad alium quem sibi inhabitandum elegerat locum, solius imaginis Domini immemor factus, quod et per providentiam Dei ita contigit accidisse. Rursus vero Judæus quidam accepit in pensionem eandem cellam, ubi imago Domini relicta mansit, et introducens omnia sua, ibidem conversari cepit non cognoscens aut aliquando perspicuens imaginem Domini, eo quod ex adverso velut in occulto reposita staret. In una autem dierum invitavit ipse quemdam alium Judæum ad prandium secum : et inter prandendum elevans oculos suos ille qui vocatus venit Judæus, vidit imaginem Domini nostri Jesu Christi. Et ait : Dum tu es Judæus, quomodo hanc imaginem habes ? Et injurias quidem multas et nefandas dixit contra Salvatorem ab hora qua sanctam imaginem aspexit, quod et jam nefas duxi scribere, et satis ei fecit ille qui eum invitavit, quod ex eo tempore quo in eadem domo conversari cepit, imaginem Domini ibidem non cognoverit. Surgens autem cum indignatione, abiit ad principes sacerdotum. Comperientes autem quæ facta sunt, dixerunt ei : Potes hoc nobis demonstrare ? At ille certioratus est dicens, quoniam ego vobis hoc exhibebo in domo ejus. Itaque transacta hora vespertina, illo die siluerunt. Mane autem facto summi principes sacerdotum et seniores populi, turba quoque multa gentis eorum abierunt in domum ubi stabat imago Domini nostri Jesu Christi. Et pervenientes domum impetu facto irruerunt principes et seniores populi, prævio duce Judæo illo qui illis annuntiaverat, et invenerunt imaginem Domini nostri stantem sicut dictum est ad illos. Irati valde circa Hebræum illum qui ibidem inhospitabatur, extra synagogam eum expulerunt. Deponentes vero sanctam imaginem, dixerunt : Quoniam sicut audivimus quod patres nostri huic olim illuserunt, et nos iudicamus. Tunc ceperunt expuere in faciem ejus, et percutiebant eam. Dixeruntque : Quanta fecerunt ei patres nostri, et nos omnia faciamus : et conviciabantur ei multis criminosis sermonibus, quæ etiam pro enormitate sceleris scribere nefas fuit. Item dixerunt, quia confixerunt manus ejus et pedes, hoc et nos faciamus. Conficientes autem manus et pedes, adjece-
runt dicentes : Audivimus quia acetum et fel dederunt ei porrecta spongia ; hoc idem et nos impleamus. Et admota arundine cum spongia plena aceto cum felle, apposuerunt ori ejus, addideruntque iniquitatem super iniquitatem dicentes : Didicimus quod arundine percusserunt caput ejus patres nostri, similiter et nos faciamus : et percusserunt arundine caput ejus. Finitis vero omnibus his, dixerunt : Sicut lancea latus aperuerunt, ita et nos confodiamus. Et perforato lancea latere ejus, exivit sanguis et aqua. Gloria tibi, Christe, gloria tibi, Fili Dei vivi, qui de supernis sedibus descendisti pro salute nostra tuam exhibere præsentiam, et pro liberatione nostra cum immortalis esses, morti te tradidisti. O inæstimabilis benignitas Salvatoris

A nostri Dei, ut fidelibus tuis rememorareris antiqua tuæ pietatis opera ! Hæc mirabilia tua celo et terris stupenda. Oculos mentis vestræ, et exilarate corda, quia hodie facta est nobis redemptio, et jugum captivitatis vestræ contritum. Audite ergo, et glorificate Deum pro beneficiis quæ adhuc vobis ministravit. Principes sacerdotum postquam lancea latus Domini confoderunt, dixerunt : Quia per universam terram divulgata sunt signa et virtutes plurimæ, quæ fecit Jesus Nazarenus, recipiamus sanguinem de latere ejus, et omnes infirmos et male habentes per universam synagogam inde spargamus, ut experiamur virtutem Christi, et si vera sunt quæ de illo dicta sunt. Et supponentes ampullam vitream ad locum vulneris, receperunt in eam aquam et sanguinem de latere Domini decurrentem. Adhuc ipsis non credentibus, sed injurias et blasphemias inferentibus, portabant ampullam plenam salute et virtute ad locum in quo multitudo languentium coadunata fuit. Primum quidem omnium paralyticum quemdam a nativitate adeunt, liquore sancto perungunt et incolumitati reddunt ; cæci quamplurimi a tactu sanctæ perunctionis gaudium receperunt luminis. Dæmoniaci ad odorem divinæ virtutis quotquot offerebantur, curabantur.

Ubi autem celebrè hoc factum est verbum per universam civitatem, alii atque alii se cum ægrotis suis inferentes, de agris, vicis et domibus cum multitudo infinita profluebant et salvi fiebant. Repleta est autem synagoga eorum paralyticis, claudis, dæmoniacis, leprosis, aridis, cæcis, mutis, surdis et omni genere morborum ægrotantibus, et a quocunque genere detinebantur, sanabantur. Videntes autem principes sacerdotum et omnis congregatio eorum, signa et prodigia magna quæ fiebant, cum mulieribus et infantibus credentes, clamabant Deo Patri et Jesu Christo Filio suo, atque Spiritui sancto : Unus Deus Pater, unus Christus Dei Filius, unus ex utroque procedens Spiritus sanctus, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat Deus in sæcula. Amen. Gloria tibi, Christe, quem patres nostri ignorantes quidem crucifixerunt, qui nunc et a nobis in sancta imagine tua crucifixus es. Gloria tibi, Fili Dei vivi, qui per signa potentie tuæ illuminasti cæcitatem cordium nostrorum et ad tuam misericordiam traxisti. Tibi credimus, propitius esto nobis, et suscipe lacrymas et poenitentiam nostram : ne forte pro magnitudine scelerum, infernus aperiens os suum deglutiat nos, qui cum patribus nostris mirabilia magna fecisti, et beneficia innumerabilia præstitisti. Parce iniquitatibus nostris, et medere animabus nostris ; et clamor magnus fiebat clamantium et Deum invocantium. Sanatis vero omnibus qui advecti venerant infirmis, principes sacerdotum et omnis multitudo eorum ad episcopum civitatis cucurrit, una voce clamantes : Unus Deus Pater, unus Jesus Christus Filius ejus Deus, quem patres nostri crucifixerunt,

unus et Spiritus sanctus Deus. Et confitentes peccata sua, ipsam sanctam imaginem ostenderunt episcopo, narrantes etiam qualiter sanguis et aqua de latere ipsius cucurrit, et quanta mirabilia facta sunt. Episcopus autem universaliter indicto jejunio, omnes regeneravit sacro baptismate, quos ipse omnes suscepit. Synagogam quidem eorum principalem ecclesiam consecravit in honorem Salvatoris nostri Jesu Christi : cæteras vero synagogas eorum dedicavit ecclesias in honorem apostolorum et martyrum : factumque gaudium magnum, non solum quod tanta corpora curata sunt, sed quod et ani-

mae multorum de morte ad vitam translatae sunt. Hæc sciens ergo, dilectissimi fratres, acceleravi manifestare vobis ; ut in hoc etiam cognoscentes virtutem et misericordiam Domini nostri Jesu Christi, amplius confirmati sitis in fide, et gratiarum actiones illi reddatis pro mirabilibus et beneficiis quæ Dominus ostendit. Decrevit sancta Romana et Antiochensis Ecclesia diem v Iduum Novembrium solemnem agi, in quo hæc facta sunt ad laudem Domini nostri Jesu Christi, qui vivit et regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUENS OPUSCULUM MONITUM.

Perperam titulus Athanasii nomen præfert, cum sit hoc opusculum alius cujusdam scriptoris qui, ut engurari licet, Photii ævo hæc scripserit, quando oborta quæstio est de additione Filioque in Symbolo facta. Pro virili ergo pugnat hic homo, Spiritum sanctum, nec ex Filio, nec per Filium procedere. Multum tamen negotii faciunt aperta Athanasii hic allata testimonia, unde fortasse fuerit quod Athanasii nomen inscriptio ferat ; Gregorii item Nysseni et Cyrilli loca, quibus liquido affirmatur ex Patre Filioque Spiritum sanctum procedere. Iis ut occurrat scriptor iste, vanissima utitur distinctione : ait enim, ut duplex est generatio Filii, æterna alia, aliæque temporanea, ita duplicem esse Spiritus sancti processionem ; æternam aliam ex solo Patre, temporaneam secundam, qua ex Patre, Filio, atque seipso mittitur et datur. Quod gratis sane excogitatum commentum exsufflatur ex Athanasii locis compluribus in Præfatione, ubi de Spiritus sancti processione agitur, allatis, maximeque ex eo loco : Filius in Patre fons est Spiritus sancti. Quis enim negaverit fontem, primam significare originem ? Ibi videsis.

ATHANASII PATRIARCHÆ ALEXANDRINI, Β ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, EX SERMONE CONTRA LATINOS (19).

1. At non ita (sentiant) qui Christi sunt ; sed sicut ille, qui ait : « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit ¹³, » his declarat Patrem solum esse Spiritus sancti productorem : eadem quoque isti ratione, magistro obtemperantes, ex solo eum Patre aiunt procedere. Quod si quis dixerit, nusquam dici Spiritum ex solo esse Patre ; is audiat, eum qui de illo scribit, haud aliter quam ex divinis Patrum nostrorum doctrina, illud ferre testimonium. Ut enim illi Spiritum sanctum dicunt ex Patre procedere, sumpto ex Domini ipsius ore argumento ; ita subsequentes scriptores consequenter declararunt. Nec quisquam est illorum qui ex Filio vel per Filium dicat ipsum procedere ; nisi fortasse quispiam id dicat de alia profusione, seu manifestatione ac missione donorum Spiritus sancti. Ea quippe ratione quæquam ex Patre manifestetur Spiritus sanctus ad dispensationem, ita quoque ex Filio, ut docet regula veritatis. Et quandoquidem id ipsum omnes uno consensu dicunt, nemoque unus est qui hac in re dissonet, propalam est ex solo Patre Spiritum suam habere subsistentiam : siquidem hujusmodi emanatio subsistentia est. Quemadmodum enim hoc omnium dictum, Filius est Patris fetus, ita intelligitur, ut ex solo Patre sit Filius,

1. 'Αλλ' οὐχ οὕτως οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνος τὸ : « Ὅταν ἔλθῃ, λέγων, ὁ Παράκλητος ὃ ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται : » μόνον ἐντεῦθεν προβολὴ τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος ἀποδείκνυσιν· οὕτω καὶ οὗτοι τῇ διδασκαλίᾳ πεπιθόμενοι ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου τοῦτο φασὶν ἐκπορεύεσθαι. Εἰ δέ τις ἔρῃ, ὅτι οὐδαμῶς τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου λέγεται τοῦ Πατρὸς· ἀκούετω ὁ τοιοῦτος, ὅτι περὶ τοῦ τοῦ γράφων οὐκ ἄλλως ἐπιμαρτύρεται ἢ κατὰ τὴν τῶν θεοτάτων Πατέρων ἡμῶν διδασκαλίαν. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς φασὶν ἐκπορεύεσθαι, τὴν αἰτίαν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κυριακοῦ λαμβάνοντες στόματος· οὕτω καὶ οἱ καθ' ἑξῆς λογογράφοι καὶ συγγραφεῖς ἀκολούθως διαγορεύουσιν. Οὐ μέντοιγέ τις αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο φησὶν ἐκπορεύεσθαι· εἰ μὴ πῶς ἔρῃ τις τὴν ἄλλην πρόχυσιν, εἰσὺν φανέρωσιν καὶ ἀποστολὴν τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Πρὸς ταύτην γὰρ, καί περ ἐκ τοῦ Πατρὸς φανερῶνται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρὸς ἐπινέμωσιν, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς ὁ τῆς ἀληθείας διδάσκει κανὼν. Καπεὶ δὲ περ ἅπαντας τὸ αὐτὸ λέγοντας συμφώνως καὶ ἐν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου παράδοσιν, καὶ οὐδαμῶς φαίνεται τις διαφωνῶν· εὐδὸλον, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἔχει τὴν ὑπαρξίν· εἴπερ ἡ τοιαύτη ἐκπό-

¹³ Joan. xv, 26.

(19) Ex codice Regio 2271 nunc 451, p. 155, ad marginem operis sancti Iustini ad Zenam.

ρυσίς καθέστηκεν ὑπαρξίς. Ὡς γὰρ πάντων λεγόντων, γέννημα Πατρὸς ὁ Υἱὸς, συνεπινοεῖται καὶ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν προαιώνιον γέννησιν· οὕτω καὶ πάντων λεγόντων τὸ Πνεῦμα πρόβλημα Πατρὸς, συνεπινοεῖται καὶ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὴν προαιώνιον πρόβλησιν· εἰ μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ μόνον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Κατὰ δὲ τὴν ὑστέραν πρόχυσιν, εἴτουν ἐπιμένειν καὶ χορηγίαν τὴν πρὸς τοὺς ἀγίους, ὥς περ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, οὕτω καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Καθάπερ δὲ καὶ τὴν ὑστέραν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, εἴτουν ἐπιδημίαν τὴν πρὸς ἡμᾶς, οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον δοξάζομεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος. Καὶ παθεῖται ὅτι τοῦ ἀρχαγγέλου φωνὴ πρὸς Ἰωσήφ λέγουσα τὸν ἄνδρα Μαρίας τὸ, «Μὴ φοβῇς παραλαβεῖν Μαρίαν τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου.» Εἰ δὲ βούλει μαθεῖν, ὅτι καὶ τινες ἐκ τῶν ἡμετέρων μεγάλων ἁγίων ἀπεφάναντο τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ἤδη τὸν μέγαν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἥλιον Κύριλλον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, τοῦ κόσμου παντὸς, πρὸς τοῦτο λάμβαναι μάρτυρα· ἐν γὰρ τῷ *Peri Tridados* λόγῳ αὐτοῦ ὧδε πως σαφῶς περιστεῖ. Ἡ παναγία, φησὶ, καὶ σεπτὴ Τριάς, πρὸ πάντων αἰώνων καὶ εἰς αἰὲ ὑπάρχουσα, ἀχραντὴ ἐστὶ καὶ ἀίδιος, ἀσώματος, ἀκατάληπτος, ἀπερίληπτος, περιληπτὴ δὲ τῶν ἀπάντων, καὶ συγκατατοῦσα τὸ πᾶν, ἀγαθὴ, προνοητικὴ, δημιουργὸς τῶν ὁπάντων, ὁρατὸν τε καὶ ἀοράτων, ἀπαθὴς, ἀνάλωτος, ἀτρέπτος, νῶ ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων καὶ τῇ κτίσει φύσει ἀκατάληπτος· ὁμοούσιος ἐν ἑαυτῇ, ἀκοινωνήτος δὲ κατ' οὐσίαν πᾶσι τῇ κτίσει· γνωσχομένη μόνον ὑπ' ἑαυτῆς, ὑπ' οὐδεμιᾶς φύσεως τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ τῆς ὑπὲρ κόσμον τούτον· μονὰς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, εἴτουν προσώποις, καὶ Τριάς ἐν μονάδι θεότητος, ἥτοι μιᾶς οὐσίας γνωσχομένη. Ταύτης τῆς ἁγίας καὶ σεπτῆς μονάδος, αἱ προσκυνηταὶ τρεῖς ὑποστάσεις γινώσκονται καὶ πιστεύονται· ἐν Πατρὶ ἀνάρχῳ, ἀναίτῳ, ἀγεννητῳ, ἀίδιῳ· καὶ ἐν Υἱῷ μονογενεῖ γεννηθέντι ἀρρήτως, καὶ ἀπαθὺς καὶ ἀφράστως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Πατρὸς, καὶ διὰ τοῦτο ὁμοούσιῳ καὶ ἴσῳ τῷ Πατρὶ, χωρὶς τῆς πατρότητος, ἀρχὴν δὲ καὶ αἰτίαν τὸν Πατέρα ἔχοντι γεννητῶς καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ζωοποιῶ προσκυνομένῳ, ἐκπορευομένῳ ἐκ τοῦ Πατρὸς, τούτεστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Οὐ γεννητῶς καθάπερ ὁ Υἱὸς, ἵνα μὴ δύο Υἱοὶ ἐν τῇ Τριάδι· ἀλλ' ἐκπορευομένῳ καθάπερ εἴρηται, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀπὸ στόματος· περηνότι δὲ δὲ Υἱοῦ, καὶ λαλῆσαντι ἐν τοῖς ἁγίοις προφήταις καὶ ἀποστόλοις. Πλὴν, ὡς εἶπον, τῆς οὐσίας αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχοντι, καὶ τὸ ὁμοούσιον ἔχοντι πρὸς Πατέρα καὶ Υἱόν. Ἀκοινωνήτων δὲ καὶ αὐτὸ ἐστίν, ὥς περ καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον.

2. Ὅρξ πῶς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον, ἢ μᾶλλον κατὰ πᾶσαν τὴν ὁσίαν Γραφήν. Καὶ μὴ μοι τὸ ἀπὸ τοῦδε

A secundum 300 eam quæ ante sæcula est generationem; ita cum dicant omnes, Spiritum esse a Patre productum, intelligitur ex solo Patre Spiritum esse, secundum eam quæ ante sæcula est productionem: si solus ex solo Patre est Filius, solus ex solo Patre est Spiritus sanctus. Quod spectat autem secundam profusionem, sive dispensationem, qua datur iis qui digni sunt; sicut ex Patre est Spiritus, ita et per Filium et ex Filio. Quemadmodum et postremam Filii generationem, ejus scilicet ad nos adventum, non ex solo esse Patre, sed etiam ex Spiritu sancto existimamus. Ejusque tibi rei fidem faciat angelica vox ad Josephum virum Mariæ facta: «Noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est¹⁴.» Quod si ediscere cupias aliquos ex magnis apud nos sanctis, affirmasse ex solo Patre Spiritum sanctum procedere, jam tibi magnum Ecclesiæ nostræ, imo totius orbis solem, Cyrillum hujusce rei accipe testem: in suo namque *De Trinitate* libro aperte ita loquitur. Sanctissima, inquit, et veneranda Trinitas, quæ ante omnia sæcula est et semper futura, incorrupta est, æterna, incorporea, incomprehensibilis, incircumscripta, sed quæ complectitur omnia, universumque continet: bona, provida, creatrix omnium, visibilium et invisibilium, impatibilis, immutabilis, invariabilis, menti hominum et angelorum, creatæque nature incomprehensibilis, in seipsa consubstantialis, incommunicabilis secundum substantiam omni creaturæ: quæ a seipsa solum cognoscitur, et a nulla natura quæ in hoc mundo vel supra hunc mundum fuerit: unitas in tribus hypostasibus, seu personis, et trinitas in unitate deitatis, sive unius substantiæ cognita. Hujus sanctæ et venerandæ unitatis, adorandæ tres hypostases cognoscuntur atque creduntur: in Patre qui est sine principio, sine causa, ingenuus, sempiternus: in Filio unigenito; inenarrabiliter, impassibiliter, ineffabiliter nato ante omnia sæcula, ex ipsa Patris substantia, atque ideo consubstantiali et æquali Patri, excepta paternitate, qui pro causa Patrem habet, generandi scilicet modo: et in Spiritu sancto et vivificante adorato, procedente ex Patre, id est ex substantia Patris, non generatione, quemadmodum Filius, ne duo sint Filii in Trinitate; sed procedente, ut dictum est, ex solo Patre, atque ex ore. Apparuit autem per Filium, locutusque est in sanctis prophetis et apostolis. Cæterum, ut dixi, qui est ex substantia ipsius Patris et Filii, consubstantialisque est Patri et Filio. Incommunicabilis autem est, sicut Pater et Filius, omni creaturæ, juxta substantiæ rationem.

2. Viden' quod ex solo Patre sit Spiritus sanctus juxta sanctum Cyrillum; imo juxta totam Scripturam sacram. Et ne quis mihi ultra frigida

¹⁴ Matth. 1, 20.

illa proferat verba, aut voculas, quod scilicet A
præclari illi viri Athanasius et Cyrillus, unaque
Gregorius Nyssenus, additionis in causa fuere.
Athanasius quippe ita ait : Spiritus ex Patre,
(aiunt adversarii) et a Verbo, quod est ex Patre
procedit. Nyssenus autem postquam dixit, Filium
esse peculiariter ex primo, id est ex Patre,
deinceps ait : Spiritus per eum qui est peculia-
riter ex primo. Sapientissimus vero Cyrillus aperte
dixit, ex ambobus, Patre nempe et Filio, Spiritum
esse sanctum. Hæc sunt argumenta auctorum por-
tentosæ illius atque pravæ additionis. Ego vero,
ignarus licet, « omnem sensum captivans in obe-
dientiam Christi, » hac ratione loca illa explico. Ea
sententia Athanasius ait, Spiritum ex Patre esse,
et a Verbo quod ex Patre procedit. Quemadmodum
ex ipso coæterno Patre : sicut et Verbum mit-
titur daturque fidelibus a Spiritu, eadem ratione
qua ab ipso Patre. Testimonium accipe ab ipso
Verbo atque Filio, aiente : « Spiritus Domini super
301 me, eo quod unxit me. Evangelizare pauperi-
bus misit me¹⁴. » Sanctus ergo Spiritus Filium un-
xit atque misit ; sed etiam Pater ex ambobus Fi-
lio scilicet et Spiritu mittitur. Qua ratione porro
id fiat, Patrem audi per Isaiam prophetam ita lo-
quentem : « Audi me, Jacob et Israel, quem ego
voco : Ego Deus primus, et ego post hæc : et præ-
ter me non est Deus. Ego manu mea fundavi ter-
ram, et Spiritus meus firmavit cælum. Ego omni-
bus astris præcepi. Et nunc Dominus misit
me¹⁵. » Pater igitur est qui hoc loco dicit : « Mi-
sit me. » Viden æqualitatem trium personarum ex-
celsissimæ deitatis ? Cum Spiritus sanctus mitti-
tur a duobus, ut consubstantialis mittitur Patri
atque Filio. Cum autem Filius ex Patre, ut con-
substantialis etiam Spiritui. Cum autem Pater
ex Filio et Spiritu, quasi consubstantialis. Cum
dixit itaque magnus Athanasius, Spiritus ex Patre
procedens, declaravit undenam Spiritus habeat
subsistentiam, scilicet ex solo Patre. Cum autem
ait rursum : Ita est Spiritus ex Patre, ut est ex
Filio qui est ex Patre ; æqualitatem Patris et Fi-
lii demonstravit, ut hac in re confunderet impiis-
simum Arium, qui Filium creaturam esse dicit,
et non Deum : quasi hisce illum verbis compella-
ret : O impiissime Ari, sic Spiritus qui a Patre
procedit, a Filio quem tu blasphemias, splendet
daturque fidelibus, secundum ejus operationem
atque donum, quemadmodum ab ipso sempiterno
Patre. Quod autem hoc ad hunc modum se habeat,
vide, quæso, quid ad Serapionem scribat episco-
pum ille Pater, qui ab immortalitate nomen acce-
pit. Eadem enim loquitur, deque iisdem philoso-
phatur hisce verbis : Quemadmodum Filius proles
est unigenita Patris, ita et Spiritus a Filio datus,

A λέγεται τις τὰ ψυχρὰ ἐκείνα ῥήματα, ἢ λογύβρια, ὅτι
Ἀθανάσιος καὶ Κύριλλος οἱ δοῦλοι, πρὸς δὲ καὶ ὁ
Νυσσαῖων Γρηγόριος, τῆς προσθήκης γεγόνασιν
αὐτοῖς. Ὁ μὲν γὰρ Ἀθανάσιος οὕτως φησί· τὸ Πνεῦμα
ἐκ τοῦ Πατρὸς οἱ ἀντίθετοι λέγουσι, καὶ παρὰ τοῦ
Λόγου, τοῦ ἐκ Πατρὸς, ἐκπορευόμενον· ὁ δὲ Νύσσης,
εἰπὼν τὸν Υἱὸν εἶναι προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τού-
ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἐξῆς λέγει· τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ
προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· ὁ δὲ γε σωφώτατος Κύ-
ριλλος προφανῶς, φησὶν, εἰρηκεν ἐξ ἀμφοῖν Πατρὸς
καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ταῦτα τῶν τῆς
σαθρᾶς προσθήκης τερατουργῶν τὰ προβλήματα.
Ἐγὼ γε δ' ἐᾶν νόημα, καίπερ ὢν ἀμαθὴς, ἐ-
αίχμαλυντίζων εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, ὡδέ
πῶς ταῦτα διασαφῶ. Οὕτως τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς φησὶν Ἀθανάσιος, καὶ παρὰ τοῦ Λόγου, τοῦ ἐκ
B Πατρὸς, ἐκπορευόμενον, ὥστε καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ
συναϊδίου Πατρὸς, καθὰ καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως ἀπο-
στέλλεται (20), καὶ δίδεται παρὰ τοῦ Πνεύμα-
τος τοῖς πιστοῖς, ὡς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς·
καὶ τὴν μαρτυρίαν ἀπ' αὐτοῦ λάμβανε τοῦ Λό-
γου καὶ Υἱοῦ, « Πνεῦμα Κυρίου, » λέγοντος, « ἐπ'
ἐμὲ, οὗ ἐνεκεν ἔγχεστέ με. Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς
ἀπέσταλκέ με. » Ἀρα τὸ Πνεῦμα καὶ ἔγχεσε τὸν Υἱὸν,
καὶ ἀπέσταλκεν· ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἐξ ἀμφοῖν Υἱοῦ
καὶ Πνεύματος ἀποστέλλεται. Ὅπως δὲ τοῦτο, αὐτοῦ
τοῦ Πατρὸς οὕτω διὰ Ἑσαίου τοῦ προφήτου λέγον-
τος ἀκούσον· « Ἀκούε μου, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὃν
ἐγὼ καλῶ· Ἐγὼ θεὸς πρῶτος, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα·
C καὶ πλὴν ἐμοῦ θεὸς οὐκ ἔστιν. Ἐγὼ χειρὶ μου ἐθεμε-
λίωσα τὴν γῆν, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐστερέωσε τὸν
οὐρανόν. Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἀστροῖς ἐνετείλαμην. Καὶ
νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με. » Ἀρα ὁ Πατὴρ ἐστὶν ἐν-
ταῦθα ὁ λέγων τὸ· « Ἀπέσταλκέ με. » Ὁρᾷς τὴν
ισοτιμίαν τῶν τριῶν προσώπων τῆς ὑπεράτης θεό-
τητος ; Ὅτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποστέλλεται ἐξ
ἀμφοῖν, ὡς ὁμοούσιον ἀποστέλλεται Πατὴρ καὶ Υἱοῦ.
Ὅτε δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁμοούσιος καὶ τοῦ
Πνεύματος. Ὅτε δὲ ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ
Πνεύματος, ὡς ὁμοούσιος. Εἰπὼν τοίνυν ὁ μέγας
Ἀθανάσιος, τὸ ἐκπορευόμενον τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα,
ἐδήλωσεν ὅθεν ἔχει τὸ Πνεῦμα τὴν ὑπαρξίν, ἐκ μό-
νου δηλονότι τοῦ Πατρὸς. Εἰπὼν δὲ πάλιν οὕτω τὸ
Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ
D Πατρὸς, τὴν ισοτιμίαν ἐδήλωσε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ,
κατασχῆναι ἐν τούτῳ τὸν ἀθεώτατον Ἀρειον, ὃς
κτίσμα ἔλεγε, καὶ οὐ Θεὸν τὸν Υἱόν· οἰοῖται ταῦτα
λέγων πρὸς αὐτόν· Ὁ ἀθεώτατε Ἀρειε, οὕτω τὸ
ἐκπορευόμενον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, παρὰ τοῦ ὑπὸ
σοῦ βλασφημουμένου Υἱοῦ ἐκλάμπει καὶ δίδεται
τοῖς πιστοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν καὶ δωρεάν,
ὥστε καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ συναϊδίου Πατρὸς. Ὅτι· δὲ
τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ὅρα τί γράφει πρὸς
τὸν ἐπίσκοπον τὸν Σεραπίωνα, ὁ τῆς ἀθανασίας
ἀξιόνομος οὗτος Πατὴρ. Τὰ αὐτὰ γὰρ λέγων, καὶ

¹⁴ Isa. Lxi, 1; Luc. iv, 18. ¹⁵ Isa. xlviii, 12-16.

(20) Hic desunt nonnulla.

φιλοσοφῶν περὶ τῶν αὐτῶν, οὕτω κάκεισθε φησιν· ὡςπερ γέννημα μονογενὲς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον καὶ πεμπόμενον, καὶ αὐτὸ ἐν καὶ οὐ πολλὰ, οὐδ' ἐκ πολλῶν ἐν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ Πνεῦμα. Ἐνδὲ γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἀγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, οὕσαν ἐνέργειαν καὶ ὡρεᾶν αὐτοῦ, ἥτις γε ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται. ὡςπερ γέννημα μονογενὲς, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ πρόβλημα τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Πνεύματι καὶ οὐ πολλὰ, οὐδ' ἐκ πολλῶν δηλονότι τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκός. Ἄλλ' ὡς μόνον αὐτὸ Πνεῦμα καὶ πρόβλημα, οὕτως καὶ ἐκ μόνου τοῦτο καὶ ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρὸς. Ἐνδὲ γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου, ὡς ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἀγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, ἥτις ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ὡρεᾶν ἐνεργεῖν, καὶ διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστην, καθὼς βούλεται. Ἦτις γε ὡρεᾶ διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, τούτεστιν ἐκχεῖσθαι καὶ ἀποστέλλεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται. Φιλοσοφῆσας πρῶτον ὁ ἅγιος περὶ τῆς προαιωνίου τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως ἀμυδρῶς, μόνον αὐτὸ ἀποδείξας πρόβλημα, ὡς ἐξ ἑνὸς τοῦ προβολέως τε καὶ Πατρὸς, διὰ τῶν ἐξῆς ἡμῖν ἀποδείκνυσαι μάλα σαφῶς καὶ τὴν ὑπὸ χρόνον πρόχουσιν, ὡς ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχουσιν Πατὴρ καὶ Υἱός. Ὅπερ δὲ δύναται ἐκεῖ τὸ, οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς, οὕτως ἐνταῦθα καὶ τό· Ἦτις γε ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται.

3. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρῶτου φησὶ· μετὰ τοῦ Υἱοῦ δηλονότι συνημμένως καὶ ἅμα, καὶ οὐ μετὰ τὸν Υἱὸν ὑπερβίβων κατὰ τὴν ὑπαρξίν. Εἰπὼν δὲ τὸν Υἱὸν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρῶτου, μὴ νόμιζε· μὴ καὶ αὐτὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα προσεχῶς ἐκ τοῦ πρῶτου. ὡςπερ γὰρ ὁ Υἱὸς προσεχῶς καὶ ἐγγιστα ἐκ τοῦ πρῶτου, τούτεστι τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα προσεχῶς ἐκ τοῦ πρῶτου, κατὰ τὴν προαιωνίου ὑπαρξίν. Πρῶτος δὲ ὁ Πατὴρ οὐ κατὰ χρόνον, οὐδὲ κατὰ τάξιν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ καθὼς αἰτίας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὡςπερ καὶ μεῖζων καὶ ἀναρχος, ὡς ἀνάιτιος, ὡς ῥίζα τῶν ἐξ αὐτοῦ καὶ πατὴρ. ὡςπερ γὰρ οὗτος μόνος ἀναρχος πρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱόν, οὕτω καὶ τούτων ὁ αὐτὸς μόνος αἰτίας· τὸ δὲ Πνεῦμα πρὸς τὸν Πατέρα, οὐκ ἀναρχον, οὐδ' ἀνάιτιον, ὡςπερ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν ἐν χρόνῳ ἀρχὴν. Οὐ μόνον τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς ἀναρχος ὡςπερ καὶ ὁ Πατὴρ. Πρῶτος αἰτίας καὶ μόνος ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἀλλὰ μὴ ζητεῖ καὶ ἐνυπόθετον ὁ ὀρθόδοξος, μηδὲ γε τρίτον· ἵνα μὴ, τὴν αὐτὴν καὶ μίαν οὐσίαν κατὰτέμνων κακοσχόλιος,

A atque missus, ipse quoque unus est et non multi, neque ex multis unus, sed ipse solus Spiritus. Unus enim cum sit Filius Verbum vivens, unam esse oportet perfectam plenamque, sanctificantem atque illuminantem vitam, quæ sit ejus operatio atque donum, quæ dicitur ex Patre procedere; quandoquidem ex Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur atque datur. Sicut proles unigenita est, ait, Patris Filius, ita et productio ejusdem Patris est unus Spiritus et non multi, nec ex multis, ut planum est, habet subsistentiam. Sed sicut unus est ipse Spiritus, unum productum, ita et ex solo et uno est Patre. Cum unus namque sit Filius vivens Verbum, utpote ex uno Patre; unam quoque oportet esse perfectam et plenam, sanctificantem et illuminantem vitam, quæ est Spiritus sanctus, qui donum ipse suum operatur, et dividit proprie singulis prout vult. Quod donum ideo ex Patre dicitur procedere, hoc est, effundi atque mitti, quia a Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur et datur. Cum prius sanctus ille ratiocinatus subobscurus esset de processione Spiritus quæ est ante sæcula, solumque ipsum ostendens esse productum, quasi ex uno productore, atque Patre; in subsequentibus nobis liquido declarat eam quæ in tempore est profusionem, quasi ex duobus, Patre scilicet atque Filio, existentem; quod ibidem significatur hoc dicto: Sic Spiritus ex Patre, quemadmodum a Verbo quod est ex Patre. Ita quoque hoc loco illud: Quæ ex Patre dicitur procedere, quandoquidem a Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur et datur.

C τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει
3. Eodem quoque modo Gregorius Nyssenus ait Spiritum per eum esse qui est peculiariter ex primo; cum Filio scilicet conjunctum atque simul, neque post Filium secundum subsistentiam. Cum ait autem Filium peculiariter ex primo, ne arbitrare ipsum Spiritum non esse peculiariter ex primo. Quemadmodum enim Filius peculiariter et proxime ex primo est, id est, ex Patre; ita et Spiritus peculiariter est ex primo, secundum eam quæ ante sæcula est subsistentiam. Primus porro Pater est, non tempore, nec **302** ordine, absit! sed in quantum causa est Filii et Spiritus, quemadmodum et major et absque principio, ut sine causa ulla, radix et fons eorum quæ ex ipso emanant. Quemadmodum enim ipse solus absque principia est respectu Spiritus ac Filii, ita et eorum ipse solus est causa. Spiritus vero respectu Patris, non absque principio, nec absque causa est, quemadmodum nec ipse Filius juxta suum in tempore principium. Non modo Spiritus, sed etiam Filius absque principio est sicuti Pater. Prima causa eaque sola Pater est Filii atque Spiritus. At secundam ne quaeras, quisquis orthodoxus es, neque tertiam; ut ne eandem unamque substantiam

improbo dividens studio, ut prave doctrinæ homo damneris. Primus itaque Pater est in quantum major est; major vèro in quantum est absque principio; absque principio autem est in quantum est principium hypostasium quæ sunt ejusdem naturæ. Spiritus et Filius peculiariter ex majore, id est ex Patre. Una enim Filius proprie ac vere, necnon Spiritus sanctus ex Patre sunt. Non quod ille prius, iste posterius; sed simul Filii generatio, et Spiritus processio splendet: mittitur Spiritus atque datur, per Filium, ut beatus ait Athanasius, quemadmodum et Filius per Spiritum, uti dictum fuit. Eadem quoque ratione intelligendum illud Cyrilli dictum, nempe ex ambobus, scilicet, Spiritus ex Patre procedens ex ambobus splendet, mittitur et datur, ex Patre scilicet et Filio. Et paulo post: Duas generationes, uti superius dixi, circa Filium didici; unam quæ est ex Patre ante tempora, aliam quæ ex Virgine in tempore. Eodem modo duas profusiones didici esse Spiritus sancti; unam qua procedit ante tempora, et aliam qua bonitatem impartitur. Sed prioris Filii generationis et prioris processionis Spiritus, Pater solus causa est. Alterius vèro generationis quæ in tempore facta est, et alterius profusionis, qua dona impartitur, non solus Pater, sed Filius et Spiritus sanctus est causa. Ex ambobus itaque, Patre scilicet et Filio, ad dispensationem effunditur: non secundum subsistentiam, absit! alioquin duæ causæ perperam inducerentur, quæ uni illi ejusdem naturæ ac paris honoris existenti, multum antecellerent.

τοῖτο ! ἐπεὶ δύο τὰ αἴτια παρεισάγονται, τοῦ ἐνὸς συμφυοῦς καὶ ὁμοτίμου κατὰ πολλὸν διαφέροντα.

καὶ διαίρων, καταδικασθῆς ὡς κακῶδους. Πρῶτος τοιγαροῦν ὁ Πατὴρ καθὼ μείζων, μείζων δὲ καθὼ ἀναρχος· ἀναρχος δὲ καθὼ ἀρχὴ τῶν ὁμοφυῶν ὑποστάσεων. Τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Υἱὸς προσεχῶς ἐκ τοῦ μείζονος, τούτεστι τοῦ Πατρὸς. Ἄμα γὰρ ὁ Υἱὸς κυρίως καὶ ἀληθῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὐχ ὁ μὲν πρότερον, τὸ δὲ μετ' αὐτόν· ἀλλ' ἅμα ἡ γέννησις τοῦ Υἱοῦ, ἅμα καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις ἐκλάμπεται, καὶ ἀποστέλλεται τὸ Πνεῦμα καὶ δίδεται διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς μακάριός φησιν Ἀθανάσιος, καθάπερ καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Πνεύματος, ὥσπερ εἴρηται. Ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ μακαρίου Κυρίλλου, λέγω δὴ τὸ, ἐξ ἀμφοῖν, κατ' αὐτὴν ἐκλήπτεον τὴν ἐννοίαν· τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξ ἀμφοῖν ἐκλάμπεται, ἀποστέλλεται καὶ δίδεται, Πατὴρ καὶ Υἱὸς. Καὶ μετ' ὀλίγα· Δύο γεννήσεις ὡς ἀνωθεν ἐφθην εἰπὼν ἐπὶ τοῦ Λόγου μεμάθηκα· μίαν μὲν τὴν ἐκ Πατρὸς καὶ ὑπὲρ χρόνον, μίαν δὲ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου καὶ ὑπὸ χρόνον. Ὡσαύτως καὶ δύο προχύσεις ἐμυθήθη ἐπὶ τοῦ Πνεύματος· μίαν μὲν τὴν ἐκπορευτικὴν καὶ ὑπὲρ χρόνον, καὶ μίαν τὴν μεταδοτικὴν ἀγαθότητος. Ἀλλὰ τῆς πρώτης γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῆς πρώτης τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ὁ Πατὴρ μόνος αἴτιος. Τῆς δὲ ἄλλης γεννήσεως τῆς ὑπὸ χρόνον, καὶ τῆς ἄλλης προχύσεως τῆς μεταδοτικῆς, οὐ μόνος αἴτιος ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐξ ἀμφοῖν τοιγαροῦν τὸ Πνεῦμα, Πατὴρ καὶ Υἱὸς, πρὸς ἐπινέμειν προχέεται· οὐ κατὰ τὴν ὑπαρξιν, μὴ γένεσιν.

IN SYNTAGMA DOCTRINÆ ADMONITIO.

Hoc opusculum paucis ab hinc annis in lucem protulit vir clariss. Andreas Arnoldus Norimbergensis, anno scilicet 1685. Atque in præfatione sua multis ille argumentis Athanasio asserere contendit. Sancti Athanasii archiepiscopi Alexandrini, ait iose, Syntagma doctrinæ ad monachos, clericos et laicos, recensetur ex pulcherrimo codice membranaceo Vossiano quingentorum vel sexcentorum annorum, qui continet præterea Palladii Historiam Lausiacam cum aliquot libellis vetustioribus. Ad cupiditatem describendi exceiverunt me viri illustris manu ascripta verba Non est in editis Athanasii. Nolebam enim parvi facere quidquid tanti Ecclesiæ doctoris esset, quodque ad aliquem meum fructum redundaret. Postea per litteras fautorem de voluntate emittendi Athanasii certior reddidi, quibus tale responsum dedit: S. Athanasii De vita monastica διδακτικὸν dignum est prorsus quod edatur, longeque præstantius ea regula, quam ex Hieronymi operibus collegit Lupus. Cum veteres scriptum hoc Athanasio tribuant, non satis video quare de auctore dubitas. Winsoræ xi Jul. c168cLxxxiii. Ex quo magnum mihi nascebatur argumentum tum veritatis, tum dignitatis. Pergam in incepto, ubi tanto viro pro suis in me meritis, gratias egero. Per quinque amplius menses bibliotheca ipsius, quæ multas alias raritate, utilitateque longe superat, non tantum patuit; sed oraculum eruditionis in singulos dies consulere fas erat. Veteres oraculi vel una vice consultandi causa longissima emetiebantur itinera, beati brevibus responsis: quis dubitet, meliore fuisse loco qui in templo Musarum cum Apolline habitavit? Alio quandoque spectabat Pythia vox: aliquando sortem oraculi eluserunt. Dormiebant nonnulli in delubris, ut per somnium viderent species rerum, vel audirent vocem; mihi tunc latiores in vita illuxerunt dies, vera omnis et perspicua oratio. Gratias te dignas, illustris Vossi, agere deberem, et quas possum ago. Siquidem nihil satis magnificum de virtute tua dixerim.

Tantopere de me merito, Lector benevole, gratum præbere imperavit pietas; nunc ad Syntagma re-

deundum, quod novum existens, præfationem sibi postulat. Codex iste antiquus S. Athanasio tribuit opusculum, quæ res alicujus est momenti, utut librorum inscriptiones vera nomina non ubique referant. Nam posteriorum temporum scriptores, vetera interdum sibi vindicant; nonnunquam sub priscorum auctorum nominibus sua supponunt, præsertim ex doctrina nobilium et clarorum. Interea ex codicis antiquitate constat, olim fuisse creditum seriem hæc doctrinæ ab Athanasio posteritati 303 relictam. Si plura mss. eodem modo inscripta reperirentur, aliquam saltem veritatis rationem suggererent; verum præter Vossianum nullum adhuc inveni, neque in Christianissimi regis bibliotheca, vel alibi quaque. Argumentum foret ad probandum, aut cœvi auctoris testimonium, aut ipsius Athanasii in suis operibus, quod cum desit, aliud est in promptu. Querenti aliquando in bibliotheca Regia Sophronianam fidei confessionem indultu cl. Thevenoti, conatus meos ornantis et promoventis; venerunt in manus Ἐρωτήσεις κανονικὰ καὶ ἀποκρίσεις τῆς ἀγίας συνόδου, absque loci temporisque circumstantia. Queritur autem, Ὡ; οὐ δὲ καταλείβειν τὴν νηστείαν ἐν τετράδι καὶ παρασκευῇ χάριν μνήμης ἀγίου ἡ ἀποστόλου τινός, εἰ μὴ μόνον ἐν ταῖς θεσποτικαῖς ἑορταῖς. *Utrumne oporteat quartæ et Parasceve solvere jejunium, propter memoriam sancti aut apostoli alicujus? vel, an jejunium Dominicis solummodo diebus (21) solvendum sit?* Respondit synodus: Περὶ τούτων ὁ μέγας Ἀθανάσιος τάδε φησὶν ἐν τισὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· « Ὅτι οὐ δὲ παραβαίνειν νηστείαν Κυρίου τὸν μοναχὸν ἢ τὸν ἱερέα τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μὴ τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρηται, χωρὶς τῆς Πεντηκοστῆς ἢ τῶν Ἐπιφανειῶν. » *De his magnus Athanasius in aliquo scriptorum suorum ita se exprimit: « Monachus aut sacerdos jejunium quartæ vel sextæ diei non solvat, nisi decumbat morbo, exceptis Pentecoste et Epiphanii. »* Placuit locus hic, ipsaque Syntagmatis nostri verba proferenda, unde illa desumpta sunt: Μὴ παραβαίνειν νηστείαν, τούτῳσι τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μὴ τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρηται, χωρὶς Πεντηκοστῆς μόνης καὶ τῶν Ἐπιφανειῶν. Alia ponitur quæstio, quæ aq̃ue huc attinet: Περὶ τοῦ κλίνειν γόνυ ἐν Σαββάτῳ ἢ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καὶ ἡ ἐν Τρούλλῳ διωριστο, μεθ' ὧν καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος τάδε φησὶ· Μὴ τίς σε πλανήσῃ τὸ παράπαν ἐν κυριακῇ γονυπετεῖν, ἢ ἐν Πεντηκοστῇ· καὶ περὶ Σαββάτου οὐκ εἶπεν· Ἀπόκρισις· Οὕτως ἔχει καὶ ἡ ἀλήθεια· πλὴν οἱ πολλοὶ, διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι νηστείαν ἐν Σαββάτῳ, τὴν γονυκλισίαν παρήκων. Nimirum, de genu die Sabbati flectendo, synodus Nicænam et Trullanam statuisset, et magnum Athanasium pariter enuntiasse: *Cave ne quisquam te inducat Dominica die esse jejunandum omnino, sive in Pentecoste.* Nihil vero dixisse de Sabbato. *Respondetur: Sic se res plane habet; perique tamen, quia Sabbato non jejunatur, genuflexionem prætermittunt.* Ut singula appareant, in Athanasium nostrum: Μὴ τίς σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν τὸ παράπαν, μήτε γονυπετεῖν τὸ παράπαν, μήτε ἐν Πεντηκοστῇ. Οὐ γάρ ἐστι θεσμός Ἐκκλησίας. Duo fragmenta isthæc non levis sunt ponderis; tantique, ut nullum ferme dubium relinquatur. Siquidem ipsa synodus eo testimonio utitur, neque refellit monachos ex Athanasio nostro disserentes. Apud Balsamonem occurrit quæstio de genu in Sabbato flectendo, mota a monachis extra urbem se exercentibus, tempore Nicolai patriarchæ et Alexii Comneni. Ad quam respondit sacra Constantinopolitana synodus. Verum differunt interrogaciones illorum monachorum a nostris in mss. Regio, propter diversa capita. Porro, etsi ejusdem essent eum cæeris ævi, nemo facile sibi persuaserit, Athanasii tunc suppositionem factam; sed contra putet, longa ætate fidem obtinuisse in Patrum consensu. Conjectio autem quæstiones canonicas et responsiones codicis Regii ad sæculum ix referendas, in quibus sit mentio typicorum, synaxariorum sancti Patris nostri Saba, et præceptoris eremi magni Euthymii, nec non S. Athanasii illius in monte sancto. Producentur concilium Nicænum i. ἡ ἐνώσεως σύνοδος, ἡ γενομένη ἐν Κωνσταντίνου πόλει, περὶ τῶν γάμων, synodus Neocesariensis, S. Basilii ad Amphiloichium.

Quid sit quare Syntagma nostrum S. Athanasii esse nequeat, nondum perspicio: quamvis enim ipse in Vita S. Antonii narraverit, tam crebra monasteria in Ægypto tum non fuisse, sed quemque se exercuisse a suo pago non procul: nihilo secus Gregorius Nazianzenus, *Orat. in laudem Athanasii*, affirmat, *Vitam Antonii* promulgare leges monasticas sub specie narrationis. Ad hæc cum nostris congruunt, quæ legas in S. Athanasio *De virginitate*, ἥτοι περὶ ἀσκήσεως. Propter superbiam diabolus ex cælis præcipitabatur. Νῆστευσον ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν χωρὶς πάσης ἀνάγκης· ὥρᾳ δὲ ἐννάτῃ τῆς ἡμέρας ἐν ὕμνοις καὶ εὐχαῖς διατελέσασα. καταλάβανε τὸν ἄρτον σου ἐν λαγάνῳ ἀναπεποιημένῳ ἐλαίῳ. *Jejuna universum annum sine necessitate* (melius, nisi necessitas aliud postulet); *hora vero nona, in hymnis et jejniis perdurans, sume panem tuum cum oleribus oleo reffectis.* « Nuditas ne appareat coram alio. Non ibis ad balneum, siquidem sana sis, nisi urgente necessitate. Si corpus infirmum, χρῆσαι ὀνὴρ ὀλίγῳ διὰ τὸν στόμαχον. Quod si adsit catechumena in mensa, ne oret cum fidelibus, neque sedebis et una cum illa panem comedes. Si vir justus ad te venerit, lava ei pedes. Si virgines advenientes vinum bibant, etiamsi tu non bibis, propter eas bibe paucillum. In ecclesia tace, nec quidquam loquaris, sed lectionibus intende. » Similiter in *Exhortatione ad monachos*, quam Latine habemus in tomo II Opp., si donamus esse Atha-

(21) In festis Domini.

nasii, commendantur jejunia præter Dominicam, si vota sint: habitus vilis, atque alia nonnulla facillime cum nostris comparanda.

Stylus Syntagmatis ab Athanasiano non est adeo remotus, quandoquidem in tractatu *De virginitate* multa iisdem verbis modisque dicendi exprimuntur. Subdificile tamen visum fuit demonstrare, Athanasium usurpasse verbum θέλειν cum infinitivo, loco imperativi, v. c. θέλει ἀγρυπνεῖν, pro ἀγρύπνει· θέλει μένειν, pro μένει, quæ barbara sit locutio: notabam diu in ea re, donec invenirem in S. Basilii sermone *De abdicatione rerum*: Μὴ θέλει διορθοῦν ἐπασμὸς τῶν θηρίων, pro διορθοῦ. Item, Μὴ ἔσο περίεργος, μὴ δὲ πάντα βλέπειν θέλει, pro βλέπει. Unde illius argumenti vim evadimus. Post omnia ista quid restat? nemini rapiendum iudicium suum, neque etiam resistendum et repugnandum contra veritatem, ad quam si quis curiosiore observatione penetraverit, de publico bene merebitur.

Hæc Arnoldus, vir sane non minus eruditione quam comitate et moderatione conspicuus. Sed pace viri doctissimi, hæc, nostro quidem iudicio, non sunt magni momenti ad hoc opusculum Athanasio adjudicandum. Nam quod de questionibus canonicis, ubi nomine Athanasii quadam ex hoc Syntagma afferuntur, licet revera illæ in quodam concilio editæ fuissent, quod tamen dubio minime vacat; in synodis quandoque Athanasii nomine opera laudantur, quæ tamen constat Athanasii non esse; ut videre est in secunda Nicæna ubi historia imaginis Berytensis ad verbum legitur, quam nemo non fatetur Athanasio adjudicandam: quod potiori ratione de subsequentium sæculorum synodis æstimandum. Multa certe exstant spuria opera quæ sexto vel septimo sæculo exarata sunt, quæque a posterioribus inde synodis auctoribusque laudari potuerunt. Quod spectat vero affinitatem quorundam hujus opusculi locorum cum aliis libri *De virginitate* et *De exhortatione ad monachos* locis, id minoris adhuc est pretii: tum quia prior liber magna suspitione, posterior aperte vobis laborat; tum quia præceptiones illæ monasticæ de jejuniis, aliisque observationibus, eadem ferme in variis auctoribus leguntur; ita ut nullum hinc possit erui argumentum. Nobis itaque omnino spurium videtur hoc opusculum, tum ob styli genus, quod ab Athanasii ἐνεργείᾳ mirum quam remotum sit, tum ob multas voculas quæ sequioris ævi notam præferunt, ut est illud ἀκαροπερίσπαστον seu ἀκαροπερίσπαστον, illud etiam καταψυχή. 304 simultas, item, ἐπαίριδεσθαι, nisi sit mendum, ἐργατεύεσθαι, περιχαῶσιν, pro ægre ferant: et similia bene multa pro brevitate opusculi; quod neque potioris esse conditionis arbitramur quam cætera opuscula ascetica, quæ Athanasii nomine subsequuntur. Cæterum Arnoldi notas non integras hic subijcimus, tum quia proliziores sunt quam institui nostri ratio ferat, tum quia multa complectuntur quæ in Onomastico nostro explicanda venient.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΠΡΟΣ ΜΟΝΑΖΟΝΤΑΣ, ΚΑΙ ΠΑΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ, ΚΛΗΡΙΚΟΥΣ
ΤΕ ΚΑΙ ΛΑΙΚΟΥΣ.

S. P. N. ATHANASII

SYNTAGMA DOCTRINÆ AD MONACHOS, OMNESQUE CHRISTIANOS TAM CLERICOS
QUAM LAICOS.

1. Ecclesiæ catholicæ filiorum, et potissimum A anachoretarum sive monachorum, tale est vitæ agenda genus. Gratia quidem salvi sumus¹⁷; sed gratia filios suos, sapientiæ item omnisque probi operis filios esse peroptat, qui bonum experimento cognoscant, et ita agere nitantur. Te itaque recta hujusmodi fide dignum constitue: facto, dilecte mi, hæc servandi proposito. Nam sunt qui cum his præceptis pugnent: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teipsum¹⁸. Non occides, non mœchaberis, « non scortaberis, pueros ne cor-

1. Ἔστιν ὁ βίος τῶν υἱῶν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα τῶν ἐν αὐτῇ ἀναχωρητῶν ἦτοι μοναχῶν, οὕτως. Χάριτι μὲν ἐσμεν σωζόμενοι· ἀλλ' ἡ χάρις αὐθαιρέτους βούλεται εἶναι τοὺς ἑαυτῆς παιδας καὶ σοφίας υἱοὺς καὶ πάσης πράξεως ἀγαθῆς, δοκιμάσαντες: (22) τὸ καλὸν, ζηλοῦντες (23), καὶ οὕτω πράττειν. Τῆς οὖν ὁρθῆς ταύτης πίστεως; δεῖον σεαυτὸν εὐτρέπειζε, προβεβλημένος, ἀγαπητὲ, ταῦτα φυλάττειν· ἀγωνίζονται μετὰ τοῦ (24), « Κύριον τὸν Θεόν σου ἀγαπήσεις ἐξ ὅλης καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, « οὐ πορνεύσεις, οὐ παι-

¹⁷ Ephes. ii, 8. ¹⁸ Matth. xxii, 37, 39.

(22) F. δοκιμάσαντας.

(23) F. ζηλοῦντας.

(24) Hic quædam desiderantur.

δοσφορήσεις, [οὐ] φαρμακεύσεις, οὐ διχοστατήσεις· ἀπέχου πνικτοῦ, καὶ εἰδωλοθύτου, καὶ αἵματος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐστὶ τὰ προφανῆ ἀμαρτήματα· αἱ δὲ ὡς ἐλαχιστότεραι φαινόμεναι ἐντολαί, ὧν καὶ αὐτῶν λόγον ἀποδώσομεν, εἰσὶν αὗται· Τίως μὲν τοὺς μονάζοντας τε καὶ ἐγκρατεῖς δεῖ ἀνακχωρισμένους εἶναι ἀπὸ γυναικῶν, καὶ μῆτε εἰς ὁμίλιαν αὐτῶν ἐρχεσθαι, εἰ δυνατόν, μῆτε ὁρᾶν αὐτάς φιλοτιμείσθαι, ἵνα μή τις ζημία γένηται, ἐν μοιχεύσει καρδία διὰ τῆς τῶν ὀφθαλμῶν ὁράσεως. Φυλάττεσθαι τε μὴ εἶναι διλογον, μὴ διγυνωμον, μὴ ψεύστην, μὴ κατάλειον, μὴ ἀκροπερίσπαστον, μὴ ἀναίσχυντον, μὴ βέμβον, μὴ ἀναίσθητον, μὴ αὐθάδη, μὴ σαπρὸν λόγον ἐκ χειλέων προφέροντα, μῆτε ὅρκον ὅπως τὸν παράπαν· ἀλλὰ, ναί, ναί, οὐ, οὐ· Καὶ ἐάν ποῦ ἀνάγκη γένηται λέγειν ἐν ὁμίλει· Γίνωσκε, εἰ ἀλήθειαν λέγω, εἰ οὐ ψεύδομαι. Τὸ δὲ σεβάσμιον ὄνομα ἐπὶ ὅρκον μὴ λάμβανε, μῆτε ἑτερόν τινα ὅρκον. καθὼς εἶπε τὸ Εὐαγγέλιον· ταῦτα γὰρ πάντα οὐ προσήκει οὐδὲ ἀρμόττει ποιεῖν· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἐκκλησίας ἐκβάλλειν τὸν μὴ παραφυλαττόμενόν τινα δὲ αὐτῶν ἀποκτενεῖν (25).

2. Ἐτι τε μὴ γυμνοῦν ἐνώπιόν τινος, ἀλλ' ἢ (26) ἀνάγκη ἐν λουτρῷ, διὰ πάθος, ἐν ἀσθενείᾳ πολλῇ γινόμενον. Μὴ λέγειν ἀδελφῶν, βραχά, μῆτε, μωρέ· ἑορταί; ἐθνῶν μὴ συγκαινωνεῖν· Σάββατα μὴ φυλάττειν (27)· μὴ μαγεύειν· μὴ φαρμακεύειν, μῆτε ἄλλο σοι ταῦτα πράττειν ἐπὶ νόσῳ ἢ πάθους ἀλγῆματι. Μὴ ἀπέρχεσθαι (28) πρὸς ἐπασιδὸν, μῆτε φυλακτήριον ἑαυτῷ περιτιθεῖναι, μῆτε περικαθαίρειν, μῆτε μὴν ταῦτά σοι ποιεῖν, μῆτε ὑπὸ ἄλλου σοι γένηται. Τὸ σῶμα φυλάττειν ἀπὸ πάσης αἰσχρότητος καὶ ἀσελγείας· μὴ ἔχειν γυναῖκα συνείσακτον (29), καθάπερ τινὲς ἀγαπητάς ἐπέθεντο αὐταῖς ὀνόματα· τάχα δὲ ἐναντίως μισοῦνται αὐτοῖς εὐρεθήσονται. Μὴ ἔχειν καταφυχὴν πρὸς τινα· ὁ γὰρ καταφυχὴς ἔχων, ἢ ψυχὴ αὐτοῦ τῷ Κυρίῳ οὐ προσδέδεσται. Μὴ συνεύχεσθαι αἰρετικῷ, μῆτε μετὰ ἐθνικῶν. Μὴ παραβαίνειν νηστείαν, τοῦτέστι τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μὴ τί ἐπὶ νόσῳ βεβάρησαι, χωρὶς Πεντηκοστῆς μόνης καὶ τῶν Ἐπιφανίων (30). Τὴν τεσσαρακοστὴν τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἑβδομάδα τοῦ ἁγίου Πάσχα παρατετηρημένως φυλάττε. Λύε τὴν νηστείαν ἐπ' ἀνδελφὸς πρὸς σε ἐπεδήμησε· νηστείαν δὲ οὐ τὴν τε-

A rumpas, veneficio ne utare, ne similitudinem habeas, abstine a suffocato, ab immolato et a sanguine. Hæc sunt conspicua peccata; quæ autem minora videntur præcepta, quorum tamen etiam rationem reddituri sumus, hæc sunt: monachos quidem et continentibus, oportet a mulieribus esse separatos, nec cum iis colloquia miscere, si fieri potest, neque earum conspectum optare, ne quidpiam hinc damni emergat, si cor scilicet, per oculorum intuitum, mœchatum fuerit. Cavere item par est (monachum) ne sit bilinguis, animo duplex, mendax, obrectator, ne levi occasione distrahatur, ne sit impudens, errabundus, stolidus, arrogans, ne turpe dictum labiis proferat, vel juramentum quodlibet; sed solummodo, ita, ita; non, non. Et si quando id B postulet necessitas, in colloquiis sic dicat: Agnosce, an veritatem dicam, an mentiar. Venerandum autem nomen ad juramentum ne sumito, neque aliud quodpiam juramenti genus usurpes, ut ait Evangelium. Hæc enim omnia minime decent, nec ea facere convenit; sed eum quoque qui hæc non observavit oportet ejici ab Ecclesia.

2. Decet insuper corpus non nudare in cuiuspiam conspectu, nisi ob balnei necessitatem in morbo vel infirmitate maxima; festis gentium non communicare, nec dicere fratri suo, raca, vel fatue. Sabata non custodire, nec magicam artem, nec veneficium exercere, vel aliud ejusmodi agere in morbo aut ægitudine. Noli abire ad incantatorem, neque tibi phylacterium circumponas, aut emundes in circuitu: ne ipse hujusmodi quidpiam agas, vel ab alio fieri permittas. Ab omni turpitudine lasciviaque corpus serva purum: ne ascititiam mulierem habeas, ut sunt quedam quæ sibi dilectarum nomen imposuere, quæ tamen inimicæ postea deprehenderunt. Ne similitudinem habeas cum aliquo; quisquis enim habet, ejus anima 305 Domino non probatur. Ne ores una cum hæretico, vel cum ethnicis. Jejunium ne violato quarta scilicet feria et Parasceve, nisi morbo labores, excepta solum Pentecoste et Epiphaniis. Quadragesimam sanctæ Ecclesiæ et hebdomadam sancti Paschatis accurate observa. Solve jejunium cum ad te frater accesserit; non jejunium scilicet statutum, ut ferie

(25) Mendose.

(26) L. el.

(27) Σάββατα μὴ φυλάττειν. Concilium Laodicense canone 29: Non oportet Christianos judaizare, et Sabbatis otiosi, sed eo ipso die operari.

(28) Μὴ ἀπέρχεσθαι πρὸς ἐπασιδὸν, μῆτε φυλακτήριον ἑαυτῷ περιτιθεῖναι. Concil. Laodic. can. 36: Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικούς ἢ κληρικούς μάγους εἶναι, ἢ μαθηματικούς, ἢ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια, ἅτινά ἐστι δεσμωτήρια τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Τοὺς δὲ φοροῦντας ῥίπτειν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκελεύσαμεν. Non oportet sacerdotes aut clericos magos esse, aut mathematicos, aut astrologos, vel facere phylacteria, ut vocant, quæ sunt vincula animarum ipsarum. Eos autem qui talia gestant ab Ecclesia ejici jussimus. De phylacteriis alii multi. Ibid. Μὴ περικαθαίρειν. Hesychius, περικαθαίρων· ἀναλῶν πεφαρμακευμένον, ἢ γοητεύμενον.

(29) Συνείσακτον. Prohibet canon 3 Nicænus, γυναῖκας συνείσακτους, id est ascititias seu extraneas, de quibus multi egerunt, ut videas in Lexico Suiceri. Mox, ἀγαπητάς, harum meminit Epiphanius hæresi 78, pag. 440, ubi de B. Virgine locutus, a Christo in cruce commendata Joanni, ait: Ἀλλὰ μὴ τοῦτο στραφῇ εἰς βλάβην τισι, καὶ ὀξέωσιν ἐν τοῦτω λαμβάνειν πρόσφατον, συνείσακτους καὶ ἀγαπητάς ἐπικαλούμενας ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν διὰ κακομήχανον ὑπόνοιαν. Sed ne hoc quibusdam noceat, neve hinc occasionem arripiant, sibi excogitandi ascititias et agapetas, prava quadam ducti opinione. Hieronym. vero ad Eustochium de custodia virginitatis: Unde in Ecclesiis agapetarum pestis introit? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? Imo unde novum concubinarum genus? Plus inferam, unde meretrices?

(30) l. ἐπιφανίων.

Quartæ, Parasceves, Quadragesimæ et Passionis; sed jejunium ex proposito tuo servatum, nempe Secundæ, Tertiæ, Quintæ. Sabbato et Dominica ne jejunaveris, excepto magno Sabbato sancti Paschæ. Quartæ autem feriæ et Parasceves jejunium ex jussu ad horam usque nonam servatur. Quod si quid ultra feceris, id tuo sit arbitrio. Si vero diutius potes sustinere jejunium, generose agis. Dum jejunas et hoc institutum vitæ tenes, cave ne superbia intumescas. Inflatione namque laqueus est diaboli, per quam ex cælo delapsus est: similiterque per illam deinceps homines illaqueans dejicit. Ne quis te seducat, ut vel Dominica omnino jejunes, vel genna flectas, vel in Pentecoste. Neque enim ea lex est Ecclesiæ. Cave ne te quidam Marcionistæ in errorem deducant, aut alii hæretici, et Sabbato vel Dominica jejunare suadeant. Conventus ne negliges; teque ipse ita præpara ut dignus sis mysteriis, ne forte in judicium incidas. Ne omittas te, adeuntium fratrum pedes lavare, ejusmodi namque præcepti ratio postulabitur ab iis qui præ superbia illud omiserint, quamvis sint episcopi. Nam Dominus noster prior ipse abluit, cum præcepit illis ut ita facerent.

3. Ne esto avarus, ne turpis lucri, possessionum, divitiarum cupidus: nam qui ejusmodi sunt, Deo placere non valent. Ne omnino negotia geras; multæ sunt incultæ regiones, quarum incolæ si artes non habeant coguntur negotiari; qui, etiam si monachi non sint, si negotientur, male quidem agunt, nisi in casu necessitatis. Usuram ne accipe: ne prius compares quidpiam alio quam vulgari pretio. Ama omnes homines, et pacem habe cum omnibus, cum illis etiam quibuscum non oras, quantum facultas erit, excepta hæresis causa. Si suppetat, largire indigenti, sin mi us, noli conqueri. Si quis mutuo a te petierit, dato, et ab eo accipe sortem, cum habuerit, absque fœnore. Ne dolose agas in conspectu Domini. Nam si fruges habeas aut argentum, atque aliquis a te mutuo accipere postulet, tuque, ne usuram accipias majore pretio vendas, ut emas postea viliori et minore pretio: « Comprehendit Deus sapientes in astutiâ »¹⁹. Perpende enim ac vide, te unius fœnoris loco, tria aut quatuor fœnora accepturum.

4. Esto humilis ac quietus, tremens omni tempore Domini eloquia. Ne sis contentiosus, ne cædas hominem, nisi puerum tuum modice, institutionis causa, idque tamen cum moderatione, cavens ne hinc cædes consequatur, complures enim sunt mortis occasiones. Neminem subsannes: ne quemquam vestimenti causa detesteris. Modesto utere habitu, neque mollibus vestimentis, neque cum indumento qui sanctorum esse virorum videatur, sordido sci-

¹⁹ I Cor. in, 49.

(31) I. προαγόραζε.

(32) I. μεταδίδου.

(33) Hanc vocem ita legit Suidas bis ἐνδουομενία,

Α ταγμένην, τετράδα καὶ παρασκευὴν, καὶ τὴν τεσσα-
ρακοστήν, καὶ τοῦ πάθους, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ ἰδίας προου-
ρέσεως, τούτεστι δευτέρας, καὶ τρίτης, καὶ πέμπτης.
Σάββατον καὶ κυριακὴν μὴ νηστεύσης, πλὴν τοῦ με-
γάλου Σαββάτου τοῦ ἀγίου Πάσχα. Ἢ δὲ τῆς τετρά-
δος καὶ παρασκευῆς ἕως ὥρας ἐναντίας νηστεία τε-
ταγμένη ἐστὶ· καὶ εἰ τι περισσotέρας ποιήσεις,
τοῦτο παρὰ τὴν σεαυτοῦ προαίρεσιν. Εἰ δὲ καὶ ὑπερ-
θέσεις δύνασαι ποιεῖν, γενναίως ἀσκεῖς. Νηστεύων
δὲ καὶ πολιτευόμενος, βλέπε μὴ φυσιωθῆς· ἡ γὰρ
φυσίωσις παγὶς ἐστὶ τοῦ διαβόλου, δι' ἧς ἀπ' οὐρα-
νοῦ πέπτωκεν, ὁμοίως δὲ λοιπὸν δι' αὐτῆς τοὺς ἀν-
θρώπους παγιδεύων καταβάλλει. Μὴ τίς σε πλανήσῃ
ἐν κυριακῇ νηστεύειν τὸ παράπαν, μήτε γονυπετεῖν
τὸ παράπαν, μήτε ἐν Πεντηκοστῇ· οὐ γὰρ ἐστὶ θε-
σμός Ἐκκλησίας. Καὶ μὴ ἀνέχου, ἵνα πλανήσῃς σε
εἰνὸς Μαρκιωνιστῆ, ἡ ἑτέρα αἵρεσις, νηστεύειν τὸ
Σάββατον ἰδίως καὶ κυριακῆς. Τῶν δὲ συνάξεων μὴ
ἀμέλει· τῶν μυστηρίων ἄξιον σεαυτὸν εὐτρέπειζε,
μήπως εἰς κρίμα συνέλθῃς. Μὴ ἀμέλει πλύνειν πόδας
ἀδελφῶν ἐρχομένων πρὸς σέ· ζητήσεται γὰρ ἡ τοι-
αυτῇ ἐντολῇ περὶ τῶν ὑπερφηφάνουσάντων αὐτὴν, καὶ
ἐπίσκοποι ὡσιν. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν αὐτὸς, πρῶτος
ἐπλυνε, παραγγελλίας αὐτοῖς οὕτω ποιεῖν.

5. Μὴ γίνου φιλάργυρος, μὴ αἰσχροκέρδης, μὴ φι-
λοκτήμων, μὴ φιλόπλουτος· οἱ γὰρ τοιοῦτοι θεῷ
ἀρέσαι οὐ δύνανται. Καὶ ὅπως μὴ πραγματεύου· πολ-
λαὶ χώραι εἰσι μὴ σπέραται, καὶ οἱ οἰκοῦντες, ἐν
τέχας μὴ ἔχουσιν, ἀναγκάζονται πραγματεῦσθαι·
καὶ μὴ ὡς μονάζοντες, καὶ πραγματεύονται, κακῶς·
μὲν, πλὴν ἀνάγκῃ ποιεῖ. Τόκον μὴ λάμβανε· μὴ
προσαγόραζε (31) τι ἴσον ὡς τῆς πολιτευομένης τι-
μῆς. Ἀγάπα πάντα ἀνθρώπων, καὶ εἰρήνευε μετὰ
πάντων, καὶ μεθ' ὧν οὐκ εὐχῇ, εἰ δυνατόν τὸ ἐκ
σοῦ, χωρὶς αἰρέσεως. Ἔχων δὲ, μεταδίδου (32) τῷ μὴ
ἔχοντι· μὴ ἐχὼν δὲ, μὴ ἐγκληθῇς. Ἐὰν αἰτήσῃς
παρὰ σοῦ εἰς χρῆσιν, δίδου, καὶ λάμβανε παρ' αὐτοῦ
τὸ κεφάλαιον, ὅτ' ἂν ἔχῃ, ἀνευ τόκου. Μὴ δολιεύου
ἐνώπιον Κυρίου. Ἐὰν γὰρ ἔχῃς γεννήματα ἢ ἀργύ-
ριον, καὶ ζητεῖ τις θανατῆσαι παρὰ σοῦ καὶ οὐ διὰ
μὴ λαμβάνειν σε τόκον πωλεῖς τιμιωτέρως, ἵνα ἀγο-
ράσῃς εὐδύνως τῷ καιρῷ, τούτεστιν ὀλιγοτίμως·
« Δράσεται ὁ θεὸς τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ. »
Σκέψαι γὰρ καὶ ὅρα, ὅτι ἀνθ' ἑνὸς τόκου τρεῖς ἢ τέσ-
σaras τόκους εὐρήσεις λαμβάνων.

6. Τίνου ταπεινὸς καὶ ἡσύχιος, τρέμων διὰ παντός·
τὰ λόγια τοῦ Κυρίου. Μὴ γίνου μάχιμος, μὴ τύπτῃς
ἀνθρώπων, ἢ μόνον παιδὸν σου μικρὸν πρὸς παιδείαν,
καὶ αὐτὸ παρατετηρημένως, σκοπῶν μήπως διὰ σοῦ
φόνος γένηται· πολλὰ γὰρ εἰσιν ἀφορμαὶ τοῦ θανά-
του. Μὴ मुखήριζε πάντα ἀνθρώπων· μὴ βεβλύσῃς
τινὰ ἀπὸ σχήματος· παρατετηρημένως ἔχε τὴν
ἐσθῆτα, μήτε μαλακοῖς χρώμενος ἱματίοις, μήτε
ἐσθῆτι· φαινομένη δικαίων ἐνδουομενία (33), τούτεστι

nec dubito ita haberi in codice quo usus est Cl. Arnoldus, qui legit ἐνδουομενία. Proclive est in mss. o pro σ accipi, cum librarii ubi corrente calamo

ρουπαριος προσερχόμενος. Σάκκον δὲ ἔὰν ἔχῃς, ἵνα παν-
θῇς τὰς ἀμαρτίας σου, σκόπει μὴ φανῇ σου ὁ σάκ-
κος, ἀλλ' ἔστω κεκρυμμένος ἔσω. Καὶ μὴτε δέρματα
ἀμφιάζου, μήπως δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λήψῃ. Ὅπως
τρίχας μὴ τρίψε· ἐξέκοψε γὰρ τὸ τοιοῦτον σχῆμα ὁ
Ἀπόστολος· μὴ ξυρῶ τὸ γένειον, καὶ μὴ περικου-
ρεῖσιν χρῶν κειρόμενος.

5. Εἰ δύνασαι καὶ ἐβδομάδα νηστεύειν, μηδὲν δει-
κνυς. Κρεῶν ἀπέχου, οὐχ ὡς βδελυσσόμενος, ἀλλ' ὡς
ἀνακόπτων τὸ σῶμα τῆς τροφῆς, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν
ἡγούμενος, καὶ ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τῶν οὐρανίων, ὀρε-
γόμενος. Πᾶς γὰρ μετριάξων σαφιλία τροφῶν, βοηθεῖ
τῷ σώματι αὐτοῦ πρὸς ἐγκράτειαν. Οἶνον ὅπως μὴ
λαμβάνει, ἢ μόνον γεύεσθαι καὶ εὐλογεῖν τὸν κτίσαντα.
Ἐὰν δὲ καὶ σὺ, ὡς περ Τιμόθεος, διὰ τὴν πολλὴν πο-
λιτείαν νόσοις περιπέσῃς, ὀλίγω οἶνῳ χρῶ· τὸ γὰρ
ὀλίγον φάρμακόν ἐστιν ἰάσεως· πολλῶν δὲ αὐτῷ χρώ-
μενος, ἀμφοτέρως ἀσθενείας σεαυτὸν περιβαλεῖς· εἰ
δὲ ἕως ἐνὸς ποτηρίου ἢ δύο, περισσὸν δὴ μὴ. Εἰ δυ-
νατὸν σοι ἀνυπόδυντον (34) δεῦναι, γενναίως ἐν-
συχθήσῃ· εἰ δὲ ἀνάγκη ἐστὶ πάντως ὑποδέσθαι, ψιλά
ἔσονται σοι τὰ ὑποδήματα· καὶ μὴ θέλει κατακακο-
σημένιους ὑποδήμασιν ἐταιρισμοῦ σχήμασιν ἐταιρί-
δεσθαι. Τοῖς παροῦσιν ἀρκού. Καὶ ἔὰν περισσotέρων
κρεῶν καὶ οἶνων ἔχῃς πολιτείαν, καὶ ἀπέλθῃς ἐπὶ
ξένης, μὴ θελήσῃς ἑαυτὸν κομπάζειν, ἀλλ' ἵσος γί-
νου τοῖς ἀδελφοῖς· οἶον, ἔὰν ἐν λαχαίοις χρώμενος,
καὶ ἐψήμασι, καὶ εἰ ἀνάγκη, γάρων ἐσθίειν, ἢ καὶ
ἰχθύος μεταλαμβάνειν, ἔὰν θέλῃς· ἕως τούτου μόνου,
καὶ πάλιν ἀνάλαβε τὴν πρώτην ἀσκησιν. Πάλιν, ἔὰν
ἀβρώστησης, καὶ λάθῃς ὡς, ἀμαρτία οὐκ ἐστίν· εἰ
δὲ ἡτηθῇς ἐν τῇ νόσῳ, [καὶ λάθῃς πειθεῖν καὶ
κρεῶν (35),] ἡττημα μὲν σοι ἐστὶ, μὴ λογίσῃς δὲ αὐτὸ
ἀμαρτίαν· λυποῦ δὲ, ὅτι ἀνεκόπης σου τῆς πολιτείας,
καὶ ὑπεχάλασθης τοῦ στερεοῦ λογισμοῦ.

6. Εἰ δὲ ἐπὶ νόσῳ ἀναγκασθῇς, λουτρῷ χρῆσθαι, ἕως
ἁπλᾶς καὶ δις· ὑγιαίνων δὲ, βαλανεῖον οὐ χρεῖαν
ἔχεις. Σὺ ὁ μονάζων καὶ ἱερεὺς χαμεινίαν θέλει, ἔὰν
ἦς ὑγιής· πρὶ παντὸς δὲ τέχνην ἐπιχειρεῖν. Ἐν ἀγρῷ
ἐργάζου, ἵνα μὴ ἐσθίῃς ἄρτον ἀργόν· μάλλον δὲ ἐκ
τῶν χειρῶν σου ἔχε πρὸς τὸ ἀναπαύειν ἀδελφοὺς καὶ
ξένους, καὶ εἰ δυνατὸν, χήρας, καὶ ὀρφανοὺς, καὶ με-
τρίους. Καὶ εἰ μὲν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων οἰκεῖς, καὶ
ἔχεις χωρίον, ἥτοι γεώργιον ἐργάζεσθαι· δικαίως
συνάγων καρποὺς, καὶ μὴ ἔχων τι ἀδικίας, πρῶτον
μὲν τὰς ἀπαρχὰς τοῖς ἱερεῦσι πρόσφερε· ἔπειτα θέλει
καὶ χήρας ἀναπαύειν, καὶ ὀρφανοὺς καὶ λοιποὺς ἀπὸ
δικαίων πόνων, μὴ ἀπὸ τόκων ἢ πλεονασμῶν, ἢ
πραγματειῶν, ἢ διασεισμάτων. Εἰ δὲ εἰς μονὴν καθ-
έξῃ, μὴ ὑβρίζε τὴν ἀσκησιν τῆς μονῆς. Ἐὰν χωρίον
κίκεται, ἐν μοναστηρίῳ ἀναχωρῶν, οὐκ ἀνεχώρησέ
σοι, ἀλλ' ἐμπαίζεις καὶ ἐμπαίξῃ. Καθεζόμενος δὲ ἐν

A licet vestitu, progrediare. Saccum si habeas, ut tua
lugeas peccata, cave ne saccus ille videatur, sed
absconditus sit interior. Ne pellibus sis amictus, ut
ne ab hominibus gloriam referas. Capillos ne alas
ejusmodi quippe ornatum præcidit Apostolus³⁰.
Ne tondeas mentum, neque circumtonsione utare.

B 5. Si possis vel hebdomade integra jejuna-
re, ne-
mini id declares. A carnibus abstine, non ut qui eas
detesteris, sed ut qui corpori cibum detrahas, teque
indignum eo æstimes, atque terrenorum loco cœ-
lestia appelas. Quisquis 306 enim in ciborum lan-
guitia modum tenet, his corpori fert opem ut se
continere possit. A vino plane abstine, nisi solum
ut degustes, et Creatori ejus benedicas. Quod si tu,
quemadmodum Timotheus, ob nimiam exercitati-
onem in morbos incideris, vino modico utere, nam
parce sumptum medicina est; sin multo utare,
utrasque tibi infirmitates induces: ad unum vero
vel duo pocula bibito neque amplius. Si valeas nu-
dis incedere pedibus, generose te geris; sin tibi ne-
cessitas plane fuerit ut calceos sumas, simplicia
tibi sunt calceamenta: noli ornatis calceamentis
amasiorum more te efferre. Sint tibi res quævis ob-
viæ satis. Etiam si carnibus et vino tanquam super-
vacaneis abstinere soleas ex instituto tuo, cum ta-
men in peregrinam regionem concesseris, noli te
jactare, sed esto fratribus æqualis, oleribus vide-
licet utens, coctisque cibis, imo si necessum sit ga-
rum comede et pisce vescere, si volueris; sed pro
ea vice solum, ac rursus pristinam resume exerci-
tationem. Si ægrotus ovum comederis, peccatum
non est; sed si in morbo usque eo deiciare ut avem
et carnes comedas, minus quidem perfectum illud
est; ne arbitrare tamen peccatum esse: sed dolo
quod pristinum vitæ institutum non plane servave-
ris, et a firmo proposito dejectus sis.

C 6. Si in morbo id necessitas postulet, una aut al-
tera vice balneo utere, sanus autem balneo non in-
diges. Tu monache et sacerdos, humi cubato, dum
sanus corpore sis: in primis vero artem aliquam
exerceas. In agro labora, ne panem otiose com-
edas; imo ex manuum tuarum labore habeas unde
fratres hospitesque reficias, et si facultas ferat, vi-
duas, orphanos et egenos. Quod si inter homines
quosdam habitas, tibi que locus, seu ager suppetit
ad laborandum, fructus juste et absque ulla injuria
colliges; primitiasque ante omnia sacerdotibus of-
feras: dehinc viduis, orphanis, aliisque largire ex
justis laboribus non ex fenore, vel ex nimia abun-
dantia, vel ex negotiatione, vel ex tumultibus. Si in
monasterio degis, ne monasterii exercitia contem-
ne. Quod si cum in monasterium secedis agrum
possides, nequaquam secedis, sed illudis atque il-

³⁰ I Cor. xi, 14.

scribunt, ut litteram o subsequenti copulent, quod
properanti mos est, caudam parti superiori litterarum
o ponant, et sic o pene referant.

(34) Ἀνυπόδυντον

(35) Hæc verba uncis inclusa restitui.

luderis. In monasterio cum degis noli otiosus esse, A ita ut alii te alant; sed par est te aut artem aliquam callere, aut operari, ut quotidianum tibi cibum compares. Si juniores tecum fuerint, primum humilis esto, neque magister esse optaveris: sed si videris animas tua conversatione salutem consequi, atque volueris quinque talenta accepta duplicare, animas cura tecum versantes, et juniores compelle, ut quisque seorsum degat, neque una confabulentur, aut una versentur, excepta solum mensa, synaxi, et psalmodia, ut inter dormiendum propriis quis indumentis amictus sit, et sticharium singuli suum, saccumque absconditum retineant, ut si fuerit noctu orandum, parati inveniantur. Vigila moderate in psalmis et precibus: interdiu vero frequenter ora, ne tamen proluxa sit oratio, ne clamosa, ne multorum inanumque verborum. Cum moderatione psallendum, ne molestia animæ afficiantur. Pueros ad silentium institue. In cauponam ne unquam ingrediare; sed si necessitas id postulet, si in extranea regione versaris, atque cibo vel potu opus est tibi, emptum mitte, et in ecclesia comede, loco semoto: si nulla eo loco fuerit ecclesia, aut orthodoxorum domus, necessumque tibi sit in diversorium ingredi, in diversorio maneat ubi nullæ sint mulieres, neque caupona: idque cum mœrore.

7. Si ejusmodi præcepta cum servaveris, et a prædictis peccatis caveris, in fide, castitate et eo vitæ instituto, uti diximus, cursum impleas, gradum tibi magnum et bonum acquires. Hæc supradictæ fidei præcepta, et 307 observationes, quas si perfeceris, fidemque servaveris, eris discipulus Domini nostri Jesu Christi. Quod si quis supradictis contradicat, Deo contradicit. Evolvat ille divinas Scripturas, et intelligat traditionem Ecclesiæ, ac demum cognoscat hæc omnia præcepisse Dominum. Nos ne longiores essemus, testimonia non produximus. Hactenus præcepta monachos reliquosque Christianos spectantia.

8. Jam vero si sacerdos quispiam accurate velit sacerdotio fungi, cum superioribus præceptis, sobrius sit, sedulus, patiens, mansuetus, orphanorum, pauperum, hospitum, bonorum amans, quietus, firmus fide, sententia, verbo, abstinens a muliere, gregem non negligat, ne quempiam exsecratur, personam ne accipiat, omnes coarguat; ne sinat ullam scabiosam in ovili ovem, sed per pœnitentiam purget illam, atque ita in ovile recipiat: sciat quo pacto singulos pascere: quæ præcepta viduis, quæ monachis, quæ laicis, quæ catechumenis tradere debeat. Mulieres vetet in ecclesia prorsus loqui²¹, sed semper silere jubeat et orare, nec se auro vestibusque exornare, vultum contegere, aut

μοναστηρίῳ, μὴ θέλει εἶναι ἀργός· καὶ ὑπὸ ἄλλων τρέφεσθαι· ἀλλὰ δεῖ σεαυτὸν ἢ τέχνην εἶδειν, ἢ ἐργατεύεσθαι, ἵνα πῶς τὴν ἐφ' ἡμέραν προσπορήσῃ τροφήν. Νεωτέρους δὲ ἐὰν ἔχῃς περὶ σεαυτὸν, πρῶτον μὲν ταπεινοφρονεῖν, καὶ μὴ θέλει εἶναι διδάσκαλος· εἰ δὲ ἴδῃς ψυχὰς σωζομένας διὰ τῆς σῆς ἀναστροφῆς, τελειῶσαι βουλόμενος τῶν πάντε ταλάντων τὰ διπλάσια, ὧν εἴληφας, μερίμνα τὰς περὶ σὲ ψυχὰς, καὶ ἐπίστυψε τοὺς νεωτέρους ἰδιάζειν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῇ ὁμιλίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀναστροφῇ, χωρὶς μόνῃς τῆς τραπέζης, καὶ συνάξεως, καὶ ψαλμωδίας· ἐν δὲ τῷ ὑπνεῖν, ἕκαστον ἰδια περιβάλλεσθαι, καὶ ἕκαστον τὸ στιχάριον αὐτοῦ ἔχειν, ἥτοι σακκίον κεκρυμμένον, ἵνα, ἂν που εὐχῇ νυκτός, ἔτοιμοι εὐρεθῶσιν. Θέλει ἀγρυπνεῖν συμμέτρως ἐν ψαλμοῖς καὶ εὐχαῖς· καὶ ἡμέρας μὲν εὐχεσθαι πυκνῶς, μὴ χρονίζων δὲ ἐν εὐχῇ, ἢ κράζων, ἢ βαττολογῶν· συμμέτρως δὲ ψάλλειν, ἵνα μὴ περικακῶσιν αἱ ψυχαί. Θέλει δὲ τοὺς παῖδας σωπητικῶς προδιδάζειν. Εἰς καπηλεῖον ὧως εἰσέλθῃς (36)· ἀλλ' εἰ ἀνάγκη γένηται, ἐπὶ ξένῃς γενομένος, καὶ χρεῖαν ἔχεις ἐδέσματος ἢ ποτοῦ, ἀποστελίας ἀγόρασον, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ φάγε καὶ πίε, ἐν τόπῳ αὐτῆς ἀνακεχωρημένῳ· ἐὰν δὲ μὴ ἡ ἐκκλησία ἐν τῷ τόπῳ, μὴδὲ οἰκία ὀρθοδόξων, καὶ ἀνάγκη σοι γένηται, καὶ εἰσέλθῃς εἰς πανδοχεῖον, θέλει μένειν ἐν πανδοχείῳ, ὅπου οὐκ εἰσὶ γυναῖκες, οὕτε καπηλεῖον· καὶ τοῦτο μετὰ λύπης.

7. Ἐὰν οὖν, τὰς προειρημένας ἐντολὰς φυλάξας, καὶ τῶν προειρημένων σφαλμάτων ἑαυτὸν τηρήσας, τὸν δρόμον τελειώσῃς ἐν πίστει τε καὶ ἀγνότητι καὶ πολιτείᾳ, κατὰ τὸ εἰρημένον· βαθμὸν σεαυτῷ μέγαν καὶ ἀγαθὸν περιποιήσῃ. Αὗται εἰσιν αἱ τῆς προειρημένης πίστεως ἐντολαὶ καὶ παραφυλάγματα, ἃς ἐὰν ποιήσῃς, καὶ τὴν πίστιν τηρήσῃς, ἔσῃ μαθητὴς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰ δὲ τις ἀντιλέγει τοῖς προειρημένοις, Θεῷ ἐστὶν ἀντιλέγων. Ψηλαφήσῃ γὰρ τὰς θείας Γραφάς, καὶ κατανοήσῃ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἔχει συνιέναι, ὅτι περὶ τούτων ὧων ἐντέλλεται ὁ Κύριος. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα μὴ μακρολογήσωμεν, τὰς μαρτυρίας οὐκ ἐξεθέμεθα. Καὶ αὗται μὲν αἱ ἐντολαὶ μονάζουσι καὶ λοιποῖς Χριστιανοῖς εὐλαβέσιν.

8. Εἰ δὲ τις ἱερεὺς ἀκριβῶς θέλῃ ἱερατεύειν, μετὰ τῶν προειρημένων ἐντολῶν, ἥτω νηφάλιος, σπουδαῖος, ἀνεξίκακος, χρηστὸς, φιλόρφανος, φιλόπτωχος, φιλόξενος, φιλάγαθος, ἡσυχος, στερεὸς πίστει καὶ γνώμῃ καὶ λόγῳ, ἀπεχόμενος γυναικός, μὴ ἀμελῶν τοῦ ποιμνίου, μὴ βδελυσσόμενός τινα· μὴ προσωποληπτεῖν, ἐλέγχοντα ἐπὶ πάντων, μὴ ἔῃ ψωρὸν πρόβατον ἐν τῇ ποίμνῃ, ἀλλὰ καθαίρειν πρῶτον μετὰ μετανοίας, καὶ τότε συνάγειν ἐν τῇ μάνδρᾳ· εἰδέναι ἕκαστον ὡς ποιμαίνειν δεῖ, τί δὲ ταῖς χήραις παράγγελλειν, τί μοναχοῖς, τί λαϊκοῖς, τί κατηχουμένοις. Γυναῖξί δὲ παραγγέλλειν ἐν ἐκκλησίᾳ μὴ λαλεῖν ὧως, ἀλλ' ἐν πασὶ σιγῇ καὶ εὐχεσθαι, καὶ μὴ λαμπρύνειν ἑαυτά· ἐν χρυσῷ ἢ ἐσθῇτι, τὰ δὲ πρόσωπα αὐτῶν

²¹ ! Cor. xiv, 34.

(36) Add. μὴ

μη φαίνεσθαι, χεῖρας ἀνδρῶν μη καταφιλεῖν. Κατὰ ἡκούμενοι δὲ ἰδίᾳ εὐχέσθουσιν, ἢ ἐξωθεν τοῦ βηλοῦ. Ὁ δὲ πᾶς λαὸς ἐν φόβῳ καὶ σωπῇ ἀκούεται τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Οὐ μόνον δὲ οἱ ἀμαρτάνοντες δίκην ἀποτίσουσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ χαίροντες ἐπὶ τοῖς ἀμαρτάνουσι. Περὶ δὲ τῶν προσφωρῶν ὀφείλει νῆφειν ὁ ἱερεὺς· ἐὰν γὰρ λάβῃ παρὰ στρατευομένου ἐκχέοντος αἷμα, ἢ διασεύσαντος, ἢ κλέψαντος, ἢ πραγματευτοῦ, ἢ ἐπιδύκου, ἢ παρὰ πλουσίου ἀποστέρητοῦ, ἢ παρὰ τελώνου ἐπιπράττοντος, ἢ τοκογλύφου, ἢ τιμιολοῦ ἐπὶ σίτου, ἢ παρὰ παντὸς ἀμαρτωλοῦ· ὁ τοιοῦτος ἱερεὺς, ἀπὸ τοιούτων ἐὰν λάβῃ, χυλῶν καὶ τυφλῶν προσφέρει ἐξ αὐτῶν τῷ Θεῷ. Σοὶ δὲ τῷ λαϊκῷ οὐκ ἔξεστι κρίναι τὸν ἱερέα, εἰ μὴ, ἐὰν εἰδῇς παραβάτην, φεῦγε ἀπ' αὐτοῦ. Ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς, ὁ ἱερεὺς, βαθμὸν ἀγαθὸν ἑαυτῷ περιποιῇ, καὶ πολλὴν παρόρησιν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Κυρίῳ ἡμῶν, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A manus virorum osculari. Catechumeni autem seorsim orent et extra limen. Omnisque populus cum reverentia et silentio audiat verbum Domini. Porro non ii solum qui peccant, sed etiam qui de peccatoribus gaudent, pœnas luent. Oblationes quod spectat, vigilandum est sacerdoti: nam si a milite acceperit qui effuderit sanguinem, a turbulento, a fure, ab improbo negotiatore, a perjuro, aut a divite defraudatore, a publicano exactore, a fenerator, vel ab eo qui pretium frumenti auxerit, vel a quolibet peccatore; hujusmodi sacerdos, inquam, qui talia acceperit, clauda et cæca hinc Deo offert. Tibi laico non licet sacerdotem judicare; quod si prævaricatorem adverteris illum, fuge ab illo. Si hæc tu sacerdos servaveris, gradum bonum tibi acquires²¹; multamque fiduciam in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUENS OPUSCULUM MONITUM.

Brevem hanc vitæ monasticæ Institutionem syntagmati appositè subjicimus, quod ambo ejusdem prorsus sint argumenti. Sequens autem opusculum inelegans est omnino, et a quodam Græculo Athanasii nomine confectum, ut quisvis eruditus, vel primo aspectu existimabit.

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΤΥΠΩΣΙΣ ΤΩΝ ΘΕΛΟΝΤΩΝ ΕΝ ΗΣΥΧΙΑ ΔΙΑΓΕΙΝ.

MAGNI ATHANASII

INSTITUTIO EORUM QUI IN QUIETE VITAM AGERE CUPIUNT.

1. Τοιοῦτος ὁ μοναχὸς, καὶ οὗτος χρῆσθαι τὸν μοναχὸν, ἀπεχόμενον ἀπὸ γῆινων πραγμάτων· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Χριστοῦ στρατιώτην, αὐλὸν, ἀμέριμον, πάσης πραγματευτικῆς ἐννοίας καὶ πράξεως ἐκτός. Ἐν τούτοις ἦτω ὁ μοναχὸς, μάλιστα ὁ πᾶσαν ὕλην τοῦ κόσμου τούτου καταλιπὼν· καὶ ἐπὶ τὰ ὥρατα κάλλη τῆς ἡσυχίας ἡ ἀσκησις, ἡδὺς ὁ βίος, ἡ πράξις τερπνὴ. Βούλει τοιγαροῦν, ἀγαπητὲ, τὸν μονῆρην βίον ἀναλαβεῖν, καὶ ἐπὶ τὰ τῆς ἡσυχίας ἀποτρέχειν τρόπια· ἄφες ἐκεῖ τὸν κόσμον καὶ τὰς τοῦ κόσμου φροντίδας, τὰς τε ἐπὶ τούτων ἀρχὰς τε καὶ ἐξουσίας, τούτεστι μόνος αὐλὸς ἔσο, ἀπαθής, πάσης ἐπιθυμίας ἐκτός, ἵνα, τῆς ἐκ τούτων περιστάσεως ἀλλότριος γενόμενος, δυνήθῃς ἡσυχάζειν καλῶς. Εἰ μὴ γάρ τις τούτων ἑαυτὸν ὑπεξάρῃ, οὐκ ἂν δυνήθῃ ταύτην κατορθῶσαι τὴν πολιτείαν. Τροφῶν βραχείων ἀντέχου καὶ εὐκαταφρονήτων, μὴ πολλῶν καὶ εὐπεριστάτων, ἢ μᾶλλον ἀπεριστάτων. Ἐὰν δὲ καὶ ὥς φιλοξενίας χάριν περὶ τὰ πολυτελῆ λογισμὸς γένηται, ἄφες τοῦτον ἐκεῖ, μὴ ὁλως πεισθῇς αὐτῷ· ἐνεδρεύει γάρ σε διὰ τούτου ὁ ὑπεναντίος, τοῦ ἀποστήσαι τῆς ἡσυχίας.

C 1. Talem et hujusmodi oportet esse monachum, a terrenis rebus abinentem, ac præterea Christi militem, materia expertem, sollicitudinibus vacuum, extra omnem negotiorum cogitationem et exercitium. In his sit et degat monachus, is maxime qui totam mundi hujus materiam dereliquit. Omnes speciosas pulchritudines superat ascesis illa, quieta et tranquilla est vita. Age ergo, dilecte, monasticam amplectere vitam, et accurre ad illa quietis tropæa. Relinque ibi mundum, mundique curas, mundanos item principatus et potestates; id est, solus et materia esto, passionibusque vacuus, omnis expers desiderii, ut, earum rerum circumstantia alienus, quietam probe vitam agere possis. Nisi enim quis sese ejusmodi rebus eximat, nunquam potuerit eam agere vitæ rationem. Paucis et vilibus utere cibis, non vero copiosis, et probe paratis, imo potius improbe paratis. Quod si hospititatis causa te lauti cibi cogitatio subeat, **306** missam fac illam, nec prorsus illi obtemperes. Insidiatur enim tibi per eam adversarius, ut te a quiete retrahat vita

²¹ 1 Tim. iii, 15.

2. Cave ne divitiis pauperibus erogandas expectas; melior enim sermo bonus est, quam donum. Est quippe illa item maligni fraus, qua ad inanem gloriam plerumque et ad multam negotiationem mentem conjicit. Vestimenta quod spectat, ne cupias multas habere vestes; sed eas solum tibi provide quæ necessitati corporis satis sint. Si tibi alimentis aut vestibus sit opus, ne pudeat ea accipere, quæ tibi ab aliis offeruntur: est enim illud quoddam superbæ genus. Quod si tibi aliquid in hisce superfluum fuerit, da egeno. Hanc Deus filios suos vult œconomiam servare. Cum præsentī tempore necessaria suppetunt, ne futuri temporis sollicitudinem geras, ne unius quidem diei aut hebdomadis: de præsentī solum cura: ipsum tempus sibi necessaria suppeditebit. Sed in primis quære regnum celorum. Tuam semper utilitatem curato, et quietæ vitæ modum tibi constitue. Ne cum hominibus materiæ deditis, et ultro citroque distractis habites: vel solus habita, aut cum hominibus materia expertibus et tecum consentientibus. Nam qui cum hominibus materiæ deditis, et ultro citroque distractis habitat, is prorsus eorum distractionis particeps erit, humanisque serviet mandatis, obnoxius vanis sermocinationibus, aliisque malis omnibus, iræ, mœrori, materialium rerum insano amorī, metui scandalorum, patrimonialium bonorum sollicitudinibus, cognatorum amicitii. Eorum itaque consortium devita, ne forte tuam in cellula quietem adimant, et ad sua ultro citroque negotia pertrahant

3. Si porro cellula in qua degis circumquaque amœna sit, fuge ab illa, ne parcas, ne fortasse ejus amore pertrahare. Nihil non age, nihil non operare, ut possis quietæ et tranquillæ vitæ vacare, atque curare, ut juxta Dei voluntatem degas, et cum invisibilibus inimicis pugnes. Si non potes in tuis partibus tranquille et quiete degere, transfer propositum tuum ad hospitalitatem, in eamque cogitationes tuas quamprimum repone. Esto velut quidam optimus negotiator, qui omnia ad quietam vitam probat et ordinat; et quæ tranquilla et utilia sunt perquirat. Cæterum dico tibi, hospitalitatem dilige, nam liberat te a casibus in regione tua obvenire solitis, tibi que præstat ut quietæ et tranquillæ vitæ utilitate perfruarer. Fuge moras in civitate, et in eremo persevera, si fieri omnino possit. In urbem ne accedas: nihil enim utile, nihil tuo vitæ instituto fructuosum illic conspicies. Ne timeas neque formides earum rerum sonitum, neque aufugias a stadio utilitatis tuæ. Absque timore sustine, et videbis Dei magnitudinem, omnia scilicet alia salutis signa et manifestationes.

4. Amicos si habes, fuge eorum frequentes confabulationes; si enim perraro colloquare cum ipsis, gratus Deo eris. Quod si deprehenderis per eos tibi damnum obvenire, ne prorsus accedas ad illos. Par quippe est amicos te habere qui tuo vitæ instituto utiles ac dediti sint. Fuge malignorum et conten-

2. Ὅρα μὴ ἐπιθυμῆσης πλοῦτον ἔχειν πρὸς διάδοσιν τῶν πνήτων· κρεῖσσον γὰρ λόγος ἀγαθὸς ὑπὲρ δόμα· ἔστι γὰρ καὶ αὕτη ἀπάτη τοῦ πονηροῦ πρὸς κενοδοξίαν πολλάκις καὶ εἰς πολυπραγμοσύνης αἰτίαν ἐμβάλλουσα τὸν νοῦν. Περὶ δὲ ἱματίων, μὴ ἐπιθυμῆσης πολλὰ ἔχειν ἱμάτια· ἀλλὰ τὰ ἀρκούντα τῇ ἀνάγκῃ τοῦ σώματος μόνα προνοοῦ. Ἐὰν δέη τροφῶν ἢ ἱματίων, μὴ αἰσχυνοῦς τὰ παρ' ἐτέρων σοι προσφερόμενα λαβεῖν· τοῦτο γὰρ ἔστιν ὑπερηφανίας εἶδος. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τοῦτοις περισσεύῃς, δίδου τῷ ὑστερουμένῳ· οὕτως ὁ Θεὸς τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας οἰκονομεῖσθαι βούλεται. Ἐχων τοῦ ἐνεστώτος καιροῦ τὰ δέοντα, εἰς τὸν μέλλοντα μὴ μεριμνήσης καιρὸν, οἷον ἡμέρας μιᾶς, ἢ ἐβδομάδος, ἢ μὴν ἐνεστώτος καιροῦ· αὐτὸς ὁ καιρὸς ἐπιχορηγήσει τὰ δέοντα. Β' Ἀλλὰ μάλλον ζῆτει μάλιστα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τῆς ἑαυτοῦ ὠφελείας πάντοτε φρόντιζε, καὶ τὸν τῆς ἡσυχίας περιποιῶ τρόπον. Μὴ ἀγαπήσης οἰκῆσαι μετὰ ἀνθρώπων ὕλικῶν καὶ ἐμπερισπάστων· ἢ μόνος οἰκεῖ, ἢ μετὰ ἀνθρώπων ἀύλων καὶ ὁμοφρόνων· ὁ γὰρ μετὰ ἀνθρώπων ὕλικῶν καὶ ἐμπερισπάστων οἰκῶν, πάντως κοινωνήσει καὶ αὐτὸς τῇ τούτων περιστάσει, καὶ δουλεύσει ἀνθρωπίναις ἐπιταγαῖς, λαλιαῖς τε ματαλαῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι δεινοῖς, ὀργῇ, λύπῃ, μανίᾳ τῶν ὕλων, φόβῳ τῶν σκανδάλων, γονικαῖς μερίμναις, συγγενικαῖς φιλίαις. Ἀλλὰ γὰρ τῆς πρὸς τούτους συντυχίας παραιτοῦ, μήποτε σε ἀπολέσῃς τῆς ἐν τῷ κελίῳ ἡσυχίας, καὶ περὶ τὰς ἑαυτῶν περιστάσεις ἀγάγῃς.

3. Ἐὰν δὲ καὶ τὸ καλλίον ἐν ᾧ καθέξῃ εὐπερίστατον ᾖ, φεύγε, καὶ αὐτοῦ μὴ φείσῃ, μὴ ἐλκυσθῇς εἰς ἀγάπην αὐτοῦ. Πάντα ποιεῖ, πάντα πράττει, ὅπως δυνήθῃς ἡσυχάζαι, καὶ σχολάζαι, καὶ σπουδάζαι γενέσθαι ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ θελήμασι, καὶ ἐν τῇ πάλῃ τῶν ἀοράτων. Εἰ μὴ δύνασαι βρῆδως ἡσυχάζαι ἐν τοῖς σοῖς μέρεσι, δός σου ἐπὶ ξενιτείαν τὴν πρόθεσιν, καὶ ἐπὶ ταύτην κατὰ σπειρὸς σου τὸν λογισμὸν· γενοῦ καθάπερ τις πραγματευτὴς ἄριστος, τὰ πάντα πρὸς ἡσυχίαν δοκιμάζων, καὶ τὰ πρὸς ταύτην ἡσυχὰ καὶ χρήσιμα. Ἰδὼν λέγω σοι, ξενιτείαν ἀγάπα· ἀπαλλάττει γὰρ σε τῶν κατὰ τὴν ἰδίαν χώραν περιστάσεων, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ὠφελείας μόνον ἀπολαύειν ποιεῖ. Τὰς ἐν πόλει διατριβὰς φεύγε, καὶ ἐν ἐρήμῳ καρτέρησον, εἰ δυνατόν τὸ καθόλου. Εἰς πόλιν μὴ ἀπαντήσης· οὐδὲν γὰρ εὐχρηστον, οὐδὲν ὠφέλιμον τῇ πολιτείᾳ σου ἐκεῖ θεάσῃ. Μὴ δειλιάσης ἔχον αὐτῶν, ἢ πτωθῇς· μὴ δὲ ἀποφύγῃς τὸ στάδιον τῆς σῆς ὠφελείας. Ἀφῶδως ὑπόμεινον, καὶ ὄψεαι τοῦ Θεοῦ τὰ μεγαλεῖα, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐπὶ σωτηρίαν πληροφορίαν.

4. Ἐὰν φίλους ἔχῃς, φεύγε τούτων τὰς συνεχεῖς συντυχίας· διὰ μακροῦ γὰρ αὐτοῖς συντυχῶνων εὐχάριστος εἶ. Ἐὰν δὲ κατανοήσης διὰ τούτων αὐτῶν βλάβην σοι γινόμενην, μηδὲν ἐγγίσῃς· φίλους γὰρ ἔχειν σε χρὴ τοὺς ὠφελίμους καὶ συλλαμβανόμενους τῇ σῇ πολιτείᾳ. Φεύγε τῶν πονηρῶν ἀνδρῶν καὶ μα-

χίμων τὴν συντυχίαν· μηδὲν τούτων συνοικήσης· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς φαύλας αὐτῶν προθέσεις παραιτοῦ. Ἄνδρες εἰρηνικοὶ ἀδελφοί, καὶ πνευματικοὶ πατέρες ἄγιοι, ἔστωσαν φίλοι σοι. Μὴ μετὰ περισπωμένων συναυλίζου, μηδὲ συμπόσιον ἔχῃς μετ' αὐτῶν· μήποτε σε περὶ τὰς ἐαυτῶν ἀπάτας ἐλκύσωσι, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ἐπιστήμης ἀπαγάγωσιν. Ἐὰν δέ τις τῶν κατὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πορευομένων, ἐλθὼν πρὸς σέ, ἐπὶ τὸ φαγεῖν προσκαλέσῃται σε, καὶ θέλῃς ὑπάγειν, ὕπαγε μὲν, τάχιον δὲ ἐν τῷ κελλήρ σου ὑπόστραφε. Εἰ δυνατόν, ἐκτὸς τοῦ κελλήρ σου μὴ κοιμηθῇς ἔξω· ἵνα διὰ παντός σοι παραμένη ἡ τῆς ἡσυχίας χάρις, καὶ τῆς ἐν αὐτῇ προθέσεως ἀνεμπόδιστον ἔξεις τὴν λατρείαν. Μὴ γίνου ἐπιθυμητῆς βρωμάτων καλῶν· ἡ γὰρ σπαταλώσα ψυχὴ, ζῶσα τέθνηκε. Μὴ χορτάσης τὴν κοιλίαν σου βρώματα διάφορα, ἵνα μὴ πόθος σοι τούτων γένηται, καὶ περὶ τραπέζης ἐμποιήσῃ σοι τὸν πόθον. Εἴρηται γὰρ μὴ ἀπατάσθαι χορτασίᾳ κοιλίας. Ἐὰν δὲ καὶ συνεχὺς ἔξω τοῦ κελλήρ σου θέσῃ σεαυτὸν προσκαλούμενον, παραίτου. Ἔστιν ἐπιζήμιος ἡ ἔξω τοῦ κελλήρ σου συνεχὴς διατριβή, ἀραιρεῖται τὴν χάριν, σκοτίζει τὸ φρόνημα, μαραίνει τὸν πόθον.

A liosorum virorum colloquium, cum nemine illorum habites, imo prava illorum proposita recusa. Fratres qui sint pacifici, et spirituales sancti Patres, amici tibi sint. Ne cum distractis viris habites, neque cum iis una convivere; ne te forte ad suas fraudes pertrahant, et a scientia quæ quietam spectat vitam abducant. Quod si quis eorum qui secundum charitatem Dei incedunt, te adiens ad comedendum invitet, si lubeat abire, abi; sed cito ad cellam remigra tuam. Si fieri potest, ne dormias extra cellam tuam, ut semper apud te permaneat quietæ vitæ gratia, ac sine obice erga propositum hujuscemodi, cultum tuum impendes. Ne esto cupidus lauti cibi; nam quæ deliciatur anima, vivens mortua est. Ne variis cibis ventrem tuum impleas; ne te eorum cupido subeat, et tuum erga mensam appetitum inflammes. Dictum namque est, non oportere falli saturitate ventris. Quod si te frequenter extra cellam tuam videas invitari, abnue. Nam frequens extra cellam tuam mora detrimento tibi est, quippe quæ gratiam auferat, sensum obscurat, amorem marcidum reddat.

IN BINAS AD CASTOREM EPISTOLAS ADMONITIO.

Novum hic comparet commenti genus, Lector benevole: en tibi Instituta Cassiani Græce versa, in compendium redacta, Athanasiique nomine conscripta. Quod opus esse videtur Græculi cujusdam Latine periti, qui cum in Instituta Cassiani incidisset, operæ pretium duxit Græce illa interpretari, quanquam fortasse potuerit ex antiquo Cassiani Græco textu, seu Græca versione, hoc ipsum opusculum contexere. Nam exstant in antiquis Græcis codicibus multa ex Cassiani Institutionibus, quarum haud semel loca afferuntur Græce a quibusdam scriptoribus, v. g. a Climaco. Instituta igitur illa exhibet hic scriptor, non quidem integra, sed excerptis hinc inde sententiis, sæpe etiam integris capitibus: tantaque omisit, ut ex duodecim illis institutorum libris, binas hasce tantum consecerit epistolas, quas majoris commendationis causa magno Athanasio ascriptis. Porro tam supine, tam incaute id facinoris aggressus est, ut quæ se suis vidisse oculis testatur Cassianus, longe scilicet post Athanasii ætatem acta, ea ipse Athanasium narrantem ac se vidisse testantem repræsentet, quoa in aliis quoque nonnullis spuris operibus animadvertum est. Castor autem ille cui nuncupantur Instituta Cassiani, cujusque nomen huc translatus est, episcopus erat Aptensis. Has porro nobis Roma transmisere fratres nostri.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΚΑΣΤΟΡΑ ΤΟΝ ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΒΙΩΝ ΔΙΑΤΥΠΩΣΕΩΝ (37).

Ἐπειδὴ μοι προσέταξας, μαχαρίωτατε πάτερ Κάστορ, γνωρίσαι σοι τὰς κανονικάς διατυπώσεις τῶν κοινοβίων τῶν ἀνατολικῶν, καὶ μάλιστα τῶν Αἰγυπτίων, ὧν αὐτόπτης γέγονα· εἰς αὐτὴν ἐγὼ τῇ ὑμετέρᾳ καλεῖσαι, τοῦτον ὡς ἐν ὀλίγῳ τὸν λόγον ὑμῖν ἀπέστειλα· ἵνα ἔχωσιν ἐφ' ὅδου πρὸς ἀρετὴν οἱ συνειλεγμένοι σὺν Θεῷ ἐν τῷ νέφ σου μοναστηρίῳ, τοὺς τῶν μακαρίων ἀνδρῶν χανόνας τε καὶ ἄλλους. Ἀναγκαῖον τοίνυν πρὸ πάντων περὶ προσευχῆς τῆς πάντων αἰτίας τῶν ἀγαθῶν διηγήσασθαι, ὅπως τε, καὶ μετὰ πάσης τῆς καταστάσεως ἐν τοῖς κατὰ τὴν Αἰγύπτου μάλιστα καὶ Θηβαΐδα κοινοβίοις ταύτην ἐπι-

EJUSDEM MAGNI ATHANASII AD BEATISSIMUM CASTOREM. DE CANONICIS COENOBIORUM CONSTITUTIONIBUS.

1. (38) Cum jussis mihi, beatissime Pater Castor, ut Orientalium maximeque Ægyptiorum cœnobiorum, canonicas tibi constitutiones declararem, quas meis ipse oculis conspexi; tuæ jussioni obtemperans, hæc pauca tibi verba transmisi; ut hinc viaticum ad virtutem iis suppetat qui in novo tuo monasterio, Deo juvante, coacti sunt. Itemque misi beatorum virorum canones, et alios nonnullos. Necessè est itaque ut ante omnia de oratione, bonorum omnium causa, verba faciam; quomodo scilicet, et quam optimo cum ordine in Ægypti et Thebaidis cœnobiis eam persolvant. (39) Congre-

(37) Ex codicibus mss. Altaemps., num. R. v. 49.

(38) Cassianus in præfat. ad Instituta cœnobi-

rum ad Castorem.

(39) Cassian. Institut. lib. II, c. 7.

gati quippe eodem in loco, tempore synaxis, postquam absolutus est psalmus, non statim ad genuflexionem veniunt; sed priusquam genua flectant, modico tempore stantes expansis manibus orant; postea humi prostrati, et facta brevi inter genuflectendum oratione, una surgunt omnes: ac rursus expansis manibus diutius atque ferventius supplicationes persolvunt, nemine genuflectente, aut ex genuflexione sese erigente, donec is qui orationem recitat, prior genuflexerit aut prior surrexerit (40). Prout itaque dictum est, cum ejusmodi synaxium causa conveniunt, tantum ab omnibus servatur silentium, ut in tanto et pene innumerabili cœtu, neminem adesse videatur; potissimum vero tempore orationum, quo neque sputum emittitur, neque tussis auditur: non illic pigritiæ signum, non dormitatio, non oscitatio, non gemitus cum sono audiuntur. Eum namque qui præ nausea et animi mollitiæ cum clamore precatur, aut dupliciter peccare; primo, quod segniter oret; secundo, quod indisciplina illa voce, proximi aures obtundat, ac mentem distrahat: invadentibus una malignis spiritibus, qui cum nos viderint in oratione stantes, indecentibus nos cogitationibus, et nausea atque fastidio animam aggravant. (41) Quæ causa est ut psalmos, non cum tumultu et perturbatione festinando recitent; neque versuum multitudine, sed mentis consideratione oblectentur; ea scilicet cogitatione ei obsequentes qui ait: « Psallam spiritu, psallam et mente »: rati utilius esse decem versus cum attentione psallere, quam totum psalterium cum confusione mentis.

310 2. (42) Completis psalmis et canone, uti superius memoravimus, nemo fratrum vel tantillum temporis cum alio stare aut verba facere audeat: sed neque cella egredi, aut opus deserere suum, quod præ manibus tractat, juxta Apostolicum præceptum; nisi necessarii cujusdam operis occasione omnes una convenire oporteat: egressi autem opus suum exsequuntur; ita ut ne minima quidem inter eos sit confabulatio, sed singuli meditationi mentis vacent et psalmo, et quod sibi jussum est impleant. Magna porro sollicitudine cavent, ne quis fratrum cum alio maxime novitio solus unquam relinquatur, aut extensis manibus aliquem contrectare aut complecti audeat. Quod si quis hanc transgredi regulam deprehendatur, gravissimæ correptioni subicitur.

3. (45) De canonico itaque more, sive precum sive psalmodum, quo pacto scilicet eas oporteat in diurnis conventibus observari, sat a nobis jam dictum est. Deinceps vero agendum nobis est de iis

²² 1 Cor. xiv, 45.

(40) Cassian. Institut. lib. 11, c. 10.

(41) Ibid. c. 11.

A τελούσι. Συναγομένων γὰρ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συνάξεως, ἡνίκα τελειωθῇ ὁ ψαλμὸς, οὐ παραχρῆμα πρὸς γονυκλισίαν ὀρμῶσιν, ἀλλὰ πρὶν ἢ τὰ γόνατα κάμψαι, πρὸς ὀλίγον ἱστάμενοι, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτεταμένως ἔχοντες, εὐχονται· καὶ μετὰ ταῦτα χαμὰ προσπίπτοντες, καὶ πρὸς ὀλίγον πάλιν ἐν τῇ γονυκλισίᾳ εὐχόμενοι πάντες, ἐν τῷ ᾧ αἶμα ἐγείρονται· καὶ πάλιν τὰς χεῖρας διαπετάσαντες, ἐκτενέστερον καὶ ἐπιτεταμένως τὰς ἱκεσίας ἀποπληροῦσιν, οὐδεὶς γόνυ κλίνοντος, ἢ ἐκ τῆς γονυκλισίας ἀνισταμένου, ἕως ἂν ὁ ποιῶν αὐτοῖς τὴν εὐχὴν, κλίνῃ πρῶτος, ἢ ἀναστῇ πρῶτος. Καθὰ τοῖνον εἰρηγται, ὅτε τὰς προειρημένας συνάξεις ἐπιτελέσαι συνέρχονται, σωπῇ τοσαύτῃ παρέχεται ὑπὸ πάντων, ὡς νομισθῆναι μηδὲνα ἄνθρωπον ἐν τῇ τοσαύτῃ τῶν ἀδελφῶν ἀναριθμητῇ πληθύνει παρῆναι, ἐξαιρέτως ἐν τῷ καιρῷ τῶν προσευχῶν, ὅτε οὔτε πτύσμα προσέρχεται, οὔτε βῆς ἡχείται, οὐκ ἀκηδία, οὐ νυσταγμὸς, οὐ χάσμα, οὐ στεναγμὸς μετ' ἥχου ἀναπέμπονται. Τὸν γὰρ ἐν χαυνότητι διανοίας μετὰ κραυγῆς τὰς εὐχὰς ἐπιτελοῦντα, διςσῶς ἀμαρτάνειν λέγουσι· πρῶτον μὲν ὡς βῆθῶς εὐχόμενον, δεύτερον δὲ ὡς ἀπαίδευτῳ τῇ φωνῇ τὴν τοῦ πλησίον ἀκοὴν κατακτυπούντα, καὶ διασχεδάζοντα τὴν διάνοιαν, συνεπιτιθεμένων καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων, οἷ, ἐπειδὴ ἂν ἴδωσιν ἡμᾶς εἰς προσευχὴν ἱσταμένους, λογισμοῖς ἀπρεπέσι καὶ ἀκηδία τὴν ψυχὴν καταδαρύνουσι. Καὶ τοῦτο χάριν τοὺς ψαλμοὺς οὐ μετὰ θορύβου καὶ ταραχῆς σπεύδουσιν ἐκτελεῖν, οὐδὲ τῷ πλήθει τῶν στίχων, ἀλλὰ τῇ τῆς διανοίας νοήσει εὐφραίνονται, ἐκείνῳ τῷ λογισμῷ κατακολουθοῦντες τῷ φάσκοντι· « Ὡς τῷ πνεύματι, ψαλῶ καὶ τῷ νοῷ »· ὡς ἐπιτιμώτερον γὰρ ἔχουσι τὸ δέκα στίχους μετὰ συνέσεως ψάλλειν, ἢ ὅλον τὸ ψαλτήριον μετὰ συγχύσεως διανοίας.

2. Τελειωθέντων δὲ τῶν ψαλμῶν καὶ τοῦ κανόνος, οὕτως ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, οὐδεὶς τῶν ἀδελφῶν κἄν πρὸς ὀλίγον στήναι, ἢ ὀμιλῆσαι μετ' ἄλλου τολμᾷ· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ καλλίου προσελθεῖν, ἢ τὸ ἔργον καταλείπειν, ὃ μετὰ χεῖρας ἔχουσιν, ἀποστολικὴν πληροῦντες παράγγελμα, εἰ μὴ πού γε χρεῖα γένηται πρὸς καθήκον τινος ἀναγκαίου ἔργου πάντας συνεισελθεῖν, ὅπερ οὕτω μετὰ σπουδῆς καὶ ἐξεργόμενοι πληροῦσιν, ὡς μηδεμίαν ὀμιλίαν μεταξὺ αὐτῶν ἀνακύπτειν, ἀλλ' ἕκαστον προσέχοντα τῇ μελέτῃ τῆς διανοίας καὶ τῷ ψαλμῷ, πληροῦντες τὸ προτεταγμένον. Μεγάλῃ δὲ σπουδῇ φυλάττουσι, μὴ τις μετὰ ἄλλου, καὶ μάλιστα ἀρχαρίου, ἀπολειφθῇ τῶν ἀδελφῶν ἰδιάζων πού ποτε, ἢ τὰς ἰδίας χεῖρας ἐκτείνας τολμήσῃ κατασχεῖν ἢ περιπλακῆναι ἐτέρῳ. Εἰ δὲ τις παραβαῖνον τὸν κανόνα τοῦτον εὐρεθῇ, ἐπιτιμῶν βαρυτάτῃ ὑποβάλλεται.

3. Περὶ μὲν οὖν τοῦ κανονικοῦ τρόπου τῶν τε εὐχῶν καὶ τῶν ψαλμῶν, ὃς ὀφείλει ἐν ταῖς καθημερῖναις συνόδοις φυλάττεσθαι, ἱκανῶς ἡμῖν εἰρήγται. Ὁφείλομεν δὲ λοιπὸν περὶ τῶν ἀποτασσομένων τῷ κόσμῳ

(42) Ibid. c. 15.

(45) Ibid. lib. iv, c. 1.

διηγῆσθαι, ποιῶ τρόπον ἐν τοῖς τοῖς κοινοβίοις A
εἰσεργονταί, καὶ διαμένουσιν ταπεινοφρονούντες καὶ
ὑποτασσόμενοι ἕως βασιλευσίν. Τσαύτη γὰρ
παρ' αὐτοῖς ἡ ὑπακοὴ καὶ ταπεινώσις ἄκρι γήρως,
ὅση οὐκ ἂν εὐρεθῇ οὐδὲ κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν
τοῖς ἀποτασσόμενοις ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς μοναστηρίοις.
Οὐ πρότερον τοίνυν δεχθήσεται ἔσω ἐν τῷ μοναστη-
ρίῳ ὁ θέλων μονάσαι, πρὶν ἀπόδειξιν τινα καὶ πείραν
τοῦ πρὸς Θεὸν πόθου καὶ τῆς ταπεινώσεως καὶ μα-
κροθυμίας διὰ τῆς ἐπιπλείστου ὑπακοῆς παράσχῃ.
Δοκιμασθεὶς οὖν ἐν τοῖς τοῖς, εὐπρόσδεκτος παρ' αὐτοῖς
γίνεται, καὶ διδάσκεται τῆς αὐτοῦ περιουσίας μὴ
ἔχειν τι τῆς ἡσυχασίας· ἐπίσταται γὰρ τὸν παρα-
κρατοῦντά τι τῶν ἰδίων μὴ δύνασθαι διαμένειν πελ-
χρόνιον ἐν τῇ τοῦ μοναστηρίου ὑποταγῇ, καὶ κακου-
χίᾳ εἰς τέλος ἐγκαρτερεῖν. Ἡνίκα γὰρ οἰαδῆποτε
πρόφασις ἢ θλίψις τὴν αὐτοῦ κινήσει διανοίαν, εὐθὺς
ἡ τοῦ ἀποκειμένου ἐλπίς, ὥσπερ σφενδόνῃ λίθον, τοῦ
μοναστηρίου ἐκτινάσσει. Διὰ τοι τοῦτο ἕκαστος αὐ-
τῶν γυμνάζεται τῆς ἀρχαίας περιουσίας, ὥς μὴδὲ αὐτὸ
τὸ ἐνδύμα ὃ περιβεβλημένος ἦλθε τοῦ λοιποῦ φορεῖν
συγχωρεῖσθαι. Ἀλλὰ, τῶν ἀδελφῶν πάντων συν-
τηγμένον, προαχθεὶς εἰς τὸ μέσον, ἐκδύεται τὰ ἱμάτια
τὰ ἴδια, καὶ διὰ τῶν χειρῶν τοῦ ἀδελφοῦ, ἐνδύμασι τοῦ
μοναστηρίου μεταμφιέννεται· ὥς διὰ τοῦ τύπου τοῦ-
του ἐπιγινώσκει αὐτὸν, ὅτι, πάντων τῶν κοσμικῶν
πραγμάτων καὶ τῆς ἀλαζονείας, καὶ τοῦ τύφου γυ-
μνωθεὶς, ἐνεδύσατο τὴν πτωχείαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ
ὅτι ἀνεπισχύντως ἐναριθμεῖ ἐκτετὸν. καὶ ἐξισοῖ τῷ
σώματι τῆς ἀδελφότητος. Τὰ δὲ ἱμάτια ἃ ἀποδύεται
λαβὼν ὁ οἰκονόμος τῆς μονῆς φυλάττει, ἀφορίσας ἕως
δ' ἂν τῆς προκοπῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναστροφῆς, καὶ
ὑπομονῆς τῆς ἐν διαφόροις πειρασμοῖς ἀπόδειξιν παρ-
άσχῃ. Καὶ εἰ μὲν εὐρωσιν αὐτὸν δυνάμενον ἐν τοῖς
τοῖς καρτερεῖν, καὶ ἐν σπουδῇ πάσῃ, καὶ διαπύρρῳ
θέρμῃ, ἢ ἐν ῥῆξαι, διαμένοντα, τοῖς λοιποῖς συναρι-
θμοῖς ἀδελφοῖς· εἰ δὲ τι γογγυσμὸς ἐλάττωμα, ἢ
παρακοχὴ οἰαδῆποτε ἀμαρτίαν ἐν αὐτῷ καταμάρ-
θωσιν [ἢ καταμάρψωσιν], ἐκδύοντες τοῦτον ἄπερ ἐκ
τοῦ μοναστηρίου ἐνεδύσαντο, καὶ τοῖς κοσμικοῖς ἐνδύ-
μασι πάλιν περιβάλλοντες, ἀπωθύνονται τοῦ κοινοβίου.
Ὡς ἐκ ταύτης λοιπὴ τῆς ἀκριβείας μὴ εὐχερὲς εἶ-
ναι τῷ βουλομένῳ εἰσερχεσθαι ὡς βούλεται ἢ ἀνα-
χωρεῖν τῆς μονῆς, ἀλλὰ τὸν μὴ ἐμμένοντα κατὰ
πάντα τρόπον τῇ ἰδίᾳ ὁμολογίᾳ μετενδύεσθαι τοῦ D
μοναστηρίου.

4. Ὅτε τοίνυν ὁ ὑποδεχθεὶς ταύτην, ἥπερ εἰ-
ρήκαμεν, ἀκριβὲς δοκιμασθῇ, καὶ ἀμεμπτος εὐ-
ρεθῇ, οὐ παραχρῆμα τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν συν-
αναμύγνυσθαι ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ παραδίδοται τῷ
ἐπιτεταγμένῳ τὴν φροντίδα τῶν ξένων, καὶ τοῖς τοῖς
πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ ὑπηρεσίαν ποιεῖν προστάσσεται·
καὶ ὅτε ὁλόκληρον ἐνιαυτὸν ἀμεμπτως ἐξυπηρετήσῃ
τοῖς ξένοις, τυπωθεὶς διὰ τούτου πρὸς ταπεινώσιν
καὶ μακροθυμίαν, συναριθμεῖται λοιπὸν τῇ συνοδίᾳ
τῶν ἀδελφῶν, καὶ παραδίδοται ἐν τῶν γερόντων, ὅς

A qui mundum abdicarunt, qua ratione in hisce co-
nobiis ingrediantur, in illisque permaneant in hu-
militate et obsequentia usque ad extremam senec-
tutem. (44) Tanta quippe apud illos est obedientia,
tanta humilitas ad senectutem usque, quanta ne
primo quidem anno in iis qui seculum abdicarunt,
in monasteriis nostris reperiatur. (45) Non prius
itaque in monasterio admittitur qui vult esse mo-
nachus, quam specimen et experimentum quoddam
sui erga Deum amoris, humilitatis suae atque æqua-
nimitatis per summam obedientiam dederit. His
itaque probatus, ut admittendus ab illis habetur
atque docetur, ne quidquam de bonis suis apud se
reconditum cōserves: gnari scilicet eum qui de
bonis suis quidquam retinet, non posse diu in mo-
nasterii obedientia permanere, neque ad finem us-
que perseverare, præ animi languore ac tædio. Cum
quævis enim minima occasio aut afflictio ejus mo-
vebit animum, statim reconditi thesauri spes, quasi
funda lapidem, monasterio illum ejicit. (46) Quare
quibus illorum antiquis possessionibus exiit, ita
ut ne vestimento quidem quo indutus erat uti sibi
liceat. Sed congregatis cunctis fratribus, in medium
adductus, exiit vestimentis propriis, et eorum
loco abbatis manibus monasterii vestimentis indui-
tur; ut ea forma cognoscat ipse, se mundanis rebus
omnibus arrogancia item et superbia nudatum, in-
duisse paupertatem Christi, et sine pudore sese
connumerare et exæquare corpori fraternitatis (47).
C Vestimenta autem quibus exiit accepta servat
oconomus monasterii, atque seorsum reponit,
donec ipse profectus, conversationis patientiaque
in variis tentationibus specimen dederit. Et si qui-
dem deprehendatur in hisce posse perseverare,
atque eo studio, et ferventi proposito quo cœpit
permanere, reliquis eum fratribus annumerant.
Quod si in eo murmurationis delictum, aut inobe-
dientia ejuslibet peccatum comperiant, exiit
eum monasterii vestimentis, ac mundanis denuo
indumentis amictum ex cœnobio expellunt, ita ut post
tam accuratam probationem, non facile sit volenti,
arbitrio suo vel ingredi vel e monasterio secedere;
sed qui se proficitur remanere nolle, omnino exua-
tur monasterii vestimentis.

4. (48) Cum igitur is qui susceptus est, ea qua
diximus accusatione probatus, inculpatusque de-
prehensus est, non statim fratrū cœtui commis-
sæ permissus, sed traditur ei cui hospitum com-
missa cura est, atque jubetur hospitum ministerio
et obsequio omnino vacare; ac postquam integrum
annum inculpate hospites exceperit, hac re in hu-
militatem eformatus et in æquanimitatem, demum
cœtui fratrū annumeratur, atque alicui e seniori-
bus traditur, cui 311 hujusce muneris sollicitudo

(44) Cassian. Institut. lib. iv, c. 2.

(45) Ibid. c. 3 et 4.

(46) Ibid. c. 5.

(47) Ibid. c. 6.

(48) Ibid. c. 7.

incumbit, ut discipulum doceat, quas vias ingressus ad perfectionem virtutum pervenire possit. (49) In primis docet eum studium superandi proprias concupiscentias et voluptates, jubendo ea quæ ejus voluntati contraria sunt. Aiunt enim Patres non aliter posse quemquam voluptates reprimere, aut iracundiam, aut tristitiam; aut veram obtinere humilitatem, aut demum una cum fratribus in cænobio recte consummari, nisi ante per obedientiam voluntates suas mortificaverit. (50) His constitutionibus atque doctrinis, quasi quibusdam elementis et syllabis, ubi discipulum ad præstantiorem statum produxerunt, postea hoc docent illum, ut cogitationes suas ne celet; sed ubi accedunt, quamprimum Patri suo revelet; neque de earum judicio et examine quidpiam cordi suo confidat; sed sciat id bonum, id malum esse, quod judicio suo Pater, facto rei examine, tale esse declaraverit. Hac ratione poterit omnes inimici fallacias vitare quisquis ad virtutem instituitur: qui utpote imperitus, inimici dolos ignorat. Aiunt enim sancti Patres diaboli artis et insidiarum conspicuum esse signum, cum discipulis suadet ut Patribus cogitationes occultent suas, idque ex superbæ motu, quasi scilicet ipsi idonei sint per se congruum ea de re consilium capere; aut ex inani gloria, quod pudeat nimirum suas publicare cogitationes.

5. (51) Tanta porro apud illos est obsequentia, ut citra abbatis jussionem ausit nemo, ne ex sua quidem cellula in qua sedet egredi: atque tanto studio illius jussa complent, quanto si Deus ipse juberet. (52) Dum sedent autem in suis cellulis, et operi manuum, meditationi et orationi incumbunt, atque studiose his adhibent animum, si quempiam ostium cellule pulsantem audiant, qui se aut ad communem orationem, aut ad opus manuum advocet, omnibus quamprimum dimissis, ad jussam sibi rem properant, obedientiæ virtutem studiosissime colentes; quam non modo operi manuum, lectioni et quietæ in cellula commorationi, sed et omnibus virtutibus anteponunt, omniaque posthabent.

6. (52*) Illud autem superfluum est memorare, neminem scilicet illorum aliud quidpiam possidere, quam colobium, hemiphorium, sandalium, meloten et stoream: turpe esse rati si dicatur, liber meus, penicillus meus, aut aliud quidpiam meum. Tantum autem singuli eorum ex opere et sudore suo afferunt monasterio proventum, ut non modo eorum necessitatibus, sed etiam hospitum pauperumque ministerio sint satis. Dum sic autem laborant non inflantur, non superbia tument, nec quisquam proprii laboris et sudoris plus postulat, quam ab abbate pro necessitate tribuatur; nec ullius rei possessionem sibi comparat, cum sese totius mundi ad-

A ταύτην ἔχει τὴν μέριμναν, ὅπως διδάξῃ τὸν μαθητευόμενον, διὰ ποίας ὁδοῦ ἀρξάμενος δυνήθῃ ἐπὶ τὴν τελειότητα τῶν ἀρετῶν φθάσαι. Ἐν πρώτοις οὖν διδάσκει αὐτὸν σπουδάζειν νικῆν τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας καὶ ἡδονάς, διὰ τὸ ἐπιτάσσειν αὐτῷ τὰ ἐναντία τῶν θελημάτων αὐτοῦ. Οὐκ ἄλλως γὰρ λέγουσιν οἱ πατέρες δύνασθαι τίνα τὰς ἡδονὰς χαλινῶν, ἢ ὀργῆς περιγίνεσθαι, ἢ λύπης, ἢ ταπεινώσιν ἀληθῆ κτήσασθαι, ἢ ἀπλῶς μετὰ ἀδελφότητος ἐν κοινοβίῳ καλῶς τελειωθῆναι, εἰ μὴ πρότερον διὰ τῆς ὑπακοῆς νεκρώσῃ τὰ ἑαυτοῦ θελήματα. Ταύταις δὲ ταῖς διατυπώσεσι καὶ διδασκαλαῖς τὸν μαθητευόμενον προεβιάσαντες ὡσανεὶ στοιχείοις τοιοῖς, καὶ συλλαβαῖς, ἀκολούθως πάλιν διδάσκουσι μὴ κρύπτειν τοὺς ἰδίους λογισμούς· ἀλλὰ παραχρῆμα ἡνίκα ἐπέρχονται, τούτους τῷ οικείῳ Πατρί ἀποκαλύπτειν, καὶ μηδὲν περὶ τῆς τούτων διακρίσεως τῇ ἰδίᾳ καρδίᾳ πιστεύειν· ἀλλ' ἐκεῖνο γινώσκειν ἀγαθὸν ἢ κακὸν εἶναι, ὅπερ ταῖς ἑαυτοῦ διακρίσεσι δοκιμάσας ὁ Πάτερ ἀποδείξει. Οὕτω γὰρ δυνήσεται ἐν μηδενὶ ὑπὸ τοῦ ἔχθρου ὁ πρὸς ἀρετὴν τυπούμενος ἀπατάσθαι, ὡς ἄπειρος, καὶ μήπω γινώσκων κεκτημένος μεθοδείας· διανὲς τῆς τοῦ διαβόλου τέχνης λέγουσιν εἶναι οἱ Πατέρες, τοῦ ἀναπείθειν αὐτὸν τοὺς μαθητευομένους ἀπὸ τῶν Πατέρων κρύπτειν τοὺς ἰδίους λογισμούς ἰδίᾳ ὑπερφία, ὡς δὲ θεὸν ἱκανοὺς ὄντας ἑαυτοῖς τὰ συμφέροντα συμβουλευσασθαι, ἢ ἰδίᾳ κενοδοξίᾳ αἰσχυνόμενους δηρμσιεύσαι τὰς ἑαυτῶν ἐνθυμήσεις.

5. Τοσαύτη δὲ φυλάττεται παρ' αὐτοῖς ὑποταγή, ὡς μὴ τολμήσῃ τίνα ἐκτὸς τοῦ ἀδελφ. μηδὲ τοῦ κελλίου ὅπου κάθηται προβαίνειν· οὕτω δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ προστασσόμενα ἐπιτελεῖν σπουδάζουσιν, ὡς παρὰ Θεοῦ ταῦτα δεχόμενοι. Καθήμενοι δὲ ἐν τοῖς ἰδίοις κελλίοις, τῷ ἔργῳ τε καὶ τῇ μελέτῃ, καὶ τῇ προσευχῇ προσκείμενοι, καὶ μετὰ σπουδῆς προσέχοντες, ἐπειδὴν ἀκούσῃ τοῦ κροῦντος τὴν θύραν τοῦ κελλίου ἢ εἰς τὴν κοινὴν προσευχὴν, ἢ πρὸς τι ἔργον τούτους προσκαλούμενον, παραχρῆμα πάντα ὁμοῦ ἀφέντες, πρὸς τὸ ἐπιταγὴν ὁρμῶσι, πάσῃ σπουδῇ τὴν τῆς ὑπακοῆς ἀρετὴν ζηλοῦντες· ἦν οὐ μόνον τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν, ἀναγνώσεως τε καὶ τῆς ἐν κελλίῳ ἡσυχίας, ἀλλὰ καὶ πασῶν ἀρετῶν προτιμῶσι, καὶ ταύτης ἅπαντα δεύτερα τίθενται.

6. Ἐκεῖνο δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων περιττόν ἐστι καὶ λέγειν, ὡς οὐδεὶς αὐτῶν ἄλλο τι κέκτηται πλὴν κολοβίου, καὶ ἡμιφορίου, καὶ σανδαλίων, καὶ μελωτῆς, καὶ ψιάθου· αἰσχύνῃν ἡγοῦμενοι τὸ λέγεσθαι παρ' αὐτοῖς, βιβλίον ἔμδν, γραφεῖον ἔμδν, ἢ ἄλλο τι ἔμδν. Τοσοῦτον δὲ ἕκαστος αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἐξ ἔργου τε καὶ ἰδρώτος ἰδίου προσφέρει πορίσμεν τῷ μοναστηρίῳ, ὡς μὴ μόνον ταῖς ἑαυτῶν χρεῖαις ἐξαρκεῖν, ἀλλὰ καὶ τῇ διακονίᾳ τῶν ξένων καὶ πτωχῶν ὑπουργεῖν. Οὕτως δὲ κάμνοντες οὐ φουσιούνται, οὐχ ὑπερηφανεύονται, οὔτε τις αὐτῶν ἐκ τοῦ οικείου ἔργου καὶ ἰδρώτος ἀπαται· περισσώτερον τῆς δεδομένης παρὰ τοῦ ἀδελφ. γασίας· οὐ κτήμα οἰασθῆποτε ὕλης ἑαυτοῦ

(49) Cassian. Institut. lib. iv, c. 8.

(50) Ibid. c. 9.

(51) Ibid. c. 10.

(52) Ibid. c. 18.

(52*) Ibid. c. 13, 14.

περιποιεῖται, πάροικον ἑαυτὸν καὶ ξένον ἔχων ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ δοῦλον ἑαυτὸν μᾶλλον καὶ ὑπηρετὴν τῶν ἀδελφῶν λογιζόμενος, ἥπερ δεσπότην οἰουδὴποτε γήνιου πράγματος. Εἰ δὲ τις κλάσῃ σκευὸς οἰουδὴποτε, ἢ ἀπολέσῃ, ἐξομολογεῖται τῷ ἀδελφῇ τῆς ἰδίας ῥαθυμίας τὸ πταῖσμα, καὶ οὕτω μετὰ ταπεινοφροσύνης μετανοῶν λαμβάνει συγχώρησιν. Ὅστις δὲ πρὸς τι ἔργον μετακλιθεῖς, ἢ πρὸς σὺναξιν, καταφρονήσας βραδύτερον ἀπαντήσῃ, ἢ σκληρότερον, ἢ προπετέστερον ἀποκριθῇ, ἢ ἀμελέστερον, ἢ ὑπογοργύζων τὸ προσταχθὲν ποιήσῃ, ἢ τὴν ἀνάγκωσιν τοῦ ἔργου καὶ τῆς ὑπακοῆς προτιμήσας, τὰ προσταχθέντα αὐτῷ ἔργα βραδύτερον ἐκτελέσῃ, ἢ ἀπολυθεὶς τῆς συνάξεως μὴ ταχέως πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀναδράμῃ, ἢ μετὰ τινος ἐκτὸς ἀναγκαίας χρείας ὀμιλήσῃ, ἢ ἄλλου μετὰ παρήγορίας κατάσῃ τὴν χεῖρα, ἢ συγγενῶν συντύχῃ χωρὶς τοῦ ἀδελφῆ αὐτοῦ ἐπιτροπῆς καὶ εὐλογίας, ἢ ἐπιστολὴν παρὰ τινος δέξῃται, ἢ τινι ἀντιγράψαι ἄνευ τοῦ ἀδελφῆ ἐπιχειρήσῃ, ἢ τι τῶν ὁμοίων τούτοις πλημμελήσῃ, τοιοῦτον ἐπιτιμὴν ὑποβάλλεται. Συνηγμένων τῶν ἀδελφῶν ἐν τῇ συνάξει, βίβας ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐξομολογούμενος, συγχώρησιν αἰτεῖ τοῦ ἰδίου σφάλματος. Τὰ δὲ παχύτερα τούτων πταίσματα εἰς τὴν εὐρεθῆν πρόντων, ἅτινά ἐστι· καταφρόνησις, ἀντιλογία μετὰ ὑπερηφανίας, ἢ ἐκ τοῦ μοναστηρίου πρόδοσις ἐκτὸς ἐπιτροπῆς τοῦ ἀδελφῆ, ἢ πρὸς γυναῖκα συντυχία, ἢ ὄργη, ἢ μάχη, ἢ ἐχθρα, ἢ μνησικακία, ἢ φιλαργυρία, ἣτις ἐστὶ λέπρα ψυχῆς, ἢ κτήσις οἰουδὴποτε πράγματος ἐκτὸς τῶν διδομένων παρὰ τοῦ ἀδελφῆ, ἢ τροφῆς ἄνευ εὐλογίας κλεψιμικῶν τρόπων γινομένης, καὶ τὰ τούτων παραπλήσια, οὗ τῷ προειρημένῳ ἐπιτιμὴν ὑποβάλλεται, ἀλλὰ σφοδρότερον, καὶ μείζονι. Καὶ εἰ μὴ διορθωθῇ, ἐκβάλλεται τοῦ μοναστηρίου.

7. Τὸ δὲ ἀνάγκωσιν ἐπιτελεῖσθαι ἐν τισι κοινοβίοις κατὰ τὴν καιρὸν τῆς ἐστιάσεως, οὐκ ἀπὸ τοῦ κανόνος τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν Καππαδόκων, οἵτινες, οὐ πνευματικῆς ἔνεκεν τοσοῦτον γυμνασίας, ὅσον ἡσυχίας χάριν τῆς παρὰ τὰς ὁμιλίας, τὸ τοσοῦτον διετυπώσαντο. Παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ μάλιστα τοῖς Ταβεννησιώταις, τοσαύτη σιωπὴ ὑπὸ πάντων παρέχεται, ἥνικα εἰς τοσοῦτον πλῆθος πολυαριθμητὸν τῶν ἀδελφῶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συνάξεως τῆς τραπέζης αὐτῶν, ὅσῃν σχεδὸν ἐν ἄλλοις μὴ εὐρίσκεισθαι, οὕτως ὥς μὴ τολμᾶν βρῆξαι τινα παρεκτὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς τραπέζης, ὅστις, εἰ τίνος χρεία γένηται, κρούσματι μᾶλλον ἢ φωνῇ τοῦτο σημαίνει. Καὶ τὰ κοινούλια ἕως κάτω τῶν βλεφάρων φοροῦσιν οὗτοι, ἵνα μὴ, βεμβοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντας, περιεργότερον ἀλλήλοις ἐνορῶσι· τῇ δὲ τραπέζῃ μόνον, καὶ τῇ τοῦ τρέφοντος Θεοῦ εὐχαριστικῇ ἐνατενίζουσι. Μεγάλη δὲ ἐστὶ φυλακὴ παρ' αὐτοῖς, ὅπως μηδεὶς αὐτῶν ἔξωθεν τῆς τραπέζης τροφῆς μεταλάβῃ.

8. Ἵνα δὲ μὴ τι δόξωμεν τῶν κοινοβιακῶν κανόνων παραλειπεῖναι, ἐπιμνησθῆναι δεῖ καὶ τῶν ἐν ἄλλοις

A venam et peregrinum existimet; servumque se potius et ministrum fratrum esse arbitretur, quam ullius terrenæ rei dominum. (53) Quod si quis vas quodlibet frerit aut perdidit, negligentia suæ casum abbati confiteatur, et ita cum humilitate pœnitentiæ, veniam accipit. Si quis autem ad opus quodlibet vocatus, aut ad synaxim, præ contemptu tardius occurrat, aut durius petulantiusque responderit: vel si negligentius aut cum murmure, jussam rem compleverit; aut si lectionem operi manuum et obedientiæ anteponeus, jussa sibi opera tardius compleverit, aut a conventu dimissus, non cito ad opus suum accurrerit; aut cum quopiam absque necessitate confabulatus fuerit; aut cum confidentia manum alterius contrectaverit; aut cognatos citra abbatis permissum et benedictionem convenerit, aut epistolam ab aliquo accipere, vel ad aliquem rescribere absque abbatis concessione ausus fuerit; si in aliquo nempe hujusmodi deliquerit, hujusmodi ille pœnæ subijcitur: **312** Fratribus in synaxi congregatis, sese in terram projicit, atque confessus, peccati veniam postulat. Graviora porro delicta si quis perpetrans deprehendatur, quæ sunt, contemptus, repugnantia cum superbia, aut egressus ex monasterio absque abbatis concessione, aut congressus cum muliere, aut ira, aut pugna, aut inimicitia in aliquem, aut recordatio injuriarum, aut amor pecuniæ, quæ lepra est animæ, aut possessio cujuscunque rei, exceptis iis quæ ab abbate dantur, aut furtivum alimentum absque benedictione abbatis sumptum, et his similia, non supradictam subit pœnam, sed graviorem, et multe majorem. Quod si non resipuerit, ex monasterio ejicitur.

7. (54) Quod autem in quibusdam cœnobiis, tempore comestionis lectio habeatur, id non ex Ægyptiorum, sed ex Cappadocum regula observatur, qui non tam spiritalis exercitationis, quam quietis, et colloquii vitandi gratia illud constituerunt. Apud Ægyptios autem, maxime vero apud Tabennesiotas, tantum servatur ab omnibus silentium, cum ingens illa multitudo fratrum tempore comestionis congregatur ad mensam; ut vix quidpiam simile in aliis reperiatur; adeo ut ne excreare quidem ausit quisquam, excepto mensæ præfecto, qui si ro quapiam sit opus, pulsatione potius quam voce id significat. Cucullas autem, etiam infra palpebras demissas gestant, ne vagis oculis curiosius alios inspiciant, ac mensæ solum, gratisque alenti Deo agendis adhibent animum. (55) Magnaque apud illos cura est, ne quis eorum extra mensam cibum sumat.

8. (56) Ne quid videamur autem cœnobiticarum regularum omittere, memorare quoque oportet con-

(53) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 16.

(54) *Ibid.* c. 17.

(55) *Ibid.* c. 18.

(56) *Ibid.* c. 19.

stitutiones in aliis regionibus traditas. In tota itaque Mesopotamia, Palestina et Cappadocia, et in toto Oriente, tempore conventus tertiæ, sextæ et nonæ horæ, si quis ante completum primum psalmum non occurrerit, is in oratorium ingredi non audet, neque sese psallentibus admiscere : sed dimissionem fratrum pro foribus stans expectat. Egreredientibus autem omnibus, humi prostratus, pœnitentiam agens, negligentiae suæ veniam postulat. In nocturnis porro conventibus, usque ad secundum psalmum venia tarde venientibus conceditur. Porro fratres per hebdomadas sibi succedunt in coqui a et in aliis officiis, cum multi laboris levandi causa, tum ut charitatis legem mutuis officiis impleant. Tanta autem humilitate et sollicitudine ministeria implent, quantam ne servi quidem cum heris suis adhibeant. Completa hebdomade, Dominica die post matutinos hymnos, ingredientibus aliis ad serviendum, vasa officii sui signata tradunt : quæ accepta alii tanta cura et sollicitudine custodiunt, ut ne eorum quidpiam vel frangatur vel pereat, quantam is adhibeat cui vasa sacra ac Deo dicata committuntur. Nam sese præparant ad rationem reddendam, non solum œconomo in præsentī tempore, sed etiam Deo in futuro, si aut negligentia aut segnitie eorum quidpiam perierit. (57) Ad majorem porro dictorum fidem, quæ meis ipse oculis perspexi narrabo. In hebdomade cujusdam fratris, pertransiens œconomus, pauca lenticulæ grana humi projecta vidit, neque despexit quasi rem nullius pretii; sed multis increpavit fratrem, cui hebdomas illa concredita erat, pœna multavit, quasi negligentem ea quæ Deo dicata essent, et conculcantem propriam conscientiam. Tanta enim cura et sollicitudine omnia servant, omnia administrant, ut ea quæ nobis vilia et despicabilia videntur, magna attentione custodiant; ita ut male positum vas transferant, projectum colligant, **313** credentes se a Domino Deo harum quoque rerum mercedem accepturos. (58) Illas hebdomadam regulas per totum Orientem observari deprehendimus. Apud Ægyptios autem non ita hebdomadam vicissitudo servatur; sed alicui fratrum probatissimo culinæ cura committitur, quanto scilicet tempore virtus ejus augmentum accipit, vires corporis in officii functione suppetunt, nec senectus infirmitasve prohibet. Cum autem nobis sermo sit de obsequentia et de humilitate, per quas ad supremum virtutis fastigium possumus pervenire, opere pretium duco pauca ex multis præclare gestis a sanctis Patribus qui in cœnobis effulsere, exempli causa, narrationi adjicere nostræ.

καὶ ταπεινώσεως εἰρηται, δι' ὧν πρὸς τὸ ἀκρότατον πρὸς ὁλίγα ἐκ πολλῶν τῶν ἐν τοῖς κοινωβίοις διαλαμφάντων ἀγώνων [ἀγίων] Πατέρων κατορθώματα παραδείγματός χάριν προσβιβῆναι τῷ διηγήματι.

9. (59) Era' quidam Pater Muthius (60) nomine, qui

(57) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 20.

(58) *Ibid.* c. 22.

(59) *Ibid.* c. 27.

A κλίμασι παραδεδομένων διατυπώσεων. Κατὰ πᾶσαν τοίνυν τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Παλαιστίνην, καὶ Καππαδοκίαν, καὶ πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν ἐν τῷ καιρῷ τῆς συνάξεως, τρίτης, καὶ ἑκτης, καὶ ἑνάτης ὥρας, εἴ τις, πρὶν ἢ πρῶτος ψαλμὸς τελειωθῇ, μὴ ἀπαντήσῃ. τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ εὐκτήριον εἰσελθεῖν οὐ τολμᾷ, οὔτε καταμίζει αὐτὸν τοῖς ψάλλουσιν· ἀλλὰ τῶν ἀδελφῶν τὴν ἀπόλυσιν πρὸ θυρῶν ἐκδέχεται ἰστάμενος. Ἐξερχομένων δὲ πάντων, βαλὼν ἐπὶ τὴν γῆν μετάνοιαν, ἐξαίτεται τῆς οικείας ῥαθυμίας συγχώρησιν. Ἐν δὲ ταῖς νυκτεριναῖς συνάξεσι δευτέρου ψαλμοῦ, παρέχεται συγγνώμη τοῖς βραδύνουσι παρὰ τοῖς τοῖς· καὶ ἐβδομάδας οἱ ἀδελφοὶ ἐκ διαδοχῆς ποιοῦσιν ἐν τε τῷ μαγειρείῳ καὶ τοῖς ἄλλοις καθήκουσιν, ἅμα καὶ αὐτοὺς διαναπαύοντες, καὶ ὅμον ἀγάπης, B διὰ τὸ δουλεῦν ἀλλήλους, ἀναπληροῦντες. Τοσαύτη δὲ ταπεινοφροσύνη καὶ σπουδὴ ἐν τῇ διακονίᾳ ἐπιτελεῖται παρ' αὐτοῖς, ὅση οὐκ ἂν δεσπόται παρὰ δούλων παρασχεθῇ. Συμπληρωθείσης δὲ τῆς ἐβδομάδος, τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ μετὰ τοὺς ἑωθινούς θυμους ἄλλους πάλιν τοῖς εἰσερχομένοις ὑπηρετῆται τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν σκευῇ σσημιωμένα παραδιδόσιν· ἅτινα δεχόμενοι, τοσαύτην μέριμναν καὶ φροντίδα εἰς τὴν τούτων παραφυλακὴν ἐνδείκνυνται, μὴ τι ἐξ αὐτῶν κλασθῇ ἢ ἀπώληται, ὅσην εἰκὸς τὸν πεπιστευμένον σκευὴ ἱερὰ καὶ τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένα. Ὑφῆσιν γὰρ λόγων ἐτοιμάζονται οὐ μόνον ἐν τῷ παρόντι τῷ οἰκονόμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τῷ Θεῷ, εἰ τύχοι ἐξ ἀμελείας ἢ ῥαθυμίας ἀπολέσθαι τι ἐξ αὐτῶν. Πρὸς πλείονα δὲ πίστιν τῶν εἰρημένων, C ὅπερ αὐταῖς ὕψισιν ἐθεασάμην προσθήσω τῷ διηγήματι. Ἐν τῇ ἐβδομάδι τινὸς ἀδελφοῦ παριὼν ὁ οἰκονόμος ὀλίγους κόκκους φακῆς κατὰ γῆν ἐβρίμμενους ἐθεάσατο, καὶ οὐ κατεφρόνησεν ὡς οἰκτροῦ καὶ οὐδαμινού πράγματος· ἀλλὰ πολλὰ ἐγκαλέσας τῷ τῇ ἐβδομάδι πεπιστευμένῳ ἀδελφῷ, δίδωκεν αὐτῷ ἐπιτιμίαν, ὡς ἀμελοῦντι τὸν τῷ Θεῷ ἀνατιθεμένον, καὶ κατακατοῦντι τὴν ἰδίαν συνειδήσιν. Τοσαύτη γὰρ πίστις καὶ σπουδὴ πάντων ἐπιμελοῦνται, καὶ πάντα διοικοῦσιν, ὡς καὶ αὐτὰ, ἅπαρ ἡμῖν εὐτελὴ καὶ καταφρονήσεως ἀξία φαίνονται, μετὰ πολλῆς προσοχῆς φυλάττειν, οἷον ἀγγεῖον κακῶς κείμενον μεταστῆσαι, σκευὸς ἐβρίμμενον συνάξει, πιστεύοντες καὶ ὑπὲρ τούτων μισθὸν ἔχειν παρ' αὐτῷ τῷ δεσπότη Θεῷ. Τοῦτους δὲ τοὺς κανόνας τῶν ἐβδομάδων κατὰ πᾶσαν D τὴν Ἀνατολήν εὐρήκαμεν γίνεσθαι. Παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις οὐχ οὕτω τῶν ἐβδομάδων ἡ ἀναλλαγὴ ἐπιτελεῖται, ἀλλὰ ἐνὶ δοκιμωτάτῳ τῶν ἀδελφῶν ἡ τοῦ μαγειρείου φροντίς ἐπιτρέπεται, ἐφ' ὅσον ἡ ἀρετὴ τοῦτου ἐπιδίδωσι, καὶ ἡ ἰσχύς τοῦ σώματος ὑποσχεῖται ἐν τῇ διακονίᾳ, καὶ μήτε γῆρας αὐτῷ μήτε ἀσθένεια ἐμποδίζει. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος ἡμῖν περὶ ὑποταγῆς τῆς ἀρετῆς ἀνελεῖν δυνάμεθα, ἀναγκαῖον ὑπολαμ-

9. Γεγονέ τις Πατὴρ Μούθιος ὀνόματι. Οὗτος ἐπι-

(60) Alii putant rectius legi *Patermuthius* ut a voce, qua de re alibi.

ποθῶν ἀποτάξασθαι τῷ κόσμῳ, παραγενόμενος ἐν κοινότητι, ἐπειπὺν πρὸς τῶν θυρῶν τοῦ μοναστηρίου ἐκαρτέρησεν, ἕως ὅτε τῇ πολλῇ αὐτοῦ ὑπομονῇ μετὰ μικροῦ υἱοῦ παρὰ τὸν συνήθη κανόνα τοῦ κοινοβίου ἐδέχθη. Καὶ ὅτε μετὰ πολλοῦς κόπους εἰσῆλθεν, οὐ μόνον διαφόροις ἔργοις παρεδόθησαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ κελλίου συνοικήσιν διεχωρίσθησαν, ὅπως τῇ ἀπ' ἀλλήλων διαζεύξει κατὰ μικρὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους φυσικῆς προσπαθείας ἀπαλλαγῶσιν· ἥς χάριτι Χριστοῦ διὰ τῆς πολλῆς γυμνασίας ὁ πατήρ ἡλευθερώθη. Καὶ ποτε πρὸς βάσανον καὶ δοκιμὴν τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς προσεποιήσατο ὁ ἀββᾶς μετ' ὀργῆς ἀγανακτεῖν πρὸς τὸν παῖδα, καὶ προτάσσει τῷ εἰρημένῳ πατρὶ αὐτοῦ λαβεῖν αὐτὸν καὶ ῥέψαι εἰς τὸν ποταμόν. Τότε ἐκείνος, ὡς ἂν ὑπὸ Θεοῦ προσταχθεὶς βαστάσαι αὐτοῦ τὸν παῖδα, ὁρμηαίως ἐπὶ τὴν ὁχλὴν τοῦ ποταμοῦ παραγίνεται, καὶ σπεύδων πληρῶσαι τὸ πρόσταγμα πίστει διαπύρρι καὶ θερμότητι τῆς ὑπακοῆς, ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν, ἐπιφρασάντων καὶ ἀφαρπασάντων τὸν παῖδα. Τοσοῦτον οὖν παρὰ Θεοῦ ἡ πίστις τούτου καὶ ἡ ὑπακοὴ προσδέχθη, ὡς ἀποκαλυφθῆναι τῷ ἀββᾷ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Ἀβραάμ οὗτος ἐποίησε. Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον ὁ εἰρημένος ἀββᾶς τοῦ κοινοβίου τελευτῶν, τοῦτον διάδοχον αὐτοῦ κατέλειπεν.

10. Ἄλλον ἐγνωμεν ἀδελφὸν ἀποταξάμενον, ὃς καὶ κατὰ τὸν κόσμον μέγας ὑπῆρχε (καὶ γὰρ ὁ Πατήρ αὐτοῦ κόμης ἐστρατεύετο καὶ πλούσιος ἐτύγχανε), καὶ ἐν ἀναγνώσματι σπουδαίως οὐ μετρίως ἦν γεγυμνασμένος. Οὗτος οὖν καταλείψας τὴν κοσμητὴν περιφάνειαν, πρὸς τὸν μονήρη βίον ὤρμησε, καὶ δὴ πρὸς δοκιμὴν τῆς αὐτοῦ πίστεως καὶ ταπεινώσεως προστάσσεται ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ δέκα σπυρίδας βαστάσαι, καὶ ἐν τῇ πόλει τῇ ἰδίᾳ πωλεῖν, καὶ μὴ πάσας ὁμοῦ ἀλλὰ κατὰ μίαν αὐτάς πωλεῖν· ὅπερ ἐκείνος μετὰ πάσης ὑπομονῆς καὶ ταπεινώσεως ἐπλήρωσεν, ἐπιθεὶς τὰς σπυρίδας τοῖς ὅμοις, καὶ αὐτάς κατὰ μίαν πωλήσας, μὴ λογισάμενος τὴν εὐτέλειαν τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ γένους τὴν λαμπρότητα, καὶ τῆς πράξεως τὴν δοκοῦσαν ἀτιμίαν. Ἐσπούδαζε γὰρ νώσεως.

11. Καὶ ἄλλον δὲ τίνα τῶν Πατέρων ἐθεασάμεθα ἀββᾶν Πινοφᾶν, ἄνδρα πάσῃ ἀρετῇ κεκοσμημένον, ὅστις ἦν πρωτόδικος καὶ ἀββᾶς μεγάλου κοινοβίου, ὃ ἐστὶν ἐν Αἰγύπτῳ ἑγγὺς τῆς Πανεφῶς πόλεως· οὗτος, ὁρίων ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν προσοῦσαν πολιτείαν, καὶ διὰ τὸ γῆρας, καὶ διὰ τὴν ἡγεμονίαν, ὑπὸ πάντων δοξαζόμενον καὶ τιμώμενον, καὶ μὴ δυνάμενον ἐγγυμνάσθαι τοῖς τῆς ταπεινοφροσύνης ἐπιτηδεύμασιν, ὅσπερ ἐξ ἀρχῆς, διὰ τῆς αὐτῷ περιποδῆτου ὑποταγῆς ἐν ᾗ ἐκλήθη, λάθρα φυγὼν ἀπὸ τοῦ ἰδίου κοινοβίου, ἀνεχώρησε μόνος εἰς τὰ ἔσχατα τῆς Θηβαίδος· καὶ ἐπάρας τὸ σχῆμα τοῦ μοναχοῦ καὶ ἐνδυσάμενος κοσμητὰ ἱμάτια ἀπῆλθεν εἰς τὸ κοινοβίον τῶν Ταβεννησιωτῶν, νομίσας ἐν τούτῳ λανθάνειν τίς ἂν εἴη διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀδελφῶν, καὶ διὰ τὸ ἀπέχεσθαι πολὺ τοῦ κλίματος, ἐν ᾧ τὸ τοῦτο κοινοβίον.

A cum vellet mundo renuntiare, accedens ad cœnobium, diu ante fores monasterii perseveravit, donec ob summam ejus patientiam cum pravo filio præter assuetam monasterii legem, admissus est. Ac cum post multos labores ingressus fuit, non modo variis operibus ambo traditi sunt, sed separati etiam fuere quoad cellulae habitationem, ut disjunctione illa paulatim mutua illa naturali affectione liberarentur; qua item, Christi gratia, per multam exercitationem pater liberatus est. Ad probationem autem et experimentum virtutis ejus simulabat aliquando abbas se ira adversus puerum concitari, jussitque supradicto ejus patri ut sublatum projiceret in fluvium. Tum ille, quasi Deo jubente ut tolleretur filium suum, concitato cursu ad ripam fluminis adventit, ac dum jussum implere ex ardenti fide, et ex fervore obedientie properaret, prohibitus est a fratribus qui prævenere illum et filium abripere. (61) Usque adeo autem ejus fides et obedientia Deo accepta fuit, ut a Deo revelatum fuerit abbati, ipsum Abrahami opus perfecisse. Parvo autem elapso tempore, prædictus cœnobii abbas cum obiisset, eum successorem sibi reliquit.

10. Alium novimus fratrem, qui sæculo sese abdicavit, qui etiam in mundo insignis erat (pater quippe ejus comes bellum gerebat, divesque erat), nec mediocriter eruditus ac lectionis studiosus. (62) Ille igitur sæculari relicto fastu, ad monasticam se contulit vitam, atque ad probationem fidei et humilitatis suæ jubetur ab abbate decem sportas deferre, et in propria urbe, nec una omnes sed singulim eas vendere: quod ille cum omni patientia et humilitate complevit, sportasque imponens humeris sigillatim vendidit; non ille rei vililitatem, non generis nobilitatem secum reputavit: studebat enim Christi humilitatis imitator effici.

μικρὴν ἑαυτὸν καταστῆσαι τῆς τοῦ Χριστοῦ ταπεινώσεως.

11. (63) Alium item quemdam ex Patribus vidimus abbatem Pinophan, virum omnī virtute ornatum, qui erat antiquus et abbas magni cœnobii, quod in Ægypto situm est prope urbem Panepho: is cum sese videret tum ob vitæ institutum, tum ob senectutem et præfecturam laudari et celebrari ab omnibus, nec posse, quemadmodum initio suæ conversionis studio humilitatis seipsum exercere; his permotus, ob desideratam sibi subjectionem in qua vocatus fuerat, clam aufugiens ex suo cœnobio, secessit solus ad extremas Thebaidis partes, sublatoque monachi vestimento, indutisque sæcularibus vestibus Tabennesiotarum cœnobium petiit, ratus in eo se latere posse, cum ob multitudinem fratrum, tum quia multum abesset a regione, in qua situm erat cœnobium suum. Ibi cum multis diebus

(61) Cassian. Institut. lib. iv, c. 28.

(62) Ibid. c. 29.

(63) Ibid. c. 30, ubi abbas vocatur *Pinufius*.

postulasset, receptus est ab archimandrita, qui ipsi utpote seni et ad nihil aliud utili, curam tradidit horti, unaque alii fratri, cui subditus cum esset desideratam sibi humilitatem et obedientiam colebat. Neque illo solo contentus ministerio, quaecunque opera altis dura et difficilia videbantur, ea ille alacriter absolvebat. Cum ita latenter triennium peregisset, a discipulis suis per totam Ægyptum perquisitus, a quodam fratre vix demum agnitus est, qui eo advenerat, quique viso illo et agnita vultus ejus forma, cum dubitaret adhuc, vocem ejus audire conatus est: neque enim ex solo visu certus erat, virum conspicatus senem, ligone terram fodientem, sinum humeris gestantem, ut ad olerum radicem deponeret. Cum igitur vocis sonum observans, deprehendit quisnam esset, prostratus ante pedes ejus, magno spectatores stupore percussit, quod ita erga hominem se gessisset qui apud se novitius, relicto haud ita pridem mundo, ultimus habebatur. Magisque obstupere, cum didicere nomen; erat enim antea magnæ apud eos famæ: ac veniam postularunt, quod eum ignari, cum postremis novitiis constitissent. Illi quoque multis hortati verbis, ad cœnobium suum invitum remisere, atque deplorantem quod concessum sibi non esset dilectam exercere humilitatem et obedientiam. (64) Brevi igitur exacto tempore in monasterio suo, humilitatis rursum et obedientiæ desiderio ardens, observata noctis hora aufugit, non ulterius ad peregrinam regionem: conscensa quippe navicula ad partes venit Palæstinæ, sperans se illic ad finem usque latere posse. In Palæstinam cum advenisset monasterium petiit, situm prope speluncam in qua Christus Dominus natus est, in quo monasterio tum commoratus est. Non potuit tamen ibi latere, juxta Domini vocem illam: « Non potest civitas abscondi supra montem posita ». Cum enim ex Ægypto fratres venissent pro adoratione sacrorum locorum, agnitus illum multisque supplicationibus ac fletibus persuasum, rursus ad proprium abduxerunt cœnobium. (65) Cum hoc igitur sancto in Ægypto modico tempore habitavi; finemque faciam sermonis narrando quæ audivi ab illo commovente fratre, quem me præsentem admisit.

Ἐγὼ χρόνον ὀλίγον ἐν Αἰγύπτῳ· ἄπερ δὲ ἤκουσα ἐδέξατο, διηγησάμενος πληρῶς τὸν λόγον.

12. (66) Nosti, inquit, frater, quot diebus ante januam monasterii peractis admissus hodie fueris: quod si causam didiceris hujusmodi difficultatis, poterit illa tibi in hac, quam inire cupis, via, utilitatem ferre, atque te fidelem Dei servum efficere. Ut enim fideliter Domino servientibus gloria et honor in futurum promittitur, ita gravissima imminet

Matth. v. 12.

(64) Cassian. Institut. lib. iv, c. 31.

(65) Ibid. c. 32.

A Καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας παρακαλῶν ἐδέχθη παρὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου, ὃς παραδίδωσιν αὐτῷ ὡς γέροντι, καὶ εἰς μὴδὲν ἄλλο χρησιμεύοντι, τὴν τοῦ κήπου φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν, μετὰ καὶ ἄλλου ἀδελφοῦ, ᾧ τινι ὑποτασσόμενος τὴν περιπόθητον αὐτῷ ταπεινωσιν καὶ ὑπακοὴν ἐξέτελει. Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον ἤρχετο τῇ διακονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅσα τῶν ἐργῶν δυσχερῇ ἄλλοις ἐδόκουν, αὐτὰ προθύμως ἐποίει. Διατελέσας οὕτω λανθάνων τριετὴ χρόνον, τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἐπιζητούντων αὐτὸν κατὰ πᾶσαν τὴν Αἰγύπτον, μόλις ἐγνώσθη ὑπὸ τινος ἀδελφοῦ, ὅστις ἦν παραγενόμενος ἐκεῖσε· ὃς θεασάμενος, καὶ ἐπιγνοὺς τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου, καὶ ἐτι ἀμφιβάλλων, ἐπαιρᾶτο καὶ φωνῇ τούτου ἀκούειν· οὐ γὰρ εἶχε τὸ ἀσφαλὲς ἐκ μόνῃς τῆς ὕψεως, θεωρῶν τὸν τοιοῦτον ἄνδρα γεγηρακότα, καὶ δίκαιαν κρατοῦντα, καὶ γῆν ἐργαζόμενον, καὶ κόπρον τοῖς οἰκείοις ὥμοις βαστάζοντα, καὶ ταῖς ῥίξαις τῶν λαχάνων ἐπιβάλλοντα. Ὅτε τοίνυν, τὸν τῆς φωνῆς ἦγον ἐπιμελῶς ἐξηχεύων, ἡδυνήθη καταλαβεῖν ὅστις ἐστὶ, ῥίψας ἑαυτὸν πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, μεγίστην ἐκπλήξιν τοῖς ὁρώσι παρείχεν, ὅτι οὕτω πεποίηκεν ἄνθρωπον, ὃς παρ' αὐτοῖς ὡς ἀρχάριος, καὶ οὐ πρὸ πολλοῦ τὸν κόσμον καταλείψας. Ἐσχάτος ἐνομιζέτο. Ἐτι δὲ μάλιστα ἐξεπλάγησαν, ὅτι τὸ ὄνομα τούτου ἔμαθον, ὃς πρὸ τούτου μέγας παρ' αὐτοῖς ἤκούετο· καὶ συγγνώμην ἤτουν, διότι τοῦτον ἀγνοήσαντες μετὰ τῶν ἐσχάτων ἀρχαρίων ἔταξαν. Παρακαλέσαντες δὲ αὐτὸν πολλὰ, εἰς τὸ ἴδιον κοινόδιον ἐξέπεμψαν ἀκούσα καὶ ὀδυρόμενον, ἅτε δὴ μὴ συγχωρούμενον ἐκτελέσαι τὴν αὐτῷ φιλίαν ταπεινωσιν καὶ ὑποταγῇ. Ποιήσας οὖν ὀλίγον χρόνον ἐν τῷ αὐτοῦ μοναστηρίῳ, πάλιν πυρωθεὶς τῷ πόθῳ τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑποταγῆς, ἐπιτηρήσας καιρὸν νυκτός, ἔφυγεν οὐκ ἔτι ξένῳ χώρᾳ· ἀνελθὼν γὰρ εἰς πλοῖον ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Παλαιστίνης, ἐλπίζων ἐκεῖσε εἰς τέλος διαλαθεῖν. Παραγενόμενος τοίνυν ἐν Παλαιστίνῃ ὕρμησεν εἰς τὸ μοναστήριον τὸ πλησίον τοῦ σπηλαίου ἐνθα ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐτέχθη· ἐν ᾧ μοναστηρίῳ ἔτυχε τὸ τῆνικαῦτα διατρέφειν. Καὶ ἐκεῖσε δὲ παραγενόμενος, οὐκ ἡδυνήθη λαθεῖν κατὰ τὴν δεσποτικὴν φωνήν, τὴν φάσκουσιν· « Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω θρούς κειμένη. » Ἐλθόντες γὰρ ἀδελφοὶ ἀπὸ τῶν μερῶν τῆς Αἰγύπτου εἰς προσκύνειν τῶν ἁγίων τόπων, καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν, πάλιν ἀπήγαγον εἰς τὸ ἴδιον κοινόδιον, πολλὰς δεήσεις καὶ ὀδυρμοὺς πεσάντες αὐτόν. Τούτῳ τοίνυν τῷ ἁγίῳ ἀνδρὶ συνώκησα αὐτοῦ νοουθετοῦντος ἕνα ἀδελφόν, ὃν παρουσία μου

12. Ἔγνων, φησὶν, ἀδελφε, πόσας ἡμέρας πρὸ τῶν θυρῶν τῆς μονῆς διατελέσας σήμερον ἐδέχθης· ἐὰν τοίνυν μάθης τῆς δυσχερείας τὴν αἰτίαν, δυνήσεται σοι ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ, ἥ ἐπιθυμίς ἐπιθεῖναι, συμβαλέσθαι, καὶ δοῦλον Χριστοῦ σε ἀπεργάσασθαι πιστόν. Ὡς γὰρ τοῖς πιστῶς δουλεύουσι τῷ Δεσπότη ὁδὸς, τιμὴ πρὸς τὸ μέλλον ἐπήγγελλται, οὕτως τιμωρίαι

(66) Ibid. c. 32, 33.

βαρύταται τοῖς χλιαρῶς καὶ ῥαθύμως προσερχομένοις ταύτῃ τῇ ἐπαγγελίᾳ. Βέλτιον γάρ ἐστι κατὰ τὴν Γραφὴν μὴ εὐξασθαι, ἢ εὐξασθαι, καὶ μὴ ἀποδοῦναι. Καὶ πάλιν εἴρηται· « Ἐπικατάρτος ὁ ποιῶν τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου ἀμείλως »· τοῦτο χάριν ἀπεστραφόμεθα τε καὶ ἀνεδαλλόμεθα τοῦ δέξασθαι, οὐχ ὅτι τὴν σωτηρίαν σου καὶ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων οὐκ ἐπιθυμοῦμεν, ἀλλ' ἵνα μὴ, προπετῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ὑποδεχόμενοι, ἡμεῖς μὲν παρὰ Θεοῦ κουφώμενοι, καὶ εὐχόμενοι, δίκην ὑφέλωμεν, σὲ δὲ ὑπεύθυνον βαρυτέρας τιμωρίας καταστήσωμεν, εἰ πρὸς τὸ παρὸν εὐχερῶς, καὶ μὴ μαθόντα τὸ βάρος καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἐπαγγέλματος, καὶ μετὰ ταῦτα χαῦνος, καὶ ῥάθυμος ἀποδειχθῇς. Διὰ τοι τοῦτο, καθὼς εἴρηται, τὴν αἰτίαν τῆς ἀποταγῆς ὀφείλεις γινώσκειν, τί σε δεῖ ποιεῖν. Ἡ ἀποταγὴ τοίνυν οὐδὲν ἄλλο καθέστηκεν εἰ μὴ σταυροῦ καὶ θανάτου ἐπαγγελία. Γίνωσκε τοίνυν ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας τεθνησκάναι σε, καὶ σταυροῦσθαι τῷ κόσμῳ, καὶ τὸν κόσμον σοι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· καὶ καταμάνθανε τίς ἡ δύναμις τῆς σταυρώσεως· ἐπειδὴ οὐκέτι λοιπὸν σὺ ζῆς, ἀλλ' ἔκείνος ἐν σοὶ ζῇ ὁ ὑπὲρ σου σταυρωθεὶς. Τοῦτω τοίνυν τῷ τύπῳ καὶ τῷ σχήματι, ᾧ ὁ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν ἐκρεμάσθη, καὶ ἡμᾶς ἐπ' ἀνάγκης ἐστὶν ἐν τῷ κοινωβίῳ διάγειν, καθὼς εὐχεται καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐκ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ παρακαλῶν καθηλωθῆναι τὰς σάρκας αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὁ τὸ σῶμα προσηλωμένος ἔχων τῷ ὅλῳ ἀκίνητος ἐστὶ πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν οἷαν θέλει, οὕτως ὁ τῷ θεῷ φόβῳ καθηλωμένος τὸν λογισμὸν, ἀκίνητος ὑπάρχει πρὸς πᾶν θέλημα σαρκικόν. Καὶ ὥσπερ ὁ σταυρῷ προσηλωμένος οὐκ ἔτι τὰ παρόντα λογίζεται, οὐδὲ τοῖς ἰδίῳις θελήμασι συνδιατίθεται, οὐκ ἐπιθυμῶν ταράττεται, οὐ φροντίζει τοῦ κτᾶσθαι κατατείνεται, οὐχ ὑπερηφανία φουσιούται, οὐ φιλονεικία, οὐ φθόνος ἐξάπτεται, οὐ περὶ τῶν παροῦσων ἀτιμιῶν ἀλγεῖ, οὐ τὰς παρελθούσας ὑβρεῖς ἀναμνησκαται· μικρὸν γὰρ ὕστερον τὴν ἐκ τοῦ βίου ἐξοδὸν ἐκδέχεται διὰ τοῦ σταυροῦ· οὕτως ὁ ἀποταξάμενος γνησίως τῷ κόσμῳ, καὶ τῷ θεῷ φόβῳ ὡς ἐν σταυρῷ καθηλωμένος, τὴν ἐκ τοῦ βίου τούτου ἐξοδὸν καθ' ἑκάστην προσδεχόμενος, ἀκινήτους καὶ ἀνενεργήτους ἔχει πάσας τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς σαρκικὰς διαθέσεις.

13. Φυλάττω τοιγαροῦν μήποτε τούτων ἀναλαβεῖν ἐπιθυμῆσης, ὧν ἀποτασσόμενος ἀποβέβληκας. Κατὰ γὰρ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Δεσπότης, « Ὁ βαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφείς εἰς τὰ ὀπίσω, οὐκ εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν »· καὶ ὁ πρὸς τὰ ταπεινά τε καὶ γῆνα τοῦ κόσμου τούτου πράγματα ἀπὸ τῆς ὀψιγῆς πολιτείας καταβαίνων πάλιν παρ' ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ πράττει, τοῦ δούματος καταβαίνων, καὶ ἄρα τὶ τὸν τὸν οἴκου ἐπιχειρῶν. Φυλάττω τοίνυν μὴ, τῆς τῶν κατὰ σάρκα γονέων ἀρχαίας διαθέσεως ἀναμνησθεῖς, καὶ πρὸς τὰς φροντίδας τοῦ αἵωνος τούτου ἐπιστραφεῖς, ἀνευθετός εὐρεθῇς κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ

A supplicia iis qui molliter segnitique eam adeunt promissionem. Melius quippe est, juxta Scripturam, votum non facere, quam factum non reddere. Rursumque dicitur: « Maledictus qui facit opus Domini negligenter »: eapropter te repulimus atque admittere cunctati sumus, non quod tuam omniumque illorum qui in Christum credunt salutem non exoptemus; sed ne temere te ac nullo negotio admittentes, nos quidem a Deo, vel orantes, lenitatis nimiae pœnam luamus, te vero reum gravius supplicii constituamus, si te jam facile priusquam didiceris gravitatem et accurationem promissi, admittamus, et tu postea mollis segnisque evaseris. Idcirco, ut supra dictum est, causam tuæ abdicationis ediscere te oportet, quid scilicet agendum tibi sit. Abdicatio itaque nihil est aliud quam crucis et mortis promissio. Scito ergo ab hac te die mortuum crucifixumque esse mundo, mundumque tibi, juxta Apostolum: et edisce quænam sit crucis virtus: quandoquidem non ulterius tu vivis, sed ille in te vivit qui pro te crucifixus est. Hoc itaque typo quo Dominus pro nobis suspensus est, et nos necesse est in cœnobio agere, ut orat beatus David, cum timore Domini postulat configi carnes suas. Quemadmodum enim qui corpus ligno affixum habet, ad quamlibet actionem immotus est; **315** sic qui divino timore confixam habet cogitationem, immotus est ad omnem carnalem concupiscentiam. Et sicut qui cruci est affixus, quæ præsentia sunt non ultra cogitat; neque propria voluntate dirigitur, non concupiscentia turbatur, non cura possidendi detinetur, non superbia inflatur, non contentione, non invidia exardescit, non dolet de præsentī contumelia, non præteritarum meminit injuriarum: nam post paulum temporis finem exspectat vitæ suæ per crucem scilicet; sic qui sincere mundo abrenuntiavit, et Dei timore quasi in cruce confixus est, hujusce vitæ exitum quotidie exspectans, immotas et imbecillas habet omnes concupiscentias omnesque carnales affectus.

13. (68) Cave igitur ne quando ea resumere concupiscas quæ in abrenuntiatione tua dimisisti. Nam juxta Domini sententiam: « Qui inficit manum ad aratrum et retro convertitur, non est aptus ad regnum cœlorum », et qui ex sublimi vitæ instituto ad viles ac terrenas hujus mundi res descendit, is contra Domini præceptum agit, cum ex domo descendit, et conatur aliquid ex domo auferre. Cave itaque ne antiqui tui erga carnales parentes affectus recordatus, et ad sæculi hujusce curas conversus, non aptus juxta Domini vocem inveniaris in regno cœlorum. Cave ne superbiā, quam initio per humilitatis fervorem conculcasti, rursum

²² Jerem. XLVIII, 10. ²³ Psal. CXVIII, 120. ²⁷ Luc. IX, 62. ²⁸ Luc. XVII, 31.

(67) Cassian. Institut. lib. IV. c. 34, 35.

(68) Ibid. c. 33.

in te excites. Ubi Psalterium didiceris, aut aliquid ex Scriptura: vel juxta Apostoli vocem, cum ea quæ destruxisti rursus ædificas, ne te transgressorem exhibeas; sed potius ut incepisti et professus es humilitatem, coram Deo et angelis ejus ad finem usque servato. Similiter quam humilitatem in monasterio exhibuisti, cum multis diebus pro foribus monasterii cum lacrymis supplicans perseverasti, cura ut augeas. Misera prorsus res esset, si cum te deceat quotidie ad fervorem addere tuum, et profectu assiduo ad perfectionem ascendere; cum imminuas et ad inferiora revertare. Non enim ille beatus qui bonum agere incipit; sed quicumque ad finem usque in eo perseveraverit. (69) Nam serpens qui ad terram trahitur, calcaneum nostrum semper observat, id est, obitui nostro insidias parat, et usque ad finem vitæ nostræ nos supplantare conatur. Quare nihil proderit probe incepisse, nihil initium servens obedientiæ, nisi finis similiter consequatur. Et ea quæ secundum Christum est humilitas, quam nunc promissisti, non firmabitur, nisi eam ad finem usque exhibueris. Quamobrem ut illam possis perfecte possidere, atque caput draconis conterere, cum te invaserint cogitationes, mature ab ipso principio revelato illas. (70) Nam si ita publicaveris ab initio perniciosas draconis cogitationes, si non te pudeat eas Patri tuo declarare, conteres caput ejus²². Enimvero juxta divinam Scripturam, si accesseris ad serviendum Deo, præpara teipsum²³, non ad incuriam, non ad otiositatem; sed ad tentationes, ad tribulationes. Nam, « Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum celorum²⁴; » et: « Angusta porta, et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam²⁵. » Animum itaque paucis illis bonis adhibe, et ex eorum exemplo vitam institue tuam; nec attendas pigris et contemptoribus quantumvis multi numero sint: « Multi enim, inquit, vocati, pauci vero electi²⁶; » et parvus grex est cui placuit Patri dare regnum²⁷. Ne parvum etenim existimes esse peccatum, perfectionem polliceri, et negligentiores atque segnes imitari. Ut valeas itaque ad perfectionem pervenire, hoc utere instituto, his ascende gradibus.

14. (71) Primus virtutis gradus et initium nostræ salutis est timor Dei: per eum namque peccatorum fit purgatio, et virtutum custodia viaque ad perfectionem obtinetur. Nam cum in animam

²² Genes. iii, 15. ²³ Eccli. ii, 1. ²⁴ Act. xiv, 22. ²⁵ Matth. vii, 14. ²⁶ Matth. xv, 16. ²⁷ Luc. xii, 31.

(69) Cassian. Institut. lib. iv, c. 37

(70) Ibid. c. 58.

των οὐρανῶν. Φυλάττου μήποτε τὴν ὑπερφανίαν, ἣν ἀρχόμενος τῇ θέρμῃ τῆς ταπεινώσεως καταπάτησας, ἀνεγείρῃς καθ' αὐτοῦ, ὅταν τὸ ψαλτήριον μάθῃς, ἢ τι τῆς Γραφῆς, ἢ καὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνὴν, ἀκατέλυσας πάλιν οἰκοδομῶν, παραβάτην σεαυτὸν ἀποδείξῃς· ἀλλὰ μάλλον ὡς ἐνῆρξω, καὶ ὠμολόγησας τὴν ταπεινώσιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀγγέλων, ἕως τέλους διατήρησον. Ὁμοίως τὴν ὑπομονὴν, ἣν ἐπέδειξω ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας πρὸ τῶν θυρῶν διακαρτερῶν, καὶ μετὰ δακρύων ἱκετεύων, σπούδασον ἐπαυξῆσαι. Ἄθλιον γὰρ ὄντως ὀφείλοντά σε καθ' ἐκάστην προστιθέναι τῇ πρώτῃ θέρμῃ, καὶ εἰς τὸ τέλειον ἀναβαίνειν προκρίνοντα ὑφαιρεῖν ἀπ' αὐτῆς, καὶ πρὸς τὰ κάτω ὑπαναλύνειν. Οὐ γὰρ ὁ ἀρχόμενος τοῦ καλοῦ μακάριος, ἀλλ' ὅστις ἕως τέλους ἐν τούτῳ διαμείνῃ. Ὁ γὰρ ἐπὶ γῆς συρόμενος ὅρις τὴν ἡμετέραν αἰὲν τηρεῖ πτέρναν, τούτέστι τῇ ἡμετέρᾳ ἐξόδῳ ἐπιβουλεύει, καὶ ἕως τέλους τῆς ζωῆς ἡμῶν ὑποσκαλίζειν ἡμᾶς ἐπιχειρεῖ. Καὶ τούτου χάριν τὸ ἐνάρξασθαι καλῶς οὐδὲν ὠφελήσει, οὐδὲ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν ὑποταγῇ θερμότητος, εἰ μὴ καὶ τὸ τέλος ὡσαύτως γένηται. Καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ δὲ ταπεινώσεις, ἣν νῦν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐπηγγέλσω, οὐκ ἄλλως βεβαιωθήσεται, εἰ μὴ ἕως τέλους ταύτην ὑποδείξῃς. Διὸ, ἵνα δυνθῇς ταύτην τελείως κτήσασθαι, καὶ συντρίψαι τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, σπούδαζε, ὅταν ἐπέρχωνταί σοι λογισμοί, εὐθέως ἐξ ἀρχῆς τούτους ἀπαγγέλλειν. Οὕτως γὰρ δημοσιεύων τὰς ἀρχὰς τῶν δεσφύων τοῦ δράκοντος; λογισμῶν, καὶ μὴ αἰσχυρόμενος ἐκφαίνειν τῷ σὺ Πατρί, συντρίψας τὴν τούτου κεφαλὴν. Διὸ δὲ κατὰ τὴν Γραφὴν, εἰ προσέλθῃ δουλεύειν τῷ Θεῷ, « τοῖμασον σεαυτὸν μὴ πρὸς ἄμεριμνίαν, μὴ πρὸς ἀνέσεις, ἀλλὰ πρὸς πειρασμούς, πρὸς θλίψεις. « Διὰ » γὰρ « πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν » καὶ, « Στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν. » Πρόσχεως τοίνυν τοῖς ὀλίγοις καλοῖς, καὶ ἐκ παραδείγματος αὐτῶν κανόνιζε τὸν ἑαυτοῦ βίον· μὴ προσχῇ τοῖς βριθύμοις καὶ καταφρονήταις, κἂν πολλοὶ ὦσι· Πολοὶ γὰρ, « φησὶ, « κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, » καὶ μικρὸν τὸ ποίμνιον ᾧ ὑπόδεχσεν ὁ Πατὴρ δοῦναι τὴν βασιλείαν. Μὴ μικρὸν γὰρ εἶναι νομίσῃς ἀμάρτημα ἐπαγγέλλεσθαι τελειότητα, καὶ τοῖς ἀμελεστέροις καὶ βριθύμοις ἀκολουθεῖν. Ἵνα τοίνυν δυνθῇς ἐπιθεῖναι τῇ τελειότητι, ταύτην κέχρησο τῇ τάξει, καὶ τούτοις ἀνάβαινε τοῖς βαθμοῖς.

14. Πρώτος βαθμὸς ἀρετῆς καὶ ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ὁ φόβος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· διὰ τούτου καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποκάθαρσις, καὶ τῶν ἀρετῶν φυλακὴ, καὶ ὁδὸς ἐπὶ τὴν τελειότητα γίνεται. Ὅταν γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος εἰέλθῃ εἰς τὴν ψυχὴν, καταφρονεῖν πάντων πείθει τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, καὶ λήθην τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν γενεῶν, καὶ αὐτοῦ ὧλου τοῦ

(71) Ibid. c. 39.

κόσμου. Ἐκ δὲ τούτων ταπεινῶσις κεφάλαιον τῶν ἀρετῶν, καὶ πλήρωμα πάντων τῶν καλῶν κατορθοῦται· καταφρονήσει γὰρ καὶ στερήσει πάντων τῶν πραγμάτων ἡ ταπεινῶσις προσγίνεται. Ἡ ταπεινῶσις δὲ τούτοις τοῖς γνωρίσμασι δοκιμάζεται. Πρῶτον εἰ νεκρωθέντα τις εἶχεν ἑαυτῷ τὰ ἴδια θελήματα· δεύτερον δὲ εἰ μὴ μόνον τῶν οἰκείων πράξεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνθυμήσεων μηδὲν τὸν ἴδιον κρύπτει Πατέρα· τρίτον, εἰ μὴ τῇ ἰδίᾳ συνέσει, ἀλλὰ πάντα τοῦ Πατρὸς διακρίσει πιστεύει, διψῶν δὲ καὶ ἐπιποθῶν, καὶ ἡδέως ἀκούων τῆς τούτου νοουθεσίας· τέταρτον, εἰ πᾶσιν ἀνεπαυχύντως δουλεύσει τοῖς τοῦ Πατρὸς προστάγμασι· πέμπτον, εἰ μὴ μόνον αὐτὸς οὐ τολμᾷ ὑβρίσαι τινα, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπὸ ἄλλων αὐτῷ ἐπαγομένας ὑβρεῖς μετὰ χαρᾶς ἔσται προσδεχόμενος· ἕκτον, εἰ μηδὲν ἐπιχειρήσει καινότερον πράξει, ὅπερ ὁ κατὰ τὸν κοινὸν οὐκέτι προτρέπει, οὐδὲ τῶν Πατέρων τὰ παραδείγματα· ἕβδομον, εἰ πάσῃ εὐτελείᾳ ἀρχούμενος, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς δεδομένοις εὐχαριστῶν, καὶ τούτων ἀνάξιον ἡγεῖται ἑαυτὸν· ὃγδοον, εἰ ἑαυτὸν πάντοτε κατώτερον πάντων, καὶ μὴ ἢ προπετὴς ἐν λόγοις· ὄκατον, εἰ μὴ ἔστιν εὐχερὴς ἐν λόγοις, καὶ πρόχειρος ἐν γλώσσῃ. Τούτοις γὰρ καὶ τοῖς ὁμοίαις τούτων σημείοις ἡ ταπεινῶσις γνωρίζεται. Ταῦτα, ὅταν ἐν ἀληθείᾳ κατορθωθῇ, ταχέως πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀγάπης ἀνάγει, ἐν ᾗ φόβος οὐκ ἔστι κολάσεως, καὶ δι' ἧς τὰ πάντα οὐκέτι μετὰ ἀνάγκης, καὶ κόπου φυλάττεται, ἀλλὰ πόθῳ διαπύρρῳ καὶ ἐπιθυμίᾳ τοῦ καλοῦ. Πρὸς ἕνπερ ἀρετὴν ἵνα ἰσχύσης εὐχερέστερον φθάσαι, ὑποδείγματα σοι πρὸς μίμησιν ἔστωσαν οἱ λόγοι τῶν συμβαινόντων, καὶ εὐλόγησαν κεκτημένων ἀδελφῶν· μὴ οἱ πλείους, καὶ ἀμελέστερόν τε καὶ βριθυμότερον ζῶντες. Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ μιμῆσθαι καὶ τοῖς βουλομένοις πρὸς τελειότητα φθάσαι.

15. Εἰ τοίνυν θέλεις δυναθῆναι πᾶσι τούτοις ἐξ-
ακολουθήσαι, καὶ ὑπὸ τούτων εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα τοῦ κοινοῦ ἀχρι τέλους διακατεργῆσαι, ταῦτα ἃ εἶπεν ὁ Δαυὶδ ἀναγκαῖά σοι πρὸς φυλακὴν ἐν τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν ἔστωσαν· « Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς. » Ὅσα τοίνυν βλέπεις ἀλλότρια οἰκοδομῆς καὶ ὠφελείας, ὡς τυφλὸς γενοῦ, καὶ ὅσα ἀκούεις, ὡς κωφὸς καὶ ἀλαλος, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι ἐλεγμούς. Καὶ μὴ μιμήσῃ τούτους, ὅσοι ἄπιστοι, καὶ ἀνήκοοι, καὶ προπετεῖς, καὶ σαρφετοὶ, καὶ ὑβριστὰι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ὡς κωφὸς καὶ μὴ ἀκούων, ταῦτα παραπέμπου. Ἐἴν σοι τις ἐλέγχους, ἢ ὀνειδῇ, ἢ ὑβρεῖς ἐπιπέμῃ, ἀκίνητος ἔσθ' ὡς περιμωμένος καὶ ἀλαλος, δὲ τούτον τὸν στίχον ἐπιλέγων τοῦ ψαλμοῦ· « Εἶπα. Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν με ἐν γλώσσῃ μου. Ἐθέμην τῷ στόματί μου φυλακὴν, ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἕκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην. » Ἐτι μὴ πρὸς τούτοις καὶ τέταρτον τοῦτο πρὸ πάντων μελέτα, καὶ φυλάττου, ὅπερ καὶ

mililas omnium caput virtutum, omniumque bonorum complementum exercetur; nam ex contemptu et privatione rerum omnium accedit humilitas. Humilitas vero his comprobatur indicia: Primum, si quis mortificatas in se habeat proprias voluntates; secundum si non modo operum, sed etiam cogitationum suarum nihil Patri occultet; tertium, si non propriae credat prudentiae, sed in omnibus Patris sui discretioni, semperque sitiat, exoptet, suaviter auscultet ejus admonitiones; quartum, si Patris jussa omnia absque pudore exsequatur; quintum, si non modo ipse non ausit alii contumelias inferre, sed si ab aliis illatas cum gaudio suscipiat; sextum, si nihil novi facere aggressus fuerit, quod nec communis regula, nec Patrum exempla permittant; septimum, si omni vilitate contentus, de datis sibi rebus gratias agat, seque iis indignum existimet; octavum, si se omnibus plane inferiore existimet, (72) nec sit verbis temerarius; decimum, si non sit in sermone facilis et lingua praeceps. His et similibus signis dignoscitur humilitas. Haec cum revera exhibita fuerint, cito ad dilectionis fastigium adducunt, in qua non est timor gehennae, et per quam omnia non jam ex necessitate et cum labore perficiuntur; sed ex amore ferventi, et ex boni concupiscentia. (73) Quam virtutem ut possis facilius adipisci, pro exemplari tibi sint verba fratrum una tecum concurrentium, pietatemque possidentium: non autem eorum qui plures numero, negligentius segniusque vitam exigunt. Ex sanctorum enim imitatione aemulationeque ingens volentibus ad perfectionem contendere accedit utilitas. ζηλοῦν τοὺς ἁγίους μεγίστη ὠφέλεια προσγίνεται

15. (74) Si vis itaque facultatem tibi esse haec omnia exsequendi, et sub his in spiritali coenobii certamine ad finem usque perseverare, necessaria tibi ad custodiam in coetu fratrum fuerint, ea quae David ait: « Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut homo non audiens et non habens in ore suo redargutiones ». Quotiescunque igitur aliqua videris aliena ab aedificatione et utilitate, esto quasi caecus; et si qua audieris his similia, fias quasi surdus et mutus, et non habens in ore tuo redargutiones. Neque imiteris eos qui infideles, inobsequentes, petulantes, scurriles, contumeliosi sunt: sed quasi mutus et non audiens haec praetermittas. Si quis tibi increpationes, opprobria, contumelias inferat, immotus esto quasi frenatus, et quasi mutus: hunc tibi Psalmi versum assidue repete: « Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me: obmutui et humiliatus sum ». Ad haec et illud quartum ante omnia meditare: et observa quod tria ista

⁷² Psal. xxxvii, 14, 15. ⁷³ Psal. xxxviii, 1-3.

(72) Nono, si linguam cohibeat, vel non sit clamor in voce.

(73) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 40.

(74) *Ibid.* c. 41.

superius dicta ornare poterit: ut scilicet te stultum et insipientem, juxta Apostoli præceptum ⁷⁷, in hoc sæculo efficias, ut sis sapiens; videlicet nihil dijudicans aut dubitans in quibuscunque tibi mandatis, simplicitate nempe et fide obedientiæ instructus. Inter sancta omnia id solummodo sanctum, illud sapiens, illud utile credas, quod a Patre tuo jussum tibi fuerit. Hoc proposito si cor tuum firma-veris, poteris ad finem usque Christi jugum obedientiæ sustinere, et nulla ex diaboli tentationibus et artibus excutere te poterit ex scientia vitæ. (75) Patientiam vero tuam, humilitatem, æquanimitatem ne expectaveris ex aliorum virtute statuere; si videlicet nemo te stimulet, nemo despiciat, nemo dedecore afficiat: quod sane neque virtutis tuxæ argumentum est, nec in tua est facultate: sed si opprobria, contumelias, contemptus libenter feras; id enim tui est arbitrii. (76) Ut igitur quæ fusi-
us supra diximus, jam **317** compendio dicamus, ut eorum facilius memineris, audi rursus qui poteris per ordinem ad perfectionem pervenire. Principium salutis nostræ timor est Dei: ex eo gignitur bona obedientia: hinc oritur subjectio et contemptus rerum mundi: ex hac humilitate nascitur propriarum voluntatum mortificatio: ex propriarum voluntatum mortificatione, exsiccantur voluptatum radices: his autem omnes animæ imperfectiones eliminantur, quarum expulsionem crescunt fructumque ferunt virtutes. Ex virtutum incremento gignitur puritas cordis: puritatem cordis consequitur apostolica perfectio, gratia et auxilio Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ὅς καθαρῶς τῆς καρδίας ἡ ἀποστολικὴ τελειότης ἐπακολουθεῖ χάριτι καὶ συνεργείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EJUSDEM MAGNI ATHANASII AD EUNDEM CASTOREM DE OCTO MALITIÆ COGITATIONIBUS.

1. (77) Cum prius de constitutione cœnobiorum verba fecerimus, vestris freti orationibus, jam scribere aggredimur de octo malitiæ cogitationibus, edacitate scilicet, fornicatione, avaritia, ira, trisitia, pigritia, vana gloria et superbia. Primum itaque de abstinentia dicetur a nobis, quæ edacitati opposita est: agemus item de jejuniis modum, de qualitate et quantitate alimentorum. (78) Et hæc non ex nobis ipsis dicturi sumus; sed ea quæ accepimus a sanctis Patribus nostris. Illi itaque non unam jejunii regulam, neque unum comestionis modum, neque eandem ipsam omnibus mensuram tradidere, quia non omnes ejusdem sunt roboris, vel ætatis, et quia alii infirmitate corporis laborant, alii delicatioris sunt corpore. Unum autem omnibus tradidere scopum, ut fugiant crapulam, et ventris saturitatem aversentur: ac experimento

ταῦτα τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα τρία κοσμησάμενοι δύναται. τὸ μωρὸν καὶ ἄφρονον ἑαυτὸν, κατὰ τὸ Ἀποστόλου παράγγελμα, ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι ποιῆσαι, ἵνα γένη σοφὸς, δηλονότι μὴδὲν διακρίνων ἢ διατάζων ἐν οἷς ἂν προσταθῇς, ἀπλότητος καὶ πίστεως τὴν ὑπακοὴν ποιῶν. Ἐκεῖνο μόνον ἀγίων τῶν ἀγίων λογιζόμενος, καὶ σοφὸν, καὶ συμφέρον πιστεύων, τὸ ὑπὸ τοῦ σοῦ Πατρὸς προσταχθέν σοι. Τοιαύτῃ γὰρ διαθέσει ἀσφαλιστάμενος τὴν σὴν καρδίαν, δυνήσῃ ἕως τέλους ὑπομεῖναι τὸν Χριστοῦ ζυγὸν τῆς ὑποταγῆς. καὶ οὐδὲν σε τῶν τοῦ διαβόλου πειρατηρίων καὶ τεχνασμάτων δυνήσεται σαλευσάμενος ἐκ τῆς ἐπιστήμης τοῦ βίου. Καὶ τὴν ὑπομονὴν δὲ, καὶ τὴν ταπεινότητα, καὶ τὴν μακροθυμίαν τὴν σὴν, μὴ ἐκ τῆς τῶν ἄλλων ἀρετῆς προσδύκα κατορθοῦσθαι· οἷον ἐὰν ὑπ' οὐδενὸς παροξύνῃ, ἢ οὐκ ἐξουθενώσῃ, ἢ οὐκ ἀτιμάξῃ, ὅπερ οὐτε τῆς σῆς ἀρετῆς ἐστὶ δείγμα, οὐτε ἐν τῇ ἐξουσίᾳ κεῖται· ἀλλ' ὅταν λοιδορούμενος, ἢ ἀτιμαζόμενος, ἢ ἐξουθενούμενος πρῶτος φέρῃς· τοῦτο γὰρ ἐν τῇ σῇ προαιρέσει κεῖται. Ἰναὶτοῖνυν αὐτὰ πάντα, ἅπερ πλατύτερον εἰρήκαμεν, συναθροίσαντες, τί ποτε σύντομον εἰπωμεν πρὸς τὸ εὐκόλως τὴν σὴν διάνοιαν τούτων μνημονεύειν, ἀκούε πάλιν, πῶς κατὰ τάξιν δυνήσῃ ἐπιθεῖναι τῆς τελειότητος. Ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ὁ φόβος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἐκ τούτου γεννᾶται ἀγαθὴ ὑπακοή, ἐξ ἧς τίκτεται ἡ ὑποταγή, καὶ ἡ καταφρόνησις τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων· ἐκ δὲ ταύτης τῆς ταπεινώσεως γεννᾶται τῶν ἰδίων θελημάτων ἡ νέκρωσις· ἐκ δὲ τῆς τῶν θελημάτων νεκρώσεως αἱ τῶν ἡδονῶν ρίζαι μαραινόμεναι· ἐκ δὲ τούτων πάντα τὰ ἐλαττώματα τῆς ψυχῆς ἀποβάλλονται· τῇ δὲ ἀποβολῇ τούτων, αἱ ἀρεταὶ αὐξοῦσι, καὶ καρποφοροῦσι· τῇ δὲ αὐξήσει τῶν ἀρετῶν ἡ καθαρότης τῆς καρδίας προσγίνεται· ταῖς

ἐπακολουθεῖ χάριτι καὶ συνεργείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΚΑΣΤΟΡΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΤΗΣ ΚΑΚΙΑΣ ΛΟΓΙΣΜΩΝ.

1. Πρώτην τὴν περὶ διατυπώσεως λόγον τῶν κοινῶν συντάξαντες, πάλιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς θαρρήσαντες, ἐπεχειρήσαμεν γράψαι περὶ τῶν ὁκτώ τῆς κακίας λογισμῶν· γαστριμαργίας, φημί καὶ πορνείας, φιλαργυρίας καὶ ὀργῆς, λύπης καὶ ἀκηδίας, κενοδοξίας καὶ ὑπερηφανίας. Προηγουμένως τοῖνυν περὶ ἐγκρατείας γαστροῦς ἡμῖν λεχθήσεται, τῆς ἀντικειμένης τῇ γαστριμαργίᾳ· τοῦ τε τρόπου τῶν νηστειῶν, καὶ τῆς ποιότητος καὶ ποσότητος τῶν βρωμάτων. Καὶ ταῦτα οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἐροῦμεν, ἀλλ' ἅπερ παρειλήφαμεν παρὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων. Ἐκεῖνοι τοῖνυν οὐχ ἕνα κανόνα νηστείας, οὐδὲ ἕνα τρόπον τῆς τῶν βρωμάτων μεταλήψεως, οὐδὲ τὸ αὐτὸ μέτρον πᾶσι μεταδιδάσκει, διὰ τὸ μὴδὲ πάντας τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχειν, ἢ διὰ ἡλικίαν, ἢ δι' ἀσθένειαν, ἢ διὰ ἐξὶν ἀστειοτέρου σώματος. Ἐνα δὲ σκοπὸν πᾶσι παραδεύουσαι, φεύγειν τὴν πλησμο-

⁷⁷ 1 Cor. iii, 48.

(75) Cassian. Institut. lib. iv, c. 42.

(76) Ibid. c. 43.

(77) Cassian. Institut. lib. v, c. 1, et seq.

(78) Ibid. c. 5.

νήν, καὶ ἀποστρέφεσθαι τὴν χορτασίαν τῆς γαστρὸς· τὴν δὲ καθήμερinh νηστείαν ἐδοκίμασαν ὡφελιμωτέραν εἶναι, καὶ συμβαλλομένην εἶναι πρὸς καθαρότητα, πλεον τῆς ἐν τρισὶν ἢ τέταρσιν, ἢ καὶ ἕως ἐβδομάδος ἐλκομένης νηστείας. Καὶ γὰρ φασὶ τὸν ἀμέτρως ἐπεκτεινόμενον τῇ νηστείᾳ ὑπὲρ μέτρον πολυλάκεις τῇ τροφῇ κεχρησθαι, ὥς ἐκ τούτου ποτὲ μὲν τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀσιτίας ἀτονεῖν τὸ σῶμα, καὶ πρὸς τὰς πνευματικὰς λειτουργίας ἐκνηρότερον γίνεσθαι· ποτὲ δὲ, τῷ πλεῖθει τῶν τροφῶν βαρυνόμενον, ἀκηδῆαν καὶ χαύνωσιν ἐμποεῖν τῇ ψυχῇ. Καὶ πάλιν οὐ πᾶσιν ἀρμόδιον εἶναι τὴν τῶν λαχάνων μετέληψιν, οὐδὲ πᾶσι τὴν τῶν ὀσπρίων, οὐδὲ πάντας δύνασθαι τῇ τοῦ ἑρποῦ ἄρτου κεχρησθαι τροφῇ· καὶ πάλιν τὸν μὲν φησὶ δύο λίτρας ἐσθίοντα ἄρτου ἀκμὴν πεινᾶν, ἄλλον δὲ ἐσθίοντα λίτραν, ἢ ἐξ οὐγγίας χορτάζεσθαι. Πᾶσιν οὖν, ὡς εἴρηται, ἕνα σκοπὸν ἐγκρατείας παραδίδωκεται, τὸ μὴ ἀπατάσθαι χορτασίᾳ κοιλίας, μηδὲ ἐξέλκεσθαι τῇ τοῦ λάρυγγος ἡδονῇ. Οὐδὲ γὰρ ἡ διαφορά τῆς ποιότητος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ ποσότης τοῦ πληθους τῶν βρωμάτων τὰ πεποιημένα βέλῃ τῆς ἀμαρτίας εἰσθεῖν ἀνάπτειν· οἷας γὰρ δὴποτε τροφῆς πληρουμένη γαστήρ, ἀσωτίας σπέρματα τίχτει. Καὶ πάλιν οὐ μόνον κραιπλήν οἶνου, ἀλλὰ καὶ πλησμονὴ ὕδατος, καὶ πασῶν τροφῶν ὑπερβολὴ κεκαρωμένην καὶ νυστάζουσιν ταύτην ἀποτελοῦσι. Ταῖς Σοδομίταις οὐκ οἶνον καὶ διαφόρων βρωμάτων κραιπλήν, καταστροφῆς γέγονεν αἰτία, ἀλλ' ἄρτου πλῆσμονή, κατὰ τὸν προφήτην. Ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος πρὸς τὴν καθαρότητα τῆς καρδίας οὐκ ἀντίκειται. Ταῦτα οὖν παρασχόμενος τῷ σώματι ἡ ἀσθένεια ἀπατεῖ, οὐχ ἄτερ ἡ ἡδονὴ θέλει. Ἡ τῶν βρωμάτων χρηστὴ ὅσον ὑπ' ὀργῆσαι πρὸς τὸ ζῆν παραλαμβάνεται, οὐχ ὅσον δουλεύσαι ταῖς ὁρμαῖς τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ σύμμετρος καὶ μετὰ λόγου τῶν τροφῶν μετέληψις τῆς ὑγείας φροντίζει τοῦ σώματος, οὐ τὴν ἀγιωσύνην ἀχαιρεῖται. Ὁρὸς ἐγκρατείας καὶ κανὼν παραδεδομένος ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἀκριβὴς οὗτός ἐστι, τὸ ἐπὶ τῆς ὀρέξεως ἐγκαιμένης, τῆς τροφῆς ἀπέχεσθαι τὸν ἐσθίοντα. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ εἰπών· « Τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίαν, » οὐ τὴν ἀναγκαίαν τῆς ζωῆς κυβέρνησιν ἐκώλυεν, ἀλλὰ τὴν φιλήδονον ἐπιμέλειαν ἀπηγόρευεν. Ἄλλως τε καὶ πρὸς καθαρότητα τελείαν τῆς ψυχῆς μόνῃ ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων οὐκ ἰσχύει, εἰ μὴ καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρεταὶ συνδράμωσι. Τοιγαροῦν ἡ ταπεινώσις διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἔργου καὶ τῆς τοῦ σώματος καταπονήσεως, μεγάλη ἡμῖν συμβάλλεται. Ἡ ἀποχὴ τῆς φιλαργυρίας οὐ μόνον τὸ μὴ ἔχειν χρήματα, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμῆν κεκτησθαι. Πρὸς καθαρότητα τὴν ψυχὴν ὁδηγεῖ τῆς ὀργῆς ἡ ἀποχὴ, τῆς λύπης, τῆς κενοδοξίας, τῆς ὑπερφανίας. Ταῦτα πάντα τὴν καθολικὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα ἀπεργάζεται. Τὴν δὲ διὰ σωφροσύνης μερικὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα ἐξαιρέτως ἐγκράτεια

A comprobatum dixerunt utilius esse quotidianum jejunium, atque ad puritatem magis conferre, quam si ad tres vel quatuor dies, aut ad hebdomadam usque jejunium protrahatur. Aiunt enim eum qui immoderate jejunium protrahit, ultra mensuram saepe cibo uti; ita ut hinc saepe accadat ut aliquando quidem ex nimia abstinentia in languorem corpus incidat, et ad spiritualia ministeria segnius evadat; aliquando contra multitudine alimentorum oneratum, pigritiam molliemque animi ingenet. Rursum non omnibus competere olerum usum, non omnibus item leguminum, non posse omnibus sicci panis alimentum sufficere: item esse qui manducatis panis duabus libris adhuc esuriant, alios qui una libra, imo sex uncis satientur.

B Omnibus itaque, ut dictum est, unum abstinentiae scopum tradiderunt, ut non decipiantur saturitate ventris, neque trahantur gulae voluptate. Non solum enim qualitatis differentia, sed etiam magna ciborum quantitas, ignita peccati tela solet accendere. (79) Quocunque enim cibo venter impletur, libidinis semina gignit. Ac rursum non vini solum crapula, sed etiam aquae plenitudo, ac quorumlibet ciborum redundantia, hominem aggravant, ac torpentem dormitantemque reddunt. Sodomitis non vini, non variorum ciborum crapula subversionis causa fuit, sed panis saturitas, juxta prophetam ²². (80) Infirmitas corporis puritati cordis non aversatur. Ea itaque corpori tribuas quae infirmitas ejus postulat, non quae voluptas expetit.

C Ciborum usus adhibetur quantum ad vitam fovendam necessarium est, non ut impetui concupiscentiae serviatur. Moderata et rationalis cibi sumptio sanitatem corporis conciliat, nec sanctitatem auferit. (81) Haec norma et regula est abstinentiae accurata, a sanctis Patribus tradita, ut instante adhuc appetitu, cibi sumendi finem faciat qui comedit. Et Apostolus dum ait: « Carnis curam ne feceritis in desiderio ²³; » non **318** sollicitudinem vitae necessariam prohibuit, sed curam vetuit fovendae voluptatis. (82) Ceterum ad perfectam animae puritatem, sola ciborum abstinentia non sufficit, nisi concurrant ceterae virtutes. Humilitas itaque per obedientiam in opere, et per afflictionem corporis magna nobis confert bona. Illud est avaritiae expertem esse, non modo pecunias non habere, sed ne concupiscere quidem illarum possessionem. Animam ad puritatem adducit cohibitio irae, tristitiae, vanae gloriae, superbiae. Haec omnia universam animae puritatem efficiunt. Puritatem autem illam animae peculiarem, quae per temperantiam obtinetur, abstinentia in primis et jejunium efficiunt. Impossibile quippe est eum qui satur ventre est, animo decertare adversus spiritum fornicationis.

²² Ezech. xvi, 49. ²³ Rom. xiii, 14.

(79) Cassian. Institut. lib. v, c. 6.

(80) Ibid. c. 7.

PATROL. GR. XXVIII.

(81) Ibid. c. 8.

(82) Ibid. c. 9.

(83) Primum itaque nobis sit certamen, ut ventri imperemus, corpusque in servitatem deducamus: non modo per jejunium, sed etiam per vigiliis, laborem, lectionem, item animo concipiendo gehennæ timorem, et desiderium regni cælorum.

κόπου, καὶ ἀναγνώσεως, καὶ τοῦ συνάγειν τὴν καρδίαν εἰς τὸν φόβον τῆς γενένης, καὶ εἰς τὸν πόθον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

2. (84) Secundum nobis est certamen adversus spiritum fornicationis et concupiscentiam carnis, quæ concupiscentia a primæva ætate molestiam homini creare incipit. Magnum illud graveque certamen, duplici constans lucta; duplex enim est, cum in corpore et in anima committatur. Quapropter duplici oportet cum illo pugna confingere. Neque enim corporale jejunium satis est ad perfectæ temperantiæ possessionem et ad veram castitatem, nisi adsit oratio ad Deum assidua, frequens divinarum Scripturarum meditatio, labor et opus manuum, quæ instabiles animæ impetus comprimere possunt, atque illam ex obscenis cogitationibus revocare. Ad id præsertim confert animæ humilitas, citra quam nec fornicationem, nec cæteras passionibus valebit quispiam superare. (85) Cumprimis itaque oportet omni custodia cor servare a sordidis cogitationibus ⁴⁰. Ex eo namque prodeunt, juxta Domini vocem, cogitationes malæ, cædes, adulteria, scortationes et cætera ⁴¹. Jejunium quippe non modo ad afflictionem corporis inunctum nobis est, sed etiam ad temperantiam mentis, ne, ciborum multitudine obtenebrata, non possit cavere a cogitationibus. Oportet igitur non solum jejunio corporali omnem curam impendere, sed etiam attentioni ad cogitationes, et spirituali meditationi, citra quas impossibile est ad cacumen veræ castitatis et puritatis ascendere. Convenit igitur, juxta Domini vocem, nos interiora calicis et paropsidis mundare, ut sint exteriora munda ⁴². Quapropter si cura sit nobis, juxta Apostolum ⁴³, legitime certandi, et coronam accipiendi, devicto impuro fornicationis spiritu; ne nostris viribus, ne nostræ ascensi confidamus, sed opitulationi Domini Dei. Nullus enim homini finis certaminis cum ejusmodi dæmone, donec revera credat se, non suo studio aut labore, sed Dei impulsu et auxilio ab hujusmodi morbo liberari, et ad summum castitatis fastigium ascendere. (86) Enimvero supra naturam res est, et aliquo modo extra corpus existit, qui stimulus carnis ejusque voluptates calcavit. Quare impossibile est hominem suis, ut ita dicam, penis ad hoc cacumen et ad bravium sanctitatis advolare, angelorumque imitatorum effici, nisi illum gratia Dei ex terra et cæno educat. Nulla enim virtute homines carne illigati cælestibus angelis similiores efficiuntur, quam temperantia: per eam enim, dum adhuc in terra degunt, habent, juxta Apostolum, conversationem in

A καὶ νηστεία κατορθοῖ. Ἀδύνατον γὰρ τὸν τὴν γαστέρα κεκορεσμένον πολεμῆσαι κατὰ διάνοιαν τῷ πνεύματι τῆς πορνείας. Τοιγαροῦν πρῶτος ἔστω ἡμῖν ἄγων τὸ κρατεῖν γαστρός, καὶ δουλαγωγεῖν τὸ σῶμα, οὐ μόνον διὰ νηστείας, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγρυπνίας, καὶ

2. Δεύτερός ἐστιν ἡμῖν ἄγων κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς πορνείας καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς σαρκός, ἥτις ἐπιθυμία ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἀρχεται παρενοχλεῖν τῷ ἀνθρώπῳ. Μέγας οὗτος ὁ ἄγων καὶ χαλεπός, καὶ διπλὴν ἔχων τὴν πάλιν· διότι οὗτος διπλοῦς καθέστηκεν, ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἐν τῷ σώματι συνιστάμενος. Καὶ τούτου χάριν διπλὴν χρὴ κατ' αὐτοῦ καὶ τὴν πάλιν ἀναδίστασθαι. Οὔτε γὰρ ἱκανὴ ὑπάρχει μόνῃ ἡ σωμα-

B τικὴ νηστεία πρὸς κτήσιν τῆς τελείας σωτηροσύνης, καὶ ἀληθοῦς ἀγνείας, εἰ μὴ καὶ εὐχὴ πρὸς Θεὸν ἐκτενής, καὶ κοινὴ τῶν θεῶν Γραφῶν μελέτη, καὶ κάματος· καὶ ἔργον χειρῶν, ἅπερ δύνανται τὰς ἀστάτους ὁρμὰς τῆς ψυχῆς συστῆλλειν, καὶ ἐκ τῶν αἰσχυρῶν φαντασιῶν ἀνακαλεῖσθαι αὐτήν· πρὸ δὲ πάντων συμβάλλεται ταπεινώσις ψυχῆς, ἥς χωρὶς οὐδὲ πορνείας, οὐδὲ τῶν ἄλλων παθῶν δυνήσεται τις περιγενέσθαι. Προηγουμένως τοίνυν χρὴ πάσῃ φυλακῇ τηρεῖν τὴν καρδίαν ἀπὸ λογισμῶν ρυπαρῶν. Ἐκ γὰρ ταύτης προεξέρχονται, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, διαλογισμοὶ πονηροὶ, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, καὶ τὰ λοιπά. Καὶ γὰρ ἡ νηστεία οὐ μόνον πρὸς κακοῦχίαν τοῦ σώματος· ἡμῖν παθῶν δυνήσεται τις περιγενέσθαι. Πρὸς τὴν τῶν λογισμῶν παραφυλακὴν. Χρὴ τοίνυν μὴ μόνον ἐν τῇ σωματικῇ νηστείᾳ τὴν πᾶσαν σπουδὴν ἐνδείκνυσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προσοχῇ τῶν λογισμῶν, καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ μελέτῃ, ὧν χωρὶς ἀδύνατον πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀληθοῦς ἀγνείας καὶ καθαρότητος ἀνελθεῖν. Προσέχει τοίνυν ἡμᾶς καθαρῶς πρῶτον, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, τὸ ἐνδοῦ τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς καθαρὸν. Διὰ δὲ τοῦτο, εἰ ἔστιν ἡμῖν σπουδὴ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, νομίμως ἀθλῆσαι, καὶ στεφανωθῆναι, νικήσαντας τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τῆς πορνείας, μὴ τῇ ἡμετέρᾳ δυνάμει ἢ ἀσκήσει θαρρόσωμεν, ἀλλὰ τῇ βοηθείᾳ τοῦ δεσπότου Θεοῦ. Οὐ παύεται γὰρ ὁ ἄνθρωπος πολεμούμενος ὑπὸ τοῦ δαίμονος τούτου, ἕως ὅτε ἐν ἀληθείᾳ πιστεύσῃ, ὅτι οὐκ ἰδίᾳ σπουδῇ ἢ καμῶν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ῥοπῇ καὶ βοηθείᾳ ἀπαλλάττεται ταύτης τῆς νόσου, καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀγνείας ἀνέρχεται. Καὶ γὰρ ὑπὲρ φύσιν ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ τρέπον τινα ἔξω τοῦ σώματος γίνεται, ὁ τοὺς ἑρεθισμοὺς τῆς σαρκὸς καὶ τὰς ἡδονὰς ταύτης καταπατήσας. Καὶ τούτου χάριν ἀδύνατον ἐστὶν ἀνθρώπων τοῖς πτεροῖς, ἐν οὕτως εἴπω. πρὸς τὸ ὕψος τοῦτο καὶ οὐράνιον βραβεῖον τῆς ἀγιοσύνης ἀναπτῆναι, καὶ μιμητὴν ἀγγέλων γενέσθαι· εἰ μὴ χάρις Θεοῦ τούτου ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τοῦ βροτῶν ἀναγάγοι. Οὐδεμίᾳ γὰρ ἀρετῇ

⁴⁰ Prov. iv, 23. ⁴¹ Matth. xv, 19. ⁴² Matth. xxiii, 26. ⁴³ II Tim. ii, 5.

(84) Cassian. Institut. l. vi, c. 1.

(85) Ibid. c. 2.

(86) Ibid. c. 6.

μῆλλον οἱ σαρκὶ συνδεδεμένοι ἄνθρωποι τοῖς οὐρα-
νίοις ἀγγέλοις συνομοιοῦνται, ὡς τῇ σωφροσύνῃ· διὰ
ταύτης γὰρ, ἔτι ἐν τῇ γῇ διάγοντες, ἔχουσι, κατὰ τὸν
Ἀπόστολον, τὸ πολιτεύμα ἐν οὐρανοῖς. Δείγμα δὲ τοῦ
τὴν ἀρετὴν ταύτην κακῆσθαι ἡμᾶς, τὸ μὴδὲ μίδς εἰκόνι
αἰσχροῦς φαντασίας ἐν τοῖς ὕπνοις τὴν ψυχὴν προστρέ-
χειν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ λογίζεται ἁμαρτία ἡ τοιαύτη κίνη-
σις, ὅμως τεκμήριον ὑπάρχει τοῦ νοσεῖν τὴν ψυχὴν,
καὶ μὴπω τοῦ πάθους ἀπηλλάχθαι. Καὶ τούτου χάριν
τὰς συμβαινούσας ἡμῖν ἐν τοῖς ὕπνοις αἰσχροῦς φαν-
τασίας ἐλεγχον εἶναι τῆς προλαβοῦσης βραθυμίας καὶ
τῆς ἐν ἡμῖν ἀσθενείας πτωχεύειν ὁραιοίμεν, ἐν τοῖς
ἀποκρύφους τῆς ψυχῆς ἀποκικρυμμένην νόσον φανε-
ροποιούσης τῆς γινωμένης βύσεως ἐν τῇ τοῦ ὕπνου
ἀνέσει. Διὸ καὶ ὁ ἱατρός τῶν ψυχῶν ἐν τοῖς ἀποκρύ-
φους τῆς ψυχῆς τὸ φάρμακον ἐναπέθετο, ἔνθα καὶ
τὰς αἰτίας τῆς νόσου ὑπάρχειν ἐγίνωσκε, φάσκων·
«Ὁ ἐμὲλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν
ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ·» οὐ το-
σοῦτον τοὺς πορνικούς καὶ παρέρρους ὀφθαλμούς
διορθοῦμενος, ὅσον τὴν ἐνδοῦ ἐνδρυμένην ψυχὴν, ἥτις
τοῖς παρὰ Θεοῦ δοθεῖσιν ἐπ' ἀγαθῷ ὀφθαλμοῖς κακῶς
κείρεται· τοῦτου χάριν καὶ ἡ σοφὴ προοίμια οὐ λέγει,
Πάση φυλακῇ τῇρει τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ, «Πάση
φυλακῇ τῇρει σὴν καρδίαν·» ἐκείνη μάλιστα ἐπι-
θεῖσα τὴν ἱατρειάν τῆς φυλακῆς, τῇ κεκρυμμένῃ τοῖς
ὀφθαλμοῖς εἰς ἃ βούλεται. Τοιγαρὺν αὐτὴ ἐστὼς τῆς
καθάρσεως ἡμῶν πρῶτη φυλακὴ, ἵνα, ὅτε τῇ ἡμέ-
τέρᾳ διανοίᾳ μνήμη γυναικὸς γένηται ἀναδοθεῖσα διὰ
τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, εἰ τύχοι μητρὸς, ἢ ἀδελ-
φῆς, ἢ ἄλλων γυναικῶν εὐλαθῶν, ταχέως αὐτὴν ἐκ
τῆς ἡμετέρας καρδίας ἐκβάλωμεν· ἵνα μὴ, ἐπιπολὺ
διατριβόντων ἡμῶν ἐν αὐτῇ τῇ γνώμῃ ὁ τῶν κακῶν
ἀπάτευν ἐκ τούτων τῶν προσώπων κατακυλίσῃ καὶ
κατακρημνίσῃ τὴν δ.άνοιαν εἰς αἰσχροῦς καὶ ἐπιβλα-
βεῖς ἐνθυμήσεις, καθὼς καὶ ἡ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν
πρῶτον δοθεῖσα ἐντολὴ καλεῖται, τηρεῖν τὴν κεφαλὴν
τοῦ θρεῶς, τοὔτεστι τοῦ βλαβεροῦ λογισμοῦ τὴν ἀρ-
χὴν, δι' οὗπερ ἔρπειν εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν ἐπι-
χειρεῖ· ἵνα μὴ τῇ τῆς κεφαλῆς παραδοχῇ, ἥτις ἐστὶν
ἡ προσβολὴ τοῦ λογισμοῦ, τὸ λοιπὸν τοῦ θρεῶς σῶμα,
τοὔτεστι τῆς ἡδονῆς τὴν κατάθεσιν, παραδεξώμεθα,
καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀθέμιτον πρᾶξιν κατ-
ἐνέγκῃ τὴν διάνοιαν· ἀλλὰ προσήκει, κατὰ τὸ γεγραμ-
μένον, εἰς τὰς πρῶτας ἀποκτενεῖν πάντας τοὺς ἁμαρ-
τωλοὺς τῆς γῆς, τοὔτεστι τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως δια-
κρίνειν, καὶ ἐξολοθρεῖν τοὺς ἁμαρτωλοὺς λογισμοὺς
ἐκ τῆς γῆς, ἥτις ἐστὶν ἡ καρδία, κατὰ τὴν τοῦ Κυ-
ρίου φωνήν· καὶ ὡς ἔτι νῆπιόι εἰσιν οἱ υἱοὶ Βαβυ-
λώνης, ἤγουν οἱ πονηροὶ λογισμοί, τούτους ἑδαφίζειν,
καὶ συντριβεῖν πρὸς τὴν πέτραν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χρι-
στός. Ἐὰν γὰρ διὰ τῆς ἡμετέρας συγκαταθέσεως
ἀνδρυνθῶσιν, οὐκ ἄνευ μεγάλου στεναγμοῦ καὶ κα-
μύτου κινήθῃσονται. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους ἀπὸ
τῆς θείας Γραφῆς καλὸν καὶ λόγον ἁγίων Πατέρων

caelis". (87) Illud autem est virtutis hujusce a no-
bis acquisitae indicium: si nulla obscenae phan-
tasiae imago dormientis subeat animum. Etiam si
enim peccatum non reputatur hujusmodi motus,
signum tamen est aegrotantis ac nondum passione
319 tali liberatae animae. Quamobrem obscenas illas
phantasias inter dormiendum occurrentes putare
debemus esse praecedentis segnitiei argumentum,
atque nostrae infirmitatis, morbumque in secreto
cordis nostri latentem aperit cessatio somni ex-
pergissentis. (88) Quare animarum medicus in animae
penebralibus medicinam reposuit, gnarus morbi
causas inibi esse, dum ait: « Qui respicit mulie-
rem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est
eam in corde suo⁸⁷: » non tantum ut lascivos et
curiosos oculos corrigeret, sed multo magis animam
intus sitam, quae oculis ad bonum sibi a Deo datis
improbe est usa: quae causa est cur sapiens pro-
verbium dicat, non, Omni custodia serra oculos;
sed, « Omni custodia serra cor tuum⁸⁸. » Illi sci-
licet maxime custodiae remedium applicat, quae
oculis arbitrio suo uilitur. (89) Itaque haec sit pur-
gationis nostrae prima custodia; ut cum mentem
nostram mulieris memoria, diabolica operatione,
subierit, etiam si matris, aut sororis, aut piarum
aliarum mulierum, mature illam ex corde nostro
ejiciamus: ne si in tali cogitatione diutius immo-
remur, seductor ac malorum auctor ille, ex ejus-
modi vultuum phantasia, in obscenas et damnosas
cogitationes mentem devolvat ac precipitet; quem-
admodum praecipitur mandato illo Dei ad primum
hominem dato, ut nimirum observaret caput ser-
pentis, id est, principium damnosae cogitationis,
qua in animam nostram irrepere nititur; ut ne ad-
misso capite, id est, prima cogitationis irruptione,
reliquum serpentis corpus, scilicet consensum
voluptatis, admittamus; atque hinc demum in nefa-
rium facinus mentem ille dejiciat: sed par est, uti
scriptum est⁸⁹, in matutino interficere omnes pec-
catores terrae; id est, lumine cognitionis interno-
scere atque disperdere cogitationes ad peccatum
deducentes; ex terra, scilicet ex corde, juxta Do-
mini vocem. Et dum adhuc parvuli sunt filii Baby-
lonis, seu male cogitationes, tum eos solo aequare
atque allidere oportet ad petram⁹⁰, quae est Chri-
stus. Si enim consensu nostro ad virilem perve-
niant aetatem, non citra magnos gemitus et labores
superabuntur. Ad ea autem quae superius ex Scri-
ptura sacra dicta sunt, adjicienda sanctorum Pa-
trum dicta. (90) Dictum est itaque a sancto Basilio
Caesarea Cappadociae episcopo: Mulierem ignoro,
nec tamen virgo sum; usque adeo exploratum
habuit, non sola corporali temperantia a muliere
virginitatis donum recte possideri: sed multo ma-
gis animae sanctitate puritateque ac timore Dei ha-

⁸⁷ Philipp. iii, 20. ⁸⁸ Matth. v, 28. ⁸⁹ Prov. iv, 25. ⁹⁰ Psal. c. 8. ⁹¹ Psal. cxxxvi, 9.

(87) Ibid. c. 10.

(88) Ibid. c. 12.

(89) Ibid. c. 15.

(90) Ibid. c. 11.

heri solere. Aiunt item Patres, non posse nos castitatis perfectæ virtutem possidere, nisi prius veram in corde humilitatem possideamus: neque vera cognitione dignos haberi quandiu in animæ penetralibus fornicationis affectus situs erit. Ut autem magnam huiusmodi virtutem ex Apostolo ipso palam faciamus, unam ejus memoramus sententiam, qua loquendi finem faciemus. « Pacem, inquit, sequimini cum omnibus, et sanctimoniam sine qua nemo videbit Dominum ⁹¹. » Quod enim ea de re loquatur, propalam est ex iis quæ subjunxit, cum ait: « Ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau ⁹². » Quanto itaque magis celestis et angelica est virtus castitatis, tanto gravioribus ab inimico insidiis oppugnatur. Quamobrem curare debemus non modo ut corporis temperantiam servemus, sed etiam contritionem cordis, ac frequentes cum gemitibus orationes fundamus; ita ut nostræ carnis fornax, quam rex Babylonius stimulis concupiscentiæ quotidie accendit, rorē præsentis sancti Spiritus extinguatur. Ad hæc maximum nobis telum adversus ejusmodi hostem suppetit, vigilie scilicet in Deo servatæ. Quemadmodum enim casitas et diurna custodia nocturnam **320** præparant sanctitatem; ita nocturnæ in Deo vigilie diurnam....

ἦν ὁ Βαβυλώνιος βασιλεὺς τοῖς τῆς ἐπιθυμίας ἐρεθισμοῖς καθ' ἑκάστην ἀνάπτει, τῇ δρόσῳ τῆς παρουσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποσβεσθῆναι. Πρὸς δὲ τοῦτοις μέγιστον ἡμῖν ὄπλον πρὸς τὸν πολέμιον τοῦτον καθέστηκεν ἡ κατὰ Θεὸν ἀγρυπνία. Ὡς περ γὰρ ἡ ἀγνεία, καὶ ἡ παραφυλαχὴ τῆς ἡμέρας τὴν νυκτερινὴν παρασκευάζουσιν ἀγνῶσυν, οὕτως ἡ νυκτερινὴ κατὰ Θεὸν ἀγρυπνία τὴν ἡμερινὴν τῇ...

3. (91) Tertium nobis est certamen contra spiritum avaritiæ: extraneum est huiusmodi bellum, ac extra naturam esse deprehenditur, atque incredulitatis occasione monacho contingit. Enimvero aliorum affectuum stimuli, iræ scilicet et concupiscentiæ, ex corpore occasionem habere videntur, ac quodammodo insiti sunt, et ex nativitate principium habent: quæ causa est ut nonnisi diutino tempore superentur. Avaritiæ autem morbus extrinsecus adveniens facilius excindi potest, dum adsit cura et animi attentio. At si negligatur, perniciosior aliis affectibus est, atque execrandus evadit: nam radix omnium malorum est juxta Apostolum ⁹¹. Verum hac ratione ista consideremus. (92) Naturales corporis motus non solum in pueris conspicuntur, in quibus nondum est discretio boni et mali, sed etiam, inquam, minimis et lactentibus infantibus, qui, cum carnalis voluptatis ne vestigium quidem habeant, in carne tamen motus exhibent. Iræ similiter stimulus in infantibus compareret, ubi illos adversus eos qui sibi molestiam creant commotos cernimus. Hæc porro dico, non quo nature ut peccati causæ convicietur, absit! sed ut ostendam, tametsi iræ et concupiscentia homini a creatore Deo ad bonum collatæ sunt, videri tamen eum quodammodo ex corporis natura in ea quæ

A ἐπιμνησθῆναι δὲ. Εἰρηται τοίνυν τῷ ἁγίῳ Βασιλεῖ τῷ ἐπισκόπῳ Καισαρείας Καππαδοκίας· Καὶ γυναικα ἀγνοῶ, καὶ παρθένος οὐκ εἰμὶ· τοσοῦτον ἐγίνωσκε μὴ ἐν τῇ σωματικῇ μόνῃ ἀποχῇ τῆς γυναικὸς τὸ ὄψρον τῆς παρθενίας κατορθοῦσθαι, ὅσον τῇ τῆς ψυχῆς ἀγνῶσυνῃ καὶ καθαρότητι ἢ τῷ φόβῳ Θεοῦ κατορθοῦσθαι πέφυκε. Λέγουσι δὲ καὶ τοῦτο οἱ Πατέρες, μὴ δύνασθαι ἡμᾶς τὴν ἀρετὴν τῆς ἀγνείας τελείας κτήσασθαι, εἰ μὴ πρότερον ἀληθινὴν ταπεινοφροσύνην ἐν τῇ καρδίᾳ κτησώμεθα· οὐτε δὲ γνώσεως ἀληθοῦς καταξιώσθηναι ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς ἀποκρύφοις τῆς ψυχῆς τὸ πάθος τῆς πορνείας ἐγκαθίσταται. Ἦνα δὲ τὸ μέγα τοῦτο κατορθώμα καὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου δειξώμεν, μὴς αὐτοῦ ἐπιμνησθέντες λέξωμεν, καταπαύσωμεν τὸν λόγον. Εἰρήνην. φησί, B δώδεκα μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμὸν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς ἔβηται τὸν Κύριον. « Ὅτι γὰρ περὶ τοῦτου λέγει, ὅλον ἐξ ὧν ἐπήγαγεν, εἰπὼν· « Μὴ τις πόρνος ἢ βέβηλος ὡς Ἡσαΐ. » Ὅσον τοίνυν οὐράνιον, καὶ ἀγγελικὸν ὑπάρχει τὸ κατορθώμα τῆς ἀγνῶσυνῆς, τοσοῦτον βαρυτέρας παρὰ τῶν ἀντιπάλων ἐπιβουλαῖς πολέμεται. Καὶ τοῦτου χάριν σπουδάζειν ὀφειλομένον οὐ μόνον ἐγκράτειαν σώματος ἀσκεῖν, ἀλλὰ καὶ συντριβὴν καρδίας, καὶ πυκνὰς προσευχὰς μετὰ στεναγμῶν· ὥστε τὴν κἀμινον τῆς ἡμετέρας σαρκὸς,

C 3. Τρίτος ἐστὶν ἡμῖν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς φιλαργυρίας· ξένος οὗτος ὁ πόλεμος, καὶ ἐξωθεν τῇ φύσει γνωριζόμενος, ἐξ ἀπιστίας τῷ μοναχῷ τὴν ἀπορμήν εὐρίσκειν. Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, θυμοῦ λέγω καὶ ἐπιθυμίας, οἱ ἐρεθισμοὶ ἐκ τοῦ σώματος δοκοῦσιν ἔχειν τὰς ἀφορμὰς, καὶ τρόπον τινὰ ὡς ἐμφυτὰ, καὶ ἀπὸ γενέσεως ἔχοντα τὴν ἀρχὴν· ὅθεν καὶ διὰ μακροῦ χρόνου νικῶνται. Ἡ δὲ τῆς φιλαργυρίας νόσος ἐξωθεν ἐπιρχομένη εὐχερέστερον ἐκκόπτεσθαι δύναται, εἰ ἐπιμελείας τύχοι καὶ προσοχῆς· ἀμεληθεῖσα δὲ ὀλεθριώτερα τῶν ἄλλων παθῶν καὶ συναπόβλητος γίνεται· ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Σκοπήσωμεν δὲ οὕτω. Τοῦ σώματος αἱ φυσικαὶ κινήσεις οὐ μόνον ἐν τοῖς παισὶ θεωροῦνται, ἐν οἷς οὕτω διάγνωσις ἀγαθῶ τε D καὶ κακοῦ τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς βραχυτάτοις καὶ γαλοχυμένοις νηπίοις, ἅτινα, μὴδὲ ἴχνος ἔχοντες σαρκικῇ· ἥδονῃ, ὁμοῦς ἐν τῇ σαρκὶ σημαίνουσι κινήσιν. Ὁμοίως καὶ τοῦ θυμοῦ τὸ κέντρον ἐν τοῖς νηπίοις θεωρεῖται, ὅταν συγκινούμενα ταῦτα πρὸς τοὺς λελυπηκότας ὀρώμεν. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ τὴν φύσιν κχιζῶν, ὡς ἀμαρτίας αἰτίαν, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα δείξω, ὅτι θυρὸς μὲν καὶ ἐπιθυμία, εἰ καὶ ἐπ' ἀγαθῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ συναγεύχθησαν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' οὐ γὰρ δοκεῖ πως ἐκ τῶν φυσικῶν τοῦ σώματος εἰς τὰ παρὰ φύσιν διὰ βέλθυμίας ἐκπίπτειν.

⁹¹ Hebr. xii, 14. ⁹² ibid. 16. ⁹³ I Tim. vi, 10.

(91) Cassian. Institut. l. vii, c. 1, 2.

(92) Ibid. c. 3.

Καὶ γὰρ ἡ τοῦ σώματος κίνησις πρὸς τεκνογονίαν· καὶ διαδοχὴν τοῦ γένους διαμονήν, οὐ πρὸς πορείαν ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἐδόθη· καὶ ἡ τοῦ θυμοῦ κίνησις σωτηριωδῶς ἡμῖν ἐγκατέσπασται, ὥστε θυμοῦσθαι κατὰ τῆς ἀμαρτίας, οὐ μὴν πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἐκθελῆναι. Οὐ τοίνυν, εἰ κακῶς ταύταις κεχρήμεθα, ἀμαρτωλὸς ἡ φύσις, ἣ τὸν πλάστην αἰτιασώμεθα, ὥσπερ οὐδὲ τὸν δεδοκῶτα σῶτηρον πρὸς ἀναγκαίαν καὶ λυσitelῆ χρεῖαν, εἰ ὁ δειξάμενος πρὸς φόνον ὑπερῆσαν τοῦτω ἐχρήσατο. Ταῦτα δὲ εἰρήκαμεν, δεῖξαι βουλόμενοι, ὅτι τὸ τῆς φιλαργυρίας πάθος οὐκ ἐκ τῶν φυσικῶν κινήσεων τὴν ἀρχὴν ἔχει, ἀλλ' ἐκ μόντης κακίας καὶ διεφθαρμένης προαιρέσεως. Αὕτη γὰρ ἡ νόσος, ὅταν γλιάραν καὶ ἀπιστον ἐν ἀρχῇ τῆς ἀποταγῆς εὖρη ψυχὴν, δικαίως τινὰς καὶ τὸ δοκεῖν εὐλόγους προφάσεις ὑποβάλλει πρὸς τὸ κατασχεῖν τίποτε ὧν κέκτηται· ὑπογράφει γὰρ κατὰ διάνοιαν τῷ μοναχῷ γῆρας μακρὸν, καὶ ἀσθενεῖαν σώματος, καὶ ὅτι αἱ δίδόμεναι χρεῖαι ἐκ τοῦ κοινοβίου οὐκ εἰσὶν ἱκαναὶ πρὸς παραμυθίαν· οὐ λέγει ἀσθενεῖν, ἀλλ' οὐδὲ ὑγιαίνει· καὶ ὅτι ἐνταῦθα οὐ γίνεται κατ' ἄξιαν φροντίς τοῖς ἀσθενούσιν, ἀλλὰ καὶ πάντα ἡμελημένη, καὶ ὥς, εἰ μὴ ἔχει ἀποκεκρυμμένον χρυσίον, ἀθλίως ἀπολείπεται. Τελευταῖον δὲ ὑποβάλλει μὴ δύνασθαι μένειν ἐπὶ πολὺ ἐν τῷ μοναστηρίῳ διὰ τὴν βαρύτητα τῶν ἔργων καὶ τὴν τοῦ πατρὸς ἀκριβείαν. Καὶ ὅτι ταῖς τοιαύταις ἐνθυμήσεσιν ἀποπλανήσῃ τὴν διάνοιαν, πρὸς τὸ κἂν ἐν δηναρίῳ κατασχεῖν, τὸ τη- νικῶτα πείθει αὐτὸν καὶ ἐργόχειρον λάθρα τοῦ ἀββᾶ μαθεῖν, ἐξ οὗ δυνήσεται τὸ περισπουδαστον αὐτῷ ἀργύριον αὐξῆσαι· καὶ λοιπὸν ἐλπίζειν ἀδελφοῖς ἀπατᾶ τὸν ἀθλίον, ὑποβάλλων αὐτῷ τὸ ἐκ τοῦ ἐργοχείρου κέρδος καὶ τὴν ἐκ τούτου ἀνεσιν καὶ ἀμεριμνίαν. Καὶ ὅπως τῇ τοῦ κέρδους ἐνθυμῶσει δεθῇ, οὐδὲν τῶν ἐναντίων σκοπεῖ, οὐκ ὀργῆς μανίαν, εἴποτε σύμφῃ αὐτῷ ζημία περιπέσῃ· οὐ λύπην, οὐ σκότος, εἰ ἀποτύχοι τοῦ ἐκ τοῦ ἔργου κέρδους, ἀλλὰ γίνεται, ὅπερ ἄλλοις ἡ γαστήρ θεός, οὕτω τοῦτω ὁ χρυσός. Ὅθεν ὁ μακάριος Ἀπόστολος, τοῦτο γινώσκων, οὐ μόνον βίβαν πάντων τῶν κακῶν, ἀλλὰ καὶ εἰδωλολατρείαν ταύτην ἐκάλεσε. Θεωρήσωμεν τοίνυν πρὸς πόσῃ κακίᾳ ἡ νόσος αὕτη τὸν ἄνθρωπον κατασύρει, ὥς καὶ εἰς εἰδωλολατείαν ἐμβάλλειν. Ἀποστήσας γὰρ ὁ φιλάργυρος τὸν νοῦν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, εἰδωλὰ ἀνθρώπων ἐγγεγενημένα τῷ χρυσίῳ ἀγαπᾷ· τοῖσι δὲ τοῖς λογισμοῖς ὁ μοναχὸς σκοτῶθεις, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον αὖθις, οὐδεμίαν ἀπαίνοσιν, οὐδεμίαν ὑπακοὴν ἔχειν λοιπὸν δύναται, ἀλλ' ἀγανακτεῖ, καὶ ἀναξιοπαθεῖ, καὶ πρὸς ἑκαστον ἔργον γογγύζει, καὶ ἀντιλέγει, καὶ μηδὲ μίαν λοιπὸν εὐλαθείαν πεφυλαγμένης, ὥσπερ ἱππὸς σκληρότατος· κατὰ χρημῶν φέρεται, οὐτε τῇ καθημερινῇ τρωφῇ ἀρκούμενος, καὶ διαμαρτύρεται εἰς τέλος μὴ δύνασθαι αὐτὸν ὑπομένειν, καὶ ὅθεν οὐκ ἔχει μόνον εἶναι λέγει, οὐδὲ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν ἐν ἑαυτῷ κατακλείεσθαι τῷ τόπῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν εὐρίσκεισθαι· καὶ ὥς εἰ μὴ ἀποστῇ τοῦ μοναστηρίου ἑαίνον ἀπόλλυται·

A prae ter naturam sunt segnitie sua delabi. Nam cor- poris motus ad liberorum procreationem, et ad ge- neris humani successionem continuam, non ad scortationem a Creatore datus est, et irae commotio ad salutem nobis insita est, ut adversus peccatum irascamur, non ut adversus congenerem nobis fu- rore concitemur. (93) Si ergo his perperam utimur, nequaquam ideo peccat natura, neque ideo opificem incusemus; sicut nec eum qui in rem necessarium et utilem ferrum dedit, si is qui accepit ad cades perpetrandas eo utatur. Haec vero diximus ut osten- deremus, avaritiae affectum non ex naturali motu initium habere, sed ex sola malitia, et ex corrupto proposito. (94) Hujusmodi namque morbus cum tepidam et incredulam initio secessus animam repperit, justas quasdam, ac specie quidem ratio- nables causas subjicit, ut quidpiam ex possessio- nibus retinere suadeat: monachi enim animo re- praesentat longam senectutem, et corporis infirmi- tatem: quod quae ad necessitatem in cœnobio dan- tur, satis ad consolationem non sint, non infirmo solum, sed neque incolumi: quod ibi non idonea infirmorum sollicitudo geratur, sed quod multum neglantur, adeo ut, si nihil auri clam suppetat, misere interendum sit. Demum subjicit, non posse in monasterio diu perseverari ob gravitatem operum et ob Patris severitatem. Ac cum ejusmodi cogita- tionibus animum subornarit, ut vel denarium unum retineat, tum suadet illi ut clam abbate. artem edi- scat, qua poterit studiose asservatam augere pecu- niam: demum occulta spe miserum decipit, sub- jiciendo lucrum ex arte sua obventurum, hincque fore quietem, animumque curis vacuum. Ac demum lucri cogitatione colligatus, nihil adversi conside- rat: non quanta futura sit ira, quantus furor, si contingat in detrimentum aliquod incidere, quanta moestitia, quantus dolor, si luero operis sui prive- tur: sed sicut albis venter deus, perinde illi aurum est. Quocirca cum id probe nosset beatus Paulus, non modo radicem omnium malorum, sed etiam idolo- latriam eam nuncupavit. Perpendamus itaque in quam malitiam hic morbus hominem pertrahat, ut qui eum in idololatriam conjiciat. Postquam enim avarus mentem suam ab amore Dei avulsit, imagi- nes hominum auro insculptas diligit: ejusmodique cogitationibus obtenebratus monachus, dum ad pe- jora augmentum accipit, nullam deinceps hu- militatem, nullam habere potest obedientiam; sed irascitur, indignatur, ad quodlibet opus mur- murat, repugnat, nulla demum servata verecundia, quasi effrenatissimus equus in praecipitia fertur, nec diurno victu contentus, denique testificatur se non posse ultra sustinere: atque non illic tantum esse Deum, nec salutem suam eo in loco inclusam esse; sed ubique Deum a quaerentibus se inveniri: perituum se nisi eo monasterio exeat: sic eum ad corruptae mentis suae accliviam suppetat

recondita pecunia, quasi quibusdam levatus alis, A
melitansque sanum ex monasterio exitum, superbe
deinceps atque asperè ad omnia jussa respondet,
æque velut peregrinum atque extraneum reputans,
si quid in monasterio emendatione dignum viderit,
nihil curat, imo despicit. (95) Dehinc querit occasio-
nes iracundiæ aut querelæ, ut ne videatur leviter
et absque causa egredi ex cœnobio. Nec eo ille modo
ne gerere dubitat, ut delicti sui opitulatorem inve-
niat. Ita porro seductus avarus suarum igne pecu-
niarum, nunquam in monasterio potest quiescere,
aut sub regula vivere. Cum autem illum dæmon ex
ovili quasi lupus abripuerit, atque ex ovili segrega-
tum, a se devorandum acceperit; tum curat ut
opera quæ statis horis in cœnobio negligebat omnino,
eadem nocte et die magna cum alacritate in cella B
sua perficiat: neque sinit eum precum consuetudi-
nem, jejuniorum morem, vigiliarum normam obser-
vare; sed illi avaritiæ furore colligato suadet ad
opus suum omne studium, omnem laborem impen-
dere. (96) Hujusce vero morbi tres sunt modi a divi-
nis Scripturis et a Patrum doctrina æque prohibiti.
Primus de quo superius scripsimus, qui curat ut
miseri, ea quæ ne in mundo quidem habuere, ac-
quirant et accumulent. Alter id agit ut eos qui pecu-
niis renuntiaverunt facti poeniteat: suadetque illis
ut requirant ea quæ Deo obtulere. Tertius is est
qui cum initio monachum incredulitatis tepiditate
illigavit, non sinit eum perfecte mundanis abrenun-
tiare rebus, animo subiciens metum paupertatis,
atque diffidentiam Dei providentiæ: illumque pro-
missorum violatorem exhibet esse, eorum scilicet
quæ professus est dum mundo abrenuntiaret. Ho-
rum porro trium modorum exempla in divina Scrip-
tura abscondita reperimus. Nam Giezi quod pecu-
nias quas ante non habuerat concupivisset, priva-
tus est prophetiæ gratia, quam volebat illi magister
ejus hæreditatis loco relinquere: et pro benedi-
ctione, per prophetæ maledictum, æternam possedit
lepram⁹³. Judas vero cum vellet pecunias resumere,
quas ante ut Dominum sequeretur, abjecerat; non
solum cum ad Domini proditorem animum appu-
lisset, ex choro apostolorum extrusus est, sed ip-
sam carnalem vitam violenta morte terminavit⁹⁴.
Ananias et Sapphira, eum quædam ex iis quæ Do-
mino consecraverant reservassent, apostolico ore mor-
tis poenam luunt⁹⁵. (97) Magnus autem ille Moyses
in Deuteronomio mysticum dat præceptum iis qui
mundo renuntiaturi sunt, et quodam diffidentiae
metu terrenis adhuc inhaerent: « Si quis homo ti-
midus sit et corde pavidus, is non probibit ad bel-
lum: abeat domum, ibique mollietur degat, ne forte
pavorem ineutiat cordibus fratrum suorum⁹⁶. »
Estne quidpiam hoc testimonio accurius atque liqui-
dus? Nonne iis verbis ediscimus qui mundo renun-

καὶ ὅτῳ τῆς διεσθαρμένης ταύτης συνεργὸν ἔχων
τὰ πεφυλαγμένα ἀργύρια, ὥσπερ τιτὶ πτεροῖς κου-
φισθεὶς, καὶ τὴν ἐξοδὸν τὴν ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου με-
λειτῶν, λοιπὸν ὑπερηφάνως καὶ τραχέως πρὸς πάντα
τὰ παρηγγελμένα ἀποκρίνεται, καὶ ὡς ξένον καὶ
ἐξωτικὸν ἑαυτὸν ἡγοούμενος, εἰ τι ἂν ἴδῃ ἐν τῷ μο-
ναστηρίῳ δεόμενον διορθώσεως, ἀμελεῖ καὶ περιφρο-
νεῖ. Καὶ ἔπειτα προφάσεις ἀναζητεῖ, δι' ὧν ὀργισθῇ-
σεται, ἢ λοπιθῇσεται, ἵνα μὴ δόξῃ ἐλαφρῶς ἀνευ αἰτίας
ἐξίέναι ἐκ τῆς [ἐκτὸς] τοῦ κοινοβίου. Οὐδὲ τοῦτο παραι-
τεῖται ποιῆσαι, βουλόμενος ἔχειν τοῦ ἰδίου ἐλαττώματος
συνεργόν. Οὕτως δὲ ἀπατῶμενος τῷ πυρὶ τῶν ἰδίων
 χρημάτων ὁ φιλάργυρος, οὐδέποτε δύναται ἡσυχάζει
ἐν μοναστηρίῳ, ἢ ὑπὸ κανόνα ζῆσαι. Ὅταν δὲ τοῦτον
ὁ δαίμων ὥσπερ λύκος ἐκ τῆς ράνθρας ἀφαρπάσῃ,
καὶ ἀφορίσας τοῦ ποιμνίου ἔτοιμον εἰς κατάδρασιν
λάβῃ, τὸ τηνικαῦτα παρασκευάζει αὐτὸν τὰ ἔργα ἃ
ἐν τῷ κοινοβίῳ τεταγμένας ὥρας πάντως ὀλιγορεῖ,
ταῦτα ἐν τῇ κέλῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας μετὰ πολλῆς
προθυμίας ποιεῖν· καὶ οὔτε εὐχὼν τὰ ἔθνη, οὔτε τῶν
νηστειῶν τὸν τρόπον, οὔτε τῶν ἀγρυπνιῶν τὸν κανόνα
ἐκτελεῖν ἐπιτρέπει· ἀλλὰ τῇ τῆς φιλαργυρίας μανίᾳ
τοῦτον ἐνδύσας, τὴν πᾶσαν σπουδὴν εἰς τὸ ἐργόχειρον
ἔχειν ἀναπειθεῖ. Τῆς δὲ νόσου ταύτης τρεῖς εἰσι τρό-
ποι, οὓς ἐπίσης ἀπαγορεύουσιν αἱ θείαι Γραφαὶ καὶ
αἱ διδασκαλαὶ τῶν Πατέρων· εἰς μὲν, ὃν ἀνωτέρῳ
διεγράψαμεν, ὃς παρασκευάζει τοὺς ἀθλοῦς ἅπας
οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ ἔσχον, ταῦτα κτῶσθαι καὶ συν-
αθροῖσθαι· ἄλλος δὲ μεταμελεισθαι ποιεῖ τοὺς ἀπας
τοὺς χρήμας ἀποταξάμενος, ὑποβάλλων αὐτοῖς ζη-
τεῖν ἅπας θεῶν προσήνεγκαν· τρίτος δὲ, ὅστις, κατὰ
τὴν ἀρχὴν ἀπιστίας χλιαρότητι μοναχὸν ἐνδύσας, οὐ
συνχωρεῖ τοῦτον τελείως ἀπὸ ἀλλαγῆναι τῶν τοῦ κό-
σμου πραγμάτων, ψόβον πένιας ὑποβάλλων, καὶ ἀπι-
στιαν τῆς Θεοῦ προνοίας, καὶ παραβάτην ὑποδεικνύς
τῶν οἰκείων ὑποσχέσεων, ὧν καθωμολόγησεν ἀποτα-
σόμενος τῷ κόσμῳ. Τοῦτον δὲ τῶν τριῶν τρόπων τὰ
παραδείγματα ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κατακεκριμένα
εὐρίσκωμεν. Καὶ γὰρ ὁ Γιεζὴ χρήματα ἃ πρότερον
οὐκ εἶχε βουληθεὶς κτήσασθαι, ἀπέτυχε τῆς προφη-
τικῆς χάριτος, ἣν ὁ διδάσκαλος κληρονομίας τάξει
καταλεῖψαι τοῦτω ἡβούλετο· καὶ ἀντὶ εὐλογίας αἰο-
νίαν λέπραν διὰ τῆς τοῦ προφήτου κατάρας ἐκληρο-
νόμησε. Καὶ Ἰούδας, βουληθεὶς χρήματα λαβεῖν, ἃ
πρότερον τῷ Χριστῷ ἀκολουθῶν ἀπέβαλεν, οὐ μόνον
εἰς προδοσίαν τοῦ Δεσποτῆος ὀλισθήσας, τοῦ χοροῦ τῶν
ἀποστόλων ἐξέπεσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐν σαρκὶ
ζωὴν βίαιῳ θανάτῳ κατέλυσεν. Ἀνανίας καὶ Σάππειρα
διαφυλάξαντες τινα ἐξ ὧν τῷ Θεῷ προανέθεντο, ἀπο-
στολικῷ στόματι θανάτῳ τιμωροῦνται. Μωϋσῆς δὲ ὁ
μέγας ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ μυστικῶς παραγγέλλει
τοῖς μέλλουσιν ἀποτάσσεσθαι τῷ κόσμῳ, καὶ φόβῳ
ἀπιστίας πάλιν ἀντεσχομένοις τῶν γιγνόντων πραγμάτων·
« Εἰ τίς ἐστιν ἄνθρωπος περιφόβος, καὶ τῇ καρδίᾳ
δαίλης, οὐκ ἐξελεύσεται εἰς πόλεμον· πορευέσθω καὶ

⁹³ IV Reg. v, 27. ⁹⁴ Matth. xxvii, 3. ⁹⁵ Act. v, 5-10. ⁹⁶ Dent. xx, 8.

(93) R4d. c. 9, 10, 11 et seq.
(36) Ibid. c. 14

(97) Ibid. c. 15.

ἀμαλύνειτο [ἀναλύνειτο] εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, μήποτε ποιεῖσθαι ποιήσοι τὰς καρδίας τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. » Ἔστι τῆς μαρτυρίας ταύτης ἀσφαλτέστερον τι ἢ σαφέστερον; Οὐκ ἄρα διὰ τούτων μανθάνομεν οἱ ἀποστατόμενοι τῷ κόσμῳ τελείως ἀποτάσσεσθαι, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐκβαίνειν, εἰ μὴ διὰ τοῦ βαλεῖν ἀρχὴν χαύνην καὶ διεφθαρμένην ἀνατρέπειν τοὺς ἄλλους ἀπὸ τῆς εὐαγγελικῆς τελειότητος. Ἐπειδὴ δὲ τινες τὸ καλὸς εἰρημένον τῇ Γραφῇ· « Μακάριόν ἐστι δίδναι, ἢ λαμβάνειν, » κακῶς ἐρμηνεύουσι, βιαζόμενοι πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπάτην καὶ τὴν τῆς φιλαργυρίας ἐπιθυμίαν τὴν ἔννοιαν τοῦ ῥητοῦ παραλογιζόμενοι, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν τὴν λέγουσαν· « Εἰ θέλεις τελείως εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ οὐδὲν ἀκολουθεῖ μοι » καὶ κρίνουσι τῆς ἀκτινοσύνης μακαριώτερον τὸ ἐξουσιάζειν τοῦ ἰδίου πλούτου, καὶ ἐκ τῆς τούτου περιουσίας δίδναι τοῖς ἐξομέναις· γινωσκέτωσαν οἱ τοιοῦτοι μήπω ἀποτετάχθαι τῷ κόσμῳ, μὴδὲ ἐπιθεῖναι τῆς μοναχικῆς τελειότητος, ἐφ' ὅσον ἐπαισχύνονται τὴν ὑπὲρ Χριστοῦ ἐνδοξον μετὰ τοῦ Ἀποστόλου ἀναλαβεῖν πτωχείαν, καὶ τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν αὐτοῖς τε καὶ τοῖς δομένοις ὑπηρετεῖν. Εἰ δὲ ἐπιθυμοῦσιν ἔργῳ πληρῶσαι τὴν μοναδικὴν ἐπαγγελίαν, καὶ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου δοξαζομένην διακροπίσαντες τὸν παλαιὸν πλοῦτον ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι, μετὰ τοῦ Παύλου ἀγωνιζέσθωσαν τὸν καλὸν ἀγῶνα. Καὶ γὰρ εἰ τὸ ἔχειν παλαιὸν πλοῦτον ἀναγκαϊότερον ἐγίνωσκον πρὸς τελείωσιν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, οὐκ ἂν κατεφρόνησε τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀξίας· ἐπίσημον γὰρ λέγει αὐτὸν γεγενῆσθαι, καὶ πόλιν τῃν Ῥωμαίων. Καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ, οἵτινες ἐπώλουν τὰς οἰκίας αὐτῶν καὶ τοὺς ἀγροὺς, καὶ ἐτίθεσαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, οὐκ ἂν τοῦτο ἔπραττον, εἰ κεκρυμμένον ἐγίνωσκον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων μακαριώτερον εἶναι, τὸ τοῖς ἰδίοις χρήμασι τρέφεσθαι καὶ μὴ χαμᾶν ἰδίῳ καὶ τῇ τῶν χειρῶν ἐργασίᾳ. Σαφέστερον δὲ διδάσκει περὶ τούτου ὁ εἰρημένος Ἀπόστολος, ἐν οἷς γράφει· Ῥωμαίοις τὰδε· « Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσόλυμα διακονῆσαι τοῖς ἁγίοις. Ἡδὲκξαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Οὗτος δὲ δέσμιος, καὶ φυλακαῖς πολλάκις, καὶ τῷ σκυλμῷ τῆς ὁδοπορίας ὑποβληθεὶς, καὶ ἐμποδιζόμενος ἐκ τούτου, ὥς εἰσθῇ, ταῖς ἰδίαις χερσὶ προσπορίζειν αὐτῷ τὰς χρείας, ταύτας εὐληφέναι διδάσκει παρὰ τῶν ἀδελφῶν, τῶν ἀπὸ Μακεδονίας πρὸς αὐτὸν ἐλθόντων φάσκων· « Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου ἀνεπλήρωσάν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας· » καὶ Φιλιπηπίους· « Ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου ἐξεληθόντος μου ἀπὸ Μακεδονίας οὐδὲμίαν Ἐκκλησίαν ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως ἢ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνον· οὗ καὶ ἐν Θεσσαλονικῇ καὶ Ἐπαφ καὶ οἷς ἐπέμψατέ μοι τὴν χρείαν. » Ἔστωσαν

A tiamus, nobis perfecte renuntiandum, atque ita ad bellum procedendum esse; ne forte ex molli et corrupto initio alios ab Evangelica perfectione averiamus. (98) Quandoquidem vero illud probe in Scriptura dictum : « Beatius est dare quam accipere », male quidam interpretantur, vimque litteræ faciunt, atque ad propriam fraudem et ad pecuniæ concupiscentiam dicti sententiam **322** detorquent, necnon Domini doctrinam, quæ sic habet : « Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me » : et iudicant divitiarum facultatem paupertate feliciorē esse, seque ex huiusmodi abundantia posse indigentibus largiri ; sciant huiusmodi homines se nondum mundo renuntiasse, neque ambulare in monastica perfectione, quando erubescunt pro Christo gloriosam cum apostolo assumere paupertatem, atque ex opere manuum sibi egenisque subvenire. Quod si desiderent monasticam opere complere promissionem, et cum Apostolo gloriam accipere, distributis veteribus divitiis, in fame, siti et nuditate, cum Paulo decerent bonum certamen ⁹⁷. (99) Nam si ad perfectionem, necessariam reputasset ipse Apostolus veterum divitiarum possessionem, priorem suam dignitatem minime despexisset : se quippe illustrem et civem fuisse Romanum testatur ⁹⁸. Qui autem Hierosolymæ domos vendebant et prædia sua, et ad pedes apostolorum deponebant ⁹⁹, nequaquam illud egissent, si nossent, æstimare apostolos feliciter esse pecuniis suis ali, quam labore proprio et manuum opere. Liquidius autem eam rem docet Apostolus in sua ad Romanos Epistola : « Nunc autem proficiscar in Jerusalem, ministrare sanctis. Probaverunt enim Macedonia et Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Jerusalem ». Ipse autem vincetus plerumque et in carceribus, itinerisque incommodis subditus, atque eo impeditus, ne, uti solebat, propriis manibus necessaria sibi pararet, ea se accepisse docet ab iis qui e Macedonia erant fratribus, quique se convenerant, aiens : « Nam quod mihi deerat supplerunt fratres qui venerunt a Macedonia ». Et ad Philippenses : « Quod in principio Evangelii cum nulla Ecclesia communicavi in ratione dati aut accepti, nisi vobiscum solis : quia et Thessalonica semel et bis in usum mihi fuistis ». Sint itaque avari, juxta suam sententiam, Apostolo beatiore : quandoquidem ipsis ex propria substantia, quæ sibi necessaria sunt, suppeditantur. Sed nemo nisi in extremam deciderit amentiam id proferre ausus fuerit. (1) Si volumus itaque evangelicum et apostolicum sequi præceptum, atque universam supra apostolos ab initio fundatam Ecclesiam ; ne opinio-

⁹⁸ Act. xv, 35. ⁹⁶ Matth. xix, 21. ⁹⁷ II Tim. iv, 7. ⁹⁷ Act. xvii, 25. ⁹⁸ Act. iv, 35. ⁹⁹ Rom. xv, 25. ⁹⁹ II Cor. xi, 9. ⁹⁹ Philop. iv, 15.

(98) Ibid. c. 16.

(99) Ibid. c. 17.

(1) Ibid. c. 18.

nibus nostris obtemperemus, nec ea quæ probe dicta sunt perperam intelligamus, ac repudiato tepido illo atque incredulo animi affectu, accuratum Evangelii studium assequamur. Ea quippe ratione valebimus sanctorum Patrum subsequi vestigia, atque a cœnobii scientia et instituto nunquam abscedere, itemque vera huic mundo renuntiare. (2) Operæ autem pretium fuerit hoc loco sanctorum Patrum dicta memorare. Fertur itaque sancti Basilii episcopi Cæsareæ Cappadociæ sermo ad quemdam senatorium virum, qui tepide mundo abrenuntiavit, et qui ex pecuniis suis quidpiam reservavit, dictum ejusmodi : Et senatorium perdidisti, et monachum non fecisti. (3) Oportet igitur cuncti cura ex nostra excindere anima radicem ac principium malorum omnium, avaritiam scilicet : compertissimum habentes, manente radice ramos pullulare, difficileque esse virtutem exercere, nisi in cœnobio degamus : in ipso enim etiam de necessariis rebus nihil curamus. Ananias et Sapphiræ damnationem præ oculis habentes ⁸², horreamus de antiquis facultatibus quidpiam nobis reservare. Similiter Cieci exemplum pertimescamus, qui avaritiæ causa æternæ lepræ traditus est ⁸³. Caveamus ne nobis hujusce vitæ pecunias accumulamus, quas ne in hoc quidem mundo possidemus. Timeamus item, Judam laqueo perentem nobiscum reputantes, ne quidpiam servemus ex iis omnibus quibus cum contemptu renuntiavimus. Ad hæc omnia **323** præ oculis semper habentes mortis incertam horam, caveamus ne, qua hora non putamus, veniat Dominus, conscientiamque nostram inveniat avaritia maculatam, dicatque nobis illud quod diviti illi in Evangelio dictum est : « Stulte, hac nocte a te repetunt animam tuam, quæ autem parasti cujus erunt ⁸⁴ ? »

πῶς τοῖς πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες αὐτὸ τοῦ θανάτου δῆλον, μὴ ποτε ἐν ὥρᾳ ἢ οὐ προσδοκώμεν εἰθὲν ὁ Κύριος, καὶ εὐρήσῃ τὸ ἡμέτερον συνεδρὸς τῇ φιλαργυρίᾳ ἐπιλωμένον, καὶ ἐρεῖ ἡμῖν ὅτι ἐν τῇ εὐαγγελίᾳ ἐβρόβη τῷ πλουσίῳ ἐκείνῳ : « Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ : ἃ δὲ ἠτοίμασας τί νύ ἐστι ; »

4. Quartum nobis est certamen adversus spiritum iracundiæ, ut cum Deo mortiferum hujus venenum ex intimo animæ nostræ excindamus. (4) Eo enim intra cor nostrum reposito, ac tenebrosis tumultibus oculum mentis excæcante, nullam eorum quæ consentanea nobis sunt discretionem habere valeamus, neque spiritualis cognitionis comprehensionem invenire, nec veræ vitæ participes effici, nec mens nostra divinæ ac veræ lucis capax erit. Nam, « Turbatus est, » ait, « a furore oculus meus ⁸⁵. » Neque sapientiæ participes erimus, etiamsi nobis ipsi sapientes videamur, cum scriptum sit : « Furor in sinu insipientium habitabit : » sed neque salutare discretionis radios consequi possumus, etsi ab hominibus perquam sapientes existimemur ; scriptum quippe est : « Ira etiam pruden-

τοῖνον κατὰ τὴν γνώμην τῶν φιλαργύρων καὶ οὗτοι μακαριώτεροι τοῦ Ἀποστόλου, ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἰδίων ὑποτάσεων ἐχορήγει αὐτοῖς ταῖς χρεῖαις. Ἄλλ' οὐκ ἂν τις εἰς ἐσχάτην ἀνοίαν ἐλθὼν εἰπὴν τοῦτο. Εἰ τοῖνον βουλόμεθα τῷ εὐαγγελικῷ καὶ ἀποστολικῷ προστάγματι, καὶ πάσῃ ἐκείνῃ τῇ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῶν ἀποστόλων θεμελιωθείσῃ Ἐκκλησίᾳ ἀκολουθεῖν· μὴ ταῖς ἡμετέροις ὑπονομίαις τρεθώμεθα, μὴδὲ τὰ καλῶς εἰρημένα κακῶς νοώμεν· ἀλλ' ἀπορρίψαντες τὴν χλιαρὰν καὶ ἀπιστον γνώμην, ἀναλίσκωμεν τὴν ἀκριβείαν τοῦ Εὐαγγελίου. Οὕτω γὰρ θνητούμεθα καὶ τοῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ἔγνωσιν ἀκολουθεῖν, καὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ κοινοῦ μὴδὲ ποτε ἀποστήναι, καὶ ἐν ἀληθείᾳ ἀποτάσσασθαι τοῦτω τῷ κόσμῳ. Καλὸν δὲ ἐνταῦθα καὶ λόγῳ ἁγίων Πατέρων ἐπιμνησθῆναι. Φέρεται τοῖνον τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας λόγος πρὸς τινὰ συγκλητικὸν χλιαρῶς ἀποταξάμενον, καὶ παρακατασχόντα τινὰ τῶν ἰδίων χρημάτων, ῥῆμα τοιοῦτον : « Καὶ τὸν συγκλητικὸν ἀπόλεσας, καὶ μοναχὸν οὐκ ἐποίησας. » Χρὴ τοῖνον πάσῃ σπουδῇ ἐκκόπτειν ἐκ τῆς ἡμέτερας ψυχῆς τὴν βίαν, καὶ ἀρχὴν πάντων τῶν κακῶν, ἥτις ἐστὶν ἡ φιλαργυρία· ἀσφαλῶς γινώσκοντας, ὅτι, μενοῦσης τῆς βίης, οἱ κλάδοι φύονται, τὴν δὲ ἀρετὴν κατορθῶσαι δύσκολον, εἰ μὴ ἐν κοινῷ διαγόντας. Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων χρειαῶν περιφρονῶμεν. Τὴν κατάκρισιν Ἀνανίου καὶ Σαπφίρης πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, φρίξωμεν καταλιμπάνειν ἑαυτοὺς τί ποτε τῆς παλαιᾶς περιουσίας. Ὁμοίως τοῦ Γιεζῆ φοβηθέντες τὸ παράδειγμα τοῦ διὰ τὴν φιλαργυρίαν αἰωνίᾳ λέπρᾳ παραδθέντος, φυλαξώμεθα συναθροῖν ἐν ἑαυτοῖς τοῦ βίου τὰ χρήματα, ἀπερ οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ εἰχομεν. Ἐτι γὰρ μὴν τὴν τοῦ Ἰούδα λογιζόμενοι· δι' ἀγχόνης τελευτήν, φοβηθῶμεν τι ποτε ἀπὸ πάντων ὧν ἀποτασσόμενοι καταφρονήσμεν. Ἐπὶ

4. Τέταρτος ἡμῖν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὀργῆς. ὅπως σὺν Θεῷ τὴν τοῦτου θανατηφόρον ἰδὼν ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἡμέτερας ψυχῆς ἐκκόψωμεν. Τοῦτου γὰρ ἐν τῇ ἡμέτερᾳ καρδίᾳ ἐναποκειμένου, καὶ τὴν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας ἐκτυφλοῦντος ταῖς σκοταίναις ταραχαῖς, οὕτε διάκρισιν τῶν συμφερόντων κτήσασθαι δυνάμεθα, οὕτε πνευματικῆς γνώσεως εὐρεῖν κατάληψιν, οὕτε τῆς θνῶτος ζωῆς γενέσθαι μέτοχοι, οὕτε τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀληθινοῦ φωτὸς δεκτικὸς ὁ ἡμέτερος νοῦς γενήσεται. « Ἐταράχθη, » γὰρ, ῥησιν, « ἀπὸ θυροῦ ὁ ὀφθαλμός μου, » οὕτε δὲ σοφίας μέτοχοι γενησόμεθα, καὶ μάλιστα σοφοὶ ταῖς ἐπινομίαις λογιζόμεθα· ἐπειδὴ γέγραπται, ὅτι : Ὁμοῦς ἐν κλίπῳ ἀφρόνων αὐλισθήσεται. » Ἄλλ' οὐδὲ τὰς σωτηριώδεις ἀκτῖνας τῆς διακρίσεως κτήσασθαι δυνάμεθα, εἰ καὶ τὰ μέγιστα

⁸² Act. v. 5-10. ⁸³ IV Reg. v. 27. ⁸⁴ Luc. xii, 20. ⁸⁵ Psal. vi, 8.

(2) Ibid. c. 19.
(3) Ibid. c. 28.

(4) Cassian. Institut. l. viii. c. 1.

φρόνιμοι τοῖς ἀνθρώποις νομιζόμεθα· γέγραπται γάρ, ὅτι: «Ὁργὴ καὶ φρονίμους ἀπόλλυσιν»· οὕτως τὰς δικαιοσύνης κυβερνήσεις νηφαλῆς καρδίᾳ ἐπ' ἔχειν ἰσχύομεν· γέγραπται γάρ, ὅτι: «Ἀνδρὶς ὀργῇ δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ καταργάζεται»· οὕτως δὲ τὴν ἐπαίνουμένην παρὰ πάντων κοσμιότητα καὶ εὐσεβή-
 μουσιν κτήσασθαι δυνάμεθα· ἐπειδὴ γέγραπται: «Ἀνὴρ θυμῷδης οὐκ εὐσχήμων»· Ὁ τοίνυν βουλό-
 μενος πρὸς τελείωσιν ἔλθειν, καὶ ἐπιθυμῶν τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα νομίμως ἀγωνίσασθαι, ἀπὸ παντὸς ἐλαττώματος ὀργῆς τε καὶ θυμοῦ ἀλλότριος ἔστω, καὶ ἀκούετω τί αὐτὸ τὸ σκαῦος τῆς ἐκλογῆς παραγγέλλει λέγων· «Πᾶσα πικρία, καὶ ὀργή, καὶ θυμὸς, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀπ' ἡμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ»· Ὅταν δὲ εἴπῃ πᾶσαν, οὐ-
 δεμίαν πρόφασιν θυμοῦ ὡς ἀναγκαίαν ἢ ὡς εὐλογον-
 ῆμιν καταλείπειν· Ὁ τοίνυν πλημμελοῦντα τὸν ἀδελφὸν βουλούμενος διορθώσασθαι ἢ ἐπιτιμίαν πα-
 ρέχειν, σπουδάζτω ἑαυτὸν ἀτάραχον φυλάττειν, μὴ πο-
 τε, ἄλλον θεραπεύσαι βουλούμενος, ἑαυτῷ τὴν νόσον ἐπι-
 σπάσῃται, καὶ ῥηθῇσεται αὐτῷ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκείνο· «Πατὴρ, θεράπευσον σεαυτὸν»· καὶ πάλιν· «Τί βλέπεις τὸ κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὴν τὴν ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς; ἢ ποίῳ τρόπῳ εἶπες τῷ ἀδελφῷ σου· Ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, ὅστις τὴν δοκὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ ἔχεις, ἐπικαλύπτουσιν αὐτόν; Ἐξ οἷας γὰρ δὴποτε αἰτίας ἢ τῆς ὀργῆς κίνησις, ὑπερξέσασα, τυφλοῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, καὶ οὐκ ἐφ' αὐτὸν θεάσασθαι τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης. Ὡς περ γὰρ ὁ ἐπιθεὶς τοῖς ὀφθαλμοῖς χρυσὸν μέταλλα ἢ μοιβιδίνα ἐπιθεὶς ἐκώλυσε τὴν ὁρατικὴν δύναμιν, καὶ οὐδαμῶς διαφορὰν ἐποίησε τῆς τυφλότητος ἢ τοῦ χρυσοῦ μετὰλλου τιμωτῆς· οὕτως ἐξ οἷας δὴ-
 ποτε αἰτίας ἢ τῆς ὀργῆς κίνησις ἐξαφθεῖσα τὴν ὁρα-
 τικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς σκοτίζει. Τότε μόνον κατὰ φύσιν κεκρήμεθα τῷ θυμῷ, ὥστε πρὸς τοὺς ἐμπα-
 θεῖς καὶ φιληδόνους λογισμοὺς τοῦτον κινήσωμεν. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ ἐκδιδάσκει φάσκων· «Ὁργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε»· τού-
 ἐστι, κατὰ τῶν ἰδίων παθῶν τὴν ὀργὴν κινεῖτε, καὶ κατὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν, καὶ μὴ διὰ τοῦ πράτ-
 τειν τὰ ὑποβαλλόμενα ὑπ' αὐτῶν ἁμαρτάνετε· καὶ ταύτην σαφῶς τὴν ἐννοιαν δηλοῖ τὸ ἐπαγόμενον· «Ἄ λέγετε, φησὶν, ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανύγχετε»· τούτεστιν, ὅταν ἀνέλθωσιν ἐπὶ τὴν καρδίαν οἱ πονηροὶ λογισμοί, ἐκβάλλοντες τούτους διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ὀργῆς, μετὰ τὴν τούτων ἀποβολὴν ὥσαντι ἐν κοίτῃ τῇ ἡσυχαῖα εὐρισκόμενοι, τὸ τηλικαῦτα κατανύγχετε πρὸς μετάνοιαν. Συμφανεῖ δὲ τούτους καὶ ὁ μα-
 κάριος Παῦλος χρησάμενος τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ ῥήτου τούτου, καὶ προσθεὶς· «Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυεῖται ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν μὴ εἴδοτε τόπον τῷ δια-

tes disperdit: neque justitiæ gubernacula vigilantī corde retinere valemus, cum scriptum sit: «Ira viri justitiam Dei non operatur»· neque omnium ore celebratam modestiam decentiamque obtinere possumus, quandoquidem scriptum est: «Vir iracundus modestus non est»· (5) Qui voluerit ergo ad perfectionem attingere, qui exoptat spirituale certamen legitime obire, ab omni delicto iræ furorisve alienus sit, audiatque quid præcipiat vas illud electionis: «Omnis amaritudo et ira et indignatio, et clamor et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia»· Cum ait autem «omnem», nullam nobis indignationis occasionem, vel quasi necessariam, vel quasi consentaneam reliquit. Qui igitur errantem fratrem corripere aut castigationem ipsi inferre voluerit, studeat sese commotionis perturbationisque expertem custodire, ne, dum alium vult curare, morbum sibi trahat, neve dicatur ei Evangelicum illud: «Medice, cura teipsum»· ac rursum: «Quid tu vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non intelligis? aut quomodo dices fratri tuo: Sine, ejicam festucam ex oculo tuo, qui trabem in proprio oculo habes operientem illum?»· Qualibet enim de causa iræ motus effervesca, mentis oculos excæcat, neque sinit hominem respicere Solem justitiæ. (6) Quemadmodum enim qui oculis imponit aurea et plumbea metalla, æque impedit videndi facultatem, nec auri metalli pretium aliquam facit cæcitatibus differen-
 tiam; ita ex qualibet causa iræ commotio accen-
 datur, animæ videndi facultatem obtenebrat. (7) Tunc solum juxta naturam indignatione utimur, cum adversus vitiosas et voluptarias cogitationes eam movemus. Id quippe nos propheta David docet cum ait: «Iracimini et nolite peccare»· id est, adversus proprias passiones iram move, nec non adversus pravas cogitationes, neque agendo quæ vobis suggeruntur ab illis, peccetis: quam plane interpretationem declarat quod sequitur: «Quæ dicitis, inquit, in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini»· id est, cum ascen-
 derint pravæ cogitationes in cor vestrum, ejicite il-
 las, concitantes adversus eas iram vestram postquam vero ejectæ fuerint, quas in lecto seu quiete, tum compungimini ad poenitentiam. His porro consonat beatus Paulus, qui hujusce dicti testimonio est usus, atque illud adjecit: «Sol non occidat super iracundiam vestram, nolite dare locum diabolo»· id est, ne pravis cogitationibus consentiendo, Solem justitiæ Christum irritantes, efficiatis ut occidat in
 324 cordibus vestris, ut ne ejus discessu locum in vobis inveniat diabolus. (8) De isto sole ait Deus per prophetam: «Timentibus nomen meum orietur Sol justitiæ, et medicina erit in alis ejus»·

⁶⁶ Jac. i. 20. ⁶⁷ Prov. xi. 25. ⁶⁸ Ephes. iv. 31. ⁶⁹ Ibid. ⁷⁰ Ephes. iv. 24. ⁷¹ Malach. iv. 2.

⁶⁹ Luc. iv. 25. ⁷² Marc. vii. 25. ⁷³ Psal. iv. 5.

(5) Ibid. c. 5.
(6) Ibid. c. 6.

(7) Ibid. c. 7, 8.
(8) Ibid. c. 9.

Quod si dictum illud (Apostoli) ad litteram accipiamus, ne quidem ad occasum usque solis conceditur nobis ut iram servemus. (9) Quid igitur de illis dicemus, qui feritate atque insaniam vitii affectus, non ad usque solis hujusce occasum tantummodo servant iram; sed etiam ad multos dies producant eam, a mutuo colloquio abstinentes: neque verbis ulterius iracundiam exprimunt suam, sed silentio ad invicem servato, virum memorie injuriarum ad suam perniciem accendunt; ignorantes non modo a peccato quod opere perpetratur abstinendum esse; sed etiam ab eo quod in mente concipitur; ne tenebris recordationis injuriarum obscurata mens, excidat a lumine cognitionis, ac discretionis, atque privetur sancti Spiritus habitatione. (10) Quamobrem jubet Dominus in Evangelis⁷⁸, relinqui munus super altare, et reconciliari fratri: quod fieri nequeat acceptum munus esse, nobis ira ac injuriarum memoria occupatis. Apostolus vero cum ait, sine intermissione orandum esse⁷⁹, in omnique loco elevandas esse sanctas manus, absque ira⁸⁰, etiamsi in sola cogitatione sit, id agendum esse docet. Restat igitur ut vel nunquam oremus, atque ita obnoxii simus Apostolico praecepto; aut si praecepta servare eudemus, ut absque ira et recordatione injuriarum illud agamus. (11) At quandoquidem plenaeque contingit, ut contristatis aut perturbatis fratribus, nos rem contemnamus, atque dicamus, non nos in causa esse quod illi contristentur; animarum medicus, ut irae occasiones radicitus evellat ex corde nostro⁸¹, non modo si nos contristati et irati simus in fratrem nostrum, jubet ut munus relinquamus, et reconciliemur ipsi; sed etiamsi ipse in nos jure an injuria irascatur, ut excusatione nostra iram ejus sedemus, et tunc munus offeramus. (12) Sed quid diutius evangelicis et apostolicis praeceptis immoremur, cum ex veteri item lege liceat hoc ediscere: quae tametsi ex illa severitate deflectere ac sese attemperare videtur, ita habet: « Ne oderis fratrem tuum in corde tuo⁸². » Ac rursum: « Via eorum qui injuriarum memoriam tenent, ad mortem⁸³. » Hoc enim loco non modo eam quae in opus prorumpit, sed eam item quae mente retinetur iram, vetat atque ulciscitur. Quamobrem oportet divinis legibus inherentes, totis viribus contra spiritum irae decertare, et contra morbum illum intra nos situm: neque contra homines iram concitare, ac ideo solitudinem et segregationem consecrari; quo scilicet nemine ibi praesente qui nos concitet ad iram, virtus aequanimitatis facile in solitudine exerceatur: nam tum ex superbia, tum quod nolumus nos ipsos incusare, nostraeque segnitiei irae causas ascribere, efficitur ut exoptemus a fratribus segregari. Quando itaque imbecillitatis nostrae causas aliis imputa-

A ὁλοῦ· » τοῦτέστι μὴ παρασκευάζετε τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστὸν, παροργίζοντες αὐτὸν ἐν τῇ τῶν φαύλων λογισμῶν συγκαταθέσει, ἐπιδύναμι τὰς καρδίας ὑμῶν· ἵνα μὴ τῇ ἀναχωρήσει αὐτοῦ εὕρη ἐν ὑμῖν τόπον οὐ διάβολος. Περὶ τούτου τοῦ ἡλίου καὶ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου λέγει· « Τοῖς δὲ φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἀνατελεῖ ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ ἰασίς ἔσται ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » Εἰ δὲ καὶ κατὰ τὸ γράμμα ἐκλάβομεν τὸ ῥητόν, οὐδὲ μέχρι δύσεως ἡλίου συγχωρεῖται ἡμῖν φυλάττειν τὴν ὀργήν. Τί οὖν ἐροῦμεν περὶ τούτων, οἵτινες τῇ ἀγριότητι καὶ μανίᾳ τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως, οὐ μόνον μέχρι δύσεως τούτου τοῦ ἡλίου διατρυσοῦσι τὴν ὀργήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλείεστας ἡμέρας παρατείνουσιν αὐτὴν παρσιωπῶντες ἀπ' ἀλλήλων, οὐκ ἐτι μὲν διὰ τῶν ῥημάτων ἡλίου συγχωρεῖται αὐτὴν, τῇ δὲ πρὸς ἀλλήλους σιωπῇ τὸν τῆς μνησικαχίας ἰδὼν εἰς βλεθρον αὐτῶν ἐξάπτοντας, ἀγνοοῦντας, ὅτι μὴ μόνον ἐκ τῆς κατ' ἐνέργειαν ἀμαρτίας ἀπέχεσθαι δεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ διάνοιαν, ἵνα μὴ, τῷ σκότει τῆς μνησικαχίας ὁ νοῦς ἀμαυρωθεῖς, ἐκπίσῃ τοῦ φωτός τῆς γνώσεως, καὶ τῆς διακρίσεως, καὶ στερηθῇ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκείσεως. Διὰ γὰρ τούτου καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις κελεύει ἀφεῖναι τὸ δῶρον ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ διαλλάττεσθαι τῷ ἀδελφῷ· ἵνα μὴ δυνατόν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι, θυμοῦ καὶ μνησικαχίας ἐναποκειμένων ἡμῖν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ λέγων ἀδελφίστους προσεύχεσθαι, καὶ ἐν παντί τόπῳ ἐπαίρειν ὅσας χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διὰ λογισμῶν τούτο ἡμᾶς διδάσκει. Περιλείπεται τοίνυν ἡ μηδέποτε προσεύχεσθαι, καὶ κατὰ τούτο ὑποδίκους εἶναι τῷ ἀποστολικῷ παραγγέλματι, ἢ σπουδάζοντας φυλάττειν τὰ προσταγmata, χωρὶς ὀργῆς καὶ μνησικαχίας τούτο ποιεῖν. Καὶ ἐπειδὴ πολλάκις λυπηθέντων ἀδελφῶν ἢ παραχθέντων περιφρονοῦμεν λέγοντες, ὅτι ἐξ ἡμετέρας αἰτίας τούτους λελυπησθαι, ὁ τῶν ψυχῶν ἱατρός τὰς προσφάσεις τῆς ὀργῆς ριζοῦν ἀπὸ καρδίας ἀνασπᾶσαι βουλόμενος, οὐ μόνον εἰ τύχοι μὲν ἡμεῖς λελυπημένοι κατὰ τοῦ ἀδελφεοῦ, προστάσσει ἀφεῖναι τὸ δῶρον, καὶ διαλλάττεσθαι τούτῳ· ἀλλὰ καὶ εἰ αὐτὸς λελυπηταὶ καὶ ἡμῶν δικαίως ἢ ἀδίκως, τούτον διὰ τῆς ἀπολογίας θεραπεύειν, καὶ τότε προσφέρειν τὸ δῶρον. Ἀλλὰ τί ἐπιπολὺ τοῖς εὐαγγελικαῖς καὶ ἀποστολικαῖς παραγγέλμασιν ἐνδιατρίβομεν, ἐξὼν καὶ ἀπὸ τοῦ παλαιῦ νόμου μαθεῖν τούτο, ὅς, καὶ συγκατάθεσιν τῆς ἀκριβείας ἔχειν δοκῶν, τάδε φησί· « Μὴ μισῆς τὸν ἀδελφόν σου ἐν τῇ καρδίᾳ σου· » καὶ πάλιν· « Ὅσοι μνησικάκων εἰς θάνατον. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ μόνον τὴν κατ' ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ διάνοιαν ὀργὴν κωλύει καὶ κολάζει. Δὲ προσήκει, τοῖς θεοῖς νόμοις ἀκολουθοῦντας, πάσῃ δυνάμει ἀγωνίζεσθαι κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὀργῆς, καὶ κατὰ τῆς ἐνδον ἐν ἡμῖν ἀποκειμένης νόσου· καὶ μὴ, κατὰ τῶν ἀνθρώπων τὸν θυμὸν κινώντας, ἐρημίαν καὶ μόνωσιν μεταδιώ-

⁷⁸ Matth. v. 24. ⁷⁹ I Thess. v. 17. ⁸⁰ I Tim. ii. 8. ⁸¹ Matth. v. 24. ⁸² Lev. i. xix, 17. ⁸³ Prov. xi. 25.

(9) Ibid. c. 10, 11.

(10) Ibid. c. 12.

(11) Ibid. c. 13.

(12) Ibid. c. 14, 13.

και· ὡς ἐκεῖ δὴθεν, καὶ μεγάνος ὄντος τοῦ κινου-
 ντος ἡμᾶς εἰς ὀργήν, εὐκόλως ἐν τῇ μονῶσει ἡ ἀρετὴ
 τῆς μακροθυμίας κατορθώσεται· ἀπὸ γὰρ τῆς
 ὑπερηφανίας καὶ τοῦ μὴ θέλειν μέμφεσθαι ἑαυτοῦς
 καὶ ἐπιγράφειν τῇ ἰδίᾳ ῥαθυμίᾳ τὰς αἰτίας τῆς ὀ-
 γῆς, τὴν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἀλλοτριῶσιν ἐπιποθεῖμεν.
 Ἔως ὅτε τοίνυν τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας τὰς αἰτίας
 ἄλλοις ἐπιγράφομεν, ἀδύνατον ἡμᾶς πρὸς τὴν τε-
 λείωσιν τῆς μακροθυμίας φθάσαι. Τὸ γὰρ κερ-
 λαῖον τῆς ἡμετέρας διορθώσεως, οὐκ ἐκ τῆς τῶν
 πλησίον μακροθυμίας τῆς πρὸς ἡμᾶς γινομένης κατ-
 ορθοῦται, ἀλλ' ἐκ τῆς ἡμετέρας πρὸς τὸν πλησίον
 μακροθυμίας καὶ ἀνεξιχαίας. Ὅταν δὲ τὸν τῆς μα-
 κροθυμίας ἀγῶνα φεύγοντες τὴν ἔρημον καταδιώκω-
 μεν καὶ τὴν μόνωσιν, ὅσα δ' ἂν τῶν ἡμετέρων παθῶν
 ἀθεράπευτα ἐκείσε ἐπενέγκωμεν, ἐπικεχυμένα,
 οὐκ ἐξελημμένα, τυγχάνουσι. Καὶ γὰρ ἡ ἔρημος καὶ
 ἡ ἀναχώρησις τοῖς μὴ πῶ παθῶν ἀπὸ πλάγμενοις οὐ
 μόνον φυλάττειν ἐπίσταται τὰ ἐλαττώματα, ἀλλὰ καὶ
 ἐπικαλύπτειν ταῦτα οἶδε. Καὶ οὐδὲ ἐπαισθάνεσθαι
 αὐτοὺς συγχωρεῖ ποτὶ πάθει ἡττώται· τοῦναν-
 τίον δὲ φαντασίαις αὐτοὺς ὑποβάλλει, κατωρθώκε-
 ναι αὐτοὺς πείθει τὴν τε μακροθυμίαν καὶ τὴν
 ταπεινώσιν, ἕως μὴ πάρεστιν ὁ τοῦτους ἐρεθίζων
 καὶ δοκιμάζων· ὅταν δὲ συμβῇ πρόφασις τοῦ-
 τος κινουσα, καὶ γυμνάζουσα, εὐθέως τὰ ἐναποκει-
 μενα πάθῃ καὶ τὸ πρὶν λανθάνοντα, ὥσπερ ἵπποι
 ἀχαλίνωτοι, ἐκ τῶν ἰδίων ἀρετηρίων ἐκπηδήσαν-
 τες, καὶ τῇ μακρᾷ ἡσυχίᾳ καὶ σχολῇ τραπέντες, σφο-
 δρότερον καὶ ἀγριώτερον πρὸς διεσθρον κατασύρουσι
 τὸν ἴδιον ἐπιβάτην. Πλέον γὰρ ἀγριοῦται ἐν ἡμῖν τὰ
 πάθῃ ἀγροῦντα τῆς ἐξ ἀνθρώπων γυμνασίας, καὶ
 αὐτὴν τὴν σκιάν τῆς ὑπομονῆς καὶ μακροθυμίας, ἣν
 εἰκονικῶς δοκοῦμεν ἔχειν, ἀναμεμιγμένην τοῖς ἀδελ-
 φοῖς τῇ ἀμελείᾳ τῆς ἀγυμνασίας, καὶ τῆς μονώσεως
 ἀπόλλυμεν. Ὅσπερ γὰρ τὰ ἰοδῶλα τῶν θηρίων ἐν
 ἐρημίᾳ, καὶ ἐν ταῖς ἰδίαις κοίταις ἡσυχάζοντα, τότε
 τὴν ἰδίαν μανίαν ἐπιδείκνυνται, ὅταν λάθωται τις
 προσεγγίζοντας· οὕτω καὶ οἱ ἐμπαθεῖς ἄνθρωποι οὐκ
 ἀρετῆς διαθέσει, ἀλλὰ τῇ τῆς ἐρημίας ἀνάγκῃ ἡσυ-
 χάζοντες, τότε τὸν τῆς ψυχῆς ἴον ἐξεμοῦσιν, ὅταν
 δράζωνται τοῦ προσεγγίζοντας καὶ ἐρεθίζοντας. Καὶ
 τοῦτο χάριν τοῖς τελείωσιν πραότῃτος ἐπιζητοῦσι
 σπουδῇ πάτῃ ὀφείλει μὴ μόνον πρὸς ἀνθρώπους
 μὴ ὀργίζεσθαι, ἀλλὰ μηδὲ πρὸς τὰ ἄλογα, μηδὲ πρὸς
 τὰ ἀψυχα πράγματα. Μέμνημαι γὰρ ἐγὼ ἦνίκα ἐν
 ἐρήμῳ διέτριβον κατὰ καλάμου τὸν θυμὸν κινήσας,
 τῆς παχύτητος τοῦτο ἢ λεπτότητος ἀπαρεσάσης
 μοι· καὶ κατὰ ζύλου πάλιν, ὅταν κόβῃ τοῦτο θελή-
 σας, μὴ ταχέως ἐδυνήθην· καὶ πάλιν κατὰ λίθου
 πορικέλου, ὅταν, σπουδάζοντός μου ἐκβάλλειν τὸ
 πῦρ, μὴ ταχέως ὁ σπινθὴρ ἐξεπδήσεν, οὕτω τῆς
 ὀργῆς ἐπιταθείσης, ὡς κατὰ τῶν ἀναισθητῶν, καὶ
 ἀψύχων πραγμάτων ταύτην ἐκφέρειν. Εἰ τοίνυν ἐπι-
 ποθεῖμεν τυχεῖν τῷ μακαρισμοῦ τοῦ Χριστοῦ, οὐ
 μόνον τὴν κατ' ἐνέργειαν ὀφειλομένην ὀργὴν κωλύσαι,
 καθὰ εἰρηται, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ διάνοιαν. Οὐ γὰρ

A nims, impossibile est nos ad perfectionem æquani-
 mitatis attingere. (15) Summa quippe emendationis
 nostræ non ex proximi erga nos æquanimittate obti-
 netur, sed ex nostra erga proximum longanimitate
 ac injuriarum oblivione. Cum autem æquanimittatis
 certamen fugientes eremum petimus et solitudinem,
 quascunque illuc nondum curatas sedatasque pas-
 siones afferimus, occultas eas, non deletas esse pule-
 mus. Enimverò eremus atque secessus iis qui non-
 dum passionibus liberi sunt, non reservare modo
 imperfectiones, sed eas occultare quoque novit.
 Neque iis sentire concedit quibus sint passio-
 nibus obnoxii; quinimo iis quas suggerit phanta-
 siis suadet ipsis quod æquanimittatem, quod hu-
 militatem sint assecuti, donec adest nemo qui
 concitet et probet ipsos; cum accidit autem oc-
 casio qua concitentur et exerceantur, reconditæ
 statim ac pridem occultæ passiones, seu effrenes
 325 equi ex stabulis erumpentes, ac longa quiete
 et otiositate perpasti, vehementius efferatiusque
 equitem in perneciem conjiciunt. Passiones quippe in
 otio neque excitatæ ab hominibus magis efferuntur in
 nobis: ipsamque patientiæ et æquanimittatis umbram,
 quam phantasia tantum et opinione tenemus, si
 fratribus nos immisceamus, per solitudinis otium,
 ob negligentiam exercitandi amittimus. (14) Quem-
 admodum enim venenata animalia, in deserto et in
 eubilibus suis recumbentia, tunc furorem suum
 demonstrant, cum accedentem quemdam capiunt;
 ita homines passionibus obnoxii, non virtutis affe-
 ctu, sed ex deserti loci necessaria conditione quie-
 scentes, tum animæ virus evomunt, cum acceden-
 tem quempiam et irritantem se apprehenderint.
 Quamobrem qui mansuetudinis perfectionem ex-
 quirunt, par omnino est, ut non modo adversum
 homines non irascantur, sed neque adversus bruta,
 imo ne adversus inanimata quidem. Memini me
 cum in eremo degerem, contra calamum iram con-
 cepisse, quod ejus modo densitas modo tenuitas
 displiceret: contra lignum item, quod excindere
 cum vellem, celeriter non possem: rursum contra
 igniarium silicem, quod me festinante ignem edu-
 cere, non statim exsiliret scintilla; ita nimirum
 grassatur ira, ut ad usque insensibilia et inanimata
 efflatur. (15) Si cupiamus itaque consequi beati-
 tudinem Christi; non modo iram quæ ad opus
 prorumpit, uti supra dictum est, coercere debemus,
 sed eam quoque quæ mente conceipitur. Non enim
 tantumadem affert utilitatis os continere suum, et
 furiosum quodquam dictum non proferre, quantum
 cor purgare ab injuriarum memoria, et pravas non
 fovere cogitationes. Docet enim evangelica scien-
 tia, excisas oportere peccatorum radices, potius
 quam ramos. Excisa quippe a corde ira radice,
 nullum odium, nulla invidia ad opus usque dedu-
 cetur: nam, qui odit fratrem suum, homicida est,
 nimirum quoad affectum odii occidit eum. Occisum

(13) Ibid. c. 13. 17.

(14) Ibid. c. 18.

(15) Ibid. c. 19.

autem videt illum Deus : ejus sanguinem , non A gladio effusus vident homines , sed ex affectu odii ille occisus fuit . Deus itaque non modo pro operibus , sed etiam pro cogitationibus et proposito , unicuique coronas aut supplicia retribuet , quemadmodum ipse per prophetam ait : Ego venio collectum opera , cogitationes , et meditationes eorum . Ac rursus Apostolus ait : « Inter se invicem cogitationibus accusantibus , aut etiam defendentibus , in die cum judicabit Deus occulta hominum »¹⁾ . Ipse autem Dominus docens , oportere nos omnem iracundiam deponere , ait in Evangeliiis : « Quod , quicumque irascitur fratri suo , reus erit iudicio »²⁾ . (16) Ita enim habent accurata exemplaria : nam illa vox , « temere , » adjecitilia est : quod palam est ex præcedenti Scripturæ clausula . Scopus namque Domini vult nos radicem ac scintillam iræ prorsus abscindere , ac ne minimam iræ occasionem intra nos servare ; ut ne scilicet si ex consentanea ratione iram concitemus , demum in bruti animi furorem incidamus . (17) Hujusce porro morbi hæc est perfecta medela ; ut scilicet persuasum habeamus , nobis neque justa neque injusta de causa licere indignationem concitare nostram . Nam si spiritus iræ mentem obscurat nobis , neque lux discretionis , neque recti consilii justitiæque gubernaculum in nobis reperietur : neque spiritus iræ dominante fieri potest , ut anima nostra templum sancti Spiritus efficiatur . Demum oportet ut incertam mortis horam præ oculis habentes , custodiamus nos ab ira , ac sciamus neque ascetin , neque temperantiam , neque ablicationem rei omnis materialis , neque jejunia et vigiliis , utilitati nobis fore , si ira atque odio correpti , rei simus iudicio . Quo utinam liberemur , gratia Domini nostri Jesu Christi , cui gloria in sæcula sæculorum .

ἐρθού βουλευµατος , οὕτε δικαιοσύνης κυβέρνησις ἐν τὴν ἡμετέραν ψυχὴν γενέσθαι θανάτου , τοῦ πνεύματος ὀργῆς τοῦ θανάτου καὶ ἑκάστην ἡμέραν πρὸ ὀφθαλµῶν ἔχοντας , φυλάττειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ὀργῆς , καὶ εἰδέναι , ὅτι οὕτε ἀσκησις , οὕτε σωφροσύνη , οὕτε ἀποταγὴ πάσης ὕλης , οὕτε τῶν νηστειῶν καὶ ἀγρυπνιῶν δεξιὸς ἡµῶν ἐστίν , ἔάν , ὑπὸ ὀργῆς καὶ µίσους κατεχόμενοι , ἔνοχοι εὐρεθῶµεν τῇ κρίσει . Ἦς ρυθισθῆµεν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡµῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ , ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων .

326 5. (18) Quintum nobis est certamen adversus spiritum tristitiæ , qui animam obscurat nostram ut nulli possit spirituali contemplationi vacare , D exhibetque illam ab omni bono opere . Cum enim pravus ille spiritus animam apprehenderit totamque obscuraverit , non preces cum alacritate fundere concedit , non in sacrarum lectionum capienda utilitate vacare , non fratribus mansuetum et commodum esse sinit : odium omnis circa opera studii , ipsiusque vitæ professionis suggerit . Dum omnia denique salutaria animæ consilia confundit tristitia , ejusque firmitatem ac perseverantiam solvit , quasi stultam illam et attonitam efficit , ac

τοσοῦτον ὥφεται τὸ κρατεῖν τοῦ στόματος , καὶ μὴ ἐκφέρειν ῥῆμα μανιώδες , ὅσον τὸ καθαρίζειν τὴν καρδίαν ἀπὸ μνησικαχίας , καὶ μὴ ἀνατρέφειν πονηροὺς λογισμοὺς . Τὰς βίβλας γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων ἐκκλῆπτειν παραγγέλλει ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία , ἥπερ τοὺς καρπούς τῆς βίβλης γὰρ τοῦ θυμοῦ ἐκκοπίσσης ἀπὸ τῆς καρδίας , οὔτε µίσος , οὔτε φθόνος εἰς ἔργον προαχθήσεται . καὶ γὰρ ὁ µισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ , φονεύων αὐτὸν ἐν τῇ διαθέσει τοῦ µίσους . Ἀναίρεθέντος Θεοῦ ἀφορᾷ οὗτινος τὸ αἷμα , οὐ διὰ ξίφους ἐκχυθὲν , ἀνθρωποὶ βλέπουσιν , ἀλλὰ τῇ διαθέσει τοῦ µίσους ἀναίρεθέντος . Θεὸς ὅρα οὐ µόνον ὑπὲρ πράξεων , ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ λογισµῶν καὶ ὑπὲρ προαιρέσεων ἐν ἑκάστῳ στεφάνους ἢ τιµωρίας ἀποδοῦναι , καθὼς αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου φησὶν .

B « Ἐγὼ ἔρχομαι συναγαγεῖν τὰ ἔργα , καὶ τοὺς λογισµοὺς , καὶ τὰς ἐνθυµήσεις αὐτῶν . » Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος λέγει . « Μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισµῶν καταγοροῦντες [κατηγοροῦντων] , ἢ καὶ ἀπολογουµένων ἐν ἡμέρᾳ . ὅτε κρίνῃ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων . » Αὐτὸς δὲ ὁ Δεσπότης , διδάσκων ἡµᾶς , ὅτι δεῖ πᾶσαν ὀργὴν ἀποτιθεσθαι , φησὶν ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις . « Ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόµενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔνοχος ἐστὶ τῇ κρίσει . Ὅστω γὰρ τῶν ἀντιγράφων , τὰ ἀκριβῆ περιέχει . τὸ γὰρ εἰκῆ , ἐκ προσθήκης ἐτέθη . καὶ τοῦτο ὅλῳ ἐκ τοῦ προκειµένου λήµματος τῆς Γραφῆς . Ὅ γὰρ σκοπὸς τοῦ Κυρίου τὴν βίβλαν , καὶ τὸν σπινθῆρα τῆς ὀργῆς ἀποκόπτειν πᾶσι τρόποις ἡµᾶς βούλεται , καὶ μήτε µίαν πρόφασιν ὀργῆς ἐν αὐτοῖς διαφυλάττειν . ἵνα µὴ εὐλόγως ὤθην τὴν ὀργὴν κινούμενοι , ὕστερον τῇ µανίᾳ τοῦ ἀλόγου θυμοῦ περιπέσωµεν . Τῆς δὲ νόσου ταύτης τελεία ἱατρεία αὕτη ἐστίν , ἵνα πιστεύσωµεν , ὅτι οὔτε ἐπὶ δικαίοις , οὔτε ἐπὶ ἀδίκαις , ἔξασιν ἡµῖν κινεῖν τὸν θυµόν . Τοῦ γὰρ πνεύματος τῆς ὀργῆς σκοτίσαντος τὴν διάνοιαν , οὔτε διακρίσεως φῶς , οὔτε ἡµῖν εὐρεθήσεται , οὔτε ναὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὀργῆς κυριεύοντος . Τέλος δὲ πάντων χρητὸν τὸ ἀδελφὸν τῆς ὀργῆς , καὶ εἰδέναι , ὅτι οὔτε ἀσκησις , οὔτε σωφροσύνη , οὔτε ἀποταγὴ πάσης ὕλης , οὔτε τῶν νηστειῶν καὶ ἀγρυπνιῶν δεξιὸς ἡµῶν ἐστίν , ἔάν , ὑπὸ ὀργῆς καὶ µίσους κατεχόμενοι , ἔνοχοι εὐρεθῶµεν τῇ κρίσει . Ἦς ρυθισθῆµεν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡµῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ , ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων .

5. Πέµπτος ἡµῖν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης , τοῦ ἐπισκοποῦντος τῇ ψυχῇ ἀπὸ πάσης πνευματικῆς θεωρίας , καὶ κωλύοντος αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἀγαθῆς ἐργασίας . Ὅταν γὰρ τὸ πονηρὸν τοῦτο πνεῦμα περιδράξῃται τῆς ψυχῆς , καὶ ὅλην αὐτὴν σκοτώσῃ , οὐκ εὐχὰς ἐκτελεῖν μετὰ προθυµίας συγχωρεῖ , οὐ τῶν ἱερῶν ἀναγνωσµάτων τῇ ὥφελείᾳ ἐκκατερεῖν , πρῶτον καὶ εὐκατάµικτον πρὸς τοὺς ἀδελφούς εἶναι οὐ συγχωρεῖ , καὶ πρὸς πάντα τῶν ἔργων τὰ ἐπιτηδεύµατα , καὶ πρὸς αὐτὴν τοῦ βίου τὴν ἐπαγγελίαν µίσος ἐμποιεῖ . Καὶ πάντα ἀπλῶς τὰ σωτηριώδη βουλευµατα τῆς ψυχῆς ἢ λύπη συγχέασα καὶ τὴν εὐτονίαν αὐτῆς , καὶ καρτερίαν παραλύσασα , ὥς

¹⁾ Rom. II , 15. ²⁾ Matth V , 22.

(16) Ibid. c. 2).

(17) Ibid. c. 21.

(18) Ibid. I. II , c. 1.

ἔρπον αὐτὴν, καὶ παραπλήγῃ ἀπεργάζεται, τῷ τῆς ἀπογνώσεως λοιπὸν ἐνδύσασα λογισμῷ. Διὰ τοῦτο εἰς σκοπὸς ἡμῖν ἔστω ἀγωνίσασθαι τὸν πνευματικόν. ἀγῶνα, καὶ νικῆσαι σὺν Θεῷ τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρεῖσθαι τὴν ἑαυτῶν καρδίαν ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης. Ὅσοι γὰρ τῆς ἡμέτιον, καὶ σκόληξ ξύλον, οὕτως ἡ λύπη τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν κατεσθίει, ἐκκλίνειν παύουσα πᾶσαν ἀγαθὴν συντηρίαν, καὶ οὐδὲ παρὰ τῶν γνησίων φίλων λόγον συμβουλίας δεχίσθαι συγχωροῦσα, οὐδὲ χρηστὴν ἀπόκρισιν ἢ εἰρηνικὴν ἐπιτρέπουσα τοῦτοις μεταδόναι· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ψυχὴν θλίβουσα, πικρίας αὐτὴν καὶ ἀκηδίας πληροῖ· καὶ λοιπὸν ὑποβάλλει αὐτὴν φεύγειν τοὺς ἀνθρώπους, ὡς αἰτίους αὐτῇ τῆς ταραχῆς γενομένους· καὶ οὐ συγχωρεῖ αὐτὴν ἐπιγνύναι, ὅτι οὐκ ἔβωθεν, ἀλλ' ἐβόθεν ἔχει τὴν νόσον ἀποκειμένην, ἥτις τότε φανεροῦται, ὅταν οἱ πειρασμοὶ ἐπιστάντες διὰ τῆς γυμνασίας εἰς τὸ ἐμφανὲς αὐτὴν προενέγκωσιν. Οὐδέποτε γὰρ ὑπὸ ἄλλου βλάθεται ἄνθρωπος, εἰ μὴ ἐβόθεν ἀποκειμένην ἔχει τὴν νόσον, ἥτις τὰς τῶν παθῶν αἰτίας, καὶ τοῦτου χάριν ὁ πάντων δημιουργὸς καὶ πατὴρ τῶν ψυχῶν Θεός, καὶ μόνος ἐπιστάμενος τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς ἀκριβῶς, οὐ τὰς τῶν ἀνθρώπων διατριβὰς παραγγέλλει καταλιμπάνειν, ἀλλὰ τὰς ἐν ἡμῖν τῆς κακίας ἐκκόπτειν αἰτίας, γινώσκων τὴν αἰτίαν τῆς ψυχῆς ὑγείας οὐκ ἐν τῷ χωρισμῷ τῶν ἀνθρώπων κατορθοῦσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων συνδιαγωγῇ καὶ γυμνασίᾳ. Ὅταν τοίνυν διὰ τινος εὐλόγους δῶθεν προβάσει τοὺς ἀδελφοὺς καταλιμπάνωμεν, οὐ τὰς τῆς λύπης ἀφορμὰς ἐξεκόψαμεν, ἀλλὰ μόνον ἐνηλλάξιμεν αὐτὰς τῆς ἀναποκειμένης ἐνδον νόσου, καὶ διστο... πραγμάτων ταύτας ἀνακινούσης. Διὰ τοῦτο κατὰ τῶν ἐβόθεν παθῶν ἅπας ἡμῖν ἔστω ὁ πόλεμος. Τοῦτων γὰρ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας ἐκβληθέντων, οὐ λέγω μετὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ μετὰ θηρίων εὐκόλως συνδιατρίβωμεν. κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ἰωβ εἰρημένον· «Θῆρες ἄγριοι εἰρηνεύσουσι σοι.» Προηγούμενος τοίνυν ἀγωνιστέον κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης, τοῦ βάλλοντος τὴν ψυχὴν εἰς ἀπόγνωσιν, ὅπως ἀπελάττωμεν τοῦτο τῆς ἡμετέρας καρδίας. Τοῦτο γὰρ τὸν Κάιν οὐ συνεχώρησε μετὰ τὴν ἀδελφοκτονίαν μετανοῆσαι, οὕτε τὸν Ἰούδαν μετὰ τὴν τοῦ Δαυὶδ τοῦ προδοσίου. Ἐξείνῃ μόνῃ τὴν λύπην ἀσκήσωμεν, τὴν ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ τῶν ἡμαρτημένων μετὰ ἐλπίδος ἀγαθῆς γινόμενῃν, καὶ τῇ ἐπικτήσει τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθῶν ἐπιτιδευομένην. Περὶ ἧς καὶ ὁ Ἀπόστολος εἶπεν, ὅτι «Ἡ κατὰ Θεὸν λύπη...» τῇ ἐλπίδι τῆς μετανοίας τρέφουσα τὴν ψυχὴν, χαρὰ σύμμικτος ὑπάρχει· ὅθεν καὶ πρόθυμον καὶ ὑπέρχον πρὸς πᾶσαν ἀγαθὴν ἐργασίαν παρασκευάζει τὸν ἄνθρωπον εὐφροδίζον, ταπεινὸν

[Λεῖπει φύλλον ἓν, τοῦτέστι τὸ λεῖπον κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ κατὰ τῆς ἀκηδίας πνεύματος.]

...6. Ἀρτον ἐσθίωσιν. Ἀκούσωμεν πῶς σοφῶς ἡμῖν ὑποδείκνυσιν τὰς αἰτίας τῆς ἀκηδίας ὁ Ἀπόστολος «Ἀτάκτους» γὰρ καλεῖ τοὺς μὴ ἐργαζομένους ἐνι τούτῳ βή-

¹⁹ Prov. iv, 25. ²⁰ Job v, 25. ²¹ II Cor. vii, 10. ²² II Thess. iii, 7

(19) Ibid. c. 2 et seq.

(20) Ibid. c. 7.

A demum eam desperationis cogitatione illigat. (19) Quapropter unus nobis sit scopus, spirituale certamen certare, spiritus nequitiae cum Deo vincere, et omni custodia cor nostrum servare a spiritu tristitiae ²⁰. Quemadmodum enim linea vestimentum, et vermis lignum, ita tristitia corrodit hominis animam, dum suadet illi ut ab omni prolo consortio declinet, neque concedit illi ut a veris amicis consilium accipiat, nec ut mitem et pacificam responsionem det ipsis; sed animam conturbat totam, tristitia et incuria replet: atque demum suadet ut fugiat ab hominibus, quasi sibi in causa fuerint perturbationis: neque sinit eam agnoscere, non exterius sed interius agritudinem esse sitam, quae tunc apparet, cum ingruentes tentationes experimento illam palam faciunt.

B (20) Nunquam enim homo laedetur ab alio, nisi motus situm habeat morbum, scilicet passionum causas: quae causa est quod omnium opifex et animarum medicus Deus, qui solus probe et accurate animae vulnera novit, non hominum consortia relinquere praecipiat, sed malitiae causas in nobis excindere, gnarus causam sanitatis animae non in separatione ab hominibus obtineri, sed in conversatione cum hominibus et in exercitatione. Cum itaque ob consentaneas quasdam occasiones fratres reliquimus, nequaquam tristitiae occasiones praedicimus, sed solum commutavimus eas, morbo scilicet intus posito eas pro rerum conditione movente. (21) Quapropter contra interiores passiones totum nobis sit bellum. His enim Dei auxilium eiectionis, non dico cum hominibus, sed cum feris etiam facile degemus, juxta illud beati Jobi dictum: «Lionnes feræ pacem tecum habebunt ²².» In primis igitur pugnandum contra spiritum tristitiae, qui animum conjicit in desperationem; ut (malum) illud ex corde nostro pellamus. Illud enim non sivit Cainum post fratris eadem percipere, neque Judam post Domini proditorem. Eam solam habeamus tristitiam, quae poenitentiam peccatorum respicit, cum bona spe conjunctam, et quae coelestium bonorum possessionem conciliat; de qua dixit Apostolus: «Quae secundum Deum tristitia est ²³.» . . .

D Ea itaque tristitia quae poenitentiae spe alit animam, gaudio commista est: quare alacrem et ad omne bonum opus obsequentem reddit hominem, accessu quoque facilem et humilem

[Hic deest unum folium, scilicet quod superest adversus tristitiae spiritum, et initium eorum quae dicuntur de torporis spiritu.]

...6. Panem manducant. Audiamus quam sapienter nobis ostendat Apostolus torporis hujusce causas. «Inquietos ²⁴» quippe vocal eos qui non operantur:

(21) Ibid. c. 8.

hac una voce multam declarans malitiam. (22) Qui enim otiosus est, verbis quoque temerarius existit, promptiusque ad conviciandum, ac demum ad quietam vitam agendam ineptus, et torporis servus. **327** Præcipit itaque ut subtrahamus, id est segregemus nos ab illo, quasi a pestifero morbo. Deinde quid ait : « Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis ⁸⁷, » ac per hoc dictum ostendit eos esse superbos, contemptores, et apostolicarum traditionum violatores. Ac rursum : « Neque gratis panem, ait, manducavimus ab aliquo, sed in labore et in fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravavimus ⁸⁸. » Doctor ille gentium, Evangelii præco, qui sublatus est usque ad tertium cælum ⁸⁹, qui ait jussisse Dominum, ut eos qui Evangelium annuntiant, ex Evangelio vivant ⁹⁰, in labore nocte et die operabatur, ne quem gravaret. Quid igitur nos agemus qui præ torpore opus aversamur, corporalemque perquirimus quietem : quibus nec Evangelii prædicatio, neque Ecclesiarum cura commissa est : sed solius sumæ propriæ sollicitudo incumbit? Deinde clarior ostendens quantum ex otio damni accedat, subiungit : « Nihil operantes, sed curiose agentes ⁹¹ : » ex otio, inordinatio ; ex inordinatione, omnis malitia exoritur. Deinde huic remedium præparans ait : « Iis autem qui ejusmodi sunt denuntiavimus, et hortamur, ut cum silentio operantes suum panem manducent ⁹², » atque cum magna increpatione subjicit : « Si quis non vult operari, nec manducet ⁹³. » (25) Hisce apostolicis præceptis sancti Patres Ægyptii eruditi, ne minimo quidem tempore concedunt otiosos esse monachos, maxime juniores, gnari se per patientiam operis, torporem eliminare, suumque sibi alimentum comparare, atque egentibus auxilio esse. (24) Non modo enim pro suis necessitatibus operantur, sed peregrinis etiam, pauperibus, carceri traditis omnibusque egenis necessaria ex suo opere suppeditant : creduntque officium hujusmodi sacrificium esse Deo acceptum. (25) Hoc item aiunt Patres eum qui operatur, cum uno dæmone pugnare, ac plerumque ab illo tribulari ; otiosum autem infinitis demonibus esse captivum. (26) Operæ autem pretium fuerit dictum memorare abbas Moyses, inter Patres speciatissimi, quod ad me locutus est. Me quippe brevi tempore sedentem in eremo torpor afflixit, atque accedens ad illum, sic alloquor : Torpore graviter afflictus, atque admodum infirmatus, non prius eo liberatus sum quam abire et abbatem Paulum convenirem. Respondit mihi abbas Moyses : Perspectum habe, teipsum minime ab eo hactenus liberasse, imo potius dedititium te atque servum ei

ματι πολλήν κακίαν ἐμφαίνων. Ὁ γὰρ ἄργος καὶ προπετής ἐν λόγοις τυγχάνει, καὶ πρὸς λοιδορίαν πρόχειρος, καὶ λοιπὸν εἰς ἡσυχίαν ἀνεπιτήδευτος, καὶ τῆς ἀκτινῆς δοῦλος. Παραγγέλλει οὖν στέλλεσθαι ἀπ' αὐτοῦ, τοῦτέστιν ἀπορίζεσθαι ὡς ἀπὸ λοιμικῆς νόσου. Εἰτα τί φησι· « Καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβον παρ' ἡμῶν, » διὰ τῆς λέξεως ταύτης ὑπερφάνους αὐτοὺς εἶναι, καταφρονήσαντας ἐμφαίνων, καὶ τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων καταλυτάς· καὶ πάλιν· « Δωρεάν, φησὶν, ἄρτον οὐκ ἐφάγομεν παρὰ τίνος, ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τίνα ὑμῶν. » Ὁ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν, ὁ κήρυξ Εὐαγγελίου, ὁ μετάρσιος ὢν· τρίτου οὐρανοῦ, ὁ λέγων τὸν Κύριον προστεταχέναι τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν, ἐν κόπῳ καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργάζεσθαι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι. Τί οὖν ποιήσομεν ἡμεῖς ἀκτιδιῶντες ἀπὸ τοῦ ἔργου, καὶ τὴν σωματικὴν ἀνάπαυσιν μεταδιώκοντες· οἷς οὕτε κήρυγμα Εὐαγγελίου ἐνεχειρίσθη, οὕτε τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ μέριμνα, ἀλλὰ τῆς ἰδίας μόνης ψυχῆς ἡ φροντίς; Εἰτα, σαφέστερον δεικνύων τὴν τικτομένην βλάβην ἐκ τῆς ἀργίας, ἐπιφέρει· « Μὴδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους· » ἀπὸ ἀργίας ἀταξία, καὶ ἀπὸ ἀταξίας πᾶσα κακία. Κατασκευάζων δὲ πάλιν τὴν θεραπείαν αὐτῆς ἐπιφέρει· « Τοῖς δὲ τοιοῦτοις παραγγέλλομεν, καὶ παρακαλοῦμεν ἐν ἡσυχίᾳ ἐργαζομένους τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίειν· » καὶ ἐπιπληκτικώτερον ἐπάγει λέγων· « Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μὴδὲ ἐσθίειτω. » Τούτοις τοῖς ἀποστολικοῖς παραγγέλμασιν οἱ κατὰ τὴν Αἰγυπτὸν ἅγιοι Πατέρες, παιδεύοντες, οὐδένα καὶρὸν ἀργοὺς εἶναι τοὺς μοναχοὺς ἐπιτρέπουσι, καὶ μάλιστα τοὺς νεωτέρους, εἰδότες, ὅτι διὰ τῆς ὑπομονῆς τοῦ ἔργου ἀκτιδίαν ἀπελαύνουσι, καὶ τὴν ἑαυτῶν τροφήν προσπορίζουσι, καὶ τοῖς δεομένοις βοηθοῦσιν. Οὐ μόνον γὰρ τῆς ἑαυτῶν χρείας ἐνεκεν ἐργάζονται, ἀλλὰ δὲ ξένοις καὶ πτωχοῖς, καὶ τοῖς ἐν φυλακαῖς, καὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις, ἐκ τοῦ ἰδίου ἔργου ἐπιχορηγοῦσι, πιστεύοντες τὴν ἑαυτῶν εὐποιαν, θυσίαν εὐάρεστον τῷ Θεῷ γίνεσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ λέγουσιν οἱ Πατέρες, ὅτι ὁ ἐργαζόμενος ἐν δαίμονι πολεμεῖ, καὶ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ θλίβεται· ὁ δὲ ἄργος ὑπὸ μυρίων πνευμάτων αἰχμαλωτίζεται. Καλὸν δὲ πρὸς τοῦτους καὶ λόγον ἐπιμνησθῆναι τοῦ ἀββᾶ Μωϋσέως τοῦ δοκιμωτάτου ἐν τοῖς Πατράσιν, ὃν πρὸς μὲ ἀπεφθέγγετο. Καθεσθέντος γάρ μου ὀλίγον χρόνον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὠχλήθη ὑπὸ ἀκηδίας, καὶ παραβάλων αὐτῇ, λέγω πρὸς αὐτὴν, ὅτι· « Δεινῶς ὀχληθεὶς ὑπὸ τῆς ἀκηδίας, καὶ ἐξασθενήσας σφόδρα, οὐ πρότερον ἀππλάγην αὐτῆς, εἰ μὴ ἀπῆλθον, καὶ παραβάλων τῷ ἀββᾷ Παύλῳ. » Ἀπεκρίνατο δὲ μοι πρὸς ταῦτα ὁ ἀββᾶς Μωϋσῆς λέγων· « Θάρσει, οὐχ ἑαυτὸν ἀπὸ ταύτης ὑλευθέρωσας, ἀλλὰ μέλλον ἐκδοτὸν καὶ δοῦλον ταύτῃ παρέδωκας. Γίνωσκε

⁸⁷ II Thess. iii, 6. ⁸⁸ ibid. 8. ⁸⁹ II Cor. xii, 2. 12. ⁹⁰ ibid. 10.

(22) Cassian. *Instit.* l. x, c. 15.

(25) Ibid. c. 14.

(24) Ibid. c. 22.

⁹¹ I Cor. ix, 14. ⁹² II Thess. iii, 11. ⁹³ Ibid.

(25) Ibid. c. 25.

(24) Ibid. c. 25.

οἶνον, ὅτι βαρυτέριός σε ὡς λοιποτάκην καταπολεμήσει· εἰ μὴ τοῦ λοιποῦ δι' ὑπομονῆς καὶ προσευχῆς καὶ τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν, ταύτην καταπαλάσσει σπουδάζης.

7. Ἐβδόμος ἡμῖν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς κενοδοξίας, πολύμορφον τοῦτο καὶ λεπτότατον πάθος, καὶ οὐδὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πειραζομένου καταλαμβανόμενον. Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων παθῶν αἱ προσβολαὶ φανερώτεραι τυγχάνουσι, καὶ εὐκολώτερόν πως τὴν πρὸς ταῦτα μάχην κέκτηνται, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν πόλεμον ἐπιγινωσκόμενης διὰ τῆς ἀντιρρόθσεως καὶ προσευχῆς τοῦτον ἀνατρεπούσης. Ἡ δὲ τῆς κενοδοξίας κακία, πολύμορφος οὖσα, καθὼς εἴρηται, δυσκαταγνώριστος τυγχάνει. Καὶ γὰρ ἐν παντὶ ἐπιτηδεύματι πάρουσταται ἐν τε σχήματι, καὶ μορφῇ, καὶ βαδίσματι, καὶ λόγῳ, καὶ ἐν ἀγρυπνίαις, καὶ ἐν νηστείαις, καὶ ἐν προσευχῇ, καὶ ἐν ἀναγνώσει, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ, καὶ ἐν μακροθυμίᾳ. Διὰ πάντων γὰρ τούτων ἐπιχειρεῖ τὴν στρατιωτικὴν τοῦ Χριστοῦ κατατοξεύειν. Καὶ γὰρ ὄντινα μὴ δυνήθῃ διὰ πολυτελείας ἐνδομάτιον πρὸς κενοδοξίαν ἀπατῆσαι, τοῦτον δι' εὐτελεῶς ἐσθῆτος ἐπιχειρεῖ πειράζειν. Καὶ ὅν οὐκ ἔδυνήθη διὰ τιμῆς ἐπάραι, τοῦτον διὰ τοῦ φέρειν δέθεν ἀτιμίαν εἰς ἀπόνοιαν αἶρει· καὶ ὅν οὐκ ἔδυνήθη διὰ τῆς ἐπιστήμης τοῦ λόγου πείσαι κινεδοξεῖν, τοῦτον τῇ σιωπῇ ὡς ἡσυχον δελεάζει· καὶ ὅν οὐκ ἔδυνήθη πολυτελείᾳ βρωμάτων χαυνώσαι, τοῦτον διὰ νηστείας εἰς ἔκπαινον ἐκλύει. Καὶ ἀπλῶς πᾶν ἔργον, πᾶν ἐπιτηδεῦμα, πρόφασιν πολέμου παρέχει τούτῳ τῷ δαίμονι. Ἐτι δὲ πρὸς τούτοις καὶ κληρὸν φαντάζεται ὁ πολεμούμενος ὑπ' αὐτοῦ. Μήμνημαί γάρ τινος γέροντος, ἡνίκα ἐν Σκήτῃ διέτριβον, ἀπελθόντος εἰς καλλίον τινὸς ἀδελφοῦ ἐπισκέψεως χάριν, καὶ ὡς ἐπλησίασε τῇ θύρᾳ τῆς κέλλης, ἀκούει αὐτοῦ λαλοῦντος ἔνδον· καὶ νομίσας ὁ γέρων ἀπὸ Γραφῆς αὐτὸν μελετᾶν, ἔστη ἀκροώμενος, καὶ αἰσθάνεται αὐτοῦ ὑπὸ κενοδοξίας παραφρονούντος, καὶ ἑαυτὸν χειροτονούντος διάκονον, καὶ τοῖς κατηχομένους ἀπόλυσιν παρέχοντα. Ὡς οὖν ἤκουσε τοῦτο ὁ γέρων, τίλος ὠθήσας τὴν θύραν εἰσῆλθε, καὶ ἀπαντήσας αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς προσεκίνησε κατὰ τὸ ἔθος· καὶ ἡζίου μεθεῖν παρ' αὐτοῦ, εἰ πολλὴν ὥραν ἔχει πρὸς τῇ θύρᾳ. Ὁ δὲ γέρων χαριέντως ἀπεκρίθη πρὸς αὐτόν· Ἄρτι, φίλον, ἦλθον, ὅτε σὺ τὴν ἀπόλυσιν τοῖς κατηχομένους ἐπέτελλας. Τότε ὁ ἀδελφὸς, ἀκούσας ταῦτα, ἔπασσε παρὰ τοὺς πόδας τοῦ γέροντος, καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν εὐχέσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα βυθῇ τῆς τοιαύτης πλάνης. Τούτου δὲ ἐμνήσθην δεῖξαι βουλόμενος εἰς ὅσῃν ἀναισθησίαν φέρει τὴν ἀνθρωπὸν οὗτος ὁ δαίμων. Ὁ τοίνυν βουλόμενος τελείως ἀθῆσαι, καὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης στέφανον ἀναδίσσασθαι, πᾶσι τρόποις σπουδάζει τὸ πολύμορφον τοῦτο θηρίον νικῆσαι, πρὸ θεοπαλμῶν ἔχων πάντοτε τὸ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Δαυὶδ εἰρημένον· «Κύριος διεσκόρπισεν ὅσα ἄνθρωπαρέσκων», καὶ μὴδὲν ποιεῖτω περιβλεπόμενος τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἔκπαινον, ἀλλὰ τὸν παρὰ Θεοῦ μετὸν ἐπιτήδεω, καὶ

A tradidisse. Scito igitur gravius te, utpote desertorem, ab eo debellandum esse : nisi deinceps per patientiam, orationem et opus manuum, eum oppugnare stueris.

7. (27) Septimum nobis est certamen adversus spiritum inanis gloriae, multiformem illam ac tenuissimam passionem, quam ne ab eo quidem qui tentatur, comprehenditur. Caterarum quippe passionum irruptiones, apertiores sunt, atque facilius cum iis pugnatur : anima quippe cum bellum agnoscit, repugnando et orando superat. At inanis gloriae malitia multiformis cum sit, uti supra dictum est, expugnata difficilis est. In omni quippe hominis studio praesens se sistit, in habitu scilicet, forma, gressu, sermone, vigiliis, jejuniis, in oratione, lectione, quiete, in aequanimitate. Iis enim omnibus conatur militem Christi confodere. Quem enim vestimentorum sumptuositate decipere nequit, et ad vanam gloriam deflectere, eum vestimenti vilitate tentat. Et quem non potuit honore, eum dedecoris patientia ad insipientiam usque inflat : quem scientia ad vanam gloriam deducere nequivit, eum ex silentio, quasi quietum hominem, decipere conatur : quem ciborum lautitia ad molliem trahere non valuit, eum jejunio ad laudem cupiditatem deducit. Demum opus omne, omne studium **326** belli occasionem huic demoni praebet. (28) Ad haec qui ab illo oppugnatur, nonnunquam sibi sacri ordinis gradus confingit. Memini cujusdam senis, qui, cum in Secte degerem, cellulam adiit cujusdam fratris visitandi causa, et ut januae cellae appropinquavit, ipsum audit intus loquentem : et cum putaret senex quidpiam illum ex Scriptura repetere, stetit auscultaturus, atque sensit illum ex inani gloria insanire, ac sese diaconum ordinare, catechumenisque dimissionem tribuere. Id cum audisset senex, demum aperta janua introivit, cui frater occurrens de more salutavit eum, rogavitque an diu ad januam stetisset. Tum senex placide respondit illi : Mox, inquit, adveni, cum tu catechumenis dimissionem tribuebas. His frater auditis procidit ad senis pedes, ut precibus postularet sibi erroris hujusmodi liberationem. Hujusce rei memini ut ostenderem in quantam insipientiam hic daemon conjiciat hominem. Qui vult itaque perfecte certare, et justitiae corona redimiri, omnibus satagat modis multiformem hanc superare feram, praee oculis semper habens dictum illud sancti Davidis : « Dominus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent » : nihilque agat intuitu laudem humanarum, sed mercedem quaerat a Deo, ac cogitationes propriae laudis, cor suum invadentes semper abjiciat : sese in conspectu Dei despiciat. Hoc siquidem pacto poterit Deo juvante liberari ab inanis gloriae demone,

⁹⁹ Psal. lxx. 6.

(27) Cassian. Institut. lib. xi, c. 1 et seq.

(28) Ibid. c. 14, 15.

gratia Domini nostri Jesu, cui gloria in sæcula. Α ἀποβρίπτων ἀπὸ τοὺς ἐπιρχομένους ἐν τῇ καρδίᾳ αὐ-
Amen. τοῦ λογισμοῦ καὶ ἐπαινούντας αὐτὸν, ἐξουθενεῖται

ἐαυτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Οὕτως γὰρ δυνήσεται σὺν Θεῷ ἀπαλλαγῆναι τοῦ δαίμονος τῆς κενοδοξίας χά-
ριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

8. (29) Octavum nobis est certamen adversus spi-
ritum superbiae, quod est gravius acriusque cæteris
omnibus, quo perfecti maxime oppugnantur, qui-
que eos qui fere ad virtutum fastigium pervenere,
subvertere conatur: ac morbi pestiferi instar non
partem corporis, sed totum perdit. Et alie quidem
singulae passioness, tametsi animam turbant, quia
tamen cum una tantum virtute sibi opposita pugnant,
atque eam superare nituntur, ex parte solum ani-
mam obscurant atque conturbant; superbiae autem
passio totam tenebris offundit, et ad extremum
deducit ruinam. Illic liquidius quod dictum est
excogitemus, hac ratione rem speculemur. Culpe
vitium abstinentiam corrumpere satagit, forni-
catio continentiam, avaritia paupertatem, indignatio
mansuetudinem, ac reliquæ species malitiæ con-
trarias sibi virtutes; at superbiæ malitia cum
miseræ animæ dominatur, haud secus agit quam
ituculentissimus quidam tyrannus, qui ampla et
excelsa capta urbe, totam diruit et a fundamentis
evertit. Cujus rei testis est angelus qui ex cælo
propter superbiam cecidit; qui a Deo creatus et
omni virtute ac sapientia ornatus, non Dei gra-
tiæ ascribere voluit, sed propriæ naturæ: unde
se Deo æqualem esse putavit: quam ejus cogita-
tionem arguens propheta dicit: « Dixisti in corde
tuo: Sedebo in monte excelso, ponam thronum
meum supra nubes et similis ero Altissimo ».
Tu vero homo, et non Deus. Aliusque propheta
ait: « Quid gloriaris in malitia, qui potens es »?
Et paucis interjectis: « Dilexisti omnia verba
demersionis, linguam dolosam. Propterea Deus
destruet te in finem, evellet te et transferet te de
tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viven-
tium. Videbunt justi et timebunt, et super eum
ridebunt et dicent: Ecce homo qui non posuit
Deum adiutorem suum, et prævaluit in vanitate
sua ».
Hæc cum sciamus, timeamus et omni cu-
stodia servemus cor nostrum » a letisifero spiritu
superbiæ, nobis ipsis hæc Apostoli recitantes,
quando virtutis ejuspiam opus perfecimus: D
« Non ego autem, sed gratia Dei quæ mecum
est ».
Et quod a Domino dictum est: « Sine me
329 nihil potestis facere ».
Et quod a Propheta
dictum est: « Nisi Dominus ædificaverit domum,
in vanum laboraverunt qui ædificant eam ».
Ite-
rumque: « Non volentis, neque currentis, sed mi-
serentis est Dei ».
Nam etiam si alacritate
servens, ac proposito studiosus fuerit, sed carne
il ligatus et sanguine, non poterit ad perfectionem
pervenire, nisi ad hæc omnia in misericordia et in

8. Ὁ γδοος ἡμῖν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος
τῆς ὑπερηφανίας· χαλεπώτατος οὗτος καὶ πάντων τῶν
προτέρων ἀγριώτερος, τοὺς τελείους μάλιστα πολε-
μῶν, καὶ σχεδὸν τοὺς τὸ ὕψος τῶν ἀρετῶν ἀναβεβη-
κότας ἐπιχειρεῖ καταστρέφειν· καὶ καθάπερ νόσος
λοιμικὴ φθοροποιὸς οὐχὶ μέρος τοῦ σώματος, ἀλλ'
ὅλον διαφθείρει. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων παθῶν ἕκαστον,
εἰ καὶ ταρασσὶ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ πρὸς μίαν τὴν ἀντι-
κειμένην αὐτῷ ἀρετὴν πολεμοῦν, καὶ ταύτην νικῆσαι
φιλονεικοῦν, ἐκ μέρους ἐπισκοτεῖ τὴν ψυχὴν, καὶ
ταράσσει αὐτὴν· τὸ δὲ τῆς ὑπερηφανίας πᾶσαν αὐτὴν
ἐπισκοτεῖ, καὶ εἰς πῶσιν ἀγεῖ ἐσχάτην. Καὶ ἵνα σα-
φέστερον νοήσωμεν τὸ εἰρημένον, σκοπήσωμεν οὕ-
τως. Ἡ γαστριμαργία τὴν ἐγκράτειαν σπουδαίως
διαφθείρει, ἡ πορνεία τὴν σωφροσύνην, ἡ φιλαργυρία
τὴν ἀκτεμυσίνην· ὁ θυμὸς τὴν πραύτητα, καὶ τὰ
λοιπὰ τῆς κακίας εἶδη τὰς ἐναντίας αὐτῶν ἀρετάς·
ἡ δὲ τῆς ὑπερηφανίας κακία, ὅταν κυριεύσῃ τῆς
ἀθλίας ψυχῆς, ὥσπερ τις χαλεπώτατος τύραννος με-
γάλην πόλιν καὶ ὕψλῃν παραλαβὼν, ὅλην αὐτὴν
καταστρέφει, καὶ ἕως θεμελίων κατασκάπτει. Καὶ
μάρτυς τοῦτου ὁ ἄγγελος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεισὼν εἶπὶ
τὴν ὑπερηφανίαν· ὅς, ἐκ τοῦ Θεοῦ κτισθεὶς, καὶ πάσῃ
ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ κοσμηθεὶς, οὐ τῇ τοῦ Δεσπότου χά-
ριτι ἐδουλήθη ταῦτα ἐπιγράψαι, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φύσει·
ὅθεν καὶ Ἰσὼν ἐαυτὸν ὀψάλαθεν εἶναι Θεοῦ. Καὶ ταύτην
αὐτοῦ τὴν ἐνθούμησιν ἐλέγχων ὁ προφήτης φησὶν·
« Εἶπας ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Καθὼ ἐν ὄρει ὕψλῃ,
θήσω τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ ἔσομαι
ὅμοιος τῷ Υἱίστῳ »· Σὺ δὲ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός.
Καὶ ἄλλος προφήτης λέγει· « Τί ἐγκαυχῇ ἐν κακίᾳ,
ὁ δυνατός; » καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἠγάπησας πάντα
ῥήματα καταποντισμοῦ, γλώσσαν δολίαν. Διὰ τοῦτο
ὁ Θεός καθελεί σε εἰς τέλος, ἐκτίλει σε, καὶ μετανα-
στεῦσαι σε ἀπὸ σκηνώματός σου, καὶ τὸ ῥέζωμά σου
ἐκ γῆς ζώντων. Ὀφονται δίκαιοι, ἀλλὰ φοβηθήσονται,
καὶ ἐπ' αὐτὸν γελᾶσονται, καὶ ἐροῦσιν· Ἰδοὺ ἄνθρω-
πος ὃς οὐκ ἔθετο τὸν Θεὸν βοηθὸν αὐτοῦ, καὶ ἐνεδυ-
ναμώθη ἐπὶ τῇ ματαιότητι αὐτοῦ. » Ταῦτα τοίνυν
γινώσκοντες, φοβηθῶμεν, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρή-
σωμεν τὴν ἐαυτῶν καρδίαν ἀπὸ τοῦ θανατηφόρου
πνεύματος τῆς ὑπερηφανίας, ἐπιλέγοντες ἑαυτοῖς τὸ
τοῦ Ἀποστόλου, ὅταν ἀρετὴν τινα κατορθώσωμεν·
« Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί »·
καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον, ὅτι· « Χωρὶς ἐμοῦ
οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν »· καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Προφήτου·
« Ἐὼν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκο-
πίσαν οἱ οἰκοδομοῦντες »· καὶ πάλιν· « Οὐ τοῦ θέλοντος,
οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεούντος Θεοῦ. » Καὶ
γὰρ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἔσται τις ζῶν ἐν προθυμίᾳ,
καὶ σπουδαίως τῇ προαιρείσει, ἀλλὰ σαρκὶ συνδεδεμέ-

²⁸ Isa. xiv, 13. ²⁹ Psal. li. ³⁰ ibid. 6-9. ³¹ Prov. iv, 23. ³² I Cor. xv, 10. ³³ Joan. xv, 5. ³⁴ Ps. l. xvi. ³⁵ Rom. ix, 16.

(20) Cassian. Institut. lib. xii, c. 1 et seq.

νος καὶ αἵματι, οὐ δυνήσεται πρὸς τελειότητα φθάσαι, εἰ μὴ πρὸς τούτοις πᾶσιν ἐπὶ τῷ ἔλεει Χριστοῦ ἐλπίζει καὶ τῇ χάριτι αὐτοῦ. Κατὰ γὰρ τὸν θεῖον Ἰάκωβον, « πᾶσα δύσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἀνωθέν ἐστι, καταβαῖνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων. » Καὶ ὁ Παῦλος φησι· « Τί γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών; » ἀλλ' ὡς ἐπ' ἰδίοις τοῖς ἄλλοτρίοις χαρίσμασιν ἐπαιρόμενος. Ὅτι δὲ χάριτι καὶ ἔλεει Θεοῦ ἡ σωτηρία ἡμῖν προσγίνεται, μάρτυς ὁ ληστής ἐκεῖνος, ὃς οὐκ ἀρετῆς ἐπαθλον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐκομίσατο, ἀλλὰ χάριτι Θεοῦ καὶ ἔλεει. Ταῦτα καὶ οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐπιστάμενοι, πάντες μὲν γνῶμη παραδεδώκασι μὴ ἄλλως δύνασθαι ἡμᾶς θεμέλιον ἀσφαλῆ πρὸς τελειώσιν ἀρετῆς καταβάλλεσθαι, εἰ μὴ διὰ ταπεινώσεως, ἥτις ἀπὸ πίστεως καὶ πραότητος, καὶ τελείας ἀκτημοσύνης προσγίνεσθαι πέφυκε, δι' ὧν ἡ τελεία ἀγάπη κατορθοῦται χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

• Jac. i, 17. • I Cor. iv, 7. • Luc. xxiii, 43.

HOMILIÆ

QUÆ ATHANASII NOMINE CIRCUMFERUNTUR.

IN SEQUEMTEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc homiliam esse Athanasii nemo existimabit, tantum scilicet abhorret ab Athanasii stylo, gravitate, elegantia: imo ut ex orationis genere vocabulorumque ratione conjectare licet, multis post Athanasium sæculis scripta est; quamplurimæ namque hic occurrunt voces compositæ quæ ad infimam accedunt Græcitatē. Denique magis sequioris ævi Græcorum loquacitatem redolet hæc homilia, quam antiquorum Patrum eloquentiam.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Προδρόμου, καὶ εἰς τὴν Ἑλισάβετ, καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον (30).

S. P. N. ATHANASII

In nativitatem Præcursoris, in Elisabet, et in Deiparam.

1. Χώραν μὲν ἀπογερωσθεῖσαν, καὶ ὀνάγων κα-
ταπάτημα γενέσθαι καταλειφθεῖσαν, βούς ἀροτῆρ κα-
μάτῳ ρυμοτομῶν, ἐγείρει τοὺς αὐλακὰς· ὅσον γὰρ
ἀκατέργαστος ἡ χώρα τῷ χρόνῳ μεμένηκε, τοσοῦτον
ὁ πρὸς τὴν ἀροτρίαν βούς παριστάμενος ἐπιπονω-
τέρῳ καμάτῳ συγκάμπτεται τὸν ζυγοφόρον ἐπεκτρι-
βων αὐχένα· γυναῖκα δὲ στερηθεῖσαν καὶ μακροῖς
χρόνοις παλαιωθείσαν, καὶ δυσὶ κακοῖς περιπεσοῦσαν,
ἀγωνία τε καὶ ἀτονία, ἀγωνία φύσεως καὶ ἀτονία γη-
ραλέτης, λόγῳ, καὶ οὐ πόνῳ, ὁ τῆς φύσεως δη-

C. 1. Exsiccata terra, et onagrorum conculcationi
derelicta, aratoris bovis labore sulcatur. Quanto
diutius enim incultus ager fuit, tanto graviore
arando bos premitur labore, atterunturque jugi
onere cervices. Mulier item sterilis ac ætate gran-
dæva, inque duo mala prolapsa, sterilitatem scilicet
et imbecillitatem; sterilitatem, inquam, natu-
ræ, et imbecillitatem senectutis, verbo, non la-
bore, a naturæ conditore Deo Verbo, corporis sen-
ectute liberatur atque renovatur, sterilitate vero

(30) Ex codice Colb. 1711, quadringentorum circiter ann.

PATROL. GR. XXVIII.

naturæ levatur. Testis mihi hæc loquenti est uxor Zachariæ sacerdotis, Elisabet, quæ non risit ut Sara⁷, sed ut Anna credidit⁸, quæ in suis jam debilitatis membris ut aquila renovata est⁹: puerum namque enutrivit præclarum, venerandum, in Iordanicis fluentis versantem. Vere magna inter mulieres **330** Elisabet, utpote gloriosæ Virginis cognata, quemadmodum jamjam audisti ex Gabriele dicente: « Et ecce Elisabet cognata tua¹⁰. » O generis nobilitatem! o pietatis exercitationem! o vite puritatem! o corporis castitatem! o Deum amantis animæ affectum! o vas unguentarium! Evam supplantavit serpens, Elisabetam angelus in præclaras res initiavit. Vere magna inter mulieres Elisabet, quæ Joannem Baptistam gestavit, incredulo Zachariæ exprobravit! Quod autem incredulus Zacharias imbecillitatem corporis, Dei promissione (ad persuadendum) firmiorem esse arbitratus sit, audisti prius ex hac Lucæ evangelistæ lectione: « Visus est ei angelus Domini, stans a dextris altaris incensi¹¹. » Modus ipse visionis ejus veritatem suadere valet. A dextris angelus stetit, quia dexter faustusque fetus futurus erat, qui dexteram regni cælorum viam prædicaret, juxta illud dictum: « Vias quæ a dextris sunt novit Deus: perversæ sunt autem quæ sunt a sinistris¹². » Quod ait non ut viarum discrimina notet, sed ut mores adumbrat. « Visus est autem ei angelus Domini stans a dextris altaris incensi. » Audiant qui adsunt, intelligantque altari astare angelos: ubi autem angelorum præsentia, ibi Dei habitaculum. Zacharias sacerdos vice sua aderat, ordineque suo per quoddam dierum spatium intererat ministerio: neque semper eo accedebat, sed vice sua ministrabat. Angeli vero Dei qui ad altare deputati sunt, nequaquam per vices ministrant, sed nocte dieque indesinenter altari astant. Norunt qui contemnat et qui non contemnat: probe sciunt quoniam pie accedant, quoniam haud pari modo accurrant: intelligent quoniam recte jurent, quoniam perjurent: obsignant eos qui fructum ferunt, eosque qui torpent. Ne species altare quod lapidibus sit ornatum, ab angelis namque gestatur, ab archangelis circumcingitur. Si enim quisvis gentium terminus juxta numerum angelorum assignatus est, secundum hoc dictum: « Constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei¹³; » quanto magis altare plenum angelis erit; ubi jacet carbo mysticus, quem forcipe spiritus per sacerdotis ministerium accipientes seraphini, qui eo pertranseunt, peccatorum purgationem petenti largiuntur? Quod autem hæc in altari adsint, audi clamantem Isaiam prophetam: « Vidi, et ecce missus est ad me unus ex seraphim, et habebat carbonem in manu sua, quem tulerat forcipe de altari. Et tetigit labia mea, et ait: Ecce tetigit labia tua, et auferet iniquitates

A μουργὸς Θεὸς λόγος καὶ τὴν τοῦ σώματος παλαιότητα ἀνακαινίζει, καὶ τὴν τῆς φύσεως στερίωσιν διορθοῦται. Καὶ μαρτυρεῖ μου τῷ λόγῳ ἡ γαμετὴ τοῦ ἱερέως Ζαχαρίου, Ἐλισάβετ, ἡ μὴ γελάσασα κατὰ τὴν Σάρραν, ἀλλὰ πιστεύσασα κατὰ τὴν Ἀνναν, ἡ τοῖς κεχλασμένοις μέλεσιν ὡς ἀετὸς ἀνακαινισθεῖσα· ἐπωλοτρόφησε γὰρ παῖδα γινώριμον, αἰδέσιμον, τῶν Ἱορδανείων βέλτρων συνόμιλον. Ὅντως μεγάλη ἐν γυναιξὶν Ἐλισάβετ, ὡς συγγενῆς τῆς ἐνδόξου Παρθένου, καθὼς ἤκουες (30') ἀκριῶς τοῦ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον λέγοντος: « Καὶ ἰδοὺ Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου. » Ὡ ἐυγένεια γένους! ὦ ἀσκησις εὐλαβείας! ὦ καθαρότης βίου! ὦ ἀγνεία σώματος! ὦ θεωρία ψυχῆς! ὦ μωροδόχον σκαῦος! Τὴν Εὐαν ἐπέτρυνεν ὁ ὄφις· τῇ Ἐλισάβετ τὰ βέλτεστα ὁ ἄγγελος. Ὅντως μεγάλη ἐν γυναιξὶν Ἐλισάβετ, ἡ καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην βασιτάσασα, καὶ τὸν ἄπιστον Ζαχαρίαν ἐνεδείσασα. Καὶ ὅτι ἄπιστος Ζαχαρίας τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν βεβαιωτέραν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας λογιζάμενος, ἤκουες τῇ προτέρᾳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος: « Ὁρθὸν δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου, ἐκ δεξιῶν ἐστὼς (30'') τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. » Σύμβουλος ἡ ὁπτασία τῆς θεωρίας. Ἐκ δεξιῶν ὁ ἄγγελος ἵστατο, ἐπειδὴ δεξιὸς ἡμᾶς τόκος τίχτεσθαι, τὴν δεξιὰν ὁδὸν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κηρύττων, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν: « Ὁδοὺς τὰς ἐκ δεξιῶν οἶδεν ὁ Θεός· διεστραμμένοι δὲ εἰσιν αἱ ἐξ ἀριστερῶν »· οὐ τὴν ὁδὸν διαλλάττων, ἀλλὰ τὸν τρόπον αἰνιττόμενος. « Ὁρθὸν δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐκ δεξιῶν ἐστὼς τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. » Ἀκούεωσαν οἱ παρόντες, καὶ συνιέτωσαν, ὅτι C ἄγγελοι τῷ θυσιαστηρίῳ παρίστανται: ὅπου δὲ ἄγγελοι παρὰστασις, ἐκεῖ Θεοῦ κατασχῆνωσις. Ζαχαρίας ὁ ἱερεὺς ἐφημερίαν ἐποιεῖ, ἐξ ἡμερῶν εἰς ἡμέρας παριστάμενος τῇ λειτουργίᾳ· οὐχὶ δι' ὅλου χωρῶν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐφημερίᾳ λειτουργῶν. Οἱ δὲ ἀποκληρωθέντες ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ εἰς θυσιαστήριον ἐφημερίαν οὐ ποιοῦσιν, ἀλλὰ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀδιασπᾶστος παρίστανται τῷ θυσιαστηρίῳ. Ἰσάσι καὶ τὸν καταφρονούντα, καὶ τὸν μὴ καταφρονούντα· γνωρίζουσι καὶ τοὺς εὐλαβῶς προσιόντας, καὶ τοὺς οὐχ οὕτω προστρέχοντας· ἐπίστανται καὶ τοὺς εὐορκούντας, καὶ τοὺς ἐπιορκούντας· σφραγίζουσι καὶ τοὺς καρποφορούντας, καὶ τοὺς ναρκιῶντας. Μὴ ὅτι λίθοις κεκαλλῶπισται τὸ θυσιαστήριον σκόπει· ὑπὲρ γὰρ ἄγγελων βαστάζεται, ὑπὲρ ἀρχαγγέλων κυκλοῦται. Εἰ γὰρ D πᾶν ὄριον ἐθνικὸν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων ὁροθετεῖται, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν: « Ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ »· πόσῳ μᾶλλον τὸ θυσιαστήριον ἀγγελοπλήρωτον, ὅπου ὁ μυστικὸς ἀνθραξ ἐπικεῖται; ἐν τῇ λαβίδι τοῦ πνεύματος τὰ σερᾶφιμ διερχόμενα διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ ἱερέως, καθαρῶν ἀμαρτημάτων τῷ αἰτοῦντι χαρίζονται; Καὶ ὅτι ἐν τοῖς τοῦ θυσιαστηρίου, ἄκουε Ἠσαίου τοῦ προφήτου βοῶντος: « Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν σερᾶφιμ, καὶ εἶχεν ἀνθρακα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου· καὶ ἥψατο τῶν

⁷ Gen. xviii, 10. ⁸ I Reg. i, 18. ⁹ Psal. cii, 5.

¹¹ Deut. xxxii, 8.

(30') Vulg., ἤκουσε. EDIT.

¹⁰ Luc. i, 36. ¹¹ ibid. 11. ¹² Prov. iv, 27.

(30'') Vulg., ἐστῶτι, perperam. IDEM.

χειλέων μου, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἤφατο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφαιρεῖ τὰς ἀνομιὰς σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαριεῖ. » Εἶδες τίνες παρίστανται τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ οἷος ὀφθαλμοῖς δεῖ ἀνατενίζειν ἔνδον, καθαρῶς, ἀδόλοισι, εὐμεταδότοις, φιλοπτόχοις;

3. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς; καλὸν γὰρ ἡμᾶς τῆς πάσης πραγματείας ἐπιλαβέσθαι· « Ὁφθῇ δὲ αὐτῷ, » φησὶν, ἄγγελος Κυρίου ἐστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. Καὶ ἰδὼν Ζαχαρίας, ἐταράχθη, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσῆχούσθῃ ἡ δέησίς σου, καὶ ἰδοὺ Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Καὶ ἔσται χαρὰ σοι καὶ ἀγαλλίασις, καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου. » Ταῦτα τοῦ ἀγγέλου διαγορεύοντος, ὁ Ζαχαρίας ἐν τούτῳ, δειλὴ καὶ φόβῳ Θεοῦ συλληφθεὶς, ἀνταπεκρίθη πρὸς τὸν ἄγγελον φάσκων· Ἐγὼ φόβου κελεύεις με ὑπουργεῖν, καὶ λέγεις μοι· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία· καὶ πῶς οἶόν τε τοῦτο; « Ὁ οὐκ εἰδὼν ποτε, νῦν ἐν πρώτοις τεθέσται, πῦρ φεγγρόμενον, ἀσώματον ἀνθρώπων, ζωγραφητὸν πρόσωπον, ἀσύνθετον ἔξιν, νεφελοσύστατον σχῆμα, ἀερόβατον δρομέα πετροδόλον, θυσιοπάρεδρον λόγον ἐκβάλλεις, καὶ φόβον δεικνύεις· τὰ ῥήματά σου πύρινα, καὶ τὰ ἐπαγγέλματά σου δύσπιστα. Ἐλισάβετ κυοφορεῖται, κἀγὼ πατὴρ ἀναδειχθήσομαι; Ὅτε θανάτου γεitonία, τότε παιδὸς φυτουργία; Ὅτε πάππος τὴν ἡλικίαν, τότε πατὴρ τὴν προσδοκίαν; λόγος πρὸς γόνον οὐδεὶς ἐσέσθῃ τὰ γεννητικὰ μόρια, ἐκαθεύδῃσε λοιπὸν ἡ φύσις, ἀδιύπνιστος πρὸς ὄρεξιν μένει, λήθην αὐτῆς εἰργάσατο. Κἀγὼ τῷ γήρατι τῇ γῇ προσνένευκα, καὶ Ἐλισάβετ πρὸς ἐτοιμασίαν βακτηρίαν μεμίσθωται. Ἀπᾶς ἡ ξηρὰ ῥάβδος τοῦ Ἀαρὼν ἤνθησεν, οὐχὶ δὲ πολλάκις. Κατὰ τί γινώσκειν τοῦτο; Ὁ δὲ ἄγγελος πρὸς αὐτόν· Τί ἀδολοχεῖς, Ζαχαρία; καὶ ἱερατεύεις, καὶ διστάζεις; Μὴ οὐκ ἦν Ἀβραάμ ἑκατονταετής, καὶ Σάρρα πρὸς νέκρωσιν μητρας ἀσχολουμένη; Μὴ ἔστειλεν ὁ τούτων καρπός; Εἰ μὴ εἶχες ὑποδείγματα, καλῶς ἐδίστασας· εἰ δὲ ἐξ ἐκείνων κατὰ γῆ, τί τὰ ἐκείνων οὐ διανοή; Ὁ ἐθνικὸς Ἀβραάμ ἐπίστευσε, καὶ ὁ ἱερατικὸς ἀμφιβάλλεις; ἐκεῖνος ἐκτὸς θυμιάματος ἐμυρίσθη, καὶ σὺ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἐκαπνίσθης; ἐκεῖνος τὸν κληρονόμον δεχόμενος ἡγαλλιάτο, καὶ σὺ τὸν πρόδρομον Ἰωάννην εἰς οὐδὲν λογιζῇ; Αὐτὸς σε τῆς καταδίκης ἐξελεῖται, αὐτὸς σε τῆς κατάρτας ἐλυτρώσατο· αὐτὸς σου τὴν γλωττίαν κλείδα βασιάζει· αὐτὸς πρὸς Κύριον πολλοὺς ἐπιστρέφει· αὐτὸς ἐν δυνάμει Ἡλίου τοῦ προφήτου προπορεύεται, οὐ πύρινον σκευὸς ἀρματηλατῶν, ἀλλὰ τὸ Ἰορδάνειον λουτρὸν εὐτρεπίζων διὰ τὸν πολλὸν ῥύπον τῶν ἀμαρτιῶν. Διὸ σοι καὶ εἰπεῖν προσετέθη· « Εἰσῆχούσθῃ ἡ δέησίς σου. » ὅτι ἐφάσεν ὁ καιρὸς ὁ πάλαι προφητευθεὶς καὶ νῦν πληρωθεὶς· « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Οὐκ ἄγγελος, οὐ πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο, Ζαχαρία,

tuas, et peccata tua purgabit¹⁴. » Viden quinam sint qui altari astant, et quibusnam oculis introspicere par sit, sinceris, dolo carentibus, munificis, pauperum amantibus?

2. Quid igitur Lucas evangelista? oportet enim totum resumere: « Visus ei, inquit, angelus Domini, stans a dextris altaris incensi. Et videns Zacharias turbatus est, et timor cecidit super eum. Ait autem illi angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est oratio tua, et ecce Elisabet uxor tua pariet tibi filium et vocabis nomen ejus Joannem. Et erit tibi gaudium et exultatio et omni populo tuo¹⁵. » Hæc loquente angelo, pavor ac timore Dei correptus Zacharias respondit illi: Absque timore jubes me ministrare, aisque mihi: Ne timeas, Zacharia; ecqua ratione fieri illud potest? Quod nunquam videram nunc primum conspicio, loquentem ignem, incorporeum hominem, depictum vultum, incompositum aspectum, habitum nubis speciem ferentem, aereum cursorem alatum, sermonem inter sacrificia erumpentem emititis, metum incutis, verba tua ignea, et promissa tua creditu difficilia. Elisabet uterum gestabit; et ego pater esse declarabor? Cum vicina mors, tumne puer gignitur? Cum ætate avus esse possim, tumne me patrem fore sperandum? Nulla gignendi ratio: genitalia exstincta **331** sunt, dormit jam natura, nec excitari potest ad concupiscentiam, ad oblivionem sui devenit. Ego præ senectute versus terram curvatus sum, jam sibi Elisabet baculum apparavit. Semel arida Aaronis virga floruit¹⁶, sed non pluries. Quo signo illud norim? Tum angelus illi: Quid nugaris, Zacharia; sacerdotio fungeris et dubitas? Nonne Abraham centenarius, et Saræ vulva exstincta¹⁷ erat? An ideo eorum fructus cohibitus est? Si non suppleret exemplum, jure dubitares; quod si ab illis originem ducis, quare quæ illos spectant non recogitas? Gentilis Abraham credidit¹⁸, et tu sacerdos ambigis? ille absque incenso sufflatus, perflatus est, et tu in altari fumigatus? Hærede ille accepto exsultavit; tu præcursorem Joannem nihil reputas? Ipse te damnatione liberabit: ipse te eruet a maledicto: ipse clavem linguæ gestat tuæ: multos convertet ad Dominum: ipse in virtute Eliæ prophætæ prophetabit¹⁹, non igneo curru vectus, sed Jordanicum præparans lavacrum, propter multas peccatorum sordes. Quamobrem jussus sum tibi dicere: « Exaudita est oratio tua²⁰; » quia advenit tempus olim prænuntiatum a prophetis, nunc impletum: « Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus²¹. » Non angelus, non legatus, sed ipse Dominus venit et salvabit nos. Quapropter, Zacharia, tu esto mutus, accepto, in repugnantie tempore, merito supplicio: ego vero ab alio in alium locum pergo, et Virginem conventurus sum,

¹⁴ Isa. vi, 6, 7. ¹⁵ Luc. i, 11-14. ¹⁶ Num. xvii, 8. ¹⁷ Gen. xvii, 17. ¹⁸ Gen. xv, 6. ¹⁹ Luc. i, 17. ²⁰ Ibid. 13. ²¹ Isa. xl, 3.

et a conversatione cum exercitu coelesti, ad ministerium quo missus sum me confero. Hæc, dilecte, de Zachariæ incredulitate paucis præmissa sunt. prout, ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὁμιλίας ἐπὶ τὴν ἀποστολικὴν διακονίαν χωρῶν. Ταῦτά μοι διὰ βραχέων, ὡ φίλε, εἰς τὴν παραληφθεῖσαν τῆς τοῦ Ζαχαρίου ἀπιστίας προωδοιπόρηται.

3. Nunc vero quedam ex jamjam lectis disquenda nobis sunt. Quenam illa? Quæ a Gabriele annuntiata, et a Virgine credita, a Spiritu sancto promota, a Domino quasi thesaurus recondita, et a Patre obsignata, et a piis hominibus servata sunt. Audisti modo evangelistam Lucam dicentem: « In mense sexto, missus est angelus Gabriel in civitatem Galilææ, cui nomen Nazaret, ad virginem desponsatam viro, cui nomen Joseph ». O sponsalia cum alio contracta, alii promissa! o sponsalia, quæ gaudium exhibent, perturbationem sedant! Audisti modo Lucam evangelistam ita loquentem: Ingressus domum angelus, Virginem salutavit ac dixit: « Ave, gratia plena, Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus. Quæ cum vidisset, turbata est in sermone ejus; et cogitabat apud seipsam qualis esset ista salutatio ». « Vidistin' salutationem angeli perturbationem excitare? nec modo perturbationem, sed etiam cogitationes; imo dubitationem, atque his similia. Tacitus namque angeli ingressus, vultus insuetus, colloquii insolentia, magnitudo promissionis, inexpectatæ vocis auditus, Virginem conjecit in metum, quæ cogitatione temperantis animi omnem pravam abjecit cogitationem. Quamobrem turbata est, atque turbata imperturbata permansit. Quid est illud, Atque turbata, imperturbata permansit? Studiose audi. Cum Gabriel angelus ut missionis suæ ministerium impleat, nullo excitato pedum strepitu virginal cubiculum adiit; sola quippe Virgo erat in sponsi sui domo. Nostis porro cuncti quo pacto erubescat virgo sub initium initi nuptiarum pacti, inclinato vultu, demissa loquens voce, nullum exhibens nutum, nullam non gerens temperantiæ sollicitudinem. Cum sic affectam videret angelus, ait illi: « Ne timeas, Maria, » tametsi anxio, et utpote virgo, temperantiæ sollicita fuisti, ne irruens sponsus tuus, tuæ vim afferret verecundiæ. Illud scias velim, o Virgo, nullum fore tibi cum sponso tuo Joseph congressum. Aliud te negotium exspectat, divinum, dominicum, ineffabile, inexplicabile, **332** quod sermone enarrari nequeat. Dominicum futura es habitaculum; mater, nuptialis expers tori prædicaberis; cæli terræque Dominum susceptura es, incorruptum gestatura setum. « Ne timeas, Maria, » tuam firma cogitationem, animam corrobora, cor confirma. Ne imitere Zachariam: ne, quemadmodum ille, dubitaveris, tu quæ mulierum gloria es: tu Israelitici populi exsultatio: tu gentium ornamentum, tu gaudii radix, tu benedictionis plantatio. Tu præ omnibus virginibus invenisti gratiam apud Deum. Et « ecce concipies filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic

« Luc. 1, 26, 27. » ibid., 28, 29.

(30'') Vulg., ποιησάμενη, nullo sensu. Edit.

Α οὐ μὲν φιμώθητι, ἐν καιρῷ τῆς ἀντιλογίας τὸ πρόστιμον τῆς τιμωρίας δεχόμενος· ἐγὼ δὲ τόπον ἐκ τοῦ μεταρχομαι, καὶ πρὸς τὴν Παρθένον μέλλω πορεύεσθαι, ἀδελφὸν ἀποστολικὴν διακονίαν χωρῶν. Ταῦτά μοι διὰ βραχέων ἀπιστίας προωδοιπόρηται.

3. Τίνα δὲ καὶ τὰ ἀρτίως παραγνωσθέντα, καιρὸς λοιπὸν ἐπιζητῆ. ἰ. Ποῖα ταῦτα; Τὰ ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ μηνυθέντα, καὶ ὑπὸ τῆς Παρθένου πιστευθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος προδικασθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου θεσπισθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς σφραγισθέντα, καὶ ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν φυλαχθέντα. Ἦκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· « Ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας, ἥ ὀνομαζέσθαι Ναζαρέτ, πρὸς τὴν Παρθένον μεμνηστυμένην ἀνδρὶ, ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ. » « Ὁ μνηστὴρ ἄλλῃ μεμνηστυμένῃ, καὶ ἄλλῃ κατεγγυηθέντῃ! Ὁ μνηστὴρ χαρὰς ἐμφανιστικῆς, καὶ ταραχῆς διαιρητικῆς! Ἦκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν οἶκον ὁ ἄγγελος, ἡσπάσατο τὴν Παρθένον καὶ εἶπε· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. » Ἡ δὲ, ἰδοῦσα, διαταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ διελογίζετο ἐν αὐτῇ, ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. » Εἶδες τὴν χαρὰν τοῦ ἀγγέλου ταραχὴν ἐγείρουσαν; Οὐ μόνον δὲ ταραχὴν, ἀλλὰ καὶ διαλογισμοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀμφιβολίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἰατρὰ πλῆθια τούτων. Τὸ γὰρ ἄβυσσος τῆς ἀγγελικῆς εἰσόδου, καὶ τὸ ξένον τῆς ὕψεως, καὶ τὸ ἀσύνηθες τῆς συντυχίας, καὶ τὸ ὑπέροχον τῆς ἐπαγγελίας, καὶ τὸ ἀπροσδόκητον τῆς ἀκοῆς, εἰς δειλίαν ἐνέβαλε τὴν Παρθένον, τῇ ἐπινοίᾳ τῆς σωφροσύνης πᾶσαν φαύλην ἐκίνουσαν ἐκποδὸν ποιησάμενην (30''). Αὐτὴ καὶ ἐταράχθη, καὶ ταραχθεὶσα ἀτάραχος ἔμεινε. Τί ἐστίν, Καὶ ταραχθεὶσα ἀτάραχος ἔμεινε; Ἀκούε συνετῶς. Ἦνίκα Γαβριὴλ ὁ ἄγγελος, ἀποστολικὴν διακονίαν πληρῶν, ἀφ' ὧν ποδὶ ἐπὶ τὸν παρθενικὸν ἐχώρει κοιτῶνα· μόνη γὰρ παρῆν ἡ Παρθένος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μεμνηστυσαμένου διαγούσα· Ἰστε πάντες σαφῶς καὶ πῶς ἐρυθρίσθ' ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ συναλλάγματος ἡ Παρθένος κάτω τὰς ὕψεις φέρουσα, ἡρέμα λαλοῦσα, μὴ ἀνανεύουσα, πάσης σωφροσύνης ἐπιμελουμένη. Ἐν τούτοις ἰδὼν αὐτὴν ὁ ἄγγελος φησι πρὸς αὐτήν· « Μὴ φοβοῦ, Μαριὰμ, » εἰ καὶ ἡγωνίσασας, καὶ ὥστερ Παρθένος τῆς σωφροσύνης ἐφρόντισας, μὴ καταδραμὼν ὁ μνηστὴρ σου καταψηφίσῃται σοὶ τῆς εὐλαθείας. Τούτο γίνωσκε, Παρθένε, ὡς οὐδεμία σοὶ κοινωνία ἔσται πρὸς τὸν μνηστῆρά σου Ἰωσήφ. Ἐτερόν σε πρᾶγμα περιμένει, θεῖον, δεσποτικόν, ἄρραστον, ἀνεμνήμευτον, λόγῳ παραστῆναι μὴ δυνάμενον. Δεσποτικὸς εὐρεθήσῃ σπῆκος, ἀπειρόγαμος ἀναδεδιχθήσῃ μήτηρ, τὸν οὐρανὸν καὶ γῆς δεσπότην μέλλεις ὑποδέχεσθαι, ἀδιάρθορον τόκον κυοφοροῦσα. « Μὴ φοβοῦ, Μαριὰμ, » στήριξόν σου τὸν λογιζομένον, νεύρωσόν σου τὴν ψυχὴν, ἐδρασόν σου τὴν καρδίαν. Μὴ μιμήσῃ τὸν Ζαχαρίαν, μὴ ἀμφιβάλλῃ, ὡς ἐκεῖνος, οἱ τῶν γυναικῶν τὸ καύχημα· σὺ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὸ ἀγαλλίαμα· σὺ τῶν ἐθνῶν τὸ ἐγκαλλώπισμα· σὺ τῆς χαρᾶς τὸ μέ-

ζωμα· σὺ τῆς εὐλογίας τὸ φυτούργημα. Σὺ εὖρες χάριν παρὰ τῷ Θεῷ παρὰ πάσας τὰς παρθένους. Καί, ἰδοὺ συλλήψῃ ὕδιν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ ὕψος ὕψιστου κληθήσεται. » Τοῦτων σοι τῶν ἀγαθῶν ἦκα μηνυτὴς ὑπάρχων, εἰ καὶ ἐξω φύσεις τὰ λεγόμενα· ἀλλ' ὅμως παρὰ τῷ φυσιογενεῖ πάσης τῆς κτίσεως οὐδὲν σχολιδὸν ἢ στραγγαλιῶδες, ἀλλὰ πάντα εὐθέα καὶ πρὸς εὐχέριαν βλέποντα. Ἐν ταύταις ταῖς ἐπαγγελαῖς ἡ Παρθένος σαγηνευθεῖσα, καὶ πάσης φάουλῃς ἐπινοίας ἀπαλλαγείσα, οὐκέτι ὡς ἀπαρβήσιαστος ἐσιώπα, λέγουσα πρὸς τὸν ἄγγελον· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ὅτι ἄνδρα οὐ γινώσκω; » Τί μοι καὶ τὴν καρδίαν ὀρεῖς, καὶ τὴν ἀκοήν ξενοφρονεῖς; Τί τὸ μὴ ἀκουσθὲν ἀπὸ τοῦ αἰῶνος διαγγέλλεις; ἔγκυος εὐρεθήσονται, καὶ ἄνδρὸς παῖραν οὐ λήψονται; « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο; » Β Μήτηρ ὀνομασθήσομαι, καὶ μητρικῶν ὠδίνων ἐξωγενήσομαι; « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο; » Μαζὸν ἐπιδώσω, καὶ σπάργανα συσφίξω, καὶ παῖδα γαλακτοτροφήσω, καὶ τί τὸ ἐν ἐμοὶ οὐ γινώσκω; « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο; » λέγε μοι τὴν εὐλογον αἰτίαν, ἵνα γινώσκω τὴν ἀμφίβολον κυοφορίαν. Ἐνόν τῆς Εὐβας ἡ γέννησις, ἀλλ' ὅμως ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη· καὶ ἔσχε τὸ αἷτιον ὅθεν ἐγνωρίσθη τὸ φύραμα, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἡ αὐτῇ ληφθεῖσα, καὶ ὁ ἴδιος τῷ ἰδίῳ ἀνεπληρώθη τόπος. Ἐνοπρεπιστέρα δὲ τῆς Εὐβας ἡ τοῦ Ἀδάμ γέννησις· ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὴ φανεροποιήθησα, γραφῇ παρεδόθη, καὶ πῶς παραχρῆμα γέγονε σαφὲς ἐγνωρίσθη, ὅτι ἀπὸ τῆς γῆς χοῦν λαβὼν ὁ δημιουργὸς, θεόμορφον ζῶον κατεσκεύασε τὸν πρωτόπλαστον. C « Ὡς ἐκεῖνα γινώριμα, καὶ τοῦτο σαφῆνισον· ἐπειδὴ τὸ προλεχθέν μοι παρὰ σοῦ ὑπερηκόντισε τὰ λεχθέντα· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » Ὁ δὲ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένην· Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Παρ' ἐμοῦ τὸν τρόπον ζητεῖς, Παρθένη, μαθεῖν; Μὴ δύναται δοῦλος σκοπὸν εἰδέναι; δεσπότου; Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Μηνυτὴς ἀπεστάλην, οὐχ ἐρμηνευτὴς. « Τίς ἐγὼ νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Ἀ ἀκούω λαλῶ, οὐδὲν ἴδιον πλάττω. Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Τὸ πῶς ἐπὶ Θεοῦ μὴ ζῆτει. Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; « Ὡς Ἡσαίας προηγόρευσε φάσκων· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει· » τὸ ἔξειν σε προηγόρευσεν, ἐγὼ δὲ λέγω σοι, ὅτι « τέξεις υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· » αὐτῇ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A erit magnus et Filius Altissimi vocabitur²³. » Horum tibi bonorum nuntius accedo, etiamsi extra naturam sint quæ dico; attamen a conditore totius rerum naturæ nihil obliquum, nihil tortuosum; sed recta omnia, et suavem atque planum ordinem spectantia. His capta promissis Virgo, omni prava suspitione liberata, non ultra quasi diffusa tacuit, sed ait angelo: « Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco²⁴? » Quid cor terres meum, auremque insolita voce attonitam reddis? Quid rem annuntias a sæculo non auditam? An prægnans inveniar, quin viri experimentum capiam? « Quomodo fiet mihi istud? » Mater vocabor, et maternis partus doloribus expers ero? « Quomodo fiet mihi istud? » Mammam præbebo, pannis involvam, puerum lactabo, cur quod me spectat non intelligam? « Quomodo fiet mihi istud? » consentaneam profer mihi causam, ut obscuram illam uteri gestationem intelligam. Insolens fuit Evæ generatio, attamen ex viro illa sumpta fuit²⁵: causaque fuit qua ejusmodi massæ ratio cognosceretur, quoniam scilicet ex illo, quæ pro illo, sumpta est: propriusque locus proprio loco repletus est. Insolentior Evæ generatione Adami generatio; attamen illa scripto tradita ac enarrata fuit, notumque est qua ratione repente facta sit. De accepto scilicet limo terræ Creator, animal deiforme, præparavit, nempe primum parentem. Ut illa nota sunt, hoc item declara mihi, quandoquidem id quod ante dixisti mihi, illa alia longe superat: « Quomodo erit mihi istud, quoniam virum non cognosco? » Tum Gabriel ad Virginem: « Quomodo erit tibi istud? a me, Virgo, modum quæris ediscere? An potest servus scopum nosse domini sui? Quomodo erit tibi illud? Nuntius, non interpres, missus sum. Quis novit mentem Domini, aut quis consiliarius ejus fuit²⁶? » Quæ audio loquor, nihil a me confingo. Quomodo erit tibi istud? Apud Deum ne quæras quomodo. Quomodo erit tibi istud? Quemadmodum Isaias prænuntiavit dicens: « Ecce Virgo in utero habebit²⁷: » te in utero habituram prædixit, ego autem dico tibi, quod « paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum: » ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

D

²³ Luc. I, 30, 31. ²⁴ ibid. 34. ²⁵ Gen. II, 23. ²⁶ Isa. XL, 13. ²⁷ Isa. VII, 14.

IN SERMONEM DE ANNUNTIATIONE SANCTISSIMÆ DEIPARÆ MONITUM.

Spurium esse hunc sermonem nemo jam eruditus non judicat, cum sole clarior sese prodat styli hujusce ab Athanasiano discrepantia. Athanasii enim oratio nitida puraque est: contra vero hujusce scriptoris ita perplexa et obscura, ut vix intelligatur: quod est, ait Tullius (30^{****}), in oratione vitium vel maximum. Ad hæc nugæ hic comparent permultæ, sagaci quovis homine, ne dicam Athanasio indignæ, ut est inepta illa etymologia vocis οὐσία, ab ὄσια, et alia ejusmodi: vocesque complures Athanasio ignotæ, ut sunt illæ, Θεοῦπόστατος, ἀνθρωποῦπόστατος, ἀρχίθεος, et alia quas bene multas, pro brevitate opusculi, hic contulit scriptor iste; ita ut inferiorem omnino Græcitatem redeat. Et sane quæ de Christi hypostasi

(30^{****}) De oratore.

et de duabus in Christo naturis subtiliter disputat, suadent eum, post synodos Ephesinam et Chalcedonensem, crepississe. Quarum etiam synodorum ipsissimis verbis utitur in locis infra notandis. Quæ vero de duabus in Christo voluntatibus edisserit, arguere videntur eum post vulgatam Monothelitarum hæresim vixisse. Sed libet Baronii hac de re dissertationem, a fratribus nostris Roma nobis transmissam, hic apponere. Qui clarissimus Annalius scriptor cum Latinam Nannii versionem textu Græco clariorem solum legerit, stupendam styli perplexitatem non animadvertit.

EPISTOLA APOLOGETICA CÆSARIS BARONII ADVERSUS OBJECTA THOMÆ STAPLETON.

ADMODUM REVERENDE PATER S. P.

333 I. Etsi non litteris ad me datis, missis tamen ad amplissimum cardinalem Alanum, scriptis tuis, me provocasti utinam, vir optime ac disertissime, epistolam apologeticam redderem. Ægro sane animo tulit sanctus Hieronymus, quod alii priusquam ipse legissent quæ sanctus Augustinus in commentariis a se editis esse emendanda significasset: sed nihil est quod hoc nomine tibi succenseam, quin potius excusem, quod ex his, quæ natura hominum fert, sicut Abraham non putavit in Geraris aliquem reperiri, in quo Dei timor inesset: ita fortasse existimasse me, non sine stomacho lecturum esse ea, quæ meos palam facerent et emendarent errores. At quemadmodum magnum illum Patrem falli contigit, eodem quoque modo scias, si id existimasti, te tua hac opinione deceptum. Etenim illud mihi semper in ore: Corripit me justus, si modo iuste; imo nec refugium, si iniuste, quod sciam ex iis, quæ utcumque in controversiam vocantur, veritatem magis illustrari reddique perspicuum. Quæ quidem, etsi æquo libentique animo a quolibet erudito viro ferenda sunt, quanto magis a meo Thoma, Anglicanæ Ecclesiæ ornamento, sacrarum litterarum antistite, fidei confessore, martyri candidato, et Ecclesiæ catholice anlesigmano propugnatore, non dico toleranda, sed expetenda sunt. Etenim, cum ex sententia Clementis Alexandrini, nullius scripta ita feliciter currant, quibus aliquid non obijci jure valeat, in lucro mihi erit, si talem tantumque nactus ero monitorem, correctorem atque emendatorem.

II. Nullum ergo hac ex causa sit iurgium inter me et te. Non autem addam, quod magnus Pater ille subdidit: Si ad dexteram ieris, ego ad sinistram pergam, imo audentius fidentiusque ingeram illud Petri: Sequar te quocumque ieris: quod sic existimem bene consultum catholicæ pietati, si junctis simul dexteris, unanimis pro veritate certemus. Sed nec velim putēs alia me incedere via, si interdum contingat haud insistere tuis vestigiis; est enim secundum Isaia vaticinium in Ecclesia, semita atque via, hæcque non duo trames, sed una via sancta vocata. Quamobrem nunquam dicemur ad invicem dissentire, cum diversis semitis in via una ad unam veritatem libero pede tendimus, etsi aliqua in re aliquando inter nos discrepare contingat, ut modo accidit.

III. Legi peravidam consultationem tuam meæ assertionis de homilia quæ exstat apud Athanasium de sanctissima Deipara, quam non Athanasii esse, sed auctoris qui post Nestorium vixerit, affirmavi. Equidem quod alio veloci cursu tendebat oratio, nonnisi leviter, sicut et obiter, atque in transitu ea tractare licuit; existimans tamen potuisse illa sufficere, ad declarandum illud Athanasii opus non esse, mihi quæ libenter arrisuros fore omnes viros eruditos, cupidos veritatis. Idque complures fecere mihi adgratantes, quod spurios filios a legitimis segregarem: quippe qui eandem accuratius perlegentes, facile persuasi sunt disputantem adeo disertè, vocumque proprietate exquisitè adversus Nestorium agentem, longe diversum ab Athanasio esse illius tractatus auctorem. Quas tu voces, etsi ex sententia vel Cyrilli, vel aliorum etiam ante Nestorii tempora tibi vindicas ex diversis auctoribus, certe quidem tempore Athanasii, quod nulla hujusmodi vigeret hæresis, haud adeo exacta requiri videbatur earundem vocum expressa proprietates: nam idem ipse Athanasius, de quo vertitur questio, pro vero persona, interdum naturæ nomen usurpat in libro De Incarnatione Verbi, quem locum (ne quis putet lectum esse depravatam, vel interpretem non assecutum) hic ex Cyrillo reddemus, qui cum citat, tum in libro De fide ad reginas, tum etiam in Apologetico, ubi hæc ait verbis ipsis: « Confitemur etiam esse ipsum Filium Dei et Deum secundum Spiritum, filium hominis secundum carnem, non duas naturas, unum Filium: unam quæ adoretur, unam qui non adoretur, sed unam naturam Verbi Dei incarnatam, et adorabilem cum carne sua una adoratione, non autem duos filios. » Hæc ipse; quo quidem exemplo apparet, tum distinctè, atque propriè, tamque explore, et abunde de duabus naturis loqui, præ se ferre auctorem ejus homiliæ esse Nestorii potius temporis scriptorem quam Athanasium.

IV. Id quidem et illud magnopere persuadet, quod cum exactissima facta sit scriptorum Athanasii indagatio, tum a Cyrillo ejus sedis episcopo, penes quem ejusdem Athanasii lucubrationes asservabamur, tum ab adversariis, qui quod aliquid non inmererint, librum ad Epictetum, ut idem Cyrillus testatur, corruptumpentes, in suamque ipsorum mutantes sententiam, fecerunt pravi dogmatis assertorem. Ubique gentium, quarum homilia ista delituit, ut non modo Cyrillus non repererit, sed nec tot doctissimi episcopi qui convenerunt ad quatuor œcumenica concilia, Ephesinum et Chalcedonense, quoniam et sextam synodos, in quibus de eisdem actum est, cujus una tantum inspectio ob exactam rerum et nominum definitionem, et tanti auctoris præstantiam, satis superque erat ad Nestorium atque Eutychem, et alios hæreticos consultandos? At in conjecturis his, quævis haud levioris ipsæ sint argumenti, diutius immorandum non est; cum fortissimè adsint ab auctore ipso petite probationes, atque in primis illa.

V. Quid enim est quod adeo execretur ibi auctor has voces, Christum hominem Deiferum: quibus tamen, ut ipsemet tradit, germano sensu acceptis, usi sunt Patres Nicæni concilii, atque sæpe, ut auctor est Theodoretus contra Cyrillum in Anathematismis, sanctus Basilus una cum aliis ante Nestorium hæresiarcham, qui primus his abusus est vocibus, ad suam hæresim statuendam? Sane quidem quod illas detestetur voces, quæ Athanasii temporibus pie sancteque dici a Patribus consueverunt; a Nestorii vero tempore sunt vitæ, perspicue absque dubitatione aliqua demonstratur, auctorem illum post exortam Nestorii hæresim ea scripsisse. Ut autem eandem voces, Christus homo Theophorus a piis omnibus respirarentur, solus Nestorius in causa fuit, qui eas suæ hæresis veneno infectas reddidit execrabiles, ut pluribus docet Cyrillus in libro De Incarnatione Unigeniti, cap. 22 et 23, nec non sanctus Joannes Damascenus agens contra Nestorium, cujus verba recitat Euthymius in Pauoplia: quibus plane testatur Nestorium, ad suam astruendam hæresim, Christum Dominum nostrum appellasse Deiferum. Ob id itaque in quinto Cyrilli anathematismo a concilio Ephesino recepto, ita definitum habetur: « Si quis Christum Deiferum hominem audet dicere, et non potius Deum secundum veritatem, anathema sit. »

334 VI. Rursum vero quomodo potuit has ut impias voces Athanasius exhorruisse, qui aliis minoris efficacie usus fuit? Fortioris vis est dicere, Christum hominem Deiferum, quam asserere Christum hominem Dominum, prout ipse dixisse reperitur in Expositione fidei, ad finem, et in Sermone majori adversus Apollinarem, qui citatur in concilio Lateranensi sub Martino (31) papa et martyre, actione v. Qui ergo dicere non verius est Christum hominem Dominum, certe quidem haud vitasse potuit asserere Christum hominem Deiferum? Quid igitur his evidentiis, rogo, quidæ firmis dici potest ad insinuandum auctorem illum esse non potuisse Athanasium, sed alium, qui post Nestorii vixerit tempora?

VII. Sed quævis hæc satis superque ad hanc sententiam confirmandam stabilientemque videri possint: ex quo tamen semel cepti loqui, adjiciam alia. Cum enim auctor quam exactissime quæ sunt in Christo duæ voluntates duæque operationes pertractat, redarguens hæreticos qui aliter sentirent: quis non videat ipsum urgere, confutare, imo confundere Monothelitas? Sed reddamus hic verba ipsius: « Quas voluntates predicamus, sed nequaquam duos volentes, aut duas operantes, sed unum volentem secundum unitatem personæ: contra duas voluntates, duas operationes secundum personarum utriusque naturæ rationem. Hoc igitur modo divinum Incarnationis mysterium predicantes, hæreticorum blasphemias repudiamus, in quibus ipsos relinquentes transimus. » Hæc auctor. Sed quosnam hæreticos urget, quæso, nisi Mo-

nothelitas? Quinam vero vel Athanasii tempore, vel etiam ante fuerunt hæretici, qui de una in Christo operatione, et unica voluntate adeo explicite disputarint, ut incumberet Athanasio tam exacta definitione illos arguere? Sicque plane jam liquidum est convinci ex suis ipsius verbis auctorem, ea scripsisse post exortam Monothelitarum hæresim.

VIII. Quamobrem ex eo mihi recitandi palinodiam onus incumbit, quod in notis ad Romanum Martyrologium dixerim, homiliam illam ascribendam esse Cyrillo Alexandrino potius quam Athanasio: cum nominis auctori, qui vixerit post proditam Monothelitarum hæresim ascribi jure valeat; tantum abest ut concedam eam esse Athanasio tribuendam. Sed si in his rebus dubiis conjecturæ sit locus, dicerem, ob similitudinem nominis, esse Anastasii potius quam Athanasii ascriptionem, illius, inquam, Anastasii episcopi Antiocheni sanctitate et eruditione clarissimi; cujus nobilis ingenii nonnulla monumenta supersunt. Hæc quidem, quæ de Athanasio dicta sunt, haud affirmare me puto cum Ecclesiæ detrimento: non enim ex his jacturam sentit, quæ, cum sit columna et firmamentum veritatis, procul abhorret, ut instar Æsopi Corniculæ ascititia quærat, cum pulchrior sua fulgeat simplex veritas nuditate. Vale, frater, hasque accipe litteras defensionis testes, atque meæ erga te benevolentia et observantiæ obsides. Romæ Kalend. Novembris, anno Domini 1592.

CÆSAR BARONIUS.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Κηρυκτικὸν εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.

S. P. N. ATHANASII

Sermo in Annuntiationem sanctissimæ Dominae nostræ Deiparæ (32).

1. Τοὺς θείους ἱεροκήρυκας οὐ πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀκρόασις δὲ ἀποβλέπειν· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀπαιτούμενην δύναμιν, καὶ ὑπόθεσιν, καὶ αἰτίαν, ἣν θεωροῦντας, προσῆκε καταστοχάζεσθαι τοῦ κηρύγματος. Διὸ καὶ νῦν ἐπὶ τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ Εὐαγγελίου τῆς Θεοτόκου καὶ Μητρὸς τοῦ Θεοῦ ἔχοντας ἡμεῖς, καὶ τοῦτο μέλλοντας ἀνακηρύττειν πρὸς συνέλευσιν (33) τῆς ἑορτῆς, ἀνάγκη, καθ' ὑπόθεσιν καὶ αἰτίαν τῆς ἀσάρχου καὶ ὑπερθέου Τριάδος, τὴν σάρκωσιν τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος ἀνατίθεναι. Ἐὰν γὰρ μὴ προδιαστῇται (33') τὰ περὶ Τριάδος, τὰ περὶ τοῦ ἐνὸς σαρκωθέντος πῶς ἐξέλθωμεν; Οὐκοῦν δέον, ἐκείθεν ἐπαναγαγόντας τὸν λόγον, μετέρχεσθαι εἰς τὰ κατὰ τὴν σάρκωσιν, καὶ οὕτως τὰ κατὰ τὸν εὐαγγελισμὸν ἐπακούειν (34). Καὶ πρότερον ἐπισημαίνοντες, ὑπαναμνησκόμενοι, ὅτι μία τῶν δεσποτικῶν πρώτῃ τε καὶ πάνσεπτος ἑορτῇ, κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ σύνταξιν τῶν ὑποκειμένων ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν κηρύγμασιν, ὑπάρχουσα, τοῦ θεοῦ εὐαγγελισμοῦ κλητὴ ἁγία ἡμέρα, περὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ καταβάσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατασκευάζεται τὸ κήρυγμα. Καὶ γὰρ κατελθόντα αὐτὸν ἐκ τῶν οὐρανῶν πιστεύομεν, καθὼς καὶ ἀνελθόντα διομολογοῦμεν. Δέον τοίνυν, ἐπιλημμένους τοῦ θεοῦ κηρύγματος, ἐκείθεν ἀρᾶσθαι, ὅθεν καὶ διατελλέσθαι δυνήσεται τὰ λεγόμενα.

2. Πιστεύομεν τοιγαροῦν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὑποστάσεων, ἀδιάσπαστον ἔχόντων τὴν διαίρεσιν, καὶ τὴν ἑνωσιν ἀσύγχυτον. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τοπικὴν διάστασιν τὴν διαίρεσιν τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων πρσεβόουμεν, οὐδὲ συγχυτικὴν τὴν ἑνωσιν· ἀλλ' ἀδιάσπαστον τὴν διαίρεσιν, καὶ ἀσύγχυτον τὴν ἑνωσιν, ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ἔχοντα (35) κατὰ μίαν μονάδα συστάσεως. Ἐπεὶ καὶ ἕνα

1. Divos sacrarum rerum præcones, non infirmitatem auditorum spectare oportet; sed requisitam vim, argumentum et causam: quam præ oculis habentes, de prædicatione conjecturam facere convenit. Quare etiam nunc ad prædicationem divini Evangelii de Deipara, ac matre Dei nos conferentes, concionaturi ad conventum festivitatis hujus, necessarium est ut in argumenta incorporeæ et divinissimæ Trinitatis, incarnationem unius ex Personis ejusdem Trinitatis in medium proponamus. Nisi enim distincte de Trinitate actum fuerit, quæ ad unam personam incarnatam pertinent, quomodo expendi poterunt? Quamobrem par est ut inde orsi, transeamus ad ea quæ Incarnationem spectant, atque ita de Annuntiatione consequenter verba faciamus. Ac primum quidem illud memorie subjiciendum duximus, unam ex Dominicis festivitibus, maxime venerandam, et primam ordine rerum pertractandarum in prædicationibus quæ Christum respiciunt, quæ divinæ Annuntiationis sancta dies nuncupatur, descensum Filii Dei ex cælo denuntiari. Nos enim eum de cælo descendisse credimus, ut et eundem ascendisse constemur. Oportet igitur nos divina prædicatione institutos, inde ordiri sermonem, unde quæ pertractanda nobis sunt, probe distingui poterunt.

335 2. Credimus itaque in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Trinitatem hypostasiam, quæ distinctionem inter se habent indissolubilem, et inconfusam unionem. Non enim secundum intervalla locorum, distinctionem trium sanctarum divinarumque hypostasiam prædicationem, neque confusam unionem; sed distinctionem sine ulla distantia, et inconfusam unionem, cui nomen unum est, Deus,

(33') F. προδιασταλῇ καὶ, vel προδιαστελλῇται. Edit.

(34) Ἐπακούειν. De vocis hujus variis significationibus consule Onomasticon.

(35) F. ἔχουσαν.

(32) Titulus in Basil. et Felc. 6: Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθαν. ἀρχ. Ἀλεξ. κηρυκτικόν, etc. In Anglie. vero: Τοῦ ὁσίου πατ. ἡμ. Ἀθ. πατριάρχου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν.

(33) Edit. Commel. sola, προσυνέλευσιν.

secundum unam singularitatem constitutionis. Siquidem unum Deum in Trinitate personarum confitemur, nullum principium, nullumque tempus, in unaquaque sanctarum divinarumque hypostasium constituentes, juxta peculiarem earum proprietatem: Patrem, ingentum, dicentem, Filium, genitum; Spiritum sanctum, procedentem. Patrem sine principio et sine tempore esse existimantes, Filium sine principio et sine tempore prædicantes, Spiritum sanctum sine principio et sine tempore consistentes: non ut prior sit Pater, posterior Filius vel Spiritus sanctus, sed simul Patrem et Filium et Spiritum sanctum, secundum unam principio et tempore carentem, ac supersubstantialem unitatem existentiam colentes: unum Deum in tribus proprietatibus credentes, vereque glorificantes: non quasi alium Deum Patrem prius existentem, nec alium Deum Filium posterius inductum, nec alium Deum Spiritum sanctum postea excogitatum, secundum blasphemias hæreticorum; sed unum Deum in tribus hypostasis esse docentes, unam habere substantiam, virtutem et efficaciam, et quæcunque alia de substantia considerantur, theologie docentur, celebrantur.

3. Et ut formulam sermioni demus, necnon plenitudinem et consummationem, quæ theologie docentur teneamus. Quæ sint illa, et circa quænam versentur deinceps audiamus: nimirum dici illum increatum, incorporeum, tempore et principio carentem, sempiternum, indesinentem, infinitum, æternum, incognitum, ineffabilem, nullius figuræ, investigabilem: Deum deorum, Dominum dominorum, Regem regum, omnipotentem, factorem, creatorem, lumen, vitam, sanctum, bonum, immortalum, fortem, cunctipotentem, et quæcunque similia per excellentiam et ætiologiam dicta. Non quod singula substantia dicantur, sed circa substantiam, quasi ex duo aut pluribus ad unum habeant relationem (qualia esse didicimus quæ divisa sunt), quæ coalitio et plenitudo deitatis dicuntur, secundum Scripturam; non quod ad unam unius substantiam referantur, sed ad unamquamque sanctarum trium personarum æqualiter spectentur et doceantur. Quare ipse unigenitus Deus ait: « Omnia quæcunque habet Pater mea sunt²⁹. » Et ad Patrem ait: « Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt, et glorificatus sum in eis³⁰. » In omnibus namque in quibus theologie glorificatur Pater, in iisdem glorificatur Filius et Spiritus sanctus. Atque inde perfectus Deus dicitur Pater, perfectus Deus Filius, et perfectus Deus Spiritus sanctus. Siquidem nihil ulli deficit ex plenitudine divinitatis: sed æqualitatem habet unusquisque omnium proprietatum, quibus æqualiter plenitudo deitatis conspicitur. Nam ex derivatione ἴσου [id est æqualis] ἰσία [id est æqualitas] dicitur, feminea terminatione quæ est æqualitatis multorum complexio. Quibus enim æqualis

Α Θεὸν ἐν Τριάδι προσώπων καθομολογούμεν, τὸ ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον καθ' ἑκάστην τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων τάττοντες, κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτῶν ιδιότητα· ἐν Πατρὶ τὸ ἀγέννητον, ἐν τῷ Υἱῷ τὸ γεννητὸν, ἐν τῷ Πνεύματι τὸ ἐκπορευτὸν· ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον τὸν Πατέρα δοξάζοντες, ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον τὸν Υἱὸν καταγγέλλοντες, ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθομολογούντες· οὐ πρότερον τὸν Πατέρα, καὶ ὕστερον τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἅμα Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ μίαν ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον ὑπερούσιον μονάδα ὑπάρξεως σέβοντες, ἕνα Θεὸν ἐν τρισὶν ἰδιότησι πιστεύοντες καὶ ἀληθῶς δοξάζοντες, οὐχ ὡς ἄλλον Θεὸν τὸν Πατέρα προϋπάρχοντα, καὶ ἄλλον Θεὸν τὸν Υἱὸν ὕστερον ἐπισαυθέντα, καὶ ἄλλον Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπινοηθέντα, κατὰ τοὺς αἰρετικὰς βλασφημούντας· ἀλλ' ἕνα Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσει θεολογούντες, μίαν ἔχοντα τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τὴν οὐσίαν θεωρεῖται (36) θεολογούμενα καὶ ὑμνούμενα.

3. Καὶ ἵνα τύπον δώμην τῷ λόγῳ, καὶ ἄθροισμα ἢ πλήρωμα, τὰ κατὰ θεολογίαν ἔχωμεν. Τί δὲ ταῦτά ἐστίν ἢ περὶ τί ταῦτα, καθεστῆς ἀκούσωμεν· ὅτι τὸ ἄκτιστον, τὸ ἀσώματον, τὸ ἄχρονον, τὸ ἀναρχον, τὸ αἰδιον, τὸ ἀτελεύτητον, τὸ ἀπειρον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἄγνωστον, τὸ ἀνερμήνευτον, τὸ ἀσχημάτιστον, τὸ ἀνεξίτηλον, τὸ Θεὸν Θεὸν λέγεσθαι αὐτὸν, τὸ Κύριον Κυρίων, τὸ Βασιλεῖα βασιλευόντων, τὸ παντοκράτορα, τὸ ποιητὴν, τὸ δημιουργόν, τὸ φῶς, τὸ ζῶν, τὸ ἅγιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀθάνατον, τὸ ἰσχυρόν, τὸ παντοδύναμον, καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ τὴν ὑπεροχὴν καὶ αἰτιολογίαν, οὐχ ἕκαστον οὐσία λέγεται, ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν· ὡς ἐκ δύο (37) καὶ πλείων ἐπὶ ἕν ἔχοντα τὴν ἀναφορὰν κατὰ τὸ ἐπιμεριζόμενον ἐμάθομεν, ἃ καὶ ἄθροισμα καὶ πλήρωμα θεότητος λέγεται κατὰ τὴν Γραφήν· οὐ κατὰ μίαν ὑπόστασιν μόνου ἀνάγοντα, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην τῶν ἁγίων τριῶν ἐπίσης θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ μονογενὴς Θεὸς φησὶ· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν· » καὶ πρὸς τὸν Πατέρα λέγων· « Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. » Ἐν ἅπασι γὰρ οἷς δοξάζεται ὁ Πατήρ θεολογούμενος, ἐν αὐτοῖς δοξάζεται καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ἐντεῦθεν τέλειος Θεὸς ὁ Πατήρ λέγεται, καὶ τέλειος Θεὸς ὁ Υἱός, καὶ τέλειος Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐπειπερ μὴδὲν ἑλλείπει τοῦ περὶ τὴν θεότητα πληρώματος ἕκαστον· ἀλλ' ἰσὶαν ἔχει πάντων τῶν ἰδιωμάτων, ὧν ἐπίσης καὶ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος θεωρεῖται. Ἐκ παραγωγῆς γὰρ τοῦ ἰσοῦ, ἰσὶα λέγεται θηλυκῇ ἐκφορᾷ ἢ τῆς ἰσότητος τῶν πολλῶν συστατικῇ περιληψί. Ὡν γὰρ (38) ἰσὴ τίς ἐστὶν οὐσία, διαφερόντων ἰδιωμάτων, ἰσὶα λέγεται, ὥσπερ καὶ ὁσία καὶ μία. Καὶ ἐπειπερ ἰσὶα λέγεται κατ' ἐτυμολογίαν, τροπῇ τοῦ

²⁹ Joan. xvi, 15. ³⁰ Joan. xvii, 10.

(36) Angl., θεωρεῖται.

(37) Angl., ὡς ἐν δύο.

(38) Γάρ-deest in Angl.

εἰς ο, καὶ πλεονασμῷ τοῦ υ στοιχείου, οὐσία διερμηνεύεται, ὡς οὐσά τις συστατικὴ ὑπαρξίς, τῶν ἐκ πλειόνων ἐπὶ μίαν μονάδα ἐχόντων τὸ ἄθροισμα. Καὶ οὕτως εἰς τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον ἀποβλέποντες (39), κανονίζομεν, ὅτι ἡ σύστασις τῶν περὶ αὐτοῦ ἰδιωμάτων, κατὰ τὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν, οὐσία προσαγορεύεται, ὡς οὐσα περιλήψις καὶ περιεχὴ τῶν πλειόνων, ἐπὶ ἑν ἐχόντων τὸ ἑαυτῶν ἄθροισμα. Καὶ γὰρ τὸ κτιστὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ νοερὸν, τὸ λογικὸν, τὸ ἐμφύχον, τὸ σωματικὸν, τὸ παθητικὸν, τὸ βευστὸν, τὸ χρονικὸν, τὸ θνητὸν, τὸ γεννητὸν, τὸ φθαρτὸν, τὸ αὐξητικὸν, τὸ τρεπτὸν, τὸ ἀλλοιωτικὸν (40), τὸ λυπρὸν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα κατὰ ἀναλογίαν καὶ ἐκλογισμὸν ἐπίσης ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον λαμβανόμενα κατὰ τὸ ἴσον, ἰσὶα λέγεται, καὶ τροπῇ καὶ πλεονασμῷ τῶν στοιχείων, οὐσία προσαγορεύεται, χάντεῦθεν πληρωμα τῆς ἀνθρωπότητος ἐρμηνεύεται, τὸ συμπληροῦν αὐτῆς τὸ ἄθροισμα, κατὰ τὸ μοναδικὸν αὐτῆς σύστημα.

οὐσία vocatur : atque hinc plenitudo humanæ naturæ explicatur, quod ejus coacervationem complet, secundum unigam ejus constitutionem.

4. Ἐν οἷς σημειούμεθα, ὅτι οὐδὲν τούτων καθ' αὐτὸ οὐσία λέγεται τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἰδιωμάτων ἄθροισμένων. Οὐ μὴν τι τούτων ὑπόστασις λέγεται : ἀλλὰ κοινῶς μὲν, οἷον ἀπολύτως ἐπὶ πάντων συναγόμενα, οὐσία λέγεται τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἰδιωμάτων τὸ ἄθροισμα : ἰδίως δὲ καὶ ἐφ' ἑνὸς ὑπόστασις. Ὅταν μὲν οὖν κοινῶς ἐπὶ πολλῶν ταῦτα θεωρῇται, οὐσία προσαγορεύεται : ὅταν δὲ καὶ ἐπὶ ἑνὶ ἰδίως συναγῇται, ὑπόστασις ἐξονομάζεται. Καὶ ὥσπερ πάλιν εἰς τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμολοῖσιν Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον ἀποβλέποντες, ἅμα τοῦτον νοῦν (41) καὶ λόγον καὶ πνεῦμα καθορῶμεν, καὶ οὐδὲν τούτων πρότερον οὔτε ὕστερον, ἀλλὰ κατὰ ταῦτ' συνέστη, καὶ ἕνα μὲν λεγόμενον, τριάδα δὲ νοούμενον, ὡς οἷον καὶ τὸν νοῦ μὲν ἀγέννητον, γεννητὸν δὲ τὸν λόγον, καὶ τοῦτον κατὰ καιρὸν μελανούμενον, καὶ ἐγγραφόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον : οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πάντων Θεοῦ, τὸν μὲν Πατέρα ὡς νοῦν ἀγέννητον, τὸν δὲ Υἱὸν ὡς Λόγον γεννητὸν, καὶ τοῦτον ἀποστελλόμενον, κατὰ καιρὸν εὐδοχίας τοῦ πατρικοῦ θελήματος, οὐχ ὡς προφορικὸν κατὰ καιρὸν καὶ χρόνον πρὸς χρεῖαν ἀπογεννώμενον, ἀλλ' ὡς ὑποστατικὸν, καὶ αὐτόχρημα τοῦτο ὄντα, καθὼς καὶ γηγένναται (42). Ἀπαξ γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὑπόστασις ἐστὶ, στάσιν ἀδιόλутον ἔχων, ὅφ' ὧν καὶ εἶναι πέφυκε. Τὸ γὰρ ὑπόστασις κατ' ἐτυμολογίαν διερμηνεύεται ὑπό-στασις. Καὶ γὰρ ὡς νοῦς ὁ Πατὴρ, κατ' αἰτίαν τοῦ γεννητοῦ, ὡς γεννητὸν τὸν Υἱὸν ἐπ' αὐτὸν ἔχει. Διὸ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἀντὶ τοῦ « ὑπὸ » τὸ « πρὸς » ἀναγέγραφε λέγων : « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, » Οὐκοῦν ἰσοδύναμὸν ἐστὶ, καὶ καθ' ἑν σημαινόμενον ἑπαναστρέφον τὸ, ὑπὸ, καὶ πρὸς, κατὰ πρόθεσιν τοῦ ὀνόματος προσκείμενα.

⁴¹ Joan. 1, 1.

(39) Anglicanus solus, quem sequitur edit. Parisiens., ἀποβλέποντες. Edit. Comm. et alii, βλέποντες.

(40) Anglic., τὸ ἀλλοιωτὸν

A est substantia, diversis tamen proprietatibus, ista, dicitur, ut et *ὁσία* et *μια*. Et cum *ισία* etymologicè dicatur, conversione τοῦ ι in ο, ac deinde additione litteræ υ, οὐσία efficitur, quasi sit, velut constans quædam existentia, rerum, quæ ex multis in unitatem coalescunt. Atque ita hominem in Dei imagine factum spectantes, definimus : quod scilicet constitutio ejus proprietatum, secundum ejus existentiam, essentia appelletur, utpote quæ sit complexio et comprehensio multorum, quæ in unum coalescunt. Nam quod creatus sit homo, quod intelligens, quod rationalis, quod animatus, quod corporalis, quod patibilis, quod fluxus, quod temporalis, quod mortalis, quod genitus, quod corruptibilis, quod vegetabilis, quod mutationi, variationi et tristitiæ sit obnoxius, atque his similia : quæ habita ratione atque proportionem, in homine secundum æqualitatem, *ισία* [hoc est æqualitas] dicuntur ; mutationeque ac pleonasmo litterarum,

4. In quibus annotamus nullam earum proprietatum quæ in homine coalescunt secundum se οὐσίαν vocari, nec quidquam horum, ὑπόστασις : sed conjunctim et omnibus coactis, coacervatio proprietatum hominis, οὐσία, seu essentia dicitur ; proprie vero atque in uno ὑπόστασις, seu subsistentia. Cum itaque et commune de multis hæc cogitantur, οὐσία, seu essentia nuncupatur ; cum autem de uno proprie colliguntur, ὑπόστασις, seu subsistentia nominatur. Et sicut iterum, quando hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum conspiciamus, una mentem, verbum et spiritum apprehendimus, nec horum quidquam vel prius vel posterius, sed pariter consistunt, atque unum quidem dicuntur, sed trinitatem esse quodammodo cogitamus : atque mentem quidem ingenitam, verbum autem genitum, ipsumque pro tempore atramento exaratum, scriptum ac missum ; ita quoque et in universorum Deo, Patrem quasi mentem ingenitam, Filium quasi Verbum genitum, ipsumque missum, quo tempore placuit paternæ voluntati ; non quasi prolatum, aliquo tempore et momento, ad quemdam usum genitum sit, sed quasi subsistens, ac per se existens, quemadmodum et natum est. Semel namque genitus ex Patre hypostasis est, indissolutam habens existentiam, sub iis quæ esse ipsius constituunt. Nam hypostasis, secundum etymologiam, explicatur subexistentia. Siquidem Pater, utpote mens, quatenus est geniti causa, quasi genitum Filium in se habet. Quamobrem evangelista, hujus vocis loco, ὑπὸ [id est « sub »] πρὸς [id est « apud »] conscripsit dicens : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum »⁴¹. Idem itaque sibi vult, et ad unam eandemque significationem redit, ὑπὸ, et πρὸς, cum nomini adduntur.

(41) Ita Anglic., recte. Editi vero, ἅμα τοῦ εἶναι νοῦν.

(42) Anglic., γηγέννηται.

5. Igitur ὁπόστας· est Filius, quasi sub Patre existentiam habens, nec sine Patre, sed apud Patrem semper existens, neque aliam quam Patris voluntatem habens, neque aliam potestatem, vel operationem, ut neque aliam substantiam; sed cum omnia quæcunque Pater habet, habet et ipse Filius, consubstantialis est Patri et Spiritui. Hic juxta paternum consilium, antiquum atque verum, utpote magni consilii Patris angelus, mirabilis consiliarius, qui olim ut Verbum Patris multifariam multisque modis locutus est patribus in prophetis; novissimis diebus his, locutus est nobis, incarnatus et homo factus: qui, ut ait, et secula fecit: non quod diis quibusdam portentosis suam providentiam commiserit, ut aiunt ethnici; sed ipse Filius ex Patris beneplacito, et Spiritus sancti cooperatione, omnem rerum providentiam acceperit. Siquidem communionem ostendens ejusdem et unius providentiæ atque operationis ait: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor »²². Non enim secundum aliam et aliam providentiam Pater et Filius operantur, sed secundum unam atque eandem substantialem divinitatis operationem. « Qui cum sit » (ut ait iterum præco ille) « splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, » palamque etiam est et Patris: feratque omnia³³⁷ verbo virtutis ipsius, purificationem peccatorum nostrorum faciens, sedet in dextera magnitudinis in excelsis³². Conversus autem sermo in eandem recidit cogitationem, considerando scilicet splendorem, quasi radium ex toto sole ortum, quasi scilicet ex disco totum solem continente oriretur, indiscretum habere fulgorem; et figuram, esse ostensionem substantiæ illius, per quam figuratur.

6. Quemadmodum enim annuli signatorii character impressus eandem habet expressam imaginem, quæ etiam sigillum nuncupatur, quæque secundum substantiam in nullo deficit; ita quoque Filius eundem quem Pater fert characterem. Neque enim character expressus variat, sed invariabilis manet, juxta eam quæ in annulo est figuram, sive in cera sive in auro exprimitur, pro ratione regii denarii: et sic divina Filii figura substantiæ Patris invariabile sigillum est; et ferens omnia verbo virtutis suæ, secundum ipsum proprium suum characterem, carnem quasi ceream in se suscepit, eamque in semetipso obsignavit (quæ res sane neque impossibilis, neque incredibilis est); ut tempore paternæ voluntatis, ut character (siquidem et character est) Incarnationem in se exprimeret, illa usus quasi cera vel auro: quandoquidem totum mysterium ineffabilis illius et inexplicabilis Incarnationis subostendit. Nam illud etiam nunc ineffabile et inenarrabile manet, ob rationem crescendi, siquidem gradibus quibusdam dogmata tradimus, neque uno momento

5. Ὑπόστας· τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὡς ὑπὸ τι τὸν Πατέρα στάσιν ἔχων, καὶ οὐ χωρὶς τοῦ Πατρὸς ὄν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα διὰ τὸν ὄν· καὶ οὕτως θέλημα ἄλλο παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων, οὕτως μὴ δύναμιν ἑτέραν, οὕτως μὴ ἐνέργειαν, ὡς οὐδὲ ἄλλην οὐσίαν, ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἔχων καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς, ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι. Οὗτος κατὰ πατρικὴν βουλὴν ἀρχαίαν καὶ ἀληθινὴν, ὡς μεγάλῃς βουλής Πατὴρ δὲ ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, καὶ πάλαι, ὡς Λόγος τοῦ Πατρὸς, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν σαρκωθείς καὶ ἐνανθρωπήσας, δε, φησί, καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· οὐ θεοὶ τισι τερατευομένοις ἐγγειρήσας τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν, καθά φασιν Ἕλληνες, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Υἱὸς εὐδοκία τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πᾶσαν τὴν τῶν ὄντων πρόνοιαν ἀναδεγόμενος. Ἐπεὶ περ καὶ τὸ κοινὸν ἐνδεικνύμενος τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς προνοίας καὶ ἐνεργείας, φησὶν· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι. » Οὐδὲ γὰρ κατὰ ἄλλην καὶ ἄλλην πρόνοιαν ὁ Πατήρ καὶ Υἱὸς ἐργάζεται, ἀλλὰ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσιώδη τῆς θεότητος ἐνέργειαν. « Ὁς ὢν » (ὡς καὶ πάλιν φησὶν ὁ κήρυξ) « ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ » (ὁ δὲ καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς), φέρων τε « τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ποιήσας, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. » Ἀναστρέφων δὲ καὶ αὐτὸς ὁ λόγος, εἰς τὴν αὐτὴν ἐννοιαν ἐπισυνάγεται, περιβλέπων, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ἀκτὴν πανήλιος, ὡς ἐκ δίσκου πανηλίου ἀδιάστατον ἔχει τὴν ἑλλαμνὴν, καὶ χαρακτὴρ ἐνδειξίς τίς ἐστι τῆς ὑποστάσεως, δι' ἧς καὶ χαρακτὴρίζεται.

6. Ὡς οἶον γὰρ κατὰ δακτυλίου χαρακτὴρ ἐντυπούμενος, τὸ αὐτὸ ἐκτύπωμα, ὃ καὶ ἐκσφράγισμα ἐρμηνεύεται, μηδὲν ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν ἑλλείπον ἔχει· οὕτως ὁ Υἱὸς τὸν αὐτὸν χαρακτὴρα τοῦ Πατρὸς φέρει. Οὐδὲ γὰρ παραλλάσσει ὁ χαρακτὴρ ἐκτυπούμενος, ἀλλ' ἀπαράλλακτος μένει, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐν τῷ δακτυλίῳ χαρακτὴρα, ἐν τε κηρῷ καὶ χρύσῳ ἐκτυπούμενος κατὰ τὸ βασιλικὸν δηνάριον· καὶ οὕτως ὁ θεὸς χαρακτὴρ τοῦ Υἱοῦ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως ἀπαράλλακτος σφραγὶς ἐστὶ, καὶ φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν ἴδιον χαρακτὴρα, τὴν ὡς κηρὸν σάρκα εἰς ἑαυτὸν ἀνεδέξατο ἐντυπωσάμενος αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ (οὐδὲ γὰρ ἀδύνατον τοῦτο, οὐδὲ μὴ ἀπίστον)· ἵνα κατὰ καιρὸν πατρικῆς εὐδοκίας, ὡς χαρακτὴρ (ἐπεὶ καὶ χαρακτὴρ) ἐντυπώσῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν σάρκα, ὡς κηρῶν ταύτην φέρων, ἢ χρύσῳ· ἐπεὶ καὶ τὸ ὅλον (43) μυστήριον ὑπεμφαίνεται τῆς τοιαύτης ἀφράστου καὶ ἀνερμηνεύτου σαρκώσεως. Ἐτι γὰρ καὶ ἀφραστον καὶ ἀνερμήνευτον μένει διὰ τὸ αὐξητικόν· ἐπεὶ περ καὶ κατ' αὐξήσιν δογματίζομεν, καὶ

²² Joan. v, 17. ³³ Hebr. i, 3.

(43) Anglic., καθὰ καὶ τὸ ὅλον.

οὐ κατὰ τὸ ἅμα τῆς σφραγίδος. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς σφραγίδος, ἅμα τε πρὸ πολλῶν καὶ ἐν πολλοῖς κηροῖς δύναται ἀναφέρεσθαι τὸ ἐκτύπωμα· ἐπὶ δὲ τῆς θείας σαρκώσεως οὐχ ἅμα, ἀλλὰ κατ' αὐξήσιν τὸ τέλειον δογματίζεται. Τοῦτο δ' ἂν καὶ διανοεῖσθαι πάλιν δύνηται, ὡς εἰ τις ἔχοι λεπτότητα νοῦ, καὶ δύναται εἰσδύναί κατὰ βάθους τοῦ ψυχικοῦ σπειρομένου σώματος, καὶ συνιδεῖν ἀφράστως καὶ ἀνεκκλητῶς, πῶς ἐκεῖ ἐμπίπτοντος τοῦ γονίμου σπέρματος, εὐθὺς μὲν ἐπὶ τι μόνιον συντρέχει, κατὰ μικρὸν δὲ καὶ κατ' ἐπίδοσιν τὴν αὐξήσιν λαμβάνει. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς λαλεῖται, πλὴν οἷ φαντασίᾳ ὡς ὑπέμφασιν γίνεται ἀλαλήτως καὶ ἀφράστως· ἀλλὰ κατ' αὐξήσιν μὲν οὖν ἡ θεία τοῦ Λόγου σάρκωσις γίνεται, οὐκ αὐξήσας τοῦ θείου χαρακτήρος, οὐδὲ μὴν συναυξήσας· ἀλλ' ἐπαυξούσης τῆς ἐμφύτου σαρκὸς καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα, καθ' ὃ ἄνθρωπος ἐξειδιάζεται καὶ κυοφορεῖται. Διὰ τοῦτο ἐνεαίμνητος νόμος ἀνθρωπίνης κυοφορίας, κἀντεῦθεν θεοῦπόστατος δογματίζεται ἡ Χριστοῦ σάρκωσις, καὶ οὐδαμῶς ἀνθρωποῦστατος· ἐπειδὴ κατὰ τὸν θεῖον χαρακτήρα τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα τὴν στάσιν ἑαυτοῦ ἀνεδέξατο, καθ' ἑνωσιν μὲν ὡς πνεύματος πρὸς ψυχὴν. Οὕτω γὰρ δύο τέ ἐστι καὶ οὐχ ἓν ὁ Χριστὸς, καὶ εἰς καὶ οὐχὶ δύο· καὶ δύο μὲν καὶ οὐχ ἓν ἐστὶ κατὰ τὰς δύο φύσεις, καὶ εἰς καὶ οὐχὶ δύο κατὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν. Διὸ καὶ δύο μὲν θελήματα λέγομεν, καὶ οὐχὶ δύο τοὺς θέλοντας, καὶ δύο ἐνεργείας καὶ οὐχὶ δύο τοὺς ἐνεργούντας. Ἄλλ' ἓνα μὲν θέλοντα κατὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν, δύο δὲ θελήματα καὶ δύο ἐνεργείας, κατὰ τὴν τῶν φύσεων ἰδιολογίαν

7. Ἐν τούτοις οὖν διακηρύττοντες τὸ θεῖον τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως μυστήριον, ἀποβαλλόμεθα τὰς τῶν αἰρετικῶν βλασφημίας, καθ' ἃς καὶ βεβουτισμένους αὐτοὺς καταλιμπάνοντες, μετερχόμεθα εἰς τὰ παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ καθιστορούμενα περὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ Μητρὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ ὡς ἔχει συντάξας, διεξοδικώτερον ἀκουσόμεθα. Σημειούμεθα δὲ οὖν, ὅτι κατὰ καιρὸν εὐδοκίας τοῦ πατρικοῦ θελήματος ἐπὶ συμπληρώσει τῶν ἐβδομηκοντα ἐβδομάδων Δανιὴλ τοῦ προφήτου, μετὰ τὸ οἰκοδομηθῆναι Ἱερουσαλὴμ, ἐν τῇ ἐπιστρέψαι τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰουδα ἀπὸ Βαβυλῶνος, διὰ Σαλαθιὴλ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδὲκ, ἀρχιερέων τότε γενομένων κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν τετρακοσίων ἐνενηκοντα ἐτῶν, κατ' ἐφημερίαν ἱεραρχίας αὐτοῦ, εἰσῆλθε Ζαχαρίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ θυμιάσαι· καὶ ὤφθη αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ εὐαγγελίζεται αὐτῷ περὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς συλλήψεται Ἐλισάβετ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ τέξεται τὸν Βαπτιστὴν καὶ πρόδρομον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ δὴ τῆς συλλήψεως γενομένης, τῇ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς ἐν γαστρὶ κυοφορίας Ἐλισάβετ, ἐξαποστέλλεται ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ παρὰ Θεοῦ, εἰς Ναζαρέτ πόλιν τῆς Γαλιλαίας πρὸς τὴν Παρθένον Μαρίαν. Καὶ εἰσελθὼν πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος, ἡσπάξατο αὐτὴν λέγων·

A totum imprimimus sigillum. Sigillo enim, cum multis ante temporibus, tum in multis ceris exprimi potest imago : in divina vero Incarnatione, non simul, sed quodam incremento res perfecte edocetur. Quæ res probe intelligi queat ; si quis mentis subtilitate præditus, profunde possit penetrare ad corpus animale nuper satum, atque illic rem ineffabilem inexplicabilemque contemplari, quomodo scilicet desidente illic genitili semine, statim quidem in particulam quamdam coalescit ; paulatim vero et per accessionem incrementum accipit. Neque enim illud ipsum apud nos dici potest ; verum imaginando tantum aliquid percipitur, sed ineffabiliter atque inenarrabiliter. Itaque cum aliquo incremento divina Verbi Incarnatio efficitur, non quod divinus character augeatur vel concreascit ; sed crescente animali carne secundum omnem plenitudinem, qua homo propria natura crescit dum in utero gestatur. Quamobrem lege hominum, novem mensium spatio gestatur, atque exinde Christi Incarnatio Dei hypostasim habere dicitur, et nullatenus hominis : quandoquidem juxta divinum characterem humana forma existentiam suam accepit, secundum unionem quasi spiritus ad animam. Ea enim ratione duo est Christus et non unum, ac simul unum et non duo. Duo quidem est et non unum secundum duas naturas ; unum vero et non duo secundum unam hypostasim. Quamobrem duas dicimus voluntates, non duos volentes ; duas operationes, non duos operantes. Sed unum quidem volentem secundum unam hypostasim, duas autem voluntates et duas operationes juxta naturarum proprietatem.

7. His igitur divinum prædicantes mysterium Incarnationis, abjicimus hæreticorum blasphemias quibus illos demersos relinquentes, ad historiam evangelistæ pertransimus, qua narrat ille Annuntiationem Deiparæ et Dei Matris, et ut res ordine se habet explicatius audiamus. Hoc significamus igitur : quo tempore paternæ voluntati placuit in consummatione septuaginta hebdomadum Danielis prophetæ post instaurationem Jerosolymæ, in reditu Judæ ex captivitate Babylonica, per Salathielem et Jesum filium Josedec tunc sacerdotes, in consummatione 338 quadringentorum nonaginta annorum ; Zacharias secundum vicem sacerdotii sui ingressus est in templum Dei ad incensum offerendum, apparuitque illi angelus Domini ad dexteram altaris, annuntiavitque illi de Joanne filio suo, quo conceptura esset uxor sua Elisabet, et paritura Baptistam et præcursores Christi. Ac conceptione peracta, mense sexto prægnantis Elisabet, mittitur archangelus Gabriel a Deo in urbem Nazaret Galilææ ad virginem Mariam. Et ingressus angelus ad illam salutavit eam, dicens : Ave, gratia plena, Dominus tecum. Etiam hic animadvertimus vocem illam angeli secundum prolotionem spiritus sancti sui, significationem habere, nec tamen ipsam esse

¹¹ Luc. i, 28.

Filii hypostasin, neque ipsam esse quæ facta est A
caro : sed ad eam vocem, Verbi et Dei proprietas, quæ alia est secundum hypostasin, statim descendit in uterum Virginis : blasphemantque ii qui aiunt, ipsam archangeli vocem, fuisse hypostasin Dei Verbi. Ideoque blasphemix damnationem repudiantes, locum annotavimus.

Παρθένου. Καὶ βλασφημοῦσιν οἱ λέγοντες, ὅτι αὐτὴ ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαγγέλου ἦν ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου. Διὸ καὶ ἐσημειώσαμεθα τὸν τόπον, ἀποβαλλόμενοι τῆς βλασφημίας τὴν κατάκριτον.

8. Cum diversa igitur esset a voce archangeli hypostasis Verbi et Filii Dei, apertis prius per archangeli vocem Virginis auribus, statim in illam introivit divina Filii hypostasis. Qua ratione autem, ne ipsa quidem Virgo cognovit : novit vero qui ingressus est qua ratione sit ingressus. Quare ut ignorans mysterii eventum, statim perturbata est ad sermonem angeli dicentis : « Ave, gratia plena, Dominus tecum ; » et cogitabat qualis esset hæc salutatio³² ; quare respondens archangelus dixit ad illam : « Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Et ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus thronum David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis³³. » Ad hæc item verba stetit hæsitans Virgo, utpote ad naturam respiciens. et de Josepho cui desponsata erat cogitans, angeloque sic reponit : « Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco³⁴ ? » Quandoquidem, ait, o angele, virum non cognosco, tu vero per illud, ecce, quod est adverbium demonstrandi, ais, « Ecce concipies, » quasi tempus instet ; ignoro quomodo istud fiet. Sed, o angele, tu, dicito, tu interpretare, « quomodo fiet istud. » Respondens autem angelus, dixit ei : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi³⁵. » Hæc est, ait, concipiendi ratio : ita concipies in utero. Spiritu sancto in te superveniente, et virtute Altissimi te obumbrante. « Ideoque, ait, et quod nascetur sanctum, Filius Altissimi vocabitur³⁶. » Illa vero adhuc hæsitans, verum sibi hæc optans, ait : « Fiat mihi secundum verbum tuum³⁷. » Et discessit ab ea angelus. Nam evangelista significat angelum ab ea discessisse, ne occasionem iis relinqueret, qui dicere vellent, ipsum angelum in Virgine habitantem incarnatum fuisse, aut verbum angeli secundum prolationem soni, Incarnationem operatum fuisse. Sed indicat, abscedente angelo Spiritum sanctum in Virginem supervenisse, et virtutem Altissimi obumbrasse illi : atque ita demum completum est sacrum puerperium. Quibus est iterum necessario insistendum, ac considerandum qua ratione ad Virginem dictum sit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Nunquid eodem modo quo ad apostolos aiebat Christus, « Vos autem sedete in civitate Jerusalem, donec

« Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Κάν-
ταῦθα πάλιν θεωροῦμεν, ὅτι ἡ μὲν φωνὴ τοῦ ἀγγέ-
λου, κατὰ προφορὰν πνεύματος ἀπηχήσεως αὐτοῦ
διερμηνευομένη, οὐκ αὐτὴ δὲ ἦν ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστα-
σις, οὐδὲ αὐτὴ γέγονε σὰρξ· ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν
φωνὴν, ἑτέρα οὕσα κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότης τοῦ
Λόγου καὶ Θεοῦ ἅμα ἐπεφοίτησεν ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς

8. Ἑτέρα τοίνυν παρὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχαγγέ-
λου οὕσα ἡ ὑπόστασις τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ,
ἅμα, ὡς προδιανοιχθείσης τῆς ἀκοῆς τῆς Παρθένου
διὰ τῆς ἀρχαγγελικῆς φωνῆς, εἰσῆλθεν, εἰς αὐτὴν ἡ
θεία τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις. Ὡς αὐτὴ μὲν ἡ Παρθένος
οὐκ οἶδεν· οἶδε δὲ ὁ εἰσελθὼν, ὅπως εἰσῆλθε. Διὸ καὶ,
ὡς μὴ εἰδύια τοῦ μυστηρίου τὴν ἔκδοσιν, ἅμα δι-
εταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ ἀγγέλου εἰπόντος, « Χαῖρε,
κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, » καὶ διελογίζετο.
ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος· ὅθεν καὶ ὑπολαβὼν
ὁ ἀρχάγγελος, εἶπε πρὸς αὐτὴν· « Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ·
εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν
γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ
Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κλη-
θήσεται, καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον
Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον
Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ
ἔσται τέλος. » Ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς ταῦτα ἔστη δια-
πορούσα ἡ Παρθένος, καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν ἀποβλέ-
πουσα, καὶ κατὰ τὸν Ἰωσήφ διαλογιζομένη, ἀνθ' ὧν
μεμνηστευομένη αὐτῷ ἦν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν
ἀγγέλον, καὶ φησὶ· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄν-
δρα οὐ γινώσκω ; » « Καὶ ἐπεὶ περ, φησὶν, ὦ ἀγγελε,
ἄνδρα οὐ γινώσκω, σὺ δὲ διὰ τοῦ, ἰδοὺ, δεικτικοῦ
προσρήματος, λέγεις, « Ἰδοὺ συλλήψῃ, » ὡς κατὰ
χρόνον ἐνεστώτα· πῶς ἔσται, οὐκ οἶδα. Ἀλλ' εἰπέ, ὦ
ἀγγελε, καὶ διερμηνεύσον, πῶς ἔσται τοῦτο ; » Ἀποκρι-
θεὶς δὲ ὁ ἀγγέλος, εἶπεν αὐτῇ· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπι-
ελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει
σοι. » Οὗτος, φησὶν, ὁ τρόπος τῆς συλλήψεως, οὕτως
συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, Πνεύματος ἁγίου ἐπερχομένου
σοι, καὶ δυνάμειος Ὑψίστου ἐπισκιάζουσός σοι. Διὸ,
φησὶ, καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον Υἱὸς Ὑψίστου κλη-
θήσεται. » Ἡ δὲ καὶ ἐτι διαπορούσα, πλὴν ἐπευχο-
μένη ἑαυτῇ, φησὶ· « Γενοίτο μοι κατὰ τὸ ῥήμά σου. »
D Καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἀγγέλος. Ἐπιστημαίνεται
γὰρ τοῦτό ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ
ἀγγέλος, ἵνα μὴ καταλείψῃ ἀφορμὴν τοῖς ἐθέλουσι
λέγειν, ὅτι αὐτὸς ὁ ἀγγέλος ἐνοικήσας ἐν τῇ Παρθένῳ
ἐσπαρκόη, οὐδὲ ὅτι ὁ λόγος αὐτοῦ κατὰ προφορὰν
ἀπηχήσεως ἐνήργησε τὴν ἐνανθρώπησιν· ἀλλ' ὅτι
ἀπελθόντος τοῦ ἀγγέλου ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Παρθένον τὸ
ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐπισκίασεν αὐτὴν ἡ δύναμις Ὑψί-
στου· καὶ οὕτως ὑστερον ἐτελέσθη τὸ σωτήριον κῆρυμα.
Ἐπεὶ ὦν καὶ αὖθις χρὴ κατὰ τὸ (43') ἀναγκαῖον ἐπι-
στήσαι, καὶ ἐπιτελεσθῆναι, πῶς εἰρηται πρὸς τὴν Παρ-
θένον· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύ-
ναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Ἄρα γὰρ ὡς περ

³² Luc. 1, 28, 29. ³³ ibid. 30-33. ³⁴ ibid. 34. ³⁵ ibid. 35. ³⁶ ibid. ³⁷ ibid. 38.

(43') Vulg., τὸν Edit.

καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἔλεγε Χριστὸς, « Ὑμεῖς ἅ
δὲ καθίστατε ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ, ἕως οὗ
ἐκδοθήσθε δύναμιν ἐξ ὕψους, » ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου
Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς; ἐπίσης γὰρ ἡ ἐπαγγελία, καὶ
ἐκ τοῦ Ἰσοῦ τρόπον λαμβάνεσθαι δύναται, ἐπεὶ περ καὶ
ἐνταῦθα δύναμιν ἐξ Ὑψίστου ἐπέλευσσε καὶ ἐπὶ τοὺς
ἀποστόλους καὶ Πνεύματος ἁγίου παρουσίαν. Τί οὖν;

9. Καὶ εἰ μὲν οὕτως ὥσπερ καὶ εἰς τοὺς ἀποστό-
λους, καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου καὶ ἡ ἐπέλευσις
τοῦ Πνεύματος γέγονε, καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις οὐ
παρηκολούθησε σάρκωσις· ὁ γὰρ (45^α) οὕτε ἐν τῇ
Παρθένῳ ἡ δύναμις ἐσαρκώθη, οὕτε τὸ Πνεῦμα ἐνην-
θρόωθη, εἰ καὶ αὐτὸς ὁ Ὑψὶς κατὰ κοινολογίαν
θεολογίας λέγεται δύναμις Ὑψίστου. Ἀλλ' ὥσπερ
ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἡ δύναμις πρὸς τὸ δύνασθαι κατὰ
πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως ἐγένετο, καὶ ἡ ἐπεί-
λευσις τοῦ Πνεύματος καθ' ὅλα τὰ οὐσιωδῶς προσόντα
αὐτῷ, ἐνεργήσασα ἐν πᾶσι σημείοις, καὶ τέρασιν, καὶ
δυνάμει, πρὸς βεβαίωσιν καὶ πίστωσιν τῆς Χριστοῦ
ἐπαγγελίας· οὕτω καὶ ἐπὶ τῇ Παρθένῳ ἡ ἐπέλευσις
τοῦ Πνεύματος ἐγένετο, ἐν πᾶσι τοῖς οὐσιωδῶς προσ-
οῦσιν αὐτῷ κατὰ τὴν θεαρχίαν, χάριν ἐμποιοῦν, πρὸς
τὸ ἐν πᾶσι χαίρειν αὐτήν. Ἐπεὶ περ καὶ διὰ τοῦτο
κεχαριτωμένη προσωνομάσθη, διὰ τὸ ἐν πάσαις χά-
ρισι ταῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐμπεπλησθαι αὐτήν· καὶ
δύναμιν Ὑψίστου ἐπισκιάσασθαι αὐτῇ, καὶ ἔχειν ἐν
παντὶ χρόνῳ τῷ κατὰ τὴν σύλληψιν, πεπίστευκα δὲ
ὅτι καὶ μετὰ τὴν σύλληψιν. Οὐδὲ γὰρ πρὸς καιρὸν,
ὥς πείθεσθαι, τοῦτο ἐγένετο ἐν τῇ Παρθένῳ, ἀλλ' ἐν
παντὶ καιρῷ, καὶ τότε, καὶ νῦν, καὶ εἰς τὸ διηνεκές
ἐπισκιάσασθαι αὐτῇ ἔχουσα τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου
ἡ Παρθένος, καὶ τὴν ἐπέλευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος
ἐπερχομένην αὐτῇ· ἵνα κεχαριτωμένη μένῃ. Οὕτω
γὰρ διανοούμεθα περὶ τοῦτου· Ἦσαν αὐτῇ πάντα
κεχαριτωμένα διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς τοῦ Ὑψί-
στου δυνάμεως· καὶ οὐχ, ὥς οἱ αἱρετικοὶ φασιν, ὅτι
ἐνέργειά τις παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐγένετο ἐν τῇ Παρ-
θένῳ, τοῦ τελεσθῆναι τὴν σάρκωσιν. Κἀν γὰρ ἄνευ
σποράς, οὐχ οὕτω φαμέν, ὅτι κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν
χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος διαιρούντος ἰδίᾳ, καθὼς
βούλεται, διεπλάσθη σὰρξ, παρὰ τὴν ὑπόστασιν τὴν
ἐξιδιάζουσαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μὴ γένοιτο! τοῦτο
γὰρ τὸ οὕτω φρονεῖν Παύλου τοῦ Σαμοσατέως ἐστὶ,
καὶ τῶν λοιπῶν αἱρετικῶν· ἀλλ' οὕτω λέγομεν κατὰ
τὴν τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων ὀρθότητα, ὅτι δυνά-
μει καὶ Πνεύματος ἐπλήσθη ἡ Παρθένος. Πρὸς
ἁγιασμὸν μέντοι τῆς σαρκὸς αὐτῆς, καὶ πρὸς τὸ
δύνασθαι φέρειν τὸ σωτήριον κῆρυγμα, οὕτως ἀκολουθῶς
αὐτῇ ἡ θεία τοῦ Λόγου ὑπόστασις, ἐσαρκώσασα ἐν
αὐτῇ, ἐσαρκώθη καὶ ἐνηνθρόωθη· οὐ δυνάμει καὶ
ἐνεργείᾳ, ἀλλ' ὑποστάσει, καθ' ὅλον τὸ πλῆρωμα τῆς
θεότητος, αὐτὴ ἡ ἀρχὴ Θεὸς καὶ ὑπεράρχιος τοῦ Υἱοῦ
τοῦ Θεοῦ ὑπόστασις ἐσαρκώθη καὶ ἐνηνθρόωθη.
Προσπεδείχθη γὰρ, ὅτι οὐχ ὑπόστασις, ἀλλ' ὥσπερ ἡ
οὐσία καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ βασιλεία, καὶ τὰ ἄλλα πάντα,
καὶ κατὰ θεολογίαν προτίθεται, οὐχ ὑπόστασις ἕκα-

^α Luc. xxiv, 49.

(45^α) Vulg., δηλονότι. Edit.

A induamini virtute ex alto ⁴¹, » Spiritu sancto in
vos superveniente? Æqualis quippe est promissio,
et pari ratione accipi potest, quandoquidem hic
quoque dicitur, virtutem ex Altissimo in apostolos
adventuram, nec non Spiritus sancti præsentiam.
Quid igitur? 339 Num sicut apostolis spiritus et
virtus Altissimi promittitur, ita quoque Virgini?

τοῦ Ὑψίστου ἐπήγγελλται, οὕτως καὶ πρὸς τὴν Παρθένον;

9. Quod si, ut in apostolis, virtus Altissimi et adven-
tus Spiritus sancti fuit, et in apostolis non est incarna-
tio subsecuta, nec in Virgine igitur virtus est incarna-
ta, neque Spiritus homo factus est, etiamsi Filius ipse
juxta communem theologiam usum dicatur virtus Altis-
simi. Sed sicut in apostolos ideo virtus advenit, ut vim
illi haberent contra omnem adversariam potestatem,
fuitque adventus Spiritus secundum omnia quæ sub-
stantialiter in eos sunt, operans in omnibus signis et pro-
digiis et virtutibus ad confirmandam et asserendam
Christi promissionem; ita et in Virgine fuit adventus
Spiritus sancti, cum omnibus quæ substantialiter in eo
sunt ratione divini principatus, gratiam illi tribuens,
ut in omnibus illa gauderet. Siquidem eo gratia
plena vocata est quod omnibus per Spiritum gratis
repleta esset, et quod virtus Altissimi obumbraret
ipsi; quodque id haberet toto conceptionis tempore,
imo, ut credo, etiam post conceptionem. Neque enim
arbitror ad tempus in Virgine factum illud esse,
sed omni tempore, et tum, et jam, et in perpetuum
C habet Virgo obumbrantem sibi virtutem Altissimi,
et Spiritum in se supervenientem; nimirum ut
gratia plena maneat. Hoc enim pacto ea de re
cogitamus: Erant ei omnia gratia plena per Spi-
ritum sanctum, et per virtutem Altissimi. Ne-
que, ut aiunt hæretici, aliqua ἐνέργεια a Spiritu
sancto facta est in Virgine, ut compleretur incarna-
tio. Etsi enim absque semine, non dicimus tamen,
per divisionem gratiarum Spiritus dividendis singulis
prout vult, efformatam fuisse carnem circa propriam
Filii Dei hypostasin, absit! Ejusmodi enim sententia,
Pauli Samosatani et reliquorum hæreticorum est;
sed ita dicimus secundum orthodoxorum dogma-
tum puritatem: Quod virtute et Spiritu sancto repleta
sit Virgo, cum ad sanctificationem carnis suæ, tum ut
posset gestare salutarem setum. Hoc pacto igitur ipsa
divina Verbi hypostasis, in Virgine inhabitans, incarna-
ta est et humanitatem assumpsit: non virtute et ope-
ratione, sed hypostasi, secundum totam plenitudinem
Divinitatis, ipsa quæ ab initio et ultra initium Deus est
Filii Dei hypostasis, incarnata est et humanitatem as-
sumpsit. Superius enim probatum fuit, quod sicut
substantia, potentia, et regnum et alia omnia, quæ juxta
theologiam his adduntur, singula hæc, inquam, non
hypostasis dicuntur, sed circa hypostasin secundum
substantiam speciatim interpretantur; sic operatio et
virtus circa hypostasin substantialiter referuntur, et
in commune quidem ad unamquamque sanctarum
trium divinarum hypostasium, proprie item ad unam
Filii Dei, incarnatam et hominem factam.

στον λέγεται, ἀλλὰ περὶ τὴν ὑπόστασιν κατ' οὐσίαν ἰδίᾳ διερμηνεύμενα· οὕτως καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ δύναμις περὶ τὴν ὑπόστασιν οὐσιωδῶς ἀναφέρεται· καὶ κοινῶς μὲν ἐφ' ἐκάστης τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, ἰδίως δὲ καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν μίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ σαρκωθεῖσαν καὶ ἐνανθρωπήσαν.

10. Supervenit igitur Spiritus sanctus in Virginem et sanctificavit illam, ut in Psalmis ait Spiritus : « Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus », et obumbravit virtus Altissimi corroborans eam, et divinæ umbræ ostensionem inducens, ut hinc instituta videre posset, quantum scilicet poterat videre, Deum formæ expertem in ipsa gestatum. Neque enim suspicandum est Virginem secundum simplicem naturæ proprietatem Deum in se habitantem videre potuisse (cum ne ipsa quidem animalis, rationalis et spiritualis incarnatio id videre potuerit) ; sed pro viribus, utpote obumbrante ipsa Altissimi virtute, et quasi umbram faciente, ut videret, quatenus poterat, inhabitantem Deum. Et quemadmodum nos habentes animam in carne nostra inhabitantem, eam ut in se est non possumus videre, sed quasi umbras quasdam et formas a viribus et operationibus ejus ; tale quiddam tum Virgo, tum ipsa rationalis et intelligens anima videre potuit, jamque potest per tradita sibi facultates atque vires. Atque secundum hanc rationem potius res pertractanda est, quod fecerit Dominus hominem, et ad imaginem Dei fecerit ipsum. Nam ad imaginem et similitudinem hujusmodi incarnationis et assumptæ humanitatis fecit Deus hominem ; ut in se gestans illam imaginem et similitudinem, ne dubitaret de ejusmodi incarnatione et assumpta humanitate ; Incarnationem, inquam, et assumptam humanitatem, nam eam una duplici voce appellamus, nec solum incarnationem prædicamus, sed etiam assumptam humanitatem ; ne impiis hæreticis videatur nos mente et ratione carentem prædicare incarnationem ; sed dicendo incarnationem et assumptam humanitatem, nos et carnem credere, et animam rationalem et intelligentem significare. Ideoque eos qui dicunt unam Dei Verbi naturam incarnatam, neque addunt animatam, rationalem et intelligentem, non admodum recipimus, nisi exponant, et dogmatibus adjiciant dicti interpretationem. Illud enim, prius simpliciter dictum a quibusdam, postmodum in pravam sententiam deductum est, hæreticis vocem illam depravantibus.

11. Sanctificata igitur Spiritus sancti adventu Virgo, et corroborata virtute Altissimi, gravis eum gestat qui secundum propriam suam hypostasim Filius Dei est, secundum unam deitatis suæ naturam : paritque eum incarnatum et hominem factum juxta duarum naturarum proprietatem : qui ex duobus et in duobus prædicatur, absque confusione, mutatione et divisione : non deiferum hominem, sed hominem carnem gestantem. Neque enim, ut iterum dicamus, hoc pacto intelligunt hæretici, sed prout dictum est, secundum efficaciam Spiritus et virtutis Altissimi, uterum gestasse Vir-

10. Ἐπῆλθε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ τὴν Παρθένον, καὶ ἡγίασεν αὐτὴν, ὡς καὶ ἐν Ψαλμοῖς φησι τὸ Πνεῦμα : « Ἠγίασατο σκηνώμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος, » καὶ ἐπεσκέασεν ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου, δυναμώσασα αὐτὴν, καὶ σκιᾶς θείας ἐμφανείας ἐμποήσασα, ἵνα ἐνθεν τυπούμενη ἰδεῖν δύνηται, καθ' ὅσον δύναται ἰδεῖν, τὸν ἐν αὐτῇ κυοφορούμενον ἀνείδεον Θεόν. Μὴδὲ γὰρ ὑποληπτέον, ὅτι καθ' ἀπλὴν τῆς φύσεως ἰδιότητα ἰδεῖν ἡδύνατο τὸν ἐν αὐτῇ ἐνσκηνώσαντα Θεὸν ἡ Παρθένος (τοῦτο γὰρ οὐτε αὐτὴ ἡ ἐμψυχος, λογικὴ τε καὶ νοερὰ σάρκωσις ἰδεῖν ἡδύνατο)· ἀλλὰ κατὰ τὸ δυνατόν, ὡς ἐπισκιαζούσης αὐτῆς τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, καὶ ὅσον σκιᾶς ἐμποιοῦσης πρὸς τὸ ἰδεῖν τὸν ἐνσκηνοῦντα Θεόν. Καὶ ὥσπερ ἡμεῖς αὐτοὶ ψυχὴν ἐνσκηνοῦσαν ἐν τῇ σαρκὶ ἡμῶν ἔχοντες, οὐχ ὡς ἔστιν ἡ ψυχὴ ἰδεῖν αὐτὴν δυνάμεθα, ἀλλ' ὅσον σκιᾶς αὐτῆς καὶ τύπους ἀπὸ τῶν δυνάμεων αὐτῆς καὶ τῶν ἐνεργειῶν· τοιοῦτο ἡ τε Παρθένος, καὶ αὐτὴ ἡ λογικὴ καὶ νοερὰ ψυχὴ ἰδεῖν ἡδύνατο, καὶ νῦν δὲ δύναται ἐκ τῶν ἐνδομιμένων αὐτῇ δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν. Καὶ κατὰ τοῦτον μᾶλλον ἀναλογεῖ λόγον, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Κατ' εἰκόνα γὰρ καὶ ὁμοίωσιν τῆς τοιαύτης σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· ἵνα, ἐν αὐτῷ φέρον τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, μὴ ἀμφιβολον ἔχη τὰ ἐπὶ τῆς τοιαύτης σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως· σαρκώσεως γὰρ καὶ ἐνανθρωπήσεως· καί γε καὶ συνεκφράσει προσηγορίαν κηρύττομεν, καὶ οὐ μόνον σάρκωσιν καταγγέλλομεν, ἀλλὰ καὶ ἐνανθρωπήσιν· ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς ἀθέοις αἰρετικοῖς ἀψυχον καὶ ἄνουν καὶ ἄλογον σάρκωσιν δογματίζειν ἡμᾶς, ἀλλὰ διὰ τοῦ λέγειν σάρκωσιν καὶ ἐνανθρώπησιν, τὴν τε σάρκα πιστεῦσιν ἡμᾶς, τὴν τε ψυχὴν λογικὴν τε καὶ νοερὰν διασημαίνοντας. Διὸ καὶ τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ μὴ ἐπιφέροντας ἐψυχωμένην, λογικὴν τε καὶ νοερὰν, οὐ πάνυ ἀποδεχόμεθα, πλὴν ἐπιλουμένους καὶ ἐν δόγμασιν ἀνατιθέοντας τὴν ἐρμηνείαν τῆς ῥήσεως· Τὸ γὰρ καὶ πρῶτον ἀπλάστως ἐρρήθη ὑπὸ τινων, ἀλλ' ἐκακουργήθη ὕστερον, πονηρευομένων τῶν αἰρετικῶν κατὰ τὴν ῥῆσιν.

11. Ἀγίασθεῖσα τοίνυν τῇ ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ Παρθένος, καὶ δυναμωθείσα ἐκ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, κυφορεῖ τὸν κατὰ τὴν ἐξειδικεύσαν αὐτοῦ ὑπόστασιν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν μίαν αὐτοῦ τῆς θεότητος φύσιν· καὶ τίχτει τοῦτον σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα κατὰ τὴν τῶν δύο φύσεων ἰδιότητα· ἐκ δύο καὶ ἐν δύο δογματιζόμενον ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως· οὐ θεοφόρον ἄνθρωπον, ἀλλὰ σαρκωφόρον Θεόν. Μὴ γὰρ, ὡς πάλιν εἰπεῖν, οὕτω ταῦτα νοήσαντες οἱ αἰρετικοί, ἀλλ' ὅσον εἴρηται, κατ' ἐνέργειαν Πνεύματος καὶ δυνάμεως Ὑψίστου γενομένην τὴν ἐν Παρθένῳ κυφορίαν, θεοφόρον ἄνθρωπον τὸν ἐκ τῆς

¹⁰ Psal. xlv, 5.

Παρθένου ἐδογματίσαν· πεφορημένην θείαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος, ἐνεργήσαντα ἐναντίον Φαραὼ καὶ πάντων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ (14). Ὅθεν καὶ προσλαμβάνουσι τὰς παρὰ τοῦ κορυφαίου φωνάς, δημῳγοῦντος ἐν ταῖς Πράξεσι περὶ Χριστοῦ, καὶ αὐτοῦ μὲν ὀρθῶς λέγοντος, οὗτοι δὲ στρεβλῶς καὶ πονηρῶς ἐκλαμβάνοντες, ἀνθ' ὧν καὶ φησιν (45)· « Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ· » τοιοῦτον λέγοντες, ὅτι ἐν γαστρὶ τῆς Παρθένου ἐπλασεν ὁ Θεὸς ἄνθρωπον ἀνευ σπορᾶς, ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἔχρισεν αὐτὸν δύναμιν Ὑψίστου, ὡς καὶ ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, γέγραπται. Καὶ τοῦτον Ὑἱὸν Ὑψίστου ἐκάλεσαν ἡ Γραφή, οἷον καὶ εἴρηται ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, λέγοντος τοῦ Θεοῦ πρὸς πολλοὺς· « Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἔστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » Ἀπερ τοιαῦτα τὸν τῶν αἵρετικῶν δογμάτων διελέγοντες νοῦν, καὶ ἐπανορθοῦν προθυμοῦμενοι διὰ τοῦ παρόντος κηρύγματος, λέγομεν, ὅτι οὐ θεοφόρος ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Χριστός, ἀλλὰ σαρκόφορος Θεός, ἀνθ' ὧν καὶ Θεὸς ὢν, ἄνθρωπον ἐφόρσε καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα τῆς ἀνθρωπότητος· Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, εἷς ὢν κατὰ μίαν ὑπόστασιν, καὶ ἐκ δύο καὶ ἐν δύο ταῖς φύσεσι. Τοῦτον γὰρ τὸν ἄνθρωπον, ὃν καὶ λέγομεν, ὅτι ἐφόρσε, τοῦτον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ εὐδοκίᾳ αὐτοῦ, καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν μίαν αὐτουργίαν τοῦ Υἱοῦ, ἔχρισε Πνεύματι ἁγίῳ, πᾶσαν ἐνέργειαν παρασχὼν αὐτῷ, καὶ δύναμιν Ὑψίστου περιέχουσαν, πρὸς τὸ δύνασθαι φέρειν πάσης ἀντικειμένης, δυνάμεως προσβολῇ, καὶ ἐνεργεῖν πᾶσαν θεραπείαν ἐν τῷ λαῷ· ἐπέπερ καὶ πειράζεσθαι ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ κατεδέξατο, καὶ πᾶσαν ταπεινώσιν καὶ πτωχείαν ὑπέμεινεν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ· καθὼς καὶ περὶ τούτου ὁ μέγας ἱεροκέρυξ βοᾷ λέγων· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἡσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ πέμψας Ὑἱὸν ἐν ὁμοῦματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. » Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν σαρκὶ γενόμενος, αὐτὸς λέγεται ἐνανθρωπήσας, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις φησίν· « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον (46) ἐξαγοράσῃ. »

12. Κάντεῦθεν σημειωτέον, ὅτι πρῶτον ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς πέμπεται, καὶ τότε γίνεται ἐκ γυναικὸς, οὐ πρῶτον γίνεται, καὶ ἐκ τότε (47) πέμπεται· ἀλλὰ πρῶτον πέμπεται, καὶ τότε γίνεται ἐκ γυναικὸς. Καὶ τούτοις τοῖς ἀποστολικῶς συμφωνοῦσιν οἱ προφηταί, ἀπεσταλμένοι αὐτὸν Ὑἱὸν λέγοντες. Καὶ πρότερον ἐν Ὑσαῖα αὐτοῦ τοῦ ἀπεσταλμένου λέγοντος ἄκουε· « Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν· » καὶ ἐξεργόμενος τὰ κατὰ καιρὸν ἐνεργείας, συνάπτει λέγων· « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ

ginem, Deiferunq̄ue hominem ex Virgine docuerunt esse gestatam Dei virtutem et efficaciam Spiritus, qui operatus sit coram Pharaone et omnibus filiis Israel. Quapropter verba usurpant Principis apostolorum prædicantis in Actibus de Christo, qui recte quidem locutus est : at illi tortuose et maligne interpretati, cum ille dixerit : « Jesum Nazarenum, quem unxit Deus Spiritu sancto ⁴³, » de ipso illi aiunt, quod in utero Virginis efformaverit Deus hominem sine semine, operatione Spiritus sancti, et unxerit eum virtute Altissimi, uti scriptum est ⁴⁴, oleo exsultationis præ consortibus ejus. Huncque Altissimi Filium vocavit Scriptura, qua ratione in Psalmis dictum est, Deo multos alloquente : « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes ⁴⁵. » Quæ et similia, nos, ut hæreticorum dogmatum sententiam confutemus, et hac prædicatione corrigamus, dicimus Christum, non Deiferum hominem, sed Deum carnem gestantem esse, quoniam Deus cum esset, hominem gestavit secundum plenitudinem humanæ naturæ : Deus perfectus et homo perfectus, unus secundum unam hypostasim, et ex duabus atque in duabus naturis. Hunc enim hominem, quem dicimus quod (Verbum) gestaverit, hunc ipsum Deus et Pater voluntate sua, et operatione Spiritus sancti, una item operante Filio, unxit Spiritu sancto, tribuens ei omnem efficaciam, virtute Altissimi circumcinxit illum, ut posset omnis adversariæ potestatis impetum sustinere, omnemque curationem in populo operari. Siquidem et tentari a Satana voluit, omnemque humilitatem paupertatemque in carne sua toleravit, quemadmodum magnus sacerque ille præco clamat : « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem : Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, et de peccato, damnavit peccatum in carne ⁴⁶. » Itaque Filius Dei qui in carnem descendit, ipse dicitur homo factus, ut alibi ait : « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret ⁴⁷. »

341 12. Atque hinc notandum quod primum Filius a Patre mittatur, ac tum nascitur ex muliere, non primum nascitur et tunc mittitur; sed primum mittitur, ac deinde nascitur ex muliere. Atque his apostolicis dictis consonant prophetae, qui ipsum Filium esse missum dicunt. Et primum in Isaia ipsius qui missus est verba ausculta : « Ego sum primus, et ego sum in sæcula, et manus mea fundavit terram, et dextera mea firmavit cælum ⁴⁸; » et postquam percurrit variis temporibus editas operationes, subdit : « Et nunc Dominus misit me, et

⁴³ Act. x, 38. ⁴⁴ Psal. xlv, 8. ⁴⁵ Psal. lxxxv, 6. ⁴⁶ Rom. viii, 3. ⁴⁷ Galat. iv, 4. ⁴⁸ Isa. xlviii, 12, 13.

⁴⁴ (44) His fere verbis utuntur Ephesina synodus p. 455, et Chalcedonensis.

(45) Anglie., καὶ φασίν.

(46) Anglie., ὑπὸ νόμου.

(47) Anglie., καὶ τότε.

Spiritus ejus⁴⁹; » his manifeste declarans se Deum esse, qui fecit cœlum et terram, ait: « Et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus. » Et per Zachariam ait: « Gaude et letare, filia Sion, quia venio, et habitabo in medio tui, et confugient gentes multæ ad Dominum in illa die: et cognosces quia Dominus misit me ad te⁵⁰. » Inde ipse, incarnatus et homo factus, sese confitetur aïens: Missus sum a Patre, et, misit me Pater, idipsumque multis testificatur verbis. Itaque non ut homo missus est, sed ut Deus et Dominus, Filius, a Domino Patre: quale illud est: « Pluit Dominus a Domino⁵¹. » A Domino dictum est. Et illud: « Dixit Dominus Domino meo⁵². » Accipit autem in hisce verbis thronum David, qui enarratur esse corporaliter pater ejus: « Et regnabit in domo Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis⁵³. »

μένου πατρός αὐτοῦ. » Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον ἔσται τέλος. »

13. Intelligas velim sermonem doctrinamque hac in narratione constitutam: omnia enim concutiunt et perscrutantur hæretici, ac cum simulatione interrogant: Num illud incarnationem Christi subsequutum fuerit; an scilicet acceperit thronum David patris sui, et regnaverit in domo Jacob in sæcula. Quibus ita respondemus, cum quadam observatione considerandum esse, angelum ubi ait, « Et dabit illi Dominus thronum David⁵⁴, » nequaquam addidisse, ut confirmaret et corroboraret; sed absolute, « et dabit. » Hinc oportet ex iis quæ re et opere completa sunt, difficultatem solvere. Nam illud, « dabit, » dictum est, ita ut transtulerit regnum illud, ut ipse Christus ad Judæos loquens interpretatus est: « Ideo auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus⁵⁵. » Itaque accepto Christus regno Davidis, transtulit illud deditque sanctis Christianorum regibus, ut converteret eos ad domum Jacob, et traderet illam in opprobrium et in direptionem. Regnat in Christianis in sæcula, et regni ejus non erit finis. Neque enim alii populo relinquetur juxta visiones Danielis prophetæ; sed prædicant (prophetæ) ipsum Christum regem esse, perseverantem usque ad secundum suum adventum: quo tempore cum venerit, rex manebit in sæcula, et regni ejus non erit finis. Cum enim natus ex Virgine omnia compleverit quæ spectant œconomiam mortis et crucis, et post resurrectionem dixerit: « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra⁵⁶; » jam inde regnavit, et Christianorum rex prædicatur: quemadmodum initio precum mutuo compellantes, clamare solent: Venite, adoremus et procidamus coram Christo Rege nostro. Et venturus in magno et illustri secundo adventu suo, ipse manebit rex in sæcula, et regni ejus non erit finis. Siquidem is

με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » φανερῶς διὰ τούτων παραδείξας ἑαυτὸν, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν λέγει: « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Καὶ διὰ Zachariου λέγων. « Τέρπου καὶ εὐφραίνου, θυγάτηρ Σιών, ὅτι ἐρχομαι (48) καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, καὶ καταφεύζονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. καὶ ἐπιγνώσῃ, ὅτι Κύριος ἐξαπέσταλκέ με πρὸς σέ. » Ἐντεῦθεν καὶ αὐτὸς ὁ σαρκωθείς καὶ ἑνανθρωπήσας διομολογεῖ αὐτὸν λέγων. Ἀπεστάλην παρὰ τοῦ Πατρὸς. καὶ, Ἀπέσταλκέ με ὁ Πατήρ, τὰ αὐτὰ ἐν πολλαῖς ῥήσεσιν ἐπιμαρτυρῶν. Οὐκοῦν οὐχ ὡς ἄνθρωπος ἀπεστάλη, ἀλλ' ὡς Θεός, καὶ Κύριος, Υἱὸς παρὰ Κυρίου τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ τὸ, « Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου, » παρὰ Κυρίου καίται. καὶ τὸ, « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. » Λαμβάνει δὲ καὶ τούτοις τὸν θρόνον Δαβὶδ, τοῦ σωματικῶς γενεαλογου-

Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ

13. Καὶ κατανόει λόγον καὶ δόγμα συνυφιστάμενον τῇ ἐξηγήσει ταύτῃ. Ζητοῦσι γὰρ παρασταλεύοντες (49) πάντα οἱ αἱρετικοί, καὶ διερωτῶσιν ὑποκρινόμενοι. Εἰ τοῦτο παρηκολούθησε τῇ σαρκώσει Χριστοῦ. ἤτοι λαβόντος τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσαντος ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας. Πρὸς οὗς ἀποκρινόμενοι, φαιμέν ὅτι μετ' ἐπιτηρήσεως δεῖ προσέχειν, ὅτι, εἰπόντος τοῦ ἀγγέλου, « Καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος τὸν θρόνον Δαβὶδ, » οὐκ ἐπεσημνήματο, ἐφ' ᾧ στηρίζαι ἡ βασιλεία. ἀλλ' ἀπολύτως λέγει, « καὶ δώσει. » Κάντεῦθεν χρὴ ἐκ τῶν κατ' ἐνέργειαν ἀποτελεσθέντων ἐπιλύσασθαι τὸ ἄπορον. ὅτι τὸ « δώσει » ἐρῆται, ἐφ' ᾧ μεταστήσῃ αὐτὸν τὸν θρόνον; ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς διερμηνεύων ἔλεγε πρὸς Ἰουδαίους. « Διὰ τοῦτο ἀρῇσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Οὐκοῦν λαβὼν ὁ Χριστὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ, μετέστησεν αὐτὸν καὶ ἔδωκε τοῖς ἁγίοις Χριστιανῶν βασιλεύσει, ἐπαναστρέψαι τούτους ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ. καὶ παραδοὺς αὐτὸν εἰς οὐνειδισμόν καὶ εἰς διαρπαγὴν, βασιλεύει ἐν Χριστιανοῖς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. οὐδὲ γὰρ λαῶ ἐτέρῳ ὑπολειφθήσεται, κατὰ τὰς ὁράσεις Δανιὴλ τοῦ προφήτου. ἀλλ' ἀνακηρύττουσιν αὐτὸν Χριστὸν βασιλεῖα εἶναι, αὐτὸν διαρκεῖ μέχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καθ' ἣν ἐλευσόμενος, μένει βασιλεὺς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Εἰ γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ πάντα τελείσας τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ σταυροῦ, ἀναστὰς φησιν. « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς » ἤδη ἐκείθεν ἐβάσιλευσε, καὶ ἀνακηρύττεται Χριστιανῶν βασιλεὺς. ὡς καὶ κατ' ἀρχὰς τῶν εὐχῶν συγκαλούμενοι ἀλλήλους, ἀνακράζουσι λέγοντες. Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ Χριστῷ τῷ βασιλεῖ ἡμῶν. Καὶ ἐρχόμε-

⁴⁹ Isa. XLVIII, 16. ⁵⁰ Zach. II, 10, 11. ⁵¹ Gen. XIX, 24. ⁵² Psal. CIX, 1. ⁵³ Luc. I, 32.

⁵⁴ ibid. ⁵⁵ Matth. XXI, 43. ⁵⁶ Matth. XXVIII, 18.

(48) Anglican., ὅτι ἰδοὺ ἐρχομαι. In aliis, ἰδοὺ δεest.

(49) Anglican., παρακαλεύοντες. Quem secutus Nannius est.

νος κατὰ τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ αὐτοῦ δευτέραν παρουσίαν, αὐτὸς μένει βασιλεὺς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ ἐπεὶ αὐτὸς βασιλεὺς ἐστὶν ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθεὶς, καὶ αὐτὸς Κύριος ὁ Θεός. Δι' αὐτὸν καὶ ἡ τεκοῦσα αὐτὸν ὡς δογματίζεται.

14. Καὶ ἐφαρμόζεται κἀντεῦθεν λέγειν ὡς πρὸς αὐτὴν ἀφορώντας ἡμᾶς, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθέντα σαρκοφόρον Υἱὸν αὐτῆς. Νῦν « παρῆστη ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Καὶ γὰρ καθὰ γυνὴ ἐχρημάτισεν ἡ βασίλισσα, καὶ Κυρία, καὶ Μήτηρ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ γυναικεῖον αὐτῆς σχῆμα, καὶ νῦν ὡς βασίλισσα παρασταμένη ἐκ δεξιῶν τοῦ παμβασιλέως Υἱοῦ αὐτῆς, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω τῆς ἀφθαρσίας, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, ἱερολογεῖται· ἀνθ' ὧν μὴδὲ καθ' ἀπλότητα πνευματικὴν, καὶ ὅσον ἄσπερον καὶ ἀσώματον παρίσταται, ἀλλὰ περιβεβλημένη μὲν κατὰ τὴν παναγεστάτην αὐτῆς σάρκα τὴν ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν, καὶ πεποικιλμένη κατὰ τὰ ἐπεριδόντα αὐτῆς τὴν σάρκα παναγιώτατα ὅσα. Καὶ γὰρ καὶ ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῆς καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτῆς, ὡς ἐκ τοῦ πλάσι· Ἀδάμ, ὁ νέος Ἀδάμ, κατ' ἀντιπρόσωπον πλάσας ἑαυτῇ τὴν ὡς πλευράν σάρκωσιν, φέρει αὐτὴν (50) εἰς τὸ διηνεκές. Καὶ ἐντεῦθεν ἡ νέα Εὐα, Μήτηρ τῆς ζωῆς ὀνομαζομένη, μένει περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, εἰς ἀπαρχὴν ζωῆς ἀθανάτου πάντων τῶν ζώντων. Εἴπωμεν τοίνυν καὶ αὖθις καὶ πάλιν καὶ αἰ καὶ διὰ παντός, ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα Κυρίον καὶ Θεόν, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν βασίλισσαν Κυρίαν τε καὶ Θεοτόκον ἀποδιέποντες, κινήσει θεωρίας τοῦ κατὰ νοῦν ἡμῶν διορατικοῦ ὀφθαλμοῦ· « Παρῆστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Καὶ δὴ ἀκούσον, θυγάτερ Δαβὶδ καὶ Ἀβραάμ, καὶ κλίνον τὸ ὄς σου εἰς τὴν δέξιαν ἡμῶν, καὶ μὴ ἐπιλάβῃ τοῦ λαοῦ σου, μὴδὲ ἡμῶν τοῦ οἴκου Πατρός σου. Πατέρες γὰρ σου ἐσμέν κατὰ τὴν ἀναλογίαν (51), καὶ θυγάτηρ ἡμῶν κατὰ τὴν ἐξ ἡμῶν γέννησιν, καὶ πρέπον σοὶ ἐστὶν ὡς Μητέρα τοῦ Θεοῦ γενομένην, βασίλισσαν τε καὶ Κυρίαν, καὶ δέσποιναν, δι' αὐτὸν τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα βασιλέα καὶ Κύριον, καὶ Θεόν, καὶ δεσπότην, μνημονεύειν, παρεστῶσαν ἐπὶ τοῦ ἡμῖν μὲν φοβεροῦ, σοὶ δὲ τερπνοῦ, καὶ πάσας παρέχοντος χάριτας· ἀνθ' ὧν καὶ κεχαριτωμένη ὀνομάσθης, ὡς πάσης χαρᾶς ἀνάπλεως ἀναδειχθεῖσα, διὰ τῆς ἐπὶ σὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπελεύσεως. Διὸ καὶ τὸ πρόσωπόν σου οὐς τανεύουσιν οἱ πλοῦστοι τοῦ λαοῦ πεπλουτισμένοι τοιοῦτων καλῶν καὶ πνευματικῶν θεωρημάτων, περὶ σοῦ βοῶμεν· Μνήσθητι ἡμῶν, παναγία Παρθένη, καὶ μετὰ τὸ γεννηθῆαι παρθένος μέναισα, καὶ ἀντίδος ἡμῖν ἀντὶ τῶν μικρῶν τούτων λογίων μεγάλας τὰς δωρεὰς ἀπὸ τοῦ πλοῦτου τῶν χαρισμάτων σου, κεχαριτωμένη· ὑπὲρ ὧν, καὶ ὡς ὑποκειμένων καὶ συστατικῶν διαφωνῶν,

A ipse qui ex Virgine natus est, rex est, et ipse Dominus Deus. Ejusque gratia, quæ ipsum genuit, Regina, Domina et Deipara proprie ac vere prædicatur.

Βασίλισσα, καὶ Κυρία καὶ Θεοτόκος, κυρίως καὶ ἀλη-

14. Hincque decet nos eam respicientes, nec non ex ea genitum carniferum filium, dicere : Nunc « astitit a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, circumdata varietate. » Uti enim femina, Regina est atque Domina et Mater Dei : jamque ut regina 342 astans a dextris omnium regis Filii sui, in vestitu deaurato incorruptionis et immortalitatis, circumamicta, varietate circumdata, sacris verbis celebratur ; non quidem secundum simplicitatem spiritualem et quasi sine carne et corpore astat, sed circumamicta, secundum suam sanctissimam carnem, incorruptione et immortalitate, et circumdata varietate, secundum ossa ejus sanctissima quæ carnem ipsius fulciunt. Etenim ex carnibus et ossibus ejus, quasi ex veteri Adamo, novus Adam Incarnationem sibi quasi costam efformavit, gestatque illam in perpetuum. Atque hinc est quod nova Eva, Mater vitæ nuncupata, manet circumamicta et circumdata varietate, ad primitias vitæ immortalis omnium viventium. Dicamus igitur iterum atque iterum semper et in perpetuum, cum ad ipsum Regem Dominum et Deum, tum ad ipsam Reginam, Dominam et Deiparam respicientes, ex motu quodam contemplationis spiritualis ac perspicacis oculi nostri : « Astitit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, varietate circumdata. » Et jam audi, filia David et Abraham, et inclina aurem tuam ad supplicationem nostram, ne obliviscaris populi tui, neque nostrum qui domus Patris sumus tui. Patres namque tui sumus quodam ratione, et filia nostra tu es per generationem tuam ex nobis : decetque te, utpote Dei Matrem, Reginam, Dominam et heram, propter Regem, Dominum, Deum et herum ex te natum, nostrum recordari, astantem illi qui terribilis nobis, tibi jucundus est, omnesque tibi largitur gratias ; unde gratia plena nuncupata es, quasi omni lætitia plena, propter adventum Spiritus sancti in te. Quamobrem vultum tuum deprecamur omnes divites plebis, talibus ditati bonis ac spiritualibus contemplationibus : ad te clamamus : Recordare nostri, sanctissima Virgo, quæ post partum virgo permansisti, et tribue nobis pro exiguis his sermonibus, magna dona ex divitiis gratiarum tuarum, o gratia plena : pro quibus, quasi veris et celebrandis laudibus, tibi ad encomium, si qua virtus, si qua laus, a nobis, nec non ab omni creatura hymnus offertur, gratia plenæ, Dominæ, Dei Matri et arcæ sanctificationis.

⁵⁰ Psal. XLIV, 10. ⁵¹ ibid. 41.

διαφερόντως σοι πρὸς ἐγκώμιον, εἰ τις ἀρετὴ, καὶ εἰ τις ἔπαινος, προσάγεται σοι παρ' ἡμῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως ὕμνος, τῇ κεχαριτωμένῃ, τῇ Κυρίᾳ (52), τῇ Μητρὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ κιθωτῇ τοῦ ἁγιάσματος.

15. Ecce jam a praesenti tempore et initio diei, A quasi primitias encomii tibi archangelus contexit clamando : « Ave, gratia plena, Dominus tecum »⁵². Beatam te dicunt omnes generationes. Ac primum omnes caelestis angelorum hierarchiae, et quae super terram sunt, hierarchicas manus attollentes, te benedicunt quae in caelis es benedicta, et in terra beata praedicaris. « Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui »⁵³. Ejusmodi te benedictionibus, prima hierarchia thronorum, cherubim, et seraphim, qui inflammati appellantur, dicuntur quae esse plenitudo cognitionis Dei et Regis, celebrat dicens : Benedicta tu in mulieribus, et benedictus venter tuus, qui Deum gestavit, et ubera, quae infans ipse suxit. Secunda hierarchia dominationum, virtutum, et potestatum, ad te respiciens clamat, prout scilicet didicit a sublimiore et prius initiata hierarchia : Benedicta tu in mulieribus, et benedictus venter tuus, qui Deum continuit, et ubera quae nutrierunt Deum infantem factum. Similia quoque, tertia principatum, angelorum et archangelorum hierarchia, jussa a mittente Deo ut per unum archangelum Gabrielem, magnificentissimum, et multa complectentem hymnum concelebrat, semper clamat : « Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Ab iis edocti, nos qui terrenae sumus hierarchiae, exaltationes Dei in gutture ferentes, vel easdem mutuati voces, te exaltamus **343** magna et alta voce canentes : « Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Intercede pro nobis Domina et hera, Regina et Mater Dei, quia ex nobis orta es tu, et qui ex te genitus carnem gestat Deus noster : quem decet gloria et magnificentia, omnisque honor, adoratio et gratiarum actio, cum Patre ejus initio carente, et sancto, bono vivificoque Spiritu nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

⁵² Luc. 1, 28.

(52) Anglic. τῇ Κυρίᾳ, τῇ βασιλείᾳ, τῇ δεσποίνῃ, τῇ Μητρὶ. Basiliens. et Felc. 6, τῇ Κυρίᾳ, τῇ βασιλείᾳ, τῇ Μητρὶ.

15. Ἰδοὺ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἀρχῆς ἡμέρας ὡς ἀπαρχὴν ἐγκωμίου, προσπλέξατό σοι κατ' ἐπ' ὄνυσμον ἐγκώμιον ὁ ἀρχάγγελος βοῶν· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Μακαρίζουσί σε πᾶσαι αἱ γενεαί, καὶ πρότερον αἱ κατ' οὐρανὸν πᾶσαι τῶν ἀγγέλων τετραρχαί (53), καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, ἱεραρχικὰς χεῖρας ἐπαίρουσαι, εὐλογοῦσί σε τὴν ἐν οὐρανοῖς εὐλογημένην, καὶ ἐπὶ γῆς μακαριζομένην. « Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου. » Τοιαῦτα ἡ πρώτη τῶν θρόνων χερουβὶμ τε καὶ σεραφὶμ ἱεραρχία ἐμπρηστῶν ἀνακαλουμένων, ἡ πληθὸς γνώσεως γενέσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ βασιλέως, εὐλογοῦσαι λέγουσι· Μακαρία σὺ ἐν γυναιξί, καὶ μακαρία ἡ κοιλία σου Θεὸν βαστάσασα, καὶ μασθοί, οὓς αὐτὸς νηπιάσας ἐθήλασεν. Ἡ δευτέρα B ἱεραρχία τῶν κυριοτήτων καὶ δυνάμεων, καὶ ἐξουπῶν πρὸς τὸ ἀναθέλειν βοῶσιν, ὡς μαθεῖναι παρὰ τῆς ὑψηλοτέρας αὐτῶν καὶ προτελουμένης ἱεραρχίας· Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένη ἡ κοιλία σου, ἡ Θεὸν χωρήσασα, καὶ μασθοί οἱ ἐξέθρεψαν Θεὸν παιδίον γενόμενον. Τοιαῦτα καὶ ἡ τρίτη τῶν ἀρχῶν, ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων ἱεραρχία, κεκελευσμένη καὶ ἐπιτετραμμένη παρὰ τοῦ ἀποστείλαντος Θεοῦ, ὡς δι' ἐνὸς ἀρχαγγέλου τοῦ Γαβριὴλ ἐκδοῖν (54) τὸν ἐκφαντορικώτατον καὶ περιληπτικώτατον ὕμνον, αἰετ' ἀνακράζει· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Ἀπὸ τούτων καὶ οἱ κατὰ τὴν ἐπὶ γῆς ἱεραρχίαν τὰς ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι φέροντες, μαθόντες ἡ δανειζόμενοι τὰς φωνὰς, ἀνυψοῦμεν μεγάλην καὶ διαπρυσίῳ τῇ φωνῇ λέγοντες· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Πρέσβευε, Κυρία, καὶ δέσποινα, βασίλισσα τε καὶ Μητὴρ Θεοῦ, ὅπερ ἡμῶν· ὅτι ἐξ ἡμῶν σὺ τε καὶ ὁ ἐκ σοῦ τεχθεὶς σαρκοφόρος Θεὸς ἡμῶν· ὃ πρέπει ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια, πᾶσα τε τιμὴ καὶ προσκύνησις καὶ εὐχαριστία, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(53) F. ἱεραρχία.

(54) Anglic. βοῶν simpliciter.

IN SERMONEM DE CENSU, SEU DESCRIPTIONE DEIPARÆ ADMONITIO.

Hunc Athanasii esse putavit Lucas Holstenius, qui ineptissimum illum Dialogum, Josephum inter et beatam Virginem, qui num. 6 legitur, interpolatoris alicujus audacia additum fuisse suspicatur, cujus opinioni suffragari forte videantur Lipomanus et Surius, qui hunc tractatum in Vitis sanctorum, omisso Dialogo edidere. Sed cum Dialogus ille in manuscriptis omnibus quae inspicere licuit compareat, quorum quidam sunt occ circiter annorum, arbitramur ab ipso Surio et Lipomano, utpote ridiculum, resectum fuisse. Etiamsi porro hic Dialogus ascititius esset, multa alia superessent vobelas signa. Primum enim multum abhorret hoc Opusculum ab Athanasii illa gravitate et styli ἐνεργείᾳ. 2° Multa, pro Opusculi brevitate, insueta vocabula hic exstant, ut est illud κυνογλωσσούντας, illud item μαζὸς ἀγίωριζος, γάλα ξενοβρύες, et φασδοσυλία. Item num. 7, postquam dictum fuit stabulum Bethlehemiticum typum gerere Ecclesiae, paucis interjectis haec leguntur : Θρόνος ἡ Παρθένος, κρατήρες οἱ μαζοί, ἀναβόλαιον ἡ ἐνανθρώπησις, βιτιστήρες τὰ χερουβὶμ, δίσκος τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ Πατὴρ δισκοχάλυμμα. Quae nugatoria esse nemo non fateatur; quis enim ferat Spiritum disco, Patrem disci operculo conferri, ubi angeli sacerdotum, pastores diaconorum officio funguntur, ut ibidem dicitur. His de causis homiliam istam censemus Athanasio abjudicatam oportere. Praefationem porro Holstenii subjicimus.

Præfatio HOLSTENII in septem homiliis quæ non consequenter, sed juxta rerum et argumenti ordinem inferius positæ sunt. Sunt autem homiliæ hujusmodi :

- I. In descriptionem sive censum beatæ Virginis.
- II. In illud Matth. xxi, 2, *Ite in castellum, quod contra vos est.*
- III. In illud Lucæ xix, 36, *Eunte autem illo, substernebant vestimenta.*
- IV. In S. quintam seriam, et proditorem Judæ.
- V. In S. Pascha, et in recens illuminatos, Sabbato in Albis.
- VI. In cæcum a nativitate, Joan. ix.
- VII. In SS. Patres et prophetas, et venerandam Ecclesiam, psalmumque tricesimum quartum.

LUCAS HOLSTENIUS LECTORI.

Cum divi Athanasii opera recudi a typographis audirem, rem me facturum existimavi et publico uti-
em, nec bonis doctisque ingratam, si cætera sanctissimi Patris ἀνέκδοτα conquirerem, et in lucem hac
occasione producerem. Collegi ergo opera tumultuaria ex Christianissimi Regis bibliotheca, atque ex
Cl. et R. P. Sirmondi, meisque schedis homilias septem Athanasii nomine prænotatas: neque enim
Athanasii omnes esse credat, cui vel minimum in hisce studiis judicii, quique vel obiter tantum cætera
ejus scripta inspexerit. Quocirca ne carbones thesauri loco venditare videar, indicandum paucis existi-
mavi, unde singulas deprompserim; tum meam de iis sententiam, nullo tamen veritatis aut χρητικῶν
præjudicio, proferre volui. Primo ergo loco comparet *Homilia in descriptionem B. Virginis*, ante trien-
nium a me Oxonii in celebri illa Bodleiana bibliotheca ex ill. equitis Henrici Savilii membranarum trans-
scripta. Reperi eandem in quinque aut sex regis codicibus, assumptis quibusdam auctiorem: cum
quibus et R. P. Sirmondi exemplar Romæ descriptum consentit. Latine jampridem eam ediderunt Lipo-
manus et Surius in Vitis sanctorum, sed paraphrasi, ut solent, liberiori: in qua Dialogus ille, ne quid
gravius dicam, plane intempestivus inter Josephum et beatam Virginem, nescio utrum Græci exemplaris
fide, an illorum judicio, omissus est. Ego ut in manuscriptis codicibus reperi, ita bona fide repræsentō,
bona malis, et χρῶσα χάλκεοις permista. Neque solius Athanasii ea fortuna, ut ineptissimorum inter-
polatorum manus subiret, cum Chrysostomi, Procli, aliorumque homilias, similibus sequiorum sæculor-
um ineptiis fœdatis in iisdem regis codicibus invenerim. Et fucum manifeste arguunt Lipomani et Oxo-
niensis academici exemplaria: cum ab illis penitus, ab hoc autem magnam partem assumpta illa absint.
Comparatio speluncæ Bethlehemiticæ et Ecclesiæ proluxe a sancto Germano ἐν τῇ μουσικῇ θεωρίᾳ per-
tractatur: in ea tamen id proprium Athanasii est, quod Josephum ἐφημερευτὴν appellat, voce mihi hactenus
nullibi lecta. *Vicarium* verti, cum commodius nihil occurreret. Alludit autem ad ἐφημερίαν, sive
vices sacerdotum Leviticorum, quarum et B. Lucas cap. i meminit. Quid φλεβοσυλίας vox sibi velit sub
fine ejus 344 homiliæ, ingenue fateor me nescire: nec eruditissimi viri, quos ea super re consului, no-
dum illum expedire potuerunt. Versione ita, uti sententia exposcere videtur, utcumque expressi, nec
longe me ab Athanasii mente aberrasse puto. *Sequentes duas homilias* ex unico Regio exemplari transcrip-
psi: Athanasii eas esse sane crediderim, neque quidquam video, cur aliter judicem. Quartam illam in
S. magnam quintam seriam, ex eodem Regio codice et R. P. Sirmondi exemplari repræsentō. Habet ea
characteres sive notas expressas styli Athanasiani a Photio observatas, τὸ ἀπίπτον καὶ τὸ δριμύ, ut et
quinta illa in S. Pascha, meo judicio omnium optima et elegantissima, quam uni P. Sirmondo debemus,
qui Romæ abs se descriptam perbenigne mecum communicavit. Sabbatum τῆς ἀπολυσίμου, quo ad re-
cens baptizatos eam habitam inscriptio testatur, appellant Græci, quod Dominicam in Albis, sive, ut
iidem vocant, Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάστᾳ præcedit, quod Paschalis festivitas, toto octiduo olim celebrata (διε-
καινήσιμον eam septimanam Græcorum rituales libri vocant, ὅς fidelium, ni fallor, per baptismatis sacra-
mentum revocationem), eo die finiretur, cætusque sacri solverentur, id enim λῦειν sive ἀπολύνει iidem
vocant, unde postremum solemnium festorum dies ἀπόλυσις quondam vocabatur, quod ex Basilio Selen-
ciensi aliisque jampridem V. Cl. et amicissimus Joannes Meursius in Glossario suo docuit. Eo autem
Sabbato Christianæ militiæ tirones, magno Sabbato baptizatos, albas vestes deposuisse notius est, quam
ut indicari debeat.

Rejeci tandem in finem *duas homilias*, quæ præter titulum nihil magni illius Athanasii habent: aut si
unquam eum patrem agnoverunt, ita nunc interpolatæ sunt, ut Athanasius ipse, si eas legeret, earum
auctoritatem defugeret, in quibus nec vola, quod aiunt, nec vestigium ingenii stylique illius agnoscitur.
Prior tamen ista in cæcum natum, minus contaminata est a rhetoreculis istis, qui ex optimis SS. Patrum
homiliis dialogos pessimos nobis concinnarunt. Prodit ea ex Regio manuscripto, emendata tamen ali-
quot locis ex P. Sirmondi exemplari, cujus ope egregie aliquot loca restitui.

Postrema illa in SS. Patres et patriarchas, ineptissima est, et ipso rure inficetior. Reperi eam in

unico Regio codice, quo nihil me magis barbarum vidisse memini, adeo nulla orthographiæ aut constructionis ratio isthic servata, et tota vitilis scatebat, quorum maximam partem sustuli, ita ut legi intelligique jam queat. Potuisset sine scelere omitti, nisi doctissimi viri ejus auctoritate jampridem in crucis usu probando asserendoque fuissent usi. Quorum ego judicium vehementer hac in parte desidero. Nam quæ de imaginibus sub finem leguntur, Iconoclastarum tempora sapiunt, iisque impostor, quicumque demum is fuerit, veluti sores suo judicio manifeste se prodit. Loca Scripturæ, quæ imaginum usui probando afferuntur, admodum ἀποσδιώσται sunt: ludit enim in verbo γράφειν, quo Græci et scripturam et picturam promiscue significant. Quod de Zachariæ sanguine scribit, notas ejus et vestigia in saxis apparuisse, id et Tertulliani auctoritate confirmatur cap. 8 *Scorpiaci*: quamvis B. Hieronymus in *xxiii Matth.* ut pium commentum id elevet.

Hanc editionis nostræ rationem paucis exponendam putavi: et certa me spes tenet bonos et eruditos viros, si non operam, certe conatum et voluntatem nostram probaturos. Cætera quæ adhuc latent in Italiæ et Hispaniæ bibliothecis alii dabunt, præsertim *Commentarium perpetuum in Psalmos*, quod ego palmarium Athanasii opus existimo. Quæ in *S. Antonii Vita* ex manuscripto codice reverendissimi et clarissimi domini Caroli de Montchal, abbatis Sancti Amantii supplevi et emendavi, seorsim typographus dabit, aut Hoeschelianis notis inseret; mihi enim nunc eorum copia non est, nec ita uti vellem recensere licet. Vale, et hoc qualicumque nostro labore frui felicit. Antissiodoro, cldcccxxvi. Postridæ Idus Octobris.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΝ (55) ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΑΣ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΩΣΗΦ, ΛΟΓΟΣ (56).

S. P. N. ATHANASII

IN CENSUM SIVE DESCRIPTIONEM SANCTÆ MARIÆ, ET IN JOSEPHUM, SERMO.

1. Quemadmodum operarii auriferæ terræ metalla effodiendi nacti, cum in venam incidunt, quæsi auri ramenta exhibentem, illic operam ponunt suam, illic effodiunt, utpote via ibi ad lucrum commonstrata, non retro cedunt, nec ante sedem commutant, quam propositæ rei latibulum deprehendant; eadem prorsus ratione nos ecclesiastici operis distributores, Lucam evangelistam præ manibus habentes, ut Dominicum virginei partus thesaurum contemplemur, non ante finem perquirendi faciamus, quam propositas diligenter colligamus divitias. Quamobrem ordine evangelistæ vestigia indagabimus, ne quidpiam lucro faciendo idoneum omittamus. Etiam si enim verba principio exigua videantur, at magna gratiæ mysteria. Nemo sermonem fastidiat, quasi parvi momenti lectionem audierit. Nam si spectetur nati Domini potestas, exigua et perquam 345 exigua sunt quæ modo lecta sunt, panni scilicet, præsepe, incommodus locus. Et hæc quidem exigua sunt, quæ autem in hisce proponuntur mystica sunt, nempe uterus inenarrabilis, sinus incomprehensibilis, ubera sancte radicata,

A 1. Ὡς περ οἱ τὴν χρυσοῖν γῆν μεταλλεύειν λαχόντες ἐργάται, ἐπὶ τὴν εὐρυαίαν φλέβα ψήγματα τοῦ ζητουμένου προβάλλουσιν, ἐκεῖ σχολάζουσιν, ἐκεῖ παρορτύττουσιν, ὥς ὁδηγῶ τοῦ κέρους· καὶ οὐ κατόπισθεν οὐδὲ οὐσί, μὴ πρότερον τὸν τόπον ἀμείβοντες, ἕως οὗ τὴν φωλεὴν τοῦ προκειμένου καταλάβωσι· τὸν αὐτὸν τρόπον (57) καὶ ἡμεῖς οἱ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐργασίας ἐργοῦνται, τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν μετὰ χειρὸς ἔχοντες, πρὸς κατανόησιν τοῦ θεοποτικῆς τῆς ἐρεῦνης παυσώμεθα, ἕως οὗ τὸν προκειμένον πλοῦτον γνησίως ἀναλεξώμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τάξιν τὸν εὐαγγελιστὴν ἀνιχνεύομεν (58), ἵνα μὴ δὲ τῶν ἐπικερδῶν καταλείπωμεν. Εἰ γὰρ καὶ μικρὰ ἐν προοιμίῳ τὰ ῥήματα, ἀλλ' ὅμως μέγала τῆς χάριος B τὰ μυσταγωγήματα. Καὶ μηδεὶς ἀκηδίασθ' ἐν λόγῳ, μικρὰ τὰ παραναγνωθέντα τῇ ἀκοῇ δεξιόμενος (59). Ὡς γὰρ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ γεννηθέντος Θεοπότητος μικρὰ καὶ σφόδρα μικρὰ τὰ παραναγνωθέντα, σπάργανα, καὶ φάνη, καὶ τόπος ἀνεπιτήδειος. Καὶ ταῦτα μὲν μικρὰ, τὰ δὲ προκειμένα μυστικά· γαστήρ ἀνερμήνευτος, κόλπος ἀκατάληπτος (60), μαζὲς ἀγίορι-

(55) Colbert. 1, τῆς ὑπεραγίας γεννήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(56) Ex mss. Reg. Oxon. R. P. Sirmondi, et Colbert.

(57) Colb. 1, post τρόπον, habet δὲ. Ibidem qui-

dam mss. ὡς τῆς ἐκκ.

(58) Colb. 1, 2, ἀνιχνεύομεν.

(59) Colb. 1, 2, προσδεξιόμενος. Ibidem edit. Ὡς γὰρ τὸ πρὸς, sed τὸ deest in Colb. 1, 2.

(60) Col. 1, τόκος ἀκατ. Mox Colbert. 1, μαζὲς ἀριζος. Colb. 2, ἀρίζος.

ζος, γάλα ξενορρύες, θήλη τῆς φυσικῆς νόμης ἄλλο-
τρια, ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου ἐναπόγραφος (61) γενο-
μένη, ὁ μνηστὴρ Ἰωσήφ ὀνόματος, καὶ οὐ πράγμα-
τος κοινωνίαν ἀσπαζόμενος.

2. Ἦκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος·
« Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ
Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰ-
κουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη ἐγένετο, ἡγεμο-
νεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου. Καὶ ἐπορεύοντο πάν-
τες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν.
Ἐπορεύθη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ἐκ πό-
λεως Ναζαρεθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν (62), εἰς πόλιν
Δαβὶδ, ἧτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ
οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ, ἀπογράφεσθαι σὺν Μαρίας
τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναίκα, οὗτῃ ἐγκύῳ. » Εἰ-
δες πῶς μικρὰ τὰ ῥήματα, καὶ μεγάλα τὰ μυσταγω-
γῆματα· Ὁ Κύριος ἐκυφοροεῖτο, καὶ πρώτη ἀπο-
γραφή ἐνομοθετεῖτο ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐναπόγραφον
ἔχων, καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς φῆσας· « Χαί-
ρετε καὶ ἀγαλλιάσθε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη
ἐν τοῖς οὐρανοῖς (63). » Ἐν τοῖς μικροῖς Ῥωμαίοις
κώδιξι τὴν ἑαυτοῦ μητέρα ἐναπόγραφον γενέσθαι
συνεχώρει. Τίς μὴ λαλήσῃ; Τίς μὴ θαυμάσῃ τὴν
τοῦ Κυρίου συγκατάθεσιν; Ἄνω ἐλεύθερος, καὶ κάτω
ἐναπόγραφος· Ἄνω Υἱὸς, καὶ κάτω δούλος· Ἄνω βασι-
λεὺς, καὶ κάτω μισθωτός· Ἄνω πλούσιος, καὶ κάτω ἐν-
δεής· Ἄνω προσκυνούμενος, καὶ κάτω φορολογούμενος·
Ἄνω θεῖκος θρόνος, καὶ κάτω ἀγροικικὸν σπήλαιον· Ἄνω
ὁ πατὴρ καὶ ἀκατάληπτος κόλπος, καὶ κάτω ἀλογο-
τροφεῖον μικρὸν, καὶ φάτνιον (64). Τίς μὴ θαυμάσῃ με-
γάλα ἄνω πράγματα, καὶ μικρὰ κάτω σπάργανα; Ὁ
λύων ἐδέδετο· ὁ τρέφων ἐτρέφετο· ὁ ἀκατάληπτος παι-
διὸν ἐφαινετο· ὁ πηγὰς ἀπολύων (65) μαζὶν ἐδανείζετο·
ὁ πάντα φέρων, ἀνερμηνεύτως ἐφέρετο· ὁ μηδαμοῦ
ἀπολιμπανόμενος ἐν μέρει ἀπεριγράπτως περιγραφό-
μενος· Ὡ τὸν παραδόξων πραγμάτων! Ἡ Ἐλισάβετ
ἐν οἰκίῳ φαιδρῶ ἀπεκύησε, καὶ ἡ Παρθένος ἐν τῷ
μικρῷ σπηλαίῳ ἐγέννησεν· Ἰωάννης ἐπὶ κλίνης,
καὶ ὁ Κύριος ἐν φάτνῃ. Οὐχ ἀπλῶς ἡ τοῦ Κυρίου ἐκ
Παρθένου γέννησις· οὐχ ἀπλῶς τὸ τοῖς σπαργάνοις
αὐτὸν κατελιθῆναι· οὐχ ἀπλῶς τὸ μαζὶν ἐλκύσαι·
οὐχ ἀπλῶς τὸ ἐν φάτνῃ ἀνακλιθῆναι (66)· οὐχ ἀπλῶς
τὸ τῇ τοῦ Αὐγούστου ἀπογραφῇ προσκλιθῆναι· πάντα
διὰ τί, καὶ πρὸς τί, καὶ αἰνιγματώδῃ. Ἐκ Παρθένου
τίκτεται, ἵνα τὸν ἐκ Παρθένου γῆς χοσπλάσθηέντα
πρωτόπλαστον Ἀδὰμ διορθώσῃται. Σπαργάνοις κατε-
λιθεται, ἵνα τὰς σειρὰς τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐκλύσῃ,
δεσμὰ δεσμοῖς λύων, κατὰ τὸ φάσκον ῥήτόν· « Σειραὶς
γὰρ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται. » Μα-
ζὶν ἐλκυσεν, ἵνα τὸ γάλα τῆς χάριτος βρῷ, ὅπερ
ἐκ τῆς οἰκίας πλευρᾶς ἀνέβλυσε (67)· γάλα γὰρ

A lac insolito fluens modo, mamilla a naturali or-
dine aliena, Mater Domini censu descripta, Joseph
sponsus nomine, nec re consortio fruitur.

2. Audisti modo Lucam evangelistam dicentem :
« In diebus illis : exiit edictum a Cesare Augusto,
ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio
prima facta est sub præside Syriæ Cyrenio. Et
ibant omnes ut profiterentur, singuli in suam civi-
tatem. Profectus est autem et Joseph a Galilæa de
civitate Nazareth in Judæam, in civitatem David quæ
vocatur Bethleem, eo quod esset de domo et fa-
milia David, ut profiteretur eum Maria desponsata
sibi uxore prægnante ⁶². » Viden', quam exigua
verba, quam magna mysteria? Dominus in utero
B gestatur, et prima descriptio edicatur. Qui univer-
sam creaturam descriptam habet, quique discipulis
suis, ait : « Gaudete et exsultate, quia nomina ve-
stra scripta sunt in cœlis ⁶³. » in parvis Latinis
codicibus Matrem suam describi concessit. Quis
non loquatur? Quis non miretur humilem Domini
attemperationem? Sursum liber, deorsum censu
descriptus : sursum Filius, deorsum servus : sur-
sum rex, deorsum mercenarius : sursum dives,
deorsum egenus : sursum adoratur, deorsum tribu-
tum solvit : sursum divinus thronus, deorsum
spelunca rustica : sursum paternus et incompre-
hensibilis sinus, deorsum stabulum parvum et præ-
sepe. Quis non mirabitur magnas sursum res, et vi-
les deorsum pannos? Qui solvit, ligatur : qui nutrit,
C enutritur : incomprehensibilis, puer apparet : qui
fontes scaturire facit, ubera mutuatur : qui omnia
gestat, inexplicabili modo gestatur : qui nusquam
non est, in certo loco incircumscripse circumscribi-
tur. O res stupendas! Elisabet in concinna ædícula
parit, et Virgo in parva gignit spelunca : Joannes
in lecto, Dominus in præsepio. Non sine causa Do-
minus ex Virgine natus : non sine causa pannis in-
volutus est : nec sine causa mamillam suxit : non
sine causa in præsepio reclinatus est : nec sine
causa Augusti descriptione accitus est; omnia, ex
certa causa et ratione, etsi occulta, peracta sunt. Ex
Virgine nascitur, ut primum hominem Adam ex
limo virginis terræ formatum reformet. Pannis in-
volvitur, ut peccatorum nostrorum nexus solvat,
D vincula vinculis solvens, juxta dictum illud :
« Unusquisque enim vinculis peccatorum suorum
constringitur ⁶⁴. » Mamillam suxit, ut gratiæ lac,
quod ex latere ejus effluxit, scaturiret : nihil enim
aliud lac est, nisi sanguis albescent : in præsepio
reclinatus est, ut humanum genus brutorum more

⁶² Luc. II, 1-5. ⁶³ Luc. X, 20. ⁶⁴ Prov. V, 22

(61) Colb. 1, ἐν ἀπογραφαῖς.

(62) Hæc, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, desunt in Colberti-
no 1 et 2. Infra ibidem, ἀπογράφασθαι.

(63) Sic mss. Editi vero, ἐν τῷ οὐρανῷ, τοῖς μα-
χροῖς.

(64) Colb. 1, 2, τῶν ἀλόγων ἡ φάτνῃ τούτῳ ἀνά-
παισις. Τίς μὴ θαυμάσει, τίς μὴ ἐκπλαγείη ὅτι

ἄνω.

(65) Colb. 1, 2, πηγὰς βρύων. Infra Colb. 2,
ἀπεριγράπτος.

(66) Colb. 1, 2, ἀνατεθῆναι. Infra Colb. 1, αἰνι-
γματώδως.

(67) Ita manuscripti. Editi vero, ἀνέβρυσεν.

desipiens corrigeret, duorumque animalium esca fieret: quorum duorum animalium? Ethnici, Judaicique populi, de quibus scriptum est: « In medio duorum animalium cognosceris⁶⁸. » Descriptionem sub Augusto Cæsare admisit, ut inconditum orbis statum componeret. Ipsa quippe descriptio, probi in orbe futuri ordinis pignus fuit.

γάρ ἡ ἀπογραφὴ τῆς οἰκουμένης εὐταξίας ἀρραβὼν
3. Et quod verà hæc sint, paucis percipe. Antequam Dominus homo fieret, hominum genus magna tyrannus occupabat, nulla ratione terra gubernabatur, regia dignitas ludibrio erat, apud homines multos ingens regum turba exoriebatur: si cui erant centum circiter homines subditi, regium is sibi habitum continuo usurpabat. Talis erat hominum 346 pugna: cum certorum locorum principatus ambirent, nec ex loco transirent in alium; nisi quandoque sibi mutuo bellum inferrent. Cum diutius ejusmodi confusio perseveraret, ubi primum Dominus in terra virgineum occupavit palatium, permultos illos abstulit principatus, ac monarchiam instituit, ubi Romanorum imperium omnes obtinere decrevit, ad cœlestis scilicet imperii normam. Quemadmodum enim unum in cœlo Dei regnum obtinet, omnesque angeli voluntati ejus subjiciuntur; demonibus barbarorum more imperium detrectantibus eadem ratione et in terra, licet permultæ sint indomitæ gentes, unum tamen Romanorum imperium obtinet. Probi igitur hujusce ordinis constituendi causa, primam sub Augusto descriptionem rex in utero gestatus edici mandavit: unde et se ipse in Romani imperii censu describi permisit ad confirmationem statutarum legum. Tum enim regis lex obtinet, cum prior ipse quam tulit legem implet. Nam qui legem ponit, nec implet, is legis abrogator est potius quam legislator. Boni igitur hujusmodi ordinis ponendi causa, prima sub Augusto descriptio facta est, ut et legis cultus auferretur, et Judæorum natio cohiberetur, ut ne perversis Judæis, si suo jure viverent, liceret innoxios occidere, sed necessitatis iugo legibus parerent.

Ἰουδαίους αὐτονομίᾳ χρωμένους φονεῦν τοὺς ἀνευθύνους, ἐπισθαι δὲ τοῖς νόμοις τῷ τῆς ἀνάγκης ζυγῷ (73).

4. Necessaria itaque fuit supradicta sub Augusto descriptio. Ipsa quippe descriptio, Judæorum populum depressit, Christianorum contra genus exaltavit, Judæis, Romani metu imperii, non audentibus priore suo uti furore. Quapropter post eam descriptionem, cum Dominum comprehendissent et morti tradere festinarent, non ausi sunt arbitrato suo agere, sicut olim cum prophetis, quos cæco impetu

οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ αἶμα λευκανθέν. Ἐν φάτῃ ἀνεκλήθη, ἵνα τὴν ἀλογίαν τῆς ἀνθρωπότητος διορθώσῃται, καὶ τῶν δύο ζώων τροφὴ γένῃται· ποίον δύο ζώων; τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ περὶ ὧν γέγραπται· « Ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ. » Τὴν ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος ἀπογραφὴν κατεδέξατο, ἵνα τὴν οἰκουμένην ἀταξίαν διορθώσῃται. Αὕτη γεγένηται.

3. Καὶ ὅτι ἀληθὴ τὰ λεγόμενα, διὰ βραχείων ἄκουε. Πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως πολλὴ τυραννὶς (68) τῶν ἀνθρώπων κατεῖχε γένος· ἀλόγως τὸ τῆς γῆς ἐκυβερνᾶτο χωρίον· ἐνέπαιζον εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα· πολλῶν τῶν ἀνθρώπων πληθὺς βασιλείων ἐφύτουργετο· ἑκατὸν ποῦ τις ἄνδρας ἔχον ὅψ' αὐτὸν, εὐθέως τὴ τῆς βασιλείας ἐσπετερίζετο σῆμα. Τοιαύτη τῶν ἐθνῶν ἡ ἀμιλλα· τοπαρχίας ἀγαπῶντες, καὶ τόπον ἐκ τόπου μὴ διαβαίνοντες, εἰ μὴ τὸν τρόπον τινὰ κατ' ἀλλήλων ὠπλίσαντο. Ταύτης τῆς συγχύσεως χρονοτριβομένης, μόνον ὁ Κύριος κατεδέξατο ἐπὶ γῆς τὸ παρθενικὸν οἰκῆσαι παλάτιον, εὐθέως τὴν μὲν πολυαρχίαν καίει, τὴν δὲ μοναρχίαν φυτοურγεῖ, τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν πάντων ἡγεμονεύειν κληρώσας, κατὰ μίμησιν τῆς ἐπουρανίου διατριβῆς. Ὅσπερ γάρ ἐν οὐρανῷ μία ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία κρατεῖ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι τῷ θελήματι αὐτοῦ ὑποτάσσονται, τῶν δαιμόνων δίκην (69) βαρβάρων ἀφηνιασάντων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ καὶ πολλὰ τὰ ἀνυπότακτα ἔθνη, ἀλλ' ὅμως μία ἡ τῶν Ῥωμαίων βασιλεία κρατεῖ. Διὰ ταύτην οὖν τὴν εὐταξίαν τὴν πρώτην ἀπογραφὴν ὁ κυοφορούμενος βασιλεὺς προσέταξεν ἐπὶ Αὐγούστου συγκροτηθῆναι· ὅθεν καὶ αὐτὸς αὐτὸν ἐναπόγραφον γενέσθαι τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ παρεχώρησε πρὸς βεβαίωσιν τῶν θεσπιζομένων νόμων. Τότε γὰρ βασιλεὺς νόμος κρατεῖ, ὅτε ὁ νομοθετῶν βασιλεὺς πρῶτος πληρώσῃ τὸν νόμον. Ὁ γὰρ (70) νομοθετῶν καὶ μὴ πληρῶν καθαιρέτης ἐστίν, ἡ (71) νομοδότης. Διὰ τὴν προλεχθεῖσαν οὖν εὐταξίαν, ἡ ἐπὶ Αὐγούστου ἀπογραφὴ πρώτη γέγονεν, ὅπως καὶ ἡ τοῦ νόμου λατρεία μετενεχθῇ, καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων φύλον καταργηθῇ (72) πρὸς τὴ μὴ ἐξεῖναι λοιπὸν τοῖς ἀτάκτοις

Ἰουδαίους αὐτονομίᾳ χρωμένους τοὺς ἀνευθύνους, ἐπισθαι δὲ τοῖς νόμοις τῷ τῆς ἀνάγκης ζυγῷ (73).
4. Ἀναγκαῖα τοίνυν ἡ προλεχθεῖσα ἐπὶ Αὐγούστου ἀπογραφὴ· αὕτη ἡ ἀπογραφὴ τὸ μὲν τῶν Ἰουδαίων ἐταπείνωσε φύλον, τὸ δὲ τῶν Χριστιανῶν ὑπερύψωσε γένος· μὴκέτι τολμώντων Ἰουδαίων (74) δέει τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς τῇ προτέρᾳ κεχρησθαι μανίᾳ. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπογραφὴν ταύτην, τὸν Κύριον κρατῆσαντες, καὶ θανάτῳ παραδόναι σπεύδοντες, οὐκ ἐτόλμησαν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς διαπράσασθαι,

⁶⁸ Habac. III, 2.

(68) Ita Colb. 4, 2. Editi vero, τυραννία.

(69) Ita Colb. 4, 2. Editi vero, μία πλειόνων βασιλεία κρατεῖ, τῶν δαιμόνων δίκην, etc. Mox mss. ἀφηνιασάντων, pro ἀφηνιασάντων. Infra editi, βασιλεία κρατεῖ, ἐπειδὴ ἀνωθεν ἐκρατεῖτο, διὰ ταυτὸν. Editi vero ut in textu.

(70) Colb. 4, 2. Τότε δὲ βασιλεὺς νόμος κρατεῖ τε,

ὅτε πρῶτος αὐτὸς τοῦτον πληροῖ. Ο γάρ.

(71) Adde μάλλον, aut lege οὐ pro ἡ.

(72) Colb. 4, 2, καταρτισθῇ.

(73) Colb. 4, 2, τῇ τῆς ἀνάγκης ζωῇ.

(74) Colb. 4, 2, τολμώντων παίδων Ἰουδ. Editi, in in textu.

καθ' ὁμοιότητα τῶν προφητῶν, οὓς ἀδιακριτὰ (75) A
 διεσπάρησαν· ἀλλὰ τῷ Πιλάτῳ προσήνεγκαν, ἀρ-
 χοντι Ῥωμαίων, ἐντυχίαν εἰσπραξαμένῃ, δίκας
 ἀπαιτούμενοι τῶν λεγομένων, συγκατάθεσιν μεθ-
 οδεύμενοι. Διὸ καὶ ὁ Πιλάτος, ὁ Ῥωμαίων ἀρχων, ὡς
 εἶδε τοὺς Ἰουδαίους κυνογλωσσούντας κατὰ τῆς τοῦ
 Κυρίου ἀναιρέσεως (76), καὶ εἰδὼς, ὅτι διὰ φθόνον
 παρέδωκαν αὐτὸν, ἐπηρώτα τοὺς Ἰουδαίους, φάσκων·
 Καθὼς ἴστε πάντες σαφῶς, οὐδὲν ἄξιον θανάτου
 εὗρισκω ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ, ὦ Ἰουδαῖοι. Τί τὴν
 τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν μολύνειν σπύδετε, ἀκрасία
 κρατοῦντες τὸν δίκαιον, καὶ τὸν ἀνεύθυνον ὑπεύθυνον
 εἶναι θέλοντες; Οὐδὲν ἄξιον θανάτου εὗρισκω ἐν τῷ
 ἀνθρώπῳ τούτῳ. Μᾶλλον οὖν ὁ Βαραββᾶς (77) φο-
 νευθῆ, ὁ δὲ Χριστὸς ἀπολυθῆ· ὅτι ἐκείνος μὲν φο-
 νευτὴς καὶ στασιώδης, οὗτος δὲ εὐεργέτης καὶ ζωδό-
 της· ἐπειδὴ καὶ ταύτην κατ' αὐτοῦ τὴν κατηγορίαν
 ἡσπάσασθε. Καὶ οὕτως δὲ Ἰουδαῖον μὴ συντιθεμέ-
 νων, ἀλλ' ἐχθρὸν τοῦ Καίσαρος τὸν Πιλάτον φημι-
 ζόντων, οἵτινες κατὰ πρόσωπον ἔλεγον τῷ Πιλάτῳ,
 συνηγοροῦντι τῷ Χριστῷ· «Οὐκ εἰ φίλος τοῦ Καί-
 σαρος, ἢ ἐπειδὴ τὸν λέγοντα ἑαυτὸν βασιλέα ζωοποι-
 εῖσθαι θέλεις. Καὶ οὕτως (78) ὁ Πιλάτος οὐ συνεχώ-
 ρησε τοῖς Ἰουδαίοις τῇ οἰκείᾳ γνώμῃ πᾶν ὅτι οὖν δια-
 πράττασθαι. Εἰ γὰρ ἂν συνεχώρησε τοῖς Ἰουδαίοις,
 οἱ Ἰουδαῖοι λίθοις τὸν Κύριον ἐθανάτωσαν, ἢ ξύλινῳ
 πρίονι κατέπριον. Τούτου δὲ πραττομένου, ἡμεῖς
 τὸν σταυρὸν ἐξημιούμεθα· ἐπειδὴ Ῥωμαίων κριτή-
 ριον τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον. Διὸ καὶ ὁ Πιλάτος ἐπ-
 ηρώτα τοὺς Ἰουδαίους· «Τί θέλετε ποιήσω Ἰησοῦν,
 τὸν λεγόμενον Χριστόν (79);» Οἱ δὲ, τῇ Ῥωμαίων
 παιδείᾳ θαρρόντες, ἐδόξαν· «Ἄρον, ἄρον, σταύ-
 ρωσον αὐτόν·» καὶ εὐθέως ὁ Πιλάτος συνένευσεν·
 ἀνωθεν γὰρ ἐκέκτετο τὸ νεῦμα.

5. Διὰ ταύτην οὖν τὴν εὐταξίαν ἢ ἐπὶ Αὐγούστου
 Καίσαρος πρώτη ἀπογραφὴ ἐνομοθετεῖτο· εἰ μὴ γὰρ
 προενομοθετήθη ἡ ἀπογραφὴ αὕτη, οὐκ ἂν τὸ τοῦ
 Κυρίου σῶμα τελείᾳ ταφῇ παρεδόθη· ἔμελλον γὰρ
 παῖδες Ἰουδαίων τῇ ὑπερβολοῦσῃ μανίᾳ ἢ πυρὶ πα-
 ραδοῦναι τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἢ θαλάσῃ καταπον-
 τίσειν. Εἰ γὰρ τὸν φίλον Ἱερεμίαν εἰς λάκκον βορβό-
 ρου κατήγαγον (80)· τί ἔμελλον εἰς τὸ τοῦ Κυρίου
 σῶμα διαπράττεσθαι, εἰ μὴ τὸν Ῥωμαϊκὸν νόμον εἰ-
 χον κολαφίζοντα; Διὸ καὶ τῶν Ἰουδαίων μὴ συγχω-
 ρουμένων παρὰ τοῦ Πιλάτου δέξασθαι τὸ τοῦ Κυρίου
 σῶμα, Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, φίλος ὢν τοῦ Πι-
 λάτου, προσελθὼν ἤτήσατο παρ' αὐτοῦ τὸ τοῦ Κυρίου
 σῶμα, ἀσύγκριτόν τι (81) προσενέγκας. Ἀναγκαῖα
 τοίνυν ἡ ἀπογραφὴ ἢ ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος· εἰ

dilaniarunt; sed Pilato coram steterunt tum Roma-
 norum præsidi, exactu ut coram se accusaretur;
 idque ut pro dictis ejus poenas exposcerent, et ar-
 tificio consensum ejus obtinerent. Quamobrem Pi-
 latus, utpote Romanorum præsides, ut Judæos vidi
 canina lingua Domini necem postulant, gnarus
 eos præ invidia tradidisse illum, interrogabat Ju-
 dæos hisce verbis: Ut probe nostis omnes, nihil
 morte dignum invenio in hoc homine, o Judæi.
 Quid Romanorum imperium polluere conamini, pe-
 tulanter justum capientes, et insontem sontem
 esse volentes? Nihil morte dignum invenio in hoc
 homine. Barabbas ergo occidatur, Christus autem
 dimittatur: quia ille quidem homicida et seditio-
 sus, hic vero beneficus et vitæ largitor, quandoqui-
 dem hanc adversus illum accusationem adornastis.
 Verum cum ne hac quidem ratione assentirentur
 Judæi, sed Cæsaris inimicum Pilatum proclama-
 rent; Pilatoque Christi patrocinium suscipienti in
 faciem dicerent: «Non es amicus Cæsaris», si-
 quidem velis eum vivere qui se regem dicit. At ne
 ita quidem Judæis concessit Pilatus, ut quidvis
 proprio agerent arbitrio. Si namque concessisset
 illis, Judæi Dominum lapidibus interemissent, aut
 serra lignea dissecuissent. Quod si factum fuisset,
 nos crucis jacturam fecissemus. Nam apud Roma-
 nos supplicium, crucis erat lignum. Quamobrem
 interrogabat Judæos Pilatus: «Quid vultis faciam
 de Jesu, qui dicitur Christus?» At illi Romano-
 rum institutō confisi, clamaverunt: «Tolle, tolle,
 crucifige eum», et confestim Pilatus annuit: de-
 super enim nutum hunc acceperat.

347 5. Ob eum igitur probum ordinem prima
 sub Augusto Cæsare descriptio edicta fuit: nisi
 enim edicta fuisset, nequaquam Domini corpus
 perfectæ sepulture traditum fuisset; futurum enim
 erat ut Judæi, præ nimio furore, corpus Domini aut
 in ignem conjicerent, aut in mare demergerent. Si
 enim amicum sibi Jeremiam in lacum cœni demise-
 runt, quid facturi erant in Domini corpus, nisi se
 cohibentem reperissent Romanorum legem? Quare
 cum Judæis minime concederetur a Pilato ut cor-
 pus Domini acciperent, Joseph ab Arimathæa, ami-
 cus Pilati, adiens illum, petiit ab eo corpus Do-
 mini, allato pro ea re ingenti pretio. Necessaria
 itaque fuit descriptio sub Augusto Cæsare facta:
 tametsi enim, uti modo audisti, sponsus Virginis

⁷⁵ Joan. xix, 12. ⁷⁶ Matth. xxvii, 22. ⁷⁷ Joan. xix, 15.

(75) Colb. 1, 2, ἀδιακρίτως. Mox iidem; Ῥωμαίων
 ψευδοκατηγορίας πλάσαντες, καὶ ἀπαιτούμενοι τῶν
 λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ καὶ ὁ Πιλ. Mox iidem,
 νυνὶν δίκην ὑλακτοῦντας, alii κοινογλωσσούντας.

(76) Sic mss. Editi vero, ἀναιρέσεως, omissis
 multis. Mox, πάντες deerat in editis, habeturque
 in Colb. 1, 2.

(77) Sic mss. Editi, ἢ ὅπως ὁ Βαρ.

(78) Colb. 1, 2, ζωοποιεῖν θέλεις. Ἀλλ' οὐδὲ οὕ-
 τως.

(79) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, ὃν λέγετε Χριστόν.
 Infra Colb. 2, συγκατένευσεν. Ibid. Colb. 1, 2, ἀνω-
 θεν γὰρ ἦν τὸ πνεῦμα τοιοῦτως γενέσθαι. Διὰ ταύτην
 τοίνυν.

(80) Quidam mss. κατήγγισαν. Infra mss. ut in
 textu. Editi vero, τῶν Ἰουδαίων μηδὲν συγχωρούν-
 των. . . οὗτος ποσειδῶν ἤτήσατο παρὰ τοῦ Πι-
 λάτου.

(81) Colb. 1, 2, ἀσύγκριτον τιμήν. Editi, ἀσύγ-
 κριτόν τι.

mœrore affectus est, attamen mundus universus A præstantioris ordinis initium accepit. Quid illud est, Sponsus Virginis mœrore affectus est? paucis ausculta. Cum Joseph Virginis sponsus, ut modo audisti, propter Augusti censum in Bethleem concessit cum Maria desponsata sibi uxore prægnante, ignorabat Joseph mysterium in Virgine abditum, necdum angeli oraculum acceperat: at Virgo, tum ex verbis, tum ex uteri tumore, certo sciebat quid gestum esset; quanto enim magis uterus intumescebat, tanto securiorem Virgo vitam debebat, una virginitatem servans intemeratam, fetumque gestans citra vel minimam molestiam; nec tantum illo gravata, quantum levata.

6. Horum causa anxius Joseph, cum videret eam uterum gestare, ignoraretque intus reconditum thesaurum, mœrore affectus, Virginem in via objurgavit hisce verbis: Quid tibi videtur, o Maria? Nonne tu es quæ ut verecunda Virgo in templi sepio es educata? Nonne tu es, o Maria, quæ viri aspectum non sustinebas? Nonne tu es, o Maria, quæ contra propositum tuum me in sponsum admisisti? Nonne tu es, o Maria, quæ virginitatis rosam immarcessibilem servare peroptabas? Nonne tu es, o Maria, quæ Susannam diligebas, Ægyptiam oderas? Nonne tu es, o Maria, quæ vi stupratam Thamar sæpe legebas⁸⁷, et impudicum Amnonem execrabare? Quorsum abiit ille continentie tue thalamus? Quorsum ille castitatis immaculatus thorax? Quorsum verecundus ille vultus? Ego pudore afficior, tu confidenter agis? Quia peccatum sileo tuum, tu propius accedere festinas? Non vides alvi tue tumorem? Intus infans palpitat, et tu quasi nihil experta hilaris es? Abi, Maria, remigra in domum tuam: quære pudicitie tue furem, cum illo describere. Ego contumeliam illam non admitto, nullam ad pœnam deprecandam invenies excusationem. Tum Virgo ad Josephum: Quid indignaris, mi sponse? Quid me ut impudicam damnas? Quid contumeliosis oculis uteri mei tumorem conspicias? Quid me ad erubescendum cogis? Gloria sum mulierum, a priore illas turpitudine emergere feci: Evam revocavi: igneum transtuli gladium, et tu me jubes occultari? Nemo pœnas a me reposcere poterit, quæ communem omnium gesto Dominum. Si de me ipsa testimonium feram, inanis gloriæ cupida deprehendar. Paululum exspecta, Joseph, tibi que pastores vera persuadebunt, te magi certiores facient: stella pudore afficiet: angeli ad compunctionem excitabunt. Jam dubitas, paulo post gloriam dabis, ubi cœlestem exercitum audies cum concentu clamantem: « Gloria in excelsis Deo, et

A γὰρ καὶ ὁ μνηστὴρ τῆς Παρθένου, καθὼς ἀρτίως ἤκουες, ἐστύγνασεν, ἀλλ' ὅμως ὁ σύμπαas κόσμος ἀρχὴν εὐταξίας ἐδέξατο. Τί ἐστίν, Ὁ μνηστὴρ τῆς Παρθένου ἐστύγνασεν, ἄκουε διὰ βραχέων. Ἡνίκα Ἰωσήφ ὁ μνηστὴρ τῆς Παρθένου, καθὼς ἀρτίως ἤκουες, διὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ Αὐγούστου τὴν Βηθλεὲμ κατέλαμβανε σὺν Μαρίας τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναίκει, οὕτῃ ἐγκύῃ, ἠγνόει ὁ Ἰωσήφ τὸ ἐν τῇ (82) Παρθένῳ μυσταγωγούμενον· οὐκ ἦν οὐδέπω χρησμὸν ἀγγέλου δεξάμενος. Ἡ δὲ Παρθένος τὸ ἀσφαλὲς ἐκέκτητο, καὶ τῷ λόγῳ καὶ τῷ ὄγκῳ· ὅσον γὰρ τῆς γαστρὸς ἡ αὐξήσις ἐγένετο, τοσοῦτον ἡ Παρθένος ἀμεριμνότερον βίον διέτριβεν· ὁμοῦ καὶ τὴν παρθενίαν ἀμόλυντον φυλάττουσα, καὶ τὸν τόκον ἀσχυλτον ἄγουσα, οὗ τοσοῦτον κοπομένη, ὅσον κουφισομένη.

B 6. Πρὸς τοῦτοις αγωνιῶν (83) ὁ Ἰωσήφ, ὡς εἶδεν αὐτὴν κατὰ γαστρὸς ἔχουσαν, τὸν ἐνδοθεν θησαυρὸν ἀγνοῶν, στυγνάσας, κατὰ τὴν ὁδὸν ἀντέβαλλε πρὸς τὴν Παρθένον, λέγων· Τί σοι τὸ δόξαν, Μάρια; Οὐ σὺ εἶ ἡ ὡς αἰδέσιμος Παρθένος ἐν τοῖς ἱεροῖς περιβόλοις ἀνατραφεῖσα; Οὐ σὺ εἶ Μαρίας, ἡ πρόσωπον ἀνδρὸς θεωρεῖσθαι μὴ καταδεχομένη; Οὐ σὺ εἶ Μαρίας, ἡ παρὰ πρόθεσιν κατεγγυθῆναι μοι πισθεῖσα (84); Οὐ σὺ εἶ Μαρίας, ἡ τὸ τῆς παρθενίας ῥόδον ἀμάραντον φυλάζει προσευξαμένη; Οὐ σὺ εἶ Μαρίας, ἡ τὴν Σωσάνναν ἀγαπήσασα, καὶ τὴν Αἰγυπτίαν μισήσασα; Οὐ σὺ εἶ Μαρίας, ἡ τὴν βιασθεῖσαν Θάμαρ ἀναλεγόμενη, καὶ τὸν ἄτακτον Ἀμνὸν βδελυττομένη; Ποῦ σου τῆς σωφροσύνης ὁ θάλαμος; Ποῦ σου τῆς ἀγνείας ἡ ἀσιλος παστάς; Ποῦ σου τὸ αἰδεστικὸν πρόσωπον; Ἐγὼ αἰσχύνομαι, καὶ σὺ παρρησιάζεις; Ὅτι σωπῶ τὴν ἁμαρτίαν σου, οὕτω πλεονεξέστερον χωρεῖν ἐπιλείγεται (85); Οὐχ ὅρας τὸν ὄγκον τῆς κοιλίας σου; Ἐνδὸν τὸ βρέφος σπαίρει, καὶ σὺ ὡς ἀπειραστος πειρασμῶν φαιδρῶν; Ἀπίθι, Μαρίας· ὑπόστρεψον εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐπιζητήσον τὸν κλεψίγαμον· ἐκεῖνον ἐναπογράψθι. Ἀλλοτρίαν ὕβριν οὐ καταδέχομαι· οὐχ εὐρίσκεις ἀπολογίαν πρὸς τὴν τιμωρίαν. Ἡ δὲ Παρθένος πρὸς τὸν Ἰωσήφ· Τί δυσχεραίνεις, μνηστὴρ ἐμοῦ; Τί ὡς ἀτάκτου μου καταψήφίζεις; Τί ἐφ' ὀφθαλμοῖς ὀφθαλμοῖς τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς μου περιβλέπεις; Τί ἐρυθριᾶν με καταναγκάζεις; Δόξα τῶν γυναικῶν γέγονα· τῆς προτέρας αὐτὰς αἰσχύνης ἀπέδουσα· τὴν Εὐαν ἀνεκαλεσάμην· τὴν φλογίνην ῥομφαίαν μετέστρεψα· καὶ σὺ καλύπτεσθαι με παρασκευάζεις (86); Οὐδεὶς δίκας ἐμὲ δυνήσεται εἰσπράξασθαι· κοινὸν γὰρ Δεσπότην βασιλεύω. Ἐάν ἐγὼ περὶ ἑμαυτῆς μαρτυρήσω, ὡς κενόδοξός τις εὐρεθήσομαι. Μικρὸν καρτέρησον, ὦ Ἰωσήφ, καὶ ποιμένες σε πείσουσιν· μάγοι σε πληροφορήσουσιν· ἀστὴρ σε δυσωπήσει· ἀγγελοὶ σε κατανύξουσι. Νῦν ἀμφιβάλλεις, μετ' οὐ πολὺ δὲ δοξάσεις, ὅτε τῆς ἐπουρανίου στρατιᾶς ἀκούσεις συμφώνως βοῶσης· « Δόξα

⁸⁷ Genes. xxxviii.

(82) Colb. 1, 2, ἠγνόει ὁ Ἰωσήφ τῇ ξένῃ πραγματείᾳ τὸ ἐν τῇ. Infra lidem, χρηματισμὸν ἀγγέλου.

(83) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, ἀγνοῶν.

(84) Sic mss. Colb. Editi vero, ἡ κατὰ πρόθεσιν

κατεγγυθῆναι μὴ πισθεῖσα.

(85) Ita Colb. 2. Editi vero, ἐπήγεας. Idem m. x.

βρέφος σπαίρει. Editi, male, σπείρει.

(86) Colb. 1, 2, με καταναγκάζεις.

ἐν ὁρίστοις θεῶν, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνην, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ὡς τότε γονυπετήσεις, καὶ οὐ καταζητήσεις. Οὐχ ὁρᾷς τὴν ὁδοὺ τὴν διδάσκειν, Ἰωσήφ, καὶ οὐδὲν ἀνδρῶν συνοδοιοπορεῖ ἡμῖν; Οὐχ ὁρᾷς τὸν ἥλιον λαμπροτέραν στολὴν ἀναβαλλόμενον (87); Οὐχ ὁρᾷς πᾶσαν τὴν κτίσιν σκιρτῶσαν; Οὐχ ὁρᾷς τὰ ὄρη πηδῶντα; Οὐχ ὁρᾷς τοὺς βουνούς εὐφραينوμένους; Οὐχ ὁρᾷς τὰς ἀφέσεις τῶν ὕδατων ὑπερβλυζούσας; Οὐχ ὁρᾷς τὸν Ἰορδάνην ἔξω περιτρέχοντα; Ἀπὸ τῶν σημείων στόχασαι τὸ τεκμήριον, καὶ μὴ, ὅτι ἔγκυός εἰμι, δισταξ, Ἰωσήφ. Ἐβανείσθην, οὐκ ἐμολύνθην· ἔχρησα τὴν κοιλίαν, οὐκ ἐμόλυνα τὴν παρθενίαν. Μὴ ἀπιστήσης τοῖς προκειμένοις, ὦ Ἰωσήφ. Ὅτε μαιωθήσομαι (88), τότε τίς εἰμι γνωρισθήσομαι· νῦν ὡς αἷτιον ἀπελαύνεις, τότε ὡς ἁγίαν ἐγγὺς εἶναι παρακαλέσεις. Μὴ, ὅτι δοκεῖς φυλάττειν (89), μεγαλύνου· ἐγὼ γὰρ σε φυλάττω· ὁ γὰρ τὴν ἐμὴν κοιλίαν σκηνὴν ποιῆσαι καταδεξάμενος, οὗτος πάσης τῆς φύσεως φύλαξ. Πορευθῶμεν τοίνυν, καὶ ἐναπόγραφοι γενώμεθα, ὅπως πληρωθῇ καὶ ἡ στρατιωτικὴ νομοθεσία, καὶ ἡ βασιλικὴ δογματοθεσία.

7. Ἐν τούτοις ὁ Ἰωσήφ εὐλαβηθεὶς, διττὴν λοιπὴν ὁδὸν ἐβάδιζε· τοῖς μὲν ποσὶ τὴν γῆν ἰχνοποιῶν (90), τοῖς δὲ λογισμοῖς τὰς νεφέλας ὑπερπηδῶν. Τί γὰρ ἔτερον εἶχεν ὁ Ἰωσήφ διαπραττέσθαι, ἢ ἄνω τὸν νοῦν σχολάζειν, ἐπειδὴ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ ἀνωθεν ἐστὶ δεδομένη. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ Ἰωσήφ συμπεριφέρετο τῇ Παρθένῳ, ὁμοῦ καὶ βοηθός καὶ σκόπος τῶν μελλόντων γενόμενος· οὐχ ὅτι ἔχρηξεν βοηθοῦ ἢ Παρθένος, μᾶλλον δὲ ὅτι ἐν Παρθένῳ κυφορούμενος· αὐτὸς γὰρ ὁ πάντων βοηθὸς ἦν καὶ ἐστὶ (91), καὶ πρὸς αὐτὸν ἐκέκραγεν ὁ κράζων· « Ἡ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἄλλ' ὅτι ἀναγκαῖον ἦν ὡς πραγματεῖαν τῆς οἰκονομίας, τοῦ εἶναι τὸν Ἰωσήφ βοηθόν, πρὸς τὸ τὴν Παρθένον ὡς ὑπανδρον φημιζεσθαι, πρὸς τὸ λαθεῖν τὸν διάβολον τὸ κατασκευάζμενον, ὅπως μὴ μάθῃ τὸ γενόμενον (92)· πῶς ὁ Θεὸς μετὰ τῶν ἀνθρώπων συναναστραφῇ· κατεδέξατο. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς; Καλὸν γὰρ λοιπὸν συνιδεῖν καὶ τὸν Ἰωσήφ πληροφορούμενον (93), καὶ τὸν οἰκίσκον, ἐνθα ἡ Παρθένος ἀπεκύησε, τῆς Ἐκκλησίας τὸν τύπον δεχόμενον· ὅπου θυσιαστήριον μὲν ἡ φάτνη, ἐφημερευτὴς δὲ ὁ Ἰωσήφ, διάκονοι δὲ οἱ ποιμένες, ιερεῖς οἱ ἄγγελοι, ἀρχιερεὺς ὁ Κύριος, θρόνος ἡ Παρθένος, κρατῆρες οἱ μαζοὶ, ἀναβόλαιον ἡ ἐνανθρώπησις, ριπιστῆρες τὰ χερουδὶμ, δίσκος τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ Πάτερ δισκοκάλυμμα (94). Ὅτι δὲ τῆς Ἐκκλησίας τύπον προσ-

A in terra pax, in hominibus beneplacitum⁹⁵. Tum genua flectes, nec perquires. An non transitum nostrum consideras, o Joseph, quod scilicet **348** vir nullus nobis sit comes itineris? Non vides solem splendidiore amictum veste? Non vides universam creaturam exultantem? Non vides montes saltare? Non vides colles letari? Non vides aquarum alveos exundare? Non vides Jordanem extra ripam effluentem? Ex signis rem conjice significatam, nec ambigas, o Joseph, quod me prægnantem cernas. Me ipsam mutuo dedi, nec polluta sum: uterum commodavi, nec virginitatem temeravi. Ne propositis rebus fidem abneges, o Joseph: cum obstetrica usa fuero, tum quæ sim exploratum erit; jam probis afficior, tum beata prædicabor; nunc ut ream abigis, tunc ut sanctam prope adesce rogabis. Ne glorieris quod me custodire videaris: ego namque te custodio. Nam qui uterum meum in tabernaculum sibi apparare dignatus est, is est totius nature custos. Pergamus ergo et describamur, ut et militaris lex, et imperatorium edictum impleatur.

7. His pudefactus Joseph, duplici deinceps via incedebat, pedibus quidem terram vestigio calcans, cogitationibus autem nubes supergressus. Quid enim aliud agendum Josepho restabat, quam ut sursum mente degeret. Quandoquidem omne donum perfectum desuper datum est. Quamobrem deinceps Joseph una Virgini comes, et adjutor erat, atque futurarum spectator rerum. Non quod Virgini adjutore esset opus, nedum ei qui in Virgine gestabatur, quique omnium auxiliator erat et est, et ad quem exclamat ille qui ita vociferatur: « Auxilium meum a Domino qui fecit cælum et terram⁹⁶; » sed quod necesse esset, ad œconomiam illius negotium, adjutorem Joseph esse, ut Virgo conjux reputaretur, ut diabolo lateret quod agebatur, neque rem gestam ille ediceret: qua ratione scilicet Deus cum hominibus conversari dignatus sit. Quid igitur Lucas evangelista? nam operæ pretium est videre et Joseph certiore factum, et domicilium in quo peperit Virgo, quod Ecclesiæ typum gerit: ubi altare est præsepe; qui vice sua ministrat, Joseph; diaconi, pastores; sacerdotes, angeli; summus sacerdos, Dominus; thronus, Virgo; crateres, mammæ; vestis sacerdotalis, incarnatio; flabella, cherubim; discus, Spiritus sanctus; Pater autem disci operculum. Quod autem Ecclesiæ typum præfiguraret locus in quo Dominum peperit, audisti

⁹⁵ Luc. II, 14. ⁹⁶ Psal. cxx, 2

(87) Colb. I, 2, περιβεβλημένον.

(88) Colb. I, 2, μαίαις ὀφθήσομαι.

(89) Colb. I, 2, φυλάττειν, Ἰωσήφ, μέγα φρόνει· ἐγὼ γὰρ σε φυλάττω, ὁ τὴν ἐμ. Paulo post, iidem, πάσης τῆς κτίσεως φύλαξ ὡς δημιουργός. Editi, ἀμπελοφύλαξ.

(90) Colb. I, 2, ἰχνοποιῶν.

(91) Sic Colb. I, 2. In editis vero, ἦν καὶ ἐστὶ derst. Mox mss. ut in textu. Editi vero, τοῦ Κυρίου τοῦ Ἰησοῦ Ἄλλ' ὅτι. Mox iidem, ἀναγκαῖον πρα-

γματεῖαν τῆς οἰκονομίας, πιστευθῆναι τὸν Ἰωσήφ ὅλον ἐντεῦθεν εἶναι τὴν κ.

(92) Colb. I, 2, κατασκευάζμενον ὅρος μὴ μάθῃ τι γινόμενον (ὁ τύραννος Colb. I.) πῶς Θεὸς μετὰ ἀνθ. ἀναστραφῇ.

(93) Colb. I, 2, ἰδεῖν τὸν Ἰωσήφ χαρὰς πληρούμενον.

(94) Colb. I, 2, δισκοκάλυμμα ἐπισκιάζων τῇ ἰδίᾳ δυνάμει. Iidem, προσεχάραξεν. Editi, προσεχάραξεν. Ibidem, ὁ τόπος deerat in editis, sed exstat in mss.

Janjam evangelistam Lucam dicentem : « Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio ⁷⁰. »

ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτῃ, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. »

8. O res admirabiles ! papæ, quam exigua verba, quam magna mysteria ! « Factum est, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. » O rem stupendam, Conditor temporum definitum tempus expectat ! Qui terminum temporis constituit, statutum mensium spatium expectavit ; ut nemo phantasiam aut speciem tantum illud esse existimaret. « Factum est, cum essent ibi, impleti sunt dies, ut pareret filium suum primogenitum : et pannis eum involvit et reclinavit eum in præsepio. »

Perpende mysticum Virginis partum : ipsa peperit, ipsa pannis involvit. Inter feminas hujus sæculi, alia parit, alia pannis involvit : apud Virginem non item ; ipsa peperit, ipsa pannis involvit : ipsa infatigabilis mater, ipsa obstetrix sine magistra, non **349** permisit quemquam impuris manibus partum intemeratum contingere ; ipsa per sese curavit eum, qui ex se, et ante se, et propter se natus erat : « Et pannis eum involvit : et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio. » Vides, o dilecte, quomodo Ecclesiæ typum nobis jam ante depinxerit vile illud diversorium, ubi Virgo illa peperit quæ semel uterum gestavit, nec secunda vice genuit, nec contumeliæ notam sustinuit : licet inani quidam, quod audierint Lucam evangelistam sic loquentem : « Et peperit filium suum primogenitum, » secundam fuisse Virginis conceptionem docuerint, incorruptionem in corruptionem transmutantes : in suis dogmatibus ita loquentes : Nequaquam primogenitus dictus fuerit, nisi subsequatur alter. Adversarii autem nostri, non modo Lucam suæ pravitatis producent testem ; sed etiam evangelistam Matthæum qui ea ipsa enarret, et apertius adhuc affirmet, atque ejus voces impii illi proferunt, in scriptis suis ea loquentes quæ Joseph in visione accepisse scribitur, Matthæo evangelista dicente : « Apparuit autem angelus Domini in somnis Joseph, dicens : Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam, quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est. Surgens autem Joseph, ait, accepit Mariam conjugem suam ; et non cognovit eam donec peperit filium suum primogenitum ⁷¹. » Simili modo adversarii has voces mutantur, ut gloriosam Virginem secundo peperisse doceant. Sed apage absurditatem : immaculatum prorsus permansit hoc virginale, et gloriosum

⁷⁰ Luc. II, 6, 7. ⁷¹ Matth. I, 20-25.

(95) Colb. I, 2, αὐτὴν καὶ ἔτεκεν τὸν π. Paulo post, idem, δὲ οὐκ ἦν.

(96) Colbertinus primus et secundus, νομίστη τὴν ἑνσαρκον οἰκονομίαν. Ἐτεκε, φησὶ, τὸν υἱὸν αὐτῆς.

(97) Colb. I, εὐαγγέλιον χειρῶν. Infra, post ἐξ αὐτῆς, legitur καὶ πρὸ αὐτῆς in codicibus mss., secus in editis.

ἐχάραξεν ὁ τόπος, ἔνθα ἡ Παρθένος ἀπεκύησε τὸν Κύριον, ἥκουσε ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος : « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν (95) πρωτότοκον· καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἐν τῷ καταλύματι. »

8. Ὡς τῶν παραδόξων πραγμάτων ! βαβαί, πῶς μικρὰ τὰ ῥήματα, καὶ μεγάλα τὰ μυσταγωγήματα ! « Ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν. » Ὡς τῶν παραδόξων πραγμάτων, ὁ τῶν χρόνων ποιητὴς ὠρισμένον χρόνον περιέμενεν ! Ὁ ὁροθέτης τῶν χρόνων προθεσμίαν μὴν ἄνεμενεν, ἵνα μὴδεὶς φαντασίαν ἢ δόκησιν νομίση (96). « Ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτῃ. »

Βλέπε τὴν μυστικὴν ἀποκύρησιν τῆς Παρθένου· αὐτὴ ἔτεκεν, αὐτὴ ἐσπαργάνωσεν. Ἐπὶ τῶν κοσμικῶν γυναικῶν ἄλλη τίχεται, καὶ ἄλλη σπαργανῶι· ἐπὶ δὲ τῆς Παρθένου οὐχ οὕτως· αὐτὴ ἔτεκεν, καὶ αὐτὴ ἐσπαργάνωσεν· καὶ αὐτὴ ἀκοπος μήτηρ καὶ ἀδιδάκτος μαῖα, οὐ συνεχώρησεν ἀνάνους χειρὶν (97) ἀψαθᾶί τινα τοῦ ἀχράντου τόκου· αὐτὴ διὰ ἑαυτῆς τὸν ἐξ αὐτῆς, πρὸ αὐτῆς καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἐθεράπευσεν· « Καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. »

Εἰδες, ὦ φίλε, πῶς τῆς Ἐκκλησίας τὸν τύπον προανεζωγράφησε (98) τὸ εὐτελὲς καταγώγιον, ἔνθα ἡ Παρθένος ἔτεκεν, ἡ ἀπαῖς κνοφορήσασα, καὶ δευτέρου μὴ γεννήσασα, καὶ ὕβρεως ἔμφρασι μὴ ὑπομείνας· εἰ καὶ τινες μανέντες, διὰ τὸ ἀκοῦσαι αὐτοὺς λέγοντος τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ· « Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, » καὶ δευτέραν σύλληψιν τῆς Παρθένου ἑδογμάτισαν (99), τὴν ἀφθαρσίαν εἰς φθορὰν μεταβάλλοντες· φάσκοντες ἐν τοῖς οἰκείοις ὁγμασιν· Οὐκ ἂν λεγθεῖη πρωτότοκος, δευτέρου μὴ παρακολουθήσαντος. Οὐ μόνον δὲ οἱ ἐξ ἐναντίας τὸν Λουκᾶν τῆς οἰκείας ἀδελτηρίας προβάλλονται μάρτυρα, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον τὰ αὐτὰ μνηύοντα, καὶ ἔτι σαφέστερόν παρεγγυῶντα· ὅθεν καὶ τὰς ἐκείνου λέξεις φανεροποιοῦσιν οἱ ἄθροι, ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασι λέγοντες ἅπαν Ἰωσήφ ἐν ὄπτασι (1) δεξιόμενος ἀναγράφεται, τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου λέγοντος· « Ὁφθῇ δὲ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσήφ, λέγων· Ἰωσήφ υἱὸς Δαβὶδ, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ (2) γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματος ἑστὶν ἁγίου. Ἀναστὰς δὲ, φησὶν, Ἰωσήφ, παρέλαβε Μαριάμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἐπορεύθησαν εἰς Αἴγυπτον· καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. » Ὁμοίως καὶ

(98) Colb. I, 2, προεζωγράφησεν.

(99) Σύλληψιν ἑδογμάτισαν τὴν Παρθένον ὑπομείναι. Sic Colb. I, 2.

(1) Ita Colb. 2, recte. Editi vero, φαμέν Ἰωσήφ μετ' ὄπτασιν.

(2) Sic Colb. I, 2. Editi vero, λέγων· Ἀναστὰς παράλαβε Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου, διότι τὸ ἐν αὐτῇ.

(5) ταύτας τὰς λέξεις οἱ ἐξ ἐναντίας παρεγγυῶνται, ἐκ δευτέρου τὴν ἐνδοξον Παρθένον κυοφορῆσαι δογμα-
τίζοντες. Ἄλλ' ἀπαγε τῆς ἀτοπίας! ἀκηλίδωτον
ἔλαμνε πάντως τὸ παρθενικὸν καὶ ἐνδοξον κειμήλιον·
οὐκ ἐμαλύνθη ὁ δεύτερος οὐρανός· οὐκ ἡχρεώθη τὸ
τοῦ Ὑψίστου θεοχώρητον σκέυος. Πρωτότοκος ὁ Κύ-
ριος ἤκουσεν ἐκ τῆς Παρθένου· καὶ καλῶς ἤκουσεν·
οὐχ ὅτι δευτέρῳ τινι ὁμοιογενῇ προσεκαλέσαστο·
ἀλλ' ὅτι πρωτότοκος ὑπῆρχε, τούτεστιν ἀσύγκρι-
τος. Οὐδὲ γὰρ (4), διὰ τὸ εἰπεῖν τὸν μακάριον Παῦ-
λον περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνάρχου
γεννήσεως, ὅς ἐστι πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἥδη
καὶ ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου φυσικὸν συνέγραψεν· οὐδ'
αὖ πάλιν ὁ αὐτὸς Παῦλος, τὸν αὐτὸν Κύριον πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καλέσας, ἥδη καὶ ὁμοιον τοῦ
Κυρίου παρεισήγαγε, παραπλησίως τὸν ᾄδην πατήσαντα.

9. Διὸ ἄκουε συνετῶς, καὶ πίστευε θεωρικῶς. B
Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐκ τοῦ
Πατρὸς καὶ ἐκ τῆς Παρθένου, ἵνα διὰ πάντων γνωσθῇ
τὸ μοναδικὸν τῆς υἱότητος ἀξίωμα. Ἀσύγκριτος δὲ
ὁ δεσποτικὸς τόκος· ὅπου γὰρ ἡ Μήτηρ Παρθένος,
πῶς τόκος ἐρμηνευόμενος; Ὁμοίως καὶ τὸ εἰπεῖν
τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον περὶ τοῦ Ἰωσήφ, ὅτι
«οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτήν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐ-
τῆς τὸν πρωτότοκον»· οὐκ ἐγίνωσκεν γὰρ αὐτὴν
ἀληθῶς, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότο-
κον. Ἔως οὗ ἡ Παρθένος ἐκυοφόρει (5), οὐκ ἐγνώ-
ριζεν αὐτὴν ὁ Ἰωσήφ· οὐκ ᾔδει, τί τὸ ἐν αὐτῇ· οὐκ
ᾔδει, τί τὸ πραγματευόμενον· οὐκ ᾔδει, τί τὸ κα-
τασκευαζόμενον· μόνον γὰρ ἔτεκε, καὶ τότε ἐγνώ-
ρισε· τότε ἔγνω ὁ Ἰωσήφ τίς (6) ἦν ἡ δύναμις τῆς
Παρθένου, καὶ τί γενέσθαι κατηξιώθη· τότε ἔγνω, ὅτι
μαζὸν ἐπέδωκε, καὶ φιλοδοξίαν οὐχ ὑπέμεινε· τότε
ἔγνω, ὅτι ἐξελόχευσε, καὶ τὰ τῶν λογῶν οὐ κατ-
ἐνόησε· τότε ἔγνω, ὅτι θηλὴν παρῆκεν ἡ ἀκρότομος
πέτρα τῇ νοτῇ πέτρᾳ· τότε ἔγνω ὁ Ἰωσήφ, ὅτι
περὶ αὐτῆς ἔγραψεν Ἠσαΐας· «Ἰδοὺ ἡ παρθένος
ἐν γαστρὶ ἔξει.» Διὰ τὸ ἀσύγκριτον τοιγαροῦν πρω-
τότοκος ὁ Ἰησοῦς. Εἰ δὲ δεῖ ἐπαληθεῦσαι τῷ λόγῳ,
ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ Μονογενὴς ἐκ Πατρὸς· μόνος
γὰρ ἐκ μόνου ἀνάρχως γεγέννηται· ὁ αὐτὸς Κύριος
καὶ Μονογενὴς καὶ πρωτότοκος· Μονογενὴς ἐκ τοῦ
Πατρὸς, Μονογενὴς ἐκ τῆς μητρὸς, διὰ τὸν ὅρον
τῆς οἰκονομίας. Ἐχει γὰρ πολλοὺς ἀδελφούς, οὐ φύ-
σει, ἀλλὰ χάριτι, καὶ ἐν τῇ Παρθένῳ καὶ ἐν τῷ Πα-
τρὶ. Ὁμοίως καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἔχει ἀδελφούς ὁ
Κύριος· καὶ τίνες οὗτοι; Πρὸ πάντων οἱ ἅγιοι
ἀπόστολοι, πρὸς οὓς ὁ Κύριος ἔφη· «Πορεύομαι
πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν.» πρὸς οὓς
ὁ Κύριος ἔφη· «Ἑμεῖς δὲ, προσευχόμενοι, λέγετε·
Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (7), ἀγιασθήτω τὸ
ὄνομά σου,» ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ
ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A cimelium : nequaquam pollutum fuit secundum
cælum : nequaquam profanatum fuit vas illud,
quod Deum altissimum continuit. Dominus primo-
genitus ex Virgine audivit, ac probe audivit; non
quod secundum ex eodem genere acciverit; sed
quia primogenitus, id est incomparabilis erat. Ne-
que enim quia B. Paulus de æterna Domini ex Pa-
tre generatione ait : « Qui est primogenitus omnis
creatura⁷², » naturalem statim Domini fratrem
conscripsit : neque rursum ipse Paulus, cum ipsum
Dominum primogenitum ex mortuis vocavit, statim
aliud Domino similem induxit, qui pari modo in-
fernum conculcaverit.

B 9. Quamobrem prudenter audi, ac pie credito.
Primogenitus est Filius ex mortuis, ex Patre et ex
Virgine, ut per omnia unica filiationis dignitas
agnosceretur. Incomparabilis autem est Dominica
proles : nam ubi mater Virgo, quam ratione proles
explicatur? Similiter quod evangelista Matthæus
de Josepho dicat : « Non cognoscebat eam, donec
peperit filium suum primogenitum. » Non plane co-
gnoscebat eam, donec peperit filium suum primo-
genitum. Donec uterum Virgo gestabat, non co-
gnoscebat eam Joseph : nec sciebat quid in illa
esset, ignorabat quid negotii gereretur, ignorabat
quid appareretur : atque tunc solum cognovit cum
illa peperit : tunc agnovit Joseph quænam Virginis
esset virtus, et quid Deus facere dignatus esset :
tunc novit eam ubera dedisse, nec in vena sua ra-
pinam sustinuisse; tunc novit eam peperisse, et
quæ ad partum attinent non novisse : tunc scivit
manillam a prærupta petra, spirituali petræ datam
fuisse : tunc novit Joseph, de illa Isaiam scripsisse :
« Ecce virgo concipiet. » Incomparabili itaque
modo primogenitus est Jesus. Quod si in rei veri-
tate loqui oporteat, ipse Dominus et Unigenitus ex
Patre; **350** solus namque ex solo, sine principio
natus est : idem Dominus et Unigenitus et primo-
genitus : Unigenitus ex Patre, Unigenitus ex ma-
tre, propter œconomiae decretum. Habet enim mul-
tos fratres, non natura, sed gratia, et in Virgine
et in Patre. Simili quoque modo in resurrectione
fratres habet Dominus : ecquidam illi? Ante omnes,
sancti apostoli, quibus Dominus dicit : « Vado ad
Patrem meum et Patrem vestrum⁷³, » quibus Do-
minus ait : « Vos autem cum oratis, dicite : Pater
noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum⁷⁴, »
in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et impe-
rium nunc et semper, et in sæcula sæculorum.
Amen.

⁷² Coloss. i, 15. ⁷³ Joan. xx, 17. ⁷⁴ Matth. vi, 9, 10.

(5) Colb. 1, 2, Ὁμοίως γὰρ

(4) Colb. 1, 2, πρωτοτόκων ἀσύγκριτος ἐστὶ πρὸς
τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐ δεῖ γάρ.

(5) Colb. 1, 2, ἀπεκύνησεν

(6) Sic Colb. 1, 2. Ed., Ἰωσ. τὴν Παρθένον τίς, etc.

(7) Ita Colb. 1, 2. Editi vero sic, οὐρανοῖς· αὐτῷ
πρόπει ἡ δόξα, ἀμα τῷ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ
αὐτοῦ Πνεύματι, πάντοτε, νῦν, etc.

IN SERMONEM DE NATIVITATE CHRISTI MONITUM

Haud ita pridem sermonem de Nativitate Christi ex Barociano codice, sua manu exscriptum, transmisit nobis vir doctissimus Jacobus Mill, principalis collegii Oxoniensis, cujus prolixam erga nos voluntatem, inque studiis nostris promovendis desiderium non semel experti sumus. Indicarat ipse nobis in quodam codice Barocciano tres exstare homilias Athanasio attributas. Rogantibusque ut earum nobis copiam faceret, hæc ille rescripsit: Homilias de Nativitate Christi quod spectat, exstant istæ omnes in exemplari illo ms. cui acceptas pridem dedit cl. Holstenius homilias quas in tomum II Operum Athanasii ad finem conjectas vides. Primæ, cujus apographum petitis, pars prior usque ad verba ista, καὶ ἐλ βούλη, ἐρώτησον, etc., ex homilia quadam excerpta est (rejectis hinc inde plurimis pro arbitrio desflatoris) quam sub Chrysostomi nomine inter ἀμφιθετοῦμενα a Savilio evulgatam habes tomo V, quæque jamdiu Chrysostomo adjudicata est a Cyrillo Alexandrino, libro Ad Reginas. Reliqua omnia, luce quantum video non indigna, aliunde desumpta sunt. Homiliam integram dedi. Secunda homilia de Nativitate Christi, integra sub titulo Chrysostomi exstat in tomo V, ex editione Frontonis Ducæi hom. 31, ut et tertia tom. V Savil., præfixis duntaxat istis verbis: τὴ τοῦτο σημεῖον ἀντιλεγόμενον; Hæc vir clarissimus. Prima itaque homilia, quæ, ut probe monnit ipse, multa refert initio ex sermone in Nativitatem Christi, cuso in V tom. Operum Chrysostomi ex editione Savillii p. 846, inter ἀμφιβαλλόμενα, hæc, inquam, homilia, quia exceptis clausulis nonnullis sub initium hinc inde dispersis, alia omnino est ab illa Saviliana, idcirco hic inter supposititia locum habet: nam ne suspicari quidem licet eam esse Athanasii: cum liquido constet fuisse illam ex laudata Chrysostomi homilia de Nativitate excerptam: quam, ut erudite advertit vir clarissimus, Chrysostomo adjudicandam suadet Cyrillus, qui eam ut Chrysostomi setum memorat in libro τὰς Βασιλίσσαις inscripto, p. 50, ubi ejus fragmentum non modicum affert. Secunda quæ inter Chrysostomi Opera habetur in editione Frontonis Ducæi numero 31, p. 417, et tertia quæ inter ejusdem Chrysostomi Opera comparet in editione Savillii, tom. V, p. 851, cum in solo Barociano codice legantur nomine Athanasii, ex mendo puta quodam, aliasque in editis et codicibus bene multis exstant Chrysostomi nomine, in editione ejusdem Chrysostomi a nobis adornanda reponentur: ibique, Deo juvante, quid de illis sentiendum indagabitur.

Propalam autem est hanc quam edimus, post Nestorii ævum conscriptam, seu potius consarcinatam fuisse: ex iis scilicet quæ pro asserenda voce Θεοτόκος dicuntur. Commonstratur enim B. Virginem non modo Θεοδόχον, verum etiam Θεοτόκον esse. At nulla erat ævo Athanasii de voce Θεοτόκος controversia, quæ demum Nestorii tempore mota fuit. Quamobrem nec Athanasii esse, nec ante Nestorium prodisse videtur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

IN NATIVITATEM CHRISTI.

1. *Mysterium video novum, solis loco solem justitiae in Virginem venire, incircumscripito modo. Ne quære quomodo, ubi Deo ita placet, superatur ordo naturæ. Namque voluit, potuit, descendit, redemit. Una concurrunt omnia: Deus qui existit et præexistit, hodie id efficitur quod non erat: cum enim Deus esset, homo efficitur, nec cessat esse Deus. Nec excedens deitate homo factus est; neque rursus ex homine profectus et auctus Deus est effectus; sed Verbum cum esset, ideoque impatibilis, factus est homo, natura permanente immutata. Atque novo ei invio progressus itinere, ex alvo prodit in-*

1. *Μυστήριον ξένον βλέπω, ἀντὶ ἡλίου τὸν ἡλίον τῆς δικαιοσύνης ἀπεριγράπτως χωρήσαντα ἐν τῇ Παρθένῳ. Καὶ μὴ ζήτηι πῶς· ὅπου γὰρ Θεὸς βούλεται, νικάται φύσεως τάξις. Ἐβουλήθη γὰρ, ἡδυνήθη, κατέβη, ἔσωσε. Συνδράμετε πάντα· Θεὸς σήμερον ὁ ὢν καὶ προὖν γίνεται ὅπερ οὐκ ἦν· ὢν γὰρ Θεός, γίνεται ἄνθρωπος, οὐκ ἐκστὰς τοῦ εἶναι Θεός. Οὕτως γὰρ κατ' ἐκστάσιν θεότητος γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτως πάλιν ἐξ ἀνθρώπων κατὰ προκοπὴν γέγονε Θεός· ἀλλὰ Λόγος ὢν, διὰ τοῦτο ἀπαθὴς γέγονεν ἄνθρωπος, ἀμετάβλητος μενούσης τῆς φύσεως. Καὶ ξένην καὶ ἀτρίβη βαθεῖαν ἔδωκεν, ἐξ ἀγεωργήτου προτρεῖται*

γαστρός, οὔτε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ἐρήμους τῆς Ἀ πιστασίας κατέλιπεν, οὔτε τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐνανθρω-
πήσει, τῆς οἰκίας θεότητος ἐκστάς. Ἀλλὰ βασιλεῖς
μὲν τὸν ἐπουράνιον βασιλέα ἤλθον προσκυνῆσαι, τὸν
γεννηθέντα ἀρρήτως ἐκ Πατρὸς, σήμερον δὲ ἐκ τῆς
Παρθένου τιχτόμενον δι' ἐμέ· ἀλλὰ τότε μὲν γεννη-
θεὶς κατὰ τὴν φύσιν, σήμερον δὲ διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύ-
σιν. Πρὸ αἰώνων γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς ὁ
γενήσας οἶδε, σήμερον ἐκ τῆς Παρθένου ὑπὲρ φύ-
σιν ἐτέχθη, καθὼς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπίσταται χά-
ρις. Ὁ Παλαῖς τῶν ἡμερῶν παιδίον γέγονεν· ὁ ἐπὶ
θρόνου ὑψήλου καθήμενος ἐν φάτῃ τίθεται· ὁ ἀν-
αφῆς καὶ ἀσώματος χερσὶν ἀνθρωπίναις εἰσίσσεται·
ὁ τὰ τῆς ἁμαρτίας διασπῶν δεσμὰ ἐν σπαργάνοις
ἐμπλέκεται· καὶ ἐπειδὴ τοῦτο θέλει. Τίνα οὖν ἔτεκεν
ἡ Παρθένος; Τὸν Δεσπότην τῆς φύσεως. Κἂν γὰρ
οὐ σιωπῇ, ἡ φύσις βοᾷ. Ἐτεκε γὰρ ἡ Παρθένος
Μαρία, ὡς ὁ τεχθεὶς τεχθῆναι ἠθέλησεν. Οὐ γὰρ ἀπὸ
τῆς φύσεως ἔστρεπτο, ἀλλ' ὡς Δεσπότης τῆς φύσεως
ξένον γεννήσεως εἰσήγαγε ἱερόπον. Ὅμως, καὶ ἀν-
θρωπος γενόμενος, οὐχ ὡς ἄνθρωπος τίκεται. Εἰ
γὰρ ἐκ κοινοῦ γάμου προήλθε, καθάπερ κἀγὼ, ψευ-
δος τοῖς πολλοῖς ἐνομίζετο. Νῦν διὰ τοῦτο ἐκ Παρ-
θένου τίκεται ὁ τιχτόμενος, καὶ τὴν μητέρα λοιπὸν
διατηρεῖ, καὶ τὴν παρθενίαν αὐτοῦ διαφυλάττει, ἵνα
ὁ ξένος τῆς κυήσεως τρόπος πίστεώς μοι μεγάλης
πρόξενος γένηται. Ὅθεν κἂν Ἕλληνα, κἂν Ἰουδαῖός
με ἐρωτῇ, εἰ Χριστὸς κατὰ φύσιν γέγονεν ἄνθρωπος,
ἡ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ἐροῦμαι μάρτυρα τοῦ λό-
γου τὴν ἀσπίλον τῆς παρθενίας σφραγίδα καλῶν·
οὕτως γὰρ Θεὸς νικῶν τῆς φύσεως τάξιν.

2. Καὶ εἰ βούλη, ἐρώτησον τὸν μακάριον Λουκᾶν
τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ ἀποκρινέαι σοι περὶ τῆς ἐν-
σάρκου αὐτοῦ οἰκονομίας. Ἀρχόμενος γὰρ οὕτως λέ-
γει· « Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς συλλήψεως Ἐλι-
σάβετ ἀπεστάλη ὁ ἀγγελος Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς
πόλιν τῆς Γαλιλαίας, ἣ ὄνομα Ναζαρέτ, πρὸς παρ-
θένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ, καὶ τὸ
ὄνομα τῆς παρθένου Μαριάμ. Καὶ εἰσελθὼν ὁ ἀγγελος
πρὸς αὐτὴν εἶπε· Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος
μετὰ σοῦ. Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. Ἡ δὲ, ἰδοῦσα,
διατάραχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ διελογίζετο πο-
ταπὸς εἶη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. Καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἀγ-
γελος· Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τοῦ
Θεοῦ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν,
καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται
μέγας καὶ ὕψις· Ὑψίστου κληθήσεται, καὶ δώσει αὐ-
τῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐ-
τοῦ. Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰ-
ῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Εἶπε
δὲ Μαριάμ πρὸς τὸν ἀγγελον· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο,
ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀγγελος
εἶπεν αὐτῇ· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ
δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » ... Καὶ δυσχεραίνε-
ται. Εἰσῆλθεν ἄσκαρος, ἐκσυφορήθη ἐννεαμηνηαῖον
χρόνον ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου. Εἰσῆλθεν ὡς ἠθέ-
λησεν, ἐκσυφορήθη ὡς ἠδούκησε. Προήλθεν ὡς ἐδου-

A tacta, illaborata. Neque angelos Deus reliquit
sua gubernatione orbatos, neque homo apud nos
351 factus, propria excessit deitate. Sed reges
quidem caelestem regem adoratum venerunt, ineffa-
bili modo ex Patre genitum; et hodie propter me
ex Virgine natum; sed tum quidem genitum, secun-
dum naturam : hac die vero propter suam ipsius
naturam. Ante saecula namque genitus ex Patre, ut
novit qui ipsum genuit, hodie ex Virgine supra na-
turam genitus est, ut novit spiritus gratia. Antiquus
dierum factus est infans : qui in throno sedebat
excelso, in praesepio reponitur : qui intactilis et in-
corporeus est, manibus involvitur humanis : qui
peccati vincula disceperit, in pannis complicatur.
Imo vero, quia id illi placet. Quemnam igitur Virgo
peperit? Dominum naturae. Etiam si enim tu sileas,
ipsa clamat natura. Peperit quippe virgo Maria,
quare qui natus est nasci voluit. Non enim naturae
legem sequebatur; sed tanquam naturae Dominus,
novum nativitatis induxit modum. Attamen homo
licet factus sit, non tanquam homo nascitur. Nam
si ex vulgari conjugio sicut et ego prodiissem, id rem
esse conflictam multi existimassent. Nunc autem
ideo ex Virgine nascitur, matremque conservat il-
libatam, ac ejus virginitatem intemeratam custodit;
ut insolens partus modus, magnae mihi fidei foret.
Unde si vel gentilis, vel Judaeus me interroget, num
Christus secundum naturam homo factus sit, aut
contra suam naturam, pro responsione testem hu-
jusce rei advocabo immaculatum virginitatis signa-
culum : ita nempe Deus naturae vincit ordinem.

2. Quod si libeat, interroga beatum Lucam
evangelistam, tibi que ille respondebit de ejus in
carne oeconomia. His enim ipse verbis orditur : « In
mense autem sexto conceptionis Elisabeth, missus
est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilaeae, cui
nomen Nazaret, ad virginem desponsatam viro, cui
nomen erat Joseph, et nomen virginis, Maria. Et
ingressus angelus ad eam dixit : Ave, gratia plena,
Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus. Quem
cum vidisset illa, turbata est in sermone ejus, et
cogitabat, qualis esset ista salutatio. Et ait angelus
ei : Ne timeas, Maria; invenisti enim gratiam apud
Deum. Et ecce concipies in utero et paries filium,
et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus et
Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus
Deus thronum David Patris ejus, et regnabit in
domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis.
Dixit autem Maria ad angelum : Quomodo fiet mihi
istud, quoniam virum non cognosco? Et respon-
dens angelus dixit ei : Spiritus sanctus superveniet
in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ». ... Agre
scilicet illud ferebat. Ingressus autem (Jesus) qui
carnis erat expertus, gestatus est novem mensibus
in utero Virginis. Ingressus est prout voluit, gestatus
fuit ut sibi placuit. Prodiit ut ipse cupiebat. In-
gressus est carnis expertus; factus est homo, unitus

deitatis œconomia. Neque duos dicimus filios, sed A unum, ipsumque ac eundem intelligimus Dei Verbum et Dominum nostrum Jesum Christum. Factus est homo : fuitque natura homo. Factus est quod non erat, et remansit quod erat. Namque « In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ⁷⁶. » Factus est caro, nec amisit quod erat. « Et habitavit in nobis ⁷⁷. » Illud, « habitavit in nobis ; » id est, nobiscum conversatus est juxta sanctum Jeremiam, imo potius ejus ministrum Baruch : « Hic Deus noster, nec æstimabitur alius adversus eum. Qui adinvenit omnem viam discipline, et tradidit illam Jacob puero suo et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est ⁷⁸. »

3. Audi igitur Evangelii vocem : magnum enim nobis quidpiam significat hæc angeli vox ad sanctam Virginem : « Ecce, inquit, concipies in ³⁵² utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. » Priusquam in utero puer conciperetur, vocatus est Deus, scilicet, Nobiscum Deus. Propheta igitur sermoni concinit illud, « cum hominibus conversatus est, » et illud : « habitavit in nobis. » Ante conceptionem ergo puer, vocatus est Deus. Quo pacto igitur Deipara non fuerit sancta virgo Maria ? Cum itaque nomen illud nullam hominis habeat significationem, Deus est puer ille natus, qui Virginis naturalem illam virginitatem non solvit ; sed ita genitus ex Deipara, Deus est et homo ; Deus secundum naturam, homo quia ita placuit ipsi. Factus autem homo, est etiam Deus, conjunctis scilicet duabus naturis. At fortasse dicet adversarius : Si Deipara Virgo, Deo Verbo ex Virgine initium tribuis. Nequaquam dico ipsum ex sancta Virgine initium accepisse, absit ! Ante sæcula enim erat, ipse quippe sæcula fecit, ipse est universæ rei creatæ opifex, ut ait Evangelista : « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est ⁷⁹. » Hic ipse per quem omnia facta sunt, novem menses in utero degit, nec sinum paternum deseruit. In utero Virginis cum esset, a supernarum virtutum populo laudibus celebrabatur et adorabatur. In utero Virginis cum esset, cælum et terram implebat, qui cælum et terram gestat, non robore, sed nutu suo. Hic utero gestabatur ut homo, operabatur ut Deus, non circumquaque delatus in Virginis utero, sed omnia complectens, omnia gubernans ut Deus, juxta vim nominis illius : « Nobiscum Deus, » qui scilicet ex Virgine natus est. Quod si dixeris eum qui natus est simpliciter puerum esse, non Deum, audi magnum præconem Isaiam clamantem et dicentem ingrati Synagogæ, seu potius exagogæ, id est, foras ejecto cœtui Judæorum : « Puer natus est ! nobis, filius datus est nobis ; cujus principatus super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, magni con-

λάθη. Εισήλθεν ἄσρακος, ἐγένετο ἄνθρωπος, ἡνωμένης τῆς θεότητος τῇ οἰκονομίᾳ. Καὶ οὐ λέγομεν δύο υἱοὺς, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν νοοῦμεν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐγένετο ἄνθρωπος καὶ ἦν, ὡν τῇ φύσει. Ἐγένετο δ' οὐκ ἦν, καὶ ἔμεινεν δ' ἦν. « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ἀποθέμενος δ' ἦν. « Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Τὸ, « Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » τοῦτ' ἐστὶ συναναστράφη ἡμῖν, κατὰ τὸν ἅγιον Ἱερεμίαν, μᾶλλον δὲ τὸν τοῦτου ὑπουργὸν Βάρουχ· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν, ὃς ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη. »

3. Ἀκούε οὖν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς φωνῆς· μεγάλην γὰρ ἡμῖν ἔμφασιν φέρει ἡ τοῦ ἀγγέλου φωνὴ πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον ῥηθεῖσα. « Ἰδοὺ, φησὶ, συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, τοιούτῃ μεθερμηνεύμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Πρὸ τοῦ συλληφθῆναι ἐν μήτρᾳ Θεὸς ἐκλήθη τὸ παιδίον τὸ Μεθ' ἡμῶν Θεός. Συνάδει οὖν τῷ τοῦ προφήτου λόγῳ τὸ, « τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη, » καὶ τὸ, « ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Πρὸ τῆς οὖν συλλήψεως Θεὸς κέκληται τὸ παιδίον. Πῶς οὖν οὐ Θεοτόκος ἡ ἁγία Παρθένος Μαρία ; Ἐπειδὴ οὖν οὔτε ὅλως ἀνθρώπου ἔχει τὴν ἐρμηνείαν αὐτὸ ὄνομα, Θεὸς τὸ παιδίον τὸ τεχθὲν τῷ μὴ λύσαν τῆς Παρθένου τὴν κατὰ φύσιν παρθενίαν· ἀλλ' οὕτως ἐκ τῆς Θεοτόκου τεχνεῖς, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· Θεὸς μὲν κατὰ φύσιν, ἄνθρωπος δὲ δι' οἰκείαν εὐδοκίαν. Γενόμενος δὲ ἄνθρωπος, ἐστὶ καὶ Θεός, ἡνωμένων μέντοι τῶν δύο φύσεων· Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ ὁ ἐξ ἐναντίας· Εἰ Θεοτόκος ἡ Παρθένος, ἀρχὴν ὀδῶς τῷ Θεῷ Λόγῳ ἐκ τῆς Παρθένου. Οὐ λέγω αὐτὸν ἀρχὴν εἰληφέναι ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου· ἀπαγε ! Πρὸ γὰρ τῶν αἰώνων ὑπῆρχεν· αὐτὸς γὰρ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, αὐτὸς καὶ πάσης κτίσεως ἐστὶ δημιουργός, καθὼς φησιν ὁ Εὐαγγελιστής· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. » Οὗτος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο ἐνεασημηνίαον καιρὸν ἐν γαστρὶ ἐγένετο, καὶ τῶν κόλπων τῶν πατρικῶν οὐκ ἀπλλοτριώθη. Ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου ὢν, ὑπὸ τοῦ δῆμου, τῶν ἁνω δυνάμεων ἐδοξολογεῖτο καὶ προσευκενέτο. Ἐν γαστρὶ τῆς Παρθένου ὢν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐπλήρου, ὃ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν φέρων οὐ δυνάμει, ἀλλὰ νεύματι. Οὗτος ὑπὸ μήτρας ἐφέρετο μὲν ὡς ἄνθρωπος, εἰργάζετο δὲ ὡς Θεός· οὐ περιφερόμενος ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου, ἀλλὰ πάντα περικρατῶν καὶ διέπων ὡς Θεὸς κατὰ τὴν κλησιν τοῦ ὀνόματος, « Θεὸς μεθ' ἡμῶν, » ὃ ἐκ Παρθένου τεχνεῖς. Εἰ δὲ λέγεις παιδίον ψιλὸν τὸ τεχθὲν, καὶ οὐ Θεόν, ἄκουε τοῦ μεγάλου κήρυκος Ἡσαίου βωόντος καὶ λέγοντος πρὸς τὴν ἀχάριστον συναγωγὴν, μᾶλλον δὲ ἐξαγωγὴν τῶν Ἰουδαίων· ὅτι « Παιδίον ἐγεννήθη, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν· οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ,

⁷⁶ Joan. 1, 1. ⁷⁷ ibid. 14. ⁷⁸ Baruch III, 36-38. ⁷⁹ Joan. 1, 3.

καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς ἀγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, ἀρχὼν εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν. » Παιδίον κατὰ φύσιν πότε ἐγένετο Θεὸς ἐξουσιαστής, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, ἐπικληθὲν « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός »;

4. Εἰ δὲ Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, καὶ ἀρχὼν εἰρήνης, καὶ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὸ παιδίον τὸ ἐκ τῆς Παρθένου τεχθὲν, πῶς οὐ Θεοτόκος ἡ Παρθένος, ἀλλὰ Θεοδόχος, εἰ καὶ συνέλαβε, καὶ ἔτεκε, καὶ Θεὸς τὸ τεχθὲν; Καὶ πάλιν αὐτῷ λέγω, ὡς ἠθέλησεν εἰσῆλθεν, ὡς ἠδόκησεν ἐκσυφορήσθαι, ὡς ἡβουλῆθη προῆλθεν ὁ τεχθεὶς. Τί ἐρευνᾷς αὐτοῦ τὴν θέλησιν; Τί ἐξακριβάζει αὐτοῦ τὴν εὐδοκίαν; Τί ἐξιχνιάζει αὐτοῦ τὴν βούλησιν; Ἀκούε παρὰ Παύλου, μᾶλλον δὲ καταγινώσκου ὑπ' αὐτοῦ. « Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; » Μενοῦν γε, ὃ ἄνθρωπος, σὺ τίς εἶ ὁ ἐρευνῶν καὶ ἐξιχνιάζων αὐτοῦ τὴν γέννησιν, τοῦ προφήτου λέγοντος. « Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; » Ὁ προφήτης φεύγει τὴν γενεὰν αὐτοῦ διηγῆσθαι, καὶ σὺ τὴν φύσιν περιεργάζῃ καὶ πολυπραγμονεῖς; Ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς τὴν κάτω γέννησιν αὐτοῦ διηγούμενος οὕτω λέγει. « Ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγρυαλοῦντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς ἐπὶ τὴν ποιμνὴν αὐτῶν· καὶ ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη αὐτοῖς, καὶ δόξα Κυρίου περιελαμψεν αὐτούς, καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἣτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ· ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαυὶδ. » Ὁ ἄγγελος Χριστὸν καὶ Κύριον λέγει, εὐαγγελιζόμενος τοὺς ποιμένας, τὸν τεχθέντα ἐκ τῆς Παρθένου. Εἰ οὖν Κύριος ὁ τεχθεὶς, πῶς οὐ Κυριοτόκος ἡ Παρθένος; Ἐγὼ δὲ λέγω καὶ Χριστοτόκον, καὶ Κυριοτόκον, καὶ Σωτηριοτόκον, καὶ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγέλου τοῦ εὐαγγελισαμένου τοὺς ποιμένας καὶ τὴν Παρθένον. Εἰ ἄγγελοι Σωτῆρα, καὶ Χριστὸν, καὶ Κύριον, καὶ Θεὸν κηρύττουσιν, ἡμεῖς τί ἀποκρουόμεθα αὐτῶν τὴν μαρτυρίαν; εἰσῆλθεν ἐν τῇ Παρθένῳ ἄσαρκος, ἐκσυφορήθη σωματικῶς καὶ καθὼς ἠδόκησεν. Ἐξῆλθε διὰ τῆς μητρικῆς φύσεως οἰκονομικῶς, οὐ μέντοι μετὰ τὸ τεχθῆναι ἠνωθῇ ὁ Θεὸς Λόγος τῇ οἰκονομίᾳ. Προῆλθεν ἀτρέπτως τῇ φύσει γενόμενος ὁ οὐκ ἦν, μέντας ὁ ἦν. Οὐκ ἄλλουθεὶς τῇ οὐσίᾳ, ἑαυτὸν ἐκένωσε, τοῦτο ἐστὶ καθὼς ἡβουλῆθη· οὐχ ὑπ' ἐτέρου κενωθείς, μορφὴν δούλου ἔλαβεν· οὐ κενωθείς τῆς θεότητος, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον τὸν λέγοντα. « Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών. » Ἐκένωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὁ οὐκ ἦν· καὶ πάλιν αὐτὸ λέγω, μέντας ὁ ἦν, Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος οὗτος· ὡς παιδίον γενόμενος, ὡς υἱὸς δοξάζεται. Εἰσῆλθεν ἀτόματος, ἐνεδύσατο σῶμα καθὼς ἠθέλησε, καὶ κατεπόθη τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.

Ingressus est incorporeus, corpus induit prout voluit, atque absorptum est quod mortale erat a vita.

A siliū angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi. Amen⁸⁰. » Puer secundum naturam quandonam factus est Deus potens, quemadmodum puer iste, qui cognominatur « Nobiscum Deus? »

4. Quod si filius ille ex Virgine natus, est Deus fortis, potens, princeps pacis, et pater futuri sæculi, quare Virgo non erit Deipara: sed Dei exceptrix, siquidem concepit et peperit, Deusque illud est quod natum est? Rursum ipsi dicam: Ut voluit ingressus est, ut sibi placuit gestatus in utero fuit, ut libuit genitus prodiit. Cur ejus voluntatem examinas? Cur ejus beneplacitum perquiris? Cur decretum investigas? Paulum audi, imo potius ab eo convincare. « Voluntati enim ejus quis restitit⁸¹? » Et sane quis tu es, o homo, qui inquiras et investiges ejus nativitatem? Cum dicat propheta: « Generationem ejus quis enarrabit⁸²? » Renuit propheta generationem ejus enarrare, et tu naturam ejus curiose perquiris et investigas? Evangelista porro Lucas ejus in infimis generationem enarrans ait: « Pastores erant in regione eadem vigilantes et custodientes vigilias super gregem suum. Et ecce angelus Domini stetit juxta illos, et gloria Domini circumfulsit illos, et timuerunt timore magno. Dixitque illis angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David⁸³. » Angelus evangelizans pastoribus eum qui natus erat ex Virgine, Christum et Dominum ipsum vocat. Si ergo Dominus est qui natus est, qui non Domini-para Virgo fuerit? Ego vero et Christiparam et Dominiparam, et Salvatoriparam, et Deiparam dico sanctam Virginem esse, juxta vocem angeli, qui et pastoribus et Virgini nuntium attulit. Si angeli Salvatorem et Christum et Dominum et Deum **353** prædicant, nos quare testimonium illorum respue-

mus? Ingressus est in Virginem carnis expers, corporaliter ut sibi placuit gestatus est: ex dispensatione per maternam egressus est naturam, neque tamen post partum unitus est Deus Verbum carni per dispensationem assumptæ. Prodiit qui immutabilis natura erat, factus quod non erat, manens quod erat. Non substantia mutatus, semetipsum exinanivit; sed ut sibi placuit: nec ab alio exinanitionem, et formam illam servi accepit; nec amissa deitate juxta beatum Paulum, qui ait: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens⁸⁴. » Semetipsum exinanivit, id effectus quod non erat, et ut iterum dicam, manens quod erat. Deus enim erat hoc Verbum, qui quasi parvulus factus est, quasi filius glorificatus.

⁸⁰ Isa. ix, 6. ⁸¹ Rom. ix, 19. ⁸² Isa. liii, 8. ⁸³ Luc. ii, 8-11. ⁸⁴ Philipp. ii, 6

5. Dicitō itaque Deiparam Virginem, non Dei exceptricem; imo potius dicitō Dei exceptricem et Deiparam. Si Dei exceptricis est et Deipara, annon carnem ex illa accepit Deus verbum? Sed hic vim mihi affert Evangelista, magna voce clamans: « Verbum caro factum est »²⁵. In alio autem evangelista sic dicitur: « Interrogabat Jesus discipulos suos dicens: Quem me dicunt homines esse, filium hominis? Respondentes autem apostoli dixerunt: Alii Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex prophetis. Dixit vero Jesus: Vos autem quem me dicitis? Respondens autem Petrus dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi »²⁶. Non dixit: Tu es qui per gratiam Filius Dei effectus es, sed clara voce: « Tu es Christus Filius Dei vivi »²⁷. Marcus sane evangelista ea ipsa usus est voce, beati Petri sententiae consona locutus: « Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei »²⁸. In Evangelio autem secundum Matthaeum, ubi narratur resurrectio Salvatoris nostri Jesu Christi, ait centurio et qui cum illo Jesum custodiebant, viso terrae motu, editisque signis, admodum perterriti, hæc verba protulere: « Vere Filius Dei erat iste »²⁹. Angelus vero pastoribus: « Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David »³⁰. Si ergo quod natum est Dominus est, Dominipara est Virgo. Ubi autem Dominus, ibi et Deus. Nec distinguuntur Dominus a Deo, nec Deus a Domino; ut in Veteri Testamento dicitur: « Et pluit Dominus ignem a Domino »³¹. Et iterum: « Diliges Dominum Deum tuum »³². Ac rursum: « Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est »³³. Et iterum Psalmista: « Domine Deus virtutum, exaudi orationem meam »³⁴. Ipseque rursum: « Deus Dominus et illuxit nobis »³⁵. Item ipse: « Dominus Deus virtutum, quis similis tibi »³⁶. Et Paulus in sua ad Titum Epistola ita scribit: « Apparuit salutaris gratia Dei omnibus hominibus, erudiens nos; ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie et juste et pie vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi »³⁷. Hic est qui natus est ex sancta Virgine, qui est Christus Dominus. Hunc Christum et Dominum beatus Paulus magnum Deum vocat dicens: « Magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. » Rursum in sua ad Romanos Epistola ita scribit: « Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, et gloria et testamentum et legislatio et obsequium et promissa: quorum Patres et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus »³⁸. Ac rursum ipse Paulus: « Omnis fornicator, aut avarus, aut ebriosus, aut immundus, aut idolola-

5. Εἰπέ οὖν Θεοτόκον τὴν Παρθένον, καὶ μὴ λέγε Θεοδόχον· μᾶλλον δὲ λέγε Θεοδόχον καὶ Θεοτόκον. Εἰ Θεοδόχος ἐστὶ καὶ Θεοτόκος· σάρκα οὐκ ἂν ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς ὁ Θεὸς Λόγος; ἀλλὰ καὶ βιάζεται μετ' Εὐαγγελιστῆς βοῶν μεγάλην τῇ φωνῇ· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Ἐν δὲ τῇ ἄλλῃ εὐαγγελιστῇ οὕτω λέγει· « Ἡρώτα ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων· Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Ἀποκριθέντες δὲ οἱ ἀπόστολοι εἶπαν· Οἱ μὲν Ἥλιον, οἱ δὲ Ἰερემίαν, ἢ ἓνα τῶν προφητῶν. Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς· Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Καὶ οὐκ εἶπε· Σὺ εἶ ὁ γενόμενος χάριτι Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλὰ, « Σὺ ὁ Χριστὸς, » τρανῇ τῇ φωνῇ, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ Μάρκος δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς πάλιν τῇ αὐτῇ κέχρηται φωνῇ, συνενδὲς φεγγόμενος· τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ· « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ, εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶν ὁ ἐκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμόν καὶ τὰ γενόμενα σημεῖα, ἐφοβήθησαν σφόδρα λέγοντες, « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος. » ὁ δὲ ἄγγελος τοῖς ποιμένιν· « Ἰδοὺ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἣτις ἐστὶ παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαβὶδ. » Εἰ οὖν τὸ τεχθὲν Κύριος, καὶ Κυριοτόκος ἡ Παρθένος· ὅπου δὲ Κύριος· ἐκεῖ καὶ Θεός· οὐ κεχώρισται Κύριος Θεοῦ ἢ Θεὸς Κυρίου, ὥς λέει ἐν τῇ Παλαιᾷ· « Καὶ ἔβρεξε Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου. » καὶ πάλιν· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. » καὶ πάλιν· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος ἐξ ἐστὶ. » καὶ πάλιν ὁ Ψαλμωδός· « Κύριος ὁ Θεός· τῷ δύναμει, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. » ὁ αὐτὸς πάλιν· « Θεός Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. » καὶ πάλιν ὁ αὐτός· « Κύριος ὁ Θεός τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοίός σοι; » Καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τίτον Ἐπιστολῇ οὕτως γράφει· « Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα, ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰ κοσμικὰ ἐπιθυμίας, σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὗτος ὁ τεχθεὶς ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένης, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος. Τοῦτον τὸν Χριστὸν καὶ Κύριον μακάριος Παῦλος μέγαν Θεὸν αὐτὸν κηρύττει λέγων· « Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Πάλιν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους οὗτος γράφει· « Ὁμόδομον γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, οἵτινές εἰσι Ἰσραηλίται· ὧν ἡ υἰοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ διαθήκη, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὧν ἐπὶ πάντων Θεός. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Παῦλος· « Πᾶς πόρνος, καὶ πλεονέκτης, καὶ μέθυστος, καὶ ἀκάθαρτος,

²⁵ Joan. 1, 14. ²⁶ Matth. xvi, 15-16. ²⁷ Marc. 1, 1. ²⁸ Matth. xxvii, 54. ²⁹ Luc. ii, 10, 11. ³⁰ Genes. xix, 24. ³¹ Deut. vi, 5. ³² ibid. 4. ³³ Psal. lxxxi, 9. ³⁴ Psal. cxviii, 27. ³⁵ Psal. lxxviii, 9. ³⁶ Tit. ii, 11-13. ³⁷ Rom. ix, 3-5.

καὶ εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασι-
λείᾳ Κυρίου καὶ Θεοῦ. »

6. Ὅστε ἀποδείκναι τὸν Κύριον καὶ Θεὸν εἶναι, καὶ Θεὸν τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ τοῦτων οὐκ ἀνάσχη, πείσωσί σε οἱ δαίμονες οἱ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γεργесеσίων κράζοντες· « Ἐὰν, τί ἡμῖν καὶ σοι, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες ὧδε πρὸ χειροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Πειθέτωσάν σε οἱ δαίμονες. Εἰ τὴν μαρτυρίαν Πέτρου παραγράψῃ, καὶ εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν ἀποστρέψῃ τὴν κατὰ Μάρκον αἰδέσθητι. Φοβήθητι τὸν ἄγγελον τὸν εἰρηκότα, Σωτῆρα καὶ Χριστὸν καὶ Κύριον τὸν τεχθέντα ἐκ τῆς Παρθένου. Ἐπὶ τοῦτοις ἀπιστεῖς; Χαλίνωσον τὴν ὀρμὴν τῆς βλασφημίας σου, καὶ ὁμολόγησον τὴν τοῦ ἀγγέλου φωνὴν τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λεχθεῖσαν, « Ἐμμανουὴλ, τούτῃσι Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Πρὸ τῆς συλλήψεως Θεὸς καλεῖται· καὶ ἐν τῷ συλληφθῆναι αὐτὸν οἰκονομικῶς οὐ κατὰ φύσιν ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου ἀρῆναι αὐτὸν Θεὸν εἶναι; Εἰ δὲ ὁμολογῇς αὐτὸν Θεὸν εἶναι ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου, ὅπου καὶ ἔστιν, καὶ ἡνώσθαι αὐτὸν τὸν Θεὸν λόγον τῇ ἐνσάρκῳ οἰκονομίᾳ, τί φεγγεῖς Θεοτόκον λέγειν τὴν Παρθένον; Εἰ Θεοτόκος οὐκ ἔστι, οὐδὲ Παρθένος μετὰ τόκον. Ἐγὼ δὲ λέγω, ἐν τῇ συλλήψει τῆς παρθενικῆς μήτρας ὢν, ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς κόλποις ἐκάθητο μὴ περιγραφόμενος. Ἀπλὴ γὰρ καὶ ἀσύμμετος ἡ φύσις ἡ θεία μὴ περιγραφόμενη. Ἀτρεπτος ἡ φύσις, καὶ ἀναλλοίωτος ἡ οὐσία. Καὶ τοῦτον τὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ὄντα, τοῦτον ἔτεκε νῦν τῇ οἰκονομίᾳ ἡ Παρθένος. Ὡς ἠθέλησεν εἰσέλθαι ὡς ἡδόκησε, συνελθὼν ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου ὡς ἐβουλήθη, προῆλθε τεχθεὶς. Σὺ τί περιεργάζῃ αὐτοῦ τὴν γέννησιν; ἢ ὡς Θεὸν φοβήθητι, εἰ δὲσποτὴν αἰδέσθητι, ἢ ὡς κτιστὴν καὶ δημιουργὸν εὐλαβήθητι, ἢ ὡς Κύριον τρέμῃς, ἢ ὡς κριτὴν φρίξῃς. Ἐντρέφουσί σε οἱ δαίμονες οἱ τοὺς χοίρους ἀπειλάσαντες, καὶ τὴν ἀγέλην τῷ βυθίῳ θανάτῳ ἀπονέιχαυτες. Ἐκείνοι ἐπιγινώσκοντες τὸν δεσποτὴν λέγουσι· « Τί ἡμῖν καὶ σοι, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸ χειροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Ἐκείνοι τὸν κίνδυνον καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς βασάνου φεύγουσι, καὶ σὺ καὶ αὐτοῦ τὴν κρίσιν τῆς βασάνου ἐφέλκῃ. Ἐκείνοι ἐγνώσαν τὸν ἐκ Μαρίας τεχθέντα Κύριον καὶ κριτὴν τοῦ παντὸς κόσμου, καὶ ἰδόντες αὐτὸν πρὸ τῆς κρίσεως ἐτρέμῃσαν· καὶ σὺ ταύτην τὴν κρίσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων καταφρονεῖς, καὶ οὐκ ἐκπλήττῃ; Καὶ πάλιν ταῦτα λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, καθαρὰν ἐκλευκαίνων ἑατὴν τοῦ λόγου τὴν ὑπόθεσιν· ὥστε ἐν γνώσει ἀσφαλείας ἀσάλευτον ἔχειν τὴν πίστιν καὶ τὴν χρησίδα τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν βεβαίαν κατέχειν.

7. Πάλιν ἐπὶ τὸ προκαίμενον βαδιοῦμεν, ὁρθὴν καὶ ἀκλινὴν τὴν ὁδὸν τῆς πίστεως ἀναδεικνύντες. Ἐμοὶ μὲν γὰρ τὸ λέγειν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Οὗτος ὁ Θεὸς εἰσῆλθε διὰ τῆς ἀκοῆς τῆς Παρθένου ὡς ἠθέλησεν, ἐκυφορήθη ὡς ἡδόκησε, προῆλθε τεχθεὶς ὡς ἐβουλήθη· εἰσῆλθεν ἀνώματος ὡς ἠθέλησεν· ἐκυφορήθη ὁ ἀχώρητος ἐν χωρητικῷ σκεύει, ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου οἰκονομικῶς, ὡς ἡδόκησε. Προῆλθε

A ira, non habet hæreditatem in regno Domini et Dei²².

354 6. Demonstratum itaque est Dominum, Deum; et Deum, Dominum esse. Quod si hæc non admittis, id tibi vel dæmones persuadeant in regione Gergesenorum clamantes: « Sine, quid tibi et nobis, Fili Dei? huc venisti ante tempus torquere nos²³. » Id tibi, inquam, dæmones persuadeant. Si Petri testimonium recusas, et Evangelii vocem respicis; illam Marci vocem reverere. Angelum verere, qui ait, Salvatorem, Christum et Dominum esse illum qui natus ex Virgine est. An hisce non credis? Refrena impetum blasphemiae tuæ, et confitere angeli vocem, quæ in Evangelio dicitur, Emmanuel, id est, nobiscum Deus. Ante conceptionem Deus vocatur: et dum concipitur per æconomiam, nec secundum naturam, in utero Virginis, negas Deum illum esse? Quod si confiteare ipsum esse Deum in utero Virginis, quod etiam sic se habet; et ipsum Deum Verbum unitum suis carni per dispensationem, cor renuis Virginem vocare Deiparam? Si Deipara non est, neque Virgo post partum. At ego dico, eum, dum gestaretur materno in utero, in Patris sinu incircumscriptionum sedisse. Simplex namque et incomposita est natura divina, nec circumscripta. Immutabilis natura et invariabilis substantia. Hunc autem ipsum qui in sinu Patris est, nunc per oconomiam Virgo genuit. Ut voluit, introivit; ut sibi placuit, conceptus est in utero Virginis. Ut voluit, natus processit. Quid tu curiose inquiris ejus generationem? Aut ut Deum time: aut ut herum verere: aut ut Creatorem et opificem cole: aut ut Dominum formida: aut ut judicem horre. Pudore te afficient dæmones qui porcos pepulerunt, et totum gregem præcipitem actum suffocarunt. Illi cum Dominum nossent aiunt: « Quid nobis et tibi, Fili Dei? venisti ante tempus torquere nos. » Illi periculum comminationemque supplicii refugiant; et tu tibi iudicium supplicii attrahis. Illi norunt Dominum et judicem mundi totius, ex Maria genitum, quem cum vel ante iudicium viderent, contremuere: et tu qui hoc præ oculis iudicii habes, nihil curas nec metuis? Rursum hæc dicam nec finem dicendi faciam, ut plane vobis dicti illius argumentum aperiā et declarem; ut ex certa cognitione firmam atque stabilem fidem habeamus, et fidei fundamentum certum scilicet confessionem retineamus.

7. Ad rem iterum redeamus, rectam et minime deflexam viam fidei ostensuri. Hæc me dicere non piget, vobisque tutum est. Hic Deus ingressus est per auditum Virginis, prout voluit; gestatus utero est, ut sibi libuit: natus prodiit, ut sibi placuit: incorporeus ingressus est, ut voluit: gestatus est qui nullo contineri potest, in vase qui continere potest, in Virginis vulva per dispensationem,

²² Ephes. v, 5. ²³ Luc. iv, 31.

ut sibi placuit. Prodiit natus Deus et homo, ut voluit. Factus est quod non erat, habens invariabilis substantiæ quod erat. Deus enim erat Verbum, et Verbum erat apud Deum. Proinde Apostolus dicit : « Misit Deus Filium suum factum ex muliere ¹. » Hunc Filium misit Deus, factum ex muliere, ex immaculata natura genitum, ex ineffabili substantia procedentem, qui ex paterno sinu non abscessit, qui ex regio throno non amotus est; sed proprie unum cum Patre thronum occupat, una sedet cum illo; non gratia, sed divina natura, et paterna substantia. Quomodo namque isthinc semotus esset, dic mihi; cum ipse dicat : « Ego in Patre, et Pater in me ². » Et rursum : « Pater autem in me manens ipse facit opera ³. » Ipsum (dicimus) natum ex Maria Virgine. Hunc ante conceptionem angelus Emmanuel vocavit, id est, « Nobiscum Deus, » de quo locutus est Isaias propheta ⁴. Hunc, inquam, puerum qui ex Virgine processit, Deum fortem, potentem, principem pacis, patrem futuri sæculi. Quinam puerulus, secundum naturam genitus, Deus fortis potensque fuit? Quis puer natus **355** stellam atraxit quæ perquisitum infantem significaret; imo potius angustum Domini diversorium? Quis puer vagos ex Oriente vocavit, ut se adorarent? Quis puer naturæ conditione genitus dona a magis accepit? Donaque illa consideremus, num illi, ut infirmo homini oblata sint; annon potius ut Deo, regi et homini. Aurum ut regi; thus ut Deo; myrrha ut homini ad sepulturam. Aurum quidem ut regi : « Deus, iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam filio regis ⁵. » Hoc dictum protulit David. Posthæc angelus cum salutaret Mariam : « Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domum Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis ⁶. » Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ἔσται τέλος. ⁷ « Οὗτ' αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Α τεχνεὺς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὡς ἐβουλήθη. Ἐγένετο δ' οὐκ ἦν, ἔχων ἀναλλοιώτου οὐσίας δ' ἦν. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καίτοι γε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς. » Τοῦτον τὸν Υἱὸν ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς γενόμενον ἐκ γυναικὸς, τὸν ἐκ τῆς ἀχράντου φύσεως γεννηθέντα, τὸν ἐκ τῆς ἀφράστου οὐσίας προελθόντα, τὸν τῶν πατρικῶν κλίπων οὐκ ἀπαλλοτριωθέντα, τὸν τοῦ βασιλικοῦ θρόνου μὴ χωρισθέντα, ἀλλὰ ἰδίως τῷ Πατρὶ συν-θρονεύοντα καὶ συγκαθεζόμενον, οὐκ ἐν χάριτι, ἀλλ' ἐν θεϊκῇ φύσει καὶ πατρικῇ οὐσίᾳ. Πῶς γὰρ καχώρισταί, φράσον μοι, αὐτοῦ λέγοντος, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ πάλιν· « Ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα; » Αὐτὸν τὸν τεχθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, τοῦτον πρὸ τῆς συλλήψεως ὁ ἄγγελος Ἐμμανουὴλ κέκληκε, τουτέστι, « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, » ὃν εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης, τὸ παιδίον τοῦτο τὸ ἐκ τῆς Παρθένου προελθόν, Θεὸν ἰσχυρὸν, ἐξουσιαστὴν, ἀρχοντα εἰρήνης, πατέρα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ποῖον παιδίον κατὰ φύσιν τεχθέν Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς ἐγένετο; Ποῖον παιδίον τεχθέν ἀστέρα εἴλκυσε μηνύοντα τοῦ ζητουμένου βρέφους, μᾶλλον δὲ Δεσπότου, τὸ στενωπὸν καταγώγιον; Ποῖον παιδίον μάγους ἐξ ἀνατολῶν προσεκαλέσατο προσκυνῆσαι αὐτῷ; Ποῖον παιδίον κατὰ φύσιν τεχθέν δῶρά ποτε προστηνέχθη παρὰ μάγων; Καὶ τὰ δῶρα εἰδῶμεν, εἰ ὡς ἀσθενεὶ ἀνθρώπῳ προστηνέχθη, καὶ οὐχὶ Θεῷ, βασιλεὶ καὶ ἀνθρώπῳ· χρυσὸν μὲν ὡς βασιλεῖ, λίθον δὲ ὡς Θεῷ, καὶ σμύρναν ὡς ἀνθρώπῳ εἰς ἐνταφιασμόν. Χρυσὸν μὲν ὡς βασιλεῖ· « Ὁ Θεός, τὸ κρά-
C
μα σου τῷ βασιλεὶ δὸς, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. » Ταύτην τὴν φωνὴν εἶπεν ὁ Δαβὶδ. Μετὰ ταῦτα ὁ ἄγγελος εἰς τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας· « Καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » ⁸ « Οὗτ' αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE CHRISTI OCCURSU MONITUM.

Hanc primum edidit Combefisius, vir de re litteraria, potissimum ecclesiastica bene meritis, qui illam Athanasio asserere pro virili conatus est (8). Utque argumento occurrat desumpto ex memoratis num. 15 Nestorio ac Eutyche, ait eorum nomina a librario quodam post Nestorii et Eutyichis ætatem inserta fuisse adjectaque Simonis, Marcionis, Sabellii et Arii nominibus : quod ita gestum fuisse ideo pugnat, quod memoratis ibidem prædictis hereticis, eorum mox errores recensent, de Nestorii vero et Eutyichis hæresibus ne verbum quidem faciat. Verum fatemur, nobis liquere, esse Nestorii et Eutyichis nomina hoc loco adjectitia : nam, præterquam quod exstant in duobus codicibus regiis, ad quorum fidem hæc homilia edita fuit; cum scriptor iste post allata sex hæresiarcharum nomina multas hæreses memoret, tacito hereticorum nomine, v. g. Docitarum, Apollinaristarum aliorumque; sane innuere videtur, nequaquam sibi id consilii fuisse, ut præmissis nominibus Simonis, Marcionis, Sabellii, Arii, Nestorii, Eutyichis, eorumdem omnium hæreses ordine postea memoraret, sed allatis quatuor priorum erroribus, reliquis deinceps hæreses ut sese memoriæ offerebant recensuisse. Quod utique prudentis lectoris iudicio permittatur. Ad hæc, alia exstant

¹ Galat. iv, 5. ² Joan. xiv, 10. ³ ibid. ⁴ Isa. ix, 6. ⁵ Psal. lxxi, 2. ⁶ Luc. i, 32.

(8) In Bibliotheca PP. tom. I, p. 496.

in hac homilia, quæ post Nestorii ætatem conscriptam illam arguant; ut est illud numero 4: Διὰ τὸ χρηματίζειν τοῦτον θεὸν καὶ ἄνθρωπον, μίαν ἐξ ἀμφοτέρων ὑπόστασιν, καὶ διὰ μιᾶς ταύτης ἀμφω ταῦτα καὶ ὄντα καὶ γνωρίζομενον. Et quod sit una Deus atque homo, una ex utroque hypostasis, ac per unam illam (hypostasim) utrumque est ac dignoscitur. Quæ licet revera sit Athanasii sententia, at vix concesserim Athanasiam his eam explicuisse verbis. Indicant item in posteriora Nestorio tempora, quæ numero 16 dicuntur, beatam scilicet Virginem ubique terrarum Θεοτόκον vocari. Quæ vox Athanasio licet ignota non fuerit, at non erat ejus ævo ubique terrarum evulgata. Stylus si spectes, ab Athanasiano alienissimum fateare necesse est; cum apud Athanasium, teste Photio, semper eminent, τὸ ἀπείριστον, ac vi magis quam copia verborum ille gaudeat. Scriptor autem iste aliquam licet elegantiam præferat speciem, ad φλουρίαν usque verba sæpe multiplicat: quod neminem puto non aduersurum. Tanta insuper vocum Athanasio minime familiarium sylva hic passim occurrit, ut vel hinc solum vobis possit ferri judicium: ut sunt, νυμφοστόλος Λουκάς, χοροστατοῦντος, ἐκφαντορία, χειραπολῶντι, βρεφοφανής, νεχροφανῶς, θεοφύτευτος, ὁμυστώ. et alia bene multa, quorum omnium vim et significationem in Onomastico videsis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΙΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΑΝΤΗΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ, ΚΑΙ ΘΕΟΥ, ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN OCCURSUM DOMINI DEI AC SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI.

1. Τὰ τῆς παρούσης ἱερᾶς πανηγύρεως ἡ εὐαγγελική ἀλλυγὴ περιχεῖται (9) · καὶ τοὺς τῷ ἁρβενικῷ τῷδε νυμφῶν ἐξ εὐχρηστικῶν διανοίας παραστάντας ἡμᾶς ὁ μυστικὸς νυμφοστόλος Λουκάς πρὸς τὴν τῶν ἐν αὐτῷ καλῶν κατανόησιν τῷ λόγῳ χειραγωγείτω. Οὐδὲ γὰρ ὅσιον, αὐτοῦ χοροστατοῦντος τὰ κατ' αὐτὴν (10), ἔτερον τινα λόγον ἐξωθεν παρεισάγεσθαι, μηδεμίαν μὲν εὐπρέπειαν, οὐκ ὀλίγον δὲ ταύτῃ τὸ αἶσχος περιποιούμενον. Ὡς γὰρ, ἡλείου καθαρῶς ἐπιλάμποντος, ματαία τις ἡ τοῦ λύχνου φαῖς καὶ ἀχρηστός · οὕτως ἔνθα Λουκάς, ἡ ἄλλος τις τῶν εὐαγγελιστῶν ἀπηχέσειε, πᾶς λόγος ἀργός, καὶ προσκορής, καὶ ἀνόητος. Λεγέτω δὲ οὗτος τῆς ἐορτῆς τὰ γνωρίσματα, καὶ δεικνύτω ταύτην (11) μᾶλλον τοῖς φιλέορτοις ἡμῖν ἢ τοῖς φιλοπολέμοις τὰς παρατάξεις αἱ ἀλλυγῆς. Λέξει δὲ πάντως καὶ δέξει B μάλα τρανῶς, ἀκοὴν ἡμῶν ὑποτιθέντων εὐγνώμονα. Καὶ δὲ προσεκτέον, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρητέον, ἵνα μὴ, κατήγορον τὸν συνήγορον καὶ κριτὴν τὸν πανηγυριστὴν παραφρόνως ἀπεργασάμενοι, μεταμελετώμεν (12) ἐπ' ἐσχάτων, πλὴν ἀναψελῇ καὶ ἀνόνητα.

2. « Ἀνήγαγον » οἱ γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν « εἰς Ἱερουσόλυμα παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τίς ἂν ἐτίθειτο λόγος τῶν λεγομένων; Ποῖος νοῦς ἐν περινοίᾳ τοῦ θαύματος περιγένηται; Ποία ἀκοὴ τὸ μεγαλεῖον χωρήσει τοῦ δηγήματος; Ὡς τὸν φοβερῶν ἀκουσμάτων! Ὁ προ-

⁹ Luc. II, 22.

(9) Reg. 2, περιχεῖται.

(10) Ita Reg. 1. Combefis. omisit τὰ. Reg. 2, τὰ κατ' αὐτόν.

1. Præsentem sacram solemnitate personet evangelica tuba. Mysticusque nuptiarum adornator Lucas, nos qui virginali huicce nuptiarum thalamo pura mente intersumus, verbis suis deducat ad intelligentiam bonorum in eo existentium. Non decet enim, ad ea initiante Luca, alium extrinsecus admittere sermonem, unde ipsi decoris quidem nihil, nec modicum probri afferatur. Quemadmodum enim sole clarius lucente, vanus inutilisque lucernæ fulgor; ita ubi Lucas, aut quis alius evangelistarum personat, sermo quivis otiosus 356 est, molestus, inutilisque. Loquatur ergo ille ut nos ad festivitatis notitiam deducat. Eamque nobis festi anantibus, apertius quam tubæ belli cupidis instructas acies, ostendat. Plane loquatur, perspicue admodum ostendet, aurem modo benevole præbeamus. Curandum enim atque omni sollicitudine cavendum, ut ne patronum accusatorem, concionatoremque judicem stolidè efficientes, pœnitentia tandem licet inutili et infructuosa ducamur.

2. « Tulerunt » parentes puerum Jesum, « in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini. » Quis sermo ea quæ dicta sunt assequatur? Quæ mens rem ita mirabilem complectatur? Quis auditis tantam excipiet narrationem? O tremendam lectionem! Antiquior

(11) Ita Combefis. Duo mss. habent, ταύτη. Infra Reg. 2, pro πολέμοις, habet φιλοπολέμοις.

(12) Reg. 2, μεταμελητῶμεν μὲν.

saeculis, novus : qui ante tempus fuit, in tempore : in circumscriptione, qui incircumscribitur est : aeternus ille, infans : quodque maximum est, Dei Filius, hominis Filius efficitur atque creditur. Quid novi, quid insolens illud? Quæ isthæc tanta Verbi erga nos attemperatio? Tulerunt parentes puerum. Quid ais, sacrorum evangelistarum excellentissime et sapientissime! Quid profers, o cœlestis expositionis enarrator et magister? Quid profers, o mystice cogitationum Spiritus descriptor? De Deo verba facis et localem memoras transitum? Vin' tu, natum ex Virgine, Filium Dei ad fines usque terræ declarare, ac carnales in medium afferre parentes? Num Dei parens in terra usquam habetur? An parentes Deus habet? An infans est? Num gestatur Deus a parentibus? Quis sermo ille? quod mysterium? Tulerunt parentes puerum : quibus manibus? quibus gestantes ulnis? Tremunt cherubim, vultum avertunt seraphim, horrent angeli, stupent archangeli, omnesque cœlorum virtutes, metu faciem obtegunt ; et tu mortales inducis materiales qui gestent, qui moveant, qui circumferant illum? Quod miraculum? Quæ res? quod arcanum? Tulerunt parentes puerum : hæc enim dixisti cum nativitatem nobis enarrares : ea quippe de causa angelos induxisti, natum simul et locum ejus pastoribus declarantes atque renuntiantes : cœlestem quoque illam multitudinem, alta voce clamantem hisce verbis : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax ». Puerperamque diligenter omnia observantem, ac cum virginitatis signaculis conferentem? Plane, inquit, ne tu miraculum modo, sed œconomiam quoque respice : neque enim Deus, ex natura sua, nudus ut infans curatur, et maternis circumscribitur ulnis ; sed mortalem assumpsit naturam, imo potius revera homo factus est, peccati licet expers. Quomodo, quare ratione? Nequeo dicere, ait, innarrabile quippe et prorsus ineffabile illud est : non nihili modo, verum ipsi quoque puerperæ ; imo neque ipsi modo, humanam enim et ipsa naturam sortita est, tametsi gratia hominis conditionem superante, donata ; sed etiam materiæ experti naturæ, quæ est post primam prima. Quod si ipsa materiæ expers natura, quæ mysterio ministravit, mysterium ignoravit omnino, quid illud a me discendum exposcis, homine, qui ne illud quidem quod pedibus occurrat, quandoque sciam? Quo modo factus est homo? dic ipse primum de teipso, quomodo factus sis homo, et tum de divina quoque incarnatione scrutaberis ; imo ne tum quidem : neque enim si generatio tua nota sit, et divina statim erit : alioquin esset ipsa hominis, non Dei.

3. Nequaquam igitur, illud, « quomodo, » exqui-

• Luc. II, 14.

(15) Reg. 2, κατάδασις.

(16) Ita Reg. 2. At Reg. 1, κατακαλύπτουσι.

Α αιώνας πρόσφατος · ὑπὸ χρόνον ὁ ἄχρονος · ἐν περιλήψει ὁ ἀπεριληπτος · ὁ ἀίδιος νήπιος · τὸ μέγιστον, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου καὶ γίνεται καὶ πιστεύεται. Τί τὸ ξένον, τί τὸ παράδοξον; Τίς ἡ τοσαύτη τοῦ Λόγου περὶ ἡμᾶς συγκατάδασις (15); Ἀνῆγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον. Τί λέγεις, ὦ τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν ἐσχώτατε καὶ σοφώτατε; Τί λέγεις, ὦ τῆς οὐρανίας ἐκφαντορίας ἐξηγητὰ καὶ διδάσκαλε; Τί λέγεις, ὦ μυστικῇ λογογράφῃ τῶν νοημάτων τοῦ Πνεύματος; Περὶ Θεοῦ διάλειψι, καὶ τοπικῆς μεταβάσεως μέμνησαι; Υἱὸν Θεοῦ τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα βούλει διατρανώσαι τοῖς πέρασι, καὶ σαρκικοὺς εἰς μέσον παράγει γονεῖς; Καὶ ἔστιν ὁμοῦς Θεοῦ γονεὺς ἐπὶ τῆς γῆς; Ἥ ἔχει γονεῖς Θεός; Ἥ νηπιᾶζει Θεός; Ἥ βασιλεύεται ὑπὸ γονέων Θεός; Τίς ὁ λόγος, τί τὸ μυστήριον; Ἀνῆγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον. Τίσιν ἄρα παλάμαις · ἀγκάλαις δὲ ποίαις τοῦτον βασιλεύοντες; Τὰ χερσὺν τρέμει, τὰ σεραφίμ ἀποστρέφεται, ἄγγελοι φρίττουσιν, ἀρχάγγελοι καταπλήττονται, καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν φόβῳ τὰς θύρας κατακαλύπτουσι (16) · καὶ σὺ βροτοὺς εἰσάγεις ἐν ὅλους βασιλεύοντας τοῦτον, καὶ κινούντας καὶ περιάγοντας. Τί τὸ θαῦμα; Τί τὸ πρᾶγμα; Τί τὸ ἀπόρρητον; Ἀνῆγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον · ταῦτα γὰρ εἶπες, τὰ περὶ τὴν γέννησιν ἡμῖν ἱστορῶν · τοῦτου γὰρ χάριν καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰσήγαγες τοῖς ποιμέσι τὸν τόκον ὁμοῦ καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ οὗτος ποδοικνύντας καὶ διαγγέλλοντας · τὴν τε οὐρανίαν ἐκείνην πληθύν, μεγαλοφώνως βοῶσαν, καὶ λέγουσαν · Ἀδόξα ἐν ὕψιστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ · καὶ τὴν τεκούσαν πάντα μετ' ἐπιμελείας διατηροῦσαν, καὶ ταῖς τῆς παρθενίας σφραγίδι συμβάλλουσαν; Ναί, φησί, καὶ μὴ πρὸς τὸ θαῦμα μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν οἰκονομίαν ἀπόδωκε. Οὐ γὰρ Θεὸς οὕτως, ὡς ἔφω, γυμνὸς βρεφουργεῖται, καὶ μητρικαῖς ὠλέαναις ἐμπεριγράφεται (15), ἀλλὰ τὴν βροτείαν φύσιν ὑπέκλειψε μένος, μᾶλλον δὲ αὐτόχρομα τῆς ἁμαρτίας χωρὶς κατὰ ἀλήθειαν γενόμενος ἄνθρωπος. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Οὐκ ἔχω λέγειν, φησὶν · ἀπόρρητον γὰρ τοῦτο, καὶ παντελῶς ἀνερμήνευτον, οὐκ ἐμοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῇ τεκούσῃ · καὶ οὐ ταύτῃ μόνον, ἀνθρωπίνῃ γὰρ καὶ αὐτῇ φύσεως ἔλαχεν, εἰ καὶ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων κατηξίωται (16) χάριτος, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῇ ἄλλῃ φύσει, καὶ πρώτῃ μετὰ τὴν πρώτην. Εἰ δὲ καὶ αὖλος φύσις, καὶ αὐτῇ ἡ τῷ μυστηρίῳ καθυπουργήσασα παντελῶς ἠγνόησε τὸ μυστήριον, πῶς τοῦτο παρ' ἐμοῦ μαθεῖν ἐπιζητεῖς, ἀνθρώπου μὴδ' αὐτὸ τὸ ἐν ποσὶν ἔστιν ὅτε γινώσκοντος; Πῶς γέγονεν ἄνθρωπος; εἰπέ σὺ περὶ σεαυτοῦ πρώτον, πῶς γέγονας ἄνθρωπος, καὶ τότε διερευνησεις καὶ περὶ τῆς θείας σαρκώσεως · μᾶλλον δὲ μὴδὲ τότε · οὐδὲ γὰρ ἐπεὶ δὴ περὶ τῆς γέννησις γινώρισκοι, ἦδη καὶ ἡ Θεοῦ · ἢ γὰρ ἂν ἦν κακείνη ἀνθρώπου, καὶ οὐ Θεοῦ.

3. Οὐκ οὐκ ἐξεταστέον τὸ, « πῶς · » ὅσα γὰρ σὺ τοῦ

(15) Sic Reg. 2; Reg. autem 1, περιγράφεται.

(16) Ita Reg. 2; Reg. 4, κατηξίωτο.

θεοῦ ταπεινότερος, τοσοῦτον καὶ τῆς σῆς γεννήσεως ἀπορρήτοτέρα, καὶ ἐτι μᾶλλον, ἢ τοῦ Θεοῦ. « Ἀνήγαγον » οἱ γοεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν (17) « εἰς Ἱερουσαλὺμα. » Τί ποτε ἄρα δράσαντες; Μήτις τὴν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλείαν παραληψόμενοι; ἢ ὅπλα χαλκεύοντες, ἢ στρατὸν συγκινήσαντες, ἢ ἄλλο τι τῶν χαμαιπειτῶν καὶ προσκαίρων συνεπιχερδῆσαντες τῷ παιδί; Οὐ, φησὶν· ἀλλὰ « παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τί φῆς, ἄνθρωπε; καὶ ἐστὶ τοῦ ἀληθῶς Θεοῦ Θεός· ἢ τοῦ κυρίως (18) Κυρίου Κύριος ἕτερος; « Ἐστὶ, φησὶ, καὶ μὴ δέισις· οὐ γὰρ κατὰ φύσιν τοῦτο, κατὰ χάριν δὲ καὶ οἰκονομίαν τὴν ἀνωτάτω. Ὅσπερ γὰρ τῶν οὐ κυρίως υἱῶν Πατὴρ ὁ Θεὸς λέγεται· « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, εἶπα, Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » οὕτως καὶ τοῦ κυρίως Υἱοῦ κατὰ φύσιν (ὁμοούσιος γὰρ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ), κατὰ χάριν δὲ καὶ οἰκονομίαν Θεὸς λέγεται· « Ἀναβαίνω γὰρ, φησὶ, πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Ὅτου χάριν « οὐδὲ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ὁ Υἱὸς καλεῖν ἐπιπορεύεται. » Ἀπαγγεῖλω γὰρ, φησὶ, τὸ θύομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. » Καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. « Ὁ τῆς οἰκονομίας! ὦ τῆς ἀνεξιχνίαστου περὶ ἡμᾶς τοῦ Λόγου οἰκονομίας καὶ ἀγαθότητος! Ὁ νομοθέτης ὑπὸ τὸν νόμον· ὁ τῶν Μωσαϊκῶν προσταγμάτων δοτὴρ τοῖς προσταττομένοις ὑποκύπτειν οὐκ ἀπαναίνεται. Ὁ τῆς τοῦ νόμου κατάρτας ἐλευθερώσας τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἄνθρωπος τῷ νόμῳ δουλεύειν οὐκ ἀναβάλλεται.

4. « Καθὼς ἐστὶ γεγραμμένον ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τίς ὁ γράψας, τίς; Ὁ Κύριος. Οὐχ εἷς καὶ ὁ αὐτός ἐστιν οὗτος, ὁ σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος; Ναί, φησὶν· ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τοῦτο, καὶ τοῦ μὴ νομισθῆναι τοῖς χριστομάχοις ἀντίθεος. « Μὴ νομίσητε γὰρ, φησὶν, ὅτι ἤλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἤλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Καὶ τί ξένον εἰ ὁ γέννησιν καὶ φάνην καὶ σπάργαντα, καὶ περιτομὴν καταδεξάμενος ὁκταήμερον, καὶ παραστήναι ἔναντι Κυρίου κατὰ τὸν νόμον ἀνεισὶν εἰς Ἱερουσαλὺμα· ὅς γε τοσοῦτον οὐκ ἐπικαλύπτεται τούτοις, ὅτι καὶ τῷ Στεφάνῳ λιθολευστομένῳ πρὸς Ἰουδαίῳ ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Πατρὸς ἐμφανίζει ἑαυτὸν, καίτοι μονίμην ἔχων τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦτου καθέδραν καὶ ἀδιάπτωτον. « Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν ἄνω καὶ θεϊκῶς, τοῦτο δὲ κάτω καὶ οἰκονομικῶς διὰ τὴν πρόκληψιν, καὶ διὰ τὸ χρηματίζειν τοῦτον Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, μίαν ἐξ ἀμφοτέρων ὑπόστασιν· καὶ διὰ μίαν ταύτης ἀμφω ταῦτα, καὶ ὄντα καὶ γνωριζόμενον· ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τῶν φύσεων καὶ τῶν οἰκείων ταύταις ἰδιωμάτων βῆσθην ἡμῖν καὶ συντομωτάτην τὴν σωτηρίαν περιποιησθῶμεν.

5. « Ὅτι πᾶν ἄρσεν διανοίγον μήτραν ἁγίον τῷ

rendum est : quanto enim tu Deo inferior, tanto occultior Dei generatio est quam tua. « Tulerunt » parentes puerum Jesum « in Jerusalem. » Quid facturi? 357 Num ut Israelis regnum occuparent? an ut arma fabricarent? aut exercitum cogerent? an ut quidpiam aliud ex infimis et temporaneis luctri puero compararent? Minime, inquit; sed, « ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini. » Quid ais, o homo? estne ejus qui vere Deus est, Deus; aut ejus qui proprie Dominus est, Dominus aliter? Est plane, nec ideo metuas : non est quippe per naturam illud, sed per gratiam et supernam œconomiam. Quemadmodum enim eorum qui non sunt proprie filii Pater dicitur Deus : Nam « Ego, ait, dixi : Dii estis, et filii B Excelsi omnes » ; » ita quoque illius qui secundum naturam Filius est (consubstantialis enim est Patri Filius), per gratiam autem et œconomiam, Deus dicitur : « Ascendo enim, inquit, ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum »¹⁰. Quapropter « non confunditur Filius nos vocare fratres, ait enim : Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. » — « Sicut scriptum est in lege Domini »¹¹. O œconomiam! o imper-scrutabilem Verbi erga nos elementiam ac bonitatem! Legislator sub lege : Mosaicorum lator præceptorum, non recusat ipsis subjacere præceptis. Qui a legis maledicto hominem liberavit, non cunctatur ipsi legi ut homo servire.

4. « Sicut scriptum est in lege Domini. » Quisnam est qui scripsit? quis, inquam, est? Dominus. Nonne unus atque is ipse est, qui cum Patre et Spiritu glorificatur? Etiam, inquit; sed illud œconomix est, et ne Christus inimicis suis esse videatur adversus, id est, Deo adversarius. « Nolite enim putare, inquit, quia venerim solvere legem aut prophetas : non veni solvere, sed adimplere »¹². « Quid porro mirum, si is qui nativitatem, præsepe, pannos, circumcissionem post dies octo admisit, is ipse sisti Domino secundum legem voluerit in Jerusalem : qui tantum abest ut ipsis latere velit, ut Stephano a Judæis lapidato, stans a dextris Patris sui apparuerit; quanquam stabilem perpetuamque a dextris ejus habet sedem : « Dixit enim, inquit, Dominus Domino meo, sede a dextris meis : donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum »¹³. » Sed illud quidem, superne, et utpote Deus; hoc autem inferne et per œconomiam assumptæ naturæ, et quod sit una Deus atque homo : et una ex utroque hypostasis : ac per unam illam (hypostasim) utrumque esse dignoscitur; ut naturarum communione, atque proprietatum iis competentium, facillimam nobis ac brevissimo compendio salutem conciliaret.

5. « Quia omne masculinum adaperiens vulvam,

⁹ Psal. lxxxi, c. ¹⁰ Joan. xx, 17. ¹¹ Hebr. ii, 11, 12. ¹² Matth. v, 17. ¹³ Psal. cix, 1.

(17) Ita Reg. 2. Ἰησοῦν deest in Reg. 1. Mox Reg. 2, Μήτις. Reg. 1 et Combef., Μήτις.

(18) Κύριος deest in Reg. 2.

sanctum Domino vocabitur ¹⁵. » Quid ergo, an sanctus omnis primogenitus? Restat igitur, ut Ismael, Esau, et ante illos Cain, multique alii Deo inuisi ac maledicti homines, quod primi vulvam aperuerint, sancti Domino vocentur. Ecqua de causa de Ismaele dicitur : « Ejice ancillam et filium ejus ¹⁶? » Cur de Esau : « Jacob dilexi, Esau autem odio habui ¹⁷? » Quæ causa fuit, si sanctus Cain Domino erat, quod pro cæde fratris, septies ultio ab eo reposceretur? Si omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur; quid plus habet Christus, quam Ruben? Quid amplius illi quam Amnoni? Nam et ipsi quoque primo partu editi, vulvam videntur aperuisse. Sed cave ne ferventius circa Scripturas insilias, ac longius a meta excurras. Non enim, inquit, ita dixi : Omne primogenitum sanctum Domino vocabitur : alioquin ad brutam usque naturam sanctitas permearet : sed : « Omne masculinum adaperiens vulvam : » Quando scilicet absque concubitu partus evenierit : cum non ex sanguinibus, neque ex **358** voluntate viri ¹⁷; sed ex Spiritu sancto fetus susceptio fuerit : cum nemine foris pulsante, infans ipse intus aperuerit : cum virginitatis signaculis atque septis, infractis intus conservatis, foras fetus exsiliierit : sic utique : « Omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur. » Nam illic quidem non infantes vulvas adaperuere, sed viri cum muliere congressus. Nam, « cognovit, inquit, Adam Evam uxorem suam, quæ concepit et peperit Cain ¹⁸. » Hic autem non item, sed ipse fetus, vulvæ fores aperuit, nullo egens exterius carnali concubitu. Etenim, « Antequam, inquit, convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto ¹⁹. » Licet quoque brevius vocem excipere atque interpretari, subintelligendo extrinsecus « Virginis » vocem, ut sic consequenter intelligatur : « Omne masculinum adaperiens vulvam virginem, sanctum Domino vocabitur. » Quod in Christo solum accidit, cum nemini alii id commune fuerit. Ipse namque solus Virgineam vulvam in carne nascendo aperuit : eamque item Virginem, ut ante partum erat, conservavit.

6. « Et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini : par turturum, aut duos pullos columbarum ²⁰. » Quid vero? Etiamne hostias secundum legem obtulit? Ecqua ergo ratione Paulus ait : « Talis decebat ut nobis esset pontifex qui non haberet necessitatem quotidie, quemadmodum pontifices, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel semetipsum offerendo ²¹, » hoc est, per

A Κυρίῳ κληθήσεται. » Τί οὖν, πᾶς πρωτότοκος ἅγιος; (19) Ὡρα σοι λοιπόν, καὶ Ἰσμαὴλ, καὶ Ἡσαῦ, καὶ πρὸ τούτων τὸν Κάιν, καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν θεοστυγῶν τε καὶ κατηραμένων ἀνδρῶν, τῷ πρώτους (20) αὐτοὺς διανοῖξαι· μήτραν, ἁγίους τῷ Κυρίῳ καλεῖν. Καὶ τίνος χάριν λέγεται περὶ Ἰσμαὴλ, ὅτι « Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς »· περὶ δὲ Ἡσαῦ, ὅτι « Τὸν Ἰακώβ ἡγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα; » Τίνος δὲ χάριν, εἰ ἅγιος ἦν τῷ Κυρίῳ ὁ Κάιν, ἐπὶ τῷ τούτου φόνῳ ἐπὶ τὰ ἐκδικούμενα παρελύετο; Εἰ πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται, τί πλέον ἔχει Χριστὸς τοῦ Ρουβίμ; Τί δὲ τὸ περισσὸν τούτου πρὸς τὸν Ἀμνών (21); καὶ γὰρ καὶ οὗτοι δόξαζεν ἂν, τῷ πρώτῳ ἀποτερχθῆναι, μήτραν πως διανοῖξαι. Ἄλλ' ὅρα, μὴ θερμῶς ἄττε περὶ τὰ Γράμματα, καὶ μὴ πόρῳ τῆς νόστης ἀπότρεχε. Οὐ γὰρ τοῦτο, φησὶν, εἶπον, ὅτι Πᾶν πρωτότοκον ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται· ἢ γὰρ ἂν οὕτω καὶ πρὸς τὴν ἔλογον φύσιν ἡ ἀγιότης διέδαιναν· ἀλλ' ὅτι Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν· τούτεστιν, ὅταν ἀπειρογάμους ὁ τόκος προβῇ· ὅταν οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἡ τοῦ τιεκτομένου γέννηται σύλληψις· ὅταν, μηδενὸς ἐξωθεν κρούσαντος, αὐτὸ τὸ βρέφος ἔσωθεν διανοῖξῃ· ὅταν, τῆς παρθενίας σφραγίδων καὶ κλειθρῶν ἀσαλευτῶν φυλαττομένων ἐνδοθεν, ἐξω τὸ τιεκτόμενον ἐκπηδῇσῃ· οὕτω· Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. » Ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐδὲ τὰ βρέφη τὰς μήτρας διήνοισεν, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα συνέλευσις· « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, Ἀδὰμ ἔβαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Κάιν. » Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' αὐτὸ τὸ τεχθὲν τὰς τῆς μήτρας διήνοισεν πύλας, μηδὲ μῖα προσδετῆρὲν σαρκικῆς συμφωνίας ἀπὸ τῶν ἐξωθεν. « Πρὶν ἢ γὰρ, φησὶν, συναλθεῖν αὐτοὺς, εὐρέθῃ ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » Δύνασαι δὲ καὶ (22) συνεκδοκικώτερον τὴν φωνὴν ἐκλαθεῖν τῆς Παρθένου, ἐξωθεν συντακουμένης, ἢ ἡ τὸ ἐξῆς οὕτως· « Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν παρθένον, ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. » Ὅπερ μόνον (23) ἐπὶ Χριστοῦ πέπρακται, μηδενὸς ἄλλου τῶν πάντων κεκοινωνηκότος τῷ χρήματι. Μόνος γὰρ οὗτος παρθένον μήτραν σαρκὶ τεχθεὶς ἐξανέψχε· καὶ πάλιν ταύτην παρθένον, ὡς πρὸ τοῦ τόκου, τετήρηκεν.

D 6. « Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου· ζευγὸς τρυγῶνων, ἢ δύο νεοσσούς περιστερῶν. » Τί δέ; Καὶ θυσίας κατὰ τὸν νόμον ἀνήνεγκε; Καὶ πῶς φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι « Τοιοῦτος ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ὃς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα πῶν τοῦ λαοῦ. Τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ ἑαυτὸν ἀνεστέχας, » τούτεστι διὰ τοῦ σταυροῦ θυσίας; Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς

¹⁵ Exod. xiii, 2; Luc. ii, 23. ¹⁶ Genes. xxi, 10. ¹⁷ Malach. i, 2. ¹⁸ Joan. i, 13. ¹⁹ Genes. iv, 1. ²⁰ Matth. i, 18. ²¹ Luc. ii, 24. ²² Hebr. vii, 26, 27.

(19) Explicatio isthæc habetur apud Amphilo-
chium, Homilia de occursu, pag. 25; itaque simi-
lis huic est, ut videatur scriptor iste ab Amphilo-
chio eam mutuatus.

(20) Ita Reg. 2. At Reg. 1, πρώτους.

(21) Reg. 2, Ἀμνών.

(22) Reg. 2, δύνασαι γὰρ συνεχ.

(23) Reg. 2, μόνος.

θυσιάων ἀνέρχεται, πρῶτον μὲν εὐρεθήσεται κυρῶν τε καὶ συνιστῶν ταῦτα ἅπερ αὐτὸς οὗτος, πρὸς τὸ χρεῖτον ἀμειβῆναι παρεγένετο· ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὸς ἔσται τῶν πολλῶν εἰς, δουλεύων τῇ τοῦ νόμου κατάρτῃ. Καὶ τίνος χάριν ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι « Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρτας τοῦ νόμου; » ἢ οὐχ ὑπὲρ τοῦ βρέφους ταῦτα; Οὐ, φήσκειν ἂν, καὶ μάλα γενναίως ὁ εὐαγγελιστής, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τοῦ βρέφους τεκούσης Μητρός. Καὶ τοῦτο δῆλον (24) ἐκ τῶν ἀνωθεν εἰρημέων· « Ὅτε γάρ, φησὶν, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς, ἀνήγαγον τὸ παιδίον εἰς Ἱερουσόλυμα παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου· » τοῦτο περὶ τοῦ βρέφους· « καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου, ζεύγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσὺς περιστερῶν· » τοῦτο περὶ τῆς Παρθένου καὶ τοῦ ταύτης μνηστήρος (25). Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ βρέφους ταῦτα, ξένον οὐδέν. Ὁ γὰρ περιτμηθῆναι κατὰ τὸν νόμον μὴ ἀπαξιώσας, πῶς ἂν τὰς κατὰ νόμον θυσίας ἀπαίπατο; ὃ γὰρ τοσοῦτον ἀπὴν τὸ ἀναβάλλεσθαι ταῦτα καὶ ὑπερτίθεσθαι, ὅτι καὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα βαπτισθῆναι οὐ παρητήσατο· καίτοι τοῦ βαπτιστοῦ χρεῖαν ἔχοντος ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι. Ἀλλ' ὅμως τοσοῦτον ἡμῖν συγκατέθετο, καὶ οὕτως ὑπὸ τῆς ἰδίας φιλανθρωπίας κεκίνηται, ὥς μὴ τὰ κατὰ νόμον μόνον, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον καταδέξασθαι, ἵνα πρὸς αὐτὸν ἡμᾶς ἀνεκλύσῃ, κάτω κειμένους ἐν τῇ τῆς παραβάσεως πτώματι.

7. « Καὶ ἰδοὺ ἦν, φησὶν, ἄνθρωπος ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὃν ὄνομα Συμεὼν· καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβής, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ. » Τίς ἂν ἀξιώτερον ἔπαινον τῶν βραχυτάτων τούτων ῥημάτων τῷ ἀνδρὶ προσκομίσει; « Καὶ ἰδοὺ ἦν ἄνθρωπος· » ἄνθρωπος τὸ φαινόμενον, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τὸ νοούμενον· ἄνθρωπος τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν ἀξίαν πολλῷ τῷ μέτῳ τῶν ἀνθρώπων ὑπερκαίμενος (26)· τὴν φύσιν ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ἀγγελοῦ. Ἀνθρώπος αἰσθητὸν μὲν ἐνδοαίτημα τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ κεκτημένος· νοητὸν δὲ τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ τὴν μητρόπολιν, « ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ θεός· » ἄνθρωπος ἀνθρώποις μὲν τῇ σαρκὶ συναναστροφόμενος, ἀγγέλους δὲ τῷ πνεύματι συμπολιτευόμενος· μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ἀγγέλων ὁ Συμεὼν ὑπέρτερος· εἴπερ τὸν ἐκείνοις ἀθέατον, οὗτος ἰδεῖν κατηξιώται· καὶ οὐκ ἰδεῖν μόνον, ἀλλ' ὁ τούτου μεῖζον ἦν καὶ παραδοξότερον, καὶ ἀναγκαζέσθαι. « Καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος· » ἀπεδίδου γὰρ ἐκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν· τῷ μὲν λόγῳ τὸ τὰ θεῖα καὶ ἐννοεῖν καὶ λογίζεσθαι· τὸ αἰχμαλωτίζειν πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοήν (27) τοῦ Χριστοῦ· τὸ μὴ ἐπανιστᾶν τὴν κτίσιν τῷ Κτίστῃ, κατὰ τοὺς ἀφρονάς· τὸ μηδὲν ἔξω τῆς θείας εἶναι προνοίας ὑπολαμβάνειν· τὸ διὰ τῶν (28) κτισμάτων ἀναλόγως τὸν Γενεσιουργὸν ἐννοεῖν· τῷ δὲ θυμῷ τὴν κατὰ τοῦ ὁφείας αὐστηρίαν, τὸ κατὰ τῆς

A crucem sese immolando? Quod si immolaturus ipse ascendat, primum quidem comperitur ea firmare, iis auctoritatem præbere, quæ ipse in melius commutaturus accessit. Deinde, ipse quoque unus erit ex multis qui legis maledicto serviebant. Equæ ergo ratione Paulus ait : « Christus nos redemit ex maledicto legis »? Annon pro puero hæc dicta sunt? Non, dicet ingenue evangelista, sed pro matre pueri genitricæ. Quod ex supra dictis palam est. Nam, « postquam impleti sunt, inquit, dies purgationis ejus, tulerunt puerum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini : » hoc de puero : « et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum : » hoc de Virgine ac ejus sponso. Quod si de infante quoque dicantur, nihil absurdum. Qui enim non dedignatus est secundum legem circumcidi, quomodo legis hostias recusasset? Qui tantum abest ut ea differret aut intermitteret, ut ne Joannis quidem baptismo baptizari abnuerit; etiamsi ipse Baptista opus haberet ab eo baptizari. Ita nihilominus se nobis attemperavit, atque tanta erga nos clementia permotus est; ut non solum legalia, sed crucem atque mortem sustineret, quo nos inferne in transgressionis ruina jacentes, ad se pertraheret.

7. « Et ecce, inquit, homo erat in Jerusalem, cui nomen Symeon : et homo iste justus, et timoratus expectans consolationem Israel ». Quis viro digniorem laudem quam pauca istiusmodi verba complectuntur afferre possit? « Ecce homo erat; » homo videbatur et supra hominem esse intelligebatur. Homo substantia; sed dignitate magno homines intervallo superabat : natura homo, sed virtute angelus. Homo cui quidem sensibile habiuculum erat inferior illa Jerusalem; spirituale vero, superna Jerusalem, Metropolis illa, « cujus artifex conditorque Deus ». Homo, qui carne cum hominibus una versabatur, spiritu autem cum angelis degebat, imo ipsis angelis superior Symeon : siquidem eum qui 359 inaspectabilis ipsis est, videre meruit; nec modo videre, sed quod præstantius ac mirabilius est, et ulnis suscipere. « Et homo ille justus, » cuique enim pro jure et conditione tribuebat. Rationi quidem, ut divina cogitaret ac meditaretur : ut sensum omnem captivaret in obsequium Christi : ut ne, insipientium more, creatura insurgeret in Creatorem : ut ne quid extra divinam esse providentiam existimaret : ut ex proportionem quadam per creata, Creatorem intelligeret. Iræ autem, austeritatem in serpentem, severitatem in

²⁴ Galat. iii, 13. ²⁵ Luc. ii, 25. ²⁶ Hebr. xi, 10. ²⁷ II Cor. x, 5. ²⁸ Rom. i, 20.

(24) Reg. 2, δηλοῖ.

(25) Sic Reg. 2, probe. At Reg. 1, μνήστορος.

(26) Reg. 2, ὑπερεκκαίμενος. Infra, ἀνθρώποι
ante αἰσθητὸν in solo Reg. 2 exstat.

(27) Ita Reg. 2 et G. Scripturæ textus. R. 1, ὑποταγῆν.

(28) Reg. 2, τὸ ἐκ τῶν.

peccatum : inclementem atque durum erga impios A
animum. Ea Helias adversus Achabi centenarios ²⁷,
Phinees contra Madianiticum scelus ²⁸ : Petrus et
Paulus ; prior quidem contra Ananiam et Sapphi-
ram ²⁹ ; posterior vero contra Elymam ³⁰ et
Alexandrum ³¹ et alios multos, justissime usus est.
Cupiditati autem, ut in lege Domini perpetuo me-
ditaretur, desiderabiles existimaret justificationes
Domini super aurum et lapidem pretiosum mul-
tum, et dulciores super mel et favum ³² : ut diceret
cum Davide : « Quam dilecta tabernacula tua, Do-
mine virtutum : concupiscit et deficit anima mea
in atria Domini ³³. » Ita justus erat Symeon nullo
virtutis genere destitutus : siquidem justitiam reli-
quas omnes existimamus complecti virtutes, quæ
genericas istas subsequuntur. « Timoratus » porro, B
qua ratione ? quod vereretur faciem Domini et
mandata ejus : legerat quippe illud nec sine magna
attentione : « Super quem respiciam, nisi super
mitem, et quietum, et tremementem sermones
meos ³⁴ ? »

8. « Expectans consolationem Israel. » Quam
consolationem ? Eam scilicet quam Abraham in
angeli specie videns, religiose, ut Deo conveniebat,
adoravit ³⁵. Quam consolationem ? De qua præfa-
tus est Jacob : « Non deficiet, aiens, princeps ex
Juda, neque dux ex femoribus ejus, donec veniat
cui repositum est, et ipse expectatio gentium ³⁶. »
Quam consolationem, inquam ? Eam ipsam de qua
Balaam, licet extra ecclesiasticam aulam staret,
prophetavit his verbis : « Orietur stella ex Jacob,
et surget homo ex Israel ³⁷. » Eam ipsam de qua
Moyses ait : « Prophetam suscitabit vobis Dominus
Deus noster ex fratribus vestris sicut me ³⁸. »
Hanc consolationem expectabat Symeon, accepto
Spiritus sancti oraculo. Quid igitur ? Nunquid eam
semper expectans, spe sua excidit, aut expecta-
tione frustratus est ? Nequaquam, minime gentium ;
sed et vidit et ulnis excepit. O virtutem viri ! o
præclaram pietatem puritatemque ! « In quæ, » juxta
B. Paulum [I. Petrum], « desiderant angeli prospice-
re ³⁹ ; » in ea ipsa Symeon, non prospicere modo,
sed pure ingredi, ea contrectare iisque pure ini-
tiari valuit !

9. « Et venit in Spiritu in templum ⁴⁰. » O mi-
raculum ! Ne suis quidem pedibus ad sacramenti
ministerium usus est. Currus ipsi est Spiritus
sanctus qui eum quasi alatum, vel quasi alium
aeris cursorem Ambacum, in templum inducit, ac
sistit sacrario ⁴¹. His plane verbis compellans vi-
rum : Accede, dilecte senex, quo redditorum tibi

ἀμαρτίας ἀπότομον· τὸ κατὰ τῶν ἀσεβούντων ἀσυμ-
παθὲς καὶ ἀνήμερον. Ὁ Ἡλίας μὲν κατὰ τῶν Ἀχαιῶν
πεντηκοντάρχων· Φινεὺς δὲ κατὰ τοῦ Μαδιανιτίου
μύσου· Πέτρος δὲ καὶ Παῦλος, ὁ μὲν κατὰ Ἀνανίου
καὶ Σαπφείρας, ὁ δὲ κατὰ Ἐλύμα καὶ Ἀλεξάνδρου,
καὶ πολλῶν ἄλλων δικαιοσύνη ἀπεχρήσατο. Τῇ δὲ ἐπι-
θυμίᾳ τὸ μελετᾶν ἐν νόμῳ Κυρίου διαπαντός· τὸ ἐπι-
θυμητὰ ἡγεῖσθαι τὰ δικαιώματα Κυρίου ὑπὲρ χρυσοῦν
καὶ λίθον τίμιον πολλόν, καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ
κηρίον· τὸ λέγειν μετὰ Δαυὶδ· « Ὡς ἀγαπητὰ τὰ
σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων » ἐπιποθεῖ καὶ
ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου. Ὁυ-
τως τὴν δίκαιον ἐ Συμεὼν, μηδενὸς εἰδούς τῆς ἀρετῆς
ὕστερόν τινος· εἰπερ ἐμπειρικτικὴν ἴσμεν τὴν δι-
καιούσνην καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ἀρετῶν, ὅσαι ταῖς
γενικαῖς ταύταις ὑποβεβήκασι. « Εὐλαβὴς » δὲ πῶς ;
εὐλαβούμενος ἀπὸ προσώπου Κυρίου καὶ τῶν αὐτοῦ
προσταγμάτων· ἀνεγνώκει γὰρ καὶ λίαν ἐπισκευμέ-
νως τὸ, « Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω ἄλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον
καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους ; »

8. « Προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ. »
Ποίαν παράκλησιν ; Ἦν Ἀβραάμ ἐν ἀγγέλου ἑωρα-
κῶς σχήματι, θεοπρεπῶς προσεκύνησε. Ποίαν παρά-
κλησιν ; Περὶ τῆς Ἰακώβ προηγόρευσεν· « Οὐκ ἐκλεί-
ψει ἄρχων, εἰπὼν (29), ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ
τῶν μετῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται, καὶ
αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » Ἀλλὰ ποίαν παράκλησιν ;
Αὐτὴν ἐκείνην· περὶ τῆς Βαλαὰμ, εἰ καὶ τῆς ἐκκλη-
σιαστικῆς αὐλῆς ἐξωθεν ἐσθλῶς, προσεφώτευσεν·
C « Ἀνατελεῖ, λέγων, ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀνα-
στήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ. » Αὐτὴν ἐκείνην περὶ
τῆς Μωϋσῆς φησιν, ὅτι « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει
Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν. ὡς ἐμέ. »
Ταύτην τὴν παράκλησιν, διὰ Πνεύματος ἁγίου χρη-
ματισθεὶς Συμεὼν, προσεδέχετο. Τί οὖν ; μήτι γε
ἄρα ταύτην ἀεὶ προσδεχόμενος ἐψεύσθη πῶς τῶν
ἐλπίδων, ἢ τῆς προσδοκίας διήμαρτεν, ὀφειμένου,
οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ εἶδε καὶ ἐνηγκαλίστατο. Ὡς τῆς
τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς ! Ὡς τῆς υπερβαλλούσης εὐλαβείας
καὶ καθαρότητος ! « Εἰς ἃ, » κατὰ τὸν μακάριον
Παῦλον [I. Πέτρον], ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι, »
εἰς ταῦτα Συμεὼν οὐ παρακύψαι μόνον, ἀλλὰ καὶ
καθαρῶς ἐμβατεύσαι, καὶ ψηλαφῆσαι ταῦτα, καὶ
D ἀκραίφνως μυθεῖναι δεδύνηται.

9. « Καὶ ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν. » Ὡς
τοῦ θαύματος ! Οὐδὲ ποσὶν οἰκείους πρὸς τὴν τοῦ μυ-
στηρίου διακονίαν κέχρηται (30)· ἄρμα δὲ τούτῳ τὸ
Πνεῦμα εἰς ἅγιον γίνεται καὶ οἷον ὑπόπτερόν τινα,
καὶ αἰθεροδρόμον Ἀμβροσίῳ ἄλλον, πρὸς τὸν ναὸν
εἰσάγει, καὶ τῷ ἱερῷ παριστᾷ· πάντως που τοιαῦτα
πρὸς αὐτὸν λέγων καὶ προσφθεγγόμενον (31)· Δεῦρο,

²⁷ IV Reg. i, 14. ²⁸ Num. xxv, 9. ²⁹ Act. v, 4. ³⁰ Act. xiii, 8. ³¹ I Tim. i, 20. ³² Psal. cxviii, 11. ³³ Psal. lxxxiii, 2. ³⁴ Isa. lxvi, 2. ³⁵ Genes. xlviii, 2. ³⁶ Genes. xlix, 10. ³⁷ Num. xxiv, 17. ³⁸ Deut. xviii, 15. ³⁹ I Petr. i, 12. ⁴⁰ Luc. ii, 26. ⁴¹ Dan. xiv, 35.

(29) Ita Reg. 2. At in Reg. 1, εἰπὼν δεῦρ
(30) Reg. 2, ἀποκρίνεται.

(31) Ita Reg. 2, optime. At Reg. 1, λέγων καὶ
προσφθεγγόμενος.

ἴθι, γέρον φίλε, ἵνα τῶν πάλαι σοι χειρηματισμένων
 θαυματῶν τὰς ἐκδόσεις ἐναργῶς κατόψῃ, καὶ γνῶς
 οἷων πραγμάτων μύστης ἐταμειύθης, οἷας εὐκλείας
 παρὰ τοὺς ἄλλους τετύχηκας. Δεῦρο, τὰς ἐκδόσεις
 τῆς καλῆς (32) ἀρετῆς ἀναλαμβάνε· καὶ ἃ πρότερον
 ὁ θεόπτης αἰσθητῶς μὲν τῇ πέτρῃ τῇ ἐν Σινᾷ, νοητῶς
 δὲ τῇ περὶ τὸν θεὸν ἀρραγεὶ σκεπασθεὶς πίστει μόλις
 ὡς διὰ τινος ὁπῆς, τῆς ἀμυδρᾶς, οἶμαι, θεωρίας καὶ
 γνώσεως, ἐν ὀπισθίων εἶδει τεθέαται· ταῦτα σὺ νῦν
 ἐναργῶς καταμάνθανε, καὶ μετάβαινε λοιπὸν ἀπὸ τοῦ
 θανάτου τοῦ ἐν τῷ σώματι πρὸς τὴν ζωὴν τὴν ἐν
 πνεύματι· καὶ τὸν ἐν γράμματι νόμον, ὃ καλῶς ἄγαν
 καὶ θεοφιλῶς ἐλειτουργήσας, μεταθείς πρὸς τὸν ἐν
 χάριτι. Κέκμηκας γὰρ ἱκανῶς ἥδη τοῖς τύποις καὶ
 ταῖς σχιαῖς· νεάσαι σε δεῖ τῇ ἀληθείᾳ λοιπὸν, ἵνα τὰ
 τέλη τῶν νομικῶν παρατηρημάτων (33) ἀρχῇ σοι πρὸς
 τὰ τῆς χάριτος χρηματίσῃ διδάγματα.

10. Ταῦτα κατὰ τὸ νοητὸν οὗς ὁ θεὸς οὗτος πρε-
 σβύτης ἀκούσας παρὰ τοῦ Πνεύματος, χαρὰς ἔλως καὶ
 εὐφροσύνης πεπλήρωται· καὶ οἷον ἐνθους ὑπὸ τοῦ
 θάμβους γενόμενος, οὕτωςί πως τῷ διαλεγόμενῳ
 προσαντημειβετο· Καὶ ἦλθεν ἐκεῖνα, Παράκλητε,
 ἅπερ ἐγὼ θεάσασθαι χειρηματισμαί· ὅλως ἦλθεν
 ἐκεῖνα, ἅπερ ἰδεῖν ἐγὼ παρὰ σοῦ προσπηγγέλμαι·
 ἄδς τοιγαροῦν τῷ γήρᾳ χεῖρα, Παράκλητε, ὅς.
 Ὑπόδες μοι τὴν παρὰ σοῦ χάριν, ὑπόδες. Τὸ γὰρ
 σῶμά μοι κέκμηκεν ἥδη, καὶ βαδίζειν (34) ἐξατονεῖ.
 Βάστασον αὐτὸς, ὃ φύσις παντουργὸς καὶ ἀνάματε,
 βάστασόν με τὸν ἀσθενῆ, τὸν γέροντα, καὶ πρὸς
 ἐκεῖνα τὸ τάχος ἀπάγαγε. Ἐὰν γὰρ θελήσω ποσὶν
 οἰκείοις πρὸς βάδισιν χρῆσασθαι, χρονίζω πάντως
 ἐν τῇ ὁδῷ, κἀκεῖνα παρέρχεται, καὶ οὐ θεωρῶ αὐτά.
 Καὶ ὁ μοι τῶν σκυθρωπῶν, εἰ ξένος τούτων γενήσο-
 μαι, ὧν τὰς ἐμφάσεις (35) πόρρωθεν ἔλαβον! Οὐπω
 ταῦτα κατὰ νοῦν ὁ πρεσβύτης ἀντυπώσατο, καὶ ταῖς
 τοῦ νεῦ πύλαις θάπτον ἡ λόγος παρίσταται. « Ἦλθε
 γὰρ ἐν τῷ Πνεύματι, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ. » Τοιαύτη
 γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις, ἔργον τὴν βούλησιν
 πράγματα.

11. « Καὶ ἐν τῷ εἰσαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον
 Ἰησοῦν, τοῦ ποιῆσαι κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου
 περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας
 αὐτοῦ. » Εἶδες ἀπάντησιν ξένην καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων;
 Εἶδες ἀπάντησιν, οὐκ ἐκ συντυχίας τινος, ἢ συνθήματος
 γενομένην, ἀλλ' ἐκ πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ χάριτος;
 Καὶ, ὡς τοῦ θαύματος! οὐδὲ μικρὸν τι θάτερος προέλαβε
 θάτερον, ἀλλ' ὁμοῦ Χριστὸς τε καὶ Συμεὼν, ὁ μὲν ταῖς
 μητρικαῖς ὠλέαις, ὁ δὲ τῷ Πνεύματι βασταζόμενος,
 τῇ τοῦ ἱεροῦ φιλεῖ παρειστέχουσιν. Ὁ μὲν οὖν, τῆς
 πρὸς γῆν ἀνανέυσας συγκύψεως· κάτω γὰρ ἦν τῶς
 συννεύων τῷ γήρᾳ καμπτόμενος· βροχὴ τι τῷ πόδε,
 τὴν βακτηρίαν βίψας, ἐπιστηρίζεται, καὶ τὰς χεῖρας
 ἐκτείνει, τῶν μητρικῶν ἀγκυλῶν λαβεῖν ἐπειράτο
 τὸν θεάνθρωπον νήπιον· ἡ δὲ μικρὸν μὲν ἐπέσχε·

A olim oraculorum eventum liquido conspicias, no-
 verisque quantis rebus initiandus reservatus sis,
 quantam prae aliis gloriam sis consecutus. Veni,
 praeclarae virtutis tuae eventum percipe. Ac quae
 olim ille Dei inspector, sensibiliter quidem petra
 montis Sinai, spiritualiter autem infracta sua erga
 Deum fide obiectus, vix quasi per foramen ob-
 scurae, opinor, speculationis atque cognitionis po-
 steriorum specie vidit⁴²; ea tu modo perspicue
 ediscas, atque demum transeas a corporali morte
 ad vitam spiritualem: ac legem quae in littera
 sita est, cui probe admodum ac religioso erga
 Deum affectu ministrasti, commuta in eam quae
 360 est in gratia. Multum namque in figuris at-
 que umbris laborasti. Jam te oportet in veritate ju-
 nior effici, ut legalium observationum fines, ini-
 tium tibi sint ad gratiae documenta.

10. His intelligibili aure a Spiritu auditis, divi-
 nus senex gaudio plane atque letitia repletus est,
 ac stupore quasi attonitus, afflatusque Numine,
 haec fere compellanti reposuit: Ergone, Paraclete,
 venerunt illa, quae visurum me oraculo accepi? An
 plane venerunt illa quae me conspecturum pollice-
 bare? Manum senectuti porrigere, Paraclete, porrigere,
 inquam. Gratiam suppone tuam; suppone, quæso.
 Caducum corpus meum incedere vix potest. Tu
 gestato, quæso, o natura omnium opifex et inde-
 fessa, gestato me imbecillum, senem, et quam ce-
 lerrime eo adducito. Nam si pedibus meis iter ag-
 grediar, in via cunctabor, illa interim abscedent,
 nec conspiciere licebit mihi. Ac vix mihi, quam
 triste illud, si iis privabor, quorum jamdiu visio-
 nes accepi. Haec vixdum senex animo conceperat,
 atque ad templi fores citius dicto sistitur: « Venit
 enim, inquit, in Spiritu in templum. » Hujusmodi
 est enim virtus Spiritus, ut sit illi voluntas opus,
 et res ipsae cogitatum subsequantur.

ἔχουσα, καὶ τῇ βουλῇ συμπαρομαρτοῦντα τὰ

11. « Et cum inducerent puerum Jesum paren-
 tes ejus, ut facerent secundum consuetudinem le-
 gis pro eo: et ipse accepit eum in ulnas suas⁴³. »
 Vidistin' occursum mirabilem, ac supra hominem?
 Vidistin' occursum, non causa aut constituto fa-
 ctum, sed ex spirituali operatione et gratia? Et, o
 res mira, ne minimum quidem alter alterum prae-
 occupavit, sed una Christus et Symeon, maternis
 ille ulnis, hic Spiritu gestatus, ad templi limina
 simul steterunt. Symeon autem a curvitate sua
 corpus erigens: nam prae senectute corpore cur-
 vus pronusque erat, abjecto baculo, pedibus brevi
 tempore nititur, extensisque manibus, infantem
 Deum hominem maternis ex ulnis accipere cona-
 batur. Paululum Mater cohibuit, necdum eni-

⁴² Exod. xxxiii, 21. ⁴³ Luc. ii, 27.

(32) Καλῆς deest in Reg. 2.

(33) Reg. 2, τῶν νοητῶν παρ.

(34) Reg. 2, βαρύνων.

(35) Reg. 2, τὰς ἐκδόσεις.

οἶκτος, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι βλέπειν τὴν ἐμὴν εἰκόνα δεινῶς ἀνδραποδιζομένην τοῖς δαίμοσι· τὸ μὴ φέρειν ὄψιν τὸν βασιλέα τῆς κτίσεως κακῶς τῇ κτίσει δουλεύοντα· τὸ μὴ καρτερεῖν θεωρεῖν τὸν ἀποστάτην καὶ ὑπερῆφανον τοῦ ἐμοῦ σφαλερῶς κατεπαιρόμενον πλάσματος. Ταῦτά με τῶν πατρικῶν ἀνεκφοιτήτως ἐξανέστησε κῆλπων, καὶ ὡς ὁμᾶς τὴν διὰ σαρκὸς πορείαν ποιήσασθαι πεποίηκε· ταῦτά με γεννηθῆναι καὶ νηπιάσαι, καὶ τῷ ἱερῷ παραστῆναι, καὶ ταῖς αἰς ἀγκάλαις ἀνακλιθῆναι πεποίηκεν. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως τὸν τύραννον δεσμευθῆναι, καὶ τὰ τοῦτου σκευὴ διαρπασθῆναι, εἰ μὴ παραπλησίως ὁμῖν τῆς ἀμαρτίας χωρὶς κοινωνήσω τῆς ἀνθρωπότητος· οὐκ ἦν ἄλλως τῶν πολυτλόκων τοῦ ἁδου ἀρκούν τὸν Ἀδὰμ ἀναθῆναι, καὶ τὴν πρώτην κατάστασιν ἀπολήψασθαι, καὶ τὸ ὅλον θεὸν τοῦτον γενέσθαι, εἰ μὴ ἐγὼ ἄνθρωπος γένωμαι, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ κοινωνήσω καὶ οὐσίας καὶ φύσεως.

13. Τοῖνον τὰς τῆς ἐνανθρωπήσεως τῆς ἐμῆς αἰτίας μαθὼν, ἀπὸ τοῦ καὶ σκυθρωπῶς ἐν τοῖς εἰς ἁδου τῷ Ἀδὰμ διατρίβοντι φαειροπρεπῶς ἐμφανίσθητι· καὶ ἀντὶ τῶν ἐν λύπαις ὠδίνων τὰ τῆς χαρᾶς τῇ Εὐᾶ διακόμισον εὐαγγέλια· Ἦκει, λέγων, ἡ λύτρωσις· ἦκει ὁ ρύστης· ἦκει ἡ ἐξέσις· ἦκει ὁ ἐλευθερωτής. Μηκέτι θρήνηι, φύσις ἡ ἀνθρωπότης· ἦξει γὰρ ὁ ἀντιληφόμενος ὁμῶν, ἦξει καὶ οὐ χρονίει. Τοῦτων τοῖνον τῶν θεῶν φωνῶν κατὰ τὸ νοερὸν οὗς ὁ Ἀβραμᾶτος ἐκεῖνος ἀκούσας πρεσβύτης, τοῦ γήρως ὡσπερ ἐν λήθῃ γενόμενος, θάπτον ἀνέθορε, καὶ προθυμίας ὅλος πλησθεὶς, γεγωνότα φωνῇ· Ἰσχύσατε, φησὶν, ἀναιμῆναι χεῖρες, Ἰσχύσατε· γόνυατα παραλελυμένα, ἀνορθώθητε· κνήμαι συντεταγμέναι, κρατυνθῆτε, ἴνα, τὴν εἰς ἁδου πορείαν εὐθυδῶς ἀνύσασαι, τηλικούτων ἀγαθῶν ἄγγελιοι χρηματίσητε τοῖς προγόνους. Εἴθ' ὡς εἶχε τάχους πρὸς τὸ θεῖον ἐπιστραφεὶς βρέφος· Νῦν ἀπολύεις, ἔφη, τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου· ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν· φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν τοῦ λαοῦ σου Ἰσραὴλ. Ὁ τῆς ζήσεως! ὦ τῆς θερμότητος! Ἐπειδὴ σοί, φησὶν, ὦ Δέσποτα, ταῦτα ἔδοξε, καὶ ἐλεῆσαι τὸ σὸν ὑπὸ τῆς ἰδίας φιλανθρωπίας κενήνησαι πλάσμα, ἐγὼ τε περὶ τὰς ἐλπίδας οὐκ ἐψεύσθην (43), καὶ ὁ τοῦ θεοῦ χρηματισμὸς Πνεύματος ἀπαραχάρστος ἔμεινεν· ἀπόλυσόν με τὸ τάχος· ἀπόλυσον, δέομαι. Μὴ με κατέχῃς ἐπὶ πολὺ, Δέσποτα· μὴ βραδύνω ταῦτα τοῖς γενάρχαίς ἀποκομίσαι τὰ χαροποιὰ εὐαγγέλια· μὴ προλάβῃ τὰ βρέφη με, Δέσποτα, ἃ διὰ σὲ τὸν πρὸς Ἡρώδου φόνον ὑπέμεινε. Νηπιά εἰσι καὶ γοργὰ καὶ εὐκίνητα· ἐγὼ δὲ γέρων καὶ βραδὺς καὶ δυσκίνητος· καὶ δέδοικα μή-που, ταχύτερον προδραμόντα μου μεγίστων οὕτω καὶ λαμπρῶν ἀγαθῶν ἄγγελοι τοῖς τοῦ γένους προπάτορσι γένωνται (44). Οὕτω μὲν οὖν ὁ θεὸς ὄντως ἀνῆρ, καὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας διαπρύσιος κήρυξ εὐχαριστήσας, τοῦτο γὰρ τὸ θεὸν εὐλογῆσαι δη-

A erga vos misericordia, quod nolim meam imaginem conspiciere miserabiliter a daemonibus vincam : quod non feram Regem creaturæ conspiciere ipsi creaturæ misere servientem : quod non sustineam apostatam illum atque superbum cernere adversus opificium meum subdole insurgentem. Hæc me ex paterno sinu excitarunt, licet inde minime discesserim, atque meum ad vos in carne profectum effecerunt. Hæc in causa fuerunt, quod natus, infans fierem, in templo sisterer, tuisque in ulnis reclinarer. Non enim alias fieri potuit ut tyrannus colligaretur, utque vasa illius diriperentur ; nisi pari atque vos ratione, excepto peccato, humanæ naturæ particeps fierem. Non poterat aliter Adam implicatis inferni laqueis solvi, atque priorem resumere conditionem, ac demum effici Deus, nisi homo ego fierem, atque eadem qua ille substantia atque natura particeps forem.

15. Meæ itaque incarnationis causas edoctus abscede : ac Adamo cum tristitia in inferno degenti cum hilaritate ac lætitia te siste. Evæ item pro partus doloribus fausta lætaque defer nuntia. Venit, aiens, redemptio, venit Redemptor, venit remissio, venit liberator : ne ultra luceas, o humanum genus ; veniet enim qui opem ferat, veniet et non tardabit. Divinis hisce vocibus spirituali aure auditis Abrahamicus ille senex, senectutis quasi oblitus, illico exsiliit. Repletusque alacritate præalta voce hæc locutus est : « Confortamini, manus dissolutæ, confortamini : genua dissoluta, erigimini ⁴⁵ : » tibiz contritæ, roboramini ; ut recto cursu iter in infernum emensæ, tantorum nuntiaæ bonorum progenitoribus sitis. Tum, quam citius potuit ad divinum conversus Infantem : « Nunc dimittis, inquit, servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pæce : quia viderunt oculi mei salutare tuum : quod parasti ante faciem omnium populorum : lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tuæ Israel ⁴⁷. » O fervorem ! o ardentem animum ! Quandoquidem, Domine, ita decrevisti, atque benignitate permotus opus tuum miseraris : neque ego spe lapsus sum mea, ac divini Spiritus oraculum inviolabile mansit : dimitte me quamprimum, dimitte, quæso ; ne me diutius detineas : ne tardem primis parentibus læta asferre nuntia : ne me, Domine, infantes præveniant, qui propter te ab Herode occisi sunt : pueri sunt, ac vegeti agilesque ; at ego senex ; tardus, ac ægre mobilis : vereorque ne cito cursu præcurrentes, maximorum præclarorumque bonorum nuntii primis generis parentibus sint. Ita 362 plane divinus ille vir, ac præclarus adventus Christi præco, gratis actis, ut hinc liquet, quod Deum benedixerit, ap-precatusque dimissus est. Afflavit enim invisibiliter, opinor, mentem ejus Salvator, ac obsecrationem ejus plane exaudivit, et ut proprium sibi cul-

⁴⁵ Cf. Isa. xxxv, 3. ⁴⁷ Luc. ii, 29.

(43) Reg. 2, οὐ διεψεύσθην.

(44) Reg. 2, γέννηται.

torem assumpsit, qui sub lege et sub umbra diu multumque laborasset, tuncque divina gratiæ doctrina junior effectus esset.

κακημχότα μὲν πλείστα τῷ νόμῳ καὶ τῇ σκιᾷ, νεάζοντα δὲ τοῖς θεοῖς τῆς χάριτος δόγμασι, προσ-
ελάβετο

14. Joseph autem et Mater ejus, « mirantes, inquit, erant super his quæ dicebantur de illo ⁴⁴. » Mirabantur autem, arbitror, quod nondum de ejus divinitate certiores facti essent : tametsi satis erant miracula in ejus nativitate gesta ; illa, inquam, quæ magos spectant atque pastores : necnon variae angelorum visiones : quodque miracula superat omnia, virginitatis conservatio ac perseverantia, ad rei certam fidem, ac omnium consensum. Attamen cum miraculi magnitudinem conspicerent, atque pietate sua cogitationes frenarent (rati magnum esse, ut revera est, quod Deus incarnaretur), fluctuante adhuc atque dubitante erant animo. Quare cum pueris senex quasi elementis quæ pueri deitatem spectabant tradidisset, illos deinceps alloquitur, benedicens, ac beatos illos prædicans, quod essent œconomiz illius administri ; ea quæ crucem spectabant optime et absolutissime prædixit.

15. « Benedixit enim, inquit, illis Symeon, et dixit ad Mariam Matrem ejus : Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel : et in signum cui contradicetur ⁴⁵. » Contradicet enim atque disceptabit de illo, ac doctrina cum spectante, Simon adversus Marcionem, Arius adversus Sabellium, Eutyches adversus Nestorium, utrique adversus Ecclesiam ; ita ut alii quidem solam ipsi deitatem, alii carnem solam tribuant : alii creatum, ac paternæ substantiæ alienum inducant, alii Verbum quoddam hypostasi ac substantia vacuum, nihilque discrepans ab eo quod per prolationem effunditur : alii ejus per carnem adventum phantasiam esse suggerant : alii carnem nullatenus sumpsisse contendant, aut assumpsisse quidem, sed inanimatam, atque inefficacem ; aut animam habentem, sed mente ac ratione destitutam. Demum alii alio modo hæsitabunt ac contradicent, singulis arbitrato suo quæ ipsum spectant determinantibus. « Nam de secta hac, » aiunt Judæi ad Paulum, « notum est nolis quia ubique ei contradicetur ⁴⁶. » Contradicetur quidem, at non dejicitur : oppugnatur, at non vincitur : telis petitur, at non vulneratur : obsidetur, at non captiva ducitur : quodque maximum est, cedit, nec conteritur, quin potius in fugam vertit. Ea quippe est puræ fidei nostræ præstantia, quæ omne superat miraculum ; ut non modo ipsa, licet undique factiosis hæresum turbis atque procellis circumscissa, immota et inconcussa maneat ; sed ut etiam ex contrariis contraria sapienter efficiat,

Α λοῖ, προσευξάμενος ἀπελύετο. Ἦψατο γὰρ ἀοράτως, οἶμαι, τῶν τούτου φρενῶν ὁ Σωτὴρ, καὶ τῆς δεήσεως τούτου κατὰ πάντα εἰσέχουσε, καὶ ὡς ἴδιον λάτρην, νεάζοντα δὲ τοῖς θεοῖς τῆς χάριτος δόγμασι, προσ-

14. Ὁ δὲ Ἰωσήφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, « θαυμάζοντες, φησὶν. ἦσαν ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ. » Ἐθαύμαζον δὲ, μήπω τελείαν, οἶμαι, λαθόντες πληροφορίαν τῆς τούτου θεότητος· καίτοι ἀρκούντων τῶν κατὰ τὴν γέννησιν θαυμάτων· ἐκείνων, φημί, τῶν κατὰ τοὺς μάγους καὶ τοὺς ποιμένας· ἔτι τε τῆς διαφόρου τῶν ἀγγέλων ἐπιστασίας, καὶ τοῦ πάντων θαυμάτων ἐπέκεινα θαύματος, τῆς παρθενίας ἡ φυλακῆ καὶ συντήρησις πρὸς τελείαν τούτου πληροφορίαν καὶ συγκατάθεσιν. Ἄλλ' ὅμως, πρὸς τὸν ὄγκον ἀποσκοποῦντες τοῦ θαύματος, καὶ τὴν οἰκείαν εὐλάβειαν χαλινούσαν τοὺς λογισμοὺς ἔχοντες (μέγα γὰρ καὶ κατ' ἀλήθειαν ὄν τὸ σεσαρκῶσθαι Θεὸν ὑπελάμβανον), ἔτι τὸν νοῦν κλονούμενον εἶχον καὶ ἀμφιδάλλοντα. Ὅθεν ἐν βραχείᾳ τὴν κατὰ τὸ βρέφος θεολογίαν ὁ πρέσβυς στοιχειωσάμενος, πρὸς ἐκείνους λοιπὸν τὰς τῶν λόγων ἡγίας μεταχειρίζεται, εὐλογῶν τε τοὺτους καὶ μακαρίζων τῆς περὶ τὴν οἰκονομίαν διακονίας· προλέγων τε καὶ τὰ περὶ τὸν σταυρὸν ἀριστὰ τε καὶ τελειώτατα.

15. « Εὐλόγησε γὰρ, φησὶν, αὐτοὺς Συμεὼν, καὶ εἶπε πρὸς Mariam τὴν μητέρα αὐτοῦ· Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. » Ἀντιλέγει γὰρ καὶ ἀμφιβαλεῖ περὶ τούτου καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν δόγματος Ἐἰμων πρὸς τὸν Μαρκιῶνα, καὶ Ἄρειος πρὸς τὸν Σαβέλλιον, καὶ Εὐτυχῆς πρὸς τὸν Νεστορίον (45), καὶ ἀμφοτέροι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν· οἱ μὲν τὴν θεότητα μόνην, οἱ δὲ τὴν σάρκα τούτῳ προσέμεντες· οἱ μὲν κτιστὸν εἰσάγοντες, καὶ τῆς πατρικῆς οὐσίας ἀλλότριον, οἱ δὲ Λόγον ἀνυπόστατόν τινα καὶ κενὸν οὐσίας, καὶ μηδὲν τοῦ κατὰ προφορὰν χεομένου διεναλλάττοντα· οἱ μὲν φαντασίαν αὐτοῦ τὴν διὰ τὴν σάρκα παρούσαν ὑποτιθέμενοι, οἱ δὲ μηδὲ ἀνειληφέναι σάρκα καθόλου διατεινόμενοι· ἡ ἀνειληφέναι μὲν, ἄψυχον δὲ ταύτην καὶ ἀνενέργητον, ἡ ψυχὴν μὲν ἔχουσαν, ἄνου δὲ ταύτην καὶ ἄλογον· καὶ ἀπαρχαπλῶς ἄλλοι ἄλλως ἀμφιβαλοῦσι καὶ ἀντιλέξουσιν, ἕκαστος κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ τὰ περὶ αὐτῷ συμπεραίνοντας. « Περὶ γὰρ τῆς αἰρέσεως ταύτης, » πρὸς τὸν Παῦλον οἱ Ἰουδαῖοι φασί, « γνωστὸν ἡμῖν ἐστίν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. » Ἀντιλέγεται μὲν, ἀλλ' οὐ βάλλεται· πολεμεῖται, ἀλλ' οὐ νικάται· τοξεύεται, ἀλλ' οὐ τιτρώσκεται· πολικρεῖται, ἀλλ' οὐκ ἀνδραποδίζεται· τὸ μέγιστον, πίπτει, ἀλλ' οὐ συντρίβεται· μάλλον δὲ καὶ ἀνατρέπει. Τοῦτο γὰρ τῆς καθαρᾶς πίστεως ἡμῶν τὸ ἐξαίρετον, καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος· ὅτι οὐ μόνον αὕτη, καίτοι πανταχοῦθεν σφοδρῶς περιστοιχιζομένη ταῖς ἐκ τῶν αἱρέσεων συστροφαῖς τε καὶ λαλαφῶν, ἀσειστος

⁴⁴ Luc. II, 33. ⁴⁵ ibid. 34. ⁴⁶ Act. XXVII, 22.

(45) Vide quæ de his diximus in Monito.

διατελεῖ καὶ ἀνίαντος· ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τῶν ἐναν- A ac præclara adversum insidentes sibi erigat tropea. τίων τὴν ἐναντία σοφῶς (46) κάτεργάζεται, λαμπρὰ κατὰ τῶν ἐπεδρευόντων διανιστώσα τρόπαια.

16. Τοιοῦτος μὲν οὖν, φησὶν, ὦ μακαρία Παρθένη, ὃν ἐκ γαστρὸς σου προήνεγκας· θραύων μὲν ῥαβδίως καὶ ταρασσὼν τοὺς ἐαυτοὺς τῆς ἀληθείας ἀποσπαρίζαντας· ἀνιστῶν δὲ καὶ τῷ Πατρὶ προσάγων, ὅσοι ἂν πρόσθωνται τούτῳ, καὶ τὰ τούτου φυλάξωσι διακαιώματα. Οὐ μὴν δὲ, ἐπειδὴ τοιοῦτον ἔσχες Υἱόν, καὶ τοιαύτης λέλογχας εὐκλείας, ὥς πάσης ἀρῆν ἐπέκρινε γνωρισθῆναι γηγενοὺς φύσεις, ἀπειραστός τις ἔση καὶ ἀπαθής, καὶ οἰοεὶ πρὸς τὰς θλίψεις ἀνάλωτος· ἀλλὰ καὶ σοὶ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία· ὃ μὴ γὰρ σε, φησὶ, τὸ μεγαλεῖον τοῦ θαύματος πρὸς ὄγκον ἐπάρη ψυσήματος. Εἰ γὰρ καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐκύησας, ἀλλὰ θλίψιν ἔξεις ταῖς κατὰ φύσιν γεννώσαις ἐφάμιλλον· μάλλον δὲ πολλῶ B μεγίστην καὶ ὑπερβάλλουσαν, ὅσον ἔχειναι μὲν χωρὶς θαυμάτων τὰς περὶ τὰ τέκνα θλίψεις ὑπέμειναν· σὺ δὲ μετὰ τοσαύτην πληθύν τεραστίων, μετὰ τὰς ἀπλήτους ἔχεινας τῶν προφητικῶν ῥημάτων ἐκδόσεις, μετὰ τὴν περιβόητον (47) τῆς παρθενίας φυλακὴν καὶ συντήρησιν, ὦ τοῦ θαύματος! καὶ σοὶ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία. ὅ Τίνος; ὃ σου, φησὶν, αὐτῆς, ὃ τῆς τὸν Γαβριὴλ εὐμοιρησάσης εὐαγγελιστῆν, καὶ τοῦ τόκου σημάτων· ὃ σου, ὃ τῆς τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου ἐπισκιάζουσας, καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπιφοιτῶν τε καὶ περιυπατάμενόν σε, σχοῦσας ἀριθολότατα· ὃ σου αὐτῆς, ὃ ἦν μάγοι μετὰ τοῦ ἀστέ- C ρου; (48) δι' ἀστέρος ὁδηγηθέντες προσεκύνησαν, καὶ ποιμένες μετὰ ἀγγέλων τῷ θεῷ βρέφει συνεμαχάρι- C σαν, καὶ συνύμνησαν· ὃ σου αὐτῆς, ὃ ἦν Ἰακώβ φοι- τῶντα ὡς οὐρανούς· ἑώρακε κλῖμακα· καὶ Μωϋσῆς ὁ θεόπτης βράτον πυράφλεκτον, καὶ λυχνίαν, καὶ στάμνον, καὶ πλάκα, καὶ τράπεζαν· καὶ Ἀαρὼν ῥάβδον ἀνίχμωσ βασιτήσασαν· ὃ σου αὐτῆς, ὃ ὡ πανάφθορε καὶ πανάμωμε, ἦν Δαυὶδ μὲν κισσῶν καλεῖ ἁγιάσματος, Σολομὼν δὲ κλίνην χρυσῆν, καὶ θρόνον, καὶ κοιλὰδα κρίνων· ἀρετῶν, οἶμαι, τῶν θείων, καὶ παρὰ δέισον θεοφύτευτον. Καὶ ὃ σου ὃ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διε- λεύσεται ῥομφαία σου ὃ τῆς ἐκλελεγμένης καὶ πρὸ γέννησews, τῆς προωρισμένης ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· ὃ σου αὐτῆς, ὃ ἦν ὁ Πατὴρ ἐξελέ- ξατο, καὶ ὁ Υἱὸς ἐνεσκήνωσε, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεοπρεπῶς ἐπισκίασε· καὶ πᾶσα ἡ κτίσις Θεοῦ Μη- τέρα καὶ Θεοτόκον κηρύττει κυριωτάτα· τε καὶ ἀλη- D θέστατα. Καὶ σοὶ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία. »

Dei matrem ac Deioaram propriissime ac verissime prædicat. « Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. »

17. Διὰ τί, φησὶν, ἐμοῦ, γέρον θαυμασιώτατε; μὴ γὰρ ἐγὼ Θεοῦ Υἱὸν ἐμαυτὴν ἀνεκήρυξα; Μὴ γὰρ ἐγὼ περὶ τοῦ ναοῦ προεφῆτευσα; ἢ τὸν Λάζαρον ἤγειρα; ἢ τὸν παράλυτον ἐθεράπευσα; ἢ τὸν ἐκ

16. Talis est, inquit, o beata Virgo, is quem ex utero tuo protulisti: qui facile frangat et conturbet eos qui sese a veritate divulserunt; erigatque et offerat Patri eos omnes qui ipsi adhaeserint, ac ejus jussa custodierint. Licet porro talem suscep- ris filium, ac tantam consecuta sis gloriam, ut terrena quoque omni natura superior agnoscaris; nequaquam temptationum passionumque experts fut- ura es, neque ærumnis vacua eris: quin, « et tuam ipsius animam gladius pertransibit ¹¹: » ne te, inquit, miraculi magnitudo, in tumo- rem superbiæ efferat. Etsi enim, inquit, supra naturam uterum gestasti, at afflictionem perpes- sura es, iis quæ secundum naturam naturam pepererunt qualem; imo multo majorem et graviolem; ³⁶³ quatenus scilicet illæ absque miraculo dolo- res liberorum causa susceptos sustinuerunt; at quod te spectat, post tantam prodigiorum turbam, post innumerabiles illos prophetarum voce prænun- tiatos eventus; post celebratissimam virginitalis integritatem ac custodiam, o miraculum! « et tuam ipsius animam pertransibit gladius. » Cujusnam? « tuam, inquit, ipsius, » quæ faustum nuntium Gabriele nacta es ac partus indicem. « Tuam ip- sius » (animam), quæ virtutem Altissimi obumbran- tem, ipsumque Spiritum sanctum ad te superve- nientem ac circum te volantem manifestissime ha- buisti. « Tuam ipsius animam, » quam magi cum stella, stella duce adorarunt ¹²: quam pastores et angeli, una cum divino infante beatam prædicarunt atque celebrarunt ¹³. « Tuam ipsius animam, » quam Ja- cob scalam vidit ad cælos attingentem ¹⁴; Moyses- que ille qui Deum vidit, rubum incombustum ¹⁵, lucernam, arcam, tabulamque ac mensam: Aaron, sine humore germinantem virgam conspexit ¹⁶. « Tuam ipsius animam, » o plane intemerata atque inculcata Virgo! quam David arcam vocat sancti- ficationis ¹⁷; Salomon autem, lectum aureum ¹⁸; ac thronum convallemque liliorum ¹⁹, virtutum scilicet, ut puto, divinarum, et paradisu a Deo plantatum. Et « tuam ipsius animam pertransibit gladius: tuam ipsius » ante nativitatem electæ, prædestinatæ: a sæculis et generationibus. « Tuam ipsius, » quam Pater elegit, Filius inhabitavit, Spiritus sanctus, ut Deo convenit, obumbravit: omnisque creatura

17. Cur, inquit, meam animam, admirabilissime senex? Num ego meipsam Dei Filium prædicavi? Num ego de templo prophetavi? An Lazarum susci- tavi? An paralyticum curavi? An cæco a nativitate

¹¹ Luc. II, 35. ¹² Matth. II, 2-11. ¹³ Luc. II, 8-14. ¹⁴ Genes. xxviii, 12. ¹⁵ Exod. xxvi, 11. ¹⁶ Num. xvii, 8. ¹⁷ Psal. cxxxi, 8. ¹⁸ Cant. iii, 9. ¹⁹ Cant. II, 1.

(46) Reg. 2, σαφῶς.

(47) Ita Reg. 2. At Reg. 1, ὑπερβόητον.

(48) Reg. 2, μετὰ τοῦ βρέφους.

visum restitui? Quid causæ erit quod animam meam gladius pertransibit? An quod Sabbatum violarim? An quod legem transgressa sim? En tibi, ejus servandæ causa, Filium circumcidi, Hierosolymam properavi, in templo adsum, ac pullos tururum, argumentum parvi pauperisque sacrificii, ad divinam repono mensam. Quid igitur parvi magnive est in lege, quod transgressa sim, ut gladius animam meam sit pertransiturus? Dic cito ne delirum te, ac nimia ætate desipientem esse suspicer. Nequaquam, ait divinus senex, ac prophetica plenus gratia. Nihil eorum in causa est; tu extra ac supra illa omnia posita es; sed, « ut revelentur ex multis cordibus cogitationes ⁴⁸. » Quod ais ænigmati simile est, nondum perspicue afflictionis causam aperuisti. Dicas oportet clarius: adhuc enim obscurum ac tenebrosus est quod loqueris. Tum ille: Tibi, inquit, o Christi possessio, prædium, et habitaculum, omnem questionem tuarum solvam difficultatem. At cave ne, si te dolor superet, pusillanimum te, nec satis virtuti assuetum arguat: quod tibi non plus licet ascribere, quam soli lucis atque caloris vacuitatem. Eum quem divino modo genuisti visura es tradi, ligari, conspui, verberari, flagellis colaphisque cædi, calamo percuti, spinis coronari, chlamyde indui, Phariseorum calumniis impeti, a Sadduceis probro affici, a Pilato judicari, a militibus irrideri, a cohorte genu flexo adorari: Barabbam visura es illi anteponi, ac pluris eo fieri, demum cruci illum affigi, aceto cum felle potari, lancea perforari, sepulcro concludi, seductorem vocari, signaculis obstringi, a militibus custodiri. Ac, ut compendio dicam, omne in eo doloris ac dedecoris genus, atrocissime illatum, visura es. Propterea animam tuam pertransibit gladius: ea de causa lugebis ac congemisces; et utpote Mater, pro Filio lacrymaberis, quem scelesti morti tradent: tumque maxime **364** cum secretas illas tecum volves cogitationes, scilicet, faustum Gabrielis nuntium, conceptionem absque semine, partum sine corruptione, inviolatam virginitatem, intemeratam castitatem, in partu vacuitatem doloris, qui naturalem matris legem consequitur, quia nimium tam ante quam post partum virgo verissime fuisti, ac ita permansisti.

18. « Ut revelentur ex multis cordibus cogitationes. » Revelabitur quippe fervens atque ardentissimus Petri zelus, tepidus ac frigidus per negationem factus: Joannis autem, Jacobi et cæterorum, per fugam qua eo derelicto omnes abcesserunt, quasi omnium maximorum immemores miraculorum. Item revelabitur, quod Pilatus ad pœnitentiam deducatur, per manuum abluitionem: quod

A γενετῆς τυφλὸν ὀμμάτων (49); Τίνος χάριν τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἢ βομφαλὰ διαδραμεῖται; Ὅτι τὸ Σάββατον ἔλυσα; Ὅτι τὸν νόμον παρέβην; Ἰδοὺ δὲ ἐκείνον τὸν τε ὕδιν περιέτεμον, τὴν τε Ἱερουσαλὴμ ἐφθασα, καὶ τῷ ναφ. πάρειμι, καὶ τοὺς νεοττοὺς τῶν τρυγόνων, δεῖγμα μικρᾶς τε καὶ πενεστάτης ὄντας θυσίας, τῇ θεῇ τραπέζῃ προσανατίθωμι. Τί τοίνυν ἐστὶν ἡ μικρὸν ἢ μείζον, ὃ τοῦ νόμου παρέλυσα, ἵνα βομφαλὰ τὴν ψυχὴν ἐμὴν διελεύσεται; Φράσον τὸ τάχος, μήπως ὡς ὑπερδεθλότης, καὶ πολλῷ τῷ βίῳ καταγρησάντα ὑποπτέωσωμεν. Οὐ, φησὶν ὁ θεὸς ἐκείνος πρεσβύτης, καὶ τῆς προφητικῆς ἀνάπλευς χάριτος· δι' οὐδὲν τούτων ἔξω (50) γὰρ τούτων πάντων ἦσθα καὶ ὑπερέκεινα· ἀλλ' « ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. » Αἰνίγματι, φησὶ, λέγεις ὁμοιον· οὐπω σαφῶς τὴν αἰτίαν τοῦ πάθους ἐνέφηνας. Εἰπεῖν σε δεῖ φανερώτερον· εἰ γὰρ ἀφανὲς πως καὶ ὑπόσιον τὸ λαλούμενον. Ἐγὼ σοι, φησὶν, ὦ Χριστοῦ κτῆμα, καὶ χρῆμα, καὶ σκῆνωμα, τῶν ζητουμένων ἅπαν ἐπιλύσω τὸ ἄπορον. Ἀλλ' ὅρα μὴ σε τὸ πάθος νικήσῃ μικρόψυχόν τινα δεῖξῃ καὶ ἀκριλόσοφον· ὑπερ ἐπὶ σοὶ λέγειν μᾶλλον οὐ θέμις ἢ ἐπὶ ἡλίου τὸ ἀφεγγεῖς καὶ ἀθέρμαντον. Προδιδόμενον ὄφει τοῦτον, ὃν θεοπροπῶς ἀπεγένησας, καὶ δεσμούμενον, ἐπισυμένον καὶ βαπτίζόμενον, φραγελούμενον καὶ κολαφιζόμενον, καλὰ μὲν τυπτόμενον, ἀκάνθαις στεφανούμενον, χλαῖναν ἐνδιδυσκόμενον, ὑπὸ Φαρισαίων συκοφαντούμενον, ὑπὸ Σαδδουκαίων ὀνειδιζόμενον, ὑπὸ Πιλάτου κρινόμενον, ὑπὸ στρατιωτῶν χλευαζόμενον, τῇ σπιρὰ γονυπιτούμενον· τὸν Βαραββᾶν ὄφει προτιμώμενον τούτου καὶ προκρινόμενον· τέλος σταυρῷ προσπηγνύμενον, ἕως μετὰ χολῆς ποτιζόμενον, λόγχῃ νυττόμενον (51), τάρφω περικλειόμενον, πλάνον ὀνομαζόμενον, σφραγίσαι καταδεσμούμενον, φρουρούμενον φύλαξι. Καὶ ἀπαξιαπλῶς, πᾶν ἀλγεινὸν καὶ ἀτιμίας ἐμφαντικὸν ἐπ' αὐτῷ κατόφει πραττόμενον μεθ' ὑπερβολῆς διὰ ταῦτα, σοὶ τὴν ψυχὴν διελεύσεται βομφαλὰ· διὰ ταῦτα κλαύσεις καὶ κόψῃ, καὶ οἷα μὴ τῇ θρηνησεις ἐπὶ ὕμῳ, τὸν τῶν κακούργων ὑπομένοντι θάνατον· μάλιστα τοὺς ἀπορρήτους ἐκείνους καθ' ἑαυτὴν ἀνελίττους λογισμούς· οἷον, τὸ τοῦ Γαβριὴλ εὐαγγέλιον, τὴν ἀσπόρον σύλληψιν (52), τὸν τόκον τὸν ἀφθορον, τὴν ἀσυλον παρθενίαν, τὸ ἀμόλυντον τῆς ἀγνείας, τὸ μὴδὲν παθεῖν ἐν τῷ τόκῳ φυσικοῦ νόμου καὶ μητρικῆς ἀκολουθίας, διὰ τοῦ καὶ πρὸ τόκου καὶ μετὰ τόκον παρθένον ὡσαύτως καὶ εἶναι καὶ μείναι παναληθέστατα.

D 18. « Ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. » Ἀποκαλυφθήσεται γὰρ Πέτρου μὲν ὁ πυρὸς τῆς (53) θερμότερος ζήλος, χλιαρὸς τις καὶ οἷον ὑπόψυχρος διὰ τῆς ἀρνήσεως· Ἰωάννου δὲ καὶ Ἰακώβου καὶ τῶν λοιπῶν διὰ τῆς φυγῆς, ἢ, ἀφέντες αὐτὸν, ἅπαντες ἐφυγον, πάντων ὡς περ τῶν μεγίστων θαυμάτων ἐπιλαθόμενοι. Καὶ αὖ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀποκαλυφθήσεται Πιλάτος μὲν εἰς τὸν

⁴⁸ Luc. II, 35.

(49) Reg. 2, ὀμμάτων ἐν Σάββατο.

(50) 1. Reg. 2. At Reg. 1, τούτων· ἀλλ' ὅπως.

(51) Hæc, λόγχῃ νυττόμενον, desunt in Reg. 1.

(52) Reg. 2, τὴν ἀπορρήτον σύλληψιν.

(53) Ita Reg. 2. Reg. vero 1, ὁ διάπυρος καὶ θερμότερος ζ.

μετάμελον ἦκων διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἀποσμήξεως· ἡ δὲ τούτου σύνευνος ὡς ἐπίστευσε, διὰ τῆς νυκτερινῆς ὕψεως· ὁ ἐκατόνταρχος διὰ τῶν σημείων· Ἰωθὴ καὶ Νικηδὴμος διὰ τῆς κηδείας· Ἰούδας διὰ τοῦ βρόχου· Ἰουδαῖοι διὰ τὸ δοῦναι τοῖς φύλαξι τὰ ἀργύρια. Καὶ ἀπαξιαπλῶς, μάχη τις ἔσται καὶ στάσις λογισμῶν τε καὶ διαλογισμῶν ἐναντίων· τῶν μὲν τὰ τῆς θεότητος διαλογιζομένων, τῶν δὲ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Θαυμάσουσι μὲν γὰρ, φησί, πάσχοντα τούτων ὁρῶντες, καὶ ἀγωνιῶντα, καὶ θρόμβους ἰδρώτων ἐκπέμποντα· ἔτι τε δειλιῶντα, καὶ τὴν τοῦ πάθους παραίτησιν προσευχόμενον· τὴν τε τῶν νεκρῶν ἐννοοῦντες ἀνάστασιν καὶ τὴν τῶν τυφλῶν ὁμάρτωσιν· τὴν τε τῶν λεπρῶν ἀποκάθαρσιν, καὶ τὴν τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἐκδιώξιν· καὶ τὴν ἄλλην ἅπαναν τῶν ὅπ' αὐτοῦ τελεσθέντων σημείων πληθύν· θαυμάσουσι, καὶ τὸν νοῦν ὧδε κἀκεῖσε κλονουμένον ἔξουσι, ἀσύμφωνα ταῦτα τοῖς πρώτοις ὁρῶντες, καὶ ἀκατάλληλα· θαυμάσουσι δὲ πάλιν οἱ τὸν σεισμόν ὁρῶντες, καὶ τὴν ἐν ἡμέρᾳ νύκτα, τὸν τε τοῦ διαπετάσματος διχασμὸν, καὶ τὴν τῶν πετρῶν διάρρηξιν· ἔτι τε τῶν μηνιμάτων τὴν ἀνακάλυψιν, καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν· θαυμάσουσι καὶ ἐκστήσονται τῇ καρδίᾳ, καὶ πρὸς ἀπορίας βυθὸν καταντήσουσιν, ἀνθρώπων μὲν τὸν κρεμύμενον βλέποντες, Θεὸν δὲ τὸν ἐνεργῶντα ταῦτα καὶ συμπεραίνοντα. Οὕτως ἀποκαλυφθήσονται ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί, τῶν μὲν ταῦτα, τῶν δὲ ἐκεῖνα διαλογιζομένων. Ἄλλ' ὅμως ἡ μάχη αὕτη τῶν λογισμῶν (54), καὶ ἡ στάσις, καὶ ἡ φύρσις, καὶ ἡ ἀντίθεσις, ὁμονοίας καὶ συμφωνίας, καὶ εἰρήνης τῆς ἀνωτάτω τῇ Ἐκκλησίᾳ χρηματίζει παραίτιος· δι' ἐκατέρων γὰρ ὁ ἦν Χριστὸς κηρυχθήσεται, καὶ Θεὸς ὁ αὐτὸς καὶ ἀνθρώπος γνωρισθήσεται, αὐτεξουσίως θέλων καὶ ἐνεργῶν ὁ αὐτὸς, τὰ μὲν τῇ θεότητι, τὰ δὲ τῇ ἀνθρωπότητι. Ταῦτα μὲν οὖν εἶπεν ἂν, οἶμαι, ὁ θεὸς ὄντως καὶ Ἀβραμῆας ἐκεῖνος πρεσβύτερος, εἰ τις αὐτὸν διήρετο περὶ τούτων.

19. Εἴτα μετ' αὐτὸν περισταταὶ καὶ Ἄννα τῷ γράμματι, γηραίοις βαδίζουσα βήμασιν· ἐκάλει γὰρ καὶ αὐτὴν τὸ μυστήριον, προφητείας χάριν πληρώσους· ὅπως καὶ αὕτη προφητικῶς μαρτυρήσειν, ὡς ἐγνώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐναντίον τῶν ἐθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου πυθώμεθα, τίς τε καὶ πόθεν αὕτη καθέστηκε, καὶ ἐπὶ ποίοις καὶ πότε τῷ ἱερῷ ἐφέστηκεν· αὐθὶς τε ὅποια ἔλεγεν, ἐρευνήσωμεν. Φησί γὰρ ὁ εὐαγγελιστής· « Καὶ ἦν Ἄννα προφῆτις θυγάτηρ Φανουὴλ ἐκ φυλῆς Ἀσέρ· αὕτη προεβήκυλα ἐν ἡμέραις πολλαῖς· ζήσασα μετ' ἀνδρὸς ἕτη ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς· καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων· ἥ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, νηστείας καὶ δεήσεις λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν. Καὶ αὕτη, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστάσα, ἀνθωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσερχομένοις λύτρωσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Τίς ὁ λόγος τοῦ

A uxor ejus crediderit per nocturnam visionem, centurio per signa : Joseph et Nicodemus, quid cogitent revelabitur per funeris curam : Judas, per laqueum : Judæi, per pecuniam custodibus traditam. Ut uno verbo dicam, pugna quædam erit et quasi seditio oppositarum cogitationum atque rationum; aliis quæ deitatem spectant, aliis quæ humanitatem, cogitantibus. Mirabuntur enim, inquit, cum videbunt eum pati, in agone esse, sudoribus guttas emittere, itemque pavere ac deprecari passionem. Ubi vero secum reputabunt, mortuos resurrexisse, cæcos visum recepisse, mundatos leprosos, fugatos spiritus malignos, universamque aliam ejus signorum multitudinem, mirabuntur, mentemque ultro citroque fluctuantem habebunt, videntes hæc minime cum prioribus consentire ac congruere. Mirabuntur item, qui terræ motum videbunt, noctemque in die obtingentem, scissum velum, disruptas petras; insuperque monumenta aperta, ac mortuorum resurrectionem. Mirabuntur, corde obstupescens, atque ad imum dubitationis demergentur, cum hominem suspensum cernent; Deumque, tanta signa operantem ac perficientem. Ita revelabuntur ex multis cordibus cogitationes, aliis hæc, aliis illa cogitantibus. Attamen isthæc cogitationum pugna, seditio, confusio, contradictio, rerum oppositio; supremæ concordia, consensionis ac pacis causa, Ecclesiæ futura est; ex utrisque enim prædicabitur quid erat Christus: idemque Deus et homo fuisse cognoscetur, qui ipse unus libero suo arbitrio vellet et operaretur, hæc secundum deitatem, illa secundum humanitatem. Hæc puto dicturus erat Abrahamicus ille senex, si quis eum his de rebus percontatus esset.

19. Post illum in Scriptura Anna sistitur, senili gressu incedens : nam et ipsam mysterium vocabat, prophetiæ gratiam atque munus impleturam; ut ipsa quoque prophetice testificaretur quod notum fecisset Dominus salutare suum, et in conspectu gentium revelasset justitiam suam⁵¹. At ex Evangelio primum sciscitemur quænam hæc et cujas esset, qua de causa et quando venerit in templum : ac rursus quæ dixerit percontemur. Ait enim evangelista : « Et erat Anna prophetissa filia Phanuel, de tribu Aser : hæc processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua : et hæc vidua velut annorum octoginta quatuor; quæ non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die. Et hæc, ipsa hora superveniens, vicissim confitebatur Domino, et loquebatur de illo omnibus qui exspectabant redemptionem in Jerusalem⁵². » Quid

⁵¹ Psal. xcvi, 2. ⁵² Luc. ii, 36-38.

(54) Reg. 2, διαλογισμῶν.

causæ est quod adeo accuratam evangelista fecerit hujus prophetissæ narrationem; ut et patrem et familiam ejus memoraverit, quod vix de alio quodquam reperiatur? Sane certam hujusce rei causam, solus noverit sanctorum Deus, iique qui ex ejus Spiritus instinctu loquuntur, mysteria edocti, juxta divinum Apostolum. Hæc porro prophetica **365** fulgens gratia, iis qui in Jerusalem redemptionem exspectabant, a Deo datam afferebat consolationem, cum diceret, universi advenisse Redemptorem, omniumque Salvatorem venisse et apparuisse, suam redemptionem imaginem, liberaturum quod condiderat opificium. Idcirco enim Christus Jesus vocatur, siquidem Jesus Salvator interpretatur.

20. His omnibus ita gestis, ita enuntiatis, obspescebat Dei mater Maria, et mirabatur qui una aderat Joseph. Impletis tamen iis quæ lege præcepta erant; siquidem advenit Christus omnia quæ legis sunt impleturus, ac finem legis præceptis daturus; in Nazaret remigrant, ubi a Gabriele faustum nuntium acceperat ea quæ Salvatorem mundo genuit, quæque sine semine concipiendo prægnans fuit, et virgo post partum mansit, videntibusque omnibus ostendit notum factum esse salutare Dei, lumenque gentibus illuxisse; Dei item justitiam ac redemptionem in omnibus terræ finibus apparuisse; ac quotquot receperunt eum, gloria divina pariter ac sempiterna induisse, fluxionis simul ac corruptionis nescia.

21. Nos autem, o desideratissimi, perinde atque illi, Christo Deo occurramus, temperantiam afferentes, castitatem gestantes, innocentiam offerentes, injuriarum oblivionem exhibentes, a distrahentibus curis nos segregantes, ac Deo puros offerentes, morum lenitatem gerentes, mansuetudinem atque charitatem mutuam omnibus exhibentes. Ad hæc omnia commiserationem in universos habentes; atque ex commiseranti animo misericordiam semper quasi scaturientes, ita accedentem Christum excipiamus; ita Christum in ulnas, ut Deum decet, suscipiamus, atque vicissim prophetis confiteamur verbis, celebrantes ejus ad nos profectum: ejusque erga nos commiserationem magnificis prædicemus vocibus; ut et regnum cælorum consequamur, et bonis perfruamur æternis: in ipso Christo Deo nostro, cui cum optimo Patre, ac sanctissimo Spiritu gloria, imperium, honor, adoratio et magnificentia, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen

(55) Reg. 2, καὶ τῇ αὐτοῦ ἐπιπολῇ Πνεύματι.]

(56) Reg. 2, ἀπολύτρωσιν.

A τοιαύτην ἀκριβῆ περὶ τῆς προφητίδος ταύτης τὸν εὐαγγελιστὴν ποιήσασθαι τὴν ἀφήγησιν ὥστε καὶ τοῦ ταύτης πατρὸς καὶ τῆς φυλῆς ἐπιμνησθῆναι, ὅπερ ἐπ' οὐδενὶ ἐτέρῳ σχεδὸν εὐρίσκεται; Τὸν μὲν περὶ τοῦτου ἀκριβῆ λόγον μόνος ἂν εἰδείη αὐτὸς ὁ τῶν ἁγίων Θεός, καὶ οἱ τῇ αὐτοῦ ἐπιπολῇ Πνεύματος (55) λαλεῖν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, δεδιδαγμένοι μυστήρια· αὐτῇ δὲ προφητικῇ διαλάμπουσα χάριτι, τοῖς προσδοχομένοις ἐν Ἱερουσαλὴμ λύτρωσιν (56), θεόδοτον ἐνεγένην παράκλησιν· ὅτι ὁ τοῦ παντὸς Λυτρωτῆς, λέγουσα, παραγέγονε, καὶ τῶν πάντων ὁ Σωτὴρ ἦλθε καὶ πεφανέρωται, τὴν ἰδίαν εἰκόνα λυτροῦσθαι βουλόμενος, καὶ σώζειν τὸ πλάσμα θέλων, ὃ ἐπλασε. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς ὀνομάζεται, ἐπειδὴ καὶ Σωτὴρ ὁ Ἰησοῦς ἐρμηνεύεται.

B **20.** Τούτων δὲ πάντων γινομένων τοῖς πράγμασι, καὶ λεγομένων τοῖς ῥήμασι, ἡ τε Θεομήτωρ Μαριάμ ἐξενίξετο, καὶ ὁ συμπαρὼν Ἰωσήφ ἀπεθαύμαζεν. Ὅμως τὰ δεδογμένα τελέσαντες τῷ νόμῳ, ἐπεὶ περ ἅπαντα τοῦ νόμου πληροῦν ὁ Χριστὸς παραγέγονε (57), καὶ ἀνάπαυσιν διδόναι τοῖς τοῦ νόμου προστάγμασιν, εἰς Ναζαρέτ ἐπανερχόνται· ἐνθα καὶ πρὸς τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ εὐηγγελίστατο ἡ τὸν Σωτῆρα τῷ κόσμῳ γενήσασα, ἐξ ἀπόρου μὲν συλλήψεως κυήσασα, παρθένος δὲ μετὰ γέννησιν μέινουσα, καὶ πᾶσι δεικνύουσα τοῖς βλέπουσιν, ὡς ἐγνωρίσθη Θεοῦ τὸ Σωτήριον, καὶ τὸ φῶς τοῖς ἔθνεσιν ἐλαμψε· καὶ ὡς Θεοῦ δικαιοσύνη καὶ λύτρωσις πᾶσι τῆς γῆς ἐφάνη τοῖς πέρασιν· καὶ ὅσων τοὺς δεδεγμένους ἐνέδυσσε θεϊκὴν ὁμοῦ καὶ αἰδίον, καὶ βέυσιν καὶ φθορὰν οὐ γινώσκουσιν.

C **21.** Ἡμεῖς δὲ, ὡ ποθεινότατοι, καθάπερ ἐκεῖνοι, οὕτω Χριστῷ τῷ Θεῷ συναντήσωμεν, σωφροσύνην κομίζοντες, ἀγνείαν βαστάζοντες, ἀκακίαν προσφέροντες, ἀμνηστίαν ἐμφαίνοντες, περισπασμῶν ἑαυτοὺς ἀφορίζοντες, καὶ Θεῷ καθαρὸς προσκομίζοντες, τρόπων ἡμερότητα φέροντες, καὶ τὸ πρὸς ἅπαντας προσήγες καὶ φιλόλληλον ἔχοντες. Καὶ πρὸς τοῖς ἅπασιν τὴν πρὸς πάντας συμπάθειαν ἄγοντες, καὶ τὸν ἐκ ψυχῆς συμπαθοῦς αἰετὶ προσερχόμενον ἔλεον βλύζοντες, οὕτω Χριστὸν προσιόντα δεξιώμεθα· οὕτω Χριστὸν εἰσοικίσωμεν· οὕτω Χριστὸν θεοπροσπεπῶς ἐναγκαλισώμεθα, καὶ προφητικοῖς ἀνθομολογησώμεθα ῥήμασι, τὴν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀνυμνοῦντες προέλευσιν, καὶ ἣν πρὸς ἡμᾶς συμπάθειαν εἰργασται μεγαλοφώνοις κηρύττοντες στόμασιν· ἵνα καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν, καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ παναγῶν Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(57) Reg. 2, παρεγένετο.

IN HOMILIAM DE CÆCO NATO ADMONITIO.

Non est quod in hujusce homiliæ νοθεῖα commonstranda diu immoremur, cum orationis genus, voces cæteraque omnia scriptorem prodant Athanasio longe imparem. Et vero non ex vocibus et stylo tantum spuria illa deprehenditur : cum multa complectatur inepta, et sagaci quovis homine, ne dicam Athanasio, indigna; ut est illud de Samuele propheta commentum, et similia, quæ lectori primo aspectu occurrunt observanda.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(58) ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚ ΓΕΝΕΤΗΣ ΤΥΦΛΟΝ

S. P. N. ATHANASII

IN CÆCUM A NATIVITATE HOMILIA.

1. Πολυσπούδαστόν ἐστι πᾶν ἀνθρώπου τὸ τῶν Ἀ γονέων γλύκασμα, γνήσιον, ποθητὸν (59), παντὸς χρυσίου τιμιώτερον. Οὐκ ἔστιν ἐν τῇ παρόντι βίῳ γονεῦσιν ἀντισταθμιζόμενον κτήμα. Χρυσὸς πολλάκις ἀπόλλυται· γονέων δὲ φίλτρον οὐ μαραινέται. Ἄργυρος πολλάκις ἰούται· τῶν δὲ γεννησάντων αἱ ὠδῖνες οὐ μειοῦνται. Μαργαρίται πολλάκις διαφθείρονται· γονέων δὲ δάκρυα τῶ Κυρίου παρίστανται. Διὸ καὶ τῶν γονέων τὸ τίμιον ἢ θεία Γραφή γνωρίζουσα, παραινέει τοῖς τέκνοις βοῶσα· « Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτᾷ. » Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα· Καὶ εἰ περισπούδαστόν ἐστι τὸ τῶν γονέων γλύκασμα, τίνας ἐνεκεν ὁ Δαβὶδ τοὺς γονεῖς διαβάλλων ἔλεγεν· « Ὁ Πατὴρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἔγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με; » Τί λέγεις, ὦ φίλε, πρὸς τὰ παρόντα; Παντὸς κτίσματος τιμιώτερον τὸ τῶν γονέων γλύκασμα· μὴ γάρ ὡς πρὸς τὸν δημιουργὸν τῶν πάντων Θεόν· οὐκ ἔστι κτίσμα κτίστῃ συγκριθῆναι δυνάμενον. Εἰ μὲν ἦν ὁ Δαβὶδ εἰρηκώς· « Ὁ πατὴρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἔγκατέλιπόν με; » ἀντελάβετο δὲ μου ὁ δέσνα, ὁ γαίτων, ἢ ὁ συγγενής, ἢ ὁ φίλος, ὡς ὑπεραντίον διεβεβαίον (60)· εἰ δὲ καὶ τῶν γονέων τὸν Κύριον εὐσπλαγχνότερον ἀπεφύηται, καὶ τοὺς γονεῖς οὐκ ἐνύδρισε, καὶ τὸν Θεὸν ἐδόξασεν.

2. Τίνας δὲ χάριν ὁ Δαβὶδ προσήκατο τὰς συλλαβὰς, λέγων· « Ὁ Πατὴρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἔγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος ἀντελάβετό (61) με; » Ἰστε πάντες σαφῶς, ὅσα τε φιλόλογοι, πῶς ὁ τῶν ἀπάντων Θεὸς βουλόμενος τὸν Σαουλ, ὡς φαῦλον, τῆς βασιλείας διαδόξασθαι, καὶ τὸν Δαβὶδ, ὡς φίλον, εἰς τὴν

1. Summa cura hominibus colendus est dulcis ille, germanus, desiderabilis, quovis auro pretiosior, parentum amor. Nullæ sunt in hac vita facultates parentibus comparandæ. Aurum sæpe perit, parentum autem amor non exstinguitur. Argentum plerumque rubiginem contrahit, parentum autem erga prolem affectus non minuitur. Margaritæ non raro corrumpuntur, parentum vero lacrymæ coram Deo sistuntur. Quamobrem divina Scriptura, indicans quantus sit honor erga parentes habendus, sic monet filios, exclamans : « Qui maledicit patri vel matri, morte moriatur ⁵⁸. » Sed fortasse dixerit quispiam. Si tanta cura ³⁶⁶ colendus est dulcis ille erga parentes affectus, quid causæ est quod David parentes accusans dixerit : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me ⁵⁹? » Quid ad hæc ais, dilecte? Omni creatura pretiosior esse debet dulcis ille erga parentes affectus, nec tamen cum Deo omnium opifice comparandus : nulla quippe est creatura quæ cum Creatore conferri possit. Si David postquam dixit : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, » adiecisset, Ille quidam vicinus, aut cognatus, aut amicus suscepit me; id quasi ex adverso affirmasset. Quod si magis quam parentes misericordem Deum pronuntiavit, parentibus injuriam non fecit, et Deo gloriam dedit.

2. Quid causæ est autem, quod David syllabas apponit dicens : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me? » Gnari omnes estis, utpote lectionis studiosi, quo pacto omnium Deus cum vellet Saulem, utpote improbum hominem regno abdicare, et Davidem, ut

⁵⁸ Exod. xxi, 17. ⁵⁹ Psal. cxvi, 10.

(58) Reg. 1. ὁμιλία. Reg. 2. cum editis, λόγος.

(59) Ita mss. Editi vero, ποθητόν.

(60) Ita Reg. 2. Editi autem, ὡς ὑπ' ἐναντίον διε-

βεβαίουτο.

(61) Reg. 2, solus, προσελάβετο. Item ibid., με, et ita semper. Editi, μου

dilectum sibi, regnum adire, ministrum suum miserit Samuelem ad domum parentum David, cornu ferentem ordinationis, dixeritque Samueli Dominus⁶²: Perge ad domum Jessæ, et unge mihi unum ex filiis ejus in regem. Samuel autem ad ministerium missus, respondit Domino: Ecquem ordinabo? Indica nomen, Domine, ut diligentius ad jussa tua properem. Tum Dominus ad Samuelem: Nolo scias quem constituerim, ne quasi personam acceperis, accersere. Habes cornu ordinationis, in quem inclinabitur cornu, et oleum emanabit, illum mihi constitue regem. Cum cornu teneas quod nullam personarum acceptionem facturum est, ne moleste feras. His auditis Samuel, quasi a Deo accepta cognitione, statim, haud dubio pede, accurrit ad domum Jessæ, quem sic alloquitur: Misit me Dominus ordinatum ex filiis tuis unum in regem. Confestim Jesse et uxor ejus filium suum producere natu primum, ut qui primogenitorum benedictionem gestaret, et in inter liberos suos rectum ordinem servaret. Samuel autem elevans statim manum, ac sese ad ordinationem componens, inclinatoque cornu, priorem absque ordinatione dimisit, oleo, ex Dei nutu, effluere nolente. Cum autem illi cunctos filios suos præter Davidem adduxisset, abscesserunt omnes vacui nec ordinati.

στάζει μὴ βουληθέντος. Ὡς δὲ ἓνα ἕκαστον τῶν υἱῶν αὐτοῦ παρήγαγεν αὐτῷ ἐκτός τοῦ Δαβὶδ, ὑπέστρεψαν οἱ πάντες λιτοὶ (66) καὶ ἀχειροτόνητοι.

3. Iis porro vacuis regressis, Samuelem Jesse ag- gressus est, his verbis: Quid fecisti, o homo? hal- lucinatus es, nec te hallucinatum intelligis. Aut deceptus es, aut me illusurus huc properasti. A januæ ingressu aberrasti: alio missus, hic cornu protulisti: nos vano gaudio replexisti: pollicitus es, nec promissa complexisti. Tum Samuel ad Jesse: Quid me incusas, o senex? damnas eum qui me mi- sit. An potest unquam errare propheta? Si proprio consilio huc accessissem, jure dubitares. At si cor- dum scrutator me misit, quid renuis? Jesse vero ad Samuelem: In quo demum annum? Adduxi ad te omnem liberorum meorum florem, et nusquam promissi tui indicium comparet. An non potius igno- ras eum qui te misit? An non alio missus es? Nunquid ut me senem constitueres regem huc pro- perasti? Tum Samuel ad Jesse: Quid me increpas, o senex, an non alium habes filium? Si non habes, hallucinatus sum; sin habes, nequaquam erravi. Re- ponit Jesse ad Samuelem: Alius quidem mihi su- perest filius; sed parvus, despicibilis, neque aptus regno, quem producere pudeat. Tum Samuel ad illum: Vin' tu immutare præceptum Creatoris? pu- det te 367 illum producere? Quid enim? An mul- tam carnis molem ungit Deus? Adduc itaque illum;

⁶² 1 Reg. xvi, 1-15.

(62) Ita Reg. 2. Editi vero, προσήκασθαι.

(63) Reg. 2, διάκονον εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰεσσαί. Μὲν χειροτονήσεως. Reg. 1 et 2.

(64) Reg. 2, ἀντερίσαστο. Μὲν ἰδὲν, προχειρίζομαι.]

Ἀ βασιλείαν προσήκασθαι (62), ἀποστέλλει τὸν αὐτοῦ διάκονον Σαμουὴλ εἰς τὸν οἶκον τῶν γονέων τοῦ Δα- βὶδ (63), ἐπιφερόμενον τὸ κέρας τῆς χειροτονίας, λέ- γων πρὸς τὸν Σαμουὴλ ὁ Κύριος· Πορευθεὶς εἰς τὸν οἶκον Ἰεσσαί, χρίσον μοι ἓνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς βα- σιλείαν. Ὁ δὲ Σαμουὴλ ὡς εἰς διακονίαν στελλόμενος, ἀντερίσαστο (64) πρὸς τὸν Κύριον, λέγων· Καὶ τίνα προχειρίζομαι; Λέγε μοι τὸ ὄνομα, Δέσποτα, ἵνα σπουδαιότερον πρὸς τὸ δοκοῦν σοι διαβήσωμαι. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Οὐ θέλω σε γινώσκειν τὸν προχειρίζομενον, ἵνα μὴ ὡς προσωπολήπτης δια- βληθῇς. Ἐχεις τὸ κέρας τῆς χειροτονίας, ὅπου δ' αἱ ἐπινεύσει τὸ κέρας, καὶ τὸ ἔλαιον λιμνάζει, ἐκεῖνός μοι προχειρίσον (65) εἰς βασιλείαν. Κατέχων τὸ κέρας, ἀπροσωπολήπτον διαιτητὴν, μηδαμῶς δυσχεραίνε. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Σαμουὴλ, καὶ ὡς παρὰ Θεοῦ τὴν γνῶσιν δεξάμενος, εὐθέως ἀναμφιδόλῳ ποδὶ κατέδρα- μεν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Ἰεσσαί, λέγων πρὸς αὐτόν· Ἀπέστειλέ με ὁ Κύριος προχειρίζασθαι ἓνα τῶν υἱῶν σου εἰς βασιλείαν. Εὐθέως δὲ ὁ Ἰεσσαί καὶ ἡ τοῦ- του γαμετή τὸν πρῶτον υἱὸν προσέδιδασσαν, ὡς τὴν εὐλογίαν τῶν πρωτοτόκων βασιτάζοντα, καὶ ἐν τοῖς τέκνοις τὴν εὐταξίαν φυλάττοντα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ, εὐθέως τὴν χεῖρα ὑψώσας, καὶ πρὸς τὴν χειροτονίαν σχηματίζων, καὶ τὸ κέρας ἐπινεύσας, ἀπέλυσε τὸν πρῶτον ἀχειροτόνητον, θείῳ νεύματι τοῦ ἑλαίου αὐτοῦ παρήγαγεν αὐτῷ ἐκτός τοῦ Δαβὶδ, ὑπέστρεψαν

3. Ὑποστρεψάντων δὲ τούτων λιτῶν, ἀντεβάλλεν ὁ Ἰεσσαί πρὸς τὸν Σαμουὴλ, λέγων· Τί πεποίηκας, ἄνθρωπε; Ἐσφάλης, καὶ οὐκ οἶδας. Ἡ ἐσφάλης, ἡ καίχαί με παρέδραμες. Παρὰ θύρας εἰσήμενος· ἀλ- λαχοῦ ἀπεστάλης, καὶ ὡς τὸ κέρας ἐγύμνωσας· μά- την ἡμᾶς ἐχαροπόνησας, θρυλλήσας, καὶ τὴν ἐπαγ- γελίαν μὴ πληρώσας. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Ἰεσ- σαί· Τί καταπλήττεis (67), πρεσβύτερα; καταπλήττει τοῦ ἀποστελλαντός με. Ἔστι προφήτην πλανηθῆναι ποτε; Εἰ μὲν οἰκεία γνώμη παρεγενόμην, καλῶς δι- στάσεις· εἰ δὲ ὁ τῶν καρδιῶν γνώστης ἀπέστειλέ με, τί ἀνανεύεις; Ὁ δὲ Ἰεσσαί πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Καὶ ἐν τίνι λοιπὸν ἐπινεύσω; Παρήγαγόν σοι πᾶσαν τῶν τέκνων μου τὴν καλλονὴν, καὶ οὐδαμῶς τῆς ἐπαγγα- λίας τὸ γνῶρισμα. Μὴ μᾶλλον οὐκ ἔγνως τὸν ἀποστεί- λαντά σε; Μὴ ἄρα ἀλλαχοῦ ἀπεστάλης; Μήτις (68) ἐμὲ τὸν πρεσβύτερον κατέδραμες χειροτονῆσαι; Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Ἰεσσαί· Τί με καταπλήττεis, πρεσβύτερα; Οὐκ ἔχεις ἄλλον υἱόν; εἰ μὲν οὐκ ἔχεις, ἐσφάλης· εἰ δὲ ἔχεις, οὐκ ἐπλανήθην. Ὁ δὲ Ἰεσσαί πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Ἐγὼ μὲν καὶ ἄλλον υἱόν, ἀλλ' ὅμως μικρόν, εὐτέλῃ, μὴ ποιοῦντα βασιλείαν. Αἰσχύ- νομαι καὶ προιδάσθαι αὐτόν. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς αὐ- τόν· Παραδιατάττει τῷ Κτίσαντι; αἰσχύνῃ προιδά- σθαι τοῦτον; Τί γάρ; Πολυσαρκεῖαν χρίζει ὁ Θεός;

(65) Reg. 1, προχειρίζω. Reg. 2, προχειρίζω.

(66) Αὐτοὶ δεest in Reg. 2.

(67) Reg. 1, 2, τί λέγεis;

(68) Ita Reg. 1, 2. Editi vero, μή τοίνε.

Προχέριται οὖν τοῦτον· λιμνάσει πάντως τὸ ελαιον, ἐπινεύσει, οἶδα, τὴ χέρας. Εὐφρανέσθω σου ὁ οἶκος. Τί γάρ; Ὅτι μικρὸς ἐστίν, οὐ ποιεῖ βασιλεῖα; Περίμεινον μικρὸν, καὶ ὄψῃ· πῶς οὗτος ὁ μικρὸς τὸν γιγανταῖον πύργον, τὸν Γολιάθ λέγω δὴ, καταστρέψει. Τοιγαροῦν ταύτην τῶν γονέων τὴν λοιδορίαν ὁ Δαβὶδ κατανοήσας, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου παράδοξον εὐεργεσίαν θεῖα Γραφῇ παραβιόους, ἐδά· « Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με. »

4. Ταύτην τοίνυν τὴν τοῦ προφήτου Δαβὶδ εὐχαρίστον φωνήν, εὐχαίρων καὶ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἀναβλέψας, ἐρεῖ μεγαλὴφώνως καὶ αὐτός· « Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με. » Ὅτε πάντες σαφῶς, πῶς καὶ οὗτος ὑπὸ μὲν τῶν γονέων διεπτύσθη, ὑπὸ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐγκατελείφθη. Ὅπως δὲ τὸ χρέως ἀποδωσώμεθα, καὶ μικρὸν ἀναψύξωμεν, ἵνα καὶ πάλιν πιστευθώμεν ὀφειλήματα· φέρε τοίνυν ἐπὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν εὐχαίρων παραγάγωμεν. Ἦκουες, ἀγαπητέ, τῇ προτέρᾳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου βωόντος· « Καὶ παρὰ τῶν, φησίν, ὁ Ἰησοῦς, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς καθήμενον· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· Ῥαββί, τίς ἡμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; » Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτούς· « Οὐδὲ οὗτος ἡμαρτεν, οὐδὲ οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Κύριος, ἔπτυσσε χαμαί, καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ. » Καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ· καὶ ἀπελθὼν ἐνέψατο· καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψε· καὶ ἀναβλέψας ἐπίστευσε τῷ ἀποστείλαντι. Ἄκουε συνετός. Ἐπηρώτησαν τὸν Κύριον οἱ μαθηταί, λέγοντες· « Διδάσκαλε, τίς ἡμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; » Δικαία τῶν ἀποστόλων ἡ ἐπερώτησις, ἐνθεν δαίκνυται, ὅτι ὡς Θεῷ τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ προσέειπεν (69). Τίς γάρ οἶδε τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, εἰ μὴ ὁ τῶν καρδιῶν ἰχνηλάτης; Διὸ καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἀνένευσε πρὸς τὴν ἐπερώτησιν, ἀλλὰ παραυτὰ ἵποιοι τὴν ἀπόκρισιν, ἐν ταυτῇ καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπερώτησιν πληροφωρῶν, καὶ τὴν αὐτοῦ θεοπιστίαν βεβαιῶν. Ἀποκριθεὶς γάρ (70) ὁ Κύριος εἶπεν· « Οὐτε οὗτος ἡμαρτεν, οὐτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » τούτέστιν ἡ παρούσα τούτου τύφλωσις οὐκ ἐστὶν ἁμαρτιῶν πρόσκομμα, ἀλλὰ φύσεως σφάλμα. Ὡς γὰρ φυτὸν πρὸ τοῦ τῆς γῆς ἐκκύψαι, ἐν τῇ ῥίζῃ, πολλάκις ἀπὸ περιστάσεως ἀερίου τὴν βλάβην δέχεται, οὕτως καὶ οὗτος ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός, ἐν τῇ νηδύϊ τὴν πῆρσιν ἐδέξατο· ἢ τοῦ μητρώου κόλπου ἀνευθέτου ὑπάρχοντος, ἢ τοῦ πατρῷου σπόρου κακοχύμου καταβληθέντος. Ὁ δὲ τὴν σφαλιστὴν φύσιν διορθώσασθαι δυνάμενος οὐδὲν ἕτερον ἢ τῶν φύσεων δημιουργὸς εὐρεθήσεται. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἀπεφῆνατο

A effluet sane oleum, inclinabit se, ut probe novi, cornu. Latetur domus tua. Quid enim? An quia parvus est, non est aptus regno? Tantillum expecta, et videbis quo pacto ille parvulus gigantiam turrem, Goliath scilicet, prosternet. Hanc ergo parentum contumeliam secum reputans David, et admirandam Domini benignitatem sacris litteris consignans exclamabat: « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me⁶⁶. »

4. Hanc itaque prophetæ David vocem gratiarum actione plenam, opportune item cæcus ille a nativitate, visu recepto, magna et ipse voce dicet: « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. » Probe nostis omnes, quod hic quoque et a parentibus rejectus fuerit, et a Deo non fuerit derelictus. Sed ut debitum persolvamus, paululumque recreemur, ut rursus nobis debita concedantur: age, ad cæcum a nativitate opportune accedamus. Audisti, dilecte, (Dominica [71]) præcedente Joannem evangelistam clamantem: « Et præteriens, » inquit, « Jesus, vidit hominem cæcum a nativitate sedentem. Et interrogaverunt eum discipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Quibus Dominus: « Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Hæc cum dixisset Dominus, exspuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linivit super oculos cæci⁶⁷. » Et misit eum ad Siloam: cumque abiisset, lavit: lotus vidit, visuque recepto credidit in eum qui misisset. Hæc prudenter audi. Interrogabant Dominum discipuli dicentes: « Magister, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Æqua erat apostolorum interrogatio, ut inde liquet, quod ad Dominum Jesum, velut Deum, accesserint. Quis novit enim secreta hominum, nisi scrutator cordium? Quocirca nec Dominus interrogationem abiecit; sed statim respondit, eadem opera et apostolorum interrogationi faciens satis, et deitatis suæ fidem confirmans. Respondens enim Jesus dixit: « Neque hic peccavit, neque parentes ejus: sed ut manifestentur opera Dei in illo; » id est: isthæc ejus cæcitas, non est peccatorum pœna, sed naturæ defectus. Sicut enim planta, antequam e terra pullulet, in radice plerumque ex ambientis aeris affectione damnum accipit: ita et hic a nativitate cæcus, vitium ejusmodi in utero contraxit; sive quod maternus sinus haud recte compositus esset, sive quod paternum semen emissum, vitiosum esset. Qui porro errantem naturam potest corrigere, nihil sane aliud quam naturarum creator deprehenditur. Quare hæc Dominus pronuntiavit: « Neque hic peccavit, ne-

⁶⁶ Psal. xxvi, 10. ⁶⁷ Joan. ix, 1-3, 6.

(69) Ita Reg. 2. Editi vero, προσῆσαν. Infra Reg. 2, ἐρωτήσιν pro ἐπερώτησιν. Ibid. Reg. 1, 2, quos sequimur, παραυτά. Editi, παρ' αὐτῆν.

(70) Ita Reg. 2. Editi autem, Ἀποκριθεὶς δέ.

(71) Sic Holsteinius.

que parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo. » Hisque prolatis, confestim ipso opere, sese ostendit esse naturarum creatorem, ac de se ipso dixisse : « ut manifestentur opera Dei in illo ; » id est, ut per illum exploratum sit me, non merum hominem, sed Deum fortem esse. Poterat enim Dominus solo verbo cæcum curare, qui verbo cælos firmaverat, juxta divinum illud dictum : « Verbo Domini cæli firmati sunt » ; poterat itaque verbo hunc a nativitate cæcum curare. Id tamen minime facit, sed luto oculos ungit illius ; ut palam faceret omnibus, esse se illum Adami figulum, qui simile simili resarciret. Non innovat curationis seriem, ne miraculum dissiparet : lutum luto inungit : ac simile simili resarcit. Posset autem quis dicere, ideo Dominum cæci oculos inunxisse luto, ut palam omnibus faceret, se ipsum esse qui Adamum ex luto efformasset, καὶ ὅτι τοῦτου χάριν ὁ Κύριος ἔχρισε πηλῷ τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ τυφλοῦ, ἵνα πᾶσι φανερόν καταστήσας, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν Ἀδὰμ χοηλαστήσας.

368 5. Quid porro causæ est quod eum miserit in Siloam? An etiam Adamum in Siloam demisit? Attente audi. Quando Adamum Dominus ex luto formabat, repugnantium Judæorum aderat nemo : cum nemo itaque adesset qui contradiceret, minore apparatu rationabilem hanc statuam perfecit. Nunc vero cum multi contradicant, longa circuitione utitur, ut potestatem affirmet suam; ut vel invitos contradicentes ad miraculi assensum pertraheret. Hujus rei gratia luto inunctum illum misit in Siloam, ut sese ablueret : non quod Siloam egeret, Siloæ Dominus ; sed ut corrente cæco, qui viderent sequerentur, essetque qui non videret, videndum dux : ipsi autem qui accurrissent, testes forent miraculi. Nam, cum illud Dominus faceret, mitteretque hominem in Siloam, accurrebant ingentes turbæ, miraculo testimonium perhibentes. Sed adhuc susurrabant Pharisei, curiose rem investigantes, ac phantasiam esse miraculum illud exclamabant. Quid facturi erant, nisi longiore circuitu miraculum designasset? Quod si alia ratione volueris Siloam in figuram accipere piscinæ baptismatis, nequaquam a vero aberraveris, quandoquidem in illa universi ignorantie tenebris lavantur, lumenque piæ religionis accipiunt.

6. Quod autem post tantam miraculi moram Judæorum plerique miraculo contradixerint, id audisti ex evangelistæ verbis : « Itaque vicini, et qui viderant eum prius quia mendiculus erat, dicebant : Nonne hic est qui mendicabat, cæcus a nativitate? Alii dicebant, Quia hic est : alii autem : Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero qui visum receperat, dicebat : Quia ego sum, quem

⁸⁸ Psal. xxxii, 6.

(72) Reg. 2, ἐπέχρισεν τοὺς ὀφθαλμούς.

(75) Ita Reg. 2. Editi vero, διὰ τοῦ τοῦ ὁμοιον ἀνε-

λέγων· « Οὐτε οὗτος ἤμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » Καὶ ταῦτα εἰπὼν εὐθέως διὰ τοῦ ἔργου γνωρίζει, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τῶν φύσεων δημιουργὸς, καὶ ὅτι περὶ αὐτοῦ ἔλεγεν· « ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » τούτέστιν, ἵνα γνωρισθῶ δι' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ εἰμι λιτὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς κραταῖος. Ἡδύνατο γὰρ ὁ Κύριος τῷ ῥήματι μόνῃ τὸν τυφλὸν ἰάσασθαι, ὁ λόγῳ τοὺς οὐρανοὺς στερεώσας, κατὰ τὸ φάσκον θεῖον ῥητόν· « Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. » Ἡδύνατο οὖν λόγῳ καὶ τοῦτον τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν θεραπεύσαι. Ἀλλ' οὐ ποιεῖ τοῦτο, πηλὸν δὲ ἐπιχρίει τοῖς ὀφθαλμοῖς (72) αὐτοῦ, ἵνα πᾶσι φανερόν καταστήσῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τοῦ Ἀδὰμ κεραμεὺς, καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὁμοιον ἀποπληρῶν (73). Οὐ ξενίζει τὴν περιόδιαν, ἵνα μὴ διασκεδάσῃ τὴν θαυματουργίαν· πηλὸν ἐπὶ πηλὸν ἐπιχρίει, διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὁμοιον ἀναπληρῶν. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα, ὅφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ἵνα πᾶσι φανερόν καταστήσῃ,

5. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ; Μὴ καὶ τὸν Ἀδὰμ εἰς τὸν Σιλωάμ ἐχάλασεν; Ἀκούε συνετῶς. Ὅτε τὸν Ἀδὰμ ὁ Κύριος ἐπηλόπλασε (74), τότε οὐδεὶς τῶν ἀντιλεγόντων Ἰουδαίων παρῆν· ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς ἦν ἀντιλέγων, τότε μὲν ὁ Κύριος εὐσυσταλτικώτερον τὸν λογικὸν ἀνδριάντα κατασκευάζει· νυνὶ δὲ ὡς πολλῶν ὄντων τῶν ἀντιλεγόντων, πλατύνει τὴν περιόδιαν, ἵνα κρατύνῃ τὴν ἐξουσίαν, ὅπως καὶ ἀκοντὰς τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπινεύσαι τῷ θαύματι παρασκευάσῃ. Τοῦτου οὖν χάριν ἀπέστειλε τὸν πηλοφόρον εἰς τὸν Σιλωάμ νίψασθαι, οὐχ ὅτι τοῦ Σιλωάμ ἐχρῆζεν ὁ τοῦ Σιλωάμ δεσπότης· ἀλλ' ὅπως, τοῦ τυφλοῦ τρέχοντος, οἱ βλέποντες ἀκολουθήσωσι καὶ γενήσονται ὁ μὴ βλέπων τῶν βλέπόντων ὁδηγός, αὐτοὶ δὲ οἱ καταδραμόντες μάρτυρες γενήσονται τοῦ θαύματος. Ὅταν γὰρ καὶ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Κύριος, καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ, ἀπειρα πλήθῃ κατέδραμον μαρτυροῦντα τῷ θαύματι. Καὶ ἐπὶ ἐνέχουν οἱ τὸν Φαρισαίων παιδὲς πολυπραγμονοῦντες, καὶ φαντασίαν τὴν θαυματουργίαν βοῶντες. Τί ἐμελλόν ποιεῖν, εἰ μὴ ἐπλάτνῃ τὴν θαυματουργίαν; Ἄλλως δὲ πάλιν, εἰ βουληθῇς τὸν Σιλωάμ εἰς τύπον λαβεῖν τῆς τοῦ βαπτίσματος κολυμβήθρας, οὐκ ἂν ἀμάρτοις· ἐπειδὴ ἐν ἐκείνῃ πάντες ἀπονήπτονται τὸ σκότος τῆς ἀγνωσίας, καὶ λαμβάνουσι τὸ φῶς τῆς εὐσεβείας.

6. Καὶ ὅτι μετὰ τὴν τοσαύτην τοῦ θαύματος πλατύτητα οἱ πλείους τῶν Ἰουδαίων ἀντέλεγον τῷ θαύματι, ἤκουες τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· « Οἱ δὲ γείτονες, καὶ οἱ ἰδόντες αὐτὸν πρὸ τούτου, ὅτι προσαιτῆς ἦν, ἔλεγον· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ προσαιτῶν, ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός; Ἄλλοι ἔλεγον· Οὗτός ἐστιν. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον· Οὐκ ἐστὶν οὗτος, ἀλλ' ὁμοῖος αὐτῷ ἐστίν. Ὁ δὲ ἀναβλέψας ἔλεγον· ὅτι, Ἐγὼ εἰμι, ὃν λέγετε. »

πλήρου.

(74) Ita Reg. 2. Editi vero, ἐπηλοπλάσθη.

Εἶδες τύφλωσιν ἀναβλέψας πρόξενον; Ὁ τυφλὸς ἀνέβλεψε καὶ οἱ βλέποντες ἐτυφλώθησαν τῇ κακίᾳ. Ἀεὶ γὰρ ἡ κακία τυφλὴ (75). Αὐτὸ καὶ Ἰουδαίων παῖδες ἀπὸ κακίας ἐπήχουν τὸν ἐκ γενετῆς τυφλόν, λέγοντες πρὸς αὐτόν· Λέγε ἡμῖν, ἄνθρωπε, τίνας χάριν συγκροτεῖς ἡμῖν τὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος, καὶ ὡς θεὸν αὐτὸν θέλεις διαφημίζεσθαι; Οὐκ εἰ σὺ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός· γνωρίζομεν ἡμεῖς ἔκρινον· πολλοστὸν αὐτῷ τὰ πρὸς τὰς χρείας ἐχορηγήσαμεν. Πῶς οὖν θυλλεῖς σὺ, καὶ λέγεις, ὅτι Αὐτὸς ἀνέφεξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς; Εἰ χρημάτων δέη, καὶ τούτων χάριν ψευδολογεῖς, ὅσον βούλει κομίζου (76)· μόνον τῆς ἀληθείας μὴ ἀπέχου. Πάντα οὖν ἐποιοῦν, ἵνα πῶς διασκηδῶσται τὸ θαῦμα. Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας Ἰουδαίους ἐφασκε· Τί με συκοφαντεῖτε; Τί μου τὸ ψυχικὸν βλέμμα τυφλῶσαι προαιρεῖσθε; Ἀνέβλεψα, οὐ τυφλοῦμαι· μάτην μοι κοινορτὸν βλασφημίας προσκρίπτετε (77). Ἄλλος ἐφίλανθρον πεύσατο, καὶ ὑμεῖς ἀντιβάλλετε. Οὐ προσκυνεῖτε, ἀλλὰ λοιδορεῖτε. Καλῶς δὲ αὐτὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος προσαγορεύετε· μετῃμφιστε γὰρ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν τὰς θυρίδας. Μικρὸν μοι συγχώρησατε, εἰ μετ' ἄλιγον ὑμῖν διαλέγομαι. Συγχωρήσατέ μοι πρῶτον κατανῶσαι τοῦ οὐρανοῦ τὸ κάλλος, τοῦ ἡλίου τὸ κέντρον, τῆς σελήνης τὸ φῶς, τῆς ἡμέρας τὸν ὅρον, τῆς νυκτὸς τὸ μέτρον, τῶν ἀστέρων τὴν χορείαν, τῶν νεφῶν τὴν διαδρομήν, τῆς γῆς τὴν εὐθύτητα, τῆς θαλάσσης τὸ κύτος, τῶν πλοίων τὴν ἀπείρυν (78) διάστασιν, τῶν ἀνομάτων τὴν περιοχὴν, τὸν ὀρέων τὰ κυρτώματα, τῶν ποταμῶν τὰ ρεύματα, τῶν πηγῶν τὰ νάματα, τῶν φρεάτων τὰ ἀντλήματα, τῶν κτηνῶν τὰ σκιρτήματα, τῶν θηρίων τὰ ποικίλα, τῶν ὀρνέων τὰ σχιζόπτερα, τῶν ἰχθύων τὰ ἰδιώματα, τῶν δένδρων τὰ ὕψομα, τῶν καρπῶν τὰ γλυκάσματα. Συγχωρήσατέ μοι πρῶτον ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτων θεάσασθαι, καὶ εἰθ' οὕτως ὑμῖν διαλέγομαι, πῶς ἀνέβλεψα. Πάλαι μὲν ἐγεννήθην, νυνὶ δὲ πρῶτον εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον τῷ μέρει τῆς ὕψως. Ἦκουσα τοῦ προφήτου βοῶντος· « Ἐκ μεγέθους καὶ καλλισῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. » Ἐγὼ ἐκ τῶν κτισμάτων, ὑμεῖς ἐκ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν ἀναλόγως τὸν δημιουργὸν θεωρήσατε. Τί μοι χρημάτων περιουσίαν ἐπαγγέλλεσθε; Οὐ πιπράσκω τὸ δῶρον, οὐ κατηλεύω τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἀνάβλεψιν. Ἀμεινον εὐγνωμόνως προσαιτεῖν, ἢ κακοτρόπως πλουτεῖν. Τὸ λοιπὸν οὐκέτι προσαιτῶ· ἔλαβον γὰρ τὸν παράπτοντά μοι πρὸς ἐργασίαν λύχρον τοῦ σώματος. Οὐκέτι οὖν προσαιτῶ, ἀλλὰ γεωργῶ· οὐκέτι χάριν αἰτῶ, ἀλλὰ μισθὸν ἀπαιτῶ· οὐκέτι βᾶδον τὴν γῆν ψηλαφῶ, ἀλλὰ τὴν ἄμπλον ὀρεπάνῳ κλαδεύω· οὐκέτι ἀργύρια συνάγω, ἀλλὰ δράγματα θερίζω· οὐκέτι τὴν πῆραν περισφίγγω, ἀλλ' ἄμαξαν ἔλκω· οὐκέτι ἄρτων κλάσματα λαμβάνω, ἀλλὰ σίτον κομίζω· οὐκέτι στένων βοῶ· Δῶτε τῷ τὸ φῶς μὴ ἔχοντι, ἀλλὰ

A dicitis. » Viden' cæcitatem restituti visus conciliatricem? Cæcus visum recepit, et qui videbant, malitia sua excæcati sunt. Semper enim cæca est malitia. Quare Judæi malitia ducti cæci nati auribus personabant his verbis: Dic nobis, o homo, quare jactitas nobis fabri filium illum, eumque ut Deum vis proclamare? Nequaquam tu es ille cæcus a nativitate; novimus illum, ac sæpenumero ipsi necessaria suppeditavimus. Quare tu jactitas ac dicis: Ipse aperuit meos oculos? Si pecunia eges, ejusque causa mentiris, quantum volueris accipe: solum ne a veritate recedas. Nihil itaque non agebant miraculum ut dissiparent. Qui autem visum receperat, contradicentibus Judæis reponit: Cur me calumniamini? Cur visum animæ meæ B excæcare studeitis? Visum recepi, non cæcutio. Frustra me blasphemæ pulvere conspergitis. Alius me beneficio affecit, et vos repugnatis. Non adoratis, sed probris insectamini. Probe autem fabri filium vocatis illum; nam oculorum meorum fenestras commutavit. Veniam mihi præbetote si non-nisi paulo post vobiscum colloquar. Sinite me primum considerare cæli pulchritudinem, solis orbem, lunæ fulgorem, diei terminum, noctis mensuram, stellarum choream, nubium decursum, terræ planitiem, maris latitudinem, navium transitum nullo vestigio relicto, convallium ambitum, montium rotunditatem, fluviorum alveos, fontium scaturigines, puteorum haustus, pecudum saltus, ferarum varietates, avium multifidas alas, C piscium proprietates, arborum proceritatem, fructuum suavitatem. Sinite me hæc primum et his similia contemplari, atque exinde narrabo quæ ratione visum recepi. Jam olim natus sum, sed quod visum spectat modo primum ingressus sum in mundum. Audivi prophetam clamantem: « A magnitudine et specie creaturarum, quadam ratione creator eorum conspicitur ⁷⁶. » Ex creaturis ego, vos ex 369 meis oculis quadam proportionē ac ratione creatorem contemplamini. Quid mihi pecuniarum vim pollicemini? Nequaquam donum vendo, visum oculis datum meis non cauponor. At præstat cum grato animo mendicare, quam sceleribus ditescere. Non ulterius mendicabo; nactus sum enim qui mihi ad laborem lucernam corporis accenderet. Non ulterius mendicabo, sed agros colam. Non amplius gratis petam, sed mercedem repetam. Non amplius baculo terram tentabo, sed vineam falcula putabo. Non ulterius nummulos cogam, sed manipulos colligam. Non ultra peram constringam, sed currum traham. Non ultra frusta panis accipiam, sed frumentum deferam. Non amplius cum gemitu exclamabo: Date ei qui lumine non fruitur; sed magna voce

⁷⁵ Joan. ix, 8, 9. ⁷⁶ Sap. xiii, 3.

(75) Reg. 2, τυφλοί.

(76) Reg. 1, 2, κομίζου χρήμα.

(77) Reg. 2, προσαντιλέγετε.

(78) Ita Reg. 1, 2. Editi vero, ἀπὸ τῆς. Mox iidem mss. κυρτώματα. Editi, κυρτήματα.

clamabo : « Dominus illuminatio mea et salus mea, A quem timebo ? »

7. His auditis contradicentes Judæi, ut vident illum non modo sanatum esse, sed miraculum quoque defendere, accedunt illi sciscitantes : Quomodo visum accepisti? Quid fecit tibi homo ille, quod tam firmiter eam rem asseris? Tum is qui visum receperat ad excæcatos illos : Quomodo visum accepi? Deone dicitis, quomodo illud consequenter ad naturæ ordinem factum est? Si quæritis, quomodo; vicissim vos ego interrogabo : Quomodo in vinum aquam commutavit? An naturæ ordinem, aut miraculum ut exhiberet? Quomodo Lazarum ex sepulcro evocavit? naturali an divino modo? Quomodo leprosum morbo liberavit? circuitione quadam, an voluntate? Quomodo sanguinis fluxu laborantem mulierem, quæ sanguinis profluvio quasi naufragium fecerat, ex ea tempestate eripuit? Perquirendone morbi rationem, an conspecta ejus fide? Tum contradicentes illi Judæi, ut viderunt eum in proposito perseverantem, acriter comprehensum vi pertrahunt ad Pharisæicum tribunal, dicebantque illi : Jam carnes lancinari tuas curabimus, ut servi, non doctoris, munus exsequare. Non taces, sed concionem habes, atque ut Deum illum vis proclamare filium Josephi? Casu quodam visum recepisti, effutisque nobis te a nativitate cæcum esse, atque adducis nobis istum fabri filium? Non taces : sed magna voce clamas? Qui porro visum receperat reponit ad contradicentes : Si me clamare non vultis, quid tam frequenter sciscitamini? Vosmetipsos diffamatis et mihi culpam ascribitis. Si, ut dicitis, casu quodam visum accepi, cur parentes meos accivistis? Frustra turbas datis : non potestis obtere miraculum : etsi siluerim ego, clamant oculi mei. Homo quidam Jesus nomine, cujus nomen est curatio, lato unxit oculos meos, et dixit mihi : « Vade, lava in piscina Siloam ». Abiensque lavi, lotus lutum deposui, sed visum recepi. »

8. His auditis Pharisæi judices, ingentique coacta turba : Sabbatum enim erat, cum hoc miraculum fecit Jesus; interrogabant eum eadem quæ Judæi dicentes : Nosti, o homo, quo astes in loco, et indeprecabile hoc tribunal esse, neque fraudem hic unquam latere posse. Dic nobis omni accurate : Quomodo visum accepisti? Quid tibi fecit homo ille quem dicis? Tum ille qui visum acceperat ad Pharisæicum tribunal respondit : Quomodo visum receperim, rursum curiose inquiritis? Rursus ut reum me examinatis, dicentes : Quomodo visum recepisti? si dicam vobis, iterum tumultum excitabitis. Dicam vobis quomodo visum receperim. Causam quidem curationis dicam, sed potestatem edendi miracula dicere nequeo : « Quis enim

μεγαλοφώνως κράζω· « Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; »

7. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἀντιλέγοντες Ἰουδαῖοι, ὡς εἶδον αὐτὸν μὴ μόνον ἰαθέντα, ἀλλὰ καὶ συνηγοροῦντα τῷ θαύματι, προσήεσαν ἐπὶ ἐπερωτῶντες αὐτόν· Πῶς ἀνέβλεψας; Τί σοι ἐποίησεν ἑκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἐπιμένεις τῷ πράγματι; Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς τυφλωθέντας ἔφη· Πῶς ἀνέβλεψα; Ἐπὶ Θεοῦ λέγετε, πῶς τῆς φύσεως ἀκολουθία γίνεται; Εἰ τὸ πῶς ἐρωτᾶτε, ἀντερωτήσω ὑμᾶς κατὰ· Πῶς τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλεν, ἀκολουθίαν ἢ θαυματουργίαν μηνύσας; Πῶς τὸν Λάζαρον ἐκ τοῦ τάφου ἐκάλεσε, φυσικῶς ἢ θεοπροπῶς; Πῶς τὸν λεπρὸν τοῦ πάθους ἀπέλυσε, περιοδεύσας, ἢ θελήσας; Πῶς τὴν αἱμορροῦσαν γυναῖκα, ναυαγοῦσαν ἐκ τῆς τῶν αἱμάτων φορᾶς, τοῦ κλύδωνος διέσωσε; Τὸ πάθος ἐρευνήσας, ἢ τὴν πίστιν κατανοήσας; Οἱ δὲ ἀντιλέγοντες Ἰουδαῖοι, ὡς εἶδον αὐτὸν ἐπιμένοντα, δριμύτερον κατεσχηκότας, εἶλκον αὐτὸν μετὰ βίας ἐπὶ τὸ Φαρισαϊκὸν κριτήριον, λέγοντες πρὸς αὐτόν· Νυνὶ σου τὰς σάρκας καταξανθῆναι παρασκευάσμεν, ἵνα δουλείαν, καὶ μὴ διδασκαλίαν μετέρχῃ. Οὐ σιωπᾶς, ἀλλὰ δημηγορεῖς, καὶ ὡς Θεὸν αὐτὸν θέλεις φημίζεσθαι (79), ἑκεῖνον τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ; Ἀπὸ συμβεβηκότος τινὸς ἀνέβλεψας, καὶ προσφωνεῖς ἡμῖν, ὡς ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἐτέχθης, καὶ ἐπάγεις ἡμῖν ἑκεῖνον τὸν τοῦ τέκτονος υἱόν; Οὐ σιωπᾶς, ἀλλὰ μεγάλη βοᾶς; Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας ἔλεγεν· Εἰ οὐ θέλετέ με βοᾶν, τί ἐπερωτᾶτέ με συχῶς; Ὑμεῖς ἑαυτοὺς θρυλλεῖτε, κάμω τὸ ἐγκλημα προσάπτετε. Ὡς φατε, εἰ ἐκ συμβεβηκότος τινὸς ἀνέβλεψα, τί μου τοὺς γονεῖς παρεστήσατε; Μάτην θορυβεῖσθε· οὐ δύνασθε κρύψαι τὸ θαῦμα· καὶ γὰρ ἐγὼ σιωπήσω, οἱ ὀφθαλμοὶ μου βοῶσιν. Ἀνθρώπος τις λεγόμενος Ἰησοῦς, οὗ καὶ τὸ ὄνομα Ἰασις, πηλὸν ἐπέχρισέ μοι τοὺς ὀφθαλμοίς, καὶ εἶπέ μοι· « Ἔπαγε νύχαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. » Καὶ ἀπελθὼν ἐνύψαμην (80)· νυψάμενος, τὸν μὲν πηλὸν ἀπεθέμην, τὸ δὲ φῶς ἐδεξάμην.

8. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖκοι κριταὶ, καὶ πλήθους ἀπείρου συναθροισμένου· σάββατον γὰρ ἦν, ὅτε τὸ θαῦμα τοῦτο πεποίηκεν ὁ Ἰησοῦς· ἐπηρώτων αὐτὸν τὰ αὐτὰ τοῖς Ἰουδαίοις λέγοντες· Οἶδας, ἄνθρωπε, πόσω τόπῳ παρέστησας, καὶ ὅτι ἀσυγχώρητον τὸ παρὼν κριτήριον τυγχάνει, καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα πλάνην (81) διαλαθεῖν ποτε. Λέγε ἡμῖν μετὰ πάσης ἀκριθείας· Πῶς ἀνέβλεψας; Τί σοι ἐποίησεν ἑκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὃν λέγεις; Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τὸ Φαρισαϊκὸν κριτήριον, ἀπεκρίνατο· Πῶς ἀνέβλεψα, πάλιν περιεργάζεσθε; πάλιν ὡς κατάδικον εὐθύνετε, λέγοντές μοι· Πῶς ἀνέβλεψας; Ἐάν ὑμῖν εἴπω, πάλιν θορυβεῖσθε. Τὸ πῶς ἀνέβλεψα, ἐγὼ ὑμῖν ἐρῶ. Τὴν μὲν αἰτίαν τῆς περιουσίας λέγω, τὴν δὲ ἐξουσίαν τῆς θαυματουργίας, οὐκ ἔχω λέγειν· Τίς γὰρ ἐγὼ νοῦν

⁷⁹ Psal. xxvi, 1. ⁸⁰ Joan. ix, 11.

(79) Sic Reg. 2. Editi vero, ψηφίζεσθαι.

(80) Ita Reg. 1, 2. Editi vero, νυψάμενος.

(81) Reg. 1, πλάνον. Reg. 2, πλάνη.

Κυρίου; ἢ τίς ἐξυμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προ-
έδωκεν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; » Εἰ
θέλετε μαθεῖν τὴν περιοδίαν, αὕτη ἐστίν, ἣν ἡδὴ
προεῖπον· « Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς
ὀφθαλμούς· καὶ εἶπέ μοι· Ὑπάγε νύβαι εἰς τὴν κο-
λυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. Ἀπῆλθον δὲ, καὶ ἐνιψάμην,
καὶ εὐθέως ἀνέβλεψα· οὐ τοῦ ὕδατος ἐνεργήσαντος,
ἀλλὰ τοῦ πνύσματος παραδοξοποιηθέντος (82). Ταῦτα
ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι κριταί, ὡς εἶδον αὐτὸν
ἔτι ἐπιμένοντα τοῖς αὐτοῖς, τοῦτον ἀπασάμενοι, τοὺς
γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος ἐφώνησαν, καὶ ἐπυνθάνοντο
παρ' αὐτῶν λέγοντες· « Εἰπατε ἡμῖν· οὗτός ἐστιν ὁ
Υἱὸς ὑμῶν, ὃν λέγεται, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; Πῶς
οὖν ἄρτι βλέπει; » Οἱ δὲ γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος
ἀνταποκριθέντες πρὸς τοὺς ἐπερωτῶντας, εἶπον τὰ
τῆς μακαρίας Σουσάννης· ὅτι ἡμῖν πάντοθεν. Ἐάν
εἴπωμεν ὅτι Υἱὸς ἡμῶν ἐστίν, οὐκ ἐκφευξόμεθα τὰς
χεῖρας ὑμῶν· τοῦτο γὰρ ἐπηγγείλασθε· ἐάν δὲ εἴπω-
μεν, ὅτι οὐκ ἐστίν υἱὸς ἡμῶν, αἰωνίαν κόλασιν ὑπο-
στήσόμεθα· τοῦτο γὰρ ἀπόκειται τοῖς τὴν ἀλήθειαν
κρύπτουσι. Διὸ, τὴν αἰωνίαν μάλλιν κόλασιν προτι-
μήσαντες, τοσοῦτον ἐροῦμεν, ὅσον καὶ ἐν τοῖς παροῦσι
ζημίαν οὐχ ὑπομείνωμεν· Οὗτος ὁ παῖς, ὃ ἄρχον-
τες, ὅτι μὲν υἱὸς ἡμῶν ἐστίν, ἴσμεν, καὶ ὅτι τυφλὸς
ἐγεννήθη οὐκ ἀγνοοῦμεν· τὸ δὲ πῶς ἀνέβλεψεν, οὐκ
οἶδαμεν· ἢ τίς ἥνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, ἡμεῖς
οὐκ οἶδαμεν. Ἠλικία ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς
λάλησει περὶ ἑαυτοῦ. »

9. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, καὶ σφόδρα δια-
πορούμενοι· ἐπέφερον γὰρ αὐτοῖς οὐ τὴν τυχοῦσαν
αἰσχύνῃν τὸ ὅλως ὁμολογεῖσθαι, ὅτι υἱὸς αὐτῶν ἐστι,
καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη· ὡς οὖν εἶδον οἱ Φαρισαῖοι
κριταὶ ἐπιμένοντας τοὺς γονεῖς τοῦ τυφλοῦ, καὶ λέ-
γοντας, ὅτι Οὗτος ὁ υἱὸς ἡμῶν ἐστι, καὶ ὅτι τυφλὸς
ἐγεννήθη, ἐπὶ τούτῳ δακνόμενοι, ἐπειδὴ ὠμολογεῖτο
ἡ ἀλήθεια, τινὰς τῶν ἀπατεῶνων ἐκ τῶν ὀπισθεν
ἀπίστευαν πρὸς τοὺς γονεῖς τοῦ τυφλοῦ, περιχοῦν-
τας αὐτῶν τὰς ἀκοάς, καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ λέγοντας·
Ἀρνῆσασθε τὸ τέκνον ὑμῶν, καὶ μὴ ὁμολογήσητε,
ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, ὅπως ἐξήτε τοὺς ἄρχοντας φί-
λους, καὶ πολλῶν ὧρεων ἀξιώθησεσθε. Οἱ δὲ γονεῖς
τοῦ ἀναβλέψαντος, ὅσα τε γονεῖς, δακρύνοντες ἀπεκρί-
ναντο πρὸς τοὺς τὰ μάταια συμβουλευόντας· Τί λέ-
γετε, ὦ ἄνθρωποι; Τί ἡμᾶς ὑποσύρετε; ἀρνησώμεθα
τὸ ἴδιον ἡμῶν τέκνον; Θηρίων ἡμᾶς ὠμωτέρους θέ-
λετε εἶναι. Δράκων τὰ ἴδια τέκνα περιπτύσσειται, καὶ
ἡμεῖς τὸ ἴδιον τέκνον ἀρνησώμεθα; μὴ γὰρ ἡπει-
θησε τοῖς γονεῦσι ποτε; ἀλλὰ καὶ τυφλὸς ὢν διέτρε-
φεν ἡμᾶς, καὶ ἀναβλέψας πολλῷ μᾶλλον γηροκομήσει
ἡμᾶς. Ἀρχεισθὼ οὖν ὑμῖν· ἔστω, ὅτι οὐ θέλομεν δι-
ὑμᾶς κηρύττειν τὴν περιοδεύσαντα τὸ ἡμέτερον τέ-
κνον, οὔτε εἰπεῖν μετὰ παρόρησίας, τίς ἐστίν οὗτος.
Ἔστι δὲ εἰπεῖν τινα πάντως· Καὶ πῶθεν ἡμῖν ἡ γνῶ-
σις, ὅτι διὰ τὴν Φαρισαϊκὴν εὐθεὴν ἐκρυψάν οἱ γονεῖς
τοῦ ἀναβλέψαντος τὸ κηρύττειν τὸν Δεσπότην Χριστὸν

cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius
ejus fuit? aut quis prior dedit illi et non retribu-
tur ei? » Si discere vultis curationis seriem, ea
est quam modo dixi: « Lutum fecit, et unxit ocu-
los meos; et dixit mihi: Vade ad 370 nataloria
Siloe et lava: abii autem et lavi, et continuo
visum recepi⁷⁵, » non aquae vi, sed sputi miraculo.
Haec cum audissent Pharisaei judices, ut viderunt
eum adhuc in dictis suis perseverantem, abjecto
illo, parentes ejus cui visus redditus fuerat advo-
carunt, et percontabantur ex iis: « Dicite nobis:
hiccine filius vester est, quem vos dicitis, quia cae-
cus natus est? Quomodo ergo nunc videt⁷⁶? » Pa-
rentes porro ejus qui visum receperat, sciscitantibus
respondentes, verbis usi sunt beatae Susannae⁷⁶:
B Angustiae nobis undique; si dixerimus: filius no-
ster est, non effugiemus manus vestras: id jam enim
comminati estis; sin dixerimus, non est filius no-
ster, poenam luemus aeternam, quae veritatem occul-
tantibus reposita est. Quare poenam cum praeceptis
aeternam, tantum respondebimus, quantum sa-
tis erit ut impraesentiarum poenam effugiamus:
« Scimus, o principes, quia hic est filius no-
ster, et quia caecus natus est non ignoramus; quo-
modo autem nunc videat, nescimus: aut quis ejus
aperuit oculos, nos nescimus. Ipsum interrogate,
aetatem habet, ipse de se loquetur⁷⁷. »

9. His Pharisaei auditis, ac multum anxii: haud
modicum enim illis pudorem attulerat, quod vel
confessi essent, ipsum filium esse suum, atque cae-
cum natum fuisse: cum viderent itaque Pharisaei
judices perseverare caeci parentes, ac dicere, Filius
noster est, ac caecus natus: eo discruciatum quod
veritas in confesso esset, impostores quosdam elien-
tes suos miserunt ad parentes caeci, qui eorum
auribus insurrarent, atque clam dicerent: Ab-
negate filium vestrum, nec fateamini caecum esse
natum, ut vobis principes sint amici; atque mul-
tis donemini muneribus. Parentes autem ejus qui
visum receperat, utpote parentes, cum lacrymis
responderunt vanis illis consiliatoribus: Quid di-
citis, o homines? Quid nos subornatis? proprium-
ne filium abnegabimus? Eris nos crudeliores esse
vultis. Draco prolem suam complectitur, nosque
proprium negabimus filium? Nunquam parentibus
immorigerus fuit; sed caecus cum esset nos aluit;
postquam visum recepit, multo magis senec-
tutem fovebit nostram. Satis itaque sit vobis, quod
vestrum gratia nolimus eum praedicare qui filium
nostrum curavit, neque cum fiducia dicere, quis-
nam ille sit. Erit fortasse quispiam qui dicat: Un-
de nobis liquet, metu Pharisaeorum parentes ejus
qui visum receperat, non ausos fuisse coram omni-
bus Dominum Christum praedicare? Unde hoc com-

⁷⁵ Rom. xi, 31, 33. ⁷⁶ Joan. ix, 11. ⁷⁷ ibid. 19. ⁷⁸ Dan. xiii, 22. ⁷⁹ Joan. ix, 20, 21.

(82) Reg. 2, παραδόξως ποιήσαντος.

probetur, evangelista ipse Joannes memoravit his verbis : « Hæc autem dixerunt parentes ejus qui visum receperat, quoniam timebant Judæos. Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagoram fieret ⁷⁸. » Viden' Pharisæicam malitiam? Cum oportuisset eos Dominum confiteri, procidere coram ipso, atque adorare Creatorem, ac morbis remedium quaerere; non modo illi non confitebantur, sed eos qui confiterentur cædebant. Quamobrem sic eos condemnat Dominus : « Vae vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia tollitis clavem regni cælorum, et nec ipsi intratis, nec volentes sinitis intrare ⁷⁹. »

10. Quid ergo judices Pharisæici? Ut viderunt parentes ejus qui visum receperat, non ex sua respondere sententia; iis per aliam janua reje-
ctis, atque iterum accito eorum filio qui visum receperat, non aderat enim filius, cum Pharisæi parentes ejus interrogarent; coloratis verbis iterum interrogant hominem qui visum receperat, dicentes : Vel modo vera confiteris, atque palam facis omnibus, te non esse illum a nativitate cæcum : modo præsens dicebas te iis esse parentibus, et ecce audivimus ab illis, te illorum non esse filium, nec habuisse se filium a nativitate cæcum. **371** Quid tu ergo perseveras dicendo : Homo quidam nomine Jesus luto unxit oculos meos, et lavi, et video? His auditis ille qui visum receperat, compertaque eorum malitia, respondit illis : Mirum si vere hæc dicitis. Nunquid parentes proprium filium abnegare potuerunt; præsertim mater masculum, ant pater in nullo offensus? multum incredibile illud videtur, nec illud meæ possunt capere aures. Si tamen illud factum fuit, nihil mirum : id humanæ naturæ proprium est, quare veniam merebuntur, quod ex metu id egerint. Vos Scribæ, Deum abnegatis : atque ita vos geritis quasi nihil mali admittetis. Quod vos adversus Deum admittitis, id parentes adversum me fecisse insinulatis? Nonne a multis jam temporibus de vobis Dominus per Isaiam prophetam exclamavit dicens : « Filios genui et exaltavi; ipsi autem spreverunt me ⁸⁰. » Etsi vobis abnegatio sit familiaris, illud tamen facere non sustinerem. Eum confiteor qui me curavit, agnosco parentes meos : etiam si illi me abnegaverint, ne ita quidem angustior : novi, novi Davidem discretè exclamare : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me ⁸¹. » Exasperati porro Pharisæi dicebant : Quid ais, homo vanissime, tene Davidi confers? Et fabri filium Dominum confiteris, qui non habet ubi caput reclinet? Concedatur te visum recepisse : Deum laudato. Quid huic gratias agis? Non est

A ἐπὶ πάντων; Πόθεν οὖν ἡμῖν ἡ ἀπόδειξις, αὐτὸς δὲ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἀπαμνημόνευσε, λέγων· « Ταῦτα δὲ ἔλεγον οἱ γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος, ὅτι ἐροῦντο τοὺς Ἰουδαίους. Ἦδη γὰρ συνετίθειτο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα, ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. » Εἶδες Φαρισαϊκὴν πονηρίαν. Δέον αὐτοὺς ὁμολογεῖν τὸν Κύριον, προσπίπτειν τε, καὶ προσκυνεῖν τὸν Κτίστην, ἐπὶ δὲ καὶ τῶν καθῶν τῇ λύσει ἐπιζητεῖν· ἐκεῖνοι δὲ οὐ μόνον οὐχ ὠμολόγησαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁμολογοῦντας ἐμάστιζον. Διδὼ καὶ ὁ Κύριος κατακρίνων αὐτοὺς ἔλεγεν· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ οὐτε ὑμεῖς εἰσέρχεσθε, οὐτε δὲ τοὺς βουλομένους εἰσελθεῖν συγχωρεῖτε. »

B 10. Τί οὖν οἱ Φαρισαῖκοι χριταί; Ὡς εἶδον τοὺς γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος μηδὲν πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀποκρινόμενους, τοὺτους ἀπωσάμενοι δι' ἑτέρας θύρας, καὶ ἐκ δευτέρου προφωνήσαντες τὸν ἀναβλέψαντα παῖδα· οὐκ ἦν γὰρ παρὼν ὁ παῖς, ὅτε τὴν πεῦσιν προσήγον οἱ Φαρισαῖοι τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ· πιθανολογοῦντες (83) ἐπηρώτων πάλιν τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες αὐτῷ· Κἄν νῦν ὁμολογῇς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πᾶσι φανερὸν καθιστᾷς, ὅτι οὐκ εἰ σὺ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς· ἦδη γὰρ παρὼν ἔφησ γονεῶν ἐκείνων εἶναι, καὶ ἰδοὺ ἀκηκόαμεν παρ' αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἰ αὐτῶν υἱός, οὐδὲ ἔσχον ἐκ γενετῆς τυφλὸν τέκνον. Πῶς οὖν σὺ ἐπιτρέβῃ λέγων, ὅτι Ἀνθρωπῶς τις λεγόμενος ἴησους ἐπέχρισε πλῆθον ἐπὶ (84) τοὺς ἐφθαλμούς μου, καὶ ἐνέψαμην, καὶ βλέπω; Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἀναβλέψας, καὶ ἐπιγνοὺς αὐτῶν τὴν κακίαν, ἀνταπεκρίνατο πρὸς αὐτοὺς λέγων· Θαυμάζω, εἰ ἀληθεύετε ταῦτα λέγοντες. Οἱ γονεῖς εἶχον ἀρνήσασθαι τὸ ἴδιον τέκνον, καὶ μάλιστα μητέρα ἄρρενα, ἣ πατέρα μὴ παροξυνθεῖς; σφόδρα ἀπιστόν μοι φαίνεται τὸ λεγόμενον, καὶ τῶν ἐμῶν ἀκοῶν ἀπρόσδεκτον. Εἰ δὲ τοῦτο γέγονεν, οὐδὲν θαυμαστόν· τοῦτο ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπάρχει, διδὼ καὶ συγγνώμης ἀξιοθήσονται, ὡς ἐβόη τοῦτο ποιήσαντες. Ὑμεῖς οἱ γραμματεῖς τὸν Θεὸν ἀρνεῖσθε, καὶ ὡς μηδὲν φαῦλον πράττοντες διδάσκεσθε. Καὶ περὶ τῶν ἐμῶν γονεῶν ὁ λόγος· ὁ ὑμεῖς πρὸς τὸν Θεὸν ποιεῖτε, τοῦτο τοὺς γονεῖς πρὸς ἐμὲ ποιεῖν διαβάλλετε. Οὐχὶ περὶ ὑμῶν ὁ Κύριος ἔκραξεν ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαΐου λέγων· Ὑιοὺς ἐγέννησα, καὶ ὑψῶσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν; » εἰ καὶ ὑμῖν φίλον τὸ ἀρνεῖσθαι, ἀλλ' ὅμως ἐγὼ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἀνέχομαι. Ὁμολογῶ καὶ τὸν θεραπεύσαντά με, γνωρίζω δὲ καὶ τοὺς γεννήσαντάς με· εἰ γὰρ καὶ ἠρνήσαντό με οἱ γονεῖς μου, καὶ οὕτως οὐ διατάξω. Οἶδα, οἶδα σαφῶς βῶντα τὸν Δαβὶδ· « Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με, ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό μου. » Οἱ δὲ Φαρισαῖοι δριμυχθέντες ἔλεγον αὐτῷ· Τί λέγεις, ματαιόφρον, τῷ Δαβὶδ ἐαυτὸν συγκρίνεις; καὶ τὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος Κύριον ὁμολογεῖς, τὸν μὴ ἔχοντα

⁷⁸ Joan. ix, 22. ⁷⁹ Matth. xxiii, 13. ⁸⁰ Isa. i, 2. ⁸¹ Psal. xxvi, 10.

(83) Reg. i, πιθανολογοῦντες.

(84) ἐπὶ deest in Reg. i, 2.

ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει· Κεῖσθω, ὅτι ἀνέβλεψας· τὸν Θεὸν ὑμνοῦναι. Γι τοῦτο εὐχαριστεῖς· Οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκ τοῦ Θεοῦ· εἴ ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἂν ἔλυνεν τὸ σάββατον. « Δὲς δὲξάν τῷ Θεῷ· ἡμεῖς γὰρ οἶδαμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλὸς ἔστιν. »

11. Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ἀκούσας ὅτι ἁμαρτωλὸν τὸν Κύριον λέγουσι, τὴν ψυχὴν εὐλιγγιάσας, καὶ τὰς ἀκοὰς ἐπισχὼν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς Φαρισαίους λέγων· Τί λέγετε· Ἐμαρτωλὸς ἔστιν, ὁ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν φωτοδότης· Τί τῇ πικρῇ μέλι προσμιγνύετε· Ἐν ταῦτόν με καὶ δοξάζειν καὶ βλασφημεῖν παρακελεύετε. Τὸ μὲν δοξάζει τὸν Θεόν, καλόν, τὸ δὲ ἁμαρτωλὸν εἰπεῖν, ἐσκοτισμένης διανοίας ἔστιν ἐπιχειρήμα. Εἰ ἁμαρτωλὸς ἔστιν, δεῖξάτέ μοι ἁμαρτίας ἑμῶν ἐν αὐτῷ, καὶ πείθωμαι τῇ διδασκαλίᾳ ὑμῶν· ἢ ὑμεῖς ἑμῶν ἐν αὐτῷ ἁμαρτίας δεῖξετε, ἢ ἐγὼ θείας ἐν αὐτῷ θαυματουργίας ὑπάρχειν ἐγγύα. Καταλιμπάνω τὰ κατ' ἐμαυτὸν, καὶ λοιπὸν ἐκ τῶν ἄλλων ποιῶμαι τὴν ἐπερώτησιν· Ἐμαρτωλὸς ἔστιν, ὡς φάτε· Οὐκ οὗτος τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἐκκομιζόμενον νεκρὸν λόγῳ ἀνέστησεν· Ἐμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου ἦν τὸ ἔργον· Οὐχὶ τῶν δέκα λεπτῶν ὕψ' ἐν τῇν καταστιχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πάθους παρδολισίαν δορὰν ῥήματι ἐκκαθαίρων, εἰς τὴν ἀνθρωπώμορπον μονοειδῆ μετήνεγκε θέαν· Ἐμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου τὸ ἔργον· Οὐχὶ τὸν ὑπὸ λεγεῶνος τῶν δαιμόνων παρενοχλούμενον ἄνθρωπον, τὸν μήτε κρατηθῆναι δυνάμενον, μήτε οἶκον εἰσερχόμενον, ἀλλ' ἐν τοῖς μνημασιν αὐλιζόμενον, βασιλικῶς τῆς τυραννίδος ἀπέλυσεν (85)· Ἐμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου τὸ ἔργον· Ἀγνομονέστερόν με τῶν δαιμόνων· θέετε εἶναι· Οἱ γὰρ δαίμονες, καὶ μαστιζόμενοι ὑπ' αὐτοῦ, ὕἱον Θεοῦ αὐτὸν ἀποκαλοῦσιν· καὶ ὁ θεράπωνεὶς παρ' αὐτοῦ ἁμαρτωλὸν αὐτὸν προσφωνήσω· Ὡς Θεὸς ἐργάζεται, καὶ ὡς ἁμαρτωλὸς φημίζεται· Εἰ ἁμαρτωλὸς ἔστιν, οὐκ οἶδα· ἐν δὲ οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω. » Τοῦτο δὲ Θεοῦ, καὶ οὐχ ἁμαρτωλοῦ τὸ ἔργον.

12. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, ὡς εἶδον ἑαυτοὺς ἐπιπολὺ τῆς αἰσχύνῃς ἐμπλέους, ἀπεκρίναντο πρὸς τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες· Ἐδεῖ μὲν σε ὡς κατὰδικον μαστιγῆθαι, καὶ κατὰ τοὺς νόμους τιμωρηθῆναι· ἀλλ' ἵνα μὴ παρὰ τῶν ματαιοφρόνων ὡς βάτκανοι διαβληθῶμεν, συμπεριφερώμεθά σου τῇ ἔξει· διδὼ δὲ πρὸς τὴν ἐπερώτησιν ἀποκριθῇ τί σοι ἐποίησιν ἐκεῖνος· πῶς ἀνέβλεψας· Λέγε, τί πέπονθας· Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ἐπιβαρβήρας, προέκοπτε γὰρ τῇ πίστει, ἀνταπεκρίνετο λέγων· Πάλιν ἐρωτᾷτέ με, πῶς ἀνέβλεψα· Καθ' ἑαυτῶν πράττετε, καὶ οὐκ οἴδατε. Ὅσον θέλετε τὸ θαῦμα σβέσαι, τοσοῦτον πλειόνως αὐτὸ φαίνεται. Πάλιν ἐρωτᾷτέ με, πῶς ἀνέβλεψα, ἥδη τρίτον ὑμῖν εἶπον, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι. Ἐγὼ πάλιν θέλω ἀκούειν· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε μαθεῖσθαι αὐτοῦ γενέσθαι· Οὐχὶ διὰ τοῦτο (86) μετὰ ἀκριβείας τὴν περιοδείαν ἐρευνᾷτε· Εἰ τοῦτο βούλησθε, τὸ λοιπὸν προσέλθετε πρὸς αὐτὸν ἀνενδοιά-

A hic a Deo. Si esset a Deo, non solveret Sabbatum: « Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est ». »

11. Qui autem visum receperat, audiens illos Dominum dicere peccatorem, animo aestuans atque aures obturans, ad Phariseos respondet dicens: Quid dicitis? Num peccator est qui meis oculis lucem impertivit? Cur acerbitati mel admiscetis? Eodem momento me et gloriam dare et blasphemare jubetis. Deo gloriam dare, probum; peccatorem autem dicere illum, obtenebratae animae facinus illud est. Si peccator, mihi peccatorum signa in eo commonstrate, atque doctrinae vestrae credam. Aut peccatorum signa date: aut divinum in eo miraculorum dabo argumenta. Ea praetermitto quae me spectant, atque ex aliis interrogationes paro. An peccator est, ut vos dicitis? Nonne hic est qui filium viduae delatum mortuum verbo suscitavit? Hominisne peccatoris, an Dei Verbi opus illud erat? Nonne una decem leprosoorum morbo maculosam et pantherinam pellem verbo purgans, in humanam uniformemque transmutavit speciem? Peccatorisne hominis, an Dei opus illud est? Nonne eum qui legione daemonum agitabatur: qui neque teneri poterat, nec in domo permanere, sed in sepulcris morabatur, regio more a tyrannide liberavit? Hominisne peccatoris, an Dei Verbi opus illud? Vultin' me daemonitus ipsis ingratiorem esse? Daemones quippe etiam flagellati ab ipso, Filium Dei illum nuncupant: et ego ab ipso sanatus, peccatorem vocabo illum? Ut Deus operatur, et ut peccator proclamatur? « Si peccator est, nescio: unum scio, quia caecus cum essem, nunc video ». » Quod sane Dei, et non peccatoris est opus.

12. His Pharisei auditis, cum se viderent summo pudore affectos, responderunt ad eum qui visum receperat: Oportebat quidem te ut reum flagellari, ac secundum leges poenas luere; sed ne a vanis hominibus ut invidi insimulemur, indulgemus hoc ingenio tuo: quare responde ad interrogationem: quid fecit tibi ille homo? Qua ratione visum recepisti? Dic, tibi quid contigit? Tum ille confidenter, nam in 372 fide profecerat, respondit hisce verbis: Rursum sciscitamina, quomodo visum receperim. Contra vosmetipsos ignari agitis. Quanto magis miraculum opprimere studetis, tanto magis ipsum inclarescit. Rursum percontamini, qua ratione visum receperim: jam ter indicavi, nec credidistis mihi. « Quid iterum vultis audire? nunquid et vos vultis discipuli ejus fieri? » An ideo studiose curationis seriem perquiritis? Si id optatis, jam accedite ad illum sine dubitatione, et illuminamini: agnoscite illum sine aliqua dubi-

⁸⁵ Joan. ix, 24. ⁸⁶ ibid. 25. ⁸⁷ ibid. 27.

(85) Reg. 1, ἀπῆλθεν.

(86) Reg. 1, 2, καὶ διὰ τοῦτο.

itatione : non aversatur quemvis hominem se cum fide adeuntem. Hæc cum audissent Pharisei, maledixerunt eum cri visus fuerat restitutus, dicentes ipsi : « Tu discipulus illius es : nos enim Mosis discipuli sumus. Nos scimus quia Mosi locutus est Deus : hunc autem nescimus unde sit. Tu discipulus illius es ⁸⁵. » Qui autem visum acceperat subridendo respondit : Ego discipulus illius sum? bonum mihi convicium fecistis. O gloriosam contumeliam! Magna me imprudentes gloria affectistis. Vos Mosis estis discipuli? Ecquod potestatis vestre opus edidistis? Vos quidem Mosis estis discipuli; sed apostoli sunt medici mei discipuli. Ostendite, Mosis discipuli, aliquid contra discipulos medici mei. Si quid vobis insit potestatis, non dicam mortuos, sed dormientes excitate, sicut apostoli defunctos. Si apostolis exaquari potestis, non dicam super undas, sed super terram ambulate, sicut Petrus super mare. Si quid inest virtutis, cum apostolis concertate, non dicam spiritus, sed aves abigite, sicut apostoli dæmones. Dicite mihi : Vosne Mosis discipuli estis? Si Mosis discipuli essetis, crederetis Mosi dicenti de ipso : « Quoniam prophetam vobis excitabit Dominus Deus de fratribus vestris, tanquam me. Ipsum audietis juxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis. Erit autem, omnis anima quæcunque non audierit prophetam illum, exterminabitur ⁸⁶. » Cavete ne exterminemini, et in omnes nationes dispergamini, utpote qui illius a propheta prænuntiati hominis virtutem non agnoveritis. An ignoratis qui sit oculorum meorum medicus? Ignoratis utique, quia occidendum quaeritis. Nostis porro qui sit, et unde sit. Nam cum Herodes sciscitaretur a vobis, ubi Christus nasceretur, confestim et locum et modum indicastis, aientes eum in Bethlehem nasciturum. Cum ad caedem quaeritur, nostis; cum miracula perpetrasse ostenditur, ignoratis.

15. Erit quis fortasse qui reponat, Unde scimus cæcum illum qui visum receperat, tam probe cum Pharisæis iudiciis contendisse? Quid ais, o amice? ferrum igni admotum prorsus ignescit, ubi acuitur, scindit acutissime; et iste dominicis manibus contrectatus, ac divino inunctus sputo, nonne potuit absque syllogismorum apparatu adversus improbos rhetores argumentari? Annon de illo ac illi similibus divina dicit Scriptura : « Dominus sapientes reddit cæcos ⁸⁷. » Opportune hominem qui miro modo visum recepit, qui sincere Domino credidit, qui Judæis fortiter obstitit, rationabilem, morigeram, lacte exuberantem ovem vocare licet. Novit enim pastorem principem Christum, Pharisæicos effugit lupos : ingressus est per crucis portam in ecclesiasticum ovile. Audisti modo dicentem Dominum : « Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium,

στω, καὶ φωτισθήτω· γνωρίσατε αὐτὸν ἀναμφιδόλως· οὐκ ἀποστρέφεται τὸν μετὰ πίστεως προσιόντα αὐτῷ. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, ἐλοιδόρησαν τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες αὐτῷ· « Σὺ εἰ μαθητὴς ἐκείνου· ἡμεῖς γὰρ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί. Ἡμεῖς οἶδαμεν, ὅτι Μωσὴ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν, πόθεν ἐστὶ. Σὺ εἰ μαθητὴς ἐκείνου. » Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ὑπομειδίσας, ἀπεκρίνατο λέγων· Ἐγὼ εἰμι μαθητὴς ἐκείνου; καλῶς ἐλέξατε λοιδορησάντες με. Ὁ ὕβρεως ἐνδόξου! Ἐδοξάσατέ με μᾶλλον, καὶ οὐκ οἴδατε. Τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί; Καὶ τί δυνάμεως ἀπεδείξασθε ἔργον; Ὑμεῖς μὲν τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί· οἱ δὲ ἀπόστολοι τοῦ ἐμοῦ ἱατροῦ εἰσι μαθηταί. Ἐπιδείξατε καὶ ὑμεῖς οἱ τοῦ Μωσέως μαθηταί τί ποτε κατὰ τῶν μαθητῶν τοῦ ἐμοῦ ἱατροῦ. Εἰ τί ποτε δυνάμεως ἔχετε, οὐ λέγω νεκροὺς, τοὺς καθ' εὐδοντας διυπνίσαιτε, ὡς οἱ ἀπόστολοι τοὺς τεθνεώτας. Εἰ δύνασθε τοῖς ἀποστόλοις ἐξισοῦσθαι, οὐ λέγω ἐπὶ ὕδατος, ἐπὶ γῆς βαδίσαιτε, ὡς ὁ Πέτρος ἐπὶ θαλάσσης. Εἰ τι δυνάμεως ἔχετε, τοῖς ἀποστόλοις ἀμιλλᾶσθε, οὐ λέγω πνεύματα, τὰ θρῆνα σοθῆσατε, ὡς οἱ ἀπόστολοι τοὺς δαίμονας. Εἰπατέ μοι· Τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί; Εἰ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί, ἐπειθαρχεῖτε ἂν τῷ Μωσῇ λέγοντι περὶ αὐτοῦ· « Ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει· Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. Αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. » Βλέπετε μὴ ἐξολοθρευθήσεσθε, καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασπαρήσεσθε, ὡς τὸν προφητευσθέντος τὴν δύναμιν μὴ γνωρίζοντες. Οὐκ οἴδατε τίς ἐστὶν ὁ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν περιοδεύτης; Οὐκ οἴδατε, ἐπειδὴ πρὸς φόνον αὐτὸν ζητεῖτε. Οἴδατε δὲ καὶ τίς ἐστὶ, καὶ πόθεν ἐστίν. Ὅτε γὰρ παρὰ Ἡρώδου ἠρωτᾶσθε, ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, εὐθυβόλως καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον ἀνηγγεῖλατε λέγοντες, ὅτι ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται. Ὅτε πρὸς φονοκτονίαν ἐπιζητεῖται, γνωρίζετε· ὅτι δὲ πρὸς θαυματουργίαν ἐνδείκνυται, οὐ γνωρίζετε.

15. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα, καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ γνώσις, ὅτι ὁ ἀναβλέψας τυφλὸς τοσαύτην δικαιολογίαν εἶχε ποιῆσθαι πρὸς τοὺς Φαρισαίκοὺς κριτάς; Τί λέγεις, ὦ φίλε; σίδηρος πυρὶ προσομιλήσας ὅλως πυρακτοῦται, καὶ στομωθεὶς δξύτατα τέμνει· καὶ οὗτος τῶν ἀεσποτικῶν χειρῶν ἀξιώθεις, καὶ τοῦ θεικοῦ ἐμπύσματος, οὐκ εἶχεν ἀσυλλόγιστα κατὰ τῶν παρανόμων ῥητόρων σοφιστεῖν; Οὐ περὶ τούτου καὶ τῶν τοιοῦτων ἔλεγεν ἡ θεία Γραφή· « Κύριος σοφοὶ τυφλοὺς; » Εὐχαιρον καὶ τοῦτον τὸν παραβόλως ἀναβλέψαντα, καὶ τῷ Κυρίῳ γνησίως πιστεύσαντα, καὶ κατὰ Ἰουδαίον κραταιῶς ἐνισχύσαντα, λογικὴν, εὐπειθὲς, πολυγύλακτον πρὸς τὸν προσηγορευμένον ἄρχιτονον Χριστὸν, ἀπεπῆδησε τοὺς Φαρισαίκοὺς λύκους· εἰσῆλθε διὰ τῆς σταυρικῆς θύρας εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μάνδραν. Ἦκουες ἀρτίως τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας

⁸⁵ Joan. ix, 28, 29. ⁸⁶ Deut. xviii, 15, 19; Act. iii, 22, 23. ⁸⁷ Psal. cxlv, 8.

εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλὰ-
 χθόν, κλέπτης ἐστὶ καὶ ληστής. Ὁ θύραν ὁ Κύριος
 ἑαυτὸν προσηγόρευσε· καὶ γὰρ ὅπως μὴ τινες, θύραν
 ἀκούσαντες, ὁδῶσιν ἀπλῶς αὐτὸν περὶ θύρας λιτῆς
 λέγειν, ἐπάγει τὴν ἐρμηνείαν, ἵνα κρατύνη τὴν δι-
 δασκαλίαν· εὐθέως γὰρ προσθεὶς ἔλεγεν· « Ἀμήν,
 ἀμήν λέγω ὑμῖν· Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων·
 δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ καὶ ἐξέλθῃ, νομὴν εὐρήσει. »
 Καλῶς ὁ Κύριος θύραν ἑαυτὸν προσηγόρευσε, ὡς
 φυλάττων τοὺς ἐνδον τῆς πίστεως, ὡς ἀποσοδῶν
 τοὺς ἐξω περιαθρούντας, καὶ εἰσάγων εἰς τὴν τοῦ
 οἰκοδομητοῦ πατρὸς συνουσίαν. Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει
 τὸν Πατέρα εἰ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν λέ-
 γοντα· « Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός,
 καὶ ὃ ἐάν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. » Ἐγὼ εἰμι
 ἡ θύρα τῶν προβάτων. Καλῶς ὁ Κύριος ἑαυτὸν προ-
 ηγόρευσε θύραν, καὶ οὐ θύρας· εἰς γὰρ ὁ Πα-
 τὴρ (87), καὶ εἰς ὁ Υἱός, καὶ ἐν Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 καὶ οὐ τρεῖς θεοί· ἀλλὰ μία θύρα γνώσεως. Καὶ τίς
 τοῦτου μάρτυς; Παῦλος βοῶν· « Εἰς Κύριος, μία
 πίστις, ἐν βάπτισμα. » Οὐδαμοῦ, οὐ δύο, οὐ τρεῖς,
 οὐ τέσσαρες, οὐ πέντε, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ εἰς, ἐπειδὴ
 καὶ μία θύρα, εἰς Κύριος, ἀδιαίρετος οὐσία· μία
 πίστις, ἡ ἀδαθμίδοτος δοξολογία (88), ἐν βάπτισμα,
 καὶ ἀκαπλήτευτος φῶτισμα· ἀ ταύτην ἔχον τὴν γνῶ-
 σιν διὰ τῆς θύρας εἰσέρχεται, καὶ τῇ θύρᾳ Χρι-
 στοῦ (89) περιπτύσσεται, καὶ τῆς θύρας οὐ χωρί-
 ζεται.

14. Ἡμεῖς ὁ Κύριος ἀρτίως ἴδια πρόβατα ἀκολα-
 κεύτως προσηγόρευσε. Ἰδια πρόβατα, ὡς πολυπο-
 κοῦντα τῇ φιλοπτιχίᾳ· ὡς πλεονάζοντα τὸ γάλα τοῦ
 θρεπτικοῦ λόγου (90)· ὡς χλοαζόμενα τὸ τοῦ Κυρίου
 σῶμα· ὡς πειθομένους τῇ σταυρικῇ βακτηρίᾳ· ὡς
 συναγομένους τῇ τριπλόκῳ τῆς πίστεως ἀλύσει· ὡς
 μὴ λειποτακτοῦντας, ἀλλ' ἐπεριδομένους τῷ ἀκρο-
 γωνίᾳ λίθῳ Χριστῷ. Θύραν ὁ Κύριος ἑαυτὸν προ-
 ηγόρευσε καὶ καλῶς θύραν· ἔχει γὰρ δύο παραστά-
 δας (91), τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην· ὁδὸν
 καὶ ὑπέρθυρον, περιτομὴν καὶ ἀκροθυσίαν· οἶκον
 τὴν ἐκκλησίαν· τράπεζαν τὸ θυσιαστήριον· ἄρτον
 τὸν ἁγνόν· κρατῆρα τὸν μουσικὸν οἶνον· χρυσὸν τὴν
 ἀκρίβητον πίστιν· ἄργυρον τὴν λαμπρὰν πολιτείαν·
 μαργαρίτας τὰ θεῖα δόγματα· χλαῖναν τὴν στολὴν
 τοῦ βαπτίσματος. Ἦκουες ἀρτίως αὐτοῦ λέγοντος·
 « Ἐγὼ εἰμι ὁ Ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλός
 τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. »
 Ἐαυτὸν ὁ Κύριος ἠνέτειτο· ὁ γὰρ (92) ἡμέλλει ποιεῖν,
 προέλεγεν· οὐδεὶς γὰρ ὑπὲρ τῶν προβάτων θάνατον
 κατεδέξατο εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Κύριος. Αὐτὸς μόνος ὑπὲρ
 τῶν λογικῶν προβάτων κατεδέξατο θάνατον, οὐκ ἀκού-
 σιον, ἀλλ' ἐκούσιον· θάνατον οὐκ ἐπιζημιον, ἀλλ'
 ἐπικερδὴ· θάνατον οὐ φόβος δεκτικόν, ἀλλ' ἀφθαρ-

A sed ascendit aliunde, ille fur est et latro⁸⁸.
 Ostium sese Dominus appellat; etenim ne fortasse
 quidam, ostium audientes, arbitrarentur eum de
 communi quodam ostio verba facere, interpreta-
 tionem subjungit, ut doctrinam firmet suam:
 continuo enim adjicit: « Amen, amen dico
 vobis: Ego sum ostium ovium: per me si quis
 ingreditur, et egredietur, pascua inveniet⁸⁹. » Pul-
 chre Dominus ostium sese vocavit, utpote qui cu-
 stodiat eos qui intus in fide sunt: qui et abigat
 373 eos qui foris circumspiciunt: qui inducat
 ad patrisfamilias consortium. Nemo quippe cogno-
 scit Patrem, nisi per Filium, sicut ipse dicit:
 « Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit
 Filius revelare⁹⁰. » Ego sum ostium ovium. Probe
 B sese Dominus ostium appellat, et non ostia: unus
 enim Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus: et
 non tres dii; sed unum cognitionis ostium.
 Equisnam hujusce rei testis? Paulus qui ela-
 mat: « Unus Dominus, una fides, unum bap-
 tisma⁹¹. » Nusquam duo, non tres, non quatuor,
 non quinque; sed ubique unus, quandoquidem
 unum ostium; unus Dominus, indivisa substan-
 tia: una fides, gloria scilicet nullis distincta gra-
 dibus: unum baptisma, ac pura illuminatio.
 Qui hac instructus est cognitione, per ostium
 ingreditur, ac ostio, Christo scilicet, circumdatur,
 neque ab ostio separatur.

14. Nos modo Christus citra adulationem pro-
 prias vocavit oves: proprias oves, utpote lani-
 geras beneficentia erga pauperes: ut plenas lacte
 exuberante nutricantis sermonis: ut pastas Do-
 mini corpore: ut obsequentes baculo crucis: ut
 triplicata coactas fidei catena: ut ordinem minime
 deserentes, sed innixas angulari lapide Christo.
 Ostium sese Dominus appellavit: ac pulchre
 ostium, habet enim postes duos, Vetus ac Novum
 Testamentum, limen ac superliminare, circumci-
 sionem ac præputium; domum, ecclesiam; men-
 sam, altare: panem, agnum; craterem, mysti-
 cum vinum; aurum, sinceram fidem; argentum,
 præclaram vitæ rationem; margaritas, divina do-
 gmata; chlenam, baptismatis stolam. Audisti modo
 ita loquentem illum: « Ego sum Pastor bonus, bo-
 nus pastor animam suam ponit pro ovibus⁹². »
 Dominus semetipsum adumbrabat, quod enim erat
 facturus prænuntiabat. Nemo quippe mortem pro
 ovibus subit, nisi solus Dominus. Ipse solus pro
 rationalibus ovibus mortem sustinuit, non invite
 sed sua sponte, mortem non damnosam sed per-
 utilem; mortem non corruptionis capacem, sed
 incorruptionis conciliatricem: mortem fide intel-

⁸⁸ Joan. x, 1. ⁸⁹ ibid. 9. ⁹⁰ Matth. xi, 27. ⁹¹ Ephes. iv, 5. ⁹² Joan. x, 11.

(87) In Reg. 2 articulus deest.

(88) Apud Græcos duplex est δοξολογία: prima eaque major est, Hymnus, Gloria in excelsis; altera quæ minor vocatur, est versus: Gloria Patri, quam hic indicari putamus.

(89) Reg. 2, καὶ τὴν θύραν Χριστόν. Mox idem,

ἡμεῖς ὁ Κύριος. Editi, ὁμᾶς ὁ Κύριος.

(90) Reg. 2, γάλα τὸ θρεπτικόν· ὡς χλοαζ. Mox idem, πειθομένη.

(91) Reg. 1, 2, παραστάτας. Mox Reg. 2, ὁδὸν καὶ ὑπέρθυρον.

(92) Ita Reg. 2. In editis, γὰρ deest.

ligendam, non curiosius examinandam : mortem A
non ad mortis consuetudinem contingentem, sed
quæ ipsius mortis mors esse deprehendatur. Nisi
enim Dominus voluntarie mortem suscepisset, ne-
quaquam diabolus mortem pertulisset. Quamobrem
exclamat Paulus hisce verbis : « Absorpta est mors
in victoria. Ubi est, mors, stimulus tuus? Ubi est,
inferne, victoria tua? » Verum hic sermonem ob-
signantes nostrum, gratias Deo agamus : cui gloria
et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

» I Cor. xv, 54.

σίας χορηγόν· θάνατον πιστεῖ καταννούμενον, οὐ πολυ-
πραγμονούμενον· θάνατον οὐ καθ' ὁμοιότητα τοῦ
θανάτου γενομένου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου θάνατον
εὐρισκόμενον. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Κύριος τὸν ἐκούσιον θά-
νατον κατέδειξεν, οὐκ ἂν ὁ διάβολος· θάνατον ὑπέ-
μεινε. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος βοῶν ἔλεγε· « Κατεπόθη
ὁ θάνατος· εἰς νίκος. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον;
Ποῦ σου, ἄδη, τὸ νίκος; » ἀλλ' ἐνταῦθα τὸν λόγον
σφραγίσαντες, τῷ Θεῷ εὐχαριστήσωμεν, ᾧ ἡ δόξα
καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN DUAS SEQUENTES HOMILIAS ADMONITIO.

Duas sequentes homilias ejusdem esse scriptoris arguit cum styli genus tum ordo atque series orationis :
quare consequenter ponuntur in Regio codice 205. Athanasii porro eas esse credidit vir eruditus Hol-
steinus, licet in iis Athanasianum nihil compareat. Frigidum quippe est orationis genus, quod nihil
nervorum, nihil salis obtineat : nec magnum sese prodit in ejus structura hujusce scriptoris judicium.
Etiam si porro aliunde non liqueret esse has homilias Athanasio abjudicandas, coarguunt sane isthæc sub
finem secundæ homilias verba : τρεῖς ὑποστάσεις κηρύττοντες, μίαν θεότητα ὁμολογούντες, fuisse illas
post Nestorianam vulgatam hæresin descriptas. Licet enim ὑποστάσεων quandoque meminerit Athanasius,
nunquam tamen ait tres hypostases in confesso apud omnes esse : imo in synodali epistola Alexandrina,
nihil interesse inquit, si vel una solum vel tres hypostases esse dicantur, dum recta seruetur sententia.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἰς τὸ· Πορεύεσθε εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ εὐρήσετε ὄνον
δεδεμένον, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.

S. P. N. ATHANASII.

In illud Evangelii secundum Matthæum : *Ite in castellum quod contra vos est, et invenietis asinam alligatum et pullum cum eo : solventes, adducite mihi* ».

374 1. Iteratis nos beneficiis donans Deus, B
suamque in nos gratiam effundens, simul doctrina
sua animas nostras excitat. Iis enim qui hujus sæ-
culi malis premuntur, ejusque negotiis distrahun-
tur, hoc Deus sæculum cordi imprimit, ut cogno-
scant homines, se non sæcula expectare, sed hoc
duntaxat sæculum in phantasia habere. Ut itaque
de futuro sæculo prospiciant, innatam nobis per
liberum arbitrium doctrinam largitus est. Omnes
igitur homines, sapientes et insipientes, principes
et privati, divites et pauperes, compertum habent
mortem omnes excepturam. Illud enim est, hoc
sæculum in phantasia habere; hoc autem est,
unumquemque finem suum ob oculos ponere. Ple-
rique gnari obventuram sibi mortem, putant se
post hoc sæculum fore quasi nunquam exstilis-
sent : quales erant qui aiebant : « Exigua et tri-
stis est vita nostra, nec est regressus finis nostri.
Venite ergo, inquit, et fruamur bonis quæ sunt ;

1. Πάλιν ἡμᾶς εὐεργετῶν ὁ Κύριος, καὶ τὴν οἰκίαν
ἑαυτοῦ εἰς ἡμᾶς ἐκτείνων χάριν, ὁμοῦ καὶ διὰ τῆς
ἑαυτοῦ διδασκαλίας τὰς ἡμετέρας διεγείρει ψυχάς.
Τοῖς γὰρ ἐν τῷ βίῳ ποτὶν μοχθήσασιν, καὶ περισπα-
σθεῖσιν ἐν τοῖς αὐτοῦ πράγμασιν, ὁ Θεὸς τὴν αἰῶνα
τοῦτόν ἐν καρδίᾳ δίδωκεν, ὅπως γνόντες γινώσκονται
οἱ ἄνθρωποι, ὅτι οὐ τοὺς αἰῶνας διαμενοῦσιν, ἀλλὰ τὸν
αἰῶνα τοῦτον φαντάζονται. Ἵνα οὖν καὶ τοῦ μέλ-
λοντος αἰῶνος πρόνοιαν ποιῶνται, ἐμφυτον ἡμῖν
μάθησιν διὰ τοῦ αὐτεξουσίου ἐχαρίσατο. Πάντες οὖν
οἱ ἄνθρωποι, σοφοὶ τε καὶ ἄφρονες, ἄρχοντες καὶ
ιδιώται, πλοῦστοι καὶ πέννιες ἴσασιν, ὅτι θάνατος
πάντας διαδέχεται. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸν αἰῶνα τοῦτον
φαντάζεσθαι· τοῦτό ἐστιν ἕκαστον τὸ ἑαυτοῦ τέλος
πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν. Πολλοὶ δὲ, καὶ τοῦτο εἰδότες,
ὅτι θάνατος αὐτοὺς διαδέχεται, οἰοῦνται μετὰ τοῦτον
τὸν αἰῶνα ἔσσεσθαι ὡς οὐχ ὑπάρχοντες· οἳ ἦσαν οἱ
εἰπόντες· « Ὀλίγος ἐστὶ καὶ λυπηρὸς ὁ βίος ἡμῶν,
καὶ οὐκ ἐστὶν ἀναποδισμὸς τῆς τελευταῆς ἡμῶν. Δεῖ τε

» Matth xxi, 9.

ὦν, φασί, καὶ ἀπολαύσωμεν τῶν ὄντων ἀγαθῶν. Ὁ αὖτις πολυτελοῦς καὶ μύρων ἐμπλησθῶμεν. » Τούτους δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διατίθεισι λέγοντας : « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Εἰ τοσοῦτον ὦν ἰσχυσαν γινῶναι οἱ ἄθλιοι, ὅτι ὀλίγος ἐστὶ καὶ λυπηρὸς ὁ βίος αὐτῶν· πῶς τὸν τῶν ἀγαθῶν ποιητὴν τάχιον οὐκ εὖρον; μόνον ὦν σοφοῦ ἐστὶ γινῶναι τὰς αἰτίας τῶν γενομένων· οἶδε γὰρ σαφῶς, καὶ πῶς ἐγένοντο, καὶ οὐ χάριν ἐγένοντο· οἶδαν, ὅτι τῶν πάντων ὁ θεὸς ποιητὴς ἐστίν· ἤκουσε γὰρ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος : « Εἰτε ἐσθίετε, εἰτε πίνετε, εἰτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. » Οἱ δὲ τῷ βίῳ τούτῳ χρησάμενοι, ὥς ἐν νεότητι σπουδαίως, καὶ τῇ αὐτῶν κακίᾳ καταδαπανηθέντες ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, οὐκ ἔγνωσαν τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἦσαν ἀκριβοῦσαντες περὶ τούτων τὸν νοῦν, πάντως ἂν καὶ τὸν τούτων δημιουργὸν Θεὸν τάχιον ἐπεγίνωσκον· « Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλοῆς κτισμάτων ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. » Ὅδῳ ὦν κέχρηται ἀγούσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῶν κτισμάτων ἐπὶ τὸν τῶν ἀπάντων κτίστην καὶ δημιουργόν.

2. Ταῦτα μὲν προσεθήκαμεν τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ περ πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθησαν· καὶ οὐκ ἐφθόνη διαβόλου θάνατος ἐτήληθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ σιραις τῶν αὐτοῦ ἁμαρτημάτων ἕκαστος ἐσφίγγετο. « Ἐβασίλευσε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ. » Ἀλλ' ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λυτροῦμενος τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ζωοποιῶν τοὺς τεθνατωμένους. Ἀμέλει καὶ ὁ θεσπέσιος Ἀπόστολος, τοῦτο ἐπιστάμενος, ἔγραψε λέγων· « Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῶ μᾶλλον τῷ τοῦ ἐνὸς δικαιοώματι ἡ χάρις εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαιοσύνην ζωῆς. » Ἐπεδήμησε τοιγαροῦν πρὸς ἡμᾶς ὁ ζῶν καὶ ἐνεργὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ εἰκόνη ἡ ἀπαράλλακτος, ὁ Υἱὸς ὁ μονογενὴς, ὁ δὲ οὗ γονάσιν οἱ αἰῶνες, φέρων ἐς τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καθαρῶν τῶν ἁμαρτιῶν ποιησάμενος. Ὡς ἀποστέλλει δύο μαθητάς εἰς τὴν κατέναντι κώμην, λέγων πρὸς αὐτούς· « Πορεύθητε εἰς τὴν κατέναντι τὴν κατέναντι ὁμῶν, καὶ εὐθὺς εὐρήσετε θύον δεδεμένον, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. » Ματθαῖος μὲν διαγράφων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς γενόμενα, θύον καὶ πῶλον ὀνόμασε· Λουκᾶς δὲ τὰ ἀμφοτέρω εἰς μίαν ἐνότητα ἀνακεφαλαιούμενος, πῶλον ὀνομάζει· φησὶ γὰρ οὗτος Λουκᾶς ἐν τῷ καθ' αὐτὸν Εὐαγγελίῳ· « Ἀπέστειλε δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰπὼν· Ὑπάγετε εἰς τὴν κατέναντι κώμην· ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ᾧ οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἐκάθισε· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. » Εὐρήσεις οὖν τὸν Ματθαῖον πανταχοῦ δύο ὀνομάζοντα, τὸν δὲ Λουκᾶν εἰς ἐν τὰ δύο ἀνακεφαλαιούντα. Οἶον καὶ ἐπὶ τῶν τυφλῶν, ὁ Ματθαῖος δύο πάλιν ὀνομάζει, εἰπὼν· « Καὶ παρ᾽ αὐτοῦ ἐκείθεν τῷ Ἰησοῦ ἠκολούθησαν αὐτῷ δύο τυ-

A vino pretioso et unguentis nos impleamus²². » Hoc et beatus Paulus sic loquentes exhibet : « Manducemus et bibamus : cras enim moriemur²³. » Si ergo miseri illi tantum cognoscere valuerunt, exiguam scilicet ac tristem esse vitam suam : cur bonorum auctorem citius non invenerent ? Solius itaque sapientis est nosse rerum causas : manifeste novit quippe, quo modo et quo fine res factæ sint : novit Deum, omnium esse factorem : audivit quippe dicentem Apostolum : « Sive manducatis, sive bibitis, sive quid facitis : omnia in gloriam Dei facite²⁴. » Qui vero vita hujus sæculi vivunt, tanquam in juventute celeriter, et malitia propria a principio ad finem usque consumpti, non norunt officia Dei. Nam si mente sua accurate illa considerassent, citius plane eorum creatorem Deum agnovissent : « Ex magnitudine enim ac specie creaturarum, auctor earum perspicitur²⁵. » Viam ergo ad usum proposuit, quæ homines ducat a creaturis ad omnium creatorem et opificem.

2. Hæc orationi nostræ præfiximus, quia omnes quasi oves erraverunt, et quia « invidia diaboli mors intravit in mundum²⁶, » ac vinculis peccatorum suorum quisque constringitur. « Regnavit enim mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ²⁷. » Sed venit Dominus noster Jesus Christus, redempturus captivos, et mortuos vivificaturus. Hujus sane rei gnarus beatus Apostolus, hæc scripsit : « Si enim unius delicto multi mortui sunt ; multo magis unius justificatione gratia in omnes homines ad justitiam vitæ²⁸. » Peregrinatum itaque ad nos est vivum et efficax Dei Verbum, atque imago invariabilis, Filius unigenitus, « per quem secula facta sunt, portansque omnia verbo virtutis suæ, purificationem peccatorum faciens²⁹. » Idcirco mittit discipulos duos in castellum e regione situm, dicens eis : « Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea ; solvite et adducite mihi. » 375 Matthæus quidem describens Ecclesiam, ejusque prolem, asinam et pullum nominavit. Lucas vero in unum ambo complexus, pullum nominat : ait enim ipse Lucas in Evangelio suo : « Misit duos discipulos suos dicens : Ite in castellum quod contra vos est : in quod introeuntes, invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo unquam hominum sedit : solvite illum et adducite mihi³⁰. » Invenies itaque Matthæum duo ubique nominare ; Lucam vero duo in unum complexi. Cujusmodi est illud de cæcis, quos Matthæus duos item memorat, dicens : « Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes et dicentes : Miserero nostri, fili David³¹. » Lucas vero duos in unum complexus, ait : « Factum est autem, cum appro-

²² Sap. II, 5, 6. ²³ I Cor. xv, 52. ²⁴ I Cor. x, 31. ²⁵ Sap. xlii, 5. ²⁶ Sap. II, 24. ²⁷ Rom. v, 14. ²⁸ ibid. 15. ²⁹ Hebr. i, 3. ³⁰ Luc. xix, 29, 30. ³¹ Matth. ix, 27.

pinquaret Jericho, cæcus quidam sedebat secus viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat, quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazareus transiret, et clamavit dicens: Jesu, filii David, miserere mei ⁶. Similiter deprehendes demoniacos duos nominare Matthæum; Lucam vero accuratiore mente, pie pro duobus unum dicere. Matthæus ergo de duobus sic loquitur: « Et cum venisset trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes demonia, de monumentis exeuntes, sævi nimis ⁷. Lucas vero unum pro duobus scripsit his verbis: « Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam ex urbe, qui habebat demonia jam a temporibus multis ⁸. Ubique ergo Matthæum invenies semper de duobus loquentem, Lucam autem de uno. Non quod divina labantur Evangelia, absit! nec quod opposita loquantur, qui uno eodemque Spiritu sancto repleti sunt: unam enim eandemque vim in sacris litteris sancti viri conservant.

ἑαυτοὺς ἐφθέγγαντο οἱ ἐξ ἑνὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῶν ἁγίων Γραφῶν δύναμιν οἱ ἅγιοι.

3. Horum porro mentio a nobis facta est, non quod proposito nostro exciderimus. Lectum namque fuit nobis, ut audivistis, Evangelium secundum Matthæum. Scripturæ porro sententia hæc est: « Tunc misit Jesus duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum, quod contra vos est: et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea; solvite et adducite mihi. Jam supra diximus asinam istam, Ecclesiam esse ex gentibus coactam: pullus autem, pater noster Adam est, quem Satanæ versutiis suis alligavit. Ipsa quippe asina immundum erat animal ⁹, ut quæ cibum non ruminaret sursum ducendo ac demittendo: quæ est gentium Ecclesia. Nam antehac illa idolis suis contaminabatur, immundoque polluebatur sanguine; ita ut per Jeremiam prophetam ei dicatur: « Fornicata es cum pastoribus multis ¹⁰; sed Dei Filius hominum amantissimus, ad nos peregrinatus est: et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis ¹¹. Neque enim angelorum erat, Dei creaturam salvam facere; sed Verbi, Dei et hominis. Ipsi quippe debebatur illud, utpote qui creator diceretur. Mittit itaque discipulos duos in castellum e regione situm, qui solverent asinam atque pullum, et ut exhiberet eam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem amplius maculam, aut aliquid eorum, quæ superius dicta sunt de illa: sed et ut sit sancta et immaculata Christo ¹². Ita enim qui ex ea nascuntur futuri sunt: « populus acceptabilis, sectator bonorum operum ¹³. »

ἅφλοῖ, κρίζοντες καὶ λέγοντες: « Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὸς Δαβὶδ. » Ὁ δὲ Λουκᾶς τοὺς δύο εἰς ἓνα ἀνακαταλαιοῦμένους φησιν: « Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτὸν εἰς Ἱερικὺν, τυφλὸς τις ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν, προσαιτῶν. Ἀκούσας δὲ ὄχλου διαπορευομένου, ἐπυνθάνετο τί ἂν εἴη τοῦτο. Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτῷ, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζαρεὺς (93) παρέρχεται, καὶ ἔδωκε λέγων Ἰησοῦ υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με. » Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων εὐρήσεις τὸν μὲν Ματθαῖον δύο ὀνομάζοντας, τὸν δὲ Λουκᾶν ἀκριβεστέρᾳ τῇ διανοίᾳ εὐσεβὸς ἀντὶ τῶν δύο ἓνα εἰρηχότα. Φησὶν οὖν ὁ Ματθαῖος περὶ τῶν δύο οὕτως: « Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γερασσηνῶν, ὑπήντησαν αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι, ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, χαλεποὶ λίαν. » Λουκᾶς δὲ τοὺς δύο εἰς ἓνα γράφων ἔλεγεν: « Ἐξεληθόντι δὲ αὐτῷ ἐν τῇ γῇ ὑπήντησεν ἀνὴρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν. » Πανταχοῦ οὖν εὐρήσεις τὸν Ματθαῖον διττῶς περὶ πάντων φεγγόμενον: τὸν δὲ Λουκᾶν ἐνικῶς διαλεγόμενον. Ὡστε οὐκ ἐσφαλμένα εἰσι τὰ θεῖα Εὐαγγέλια, μὴ γένοιτο! οὔτε πάλιν ἀντίθετα ἐμφορούμενοι: μίαν γὰρ καὶ τὴν αὐτὴν σώζουσι διὰ

3. Τούτων δὲ καὶ ἡμεῖς ἐμνημονεύσαμεν οὐκ ἐκτεστώντες τοῦ προκειμένου· ἀνεγνώσθη γὰρ ἡμῖν, ὡς ἠκούσατε, Εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ματθαῖον. Ἡ δὲ περιχορὴ τῆς Γραφῆς ἐστὶν αὕτη: « Τότε Ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητάς, λέγων αὐτοῖς: Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην, τὴν κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὐρήσετε θῶν δεδομένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. » Ἦδη προεῖρήκαμεν, ὅτι αὕτη ἡ θῶν ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία ἐτύγχανεν· ὁ δὲ πῶλος ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀδάμ ἐστίν, ὃν ἔδωκεν ὁ Σατανᾶς ταῖς αὐτοῦ πανουργίαις. Αὕτη γὰρ ἡ θῶν ἀκάθαρτον ζῶον ἐ χρημάτιζε, μὴ ἀνάγουσα, μήτε κατάγουσα μηρυκισμόν· ἥτις ἐστὶν ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία· ἐμιαίνετο γὰρ πρὸ τούτου ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς, καὶ ἐμολύνετο ἐν τοῖς ἀκαθάρτοις αἵμασιν· ὡς λέγεσθαι πρὸς αὐτὴν διὰ Ἱερεμίου (94) τοῦ προφήτου: « Ἐμοίχευσας ἐν ποίμει πολλοὺς· ἀλλ' ὁ φιλόκωπος τοῦ Θεοῦ Ὑἱὸς ἐπεδῆμυσε πρὸς ἡμᾶς, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπὸ φόβον μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Οὐ γὰρ ἦν ἀγγέλου τὸ σῶσαι κτίσιν Θεοῦ, ἀλλὰ Λόγου, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Αὐτῷ γὰρ καὶ ἐχρεώσαστο, τῷ καὶ κτίσῃ εἰρημένῳ. Ἀποστέλλει οὖν τοὺς δύο μαθητάς εἰς τὴν κατέναντι κώμην λύσαι τὴν θῶν καὶ τὸν πῶλον, « ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἐνδοξὸν Ἐκκλησίαν, μηκέτι ἔχουσαν σπιλον ἢ ῥυτίδα, ἢ ἄλλο τι· τῶν προλεχθέντων περὶ αὐτῆς· ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἀμωμος τῷ Χριστῷ. » Οὕτως γὰρ καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς γεννώμενα ἔσονται εἰς « λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. »

⁶ Luc. xviii, 35-38. ⁷ Matth. viii, 28. ⁸ Luc. viii, 27. ⁹ Levit. xi, 4. ¹⁰ Jer. iii, 1. ¹¹ Philip. ii, 7. ¹² Ephes. v, 27. ¹³ Tit. ii, 14.

(93) Reg., Ναζωραῖος.

(94) Reg. 2, διὰ Ἡσαίου. Mox idem, ἐμοίχευσα.

4. Ἀπέρχονται οὖν οἱ δύο μαθηταὶ εἰς τὴν κατάναντι κώμην, καὶ λύουσιν τὴν θύον καὶ τὸν πῶλον, κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς παρὰ τοῦ διδασκάλου. Ἀνεκαλέσατο γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἑπουράνιον πόλιν, τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ. Ἐλυσε δὲ ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν· ὡς καὶ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν πρὸ πολλοῦ βοᾶν καὶ λέγειν· « Ἐδωκά σε εἰς διαθήκην γένους μου, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν ἀνειμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει· » Πορεύονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην. Κώμην δὲ ἐὰν ἀκούσῃς, τὸν περιγίειον τοῦτον κόσμον ὑπολαμβάνει· ἡ γὰρ πόλις ἡ ἑπουράνιος ἐστίν, ὡς προείπαμεν. Τὸ δὲ, καὶ « Εἰς τὴν κατέναντι κώμην, » Μωσῆς ἐν τῇ Γενέσει προσήμειναν, εἰπὼν· « Ἀπόκησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς, καὶ ἐκέλευσε τὰ χερουβὶμ, καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφόμενην φυλάττειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. » Οὐδενὸς γὰρ ἄλλου ἢν εἰσαγαγεῖν ἡμᾶς, θέν ἐξεδιήθημεν, ἢ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, τοῦ τεθεικότος τὰ χερουβὶμ φυλάττειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Οὐδενὸς γὰρ ἄλλου ἢν ἀνακαλέσασθαι ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἑπουράνιον πόλιν ἢ αὐτοῦ, τοῦ ἀποφθναμένου καθ' ἡμῶν. Οὕτως οὖν νοηθήσεται καὶ τὸ ἐπὶ τῆς θύου καὶ τοῦ πώλου, ὅτι πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστίν. Ὑποδείγμασι γὰρ κέχρηται ἡ θεία Γραφή· κἀν γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν διαλάβω, τὸν ἀνθρωπὸν σημαίνω· κἀν τοῦ Ἀδὰμ μνήμην ποιήσωμαι, ἀλλὰ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἀνθρωπότητα ὁμολογῶ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ἵνα τὸ πεπλανημένον ἐπιστρέψῃ, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ζητήσας εὕρῃ. Αὐτὸς γὰρ ἐστίν ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους, καὶ ἀνορθῶν τοὺς κατεβράχμενους, καὶ ἀνακαλούμενος τοὺς ἐκπεσόντας, καὶ λυτροῦμενος τοὺς αἰχμαλώτους. Τοῦτο δὲ μνηνὼν ὁ θεοφόρος Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς ᾄδει, λέγων· « Ἐπιστρέφον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, ὡς χειμάρρους ἐν τῷ νότῳ· » οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος καταλάμψαντος, περὶ οὗ γέγραπται· ὁ Γαλιλαῖα τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα. » Τῆς γὰρ παρουσίας τοῦ Σωτῆρος καταλαμπάσῃς τὰ σύμπαντα, λύεται λοιπὸν ἡ θύος καὶ ὁ πῶλος ἐκ τῶν δεσμῶν. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἤρεν, ὡς φησὶ διὰ τοῦ προφήτου· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀμαρτίας σου. »

5. Δεῖξωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἀγαθὸν τῇ ψυχῇ ἐαυτῶν· λύσωμεν πάντα δεσμὸν (95) ἀδικίας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κυρίως ἀγαθόν, ἵνα ἐν οἷς αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ὀρθῶς καὶ καλῶς ἐπολιτεύσατο, μανθάνωμεν αὐτὸν μὴ λόγῳ μόνον παραδεδοκῆναι ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ πράγμασι τὰ συμφέροντα. Ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἐνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφρεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Δήσαντες γὰρ ἡμῶν πῆδας καὶ χεῖρας οἱ πρὸ τοῦτου κύριοι, ἡχμαλωτεύσαν ἡμᾶς, προκόπτειν οὐκ

4. Abeunt ergo discipuli duo ad vicum ex adverso situm, solvuntque asinam et pullum, prout sibi a magistro jussum fuerat. Revocavit enim nos ex vico contra posito, ad caelestem civitatem, supernam Jerusalem. Nos autem solvit ex vinculis diaboli; ut et Isaias propheta jam olim exclamaret: « Dedit te in foedus generis mei in lucem gentium: ut aperias oculos caecorum, et **376** educas ex vinculis remissos, et ex domo carceris sedentes in tenebris ¹⁴. » Abeunt discipuli in castellum e regione positum. Castellum porro cum audis, terrenum hunc mundum intellige. Civitas enim caelestis est, uti supra diximus. Illud autem: « In castellum quod contra vos est, » Moses in Genesi olim significarat dicens: « Collocavit Deus Adam e regione paradisi voluptatis: jussitque cherubim, et flammam gladium atque versatilem custodire viam ligni vitae ¹⁵. » Neque enim alterius cujusdam erat reducere nos ad locum unde fuimus expulsi, nisi ipsius Domini, qui cherubim posuerat ad custodiendam viam ligni vitae. Nullus erat alterius revocare nos ex castello e regione sito ad caelestem civitatem, quam ejus qui in nos protulit sententiam. Ita ergo intelligitur, asinam illam memoratam atque pullum, esse totum humanum genus. Exemplis namque utitur divina Scriptura: nam licet Ecclesiam accipiam, hominem significo, et si Adamum memorem, una totum genus humanum defiaro. Idcirco enim advenit Dominus ac Salvator noster Jesus Christus, ut quod erraverat reduceret, et quod perierat quaerens inveniret. Ipse namque est qui solvit compeditos, qui confractos erigit, qui lapsos revocat, qui captivos redimit. Quod indicans deifer ille David in Psalmis ita canit: « Convertre, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in austro ¹⁶. » Hic est qui tenebras illustrat, de quo scriptum est: « Galilaea gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam ¹⁷. » Salvatoris quippe adventu cuncta illustrante, solvit demum asina atque pullus ex vinculis. Ipse enim peccata nostra tulit, ut per prophetam ait: « Ego sum qui deleo peccata tua ¹⁸. »

γὰρ καὶ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἤρεν, ὡς φησὶ διὰ τοῦ

5. Ostendamus ergo et nos bonum animae nostrae: solvamus omne iniquitatis vinculum. Illud namque est proprie bonum; ut quoniam ipse Magister recte atque probe conversatus est, ediscamus ipsum, non verbo tantum, sed re ipsa, nobis congruentia tradidisse. Audi enim illum propheta voce dicentem: « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, praedicare captivis remissionem, et caecis visus restitutionem ¹⁹. » Qui enim ante istum domini erant, ligatis pedibus manibusque nos captivos tenebant, nec permittebant nos proficere in

¹⁴ Isa. XLII, 6, 7. ¹⁵ Gen. III, 24. ¹⁶ Psal. CXXV, 4. ¹⁷ Isa. IX, 2. ¹⁸ Isa. XLIII, 25. ¹⁹ Isa. LXI, 1.

(95) Reg. σύνδεσμον.

via veritatis. At Dei Filius erga homines benignus, ad genus humanum peregrinatus, nos liberavit. Proprios enim discipulos misit, solvitque nos a vinculis diaboli. Mirabilia itaque illa signa a Jesu edita, licet secundum historiam sensibili modo facta fuerint, at spiritualium gratia gesta sunt. Quæ historiam spectant impleta quidem sunt, atque divinæ res erant, quæ iis significabantur. Nisi enim divinæ res fuissent significatæ, nequaquam prophetæ adventum ipsius prænuntiaturi fuissent. Isaias itaque clamat dicens: « Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum ulium subjugalis ³⁷. » Hisce a Jesu mirabilibus perpetratis signis nihil adjiciendum, nihil detrahendum. Omnia enim perfecte et absque ullo defectu effecit. Erat namque potens in opere et sermone. Hæc sane Psalmista declarat his verbis: « Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua, intende, prospere procede, et regna ³⁸. » Magna itaque potentia sua totum liberavit humanum genus.

6. Hæc porro Jesus signa fecit præsens ipse nobiscum, ut timeamus a facie ejus. Quod autem ea sint sensibilia spiritualium symbola, audi. Venit quippe Salvator in primis ut hominis animam beneficio donaret. At quandoquidem multis ignotum illud **377** erat, per curationes sub aspectum cadentes, occultam salutem animæ indicabat. Enimvero ipsi, dum concederet peccatorum paralytico remissionem, fides non habebatur: dicebant quippe Judæi: « Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus ³⁹? » Dehinc postquam quod occultum ac præcipuum erat latenter fecerat; secundo loco corpus curavit. Ait enim ipsi: « Surge, tolle grabatum tuum, et ambula ⁴⁰. » Vides quam cito hic vinculis solvatur: nec solum exteriori curatione solvitur: sed tantis etiam peccatis liberatur: imo eum quoque curationis præconem exhibuit: ac demum quæ sensibili modo gesta sunt, spiritualium gratia agebantur. Ea quoque de causa mittuntur et discipuli in castellum ex adverso situm, ac solvunt asinam et pullum, sicuti a magistro jussum ipsis fuerat. Hoc autem plane factum est, ut implerentur Jacobi prophetiæ. Cum benediceret enim duodecim patriarchas, ubi ad Judam pervenit, prophetat, ac divina profert verba. Audi namque illum dicentem: « Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem pullum asinæ suæ ⁴¹. » Demum quæcunque de Juda dicta sunt, comperies de adventu Salvatoris dicta fuisse. Potest quippe quisquis est studiosus, paulatim legendo, ea quæ de ipso dicta sunt intelligere. At ne totam enarremus historiam, audiamus Apostolum hæc loquentem: « Manifestum est enim, quod ex Juda ortus sit Dominus noster ⁴². »

A ἐπιτρέποντες τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' ὁ φιλόανθρωπος τοῦ Θεοῦ Ἰῆσους, ἐπιδημήσας τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἡλευθέρωσεν ἡμᾶς. Ἀπέστειλε γὰρ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, καὶ ἔλυσεν ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν. Οὐκοῦν τὰ γενόμενα παράδοξα σημεῖα παρὰ τοῦ Ἰησοῦ, καὶν αἰσθητῶς κατὰ τὴν ἱστορίαν ἐγένετο, ἀλλὰ νοητῶν χάριν ἐγένετο. Ἐτελεῖτο γοῦν τὰ τῆς ἱστορίας· καὶ πράγματα ἦν θεῖα τὰ σημερινόμενα. Εἰ μὴ γὰρ πράγματα θεῖα ἦν τὰ σημερινόμενα, οὐκ ἂν οὕτως ἐμελλε τοῖς προφήταις προκηρύξει αὐτοῦ τὴν ἐπιδημίαν. Ἡσαίας οὖν βοᾷ, λέγων· « Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται· σοὶ πραῦς, καὶ ἐπιθετικῶς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον, υἱὸν ὑποζυγίου. » Ἐπὶ τούτοις τοῖς γενομένοις παραδόξοις σημείοις παρὰ τοῦ Ἰησοῦ οὐκ ἔστιν οὔτε προσθήκη, οὔτε ἀφαιρέσις. B Πάντα γὰρ τελείως καὶ ἀνελλιπῶς ἐποίησεν. Ἦν γὰρ δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ λόγοις αὐτοῦ. Ἀμέλει τούτων μνησὺν καὶ ὁ ψαλμῶδης εἶπε· « Περιζῶσαι τὴν βομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ. Τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου καὶ ἔκτεινε (96), καὶ κατενοδοῦ, καὶ βασίλευε. » Τῇ γοῦν δυνάμει αὐτοῦ τῇ μεγάλῃ πᾶσαν ἡλευθέρωσε τὴν ἀνθρωπότητα.

6. Ταῦτα δὲ ἐποίησε τὰ σημεῖα παρὼν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς μεθ' ἡμῶν, ἵνα φοβηθῶμεν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Ὅτι δὲ τὰ αἰσθητὰ σύμβολα νοητῶν ἔστιν, ἀκούει. Ἐπεδήμησε γὰρ ὁ Σωτὴρ, ἵνα τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν προηγουμένως εὐεργετήσῃ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἀγνωστον ἦν, διὰ τῶν ὁρωμένων λύσεων τὴν κεκρυμμένην τῆς ψυχῆς σωτηρίαν ἐδείκνυν. Ἀμέλει τῷ παραλυτικῷ ἄρσεν τῶν ἀμαρτιῶν δωρησάμενος ἡπιστεῖτο· ἔλεγον γὰρ Ἰουδαῖοι· « Τίς δύναται ἁμαρτίας ἀφιέναι, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός; » Εἶτα, ἐπειδὴ τὸ ἀφανὲς καὶ προηγουμένον ποιήσας ἐλάνθανε, κατὰ δεῦτερον λόγον καὶ τὸ σῶμα ἴασατο. Εἶπε γὰρ αὐτῷ· « Ἐγείραι, ἄρον τὸν κράδδατόν σου, καὶ περιπάτει. » Ὁρᾷ, πῶς ταχέως οὗτος λέλυται ἀπὸ τῶν δεσμῶν· καὶ οὐ μόνον διὰ τῆς ἔξωθεν ἰάσεως λέλυται, ἀλλὰ καὶ τῶν τοσούτων ἀμαρτημάτων ἐλευθεροῦται· ἔτι μὴν καὶ κήρυκα τῆς θεραπείας αὐτὸν ἀπέδειξε, καὶ ὅπως τὰ γενόμενα αἰσθητῶς νοητῶν χάριν ἐγίνοντο. Διὰ τοι τοῦτο ἀποστέλλονται καὶ οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ λύουσι τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Τοῦτο δὲ ὅπως γέγονεν, ἵνα πληρωθῶσιν αἱ τοῦ Ἰακώβ προφητεῖαι. Εὐλογῶν γὰρ τοὺς δώδεκα πατριάρχας, εὐλόγησεν εἰς τὸν Ἰούδαν, προφητεύει, καὶ θεῖα ῥήματα φθέγγεται. Ἀκούει γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἑλικὶ τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ. » Καὶ ὅπως τὰ λεγθέντα πάντα εἰς τὸν Ἰούδαν εὐρήσεις εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος προφητευόμενα· δύναται γὰρ ὁ φιλομαθὴς κατ' ὀλίγον ἀναγινώσκων νοῆσαι τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα. Ἴνα δὲ μὴ πᾶσαν τὴν ἱστορίαν διηγησώμεθα, ἀκούσωμεν τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Πρόδῃλον γὰρ, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν. »

³⁷ Isa. LVII, 11; Zach. IX, 9. ³⁸ Psal. LIV, 4. 5.

³⁹ Hebr. VII, 14.

⁴⁰ Marc. II, 7. ⁴¹ ibid. 9. ⁴² Genes. XLIX,

7. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐγένετο τὰ γενόμενα, ἵνα τὸν δημιουργὸν διὰ τῆς αὐτοῦ λειτουργίας φανερὸν ποιήσωσι. Τίς γάρ, θεασάμενος ναῦν ἄριστα εὐθυνομένην, οὐκ ἔννοιαν δέχεται κυβερνήτου; ἄρμα δὲ καλῶς διαβαίνον, καὶ τεχνικαῖς ἡνίκαις φερόμενον, οὐκ ἔννοεῖ τὸν ἡνιοχοῦντα; Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν ἐν χερσὶ τοιαῦτα, τί ἂν εἴποιμεν ἐπὶ τῶν τοῦ Σωτῆρος παραδόξων; Ὅρωμεν γάρ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τὰ φοβερά καὶ παράδοξα· ὅσον θαλάσσης τὰς τρικυμίας, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ προσαρασσόντων ἀνέμων τὰς κινήσεις, ἡλίου τε τὸν κύκλον, καὶ σελήνης τὸν δρόμον, καὶ τῶν ἀστέρων τὴν σύθεσιν. Τίς δὲ οὐκ ἐφοβήθη, ὅτε τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη ἀπὸ ἀνωθεν ἕως κάτω; ὅτε ὁ ἥλιος, οὐ φέρων τὸ τολμηθῆν, φόβῳ τὸ φῶς ἔστειλεν; ἢ ὅτε αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὰ μνημεῖα ἠνεώθησαν, καὶ οἱ ἐναποκαίμενοι ἀνέστησαν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐφοβήθησαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ; διὸ καὶ ἀκοντες ὡμολόγουν, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος, καὶ ὅλους τὰ πλείονα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν ἀποκρύφοις ἐστὶ. Χίλια γὰρ χιλιάδες παραστήκουσιν αὐτῷ αἰνοῦντες· καὶ μύριαι μυριάδες λειτουργοῦσιν αὐτῷ. Ἐπιγινώμεν οὖν ἡμεῖς τὸν εὐεργέτην· δοξάζωμεν τὸν Πατέρα σὺν Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· μίαν θεότητα ὁμολογῶμεν· τοῦ ἁμαρτάνειν πωσώμεθα· τῶν πτωχῶν μνημονεύσωμεν· ἡ φιλαδελφία μενέτω· τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. Οὕτω γὰρ διάγοντες, βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσομεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

7. Ideo igitur ea gesta sunt, ut creatorem ministerio suo manifestum facerent. Quis enim navim conspiciens probe directam, non in gubernatoris cognitionem incidit? currum autem recte incedentem conspiciens, atque habenis arte factis rectum, non cogitat aurigam? Si autem obvis de rebus ita judicatur, quid dixerimus de miraculis Salvatoris? Videmus namque opera ejus quæ terribilia et admiranda sunt; cujusmodi sunt maris decumani fluctus, ventorum in eo illidentium motus, solis orbis, lunæ cursus, astrorum compositio. Quis non exterritus fuit, cum velum templi scissum est a summo usque ad imum? cum sol tantum non ferens asum, metu lucem contraxit? aut cum petrae scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, ac qui in iis jacebant resurrexere²⁵, inimicique reformidarunt a facie ejus: quare vel inviti constitebantur, quod vere Filius Dei esset iste. Et vere multa opera ejus abscondita sunt²⁶. Millia enim millium laudantium astant ei; et decies millies dena millia ministrant ei²⁷. Cognoscamus itaque benefactorem: glorificemus Patrem cum Filio et sancto Spiritu: unam constiteamur deitatem: peccandi finem faciamus, pauperum recordemur: amor fratrum in nobis maneat: hospitalitatis ne obliviscamini. Nam si ita vitam agamus, regnum celorum hereditate accipiemus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

²⁵ Matth. xxvii, 54. ²⁶ Eccli. xliii, 56. ²⁷ Dan. vii, 10.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τὸ· Πορευομένου δὲ αὐτοῦ ὑπεστρώωντος τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ. Ὁ δὲ πλείστος ὄχλος ἔχαιρε χαρὰν μεγάλην, καὶ ἔκραζεν· Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις²⁸.

S. P. N. ATHANASII

In illud: Euntes autem illo, substernebant vestimenta sua in via. Plurima autem turba gaudebat gaudio magno, et clamabat: Hosanna in excelsis²⁹.

1. Ἐὰν τὰ καθέκαστα τῶν ἐξ ἀρχῆς γενομένων πραγμάτων σκοπήσωμεν, ἀπειρά ἐστιν. Εἰ οὖν βλέπομεν καὶ γενομένων παρὰ τοῦ Θεοῦ μνησθῆναι τις οὐ δύναται, πῶς ἂν τὰ κεκρυμμένα αὐτοῦ κατανοῇσαι τις δυναθῇ; «Τὰ γὰρ πλείονα,» φησὶ, «τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἐν ἀποκρύφοις ἐστίν.» Οὐκοῦν ἐστὶν ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀόρατα, ἅτινα ἐν ἀποκρύφοις τυγχάνει· περὶ ὧν καὶ ὁ θεοσέπιος Ἀπόστολος συμμартυρεῖ, καὶ λέγει· «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται·» ἀληθῶς γάρ, «ὥς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξέχνιστα αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ!» Ἀμέλει καὶ ὁ προφήτης,

1. Si singula quæ ab initio gesta sunt opera contemplari velimus, infinita illa sunt. Quod si ea quæ sub aspectu cadunt atque a Deo acta sunt, memoria tenere nemo possit, occulta ejus quomodo quis intelligere poterit? «Multa enim,» inquit, «opera Dei abscondita sunt³⁰.» Sunt ergo invisibilia quædam Dei opera, quæ in occulto sunt; de quibus 378 divinus Apostolus testatur dicens: «Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur³¹.» Revera enim, «quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus³¹!» Et vero propheta

²⁸ Luc. xix, 36. Matth. xxi, 8. ²⁹ Eccli. xliii, 56. ³⁰ Rom. i, 20. ³¹ Rom. xi, 33.

PATROL. GR. XXVIII.

eiusdem cum esset sententiæ ait : « Consideravi opera tua, et expavi ³². » Queramus ergo nos primum regnum ejus, atque ita hæc omnia adjiciuntur nobis ; ita enim Dominus noster Jesus Christus in Evangeliiis nos docet his verbis : « Querite et invenietis ³³. » Querimus porro, non margaritas, non hyacinthos, quæ imprudentibus admirationi sunt ; sed sapientiam Dei in mysterio absconditam : « Quam nemo principum hujus sæculi cognovit. » Nam « si cognovissent, inquit, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent ³⁴. » Hæc est autem sapientia, de qua et Salomon in prophetia dicebat : « Mitte mihi sedium tuarum assistricem sapientiam ³⁵. » Quod autem et Christus sapientia prædicetur, testis erit mihi Paulus dicens : « Christus Dei virtus et Dei sapientia ³⁶. Querite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjiciuntur vobis ³⁷. » Nam quæ futura sunt, prioribus (ac præcipuis illis) posteriora sunt. Etsi enim rationem quamdam habeat legis umbra, attamen futurorum bonorum arthabo est.

2. Judæi ergo in hodiernum usque diem, litteræ magis quam spiritui adhibentes animum, errant. Audi namque quid dicant : Hic homo legem et Sab-
bata solutum venit. Verum si mendicus contra divitias loquatur, nequaquam illi fides habebitur : neque si intemperans homo adversus temperantiam verba faciat, verum est testimonium ejus. Non enim ex affectu hæc affirmant. Ille namque ideo divitias damnat quod eas minime possideat : qui vero continentiam non servat, neque cum labore temperantiam exercet, is homines irridet earum virtutum studiosos. Et vero Dominus et Salvator noster Jesus Christus, eorum coarguens amentiam, ait : « Non veni solvere legem aut prophetas, sed adimplere ³⁸. » Ideoque beatus Paulus hæc scribit. « Plenitudo igitur legis Christus, ad justitiam omni credenti ³⁹. » Accuratus itaque, dilecti, illud de discipulis consideremus : consideremus, inquam, in illa quæ proprie, et sine additamento sapientia vocatur. Hæc quippe notitiam divinorum habet mysteriorum. Hæc in mente nostra ceu in domo habitat, si præsertim pura sit, ac cogitationes observet : « Quoniam in malevolam animam non introiit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis ⁴⁰. » Purgemus itaque nos, dilecti, ab omni sordē animæ et corporis, auscultemusque clamantem prophetam : « Mundate manus, peccatores : purgate corda, duplices animo ⁴¹. » Ita enim quis poterit, et sensibilia probare, et spiritualia tenere ; atque hæc eligere, ab illis procul recedere. Quemadmodum probi trapezitæ, bonum eligamus, et ab omni mala specie abstineamus. Bona ergo velut necessa-

A τῆς αὐτῆς ἐχόμενος γνώμης, ἔλεγε· « Κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » Ζητήσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς πρῶτον τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ οὕτω ταῦτα πάντα προστεθήσεται ἡμῖν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Εὐαγγελίοις διδάσκει λέγων· « Ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε. » Ζητούμεν δὲ ἡμεῖς οὐ μαργαρίτας, οὐδὲ ὑακίνθους, ἀπερ οἱ ἀπειρόκαλοι (8) τεθραυμάκασιν· ἀλλὰ ζητούμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τῆν ἀπακεκρυμμένην· « Ἦν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν. » Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, φησὶν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ σοφία, περὶ ἧς ἔλεγε καὶ ὁ Σολομὼν ἐν προφητείᾳ· « Ἐξαπόστειλόν μοι τὴν τῶν σῶν θρόνων πάρεδρον σοφίαν. » Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς καὶ σοφία κηρύσσεται, μαρτυρήσει μοι ὁ B Παῦλος, λέγων· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ζητεῖτε οὖν πρῶτον τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. » Τὰ γὰρ ἐσόμενα τῶν ἡγουμένων δεύτερα τυγχάνει· κἂν γὰρ ἔχει λόγον ἡ κατὰ τὸν νόμον σκιά, ἀλλὰ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀρραβὼν ἐστίν.

2. Ἰουδαῖοι τοιγαροῦν μέχρι σήμερον, τῷ γράμματι μᾶλλον ἢ τῷ πνεύματι προσέχοντες, ἐπλανήθησαν. Ἄκουε γὰρ αὐτῶν λεγόντων· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος τὸν νόμον ἤθε καταλύσαι καὶ Σάββατα. Ἄλλ' ἐὰν πτωχὸς λέγει κατὰ χρημάτων, οὐ πιστευθήσεται· οὐδ' ἂν ἀκόλαστος περὶ σωφροσύνης, ἀληθὴς αὐτοῦ ἡ μαρτυρία. Οὐ γὰρ ἐκ διαθέσεως περὶ τούτων δια-
C βεβαιοῦνται· ὁ μὲν γὰρ τῷ μὴ ἔχειν καταποφάινεται τοῦ πλοῦτου· ὁ δὲ μὴ ἐνεργήσας τῇ ἐγκρατεῖ, μηδὲ μετὰ πόνου σωφροσύνην ἀσκήσας, χλευάζει τοὺς ἐπιποθοῦντας. Ἀμέλει ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, διελέγχων αὐτῶν τὴν ἀνοίαν, ἔλεγεν· « Οὐκ ἤλθον καταλύσαι τὸν νόμον, οὐδὲ τοὺς προφῆ-
τας, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Αὐτὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γράφει, λέγων· « Πλήρωμα οὖν νόμου ὁ Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Κατασκευώμεθα οὖν βαθύτερον περὶ τῶν μαθητῶν, ἀγαπητοί· κατα-
D σκεψώμεθα δὲ ἐν τῇ κυρίως καὶ ἀνευ προσθήκης σοφίᾳ καλούμενῃ· αὕτη γὰρ γινώσκειν ἔχει θεῶν μυστηρίων· αὕτη ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν ὡς ἐν οἴκῳ κατοικεῖ, ἵδὼν μάλιστα καθαρὰ τυγχάνει, περὶ τὰ νοήματα ἀσχολουμένη· Εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσεκλύσεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατα-
χρὲφ ἁμαρτίας. Καθαρίσωμεν οὖν ἐαυτοὺς, ἀγα-
πητοί, ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος· ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου βοῶντος· « Ἀγνίστατε χεῖ-
ρας, ἁμαρτωλοὶ, καθαρίσατε καρδίας, διψυχοί. » Οὕτω γὰρ τις δυνηθῇ καὶ τὰ αἰσθητὰ δοκιμάζειν, καὶ τὰ νοητὰ κατέχειν· καὶ τὰ μὲν αἰρεῖσθαι, τῶν δὲ πόρρω γενέσθαι. Ὡς δόκιμος τραπέζιται τὸ καλὸν ἐκλεξώ-
μεθα, ἀπὸ παντὸς εἰδους πονηροῦ ἀπεχόμενοι. Τοῖς οὖν καλοῖς ὡς ἀναγκαῖοις προσελθωμεν, τοῖς δὲ ἀδια-

³² Habac. iii, 2. ³³ Matth. vii, 7. ³⁴ I Cor. ii, 6. ³⁵ Sap. iv, 4. ³⁶ I Cor. i, 24. ³⁷ Matth. vi, 33. ³⁸ Matth. v, 17. ³⁹ Rom. x, 4. ⁴⁰ Sap. i, 4. ⁴¹ Jac. iv, 8.

(8) Reg. ἀπειρόκαλοι.

φθορί, ὅσον ἡ χρεία ἀπαιτεῖ. Ὁ γὰρ πλοῦτος τῷ ἰδίῳ λόγῳ οὐδὲ ἀγαθὸς οὐδὲ φαῦλος τυγχάνει, ἀλλὰ τῇ προαίρεσει τοῦ χρωμένου εἰς ἑκότερα κρίνεται. Αὐτίκα ὁ μέγας Ἀβραάμ πλοῦσιος σφόδρα ἐτύγχανεν· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς ἀρετῆς ἐξέκλινεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πτωχὸς Λάζαρος, ἐν πενίᾳ ὢν, εἰς ἀνδρείαν καὶ μεγαλοφυχίαν τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ λογισμῷ ἐνηλείφето. Οὐκοῦν, ὡς ἔφη, οὔτε ἡ πενία κακὸν, οὔτε ὁ πλοῦτος φαῦλος· ἀλλὰ ἡ χρῆσις μετὰ τῆς διαθέσεως τοῦ χρωμένου. Ἀμέλει τοῦ πιστοῦ ὅλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων· τοῦ δὲ ἀπίστου οὐδὲ ὀβολός. Τῷ μὲν γὰρ πιστῷ τὰ πάντα ὑποτάσσεται, καὶ δοῦλα τὰ πάντα τυγχάνει· ἐπειδὴ καὶ πάντων ἄρχει, καὶ πάντων καταφρονεῖ· ὁ δὲ ἀπίστος πάντων ἐστὶ δοῦλος, κυριεύμενος ὑπὸ τοῦ μαμωνᾶ, μηδενὸς ἄρχων, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρχόμενος. Καὶ πάντα μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ ποιή- ματα καλὰ· ἡ δὲ τῶν χρωμένων διάθεσις πολὺ τὸ διάφορον ἔχει.

3. Ἀμέλει ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, μετὰ σοφίας τοῖς πᾶσι τὸν νοῦν ἑαυτοῦ ἐπιστήσας, κατεσκεύαστο, καὶ διέγνω, πῶς πλοῦτῳ χρηστέαι· πῶς πενίᾳ ἐνέγκη· πῶς νόσον ὑπομένῃ· πῶς δὲ ὑγίειαν καταμίσῃ. Αὗται δὲ εἰσὶν αἱ ἀρεταί, αἵτινες τὴν ἐπιμέλειαν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ποιοῦνται. Ἀπεναντίας δὲ τοῖς εἰρημένοις ὁ μὴ σοφὸς διατεθῆσεται· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ περι- σπασμὸν πονηρὸν δεδῶσθαι τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων παρὰ Θεοῦ, ἵνα ἐκ τοῦ ἐπιπόνου μόχθου, καὶ τῆς ἐν τοῖς ὀρυμένοις ἀμηχανίας, ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν καὶ σοφίαν καταφεύγωσι. Τούτου χάριν περισπασμὸν « πονηρὸν » δέδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, τούτέστιν, ἐπίπονον. Ὅτι δὲ « τὸ πονηρὸν » ἐπίπονόν ἐστιν, ἀκούε τὸ ἰὼδ γεγραμμένον· φησὶ γάρ· « Ἐπεσαν ἐν τῷ ἰὼδ ἔλκῃ πονηρὰ, τούτέστιν, ἐπίπονα· καὶ αἱ πληγαὶ Αἰγύπτου πονηραὶ κέκληνται, τού- τέστιν, ἐπίπονοι· ἵνα καὶ τὴν διάνοιαν ἑαυτῶν κινή- σωσιν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τὰ θεῖα λόγια, καὶ ἐν τούτοις ἀεὶ φρονιμώτεροι γενόμενοι, ἐπιστήσωσι τὸν νοῦν ἑαυτῶν τῷ ζωοποιῷ πνεύματι. Οἴδατε γάρ, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Πό- νος οὖν καὶ ἀσκήσει τὴν τῆς ἀρετῆς ὠφέλειαν ἀπα- σώμεθα· πόνη γὰρ τὸ καλὸν κατορθοῦται, ὡς ὁ μα- κάριος Παῦλος γράφει λέγων· « Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις (9), ἐν πληγαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς φησὶ· « Πάντα στέγω, πάντα ὑπομένω, ἵνα μὴ τινα ἐγκοπήν δώμην τῷ Εὐ- αγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. »

4. Ταῦτα δὲ προσθήκαμεν τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ τὸ ἀνά- γνωσμα δοκεῖ τινα ἔχειν λόγον· φησὶ γάρ· « Πορευο- μένου δὲ αὐτοῦ, ὑπεστρώννουν τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ· » ἵνα τὸν Ἰησοῦν ἐπιβιδάσαντες τῷ πῶλῳ, ἄρξωνται πορεύεσθαι. Τοῦτο δὲ ἡμᾶς τὸ εὐαγγελικὸν διδάσκει ῥητόν. Καὶ πόσα ὅλως οἱ ἀπόστολοι ἱμάτια ἔχον ἑαυτῶν, ὥστε τὰ μὲν αὐτῶν ἐπιβρίπτειν τῇ ὁδῳ, ἵνα ἐπιβιδάσωσι τὸν Ἰησοῦν, τὰ δὲ ὑποστρών- νουσιν ἐν τῇ ὁδῷ· ἀκτήμονες ἄνδρες, καὶ πάντα κατα-

ria adeamus; indifferentia, quantum postulat ne- cessitas. Divitiæ namque ratione sui, nec bonæ nec malæ sunt; sed utentis animo in utramque partem æstimantur. Repente magnus ille Abraham dives fuit: nec ideo a virtute declinavit. Similiter men- dicus Lazarus in paupertate cum viveret, ad forti- tudinem et magnanimitatem sapientia et ratiocinio sese confirmabat. Itaque, ut dixi, nec paupertas malum est, nec divitiæ perniciosæ; sed usus atque utentis affectus. Fidelis sane hominis sunt omnes mundi opes; infidelis ne obolus quidem. Fideli enim omnia subjecta sunt, omnia ipsi serviunt: quia ipse omnibus imperat et omnia spernit; infidelis autem omnium est servus, sub dominatu mamonæ: nemini imperans; sed potius sub omnium imperio est. Et quidem omnia Dei opificia bona sunt; at inter utentium affectus ingens est discrimen.

379 3. Profecto sapiens Ecclesiastes, mentem omnibus sapienter applicans, consideravit ac novit, qua ratione divitiis uteretur: quomodo pauperiem ferret, quomodo morbum sustineret, quomodo sani- tatem attemperaret. Hæ sunt virtutes quæ curam humano generi asserunt. Opposito autem modo qui sapiens non est affectus erit: hoc est autem illud: occupationem pessimam datam esse filiis hominum a Deo, ut ex ingenti labore, et magna in aspectabi- libus rebus difficultate, ad Dei providentiam atque sapientiam confugiant. Idcirco occupationem « pes- simam » dedit Deus filiis hominum, id est labo- riosam. Quod autem illud, « pessimum, » idipsa sit quod laboriosum, audi illud in libro Job scri- ptum⁴²: Ceciderunt in Job ulcera pessima, id est laboriosa: et Ægypti plagæ « pessimæ » vocatæ sunt, id est laboriosæ: ut et mentem suam homines ad divina oracula concitent; in iisque semper prudentia proficiant, mentem suam vivilico spiritu confirment. Nostis enim litteram quidem occidere, spiritum autem vivificare. Labore itaque ac exerci- tatione nostra virtutis utilitatem amplectamur. La- bore quippe bonum perficitur, quemadmodum bea- tus Paulus scribit: « In tribulationibus, in necessi- tatibus, in plagis, in perturbationibus », etc. Rursumque idem ait: « Omnia operio, omnia susti- neo, ne quod offendiculum demus Evangelio Chri- sti⁴³. »

4. Hæc autem orationi nostræ præfiximus, quia cum iis lectio communem quamdam habet ratio- nem; ait enim: « Euntes autem illo, substernebant vestimenta sua in via⁴⁴: » ut Jesum pullo imponen- tes procedere inciperent. Hoc autem evangelica nos docet lectio. Quot ergo habebant apostoli vesti- menta, ut alia quidem injicerent in asinum, ut im- ponerent illi Jesum; alia substernebant in via: viri scilicet possessionibus vacui, qui omnia reli-

⁴² Eccle. i, 15. ⁴³ Job ii, 7. ⁴⁴ II Cor. vi, 4. ⁴⁵ I Cor. vii, 12. ⁴⁶ Luc. xix, 26.

(9) Ita Reg. 2. In editis, ἐν ἀνάγκαις deest.

querant, et qui tum alia omnia præcepta, tum hoc servabant, ut neque duas tunicas haberent? Quanta porro isthæc hilaritas, ut incedentem asinum, non humi, sed per vestimenta vellent incedere? Hoc autem luxuriosorum ac delicorum. An Jesus ita deliciis operam dabat, ut nollet se vehementem asinam humi incedere? Dilecti, non delicorum est hæc doctrina: nec quis unquam exstitit qui hoc egerit. Neque enim inter gentiles Nabuchodonosor id unquam fecit: nec qui ei successit Baltasar: neque magnus Salomon, cum esset in regno suo. Supra diximus enim novisse eum quo pacto divitiis uteretur, quo pauperiem ferret, etc. Ipsum enim sic loquentem audire licet: « Domine, divitias et pauperiem ne dederis mihi; sed cum mensura da mihi quæ necessaria sunt et sufficiunt¹⁷. » Sapientiam autem magis curabat, quare exclamat ac dicit: « Elegi ipsam habere præ auro et argento, super salutem ac speciem dilexi illam¹⁸. » Unde discipulis tot vestimenta, ut a Bethania donec Jerosolymam introiret, asinæ incedenti substernerentur?

5. Sed me oratio ipsa concitat ad sublimiorem accedere interpretationem, ac disquirere quæ sint apostolica vestimenta. Nos itaque ipsos a terra paululum subducamus. Dico igitur substrata asinæ vestimenta, morales esse præceptiones ejus pedibus suppositas, hæ scilicet: « Non mœchaberis, non occides, non furtum facies, non loqueris falsum testimonium: honora patrem tuum et matrem tuam¹⁹, » et his similia præcepta. Ne itaque humi ulterius incedamus: quando nobis enim apostolica substrata sunt vestimenta, humi incedere non debemus; ut ne animæ nostræ pedes terræ pulvere inquinemus. Quod si quis ad hoc nos provocet, dicamus ipsi: « Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos²⁰? » Atque ideo fortasse lavat Jesus discipulorum pedes, ut, eo **380** qui ante hærebat excusso pulvere, non ultra humi ambulant, nec pedes suos terræ pulvere inquinarent, sed purgati per vestimenta incederent. « Quam speciosi, » enim inquit, « pedes evangelizantium pacem²¹. » Accingamus itaque et nos lumbos mentis nostræ, et calceis subligemus pedes in præparatione Evangelii pacis²². Contigit enim nos aliquando in terra tentari, cum tempore captivitatis, captivi ducti sumus in terram Chaldeorum. Quapropter ingemens propheta dicebat: « Delicata mea ambulavit vias asperas²³. » Nam ante adventum Domini, experimentum fecit pes delicatæ animæ ambulandi in terram, ubi vero ad nos venit Dominus noster Jesus Christus, prædicaturus captivis remissionem: « Tunc mittit aquam in pelvim, et ponit vestimenta sua, et linteo circumcingit se, et lavat pedes discipulorum. Postquam vero lavit pedes eorum, induit

A λείποντες, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων πάντων καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν φυλάξαντες, τὸ μῆτε δύο χιτῶνας ἔχειν; Τίς δὲ καὶ ἡ τοσαύτη ἰλαρότης, ὥστε βαδίζοντος ἔνου, μὴ θέλειν ἐπιβαίνειν χαμαὶ, ἀλλ' ἐπὶ ἱματίων; Ταῦτα δὲ ἐκδιηγημένον ἐστὶ καὶ τρυφάντων. Ἄρα καὶ Ἰησοῦς τρυφῇ ἐσχόλαζεν, ἵνα μὴ βουλῇ ἐποχομένου αὐτοῦ χαμαὶ πατεῖν τὴν ἕβην; Ἀγαπητοί, οὐκ ἐστὶ τρυφάντων τὸ διδασκάλιον· ἀλλ' οὐδὲ τῶν πόποτε τίς ὁ τὸ βῆν τούτο ποιήσας· οὐδὲ γὰρ ὁ παρ' Ἑλλήσι Ναβουχοδονόσωρ τούτο πεποίηκεν· οὐδὲ ὁ τοῦτον διαδεξάμενος Βαλτάσαρ· οὔτε μὴν ὁ μέγας Σολομών, ὅτε ἦν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Προειρήκαμεν γὰρ, ὅτι ἐγίνωσκε, πῶς χρήσεται τῷ πλούτῳ, πῶς πενίαν ἐνέγκῃ, καὶ τὰ ἐξῆς. Αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν ἀκοῦσαι λέγοντος· « Κύριε, μὴ μοι δοῇς πλοῦτον, μηδὲ πενίαν· ἀλλὰ μέτρησόν μοι τὰ δέοντα καὶ αὐτάρκη. » Σοφίας δὲ μᾶλλον ἐπεμελεῖτο· διὸ βοᾷ καὶ λέγει· « Εὐλόγηται αὐτὴν ἔχειν ἀντὶ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου· ὑπὲρ ὕψους καὶ εὐμορφίας ἡγάπησα αὐτήν. » Πόθεν δὲ τοσαῦτα ἱμάτια τοῖς μαθηταῖς, ὥστε ἀπὸ Βηθανίας ἕως εἰσέλθῃ εἰς Ἱερουσόλυμα ὑποστρωννύει τῇ ὁρῇ βαδίζουσι;

5. Ἄλλὰ νύττει με ὁ λόγος ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν ἀναγωγὴν, καὶ ἐκζητῆσαι τὰ ἀποστολικὰ ἱμάτια. Ἐπαναγάγωμεν οὖν ἑαυτοὺς ἐκ τῆς γῆς ὀλίγον. Φημί τοίνυν τὰ ὑποστρωννύμενα ἱμάτια τῇ ὁρῇ τὰ ἡθικά εἶναι παιδεύματα, βιπτόμενα ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν· ταῦτά ἐστὶ τό· « Οὐ πορνεύσεις· οὐ φονεύσεις· οὐ κλέψεις· οὐ ψευδομαρτυρήσεις· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, » καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια παραγγέλματα. Μηκέτι οὖν χαμαὶ πατώμεν· ἱματίων γὰρ ἡμῖν ἀποστολικῶν ὑπεστρωμένων, χαμαὶ πατεῖν οὐκ ὀφείλομεν, ἵνα μὴ τοὺς πόδας ἑαυτῶν τῆς ψυχῆς μολύνωμεν ἀπὸ τοῦ χοῦ τῆς γῆς· ἀλλὰ καὶ ἂν τις ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ προσκαλέσεται, εἰπωμεν αὐτῷ· « Εὐνύαμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολυνῶ αὐτούς; » Καὶ τάχα διὰ τοῦτο νίπτει Ἰησοῦς τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας, ἵνα, ἡνπερ εἶχον πρότερον κόνιν ἀποβαλόντες, μηκέτι χαμαὶ πατώσι, μηδὲ μολύνωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τοῦ χοῦ τῆς γῆς τοὺς πόδας, ἀλλὰ καθαρὸι γενόμενοι ἐπὶ ἱματίων ἐπιβαίνωσιν. « Ὡς ὥρατοι » γὰρ, φησὶν, « οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » Περιζωσώμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς τὰς ὁσφύας τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ ὑποδυσώμεθα τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Συνέβη γὰρ ἡμᾶς ποτε ἐπὶ γῆς πειραθῆναι, ὅτε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἐξηχμαλωτίσθημεν εἰς τὴν γῆν τῶν Χαλδαίων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ προφήτης στενάζων ἔλεγεν· « Ἡ τρυφερά μου ἐπορεύθη ὁδοῦ τραχείας. » Πρὸ γὰρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου πείραν ἔλαβεν ὁ πούς τῆς τρυφερᾶς ψυχῆς βαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· ὅτε δὲ ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, κηρύξαι τοῖς αἰχμαλώτοις ἄφεσιν· « Τότε ἔβαλεν ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἀποτίθεται τὰ ἱμάτια, καὶ λέντιον περιζώννυται, καὶ νίπτει τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας· καὶ μετὰ τὸ νίψαι

¹⁷ Prov. xxx. 8, ¹⁸ Sap. vii. 9, 10. ¹⁹ Exod. xx, 12-17. ²⁰ Cant. v, 3. ²¹ Rom. x, 15; Isa. lxi. 7.

²² Ephes. vi, 14. ²³ Baruch. iv, 26.

αὐτῶν τοὺς πόδας, ἐνδύεται (10) τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· » καὶ ἐνδεδυμένος συνήσθιεν αὐτοῖς. Ὡστε διὰ τοῦτο ὑπέστρωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ ὁδῷ, ἵνα μὴ ἐπὶ γῆς βαίνωμεν, μηδὲ ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευώμεθα· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ τὸ στήθος ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐπανακλίνεσθαι, ἐπικλίνωμεν (11) μᾶλλον αὐτῷ, ὡς Ἰωάννης, ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Ἰησοῦ. Κἂν γὰρ εἴη ἐπὶ τῆς γῆς ὁ τοιοῦτος διατρίβῃ, οὐκ ἔχει τοὺς πόδας συρομένους ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ὡς ὁ Παῦλος, ἐπὶ γῆς περιπατῶν, ἐν οὐρανῷ πολίτευμα ἔχει.

6. « Ἐπεκάθισαν οὖν, φησί, τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τὸν πῶλον. Καὶ, πορευομένου αὐτοῦ, ὑπέστρωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ. Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες αὐτὸν καὶ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον, λέγοντες· Ὁσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Θαύμα καίνιον καὶ παράδοξον, ἀγαπητοί. Ἄρα γὰρ πλῆθος ἦν μαθητῶν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, οὐχ οἱ δώδεκα ἦσαν μόνοι; Καὶ πῶς πλῆθος ἐνταῦθα σημαίνει τὸ Εὐαγγέλιον; Ἀλλὰ τάχα καὶ ἄγγελοι αὐτῷ συμπαρήσαν, καὶ δυνάμεις θεῖαι αὐτῷ ἐμαθήτευον. Πρὸ γὰρ Πέτρου, καὶ Ἰωάννου, καὶ τῶν λοιπῶν, Γαβριὴλ αὐτῷ μαθητεύεται· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἀποσταλὴς πρὸς τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ μεμνηστυμένην παρθένον Μαρίαν. Αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων, « Ἄρον τὸ παιδίον, καὶ φεύγε εἰς Αἴγυπτον. » Αὐτὸς ἐστὶν ὁ εἰρηκῶς· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεουσεται ἐπὶ σέ, καὶ δυνάμεις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ ἐν τῷ μνημείῳ ἀποκυλίσας τὸν λίθον· αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ ταῖς γυναῖξιν εὐαγγελισάμενος, καὶ εἰπὼν· « Οὐκ ἐστὶν ὧδε, ὃν ζητεῖτε· ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν, ὥσπερ εἰρηκε. Δεῦτε, φησὶν, ἴδετε τὸν τόπον, ὅπου ἔκειτο Ἰδοὺ προάγει ὁμας εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. » Διὸ καὶ ὁ προφήτης πρὸ πολλοῦ βοᾷ λέγων· « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα. » Καὶ ἄγγελοι οὖν αὐτῷ μαθητεύομενοι διακονοῦσι. « Καὶ Ἰδοὺ, φησὶν, οἱ ἄγγελοι προσήλθον, καὶ διηκόνουν αὐτῷ. » Καὶ πάντες αὐτῷ μαθητευόντες (12) χαίρουσιν· « Ἠρξάντο » γάρ, φησὶν, « ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν χαίρειν χαρὰν μεγάλην. »

7. Ζητῶ οὖν, ἐπὶ τίνι χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ καὶ αἰθεῖται δυνάμεις, καὶ χαίρουσιν αἰνοῦντες τὸν Θεὸν φωνῇ μεγάλῃ; Ἄρα ὅτι ὁ Κύριος ἐπὶ φιλοῦ ὀναρίου ἐκαθέσθη; Καὶ διὰ τοῦτο χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ θεῖαι δυνάμεις, ὅτι ὁ Κύριος ἐπὶ ὀναρίου ἐπωχεῖτο; Τίς ἡ τοσαύτη ἀπειροκαλία; Ἐάν τις ἐπὶ ὄνου καθέσθῃ, χαρὰς ἀξίων ἐστί; Καὶ ἐπὶ τούτῳ τίς ὀφείλει χαίρειν, καὶ ταῦτα οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ; Ἐγὼ οὐκ οἶμαι διὰ τοῦτο χαίρειν τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἰησοῦ· μάλιστα καὶ ἄγγελοι αὐτοὺς συνόντων, καθὼς ὑπαδέμεθα. Ἐκαίνοι γὰρ ἴσασι, διὰ ποῖα πράγματα χαίρουσι. Πάντως γὰρ ὁρώσι τινα, ἐφ' οἷς ἀξίον ἦν αὐτοὺς χαίρειν. Πρόσχευς γὰρ, τί φησι τὸ Εὐαγγέλιον· ὅτι ἔχαιρον· « ἐπὶ πατρὶν, ὃν εἶδον, δυνάμεων. » Οἷας δὲ

A vestimentis suis⁸⁵ : » atque indutus cœnavit cum illis. Ideo ergo discipuli substraverunt vestimenta sua in via, ne in terra amplius incedamus, neve supra pectus aut ventrem gradiamur; sed potius quam supra terram pectus nostrum reclinemus, supra pectus Jesu, quemadmodum Joannes, reclinemus illud. Nam qui talis est, etiamsi in terra versetur, non habet tamen pedes in terra versantes; sed sicuti Paulus, dum in terra ambulat, conversationem suam in cœlis habet.

6. « Imposuerunt ergo, » inquit, « Jesum super pullum. Euntes autem illo substernebant vestimenta sua in via. Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant dicentes : Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini⁸⁶. » B Miraculum novum et stupendum, dilecti. Nunquid discipulorum multitudo cum Jesu erat? nonne duodecim soli erant? Ecquid ergo multitudinem hic indicat Evangelium? Sed fortassis angeli quoque aderant illi, ac divinæ virtutes pro discipulis erant. Nam ante Petrum, Joannem ac reliquos, Gabriel ipsius est discipulus : ipse namque missus est ad Mariam virginem ex semine David, desponsatam viro. Ipse est qui ait : « Accipe puerum et fuge in Ægyptum⁸⁷. » Ipse est qui dixit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi⁸⁸. » Ipse est qui lapidem in monumento revolvebat. Ipse est qui mulieribus annuntiabat, dicens : « Non est hic quem quæritis : surrexit a mortuis, sicut dixit. Venite, inquit, videte locum, ubi positus erat. Ecce præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis⁸⁹. » Quare diu antea propheta clamaverat : « Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam⁹⁰. » Ergo et angeli ut discipuli ei ministrant. « Et ecce, ait, angeli accesserunt, et ministrabant ei⁹¹. » Gaudetque omnes qui e discipulorum ejus numero sunt. Nam « cœperunt, ait, omnis turba discipulorum gaudere gaudio magno⁹². »

7. Quæro itaque, quid causæ est quod discipuli et divinæ virtutes gaudeant, imo gaudeant magna voce Deum laudantes? Num ideo gaudent discipuli ac divinæ virtutes, quod Dominus vili asello vehatur? quæ tanta imperitia? An gaudio dignum est si quis asello vehatur? An ideo lætandum, et quidem Domini discipulis? Non putarim ego ideo gaudere discipulos Jesu, maxime præsentibus angelis, ut memoravimus. Illi namque sciunt quæ de causa gaudent : semper enim nonnulla vident, quorum causa gaudere illos convenit. Attende enim, quid dicat Evangelium : gavisos eos fuisse, « super omnibus quas viderant virtutibus⁹³. » Quas autem virtutes videbant discipuli, cum Dominus asinæ in-

⁸⁵ Joan. xiii, 4, 5, 12. ⁸⁶ Matth. xxi, 7-9. ⁸⁷ Matth. ii, 13. ⁸⁸ Luc. i, 36. ⁸⁹ Matth. xxviii, 6, 7. ⁹⁰ Isa. ix, 1, 2. ⁹¹ Matth. iv, 11. ⁹² Luc. xix, 37. ⁹³ ibid.

(10) Reg. ἐνδιδύσκειται.

(11) Reg. ἐπανακλίνωμεν.

(12) Sic Reg. Editi vero, διακονοῦντες.

cideret? Non erat parvi res momenti, sed per rei illius seriem contemplabantur mysteria quædam divinasque virtutes. Audi **381** enim Salvatorem dicentem : « Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis qui non indigent pœnitentia ⁶². » Quare alibi docet eos loquens in parabolis : « Homo quidam habens centum oves, si erraverit una ex eis, nonne relinquit nonaginta novem, quæ non erraverant, et vadit quærere eam quæ erravit? Et inveniens eam, gaudet super eam magis, quam super nonaginta novem, quæ non erraverunt ⁶³. » Quæ enim non erraverunt, non egent pœnitentia. Hic itaque pullus etiam ovis vocatur, et filius adolescentior : « Ovis enim, inquit, errans factus est populus meus ⁶⁴. » Et alibi : « Cognovit bos possessorem suum et asinus præsepe domini sui ⁶⁵. » Item : « Filius hic meus adolescentior perierat, et inventus est : mortuus erat, et revixit ⁶⁷. »

8. Hæc itaque omnia in se suscipiens Dominus, hominem induit, et quasi ovis ad occisionem ductus est, ac sedit super asellum, et mortuus est atque sepultus secundum Scripturas. Et corpus quidem ejus jacebat in monumento, deitas vero ejus infernum spoliabat; atque solvebat compeditos, captivos redimebat, mortuosque vivificabat. Ideo namque in crucem ascendit de inimico triumphans, atque factus pro nobis maledictum, spinisque coronatus, ut nos ex lata adversum nos sententia redimeret. Nam Adam dictum fuit : « Spinus germinabit tibi terra ⁶⁸. » Quare coronam spineam accipit, calamumque dexteræ ejus manui gestandum paravit; ut eo serpentis facile cadem patraret. Item pro serpentis veneno, quod hausit Adam in paradiso, ipse pro nobis felle et aceto potatur. Et pro costa ex qua prodiit Eva, ipse latus suum præbuit perforandum. Mulier Eva, mulier Maria, ex qua natus est Christus. Homo Adam, homo etiam quem Christus gestabat. Paradisus erat ex quo Adam ejectus est; paradisos item quem latroni aperuit Christus. Hic itaque pullus peccator unus est, pœnitentiam agens, quem solvit Dominus ex diaboli vinculis, de quo gaudium est, non in terra modo, sed etiam in cælis. Cum igitur solutus pullus fuisset a discipulis, adducunt eum ad Jesum, gaudentque gaudio magno : inquit angeli et divinx virtutes gaudent super eo qui perierat et inventus est. Qui igitur iis quæ diximus, accurate animam applicuerit, et evangelica verba mystice legerit, is sane perspiciet, hunc pullum esse peccatorem Adamum. Cum dico Adamum, universum genus humanum intellige. Hic ergo pullus ante Salvatoris adventum, feris erat subjectus, quemadmodum antehac diximus. Feras voco omnem adversam

A δυνάμεις θειάωρουν οἱ μαθηταί, ἐν τῷ ἐπικαθέσθαι τῇ ὄνῃ τὸν Ἰησοῦν; Οὐκ ἦν ψιλλὸν τὸ πρῶγμα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἱστορίας θειάωρου τινὰ μυστήρια καὶ δυνάμεις θείας. Ἄκουε γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, ὅτι « Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐννευήκοντα ἐννέα δικαίους, οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσι μετανοίας. » Διὸ καὶ ἐν ἐτέρῳ ἐδίδασκεν αὐτοὺς, λέγων ἐν παραβολαῖς : « Ἀνθρώπος τις ἔχων ἑκατὸν πρόβατα, ἐὼν πλανηθῇ ἐν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ἀφίησι τὰ ἐννευήκοντα ἐννέα τὰ μὴ πειπλανημένα, καὶ πορεύεται ζητῶν τὸ πειπλανημένον; Καὶ εὐρών αὐτὸ, χαρὰν (13) χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐννευήκοντα ἐννέα τοῖς μὴ πειπλανημένοις. » τὰ γὰρ μὴ πειπλανημένα χρεῖαν οὐκ ἔχουσι μετανοίας. Οὗτος οὖν ὁ πῶλος καὶ πρόβατον καλεῖται, καὶ οὐδὲ νεώτερος. « Πρόβατον γάρ, φησί, πλανώμενον ἐγνήθῃ ὁ λαός μου. » καὶ πάλιν : « Ἔγνων βοὺς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. » καὶ, « Ὁ υἱός μου οὗτος ὁ νεώτερος ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὐρέθῃ· νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησεν. »

8. Ταῦτα οὖν πάντα εἰς ἑαυτὸν ἀναδεξάμενος ὁ Κύριος, ἄνθρωπον ἐνεδύσατο, καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ἐπὶ ὄναριον ἐκαθέσθη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, κατὰ τὰς Γραφάς. Καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἔκειτο ἐν τῷ μνημείῳ, ἡ δὲ θεότης ἐσκύλευε τὸν θάδην· καὶ ἔλυσε τοὺς πεπεδημένους, καὶ ἔλυτροῦτο τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ἐξωσποῖε τοὺς τεθραυτωμένους. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνέρχεται θριαμβεύων τὸν ἐχθρὸν, καὶ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα, καὶ στεφανούμενος ἐξ ἀκανθῶν, ἵνα τῆς γενομένης καθ' ἡμῶν ἀποφάσεως ἐλευθερώσῃ. Λέλεκται γὰρ τῷ Ἀδὰμ, ὅτι « Ἀκάνθας ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ. » διὸ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον ἀναδέχεται, καὶ κάλαμον τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ κατέχειν παρεσκευάσαν, ἵνα διὰ τούτου τοῦ ὄψεως βρόδῳ τὴν ἀναίρεσιν ποιήσῃται. Οὕτω γὰρ πάλιν ἀντὶ τοῦ ἰοῦ τοῦ ὄψεως, οὗ μετέλαβεν Ἀδὰμ ἐν τῇ παραδείσῳ, αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν χαλὴν μετ' ὄρους ποτίζεται· καὶ ἀντὶ τῆς πλευρᾶς, ἐξ ἧς ἐξῆλθεν Εὐα, αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ πλευρὰν παρέσχεν εἰς σφαγὴν. Γυνὴ Εὐα, γυνὴ Μαρία, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ὁ Χριστός. Ἀνθρώπος ὁ Ἀδὰμ, ἄνθρωπος, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Χριστός. Παράδεισος, ἐξ οὗ ἐξεβλήθη ὁ Ἀδὰμ· παράδεισος, ὃν ἀνέψξε τῷ ληστῇ ὁ Χριστός. Οὗτος οὖν ὁ πῶλος ὁ εἰς ἁμαρτωλὸς ἐστίν, ὁ μετανοῶν, ὃν ἔλυσεν ὁ Κύριος ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν, περὶ οὗ χαρὰ γίνεται οὐ μόνον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μετὰ οὖν τὸ λυθῆναι τὸν πῶλον ὑπὸ τῶν μαθητῶν, φέρουσιν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ χαίρουσι χαρὰν μεγάλην· ἔτι μὴν καὶ ἄγγελοι καὶ θεαὶ δυνάμεις χαίρουσιν ἐπὶ τῷ ἀπολωλὸτι καὶ εὐρεθέντι. Ὁ οὖν ἐπιμελὺς προσέχων τοὺς λεγομένους, καὶ τοὺς εὐαγγελικοὺς λόγους μυστικῶς ἀναγινώσκων, ὁφεται, ὡς ὁ πῶλος οὗτος ὁ ἁμαρτωλὸς Ἀδὰμ ἐστίν. Ἐὰν δὲ λέγω Ἀδὰμ, πᾶσα ἀνθρωπότης ἐστίν. Οὗτος οὖν ὁ

⁶² Luc. xv, 7. ⁶³ Matth. xviii, 12-13. ⁶⁴ Isa. l.iii, 6. ⁶⁵ Isa. i, 3. ⁶⁶ Luc. xv, 32. ⁶⁷ Genes. iii, 18.

(13) Reg. χαρᾶ.

πῶλος πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας θηρίους ἦν Ἀ ποτεσtatem, ipsumque magnum dæmonem Sata-
 ὑποβεβημένος, καθὼς καὶ πρὸ τούτου ὑπαθέμεθα. nam.

Θηρία δὲ λέγω πᾶσαν τὴν ἀντικειμένην δύναμιν, καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν δαίμονα Σατανᾶν.

9. Ὅτε οὖν ἐπαδῆμυσεν ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς, καὶ
 δέδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν ὥστε πατεῖν ἐπάνω ὄρεων καὶ
 σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ,
 τότε καὶ ἡμεῖς θαρρόμεντες λέγομεν σὺν τῷ Προφήτῃ·
 « Οὐ παραδώσεις τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμέ-
 νην σοι. » Συνέβλασε γὰρ ὁ Κύριος τὰς κεφαλὰς τῶν
 δράκόντων. Αὐτὸ καὶ ὁ Προφήτης βοᾷ λέγων· « Ἐπὶ
 ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις
 λέοντα καὶ δράκοντα. » Ἐκυρίευσαν οὖν οὗτοι, ὡς
 προεῖπον, τοῦ πώλου. Καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ δῆσαντες
 αὐτόν. Οἶμαι γὰρ καὶ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν διὰ
 τοῦτο λέγειν· « Λέων, καὶ σκύμνος λέοντος, ἐκέρθεν
 καὶ ἀσπίδες καὶ ἐκγόνα ἀσπίδων πετώμενα (14), οἱ
 ἔφερον ἐπὶ δυναν καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν. »
 Παιδεύσαι οὖν ἡμᾶς βουλόμενος ὁ προφήτης τὰς ἀν-
 τικειμένας δυνάμεις, διὰ τῶν θηρίων ἐγνώρισεν· ἀν-
 τινες ἀντικείμεναι δυνάμεις τὸν ἑαυτὸν ὀλέθριον
 πλοῦτον ἐφόρτιζον τὴν ἀνθρωπότητα. Τίς δὲ ἐστὶν
 ὁ πλοῦτος τοῦ διαβόλου; Ἡ κακία, καὶ ἡ εἰδωλολα-
 τρεία, καὶ ἡ ἡδονή, καὶ ἡ ἀφροσύνη, καὶ πᾶσα ἀμαρ-
 τία. Τοῦτον γὰρ αὐτὸν τὸν πλοῦτον ἡ ὁσος καὶ ὁ
 πῶλος κατὰ πολλὴν τὴν ἀνάγκην ἐβάσταξε, καὶ ἐδέ-
 δετο τοῖς τῆς ἀμαρτίας δεσμοῖς· οὐδὲν γὰρ τῆς
 ἀμαρτίας βαρύτερόν ἐστι· διὸ καὶ μολιθδῶ εἰκασταὶ
 παρὰ τῷ προφήτῃ. Ἀπὸ οὖν τούτων ἀπάντων εἰς
 ἡμᾶς ἐπιδημήσας, ἡλευθέρωσε, καὶ ἀποφορτίσας
 τὸν ἐκείνῳ πλοῦτον, καὶ λύσας ἐπεκαθέσθη τῷ
 πῶλῳ. Αὐτὸ καὶ οἱ μαθηταὶ βλέπουσιν ἐπ' αὐτόν
 τινὰ τῶν ἱματίων, τινὰ δὲ καὶ ὑποστρωνίζουσιν ἐν
 τῇ ὁδῷ.

10. Ταῦτα δὲ εἰσι τὰ ἡθικὰ παιδεύματα, ὡς προ-
 εῖπαι. Χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ χαρὰν μεγάλην· καὶ
 γὰρ κατὰ ἀλήθειαν χαρὰς ἐστὶν ἄξιον μεγάλης ἐπὶ
 τοῖς πασίν, οἷς ὁ Ἰησοῦς ἐπιδημήσας εὐηργέτησε
 τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπιμεληθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς
 τῶν τῆς διανοίας ὀφθαλμῶν, καὶ γενόμεθα μαθηταὶ
 τῆς σοφίας, ὅπως ἴδωμεν τὰς δυνάμεις τὰς καθ'
 ἐκάστην ὥραν διακονούσας τῷ Ἰησοῦ. Τηλικούτων
 οὖν αγαθῶν καταξιώθεντες, χαίρωμεν καὶ ἡμεῖς.
 Χαίρωμεν καὶ ἡμεῖς χαρὰν μεγάλην, διότι κατηξίω-
 σεν ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν.
 Ἀνέστη γὰρ τριήμερος ἐκ τῶν νεκρῶν, σκυλεύσας
 τὸν ἄδην, τὸν ἐχθρὸν καταπατήσας, τῆς ὀλιθούσης
 ἡμᾶς ἀμαρτίας τὰ δεσμὰ διαρρήξας. Αὐτὸ καὶ « συν-
 ἡγειρεν ἡμᾶς, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς οὐρανίοις »
 ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Πατρὸς. Ὅπου πρό-
 δρομος ὑπὲρ ἡμῶν ἀνῆλθεν αὐτὸς ὁ Χριστὸς, αἰώνίαν
 λύτρωσιν εὐράμενος. Εἴπωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς φωνὴν
 μεγάλην· « Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ
 ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Προσκυνήσωμεν οὖν
 Πατέρα σὺν Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τρεῖς ὑποστά-
 σεως κηρύττοντες, μίαν θεότητα ὁμολογούντες. Ἀρε-

9. Cum igitur ad nos Salvator venit, deditque
 nobis potestatem calcandi super serpentes et scor-
 piones, et super omnem inimici potestatem, tuōc
 et nos fidenter dicimus cum Propheta : « Ne tradas
 bestiis animas confitentes tibi ⁸⁸. » Contrivit enim
 Dominus capita draconum. Quare Propheta clamat
 dicens : « Super aspidem et basiliscum ambulabis,
 et conculcabis leonem et draconem ⁸⁹. » Illi ergo
 pullo huic dominabantur. Arbitror enim Isaiam
 prophetam ideo dicere : « Leo et catulus leonis,
 inde et aspidēs, et genimina aspidum volantia, qui
 ferebant super asinos et camelos divitias suas ⁹⁰. »
 Propheta igitur volens nos edocere quid sint adversæ
 potestates, ferarum exemplo illas nobis represen-
 tavit. Quæ adversæ potestates perniciosas suas di-
 vitias imposuerant humano generi. Quænam sunt
 illæ diaboli divitiæ? Improbitas, idololatria, volu-
 ptas, insipientia, et quæcunque peccatum. Has
 enim divitias asina et **382** pullus ejus, magna vi
 coacti, portabant, ac constricti erant peccatorum
 vinculis. Nihil enim peccato gravius, quare a pro-
 pheta plumbo comparatur. Ab his itaque omnibus
 ad nos peregrinatus Dominus nos liberavit, atque
 abjecto illo divitiarum onere, solutoque pullo, super
 eum sedit. Quamobrem discipuli injiciunt in eum
 quædam ex vestimentis, alia in via sternunt.

10. Hæc porro sunt moralia documenta, uti
 supra diximus. Gaudent discipuli gaudio magno :
 nam revera beneficia illa omnia quibus Jesus ad-
 veniens affecit humanum genus, magno sunt digna
 gaudio. Studiose itaque nos curemus mentis oculos,
 simusque sapientiæ discipuli, ut virtutes videamus
 quæ singulis horis Domino Jesu ministrant. Cum
 tantis itaque bonis donati simus, gaudeamus et nos.
 Gaudeamus, inquam, gaudio magno, quia Dominus
 et Salvator noster pro nobis pati dignatus est. Sur-
 rexit enim tertia die ex mortuis, exspoliatis infe-
 ris, hoste conculcato, disruptis peccati nos oppri-
 mentis vinculis. Quapropter nos « conresuscitavit
 et consedere fecit in cælestibus ⁹¹ » in dextera ma-
 jestatis Patris. Quo Christus præcursor pro nobis
 ascendit, æterna redemptione inventa. Dicamus ita-
 que et nos alta voce : « Hosanna in excelsis, bene-
 dictus qui venit in nomine Domini ⁹². » Adoremus
 ergo Patrem cum Filio et sancto Spiritu, tres hy-
 postases prædicantes, unam deitatem confitentes.
 Virtutem, dilecti, eligamus : labores ejus causa li-
 benter suscipiamus, continentiam exerceamus, pau-

⁸⁸ Psal. LXXIII, 19. ⁸⁹ Psal. xc, 13. ⁹⁰ Isa. xxx, 6. ⁹¹ Ephes. II, 6. ⁹² Matth. xxi, 9.

(14) Πετώμενος habet edit. LXX.

perum recordemur. Ita enim viventes, hæreditatem regni cælorum consequemur, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος

τὴν προτιμήσωμεν, ἀγαπητοί, καὶ τοὺς ὑπὲρ ταύτης πόνους ἐκουσίως ἀσπασώμεθα· ἐγκράτειαν ἀσκήσωμεν· τῶν πτωχῶν μνημονεύσωμεν. Οὕτω γὰρ δι-
 ἀγοντες, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσωμεν ἐν
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN SEQUEMTEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc putat Holstenius Athanasii esse, in eaque se Athanasiani styli notas, scilicet, τὸ δοτικὸν καὶ τὸ ἀπέρυτον, a Photio observatas reperire arbitrat. At nobis, ita variant opiniones, præter nomen nihil hic videtur Athanasianum. Licet enim non inelegans sit hæc homilia, at minime refert illam Athanasii gravitatem, et nativam eloquentiam. Imo vero fucatum est orationis genus, cui etiam nonnihil interdum salis ac iudicii deesse deprehendet acutus lector.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΗΜΕΙΝΤΗΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΔΟΣΙΑΝ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ ΛΟΓΟΣ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN SANCTAM QUINTAM FERIAM ET PRODITIONEM JUDÆ.

1. Salvatoris nostri passio, Judæorum luctus, B
 Ecclesiæ lætitia est : illis quippe calamitatem, nobis gaudium peperit ; illos morte damnavit, nobis dies festos paravit. Hodie Judaicæ improbitatis terminus compertus est, ac Dominicæ beneficentiæ lucernæ accensæ sunt. Hodie in angulo cœna paratur, et universo orbi mensa instruitur. Hæc dies cœlestis cibi spicam pullulavit : hodie lignum voluptatis citra periculum homo contrectat : hodie mysteriorum thesaurus reseratur : hodie esca paratur apostolis, beatitudinis nempe panis : hodie spiritualis convivii perceptio initium accepit : hodie dicitur illud : « Accipite, manducate, hoc est corpus meum ¹¹. » Crucem præoccupo, portiones divido, 383 venditionem tuam anteverto, o Juda, effusione sanguinis, quem tu vendere paras : te præoccupans gratis distribuo ; meum quippe, o Juda, corpus est : tuum autem est osculo ipsum vendere : meum est opus salutem per sanguinem afferre ; tuum est opus, sanguinis nundinatio. Lavi pedes tuos ad cursum contra me suscipiendum festinantes. Manus tuas miracula edere docui, venditionis meæ pretio depressas. Accipite, comedite, antevertite proditoris celeritatem : esu vincite venditionem. Non differo donum passionem exspectans, non moror donum ; prope namque est venditio. Impatibile corpus est : impatibilitatis comedentium do testimonium : prævenio dentibus Judæorum phalangam : dum crucem

1. Τοῦ Σωτῆρος τὰ πάθη, πένθος μὲν Ἰουδαίων, εὐ-
 φροσύνη δὲ τῆς Ἐκκλησίας· ἐκείνοις μὲν γὰρ συμ-
 φορὰν, ἡμῖν δὲ χαρὰν ἀπεγέννησεν· ἐκείνους θανάτῳ
 κατέκρινεν, ἡμῖν δὲ ἑορτὰς προσέξενε. Σήμερον τῆς
 Ἰουδαϊκῆς πονηρίας τὸ πέρας ἠλέγηθη, καὶ τῆς
 δεσποτικῆς εὐεργεσίας αἱ λαμπάδες ἀνήψθησαν. Σή-
 μερον ἐν γωνίᾳ δεῖπνον σκευάζεται, καὶ τῇ οἰκουμένῃ
 γίνεται τράπεζα· δήμερον τῆς οὐρανίου τροφῆς ἀστα-
 χυν ἐβλάστησε· σήμερον τοῦ ξύλου τῆς τρυφῆς ἀκιν-
 δύνως ἄνθρωπος ἀπτεται· σήμερον τῶν μυστηρίων
 ἀνοίγεται (15) θησαυρός· σήμερον βρώσις ἀποστό-
 λοις εὐτρεπίζεται, μακαριότητος ἄρτος· σήμερον τῆς
 πνευματικῆς εὐωχίας ἀπόλαυσις ἄρχεται· σήμερον τὸ
 « Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα. » Προ-
 λαμβάνω τὸν σταυρὸν, διαμερίζω τὰ μέλη, προφθάνω
 σου τὴν πρᾶσιν, Ἰούδα, τῇ ἐκχύσει τοῦ αἵματος, ὃ
 πιπράσκειν βούλῃ· προλαμβάνω χαρίζομαι· ἐμὸν
 γὰρ ἐστίν, Ἰούδα, τὸ σῶμα· σοὺ δὲ τὸ πωλῆσαι φι-
 λήματι· ἐμοῦ ἔργον ἢ διὰ αἵματος σωτηρία· σὸν δὲ
 ἔργον ἢ τοῦ αἵματος ἐμπορία. Ἐνιθά σου τοὺς πό-
 δας, εἰς τὸν κατ' ἐμοῦ δρόμον ὁρμῶντας. Ἐδίδαξα
 χεῖρας θαυματουργεῖν, τῷ τῆς ἐμῆς πράξεως κολαι-
 νομένῳ τιμῇματι. Λάβετε, φάγετε· προλαμβάνετε (16)
 τὴν τοῦ προδότου ταχύτητα· νικήσατε τὴν πρᾶσιν τῇ
 βρώσει. Οὐ χρονστρεῖω τὸ δῶρον, ἀναμένων τὸ πά-
 θος· οὐκ ἀναβάλλομαι τὴν δόσιν· ἐγγὺς γὰρ ἢ πρᾶ-
 σις. Ἀπαθὲς ἐστὶ τὸ σῶμα· χαρίζομαι τῆς τῶν
 ἐσθίωνων ἀπαθείας μαρτύριον. Προλαμβάνω τοῖς

¹¹ Matth. xxvi, 26.

(15) Reg. ἀνάγεται.

(16) Reg. προλαμβάνω

δοῦσι τῶν Ἰουδαίων τὴν ψάλλα· ἔως τὸν σταυρὸν ὑπερτίθειμαι, φάγετε καὶ ὑμεῖς, φάγετε. « Οὐκ ἔστι » γὰρ « λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυσίν » Ἰουδαίους. Ἔως ἐκεῖνος τοὺς συναλλακτὰς ζητεῖ, τὸν πωλούμενον μαργαρίτην ἀρπάσσει.

2. « Τί μοι θέλετε δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν αὐτὸν προδώσω; » Τί πωλεῖς ἄρτον, Ἰούδα, τὸν ἦδη τῇ βρώσει παραδοθέντα; Πού σου τῆς φιλοπτωχίας οἱ λόγοι; « Ἐδύνατο τοῦτο πρᾶθῆναι πολλοῦ, » λέγων, « καὶ δοθῆναι πτωχοῖς; » Ὅτε γυναῖκα μύρους ἀλείφουσιν, καὶ προλαμβάνουσιν τῇ χρίσει τὸν τάφον, καὶ ζῶντα τιμῶσιν, ἐπειδὴ νεκρὸν οὐκ ἔδύνατο ταύτην ἐξυθρίσεις, τοὺς τῆς φιλοπτωχίας προβαλλόμενος νόμους; « Ἐδύνατο, » λέγων, τοῦτο πρᾶθῆναι; » τούτέστιν, ἔδύνατο καὶ τοῦτο μετὰ τοῦτο πρᾶθῆναι. Ἔστω· αἶμα πωλεῖς, τί καὶ τὸ ἀλείμμα πιπράσκεις; Ὁ φιλαργυρίας φιλοπτωχίας ἐνδοιομένης προσωπεῖον! Ὁ τῆς μισανθρώπου φιανθρωπίας! ἔδύνατο τοῦτο πρᾶθῆναι, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς. Κάπηλος φιλοπτωχίας Ἰούδας, καὶ αὐτὸ τῆς φιλοπτωχίας τὸ σῆμα πραγματοῦμενος. Ἀλλ' οὐκ ἠτόνησεν ἡ τοῦ Σωτῆρος μακροθυμία ἐκτείνειν μετὰ τοῦ σφαγέως τὴν χεῖρα. Συνεσθίει τῷ προδότη, δυσωπῶν τὴν προαίρεσιν. Ἐπιδίδωσιν ἄρτον, καὶ τρέφει τὸν ἀναιρέτην· καὶ τὴν Νέαν Διαθήκην ἐπὶ τραπέζης ἀναγράφει, οὐκ ἀποστερεῖ τῆς κληρονομίας τὸν προδόντα, καὶ διαθήμενος οὐκ ἀποστερεῖ τοῦ μέρους τὸν μετὰ βραχὺ παραδιδόντα. Ἀλλ' οὐκ ὤφειλεν ὁ κλῆρος τὸν τρέπον; ἢ τιμὴ τὴν γνώμην οὐ μετέβαλεν· ὡς γὰρ ἔλαβε τὸ φωμίον, εἰσῆλθεν ὁ Σατανᾶς εἰς αὐτόν. Ἡ τοῦ Ἰούδα προαίρεσις τοῦ διαβόλου κλήσις· οὐ γὰρ ἀπλῶς εἰσῆλθεν, ἀλλ' εὔρε τὸ τῆς ψυχῆς καταγώνιον· εὔρε γνώμην ἐπιτηδεῖαν πρὸς οἰκείωσιν· εὔρε σεσαρωμένον· εὔρε ποθοῦμενον πάθος, καὶ τὸν οἶκον οὐκ ἐφυγεν· εὔρεν ἵπλον, ᾧ χρησάμενος παρατάσσεται.

mundatam : invenit desideratum sibi affectum, nec

aciem instrueret.

3. « Τί μοι θέλετε δοῦναι; » Πειράζων μὲν ὁ διάβολος τὸν Κύριον εἶπε· « Ταῦτα πάντα σοι δώσω. » Νῦν δὲ ὁ Ἰούδας βοᾷ· Τί θέλετε δοῦναι! Ὁ ῥήμάτων καὶ τρόπων συγγένεια; ὡ συμφωνία διαβόλου πάλοι μελετηθεῖσα! Οὐ λέγει, τί μοι δύνασθε δοῦναι; Ὡς εὐωνον κτίσμα τὸν δεσπότην προτίθισιν· ὡς ἀτιμὸν συμφωνεῖ τὸν ἀτίμητον. Τί τοιοῦτο οὐ λαμβάνεις, οἷον δίδως, Ἰούδα; Ὑπόμνησον σεαυτὸν τῶν τοῦ πιπρασκομένου θαυμάτων, καὶ τότε ἀναλόγως τὸν θαυματοργὸν κατήλεως. Βάδιζε πρὸς τὸν λεπτὸν· παρ' ἐκεῖνου διδάσκου τὴν τῆς ἱατρείας ποσότητα. Ἐρώτα τυφλοῦς, τίνας ἀξίαν ἡγουῦνται τὴν ἰατρίαν. Ἐρώτα τὸν Λάζαρον, πόσου τιμᾶται τὴν τοῦ θανάτου φυγὴν. Ἐξέταξε τὸν παράλυτον τὸν τοῦ χρόνου καὶ τῆς κλίνης διὰ τὸ πάθος δεσμώτην. Ζυγοστάτησον τὰς αὐτοσχέδιους ἐν ἐρήμῳ τραπέζας. Διατίμησον τὸν ἐπὶ τῶν κυμάτων περιπατοῦν, τὰς τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἀνέμων ἐπιτιμήσεις· τὰς τῶν δαιμονίων θера-

A differo, comedite et vos, comedite. « Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus » Judæis. Dum ille querit quibuscum paciscatur, venditam rapite margaritam.

2. « Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam »? Cur panem vendis, o Juda, jam precibo distributum? Quorsum abiere verba illa amoris erga pauperes indicia : « Potuit istud venundari multo, et dari pauperibus »? Cum mulierem unguentis Dominum perfundentem, atque unctione sepulturam prævenientem, vivoque honorem exhibentem, quod mortuo non poterat; eam, inquam, contumelia afficis, legemque præteritis studiis erga pauperes. « Potuit, ait, istud venundari : » hoc est, potuit et istud una cum ipso venundari. Esto, occidis, an quoque sepeliri vetas? Esto, sanguinem vendis, cur et unguentum venundas? O avaritiam quæ pauperum amoris larvam assumit! o inhumanam humanitatem! Potuit istud venundari et dari pauperibus. Amorem pauperum vendit Judas, et ipsam misericordiæ erga pauperes speciem negotiatur. At Salvatoris æquanimitas nihil ideo remissa est, ut etiam cum parricida manum extenderet. Una cum proditore comedeat, ut illi propositi sui pudorem afferret. Panem porrigit, interfectoremque nutrit : ac Novum Testamentum in mensa perscribens, proditorem nequaquam privat hæreditate : ac dum Testamentum tradit, eum qui se mox traditurus est a sua parte non abigit. Sed sors illa nequaquam mores ejus, nec honor sententiam mutavit. Nam simul atque buccellam accepit, intravit Satanas in ipsum. Judæ propositum erat diaboli invitatio. Non enim modo ingressus est, sed invenit animæ diversorium : invenit mentem sibi ad habitandum accommodam, invenit eam scopis domum aversatus est : invenit telum, quo usus,

3. « Quid vultis mihi dare? » Diabolus cum Dominum tentaret, ait : « Hæc omnia tibi dabo » . Nunc autem clamat Judas : Quid vultis mihi dare? O verborum morumque affinitatem! o consensus cum diabolo, jam olim meditatul! Non ait quid potestis mihi dare? Dominum quasi vili pretio cedendum proponit : quasi nullius pretii esset paciscitur de eo qui nullo pretio æstimatur. Quidni tantumdem accipis quantum tradis, o Juda? In memoria revoca miracula ejus quem venditurus es, atque tunc justo pretio miraculorum auctorem nundinare. Leprosum adi. atque ab illo edisce quanti sit curatio. Interroga cæcos, quanti curationem æstiment suam. Sciscitare a Lazaro, quanti æstimandum sit, quod mortem ille evaserit. Exquire a paralytico, quem diu morbus in lecto vinctum detinuerat : perpende mihi subitas illas in eremo appositas mensas. Æstima ambulationem supra fluctus, increpationes mari ac

ventis factas : considera liberatos dæmoniacos. Horum immemor omnium, non tecum reputas quem vendas.

4. « At illi constituerunt ei triginta argenteos ⁷⁶. » O venditionem, quæ vendito in emptores imperium **384** conciliat! Venditus quippe Dominus emptorum possessor effectus est. Merito igitur clamabat Christus : « Implete mensuram patrum vestrorum ⁷⁷ ; » si quid majorum vestrorum, o Judæi, deficit sceleribus. Illi prophetas occiderunt, vos a prophetis præauntiatum occiditis. Viros illi ad se missos confoderunt, vos autem eum qui prophetas mittit ; servos illi, vos Dominum interficitis. Sacerdotes illi trucidabant, vos templum solvistis. Graviores prioribus hæc posteriora sunt. Trajecto mare ingratus deprehensus es : manna nutritus, Ægypti vitulum adorasti : accepta lege, legislatorem transgressionibus contumelia afficis. Cessit petra virgæ Mosis, at mores tui ad pietatem flecti nequeunt. In prælio vicisti, nec cælestem nosti ducem. Sistebatur solis cursus, victoriæ prævium signum tibi factus, vi filiorum cædes in sacrificium pro actione gratiarum offerebas idolis. Semper Judæus sanguine enutritus, prophetarum cædes suscipit : atque eorum sanguine paulatim irrigatus, ad iniquitatis fastigium hodie prorumpit? Quis igitur illis iniquitatis fructus? « Ecce relinquetur domus vestra deserta ⁷⁸. » Dedita est ad supplicium illa natio : quandiu enim spem curationis morbus subinducat, lenibus tandiu remediis medicus a morbo recreare studet : ubi vero nulla residua spes medelæ, membrum abscinditur.

5. Post paulum temporis, aderat Judas post venditionem lætus, quemadmodum institor quidam, mercium suarum onere deposito; aderat osculo armatus; aderat venditum a se virum indicaturus. Quid ergo ad Judam Dominus? Avaritia ceu ebrietate submersum expergefacerit his verbis : « Osculo Filium hominis tradis ⁷⁹ ? » Itane osculari edoctus es? Dic mihi, hæccine lex charitatis a me tibi tradita? O sanguine plenum osculum! O bellum osculo coloratum! O osculum quod mortis morsus efficitur! O osculum venenum aspidum eructans! Quod ad charitatem didicisti, eo ad fraudem usus es? Video clavos in ore tuo : quid celas opus tuum? Crucem expecto. His Judas compellatus est. Petrus autem amorem suum juramento affirmabat : « Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo ⁸⁰. » Ebruius amore, contra mortem sit audacior : non ille naturæ infirmitate verba metitur sua : non cogitat loquentis veracitatem, sed contradicendo sese jactat. Quid ergo Dominus? Nulla mihi ad victoriam

ταίας ἐπίσχεσαι. Τούτων ἀπάντων ἐπιλήψμων γενόμενος, ὃν πωλεῖς οὐκ ἔννοεῖς.

4. « Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. » Ἡ πράσις δεσποτεῖαν τῇ πιπρασκόμενῃ κατὰ τῶν ὄνουμένων ἐγγυομένης! Πιπρασκόμενος γὰρ ὁ δεσπότης κτήτωρ τῶν ἀγοραζόντων ἐγίνετο. Εἰκότως οὖν ὁ Χριστὸς ἀνεβόα· « Πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. » εἰ τι λαίπαι τοῖς προγονικοῖς ὑμῶν, ὦ Ἰουδαῖοι, τολμήμασιν. Ἐκεῖνοι προφήτας ἀνέηρουν, ὑμεῖς δὲ τὸν προφητευθέντα φονεύετε. Ἐκεῖνοι τοὺς πεμφθέντας κατέσφαττον, ὑμεῖς δὲ τὸν τοὺς προφήτας ἀπεσταλκότα. Ἐκεῖνοι τοὺς δούλους, ὑμεῖς τὸν Δεσπότην ἀποκτείνετε. Ἐκεῖνοι τοὺς λερεῖς ἀνέηρουν, ὑμεῖς τὸν ναὸν καταλύσατε. Μειζὼνα τῶν προλαβόντων τὰ δεύτερα. Θάλασσαν πλεύσας [ἰ. παρὰ σας], ἡλέγχθης ἀχάριστος· μάννα τρεφόμενος, τὸν ἐν Αἰγύπτῳ μόσχον ἐθρήσκεισας· νόμον δεχόμενος, τὸν νομοδότῃν παρανομίαις καθυβρίζεις. Ἦξεν ἡ πέτρα τῇ βλάβῃ Μωσέως, ὁ δὲ οὗτος τρόπος ἀκαμπῆς πρὸς εὐσέβειαν. Ἐνίκας μαχόμενος, καὶ τὸν ἐξ οὐρανοῦ στρατηγὸν οὐκ ἐγνώριζες. Ἐδεσμεύετο δρόμος ἡλίου, σοὶ προθεσμία νίκης γινόμενος, οὐ δὲ τὰς τῶν τέκνων σφαγὰς θυσίας εὐχαριστηρίους τοῖς εἰδώλεις προσέφερες. Ἀεὶ σύντροπος Ἰουδαῖος αἱμάτων τὰς προφητῶν σφαγὰς ὑπολαμβάνει· τούτοις [ἰ. τούτων] τοῖς αἵμασι κατὰ μικρὸν ἀρδευόμενος εἰς αὐτὴν σήμερον τῆς παρανομίας τὴν κορυφὴν ἀπωλίσθησε; Τίς οὖν αὐτοῖς ὁ τῆς παρανομίας καριός; « Ἰδοὺ ἀφίστα· ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. » Ἐκδοτὸν εἰς τὴν κόλασιν τὸ ἔθνος· ἕως γὰρ θεραπείας ἐλπὶδα ὑπεμαρῖναι τὸ πάθος, πρῶτος φαρμάκος ὁ ἱατρὸς ἀνακτάται τὸ νόσημα· ἀπογνοὺς δὲ τὴν θεραπείαν τοῦ πάθους (17), ἀποτέμενεται μέλος.

5. Μικρὸς ἐν μέσῳ καιρὸς, καὶ παρῇν Ἰούδας μετὰ τὴν πρᾶσιν φαίδρὸς, καθάπερ τις ἔμπορος τοῦ φορτίου τὸ ἄχθος ἀπαιτάμενος· παρῇν ὀπισθισμένος φιλήματι, παρῇν δεικνύς, ὃν ἐπώλησε. Τί οὖν ὁ Κύριος; πρὸς τὸν Ἰούδαν; Ὡς μέθῃ βεβαπτισμένον φιλαργυρίᾳ (18) διόπνιζε, λέγων· « Φιλήματι τὸν ὕδιν τοῦ ἀνθρώπου· παραδίδως; » Οὕτω φιλεῖν ἐδιδάχθης; Εἰπέ μοι, οὗτος παρ' ἐμοὶ σοὶ τῆς ἀγάπης ὁ νόμος; Ἡ φιλήματος αἵματος πεπληρωμένου! Ἡ πολέμου χειρωμένου φιλήματι! Ἡ φιλημα δῆγμα (19) θανάτου γενόμενον! Ἡ φιλημα ἀσπίδων ἰὼν ἐρευγόμενον. Ὁ πρὸς ἀγάπην ἐδιδάχθης, τούτῳ πρὸς ἀπάτην ἐχρήσω. Ὅρῳ σου τοὺς ἐπὶ τοῦ στόματος ἥλους· εἰ κρύπτεις, ἀ πράττεις; Τὸν σταυρὸν ἀναμένω. Ὁ μὲν Ἰούδας τούτοις· Πέτρος δὲ περὶ φίλτρον διωμνύετο· « Ἐὰν δέη με σὺν σοὶ ἀποθάνειν, οὐ μὴ σε ἀπαρνήσομαι. » Μεθύνων τῇ πόθῃ κατὰ θανάτου θρασύνεται· οὐ μετρεῖ τοὺς λόγους τῇ ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως· οὐκ ἔννοεῖ τὸν ἀληθεύοντα, καὶ ἀντιλέγων σεμνύνεται. Τί οὖν ὁ Κύριος; Οὐ χρεῖα μου λόγων πρὸς νί-

⁷⁶ Matth. xxvi, 9. ⁷⁷ Matth. xxi, 32. ⁷⁸ ibid. 28. ⁷⁹ Luc. xxii, 48. ⁸⁰ Matth. xxvi, 35.

(17) Reg. τὸ πάθος.

(18) Reg. φιλαργυρίας.

(19) Reg. δῆγμα, lectio dubia.

κην. Ἀλεκτρυὼν σου τὴν μεγαλυχίαν ἐλέγξει· ἐκαί-
 νος τῶν τοῦ δεσπότου λόγων συνήγορος ἔσται· ἐκεῖνός
 σοι τοῖς τῶν ῥημάτων κόμπους βοῶν ἀντιστήσεται.
 Ἐκυλούθη τοῖς λόγοις τὰ πράγματα. Παῖδις κη φθέγ-
 γεται, καὶ ἡ κορυφὴ τῶν ἀποστόλων ταράττεται, καὶ
 Πέτρος ἐλέγχεται. Κόρη λαλεῖ, καὶ ἡ πέτρα χειμά-
 ζεται· κόρη ψιθυρίζει, καὶ Πέτρος ἀρνεῖται. Ἠλπίζε
 παθεῖν τὴν κόρην ὁ Πέτρος ὁμνῶν· ἀλλ' ὄρνις τοῦς
 ὄρκους οὐ δέχεται· ἐπιστομίζει ταῖς φωναῖς τὸν ἀρ-
 νούμενον. Ἀξίαν ἀποστολικὴν οὐκ αἰσχύνεται· τιμᾷ
 γὰρ τοῦ Δεσπότου τὴν πρόβησιν· « Πρὶν ἀλέκτορα
 φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνῆσθαι με. » Εἰλήφα, Πέτρε, τῆς
 κατηγορίας τὸ σύνθημα. Κἂν σιωπῆσαι μὴ θέλω, βοᾶν
 οὐκ ἰσχύω. Ὁ ῥημάτων κυμάτων τῷ Πέτρῳ φανέν-
 των! Ὅν ἡδέσθη τὰ κύματα, τοῦτον ἀλεκτρυὼν ἐστη-
 λίτευσεν. Ὅπου γὰρ ὁ Δεσπότης προστάττει ἐστίν, ὅ-
 πηρεται τοῖς ὁμοδόλοις ἡ θάλαττα. Ὅπου ὁ Δεσπότης
 ἀντιπράττει, καὶ ἀλεκτρυόνες ὀπλίζονται. Πάντα γὰρ
 τοῖς τοῦ πεποιηκέντος ἔπεται νεύμασιν. « Ἐὰν δέη
 με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρνῆσομαι » καὶ
 πάλιν· « Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. » Βλέπε φόβου καὶ
 πόθου συμπεπλεγμένας φωνάς. Ἠγνόησας, ὦ Πέτρε,
 τὸν Κύριον; Οὐκοῦν καὶ ὁ Κύριος τὸν Πέτρον ἠγνόη-
 σεν; Ὁ φόβου πόθον νικήσαντος! Θεώρησον τὴν τοῦ
 Πέτρου δειλίαν, ἵνα μάθης, τίς ὁ τὴν παρρησίαν διω-
 ρούμενος. Ἐλεγχέσθω φύσις, ἵνα φανῇ ἡ χάρις· δι-
 κνύσθω τὸ πάθος, ἵνα φανῇ τῆς δυνάμεως ὁ χορηγός·
 αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁸¹ Matth. xxvi, 54. ⁸² ibid. 72.

A verborum necessitas. Jactantiam tuam gallus coar-
 guet : ipse Domini verborum assertor erit : ille
 cantando verborum tuorum venditioni obsistet.
 Verba ejusmodi res ipsa conseruta est. Loquitur
 puella, et apostolorum coryphæus turbatur, Pe-
 trusque coarguitur. Puella loquitur, et petra tem-
 pestate movetur. Puella susurrat, et Petrus negat.
 Sperabat Petrus sibi juranti fidem habituram puel-
 lam; sed avis juramenta non admittit : voce sua
 juranti os obturat; apostolicam non veretur digni-
 tatem : veneratur quippe Domini prædicationem.
 « Priusquam gallus cantet, ter me negabis ⁸¹. »
 Accepi, o Petre, accusandi tempus condictum. Li-
 cet tacere nolim, clamare tamen non valeo. O ver-
 ba quæ quasi fluctus Petro visa sunt! Quem flu-
 ctus veriti sunt, eum traduxit gallus. Nam ubi Do-
 minus imperat, ibi mare conservis sauculatur. Ubi
 Dominus repugnat, ibi armantur ipsi galli. Omnia
 quippe opificis nutum sequuntur. « Etiam si oportu-
 erit me mori tecum, non te negabo : » et post :
 « Non novi hominem ⁸². » Vide timoris amorisque
 complicatas voces. Non noras, Petre, Dominum?
 An igitur et Dominus Petrum non novit? O metum
 qui vincit amorem! Considera mihi illam Petri for-
 midinem, ut ediscas, quisnam sit qui dat fiduciam.
 Arguatur natura, ut appareat gratia : exhibeatur
 infirmitas, ut appareat virtutis auctor, cui gloria
 et imperium et nunc et in sæcula sæculorum.
 Amen.

IN SERMONEM SEQUENTEM MONITUM.

385 Sermo in Parasceven antiquum est opus : nam in codicibus annorum plusquam octingentorum legitur. Minime tamen Athanasio ascribendus, stylus enim Athanasiano absimile plane est. Nam licet hoc opuscu-
 lum aliquam præferat elegantie speciem; at minime nativum : sed tropis, figuris, exclamationibus ad
 κακοζηλίαν usque redundantem. In nullis etiam Athanasii operum collectionibus manuscriptis locum ha-
 buit, quod sciamus. Quare inter spuria merito ablegatur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ (20) ΤΗ ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN PASSIONEM DOMINI IN PARASCEVE.

1. Μέγα μὲν οὐρανὸς δημιουργημά, καὶ τῆς ὁρωμέ-
 νης κτίσεως πρῶτον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι καλού-
 μενον· μέγα δὲ τι καὶ θαυμαστὸν τῶν ἀγγέλων ἡ
 φύσις, ἀοράτοις στεφανουμένη τοῖς κάλλεσιν. Ἀμι-
 λᾷται τοῖς εἰρημένοις καὶ ἥλιος, τὰς ἡμερινὰς τοῦ
 φωτὸς λαμπάδας περιβαλλόμενος, καὶ τὸν οὐράνιον

1. Magnum quidem opificium est cælum, ac
 primum omnium quæ sub aspectum cadunt creatu-
 rarum, a Deo vocatum ut esset. Magnum item
 quidpiam et admirandum est angelorum natura,
 ornamentis invisibilibus coronata. Cum his quæ
 diximus sol contendit, qui diurnis lucis facibus

(20) Sic mss. Editi vero simpliciter, εἰς τὴν ἁγίαν παρασκευήν, omissis reliquis.

cinctus, caelestem concitat cursum. Mentem obstupescit terra, jussu Dei suspensa, ac grave hoc elementum aquis invecum. Quid de mari dixeris, ita explicato, arena cincto, ventis gubernato? Sed haec omnia quidem pulchra, imo admodum pulchra sunt creatricis sapientiae opificia; sed eorum pulchritudinem deturpavit homo, ac honoris allati exuberantia, honoratis pridem contumeliam irrogavit. Res enim creatas supra modum admiratione prosecutus, iis quae ante in honore erant, dedecus infudit. Sic invita creatura erroris mater fuit. Sed errabundam miseratus Dominus, crucem in medium attulit, hominibus cognitionis Dei, ipsis creaturis validius, instrumentum. Inefficax itaque caelum fuit ad impietatem corrigendam. Adoratus sol pudore quidem affectus est, nec valuit tamen adoratores prohibere. Terra corpori quidem medicamenta profert, sed aegrotanti animae opem ferre nequit. Mare huic malo curando impar deprehendebatur. Caecus homo circumibat creaturam, et in quod palpitando incidebat, illud adorabat: Deumque non poterat invenire, utpote quem tota creaturarum turba Deum praedicans, ad unius Dei doctrinam deducere non valeret. Sed quod caelum nequibat, hoc crux efficere potuit: quem sol non docuit, crux refulgens illuminavit: vile lignum plantatum, impietati deditum orbem ad pietatem excoluit. Lignum damnationis instrumentum, damnatis libertatem conciliavit. Invalida ad salutem hominum erat creatura: ingressa crux ut medicus apparuit. Quia enim mors ligno tanquam baculo olim usa, radicem humanam oppugnavit, viamque ad sese insinuandam invenerat, transgressionem scilicet illam per cibum velitum; aperta tunc morti via, consequebatur eam genus humanum, et qui participes erant naturae (humanæ) haeredes iidem fuere supplicii. At Deus plastes ille figmenti misertus sui, lignum naturae, oppositum scilicet ligno medicamentum, largitus est: passionemque induxit, passioni medelam: et mortem quae tunc obtinebat, per aliam mortem a se armis instructam debellavit. Ac rursum liber homo, quibus rebus ad mortem fuit alligatus, iis immortalitatem invenit: quibus enim damnatus iisdem liberatus est.

386 2. O divinam vere sapientiam, caelestemque machinam! Crux defixa fuit, et idolorum cultus eversus: crux excitata, et diabolica potestas damnata fuit: crux defixa fuit, et Judaeorum superbia in ruinam versa est; ut ediscas non simpliciter lignum tot miraculorum esse causam, sed eum qui ligno ad victoriam est usus. Non enim per se passio est salutaris, sed ille salutaris est qui per passionem salutem voluit dispensare. Tibi quidem mors sit a morte redemptio, sed rerum naturam

A δρόμον ἐλαύνων. Ἐκπλήττει τὴν διάνοιαν ἡ γῆ, κρεμαμένη προστάγματι, καὶ τὸ βαρὺ στοιχεῖον τοῖς ὕδασιν ἐποχοῦμενον. Τί δ' ἂν τις εἰποι, θάλατταν ἠπλωμένην ὁρῶν, καὶ φάμμω (21) μὲν δεδεμένην, πνεύμασι δὲ κυβερνωμένην; Ἀλλὰ πάντα μὲν καλὰ καὶ λίαν καλὰ, καὶ τῆς τοῦ δημιουργοῦ σοφίας τεχνάσματα· ἥσυχον δὲ τούτων τὸ κάλλος ὁ ἀνθρώπος. τῇ τῆς τιμῆς ὑπερβολῇ, τοῖς τιμωμένοις τὴν ὕβριν γεννήσας. Θαῦμα γὰρ τῇ κτίσει προσενέγκας ὑπερβαῖνον τὰ μέτρα τῆς κτίσεως, ἀδοξίαν τοῖς τιμωμένοις κατέχευεν. Οὕτω πλάνης μήτηρ ἡ κτίσις ἀκούσα γέγονεν. Ἀλλ' ἔκτειρε τὴν πλανωμένην ὁ Θεός, καὶ φέρεῖ σταυρὸν ἐν μέσῳ, θεογνωσίας ἀνθρώποις ὄργανον, τῆς κτίσεως δυνατώτερον. Ἀπρακτος γοῦν ὁ οὐρανὸς πρὸς ἀσεβείας (22) γέγονε διόρθωσιν. Καὶ ἥλιος μὲν ἡσπύνητο προσκυνοῦμενος, κωλύειν δὲ τοὺς προσκυνοῦντας οὐκ ἔσχυσε. Γῆ, τὰ τοῦ σώματος φάρμακα βρούσασα, τῇ ψυχῇ νοσοῦσῃ βοηθεῖν οὐκ ἠδύνατο. Θάλασσα περιττὴ πρὸς τὸ πάθος ἠλέεγτο. Καὶ ἀνθρώπος τυφλώτων περιττῶς τὴν κτίσιν, καὶ τὸ προσπίπτον ψηλαφῶν προσεκύνη, Θεὸν εὐρεῖν οὐ δύναμενος· ὃν δὲ τῆς κτίσεως ὅλης δῆμος κηρύττων πρὸς τὴν ἐνδὸς Θεοῦ διδασκαλίαν προσάγειν οὐκ ἐξήρκεσεν. Ἀλλ' ὁ μὴ πεποίηκεν ὁ οὐρανὸς, τοῦτο ἔσχυσεν ὁ σταυρὸς· καὶ ὃν ἥλιος οὐκ ἐδίδαξε, σταυρὸς ἀναλάμψας ἐφωταγώγησεν· καὶ ξύλον εὐτελὲς φανερωθὲν οἰκουμένην ἀσεβοῦσαν πρὸς εὐσεβείαν ἐγεώργησε. Ξύλον καταδίκης ὄργανον τοῖς καταδίκαις ἐλευθερίαν ἐκερποφόρησεν. Ἡτόνησε (23) πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων ἡ κτίσις, καὶ σταυρὸς εἰσελθὼν λατρὸς ἀνεδείχθη.

C Ἐπειδὴ γὰρ ὁ θάνατος, ξύλῳ τὸ πάλαι βακτηρίῳ χρησάμενος, τὴν τῶν ἀνθρώπων ῥίζαν ἐπολύορκεσεν, ὁδὸν εὐρὴν εἰς παρείδουσιν τὴν ἐν βρώσει παράβασιν· τότε, παρανοήθεισης οὕτω τῆς ἑδοῦ τῇ θανάτῳ τὰ γένη συνήπτειτο (24), καὶ οἱ κοινῶν τῆς φύσεως ἐγίνοντο κληρονόμοι κολλάσεως. Οἰκτεῖρας τοὺς πλάσθοντας ὁ πλάστης, ξύλον ἀντιφάρμακον ξύλου τῇ φύσει χαρίζεται, καὶ πάθος οἰκονομίας εἰσήνεγκε· πάθος ἀλεξιφάρμακον καὶ θανάτῳ κρατοῦντι θάνατον ἀνθοπλίσας κατηγωνίστατο· καὶ πάλιν ἐλευθερὸς ὁ ἀνθρώπος, οἷς ἐδέθη πρὸς θάνατον, τούτοις τὴν ἀθανασίαν (25) εὐράμενος· δι' ὧν γὰρ κατεκρίνετο, διὰ τούτων ἔλυετο.

D 2. Ὡς θείας ἀληθῶς σοφίας, καὶ μηχανῆς οὐρανόθεν! Σταυρὸς ἐπήγγυτο, καὶ εἰδωλολατρεία κατεστρέφετο· σταυρὸς ἐγείρετο, καὶ διαβολικὴ δυναστεία κατεδικάζετο· σταυρὸς ἐπήγγυτο, καὶ Ἰουδαίων ὁ τύφος πρὸς πῶσιν μετέσταντο· ἵνα μάθῃς, ὅτι μὴ ξύλον ἀπλῶς τῶν τοσούτων θαυμάτων παρὰ τιόν, ἀλλ' ὁ τῷ ξύλῳ πρὸς τὴν νίκην χρησάμενος. Οὐ γὰρ καθ' ἑαυτὸ τὸ πάθος σωτήριον, ἀλλ' ὁ διὰ πάθος οἰκονομεῖν τὴν σωτηρίαν βουλόμενος. Σοὶ μὲν γὰρ γίνεται θανάτου λύσις ὁ θάνατος, ἀλλ' ἡμεῖς τῶν πραγμάτων τὴν

(21) Ita mss. Editi vero, φάμμοις ἐνδε....

(22) Ita Colb. 2. recte. Editi vero, εὐσεβείας.

(23) Ita duo Colbertini. In editis, ἡτόνησε· deest.

(24) Ita Colb. 2, Colb. 1, συνέσπεται. Editi, συνέσπεται. Paulo post, Colb. 2. κοινῶν τῆς κολλάσεως.

Mox contextum ante in multis vitiatum ex mss. restituiimus. Infra Colbert. 2, pro ἀλεξιφάρμακον, habet ἀλεξιτήριον.

(25) Ita mss. Editi vero, ἀκαθαρσίαν.

φύσιν ὁ τῇ φύσει τοὺς ὅρους πηξάμενος. Σταυρὸς, καὶ πάθος, καὶ λόγχη, καὶ ἥλοι, καὶ θάνατος, ταῦτα ζωῆς ἀθανάτου (26) γίνεται σπάργαν· τοῦτοις ὁ δευτέρως ἄνθρωπος εἰς ζωὴν ἀπετέλθη. Οἷς ὁ πρῶτος Ἀδὰμ κατεκρίθη, τοῦτοις ὁ δευτέρος Ἀδὰμ ἤλευθερώθη· ὅφ' ὧν ἡ ἀρχὴ τῶν ἀνθρώπων κατέπεσεν, ὑπὸ τούτων ἡ ἀπαρχὴ τῶν ἀνθρώπων ἀνυψοῦται. Σήμερον ὁ δεσπότης καὶ Κύριος κατὰκριτος ἀγεται, καὶ ἐκ δικαστηρίου πρὸς δικαστήριον παραπέμπεται· καὶ Καϊάφας ἀποφαίνεται, καὶ Πιλάτος τὴν ψήφον διαδέχεται. Καὶ οὐ παραιτεῖται τὴν κρίσιν ὁ Χριστός, ἵνα λύσῃ τὴν τοῦ κόσμου κατὰκρισιν.

3. Ὡ παραδόξων θαυμάτων! δέχεται τὴν τοῦ θανάτου ψήφον ὁ Χριστός, καὶ εὐθὺς ὁ Βαραββᾶς ἀπολύεται. Ἐκ προοιμίων ὁ σταυρὸς τοῖς καταδίκαις ἐλευθερίαν χαρίζειται. Μὴ γάρ μοι πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων πονηρίαν (27) ἀπίθης, μήθ' ὅτι τὸν εὐεργέτην καταδικάζοντες προτιμῶσι τὸν μισαφόνον· ἀλλ' ὅτι ἡ τῆς καταδίκης ἀρχὴ, τῆς τῶν καταδίκων ἐλευθερίας ὑπῆρχεν ἀρχή· ὅτι ὁ τῶν καταδίκων δίκην (28) δεξάμενος δικαίως ζώντων ὁμοῦ καὶ νεκρῶν χριτῆτι ἀναφαίνεται· «Καθότι ἐστῆσαν ἡμέραν ἐν ἣ μᾶλλαι κρίνουν ὁ Θεὸς τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ ἐν ἀνδρὶ ὃ ὤρισεν ὁ Θεός, τίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.» Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι, τοὺς ἄλλους τοῦ θανάτου τρόπους παρέντες (29), ἐπὶ τὸν σταυρὸν ὤρμησαν, τιμωρίας ὁμοῦ καὶ ἀτιμίας ἐπινοήσαντες ὄργανον· καὶ τὴν τοῦ νόμου κατάραν τῷ διὰ ξύλου θανάτῳ προσάπτουσιν, ἐπιφορτίζουσιν ἡγούμενοι τοῦ θανάτου τὸ βάρος. Ἦγνόουν δὲ ἅρα τὸν σταυρὸν νίκης (30) ἐντίμου κατασκευάζοντες σύμβολον. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἀρκούμενοι, κοινωνοὺς τοῦ θανάτου καὶ ληστὰς γενέσθαι βιάζονται, ἵνα ἡ τοῦ θανάτου κοινωνία τῆς τελευτῆς γένηται (31) ἀδοξία. Ἦγνόουν δὲ ἅρα ληστὴν τῷ Χριστῷ συσταυρώσαντες, κήρυκα τῆς τοῦ ἐσταυρωμένου βασιλείας χειροτονούντες. «Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.» Ὡς ληστὴς ἐσταυρώθης (32), καὶ εὐαγγελιστὴς ἀνεδείχθης; Ὡς βασιλεὺς τιμᾶς ὃν ἀτιμάζειν ἐτάχθης; «Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.» Τί ἔφη, ὃ ληστὰς, ἀγνοεῖς; Ἄ πάσχεις; Ἐπὶ λάθου τῶν ἥλων; οὐκ ἠσθάνου τῶν ὁδυνῶν; Ὡς ἐν ἱερῷ προσευχόμενος, οὐχ ὡς ἐν ξύλῳ (33) κρεμάμενος, οὕτως ἱκετεύεις; Εἶδον, φησί, Θεὸν ἀληθινόν, καὶ ἱκετεύειν τοῦτον ἐπόθησα. Ἔγνων ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τὴν ἀξίαν. Εἶδον καταδικὴν τὴν βασιλείαν κηρύττουσαν. Εἶδον ἐν τῇ κατηγορίᾳ διαδήματος χάριν ἀστράπτουσαν. Εἰ γάρ σταυρούμενος βασιλεύει, τίς ἂν εἴη στεφόμενος (34); Γνωρίζει τὴν βασιλείαν ἡ κρίσις. Ἥλιος σταυρούμενον ὀρᾷ, καὶ

A commutavit qui naturæ terminos defixit. Crux, passio, lancea, clavi, et mors; hæc, inquam, immortalis vitæ sunt incunabula: his secundus homo ad vitam progenitus est. Quibus primus Adam condemnatus est, iisdem secundus Adam est liberatus: per quæ initium hominum decidit, per ea primitiæ hominum exaltatæ sunt. Hodie herus ac Dominus noster reus agitur, et ex tribunali ad tribunal ducitur: Caiphas profert sententiam, Pilatus iudicii calculum excipit. Nec recusat iudicium Christus ut mundi condemnationem aboleat.

5. O stupenda miracula! mortis damnationem Christus accipit, et mox Barabbas solvitur. In ipso statim exordio crux damnatis largitur libertatem. Ne mihi namque Judæorum malitiam respice: nec quod benefactorem condemnent, homicidamque illi anteponan; sed potius animadvertite condemnationis initium, damnatorum liberationis initium fuisse. Quoniam qui reorum damnationem in se suscepit, iure vivorum simul et mortuorum iudex declaratur: «Eu quod statuit diem, in quo iudicaturus est Deus orbem in justitia, in viro in quo statuit Deus, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis.» Judæi porro omissis aliis mortis generibus, crucem elegerunt, una supplicii, ac decoris instrumento excogitato: et maledictum legis, morti per lignum illatæ conjungunt, rati se ita gravitatem mortis augere. Ignorabant porro se crucem in gloriosum victoriæ symbolum adornare: neque his contenti, mortis ejus consortes etiam latrones esse compellunt, ut mortis consortium exitui ejus dedecori esse. Ignorabant porro se cum Christo latronem crucifigentes, præconem regni illius qui crucifigebatur constituere: «Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum.» Tanquam latro cruci affixus es, et evangelistæ munus exhibes? Ut regem honoras eum, quem ut inhonorares constitutus fueras? «Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum.» Quid ais, o latro? Ignoras quæ tute pateris? Oblitus es clavorum et non sentis cruciatus? Itane supplicas, ac si in templo orares, nec in ligno penderes? Vidi, inquit, verum Deum, et supplicare desideravi. Ex inscriptione dignitatem agnovi. Vidi condemnationem regnum ipsius annuntiantem. Vidi in accusatione diadematis gratiam refulgentem. Nam si dum crucifigitur regnat, quis erit cum coronabitur? Regnum ejus creaturæ manifestant. Sol videt crucifixum, nec lucere audet: lucem adimit crucifi-

²⁶ Act. xvii, 31. ²⁷ Luc. xxiii, 42.

(26) Sic mss. Editi vero, ζωῆς καὶ θανάτου.

(27) Ita mss. Editi vero, σωτηρίαν, male.

(28) Ita mss. Editi vero sic, δίκην ἀδικῶς δεξάμενος, ὅτι καὶ ὡς ζ... ἀναφέρεται.

(29) Reg. παρέντες. Colbert. 2, παρενθέντες.

(30) Sic mss. omnes. Editi vero, νίκους. Mox unus habet κατασκευάζοντες τρόποιον.

(31) Duo manuscripti, γένηται τῆς ταφῆς ἀδοξία.

Editi, τῆς τελευτῆς γένηται ἀδοξία.

(32) Ἐσταυρώθη... ἀνεδείχθη... τιμᾶ... ἐτάχθη. Sic [duo], quorum tamen alter habet ἀτιμάσας ἐδείχθη.

(33) Sic mss. Editi vero, ἐπὶ ξύλου. Ibid mss. ut in textu. Editi vero, Εἶδον, φησί, ναὸν ἀληθινόν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἱκετεύειν.

(34) Sic mss. Editi vero, στεφανούμενος.

gentibus, ut pro Domino pugnet: inexpectata nocte Judæorum damnat iniquitatem. Concussa terra turbatur; ac motu suo præcipitat eos qui Dominum suspenderent. Quo pacto non crederem? Contumeliosis affectum illum esse regem clamat ipse titulus. Creaturæ testificantur. Quæ in litteris lego, ea ipsa rebus comprobari video. « Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum. »

387 4. O latro acerbe Judæorum accensator! O latro justitiæ advocate! O latro regni mercator! O latro paradisi custos! O latro Adamo circa creaturas longe firmior! O latro proavo circa paradysum constantior! Manu ille importune ad lignum extensa, mortem inivit in mundum: tu opportune explicatis in cruce manibus perditum recuperasti paradysum. O latro, qui amissam avitam hæreditatem, uno felici casu recuperasti! O latro qui primus regni confessionem adeptus es! O latro regni confessor et hæres, martyrum imitator! O latro, qui pusillo verbo cælum aperuisti! O latro qui mirum incantamentum ad mirum thesaurum comparandum adhibuisti! O latro qui cælum velut crucis appendix effecisti! O latro legitimi latrocinii hominibus doctor! O latro qui laudabile doces latrocinium! O latro qui homines docuisti quo pacto regnum furto abriperent! O latro furti doctor, maxime grati illi a quo res aufertur! O latro qui magnam furti mercedem conscripsisti! O latro qui magnum confessionis fructum ostendisti! O latro qui tarde credidisti, et cito confessus es: postremus venisti et primus es coronatus! O latro qui celeritiam fidei efficaciam exhibuisti! O latro qui fidei partum edocuisti, qui tempore minime eget ad fenum edendum! O latro acerbe Judæi accensator! O latro qui proditori ipso laqueo gravior visus es! O latro qui Judæi proditorem contra diabolum imitatus es! O latro qui mire ejus arte usus es contra illum! O latro qui juste Christum emisti, et testem possessionis crucem adduxisti! O Petri commilito et apostolorum symmista

5. Crucem porro excepit sepulcrum, expers hætenus sepulture. O sepulcrum immortalitatis locus! O sepulcrum resurrectionis officina! O sepulcrum sepulcrorum destructio! O sepulcrum in quo mors, mors esse desinit! O sepulcrum in quo oritur vita quæ termino caret! Probe, sepulcrum novum: nempe fuit hoc divinæ gratiæ consilium. Siquidem ne cadaverum multitudo dubium redderet resurgentem, neve Judæus hinc calumniæ occasionem arriperet, vacuum cadaveribus sepulcrum conspicitur, quod Judaicam linguam coerceat, ac tantum

(35) Ita mss. Editi vero, παραλόγῳ καταδικάζει τὴν ἰουδαίων παρανομίαν. Mox Colbert. 1 et Reg. κρεμνῇ. Editi, κρεμῇ. Ib. d. Colb. 1, 2, σταυρῷ, pro σεισμῷ.

(36) Sic mss. Editi vero, τοῖς γράμμασι, Κύριε...

φαίνειν οὐ τολμῇ ἀρπάζει τῶν σταυρούντων τὸ φῶς, ὑπὲρ Δεσπότου μαχόμενος· νυκτὶ παραλόγῳ (35) καταδικάζει Ἰουδαίων παρανομίαν. Ἡ γῆ σαλευομένη ταράττεται, καὶ κρεμνῇ σεισμῷ τοὺς ἐπὶ σταυροῦ τὸν Δεσπότην κρεμάσαντας. Πῶς μὴ πεισθῶ; Βασιλεῖα τὸν ὑβρίζοντα ὁ τίτλος βοᾷ. Ἡ κτίσις μαρτύρεται. Ἄπερ ἀναγινώσκω τοῖς γράμμασι, ἐπιγινώσκω τοῖς πράγμασι (36). « Κύριε, μνήσθητί μου, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. »

4. Ὁ ληστὰς πικρὲς τῶν Ἰουδαίων κατήγορε! Ὁ ληστὰς δικαιοσύνης συνήγορε! Ὁ ληστὰς βασιλείας ἐμπορε! Ὁ ληστὰς παραδείσου φύλαξ! Ὁ ληστὰς τοῦ Ἀδάμ περὶ τὴν κτίσιν βεβαίωτε! Ὁ ληστὰς τοῦ προγόνου περὶ τὸν παράδεισον ἀσφαλέστε! Ἐκεῖνος, ἀκαίρως ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἐπὶ τὸ ξύλον (37), θανάτων εἰς τὸν κόσμον εἰσήγαγε· σὺ δὲ, εὐκαίρως ἐπὶ τὸν σταυρὸν τὰς χεῖρας ἀπλώσας, τὸν ἀπολόμενον ἀνεκτίσῃς παράδεισον. Ὁ ληστὰς τὸν προγονικὸν κληρὸν ἀπολόμενον διὰ μιᾶς εὐτυχίας ἀνακτησάμενε! Ὁ ληστὰς πρῶτος βασιλείας ὁμολογίαν καρπώσάμενε! Ὁ ληστὰς βασιλείας ὁμολογητὰς (38), καὶ κληρονόμος, μαρτύρων ζηλωτὰς! Ὁ ληστὰς ὀφθαλμοῦ τοῦ οὐρανοῦ ὑπανόψας! Ὁ ληστὰς ξένῃ ἐπιφθῇ πρὸς ξένον θησαυρὸν μηχανώσάμενε! Ὁ ληστὰς πάρεργον σταυροῦ τὸν οὐρανὸν ποιησάμενε! Ὁ ληστὰς νομίμου ληστείας τοῖς ἀνθρώποις διδάσκαλε! Ὁ ληστὰς ληστεῖαν ἐπαινουμένην διδάξας! Ὁ ληστὰς διδάξας ἀνθρώπους, πῶς βασιλεῖα ληστεύεται! Ὁ ληστὰς ποδομένην τῷ κλεπτομένῳ κλοπῇ ὑψηλοῦσάμενε! Ὁ ληστὰς μεγάλους ληστείας μισθοῦς συγγραψάμενε! Ὁ ληστὰς μέγα δείξας τὸ τῆς ὁμολογίας γεώργιον! Ὁ ληστὰς βραδείως πιστεύσας, καὶ ταχέως ὁμολογήσας, ἔσχατος ἐλθὼν. καὶ πρῶτος στεφθεὶς! Ὁ ληστὰς δείξας πίστει δυνάτην ἐνέργειαν! Ὁ ληστὰς δείξας πίστει ὁδὸν, χρόνου εἰς τόκον μὴ δεομένην! Ὁ ληστὰς πικρὸς τοῦ Ἰουδα κατήγορε! Ὁ ληστὰς τῷ προδότη τῆς ἀγχόνης φανεὶς βαρύτερος! Ὁ ληστὰς ὁ τὴν τοῦ Ἰουδα προδοσίαν κατὰ τοῦ διαβόλου μιμησάμενε! Ὁ ληστὰς τῇ ἐκείνου τέχνῃ θαυμαστῶς κατ' ἐκείνου χρησάμενε! Ὁ ληστὰς δικαίως τὸν Χριστὸν ἀγοράσας, καὶ μάρτυρα τῆς κτήσεως τὸν σταυρὸν ἐπαγόμενε! Ὁ Πέτρου συστρατιῶτα, καὶ τῶν ἀποστόλων συμμύστα!

5. Διεδέξατο δὲ τὸν σταυρὸν ὁ τάφος, νεκροῦ πείραν οὐκ ἔχων. Ὁ τάφος ἀθανασίας χωρίον! Ὁ τάφος ἀναστάσεως ἐργαστήριον! Ὁ τάφος τῶν τάφων κατάλυσις! Ὁ τάφος ἐν ᾧ θάνατος τοῦ εἶναι θάνατος παύεται! Ὁ τάφος ἐν ᾧ ζωὴ φύεται πέρας οὐκ ἔχουσα! Καλῶς ὁ τάφος καινός! Τοῦτο τῆς χάριτος βούλημα. ἵνα γὰρ μὴ τῶν νεκρῶν τὸ πλῆθος ἀμφιβολὸν δεῖξῃ τὴν ἀνασφάλαν, καὶ πάλιν ὁ Ἰουδαῖος λάβῃ τῆς συκοφαντίας τὰς ὕλας, γυμνὸς ὁρᾶται τῶν κειμένων ὁ τάφος, γλῶτταν Ἰουδαϊκὴν ἀποπλίζων, μονονοχὶ ταυτὰ πρὸς τὸν Ἰουδαῖον ἀποφθεγγόμε-

βασιλεῖα σου. Ὁ Πέτρος συστρατιῶτα τῶν Ἰουδαίων κατήγορε. Ὁ ληστὰς, ὁμίσσις quibusdam.

(37) Sic mss. Editi vero, περὶ τὸ ξύλον.

(38) Sic mss. Editi vero, ὁμολογητὰς. Ὁ ληστὰς παιδευτὰς.

νος. Τί λέγεις, ὦ συκοφάντα; Νεκρὸν ἕτερον οὐκ ὄρᾳς· οὐκοῦν τῷ ἀνισταμένῳ προσκύνησον! θέασαι αὐτὸν ἐγγεγερμένον, καὶ τὴν δεσποτείαν ἐπίγνωθι· ἐν νεκρὸν μοι παρέδωκας, ἀθάνατον ἀντιδίδωμι. Ἀλλ' οὐκ ἤρκεῖτο τοῦτοις (39) ὁ Ἰουδαῖος· ἐπισυνάπτει δὲ τῷ τάφῳ τὰς σφραγίδας. Ἀθλίει καὶ πανάθλιει, ὁ τοῦ θανάτου τὰς ὁδὸν ἀλύων, τὰς σφραγίδας οὐ λύει; Ὁ σκυλεύων τὴν ἄδην, τὰ σήμαντρα φοβεῖται; Σφράγιζε τὸν τάφον, ἐπισημαίνου τὸν λίθον, στρατιώτας ἐπίστησον, πολιορκεῖ τὸ μνήμα (40). Μειζόν μου ποιεῖς τὸ κατόρθωμα, θεατὰς τῆς ἀναστάσεως εὐτρεπίζεις, μάρτυρας τῆς ἐγέρσεως φέρεις, κήρυκας τῶν ἐμῶν θαυμάτων τοὺς σοὺς ὑπηρετάς κατασκευάζεις.

6. Δεῦρο οὖν (41), ἀδελφοί μείνωμεν τὰς ὁδοὺς τοῦ τάφου. Ἴδωμεν τῶς δωροφοροῦντα τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν Νικοδῆμον συντρέγοντα, σινδόνι καθαρᾷ, καὶ ὀθονίοις, καὶ σουδαρίῳ περιεϊλίσσοντα τὸν τοῦ παντὸς Κύριον, σμύρναν τε καὶ ἀλὸν, τὰ τῆς ἀφθαρσίας σύμβολα, προσκομίζοντας. Ἴδωμεν κυοφοροῦμένην τὴν ἀνάστασιν. Ἴδωμεν γαστέρα τάφου τῆς ἀναστάσεως μητέρα. Μεινῶμεν ἰδεῖν τὸν Χριστὸν τροπαιοῦχον ἐκ τάφου συνεγειρόμενον (42)· καὶ τὴν κατὰ θανάτου καὶ τυράννου νίκην ἀναδησάμενον. Τόλμην φαίδρῳ φαιδρῷ τῷ ἀνισταμένῳ Χριστῷ προσελθωμεν. Αὐτῷ γὰρ πρέπει· πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνσεις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(39) Sic mss. Editi vero, οὐκ ἄρκει τοσούτους.

(40) Ita mss. Editi, τὰ μνήματα.

(41) In editis hæc, Δεῦρο οὖν..... τοῦ τάφου, infe-

A non Judæos ita compellat: Quid ais sycophanta? Mortuum alium non vides: resurgentem igitur adora: contemplare illum resuscitatum ejusque dominium agnosce: quem mihi mortuum tradideras, immortalē tibi reddo. Sed id minime Judæo satis fuit: addidit enim sepulcro signaculum. Miser, imo miserrime: qui mortis dolores solvit, an non solvet signacula? Qui infernum diripuit, an signacula reformidabit? Obsigna sepulcrum, signa lapidem, milites statue, sepulcrum obside. Præstantiorem a me gestam rem efficies: resurrectionis spectatores adornas, testes resurrectionis asfers: miraculorum meorum præcones, ministros scilicet tuos, præparas.

6. Agite ergo, fratres, expectemus sepulcri par-tus. Videamus Joseph dona ferentem, Nicodemumque ipsi concurrentem, sindone munda, pennis et sudario Dominum universi obvolvantes, myrrham et aloem immortalitatis symbola afferentes. Aspicimus resurrectionem quasi uterum gestantem. Videamus sepulcri uterum resurrectionis matrem. Expectemus visuri Dominum cum tropæo ex sepulcro resurgentem, et victoriam de sepulcro e' de tyranno reportantem. Itaque læti ad læticia Christi resurgentem accedamus. Illum enim decet omnis gloria, honor, adoratio cum Patre et Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

rius posita sunt. In mss. vero hic habentur.

(42) Ita mss. Editi vero, συνεγειρόμενον. Τόλμην φαιδρῳ, omissis quibusdam.

388 IN SEQUEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc publicam fecit Holstenius, Athanasioque abjudicandam putavit, nec injuria: est enim ineptissimi hominis setus, ut primo aspectu æstimabil eruditus lector: atque post Iconomachorum hæresim conscripta videtur ex iis quæ de imaginibus sub finem habentur. Quæ etiamsi ut arbitratus est Combesius p. 564, possent ante Iconoclastarum ætatem scripta fuisse, ægre tamen tempore Athanasii scripta concedantur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τοὺς ἁγίους Πατέρας καὶ προφήτας, καὶ εἰς τὴν πάνσεπτον Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τὸν 13^{ον} ψαλμὸν ὁμολία.

S. P. N. ATHANASII

In sanctos Patres et prophetas, et in admodum venerandam Ecclesiam, atque in psalmum xxxiv homilia.

4. Ἡ ποδηγούσα πίστις εἰς τὴν ὁδὸν τῆς θεογονίας, καὶ τὴν ἐνάρετον καὶ ἀκατάληπτον πολιτείαν, οὐ νεωτέραν ἔχει τὴν ἀρχὴν, καθὼς φασιν ἀνόμημοι καὶ ἀλιτήριοι Ἰουδαῖοι· ἀλλ' ἀνωθεν ἐκ τῶν ὁσίων καὶ εὐσεβῶν Πατέρων, λέγω δὲ τοῦ Ἀβελ, καὶ τοῦ Ἐνὼχ, καὶ τοῦ Νῶε, καὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τῶν ἄλλων δὲ

1. Fides quæ ducit ad viam cognitionis Dei, et ad probum incomprehensibileque (43) vitæ institutum, non recentis est initii, ut aiunt impii illi aeceleratique Judæi: sed jam olim a sanctis piisque Patribus, Abel dico, Enoch, Noe, Abraham, aliisque omnibus justis viris orta est. Quod sane con-

(43) Holstenius vertit, irreprehensibile

spicuum est ex iis quæ loquitur Paulus, vas electionis, vas unguentarium, et columna veritatis, qui hæc ipsissima scribit verba⁸⁵: Fide Abelis plurimam hostiam quam a Caino accepit Deus, unde etiam vivit in æternum. Fide Enoch Deo acceptus translatus est in paradysum, cum non vidisset communem naturæ mortem. Fide Noe construxit arcam in salutem domus suæ: typum gerentem inenarrabilis Ecclesiæ, habentem binas ternasque contignationes, invocationem scilicet Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Fide Abraham egressus e regione Chaldæorum, habitavit in terra promissionis, accepturus celestem civitatem, supernam Jerusalem, matrem primogenitorum, cuius artifex et conditor solus Deus. Fide Isaac cum offerretur ad altare, non lacrymans est, sciens se præfigurare Agnum qui ablaturus erat peccatum mundi. Fide Jacob adoravit summitatem virgæ suæ, manifestissime significans victtricem ac beatissimam crucem. Fide Joseph moriens, mandavit filiis Israel de ossibus suis, ut ea ex Ægypto auferrent, ne illa Ægyptii, quasi Deum, colerent. Fide Rahab non periit una cum urbe Jericho, susceptis cum pace exploratoribus. Fide Moses celebravit Pascha et effusionem sanguinis, ut et nos fide salutare Pascha celebremus, sine ulla hypocrisi (« Omne enim quod non est ex fide peccatum est⁸⁶ »), ungentes sanguine, non duos postes Januarum, sed obsignantes animam et corpus; ut Pharaon cum diabolo in maris Rubri pelago submergatur. Nos autem novus Israel cum Mose cantemus victoriæ canticum. Fide prophetæ vicerunt regna, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, sapiens scilicet ille Daniel: exstinxerunt impetum ignis, tres videlicet pueri, qui flammam ignis rore mitiorem procucarunt. Alii autem distenti sunt, rotarum axibus membratim exagitati, non admissa tyranni Antiochi adhortatione illa, « Sacrificate et estote amici mei, » ut meliorem invenirent resurrectionem. Lapidatus est ille re atque nomine Stephanus (id est, corona), cuius capiti corona iustitiæ imposita fuit. Serra sectus fuit Isaias, verum celebratur in æternum. Gladio cæsi mortui sunt Joannes et Jacobus: occisus fuit Zacharias: circumierunt in melotis, Isaias et Eliseus, et in pellibus caprinis, **389** egentes, angustii, afflicti ab insipientibus, manentes in speluncis et cavernis terræ, quibus dignus non erat universus mundus. Ipsi enim digni erant, utpote religiosi ac pii viri.

κακουχούμενοι ὑπὸ ἀσυνέτων, μένοντες (45) ἐν σπηλαίοις, καὶ ἐν ταῖς ὄραις τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ὁλος ὁ κόσμος ἄξιος. Αὐτοὶ γὰρ ἄξιοι ἦσαν, ὡς θεοφιλεῖς καὶ φιλάρετοι ἄνδρες.

2. Αἰτ πορρο David lyra spiritualis, uti modo audivimus ex psalmo quem succinere nobis: « Judica, Domine, nocentes me: expugna impugnantes me⁸⁷. » Verum Deus id minime præstans

⁸⁵ Hebr. xi. ⁸⁶ Rom. xiv, 23. ⁸⁷ Psal. xxxiv, 1.

(44) Ita Reg. Editi vero, τῆς βάβδου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

πάντων δικαίων. Καὶ τοῦτο ὅλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸ μυροφόρον ἀγγεῖον, τὸν σῦλον τῆς ἀληθείας, Παῦλον, γράφοντα ταῦτα ἐπὶ λέξεως καὶ λέγοντα· Πίστει Ἀβελ πλείονα θυσίαν παρά Κάιν προσεδέξατο ὁ Θεός· ὅθεν καὶ ἤνεις εἰς τὸν αἰῶνα. Πίστει Ἐνὼχ εὐαρεστήσας τῷ Θεῷ, μετετέθη εἰς τὸν παράδεισον, μὴ θεασάμενος μὴδὲ τὸν κοινὸν θάνατον τῆς φύσεως. Πίστει Νῶε κατεσκεύασε τὴν κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, χαρακτιρίζων τὴν ἀνεκλάλητον Ἐκκλησίαν, ἔχουσαν διόροφα καὶ τριόροφα, ἐπὶ κλησιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Πίστει Ἀβραὰμ, ἐξελθὼν ἐκ τῆς Χαλδαϊκῆς χώρας, παράφηκεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἀπεκδεχόμενος τὴν ἐπουράνιον πόλιν, τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ, τὴν μητέρα τῶν πρωτοτόκων, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ μόνος ὁ Θεός. Πίστει Ἰσαὰκ ἀναφερόμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, οὐκ ἀπεδάκρυσεν, εἰδὼς, ὅτι εἰκονίζει τὸν ἁμὸν τὸν μέλλοντα αἰρεῖν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Πίστει Ἰακώβ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βάβδου αὐτοῦ (44), ἐκμηνύων ἀντικρὺ τὸν νικοποῖον καὶ τρισυμακάριον σταυρόν. Πίστει, Ἰωσήφ τελευτῶν ἐνετείλατο τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ περὶ τῶν ὁστέων αὐτοῦ, ἐξαγαγεῖν αὐτὰ ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἵνα μὴ μέλλουν (sic) οἱ Αἰγύπτιοι ὡς Θεὸν αὐτὰ εἶδεσθαι. Πίστει Ῥαββὺ οὐ συναπώλετο τῇ πόλει Ἱερικὼν, δεξιμένη μετ' εἰρήνης τοὺς κατασκόπους. Πίστει Μωσῆς ἐποίησε τὸ Πάσχα καὶ τὴν πρόσχυριν τοῦ αἵματος, πρὸς τὸ καὶ ἡμᾶς πίστει ἐπιτελεῖν τὸ σωτήριον Πάσχα, καὶ μὴ ἐν ὑποκρίσει (« Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἐκ πίστεως γενόμενον ἁμαρτία ἐστὶ »)· χρίοντες τῷ αἵματι οὐκ ἐπὶ τῶν δύο σταθμῶν τῶν θυρῶν, ἀλλὰ σφραγίζοντας ψυχὴν καὶ σῶμα· ἵνα ὁ Φαραὼ σὺν τῷ διαβόλῳ καταποντισθῇ εἰς τὸ πάλαιος τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἡμεῖς δὲ ὁ νέος Ἰσραὴλ μετὰ Μωσέως ἄδωμεν τὴν ἐπινίκιον ψῆδν. Πίστει οἱ προφῆται κατηγωνίσαντο βασιλείας, ἐπέτυχον ἐπαγγελίων, ἔφραξαν στόματα λεόντων, δηλονότι ὁ σοφὸς Δανιὴλ· ἐσθεσαν δύνανται πυρὸς, οἱ τρεῖς παῖδες θηλαδῆ, πατήσαντες τὴν φλόγα τοῦ πυρὸς δρόσου μαλακώτεραν. Ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν περὶ τοὺς ἄστρος τῶν τροχῶν μεληδὼν κλονούμενοι, μὴ παραδεξάμενοι τοῦ τυράννου Ἀντιόχου τὴν παράκλησιν, ὅτι « θύσατε καὶ γίνεσθέ μου φίλοι, » ἵνα κρεῖττονος ἀναστάσεως τύχωσιν. Ἐλιθάσθη ὁ φερώνυμος Στέφανος, περιθέ-

μενος τοῖς κροτάφοις τὸ στέφος τῆς δικαιοσύνης. Ἐπρίσθη Ἡσαίας, ἀλλ' ἐγκωμιάζεται εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπέθανον ἐν μαχαίραις Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος· ἐφανεύθη Ζαχαρίας· περιήλθον ἐν μηλωταῖς Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὕστερόντι, οὐκ ἐκφαίνων ταῦτα ὁ

(45) Ita Reg. Editi vero, μὲν ὄντας.

Θεὸς λέγει πρὸς αὐτόν· Θέλεις, ὁ Δαβὶδ, καταπολε-
μηθῆναι τοὺς ἐχθραίνοντάς σοι; Ὁ δὲ Δαβὶδ· Ναί,
Κύριε, καὶ πάνυ αὐτοὺς θέλω καταπολεμηθῆναι. Ὁ
δὲ Μονογενὴς· Καὶ ἐάν ταῦτα ὑποστῶσιν οἱ ἐχθροί
σου, ποῦ σοὺ τὸ ἀμνησικακόν; Πῶς δὲ καὶ δύνασαι
φάλλειν ἀληθεύων· Ἐκείνῃ, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς
ἀνταποδοῦσίν μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν
ἐχθρῶν μου κενός; Ὁ δὲ Δαβὶδ· Ναί, Δέσποτα,
ὅτι οὕτω φάλλω ἀληθῆ, ἀλλ' ἐάν σὺ αὐτοὺς πο-
λεμήσῃς, καὶ διὰ τὰ παρὰ σοῦ γινόμενα πάντα
ἀγνοῦσα καὶ ἀκατάληπτα ὑπάρχει. Οὕτω δὲ μοι καὶ
ἐνετελλώ· Μὴ ἑαυτὸν ἐκδικήσῃς· Ἐμοὶ ἐκδικήσεις,
ἐγὼ ἀνταποδώσω αὐτοῖς. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ
πῶς χρή πολεμηθῆναι τοὺς ἐχθραίνοντάς σε; λέγε
καὶ φανεροποιεῖ τὴν αἰτίαν. Ὁ δὲ Δαβὶδ· Οὐ χρεῖαν
ἔχεις, Δέσποτα, ἐρωτήσεως ἢ ὑπομνήσεως, ὡν προ-
γνώστης καὶ εἰδαίνων τὰ προγνώσεως, καὶ ποίας
προαιρέσεως ἔχει γενέσθαι ὁ μέλλων τίκεσθαι ἄν-
θρωπος. Οὐδὲ ὑπάρχεις, ὥς εἰς τῶν ἀρχόντων,
ἀγνοῶν τοὺς νόμους, ἢ χρηζὼν συνηγόρου ἢ συγκαθ-
έδρου, οἱ πρὸς ἐν (45) ἔκαστον κεφαλαιὸν ἀπορραίνοντες.
Σὺ γὰρ εἰ σύνθρονος τοῦ Πατρὸς, τῶν νόμων εὐρε-
τής, τῶν σοφῶν διορθωτής, τῆς δικαιοσύνης χορηγός,
τῶν καταπονουμένων ὑπερασπιστής, τῶν συκοφαν-
τουμένων ἐκδικός. Τὴν γὰρ Σουσάνναν συκοφαντη-
θεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀκολάστων γερόντων ἐῤῥύσω ἀπὸ τοῦ
θανατικοῦ ψηφίσματος, ἀποστείλας εἰς δικολογίαν
τὸν σοφὸν καὶ ἀνάργυρον ῥήτορα Δανιήλ. Ἐπεὶ οὖν
πάντων ἔχεις γνῶσιν, καὶ ἐπίστασαι, πῶς χρή αὐτοὺς
πολεμηθῆναι· εἰ δὲ ἐπιτρέπεις μοι, λέγω· εἰμὶ γὰρ
δοῦλος τῆς σῆς φιλάνθρωπίας, καὶ τοῦτο ἀχρεῖός,
καὶ οὐ δύναμαι ἀντιπράξει τῇ καλεῖσθε σου. Ὁ δὲ
Μονογενὴς· Ἐπιτρέπω σοι, καὶ εἰπέ ἀτόλμως καὶ
ἀνυπεσταλμένως. Ὁ δὲ Δαβὶδ· Ἐπιλαβοῦ ὅπλου
καὶ θυρεοῦ, καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειάν μου. Ὁ
δὲ Μονογενὴς· Καὶ ποίου ὅπλου ἔχω ἐπιλαβεῖσθαι,
ἢ ποίου θυρεοῦ; Πῶς δὲ ἔχω (46) ἀναστῆναι εἰς
βοήθειάν σου; Μὴ ἄρα ἐκείνου τοῦ ὅπλου ἢ ἐκείνου
τοῦ θυρεοῦ ἔχω ἐπιλαβεῖσθαι, ὃν ἀφελὼ ἀπὸ τοῦ
ἀλλοφύλου Γολιάθ, ὃν καὶ ἐπάταξας ἐπὶ τῇ κοιλάδι,
ἐμοὶ ὁδηγήσαντος τὸν λίθον εἰς τὸ ἀσημειωτόν καὶ
ἀφώτιστον αὐτοῦ πρόσωπον; Ἀλλ' ἴσθι τοῦτο σαφῶς,
ὅτι ἐγὼ τούτων τῶν ὅπλων πάντῃ καὶ καθόλου χρεῖαν
οὐκ ἔχω. Ἐάν δὲ καὶ συσχῶ τὸ πνεῦμα, τελευτῇ πᾶσα
σὰρξ κινουμένη ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ Δαβὶδ· Οἶδα καὶ
ἐγὼ, Δέσποτα, ὅτι τούτων τῶν ὅπλων χρεῖαν οὐκ
ἔχεις, ὃν βασιλεὺς κραταῖος, παντοδύναμος, ἀκατα-
μάχητος, διακονίζων. Τικτεῖς δὲ τὴν ἀσύχριτον
ἀγαθωσύνην σου ἐπιλαβεῖσθαι ὅπλου καὶ θυρεοῦ, τουτ-
έστιν, ἐνανθρωπήσεως καὶ πάθους· ἀναστῆναι δὲ
μοι εἰς βοήθειαν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. Ὁ δὲ Μονογενὴς·
Καὶ σὺ πῶθεν οἶδας ταῦτα τὰ θεῖα καὶ ἀπόκρυφα μυσ-
τήρια, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν οἱ ἄγγελοι παρακλῆσθαι;
Ὁ δὲ Δαβὶδ· Ἐλαβὼν αὐτῶν τὴν γνῶσιν παρὰ τοῦ
ἀγίου παρακλήτου Πνεύματος. Ὁ δὲ Μονογενὴς·

A ait illi : Vin' tu, o David, expugnari inimicos tuos ?
Cui David : Etiam, Domine, et admodum cupio ex-
pugnari. Reponit Unigenitus : Si hæc inimici tui
subeant, ubinam illa tua injuriarum oblitio? Quid
potes cum veritate psallere : « Domine, si reddidi
retribuentibus mihi mala, decida merito ab inimi-
cis meis inanis »? Tum David : Imo, Domine, hæc
vere psallo, sed modo tu illos expugnaveris ;
quia gesta tua universa ignota et incomprehensibi-
lia sunt ; ita quippe mihi præcepisti : Ne temetipse
vindictato : « Mihi vindicta, ego retribuam eis » . At
Unigenitus : Ecqua ratione expugnatos oportet
inimicos tuos ? causam dicito ac declarato. Tum
David : Non est tibi opus, o Domine, interrogatione
aut admonitione, cum prævideas et cognoscas ea
quæ prævisionem spectant , et quonam proposito
futurus est qui nasciturus est homo. Neque tu es
B ut aliquis ex principibus qui leges ignoret, et
egeat consiliario aut assessore, qui ad singula ca-
pita sententiam dicant. Tu namque eundem quem
Pater thronum obtines, esque legum auctor, sapien-
tium corrector, justitiæ largitor, afflictorum defen-
sor, et calumnia oppressorum vindex. Susannam
quippe a lascivis senibus insimulatam, a capitis
sententia eruisti, misso ad defensionem sapiente ac
pecunia incorrupto oratore Daniele. Quoniam ergo
omnium habes notitiam, et scis quoque qua ratione
illos expugnandos oporteat ; si tamen concedas, di-
cam : servus quippe clementiæ tuæ sum, et quidem
inutilis, nec possum mandato repugnare tuo. Cui
Unigenitus : Concedo tibi, dic absque tremore ac
libere. Tum David : « Apprehende arma et scutum
C et exsurge in adjutorium mihi » . Ad hæc Uni-
genitus : Ecqua arma vel quod scutum apprehen-
dam? Quomodo exsurgam in adjutorium tibi? An
arma illa, illudve scutum apprehendam quod abs-
tulisti ab alienigena Goliath quem in valle percus-
sisti, me lapidem in ejus faciem omni signo omni-
nique illuminatione destitutum dirigente? Sed tu
probe nosti, nihil penitus mihi ejusmodi armorum
esse opus. Nam, si vel spiritum cohibeam, moritur
omnis caro quæ movetur super terram. Cui Da-
vid : Novi, Domine, tibi armorum ejusmodi nihil
esse opus, rex cum sis fortis, omnipotens, quicum
pugnari nequeat, permanens in æternum. Sed rogo
tuam incomparabilem bonitatem, ut apprehendas
arma et scutum, id est, humanam naturam atque
D passionem, et tertia die exsurgas in adjutorium
mihi. Respondit Unigenitus : Tu vero unde nosti hæc
divina et arcana mysteria, « in quæ desiderant angeli
prospicere »? Cui David : Eorum accepi notitiam
a sancto et paraclete Spiritu. Tum Unigenitus : Cum
hæc noris, dic num quidpiam aliud habeas : au-
diam enim te hac de re libenter et æquo animo.
David autem : « Dic animæ meæ, salus tua ego

⁸⁸ Psal. vii, 5. ⁸⁹ Hebr. x, 50. ⁹⁰ Psal. xxxiv, 2. ⁹¹ I Petr. i, 12.

(45) Vulg. . οἱ... ἐνα. Edit.

(46) Reg., Πότε δὲ ἔχω. Paulo post, hæc, ἔχω ἐπι-

λαβεῖσθαι, desiderabantur in prius editis, sed haben-
tur in Regio.

sum ⁹⁹. » Tum Unigenitus : Id tibi habes, confide, A
salvam enim faciam animam tuam per incarnationem et passionem meam. Cui David : Magnam accepi fiduciam, et statim subdit : « Domine, quis similis tibi ⁹⁹? » Respondit Unigenitus : Pater. Quare dico, « Qui vidit me, vidit et Patrem meum ⁹⁹. » Vade in pace expectans promissionum beatam spem.

Ὅθεν καὶ φημί· « Ὁ ἐμὲ ἑωρακώς ἑώρακε τὸν τῶν ἐπαγγελιῶν τὴν μακαρίαν ἐλπίδα.

3. His itaque absolutis, egressi angeli Dei magna voce clamaverunt : Si quis alius eandem quam prophetæ litem habeat, absque impedimento ingredietur, **390** ac veritati patrocinetur. Ad quam justificationem intrat Nabuthe Israelita : quem conspicatus Unigenitus, ait : Quicum tibi lis est, aut cui dicam vis impingere? Quod si tu ipse non potes causæ tuæ argumentum enarrare, habesque advocatum, ingredietur ille absque impedimento, ac veritati tecum patrocinetur. Tum Nabuthe : Etiam, Domine, advocatum habeo æquissimum, aurigam Heliam, dica autem mihi impingitur cum falsis testibus. Quapropter orsus causam modo enarrabo meam : « Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me ⁹⁹, » affirmantes me benedixisse Deum et Regem. Quos percontatus Dominus ait : Dicite mihi rei veritatem, quis vos coegit calumniam adversus servum meum legisque cultorem confutare? Responderunt illi : Achab et uxor ejus Jezabel. Tum Unigenitus : Esto igitur Achab in bello veloci sagitta confossus in hepate, aut potius in pulmone; qui injuste spiritum trahit ad possessionis concupiscentiam. Jezabel autem projiciatur in aream domus, sitque illi canum sepulcrum. Nabuthe vero pro ablata vinea, hæreditate accipiat paradisi voluptatem atque æternitatem.

4. Hac porro sententia in commentarios redacta, ingreditur magna voce præditus ille Isaias exclamans : Domine, audi libenter et æquo animo. Tum Unigenitus : Loquere adversus eum qui læsit te; cum præsertim propheta sis tu, justus, spiritualis, aptusque ad causæ tuæ argumentum proponendum. Cui propheta : Dica est mihi cum Manasse, quia me divinum a Deoque inspiratum Verbum studiose atque impigre prædicante, ille crudeliter et absque ulla misericordia, me lignea serra occidit. Respondit Unigenitus : Si id Manasses designavit, tradatur Chaldaeis in captivitatem, ludibrium et cædem : ut odiscant reges, prophetas meos contumeliis non afficere aut trucidare; sed honorare atque magni facere, considerantes, quod per me omnis rex regnet, et potentes scripto decernant justitiam. Tu

⁹⁹ Psal. xxxiv, 5. ⁹⁹ ibid. 40. ⁹⁹ Joan. xiv, 9.

(47) Ita Reg. Editi vero, θαρρῶ ποιητά.

(48) Sic haud dubie legendum. Editi, τινά, Reg., ἵαν, pro Ἡλίαν.

(49) Ita Reg. cum O'. Editi, ἐκαχολόγησα.

Μεθ' ὧν οἶδας ταῦτα, εἰπὲ, εἴ τι καὶ ἄλλο ἔχεις· ἀκούσομαι γάρ σου καὶ περὶ αὐτοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Δαβὶδ· « Εἶπον τῇ ψυχῇ μου, Σωτηρία σου εἰμί. » Ὁ δὲ Μονογενὴς· Τοῦτο ἔχεις, καὶ ἄρσει· σώσω γάρ σου τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεώς μου καὶ τοῦ πάθους. Ὁ δὲ Δαβὶδ· « Ἐθαροσποιεθῆν (47) λίαν· καὶ παραυτὰ ἀνθυποφέρει· «Κύριε, τίς ὅμοιός σοι; ὁ δὲ Μονογενὴς· Ὁ Πατήρ. Πατέρα μου. » Ποσεύου ἐν εἰρήνῃ, ἀπεκδεχόμενος

3. Οὐκοῦν ἀπολυθέντων τούτων ἐφοδίων, οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐξεληθόντες κεκραγῶσιν μεγάλη τῇ φωνῇ· Εἴ τις καὶ ἄλλος ἔχει δίκην τῶν προφητῶν, εἰσερχέσθω ἀκαλύτως, συνηγορῶν τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς τὴν παρακλέουσιν εἰσερχεται Ναβουθὲ ὁ Ἰσραηλῆτης, ὃν καὶ θεασάμενος αὐτὸν ὁ Μονογενὴς λέγει· Σὺ δὲ μετὰ τίνος ἔχεις, ἢ μετὰ τίνα βούλῃ δικάσασθαι; Εἰ δὲ αὐτὸς δι' αὐτοῦ οὐ δύνασαι εἰσηγήσασθαι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πράγματός σου, ἔχεις δὲ δικολόγον, καὶ αὐτὸς εἰσερχέσθω ἀκαλύτως, συνηγορῶν σοι τὴν ἀλήθειαν. Ὁ δὲ Ναβουθὲ· Ναί, Δέσποτα, ἔχω συνηγορον δικαιοτάτον, ἀρματηλάτην Ἡλίαν (48)· ἡ δὲ δίκη μου συγκροτεῖται μετὰ τῶν ψευδομαρτύρων. Ὅθεν ἀρχόμενος τοῦ πράγματός μου λέγω κατὰ τὸ ἐξῆς· « Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ὀδικοί, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἡρώτων με, » διαβεβαιούμενοι ὅτι ὑλόγησα (49) Θεὸν καὶ βασιλέα· οὗς καὶ ἐξετάζων ὁ Κύριος ἔφη· Εἰπατέ μοι φιλαλήθως, τίς ὑμᾶς ἠνάγκασε συκοφαντῆσαι τὸν ἐμὸν δούλον καὶ νομοφύλακα; Οἱ δὲ ἀπεκρίνοντο· Ἀχαάβ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Ἰεζαβέλ. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Ἔστω οὖν ὁ Ἀχαάβ ἐν τῷ πολέμῳ τοξευόμενος βέλει εὐθυδῶρ κατὰ τοῦ ἥπατος, ἡ μᾶλλον κατὰ τοῦ πνεύματος, τοῦ ἀδίκως ἀναπνεύσαντος εἰς τὴν πλεονεκτικὴν ἐπιθυμίαν. Ἡ δὲ Ἰεζαβέλ ἔστω ῥιπτομένη ἐν οἰκοπέδῳ, γενέσθω δὲ κυνῶν τάφος. Ὁ δὲ Ναβουθὲ κληρονομήτω (49') ἀντὶ τοῦ καὶ τῆς αἰωνιότητος (50).

4. Ὑπομνηματισθείσης δὲ ταύτης ἀποφάσεως, εἰσέρχεται ὁ μεγαλοφρονότατος Ἰσαίας κεκραγώς· Κύριε, ἀκούσον ἐμοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Λέγε κατὰ τοῦ ἀδικήσαντός σε, μᾶλλον σὺ ὢν προφήτης δίκαιος, πνευματικὸς, ἱκανὸς ἑαυτῷ συστήσασθαι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πράγματός σου. Ὁ δὲ προφήτης· Ἐχω δίκην μετὰ τοῦ Μανασσῆ, ἐπεὶ ἐμοῦ σπουδαίως καὶ ἀόκνως χρησσομένου τὸν θεῖον καὶ θεόπνευστον λόγον, αὐτὸς ἀσυμπαθῶς καὶ ἀνελετημένως ἐυλὼν πρόσι μ' ἀνείλεν. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Εἰ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Μανασσῆς, παραδιδέσθω τοῖς Χαλδαίοις εἰς αἰχμαλωσίαν, καὶ ἐμπαίγμων (51) καὶ σφαγῆν· ἵνα μάθωσιν οἱ βασιλεῖς τοὺς ἐμοὺς προφήτας μὴ ὑβρίζειν, ἢ ἀποκτείνειν, ἀλλὰ τιμᾶν καὶ μεγαλύνειν· ἐνθυμούμενοι, ὅτι δι' ἐμοῦ πᾶς βασιλεὺς βασιλεύει, καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιο-

⁹⁹ Psal. xxxiv, 10.

((49') Pro κληρονομείτω. Edit.

(50) Reg., τῆς ἀνεκπότητος, mendose.

(51) Ita Reg. Editi vero, ἐμπαίγμα.

σύνῃ. Σὺ μὲν ἀντὶ τῆς ἐπιγείου Ἱερουσαλὴμ τὴν Α
ἐπουράνιον μητέρα τῶν πρωτοτόκων οἰκεῖ· κάκει-
νος (51*) δὲ τὸν τόπον, « ἐξ οὗ ἀπέδρα ὁδύνη, λύπη καὶ
στεναγμός. »

5. Περαιωθείσης δὲ καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως,
εἰσέρχεται ὁ θαυμασιώτατος Ἱερεμίας, ὃν καὶ θα-
σάμενος ὁ Μονογενὴς λέγει· Σὺ δὲ μετὰ τίνος ἔχεις,
ἢ μετὰ τίνος βούλεισαι δικάσασθαι; Ὁ δὲ Ἱερεμίας·
Ἔχω δίκην μετὰ τῶν Ἰουδαίων, βούλομαι δὲ δικά-
σασθαι ἐπὶ σοῦ τοῦ ἀπροσωπολήπτου Δεσπότου. Ὁ δὲ
Μονογενὴς· Καὶ τί κατηγορεῖς τοὺς ὁμοφύλους σου;
Ὁ δὲ προφήτης· Κατηγορῶ αὐτοὺς, ἐπεὶ ἀνταπ-
έδωκάν μοι ἀντὶ τῶν καλῶν κακὰ, ἀντὶ δὲ τῶν ἀγαθῶν
πονηρά. Ἐμοῦ εὐχομένου ὑπὲρ υἱεὶς αὐτῶν καὶ
σωτηρίας, αὐτοὶ ἐδουλεύσαντο φαρμάκῳ με ἀνελ-
εῖν, ἐγκρύφοντες αὐτὸ μετὰ πολλοῦ ὄλου εἰς τὸν ἄρτον Β
μου. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ τί αὐτοῖς θέλεις γενέ-
σθαι; Ὁ δὲ προφήτης· Ἐκεῖνον αὐτοῖς ποιήσον τὸ
γεγραμμένον ἐν ταῖς Παροιμίαις· « Ὁ ἀνταποδίδους
κακὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ, οὗ κινήθησεται κακὰ ἐκ τοῦ
οἴκου αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Μονογενὴς· Οὐδὲν ἵστοπον ἐξή-
τησας. Ἴδε οὗ κινεῖται κακὰ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἰου-
δαίων τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἕως ἂν ἐκ θεμελίων ἐρημω-
θῇ. Σὺ δὲ ἀναπαύου ἐν τοῖς ἀστεράτοις κόλποις τοῦ
προπάτορος Ἀβραάμ.

6. Περαιωθείσης καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως,
εἰσέρχεται ὁ προφήτης Ζαχαρίας κειραγῶς· Κύριε,
ῥωσσον καὶ ἐμοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Μονο-
γενὴς· Λέγε κατὰ τὸν ἀδικησάντων σε. Ὁ δὲ Ζαχα-
ρίας· Εἰσὶν οἱ ἀδικησάντές με οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ
νομοδιδάσκαλοι. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ τί τοιούτῳ σε
ῥόικησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ νομοδιδάσκαλοι; Ὁ
δὲ Ζαχαρίας· Ἐφόνευσάν με μετὰ τοῦ ναοῦ καὶ
τοῦ θυσιαστηρίου. Ἐπάγγη δὲ καὶ τὸ αἷμά μου ἐπὶ
τῆς πέτρας, πρὸς ἔλεγχον τῆς μαιφόνου αὐτῶν γνώ-
μης. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Τοίγαρ καὶ αὐτοὶ ἀποθνησκέ-
υσαν ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου παρὰ τῶν Ῥω-
μαίων· δι' ὧν δὲ τις ἀμαρτάνει, διὰ τούτων καὶ
κολάζεται· καὶ αἷψ τις μέτρῳ μετρήσει τῷ πλησίον
αὐτοῦ, τοιούτῃ· εὐτὶ ἀντιμετρηθήσεται οὐρανόνθεν
δικαίως. Ἐκεῖνων δὲ παθόντων τὰ ἴσα καὶ ὧν ἦσαν
ἄξιοι, οὐ δὲ εἰσέρχου εἰς τὸν νοσητὸν νομφῶνα, ἐπ-
ακούων παρ' ἐμοῦ τῆς εὐκαταστάτης φωνῆς· Εἰδὼς,
δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἡς πιστὸς, ἐπὶ πολ-
λῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. »

7. Εἶτα, πληρωθείσης καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως,
εἰσέρχονται καὶ τὰ ἀναιρεθέντα παιδία ἐν Βηθλεὲμ,
βοῶντα καὶ λέγοντα· Κύριε, καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ ὄνομά
σου ξίφεσιν ἀνῆρέθημεν ὑπὸ τοῦ ἀσεβεστάτου καὶ
παρανόμου Ἡρώδου. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Εἰ δὲ ἐμὲ
ὕπερμεναιτε τὸν ἐπικέριον θάνατον καὶ προδύοντα τῆς
ζωῆς, καὶν μυρία μέρη, μὴ λυπέσθε, εἰδότες σαφῶς,
ὅτι οἱ δὲ ἐμὲ ἀποθνήσκοντες οὐ καταθνήσκουσι (54)·
ζῶσι γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅθεν κελεύω τὸν μὲν Ἡρώ-

A quidem pro terrena Jerusalem, caelestem primoge-
nitorum matrem habitato; ille vero locum, « ex
quo fugit dolor et tristitia et genitus ». »

5. Hac completa sententia, ingreditur admi-
rans ille Jeremias, quem intuitus Unigenitus ait :
Quicum lis est tibi, aut quemnam vis in jus pro-
vocare? Jeremias autem : Lis est mihi cum Judæis,
voloque judicio contendere coram te, Domine, qui
personam non accipis. Tum Unigenitus : Ecqua de
re accusas contribules tuos? Cui propheta : Ac-
cuso illos, quod retribuerint mihi pro bonis mala,
pro beneficiis injurias. Me pro eorum sanitate at-
que salute deprecante, ipsi interea veneno me tol-
lere moliebantur, occultantes illud magna fraude in
pane meo. Tum Unigenitus : Quidnam illis fieri
optas? Cui propheta : Infer ipsis quod scriptum est
in Proverbiis : « Qui reddit malum pro bono, non
recedent mala de domo ejus ». Respondit Uni-
genitus : Absurdum nihil postulasti. Ecce non reced-
ent mala de domo Judæorum, quæ est Jerusalem,
donec a fundamentis desoletur. Tu porro in minime
angusto Abrahæ sinu requiesce.

6. Hac autem absoluta sententia, ingreditur Za-
charias propheta exclamans : Domine, me quoque
audias, quæso, libenter et æquo animo. Loquere,
ait Unigenitus, adversus eos qui te injuria affecerunt.
Cui Zacharias : Qui me læserunt sunt principes sacer-
dotum, legisque doctores. Quid illud est, ait
Unigenitus, in quo te læserunt principes sacerdo-
tum ac legis doctores? Cui Zacharias : Occiderunt
me inter templum et altare (52-53). Sanguis porro
meus in petra concretus est, in argumentum san-
guinari eorum consilii. Mactentur ergo 391 et
ipsi, ait Unigenitus, sub altari a Romanis : nam
per quæ quis peccat, per hæc et puniatur. Et
qua quisque mensura proximum suum mensus
fuerit, eadem ipsa jure ipsi cœlitus remetiatur. Iis
autem digna sceleribus suis patientibus, tu ad
spiritualem sponsi thalamum intra, audiens a me
optatissimam illam vocem : « Euge, serve bone et
fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te
constituam : intra in gaudium Domini tui ». »

7. Absoluta ergo et hac sententia, ingrediuntur
infantes in Bethlehem cæsi, clamantes ac dicentes :
Domine, nos etiam propter nomen tuum gladio
occisi sumus ab impiissimo et scelesto Herode. Tum
Unigenitus : Si propter me perutilem illam
et sexcenties vita potiozem mortem sustinueris, ne
contristemini, probe scientes, eos qui mei causâ
moriuntur non morte detineri, vivunt enim in sæ-
culum. Quæpropter Herodem quidem jubeo novem

* Isa. xxxv, 10. * Prov. xvii, 15. * Matth. xxv, 21, 23. * Matth. ii, 16.

(51*) Quis sit κελεύς non video, nisi forte Na-
buthe designetur : sequentia enim nullomodo Ma-
nassi convenire possunt. EDIT. PATROL.

(52-53) Tertullianus, *Scorpiace*; cf. Hieronymus, in *Matth.* c. xxiii.

(54) Reg., οὐκ ἀποθνήσκουσι.

insanabilibus subiei morbis, vos vero victoriosorum martyrum choreis annumerari, cum ipsis victoriæ carmen modulaturus.

8. Omnium postrema ingreditur Ecclesia, quæ abnegari non potest; quam conspicatus Unigenitus ait: Tu vero quid habes, sponsa mea, immaculata filia, intemerata virgo? Tum Ecclesia: Ærumnis premor, quare rogo, « Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me¹. » Cui Unigenitus: Ecqua de causa impugnaris? Dico mihi et declarato. Impugnor, inquit Ecclesia, Domine, ob exactam evangelicorum dogmatum veritatem, atque celebrationem veri et immobilis Paschatis: et ob venerandam ac immaculatam tuam imaginem, quam deiferi mihi apostoli traderunt, ut eam asservarem, veluti exemplum atque pignus tuæ in carne œconomiz. Tum Unigenitus: Licet ea de causa impugneris, ne animum despondeas, nec mente aut animo defatigare. Illud enim manifestum est, scilicet, qui Pascha, aut immaculatam meam imaginem abnegaverit, et ego abnegabo eum coram cœlesti Patre meo, et electis ejus angelis. Qui vero contra mecum una patitur ob Pascha, is conglorificabitur. Annon audisti quid præceperim legislatori Moysi: Fac mihi duo cherubim in tabernaculo testimonii², ad præsignificandam imaginem meam? Et rursum cum me tentarent Judæi dicentes: « Magister, licetne censum dare Cæsari, an non? » dicebam autem ipsis: « Ostendite mihi numisma, et dicam vobis. At illi obtulerunt mihi denarium, dixique illis: « Cujus est imago hæc et superscriptio? » Dicunt illi: « Cæsaris: » et respondi illis: « Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo³. » Et rursum ad Petrum: « Vade ad mare, et mitte hamum tuum, et eum piscem qui primus ascenderit, aperi o ejus, et invenies staterem; la illum pro me et pro te⁴. » Hoc est da mundo meam et tuam imaginem. Nonne audisti monitorem tuum Paulum dicentem: « Si tamen compatimur, ut et conglorificemur⁵? » Et ad Athenienses: « Per omnia quasi superstitiosiores vos video. Præteriens enim et videns simulacra vestra, inveni et aram inscriptam, Ignoto Deo: quem ergo vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis⁶. » Et ad Galatas: « O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus est, atque crucifixus⁷? » Et ad Corinthios: « Si quis non adorât Dominum nostrum Jesum Christum, qui venit in carne, sit anathema, maranatha⁸. » Tu vero, sponsa mea, hortare filios tuos ut in præceptis meis maneat, neque regum iras reformides, aut minas tyrannorum,

A δὴν ὑποβληθῆναι τοῖς ἐννέα ἀνιταῖς πάθειν, ὑμᾶς δὲ καταταγῆναι ἐν ταῖς χορείαις τῶν ἀθλοφόρων μαρτύρων, κηλαδούντας μετ' αὐτῶν τὸν ἐπινίκιον ὕμνον.

8. Τελευταῖον δὲ πάντων εἰσέρχεται καὶ ἡ ἀνεξάρητος Ἐκκλησία, ἣν καὶ θεασάμενος ὁ Μονογενὴς λέγει· Σὺ δὲ τί ἔχεις, ἡ ἐμὴ νύμφη καὶ ἡ ἀμύσπητος (55) κόρη, καὶ ἡ ἀκηλίδωτος παρθένος; Ἡ δὲ Ἐκκλησία· Λυπούμαι, δι' ὃ καὶ φημι· Δίξασον, Κύριε, τοὺς ἀδικούντάς με, πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ διὰ τί πολέμησῃ; Λέγε καὶ φανεροποιεῖ τὴν αἰτίαν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία· Πολεμοῦμαι, Δέσποτα, διὰ τὴν ἀκριβείαν τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων, καὶ τὴν ποίησιν τοῦ ἀληθινοῦ καὶ βεβαίου Πάσχα, καὶ διὰ τὴν σεπτὴν καὶ ἀγραντὸν σου εἰκόνα, ἣν μοι παρέδωκαν οἱ θεοφόροι ἀπόστολοι· κατέχειν αὐτὴν εἰς ὑπογραμμὸν (56) καὶ ἀρραβῶνα τῆς ἐνσάρχου οἰκονομίας σου. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Εἰ καὶ διὰ τοῦτο πολεμήσῃ, μὴ ἀθυμήσῃς ἢ ἀποκάμῃς τῇ διανοίᾳ, ἢ τῷ λογισμῷ. Ἰδοὺ γὰρ σαφῶς, ὅτι ὁ ἀπαρνούμενος τὸ Πάσχα καὶ τὴν ἀγραντὸν μου εἰκόνα, κἀγὼ αὐτὸν ἀπαρνήσομαι ἐμπροσθεν τοῦ ἐπουρανίου μου Πατρὸς, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἀγγέλων. Ὁ δὲ πάλιν συμπάσχων μοι διὰ τοῦ Πάσχα, καὶ συνδοξάσεται. Ἡ οὐκ ἤκουσας τὸ, τί διατάξω τῶν νομοθέτῃ Μωσῇ· Ποίησόν μοι δύο Χερουβὶμ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, εἰς προμήνυσιν (57) τῆς ἐμῆς εἰκόνης; Καὶ πάλιν, ὅτε με ἐπιείραζον οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· « Διδάσκαλε, ἔστιν ἡμῖν δῶσα κήνσον τῷ Καίσαρι, ἢ οὐ; » εἶπον δὲ πρὸς αὐτούς· Ὑποδείξατέ μοι νόμισμα, » καὶ λέγω ὑμῖν· Οἱ δὲ προσέφερόν μοι δηνάριον· καὶ λέγω πρὸς αὐτούς· Τίνος εἰκὼν αὕτη καὶ ὑπογραφή; Οἱ δὲ εἶπον· Καίσαρος· καὶ εἶπον πρὸς αὐτούς· Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Καὶ πάλιν πρὸς τὸν Πέτρον· Πορεύου, βάλλε ἀγκιστρον εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ τὸν ἰχθὺν τὸν ἔχοντα ἀνελθεῖν, ἀνοίξον τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ εὐρήσεις στατήρα· ὅς ἐστι ἐμοὶ καὶ σοῦ. Τουτέστι, ὅς τὴν εἰκόνα τὴν ἐμὴν καὶ σὴν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ οὐκ ἤκουσας τοῦ μνήστορός σου Παύλου λέγοντος· Εἰ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθώμεν; καὶ πρὸς Ἀθηναίους· Κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονιστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Περιερχόμενος τὰ σάβασματα ὑμῶν, ἐν ᾧ βωμὸν εἶχον· γράφοντα· Ἀγνώστω Θεῷ· καὶ ὃν ὑμεῖς ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ὑμῖν καταγγέλλω. Καὶ πρὸς Γαλάτας· Ὁ ἀνόητοι Γαλᾶται, τίς ὑμᾶς ἐδάσκαθεν μὴ πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη ἐν ὑμῖν, καὶ τοῦτο ἐσταυρωμένος; Καὶ πρὸς Κορινθίους· Εἰ τις οὐ προσκυνεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐληλυθότα ἐν σαρκί, ἔχει μαρὰν ἀθάτὸν ἀνάθεμα. Σὺ δὲ, ἡ ἐμὴ νύμφη, νοθεύεται τὰ τέκνα σου ἐμμένειν τοῖς ἐμοῖς προστάγμασι, καὶ μὴ δειλιάτης θυμὸς βασιλέων, ἢ ἀπειλὰς τυράννων, ἢ φρουραγμοῦς

¹ Psal. xxxiv, 1. ² Exod. xxv, 18. ³ Matth. xxii, 17-21. ⁴ Matth. xvii, 26. ⁵ Rom. viii, 17. ⁶ Act. xvii, 22, 23. ⁷ Galat. iii, 1. ⁸ I Cor. xvi, 22.

(55) Ita Reg. Editi vero, ἡ ἐμυσχθῆ.

(56) Ita Reg. Editi vero, ὑπογράμμα.

(57) Reg., προσκύνῃσιν.

αἰρεσιάρχων, ἢ πῦρ, ἢ ξίφος, ἢ θηρία, ἢ ἀφαιρέσεις χρημάτων, ἢ κτημάτων, ἢ οἰκιῶν, ἢ ὁμοίων. Οἶαν γὰρ καὶ δόξουσιν οἱ παραβάται ἦσαν, ἡττηθῆσονται· καὶ οἶαν βουλὴν βουλευσύνται, ἐγὼ διασχεδῶ· ἔχεις γὰρ ἐκ θεμελίων τὴν στερεάν καὶ ᾧσαν πέτραν. Ἀμήν

A fremitusve hæresiarcharum, aut ignem, gladium, feras, aut direptiones opum vel possessionum, domorumve aut similium. Quamcunque enim cladem decernent transgressores illi, eandem sustinebunt : et quodcunque consilium inierint, ego dissipabo : habes enim a fundamentis firmam vivamque petram. Amen.

IN TRES SEQUENTES HOMILIAS ADMONITIO.

392 Tres sequentes homiliæ tantam mutuo præferunt styli affinitatem, ut ejusdem plane scriptoris esse videantur. In codicibus porro quibusdam Athanasio ascribuntur, in nonnullis Basilio Seleuciensi. Et quidem tanta hic cum Athanasiano stylo occurrit discrepantia, ut quisquis eum vel primoribus labris attigerit, hæc illi homilias abjudicare nihil cunctetur. Nam in Athanasio orationis genus plus habet nervorum, plus judicii, gravitatisque : hic autem stylus, elegans quidem, sed flosculis tropisque rhetoricis redundans : qui Basilio Seleuciensi ascribi verius possit quam Athanasio. Huc accedunt voces multæ apud Athanasium inusitatæ, quales sunt illæ, ἀντιθετα, et μεταμθετη pro, poenitere, et similes permultæ.

Primam autem homiliam de Paschate primum edidit P. Combesius in Auctario suo. Secunda item de Paschate, in editione Parisiensi anni 1627 edita est, cura et studio Holsteinii cum interpretatione ejusdem. Postea vero emendatior prodiiit in Auctario ejusdem Combesii cum nova ejusdem interpretatione. Tertia, de Ascensione Domini, primum publici juris facta est in editione Commeliniana, interprete Joanne Lampadio, secundo cusa fuit in edit. Paris. ann. 1627. Tertium in Auctario Combesii emendatior prodiiit cum nova ejusdem Combesii interpretatione.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN SANCTUM PASCHA.

1. Εἰ τοῖς τῶν ἀγγέλων ἔην πρὸς τὸ παρὼν χρή- B
σασθαι γλώτταις, εἰ φωνὰς ἀθανάτους ἢ τῶν θνητῶν
ἐκτίσαστο φύσις· ἐτόλμησε μόλις (58) ἂν τὰς τῆς
ἐορτῆς ὑμῆσαι ὁμιλίαις. Νυνὶ δὲ γλώττα θνητὴ καὶ
πῆλινον ὄργανον τί μὲν ἂν εἰποι, τί δὲ καὶ φθέγγοιτο,
ἅπερ ἡ σύμπασα κτίσις ὁμοφώνουσα πρὸς ἀξίαν ὑμνεῖν
οὐκ ἰσχύει· Ὑπερβαίνει γὰρ ἀληθῶς κτίσεως μέτρα
τὰ δῶρα τῆς χάριτος. Θάνατος ἐξ ἀνθρώπων ἐλαύνε-
ται, καὶ ᾄδης τὴν πολυετὴ δύναστέλει ἀποτίθεται· καὶ
γένος ἀνθρώπων ἀμαρτίας νόμῳ κατὰδικον τῇ τῆς
χάριτος ὁμιλίᾳ βασιλεῦσιν διδάσκειται. Τῆς τοίνυν Δε-
σποτικῆς ἐορτῆς ὁ πρωτοστάτης μὲν τῆς ἀπολαύσεως
ἀνθρώπου, κοινῶς δὲ τῆς χάριτος ἡ λοιπὴ γίνεται
κτίσις. Ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ μορφή σήμερον· ὁ τῆς φύ-
σεως (59) ἀνεπλάττετο ὄμιλος. Οὕτω γὰρ Παῦλος ὁ τῆς
χάριτος μαθητῆς περιήγγειλεν· « Εἰ τις ἐν Χριστῷ
καὶνὴ κτίσις, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε καινὴ
τὰ πάντα. » Μὴ φωνῇ ἐλχούσας τὰ σύμπαντα πρὸς
ἀνάκτισιν (60), ὁ τῆς κτίσεως δημιουργὸς ἀνέστη. Ἡ

1. Etiam si linguis angelorum inpræsentiarum uti
liceret . etiam si immortalibus mortalis natura
vocibus instructa esset ; vix auderet festi hujusce
diei dona prædicare. Jam vero mortalis lingua,
luteum instrumentum, quid dicat, quidve loquatur
ea quæ ne tota quidem concors rerum natura, pro
rei dignitate decantare valeat ? Naturæ sane modum
superant gratiæ dona. Pellitur mors ab hominibus :
amittit infernus diuturnum illud imperium : ge-
nusque hominum peccati lege damnatum, gratiæ
dono regnare docetur. Dominici itaque festi homo
præcipue ac primo ordine fructum percipit, ejus-
demque gratiæ particeps est reliqua natura. In
hominis namque forma hodie tota rerum creaturarum
multitudo reformatur. Ita enim Paulus gratiæ dis-
cipulus prædicavit : « Si qua in Christo nova crea-
tura : vetera transierunt : ecce facta sunt omnia
nova » . Surrexit enim naturæ opifex ; atque una
voce omnia traxit ad novam creationem. Nam

• II Cor. v, 17.

(58) Μόλις deest in Colbertino.

(59) Colbert., τῆς κτίσεως.

(60) Ita Reg. Editi vero et Colb., πρὸς ἀνάστασιν.

Salvatoris resurrectio, communis universorum est A
nova creatio. Quod ipse nobis Paulus annuntiat
his verbis: « Ipsa creatura liberabitur a servitute
corruptionis, in libertatem filiorum Dei¹⁰, id est,
corruptionem deponet, servitutem exuet, immorta-
litate recipiet, ad meliorem transferetur sortem.
Homine siquidem ad immortalitatem renovato,
omnis pariter creatura quæ ejus gratia producta
fuit renovabitur.

2. Creavit enim Deus hanc magnam rerum uni-
versitatis urbem: solaque voce multa produxit:
sola voce omnium substantiam extraxit, atque opi-
ficis sapientiæ suæ vim ostendit. Ac in creaturis
velut in illustri templo suam imaginem, hominem
scilicet quem creaverat erexit. Oportebat itaque
ejus propria renovata imagine, ipsam imaginis
domum una jam renovari. Horum nobis præsens
solemnitas sponsio est. Ejus causa clamabat bea-
tus Paulus: « Oportet enim corruptibile hoc
induere incorruptionem, et mortale hoc induere
immortalitatem¹¹. » Respuet enim mortis legem
corpus, immortalitatis floribus coronatum. Nec
ullum reperiet locum corruptio, 393 elucente
incorruptione. O magnam rerum mutationem! o
conversionem quæ præter spem accidit! o mag-
num luctum in magnam versum lætitiā! o
gaudium calamitatem excipiens! Auget enim diei
festi laudes, Veteris Novique Testamenti recor-
datio. Eramus quippe ante in paradiso ex Dei erga
homines benignitate, nullo labore partem possi-
dentes voluptatem. Accessit serpens effossor mu-
rorum, qui ejusmodi voluptatem abstulit, et quod
genus exspoliatum fuerat, reum egit, inventa ad
mortem via, præcepti scilicet transgressionem. Hinc
lafernus, apertis foribus, hominum excepit genus:
atque pariens natura, horrendam vidit proles suæ
mortem: ac partus labor, via effectus est ad se-
pulcrum. Eratque mors ex transgressionem hæres
facta, singulas ætates citra obicem abripiens; non
embryoni parcens, non recentem partum respi-
ciens, non miserans ephebum, non relinquens ju-
venes, non reverita senes, non dans veniam pecca-
toribus; nihil reverita justorum catalogum, non
prophetis parcens, non prætermittens sacerdotem.
Sed adversum omnes explicabatur mortis sagena,
quæ in quodcumque incidebat abriperet.

3. Nullus erat tanti mali medicus; nullum alla-
tum remedium, atque tot generationes quæ vitæ
curriculum emensæ sunt, insatiabilem mortis ven-
trem non implevere. Ac tam gravis mali nulla lu-
gentibus erat consolatio, sed desperatio medelæ,
nisi Christus cruci affixus, mortis tyrannidem, illa
trium dierum totidemque noctium sepultura prostra-
visset, subversa diuturniore illa inferni regia: non

A γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις κοινὴ τῶν πάντων ὑπάρ-
χει ἀνάκτισις (61-62). Καὶ τοῦτο Παῦλος ἡμῖν εὐαγ-
γελλίζεται, λέγων, ὅτι: Καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθή-
σεται ἐκ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν
τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. τοῦτέστι τὴν φθορὰν ἀποτί-
θεται, τὴν δουλείαν ἀποδύσεται, τὴν ἀθανασίαν
ἀπολήψεται, πρὸς ἀμείνονα μεταστήσεται λῆξιν. Τῷ
γὰρ ἀνθρώπῳ πρὸς ἀφθαρσίαν καινοουργούμενῳ καὶ ἡ
δι' αὐτὸν παραχθεῖσα ἀνακαινισθήσεται κτίσις.

2. Ἐκτίσσε μὲν γὰρ ὁ Θεὸς τὴν μεγάλην ταύτην
τῆς κτίσεως πόλιν· φωνῇ μόνῃ τὴν τῶν πολλῶν παρ-
αγωγὴν ποιησάμενος, φωνῇ μόνῃ τὴν τῶν ὅλων οὐ-
σίαν ἐλκύσας, τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ σοφίας τὴν
δύναμιν ἐδείξεν· ὡς ἐν ναφ̄ δὲ περιφανεῖ, τῇ κτίσει,
τὴν ἰδίαν εἰκόνα τὸν ἀνθρωπῶτον δημιουργήσας ἀνέστη-
σεν. Ἐδεῖ τοιγαροῦν καὶ νῦν, τῆς ἰδίας εἰκόνης και-
νούργουμένης, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς εἰκόνης οἶκον συν-
ανακτίζεσθαι. Τούτων ἡμῖν ἐγγυητὴς σήμερον ἡ παρ-
οῦσα πανήγυρις. Διὰ ταύτην ὁ μακάριος ἔκραζε
Παῦλος· « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι
ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. »
Ἀρνήσεται γὰρ θανάτου νόμον τὸ σῶμα, τοῖς τῆς ἀθα-
νασίας στεφανούμενον ἄνθρωποι· καὶ χώραν οὐχ ὑφίξει
φθορὰ, τῆς ἀφθαρσίας ἐπιλαμπρούσης (63). Ὡς τῆς
μεγάλης τῶν πραγμάτων μεταβολῆς! ὡς τῆς ὑπὲρ
ἐλπίδας ἐναλλαγῆς! ὡς μεγάλου πένθους εἰς εὐθυμίαν
καταλήξαντος! ὡς χαρᾶς διαδεξαμένης τὴν συμφορὰν!
Αὔξει γὰρ, αὔξει τῆς εὐρυτείας τὴν δοξολογίαν (64) ἡ τῆς
Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ὑπόμνησις. Ἦμεν γὰρ ἐν
C παραδείσῳ τὸ πρότερον, ἀγεωργήτου τρυφῆς κλῆρον
ἐκ φιλανθρωπίας δεξάμενοι. Ἐπῆλθεν ὁ ὄφις τοιχω-
ρύχος, τῆς ἀπολαύσεως ληστεύσας τὴν τρυφήν, καὶ
κατάκριτον τὸ ληστευθὲν κατέστησε γένος, ὅδον εὐρύαν
τοῦ θανάτου, τῆς ἐντολῆς τὴν παράβασιν. Ἐντεῦθεν
ῥῆδος, πύλας ἀνοίξας, τὸ τῶν ἀνθρώπων ὑπεδέχεται
γένος· καὶ τίκτουσα φύσις φθορὸν εἶχε τῶν τικτομέ-
νων τὸν θάνατον· καὶ τῶν ὁδίων οἱ πόνοι πρόσοδος
ἐγίνετο τάφων. Καὶ ἦν κληρονόμος ἐκ παρανομίας
θάνατος, ἐκάστην τῶν ἡλικιῶν ἀκωλύτως ἀγρεύων·
οὐκ ἐμβρύου φειδόμενος, οὐ τὸ τεχθέν προσρῶν, οὐ
τὸν ἐφηβον ἐλεῶν, οὐ καταλιμπάνων νεάζοντας, οὐ
πρεσβύτας αἰδοόμενος, οὐχ ἀμαρτωλοῖς συγγινώ-
σκων (65), οὐ δικαίων κατάλογον αἰσχυρόμενος, οὐ
D προφῆτας παραιτούμενος, οὐχ ἱερὰ παραπεμπόμε-
νος· ἀλλ' ἠπλώτο κατὰ πάντων ἡ τοῦ θανάτου σαγήνη,
τὸ προσπίπτον ἀρπάζουσα.

3. Οὐκ ἦν ἱατρὸς τοῦ κακοῦ· οὐκ ἦν ἐπαγόμενον
φάρμακον, καὶ τοσαῦτα γενεαὶ τὴν ζωὴν παρεού-
σασαι, τὴν ἀχόρεστον οὐκ ἐπλήρωσαν τοῦ θανάτου
γαστέρα. Καὶ ἦν τὸ δεῖνδον τοῖς πενθοῦσιν ἀπαραιμύ-
θητον, καὶ πρὸς ἱατρίαν ἀπορον, εἰ μὴ Χριστὸς σταυ-
ρωθεὶς τοῦ θανάτου τὴν τυραννίδα κατήνεγκε, νυκτο-
τριήμερῳ ταφῇ τὰ πολυχρόνια τοῦ ἔθους καταστρέψας
βασίλειαν· οὐ νῦν πρῶτως πρὸς φιλανθρωπίαν δρα-

¹⁰ Rom. viii, 21. ¹¹ I Cor. xv, 53.

(61-62) Ita Reg. Editi, ἀνάκτισις, Colb., ἀνάκτισις, pro ἀνάκλησις.

(63) Colb., ἐπιλαβούσης.

(64) Sic mss. Editi vero, Αὔξεισει γὰρ τὴν δοξολ.

(65) Ita Reg. et Colb. Editi vero, συγγινώσκων.

μὸν, οὐδ' αὐτὸς αὐτοῦ πρὸς τὸ παρὸν γεγονῶς συμπαθέστερος, εἰ καὶ νῦν ἔργῳ τὴν ἀνάστασιν ἔδειξεν· ἀλλὰ καὶ πάλαι κρατοῦντα τὸν θάνατον ταῖς τῆς ἀναστάσεως ἐφόδει σκιαί· καὶ τοῦ ἔδου τὴν βασιλείαν ἐτάρταεν, ἐλπιδας ἀθανασίας ἀμυδρῶς τῷ γένει δωρούμενος· ἱσοχρόνους καὶ τῆς τοῦ ἔδου τυραννίδος τὰς τῆς καταλύσεως ἀνυφαίνων ἐννοίας. Καὶ σκόπει τὴν ἀπόρρητον τῶν πραγμάτων οἰκονομίαν. "Ἀβελ πρῶτος ὑπὸ τοῦ θανάτου κατέχεται. Ὁ δὲ δὴ καὶ τῷ θανάτῳ τῆς ἀμαρτίας τὴν πρόφασιν, δίδωσι τῇ φύσει κατὰ τὸ θάνατον δικαιολογίας ὑπόθεσιν. Εἰ γὰρ ἀδίκως κατέχεται, δικαίως ἀνίσταται· ἀμαρτωλοῦ γὰρ ἀποθανόντος, ἱσχυρότερος δικαζόμενος ὁ θάνατος. Σαθρὰ δὲ κατὰ δικαίον τῷ ἔδῳ ἡ ἐγγείρησις· ἀσθενῆς ὁ τοῦ θανάτου δεσμός, δίκαιον ἔχων ἀδίκως κρατούμενος. Εἰ γὰρ ἡ ἀμαρτία τῆς τοῦ θανάτου βασιλείας ἰσχύς, ὁ μήπω πταίσας ἀνεύθυνος. Διὰ τοῦτο δυνάμενος ὁ θεὸς ἐξαρπάσαι τοῦ φόνου τὸν "Ἀβελ, τοῦτο μὲν οὐ πεποίηκε, συνεχώρησε δὲ τὴν ἀναίρεσιν, ἵνα ἄβριζος (66) γένηται θάνατος δικαίου φυτουργούμενος αἵματι. Διὰ τοῦτο Χριστὸς, ὑπὲρ τοῦ κόσμου δικαζόμενος, ἔλεγε· «Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου· τοῦτον νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τοῦτου ἐκβλήθηται ἐξ ἐμῶ.» "Ἀνωθεν οὖν ἡ τοῦ "Ἀβελ διὰ Χριστοῦ προεκκλήρουται δίκη καὶ νίκη. Λάβε μοι Παῦλον συνηγοροῦντα· «Καὶ ἀποθανόντων, φησὶν, "Ἀβελ, ἐτι λαλεῖ· ὄθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο,» παραβολὴν τὴν ὁμοιωτήτα λέγων. Φέρει γὰρ μίμησιν τῆς τοῦ Χριστοῦ δίκης ἡ τοῦ "Ἀβελ ἀναίρεσις. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ θάνατον φέγγεται, καὶ κατηγορεῖ τοῦ φονεύσαντος. "Ἡ γὰρ τοῦ βίου παρουσία (67), τοῦ θανάτου τὴν βίαν ἐνίκησεν. Οὐκ ἔστησεν αὐτοῦ βοῶσαν τὴν γλῶσσαν ὁ φόνος, οὐδὲ τὰς τοῦ αἵματος δικαιολογίας ἐνέκοψεν· ἀλλ' ἀθάνατα φέγγεται γλῶττα κρατουμένη θανάτῳ. Οὐκ ἂν ἦν εὐπορος εἰς ἀπολογίαν ἡ φύσις, εἰ ὁ "Ἀδὰμ προανήρπαστο· ἡ γὰρ τῆς παραβάσεως αἰσχύνη τὴν γλῶτταν ἀνέφραττεν (68). "Ἀβελ πρῶτος πεσὼν ἤγειρε τὰς ἐλπίδας τῆς φύσεως.

4. Ἐφθασεν ἐπὶ τοῦτοις Ἐνὼχ, καὶ τοποῦ μεταστάσει τὸν ἔδον ἀπέφυγεν, εὐδοκίμησεν βίου δραπετεύων τὸν θάνατον. Μετὰ τοῦτον Ἠλίας ὁ μέγας, οὐδὲ αὐτὸς εἰς τὸ θάνατον, τὸ τῆς ξενοδόχου παιδίου τελευτήσαν ἐξήρπασεν, εὐχῆς δυναστείας τοῦ θανάτου τὴν βίαν νικήσας (69), καὶ τὴν ἐξ ἔδου πρὸς ζωὴν ὑποστροφὴν καινουργήσας. Ἐλισσαῖος ἐπὶ τοῦτοις ἀνέτειλε, διπλὴν ἐξ ἀπλῆς τὴν χάριν δεξάμενος, ὃς τὸ τῆς Σωμαντίδος παιδίου ἐξ ἔδου πρὸς βίον δι' εὐχῆς μετεπέμπετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὸς τοῖς τοῦ θανάτου περιεβλήθη δικτύοις, καὶ νεκρὸς ὢν, ὁμοῦ τὸν ἔδον ἐσύλησε, τῇ τοῦ σώματος ἀφῆ τὸν νεκρὸν φυγαδεύσας, καὶ διὰ νεκροῦ νεκρὸς πρὸς βίον ἐκλέπτετο.

¹¹ Gen. iv, 8. ¹² Joan. xii, 31. ¹³ Hebr. xi, 4. ii, 10, 11; iv, 34. ¹⁴ IV Reg. xiii, 21.

(66) Colb., ἀριζος. Mox in Regio et Colb. deest θάνατος.

(67) Reg. et Colb., παρρησία.

(68) Reg., ἐνέφραττεν. Colb., ἀνέφραττεν.

A jam primum ad benignitatem erga homines sese inclinans, neque ipse seipso propensior ad misericordiam factus, etiamsi nunc revera resurrectionem exhibuit; sed jam olim mortem imperium obtinentem, resurrectionis umbris exterruit, regnumque inferni conturbavit, obscurā quadam ratione generi humano spem tribuens incorruptionis; indicansque æquale fore tempus soluti inferni, temporis tyrannidis ejus. Ac mihi, quæso, perpende arcanam rerum œconomiam. Abel primus a morte detinetur ¹¹. Qui morti dedit peccati occasionem, is naturā dat adversus mortem vindictæ expetendæ argumentum. Nam, si injuria detinetur, jure resurgit: mortuo namque peccatore, in jus vocata mors fortior esset. Perniciosus autem inferno fuit ille adversus justos conatus: infirmum mortis vinculum, quod justum injuria obstrictum detineret. Si namque peccatum est regni mortis robur, qui necdum offendit, non illi obnoxius est. Quamobrem cum penes Deum esset Abelem neci subripere; id minime fecit, sed pernisiit cædem; ut justī sanguine plantata mors nullam haberet radicem. Quare Christus mundi causam agens, dicebat: «Nunc judicium est mundi hujus, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras ¹².» Itaque jam olim per Christum prædicata est Abelis causa atque victoria. Paulum accipe mihi buic sententiæ patrocinantem: «Et mortuus,» inquit, «Abel, adhuc loquitur: unde eum et in parabolam accipit ¹³,» parabolam appellans similitudinem. Abelis quippe cædes judicii Christi typum gerit. Quare etiam post mortem loquitur, ac parricidam accusat. Nam vitæ adventus mortis vim superavit. Nequaquam cædes ejus linguam clamantem cohibuit, neque sanguinis expostulationem præcidit; sed morte detenta lingua æternum clamat. Nequaquam naturæ in promptu fuisset sua defensio, si prior Adam raptus fuisset. Nam transgressionis pudor os illi obtureret. Abel prior decedens spem excitavit naturæ.

4. Ad hæc occurrit Enoch, qui loci translatione infernum effugit, ac probæ vitæ suæ gratia evasit mortem ¹⁴. Post hunc magnus ille Helias, neque ipse morti ³⁹⁴ cedens, hospite mulieris mortuum filium morti abripuit, devicto per vim orationis mortis imperio, ac nova ex inferno ad vitam remigratione constituta ¹⁵. Post hæc Elisæus exortus est, qui duplicem pro simplici nactus gratiam, Sunamitidis filium ex inferno ad vitam vi orationis reduxit ¹⁷. Cum autem et ipse mortis retibus complicatus est, mortuus licet, infernum tamen diripuit, fugato per solum corporis contactum mortuo, ac tum per defunctum defunctus rapiebatur ¹⁸.

¹⁵ Gen. v. 24. ¹⁶ III Reg. xvii, 22. ¹⁷ IV Reg.

(69) Ita Reg. et Colb. Editi vero, δυναστείας τοῦ θανάτου τὴν βίαν νικήσας... καινουργήσας. In fra Regius et Colb., ἀνέτellen. Mox, ibidem, Σωμ-

Eratque mortuus propheta morti noxius. Elisæo A quippe mortuo, mortuorum numerus accessionem non habuit. Nec inferno quidpiam lucri obvenit, quod justum quasi prædam abrupisset. Hisce corruptione labentem naturam, resurrectionis typi muniebant: nec valebant tamen iis qui jam capti tenerentur opem ferre: « Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen ¹⁹, » legis tempus habens in terminos imperii. At postquam Christus ex coelis apparuit, tum spes generis humani in opus processit: tum Dominica voce inferni claustra aperta sunt, ac mortuos colligatos reddebant sepulcra: tum vocatio facta, tum sepulcrum apertum est, ac Deo conjuncta humana natura, infernum perterruit. Hinc infernus adversus mortuorum raptorem inelamabat: Quid tu editum in paradiso rescriptum evertis? quare chirographum adversus naturam conscriptum excindis? Rescriptis jure editis adversus homines instructus sum. Habeo illud: Terra es et in terram reverteris ²⁰; » generis scilicet humani supplicium. Lugebat porro sigillatim abreptos mortuos. Ignorabat forte, Christum cum descenderet, mortuos universos libertate donaturum. Ne quis enim ultra in inferno vinctus remaneret, descendit ipse Christus in infernum: qui carne sua quam gestabat veluti esca usus contra infernum, deitatis autem virtute regiam ejus subvertens, brevi temporis spatium antiqua legis discidit chirographa, ut homines ad cælos adduceret; ad cælos, inquam, locum a morte liberum, incorruptionis diversorium, justitiae officinam.

5. In hisce bonis tu, recens illuminate, baptizatus es: pignus tibi resurrectionis evasit, o recens illuminate, gratiæ initiatio: pignus tibi est baptisma futuræ in cælo vitæ. Imitatus es per demersionem Domini sepulcrum. Sed inde rursum emersisti, visis resurrectionis operibus, ante opera alia. Quorum vidisti symbola, eorum rem ipsam accipe. Dicti testem sume tibi Paulum qui ait: « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, etiam et resurrectionis erimus ²¹. » Pulchre illud, complantati: baptisma quippe plantatio est ad immortalitatem, in piscina plantata, in cælo ferens fructum. Illic Spiritus gratia arcana ratione operatur: ac ne naturæ indole miraculum ignoraveris. Ad usum aqua ministrat, regenerationem autem operatur gratia, atque in piscina quasi in vulva, ei quod immittitur novam dat formam. In aqua quasi in formace, descendente confluit. Immortalitatis mysteriis donat ipsum: resurrectionis tribuit signaculum. Horum tibi miraculorum, o recens illuminate, vestis ipsa fert symbola. Te ipse respice bonorum imagines ferentem. Splendida quidem ac fulgens

Kal ἦν ὁ προφήτης τῷ θανάτῳ νεκρὸς ἐπὶ ζῆμιος. Τοῦ γὰρ Ἐλισσαίου θανόντος, προσθήκην ὁ τῶν νεκρῶν ἀριθμὸς οὐκ ἐλάμβανεν. Ἄλλ' ἀπερὸς τῷ ᾄδῃ κατὰ τοῦ δικαίου (70) τὸ θῆραμα. Ἐν τούτοις οἱ τύποι τῆς ἀναστάσεως ὠχύρουν φθειρομένην τὴν φύσιν· βοηθῆσαι δ' ὅμως τοῖς ἀλούσιν οὐκ ἴσχυον· « Ἄλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, » τοῦ νόμου τὸν χρόνον ὅρους τοῦ κράτους ποιοῦμενος. Ἐπειδὴ δὲ Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀνεφάνη, ἐτραχον μὲν εἰς ἔργον αἱ τοῦ γένους ἐλπιδες· καὶ φωνὴ θεοποιητικῇ τὰ ἄδου διηνοίγετο κλειθρα, καὶ δεσμώτας νεκροὺς ἀπεδίδουν οἱ τάφοι· καὶ κλήσις ἐγένετο, καὶ τάφος ἠνοίγετο· καὶ φύσις ἀνθρωπίνη θεῷ ἠνωμένη τὸν ᾄδην κατέπληττεν. Ἐντεῦθεν ὁ ἄδης πρὸς τὸν τοῦ νεκροὺς ἀφαιρούμενον ἔδδα· τί τὴν ἐν παραδείσῳ συγγραφὴν ἀνατρέψεις; τί τὸ κατὰ τῆς φύσεως κατασχίζεις χειρόγραφον; Ἐγγράφοις δικαίοις κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὠχύρωμαι. Ἐχω τὸ, « Ἰῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » τοῦ γένους τὸ πρόστιμον. Ὀδύροτο μὲν δὴ καθ' ἓνα τῶν νεκρῶν ἀφαιρούμενος· ἠγνῶει δὲ ἄρα, ὡς Χριστὸς, καταβάς, πάνδημον ἀφαιρῶσιν τοῖς θνήσκουσι χαρίζεται. Ἰνα γὰρ μηδεὶς ἐτι τῷ ᾄδῃ περιλειψθεῖ (71) δεσμώτης, κάτεισιν αὐτὸς εἰς ἄδου Χριστός· τῇ μὲν φορομένη σαρκὶ δολιχῶς τὸν ᾄδην, θεότητος δὲ δυνάμει καθαιρῶν αὐτοῦ τὰ βασίλεια, βραχεὶ χρόνῳ τὰ παλαιὰ τοῦ νόμου διατεμὼν χειρόγραφα, ἵνα ἀνθρώπους εἰς οὐρανοὺς ἀναγάγῃ· οὐρανοὺς, τὸ ἐλευθεροῦ τοῦ θανάτου χωρίον, ἀφθαρσίας καταγώνιον, δικαιώσεως ἐργαστήριον.

5. Ἐν τούτοις ἐβαπτίσθης τοῖς ἀγαθοῖς, νεοφώτιστε· ἀρραβῶν σοι γέγονεν ἀναστάσεως, νεοφώτιστε, ἡ τῆς χάριτος μῆσις· ἐνέχυρον τῆς ἐν οὐρανῷ διαίτης ἔχεις τὸ βάπτισμα. Ἐμῆψω τῇ καταδύσει τοῦ δεσπότη τὸν τάφον· ἀλλὰ ἀνέδυσ πάλιν ἐκείθεν, τὰ τῆς ἀναστάσεως ἔργα πρὸ τῶν ἔργων θεώμενος. Ἄν εἶδες τὰ σύμβολα, τούτων ἀποδέχου (72) τὰ πράγματα. Δέχου μάρτυρα τῶν λεγομένων τὸν Παῦλον λέγοντα· « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. » Καλῶς δὲ, σύμφυτοι· φυτεία γὰρ πρὸς ἀθανασίαν τὸ βάπτισμα, ἐν κολυμβήθρᾳ φυτευομένη, καὶ οὐρανῷ καρποφοροῦσα. Ἐκεῖ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἀπορρήτως ἐργάζεται· καὶ μὴ τῷ τῆς φύσεως συγγενεῖ ἀγνοήσης τὸ θαῦμα. Ὑπηρετεῖ πρὸς τὴν χρεῖαν τὸ ὕδωρ· δημιουργεῖ δὲ τὴν ἀναγέννησιν ἡ χάρις (73), ὡς ἐν μήτρᾳ τῇ κολυμβήθρᾳ τὸ ἐμβλλόμενον ἀναπλάττει. Ὡς ἐν χωνευτηρίῳ τῷ ὕδατι τὸν κατιόντα ἀναχαλκεύει. Δίδωσιν αὐτῷ τῆς ἀθανασίας μυστήρια (74)· ἀναστάσεως σφραγίδα χαρίζεται. Τούτων σοι τῶν θαυμάτων, ὦ νεοφώτιστε, καὶ ἡ ἀμύσεις φέρει τὰ σύμβολα. Ἀπόδυσσον εἰς αὐτὸν τὰς

¹⁹ Rom. v, 14. ²⁰ Gen. iii, 19. ²¹ Rom. vi, 5.

(70) Colbert. κατὰ τοῦ θανάτου.

(71) Collb. 2, περιηφθεῖν.

(72) Colbertinus. ἀποδέχου.

(73) Sic mss. Hæc, δημιουργεῖ δὲ τὴν ἀναγέννησιν ἡ χάρις, deerant in edit.

(74) Sic mss. Edit., μνηστεῖαν.

τῶν ἀγαθῶν εἰκόνας φοροῦντα. Λαμπρά μὲν γὰρ καὶ αἰσθητὰ εἰς τὴν ψυχὴν σου, τῆς ἀφθαρσίας ζωγραφούσα τὰ σύμβολα. Ὁδὸν σοὶ λευκὴ καθάπερ διάδημα τὴν κεφαλὴν διασφίγγει, τὴν ἐλευθερίαν κηρύττουσα. Ἡ χεὶρ τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου νίκης περιφέρει τὰ μυστήρια. Ἐδείξε γὰρ σε Χριστὸς ἐγειρόμενον· νῦν μὲν συμβόλοις, δείξει δὲ κατὰ μικρὸν ἐν τοῖς πράγμασιν, ἅν τὸν χιτῶνα τῆς πίστεως μὴ ταῖς ἀμαρτίαις ρυτίσωμεν· ἅν τὴν λαμπάδα τῆς χάριτος ἀτόποις μὴ κατασβέσωμεν πράξεσιν· ἅν τὸν τοῦ Πνεύματος διαφυλάξωμεν στέφανον. Τότε σαφὲς ὁ Δεσπότης ἐξ οὐρανῶν μετὰ φοβεράς καὶ φιλανθρωπίας βοῆς ἀναβοήσῃ· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Αὐτῇ ἡ δόξα (75), καὶ τὸ κράτος

illa vestis, incorruptionis tibi signa depingit. Candidum tibi linteum, instar diadematis astringens caput, libertatem prædicat. Manus, victoriæ de diabolo reportatæ signa gerit. Nam te Christus suscitatum ostendit : nunc quidem symbolis, paulo post autem, rebus ipsis ostendet ; si modo fidei tunicam peccatis non inquinemus : si gratiæ lampadem improbis actionibus non exstinxerimus : si Spiritus servemus coronam. Tum clare Dominus de cælo, terribili sed 395 erga homines benigna voce clamabit : « Venite, benedicti Patris mei : possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi ». Ipsi gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹¹ Matth. xxv, 34.

(75) Colbert. sic : ἥς γένοιντο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ

πρέπει ἡ δόξα σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι· νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΦΩΤΙΣΤΟΥΣ Τῷ ΣΑΒΒΑΤῳ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΣΙΜΟΥ ΛΟΓΟΣ.

S. P. N. ATHANASII

IN SANCTUM PASCHA ET IN RECENS ILLUMINATOS, SEU BAPTIZATOS SABBATO IN ALBIS, SERMO.

1. Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν ἔλην τῶν ἀνθρώπων τὴν ζωὴν ἑορτὴν ἀπειργάσατο ἡμῶν. Τῶν γὰρ ἐν τῇ γῇ τὸ πολίτευμα πρὸς οὐρανὸν μεταστῆσας, τὰς τοῦ πανηγυρίζον ἀφορμὰς ἑδωρήσατο. Καὶ μάρτυς τῶν εἰρημένων ὁ Παῦλος, ὁ τῶν Χριστοῦ ῥημάτων ὄργανον τὴν γλῶσσαν κτησάμενος. « Ἡμῶν γὰρ φησὶ, τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα (76) Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. » Τίς γὰρ ἀπεκδεχόμενος ταῖς ἐλπίσιν οὐχ ἑορτάζει; Τίς, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν λογισμῷ φανταζόμενος, οὐ προλαμβάνει χαίρων τῶν πραγμάτων τὴν πείραν; Τίς δὲ, βασιλέως θνητοῦ κάθον ἐσομένην ἀκούων, οὐκ ἀνίσταται μὲν τὴν διάνοιαν, εὐφραίνεται δὲ τὴν ψυχὴν, προτρέχων τῷ πόνῳ τῆς θεᾶς τὸν χρόνον; Τότε συγκινοῦνται μὲν ὄντες, σκιρτῶσι δὲ παῖδες, χορεύουσι κόραι, πρεσβῦται τὸ γῆρας ἀναιρεῖσθαι βιάζονται, ταῖς ἐλπίσιν ἀκμάζοντες· καὶ χωρεῖ διὰ πάντων ἡ τῆς βασιλικῆς παρουσίας πανήγυρις. Τί οὖν ἀνεύπακτος, παραγινόμενος Χριστοῦ βασιλέως ἀθανάτου, οὐχ ἵνα πόλεις φαιδρύνῃ, καὶ πύργους ἐγείρῃ,

B 1. Christus resurgens ex mortuis, totam hominum vitam festum effecit unum. Translata quippe in cælum, hominum in terris degentium conversatione, festorum dierum occasiones dedit. Horum testis Paulus, cujus lingua Christi verborum organum fuit. « Nostra enim, » inquit, « conversatio in cælis est, unde etiam Salvatorem exspectamus Dominum nostrum Jesum Christum ». Quis enim dum exspectat, non spe festum celebrat? Quis Salvatoris adventum animo cogitans, non ipsum rerum experimentum cum gaudio antevertit? Quis futurum audiens mortalis regis descensum, non sese mente erigit, animoque letatur, aspectus illius tempus amore antevertens? Tum commoventur populi, exsultant pueri, choreas agunt virgines, senes senectutem de medio tollere contendunt, ad juventutis florem spe reducti : regique adventus celebritas omnia pervadit. Quid ergo quis dixerit, Christo immortali rege adveniente, non ut urbes exornet, et tures erigat, neque ut dona tribuat, quæ tem-

¹¹ Philipp. iii, 20.

(76) Ita mss. Editi vero, ἐκδεχόμεθα

poris vitio atterantur; sed ut hominem immortalitate induat, et quem mors deprædata est, in securo loco, in cælo scilicet constituat?

2. Hodie iterum Christus post resurrectionem visus est discipulis, ac secunda illa apparitione, firmiorem effecit resurrectionis fidem. Visus autem est januis clausis; nam qui absque muro esse infernum ostenderat, januis ad ingressum non egebat. Ubi namque jubet Deus, ibi consuetudinis leges cessant. Supra mare prius ambulaverat, ac liquidum elementum carnis pedibus substernebatur, pedumque gressibus fluctus metiebatur, pelagus ad usum ejus soli instar concretus est. Intravit Jesus januis clausis. Etiam cum resurrectio fuit, sepulcri lapis revolutus est, ac monumenti janua aperta fuit. Sed illic quidem declaratum est, quod visibili sepulcro accidit, idipsum inferno invisibiliter contigisse: atque aperto monumento, mortem esse multo magis januis expertem deprehensum fuit. Oportuit enim una cum inferno denudari sepulcrum, et cum visibilibus, inaspectabilia, traduci. Hic autem clausis intrat januis; ut qui circa resurrectionem increduli essent, ad ingressum obstupescerent, ac miraculo ad miraculum velut manu ducerentur. Cum ergo Christus resurrexisset, mulieribus antequam discipulis appareret. Ac mulieres apostolis prædicarunt Christi resurrectionem, atque illud jure merito. Ita enim illatum a diabolo Evæ damnum in ipsum cedebat diabolus. Unde namque præcessit morbus, hinc medela progreditur. **396** Unde orsa mors est, inde apparet resurrectio. Mulier namque transgressionis est causa, ac præco resurrectionis; quæ primum Adamum ad lapsum induxit, secundum Adamum resurrexisse testatur.

3. Visus est itaque Christus apostolis in ædicula occultis, atque ingressus est januis clausis. Thomas vero qui præsens non fuerat, incredulus et conspectum desiderans, auditum non admittebat, aures claudens, cupiens aperire oculos: desiderio vulneratus, cum voce feriretur: « Nisi mittam digitum meum in fixuram clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam ». Insatiabilis affectu Thomas fidem non adhibens, incredulitatem prætendit, ut fruatur conspectu. Solvet, inquit, incredulitatem meam cum apparuerit: mittam digitum meum in fixuras clavorum, quem desidero Dominum complexabor. Redarguat incredulitatem, et conspectum largiatur. Ut incredulus videbo, sed

²⁴ Joan. xx, 25.

(77) Reg. 1. 2, et Colb., τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Mox prius edit., καὶ γένος θανάτῳ ληστευόμενον ἀσὺλῳ χωρίῳ τῷ οὐρανῷ κατοικήσῃ. Mss. ut in textu. Ibid. 3 mss., ὡς πάλιν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Χριστὸς δευτέρῳ.

(77*) Vulg., ἐνδόξῳ. Edit.

(78) Sic 3 mss. Editi vero, ἀπεργασμένος.... ἀτελείστον, τί ἐκεῖ δεῖ τῶν θυρῶν τῆν, etc.

(79) Ita mss. Editi, ὡς ματι.

οὐδὲ ἵνα δωρεὰς παράσχῃ, πατούμενας τῷ χρόνῳ· ἀλλ' ἵνα τὸν ἀνθρώπον (77) ἀθανάσιον ἐνδόξῳ (77*), καὶ θανάτῳ ληστευόμενον ἐν ἀσὺλῳ χωρίῳ οὐρανοῦ κατοικήσῃ;

2. Σήμερον ὥσθῃ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, καὶ πάλιν δευτέρῳ θάξ, βεβαιότεραν τῆς ἀναστάσεως τὴν πίστιν ἐργαζόμενος (78). ὡς πάλιν, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· ὁ γὰρ τὸν ἄδην δεῖξας ἀταίχιστον οὐκ ἔδετο θυρῶν πρὸς τὴν εἰσόδον. Ὅπου γὰρ προστάττει Θεὸς, τῆς συνθηκῆς ἀργοῦσιν οἱ νόμοι. Ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐβάδιζε πρότερον· καὶ ἡ ῥέουσα φύσις τοῖς τῆς σαρκὸς ποσὶν ὑπεστρώννυτο, καὶ βήμασι (79) ποδῶν ἐμετρεῖτο τὰ κύματα, καὶ τὸ πέλμας πρὸς τὴν χρεῖαν εἰς ἔδαφος μετεπήγνυτο. Εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Καίτοι, τῆς ἀναστάσεως γινομένης, ὁ τοῦ τάφου κεκλιστό λίθος (80), καὶ ἡ τοῦ μνήματος ἀνεστόμωτο θύρα. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐδείχθη, ὅτι ἀπὲρ ἔπασχεν ὁ τάφος ὁρώμενος, ταῦτα ὁ ἄδης ἀοράτως ὑπέμενε· καὶ ἀνοιγόμενον τοῦ μνήματος, ἀθύρωτος πλέον (81) ὁ θάνατος ἀπλήγγετο· ἔδει γὰρ συναπογυμνωσθαι τῷ ἄδῃ τὸν τάφον, καὶ τοῖς ὁρώμενοις τὰ μὴ φαινόμενα (82) στηλιτεύεσθαι· ἐνταῦθα δὲ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσέρχεται· ἵνα οἱ περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστοῦντες ἐκπλῶγῳσι τὴν εἰσόδον, καὶ χειραγωγηθῶσι πρὸς τὸ θαῦμα τῷ θαύματι. Ἀναστὰς οὖν ὁ Χριστὸς πρὸ τῶν μαθητῶν ταῖς γυναῖξιν ἐμμανίζεται (83)· καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἀποστόλοις εὐηγγελίζοντο τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τοῦτο εἰκότως. Οὕτω γὰρ τῆς Εὐαγ. ἡ ἐπήρεια τῷ διαβόλῳ περιετρίπετο. Ὅθεν γὰρ ὤδευεν ἡ νόσος, ἐκεῖθεν ἡ θεραπεία ἐρχεται (84). Ὅθεν ὁ θάνατος κήρυξτο, ἐκεῖθεν ἡ ἀνάστασις φαίνεται. Γυνὴ γὰρ τῆς παραβάσεως αἰτία, καὶ τῆς ἀναστάσεως κήρυξ· ἡ τὸν πρῶτον Ἀδὰμ πρὸς τὴν πτώσιν χειραγωγήσασα, τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἀναστάντα μαρτύρεται.

3. ὡς πάλιν, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· ὁ γὰρ τὸν ἄδην δεῖξας ἀταίχιστον οὐκ ἔδετο θυρῶν πρὸς τὴν εἰσόδον. Ὅπου γὰρ προστάττει Θεὸς, τῆς συνθηκῆς ἀργοῦσιν οἱ νόμοι. Ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐβάδιζε πρότερον· καὶ ἡ ῥέουσα φύσις τοῖς τῆς σαρκὸς ποσὶν ὑπεστρώννυτο, καὶ βήμασι (79) ποδῶν ἐμετρεῖτο τὰ κύματα, καὶ τὸ πέλμας πρὸς τὴν χρεῖαν εἰς ἔδαφος μετεπήγνυτο. Εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Καίτοι, τῆς ἀναστάσεως γινομένης, ὁ τοῦ τάφου κεκλιστό λίθος (80), καὶ ἡ τοῦ μνήματος ἀνεστόμωτο θύρα. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐδείχθη, ὅτι ἀπὲρ ἔπασχεν ὁ τάφος ὁρώμενος, ταῦτα ὁ ἄδης ἀοράτως ὑπέμενε· καὶ ἀνοιγόμενον τοῦ μνήματος, ἀθύρωτος πλέον (81) ὁ θάνατος ἀπλήγγετο· ἔδει γὰρ συναπογυμνωσθαι τῷ ἄδῃ τὸν τάφον, καὶ τοῖς ὁρώμενοις τὰ μὴ φαινόμενα (82) στηλιτεύεσθαι· ἐνταῦθα δὲ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσέρχεται· ἵνα οἱ περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστοῦντες ἐκπλῶγῳσι τὴν εἰσόδον, καὶ χειραγωγηθῶσι πρὸς τὸ θαῦμα τῷ θαύματι. Ἀναστὰς οὖν ὁ Χριστὸς πρὸ τῶν μαθητῶν ταῖς γυναῖξιν ἐμμανίζεται (83)· καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἀποστόλοις εὐηγγελίζοντο τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τοῦτο εἰκότως. Οὕτω γὰρ τῆς Εὐαγ. ἡ ἐπήρεια τῷ διαβόλῳ περιετρίπετο. Ὅθεν γὰρ ὤδευεν ἡ νόσος, ἐκεῖθεν ἡ θεραπεία ἐρχεται (84). Ὅθεν ὁ θάνατος κήρυξτο, ἐκεῖθεν ἡ ἀνάστασις φαίνεται. Γυνὴ γὰρ τῆς παραβάσεως αἰτία, καὶ τῆς ἀναστάσεως κήρυξ· ἡ τὸν πρῶτον Ἀδὰμ πρὸς τὴν πτώσιν χειραγωγήσασα, τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἀναστάντα μαρτύρεται.

(80) Ita mss. omnes. Editi, ἐξεκλιστό. Mox mss., ἀνεστόμωτο. Editi, ἀνεστόμωτο.

(81) Ita omnes mss. Editi vero, ἀθύρωτον στήλαιον.

(82) Mss., μὴ ὁρώμενα. Infra duo mss., περὶ τὴν ἀνάστασιν.

(83) Mss., ταῖς γυναῖξιν ἐμπαῖτο.

(84) Mss., προέρχεται.

(85) Ita mss. Editi vero, τοῖνυν μετὰ τοῦτο.

(86) Sic mss. omnes. Editi vero, ἀπίστους.

θεωρίαν. Ὡς ἄπιστος ἴδω, καὶ ὡς πιστὸς περιπτύξομαι, καὶ ἀπολαύσω. Ἰδὼ χεῖρας ὀρυχθείσας, δι' ὧν αἱ παραβάσεις τοῦ Ἀδὰμ ἐθεραπεύθησαν χεῖρες· ἴδω πλευράν, δι' ἧς ὁ ἐκ τῆς πλευρᾶς ἀνήρηται θάνατος. Θεατῆς, οὐκ ἀκροατῆς, τοῦ Δεσπότητος γενέσθαι θέλω. Τῇ διηγῆσαι πλέον πρὸς ἐπιθυμίαν ἀνάπτομαι· δι' ὧν εὐαγγελίζεσθε, διὰ τούτων τὴν ῥῥυὴν ἐπαυξήτε (86). Ἐγὼ δὲ μου θεραπεύσω τὴν ἀνίαν, τὴν θεραπείαν προχειρίζομενος.

4. Ἀλλ' αὐθις παρὴν ὁ Δεσπότης, καὶ λύει τῷ μαθητῇ μετὰ τῆς ἀνίας τὴν ἀπιστίαν. Μᾶλλον δὲ οὐ τὴν ἀπιστίαν ἔλυσεν, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐνέπλησε. Παρὴν τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· ἀπιστουμένη θέξ πιστοῦται τὴν ἀπιστουμένην ἀνάστασιν· καὶ πάλιν διπλασιάζει τὸ θαῦμα, ἵνα πληροφορήσῃ τὸν Θωμᾶν. « Βάλε, φησί, τὸν δακτύλον σου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων »· ὃν ἐξήτεις ἀπόντα, παρόντος ἀπόλαυε. Οὐδὰ σου τὴν ἐπιθυμίαν καὶ σιωπῶντος· πρὸ τῶν λόγων, τὴν γνώμην ἐπίσταμαι. Ἦκούον σου τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ βλεπόμενος, παρήμην ἀπιστοῦντι, καὶ μὴ φαινόμενος, ἐνεδίδουν (87) τῇ ἀπιστίᾳ καιρὸν, ἵνα σου τὴν ἐπιθυμίαν θαυμάσω. « Βάλε τὸν δακτύλον σου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἥλων » καὶ βάλε τὴν χεῖρά σου εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός. » Ὁ δὲ Θωμᾶς, ψηλαφῆσας, καὶ τὴν ἀπιστίαν ἐξορίσας, πιστεῖ εἰλικρινεῖ καὶ πόθῳ θεοπροπεῖ κέκραγεν· « Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου. » Καὶ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· « Ὅτι ἐώρακάς με, πεπίστευκας· μακάριοι (88) οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Κήρυξον, Θωμᾶ, τοῖς μὴ ἐώρακόσι μου τὴν ἀνάστασιν. Ἐλκυσον τὴν οἰκουμένην, οὐκ ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ λόγοις πιστεύουσιν· περιελθε βαρβάρων ἔθνη καὶ πόλεις· διδάξον ἀνθ' ὧν σταυρῷ θωρακίζεσθαι. Κήρυξον μόνον, καὶ προσκυνούντες πιστεύσουσιν· οὐκ ἀπαιτηθήσῃ παρ' αὐτῶν τὴν θέαν τὴν ἐμὴν. Εἰπέ τὴν κλήσιν, καὶ ὅρα τὴν πίστιν· « Μακάριοι· γὰρ ἀληθῶς· οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Τοιοῦτος ὁ νεόλεκτος (89) οὗτος τοῦ Δεσπότητος στρατός, τῆς πνευματικῆς κολυμβήθρας ὠδίνες, τὰ ἔργα τῆς χάριτος, ἡ γεωργία τοῦ Πνεύματος· οὐκ ἰδόντες ὑπήκουσαν, ἀλλὰ ποθοῦντες ἐπίστευσαν. Ἐπέγνωσαν Χριστὸν οὐκ ὁμμασι σώματος, ἀλλ' ὁμμασι πίστεως. Οὐκ ἔβαλον τοὺς δακτύλους εἰς τοὺς τύπους τῶν ἥλων, ἀλλὰ τῷ σταυρῷ περιπλαχέντες τὸ πάθος ἠσπάσαντο· Δεσποτικῆς πλευρᾶς θεαταὶ οὐκ ἐγένοντο, ἀλλὰ χάριτι Δεσποτικοῖς συνήφθησαν μέλεις, κυροῦντες ἐφ' αὐτοῖς τὴν τοῦ Δεσπότητος φωνήν (90)· « Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες· » οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ Χριστῷ συναφθέντες.

5. Σήμερον ἀποδέσθε τὴν φορομένην ἐσθῆτα, ἀλλὰ μὴ ἀπόθεσθε τὴν κεκρυμμένην σφραγίδα· ἀποδέσθε τὰ φαινόμενα σύμβολα, ἀλλὰ μὴ ἀπόθεσθε τῆς στρατιᾶς τὰ γνωρίσματα. Ἀποτίθεσθαι τὴν ἀμφίεσιν,

⁸⁶ Joan. xx, 27. ⁸⁷ ibid. ⁸⁸ ibid. 28. ⁸⁹ ibid. 29.

(86*) Forte, ἐπαυξήτε. EDIT.

(87) Ita mss. omnes. Editi, μὴ βλεπόμενος ἐνεδίδουν, ommissis quibusdam.

(88) Ita mss. omnes. Ed., μὴ γίνου ἄπιστος. Μακάριοι, multis ommissis.

A ut fidelis complexabor, atque perfuar. Videam confossas manus, quibus Adæ manus prævaricate sanitati sunt restitute. Videam latus, per quod mors de latere progressa sublata fuit. Spectator, non auditor, Domini esse volo. Narratione ad desiderium plus accendor : iis quæ annuntiatis, iisdem augetis dolorem. Medebor autem tristitiæ, ubi præ manibus fuerit medicina.

4. Sed iterum adest Dominus, atque una mœorem discipulo levat, et incredulitatem. At potius non levavit incredulitatem, sed desiderium explevit. Aderat januis clausis : incredibili conspectu non creditam resurrectionem confirmat : atque iterum miraculum gemit, ut Thomam certiores faciat.

B « Infer, » inquit, « digitum tuum in fixuram clavorum », quem absentem quærebas, eo nunc præsentem frui. Tui etiam tacentis novi desiderium ante verba prolata, sententiam novi tuam. Audivi verba tua, ac licet non apparerem, non credenti aderam ; ac licet non viderer, dabam incredulitati tempus, ut desiderium mirarer tuum. « Infer, » inquit, « digitum tuum in fixuras clavorum, et mitte manum tuam in latus meum, et noli esse incredulus sed fidelis ». Thomas vero ubi contractando incredulitatem depulisset, sincera fide divinoque incensus desiderio exclamavit : « Dominus meus et Deus meus ». Ait ad illum Dominus : « Quia vidisti me, credidisti : beati qui non viderunt, et crediderunt ». Resurrectionem, o Thoma, meam prædica iis qui non viderunt resurrectionem meam. Trahe terrarum orbem, non oculis, sed verbis credentem : circumeas barbarorum gentes et civitates, doceas eos armorum loco, cruce ut lorica indui. Solummodo prædica, adorantesque illi credituri sunt, non mei conspectum a te postulabunt. Indica illis vocationem, ac vide fidem. « Beati » enim revera « qui non viderunt, et crediderunt. » Talis ille est recens delectus Domini exercitus ; ita se habent spiritualis illius piscinæ partus, opera gratiæ, cultura Spiritus : non videntes obediunt, sed desiderantes crediderunt. Christum cognoverunt, non corporis oculis, sed oculis fidei. Non miserunt digitos in fixuras clavorum, sed crucem complexi, passionem amplexati sunt : non fuerunt Dominici lateris spectatores ; sed per gratiam Dominicis membris sunt conjuncti, confirmantes in semetipsis Domini vocem : « Beati qui non viderunt, et crediderunt : » qui non viderunt, et Christo conjuncti sunt.

5. Hodie vestem quam gestatis exuitis ; sed ne occultum sigillum deponatis : exuite externa symbola, sed ne militiæ tesseram deponite. Deponis 397 amictum, o Christi miles, sed ne exuare fidei

(89) Sic mss. omnes. Editi vero, νεόλεκτος.

(90) Ita omnes mss. Editi vero, ἐπ' αὐτοῖς τὴν τοῦτον φωνήν. Infra omnes mss., συναφθέντες habent, ubi editi, συναφθέντες.

armis : jam tibi maxime omnis generis armatura opus est. Nunc enim multo magis quam ante hostis adversum te vigilat, atque ingravatum est bellum. Dum captivus eras, ac servus inimici, cum te sub imperio teneret, non curabat te oppugnare; at cum Christo nomen dedisti, atque ab hoste fugiens, ad Dominum accurristi, et a lupo resiliens, ovili es aggregatus; te quasi antiquam prædam invadit, multis excogitatis dolis. Ad hæc nos castra beatus inungit et invitat Paulus, ducisque instar præcepta tradit : « Non est nobis, » inquit, « colluctatio adversus carnem et sanguinem: sed adversus principatus et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi: contra spiritualia nequitiæ ». » Viden hostium agmen, ferventemque pugnam? Cujus ergo gratia bellum geritur? Quæ lucra pugna? Idem ipse dux subjungit : « In cælestibus, » id est, pro cælestibus possessionibus. Pro incorruptione armat, pro immutabilitate pugnat, ut cum Christo sit aciem instruit. Hæc siquidem sunt cælestes possessiones : has ille abripi exoptat. Non sinit te Paulus nudum dimicare, instruit te autem Patris armis. Et vide, queso, armorum ejusmodi fulgur quam sit terribile inimicis; ait enim : « State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti lorica[m] justitiæ, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis; super omnia assumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere : et galeam salutis accipite; et gladium Spiritus, quod est verbum Dei ». » Adversus invisibiles hostes, invisibilibus nos armis instruxit. δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι : καὶ τὴν περιεφαιαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ. » Πρὸς ἀοράτους ἐχθρούς (93) ἀοράτοις ἐκόμενησιν ὅπλοις.

6. Talis quidem est armorum vis. Quod autem cum eo sit dimicandum, etiamsi id minime appareat, hæc tu ratione perspice. Nam ipsum tentare Christum diabolus non dubitavit; sed extrema impudentia ipsum adortus est Dominum. Qui sua contra te molimina intermitte? Vidit Christum baptizatum (tu vero, o recens illuminate, observa hanc temporis occasionem), tumque tentandum illum aggreditur. Vidit in deserto esurientem, famemque ut instrumentum ad tentationem accepit, neque ipsam cibi necessitatem insidiis liberam reliquit; sed accedens his verbis tentat illum : « Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant ». » Tantum non ita loquens : Superbe agis quod Filius Dei voceris, nomine hallucinatus es. Nuda vacuaque appellatione gloriaris. Esurientem video, et Filium Dei appellabo? Illa passione honor illegitimus evadit. Miraculo necessitati provide tuæ : jubenti lapides obsequantur, et no-

A ὡ τοῦ Χριστοῦ στρατιῶτα (91), ἀλλὰ μὴ γυμνωθῆς τῶν ὅπλων τῆς πίστεως· νῦν σοι μάλιστα χρεία τῆς πανοπλίας. Νῦν γὰρ κατὰ τοῦ πλέον ἢ τοῦ πρόσθεν ἐγρήγορεν ὁ πόλεμος, καὶ ἐκραταιώθη ὁ πόλεμος. Ἔως αἰχμάλωτος ἦς καὶ δοῦλος τοῦ ἐχθροῦ (92), ἐκράτειν ἔχων ἐκεῖνος, τοῦ πολεμεῖν οὐκ ἐφρόντιζεν· ἐπειδὴ δὲ πρὸς Χριστὸν μετετάχθης, καὶ, φυγὼν τὸν ἐχθρὸν, τῷ Δεσπότην προσέδραμες, καὶ λύκον ἀποπηδήσας, συνετάχθης τῇ ποίμνῃ, ὡς παλαιὰν σε θήραν μετέρχεται, πολυτρόπους ἐκμηχανώμενος δόλους. Πρὸς ταύτην ἡμᾶς τὴν παράταξιν ὁ μακάριος ἀλείφων Παῦλος, στρατηγῆν καὶ προχειρίζεται παραγγέλματα, « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν, λέγων, ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας (93). » Ὅρᾳς στίφος πολεμικὸν καὶ ζέουσιν μάχην; Ὑπὲρ τίνων οὖν ἄρα ὁ πόλεμος; Ποία τῆς μάχης τὰ κέρδη; Αὐτὸς ἐπάγει ὁ στρατηγὸς λέγων· « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » τούτέστιν, ὑπὲρ τῶν ἐπουρανίων κτημάτων. Ὑπὲρ τῆς ἀφθαρσίας ὁπλίζει, καὶ ὑπὲρ ἀτρεπτότητος πολεμεῖ· ὑπὲρ τοῦ συνεῖναι Χριστῷ παρατάττει. Ταῦτα γὰρ ἐπουράνια κτήματα· ταῦτα ἐκεῖνος ἀφελέσθαι βούλεται (94). Οὐκ ἀφίσησθε σε πολεμοῦντα γυμνόν· καθοπλίζει δὲ τοῖς ὅπλοις τοῦ Πατρὸς. Καὶ μοι βλέπε τῶν ὅπλων τὴν ἀστρατὴν φοβεράν οὖσαν τοῖς ἐχθροῖς· φησὶ γὰρ οὕτως· « Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὰς θωπύας ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης· ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ C τούτοις ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ

6. Τοιαύτη μὲν ἡ τῶν ὅπλων ἰσχὺς· ὅτι δὲ τὰ τῆς παρατάξεως, καὶ μὴ φαίνεται, γίνεται, σκόπησον οὕτως. Εἰ γὰρ τὸν Χριστὸν πειράζειν οὐκ ὤκνησεν ὁ διάβολος, ἀλλ' ἀναισχυντίας ὑπερβολῇ καὶ κατὰ τοῦ Δεσπότης τετόλμηκε· πῶς τὼν κατὰ τοῦ μηχανημάτων παύσεται (96); Εἶδε τὸν Χριστὸν βαπτισθέντα (οὗ δὲ σκόπει τὸν καιρὸν, ὃ νεοφώτιστε), καὶ τότε πρὸς τὸ πειράζειν ἠγέρθη. Εἶδεν ἐν τῇ ἐρήμῳ πεινάσαντα, καὶ συνεργὸν τῆς πείρας τὴν πείναν ἐλάμβανεν, οὐδὲ αὐτῆς τῆς τροφῆς τὴν χρείαν μηχανημάτων ἐλευθέραν ἀφείκε, ἀλλὰ προσελθὼν ἐνεχειρεῖ πειράζειν καὶ λέγειν (97)· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. » Μονονοῦχόν τοῦτο λέγων· Υἱὸς Θεοῦ σοβαρεῖς καλούμενος, ἡπατήρης ὀνόματι. Προσηγορίᾳ γυμνῇ πράγματος σεμνύνῃ. Παινῶντα βλέπω, καὶ Υἱὸν Θεοῦ ὀνομάζω; Ἡ τιμὴ τῷ πάθει νοθεύεται. Θεράπευσον τὴν χρείαν τῷ θαύματι· ὑπακούσωσιν οἱ λίθοι προστάττοντι, καὶ πιστεύσω τῇ

⁹² Ephes. vi, 12. ⁹³ ibid. 14-17. ⁹⁴ Matth. iv, 3.

(91) Sic omnes mss. Editi autem, ἀποτίθεσθε τὴν ἐσθῆτα, ὡ τοῦ Χριστοῦ στρατιῶτα.

(92) Ita omnes mss.

(93) In editis adjicitur hic, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, secus in mss.

(94) Ita omnes mss Editi vero, συμβούλεται.

(95) Mss., ἀοράτους πολεμικούς.

(96) Mss., πότε τῶν κατὰ τοῦ μηχανημάτων ἀφείκεται.

(97) Ita mss. In edit. hæc, πειράζειν καὶ λέγειν, desunt.

κλήσει· αἰδεσθῶσιν ἐκεῖνοι τὸ ἐπίταγμα, καὶ συντρέχω τῷ θαύματι· δέξομαι τὴν φωνήν, καὶ συντίθεμαι τῇ τιμῇ. Ἄλλα Γραφικοὺς ἐτοξέυετο ῥήμασιν· «Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένη διὰ στόματος Θεοῦ (98).» Ἄλλ' αἰσχυνομένη τῇ προτέρᾳ πάλῃ, καὶ δευτέραν πείραν προσήγαγεν· «Ῥίπον» φησὶν «ἐαυτὸν ἄνωθεν κάτω· γέγραπται γάρ (99), ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου.» Ἄλλ' ἤκουσε πάλιν· «Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.» Καὶ οὐκ ἐνάρκησε δευτέρᾳ πτώσει, ἀλλ' ἐπάγει καὶ τρίτην μηχανὴν προσδοχία νίκης πρὸς πῶσιν δελεαζόμενος· «Ταῦτα γὰρ σοι πάντα δώσω, φησὶν, ἐὰν πείσῃς προσκυνήσης μοι.» Ὁρᾷς μηχανημάτων γοργότητά; Ὁρᾷς ἀπάτης παρασκευήν;

7. Ἄλλα τρεῖς μὲν ἰδέας ἰσως πειρασμῶν εἶναι νενόμικας, τῷ τοῦ ἀριθμοῦ ἐπόμνος σχήματι· ἅπαν δὲ πειρασμῶν εἶδος ἄρα ἐν τοῖς τρισὶ περιέχεται· οὐ γὰρ ἂν ἐπαύσατο πειράζων, εἰ μὴ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν φαρέτραν τῶν βελῶν ἐξεκένωσε (1). Πάσας γὰρ τὰς ἐξ ἡθονῆς μηχανὰς διὰ τῆς περὶ τὴν βρώσιν ἐπιθυμίας προσήγαγε, μὴ προσβολῇ τὴν τῶν ὀρέξεων ἀνακινήσας συγγένειαν. Εἰπὼν δὲ, «Ῥίπον σεαυτὸν,» τὰς ἐκ μεγαλαυχίας (2) μεθόδους ἐκίνησε. Τὸ δὲ, «Ταῦτα πάντα σοι δώσω,» τὴν χαλεπωτάτην ῥίζαν τῶν ἁμαρτημάτων, τὴν φιλαργυρίαν, εἰσήγαγεν. Ἄπαν γὰρ εἶδος ἁμαρτημάτων ἐκ μιᾶς ταύτης φύεται· ῥίζης. Καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἁμαρτία χώραν οὐκ ἔχει, μὴ διὰ τούτων ὀδεύουσα. Ἡ γὰρ δι' ἡθονῆς τιτρώσκει, ἡ διὰ δόξης τοξεύει, ἡ χρημάτων ἔρωτι πρὸς πλημμελίαν ἔλκει. Γυμνωθεὶς οὖν τῶν βελῶν τότε τοῦ τοξεύειν ἐπαύσατο· καὶ γυμνὸν ἤμῃν αὐτὸν ὁ Χριστὸς τῶν μηχανημάτων κατέστησεν, ἀπράκτους αὐτοῦ τὰς ἀκίδας ἐργασάμενος· γνωρίμους τοὺς δόλους (3) κατέστησεν, εὐχείρωτον αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις ποιοῦμενος.

8. Τοῖς Δεσποτικοῖς τοῖνον ἀγῶσι τὴν νίκην κερδανόμεν· Χριστοῦ πολεμοῦντος οἰκεία στήσωμεν τρόπαια. Μὴ δυπώσωμεν τὸν χιτῶνα τῆς πίστεως, ὃν ἡ χάρις ἐξύφανε· μὴ δωρεὰν ἀτιμάσῃ, ἣν παρὰ Θεοῦ ἐλαβες· ἐννόει τὸν δέδωκέναι, καὶ τὸ δοθὲν διαφυλάξον. Εἴ τις οὖν μαργαρίτου φύλαξ ἡ ἀλουργίδος κατέστης βασιλικῆς, ἄρα οὐκ ἂν μέχρι θανάτου τῆς φυλακῆς ἐπεδείξω τὴν ἐπιμέλειαν; Ἄλλα νῦν οὐ μαργαρίτου μόνον, οὐδὲ πορφύρας, οὐδὲ κτήματος ἀπλῶς βασιλικοῦ, αὐτὸ δὲ τὸ τοῦ Δεσπότη κατεπιστεύθης (4) σῶμα· μᾶλλον δὲ τι λέγῃ, γέγονας σῶμα Δεσποτικόν, μέλος ἐγένου Χριστοῦ· ἐνεδύσω Χριστὸν, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν· «Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο.» Μὴ γενοῦ (4') τῶν τοῦ Χριστοῦ προδότης μελῶν. Ὑπὲρβας τοῦ Πνεύματος (5) οἰκὴ τήριον, καὶ μέλος

A mini fidem habeo : revereantur illi jussionem, et miraculo consentiam, vocem illam admittam, et honorem approbabo : sed etiam ex Scriptura depromptis impetebatur verbis. « Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei »²². Verum priore illa pugna pudore affectus, secunda tentatione aggreditur : « Mitte te deorsum, » inquit, « scriptum est enim : Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis »²³. Sed audivit iterum : « Non tentabis Dominum Deum tuum »²⁴. Nec secundo hoc lapsu obtorpuit, sed spe victoriæ tertiam inducit machinam, qua in lapsum pelliciat. « Hæc omnia, » inquit, « tibi dabo, si cadens adoraveris me »²⁵. Viden' machinamentorum vim? Viden' fraudum apparatus?

B 7. Verum fortasse autumas tria solum esse tentationum genera, hujus numeri speciem secutus. Imo omne tentationum genus tribus hisce continetur; neque enim 398 finem tentandi fecisset, nisi sagittis totam evacuasset pharetram. Omnia siquidem voluptatis machinamenta per cibi concupiscentiam obtulit, unoque impetu, appetitum omne genus concitavit. Cum dixit autem, « Mitte te deorsum, » omnes arrogantiae dolos admovit. Illud vero loquens : « Hæc omnia tibi dabo; » pessimam peccatorum proposuit radicem, avaritiam. Ex hac quippe una radice peccatorum omne genus emanat. Nullumque apud homines peccatum habet locum, quæ non inde procedat : aut enim voluptate vulnerat, vel gloriæ cupiditate ferit, aut pecuniarum amore ad scelera pertrahit. Telis ergo nudatus, jaculandi finem fecit : ac nudum machinamentis illum nobis Christus constituit, irritas ejus cuspides effecit : palamque factis ejus dolis, captu facilem nobis illum reddidit.

8. Dominicis ergo certaminibus victoriam reportemus. Pugnante Christo nostra nos tropæa erigamus. Ne inquinemus fidei tunicam, quam gratia contexuit : ne deum contempnas quod a Deo accepisti : cogita quis dederit, datumque servato. Si margaritæ cujusdam aut regię purpuræ custos deputatus esses, nonne ad mortem usque ejus custodiæ curam exhiberes? At nunc non margaritæ tantum, neque purpuræ, vel pecuniarum solum regiarum cura tibi commissa; sed ipsum Domini corpus tibi concreditum est. Plus dico, ipse Dominicus corpus, membrumque Christi effectus es : Christum induisti secundum Pauli vocem : « Quicumque enim in Christo baptizati sunt Christum induunt »²⁶. Ne sis membrorum Christi proditor. Factus

²² Deut. viii, 3. ²³ Matth. iv, 6; Psal. xc, 11. ²⁴ Galat. iii, 27.

(98) Sic mss. omnes. Editi vero, ἐκπορευομένην παρὰ Θεοῦ.

(99) Ita depravatam hunc locum restitui mus ex mss.

(1) Sic mss. Editi, τὴν φαρέτραν ἐκένωσε.

(2) Mss. omnes, μεγαλοφυρίαν, pro μεγαλαυχίαν.

²⁵ Matth. iv 7; Deut. vi, 16. ²⁶ Matth. iv, 9.

Infra iidem, φιλαργυρίαν, pro φιλοχρηματίαν.

(3) Sic mss. omnes. Editi vero, τοὺς δούλους, male.

(4) Sic mss. At editi, διεπιστεύθης.

(4') Vulg., γένου. Edit.

(5) Sic mss. Editi, τοῦ Χριστοῦ.

es Spiritus sancti habitaculum, membrumque celestis Regis. Donum ergo virtutibus honoremus : temperantiæ sectatores efficiamur, humanitatem exerceamus, eleemosynam largiamur : incredulitatis venenum excutiamus, dolum diabolo amicum aversemus : mendacium, inimici nostri organum, odio habeamus. Beatum imitemur Paulum, qui baptizatus illum prædicavit, quem ante baptismum persequabatur. Imitemur Æthiopiam eunuchum, qui accepto in via baptismo, via ipse credentibus Æthiopiis fuit. Multiplicemus gratiæ talentum, ut vocem illam desideratissimam audiamus Domini dicentis : « Euge, serve bone et fidelis : super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam : intra in gaudium Domini tui »²⁷. » Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

²⁷ Matth. xxv, 21, 23.

(6) Ita mss. omnes. In edit. brevius clauditur.

Α τοῦ ἐν οὐρανοῖς βασιλευόντος. Ἀρεταῖς οὖν τὸ δῶρον τιμῶμεν· σωφροσύνης ἐπιμελήθηται καταστῶμεν· φιλανθρωπίαν μετέλθωμεν· ἐλεημοσύνην προχειρίζομεθα· ἀπιστίας ἰδὼν ἀποτιναξώμεθα· δόλον ἀποστραφώμεν τοῦ διαβόλου φίλον· μισήσωμεν ψεύδος τοῦ πολεμίου τὸ ὄργανον. Μιμησώμεθα τὸν μακάριον Παῦλον, ὃς βαπτισθεὶς ἐκήρυττεν, ὃν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἔλαυνε. Μιμησώμεθα τὸν τῆς Αἰθιοπίας εὐνοῦχον, ὃς ἐν ὁδῷ τυχὼν τοῦ βαπτίσματος, ὁδὸς αὐτοῦ τοῖς πιστεύουσι τῶν Αἰθιόπων ἐγένετο. Πολυπλασιάσωμεν τὸ τῆς χάριτος τάλαντον, ἵνα τῆς πολυεύχτου φωνῆς ἀκούσωμεν (6) τοῦ Δεσπότου λέγοντος· « Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω »· εἰσέλθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. » Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

B αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΟΓΜΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΛΗΨΙΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN ASSUMPTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI

1. Resurrectionis memoria palma homines donat adversus mortem : at præsens solemnitas hominem adducit ad cælum, commutatisque terræ mansionibus, cælum hominibus pervium efficit. Non decuit enim, humanum genus, quod mortem devicerat, terrena iterum incolere loca. Jam me revera subit magnus adversus diaboli tyrannidem animus cum hodie video generis mei primitias in cœlis regnare : nunc cecidit hostis robor, defecerunt ³⁹⁹ diaboli machinationes. Non est hic ultra paradisos, o diabole, non arboris voluptas quæ ad fraudem allicit, ut rursum legis metu soluto, mortem stabilias. Non ulterius audio : « Terra es, et in terram reverteris ; » sed, etiam si terra es, ejus qui te sursum adducit clementia in cælum ascendes. Delictorum regionem desero, terram tibi concedo, in qua natus, in qua educatus sum, in cælum tua fraude liber transmigro. Satis olim tibi fuit arbor, qua Adamum expugnare, quando ligni fructu percussus primum parentem paradisi voluptate eliminasti. Nunc autem etiamsi totam exhaurias pharetram, in temetipsum omnia jacies tela. Quorsum jam abiere tibi, o dia-

C 1. Ἡ μὲν τῆς ἀναστάσεως μνήμη τὰ κατὰ τοῦ θανάτου τοῖς ἀνθρώποις χαρίζεται νικητήρια· ἡ δὲ παρούσα πανήγυρις πρὸς οὐρανὸν ἀνάγει τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὰς ἐν τῇ γῇ διατριβάς ἀλλάττει, τὸν οὐρανὸν βατὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐργάζεται. Οὐ γάρ (7) ἐχρῆν τὸν θάνατον, κεκρατηκότα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πάλιν αὐτὸ τοῖς τοῦ θανάτου χωρίοις αὐλίσσασθαι. Νῦν μοι μέγα φρονεῖν ἀληθῶς κατὰ τῆς διαβολικῆς τυραννίδος ἐπέρχεται, ὅταν ἴδω σήμερον τοῦ ἱεροῦ γένους τὴν ἀπαρχὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλεύουσιν. Νῦν πέπτωκε τοῦ πολεμίου τὸ κράτος, ἀπέλιπε (8) τοῦ διαβόλου τὰ μηχανήματα. Οὐκ ἔτι ταῦτα παράδεισος, ὡ διαβόλε· οὐδὲ φυτοῦ τέρεψις πρὸς ἀπάτην θηρεύουσα, ἵνα πάλιν λύσας μου τὸν φόβον, κυρώσης τὸν θάνατον. Οὐκέτι, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » ἀκούω· ἀλλ', εἰ καὶ γῆ εἶ, πρὸς οὐρανὸν (9) ἀπελεύσῃ διὰ τὴν τοῦ ἀνάγοντος ἀγαθότητα. Καταλιμπάνω τὸ τῶν ἀμαρτημάτων χωρίον, παραχωρῶ σοι τῆς γῆς, ἐφ' ἧς ἐτέχθην, ἐφ' ἧς ἐτράφην (10)· εἰς οὐρανὸν μετακίζομαι, τῆς σῆς ἀπάτης ἐλεύθερος. Πάλαι μὲν οὖν σοι φυτὸν πρὸς τὴν τοῦ Ἀδάμ αἵρεσιν ἤρκεσεν, ὅτε πληθὺς τῷ τοῦ ξύλου καρπῷ τὸν πρω-

(7) Colb., χαρίζεται. Οὐ γάρ. Mox idem, τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πάλιν αὐτόν. Editi et Reg., τὸ ἀνθρώπινον γένος, πάλιν αὐτό.

(8) Reg., ἐξέλιπε. Paulo post Reg. et Colb., Οὐκ ἔστι ταῦτα. Editi, οὐκ ἔτι ταῦτα.

(9) Reg. et Colb., οὐρανόν. Editi, οὐρανοῦς.

(10) Ita Regius et Colbertinus. Editi vero, τὴν γῆν, ἐφ' ἧς ἐτέχθην, ἐφ' ἧς ἐτράφην. Paulo post, Colb., ἐλεύθερος γέγονα. Ibid. Reg. et Colb., Πάλαι μὲν οὖν, sed οὐν deest in editis. Mox Reg., αἵρεσιν ἤρκεσεν.

τόπλαστον ἐξω γενέσθαι τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἅ κατηνάγκασας· νῦν δὲ, κὰν πᾶσαν κενώσῃς τὴν φαρέτραν, κατὰ σεαυτοῦ φέρεις τῶν τοξευμάτων τὰ βλήματα (11). Ποῦ σοι λοιπὸν, διάβολε, τῆς παλαιᾶς ἀπάτης τὰ μηχανήματα; Ποῦ σοι ὁ σοφιστεῦν ὄφει, ἵνα τὴν Εὐαν χωρίσῃ τοῦ παραδείσου, τὸ, « Ἡ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε, ἐσσεθε ὡς θεοί, » προσφθεγγόμενος; Γέγονάς (12) μοι τῶν ἀγαθῶν προφήτης ἀκούσιος. Αἷς γὰρ πρὸς ἀπάτην ὑποσχέσεσιν ἐχρήσω, ταύτας διὰ πραγμάτων ἐκέρδανα· γέγονέ μοι τῆς ἐπαγγελίας ἡ φαντασία διὰ τῆς πείρας ἀλήθεια. Ἡ θαυμάτιον ἀπίστιον· καὶ ξένον τῆς φύσεως! οἷς ὁ παράδεισος ἀπεκλείσθη, τοῖσις ὁ οὐρανὸς ἠνεψύχθη. Ὁ πρὸ βραχέος ἐπὶ Πιλάτου κρινόμενος, σήμερον ἐν οὐρανῷ κριτῆς ἐνθρονίζεται. Ὁ παρὰ Ἰουδαίων γελῶμενος, ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τῶν χειρῶν καθήται, ὁμοῖς ἀγγέλων ὑμνούμενος (13). Ὁ ταῖς Ἰουδαίαις ἀκάνθαις τὴν κεφαλὴν στεφανούμενος, θεϊκῆς ἀξίας διαδήματι ἐφίγγεται. Ἡ ποσάκις ἡ τοῦ Δαβὶδ ἐνηχοῦσα (14) κιθάρα τὰ παρόντα ἐθέσπιζεν! « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Νῦν ἀληθῶς γέγονε τὰ κρούσματα πράγματα· καὶ ὁ πρότερον ἰδεῖν ἐν μέλεσιν ἐπεθύμησε (15), σήμερον εἶδεν ἐν πράγμασι· καὶ γέγονε μελῶν ὑπουργὸς οὐρανός, τὸν παρ' ἐκείνῳ μνημονεύμενον τοῖς νῦν τοῖς ὑποδεχόμενος· καίτοι καὶ παρ' αὐτὸν τὸν τόκον οὐρανός, ἐτι τιχτομένη δι' ἀστέρος ὑπέκυπτεν, ὥσπερ ἐπαιγόμενος (16) καὶ πρὸ καιροῦ δέξασθαι τὸν ἐν σπηλαίῳ κρυπτόμενον. Ἄλλ' ἔδει τοὺς τῆς οἰκονομίας καιροὺς καὶ ὁρὸς φυλάττεσθαι.

2. Ἐμοὶ μὲν θαυμάειν ἐπέρχεται πῶς τὴν τοῦ γένους αἰσχύνῃ εἰς εὐδοξίαν μετέβαλε· πόσῃ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγανάκτησιν εἰς μεγίστην εὐμένειαν ἤνεγκεν. Ἐπλάσεν ἡμᾶς χερσὶν οἰκείαις ὁ Θεός, τρυφῆς αὐτοσχεδίου κτήτορας ἔδειξε, τρυφῆς ἐξουσίαν, γῆς ὑπουργίαν ἔδωκεν, ἀέρος δουλείαν, θαλάττης εὐπορίαν παρέσχετο (17), ἡλίου βολὰς, σελήνης αὐγὰς, ἀστέρων φορὰς, ζῶων πάντων ὑποταγὰς. Παρῆλθε τις ἐν μέσῳ πολέμιος διαβάλλων εἰς φόβον Θεόν, ἔπεισεν ἀπατῶν· γίνεται τῆς ἐκείνου μερίδος ὁ ἀπώτρεμος, ἀντιθετὰς ἐνόσησε πάθος, συνέθετο λάθρα κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἐκτείνει τὴν χεῖρα κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων. Ἐπιφαίνεται Θεός, ἐλέγχει τὰς παρανόμους ἐλπίδας, φεύγει τὴν θέαν ἡ τοῦ γένους ἀρχή, καὶ παραιτεῖται τὸν ἐλεγχον, ὑπὸ δένδρον κρύπτεται, φοβούμενῃ τὸν κτύπον ἡ παρανόμος φαντασθεῖσα θεότητα. Τῆς οὖν ἀξίας γυμνώσας Θεός, ἀπωθεῖται τοῦ παραδείσου τὸν ἄνθρωπον, μονονουχί τοιαῦτα πρὸς αὐτὸν ἀποφθεγγόμενος· Οὐκ ἐπὶ ταύταις σε (18) ταῖς ἐλπίσιν ἐτεκνίρᾳμην ἐγώ· οὔτε διὰ ταύτας ἐν ταῖς χερσὶ μου ταύταις διέπλασα, τὸν πηλὸν εἰς φύσιν μεταμορφώσας. Σὺ δὲ, ἦν ἐλαβες

bole, antiquæ fraudis machinamenta? Ubinam doli artifex ille serpens, qui Evam paradiso exigit, hæc dicendo: « Quacunque die comederitis, eritis sicut dii? » Bonorum mihi propheta fuisti vel invitus. Quibus enim ad fraudem promissis usus es, eadem reipsa lucratus sum: promissionis phantasia experimento mihi veritas fuit. O miracula incredibilia alienaque a natura! Quibus paradisi clausus fuit, iis cælum apertum est. Qui paulo ante coram Pilato iudice steterat, hodie in cælo iudex thronum occupat. Qui a Judæis irridebatur, ad dexteram Patris sedet super cherubim et ab angelorum turba hymnis celebratur. Cujus Judaicis spinis caput coronatum est, is divinæ dignitatis diademate redimitur. O quoties Davidis cithara sonans hæc ex afflatu divino prædixit! « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum »¹⁵. « Jam plane pulsationes ac soni illi res gestæ sunt: et quod olim in canticis videre concupivit, hodie completum vidit: fuitque cælum canticorum minister, cum eum qui apud cartorem memoratur dorso suscepit suo: quanquam et ipso partus tempore nascentem tum infantem per stellam cælum respexit, quasi ante tempus festinaret eum excipere qui in spelunca latebat. Sed oportebat œconomizæ tempora terminosque servari.

ἐπαιγόμενος (16) καὶ πρὸ καιροῦ δέξασθαι τὸν ἐν σπηλαίῳ κρυπτόμενον. Ἄλλ' ἔδει τοὺς τῆς οἰκονομίας καιροὺς καὶ ὁρὸς φυλάττεσθαι.

2. Et quidem mirari subit, quo pacto nostri generis infamiam in honorem converterit: quantam in nos Dei indignationem in quantam benevolentiam commutaverit. Nos manibus suis efflinxit Deus, cibi sponte nascentis possessores constituit, voluptatis copiam, terræ ministerium dedit, aeris servitium, maris divitias præbuit, solis radios, lunæ fulgorem, astrorum influxus, animalium omnium obsequium. Per medium transiit hostis quidam, qui Deum invidiæ accusans dolo persuasit. Ad illius partes deceptus ille transit, impietatis in Deum morbo laborat, pactum clam init contra Deum, contra Dei jussa manum extendit. Apparet Deus, iniquam spem confundit, fugit conspectum ejus generis nostri origo, depellit a se crimen, sub arbore absconditur, metuitque strepitum, quæ flagitiose de deitate cogitavit. Hominem itaque Deus sua dignitate spoliatus pellit ex paradiso, tantumque non ita eum compellavit: Non ego ad hujusmodi spem te condidi; non ad eam spem te manibus meis efflinxi, lutum transformans in hominis naturam. Tu vero quam a me accepisti manum, contra jussu meum

¹¹ Gen. III, 5. ¹² Psal. cix, 1.

(11) Colbertinus, τὰ ἀκοντίσματα.

(12) Colbertinus, γεγονός.

(13) Ita Regius. At Colb., γελῶμενος καθήται ὁμοῖς ἀγγέλων ἀνυμνούμενος. Ὁ ταῖς, etc. Editi vero, γελῶμενος καθήται ὁμοῖς. Ὁ ταῖς, omisiss multis. Paulo post. Colb., διαδήματι.

(14) Ita Regius et Colb. in editis ἐνηχοῦσα deest.

(15) Colb., ἦδεν ἐν μέλεσι, σήμερον. Reg. cum editis, ἰδεῖν ἐν μέλεσιν ἐπεθύμησε, σήμερον. Paulo post, editi, καὶ τὸν παρ' ἐκείνῳ, sed in Colb. καὶ deest.

(16) Ita Colb. Editi vero cum Reg., ἐπαγόμενος.

(17) Παρέσχετο deest in Regio et Colbertino.

(18) Ita Colb. In editis vero, σε deest.

extendisti, factusque es diaboli socius, una cum illo rebellis contra Creatorem tuum. Proinde exi a dignitate tua: honorabili excede loco: terra es, et in terram reverteris: revertere ad illam, qui ea somnasti quæ te exsuperant; regrediatur natura, matrem discite terram, morte 400 ad illam remittendus. Hæc sunt diabolicae fraudis præmia, hæc principii generis nostri scientia, hoc miserabile drama, una cum natura nostra introivit. Sed non omnino sustinuit Creator opificium suum ita attritum cernere; sed pudore et luctu afflictam naturam, nec non suam in creaturis errantem imaginem, miseratus est. Quid agit ergo? Fingit alterum Adam, exque natura, naturæ patronum excitavit; atque terram ex Virgine mutuatus, efformat in seipso ad veriorum imaginem novum fetum. Edingit, atque manet, stolamque texens in utero, quasi in thalamo regio induit imaginem, ut imaginis nuditatem velaret. Eduxit enim illum fraude potentiorum et peccato superiorem, immortalem etiam post mortem, liberatorem ex sepulchris, qui in sepulchro fuit: atque immortalitate coronans ipsum, hodie in cælos transtulit, communem pulchritudinem creaturis tribuens, scilicet naturæ primitias.

3. An igitur, dixerit quispiam, qui tunc ira commotus erat Creator, cum recens adhuc transgressio esset, imaginem execrabatur, et cum odisset sententiam, condemnavit naturam; nunc autem elapso tempore, deposita indignatione, animoque sedato, cum qui transgressus fuerat perhumaniter accipit? Nequaquam, neque enim illa prius gesta, ira; neque hæc, affectus poenitentiae largitus est; sed desuper respiciens, dat ordinem rebus. Videns enim damnatione mortis prostratam naturam, et humanis doloribus paratum sepulchrum receptaculum, divitiasque inferni fore hominum prædam, ac quotidie mortem grassari; solvens combinationis aciem Deus, spem statim immortalitatis generi exhibet humano, raptoque ex mediis hominibus Enoch, mortem hominum superatam ostendit: docuitque mortalem naturam immortalitatis terminos accipere, atque tunc edidit illa mortis cursum impedire: justique translatio, mortis cohibitio fuit. Id in medio luctu actum, naturam edocuit palinodium canere, ac spem sumere meliorem. Ne autem iterum multi temporis decursus memoriam miraculi illius obliteraret, speique vestigia deleteret, animi consternationem augeret: neve mors hominibus horribilior appareret, miraculum repetit, donumque duplicat, adfuitque victor Elias adversus mortem vocatus; qui voce nubes percurrens,

A παρ' ἐμοῦ χεῖρα, κατὰ τῆς ἐμῆς ἐξέτεινας ἐντολῆς, καὶ γέγονας διαβόλου συμμύστης, κατὰ τοῦ Ποιητοῦ συμφραζάμενος (19). Τοιγαροῦν ἐξῆθι τῆς ἀξίας· ἐντίμου χωρίου μεθίστασο· γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Ὑπόστρεφε πρὸς αὐτὴν, τὰ ὑπὲρ σαυτὸν (20) φαντασθεῖς· ἀνακαμπέτω πάλιν ἡ φύσις· μάθε μῆτέρα τὴν γῆν, θανάτῳ πρὸς αὐτὴν παραπεμπόμενος. Ταῦτα τῆς διαβολικῆς ἀπάτης τὰ ἐπαθλα· ταῦτα τῆς τοῦ γένους ἀρχῆς τὰ γνωρίσματα· τοῦτο τὸ ἐλεεινὸν δρᾶμα συνεισήλθε (21) τῇ φύσει. Ἄλλ' οὐκ ἀχρι παντὸς ἤνεγκεν ὁ Δημιουργὸς ὁρῶν τὸ δημιουργήματα συντριβόμενον· ῥκτειρε δὲ αἰδομένην καὶ πενθοῦσαν τὴν φύσιν, καὶ ἡλέησεν τὴν ἐν τῇ κτίσει πλανωμένην εἰκόνα. Τί οὖν ποιεῖ; Πλάττει πάλιν ἑτερον Ἀδὰμ, ἐκ τῆς φύσεως ἐγείρων προστάτην τῇ φύσει, καὶ χοῦν ἐκ Παρθένου δανεισάμενος, μορφοῖ πρὸς ἀληθεστέραν εἰκόνα ἐν αὐτῷ τὸ πλαττούμενον ἐμῆρουν. Πλάττει καὶ μένει, καὶ στολὴν ὑφαίνειν (22) ἐν μήτρᾳ, ὡς ἐν Καλάμῳ βασιλικῷ ἐνδύεται τὴν εἰκόνα, ἵνα τῆς εἰκόνης περιέλῃ τὴν γύμνωσιν. Ἐδειξε γὰρ ἀπάτης ἰσχυρότερον καὶ ἁμαρτίας ἀνώτερον, ἀθάνατον καὶ μετὰ θάνατον, καὶ λυτῆρα τάφων ἐν τάφῳ γενόμενον· καὶ ἀθανασία στεφανώσας, σήμερον πρὸς οὐρανὸς ἀνεκόμισε, κοινὸν ἐγκαλλώπισμα τῇ κτίσει (23), τὴν τῆς φύσεως ἀπαρχὴν δωρησάμενος.

3. Ἄρ' οὖν, εἴποι τις ἄν, ὡς τότε θυμῷ μὲν κρατούμενος ὁ Δημιουργὸς παρὰ πῶδας οὐτῆς τῆς παραβάσεως, τὴν εἰκόνα βδελύσσεται, καὶ μισήσας τὴν γνῶμην καταδικάζει τὴν φύσιν· νυνὶ δὲ χρόνῳ μεταμαθὼν τὴν ἀγανάκτησιν, μαλαχθέντος τοῦ θυμοῦ, τὸν ἡδικοκῆτα φιλανθρωπεύεται; Οὐμενοῦν· οὕτε γὰρ ἐκεῖνα θυμὸς (24), οὕτε ταῦτα μεταμέλεια πάθους χαρίζεται· ἀλλ' ἀνωθεν ὁρῶν, τάξιν βραβεύει τοῖς πράγμασιν· ὁρῶν γὰρ τῇ τοῦ θανάτου καταδίκῃ τὴν φύσιν ὀκλάζουσάν, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὠδίνων ἔτοιμον τὸν τάφον διάδοχον, καὶ πλοῦτον τοῦ ᾄδου γινόμενον τὸν ἀνθρώπων τὴν θῆραν, καὶ καθημέραν θανάτου γινόμενον παρανάλωμα (25), λύων τὴν τῆς ἀπειλῆς ἀκμὴν ὁ Θεὸς, ἐλπὶδα εὐθύς ἀθανασίας ἀνατίλλει τῷ γένει, καὶ τὸν Ἐνὼχ ἐκ μέσων ἀρπάσας, θάνατον ἀνθρώπων ἡττώμενον ἔδειξε, καὶ θνητὴν φύσιν ἐδίδασκεν ὁρους ἀθανασίας ἐκδέχεσθαι, καὶ τέως θανάτου δρόμον (26) ἐμάνθανεν ἐμποδίζεσθαι καὶ ἡ τοῦ δικαίου μετάστασις, θάνατον στάσις ἐγίνετο. D Τοῦτο γινόμενον ἐν μέσῳ πένθει, παλινωδῶν τὴν φύσιν ἐδίδασκε, καὶ χρῆσταῖς ἐλπίσιν ἀνίσθαι. Ἴνα δὲ μὴ χρόνῳ πάλιν ἐν μέσῳ βίων πολὺς κατακλύσῃ τὴν μνήμην τοῦ θαύματος, καὶ, τὰ τῆς ἐλπίδος ἀπαλειψάς ἴχνη, τὴν ἀθυμίαν αὐξήσῃ, καὶ πάλιν ὁ θάνατος κατὰ τῶν ἀνθρώπων φοβερώτερος φαίνεται· ἀναλαμβάνει τὸ θαῦμα καὶ διπλασιάζει τὸ δῶρον, καὶ παρὴν Ἥλιος νικητὴς κατὰ τοῦ θανάτου καλούμενος·

(19) Reg. et Colb., συμφραζάμενος. Editi, συμφραζάμενος.

(20) Sic Reg. et Colb. Editi vero, ὑπὲρ αὐτόν.

(21) Colb., συνήλθε. Infra idem, ὁρῶν τὸ δημιουργή.

(22) Reg., ἐμφαίνειν.

(23) Ita Reg. et Colb. Editi vero, στεφανώσας κοινὸν ἐγκαλλ. Ibid. Reg., τῇ φύσει, pro τῇ κτίσει.

(24) Colb., Οὔμενοῦν, οὕτε γὰρ ἐκεῖνα θυμῷ, Reg. vero, Οὔμενοῦν· οὕτε γὰρ ἐκεῖνα θυμῷ. Paulo post, Colb., τάξει βραβεύει.

(25) Hic locus citatur a Michaelē Glyca p. 89 et 122.

(26) Colbertinus, δρόμους. Reg., δρόμος.

δς, φωνῇ τὰς νεφέλας ὑποδραμῶν, οὐρανῷ περὶ ἀεροχίας ἤπειλῃσε, καὶ ῥήματι δέσας τὴν κτίσιν ἡνίοχος τῶν στοιχείων ἐγένετο, γλύττη μικρὰ (27) τῆς κτίσεως συστellaς τοὺς οὐρανούς. Τότε τὸ μέγα θαῦμα δέκνεται, ἀνθρωπῶν οὐρανὸς αἰσχυρόμενος· ἵνα γὰρ μὴ τὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτελὲς ὑποκλήψῃ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης τὴν αἰσθησιν, γινώσκον αὐτὸν πρῶτον τῇ (28) κτίσει πάσῃ προτίθῃσι, καὶ τότε πυρὶς ὀχλήματι ἐπιβάς παραδόξως πετῇσι καὶ δρόμῳ κάτω καταλιμπάνει τὸν θάνατον· καὶ ἀλλάσσει τὸν νόμον τῆς φύσεως ἢ ἀξία τῆς χάριτος. Ἀνελήφθη γὰρ Ἥλιος ὡς εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ κέκραγεν ἡ Γραφή τὸ θαῦμα, τοῖς ὕλοις αἰῶσι τῇ φωνῇ παραπέμπουσα.

4. Σὺ δέ μοι λοιπόν, ἀγαπητέ, τῆς λέξεως τὴν ἀκριβείαν σκόπησον· καὶ μὴ σε διαλάβῃ συλλαβῆς γραφικῆς περιουσία καὶ δύναμις· μηδὲ τῇ τῆς λέξεως παραδρομῇ τῷ δεσπότη τὸν οἰκίτην νομίσης ἰσότημον· οὐ γὰρ εἰς οὐρανὸν Ἥλιος ἀνέρχεται, οὐδὲ διαδραμῶν τὸ στερέωμα, τοῖς ἐκείσε χωρίοις αὐλλίζεται· ἀλλ' ἀκουσον, τί φησιν ὁ ἀνάγων· « Ἐν δὲ τῷ ἀνάγειν Κύριον τὸν Ἥλιον, ὡς εἰς τὸν οὐρανόν, » καὶ πάλιν μικρὰ λέξεις· « Ἐστῇσε τὸν Ἥλιον πρὸς τὰ ἀνω φερόμενον· Ἀρχεῖ γὰρ τῷ προφῆτῃ τιμηθῆναι τῷ τύπῳ. Πρὸ γὰρ τοῦ δεσπότου τὸν οἰκίτην οὐρανὸς οὐχ ὑποδέχεται· οὐδεὶς γὰρ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. » Ἐτῆρεῖτο γὰρ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχῇ διὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων ποιητὴν ὁ οὐρανός. Οὕτω μὲν οὖν τοῖς περὶ τὸν Ἐνῶχ C καὶ Ἥλιον ὁ Θεὸς ἀγαθῇ ἐλπίδι εὐφράνας τοὺς ἀνθρώπους, δι' ὧν ἀνθρώποις οἶσι τὸν τοῦ αἵματος δρόμον ἱππηλάτων ἠπλώσεν. Οὐ μὴν ἄχρι γε τούτων ἔστησε τὸν ὕπερθε τὴν φύσιν τὴν πίστιν· ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς καθημέραν θεωρίας ἐθάδας γενέσθαι παρασκευάζει τοῦ θαύματος. Τί γὰρ ποιεῖ; Προστάττει τὸν συγγραφέα Μωσῆα εἰκονογράφον τῆς κτίσεως γενέσθαι· καὶ διὰ σκητῆς μιμήσασθαι τὸν ποιητὴν ἐγκλειστέται γῆς μὲν μίμημα καὶ τῶν ἐν τῇ γῇ τὸ τῆς σκητῆς πρόσωπον θεωρούμενον· τὰ δὲ τῆς σκητῆς ἐνδοτέρῳ διατειγίσας παραπετάσματος (ἀνθρώποις καταλείψας ἀθέατον οὐρανὸν τινα τάξιν), τῷ μὴ φαινόμενῳ μέρει χαρίζεται. Ἀλλ' οὕτως οὐρανοῦ καὶ γῆς διὰ τῶν σχημάτων νομοθετήσας τὴν μίμησιν, τὰ ἐν αὐτῷ ἄβυσσά παλιν ἀνθρώποις εἶναι θελήσας, μόνῳ τῷ ἀρχιερατεύοντι τῶν ἀποβόρτων ἀνοίγει τὴν εἰσόδον, τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνάβου τὴν τοῦ τότε ἀρχιερέως εἰσόδον τυπικῶς ἐργαζόμενος· ἵνα, ὁρῶντες οἱ τότε τὸν οὐρανὸν ἐν τύπῳ διατεμνόμενον, καὶ τὸν ἀρχιερέα μόνον τῶν ἁγίων κατατολμῶντα, προεπισθῶσι τῇ θέξ, καὶ μὴ πολεμῶσι τοῖς θαύμασι. Τούτων ὑπομιμνήσκων Ἰουδαίους ὁ Παῦλος ὁ τῆς οἰκουμένης παιδεύτης, ἐθέτα τῷ γράμματι· « Εἰς μὲν τὴν πρώτην σκητὴν διὰ παντός εἰσίστιν οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες· εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπας τοῦ ἑνιαυτοῦ,

A cælo interminatus est ne plueret, atque ligata verbo rerum natura, auriga elementorum factus est, contractis parva sua lingua creaturarum gubernaculis. Tum grande exhibetur miraculum, cælum reverteretur hominem: nam ne hominis tenuitas sensum victoriae de morte reportata suffuraretur, eum primo creaturis omnibus notum reddit, ac tum ille ignitum conscendens currum, mirabili volatu et cursu, mortem infra relinquit, mutatque naturæ legem dignitas gratiæ. Assumptus namque est Helias quasi in cælum, Scripturaque miraculum proclamavit, omnibus ipsum sæculis voce significans.

4. Jam tu mihi, dilecte, vocis accuratationem attende, nec tibi lateant descriptæ syllabæ divitiæ atque virtus: neque dictionem prætercurrendo, Domino servum honore parem existimes. Non enim in cælum Helias ascendit, neque firmamentum pervadens iis in locis habitat; sed audi quid dicat, qui sursum agit illum: « Cum autem elevelet Dominus Heliam, quasi in cælum⁴⁰: » et rursum hæc pauca: « Statuit Heliam in altum evectum⁴¹. » Sufficit enim Prophetae ut figura honoretur. Siquidem cælum non admittit servum ante Dominum: nam, « nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit Filius⁴⁰¹ hominis, qui est in cælo⁴². » Reservabatur enim cælum hominum primitiis propter hominum conditorem. Itaque Deus exemplo Enoch et Eliæ bona spe homines exhilaravit, quia homines cum essent, illis aeris cursum pervium reddidit. Neque tamen eo constitit, ut fidem daret iis quæ sunt supra naturam, sed quotidiano aspectu homines miraculo assuescere parat. Quid enim agit? Jubet scriptorem Moysen imaginem rerum creaturarum depingere, et per tabernaculum imitari Creatorem; ita ut terræ quidem ac terrenorum effigies sit tabernaculi facies: interiora vero tabernaculi, velis obducta (hominibus cæli quemdam ordinem occultum relinquens) parti cæli quæ non apparet attribuit. Atque sic cæli terræque imaginem figuris adumbrari iubens, atque volens ut quæ in adyto erant hominibus inaccessa essent, soli pontifici secretorum aperit ingressum: sicque efficit ut ingressus pontificis ascensus in cælum sit figura; ut tunc populi cælum videntes in figura apertum, et solum pontificem ad inaccessa penetrare audentem, spectaculo assuescerent, neque miraculis repugnarent. Hæc Judæis commemorans Paulus doctor orbis, scripto exclamat: « In priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes: in secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua et pro populi ignorantia. Christus autem adveniens pontifex futurorum

⁴⁰ IV Reg. II. 4. ⁴¹ ibid. 11. ⁴² Joan. III. 13.

(27) Ita Regius et Colbertinus rectius quam editi, qui habent, ὁ μακρὰ.

(28) Regius et Colb. πρῶτον τοῖς περὶ αὐτὸν τῇ, etc.

honorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manufactum, id est, non hujus creationis: neque per sanguinem taurorum et hircorum; sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta ⁴². » Et rursum paucis interjectis: « Non enim in sancta man: facta introivit Christus, exemplaria verorum; sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis ⁴³. »

στὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν· ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νῦν ἐμφανισθῆνα· τῷ ποσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. »

5. Ita novit Deus vel figuris confundere incredulos, et miraculis miracula confirmare. Sic Christus ascendit in cœlum: sic figuras ipsa veritate complevit. Oportebat igitur resurrectioni Salvatoris ascensum adjungi, et victorem inferni cœlum statim occupare. Sed ne celeritas sensum tolleretur gestarum, tempore quodam miracula vult imprimi in apostolorum mentibus per contemplationem, et assiduo oculorum aspectu animæ fidem insinuaré. Convalescit cum discipulis, cibum sumit, licet eo minime indigeat: præbet corpus palpandum, atque veritatis testes non solum oculos sed etiam digitos admittit. Diuturnitate igitur præsentiae levat phantasias suspensionem, ac quæ par erat de discessu suo cum apostolis locutus, discipulos ascensus sui testes admittit. Oportuit enim miraculorum præcones indubitata ferre prædicatarum rerum notitiam. Elevabatur itaque Salvator, videbant inferius discipuli: nubes autem pedibus succurrens, vehiculum eo in cursu fuit. O inaudita miracula! Aer pervaditur, æther suscipit, angeli accurrentes triumphalibus canticis concelebrant: spectaculo attonitos discipulos festum celebrare suadent: « Quid statis aspicientes in cœlum ⁴⁴? » Quid statis? miraculum prædicare per orbem, discessu adventum: « sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum ⁴⁵. » His auditis vocibus; Paulus vocis suæ tubas emittit, scriptis exclamans suis: « Nostra conversatio in cœlis est, unde et Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum ⁴⁶. » His homines adjicit dicens: « Rapiuntur in nubibus in aera, in occursum Domini ⁴⁷. » Etenim **402** justi fulgebunt sicut splendor firmamenti. Ex dominica igitur Assumptione Salvatoris nostri et Domini et veri Dei Jesu Christi, simili spe lætificati dicamus illi: « Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti ⁴⁸. » Tibi gloria et imperium cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

σοφία ἐποίησας· » ὅτι σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁴² Hebr. ix, 6, 7, 11, 12. ⁴³ ibid. 24. ⁴⁴ Act. i, 11. ⁴⁵ ibid. ⁴⁶ Philipp. iii, 20. ⁴⁷ I Thess. iv, 16. ⁴⁸ Psal. ciii, 24

(29) Regius, θαύματι. Paulo post, Reg. τοὺς τύπους ἐργα.

(30) Regius, ἀπολαύει, cum codice quodam Bibliothecæ Palatinæ, quo interdum usi sunt Comme-

μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. Χριστὸς δὲ παραγενόμενος, ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων αγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τοῦτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως· οὐδὲ δι' αἵματος ταύρων καὶ τράγων· διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος, εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια. » Καὶ πάλιν μετὰ βραχέα· « Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς τὸν οὐρανὸν νῦν ἐμφανισθῆνα· τῷ ποσώπῳ τοῦ Θεοῦ

5. Οὕτως οἶδε καὶ τύποις ἐντρέπειν τοὺς ἀπίστους ὁ Θεὸς, καὶ θαύμασι (29) πιστοῦσθαι τὰ θαύματα. Οὕτω Χριστὸς ἀνήρχετο εἰς οὐρανὸν· οὕτω τοὺς τύπους ἐργῶ ἀληθείας ἐκύρυσεν. Ἔδει μὲν οὖν συνάπτεσθαι τῇ ἀναστάσει τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀνοδὸν, καὶ τὸν τοῦ ἔδου νικητὴν εὐθὺς τὸν οὐρανὸν ὑποδέξασθαι· ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ τάχος τῶν γενομένων κλέψῃ τὴν ἀσθησιν, παγῆται τῷ χρόνῳ βούλεται τοῖς ἀποστόλοις διὰ τῆς θεωρίας τὰ θαύματα, καὶ τῇ συνεχεῖ τῶν ὁμμάτων προσβολῇ τῇ ψυχῇ παραπέμψαι τὴν πίστιν. Συνεστιτάται τοῖς μαθηταῖς, ἀπολαύει (30) τροφῆς, ἀνευδεῆς ὢν, συγχωρεῖ ψηλαφᾶσθαι τὸ σῶμα, μάρτυρας τῆς ἀληθείας οὐκ ὀφθαλμοῦς μόνον, ἀλλὰ καὶ δακτύλους ἐφελκόμενος. Λύσας οὖν τῆς φαντασίας τὴν ὑποψίαν τῷ χρόνῳ τῆς παρουσίας, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀποδημίαν εἰκότα τοῖς ἀποστόλοις φθεγγόμενος, θεατὰς τῆς ἀνόδου τοὺς μαθητὰς ἀπεργάζεται. Ἔδει γὰρ τῶν θαυμάτων τοὺς κήρυκας, ἀνευδοκίαν φέρειν τῶν κηρυττομένων τὴν γνῶσιν. Ἀνῆγετο μὲν οὖν ὁ Σωτὴρ· ἔβλεπον δὲ κάτωθεν οἱ μαθηταί· νέφος δὲ τοὺς πόδας ὑποδραμῶν, ὄχημα πρὸς τὸν δρόμον ἐγένετο. Ὡ παραδόξῳν θαυμάτων! Ὁ ἀήρ διοδεύεται, αἰθὴρ διαδέχεται, ἀγγελοὶ συμπαρατρέχοντες ἄγμασιν ἐπινικίοις ἐπανηγυρίζον· ἐκπεπληγμένους τῇ θέᾳ τοὺς μαθητὰς ἐορτάζειν ἔπειθον· « Τί ἐσθήκατε ἐμβλέποντες (31) εἰς τὸν οὐρανόν; » Τί ἐσθήκατε; τῷ κόσμῳ τὸ θαῦμα κηρύξατε, τῇ ἀποδημίᾳ τὴν παρουσίαν· οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσαθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Τούτων ἀκούσας τῶν φωνῶν ὁ Παῦλος, τῆς φωνῆς ἀφίησι τὰς σάλπιγγας, διὰ τῶν γραμμάτων κεκραγὼς· « Ἡμῶν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ ὁ Σωτὴρ ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. » Τούτοις προστίθει τοὺς ἀνθρώπους λέγων, ὅτι « Ἀρπαγῆσονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀέρα, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου. » Καὶ γὰρ οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος. Ἐκ τῆς δεσποτικῆς τοίνυν ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου, καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰς ὁμολίας ἐλπιδας τρυφῆσαντες, λέγωμεν πρὸς αὐτόν· « Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς

liniani. Editi, ἀπολάβε. Ibid. Reg. habet, τῆς τρυφῆς.

(31) Regius codex, βλέποντες.

ADMONITIO IN ENCOMIUM IN SANCTUM ANDREAM.

Hoc Encomium nunc primo prodit in lucem ex schedis eruditissimi nobisque amicissimi viri Toinardi, quas ille sibi ab Hispania transmissas per excellentissimum domn. Gasparem de Mendoza et Segovia, marchionem de Mondejar, nobiscum perhumaniter communicavit. Ad Athanasium porro minime pertinere iudicabit quisquis Athanasianæ orationis vel tantillum peritus fuerit. Non est enim eu dignitate, iudicio, gravitate, quæ in veris elucent Athanasii operibus. Exstat hic Sermo in codice Colbertino 847, tribuiturque Basilio Seleuciensi, cujus sane stylum magis refert quam Athanasianum. Codex autem est septingentorum circiter annorum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΑΝΔΡΕΑΝ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

ENCOMIUM IN SANCTUM ANDREAM APOSTOLUM.

1. Ὁρῶν τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀγέλην τοῦ Πνεύ-
ματος καὶ εἰς τὸ γαληνὸν ἀληθῶς καὶ ἀκύμαντον πέ-
λαγος, ἀποστολικὴν ὑπερβεβλημένην σαγήνην (32),
τῆς δεσποτικῆς φωνῆς ὑπομιμνήσχομαι βοῶσης·
« Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλεῖς ἀνθρώ-
πων. » Ὁ φωνῆς ἐνεργῶς! Ὁ βήματων διὰ πραγμά-
των γνωριζομένων! Ὁ τῆς ἀληθοῦς ὑποσχέσεως
καθ' ἡμέραν αὐξανομένης! Τίνος γὰρ ἡ πολυάνθρω-
πος αὕτη θήρᾳ; Τίς ὁ τὴν περιφανῆ ταύτην ἀθροί-
σας πανήγυριν, ἢ ὅλην, ὡς ὁ περιφανὴς τῶν ἀπο-
στόλων Ἀνδρέας; ὁ ἀπλώσας τῆς γλώττης καὶ τῆς
μνήνης τὰ θήρατρα· ἵνα, τὴν ἱερὰν ταύτην ἐμπλή-
σας ὀκτάδα τοῖς οἰαῖς τῆς ἀποστολῆς (33), πρὸς οὐ-
ρανὸν ἰθύνῃ τὸ σκάφος. Καὶ ποῖα τὰ τῆς ἀγρας πρω-
τεῖα; Ποῖα δὲ τῶν καμάτων τὰ ἀκροθίνια; Οἱ τὸν
τῆς ἱερωσύνης περὶ ὁλοὺν ταῖς ἀρεταῖς περιπατεῖ-
οντες (34). Οἱ πρῶτοι τὰς ἀποστολικὰς ταύτας ὑπερ-
θέντες ἀγκάλας, καὶ τοὺς ἐξω πλανωμένους πρὸς σω-
τηρίαν ἀγρεύσαντες. Ἀλλ' ἢ καὶ τῆς παρούσης ἡμῖν
πανηγύρεως ὁ μέγας οὗτος Ἀνδρέας τὰς προφάσεις
δίδωκεν· ἀλλ' ὅ γε πᾶς τῶν ἀποστόλων συνεκτιμᾶται
χορὸς. Οὗς γὰρ ἡ χάρις συνῆψεν, οὐ διίστησι τόπος.
Καὶ καθάπερ εἰ τις τῶν ἐκ τολυτελείας διηνητισμέ-
νων λίθων ἐπαινεῖν ἐβελήσσει στέφανον, οὗτοι ἂν τοῖς
ἐπαίνοις περιδράζῃται μέρους, τὸν ὅλον συνθαυμάζει
τοῖς μέρσι· ἢ καθάπερ, χρυσὴν τινα σειρὰν ὁρῶν
τις, ὅπῃ ἂν ἄψαιτο, τὸ πᾶν συνεκίνησεν· οὕτω καὶ ὁ
πρὸς ἕνα τῶν ἀποστόλων λόγος βαδίζων δι' αὐτοῦ
συνέχει τοὺς ἅπαντας κατὰ τὴν τοῦ θεοπεσίτου Παύλου
φωνήν· « Εἰ χαίρει ἐν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ
μέλη. » Ποῖαν γὰρ ἂν μελῶν ἀρμονίαν οὕτως ἡ φύ-
σις ἐξύφηνεν, ὡς τὴν τῶν ἀποστόλων χορείαν ἢ τοῦ

A 1. Præclaram videns Domini gregem, sagenam-
que apostolicam, tranquillo ac nullis tempestatibus
agitato pelago injectam, Dominicæ vocis recorder
clamantis: « Venite post me, et faciam vos fieri
piscatores hominum ». O efficacem vocem! O
verba rebus ipsis comprobata! O veracem promissio-
nem in dies auctam! Cujusnam hæc tam co-
piosa hominum venatio? Quis illustrem hujusmodi
coegit cætum? Annon palam est inter apostolos il-
lustrem id præstitisse Andream? qui cum linguæ,
tum memoriæ venabula explicavit; ut hac sacra
impleta navicula, apostolatus sui gubernaculis sca-
pham dirigat ad cælum. Ecquænam in venatione
primas habent? Quenam laborum ejus primitiæ
sunt? Qui sacerdotii ambitum virtutibus exornant.
B Qui primi apostolicis hisce ulnis impositi sunt, et
qui extra vagantes errantesque ad salutem venati
sunt. Plane nobis præsentis celebritatis magnus
ille Andreas occasiones dedit: sed totus apostolo-
rum chorus in partem honoris venit. Quos enim
gratia conjunxit non separat locus. Ac quemadmo-
dum si quis coronam lapillis pretiosis coagmenta-
tam laudare velit, quamcunque partem laudibus
extollat, totum una cum parte illa miratur: aut
quemadmodum si quis auream videns catenam,
quacunque eam parte tangat, totam commovet: ita
sermo de quovis apostolorum factus, omnes plane
spectat apostolos, juxta divini Pauli vocem: « Si
gaudet unum membrum, congauident omnia mem-
bra ». Quam enim membrorum compagem ita
natura colligavit, ut apostolorum chorus Spiritus
gratia copulavit? Nam una plane gratia est, quæ

³² Matth. iv, 19. ³³ I Cor. xii, 26.

(32) Colb. ἀποστολικὴ νῦν περιβεβλημένην σα-
γήνην.

(33) Colb. τῆς ἀποστολικῆς χάριτος, εἰς οὐρ.

(34) Colbertinus, καταπαίδρονοντες.

apostolos ad militiam exercitumque Domini co-

egit.

2. Age ergo, omnes una, ac per omnes illos singulos admiremur. Andreas qui ex apostolica ἀνδρεία, id est virtute, nomen sortitus est, qui primus Dominum sibi magistrum ascripsit, apostolici chori initium: qui ad adventum Domini perspicuum acuta fuit oculorum acie: qui Joannis disciplinam cum Christi doctrina commutavit: sigillum verborum Baptistæ. Erat 403 enim discipulorum Joannis clarissimus; fulgore lucernæ lucis veritatem perquirens, ac velut in sub obscuris radiis, Christi splendoribus assuefactus. Sed hactenus Joannes Jordanis in fluentis stans, Judæorum greges baptizaverat, præceptis Moysi remedium levamenque in aquis præparans, scilicet poenitentiam, Mosaicque gladii aciem fluctibus resecans. Quibus enim legis transgressio mortem pepererat, hos præreptos Baptista, poenitentia præmisit (ac præparavit.) Quia enim nondum aderat qui mortem abrogaret, quadam ceu dilatione per baptismum obtenta, mors leniebatur, invitam erga homines clementiam per poenitentiam edocta. Cum autem advenit Dominus œconomiae sapientia absconditus, occultavit ipse quoque amictu mortali dignitatis splendorem. Cum id probe nosset Joannes se doctorem statim in satellitem convertit, contractaque manu, præsentis (Domini) præco factus est: « Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi²². » Hic, ait, est qui liberat a morte. Hic est qui tollit peccatum. Ego vero ut sponsi ductor, non ut sponsus missus sum. Satelles non Dominus veni.

3. Hisce verbis stimulatus apostolorum clarissimus Andreas, magistro relicto, ad eum qui prædicabatur accurrit: acceptoque verbi vexillo, Joannis lingua velocior efficitur: Dominumque adiens, ipso habitu desiderium exhibet, abducto secum cursus comite Joanne evangelista: ambo lucerna relicta, ad solem properant. Andreas prima apostolorum plantatio: hic disciplinæ Christi portas aperuit: primus propheticae agriculturæ fructus decerpit, omniumque spei præcurrens, prior eum quem omnes expectabant complexus est. Primus ostendit legis præcepta certo temporis spatio circumscripta esse. Primus Moysi linguam cohibuit, nec passus est ut post Christum ea loqueretur: non quod doctorem Judæorum contumelia afficeret, sed quod majore mittentem quam missum in honore haberet: imo prior visus est Mosen honorare, cum primus norit eum quem ille prædixerat: « Prophetam, » inquit, « suscitabit vobis Dominus Deus noster ex fratribus vestris sicut me: ipsum audite²³. » Legem recusat legi obsequens. Audivit Moysen dicentem: « Ipsum audite: » audivit Joannem clamantem: « Ecce Agnus Dei; » atque illo ostenso ad eum sponte accessit. Cum cognosceret autem pro-

A Πνεύματος χάρις συνηρμωσε; Μία γὰρ ὄντως χάρις, ἡ τοὺς ἀποστόλους τῷ δεσπότῃ στρατολογήσασα.

2. Δεῦρο οὖν ἐπὶ τοὺς πάντας, καὶ διὰ πάντων τὸν καθ' ἓνα θαυμάσωμεν. Ἀνδρέας ὁ τῆς ἀποστολικῆς ἀνδρείας ἐπώνυμος, ὁ πρῶτος διδάσκαλος τὸν δεσπότην ἐπιγραφάμενος· ἡ τῆς ἀποστολικῆς χορείας ἀρχὴ· ὁ πρὸς τὴν δεσποτικὴν παρουσίαν ἐξουδερχῆς, ὁ τῆς Ἰωάννου μαθητείας τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν ἀνταλλαζάμενος· ἡ τῶν τοῦ Βαπτιστοῦ ῥημάτων σφραγίς. Ἦν μὲν γὰρ τῶν Ἰωάννου μαθητῶν ὁ δοκιμώτατος· ἐν λυχνίῳ φέγγει ζητῶν τοῦ φωτὸς τὴν ἀλήθειαν, ὥσπερ τις ἐν ἀμυδροτέραις αὐγαῖς πρὸς τὰς Χριστοῦ μαρμαρυγὰς ἐθιζόμενος. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἰωάννης τέως τοῖς Ἰορδάνου νάμασιν ἐφεστὼς τὰς Ἰουδαίων ἀγέλας ἐθάπτιζε, τοῖς Μωσέως προστάγμασιν ἀντιφάρμακον ἐν ὕδασι κατασκευάζων μετάνοιαν, καὶ Μωσαϊκοῦ ξίφους τὴν ἀκμὴν ἀνακόπτων τοῖς βέουσι. Οἷς γὰρ ἡ τοῦ νόμου παράβασις θάνατον ἔτεκε, τοὺτους προεξαρπάζων ὁ Βαπτιστὴς τῇ μετανόᾳ προέπεμπεν (35). Ἐπειδὴ γὰρ μὴ τὸν παρὴν ὁ καταλὺων τὸν θάνατον, ταῖς διὰ τοῦ βαπτίσματος ὑπερθέσειν ὁ θάνατος ἐπραίνετο, ἀκουσίον φιλάνθρωπιαν διὰ μετανόας ἐκπαιδευόμενος. Ὅτε δὲ παρὴν ὁ δεσπότης κρυπτόμενος τῇ τῆς οἰκονομίας σοφίᾳ, καὶ κρύπτων τῆς ἀξίας τὴν ἀστραπὴν ἐν περιβολαίῳ θνητῷ, γινούς ὁ Ἰωάννης, εὐθὺς τὸν παιδεύτην εἰς δορυφόρον μετέβαλε, καὶ τὴν χεῖρα συστείλας κήρυξ τοῦ παρόντος ἐγένετο· « Ἴδε, ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Οὗτος, φησὶν, ὁ τοῦ θανάτου λυτῆρ. Οὗτος ὁ τῆς ἁμαρτίας ἀναιρέτης. Ἐγὼ δὲ νυμφαγωγὸς, οὐ νυμφίος ἀπέσταλμαι. Δορυφόρος, οὐ δεσπότης ἐλήλυθα.

3. Τούτοις τοῖς ῥήμασιν ὁ τῶν ἀποστόλων περιφανέστατος Ἀνδρέας νυττόμενος, τὸν παιδεύτην καταλείψας πρὸς τὸν κηρυττόμενον ἔδραμε· καὶ δεξάμενος τοῦ λόγου τὸ σύνθημα, γίνεται τῆς Ἰωάννου γλώσσης ἐξύτερος· καὶ τῷ δεσπότῃ προσελθὼν, ἐδείκνυ τὸν πόθον τῷ σχήματι, κοινὸν τὸν δρόμον τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην συναπαγόμενος· καὶ ἄμφω, τὸν λύχνον ἀφέντες, ἐπὶ τὸν ἥλιον φέρονται. Ἀνδρέας ἡ πρώτη τῶν ἀποστόλων φυτεία· οὗτος ἀνέφῃ τῆς Χριστοῦ μαθητείας τὰς πύλας· πρῶτος τῆς προφητικῆς γεωργίας τοὺς καρποὺς ἐτρύγησε, καὶ τὰς ἀπάντων ἐλπίδας ὑπερδραμὼν, πρῶτος τὸν παρὰ πάντων προσδοκώμενον περιπτύσσειται. Πρῶτος εἰδείξε τὰ τοῦ νόμου προστάγματα προθεσμίᾳ μετρούμενα. Πρῶτος τὴν Μωσέως ἔστησε γλῶτταν, μετὰ Χριστὸν λαλοῦσης οὐκ ἀνασχόμενος, οὐχ ὑβρίζωνος, οὐχ ὑβρίζων τῶν Ἰουδαίων τὸν παιδεύτην· ἀλλὰ προτιμῶν τοῦ πεμφθέντος τὸν πέμψαντα· μᾶλλον δὲ πρῶτος ὤφθη τὸν Μωσέα τιμῶν· πρῶτος ἐπέγνω τὸν ὑπ' ἐκείνου προφητευόμενον· « Προφῆτην ὑμῖν ἀναστήσει· Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούετε. » Παραίτεται τὸν νόμον τῷ νόμῳ πειθόμενος. « Ἦκουσε Μωσέως λαλοῦντος· Ἀὐτοῦ ἀκούετε. » Ἦκουσεν Ἰωάννου βοῶντος· « Ἴδε ὁ Ἀμνὸς τοῦ

²² Joan. i, 29. ²³ Deut. xviii, 15.

(35) Colbertinus, παρεπεμπεν.

Θεοῦ· » καὶ γέγονε πρὸς τὴν δεξιὴν αὐτόμολος. Ἐπι-
 θνούς δὲ τὸν προφητευθέντα προφήτην, χειραγωγεῖ
 τὸν ἀδελφὸν πρὸς τὴν εὐρεσιν. Ἀγνοοῦντι τῷ Πέτρῳ
 τὸν θησαυρὸν δείκνυσιν· « Εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν, »
 ὃν ἐποθοῦμεν. Οὐ τὴν παρουσίαν ἠλπίσαμεν, τούτου
 τὴν θεωρίαν ἀρπάσωμεν. Εὐρήκαμεν ὃν προφητικαὶ
 βοῶσαι ἀλλιπλῆγες ἀναμένειν ἐκέλευον. Ἦνεγκεν ὁ χρί-
 νος ὃν ἡ χάρις ἐκέρτυεν, ὃν ἠλπίσειν ὁ πόθος ἰδεῖν
 ὁμασ.ν. Εὐρε γάρ, φησὶν, οὗτος τὸν ἀδελφὸν τὸν
 ἴδιον Σίμωνα, καὶ μερίζεται πρὸς αὐτὸν τῆς θεωρίας
 τὸν θησαυρὸν. Χειραγωγεῖ πρὸς τὸν δεσπότην τὸν
 Πέτρον. Ὡ παραδόξου θαύματος! Οὐπω μαθητῆς
 Ἀνδρέας καὶ καθηγητῆς ἀνθρώπων καθίσταται.
 Ἀπὸ τοῦ διδάσκειν τοῦ μαθητῆν ἀπέρχεται· ἀρπά-
 ζει τῆς ἀποστολῆς τὴν ἀξίαν. Εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν.
 Ὡ πόσας νύκτας ἀψύπνου ἀνύσαντες παρὰ τοῖς Ἰορ-
 δάνου βέθροις, νῦν ὃν ἐποθοῦμεν εὐρήκαμεν! Οὐκ
 ἦν βραδὺς μετὰ τὴν φωνὴν ὁ Πέτρος· Ἀνδρέου γάρ
 ἦν ἀδελφός· καὶ θερμῇ τῇ γνώμῃ τὰς ἀκοὰς ἐκπα-
 τάσας ἠπέλεγτο.

4. Λαβὼν τὸν Πέτρον ὁ Ἀνδρέας τῷ δεσπότη προσ-
 αίνει τὸν μεριστὴν τῆς φύσεως, κοινωνὸν τῆς μαθη-
 τείας ἀπεργασάμενος. Τοῦτο πρῶτον Ἀνδρέου κατόρ-
 θωμα. Ἡἔρχεσε τῶν ἀποστόλων τὸν ἀριθμὸν· προσ-
 ήνεγκε Πέτρον, ἐν εὐχῇ Χριστοῦ τὸν τὸν μαθητῶν κο-
 ρυφαῖον. Ὡστε καὶ ἐν οἷς ὑστερον εὐδοκίμων ὁ Πέ-
 τρος εὐρίσκεται, παρὰ Ἀνδρέου τῆς εὐδοκίμησης
 ἔχει τὰ σπέρματα. Ἀλλ' ἡ τῶν ἐπαίνων ἰσθόρροπος ἐξ
 ἐκατέρων πρὸς ἀλλήλους ἀντίδοσις γίνεται. Οἰκει-
 οῦνται γὰρ τὰ ἀλλήλων ἀγαθὰ, καὶ τοῖς ἀλλήλων ἀγα-
 θοῖς ἐναθρόνουνται. Πόσην γοῦν ἤνεγκε τοῖς πᾶσι
 χαρὰν ὁ Πέτρος πρὸς τὰς δεσποτικὰς ἐρωτήσεις ὁξέως
 ἀποκρινόμενος, καὶ λύσας σιωπὴν μαθητῶν ἐρυθρίω-
 σαν; « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; » Καὶ
 ὡς αὐτὸς ὢν τῶν ἐρωτηθέντων ἡ γλῶττα, ἡ ὡς ἀπάν-
 των ἐν ἐκείνῳ λαλοῦντων, μόνος ὑπὲρ πάντων ἐφθέγ-
 γετο· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, »
 μὲν φωνῇ καὶ τὸν οἰκονομοῦντα, καὶ τὴν οἰκονομίαν
 ἀποφθεγγάμενος. Ὡ συμφωνίας ῥημάτων! οἷς γὰρ
 Ἀνδρέας τὸν Πέτρον ἐχειραγώγησε ῥήμασι, τούτοις
 ἀνωθεν ὁ Πατὴρ τὸν Πέτρον ἐνηγῶν καθυπέγραψεν.
 Ἐκεῖνος ἔλεγεν· Εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν. Ὁ πατὴρ
 ὑπέβαλλε λέγων· « Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶν-
 τος· » μόνον οὐκ ταῦτα πρὸς τὸν Πέτρον ἐγκελευσά-
 μενος· Φθέγγαι, ὦ Πέτρε, τὰς Ἀνδρέου φωνὰς ἐρω-
 τώμενος· φάνηθι τοῦ διδασκάλου πρὸς ἀπόκρισιν ἐτοι-
 μτερος. Οὐκ ἐφεύδατο πρὸς σὲ λέγων· « Τὸν Μεσσίαν
 εὐρήκαμεν. » Σὺ, τὴν Ἑβραϊκὰ φωνὴν εἰς Ἑλλάδα
 μεταστήσας, ἀναβόησον· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ
 Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ὅρξες ὅσοις εὐθὺς ἐν προσιμίῳ
 τῆς μαθητείας ὁ Ἀνδρέας ἐγκαλλυπίζεται.

5. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰς πόλεις καταλιμπάνων ὁ Σωτὴρ
 περιενύσσει τὴν ἔρημον, συμπεριφέρει αὐτῷ τῶν ἀν-
 θρώπων τὰ γένη, μὴδὲ πρὸς βραχὺ τὸν χωρισμὸν
 ὑπομένοντα. Ἦν ἐν ἐρημίᾳ καὶ τροφῇ ἀπορία, καὶ
 ἡ γαστήρ οὐκ ἐσπένδετο. Ὁ δὲ Σωτὴρ, τῆς ἐρήμου
 λαβόμενος, θαῦμα παλαιὸν ἀνεζωπύρει· καὶ τῶν ἐν

A phetam illum prophetia prænuntiatum, fratrem se-
 cum adducit ut inquirat. Ignoranti Petro thesau-
 rum ostendit : « Invenimus Messiam²⁵ » quem de-
 siderabamus. Cujus adventum speravimus, hujus
 conspectum occupemus. Invenimus eum quem pro-
 pheticæ clangentes tubæ exspectare jubebant. Tu-
 lit tempus eum quem gratis prædicavit, quem
 amor se oculis visurum speravit. Nam invenit, in-
 quit, fratrem suum Simonem, atque cum eo dividit
 hujus spectaculi thesaurum. Adducit Petrum ad
 Dominum. O stupendum miraculum! Nondum di-
 scipulus est Andreas, et hominum ductor con-
 stituitur. A docendo discere incepit : apostolatus
 dignitatem rapit. Invenimus Messiam. O quot in-
 somnibus ductis ad fluenta Jordanis noctibus, jam
 B quem optabamus invenimus! Nequaquam fuit Pe-
 trus post eam vocem tardus : Andreæ quippe frater
 erat, ac servens proposito apertis auribus prope-
 rabat.

4. Assumpto Andreas Petro, Domino adducit na-
 turæ et sanguinis consortem, ut disciplinæ partici-
 pem efficeret. Hoc primum fuit præclarum Andreæ
 facinus. Auxit numerum discipulorum, obtulit Pe-
 trum, ut inveniret Christus discipulum cory-
 phæum. Quare ubi deinceps Petrus præclare se
 gessit, ab Andrea præclare gestorū semina nactus
 erat. Sed mutuo et æqualiter alterutrius laudes in
 alterum redundant. Propria enim utrique sunt al-
 terius bona, ac alter 404 alterius bonis gloriatur.
 C Quantam porro omnibus letitiam Petrus attulit, cum
 sciscitanti Domino statim respondit, silentiumque
 discipulorum tum erubescens ille solvit? « Quem
 me dicunt homines esse? » Tum quasi lingua
 ipse fuisset eorum qui interrogabantur, aut quasi
 omnes in ipso loquerentur, solus pro omnibus lo-
 cutus est : « Tu es Christus Filius Dei vivi, » una
 voce et eum qui dispensabat, et dispensationem
 declarans. O verborum concentus! Quibus enim
 Andreas verbis in adducendo Petro est usus, iis-
 dem Pater Petro inspiratis subscripsit. Dixit ille :
 « Invenimus Messiam. » Pater ea exsuperans sug-
 gerit dicens : « Tu es Christus Filius Dei vivi²⁶, »
 tantum non isthæc Petro jubens : loquere Petre
 D Andreæ voces, cum interrogaberis : appare magi-
 stro ad responsonem parator. Non mentitus est
 tibi, cum dixit « Invenimus Messiam. » Tu He-
 braicam linguam in Græcam vertens, exclamato :
 « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Viden' quantis
 Andreas sub ipsum disciplinæ exordium ornamen-
 tis decoretur?

5. Verum quando Salvator, relictis civitatibus,
 desertum circuibat, hominum turbæ una cum eo
 procedebant, ne ad breve quidem tempus ejus se-
 parationem ferentes. Desertus erat locus, cibi pe-
 nuria, venterque non implebatur. At Salvator as-
 sumpto antiquo illo deserti miraculo, idipsum re-

²⁵ Joan. i, 41. ²⁶ Matth. xvi, 15. ²⁷ ibid. 16.

novavit : ac rursum miraculorum olim in deserto editorum desertum testem effecit ; convivatoresque protulit discipulos, et ad illas levis apparatus dapnes turbas invitat. Apostolorum porro cœtum ejusmodi penuria turbabat, seseque mutuo respicientes, nec cogitantes id quod futurum erat, humanis ratiociniis fluctuabant. Alius discipulorum aliud proferebat, quò præsentem penuriam certam indicarent. Andreas vero eorum quæ suppeterent vilitatem paucitatemque commonstrans, miraculi occasiones, ignarus licet, Salvatori præbuit. Quid enim ait? Non sunt nisi quinque panes et pisciculi pauci. Quid igitur Salvator? Asserte mihi ipsa huc. Illaque paucitatis ciborum confessio magnæ bonorum copię causa fuit.

6. Sed etiam ipse Dominus cum suam in terra commemorationem perfecisset, atque sat temporis cum discipulis conversatus, in cœlos ferebatur. Apostoli autem, diviso inter se terrarum orbe, ac corpore sejuncti, alius alium in locum gratiæ fluentia derivabat. Tum vero beatus iste Andreas cum Græciam simul et barbarorum terras gratia implevisset, ac miraculis suis gentes in stuporem ac pudorem eductas ad fidem convertisset, ad pugnacissimam incredulitatis regionem, Achaïam dico, missus est. Ubi multis cœle ascriptis, unus ob fidem cruci affigendus traditur : ac mortis ratione Dominum imitatur, ut passionis communione amoris vehementiam exhiberet. Crux itaque in mediâ compingitur Græcia, suspenditur Andreas, cruce crucifixum prædicans, clavis clavorum veritatem confirmandi, passione passionem testificans. Hoc autem invento mortalis vitæ suæ termino, secundum immortalitatis initium, mortem scilicet invenit : atque per passionem suam efficaciorum doctrinæ suæ virtutem exhibuit. Nam quibus concionando veritatem non persuasit, hos occisus pudore affectos convertit : quos sermone non traxit, passione quasi sagena cepit. Divisus enim in cœlo et in terra inspicit hominum greges ; corpore quidem in terra positus, anima vero cœlum nactus : curationes autem ac miracula in terrenorum hominum gratiam edit. Ex ea porro agricultura præsentis spicæ pullularunt : ex ejus doctrina fidei flo ruere botri. Vosque pietatis doctores occurristis : qui regni cœlorum negotiatorum estis, ad eum qui in cœlis admirationi est convenistis. Christi namque est illa beati Pauli vox : « Si sustineamus, et conregnabimus »²⁷. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

²⁷ II Tim. II, 12

(36) Sic Colbertinus. Alius vero, χαμηλότατον.

ἔρῃμω ποτὲ θαυμάτων μάρτυρα πάλιν ἐποιεῖτο τὴν ἔρημον· καὶ τοὺς μαθητὰς ἐστίατορας προῦβάλλετο, καὶ πρὸς αὐτοσχέδιον εὐωχίαν τὰ πλήθη προτρέπεται. Τὸ τοίνυν τῶν μαθητῶν πλῆθος πρὸς τὴν ἐνδεῖαν ἐταράττετο, καὶ πρὸς ἀλλήλους ὀρώντες, τὸ δὲ μέλλον οὐκ ἐννοοῦντες τοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ἐκυμαίνοντο. Ἄλλος μὲν οὖν ἄλλο τι τῶν μαθητῶν ἐφθέγγετο, τὴν παροῦσαν ἀπορίαν ἐπαγγέλλοντες· Ἀνδρέας δὲ, τῶν προσόντων, τὴν εὐτέλειαν ἐλέγχων, ἔλαθε διδούς τῷ Σωτῆρι τὰς προφάσεις τοῦ θαύματος· Τί γάρ φησιν; Οὐκ εἰσὶν εἰ μὴ πάντε ἄρτοι, καὶ ὀλίγα ἰχθύδια. Τί οὖν ὁ Σωτήρ; Φέρετέ μοι αὐτὰ ὧδε. Καὶ γέγονεν ἡ τῆς σπάνεως ὁμολογία τῶν ἀγαθῶν περιουσία.

B 6. Ἀλλὰ γὰρ ὁ Σωτήρ ἤδη λοιπόν, τὰς ἐν γῇ διατριβάς ἀνύσας, καὶ τὸν αὐτάρκτη τοῖς μαθηταῖς συνδιατριψας χρόνον, πρὸς οὐρανούς ἐκομίζετο· ἀπόστολοι δὲ, τὴν οἰκουμένην διαλαβόντες, καὶ τοῖς σώμασι μερισθέντες, ἄλλος ἀλλὰχόσε τὰ τῆς χάριτος μεταοχτεῦσιν νάματα. Ἐνταῦθα τοίνυν ὁ μακάριος οὗτος Ἀνδρέας, Ἑλλάδα τε ὁμοῦ καὶ βάρβαρον ἐμπλήσας τῆς χάριτος καὶ δυσωπήσας πρὸς πίστιν τὰ ἔθνη τοῖς θαύμασιν, ἐπὶ τὸ τῆς ἀπιστίας μαχιμώτατον (36), τὴν Ἀχαΐαν λέγων, ἐπιστέλλετο. Ἐνθα δὲ πολλοὺς οὐρανῶ προσγράψας, εἰς διὰ τῆς πίστεως, σταυρῷ παραδίδοται· καὶ τρώπῃ τῆς τελευτῆς τὸν Δεσπότην μιμούμενος, ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τοῦ πάθους δεῖξῃ τοῦ πόθου τὸ μέγεθος. Σταυρὸς οὖν ἐπὶ μέσῃ Ἑλλάδος ἐπήγγυτο, καὶ Ἀνδρέας ἐκρεμάτο, σταυρῷ τὸν σταυρωθέντα κηρύσσων, καὶ τοῖς ἡλίοις τοὺς ἡλούς πιστούμενος, καὶ τῷ πάθει τὸ πάθος μαρτυρούμενος. Πέρας δὲ τοῦτο τῆς θνητῆς ζωῆς εὐράμενος, δευτέραν ἀρχὴν ἀθανασίας τὸν θάνατον εὐρατο, ἐνεργεστέραν τῆς διδασκαλίας διὰ τοῦ πάθους τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενος. Οὗς γὰρ οὐκ ἐπείσειε δημηγορῶν, τοὺτους ἀναιρεθεὶς ἐδυσώπησεν· καὶ οὗς λαλῶν οὐκ εἰλκυσε, παθῶν ἐσαγήνευσε. Μερισθεὶς γὰρ οὐρανῷ καὶ γῇ, σώματι μὲν ἔχων τὴν γῆν, ψυχῇ δὲ τὸν οὐρανὸν κληρωθεὶς, ἐποπτεῦσε τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀγέλας, ἰάμασι καὶ θαύμασι τοὺς ἐπὶ γῆς δεξιούμενος. Ἐκεῖνης τῆς γειωργίας οἱ παρόντες ἀνεβλάστησαν στάχυες· ἐκ τῆς ἐκεῖνου διδασκαλίας οἱ τῆς πίστεως ἤθησαν βότρυες. Καὶ ὑμεῖς οἱ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλοι ἀπηντήχατε, οἱ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἔμποροι πρὸς τὸν οὐρανῷ θαυμαζόμενον συνελήλυθατε. Χριστοῦ γὰρ ἐστὶ διὰ τοῦ μακαρίου Παύλου φωνή· « Εἰ ὑπομένωμεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ADMONITIO IN SERMONEM SEQUENTEM.

Hunc sermonem ex ms. Colbert. 5104, p. 502, transcripsimus : estque imperiti et inelegantis scriptoris. Athanasii tamen præfert nomen in Colbertino, et in Anglic. quodam codice.

405 SERMO SANCTI ATHANASII EPISCOPI ALEXANDRIÆ.

1. Τρία postulat Deus a Christiano, rectam fidem,

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

1. Τρία ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς παρὰ τοῦ Χριστιανοῦ, πῆ

στιν ὁρθήν, καὶ ἀληθειαν ἀπὸ γλώσσης, καὶ ἀγνείαν ἀπὸ σώματος. Καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως φύλαττε. Πρῶτον μὲν μηδέποτε τινα καταλαλήσης, μηδὲ τινος ἀκούσης καταλαλοῦντος. Ἄλλ' ὅταν ἀκούσης τινὸς καταλαλοῦντος, φύγε καὶ ἀναχώρησον ἐκείθεν, καὶ κάθισον εἰς τὸν οἶκόν σου, ἵνα μὴ ἀκούσης αὐτὸν, καὶ κλαῦσον τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα μὴ καὶ σὺ γένης ὁμοιος τοῦ καταλαλοῦντος, καὶ ἀπελθῇς εἰς κόλασιν αἰώνιον, εἰς δράκοντας πυρίνους, τρώγοντές σου τὴν γλῶσσαν. Εἶπε γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Προφήτου, ὅτι : Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τῶν πλησίων αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκων· Τὸ γὰρ, « λάθρα, » τοῦτο κρύφιδόν ἐστι, καὶ μὴ παρόντος τοῦ ἀνθρώπου. Τί δὲ ἐστὶ καταλαλιά; Ὅπερ οὐ δύνασαι εἰπεῖν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἔπισθεν αὐτοῦ λαλεῖν, λοιδορῶν αὐτὸν, καταλαλιά ἐστὶν αὕτη. Βλέπε, φύλαττε τὴν γλῶσσαν σου ἀπὸ καταλαλιᾶς, καὶ ἀπὸ κακοῦ, καὶ παντὸς ὅρκου, καὶ ψεύδους· καὶ μηδέποτε τολμήσης ὁμοσαι τὸν Θεὸν ἢ δικαίως, ἢ ἀδίκως. Ὁ γὰρ ὁμνῶν τὸν Θεὸν καὶ παραβαίνων τὸν λόγον τοῦ Κυρίου τοῦ εἰπόντος· « Μὴ ὁμόσεις ὅλως, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ μήτε ἐν τῇ γῇ· » ὅτι οὗτοι οἱ ὁμνῶντες εἰς κόλασιν αἰώνιον ἀπέρχονται μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ Σατανᾶ. Ἄλλα βλέπετε, ἀδελφοί μου, φυλάξατε τὴν γλῶσσαν ἀπὸ ὅρκου, ἀπὸ γέλωτος, ἀπὸ φλυαρίας· ματαίας, ἀπὸ ἀκαίρου πράγματος, καὶ ἀπὸ παντὸς ψεύδους· καὶ λοιπὸν ἔστω ὑμῖν τὸ ναί, ναί, καὶ τὸ οὐ, οὐ· τὸ δὲ περισσὸν λαλεῖν καὶ ὁμνῶναι τοῦ πονηροῦ ἐστίν. Ἐάν δὲ κατὰ σοῦ γένοιτο παρά τινος ὁμοσαι, εἰπέ· « Ἀληθεῖαν λέγω, καὶ οὐ ψεύδομαι, » καὶ ἄφες αὐτόν. Μετὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν φλυαρῶν μὴ συγκαθίσσης, ὅπως ὑπαντήσης τῷ Θεῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἀμέμπτως, ὅταν μέλλῃ ἔρχεσθαι ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ. Τότε τῶν καταλαλοῦντων οἱ ὀδόντες ὑπὸ τῶν ἀποτόμων ἀγγέλων συντρίβονται. Τότε τῶν ὁμνῶντων τὰ στόματα ὑπὸ ἀσβέστου πυρὸς ἐμφράττονται. Τότε τῶν διανεύοντων οἱ ὀφθαλμοὶ ὑπὸ ἀπυλάγγων καὶ ἀνελεημόνων ἀγγέλων ἐξορίζονται. Τότε οἱ γελῶντες πικρῶς κλαύσουσι. Τότε οἱ φλυαρῶντες ἔσεινὰ στενάξουσιν, καταδικάζόμενοι εἰς τὸν πύρινον ποταμὸν, εἰς τὸν σκόλιχα τὸν ἀκοίμητον, εἰς τὸν θεινὸν ἄβυσσον, εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, εἰς τὸν πικρὸν κλαυθμὸν, εἰς τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, εἰς τὴν ἀσβεστον κάμινον. Βλέπε μὴ καταδικασθῇς εἰς τὰς κολάσεις ἐκεῖνας. Βλέπε μὴ διὰ μικρὰν γλυκύτητα τοῦ κόσμου τούτου τοῦ παρερχομένου καταδικασθῇς εἰς αἰώνιον κόλασιν αἰῶνα αἰῶνος, εἰς τὰ κολαστήρια ἐκεῖνα. Σὺ δὲ, ἐάν θέλῃς σωθῆναι, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν, ἅπερ ἀκούεις φύλαξον· καὶ βίβασι ὑπὲρ αὐτὰ ἕως θανάτου, ἵνα σε φανωθῇς παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅταν μέλλῃ ἔρουν· τὰ κρυπτὰ πάντα, τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ, ὅταν μέλλωμεν πάντες γυμνοὶ καὶ τετραχηλιζόμενοι παρίστασθαι τῷ βήματι, τὸ φοβερόν, οἶμαι, αἰσχυρόμενοι.....

2. Ἄκουε λοιπὸν καὶ ἄνθρωπε καὶ γυνή, καὶ φύλαξον ἅπερ παρέδωκαν οἱ ἄγιοι ἀπόστολοι, ἵνα μετ' αὐτῶν

A veracitatem linguæ, et castitatem corporis. Cæteraque similiter observa. Primo nemini unquam obrectes, nec obrectantem audias. Sed si quando in obrectantem incideris, fuge atque inde recede, sedequè domi ut ne illum auscultes; ibi peccata fletu tua, ut ne sis obrectatori similis, atque ad æterna abeas supplicia, ad ignitos dracones, qui tuam corrodent linguam. Ait quippe Deus per Prophetam : « Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerbar »; illud enim, « secreto, » id est, in abscondito, nec præsente homine. Quid porro est obrectatio? Quod non potes coram illo dicere, sed a tergo maledicens profers, hoc est obrectatio. Cave linguam cohibeas tuam ab obrectatione, a malo quovis, ab omni juramento et mendacio : neque unquam ausis per Deum, sive iusta sive iniusta de causa jurare. Nam qui jurat per Deum, is verbum Domini transgreditur dicentis : « Non jurabis omnino, neque per cælum neque per terram »; quia qui jurant, in æternum cum patre suo Satana abeunt supplicium. Sed cavetote, fratres mei, linguam cohibeatis a juramento, a risu, a vana futilitate, ab intempestivo negotio et ab omni mendacio : ac demum sit vobis : Ita, ita; et, Non, non : si quid ulterius enim agatur, si juratur, id maligni est. Quod si occidat quempiam adversum te jurare, dic : « Veritatem dico et non mentior, » ac dimitte illum. Cum viris et mulieribus ne sedeas ut futilia loquere; ut in illa die inculpate Deo occurras, quando venturus est in throno gloriæ suæ. Tunc obrectatorum dentes ab immanibus angelis conterentur. Tunc jurantium ora igne nunquam exstinguendo obturbantur. Tunc annuentium oculi ab immiseri cordibus et inclementibus angelis exsculpentur. Tunc qui riserunt, amare fletunt. Tunc qui nugati sunt, miserabiliter congemiscent, ad igneum damnati fluvium, ad vermem nunquam moriturum, ad atrocem infernum, ad tenebras exteriores, ad acerbum fletum, ad stridorem dentium, ad caminum non exstinguendum. Provide tibi ne ad illa supplicia damneris. Cave ne ob modicam voluptatem hujus mundi qui præterit, ad poenas damneris æternas in sæculum sæculi duraturas, in illis tormentorum locis. Tu vero si vis salutem consequi, atque ingredi in regnum Dei, non autem ad æternum supplicium; serva quæ audis : vimque tibi infer eorum causa usque ad mortem, ut coroneris a Christo Deo, cum occulta omnia tum nocte tum die gesta perscrutabitur, quando futurum est ut nudi omnes et manifesti sistamur ante tribunal, quod horrendum sane est. Et alii quidem....

2. Audi demum sive vir, sive mulier es, et observa quæ sancti tradiderunt apostoli, ut una cum

⁸⁸ Psal. c, 5. ⁸⁹ Matth. v, 34. ⁹⁰ Jac. v, 12. ⁹¹ I Tim. ii, 7.

Ipsis vespere fruamur; ad Ecclesiam concede, at-
 que Deo confitere peccata tua quæ perpetrasti.
 (57) Quod si res non bene processerit, neque pro-
 pitius ille fuerit, ne ad opus accedas tuum, quan-
 doquidem non est benedictum; sin propitius fuerit,
 tunc opus adeas tuum, illud Deus benedicit, ne
 tibi malum accedat. Cum mane surrexeris, figu-
 ram venerandæ et vivificæ crucis omnibus tuis fa-
 cito membris; et dum ambulas, decumbis, surgis,
 semper dicito: Domine Jesu Christe, adjuva me.
 Quarta feria, et parasceve, seu feria sexta, jejuna.
 Aliis diebus, tui est arbitrii jejunare, vel non je-
 junare. Attamen par est ut mulieres semper je-
 junent. Illud vel sero tandem observato, diabolum
 scilicet iracundiam tibi immittere, ut succenseas
 et animam perdas tuam. Mansuetudinem Deus
 tibi **406** dederit, ut per mansuetudinem et elee-
 mosynam salutem consequaris. Et observa quan-
 donam a te diabolus fugiat, tum scilicet maxime
 cum viderit crucis typum in fronte, in ore et in
 corde tuo. Fuge quoque pugnās, jure an injuria
 suscitatas, ut ne perdas animam tuam. Scriptum
 est enim: « Vir iracundus et præceps suscitāt
 pugnas⁵⁷: » Dominus autem angelum immiseri-
 cordem immittit illi. Ne injuriarum cujusquam
 hominis recordere: sed esto sine malitia ut in-
 sanctus. Ait quippe Dominus in Evangeliiis: « Nisi
 conversi fueritis et efficiamini sicut parvuli, non
 intrabitis in regnum cœlorum⁵⁸. » Hinc animad-
 verte, parvulos non pugnare, sed mutuo colloqui.
 Ab omni plane malitia excedamus. Demum, frater,
 imitator esto puerorum quoad militiam, ut ab om-
 ni re mala libereris. Audi Apostolum sic loquen-
 tem: « Sol non occidat super iracundiam vestram⁵⁹. »
 Loquacitatem nimiam odio habe, taciturnitatem
 que potius ama. In corde tuo orato, ac dicito:
 « Deus propitius esto mihi peccatori⁶⁰. » Odio
 item habe vini potationes, nimiumque cibum. Odio
 habe purificationes: saltationes et tragœdias fuge;
 hæc sunt quippe diaboli ludī. Vestimentorum cul-
 tum odio habeas, nec mollitiem dilexeris; sed po-
 tius humilitatem vililitatemque propter Deum; ut
 ideo te Christus et Deus noster induat stolam glo-
 riæ, vestimentum incorruptionis, coronam pulchri-
 tudinis, diadema regis; ut tum habeat anima tua
 fiduciam erga Deum, dicens: Domine, ob sanctum
 nomen tuum multis in hoc vano mundo egui, ut
 regnum acciperem: tuum eoque fruerer, mi Domi-
 ne. Tum respondebit Dominus Christus: Si tu pa-
 rum laborasti, multa præparavi tibi; sed intra
 in thalamum gloriæ meæ, atque iis fruiere quæ oculus
 non vidit, nec auris audivit, nec in cor homi-
 nis ascendit, quæ præparavi diligentibus me, at-
 que amantibus nomen sanctum meum⁶¹. Tum iis
 perfrueris cum choris sanctorum angelorum; ar-

A ἀπολαύσωμεν ἐσπέρας· καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν
 ἀπέρχου, καὶ ἐξομολογῶ τῷ Θεῷ τὰς ἁμαρτίας σου
 ὅπερ ἐπραξας. Ἄν δὲ μὴ ἀπέλθῃ, καὶ εὗξῃ σε, μὴ
 ἐγγίσης εἰς ἔργον, ἵνα οὐκ ἔστιν εὐλογημένον· ἔάν
 δὲ εὗξῃ σε, καὶ τότε ἐπαρῇς τὸ ἔργον σου, ὁ Θεὸς εὐ-
 λογεῖ αὐτὸ, μὴ κακὴν προσεγγίσῃ σοι. Ἀνισταμένου
 σου τὸ πρῶτον, τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυ-
 ροῦ ποιήσων εἰς πάντα τὰ μέλη σου, καὶ περιπατῶν,
 καὶ κοιμώμενος, καὶ ἀνιστάμενος, πάντοτε λέγε·
 Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, βοήθησόν μοι. Γετράδην καὶ
 παρασκευὴν νήστευε. Τὰς δὲ ἄλλας ἐξουσίαν ἔχεις,
 καὶν θέλῃς, νήστευε, καὶν θέλῃς, μὴ νήστευε. Ὅμως
 τὰς γυναῖκας ἀρμόζῃ ἵνα πάντοτε νηστεύωσι. Βλέπε ὅτε
 ποτε, ὅτι ὁ διάβολος ἐπιφέρει τὴν ὀχυρολίαν, ἵνα ἐξυ-
 θῇς, καὶ ἀπολέσῃς τὴν ψυχὴν σου. Τὴν δὲ πραῖτητα
 ὁ Θεὸς διδοίῃ, ἵνα διὰ τῆς πραῖτητος καὶ τῆς εὐεχμο-
 σύνης σωθῇς. Καὶ βλέπε ὅτε ὁ διάβολος φεύξεται ἀπὸ
 σου, μάλιστα ὅταν ἴδῃ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐν τῷ με-
 τώπῳ σου, καὶ ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐπὶ τὴν καρδίαν
 σου. Φεῦγε δὲ καὶ τὰς μάχας, καὶν δικαίως καὶν ἀδικίως,
 ἵνα μὴ ἀπολέσῃς τὴν ψυχὴν σου. Γέγραπται γάρ, ὅτι
 « Ὁ θυμῶδης καὶ ὀξύς ἐγείρει μάχας· » ὁ δὲ Κύριος
 ἄγγελον ἀνελέημονα ἐπιπέμπει εἰς αὐτόν. Μνησικα-
 χίαν μετὰ τίνος μὴ ἔχῃς· ἀλλὰ γίνου ἄκακος ὡς τὰ
 νήπια τὰ μὴ ἔχοντα κακίαν. Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος ἐν
 Εὐαγγελίοις· « Ἐάν μὴ στραφῇτε καὶ γίνησθε ὡς τὰ
 νήπια, οὐ μὴ εἰσελθῇτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα-
 νῶν. » Ἴδε λοιπὸν, τὰ παῖδια οὐ μάχονται, καὶ πάλιν
 ὁμιλοῦσιν ἄλληλα. Ἐκτὸς ἡμῖν πάντα ἀπὸ πάσης κα-
 κίας. Αὐτὸς λοιπὸν, ἀδελφε, μιμητὴς γενεὸν τῶν παι-
 δων εἰς τὴν κακίαν, ἵνα σωθῇς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ
 πράγματος. Ἄκουε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Μὴ
 ἐπιδύετω ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. » Τὸ λα-
 λεῖν πολλὰ μίστησον, καὶ μᾶλλον ἀγάπησον τοῦ σιω-
 πᾶν. Καὶ εὐχεσθάρ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ λέγε· « Ὁ
 Θεὸς, ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. » Μίστησον δὲ καὶ
 τὰς οἰνοποσίας, καὶ πολυφαγίας. Μίστησον καὶ τὸν
 καθαρισμόν, καὶ τὸν ὀργήμην φεῦγε, καὶ τὰς τρα-
 γωδίας, ἵνα τὸν τοῦ διαβόλου ἐστὶ παῖγνια. Τὸν καλ-
 ωπισμὸν τῶν ἡματιῶν μίστησον, μὴ δὲ τὴν βλακίαν ἀγα-
 πῆσις· ἀλλὰ μᾶλλον ταπεινοφροσύνην, καὶ τελείαν
 (38) διὰ τὸν Θεὸν, ἵνα ἐκείθεν ἐνδόσῃ ὁ Χριστὸς, καὶ
 Θεὸς ὑμῶν στολὴν δόξης, ἐνδύμα ἀφθαρσίας, στέφα-
 νον κάλλους, διάδημα βασιλείας· ἵνα τότε ἔχῃ ἡ ψυχὴ
 σου παρῆρσιν πρὸς τὸν Θεόν, λέγουσα· Κύριε, ἐν τῷ
 κόσμῳ τούτῳ τῷ ματαίῳ διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον
 πολλὰ ὑστερήθην, ἵνα τὴν βασιλείαν σου ἀπολάβω,
 καὶ ἀπολαύσω, Δέσποτα. Καὶ τότε ἐρεῖ ὁ Δεσπότης
 Χριστὸς λέγων· Εἰ σὺ δὲ ὀλίγα ἔκοπίας, (πολλὰ)
 ἡτοίμασά σοι· ἀλλὰ εἰσελθε εἰς τὸν νυμφῶνα τῆς
 δόξης μου, καὶ ἀπολαύσον ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ
 οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ
 ἀνέβη· ὅσα ἡτοίμασα τοῖς ἀγαπῶσι με, καὶ ποθοῦσι
 τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον. Καὶ τότε ἀπολαύσεις μετὰ
 χορῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ μαρ-

⁵⁷ Prov. xv, 18. ⁵⁸ Matth. xviii, 3. ⁵⁹ Ephes. iv, 26. ⁶⁰ Luc. xviii, 13. ⁶¹ I Cor. ii, 9.

(57) Locus intricatus.

(38) F. εὐτέλειαν.

τινων, και παντων των αγίων. Τότε ἐρεῖ ὁ Δεσπότης Α Χριστὸς, τοῖς αγωνισαμένοις διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοῖς μὴ ὁμῶσαι, τοῖς μὴ κλέψαι, τοῖς μὴ πορνεύσαι, τοῖς μὴ ψευσαμένοις, τοῖς μὴ ὀργῇν καὶ λύπην πρὸς τὸν πλησίον ποιῆσαι, τοῖς ἐλεῆσαι τοὺς πένητας, καὶ μὴ ἀποστρέψαι τὸ πρόσωπον αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν ἀλλήλων. Ὡς ἡ ὄψις καὶ τὸ χαῖος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Haec dicet Dominus Christus iis qui propter nomen suum decertaverint, qui non juraverint, nec furati, fornicati, mentiti fuerint, qui non ad iracundiam vel tristitiam proximum provocarint, qui misericordiam erga pauperes exercuerint, qui non a proximis suis vultum averterint suum. Illi gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

IN QUINQUE DIALOGOS SEQUENTES ADMONITIO.

I. Multum discrepant in horum Dialogorum inscriptione codices : aliis Athanasio, Maximo autem aliis referentibus ; aliis demum nemini ascribentibus. Sed priusquam quid nobis sit hac de re opinionis proferamus, audiendi sunt qui hosce Dialogos edidere. Hoc opus Graece et Latine publicum fecit Theodorus Beza, anno 1570, typis et opera Henrici Stephani. Hinc Commeliani ediderunt anno 1600, ac deinceps in omnibus Graeco-Latinis editis cusum fuit. Demum Combefisius inter opera Maximi edidit, Maximoque pro facultate vindicavit. Qui prior vulgari Theod. Beza hac praefatur : Quinque istorum Dialogorum exemplar in vetustissimis membranis descriptum, divinitus potius quam casu a Graeco quodam hac transeunte redemptum, communicavit mihi amplissimus hujus civitatis senatus : quod quibusdam locis mutilum, nonnullis etiam, sed paucissimis, depravatum inveni : eo excepto, quod γεννητός et ἀγέννητος saepe scriptum est pro γεννητός et ἀγέννητος : in quibus permutandis vocalis Eunomiani causae suae servientes ludebant : quas ego idcirco Graecis in duobus primis dialogis reliqui, donec videlicet hunc errorem plane animadvertissem. Quatuor ex istis priores, Athanasio illi (Magno videlicet) sunt inscripti : etiamsi aliena manu adnotatum erat ad primi dialogi marginem, Τὸν παρόντα διάλογον οἱ μὲν Ἀθανασίου, οἱ δὲ Μαξίμου εἶναι λέγουσιν : et habebat etiam liber ille Maximi nonnulla, ejus videlicet, qui multis post Athanasium annis. Monophysitarum haeresim refutavit. Certe nihil habent, meo judicio, Athanasii vel nomine indignum, vel temporibus non congruens : quamvis postea magis grassati videantur Apollinaristae, et Macedonii haeresis oecumenico demum concilio sub Theodosio Magno fuerit proscripta. Quintus vero non tam dialogus est quam compendium quoddam, ut apparet, vel ab ipso Gregorio, puta Nazianzeno, acerrimo Apollinaristarum oppugnatore (ut ex ipsius ad Cledonium epistola liquet), 407 vel ex aliqua ipsius disputatione excerptum. Sunt autem certe in his Dialogis obscura quaedam, et quae aliunde illata luce indigeant. Quod et si nunc a me, sicut ab initio constitueram, praestari non potuit, brevi tamen, ut spero, et quidem non sine fenore praestabitur. In illis enim citantur nonnulla Scripturae testimonia non satis apposite : quod omnibus illorum temporum scriptoribus, tum Graecis tum Latinis, saepiusculum evenit, dum posteriores ipsis oculis non inspectis, priorum vestigia sequuntur : ac partim etiam, quod Graeca editio, quam Septuaginta vocant, quamvis infinitis locis falsa, ac interdum etiam ridicula et inepta, in Ecclesiis tamen obtineret ; tanti est momenti ex fontibus ipsis veritatem haurire. Iluc etiam accidit perpetua illorum temporum labe, studium videlicet allegoriarum nimium, quod passim apud veteres multis Scripturae locis depravandis occasionem praebuisse constat. Sed haec omnia facile veluti operiet ipsa doctrinae orthodoxae veritas, firmissimis ac solidissimis argumentis defensa.

Ilactenus Beza, minus, uti solet, sobrie de LXX versione locutus. Ad haec Felckmannus in notis edit. Comm., p. 84 : Ad ea quae interpres in praef. sua monuit, addere visum est et haec. Praeter editionem Stephanæam et codicem illum vetustum quo ipse interpres olim usus est, habuimus etiam codicem Palatinum, qui hos Dialogos integros habuit, imo pleniores, ut p. 169 monitum est (39), et alium Palatin. et Augustan. qui fragmentum tantum dialogi 2 continent, idque ut videtur solum γνήσιον Athanasii, ut ad p. 166 amplius dicemus. Sane Palatin. codex praemissis, Μαξίμου μοναχοῦ ὄροι διάφοροι, posteaque subjectis, οὐσίας καὶ φύσεως, ἐνυποστάτου ὁμοουσιου, οὐκ ὁμοουσιου, ἐνώσεως καὶ διαφορᾶς ὑποστάσεως ἐννοουσιου, et similitum aliquot terminorum theologicorum definitionibus, statim hos Dialogos absque ullius alterius auctoris mentione submittit. Imo Gregorius Πρωτοσύγγελος (de quo supra ad p. 180) expresse hos Dialogos Maximo tribuit. Quod ipsum confirmare videtur et illud, quod pag. 180, A, tacite innuitur additio ad Symbolum Nicenum, facta in synodo II, oecumenica Constantinop. sub Theodosio I imperatore, quo tempore jam obierat Athanasius. Porro in inscriptione ista, Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὲς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, non sunt in vet. codd, sed ab operis equalitatis causa cum reliquis operibus addita. Nam sicut Palatin., ut dixi, omni auctoris nomine caret, sic et vetustus ille interpretis, quem

littera G signabo (qui alius tamen est a Gobleriano, quod notandum) alia nihil habet de auctore, quam quæ interpres in præfatione posuit.

Combesius secundo tomo operum sancti Maximi, p. 381, hæc habet : Maximo ascribunt Romani codd. et Veneti, ipseque Dufrenii. Sicque passim citant Græci qui *πολεμικά* scripserunt a 400 et 500 annis; etsi iidem quandoque variant, citentque etiam Athanasii nomine; variante scilicet olim eis jam exemplarium inscriptione : cum notum sit non esse Athanasii opus, etsi Theodorus Beza ejus vulgavit nomine, etc. In notis porro p. 715 ait ipse, præstantiores esse qui Maximo tribuunt codices, quam qui Athanasio.

Hic nos adjisimus codicem quo utimur Regium, neutrius, nec Athanasii scilicet nec Maximi, nomen præferre. In Vaticano porro codice Athanasii inscribuntur. Joannes item Cyparissiotus *decad. 3, c. 5*, hoc opus Dialogum n. vocat Athanasii cum Ario in synodo Nicæna. Citant item passim recentiores Græci, Marcus Ephesinus, Georgius Metochila, Vecchus et alii : Athanasii modo, modo Maximi nomine. At fuisse Athanasio perperam ascripta, nemo jam eruditus non æstimat. Nihil enim hic Athanasio dignum comparat : nec usurpantur hic ea sæpe quæ sæpius adhibet Athanasius argumenta adversus Arianos et Anomæos. Maximo sane potius ascribenda, licet insignis illa codicum varietas, quorum plerique neminem præferunt auctorem, non modicum hac in re ingerat scrupulum : suadeatque, ne festinanter ac nullo dubio ipsi adjudicemus, donec major in dies lux vestigantibus effulgeat. Aliud est quod Maximo abjudicandum hoc opus fortasse suadeat : quia scilicet multis ille sæculis floruit post exortas hæreses quæ hic impugnantur.

Cum neutri ergo, nec Athanasio scilicet nec Maximo, sine dubitatione ascriberentur : tertium Garnerius protulit ad quem hæc pertinere pugnat, Theodoretum videlicet : qui hisce præcipue argumentis opus asserere nititur. Quia sese testatur Theodoretus scripsisse adversus Anomæos, Macedonianos et Apollinaristas, qui in hisce Dialogis oppugnantur. 2° Quod multa loca hic compareant, aliis Theodoreti locis multum affinia. Mittimus alia minoris momenti a viro docto allata, ne ad alia properantes morentur, reponimusque nimis vagum illud esse argumentum, petatum scilicet a memoratis illis Theodoreti adversus hujusmodi hæreticos operibus. Cum enim in nulla codice Theodoreti nomen præferant, et a nullo scriptore Theodoreti nomine memorentur, nonnisi augurando ascribuntur Theodoretu. Quod illas spectat styli affinitates : paucæ sane atque leves sunt similitudines, ut apud Garnerium inspicenti patebit : et si quæ sint, quid mirum si eadem de re scribentes aliqui eadem nonnunquam usurpent argumenta. Imo vero nedum affinitas aliqua nobis inter ista videatur, hi Dialogi Theodoretu indigni putantur. Fuisse autem editos hosce Dialogos post Constantinopolitanam primam œcumenicam synodum liquet ex iis quæ dialogo iii aguntur de adjectione ibi ad synodum facta.

Cæterum Keckermanni illa appendix ad dialogum 2, quam Athanasii esse judicat Felckmannus, multo magis abhorret ab Athanasii stylo quam reliqui dialogi; quare incunctanter ei abjudicandam censemus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, ΕΝ ᾧ ΔΙΑΛΕΓΟΝΤΑΙ ΟΡΘΟΔΟΣΟΣ ΚΑΙ ΑΝΟΜΟΙΟΣ ΑΡΕΙΑΝΙΣΤΗΣ.

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS DE SANCTA TRINITATE. IN QUO COLLOQUUNTUR ORTHODOXUS ET ANOMŒUS ARIANISTA.

ANOMŒUS.

A

ANOMŒOS.

1. Christianus es?

Orthodoxus. Sane quidem. *Anom.* Quid est Christianismus? *Orth.* Illud quidem dicere necesse fuit : istud vero non ita tutum. *Anom.* Quamobrem? *Orth.* Quoniam dicere quidem necesse erat me esse Christi servum, dicere vero, quid sit Christianismus, tutum non fuerit, nisi cognovero quisnam ille sit qui hoc percontatur : ne forte comperiar canibus res sanctas et porcis marvari-

1. Χριστιανός εἶ;

Ὁρθόδοξος. Καὶ πάνυ. *Ἀνόμ.* Τί ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός; *Ὁρθ.* Ἀλλὰ το μὲν ἦν ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τὸ δὲ οὐκ ἀσφαλές. *Ἀνόμ.* Διὰ τί; *Ὁρθ.* Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Χριστοῦ δούλος εἰμι, ἀναγκαῖον εἰπεῖν· τὸ δὲ, τί ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός, οὐκ ἀσφαλές, ἐὰν μὴ γνῶ τις ἐστὶν ὁ ἐρωτῶν· μήποτε εὗρεθῶ βάλλων τὰ ἁγία τοῖς κυσίν, ἢ τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Καὶ γὰρ, ἐὰν με ἐρωτήσης, Πιστὸς εἶ ἢ κατ-

ἡκούμενος (40), ἐτοίμως λέγω ὅτι εἰμι· τί δὲ ἐστὶ τὸ εἶναι πιστὸν, οὐ λέγω, μήποτε καὶ Ἰουδαῖος ἢ ὁ ἐρωτῶν. Ἀρόμ. Ἄλλ' ἐγὼ σοὶ λέγω ὁ ἐρωτῶν σε, ὅτι Χριστιανός εἰμι. Ὁρθ. Οὐκ ἤρξασέ σοι τὸ εἰπεῖν ἐμέ, ὅτι Χριστιανός εἰμι· οὐδ' ἐμοὶ ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν σε (41), ὅτι Χριστιανός εἰ· ἐάν μὴ μοι εἴπῃς, τί ἐστὶ Χριστιανισμός. Καὶ τότε δὲ οὐ πάντως εἰ Χριστιανός· οὐδὲ γὰρ τὸ εἶδέναι τί ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός, τοῦτό ἐστιν εἶναι Χριστιανόν· ἐπειδὴ οὐδὲ τὸ εἶδέναι τί ἐστὶν Ἰουδαϊσμός· ἐστὶ τὸ εἶναι Ἰουδαῖον (42)· οὐδὲ τὸ εἶδέναι τί ἐστὶν Ἑλληνισμός, τοῦτό ἐστι τὸ εἶναι Ἕλληνα. Ἀρόμ. Οἶδας τὸν Θεόν; Ὁρθ. Ναί. Ἀρόμ. Ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν οἶδεν; Ὁρθ. Οὐ. Ἀρόμ. Οὐκοῦν οὐκ οἶδας αὐτόν; Ὁρθ. Οἶδα αὐτόν, ὡς ἐνδέχεται ἀνθρώπῳ φύσει εἶδέναι. Ἀρόμ. Ἄλλως οὖν αὐτὸν ἴσασιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἄλλως αὐτὸς ἑαυτόν; Ὁρθ. Καὶ πάντο. Ἀρόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι, ἐάν μὴ τις τὴν αὐτὴν τῷ Θεῷ κτήσεται γνώσιν, ἀδύνατον γινώσκει αὐτόν, ὡς αὐτὸς ἑαυτόν οἶδε. Τὴν δὲ αὐτὴν τῷ Θεῷ κτήσασθαι γινώσκει ἀδύνατον, μὴ τῆς αὐτῆς αὐτῷ ὄντα οὐσίας. Οὐκ ἐσμέν δὲ τῆς αὐτῆς αὐτῷ οὐσίας. Οὐκ ἄρα τὴν αὐτὴν αὐτῷ ἔχομεν γινώσκειν. Ἀρόμ. Ἐάν οὖν θέλῃ ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι τι, οὐ δύναται; Ὁρθ. Ἀποκαλύπτει μὲν, ἀλλ' οὐχ οὕτως αὐτῷ ἀποκαλύπτει, ὡς αὐτὸς ἑαυτόν οἶδεν· ἀλλ' ὡς δύναται γινώσκει ὁ καταξιούμενος. Δίδωτε τῷ μὲν Ἰεζεκιὴλ ἀπὸ ὁσφύος καὶ ἄνω ἡλέκτρινος ἐγνώσθη· τῷ δὲ Δαυιδὶ παλαιὸς ἡμερῶν· τῷ δὲ Ἠσαΐα καλυπτόμενος ὑπὸ τῶν σερραφίμ.

idoneus, quem hac gratia donat. Quamobrem a est : Danieli vero, Antiquus dierum : et Isaia, a seraphim oblectus

2. Ἀνόμοιος. Σὺ οὖν πῶς αὐτόν οἶδας, ὡς ἡλέκτρι-
νον, ἢ ὡς παλαιὸν τῶν ἡμερῶν; Ὁρθ. Παρ' αὐτῶν
μαθὼν οἶδα, ὅτι ὑπὲρ πάντα ἐστὶ τὰ γνωρισθέντα
αὐτοῖς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν ὑπὲρ αὐτὰ, οὐκ ἂν διαφόρως
ἐφαίνετο· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Μονογενὴς λέγει· « Θεὸν
οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Ἀρόμ. Ἄλλο ἐστὶ τὸ ἑω-
ρακέναι, καὶ ἄλλο τὸ ἐγνωκέναι; Ὁρθ. Ἐπὶ Θεοῦ
οὐκ ἐστὶν ἄλλο καὶ ἄλλο· αὐτὸς γὰρ τὴν θεωρίαν ἐπὶ
τῆς γνώσεως ἔλαβε, λέγων· « Τοσούτον χρόνον με-
β' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με; Φίλιππε, ὁ ἑωρα-
κὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. » Ἀρόμ. Εἰ οἶδας,
ὅτι ὑπὲρ τὰ φαινόμενά ἐστιν, οἶδας τί ἐστὶν. Ὁρθ.
Γελοῖον λέγεις· μὴ γὰρ, ἐπειδὴ οἶδα, ὅτι ὑπὲρ τὰ
φαινόμενα σώματά ἐστιν ἡ ψυχὴ, οἶδα καὶ τί ἐστὶ
ψυχὴ; Ἀρόμ. Ἐγὼ οὕτως αὐτόν οἶδα, ὡς αὐτὸς
ἑαυτόν οἶδεν. Ὁρθ. Τί οὖν ἐστὶν ὁ Θεός; Ἀρόμ.
Αὐτὸ τὸ ἀγέννητον. Ὁρθ. Τὸ εἶδέναι, ὅτι ἀγέννη-
τός (43) ἐστὶ, τοῦτό ἐστι τὸ εἶδέναι τὸν Θεόν. Ἀρόμ.
Καὶ πάντο. Ὁρθ. Ἰσασιν οὖν καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλλη-
νες τοῦτο. Τὴν αὐτὴν ἄρα τοῖς Ἰουδαῖοις καὶ τοῖς
Ἕλλησιν ἔχεις γινώσκειν, τοῖς μὴ γινώσκουσιν αὐτόν.
Ὅτι γὰρ ὁ μὴ γινώσκων τὸν Υἱὸν οὐ γινώσκει τὸν
Πατέρα, τὰ Εὐαγγέλια εἰρήκασιν. Ἀρόμ. Οὐκ οἶδεν

tas 408 projicere. Etenim si ex me quæras : Esne
fidelis, aut catechumenus, confestim dicam qui
sim : quid sit autem fidelem esse, non dicam, ne
forte Judæus sis, qui interrogas. Anom. At ego
qui hoc ex te quæro, tibi dico me Christianum esse.
Orth. Tibi non fuit satis, quod me Christianum
dixerim : ita mihi quoque non satis est, quod te
Christianum esse dicas : nisi mihi dixeris quid
sit Christianismus. Ac ne sic quidem plane es
Christianus : neque enim scire quid sit Christianis-
mus, hoc est Christianum esse ; nam neque scire
quid sit Judaismus, est esse Judæum, neque
scire quid sit gentilismus, est gentilem esse.
Anom. Nosti Deum? Orth. Etiam. Anom. Ut
ipse seipsum novit? Orth. Minime. Anom. Eum igitur
non nosti. Orth. Novi eum, ut fert humanæ
facultas naturæ. Anom. Aliiter igitur ipsum norunt
homines, et aliter se ipse novit? Orth. Sane qui-
dem. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam nisi quis
eadem atque Deus ipse cognoscendi facultate sit
præditus, fieri non potest ut eum norit, sicut se
ipse novit. At fieri nequit ut quis eadem atque
Deus ipse cognoscendi facultate sit præditus, nisi
sit ejusdem ac Deus naturæ. Non sumus autem
ejusdem atque ipse naturæ. Non igitur eandem
atque ipse notitiam habemus. Anom. Quid, si
Filius velit cuiuspiam revelare, annon potest? Orth.
Revelat quidem, sed non ita ipsi revelat, ut se
ipse novit : verum prout is est ad cognoscendum

2. Anomæus. Tu igitur qua ratione illum nosti ; ut
electri specie, an ut antiquum dierum? Orth. Ab
ipsis didici Deum esse supra omnia illa ipsis mani-
festata. Nisi enim istis præcelleret, nunquam di-
versis modis apparuisset, ideoque dicit Unigenitus :
« Deum nemo vidit unquam ». Anom. Aliud est
vidisse, aliud nosse. Orth. Quod ad Deum attinet,
non est aliud et aliud , siquidem ipse aspectum
pro cognitione usurpavit, dicens : « Tanto tempore
vobiscum sum , et non cognovisti me? Philippe,
qui me vidit, Patrem meum vidit ». Anom. Si
nostis eum esse supra omnia quæ conspiciuntur,
quid ipse sit nosti. Orth. Ridiculum quiddam nar-
ras, num enim quia animam novi supra omnia
aspectabilia corpora esse, idcirco etiam novi quid
sit anima? Anom. At ego eum novi ut ipse se novit.
Orth. Quid est igitur Deus? Anom. Ipsum ingeni-
tum. Orth. An nosse quod sit ingenuus, est Deum
nosse? Anom. Sane quidem. Orth. Atqui hoc etiam
norunt et Judæi et Græci. Eadem ergo notitia Dei
præditus es qua Judæi et Græci, qui ipsum non
norunt. Testantur enim Evangelia, eum qui non
cognoscit Filium, nec Patrem nosse. Anom. Non

⁴⁰ Joan. i, 18. ⁴¹ Joan. xiv, 9.

(40) Ita Reg. et Palatinus. Editi vero, καὶ πιστὸς
εἶναι κατ'ἑ. Idem infra, καὶ Ἰουδαῖος ἢ ὁ ἐρωτῶν.

(41) Palatinus, εἰπεῖν σοι.

(42) Palatinus, Ἰουδαῖος.

(43) Sic Palatinus, hic et bis inferius. Editi vero,
ἀγέννητον.

igitur novit Deus se esse ingenuum? *Orth.* At hoc minime ipsius est essentia quod comprehendimus. *Anom.* An unam dicis deitatem, et tres hypostases? *Orth.* Tua quidem illa notitia, quam prius afferebas, confutata est: tibi vero sic etiam respondebo: Aliud est hypostasis, et aliud deitas: non ut alia et alia res; sed quod hypostasis quidem aliud, aliud vero deitas significet. Nam hypostasis τὸ εἶναι, id est, «esse», deitas vero, τὸ τί εἶναι, id est, «quiddam esse», significat. *Anom.* Hoc vero cuiusmodi est? *Orth.* Ut sunt Petri, et Pauli, et Timothei tres hypostases, et una humanitas. *Anom.* Ergo tres sunt dii. *Orth.* Absit ut hoc dicam! *Anom.* Si ita sunt hypostases, ut Petri et Pauli, et Timothei, tres sunt dii: quandoquidem Petrus, et Paulus, et Timotheus, tres sunt homines. *Orth.* Ne hi quidem sunt 409 tres ex sacris Litteris. «Nam in Christo Jesu non est masculus, neque femina, non est Græcus et Judæus, non est servus et liber, sed omnes in Christo unum sumus». *Anom.* Annon igitur tres sunt Petrus, Paulus, et Timotheus? *Orth.* Tres quidem sunt, at non tres homines. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quia tunc tres sunt homines, cum dissimile cor habuerint, ut Græcus et Judæus, et Christianus: sin vero idem dicant, nec sint inter eos dissidia, tres quidem hypostases, sed unus in Domino, qui unum animum et unum cor habeant: et tres quidem sunt numero, at non quod diversam inter se naturam vel diversum cor habeant. *Anom.* Ego eos, qui tres sunt, tres esse dico. *Orth.* At ego tres esse dico, si inter se dissenserint: quod si secundum sacram Scripturam perfecti fuerint eadem mente et sententia, unum esse novum hominem dico, manentibus tamen hypostasisibus. *Anom.* Sed hæc de hominibus dicuntur: in Deo vero aliter se res habet. *Orth.* Si in iis quæ corporaliter separata sunt, modo animi sententia non dissideant, habet Scriptura unus, et unum, multo magis id dicendum est in iis quæ materia et corpore carent. Aut igitur in istis ponito esse dissidia, ut tres deos dicamus, quoniam unus istud, alius illud velit: aut si nulla est in iis dissensio, unus si Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: quemadmodum qui in Christo sunt perfecti, unus homo sunt, sicut scriptum est.

3. *Anomæus.* Nulla est igitur differentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti? *Orth.* Nulla sane neque in natura, neque in voluntate, sed in eo aliqua, quod gignere et gigni, emittere et procedere, inter se differant. *Anom.* Quid est gignere et gigni, emittere et procedere? *Orth.* Hæc ita dicuntur, quia Pater quidem gignit, id est, genuit: Filius vero gignitur, id est, genitus est: et quia ipse Pater emittit Spiritum, id est emisit. Spiritus autem procedit, id est, processit. *Anom.* Procedit, inquit, num vero etiam processit? *Orth.* Item de

οὗν ὁ Θεὸς ἀγέννητον ἑαυτὸν; *Orth.* Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἐστὶν αὐτοῦ ἡ οὐσία, ὃ κατελήφραμεν. *Ἀνόμ.* Μίαν λέγεις θεότητα, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις; *Orth.* Λέγεται μὲν σου ἡ πρότερον γνώσις. Ἀποκρινούμαι δέ σοι καὶ οὕτως· Ἄλλο ἐστὶν ὑπόστασις, καὶ ἄλλο θεότης· οὐχ ὡς ἄλλο πρᾶγμα καὶ ἄλλο, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι σημαίνουσιν τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς θεότητος. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις «τὸ εἶναι» σημαίνει· ἡ δὲ θεότης «τὸ τί εἶναι». *Ἀνόμ.* Οἶον, ὡς τί; *Orth.* Ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ Τιμοθέου τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ μία ἀνθρωπότης. *Ἀνόμ.* Οὐκοῦν τρεῖς θεοί; *Orth.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ἀνόμ.* Εἰ οὕτως εἰσὶν αἱ ὑποστάσεις ὡς Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Τιμοθέου, τρεῖς θεοί· τρεῖς γὰρ ἀνθρώποι, Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Τιμόθεος. *Orth.* Κατὰ τὰς θείας Γραφάς, οὐκέτι οὐδὲ αὐτοὶ τρεῖς ἀνθρώποι. «Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θῆλυ, οὐκ ἐν Ἑλλήν καὶ Ἰουδαίῳ, οὐκ ἐν δοῦλῳ καὶ ἐλεύθερῳ· ἀλλ' οἱ πάντες ἐν Χριστῷ ἓν ἔσμεν». *Ἀνόμ.* Οὐκέτι οὖν εἰσι τρεῖς, Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Τιμόθεος; *Orth.* Τρεῖς μὲν εἰσιν, ἀλλ' οὐ τρεῖς ἀνθρώποι. *Ἀνόμ.* Πῶς; *Orth.* Ὅτι τρεῖς εἰσιν ἀνθρώποι, ὅταν ἀνομοίαν ἔχωσι τὴν καρδίαν, ὡς Ἑλλήν, καὶ Ἰουδαῖον, καὶ Χριστιανός· ὅταν δὲ τὸ αὐτὸ λέγωσι, καὶ μὴ ἔσιν ἐν αὐτοῖς σχίσματα, τρεῖς μὲν εἰσιν ὑποστάσεις, εἰς δὲ ἐν Κυρίῳ, μίαν ψυχὴν ἔχοντες καὶ μίαν καρδίαν· καὶ τρεῖς μὲν εἰσιν ἀριθμῶ, ἀλλ' οὐχ ἑτερότητι φύσεως ἢ καρδίας. *Ἀνόμ.* Ἐγὼ τοὺς τρεῖς τρεῖς λέγω. *Orth.* Ἐγὼ δὲ τρεῖς λέγω, ὅταν ἢ ἐν αὐτοῖς σχίσμα· ἐὰν δὲ κατὰ τὰς ἀγίας Γραφάς γίνωνται κατηρητισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοί, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, ἓνα λέγω καὶ ἓν ἀνθρώπων, μετὰ τοῦ μένειν τὰς ὑποστάσεις. *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ ταῦτα ἐπὶ ἀνθρώπων εἰρηται· ἐπὶ δὲ Θεοῦ ἄλλως. *Orth.* Εἰ ἐπὶ τῶν διηρημένων σωματικῶς, ὅταν μὴ ἢ σχίσμα διανοίας, τὸ εἰς καὶ τὸ ἐν κεῖται ἐν τῇ γραφῇ, πολλῶ πλεον ἐπὶ τῶν ἀόλων καὶ τῶν ἀσωμάτων. Ἡ τοίνυν ὁδὸς ἔχει σχίσματα, ἵνα ἐκπωμεν τρεῖς θεοὺς, τοῦ μὲν τὸδε θέλοντος, τοῦ δὲ τὸδε· ἢ, εἰ (44) οὐκ ἐν σχίσμα, εἰς Θεὸς Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς εἰς ἀνθρώπος οἱ ἐν Χριστῷ κατηρητισμένοι, καθὼς γέγραπται.

3. *Ἀνόμειος.* Οὐκ ἐστὶν οὖν διαφορά Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος; *Orth.* Ἐν τῇ φύσει οὐ· ἐν τῷ θελήματι οὐ· ἐν τῷ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν (45) καὶ ἐκπορεύεσθαι, ναί. *Ἀνόμ.* Τί ἐστὶ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν καὶ ἐκπορεύεσθαι; *Orth.* Ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ γεννᾷ, τοῦτέστιν ἐγέννησεν· ὁ δὲ Υἱὸς γεννᾶται, τοῦτέστιν γεγέννηται· καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα τοῦτέστιν ἐξέπεμψε. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, τοῦτέστιν, ἐκπεπόρευται. *Ἀνόμ.* Ἐκπορεύεται, εἶπε· μὴ γὰρ καὶ ἐκπεπόρευται; *Orth.* Καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, «Γεννᾷ με,»

⁴⁰ Galat. iii, 28. ⁴¹ Joan. xv, 26.

(44) El abest a Palatino.

(45) Καὶ ἐκπέμπειν, abest a Palatino.

εἶρηκε. « Πρὸ γὰρ « πάντων βουῶν γεννᾷ με, » ἔπειτα οὖν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννᾷ με, ἔγεννησε, νοεῖς, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τὸ ἐκπορεύεται, ἐκπεπρωται, νόησον· ἔθος γὰρ ἐστὶ γραφικόν· ὥς τὸ, « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, » τούτέστιν, Ὁ ποιήσας· καὶ τὸ, « Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς, » τούτέστι, θεμελιώσας. Ἀνόμ. Αὕτη ἐστὶν ἡ διαφορά· Ὁρθ. Αὕτη. Ἀνόμ. Τὴν δὲ φύσιν τὴν αὐτὴν λέγεις; Ὁρθ. Τὴν αὐτὴν. Ἀνόμ. Καὶ πῶς δύναται ἡ αὐτὴ φύσις εἶναι, εἰ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται; Ὁρθ. Τίθης δὲ ὅμως, ὅτι ὁ μὲν (46) γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται; Ἀνόμ. Ναί; Ὁρθ. Εἰ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται· ὁ γεννῶν ἐκ τῆς αὐτοῦ (47) φύσεως γεννᾷ, καὶ ὁ γεννώμενος ἐκ τῆς τοῦ γεννῶντος φύσεως γεννᾶται. Ἀνόμ. Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν, ὅτι ἐκ τῆς φύσεως ἐγέννησεν ὁ Θεός! Ὁρθ. Οὐκοῦν οὐκ ἐγέννησεν. Ἀνόμ. Ἐγέννησε κτίσας; Ὁρθ. Πρῶτον αὐτὸν ἔκτισε, καὶ τότε ἐγέννησεν· ἢ πῶς; Φανερώτερόν μοι εἰπέ. Οὐ νοῶ γὰρ τί ἐστίν, ἐγέννησε κτίσας. Ἀνόμ. Τὸ γέννημα τοῦ Θεοῦ κτίσμα αὐτοῦ ἐστίν, ἐπειδὴ ἀπλοῦς ἐστὶ καὶ ἀσύνθετος· καὶ οὐκ ἄλλοις γεννᾷ, καὶ ἄλλοις κτίζει, ἀλλ' οἷς γεννᾷ, τοῦτοι καὶ κτίζει. Ὁρθ. Εἰ ἀπλοῦς ἐστὶ καὶ ἀσύνθετος, τί λέγεις, οἷς καὶ οἷς; Ἐνθα γὰρ τὸ, οἷς καὶ οἷς, ἐκεῖ πολλά. Εἰ δὲ ἀσύνθετος, οὐκ ἄρα πολλά.

dicis, quibus et quibus? Ubi enim est illud, quibus et quibus, ibi quoque multa sunt. Si porro compositionis expers est Deus, non igitur in eo sunt multa.

4. Ἀνόμους. Οὐκ ἐστὶν οὖν ἀπλοῦς ὁ Θεός; Ὁρθ. Ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ἀπλοῦν λέγω. Καὶ γὰρ ἀγγελος ἀπλοῦς ἐστὶ. καὶ ψυχὴ, καὶ τὸ φῶς· οὐ γὰρ ἐκ μερῶν ἢ μελῶν σύγκειται. Ἀνόμ. Εἰ τοίνυν καὶ ὑπὲρ τὸ ἀπλοῦν ἐστίν, οἷς γεννᾷ καὶ κτίζει; Ὁρθ. Πάλιν λέγω, μὴ λέγε, οἷς γεννᾷ καὶ κτίζει· τὸ γὰρ ἀπλοῦν οἷς καὶ οἷς οὐκ ἔχει· πολλῶν δὲ πλείων τὸ ὑπὲρ ἀπλοῦν οἷς καὶ οἷς οὐκ ἔχει. Ἀνόμ. Ὡσαύτως οὖν γεννᾷ ὁ Θεός, καὶ ὡσαύτως κτίζει; Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν σύνθετος; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! Ἀνόμ. Εἰ ἄλλοις γεννᾷ καὶ ἄλλοις κτίζει, σύνθετός ἐστιν; Ὁρθ. Οὐ λέγω, ἄλλοις γεννᾷ, καὶ ἄλλοις κτίζει, ἀλλὰ ἄλλως γεννᾷ, καὶ ἄλλως κτίζει. Ἀνόμ. Πῶς γεννᾷ, καὶ πῶς κτίζει; Ὁρθ. Ὑποστάσει γεννᾷ, καὶ ἐντολῇ κτίζει. Ἡ γὰρ ἐντολὴ, σύνδρομον ἔχουσα τὴν δύναμιν, παρεστησιν ὃ βούλεται ὁ ἐντειλάμενος· ὑποστάσει δὲ γεννῶν, οὐκ ἀνέχεται ἐντολὴν, ἵνα μηδὲν μέσον ἢ τοῦ γεννῶντος Πατρὸς καὶ τοῦ γεννωμένου Υἱοῦ. Ἀνόμ. Μὴ θέλων οὖν ἐγέννησεν; Ὁρθ. Ὁ γεννηθεὶς ζωσατοῦ τοῦ γεννησαντός ἐστὶν εἰκὼν, καὶ ὑπερβαίνει τὴν θέλησιν ἢ εἰκὼν τῆς ὑποστάσεως. Πρῶτον γὰρ δεῖ νοεῖν τὴν εἰκόνα τῆς ὑποστάσεως, καὶ τότε τὸ θέλειν, ἢ μὴ θέλειν. Τῆς δὲ ὑποστάσεως ἐστὶ γέννημα καὶ εἰκὼν ἀπαράλλακτος ὁ Υἱός· πρὸ τοῦ θελήματος νοεῖ· ἢ τῆς ὑποστάσεως εἰκόνα. Ἀνόμ. Τί ἐστίν; Ὑπερβαίνει τὴν θέλησιν ἢ εἰκὼν; Ὁρθ. Ὅτι τὴν οὐσίαν, καὶ ἀνευ τοῦ τότε θέλειν, νοῆται δύνῃ· ἀνευ δὲ εἰκόνης οὐ δύνη. Ἡ γὰρ θέλησις καὶ ἀρχεται καὶ παύεται· ἢ δὲ

A Filio dixit « Gignit me : » ait enim : « Ante omnes colles gignit me ». » Quemadmodum igitur de Filio per illud, gignit me, intelligis, Genuit me; ita etiam illud, procedit, accipe de Spiritu, ac si diceretur, processit. Hic enim est mos Scripturæ ut illud, « Qui facit angelos suos spiritus »⁷¹, id est, Qui fecit : et illud, « Qui fundas terram supra stabilitatem suam »⁷², id est, qui fundasti. Anom. Hæccine igitur est differentia? Orth. Hæc est. Anom. Eandem autem naturam ais? Orth. Eandem. Anom. Et quomodo potest eadem esse natura, si unus quidem gignit, alter gignitur? Orth. Ponis nihilominus, unum gignere, alterum gigni? Anom. Etiam. Orth. Si unus gignit, alter gignitur : qui gignit ex sua ipsius natura gignit : et qui gignitur, ex gignentis natura gignitur. Anom. Absit, ut dicam, Deum ex natura genuisse. Orth. Non igitur genuit. Anom. Genuit, cum creasset. Orth. Ergone prius ipsum creavit, et deinde genuit, an aliquo quopiam modo? Loquere apertius : Nec enim intelligo quid sit, genuit cum creasset. Anom. Quod gignitur a Deo creatura est, quoniam ille simplex est, et compositionis expers : nec aliis gignit, aliis creat, sed quibus gignit, iisdem etiam creat. Orth. Si simplex est et compositionis expers, quorsum

4. Anomæus. Annon est igitur Deus simplex? Orth. Imo etiam amplius quam simplicem esse aio. Nam et angelus simplex est, et anima, et lux, cum ex partibus aut membris non componantur. Anom. Itaque si amplius 410 quam simplex est, quibus gignit, iisdem etiam creat. Orth. Iterum moneo, ne dicito, quibus gignit iisdem et creat : nam quod simplex est, non habet quibus et quibus : multo autem etiam magis id, quod supra ipsam simplicitatem est, non admittit illud, quibus et quibus. Anom. Similiter ergo gignit Deus, et similiter creat. Orth. Nequaquam. Anom. Ergo est compositus. Orth. Absit. Anom. Si aliis gignit et aliis creat, compositus est. Orth. Non dico aliis gignit, aliis creat : sed aliter gignit, aliter creat. Anom. Quomodo gignit et quomodo creat? Orth. Hypostasi gignit, et mandato creat. Mandatum enim, concurrente potestate, præsens sistit quod mandanti libet : is vero qui gignit hypostasi, non expectat mandatum, ne quid medium intercedat inter gignentem Patrem, et Filium qui gignitur. Anom. An igitur invitatus genuit? Orth. Qui genitus est, viva est ejus qui genuit imago; et voluntatem transcendit imago hypostaseos. Prius enim oportet animo concipere imaginem hypostaseos, et postea velle aut nolle. Filius autem est soboles hypostaseos, et imago prorsus invariata : ante voluntatem animo concipe imaginem hypostaseos. Anom. Quid

⁷¹ Prov. viii, 25. ⁷² Psal. ciii, 4. ⁷³ ibid. 5.

(46) Palatinus, Ὁ τίθης δὲ ὅμως ὅτι ὁ μὲν. Reg. πείθη δὲ ὅμως.

(47) Palatinus, ἐκ τῆς αὐτῆς.

est illud : Transcendit imago voluntatem? *Orth.* Hoc dico, quoniam essentiam concipere mente potes, absque eo etiam quod hoc velit : absque imagine vero, non potes. Nam voluntas et incipit et desinit : imago vero essentiae nec incipit, nec desinit. Sed et aliter hoc accipe. Estne Deus volens aut nolens immortalis? *Anom.* Volens. *Orth.* non igitur immortalis erat antequam esse vellet. *Anom.* Ab aeterno vult esse immortalis? *Orth.* Et ab aeterno esse Pater. Sicut enim dicere non potes, quod invitus sit immortalis ; ita, ne hoc quidem, quod Filio praestit voluntas, sed ab aeterno est Filius ex invariata.

5. *Anomaeus.* Ubi scriptum est, Filium esse imaginem hypostaseos? *Orth.* Characterem hypostaseos, seu « figuram substantiae »⁷⁵ : nihil aliud esse intelligo, quam imaginem hypostaseos esse. *Anom.* Enimvero, annon vir quoque scribitur esse imago et gloria Dei? *Orth.* Sane : at non character hypostaseos. Aliud est autem, imaginem Dei esse, quam esse characterem hypostaseos ipsius. Nam opificium habet quidem imaginem artis sui artificis, a quo effectum est, hypostaseos vero minime. *Anom.* Nescio quid dicas, planius loquere. *Orth.* Scamnum habet imaginem artis fabri : nam si scamnum videro, agnosco a fabro factum esse : et si naviculam conspexero, agnosco esse opus a fabricatore navium confectum, quod sit imago artificis et gloria artis illius : at non hypostaseos character. Nec enim aut scamnum aut navicula habet characterem opificis sui : cum hic quidem sit homo hypostasi, scamnum autem vel navicula non item. Sic etiam homo est imago et gloria Dei, qui ipsum condidit. Etenim, ut ait sanctus Salomon : « Proportionem quadam, illarum rerum auctor conspicitur et gloria afficitur, ex eo quod effectum est : »⁷⁶ non tamen est character hypostaseos opificis, sed duntaxat virtutis ejus effectricis. At Filius est character hypostaticus. Inquit enim : « Qui vidit me, vidit Patrem meum »⁷⁷ : nemo vero, quod viderit hominem, idcirco vidit Patrem. *Anom.* Ubi scriptum est, Filium esse characterem hypostaseos? *Orth.* Apud apostolum Paulum in Epistola ad Hebraeos. *Anom.* Non recipitur in Ecclesia. *Orth.* Ex quo annuntiatum est Evangelium Christi, creditum esse hanc Epistolam Pauli esse : et ea connumerata, omnes Epistolae Pauli sunt numero quatuordecim. *Anom.* Legistin' in ceteris omnibus proferri nomen ipsius, in hac vero non item? *Orth.* Cum Hebraeis scriberet, qui fama acceperant, ipsum homines docere defectionem a lege, ne ipsius nomen abhorrerent, aures

⁷⁵ Hebr. i, 3. ⁷⁶ Sap. xiii, 5. ⁷⁷ Joan. xiv, 9.

(48) Ita Palat. et Felck. Editi vero, θελήσει οὖν ἀρξαι.

Α εἰκὼν τῆς οὐσίας οὐκ ἀρχεται, οὕτε παύεται. Καὶ ἔτι. Ἐλὼν ἐστὶν ἀθάνατος, ἢ μὴ θέλων; Ἀνὴρ. Θέλων. Ὁρθ. Πρὸ τοῦ οὖν θελήσει, οὐκ ἄρα (48) ἀθάνατος. Ἀνὴρ. Αἰδιὼς θελεῖ εἶναι ἀθάνατος; Ὁρθ. Καὶ αἰδιὼς Πατὴρ. Ὡς γὰρ οὐ δύνῃ εἰπεῖν, ὅτι μὴ θέλων ἐστὶν ἀθάνατος, οὐδ' ὅτι μὴ θέλων Πατὴρ· καὶ ὥσπερ οὐ προηγείται τῆς ἀθανασίας θέλημα, οὕτως οὐδὲ τοῦ Υἱοῦ· ἀλλ' αἰδιὼς ἐστὶν Υἱὸς ἐκ Πατρὸς θέλοντος γεγεννημένος, εἰκὼν τῆς ὑποστάσεως ἀπαράλλατος.

invitus sicut Pater : et ut nec immortalitati, ita nec volente Patre genitus, hypostaseos imago penitus

5. Ἀνὴρ. Ποῦ γέγραπται, τῆς ὑποστάσεως ἐστὶν εἰκὼν ὁ Υἱὸς; Ὁρθ. Τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως οὐδὲν ἄλλο νοῦ ἢ εἰκόνα εἶναι τῆς ὑποστάσεως. Ἀνὴρ. Ὁ γὰρ ἀνὴρ οὐ γέγραπται εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ; Ὁρθ. Ἀλλ' οὐχὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως. Ἄλλο δὲ ἐστὶν εἰκόνα Θεοῦ εἶναι, καὶ ἄλλο χαρακτῆρα ὑποστάσεως αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἔργον τοῦ ἐργασαμένου τεχνίτου ἔχει τὴν εἰκόνα τῆς τέχνης, οὐχὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως. Ἀνὴρ. Τί λέγεις οὐκ οἶδα· σαφέστερον εἰπέ. Ὁρθ. Τοῦ τέκτονος τὸ βᾶθρον ἔχει τὴν εἰκόνα τῆς τέχνης· ἐὰν γὰρ ἴδω βᾶθρον, οἶδα, ὅτι ὑπὸ τέκτονος ἐγένετο· καὶ ἴδω πλοῖον, οἶδα, ὅτι ὑπὸ ναυπηγοῦ ἐστὶ τὸ ἔργον, τοῦ ἐργασαμένου εἰκὼν καὶ δόξα τῆς τέχνης· οὐ μὴν καὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως. Οὐ γὰρ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐργασαμένου ἔχει τὸ βᾶθρον ἢ τὸ πλοῖον· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν ἄνθρωπος τῇ ὑποστάσει, τὸ δὲ βᾶθρον ἢ τὸ πλοῖον οὐ. Οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεμένου αὐτὸν Θεοῦ εἰκὼν καὶ δόξα ἐστὶ. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν ἅγιον Σολομῶνα (49)· « Ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται καὶ δοξάζεται ἐκ τοῦ γεγονότος· » οὐ μὴν χαρακτῆρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πεποιηκότος, ἀλλ' ἢ ἄρα τῆς ἐνεργείας. Ὁ δὲ Υἱὸς χαρακτῆρ ἐνυπόστατος. Λέγει γὰρ· « Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου· » οὐδεὶς δὲ, ἑωρακὴς ἄνθρωπον, εἶδε τὸν Πατέρα. Ἀνὴρ. Ποῦ γέγραπται, ὅτι χαρακτῆρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως ὁ Υἱὸς; Ὁρθ. Παρὰ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους. Ἀνὴρ. Οὐκ ἐκκλησιάζεται; Ὁρθ. Ἀφ' οὗ κατηγγέλῃ τὸ Εὐαγγέλιον Χριστοῦ, Παύλου εἶναι πιστεύεται ἢ ἐπιστολῇ· καὶ μετ' αὐτῆς εἰσὶν ἐπιστολαὶ ἰδ' αἱ πάσαι τοῦ Παύλου. Ἀνὴρ. Ἀνέγκως, ὅτι ἐν μὲν πάσαις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμφέρεται, ἐν δὲ ταύτῃ οὐ; Ὁρθ. Ὅτι Ἑβραίοις ἔγραφεν· ἦσαν δὲ κατηχηθέντες περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκει· καὶ ἵνα μὴ, σειριάζαντες αὐτοῦ τὸ ὄνομα, κλείσωσι τὴν ἀκοήν· διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν πατέρων ἤρξατο, λέγων· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. » Ὅτι δὲ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ἐπιστολὴ, φανερόν ἐστι καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐπιστολῆς. Μένονται γὰρ καὶ Τιμοθέου, λέγων· « Γινώσκατε τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν Τιμόθεον ἀπολελυ-

(49) Palat. κατὰ τὸν ἅγιον Παῦλον.

μένον, μεθ' οὗ, ἐν τάχῳ ἐρχεται, ὅμοιαι ὄμας. » A cutus est nobis in Filio ⁷⁷. » Hanc autem esse ipsius Epistolam, apparet etiam ex fine Epistolæ. Meminit enim etiam Timothei his verbis : « Scitote fratrem nostrum Timotheum liberatum esse, cum quo, si cito venerit, vos videbo ⁷⁸. »

6. Ἀνόμοιος. Κἀν ὁμνεν, ὅτι Παύλου ἐστὶν ἡ Ἐπιστολὴ, ἀλλὰ ὁ χαρακτήρ (50) τῆς ὑποστάσεως ἐν τῇ ὑποστάσει ἔχει τὸ εἶναι, οὐκ ἐν ἰδίᾳ ζωῇ; Ὁρθ. Ἄλλ' οὐ μόνον εἴρηται χαρακτήρ ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ ὕψος, ἵνα τὸ ἐνυπόστατον νοήσωμεν. Ἀπαύγασμα γὰρ εἴρηται, διὰ τὸ συναϊδίως ἐξ αὐτοῦ εἶναι· χαρακτήρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς ὑποστάσεως· ὕψος διὰ τὸ ἐνυπόστατον. Ἀνόμ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν πάντα εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁρθ. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἔστιν ἐκ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ δημιουργικῶς· ὁ δὲ ὕψος ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννητικῶς τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορευτικῶς. Ἀνόμ. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως λέγεις; Ὁρθ. Ἐπεὶ πῶθεν; Ἀνόμ. Ποῦ γέγραπται, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐντολῆς, τὰ δὲ ἐκ τῆς ὑποστάσεως; Ὁρθ. Ὁ Δαβὶδ λέγει· περὶ τῶν ἐκ τῆς ἐντολῆς· « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὕψιστοις, αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν, ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο (51), καὶ ἐκτίσθησαν. » Περὶ δὲ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ γέγραπται· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ φωσφόρου (52) ἐγέννησά σε· » καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » καὶ ἐν ἄλλοις· « Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται· » καὶ ἐν ἄλλοις· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου (53) οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Ἀνόμ. Ἐκ γαστρὸς εἶπε καὶ στόματος, οὐκ ἐξ ὑποστάσεως. Ὁρθ. Ἐπὶ Θεοῦ ὅταν λέγωνται μέλη ἢ μέρη, ἀνθρωποπαθῶς μὲν λέγονται, θεοπροπῶς δὲ νοοῦνται· εἰ δὲ μή, πόλις γαστέρα σωματικὴν ἐπὶ Θεοῦ ἔχομεν νοῆσαι; Ἐγὼ, γαστέρα ἀκούων, τὸ γεννητικὸν τῆς φύσεως νοῶ, καὶ στόμα τὸ διδασκτικόν· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων ἔστιν ὅτε κέχρηται ἡ Γραφὴ ταύτῃ τῇ συνηθείᾳ, ὡς ὅταν λέγῃ· « Ἀπὸ τοῦ ὄφθους σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα· σωτηρίας ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ γαστέρα ἡμῶν λέγει τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ τὴν τῆς φύσεως γεννητικὴν δύναμιν.

7. Ἀνόμοιος. Ποῦ γέγραπται ἐπὶ Θεοῦ φύσις; Ὁρθ. Παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Ἀλλὰ τότε μὲν, οὐκ εἰδότες Θεόν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὐσι θεοῖς· νῦν δὲ, γινόντες Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, » φύσει δηλονότι. Καὶ ἐν ταῖς καθολικαῖς Ἐπιστολαῖς γέγραπται· « Δι' ὧν τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγέλματα δωδωρήται, ἵνα γέννησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Γινόμεθα (54) δὲ θείας κοινωνοὶ φύσεως τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Οὐκοῦν

6. Anomæus. Etiam si hanc Epistolam Pauli esse concedamus, attamen character hypostaseos habet esse in hypostasi, non in propria vita. Orth. At Christus non tantum dicitur character hypostaseos, verum etiam Filius, ut illud hypostaticum intelligamus. Dicitur enim splendor, quod una sit ex ipso ab æterno : character vero propter hypostaseos similitudinem : Filius denique, quod sit in hypostasi. Anom. Dicimus et nos omnia esse ex Deo. Orth. Sed alia quidem sunt ex ipsius mandato per creationem ; Filius vero ex ipsius hypostasi, per generationem ; Spiritus vero per processionem. Anom. Ergo Spiritum etiam dicis esse ex hypostasi ? Orth. Alioqui unde esset ? Anom. Ubi scriptum est alia esse ex mandato, alia ex hypostasi ? Orth. Dicit David de iis quæ ex Dei mandato existunt : « Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis ; laudate eum, omnes angeli ejus, laudate eum, omnes virtutes ejus ; laudate eum, sol et luna, laudate eum, omnes stellæ et lumen. Quia ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit et creata sunt ⁷⁹. » De generatione vero Filii scriptum est : « Ex utero ante luciferum genui te ⁸⁰ : » et de Spiritu sancto : « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem ⁸¹. » Et alibi : « Spiritus enim ex me procedit : » item alibi : « Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum ⁸². » Anom. Ex utero dixit, et ex ore, non autem ex hypostasi. Orth. Partes seu membra cum Deo tribuuntur, dicuntur quidem humano more, intelliguntur autem ut Deo convenit : sim minus, quem uterum in Deo corporeum possimus mente concipere ? Itaque uterum audiens, generandi naturæ vim : et os audiens, docendi facultatem intelligo : quo loquendi more Scriptura interdum etiam utitur cum de hominibus agit, ut cum inquit : « A timore tui, Domine, concepimus in utero et peperimus in terra spiritum salutis ⁸³. » Nam hic quoque non significat corporeum uterum nostrum sed illam naturæ vim gignendi.

7. Anomæus. Ubi de Deo scriptum est naturæ nomen ? Orth. Apud Apostolum : « Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt dii serviebatis : nunc autem cum cognoveritis Deum, imo, cogniti sitis a Deo ⁸⁴, » etc. a Deo videlicet, qui natura Deus est. Et in Epistolis catholicis scriptum est : « Per quæ maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut efficiamini divinæ consortes naturæ ⁸⁵. » Efficiamur autem naturæ divinæ con-

⁷⁷ Hebr. 1, 4, 2.

⁷⁸ Hebr. XIII, 23.

⁷⁹ Psal. CXLVIII, 4-4.

⁸⁰ Psal. CIX, 5.

⁸¹ Joel. II, 28.

⁸² Psal. XXXIII, 7.

⁸³ Isa. XXVI, 18.

⁸⁴ Galat. IV, 8, 9.

⁸⁵ II Petr. 1, 4.

(50) Palat. ἀλλ' οὐ χαρακ.

(51) Sic Reg. Palat. et Felc. Editi vero, ταῦτ' ἐνετείλατο.

(52) Editi. H. Steph. ἕως φωσφόρου.

(53) Ita mss. Editi vero, τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ.

(54) Palat. Γινόμεθα δὲ κοινωνοὶ τοῦ ἁγ

sortes ex participatione Spiritus sancti. *Anom.* Ergo et Spiritus sanctus est divinae naturae? *Orth.* Si ex participatione sancti Spiritus divinae naturae sumus, nonne multo magis est divinae naturae Spiritus ille, qui nos participes efficit? *Anom.* Ergo et Spiritum sanctum dicis esse divinae naturae? *Orth.* Non simpliciter divinae esse naturae, sed essentiae. Dixit enim ipse Pater: « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem ». Item Filius: « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis ». Job quoque divinum dixit Spiritum, cum sic loqueretur: « Vivit Dominus, qui ita de me judicavit, et Omnipotens, qui amaritudine affectit animam meam. Siquidem donec est adhuc halitus in me, et Spiritus divinus superest mihi in naribus; os meum non loquitur injusta ». Viden? quomodo Trinitatis meminerit; de Filio dicens: « Vivit Dominus; » de Patre: « Omnipotens, qui amaritudine affectit animam meam: » de Spiritu sancto: « divinus Spiritus, qui superest mihi in naribus? » Nam Spiritus est suavis odor Christi: et quemadmodum ex odore suavi unguentum per nares percipitur: ita et Christus ex Spiritu. « Nemo enim potest dicere Christum Jesum, nisi in Spiritu sancto ». Et Apostoli fuerunt ac sunt bonus Christi odor, quoniam Spiritus sancti templa sunt. Dicit enim Paulus: « An nescitis, quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo; et non estis vestri? Deum igitur in corpore vestro glorificate ».

8. *Anomaeus.* Si aliter creat Deus, et aliter gignit, compositus est? *Orth.* Compositus non est (absit enim ut hoc dicam), sed hypostasi quidem gignit, mandato vero creat. Quod si ita gignit, ut creat, quod ab eo creatum est, ab ipso est genitum. *Anom.* Sane quidem. *Orth.* Canem autem creavit: aude igitur dicere, canem aut allud quidpiam creatum, esse genitum ex utero. Nam dico quidem ego, quod Deus canem et bruta omnia, cum caeteris omnibus rebus creaverit: dic et tu, quod etiam ex utero ea genuerit, si quidem similiter creat et gignit. *Anom.* Aliter igitur creat et aliter gignit? *Orth.* Sane. *Anom.* Nonne est compositionis expers? *Orth.* Minime dixi non esse compositionis expertem, imo etiam est aliquid amplius, quam compositionis expers, sed aliter gignit et aliter creat. *Anom.* Quomodo id fieri potest? *Orth.* Mens nobis insita, quae ad imaginem Dei facta est, nonne est compositionis expers? et tamen aliter gignit sermonem, aliter autem condit, quae condit. *Anom.* Qui aliter gignit et aliter condit? certe quibus condit mens, etiam gignit. *Orth.* Falsum narras: gignit enim ex se sermonem, condit autem ex materia domum, navim, et quaecunque

καὶ τὸ Πνεῦμα θείας ἐστὶ φύσις; Ὁρθ. Εἰ ἡμεῖς τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θείας ἐσμεν φύσις, οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τὸ παρεχόμενον ἡμῖν τὴν κοινωνίαν; Ἀνόμ. Καὶ τὸ Πνεῦμα οὖν λέγεις θείας εἶναι φύσις; Ὁρθ. Οὐχ ἁπλῶς θείας εἶναι φύσις, ἀλλὰ τῆς οὐσίας (55). Αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ Πατήρ· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » ὁ δὲ Υἱός· « Οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ ὁ Ἰωδ θεῖον εἶπε τὸ Πνεῦμα, οὕτω λέγων· « Ζῆ Κύριος, ὅς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ Παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν· ἢ μὴν ἔτι τῆς πνοῆς μοι ἐνούσης (56), πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν βίᾳ, μὴ λαλήσει τὸ στόμα μου ἄδικα. » Ὁρᾷς, πῶς τῆς ἁγίας Τριᾶδος μέμνηται· Ζῆ Κύριος, λέγων τὸν Υἱόν· καὶ, « Ὁ Παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν, » τὸν Πατέρα· Πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν βίᾳ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Χριστοῦ γὰρ ἐστὶν εὐδοκία τὸ Πνεῦμα· καὶ ὥσπερ ἐκ τῆς εὐδοκίας διὰ τῶν ῥινῶν τὸ μύρον γινώσκεται, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος Χριστός. Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Καὶ οἱ ἀπόστολοι Χριστοῦ εὐδοκία ἦσαν, καὶ εἰσὶν· ἐπειδὴ καὶ ναοὶ τοῦ Πνεύματός εἰσι. Λέγει γὰρ Παῦλος· « Οὐκ οἴσαστε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναοὶ τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστί, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶ ἑαυτῶν. Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. »

qui in vobis est, quem habetis a Deo; et non estis vestri? Deum igitur in corpore vestro glorificate ».

8. *Ἀνόμοιος.* Εἰ ἄλλως κτίζει ὁ Θεός, καὶ ἄλλως γεννᾷ, σύνθετός ἐστιν; Ὁρθ. Σύνθετος μὲν οὐκ ἐστὶ· μὴ γὰρ γένοιτό μοι εἰπεῖν ἰδοσθᾶναι δὲ γεννᾷ, καὶ ἐντολῇ κτίζει. Εἰ δὲ ὡς κτίζει, οὕτως καὶ γεννᾷ, τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστίν. Ἀνόμ. Καὶ πάν. Ὁρθ. Ἐκτίσει δὲ τὸν κύνα· τὸλμησον εἰπεῖν τὸν κύνα ἐκ γαστρὸς γεγεννησθαι, καὶ ἄλλο τι τῶν κτισμάτων. Ἐγὼ γὰρ λέγω, ὅτι καὶ τὸν κύνα καὶ πάντα τὰ ἄλογα μετὰ καὶ πάσης τῆς ἄλλης κτίσεως ἔκτισεν ὁ Θεός· Εἰπέ καὶ αὐτός, ὅτι καὶ ἐκ γαστρὸς αὐτὰ ἐγέννησεν, εἰπερ ὡσαύτως κτίζει καὶ γεννᾷ. Ἀνόμ. Ἄλλως οὖν κτίζει, καὶ ἄλλως γεννᾷ; Ὁρθ. Καὶ πάν. Ἀνόμ. Οὐκ ἐστὶν ἀσύνητος; Ὁρθ. Οὐκ εἴπω, οὐκ ἐστὶν ἀσύνητος (57), ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸ ἀσυνητόν ἐστιν· ἄλλως δὲ γεννᾷ καὶ ἄλλως κτίζει.

9. *Ἀνόμ.* Πῶς οἶδ' ἐγώ; Ὁρθ. Ὁ νοῦς ὁ ἐν ἡμῖν, ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγωνός, οὐκ ἐστὶν ἀσύνητος; καὶ ἄλλως γεννᾷ λόγον, καὶ ἄλλως κτίζει, καὶ κτίζει. Ἀνόμ. Πῶς ἄλλως γεννᾷ καὶ ἄλλως κτίζει; καίτοιγε ὁ νοῦς οἷς κτίζει, καὶ γεννᾷ. Ὁρθ. Ψεύδους· γεννᾷ γὰρ ἐξ αὐτοῦ λόγον, κτίζει δὲ ἐξ ὕλης οἰκίαν, πλοῖον, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνόμ. Οὐκοῦν καὶ Θεός ἐξ ὕλης κτίζει; Ὁρθ. Τὰ μὲν ἐξ ὕλης, τὰ δὲ, μὴ ὄντα, ὑπεστήσατο. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Τὴν ὕλην καὶ τοὺς

⁵⁵ Joel. II, 28. ⁵⁷ Matth. XVI, 20. ⁵⁸ Job XXVII, 2-4. ⁵⁹ I Cor. XII, 3. ⁶⁰ I Cor. VI, 19-20.

(55) Regius et Palat. ἀλλὰ τῆς οὐσίας. Felc. ἀλλὰ τῆς θείας.

(56) Reg. et Palat. τῆς πνοῆς μου ἐν βίᾳ οὕτως.

Mox idem. μὴ λαλήσαι.

(57) Palat. οὐκ εἶπον, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀσ.

οὐρανοὺς καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐξ οὐδενὸς ὑπεστήσατο. A sunt ejusmodi. *Anom.* Num igitur etiam Deus condidit ex materia? *Orth.* Quaedam ex materia, quaedam rursus, cum non essent, fecit ut existerent. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Materiem et caelos et angelos fecit ut ex nihilo existerent. Voluntas autem concurrentem potestatem nacta, fecit ut existeret quidquid libuit: mortalia vero animantia ex materia condidit. *Anom.* Hoc admitto. *Orth.* Filium vero nonne ais simplicem esse et compositionis expertem? *Anom.* Etiam. *Orth.* An igitur quod a Filio conditum est, ex eo quoque genitum ais? *Anom.* Minime. *Orth.* Si, quoniam Pater est simplex, idcirco quod a Patre conditum est etiam genitum dicis, nempe quod genitum est, etiam creatum est: at Filius quoque est simplex: ergo quod creavit, etiam genuit: et Pater comperietur esse Filii quidem pater, rerum vero creatarum avus. *Anom.* Sed quod est genitum a Patre, etiam est creatum: quod autem creatum est a Filio, est creatura. *Orth.* Nonne quoniam simplex est Deus, idcirco quod ab eo creatum est, etiam genitum esse: et quod ab eo genitum est, etiam creatum esse vis? Sin minus, quomodo sentis? *Anom.* Sane. *Orth.* Ergo et quod creatum est a Filio, est etiam genitum, utpote qui sit compositionis expers: vel etiam si Pater est compositionis expers, non idcirco tamen quod ab eo genitum est, creatum est: nec quod ab eo creatum est, genitum est, etiamsi sit ipse compositionis expers. At Filius genitus est a Patre: non igitur creatus. *Anom.* Pater est auctor Filii, Filius auctor rerum conditarum. *Orth.* Annon Pater quoque est rerum conditarum auctor? *Anom.* Est sane, sed per Filium. *Orth.* Sed omnino ponis, eum quoque auctorem esse rerum creatarum? *Anom.* Certe. Omnia enim sunt ex Deo. *Orth.* Sunt igitur ab eo etiam genita omnia, canes, corvi, vultures, quidquid 413 denique creatum est, sive rationis particeps, sive rationis expers. *Anom.* Dixi hæc condita esse per Filium: solus autem Filius, nullo intermedio genitus est, id est creatus.

9. *Orth.* Ἐπειδὴ μόνος ἐκ μόνου, διὰ τούτο καὶ C γέννημα λέγεις αὐτὸν καὶ κτίσμα; ἢ πῶς; *Ἀνόμ.* Ναί. *Orth.* Τὰ δὲ (60) ἄλλα πάντα, ἐπειδὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένοντο, κτίσματά εἰσιν, οὐκ ἔτι δὲ καὶ γεννήματα; *Ἀνόμ.* Οὕτως. *Orth.* Ἡ μεσιτεία τοίνυν τοῦ Υἱοῦ ἡλάττωσε τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνέργειαν. *Ἀνόμ.* Διὰ τί; *Orth.* Ὅτι, μόνος μόνον γεννῶν, ὥσαύτως καὶ γεννᾷ καὶ κτίζει. Μεσιτεύοντος δὲ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἔτι τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστὶ καὶ, ὡς φαίνεται, ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ πάσης ὁμοῦ τῆς κτίσεως, ἐγεννήθη ὁ Υἱός. *Ἀνόμ.* Διὰ τί; *Orth.* Ἐμελλε γὰρ (61) ἅπαντα τὰ κτίσματα γεννήματα αὐτοῦ εἶναι, εἰ μὴ ἐγεννήθη ὁ Υἱός. *Ἀνόμ.* Ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐκτίσθημεν; *Orth.* Καὶ πάνυ. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθημεν, ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ οὐκ ἐκτίσται. *Ἀνόμ.* Αὐτὸς D λέγει: «Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ.» *Orth.* Καὶ αὐτὸς λέγει: «Ὁρῶσαν χειρὰς μου καὶ πόδας μου, καὶ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἐαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον.» *Ἀνόμ.* Τί

413 denique creatum est, sive rationis particeps, sive rationis expers. *Anom.* Dixi hæc condita esse per Filium: solus autem Filius, nullo intermedio genitus est, id est creatus. 9. *Orth.* Idcircone eum esse dicis et genitum et creatum, quia solus est a solo? aut quomodo id accipis? *Anom.* Etiam. *Orth.* Cætera autem omnia, quoniam per Filium facta sunt, creata quidem sunt, genita vero non item? *Anom.* Ita est. *Orth.* Interventio igitur Filii imminuit Patris in agendo efficacitatem. *Anom.* Quamobrem? *Orth.* Quia solus solum gignens, itidem et gignit et creat. Filio vero interveniente, quod creat, non sane gignit; et, ut videtur, principatum et potestatum, rerum denique omnium creatarum damno, genitus fuerit Filius. *Anom.* Quamobrem? *Orth.* Quoniam nisi genitus fuisset Filius, quæcunque ab eo creata, essent etiam genita. *Anom.* Annon igitur per Filium creati sumus? *Orth.* Sane vero. Sed nos quidem per Filium creati sumus, Filius vero ex Deo genitus est, non autem creatus. *Anom.* Ipse dicit: «Dominus creavit me, initium viarum suarum⁹¹.» *Orth.* Ipse quoque dicit: «Foderunt manus meas et pedes meos, et partiti sunt vestimenta mea sibi, et super

⁹¹ Prov. viii, 22.

(58) Ἡ deest in Palatino et Regio.

(59) Mss., τίθη. Infra, κύνας deest in Palatino.

(60) Δέ deest in Palatino.

(61) Palat. et Reg., Ἐμελλομεν γὰρ ἅπ.

vestem meam miserunt sortem ⁹¹. » *Anom.* Quid simile inter se habent, « creavit me, » et « foderunt manus meas et pedes? » *Orth.* Quemadmodum id, quod in cruce futurum erat, enuntiavit, ut si jam factum fuisset : ita quod futurum erat in incarnatione, dixit, ac si jam fuisset factum. Itaque non dixit, Dominus creavit me ante initium viae, sed quoniam aliorum via perdita erat, futurus autem nobis erat qui via recens et vivens esset, propterea dicit : « Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua. » *Anom.* « Ante saeculum fundavit me, » inquit, « antequam terram faceret ⁹². » *Orth.* Dic tu quoque : « Quadraginta annos nondum habes ⁹³, » et ante saeculum fundatus es? ut audias, « Amen, amen dico tibi, antequam saecula existerent, ego sum ⁹⁴. » *Anom.* An erat ipsius incarnatio, antequam existerent saecula? *Orth.* Imo, quod ad Dei praesentiam attinet, passio ipsa : adeo ut dixerit : « Foderunt manus meas et pedes meos, et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto ⁹⁵. » *Anom.* At istud non est dictum ante saeculum, verum Davidis temporibus. *Orth.* Dictum quoque est a temporibus filii Davidis, nempe Salomonis : « Dominus creavit me. » *Anom.* Sed dictum est : « Ante saeculum fundavit me. » *Orth.* Nempe quoniam, « ante saeculum erat absconditum hoc mysterium, » ut inquit Paulus, « quod nunc manifestatum est filiis hominum. » Quod autem ille sit illud ipsum, quod ante saecula fundatum est, audi ex eodem Paulo, alibi dicente : « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus ⁹⁷ : » praeter eum videlicet, qui dicit : « Ante saeculum fundavit me. » Christus autem Jesus, Deus Verbum tunc vocatus est, ex quo Verbum factum est caro, et dictum fuit ab angelo : « Vocabis nomen ejus Jesum ⁹⁸. » Itaque illud, « Dominus creavit me, » et, « Ante saeculum fundavit me, » de ipsius incarnatione dictum est, mysterio scilicet illo vere ante saecula abscondito.

40. *Anom.* Sed quomodo potest ita genuisse ex sua ipsius hypostasi, ut nihil sit perpeusus? *Orth.* Illud, *quomodo potest*, ne investiga : illud vero, *ex hypostasi*, a nobis ostensum est. *Anom.* Quomodo ostensum est? *Orth.* Ostensum est non esse quiddam creatum. Quod autem non est creatum, aut est ingenuitum aut genitum, aut procedens ut ex auctore sive causa. Non est autem ingenuitum, cum sit Filius genitus : ergo est ex hypostasi. *Anom.* Et quomodo potest esse ex hypostasi? *Orth.* Nisi sit ex hypostasi, aut est creatum quidpiam, aut ingenuitum : non est **414** autem ingenuitum, cum sit Filius : non est creatum quidpiam : nec enim mandavit et factus est : sed ex utero ipsum genuit : est igitur ex hypostasi, non autem ex nihilo, sicut ea quae per mandatum existerunt. *Anom.* Rursum igitur ute-

A ὁμοιον, « ἐκτίσας με, » καὶ, « ὥρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας ; » *Orth.* Ὡς ἦδη γεγενηὸς ἔλεγεν· οὕτως τὸ μέλλον ἐπὶ τῆς σαρκώσεως, ὡς ἦδη γεγενηὸς ἔλεγεν. Ἀμέλει γοῦν οὐκ εἶπε· Κύριος ἐκτίσας με πρὸ ἀρχῆς ὁδοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπολλυμένη ἦν ἡ ὁδὸς τῶν ἄλλων, ἐμελλε δὲ ἡμῖν γίνεσθαι ὁδὸς πρόσφατος καὶ ζῶσα, διὰ τοῦτο λέγει· « Κύριος ἐκτίσας με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » *Anom.* « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώσαί με, » λέγει, « πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι. » *Orth.* Εἰπέ καὶ σὺ· « Τεσσαράκοντα ἔτη οὕτω ἔχεις, » καὶ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώσῃς ; ἢ ἀκούσῃς ; « Ἀμήν, ἀμήν λέγω σοι, πρὸ τοῦ τοῦ αἰῶνος γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » *Anom.* Καὶ ἦν αὐτοῦ ἡ σάρκωσις πρὸ τῶν τοῦ αἰῶνος γενέσθαι ; *Orth.* Τῇ προγνώσει καὶ αὐτὸ τὸ πάθος· ὥστε λέγειν αὐτόν· « Ὁρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας, καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμα μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » *Anom.* Ἄλλ' οὐ πρὸ τοῦ αἰῶνος τοῦτο ἐλέγχθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων Δαβὶδ. *Orth.* Καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, τοῦτέστι Σολομῶνος, τὸ, « Κύριος ἐκτίσας με, » εἰρηγεται. *Anom.* Ἀλλὰ, « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώσαί με, » εἰρηγεται. *Orth.* « Πρὸ, » γὰρ « τοῦ αἰῶνος τὸ μυστήριον τοῦτο ἀποκεκρυμμένον ἦν, » ὡς ὁ Παῦλος λέγει, « ὃ νῦν ἐφανερώθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ ὅτι αὐτός ἐστι τὸ πρὸ τῶν αἰώνων θεμελιωθὲν, ἄκουε αὐτοῦ καὶ ἐν ἄλλοις λέγοντος· « Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θείναι παρὰ τὸν καίμενον, ὃς ἐστι Χριστὸς Ἰησοῦς, » τὸν λέγοντα· « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώσαί με. » Χριστὸς δὲ Ἰησοῦς ἐκτοτε C Θεὸς Λόγος κέκληται, ἐξ οὗ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ ἐλέγχθαι παρὰ τοῦ ἀγγέλου· « Καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. » Τὸ ἄρα, « Κύριος ἐκτίσας με, » καὶ, « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώσαί με, » περὶ τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ εἰρηγᾶται, τοῦ ἀληθῶς πρὸ τῶν αἰώνων ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου.

10. *Anom.* Καὶ πῶς δύναται γεννηθῆαι ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ μὴ παθεῖν ; *Orth.* Τὸ, πῶς δύναται, μὴ ἐξέταξε· τὸ δὲ, ἐκ τῆς ὑποστάσεως, δίδεικται. *Anom.* Πῶς δίδεικται ; *Orth.* Ὅτι οὐκ ἐστὶ κτίσμα, δίδεικται. Τὸ δὲ μὴ ὄν κτίσμα, ἡ ἀγέννητόν ἐστιν, ἡ γεννητόν, ἡ ἐκπορευτόν ὡς ἐξ αἰτίου. Ἀγέννητος δὲ οὐκ ἐστίν, ὡς ὄν γεννητός· ἄρα οὖν ἐκ (61') τῆς ὑποστάσεως (62) ἐστίν. *Anom.* Καὶ πῶς δύναται εἶναι ἐκ τῆς ὑποστάσεως ; *Orth.* Εἰ μὴ ἐστίν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἡ κτίσμα ἐστίν, ἡ ἀγέννητος· ἀγέννητος δὲ οὐκ ἐστίν, ὡς ὄν κτίσμα οὐκ ἐστίν· οὐ γὰρ ἐνετεῖλατο, καὶ ἐγένετο· ἀλλὰ ἐκ γαστρὸς αὐτὸν ἐγέννησεν· ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἄρα, καὶ οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ, καθ' ἅπερ τὰ κατ' ἐντολὴν ὑπάρχοντα. *Anom.* Πάλιν οὖν σύνθετον νομίζεις τὸν Θεόν, γαστέρα λέγων. *Orth.* Μὴ γένοιτο σύνθετον εἰπεῖν τὸν Θεόν ! ἀλλὰ, καθὼς

⁹¹ Psal. xxi, 17-19 ; Matth. xxvii, 35. ⁹² Prov. viii, 22. ⁹³ Joan. viii, 57. ⁹⁴ ibid. 53. ⁹⁵ Psal xxi, 17 ; Lxviii, 22. ⁹⁶ I Cor. iii, 11. ⁹⁷ Luc. i, 31.

(61') Vulg., οὐκ. Edit.

(62) Ἄρα ὄν ἐκ τῆς ὑπ. Palat.

ἀνωτέρω (63) εἶπον, τὴν γαστέρα, ἣν εἶπεν ἡ Γραφή, ἅρ-
του Θεοῦ, ἐγὼ τὸ γεννητικὸν τῆς ὑποστάσεως νοῦ. Καὶ
γὰρ καὶ ἐφ' ἡμῶν κέχρηται, ὡς προαποδείκνυται, ἡ
Γραφή τῇ συνθηκῇ ταύτῃ, λέγουσα· « Ἀπὸ τοῦ κό-
βου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠνείσησα-
μεν, καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτηρίας. » Ἐν γαστρὶ λέ-
γων, οὐχὶ τὴν σωματικὴν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ὑποστάσει.
'Ανόμ. Παρ' ὀλίγον με πείθεις ὁμοουσιαστὴν γενέ-
σθαι. Ὁρθ. Δώσω (64) σοὶ ὁ Θεὸς Χριστιανὸν γενέ-
σθαι· ὅταν γὰρ ὁμολογήσῃς ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ
Πατρὶ, τότε Χριστιανὸς ἐγένου.

substantialista. *Orth.* Utinam det tibi Deus, ut Christianus evadas. Tunc enim Christianus fueris, cum confessus fueris Filium esse Patri consubstantialem.

11. 'Ανόμ. Ὁμοούσιον εἶ ἐτι; θέλω γὰρ καὶ τοῦτο
μαθεῖν. Μὴ ὁ αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς καὶ Πατήρ; Ὁρθ.
Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! 'Ανόμ. Τί οὖν ἐστίν; ἀληθῶς γὰρ
θέλω μαθεῖν. Ὁρθ. Ὁμοούσιόν ἐστιν, ὃ τὸν αὐτὸν
ἐπιδέχεται λόγον τῆς οὐσίας· ὅσον ἄνθρωπος ἀνθρώ-
που οὐδὲν διαφέρει, καθὼς ἄνθρωπός ἐστιν· ἄγγελος
ἀγγέλου οὐδὲν διαφέρει, ἥ ἄγγελός ἐστιν· οὕτω καὶ
Θεὸς Θεοῦ οὐδὲν διαφέρει, ἥ Θεός ἐστιν. 'Ανόμ. Οὐδὲν
οὖν διαφέρει ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ (65); Ὁρθ. Ἐν τῷ
Θεῷ καὶ Πατέρα εἶναι, οὐ· ἐν τῷ Πατέρα καὶ Υἱὸν
εἶναι, ναί· ὅτι ὁ μὲν ἐγέννησεν, ὁ δὲ γεννᾶται· καὶ
τοῦτό ἐστι τὸ ὁμοούσιον. 'Ανόμ. Ἐν οὐδενὶ οὖν ἄλλῳ
διαφέρει ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ; Καίτοι γέγραπται· « Τί
με λέγεις ἀγαθὸν εἶναι; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ
Θεός. » Ὁρθ. Οὐκ ἐστὶν οὖν ἀγαθὸς ὁ Υἱός; 'Ανόμ.
Αὐτὸς εἶπε· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ
μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ὁρθ. Ὁρᾷς, ὅτι καλῶς εἶπον, ὅταν
ὁμολογήσῃς ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, τότε Χριστι-
ανὸς γίνῃ; 'Ανόμ. Ἐγὼ πιστεύω, ὅτι Χριστιανὸς εἰμι.
'Ὁρθ. Χριστιανὸς εἰ ἦς (65'), οὐκ ἔλεγες, ὅτι ἀγαθὸς
οὐκ ἐστὶν ὁ Υἱός. 'Ανόμ. Οὐκ εἶπον, ὅτι ἀγαθὸς οὐκ
ἐστίν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς εἶπεν· « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ
Θεός. » Ὁρθ. Καὶ διαφέρειν λέγεις τὸν Πατέρα ἐν τῇ
ἀγαθότητι, τοῦ Υἱοῦ; 'Ανόμ. Αὐτὸς εἶπε· « Τί με
λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. »
'Ὁρθ. Οὐκ εἶπε· Μὴ με λέγε ἀγαθόν, ἀλλὰ, « Τί με
λέγεις ἀγαθόν; » 'Ανόμ. Καὶ τίς ἡ διαφορὰ τοῦ, Μὴ
με λέγε ἀγαθόν, καὶ τοῦ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; Ὁρθ.
Πολλή. 'Ανόμ. Ποία; Ὁρθ. Τὸ, Μὴ με λέγε ἀγαθόν,
ἄρνησις ἐστὶν ἀγαθότητος· τὸ δὲ, « Τί με λέγεις ἀγα-
θόν; » ἀντὶ τοῦ, ἵνα τί με λέγεις ἀγαθόν, μὴ ὁμολο-
γῶν με Θεόν; ὡς τὸ, « Τί δὲ με καλεῖτε, Κύριε, Κύ-
ριε, καὶ οὐ ποιεῖτε, ὅς λέγω; » Ἐπειδὴ ὡς ἀνθρώπου
φιλοῦ αὐτῷ προσῆλθεν, ἀπλῶς διδάσκαλον ὀνομάζων,
διὰ τοῦτο λέγει· « Τί με λέγεις ἀγαθόν, μὴ πιστεύων,
ὅτι Θεός εἰμι; » Οὐδεὶς γὰρ ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. »
'Ανόμ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἀγαθὸς ἐστίν, ἀλλ' οὐχ
οὕτως ἀγαθός, ὡς ὁ Πατήρ. Ὁρθ. Καίτοι οὐκ εἴρηται,
οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Πατήρ· ἀλλ'· « Οὐδεὶς ἀγα-
θός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Πῶς δὲ καὶ διαφέρειν λέγεις
τὴν ἀγαθότητα τοῦ Πατρὸς τῆς ἀγαθότητος τοῦ Υἱοῦ;

'' Isa. xxvi, 18. ' Marc. x, 18. ' Luc. vi, 46.

(63) Sic Reg. et Palat. Editi vero male, ἀνω-
τέρων.

(64) Reg. et Palat. δώσει.

A rum dicens, existimas Deum esse compositum.
Orth. Absit, ut Deum dicam esse compositum!
sed, ut superius dixi, utri nomine, quod Scri-
ptura Deo tribuit, generatricem vim hypostaseos
ipsius intelligo. Nam de nobis etiam agens Scri-
ptura, sicut prius demonstratum est, ita loqui con-
suevit, ut cum inquit : « A timore tui, Domine, in
utero concepimus et parturivimus, et peperimus
Spiritus salutis ». In utero dicens, non intelli-
git corporeum uterum, sed in ipsa hypostasi. *Anom.*
Parum abest, quin mihi persuadeas ut fiam con-

11. *Anom.* Quid est istud consubstantiale? volo
enim id quoque discere. Num idem est Filius, qui
et Pater? *Orth.* Absit ut hoc dicam! *Anom.* Quid
est igitur? vere enim id discere cupio. *Orth.* Con-
substantiale est, quod eandem substantiæ rationem
recipit, ut homo ab homine nihil differt, quatenus
homo est : et angelus ab angelo, quatenus angelus
est : ita et Deus a Deo nihil differt, quatenus Deus.
Anom. Nihil igitur differt Pater a Filio? *Orth.* Ne-
quaquam sane differt in eo quod Deus et Pater sit,
sed in eo quod sit Pater et Filius : quoniam ille
quidem genuit, hic vero genitus est ; hoc est igitur
quod vocamus consubstantiale. *Anom.* Nulla igi-
tur alia re differt Pater a Filio? Atqui scriptum
est : « Quid me dicis bonum esse? Nemo bonus
nisi unus Deus. » *Orth.* Filius igitur non est bon-
us? *Anom.* Ipse dixit : « Quid me dicis bonum?
Nemo bonus, nisi unus Deus. » *Orth.* Viden' ut
recte dixerim, tunc fore te Christianum, cum fas-
sus fueris Filium esse Patri consubstantialem?
Anom. Credo me Christianum esse. *Orth.* Si Chri-
stianus esses, non negares Filium esse bonum.
Anom. Bonum non esse non dixi, sed eum dixisse:
« Nemo bonus, nisi unus Deus. » *Orth.* Bonitate
igitur dicis differre Patrem a Filio? *Anom.* Ipse
dixit : « Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi
unus Deus. » *Orth.* Non dixit, Ne me bonum di-
cito; sed, « Quid me dicis bonum? » *Anom.* Quæ-
nam vero differentia est inter illud, Ne me bonum
dicito, et illud, Quid me dicis bonum? *Orth.* Ma-
gna. *Anom.* Quænam? *Orth.* Illud, Ne me dicito
bonum, bonitatem tollit : istud vero, « Quid me
dicis bonum? » perinde est atque, Quorsum me
dicis bonum, nec me confiteris Deum esse? ut et
illud : « Quid me vocatis, Domine, Domine, nec
facitis quæ dico? » Quoniam igitur ille ut nudum
hominem adiit ipsum, Magistrum simpliciter voca-
us, propterea inquit : « Quid me bonum dicis, »
non credens quod sim Deus? « Nemo enim bonus,
nisi unus Deus. » *Anom.* Dicimus et nos, ipsum
bonum esse, sed non ita bonum, ut bonus est Pa-

(63) Τοῦ Υἱοῦ δεest in Palatino. Ibid., ἐν τῷ Θεῷ
καὶ Πατέρα εἶναι. Editi, ἐν τῷ Θεῷ καὶ Θεὸν εἶναι.

(65') Vulg., ἦς. Edit.

ter. *Orth.* Atqui non dixit, Nemo bonus, nisi unus Pater, sed, « Nemo bonus est, nisi unus Deus. » Tu vero cur dicis differre bonitatem Patris a bonitate Filii? Num igitur existimas quidpiam mali immistum esse bonitati Filii, eoque a bonitate Patris differre? *Anom.* Absit! non dico malitiæ quidpiam immistum esse bonitati Filii, verum Patris bonitatem differre a Filii bonitate. *Orth.* Sed

A Ἄρα μὴ μεμίσχαι πονηρίαν τῇ ἀγαθότητι τοῦ Υἱοῦ νομίζεις, καὶ διὰ τοῦτο διαφέρειν τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα; Ἀνόμ. Μὴ γένοιτο! οὐ λέγω μεμίσχαι πονηρίαν τῇ τοῦ Υἱοῦ ἀγαθότητι, ἀλλὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα διαφέρειν τῆς τοῦ Υἱοῦ. Ὁρθ. Ἀλλὰ ἀγαθότης ἀγαθότητος οὐδὲν διαφέρει, ἢ ἀγαθότης ἐστίν.

bonitas a bonitate nihil differt, quatenus est bo-

12. *Anom.* Annon vero Dei bonitas differt ab ea bonitate, quæ in nobis est? *Orth.* Nempe alia quædam est in nobis bonitas, quam Deus ipse. *Anom.* Judæi igitur et Græci habentne Deum in sese? *Orth.* Imo ne is quidem Deum habet in sese, qui simpliciter dicitur Christianus: sed is demum habet, qui corpus suum affixit et in servitute

415 redegit, ut possit dicere: « An experimentum queritis ejus qui in me loquitur, Christi? » Qui enim talis est, audit a Christo: « Bonus homo de bono thesauro cordis profert bona ». *Anom.* Si bonus est homo, qui ex suo corde bona profert, quomodo nemo bonus est, nisi unus Deus? *Orth.* Quoniam Deus non est bonus participatione bonitatis, sed est ipsa bonitas: homo vero bonitatis participatione bonus est. *Anom.* Annon angeli sunt natura boni? *Orth.* Natura, nequaquam: participatione, plane. Nam quod natura bonum est, non mutatur, quantum ad id, quod est natura. *Anom.* Exempli causa? *Orth.* Homo natura non mutatur (neque enim sit aliud natura); sed studio et moribus mutatur: siquidem eundem modo bonum, modo malum videbis: ut Paulum, modo quidem persecutorem, modo vero Evangelii præconem; et eundem modo Christi discipulum, modo proditorem, ut Judam: et angelos, modo quidem malos, modo vero bonos. *Anom.* Num vero angeli, modo mali, modo boni? *Orth.* Scriptura inquit: « Et enim si angelis, qui peccarunt, non pepercit ». At si peccarunt, certe exiderunt bonitate. In universum denique condita res omnis Deo digna, et est et dicitur bona ob participationem bonitatis: Deus vero, qui bonus est natura, est ipsa bonitas; quamobrem etiam nemo bonus, nisi unus Deus. *Anom.* Ergo Filius bonus est, ut Pater? *Orth.* Sane quidem. *Anom.* Ecqui dici potest: « Nemo bonus, nisi unus Deus, » si Filius et Pater, boni? *Orth.* Pater et Filius sunt unus Deus, non hypostasi, sed eadem substantiæ ratione: ut omnes homines sunt unus in Christo, non hypostasi, sed ratione substantiæ, et ob concordiam. *Anom.* Enimvero annon aliud est substantia, aliud hypostasis? *Orth.* Aliud et aliud, non tamen ut res. *Anom.* Ergo compositio invenietur. *Orth.* Aliud et aliud dixi, non tamen ut rém

12. Ἀνόμ. Οὐ διαφέρει ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης τῆς ἐν ἡμῖν ἀγαθότητος; Ὁρθ. Ἔστι (65") γὰρ ἐν ἡμῖν ἀγαθότης ἄλλη τις παρ' αὐτὸν τὸν Θεόν. Ἀνόμ. Οἱ Ἰουδαῖοι οὖν καὶ Ἕλληνες τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσιν; Ὁρθ. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ ἀπλὸς λεγόμενος Χριστιανὸς ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐκείνος ἔχει ὁ ὑποπιάσας τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγήσας, ὥστε δύνασθαι λέγειν· Ἐπαῖ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἀκούει παρὰ τοῦ Χριστοῦ· Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας προσφέρει τὰ ἀγαθὰ. Ἀνόμ. Εἰ ἐστὶν ἀγαθὸς ἄνθρωπος ὁ προσφέρων ἐκ τῆς καρδίας τὰ ἀγαθὰ, πῶς οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός; Ὁρθ. Ὅτι ὁ Θεὸς οὐ κατὰ μετοχὴν ἀγαθότητός ἐστιν ἀγαθός, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἀγαθότης· ὁ δὲ ἄνθρωπος μετοχῇ ἀγαθότητός ἐστιν ἀγαθός. Ἀνόμ. Καὶ οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶν ἀγαθοὶ τῇ φύσει; Ὁρθ. Τῇ φύσει, οὐ μετοχῇ, καί. Τὸ γὰρ ὃν τῇ φύσει ἀγαθόν, ὃ ἐστὶ τῇ φύσει, οὐ τρέπεται. Ἀνόμ. Οἶόν τι; Ὁρθ. Ἀνθρώπος τῇ φύσει οὐ τρέπεται· οὐ γὰρ γίνεται ἄλλο τι τῇ φύσει· τῇ δὲ προαιρέσει τρέπεται· τὸν γὰρ αὐτὸν εἶπε ποτὲ πονηρόν, ποτὲ ἀγαθόν· ὡς Παῦλον, ποτὲ μὲν διώκτην, ποτὲ δὲ εὐαγγελιστήν· καὶ τὸν αὐτὸν ποτὲ μαθητὴν, ποτὲ προδότην (66), ὡς τὸν Ἰούδαν· καὶ ἄγγελους, ποτὲ μὲν πονηροὺς, ποτὲ δὲ ἀγαθοὺς. Ἀνόμ. Καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι ποτὲ πονηροὶ, καὶ ποτὲ ἀγαθοί; Ὁρθ. Ἡ Γραφὴ εἶπεν· Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἀμαρτησάντων οὐκ ἐφείσκατο. Εἰ δὲ ἡμαρτον, ὅθλον, ὅτι ἐξέπεσον τῆς ἀγαθότητος. Καὶ καθόλου πᾶσα ἡ ἀξία τοῦ Θεοῦ κτίσις μετοχῇ ἀγαθότητος λέγεται καὶ ἐστὶν ἀγαθὴ· ὁ δὲ Θεὸς, φύσει ὢν ἀγαθός, αὐτός ἐστιν ἀγαθότης· διὸ καὶ οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ἀνόμ. Καὶ ὁ Υἱὸς οὖν οὕτως ἐστὶν ἀγαθός, ὡς ὁ Πατήρ; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Καὶ πῶς δύναται λέγεσθαι ὁ Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός, ὁ Υἱὸς καὶ Πατήρ εἰ Θεός (67); Ὁρθ. Εἰς Θεός Υἱὸς καὶ Πατήρ, οὐ τῇ ὑποστάσει, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ τῆς οὐσίας· ὡς πάντες ἄνθρωποι ἐν Χριστῷ εἰς, οὐ τῇ ὑποστάσει, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας καὶ ταῖς συμφωνίαις. Ἀνόμ. Ἄλλε γὰρ ἐστὶν οὐσία, καὶ ἄλλο ὑπόστασις; Ὁρθ. Ἄλλε καὶ ἄλλο, οὐχ ὡς πρῶγμα. Ἀνόμ. Οὐκοῦν σύνθεσις. Ὁρθ. Ἄλλο καὶ ἄλλο, εἶπον· οὐχ ὡς πρῶγμα ἄλλε καὶ ἄλλο, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι σημαίνουσας τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τι τῆς οὐσίας· ὡς ὁ κόκκος τοῦ σίτου λέγεται, καὶ ἐστὶ σπέρμα καὶ καρπὸς οὐχ ὡς πρῶγμα

* II Cor. xiii. 3. * Matth. xii. 13. * II Petr. ii. 4.

(65") Sensus postulat, ni fallor, ut legatur οὐκ ἐστὶ. EDIT. PATROL.

(66) Καὶ τὸν μαθητὴν, ποτὲ δὲ πονῆ. Palat.

(67) Ita Reg. Editi vero, ὡς ὁ Πατήρ; Ὁρθ. Εἰς Θεός, etc. Mox Felckm. et Reg., ἀλλὰ τῷ ταυτῷ τῆς Palat., τῷ ταυτῆς.

ἄλλο καὶ ἄλλο· ἄλλο δὲ τι σημαίνει τὸ σπέρμα, καὶ
ἄλλο τι καρπός· ὅτι τὸ μὲν σπέρμα τοῦ μέλλοντος
γεωργίου ἐστὶ σπέρμα· ὁ δὲ καρπός τοῦ παρελθόντος
γεωργίου ἐστὶ καρπός.

significat semen, aliud fructus, quoniam semen
præteritæ culturæ fructus.

13. 'Αρόμ. Τί σημαίνει ἡ οὐσία, καὶ τί ἡ ὑπόστασις; 'Ορθ. Ἡ οὐσία τὴν κοινότητα σημαίνει· καὶ εἰ τί ἐστὶν ἴδιον τῆς οὐσίας, τοῦτο κοινόν ἐστι τῶν ὑποστάσεων τῶν ὑπὸ τὴν οὐσίαν· ἡ δὲ ὑπόστασις ἰδιότητα ἔχει, ἥτις οὐκ ἔστι κοινὴ τῶν τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑποστάσεων, μετὰ τοῦ καὶ ἀριθμὸν ἐπιδέχεται. 'Αρόμ. Ἡ γὰρ οὐσία οὐκ ἔχει ἰδιότητα; 'Ορθ. Οὐτε ἰδιότητα ἔχει, μὴ οὖσαν κοινὴν τῶν τῆς οὐσίας ὑποστάσεων· οὐτε ἀριθμὸν πληθυντικὸν ἐπιδέχεται, μία οὖσα. Τὸ δὲ ἀριθμὸν πληθυντικὸν ἐπιδεχόμενον πάντων ἰδιότητα ἔχει· καὶ τὸ ἔχον ἰδιότητα ἀριθμὸν ἐπιδέχεται. Αὐτὴ γὰρ ἡ ἰδιότης τὸν ἀριθμὸν εἰσάγει. 'Αρόμ. Οὐ νοῶ, ὁ λέγεις· εἰπέ σαφέστερον. 'Ορθ. Λέγεις εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν ἀθάνατον, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀόρατον, καὶ δημιουργόν, καὶ Θεόν (68); 'Αρόμ. Ναί. 'Ορθ. Καὶ τὸν Υἱὸν λέγεις ὁμοίως ἀθάνατον, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀόρατον, καὶ δημιουργόν, καὶ Θεόν; 'Αρόμ. Ναί. 'Ορθ. Ὡς περ οὖν λέγεις τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν ἀθάνατον, ἀφθαρτον, ἀόρατον, δημιουργόν, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεις (69) τὴν αὐτὴν οὐσίαν; 'Αρόμ. Ναί. 'Ορθ. Τὸν Υἱὸν οὐ λέγεις Πατέρα; 'Αρόμ. Οὐ. 'Ορθ. Οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας ἐστὶν ἴδιον τὸ Πατὴρ, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως. 'Αρόμ. Πῶς; 'Ορθ. Ὅτι τὰ μὲν τῆς οὐσίας ἴδια, ὁμοίως εἰσὶ κοινὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τὸ δὲ Πατὴρ οὐ κοινόν· οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας ἴδιον τὸ Πατὴρ, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως. Εἰ δὲ ἄλλο τῆς ὑποστάσεως τὸ ἴδιον, καὶ ἄλλα τῆς οὐσίας ἰδιώματα, οὐ ταυτὸν ἐστὶ σημαίνόμενον οὐσία καὶ ὑπόστασις. 'Αρόμ. Οὐκ ἐστὶν ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον; 'Ορθ. Οὐκ ἐστὶν. 'Αρόμ. Ἔστιν οὖν τῶν δυνάων ἄλλο τι ἀγέννητον; 'Ορθ. Ναί. 'Αρόμ. Τί; 'Ορθ. Γεννητὸν ἐστὶ τὴν πατέρα ἔχον, καὶ ἀγέννητον τὸ μὴ πατέρα ἔχον; 'Αρόμ. Ναί. 'Ορθ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα ἔχει; 'Αρόμ. Οὐ. 'Ορθ. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸ ἀγέννητον· οὐκ ἄρα ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον (70). 'Αρόμ. Ἀλλ' ὁ Πατὴρ καὶ ἀγέννητός ἐστι καὶ ἀγέννητος. 'Ορθ. Οὐδὲ τὸ ἀγέννητον ἴδιον ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ κοινόν ἐστὶ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. 'Αρόμ. Πῶς; 'Ορθ. Ἀγέννητόν ἐστι τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον· ἢ πῶς; 'Αρόμ. Ναί. 'Ορθ. Τὸ δὲ γενεσιουργὸν ἔχον γεννητὸν ἐστίν. Οὐτε δὲ Υἱὸς γενεσιουργὸν ἔχει, οὐτε Πνεῦμα (βέβαιαται γὰρ ἐν γαστρὶ οὐ Υἱὸς, καὶ ἐν στόματι τὸ Πνεῦμα). Οὐκ ἄρα ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον. prium est, sed commune est Patri, Filio, et Spiritui est illud, quod non habet opificem: aut quom est factum, quod habet opificem. At neque Filius n sum enim est, Filium esse ex utero, et Spiritum sa proprium Patris.

14. Ἀνόμ. Τί οὖν ἄλλο ἰδιόν ἐστι τοῦ Πατρὸς εἰ

(68) Palat., καὶ δημιουργὸν Θεόν.

(69) Reg. et Palat., οὕτω καὶ Πατέρα λέγεις.

A aliam et aliam : sed quod hypostasis quidem aliud quiddam significet, aliud vero essentia : ut granum frumenti dicitur, et est tum semen, tum fructus : non ut res alia atque alia ; aliud autem quidem futura cultura semen, fructus vero est

13. *Anom.* Quid significat substantia, quid hypostasis? *Orth.* Substantia significat communitatem. Et si quid est substantiæ proprium, id quoque commune est hypostasisibus, quæ substantiæ subsunt: hypostasis autem proprietatem habet minime communem hypostasisibus ejusdem substantiæ, ac præterea numerum admittit. *Anom.* Annon vero essentia proprietatem habet? *Orth.* Neque proprietatem habet non communem hypostasisibus substantiæ, neque numeri multiplicationem admittit, cum sit una. Quidquid vero numeri multiplicationem admittit, omnino proprietatem habet: et quod proprietatem habet, numerum admittit. Ipsa enim proprietas numerum inducit. *Anom.* Non intelligo quod dicis: planius loquere. *Orth.* Patris substantiam dicis esse immortalem, et incorruptibilem, et invisibilem, et creatricem, et Deum? *Anom.* Etiam. *Orth.* Et Filium similiter dicis immortalem, incorruptibilem, invisibilem, creatorem et Deum? *Anom.* Sane. *Orth.* Sicut ergo Patris substantiam dicis immortalem, incorruptibilem, invisibilem, creatricem, nonne ita et Filii eandem substantiam dicis? *Anom.* Sane. *Orth.* Filium autem num vocas Patrem? *Anom.* Nequaquam. *Orth.* Pater ergo non est proprium quiddam substantiæ, sed hypostaseos. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam quæ propria sunt substantiæ, similiter sunt communia Patri, Filio et Spiritui sancto. Pater autem non est commune quiddam; non est igitur Pater quid proprium substantiæ, sed hypostaseos. Quod si aliud 416 est proprium hypostaseos, et aliæ sunt proprietates substantiæ, non idem significant substantia et hypostasis. *Anom.* At nonne non genitum esse, est Patris proprium? *Orth.* Non est. *Anom.* Estne in rerum natura aliquid aliud ingenuitum? *Orth.* Etiam. *Anom.* Quidnam? *Orth.* Nonne id genitum est, quod patrem habet ingenuitum id, quod patrem non habet? *Anom.* Etiam. *Orth.* Spiritus habetne Patrem? *Anom.* Non. *Orth.* Ergo et ipse est ingenuitus: itaque ingenuitum esse, non est proprium Patris. *Anom.* Sed Pater est et non genitus et non factus. *Orth.* Ne istud quidem, non factum esse, Patris proprium sancto. *Anom.* Quomodo? *Orth.* An non-factum intelligis? *Anom.* Etiam. *Orth.* Illud autem neque Spiritus sanctus habet opificem (ostensanctum ex ore). Itaque factum non esse, non est

14. *Anom.* Quidnam igitur aliud est Patris pro

(70) Palat. fere semper habet ἀγέννητον, et γεννητόν, nisi aliter notetur, et Regius similiter.

prium, si neque non genitum esse, neque non factum, est ipsius proprium? *Orth.* Esse Patrem, est proprium Patris: esse Filium, est proprium Filii: et esse Spiritum sanctum Dei, proprium est Spiritus sancti. *Anom.* Annon vero Pater est spiritus sanctus? *Orth.* Pater quoque est spiritus sanctus, sed non est Spiritus Dei. Itaque hypostaseos Patris proprium est, Pater: nec enim Pater Filius est: et hypostaseos Filii proprium est, Filius: nec enim Filius Pater est: et hypostaseos Spiritus sancti proprium est, Spiritus Dei sanctum esse, neque Spiritus Dei sanctus Pater est aut Filius. Substantia vero est communis Patri, Filio, et Spiritui sancto: est enim similiter immortalis, similiter incorruptibilis, similiter sancta, similiter bona. Et propterea dicimus unam substantiam, tres hypostases. *Anom.* Ubi scriptum est Spiritum sanctum dici Spiritum Dei? *Orth.* Paulus apostolus dicit: « Nemo enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est; ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei ». *Anom.* Spiritum Dei dicit ipsum Deum. *Orth.* Lege Apostolum, ut ipsum hæc dicentem audias: « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se, nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei ». Quis enim scit hominum, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis? ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. »

15. *Anom.* Cur non tres quoque substantias dicimus? *Orth.* Quia dato numero, necesse est proprietatem dari: proprietas vero est alterum quiddam: altera autem substantia constituit ἐτεροούσιον. Quod autem est ἐτεροούσιον, non est similiter immortale, nec similiter incorruptibile, nec similiter sanctum, nec similiter immutabile. At Pater, Filius, et Spiritus sanctus, sunt quiddam similiter immortale, sanctum, immutabile. Una est ergo Patris, Filii, et Spiritus sancti substantia. Quando vero tres hypostases dicimus Patris, Filii, et Spiritus sancti, vere esse dicimus proprietatum differentiam in hypostasi, non autem in substantia. *Anom.* Dicis autem omnino differentiam esse inter Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Hanc differentiam dico, quod qui Pater est, non sit Filius: nec qui Filius est, sit Pater: nec qui Spiritus sanctus est, sit Pater vel Filius: ne, cum audis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, nomina quædam nuda intelligas, sed hypostases, quæ vere sunt et subsistunt, et rursus, cum unam substantiam dicimus, intelligas, id quod nos Patris substantiam esse sentimus ipsum esse Filium, et

A μήτε τὸ ἀγέννητον Ἰδιον αὐτοῦ ἐστὶ, μήτε τὸ ἀγέννητον; *Orth.* Τοῦ Πατρὸς Ἰδιον τὸ, Πατὴρ· τοῦ Ἰδιοῦ Ἰδιον τὸ, Υἱός· τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὸ Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον εἶναι. *Ἀνόμ.* Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐκ ἐστὶ πνεῦμα ἅγιον; *Orth.* Καὶ ὁ Πατὴρ πνεῦμα ἁγίου ἐστίν, ἀλλ' οὐ Πνεῦμα Θεοῦ. Τῆς οὖν ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς Ἰδιον τὸ, Πατὴρ· οὐδαμῶς γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱός· καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ Ἰδιον τὸ, Υἱός· οὐδαμῶς γὰρ ὁ Υἱός Πατὴρ· καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου Ἰδιον τὸ εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ ἁγίου· οὐδαμῶς δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον, Πατὴρ ἢ Υἱός. Ἡ δὲ οὐσία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, κοινὴ· ὁμοίως γὰρ ἀθάνατος, ὁμοίως ἀφθαρτος, ὁμοίως ἁγία (71), ὁμοίως ἀγαθὴ. Καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν μίαν οὐσίαν, τρεῖς ὑποστάσεις. *Ἀνόμ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι τὸ Πνεῦμα, Θεοῦ λέγεται; *Orth.* Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγει· « Οὐδεὶς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ». *Ἀνόμ.* Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ λέγει αὐτὸν τὸν Θεόν. *Orth.* Ἀνάγνωθι τὸν Ἀπόστολον, ἵνα ἀκούσῃς λέγοντος οὕτως· « Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ τὸ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἤτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ἡμῖν δὲ καὶ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. »

C 15. *Ἀνόμ.* Διὰ τί δὲ μὴ καὶ τρεῖς οὐσίας εἰπωμεν; *Orth.* Ὅτι ἀνάγκη τῷ ἀριθμῷ τὴν ἰδιότητα δοθῆναι· ἡ δὲ ἰδιότης ἐτερότης· ἡ δὲ ἐτερότης τῆς οὐσίας ἐτεροούσιον (72) ποιεῖ· τὸ δὲ ἐτεροούσιον οὐχ ὁμοίως ἐστὶν ἀθάνατον, οὐχ ὁμοίως ἀφθαρτον, οὐχ ὁμοίως ἅγιον, οὐχ ὁμοίως ἀρεπτον. Ὅμοιως δὲ Πατὴρ καὶ Υἱός καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀθάνατον, ἅγιον, ἀρεπτον. Μία ἄρα οὐσία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν δὲ λέγωμεν τρεῖς ὑποστάσεις Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ἀληθὲς εἶναι λέγομεν τῶν ἰδιοτήτων τὴν διαφορὰν ἐν τῇ ὑποστάσει, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ. *Ἀνόμ.* Λέγεις δὲ ὅπως διαφορὰν ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; *Orth.* Τὴν διαφορὰν ταύτην λέγω, τὸ τὸν Πατέρα μὴ εἶναι Υἱόν, μὴδὲ τὸν Υἱὸν Πατέρα· μὴδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα ἢ Υἱόν· ἵνα μὴ ὀνόματα φιλά νομίσης ἀκούων Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ὑποστάσεις ἀληθῶς ὁσας καὶ ὁρεστώσας· ὅταν δὲ λέγωμεν μίαν οὐσίαν, ὅτι ὅπερ ἂν νοήσωμεν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν, τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱός, τοῦτο καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Πνεῦμα· περὶ οὗ αὐτὸς ὁ Υἱός εἶπεν· « Οὐ γὰρ ἐστε ὁμοῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὁμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ διὰ τοῦτο

* 1 Cor. II, 11. * ibid. 9, 10.

(71) Ὅμοιως ἁγία ἀνέστ. a Palat.

(72) Sic Regius et Palatinus. Editi vero, ἐτεροούσιον.

εἰρηται· « Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός· » ἀγαθὸς ὁ
 ὄντος τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος, οὐ μετοχῇ ἀγαθότητος, ἀλλ' οὐσίας ταυτότητι.
 Ἀνόμ. Ἀγαθὸν γὰρ λέγεις καὶ τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Ὁ
 προφήτης Δαβὶδ λέγει· « Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν
 ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ. » Ἀνόμ. Καὶ ἄνθρωποι
 λέγονται ἀγαθοί. Ὁρθ. Ναί, ἀλλὰ μετοχῇ ἀγαθότητος.
 Ἀνόμ. Καὶ τὸ Πνεῦμα λέγω. Ὁρθ. Δύναται οὖν καὶ
 ἀποβαλεῖν τὴν ἀγαθότητα, ὡς ὁ Ἰούδας, καὶ ὡς ὁ διά-
 βολος; Ἀνόμ. Ἐὰν θελήσῃ, ναί. Ὁρθ. Μὴ μοι εἰη κατ-
 ἔναντι Κυρίου ἀσεβῆσαι, ὥστε καὶ εἰς νοῦν τοῦτο λαβεῖν!
 Sane, sed participatione bonitatis. Anom. Spiritum
 bonitatem abjicere, ut Judas, ut diabolus? Anom. Sane, si quidem velit. Orth. Absit! ut coram Deo
 sic blasphemem, ut hoc mihi vel in mentem veniat.

16. Ἀνόμ. Οὕτως οὖν ἀγαθὸν λέγεις τὸ
 Πνεῦμα, ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Ὁρθ. Καὶ
 πάν· καὶ γὰρ αὐτὸ οὐ μετοχῇ ἀγαθότητος ἀγαθὸν
 ἐστίν, ἀλλ' αὐτοαγαθὸν, ἡγουν (75) ἀγαθότης, ἐστίν.
 Ἀμέλει Ματθαῖος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει εἰρηχέ-
 ναι τὸν Κύριον· « Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴ-
 δατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω
 μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δώσει ἀγαθὰ τοῖς
 αἰτοῦσιν αὐτόν; » ὁ δὲ Λουκᾶς· « Εἰ οὖν ὑμεῖς,
 πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς
 τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος δώ-
 σει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; » Ἀκούεις,
 εἰ ὅτα ἔχεις, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ταυτὸν γινώσκοντες
 εἶναι τὸ Πνεῦμα τῇ ἀγαθότητι, καὶ τὴν ἀγαθότητα
 τῷ Πνεύματι (74)· ὁ μὲν « τὰ ἀγαθὰ » αὐτὸ τὸ
 Πνεῦμα εἶπεν, ὁ δὲ τὸ Πνεῦμα αὐτὰ « τὰ ἀγαθὰ. »
 Ἀνόμ. Οὐκοῦν καὶ Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ.
 Ἀντίθετον (73), οὐ. Ἀνόμ. Τί θέλει εἶναι ἀντίθετον;
 Ὁρθ. Τὸ ἀντιτεταγμένον τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς.
 Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἀντιτέτακται, ἀλλ' ἐκ τῆς θεότη-
 τός ἐστι· καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν μίαν θεότητα Πα-
 τρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Μία
 οὖν ὑπόστασις. Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Εἰ μία ἐστὶ θεότης,
 μία καὶ ἐστὶν ὑπόστασις. Ὁρθ. Εἰ ἥδεις τὴν δω-
 ρεῖν τοῦ Θεοῦ, ἐγίνωσκας, ὅτι θεότης τὸ « εἶναι »
 κοινὸν ταῖς ὑποστάσεσι σημαίνει, ὑπόστασις δὲ τὸ
 « εἶναι, » οὐσία δὲ « τὴν ταυτότητα. » Ὡς ἀνθρωπό-
 τητος, τό τι εἶναι κοινόν· ὑπόστασις δὲ τὸ εἶναι· οὐ-
 σία δὲ ἡ ταυτότης· οὐ γὰρ πᾶσα ὑπόστασις θεότης,
 οὐδὲ πᾶσα ὑπόστασις ἀνθρωπότης. Εἰ δὲ οὐ πᾶσα
 ὑπόστασις ἀνθρωπότης, οὐδὲ πᾶσα ὑπόστασις θεό-
 τητος, οὐκ ἔρα ταυτὸν σημαίνει ὑπόστασις θεότητι καὶ
 ἀνθρωπότητι. Ἀνόμ. Ἡ ἀνθρωπότης οὐχ ὑφέστη-
 κεν; Ὁρθ. Ναί, ἐν ἀτόμοις θεωρουμένη. Ἀνόμ. Οὐκ
 οὖν καὶ ὑπόστασις ἐστίν. Ὁρθ. Εἶπον, ἐν ἀτόμοις
 θεωρουμένη. Ἀνόμ. Τί ἐστὶν ἀτομον, καὶ τί ἐστὶν
 ἀνθρωπότης; Ὁρθ. Ἀτομόν ἐστίν, ἡ καθ' ἑκαστον
 ἡμῶν ὑπόστασις· ἀνθρωπότης δὲ ἡ τῆς οὐσίας κοι-
 νότης. Ἀνόμ. Καὶ τίς ἡ διαφορὰ κοινότητος καὶ
 ὑποστάσεως; Ὁρθ. Ὅτι ἡ μὲν σὴ ὑπόστασις οὐκ
 ἐστὶ πάντων ἀνθρώπων· ἡ δὲ ἀνθρωπότης κοινὴ πάν-

hoc ipsum esse quoque ipsius Patris Spiritum, de
 quo Filius ipse dixit: « Non enim vos estis, qui
 loquimini, sed Spiritus 417 Patris vestri, qui loqui-
 tur in vobis ». Propterea quoque dictum est: « Ne-
 mo bonus, nisi unus Deus; nimirum quod bonus
 sit Pater, Filius et Spiritus sanctus, non partici-
 patione bonitatis, sed substantiæ ταυτότητι, quasi
 dicas, identitate. Anom. Ergo bonum dicis etiam
 Spiritum sanctum? Orth. David propheta dicit:
 « Spiritus tuus bonus deducet me in terram re-
 ctam ». Anom. Dicuntur etiam homines boni. Orth.

quoque similiter bonum dicō. Orth. Potest igitur

Sane, si quidem velit. Orth. Absit! ut coram Deo

16. Anom. Sic ergo dicis Spiritum sanctum bo-
 num, ut Patrem et Filium? Orth. Sane quidem:
 nam et ipse bonus est non participatione bonitatis,
 sed quod sit ipsum bonum, sive ipsa bonitas. Dicit
 enim Matthæus evangelista Dominum dixisse: « Si
 ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare fi-
 liis vestris, quanto magis Pater vester, qui in cælis
 est, dabit bona petentibus se¹⁰? » Et Lucas: « Si
 ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis
 vestris, quanto magis Pater vester cælestis dabit
 Spiritum sanctum petentibus se¹¹? » Audis, si aures
 habes, evangelistas probe scire, idem esse Spiritum
 sanctum atque bonitatem, et bonitatem atque Spi-
 ritum sanctum: et illum quidem « bona » Spiritum
 sanctum dicere, alium vero Spiritum sanctum,
 « bona. » Anom. Nonne est igitur etiam Spiritus
 sanctus Deus? Orth. Non sane oppositus. Anom.
 Quid sibi vult istud, oppositus? Orth. Qui voluntati
 Patris sit adversarius. At Spiritus non est adver-
 sarius, sed est ex deitate, et propterea dicimus
 unam esse deitatem Patris, et Filii, et Spiritus
 sancti. Anom. Ergo una est hypostasis. Orth. Ne-
 quaquam. Anom. Si una est deitas, una etiam hy-
 postasis. Orth. Si nossetis donum Dei, nossetis deita-
 tem significare quoddam « esse » commune hypostasi-
 bus, hypostasin autem « esse, » substantiam vere
 significare ταυτότητα, id est « identitatem. » Ut
 humanitas est quoddam esse commune, hypo-
 stasis autem esse, substantia vero identitas. Nec
 enim omnis hypostasis est deitas, neque omnis hypo-
 stasis est humanitas. Quod si non omnis hypostasis
 est deitas, nec omnis hypostasis est humanitas, non
 idem significat hypostasis quod deitas vel humani-
 tas. Anom. Humanitas nonne subsistit? Orth. Maxi-
 me, si quidem in individuis spectetur. Anom. Ergo
 est quoque hypostasis. Orth. Dixi subsistere, si in
 individuis spectetur. Anom. Quid est individuum
 et quid est humanitas? Orth. Individuum est no-
 strum singulorum hypostasis: humanitas vero es
 ipsa substantiæ communitas. Anom. Communitas
 autem et hypostaseos quænam est differentia

* Matth. x, 20. * Psal. cxlii, 11. ¹⁰ Matth. vii, 11. ¹¹ Luc. xi, 13.

(73) Regius et Palat., ἥτοιον.

(74) Palat., καὶ τὴν ἀγαθότητα τὸ Πνεῦμα.

(75) Mss., ἀντίθετον, hic et mox.

prium, si neque non genitum esse, neque non factum, est ipsius proprium? *Orth.* Esse Patrem, est proprium Patris: esse Filium, est proprium Filii: et esse Spiritum sanctum Dei, proprium est Spiritus sancti. *Anom.* Annon vero Pater est spiritus sanctus? *Orth.* Pater quoque est spiritus sanctus, sed non est Spiritus Dei. Itaque hypostaseos Patris proprium est, Pater: nec enim Pater Filius est: et hypostaseos Filii proprium est, Filius: nec enim Filius Pater est; et hypostaseos Spiritus sancti proprium est, Spiritum Dei sanctum esse, neque Spiritus Dei sanctus Pater est aut Filius. Substantia vero est communis Patri, Filio, et Spiritui sancto: est enim similiter immortalis, similiter incorruptibilis, similiter sancta, similiter bona. Et propterea dicimus unam substantiam, tres hypostases. *Anom.* Ubi scriptum est Spiritum sanctum dici Spiritum Dei? *Orth.* Paulus apostolus dicit: « Nemo enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei ». *Anom.* Spiritum Dei dicit ipsum Deum. *Orth.* Lege Apostolum, ut ipsum hæc dicentem audias: « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se, nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei ». Quis enim scit hominum, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis? ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. »

15. *Anom.* Cur non tres quoque substantias dicimus? *Orth.* Quia dato numero, necesse est proprietatem dari: proprietas vero est alterum quiddam: altera autem substantia constituit *ἑτεροούσιον*. Quod autem est *ἑτεροούσιον*, non est similiter immortale, nec similiter incorruptibile, nec similiter sanctum, nec similiter immutabile. At Pater, Filius, et Spiritus sanctus, sunt quiddam similiter immortale, sanctum, immutabile. Una est ergo Patris, Filii, et Spiritus sancti substantia. Quando vero tres hypostases dicimus Patris, Filii, et Spiritus sancti, vere esse dicimus proprietatum differentiam in hypostasi, non autem in substantia. *Anom.* Dicis autem omnino differentiam esse inter Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Hanc differentiam dico, quod qui Pater est, non sit Filius: nec qui Filius est, sit Pater: nec qui Spiritus sanctus est, sit Pater vel Filius: ne, cum audis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, nomina quedam nuda intelligas, sed hypostases, quæ vere sunt et subsistunt, et rursus, cum unam substantiam dicimus, intelligas, id quod nos Patris substantiam esse sentimus ipsum esse Filium, et

μήτε τὸ ἀγέννητον ἴδιον αὐτοῦ ἐστὶ, μήτε τὸ ἀγέννητον; *Ὁρθ.* Τοῦ Πατρὸς ἴδιον τὸ, Πατὴρ· τοῦ Ἰοῦ ἴδιον τὸ, Υἱός· τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὸ Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον εἶναι. *Ἀνόμ.* Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐκ ἐστὶ πνεῦμα ἅγιον; *Ὁρθ.* Καὶ ὁ Πατὴρ πνεῦμα ἐξ ἑαυτοῦ ἐστίν, ἀλλ' οὐ Πνεῦμα Θεοῦ. Τῆς οὖν ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς ἴδιον τὸ, Πατὴρ· οὐδαμῶς γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱός· καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ ἴδιον τὸ, Υἱός· οὐδαμῶς γὰρ ὁ Υἱός Πατὴρ· καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἴδιον τὸ εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον· οὐδαμῶς δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον, Πατὴρ ἢ Υἱός. Ἡ δὲ οὐσία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, κοινή· ὁμοίως γὰρ ἀθάνατος, ὁμοίως ἀφθαρτος, ὁμοίως ἅγια (71), ὁμοίως ἀγαθή. Καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν μίαν οὐσίαν, τρεῖς ὑποστάσεις. *Ἀνόμ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι τὸ Πνεῦμα, Θεοῦ λέγεται; *Ὁρθ.* Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγει· « Οὐδεὶς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » *Ἀνόμ.* Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ λέγει αὐτὸν τὸν Θεόν. *Ὁρθ.* Ἀνάγνωθι τὸν Ἀπόστολον, ἵνα ἀκούσῃς λέγοντος οὕτως· « Ἄ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ τὸ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ἡμῖν δὲ καὶ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἔρυνε, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου; οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. »

15. *Ἀνόμ.* Διὰ τί δὲ μὴ καὶ τρεῖς οὐσίας εἰπωμεν; *Ὁρθ.* Ὅτι ἀνάγκη τῷ ἀριθμῷ τὴν ἰδιότητα δοῆναι· ἡ δὲ ἰδιότης ἐτερότης· ἡ δὲ ἐτερότης τῆς οὐσίας ἐτεροούσιον (72) ποιεῖ· τὸ δὲ ἐτεροούσιον οὐχ ὁμοίως ἐστὶν ἀθάνατον, οὐχ ὁμοίως ἀφθαρτον, οὐχ ὁμοίως ἅγιον, οὐχ ὁμοίως ἀτρέπτων. Ὁμοίως δὲ Πατὴρ καὶ Υἱός καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀθάνατον, ἅγιον, ἀτρέπτων. Μία δὲ οὐσία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν δὲ λέγωμεν τρεῖς ὑποστάσεις Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ἀληθὲς εἶναι λέγομεν τῶν ἰδιοτήτων τὴν διαφορὰν ἐν τῇ ὑποστάσει, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ. *Ἀνόμ.* Λέγεις δὲ ὅλους διαφορὰν ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; *Ὁρθ.* Τὴν διαφορὰν ταύτην λέγω, τὸ τὸν Πατέρα μὴ εἶναι Υἱόν, μὴδὲ τὸν Υἱὸν Πατέρα· μὴδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα ἢ Υἱόν· ἵνα μὴ ὀνόματα ψιλά νομίσης ἀκούων Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ὑποστάσεις ἀληθῶς οὐσας καὶ ὑφεστῶσας· ὅταν δὲ λέγωμεν μίαν οὐσίαν, ὅτι ὅπου ἂν νοήσωμεν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν, τοῦτό ἐστὶν ὁ Υἱός, τοῦτο καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Πνεῦμα· περὶ οὗ αὐτὸς ὁ Υἱός εἶπεν· « Οὐ γὰρ ἐστε ὁμοῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ διὰ τοῦτο

* I Cor. II, 11. * ibid. 9, 10.

(71) Ὁμοίως ἅγια ἀπὸ τὴν Παλῆ.

(72) Sic Regius et Palatinus. Editi vero, ἐτεροούσιον.

εἰρηται· « Οὐδαὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ θεός » ἀγαθὸν ἄνθρωπος τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐ μετοχῇ ἀγαθότητος, ἀλλ' οὐσίας ταυτέτη. Ἀνόμ. Ἀγαθὸν γὰρ λέγεις καὶ τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Ὁ προφήτης Δαβὶδ λέγει· « Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ. » Ἀνόμ. Καὶ ἄνθρωποι λέγονται ἀγαθοί. Ὁρθ. Ναί, ἀλλὰ μετοχῇ ἀγαθότητος. Ἀνόμ. Καὶ τὸ Πνεῦμα λέγω. Ὁρθ. Δύναιται οὖν καὶ ἀποβαλεῖν τὴν ἀγαθότητα, ὡς ὁ Ἰούδας, καὶ ὡς ὁ διάβολος; Ἀνόμ. Ἐὰν δελήσῃ, ναί. Ὁρθ. Μὴ μοι εἴη κατ' ἐναντίον Κυρίου ἀσεβῆσαι, ὥστε καὶ εἰς νοῦν τοῦτο λαβεῖν! Sane, sed participatione bonitatis. Anom. Spiritum quoque similiter bonum dico. Orth. Potest igitur bonitatem abjicere, ut Judas, ut diabolus? Anom. Sane, si quidem velit. Orth. Absit! ut coram Deo sic blasphemem, ut hoc mihi vel in mentem veniat.

16. Ἀνόμ. Οὕτως οὖν ἀγαθὸν λέγεις τὸ Πνεῦμα, ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Ὁρθ. Καὶ πάν· καὶ γὰρ αὐτὸ οὐ μετοχῇ ἀγαθότητος ἀγαθὸν ἐστίν, ἀλλ' αὐτοαγαθὸν, ἡγουν (75) ἀγαθότης, ἐστίν. Ἀμέλει Ματθαῖος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει εἰρηχεῖναι τὸν Κύριον· « Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; » ὁ δὲ Λουκᾶς· « Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος δώσει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; » Ἀκούεις, εἰ ὅσα ἔχεις, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ταυτὸν γινώσκοντες εἶναι τὸ Πνεῦμα τῇ ἀγαθότητι, καὶ τὴν ἀγαθότητα τῷ Πνεύματι (74)· ὁ μὲν « τὰ ἀγαθὰ » αὐτὸ τὸ Πνεῦμα εἶπεν, ὁ δὲ τὸ Πνεῦμα αὐτὰ « τὰ ἀγαθὰ. » Ἀνόμ. Οὐκοῦν καὶ θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Ἀντίθετον (75), οὐ. Ἀνόμ. Τί θέλει εἶναι ἀντίθετον; Ὁρθ. Τὸ ἀντιτεταγμένον τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἀντιτέτακται, ἀλλ' ἐκ τῆς θεότητος ἐστίν· καὶ διὰ τοῦτο λέγεται μίαν θεότητα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Μία οὖν ὑπόστασις. Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Εἰ μία ἐστὶ θεότης, μία καὶ ἐστὶν ὑπόστασις. Ὁρθ. Εἰ ἥδεις τὴν διωρεὰν τοῦ Θεοῦ, ἐγίνωκας, ὅτι θεότης τὸ « εἶναι » κοινὸν ταῖς ὑποστάσεσι σημαίνει, ὑπόστασις δὲ τὸ « εἶναι », οὐσία δὲ « τὴν ταυτότητα. » Ὡς ἀνθρωπότης, τό τι εἶναι κοινόν· ὑπόστασις δὲ τὸ εἶναι· οὐσία δὲ ἡ ταυτότης· οὐ γὰρ πᾶσα ὑπόστασις θεότης, οὐδὲ πᾶσα ὑπόστασις ἀνθρωπότης. Εἰ δὲ οὐ πᾶσα ὑπόστασις ἀνθρωπότης, οὐδὲ πᾶσα ὑπόστασις θεότης, οὐκ ἄρα ταυτὸν σημαίνει ὑπόστασις θεότης καὶ ἀνθρωπότης. Ἀνόμ. Ἡ ἀνθρωπότης οὐκ ὑφέστηκεν; Ὁρθ. Ναί, ἐν ἀτόμοις θεωρουμένη. Ἀνόμ. Οὐκοῦν καὶ ὑπόστασις ἐστίν. Ὁρθ. Εἶπον, ἐν ἀτόμοις θεωρουμένη. Ἀνόμ. Τί ἐστὶν ἀτομον, καὶ τί ἐστὶν ἀνθρωπότης; Ὁρθ. Ἀτομόν ἐστίν, ἡ καθ' ἑκάστον ἡμῶν ὑπόστασις· ἀνθρωπότης δὲ ἡ τῆς οὐσίας κοινότης. Ἀνόμ. Καὶ τίς ἡ διαφορὰ κοινότητος καὶ ὑποστάσεως; Ὁρθ. Ὅτι ἡ μὲν σὴ ὑπόστασις οὐκ ἐστὶ πάντων ἀνθρώπων· ἡ δὲ ἀνθρωπότης κοινὴ πάν-

hoc ipsum esse quoque ipsius Patris Spiritum, de quo Filius ipse dixit: « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus 417 Patris vestri, qui loquitur in vobis ». Propterea quoque dictum est: « Nemo bonus, nisi unus Deus; nimirum quod bonus sit Pater, Filius et Spiritus sanctus, non participatione bonitatis, sed substantiae ταυτότητι, quasi dicas, identitate. Anom. Ergo bonum dicis etiam Spiritum sanctum? Orth. David propheta dicit: « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam ». Anom. Dicuntur etiam homines boni. Orth. Sane quidem. Anom. Sic ergo dicis Spiritum sanctum bonum, ut Patrem et Filium? Orth. Sane quidem: nam et ipse bonus est non participatione bonitatis, sed quod sit ipsum bonum, sive ipsa bonitas. Dicit enim Matthaeus evangelista Dominum dixisse: « Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester, qui in caelis est, dabit bona petentibus se »¹⁰? Et Lucas: « Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester coelestis dabit Spiritum sanctum petentibus se »¹¹? Audis, si aures habes, evangelistas probe scire, idem esse Spiritum sanctum atque bonitatem, et bonitatem atque Spiritum sanctum? et illum quidem « bona » Spiritum sanctum dicere, alium vero Spiritum sanctum, « bona. » Anom. Nonne est igitur etiam Spiritus sanctus Deus? Orth. Non sane oppositus. Anom. Quid sibi vult istud, oppositus? Orth. Qui voluntati Patris sit adversarius. At Spiritus non est adversarius, sed est ex deitate, et propterea dicimus unam esse deitatem Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Anom. Ergo una est hypostasis. Orth. Nequaquam. Anom. Si una est deitas, una etiam hypostasis. Orth. Si nosset donum Dei, nosset deitatem significare quoddam « esse » commune hypostasis, hypostasin autem « esse », substantiam vere significare ταυτότητα, id est « identitatem. » Ut humanitas est quoddam esse commune, hypostasis autem esse, substantia vero identitas. Nec enim omnis hypostasis est deitas, neque omnis hypostasis est humanitas. Quod si non omnis hypostasis est deitas, nec omnis hypostasis est humanitas, non idem significat hypostasis quod deitas vel humanitas. Anom. Humanitas nonne subsistit? Orth. Maxime, si quidem in individuis spectetur. Anom. Ergo est quoque hypostasis. Orth. Dixi subsistere, si in individuis spectetur. Anom. Quid est individuum, et quid est humanitas? Orth. Individuum est nostrum singulorum hypostasis: humanitas vero est ipsa substantiae communitas. Anom. Communitatis autem et hypostaseos quānam est differentia?

* Matth. x, 20. * Psal. cxlii, 11. ¹⁰ Matth. vii, 11. ¹¹ Luc. xi, 13.

(75) Regius et Palat., ἡγουν.

(74) Palat., καὶ τὴν θεότητα τὸ Πνεῦμα.

(75) Mss., ἀντίθεον, hic et mox.

Orth. Eo differunt quod hypostasis tua non est A των ἀνθρώπων. Ἀνόμ. Ἡ ἐμὴ ὑπόστασις οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ ἀνθρωπότης; Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Πῶς οὖν; Ὁρθ. Ὅτι ἡ μὲν ἀνθρωπότης κοινὴ πάντων ἀνθρώπων, ἡ δὲ ὑπόστασις ἡ ἰδιότης ἐκάστου. Ἀνομ. Quomodo? *Orth.* Quoniam humanitas quidem est omnium hominum communis, hypostasis vero est uniuscujusque proprietatis.

17. *Anom.* Hypostasis Patris nonne est deitas? *Orth.* Maxime. Sed deitas significat quiddam esse, hypostasis vero esse. *Anom.* Item hypostasis Filii, annon est deitas? *Orth.* Etiam. *Anom.* Duæ sunt igitur deitates. *Orth.* Nequaquam. *Anom.* Quo modo? *Orth.* Quoniam non est alia et alia deitas. *Anom.* Atqui alia et alia est hypostasis. *Orth.* Sed dixi deitatis et hypostaseos nominibus idem non significari. Nam hypostasis declarat esse, deitas B vero quiddam esse. Sicut enim non sunt duæ humanitates Petri et Pauli, ita nec Patris et Filii duæ sunt deitates. *Anom.* Atqui nonne 418 hypostasis Patris est etiam deitas? *Orth.* Hypostasis quidem Patris est etiam deitas, et Filii hypostasis etiam deitas : at non consequitur, quia duæ sunt hypostases, duas esse deitates. *Anom.* Quomodo non consequitur? *Orth.* Quoniam immortalitas quoque est hypostasis Patris, et immortalitas hypostasis Filii, nec tamen sunt duæ immortalitates. *Anom.* Non sunt duæ immortalitates? *Orth.* Non. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam non est diversa immortalitas : immortalitas enim ab immortalitate non differt, qua immortalitas est. *Anom.* Si quidem vere est alia et alia hypostasis Patris et Filii, quomodo C non est alia et alia immortalitas? *Orth.* Alia et alia est hypostasis Patris et Filii, sed non est alia et alia immortalitas. Nam et nos aliam et aliam hypostasin habemus, at non aliam et aliam humanitatem. Et Petri hypostasis est homo ; et Pauli hypostasis est homo : et sunt duæ hypostases, at non duæ humanitates. Itidem aliam atque aliam hypostasin habemus, non tamen aliam et aliam immortalitatem, quam per unum baptisma recepimus. Nam si alia et alia est immortalitas, alius et alius baptismus, alia et alia fides, non est etiam εἰ unus Dominus, una fides, unum baptisma. »

18. *Anom.* Sed nostra hypostasis aliud quiddam est, quam immortalitas et baptisma : ergo etiam hypostasis Dei alia est quam immortalitas. *Orth.* Nequaquam. Sed ipsa hypostasis est etiam immortalitas : neque immortalitas duntaxat, verum etiam incorruptibilitas, et iustitia, et sanctificatio, et redemptio, et dominatio, et potestas. Neque Deus hæc esse dicitur per compositionem : sed ex diversis considerationibus dictus immortalitas, quod desinere : incorruptibilitas, quod dissolvi non possit : iustitia propter æquitatem : sanctificatio, quod a peccato custodiat : redemptio, quod vitam nostram liberet a corruptione : dominatio, quod omnium sit Dominus : potestas, quod nihil ei resistat. Hæc au-

17. Ἀνόμ. Ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς οὐκ ἔστι θεότης; Ὁρθ. Ναί. Ἀλλ' ἡ θεότης τὸ τι εἶναι σημαίνει, ἡ δὲ ὑπόστασις τὸ εἶναι. Ἀνόμ. Καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἔστι θεότης; Ὁρθ. Ναί. Ἀνόμ. Δύο οὖν θεότητες. Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Πῶς οὖν; Ὁρθ. Οὐ γὰρ ἄλλη καὶ ἄλλη θεότης ἐστίν. Ἀνόμ. Ἀλλή καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐστίν. Ὁρθ. Ἀλλ' οὐχὶ τὸ αὐτὸ σημαίνειν εἶπον θεότητα καὶ ὑπόστασιν· ἡ γὰρ ὑπόστασις τὸ εἶναι, ἡ δὲ θεότης τὸ τι εἶναι· ὥς γὰρ οὐκ εἰσὶ δύο ἀνθρωπότητες Πέτρου καὶ Παύλου, οὐδὲ δύο θεότητες Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν οὐχὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς; Ὁρθ. Ἡ μὲν ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς καὶ θεότης, καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ καὶ θεότης· οὐχὶ δὲ, ἐπειδὴ δύο ὑποστάσεις εἰσὶ, δύο καὶ θεότητες. Ἀνόμ. Πῶς οὐχί; Ὁρθ. Ὅτι καὶ ἀθανασία ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀθανασία ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ δύο ἀθανασίαι. Ἀνόμ. Καὶ οὐκ εἰσὶ δύο ἀθανασίαι; Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι μὴ διάφορος ἐστὶν ἀθανασία· ἀθανασία γὰρ ἀθανασίας οὐδὲν διαφέρει, ἢ ἀθανασία ἐστίν (76). Ἀνόμ. Εἴπερ ἀληθῶς ἄλλη ὑπόστασις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πῶς οὐχὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία; Ὁρθ. Ἀλλή καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἄλλην καὶ ἄλλην ἔχομεν ὑπόστασιν, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλην καὶ ἄλλην ἀνθρωπότητα. Καὶ ἡ ὑπόστασις Πέτρου ἀνθρωπότης ἐστὶ, καὶ ἡ ὑπόστασις Παύλου ἀνθρωπότης ἐστὶ· καὶ δύο εἰσὶν ὑποστάσεις, καὶ οὐ δύο ἀνθρωπότητες. Καὶ ἄλλην καὶ ἄλλην ὑπόστασιν ἔχομεν, οὐχὶ δὲ ἄλλην καὶ ἄλλην ἀθανασίαν, ἣν διὰ τοῦ ἐνὸς βαπτίσματος ἐλάβομεν. Εἰ γὰρ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία, ἄλλο καὶ ἄλλο βάπτισμα, καὶ ἄλλη καὶ ἄλλη πίστις, καὶ οὐκ ἐστὶν· εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. »

18. Ἀνόμ. Ἀλλὰ ἡ ἡμετέρα ὑπόστασις ἄλλη ἐστὶ παρὰ τὴν ἀθανασίαν καὶ τὸ βάπτισμα· ἄρα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπόστασις ἄλλη ἐστὶ παρὰ τὴν ἀθανασίαν. Ὁρθ. Οὐ. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ὑπόστασις καὶ ἀθανασία ἐστὶ· καὶ οὐ μόνον ἀθανασία, ἀλλὰ καὶ ἀρεθρασία, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις, καὶ κυριότης, καὶ δύναμις. Καὶ οὐκ ἐστὶ κατὰ σύνθεσιν ταῦτα ὁ Θεός, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐπινοίας λεγόμενος· ἀθανασία μὲν διὰ τὸ ἀτελεύτητον· ἀρεθρασία δὲ, διὰ τὸ ἄλυτον (77)· δικαιοσύνη διὰ τὸ ἴσον· ἁγιασμός διὰ τὸ φυλάττειν ἀπὸ ἁμαρτίας· ἀπολύτρωσις διὰ τὸ σώζειν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν· κυριότης, διὰ τὸ πάντων κρατεῖν· δύναμις, διὰ τὸ μηδὲν αὐτῇ ἀντικεῖσθαι. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ περὶ τὴν ὑπόστα-

(76) Ἡ ἀθανασία ἐστίν. Εἴπερ ἀληθῶς ἄλλη καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἀλλ' οὐχί

ἄλλη καὶ ἄλλη. Sic Palat
(77) Palat., ἀδιάλυτον.

σιν τοῦ Υἱοῦ θεωρεῖται, ὁμοίως τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ μεθεκτῶς· καὶ διὰ τοῦτο δύο μὲν ὑποστάσεις λέγομεν Πατρός καὶ Υἱοῦ, μίαν δὲ θεότητα, δύναμιν, κυριότητα, καὶ ἀθανασία, καὶ ἀφρασίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνόμ. Οὐκοῦν καὶ ἀγεννησίαν (78) μίαν λέγεις. Ὁρθ. Ἀγέννητον μὲν λέγω καὶ τὸν Υἱόν, οὐκ ἀγέννητον δέ. Ἀνόμ. Ἄλλο γάρ ἐστιν ἀγέννητον, καὶ ἄλλο ἀγεννητον. Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι τὸ μὲν γεννητὸν ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννόμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ γαστρὸς λεγόμενον· τὸ δὲ γενητὸν τὸ ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ γενεσιουργοῦ. Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν. Ἐποίησε δὲ πῶς; Ἐἶπεν, καὶ ἐγενήθησαν· ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἀνόμ. Οὐκ ἡρώτητα, τί ἐστὶ γεννητὸν, καὶ τί γενητὸν· ἀλλ' εἰ ἄλλο ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, καὶ ἄλλο τὸ ἀγεννητον. Ὁρθ. Εἰ τὸ γεννητὸν ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως καὶ ἐκ γαστρὸς, τὸ μὴ δὲ ἐκ γαστρὸς, ἡγουν (79) ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀγεννητὸν ἐστὶ· καὶ εἰ τὸ γενητὸν ἐκ τῆς ἐξουσίας ἐστὶ κατ' ἐντολήν, τὸ ἀγέννητον τὸ μὴ κατ' ἐντολήν ὑπάρχον, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη δὲ, ἡ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀγεννήτου. hypostasi : et si factum illud est, quod est ex potestate secundum mandatum, utique non factum illud est, quod non existit ex mandato, sed vel causam non habet, vel est ex hypostasi non geniti.

19. Ἀνόμ. Δύο οὖν ἀγέννητα λέγεις; Ὁρθ. Ἐγὼ καὶ Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἀγέννητα λέγω, ἀλλ' οὐκ ἀπάτορα τρία, οὐδὲ ἀνάκτια· ἀλλὰ τὸν μὲν (80) Πατέρα, καὶ ἀπάτορα, καὶ ἀνάκτιον, καὶ ἀγέννητον. Καὶ γὰρ οὔτε Πατέρα ἔχει ὁ Πατήρ, οὔτε γενεσιουργόν, οὔτε αἷτιον τοῦ εἶναι ὡς ἐξ ὑποστάσεως. Ὁ δὲ Υἱὸς Πατέρα μὲν ἔχει, γενεσιουργόν δὲ οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ ἐγένετο, ἀλλ' ἐγεννήθη. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα οὐκ ἔχει, οὐ γὰρ ἐγεννήθη· γενεσιουργόν οὐκ ἔχει, οὐ γὰρ ἐγένετο· αἷτιον δὲ ἔχει τὸν Θεόν, οὗ Πνεῦμά ἐστι, παρ' οὗ καὶ ἐκπορεύεται. Ἀνόμ. Τὰ γὰρ ἄλλα πνεύματα οὐ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται; Ὁρθ. Καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθημεν· Ὅσοι γὰρ αὐτὸν ἔλαβον, ὡς γέγραπται, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς, ἐκ Θεοῦ γεννηθέντες, οὐκ ἐκ γαστρὸς τῆς ὑποστάσεως ἐγεννήθημεν, οὕτω καὶ τὰ ἐκπορευόμενα πνεύματα ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐκ τοῦ στόματος τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ εἰσι. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ στόματος τῆς ὑποστάσεως ἐστὶ Πνεῦμα· τῷ γὰρ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάντα ἡ δύναμις αὐτῶν. Καὶ ὁ Πατήρ λέγει· Ἐγὼ ὁ Παῖς μου, ὁ ἀγαπητός μου, εἰς δὲν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. Ὡς τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Ἀνόμ. Εἰ καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς ὑποστάσεως, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως, εἰσὶν ἀδελφοί; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! οὐδεὶς τοῦτο λέγει. Πῶς γὰρ μονογενὴς ὁ Υἱὸς, εἰ δύο εἰσὶν ἀδελφοί; Ἀνόμ. Πῶς οὖν καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς ὑποστάσεως καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐ δύο

A tem omnia, ut in Patris, ita etiam in Filii hypostasi considerantur, idque minime ex participatione. Idcirco duas quidem hypostases dicimus Patris et Filii, unam autem deitatem, potestatem, dominationem, immortalitatem, incorruptibilitatem, et ejusmodi alia. Anom. Unam igitur etiam dicis, ἀγεννησίαν, id est generationis carentiam. Orth. Ἀγέννητον, id est « non factum, » quidem dico etiam Filium : ἀγεννητον autem, id est, « non genitum, » nequaquam. Anom. Estne igitur aliud, non factum, aliud non genitum? Orth. Sane quidem. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam τὸ γεννητὸν, illud est, quod ex hypostasi gignitur, ideoque ex ventre vel utero dicitur : γενητὸν vero illud est, quod est a potestate opificis. Nam « omnia quaecunque voluit fecit »¹². Quomodo autem fecit? Dixit, et facta sunt : mandavit et creata sunt¹³. Anom. Non quæsi quid sit genitum et quid factum, sed an non factum sit aliud, quam non genitum. Orth. Si genitum illud est, quod est ex hypostasi et utero, sane illud est non genitum, quod non ex utero vel hypostasi : sed factum secundum mandatum, utique non factum illud est, quod non existit ex mandato, sed vel causam non habet, vel est ex hypostasi non geniti.

19. Anom. Duo igitur dicis non facta? Orth. Ego et Patrem et Filium et Spiritum sanctum dico esse non facta, nequaquam vero tria sunt, Patre vel causa carentia : sed Patrem quidem, absque Patre, et absque causa, et non factum. Neque enim Pater habet Patrem, neque opificem, ad quem ortum referat, neque quemquam auctorem, a quo sit ut ex hypostasi. At Filius Patrem quidem habet, sed ab opifice ortum non habet : neque enim factus est, sed genitus : Spiritus sanctus autem Patrem non habet, quia non est genitus, nec ab opifice ortum habet, quia non est factus : sed auctorem et causam habet Deum, cuius spiritus est, et a quo procedit. Anom. Alii vero spiritus annon ab eo procedunt? Orth. Et nos quoque ab eo geniti sumus : Quotquot enim receperunt eum, ut scriptum est, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt¹⁴. Sed sicut nos, qui ex Deo nati sumus, non sumus ex utero hypostaseos geniti : ita et spiritus qui ex Deo procedunt ex ore hypostaseos ejus non sunt. At Spiritus sanctus est Spiritus ex ore hypostaseos ipsius : Nam verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum¹⁵. Et Pater dicit : Ecce Filius meus, dilectus meus, in quo complacuit anima mea, ponam Spiritum meum super ipsum¹⁶. Anom. Si et Filius est ex hypostasi, et Spiritus ex hypostasi, fratres sunt igitur? Orth. Absit! nullus hoc dicit. Quomodo enim Filius est unigenitus, si duo sunt fratres? Anom. Quomodo igitur et Filius est ex hy-

¹² Psal. cxxxiv, 6. ¹³ Psal. cxxxiii, 5. ¹⁴ Joan. i, 12, 13. ¹⁵ Psal. xxxiii, 6. ¹⁶ Isa. xlii, 1.

(78) Palatinus, ἀγεννησίαν.

(79) Felckm., ἡγουν. Palat., εἴτουν.

(80) Palatinus et Felckm., ἀλλὰ τὸ μὲν.

postasi et Spiritus, neque tamen sunt duo fratres? *Orth.* Propterea Filius dictus est esse non tantum ex hypostasi, verum etiam ex utero; et Spiritus sanctus non tantum ex hypostasi, sed etiam Spiritus oris, ut differentia sit non habita ejus ratione, quod sint ex hypostasi, sed quorum unus quidem ex utero sit, alter ex ore.

20. *Anom.* Aliud ergo est os, aliud est uterus, aliud hypostasis? *Orth.* Non aliud et aliud, ut res aut tritonimum quidpiam. *Anom.* Ut quid ergo? *Orth.* Ut aliud quidem significante hypostasi, aliud utero, et aliud ore. *Anom.* Quid significat hypostasis, quid os, quid uterus? *Orth.* Hypostasis declarat, τὸ εἶναι, id est « esse » : uterus generandi vim : os, ipsam docendi facultatem. Quomodo vero gignat Filium Deus, et quomodo Spiritum emittat, curiose non pervestigio : sed credo Filium genitum inexplicabili modo et absque passione ulla, et similiter Spiritum sanctum procedere inexplicabili modo et absque passione ulla. *Anom.* Ubi est os, et uterus, et hypostasis, quid aliud, quam compositionem dicas? *Orth.* Compositionem non efficiunt hæc nomina. Omnino enim ista non dicuntur, ut de membris solent. *Anom.* Os, nonne est os? et uterus, annon est uterus? *Orth.* Non omne os est idem os, neque omnis uterus est idem uterus : nam neque omne os est membrum, neque omnis uterus prorsus membrum est. *Anom.* Qui vero fiat ut os non sit os, et uterus non sit uterus? *Orth.* Scriptura multis locis os gladii nominavit, nec quispiam ita insanit, ut dicat gladium eo membro præditum esse, quod os vocatur; sed Scriptura os vocavit illud, quo gladius absumit : et cum dicit ex quo utero proveniat glacies, uterum corporeum non requirit : et cum faciem ignis dicit, non dicit ignem esse humana forma præditum, cujus membrum unum sit facies, alterum vero ignis; neque faciem terræ dicens, terram dicit humanam formam referre.

21. *Anom.* At uobis dictum est terram esse faciem præditam? *Orth.* Scriptum est apud prophetam : « Qui fugit, erit ut qui fugit a facie ignis. » Et in Genesi Cain inquit : « Si ejicis me hodie a facie terræ, etiam a facie tua abscondar ¹⁷. » *Anom.* Sed cum de animantibus ista nomina dicuntur, membra declarant : in iis vero, quæ sensus sunt expertia, abusione quadam usurpantur. *Orth.* Annon tibi videtur anima esse animal? *Anom.* Sane. Nam et angelus animal est, et omnes spiritus : propterea enim etiam omnes seraphim animalia dicuntur : et scriptum est : « Deus, in medio duorum animalium cognosceris ¹⁸. » *Orth.* Dicens igitur Deus : « Aperi os ⁴²⁰ tuum et implebo illud ¹⁹, » quodnam os dicit? Et David psal. cxviii : « Os meum

ἀδελφοί; Ὁρθ. Αὐτὰ τοῦτο ὁ Υἱὸς οὐ μόνον ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ γαστρὸς εἰρηται· καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ μόνον ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα στόματος εἰρηται· ἵνα ἡ διαφορὰ μὴ κατὰ τὸν ἐκ τῆς ὑποστάσεως λόγον γένηται, ἀλλὰ κατὰ τὸν (81) ἐκ γαστρὸς καὶ στόματος.

20. Ἀνὸμ. Ἄλλο οὖν στόμα, καὶ ἄλλο γαστήρ, καὶ ἄλλο ὑπόστασις, Ὁρθ. Οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο, ὡς πρᾶγμα, ὡς τριτώνυμον τι. Ἀνὸμ. Ἀλλ' ὡς τί; Ὁρθ. Ὡς ἄλλο τι (82) σημαίνουσας τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς γαστρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ στόματος. Ἀνὸμ. Τί σημαίνει ἡ ὑπόστασις, καὶ τί τὸ στόμα, καὶ τί ἡ γαστήρ; Ὁρθ.

Ἡ ὑπόστασις τὸ εἶναι σημαίνει· ἡ γαστήρ τὸ γεννητικόν· τὸ στόμα τὸ διδασκτικόν. Πῶς δὲ γεννᾷ τὸν Υἱὸν ὁ Θεὸς, οὐ πολυπραγμονῶ· καὶ πῶς ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα, ὁμοίως οὐ πολυπραγμονῶ· ἀλλὰ πιστεύω, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς γεννᾷται ἀβρόχως καὶ ἀπαθῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀβρόχως καὶ ἀπαθῶς. Ἀνὸμ. Ἐνθα στόμα, καὶ γαστήρ, καὶ ὑπόστασις, τί ἄλλο ἐστὶν ἢ σύνθεσις εἰπεῖν; Ὁρθ. Σύνθεσιν οὐ ποιοῦσι τὰ ὀνόματα· οὐδὲ γὰρ πάντως ἐπὶ μελῶν λέγονται. Ἀνὸμ. Τὸ στόμα οὐκ ἐστὶ στόμα; καὶ ἡ γαστήρ οὐκ ἐστὶ γαστήρ; Ὁρθ. Οὐ πᾶν στόμα τὸ αὐτὸ στόμα, οὐδὲ πᾶσα γαστήρ ἡ αὐτὴ γαστήρ· οὐδὲ γὰρ πᾶν στόμα ἐστὶ μέλος, οὐδὲ πᾶσα γαστήρ πάντως ἐστὶ μέλος. Ἀνὸμ. Καὶ πῶς δύναται στόμα μὴ εἶναι στόμα, καὶ γαστήρ μὴ εἶναι γαστήρ; Ὁρθ. Ἡ Γραφὴ πολλὰ τοῦ στόμα μαχαίρας ὀνόμασε· καὶ οὐδεὶς οὕτω μέμνηεν, ὥστε λέγειν μέλος ἔχειν τὴν μάχαιραν, ὃ καλεῖται στόμα· ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἀναλωτικὸν τῆς μαχαίρας στόμα ὀνόμασε· καὶ, ἐκ ποίας δὲ γαστρὸς ἐκπορεύεται κρύσταλλος, εἰπούσα, ὁλσωματικὴν γαστέρα ἐπιζητεῖ· καὶ πρόσωπον πυρὸς εἰπούσα, οὐκ ἀνθρωποειδὲς λέγει τὸ πῦρ, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ μέλος εἶναι πρόσωπον, τὸ δὲ πῦρ· καὶ πρόσωπον γῆς εἰπούσα, οὐκ ἀνθρωποειδὴ λέγει τὴν γῆν.

21. Ἀνὸμ. Ποῦ γὰρ εἰρηται πρόσωπον ἔχειν τὴν γῆν; Ὁρθ. « Ἐστὰς ὁ φεῦγων, ὡς ὁ φεῦγων ἀπὸ προσώπου πυρὸς, » παρὰ τῷ προφήτῃ γέγραπται. Καὶ ἐν τῇ Γενέσει ὁ Κάιν λέγει· « Εἰ ἐκβάλλης με σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου κρυβήσομαι. » Ἀνὸμ. Ἀλλ' ἐπὶ ζώων λέγεται ταῦτα τὰ ὀνόματα, μέλη σημαίνουσιν ἐπὶ δὲ τῶν ἀναισθητῶν (83) καταχρηστικῶς. Ὁρθ. Οὐ δοκεῖ σοι ἡ ψυχὴ ζῶον εἶναι; Ἀνὸμ. Καὶ πάνυ. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελος ζῶον ἐστὶ, καὶ πάντα τὰ πνεύματα· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰ σεραφίμ ζῶα λέγονται· καὶ, « Ὁ Θεός, ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, » γέγραπται. Ὁρθ. Ἐάν οὖν λέγῃ ὁ Θεός· « Ἀνοίξον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτὸ, » ποῖον λέγει στόμα; Ἐάν δὲ ὁ Δαυὶδ ἐν τῷ ριγ' ψαλμῷ· « Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, ἐβλυσσα Πνεῦμα, ὅτι

¹⁷ Genes. iv, 14. ¹⁸ Habac. iii, 2. ¹⁹ Psal. lxxx, 11.

(81) Palatinus, ἀλλὰ καὶ κατὰ τόν.

(82) Mss, Ἀλλ' ὡς ἄλλο τι.

(83) Regius, Palat. et Felckm., αἰσθητῶν.

τάς εντολάς σου ηρητισαμην, » ποῖον λέγει στόμα; Ἄν δὲ λέγῃ ὁ Ἰωδ· « Ἀληθινὸν δὲ στόμα ἐμπλήσει γλῶσσοις, » ποῖον λέγει στόμα; Ποῖον δὲ στόματι ἐδόξα Μωσῆς ἀκούων· « Τί βοᾷς πρὸς μέ; » Τίς δὲ οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ σωπώντων ἀκούει ὁ Θεός, στεναγμοῖς ἀλαλήτοις βοώντων; Ποῖαν δὲ γαστέρα ὁ προφήτης λέγει· « Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάθωμεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας ἐπὶ τῆς γῆς; » Ὡς περ οὖν ἡ ψυχὴ καὶ γαστέρα ἔχουν λέγεται, καὶ στόμα, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὠτα, καὶ πάντα τὰ ἄλλα μέλη τοῦ σώματος, καὶ οὐ σύγκαιται ἐκ μελῶν οὕτως, ὅταν ἀκούσῃ ἐπὶ Θεοῦ, τοῦ ἀληθινῶς σώματος, στόμα ἢ γαστέρα, μὴ σύνθεσιν νῶει, ἀλλὰ γαστέρα τὸ γεννητικόν, στόμα τὸ διδασκικόν, ὀφθαλμοὺς τὸ κατανοητικόν, ὠτα τὸ ἀκουστικόν. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκ γαστρὸς εἰρηται ὁ Υἱός, ἐπειδὴ γεννῆται· καὶ διὰ τοῦτο Πνεῦμα στόματος τὸ Πνεῦμα, ἐπειδὴ διδασκικόν. Καὶ ὥς περ οὐ λέγεις γεννητὸν τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ δύο υἱοὺς εἴπῃς· οὕτως μὴ λέγῃς αὐτὸ γεννητὸν, ἵνα μὴ [ἐν τῶν γεννητῶν εἴπῃς, καὶ ἀναγκασθῇς καὶ δοῦλον εἰπεῖν διὰ τὸν ἐκρηχότα Προφήτην, ὅτι· « Τὰ σύμπαντα ὀρῶντα σά. »

22. Ἀνόμ. Εἶπον καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου, παρ' ὀλίγων με πείθεις ὁμοουσιαστὴν γενέσθαι. Ὁρθ. Γεννοῖτό σε εἰπεῖν, Χριστιανὸν γενέσθαι! Γενόμενος γάρ (84) Χριστιανός, ἐπιγνώσῃ, ὅτι ὁμοούσιον δεῖ λέγειν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν διδασχθεῖς. Ὅσα γὰρ ἰδιά εἰσι Θεοῦ, ταῦτα κοινὰ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Πῶς εἰρηται παρὰ τῶ ἁγίῳ Ἀποστόλῳ, ὅτι μόνῳ Θεῷ ἀδύνατόν ἐστι τὸ ψεύσασθαι; Ὁρθ. Τοῦτο δὲ ἐπὶ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος λεχθήσεται. Ὁ γὰρ ἐστὶν ἴδιον τῆς φύσεως, τοῦτο κοινὸν τῶν ὑποστάσεων. Ἀνόμ. Δύναται δὲ ψεύσασθαι τὰ σερραφίμ; Ὁρθ. Εἰ μὴ δύναται ψεύσασθαι, οὐκίτι μόνος ὁ Θεός ἀψευδής ἐστιν. Ἀνόμ. Οὐκ εἶπεν, ὅτι μόνῳ Θεῷ ἀδύνατον τὸ ψεύσασθαι, ἀλλ' ὅτι ἀδύνατον Θεῷ ψεύσασθαι. Ὁρθ. Πᾶν ὃ τι γεννητὸν ἐστὶν (85), δύναται ψεύσασθαι· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ διάβολος, ἐν μέσῳ τῶν χειρῶν ὧν, ἐδυνήθη ψεύσασθαι. Καὶ τοῦτό ἐστι τῶν λογικῶν δυνάμεων ἡ τροπή, τὸ ψεύσασθαι. Θεός δὲ, ἀτρέπτως ὧν, καὶ ἀψευδής ἐστι· καὶ ὥς περ μόνος ἀτρέπτός ἐστι, καὶ μόνος ἀθάνατος, καὶ μόνος ἀόρατος, καὶ μόνος ἀφθαρτος, οὕτως καὶ μόνος ἀψευδής· τοῦτο δὲ κοινόν ἐστι Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Πῶς οὖν εἰρηται περὶ τοῦ Πνεύματος, ὅτι οὐ λαλήσει ἀφ' ἐξουτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει, εἴπερ τῆς αὐτῆς ἐστὶ φύσεως; Ὁρθ. Τοῦτο γάρ ἐστιν, ὃ δείκνυσιν καὶ αὐτὸ ἀψευδὲς εἶναι, καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ὧν. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι πᾶν τὸ γεννητὸν, ἐὰν ἢ λογικόν, ὅτε θέλει (86), καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ, ἐπειδὴ καὶ ἴδιον ἔχει θέλημα, ὃ κατασιγάξει, ἵνα τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα

A aperui, et auraxi Spiritum, quoniam mandata tua elegi²⁰, » quodnam os dicit? Et Job inquit: « Os verax implebit risus²¹, » quodnam os inquit? Quoniam autem ore clamabat Moses, cum audiret: « Cur clamas ad me²²? » Quis vero ignorat tacentes quoque a Deo exaudiri gemitibus inenarrabilibus clamantes? Quem autem utrum intelligit propheta, scribens: « A timore tui, Domine, in utero concepimus et parturivimus, et peperimus spiritum salutis in terra²³? » Quemadmodum igitur anima dicitur utrum habere, et os, et oculos, et aures, et cetera omnia corporis membra, nec tamen ex membris composita est: ita cum de Deo vere incorporeo audies os, vel utrum, nihil compositum intellige; sed utri nomine, gignendi vim: oris, docendi vim: oculorum, intelligendi vim: aurium, exaudiendi vim. Idcirco igitur dictus est Filius ex utero, quod sit genitus: et propterea Spiritus est oris Spiritus, quoniam is est qui docet. Et sicut non dicis Spiritum esse genitum, ne duos filios dicas: ita ne dicito ipsum esse factum, ut ne illum unum eorum quæ facta sunt dicas, ac proinde eum dicere etiam servum cogaris, propter Prophetam, qui dixit: « Omnia tibi serviunt²⁴. »

22. Anom. Quod initio dixi, parum abest quin mihi persuadeas, ut, siam homousiastes, id est consubstantialista. Orth. Utinam dixeris, ut Christianus siam! Factus enim Christianus, didiceris oportere consubstantialem Filium dicere, a divinis Scripturis edoctus. Quæcunque enim sunt Dei propria, ea sunt communia Patri, Filio, et Spiritui sancto. Anom. Quomodo dixit sanctus Apostolus: « Deo soli impossibile est mentiri²⁵? » Orth. Hoc et de Patre, et Filio, et Spiritu sancto dicitur: quod enim naturæ proprium, commune est hypostasibus. Anom. An possunt mentiri seraphim? Orth. Nisi possint mentiri, non jam est solus Deus is, qui mentiri non possit. Anom. Non dixit Apostolus solum Deum non posse mentiri, sed impossibile Deo esse mentiri. Orth. Quidquid factum est, mentiri potest: ideoque etiam diabolus, cum esset in medio cherubim, potuit mentiri. Et hoc ipsum mentiri, est mutatio illa, cui virtutes rationales sunt obnoxie. Deus autem, cum sit immutabilis, mentiri nullatenus potest: ac sicut solus est immutabilis, et solus immortalis, et solus invisibilis, et solus incorruptibilis, ita etiam solus mentiri non potest, et hoc commune est Patri, Filio, et Spiritui sancto. Anom. Quomodo ergo de Spiritu dicitur, quod « non loquatur ex semetipso, sed quæcunque audiet, loquatur²⁶: » siquidem ejusdem est naturæ? Orth. Imo hoc ipsum ostendit eum quoque mentiri non posse, et ejusdem esse naturæ. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam quidquid factum est, siqui-

²⁰ Psal. cxviii, 151. ²¹ Job viii, 21. ²² Exod. xiv, 15. ²³ Isa. xxvi, 18. ²⁴ Psal. cxviii, 91. ²⁵ Hebr. vi, 18. ²⁶ Joan. xvi, 13.

(84) Ita mss. Editi vero, γενόμενος οὐ γάρ. Mox edit. Steph., ἐπιγνώσκη.

(85) Palat. et Reg., πᾶν εἴ τι γεννητόν ἐστι. Mox

idem, χειρῶν ὧν.

(86) Ὅτι θέλει, Reg.

dem sit rationis particeps, ubi vult, etiam ex se A loquitur, quandoquidem etiam sua propria prædium est voluntate, cui silentium imponit, ut Dei voluntatem dicat. At Spiritus non ita est, sed ut Dei Spiritus eandem quam Deus habet ipse voluntatem: et hoc est, « Non loquitur a semetipso. » Nam et Filius de se dixit: « Ex meipso nihil facio, sed ut docuit me Pater, ista loquor ²⁷. » An igitur Verbum illud Dei et illa Dei Sapientia nesciebat, quid locutura esset? Absit, ut quisquam Christianus hoc existimet! sed ista nos docemur, ut et naturam utriusque eandem esse sciamus, et voluntatem, quæ divisionem nullam patitur: sin minus, Paulus quidem dicit: « De virginibus præceptum misericordiam consecutus ²⁸. » At Filius præceptum accipit de eo quod dicturus et locuturus est, et Spiritus ex semetipso non loquitur

421 23. *Anom.* Non habet ergo Spiritus propriam B voluntatem? *Orth.* Absit, quæ quidem Deo ex adverso respondeat! nec enim modo vult quæ Dei sunt, modo vero quæ sui ipsius: sed si quid vult Spiritus sanctus, hæc est Dei voluntas: et si quid vult Deus, hæc est Spiritus voluntas. *Anom.* Enimvero, annon quod Deus vult, volunt etiam prophetæ? *Orth.* Non semper; interdum enim etiam ex seipsis loquebantur. Cum diceret enim primum Moses: « Impeditoris et tardioris lingue sum, neque audiet me Pharao ²⁹: » et illud: « Obsecro te, elige alium ³⁰: » quid aliud significat, quam sibi aliam voluntatem inesse, quam postea coercuit, ut Dei voluntati obsequeretur? Aaron quoque et Maria a seipsis commoti murmurarunt adversus Moysen, quo tempore etiam lepra laboravit Maria, indignatusque est Dominus. Jeremias propheticum munus deprecans, dicebat: « Junior sum, neque possum prophetare ³¹. » Et Jonas eo usque in hoc recusando progressus est, ut etiam decreverit fugere a facie Domini. Et David cum suæ voluntati obsecutus, populum recensisset, castigatur. Mitto illa de Uria Chetthæo. Nam omnes quoque ratione præditæ creaturæ, interdum quæ sua, interdum quæ Dei sunt, loquuntur. At non ita Spiritus: nec enim modo quæ Dei sunt, modo sua loquitur, cum ei non insit alia quæpiam voluntas, ut ne in Filio quidem, sed una sit Patris, Filii, et Spiritus sancti voluntas. Idcirco dictum est de Spiritu: « Non loquitur a semetipso ³². » Et de Filio: « Nihil a me ipso facio, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor ³³: » non quod nesciat quidquam loqui, sed quia non aliud vult Pater, aliud vult Filius et aliud Spiritus sanctus.

24. *Anom.* Etiam si non semper quæ Dei sunt, locuti sint prophetæ, ut tu dicendo comprobasti; at certe apostoli nihil ex seipsis, sed quæ sunt Dei, semper locuti sunt. *Orth.* Docet nos Scriptura

Α εἶπη. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα Θεοῦ, ταυτὸ θέλημα ἔχει τῷ Θεῷ· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, « Οὐ λαλήσει ἀπ' ἑαυτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ περὶ ἑαυτοῦ ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι « Ἀπ' ἑαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ, ταῦτα λαλῶ. » Ἄρα οὖν ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, ἡ σοφία ἡ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἤδει τί λαλήσει; Μὴ γένοιτο τοῦτο ἀνθρώπων Χριστιανὸν λογίσασθαι! ἀλλ' ἵνα γινώμεν ἡμεῖς τὸ ταυτὸ τῆς φύσεως, καὶ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ θελήματος, ταῦτα διδασκόμεθα· εἰ δὲ μὴ, Παῦλος μὲν λέγει· « Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γινώμην δὲ δίδωμι ὡς ἡλεημένος· » ὁ δὲ Υἱὸς ἐντολὴν λαμβάνει, τί εἶπη, καὶ τί λαλήσει, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ λαλεῖ ἀπ' ἑαυτοῦ.

Domini non habeo, consilium autem do tanquam accipit de eo quod dicturus et locuturus est, et

23. Ἀνόμ. Οὐκ ἔχει οὖν ἴδιον θέλημα τὸ Πνεῦμα. Ὁρθ. Ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, μὴ γένοιτο! οὐδὲ ποτὲ γὰρ θέλει τὰ τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ τὰ ἑαυτοῦ· ἀλλ' εἰ τί θέλει Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο τοῦ Θεοῦ ἐστὶ θέλημα· καὶ εἰ τί θέλει ὁ Θεός, τοῦτο θέλημά ἐστι τοῦ Πνεύματος. Ἀνόμ. Οἱ γὰρ προφηταί, οὐκ εἰ τί θέλει ὁ Θεός, θέλουσιν; Ὁρθ. Οὐ πάντοτε· ἐστὶν ὅτε γὰρ καὶ ἀπ' ἑαυτῶν ἐλάλουν. Μωσῆς γὰρ πρῶτος ἔλεγεν· « Ἰσχνόφρωνος καὶ βραδύλογιστος ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ εἰσακούσεται μου Φαραώ· » καὶ τὸ, « Δέομαι σου, προχειρίσαι ἄλλον, » τί σημαίνει ἢ ἄλλο θέλημα ἐν ἑαυτῷ εἶναι, ὃ ἐκόλασεν, ἵνα τὸ τοῦ Θεοῦ ποιήσῃ; Καὶ Ἀαρὼν καὶ Μαρία ἀπ' ἑαυτῶν κινούμενοι ἐγόγγυσαν κατὰ Μωσῆως, ὅτε ἐλεπίρασεν ἡ Μαρία, καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος. Ἱερεμίας, παραιτούμενος τὴν C προφητείαν, ἔλεγε· « Νεώτερός εἰμι ἐγὼ, καὶ οὐ δύναμαι προφητεύειν. » Καὶ ὁ Ἰωνᾶς εἰς τοσοῦτον παρητήσατο, ὥς καὶ δόξαι φεύγειν ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Καὶ ὁ Δαβὶδ, τὸ θέλημα τὸ ἑαυτοῦ ποιήσας, καὶ ἀριθμῶν τὸν λαὸν, ἐπιτιμᾶται. Σωτῆρ γὰρ τὰ κατὰ τὸν Οὐρίαν τὸν Χετταῖον. Καὶ πάντα γὰρ τὰ λογικὰ κτίσματα ποτὲ τὰ ἑαυτῶν λαλοῦσι, ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως· οὐ γὰρ ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ποτὲ τὰ ἑαυτοῦ· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν (87) ἄλλο τι ἐν αὐτῷ θέλημα, ἐπειδὴ οὐδὲ ἐν τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ἐν ἐστὶ θέλημα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται περὶ τοῦ Πνεύματος· « Οὐ λαλήσει ἀπ' ἑαυτοῦ· » καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι « Ἀπ' ἑαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ, ταῦτα λαλῶ· » οὐκ ἐπειδὴ (88) οὐκ οἶδε λαλήσαι τι, D ἀλλ' ὅτι οὐκ ἄλλο θέλει ὁ Πατήρ, καὶ ἄλλο θέλει ὁ Υἱός, καὶ ἄλλο τὸ Πνεῦμα.

24. Ἀνόμ. Εἰ καὶ μὴ πάντοτε οἱ προφηταί τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεγον, ὡς ἔδειξεν ὁ λόγος, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι οὐδὲ ἐλάλουν ἀπ' ἑαυτῶν, ἐπειδὴ πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁρθ. Ἡ Γραφὴ ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι οἱ ἀπόστολοι ἐλά-

²⁷ Joan. viii, 28. ²⁸ I Cor. vii, 25. ²⁹ Exod. iv, 10. ³⁰ ibid. 13. ³¹ Jerem. i, 6. ³² Joan. xvi, 13. ³³ Joan. viii, 28

(87) Palat., τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν, omissis quibusdam.

(88) Ταῦτα λαλῶ λαλεῖ· οὐκ ἐπειδὴ.

λουν ἀφ' ἑαυτῶν. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ἐάν οὖν ἀκούσῃς Παύλου λέγοντος περὶ τῶν ἀποστόλων, « Ἀλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὁδοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀληθεῖαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἰπον τῷ Κηφᾷ ἔμπροσθεν πάντων » (τὰ δὲ ἐπόμενα οἶδας, εἰ φιλόλογος εἶ), τί ἄλλο λογίζῃ, ἢ τὸ ἀφ' ἑαυτῶν τι λελαληκέναι καὶ πεποιηκέναι, ὅπερ οὐκ ἦν θεόπνευστον; Καὶ περὶ ἑαυτοῦ δὲ λέγει· « Οὐδὲν γὰρ ἔμαυτῷ σύνοιδά· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. » Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως· καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι· « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. » Ἀνόμ. Ἀλλὰ καὶ πάντες ἄνθρωποι ποτὲ μὲν τὰ ἑαυτῶν λέγουσιν, καὶ ποτὲ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οἱ ἄγγελοι πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ λέγουσιν. Ὁρθ. Οὐδὲ τοῦτο ἀληθές. Εἰ γὰρ πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεγον, οὐκ ἂν ἤμαρτον, ὥστε λέγεσθαι· « Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφέλατο. » Ἀνόμ. Ἀλλὰ καὶ εἰ ποτε ἡμαρτὸν τινος τῶν ἀγγέλων, ἀλλ' εἰσὶν ἄγγελοι ἁμαρτητοί. Ὁρθ. Οὐ ζητοῦμεν, εἰ εἰσὶν ἄγγελοι ἁμαρτητοί, ἀλλ' εἰ δύνανται ἁμαρτῆσαι. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς (89) ἕως νῦν οὐκ ἀπεθάνομεν, καὶ ἐσμέν θνητοὶ τῷ δύνασθαι ἀποθανεῖν, οὐ τῷ ἤδη ἀποτεθνηκέναι· ἐγγυρεῖ γὰρ καὶ μὴ ἀποθανεῖν τινα ἡμῶν, ὥς τὸν Ἥλιον. Κἂν μὴ τις δὲ ἡμῶν ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῇ θνητῇ ἐστίν. Ὡστε καὶ τῶν ἀγγέλων αἱ μυριάδες οὐκ ἐψεύσαντο, ἀλλ' ἐφύλαξαν τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια· ἀλλ' ἐδειχθῇ αὐτῶν ἡ φύσις τρεπτή, καὶ λαλοῦσα ἀφ' ἑαυτῆς, τὸ πινος (90) αὐτῶν τραπῆναι καὶ λαλεῖν ἀφ' ἑαυτῶν. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ ἐστὶ γεννητῆς φύσεως, ὥστε καὶ δύνασθαι τραπῆναι.

semetipsa, quandoquidem eorum aliqui mutati non loquuntur a semetipso. Non enim est ea natura

25. Ἀνόμ. Πόθεν γὰρ, ὅτι οὐ δύναται τραπῆναι τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Τὸ παρέχον ἄλλοις τὴν ἀτρεψίαν, ἀνάγκη ἀτρεπτον εἶναι τῇ φύσει. Ἀνόμ. Εἰσὶ γὰρ οὖν καὶ ἄλλα ἀτρεπτα. Εἰ γὰρ παρέχει ἄλλοις τὸ Πνεῦμα τὴν ἀτρεψίαν, αἱ δὲ ἐκεῖνα, οἷς παρέχει τὸ Πνεῦμα τὴν ἀτρεψίαν, ἀτρεπτά εἰσιν (91). Ὁρθ. Ἀλλὰ τὰ μὲν εἰσι μετοχῇ ἀτρεπτα, τὰ δὲ τῇ φύσει, ὥς τὸ πῦρ φύσει ἐστὶ καυστικόν, τὸ δὲ ὕδωρ κατὰ παράθεσιν τοῦ πυρὸς καυστικὸν γίνεταί. Οὕτως τὸ μὲν Πνεῦμα φύσει ἐστὶν ἀτρεπτον, οἱ δὲ μετέχοντες αὐτοῦ κατὰ μετοχὴν ἀτρεπτοι. Ἀνόμ. Μὴ θέλεις εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα Πατὴρ ἐστίν; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! Ἀνόμ. Εἰ πάντα τὰ ἴδια τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος εἰσι καὶ τοῦ Υἱοῦ κοινά, ὀφείλει καὶ Πατὴρ εἶναι τὸ Πνεῦμα (92) καὶ Υἱός. Ὁρθ. Οὐκ εἰπον· Τὰ ἴδια τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος εἰσι κοινά· ἀλλὰ, τὰ ἴδια τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰσι κοινά· οἷον τὸ ἀφθαρτον, τὸ ἀθάνατον, τὸ ἀναλλοίωτον, τὸ ἀψευδές, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνόμ. Ἄλλος οὖν ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ ἄλλος ὁ Πατὴρ; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὸ, Θεός, τὴν φύσιν δηλοῖ, τὸ δὲ Πατὴρ, τὴν σχέσιν

⁸⁹ Galat. II, 14. ⁹⁰ I Cor. IV, 4. ⁹¹ II Petr. II, 4.

(89) Palat., Καὶ γὰρ ἡμεῖς.

(90) Forte, τῷ πινος.

(91) Τὴν ἀτρεψίαν, ἀτρεπτά εἰσιν. Sic Palat., δι'

A apostolos interdum a seipsis esse locutos. Anom. Quomodo? Orth. Cum audis Paulum dicentem de apostolis: « Sed cum viderem eos non recto pede incedere secundum veritatem Evangelii, dixi Cephae coram omnibus » (quæ sequuntur autem nosti, si quidem es sacrorum sermonum studiosus), quid aliud existimas, quam eos aliud locutus esse aut fecisse, quod ex divina inspiratione non proficisceretur? Idem de seipso dicit: « Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum ». At non ita Spiritus: ideo dictum est: « Non loquatur a semetipso. » Anom. Omnes igitur homines modo quidem sua, modo vero quæ Dei sunt, loquuntur: at angeli, quæ Dei sunt semper loquuntur. Orth. Ne hoc quidem verum est. Nam si B semper, quæ Dei sunt, loquerentur, non peccassent, adeo ut scriptum sit: « Nam si angelis, qui peccaverant, non pepercit », etc. Anom. Sed etiam si nonnulli angelorum olim peccarunt, sunt tamen angeli peccati expertes. Orth. Non querimus, an sint angeli absque peccato, sed an possint peccare. Etenim nos quoque usque nunc mortui non sumus, et sumus mortales, eo quod possimus mori, non quod jam mortui sumus, siquidem fieri potest ut aliqui nostrum non moriantur, Elie exemplo. Etiam si vero quispiam nostrum non moriatur, at ipsa certe natura est mortalis. Itaque quamvis myriades angelorum non mentitæ sint, sed Dei sermonem custodierint, reipsa tamen apparuit mutabilem esse ipsorum naturam, ac loqui eam ex

sunt, ac locuti a semetipsis. At Spiritus sanctus præditus, quæ facta sit, ac proinde mutari possit

C 25. Anom. Enimvero, unde illud habet Spiritus, ut mutari non possit? Orth. Quod aliis præbet immutabilitatem, necesse est natura esse immutabile. Anom. Sunt igitur 422 alia quoque immutabilia. Nam si aliis præstat Spiritus illam immutabilitatem, nempe illa, quibus immutabilitatem illam præbet Spiritus, etiam sunt immutabilia. Orth. Sed quedam sunt immutabilia participatione quedam natura, ut ignis natura quidem est urens aqua vero appposito igne fit urens. Ita Spiritus est natura immutabilis: qui vero facti sunt ejus participes, hac participatione fiunt immutabiles. Anom. An vis dicere illum ipsum Spiritum Patrem esse? Orth. Absit! Anom. Atqui si quæcunque sunt Patri propria, sunt quoque Filio et Spiritui communia, oportet ut Pater sit ipse Spiritus et Filius. Orth. Non dixi, quæ propria sunt Patris esse quoque Filio et Spiritui communia: sed dixi ea, quæ propria sunt substantiæ Dei, esse et Filio et Spiritui sancto communia, ut incorruptibilem, immortalem, immutabilem esse, mentiri non posse et quæcunque sunt hujusmodi. Anom. Ergone alii

ὁμοιοτάτευτον.

(92) Πατὴρ εἶναι αὐτὸ Πνεῦμα. Edit. Steph.

Deus est, alius Pater? *Orth.* Absit! sed Dei nomen naturam indicat, nomen autem Patris eam rationem, quam ad Filium habet. Quaecunque igitur propria sunt naturæ, communia sunt ejusdem substantiæ hypostasibus. Siquidem quod dixit propheta ³⁷, Magnitudinis Dei non est finis, dixerit etiam aliquis et de Filio et de Spiritu; quia neque magnitudinis Filii, neque magnitudinis Spiritus: ullus est terminus. Nam « Quo ibo a Spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam ³⁸? » Rerum autem omnium conditarum et terminus est aliquis et quantitas. Possum enim animo concipere Gabrielem, ubi non sit Raphael: Patrem autem et Filium et Spiritum sanctum ubique, in omnibus et per omnia mente considero.

26. *Anom.* Dico etiam ego, ubique, et in omnibus, et per omnia esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum. *Orth.* Nonne id est consubstantiale, quod eandem substantiæ rationem recipit? *Anom.* Non dicis igitur majorem esse Patrem Filio? *Orth.* Ut Deum Deo majorem, nequaquam: sed ut Patrem Filii humana carne induti: siquidem non dixit: Deus major me est, sed « Pater major me est ³⁹. » *Anom.* Filium ergo dicis deitate æqualem esse Patri? *Orth.* Maxime: dicit enim Apostolus: « Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo ⁴⁰. » *Anom.* Quod igitur ipse non rapuit, cur illi attribuis? *Orth.* Quoniam ipse non rapuit, sed habet natura; et hoc habens, « exinanivit semetipsum, forma servi accepta ⁴¹. » Quæ enim laus debeatur ei, qui quam non habet æqualitatem, eam non rapuit? Nam si hoc laudabile est, similiter etiam cælum laudabitur, et Gabriel, et Raphael, et angelorum singuli, et archangelus quilibet, quod æqualitatem cum Deo non rapuerint.

27. *Anom.* Nos dicimus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum esse instar episcopi, et presbyteri, et diaconi. *Orth.* Sed sicut quispiam qui episcopus non sit, et tamen homo sit, eundem habet naturam atque episcopus: similiter et diaconus, qui neque presbyter sit, neque episcopus, ejusdem tamen est naturæ: ita igitur tu quoque fateris Filium quidem non esse Patrem, sed ejusdem esse naturæ atque Patrem: itidemque Spiritum Dei non esse quidem Filium, neque Patrem, sed ejusdem esse atque Patrem naturæ: cur igitur auditores fallis, cum nescias quid dicas? ac non dicis, tres naturas dissimiles, ut angelum, et hominem, et equum? *Anom.* 423 Ita dico: alioqui fuerim consubstan-

την πρὸς τὸν Υἱόν. Ὅσα οὖν ἰδίᾳ εἰσι τῆς φύσεως, ταῦτα κοινὰ τῶν τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑποστάσεων. Ἀμέλει καὶ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι πάρας, εἰρηται παρὰ τῷ προφήτῃ· τοῦτο δὲ ἂν τις εἴποι καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· οὔτε γὰρ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Υἱοῦ (93) ἔστι πάρας, οὔτε τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Πνεύματος. « Ποῦ » γὰρ « πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; » Τῶν δὲ κτισμάτων ἀπάντων καὶ πάρας ἔστι καὶ ποσότης. Δύναμαι γὰρ νοῆσαι τὸν Γαβριήλ, ἔνθα οὐκ ἔστιν ὁ Ῥαφαήλ· Πατέρα δὲ καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, πανταχοῦ καὶ ἐν παντί καὶ διὰ πάντων νοῶ

26. *Ἀνόμ.* Κάγω λέγω, ὅτι πανταχοῦ καὶ ἐν παντί καὶ διὰ πάντων ἔστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅρθ. Τοῦτο οὖν ἔστιν (94) ὁμοούσιον, ὃ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον τῆς οὐσίας. Ἀνόμ. Οὐ λέγεις οὖν μείζονα τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ; Ὅρθ. Ὡς Θεὸν Θεοῦ, οὐ· ὡς Πατέρα δὲ Υἱοῦ ἐνανθρωπήσαντος. Ἀμέλει οὐκ εἶπεν· Ὁ Θεὸς μείζων μου ἐστίν· ἀλλ', « Ὁ Πατὴρ μείζων μου ἐστίν. » Ἀνόμ. Τῇ θεότητι οὖν Ἰσον λέγεις τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς; Ὅρθ. Καὶ πάντως καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Τοῦτο φρονεῖσθε ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὃς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ἀνόμ. Ὁ οὖν αὐτὸς οὐκ ἤρπασε (95), εὖ διὰ τί εἶδως αὐτῷ; Ὅρθ. Ὅτι οὐκ ἤρπασεν, ἀλλ' ἔχει τῇ φύσει· καὶ ἔχων τοῦτο, « ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. » Ποῶς γὰρ ἦν ἔπαινος τῷ μὴ ἔχοντι τὸ Ἰσον, καὶ μὴ ἀρπάσσοντι; Εἰ γὰρ τοῦτο ἔπαινος, ἐπαινεθήσεται ὁμοίως καὶ ὁ οὐρανὸς, καὶ ὁ Γαβριήλ, καὶ ὁ Ῥαφαήλ, καὶ ἕκαστος τῶν ἀγγέλων, καὶ ἕκαστος τῶν ἀρχαγγέλων, ὅτι μὴ ἤρπασαν τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ.

27. *Ἀνόμ.* Ἡμεῖς λέγομεν Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς ἐπίσκοπον, καὶ πρεσβύτερον, καὶ διάκονον. (96). Ὅρθ. Ἀλλ' ὥσπερ ἐπίσκοπος οὐκ ὢν, ἄνθρωπος δὲ ὢν, τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν τῷ ἐπίσκοπῳ· ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος, οὔτε πρεσβύτερος, οὔτε ἐπίσκοπος ὢν, τῆς αὐτῆς μέντοι ἔστι φύσεως· οὕτως οὖν λέγεις καὶ αὐτὸς τὸν Υἱὸν Πατέρα μὴν μὴ εἶναι, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως τῷ Πατρί· καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τοῦ Θεοῦ, Υἱὸν μὴν μὴ εἶναι μήτε Πατέρα, τῆς δὲ αὐτῆς εἶναι (97) φύσεως τῷ Πατρί. Τί οὖν ἀπατᾷς τοὺς ἀκούοντας, μὴ εἰδώς ὃ λέγεις, οὐ λέγεις δὲ τρεῖς φύσεις ἀνομοίους ὡς ἀγγέλον, καὶ ἄνθρωπον, καὶ ἵππον; Ἀνόμ. Οὕτω λέγω· ἐὰν γὰρ τοῦτο μὴ εἴπω, ὁμοουσιαστὴς

³⁷ Psal. cxliv, 3. ³⁸ Psal. cxxviii, 7. ³⁹ Joan. xiv, 28. ⁴⁰ Philipp. ii, 5, 6. ⁴¹ ibid. 7.

(93) Palat., τοῦ Θεοῦ.

(94) Edit. Steph., Τοῦτο οὐκ ἔστιν. Mss., Τοῦτο οὖν ἔστιν.

(95) Palat., Εἰ οὖν αὐτὸς οὐκ ἤρπασεν.

(96) Palat. et Felck., Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι, ὥσπερ ὁ πρεσβύτερος ἐπίσκοπος οὐκ ἔστιν, ἄνθρωπος δὲ ὢν, τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχει τῷ ἐπίσκοπῳ· ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος, οὔτε πρεσβύτερος, οὔτε διάκονος, τοιαύτης μέντοι ἔστι φύσεως (Felck. solus hic addit Ὅρθ.). Οὕτως οὖν. Reg., Ἀνόμ. Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι, ὥσπερ

ἐπίσκοπος, καὶ πρεσβύτερος, καὶ διάκονος· οὕτως ἔστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅρθ. Δεῖκνυσί μῆτε τοῦτο λέγοντα. Ἀνόμ. Πῶς; Ὅρθ. Ὅτι πρεσβύτερος μὲν ἐπίσκοπος οὐκ ἐστὶ ἄνθρωπος μὲν τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν, etc.

(97) Εἶναι ἀβεστὰ Palatino. Ibidem, Felck. et Palatino., Πατρί. Ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ ἐκπηρεύεται, et erasis quibusdam, Ὅρθ. Τί οὖν ἀπατᾷς. Palat. loco erasorum habet: Ἀνόμ. Οὐ. Mox iidem, οὐ λέγεις δὲ, ὅτι τρεῖς.

γενόμεν. Ὁρθ. Ἐγὼς οὖν, ὅτι ὁ λέγων τὸν Πατέρα ὡς ἐπίσκοπον, καὶ τὸν Υἱὸν ὡς πρεσβύτερον, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς διάκονον, ὁμοούσιον λέγει. Οὕτω δὲ λέγων σαυτὸν Χριστιανὸν ἐνόμισας (98) μέχρι τοῦ παρόντος. Εἰ δὲ τοῦτο ὁ λέγων οὐ χέριται πο εἶναι Χριστιανὸς, σαυτὸν ἄρα κατέκρινας, καὶ ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκρίθης μὴ ὢν Χριστιανός. Ἀνόμ. Ὁ λέγων οὖν ὁμοούσιον Χριστιανὸς οὐκ ἔστιν; Ὁρθ. Ὁ λέγων ὁμοούσιον Χριστιανός ἐστιν· ὁ δὲ νομίζων μὴ εἶναι Χριστιανὸν τὸν λέγοντα ὁμοούσιον, καὶ αὐτὸς λέγων, εὐρεθήσεται ἑαυτὸν κατακρίνων, ὡς ὁ κακὸς δοῦλος ἐκεῖνος, ὁ ἐκ τοῦ ἰδίου στόματος κατακκριμένος. Ἀνόμ. Πῶς γὰρ αὐτὸ λέγων εὐρέθην; Ὁρθ. Εἰπας ὅτι, Ἡμεῖς λέγομεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς (99) ἐπίσκοπον, πρεσβύτερον, καὶ διάκονον. Ἀνόμ. Ὁμολογῶ εἰρηκέναι, ὡς ἐπίσκοπον, πρεσβύτερον, καὶ διάκονον. Ὁρθ. Ἀλλ' ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος, καὶ διάκονος ὁμοούσιοι εἰσιν ἱμοούσιον ἄρα Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολόγηκας. Ἀνόμ. Θέλεις οὖν εἰπεῖν, ὅτι, ὥσπερ κοινῶς οἶνος κερασθεῖς, οὕτως ἐστὶ Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; Ὁρθ. Οὐδὲ οἶδας, ὅτι σὺ τοῦτο λέγεις; Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι ἄλλην φύσιν λέγεις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλην τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλην τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς οἶνον καὶ μέλιτος καὶ πεπέρεως. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν· Ἐὰν ἢ ὁ Πατὴρ οἶνος εὐφραίνων καρδίαν, καὶ ὁ Υἱὸς οἶνος εὐφραίνων καρδίαν, καὶ τὸ Πνεῦμα οἶνος εὐφραίνων καρδίαν ἐστίν, ἢ ὁ Πατὴρ (1) ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Ἡμεῖς ἄρα καὶ οὐχ ἡμεῖς, κοινῶς παρεβάλλετε τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ ἀνομοίους τὰς φύσεις εἰσ-ηγούμενοι.

condito comparatis. cum dissimiles naturas introducitis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ Β' ΠΕΡΙ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, ΕΝ ᾧ ΔΙΑΛΕΓΟΝΤΑΙ ΟΜΟΙΩΣ ΟΡΘΟΔΟΣΟΣ ΚΑΙ ΑΝΟΜΟΙΟΣ ΑΡΕΙΑΝΙΣΤΗΣ (2).

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS II DE SANCTA TRINITATE, IN QUO ITIDEM DISPUTANT ORTHODOXUS ET ANOMÆUS ARIANISTA.

ΑΝΟΜΟΙΟΣ.

1. Πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσιν ὁμολογούμενόν ἐστιν, ὅτι τὸ ἐκ τίνος ἢ μεταγενέστερόν ἐστι τοῦ ἐξ οὗ ἐστίν, ὡς ἐξ αἰτίου. Ὁρθόδοξος. Οὐ πάντως. Ἀνόμ. Σὺ οὐκ εἶ ἐκ τοῦ πατρὸς σου, καὶ μετὰ τὸν πατέρα

(98) Οὕτω δὲ λέγων σαυτὸν Χριστιανὸν ἐνόμισας. Sic Palat. Editi vero, οὕτω δὲ λέγειν σαυτὸν ἐνόμισας. Ibid. Palat., τοῦ παρόντος. Ἀνόμ. Εἰ δὲ τοῦτο, ὁ λέγων οὐ χέριται πο εἶναι Χριστιανός, Χριστιανός οὐκ ἔστιν. Ὁρθ. Ὁ λέγων.

(2) In Palat. nullus est titulus. In Reg. et Felck. autem, ἄλλη διάλεξις Ἀνομοίου καὶ Ὁρθοδόξου.

talista. Orth. Didicisti igitur eum, qui dicat Patrem esse ut episcopum, et Filium ut presbyterum, et Spiritum ut diaconum, consubstantialitatem dicere. Atque ita dicendo te Christianum esse hactenus existimasti. Quod si judicas eum, qui hoc dicat, non esse Christianum, teipsum nimirum condemnasti: et ex tuo ipsius ore convinceris Christianus non esse. Anom. Non est igitur Christianus, qui consubstantialitatem dicit? Orth. Qui consubstantialitatem dicit, Christianus est: qui vero existimat eum non esse Christianum, qui consubstantialitatem dicit, et tamen ipse hanc dicit, comperietur seipsum condemnare, ut servus ille malus ex suo ipsius ore damnatus. Anom. Quomodo vero sum compertus hanc dicere? Orth. Nos, dixisti, dicimus Patrem, Filium, et Spiritum sanctum esse instar episcopi, presbyteri, et diaconi. Anom. Fateor me dixisse: instar episcopi, presbyteri, et diaconi. Orth. Atqui episcopus, presbyter, et diaconus sunt consubstantiales; ergo confessus es consubstantiales esse Patrem, Filium et Spiritum sanctum. Anom. Visne igitur dicere conditi vini instar esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? Orth. Et non vides te hoc ipsum dicere? Anom. Quomodo? Orth. Quoniam aliam esse dicis naturam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti, ut vini, mellis et piperis. Nos vero dicimus: Si Pater est vinum exhilarans cor, Filius itidem est vinum cor exhilarans, Spiritus sanctus itidem est vinum cor exhilarans, qua ratione Pater est super mel et favam. Non nos igitur, sed vos ii estis, qui Patrem, et Filium et Spiritum sanctum cum vino

ΑΝΟΜΟΕΥΣ.

1. Omnibus sana mente præditi in confesso est, id quod est ex alio, ortu posterius eo esse, ex quo est ut ex causa. Orthodoxus. Non omnino. Anom. Annon tu es ex patre tuo, et patre tuo posterior?

(99) Ὡς deest in mss. Mox Felck., καὶ διάκονον, καὶ διάκονος ὁμοούσιοι εἰσιν. Ὁρθ. Ὁμοούσιος ἄρα Πατὴρ. Palat. vero, καὶ διάκονον. Ὁρθ. Ὁμοούσιος.

(1) Regius et Palat. καρδίαν, ἐὰν ἢ ὁ Πατὴρ.

Orth. Ego quidem sum ex patre meo, et patre meo posterior, et extra patrem meum: lux vero ex sole est, neque tamen posterior est sole, neque extra solem, sed simul atque sol, et in sole, et cum sole: fragrantia quoque ex unguento est, nec tamen post anguentum, neque extra unguentum, sed simul atque anguentum, et in unguento, et cum unguento: et intelligere, ex mente est, at neque post mentem, neque extra mentem, sed simul atque mens, et in mente, et cum mente: et velle ex volente est, et neque extra volentem, neque post volentem, sed simul atque volens, et in volente et cum volente: et sapientia ex sapiente est, et neque post sapientem, neque extra sapientem, sed simul atque sapiens, et in sapiente, et cum sapiente: et potentia ex potente est, **424** at neque post potentem, neque extra potentem, sed in potente, et simul atque potens, et cum potente. Sic igitur Filium quoque Dei ex Deo esse intelligimus, at non post Deum, neque extra Deum, sed simul atque Deus, et in Deo, et cum Deo. νοούμεν, καὶ οὐ μετὰ τὸν Θεόν, οὕτως ἔκτὸς τοῦ τῷ Θεῷ.

2. *Anom.* At splendor, et intelligere, et velle, et sapientia, et potentia, non sunt substantia in sese subsistens. Filius Dei vero est substantia, in sua propria hypostasi. *Orth.* In hoc quoque conferri cum ipso nequeunt corporei filii, quod filius quidem sum ego patris mei, sed non sum ejus sapientia, neque sum ejus potentia, neque sum ejus voluntas, neque sum ejus verbum, neque sum ejus splendor, neque sum in ipso Patre meo. Pater ipse non est in me, nec sicut operatur Pater, ego operor: Filius Dei vero non tantum est Filius, sed etiam potentia, et sapientia, et Verbum, et voluntas, et splendor, ut ex eo, quod sit Filius, intelligatur quod sit quiddam in sese subsistens: et ex eo, quod est sapientia, et potentia, et Verbum, et voluntas, et splendor, intelligatur illud quod simul atque Pater, et in Patre, et cum Patre sit, neque secundus, id est neque post Patrem. neque extra Patrem. Propterea enim clamant propheta, dicens: « Domine, Deus noster, da nobis pacem: omnia enim dedisti nobis. Domine, Deus noster, alium extra te non novimus ». Nec enim extra Patrem Filius cognoscitur, sed in Patre, et cum Patre, et simul atque Pater, ut splendor gloriæ, ut character hypostaseos, ut sapientia sapientis, et potentia potentis, ut Verbum mentis. *Anom.* Sed splendor, lucis non est filius; character, hypostaseos non est filius: sapientia, sapientis non est filius; potentia, potentis non est filius. *Orth.* Potentis quidem potentia, non est ejus filius; nec sapientis sapientia, est ejus filius; neque verbum mentis, est ejus filius; neque splendor gloriæ, est

σου; *Orth.* Ἐγὼ μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς μου εἰμι, καὶ μετὰ τὸν πατέρα μου εἰμι, καὶ ἔκτὸς τοῦ πατρὸς μου εἰμι· τὸ δὲ φῶς ἐκ τοῦ ἡλίου ἐστὶ, καὶ οὐδὲ μετὰ τὸν ἡλίον ἐστίν, οὐδὲ ἔκτὸς τοῦ ἡλίου ἐστίν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἡλίου, καὶ ἐν τῷ ἡλίῳ, καὶ σὺν τῷ ἡλίῳ· καὶ ἡ εὐωδία ἐκ τοῦ μύρου ἐστὶ (3), καὶ οὕτως μετὰ τὸ μύρον, οὕτως ἔκτὸς τοῦ μύρου, ἀλλὰ μετὰ τοῦ μύρου, καὶ ἐν τῷ μύρῳ, καὶ σὺν τῷ μύρῳ· καὶ τὸ νοεῖν ἐκ τοῦ νοῦ ἐστὶ, καὶ οὕτως μετὰ τὸν νοῦν, οὕτως ἔκτὸς τοῦ νοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ νοῦ, καὶ ἐν τῷ νῷ, καὶ σὺν τῷ νῷ· καὶ τὸ θέλειν ἐκ τοῦ θελοντός ἐστι, καὶ οὕτως ἔκτὸς τοῦ θελοντος, οὕτως μετὰ τὸν θελοντα, ἀλλὰ μετὰ τοῦ θελοντος, καὶ ἐν τῷ θελοντι, καὶ σὺν τῷ θελοντι· καὶ ἡ σοφία ἐκ τοῦ σοφοῦ ἐστὶ, καὶ οὕτως μετὰ τὸν σοφόν, οὕτως ἔκτὸς τοῦ σοφοῦ, ἀλλὰ **B** μετὰ τοῦ σοφοῦ (4-5), καὶ ἐν τῷ σοφῷ, καὶ σὺν τῷ σοφῷ· καὶ ἡ δύναμις ἐκ τοῦ δυνατοῦ, καὶ οὕτως μετὰ τὸν δυνατὸν, οὕτως ἔκτὸς τοῦ δυνατοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ δυνατῷ, καὶ μετὰ τοῦ δυνατοῦ, καὶ σὺν τῷ δυνατῷ. Οὕτως τοίνυν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ σὺν

2. *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ τὸ νοεῖν, καὶ τὸ θέλειν, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ δύναμις, οὐκ ἐστὶν οὐσία ἐνυπόστατος· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐσία ἐστὶν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει. *Orth.* Καὶ ἐν τούτῳ τῶν σωματικῶν υἱῶν τὸ ἀσύγκριτον ἔχει, ὅτι ἐγὼ μὲν, υἱὸς ὢν τοῦ πατρὸς μου, οὐκ εἰμι αὐτοῦ σοφία, οὐκ εἰμι αὐτοῦ δύναμις, οὐκ εἰμι αὐτοῦ θελημα, οὐκ εἰμι αὐτοῦ λόγος, οὐκ εἰμι αὐτοῦ ἀπαύγασμα, οὐκ εἰμι ἐν αὐτῷ τῷ πατρὶ μου. Οὐκ αὐτὸς ὁ πατήρ μου ἐν ἐμοί, οὐ καθὼς ὁ πατήρ μου ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς οὐ μόνον ἐστὶν Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ δύναμις, καὶ σοφία, καὶ Λόγος, καὶ θελημα, καὶ ἀπαύγασμα, ἵνα ἀπὸ τοῦ εἶναι Υἱὸς, τὸ ἐνυπόστατον νοηθῇ· καὶ ἀπὸ τοῦ εἶναι σοφία, καὶ δύναμις, καὶ Λόγος, καὶ θελημα, καὶ ἀπαύγασμα, τὸ μετὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν τῷ Πατρὶ νοηθῇ, καὶ οὐ δεύτερος, οὐδὲ μετὰ τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἔκτὸς τοῦ Πατρὸς. Διὰ γὰρ τοῦτο βοᾷ ὁ προφήτης, λέγων· « Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην ὅς ἐστιν ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἔκτὸς σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν. » Οὐ γὰρ ἔκτὸς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς γνωρίζεται, ἀλλ' ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπαύγασμα δόξης, ὡς χαρακτήρ ὑποστάσεως, ὡς σοφία σοφοῦ, ὡς δύναμις δυνατοῦ, ὡς Λόγος νοῦ. *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτὸς υἱὸς οὐκ ἐστὶν· ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως υἱὸς οὐκ ἐστὶν· ἡ σοφία τοῦ σοφοῦ υἱὸς οὐκ ἐστὶν· ἡ δύναμις τοῦ δυνατοῦ υἱὸς οὐκ ἐστὶν. *Orth.* Τοῦ μὲν δυνατοῦ ἡ δύναμις οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ υἱός· καὶ ἡ σοφία τοῦ σοφοῦ οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ υἱός· καὶ ὁ λόγος τοῦ νοῦ οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ υἱός· καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης οὐκ ἐστὶν αὐτῆς υἱός· ὁ δὲ τοῦ

⁴² Isa. xxvi, 12, 13.

(3) Sic mss. In editis vero ἐστὶ deest.

(4-5) Mss., ἀλλ' ἐκ τοῦ σοφοῦ.

Θεοῦ Υἱὸς καὶ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγος αὐτοῦ, καὶ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ σοφοῦ καὶ σοφία αὐτοῦ, καὶ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ δυνατοῦ, καὶ δύναμις αὐτοῦ ἐστὶ. Καὶ διὰ τοῦτο, Υἱὸν ἀκούοντες, τὸ ἐνυπόστατον νοοῦμεν· καὶ δύναμιν ἀκούοντες, καὶ Λόγον, καὶ σοφίαν, τὸ ἀχώριστον καὶ συναΐδιον ἐπαυθεύθμεν.

3. Ἀνόμ. Ἄμα οὖν λέγεις ὑπάρχειν Πατέρα καὶ Υἱόν; Ὁρθ. Ἄμα λέγω. Ἀνόμ. Δύο οὖν ἀγέννητα λέγεις; Ὁρθ. Ἐγὼ Πατέρα καὶ Υἱὸν λέγω· τί δὲ ἐστὶν ἀγέννητον, οὐκ ἐδιδάχθην ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν. Ἀνόμ. Οὐκ ἐστὶν οὖν ὁμολογούμενον, ὅτι ὁ Πάτερ τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἐστὶ γενητός; Ὁρθ. Ὁμολόγηται καὶ παρ' ἐμοῦ. Ἀνόμ. Ὁ δὲ μὴ γεγονὼς καὶ ὑπάρχων ἀγενήτως ὑπάρχει· ἀγενήτως ἄρα. Ὁρθ. Ὅτι μὲν οὐκ ἐγένετο, οἶδα· ἀγέννητον δὲ αὐτὸν λέγειν, οὐκ ἐδιδάχθην ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἀλλὰ Πατέρα. Ἀνόμ. Εἰ οὐκ ἐγένετο ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, ἀγενήτως ὑπάρχει· ὁ δὲ ἀγενήτως ὑπάρχων ἀγενήτως ἐστίν. Ὁρθ. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή τὸ ἀγέννητον, τὸ δὲ Πατέρα αὐτὸν εἶπεν. Κάκεινο λέγω, ὃ ἡ Γραφή εἶπε, καὶ οὐχὶ ὃ τῇ ἐννοίᾳ τῶν ἀνθρώπων ὑποπίπτει. Καὶ γὰρ (6) ἄλλα πολλά ἐστίν, ἃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτει, καὶ ὡς ἀπρεπῆ λέγειν αὐτὰ περὶ Θεοῦ παραιτούμεθα, ἐπειδὴ οὐδὲ ἡ Γραφή εἶπεν. Ἀνόμ. Οἶον; ὡς τί εἶπῃ. Ὁρθ. Ὅτι ἡμεῖς εὐχόμεθα προκόπτειν ἐπὶ τι βέλτιον, ὁρῶν ἐστίν· ὁ δὲ Θεὸς οὐ προκόπτει· οὐδὲν γὰρ αὐτῷ λείπει. Ἀνόμ. Οὐδὲν αὐτῷ λείπει. Ὁρθ. Οὐ χρεῖαν οὖν ἔχει τοῦ προκόπτειν. Ἀνόμ. Οὐ χρεῖαν ἔχει. Ὁρθ. Οὐδεὶς ἡμῶν, διὰ τὸ μὴ προκόπτειν αὐτὸν, ἀπρόκοπτον λέγει αὐτὸν, ἀλλ' ὡς ἀναξίαν τοῦ Θεοῦ τὴν φωνὴν παραιτούμεθα. Οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγέννητον ἄξιον εἶναι τοῦ Θεοῦ λέγομεν· εἰ γὰρ ἦν ἄξιον, εἶπεν ἂν αὐτὸ ἡ θεία Γραφή. Idem etiam illud ἀγέννητον, seu, non factum id dicerent sacrae Litterae.

4. Ἀνόμ. Ἐγένετο οὖν ὁ Θεός; εἰπέ, καὶ ὑπὸ τίνος ἐγένετο; Ὁρθ. Εἰ διὰ τοῦτο ἀγέννητον αὐτὸν δεῖ λέγειν, ἐπειδὴ ὑπ' οὐδενὸς ἐγένετο, εἰπέ αὐτὸν καὶ ἀπιστον, ἐπειδὴ εἰς οὐδὲνα πιστεύει· εἰπέ καὶ ἀσεβῆ, ἐπειδὴ οὐδὲνα σέβεται. Εἰ δὲ ταῦτα ἡ μὲν ἐννοία ὑποβάλλει, ἡ δὲ εὐσέβεια οὐκ ἐπιτρέπει λέγειν· οὕτω καὶ τὸ ἀγέννητον, καὶ δοχῇ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτει, ἀλλ' ἡ εὐσέβεια οὐκ ἐπιτρέπει λέγειν. Εἰ δὲ μὴ, εἶπεν αὐτὸ πάντως ἡ Γραφή. Ἀνόμ. Οὐ λέγεις οὖν ἀγέννητον τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν; Ὁρθ. Εἰ γέγραπται, λέγω· εἰ δὲ οὐ γέγραπται, οὐκ ἔχω ἀνάγκην εἰπεῖν. Καὶ οἱ οὐ πάντως τὰ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτοντα δεῖ λέγειν, ἐξεστὶ καὶ ἄλλως γινώσκειν. Παρὰ πάντων ἡμῶν ὁμολόγηται, ὅτι ὁ Θεὸς ἀόρατός ἐστι, τοῦ ἁγίου Παύλου λέγοντος· «Ἀφάρτῳ, ἀόρατῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ.» Ὁ δὲ ἀφάρτος οὐχ ἑαυτῷ μὲν φθαρτός ἐστιν, ἄλλοις δὲ ἀφθαρτος, ἀλλὰ καὶ πᾶσι καὶ ἑαυτῷ ἀφθαρτός ἐστιν. Ἀνόμ. Καὶ πάνυ. Ὁρθ. Οὐκοῦν, ἐπειδὴ συνήπται τῷ ἀφάρτῳ τὸ ἀόρατον,

A ejus filius : sed Dei Filius, et Filius est Dei et ejus Verbum, et Filius est sapientis et ejus sapientia, et Filius est potentis et ejus potentia. Ideoque cum Filium audimus, eum in sese subsistere intelligimus : cum autem potentiam, Verbum, sapientiam audimus ; sic docemur inseparabilem esse et coeternum.

5. Anom. Simul igitur dicis esse Patrem et Filium? Orth. Simul esse dico. Anom. Duo igitur non facta dicis? Orth. Ego Patrem et Filium dico : quid sit autem non factus, sacrae Litterae me non docent. Anom. An vero non est in confesso Patrem Christi non esse factum? Orth. Hoc et ego fateor. Anom. Ilaque qui non est factus, et est, ita est, ut sit non factus. Est igitur non factus. Orth. Eum quidem novi non fuisse factum : ipsum autem vocare non factum non docent me sacrae Litterae, sed Patrem. Anom. Si non est factus qui ante saecula est, est non factus : qui vero sic est, ut non sit factus, est non factus. Orth. Verum Scriptura non vocat eum non factum, sed eum esse Patrem dicit. Quod autem dicit Scriptura, hoc et ego dico, non autem id, quod in hominum cogitationem cadit. Nam et alia multa in nostram cogitationem cadunt, quae tamen repudiamus, ut quae convenienter de Deo dici non possint, quandoquidem in Scripturis ei non tribuuntur. Anom. Cedo exemplum : ut quid, obsecro? Orth. Constat nos optare, ut in melius proficiamus : at Deus non proficit, quoniam nihil ei deest. Anom. Nihil prorsus ipsi deest. Orth. Illi ergo nihil opus est, ut proficiat. Anom. Nihil. Orth. Nemo tamen nostrum est, qui quod non proficiat, dicat eum, ἀπρόκοπτον, seu, non proficientem ; quin potius hanc vocem, ut quae Deum non deceat, repudiamus. Ita etiam illud ἀγέννητον, seu, non factum negamus Deo dignum esse, nam si dignum esset,

425 4. Anom. Dic igitur, factusne est Deus? et a quo factus est? Orth. Si propterea oportet ipsum dici non factum, quoniam a nullo est factus, dic etiam eum non credentem, quoniam in nullum credit : et impium, quoniam nullum colit. Quod si cogitatio quidem nostra nobis talia suggerit, religio vero dicere nos non patitur : ita etiam illud non factum, etiamsi nobis cogitatio nostra id suggerat, non sinit tamen religio nos dicere. Id enim aliqui Scriptura utique usurpasset. Anom. An non vero Deum, qui supra omnia est, dicis non factum? Orth. Dixerim, si scriptum esset, quod si scriptum non est, non cogor dicere. Sed et aliqui intelligere licet, non esse dicendum, quidquid in cogitationem nostram cadit. Fatemur omnes Deum esse invisibilem, cum dicat Paulus : « Incorruptibili, invisibili, soli sapienti Deo » . Caeterum qui incorruptibilis est, non est sibi quidem corruptibilis, aliis vero incorruptibilis : sed et omnibus et sibi

¹¹ 1 Tim. 1, 17.

(6) Palat. Καὶ γὰρ καί.

est incorruptibilis. *Anom.* Ita est prorsus. *Orth.* Igitur, quoniam incorruptibilitati copulatur invisibilitas, dicamus Deum sibi ipsi quoque invisibilem, et ita mentitum erit (vestro quidem iudicio) Evangelium, cum inquit, « Qui est a Patre, is vidit Patrem »⁴¹. » Quod si is, qui a Patre est, videt Patrem, sane ipse Pater seipsum videt: quod est et dicitur et creditur esse invisibilis, referendum est, non ad illum ipsum, neque ad Filium, qui ex ipso est, sed ad omnes creaturas.

5. *Anom.* Nunc disco, vos id non credere, quod omnibus in confesso est. *Orth.* Quidnam? *Anom.* Deum esse non factum omnes sana mente præditi confitentur, vos autem non admittitis. *Orth.* Non dico non posse a nobis admitti, ut Deum fateamur non factum: sed quamvis id cadat in nostram cogitationem tamen necessarium non esse, ut voce utamur, quæ in sacris Litteris nusquam invenitur. Nam si hoc foret necessarium, non reticuisset sacra Scriptura. *Anom.* Igitur factum ipsum dicamus? *Orth.* Qui factum eum dicit, impie facit. Tradidit enim nobis Scriptura, quænam sunt facta, et quis sit eorum opifex. Qui vero dicit eum non factum (quod Scriptura non tradit) supervacaneum quiddam loquitur. *Anom.* Si non est factus, est non factus. *Orth.* Etiam si humana cogitatio nobis hoc suggerit, non ita nos tamen sancta Scriptura docuit; sed audis ipsam dicentem: « Quantum abest oriens ab occidente, tantum absunt cogitationes vestrae a cogitationibus meis »⁴². » Quod si existimat Eunomius se comperisse, quid sit Deus, ex eo quod non sit factus, nec habeat suum esse ex aliquo factore, dicat eum etiam *ἄθεον*, id est, « absque Deo, » ut qui Deum non habeat. Quod si non licet ita loqui, quamvis cogitationem nostram subeat, ne dicatur etiam non factus, quamvis hoc in cogitationem nostram cadat. *Anom.* Factus est igitur Deus? *Orth.* Non factus est. *Anom.* Ergo est non factus? *Orth.* Habetne Deus Deum? *Anom.* Minime quidem is, qui est non factus. *Orth.* Est igitur *ἄθεος*, id est, « absque Deo. » Viden' ergo, quam puerilia et illiberalia sint vestra cogitata? Quamobrem vestigiis sanctæ Scripturæ insistentes, dicamus potius Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Deum: neque timebimus, ne circa fidem naufragium faciamus. Nam illud non factum, est inventum aquilæ volantis, quærentis escam, cujus firmum vestigium inveniri nequit: nec enim habet in Scriptura, ubi pedes ponat. *Anom.* Acceptam epistolam *Ἀετίου* lege, et loquere adversus illam. *Orth.* Tu ipse lege. *Anom.* Ergo et illa recita.

⁴¹ Joan. vi, 46. ⁴² Isa. lv, 8.

(7) Edit. Steph. καὶ ἄρατον ἑαυτῷ ἄρα.

(8) Edit. Steph. male, ἀγέννητον.

(9) Ei abest a mss. Mox Palat. bis διανοίας, pro ἐννοίας.

Α εἰπωμεν καὶ αὐτὸν ἑαυτῷ ἄρατον εἶναι τὸν Θεόν (7). Καὶ ἐφεύσαντο τὰ Εὐαγγέλια καὶ ὁμᾶς, λέγοντα: « Ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς εὗρακε τὸν Πατέρα. » Εἰ δὲ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁρᾷ τὸν Πατέρα, καὶ ὁ Πατὴρ αὐτὸς ἑαυτὸν ὁρᾷ, ὃ ἐστὶ, καὶ λέγεται, καὶ πιστεύεται εἶναι ἄρατος, οὐχ ἑαυτῷ, οὐδὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ Υἱῷ, οὐδὲ τῷ παρ' αὐτοῦ ἁγίῳ Πνεύματι, ἀλλὰ πάσῃ τῇ κτίσει.

est, neque ad Spiritum sanctum, qui ab ipso est;

5. Ἀνόμ. Νῦν μανθάνω, ὅτι ὁ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν ὁμολογημένον, τοῦτο ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. Ὅρθ. Ποῖον; Ἀνόμ. Ὅτι ἀγέννητός ἐστιν ὁ Θεός, πάντες ἀνθρώποι, οἱ οὖν ὁρθῶν ἔχοντες, ὁμολογοῦσιν, ὑμεῖς δὲ οὐ δέχεσθε. Ὅρθ. Οὐ λέγω, ὅτι τὸ ἀγέννητον αὐτὸν ὁμολογεῖν ἀπαράδεκτόν ἐστιν ἡμῖν· ἀλλ' ὅτι καὶν δοκῇ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτειν, ἀλλ' ὅμως ὡς οὐδαμοῦ τῆς θείας Γραφῆς κειμένην τὴν φωνὴν οὐκ ἀναγκαῖον λέγειν. Εἰ γὰρ ἦν ἀναγκαῖον, εἶπεν ἂν αὐτὸ ἡ θεία Γραφή. Ἀνόμ. Γενητὸν οὖν εἰπωμεν αὐτόν; Ὅρθ. Ὅ λέγων αὐτὸν γενητὸν (8) ἀσεβεῖ. Εἶπε γὰρ ἡμῖν ἡ Γραφή, τίνα ἐστὶ τὰ γενητὰ, καὶ τίς ὁ τούτων γενεσιουργός. Ὁ δὲ λέγων αὐτὸν ἀγέννητον, ὃ οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή, περιττολογεῖ. Ἀνόμ. Εἰ οὐκ ἐστὶ γενητὸς, ἀγέννητός ἐστιν. Ὅρθ. Καὶ ἀνθρωπίνη διάνοια τοῦτο νοεῖν ποιῇ, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἡ θεία Γραφή ἐδίδαξεν· ἀλλ' ἀκούεις αὐτῆς λεγούσης· καὶ « καθόσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, τοσοῦτον ἀπέχουσι τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῶν διανοημάτων μου. » Εἰ δὲ νομίζει Εὐνόμιος εὐρηχέναι, τὸ τί ἐστὶν ὁ Θεός, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν γενητὸν, μηδὲ ἔχειν γενεσιουργόν, λεγέτω αὐτὸν καὶ ἄθεον, ἐπειδὴ Θεὸν οὐκ ἔχει. Ἀλλ' εἰ (9) οὐ δεῖ λέγειν τοῦτο, καὶν ὑποπίπτῃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν· μηδὲ τὸ ἀγέννητον λεγέσθω, καὶν ὑποπίπτῃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν. Ἀνόμ. Ἐγένετο οὖν ὁ Θεός; Ὅρθ. Οὐκ ἐγένετο. Ἀνόμ. Ἀγέννητος οὖν ἐστὶν; Ὅρθ. Ἐχει Θεὸν ὁ Θεός; Ἀνόμ. Ὁ ἀγέννητος οὐ. Ὅρθ. Ἄθεος οὖν ἐστὶ. Καὶ ὁρᾷς (10), πῶς μαιρακχίδει καὶ ἀνδραποδῶδῃ εἰσὶν ὑμῶν τὰ διανοήματα; Διὸ μᾶλλον ἀκολουθοῦντες τῇ θείᾳ Γραφῇ, εἰπωμεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν· καὶ οὐ φοβοῦμεθα περὶ τὴν πίστιν ναυαγῆσαι. Τὸ γὰρ ἀγέννητον εὐρεῖς ἐστὶν ἀετοῦ πατομένου, ζητοῦντος βορᾶν (11), οὗ ἵχνος ἐρηρειαμένον οὐχ εὐρίσκειται· οὐ· γὰρ ἔχει ἐν τῇ Γραφῇ, οὗ στήσει τοὺς πόδας. Ἀνόμ. Ἀδὲς, ἀνάγνωθι τὴν ἐπιστολὴν Ἀετίου, καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτήν. Ὅρθ. Αὐτὸς ἀνάγνωθι. Ἀνόμ. Εἰσὶ μετ' αὐτῆς καὶ σχόλια Εὐνομίου. Ὅρθ. Καὶ αὐτὰ ἀνάγνωθι.

Sunt una cum ea Eunomii quoque scholia. *Orth.*

(10) Edit. Steph. καὶ ὁρῶν.

(11) Sic ed. recte. Palat. vero, πεσομένου, ἡτοῦ· τοῦ βορρᾶν.

6. Σχόλια Εὐνομίου, καὶ πρὸς αὐτὰ Ὀρθο-
δόξου.

A 426 6. Scholia Eunomii, et responsio Orthodoxi
ad illa.

Ὅτι ἡ θέλησις καὶ ἡ βούλησις οὐ ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ· ἡ μὲν γὰρ θέλησις καὶ ἀρχεται καὶ παύεται· ἡ δὲ οὐσία οὐτε ἀρχεται, οὐτε παύεται· τὸ δὲ ἀρχόμενον καὶ παύμενον τῷ μῆτι ἀρχομένου μῆτι παυομένου τὸ αὐτὸ εἶναι οὐ δύναται. Καὶ ἄλλως, εἰ ταυτὸν ἦν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ ἡ βούλησις, ἐχρὴν μίᾳ οὐσίᾳ μίαν εἶναι καὶ τὴν θέλησιν· εὐρίσκονται δὲ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν θείων Γραφῶν, οὐ μία θέλησις, ἀλλὰ πολλὰι θελήσεις· τῆς Γραφῆς λεγούσης· « Πάντα, ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησε »· πολλὰ οὖν ἠθέλησε καὶ οὐχ ἓν. Ἐναργέστερον (12) δὲ ἰδεῖν ἐπὶ τῆς κοσμοποιίας. Ἡθέλησε γὰρ εἶναι τὸν κόσμον, καὶ ὑπῆστῃ κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν, καὶ διαμένει τὸ γενόμενον. Ἄλλο δὲ ἐστὶν ἡ διαμονὴ (13) παρὰ τὴν θέλησιν τῆς δημιουργίας· ἐπηγγελίετο δὲ καὶ μετασχηματίζει τὸν κόσμον. Θελήσας ἄρα μετασχηματίζει. Οὐ μόνον δὲ πολλὰι, ἀλλὰ καὶ διαφοροίαι θελήσεις. Ἡθέλησε γὰρ καὶ οὐρανὸν, ἠθέλησε καὶ ἥλιον, ἠθέλησε καὶ γῆν. Τῶν δὲ θελημάτων διαφόρων ὄντων, ἀνάγκη διαφέρειν καὶ τὰς περὶ αὐτῶν θελήσεις· καὶ ἐπὶ αὐτῶν νοητῶν δὲ ὡσαύτως. Ὀρθ. Εἰ τοίνυν καὶ κατὰ σὲ οὐ ταυτὸν ἐστὶ τῇ οὐσίᾳ ἡ βούλησις, ἦγουν (14) ἡ θέλησις, πάντα δὲ τὰ γεγονότα τοῦ θελήματος αὐτοῦ εἰσιν ἔργα, ὁμολογεῖ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας· οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ μονογενῆ ὁμολογεῖς τὸ μόνον ἐκ τῆς (15) οὐσίας γεγενῆσθαι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς βουλήσεως καὶ θελήσεώς ἐστιν Υἱὸς, οὐκ ἐστὶ μονογενής, πολλῶν ὄντων τῶν κατὰ βούλησιν ἀποκυθθέντων. Γέγραπται γὰρ· « Βουλῆθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας. » Πολλὰ δὲ θελήσεις οὐκ εἰσιν, ὡς ἐνόμισας· οὐ γὰρ, ἐπειδὴ διάφορα τὰ δημιουργήματα, πάντως διαφοροίαι καὶ αἱ θελήσεις· ἀλλ' ὥσπερ ἐνὶ θελήματι ποιήσας τὸν ἄνθρωπον ἐκ διαφόρων μελῶν καὶ μερῶν πεποίηκεν, ὀφθαλμοὺς, ὦτα, ῥίνας, τρίχας, ἔντερα, καὶ διαφόρους τῇ τῶν ἐντέρων σύνθεσιν, σπλῆνα, ἥπαρ, νεφροὺς, καὶ ὅσα ἐν ἡμῖν· οὕτω καὶ πάντα τὸν κόσμον ἐνὶ θελήματι δημιουργεῖ.

7. Ἀνόμ. Εἰ μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ; καὶ εἰ μείζων, κατὰ τί μείζων, πότερον μείζων (16) ὄγκῳ σώματος, ἢ κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἀγεννησίας; καὶ πότερον τὸ ἀγέννητον (17) οὐσία ἐστίν, ἢ οὐδὲν ἐστίν; Ὀρθ. Μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ γέγραπται, οὕτε δὲ ὄγκῳ, οὕτε χρόνῳ, οὕτε φύσει, ἀλλ' ὡς Πατὴρ Υἱοῦ ἐνανθρωπήσαντος. Διὰ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τῶν ἀγγέλων ἡλαττωσθαι αὐτὸν λέγει ὁ Ἀπόστολος, γράφων· « Τὸν δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου. » Διὰ δὲ ταύτην τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τῇ Μαρίᾳ καὶ τῷ Ἰωσήφ ὑπετάσσεται. Ἦν γὰρ ὑποτασσόμενος αὐτοῖς,

Voluntas non idem est atque substantia Dei : nam voluntas incipit et desinit ; substantia vero nec incipit, nec desinit. Id autem, quod incipit et desinit, non potest idem esse atque id, quod nec incipit nec desinit. Præterea, si voluntas idem esset atque substantia Dei, oporteret, cum una sit substantia, unam esse voluntatem : ac juxta sacrarum Litterarum doctrinam, non unica, sed multæ voluntates inveniuntur : cum dicant, « Omnia quæcunque voluit, fecit » : multa igitur voluit, non autem unum quiddam. Quod etiam magis perspicue videre licet in mundi creatione. Voluit enim esse mundum, et is exstitit prout voluit, atque factus permanet. Aliud est autem illa perseverantia, quam voluntas condendi illius : denuntiavit vero fore etiam, ut mundum transformet. Ergo quia voluit transformat. Neque vero multæ duntaxat, verum etiam diversæ sunt voluntates. Voluit enim cælum, voluit et solem, voluit et terram. Cum autem ista, quæ vult, diversa sint, necesse est differre quoque voluntates illorum creandorum : quod etiam oportet de rebus, quæ mente concipiuntur accipere. Orth. Ergo, si, ut tu quoque sentis, voluntas non idem est quod substantia, et quæcunque facta sunt, opera sunt voluntatis ejus, fatere Filium esse ex ejus substantia ; sic enim eum etiam unigenitum esse fateare, quod solus ex substantia genitus sit. Nam si et ipse voluntatis Filius est, non est unigenitus, cum multi sint geniti voluntate. Scriptum est enim : « Volens genuit nos verbo veritatis » . Non sunt autem multæ Dei voluntates, ut tu existimas. Non enim quia diversa sunt opificia, diversæ quoque sunt voluntates : sed sicut Deus hominem unica voluntate ex diversis membris et partibus condens, fecit oculos, aures, nares, comam, intestina, et varie intestina disposuit, splenem, hepar, renes, et quæcunque in nobis sunt : sic etiam universum mundum unica voluntate creat.

7. Anom. Num major est Pater Filio ? et si major, in quo major est ; utrum mole corporis major, aut natura ἀγεννησίας, sive quod sit nativitatis expers ? et utrum non genitum esse est substantia, an vero nihil est ? Orth. Scribitur Pater major esse Filio : at neque mole, neque tempore, neque natura, sed quatenus Pater est Filii, qui humanitatem assumpsit. Propter hanc autem hominis assumptionem dicit Apostolus eum inferiorem factum fuisse etiam angelis, sic scribens : « Eum autem qui paulo minor factus angelis est, cernimus Jesum per mortis passionem » . Propter hanc quoque hominis as-

¹² Psal. cxiij, 5. ¹³ Jac. i, 18. ¹⁴ Hebr. ii, 9.

(12) Ἐναργέστερον. Mss. et Felck. emend. ἐναργέστερον.

(13) Felck. δὲ τι ἡ διαμ. Palat. δὲ σοι ἡ δ.

(14) Ἦτουν mss.

(15) Pal. τῷ μόνον ἐκ τ. Reg. τὸ μὴ μόνον.

(16) Μείζων deest in mss.

(17) Dubium an sit legendum γενετὸν et ἀγεννητὸν.

sumptionem subjectus fuit Mariæ et Josepho : « Erat enim subditus illis », ut in Evangelio scriptum est. *Anom.* Sed natura major, idcirco quod sit agénētos, sive non genitus, estne aliquid, an vero nihil est, sicut prius dicebamus? *Orth.* Nihil est natura : nec enim substantia est. Itaque si major est Pater, eo quod sit non genitus, et non genitum esse nihil est, consequitur, nihilo esse majorem. Qui vero nihilo major est, in omnibus est æqualis. Nec enim sane Pater est Filio inferior. *Anom.* Æquale igitur esse dicis non genitum, ei quod genitum est : et quomodo verax fuerit, qui dicit, « Pater, qui misit me, major me est »? *Orth.* Non genitum esse, non est substantia in Deo et Patre, sed nullum esse Dei Patrem ostendit. Nullus autem ideo major est quopiam, quod Patrem non habeat. Nam neque Adam patrem habuit, neque Eva, et tamen sunt nobis consubstantiales. Sed quomodo inter philosophandum de non genito et genito, veluti tui ipsius oblitus subiecisti : **427** « Pater, qui misit me, major me est? » Oportebat enim te potius, ut tecum ipse consentiret, dicere, Non genitus, qui misit me, major me est. Sed hoc scriptum non est, ideoque recte non dicis : « Noli multum argutare, nequando consterneris » Neque enim es sapientior Daniele, nedum ipso Spiritu, qui Patrem quidem nos docuit, non genitum vero nequaquam.

8. *Anom.* At si mole Pater est major, compositus fuerit ipse non genitus, quamvis simplex sit ac figuræ expers : siquidem moles est compositum et dividuum quiddam : quoniam omnis moles ex partibus constat, et partium compositionem habet : quod de Deo dicere absurdum est. *Orth.* Deo compositionem et molem tribuere absurdum est, vere, inquam, absurdum. Est autem Filius quoque, vel te invito, Deus non compositus, sed simplex et expers figuræ : ut absurdum sit compositionem aut molem ipsi attribuere. Quod si ita est, majus sane in his non comperietur. Ipse vero, quem in confesso est simplicitate et eo quod neque compositus est, neque figuram habet, deitate denique Patri æqualem esse; majorem dicit Patrem, eo quod servi formam assumpserit, et Patrem honorat. Itaque audis eum dicentem : « Honorifico Patrem, et vos inhonorastis me » : et Pater honorat Filium, quem ad dexteram suam collocavit, et ad quem omnes trahit. Dicit enim Filius : « Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum ad me ».

9. *Anom.* Præterea, si non genitum est aliquid, hoc vel est totum vel pars : si pars est, Deus erit sibi ipsi dissimilis; siquidem una ejus pars est non genita, altera vero genita. At si tota ejus natura est non genita, et Pater omnino major, statim eo recidit res, ut alterius ac diversæ sit substantiæ. Nam, si tota Patris substantia est non ge-

ως ἐν Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Ἀνόμ. Ἀλλὰ φύσει (18) μεζῶν κατὰ τὸ ἀγέννητον, ἔστι τι, ἢ οὐδὲν ἐστὶ, καθὼς προεῖπομεν· Ὁρθ. Οὐδὲν ἐστὶ φύσει· οὐ γὰρ οὐσία ἐστὶν. Εἰ τοίνυν κατὰ τὸ ἀγέννητόν ἐστι μεζῶν, τὸ δὲ ἀγέννητον οὐδὲν ἐστὶ, κατ' οὐδὲν ἐστὶ μεζῶν. Ὁ δὲ ἐν μηδενὶ μεζῶν κατὰ πάντα ἴσος. Οὐ γὰρ δὴ ὁ Πατὴρ ἐλάττω του Ἰησοῦ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν ἴσον λέγεις τὸ ἀγέννητον (19) τῷ γεννήματι· καὶ πῶς ἀληθεύει ὁ λέγων· Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μεζῶν μου ἐστίν; Ὁρθ. Τὸ ἀγέννητον ἐπὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσία οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ μὴ Πατέρα ἔχειν τὸν Θεὸν δηλωτικόν. Οὐδεὶς δὲ διὰ τοῦτο μεζῶν τινός, διὰ τὸ Πατέρα μὴ ἔχειν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Ἀδάμ πατέρα ἔσχεν, οὔτε ἡ Εὔα· ἀλλ' ὅμως εἰσὶν ἡμῖν ὁμοούσιοι. Πῶς δὲ καὶ, περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ φιλοσοφῶν, ὥσπερ ἐπιλανθανόμενος σαυτοῦ ἐπήγαγας τὸ· Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μεζῶν μου ἐστίν; Ἐδεῖ γὰρ σε μᾶλλον ἑαυτῷ ἀκολουθοῦντα εἰπεῖν· Ὁ ἀγέννητος ὁ πέμψας με μεζῶν μου ἐστίν. Ἀλλ' οὐ γέγραπται· διὰ τοῦτο οὐ λέγεις καλῶς. Ἐὰν σοφίζου πολλά, ἵνα μὴ ἐκπλαγῇς. Οὐ γὰρ εἰ σοφώτερος τοῦ Δανιὴλ, μήτοι γε τοῦ Πνεύματος, τοῦ Πατέρα μὲν διδάξαντος, ἀγέννητον δὲ μὴ.

8. Ἀνόμ. Εἰ δὲ κατ' ὄγκον ὁ Πατὴρ μεζῶν, σύνθετος ἔσται ὁ ἀγέννητος, καίπερ ἀπλοῦς ὢν καὶ ἀσχημάτιστος· εἴγε ὁ ὄγκος σύνθετος καὶ μεριστός· πᾶς γὰρ ὄγκος ἐκ μερῶν σύγκειται, καὶ σύνθεσιν μερῶν ἔχει· ὥπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγει ἄποπον. Ὁρθ. Ἐπὶ Θεοῦ (20) λέγειν σύνθεσιν καὶ ὄγκον ἄποπον, ἀληθῶς δὴ ἄποπον. Θεὸς δὲ, καὶ μὴ θέλησ, ὁ Ἰῆς, ἀπόνητος καὶ ἀπλοῦς καὶ ἀσχημάτιστος καὶ αὐτός· καὶ σύνθεσιν λέγειν καὶ ὄγκον ἐπ' αὐτοῦ ἄποπον. Εἰ δὲ τοῦτο, τὸ μεζῶν ἄρα ἐν τοῦτοις οὐχ εὐρεθήσεται. Ἐν δὲ τῷ ἀπλῷ καὶ ἀσυνθέτῳ καὶ ἀσχηματίστῳ καὶ θείῳ ἴσος ὁμολογηθεὶς, μεζῶνα τὸν Πατέρα λέγει, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. Ἀκούεις γοῦν αὐτοῦ λέγοντος· Ἐγὼ (21) τιμῶ τὸν Πατέρα, ὅμεις δὲ ἀτιμάζετέ με· καὶ Ὁ Πατὴρ τιμᾷ τὸν Ἰῆν, καθίσας αὐτὸν ἐκ δεξιῶν, καὶ πάντας ἔλκων πρὸς αὐτόν. Λέγει γὰρ αὐτός ὁ Υἱός· Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ἔλκωσιν αὐτὸν πρὸς με.

9. Ἀνόμ. Ἄλλως δὲ, εἰ ἐστὶ τι τὸ ἀγέννητον, ἢ ὅλον ἐστὶ τοῦτο ἢ μέρος· ἀλλ' εἰ μὲν μέρος, πάλιν ἑαυτοῦ ἐστὶν ἀνόμιος· εἴγε τὸ μὲν μέρος αὐτοῦ ἀγέννητον, τὸ δὲ ἄλλο μὴ. Εἰ δὲ ὅλη ἡ φύσις ἀγέννητος, καθόλου δὲ μεζῶν ὁ Πατὴρ, εὐθὺς ἐπὶ τὴν παραλλαγήν τῆς οὐσίας ὅπως ἐκπίπτει. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ὅλη ἀγέννητος, καὶ οὐδὲν ἐπ' αὐτῇ μέρος γεννη-

¹⁸ Luc. II, 51. ¹⁹ Joan. XIV, 28. ²⁰ Eccle. VII, 17. ²¹ Joan. VIII, 49. ²² Joan. VI, 44.

(18) Pal. 'Αλλ' εἰ φύσει. Reg. et Felck. 'Ἀλλὰ φύσιν.

(19) Mss. τὸν γεννητόν.

(20) Pal. Εἰ ἐπὶ Θεοῦ. Mox Felck. et edit. Steph. ἀληθῶς δὲ.

(21) Palat. λέγοντος· Ἐὰν ἐγὼ

τὸν, κατὰ δὲ τὸ ἀγέννητον ἀνόμιος, καθ' ὅλην ἄρα τὴν οὐσίαν ἀνόμιος. Πῶς οὖν λέγεις, πλὴν τῆς ἀγεννησας, ἐν δὲ τῷ γεννητῷ ἔχει τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ; Τὸ δὲ ἀγέννητον οὐδὲν ἔσται τοῦ Υἱοῦ μείζον, ὅπερ ἔξω φασὶ (22) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ ἡ ὑπεροχὴ ἔξω τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἡ ἰσότης ἐν τῇ οὐσίᾳ ἔστί. Μείζον δὲ ἔστι τὸ ἀγέννητον τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ πᾶσιν οὐδὲν· καὶ τὸ ἴσον ἐν τῷ Υἱῷ ἔσται, ἐκεῖνο μὲν ἀγέννητον (23), ταῦτα δὲ γεννητά. Ὁρθ. Ἀρπάξειν δεῖ οὐ τὰ ἄγραφα, ἀλλὰ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Τί οὖν σὺ ἀρπάξεις ὃ οὐτε ἡ Γραφή σοι διδωσιν, οὐτε ἡμεῖς; Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν σοι διδωσὶ κατὰ τὸ ἀγέννητον μείζονα τὸν Πατέρα. Οὐδὲ γὰρ ὁ Υἱὸς εἶπεν· Ὁ ἀγέννητος μείζων μου ἔστιν, ἀλλ' ὁ Πατήρ, πρὸς ὃν πορεύεσθαι ἐμελλε. Λέγει γὰρ οὕτως· « Εἰ γὰρ ἡγαπήτε με, ἐχάρητε ἂν, ὅτι εἶπον, Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα· ὁ γὰρ Πατήρ μου μείζων μου ἔστι. » Πορεύεται δὲ, ὡς μορφήν δούλου λαθὼν· ὡς δὲ Θεός, ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα ἔχει, λέγων· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, » καὶ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμέν. » εὐρακῶς ἐμὲ εὐρακε τὸν Πατέρα. Ὁ Πατήρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Μὴ οὖν ἐπίστανται ζιζάνια τῷ ἀγρῷ τῆς θείας Γραφῆς, τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ ἀνόμιον· ἀλλ' εἰ θέλεις φιλοσοφεῖν ταῦτα τὰ ῥήματα, ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀθανάτου φιλοσόφου· ταῦτα γὰρ εἰσι σπέρματα τοῦ ἀγροῦ τῆς Γραφῆς· οἷον, Εἰ ἔστι τὸ ἀθάνατον, ἡ ὅλον ἔστί τοῦτο ἡ μέρος. Ἀλλ' εἰ μὲν μέρος, πάλιν ἑαυτῷ ἔσται ἀνόμιος, εἰ γὰρ τὸ μὲν μέρος αὐτοῦ ἀθάνατον, τὰ δὲ ἄλλα μὴ. Εἰ δὲ ὅλη ἡ φύσις ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτος, καθόλου δὲ ἀθάνατος ὁ Πατήρ καὶ ἀφθαρτος, καὶ ὁ Υἱὸς εὐθύς ἐπὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας ὅλον εὐρεθήσεται. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ὅλη ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτος, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτῇ μέρος ἐναντίον, καθ' ὅλην ἄρα τὴν οὐσίαν ἡ ταυτότης. Πῶς οὖν τολμᾷ τις λέγειν ἀνόμιον; Λέγετε τῆς ἐνεργείας, φασιν, εἰκόνα. Εἰ δὲ ἐνεργεῖα ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ, τῆς ἄρα οὐσίας ἔσται εἰκὼν ὁ Υἱός.

Quomodo igitur audeat aliquis dicere dissimilem? Dicitis esse energiae sive efficacitatis imaginem. Quod si efficacitas eadem est atque substantia, erit nimirum Filius substantiae imago.

Ἐρωτῶμεν τοίνυν· Ἐγέννησεν ἢ οὐ; Φασί, ναί. Ἐκ τῆς οὐσίας, ἢ ἐκ τῆς θελήσεως; Οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας, φησὶν, ἀλλ' ἐκ τῆς βουλῆσεως· ἄλλο γὰρ λέγεις αὐτὸς τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν βούλησιν παρὰ τὴν οὐσίαν, ἢ τὴν αὐτήν. Εἰ μὲν οὖν τὴν αὐτὴν λέγεις, ἐκ δὲ τῆς θελήσεως καὶ τῆς ἀγαθότητος ἐγέννησεν, ἀλλ' ὡς ὁμοούσιον λέγεις τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ὅπερ οὐ βούλει. Λέγεις δὲ, ὅτι καὶ τὰ πάντα (24) ἐκ τῆς βουλῆσεως τοῦ Θεοῦ ἐγένετο διὰ Υἱοῦ. Εἰ δὲ θελήσεις ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ, ὁμοούσια ἔσται τὰ πάντα τῷ Θεῷ, εἴτε ἐρρηγμένα, εἴτε νηκτά, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα· ἢ Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ· οὕτως ἄρα, καὶ τῆς ἐνεργείας εἰκὼν ὢν, ἐξ ὧν αὐτὸς λέγεις (25), οὐχὶ καὶ

nita, nec ulla ejus pars genita est. Filius vero est ipsi in eo dissimilis, quod ille non sit genitus, consequitur eum totius essentiae ratione esse Patri dissimilem. Quid ais igitur, praeterquam quod non sit genitus, et in eo quod sit non genitus, Filio praecellere? At non genitum nihilo Filio majus erit, quod extra Patris essentiam dicatur. Quod si ipsa excellentia extra Patris substantiam est, aequalitas in ipsa substantia est. Sed majus est Filio, quod genitum non est. Et aequalitas in Filio erit illud quidem non genitum, cum haec sint genita. Orth. Arripere non decet, quae scripta non sunt, sed regnum caelorum. Quorsum igitur arripis, quod neque Scriptura, neque nos damus? Nullus enim nostrum tibi concedit Patrem esse majorem, ideo quod sit ingenuus. Nec enim Filius dicit: Qui est ingenuus, major me est; sed, Pater, ad quem erat profecturus. Nam sic loquitur: « Si diligeretis me, gaude-retis, quia dixi, vado ad Patrem: Pater enim meus major me est²². » Vadit autem, quatenus formam servi accepit; quatenus vero est Deus, habet Patrem in semetipso, dicens: « Ego in Patre, et Pater in me²³, » et: « Ego et Pater unum sumus²⁴: qui vidit me, vidit Patrem: Pater in me manens ipso facit opera²⁵. » Ne igitur inspergo agro divinae Scripturae ista zizania, non genitum et dissimile: sed, si vis in ipsis vocabulis philosophari, philosophare demum in nominibus incorruptibilis et immortalis. Haec enim sunt agri Scripturae semina: ut si immortale est, aut totum est, aut pars; si pars est, Pater fuerit sibi ipsi dissimilis, siquidem pars ejus una fuerit immortalis, altera non item. At si tota ejus natura est incorruptibilis, et immortalis, et Pater est omnino immortalis et incorruptibilis, protinus quoque Filius ipsa substantia idem esse comperietur. Nam, si tota substantia est incorruptibilis et immortalis, nec ulla est ejus **428** pars repugnans, nempe in tota essentia est identitas.

Quaero igitur: Genuit Pater, annon? Genuit, inquit. Num ex substantia, an vero ex voluntate? Non ex substantia, inquit, sed ex voluntate. Nam bonitatem et voluntatem vel aliud esse dicis quam substantiam, vel eandem atque substantiam. Si eandem dicis, et Pater ex voluntate et bonitate genuit, sic quoque consubstantiali Patri Filium dicis: quod tu minime vis. Dicis autem et illud, omnia facta sunt per Filium ex Dei voluntate. Jam vero si voluntas eadem est quae substantia: omnia igitur et reptilia, et natatilia, ceteraque item omnia, fuerint Deo consubstantialia, siquidem « Omnia quaecunque voluit fecit in caelo et in terra. » Ita si, ex iis quae dicis, Filius est efficaci-

²² Joan. xiv, 28. ²³ Joan. xiv, 10. ²⁴ Joan. x, 30. ²⁵ Joan. xiv, 9, 10.

(22) Edit. Steph. φησὶ.

(23) Cur ἀγέννητον modo ingenuum, modo non-genitum vertamus, vide in Praefat.

(24) Palat. βούλει. Λέγει δὲ ὅτι τὰ π. Mox edit.

Stephan. διὰ Υἱόν.

(25) Hunc locum referens Joannes Cyparissiotas Decad. 3, c. 5, hunc dialogum vocat Athanasii cum Ario in synodo Nicæna.

tales imago, nonne etiam est substantia nullo modo diversus? Itaque, si tuas sententiae fautores evertere conaris, ipsos confutasti: sin autem veram ipsam doctrinam, illum ne audivisse quidem unquam videris. Filium enim esse ipsius substantiae imaginem dixit Apostolus: « Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae ²⁶, » seu character hypostaseos. Nam character hypostaseos nihil aliud est, quam substantiae imago. Ceterum non idem esse voluntatem atque essentiam, nos quoque dicimus. Ideo enim Filium quidem ex substantia genitum, nos vero ex voluntate prodiisse dicimus. Ex tua porro sententia idem non est voluntas quod substantia, et substantia neque coepit, neque desinit. Haec igitur imago neque coepit, neque desinit. Voluntas autem et initium et finem habet. Illos igitur tibi habeto, qui idem esse dicunt voluntatem atque essentiam. Nos enim et volumus, et factemur, et credimus Filium esse Patri consubstantialiam. Nam propterea etiam unigenitum esse credimus, quia ipse solus, ut antea dictum est, ex substantia genitus est, reliqui vero omnes ex voluntate sunt. Cum autem dicimus Filium esse consubstantialiam Patri, minime dicimus eum esse sibi ipsi consubstantialiam, cum sibi ipsi nemo sit consubstantialis. At tu, si revera fateris omnia ex Patris voluntate per Filium esse facta, et una cum aliis Filium quoque factum esse dicis, concedas etiam oportet a seipso factum esse: quod si absurdum id est, sane non est voluntatis Filius. Nam si « Quaecumque facit Pater, haec et Filius similiter facit ²⁷, » faciet etiam Filius alium Filium, ut omnia similiter faciat quae Pater. Quod si alium Filium non fecit neque facit, ipse quoque non est opificium. Veraciter enim locutus est cum diceret: « Quaecumque facit Pater, haec et Filius similiter facit. » Non facit autem seipsum Filius: non est igitur factum quidpiam. At dices, non dixisse Christum, Omnia quae fecit, sed quae facit: scito morem esse Scripturae de rebus praeteritis loquentis praesens tempus usurpare: cujusmodi illud est: « Qui fundasti terram super stabilitatem suam ²⁸, » et: « Qui facit pleiada, et vesperrum, et arcturum, et penetralia noti ²⁹. »

40. Anom. Ante omnia vero et in primis querere ex ipsis oportet, quid significet non genitum. Nam, si substantiam declarat, quod verum est, tanta erit discrepantia. Orth. At nos quoque ante omnia querimus, quid significet genitum. Nam, si substantiam declarat, quod falsum est, omnia genita erunt consubstantialia. At si non sunt consubstantialia omnia genita, quod verum est, genitum igitur non est substantia. Ac si genitum non est substantia, non genitum quoque non fuerit substantia. Quod si non genitum est substan-

A τῆς οὐσίας ἐστὶν ἀπαράλλακτος; Εἰ μὲν (26) οὖν τοὺς ἑαυτοῦ διατρέπειν ὁμοδόξους ἐπιχειρεῖς, συνήγαγες· εἰ δὲ τὸν ἀληθῆ λόγον, οὐδὲ ἀκροατῆς γεγενῆσθαι τοῦτου φαίνεται μοι. Ὅτι γὰρ τῆς οὐσίας εἰκὼν ὁ Υἱός, ὁ Ἀπόστολος εἶπεν· « Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως. » Τὸ γὰρ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἄλλ' ἢ εἰκὼν τῆς οὐσίας. Καὶ οὐκ ἐστὶ ταυτὸν ἡ θέλησις καὶ ἡ οὐσία, ἡμῶν οὗτος ὁ λόγος. Διὰ γὰρ τοῦτο τὸν μὲν Υἱὸν γέννημα τῆς οὐσίας λέγομεν εἶναι, ἑαυτοὺς δὲ τῆς θελήσεως. Ἔστιν δὲ καὶ κατὰ σὲ οὐ ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ ἡ θέλησις· ἡ δὲ οὐσία οὕτε ἤρξατο, οὕτε παύεται. Οὕτε ἀρα ἤρξατο ἡ εἰκὼν, οὕτε ἐπαύσατο. Ἡ δὲ θέλησις καὶ ἀρχεται καὶ παύεται. Τοὺς τοίνυν λέγοντας ταυτὸν εἶναι τῇ οὐσίᾳ τὴν θέλησιν, ἐκείνους ἔχει. Ἡμεῖς γὰρ καὶ βουλευόμεθα, καὶ ὁμολογοῦμεν, καὶ πιστεύομεν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μονογενῆ αὐτὸν εἶναι πιστεύομεν· ὅτι μόνος αὐτὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγενῆσθαι, καθὼς προεῖρηται· οἱ δὲ ἄλλοι πάντες ἐκ τῆς θελήσεως. Ὁμοούσιον δὲ λέγοντες τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, οὐκ αὐτὸν ἑαυτῷ λέγομεν ὁμοούσιον· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ ὁμοούσιος. Εἰ δὲ ἀληθῶς ὁμολογεῖς τὰ πάντα ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι, μετὰ δὲ πάντων λέγεις τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι, καὶ αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ δώσεις γεγενῆσθαι· εἰ δὲ τοῦτο ἄποπον, οὐκ ἀρα βουλήσεώς ἐστιν ὁ Υἱός. Εἰ γὰρ « Ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιῇ, » ποιήσει καὶ ὁ Υἱὸς ἄλλον υἱόν, ἵνα πάντα τῷ Πατρὶ ὁμοίως ποιῇ. Εἰ δὲ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ ποιῇ, οὐκ ἐστὶ ποιήμα αὐτοῦ. Ἀληθεύει γὰρ λέγων ὅτι· « Πάντα ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιῇ. » Οὐ ποιῇ δὲ ἑαυτόν· οὐκ ἐστὶν ἀρα ποιήμα. Ἄλλ' ἔρεις· Οὐκ εἶπεν, Πάντα ὅσα ἐποίησεν, ἀλλ' ὅσα ποιῇ· γίνωσκε, ὅτι ἔθος τῇ Γραφῇ τὸ παρωχηκὸς ὡς ἐπὶ ἐνεστώτος χρόνου λέγειν· ὡς τὸ, « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα· » καὶ ἐν ἑτέρῳ· « Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς· » καὶ, « Ὁ ποιῶν πλειάδα, καὶ ἑσπερον, καὶ ἀρκτοῦρον, καὶ ταμιεῖα νότου. »

Qui facit angelos suos spiritus ²⁸. » Et alibi: « Qui facit pleiada, et vesperrum, et arcturum, et

40. Ἀνὸμ. Πρὸ πάντων δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα ἐρωτᾶν δεῖ αὐτοὺς, τί σημαίνει τὸ ἀγέννητον. Εἰ μὲν γὰρ τὴν οὐσίαν, ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, τοσαύτη ἐστὶ ἡ παραλλαγή. Ὁρθ. Καὶ ἡμεῖς δὲ πρὸ πάντων ἐρωτῶμεν, τί σημαίνει τὸ γεννητόν. Εἰ μὲν γὰρ τὴν οὐσίαν, ὅπερ ἐστὶ ψεῦδος, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια· εἰ δὲ οὐ πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια, ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, οὐκ ἀρα τὰ γεννητὸν οὐσία. Εἰ δὲ τὸ γεννητόν οὐκ οὐσία, οὐδὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία. Εἰ δὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία, τὸ δὲ γεννητόν οὐκ οὐσία, ἀνούσια τὰ γεννητά. Τί οὖν (27) λέγεις ἀνόμιον; Τὸ γὰρ μὴ ὄν

²⁶ Hebr. 1, 3. ²⁷ Joan. v, 19. ²⁸ Psal. ciii, 4.

²⁹ ibid. 5. ³⁰ Job ix, 9.

(26) Ἔστιν ἀπαράλλακτος Ὁρθ. Εἰ μὲν. Mss. male. Ibid. Palat. διατρέπειν.

(27) Ὄν deest in Palat.

τῷ ὄντι οὕτε ὁμοιον, οὕτε ἀνόμοιον. Ἡμεῖς τὸν Υἱὸν A
γεννητὸν μὲν λέγομεν, οὐχὶ δὲ καὶ γεννητόν. Γεννη-
τὸν γὰρ ἐστὶ τὸ πατέρα ἔχον, γεννητὸν δὲ τὸ γενε-
σιουργὸν ἔχον.

Nos vero Filium dicimus quidem genitum, non autem factum. Genitum enim est, quod patrem

habet, factum vero, quod opificem habet.

Ἐκ τῆς (28) ἐπιστολῆς Ἀετίου, τοῦ διδασκάλου
τοῦ Εὐνομίου.

Ἐπειδὴ ἐν καιρῷ τοῦ ἐπενεχθέντος ἡμῖν διωγμοῦ
ὑπὸ τῶν Χρονιτῶν, τινὲς τῶν προσηρτημένων, σφετερι-
σάμενοι μετὰ καὶ ἄλλων θεωρημάτων, πονημάτων
σπουδασθὲν ἡμῖν ἰδιαζόντως περὶ γεννητοῦ Θεοῦ καὶ
ἀγεννήτου (29) Θεοῦ, παρενθήκαις τε καὶ ἀφαιρέσεις
διαφθείραντες ἐξέδωκαν, τὴν ἀκολουθίαν ἀμειψάντες
ἄγωγῃν· ἤλθε δὲ μετὰ ταῦτα τοῦτ' εἰς ἡμᾶς, τινὲς B
τῶν σπουδαίων ἡμῖν αὐτὸ προσχεομικότος· ἡναγ-
κασθὴν αὐτὸς, οἷα πατὴρ, αὖθις διακαθάρας, ἐκπέμ-
ψαι ὑμῖν τὸ σύγγραμμα, ὃ πάντες εὐσεβεῖς (30)
ἀθλήται τε καὶ ἀθλήτριαι· ὅπως ἂν εἰδέναι, ἔχοιτε
κατ' ἔννοιαν τῶν Γραφῶν εἰρῆσθαι ἡμῖν τὸ λογιζέσθαι,
δὲ ὅ ὅτι πάντα ἄνθρωπον ἀντιλέγειν ὑμῖν ἐπιχειροῦντα
περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου παύειν συντόμοις περι-
τροπαῖς δυνήσεσθαι, πάντων δὲ μᾶλλον τοὺς προ-
σηρτημένους Χρονίτας· ἐν εἰδει τῶν στιχηρῶν ἐπαπό-
ρησιν ἐπαπορήσεως (31) διαστήσας, καὶ λύσιν λύ-
σεως διὰ τὸ εὐπεριδραχτόν καὶ σαφὲς τῶν (32) ἐπιχει-
ρημάτων, ποιησάμενος τὴν ἀρχὴν περὶ ἀγεννήτου Θεοῦ
καὶ γεννητοῦ.

11. Ὁρθόδ. Μὴ καυχῶ διωχθεὶς, εἰ γε ἐδιώχθης. C
Ἐδιώχθησαν γὰρ παρὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ οἱ ποιοῦντες τὸν
ὄλκον τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ὄλκον ἐμπορίου· εἰ δὲ τοῦτο,
οὐκ ἄρα τὸ διώκεσθαι πάντως (33) ἐπαινετόν. Οὐ διὰ
τοῦτο ἡμᾶς Χρονίτας ὠνόμασε, διότι ἀπὸ χρόνου τὴν
ἀρχὴν τῆς πίστεως ἔχομεν· οὐκ, ἀλλ' ἐπειδὴ γεννᾶ-
σθαι λέγομεν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν· τὸ δὲ γεννᾶ-
σθαι τοῖς Ἀρειανοῖς χρονικὴν. Τίνας δὲ λέγει Χρο-
νίτας; τοὺς ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων μέχρι καὶ
σημερον αἰνούντας Πατέρας καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον
Πνεῦμα· ἢ τοὺς ἀπὸ σοῦ τοὺς χθὲς καὶ σημερον φα-
νέντας, καὶ αἵρεσιν (34) ἔχοντας, ἑσταντας τὸ Πα-
τὴρ καὶ Υἱὸς ἅγιον ὄνομα, καὶ ἐπαίρομένους κατ'
αὐτοῦ τοῦ διδάξαντος βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-

(28) Felckmann. hæc habet: 'Ex τῆς. Sequentia
usque ad finem dialogi sunt etiam in alio codice Pa-
latino (quem Palat. secundum nominabimus, ut
priorem, primum) et quodam Augustano: quorum
utrumque scripsit Andreas Dermarius Georgii filius,
Epidaurius: illum quidem Toleti in Hispania an.
1578, hunc vero Venetiis an. 1584. Qui etiam uter-
que hæc sequentia, illis dialogis qui post sequuntur,
et eos insequentibus 20 opusculis subiiciens, hunc
præfigit titulum: Κατὰ Ἀνομίου (sic) διάλεξις Ὁρ-
θοδόξου. Ἀρχεται δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς Ἀετίου οὕ-
τως. At in Palat. 1. in margine hæc habet ad hunc
locum: Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀνομίου διά-
λεξις. Immuens quasi, præcedentia Athanasii non
esse, sed hæc solummodo. Cujuscunque sint, tem-
pore Eunomii scripta videntur, quodum etiam exstant
apud Epiphanium in hæresi Anomæorum (pag. 931),
quem tamen cum hæc commentaremur ob defectum
codicis, cum nostris codd. conferre non licuit. De
quibus quædam in Monito. Paulo post initium, θεω-

tia, genitum 429 vero substantia non est, quid-
quid genitum est, erit substantiæ expers. Quorsum
igitur Filium dicis dissimilem? Quod enim non est,
ei quod est, neque simile est, neque dissimile.

Ex epistola Aetii, magistri Eunomii.

Quandoquidem in tempore persecutionis nobis a
Chronitis illata, quidam eorum aliena interverten-
tes, inter alias nostras lucubrationes, quoddam no-
strum opusculum peculiariter a nobis elaboratum
de Deo genito et de non genito Deo, insertis et
exemptis nonnullis intervertentes depravatam edi-
derunt, adeo ut ordinem et seriem eorum, de qui-
bus agitur, perverterint, quod ad nos postea opera
boni cujusdam viri perlatum est; coactus sum ego,
utpote illius operis parens, scriptum illud rursus
expurgatum ad vos omnes mittere, qui et quæ pro
pietate certatis: ut intelligere possitis ex sententia
Scripturarum habitum a me fuisse sermonem istum,
ex quo possitis quemvis super γεννητῷ et ἀγεννήτῳ
vobis contradicere aggredientem, ac illos quidem
Chronitas in primis brevibus confutationibus com-
pescere; quæstionibus a quæstionibus, et solutio-
nibus a solutionibus versuum specie quadam dis-
tinctis ut captu facilia, utque etiam magis per-
spicua essent argumenta, initio facto ab ἀγεννήτῳ
Deo et γεννητῷ.

11. Orth. Ne gloriare ob persecutionem; siqui-
dem persecutionem passus es. Nam et ipse Filius
eos persecutus est, qui domum Patris sui conver-
terant in domum negotiationis: quod cum ita sit,
non est prorsus laudabile si quis persecutionem
patiat. Nec ideo nos Aetius Chronitas, seu tem-
porarios appellat, quod a tempore quodam initium
fidei habeamus. Minime gentium. Sed quia dicimus
Filium ex Patre gigni. Gigni autem Arianis est tem-
poraneum. Verum, quosnam vocis Chronitas? eosne
qui jam inde a sanctis apostolis usque ad hodie-
num diem collaudant Patrem, et Filium, et Spiri-
tum sanctum; an tuos qui ab uno et altero die ap-
paruerunt, et hæresi laborant, qui sanctum Patris

ρημάτων, deest apud Epiphanium.

(29) Sic mss. Editi vero, γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου.
Infra Palat. 1, τὴν ἀκολουθίαν ἀμειψάντες ἀγωγῇ.
Palatinus 2 et Augustanus, τὴν ἀκολουθίαν ἀμειψά-
μενοι ἀγωγῇ.

(30) Epiph. εὐσεβείας. Mox Palat. 2 et Aug.
ὅπως εἰδέναι. Paulo post, edit. Steph. εἰρῆσθαι ὑμῖν.

(31) Duo mss. Felck. ἐν εἰδει τῆς τῶν στιχηρῶν
ἐπαπορήσεως. At vox ἐπαπορήσιν deest in omnibus
Felck. manuscriptis, cujus loco Epiph. ἀπόρησιν.

(32) Palat. 1 καὶ ἀσαφὲς διὰ τῶν. Reg. et Felck.
καὶ ἀσαφῶς διὰ τῶν. Infra Palat. 2 et Aug. Θεοῦ
καὶ γεννητοῦ διαλαβεῖν σπουδάζω. Ὁρθ. Infra, καὶ
γεννητοῦ deest in Epiph.

(33) Omnes mss. Felck. πάντως.

(34) Palat. 2 et August. καὶ τὴν αἵρεσιν. Ibid.
ἔχοντας· Δώμεν δὲ, ὅτι προσθήκας καὶ ἀφαιρέσεις. Sic
Felck. et Pal. 1, ommissis interpositis. At Pal. 2 et
Aug. ἔχοντας. Καὶ γὰρ προσθήκας τε καὶ ἀφαιρέσεις.

et Filii nomen abjecerunt? qui sese extollunt supra eum ipsum qui docuit baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et sese existimant eo sapientiores, qui Patrem esse Patrem, et sese esse Filium docuit? Demus autem nonnullos aliquid aut inseruisse aut adjecisse tuo isti perscripto sceleri, quid nunc dicis? quam majorem blasphemiam excogitas, qui Filium dicas substantia dissimilem? an aliquid amplius potes dicere? Nonne et Judæi et Græci ipsum esse dicunt, qui tamen non credunt ipsum esse Deum, et idcirco ea ipsa dicunt, quæ tu dicis objecto nobis non geniti et geniti vocabulo, desertoque Patre et Filio, quod est Judæis offendiculum, et gentibus stultitia? et 430 vis eorum Pater esse qui pro Deo genito et non genito pugnant? Quod si etiam tibi concedatur in nomine non geniti et geniti baptizare, quid facies cum nominandus erit Spiritus? num ipsum neque genitum, neque non genitum, an vero genitum etiam vocalis? Quomodo vero ex tua sententia id quod est genitum a genito differet substantia, siquidem genitum est substantia?

12. *Atom.* Si Deus efficere non potest, ut quod genitum est, non sit genitum, ne illud quidem effecerit ut quod non genitum est, sit genitum. *Orth.* Etiam si efficere non possit ut quod genitum est, sit non genitum, ut et mentiri non potest, non tamen ei adimitur gignendi, ut neque verum dicendi facultas. Gignens autem non gignit non genitum, sed Deum; Deus enim Deum genuit: et neque ex genito non genitum, neque ex non genito genitum fecit. *Anom.* Deus non genitus omni causa præstantior est: quod si omni causa præstantior, ergo et generatione, ut qui neque ab alia natura acceperit suum esse, neque ipse sibi esse præstiterit, non ob naturæ imbecillitatem, sed quod omnem causam transcendat. *Orth.* Vere sane illud: «Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt», in vos dictum est, qui Filium Dei oppugnatis. Nam, si non genitus Deus, qui omni causa præstantior est, etiam generatione præstantior est, generatio non est substantia, sed causa: at si generatio non est substantia, sed causa: age tu ipse substantiam dicito. Quin etiam quam tandem Filii causam esse vis? generationem, an ipsum Patrem? Est autem Pater, ut tu

A τρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ νομίζοντας ταυτοὺς εἶναι σοφωτέρους τοῦ τὸν Πατέρα, Πατέρα, καὶ ταυτὸν Υἱὸν διδάξαντος; Δῶμεν δὲ, ὅτι παρενόηκας καὶ ἀραιρέσεις τινεὶς ποτε τῇ παρὰ σοῦ γραφείῃ πονηρίᾳ πεποιθήκας; Νῦν τί λέγεις; ἢ τί πλείον ἐπινοεῖς; βλασφημίας (35), ἀνόμοιον λέγων κατ' οὐσίαν τὸν Υἱόν; ἔχεις τι πλεόν τούτου εἰπεῖν; Οὐ (36) καὶ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι λέγουσιν, οἱ μὴ πεπιθόμενοι εἶναι αὐτὸν Θεόν; καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγοντες περὶ αὐτοῦ, ἃ σὺ λέγεις, ἀγέννητόν τε καὶ γεννητὸν προβαλλόμενος, καὶ ἑσάς Πατέρα καὶ Υἱόν, ὃ ἐστὶν Ἰουδαῖοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ (37) μωρία; καὶ Πατέρα σαυτὸν θέλεις εἶναι τῶν ἀθλούντων ὑπὲρ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου Θεοῦ; Ἐὰν δὲ καὶ συγχωρηθῇ σοι εἰς τὸ ὄνομα (38) τοῦ ἀγεννήτου καὶ B γεννητοῦ βαπτίσαι, τί ποιήσεις καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ὀνομασίαν; ἄρα οὔτε γεννητὸν οὔτε ἀγέννητον ὀνομάσεις, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ γεννητόν; Καὶ πῶς ἐστι κατὰ ὃ ἐτερούσιον τὸ γεννητὸν τῷ γεννητῷ, εἴπερ οὐσία τὸ γεννητόν;

12. *Ἀτόμ.* Εἰ ἀδύνατόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ γεννητὸν ἀγέννητον ποιῆσαι, ἀδύνατον ἂν εἴη καὶ τὸ ἀγέννητόν γεννητὸν ποιῆσαι. *Ὁρθ.* Κἂν ἢ αὐτῷ ἀδύνατον τὸ γεννητὸν ἀγέννητον ποιῆσαι, ὥς καὶ τὸ ψεύδεσθαι, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατον αὐτῷ τὸ γεννησάιν· οὐδὲ γὰρ (39) τὸ ἀληθεύσαι ἀδύνατον. Γεννῶν δὲ οὐκ ἀγέννητον γεννᾷ, ἀλλὰ Θεόν. Θεὸν ἄρα Θεὸς γεννήσας, οὔτε τὸ γεννητὸν ἀγέννητον ἐποίησεν, οὔτε τὸ ἀγέννητον γεννητόν. C *Ἀτόμ.* Πάσης (40) αἰτίας κρείττων ὑπάρχει ὁ ἀγέννητος Θεός. Εἰ δὲ κρείττων ἐστὶ πάσης αἰτίας, ὅπλον ἐστὶ καὶ γενέσεως. Οὔτε γὰρ παρ' ἐτέρας φύσεως ἀνέληψε (41) τὸ εἶναι, οὔτε αὐτὸς ἑαυτῷ εἶναι παρέσχεν, οὐ διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως, ἀλλὰ διὰ τὸ ὑπερβελιγμένας πᾶσαν αἰτίαν. *Ὁρθ.* Ἀληθῶς, ἡ Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, ἡ περὶ ὧν εἰρηται τῶν κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ στρατευομένων. Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ πάσης αἰτίας κρείττων ὑπάρχει ὁ ἀγέννητος Θεός, διὰ τοῦτο καὶ γενέσεως, ἡ γένεσις αἰτία, καὶ οὐκ ἐστὶν οὐσία· εἰ δὲ ἡ γένεσις οὐκ οὐσία, ἀλλ' αἰτία, εἰπὲ τὴν οὐσίαν. Τίνα δὲ καὶ αἰτίαν θέλεις εἶναι τοῦ Υἱοῦ; τὴν γένεσιν, ἢ αὐτὸν τὸν Πατέρα; Ἐστὶ δ' ὁ Πατὴρ, ὡς νομίζεις, ἡ ἀγεννησία. Αὕτη οὖν ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ ἡ αἰτία· εἰ δὲ οὐκ αὐτὸς ὁ Πατὴρ αἰτίας

³⁸ Rom. 1, 22.

(35) Palat. 1, 2 et Aug. Νῦν οὖν τι λέγεις; ἢ ποῶν παρίστα ἐπινοεῖς βλασφημίαν.

(36) Pal. 1, 2 et Aug. οὐ. Paulo post, iidem εἰ-
ναι τὸν Θεόν.

(37) Palat. 1, 2 et Aug. Ἑλλῆσι δέ. Infra post ἀγεννήτου Θεοῦ, quæ paulo superius ommissa fuisse diximus, hic reponunt omnes mss. Felck. sed Palat. 1, 2 et August. ita legunt, ἑσάντων τὸ Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τίμιον καὶ ἅγιον ὄνομα, καὶ ἐπαιρομένον κατ' αὐτοῦ, etc., καὶ νομι-
ζόντων ταυτοῦς, etc.

(38) Pal. 2 et Aug. καὶ συγχωρηθῆς εἰς τὸ ὄνομα.

(39) Pal. 2 et Aug. οὐ γὰρ. Pal. 1, οὐ δὲ γὰρ.

(40) Ita Steph. rectius quam editi et quidam mss. qui habent, εἰ πάσης αἰτ. Mox Felck. et Pal. 1

D ὁ ἀγέννητος (γεννητός Pal. 1) Θεός διὰ τοῦτο, καὶ αὐτὸ γένεσις κρείττων (sic) ἂν εἴη. Εἰ δὲ κρείττων (sic) ἐστὶ πάσης αἰτίας, ὅπλον ἐστὶ καὶ γένεσεως. Οὔτε γὰρ παρ'. August. vero et Palat. 2 ὁ ἀγέννητος Θεός διὰ τοῦτο καὶ αὐτῆς γένεσεως κρείττων ἂν εἴη. Οὔτε γὰρ τις (sic August.) παρ'.

(41) August. et Palat. 2 εἰληψε. Mox Aug. παρέσχετο. Paulo post, omnes Felck. mss. ὑπερβελιγμένα, utraque lectio quadrat. Ibid. Pal. 1, 2 et Aug. πᾶσαν οὐσίαν. Ibid. ἀληθῶς τὸ φασκ. Pal. 2 et Aug. Infra omnes Felck. mss. καὶ οὐκ ἐστὶ. Editi καὶ οὐκ ἐστὶν. Iidem paulo post, τὸν Πατέρα. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα. Ἐστὶ δὲ ὁ Π. Mox οὖν abest a Palatino 2 et Augustano.

τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ἡ γένεσις (42), ταύτης ἔσται ὁ Υἱός, Α καὶ αὐτὴ αὐτοῦ Πατὴρ. Βαπτισθεὶς ἄρα εἰς Πατέρα, εἰς γένεσιν ἐβαπτίσθη καὶ εἰς τὸν ταύτης Υἱόν (43). Τάχα γὰρ οὐδὲ, εἰ ἔστι Πνεῦμα ἅγιον, ἀκήκοας. Ἀνὴρ. Πόθεν ἂν τις τὴν ὑποστάσιν πρὸς τὴν ὑποστήσασαν φύσιν τὸ ἀπαράλλακτον εἰς οὐσίαν ἔχειν συγχωρήσειεν, οὐ προσιεμένης τῆς τοιαύτης ὑποστάσεως γένεσιν; Ὁρθ. Εἰ ἡ μὲν ὑποστάσις φύσις ἔξωθεν προσεγένετο, ἀπαράλλακτος εἶναι οὐ δύναται· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται ὡς ἀπαύγασμα δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, τὸ ἀπαράλλακτον ἔχει. «Ὁ» γὰρ «ἐωρακὺς ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα,» οὐχ ἑαυτὸν φήσας Πατέρα (44) εἶναι, ἀλλὰ τοιοῦτον ὅσον τὸν Πατέρα.

13. Ἀνὴρ. Εἰ ἀτελευτήτως διαμένει ὁ Θεὸς ἐν ἀγεννήτῳ φύσει, καὶ ἀτελευτήτως τὸ γέννημα γέννημά ἐστιν (45), ἡ τοῦ ὁμοουσίου καὶ ὁμοιοῦς κακοδοξία παραφανισθήσεται· ἴσταιται δὲ τὸ ἐν οὐσίᾳ ἀσύγκριτον, ἐκατέρας φύσεως ἀπαύστως διαμενούσης ἐν τῷ οἰκίῳ τῆς φύσεως ἰδιώματι. Ὁρθ. Ὁμολογεῖς (46) τὸ γέννημα ἀληθῶς γέννημα· ὁμοούσιον μὲν οὖν ἔσται, οὐκ ἀγέννητον δέ. Ὅτι γὰρ τὸ ἀγέννητον φύσις οὐκ ἔστι, δέδεικται· εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον φύσις (47), καὶ τὸ γεννητὸν φύσις. Εἰ τὸ γεννητὸν φύσις, πάντα τὰ γεννητὰ τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως. Εἰ δὲ οὐ πάντα τὰ γεννητὰ τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως, τὸ γεννητὸν οὐκ ἔστι φύσις· εἰ δὲ τὸ γεννητὸν (48) οὐκ ἔστι φύσις, οὐδὲ τὸ ἀγέννητον ἔστι φύσις. Ὅτι δὲ ὁμοούσιός ἐστι τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ὁμογενής, ἀκούομεν αὐτοῦ λέγοντος· «Πάντα ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.» Ἄν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ οὐσία. Ἀνὴρ. Εἰ ἀγεννήτός ἐστιν ὁ Θεὸς τὴν οὐσίαν, οὐκ οὐσίας διαστάσει τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐξουσίας (49) ὑποστησάσης αὐτό. Τὴν γὰρ αὐτὴν οὐσίαν καὶ γεννητὴν εἶναι καὶ ἀγέννητον οὐδεὶς λόγος εὐσεβὲς ἐπιτρέπει. Ὁρθ. Οὐκ οὐσίας διαστάσει τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη· τοῦτο γὰρ ἂν ἦν σώματος εἰπεῖν τὴν οὐσίαν· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀσωμάτου οὐσίας θεοπρεπῶς ἐγεννήθη, ὡς ἀπαύγασμα δόξης. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς κατ' ἐξουσίαν, καθάπερ οἱ δεξάμενοι αὐτόν· γέγραπται γάρ, «ὅτι· Ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι·» πῶς αὐτὸν μονογενῆ καὶ φύσει Θεὸν λέγεις, πολλῶν ὄντων τῶν κατ' ἐξουσίαν υἱῶν καὶ θεῶν; Τὴν δὲ αὐτὴν οὐσίαν γεννητὴν καὶ ἀγέννητον οὐδεὶς λέγει· δέδεικται γάρ, ὅτι οὔτε τὸ ἀγέννητον οὐσία, οὔτε τὸ γεννητὸν. Ἀνὴρ. Εἰ τὸ ἀγέννητον ἐγεννήθη, τί καλύπτει καὶ τὸ γεννητὸν ἀγέννητον γενέσθαι (50); Μᾶλλον γὰρ τοῦ ἀνοικτείου ἐπὶ

censes ἀγεννησία, seu innascibilitas. Hæc igitur erit Filii causa: sin vero non ipse Pater est Filii auctor, sed generatio; nempe fuerit generationis Filius, et generatio Pater ipsius. Itaque baptizatus in Patrem, fueris baptizatus in generationem, et in ejus Filium. Nam fortassis ne audivisti quidem an sit Spiritus sanctus. Anom. Quomodo quis admittat eam naturam, quæ subsistentiam accepit, nihil substantia differre ab ea, quæ subsistentiam dederit, si ejusmodi hypostasis non admittit generationem? Orth. Siquidem ea natura quæ subsistentiam accepit, extrinsecus accessisset, non esset invariata: sin vero ex eo genita est, ut gloriæ splendor, et hypostaseus character, invariata est. Dixit enim, «Qui vidit me, vidit et Patrem⁴¹,» non quod se Patrem esse diceret, sed talem qualis Pater est.

13. Anom. Si in perpetuum permanet Deus in natura non genita, et quod genitum est, perpetuo est genitum, perversa consubstantialis et similis essentialis doctrina statim abolebitur. Statuitur autem substantia esse comparisonis omnis expers, si utraque natura in sua naturali proprietate indissimenter permanet. Orth. Fateris, quod genitum est, vere esse genitum: erit ergo consubstantiale, non tamen non genitum. Ostendimus enim non genitum non esse substantiam. Nam, si non genitum esset quædam natura, genitum quoque natura esset. Quod si genitum esset natura, omnia genita essent ejusdem naturæ. Ergo cum omnia genita non sint ejusdem naturæ, genitum non est natura; quod si genitum non est natura, non genitum item non est natura. 431 Unigenitum autem esse Patri suo consubstantialem, audimus ipsum his verbis dicentem: «Omnia quæcunque facit Pater, hæc et Filius similiter facit⁴².» Quorum enim eadem operatio, eadem quoque est substantia. Anom. Si Deus est substantia non genitus, id quod genitum est, non fuerit genitum substantiæ remotione, sed potestate ei subsistentiam tribuente. Eandem enim substantiam dicere et genitam esse et non genitam nulla pia ratio patitur. Orth. Genitum illud, non est genitum substantiæ remotione: hoc enim esset corpoream substantiam dicere, sed ex incorporea substantia, ita ut Dei naturæ convenit, genitum est, ut gloriæ splendor. Quod si ipse quoque est ex potestate, ut et qui eum receperunt; scriptum est enim: «Dedit eis potestatem filios Dei fieri⁴³,» quomodo ipsum dicis unigenitum et natura Deum, cum ex Dei potestate multi sint filii et filii? Eandem vero naturam esse genitam et non genitam nemo

⁴¹ Joan. xiv, 9. ⁴² Joan. v, 19. ⁴³ Joan. i, 12.

(42) Palatinus 1 γέννησις.

(43) Palatinus 2 et Aug. καὶ τοῦ ταύτης Υἱοῦ.

(44) Palatinus 2 et Aug. ἑαυτὸν φησι τὸν Πατέρα.

(45) Palatinus 2 et Augustinus τὸ ἀτελευτήτως τὸ γέννημά ἐστιν. Mox iidem κακοδοξίαν ἀφανισθήσεται. Ibid. omnes Felc. manuscripti, εἰσάγεται δὲ τὸ ἐν οὐσίᾳ.

(46) Palat 2 et Aug. τῆς πίστεως ἁγώματι. Ὁρθ.

Εἰ ὁμολ. Paulo post ὅν abest ab omnibus Felck. mss.

(47) Φύσις abest a Palat. 2 et Aug.

(48) Φύσεως, οὔτε τὸ γεννητὸν ἔστι φύσις, οὔτε τὸ ἀγέννητον.

(49) Ita omnes Felck. mss. Editi vero, ἐξ οὐσίας. Iidem ὑποστησάσης αὐτό. male.

(50) Palat. 2 et Aug. γεγενέσθαι.

dicit : siquidem ostensum est, neque non genitum, neque genitum, esse substantiam. *Anom.* Si id quod est non genitum, genitum est, quid prohibet quominus, quod genitum est, fuerit non genitum? Omnis enim natura potius ad id, quod ipsi proprium est impellitur, quam ad id quod est ab ipsa alienum. *Orth.* Non genitum neque genuit, neque genitum est, cum non sit substantia : sed Deus, etiamsi Judæi tecum id nolint, genuit : sin minus, supervacanea foret Patris appellatio. Cum autem dixisti naturam potius ad id urgeri, quod est ipsi proprium, simul docuisti non genitum non esse naturam. Cum enim quidpiam urgetur, alterum ad naturæ Filius est, hoc dicito Judæis ; afferes enim eis felicem nuntium : quod videlicet eum, qui reque rei propriæ neque naturæ Filius erat, crucifixerunt, quoniam Deum Patrem esse suum dicebat.

14. *Anom.* Siquidem non totus Deus est non genitus, nihil impedit quominus genuerit substantialiter. At si totus est non genitus, non divisus est substantialiter ad generandum, sed potestate tribuit subsistentiam genito. *Orth.* Si totus Deus est genitus, nihil prohibet, quominus genuerit substantialiter. At Filius, ut tu ipse sentis, totus est genitus. Dic igitur, quem genuerit substantialiter. Quod si nullum genuit substantialiter, et genitus est ; non igitur consequitur, quia genitus est, eum generare substantialiter. At si Filius, eo quod sit genitus, non gignit ; ne Pater quidem, quia non genitus est, gignit ; sed, quoniam Deus est, ipsaque gloria, splendorem habet, eum videlicet quem genuit Deum in sese subsistentem. Nisi enim ex substantia genuerit, non est Pater secundum substantiam. Et quorsum baptizas in nomine Patris, qui non sit secundum substantiam Pater? Cæterum gignens ex sua substantia Pater, non divisus est ut sentis, quoniam ea substantia non est corpus. *Anom.* Si Deus non genitus est totus generandi vi præditus, id quod genitum est non est substantialiter genitum, cum tota illius substantia eam vim habeat, qua gignat, non autem qua gignatur. *Orth.* Ex tua sapientia, si gignendi vi prædita est lux universa, non gignit splendorem ex sua essentia, sed extrinsecus ipsum recipit, quoniam tota vim habet qua gignat, non autem qua gignatur : sin ex sua substantia illum gignit ; Deus quoque non aliunde acquisivit Filium, sed eo ex sua substantia genito, individuus manet, quoniam est incorporeus.

432 15. *Anom.* Si vero substantiam Dei transformata dicamus esse id quod genitum est, substantia Dei non est immutabilis, cum mutatio proprie Filium formaverit. *Orth.* Si lux transforma-

(51) Ibidem, μη λέγωσι μετὰ σοῦ.

(52) Ibidem, ἐδείξας. Infra iidem, οἰκεῖον ἐστὶν ὁ Υἱός.

(53) Palat. 1, 2 et Aug. Εἰ μὲν ὁλος (ὁλος Pal. 1) ὁ Θεός ἐστι γεννητός οὐδὲν. Felck. autem, Εἰ μὲν ὁ Λόγος ὁ Θεός ἐστι γεννητός, οὐδ. Mox omnes Felck. mss. Εἰ δὲ ὁλος.

(54) Pal. 2 et Aug. ὑπέστη. Mox Pal. 1, 'Ἐν ὅλῳ ὁ Θεός γεννητός ἐστί. Felc. 'Ἐν ὁ Λόγος ὁ Θεός γεννητός ἦ.

(55) Pal. 2 et Aug. Εἰ ὁλος δέ. Pal. 1 Εἰ ὁλος δέ. Felck. ὁλος δέ.

τὸ ἐαυτοῦ οἰκεῖον ἐπαίγεται πᾶσα φύσις. *Orth.* Τὸ ἀγέννητον οὔτε ἐγέννησεν, οὔτε ἐγεννήθη· οὐσία γὰρ οὐκ ἐστὶν· ὁ δὲ Θεός ἐγέννησε, καὶ μὴ θέλωσι μετὰ σοῦ (51) οἱ Ἰουδαῖοι· εἰ δὲ οὐκ ἐγέννησε, περιττὴ καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς προσηγορία. Τὸ δὲ, μᾶλλον γὰρ ἐπὶ τὸ ἐαυτοῦ οἰκεῖον ἐπαίγεται πᾶσα φύσις, εἰρηκώς, ἐδίδασκας (52), ὅτι οὐ τὸ ἀγέννητον ἡ φύσις· τὸ γὰρ ἐπειγόμενον ἄλλο πρὸς ἄλλα ἐπαίγεται. Εἰ δὲ οὔτε τοῦ οἰκεῖου ἐστὶν Υἱός, οὔτε τῆς φύσεως, εἰπὲ τοῖς Ἰουδαίοις· δώσεις γὰρ αὐτοῖς εὐαγγέλια· ὅτι τὸν μήτε τοῦ οἰκεῖου ὄντα Υἱὸν μήτε τῆς φύσεως ἐσταύρωσαν, λέγοντα ἐαυτοῦ ἰδίον Πατέρα τὸν Θεόν.

alterum urgetur. Quod si neque rei propriæ neque

14. *Ἀνόμ.* Εἰ μὴ ὁλος ὁ Θεός ἐστὶν ἀγέννητος, οὐδὲν (53) κωλύει τὸ γεγεννηκέναι οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ ὁλος ἐστὶν ἀγέννητος, οὐκ οὐσιωδῶς εἰς γένεσιν διέστη (54), ἐξουσία δὲ ὑπέστησε τὸ γέννημα. *Orth.* Ἐὰν ὁλος (55) ὁ Θεός γεννητός ἦ, οὐδὲν κωλύει γεγεννηκέναι αὐτὸν οὐσιωδῶς· ὁλος δὲ ὁ Υἱός κατὰ σὲ γεννητός ἐστὶν· εἰπὲ τίνα ἐγέννησεν οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ οὐδένα ἐγέννησεν οὐσιωδῶς (56), καὶ γεννητός ἐστὶν· οὐκ ἄρα, εἰ γεννητός ἐστι, γεννᾷ οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ, ὅτι γεννητός ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐ γεννᾷ, οὐδὲ ὁ Πατήρ, εἰ ἀγέννητός ἐστι, γεννᾷ· ἀλλὰ Θεός ὢν, καὶ αὐτοδίδα, ἀπαύγασμα ἔχει γέννημα (57) Θεὸν ἐνυπόστατον. Εἰ γὰρ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας ἐγέννησεν, οὐδὲ Πατήρ ἐστι· κατ' οὐσίαν. Καὶ ἵνα τί βαπτίζεις εἰς τοῦνομα τοῦ Πατρὸς, τοῦ μὴ κατ' οὐσίαν Πατρὸς ; Γεννήσας δὲ ἐκ τῆς οὐσίας, οὐ διέστη ὡς ἐνόμισας· οὐ γὰρ σὺ μὰ ἐστὶν ἡ οὐσία. *Ἀνόμ.* Εἰ ὁλος (58) ἐστὶ γεννητικός ὁ ἀγέννητος Θεός, οὐκ οὐσιωδῶς τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη, ὅλῳς ἐχούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γεννᾶν, ἀλλ' οὐ τὸ γεννᾶσθαι. *Orth.* Κατὰ τὴν σὴν σοφίαν, εἰ ὅλον ἐστὶ γεννητικὸν τὸ φῶς, οὐκ οὐσιωδῶς τὸ ἀπαύγασμα γεννᾷ, ἀλλ' ἐξωθεν (59) αὐτὸ προσλαμβάνει, ὅλῳς ἐχούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γεννᾶν, ἀλλ' οὐ τὸ γεννᾶσθαι· εἰ δὲ οὐ προσλαμβάνει τὸ φῶς ἐξωθεν τὸ ἀπαύγασμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸ γεννᾷ· οὐδὲ ὁ Θεός ἐπεκτέτατο ἐξωθεν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γεννήσας (60), ἀμέριστος μένει· ἀώματος γάρ.

vero lux non recipit extrinsecus splendorem, sed aliunde acquisivit Filium, sed eo ex sua substantia

15. *Ἀνόμ.* Εἰ δὲ μετασχηματιθεῖσα ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ γέννημα λέγεται, οὐκ ἀμετάβλητος ἡ οὐσία αὐτοῦ, τῆς μεταβολῆς ἐργασαμένης τὴν τοῦ Υἱοῦ ἰδιοποίησιν (61). *Orth.* Εἰ μετασχηματισάμενον τὸ φῶς

(56) Pal. 1, 2 et Aug. ἐγέννησεν ὁ Υἱός οὐσ. Ibid. Felck. οὐσιωδῶς γεννητός ἐστὶν. Pal. 1 οὐσιωδῶς ἡ γεννητός ἐστὶν. Pal. 2 et Aug. οὐσιωδῶς γεννητός ὢν, οὐκ ἄρα ἦ γεννητός ἐστι γεννᾷ οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ οὐκ ἦ γεννᾷ... ἢ ἀγέννητός ἐστι.

(57) Γέννημα ἀβέσθ a Palat. 2 et Aug. Infra iidem, ἵνα τί βαπτίζῃ εἰς ὄνομα.

(58) Felc. et Palat. 2 Εἰ ὁλος.

(59) Sic Pal. 2 et Aug. recte. Editi, ἀλλ' ἐξ ὧν

(60) Γεννήσας ἀβέσθ a Palat. 1.

(61) Pal. 1 et Aug. Sic et infra, εἰδοποίησιν.

non esse : quia quod genitum est, id genitum non esset : cum partium dissimilitudo de Deo cogitata blasphemiae injuriam contineat. *Orth.* Si scires donum Dei, et quis sit, qui praecepit baptizari omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, non utique Patris, et Filii nomen repudiare, arbitrato tuo falsa religione temere inflatus adversus eum, qui rectam nos docuit « fidei » confessionem : quando vero existimans te sapientem esse, Patrem non sinis esse Patrem, age ne tibi prudens esse videare, a nobis audi : perfectus fuit, est, et erit Filius in Patre. Nam « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc **433** erat in principio apud Deum », etiamsi nolis, Aeti. Et non prius erat, et tunc genitus est, neque etiam cum non esset, genitus est, sed coaeternum est hoc genimen, tanquam scilicet splendor aeternae lucis : differt autem natura genita et non genita, non quatenus natura est, sed eo ipso tantum quod genita et non genita est. Nam nec Adamus vetus est ex muliere, nos vero nati sumus : nec tamen natura ab Adamo differimus, sed eo tantum

17. *Anom.* Cum naturae non genitae omnipotens ille existens Deus, seipsum non norit « esse » naturae genitae, Filius vero genitae naturae existens, norit se hoc « esse » quod est, quomodo erunt consubstantiales, cum ille se non genitum, iste autem se genitum esse norit ? *Orth.* Si non genitum et genitum existimas ipsas esse naturas : norit vero Gabriel se genitae esse naturae, qui sit quod non etiam Gabriel sit consubstantialis Filio ? Si vero naturae genitae cum sit Gabriel non novit seipsum, liquet quod genitum esse non sit ipsa natura ? Si autem non idem est natura quod genitum esse, nec idem erunt non genitum esse et natura. Sed cave factum dicas Filium, rerum omnium opificem : at genitum appelles prout scriptum est. Genitum enim esse est habere Patrem ; at factum esse, est habere opificem. Nostri quidem opifex est Deus Pater per Filium ; at Filii sui nequaquam opifex, sed Pater : neque enim quisquam sui filii opifex est : quoniam non amplius esset pater, sed opifex ; opifex namque est, qui opus extra se in ortum adducit ; at pater is est, qui ex seipso gignit. Dum autem opificem Deum audis appellari, nequaquam tibi imaginis delatigationem aut laboris molestiam : sicut et cum Patrem audis dici, ne quem « seminis » effluxum requiras : sed ita de his cogita, ut Deo dignum et conveniens est, ut Deus efficiaris, et non sicut homo moriaris. *Anom.* Si vox non geniti non declarat Dei substantiam, sed commentum humanum est incomparabile illud nomen, gratiam utique debet Deus iis, qui non genitum illud commentum sunt, ipse nominis excellentiam in substantia non ferens. *Orth.* Si non genitum esse Dei hypo-

A σφηνίας ὑδριν ἐπέχοντος. Ὁρθ. Εἰ ᾔδεις τὴν ὠρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ ἐντεταλμένος βαπτίζεσθαι πάντα τὰ ἴθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐκ ἐπιχειρεῖς παρακρούεσθαι τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα, ἐν ἐθελόθρησκαίᾳ εἰκῇ φυσιοῦμενος κατὰ τοῦ διδάξαντος τὴν καλὴν ὁμολογίαν· ἐπειδὴ δὲ, οὐ μένος εἶναι σοφὸς, τὸν Πατέρα οὐ θέλεις εἶναι Πατέρα, ἵνα μὴ δόξης παρὰ σαυτῷ εἶναι φρόνιμος· παρ' ἡμῶν ἀκούε, ὅτι τέλειος ἦν, καὶ ἐστὶ, καὶ ἔσται ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ. « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἦν ὁ Λόγος », καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, « καὶ μὴ θέλεις, Ἀέτις. Καὶ (69) οὐ πρότερον ἦν, καὶ τότε ἐγεννήθη· οὐδὲ μὴ ὡς γεγέννηται· ἀλλὰ συναϊδὼν ἐστὶ γέννημα, ὡς ἀπαύγασμα φωτὸς αἰθέλου. Γεννητὴ δὲ φύσις καὶ ἀγέννητος φύσις οὐκ ἐν τῇ φύσει ἔχει τὸ διάφορον, ἀλλ' ἐν τῷ γεγεννησθαι καὶ μὴ γεγεννησθαι. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ Ἀδάμ οὐ γεγέννηται διὰ γυναικὸς· ἡμεῖς δὲ γεγέννημεθα· καὶ οὐκ ἐν τῇ φύσει ἔχομεν τὸ διάφορον, ἀλλ' ἐν τῷ γεγεννησθαι καὶ μὴ γεγεννησθαι διὰ γυναικός.

quod nos nati simus, ille natus non sit ex muliere.

17. Ἀνόμιος. Εἰ ἀγέννητου φύσεως ὑπάρχων ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, γεννητῆς φύσεως οὐκ οἶδεν ἑαυτὸν· ὁ δὲ Υἱὸς, γεννητῆς φύσεως ὑπάρχων, τοῦτο γινώσκει ἑαυτὸν, ὅπερ ἐστὶ· πῶς ἂν γένησαν ὁμοούσιοι, τοῦ μὲν γινώσκοντος ἑαυτὸν ἀγέννητον, τοῦ δὲ γεννητόν· Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν νομίζεις εἶναι τὰς φύσεις, οἶδεν δὲ ἑαυτὸν καὶ Γαβριὴλ γεννητῆς φύσεως· πῶς οὐκ ἂν εἴη καὶ Γαβριὴλ ὁμοούσιος τῷ Υἱῷ ; Εἰ δὲ γεννητῆς φύσεως ὡς ὁ Γαβριὴλ οὐκ οἶδεν ἑαυτὸν, εὐδὴλον, ὅτι οὐκ ἐστὶ τὸ γεννητὸν φύσις. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ τὸ γεννητὸν φύσις, οὐδὲ τὸ ἀγέννητόν ἐστι φύσις. Γεννητὸν δὲ μὴ λέγε τὸν Υἱόν, τὸν γενεσιουργὸν τῶν ἀπάντων· ἀλλὰ γεννητὸν εἰπεῖ, ὡς γέγραπται. Γεννητὸν μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ Πατέρα ἔχον, γεννητὸν δὲ τὸ γενεσιουργὸν ἔχον. Ἡμῶν οὖν γενεσιουργὸς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ· τοῦ δὲ Υἱοῦ Πατὴρ, οὐκέτι δὲ γενεσιουργός· οὐδεὶς γὰρ τοῦ ἑαυτοῦ υἱοῦ γενεσιουργός ἐστιν· ἐπεὶ οὐκ ἐστὶ πατὴρ, ἀλλὰ γενεσιουργός. Γενεσιουργός δ' ἐστὶν ὁ ἐξωθέν τι εἰς γένεσιν ἄγων· πατὴρ δὲ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννῶν. Γενεσιουργὸν δὲ ἀκούων τὸν Θεόν, μὴ ὑπονέει κόπον καὶ μόχθον· καὶ Πατέρα ἀκούων, μὴ ζητεῖ ρεῦσιν, ἀλλὰ θεοπρεπῶς νοεῖ, ἵνα Θεὸς γένη, καὶ μὴ ὡς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ. D Ἀνόμιος. Εἰ μὴ τὸ ἀγέννητον τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησιν, ἀλλ' ἐπινόια ἐστὶν ἀνθρωπίνη (70) τὸ ἀσύγκριτον ὄνομα, χάριν τοῖς ἐπινοήσασιν γινώσκει ὁ Θεός, διὰ τὸ ἀγέννητον, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ὀνόματος οὐ φέρων ἐν οὐσίᾳ. Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀγέννητον τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησι, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἀσύγκριτον τοῦ Θεοῦ ὄνομα· πῶς οὐκ εἰδόμεθα ἡμᾶς τοῦτο αἰθεῖαι· Γραφαί ; Ἀλλ' ἐσφαλὴ Παῦλος τὸ σκευὸς τῆς ἐκλογῆς, τὸ ἀφάρτον καὶ ἀόρατον αὐτῷ μόνῳ προσεῖναι διδάσκει, καὶ μὴ τὸ ἀγέννητον. Ἐπειδὴ δὲ σὺ

⁶⁹ Joan. 1, 4, 2. ⁶⁸ Psal. LXXXI, 6, 7.

(69) Sic omnes mss. In ed. καὶ deest.

(70) Palatinus 1, ἀνθρώπιος.

σοφώτερος θέλει εἶναι τῶν θεῶν Γραφῶν, εἰπὲ εἰ μὴ ἁσιν ἀφάρτον καὶ τὸ ἀόρατον καὶ τὸ ἀφευδὲς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησιν· εἰ γὰρ οὐ παρίστησιν, ἐσφαλὴ εἰρηκώς· « Ἀφάρτῳ, ἀόρατῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ. » Εἰ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς τὸ ἀσύγκριτον, οὐκ ἔστι μόνος ἀφάρτος καὶ ἀόρατος· εἰ δὲ μόνος ἔχει τὸ ἀφάρτον καὶ τὸ ἀόρατον, ἐν τούτοις τὸ ἀσύγκριτον, καὶ οὐκ ἐν τῇ σῇ ἐπινοίᾳ.

Dei hypostasim : si enim non denotant, lapsus est cum diceret : « Soli incorruptibili, invisibili et sapienti Deo ». Nisi enim hisce comprehendatur incomparabilis illa præstantia, non erit solus ille incorruptibilis atque invisibilis : sin vero soli ei competit incorruptibilitas et invisibilitas, comprehendetur etiam in his illa incomparabilis præstantia, et non in tuo commento.

18. Ἀνὸμ. Εἰ ἐξῶθεν ἐπιθεωρεῖται τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον, οἱ ἐπιθεωρήσαντες τοῦ ἐπιθεωρηθέντος εἰσὶν ἀμείνους, κρεῖττον νομοῦ τῆς φύσεως αὐτῷ πορισάμενοι. Ὁρθ. Μὴ ὑφ'ὡς εὐρηκώς τὸ τοῦ Θεοῦ νομοῦ, μήποτε ἀκούσης· « Καὶ σὺ, Καπερναοὺμ, ἐὰν ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψώθῃς, ἀλλ' ἕως ἄβου καταβήθῃσθι. » « Οἱ δὲ ὑπὲρ ταύτην ὑψηλοφρονεῖς, ἐντεῦθεν δῆλον, ἐκ τοῦ τὴν μὲν θεόπνευστον Γραφὴν λέγειν εἰρηκεῖν τὸν Θεόν· « Ὁρθῶν, » φησὶ, « πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ νομὰ μου οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς· » σὺ δὲ λέγεις εὐρηκεῖν αὐτό. « Οἱ δὲ τὸ ἀγέννητον οὐκ ἔστιν νομοῦ τοῦ Θεοῦ, δῆλον ἔστιν ἐκ τοῦ λέγειν τὸν Κύριον· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ νομοῦ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ὁ γὰρ ἐὰν εἴπῃς νομοῦ τοῦ Πατρὸς εἶναι, τοῦτο καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἀναγκασθήσθι δοῦναι· εἰ γὰρ ἄλλο τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλο τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εὖρας δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐνόμισας· εἰπὲ καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ· κἀν εἴπῃς τοῦ Υἱοῦ, εἰπὲ καὶ τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα τότε ἀκούσης, φάσκων εἶναι σοφὸς ἐμωράνθης. Ὁ γὰρ οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή οὐκ εὐρήσεις. Εἰ δὲ νομίζεις τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ ἀγέννητον, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν, ποῖον ἄρα τούτων τῷ Πνεύματι (71) δώσεις; Ἀνὸμ. Εἰ καὶ τὸ γέννημα ἀρεπτόν ἐστι τὴν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὸν γεννήσαντα· τὸ δὲ ἀγέννητον οὐσία ἐστίν, ἀρεπτος δὲ (72) διὰ τὴν γνώμην, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ ἐν οὐσίᾳ ἀξίωμα. Ὁρθ. Καὶ εἰ μὴ ἔστιν οὐσίας ἀξίωμα ἀρεπτος· ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, τίς διαφέρει τῶν ἄλλων λογικῶν δυνάμεων, καὶ αὐτῶν ἐχουσῶν τὸ ἀρεπτον ἐν τῇ γνώμῃ τοῦ κτίσαντος; πῶς δὲ καὶ ἀκούεις αὐτοῦ λέγοντος· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστίν· » εἰπερ οὐκ ἐν τῇ τῆς οὐσίας ἀξίωματι ἔχει τὸ ἀρεπτον;

et quomodo tu fidem habes dicenti : « Omnia quæ Pater habet mea sunt » : siquidem non habet immutabilitatem ex substantiæ dignitate?

19. Ἀνὸμ. Εἰ τὸ ἀγέννητον οὐσίας ἐστὶ δῆλωτικόν, εἰκότως πρὸς τὴν (73) τοῦ γεννήματος οὐσίαν ἀντιδιαστέλλεται· εἰ δὲ μὴδὲν σημαίνει τὸ ἀγέννητον, πολλῷ δὲ μάλλον οὐδὲν δηλοῖ τὸ γέννημα· μὴδὲν δὲ μὴδὲν πῶς ἀντιδιαστέλλεται; Εἰ δὲ ἡ ἀγεννήτου προφορὰ πρὸς τὴν προφορὰν ἀντιδιαστέλλεται, σωπῆς

stasin representat, et in eo consistit incomparabile illud Dei nomen, quomodo id nos non docuerunt divinæ Litteræ? Quin et Paulus illud electionis vas lapsus est, cum docuit competere ipso soli esse incorruptibilem et invisibilem, non vero non genitum. Sed quando tu vis sapientior esse divinis Litteris, dic, quæso, mihi, an non incorruptibilem, invisibilem et mendacii expertem esse denotet ipsam

18. Anom. Si extrinsecus in Deo consideratur nomen non geniti, qui cogitarunt potiores erunt eo cui attributum est, utpote qui nomen natura præstantius ei attribuerint. Orth. Noli insolenter exultare quasi excogitaveris Dei nomen, ne forte audias : « Et tu Capernaum, quæ usque ad cælum exaltata es, usque ad inferos deprimeris ». Quod autem altius ea sapias « urbe, » inde apparet, quod divinitus inspirata Scriptura pronuntiet dixisse Deum : « Apparui Abraham, Isaac et Jacob, cum Deus sim eorum, et nomen meum non manifestavi illis ». Tu vero illud te invenisse dicis. Quod autem non genitum esse non sit Dei nomen, inde liquet, quod Dominus dicat : « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ». Quod enim nomen Patris esse dixeris, hoc ipsum Filii, et Spiritus sancti esse concedas necesse est : si enim aliud est nomen Patris, et aliud Filii, et item aliud Spiritus sancti : tu vero nomen Patris, ut quidem putas, invenisti, dic etiam, quodnam sit nomen Filii : ubi vero nomen Filii dixeris, dic etiam nomen Spiritus sancti, ut tunc audias quod cum te sapientem dictites, stultus factus sis. Quæ enim Scriptura non dicit, tu nunquam inveneris. Porro, si existimas Patri competere non genitum, et filio genitum esse, dic quæso, quodnam ex his attribues Spiritui sancto? Anom. Si etiam genitum est immutabile secundum naturam, sed propter eum, qui genuit : non genitum vero substantia est, immutabile igitur propter voluntatem erit, non ex substantiæ dignitate. Orth. Quod si Filius Dei non est immutabilis substantiæ dignitate, in quo ergo differt ab aliis rationalibus facultatibus. Utpote quæ et ipsæ immutabilitatem obtineant voluntate ejus, qui creavit? et quomodo tu fidem habes dicenti : « Omnia quæ

19. Anom. Si non genitum substantiam significat, rationi consequens fuerit, quod a genito substantia distinguatur : si vero non genitum nihil significat, multo magis etiam nihil significabit genitum : jam ergo nihil a nihilo quomodo distingues? Si vero prolatio non geniti opponitur prolationi geniti, certe

66 I Tim. i, 17. 67 Matth. xi, 23. 68 Exod. vi, 2, 3. 69 Matth. xxviii, 19. 70 Joan. xvi, 15.

(71) Τῷ Πατρὶ omnes inss., sed male.

(72) Pal. 2 et Aug. τὸ δὲ γεννητὸν οὐσία ἐστίν, ἀρεπτόν δὲ.

(73) Sic Pal. 2 et Aug. Editi vero εἰκότως, παρ' τὴν.

silentio pronuntiationem excipiente fiet, ut modo sit, modo evanescat spes Christianorum, utpote in quadam prolationis varietate sita, non vero in naturis ita se habentibus, ut nominum significatio postulat. *Orth.* Etiam si tibi concederetur dicere de Deo, quod sit non genitus; nos tamen dicimus non genitum tum significare, non esse genitum quoad substantiam, quemadmodum mendacii expertem esse non mentiri, quoad substantiam. At vero, mendacii expertem esse, non est ipsa substantia: nec non genitum esse. Si enim non genitum est ipsa substantia etiam mendacii expertus est ipsa substantia: est vero et Filius mendacii expertus; igitur et non genitus. Jam vero non genitus non est, igitur secundum te mendax. Quare non est idem substantia, quod mendacii expertem esse. Quemadmodum igitur mentiri non posse non est substantia, ita quoque non genitum esse non est ipsa substantia: si enim non-genitum esse est substantia, etiam genitum esse substantia erit: quod si genitum esse substantia est, omnia genita erunt consubstantialia. Porro quod non genitum et genitum ipsam significet essentiam, tuæ pronuntiationis commentum est, non minus increpandæ, quam mare fluctuans et æstuosum. Spiritus siquidem ille veritatis Patrem nobis et Filium prædicavit, quæ nomina relationes nobis indicant. Nec vero objicias, quod Deus quidem

quid, utpote qui non genuerit natura et veritate: quomobrem spes illa tua, qui comminisceris non genitum et genitum significare substantiam, in die illa iudicii, silentio prolationem intercipientibus nusquam comparebit: illa quippe solum tum rata comperientur, quæ sanctus Spiritus enuntiavit.

20. *Anom.* Si non genitum esse respectu rei genitæ ad eminentiam essentiae « connotandum » nihil amplius infert, prolatione solum superior Filius potioris agnoscat eos, qui hoc ei nomen tribuunt, non autem eum qui Deus et Pater ejus dicitur. *Orth.* Tu nimirum is es, qui Patrem non geniti nomine nuncupasti, et hoc ipsam Dei substantiam esse, Judeis tanquam lege sanxisti: nusquam enim hoc divinus ille Spiritus docuit: unde in confesso est te non quidem Filio præstantiorē, sed ipso, qui 435 te talia docuit, diabolo pejorem comperitum iri. *Anom.* Si non genita substantia præstantior est ipso ortu a seipsa obtinens eam eminentiam, etiam ea quæ a se est substantia, non genita erit: neque enim volens quia vult præstantior est ortu, sed quia ipsa substantia ipse ingenuus Deus; id nulla ratione permittit, ut aliquam adversum se generationem quis comminiscatur, ac in eum qui genitus est rejicit omne ejusmodi mentis examen et ratiocinium. *Orth.* Omnis substantia præstantior est ortu: non enim est idem substantia et ortus. Quod autem ortus non sit substantia, ex eo liquet, quod quæ ortum habent non omnia sint consubstantialia. Quod si quæ genita sunt non sunt ejusdem substantiæ, non igitur idem est ortus et substantia: si vero ortus non est ipsa substantia, nec ortus privatio substantia erit. Si vero privatio ortus

A τὴν προφορὰν διαδεχομένης, γίνεσθαι συμβαίνει καὶ ἀπογίνεσθαι τὴν τῶν Χριστιανῶν ἐλπίδα, ἐν διαφόρῳ προφορᾷ κειμένην, ἀλλ' οὐκ ἐν φύσεσιν οὕτως ἐχούσαις, ὥς ἡ τῶν ὀνομάτων βούλεται σημασία. Ὑποθ. Ὅταν σοι δοθῇ λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, τότε σημαίνειν τὸ ἀγέννητον λέγομεν τὸ μὴ γεγεννηθῆναι τὴν οὐσίαν, ὥς τὸ ἀψευδὲς τὸ μὴ ψεύδεσθαι τὴν οὐσίαν. Οὕτε δὲ τὸ ἀψευδὲς ἡ οὐσία οὕτε τὸ ἀγέννητον. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσία, καὶ τὸ ἀψευδὲς οὐσία ἔστι δὲ καὶ ὁ Ὑῖος ἀψευδής· καὶ ἀγέννητος ἄρα. Ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος· ψευδὴς οὖν κατὰ σέ. Οὐκ ἄρα τὸ ἀψευδὲς οὐσία. Ὡς οὖν τὸ ἀψευδὲς οὐκ οὐσία, οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία· εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσία, καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία· εἰ δὲ τὸ γεννητὸν οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια. Τὸ δὲ οὐσίας δηλωτικὸν εἶναι τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν παρὰ τῆς σῆς εὐρηται προφορᾷ, ἣν δεῖ ὡς θάλασσαν κυμαίνουσαν ἐπιτιμηθῆναι. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας Πατέρα καὶ Ὑῖον ἡμῖν ἐκῆρυξε, τῶν ὀνομάτων τὰς σχέσεις ἡμῖν σημεινόντων· οὐκ ἀντερεῖς δὲ, ὡς Θεὸς φύσει καὶ ἀληθεῖα· Πατὴρ δὲ πῶς, μὴ γεννήσας φύσει καὶ ἀληθεῖα; ὥστε καὶ ἡ σοῦ τοῦ ἐπινοήσαντος τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν οὐσίας εἶναι δηλωτικὸν ἐλπίς, σωπῆς τὴν προφορὰν δεχομένης (74), ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως οὐχ εὐρίσκειται, ἐκείνων μόνον εὐρισκομένων, ὧν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν.

natura et veritate Deus sit: Pater vero secundum

C 20. Ἀνὴρ. Εἰ μὴδὲν πλέον σημαίνει εἰς ὑπεροχὴν οὐσίας τὸ ἀγέννητον πρὸς τὸ γέννημα, προφορᾷ μόνον ὑπερεχόμενος ὁ Ὑῖος βελτίους ἑαυτοῦ γινώσκειται τοὺς προσαγορευόντας αὐτόν, οὐ τὸν προσαγορευθέντα θεὸν αὐτοῦ καὶ Πατέρα. Ὑποθ. Ὁ προσαγορευόμενος τὸν Πατέρα ἀγέννητον, καὶ τοῦτο αὐτοῦ τὴν οὐσίαν εἶναι νομοθετήσας τοῖς Ἰουδαίοις, σὺ εἰ· οὐδαμῶς γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα τοῦτο ἐδίδαξεν. Ὅτι δὲ σὺ τοῦ Ὑιοῦ βελτίων οὐχ εὐρεθίσῃ, ἀλλὰ τοῦ σε διδάξαντος διαδόλου χείρων ὠμολόγηται. Ἀνὴρ. Εἰ ἡ ἀγέννητος οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως, οὐκοῦν ἔχουσα τὸ κρείττον, αὐτοουσία ἐστὶν ἀγέννητος· οὐ γὰρ βουλόμενος, ὅτι βούλεται, γενέσεώς ἐστι κρείττων· ἀλλ' ὅτι αὐτοουσία ὑπάρχουσα ὁ ἀγέννητος Θεός, οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπει καθ' ἑαυτῆς γενέσιν ἐπινοῆσαι, ὥθουσα φέρεσθαι κατὰ τὸν γεννητὸν (75) πᾶσαν ἐξέτασιν καὶ πάντα λογισμὸν. Ὑποθ. Πᾶσα οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως· οὐ γὰρ ταῦτο ἐστὶν οὐσία καὶ γένεσις. Ὅτι δὲ ἡ γένεσις οὐκ ἐστὶν οὐσία, ἐντεῦθεν ὁρῶν, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι τὰ γεννητὰ (76) ὁμοούσια. Εἰ δὲ τὰ γεννητὰ οὐκ εἰσὶν ὁμοούσια, οὐκ ἐστὶν ἄρα ἡ γένεσις οὐσία· εἰ δὲ ἡ γένεσις οὐκ ἐστὶν οὐσία, οὐδὲ ἡ ἀγεννησία ἐστὶν οὐσία· εἰ δὲ ἡ ἀγεννησία ἐστὶν οὐσία, ἡ δὲ γένεσις οὐκ οὐσία, πῶς λέγεις ἀνόμοιον; τὸ γὰρ ὃν τῷ μὴ ὄντι οὕτε ὅμοιον οὕτε ἀνόμοιον.

(76) Aug. γεννητὰ bis. Editi et alii γενητὰ

(74) Διαδεχομένης, August.

(75) Palat. 1, κατὰ τῶν γεννητῶν.

est substantia, ortus autem substantia non est, cur tu dissimile dicis? cum ens non enti nec dissimile sit nec simile.

21. Ἀνδρ. Εἰ στερήσεως ἐστὶ δηλωτικὸν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, μὴδὲν δὲ εἶη τὸ ἀγέννητον, ποῖος λόγος ἂν ἀφαιρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μὴδὲν εἶδος σημαῖνον; τίς ἄρα χωρήσειεν ὄντος ὄν, ὅπερ ἐστίν, αὐτὸ ἐαυτοῦ; Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀφθαρτον καὶ τὸ ἀθάνατον στερήσεως εἰσι δηλωτικὰ, ἔστω καὶ τὸ ἀγέννητον. Τοῖς οὖν αὐτοῖς καὶ ἡμεῖς χρῆσώμεθα λόγοις· εἰ στερήσεως ἐστὶ δηλωτικὸν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀφθαρτον, μὴδὲν δὲ ἐστὶ τὸ ἀφθαρτον· ποῖος λόγος ἂν ἀφαιρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μὴδὲν εἶδος σημαῖνον; τίς ἄρα χωρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μὴδὲν, ἢ ὄντος ὄντα, ὅπερ ἐστὶ στερήσεως δηλωτικὰ, τὸ ἀφθαρτον, καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀγέννητον; Καὶ εἰ ταυτὸ σημαίνει τὸ ἀφθαρτον καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀγέννητον· ἐστὶ δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος· ἐστὶν ἄρα καὶ αὐτὸς ἀγέννητος. Εἰ δ' οὐκ ἐστὶν ἀγέννητος, ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος ὢν, οὐ ταυτὸ σημαίνει τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ ἀφθαρτον εἶπουν ἀθάνατον. Εἰ δ' οὐ ταυτὸ σημαίνει, δικαιοὺς δὲ μᾶλλον αὐτὸς τὸ ἀγέννητον εἶναι τὴν οὐσίαν· ἔσται ἄρα κατὰ σὲ καὶ κατὰ τοὺς τῆς σῆς σοφίας λόγους ἀγέννητος μὲν οὐσία, οὐκ ἀθάνατος δὲ, οὔτε μὴν ἀφθαρτος. Ἀνδρ. Εἰ ἡ στέρησις ἔξεων (77) ἀφαίρεισις, τὸ ἐπὶ Θεοῦ ἀγέννητον, ἥτοι στέρησις ἐστὶ ἔξεως, ἢ ἔξις στερήσεως. Ἀλλ' εἰ μὲν στέρησις ἐστὶν ἔξεως, πῶς ἂν τὸ μὴ προσὸν τῷ Θεῷ συναριθμηθῇσεται; Εἰ δὲ ἔξις ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, ἀνάγκη προϋποθέσθαι γεννητὴν οὐσίαν, ἵνα οὕτως ἔξιν προσλαβοῦσα ἀγέννητος ὀνομάζῃται· εἰ δὲ ἡ γεννητὴ ἀγέννητος οὐσίας μετέσχε (78), καὶ ἔξεως ὑπομείνασα ἀποβολὴν, γὰρ ἔσσεως ἐστέρηται, εἴη ἂν οὐσία μὲν ἡ γεννητὴ, τὸ δὲ ἀγέννητον ἔξις. Εἰ δὲ τὸ γέννημα παρ' οὐδέν ἐστι δηλωτικὸν, δηλονότι ἔξεως ἐστὶ σημαντικόν· ἂν τε μεταπλασθῇ ἐξ οὐσίας τινος (79), ἂν τε τοῦτο ἐστίν, ὃ λέγεται γέννημά τινας. Ὁρθ. Πάλιν τοῖς ἰσοῖς χρῆσώμεθα λόγοις· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀψευδοῦς καὶ τοῦ ἀθανάτου καὶ τοῦ ἀφθάρτου εἴποι τις ἂν· τῆς γὰρ αὐτῆς ἐστὶ χρῆσις τῷ ἀγεννητῷ· ὅτ' ἂν σοι τέως συγγωρήσωμεν λέγειν, ὃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας οὐκ εἶπεν. Ἐροῦμεν οὖν καὶ ἡμεῖς· Εἰ ἡ στέρησις ἔξεως ἀφαίρεισις, τὸ ἐπὶ Θεοῦ ἀψευδὲς ἥτοι στέρησις ἔξεως ἢ ἔξις στερήσεως. Ἀλλ' εἰ μὲν στέρησις ἐστὶν ἔξεως, πῶς ἂν τὸ μὴ προσὸν τῷ Θεῷ συναριθμηθῇσεται; Εἰ δὲ ἔξις ἐστὶ τὸ ἀψευδὲς, ἀνάγκη προϋποθέσθαι καὶ ψευδὸς, καὶ ψευδῆ οὐσίαν, ἵν' οὕτως ἔξιν προσλαβοῦσα ἀψευδὲς ὀνομάζῃται. Εἰ δὲ ἡ ψευδὴς ἀψευδοῦς οὐσίας μετέσχε, ἔξεως ὑπομείνασα ἀποβολὴν ψευδὸς ἐστέρηται· εἴη ἂν οὐσία ψευδὴς· τὸ δὲ ἀψευδὲς ἔξις καὶ σου μεγαλόφρων ἡ σοφία τοσαύτην ἀσέβειαν ὕλης εὐρούσα.

nitur et mendacium, et mendax substantia, ut ita habitu assumpto, mendacii expers dici possit. Si vero mendacio obnoxia substantia particeps facta est ejus, quæ mendacii expers sit, et habitus jacturam passa mendacio sit privata: fuerit utique substantia mendax: et tō expers mendacii, habitus, et tua illa arrogans sapientia tantæ impietatis materiam repererit.

(77) Aug. ἔξεως.

(78) Μετέσχε εἶπεν a Palat. 1:

21. Anom. Si non genitum in Deo denotat privationem, et non genitum esse nihil est, quænam cogitatio discernet illud quod speciem nullam significat, ab eo quod non est? quisve separabit ab ente ens, hoc est, idem a seipso? Orth. Si incorruptibile et immortale connotant privationem, connotet sane eam et non genitum. Iisdem igitur et nos rationibus et vocibus utamur: si privationem in Deo quamdam significat incorruptibile, et hoc ipsum incorruptibile nihil est, quæ ratio distinguet id quod nullam speciem significat, ab eo quod nihil est? quisve secerneret a nihilo nihil, aut ab existente existens, quæ privationem denotant, nempe incorruptibile, immortale et non genitum? Quod si idem significant incorruptibile, immortale et non genitum, et ipse Filius incorruptibilis et immortalis est, erit et ipse non genitus: sin vero non est non genitus, cum sit incorruptibilis et immortalis, non profecto idem significat non genitum et incorruptibile sive immortale. Sin vero id non denotat, et tamen adhuc confirmas non genitum esse ipsam substantiam, erit omnino substantia secundum te, et sapientiæ tuæ ratiocinationes, non genita quidem substantia, non vero immortalis et incorruptibilis. Anom. Si privatio est habituum remotio, illud quod Deo tribuitur, non genitum esse, aut privatio erit ipsius habitus, aut erit habitus privationis: quod si est privatio ipsius habitus, quomodo id quod Deo non inest, Deo connumerabitur: sin vero non genitum est habitus, necesse fuerit præsupponi substantiam genitam, ut sic assumpto habitu denominetur non genita: si vero genita non genitæ substantiæ particeps fuit, et habitus jacturam passa ortum exiit, fuerit utique substantia quidem genita, non genitum vero habitus. Sin vero genimen nonnihil significat, manifestum est, quod etiam significet habitum, sive jam transformatum sit ex substantia, sive illud ipsum, quod dicitur genitus ab aliquo. Orth. Paribus iterum utamur rationibus, illud ipsum enim asseruerit quispiam etiam de istis, nimirum mendacii expers, immortalis, et incorruptibilis: siquidem hæc eodem modo usurpantur quo non genitum: quod quidem etiam tibi concedemus, quamvis Spiritus veritatis locutus ita non sit. Dicemus ergo et nos: Si privatio est habitus remotio, etiam quod de Deo prædicatur, mendacii expertem esse, aut est privatio habitus, aut habitus privationis. At si est privatio habitus, quomodo id Deo connumerabitur, quod ei non inest? sin vero illud, mendacii expertem esse, est habitus, necessario præsupponitur et mendacium, et mendax substantia, ut ita habitu assumpto, mendacii expers dici possit. Si vero mendacio obnoxia substantia particeps facta est ejus, quæ mendacii expers sit, et habitus jacturam passa mendacio sit privata: fuerit utique substantia mendax: et tō expers mendacii, habitus, et tua illa arrogans sapientia tantæ impietatis materiam repererit.

(79) Aug. ἐξουσία τινός.

436 22. Anom. Si genitum æque ac non genitum habitus est, substantiæ quidem habitibus priores erunt : habitus vero licet substantiis posteriores sint, tamen iisdem digniores. Non genitum vero geniti causa est, quatenus ipsum esse denotatur. Sin vero genitum infert substantiæ suæ causam, significabit sane vox genitum substantiam, non habitum : cum vero natura non genita nihil ipsa in se introducat, quomodo ergo non substantia, sed habitus fuerit illa non genita natura? *Orth.* Substantia quidem nihil est dignius, vir sapientissime, nec tamen vel habitum vel substantiam vocamus in Deo τὸ non genitum. Non esse autem eum genitum per eum didicimus, idque non tantum ex Scriptura divina, sed etiam ex communi hominum natura et notione; igitur non genitum causa non est geniti : nec quia Deus non genitus est, ideo causa Filii est, sed substantia substantiæ, non secus ac lux splendoris. Nec tamen genimen sum ipsius essentiam infert : si enim hoc foret, jam omnia quæ genita sunt eandem inferrent essentiam, nimirum et angelus, et equus, et canis, et homo. Sed hæc omnia quidem licet genita sint, non tamen ejusdem sunt essentia. Quod si ita sit, sane non idem est genitum esse, quod essentia : et quanquam nihil infert non genitum, est tamen aliud ipsa substantia : nam et mendacii expertem esse, nihil addit Deo, nec tamen idem est quod substantia : si enim τὸ mendacii expertem esse, et τὸ non genitum esse idem sunt quod essentia, etiam idem erunt mendacii experts et non genitum. Filius vero, qui ipsa est veritas, mendacii experts est; ergo etiam non genitus erit : non est autem secundum te non genitus, et est tamen mendacii expert; igitur mendacii expert non idem significat, sane essentia non est ingentum, quoniam nec ipsum mendacii expert esse ipsa essentia est.

25. Anom. Si omnis substantia est non genita, qualis et Dei omnipotentis, quomodo hanc dices esse patibilem, illam vero impatibilem? Si naturæ non genitæ attributione, quantitas quidem et qualitas perseverat, omninoque si erit, omni mutatione superiore oportet esse. Si vero passioni obnoxia est, ita ut immutabilitatem essentia oblineat, casui permittere cogemur ea quæ circa res prædictas : aut (quod sane inde consequitur) eam quæ efficit, dicere non genitam : eam vero quæ mutatur genitam. *Orth.* Equidem ad tuas male coherentes propositiones atque inductiones, nihil nos oportebat respondere : attamen, ne tibi videaris sapiens, disce a blasphemis abstinere. Tu qui passioni obnoxiam Filii substantiam dicis, ab eo passione ut careas ne expectes : si enim participes ejus facti sumus, absque passionibus manebimus : passioni ergo obnoxia est, quæ aliis hoc præstat, ut passione vacent. Quisquis igitur tecum dixerit, omnem substantiam non genitam esse, Christianus non est : non enim officia eandem quam opifex existendi rationem

22. Ἀνομ. Εἰ τὸ γεννητὸν ἕξιν καὶ τὸ ἀγέννητον ἕξιν, αἱ μὲν οὐσίαι τῶν ἕξιν πρῶται· αἱ δὲ ἕξιν, εἰ καὶ τῶν οὐσιῶν δευτέραι (80), ἀλλ' οὐν τε προτιμότεραι. Τὸ δὲ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ αἰτίον ἐστὶ, κατὰ τὸ τοῦ εἶναι σημαίνον. Εἰ δὲ τὸ γέννημα συνεισφέρει τῆς αὐτοῦ οὐσίας τὸ αἰτίον, οὐσίας ἐστὶ δηλωτικὸν τὸ γέννημα, ἀλλ' οὐχ ἕξιν, τῆς δ' ἀγέννητος φύσεως οὐδὲν αὐτῇ συνεισαγωγῆς (81), πῶς οὐκ ἂν εἴη οὐσία, ἀλλ' ἕξιν ἡ ἀγέννητος φύσις; Ὅρθ. Οὐσίας μὲν οὐδὲν προτιμότερον, σοφώτατε· οὔτε δὲ ἕξιν οὔτε οὐσίαν λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Τὸ δὲ μὴ γεγενῆσθαι αὐτὸν δι' αὐτοῦ μεμαθήκαμεν, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἐννοίας. Τὸ τοίνυν ἀγέννητον, τοῦ γεννητοῦ αἰτίον οὐκ ἐστὶ· οὐ γὰρ τὸ μὴ γεγενῆσθαι τὸν Θεὸν τοῦ Υἱοῦ αἰτίον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῆς οὐσίας, ὡς τὸ φῶς τοῦ ἀπαυγασματος. Ἄλλ' οὔτε μὴν τὸ γέννημα συνεισφέρει τὴν αὐτοῦ οὐσίαν· εἰ γὰρ ἂν (82), πάντα τὰ γεννητὰ τὴν αὐτὴν συνεισφέρουν οὐσίαν, καὶ ἄγγελος, καὶ ἴππος, καὶ κύων, καὶ ἄνθρωπος. Πάντα γὰρ ὁμοίως εἰσι γεννητὰ, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα τὸ γεννητὸν οὐσία. Κἂν μὴ οὖν εἰσαγῇται τι τὸ ἀγέννητον, ἀλλὰ παρὰ τοῦτο οὐσία· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀψευδὲς οὐδὲν εἰσάγει, καὶ οὐκ ἐστὶν οὐσία· εἰ γὰρ τὸ ἀψευδὲς οὐσία καὶ τὸ ἀγέννητον οὐσία (83), ταυτὸ ἐστὶ τὸ ἀψευδὲς τῷ ἀγεννήτῳ. Ἀψευδὲς δὲ ὁ Υἱὸς, ἀλήθεια ὧν ἀγέννητος ἄρα· οὐκ ἀγέννητος δὲ κατὰ σὲ, ἀψευδὲς δὲ· οὐ ταυτὸ ἄρα σημαίνον ἐστὶ τὸ ἀψευδὲς τῷ ἀγεννήτῳ. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ ταυτὸ σημαίνον, οὐκ ἄρα οὐσία τὸ ἀγέννητον, ἐπεὶ μηδὲ τὸ ἀψευδὲς.

C οὐσία τὸ ἀγέννητον, ἐπεὶ μηδὲ τὸ ἀψευδὲς. **est** tamen mendacii expertem significat quod non genitum. Si vero non idem

23. Ἀνομ. Εἰ πᾶσα οὐσία ἐστὶν ἀγέννητος, οἷα ἡ τοῦ Θεοῦ παντοκράτορος, πῶς τὴν μὲν παθητὴν ἔρει, τὴν δὲ ἀπαθῆ; Εἰ δὲ φύσεως ἀποκληρώσει ἀγεννήτου, ἡ μὲν διαμένει ποσότης (84) καὶ ποιότης, καὶ ἀπλῶς εἰ ἦν, πάσης μεταβολῆς ἀμείνων ὠφελεῖν εἶναι. Εἰ δὲ πάθει ἐστὶν ὑπεύθυνος, συγχωρηθεὶς τὰ ἀπαράλλακτον εἰς οὐσίαν ἔχειν, τῷ αὐτομάτῳ (85) ἐπιτρέψαι ὀφειλομεν τὰ κατὰ τὰς προειρημένας· ἢ (τὸ γοῦν ἀκόλουθον) τὴν ποιῶσαν ἀγέννητον εἰπεῖν, γεννητὴν δὲ τὴν μεταβαλλομένην. Ὅρθ. Ἐδεῖ μὲν οὖν ἡμᾶς πρὸς τὸ ἀνακόλουθον τῶν προτάσεων καὶ τῶν ἐπαγωγῶν μήτε ἀποκρίνασθαι· ἵνα δὲ μὴ δόξης φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ, μάνθανε μὴ βλασφημεῖν. Παθητὴν λέγων τὴν τοῦ Υἱοῦ οὐσίαν, μὴ προσδοκῆς παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπάθειαν κληρονομήσαι· εἰ γὰρ μέτοχοι αὐτῆς γεγόμεναι, ἀπαθεῖς διαμένομεν. Ἀπαθὲς ἄρα ἐστὶν ἡ παρέχουσα ἄλλοις τὴν ἀπάθειαν. Ὁ οὖν λέγων πᾶσαν οὐσίαν εἶναι ἀγέννητον μετὰ σοῦ, οὐκ ἐστὶ Χριστιανὸς· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ εἶναι ἔχομεν τὰ ποιήματα τῷ πεποιηκότι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν ἀπαύγασμα εἶναι λέγομεν, ἵνα μὴ τὸν αὐτὸν

(80) August. τῶν οὐσιῶν δυν.

(81) August. οὐδὲν αὐτῷ συνείσ.

(82) Palat. 2 et August. ἦν γὰρ ἄν.

(83) August. καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία.

(84) August. et Palat. 2 εἰ μὲν μένει ποσότης.

(85) Palat. 2 et August. τὸ αὐτομάτως.

λέγον· τοῦ εἶναι ἔχειν νομισώμεν αὐτὸν, ὃν ἔχομεν ἡμεῖς, οἱ ἐξ οὐκ ὄντων κατ' ἐντολὴν ὑπάρχοντες. Ἀνόμ. Εἰ τῆς γιγνομένης ἡ ἀγέννητος φύσις ἐστὶν αἰτία, τὸ δὲ ἀγέννητον μὴδὲν εἶη· πῶς ἂν εἴη αἴτιον τὸ μὴδὲν τοῦ γεγονότος; Ὁρθ. Ἀλτὰ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τῆς κτίσεως πάσης· ἀλλὰ τοῦ μὲν Υἱοῦ ὡς Λόγου, τοῦ δὲ Πνεύματος ὡς πνοῆς· πνοὴ γὰρ Παντοκράτορος ἡ διδάξασά με· τῆς δὲ κτίσεως ὡς ποιήματος. Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλοῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· οὗτε δὲ λόγος προφορικῶς διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενος, οὕτε πνοὴ τις διαχεομένη καὶ διὰ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενη, ἀλλὰ καὶ Λόγος ζῶν καὶ ἐνεργής· « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο »· καὶ τὸ Πνεῦμα ζῶν καὶ ἐνεργεῖν· « Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ ταῦτα τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιρουῖν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » Τὸ δὲ ἀγέννητον οὐκ ἐστὶν αἴτιον τοῦ γεννητοῦ· οὐ γὰρ τὸ μὴ γενέσθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἴτιον· ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία, ὡς εἴρηται. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον αἴτιον, αἴτιος δὲ καὶ ὁ Υἱὸς τῶν κτισμάτων· ἀγέννητος ἄρα· ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος κατὰ σέ, αἴτιος δέ· οὐ τὸ ἀγέννητον ἄρα αἴτιον. substantiarum causa est, ut dictum est. Etenim si quod non genitum est causa est; causa vero creaturarum etiam Filius est; ergo et non genitus: non igitur non genitum non est causa.

24. Ἀνόμ. Εἰ τὸ ἀγέννητον στέρησις, ἡ δὲ στέρησις ἔξεως ἀποβολὴ ἐστίν, ἡ δὲ ἀποβολὴ παντελῶς ἀπολύεται, ἢ μεθίσταται ἐπ' ἕτερον· πῶς οἶόν τε ἔξει μεθισταμένη ἢ ἀπολυμένη κατανομάσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀγεννήτου φύσεως προσηγορίᾳ; Ὁρθ. Εἰ, ἀψευδὴς ὢν, κατὰ στέρησιν ψευδούς ἐστὶν ἀψευδής, καὶ ἀφθαρτος ὢν, κατὰ στέρησιν φθορᾶς ἐστὶν ἀφθαρτος, εἰπέ καὶ τὸ ἀγέννητον κατὰ στέρησιν. Ὁ δὲ κατονόμασας τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν σὺ εἰ, ὁ τοιαῦτα τολμῶν, καὶ κατὰ Θεοῦ μαχόμενος. Αὐτοῦ γὰρ λέγοντος, καθὼς προεῖρηται· « Ὁφθην πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεὸς δὲ αὐτῶν, καὶ τὸ εὐομά μου οὐκ ἀπεκάλυψα αὐτοῖς »· σὺ σαυτὸ ἀποδίδως μεγάλα. Ἦ γὰρ ὡς ἐκείνων ὑπεραναβεβηκώς ἐξ ἀποκαλύψεως ἔσχεας τοῦ δνόματος τὴν γνῶσιν, ἢ καὶ μὴ βουλομένου Θεοῦ κατεβληφας αὐτοῦ τῆς οὐσίας τὸ δνομα. Ἀνόμ. Εἰ τὸ ἀγέννητον δηλοῖ στέρησιν μὴ προσοῦσαν τῷ Θεῷ, πῶς ἀγέννητον εἶναι λέγομεν, γεννητὸν δὲ μὴ εἶναι; Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀφθαρτον δηλοῖ στέρησιν μὴ προσοῦσαν τῷ Θεῷ, πῶς ἀφθαρτον μὲν λέγομεν, φθαρτὸν δὲ οὐ λέγομεν; Εἰ δὲ τὸ ἀφθαρτον οὐκ ἐστὶν στερέσεως δηλωτικόν, οὕτε τὸ ἀγέννητον, οὕτε μὴν οὐσίας. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσίας ἐστὶ δηλωτικόν, καὶ τὸ ἀφθαρτον ἐστὶ οὐσίας δηλωτικόν· καὶ εἰ τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ ἀφθαρτον ἐστὶ οὐσίας δηλωτικόν· καὶ εἰ τὸ ἀψευδὴς καὶ τὸ ἀφθαρτον ταυτὸν εἶη τῷ ἀγεννήτῳ, ἀψευδὴς δὲ καὶ ἀφθαρτος ὁ Υἱός· καὶ ἀγέννητος ἄρα. Ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος κατὰ σέ· οὐκ ἄρα ταυτὸ ἐστὶν σημαίνον· τὸ ἀψευδὴς καὶ ἀφθαρτον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀγέννητον, τὸ μὴ γεγενῆσθαι τὸν Θεὸν σημαίνει λέγομεν· τὸ δὲ ἀφθαρτον, τὸ μὴ φθίσεσθαι· τὸ δὲ ἀψευδὴς, τὸ μὴ ψευδεσθαι.

11 Joan. i, 3. 12 I Cor. xii, 11. 13 Exod. vi, 2, 3.

A habemus. Nam ideo Filium splendorem esse dicimus, ne eandem existendi rationem ipsum habere existimemus, quam et nos, qui ex non existentibus Dei mandato existimus. Anom. Si conditæ naturæ non genita natura causa est, non genitum autem nihil est, quomodo ejus quod factum est, causa esse potest quod non est? Orth. Dei natura, Filii, et Spiritus sancti, et universæ creaturæ causa est: at Filii ut Verbi; Spiritus vero sancti, ut flatus: flatus enim Omnipotentis est qui me docuit; creaturarum autem, ut operis. Ex magnitudine enim et ornatu creaturarum, quadam proportionē opifex illarum conspicitur, neque vero verbum prolatisum est 437 per vocalia organa emissum, neque etiam flatus ille diffusus quidem et per organa spiritus vehicula emissus: quin potius Verbum illud vivens est et efficax: « Omnia enim per illud facta sunt »¹¹, et Spiritus quoque ille vivus est et operans: « Omnia enim hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult »¹². Id vero quod non genitum est, non est causa geniti: neque enim quia Deus factus non est, ideo causa est substantiarum; sed substantia quod non genitum est causa est; causa vero creaturarum etiam Filius est; ergo et non genitus: non est autem non genitus secundum te, et tamen causa;

24. Anom. Si non genitum esse privatio est: privatio autem, habitus amissio: amissum autem penitus amittitur, aut transfertur ad aliud; qui sit, quod ex habitu aut translato aut amisso Dei naturam non geniti appellatione cognominamus? Orth. Si mendacii expers cum sit Deus, propter privationem mendacii est mendacii expers, et incorruptibilis propter privationem corruptionis est incorruptibilis; dicas licet etiam non genitum propter privationem ortus, esse non genitum. Qui vero Dei essentiali ita cognominare ausus est, tu scilicet es, qui Deo ipsi bellum moves. Nam cum ipse dicat, ut ante dictum est: « Apparui Abraham, Isaac et Jacob patribus vestris, Deus ipsorum existens, ac nomen meum non manifestavi eis »¹³; tu tibi sumis majora. Aut enim iis superior ex revelatione habes nominis huius notitiam; aut Deo etiam nolente comprehendisti nomen substantiæ ipsius. Anom. Si non genitum denotat privationem, quæ Deo non inest, cur non genitum dicimus « Deum », genitum vero non dicimus? Orth. Si incorruptibile denotat privationem quæ Deo non inest, cur incorruptibilem quidem dicimus, corruptibilem vero non dicimus? Si vero incorruptibile non significat privationem, neque non genitum est significativum privationis; sicut nec essentiali. Si enim non genitum significat substantiam, etiam incorruptibile substantiam significat: quod si non genitum et incorruptibile significant essentiali, et mendacii expers esse et incorruptibile idem sunt quod non genitum, Filius autem mendacii expers et incorruptibilis est: igitur et non genitus. Jam

vero secundum te non est non genitus : non igitur idem significabit mendacio vacare et incorruptibilem esse : sed non genitum dicimus significare idem ac Deum non esse genitum, incorruptibile vero idem ac non corrumpi, et mendacii expertem esse idem quod non mentiri.

25. *Anom.* Si nudum nomen est illud non genitum de Deo dictum : nuda autem vox hypostasin extollit supra omnia genita : honoratior ergo est hominum prolatio, quam Omnipotentis natura, utpote quæ Deum omnipotentem incomparabili eminentia condecoravit. *Orth.* Nec nudam vocem esse dicimus non genitum, nec etiam substantiam. Si enim non genitum substantia esset, etiam genitum substantia foret. Si vero genitum substantia est, omnia genita erunt consubstantialia : si vero genitum substantia non est, etiam non genitum essentia non est. Non est autem nuda vox non genitum ; significat enim Deum genitum non esse, sicut τὸ expers mendacii significat non mentiri, et incorruptibile significat non corrumpi. *Anom.* Si omne genitum causam sortitum est, et natura non genita sine causa est, non utique causam denotat non genitum, sed significat substantiam. *Orth.* Si substantiam significat non genitum, et substantiam quoque genitum, substantia vero a substantia nihil differt, quatenus substantia est, sane nihil differt non genitum a genito. *Anom.* In genito quidem substantia 438 se habet instar causæ : sed hypostasis non geniti contra omnem causam obtinens immutabilitatem, ipsa essentia est incomparabilis, non extrinsecus representans incomparabilitatem, sed propter hoc ipsum existens incomparabilis atque inaccessible, quia non genita est. *Orth.* Si propter non geniti denominationem incomparabilem et inaccessibleis dicis substantiam Dei, tum Filius, quæ secundum te non est non genitus, etiam non erit incomparabilis nec inaccessible : non est ergo incomparabilis quod sit non genitus. Quomodo autem incomparabilis est Pater ei qui dicit : « Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, ita etiam Filius, quos vult, vivificat » ? quomodo porro incomparabilis ei qui dicit : « Omnia enim quæcunque facit Pater, hæc etiam Filius similiter facit » ? quomodo etiam incomparabilis est ei qui dicit : « Omnia, quæ habet Pater, mea sunt » ? et alibi : « Mea tua sunt, et tua mea sunt » ? denique quomodo incomparabilis ei qui dicit : « Ut honoret Filium, sicut honorat Patrem » ?

26. *Anom.* Si omnem excedit naturam omnipotens ille Deus, excedit sane eo quod est non genitus : quod est causa ejus, quam genita habent, perdurantis. Si vero non genitum non denotat causam, undenam ergo natura rerum genitarum sui conservationem habebit ? *Orth.* Si Omnipotens ille superat omnem naturam propter τὸ non genitum, Filius, qui secundum te non est non genitus, non excedit omnem naturam. Unde non eo quod non genitus est, excedit Pater omnem naturam, sed qua ratione Pater excedit omnem naturam, eadem ratione etiam Filius excedit omnem naturam. Excedit autem Pater natura suæ deitatis : eadem et Filius ex-

25. *Ἀνόμ.* Εἰ φιλὸν ὄνομά ἐστιν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον· ἢ δὲ φιλὴ προφορὰ τὴν ὑπόστασιν ἐπαίρει κατὰ πάντων τῶν γεννητῶν· τιμιώτερόν ἐστιν ἢ ἀνθρώπων προφορὰ, τῆς τοῦ Παντοκράτορος φύσεως (86) ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ καλλωπίσασα τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα. *Ὁρθ.* Οὕτε φιλὴν προφορὰν τὸ ἀγέννητον λέγομεν, οὕτε οὐσίαν. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον (87) οὐσία, καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία. Εἰ δὲ τὸ γεννητὸν οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια· οὐκ ἄρα τὸ γεννητὸν οὐσία. Εἰ δὲ οὐκ οὐσία τὸ γεννητὸν, οὕτε τὸ ἀγέννητον οὐσία. Οὐκ ἐστὶ δὲ φιλὴ προφορὰ τὸ ἀγέννητον· σημαίνει γὰρ τὸ μὴ γεγεννησθαι τὸν Θεόν, ὡς τὸ ψευδὲς τὸ μὴ ψεῦδεσθαι, καὶ τὸ ἀφθαρτὸν τὸ μὴ φθίρεισθαι. *Ἀνόμ.* Εἰ παντὶ γεννητῷ αἰτία συγκεκλήρωτο, ἀναίτιος δὲ ἢ ἀγέννητος φύσις· οὐκ αἰτία δηλοῖ τὸ ἀγέννητον, ἀλλ' οὐσίαν σημαίνει. *Ὁρθ.* Εἰ οὐσίαν σημαίνει τὸ ἀγέννητον, καὶ οὐσίαν τὸ γεννητὸν, οὐσία δὲ οὐσίας οὐδὲν διαφέρει, ἢ οὐσία ἐστίν· οὐδὲν ἄρα διαφέρει τὸ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ. *Ἀνόμ.* Ἐπὶ τοῦ γεννημένου οὐσία συνεμφαίνεται ὡς αἰτία· ἢ δὲ τοῦ ἀγεννήτου ὑπόστασις, κατὰ πάσης αἰτίας τὸ ἀπαράλλακτον ἔχουσα, αὐτοοὐσία ἐστὶν ἀσύγκριτος, οὐκ ἐξῴθεν ἐμφαίνουσα τὸ ἀσύγκριτον, αὐτὸ δὲ ὑπάρχουσα ἀσύγκριτος καὶ ἀπρόσιτος, ἐπειδὴ ἀγέννητος. *Ὁρθ.* Εἰ διὰ τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν ἀσύγκριτον λέγεις τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν καὶ ἀπρόσιτον, ὁ Υἱὸς, κατὰ σὲ μὴ ὢν ἀγέννητος, οὕτε ἀσύγκριτος, οὕτε ἀπρόσιτος· οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀγέννητον ἀσύγκριτος. Πῶς δὲ ἀσύγκριτός ἐστιν ὁ Πατὴρ τῷ λέγοντι· « Ὡςπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς, οὓς θέλει, ζωοποιεῖ ; ἢ πῶς ἀσύγκριτος τῷ λέγοντι· Πάντα γὰρ ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ ; ἢ πῶς ἀσύγκριτος τῷ λέγοντι· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστίν ; καὶ ἐν ἅλλοις· Τὰ ἐμὰ σὰ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ ; Καὶ πῶς ἀσύγκριτος τῷ λέγοντι· Ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα ;

26. *Ἀνόμ.* Εἰ ὑπερέχει πάσης φύσεως ὁ Παντοκράτωρ, διὰ τὸ ἀγέννητον ὑπερέχει· ὅπερ ἐστὶν αἰτίον τοῖς γεννητοῖς· εἰς διαμονήν. Εἰ δὲ μὴ ἐστὶν αἰτίας δηλωτικὸν τὸ ἀγέννητον, πῶθεν ἂν ἡ τῶν γεννητῶν φύσις ἐξεῖ τὸ διασωῆσθαι ; *Ὁρθ.* Εἰ διὰ τοῦτο ὑπερέχει πάσης φύσεως ὁ Παντοκράτωρ, διὰ τὸ ἀγέννητον· ὁ Υἱὸς, κατὰ σὲ μὴ ὢν ἀγέννητος, οὐκ ὑπερέχει πάσης φύσεως. Οὐκ ἄρα διὰ ἀγέννητον ὑπερέχει ὁ Πατὴρ πάσης φύσεως· ἀλλ' ὃ λόγῳ ὁ Πατὴρ ὑπερέχει πάσης φύσεως, τοῦτω τῷ λόγῳ ὑπερέχει καὶ ὁ Υἱὸς πάσης φύσεως. Ὑπερέχει δὲ ὁ Πατὴρ τῇ φύσει τῆς θεότητος· ταύτῃ καὶ ὁ Υἱὸς ὑπερέχει πάσης φύσεως. *Ἀνόμ.* Εἰ οὐδὲν τῶν ἀράτων αὐτὸ ἐαυτοῦ σπερματικῶς προῦπ-

“ Joan. v, 21. “ ibid. 19. “ Joan. xvi, 15. “ Joan. xvii, 10. “ Joan. v, 25.

(86) Παντοκράτορος ὑποστάσεως. Palat. 1.

(87) Palat. 2, et August. Εἰ δὲ τὸ ἀγέννητον.

ἀρχῇ, διαμένει δὲ ἐν φύσει ἀποκεκληρωμένη, πῶς ἂν ὁ ἀγέννητος Θεὸς, ἐλευθερὸς ἀποκληρώσεως ὑπάρχων, νῦν μὲν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν δευτέραν ἐν γεννήματι ὁρᾷ, νῦν δὲ προτέραν ἐν ἀγεννήτῳ κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν τάξιν; Ὁρθ. Οὐδὲν μὲν τῶν ἀοράτων αὐτὸ ἑαυτοῦ σπερματικῶς προὔπαρχει· ἀλλ' ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Δημιουργοῦ, κατὰ τὰς θείας Γραφάς, μὴ ὄντα ὡς ὄντα εἰσὶν· ὁ δὲ Υἱὸς, ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ὢν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται ὡς ἀπαύγασμα δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως συνεπιθεωρούμενος τῷ γεννήσαντι αὐτὸν ἀπαθῶς, ἀχρόνως, αἰδίως, οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτος εἰκὼν, πρὸ τῶν προαΐων ὑπάρχων. Ὁ δὲ ἀγέννητος Θεὸς τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν οἶδεν ἀγεννητον, ὡς καὶ ἀνευθεῖ, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀθάνατον, καὶ οὐχ ὁρᾷ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν νῦν μὲν ἀγεννητον, νῦν δὲ γεννητὴν, ἀλλ' ὁ ὁρᾷ ἑαυτὸν, τοῦτο ὁρᾷ καὶ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα. Τίς δὲ ἐστὶ τὴν οὐσίαν, οὔτε ἡμῖν ἀπεκάλυψεν, οὔτε τοῖς πρὸ ἡμῶν. Λέγει γάρ, καθὼς προεῖρηται· « Ὁψθην πρὸς τὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐγνώρισα αὐτοῖς. » ut dictum est : « Apparui Abraham, Isaac et Jacob

A cedit omnem naturam. Anom. Si nulla res invisibilis ipsa ante seipsam in semine existit, sed in ea natura permanet, quam sortita est, quomodo non genitus ille Deus, qui a sortitione liber est, nunc quidem suam essentiam posteriorem intuetur in genito, nunc priorem in non genito, ordine quodam prioris et posterioris? Orth. Ex invisibilibus quidem nihil ante seipsum in semine præexistit, sed in potentia Creatoris, secundum divinas Scripturas, non entia velut entia sunt : Filius vero in essentia Patris existens, et est, et erit, ceu splendor gloriæ et character hypostaseos, simul consideratus cum eo, qui genuit sine passione et tempore ab æterno, substantiæ, voluntatis, et gloriæ invariabilis imago, omni æternitate prior existens. Deus B vero non genitus novit suam ipsius substantiam non genitam ut et mendacii expertem, incorpoream et immortalem : nec videt suam ipsius substantiam modo non genitam, modo genitam, sed ipsum, quod sese esse videt, videt etiam esse imaginem sui. Quis autem sit quoad substantiam, nec nobis revelavit, nec iis, qui ante nos fuerunt. Dicit enim patribus vestris, tanquam Deus eorum, et nomen

27. Ἀνθ. Εἰ διαμένει ἐν ἀγεννήτῳ φύσει ὁ Θεός, τὸ ἐν γενέσει καὶ ἀγεννήσι αὐτὸν εἶδέναι ἀφαιρείσθω. Συγχωρούμενος δὲ ἐν ἀγεννήτῳ καὶ γεννητῷ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν παρατείνειν αὐτὸς, ἑαυτοῦ ἀγνοεῖ τὴν οὐσίαν περιηγόμενος ὑπὸ γενέσεως καὶ ἀγενέσεως. Εἰ καὶ τὸ γεννητὸν μετελήψε οὐσίας ἀγεννήτου, ἐν δὲ γεννητοῦ φύσει ἀτελευτήτως διαμένει, ἐν ᾗ μὲν διατελεῖ φύσει, γινώσκει ἑαυτὸν, ἀγνοῶν δηλονότι τὴν ἀγεννητὴν οὐσίαν. Οὐ γὰρ οἶόν τε αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἀγεννήτου οὐσίας γινώσκιν ἔχειν καὶ γεννητῆς. Εἰ δὲ εὐκαταφρόνητόν ἐστι τὸ ἀγέννητον διὰ μεταβολῆς ἐπιτηδεύοντα, ἀξίωμα φύσεώς ἐστιν ἡ οὐσία ἀμετάκλητος, τῆς ἀγεννήτου οὐσίας πάσης οὐσίας κρείττονος ὁμολογουμένης. Ὁρθ. Εἰ καὶ διαμένει ἀγέννητος ὁ Θεός, ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο φύσις. Ἀλλ' ὅτι μὴ ἐγένετο, τοῦτο ἐγνώμεν· τίς δὲ ἐστὶν ἡ φύσις αὐτοῦ, οὐδέπω· καὶ γὰρ καὶ ἀσώματος διαμένει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο ἡ φύσις· ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχει σῶμα ἐγνώμεν· καὶ ἀψευδῆς διαμένει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο φύσις· ἀλλ' ὅτι μὴ ψεύδεται, ἐγνώμεν· τίς δὲ ἐστὶ τὴν φύσιν, οὐκ ἀπεκάλυψεν. Εἰ γὰρ τὰ προειρημένα ἐστὶ φύσις, ψεύσατο εἰρηκῶς· « Ὁψθην πρὸς τὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐγνώρισα αὐτοῖς. » φαίνονται γὰρ εἰδότες τὰ προειρημένα. Ἀλλ' ἀψευδῆς ἐστὶ, καὶ οὐ ψεύδεται· οὐκ ἄρα ἀπεκάλυψε τὸ ὄνομα τῆς αὐτοῦ φύσεως. Πῶς οὖν λέγεις τὸ ἀγέννητον; Εἰ δὲ τὸ ὄνομα οὐκ ἀπεκάλυψε, πολλῶν πλέον τὴν φύσιν.

videntur enim ii scivisse ea quæ ante dicta sunt. Sed mendacii expertus est, nec mentiri potest : non igitur suæ ipsius naturæ nomen revelavit. Quomodo ergo tu dicis non genitum? Si autem nomen suum non revelavit, multo magis naturam non revelavit.

27. Anom. Si Deus permanet in natura non genita, auferatur ab eo quod se noscat secundum generationem vel generationis exclusionem. Ubi autem concessum fuerit, eum sui ipsius substantiam in non genito et in genito extenderè, ipse suam ignorat substantiam, circumactus a generatione et a generationis exclusione. Quod si etiam id, quod genitum est, non genitæ substantiæ particeps factum est, in natura autem geniti indesinenter permanet, in qua constitutum est, naturaliter, seipsum esse cognoscit, ignorans videlicet non genitam substantiam. Neque enim fieri potest ut idem sibi non genitæ simul et genitæ substantiæ conscius sit. Si despicibilis est res non genita propter propensionem ad mutationem : naturæ dignitas erit illa substantia immutabilis, cum in confesso sit, non genitam substantiam omni substantia præstantiorem esse. Orth. Et si Deus permanet non genitus, 439 sed hoc non est ejus natura. Novimus quidem non esse genitum : at quæ sit ejus natura, nondum novimus : nam etiam incorporeus permanet, nec tamen hæc ejus natura est : sed id novimus, quod corpus non habet; sic et mendacii expertus permanet, nec hoc ipsum est ejus natura : novimus tamen quod non mentiat : quis enim sit secundum naturam, non revelavit. Si enim ea, de quibus modo dictum est, sunt ipsa natura, sane mentitus est cum dixit : « Apparui Abraham, Isaac et Jacob patribus vestris, tanquam Deus eorum, et nomen

⁴⁷ Exod. vi, 2, 3.

28. *Anom.* Si non genitum ab omni causa exemplum est, fuerint autem multa non genita, naturam sane habebunt in nullo dissimilem : non enim naturæ ejusdam communis et propriæ participatio facta est, ita ut altera quidem faciat, altera vero fiat. *Orth.* Universalis illa propositio secundum quid falsa est ; non enim omne non genitum, o Aeti, ab omni causa exemptum est. Non genitum enim est, quod auctorem non habet : non omne autem quod auctore caret ab omni eximitur causa : potest namque aliquid auctorem quidem non habere, causam autem habere, patrem videlicet vel subministratorem. Idcirco etiamsi concedatur tibi non genitum esse Deum, quod ortus sui auctorem non habeat : eadem tamen ratione, et nos dicemus Filium esse non factum, quia nimirum ortus auctorem non habet. Non tamen propterea dicimus carere causa : Patrem enim habet non ut auctorem, sed ut Patrem. Nam et Spiritum dicimus non genitum, cum non habeat effectorem : sed non dicimus carere causa : habet enim pro causa Deum, non ut effectorem, sed ut sui fontem. Quemadmodum enim fons eam, quam emittit, aquam extra se non efficit, sed ex sese scaturit : sic etiam Deus, ut ante dictum fuit, fons est Spiritus sancti et auctor ejusdem, non extrinsecus eum recipiens, sed ex seipso scaturiens. Scriptum est enim : « Duo mala fecit populus meus, me reliquerunt, fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi cisternas contritas, quæ aquas continere non poterunt ⁴⁸. » Et Apostolus dicit : « Qui tribuit nobis Spiritum, et operatur in nobis virtutes ⁴⁹. » Quod autem aqua illa viva sit Spiritus, Christus docuit, inquit : « Qui bibit ex aqua, quam ego dabo ipsi, ut dixit Scriptura, flumina e ventre ejus fluent aquæ vivæ ⁵⁰. » Et addit evangelista, dicens : « Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes est, ex fonte nimirum illo, qui dixit : « Me reliquerunt fontem aquæ vivæ. »

29. *Anom.* Si omnis substantia non genita est, nulla distinguetur ab alia, quia nulla alius dominium habet : et ita quodammodo quis recte dixerit, hanc quidem transmutari, alteram vero transmutare ? cum eæ non permittant Deum subsistere ex non subjecta substantia. *Orth.* Quando tibi hæc libet tam obscure, indocte, et perplexe scribere, nos quoque iterum dicemus nostra. Qui omnem substantiam dicit esse non genitam, insanit simul cum iis, qui Filium dissimilem aiunt Patri. Quomodo enim Deus auctor fuerit substantiarum, si eæ non sunt ? Pater enim et Filius, et Spiritus sanctus non genita sunt substantia, ut dictum est : et dicitur etiam ex vestra ratiocinatione. Quod vero non genitum non sit substantia, etiam ex iis compertum est, quæ scribis. Si enim cum omnis essentia sit

28. *Ἀνόμ.* Εἰ τὸ ἀγέννητον πάσης αἰτίας ἐξήρηται, εἴη δὲ πολλὰ ἀγέννητα. ἀπαράλλακτον ἔχουσιν τὴν φύσιν· οὐ γὰρ ἂν εἴη ἀποκληρώσει φύσεως τινος κοινοῦ καὶ ἰδίου μεταιτλήσει, ἡ μὲν ἐποίησι, ἡ δὲ ἐτίγνυτο. *Ὁρθ.* Ἐστὶν ἡ καθολικὴ πρότασις (88) ἐπὶ τὴ ψευδῆς· οὐ γὰρ πᾶν ἀγέννητον, ὡς Ἀέτις, πάσης αἰτίας ἐξήρηται. Ἀγέννητον γὰρ ἐστὶ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον, οὐ πάντως δὲ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον ἀπάσης αἰτίας ἐξήρηται· δυνατόν γάρ τι γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, αἴτιον δὲ ἔχειν, ἢ πατέρα ἢ χορηγόν. Ὅστε, καὶ δοθῇ σοι ἀγέννητον εἶναι τὸν Θεόν, διὰ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, τοῦτω τῷ λόγῳ καὶ ἡμεῖς λέγομεν ἀγέννητον τὸν Υἱόν, διὰ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, ἀλλ' οὐκ ἀνάτιον· τὸν γὰρ Πατέρα οὐχ ὡς γενεσιουργόν, ἀλλ' ὡς Πατέρα ἔχει. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ λέγομεν ἀγέννητον, οὐ γὰρ ἔχει γενεσιουργόν, ἀλλ' οὐκ ἀνάτιον· ἔχει γὰρ αἴτιον τὸν Θεόν, οὐχ ὡς γενεσιουργόν, ἀλλ' ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ. Καθάπερ γὰρ ἡ πηγὴ οὐ γενεσιουργεῖ ἐξωθεν ὁ χορηγεῖ ὕδωρ, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῆς πηγάζουσα ἔχει· οὕτως καὶ ὁ Θεὸς πηγὴ τοῦ Πνεύματος ἐστίν, ὡς εἴρηται, καὶ χορηγὸς αὐτοῦ, οὐκ ἐξωθεν αὐτὸ προσλαμβάνων, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ πηγάζων. Γέγραπται γάρ· « Δύο πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὠρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Ὁ ἐπιχορηγῶν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεις. » Ὅτι τὸ δὲ ὕδωρ τὸ ζῶν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε, λέγων· « Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζῶντος. » Καὶ ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς λέγων· « Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἡμεῖς λαμβάνομεν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Πόθεν οὖν τοῦτο τὸ ὕδωρ ; δῆλον ἀπὸ τῆς πηγῆς τῆς λεγούσης· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος. »

in eum ⁵¹. » Unde ergo hæc aqua sit manifestum

29. *Ἀνόμ.* Εἰ πᾶσα οὐσία ἐστὶν ἀγέννητος, οὐδ' ὀποτέρᾳ διόισι τῆς ἄλλης κατὰ τὸ ἀδέσποτον. Πῶς δὲ ἂν τις φαίη τὴν μὲν μεταβάλλεσθαι (89), τὴν δὲ μεταβάλλειν, οὐκ ἐπιτερόντων τῷ Θεῷ ὑφιστάν ἐκ μὴ ὑποκειμένης οὐσίας ; *Ὁρθ.* Εἰ καὶ ἀσαφῶς, καὶ ἀπαιδεύτως, καὶ συνεσκιασμένως γράφεις, ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς πάλιν ἐροῦμεν τὰ ἑαυτῶν. Πᾶσαν οὐσίαν λέγων ἀγέννητον, μετὰ τῶν ἀνόμοιων λεγόντων τὸν Υἱόν τῷ Πατρὶ μάλιστα. Πῶς γὰρ γενεσιουργὸς ὁ Θεὸς μὴ οὐσὶν τῶν οὐσῶν ; Πατρί δὲ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀγέννητος οὐσία, καθὼς εἴρηται, καὶ παρὰ τῆς ὑμετέρας (90) λέγεται διάνοιας. Ὅτι δὲ οὐ τὸ ἀγέννητόν ἐστιν οὐσία, καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς γράφεις εὐρίσκεται. Εἰ γὰρ, ἐὰν ἡ πᾶσα οὐσία ἀγέννητος, οὐδ' ὀποτέρᾳ διόισι τῆς ἄλλης, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰς γεννητὰς οὐσίας μὴ διαφέρειν ἑαυτῶν. Εἰ δὲ διαφέρειν.

⁴⁸ Jerem. II, 13. ⁴⁹ Galat. III, 5. ⁵⁰ Joan. VII, 38. ⁵¹ ibid. 39.

(88) Palat. 4, ἡ καθόλου πρότασις.

(89) August., καταβάλλεσθαι.

(90) Omnes Felck. mss., ὑμετέρας.

σιν αὐτῶν αἱ γεννηταὶ (91) οὐσαί, οὐκ ἄρα ἡ νέ-
 νησιφόρος. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἡ γένεσις οὐσία, οὐδὲ ἡ
 ἀγενεσία ἐστὶν οὐσία. Ἀνόμ. Εἰ πᾶσα οὐσία ἐστὶν
 ἀγέννητος, πᾶσα ἐστὶν ἀπαράλλακτος. Τῆς δὲ οὐ-
 σίας ἀπαράλλακτος ἐγούσης, τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν
 αὐτοματισμῷ ἀναθετόν. Πολλῶν δὲ ὄντων ἀγεννή-
 των καὶ ἀπαράλλακτων, ἀριθμῷ διόσουσιν ἀλλήλων.
 Οὐ γὰρ ἂν εἴη ἄλλο καὶ ἄλλο, μὴ διεστώτα ἢ καθόλου
 ἢ κατὰ τι, πάσης διαστάσεως ἀποκλήρωσιν ἐμφαι-
 νούσης αἰτίας. Ὁρθ. Ἀπαράλλακτος μὲν ὁ Υἱὸς τῷ
 Πατρὶ, καὶ μὴ θέλῃς. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἀπαράλλακτος,
 διὰ τὸ ἀγέννητον· ἀλλὰ διὰ ταυτὸν τῆς ἐνεργείας δι-
 κνυται ἐκ τοῦ πάντα ἐνεργεῖν τὸν Υἱόν, ὅσα καὶ τὸν
 Πατέρα. « Πάντα γάρ, ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατήρ, ταῦτα
 καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, » καὶ τὸ Πνεῦμα ἀπαράλα-
 κτως. Πάντα γάρ, ἃ ἐνεργεῖ ὁ Πατήρ, καὶ αὐτὸ ἐνε-
 ργεῖ, καθὼς βούλεται. Ὡς δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἀπαρά-
 λακτος ἢ φύσις. Εἰ δὲ νομίζεις διὰ τὸ ἀγέννητον τὸ
 ἀπαράλλακτον, ἀνάγκη καὶ πᾶν τὸ γεννητὸν ἀπαρά-
 λακτον. Οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀγέννητον ἀπαράλλακτον·
 ἀλλὰ καθὼς ἦδη ἐν τῷ προλόγῳ διελέχσαμεν·
 « Ἀετοῦ πετομένου ζητούντος ἐστὶ βορᾶν, καὶ μὴ
 ἔχοντος ἔχνος. » Οὐ γὰρ ἔχει, ποῦ τοὺς πόδας στήσει·
 ἵνα καὶ αὐτὸς ἀκούσῃ μετὰ τοῦ Μωσέως· « Σὺ δὲ
 αὐτοῦ στήθι μετ' ἐμοῦ. » Οὐ γὰρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ
 Θεοῦ στήκει ὁ λέγων γεννητὸν καὶ ἀγέννητον τὸν
 Θεόν· ἄλλ' ὁ βαπτίζων εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ
 τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὕτη γὰρ ἡμῶν
 ἡ στάσις πεπίστευται (92), καὶ Ἀέτιος πέταται ζητῶν
 εἰ βορᾶν καὶ στάσιν.

enim habet, ubi pedes ponat, ut etiam ipse audiat cum Moyse : « Tu autem ibi sta mecum »⁹². Neque enim cum Filio Dei steterit, qui dicit genitum et non genitum Deum : sed qui baptizat in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Hæc enim nostra creditur statio : at Actius (aquilinus nempe) volitat querens adhuc prædam et stationem.

⁹¹ Joan. v, 19. ⁹² Deut. v, 31.

(91) August. et Palat. 2, γεννηταί.

(92) Palat. 2, et Augustan., πιστεύεται. Mox iidem, ζητῶν ἐπιβορᾶν, et hic deficient.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ Γ' περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐν ᾧ αἰρετικοῦ φρονούντος τὰ τοῦ Πνευματομάχου Μακεδονίου ἀντίθεσις πρὸς Ὀρθόδοξον (93).

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS III de sancta Trinitate, in quo exstat hæretici sentientis cum Macedonio Pneumatomacho disputatio adversus Orthodoxum.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΟΣ.

1. Ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Εἰ ἐπίστευες εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁρθῶς, ἐγί-

MACEDONIUS.

1. Ubi scriptum est, Spiritum esse Deum ORTHODOXUS. Si recte in Filium Dei crederes,

(93) Hæc notat Felekman. in hunc dialogum : Vidi aliquando Γρηγορίου ἱερομονάχου καὶ πνευματικοῦ τοῦ μεγάλου πρωτοσυγγέλου, καὶ ὕστερον χρηματίσαντος (sic) πατριάρχου καὶ ἐν Ῥώμῃ ταφέντος καὶ θαυματουργούντος, εἰς τὴν τοῦ (Marci Metropolitæ) Ἐφεσίου ἐπιστολὴν ἐκ διαφόρων Πατέρων ἀπολογίαν. Hic titulus erat. In ea non procul a fine, hic dialogus sub nomine auctoris Maximi citatur, sic,

Τοῦτο καὶ Μάξιμος ὁ θεὸς βεβαίως ἐν τῇ διαλέξει αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸν τὰ Εὐνομίου φρονούντα. Φησὶ Μακεδόνιος (sic) πρὸς Μάξιμον· Ὑπογράψεις οὖν τῇ ἐκθέσει Λουκιανοῦ; Μάξιμος. Τί κατέγνως, etc. Vide paulo inferius. In Palatino codice sic notatur ad marginem hic, τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Titulus etiam in utroque ms. et in Reg. est tantum : αἰρετικοῦ φρονούντος, etc. quæ sequuntur.

nosses etiam quomodo sit in Spiritum credendum. *A Maced.* Nos ita credimus, ut beatus Lucianus. *Orth.* Velim scire, an saltem ut beatus Lucianus credas. *Maced.* An quod vos quoque sic credatis? *Orth.* Nos qu'lem ita credimus, ut omnes sancti martyres. Nam et ii ita crediderunt, ut sancti apostoli. *Maced.* Credis igitur, ut beatus Lucianus? *Orth.* Jam dixi me credere, non tantum ut credidit beatus Lucianus, verum etiam ut omnes sancti martyres et apostoli. *Maced.* Subscribis igitur confessioni fidei a Luciano editae? *Orth.* Quid damnas in ea, quae a trecentis octodecim Patribus Nicææ Bithyniæ edita est, ut et aliam requiras? **441** *Maced.* At tu quid in illa Luciani damnas? *Orth.* Condemno vestrum illud additamentum, idque possum demonstrare a vobis adjectum esse contra ejus sententiam. *Maced.* Annon et vos aliquid Nicænæ adjecistis? *Orth.* Sane, at non repugnantia ipsi. *Maced.* Aliqua omnino adjecistis. *Orth.* Ea videlicet, de quibus tunc non querebatur, et quæ nunc sunt Patres pie interpretati : at vos adjecistis appendicem, quæ ad impietatem vergit, et ne sic quidem eam sequimini. *Maced.* Nos sic credimus, ut Lucianus. *Orth.* Quid si te ostendam nec sic quidem credere? *Maced.* Quomodo id ostenderis? *Orth.* Estne in ea scriptum : Filius est Dei substantiæ, consilii, potentiae et gloriæ imago, sine dissimilitudine; annon scriptum? *Maced.* Est. *Orth.* Substantia vero a substantia nihil prorsus varians, annon eadem est? *Maced.* Similis est. *Orth.* At vero similis aliud quiddam est quam eadem? *Maced.* Nos ejusdem modi et similem dicimus, eandem vero non item. *Orth.* Ita dicis Patri similem Filium, ut angelum angelo? *Maced.* Etiam. *Orth.* Angelorum vero eademne est substantia? *Maced.* Nos ejusdem modi et similem dicimus, non autem eandem : ideoque

2. Orth. Dicis Deum ex Deo? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et lumen de lumine? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hicceine Deus et Filius ex hoc Deo est et Patre? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hoc lumen, quod est Filius, estne ex hoc lumine, quod est Pater? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hæccine substantia est ex hac substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Quomodo igitur ab ista non est diversa? *Maced.* Quoniam alia quidem est, sed similis. *Orth.* Quæ non est ex eadem substantia, Filius esse non potest, et quæ nullo modo diversa est ab ista, non potest alia esse et una similis. *Maced.* Ubi scriptum est Spiritum esse Deum? *Orth.* Ubi te coarguero ne sic quidem sentire, ut habet ea fidei expositio quam objecisti, tunc ubi ascriptum sit, dicam. Dic igitur tandem, an fatearis Filium Dei esse substantiæ, et consilii, et potentiae, et gloriæ Patris imaginem non diversam. *Maced.* Etiam, etiam, etiam : tertium jam dixi. *Orth.* Annon igitur eandem esse dicis Filii et Patris potentiam, et gloriam,

(94) Edit, Steph., ἀπὸ τῶν. Infra Protosyncellus, Σὺ τί κατέγνωσ.

(95) *A deest in Pal. et Protosync. qui mox in

νωσκεις τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος πίστιν. *Max.* Ἡμεῖς οὕτως πιστεύομεν, ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός. *Orth.* Θέλω γνῶναι, εἰ καὶ ὡς ὁ μακάριος Λουκιανὸς πιστεύεις. *Max.* Καὶ ὑμεῖς γὰρ οὕτως πιστεύετε; *Orth.* Ἡμεῖς μὲν οὕτως πιστεύομεν, ὡς πάντες οἱ ἅγιοι μάρτυρες. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ οὕτως ἐπίστευσαν, ὡς οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι. *Max.* Πιστεύεις οὖν ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός; *Orth.* Εἶπον, ὅτι οὐ μόνον ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός, ἀλλὰ καὶ ὡς πάντες οἱ ἅγιοι μάρτυρες, καὶ οἱ ἀπόστολοι. *Max.* Ὑπογράφεις οὖν τῇ ἐκθεσίαι Λουκιανοῦ; *Orth.* Τί γὰρ κατέγνωσ τῆς ὑπὸ τῶν (94) τῇ Πατέρων ἁγίων ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐκτεθείσης, ἵνα καὶ ἄλλην περιδύῃ; *Max.* Σὺ γὰρ τί κατέγνωσ τῆς τοῦ Λουκιανοῦ; *Orth.* Κατέγνων τῆς προσθήκης τῆς προσεθήκατε, καὶ ἔγω δεῖξαι, ὅτι προσεθήκατε ἐναντία αὐτῆς. *Max.* Ὑμεῖς γὰρ οὐ προσεθήκατε τῇ ἐν Νικαίᾳ; *Orth.* Ἀλλ' οὐκ ἐναντία αὐτῇ. *Max.* Ὅπως προσεθήκατε. *Orth.* Τὰ τότε μὴ ζητηθέντα, ἀ (95) καὶ νῦν ἡρμήνευσαν οἱ Πατέρες εὐσεβῶς· ὑμεῖς δὲ τὴν προσθήκην ἐπὶ τὸ ἀσεβέστερον προσεθήκατε, καὶ οὐδ' οὕτως αὐτῇ ἀκολουθεῖτε. *Max.* Ἡμεῖς οὕτω πιστεύομεν, ὡς Λουκιανός. *Orth.* Ἐὰν δέ σ' ἐλέγξω, μὴδ' οὕτως πιστεύοντα; *Max.* Πῶς ἔχεις δεῖξαι; *Orth.* Ἐν αὐτῇ γέγραπται· Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐσίας καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτος εἶκον, ἡ οὐ; *Max.* Ναί. *Orth.* Οὐσία δὲ οὐσίας ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶν οὐσία; *Max.* Τοιαύτη οὐσία. *Orth.* Ἄλλο γὰρ ἐστὶ τοιαύτη, καὶ ἄλλο ἡ αὐτὴ; *Max.* Ἡμεῖς τοιαύτην λέγομεν καὶ ὁμοίαν, οὐ τὴν αὐτὴν δέ. *Orth.* Οὕτως λέγεις ὁμοίον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ὡς ἄγγελον ἄγγελο; *Max.* Ναί. *Orth.* Τῶν δὲ ἀγγέλων ἡ αὐτὴ ἐστὶν οὐσία; *Max.* Ἡμεῖς τοιαύτην λέγομεν καὶ ὁμοίαν, οὐ τὴν αὐτὴν· εἰδὼ καὶ ὁμοιοῦσιον λέγομεν, καὶ οὐχ ὁμοῦσιον.

similis essentiae, non autem consubstantialem vocamus.

2. Orth. Λέγεις Θεὸν ἐκ Θεοῦ; *Max.* Ναί. *Orth.* Καὶ φῶς ἐκ φωτός; *Max.* Ναί. *Orth.* Οὗτος ὁ Θεὸς καὶ Υἱὸς ἐκ τούτου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς; *Max.* Ναί. *Orth.* Τοῦτο τὸ φῶς, ὃ ἐστὶν Υἱὸς, ἐκ τούτου φωτός, ὃ ἐστὶ Πατήρ; *Max.* Ναί. *Orth.* Αὕτη ἡ οὐσία ἐκ ταύτης τῆς οὐσίας; *Max.* Οὐ. *Orth.* Πῶς οὖν ἀπαράλλακτος; *Max.* Ὅτι ἄλλη τοιαύτη. *Orth.* Ἡ μὴ οὐσα ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας, Υἱὸς εἶναι οὐ δύναται, οὔτε μὴν ἄλλῃ τοιαύτῃ εἶναι, ἀπαράλλακτως ἔχουσα. *Max.* Πού γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Orth.* Ὅταν σ' ἐλέγξω (96) μὴδ' οὕτως ἔχοντα, ὡς ἦν προσβάλλου ἐκθεσιν, τότε λέγω, πού γέγραπται. Τέως οὖν εἶπέ μοι, εἰ ὁμολογῇς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν. *Max.* Ναί, ναί, ναί· τρίτον εἶπον. *Orth.* Εἰ οὖν αὐτὴν τὴν βουλήν, καὶ δύναμιν, καὶ δόξαν λέγεις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς; *Max.* Οὐ λέγω· οὐ γὰρ ἡ ἐκθεσις Λουκιανοῦ τὴν αὐτὴν λέγει βουλήν, καὶ δύναμιν, καὶ δόξαν. *Orth.* Οὐκ ἀληθῶς ἄρα τὴν δικαιοσύνην λαλεῖς.

voicem εὐσεβῶς desinit.

(96) Reg. et Palat., ἐλέγξω. Mox idem, εἰς ἣν προσβάλλου.

Βουλὴ γὰρ βουλῆς ἀπαράλλακτος οὕσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ βουλὴ καὶ δύναμις δυνάμεως ἀπαράλλακτος οὕσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ δύναμις· καὶ δόξα δόξης ἀπαράλλακτος οὕσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ δόξα. *Max.* Ἀπαράλλακτον λέγω, τὴν αὐτὴν οὐ λέγω. *Ὁρθ.* Μᾶλλον οὖν καὶ τὸ ἀπαράλλακτον φωνῇ λέγεις, ὡς οἱ Χριστὸν αὐτὸν καλοῦντες, καὶ μὴ πιστεύοντες, ὅτι Χριστὸς ἐστίν. Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν τύπτοντες αὐτὸν ἔλεγον· « Προφῆτευσον ἡμῖν, Χριστέ, τίς ἐστὶν ὁ παίσας σε; » *Max.* Εἶπον, ὅτι οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα λέγω τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ. *Ὁρθ.* Ἄλλην τοιαύτην οὐσίαν λέγεις, καὶ ἄλλην τοιαύτην βουλὴν, καὶ ἄλλην τοιαύτην δύναμιν, καὶ ἄλλην τοιαύτην δόξαν; *Max.* Ναί. *Ὁρθ.* Δύο οὖν Θεοί; *Max.* Εἷς καὶ εἷς. *Ὁρθ.* Οὗτος ὁ τοιοῦτος εἷς ἐκ τοῦτου τοῦ ἐνός; *Max.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἐκ τῆς οὐσίας ἄρα; *Max.* Οὐ. *Ὁρθ.* Ἄλλ' ἐκ μὴ ὄντων αὐτὸν ὑπεστήσατο; *Max.* Ἐκ μὴ ὄντων τι ἐστίν. *Ὁρθ.* Τοὺς ἀγγέλους λέγεις εἶναι, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ; *Max.* Ναί. Γέγραπται γάρ· « Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » *Ὁρθ.* Ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ; *Max.* Οὐχί. Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὕτως οὖν καὶ τὸν Υἱὸν λέγεις ὡς τὰ πάντα; *Max.* Μονογενῆ αὐτὸν λέγω, οὐ μὴν ἐκ τῆς οὐσίας. *Ὁρθ.* Ὁ μὴ ὢν ἐκ τῆς οὐσίας, Υἱὸς ἀπαράλλακτος κατ' οὐσίαν εἶναι οὐ δύναται. *Max.* Οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶ κατ' οὐσίαν ἀλλήλοις ἀπαράλλακτοι; *Ὁρθ.* Ναί. *Max.* Μὴ κατ' οὐσίαν (96*) ἄγγελος ἐξ ἄλλου ἐστίν; *Ὁρθ.* Ἄλλ' οὐδεὶς ἀγγέλου ἀγγέλου πατὴρ ἢ υἱός. Ὁ δὲ μακάριος Λουκιᾶνος, Υἱὸν Πατρὸς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα εἰρηκώς, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐξ αὐτῆς ἔδειξε, καὶ διὰ τοῦ ἀπαράλλακτου τὸ αὐτόν. *Max.* Ἐγὼ ἀπαράλλακτον λέγω· οὕτε δὲ ἐκ τῆς οὐσίας, οὕτε τὴν αὐτὴν οὐσίαν, οὕτε τὴν αὐτὴν δύναμιν, οὕτε τὴν αὐτὴν δόξαν.

Beatus autem Lucianus, cum diceret, Filium esse imaginem Patris substantiæ, et consilii, et potestatis, et gloriæ in nullo diversam, per Filium, quod ex ipsa substantia esset: per illud, non diversum, identitatem ostendit. *Maced.* Ego in nullo diversum dico: sed neque ex substantia, neque eandem substantiam, neque eandem potentiam, neque eandem gloriam.

3. *Ὁρθ.* Ἄλλην οὖν ἔχει δύναμιν ὁ Υἱός, καὶ ἄλλην δόξαν παρὰ τὸν Πατέρα; *Max.* Ἄλλην τοιαύτην. *Ὁρθ.* Πῶς οὖν εἰρηται· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία; » καὶ πῶς ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ; » *Max.* Καὶ ὁ Πατὴρ ἰδίαν ἔχει δόξαν, καὶ βουλὴν, καὶ δύναμιν, ἢ οὐ; *Ὁρθ.* Ναί. *Max.* Καὶ ὁ Υἱὸς ἰδίαν, ἢ οὐ; *Ὁρθ.* Αὐτὴ ἡ τοῦ Πατρὸς δόξα, καὶ βουλὴ, καὶ δύναμις, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Υἱός· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστίν. » *Max.* Ὁ Υἱὸς οὖν οὐκ ἔχει δόξαν, οὐκ ἔχει βουλὴν, οὐκ ἔχει δύναμιν, οὐκ ἔχει θεότητα, ἐὰν μὴ λάβῃ παρὰ τοῦ Πατρὸς. *Ὁρθ.* Αὕτη (97) ἡ δόξα, καὶ βουλὴ, καὶ δύναμις, καὶ ἡ θεότης, τοῦ Πατρὸς ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ; *Max.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ὁρθ.* Πῶς οὖν λέγει ὁ Υἱός· « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ; » *Max.* Περὶ τῶν ἀποστόλων λέγει. *Ὁρθ.* Οἶδα καγὼ, ὅτι περὶ τῶν μαθη-

et consilium? *Maced.* Non dico: nec enim expositio fidei Luciani idem esse dicit consilium, eandemve potentiam et gloriam. *Orth.* Non vere profecto quod justum est loqueris. Consilium enim a consilio non diversum, est idem consilium: et potestas a potestate non diversa, est eadem potestas: et gloria a gloria non diversa, est eadem gloria. *Maced.* Invariata esse fateor, eandem non esse dico. *Orth.* Imo voce fateris istud non diversum, quem admodum qui Christum eum vocabant, nec credebant Christum esse. Nam si credidissent, non dixissent, cum eum caderent: « Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit? » *Maced.* Dixi me fateri Filium esse imaginem, substantia, consilio, potentia, et gloria non diversam a Patre. *Orth.* Aliam similem substantiam dicis, et aliud simile consilium, et aliam similem potentiam, et aliam similem gloriam? *Maced.* Etiam. *Orth.* Duo sunt igitur dii. *Maced.* Unus et unus. *Orth.* Iste unus similis, estne ex isto uno? *Maced.* Ita est. *Orth.* An ergo ex substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Ergo ex non existentibus fecit ut existeret? *Maced.* Est sane quiddam ex iis quæ non erant. *Orth.* Angelos et res omnes creatas fateris esse ex Deo? *Maced.* Etiam. Scriptum enim est: « Omnia ex Deo. » *Orth.* Ex substantia ejus? *Maced.* Nequaquam. Absit! *Orth.* Sic igitur Filium ut res cæteras esse sentis? *Maced.* Unigenitum ipsum dico, non tamen ex ipsius substantia. **442** *Orth.* Qui non est ex substantia, non potest esse Filius secundum substantiam in nullo diversus. *Maced.* Angeli nonne sunt inter se non diversi substantia? *Orth.* Ita. *Maced.* Num angelus, quod ad substantiam attinet, ex alio est angelo? *Orth.* Sed nullus angelorum est angeli pater vel filius.

3. *Orth.* Aliam igitur potentiam habet Filius, et aliam gloriam, quam Pater? *Maced.* Aliam similem. *Orth.* Quomodo igitur scriptum est: « Christus Dei virtus, et Dei sapientia? » et quomodo dicit Filius: « Cum autem venerit Filius hominis in gloria Patris sui? » *Maced.* Habetne etiam Pater propriam gloriam, et proprium consilium, et propriam potentiam, annon? *Orth.* Habet. *Maced.* Et Filius itidem propriam, annon? *Orth.* Ipsa Patris gloria et ejusdem consilium, et potentia, est Filii. Propterea dicit Filius: « Quæcunque habet Pater, mea sunt? » *Maced.* Filius ergo non habet gloriam, non habet consilium, non habet potentiam, non habet deitatem, nisi a Patre accipiat. *Orth.* Ista gloria, istud consilium, ista potentia, ista deitas est Patris et Filii? *Maced.* Absit ut hoc dicam! *Orth.* Quomodo igitur dicit Filius: « Omnia παρ

⁹⁶ Matth. xxvi, 68. ⁹⁷ I Cor. i, 24. ⁹⁸ Matth. xxv, 31. ⁹⁹ Joan. xvi, 15.

tua sunt, et tua mea sunt ⁸⁸? *Maced.* De apostolis loquitur. *Orth.* Novi et ego Christum hæc dixisse de discipulis disserentem: sed discipulis adjunxit omnia, ut qui non dixerit, Mei sunt tui, sed « Omnia mea tua, sunt et tua mea sunt. » Alioqui, an Pater nihil eorum, quæ diximus, habebat antequam mundum crearet? *Maced.* Habebat certe deitatem, gloriam, potentiam, consilium, incorruptibilitatem. Sed de iis Christys non loquitur. *Orth.* Audi ipsius Domini voces, quæ quidem ita se habent: « Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt, et glorificatus sum in eis ⁸⁹. » *Maced.* Nempe in discipulis suis glorificatus est. *Orth.* Annon igitur gloriam habebat, antequam mundus existeret? *Maced.* Habebat profecto: scriptum est enim: « Pater, glorifica me gloria quam habui, antequam mundus existeret, apud te ⁹⁰. » *Orth.* Venturusne est in ea gloria, iudicaturus vivos et mortuos, an in alia? *Maced.* In ea ipsa. *Orth.* Dicit autem in Evangeliiis: « Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui ⁹¹. » Hæc igitur gloria est Patris et Filii. Unicam præterea esse gloriam dicit alio Evangelii loco: « Cum venerit autem Filius hominis in gloria sua, et omnes sue ⁹². » Audis eum dicentem, si modo aures habes,

4. *Maced.* Potes mihi ostendere, ubi scriptum sit, Spiritum esse Deum? quorsum me tandiu circumagis? *Orth.* Si quidem apostoli primum cognoverunt Spiritum, ac ita demum Filium, recte et tu investigas et Spiritus sancti notitiam ante Patris cognitionem. Quod si prius illis Filius innotuit, ac deinceps Spiritus sanctus: tu quoque primum Filii nosce deitatem, ac tum Spiritus notitiam assequere. *Maced.* Novi, et credo, Filium esse Deum ex Deo Patre genitum, totum ex toto. *Orth.* Igitur ex Patris substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Ita igitur eum dicis esse totum ex toto, ut quemlibet angelorum, et cæteras res creatas? *Maced.* Sed Filius unigenitus est Deus. *Orth.* An eum propterea unigenitum vocas, quoniam alius similis non est, an vero quoniam solus ex substantia genitus ⁴⁴³ est? *Maced.* Quoniam alius similis non est. *Orth.* Dic igitur etiam Spiritum sanctum esse Filium unigenitum. Nec enim alius est Spiritus similis. *Maced.* Absit! *Orth.* Non ergo dicitur unigenitus, eo quod solus sit talis, sed quoniam solus ex substantia genitus est. *Maced.* D Annon vero Spiritus est ex Dei substantia? *Orth.* Sane quidem. *Maced.* Ergo et Spiritus est Filius. *Orth.* Imo Filius quidem ex substantia genitus est, ideoque est unigenitus Filius: Spiritus autem ex substantia procedit. Scriptum namque est, « Spiritus ex me procedit, » sed non, Ex me genitus est: et Filius dicit: « Spiritus veritatis, qui a Patre procedit ⁹³. » Non autem, Genitus est. *Maced.* Sed quod-

των διαλαλῶν εἶπε ταῦτα· ἀλλὰ συνῆψε τοῖς μαθηταῖς πάντα, οὐκ ἔτι εἰπὼν, Οἱ ἔμοι σοὶ εἰσιν, ἀλλὰ, « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. » Ἐπεὶ, εἰ πρὸ τῆς κτίσεως οὐδὲν εἶχεν ὁ Πατήρ τῶν προεξημένων; *Max.* Ναί, εἶχεν θεότητα, δόξαν, δύναμιν, βουλήν, ἀφθαρσίαν· ἀλλ' οὐ περὶ αὐτῶν ἔλεγεν. *Orth.* Ἄκουε τῶν τοῦ Κυρίου φωνῶν· ἔχουσι δὲ οὕτως· « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, καὶ δεδοξασμαι ἐν αὐτοῖς. » *Max.* Ἐν γὰρ τοῖς μαθηταῖς δεδοξασται. *Orth.* Οὐκ εἶχεν οὖν δόξαν πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι; *Max.* Ναί, εἶχεν· γέγραπται γάρ· « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί. » *Orth.* Ἐν αὐτῇ δὲ ἔρχεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ἣ ἐν ἄλλῃ; *Max.* Ἐν αὐτῇ. *Orth.* Λέγει δὲ ἐν Εὐαγγελίοις· « Μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ (98). » Ἀυτὴ ἄρα ἡ δόξα τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν καὶ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ὅτι μία δόξα, ἐν ἄλλῃ τόπῳ τοῦ Εὐαγγελίου λέγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ. » Ἀκούεις, εἰ ὥτα ἔχεις, ὅτι αὐτὴν δόξαν ἑαυτοῦ λέγει καὶ τοῦ Πατρὸς.
B ἀγγeli cum eo, tunc sedebit in throno gloriæ eandem esse suam et Patris gloriam.

4. *Max.* Ἐχεις μοι δεῖξαι, ποῦ γέγραπται, ὅτι Θεὸς τὸ Πνεῦμα; τί με περιάγεις πολλά; *Orth.* Εἰ μὲν πρῶτον ἔγνωσαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε τὸν Υἱόν, καλῶς καὶ σὺ ἐπιζητεῖς τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνώσιν (99) πρὸ τῆς τοῦ Πατρὸς γνώσεως· εἰ δὲ πρότερον ἐγνώσθη αὐτοῖς ὁ Υἱός, καὶ τότε τὸ Πνεῦμα, πρότερον καὶ αὐτὸς ἐπίγνωθι τὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, καὶ οὕτως μαθήσῃ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος γνώσιν. *Max.* Οἶδα, καὶ πιστεύω, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ Υἱός, ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, ὅλος ἐξ ὅλου. *Orth.* Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας; *Max.* Οὐκ. *Orth.* Οὕτως οὖν αὐτὸν λέγεις ὅλον ἐξ ὅλου, ὡς ἕκαστον τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων; *Max.* Ἄλλ' ὁ Υἱὸς μονογενὴς ἐστὶ Θεός. *Orth.* Διὰ τοῦτο αὐτὸν λέγεις μονογενῆ, ἐπειδὴ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἐστίν, ἥ ἐπειδὴ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται; *Max.* Ἐπειδὴ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἐστίν. *Orth.* Εἰπέ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μονογενῆ Υἱόν. Ἄλλο γὰρ τοιοῦτον οὐκ ἐστίν. *Max.* Μὴ γένοιτο! *Orth.* Οὐκ ἄρα διὰ τὸ μόνον τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, μονογενὴς λέγεται, ἀλλ' ἐπειδὴ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται. *Max.* Οὐκ ἐστίν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; *Orth.* Καὶ πάνυ. *Max.* Καὶ αὐτὸ ἄρα Υἱός. *Orth.* Ἄλλ' ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, καὶ διὰ τοῦτο μονογενὴς Υἱός· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας ἐκπορεύεται. « Πνεῦμα » γὰρ « παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται, » γέγραπται· οὐ, Γεγέννηται· καὶ Υἱὸς λέγει· « Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » οὐ, Γεγέννηται. *Max.* Καὶ τίς ἡ διαφορὰ

⁸⁸ Joan. xvii, 10. ⁸⁹ ibid. ⁹⁰ ibid. 5. ⁹¹ Matth. xvi, 27. ⁹² Matth. xxv, 31. ⁹³ Joan. xv, 6.

(98) Mss. ut plurimum habent αὐτοῦ ὡς ἐν τενὺ, etiam ubi pro possessivo ponitur. Serus J. Steph. παρὰ. Αἱ αὖ ἀρὰ ἡ δόξα Palatin. τῇ (s.) ἄρα ἡ δ.

Felek.

(99) Ita mss. Editi vero, τοῦ Πνεύματος γνώσιν *Max.* Οἶδα.

τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως; Ὁρθ. Ὁ τὴν διαφορὰν εἰδώς, καὶ τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως οἶδεν. Ὅτι δὲ οὐδεὶς οἶδεν τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως, ὁ προφήτης βοᾷ· Ἐν γένεσιν (1) αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Μακ. Καὶ πῶς οὖν λέγεις, ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται; Ὁρθ. Τὰ γεγραμμένα λέγω. Καὶ σὺ λέγε, καὶ σὺ κινδυνεύεις. Μακ. Πού οὖν γέγραπται, ἐκ τῆς οὐσίας; Ὁρθ. Ὅτι πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, γέγραπται, καὶ σὺ ὁμολογεῖς; Μακ. Ναί, ὁμολογῶ. Μὴ οὖν ἐκ τῆς οὐσίας πάντα; Ὁρθ. Οὐχί, μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ὅτι, πάντων ὄντων ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὗτος μονογενὴς Υἱὸς, πολλῶν ὄντων υἱὸν, ἢ μὴν ἐκ τῆς οὐσίας, δῆλον ἐστίν.

5. Μακ. Μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα μονογενὴς Υἱὸς ἐστίν; Ὁρθ. Καὶ νῦν λέγω, μὴ γένοιτο εἰπεῖν! Ἀλλ' ὥσπερ πολλῶν ὄντων υἱὸν, τοῦτον ἐγνωμεν ἐκ τῆς οὐσίας, διὰ τὸ λέγειν τὸν Πατέρα· οὗτος μοι ἐστίν ὁ Υἱὸς ὁ ἀγαπητός· οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐγνωμεν ἐκ τῆς οὐσίας, διὰ τὸ, πολλῶν ὄντων πνευμάτων, λέγειν τὸν Πατέρα· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν ἀρχα· Ἄλλως γὰρ οὐ δύναται χωρισθῆναι τὸν ἄλλον ἀγίον πνεύματων, καὶ συναρθῆναι τῷ Πατρὶ, εἰ μὴ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας. Μακ. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἐστίν ὁ λέγων· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Μακ. Πόθεν τοῦτο; Ὁρθ. Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγει· Ὅτε γὰρ ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ (2) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. οὐκ ἐξ ἔργων, ὃν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος, ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τίς ἐξέχεε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ; δηλονότι ὁ εἰρηκός· Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου (3). Μακ. Οὐχ ὁ Υἱὸς οὖν δίδωσι τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Ἦκουσας, ὅτι ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ δίδωσι τὸ Πνεῦμα. Ἀμέλει τοῦ Πατρὸς εἰρηκός, Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, ὁ Υἱὸς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, λέγει· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Μακ. Εἶπον ἐκ πολλοῦ, μὴ με περίσπα· ἀλλ', εἰ ἔχεις δεῖξαι, εἶπον πού γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα. Ὁρθ. Ὁμολόγησον τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μίαν, ἔχουν τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν βουλὴν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν δόξαν· καὶ τότε μαθήσῃ περὶ τοῦ Πνεύματος. Μακ. Μία θεότης πάλιν πού γέγραπται; Ὁρθ. Ὁμολογεῖς, ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, ἢ οὐ; Μακ. Οὕτω γέγραπται. Ὁρθ. Ἄλλην ὁμολογεῖς τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλην τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ; Μακ. Ναί. Ὁρθ. Ἡ θεότης οὖν τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ θεότητι τοῦ Υἱοῦ; Μακ. Ναί. Ὁρθ. Δύο οὖν θεότητες; Μακ. Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ ἡ θεότης αὐτοῦ εἰς Θεός· καὶ ὁ Θεός καὶ Υἱός, καὶ ἡ θεό-

A nam discrimen est generationis et processionis? Orth. Qui hoc discrimen noverit, modum quoque generationis et processionis novit. Neminem vero nosse generationis modum vociferatur propheta, cum inquit : « Generationem ejus quis enarrabit »? Maced. Quare igitur dicis : Filius quidem ex substantia genitus est, Spiritus autem procedit? Orth. Dico quæ scripta sunt. Ita igitur et tu loquere, et extra periculum es. Maced. Ubinam scriptum est, Filium esse ex substantia? Orth. Nonne et tu scriptum esse fateris omnia esse ex Deo? Maced. Sane fateor, sed num omnia sunt ex Dei substantia? Orth. Nequaquam, absit! Sed ex eo quod, cum omnia sint ex Deo, iste est unigenitus Filius, quamvis multi sint filii, liquet certe eum esse ex substantia.

5. Maced. An vero Spiritus quoque est unigenitus Filius? Orth. Absit, inquam, ut hoc dicam! Sed sicut, cum multi sint filii, novimus hunc esse ex substantia, quoniam dixit Pater : « Hic est Filius meus dilectus »; ita etiam esse ex substantia Spiritum inde novimus, quod cum sint multi spiritus, dixerit Pater : Effundam de Spiritu meo super omnem carnem. Nam aliter separari a sanctis reliquis spiritibus non potest, et Patri conjungi, nisi substantiæ ratione. Maced. Num vero Pater is est, qui dicit : « Effundam de Spiritu meo? » Orth. Sane quidem. Maced. Unde hoc colligis? Orth. Paulus apostolus inquit : « Cum enim apparuit gratia Dei Salvatoris nostri, non ex operibus, quæ fecimus nisi super terram, sed secundum misericordiam suam regeneravit nos lavacro regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum ». Quis effudit per Jesum Christum? is nimirum, qui dixerat : « In novissimis diebus effundam ex Spiritu meo ». Maced. Annon ergo Filius dat Spiritum? Orth. Audisti quod Pater per Filium det Spiritum. Certe cum Pater dixerit : « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo », Filius postquam a mortuis resurrexisset, dixit : « Accipite Spiritum sanctum ». Maced. Ne me (quod jam pridem dixi) istis ambagibus distinet : sed ostende, si potes, ubi scriptum sit Spiritum esse Deum. Orth. Fatere unam esse Patris et Filii deitatem sive substantiam, unumque consilium, unam potentiam, et gloriam, et tunc intelliges illud de Spiritu sancto. Maced. Ubi scriptum est, unicam esse deitatem? Orth. Fateris necne inhabitare in Filio omnem plenitudinem deitatis? Maced. Ita scriptum est. Orth. Aliamne esse dicis Patris deitatem, aliam item Filii deitatem? Maced. Etiam. Orth. Deitas ergo Patris est in deitate Filii? Maced. Etiam. Orth. Duæ sunt igitur deitates? Maced. Deus et Pater, et deitas ipsius est unus Deus. Item Deus et

¹¹ Isa. LIII, 8. ¹² Matth. III, 17. ¹³ Joel II, 28. ¹⁴ Tit. III, 4, 5. ¹⁵ Joan. XX, 22.

(1) Mss., τὴν γενεάν. Editi, τὴν γένεσιν.

(2) Sic mss. Editi vero, τοῦ Πατρὸς.

(3) Ita mss. Editi vero, Πνεύματός μου. Ὁ δὲ Υἱὸς ἀναστὰς, omittis multis.

Filius, et deitas ejus est unus Deus : estque (ut pri-
dem dixi) unus et unus Deus.

6. Orth. Cum ergo Deus dicit per prophe-
tam Isaiam : « Ego sum Deus, nec alius est præ-
ter me qui salvum faciat ; annuntiavi, et servavi,
et exprobraui, nec erat inter vos alienus » : utrum
istorum esse vis, quos unum et unum dicis ? **Maced.**
Pater servat per Filium. **Orth.** Unus ergo Deus ser-
vans Pater atque Filius. **Maced.** Idem igitur est et
Pater et Filius. **Orth.** Absit ut hoc dicam ! Sed
quemadmodum in Christo perfecti unus sumus, non
confusis hypostasibus, sed ratione habita consen-
sionis et naturæ sive substantiæ : ita Patrem et Fi-
lium dico unum Deum, habita ratione substantiæ
et consensionis. **Maced.** Nos quoque unam consen-
sionem fatemur. **Orth.** Dic etiam deitatem, et sal-
vus esto. **Maced.** Unicam deitatem non dico. **Orth.**
Cum ipsum Deum rursum audis dicentem apud
eundem prophetam, « Ego sum Deus, nec est
alius Deus. Per memetipsum juro, ex ore meo egre-
diatur justitia, sermones mei non delebuntur, quia
mihi curvabitur omne genu »⁷⁰, utrius istorum
qui unus et unus sunt hæc verba esse dicis ? **Maced.**
Filii. Dicit enim Apostolus : « In nomine Jesu
omne genu flectatur caelestium, terrestrium, et in-
fernorum : et omnis lingua confitebitur, quia Domi-
nus Jesus Christus ad gloriam Dei Patris. Amen »⁷¹.
Orth. Una est igitur deitas Patris et Filii. **Maced.**
Quomodo ? **Orth.** Dicit enim : « Ego sum Deus, et
non est alius. » Aut enim demens factus negabis
Patrem esse Deum, aut confitens Patrem esse Deum,
itidemque Filium esse Deum, et eum audiens di-
centem, « Ego sum Deus, et præter me non est
alius, » unicam deitatem fateberis, et non periculi-
taberis. **Maced.** Ego unicam deitatem non dico.
Orth. Si igitur audias prophetam dicentem omnium
sanctorum nomine, « A sæculo non audivimus,
neque oculi nostri viderunt Deum, præter te, »
quid eis responderis ? **Maced.** Filium dicit. Nec
enim alium Deum vidimus, quam Filium, qui homo
factus est. **Orth.** At enim « Qui vidit Filium, vidit
Patrem »⁷². Una igitur deitas est Patris et Filii.
Maced. Unam deitatem non dico.

7. Orth. Cum dicit Deus apud eundem prophe-
tam, « Ego Deus primus, et ego postremus »⁷³, utrum
illorum, quos unum et unum esse arbitraris, hoc
dixisse censebis ? **Maced.** Patrem. **Orth.** Filium ergo
non dixit Deum ? **Maced.** Dixi Deum ex Deo. **Orth.**
Itaque si Pater est Deus, et Filius Deus, dicit autem
Deus, « Ego Deus primus, et ego postremus, »
ergo unica est deitas. **Maced.** Etiam si plura dixeris,
non persuaseris mihi, ut unicam deitatem dicam.
Orth. Nisi una sit deitas Patris et Filii, alia est
Patris, alia est Filii deitas. **Maced.** Sane quidem.
Orth. Alia autem et alia deitas, non sunt unus Deus.

της αὐτοῦ, εἷς Θεός· καὶ ἐστίν, ὡς καὶ πάλαι εἶπον,
εἷς καὶ εἷς Θεός.

6. 'Ορθ. Ἐὰν οὖν λέγῃ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου
Ἰσαίου· « Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶ παρὲς ἐμοῦ σώ-
ζων, ἀνγγέλια, καὶ ἔσωσα, καὶ ὠνεῖδισα, καὶ οὐκ ἦν
ἐν ὑμῖν ἀλλότριος· » τίνα αὐτῶν εἷς καὶ εἷς εἶναι
θέλεις ; **Μακ.** Ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ σώζει. **Ορθ.** Εἷς
ἄρα Θεὸς ὁ σώζων Πατὴρ καὶ Υἱός. **Μακ.** Ὁ αὐτὸς
οὖν καὶ Πατὴρ ἐστὶ καὶ Υἱός. **Ορθ.** Μὴ γένοιτο εἰ-
πεῖν ! ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἐν Χριστῷ κατηρτισμένοι εἰς
ἐσμεν, οὐ συγκαχυμένοι τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τῷ
λόγῳ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φύσεως, ἔχουν οὐσίας·
οὕτως Πατέρα καὶ Υἱὸν ἓνα Θεὸν λέγω τῷ λόγῳ τῆς
οὐσίας καὶ τῆς συμφωνίας. **Μακ.** Καὶ ἡμεῖς λέγομεν
μὴν συμφωνίαν. **Ορθ.** Εἰπέ καὶ θεότητα, καὶ σώ-
θητι. **Μακ.** Μίαν θεότητα οὐ λέγω. **Ορθ.** Ἐὰν
ἀκούσης πάλιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ λέγον-
τος, « Ἐγὼ εἰμι Θεός, καὶ οὐκ ἐστίν ἄλλος. Κατ'
ἐμαυτοῦ ὁμνύω, ἥ μὴ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός
μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀπογραφῇσονται,
ὅτι ἐμὸν κάμψαι πᾶν γόνυ, » τίνα λέγεις τῶν εἷς καὶ
εἷς εἰρηκέναι ; **Μακ.** Τὸν Υἱόν· ὁ γὰρ Ἀπόστολος λέ-
γει, ὅτι « Ἐν τῷ ὄνοματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψαι ἐπου-
ρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος ὁ Ἰησοῦς Χρι-
στὸς εἰς ὃξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν. » **Ορθ.** Μία ἄρα
θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. **Μακ.** Πῶς ; **Ορθ.** Λέγει γάρ·
« Ἐγὼ εἰμι Θεός, καὶ οὐκ ἐστίν ἄλλος. » Ἡ γὰρ γε-
νόμενος ἄρρων, ἐρεῖς, ὅτι οὐκ ἐστὶ Θεός ὁ Πατὴρ·
ἡ ὁμολογίῳν Θεὸν τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν τὸν Υἱόν,
καὶ ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος, « Ἐγὼ εἰμι Θεός, καὶ
οὐκ ἐστίν ἄλλος, » μίαν θεότητα ὁμολογήσεις, καὶ
οὐ κινδυνεύσεις (4). **Μακ.** Ἐγὼ μίαν θεότητα οὐ λέ-
γω. **Ορθ.** Ἐὰν οὖν ἀκούσης τοῦ προφήτου ἐκ προσ-
ώπου πάντων τῶν ἁγίων λέγοντος, « Ἀπὸ τοῦ
αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδ' οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον
Θεόν, πλην σοῦ, » τί ἐρεῖς πρὸς αὐτούς ; **Μακ.** Τὸν
Υἱὸν λέγει. Ἄλλον γὰρ οὐκ εἶδομεν εἰ μὴ τὸν ἐνανθρω-
πήσαντα Υἱόν. **Ορθ.** Ὁ δὲ ἑωρακὸς τὸν Υἱὸν ἐώ-
ρακε τὸν Πατέρα. » Μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.
Μακ. Μίαν θεότητα οὐ λέγω.

7. 'Ορθ. Ἐὰν λέγῃ ὁ Θεὸς ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ· « Ἐγὼ
Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰς τὰ ἐπερχόμενα, » τίνα λέγεις
τῶν εἷς καὶ εἷς εἰρηκέναι ; **Μακ.** Τὸν Πατέρα. **Ορθ.**
Τὸν Υἱὸν οὖν οὐ λέγεις Θεόν ; **Μακ.** Εἶπον Θεὸν ἐκ
Θεοῦ. **Ορθ.** Εἰ τοίνυν Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ Θεός ὁ Υἱός,
λέγει δὲ ὁ Θεός, « Ἐγὼ Θεός πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰς τὰ
ἐπερχόμενα· » μία ἄρα θεότης. **Μακ.** Κἀν πλείονα (5)
εἶπες, ἐγὼ μίαν θεότητα εἶπεν οὐ πλείονα. **Ορθ.**
Εἰ μὴ ἐστὶ μία θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἄλλη ἐστὶ
θεότης τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλη θεότης τοῦ Υἱοῦ. **Μακ.**
Καὶ πᾶν. **Ορθ.** Ἄλλη δὲ καὶ ἄλλη θεότης οὐκ εἰσὶν
εἷς Θεός. **Μακ.** Οὐ γὰρ λέγω ἓνα Θεὸν Πατέρα καὶ

⁷⁰ Isa. XLIII, 11, 12. ⁷¹ Isa. XLV, 22 24. ⁷² Philipp. II, 10. ⁷³ Joan. XIV, 9. ⁷⁴ Isa. XLIV, 6.

(4) Palat., κινδυνεύει.

(5) Palat., Ἐὰν πλείονα.

Γίδον. Ὁρθ. Ἐν οὖν ἀκούσῃς τοῦ προφήτου λέγοντος, « Οὕτω λέγει Κύριος σαβαώθ· Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος, καὶ ἐμπορία Αἰθιοπῶν· καὶ οἱ Σαβαῖμ (6) ἄνδρες ὤψηλοι ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ ἀκολουθήσουσιν ὅπιστά σοι δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι. Σὺ γὰρ εἰ Θεός, καὶ οὐκ ἥδοιμεν, Θεός τοῦ Ἰσραὴλ (7), » τίνα λέγεις εἰρηκεῖναι ταῦτα; *Μακ.* Τὸν Γίδον. Ὁρθ. Εἰ δὲ καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ προσκυνήσουσιν ἐν αὐτῷ προσευχόμενοι, ἀληθινός ἐστι Θεός; *Μακ. Ναί.* Ὁρθ. Προσκυνοῦντες δὲ αὐτῷ οὐκ ἀλλοτρίῳ Θεῷ προσκυνοῦμεν, οὐδὲ δύο Θεοί; γέγραπται γάρ· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Εἰ δὲ προσκυνοῦντες αὐτῷ, καὶ τῷ Πατρὶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσκυνοῦμεν, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύομεν· μία ἄρα θεότης Πατὴρ καὶ Υἱοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ ἐροῦμεν, ὅτι· « Σὺ ὁ Θεός, καὶ ἐν σοὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Θεός πλην σοῦ. » *Μακ.* Εἰ ἐν αὐτῷ ὁ Θεός, πῶς μία θεότης; Ὁρθ. Ὅτι ἐπιφέρει· « Καὶ οὐκ ἔστι Θεός πλην σοῦ. » Καὶ ὁ Ἰερεμίας λέγει· « Οὗτος ὁ Θεός ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξέσῃρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφῃ. » Εἰ δὲ οὗτος ὁ ἐπὶ γῆς ὄφθεις ἐστιν ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· μία ἄρα θεότης Πατὴρ καὶ Υἱοῦ.

8. *Μακ.* Εἰ μία θεότης ἐστίν, ἀγέννητος δὲ ἐστίν ἡ τοῦ Πατρὸς, γεννητὴ δὲ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ· γεννητὰ ἀγέννητός (8) ἐστὶν ἡ θεότης. Ὁρθ. Γελοῖον ὑπομένεμνηκας φρόνημα. Ἄρα γὰρ, ὅτι ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ οὐκ εἰσὶ δύο, ἀλλὰ μία σὰρξ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ρωσὴν, ἀνδρογύναιος ἐστὶν ἡ σὰρξ; *Μακ.* Ἀλλὰ ἡ σὰρξ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναίκος, ἐκ μιᾶς ὑποκειμένης ὕλης εἰσὶ, τῆς γῆς. Ὁρθ. Ἐὰν οὖν λέγῃ ἡ Γραφή περὶ τῶν πιστευσάντων, « Ἦν αὐτοῖς καρδία μία καὶ ψυχὴ μία, » ἦν πὸ πλῆθος τῶν πιστευσάντων ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀνδρογύναιος ἦν ἡ ψυχὴ; Ἐὰν δὲ λέγῃ Παῦλος, « Ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν, » ἀνδρογύναιον λέγεις τὴν ἐλπίδα, ἐπεὶ δὲ μίαν ἐλπίδα ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔχομεν; *Μακ.* Πάλιν λέγω, ἡμεῖς μίαν θεότητα οὐ λέγομεν. Ὁρθ. Ἐὰν οὖν λέγῃ ὁ Θεός διὰ τοῦ Δαβὶδ, « Ἀκούσον, λαός μου, καὶ λαλήσω σοι· Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτυροῦμαι σοι. Ἐὰν ἀκούσῃς μου, οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεός πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ. Ἐγὼ γὰρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ ἀναγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, » τίνα λέγεις εἰρηκεῖναι; τὸν Πατέρα ἢ τὸν Υἱόν; *Μακ.* Ὡς Ἰουδαῖος, ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς μοι Διαθήκης διαλέγῃ. Ὁρθ. Ὁ Χριστός εἶπεν· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ὅτι αὗται εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. » *Μακ.* Ἀπὸ τῆς Καινῆς οὖν Διαθήκης οὐκ ἐστὶν εὐρεῖν τὸν Χριστόν; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς Μανιχαῖος

A *Maced.* Nec enim dico, Patrem et Filium esse unum Deum. *Orth.* Si audias igitur prophetam dicentem, « Sic dicit Dominus exercituum : Laboravit Aegyptus, et negotiatio Aethiopum, et Sabaim viri proceri, ad te transibunt, et te sequentur manibus victi, et te adorabunt. Tu enim es Deus, et ignoravimus : Deus Israelis », quem hæc dixisse existimas? *Maced.* Filium. *Orth.* Quod si qui eum sequentur, ipsum adorabunt in ejus nomine precantes, nonne verus est Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Cum autem eum adoramus, alienum Deum non adoramus, neque duos Deos : scriptum est enim : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies ». Quod si eum adorantes, etiam Patrem Dominum Deum adoramus, et ei soli servimus, sane una est Patris, et Filii deitas. Sic enim etiam dicimus : « Tu es Deus, et in te Deus est, et non est Deus præter te. » *Maced.* Si in ipso est Deus, quomodo una est deitas? *Orth.* Quoniam subjunxit : « Et non est Deus præter te. » 445 Et Jeremias inquit : « Hic est Deus noster, non æstimabitur alius cum eo. Invenit omnem viam scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est ». Quod si iste, qui visus est in terra, est Deus noster, nec alius cum eo æstimabitur, unica ergo est Patris et Filii deitas.

8. *Maced.* Si unica est deitas, et Patris quidem deitas est non genita, Filii vero genita, efficitur deitatem esse γεννηταγέννητον, id est, non-γενιτο-γενitam. *Orth.* Ridiculam cogitationem commemoras. An enim quia vir et uxor non sunt duo, sed una caro, ut dicit Dominus, caro hæc est masculino-feminina? *Maced.* Sed caro viri et uxoris, sunt ex una substrata materia, ex humo videlicet. *Orth.* Quoniam ergo dicit Scriptura de iis qui crediderunt, « Erat eis cor unum et anima una », constabat autem credentium multitudo ex viris et mulieribus, an ideo hæc anima erat masculino-feminina? Et cum dicit Paulus, « Unum corpus et unus spiritus estis, sicut etiam vocati estis ad eandem spem vocationis vestræ », an spem istam vocas masculino-femininam, quod eandem spem tum viri tum feminae habemus? *Maced.* Rursum, inquam, unam deitatem non dicimus. *Orth.* Cum ergo dicit Deus per Davidem, « Audi, popule meus, et loquar, Israel, et testificabor tibi. Si me audieris, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum. Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti », quemnam dicis locutum fuisse? Patrem, an Filium? *Maced.* Disputas mecum, ut Judæus ex Veteri Testamento. *Orth.* Christus dixit : « Scrutamini Scripturas, quoniam ex testificantur

⁶ Isa. xlv, 14, 15. ⁷ Math. iv, 10. ⁸ Baruch iii, 57, 58. ⁹ Act. iv, 32. ¹⁰ Ephes. iv, 4.

¹¹ Psal. lxxx, 9-11.

(6) Palat., Σαβαῖμ.

(7) Ita miss. Editi vero, εἰς Θεός,.... Θεὸν τοῦ Ἰσρ.

(8) Palatinus, γεννηταγέννητος.

de me ⁹⁹. » *Maced.* Annon licet ex Novo Testamento Christum invenire? *Orth.* Sane quidem. Vereor autem, ne Manichæi instar, Vetus Testamentum expungas, ut qui non credas, tam illud, quam hoc fuisse a Deo dictatum. *Maced.* Deum novi tum Vetus tum Novum Testamentum pepigisse; sed ex Novo erudiri velim, quoniam manifestus tres illas hypostases docuit.

9. *Orth.* Cum igitur audis Paulum dicentem, « Quoniam ex ipso et per ipsum, et in ipsum sunt omnia ¹⁰¹, » utrum ex illis, quos unum et unum esse dixisti, significari existimas? *Maced.* Patrem. *Orth.* An non sunt per Filium omnia? *Maced.* Per Filium quoque sunt omnia. *Orth.* Qui sit igitur ut non ex ipso, et per ipsum, et in ipsum sint omnia? *Maced.* Pater habet illud, « ex quo, » et illud « per quem, » et illud, « in ipsum. » Filius autem habet quidem illud, « per quem, » at non illud, « ex quo. » *Orth.* Lege verba ipsa, ut discas, sanctum Apostolorum illud, « ex ipso » et « per ipsum, » et « in ipsum sunt omnia, » tum de Patre, tum de Filio dixisse. Nam si dictum illud in una tantum persona valere velis, comperietur Filius ignorare quæ Patrem spectant, neque consiliorum ipsius esse particeps: vel Pater ignorare quæ ad Filium attinent, nec consiliorum ejus esse particeps. *Maced.* Dic, ubi scriptum sit: Spiritus est Deus. *Orth.* Prius discas illas hypostases manifeste docuisse Vetus etiam Testamentum. *Maced.* Ubi nam id scriptum est? *Orth.* In Genesi: « Apparuit Deus Abraham sedenti apud quercum Mambre, et ecce tres viri steterunt super eum ¹⁰². » *Maced.* Tres igitur illos viros dicis esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Ne perturbare, sed ista cum Dei timore legamus. Dicit Scriptura: « Apparuit Deus Abraham, et ecce tres viri steterunt supra eum. » Tres illi viri erant Deus. *Maced.* Deus erat unus illorum, is nimirum quem alloquitur; alii vero duo erant angeli. *Orth.* Sic dicit Scriptura: « Apparuit ei Deus ad quercum Mambre, cum sederet in ostio tabernaculi sui, meridie, et sublatis **446** oculis respexit, et ecce tres viri supra ipsum steterunt: quibus visis, occurrit ipsis obviam ab ostio tabernaculi sui, et adoravit humi prostratus ¹⁰³. » Quem adoravit humi prostratus? num viros? *Maced.* Dixi, duos angelos fuisse cum Deo. Adoravit igitur procul dubio Deum, non angelos. Cum enim surrexisset, dixit: « Domine, si inveni gratiam in conspectu tuo, ne prætereas servum tuum ¹⁰⁴. » *Orth.* Enimvero illud ipsum Dominum. *Maced.* Absit!

10. *Orth.* Audi igitur, quæ sequuntur: « Sumatur autem aqua, et lavent pedes vestros: et refrigeramini sub arbore: deinde accipiam panem, et comedetis, et postea prosequemini iter vestrum,

A παραγράφῃ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, μὴ πιστεύων, ὅτι ὁ αὐτὸς ὁ Θεὸς κάκεινῃν ἐλάλησε καὶ ταύτην. *Max.* Οὐδὰ, ὅτι αὐτὸς Θεὸς καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὴν Καινὴν δέθετο· ἀλλὰ βούλομαι ἀπὸ τῆς Καινῆς μαθεῖν, ἐπειδὴ αὐτὴ φανερώτερον τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἐδίδαξεν.

9. *Ὁρθ.* Ἐάν οὖν ἀκούσης Παύλου λέγοντος, « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, » τίνα λέγεις λέγεσθαι τῶν εἰς καὶ εἰς; *Max.* Τὸν Πατέρα. *Ὁρθ.* Οὐκ ἔστι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα; *Max.* Καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα. *Ὁρθ.* Πῶς οὖν οὐκ (9) ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα; *Max.* Ὁ Πατὴρ ἔχει καὶ τὸ ἐξ οὗ, καὶ τὸ δι' οὗ, καὶ τὸ εἰς αὐτόν. *Ὁρθ.* Ὅ ἐξ Υἱὸς τὸ μὲν « δι' οὗ » ἔχει, τὸ δὲ « ἐξ οὗ » οὐκ ἔχει. *Ὁρθ.* Ἀνάγκη τὸ ῥητὸν, ἵνα γινῶς, ὅτι τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶπεν ὁ ἅγιος Ἀπόστολος. Ἐάν γὰρ αὐτὸ ἐφ' ἐνὸς προσώπου στήσῃς, ὁ Υἱὸς εὐρεθήσεται μὴ εἰδὼς τὰ τοῦ Πατρὸς, μὴδὲ σύμβουλος αὐτοῦ ὢν, ἢ ὁ Πατὴρ εὐρεθήσεται μὴ εἰδὼς τὰ τοῦ Υἱοῦ, μὴδὲ σύμβουλος αὐτοῦ ὢν. *Max.* Εἰπέ, ποῦ γεγράφται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Μάθε πρῶτον, ὅτι καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη τὰς τρεῖς ὑποστάσεις φανερῶς ἐδίδαξε. *Max.* Εἰπέ, ποῦ γέγραπται; *Ὁρθ.* Ἐν τῇ Γενέσει: « Ὁφθῇ ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ καθήμενῳ πρὸς τῇ θρῳτῇ τῇ Μαμεθρήῃ· καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ. » *Max.* Καὶ τοὺς τρεῖς ἄνδρας λέγεις Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Μὴ ταράττω, ἀλλὰ μετὰ φόβου Θεοῦ ἀναγινώμεν. Λέγει δὲ ἡ Γραφή, ὅτι « Ὁφθῇ ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ. » Οἱ τρεῖς ἄνδρες ἦσαν ὁ Θεός. *Max.* Ὁ Θεός ἦν εἷς, πρὸς ὃν καὶ διαλέγεται· οἱ δὲ ἄλλοι δύο, ἄγγελοι. *Ὁρθ.* Λέγει ἡ Γραφή οὕτως: « Ὁφθῇ δὲ αὐτῷ Θεὸς πρὸς τῇ θρῳτῇ τῇ Μαμεθρήῃ, καθήμενός αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημέριος· καὶ ἀναβλέψας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἶδεν, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδὼν προσέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν. » Τίνι προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἢ τοῖς ἀνδράσιν; *Max.* Εἰπὼν, ὅτι οἱ δύο ἄγγελοι ἦσαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ προσεκύνει δηλονότι τῷ Θεῷ, οὐχὶ τοῖς ἀγγέλοις. Καὶ γὰρ ἀναστὰς εἶπεν· « Κύριε, εἰ εὖρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου. » *Ὁρθ.* Τοῦτο γὰρ ἐστίν, ὃ λέγομεν, ὅτι τὰς τρεῖς ὑποστάσεις Κύριον καλεῖ. *Max.* Μὴ γένοιτο!

est, quod dicimus, tres hypostases ab eo vocari

10. *Ὁρθ.* Ἀκούε οὖν τῶν ἐξῆς· « Ἀηφθίτω δὲ (10) ὕδωρ, καὶ νιφάτωσαν τοὺς πόδας ὑμῶν· καὶ καταψύξατε ὑπὸ τὸ δένδρον. Καὶ λήψομαι ἄρτον, καὶ φάγεσθε, καὶ μετὰ τοῦτο παρελεύσεσθε εἰς τὴν ἔδω

⁹⁹ Joan. v. 39. ¹⁰¹ Rom. xi. 36. ¹⁰² Gen. xviii, 1, 2. ¹⁰³ ibid. ¹⁰⁴ ibid. 3.

(9) In mss. οὐκ dicit.

(10) Mss., δὲ. Editi vero, δέ.

ὁμῶν, οὐ ἔνεκεν ἐξεκλίνετε πρὸς τὸν παῖδα ὁμῶν. Καὶ εἶπον αὐτῷ· Οὕτως ποιήσον, καθὰ εἶρηκας. » Γέγραπται, ἡ οὐ γέγραπται; *Μακ.* Γέγραπται ὅλα. *Ὁρθ.* Ὁ δὲ παῖς Κυρίου, ὅτι (11) παῖς ἐστὶν εἰρηκῶς αὐτῶν, τὴν αὐτὴν κυριότητα αὐτῶν ὁμολόγησεν. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν· Οὐ ἔνεκεν ἐξεκλίνας πρὸς τὸν παῖδα σου· ἀλλὰ, « ἐξεκλίνετε πρὸς τὸν παῖδα ὁμῶν »· ὧν καὶ τοὺς πόδας ὁμοίως νίψαι ἐσπούδασεν. *Μακ.* Καὶ εἰ ἀποπον ἀγγέλων νίψαι πόδας; Καὶ γὰρ οὐδέπω ᾔδει, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν αὐτῷ ὀφθαλμὸς, ἀλλ' ἐνόμιζεν (12) ἄνδρας ξένους ξενίζειν. *Ὁρθ.* Δῶμεν, ὅτι Ἀβραὰμ ἐνόμιζεν, ὡς εἶπας· οἱ ἄγγελοι οὐκ ἂν εἶπον αὐτῷ, ὅτι μὴ ἡμῖν ἱσοτίμως πρόσεχε; Πῶς δὲ καὶ ἐνόμιζεν ὁ Ἀβραὰμ ἄνδρας ξένους ξενίζειν, ὁ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ προσκυνήσας, καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἐπάνω ἑαυτοῦ; Οὕτω γὰρ γέγραπται, ὅτι « Ἀναβλέψας (13) τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶδεν, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ, » οὐχὶ δὲ ἔμπροσθεν αὐτοῦ. *Μακ.* Οὐδέπω ἦν φανερωθὲν αὐτῷ, ὅτι οἱ μὲν ἄγγελοι ἦσαν, ὁ δὲ Θεός. *Ὁρθ.* Τέως οὖν ἱσοτίμως (14) αὐτοὺς ἐδέξιστο· « Ἐσπευσε γὰρ Ἀβραὰμ ἐπὶ τὴν σκηνὴν πρὸς Σάρραν, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Σπεῦσον καὶ φύρασον τρία μέτρα σερμιδάλεως, καὶ ποιήσον ἐγκρυφίας. Καὶ εἰς τὰς βόας ἔδραμεν Ἀβραὰμ, καὶ ἔλαβεν μοσχάριον ἀπαλὸν καὶ καλὸν, καὶ ἔδωκεν τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ ἐτάχυνεν τοῦ ποιῆσαι· ἔλαβεν δὲ βούτυρον, καὶ γάλα· καὶ τὸ μοσχάριον, ὃ ἐποίησε, παρέθηκεν αὐτοῖς, καὶ ἔφαγον. Αὐτοὺς δὲ παρείσθηκε αὐτοῖς ὑπὸ τὸ δένδρον. » Γέγραπται, ἡ οὐ; *Μακ.* Ναί. *Ὁρθ.* Καὶ οἱ ἄγγελοι συνήθιον τῷ Θεῷ. *Μακ.* Ὅπτασια ἦν, ὅτι δὲ ἄγγελοι ἦσαν, εἰπέ τὰ ἐξῆς, καὶ εὐρήσεις.

11. *Ὁρθ.* Καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, ὅτι ἐν τοῖς ἐξῆς ἀγγέλους λέγει τοὺς δύο· ἀλλὰ πάλιν ἐν τοῖς μετὰ τὰ ἐξῆς Κύριον αὐτοὺς ἡ Γραφή καλεῖ. Ἀπλὸν γὰρ, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἄγγελος κέκληται καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ μόνον ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις. Ἀλλὰ ἄγγελος λέγεται καταχρηστικῶς, ὡς ἐν Εὐαγγελίῳ, ὅταν λέγῃ· « Ἀνθρωπὸς τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς »· εἶτα μετὰ ταῦτα λέγει· « Ἀπέστειλεν τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοὺς δούλους ἕνα, ὃν εἶχεν, υἱόν »· ὅπλον ὅτι τὸν Πατέρα λέγει ἄνθρωπον. Καὶ τὸ (15), « Ἀνθρωπὸς τις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ »· καὶ ἐνταῦθα δὲ ἄνδρα αὐτὸν λέγει· ἀλλὰ ἡ πραγματεία τῆς Γραφῆς Θεὸν αὐτὸν δείκνυσιν. Ὅτι δὲ φανερώτατα εἰς τῶν δύο ἀγγέλων ὁ Υἱὸς ἦν, αὐτὴ ἡ Γραφή ἐδίδαξεν. *Μακ.* Πῶς; *Ὁρθ.* Μετὰ γὰρ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς καὶ εὐλογηθῆναι τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὴν τοῦ Ἰσαὰκ λαβεῖν αὐτὸν ἐπαγγελίαν, οὕτως γέγραπται, καὶ ἐὰν μακροθυμῆτης, λέγω. *Μακ.* Εἰπέ. *Ὁρθ.* « Καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· Οὐ μὴ κρύψω ἀπὸ Ἀβραὰμ

A quandoquidem declinastis ad servum vestrum. Et dixerunt ei: Ita facito, ut dixisti⁸⁵. » Hocceine scriptum est, an non? *Maced.* Omnia hæc scripta sunt. *Orth.* Servus autem Domini, cum se diceret eorum servum, eundem trium dominatum professus est. Neque enim dixit: Quandoquidem declinasti ad servum tuum, sed « declinastis ad servum vestrum, » quorum etiam pedes lavare studuit. *Maced.* Quid vero absurdi est in eo, quod angelorum pedes lavit? Nec enim adhuc noverat Deum sibi apparuisse, sed putabat se extraneos aliquos viros hospitio excipere. *Orth.* Demus Abraham ita existimasse, ut tu dicis: annon ei dixissent angeli, ne nos pari ac istum honore afficias? Et quomodo Abraham existimavit extraneos homines a se hospitio excipi, qui prostratus in terram adoravit, et eos supra se vidit? Sic enim scriptum est: « Sublatis oculis respexit, et ecce tres viri super ipsum steterunt, » non autem, coram ipso. *Maced.* Nondum erat ei patefactum, istos quidem angelos, illum vero Deum esse. *Orth.* Tunc igitur eos pari honore exceptit: « Festinavit enim Abraham in tabernaculum ad Saram, et dixit ei: Festina et pinsito tres similæ mensuras, et fac subcinericios panes. Deinde ad armentum cucurrit Abraham, acceptumque vitulum tenerum et opimum dedit servo suo, qui properavit ut faceret: acceptumque butyrum et lac, et quem præparaverat vitulum ipsis apposuit, qui comederunt: ipse vero astabat eis sub arbore⁸⁶. » Hæccine scripta sunt, an non? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et angeli una cum Deo comederunt? *Maced.* Visio erat: angelos autem fuisse, lege quæ sequuntur, et invenies.

11. *Orth.* Et nos quoque novimus illos duos postea angelos dici, sed rursus eos postea Scriptura Dominum appellat. Filio vero et Spiritui constat angeli nomen tribui, non hoc loco duntaxat, verum etiam alibi. Sed angelus improprie vocatur: veluti cum in Evangelio dicit: « Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam agricolis⁸⁷; » et postea inquit: « Misit servos suos, et post servos filium, quem unicum habebat⁸⁸, » liquet Patrem ab eo dici hominem. Et cum inquit: « Homo quidam fecit nuptias filio suo⁸⁹, » ibi quoque hominem eum vocat; sed usus Scripturæ hunc esse Deum demonstrat. Scriptura vero manifestissime docet, unum ex his duobus angelis fuisse Filium. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Nam postquam comedisset, et benedictus fuisset Abraham, accepta Isaac promissione, ita scriptum est, et dicam, si modo sustineas. *Maced.* Dic. *Orth.* « Et Dominus dixit: Non celabo Abraham servum

⁸⁵ Gen. xviii, 4, 5. ⁸⁶ ibid. 6-8. ⁸⁷ Luc. xx, 9.

⁸⁸ ibid. 10-13. ⁸⁹ Matth. xx, 2.

(11) Ὅτι abest a Pal. Ibidem mss., εἰρηκῶς ἐκυτόν.

(12) Palat., ἐνόμισεν.

(13) Palat., ὅτι καὶ ἀναβλ... καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄγγελοι.

(14) Edit. Stephan., ἱσοτίμως. Mox post ἐδέξιστο, in editis legitur, ὥσπερ γέγραπται, quæ desunt in mss.

(15) Τό deest in Palatino

meum, quæ ego sum facturus. Abraham autem fiet in gentem magnam et copiosam, et in eo benedicentur omnes terræ nationes : » et paulo post : « Dixit autem Dominus : Clamor Sodomorum et Gomorrhæ increbuit ad me, et ipsorum peccata sunt magna valde. **447** Descendens igitur videbo, num secundum clamorem ipsorum qui ad me venit compleant : sin secus est, ut sciam. Et digressi inde viri venerunt Sodoma : Abraham vero stabat coram Domino, et appropinquans dixit : Num perdes justum una cum impio, et erit justus ut impius? Si fuerint in urbe quinquaginta justi, an eos perdes, neque toti loco remittes propter quinquaginta justos, si in urbe fuerint? Absit ut hoc agas, ut justum cum impio interficias, et justus erit ut impius! absit! An qui iudex est totius terræ, non judicabit? Dixit autem Dominus : Si in Sodomis invenero in urbe quinquaginta justos, toti loco remittam in eorum gratiam ⁹⁰. » Et ita Abraham subductis quinque, et rursus quinque, pervenit usque ad decem : « Dixitque Deus : Non perdam in gratiam decem istorum : et abiit Dominus, postquam desiisset loqui ad Abraham : Abraham quoque rediit domum suam ⁹¹. »

42. Maced. Dic quæ mox sequuntur. *Orth.* « Venerunt autem duo illi angeli Sodoma. » *Maced.* Audis duos illos fuisse angelos? *Orth.* Antea dixi, sicut Scriptura duos illos vocavit viros, qui tamen viri natura non erant, sic etiam illos ipsos vocare angelos, qui angeli natura non erant, idque improprie, eo quod Dei consilium nuntiarent. Audiamus autem quæ sequuntur. Magis enim a ruina civitatis erudimur. *Maced.* Dic. *Orth.* « Venerunt autem duo illi angeli Sodoma vespere, Loth autem ad portam Sodomorum sedebat, qui eos conspicatus, occurrit ipsis obviam, et facie in terram prostrata adoravit, dixitque : Ecce, domini, diversamini in domum servi vestri, et pernoctate, et abluite pedes vestros, et diluculo experrecti pergetis vestro itinere ⁹². » Audis, quod eos adoraverit, et dominos appellet, et eorum servum sese profiteatur? *Maced.* Putabat eos esse homines, et, cum hospitalis esset, adoravit eos, et dominos vocavit. *Orth.* Sed si fuissent angeli, dixissent ei : « Dominum Deum tuum adora. Nos enim ut tu conservi sumus ⁹³. » *Maced.* Enimvero qua in re peccabat adorans angelos? *Orth.* Sæpe audiavi vos, cum diceretis, non esse adorandum Spiritum sanctum. *Maced.* Neque enim fas est. *Orth.* Cur igitur nunc dicis : Qua in re sanctus Loth peccabat, adorans angelos? *Maced.* Num enim eos ut Dominum Deum adoravit? *Orth.* Lege quæ ordine sequuntur. *Maced.* Lege tu ipse. *Orth.* Iis quæ recitavimus subjecit quod exceperit eos hospitio, et venerunt viri loci illius

του παιδός μου, ἃ μέλλον ποιῶν ἐγώ. Ἀβραὰμ δὲ γενόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολλόν, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » εἶτα μετ' ὀλίγα. Ἐἶπε δὲ ὁ Κύριος· Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας πεπλήθυνται πρὸς μέ, καὶ αἱ ἀμαρτίαι αὐτῶν μεγάλα σφόδρα. Καταθὰς οὖν ὕψομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς μέ συντελούνται· εἰ δὲ μὴ, ἵνα γινώ. Καὶ ἀποστραφέντες ἐκείθεν οἱ ἄνδρες, ἦλθον εἰς Σδόμα. Ἀβραὰμ δὲ ἦν ἐστηκὼς ἐναντὶ Κυρίου· καὶ ἐγγίσας Ἀβραὰμ εἶπεν· Μὴ συναπολέσεις (16) δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος, ὡς ὁ ἀσεβής· Ἐάν ὧσι πεντήκοντα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, ἀπολέσεις αὐτούς, καὶ οὐκ ἀνήσεις ἅπαντα τὸν τόπον ἕνεκεν τῶν πεντήκοντα δικαίων, ἐάν ὧσιν ἐν αὐτῇ· Μηδαμῶς σὺ ποιήσης (17) τὸ ῥῆμα τοῦτο, τοῦ ἀποκτείνειν δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής· μηδαμῶς. Ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν οὐ ποιήσει κρίσιν· Εἶπεν δὲ ὁ Κύριος· Ἐάν εὕρω ἐν Σοδόμοις πεντήκοντα δικαίους ἐν τῇ πόλει, ἀφήσω πάντα τὸν τόπον δι' αὐτούς. » Καὶ οὕτως ὑφέλας πέντε, καὶ πάλιν πέντε, ἦλθεν ἕως δέκα· Ἐκεῖ εἶπεν ὁ Θεός· Οὐκ ἀπολέσω ἕνεκεν τῶν δέκα. Ἀπῆλθεν δὲ ὁ Κύριος, ὡς ἐπαύτατο λαλῶν τῷ Ἀβραάμ· καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. »

12. Max. Εἰπέ τὰ ἐξῆς. *Ὁρθ.* « Ἦλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σδόμα. » *Max.* Ἀκούεις, ὅτι ἄγγελοι ἦσαν οἱ δύο; *Ὁρθ.* Προλαβὼν εἶπον, ὅτι ὡς περ λέγει τοὺς δύο ἄνδρας, καὶ οὐκ ἦσαν τῇ φύσει ἄνδρες· οὕτως καὶ τοὺς δύο ἄγγέλους λέγει, καὶ οὐκ ἦσαν τῇ φύσει ἄγγελοι, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, ἐκ τοῦ ἀγγέλλειν αὐτοὺς τὴν τοῦ Θεοῦ βουλὴν. Τῶν δὲ ἐξῆς ἀκούσωμεν. Μᾶλλον γὰρ ἐκ τοῦ ἑδαφίου διδάσκεισθε. *Max.* Εἰπέ. *Ὁρθ.* « Ἦλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σδόμα ἑσπέρας. Λὼτ δὲ ἐκάθητο περὶ τὴν πύλιν Σοδόμων. Ἰδὼν δὲ Λὼτ, ἐξάνεστη εἰς συνάντησιν αὐτοῖς, καὶ προσεκύνησεν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ, κύριοι, ἐκκλίνατε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδός ὑμῶν, καὶ καταλύσατε (18), καὶ νύψασθε τοὺς πόδας ὑμῶν, καὶ ὀρθρίσαντες, ἀπελεύσεσθε εἰς τὴν ὁδὸν ὑμῶν. » Ἀκούεις, ὅτι προσεκύνησεν αὐτούς, καὶ κυριολογεῖ, καὶ παῖς εἶναι αὐτῶν ὁμολογεῖ; *Max.* Ἐνόμιζεν εἶναι αὐτοὺς ἀνθρώπους, καὶ φιλόξενος ὢν προσεκύνησεν (19) αὐτούς, καὶ κυρίου καλεῖ. *Ὁρθ.* Ἄλλ' εἰ ἦσαν ἄγγελοι, εἶπον ἂν αὐτῷ, Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκύνει· ἡμεῖς γὰρ σου ὁμῶσσοι ἐσμὲν. » *Max.* Τί γὰρ ἔδικαιετο προσκυνῶν ἄγγέλους; *Ὁρθ.* Ἦκουσα ὑμῶν λεγόντων πολλάκις, ὅτι οὐ δεῖ προσκυνεῖν Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. *Max.* Καὶ γὰρ οὐ δεῖ. *Ὁρθ.* Καὶ πῶς νῦν λέγεις· Τί γὰρ ἐδλάπτετο ὁ ἅγιος Λὼτ προσκυνῶν τοῖς ἀγγέλοις; *Max.* Μὴ γὰρ ὡς Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσκύνει αὐτοὺς; *Ὁρθ.* Ἀνάγνωθι τὰ ἐξῆς. *Max.* Ἀνάγνωθι αὐτόν. *Ὁρθ.* Μετὰ τὰ ἀναγνωσθέντα ἐπιφέρει, ὅτι ἐξένισεν αὐτούς· καὶ ἦλθον οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου, ζητοῦντες παρα-

⁹⁰ Gen. xviii, 17-28. ⁹¹ ibid. 32, 33. ⁹² Gen. xiv, 1, 2. ⁹³ Apoc. xix, 10.

(16) Mss., συναπολέσεις. Editi, συναπολέσης.

(17) Palat., ποιήσει.

(18) Sic Palat. Editi, καταλύσαθε.

(19) Mss., προσκύνει.

νομῆσαι εἰς τοὺς ἀνδρας. Καὶ ὁ Λῶτ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ εἰς ὕβριν μάλλον ἢ τοὺς ἀνδρας. Καὶ ἐπιμένοντων τῶν Σοδομιτῶν τῇ ἀθέῳ γνώμῃ, ἐπισπῶντο οἱ ἄγγελοι τὸν Λῶτ εἰς τὴν οἰκίαν, ἐκείνους δὲ ἐπάταξαν ἀορασίᾳ. Ἡ οὐχ οὕτως; *Max.* Οὕτως. *Ὁρθ.* Καὶ ἐξῆς γέγραπται· « Εἶπον δὲ οἱ ἄνδρες πρὸς Λῶτ· Ἔστι σοι ὧδε γαμβρὸς, ἢ υἱοί, ἢ θυγατέρες; ἢ εἰ τίς σοι ἄλλος ἐστὶν ἐν τῇ πόλει, ἐξάγαγε ἐκ τοῦ τόπου τούτου. Ὅτι ἀπολλύμεν ἡμεῖς τὸν τόπον τούτον, ὅτι ὑψώθη ἡ κραυγὴ αὐτῶν ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἀπέστειλεν ἡμεῖς ὁ Κύριος ἐκτρέφαι αὐτήν. »

15. *Max.* Ἀκούεις, ὅτι ὁμολογοῦσιν ἀπεστάλθαι παρὰ Κυρίου; Μὴ αὐτοὶ Κύριοι εἰσιν; *Ὁρθ.* Ἐὰν οὖν λέγῃ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ, ὅτι « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολλύμενα οἴκου Ἰσραὴλ » καὶ ἀλλαχοῦ· « Καθὼς ἀπέστειλὲν με ὁ ζῶν Πατήρ, καὶ ὁ πέμψας με ἐντολὴν μοι δέδωκεν » τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Οὐκέτι ὁμολογεῖται Κύριος, ἐπειδὴ ἀπεστάλη; *Max.* Καὶ ὁ Υἱὸς ὁμολογουμένως Κύριός ἐστιν· μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Τελείως ἐνταῦθα καὶ συμπροσκυβεῖται καὶ συγχυριολογεῖται τῷ Υἱῷ. *Max.* Ἡδὴ γὰρ δέδεικται, ὅτι Υἱὸς ἦν τῷ Λῶτ ὁ διαλεγόμενος; *Ὁρθ.* Μακροθύμει, καὶ ὁμολογήσεις. *Max.* Οἶδα, ὅτι περισπᾷς με, μὴ δυνάμενος εἰπεῖν, πού γέγραπται Θεὸς τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Τέως γινώμεν, τίνες ἦσαν οὗτοι οἱ φαινόμενοι ἄνδρες, καὶ τότε αὐτὸ τὸ Πνεῦμα δώσει πάντων τῶν ζητουμένων τὴν εὐρεσιν. *Max.* Ἐγὼ, ὡς ἔχει ἡ Γραφή, ἀγγέλους λέγω. *Ὁρθ.* Κάγω ἀγγέλους καὶ ἀνδρας λέγω· ἀλλ' ὥσπερ τέως ὁμολόγηται ἡμῖν, ὅτι εἰς τῶν τριῶν ἀνδρῶν Κύριος ὁ Θεός, οὕτως ἡ ἐξέτασις εὐρήσει καὶ οἱ δύο τίνες ἦσαν. *Max.* Εἰπέ τί θέλεις (20). *Ὁρθ.* Τὰ ἐξῆς ἀναγινώσκω; *Max.* Ἀνάγνωθι. *Ὁρθ.* « Ἠνίκα δὲ ὁρθρος ἐγένετο, ἐπισπουδαζόν οἱ ἄγγελοι τὸν Λῶτ, λέγοντες· Ἀναστὰς λαβὲ τὴν γυναῖκά σου καὶ τὰς δύο θυγατέρας, ἃς ἔχεις, καὶ ἐξέλθε, ἵνα μὴ συναπλήτῃς ταῖς ἀνομίαις τῆς πόλεως. Καὶ ἐταράχθησαν, καὶ ἐκράτησαν οἱ ἄγγελοι τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς χειρὸς τῆς γυναίκας αὐτοῦ, καὶ τῶν χειρῶν τῶν δύο θυγατέρων αὐτοῦ, ἐν τῷ φείσασθαι Κύριον αὐτοῦ. Καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἐξήγαγον αὐτοὺς ἔξω, καὶ εἶπον· Σῶζε τὴν αὐτοῦ ψυχὴν, καὶ μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ ὀπίσω, μηδὲ στῆς ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ. Εἰς τὸ ὅρος σῶζου, μὴ ποτε συμπαράλῃς. Εἶπεν δὲ Λῶτ πρὸς αὐτόν· Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου ἔλεος ἐναντίον σου, καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς ἐπ' ἐμὲ τοῦ ζῆν τὴν ψυχὴν μου. Ἐγὼ δὲ οὐ δυνήσομαι σωθῆναι εἰς τὸ ὅρος, μὴ ποτε μεταλάβῃ με τὰ κακὰ, καὶ ἀποθάνω. Ἰδοὺ ἡ πόλις αὕτη ἐγγὺς τοῦ καταφυγεῖν με ἐκεῖ, ἢ ἐστὶ μικρά. Ἐκεῖ σωθήσομαι. Οὐ μικρά ἐστὶ; καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου. » Ἀκούεις, εἰ ὧτα ἔχεις, ὅτι, γινούς αὐτῶν τὴν κοινότητα καὶ ἐνότητα, προσπεσὼν αὐτοῖς εἶπεν· « Δέομαι, Κύριε, οὐχ, Κύριοι. Ἥδει γὰρ, ὅτι οὐδεὶς δύναται δυοῖ

A animo flagitii adversus illos committendi. Loth vero filias, potius quam viros illos, offerebat ipsorum contumeliæ. Cumque permanerent in impia illa sententia Sodomitæ, retraxerunt Lothum angeli domum, illos vero cæcitate percusserunt. annon ita scriptum est? *Maced.* Ita. *Orth.* Deinde scriptum est : « Dixerunt autem ad Loth viri illi : Estne tibi gener, vel filii, vel filiæ? aut si quis alius tibi est in urbe, educ eum ex hoc loco. Summus enim hunc locum destructuri, quoniam clamor eorum sublatus est coram Domino, et misit nos Dominus, ut hanc urbem deleamus ». »

15. *Maced.* Audis ipsos fateri se missos esse a Domino? num igitur ipsi sunt Domini? *Orth.* Cum igitur dicat in Evangeliiis Salvator : « Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel » : » et alibi : « Sicut misit me vivens Pater; et qui misit me, mandatum dedit mihi » : » quid dicam, aut quid loquar? An amplius non agnoscitur esse Dominus, quia missus est? *Maced.* Filius quoque sine controversia Dominus est : num vero etiam Spiritus? *Orth.* Proprsus hic simul adoratur, et simul Dominus compellatur cum Filio. *Maced.* Jam vero 448 demonstrasti Filium fuisse eum, qui Loth alloquebatur? *Orth.* Animum cohibe, et fateberis. *Maced.* Hoc quidem scio, quod me circumagas, cum non possis dicere ubi scriptum sit : Spiritus est Deus. *Orth.* Primum sciamus quinam homines fuerint, qui apparuerunt, et tunc ipse Spiritus sanctus dabit ut quidquid quærimus inveniamus. *Maced.* Ego, ut habet Scriptura, angelos dico. *Orth.* Ego vero et angelos et viros dico : sed, ut antea inter nos consensimus, unum istorum trium fuisse Dominum Deum, ita etiam exacta pervestigatione invenietur quinam etiam isti duo fuerint. *Maced.* Dic quod volueris. *Orth.* Legam quæ consequuntur? *Maced.* Lege. *Orth.* « Orto vero diluculo urgebant Loth angeli, dicentes : Surge et accipe uxorem tuam, et duas filias, quas habes, et egredere, ne una cum urbis sceleribus pereas. Ipsi vero turbati sunt, apprehenderuntque angeli manum ejus, et manum uxoris ejus, et manus duarum filiarum ejus, quod Dominus ei parceret. Et factum est cum eduxissent eos foris, dixerunt : Serva tuam ipsius animam, neque respice a tergo, neque consiste in circumjacente regione : salvus esto in monte, ne simul involvaris. Lothus vero dixit ei : Obsecro, Domine, quandoquidem invenit servus tuus misericordiam apud te, et magnificasti justitiam tuam, quam facis in me, ut vivat anima mea. Ego autem non possum in monte servari, ne comprehendant me mala et percam. Ecce hæc urbs prope, ut illuc confugiam parva est. Illic servabor. Nunquid non parva est? et vivet anima mea ». » Audis, si aures habes,

11 Gen. xix, 12, 13. 12 Matth. xv 24 13 Joan. xii, 49. 14 Gen. xix, 15-20.

(20) Edit. Steph., τί λέγεις.

Loth, cum nosset eorum communionem et unitatem, accidisse ad eorum pedes, et dixisse : « Obsecro, Domine, » non, Domini. Sciebat enim neminem posse duobus dominis servire. Duo sunt autem, cum unus quidem hoc, alter istud vult. Dixit igitur et tu Filio ac Spiritui : Obsecro, Domine, quandoquidem misericordiam nactus es servus tuus apud te, non, Apud vos, ne dominium dividas. Nam si qui adheret Deo, unus est spiritus, quomodo separari possit Spiritus ab eo, qui ipsum suppeditat? *Maced.* Scilicet jam probatum est, angelos illos fuisse Filium et Spiritum. *Orth.* Dixit ergo sanctus Loth iis qui angeli natura erant : « Obsecro, Domine, quandoquidem servus tuus invenit misericordiam apud te, et magnificentiam justitiam tuam, quam facis erga me, ut vivat anima mea. » *Maced.* Sane quidem. *Orth.* Audi igitur præterea, quæ sequuntur : « Et dixit ei, » (non amplius dicit, Angeli, sed is videlicet, quem Dominum professus erat), « Ecce admiratus sum faciem tuam ut non subvertam urbem, de qua locutus es. Propera igitur, ut illuc serveris. Nec enim potero quidquam agere, donec eo sis ingressus ». Neque dixit : Non poterimus, quamvis initio dixissent : Quia delebimus hanc urbem, cum eos adhuc putabat esse viros, et angelos. Ubi vero eorum dominium agnovit, neque amplius eos vocat Dominos, sed Dominum dicens, « Obsecro, Domine, » tunc et ipsi jam cum eo tanquam unus loquuntur. Neque enim dicunt, Admirati sumus, sed, Admiratus sum.

14. *Maced.* Num igitur Pater una cum iis apparuerat? *Orth.* Omnino. *Maced.* Quomodo igitur dicit : « Deum nemo vidit unquam »? *Orth.* Propterea enim apparuerunt tanquam viri, quoniam id quod natura Deus est, nemo vidit unquam, neque videre possit. *Maced.* At ego Filium eum esse dico, qui ab Abrahamo visus fuit. *Orth.* Redeo igitur ad id, quod legere cœperam. *Maced.* Lege. *Orth.* « Sol exortus est super terram, et Loth introivit in urbem Segor. Dominus pluit supra Sodoma ignem et sulphur a Domino e caelo, et omnes illas urbes subvertit ». Quis Dominus? is nimirum qui dixerat ad Loth : « Etiam in hac re admiratus sum faciem tuam, ne urbem illam, de qua locutus es, subvertam. Propera igitur, ut illic serveris. Nec enim potero quidquam agere, donec eo sis ingressus. » *Maced.* Unus illorum erat Dominus : num enim ipsi duo? *Orth.* Dixi Lothum cum duobus illis, tanquam cum uno fuisse collocutum. Dicunt enim duo illi : « Si quis hic est tibi gener, aut filii, aut filia, educ eos tecum. Nos enim perdemus hanc civitatem. » Modo igitur dicit, « Ego, » propter hypostases, modo vero dicit, « Ego, » propter naturam. « Intelligite ergo, » ut scriptum est, « insipientes in populo, et stulti aliquando sapite ». Nam et Abraham, agnitis tribus hypostasibus, Dominum dicit : et Loth duabus animad-

A κυρίους δουλεύειν· δύο δὲ εἰσιν, ὅτε ὁ μὲν τοῦτο θέλει, ὁ δὲ τοῦτο. Εἰπέ οὖν καὶ αὐτὸς γιῶν καὶ τῷ Πνεύματι· Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου εἰλεὸς ἐναντίον σου, οὐκ, Ἐναντίον ὑμῶν, ἵνα μὴ διέλθῃς τὴν κυριότητα. Εἰ γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Θεῷ ἐν πνεύμα ἔστι, πῶς δυνατόν τὸ Πνεῦμα χωρίζεσθαι τοῦ χορηγούντος αὐτό; *Max.* Ἡδὴ γὰρ δέδεικται, ὅτι τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ γιῶν ἦσαν οἱ ἀγγελοι. Ὁρθ. Τοῖς οὖν φύσει ἀγγέλοις εἶπεν ὁ ἅγιος Λῶτ· Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου χάριν ἐναντίον σου, καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς ἐπ' ἐμὲ, τοῦ ζῆν ψυχὴν μου. *Max.* Καὶ πάνυ. Ὁρθ. Οὐκοῦν ἄκουε καὶ πάλιν τῶν ἐξῆς· Καὶ εἶπεν αὐτῷ· οὐκέτι λέγει, οἱ ἀγγελοι, ἀλλὰ δηλονότι Ὁ ὁμολογηθεὶς Κύριος· Ἰδοὺ, ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τούτῳ τοῦ μὴ καταστρέφαι τὴν πόλιν περὶ ἧς ἐλάλησας. Σπεῦσον οὖν τοῦ σωθῆναι ἐκεῖ. Οὐ γὰρ δύνησμαι ποιῆσαι πρᾶγμα, ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σε ἐκεῖ. Καὶ οὐκέτι εἶπεν· Δυνήσμεθα, καίτοιγε ἐν ἀρχῇ ἔλεγον, ὅτι Ἐκτρίβομεν ἡμεῖς τὴν πόλιν, ὅτε αὐτοὺς ἐνόμιζεν ἄνδρας καὶ ἀγγέλους εἶναι. Ὅτε δὲ αὐτῶν τὴν κυριότητα ἔγνω, καὶ οὐκέτι κυρίου καλεῖ, ἀλλὰ Κύριον λέγει, λέγων, Δέομαι, Κύριε, τότε καὶ αὐτοὺς εἰς αὐτῷ διαλέγονται. Οὐ γὰρ λέγουσιν, Ἐθαύμασάμεν σου τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ, Ἐθαύμασα, Ἐθαύμασα.

14. *Max.* Ὁ Πατὴρ οὖν ἦν μετ' αὐτῶν ὁρθεῖς; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. *Max.* Πῶς οὖν λέγει· Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε; Ὁρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο ὡς ἄνδρες ὠφθησαν, ἐπειδὴ ὁ ἐστὶ τῇ φύσει, οὐδεὶς οὔτε εἶδεν, οὔτε ἰδεῖν δύναται. *Max.* Ἐγὼ λέγω, ὅτι ὁ γιῶν ἦν ὁ ὁρθεῖς τῷ Ἀβραάμ. Ὁρθ. Πάλιν οὖν ἀναχωρῶ τοῦ ἀναγνώσματος; *Max.* Ἀνάγνωθι. Ὁρθ. Ὁ ἥλιος; ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Λῶτ εἰσῆλθεν εἰς Σηγὼρ· Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σδόμα πῦρ καὶ θεῖον παρὰ Κύριου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέστρεψεν πάσας τὰς πόλεις. Ποῖος Κύριος; δῆλον, ὅτι ὁ εἰρηκῶς τῷ Λῶτ, ὅτι Ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τούτῳ μὴ (21) καταστρέφαι τὴν πόλιν, περὶ ἧς ἐλάλησας. Σπεῦσον οὖν σωθῆναι ἐκεῖ. Οὐ γὰρ δύνησμαι ποιῆσαι πρᾶγμα ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σε ἐκεῖ. *Max.* Ὁ εἰς ἦν ὁ Κύριος· μὴ γὰρ οἱ δύο; Ὁρθ. Εἶπον, ὅτι τοῖς δυσὶν ὡς ἐνὶ διελέγετο. Ἀμέλει οἱ δύο λέγουσιν· Εἰ ἐστὶ σοι ὥδε γαμβρὸς, ἢ υἱὸς, ἢ θυγατὴρ, ἐξάγαγε μετὰ σεαυτοῦ. Ἀπόλλυμεν γὰρ ἡμεῖς τὴν πόλιν ταύτην. Ποτὲ οὖν τὸ ἡμεῖς λέγει διὰ τὰς ὑποστάσεις, ποτὲ δὲ τὸ Ἐγὼ διὰ τὴν φύσιν. Ὡς οὖν, καὶ καθὼς εἰρηται, ἀφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονήσατε. Ὅτι καὶ Ἀβραάμ, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἐγνωκῶς, Κύριον λέγει· καὶ Λῶτ, τὰς δύο ἐγνωκῶς, ὁμοίως Κύριον λέγει· καὶ μὴ διαιρεῖτε τὰ ἀδιαίρετα, μηδὲ μερίζετε (22) τὰ ἀμέριστα. *Max.* Ἐχεις μοι εἰπεῖν, πού

¹³ Gen. xix, 21, 22. ¹⁴ Joan. i, 18. ¹⁵ Gen. xix, 25, 24. ¹⁶ Psal. xciii, 8.

(21) Sic mss. recte. In editis μὴ δεest.

(22) Ita Palat. Editi vero, μερίζετε.

γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Τέως ἔμαθες, ὅτι καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη οἶδε τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· καὶ οὐκ ἐπιλανθανομένη τῶν προειρημένων λέγει· « Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστιν, » ἀλλ' ἐνοῦσα τὴν θεότητα. Ἄκουε οὖν τοῦ Ἰωδ λέγοντος· « Ὁ ταῦτας τὸν οὐρανὸν μόνος καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπὶ ἐδάφους. » Ἀπλὸν, ὅτι τὸν Ἰὼν λέγει προφητικῶς. Ὁ γὰρ περιπατήσας ἐπὶ θαλάσσης αὐτός ἐστιν.

dicentem : « Qui solus cælum extendit, et super mare quasi in solo inambulat ¹. » Palam est eum de Filio propheticè loqui. Is enim est, qui super mare ambulavit.

15. Μακεδ. Ἰδὲ οὖν πάλιν, ὁ Ἰὼς μόνος περιπατήσεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ὁρθ. Ἄλλ' εἶπον, ὅτι τὸ μόνος ἐπὶ τῆς θεότητος λαμβανόμενον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Πατέρα, καὶ Ἰὼν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει. Εἰσὶ δὲ τίνα, ἃ μόνου τοῦ Υἱοῦ ἰδιάεισι. Μόνος γὰρ ἐνηνθρώπησε, μόνος ἐβαπτίσθη, μόνος ἐκ Πατρὸς γεγέννηται, μόνος ἐσταυρώθη, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ χωρισθεὶς τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, ἀλλ' ὢν ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ἰδιοποιεῖται τὴν ἐνανθρωπήσιν, ἵνα διευκρινηθῶσιν αἱ ὑποστάσεις. Ἦνα δὲ μὴ νομίσης, ὅτι ἡ Παλαιὰ μόνη οἶδε τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν καταγγέλλειν, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· « Γέγραπται, Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Καὶ ἐν ἄλλοις, ἐρωτηθεὶς, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν νόμῳ, εἶπεν· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. » Ἄρα, ἐπειδὴ οὐκ εἶπε Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ Ἰὼν αὐτοῦ, οὐ δεῖ ἀγαπᾶν ἡμᾶς, μάλλον δὲ συναγαπᾶν Κυρίῳ τῷ Θεῷ καὶ Ἰὼν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Μακεδ. Ναί. Ἄλλ' εἰπὲ, τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα εἴρηται. Ὁρθ. Τέως μάθε αὐτὸ μὴ χωρίζειν τῆς κοινωνίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ συναγαπᾶν τῷ Πατρί, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τότε ἐπίγνωσιν Θεοῦ εὐρήσεις. Μακεδ. Ἀγαπῶ μὲν αὐτὸ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ διανοίας· οὐ μὴν θεολογῶ αὐτό. Ὁρθ. Πῶς γὰρ δύνῃ θεολογῆσαι τὸ Πνεῦμα, ὃ μὴ θέλουν εἰπεῖν τὴν αὐτὴν οὐσίαν, καὶ δόξαν, καὶ βουλὴν, καὶ δύναμιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; ἀλλ' ἐναντία εὐρέθης λέγων ἡ προσεβάλλου πίστει τοῦ μακαρίου Λουκιανοῦ. Μακεδ. Ἐγὼ πιστεύω, ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός, καὶ λέγω οὐσίαν, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα· τὴν αὐτὴν οὐ λέγω οὐδὲ οὐσίαν, οὐδὲ θεότητα, οὐδὲ βουλὴν, οὔτε δύναμιν, οὔτε δόξαν. Ὁρθ. Σαυτῷ οὖν ἐναντία λέγεις καὶ τῷ μακαρίῳ Λουκιανῷ· καὶ ὡσπερ οἱ Μανιχαῖοι καὶ Φρύγες, καὶ πᾶσαι αἰρέσεις (23) λέγουσιν, οὕτως πιστεύομεν, ὡς οἱ ἀπόστολοι· ἐξεταζόμενοι δὲ, ἐναντία εὐρίσκονται λέγοντες· οὕτω καὶ αὐτοὶ ποιεῖς. Καὶ Ἰουδαίων δὲ ἐστὶν ἀκοῦσαι, ὅτι οὕτω πιστεύομεν, ὡς ὁ μακάριος Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται,

sis Dominum itidem dicit : neque dividite ea quæ dividi non possunt, neque partimini quæ partitionem non admittunt. *Maced.* Pote's mihi dicere, ubi scriptum sit, Spiritus est Deus? *Orth.* Hactenus didicisti, Veteri quoque Testamento cognitais fuisse tres hypostases, quod etiam Testamentum prædictorum tamen non immemor dicit : « Dominus Deus tuus, Dominus unus est ², » ut deitatem ad anum redigeret. Audi igitur Jobum

15. *Maced.* Rursum igitur vide, solus Filius super mare ambulavit. *Orth.* At ego dixi istud, solus, cum deitati tribuitur, plerumque Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum declarare. Sunt autem quædam solius Filii propria. Solus enim factus est homo, solus baptizatus est, solus ex Patre genitus est, solus fuit crucifixus, et quæcunque sunt huiusmodi : idque non separatus a Patris hypostasi, sed ut qui in ipso esset, et eum in sese haberet, incarnationem sibi propriam habet, ut rite distinguantur hypostases. Ac ne existimes solum Vetus Testamentum unum et solum Deum annuntiare, audi Salvatorem ipsum dicentem : « Scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies ³. » Et alibi, rogatus quodnam esset maximum in lege præceptum, inquit : « Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima tua, et ex toto corde tuo, et ex totis viribus tuis : et proximum tuum sicut teipsum ⁴. »

Num vero quoniam non dixit, Dominum Deum tuum et Filium ejus, non oportet nos diligere, ac non potius una cum Patre diligere tum Filium, tum Spiritum sanctum? *Maced.* Sane. Sed dicito, ubi Spiritus sanctus dictus sit Deus. *Orth.* Primum discite Spiritum non separare a Patris et Filii communione, seu una cum Patre et Filio Spiritum quoque sanctum diligere totis viribus tuis, totaque anima tua, et tunc notitiam Dei assequeris. *Maced.* Diligimus eum toto corde, totaque anima et mente, neque tamen eum dicimus Deum esse. *Orth.* Enimvero, qui possis Spiritum dicere Deum, qui nolis eandem substantiam et gloriam, idem consilium, eandemque potestatem Patris, et Filii fateri, et compertus sis ipsi beati Luciani confessioni, quam opponebas, contraria sentire? *Maced.* Ego ita credo, ut beatus Lucianus, et fateor imaginem substantiæ et consilii, et potestatis, et gloriæ invariatae : eandem tamen substantiam non dico, neque deitatem, neque idem consilium, neque eandem potestatem, neque gloriam. *Orth.* Itaque et tibi ipsi et beato Luciano contradicis : et quemadmodum Manichæi et Phryges, omnesque adeo hæreses dicunt, credimus, ut sancti apostoli crediderunt : ubi autem examinantur, contraria dicere compe-

¹ Deut. vi, 6. ² Job ix, 8. ³ Matth. iv, 10. ⁴ Deut. vi, 5.

riuntur, ita et tu facis. Imo etiam ex Judæis audire licet : Ita credimus, ut beatus Moses et prophetae, quos tamen si interroges, reperientur eum ipsum, de quo vaticinati sunt prophetae, crucifixisse.

450 16. Maced. Nos dicimus Filium esse invariantam imaginem substantiæ, et consilii, et potestatis, et gloriæ Patris, non dicimus tamen esse ex Patris substantia, neque eandem substantiam, et idem consilium, eandem potestatem et gloriam. Superest ut dicas, si potes, ubi scriptum sit, Spiritum esse Deum. Dic. Quid me paulatim enecas? *Orth.* Cum te tibi ipsi repugnare ostenderem, ut auditores norunt, et ii cognoscent, qui hæc sunt postea lecturi, tunc etiam ostendi Paracletum, Spiritum illum veritatis, esse Deum, et opificem, et vivificum. *Maced.* Si vel unum istorum ostenderis, siam consubstantialista. *Orth.* Cuinam dixit Deus : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ? » *Maced.* Deus Pater hoc dicit Filio Deo. *Orth.* Ex eo ipso, quod effectum est, possumus intelligere cuinam id dixerit quod postea effectum fuit. Estne homo ad imaginem Dei factus, annon? *Maced.* Est sane. *Orth.* Dic igitur : Num potest homo esse Dei imago, cum non sit perfectus : et num potest perfectus esse, quem Spiritus sanctus non sanctificavit? *Maced.* Omnes igitur homines habent Spiritum sanctum? *Orth.* Si omnes sunt secundum imaginem perfecti, omnes quoque Spiritum sanctum habent. *Maced.* Omnes habent illum secundum imaginem. *Orth.* Quomodo igitur Paulus inquit : « Ut sitis secundum imaginem ejus, qui condidit vos ? » et alibi : « Sicut portavimus imaginem terreni, portemus imaginem cœlestis ? » *Maced.* Annon igitur omnes sumus secundum imaginem? *Orth.* Peccatores nequaquam : qui vero carnis actiones mortificent, et induunt novum illum hominem ad imaginem Dei conditum, iis demum illud, secundum imaginem, competit. Talis enim erat Adam ante transgressionem. Homo igitur ille secundum imaginem Dei creatus, a Patre, et Filio, et Spiritu sancto creatus est. Dixit enim, « Faciamus, » ut tu rursus subordinatum operarium et ministrum dicas.

17. Maced. Spiritum sanctum dicis Patris et Filii adiutorem et operis socium? Atqui Scriptura sanctos etiam apostolos vocat adiutores. *Orth.* « Nempe ad salutem eorum, qui servantur, » non autem ad creationem rerum. Apostoli igitur cooperarii quidem dicuntur ad hominum salutem, quoniam fuerunt et sunt templum Spiritus sancti, at ipse Spiritus cooperatus est ad creandum. *Maced.* An vero mihi demonstrare possis, Spiritum cooperatum esse ad hominum creationem? *Orth.* Jam demonstratum est. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Quoniam videmus hominem creatum ad imaginem, Spiritus

Α καὶ ἐν ταῖς ἐρωτήσεσιν αὐτὸν τὸν προφητευόμενον εὐρίσκονται σταυρώσαντες.

16. Μακεδ. Ἡμεῖς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης, ἀπαράλλακτον εἰκόνα λέγομεν τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς· οὐτε δὲ ἐκ τῆς οὐσίας λέγομεν, οὐτε τὴν αὐτὴν οὐσίαν, καὶ βουλὴν, καὶ δύναμιν, καὶ δόξαν. Λοιπὸν, εἰ ἔχεις εἰπεῖν, ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα, εἰπέ. Τί με σήπεις; Ὁρθ. Ὅτε ἰδεῖται, ὅτι σαυτῷ ἐναντία λέγεις, ὡς οἱ ἀκρατοὶ Ἰσραὶ, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἀναγινώσκοντες γινώσκονται, τότε δεῖκνυμι, ὅτι καὶ Θεὸς καὶ χτιστὴς καὶ ζωοποιὸς ἐστὶν ὁ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Μακεδ. Κἀν ἐν (24) τούτων δειξῆς, γίνομαι ὁμοουσιαστής. Ὁρθ. Τίτι εἰπὲν ὁ Θεός· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν; » Μακεδ. Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἔλεγε τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ. Ὁρθ. Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γεγονότος δυνάμεθα γινώσκειν, τίτι ἔλεγε τὸ γεγονός. Ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἢ οὐ; Μακεδ. Καὶ πάντῃ. Ὁρθ. Εἰπέ οὖν, εἰ δύναται εἰκὼν Θεοῦ εἶναι ἄνθρωπος, μὴ ὢν ἄρτιος· καὶ εἰ δύναται εἶναι ἄρτιος, μὴ ἁγιασθεὶς τῷ Πνεύματι τῆς ἀγιωσύνης. Μακεδ. Καὶ πάντες οὖν οἱ ἄνθρωποι Πνεῦμα ἅγιον ἔχουσιν; Ὁρθ. Εἰ πάντες εἰσὶ κατ' εἰκόνα ἄρτιοι, καὶ πάντες Πνεῦμα ἅγιον ἔχουσιν. Μακεδ. Πάντες ἔχουσι τὸ κατ' εἰκόνα. Ὁρθ. Πῶς οὖν ὁ ἅγιος Παῦλος λέγει· « Ὅπως γένησθε κατ' εἰκόνα τοῦ χτισάντος ὑμᾶς; » καὶ ἐν ἄλλοις. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοινοῦ, φορέσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου; Μακεδ. Οὐκ ἐσμὲν οὖν πάντες κατ' εἰκόνα; Ὁρθ. Οἱ ἀμαρτάνοντες, οὐ· οἱ δὲ τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦντες, καὶ ἐνδιδοσκόμενοι τὸν καὶνὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν χτισθέντα, ἔχουσι τὸ κατ' εἰκόνα. Τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς παρακοῆς. Ἐκεῖνος οὖν ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ χτισθεὶς ἄνθρωπος παρὰ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐκτίσθη. « Ποιήσωμεν » γὰρ, εἶπεν, ἵνα τὴν συνέργειαν εἴπῃ, οὐχὶ, Ποιήσατε, ἵνα μὴ σὺ πάλιν ὑπουργὸν καὶ λειτουργὸν εἴπῃς.

cooperationem declararet, non autem, Facite, ne dicas.

17. Μακεδ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεργὸν λέγεις Πατρός καὶ Υἱοῦ; Ἡ Γραφή δὲ καὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους συνεργοὺς καλεῖ. Ὁρθ. « Ναί, εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν σωζομένων, » οὐ μὴν εἰς τὴν δημιουργίαν χτισμάτων. Οἱ μὲν οὖν (25) ἀπόστολοι εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων συνεργοί, ἐπειδὴ τοῦ Πνεύματος ἔσαν καὶ εἰσὶν ναὸς· αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα εἰς δημιουργίαν. Μακεδ. Καὶ ἔχεις μοι δεῖξαι, ὅτε συνήργησεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀνθρώπων τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Δέδεικται. Μακεδ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι τὸν χτισθέντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα, μετὰ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργείας ὁρώμεν ὄντα, Μακεδ. Ἐγὼ

¹ Gen. i, 26. ² Coloss. iii, 10. ³ I Cor. xv, 49.

(24) Manuscripti, Ἐν ἐν.

(25) Mss., καὶ Υἱοῦ. Ὁρθ. Ἡ Γραφή δ. καὶ τ. ἀ.

ἀπ. σ. λέγει. Μακεδ. Ναὶ εἰ τ. σ. τ. σ. οὐ μ. εἰς δ. χτισμάτων. Ὁρθ. Οἱ μὲν οὖν, etc.

παντα ἀνθρωπον κατ' εἰκόνα λέγω. Ὁρθ. Δυνάμει
λέγεις, ἢ ἐνεργεῖς; Μακεδ. Καὶ τί ἐστιν δυνάμει; καὶ
τί ἐστιν ἐνεργεῖα; Ὁρθ. Δυνάμει ἐστίν, ὃ δύναται
γενέσθαι· ἐνεργεῖα δὲ ὃ ἐνεργῶν τῆς εἰκόνας
κάλλει. Ἀπερ τὸ βρέφος δυνάμει ἐστὶ ζωὸν λογικὸν
θνητόν· ἀπερ εἰα δὲ γίνεται αὐξηθέν, ὃ πρὸ τούτου
τῇ δυνάμει· οὕτω καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐστὶν ἕκα-
στον δυνάμει. Ἐὰν δὲ ἀπεκδύσῃται τὴν νεκρότητα,
ἣν ἐπενδύσατο· οὐκ τῆς παραβάσεως ὁ Ἀδὰμ, καὶ
ἐνδύσῃται τὸν καὶνὸν ἀνθρωπον τῆς ἀφθαρσίας, ὃν
ἐκδυσάμενος Ἀδὰμ, γυμνὸς ὑφύεθ· τότε γίνεται
ἐνεργεῖα (26) κατ' εἰκόνα τοῦ κτιστῆτος, οἳ ἐγένοντο
οἱ ἀπόστολοι, ὧν ἡ σικὰ δυνάμεις ἀπέτελει. Μακεδ. Πρὸ
τούτου οὐν οὐκ ᾔσταν κατ' εἰκόνα οἱ ἀπόστολοι; Ὁρθ.
Μὴ τὸν ἔξω ἄνθρωπον, ὃν διαφθείρεσθαι· εἶπεν ὁ Παῦ-
λος, λέγεις τὸν κατ' εἰκόνα, οὐχὶ δὲ τὸν ἔσω τὸν ἀνακαι-
νούμενον; Μακεδ. Τὸν ἔσω λέγω, τὸν ἀνακαινούμενον·
οὐδὲ γὰρ ἀνθρωπώμορφον λέγω τὸν Θεόν. Ὁρθ. Ὁ
Θεὸς, οὗ ἐστὶν ἐκὼν ὁ ἀνθρωπος, ἀόρατος ἐστιν;
Μακεδ. Πάνυ. Ὁρθ. Ἀνάγκη οὐν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ
ἀόρατον εἶναι καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ τῆς ἀοράτου εἰκόνης
ἀόρατον τὸν κατ' εἰκόνα ἀνθρωπον. Μακεδ. Ἐὰν δέξω-
μαι, ὅτι ὁ κατ' εἰκόνα γεγωνὺς ἀνθρωπος ὁ ἐν τῷ κρυ-
πτῷ ἐστίν, ἀλλ'· οὐ λέγω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πεποιηθεῖ-
ναι αὐτόν. Ὁρθ. Τίθῃ δὲ ὧς, ἐτι ὁ Ἀδὰμ ἐν τῷ παρα-
δείσῳ ἅγιος ἦν; Μακεδ. Ναί. Ὁρθ. Οὕτω κτισθεὶς, ἢ
ἐξ ἀρετῆς γενόμενος τοιούτος; Μακεδ. Οὕτω κτισθεὶς.
ginem sit factus, esse occultum illum 451 et latens
sancto. Orth. Annon vero prorsus concedis, Adai
Orth. An quoniam talis creatus, an quod sua virtute

18. Ὁ *ῥθ.* Συνέκτισεν ἅρα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν ἄνθρωπον. *Μακεδ.* Οὐκ ἐδύνατο γὰρ αὐτὸν ὁ Υἱὸς ἅγιον κτίσαι· Ὁ *ῥθ.* Καὶ πάνυ. *Μακεδ.* Τί οὖν λέγεις, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτὸν ἐποίησεν; Ὁ *ῥθ.* Ὡςπερ ὁ Πατήρ, δυνάμενος κτίσαι τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει, ἵνα δειχθῇ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, δυνάμενος κτίσαι ἅγιον τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ Πνεύματος κτίζει, ἵνα δειχθῇ τὸ γεγονὸς ἔργον Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Οὕτως γοῦν καὶ πεπωκότα τὸν ἄνθρωπον, καὶ παραβληθέντα τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνόητοις, ἄνευ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἀνακαινίσαν· ἀλλὰ καθὼς ὁ Προφήτης λέγει· « Ἐξάψόστειλον τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινισθῶσι τὰ πρόσωπα τῆς γῆς. » *Μακεδ.* Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἀνακαινισμὸς ἡμῶν διὰ τοῦ Πνεύματος γίνεται· Πνεῦμα γὰρ ἡ ζωοποιὸς ἐστίν. Ὁ *ῥθ.* « Πάντα μὲν καθαρά τοῖς καθαροῖς, » Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐν ἀπλότῃ εἴπας, διὰ τοῦ Πνεύματος, ἀναγκάτως οὐ παρασιωπῶ. Εἰπὲς οὖν μοι, ὁ ἀνακαινισμὸς ἡμῶν οὐ διὰ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας γίνεται; *Μακεδ.* Ναί. Ὁ *ῥθ.* Πῶς οὖν βαπτίζομεθα; εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (27); *Μακεδ.* Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ *ῥθ.* Τί οὖν λέγεις τὴν ἀνακαινισμὴν ἡμῶν

A cooperatione esse. *Maced.* Ego omnem hominem dico esse secundum imaginem Dei. *Orth.* Potestate dicis, an operatione? *Maced.* Et quidnam est potestate, quidnam operatione? *Orth.* Potestate illud est, quod fieri potest : operatione vero est, quod imaginis pulchritudinem operatur. Quemadmodum igitur puer est animal potestate rationale et mortale : ubi autem excrevit, operatione fit illud, quod erat antea potestate, ita etiam unusquisque est potestate secundum imaginem Dei. Quod si exuerit mortalitatem, qua amictus fuit Adam propter mandati transgressionem, et novum illum hominem incorruptionis induerit, quo exutus Adam nudus compertus est : tunc fit reipsa secundum imaginem conditoris, quales apostoli fuerunt, quorum umbra virtutes edebat. *Maced.* Antea igitur non erant apostoli secundum imaginem? *Orth.* Num exteriorum illum hominem, quem inquit Apostolus corrumpi, dicis secundum imaginem esse, ac non potius interiorem illum, qui renovatur? *Maced.* Interiorem illum dico, qui renovatur : nec enim Deo humanam formam tribuo. *Orth.* Deus, cujus imago est homo, nonne est invisibilis? *Maced.* Maxime. *Orth.* Oportet igitur invisibilis Dei invisibilem quoque esse imaginem : et cum invisibilis sit imago, invisibilem esse hominem, qui secundum imaginem sit. *Maced.* Si admisero hominem, qui secundum iramatem, et non tamen dico factum esse a Spiritu num in paradiso fuisse sanctum? *Maced.* Etiam, si talis evaserit? *Maced.* Quod talis esset creatus.

C 18. *Orth.* Itaque Spiritus sanctus, una cum Patre et Filio hominem creavit. *Maced.* Enimvero annon poterat Filius ipse sanctum hominem creare? *Orth.* Sane vero. *Maced.* Quorsum igitur dicis, creatum fuisse a Spiritu sancto? *Orth.* Quemadmodum Pater, cum posset hominem creare, cum Filio creavit, ut naturæ identitas ostenderetur: ita et Filius, cum posset hominem sanctum creare, cum Spiritu creavit, ut quod factum est, constaret esse Patris, et Filii, et sancti Spiritus opus. Sic igitur hominem etiam lapsum, et jumentis rationis expertibus similem factum, non renovat absque Spiritu: sed, ut inquit Propheta: « Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ¹⁰. » *Maced.* Dicimus et nos renovationem nostri per Spiritum effici: est enim Spiritus sanctificationis. *Orth.* « Omnia quidem munda mundas ¹¹. » Quoniam autem illud, per Spiritum sanctum, non sincere protulisti, necessario cogor interea non silere. Dic igitur mihi: Renovatio nostri nonne fit per lavacrum regenerationis? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quomodo ergo baptizamur? in Patris et Filii, an vero etiam in Spiritus sancti nomine? *Maced.* In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. *Orth.* Quorsum ergo dicis nostri renovationem per

¹⁰ Psal. ciii, 30. ¹¹ Tit. i, 15.

(26) Ἐνεργεία abest a Palat.

(27) Sic Palat. At Fele. et editi, ἡ καὶ τοῦ ἁγίου

Πνεύματος. Mox, Macedonii responsum abest a
Palat.

Spiritum sanctum fieri, non autem ex Patre, et Filio, et Spiritu sancto? *Maced.* Nonne scriptum est: « Qui ex multa sua misericordia regeneravit nos, per lavacrum regenerationis, et renovationem Spiritus sancti¹⁹? » *Orth.* Prius dixi, « omnia munda mundis. » Enimvero apud nos juxta Scripturæ scopum, « per quem, » idem est atque, « ex quo. » Sane dicit sanctus Paulus: « Fidelis Deus, per quem vocati estis, in communionem Filii ipsius¹⁹, » nempe hic quoque, « per quem, » ponitur pro « ex quo. » Fateatur igitur creationem nostram fuisse a Patre, Filio, et Spiritu sancto. Nec enim alius creavit, et alius renovavit: sed Deus is est, qui creavit cum Filio, et Spiritu sancto. Ideo initio dixit: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram¹⁹, » ut ex cooperatione indicaretur naturæ identitas.

19. *Maced.* Demonstra mihi apertius, Spiritum sanctum creare. *Orth.* Sufficiunt quidem sanæ mentis homini quæ modo diximus, ad apertam demonstrationem: quoniam tamen testimoniorum quoque multitudine fidem tibi fieri vis, audi Job dicentem: « Spiritus divinus is est, qui me fecit, et flatus omnipotentis docuit me¹⁹. » *Maced.* Eliud hæc dicit, neque simpliciter ait, « Qui fecit me, » sed ita dicit: « Purum est verbis cor meum, et labiorum meorum intelligentia pura est cogitatione: Spiritus divinus is est, qui me fecit pura cogitare¹⁹ (inquit). Itaque Spiritus sanctus fecit me » nempe fecit me pura cogitare. *Orth.* At tu certe omnino fateris, divinum esse Spiritum. *Maced.* Imo Job hoc non dixit, sed Eliud, quem Deus reprehendit. *Orth.* At non ipsum in eo reprehendit, quod Spiritum divinum dixisset? *Maced.* Deus tamen eum reprehendit. *Orth.* Quid si igitur ipsum etiam Job audias dicentem: « Vivit Dominus, qui sic me judicavit, et Omnipotens, qui amaritudine affect animam meam. Certe donec habitus mihi inest, et Spiritus divinus superest mihi in naribus¹⁹. » Quid habes quod adversus ipsum etiam Job dicas? *Maced.* Voco etiam ego Spiritum 452 divinum, non Deum. *Orth.* At Spiritus divinus quid aliud est, quam Deus? *Maced.* Absit! *Orth.* Dic igitur, ecquam divinarum potestatum Scriptura divinam dixerit: perlege Vetus et Novum Testamentum universum, ai quis sanctorum angelorum repertus est, qui divinus Spiritus sit dictus. *Maced.* Nullus enim alius spiritus est istiusmodi. Est enim unicus. *Orth.* Ergo et tu fateris, nullum esse talem Spiritum, inter res creatas. *Maced.* Fateor. *Orth.* Restat igitur ut videamus, annon natura communionem habeat cum Patre et Filio. *Maced.* Hoc si fuerit demonstratum, Deus etiam esse demonstratus fuerit. *Orth.* Antea demonstratum est, esse divinum. *Maced.* Sed non

διὰ Πνεύματος ἁγίου γίνεσθαι; οὐχὶ δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; *Μακεδ.* Οὐ γέγραπται, ὅτι κατὰ τὸ πολὺ ἔλαος αὐτοῦ ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαίνισαι Πνεύματος ἁγίου; » *Ὁρθ.* Προλαβὼν εἶπον, ὅτι: « τοῖς καθαρῶς πάντα καθάρᾳ. » Παρ' ἡμῖν (28) γάρ, κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς Γραφῆς, τὸ « δι' οὗ » ταυτὸν ἐστὶ τῷ « ἐξ οὗ. » Ἀμέλει γοῦν λέγει ὁ ἅγιος Παῦλος: « Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα γάρ τὸ « δι' οὗ » ἀντὶ τοῦ « ἐξ οὗ » καίται. Ὁμολογεῖ οὖν, ὅτι ἡ κτίσις ἡμῶν παρὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἄλλος ἔκτισεν, καὶ ἄλλος ἀνεκαίνισεν· ἀλλ' ὁ κτίσας Θεὸς μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀρχῇ εἶπεν· *Β* « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, » ἵνα ἐκ τῆς συνεργείας τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως δεῖξη.

19. *Μακεδ.* Φανερώτερόν μοι δεῖξον, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίζει. *Ὁρθ.* Ἀρκεῖ μὲν καὶ τὰ προειρημένα τῷ νοῦν ἔχοντι πρὸς; φανεράν ἀπόδειξιν· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μαρτυριῶν πιστωθῆναι θέλεις, ἀκούσον τοῦ Ἰωβ λέγοντος: « Πνεῦμα (29) θεῖον. τὸ ποιήσάν με· πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσα με. » *Μακεδ.* Ἐλιούδ ἐστὶν ὁ λέγων, καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, « Τὸ ποιήσάν με, » ἀλλὰ λέγει οὕτω: « Καθάρᾳ μου ἡ καρδία ῥήμασιν, σύνεσις δὲ χελέων μου καθάρᾳ νοήσει. » Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιήσάν με καθάρᾳ νοήσει. — « Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιήσάν με, » τούτεστι, τὸ ποιήσάν με καθάρᾳ νοήσει. *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖ; δὲ ὅπως θεῖον τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Μὴ γάρ ὁ Ἰωβ αὐτὸ εἶπεν· ἀλλ' ὁ Ἐλιοῦδ, ὃν ἐμέμφατο ὁ Θεός. *Ὁρθ.* Μὴ γάρ ἐμέμφατο αὐτὸν, διατὶ εἶπεν τὸ Πνεῦμα θεῖον; *Μακεδ.* Ὅμως ἐμέμφατο αὐτὸν ὁ Θεός. *Ὁρθ.* Ἐὰν οὖν ἀκούσης καὶ τοῦ Ἰωβ λέγοντος: « Ζῇ Κύριος, ὃς οὕτω με κέκρικεν (29), » καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν. Ἡ μὴν ἐστὶ τῆς πνοῆς μοι ἐνοούσης· Πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισίν, » τί ἔχεις εἰπεῖν καὶ περὶ τοῦ Ἰωβ; *Μακεδ.* Καὶ λέγω θεῖον τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴν Θεόν. *Ὁρθ.* Τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα τί ἄλλο ἐστὶν ἢ Θεός; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὐκοῦν εἶπέ, εἴ τινα τῶν ἁγίων δυνάμεων θεῖον εἶπεν ἡ Γραφή. Ἀνάγνωθι τὴν Παλαιὰν πᾶσαν Διαθήκην καὶ τὴν Καινὴν, εἰ εὐρέθῃ τις τῶν ἁγίων ἀγγέλων θεῖον λεγόμενος Πνεῦμα. *Μακεδ.* *Δ* Οὐδὲν γάρ τῶν ἄλλων πνευμάτων τοιοῦτό ἐστι Πνεῦμα· μοναδικὸν γάρ ἐστι. *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖται οὖν καὶ παρὰ σοῦ, μὴ εἶναι ἐν τοῖς κτίσματι Πνεῦμα τοιοῦτο. *Μακεδ.* Ὁμολογεῖται. *Ὁρθ.* Ἰδωμεν οὖν λοιπὸν, εἰ οὐκ ἔχει μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν κατὰ φύσιν κοινωνίαν. *Μακεδ.* Τοῦτο ἐὰν δεῖχθῇ, ἰδειχθῇ καὶ Θεός. *Ὁρθ.* Τέως Πνεῦμα θεῖον ἰδειχθῇ. *Μακεδ.* Ἀλλ' οὐ Θεός. *Ὁρθ.* Ἐὰν ἀκούσωμεν Παύλου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, τὸν Θεὸν μηδὲν ἄλλο εἶναι ἢ θεῖον, ἀνάγκη συνθέσθαι τὸ θεῖον εἶναι Θεόν. *Μακεδ.* Οὐ

¹⁹ Tit. III, 5. ¹⁹ I Cor. I, 9. ¹⁹ Gen. I, 26. 2, 3.

(28) Sic Palat. recte. Editi vero, παρ' ὁμῶν.

(29) Fialtinus, Πνεῦμα θεοῦ. Paulo post manuscr.

¹⁹ Job xxxiii, 4. ¹⁹ ibid. 3, 4. ¹⁹ Job xxvii,

Ἐλιοῦς, et infra similiter.

(29) Editi, κέκρικεν. Edit.

πάντως. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς Πνεῦμα, καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα (50) Θεός. Πῶς δὲ γέγραπται, ὁ Θεὸς θεῖον; Ὁρθ. Ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων λέγει Παῦλος οὕτως· «Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὁφείλομεν νομίζειν χρυσῶ ἢ ἀργύρῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπων, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον.»

«Genus ergo cum simus Dei, non debemus aestimare auro aut argento, sculpturae artis et cogitationis hominum, divinum esse simile¹⁸.»

20. *Μακεδ.* Φθάσας εἶπον, ὅτι καὶν θῶ, ὅτι ὁ Θεὸς Πνεῦμά ἐστιν, οὐ πάντως καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα Θεός. Ὁρθ. Εἰ οὐδὲν τῶν κτισμάτων Πνεῦμα θεῖον, οὐδὲν Πνεῦμα ἀγιοσύνης, κοινὰ δὲ ταῦτα Πατὴρ, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος· τῆς αὐτῆς ἅρα φύσεως Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. *Μακεδ.* Δείξον οὖν, ὅτι, ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱός, οὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. Ὁρθ. Λέγει Παῦλος· «Ὑμεῖς δὲ οὐκέτ' ἐστέ ἐν σαρκί, εἴπερ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστίν (31) αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν Χριστὸν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.» *Μακεδ.* Οὕτως οὐ γέγραπται, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος, ἀλλὰ τὸ ἐνοικοῦν. Ὁρθ. Ἐὰν δευχθῇ, ὅτι «διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος» γέγραπται πείθῃ, ὅτι τῆς αὐτῆς ἐστὶ φύσεως τὸ Πνεῦμα Πατὴρ καὶ Υἱός; *Μακεδ.* Ἐὰν οὖν που ἐν ἡ δεῦτερον ἀντιγράφον εὐρεθῇ ἐσφαλμένον παρ' ὑμῖν, ἐκ τούτου ἔχεις με πείσαι; Ὁρθ. Ἐχομεν δεῖξαι, ὅτι ἐν ὅλοις τοῖς ἀρχαίοις ἀντιγράφοις οὕτω γέγραπται. Ἐπεὶ δὲ νομίζεις τοῦτο ἀντιλεγόμενον εἶναι, πληροφορήθητι καὶ ἐξ ἄλλης γραφικῆς ἀποδείξεως. *Μακεδ.* Εἰπέ· τοῦτο γὰρ ἀντιλέγεται. Ὁρθ. Λέγει ὁ αὐτός ὁ ἅγιος Παῦλος· «Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἅψ' ἑαυτῶν λογίσασθαι τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ Πνεύματος. Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ.» *Μακεδ.* Ζωοποιεῖν λέγεται τὸ ἀπὸ ἁμαρτιῶν ἀγεῖν εἰς δικαιοσύνην. Οὐ μὴν ἐγείρει νεκροὺς, ὡς ὁ Χριστὸς ἔγειρεν. Ὁρθ. Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἔγειρε τὸν Εὐτυχον ἀποθανόντα, ἢ οὐ; *Μακεδ.* Ἄλλ' οὐκ ἦν Παῦλος ὁ ἀναστήσας, ἀλλ' ὁ ἐν Παύλῳ λαλήσας Χριστός. Ὁρθ. Καίτοιγε Παῦλος λέγει, ὅτι «Χριστὸς ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου ποιεῖ ἡμᾶς ἐν ἑμοῖς τὰ σημεῖα.» Λέγει γὰρ οὕτως, ὅτι «Οὐ τοιμῶ τι ἐγὼ λέγειν ὧν οὐ κατεργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ λόγου καὶ ἔργῳ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου.» *Μακεδ.* Οὐκ ἐδύνατο γὰρ ὁ Χριστὸς ἀνευ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ποιῆσαι τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα; Ὁρθ. Οὐκ

est Deus. *Orth.* Si ex Paulo apostolo audierimus, Deum nihil aliud esse, quam divinum, necesse fuerit concedere, id, quod divinum est, Deum esse.

Maced. Non prorsus. Neque enim etiamsi Deus est Spiritus, idcirco divinus quoque Spiritus est Deus. Ubinam vero scriptum est Deum esse divinum?

Orth. In Actis apostolorum sic loquitur Paulus :

«Genus ergo cum simus Dei, non debemus aestimare auro aut argento, sculpturae artis et cogitationis hominum, divinum esse simile¹⁸.»

20. *Maced.* Jam prius dixeram, etiamsi posuero Deum esse Spiritum, non protinus sequi, divinum etiam Spiritum esse Deum. *Orth.* Si rerum creaturarum nulla est Spiritus divinus, nulla est Spiritus sanctificationis, haec autem communia sunt Patri, Filio, et Spiritui sancto, nempe ejusdem naturae fuerint Pater, Filius, et Spiritus sanctus. *Maced.* Ostende igitur, sicut Pater excitat mortuos, et vivificat, et Filius quoque, ita etiam Spiritum sanctum vivificare. *Orth.* Dicit Paulus : «Vos autem jam non estis in carne, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, is non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus vero vita est propter justitiam. Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit quoque mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis¹⁹.»

Maced. Non ita scriptum est, «per inhabitantem,» sed «propter inhabitantem.» *Orth.* Si ostendero scriptum esse, «per inhabitantem,» num tibi persuasum fuerit, ejusdem esse naturae, Spiritum atque Patrem et Filium? *Maced.* An vero, si unum et alterum mendosum exemplar apud vos inveniat, inde illud mihi persuaseris? *Orth.* Possumus ostendere ita in cunctis vetustis exemplaribus scriptum esse. Quoniam tamen de hoc controversi existimas, aliis petilis ex Scriptura demonstrationibus certior fias. *Maced.* Has igitur profer, nam illud in controversia est. *Orth.* Idem Paulus dicit : «Non quod ex nobis ipsis idonei simus cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed quod idonei sumus, id ex Deo est : qui etiam fecit ut idonei ministri essemus Novi Testamenti, non litterae, sed Spiritus. Littera enim occidit, Spiritus autem vivificat²⁰.» *Maced.* Vivificare dicitur a peccato ad justitiam traducere. At non excitat mortuos, sicut Christus excitavit. *Orth.* Paulus Apostolus Eutychem mortuum excitavit, annon? *Maced.* At non is est Paulus, qui illum excitavit, sed qui locutus est in Paulo Christus. *Orth.* Atqui, inquit Paulus : «Christus in virtute Spiritus sancti fecit in me signa.» Sic enim ait : «Non enim audeo quidquam loqui quod non effecerit Christus per me, verbo et facto ad obedientiam gentium, in vir-

¹⁸ Act. xvii, 29. ¹⁹ Rom. viii, 9-11. ²⁰ II Cor. iii, 5, 6

(50) Καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα ἀβέστ a manuscriptis. Et ibidem δὲ deest in manuscriptis.

(31) Παλάτ., οὐκέτ' οὐκ ἐστίν.

tute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti²¹. » *Maced.* An vero non poterat Christus absque Spiritu sancto edere signa et prodigia? *Orth.* Nonne itidem poterat Pater absque Filio⁴⁵³ condere omnia? *Maced.* Etiam : sed (« ideo per Filium condidit ») ut Filium quoque appareret esse conditorem. *Orth.* Eadem ratione, Filius cum posset edere signa et prodigia, edidit ea in Spiritu, ut ostenderet Spiritum sanctum eadem facere quæ Pater et Filius.

21. *Maced.* Nos Spiritum sanctum non possumus Deum dicere. *Orth.* Ais divinas Scripturas a Spiritu sancto enuntiatas per prophetas et apostolos, annon? *Maced.* Aio. *Orth.* Ergo Spiritus qui eos afflavit Deus est. *Maced.* Absit ut hoc dicam ! *Orth.* Si Scripturæ ab ipso inspirate, sunt a Deo inspirate, quid aliud Spiritus ille fuerit quam Deus? *Maced.* Spiritus ille nobis subministravit Dei doctrinam, quæ ideo dicitur a Deo inspirata. *Orth.* An vero, quoniam sanctificatio qua nos Spiritus etiam sanctificat, est Dei sanctificatio, ideo non est ab ipso Spiritus sanctificatio? *Maced.* Sane est etiam ab ipso Spiritu sanctificatio. *Orth.* Sicut ergo sanctificatio est a Patre, Filio, et Spiritu sancto; ita et sacra Scriptura. Doctrina igitur est Patris, Filii, et Spiritus sancti. At Scripturam proficitur sanctus Paulus esse a Deo inspiratam : Deus est igitur Pater, Filius et Spiritus sanctus. Quamobrem etiam dictum est apud prophetas : « Et erunt omnes docti a Deo²². » *Maced.* Quisquis dicitur a Patre, vocatur doctus a Deo. *Orth.* Sicut qui sanctificatur a Patre et Filio, sanctificatur quoque similiter a Spiritu sancto : ita qui didicit a Patre, a Filio quoque discit, et a Spiritu sancto : siquidem cum dixerit Christus : « Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis²³. » Sanctus Paulus dicit : « An experimentum queritis ejus qui loquitur in me Christi²⁴ ? » Audis Christi doctrinam esse ea quæ loquitur Spiritus : et Patris doctrinam esse, ea quæ Christus et Spiritus loquuntur. Quod si ita est, quæ loquitur Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sunt Scriptura a Deo inspirata.

22. *Maced.* Cum ergo dicit Pater, « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui²⁵, » hoc dicit Pater, Filius, et Spiritus sanctus. *Orth.* Quedam sunt voces propriæ Patris, et quedam propriæ voces Filii, et quedam voces Spiritus sancti : sunt et quedam Patris, et Filii, et Spiritui sancto communes. Cum igitur, ut tu prius dixisti, Pater inquit, « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, » hæc est ipsius Patris vox. Item cum inquit, « Ecce puer meus dilectus, in quo complacuit anima mea : ponam Spiritum meum

ἐδύνατο γὰρ ὁ Πατήρ ἀνευ τοῦ Υἱοῦ ποιῆσαι τὰ πάντα; *Μακεδ.* Ναί· ἀλλ' ἵνα καὶ Υἱὸς δημιουργῆς δειχθῇ. *Ὁρθ.* Τῷ αὐτῷ λόγῳ, δυνάμενος καὶ ὁ Υἱὸς ποιῆσαι τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα (52), ποιεῖ ἐν τῷ Πνεύματι, ἵνα δειχθῇ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὰ αὐτὰ ποιοῦν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ.

21. *Μακεδ.* Ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν Θεὸν τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Λέγεις (53) τὰς θείας Γραφὰς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου εἰρησθαι διὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων, ἧ οὐ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Θεὸς ἄρα τὸ ἐμπνεύσαν αὐτοὺς Πνεῦμα. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ὁρθ.* Εἰ αἱ πνευθεῖσαι Γραφαὶ παρ' αὐτοῦ θεόπνευστοί εἰσιν, τί ἂν ἄλλο εἴη τὸ Πνεῦμα ἢ Θεός; *Μακεδ.* Τὴν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν διηκόνησεν ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ ἡ διδασκαλία θεόπνευστος λέγεται. *Ὁρθ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ ἁγιασμός, ὃν ἀγιάζει καὶ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα, Θεοῦ ἐστὶν ἁγιασμός, οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ὁ ἁγιασμός; *Μακεδ.* Ναί, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ὁ ἁγιασμός. *Ὁρθ.* Ὡππερ οὖν ὁ ἁγιασμός Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶν, οὕτως καὶ ἡ θεία Γραφή. Ἡ τοίνυν διδασκαλία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶν. Θεόπνευστος δὲ ἡ Γραφή ὁμολογεῖται παρὰ τῷ ἁγίῳ Παύλῳ· Θεὸς ἄρα Πατήρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Διὸ καὶ εἴρηται παρὰ τοῖς προφήταις· « Καὶ ἔσονται πάντες διδασκτοὶ Θεοῦ. » *Μακεδ.* Πᾶς ὁ μαθὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς διδασκὼς Θεοῦ ἀκούει. *Ὁρθ.* Ὡππερ ὁ ἁγιαζόμενος παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἁγιάζεται ὁμοίως καὶ παρὰ τοῦ Πνεύματος· οὕτως ὁ μαθὼν παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος μαθηταίνε· ἀμέλει τοῦ Χριστοῦ εἰρηκότος, ὅτι· « Οὐκ ἐστὶ ὅμως οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὁμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν, ὁ ἅγιος Παῦλος λέγει· « Ἡ δοκιμὴν (54) ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; » Ἀκούετε, ὅτι ἡ λαλεῖ τὸ Πνεῦμα, Χριστοῦ διδασκαλία ἐστὶν· καὶ ἡ λαλεῖ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, Πατρὸς διδασκαλία ἐστὶν. Εἰ δὲ τοῦτο, ἄρα ἡ λαλεῖ ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα, θεόπνευστος Γραφή ἐστὶν.

22. *Μακεδ.* Ὅταν οὖν λέγῃ ὁ Πατήρ· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠρέδωκα », Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα τοῦτο λέγει. *Ὁρθ.* Εἰς φωνὰς ἴδιαι τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰς φωνὰς ἴδιαι τοῦ Υἱοῦ, καὶ εἰς φωνὰς ἴδιαι τοῦ Πνεύματος· καὶ εἰς κοινὰς Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν οὖν λέγῃ (55) ὁ Πατήρ, ὡς προλαβὼν εἰρηκας, « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠρέδωκα », αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ φωνή. Καὶ ὁμοίως ὅταν λέγῃ, « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν », καὶ

²¹ Rom. xv, 18, 19. ²² Isa. liv, 15. ²³ Matth. x, 20. ²⁴ II Cor. xiii, 3. ²⁵ Matth. iii, 17.

(52) Post τέρατα in editis legitur ἀνευ τοῦ Πνεύματος, sed hæc desunt in mss. omnibus.

(53) Pal., Ὁρθ. Λέγεις τὰς θείας Γραφὰς. Λέγει ὁ Παῦλος ἡ οὐ; *Μακεδ.* Ναί. Ὁρθ. Ταύτας δὲ τὰς θείας

Γραφὰς θεόπνευστους λέγει Παῦλος ἡ οὐ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Θεὸς ἄρα, etc.

(54) Palat., Εἰ δοκιμὴν. Editi vero, Ἡ δοκιμὴν.

(55) Palat., Καὶ ὅταν λέγῃ.

σαι τοιαῦται, αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἰσιν ἰδιαί. Ὅταν δὲ λέγῃ (36) ὁ Υἱός, « Ὁρῶσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, » καὶ δεῖαι τοιαῦται, τοῦ Χριστοῦ εἰσι φωναί. Οὕτω καὶ τοῦ Πνεύματος ἰδιαί εἰσι φωναί· ὥς ὅταν λέγῃ ὁ Ἄγαθος· « Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνδρα τοῦτον, οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὐτή, οὕτως δῆσουσιν. » Πᾶσαι δὲ αὗται, θεόπνευστοι λέγονται, διὰ τὸ καὶ τὰς τοῦ Πατρὸς Θεοῦ εἶναι φωνάς, καὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ εἶναι φωνάς, καὶ τὰς τοῦ Πνεύματος Θεοῦ εἶναι φωνάς. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! Ὅρθ. Οὐκοῦν εἰπέ (37) τὰς μὲν εἶναι θεοπνεύστους (τὰς δὲ οὐ)· καὶ μέμψαι τῷ ἁγίῳ Παύλῳ γράψαντι θεοπνεύστους τὰς πάσας Γραφάς. *Μακεδ.* Ἡ οὖν, ἐπειδὴ τινα ῥήματα τῶν ἁγίων εἰσιν ἐν αὐταῖς καὶ τῶν ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἁμαρτωλοὶ θεοὶ εἰσιν; Ὅρθ. Ἀλλὰ καὶ τὰς τοῦ Πατρὸς φωνάς καὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ καὶ τὰς τῶν ἁγίων, καὶ τὰς τῶν ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, τὸ Πνεῦμα διὰ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἔγραψεν. Οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς. *Μακεδ.* Δειξόν μοι, ποῦ φανερώς Θεὸς εἰρήται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

25. Ὅρθ. Ὁμολογεῖς ναὸς εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἡ οὐ (38); *Μακεδ.* Ναί. Καὶ γὰρ εἰρηται παρὰ τοῦ ἁγίου Παύλου· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ; » Ὅρθ. Πᾶς δὲ ναὸς, Θεοῦ ναὸς ἐστίν· Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐ λέγω Θεὸν τὸ Πνεῦμα. Ὅρθ. Οὐκοῦν οὐδὲ σὺ ναὸς. *Μακεδ.* Τοῦ Θεοῦ ναὸς εἰμι. Ὅρθ. Τοῦ Πνεύματος οὐ; *Μακεδ.* Ναί καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὅρθ. Ἀρα καὶ Πνεῦμα (39) Θεός. *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ἄγγελοι ὤκησαν ἐν τοῖς ἁγίοις, ὥσπερ ὁ προφήτης λέγει· « Τάδε λέγει ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί· » διὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἀγγέλους θεοὺς λέγω; Ὅρθ. Οὐκ ἔχεις μὲν δεῖξαι, ὅτι εἰς ἦν τῶν γεννητῶν ἀγγέλων ὁ λαλῶν ἐν τῷ προφήτῃ. Προαποβέδουται γὰρ, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἀγγελος, καὶ τὸ Πνεῦμα. Κἂν δοθῇ σοι ἓνα τῶν γεννητῶν ἀγγέλων λαλεῖν ἐν τῷ προφήτῃ (40), ἀλλ' οὐχὶ καὶ ναὸς τοῦ ἀγγέλου ὁ προφήτης. Πᾶς γὰρ ναὸς, Θεοῦ ναὸς. Ἐπειδὴ εἰπέ, ποῦ τῆς Γραφῆς εἰρηται ναὸς ὁ προφήτης ἢ ὁ ἀπόστολος, ἡ καθόλου ἄνθρωπος, ἀγγέλου, ἡ τινος κτίσματος. *Μακεδ.* Θεὸς οὖν τὸ Πνεῦμα; Ὅρθ. Ἐὰν θέλῃς (41), κἂν μὴ θέλῃς. *Μακεδ.* Τρεῖς οὖν θεοὶ. Ὅρθ. Θεὸς ὁ Πατήρ; *Μακεδ.* Ναί. Ὅρθ. Καὶ ὁ Υἱός; *Μακεδ.* Ναί. Ὅρθ. Δύο οὖν θεοὶ; *Μακεδ.* Οὐ. Ὅρθ. Οὕτως οὐδὲ τρεῖς; *Μακεδ.* Ἀλλ' εἰς καὶ εἰς. Ὅρθ. Εἰ τὸ εἰς καὶ εἰς οὐκ εἰσὶ δύο, οὐδὲ τὸ εἰς καὶ εἰς καὶ εἰς, τρεῖς. *Μακεδ.* Οὐκ ἐστίν οὖν εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα; Ὅρθ. Εἰπέ καὶ ἐν Πνεύμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα. *Μακεδ.* Ποῦ τοῦτο γέγραπται; Ὅρθ. Παρὰ τῷ Δαβὶδ· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι

A super ipsum ²⁶, » et similes aliae voces, ipsius Patris sunt propriae. At cum dicit Filius, « Foderunt manus meas et pedes meos ²⁷, » et si quæ sunt aliae similes, Christi sunt voces. Ita etiam quædam sunt Spiritus propriae voces, ut cum dicit Agabus : « Hæc dicit Spiritus sanctus : Hunc virum, cujus est hæc zona, sic alligabunt ²⁸. » Omnes autem istæ voces dicuntur a Deo inspiratæ, quoniam et quæ Patris sunt, Dei sunt voces : et quæ Filii sunt, Dei sunt voces : et quæ Spiritus sunt, Dei sunt voces. *Maced.* Absit! *Orth.* Dic igitur quasdam Scripturas esse a Deo inspiratas, quasdam vero non item : et Paulum incusa, qui Scripturas universas a Deo inspiratas esse scripserit. *Maced.* Num igitur quoniam in Scripturis sunt quædam sanctorum verba, quædam etiam impiorum et sceleratorum hominum, impios quoque et sceleratos idcirco dixeris esse deos? *Orth.* Sed et Patris, et Filii, et sanctorum, itidemque impiorum et sceleratorum voces descripsit Spiritus per prophetas et apostolos. Non enim locuti sunt ipsi, sed Spiritus Patris. *Maced.* Ostende mihi, ubi Spiritus sanctus manifeste dicatur Deus.

454 25. *Orth.* Fateris te esse Dei templum, annon? *Maced.* Sane. Dictum est enim a sancto Paulo : « An nescitis corpora vestra esse templum Spiritus sancti : qui in vobis est, et quem a Deo habetis ²⁹? » *Orth.* Atqui omne templum est Dei templum, ergo Spiritus sanctus est Deus. *Maced.* Nego Spiritum esse Deum. *Orth.* Ergo, ne tu quidem es templum? *Maced.* Sum Dei templum. *Orth.* Annon vero Spiritus templum? *Maced.* Sum certe Spiritus etiam templum. *Orth.* Ergo et Spiritus est Deus. *Maced.* Num vero quoniam angeli etiam habitaverunt in sanctis, sicut inquit propheta : « Hæc dicit angelus qui in me loquitur ³⁰, » idcirco angelos quoque dixerim esse deos? *Orth.* Non possis ostendere angelum loquentem in propheta fuisse unum ex illis conditis. Jam enim antea demonstratum est Filium quoque et Spiritum esse angelum. Et ut tibi concedatur, unum fuisse ex conditis angelis eum qui loquebatur in propheta, non erat tamen propheta templum angeli. Omne templum enim est Dei templum : alioqui dicito ubi tandem in Scriptura dicatur propheta, vel apostolus, vel homo quispiam, templum angeli vel rei ullius creatæ. *Maced.* Spiritus igitur Deus est? *Orth.* Est, nolis, velis. *Maced.* Tres vero dii sunt. *Orth.* Pater estne Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et Filius quoque Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Num igitur duo sunt dii? *Maced.* Non. *Orth.* Ita igitur ne tres quidem sunt. *Maced.* Sed unus est et unus. *Orth.* Si unus et unus non sunt duo, ergo nec unus et unus et unus tres sunt. *Maced.* An non igitur unus est Deus, ex quo omnia, et unus

²⁶ Isa. XLII, 4. ²⁷ Psal. XXI, 17. ²⁸ Act. XXI, 11. ²⁹ I Cor. VI, 19. ³⁰ Zach. I, 9.

(36) Palat. similiter, Καὶ ὅταν λέγῃ.
(37) Manuscrip., εἶπον. Μοx τὰς δὲ οὐ deest in editis, et notatur solum ad marginem Felck. sic : Deest, τὰς δὲ οὐ.

(38) Mss., εἶναι τοῦ Πνεύματος, ἡ οὐ.
(39) Mss., Ἀρα τὸ Πνεῦμα.
(40) Palat., ὁ λαλῶν ἐν τῷ πρ.
(41) Palat., κἂν θέλῃς.

Dominus per quem omnia? *Orth.* Dic, et unus Spiritus in quo omnia. *Maced.* Ubi hoc scriptum est? *Orth.* Apud Davidem: « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum ²¹. » *Maced.* Sed Spiritus oris ipsius non est Spiritus sanctus. *Orth.* Ergo ne Verbum quidem est Filius. *Maced.* Non significat eo loco Verbum subsistens, nec Spiritum subsistentem. *Orth.* Ut tibi illud quoque concedatur, quod Deus habeat Verbum prolatitium, dic nobis, Verbumne subsistens, est quod cœlos firmavit, an prolatitium? *Maced.* Verbum prolatitium appello mandatum ipsius. « Dixit enim et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt ²². » *Orth.* Filii vero accepto mandato creavit.

21. *Orth.* Non fuerint igitur cœli firmati verbo ipsius, sed Filii operatione. Adeoque falsum illud erit: « Verbo Domini cœli firmati sunt. » Cum hoc Verbum non habuerit eam virtutem quæ concurreret, sed Filii actionem expectarit: neque intelligis in quam absurditatem tua hæc oratio delabatur? Dic enim nobis, multisce, utrum Filius postquam audivit a Patre, sua ipsius substantia, arte quadam et methodo commota, cœlum firmavit, an vero sermone fecit ut existeret? *Maced.* Verbi quidem verbum concurrentem habuit virtutem: Patris autem verbum, Christi verbum expectavit. Annon enim Pater ei præcepit ut omnia faceret? *Orth.* Hoc scriptum non est, sed Verbi Patrem omnia condidisse. *Maced.* Si Pater fecit, quomodo per Filium fecit? *Orth.* Sicut lux per splendorem illustrat, ita Pater per Filium creat: et veluti mens per sermonem docet, ita etiam Pater per Filium creat. *Maced.* Annon per Spiritum? *Orth.* Per Verbum creat, et per Spiritum sanctificat. *Maced.* Hoc admitto. *Orth.* Hoc illud est igitur: « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum. » *Maced.* Sed Filius quidem creat, Spiritus vero sanctificat, sed non creat. *Orth.* Quivis prudens 455 auditor novit sanctificationis nomine creationem quoque intelligi. Cum audimus, « Cor mundum crea in me, Deus ²³, » quid aliud mente concipimus, quam, Cor purum in me sanctifica, Deus? Quandoquidem autem vis sanctificationem simul cum cœlis existere cœpisse, dic quid majus sit creare an sanctificare. *Maced.* Creare est Dei opus. *Orth.* Dei quidem opus est creare, at non majus quam sanctificare. Nam et ipsa sanctificatio, est Dei opus. Scriptum est enim: « Pater sancte, sanctifica eos in veritate tua ²⁴. » Sanctificare vero majus quiddam esse quam creare, cognosce ex ipso eventu, cum quis sanctificationem amiserit. Audit enim infelix ille Judas: « Bonum esset homini illi, si natus non fuisset ²⁵. » *Maced.* Bonum igitur illi fuisset, si natus non fuisset: sed Deus solus is est

A τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » *Maced.* Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ στόματος οὐκ ἔστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Orth.* Οὐκοῦν οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱός. *Maced.* Ἐνταῦθα οὐ τὸν ἐνυπόστατον Λόγον λέγει, οὐδὲ τὸ ἐνυπόστατον Πνεῦμα. *Orth.* Ἰνα σοὶ καὶ δοθῇ λόγον ἔχειν προφορικὸν τὸν Θεόν, εἰπὲ ἡμῖν, ὁ ἐνυπόστατος Λόγος ἐστὶν ὁ τὸν οὐρανὸν στερεώσας, ἢ ὁ προφορικὸς; *Maced.* Τὸν προφορικὸν λέγω, τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ. « Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Εἶπε δὲ (42) καὶ ἐνετείλατο τῷ Υἱῷ, ἐνυποστάτῳ Λόγῳ· ὁ δὲ τὴν ἐντολὴν λαβὼν Υἱὸς ἐκτίσεν.

Dixit autem et mandavit Filio, Verbo videlicet sub-

B 24. *Orth.* Οὐκ ἐστὶ οὖν τῷ λόγῳ αὐτοῦ ἐστερεώθησαν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείᾳ. Καὶ ψευδὸς τὸ λέγειν· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. » (45) Οὐ γὰρ ἔσθεν ὁ Λόγος σύνδρομον τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐνέμεινεν τὴν τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείαν. Καὶ εἰς ὅσῃν ἀποπλάνῃ ἐκπίπτει σου ὁ λόγος, ἀγνοεῖς; Εἰπὲ γὰρ ἡμῖν, πολυμαθὲς (44), ἄρα ὁ Υἱὸς ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς, κινήσας ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν τέχνη τι καὶ μεθόδῳ ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, ἢ λόγῳ αὐτὸν ὑπεστήσατο; *Maced.* Ὁ μὲν τοῦ Λόγου λόγος σύνδρομον ἔσχε τὴν δύναμιν· ὁ δὲ τοῦ Πατρὸς λόγος ἐξεδέξατο (45) τὸν τοῦ Χριστοῦ λόγον. Οὐκ αὐτῷ οὖν ὁ Πατὴρ ἐνετείλατο ποιῆσαι τὰ πάντα; *Orth.* Τοῦτο εὐ γέγραπται, ἀλλ' ὅτι ὁ Πατὴρ τοῦ Λόγου ἐντως πάντα ἐποίησεν. *Maced.* Εἰ Πατὴρ ἐποίησεν, πῶς διὰ τοῦ Υἱοῦ ποιεῖ; *Orth.* Ὡς τὸ φῶς διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος, φωτίζει, οὕτως ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει· καὶ ὡς νοῦς διὰ τοῦ λόγου διδάσκει, οὕτως καὶ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει. *Maced.* Μὴ διὰ τοῦ Πνεύματος; *Orth.* Διὰ τοῦ Λόγου κτίζει, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀγιάζει. *Maced.* Τοῦτο δέχομαι. *Orth.* Τοῦτο οὖν ἔστι· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » *Maced.* Ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς κτίζει, τὸ δὲ Πνεῦμα ἀγιάζει, καὶ οὐ κτίζει. *Orth.* Ὁ συνετὸς ἀκούων οἶδεν, ὅτι καὶ τὸ ἀγιάζειν κτίζειν ἐστίν. Ὅταν ἀκούσωμεν, « Καρδίαν καθαρὰν κτίσεν ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, » τί ἄλλο νοοῦμεν ἢ τὸ, Καρδίαν καθαρὰν ἀγίασεν ἐν ἐμοί, ὁ Θεός; Ἐπειδὴ δὲ σὺ βούλει συνουσιᾶσθαι τὸν ἁγιασμὸν τοῖς οὐρανοῖς, εἰπὲ, τί μετίζον ἐστὶ, κτίζειν ἢ ἀγιάζειν; *Maced.* Τὸ κτίζειν, ἔργον Θεοῦ ἐστίν. *Orth.* Ἐργον μὲν Θεοῦ ἐστὶ τὸ κτίζειν, οὐ μὴν μετίζον τοῦ ἀγιάζειν ἐστίν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγιάζειν, ἔργον Θεοῦ ἐστίν. Γέγραπται γάρ· « Πάτερ ἅγιε, ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » Ὅτι δὲ τὸ ἀγιάζειν μετίζον ἐστὶ τοῦ κτίζειν, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος γινώθι, ὅταν τις ἀπολέσῃ τὸν ἁγιασμὸν. Ἀκούει ὁ ἄθλιος Ἰούδας· « Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. » *Maced.* Καλὸν μὲν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. Ἀλλ' ὁ κτίζων

²¹ Psal. xxxii, 6. ²² Psal. cxlviii, 5. ²³ Psal. l, 12. ²⁴ Joan. xvii, 17. ²⁵ Math. xxvi, 24.

(42) Δὲ deest in Palatino.

(45) Sic mss. In editis vero deerant quædam.

(44) Palatinus, πολυμαθῆ.

(45) Palatinus, ἐδέξατο.

καὶ δημιουργῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, μόνος ἐστὶ Θεός. A

25. Ὁρθ. Δέδεικται μὲν, ὅτι τὸ, «Ποιῶμεν ἄνθρωπον», ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος λέλεκται· καὶ τὸ, «Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν», ὁμοίως ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἰρηται. Ἰνα δὲ μὴ περιέλκηται ὁ λόγος, ἀκουσον τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντος, ὅτι τὸν ναὸν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔκτισε. Μακεδ. Εἰπέ ποῦ; Ὁρθ. «Τοῦ Ἰησοῦ ἡ γένεσις (46) οὕτως ἦν· μνηστευθείσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῇ Ἰωσήφ. πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου.» Μακεδ. Ὁ Υἱὸς οὖν ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Πνεύματος. Ὁρθ. Ἡ γένεσις, εἶπεν, οὐχὶ ἡ γέννησις· ἐν λέγει (47), οὐχὶ ὄνομα. Μακεδ. Ἄλλ' ὁ ἄγγελος εἶπε· «Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου.» Ὁρθ. Πρῶτον γένεσιν ἀκουσον τοῦ ναοῦ, καὶ τότε γέννησιν. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνθρωποι πρῶτον γινόμεθα δημιουργικῶς, εἰθ' οὕτως γεννώμεθα καταχρηστικῶς· Ὑἱὸς γὰρ ἐγέννησα, καὶ ὤψωσα, ὁ γέγραπται, ὁ φυσικῶς δηλονότι, ἀλλὰ καταχρηστικῶς. Μακεδ. Πῶς εἶπεν ὁ Σολομών· «Ἡ Σοφία ὡκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον;» Ὁρθ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ λέγω, ὅτι πάντα τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο ποτὲ τοῦ Πατρὸς λέγεται, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ, ποτὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμέλει λέγει Παῦλος ὁ ἅγιος ἀπόστολος· «Ὅτε δὲ ηὐδόκησεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί.» καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· «Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ.» Μακεδ. Τί τοῦτο ποιεῖ; Ὁρθ. Βούλομαι σοὶ δεῖξαι, ὅτι ποτὲ ἑαυτὸν ἀφορίσμα λέγει τοῦ Πατρὸς, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ. Μακεδ. Μὴ καὶ τοῦ Πνεύματος; Ὁρθ. Μάθε οὖν, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτὸν ἀφώρισεν, ὡς ἦδη προεἰρηται. Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων· «Εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς· Ἀφορίσάτε μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον (48) εἰς τὸ ἔργον, ὃ προσκέκλημαι αὐτούς.» Μακεδ. Κἀγὼ λέγω, οὐς καλεῖ ὁ Πατήρ, τούτους καλεῖ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ οὓς ἀγιάζει ὁ Πατήρ, τούτους ἀγιάζει καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐ κτίζει τὸ Πνεῦμα. Ὁρθ. Δέδεικται, ὅτι κτίζει τὸ Πνεῦμα. Ὑπέρθε γὰρ ἡ ἁγία Μαρία ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Μακεδ. Οὐκ εἶπεν, ἐν γαστρὶ ἔχουσα κτίσαντος τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· ἀλλ' ἀπλῶς εἰρηται· «Ὑπέρθε ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου.» Ὁρθ. Τὸ οὖν, «ἐκ Πνεύματος ἁγίου», τί ἄλλο ἢ γῆν πλὴν τοῦ κτίσαι; Μακεδ. Ἐγὼ τὴν οἰκονομίαν λέγω τοῦ Πνεύματος· ἐνταῦθα σημαίνεισθαι. Ὁρθ. Μὴ οὖν θέλεις εἶπεν τὸ Κυριακὸν σῶμα κτίσμα; Μακεδ. Κτίσμα μὲν λέγω τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐ τοῦ Πνεύματος αὐτὸ λέγω κτίσμα, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Ὁρθ. Ἄλλ' ἡ Γραφή

A qui creat et efficit quæ non sunt tanquam si essent.

25. Orth. Ostensum quidem est illud : « Faciamus hominem »³⁸, de Patre, et Filio, et Spiritu sancto dictum esse ; et illud : « Faciamus ei adiutorium ipsi conveniens »³⁷, et item de Patre, et Filio, et Spiritu sancto dictum esse. Jam vero ne longius protrahatur oratio, audi Evangelium dicens, templum corporis Christi fuisse a Spiritu sancto conditum. Maced. Ubinam ? Orth. « Jesu ortus sic fuit : cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est habens in utero ex Spiritu sancto »³⁸. Maced. Jesus ergo est Spiritus sancti Filius. Orth. Γένεσις [id est « ortus »] dixit, non γέννησις [seu generatio] ; unum dicit, non duc. Maced. Sed angelus dixit : « Quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est »³⁹. Orth. Primum audi ortum templi, et postea demum generationem. Nam et nos homines primum efficimur ut ab opifice et conditore, deinde sic gignimur improprie. Illud enim, « Filios genui, et exaltavi »⁴⁰, certe scriptum est, non naturaliter, sed improprie. Maced. Quomodo dixit Salomon : « Sapientia ædificavit sibi domum »⁴¹ ? Orth. Enimvero hoc illud est quod dico, omnia videlicet opera esse Patris, Filii et Spiritus sancti, ideoque modo Patris dici, modo Filii, modo Spiritus sancti. Siquidem Paulus ille sanctus apostolus, inquit : « Cum autem placuit Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ, ut revelaret Filium suum in me »⁴², et ipse rursus dicit : « Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei »⁴³. Maced. Quid ex hoc efficitur ? Orth. Volo tibi demonstrare, Paulum dicere se quiddam esse segregatum modo a Patre, modo a Filio. Maced. Num etiam a Spiritu sancto ? Orth. Disce igitur quod etiam Spiritus sanctus ipsum segregavit, ut jam antea dictum est. Sic enim scriptum est in Actis apostolorum : « Dixit autem eis Spiritus : Segregate mihi Barnabam et Saulum ad opus ad quod ipsos advocavi »⁴⁴. Maced. Dico etiam ego, quos vocat Pater, eos vocat Filius, et Spiritus sanctus : et quos sanctificat Pater, eos sanctificat etiam Spiritus, sed non creat Spiritus. Orth. Demonstratum est Spiritum quoque creare. Inventa est enim Maria habens in utero de Spiritu sancto. Maced. Non dixit, in utero habens, creante Spiritu sancto : sed simpliciter dictum est : « Inventa est habens in utero de Spiritu sancto »⁴⁵. Orth. Istud ergo : « De Spiritu sancto », quid aliud esse putas, quam ipsum condidisse ? Maced. Dico Spiritus sancti œconomiam his significari. Orth. Non vis igitur fateri Domini corpus esse creatum ? Maced. Fateor quidem corpus esse creatum, non tamen a Spiritu sancto creatum esse

³⁸ Gen. i, 26. ³⁷ Gen. ii, 18. ³⁸ Matth. i, 18. ³⁹ ibid. 20. ⁴⁰ Isa. i, 2. ⁴¹ Prov. ix, 1. ⁴² Galat. i, 15. ⁴³ Rom. i, 1. ⁴⁴ Act. xiii, 2. ⁴⁵ Matth. i, 18.

(46) Palatinus, γέννησις.

(47) Palat. ἐν λέγει, οὐχὶ δ. Editi male, ἐννόει

(48) Mss., Παῦλον. Ibid. Palat., εἰς ὅπερ κέκλημαι.

dico, sed a Christo. *Orth.* Atqui Scriptura inquit : A
« Inventa est in utero habens de Spiritu sancto. »

26. *Maced.* Dic mihi ubi scriptum sit, quidpiam a Spiritu sancto fuisse conditum. *Orth.* Sufficiunt quidem ea **456** quæ diximus auditoribus omnibus, qui sincere rei cognoscendæ studium attulerint : quoniam autem nobis propositum est secus etiam affectis prodesse : audi etiam Spiritum sic loquentem : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego, qui firmo tonitru, et creo spiritum, et hominibus annuntio Christum ejus⁴⁶. » *Maced.* Pater is est, qui loquitur. *Orth.* Si Pater loqueretur, dicendum ei fuisset, Qui annuntio hominibus Christum meum ; neque dixisset, Christum ejus. Dic enim mihi an ab alio Deo quam Patre sit Christus. *Maced.* Alius quidem neque fuit, nec est, nec erit Deus præter Christi Patrem : sed propheta is est, qui dicit : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum : » neque scriptum est, « Ecce ego, » sed : « Ecce qui firmat tonitru, et creat spiritum, et annuntiat hominibus Christum ejus : » ipse videlicet Deus. *Orth.* Omnia quidem vobis licent, sed non omnia expediunt. Vos enim ii estis qui sancti Pauli ad Hebræos Epistolam rejicitis, et Epistolæ ad Romanos contextum depravastis, cum dicitis scriptum non esse : « Per Spiritum ejus inhabitantem in vobis ; » sed, « propter Spiritum ejus inhabitantem⁴⁷. » Quin etiam ecce prophetæ quoque verba conaris depravare. Sed hoc nemo tibi concedet. Itaque, si propheticum illud protulerimus, et ostenderimus scriptum esse : « Ecce ego, » an tibi persuaderi sines creatorem esse Spiritum ? *Maced.* Scio in nonnullis exemplaribus scriptum esse : « Ecce ego. » Sed in exemplaribus illis erratum esse dico. Nec enim consentaneum et congruens est dicere, Spiritum eum esse qui dicat : « Ecce ego qui firmo tonitru, et creo spiritum. » *Orth.* Imo hæc maxima est horum verborum congruentia, utpote quæ aliter quam hoc modo congruenter construi non possint. Spiritus enim is est, qui dicit : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego » (Spiritus videlicet) « qui firmo tonitru, et creo spiritum, et annuntio hominibus Christum ejus, » videlicet Dei. *Maced.* Quem spiritum creat ? *Orth.* Si litteram quidem et verba ipsa species, spiritum seu ventum, qui tonitru consequitur : sin vero sententiam ipsam consideres, eum spiritum, quem ait sanctus Paulus : « Custodiri inculpatum cum anima et corpore, ad Domini nostri Jesu Christi adventum⁴⁸. » Nam per « obfirmatum tonitru » intelligendus est baptis-
mus ille prior apud Judæos usurpatus, vacuus et aqueus : adeo ut dixerit sanctus Joannes : « Ego quidem baptizō vos aqua ad pœnitentiam : venit

εἶπεν. » Ἡρώδης ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. »

26. *Μακεδ.* Αὐτῇ τῇ λέξει εἰπέ μοι, ποῦ γέγραπται, ὅτι τι ἔκτισε τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Ἀρχεῖ μὲν τοῖς εὐγνωμόνως ἀκούουσι καὶ τὰ προειρημένα· ἐπειδὴ δὲ σκοπὸς ἡμῖν ἐστὶν ὠφελεῖσθαι (49) καὶ τοὺς ἀγνώμονας, ἀκούε καὶ τοῦ Πνεύματος λέγοντος· « Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου Ἰσραὴλ, ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. » *Μακεδ.* Ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ λέγων. *Ὁρθ.* Εἰ ὁ Πατὴρ ἔλεγεν, εἶχεν ἂν εἰπεῖν, Ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν μου· καὶ οὐκ ἂν εἶπεν, τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Ἐπεὶ εἰπέ μοι, εἰ ἄλλου Θεοῦ ἐστὶ παρὰ τὸν Πατέρα ὁ Χριστός. *Μακεδ.* Ἄλλος μὲν Θεὸς παρὰ τὸν Χριστοῦ Πατέρα οὐτε ἦν, οὐτε ἐστίν, οὐτε ἔσται· ὁ προφήτης δὲ ἐστὶν ὁ λέγων· « Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραὴλ· » οὐ κεῖται δὲ τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ, » ἀλλ' « Ἰδοὺ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα, ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· » αὐτοῦ ὁ Θεός. *Ὁρθ.* Πάντα ὑμῖν ἐξεστίν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Ὑμεῖς γάρ ἐστε οἱ καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους τοῦ ἁγίου Παύλου παραγραφόμενοι, καὶ τὴν πρὸς Ῥωμαίους παραχαράττοντες, ἐν τῷ λέγειν, οὐ γέγραπται, « Διὰ τοῦ ἐνοικούντος Πνεύματος ἐν ὑμῖν (50), » ἀλλὰ, « διὰ τὸ ἐνοικούν αὐτοῦ Πνεῦμα. » Ἰδοὺ δὴ καὶ τὸν προφήτην ἐπιχειρεῖς παραχαράττειν. Ἀλλ' οὐδεὶς σοι συγχωρεῖ. Ἐάν οὖν προκομίσωμεν τὸ προφητικὸν, καὶ δεῖξωμεν, ὅτι τὸ « Ἰδοὺ ἐγὼ » γέγραπται, πειθῶ, ὅτι κτιεῖ τὸ Πνεῦμα ; *Μακεδ.* Οἶδα, ὅτι ἐν ἐνίοις τῶν ἀντιγράφων γέγραπται τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ. » Ἀλλ' ἐγὼ λέγω ἐσφαλμένα εἶναι τὰ ἀντιγραφα. Οὐ γὰρ ἔχει ἀκολουθίαν λέγειν, τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ λέγον, ὅτι « Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα. » *Ὁρθ.* Καίτοιγε ἡ μεγίστη ἀκολουθία τοῦ ῥητοῦ αὐτῆ, καὶ ἄλλως ἐξομαλισθῆναι οὐ δύναται ἡ οὕτως. Τὸ γὰρ Πνεῦμά ἐστι τὸ λέγον· « Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραὴλ. Ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ τὸ Πνεῦμα, στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν (51) πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, » δηλονότι τοῦ Θεοῦ. *Μακεδ.* Ποῖον πνεῦμα κτιεῖ ; *Ὁρθ.* Εἰ μὲν κατὰ τὸ ῥητὸν, τὸ ἐπόμενον τῇ βροντῇ· εἰ δὲ κατὰ διάνοιαν, ὃ εἶπεν ὁ ἅγιος Παῦλος « τηρηθῆναι ἄμειπτον μετὰ τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ γὰρ τὴν ἐσπερωμένην βροντὴν τὸ βάπτισμα δεῖ νοεῖν, πρότερον ὃν παρὰ Ἰουδαίοις χαῦνον καὶ ὀδατώδες· ὥστε λέγειν τὸν ἅγιον Ἰωάννην· « Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου, ὃς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Ἐπειδὴ οὖν αὐτὸ τὸ βάπτισμα τῇ τοῦ Πνεύματος παρουσίᾳ στερεοῦται, καλῶς εἴρηται, ὅτι « Ἰδοὺ ἐγὼ » τὸ Πνεῦμα « στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα, » τὸ ἐν

⁴⁶ Amos iv, 12, 13. ⁴⁷ Rom. viii, 9. ⁴⁸ I Thess. v, 23.

(49) Palat., ὠφελεῖσθαι, ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βρ.
(50) Palat., διὰ τοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. Ἀλλ' οὐδεὶς σου συγχ.

(51) Palat., κτιζῶν, hic et infra. Mox καὶ abes! a mss.

ἐκάστω ἡμῶν, ὃ καὶ καρδίαν ἐκάλεσεν ὁ Δαβὶδ, λέ-
γων· «Καρδίαν καθαρὰν κτίσεν ἐν ἐμοί, ὁ Θεός.»

Spiritu sancto et igne⁴⁹. » Quoniam igitur ipse
baptismus firmatur Spiritus presentia, recte dictum est : « Ecce ego » (Spiritus videlicet), « qui firmo to-
nitru, et creo spiritum, » illum videlicet qui singulis nobis inest, quem etiam cor appellat David, in-
quiens : « Cor mundum crea in me, Deus⁵⁰. »

27. *Μακεδ.* Καὶ βροντὴν λέγεις τὸ βάπτισμα.
'*Ορθ.* Συμβολικῶς καὶ πάνυ. Ὡς γὰρ ὅταν ἀκούω,
« Ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας, » οὐκ ἀμπελον
σωματικὴν περιδιδέσθαι, ἀλλὰ τὸν ναὸν νοῦ· οὕτως
καὶ βροντὴν τὸ βάπτισμα νοῦ. Καὶ γὰρ τοὺς μαθητάς
αὐτοῦ υἱούς βροντῆς ἐκάλεσεν ὁ Χριστός, τοῦτέστι
βαπτίσματος υἱούς. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ βροντὴ συνίσταται
ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ ἁγίου
βαπτίσματος μυσταγωγία, συμβολικῶς τὸ βάπτισμα
βροντὴν καλεῖ ἑσπεριωμένην ὑπὸ τοῦ ἁγίου (52)
Πνεύματος. Ἀμέλει ὁ Ἀπόστολος, ὡς ἐν ταῖς Πρά-
ξεσιν εἴρηται, ἐλθὼν καὶ εὐρών τινας βαπτισθέντας,
ἠρώτησεν αὐτοὺς λέγων· « Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε
πιστεύσαντες; » « Ἐκείνων δὲ εἰρηκότων, « Ἀλλ' οὐδὲ
εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐστὶν ἠκούσαμεν, » εἶπεν· « Εἰς τί
οὖν ἐβαπτίσθητε; » ὡς τοῦ στερεώματος οὐκ ὄντος
ἐν τῷ βαπτίσματι, μὴ παρόντος τοῦ Πνεύματος.
Στερεοὶ οὖν βροντὴν τὸ βάπτισμα, καὶ κτίζει τὸ
πνεῦμα, τοῦτέστι τὰς καρδίας ἡμῶν, αὐτὸ τὸ ἅγιον
Πνεῦμα τὸ λέγον διὰ τοῦ προφήτου· « Ἐτοιμάζου τοῦ
ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραὴλ· διότι ἰδοὺ ἐγὼ
στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλ-
λων εἰς ἀνθρώπους (53) τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. » *Μακεδ.*
Καὶ τὸ ἐξῆς ἐρμήνευσον, καὶ οὕτως ἐξομάλισον.
'*Ορθ.* « Ποῶν ὄρθρον καὶ ὁμίλην, ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ
ὕψηλά τῆς γῆς. » *Μακεδ.* Τί οὖν λέγεις τὸν ὄρθρον,
καὶ τὴν ὁμίλην, καὶ τὰ ὕψηλά τῆς γῆς; '*Ορθ.* Κατὰ
διάνοιαν ὄρθρον λέγω τὴν ἀνάστασιν. Τοῦ γὰρ ἡλίου
τῆς δικαιοσύνης ἀνατολὴ, νοεῖται ἡ ἀνάστασις. Ὁμί-
λην δὲ ἡ μὴ συγχωροῦσα πᾶσι τηλαγωγῶς αὐτὸν ὄρᾶν.
Ἡῤῥέθη γὰρ ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου.
Τὰ δὲ ὕψηλά τῆς γῆς οἱ ἐπὶ γῆς περιπατοῦντες, καὶ
ἐν οὐρανοῖς τὸ πολίτευμα ἔχοντες. Ἐπὶ γὰρ τούτους
ἐπιβαίνει ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις.

28. *Μακεδ.* Τὸ Πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον ἤγειρεν τὸν
Χριστόν; '*Ορθ.* Ταῦτα λέγειν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν,
ὁμῖν δὲ ἀσφαλές. Ὅσπερ γὰρ τὸ σῶμα τὸ Κυριακὸν
λέγεται πεποιημέναι ὁ Πατήρ (γέγραπται γάρ·
« Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε·
καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεῖν ἐκ μήτρας, ἡγιακά σε· » καὶ
τοῦτο αὐτὸ τὸ σῶμα ὁ Σολομὼν λέγει τὴν σοφίαν
ψυχοδομημένην· λέγει γάρ· « Ἡ σοφία ψυχοδόμησεν
ἐαυτὴν οἶκον, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον· λέγει ἐκ Πνεύματος
ἁγίου αὐτὸ εἶναι), οὕτω καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τοῦ
σώματος μὲν ὁ Ὑῖος λέγει· « Ἀύσατε τὸν ναὸν τοῦ-
τον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· » ὁ
δὲ Ἀπόστολος, ὅτι· « Ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν, λύσας
τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου· » ἐνταῦθα δὲ, ὅτι τὸ Πνεῦμα.

27. *Maced.* Ergo baptismum vocas tonitru. *Orth.*
Sane quidem symbolice. Quemadmodum enim cum
illud audio, « Vineam de Ægypto transtulisti⁵¹, »
non considero vitem ullam corpoream sed templum
intelligo : ita etiam per tonitru intelligo baptismum.
Nam suos etiam discipulos Christus vocavit filios
tonitru, id est baptismi. Quoniam enim tonitru
constat ex aqua et spiritu, seu venio, id autem est
mystica quædam sancti baptismi adumbratio, ba-
ptismus symbolice vocat tonitru firmatum a Spi-
ritu sancto. Siquidem Apostolus (ut in Actis dici-
tur) cum veniens invenisset nonnullos baptizatos
interrogavit eos dicens : « An accepistis Spiritum
sanctum credentes? » Cum autem illi dixissent,
« Sed, neque si Spiritus sanctus est audivimus, »
ait : « In quo ergo baptizati estis⁵²? » Quasi absente
Spiritu, nulla sit in baptismo firmitas. Firmat igitur
tonitru, id est baptismum, et creat 457 spi-
ritum, hoc est corda nostra, ipse Spiritus sanctus
qui dicit per prophetam : « Paratus esto, Israel,
ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego qui
firmo tonitru, et creo spiritum, et annuntio homi-
nibus Christum ejus. » *Maced.* Interpretare etiam
quod consequitur, et ista inter se ut congruentia
connecte. *Orth.* « Qui efficio diluculum et nebulam,
et incedo super excelsa terræ⁵³. » *Maced.* Quid
igitur vocas diluculum, et nebulam et excelsa ter-
ræ? *Orth.* Ex interpretatione et sententia ipsius
dicti, diluculum dico resurrectionem. Nam solis
justitiæ ortus intelligitur esse resurrectio. Nebula
autem ea fuit, quæ non sivit ut omnes eum per-
spicue cernerent. Inventa est enim in utero habens
de Spiritu sancto. Excelsa terræ vero sunt qui
ambulant quidem in terris, conversationem autem
habent in cælis. Istiusmodi enim homines inscendit
Spiritus gratia.

28. *Maced.* Num igitur Spiritus sanctus excitavit
Christum a mortuis? *Orth.* Ego quidem hoc dicere
non dubitem, vos autem tuto dixeritis. Quemadmo-
dum enim dicitur Pater fecisse corpus Domini (scri-
ptum est enim : « Antequam te formarem in utero
novi te : et antequam ex utero egredereris, sanctifi-
cavi te⁵⁴ : » et hoc ipsum corpus sapientiam ædifi-
casse, ait Salomon, nam : « Ædificavit, inquit,
domum sibi sapientia⁵⁵; » et Evangelium dicit
ipsum esse a Spiritu sancto); ita etiam de corporis
resurrectione ipse quidem Filius dicit : « Solvite
templum hoc, et ego tribus diebus excitabo illud⁵⁶. »
Apostolus vero : « Deus excitavit eum, solutis do-
loribus mortis⁵⁷ : » hic autem dicitur Spiritus

⁴⁹ Marc. i, 7. ⁵⁰ Psal. l, 12. ⁵¹ Psal. lxxix, 9.
⁵² Act. xix, 2, 3. ⁵³ Amos iv, 13. ⁵⁴ Jerem.
i, 5. ⁵⁵ Prov. ix, 1. ⁵⁶ Joan. ii, 19. ⁵⁷ Act. ii, 24.

(52) Mss., ἀπὸ τοῦ ἁγ. Mox ὡς abest a Palat.

(53) Mss., Πνεῦμα ἀπαγγέλλον εἰς ἀνθ.

ipsum excitasse. Cum audio enim, « Qui efficit dilu-
culum, » resurrectionem mente concipio. Nam quæ
facit Pater, ea ipsa facit etiam Filius, et quæ facit
Pater et Filius, ea ipsa facit Spiritus, ut supra quo-
que demonstravimus. *Maced.* An vero tu mihi
ostenderis, Christum excitatum fuisse a Spiritu
sancto? *Orth.* Non dico ipsum Christum a Spiritu
tanquam potentiore fuisse excitatum, sed quod tem-
plum corporis excitaverit Pater, Filius et Spiritus
sanctus. *Maced.* Id autem quomodo mihi persuade-
ris? an auxilio egebat Filius, a quo templum ipsius
excitaretur? *Orth.* Enimvero num quod auxilio ege-
ret impletus est ipso Spiritu? *Maced.* Ubi scriptum
est impletum fuisse Spiritu? *Orth.* Lege Evangelium
secundum Lucam, ut audias, « Jesus igitur plenus
Spiritui sancto, reversus est in desertum ⁵⁵. » Imo
quod mirum est, scriptum est non modo impletum,
sed etiam ductum fuisse a Spiritu. Cæterum, sicut
impletus est, et ductus, ita etiam resurrexit. Et ut
noris nihil obstande quominus Patre ipsum excitante,
Spiritus etiam eum excitavit, audi, Patre etiam in
ipso manente, sicut in Evangelio dicit ipse Filius :
« Pater in me manens ipse facit opera ⁵⁶, » manere
etiam in eo Spiritum : « Descendit » enim « Spiritus
corporali specie sicut columba ; et mansit super
eum ⁵⁷. » Sicut ergo nihil vetat quin, manente Patre,
maneant etiam Spiritus : ita nihil prohibet quominus,
Patre ipsum excitante, Spiritus quoque excitavit,
et hoc illud est quod dicitur : « Efficiens diluculum, »
id est resurrectionem, « et nebulam, » id est corpus.
Maced. Enimvero annon ipse potuit sese excitare?
Orth. Imo ex istis demonstratur naturæ identitas ;
siquidem quæ facit Pater, facit etiam Filius, et quæ
facit Filius, similiter facit Spiritus. *Maced.* Quomodo
id fieri potest? *Orth.* Ita ut ostensum est. *Maced.* Ubi
verò ostensum est? *Orth.* Quia ut Pater sanctificat,
ita et Filius, sicut etiam scriptum est apud Aposto-
lum : « Sed abluti estis, sed justificati estis, sed
sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu
Christi, et in Spiritu Dei nostri ⁵⁸. »

458 29. *Maced.* Imbecillus ego sum : inveniam
autem qui ad hæc habeat quod dicat. Hæc persuade
doctoribus meis, et persuasus fuero. *Orth.* Si tuæ
sententiæ fuisset beatus ille et sanctus Apostolus,
cum visus est ei Christus, dixisset : Adduc prius
in tuam sententiam pontifices et Scribas, et tunc
demum tibi obsequar. *Maced.* Novis et insolentibus
istis vocibus deterreor. Patres nostri nunquam apud
nos istis interpretationibus usi sunt. Necesse est ut
nos hæc consideremus, ac præsertim novum illud
dictum quod audiavi, baptismum videlicet esse toni-
tru. *Orth.* Fateris apostolos vocatos fuisse filios toni-
trui a Salvatore, annon? *Maced.* Sic vocati sunt
soli illi duo fratres. *Orth.* Nos quod vel uni dictum

A « Ποιῶν » γὰρ « ὁρθρον, » ἐὰν ἀκούσω, τὴν ἀνάστα-
σιν νοῶ. « Ἄ γὰρ ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς
ποιεῖ » καὶ ἃ ποιεῖ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, ταῦτα ποιεῖ
τὸ Πνεῦμα, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέροις δέδεικται.
Μακεδ. Καὶ ἔχεις μοι δεῖξαι, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἡγείρειν
τὸν Χριστόν; *Ὁρθ.* Οὐ λέγω, ὅτι τὸ Πνεῦμα, ὡς
δυνατώτερον τοῦ Χριστοῦ, ἡγείρειν αὐτὸν τὸν Χριστόν,
ἀλλ' ὅτι αὐτὸν τὸν ναὸν τοῦ σώματος ἡγείρειν ὁ Πα-
τήρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Μακεδ.*
Καὶ πῶς με ἔχεις πείσαι; ἄρα βοηθείας ἐχρῆζεν ὁ
Υἱὸς, ἵνα τὸν ναὸν αὐτοῦ ἐγείρῃ; *Ὁρθ.* Βοηθείας γὰρ
χρῆζον ἐπληροῦτο αὐτῷ τῷ Πνεύματι (54); *Μακεδ.*
Ποῦ γέγραπται, ὅτι ἐπληροῦτο τῷ Πνεύματι; *Ὁρθ.*
Ἀνάγνωθι τὰ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, ἵνα ἀκούσῃς·
« Ὁ οὖν Ἰησοῦς πλήρης τοῦ Πνεύματος ἁγίου ὑπ-
έστρεψεν εἰς τὴν ἐρημὸν. » Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι οὐ
μόνον ἐπληροῦτο, ἀλλὰ καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι,
γέγραπται. Ὅσπερ δὲ ἐπληροῦτο καὶ ἤγετο, οὕτω
καὶ ἀνέστη. Καὶ ἵνα γνῷς, ὅτι οὐδὲν κωλύει, τοῦ
Πατρὸς αὐτὸν ἐγείροντος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγείρειν,
ἀκουσον, ὅτι καὶ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ μένοντος,
ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αὐτοῦς ὁ Υἱὸς λέγει· ὅτι· « Ὁ
Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ· » οὕτω
καὶ τὸ Πνεῦμα μένει ἐν αὐτῷ· Κατῆλθε γὰρ « τὸ
Πνεῦμα σωματικῶς εἰσεῖ ὡσεὶ περιστέρα, καὶ ἔμεινεν
ἐπ' αὐτόν. » Ὅσπερ οὖν οὐδὲν κωλύει, τοῦ Πατρὸς μένον-
τος, καὶ τὸ Πνεῦμα μένειν· οὕτως οὐδὲν αὐτὸν κωλύει,
τοῦ Πατρὸς ἐγείροντος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγείρειν·
καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ εἰρημένον· « Ποιῶν ὁρθρον, » τὴν
ἀνάστασιν· καὶ « ὁμύλην, » τὸ σῶμα. *Μακεδ.* Οὐκ
ἐδύνατο γὰρ ἑαυτὸν ἐγείρειν; *Ὁρθ.* Ἄλλ' ἐκ τού-
των (55) δεικνύται τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως· ἃ γὰρ ἂν ὁ
Πατὴρ ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς· καὶ ἃ ποιεῖ ὁ Υἱὸς,
καὶ τὸ Πνεῦμα ὁμοίως ταῦτα ποιεῖ. *Μακεδ.* Καὶ πῶς
δυνατόν; *Ὁρθ.* Ὡς δέδεικται. *Μακεδ.* Καὶ ποῦ δέ-
δεικται; *Ὁρθ.* Ὅτι ἀγιάζει ὡς ὁ Πατὴρ (56) καὶ ὁ
Υἱὸς, ὡς καὶ γέγραπται παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Ἀλλὰ
ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἱδικαιώθητε, ἀλλ' ἡγιασθήτε ἐν
τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
ἐν Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. »

29. *Μακεδ.* Ὀλίγος εἰμὶ· εὐρίσκω δὲ τὸν δυνάμε-
νον πρὸς ταῦτα εἰπεῖν. Πείσον τοὺς διδασκάλους μου,
καὶ πείθομαι. *Ὁρθ.* Κατὰ τὴν σὴν γνώμην εἴ ἦν ὁ
μακάριος καὶ ἅγιος Ἀπόστολος, ὅτε αὐτῷ ὤφθη Χρι-
στὸς, εἶπεν ἂν· Πείσον τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμμα-
τεῖς πρῶτον, καὶ τότε πείθομαι σοι. *Μακεδ.* Ξενοφω-
νοῦμαι ἐν τούτοις. Οἱ πατέρες ἡμῶν οὐδέποτε ἡμῖν
ἡρμήνευσαν οὕτως. Ἀνάγκη οὖν ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις
σκέψασθαι, μάλιστα ὅτι ξένον ἤκουσα τὸ βάπτισμα
βροντήν. *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖς, ὅτι οἱ ἀπόστολοι υἱοὶ
βροντῆς ἐκλήθησαν παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ἢ οὐ; *Μακεδ.*
Οἱ δύο μόνοι ἀδελφοί. *Ὁρθ.* Ἡμεῖς δ' ἅν ἐνὶ (57)
ἐρήτῃ, πᾶσι λέγωμεν ἀρμόζειν τοῖς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα
ἐχουσιν. Καὶ γὰρ Παῦλος ὁ ἅγιος ἀπόστολος εἶπε·

⁵⁸ Luc. iv, 1. ⁵⁹ Joan. xiv 10. ⁶⁰ Joan. i, 32.

(54) Mss., ἐν αὐτῷ τῷ Πν.

(55) Palat., ἐκ τούτου.

(56) Palat., Ὅτι ἀγιάζει ὁ Πατὴρ. Felekm., ὡς ὁ

⁶¹ I Cor. vi, 11

Πατὴρ.

(57) Palat., ὅ ἅν ἐνὶ.

« Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος· οὐκ ἐμοὶ δὲ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡγαπητοῖσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Πείθῃ οὖν, ὅτι υἱὸς βροντῆς ἐκάλεσε τοὺς ἀποστόλους; Καὶ πότερον βροντῆς αὐτοὺς ἐγέννησεν, ἢ ἄνθρωποι; *Μακεδ.* Πείθομαι, υἱὸς βροντῆς αὐτοὺς εἶπεν διὰ τὸ ὑψηλὸν κήρυγμα τῆς πίστεως. *Ὁρθ.* Τί δὲ ὑψηλότερον τοῦ βαπτίσματος; Σκόπησον δὲ μετὰ φόβου Θεοῦ, εἰ μὴ πανταχοῦ ἐν τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ αἰνίττεται τὸ βάπτισμα βροντῆν. Καὶ γὰρ *Δαβὶδ* λέγει· « Φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ· ἔφαναν (58) αἱ ἀστραπαὶ σου τῇ οἰκουμένῃ. Εἶδεν καὶ ἐσαλευθῆ ἡ γῆ. » Τί ἄλλο ἢ τὸ βάπτισμα λέγει βροντῆν; τὸν δὲ τροχὸν τὸν κύκλον τοῦ βίου τούτου; καὶ τὰς ἀστραπάς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, τοὺς καὶ φάναντας τῇ οἰκουμένῃ τὸ φῶς τῆς βροντῆς; Αὐτοὶ γάρ εἰσιν οἱ ἀκούσαντες· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Ἡ δὲ σαλευθεῖσα γῆ εἰς γεωργίαν ἐκ τῆς βροντῆς, καὶ ἐκ τῆς φάουσας τῶν ἀστέρων τὰ ἔθνη ἀπὸ τῆς ἀγνώστιας εἰς τὴν ἐπίγνωσιν. *Μακεδ.* Εἶπον, ὅτι ξενοφρονούμεαι, καὶ ἀνάγκη με ἐπισκέψασθαι. *Ὁρθ.* Ἐπειδὴ πανταχοῦθεν σε θέλω πεισθῆναι, μάθε, ὅτι καὶ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ ὁ *Δαβὶδ* τὸ βάπτισμα βροντῆν καλεῖ, λέγων· « Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. » Καὶ τὰ ἐξῆς· « Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε, Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. » *Μακεδ.* Ἐγνων λοιπὸν, τί ἐστὶν ὃ θέλεις κατασκευάσαι καὶ συναγαγεῖν. Ἀλλ' εἶπον, ἐγὼ ὀλίγος εἰμὶ· ἔνδοξός μοι ἐπισκέψασθαι. *Ὁρθ.* Δῶή σοι ὁ Θεὸς σύνεσιν, ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων.

A est, omnibus competere dicimuseodem Spiritu praeditis. Dixit enim sanctus Paulus : « In reliquo reposita est mihi corona justitiae, non solum autem mihi, sed etiam omnibus qui diligunt adventum Domini nostri Jesu Christi ⁵⁷. » An igitur tibi persuasum est Christum vocasse apostolos filios tonitru? num vero tonitru ipsos genuit, an potius homines? *Maced.* Ipsos, credo, vocavit filios tonitru, ob sublimem illam fidei predicationem. *Orth.* E quid autem baptismo sublimius? Perpende cum Dei timore, annon ubique in Scriptura divinitus inspirata tonitru baptismum innuat? Dicit enim David : « Vox tonitru tui in rota : Illuxerunt coruscationes tuae orbi terrae. Vidit et commota est terra ⁵⁸. » Quid aliud vocat tonitru quam baptismum? rotam, huius vitae circulum? fulgura vero, sanctos apostolos, qui lucem tonitru orbi terrarum patefecerunt? Hi sunt enim qui audierunt : « Vos estis lux mundi ⁵⁹. » Commota est autem ab hoc tonitru terra ad culturam, et gentes collustratione siderum ab ignorantia ad Dei cognitionem traductae. *Maced.* Dixi nova haec et peregrina mihi incidere. Ampliore consideratione mihi opus est. *Orth.* Quoniam te cupio modis omnibus ab hoc credendum perducere, disce in alio etiam psalmo baptismum a Davide vocari tonitru, cum inquit : « Vox Domini super aquas. » Et mox : « Deus majestatis tonuit, Dominus super aquas multas ⁶⁰. » *Maced.* Novi quid deinceps efficere et colligere institueris. Sed quod antea dixi, exiguo sum ingenio, concede ut de istis amplius dispiciam. *Orth.* Utinam det tibi Dominus intelligentiam, ut quae audivisti agnoscas.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος Διάλογος Δ', ἐν ᾧ Ὁρθοδόξου πρὸς Ἀπολλινάριον διὰ λέξιν (59).

S. P. N. ATHANASII

De sancta Trinitate Dialogus IV, in quo Orthodoxi cum Apollinarii sectatore dialogus.

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ.

1. Σῶμα ἀνθρώπινον ἔσχεν ὁ Χριστὸς, ἢ οὐ; *D* *ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΑΣΤΗΣ.* Οὐ. *Ὁρθ.* Ἀλλ' ὅποιον; *Ἀπολλ.* Θεϊκόν. *Ὁρθ.* Τῇ φύσει, ἢ τῇ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας; *Ἀπολλ.* Τῇ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν τῇ φύσει ἀνθρώπινον, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ θεϊκόν. *Ἀπολλ.* Ναί. *Ὁρθ.* Καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν; *Ἀπολλ.* Τὸ ἐκ Μαρίας σαρκίον ὁμοούσιον ἡμῖν. *Ὁρθ.* Σύμφωνοι οὖν ἡμῖν ἐστε ἐν τούτοις; *Ἀπολλ.* Εἰ οὕτως, ναί. *Ὁρθ.* Ἰδωμεν οὖν καὶ περὶ ψυχῆς. *Ἀπολλ.* Ἰδωμεν. *Ὁρθ.* Ἐμψυχον ἦν τὸ σῶμα, ἢ

ORTHODOXUS.

1. Habuit humanum corpus Christus, annon? *APOLLINARISTA.* Non habuit. *Orth.* Cujusmodi ergo aliud? *Apoll.* Divinum. *Orth.* Natura, an oeconomiae unione? *Apoll.* Oeconomiae unione. *Orth.* Ergo natura humanum, oeconomia vero divinum *Apoll.* Etiam. *Orth.* Et nobis consubstantialia. *Apoll.* Caro quam ex Maria sumpsit, consubstantialis est nobis. *Orth.* In istis igitur sentitis nobiscum? *Apoll.* Etiam, si quidem ita sentitis. *Orth.* Dispiciamus igitur etiam de anima. *Apoll.* Dispiciamus. *Orth.*

⁵⁷ II Tim. IV, 8. ⁵⁸ Psal. LXXVI, 19. ⁵⁹ Matth. V, 14. ⁶⁰ Psal. XXVIII, 3.

(58) Sic mss. Editi vero, ἐφάνησαν.

(59) Reg. et Fele., Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πρὸς Ἀπολλινάριον διὰ λέξιν.

Corpus illud eratne animatum, an exanime? *Apoll.* Animatum. *Orth.* Nempe 459 quod anima præditum esset? *Apoll.* Nequaquam. *Orth.* Quomodo vero fuerit animatum, quod non fuerit anima præditum? *Apoll.* Divina animatione fuit animatum. *Orth.* Enimvero an tu es, Deo non interveniente, animatus? *Apoll.* Naturaliter sum animatus. *Orth.* Num absque Dei potentia? *Apoll.* At non ita Dominus. Hic enim anima rationis particeps, corpori ex Dei mandato unita, hominem constituit. In Domino vero non ita est, sed Deus Verbum carni unitum hominem constituit Deum. *Orth.* Hocine est quod divinam animationem vocas? *Apoll.* Sane quidem. *Orth.* Verbum igitur fuerit animæ vice. *Apoll.* Etiam. *Orth.* Quisnam igitur dixit: « Nemo tollit animam meam a me, cum volo pono eam, et cum volo sumo »? caro an Verbum? *Apoll.* Verbum. *Orth.* Quam dixit animam? quam haberet, vel quam non haberet? *Apoll.* Vitam humanam significavit. *Orth.* At fieri potest ut quedam sit humana vita, si non adfuerit anima? *Apoll.* Maxime. « Deus enim in terra visus est, et cum hominibus conversatus est ».

2. *Orth.* Quomodo vero visus est in natura, in-
aspectabilis cum sit? *Apoll.* Carne. *Orth.* Sicut ergo
carnis est conspicuum esse; ita et animæ est conver-
sari. Fieri vero non potest ut qui natura est inaspe-
ctabilis, cernatur, nisi corpori uniatur quod videri
possit: et fieri non potest, ut qui natura passionis
expers est, patiatur et una cum hominibus conver-
setur, nisi sit corpori animato unitus, quod sponte
pati et una cum hominibus versari possit. Anima-
tum autem corpus eo ipso quod anima sit præditum,
animatum est, velis, nolis. *Apoll.* Homo igitur nudus
passus est pro nobis. *Orth.* Absit! Sed Deus cum
vellet conspici, univit sibi corpus quod conspici
posset: et pati volens, univit sibi corpus anima-
tum quod sponte pati posset, neque quod quidem
prius existerit, postea vero virtute unitum fuerit:
neque simpliciter ex homine Maria, sed ipsa prius
sanctificata, ut Deus Verbum desumptam ex ei hu-
manitatem, tum demum participans, et sibi ipsi per
oeconomiam uniens corpus animatum, unus et idem
esset Deus et homo. *Apoll.* Nonne animatum corpus
homo est? *Orth.* Non quodvis animatum corpus est
homo, sed humanum corpus animatum est homo.
Apoll. Homo iste annon est Jesus? *Orth.* Unitus Ver-
bo. *Apoll.* Jesus igitur annon est homo? *Orth.* Ne
hominem quidem ipsum absque Verbo substituisse
agnosco. Ipsius enim existentiam in ipsa unitione
Verbi designo. *Apoll.* Non fuit igitur Verbum vice
partis rationalis? *Orth.* Non, sed in parte rationali
fuit Verbum, sibi ipsi per illam uniens spontaneam
patiendi facultatem. *Apoll.* Habuit igitur mentem
hominis Christus? *Orth.* Cave sic dicas Christum

A ἄψυχον; Ἀπολλ. Ἐμψυχον. Ὁρθ. Ψυχὴν ἔχον
δηλονέτι; Ἀπολλ. Οὐ. Ὁρθ. Καὶ πῶς ἐμψυχον τὸ μὴ
ἔχον ψυχὴν; Ἀπολλ. Θεία ἦν ἐμψυχία ψυχωθέν.
Ὁρθ. Σὺ γὰρ ἀθεοὶ ἐψυχώθηκες; Ἀπολλ. Φυσικῶς
ἐψυχώθη. Ὁρθ. Ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως;
Ἀπολλ. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ Κύριος. Ἐνταῦθα γὰρ
ψυχὴ λογικὴ, σώματι ἡνωμένη προστάγματι Θεοῦ,
ἀνθρωπον ἀποτελεῖ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου οὐχ οὕτως·
ἀλλὰ Θεὸς Λόγος σαρκὶ ἐνωθεὶς ἀνθρωπον ἀπέτελεσεν
Θεόν. Ὁρθ. Τοῦτο οὖν λέγεις θείαν ἐμψυχίαν; Ἀπολλ.
Καὶ πάν. Ὁρθ. Ἀντὶ ψυχῆς οὖν ὁ Λόγος; Ἀπολλ.
Ναί. Ὁρθ. Τίς οὖν ἦν ὁ λέγων (60): « Τὴν ψυχὴν
μου οὐδεὶς αἶρει ἀπ' ἐμοῦ » ὅτε θέλω, τίθῃμι αὐτήν,
καὶ ὅτε θέλω, λαμβάνω αὐτήν; ἡ σὰρξ, ἢ ὁ Λόγος;
Ἀπολλ. Ὁ Λόγος. Ὁρθ. Ποίαν ἔλαγεν ψυχὴν; ἢ
B εἶχεν, ἢ ἦν οὐκ εἶχεν; Ἀπολλ. Τὴν ἀνθρωπίνην
ἔλαγεν ζωὴν. Ὁρθ. Δυνατὸν γὰρ ἀνθρωπίνην ζωὴν
εἶναι, μὴ παρούσης ψυχῆς; Ἀπολλ. Καὶ πάν. « Ὁ γὰρ
Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώ-
ποις συναναστρέφει. »

2. Ὁρθ. Ὄφθη δὲ ὁ τῇ φύσει ἀόρατος πῶς;
Ἀπολλ. Σαρκί. Ὁρθ. Ὅσπερ οὖν σαρκὸς ἐστὶ
τὸ φαίνεσθαι, οὕτω καὶ ψυχῆς συναναστρέφεσθαι.
Ἀδύνατον δὲ τὸν τῇ φύσει ἀόρατον ὁραθῆναι, μὴ
ἐνωθέντα σώματι τῷ δυνάμενῳ ὁραθῆναι· καὶ ἀδύ-
νατον τὸν τῇ φύσει ἀπαθὴ παθεῖν καὶ συναναστρα-
φῆναι ἀνθρώποις, μὴ ἐνωθέντα σώματι ἐμψύχῳ, τῷ
C δυνάμενῳ παθεῖν ἐκουσίως καὶ συναναστραφῆναι ἀν-
θρώποις. Σῶμα δὲ ἐμψυχον, ψυχὴν ἔχον, ἐμψυχόν
ἐστὶ, κἂν θέλῃς, κἂν μὴ θέλῃς. Ἀπολλ. Ἀνθρωπος
οὖν ψιλλός (61) ἐπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὁρθ. Μὴ γέ-
νοίτο! Ἀλλὰ Θεὸς, βουλευθεὶς ὁφθῆναι, ἦνωσεν ἑαυτῷ
σῶμα τὸ δυνάμενον ὁφθῆναι· καὶ βουλευθεὶς παθεῖν,
ἦνωσεν ἑαυτῷ σῶμα ἐμψυχον τὸ δυνάμενον παθεῖν
ἐκουσίως, οὐ πρότερον ὑπάρξαν, καὶ τότε κατ' ἀρε-
τὴν ἐνωθέν· ὅτε ἐξ ἀνθρώπου ἀπλῶς τῆς Μαρίας,
ἀλλὰ πρότερον αὐτῆς ἀγιασθείσης, καὶ τότε ἐξ αὐ-
τῆς μετασχόντος τοῦ Θεοῦ Λόγου τῆς ἀνθρωπότητος,
καὶ ἐνώσαντος ἑαυτῷ κατ' οἰκονομίαν ἐμψυχον σῶμα,
ὥς εἶναι ἓνα τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἀνθρωπον. Ἀπολλ.
Τὸ ἐμψυχον σῶμα ἀνθρωπὸς ἐστίν; Ὁρθ. Οὐκ ἀπλῶς
τὸ ἐμψυχον σῶμα ἀνθρωπὸς ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώ-
D πινον σῶμα ἐμψυχον ἀνθρωπὸς ἐστίν. Ἀπολλ. Ἀν-
θρωπος οὗτος Ἰησοῦς ἐστίν; Ὁρθ. Ἐνωθεὶς Λόγῳ.
Ἀπολλ. Οὐκ ἐστίν οὖν Ἰησοῦς ἀνθρωπος; Ὁρθ.
Ἄνευ τοῦ Λόγου οὕτε ἀνθρωπον αὐτὸν οἶδα ὑποστάντα.
Τὴν γὰρ ὑπαρξίν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐνώσει τοῦ Λόγου γνω-
ρίζω. Ἀπολλ. Οὐκ οὖν ἀντὶ τοῦ λογικοῦ ἦν ὁ Λόγος;
Ὁρθ. Οὐ· ἀλλ' ἐν τῷ λογικῷ ἦν ὁ Λόγος, ἐνώσας
αὐτὸς ἑαυτῷ διὰ τοῦ λογικοῦ τὸ ἐκούσιον πάθος.
Ἀπολλ. Νοῦν ἀνθρώπου εἶχεν ὁ Χριστός; Ὁρθ. Μὴ
λέγε, ὁ Χριστός, διαρῶν, νοῦν εἶχε. Τὸ γὰρ συναμ-

66 Joan. x, 18. 67 Baruch iii, 38.

(60) Palat., Τίς οὖν ὁ λέγ. Paulo post idem, λαμ-
βάνειν αὐτήν.

(61) Ψιλλός deest in mss.

φότερον, Νοῦς καὶ Λόγος, λέγεται ὁ Χριστός. Οὕτω δὲ νοῦν ἀνθρώπινον λέγω ἐν ᾧ ἦν ὁ Λόγος, ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ λόγου εἰπομεν σῶμα ἀνθρώπινον τῇ φύσει, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ. Οὕτω καὶ ψυχὴν τῇ φύσει ἀνθρώπινην (62), τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ· καὶ νοῦν ἀνθρώπινον τῇ φύσει, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ. Καὶ ὥσπερ ἡ σὰρξ αὐτοῦ οὐκ εἶδε διαφθοράν, οὕτως οὐδὲ ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐποίησεν ἀμαρτίαν. Καὶ ὥσπερ ἀνάγκη τὸ τῇ φύσει ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος ἔχειν τὴν σύστασιν· οὕτως ἀνάγκη τὴν ἀνθρώπινην ψυχὴν λογικὴν εἶναι. Καὶ πάλιν οὖν λέγω· Ὅσπερ τὸ σῶμα φύσει μὲν ἐστὶν ἀνθρώπινον, τῇ δὲ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας θεϊκόν· οὕτως ὁ νοῦς φύσει μὲν ἀνθρώπινος, τῇ δὲ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας Θεοῦ νοῦς.

unione vero œconomizæ divinum : ita et mens natura quidem est humana, unione vero œconomizæ, mens Dei.

3. Ἀπολλ. Δύο οὖν τέλεια. Ὁρθ. Δύο οὐσιῶν B τέλειον ἔνωσις. Ἀπολλ. Δύο τέλειον ἐν τέλειον οὐ γίνεσθαι. Ὁρθ. Παρ' ἀνθρώποις ἰσως ἀδύνατον γενέσθαι, παρὰ δὲ Θεῷ δυνατόν. Ἀπολλ. Πῶς; Ὁρθ. Ὡς τὸ Παρθένον γεννησάι, ὡς τὸ θυρῶν κεκλεισμένων σῶμα παχυμέρες εἰσελθεῖν, ἐκ σαρκῶν καὶ ὀστέων συμπαγὲν, ὡς τὸ περιπατῆσαι ἐπὶ θαλάσσης. Ὡς γὰρ ταῦτα δυνατὰ παρὰ Θεῷ, χάκειν. Ἀπολλ. Ἀνθρώπων οὖν ἐγέννησεν Μαρία; Ὁρθ. Ψῆδον (63), οὐ· ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα. Πρῶτον γὰρ ὁ Κύριος μετ' αὐτῆς θεϊκῶς, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς οἰκονομικῶς παιδεῖν· διὸ καὶ Θεοτόκος ἡ Μαρία. Ἀπολλ. Ἀνθρώπος οὖν ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν; Ὁρθ. Ψῆδς, οὐ· ἀλλὰ Θεὸς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, βουληθεὶς σταυρωθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν, ἥνωσεν ἑαυτοῦ σῶμα ἐμψυχον λογικόν, τὸ δυνάμενον σταυρωθῆναι μετὰ ἑκουσίου πάθους. Ἀπολλ. Διὰ τί λέγεις, σταυρωθῆναι μετὰ πάθους; Ἀλλο ἐστὶ σταύρωσις (64), καὶ ἄλλο πάθος; Ὁρθ. Ἐκούσιον καὶ πᾶν. Ἀπολλ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι σῶμα ἐμψυχον σταυρωθῆναι δύναται, παθεῖν δὲ ἑκουσίως οὐ δύναται, μὴ δὲ ἐμψυχον λογικόν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀσέθημα τῶν λέγοντων, ὅτι ψυχὴν οὐκ εἶχεν. Τοῦ γὰρ σώματος μὴ δυναμένου αἰσθηθῆναι ἑκουσίου πάθους ἄνευ ψυχῆς, ἀνάγκη τὸν Λόγον ἀντὶ ψυχῆς ὄντα παθεῖν, ἢ μηδ' ὅλως εἶναι αἰσθησὶν πάθους ἑκουσίου.

Cum enim corpus absque anima non potuerit voluntariam passionem sentire, necesse est Verbum, quod animæ loco fuerit, passum esse aut nullum prorsus fuisse voluntariæ passionis sensum.

4. Ἀπολλ. Οὐκ ἔπαθεν οὖν ὁ Λόγος; Ὁρθ. Φυ- D σικῶς μὴ γένοιτο! Ἀπολλ. Ὅλως ἔπαθεν. Ὁρθ. Ἐνώσας ἑαυτοῦ σῶμα τὸ δυνάμενον παθεῖν· ὡς εἶναι τὸ πάθος τῆς οἰκονομίας, καὶ οὐχὶ τῆς φύσεως τοῦ Λόγου. Ὡς γὰρ ἐκοπίασεν ἐκ τῆς ὁδοπορίας, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομίας· οὕτως ἔπαθεν, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομίας. Εἰ δὲ μὴ, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἄνευ κόπου, καὶ περιπατήσας ὑπὲρ πτερόγων ἀνέμων, πῶς ἂν ἐκοπίασεν, εἰ μὴ ἥνωσεν ἑαυτοῦ τὸ δυνάμενον κοπιᾶσαι; Σῶμα δὲ ἄψυχον οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νῆθει. Καὶ ὥσπερ

A habuisse mentem, ut eum divides. Utrumque enim simul et conjunctim consideratum, Mens videlicet et Verbum, dicitur Christus. Sic autem mentem cui inesset Verbum, humanam dico, ut initio sermonis diximus corpus natura humanum, Dei vero corpus fuisse, si œconomizæ spectes. Sic etiam animam dico natura humanam, Dei vero animam quod ad œconomizæ attinet : et mentem natura humanam, Dei vero mentem per œconomizæ. Item sicut caro ejus non vidit corruptionem, ita quoque mens ipsius non commisit peccatum. Et sicut necesse est corpus, quod humanum sit, et ex Adamo profectum, ex carne et sanguine constitui, ita necesse est animam humanam esse rationabilem. Rursum igitur dico : Sicut corpus natura quidem est humanum,

B 3. Apoll. Duo sunt igitur perfecta. Orth. Imo duarum perfectarum substantiarum unitio. Apoll. Ex duobus perfectis unum perfectum non efficitur. Orth. Apud homines 460 fortassis id fieri non potest, sed apud Deum fieri potest. Apoll. Quomodo? Orth. Ut quod Virgo genuerit, ut quod januis clausis corpus solidum, et ex cārnibus et ossibus compactum, introierit, ut quod supra mare ambularet. Nam ut hæc possibilia apud Deum, ita et illud. Apoll. Hominem igitur genuit Maria? Orth. Nudum et duntaxat hominem, nequaquam, sed Deum, hominem factum. Primum enim Dominus fuit cum ea divine, et tum demum infantulus ex ea œconomice : quamobrem etiam Deipara esse Maria. Apoll. Homo igitur crucifixus est pro nobis? Orth. Nudus duntaxat homo, nequaquam : sed Dei Filius cum Deus esset, velletque crucifigi pro nobis, univit sibi ipsi corpus animatum rationis particeps, quod posset crucifigi cum voluntaria passione. Apoll. Cur dicit crucifixum fuisse cum passione? Num aliud est crucifixio, quam passio? Orth. Sane vero si voluntaria sit. Apoll. Quomodo? Orth. Quoniam corpus animatum potest crucifigi, voluntarie autem pati non potest corpus quod non fuerit animatum simul et rationis particeps. Et hæc illa est impietas eorum qui Christum negant animam præditum fuisse.

4. Apoll. Ergo non passum fuerit Verbum? Orth. Absit, ut naturaliter passum fuerit! Apoll. Omnino tamen passum est. Orth. Nempe unito sibi corpore quod pati posset : ut passio sit œconomizæ, non autem ipsius naturæ Verbi. Sicut enim lassus fuit de via, non in ipsa deitatis natura, sed unionis œconomia : ita passus est, non in ipsa deitatis natura, sed unionis œconomia. Alioqui, quemodo qui absque labore fecit cælum et terram, et ambulat super pennas ventorum, defessus fuisset, nisi sibi ipsi univisset quod fatigari posset? Cæterum cor-

(62) Palat., ἀνθρώπινην, καὶ νοῦν ἀνθρώπ.

(63) Palat., Ψῆδον ἀνθρώπων.

(64) Mss., σταυρός.

pus non animatum neque laborat, neque net. Sicut autem corpus illud animatum, quod Verbum sibi univit, est ipsius corpus non natura, sed œconomia; ita labor est ipsius labor, non natura, sed unitiois œconomia: et passio est ipsius passio, non natura, natura enim Verbi passionis expers, sed unitiois œconomia. Nam et ut pateretur unitus est, et ut nos servaret, passus est. Volens enim servare, passus est; et volens pati, univit sibi quod semel unitum nunquam dimisit. « Sic enim veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum⁶⁵: » et, « Videbunt eum in quem transfixerunt⁶⁶. » *Apoll.* Enimvero annon aliter poterat nos salvos facere? *Orth.* Sed ita servare voluit per stultitiam prædicationis. *Apoll.* Si mentem hominis habuit, potuit etiam peccare. *Orth.* Sane, nisi hæc mens fuisset deitati unita. *Apoll.* Mutabilis ergo fuit Christus? *Orth.* Absit! *Apoll.* Si potuit peccare, mutabilis erat. *Orth.* Memineris eorum quæ diximus. Dixi enim: Nisi fuisset deitati unitus. Jesus Christus autem non intelligitur sine unitioe Jesus Christus, sed Deus Verbum, Filius Dei subsistens. Si corpus animatum potes absque unitioe invenire, mutationem cogita: sin autem simul fuit corpus, et Dei Verbi corpus, et simul fuit animatum rationis particeps, simul Dei Verbi corpus animatum, ac rationis particeps, quærisne mutationem? *Apoll.* Si mentem hominis habuit Christus, fuit quoque oblivioni et ignorantie obnoxius, et peccare potuit. *Orth.* Sane, nisi deitati fuisset unitus. Ne vero dicito, si mentem hominis; nullius enim alterius mentem habere potuit; sed dicito, Si mentis humanæ particeps factum fuit Verbum, sicut humanæ carnis.

461 5. *Apoll.* Quomodo potest mens humana non mutari? *Orth.* Quomodo mortale istud immortalitate indutum non moritur, et corruptibile hoc, incorruptibilitate indutum, non amplius corruptum: ita et mens per unitioem cum Deo Verbo deificata non mutatur. *Apoll.* Ergo et sancti mentem habuerunt immutabilem? *Orth.* Non. *Apoll.* Quamobrem, nonne in illis quoque fuit Verbum? *Orth.* Sed fuit in sanctis non unitioe, sed pro gratia Spiritus, diverse in ipsis operantis: hic vero, id est in Deo Verbo, fuit omnis plenitudo deitatis. Deinde sancti quidem fuerunt participes Verbi, hic vero Verbum participavit humanam naturam. *Apoll.* Dic, carnem et sanguinem, ut scriptum est. *Orth.* Scripturæ mos est totum hominem vocare carnem et sanguinem, ut cum dicit: « Non ultra acquievi carni et sanguini⁷⁰. » Et: « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem⁷¹. » Et rursum: « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt⁷². » Et quæcunque sunt huiusmodi. *Apoll.* Quid illud est, Sancti participarunt, et Deus Verbum participavit? quoddam est hoc discrimen? *Orth.* Quod

αὐτοῦ σῶμᾶ ἐστίν, ὃ ἦνωσεν αὐτῶν ἐμψυχον σῶμα, οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ· οὕτως αὐτοῦ κῶπος ὁ κῶπος· οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἐνώσεως· καὶ αὐτοῦ πάθος τὸ πάθος οὐ τῇ φύσει (65) (ἀπαθὴς γὰρ ἡ φύσις), ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἐνώσεως. Διὰ γὰρ τὸ πάθος καὶ ἡ ἐνωσις· καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τὸ πάθος. Σῶσαι γὰρ θέλων, ἔπαθεν· παθεῖν δὲ θέλων, ἦνωσεν, ὃ ἐνώσας οὐκ ἀφῆκεν. « Οὕτω γὰρ ἐλεούσεται, ὃν τρόπον ἐθέασαθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν· » καὶ, « Ὁφονται (66) εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » *Ἀπο.λ.λ.* Ἄλλως γὰρ οὐκ ἐδύνατο σωταῖ· *Ὁρθ.* Ἄλλ' οὕτως ἡθέλησε σωταῖ διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος. *Ἀπο.λ.λ.* Εἰ νοῦν ἀνθρώπου (67) εἶχεν, ἐδύνατο καὶ ἁμαρτῆσαι. *Ὁρθ.* Εἰ μὴ ἦνωτο τῇ θεότητι ὁ νοῦς, ναί. *Ἀπο.λ.λ.* Τρεπτὸς οὖν ἦν ὁ Χριστός; *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο! *Ἀπο.λ.λ.* Εἰ ἐδύνατο ἁμαρτῆσαι, τρεπτὸς ἦν. *Ὁρθ.* Μνημόνευε τῶν εἰρημένων. Εἶπον γάρ· Εἰ μὴ ἦνωτο, ναί. Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς ἄνευ ἐνώσεως οὐ νοεῖται Χριστὸς Ἰησοῦς, ἀλλὰ Θεὸς Λόγος, Υἱὸς Θεοῦ ἐνυπόστατος. Εἰ δὴν εἶρειν τὸ ἐμψυχον σῶμα ἄνευ ἐνώσεως, ἐννοεῖ τροπήν· εἰ δὲ ἅμα σῶμα, ἅμα Θεοῦ Λόγου σῶμα, καὶ ἅμα ἐμψυχον λογικόν, ἅμα Θεοῦ Λόγου (68) σῶμα ἐμψυχον λογικόν, ζητεῖς τροπήν; *Ἀπο.λ.λ.* Εἰ νοῦν ἀνθρώπου εἶχεν ὁ Χριστός, καὶ λήθην καὶ ἄνοιαν εἶχεν, καὶ ἁμαρτάνειν ἐδύνατο. *Ὁρθ.* Εἰ μὴ ἦνωτο τῇ θεότητι, ναί. Καὶ μὴ λέγε, εἰ νοῦν ἀνθρώπου· οὐ γὰρ ἄλλου τινὸς ἂν εἶχε νοῦν (69)· ἀλλ', Εἰ ἄρα, εἰπέ, ἀνθρωπίνου νοῦ μετέειχεν ὁ Λόγος, ὡς ἀνθρωπίνης· σαρκός.

5. *Ἀπο.λ.λ.* Πῶς δύναται ἀνθρώπινος νοῦς μὴ τρέπεσθαι; *Ὁρθ.* Πῶς τὸ θνητὸν τοῦτο, ἐνδυσθὲν ἀθανασίαν, οὐκέτι ἀποθνήσκει, καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, ἐνδυσθὲν ἀφθαρσίαν, οὐκέτι φθείρεται· οὕτως ὁ νοῦς, θεωθεὶς ἐνώσει Θεοῦ Λόγου, οὐ τρέπεται. *Ἀπο.λ.λ.* Οὐκοῦν καὶ οἱ ἅγιοι ἄρετρον εἶχον νοῦν; *Ὁρθ.* Οὐ. *Ἀπο.λ.λ.* Διὰ τί; οὐκ ἦν καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ Λόγος; *Ὁρθ.* Ἄλλ' ἐν τοῖς ἁγίοις οὐ καθ' ἑωσιν ἦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, διαφόρως ἐν αὐτοῖς ἐνεργοῦντος· ἐνταῦθα δὲ πᾶν τὸ πληρῶμα τῆς θεότητος. Καὶ οἱ μὲν ἅγιοι μέτοχοι τοῦ Λόγου ἦσαν· ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος μετέσχε τῆς ἀνθρωπότητος. *Ἀπο.λ.λ.* Εἰπέ, αἵματος καὶ σαρκός, ὡς γέγραπται. *Ὁρθ.* Ἔθος τῇ Γραφῇ τὸν ὅλον ἀνθρώπον· σάρκα καὶ αἷμα καλεῖν, ὡς ὅταν λέγῃ· « Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι· » καὶ, « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » καὶ πάλιν· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους; διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα· » καὶ ὅσα τοιαῦτα. *Ἀπο.λ.λ.* Τί ἐστίν, οἱ ἅγιοι μετέσχον, καὶ ὁ Θεὸς Λόγος μετέσχε; τίς ἡ διαφορά; *Ὁρθ.* Ὅτι οἱ ἅγιοι πρότερον ὑπῆρξαν, καὶ τότε μετέσχον Θεοῦ Λόγου· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ ὅν πρὸ τῶν αἰώνων Θεὸς Λόγος, βουλευθεὶς ἐν-

⁶⁵ Act. 1, 11. ⁶⁶ Joan. xix, 37. ⁷⁰ Galat. 1, 16.

(65) Οὐ τῇ φύσει deest in Palat.

(66) Ὁφονται abest a Palat.

(67) Palat., νοῦν ἀνθρώπινον.

⁷¹ Joel 11, 28. ⁷² Gen. vi, 3.

(68) Λόγου deest in Palat.

(69) Τίνος ἀνθρώπου εἶχε νοῦν mss.

ανθρωπήσει, ἡγίασεν τὴν Παρθένον, καὶ ἤνωσεν αὐτῇ ἐξ αὐτῆς σῶμα, οὐ πρότερον ὑπάρξαν, καὶ τότε ἐνώσας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ὑπάρξει ἐνώσας. Ἀπολλ. Δύο οὖν ἡγεμονικὰ ἐν τῷ σώματι ἦσαν, ὁ θεὸς Λόγος καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Ὁρθ. Οὐ. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Λόγος ἡγεμόνευε τοῦ νοῦ. Ἀπολλ. Πῶς οἶόν τε μὴ εἶναι δύο; Ὁρθ. Ὡς τὸ λευκὸν τῆς ἐρεῖς καταχρωσθὲν χρώματι πορφύρας οὐ δίχρωμόν ἐστιν, ἀλλ' ἐν· οὕτως ὁ νοῦς, καταλαμβάνομενος καὶ ἀποβιωθεὶς, ἐν ἐστίν, καὶ οὐκ ἐστὶ δύο ἡγεμονικά (70). Οὐ γὰρ ἄλλο τι βούλεται ὁ νοῦς, καὶ ἄλλο τι ὁ Λόγος· ἀλλ' ὥσπερ μουσικὸς καὶ τὸ ὄργανον οὐ δύο μουσικοί, οὕτως θεὸς Λόγος καὶ νοῦς ἀνθρώπινος οὐ δύο ἡγεμονικά. Ἀντὶ γὰρ ὄργανον τῷ νῦν ἀνθρώπινῳ κέχρηται ὁ Λόγος. Ἀπολλ. Ἀλλὰ τὸ ὄργανον τοῦ μουσικοῦ ἀνούκ ἐστίν. Ὁρθ. Καὶ ὁ μουσικὸς θνητός ἐστιν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος, ἀθάνατος ὢν, τῷ νῦν κέχρηται ὄργανον· καὶ ὥσπερ ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς τῷ σώματι κέχρηται ὄργανον εἰς τὰ διὰ τοῦ σώματος ἐπιτελούμενα· οὕτως ἐκεῖ ὁ Λόγος τῷ νῦν κέχρηται ὄργανον εἰς τὰ διὰ τοῦ νοῦ (71) ἐπιτελούμενα.

ταῦτα ἐστὶν, mente utitur, ut instrumento: et sicut quae corporis opera efficiuntur: ita illic Verbum utitur mente, ut instrumento, ad ea quae mente efficiuntur.

5. Ἀπολλ. Τοῦ σώματος τίς ἡ χρεῖα; Ὁρθ. Διὰ πολλά· ὅτι ὀφθῆναι ἠθέλησε, καὶ ὅτι τὸ συναμφοτέρον ἦν ἀπολόμενον, καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον σώσαι· στυγρῶ καὶ πάθει ἐκουσίῳ ἠδόκησεν. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἐκουσίῳ πάθει τῷ νῦν κέχρηται, ὡς προείπον, ὄργανον· ἐν δὲ τοῖς σωματικοῖς τῷ σώματι· καὶ οὕτως ζητήσας καὶ εὐρών, ἔσωσε τὸ (72) ἀπολωλός. Ἀπολλ. Ποίους λέγεις σωματικοὺς; Ὁρθ. Σταυρῶ, ταφῇ, περιπάτῳ, ἀφῇ, βρώσει, πόσει, καὶ ὅσα τοῦτοις ἀκόλουθα. Ἀπολλ. Θεὸς ἦν ὁ Λόγος ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας; Ὁρθ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας, τὸ ἐκ ταύτης ὄν τῆς οὐσίας, οὐκ ἦν θεὸς οὐσιώδης, ἀλλὰ ἐνώσιως οἰκονομῶν. Ἀπολλ. Καὶ πῶς, «Εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου,» λέγεται; Ὁρθ. Ἐπειδὴ (73) ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὢν θεὸς Λόγος, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς, ἔλαβε μορφήν δούλου, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος, καρπὸς τῆς κοιλίας αὐτῆς εὐρέθη. Ἀπολλ. Συνήπται οὖν ὁ Λόγος τῷ ἐνωθέντι σώματι ἐξ αὐτῆς, ὡς ζῶον; Ὁρθ. Ὡς ζῶον οὐ γέγραπται, ἀλλ' ὡς ἐν ναφί ζῶντι. Ἀπολλ. Καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἁγίων οὕτως ἐστίν, ὡς ἐν ναφί ζῶντι; Ὁρθ. Οὐχ οὕτως. Ἐκαστος γὰρ τῶν ἁγίων τοσοῦτον ἐγένετο ναὸς, ὅσον ἐδυνήθη ἐξ ἀρετῆς καὶ ἀσκήσεως κατορθώσας. Ἐνταῦθα δὲ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικεῖ· καὶ οἱ μὲν ἅγιοι μορφήν Θεοῦ εἰλήφασιν ἐν ἀρετῇ κατορθώσαντες, ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος μορφήν δούλου ἔλαβεν. Ἀπολλ. Οὕτως τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστώς, ἀνθρωπῶς ἐστίν. Ὁρθ. Εἰ χωρὶς τοῦ Λόγου νοοῖτο, ναί. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ὅτε χωρὶς τοῦ Λόγου νοεῖται, οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπος ψιλός, ἀλλὰ θεὸς ἐνώσει τοῦ Λόγου. Ἀπολλ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας ναὸς Ἰησοῦς ἐστίν, δι'

A sancti prius exstiterunt, et tum demum participarunt Dei Verbum: hic vero non ita est, sed Deus Verbum, quod erat ante saecula, cum vellet fieri homo, sanctificavit Virginem, et corpus ex ea sibi univit, non quod prius exstiterit, et tum demum univerit, sed in ipsa existentia uniens. Apoll. Duo igitur in illo corpore fuerunt principatum habentia, nempe Deus Verbum, et humana mens. Orth. Nequaquam. Sed ipsum Verbum imperat menti. Apoll. Qui fieri potest, ut haec non sint duo? Orth. Sicut lanæ albedo colore purpure tincta, non est bicolor, sed unicolor: ita mens conruscans et deificata est unum quiddam, neque sunt duo principatum habentia. Neque enim aliud quidem vult mens, aliud vero Verbum: sed sicut musici et instrumentum non sunt duo musici, ita Deus Verbum et mens humana non sunt duo principatum habentia. Utitur enim Verbum humana mente tanquam instrumento. Apoll. Sed musici instrumentum est mentis expers. Orth. Sed et musicus est mortalis. Hic vero Verbum, quod immortalis in nobis utitur corpore ut instrumento ad ea quae mente utitur mente, ut instrumento, ad ea quae mente

5. Apoll. Corporis vero quis est usus? Orth. In multis. Voluit Verbum conspici, et quoniam quod perierat, utrumque complexum erat, placuit simile per simile servare, nempe per crucem et passionem voluntariam. Itaque in passione voluntaria usum est mente, sicut ante dixi, ut instrumentum: in rebus autem corporeis, corpore: et ita quæsitum et inventum id quod perierat, servavit. Apoll. Quænam corporea dicis? Orth. Crucem, sepulturam, ambulationem, tactum, cibum, potum, et quæcunque sunt huiusmodi. Apoll. At nonne Deus erat Verbum qui genitus est ex Maria? Orth. Qui genitus est ex Maria, quantum ad id attinet, quod ex eadem est substantia atque Maria, non erat Deus substantialiter, sed œconomia unitiois. Apoll. Quomodo igitur dicitur: «Benedictus fructus ventris tui?» Orth. Quoniam Deus Verbum quod est ex Patris substantia, formam servi accepit, et habitu inventum ut homo, fructus etiam esse ventris ipsius compertum est. Apoll. Coniunctumne est igitur Verbum unito corpori ex Maria desumpto, sicut animal? Orth. Non scriptum est, sicut animal, sed, ut in templo vivo. Apoll. Atqui in quovis sanctorum est, ut in templo vivo. Orth. Non ita. Nam sanctorum unusquisque eatenus fuit templum, quatenus potuit ex virtute et vivendi usu recte se gerere: hic vero «omnis plenitudo deitatis inhabitat»⁷⁴. 462 Et sancti quidem formam Dei acceperunt quatenus vitam ex virtute recte transegerunt, hic vero Verbum formam servi accepit. Apoll. Itaque quod ex animo et corpore constat, homo

⁷² Luc. i, 42. ⁷³ Coloss. ii, 9.

(70) Palat. καὶ οὐκ ἐστὶν δύο ἡγ.

(71) Sic mss. recte. Editi vero, τὸν νοῦν.

PATROL. GR. XXVIII,

(72) Sic Palat. recte. Editi vero, ἤνωσε τὸν.

(73) Sic mss. Editi vero, Ἐπειδ.

est. *Orth.* Sane, si consideraretur seorsim a Verbo. Quod si nunquam ut a Verbo sejunctum consideratur, nempe non est homo nudus, sed Deus ob Verbi unionem. *Apoll.* Templum ex Maria genitum, est Jesus, per quem omnia. *Orth.* Qui genitus est ex Maria, non est genitus vacuus seu scopis mundatus, sed una cum templo, ideoque est Jesus, per quem omnia. Neque vero templum voco Jesum absque Verbo, neque Verbum voco Jesum absque templo : sed ex eo tempore Verbum accepit nomen Jesu, ex quo sanavit contritiones populi sui. Tunc autem sanavit, quando dignatus est servi formam accipere. Hoc igitur Verbum, quod nunc propter æconomiam dictum est Jesus, is est, per quem omnia : et quemadmodum cauterium animadverto ignem simul et ferrum esse ; ita etiam Jesum intelligo esse Deum Verbum, hominem factum. *Apoll.* Ipsumne templum, an qui in templo est, is est, per quem omnia ? *Orth.* Ne separa templum ab eo, qui in templo habitat. Nam si « quicumque agglutinatus est Domino, unus » cum eo « spiritus est »⁷⁵, multo magis cum dicitur et creditur Dominus unitus esse formæ servi, unus est ipse Deus et homo.

6. *Apoll.* Homo igitur non est, qui ex Maria genitus est ? *Orth.* Solummodo quidem homo, nequaquam. *Apoll.* Sed quidnam præterea ? *Orth.* Sed etiam Deus. Sicut enim Isaac genitus ex Abrahamo, nec alius quisquam hominum, est caro duntaxat, sed unusquisque nostrum genitus est homo ex homine, non quod anima rationalis alteram animam rationalem genuerit ; quamvis homo sit ex anima rationali et corpore compositus ; ita illud, qui ex Maria genitus est, appello Deum, animæ videlicet et corpori unitum. Quemadmodum enim si anima corpori unita fuerit, gignitur homo per mulierem, ita Deus Verbum, ubi unitum est animæ et corpori, genitus est Deus et homo per mulierem. *Apoll.* Atqui « ex muliere » scriptum est⁷⁶. *Orth.* Ex muliere, secundum carnem : per mulierem secundum Spiritum. *Apoll.* Proprius ille Dei Filius, quem pro nobis tradidit, quisnam est, Verbum, an homo ? *Orth.* Proprius Dei Filius ille est, qui « humiliavit semetipsum, formam servi accipiens »⁷⁷, « et in illa servili forma traditus est. *Apoll.* Non igitur Jesus ex Maria genitus, sed per eam genitum Verbum, is est, qui semetipsum humiliavit usque ad mortem. *Orth.* Ne separa unionem semel unitam. Dixi enim, eum esse proprium Filium, qui ex ea sit secundum carnem, et per eam secundum Spiritum. *Apoll.* Ergo Verbum per eam genitum humiliavit semetipsum usque ad mortem. *Orth.* Deus Verbum igitur per ipsam genitum, cum non posset in ipsa deitatis natura humiliare se usque ad mortem, corpus ex ea sibi assumpsit animatum, quod ad mortem usque humiliari posset, id est formam servi.

7. *Apoll.* Deus ergo passus est pro nobis. *Orth.* Deus, unito sibi corpore anima prædito, quod mori

οὐ τὰ πάντα. Ὁρθ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας οὐ κενὸς ἐγεννήθη καὶ σεσαρωμένος (74), ἀλλὰ μετὰ τοῦ ναοῦ· διὸ καὶ αὐτὸς ἐστὶν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα. Οὕτως δὲ τὸν ναὸν καλῶ Ἰησοῦν χωρὶς τοῦ Λόγου, οὕτως τὸν Λόγον χωρὶς τοῦ ναοῦ Ἰησοῦν· ἀλλ' ἔκτοτε Ἰησοῦς ὁ Λόγος κέκληται, ἐξ οὗ καὶ ἴσατο τὰ συντρίμματα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Τότε δὲ ἴσατο, ὅτε κατηξίωσε μορφὴν δούλου λαβεῖν. Οὗτος (75) οὖν ὁ Λόγος, ὁ νῦν Ἰησοῦς διὰ τὴν οἰκονομίαν κληθεὶς, αὐτὸς ἐστίν, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ὥσπερ τὸν καυτῆρα πῦρ καὶ σιδήρον νοῶ, οὕτως Ἰησοῦν Θεὸν Λόγον ἐνανθρωπήσαντα. Ἀπολλ. Ὁ ναὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, ἢ ὁ ἐν τῷ ναῷ ; Ὁρθ. Μὴ διαίρει τὸν ναὸν τοῦ ἐνοικοῦντος. Εἰ γὰρ « ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἔστι, πολλὰ πλεον, ὅταν ὁ Κύριος λέγεται καὶ πιστεύεται ὡς ἡνωσθαι μορφῇ δούλου, εἰς ἐστὶν αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

6. Ἀπολλ. Οὐκοῦν οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ γεγεννημένος ἐκ Μαρίας ; Ὁρθ. Μόνον ἄνθρωπος, οὐ. Ἀπολλ. Ἀλλὰ καὶ τί ; Ὁρθ. Ἀλλὰ καὶ Θεός· ὥς γὰρ οὐκ ἐστὶ μόνον σὰρξ Ἰσαὰκ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Ἀβραάμ, οὐδὲ ἄλλος τις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου γεγέννηται ἕκαστος ἡμῶν, οὗ γεγεννημένος ψυχῆς λογικῆς ἐκ ψυχῆς λογικῆς· καίτοιγε τοῦ ἀνθρώπου ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος συγκαίμενου· οὕτω Θεὸν λέγω τὸν ἐκ Μαρίας γεγεννημένον, ψυχῇ καὶ σώματι ἐνωθέντα. Καθάπερ γὰρ ἐνωθεῖσα ψυχῇ σώματι, γινώσκει ἄνθρωπος διὰ γυναικὸς, οὕτως ἐνωθεὶς Θεὸς Λόγος ψυχῇ καὶ σώματι, ἐγεννήθη Θεὸς καὶ ἄνθρωπος διὰ γυναικὸς. Ἀπολλ. Καίτοιγε « ἐκ γυναικὸς » γέγραπται. Ὁρθ. Ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα, διὰ τῆς γυναικὸς κατὰ πνεῦμα. Ἀπολλ. Ὁ ἴδιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, τίς ἐστίν ; ὁ Λόγος, ἢ ὁ ἄνθρωπος ; Ὁρθ. Ὁ ἴδιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ἐστίν « ὁ ταπεινώσας ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβών, » καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δουλικῇ μορφῇ παραδοθείς. Ἀπολλ. Οὐχ ὁ γεννηθεὶς οὖν ἐκ Μαρίας Ἰησοῦς, ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς δι' αὐτῆς Λόγος, αὐτὸς ἐαυτὸν ἐταπεινώσει μέχρι θανάτου. Ὁρθ. Μὴ διαίρει τὴν ἅπαρ ἐνωθεῖσαν ἑνωσιν. Εἰπον γὰρ, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἴδιος Υἱὸς, ὁ ἐξ αὐτῆς κατὰ σάρκα, καὶ δι' αὐτῆς κατὰ πνεῦμα. Ἀπολλ. Ὁ δι' αὐτῆς οὖν Λόγος ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου. Ὁρθ. Ὁ δι' αὐτῆς οὖν Θεὸς Λόγος, οὗ δυνάμενος τῇ φύσει τῆς θεότητος ταπεινωθῆναι μέχρι θανάτου, ἔλαβεν ἑαυτῷ ἐξ αὐτῆς ἐμφυχον σῶμα, τὸ δυνάμενον ταπεινωθῆναι μέχρι θανάτου, ὃ ἐστὶ μορφὴ δούλου.

7. Ἀπολλ. Θεὸς οὖν ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὁρθ. Θεὸς ἐνώσας ἑαυτῷ σῶμα ἐμφυχον, τὸ δυνάμενον ἀπο-

⁷⁵ 1 Cor. vi, 17. ⁷⁶ Galat. iv, 4. ⁷⁷ Philipp. ii, 8.

(74) Palat. σεσαρωμένος, male

(75) Sic mss. omnes. Editi vero, οὕτως.

θανεῖν. Οὐ γὰρ φύσει θεότητος ὅτι ἡμῶν ἀπέθανεν, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομία. Ἀπολλ. Εἰ ψυχὴν λογικὴν εἶχε τὸ σῶμα, οὐχ ὁ Θεός, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἀπέθανεν. Ὁρθ. Ὁ ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς χωρισμός θάνατος; λέγεται, ἡ οὐ; Ἀπολλ. Ναί. Ὁρθ. Ὅσπερ οὖν οὐκ ἡδύνατο ὁ Θεός ἐν μνήματι κατ' ἐν ταφῇ γενέσθαι, εἰ μὴ εἶχε τὸ τιθέμενον σῶμα, οὕτως οὐκ ἂν ἐλέχθη χειροῖσθαί τοῦ σώματος, πανταχοῦ ὄν, καὶ τὰ πάντα περιέχον, εἰ μὴ εἶχε τὴν χωριζομένην ψυχὴν, μεθ' ἧς καὶ τοῖς ἐν ἄδου εὐηγγελίσαστο. Διὰ γὰρ αὐτὴν καὶ ἀναχωρεῖν τοῦ σώματος λέγεται, καὶ ἐν ἄδου γενέσθαι. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐν ἄδου γενέσθαι διὰ τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν μνήματι τεθῆναι διὰ τὸ σῶμα. Ἀπολλ. Ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἐμψυχοῖ τὸ σῶμα, καὶ χρεῖαν οὐκ εἶχε ψυχῆς. Ὁρθ. Ὡς εἰς τὸ κρατηθῆναι καὶ σταυρωθῆναι, καὶ ταφῆναι, ἵνα μὴ δοκῇσι ὁ σταυρὸς γένηται, ἀλλ' ἀληθεῖα· οὕτως καὶ εἰ; τὸ ἀποθανεῖν, καὶ ἐν ἄδου γενέσθαι, χρεῖαν εἶχε ψυχῆς. Περὶ τίνος γὰρ εἰρηται, ὅτι « ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ αγωνιᾶν ἕως θανάτου; » Περὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀναισθητοῦ, ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου; Ἀπολλ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι αἰσθητὸν εἶχε τὸ σῶμα, ἐν ᾗ καὶ ἤσθετο τοῦ πάθους. Ὁρθ. Σῶμα δὲ αἰσθητὸν ἔχον ἐμψυχόν ἐστιν. Τὸ γὰρ ἀψυχον καὶ ἀναισθητόν ἐστιν. Ὡστε ὁ ταπεινώσεως αὐτοῦ μέχρι θανάτου καὶ ἀποθανόν, Θεός ἐστιν, οὐ φύσει θεότητος ἀπονήσκειν, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομία. Τῆς γὰρ ἀνθρωπότητος τὰ πάθη αὐτοῦ πάθῃ ἐλογίζετο. Καὶ ὥσπερ ὀδύνατον ἦν προσηλωθῆναι σταυρῷ, καὶ ταφῆναι σινδόνι, καὶ τεθῆναι ἐν μνήματι ἀνευ σώματος· οὕτως ὀδύνατον ἦν αὐτὸν αγωνιάσαι ἀνευ ψυχῆς λογικῆς· ἄλογος γὰρ ψυχὴ οὐκ αγωνιᾷ, προγενέσκουσα θάνατον· ἀλλ' ὡς βοῦ; ἐπὶ σφαγῇν ἀγεται, ἢ καὶ ὡς ἑτερόν τι τῶν ἀλόγων.

corpore; Na fieri non potuit, ut absque anima rationali in angore versaretur. Nam anima rationis experts, non angitur morte praevisa; sed ut bos, aut aliud quodvis brutum ad mactationem ducitur.

8. Ἀπολλ. Οὐκοῦν οὐκ (76) ἐγένετο ἄνθρωπος ὁ γῆρας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν ἀνθρώπῳ. Ἀδύνατον δὲ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ γενόμενον, τοῦτον εἶναι ἄνθρωπον. Ὁρθ. Λέγεις γενόμενον τὸν Λόγον σάρκα, ἡ οὐ; Ἀπολλ. « Ὁ Λόγος, σὰρξ ἐγένετο, » γέγραπται. Ὁρθ. Τραπεῖς εἰς σάρκα, ἢ ἐν σαρκὶ γενόμενος; Ἀπολλ. Ἐν σαρκὶ γενόμενος. Ὁρθ. Εἰ ἀδύνατον ἦν αὐτὸν ἀνθρώπον γενέσθαι, γενόμενον ἐν ἀνθρώπῳ· καὶ ἀδύνατον ἦν αὐτὸν σάρκα γενέσθαι, γενόμενον ἐν σαρκί. Εἰ δὲ, ἐν σαρκὶ γενόμενος, ἄνθρωπος λέγεται γεγενῆσθαι, οὐ τραπεῖς εἰς ἀνθρώπον. Ἀπολλ. Τίς ἦν ὁ (77) λέγων· « Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλειπες; » ὁ Θεὸς Λόγος ἢ ὁ ἄνθρωπος; Ὁρθ. Ὡς τὴν ταφὴν τοῦ σώματος καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ (78) λέγω τοῦ Λόγου, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομία· οὕτω καὶ τὰ φωνὰς τὰς ψυχικὰς καὶ τὰ πάθη τὰ ψυχικὰ αγωνιᾶν, καὶ ὅσα τοιαῦτα (79) λέγεται περὶ αὐτοῦ

A posset. Neque enim in ipsa deitatis natura pro nobis mortuus est, sed unitiois œconomia. Apoll. Si animam rationis participem habuit corpus, non Deus, sed homo mortuus est. Orth. Diciturne mors separatio animæ a corpore, annon? Apoll. Etiam. Orth. Sicut ergo non potuit Deus in monumento et sepultura versari, nisi depositum eo corpus habuisset: ita etiam non diceretur separatus fuisse a corpore, qui sit ubique et omnia complectatur, nisi habuisset separatam animam, cum qua etiam iis, qui apud inferos erant, Evangelium prædicavit. Propter hanc enim et discessisse ex corpore, et apud inferos fuisse 463 perhibetur. Hoc illud est igitur, pro nobis fuisse apud inferos propter animam, et in monumento fuisse, propter corpus.

B Apoll. Credo ego Deum Verbum sua presentia corpus illud animasse, nec opus illi fuisse anima. Orth. Sicut ad hoc ut caperetur, et crucifigeretur, et sepeliretur, nec opinione tantum, sed ut revera crux esset; ita quoque ad hoc ut moreretur, et ad inferos veniret, opus illi fuit anima. De quo enim dictum est: « Corpi contristari, et in angore esse usque ad mortem? » De corpore sensus experite, an de Deo Verbo? Apoll. Nos quoque dicimus, corpus illud fuisse sensu præditum, quo etiam passionem senserit. Orth. Atqui corpus sentiens est animatum. Quod enim est inanimatum, id quoque nihil sentit. Itaque Deus est, qui sese humiliavit usque ad mortem et mortuus est, non tamen mortuus, quod ad naturam deitatis attinet, sed secundum unitiois œconomiam. Humanitatis enim passiones, suas esse duxit. Et sicut fieri non potuit, ut cruci affigeretur, et sindone involutus sepeliretur, ac in monumento collocaretur absque

8. Apoll. Ergo Filius Dei non factus est homo, sed in homine. Fieri vero non potest, ut sit homo, qui sit in homine. Orth. Ais Verbum factum fuisse carnem, annon? Apoll. Scriptum est: « Verbum caro factum est ». Orth. Quod sit mutatum in carnem, an quod in carne fuerit? Apoll. Quod in carne fuerit. Orth. Si fieri non potuit, ut cum fieret in homine, fieret homo; ita fieri non potuit, ut cum fieret in carne, fieret caro. At si eo quod factum est in carne, dicitur factum homo, non dicitur in carnem conversum. Apoll. Quis ergo dixit: « Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti? » Deus Verbum an homo? Orth. Sicut corporis sepulturam ac indumenta dico fuisse ipsius Verbi, non ipsa deitatis natura, sed unitiois œconomia; ita etiam voces animæ convenientes, et animæ passiones angore affici, et quæcumque

⁷⁶ Matth. xxvi, 37. ⁷⁷ Joan. i, 14. ⁷⁸ Matth. xxvii, 45.

(76) Οὐκ ἀβεστ. a Palat. Paulo post manuscr. omnia, τὸν γενόμενον. Editi, τὸ.

(77) Ita nss. Editi vero, Τίς οὖν ὁ.

(78) Αὐτοῦ ἀβεστ. a Palat.

(79) Ταῦτα ἀβεστ. in nss.

hujusmodi in Evangeliiis de eo dicuntur, tribuo Deo Verbo, non natura deitatis, sed œconomia unionis. Sicut ergo proprium sibi corpus illud vindicat, cum inquit, « Nisi comederitis corpus meum », ita quoque propriam animam sibi vindicat, cum inquit : « Animam meam nemo tollit a me ». Idem etiam utriusque simul conjuncti passiones sibi proprias efficit. Sicut enim ipsius Verbi est corpus œconomice, ita corporis sepultura, est ipsius Verbi sepultura. Et ut ipsius est anima œconomice, ita et vox ipsius vox animæ est : ut et ipsius corporis sepultura, sit ipsius Verbi sepultura œconomice, et vox animæ ejus, Verbi vox sit œconomice. Verbum enim ipsum erat, quod loquebatur, quæ animæ proprie conveniunt.

9. *Apoll.* Nos dicimus Dei Verbum amans hominis dignatum esse hominem fieri, accepta carne ex sancta virgine Maria, et fuisse Deum incarnatum, eo quod inventum sit ut homo. *Orth.* Ne dictio Dei Verbum amans hominis, sed dic potius amans carnis. Nam si non dignatum est homini uniri, quemodo hominis est amans? *Apoll.* Amore hominis unitum est humanæ carni, ut idem esset Deus et homo. *Orth.* Non est Deus et homo : neque caro est humana, quæ non sit anima rationis particeps prædita. Quomodo enim caro possit esse humana, quam anima rationis particeps non animaverit? Nam caro est caro, et anima est anima. Tunc vero dicitur **464** homo, cum anima rationalis incorporatur, et corpus animatur. Ea igitur caro non est humana, quæ particeps non est animæ rationalis. *Apoll.* Cum terrenum aliquod corpus accipit animam rationalem, homo dicitur : sin vero assumat animam rationis expertem, sit aliud animal, quam homo. Cæterum Dominus corpore sibi ex hac materia efficit, illudque sua substantia vivificans (quod quidem sua natura cum habet animam, commune complet animal), atque huic suas proprias agendi facultates impertitus, fecit ut Deus esset animal, Deus quidem forma, homo vero materia. *Orth.* Istud, forma, non intelligo : num vis dicere, deitate? *Apoll.* Corpus informatum intelligo, divinis agendi facultatibus eoruscans. *Orth.* Formam igitur dicis divinas agendi facultates? *Apoll.* Etiam. *Orth.* Si terrenum corpus quoddam tunc fit homo, cum animam rationalem accipit, et corpus humanum vocatur et est : ne humanum quidem corpus est, quod animam rationalem non accipit. Quomodo igitur corpus, quod humanum non est, hominem secundum materiam vocas, cum tunc demum hæc materia sit humana, cum animam rationis participem accipit? Legi autem ego vestri quoque magistri Apollinaris confessionem, in qua corpus Domini nostri dicit consubstantiale Mariæ. consubstantiale corpus Domini, quoniam et ipsum humanum est.

10. *Apoll.* Quomodo corpus Domini dicis, cum hominis corpus esse probes? *Orth.* Ego et corpus

ἐν Εὐαγγελίοις, τοῦ Θεοῦ Λόγου λέγω, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσειος οἰκονομία. Ὅτι οὖν τὸ σῶμα ἰδιοποιεῖται, λέγων, « Ἐάν μὴ φάγητέ μου τὸ σῶμα, οὕτω καὶ ψυχὴν ἰδιοποιεῖται, λέγων » « Τὴν ψυχὴν μου οὐδεὶς αἶρει ἀπ' ἐμοῦ. » Οὕτω καὶ τὰ πάθη τοῦ συναμφοτέρου οἰκαιοῦται. Ὡς γὰρ αὐτοῦ σῶμα οἰκονομικῶς, οὕτως αὐτοῦ ταφή ἡ ταφή τοῦ σώματος. Καὶ ὡς αὐτοῦ ψυχὴ οἰκονομικῶς, οὕτως αὐτοῦ φωνὴ (80) ἡ φωνὴ τῆς ψυχῆς : ἵνα ἡ καὶ ἡ ταφή τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ Λόγου οἰκονομικῶς, καὶ ἡ φωνὴ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου φωνὴ οἰκονομικῶς. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος φωνῶν τὰ τῆς ψυχῆς ἴδια.

9. Ἀπολλ. Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ὁ φιλόθεωρος τοῦ Θεοῦ Λόγος ἄνθρωπος γενέσθαι κατήξινωσε, σάρκα λαβὼν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας καὶ τὴν Θεὸς σαρκωθείς, ὡς ἄνθρωπος εὐρεθείς. Ὁρθ. Μὴ λέγε, ὁ φιλόθεωρος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλὰ μᾶλλον εἰπέ, ὁ φιλόσαρκος : εἰ γὰρ οὐ κατήξινωσεν ἐνωθῆναι ἑαυτῷ, πῶς φιλόθεωρος; Ἀπολλ. Φιλῶν τὸν ἐνθρονον τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ ἦνωτο, ἵνα ἡ ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Ὁρθ. Οὐκ ἔστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος : οὐδὲ ἀνθρωπινὴ σὰρξ (81) ἐστὶν ἡ μὴ οὖσα ἐμψυχος λογικῇ. Πῶς γὰρ ἡ μὴ ψυχωθείσα ψυχὴ λογικῇ σὰρξ ἀνθρωπινὴ δύναται εἶναι; Ἡ γὰρ σὰρξ σὰρξ ἐστὶν, καὶ ἡ ψυχὴ ψυχὴ ἐστὶν. Τότε δὲ ἄνθρωπος λέγεται, ὅτε ἡ λογικὴ ψυχὴ σωματοῦται, καὶ τὸ σῶμα ψυχοῦται. Οὐκ ἄρα ἀνθρωπινὴ σὰρξ ἡ μὴ κοινωνήσασα

ψυχῇ λογικῇ. Ἀπολλ. Τῶν γιγνόντων σωμάτων ὅταν τι προσλάβῃ ψυχὴν λογικὴν, ἄνθρωπος λέγεται : ἐάν δὲ ἄλογον ψυχὴν προσλάβῃ, ζῶν ἕτερον παρὰ τὸν ἄνθρωπον γίγνεται. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς ὕλης ὁ Κύριος ἐαυτῷ διαπλασάμενος σῶμα, καὶ τοῦτο ζωώσας τῇ ἰδίᾳ οὐσίᾳ (ὅπερ πέφυκε μὲν, ψυχὴν ἔχον, κοινὸν ἀποτελεῖν ζῶν), τοῦτω δὲ καὶ τὰς ἰδίας ἐνεργείας μεταδεδωκώς, ἐποίησε ζῶν ἑαυτὸν. Θεὸν μὲν, κατὰ τὸ εἶδος ἄνθρωπον δὲ κατὰ τὴν ὕλην. Ὁρθ. Τὸ κατὰ τὸ εἶδος οὐ νοῦ· θέλεις εἰπεῖν, κατὰ θεότητα; Ἀπολλ. Σῶμα μεμορφωμένον, τὰς θεϊκὰς καταλαμβάνον ἐνεργείας. Ὁρθ. Τὰς θεϊκὰς οὐκ ἐνεργείας εἶδος λέγεις; Ἀπολλ. Ναί. Ὁρθ. Εἰ, ὅταν τι τῶν γιγνόντων σωμάτων προσλάβῃ ψυχὴν λογικὴν, ἄνθρωπος γίνεται, τότε καὶ ἀνθρωπινὸν σῶμα ἀποκτεῖν καὶ γίνεται : μὴ προσλαβὼν ψυχὴν λογικὴν, οὐδὲ ἀνθρωπινὸν ἐστὶ σῶμα.

Τὸ δὲ μὴ ὃν ἀνθρωπινὸν σῶμα, πῶς ἀνθρωπον λέγεις κατὰ τὴν ὕλην, τῆς ὕλης τότε ἀνθρωπίνης οὐσης, ὅτε ψυχῆς λογικῆς προσλαμβάνει; Ἐγὼ δὲ καὶ ἀνέγνω τὸ διδασκαλίου ὑμῶν Ἀπολλινάριου ὁμολογίαν, ἐν ᾗ ὁμοούσιον λέγει τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τῇ Μαρίᾳ. Μαρία δὲ ἡμῖν. Ἡμῖν ἄρα ὁμοούσιον τὸ Κυριακὸν σῶμα, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινον.

At Maria nobis consubstantialis. Nobis est igitur humanum est.

10. Ἀπολλ. Πῶς λέγεις Κυριακὸν σῶμα, ὅποτε ἀνθρώπου κατασκευάζεις; Ὁρθ. Ἐγὼ καὶ σῶμα Κυ-

⁸⁰ Joan. vi, 51. ⁸¹ Joan. x, 17.

(80) Αὐτοῦ φωνὴ deest in Palat.

(81) Mss. Ὁρθ. Οὐκ ἐστὶ οὐδὲ ἀνθρωπινὴ ἡ σὰρξ.

ριακὸν λέγω, καὶ ψυχὴν Κυριακὴν, καὶ αἷμα Κυριακὸν, καὶ ταφὴν Κυριακὴν, καὶ ἀνθρωπον καθόλου Κυριακὸν, ἐνώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου· οὕτως ὡς εἶναι καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἀνθρωπον· καὶ ποτε αὐτὸν ὅλον Θεὸν καὶ Κύριον ἀκούειν, καὶ ποτε αὐτὸν ὅλον ἀνθρωπον. Αὐτὸς γὰρ λέγει περὶ ἑαυτοῦ· «Τί με ζητεῖτε ἀποκτείνειν ἀνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα;» καὶ Παῦλος· «Ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.» Καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀνθρωπον ψηλαφῆσας ὁ Θωμᾶς, λέγει· «Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου.» Ὁμοίως ὁ Παῦλος (82)· «Ὅν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας.» Θεὸς οὖν καὶ ἀνθρωπος ὅλος διὰ τὴν ἐξ εὐδοκίας ἔνωσιν. Εἰ γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνευμᾷ ἐστὶ, πολλῶ πλείον, ὅταν ὁ Κύριος λέγῃται καὶ πιστεύῃται ἀνθρώπος γεγενῆσθαι, οὐκ ἀπολέσας τὸ εἶναι Θεὸς, ἐστὶ Θεὸς καὶ ἀνθρωπος ὁ αὐτός· Θεὸς μὲν διὰ τὴν φύσιν, ἀνθρώπος δὲ διὰ τὴν ἐξ εὐδοκίας μετοχὴν τῆς ἀνθρωπότητος. naturam humanam, quoniam ei sic placuit, participaverit.

A Domini cum voco, et animam Dominicam, et sanguinem Dominicum, et sepulturam Dominicam, et in universum dico hominem Dominicum, ob Dei Verbi unionem: ita ut unus et idem sit Deus et homo, et modo quidem ipse totus Deus et Dominus, interdum vero ipse totus appelletur homo. Dicit enim ipse de se «Quid me queritis interficere, hominem qui vera locutus sum vobis?» Et Paulus: «Homo Jesus Christus heri et hodie, ipse et in saecula.» Et hunc ipsum hominem cum Thomas contrectasset, inquit: «Dominus meus, et Deus meus.» Similiter Paulus: «Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula.» Totus ergo propter voluntariam illam unionem dicitur et Deus, et homo. Nam si qui adharet Domino, unius spiritus est, multo magis si Dominus dicitur et creditur factus fuisse homo, non amittens quod Deus sit, idem est Deus et homo: Deus quidem natura, homo vero, quod

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Διδάσκεις ε', ἐν ᾗ τοῦ αὐτοῦ Ἀπολλινάριστα τοῦ κεφαλαιώσεως καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου (83).

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS V, in quo compendium disceptationis ejusdem Apollinaristae et Gregorii episcopi.

ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΑΕΤΗΣ.

C

APOLLINARISTES.

1. Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἀνθρώπῳ, ἀποτελεῖται προφήτης, ἤγουν ἀπόστολος (84), οὐ Σωτὴρ κόσμου· Χριστὸς δὲ Σωτὴρ κόσμου· οὐκ ἄρα, Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἀνθρώπῳ, ἀποτελέσθαι Χριστός; ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Θεοῦ μὲν ἐνεργήσαντος οὐκ ἀπλῶς, ὡς ἐνόμισας, ἀλλὰ προφητεῖαν, ἀποτελεῖται προφήτης, ἤγουν (85) ἀπόστολος, καὶ οὐ Σωτὴρ κόσμου. Θεὸς δὲ, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐγένετο ὁ αὐτὸς καὶ προφήτης, καὶ ἀπόστολος, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, Σωτὴρ κόσμου, μένων Θεός, καὶ οὐ τραπέζης εἰς τὰ προειρημένα.

2. Ἀπολλ. Πᾶς ἀνθρώπος μέρος κόσμου, καὶ οὐδὲν μέρος κόσμου αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὅφ' ἣ καὶ αὐτὸς καίται. Χριστὸς δὲ αἶρει· οὐκ ἄρα ἀνθρώπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο, ἐπειδὴ οὐδὲν μέρος κόσμου αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου μορφὴν ἔλαβε μέρους κό-

1. Agente Deo in homine, fit quispiam propheta vel apostolus, at non Salvator mundi. Christus autem est Salvator mundi: non igitur Deo agente in homine, factus est Christus. ORTHODOXUS. Non simpliciter, ut tu existimas, agente Deo, sed prophetiam efficiente, fit quispiam propheta vel apostolus, at non Salvator mundi. Deus autem, accepta 465 servi forma, factus est idem et propheta, et apostolus, et pontifex, et mediator Dei et hominum, Salvator mundi, Deus permanens, nequa in quidquam istorum, quae diximus, mutatus.

2. Apoll. Omnis homo est pars mundi, et nulla mundi pars tollit peccatum mundi, cui peccato et ipsa subest. At Christus tollit: non est igitur homo Christus. Orth. Enimvero quod nulla mundi pars tollat mundi peccatum, idcirco mundi opifex formam accepit partis mundi, ut quatenus pars

⁸² Joan. viii, 40. ⁸³ Hebr. xiii, 8. ⁸⁴ Joan. ix, 28. ⁸⁵ Rom. ix, 5. ⁸⁷ I Cor. vi, 17.

(82) Palat. ὁμοίως καὶ ὁ Παῦλος λέγει.

(83) Titul. in mss.: Τοῦ αὐτοῦ Ἀπολλινάριστα τοῦ κεφαλαιώσεως καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου ὁρθοδόξου.

(84) Palat., προφήτης ἢ ἀπόστολος. Felck., προ-ἡ-της ἀπόστολος.

(85) Manuscr., ἤγουν.

et mundi, occisus tanquam pars mundi, tolleretur a mundi peccatum, ut opifex mundi.

3. *Apoll.* Omnis homo subest morti: et nullus, qui morti subsit, abolet mortem. At Christus abolet: non est igitur homo Christus. *Orth.* Quoniam nullus hominum, ut qui morti subsit, mortem abolet; idcirco immortalis Filius Dei, Verbum simul et Deus, sibi ipsi univit id quod morti subest, et in morte aboleret eum, qui mortis imperium habet⁸⁶. Sicut enim invisibilis cum sit, videri non potuit, nisi eo assumpto, quod videri posset: ita cum sit immortalis, non potuit mori, nisi eo assumpto, quod esset mortale.

4. *Apoll.* Omnis homo est terrenus. At Christus non est terrenus, sed coelestis. Non est igitur homo Christus: nisi homo sit hoc ipsum nominis communione tantum. *Orth.* Erratis: nec enim omnis homo est terrenus, cum doceat nos Scriptura, homines etiam aliquos, etsi non natura, at certe moribus coelestes esse, inquit: «Qualis ille coelestis, tales et coelestes⁸⁷». Nos vero Christum univoce hominem dicimus humanæ naturæ respectu. Item quemadmodum cum homini tribuimus animalis nomen, eadem utimur voce, atque si de equo vel quopiam alio animali sermo esset, nec tamen protinus quodvis animal est etiam rationale: ita etiam Christum univoce appellamus hominem, non tamen protinus quivis homo est Christus. Item sicut rationale cum animali conjunctum homo existit, nec tollitur, quod sit animal: ita Deus conjunctus et una creditus cum animali rationali agnoscitur et creditur esse Christus, neque tollitur, quod sit homo, sed idem est Deus et homo.

5. *Apoll.* Qui dat potestatem ut quis fiat Filius Dei, nequaquam et ipse factus est Filius. At Christus dicitur. Non est igitur factus Filius, sed natura Filius est. *Orth.* Non est sane factus, sed natura erat Filius Dei. Factus est autem Filius hominis. Nec enim id erat, et factus est quod non erat, ut per eum id efficere moribus, quod ipse est natura: estque idem Deus et homo.

6. *Apoll.* Nullus homo existit ante eos, qui ætate ipsum præcedunt: Christus autem existit ante eos, qui secundum carnem ipsum ætate præcesserunt. Non est igitur homo, nisi secundum carnem. *Orth.* Christus, si humanam naturam spectes, non existit ante eos, qui secundum humanam naturam fuerunt ipso seniores: sed quod ad deitatem attinet, existit non modo ante eos, qui secundum carnem fuerunt ipso seniores, verum etiam ante omnia sæcula, ut qui sit eorum Deus. Ergo non fuit Christus ante Mariam, quod ad carnem attinet. Quomodo enim ante ipsam existerit,

σμου, ἵνα τῷ μέρει τοῦ κόσμου, σφαιγῇς ὡς μέρος κόσμου, ἀρῇ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς δημιουργὸς τοῦ κόσμου.

3. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος ὑπὸ θάνατον· καὶ οὐδεὶς, ὑπὸ θάνατον ὢν, καταργεῖ θάνατον. Χριστὸς δὲ καταργεῖ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἀνθρώπων καταργεῖ θάνατον, ὑπὸ θάνατον ὢν, ὁ ἀθάνατος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, Λόγος ὢν καὶ Θεός, ἦν αὐτῷ τὸ ὑπὸ θάνατον, ἵνα ἐν τῷ θανάτῳ τὸν πρὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου καταργήσῃ. Ὡς γὰρ οὐκ ἡδύνατο ἀράτος ὢν ὁραθῆναι, μὴ λαβὼν τὸ ὁρατὸν· οὕτως οὐδὲ ἡδύνατο ἀθάνατος ὢν ἀποθανεῖν, μὴ λαβὼν τὸ θνητὸν.

4. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος χοϊκός. Χριστὸς δὲ οὐ χοϊκός, ἀλλ' ἐπουράνιος· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός· εἰ μὴ ὁμνώνυμος τὸ αὐτὸ τοῦτο ἄνθρωπος. Ὁρθ. Πλανᾷσθε· οὐ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος χοϊκός. Ἐδίδαξε γὰρ ἡμᾶς ἡ Γραφή καὶ ἐπουρανίους ἀνθρώπους, εἰ καὶ μὴ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ, λέγουσα· «Θεὸς ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι». Συνωνύμως δὲ ἡμεῖς τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον λέγομεν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ὥστερ ζῶν τὸν ἄνθρωπον λέγοντες, συνωνύμως τῷ ἵππῳ ἢ καὶ ἐτέρῳ τινὶ τῶν ζῶντων λέγομεν, οὐ πάντως δὲ καὶ λογικὸν πᾶν ζῶν· οὕτως καὶ ἔαν εἰπωμεν συνωνύμως τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον, οὐ πάντως πᾶς ἄνθρωπος Χριστός. Καὶ ὥστερ τὸ συνταττόμενον (86) λογικὸν τῷ ζῳῳ ἄνθρωπος ἐστιν, οὐκ ἀναρεῖται ζῶν εἶναι· οὕτως συνταττόμενος Θεός, καὶ συμπιστευόμενος λογικῷ ζῳῳ, Χριστὸς ὁμολογεῖται καὶ πιστεύεται· καὶ οὐκ ἀναρεῖται ἄνθρωπος εἶναι, ἀλλ' ἐστὶν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

5. Ἀπολλ. Ὁ διδούς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οὐχὶ καὶ αὐτὸς γέγονε. Χριστὸς δὲ δίδωσιν· οὐκ ἄρα γέγονεν Υἱὸς, ἀλλ' ἐστὶ τῇ φύσει. Ὁρθ. Υἱὸς Θεοῦ οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἦν τῇ φύσει. Υἱὸς δὲ ἀνθρώπου γέγονεν. Οὐ γὰρ ἦν, καὶ ἐγένετο δ' οὐκ ἦν, ἵνα ἡμᾶς τῷ τρόπῳ ποιήσῃ γενέσθαι, δ' αὐτὸς ἦν καὶ ἐστὶ τῇ φύσει· καὶ ἐστὶν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

6. Ἀπολλ. Οὐδεὶς ἀνθρώπων προϋπάρχει τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ· Χριστὸς δὲ προϋπάρχει τῶν κατὰ σάρκα πρεσβυτέρων· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος, εἰ μὴ κατὰ σάρκα. Ὁρθ. Χριστὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα οὐ προϋπάρχει τῶν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα πρεσβυτέρων αὐτοῦ· προϋπάρχει δὲ κατὰ τὴν θεότητα οὐ τῶν κατὰ σάρκα πρεσβυτέρων (87) μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν αἰώνων, Θεὸς ὢν αὐτῶν. Οὐκ ἄρα Χριστὸς κατὰ σάρκα πρὸ τῆς Μαρίας. Πῶς γὰρ τὸ ἐξ αὐτῆς ὄν, πρὸ αὐτῆς ὑπάρχει; προϋπάρχει δὲ αὐτῆς θεϊκῶς, Θεὸς ὢν αὐτῆς· καὶ ἐστὶν ὁ αὐτὸς, ὡς Θεὸς προϋπάρχων, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐξ αὐτῆς.

⁸⁶ Hebr. ii. 14. ⁸⁷ I Cor. xv. 48.

(86) Palat., τὸ ὥστερ συνταττόμενον.

(87) Πρεσβυτέρων abest a mss.

quod ex ipsa est? Sed quatenus Deus est, existit ante ipsam, cum s' ipsius Deus: estque idem ante ipsam ut Deus, et ex ipsa, ut homo.

7. Ἀπολλ. Οὐδεὶς ἀνθρώπων πρὸ τῶν αἰώνων ἔχει δόξαν. Χριστὸς δὲ ἔχει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων πρὸ τῶν αἰώνων ἐστίν. Χριστὸς δὲ κατὰ τὴν θεότητα πρὸ τῶν αἰώνων. Ἰδὲ ὦν καὶ Θεὸς καὶ Δεσπότης, εἰκότως πρὸ τῶν αἰώνων ἔχει δόξαν· Κύριος δόξης ὦν κατὰ φύσιν, Χριστὸς δὲ κληθεὶς, διὰ τὸ μορφήν δούλου λαβεῖν. Ὁ νῦν οὖν κληθεὶς Χριστὸς, καὶ λίθος, καὶ ποιμὴν, καὶ κόκκος, καὶ ἄνθος βάβυλως, καὶ Ἐμμανουήλ, καὶ Ἰησοῦς, καὶ ἄνθρωπος, καὶ παῖς δωδεκαετῆς, καὶ τριακονταετῆς (88) γενωνὸς διὰ τὴν πρὸς ἀνθρώπους οἰκονομίαν, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων Θεός, καὶ νῦν μετὰ τὰ ταῦτα γενέσθαι μένων, ᾧ ἦν, ἔχει δόξαν πρὸ τῶν αἰώνων, Θεὸς ὦν ἐκ Θεοῦ.

8. Ἀπολλ. Εἰ (89) ὁ Θεὸς ἐν Ἰησοῦ, οὐ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐν αὐτῷ. Δι' αὐτοῦ δὲ τὰ πάντα· οὐκ ἄρα Θεὸς ἐν Ἰησοῦ, ἀλλ' αὐτὸς Θεός ἐστιν. Ὁρθ. Ὁ Θεὸς Λόγος, ἐνυπόστατος ὦν Θεός, μετασχὼν ἀνθρωπότητος, Ἰησοῦς ἐκλήθη. Μὴ οὖν λέγῃς, Θεὸς ἦν ἐν Ἰησοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς Ἰησοῦς ἐκλήθη. Διὸ καὶ αὐτός ἐστιν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα. Ὁ γὰρ νῦν κληθεὶς Ἰησοῦς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Θεὸς δὲ (90) Λόγος ὦν καὶ πρὸ τῆς τοῦ ὀνόματος κλήσεως, καὶ μετὰ τὴν τοῦ ὀνόματος κλήσιν, αὐτός ἐστιν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, Θεὸς ὦν κατὰ Πνεῦμα, ἄνθρωπος δὲ διὰ τὴν τοῦ δούλου μορφήν· διὸ καὶ αὐτός ἐστιν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα.

9. Ἀπολλ. Ὁ ἐξ ἁμαρτίας σώζων ὑπὲρ ἁμαρτιαν ἐστίν. Καὶ σώζει Χριστός. Οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων ὑπὲρ ἁμαρτιαν· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Οὐ γὰρ ἄνθρωπος φίλος ὁ Χριστός· οὐδὲ γὰρ ἦν Χριστὸς αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, εἰ φίλος ἦν ἄνθρωπος. Διὰ δὲ τοῦτο ὁ αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου Χριστὸς, ἐπεὶ ὁ Θεὸς Λόγος, μορφήν δούλου λαβὼν, ἐγένετο Χριστὸς ἄνθρωπος. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ προφήτης λέγει· «Καὶ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γινώσκει αὐτόν;» καὶ αὐτὸς ὁ Χριστός· «Τί με ζητεῖτε ἀποκτείνειν, ἄνθρωπον ἕς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα;» ἵνα νοήσωμεν τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ Θεὸν διὰ τὴν θεότητα· ὥς τὸν ἄνθρωπον νοοῦμεν λογικὸν διὰ τὸ λογιστικόν, καὶ ζῶον διὰ τὸ ζωτικόν.

10. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς νοῦν· Χριστὸς δὲ οὐκ ἔχει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Εἰ πᾶς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς νοῦν, εἰς δὲ τῶν ἀνθρώπων καὶ Ἠλίας ὁ ἀναληφθεὶς, καὶ πιστευόμενος παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦ παρόντος ἐν σαρκί, διαστασιάζει αὐτῷ ἢ

7. Apoll. Nullus homo habet gloriam ante sæcula: habet autem Christus. Non est igitur homo Christus. Orth. Nullus enim homo fuit ante sæcula. Christus vero, quod ad deitatem attinet, cum sit ante omnia sæcula Filius, et Deus, et Dominus, merito gloriam habuit ante sæcula: Dominus gloriæ nimirum natura, Christus autem vocatus, eo quod servi formam acceperit. Itaque qui nunc vocatur Christus et lapis, et pastor, et granum, et 466 flos virgæ, et Emmanuel, et Jesus, et homo, et duodecim annorum puer, et triginta annorum illa quæ homines respicit œconomia factus, est et Deus ante sæcula: et nunc postquam illa omnia factus est, permanens id quod erat, habet gloriam ante sæcula, utpote Deus ex Deo.

8. Apoll. Si Deus est in Jesu, non sunt per ipsum omnia, sed per eum, qui in ipso est. At omnia sunt per ipsum: non est igitur Deus in Jesu, sed est ipse Deus. Orth. Deus Verbum reipsa subsistens Deus, particeps humanæ naturæ factum, vocatus est Jesus. Ne igitur dicito, Deus erat in Jesu, sed ipse Deus vocatus est Jesus, ideoque ipse est Jesus per quem omnia. Nam qui nunc Jesus propter humanam naturam vocatur, est autem Deus Verbum et ante et post istud cognomen, est ipse Jesus per quem omnia; ut qui sit et secundum Spiritum Deus, et propter servi formam homo; quamobrem etiam ipse est Jesus, per quem omnia.

9. Apoll. Qui servat a peccato, superior est peccato. Servat autem Christus, et nullus homo superior est peccato. Non est igitur Christus homo. Orth. Non est sane Christus nudus et duntaxat homo. Neque enim si duntaxat homo fuisset, sustulisset peccatum mundi. Per hoc autem Christus sustulit mundi peccatum, quod Deus Verbum accepta servi forma factus sit Christus homo. Ideo dicit propheta: «Etiam homo est, et quis cognoscet ipsum?» Christus ipse: «Quid me queritis interficere hominem qui veritatem vobis locutus sum?» ut Christum noverimus hominem propter humanam naturam, et Deum propter deitatem: sicut hominem novimus rationalem propter animam ratiocinantem, et animal propter animalitatem.

10. Apoll. In omni homine dissidet mens a carne: in Christo vero non dissidet. Non est igitur homo Christus. Orth. Si in omni homine dissidet mens a carne, unus autem hominum est Elias illa sursum abreptus, qui a nobis creditur in carne hactenus esse, dissidebit etiam in eo mens a carne.

⁸⁸ Joan. vii, 20; viii, 40.

(88) Τριακονταετῆς νῦν γγ. mss.

(89) Εἰ deest in mss.

(90) Δὲ abest a Palat.

Quod si in illo mens a carne non dissidet: certe non in omni homine mens a carne dissidet. Multo magis igitur qui est ipsius Eliae Dominus, non habet mentis et carnis dissidium, sed nobis in omnibus, quod ad naturam humanam attinet, excepto peccato, similis, et misericors ac fidelis pontifex factus, est idem vere Deus et homo.

11. *Apoll.* Omnis homo ut virtute perficiatur carnem mortificat. At Christus non mortificat. Non est igitur homo Christus. *Orth.* Qua mortificatione Joannes carnem suam mortificavit subsiliens in utero, et exultare visus? Quod si etiam concederetur omnem hominem, ut virtute perficiatur, carnem suam mortificare, at certe jam perfectus, et in caelis versans, ipsi vivificationem parat per inhabitantem in ipso Spiritum, ut postquam virtute perfectus fuerit, dicat: «Cursum consummavi»⁹¹. Cæterum Christus perfectus non evasit ulla exercitatione, sed in ipso conceptu ex ipsa unitione, natus Emmanuel, Deus et homo est: quamobrem etiam Deipara est Maria.

12. *Apoll.* Nullus hominis caro dicta est e caelo: Christi vero caro dicta est e caelo esse. Itaque non est Christus homo secundum deitatem, quæ carnem assumpserit. Sic ergo etiam e caelo esse dicitur, quod unita sit ei qui est e caelo. *Orth.* Nihil potuit magis ridiculum dici. Nam si caro propterea dicitur e caelo esse, quod unita sit ei qui est e caelo, non est ipsa e caelo. Sicut ergo carnem, quæ e caelo non est, dicis esse e caelo, ita etiam Scriptura homines coelestes dicit e caelo esse, quod coelestia sapiant. Audi, et soluta fuerit tua **467** propositio, sive compendiarie tuorum argumentorum subductio, quo nomine tractationem istam inscripsisti. Cæterum Christus dictus homo e caelo, non dictus est, ut omnes homines, coelestis, quod coelestia saperet, sed ob divinam et adorandam unitiorem Dei cum servi forma, ut idem sit et Deus et homo.

13. *Apoll.* Nullus homo vivificat: nec enim ullus homo est Christus: at Christus vivificat. Non est igitur homo Christus. *Orth.* At Christus idcirco vivificat, quia Deus Verbum accepta servi forma, vocatus est Christus.

14. *Apoll.* Nulli hominum convenit nomen quod est supra omne nomen, et gloria quæ solius est Dei. At Christo convenit non est igitur homo Christus. *Orth.* Hoc quoque dixeris de virgine Maria. Nulli hominum convenit, ut Virgo sit et pariat. Maria vero, Virgo cum esset, peperit: Maria igitur non est homo. Sed et tuum sophisma sic prorsus redarguetur. Nulli quippe homini vere convenit nomen, quod est super omne nomen, et gloria, quæ solius est Dei: quoniam nullus hominum est Christus, ex unitiione Dei Verbi et servili forma.

⁹¹ II Tim. iv, 7.

(91) Mss., ἤτοι.

αὐτὸς πρὸς τὸν νοῦν. Εἰ δὲ μὴ διαστασιάζει τῷ νῷ αὐτοῦ ἡ σὰρξ, οὐκ ἄρα πᾶς ἄνθρωπος διαστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς τὸν νοῦν. Πολλῶ οὖν πλείω ὁ τοῦ Ἥλια Δεσπότης οὐκ ἔχει διαστασιάζουσαν τὴν σάρκα πρὸς τὸν νοῦν· ἀλλὰ ἐν πᾶσιν ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα ὁμοιωθεὶς χωρὶς ἁμαρτίας, ἐλεῆμων καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς γενόμενος. ἔστιν ἀληθῶς ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

11. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος νεκροί τὴν σάρκα πρὸς τὸ τελειωθῆναι κατ' ἀρετὴν· Χριστὸς δὲ οὐ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Ποῖς νεκροῖται ἐνέκρωσεν ἑαυτοῦ τὴν σάρκα ὁ Ἰωάννης, σκιστῶν ἐν κοιλίᾳ, καὶ ὀφθελὺς ἐν ἀγαλλιάσει; Εἰ δὲ καὶ δοθείη, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος νεκροί τὴν σάρκα πρὸς τὸ τελειωθῆναι κατὰ ἀρετὴν, ἀλλὰ τελειωθείς, καὶ ἐν οὐρανῷ πολίτευμα ἔχων, ζωοποιεῖσθαι αὐτὸν παρασκευάζει διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν αὐτῷ Πνεύματος, ὡς ἐν ἀρετῇ τελειωθέντα λέγειν· «Τὸν δρόμον τετέλεκα.» Χριστὸς δὲ οὐκ ἐξ ἀσκήσεως τετελειώται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ συλλήψει ἐξ ἐνώσεως Ἑμμανουὴλ τευχθεὶς, Θεὸς ἔστι καὶ ἄνθρωπος· διὸ καὶ Θεοτόκος ἡ Μαρία.

12. Ἀπολλ. Οὐδενὸς ἀνθρώπου ἡ σὰρξ ἐξ οὐρανοῦ λέλειπται· Χριστοῦ δὲ ἡ σὰρξ ἐξ οὐρανοῦ εἰρηγεται· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός κατὰ τὴν θεότητα τὴν προσλαβοῦσαν τὴν σάρκα. Οὕτως οὖν καὶ ἐξ οὐρανοῦ λέγεται, διὰ τὸ ἠνώσθαι τῷ ἐξ οὐρανοῦ. Ὁρθ. Οὐδὲν γελοῖότερον. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἐξ οὐρανοῦ λέγεται διὰ τὸ ἠνώσθαι τῷ ἐξ οὐρανοῦ, οὐκ ἐξ οὐρανοῦ ἡ σὰρξ. Ὡπερ οὖν τὴν μὴ οὖσαν ἐξ οὐρανοῦ, λέγεις ἐξ οὐρανοῦ· οὕτω καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἐπουρανίους ἡ Γραφὴ λέγει διὰ τὸ οὐράνιον φρόνημα ἐξ οὐρανοῦ. Ἄκουε, καὶ λείλυται σου ἡ πρότασις, ἥγουν (91) ἀνακεφαλαίωσις, ὡς αὐτὸς ὀνόμασας ἐπιγράφας. Χριστὸς δὲ, ἐξ οὐρανοῦ λεγόμενος ἄνθρωπος, οὐ διὰ τὸ φρόνημα, καθάπερ πάντες ἄνθρωποι, ἐπουράνιος κίχληται, ἀλλὰ διὰ τὴν θείαν καὶ προσκυνουμένην ἔκθεσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν καὶ Θεὸν καὶ ἄνθρωπον.

13. Ἀπολλ. Οὐδεὶς ἀνθρώπων ζωογονεῖ· οὐ γὰρ ἔστι Χριστός· Χριστὸς δὲ ζωογονεῖ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Χριστὸς δὲ διὰ τοῦτο ζωογονεῖ, ἐπειδὴ Θεὸς Λόγος, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐκλήθη **D** Χριστός.

14. Ἀπολλ. Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἀρμόζει ὄνομα τοῦ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἡ δόξα ἡ τοῦ μόνου Θεοῦ· Χριστῷ δὲ ἀρμόζει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Τοῦτο ἂν εἰποῖς καὶ περὶ τῆς Παρθένου Μαρίας. Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἀρμόζει τὸ παρθένον οὖσαν τεκεῖν· Παρθένος δὲ οὕσα ἔτεκεν ἡ Μαρία· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ἡ Μαρία. Ὅπως δὲ σου καὶ οὕτως ἐλεγχθήσεται τὸ σόφισμα. Οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς ἀρμόζει τῶν ἀνθρώπων ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἡ δόξα ἡ τοῦ μόνου Θεοῦ· ἐπειδὴ οὐδεὶς ἀνθρώπων Χριστὸς ἐξ ἐνώσεως Θεοῦ Λόγου καὶ μορφῆς δουλικῆς.

15. Ἀπολ. Εἰ ὁ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ κατέκησεν, οὐκ ἐκινώθη· ἐκινώθη δὲ ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ, μορφῇ δούλου λαβὼν· οὐκ ἄρα ἐν ἀνθρώπῳ κατέκησεν. Ὁρθ. Οὐ γὰρ ἐν ἀνθρώπῳ ἀπλῶς κατέκησεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀλλὰ καὶ γένετο ἄνθρωπος, μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, τοιούστιν ἀνθρωπότητος· διὰ τοῦτο Χριστὸς οὐ ψιλὸς ἄνθρωπος· ἀλλ' ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

16. Ἀπολ. Θεὸς, ἐν ἀνθρώπῳ κατοικῶν, οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος· Πνεῦμα δὲ, σὰρξ (92) ἡνωμένον, ἄνθρωπος. Χριστὸς, ὡς εἴρηται, ὁμωνύμως· Πνεῦμα ἄρα θεῖον ἐστὶν ἡνωμένον σαρκί. Ὁρθ. Ἡδολέσχης. Οὐ γὰρ Πνεῦμα σὰρξ ἡνωμένον πάντως ἀνθρωπὸς ἐστίν· ἀλλ' ἐγχωρεῖ καὶ βοῦν εἶναι καὶ ἄσιν, καὶ πᾶν εἴ τι ἕτερον τῶν σαρκικῶν ζώων. Ἰνα δὲ σοὶ δοθῇ (93) καὶ τὸ θεῖον εἶναι Πνεῦμα σὰρξ ἡνωμένον, ἀνάγκη πάσα, γενόμενον ἀνθρώπον ἐκ γυναικὸς τὴν Θεὸν Λόγον, Πνεύματι σὰρξ ἡνωμένον ἐνωθῆναι, ἵνα ἄνθρωπος γένηται. Πῶς γὰρ οὐν ἡδύνατο μὴ ἐνωθεῖς ἀνθρώπῳ; Ὁμωνύμως δὲ οὐκ ἂν εἴποιμεν τὸν Χριστὸν ἀνθρώπον, ἵνα μὴ κατὰ φαντασίαν νομισθῇ ἄνθρωπος, μόνον τὸ ὄνομα κοινὸν ἔχων.

17. Ἀπολ. Ἀνθρώπου τὸ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, Θεοῦ δὲ τὸ ἀναστῆσαι· ἐκάτερα δὲ Χριστοῦ· Θεὸς ἄρα καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Ὁρθ. Ἄδξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ὅτι καὶ ἄκων τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησας. Ἔδει γὰρ τὸν ἀνιστάμενον εἶναι καὶ τὸν ἀνιστῶντα. Καὶ ὡς περ οὐκ ἂν εἴη Θεὸς καὶ σὰρξ μὴ ἐνωθεῖς σαρκί, οὕτῃ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, μὴ ἐνωθεῖς ἀνθρώπῳ.

18. Ἀπολ. Εἰ μόνον ἦν ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, ἢ εἰ μόνον Θεός, οὐκ ἂν ἦν μέσος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁρθ. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἐν πᾶσι τούτοις, ὅτι περ ὠμολόγησας μὴτε μόνον ἀνθρώπον τὸν Χριστὸν εἶναι, μὴτε μόνον Θεόν. Ὁ γὰρ Θεὸς Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος κοινός· καὶ ἄνθρωπος ὁ κοινὸς ἀνθρώπος ἐστίν, καὶ οὐκ ἐστὶ Θεός. Θεὸς ἀνθρώπῳ ἐνωθεῖς Χριστὸς ἐστὶ, μέσότης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

19. Ἀπολ. Εἰ μόνον ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἔσωζε τὸν κόσμον· καὶ εἰ μόνον Θεός, οὐκ ἂν διὰ πάθους ἔσωζεν· ἐκάτερα δὲ Χριστοῦ· καὶ Θεὸς ἄρα ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος. Ὁρθ. Καὶ νῦν εὐγνωμόνας. Ἀνάγκη γὰρ τῷ πάθει ἀνθρωπότητα ὑποκεῖσθαι, καὶ τῆς ζωῆς θεότητα ἡγεῖσθαι. Οὕτε οὐν ἐξωπολεῖ, μὴ ὦν Θεός, οὔτε ἐπασχεν ἐκουσίως μὴ ὦν ἄνθρωπος· ἀμφοτέρω δὲ Χριστὸς, καὶ ἐπαθε καὶ ἐξωπολεῖ· Θεὸς ἄρα ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος.

20. Ἀπολ. Εἰ μόνον ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἐξωπολεῖ τοὺς νεκρούς· καὶ εἰ μόνον Θεός, οὐκ ἂν ἰδίᾳ παρὰ τὸν Πατέρα ἐξωπολεῖ τινὰς τῶν νεκρῶν· ἐκάτερα δὲ Χριστοῦ· Θεὸς ἄρα καὶ ἄνθρωπος.

Luc. II, 14.

(92) Palat., ἡνωμένον ἐστὶν ἡνωμένον σαρκί.

(93) Mss. δοθῇ καὶ ἀνθρώπινον εἶναι Πνεῦμα, sed, καὶ Θεόν, secunda manu.

15. Apoll. Si Deus habitavit in homine, non fuit exinanitus. At exinanitus est, qui in forma Dei accepit servi formam. Non igitur habitavit in homine. Orth. Nempe Deus Verbum non simpliciter habitavit in homine, sed etiam factus est homo, particeps sanguinis et carnis, id est humanæ naturæ: ideoque Christus, non est duntaxat homo, sed idem Deus et homo.

16. Apoll. Deus habitans in homine, non est homo: sed Spiritus unitus carni, est homo. At Christus est homo æquivoce, sicut dictum est. Divinus ergo Spiritus est carni unitus. Orth. Nugaris. Nec enim si Spiritus carni uniatur, est protinus homo, sed potest etiam esse bos et asinus, et quodvis aliud carneum animal. Ut vero tibi concedatur divinum quoque Spiritum unitum fuisse carni, omnino tamen necesse fuit Deum Verbum, cum sit factus homo ex muliere, Spiritui carni unito uniri, ut homo fieret. Quomodo enim fieri homo potuisset non unitus homini? Christum autem nequaquam dixerimus hominem esse æquivoce, ne specie et communi nomine tenus homo censatur.

17. Apoll. Hominis est resurgere a mortuis, Dei vero excitare a mortuis. Utrumque convenit Christo. Idem ergo est Deus et homo. Orth. Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, quod etiam invitum veritatem professus fueris. Oportuit enim Christum esse utrumque, id est, et eum qui resurgeret, et eum qui excitaret. Et quemadmodum non esset Deus et caro, nisi unitus esset carni; ita non esset Deus et homo, nisi unitus esset homini.

18. Apoll. Si Christus esset tantum homo, vel tantum Deus, non esset medius inter Deum et homines. Orth. Benedictus sit Dominus in his omnibus, quod etiam sis confessus Christum, nec tantum esse Deum, nec tantum esse hominem. Deus enim est Deus, neque homo communis est: et homo communis, est homo, et non Deus. Unitus Deus homini est Christus, mediator Dei et hominum, ipse et Deus et homo.

19. Apoll. Si tantum homo fuisset Christus, non servasset mundum. At si tantum fuisset Deus, non servasset per passionem. Utrumque convenit Christo. Est igitur et Deus et homo. Orth. Et hoc quoque probe. Fuit enim necesse humanam naturam substerni passioni, et deitatem ducem esse ad vitam. Itaque nisi Deus esset, non vivificaret, et nisi fuisset homo, non passus fuisset volens. Utrumque vero Christo convenit, nam passus est et vivificavit: est igitur et Deus et homo.

20. Apoll. Si Christus homo tantum fuisset, non vivificasset mortuos: et si tantum Deus fuisset, nullos mortuos seorsim a Patre vivificasset. Utrumque vero fecit Christus. Idem igitur

est Deus et homo. *Orth.* Christus quidem non tantum fuit homo. Nam ne Christus quidem fuisset, si tantum fuisset homo. Vivificans tamen mortuos, minime ipsos vivificavit seorsim a Patre. Quomodo enim dixisset, « Pater in me manens, ipse facit opera », si seorsim a Patre vivificasset. Itaque etiamsi dicat, « Sicut Pater excitat mortuos et vivificat, ita et Filius, quos vult vivificat », non dicit se hoc facere quapiam efficaciam separatim a Patre, sed ita loquitur, ut nos doceat suae hypostasios perfectionem in sese absolutam. Nec enim alios quidem mortuos excitat et vivificat Pater, alios vero Filius.

21. *Apoll.* Homo actus a Deo non est Deus, sed corpus Deo conjunctum est Deus. At Christus est Deus. Non est igitur homo actus a Deo, sed corpus cum Deo compositum. *Orth.* Non est quidem Christus homo actus a Deo, sed Deus homini, ut tu ipse nominasti, conjunctus. Nam si potest corpus Deo conjungi, potest etiam totus homo Deo conjungi, et idem esse Deus et homo, sicut caro et Deus ipse est. Quid porro dicere voluisti cum diceres, corpus Deo conjunctum Deus, ignoro. Corpus enim vocas Deum, ideoque corpus non est: vel Deum corpus vocas Deum propter illud, quod est ei conjunctum sive compositum. Quomodo vero Deus sit natura, qui alicujus causa Deus sit? Nos vero Christum non dicimus esse Deum ob illam cum corpore sive homine conjunctionem: sed Deum propter naturam, quam ex Patre habet: Christum vero propter servi formam, unionem, sive compositionem, ut tu ipse appellasti.

22. *Apoll.* Si Dei templum natum est ex Maria, supervacanea est nova illa nativitas ex Virgine, cum absque ejusmodi nativitate homines quoque sint Dei templa. *Orth.* Oppugna sacra Evangelia, ut audias: « Durum est tibi contra stimulum calcitrare ». Audi enim Dominum dicentem: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud ». Etiamsi vero nonnulli homines sint templa, non tamen ita sunt templa, tanquam etiam Christi: nec quisquam eorum est Christus conjunctus cum Deo Verbo; nolo enim discedere a tuo vocabulo, ut te ex tuo ipsius ore in sententiam meam adducam. Illic autem templum conjunctum cum Deo Verbo, Christus videlicet, natum est ex Virgine eo modo, qui Deum decebat.

23. *Apoll.* Si talis est natura Christi, qualis et nostra est: vetus homo est anima vivens, et non spiritus vivificans, nec qui talis est, vivificabit. At Christus vivificat, estque Spiritus vivificans. Non est igitur nostrae naturae. *Orth.* Adhuc, quid sit Christus ignoras. Nescis enim duarum naturarum esse unionem, et neque solum Deum, neque solum

ὁ αὐτός. Ὁρθ. Οὐ μόνον μὲν ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστός· οὐδὲ γὰρ ἂν ἦν Χριστός, εἰ μόνον ἦν ἄνθρωπος· ζωοποιῶν δὲ τοὺς νεκρούς, οὐκ ἰδίᾳ παρὰ τὸν Πατέρα ζωοποιεῖ. Πῶς γὰρ ἔλεγεν, « Ὁ Πατήρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός », εἰπερ ἰδίᾳ παρὰ τὸν Πατέρα ζωοποιεῖ; καὶν τοίνυν λέγει, « Ὡςπερ ὁ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱός, οὗς θέλει ζωοποιεῖ », οὐ κεχωρισμένως (93') τοῦ Πατρὸς κατ' ἐνέργειαν τοῦτο ποιεῖν λέγει, ἀλλὰ τὸ αὐτοτελὲς τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως διδάσκων ἡμᾶς. Οὐ γὰρ ἄλλους ἐγείρει ὁ Πατήρ νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, καὶ ἄλλους ὁ Υἱός.

21. Ἀπολλ. Ἀνθρωπος, ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος, οὐ Θεός· σῶμα δὲ συναφθὲν Θεῷ, Θεός· Θεός δὲ ὁ Χριστός· οὐκ ἄρα ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος ἄνθρωπος, ἀλλὰ σῶμα πρὸς Θεὸν συντεθέν. Ὁρθ. Οὐκ ἄνθρωπος μὲν ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος ὁ Χριστός, ἀλλὰ Θεός ἄνθρωπῳ, ὡς αὐτὸς ὀνόμασας, συντεθείς, ἦγουν (94) ἐνωθείς. Εἰ γὰρ δύναται σῶμα Θεῷ ἐνωθῆναι, ἦγουν συντεθῆναι δύναται, καὶ ὅλος ἄνθρωπος συντεθῆναι Θεῷ, καὶ εἶναι Θεός καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός, ὡς σὰρξ καὶ Θεός ὁ αὐτός. Τί δὲ καὶ λέγειν ἠθέλησας, σῶμα Θεῷ συναφθὲν Θεός, λέγων, ἀγνοῶ (95). Τὸ γὰρ σῶμα Θεὸν λέγεις, καὶ οὐκ ἔστι σῶμα· ἡ τὸν Θεὸν διὰ τοῦτο Θεὸν, διὰ τὸ συναφθὲν, ἦγουν (96) συντεθέν. Καὶ πῶς φύσει Θεός, ὁ διὰ τι Θεός; Ἡμεῖς δὲ οὐ διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα σύνθεσιν Θεὸν λέγομεν, οὔτε διὰ τὴν πρὸς ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν διὰ τὴν φύσιν τὴν ἐκ Πατρὸς· Χριστὸν δὲ διὰ τὴν τοῦ δοῦλου μορφήν, ἐνωσιν, ἦγουν σύνθεσιν, ὡς αὐτὸς ὀνόμασας.

22. Ἀπολλ. Εἰ Θεοῦ ναὸς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Μαρίας, περιττὴ ἡ καινότης τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως· ναὸς γὰρ Θεοῦ καὶ ἄνευ ταύτης ἄνθρωποι. Ὁρθ. Μάχου τοὺς θεοὺς Εὐαγγελίοις, ἵνα ἀκούσῃς· « Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. » Καὶ ἀκούε τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Εἰ δὲ τινες ἄνθρωποι ναοί, ἀλλ' οὐχ οὕτω, ὡς καὶ Χριστοί· οὐδεὶς δὲ αὐτῶν συντεθείς τῷ Θεῷ Λόγῳ Χριστός· οὐκ ἀναχωρῶ γὰρ τῆς σῆς ὀνομασίας, ἵνα σε ἐκ τοῦ σοῦ στόματος πείσω· ἐνταῦθα δὲ συντεθείς ναὸς Θεῷ Λόγῳ (97), ἐγεννήθη Χριστὸς θεοπρεπῶς ἐκ Παρθένου.

23. Ἀπολλ. Εἰ ἡ αὐτὴ φύσις Χριστοῦ, οἷα καὶ ἡ ἡμῶν, ὁ παλαιὸς ἐστὶν ἄνθρωπος ψυχῇ ζωῶς, καὶ οὐ πνεῦμα ζωοποιῶν· καὶ ὁ τοιοῦτος οὐδὲ ζωοποιεῖται· ζωοποιεῖ δὲ Χριστός, καὶ Πνεῦμα ζωοποιεῖν ἐστὶν· οὐκ ἄρα τῆς ἡμετέρας ἐστὶ φύσεως. Ὁρθ. Ἐτι τὸ Χριστὸς οὐ γενόηκας. Οὐ γὰρ ἔγνωσ, ὅτι δύο ἐστὶ φύσεων ἐνωσις, καὶ οὔτε μόνος ὁ Θεός Χριστὸς λέ-

93 Joan. xiv, 10. 94 Joan. v, 21. 95 Act. ix, 5. 96 Joan. ii, 19

(93') Palat., κεχωρισμένος

(94) Mss., ἦγουν, hic et mov.

(95) Mss., Θεός ἐκὼν ἀγνοῶ.

(96) Mss., ἦγουν, et infra similiter

(97) Mss., Θεῷ Χριστῷ.

γεται, οὐτε μόνος ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ τοῦτο ἔγνωσ, ἄνθρωπον εἶναι, οὐκ ἔδει κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα τὴν αὐτὴν ἡμῖν φύσιν ἔχει, κατὰ δὲ τὴν θεότητα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ τῆς ἐνώσεως γενομένης, Θεὸς ὁμολογεῖται καὶ δοξάζεται, καὶ διὰ τοῦτο ζωοποιεῖ, καὶ Πνεῦμα ζωοποιῶν ἐστίν, τῷ τῆς θεότητος λόγῳ· οὐτε δὲ ἡμῖν κατὰ τὸ συναμφότερον.

24. Ἀπολλ. Διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ζῇ Χριστὸς, ἢ διὰ χάριν Θεοῦ. Εἰ μὲν διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, Θεὸς ἐστίν· εἰ δὲ διὰ χάριν Θεοῦ, οὐτε ὑπὲρ ἡμᾶς ἐστίν, οὐτε ζωοποιεῖ ἡμᾶς. Ὁρθ. Χριστὸς ἐν προσωπὸν ἐστίν συντεθεὶς ἐκ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπότητος, ὡς πᾶς ἄνθρωπος ὁ κοινὸς ἐκ ζώου καὶ λογικοῦ. Καὶ διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς φύσιν ζωοποιεῖ ἡμᾶς, ἐπειδὴ ζωὴ ἐστίν ἐνυπόστατος μορφωθείσα τῇ τοῦ δούλου μορφῇ.

25. Ἀπολλ. Εἰ μὲν ὡς προαίρεσις κάλλιν, τοῦτο δεδύνηται πῶς; Προαίρεσις γὰρ ἀνθρώπου δικαιοσύνην ἀληθινήν οὐ κατορθοῖ. Εἰ δὲ ὡς φύσει δίκαιος, Θεὸς ἐστίν· εἰ δὲ ὡς ἐνεργεῖ δικαιοῦμενος τῇ ἐκ Θεοῦ, αὐτὸς δὲ ἀνενέργητος, καλλίους οἱ ἐνεργοῦντες. Ὁρθ. Καὶ πῶς οὐ κατώρθωσαν δικαιοσύνην ἀληθινήν (98) οἱ ἀκούσαντες· «Καθίστατε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ;» καὶ, «Ἑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου;» Καὶ εἰ κατώρθωσαν δὲ δικαιοσύνην ἀληθινήν (99), ἀλλ' οὐκ εἰσὶν αὐτοδικαιοσύνη. Ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, αὐτοδικαιοσύνη ὢν, μορφήν δούλου λαβὼν, ἐγένετο ἡμῖν δικαιοσύνη, καὶ ἀγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις. Ὁ ὢν δικαιοσύνη, ἐγένετο δικαιοσύνη κατὰ τὸν τῆς ἀνθρωπότητος λόγον, ἵνα ἡμᾶς τοὺς μὴ ὄντας δικαιοσύνην, δικαιοσύνη τῇ ἑαυτοῦ χάριτι. Καὶ ἐστίν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος (1)· ὡς ἡμῖν Θεὸς, δικαιοσύνη ὢν· ὡς δὲ ἄνθρωπος, γινόμενος δικαιοσύνη, ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον· «Ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι.»

26. Ἀπολλ. Εἰ συμπλέκεται Θεῷ ἄνθρωπος, ἐν Χριστῷ αὐτὸς καὶ ἄφ' ἑαυτοῦ ἐνομοθέτει, ἢ οὐ; Ἀλλ' εἰ μὲν ἄφ' ἑαυτοῦ, Θεός· εἰ δὲ οὐκ ἄφ' ἑαυτοῦ, πῶς οὐκ ἔλεγε, «Τάδε λέγει Κύριος,» ἀλλ', «Ἐγὼ λέγω ὑμῖν;» πῶς δὲ οὐκ ἦν κεχωρισμένος τοῦ λέγοντος ὁ μὴ λέγων; Ὁρθ. Εἰ μὲν ἄλλο πρόσωπον ἐστίν ὁ Χριστὸς, οὐ συμπλέκεται Θεῷ, ἡρώτηκας ἀναχολούθως· εἰ δὲ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐστὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, τίς ἡ περισσεία τοῦ μόχθου τῆς ἐρωτήσεως; Πόθεν δὲ τὸ συμπλέκεται λαβὼν, ἡρώτησας, μηδεμιᾶς τῆς Γραφῆς οὕτω (2) λεγούσης; Κἂν τε δὲ, Συμπλέκεται, θελῶν λέγειν, κἂν τε, ὡς ἡ Γραφὴ εἶπεν, Ἐλαβὼν, κἂν τε, Ἐγένετο, Θεός ἐστι Λόγος, μορφήν δούλου λαβὼν, Χριστὸς ὀνομαζόμενος, καὶ ὢν, καὶ πιστευόμενος.

A hominem dici Christum. Nam si hoc scires, nosse eum, quatenus quidem homo est, eadem atque nos natura, quatenus autem Deus est, eadem atque Deum Patrem natura præditum esse: et post factam unionem Deus declaratur et glorificatur, ideoquo vivificare, et Spiritum esse vivificantem, habita deitatis ratione: neque nobis similem esse utriusque naturæ simul consideratæ respectu.

24. Apoll. Aut ex sua ipsius natura vivit Christus, aut ex Dei gratia. Si quidem ex sua ipsius natura, Deus est: sin vero ex Dei gratia, neque supra nos eminet, neque nos vivificabit. Orth. Christus est unica persona, composita ex Deo et humana natura, sicut quivis homo communis constat ex animali et rationali. Itaque propter eam, quam a Patre habet, naturam, vivificabit nos, quoniam est vita in sese subsistens, quæ forma servi seipsam informavit.

469 25. Apoll. Si quidem is excellit, qui animi proposito et delectu justus est, quinam id potuit homo? Hominis etenim propositum veram justitiam perfecte non præstat. Sin vero natura justus est, Deus est: sin autem justificatus est aliqua Dei in ipso agentis efficacitate, ipse interim nihil agens, qui ipsimet agunt, sunt eo præstantiores. Orth. Imo qui justitiam veram ii non impleverunt, qui audierunt: «Sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel?» et, «Vos estis lux mundi?» Etiam si tamen isti veram justitiam impleverunt, non sunt tamen ipsa justitia. Deus autem Verbum, qui ipsa est justitia, accepta servi forma: «Factus est nobis justitia, sanctificatio et redemptio». Is, inquam, qui justitia est, factus est, si humanam naturam respicias, justitia, ut nos qui justitia non eramus, sua gratia justificaret. Estque idem Deus et homo, ita ut quatenus quidem est Deus, sit justitia, quatenus vero est homo, sit factus justitia, ut impleretur quod dictum est: «Unde per omnia similis fratribus fieri debuit».

26. Apoll. Si in Christo copulatus erat homo cum Deo, leges ipse vel ex sese ferebat vel non ferebat. Quod si ex sese ferebat, Deus erat. Sin vero non ex sese, quomodo non aiebat, «Hæc dicit Dominus,» sed «Ego dico vobis,» et quomodo qui hæc non dicebat, non erat ab eo, qui dicebat se junctus? Orth. Siquidem Christus alia est persona, non copulatur cum Deo, hoc inepte quærivisti. Sin autem ipse Christus est Deus et homo, quorsum supervacaneus iste interrogationis labor? Unde vero istud, copulatus est, usurpasti interrogando, cum Scriptura minime sic loquatur? Sive autem istud, copulatus est, usurpare placet, sive, ut Scriptura inquit, accipere malis, Assumpsit, aut, Factum est,

⁹⁷ Matth. xix, 28 ⁹⁸ Matth. v, 14. ⁹⁹ I Cor. i, 30. ¹ Hebr. ii, 17.

(98) Κατώρθωσαν προαίρεσιν ἀληθινήν, miss.

(99) Δὲ προαίρεσιν ἀληθινήν, miss.

(1) Palat., καὶ ἄνθρωπος ὄφειλε κατὰ πάντα.

(2) Palat., τοῦτο λ.

Deus Verbum is est qui servi formam assumpsit, qui Christus nuncupatur, est, et creditur : unctus quidem Spiritu sancto, quatenus homo est ; quatenus autem Deus est, eundem iis qui digni sunt præbet. Ita etiam Deus leges ponit, et quatenus homo est fit legi obnoxius. Ideoque non dicit, Hæc dicit Dominus, quoniam ipse non est homo particeps deitatis, sed Deus particeps carnis et sanguinis, id est humanæ naturæ. Nam Scriptura hominem vocat carnem et sanguinem, ut cum dicit Paulus : « Non contuli cum carne et sanguine »¹. Et sicut homo ex animali et rationali compositus, una est persona : ita etiam una persona ex Deo et forma servi existit : ideoque non dicit, « Hæc dicit Dominus », sed « Ego dico vobis » : et « Ego sum vita et veritas »². Itaque veluti si pars rationalis in nobis dicat, Ego sum ad imaginem Dei factus, ita comparatus, ut interire non possim, rursumque pars illa rationalis dicat, Ego sum terra et cinis ; non loquitur modo animal, modo id quod ratiocinatur ; sed idipsum rationale, modo quæ sibi propria sunt, modo quæ animali conveniunt, loquitur : ita homo et Deus Verbum, unica per unionem existens persona, cum ait, « Qui vidit me, vidit Patrem »³, significat suæ deitatis contemplationem. Nec enim quisquis carnem vidit, Patrem vidit : sin minus, et Pontius, et Herodes, et qui colaphos ei imprægerunt, et qui clavis ipsum confixerunt carnifices, comperirentur Patrem vidisse. Et cum inquit, « Dorsum meum flagris præbui », non significat deitatis dorsum : neque cum ait, « Aliquis me tetigit », deitatis contactum dicit. Qui enim deitatem contigerit quispiam ? Sed qui fide præditus corpus illud tetigerat, utrumque tetigerat, manu quidem corpus, fide vero deitatem, quandoquidem utrumque unica est persona, Christus, « Omnia factus omnibus, ut omnium miseretur »⁴. Itaque non loquitur interdum Deus, interdum homo : nam, ut antea dixi, ne id quidem dici potest, modo quidem animal a parte rationali sejun-

27. Apoll. Præterea vero vel ipse prodigi a edebat, aut non edebat. Si edebat, non erat homo : si non edebat, quomodo dicit se edere ? et quomodo idem esse potest atque is qui edebat ? Orth. Sicut pars rationalis sua ipsius opera sic edit in animali, ut non sit separata ab animali : ita Dei Verbum unitum homini, edit prodigia minime segregatum a natura humana, quod ei pro sua pietate placuerit vim suam divinam per eam, et in ea, et cum ea operari. Et veluti si quis cogitatione concesserit solem, magnum istud sidus, per lucernam et in lucerna suam lucem emittere ; rursum enim idem ex

καὶ χριόμενος μὲν ὡς ἄνθρωπος τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὡς δὲ Θεὸς, παρέχων αὐτοῖς τοῖς ἀξίοις. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς νομοθετεῖ, καὶ ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ νόμον γίνεται, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λέγει, Τὰδε λέγει Κύριος, ἐπειδὴ οὐκ ἄνθρωπός ἐστι μετασχὼν θεότητος, ἀλλὰ Θεὸς μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, τοῦτέστιν ἀνθρωπότητος. Ἡ Γραφὴ γὰρ τὸν ἄνθρωπον σάρκα καὶ αἷμα καλεῖ, ὡς ἔστιν λέγει Παῦλος : « Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι » καὶ ὡς περ ἐν ἐστὶ πρόσωπον ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ζώου καὶ λογικοῦ συγκαίμενος· οὕτω καὶ ἐν πρόσωπον Χριστὸς ἐκ Θεοῦ καὶ μορφῆς δουλικῆς ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λέγει, « Τὰδε λέγει Κύριος, ἀλλ', « Εγὼ λέγω ὑμῖν » καὶ, « Εγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀληθεια. » Ὡς οὖν (3) ἐὰν λέγῃ τὸ ἐν ἡμῖν λογικόν· « Εγὼ εἰμι ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενὸς, ἀφθαρτος κατεσκευασμένος· καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ λογικόν· « Εγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός· οὐ ποτὲ τὸ ζῶον λαλεῖ, καὶ ποτὲ τὸ λογικόν· ἀλλ' αὐτὸ τὸ λογικόν, ποτὲ τὰ ἑαυτοῦ ἴδια λέγει, καὶ ποτὲ τὰ τοῦ ζώου· οὕτως ἐξ ἐνώσεως ἐν πρόσωπον ὢν ὁ ἄνθρωπος καὶ Θεὸς Λόγος, ὅτε λέγει, « Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, » τὴν θεωρίαν τῆς ἰδίας θεότητος λέγει. Οὐ γὰρ ὁ ἑωρακὴς τὴν σάρκα, ἑώρακε τὸν Πατέρα· εἰ δὲ μή, καὶ Πόντιος, καὶ Ἡρώδης, καὶ οἱ βαπτισάντες, καὶ οἱ προσηλωσέντες δῆμιοι, εὐρεθήσονται ἑωρακότες τὸν Πατέρα. Καὶ ἔστιν λέγει, « Τὸν νῦν μου δέδωκα εἰς μάλιστα, » οὐ τῆς θεότητος λέγει νῦν· οὐδ' ἔστιν λέγει· Πῶς γὰρ τῆς θεότητος ἦψατό τις ; ἀλλὰ τοῦ σώματος ὁ ἀφάμενος μετὰ πίστεως, τοῦ συναμφοτέρου ἦψατο, τῇ μὲν χειρὶ (4) τοῦ σώματος, τῇ δὲ πίστει τῆς θεότητος, ἐπειδὴ τὸ συναμφοτέρον ἐν ἐστὶ πρόσωπον ὁ Χριστὸς, ὁ πάντα πᾶσι γινόμενος, ἵνα τοὺς πάντας ἐλπίσῃ. » Ὡς οὐ ποτὲ μὲν ὁ Θεὸς λαλεῖ, ποτὲ δὲ ἄνθρωπος· ἐπειδὴ περ, ὡς προείρηται, οὐδὲ ποτὲ μὲν τὸ ζῶον λαλεῖ χωρισμένον τοῦ λογικοῦ, ποτὲ δὲ τὸ λογικόν χωρισμένον τοῦ ζώου· ἀλλὰ τὸ λογικόν ἐν τῷ ζῳῳ, καὶ διὰ τοῦ ζώου λαλεῖ· ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ λέγω, ἵνα πανταχόθεν γινῶς τὴν ἑνωσιν. |

potest, modo quidem animal a parte rationali sejun-

27. Ἀπολλ. Ἐπεὶ δὲ ὁ αὐτὸς (5) ἐτέλει τὰ τεράστια, ἢ οὐ. Ἀλλ' εἰ μὲν ἐτέλει, οὐκ ἦν ἄνθρωπος· εἰ δὲ μή, πῶς λέγει τελεῖν ; ἢ πῶς ὁ αὐτὸς τῷ τελούντι ; Ὁρθ. Ὡς περ τὸ λογικόν ἐν τῷ ζῳῳ τελεῖ τὰ ἑαυτοῦ, οὐ χωρισμένον ὅν τοῦ ζώου· οὕτω Θεὸς Λόγος, ἐνωθεὶς ἀνθρώπῳ, τελεῖ τὰ τεράστια, οὐ χωρισμένους τῆς ἀνθρωπότητος, δι' αὐτῆς, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ μετ' αὐτῆς, εὐδοκῆσας τὴν ἑαυτοῦ θεῖαν δύναμιν ἐνεργεῖν. Καὶ ὡς περ εἰ δοῖται τῷ λόγῳ ἥλιον, τὸν μέγαν τοῦτον ἀστέρα, διὰ λύχνου, καὶ ἐν λύχνῳ ἐκπέμπειν τὸ ἑαυτοῦ φῶς· ἐκ παραλλήλου γὰρ πάλιν τὸ αὐτὸ ἄκουε· οὐ δύο φῶσά εἰσιν. Οὐ γὰρ φαίνει λύχνος κατ-

¹ Galat. i, 16. ² Matth. v, 20, 22. ³ Joan. i, 18. ⁴ 1 Cor. ix, 22.

(3) Οὐν ἀβὲστ ἡ mss. Paulo noster mss. γεγενὸς ἄνθρωπος ἀφθαρτος.

(4) Mss., τῇ μὲν χειρὶ.

(5) Mss., Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰ αὐτός.

xiv, 6. ⁵ ibid. 9. ⁶ Isa. l, 6. ⁷ Luc. viii, 24.

έναντι ἡλίου · οὐ γὰρ καλύπτεται εἶναι λύχνος · ἀλλὰ μένει μὲν τὴν ἰδίαν ἐνέργειάν καὶ κίνησιν ἔχων · οὐ φαίνει δὲ τοῦ ἡλίου (6) ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ φαίνοντος, καὶ κατακρατοῦντος τοῦ λύχνου, καὶ ἰδιοποιησαμένου αὐτόν, ὡς καὶ λύχνον χρηματίζει τὸν ἡλίον· οὕτω Θεὸς Λόγος, ἐν λογικῷ καὶ διὰ λογικοῦ ζώου τὴν ἰδίαν δύναμιν ἐνεργῶν, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν τὴν ἰδίαν ἀποστέλλει τὸ ζῶον εὐδοκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, καὶ τὸ ζῶον εἶναι λογικὸν οὐκ ἐκώλυσεν · καὶ οὗτος ἀνθρωπος χρηματίζειν οὐ κατηξίωσε, καὶ τελὼν τὰ τεράστια οὐ κεχώρισται τοῦ ἐνωθέντος, ἡγουν (7) προσληφθέντος, ἀλλ' ὡς οὖν τὸ ἐκείνου γηγόνος ἐνεργεῖ τὰ πάντα · καὶ διὰ τοῦτο, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » εἰρηται, καὶ οὐκ ἐν σαρκί, ἵνα γινώμεν τὴν ἐξ εὐδοκίας ἔνωσιν, καὶ τοῦτο διδοχθέντες Χριστὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν γνωρίζομεν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον.

carne, ut cognoscamus unionem quæ ex beneplacito sum ut Deum et hominem agnoscamus.

28. Ἀπολλ. Προσκυβεῖται ὑπὸ ἀγγέλων ὁ ἄνθρωπος, ἢ οὐ. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐ προσκυνεῖται, πῶς ἡνωται, καὶ ἀποστέλλει ὁ Υἱὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ; εἰ δὲ προσκυνεῖται διὰ τὸ ἐν αὐτῷ θεῖαν ἐνοικῆσαι δύναμιν, πῶς ὑπὸ τῶν ἀεὶ θεῶν ἐχόντων δύναμιν ἐνοικουσαν; Καὶ ἡμεῖς δὲ προσκυνήσομεν (8) τὸν ἄνθρωπον, ἢ οὐ. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐ προσκυνήσομεν, πῶς ἡνωσθαι νομιμοῦμεν αὐτόν, καὶ πῶς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτίζομεθα; εἰ δὲ προσκυνήσομεν, ὥσπερ τὸν Θεόν, οὕτω καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀσεβήσομεν κτίσμα κτίστη ἐν ἱσφ τιθέντες. Καὶ εἰ χρητὶν προσδοκῶμεν τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Θεοῦ φωτίζοντα τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν ἀναθήσομεν ἀνθρώπῳ; εἰ δὲ μή, πῶς ἔδοκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἐξουσίαν κρίσιν ποιεῖν, οἷα Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ; καὶ πῶς ἡνωται τῷ κρίνοντι; Ὁρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξουσίαν κρίσιν ποιεῖν, Κύριος ὢν τῆς δόξης καὶ πάσης ἐξουσίας, ἐπειδὴ, Θεὸς Λόγος ὢν, ἐγένετο ἄνθρωπος, ὅλην ἀνθρωπότητα λαβών. Ἡ γὰρ μορφή τοῦ δούλου ὅλη ἐστὶν ἀνθρωπότης, ὡς ἡ μορφή τοῦ Θεοῦ ὅλη θεότης. Καὶ ἡμεῖς καὶ ἄγγελοι προσκυνούμεν αὐτῷ τῷ Θεῷ Λόγῳ, μορφήν δούλου λαβόντι· καὶ οὐκ ἐν μέρει τὸν Θεὸν προσκυνούμεν, καὶ ἐν μέρει τὸν ἄνθρωπον· οὐδὲ κτίσμα καὶ κτίστην ἐν ἱσφ τιθέμεθα· ἀλλ' ὥσπερ σὺ, εἰ γε ὁμολογεῖς καὶ γοῦν σάρκα ὁμοούσιον ἡμῖν αὐτὸν λαβόντα ἐκ τῆς Παρθένου, προσκυνεῖς αὐτὸν σαρκωθέντα μετὰ τῆς σαρκός, οὐκ ἐν ἱσφ τιθεῖς τὴν σάρκα καὶ τὴν θεότητα, οὐδὲ χωρίζον· τὴν σάρκα, καὶ ἐν μέρει προσκυνῶν αὐτήν, ἀλλὰ τὴν θεότητα μετὰ τῆς σαρκός προσκυνεῖς· οὕτω καὶ ἡμεῖς τὴν θεότητα ἐνανθρωπήσαντα προσκυνούμεν, οὐ χωρίζοντες αὐτὴν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ φωτίζει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους Χριστὸς, εἰς ὃν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὡς πῦρ ἐν ὅλῃ φωτίζον τοὺς προσκυνήσαντας αὐτῷ τῷ φωτὶ, οὐ χωρίζομεν τῆς ἐνωθείσης ὕλης, οὐδὲ ἀναλίσκομένης τῆς ὕλης, καθάπερ οὐδὲ ἡ παρὰ Μωσὴ βᾶτος.

* Joan. i, 14. ** Joan. v, 27

(6) Sic mss. Editi vero, κατέναντι ἡλίου· φαίνει δὲ τοῦ ἡλ., nullis omissis.

A alia comparatione audias velim; non sunt due lucēs. Nec enim lucerna soli opposita splendet, nec tamen cessat esse lucerna; sed in sua permanet efficacia atque motu: at non splendet sole in ipsa et per ipsam splendente, et ipsi lucernæ dominante, eamque ut sibi propriam vindicante, adeo ut sol etiam accipiat ipsius lucernæ nomen: ita Deus Verbum vim suam in rationali, et per rationale animal exercens, facit pro sua bona voluntate animal supra quam ferat propria animalium natura perfectum, neque tamen prohibet quominus sit animal ratione præditum: idemque non dedignatus est homo vocari, neque dum ederet prodigia, sejunctus fuit ab eo, quicum est unitus, sive quem assumpsit, sed homo factus omnia efficit: ideoque dicitur: « Verbum caro factum est », non autem in

B facta est, et sic edocti, unum eundemque Chri-

28. Apoll. Ab angelis vel adoratur, vel non adoratur homo. At si non adoratur, quomodo unitus fuerit, et mittit angelos suos Filius? Sin vero adoratur propter divinam virtutem in ipso habitantem, quomodo adoratur ab iis qui virtutem divinam semper habent in sese habitantem? Sed et nos adorabimus hominem, vel non adorabimus. Quod si non adorabimus, quomodo ipsum unitum esse censebimus, et quomodo in ipsius mortem baptizamur? Sin vero sic hominem adoremus ut Deum, impie faciemus, rem creatam exequantes Creatori. Præterea si hominem expectemus ut iudicem, qui adiutore Deo illuminet abscondita tenebrarum, iudicium, quod Dei est, homini tribuimus. Sin minus: quomodo « dedit C ei Pater potestatem iudicii faciendi: quia Filius hominis est »? et quomodo est ipsi iudici unitus? Orth. Qui Dominus est gloriæ omnīque potestatis, idcirco accepit iudicii exercendi potestatem, quod cum Deus esset Verbum, factus sit homo, totam naturam assumens humanam. Forma enim servi est tota humana natura, ut forma Dei est tota deitas. Et nos, et angeli ipsum Deum Verbum adoramus, qui formam servi assumpsit: neque partim Deum, partim hominem adoramus, neque rem creatam Creatori æquiparamus: sed ut tu ipse, si quidem eum confiteris carnem saltem nobis consubstantialē ex Virgine accepisse, adoras ipsum incarnatum cum carne, neque tamen carnem deitati exæquas, neque carnem segregas, et partem adoras, sed deitatem cum carne adoras: ita et nos deitatem, quæ seipsam homini univit, adoramus, nec eam ab humana natura sejungimus. Christus porro illuminat abscondita tenebrarum, quod sit ipse Deus et homo, quemadmodum ignis in materia lucem præbens iis 471 qui ad lucem accedunt, ita ut neque a materia segregetur, cui unitus est, nec materia ipsa consumatur, sicut nec rubus ille, cuius est apud Moysen mentio.

(7) Mss., ἡγουν

(8) Palat., hic et infra, προσκυνήσομεν.

29. *Apoll.* Si homo adjunctus est Deo, alius est A quam Deus, si tum motus animales respicias, tum rationabiles, tum patibiles; et patiens, patitur ut alius, et adoratur, adoratur ut alius. At Dei caro, vitæ est instrumentum ita passionibus suis compositum, ut divinis consiliis quadret, neque cogitationes fuerint carnis propriæ, neque actiones; et caro ipsa passionibus prout carni convenit subjecta, illis superior evadit, quoniam est Dei caro, adeo ut in corporibus non similiter quidem, at animalibus tamen, sit impatibilitatis auctor ac principium: et adoratur ut Dei caro, quoniam hac ratione is qui adoratur est Deus, et nobis conjunctionem cum eo præbet, cujus est corpus: et adoratur, non tamen ut res creata, quoniam nihil quod creatum sit est Dei portio. Itaque qui Deum credunt assumpsisse carnem, ejus beneficiorum fiunt compotes, nec eo delabuntur, ut alium ipsum dicant: contrarium vero his evenit, qui volunt hominem fuisse Deo conjunctum. *Orth.* Discessisti a Scriptura divinitus inspirata, ideoque a gratia excidisti, ut qui cum Scriptura dicat: « Assumpsit, » et « Factum est, » istud, adjunctum est, ipse tibi quasi cisternam contractam fecisti, quæ non possit aquas continere. Quomodo vero non vis Verbum ab humana natura suis animalibus, rationabilibus et patibilibus motibus non secerni? Num enim divino quodam motu crescens, a statura ad staturam divine excrevit? et sapientia proficiens, profecit ut Deus? et cum tristitia et angore animi afficeretur, cum turbaretur, num tristitia et angore afficiebatur, et turbabatur tanquam Deus et laborabat et patiebatur? Absit. Imo sicut corpus ex Maria desumptum, Deus Verbum suum esse corpus dixit, quod tamen non est ejusdem atque deitas ipsa naturæ: ita etiam suas dicit passiones, et tum animalis, tum ipsius rationalis facultatis incrementum, quæcunque naturæ humanæ sunt ut sibi propria vindicans, pro bona gratiæ suæ voluntate. Sic enim suam dicit carnem, vitæ instrumentum, idoneum, ut divinis consiliis cooparetur. Nam ut spueret, usus est corporis instrumento, itidemque corpore, ut sepeliretur, et ut voluntarie mortem subiret; ac ut inferos præderetur, animam adhibuit, quam sese dixit pro suis ovibus deponere. Neque sermones sunt hominis proprii, neque actiones. Caro vero, prout homini convenit, perpassionibus subjecta superior iis evadit propter illam cum Deo unionem. « Nam peccatum non fecit, neque in ore ipsius inventus est dolus », et ut sit sui similis auctor ac principium indolentiae. « Est » enim Deus Verbum « per omnia fratribus suis similis factus », cum naturæ

11 Isa. LIII, 9; 1 Petr. II, 22. 12 Hebr. II, 17.

(9) Sic mss. In editis vero, καὶ δεστ.

(10) Mss., τοῖς ὁμοίως μὲν, οὐχ ὁμοῦσιν δὲ σώμα. Mox Palat., ὡς Θεὸς σὰρξ.

(11) Palat., οἱ ἄνθρωποι τὸ παρεξυχθαι λέγοντες

29. *Ἀπολλ.* Ἄνθρωπος Θεῷ παραξευχθεὶς, ἕτερος παρὰ τὸν Θεόν ἐστι ταῖς ζωτικαῖς κινήσει, λογιστικαῖς τε καὶ παθητικαῖς· καὶ πάσχων, ὡς ἕτερος πάσχει, καὶ προσκυνούμενος, ὡς ἕτερος προσκυνεῖται. Σὰρξ δὲ Θεοῦ ζωῆς ὄργανον ἀρμοζόμενον τοῖς πάθεσι πρὸς τὰς θείας βουλὰς, καὶ (9) οὕτε λόγοι σαρκὸς ἴδιοι, οὕτε πράξεις, καὶ τοῖς πάθεσιν ὑποβαλλομένη· κατὰ τὸ σαρκὶ προσήκον, ἰσχύει κατὰ τῶν παθῶν, διὰ τὸ Θεοῦ εἶναι σὰρξ, ὥστε καὶ κατάρχει τῆς ἀπαθείας τοῖς οὐχ ὁμοίως μὲν, ὁμοῦσιν δὲ σώμασι (10)· καὶ προσκυνεῖται ὡς Θεοῦ σὰρξ, Θεοῦ ὄντος οὕτω τοῦ προσκυνουμένου· καὶ συνάφειαν ἡμῖν δίδωσιν, οὗ ἐστι σῶμα· καὶ προσκυνεῖται, οὐχ ὡς κτίσμα, ὅτι μὴδὲν κτίσμα μέρος Θεοῦ. Οἱ ἄρα σάρκα λαβεῖν τὸν Θεὸν πιστεύσαντες, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τυγχάνουσι, καὶ οὐκ εἰς ἕτερον μεταπίπτουσιν· ὧν τὰ ἐναντία ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι παρεξυχθαι λέγοντες Θεῷ (11). *Ὁρθ.* Ἀνεχώρησας τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ διὰ τοῦτο τῆς χάριτος ἐξέπεσες, τῆς Γραφῆς λεγουσῆς τὸ, « Ἐλαβε, » καὶ, « Ἐγένετο· » τὸ παρεξυχθαι σαυτῷ ὠροῦσας καθάπερ λάκκον συντετριμμένον, μὴ δυνάμενον ὑδαρ συνέχειν. Πῶς δὲ οὐ θέλεις ταῖς ζωτικαῖς καὶ λογιστικαῖς καὶ παθητικαῖς κινήσει χωρίζεσθαι τὸν Λόγον τῆς ἀνθρωπότητος; Ἄρα γὰρ καὶ αὐξάνων, θεϊκῇ κινήσει ἀπὸ ἡλικίας εἰς ἡλικίαν θεϊκῶς ἤξανεν; Καὶ σοφία προσκόπτων, θεϊκῶς προσέκοπταν; Καὶ λυπούμενος καὶ ἀγωνιῶν, καὶ ταραττόμενος, θεϊκῶς ἐλυπεῖτο καὶ ἠγωνία, καὶ ἐταράττετο, καὶ ἐκοπία καὶ ἐπάσχεν; Μὴ γένοιτο! Ἄλλ' ὥσπερ τὸ σῶμα τὸ ἐκ Μαρίας, ἑαυτοῦ σῶμα ἔλεγεν ὁ Θεὸς Λόγος, οὗ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὃν τῇ θεότητι· οὕτω καὶ τὰ πάθη καὶ τὴν αὐξάνειν τὴν ζωτικὴν καὶ λογιστικὴν ἑαυτοῦ λέγει, ἰδιοποιούμενος πάντα τῆς ἀνθρωπότητος τῇ εὐδοκίᾳ τῆς χάριτος· ὡσαύτως καὶ (12) τὴν σάρκα ζωῆς ὄργανον ἀρμοζόμενον πρὸς τὰς θείας βουλὰς. Ἰνα γὰρ πύσι, σώματι κέχρηται ὄργανον· Ἰνα ταφῇ, ὁμοίως τῷ σώματι· Ἰνα δὲ πάθῃ ἐκουσίως, καὶ Ἰνα τὸν ᾄδην σκυλεύσῃ, τῇ ψυχῇ, ἣν ἔλεγε τιθέναι ὑπὲρ τῶν προβάτων. Καὶ οὕτε ἀνθρώπου λόγοι ἴδιοι, οὕτε αἱ πράξεις· σὰρξ δὲ τοῖς πάθεσιν (13), ὑποβαλλομένη κατὰ τὸ ἀνθρώπῳ προσήκον, ἰσχύει κατὰ τῶν παθῶν διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἑνωσιν. « Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, » ὥστε κατάρχει τῆς ἀπαθείας τοῖς ὁμοίοις. « Ὁμοιωται » γὰρ « κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁ Θεὸς Λόγος, » ἐνωθεὶς ἀνθρωπότητι, καὶ προσκυνεῖται Θεὸς ἐνανθρωπήσας· καὶ συνάφειαν ἡμῖν πρὸς αὐτὸν δίδωσι, μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ προσκυνεῖται ὁ αὐτὸς, ἐνώσει τῇ πρὸς ἡμᾶς ὡς ἄνθρωπος, φύσει δὲ καὶ οὐσίᾳ ὢν Θεός. Τί δὲ καὶ λέγειν ἐπὶ λημψας μέρος Θεοῦ τὴν σάρκα τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, τὴν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου, τὴν οὐ φαντασίᾳ σάρκα, ἀλλ' ἀληθεῖς, καὶ

Θεόν.

(12) Καὶ abest a mss.

(13) Mss., οὕτε ἡ πράξις τοῖς πάθεσιν. Paulo post mss., ἰσχύει δὲ κατὰ.

μετὰ τὴν ἀνάστασιν φανεῖσαν; Νομίζοντων γὰρ τῶν Ἀμαθητῶν φάντασμα εἶναι, ὅτι τῶν θυρῶν κλεισμένων εἰσῆλθεν, ὑπομνήσθητι αὐτοῦ τῶν λόγων, ἵνα ἀκούσῃς τὸ· « Ὑψλαφῆσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σὰρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ ὁρᾶτε ἔχοντα. » Τοῦ δὲ ἀμερούς Θεοῦ πῶς οἶόν τέ ἐστι μέρος νοῆσαι, καὶ ταῦτα σὰρκα, τῆς σῆς ἐστι σοφίας ἐξηγήσασθαι.

Virgine, quæque sese non phantasia, sed reipsa carnem esse, post ipsam quoque resurrectionem demonstravit? Cum enim existimarent discipuli phantasma esse, quando januis clausis ingressus est, memento eorum quæ tum ipse dixit, ut audias, « Palpate me et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere »¹². Cæterum cum Deus sit omnis partitionis expers, quomodo intelligatur, ut aliqua ipsius portio, ac præsertim quæ sit caro, tua possit sapientia explicari.

30. Ἀπολλ. Εἰ σὰρξ, ὡς ἐπιστρατευομένη τῷ νῷ, καχώρισται τοῦ νοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὃ τὴν σὰρκα λαβὼν Θεὸς ἀπὸ ταύτης ἔχει τὰς ἐπιστρατευομένας ἐπὶ νοῦν κινήσεις, αὐτῷ δὲ μὴ ὑποταττομένας ὡς ἀνταγωνιστῇ τῷ νῷ. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ αὐτὸς ὁ πάσγων, καθὼς Θεός. Ὁρθ. Τίτι γὰρ τῶν ἁγίων οὐκ ὑπετάγησαν αἱ ἐπιστρατευόμεναι τῷ νῷ κινήσεις; ἢ πῶς ἅγιοι, εἰ μὴ ὑπέταξαν αὐτάς; Εἰ δὲ τῷ νῷ τῶν ἁγίων ὑπετάγησαν αἱ ἀντιστρατευόμεναι τῷ νῷ κινήσεις, πῶς οὐκ τῷ Θεῷ Λόγῳ (14) ὑποταγήσονται, ἐνωθέντι ψυχῇ νοεῖν μετὰ σαρκός, ἵνα κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῇ χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ ἡ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; Τί δὲ εἶναι θέλει τὸ, Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ αὐτὸς ὁ πάσγων, καθὼς Θεός, ἄλλοι νοήσουσιν, οἱ ἐπιγραφόμενοι σε διδάσκαλον.

est qui passus est, quatenus Deus, alii intelligent, qui te magistrum inscribunt

¹² Luc. xxiv, 35.

(14) Sic mss. τῷ νῷ κινήσεις, πῶς οὐκ οὐκ τῷ Θεῷ Λ. multis omissis, δι' ὁμοιοτέλετον.

IN SUBSEQUENTIA XX OPUSCULA MONITUM.

I. In sequentia opuscula hæc Felckmannus habet : De his aliud monere non habemus quam exstare ea in cod. illis manuscr. Palat. uno, et August. altero (quorum paulo ante mentio) ab eodem Andrea Dermario. Epidaurio, Toleti et Venetiis scriptis, et ut verisimile est, ex eodem codice. Unde etiam est, quod duo isti codices raro variant, ut in progressu videbitur. Auctor vero horum idem omnino videtur, qui et præcedentium, et nisi me conjectura fallit, vixit post exortas hæreses Eutychianam et Monotheleticam : adeo directe eas oppugnant. At uterque codex eum qui est p. 225 (excepto quod omittunt ἀρχισ. Ἀλεξ.) his opusculis titulum præfigit. Hæc Felckmannus, quibus liquet, in manuscriptis unde hæc opuscula exscripta sunt, fuisse illa consequenter posita, præmisso capitulorum syllabo, quem jam nos exhibemus. Quod opinatur autem Felckmannus hæc opuscula ejusdem scriptoris esse cujus sunt præcedentia, id sane non repugnare videtur, dum de duobus tantum primo positis dialogis id intelligatur; nam multa hic sunt quæ in dialogo præcedenti cum Macedoniano iisdem ferme vocibus leguntur. Sed quæ post subsequuntur ad Eustathium nuncupata, longe acrioris ingenii opus esse, cuius enunctæ naris homini videbuntur. Verum hæc omnia ad Athanasium quidem non posse pertinere certissimis notis judicatur, ex stylo nempe, et quia hic hæreses impugnantur diu post Athanasium exortæ, cujus autem scriptoris sint, non perinde tutum est definire. Quid hac de re quidam scriptores æstimarint hic expendere operæ pretium fuerit.

II. Garnerius supra laudatus, Tom. V operum Theodoretī (15), duos priores dialogos pugnat esse Theodoretī : 1° quia Theodoretus ait se tres conscripsisse libros de Spiritu sancto, adversus gratia ejus destitutos hæreticos. Porro Garnerius juncto præcedenti dialogo contra Macedonianum cum hisce duobus, se tres illos Theodoretī libros esse, comperisse contendit. 2° Ex multis Theodoretī locis, quæ cum aliis horumce

(15) L. v Hæret. Fabul. c. 3.

dialogorum locis multum habent affinitatis validum se pro Theodoro argumentum trahi arbitrat. Verum, ut exploratum est, Theodoretum tres conscripsisse libros adversus Macedonianos, ita minime constat, hæc tria opuscula eos ipsos esse libros. Primo enim a veteri nemine Theodoro ascribuntur, ac in nullo quod sciamus codice Theodoretii nomine comparent. 3° In nullo itidem codice duo dialogi subsequentes cum præcedenti junguntur, nec constat ejusdem esse scriptoris, licet id minime repugnet. Nam quod attinet ad illam locorum affinitatem a Garnerio observatam (quæ tamen loca brevitatis causa asferre supersedemus) inter hosce dialogos mutuo collatos, item eosdem inter, et alia Theodoretii opera, non est illa tanti momenti, ut tutum ex illa iudicium hac in parte ferri possit. Nam si quis diversorum Patrum opera, de re eadem et adversus eosdem hæreticos conscripta, mutuo conferat, is multa haud dubie affinia, multa simillima argumenta deprehendet. Sunt enim quædam ceu communia loca, cuique obvia, quæ a multis usurpantur, atque passim nostro ævo videmus, qui easdem pertractant quæstiones, eadem usurpare argumenta, licet ab aliis minime mutuata. Unde haud satis firma hæc ratio est, cum præsertim ne minima quidem veterum innitatur auctoritate. His addimus secundum dialogum, fragmenti alicunde divulsi potius speciem præferre, quam absoluti cujusdam operis. Quare donec certius quidpiam emerit, sub iudice lis pendeat.

III. Quod spectat autem epistolam subsequentem ad Eustathium, nec non adjunctas alias septemdecim quæstiones affert, Mercator haud modicum fragmentum Eutherii Tyanensis nomine, sic habens : O inconsiderata sapientia ! o lusoria disciplina ædificans simul et destruens, sicut infantes ludere in arena conspiciamus, etc. Unde incunctanter eas quæstiones Eutherio ascribit Garnerius Tyanorum episcopo, Nestoriique asseclæ. Et sane non invalido motus argumento ; licet fortasse non huiusmodi, ut omnem in adversum levet suspicionem. Photius namque codice XLVI, hoc opus Theodoro diserte ascribit. Ἀνεγνώσθη, αὐτὸς Θεοδορήτου ἐπισκόπου Κύρου λόγος κ', πρὸς διαφόρους θέσεις. Ὃν ὁ μὲν πρῶτος λόγος πρὸς τοὺς λέγοντας, etc. Ibi septimo loco ponit epistolam, quæ hic primo ponitur ; ac deinde ordine enumerat omnes propositiones quæ hic septemdecim numero habentur, quæque desinunt ad vicesimum quartum titulum Theodoretii. Postea subsequitur apud Photium, ὁ εἰκοστὸς πέμπτος, ἀνακεφαλαιώσις τῶν κατὰ μέρος ῥηθέντων ὁ εἰκοστὸς ἔκτος περὶ τῆς ὑστερον μυηθείσης συνθέσεως, ἥτοι συνοσιώσεως ὁ εἰκοστὸς ἑβδόμος περὶ τοῦ κατὰ τὸν κοινὸν ἀνθρώπου ὑποδείγματος. Δῆλον δὲ καὶ ἐκ μόνης αὐτῶν τῆς ὑποθέσεως, ποιοὶ τῶν εἰρημένων λόγων τὸ ὀρθόδοξον κρατύνουσι φρόνημα, καὶ τίνας ἐκκλίνουσιν. Hæc Photius quibus reponit Garnerius, p. 687 : Fefellit Photium suus codex tribus constans partibus : quarum prima complectebatur sex priores libros ; secunda, unum et viginti sermones ; postrema, Eranisten, seu Polymorphum. Cum enim prima et tertia ad Theodoretum procul dubio pertineant, Photius mediam quoque ipsi tribuit : reipsa tamen est Eutherii Tyanensis episcopi, quod manifesta probat auctoritas Marci Mercatoris, ut in Eutherio demonstrabimus.

473 IV. Hæc Garnerius, quicum nos existimamus, sex priores illas a Photio memoratas Theodoretii quæstiones, non unum opus cum epistola ad Eustathium et subsequentibus propositionibus conficere. Palam enim est ex modo ipsius epistolæ ordiendæ, ibi initium duci totius operis. At quod ait vir doctus codicem fuisse Photio erroris causam, id sane non conspecto codice affirmari nequit. Non peccat enim codex, quod rerum disparatarum titulos numerorum ordine jungat, cum is mos sit Græcorum librariorum, ut omnes auctoris cujusque tractatus quantumvis diversos consequenti numerorum serie notent, ut supra de Athanasianis codicibus loquentes animadvertimus. Vix itaque credamus Photium, in codicibus pertractandis, si quis unquam alius, versatissimum, hic errore lapsum : sed ejus revera codicem, Theodoro hæc inscripsisse, addita, uti solet fieri, voce τοῦ αὐτοῦ post priorem tractatum : quod etiam videre est in codicibus qui ea opuscula Athanasio ascribunt. Hæc porro non eo dicimus quod certum putemus esse has quæstiones Theodoretii ; necdum enim vel Eutherio, vel Theodoro probe adjudicandas arbitramur, donec quid evidentius compareat.

Cæterum quod aiunt nonnulli hunc scriptorem esse Nestorianum, id non mihi plane perspectum esse fateor. Nihil enim mihi Nestoriani dogmatis hic esse videtur, verum licet sit quasdam hic oppugnari propositiones quæ si probe accipiantur catholicæ sunt, ut est illud : Passum est Verbum impassibiliter, et passum est Verbum carne, quæ recte explicanti orthodoxa plane videbuntur. Verum hic scriptor ita hæc loquendi genera confutrat, ut non videatur Nestorianam sententiam his dictis adversam ridicare.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΛΟΓΟΙ.
S. P. N. ATHANASII
SERMONES CONTRA DIVERSAS HÆRESES.

ΠΙΝΑΞ

Τῶν τοῦ Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου κατὰ αἵρέσεων
διαφόρων λόγων.

- α. Λόγος ἐν εἰδει διαλέξεως μετὰ Μακεδονιαῶν
Πνευματομάχου.
β. Τοῦ αὐτοῦ ἑτέρα διάλεξις πρὸς Μακεδονιανόν,
περὶ τοῦ, Εἰ ἐφάρεσε σῶμα ἐμψυχον ὁ τοῦ Θεοῦ
Λόγος.
γ. Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ. προομίου δυνάμει
ἐχούσα, καὶ τραγῳδία τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν
ταραχῆς.
δ. Πρὸς τοὺς πλῆθει μόνον κρινόντας τὴν ἀλή-
θειαν.
ε. Πρὸς τοὺς κελεύοντας μὴ δεῖν ἀπὸ Γραφῶν
ζητεῖν ἢ λαλεῖν, ἀρχουμένους τῇ παρ' αὐτοῖς
πίστει.
ς. Πρὸς τοὺς ἀρραβασμένους κακοψύχως τὸ, Ὁ
Λόγος σὰρξ ἐγένετο.
ζ. Πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν ἐπὶ Χρι-
στοῦ.
η. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ ὁμολογεῖν φύσιν
τὴν σάρκα, τετράδι ἐστὶν ἀντὶ Τριάδος κηρύτ-
τειν.
θ. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ κατὰ ἄνθρωπον
γινώσκειν τὸν Δεσπότην Χριστόν, εἰς ἄνθρωπον
ἐστὶ τὰς ἐλπίδας ἔχειν.
ι. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ἁπαλῶς ὁ Θεὸς
Λόγος.
ια. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἡθέ-
λησεν.
ιβ. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι χρὴ δέχεσθαι τὰς
φωνάς, καὶ μὴ σκοπεῖν τὰ δι' αὐτῶν σημαινό-
μενα, ὡς ἅπαντας ὑπερβαίνοντα.
ιγ. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος
σάρκι.
ιδ. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Πολλὰ δώσουσιν Ἰουδαῖοι
δίχην, εἰ μὴ Θεὸν ἀπέκτειναν.
ιε. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ μὴ ὁμο-
λογῶν Θεὸν ἐσταυρωθῆαι.
ισ. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι καὶ ἄγγελοι ἐπὶ τὸν
Λόγον ἐσθλόντες, οὐ πάντως σαρκὸς ἐπέπεσον
φύσιν.
ις. Πρὸς τοὺς συγκρίνοντας ἕκαστον θαῦμα τῷ
ἀρνεῖσθαι τὴν σάρκα.
ιη. Πρὸς τοὺς ζημιοῦντας ἡμῶν τὸ γένος, τῷ μὴ
λέγειν ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰληξέναι τὴν
ἀπαρχὴν τὸν Σωτῆρα.
ιθ. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ἢ κελεύοντας ἀπλῶς πι-
στεύειν, οἷς λέγουσι, καὶ μὴ κατανοεῖν τί ἀρέ-
σκον ἢ ἀπρεπές.
κ. Πρὸς τοὺς ἀναιροῦντας τὴν τῶν φύσεων δια-
φορὰν μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς Ἀνάληψιν.

Α

Sermonum magni Athanasii contra diversas
hæreses.

INDEX

1. Sermo forma dialogi conscriptus (16), in quo col-
loquuntur Orthodoxus et Macedonianus.
2. Ejusdem Athanasii dialogus alius adversus Ma-
cedonianum, An Dei Verbum corpus animatum ge-
stavit.
3. Ejusdem epistola, præfationis loco scripta, in qua
motuum ecclesiasticorum tragœdia.
4. Disceptatio adversus eos qui in veritate dijudi-
canda solius judicio multitudinis seruntur.
5. Adversus eos qui nec querendum nec loquendum
ex Scriptura præcipiunt, sed suam fidem sibi satis
esse aiunt.
6. Adversus eos qui maligne nobis objiciunt illud :
Verbum caro luctum est.
7. Adversus eos qui unam in Christo naturam esse
contendunt.
8. Adversus eos qui naturam esse carnem confiteri,
idem esse dicunt, quod loco Trinitatis quaternita-
tem docere.
9. Adversus eos qui Dominum Christum ut hominem
cognoscere, idem esse dicunt, quod spem suam in
hominem habere.
10. Adversus eos qui Deum Verbum impatibiler
passum dicunt.
11. Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus, ut
voluit.
12. Adversus eos qui dicunt simpliciter esse locutio-
nes accipiendas, nec quid illæ significent conside-
randum, cum omnium hominum capium exced-
ant.
13. Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Verbum
carne.
14. Adversus eos qui querunt qualem pœnam Judi
daturi sint, si non occiderunt Deum.
15. Adversus eos qui dicunt, Judæus est, qui non
confitetur Deum fuisse crucifixum.
16. Adversus eos qui dicunt angelos cum Abrahamo
edentes, carnis naturam omnino non induisse.
17. Adversus eos qui nullum non miraculum immi-
nunt, eo quod carnem negent.
18. Adversus eos qui damno efficiunt genus
nostrum, eo quod regent Serreatorem ex natura
nostra sumpsisse primitias.
19. Adversus eos qui volunt simpliciter iis quæ dicta
sunt credendum esse, nec considerandum quid con-
veniat et quod non conveniat.
20. Adversus eos qui naturarum discrimen post Pas-
sionem et Ascensionem tollunt.

(16) Græce ex duobus manuscr. exemplaribus, Palatino uno, Augustano altero.

SANCTI PATRIS NOSTRI
ATHANASII

A -ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

*Liber forma Dialogi conscriptus, in quo colloquuntur
Orthodoxus et Macedonianus Pneumatomachus.*

Λόγος ἐν εἰδὲ διαλέξεως μετὰ Μακεδονιανοῦ
Πνευματομάχου.

Hunc librum ad prudentiam tuam misimus, ut eo perlecto, iudicium ferre possis de iis quæ ab hæreticis Macedonij sectariis dicta sunt, deque iis quæ nos illis opposuimus. Hæc igitur in schedula illi proposuerunt :

1. Si Spiritus sanctus est Deus, aut Pater est, aut Filius : si neuter, utique nec Deus. Nos contra : Id tibi assumis, si Spiritus sanctus Deus est, aut Pater est, aut Filius ; perinde ac si ideo Pater Deus, quia Pater : vel Filius Deus, quia Filius. Quodsi propterea Pater est Deus, quia Pater ; Filius igitur, quia Pater non est, nec Deus erit. Et si propterea Filius est Deus, quia Filius : Pater igitur quia Filius non est, nec Deus erit. Quapropter licet Deus sit Spiritus, non protinus erit vel Pater, vel Filius. Etenim vocabulum, « Deus, » naturam significat omnia contemplantem aut pervadentem. Illud autem, « Pater, » relativum est, ut et illud « Filius. » At nec relativum nomen naturam pervadentem aut contemplantem aliquid designat : nec contemplantis et pervadentis aliquid naturæ nomen, Patris ad Filium relationem inducit. Tum Orthodoxi personam assumens Macedonianus, sese interrogabat : Non adorandus ergo (Spiritus sanctus) ? Et respondens sibi ipse : Spiritus sanctus, inquit, longe abest ab hac dignitate. Quomodo enim ille adorandus, qui nec Pater est, nec Filius ?

2. Nos contra : Si ideo adoras Patrem, quia Pater est, et Filium, quia Filius est : omnes igitur patres, omnes filios adoras. Sin vero non ideo adorandus Pater, quia Pater ; nec Filius, quia Filius ; sed propter ipsam naturam, investiganda nobis illa natura est. Ac si compertum fuerit, ejusdem naturæ Spiritum quoque esse sanctum, adora illum : sin minus, ne adoro. Neque enim queritur, an Spiritus sanctus sit vel Pater vel Filius : sed an ejusdem ac Pater et Filius sit naturæ. Hic ille sibi rursum objicit Orthodoxi nomine : Annon scriptum est : « Spiritus est Deus »¹⁶ ? Ille rursum : Deus est Spiritus : at non Spiritus ille est Deus : quidquid enim Deus est, illud est Spiritus : at non quidquid est Spiritus, illud est Deus. Cui nos : Si scires donum Dei, et Scripturarum memoriam haberes, id utique non diceres. Non enim quidquid est Deus, Spiritus est. Nam et Moyses deus vocatus est : « Ecce te constitui deum Pharaonis »¹⁷ ; sed etiam Aaronis fratris sui : « Eris illi in deum, et frater tuus erit propheta tuus »¹⁸. Et Filius in Evangeliiis ait de sanctis : « Si igitur illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura »¹⁹ ; et, « Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram »²⁰. Et alibi scri-

Ἀπεσταλάμεν τῇ σῇ συνέσει τὸ παρὸν σύνταγμα ὑπὲρ τοῦ ἀναγνόντα σε δοκιμάσαι καὶ τὰ παρὰ τῶν αἱρετικῶν, τῶν τὰ Μακεδονίου φρονούντων εἰρημένα, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἀντιτεθέντα. Τὰ μὲν οὖν ὑπ' ἐκείνων τεθέντα, ἐν τῇ σχεδάρει ταῦτά εἰσιν·

1. Εἰ ἐστὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐστὶ Πατὴρ ἢ Υἱός· εἰ δὲ μὴ, οὐ Θεός. Καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτόν· Ἐδέξω σαυτῷ τό· Εἰ ἐστὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, ἐστὶ Πατὴρ ἢ Υἱός, ὡς τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦτο ὄντος Θεοῦ, ἐπειδὴ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ ὡς τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦτο ὄντος Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς ἐστίν. Εἰ οὖν διὰ τοῦτο Θεός ἐστιν ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Πατὴρ, οὐ Θεός ὁ Υἱός, ἐπειδὴ οὐ Πατὴρ. Καὶ εἰ διὰ τοῦτο ἐστὶ Θεός ὁ Υἱός, ἐπειδὴ Υἱός, οὐ Θεός ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ οὐκ Υἱός· οὐκ ἄρα, ἐὰν ἡ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, πάντως ἐστὶ Πατὴρ, ἢ Υἱός. Τὸ γὰρ « Θεός » ὄνομα, φύσεώς ἐστι θεωρουμένης, εἰς τὸν διαθεούσης τὰ πάντα δηλωτικόν· τὸ δὲ « Πατὴρ » σχετικόν, καὶ τὸ « Υἱός » ὁμοίως. Οὕτε δὲ τὸ τῆς σχέσεως ὄνομα τὴν διαθεούσαν, ἢ τὴν θεωρουμένην τι φύσιν σημαίνει· οὕτε τὸ τῆς τι θεωρουμένης ἢ διαθεούσης φύσεως ὄνομα, τὴν πρὸς Υἱὸν σχέσιν εἰσάγει. Πρὸς τοῦτοις, προσποιησάμενος· Ὁρθόδοξον πρόσωπον, ἑαυτὸν ἠρώτα· Οὐ προσκυνοῦν τὸν οὖν ; καὶ ἐπεὶ πάντα πάλιν αὐτὸς ἑαυτῷ· Ἀπολείπεται τῆς τοιαύτης ἀξίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς γὰρ προσκυνήσῃ τὸ μῆτε Πατὴρ, μῆτε Υἱός ;

2. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Εἰ μὲν διὰ τοῦτο προσκυνοῦς τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ τὸν Υἱόν, ἐπειδὴ Υἱός ἐστι· προσκυνοῦς καὶ πάντα πατέρας, καὶ πάντα υἱόν· εἰ δὲ οὐ διὰ τοῦτο προσκυνῇς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Πατὴρ, οὐδὲ διὰ τοῦτο προσκυνῇς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ Υἱός, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν φύσιν· ταύτην ζητεῖς. Καὶ εἰ μὲν εὐρεθείη καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς αὐτοῦ (16^η) φύσεως, προσκυνεῖ· εἰ δὲ μὴ εὐρεθείη, χωρὶς. Ζητεῖται γὰρ οὐχί, εἰ Πατὴρ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, οὐδ' εἰ Υἱός· ἀλλ' εἰ τῆς αὐτῆς φύσεως ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱός. Πρὸς τοῦτο πάλιν ἑαυτῷ ἀντιτίθεται, ὡς παρὰ Ὁρθόδοξον εἰρημένον· Οὐ γέγραπται, ὅτι « Πνεῦμα ὁ Θεός ; » Εἰτά φησιν αὐτός· Πνεῦμά ἐστιν ὁ Θεός, καὶ οὐχὶ τὸ Πνεῦμα Θεός. Πᾶν γὰρ εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ Πνεῦμα· οὐκ εἴ τι Πνεῦμα, τοῦτο δὴ καὶ Θεός. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Εἰ ᾔδεις τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν κατεῖχες μνήμην, οὐκ ἂν ἀπεφῆναι τοῦτο. Οὐ πᾶν γὰρ εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ γὰρ ὁ Μωσῆς Θεός ἐκλήθη· « Ἰδοὺ γὰρ τίθημι σε θεὸν τοῦ Φαραώ »· ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ· « Ἐσθὶ γὰρ αὐτῷ, φησὶν, εἰς θεόν, καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι εἰς προφήτην. » Καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει περὶ τῶν ἁγίων· « Εἰ οὖν ἐκείνους εἶπα Θεούς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἔγενετο, καὶ οὐ

¹⁶ Joan. iv, 24. ¹⁷ Exod. vii, 1. ¹⁸ ibid. ¹⁹ Joan. x, 35. ²⁰ Psal. xlix, 1.

(16^η) Forte, αὐτῆς. Edit.

δύναται ἡ Γραφή λυθῆναι· καὶ, « Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησεν, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν » καὶ ἐν ἐτέροις· « Ὁφθῆσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν (16'') ἐν Σιών » καὶ, « Ὁ Θεὸς ἐστὶ ἐν συναγωγῇ θεῶν, καὶ ἐν μέσῳ δὲ θεῶν διακρίνεται » καὶ, « Θεοὺς οὐ κακολογήσεις », γέγραπται. Κατὰ γοῦν τὴν σὴν σοφίαν, εἰ πᾶν εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ Πνεῦμα, πάντες οἱ προειρημένοι ἄνθρωποι καὶ θεοί, Πνεύματά εἰσιν. Εἰ δὲ Θεὸς Μωσῆς, καὶ ἕκαστος τῶν προειρημένων, καὶ οὐ Πνεύματα, οὐκ ἄρα πᾶν εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ Πνεῦμα· οὐδὲ πᾶν εἴ τι Πνεῦμα, τοῦτο καὶ Θεός. Καὶ γὰρ τὰ δαιμόνια ὁμῶν τῶν αἰρετικῶν πνεύματά εἰσι, καὶ οὐκ εἰσὶ θεοί.

3. Ἐτι πρόσωπον εἰσαγαγὼν Ὁρθόδοξον, Ἀῶμεν, φησὶν, ὡς οὐ θεολογεῖται τὸ Πνεῦμα, ὅμως κυριολογεῖται· γέγραπται γάρ· « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν ». Ἐτι φησὶν· Εἰπέ αὐτῷ τὸ ἐπαγομένον· « Οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία ». Περὶ τοῦ Κυρίου λέγει, φησὶν, ὅτι ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Ἀληθῶς τὸ, « Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν », περὶ ὁμῶν εἴρηται. Τοῦ γὰρ ἐπαγομένου φανερώς δεικνύντος, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν, (16''') οὐ εἴρηται, « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν », ἡπάτηςας αὐτὸς ἑαυτὸν, ἵνα ἐκ τοῦ στόματός, σὺ ἐλεγχῶς προέλθῃ, καὶ ἀκούσης, ὅτι· « Ἐκ τοῦ στόματός σου κρινῶ σε, πονηρὲ δούλε ». Τὸ γὰρ ἐπαγομένον ἐστίν· « Οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία ». Τὸ δὲ δὴν Πνεῦμα Κυρίου, Κυρίου ἐστὶ Πνεῦμα, ὅπερ εἴρηται Κύριος. Ὡς γὰρ Ὑῖος Κύριος ὢν, Κύριός ἐστιν· οὕτως τὸ Πνεῦμα, Κύριος ὢν, Κύριός ἐστιν.

4. Καὶ πάλιν ἑαυτῷ πρόσωπον ποιησάμενος, ἑαυτὸν ἡρώτα· Οὐδὲ προσκυνητόν ἐστιν; ἔπειτα αὐτὸς ἑαυτῷ· Οὐκ ἐστίν· οὐδὲ γὰρ γέγραπται. Ἐτα πάλιν λαβὼν Ὁρθόδοξον πρόσωπον, λέγει· Εἰ ἀνθρώποις προσεκύνησαν ἄνθρωποι, φέρε εἰπεῖν, ὡς Ναθάν ὁ προφήτης τῷ Δαβὶδ· γέγραπται γάρ· « Εἰσῆλθε κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως Ναθάν ὁ προφήτης, καὶ προσεκύνησεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν » διὰ τί μὴ καὶ τῷ Πνεύματι προσκυνήσωμεν πρὸ πάντων ἀνθρώπων; Καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ πάλιν ἐπάγει· « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις » μὴ καὶ τῷ Πνεύματι; Τὸ Πνεῦμα Κύριος οὐκ ἐστίν· ἀλλ' οὕτε Θεός· πῶς οὖν ἔσται προσκυνητόν, μὴ ὢν ἐν τῷ τῆς προσκυνήσεως ὄρει; Οὐδείς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. « Δεῖ γὰρ ἀληθῶς τὸν προσκυνήσαντα Θεῷ, δι' ἐτέρου τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσάγεσθαι. Εἰ προσκυνήσω λοιπὸν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, διὰ τίνος ἢ ἐν τίνι προσκυνήσω προσαχθεὶς αὐτῷ; Τί οὖν ὁμῶς πρὸς ταῦτα; Δικάζεται σε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως Ναθάν ὁ προφήτης, ὡς οὐ παρὰ τὸν νόμον πεποικηκώς καὶ προσκυνήσας τῷ Δαβὶδ. Προσηγάγες γὰρ τὸ βῆτόν, ὡς ὀφείλων καταδικάζει αὐτόν

A ptum est : « Videbitur Deus deorum in Sion ¹⁰ » ; et, « Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deus dijudicat ¹¹ » ; et, « Diis non maledices ¹² ». **475** Si ergo juxta sapientiam illam tuam, quidquid est Deus, illud est Spiritus, sane praedicti illi homines ac dii, Spiritus sunt. Quod si deus est Moyses, necnon singuli ex supra dictis hominibus (dii sunt) et non Spiritus, utique non quidquid est Deus, illud est Spiritus, neque quidquid est Spiritus, illud est Deus. Nam daemonia vestrum hereticorum spiritus sunt, nec tamen sunt dii.

3. Inducta iterum ille Orthodoxi persona, Concedamus, ait, Spiritum sanctum non vocari Deum, B at Dominus saltem vocatur; scriptum est enim : « Dominus autem Spiritus est. » Tum subsequitur : Die quod adjectum est : « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas ²² ». De Domino loquitur, inquit, quia Dominus est Spiritus. Nos contra : Vere de vobis dictum est : « Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt ²³ ». Cum enim subsequentia aperte indicent esse Spiritum eum de quo dictum est, « Dominus autem Spiritus est, » tu te ipse decepisti, ut ex ore tuo te ipse coargueres, et audires : « De ore tuo te judico, serve nequam ²⁴ ». Nam illud subsequitur : « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. » Qui vero Spiritus Domini est, ille est Domini Spiritus, qui dictus est Dominus. Quemadmodum enim Filius cum sit Dominus, D minus est : ita et Spiritus cum sit Dominus, Domi- nus est.

4. At ille iterum assumpta sibi persona, se ipse interrogabat : Annon adorandus? ipse sibi respon- dit : Nequaquam; id enim scriptum non est. Rursum usurpata Orthodoxi persona : Si homines ipsos adorarunt homines, puta Nathan propheta Davidem; scriptum enim est : « Introivit in conspectum regis Nathan propheta, et adoravit eum pronus in terram ²⁵ » ; quare non pra omnibus hominibus Spiritum sanctum adorabimus? Ipse iterum sibi reponit : « Dominum Deum tuum adorabis ²⁶ », et non Spiritum. Spiritus non est Dominus, sed neque Deus : quomodo igitur adorandus erit, qui non intra adorandorum limites comprehendatur? Nam, « Nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. ²⁷ » Oportet enim eum qui ad Deum accedit, per alium accedere ad Spiritum sanctum. Si igitur Spiritum sanctum adoravero, per quem et a quo adductus accedam adoraturus? Quid vos ad haec? In jus te vocabit Nathan propheta in die judicii, ut qui contra legem non fecerit, cum Davidem adoraret. Dictum enim illud attulisti, ut ipsum videre transgressionis reum agere.

¹⁰ Psal. LXXXIII, 8. ¹¹ Psal. LXXXI, 1. ¹² Exod. XXII, 28. ¹³ II Cor. III, 17. ¹⁴ Rom. I, 22. ¹⁵ Luc. XIX, 21. ¹⁶ III Reg. I, 24. ¹⁷ Matth. IV, 10. ¹⁸ I Cor. XII, 3.

(16'') Sic Palat. In prius editis quidam desunt.

(16'') Excidisse videtur πρί. Edit.

Nam si ille Davidem adoraverit, cum scriptum sit : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli serves » : te accusante reus est violatæ legis. Nos porro prophetam minime incusamus, absit ! quinimo ea potissimum de causa Spiritum sanctum dicimus adorandum. Neque enim Davidem adorasset propheta, si nudum hominem agnovisset. At edoctus illum esse Christum Domini, oleo sancto inunctum adorabat illum, ob Spiritus sancti in oleo efficaciam.

5. Quid porro causæ est quod, « sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium », cum audieris illud : « Dominum Deum tuum adorabis ; » quod sequitur non audisti : « Et illi soli serves ? » Id nimirum agis ut ne audias : « Soli serves. » Cui ? Patrine an Filio ? Ecqua ratione soli dices ? Si Christianus es, aies ob naturæ identitatem. Quod si demonstratur Spiritum sanctum ejusdem esse naturæ, illud : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli serves, » de Patre, Filio et Spiritu sancto dicitur, ob naturæ identitatem. Sin minus, cogерis, cum de unica persona illud accipias : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli serves ; » aut Filium repudiare aut Patrem expungere. Si ergo commonstratum fuerit, Spiritum, qui ex Patre per Filium effunditur, ejusdem esse naturæ ac deitatis atque Filius et Pater, sane adorandus esse ac colendus ostendetur. **476** Ejusdem porro Spiritus gratia, eam ipsam naturam ex divinis conabimur oraculis declarare. Et vero illud : « Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto, » nihil probat contra adorationem Spiritus sancti. Sicut enim cum ipsum Deum Patrem in Spiritu et veritate adoramus, non excludimus veritatis adorationem, sed scimus veritatem ipsum esse Filium, atque in Spiritu et veritate adorantes Deum, adoramus ipsam veritatem ; ita et Spiritum adoramus, quemadmodum et veritatem. Quod si, quoniam in Spiritu adoramus, ideo non adoras Spiritum : et si, quoniam in veritate adoramus, non adoras veritatem, arbitrarisque minui Spiritus sancti dignitatem, quod in ipso Filium Dominum esse confiteamur, minues certe et Patris dignitatem, siquidem « nemo venit ad Filium, nisi quem Pater cælestis traxerit ad ipsum ». Hoc enim in Evangelio scriptum est : Apostolusque clamat : « Fidelis Deus, per quem vocati estis ad communionem Filii ejus ». Et Pater ipse in prophetis ad ipsum dicit Filium : « Ecce proselyti ad te venient per me ». Quod si per Patrem ad Filium vocamur, non ideo dignitate minor est Spiritus sanctus. Introducimur, ais, Spiritu : lege Scripturas et discite quod, quemadmodum per Patrem ad Filium, ita per Filium ad Patrem. Sunt enim hæc, uti supra dictum est, reciproca. Quemadmodum itaque

A παρανομήσαντα. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος τῷ Δαβὶδ προσεκύνῃσιν (γέγραπται δὲ : « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις »), παρὰ τὸν νόμον πεποίηκε κατὰ τὴν σὴν κατηγορίαν. Ἡμεῖς δὲ οὐ κατηγοροῦμεν τοῦ προφήτου· μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα λέγομεν προσκυνητὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐκ ἂν γὰρ τῷ Δαβὶδ προσεκύνῃσεν ὁ προφήτης, εἰ ψιλὸν ἄνθρωπον ἐγίνωσκεν· ἀλλὰ Χριστὸν Κυρίου διδαχθεὶς αὐτὸν εἶναι, ἐν ἑλαίῳ ἁγίῳ χρισθέντα, προσεκύνει αὐτὸν διὰ τὴν ἐν τῷ ἑλαίῳ τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν

5. Πῶς δὲ, « ὡς αἰ σπιδος σαρδῆς καὶ βοούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπὶ ἄλκοντος, » τὸ, « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, » ἀκούσας, τοῦ ἐξῆς οὐκ ἐπήκουσας, τοῦ, « Καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις ; » Τοῦτο δὲ ποιεῖς, ἵνα μὴ ἀκούσῃς τὸ, « Μόνῳ λατρεύσεις. » Τίνι ; τῷ Πατρὶ, ἢ τῷ Υἱῷ ; Καὶ πῶς· μόνῳ ἑρείς ; Ἐὰν ἥς Χριστιανὸς, ὅτι διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως. Ἐὰν δειχθῇ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς αὐτῆς φύσεως, τὸ, « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει, διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως. Εἰ δὲ μὴ, ἀναγκασθῇ ἐπὶ ἐνὸς προσώπου δεχόμενος, τῷ (17) « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » ἢ τὸν Υἱὸν παρακούσασθαι, ἢ τὸν Πατέρα παραγράψασθαι. Ἐὰν οὖν δειχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθῇσεται. Πειρασόμεθα δὲ σὺν εὐμενείᾳ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος δεῖξαι ταυτὴν τὴν φύσιν ἐκ τῶν θείων λογίων. Καὶ τὸ, « Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, » οὐ κατὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐστὶ προσκυνήσεως. Ὡς γὰρ αὐτὸν τὸν Θεὸν Πατέρα ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνούντες, οὐκ ἀποστεροῦμεν τῆς ἀληθείας τὴν προσκύνῃσιν, ἀλλ' ἴσμεν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνούντες τὸν Θεὸν, προσκυνούμεν τὴν ἀλήθειαν· οὕτω δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα προσκυνούμεν, ὡς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δὲ, ἐπειδὴ ἐν Πνεύματι προσκυνούμεν, οὐ προσκυνεῖς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπειδὴ ἐν ἀληθείᾳ προσκυνούμεν, οὐ προσκυνεῖς τὴν ἀλήθειαν, καὶ νομίζεις δὲ ἐλαττωθῆναι τὴν τοῦ Πνεύματος ἀξίαν, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ τὸν Υἱὸν Κύριον ὁμολογοῦμεν· ἐλαττώσεις ἄρα καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀξίαν, ἐπειδὴ « οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱὸν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ἐκύσει αὐτὸν πρὸς αὐτόν. » Τοῦτο γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· καὶ ὁ Ἀπόστολος βοᾷ· « Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐν τοῖς προφήταις, πρὸς αὐτὸν τὸν Υἱὸν λέγει· « Ἰδοὺ προσήλυτοι διελεύσονται σοὶ δι' ἐμοῦ. » Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν καλούμεθα, οὐκ ἐλαττωθῆναι (17) ἄρα τοῦτο ἐνεκεν τῆς ἀξίας τοῦ Πνεύματος. Προσπάγομεθα τῷ Πνεύματι. Ἀναγνώθι τὰς Γραφὰς καὶ μάθε, ὅτι, ὥσπερ διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν

²⁸ Deut. VI, 13. ²⁹ Psal. LVII, 5, 6. ³⁰ Joan. VI, 41. ³¹ I Cor. I, 9. ³² Isa. LIV, 13.

(17) Forte leg. δεχόμενος τὸ, « Κυρίῳ, etc. Ed. PATR.

(17') Lege ἐλαττωθῆναι. IDEM.

Πατέρα. Ἀντιστρέφει γὰρ, καθὼς προαποδόδοται. Ὡς οὖν διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν, οὕτως διὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ πρότερον ἐνοικήσαντος τοῖς ἀποστόλοις τοῦ Πατρὸς, ἐγνώσθη ὁ Υἱός· ἀλλὰ πρότερον αὐτῶν γνόντων τὸν Υἱόν, καὶ μαθητευθέντων, καὶ ἀποσταλέντων δύο δύο, ὡς γέγραπται, καὶ γραφέντων αὐτῶν τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ καταξιωθέντων τῆς θείας θεοπτείας ἐν τῇ ὁπτασίᾳ τῆς ἀναστάσεως, τότε δίδεται αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐδηγούντος αὐτοὺς πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν. Καὶ ὥσπερ λέγοντες Κύριον Ἰησοῦν, ἐκ τῆς ὁδηγίας αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τοῦτο γνόντες εἰρήκαμεν· οὕτως ὁδηγούμενοι παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος γνῶσιν, ἐβαπτίσθημεν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· δηλονότι ἀποκαλύψαντος τοῦ Υἱοῦ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα μυσταγωγίαν.

6. Πῶς δὲ οὐ θέλεις προσκυνεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς ὃ ἐβαπτίσθης; Τί γὰρ ἄρα μεῖζόν ἐστι, προσκύνῃς ἢ βάπτισμα; Πῶς δὲ οὐχ ὁμολογούμενόν ἐστιν, ὅτι τῆς προσκυνήσεως τὸ βάπτισμα μεῖζον, ὅπου γε καὶ κατηχούμενοι προσκυνοῦσι Πατέρα καὶ Υἱόν, οὐκ ἔχουσι δὲ τελειότητα, ἐὰν μὴ βαπτισθῶσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Εἰ δὲ μὴ εἰσι τέλειαι Χριστιανοὶ οἱ κατηχούμενοι πρὶν ἢ βαπτισθῶσι, βαπτισθέντες δὲ τελειοῦνται· τὸ βάπτισμα ἄρα μεῖζόν ἐστι τῆς προσκυνήσεως, ὃ τὴν τελειότητα παρέχει. Καὶ τοῦτο ἐστίν· « ἡ λογικὴ καὶ ζωσὰ λατρεία ἡμῶν, » ἣν ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. » Παρεστήσαμεν δὲ τὰ αὐτὰ λογικὴν λατρείαν, συναρπέντες τῷ Χριστῷ ἐν τῷ βαπτισματι. Τὸ ἄρα, « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » τὴν τοῦ βαπτίσματος εἰσαγγεῖ διδασκαλίαν. Πρὸς τοῦτοις ἑαυτῷ ἐπήγαγεν, ὡς ἡμῶν εἰρηκότων· Εἰ μήτε Κύριός ἐστι, μήτε Θεός, μήτε προσκυνητός, πῶς συναριθμεῖται τῇ Τριάδι. Καὶ τότε τὸ ἑαυτοῦ τίθησιν· Τῷ ὀνόματι συναριθμεῖται, φησί, τῷ τοῦ Πνεύματος, μὴ τῷ τοῦ Πατρὸς, ἢ Θεοῦ, ἢ Υἱοῦ συναριθμεῖται ὀνόματι. Οὕτως κάλει, μήτε πλεον οὐ ἔχει· ἀρκεῖται γὰρ τῷ οἰκείῳ ἀξιώματι. Κἂν τε γὰρ θέλῃς πλεον οὐ ἔχει προσθεῖναι, οὐκ ἐφίεται· οὐ γὰρ ἐξ ὧν σὺ δοξάζεις προσλαμβάνεται τῷ ὄντι τοῦ πρὸ πάσης κτίσεως τιμήσαντος. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Συναριθμῶν καὶ πάντας ἀγγέλους τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ἀκούσας παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· « Εγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἀγαθὸν οὐ καταξίους τῆς τοῦ ὀνόματος συναριθμήσεως· τοὺς δὲ ἀνθρώπους ἀναγκασθήσῃ, ἐξ ὧν δέδωκας, συναριθμῆσαι τῷ Θεῷ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τῷ ὀνόματι συναριθμοῦμεν (οὐδὲν γὰρ τοῦτο μέγα), ἀλλ' αὐτῇ τῇ φύσει, ὡς ὑπερονάποδειξομεν, πρότερον ἐλέγξαντες τὴν ἐν τῷ σχεδάρῳ σου ματαίαν ἀδολοσχίαν. Ἀληθῶς δὲ, καθὼς καὶ ἄκων ὠμολόγησας, κἂν θέλῃς αὐτῷ τι προσθεῖναι, λέγω ὅτι τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οὐκ ἐφίεται· κἂν θελήσῃς ὑφελόν, σεαυτὸν ἀδικεῖς· ἀρκεῖται γὰρ τῷ οἰκείῳ

A per Patrem ad Filium, ita per Patrem et Filium ad Spiritum. Neque enim prius in apostolis habitavit Pater quam sit agnitus Filius; sed cum Filium prius cognovissent, cum edocti ac bini missi fuissent, uti scriptum est; cum eorum nomina in caelis scripta fuissent; cum in visione resurrectionis divino conspectu digni habiti fuissent, tum datus illis fuit Spiritus sanctus a Deo, introducente illos ad Spiritus gratiam. Et quemadmodum Dominum Jesum dicentes, Spiritus sancti ductu, id gnari dicimus, ita a Filio ad Spiritus notitiam deducti baptizati sumus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: revelante scilicet Filio initiationem ad Spiritum.

6. Cur autem nolis adorari Spiritum sanctum, in quem baptizatus es? Utrum enim majus est, adoratio an baptismus? Annon in confesso est, adoratio esse baptismum majorem? Siquidem catechumeni adorant Patrem et Filium, nec tamen perfecti sunt, nisi baptizati fuerint in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quod si catechumeni non sunt perfecti Christiani priusquam baptizentur, baptizati autem perficiuntur: baptismus utique praestantius est adoratione, quod perfectionem tribuat. Et hoc est « rationabile et vivens obsequium nostrum, » de quo Apostolus: « Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum ». Exhibuimus porro rationabile obsequium conseputi Christo in baptismo. Illud ergo, « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli serves, » baptismi doctrinam inducit. Ad haec nostro nomine sibi ipsi obicit: Si neque Dominus est, neque Deus, neque adorandus, qua ratione Trinitati connumeratur? Tum sibi reponit: Connumeratur nomine Spiritus, non Patris, non Dei, non Filii. Ita et tu appella, nec plus quam habet tribuas. Sua ille sibi dignitate contentus est. Et quamvis plus adicere velis quam ipse habeat, non id ille admittit. Non enim ex iis, quibus tu glorificas, aliquid sibi assumit praeter illius praescriptum, qui se praeter omnibus creaturis honoravit. Cui nos: Connumera omnes item angelos Patri atque Filio, cum audieris ab ipso Deo: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes ». An Spiritum sanctum et bonum in nominis communionem vocare non dignaris, qui ex concessis homines cogeris Deo connumerare? Nos autem non nomini connumeramus: nihil id magis esset, sed ipsi naturae, ut deinceps ostendamus, postquam futiles schedulae tuae nugas confutaverimus. Vere ut vel invitatus confessus es, si velis aliquid ipsi, scilicet Spiritui sancto, adicere, id ille non admittit; si demere, te 477 ipse laedis. Sua quippe dignitate contentus est; si tamen dignitatis nomen, cum de Spiritu loquimur, usurpare licet. Quod ipsum de Patre et Filio dici potest. Neque enim

²⁰ Rom. xii, 1. ²¹ Psal. lxxxi, 6.

Patri aut Filio aliquid addere potes, aut aliquid ipsis demere, etsi demere velis: te enim ipse laedis. Omnia siquidem perfecta in Patre et Filio et Spiritu sancto, nihilque imperfectum, ut quid extrinsecus assumatur; ex præscripto enim ejus qui ante omnes creaturas est honoratur, ut ipse scripsisti, eo animo ut significares, non esse ipsum ejus Spiritum in rei veritate, sed gratia; quemadmodum et alii omnes administratorii quidem, sed non natura, ejus spiritus sunt.

7. Post hæc rursum nos ex se quærentes inducit: Non est ergo æqualiter honorandus cum Patre et Filio Spiritus sanctus? Rursumque sibi reponit: Nequaquam est. Neque enim scriptum hoc est. Nam de Patre quidem et Filio scriptum est: « Ut honorificent Filium, sicut honorificant Patrem²². » Neque dicitur, et Spiritum. Tum nos ad illum: Beatæ aures quæ vos non audiere, et animæ quæ a vestris sermonibus vulnerate non fuere. Ecqua vero ratione, si non eumdem putas habendum honorem Spiritui sancto, quem Patri atque Filio, par cum (Spiritus sancti) honore, in illum baptizatus es? Annon tibi Pater atque Filius baptismatis confessione videntur honorari? Si honor ea in re nullus, quorsum baptizamur? Quare singulis horis periclitamur, ut baptismum servemus immaculatum, adversum diaboli insidias dimicantes? Cur non tibi videtur quacunque hostia præstantior illa corporum nostrorum exhibitio, dicente Apostolo: « Ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem²³. » Omnis porro hostia in Dei honorem offertur. Hanc vero Patri et Filio et Spiritui sancto in baptismo etiam obtulimus hostiam, non diverso loco, non alio modo honoravimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum.

8. Perinde vero ac si fuisset a nobis interrogatus, se ipse denuo interrogat: Quid ergo? creaturæ dicis Spiritum sanctum? Erit igitur ille una ex creaturis? Tum sibi ipse respondet: Si scriptum est, dico; si non est scriptum, non dico. Iterum autem id sibi objicit, quasi a nobis allatum: Scriptum est, inquit, « In ipso creata sunt omnia. » Tum sibi ipse respondet: At non communionem habet cum omnibus Spiritus sanctus, cum sit unicus. Neque enim nominum communio communionem affert naturarum; alioquin omnes creaturæ ejusdem essent dignitatis. Ad hæc nos iterum: Si timorem Dei cor tuum haberet, nequaquam scripsisset malitiam, sed sincere quid sentias diceres. Non audes porro dicere, non quod Deum, sed quod turbam metuas, quemadmodum Pharisei, qui baptismum Joannis undenam esset dicere non audebant. Tu vero metuens non siles, sed clamas: ad eos porro clamas qui probe norunt, quid sit « venenum aspidum sub labiis eorum²⁴. » Pharisei autem sic apud se ratiocinaban-

αἰσώματι, εἴπερ ἔστιν ἐπὶ Πνεύματος ἀξίωμα λέγειν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Οὐδε γὰρ προσθεῖναι τι δύνη τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, οὐτε ὑφελεῖν τι, κἂν θέλῃς ὑφελεῖν· σεαυτὸν γὰρ ἀδικεῖς· ἐπεὶ πάντα τέλεια ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, καὶ οὐδὲν ἀτελές, ἵνα καὶ προσλάβηται ἔξωθεν. Ὅρῳ γὰρ τοῦ πρὸ πάσης κτίσεως τετίμηται, ὡς αὐτὸς γέγραφας, διὰ τοῦτου παραστῆσαι θέλων μὴ εἶναι αὐτὸ αὐτοῦ Πνεῦμα τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ τῇ χάριτι, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα λειτουργικά, καὶ οὐ φύσει εἶναι αὐτοῦ πνεύματα.

7. Πρὸς τοῦτους πάλιν ἑαυτῷ ἐπηγάγεν, ὡς παρ' ἡμῶν αὐτῷ εἰρημένον· Οὐκ ἔστιν οὖν ὁμοτίμον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καὶ πάλιν ἑαυτῷ ἀποφαίνεται· Οὐκ ἔστιν· ἐπειδὴ οὐδὲ γέγραπται. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ γέγραπται· « Ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Μὴ εἶπε, καὶ τὸ Πνεῦμα. Πρὸς ταῦτα ἡμεῖς πρὸς αὐτὸν· Μακάρια τὰ ὦτα τὰ μὴ ἀκούσαντα ὑμῶν, καὶ ψυχὰς αἱ φυλαχθεῖσαι ἀπρωτοὶ ἀπὸ τῶν ὑμετέρων λόγων. Καὶ πῶς, οὐ λογιζόμενος ὁμοτίμον εἶναι τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ὁμοτίμος εἰς αὐτὸ βαπτίζῃ; Ἡ οὐ δοκεῖ σοι τιμᾶσθαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν τῇ τοῦ βαπτίσματος ὁμολογίᾳ; Καὶ εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν ἡ τιμὴ, τί καὶ βαπτίζομεθα; Τί καὶ κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν ἐπὶ τῷ φυλάξει τὸ βάπτισμα ἀσπίλον, ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὰς μεθόδους τοῦ διαβόλου; Πῶς δὲ οὐ δοκεῖ σοι πάσης θυσίας ἀνωτέρα εἶναι ἡ τῶν σωμάτων ἡμῶν παράστασις, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Ὅπως παραστήσῃτε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ; » Πᾶσα δὲ θυσία εἰς τιμὴν Θεοῦ γίνεται. Ταύτην δὲ Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσηγάγομεν κἂν τῷ βαπτίσματι, οὐκ ἐν διαφόρῳ τόπῳ, οὐδὲ ἐν ἄλλῳ τρόπῳ τιμῆσαντες Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

8. Καὶ ἐτι ἑαυτὸν ἐρωτᾷ, ὡς παρ' ἡμῶν ἐπερωτώμενος· Τί οὖν; λέγεις τὸ Πνεῦμα κτίσμα; Οὐκοῦν ἔσται τῶν κτισμάτων ἐν. Εἶτα αὐτὸς ἑαυτῷ· Εἰ γέγραπται, λέγω· εἰ δὲ οὐ γέγραπται, οὐ λέγω. Καὶ πάλιν ἑαυτῷ ἀνθυποτίρει, ὡς παρ' ἡμῶν ἐπανεχθὲν αὐτῷ, καὶ φησι· Γέγραπται, ὅτι· « Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. » Καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ· Ἀλλ' οὐ κοινοποιεῖται τοῖς· πᾶσι μοναδικὸν δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἡ κοινότης τῶν λέξεων κοινοποιεῖται τὰς φύσεις· ἐπεὶ ἄρα ὁμοτιμία ἐν τοῖς κτισμασιν. Ἡμεῖς δὲ πάλιν πρὸς ταῦτα· Εἰ φόβον Θεοῦ εἶχεν ἡ καρδία σου, οὐ γέγραφε πονηρίαν, ἀλλ' ἐξ εὐθείας εἰλεγες, ὃ ἐφρόνεις. Φοβῇ δὲ εἰπεῖν, οὐ τὸν Θεὸν φοβούμενος, ἀλλὰ τὸν ἄλλον, ὡς οἱ Φαρισαῖοι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου φοβήντες εἰπεῖν, πῶθεν ἦν. Καὶ φοβούμενος οὐ σωπᾷς, ἀλλὰ βοᾷς· βοᾷς δὲ τοῖς εἰδότες, τί ἐστίν, ὡς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν. « Καὶ γὰρ διελογίζαντο οἱ Φαρισαῖοι· « Ἐὰν εἰπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἔρρι· Διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; καὶ ἐὰν εἰπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων, φοβούμεθα τὸν ἄλλον. » Τοῦτο καὶ αὐτὸς διαλογίζῃ· Ἐὰν εἰπωμεν, Οὐκ ἔστι κτίσμα, ἐροῦσι·

²² Joh. v, 23. ²³ Rom. xii, 1. ²⁴ Psal. xiii, 5.

Διὰ τί οὖν οὐ προσκυνεῖς αὐτῷ; Ἐάν εἴπω, Κτίσμα, ἂν φοβούμαι καὶ τὸν ὄχλον. Ὁ γὰρ λαὸς ἅπας λιθοβολήσει ἡμᾶς, ἀποταξάμενος τῇ κτίσει, καὶ συνταξάμενος Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. Τί οὖν ποιεῖς; Κτίσμα λέγων κρύπτεις τὸν ὄχλον, καὶ αὐτὸ κατασκευάζεις εἰρηκῶς. Ἀλλ' οὐ κοινοποιεῖται τοῖς πᾶσι, μοναδικὸν ὄν, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἡ κοινότης τῶν λῆξεων κοινοποιεῖται τὰς φύσεις. Ἐπεὶ ἄρα ἔσται ὁμοτιμία ἐν τοῖς κτίσματιν· ὅ ἐστιν Κτίσμα μέν ἐστιν, οὐκ ἔστι δὲ ὁμοτίμον τοῖς κτίσμασιν. Ὡς εἰ ἐλεγέ τις· Ὁ ἥλιος μοναδικὸς ἐστὶν ἄστρον, καὶ οὐκ ἐστὶν ὁμοτίμον τοῖς ἀστράσι. Πᾶν ἄστρον ἐστὶν ἡμεροφανές, κἂν μὴ κοινοποιῖται τοῖς ἄλλοις ἀστροῖς. Καὶ τί ἐστὶν ἀσθενέστερον τοῦ εἰπεῖν κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, λέγοντος τοῦ Υἱοῦ, ὅτι· «Οὐκ ἔστι ὁμοίος οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὁμῇ». Αὐτοῦ λέγοντος τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς εἶναι, τὸ πῶς κτίσμα αὐτὸ λέγει; Πῶς δὲ οὐκ ἀκούεις τοῦ Πατρὸς λέγοντος· «Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα»· καὶ ἐτι· «Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἐκλεκτός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου· ὥσπερ τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν; Καὶ πρὸς τοῦτοίς ὁ Πέτρος λέγει· «Ῥυθίζεσθε ἐπιστασθε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας· ἀρξάμενον γὰρ ἀπὸ Γαλιλαίας μετὰ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρετ, ὃς ἔχρισεν αὐτόν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. Ὡς ἄρα τῷ ἑαυτοῦ κτίσματι χρίσται ὁ Υἱός; Καὶ πῶς οὐκ ἀνόητον εἰπεῖν τοῦτο; Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς λέγει· «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἔνεκεν ἔχρισέ με. Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. Καὶ ὁ Πέτρος· δὲ ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων λέγει οὕτως· «Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὀψωθεῖς, τὴν δὲ ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο, ὃ ὁμοῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. Ὡς ἄρα ὁ αὐτὸς ἐκτίσει, λαμβάνει παρὰ τοῦ Πατρὸς; καὶ οὐκ ἔσχεν ἐξουσίαν τοῦ ἑαυτοῦ κτίσματος; Ἀλλ' ἔρει· «Μεῖζον οὖν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Υἱοῦ; Ἀποκρινόμενά σοι τοίνυν· Μὴ γένοιτο! Οὐδεὶς ἡμῶν τοῦτο λέγει. Ἀλλ' ἴδαι αὐτόν, δούλου μορφὴν λαβόντα, χρίσθαι, οὐκ ἐτι ἐλαίῳ τῷ κατὰ τὸ παλαιὸν κατασκευαζομένῳ προστάγματι Θεοῦ, ἀλλ' ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους. «Διὰ, γὰρ, τοῦτο, φησὶν ὁ Δαβὶδ, ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἐλαίον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.» — Διὰ τοῦτο, ποῖον; ὅτι, Θεὸς ὢν καὶ Υἱός, μορφὴν δούλου ἐλαβεν. Propterea enim, dicit David, unxit te Deus, — Propterea, quid est? quia nimirum cum Deus esset et Filius, formam servi accepit.

9. Ἐπειδὴ δὲ προεπηγγελάμεθα δεῖκναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς αὐτῆς φύσεως ὃν Πατὴρ καὶ Υἱὸς, ἀκολουθῶς διάλογον ἐκ δύο προσώπων ἐνσταθάνοντες, τοῦτο δεῖξαι σπουδάζομεν, σὺν εὐμενεῖ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος. Συντυχόντες τινὲς τῶν ταῦτά τῳ γράφοντι τὸ σχεδάριον φρονούντων, ἔφημεν οὕτως· Μόνος ἔχειν τὴν ἀθανασίαν εἰρηται ὁ Θεός παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· Ὁ μόνος γὰρ, φησὶν, ἔχει ἀθανασίαν, φῶς

tur : « Si dixerimus, E cælo, dicet nobis : Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, Ex hominibus : timemus turbam²². » Ita vero tute apud te ratiocinaris : Si dixerimus, Non est creatura, dicent : Quare ergo non adoras illum? Sin dixerō, Creatura est, timeo et ego turbam. Omnis namque populus lapidabit nos, qui creaturæ renuntiavit, adhaeretque Patri, Filio et Spiritui sancto. Quid ergo facis? Creaturam cum dicis, dolum occultas, illudque apparatus cum dicis : At non communionem habet cum omnibus Spiritus sanctus, cum sit unicus. Neque enim nominum communio communionem affert naturarum. Alias quippe omnes creaturæ dignitatis ejusdem essent : hoc est, creatura quidem est, non autem æqualis creaturæ sunt honoris. Ac si diceret aliquis : Sol singulare est astrum, nec parem cum eo dignitatem habent aliæ stellæ. Omne sidus in die lucet, etiamsi commune nihil habeat cum cæteris astris. Ecqua major impietas quam creaturam dicere 478 Spiritum sanctum, cum dicat Filius : « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis²³. » Cum dicat ipse, Spiritum Patris ipsum esse, cur tu creaturam dicas? Cur Patrem non audis dicentem : « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem²⁴, » itemque : « Ecce Puer meus electus, in quem comolacuit sibi anima mea : ponam Spiritum meum super eum²⁵. » Ad hæc Petrus ait : « Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam : incipiens enim a Galilæa post baptismum quod prædicavit Joannes, Jesum a Nazaret, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute²⁶. » Suave igitur creatura ungitur Filius? Annon insani est illud exstire? Ipse autem Filius ait : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me. Evangelizare pauperibus misit me²⁷. » Petrus vero hæc ait in Actibus apostolorum : « Dextera igitur Dei exaltatus : et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis²⁸. » Ergone quem ipse condidit, ipse a Patre accepit? neque potestatem habuit in creaturam suam? At dicēs : Major ergo Spiritus Filio? Respondemus tibi : Absit! Nostrum nemo id dicit. Sed oportuit eum, cum formam servi accepisset, ungi non illo quidem oleo, jussu Dei olim præparato, sed oleo lætitiæ præ consortibus suis²⁹.]

9. Quandoquidem autem Spiritum sanctum ejusdem atque Patris et Filii esse nature supra nos demonstraturos promisimus, restat ut duarum personarum instituto dialogo, illud ipsum, favente nobis ejusdem Spiritus gratia, ostendere aggrediamur. Si quis igitur nobis ex eorum numero forte occurrerit, qui cum scriptore hujus schedulæ sentiunt, ita illum alloquemur : Solus Deus immorta-

²² Matth. xxi, 26. ²³ Matth. x, 20. ²⁴ Joel ii, 23. ²⁵ Isa. xlii, 1. ²⁶ Act. x, 37, 38. ²⁷ Isa. lxi, 1. ²⁸ Act. ii, 33. ²⁹ Psal. xlii, 9.

litate habere ab Apostolo dicitur: « Solus enim, » inquit, « habet immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem⁴⁶. » *Maced.* Etiam. *Orth.* Habent eandem et angeli, et principatus, et potestates, et throni, et dominationes? *Maced.* Habent. *Orth.* Quomodo igitur solus Deus immortalitatem habet? *Maced.* Quia Deus ipse est immortalitas; angeli vero, archangeli et coelestia omnia, immortalitatis participatione, immortalia sunt. *Orth.* Filius Dei habetne immortalitatem? *Maced.* Plane habet. *Orth.* Nunquid ut Pater, an ut coelestia? *Maced.* Ut Pater. *Orth.* Quomodo igitur solus Pater habet immortalitatem? *Maced.* Quia substantia Filii nihil prorsus variat a substantia Patris. *Orth.* Filius ergo, perinde ut Pater, solus Deus dicitur propter invariata substantiam, *Maced.* Eodem modo Filium et Patrem immortalitatem habere dico. *Orth.* Habetne vero et Spiritus sanctus immortalitatem? *Maced.* Habet. *Orth.* Siccine habet, ut Pater et Filius, an ut angeli et principatus et potestates, participatione et gratia? *Maced.* Ut Pater et Filius. *Orth.* Eiusdem ergo ac Pater et Filius naturae est Spiritus sanctus? *Maced.* Absit! *Orth.* Non igitur solus Deus habet immortalitatem. Est namque et alia inventa natura, pari illam, quo Deus ipse,

10. *Maced.* Rursum igitur tria unum dico. *Orth.* Hypostasibus, non unum, sed tria sunt. *Maced.* Quomodo igitur unam dico naturam? *Orth.* Quia Pater, et Filius et Spiritus sanctus eodem plane modo immortalitatem Patris habent. Atque ut Paulus, Petrus ac Timotheus unius naturae sunt et tres hypostases: ita Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres hypostases dico, et unam naturam. *Maced.* Sed ante homines existunt alii 479 homines: alia igitur natura ante Patrem etiam et Filium et Spiritum sanctum existit. *Orth.* Absit! *Maced.* Cur igitur dicis, Eodem quo homines modo? *Orth.* Ante homines quidem, Paulum et Petrum et Timotheum, existunt homines, et ante hos rursum alii; ante Adamum autem nemo alius existit, sed Deus ipse. Ante Patrem vero, Filium et Spiritum sanctum nihil existit: sed ex Patre Filius natus est, et Spiritus procedit. *Maced.* Spiritus igitur non est Filius? *Orth.* Omnia quae sunt Patris, sunt etiam Filii: nam testatur Apostolus quoque, Spiritum esse et Patris et Filii. Sic enim loquitur: « Vos autem in carne non estis, sed in spiritu: si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Quod si quis Spiritum Christi non habet, is non est ejus, Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vivit propter justificationem. Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum Christum a mortuis habitat in vobis, vivificabit et mortalia corpora vestra, per inhabitantem Spiritum ejus in vobis⁴⁷. » Et Filius ipse nominat eum Spiritum Patris sui. *Maced.* Quomodo? *Orth.* « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris qui loqui-

» οἰκῶν ἀπρόσιτον. » *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἐχουσι δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι, θρόνοι καὶ κυριότητες; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Πῶς οὖν μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν; *Μακεδ.* Ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐστὶν ἡ ἀθανασία· οἱ δὲ ἄγγελοι μετοχῇ εἰσὶν ἀθανασίας ἀθάνατοι, καὶ οἱ ἀρχάγγελοι, καὶ πάντα τὰ ἐπουράνια. *Ὁρθ.* Καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει ἀθανασίαν, ἥ οὐ; *Μακεδ.* Καὶ πάνυ. *Ὁρθ.* Οὕτως ὡς ὁ Πατήρ, ἢ ὡς τὰ ἐπουράνια; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατήρ. *Ὁρθ.* Πῶς οὖν μόνος ὁ Πατήρ ἔχει τὴν ἀθανασίαν; *Μακεδ.* Ὅτι ἀπαράλλακτος ἐστὶ κατ' οὐσίαν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. *Ὁρθ.* Μόνος οὖν Θεὸς ὁ Υἱὸς, ὡς καὶ ὁ Πατήρ, λέγεται διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας; *Μακεδ.* Οὕτως ἔχειν τὴν ἀθανασίαν τὸν Υἱὸν ὁμοίως τῷ Πατρὶ λέγω. *Ὁρθ.* Ἐχει τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὴν ἀθανασίαν; *Μακεδ.* Ἐχει. *Ὁρθ.* Οὕτως ἔχει ὡς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἢ ὡς ἄγγελοι, καὶ ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι, μετοχῇ καὶ χάριτι; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός. *Ὁρθ.* Τῆς αὐτῆς ἅρα φύσεως ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὐκ ἐστὶ οὖν μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν. Εὐρέθη γὰρ καὶ ἄλλη φύσις οὕτως αὐτὴν ἔχουσα, ὡς αὐτὸς ὁ Θεός

10. *Μακεδ.* Πάλιν οὖν τὰ τρία ἐν λέγω. *Ὁρθ.* Ταῖς ὑποστάσεσιν οὐχ ἐν, ἀλλὰ τρία. *Μακεδ.* Πῶς οὖν λέγω μίαν φύσιν; *Ὁρθ.* Ὅτι ὁμοίως ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα, τὴν τοῦ Πατρὸς ἀθανασίαν ἔχει. Καὶ ὥσπερ Παῦλος, καὶ Πέτρος, καὶ Τιμόθεος, φύσεως μιᾶς εἰσι, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις· οὕτως Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τρεῖς ὑποστάσεις λέγω, καὶ μίαν φύσιν. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων προϋπάρχουσιν ἄλλοι ἀνθρώποι· ἅρα καὶ Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦματος προϋπάρχει ἄλλη φύσις. *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Πῶς οὖν λέγεις· Οὕτως, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπων; *Ὁρθ.* Τῶν μὲν ἀνθρώπων, Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Τιμοθέου, προϋπάρχουσιν ἀνθρώποι, καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἄλλοι· τοῦ δὲ Ἀδὰμ οὐ προϋπάρχει ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦματος οὐδὲν προϋπάρχει· ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς γεννῆται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. *Μακεδ.* Οὐκ ἐστὶν οὖν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Πάντα μὲν τὰ τοῦ Πατρὸς, εἰσι καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος λέγει καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὕτως λέγων· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, ἐπεὶ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐλείποντος Χριστοῦ ἴησούν ἐν ὑμῖν νεκρὸν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ζωοποιήσεται καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς εἶπε, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Πῶς; *Ὁρθ.* « Οὐ γὰρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πατήρ ἐαυτοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος·

⁴⁶ I Tim. vi, 16. ⁴⁷ Rom. viii, 9-11.

« Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχέω ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » *Maced.* Ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ λέγων.

11. *Orth.* Ἀνάγνωθι τὸν Ἀπόστολον, ἵνα ἀκούσῃς αὐτοῦ. Λέγει γὰρ οὕτως, γράφων τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ· « Ὅτε δὲ ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποίησμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἐσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. » *Maced.* Ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν μίαν φύσιν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Orth.* Ὁμολογεῖς καὶ αὐτὸς τὸν Πατέρα εἶναι ἅγιον, περὶ οὗ εἰρηται· « Ἄγιος ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. » *Maced.* Ναί. *Orth.* Οὕτως λέγεις ἁγίους τοὺς ἀγγέλους, ὡς τὸν Πατέρα; *Maced.* Οἱ ἄγγελοι μετοχῇ ἁγιασμοῦ εἰσιν ἅγιοι· ὁ δὲ Πατὴρ φύσει ἐστὶν ἅγιος. *Orth.* Οὕτως, ὡς οἱ ἄγγελοι μετοχῇ εἰσιν ἅγιοι, ἅγιος ὁ Υἱὸς, ἢ ὡς ὁ Πατὴρ; *Maced.* Ὡς ὁ Πατὴρ· κατὰ πάντα γὰρ αὐτὸν ὅμοιον λέγω. *Orth.* Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὕτως λέγεις ἅγιον, ὡς τοὺς ἀγγέλους, ἢ ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; *Maced.* Ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. *Orth.* Τῆς αὐτῆς ἀρα φύσεως ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς; *Maced.* Καὶ εἰ ἀληθῶς, ὡς λέγετε, μία φύσις ἐστὶ· καθέζεται δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς· ποῦ καθέζεται τὸ Πνεῦμα; *Orth.* Σὺν αὐτῷ τῷ Χριστῷ. Εἰ γὰρ ἡμεῖς, ὡς λέγει Παῦλος, συγκαθεζόμεθα, ὅτι (17^α) καὶ τὸ Πνεῦμα· διὰ γὰρ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς. *Maced.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι καὶ ἡμεῖς συγκαθεζόμεθα; *Orth.* Ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῇ γέγραπται· « Καὶ ὅντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ, καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἀδύνατον δὲ συγκαθίσαι τινὰ τῷ Χριστῷ μὴ γενόμενον ναὸν τοῦ Πνεύματος. Εἰ δὲ ὁ ναὸς συγκαθέζεται, εἰ ἂν εἴποις περὶ τοῦ ἐνοικοῦντος Πνεύματος; *Maced.* Ἀποστολικὸν τὸ Πνεῦμα ἐστὶν· ἀποστέλλεται γὰρ. *Orth.* Ὁ γὰρ Υἱὸς οὐκ ἀποστέλλεται; *Maced.* Ναί. *Orth.* Μὴ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀπεστέλλη; *Maced.* Οὐ· πανταχοῦ γὰρ λέγω εἶναι τὸν Υἱόν καὶ τὸν Πατέρα. *Orth.* Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ πανταχοῦ λέγεις; *Maced.* Ναί. *Orth.* Εἰ πανταχοῦ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, καὶ πανταχοῦ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ πανταχοῦ τὸ Πνεῦμα· τῆς αὐτῆς φύσεως ἐστὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα. *Maced.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ διάβολος πανταχοῦ ἐστὶ, τῆς αὐτῆς φύσεως ἐστὶ Πατρί καὶ Υἱῷ; *Orth.* Οὐκ ἐστὶ πανταχοῦ ὁ διάβολος· οὐτε γὰρ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶν, οὐτε ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ἀλλ' ὡς περὶ τὸν τύραννον ἐν τόπῳ τινὶ ὦν, διὰ τὸν προσταγμάτων ἑαυτοῦ ἀποστέλλων ὑπηκόους, πανταχοῦ κρατεῖν λέγεται, ἐνθα εἰσὶν αἱ ὑπηρετούμεναι αὐτῷ δυνάμεις· καὶ τῇ μὲν ὑποτάσσει ἐν ἐνὶ τόπῳ ἐστὶ· τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ· ὅπου δ' ἂν κρατῇ, εἶναι λένεται· οὕτως καὶ ὁ διάβολος τῇ μὲν ὑποτάσσει περι-

A tur in vobis⁴⁰. » Quin Pater ipse suum esse Spiritum testatur per prophetam dicentem : « In novissimis diebus effundam de spiritu meo super omnem carnem⁴¹. » *Maced.* Filius est qui loquitur

11. *Orth.* Apostolum lege, ut ipsum audias. Sic enim ille ad discipulum suum scribens ait : « Postquam apparuit gratia Salvatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Dominum Salvatorem nostrum⁴². » *Maced.* Nos non possumus unam Patris et Filii et Spiritus sancti naturam profiteri. *Orth.* Atqui Patrem ipse quoque sanctum confiteris, de quo dictum est : « Sanctus et in sanctis requiescens⁴³. » *Maced.* Etiam. *Orth.* Siccine sanctos dicis angelos, quemadmodum Patrem? *Maced.* Angeli sanctitatis participatione sancti sunt : Pater autem natura sanctus est. ([17^α]) *Orth.* Filium vero non dicis sanctum? *Maced.* Etiam. *Orth.* Siccine, ut angeli sancti sunt participatione, Filius sanctus est, an ut Pater? *Maced.* Ut Pater, cui eum in omnibus similem profiteor. *Orth.* Spiritum sanctum eademne ratione, quā angelos, an qua Patrem et Filium, sanctum confiteris? *Maced.* Eadem qua Patrem et Filium. *Orth.* Ejusdem igitur cujus Pater et Filius est naturæ? *Maced.* Si revera, ut affirmatis, una natura est : et vero Filius ad dextram Patris sedet : ubi sedet Spiritus? *Orth.* Apud Christum ipsum. Si enim, ut ait Paulus, nos quoque sumus consessuri : non dubium est et Spiritum sanctum, quippe per quem et nos. *Maced.* Ubi scriptum est, nos quoque una cum Christo sedere, nisi qui templum Spiritus factus est. Quod si templum una sedet, quid de inhabitante Spiritu dixeris? *Maced.* Spiritus est missus : mittitur enim. *Orth.* Annon mittitur et Filius? *Maced.* Etiam. *Orth.* Num de loco in locum missus est? *Maced.* Minime : Filium enim et Patrem ubique esse dico. *Orth.* Spiritum non dicis esse ubique? *Maced.* Etiam. *Orth.* Si ubique est Pater, et ubique est Filius, et ubique Spiritus sanctus : ejusdem igitur ac Pater et Filius naturæ est Spiritus sanctus. *Maced.* Cum vero et diabolus ubique sit, erit et ille ejusdem ac Pater et Filius naturæ? *Orth.* Diabolus non ubique est. Neque enim in cælo est, neque in universa terra ; sed ut tyrannus aliquis in quodam loco consistens, ministros mandatis instructos mittens, ubicunquo potentie suæ ministros habet, ibidem dominari dicitur : et hypostasi quidem uno in loco est, sed operatione 480 voluntatis ubicunquo dominatur,

⁴⁰ Matth. x, 20. ⁴¹ Joel ii, 28. ⁴² Tit. iii, 4-6.

⁴³ Isa. lviij, 13. ⁴⁴ Ephes. ii, 5, 6.

(17^α) Vulg., δηλονότι. Edit.

(17^α) Hæc desunt in Græco, sed habentur in veteri interpretatione Latina.

ibidem esse dicitur: pari modo diabolus quoque hypostasi quidem sua de loco in locum transit; operatione autem voluntatis ubique terrarum est, voluntate ejus operante in « filiis dissidentiae per principes et potestates, et mundi rectores tenebrarum »²². » Pater autem, et Filius et Spiritus sanctus substantia, potentia et gloria ubique in omnibus et per omnia sunt. Quod si ita est: una igitur et Patris, Filii et Spiritus sancti substantia. *Maced.* Pater quidem et Filius substantia et voluntate et potentia et gloria ubique et in omnibus: Spiritus autem ibi est, quo mittitur. *Orth.* Quando igitur in cœnaculum venit, in quo erant discipuli, seditque supra singulos eorum, non erat tum in cœlo quoque? *Maced.* Gabriel quando ad Mariam missus est, non erat tum in cœlo quoque? *Orth.* Non substantia, sed cogitatione. *Maced.* Idem de Spiritu dico. *Orth.* Et quomodo audis eum qui dicit: « Spiritus Domini replevit orbem terrarum; et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis »²³? » Quid est autem aliud, quod Dei cognitionem habeat, quam Spiritus, de quo dicitur, « Spiritus scientiae et pietatis »²⁴? » *Maced.* Sanctificationis Spiritus ille est. *Orth.* Annon sanctificat et Pater? Aut non scriptum est in Evangeliiis: « Pater, sanctifica illos in veritate tua »²⁵? » Et per prophetam ait: « Ego Dominus sanctificans illos »²⁶. » *Maced.* Sanctificat plane et Pater et Filius. *Orth.* Si sanctificat Pater, sanctificat et Filius, et sanctificat quoque Spiritus: ejusdem igitur hic est ac Pater et Filius naturae: nam quorum eadem operatio, eadem et natura.

12. *Maced.* Nos viæ ducem Spiritum sanctum dicimus. Qui autem viæ dux est, is ad alium ducit. *Orth.* Nonne viæ dux est et Deus? *Maced.* Ubi scriptum est? *Orth.* Quis est qui sedet super cherubim? *Maced.* Deus. *Orth.* Audi igitur Davidem dicentem: « Qui pascis Israel, intende: qui deducis velut ovem Joseph. Qui sedes super cherubim, manifestare »²⁷. » Audis quod et pascat et deducat Deus? *Maced.* Pascit, fateor, et deducit Deus, sed ad seipsum deducit. Spiritus autem non ad seipsum, sed ad omnem veritatem deducit. *Orth.* Nonne et Deus ad omnem veritatem deducit? *Maced.* At ipse revera est omnis veritas. *Orth.* Ejusdem ergo viæ dux est, cujus dux est et Spiritus. Quorum vero eadem est operatio, eadem quoque natura est. Non potes enim dicere, Spiritum aliter deducere: Deum autem ad omnem veritatem deducere, cum Dominus Jesus dixerit, Spiritum ad omnem veritatem nos deducere. *Maced.* At dixi, Deum esse omnem veritatem, ipsumque ad seipsum deducere: Spiritum vero non ad seipsum, sed ad omnem veritatem, hoc est ad Deum. *Orth.* Si Deus ad seipsum deducit, quorsum Spiritus sancti deductione opus est? *Maced.* Primum deducit Spiritus, deinde Deus. *Orth.* Si qui viæ dux est, ad alium quemdam dedu-

A έρχεται από τόπου εις τόπον, τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ γῆς, ἐνεργουμένου τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, διὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους. » Πατὴρ δὲ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὐσίᾳ, καὶ δυνάμει, καὶ δόξῃ πανταχοῦ, καὶ ἐν παντί, καὶ διὰ πάντων εἰσίν. Εἰ δὲ τοῦτο, μία ἄρα οὐσία Πατὴρ, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Μακεδ.* Πατὴρ μὲν καὶ Υἱὸς οὐσίᾳ καὶ βουλῇ καὶ δυνάμει καὶ δόξῃ πανταχοῦ καὶ ἐν παντί· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκεῖ ἐστίν, ἐνθα ἀποστέλλεται. *Ὁρθ.* Ὅτε οὖν κατήλθεν ἐν τῷ ὑπερώῳ ἐνθα ἦσαν οἱ μαθηταί, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἑνα ἑκαστον αὐτῶν, οὐκ ἦν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ; *Μακεδ.* Ὁ γὰρ Γαβριὴλ, ὅτε ἀπεστάλη πρὸς τὴν Μαρίαν, οὐκ ἦν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ; *Ὁρθ.* Οὐσίᾳ, οὐ· διανοίᾳ, ναί. *Μακεδ.* Οὕτω λέγω καὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Καὶ πῶς ἀκούεις τοῦ λέγοντος, ὅτι « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην » καὶ τὸ συνέχον πάντα γινώσκουσιν ἔχει φωνῆς; » Τί δὲ ἐστὶ τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ γινώσκουσιν ἔχον, ἀλλ' ἢ τὸ Πνεῦμα, περὶ οὗ εἰρηται· « Πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας; » *Μακεδ.* Ἀγιαστικόν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐκ ἀγιάζει; Ἡ οὐ γέγραπται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Πάτερ, ἁγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; » Καὶ διὰ τοῦ προφήτου λέγει· « Ἐγὼ Κύριος ἀγιάζων αὐτούς. » *Μακεδ.* Ναί, ἀγιάζει καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός. *Ὁρθ.* Εἰ ἀγιάζει ὁ Πατὴρ καὶ ἀγιάζει καὶ ὁ Υἱός, καὶ ἀγιάζει καὶ τὸ Πνεῦμα· τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεως ἐστὶ Πατρί καὶ Υἱῷ· ὧν γὰρ ἡ αὐτὴ ἐνεργεία, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις.

12. *Μακεδ.* Ἡμεῖς ὁδηγητικὸν λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ ὁδηγῶν πρὸς ἄλλον ὁδηγεῖ. *Ὁρθ.* Οὐκ ὁδηγεῖ οὖν ὁ Θεός; *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται; *Ὁρθ.* Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειρῶν· τίς ἐστὶ; *Μακεδ.* Ὁ Θεός. *Ὁρθ.* Ἀκούεις οὖν τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· « Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες· ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειρῶν, ἐμφάνηθι. » Ἀκούεις, ὅτι καὶ ποιμαίνει καὶ ὁδηγεῖ ὁ Θεός; *Μακεδ.* Ναί, ποιμαίνει καὶ ὁδηγεῖ ὁ Θεός· ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ὁδηγεῖ. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ὁδηγεῖ. *Ὁρθ.* Ὁ γὰρ Θεὸς οὐ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν ὁδηγεῖ; *Μακεδ.* Ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἀληθὺς ἡ πᾶσα ἀλήθεια. *Ὁρθ.* Τὴν αὐτὴν ἄρα ὁδηγεῖ ὁδηγίαν, ἣν ὁδηγεῖ τὸ Πνεῦμα. Ἄν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνεργεία, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις. Οὐδὲ γὰρ δύνη εἶπαι, ὅτι τὸ μὲν Πνεῦμα ἄλλως ὁδηγεῖ, ὁ δὲ Θεὸς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ εἰρηκτός, ὅτι αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὁδηγεῖ ἡμᾶς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Μακεδ.* Ἀλλ' εἶπον, ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ἡ πᾶσα ἀλήθεια, καὶ αὐτὸς πρὸς αὐτὸν ὁδηγεῖ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ὅ ἐστι πρὸς τὸν Θεόν. *Ὁρθ.* Καὶ εἰ ὁ Θεὸς πρὸς αὐτὸν ὁδηγεῖ, τίς ἡ χρεια τῆς τοῦ Πνεύματος ὁδηγίας; *Μακεδ.* Πρῶτον ὁδηγεῖ τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε ὁ Θεός. *Ὁρθ.* Εἰ ὁ ὁδηγῶν πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ,

²² Ephes. v, 6; vi, 12.²³ Sap. 1, 7.²⁴ Isa. xi, 2.²⁵ Joan. xvii, 17.²⁶ Ezech. xi, 12.²⁷ Psal. lxxviii, 1, 2.

ὁδηγεῖ δὲ τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὁ Θεὸς, ὁδη-
γῶν, πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ. *Maced.* Εἶπον, ὅτι
πρὸς ἑαυτὸν. *Orth.* Οὐκ ἄρα ὁ ὁδηγῶν, πρὸς ἄλλον
τινὰ ὁδηγεῖ, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτὸν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ
Πνεῦμα ὁδηγοῦν, καὶ πρὸς ἑαυτὸ ὁδηγεῖ, καὶ πρὸς τὸν
Πατέρα, καὶ πρὸς τὸν Υἱόν. Ἡ γὰρ πᾶσα ἀλήθεια,
πρὸς ἣν ὁδηγούμεθα, ἡ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ
ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν ὁδηγία· καὶ ὁδηγῇ ὁ Πατὴρ,
πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ· καὶ ὁδηγῇ τὸ Πνεῦμα, πρὸς
ἑαυτὸ ὁδηγεῖ. *Maced.* Ἄλλ' εἶπον, ὅτι πρῶτον ὁδηγεῖ
τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε ὁ Θεός. *Orth.* Ἄλλ' εἰ τὴν αὐ-
τὴν ὁδηγίαν ὁδηγεῖ τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὧν
ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ φύσις. *Maced.* Ἀλλὰ τοῦτο
ζητεῖται, εἰ πρῶτον τὸ Πνεῦμα ὁδηγεῖ, καὶ τότε ὁ
Θεός. *Orth.* Εἶπον, ὅτι οὐδὲν ποιεῖ, καὶ πρῶτον τὸ
Πνεῦμα ποιῇ, καὶ πρῶτον ὁ Θεός, ὅπερ οὐκ ἐστὶ
κοινόν· μᾶλλον γὰρ εὐρεθήσεται ἐν τοῖς πλείοσιν
ὁ Θεός πρῶτος ὁδηγῶν τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν οὖν
λόγον. Ἡμεῖς γὰρ λέγομεν τὴν αὐτὴν καὶ κατὰ ταυ-
τὴν εἶναι ὁδηγίαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύ-
ματος. Ἐπεὶ δὲ σὺ μερίζεις τὸν καιρὸν καὶ τὴν
ὁδηγίαν, εἰπέ παρὰ τίνας ὠδηγήθη πρῶτον Ἀδὰμ,
μένων ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸ τῆς παραβάσεως ἐργά-
ζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάττειν· παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἢ
παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; *Maced.*
Παρὰ τοῦ Πνεύματος. *Orth.* Καίτοιγε εἴρηται· « Καὶ
ἔθετο αὐτὸν ὁ Θεός ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι καὶ
φυλάττειν. » Οὐκοῦν καὶ ἁκὼν ὁμολογεῖς Θεὸν εἶναι
τὸ Πνεῦμα· ἐπεὶ αὐτὸ πρῶτον ὁδηγεῖν λέγεις. *Maced.*
Ὁ Θεός ἐν τῷ Πνεύματι ὁδηγεῖ. *Orth.* Καὶ πῶς γέ-
γραπται· « Ὁ ὁδηγῆσας ὡς πρὸβατα τὸν λαὸν σου
ἐν χειρὶ Μωσέως καὶ ἐν βραχίονι Ἀαρὼν; » Μὴ ἡ
χειρὶ Μωσέως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ; *Maced.* Εἰ μία
φύσις ἐστὶ Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἁγίου Πνεύματος,
δύναται καὶ γεννῆσαι καὶ κτίσαι τὸ Πνεῦμα. *Orth.*
Μίαν λέγεις φύσιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύμα-
τος εἶναι, ἢ οὐδὲ τοῦτο λέγεις; *Maced.* Μίαν οὐ λέγω
ὁμοίαν δὲ λέγω. *Orth.* Ὁμοίαν λέγεις, ὡς χρυσοῦ
καὶ χαλκοῦ; *Maced.* Μὴ γένοιτο! *Orth.* Ἀλλ' ὡς τί;
Maced. Ὡς χρυσοῦ καὶ χρυσοῦ. *Orth.* Τοῦτο οὖν ἐστὶ
μία φύσις. Ὅπως δὲ οὕτως ὁμοίον λέγεις τὸν Υἱὸν τῷ
Πατρὶ, ὡς χρυσοῦν χρυσοῦ; *Maced.* Ναί. *Orth.* Ἐάν
οὖν θελήσῃ ὁ Υἱός, τῆς αὐτῆς ὡν φύσεως τῷ Πατρὶ,
δύναται γεννῆσαι Υἱόν; *Maced.* Ναί, δύναται· ἀλλ'
ἵνα μὴ θεογονίαν διδασκώμεν, τοῦτο οὐ ποιεῖ. *Orth.*
Οὐδὲν ἄρα κωλύει τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ μήτε γεννᾶν,
μήτε κτίειν, ἵνα μὴ θεογονίαν, ὡς ἔφης, μήτε πολυ-
θεταν διδασκώμεν. Ἀ μέντοιγε θέλει ὁ Πατὴρ, κτίζει
ὁ Υἱός, ἀγιάζει τὸ Πνεῦμα. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, « Τῷ
Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερώθησαν, καὶ τῷ Πνεύ-
ματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. »
Οὕτε ὁ Πατὴρ, βοηθείας δεόμενος, κτίζει διὰ τοῦ Υἱοῦ,
οὔτε ὁ Υἱός, βοηθείας χρήζων, κτίζει διὰ τοῦ Πνεύ-
ματος· ἀλλ' ἵνα ἐκ τῶν γιγνομένων δευχθῇ Πατὴρ
καὶ Υἱός καὶ ἁγίου Πνεύματος ἡ ταυτότης. Ὅτι δὲ
δύναται κτίσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐδείχθη ἐκ τοῦ

cit, deducit autem Spiritus ad Deum; Deus quoque
deducens, ad alium quemdam deducit. *Maced.*
Dixi, quod ad seipsum. *Orth.* Non igitur qui dedu-
cit, ad alium quemdam deducit, sed ad seipsum.
Quod si ita est, Spiritus quoque deducens et ad
seipsum deducit, et ad Patrem et ad Filium. Omnis
enim illa veritas ad quam deducimur, nihil aliud
est, quam in Patrem, Filium et Spiritum sanctum
deductio: et quando deducit Pater, ad seipsum ded-
ducit; et quando deducit Spiritus, ad seipsum ded-
ducit. *Maced.* At dixi, primum deducere Spiritum,
et tum demum Deum. *Orth.* Si vero ejusdem viae
dux est Spiritus, cujus et Deus, quorum eadem est
operatio, eorum eadem est et natura. *Maced.* Sed
hoc queritur: utrum prius Spiritus, an vero Deus
deducat. *Orth.* Dixi, quod nihil ad rem, sive Spiritus
primum fecerit, sive Deus primum, quod commune
non est. Quin potius, juxta tuum sermonem in pluri-
bus **491** Deus Spiritu prior deducere comperietur.
Nos enim dicimus, unam et eandem esse Patris, Filii
et Spiritus sancti deductionem. Tu vero siquidem
et tempus et deductionem dividis, dic quæso, a
quo primo Adam deductus fuerit, dum in para-
diso ante transgressionem mansit ad colendum
eum et custodiendum? a Patre, an a Filio, an a
Spiritu sancto? *Maced.* A Spiritu. *Orth.* Atqui di-
citur: « Et collocavit ipsum Deus in paradiso ad
colendum eum et custodiendum », annon vel in-
vitus prosteris, Spiritum esse Deum: quandoqui-
dem primum ipsum deducere affirmas? *Maced.*
Deus in Spiritu deducit. *Orth.* Quomodo igitur
scriptum est: « Deduxisti sicut oves populum tuum
in manu Moysi et in brachio Aaronis »? Num
Moysi manus est Spiritus sanctus? *Maced.* Si una
Patris et Filii et Spiritus sancti natura est, Spiritus
et gignere poterit et creare. *Orth.* Aut unam con-
fiteris Patris et Filii et Spiritus sancti naturam esse,
aut non? *Maced.* Unam non confiteor: similem au-
tem dico. *Orth.* Similemne ut aurum æri? *Maced.*
Absit! *Orth.* Ut quid ergo? *Maced.* Ut aurum au-
ro. *Orth.* Una est igitur horum natura. Tu vero
siccine in universum similem Patri Filium dicis,
ut aurum auro? *Maced.* Etiam. *Orth.* Poterit igitur
Filius, cum ejusdem ac Pater naturæ sit, gi-
gnere Filium, si volet? *Maced.* Etiam potest: sed
non facit hoc, ne deorum generationem doceamur.
Orth. Nihil igitur prohibet, quominus ejusdem ac
Pater et Filius naturæ sit Spiritus sanctus, licet
nec gignat, nec creet: ne vel generationem, ut ais,
vel multitudinem deorum doceamur. Nimirum quæ
vult Pater, creat Filius, sanctificat Spiritus. Atque
hoc est: « Verbo Domini cæli firmati sunt, et
Spiritu oris ejus omnis virtus eorum ». Neque
Pater, quod auxilii indigeat, per Filium creat: ne-
que Filius, quod auxilii egeat, per Spiritum creat:
sed ut ex rebus conditis Patris, et Filii, et Spiritus
sancti identitas demonstretur. Cæterum quod Spi-

⁹⁹ Genes. II, 15. ¹⁰⁰ Psal. LXXVI, 21. ¹⁰¹ Psal. XXXII, 6.

ritus sanctus creare possit, Dominicum corpus ostendit, angelo dicente : « Quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est ⁴⁵. » *Maced.* Etiam Pater Spiritus sanctus est : item Filius : et quando ait, Ex Spiritu sancto est, Filium intelligit, non eum, de quo nos loquimur, Spiritum.

13. *Orth.* Lege locum Evangelii, ut audias angelum Mariæ dicentem : « Spiritus sanctus superveniet in te ⁴⁶ : » qualis ille ? isne, de quo loquimur, an Filius ? an alius quis Spiritus sanctus ? Nam et angeli spiritus sancti sunt. *Maced.* Spiritum sanctum dicit illum ipsum, in quem baptizamus. *Orth.* Ex hoc igitur Spiritu corpus Dominicum natum esse ait Gabriel. Neque enim alius in eam supervenit, alius gratiam operatus est : sed quod in ea natum est, ex Spiritu sancto est, ex eo videlicet, qui super illam venit. *Maced.* Quomodo igitur ait : « Sapientia ædificavit sibi domum ⁴⁷ ? » *Orth.* Hoc enim est, quod nos dicimus : omnia Patris opera Filii esse ; et Filii quæ sunt, Spiritus dici. Itaque, quoniam una est Patris ac Filii potentia in Spiritu sancto operans. Paulus dicit : « Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores ⁴⁸. » Et rursus idem : « A Mileto mittens Ephesum vocavit majores natu Ecclesiæ, eosque sic allocutus est : « Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, pascere Ecclesiam Christi ⁴⁹. » Vides, quos Deus præposuit, eosdem Spiritum sanctum quoque præposuisse, et quos Spiritus præposuit, eosdem Deum præposuisse : nec alios Spiritum, alios Deum, sed illos ipsos, quos præposuit Deus, præposuit et Spiritus. Quodsi Spiritus eos præposuit, quos præposuit Deus, hinc sequitur eandem Dei et Spiritus esse operationem. Quorum vero eadem est operatio, eorum eadem quoque est natura.

482 *Maced.* Atqui Deus est qui omnia in omni-bus operatur. Scriptum est enim : « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus : et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus : et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus ⁵⁰. » *Orth.* Recita quæ sequuntur, ut audias : « Unienique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ ; alii vero sermo scientiæ secundum eundem Spiritum ; alteri fides in eodem Spiritu ; alii gratia sanitatum in eodem Spiritu ; alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult ⁵¹. » Vult autem eadem, quæ volunt Pater et Filius, atque ideo voluntatem eorum unam dicimus. Quorum autem voluntas eadem est, eademque operatio, natura item est eadem.

14. *Maced.* Nunquid igitur Spiritus est Deus ?

Κυριακού σώματος, τοῦ ἀγγέλου εἰρηκότος : « Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου. » *Μακεδ.* Καὶ ὁ Πατὴρ Πνεῦμα ἁγίον ἐστὶ, καὶ ὁ Υἱός : καὶ ὅταν λέγει, Ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου, τοῦ Υἱοῦ λέγει, οὐχὶ δὲ τοῦ Πνεύματος, περὶ οὗ ὁ λόγος.

15. *Orth.* Ἀνάγκη τὸν τόπον τοῦ εὐαγγελίου, ἐν ἀκούτῃς τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῇ Μαρίᾳ : « Πνεῦμα ἁγίον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ : » ποῖον ; περὶ οὗ ὁ λόγος, ἢ περὶ Υἱοῦ, ἢ καὶ περὶ ἄλλου τινὸς Πνεύματος ἁγίου ; Καὶ γὰρ οἱ ἅγιοι ἀγγελοὶ πνεύματά εἰσιν ἅγια. *Μακεδ.* Πνεῦμα ἁγίον λέγει αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, εἰς ὃ βαπτίζομεθα. *Orth.* Ἐκ τούτου ἅρα τοῦ Πνεύματος τὸ Κυριακὸν σῶμα λέγει ὁ Γαβριὴλ γεγενῆσθαι. Οὐ γὰρ ἄλλο αὐτῇ ἐπέλθε, καὶ ἄλλο τὴν χάριν εἰργάσατο. Ἄλλὰ τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶ, δηλονότι τοῦ ἐπελθόντος αὐτῇ. *Μακεδ.* Καὶ πῶς λέγει : « Ἡ Σοφία ψαυδομένη ἐκυτῇ οἶκον ; » *Orth.* Τοῦτο γὰρ ἐστὶν, ὃ λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, εἰς τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ λέγονται : εἶναι τοῦ Πνεύματος : ἐπειδὴ μία ἐστὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐνεργουμένη. Ἀμέλει Παῦλος λέγει : « Ἄλλους μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους : » καὶ πάλιν ὁ αὐτός : « Πέμφας ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὴν Ἐφεσον, μετεστέλλω τοὺς προσευτέρους τῆς Ἐκκλησίας, » καὶ λέγει αὐτοῖς : « Προσέχετε ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμεῖς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. » *C* *Orth.* ὅτι, οὓς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὓς ἔθετο τὸ Πνεῦμα, ἔθετο ὁ Θεός : καὶ οὐκ ἄλλους τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλους ὁ Θεός, ἀλλ' αὐτοὺς οὓς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα ; Εἰ δὲ οὓς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα, ἢ αὐτὴ ἅρα ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὡς δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἢ αὐτὴ καὶ φύσις. *Μακεδ.* Καίτοιγε ὁ Θεός ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Γέγραπται γάρ : « Διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα : καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὃ δὲ αὐτὸς Κύριος : καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὃ δὲ αὐτὸς Θεός ἐστὶν, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » *Orth.* Εἰπέ τὰ ἐξῆς, ἵνα ἀκούσῃς : « Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. Ὡς μὲν γὰρ δίδεται διὰ τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας : ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα : ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι : ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι : ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα : ἑτέρῳ δὲ προφητεία : ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων : ἑτέρῳ δὲ γίνη γλωσσῶν. Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἑκάστῳ καθὼς βούλεται : βούλεται δὲ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός : καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν βούλην μίαν. Ὡς δὲ τὸ αὐτὸ βούλημα καὶ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἢ αὐτὴ καὶ ἡ φύσις.

14. *Μακεδ.* Οὐκοῦν καὶ Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα : *Orth.*

⁴⁵ Matth. 1, 20. ⁴⁶ Luc. 1, 35. ⁴⁷ Prov. ix, 1, xii, 4-6. ⁴⁸ ibid. 7-11.

⁴⁹ 1 Cor. xii, 28. ⁵⁰ Act. xx, 17, 28. ⁵¹ 1 Cor.

Τούτο καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῆς τῆς ἀκολουθίας ὡμολόγησας. Ἐκεῖνο δὲ γίνωσκε, ὅτι τὸ Θεὸν εἶναι δευτέρον ἐστὶ τῆς φύσεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς, ἐὰν μιμηταὶ γενώμεθα τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Παῦλον θεοὶ μὲν γινώμεθα· τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα. *Μακεδ.* Καὶ αὐτὸ οὖν τὸ Πνεῦμα κατὰ μέμνησιν καὶ χάριν λέγεις εἶναι Θεόν; *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτό μοι ἐπικτητὸν τι εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος! οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε τὸ ἀγαθόν, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπικτητὸν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀγαθόν, φύσει ἀφθαρτον, φύσει ἀθάνατον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, ἥτοι ἐκπορεύμενον. *Μακεδ.* Ἀεὶ οὖν ἐκπορεύεται παρ' αὐτοῦ; *Ὁρθ.* Ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι ἤρξατο τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ πέπαυται, διὰ τοῦτο εἰρηται· Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἵνα μὴτε ἀρχὴν, μὴτε τέλος ἐπιζητήσῃς τῆς ἐκπορεύσεως. Τούτο καὶ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ σημαινόμενον εὐρήσεις. Οὐ γὰρ εἶπε, Πρὸ δὲ πάντων ἐγέννησέν με, ἀλλὰ Γεννᾷ με· ἵνα μὴτε ἀρχὴν τῆς γεννήσεως, μὴτε τέλος ἐπιζητήσῃς. *Μακεδ.* Δύο οὖν εἰσιν Υἱοί; *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Εἰ ἀληθῶς καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, δύο εἰσὶν ἀδελφοί. *Ὁρθ.* Ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς γεννιέται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. *Μακεδ.* Καὶ τίς ἡ διαφορὰ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως; *Ὁρθ.* Τὴν διαφορὰν μὴ περιεργάζου· οὐ γὰρ καταληπτὴ, ἀλλ' ἂ προσετάγῃ σοι, ταῦτα δυνού, καὶ περαιτέρω τούτων μὴ ἐξέταξες. Προσετάγῃ δέ σοι τὸ πιστεῦσαι, ὅτι ὁ Υἱὸς γεννᾶται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται· τὰ δὲ ἄλλα πάντα, οὐρανός, γῆ, θάλασσα, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς λογικὰ καὶ ἀλογα, κτίσματα εἰσι, κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κτισθέντα· Ὁ αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » *Μακεδ.* Οὐδὲ ἐγὼ λέγω, ὅτι τὸ Πνεῦμα κτίσμα ἐστίν· ἀλλ' οὖν οὐ Θεὸν αὐτὸ λέγω. *Ὁρθ.* Ἐν σοι γινώσκων, ὅτι διὰ τοῦτο σὺ αὐτὸς οὐκ εἰ θεός τῇ φύσει, ἐπειδὴ κτίσμα Θεοῦ, ὡς εἰ μὴ ἦς κτίσμα, Θεὸς ἂν ἦς τῇ φύσει.

15. *Μακεδ.* Ἀλλ' οὐδαμοῦ γέγραπται, ὅτι Θεός ἐστὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Δῶμεν, ὅτι οὐ γέγραπται τὸ ὁ Θεός. » Σὺ δὲ τὴν φύσιν ὁμολόγεις, καὶ τὰς θεϊκὰς ἐνεργείας, καὶ ἀρκεῖ μοι πρὸς τὴν ὁμολογίαν τῆς θεότητος. *Μακεδ.* Διὰ τί δ' οὐ γέγραπται, σὺ λέγεις; *Ὁρθ.* Γέγραπται μὲν, σὺ δὲ τὴν φύσιν ὁμολόγεις· καὶ εἰ μὴ γέγραπται, αὐτὴ ἡ φύσις τὸ ὄνομα ἐπόμενον ἔχει· ὡς γὰρ ἐὰν ὁμολογήσῃ Πνεῦμα ἐνυπόστατον, ἀριστικόν, ἄκτιστον, Θεός ἐστι, καὶ μὴ θέλης. *Μακεδ.* Πού γέγραπται, ὅτι Θεός τὸ Πνεῦμά ἐστιν; *Ὁρθ.* Ἐνθα γέγραπται τὸ ὅμοιον κατ' οὐσίαν. *Μακεδ.* Ἀλλ' οἱ Πατέρες ἡμῶν τὸ ὁμοούσιον κατ' οὐσίαν εἶπον περὶ τοῦ Υἱοῦ. *Ὁρθ.* Ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς Γραφῆς κινούμενοι, ἢ ἀπὸ ἰδίας αὐθεντίας εἰρήκασι τὸ μὴ γεγραμμένον; *Μακεδ.* Ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς Γραφῆς κινούμενοι. *Ὁρθ.* Καὶ ἡ ἐννοία τῆς Γραφῆς διδάσκει τὸ ἄκτιστον Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ ὄν, καὶ

A Orth. Hoc tute ex ipsa dictorum consequentia professus es. Verum illud te nosse velim, Deum esse, posterius esse natura. Nam et nos, si imitatores Dei simus, secundum Paulum dii efficimur: nec tamen naturæ ejusdem fieri possumus. *Maced.* Ergone Spiritum ipsum imitatione et gratia Deum esse dicis? *Orth.* Absit, ut aliquid adventitium Spiritui tribuam! Nam neque sanctitatem, nec incorruptibilitatem, nec immortalitatem, nec bonitatem, nec aliud eorum quæ in Deo considerari solent, quidquam Spiritui sancto adventitium esse dico: sed natura sanctum, natura bonum, natura incorruptibilem, natura immortalem, utpote Spiritum Dei et ex eo promanantem sive procedentem. *Maced.* Semper igitur ex illo procedit? *Orth.* Ut ne existimares processionem vel cœpisse vel desissee, idcirco dicit: Qui a Patre procedit; ut nec initium, nec finem processionis requiras: hoc idem de Filii generatione significatum reperies. Neque enim ait, Genuit me ante omnia, sed Gignit me; ut nec initium, nec finem generationis requiras. *Maced.* Duo igitur Filii sunt? *Orth.* Absit! *Maced.* Si tam Filius quam Spiritus sanctus vere ex Patre est, sunt duo fratres. *Orth.* Sed Filius genitus est. Spiritus vero procedit. *Maced.* Et quid discriminis est inter generationem ac processionem? *Orth.* Discrimen ne curiose inquirito: neque enim comprehendere potest; sed quæ tibi præcepta sunt, illa cogita, et ultra hæc nil exquirito. Est autem tibi præceptum, ut credas Filium gigni, Spiritum procedere. Reliqua vero omnia, cœlum, terra, mare, et quæ in illis sive rationalia sive vero irrationalia, creature sunt, secundum Dei ipsius mandatum creatæ: « Nam ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt ». » *Maced.* Nec ego dico Spiritum creaturam esse: sed tamen Deum illum non dico. *Orth.* Unum noscas velim, teipsum idcirco Deum non esse natura, quod sis creatura, adeoque, nisi fueris creatura, Deum te futurum natura.

15. *Maced.* Sed nusquam scriptum est, Spiritum esse Deum. *Orth.* Demus vocabulum « Dei » in Scriptura Spiritui non tribui. At tu naturam itemque operationes divinas de eo confitere: quod mihi quidem satis est ad deitatis confessionem. *Maced.* Qua de causa id dicis, quod scriptum non est? *Orth.* Scriptum sane est. Tu vero naturam confitere. Eliamsi vero scriptum non esset, natura ipsa hoc sibi nomen vindicat. Si enim in confesso fuerit, Spiritum in se subsistere, sanctificare, increatum esse: Deus erit, velis nolis. *Maced.* Ubi scriptum est, Spiritum esse Deum? *Orth.* Ubi scriptum est, similem esse secundum substantiam. *Maced.* Atqui Patres nostri consubstantialitatem de Filio dixerunt. *Orth.* A sententiane Scripturæ, an proprio motu illud dixere, quod non esset scriptum? *Maced.* Movit illos Scripturæ sententia. *Orth.* At Scripturæ

483 sententia docet Spiritum increatum ex Deo A
existentem, vivificantem, sanctificantem, divinum
esse Spiritum. *Maced.* Et nos divinum illum dici-
mus, Deum vero nequaquam. *Orth.* Quid aliud est,
Spiritus divinus increatus, quam Deus? *Maced.*
Aliud est divinus, aliud Deus. *Orth.* Si Scriptura
dicat: « Spiritus divinus, qui fecit me »⁷⁰, » non-
ne Spiritum sanctum dicit? *Maced.* Nequaquam:
Deus enim est, qui hominem fecit. *Orth.* Annon
Spiritus? *Maced.* Deus ergo divinus Spiritus est?
Orth. Etiam. Quodsi Deus Spiritus divinus in
Scriptura nuncupatur, et neque angelus, neque ar-
changelus, neque potestas ulla, divinum in Scri-
ptura appellatur, solus autem Deus et Spiritus ejus
divinum dicuntur, consequens est divinum nihil
aliud esse quam Deum. Paulus quoque in Actis hæc
ait: « Genus ergo cum sinus Dei, non debemus
æstimare auro aut argento, aut lapidi sculpturæ
artis et cogitationis hominis divinum esse si-
mile »⁷¹. » Viden' ut Deus divinum, et divinum di-
catur Deus? Job quoque Spiritum dixit divinum,
cum ait: « Vivit Dominus, qui ita me judicavit,
et omnipotens, qui amaritudine affecit animum
meum. Quandiu superest in me halitus, et Spiritus
divinus in naribus meis, ne loquatur os meum iniquitatem »⁷². » Cum ait: « Vivit Dominus, » Filium:
cum, « Omnipotens, » Patrem: cum « Spiritus divinus, » Spiritum sanctum notat.

16. *Maced.* Tria igitur æqualia dicis? *Orth.*
Non paternitate, non filiatione, sed natura. *Maced.*
Quomodo hoc fieri potest? *Orth.* Ut ostensum est.
Maced. Quomodo ostensum est? *Orth.* Quod Spiritus
perinde ac Pater et Filius substantia et pote-
state et voluntate et gloria ubique sit, perinde ut
ille deducit ad omnem veritatem, perinde ut ille
sanctificat, perinde ut ille omnia in omnibus effi-
cit. Quorum operatio est eadem, eorum
natura quoque est eadem. *Maced.* Quomodo igitur
dictum est: « Non loquetur a seipso, sed quæcum-
que audierit, loquetur »⁷³? *Orth.* Quia Filius
quoque ait: « Pater, qui mihi me, præcepit mihi,
quid dicam, et quid loquar »⁷⁴. » Hoc vero vel
maxime ostendit, ejusdem Patrem, Filium, et
Spiritus sanctum esse nature. *Maced.* Quomodo?
Orth. Quia quælibet natura quæ facta est, si
rationalis fuerit, a seipsa loquitur: ut quando
Abraham ait: « Ne irascaris, Domine, si adhuc
semel loquar »⁷⁵. » Et Moses: « Impeditioris et
tardioris lingue sum. » Item: « Obsecro, Domine,
elige alium »⁷⁶. » Et ut Jeremias: « Juvenis sum,
et non possum prophetare: » cui Dominus: « Ne
dicas, » ait, « Juvenis sum »⁷⁷. » Et Jonas, re secum
deliberata, conscendit navem, ut fugeret in Tharsis
a conspectu Domini. Non sic autem Spiritus: ne-
que enim ea natura est, ut diversam a Deo volun-
tatem habeat, verum omnia, quæcumque locutus
fuerit, Dei sunt oracula. Atque hac de causa di-
ctum est: « Non loquetur a semetipso. » Et enim

ζωοποιῶν, καὶ ἁγιαστικὸν θεῖον εἶναι Πνεῦμα. *Μακεδ.*
Καὶ ἡμεῖς θεῖον αὐτὸ λέγομεν, ἀλλ' οὐ θεῖον. *Ὀρθ.*
Τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα, ἄκτιστον ὄν, τί ἄλλο ἐστὶν ἢ
θεός; *Μακεδ.* Ἄλλο ἐστὶ θεῖον, καὶ ἄλλο θεός. *Ὀρθ.*
Ἐὰν λέγῃς ἡ Γραφή, « Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιήσάν με, »
οὐ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεις; *Μακεδ.* Οὐ· ὁ γὰρ θεός
ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον. *Ὀρθ.* Οὐχὶ δὲ τὸ
Πνεῦμα; *Μακεδ.* Ὁ θεός οὖν θεῖον ἐστὶ Πνεῦμα;
Ὀρθ. Ναί. Εἰ δὲ ὁ θεός Πνεῦμα θεῖον εἴρηται ἐν τῇ
Γραφῇ, οὐτε δὲ ἄγγελος, οὐτε ἀρχάγγελος, οὐτε ἄλλη
τις δύναμις εἴρηται θεῖον ἐν τῇ Γραφῇ· μόνος δὲ ὁ
θεός καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ θεῖον εἴρηται· οὐκ ἄρα τὸ
θεῖον ἄλλο τί ἐστὶ παρὰ τὸ, θεός. Καὶ Παῦλος δὲ ἐν
ταῖς Πράξεσιν οὕτως λέγει· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες
τοῦ θεοῦ, οὐκ ὀφειλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ,
ἢ λίθῳ χαράγματος τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώ-
που τὸ θεῖον εἶναι ὁμοιον. » Ὁρᾷς, ὅτι ὁ θεός θεῖον,
καὶ τὸ θεῖον θεός; Καὶ ὁ ἰσὺς δὲ θεῖον εἶπε τὸ Πνεῦμα,
οὕτως λέγων· « Ζῆ Κύριος, ὅς οὕτω με κέκρικε, καὶ
ὁ παντοκράτωρ, ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν. Εἰ μὴ
ἐτι τῆς πνοῆς μοι ἐνούσης, Πνεῦμα δὲ θεῖον μοι ἐν ῥισί,
μὴ λαλῆσαι τὸ στόμα μου ἄδικα· — « Ζῆ Κύριος »
λέγων, τὸν Υἱόν καὶ ὁ ὁ παντοκράτωρ, τὸν Πατέρα·
« Πνεῦμα τὸ θεῖον, » τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

16. *Μακεδ.* Τρία οὖν ἴσα λέγεις; *Ὀρθ.* Τῇ πατρί-
τητι, οὐ· τῇ υἰότητι, οὐ· τῇ φύσει, ναί. *Μακεδ.* Πῶς
οἶόν τε; *Ὀρθ.* Ὡς ἀποδείκεται. *Μακεδ.* Πῶς ἀπο-
δείκεται; *Ὀρθ.* Ὅτι τὸ Πνεῦμα ὁμοίως Πατρὶ καὶ
Υἱῷ οὕσι καὶ δυνάμει καὶ βουλῇ καὶ δόξῃ πανταχοῦ
ἐστὶν, ὁμοίως ὁδηγεῖ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ὁμοίως
ἀγιάζει, ὁμοίως τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ. Ἄν δὲ
ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ φύσις. *Μακεδ.* Πῶς οὖν
εἴρηται· « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει,
λαλήσει: » *Ὀρθ.* Ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὁ πέμψας
με ὁ Πατὴρ ἐντολὴν μοι δέδωκε, τί εἰπω καὶ τί λαλή-
σω. » Τοῦτο δὲ μάλιστα τὴν αὐτὴν δείκνυσσι φύσιν
Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Μακεδ.*
Πῶς; *Ὀρθ.* Ὅτι πᾶσα ἡ γενετὴ φύσις, ἡ οὕσα λογι-
κὴ, καὶ ἀφ' ἑαυτῆς λαλεῖ· ὥς ὅταν λέγῃ ὁ Ἀβραάμ·
« Μὴ τι, Κύριε, ἐὰν λαλήσω ἐτι ἅπαξ· » καὶ ὁ Μω-
σῆς· « Ἰσχυρόφωνος καὶ βραδύγλωσσός εἰμι· » καὶ τὸ,
« Δέσποινα σε, Κύριε, προχειρίσαι ἄλλον· » καὶ ὡς
Ἱερεμίας· « Νεώτερός εἰμι, καὶ οὐ δύναμαι προφη-
τεῦν· » ὥστε λέγειν αὐτῷ τὸν Θεόν· « Μὴ λέγῃς, ὅτι
Νεώτερός εἰμι ἐγώ. » Καὶ ὁ Ἰωνᾶς, ἀφ' ἑαυτοῦ
βουλευσάμενος, ἀνέβη εἰς πλοῖον, ὅσα ἂν λαλή-
τοῦ Θεοῦ εἰσι λόγια. Καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται· « Οὐ
λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ
αὐτὸ εἴρηται· ἐπειδὴ μὴ ἐστὶν ἐν αὐτῷ ἄλλο τι θέ-
λημα, ὃ οὐκ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς. *Μακεδ.* Οὐκ ἔχει οὖν
ἴδιον θέλημα τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Ἀπεξηνωμένον τεῦ

⁷⁰ Job xxxiii, 4.⁷¹ Act. xvii, 29.⁷² Job xiv, 2-3.⁷³ Joan. xvi, 13.⁷⁴ Joan. xii, 49.⁷⁵ Genes. xviii, 32.⁷⁶ Exod. iv, 10-13.⁷⁷ Jerem. i, 6, 7.

Θεοῦ μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Maced.* Ἀλλὰ πῶς οὐκ ἔχει A
 θέλημα ἴδιον; *Orθ.* Τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα τοῦ Πνεύ-
 ματός ἐστι θέλημα. Οὐ γὰρ ἄγνοεῖ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλη-
 μα· ἀλλ' ὁ θέλει ὁ Πατήρ, τοῦτο θέλει καὶ τὸ Πνεῦμα·
 πάντα γὰρ οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀν-
 θρώπου τὰ τοῦ ἀνθρώπου. *Maced.* Καίτοιγε καὶ ὁ
 Υἱὸς λέγει· «Οὐκ ἤλθον ποιῆσαι τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ
 θέλημα τοῦ πέμψαντός με.» *Orθ.* Τί δὲ ἦν τὸ θέλη-
 μα τοῦ πέμψαντος αὐτόν, ὃ ἤλθε ποιῆσαι; *Maced.*
 Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου. *Orθ.* Τοῦτο καὶ ποιών οὐ
 ποιεῖ τὸ ἐαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαν-
 τος αὐτόν. *Maced.* Αὐτὸς λέγει, «Οὐκ ἤλθον
 ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ
 πέμψαντός με.» *Orθ.* Ἀνάγκη οὖν πᾶσα ἐναντίον
 εἶναι θέλημα ἐν αὐτῷ, ὃ ἐκίχυσεν, ἵνα τὸ τοῦ
 πέμψαντος ποιῇ. *Maced.* Μὴ γένοιτο! οὐ λέγω B
 ἐναντίον εἶναι θέλημα τοῦ Υἱοῦ τῷ θελήματι τοῦ Πα-
 τρός. *Orθ.* Οὐκοῦν τὸ αὐτὸ θέλημα Πατρός καὶ
 Υἱοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς θέλει σῶσαι διὰ σταυροῦ καὶ
 θανάτου τὸ γένος ἡμῶν, καὶ ὁ Πατήρ τοῦτο θέλει.
 Ἐν δὲ λέγει, «Οὐκ ἤλθον ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ
 ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με,» ὡς εἰς
 Πατέρα τὰ ὅλα ἀνάγει· καὶ λέγει, «Ὁ πέμψας με
 ὁ Πατήρ ἐντολὴν μοι δέδωκε, τί εἶπω, καὶ τί λαλή-
 σω;» τιμῶν τὸν Πατέρα ὡς Πατέρα λέγει. Εἰ δὲ μὴ,
 πῶς ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ ἀπόκειται πάντες οἱ θεσάυροι τῆς
 σοφίας, οὐκ οἶδε τί λαλήσει; *Maced.* Τοῦτο δέχομαι,
 «ὅτι ὁ Υἱὸς ὡς Υἱὸς ἐν θέλημα ἔχει τοῦ Πατρός. Τὸ
 δὲ Πνεῦμα, ἐκ μὴ ἀκούσῃ καὶ λάβῃ, οὐ λαλεῖ ἀφ'
 ἐαυτοῦ. *Orθ.* Ἀππερ οὖν ὁ Υἱὸς πάντα ἔχων ἐν τῇ
 φύσει, ὡς Υἱὸς λέγει, «Οὐδὲν ποῶ ἀπ' ἐμαυτοῦ, ἵνα C
 τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναγάγῃ·
 οὕτως καὶ περὶ τοῦ Πατρός ἀκούε αὐτοῦ λέγοντος·
 πάντα γὰρ ἔχοντος ἐν τῇ αὐτοῦ φύσει ὡς Πνεύματος
 Θεοῦ, ἐπὶ τὸν αἴτιον ἀνάγει λέγων· «Ὁὐ λαλήσει
 ἀφ' ἐαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρ-
 χόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν·» καὶ τὸ, «Ἐκείνος ἐκ τοῦ
 ἐμοῦ λήφεται,» δηλονότι ἐκ τοῦ Πατρός. Ἐπάγει
 γάρ· «Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο
 εἶπον, «ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν·»
 λαμβάνειν δὲ αὐτὸ εἶπεν, οὐκ ὡς ἄγνοον, ἀλλ' ὡς ἐπὶ
 αὐτὸν αἴτιον ἀνάγων τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειάν τε καὶ
 χάριν. *Maced.* Ἐν οὕτως, καλῶς καὶ τοῦτο δέχομαι·
 διακονεῖ γὰρ ἡμῖν τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν τὸ Πνεῦμα.

«Omnia quæ Patris sunt, mea sunt : propterea dixi, quod de meo accipiet et annuntiabit vobis⁷⁰.»
 Accipere autem illum dixit, non ex ignorantia, sed quod Spiritus operationem et gratiam ad auctorem
 referat. *Maced.* Si res ita se habet, et hoc accipio. Ministrat enim nobis Spiritus gratiam Dei.

17. *Orθ.* Πάλιν διακονίαν λέγεις, ὡς παραιτού- D
 μενος εἰπεῖν συνεργὸν τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; *Maced.*
 Οὐ μὴ πείσης μέ ποτε εἰπεῖν συνεργὸν τοῦ Θεοῦ τὸ
 Πνεῦμα. *Orθ.* Παῦλος ὁ ἀπόστολος συνεργούς τοὺς
 ἀποστόλους λέγει τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ
 συνεργὸν φερεῖ εἰπεῖν; Ἀξίον ἵνα ἀκούσῃ· «Ἐκεί
 ἐφοβήθησαν φόβον, οὐ οὐκ ἦν φόβος.» *Maced.* Κἄν
 εἶπω συνεργὸν τὸ Πνεῦμα τῷ Θεῷ, ἀλλ' οὐ συνδοξάζω
 αὐτὸ τῷ Θεῷ. *Orθ.* Ἐν οὖν λέγει Παῦλος περὶ τῶν

de Filio quoque idem dictum est : quandoquidem
 non alia illi inest voluntas, quæ Patris non sit.
Maced. Non habet igitur Spiritus sanctus volun-
 tatem propriam? *Orth.* Absit, ut quod a Deo alie-
 num est, dicam. *Maced.* Sed quomodo non habet
 voluntatem propriam? *Orth.* Voluntas Dei voluntas
 Spiritus est. Neque enim ignorat voluntatem Dei :
 sed quod vult Pater, idem vult et Spiritus ; omnia
 enim novit quæ sunt Dei, ut spiritus hominis ea
 quæ sunt hominis. *Maced.* Atqui et Filius ait :
 « Non veni ut faciam voluntatem meam, sed vol-
 untatem ejus qui misit me⁷¹. » *Orth.* Quænam
 vero fuit voluntas ejus qui misit ipsum, cujus
 faciendæ gratia venit? *Maced.* Salus mundi. *Orth.* Hoc
 cum facit, non facit suam ipsius voluntatem, sed vo-
 luntatem ejus qui ipsum misit. *Maced.* Ait ipse, se non
 venisse ut faceret voluntatem suam, sed volun-
 tatem ejus qui se misit. *Orth.* Est igitur necessario
 contraria in eo voluntas statuenda, quam coercuit,
 ut faceret voluntatem ejus, a quo missus esset.
Maced. Absit ut voluntatem Filii voluntati Patris
 æcam esse contrariam. *Orth.* Ergo eadem Patris
 et Filii est voluntas. 484 Etenim Filius per cru-
 cem et mortem servare vult genus nostrum, vult-
 que hoc Pater. Cum autem ait, « Non veni ut
 faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui
 misit me, » in Patrem videtur conferre omnia :
 eum ait, « Pater qui misit me, præcepit mihi quid
 dicam et quid loquar, » hoc ipso dicto Patrem ut
 Patrem honorat. Quod si se res ita non habet,
 quomodo Filius, in quo omnes sapientiæ thesauri
 reconditi sunt, non novit quid loqueretur? *Maced.*
 Admitto illud, Filium, quatenus Filius est, unam
 Patris voluntatem habere. At Spiritus nisi audierit
 et acceperit, a seipso non loquitur. *Orth.* Quem-
 admodum igitur Filius omnia habens natura,
 ut Filius ait, « Nihil facio a me ipso⁷², » ut
 honorum principium Patri ascribat, ita et de
 Spiritu ipsum audi loquentem. Cum enim omnia
 ille in sua natura habeat, ut Spiritus Dei, ea ad
 fontem ipsum refert inquires : « Non loquetur a
 semetipso : sed quæcunque audiet, loquetur, et
 futura annuntiabit vobis⁷³. » Item : « Ille de meo
 accipiet, » nempe, de Patre. Hæc enim subjungit :

17. *Orth.* Rursum nominas ministerium, quasi
 renuas, Spiritum Dei cooperarium dicere. *Maced.*
 Nunquam mihi persuaseris ut Spiritum Dei coope-
 rarium dicam. *Orth.* Apostolus Paulus apostolos
 Dei cooperarios vocat : et tu Spiritum ipsius co-
 operarium dicere vereris? Jure in te illud competit :
 « Illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor⁷⁴. »
Maced. Etsi dixerō Spiritum Deo cooperarium, non
 tamen eodem illum quo Deum modo glorificabo.

⁷⁰ Joan. vi, 58. ⁷¹ Joan. viii, 28. ⁷² Joan. xvi, 15. ⁷³ Ibid. 15. ⁷⁴ Psal. xiii, 5.

Orth. Cum igitur Paulus de fidelibus ait : « Non A amplius es servus, sed Filius, quod si Filius, et hæres quidem Dei, Christi autem coheres » : » teipsumne dignum existimas, qui in hæreditatis societatem adsciscaris, Spiritum non item? Et audis tu quidem : « Si tamen compatimur, ut et conglorificemur » : » Spiritus non item? « Si simul mortui sumus, simul etiam regnabimus » : » Spiritus non item? *Maced.* Etiamne Spiritum quoque regem nuncupas? *Orth.* « Si mors regnavit ab Adamo usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverant » , » qui non Spiritus vitæ in nobis regnaret? *Maced.* Nos Patrem quidem et Filium regem, Spiritum sanctum vero ministrum dicimus. *Orth.* Tuam ipsius hæresin nondum satis intelligis. Etenim minister licet rex non sit, ejusdem tamen ejusdem B rex est substantiæ : fateris igitur ipsemet ejusdem cum Deo substantiæ esse Spiritum. *Maced.* Minime. *Orth.* Sed quod ejusdem substantiæ non est, creatura est, mutabilis et variabilis. Professus autem es paulo ante, immutabilem Spiritum et invariabilem, et increatum esse. Spiritus ergo ejusdem ac Deus et Filius ejus est substantiæ. *Maced.* Unus igitur est ipseque Pater, et Filius, et Spiritus sanctus? *Orth.* Absit ut hoc dicam. Etenim, si unus esset et idem Pater, Filius et Spiritus sanctus, non dicerentur ejusdem esse substantiæ. Neque enim ejusdem ac ipsemet substantiæ esse dicitur.

18. *Maced.* Ubi scriptum est Spiritum esse Deum? *Orth.* Quando propheta ait : « Et erunt omnes a Deo docti » , » de quo loquitur? *Maced.* De Filio. *Orth.* Atqui Filius dicit : « Nolite cogitare quomodo aut quid loquimini : ipse enim Spiritus docebit vos quid facto opus sit » . » Quod si qui a Spiritu docentur, a Deo docti dicuntur, quid aliud fuerit Spiritus, 485 ex te ipso quære. *Maced.* Qui a Spiritu docentur, docti a Deo dicuntur ideo, quia Deus per Spiritum ipsos docet. *Orth.* Non dixit : Erunt omnes a Deo ipso docti, sed sine articulo. *Maced.* Ergo tres Dii sunt? *Orth.* Absit! Unus est Deus Pater, unus Deus Filius, unus Deus Spiritus sanctus. *Maced.* Tres igitur Dii? *Orth.* Confiteris ipse Patrem Deum esse, et Filium Deum, aut ne hoc quidem? *Maced.* Confitor Deum Patrem, Deum item Filium. *Orth.* Duos igitur Deos dicis? *Maced.* Absit! *Orth.* Quemadmodum igitur cum Patrem Deum, et Filium Deum confiteris, non duos Deos asseris : ita, Spiritus deitatem confitens, ne tres Deos dicito. « Audi, enim, Israel : Dominus Deus tuus, Dominus unus est » . » *Maced.* Unus igitur Deus Pater, Filius et Spiritus sanctus. *Orth.* Unus Deus, non quidem ut trinominis, sed ut li, qui in Christo perfecti sunt, unus consensu et natura. *Maced.* Unum consensum et ego dico. *Orth.* Dic et naturam quoque, ut sis beatus. *Maced.* Non possum dicere unam naturam. *Orth.* Dic igitur eos dissimilis esse

πιστευσάντων, ὅτι « Οὐκ ἐστὶ εἰ δοῦλος, ἀλλ' υἱὸς » εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ » ἅρα σαυτὸν μὲν ἄξιον τῆς συγκληρονομίας ἡγῇ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ; Καὶ σὺ μὲν ἀκούεις : « Ἐπεὶ συμπάσχωμεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν » τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ; « Εἰ συναπαθάνομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν » τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ; *Maced.* Καὶ τὸ Πνεῦμα βασιλεῖα λέγεις; *Orth.* « Εἰ ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν ἀπὸ Ἀδὰμ καὶ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας, » πῶς οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς βασιλεύει ἡμῖν; *Maced.* Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐστὶ βασιλεὺς, καὶ ὁ Υἱός· τὸ δὲ Πνεῦμα ὑπηρέτης. *Orth.* Οὐδὲ οἶδας; σαυτοῦ τὴν αἵρεσιν. Ο γὰρ ὑπηρέτης, καὶ μὴ ἡ βασιλεὺς, τῆς αὐτῆς ἐστὶ τῷ βασιλεὶ οὐσίας. Λέγεις οὖν καὶ αὐτὸς τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα. *Maced.* Οὐ. *Orth.* Τὸ δὲ μὴ ἐν τῆς αὐτῆς οὐσίας κτίσμα ἐστὶ καὶ τραπεζὸν, καὶ ἀλλοιωτόν· ἀλλὰ προωμολόγηται ἀτρεπτόν καὶ ἀναλλοίωτον καὶ ἀκτίστον εἶναι· τῆς αὐτῆς ἄρα οὐσίας τῷ Θεῷ καὶ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ ἐστὶ. *Maced.* Εἰς οὖν ἐστὶ καὶ ὁ αὐτὸς Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; *Orth.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν τοῦτο! εἰ γὰρ ἦν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὐκ ἂν εἴρητο παρ' ἡμῶν τῆς αὐτῆς εἶναι οὐσίας. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἐαυτῷ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι λέγεται.

18. *Maced.* Ποῦ γέγραπται Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Orth.* Ὅταν λέγεις ὁ προφήτης, « Καὶ ἔσονται πάντες διδασκτοὶ Θεοῦ, » περὶ τίνος λέγεις; *Maced.* Περὶ τοῦ Υἱοῦ. *Orth.* Καίτοιγε ὁ Υἱὸς λέγει : « Μὴ μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσετε· αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς, τί δεῖ ποιεῖν. » Εἰ δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος διδασκόμενοι διδασκτοὶ Θεοῦ ἀκούουσι, τί ἄλλο ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα, σαυτὸν ἐρώτα. *Maced.* Διδασκτοὶ Θεοῦ ἀκούουσιν οἱ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος διδασκόμενοι, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοὺς διδάσκει. *Orth.* Οὐκ εἶπεν Ἔσονται πάντες διδασκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἄνευ τοῦ ἀρθροῦ. *Maced.* Τρεῖς οὖν εἰσι Θεοί; *Orth.* Μὴ γένοιτο! Εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ εἰς Θεὸς ὁ Υἱός, καὶ εἰς Θεὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Maced.* Τρεῖς οὖν Θεοί; *Orth.* Ὁμολογεῖς καὶ αὐτὸς Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν τὸν Υἱόν, ἢ οὐδὲ τοῦτο; *Maced.* Ὁμολογῶ Θεὸν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν. *Orth.* Δύο οὖν Θεοὺς λέγεις; *Maced.* Μὴ γένοιτο! *Orth.* Ὅσπερ οὖν Θεὸν λέγων τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τὸν Υἱόν, οὐ δύο Θεοὺς λέγεις· οὕτως ὁμολογῶν καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος θεότητα, μὴ τρεῖς λέγε Θεοὺς; « Ἀκούε, γὰρ, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστὶ. » *Maced.* Εἰς οὖν ἐστὶ Θεός, Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. *Orth.* Εἰς Θεός, οὐχ ὡς τριῶνυμος, ἀλλ' ὡς οἱ ἐν Χριστῷ κατηρτισμένοι, εἰς τῷ λόγῳ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φύσεως. *Maced.* Καγὼ λέγω μίαν συμφωνίαν. *Orth.* Εἰπέ καὶ φύσιν, ἵνα μακάριος γένῃ. *Maced.* Οὐ δύναμαι εἰπεῖν μίαν φύσιν. *Orth.* Οὐκοῦν εἰπέ ἀνομοίους. *Maced.* Οὐδὲ τοῦτο λέγω. *Orth.* Οὕτε οὖν ψυχρὸς εἰ, κατὰ τὸ γεγραμμένον·

²² Rom. viii, 17; Galat. iv, 7. ²³ Rom. viii, 17. ²⁴ II Tim. ii, 12. ²⁵ Rom. v, 14. ²⁶ Isa. lvi, 13; Joan. vi, 45. ²⁷ Matth. x, 19. ²⁸ Deut. vi, 4.

νον, οὕτε θερμὸς· εἰ γὰρ ἦς ψυχρὸς, ἀνομοίους ἂν εἶπες τὰς φύσεις· εἰ ἦς θερμὸς, ἀπαράλλακτους. *Μακεδ.* Ἀπαράλλακτον λέγω φύσιν τὸν Υἱόν. *Ὁρθ.* Φύσις δὲ φύσεως ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ φύσις. Ὁμοίους γάρ ἐστιν ἀθάνατος, ὁμοίως ἄγιος, ὁμοίως ἀφθαρτος, ὁμοίως ἀτρεπτος. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοίως εἰσὶ τὰ προειρημένα. Μία ἄρα φύσις ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς ταυτότητος. *Μακεδ.* Ἀλλὰ ὑποτάσσεται λέγω τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ πῶς δύναμαι εἰπεῖν μίαν φύσιν; *Ὁρθ.* Τὴν γὰρ ὑποταγὴν, τῆς φύσεως ὑποταγὴν εἶναι λέγεις, ἢ τῆς οἰκονομίας; *Μακεδ.* Τῆς φύσεως. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν ἀνόμιον λέγεις τὴν φύσιν; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Ὅταν λέγῃ ὁ Προφῆτης· « Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρὸβατα καὶ βόας ἀπάσας, ἐπὶ δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, » τὴν φύσιν τῶν ἀλλῶν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὑποτάσσεται λέγει; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἀνόμιος δὲ ἡ φύσις τῶν κτηνῶν τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἐὰν λέγῃ· « Ὑπέταξας λαοὺς ἡμῖν καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, » οὐ τὴν φύσιν τῇ φύσει λέγει, ἀλλὰ τὴν τῆς ἀμαρτίας δουλείαν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς πίστεως; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἀλλως οὖν ἡμῖν τὰ κτήνη ὑποτάσσεται, καὶ ἄλλως τὰ ἔθνη; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἐὰν λέγῃ ἡ Γραφή, « Οἱ δοῦλοι ὑποτασσόμενοι τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπεικéseιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς, » ἄλλως τὰ κτήνη, καὶ ἄλλως τὰ ἔθνη, καὶ ἄλλως οἱ δοῦλοι· τὰ γὰρ κτήνη τῇ φύσει, τὰ ἔθνη τῇ πίστει, οἱ δοῦλοι τῷ νόμῳ. Ἐγγυρεῖ γὰρ τοὺς δούλους κρείττονας εἶναι τῇ ἀρετῇ τῶν δεσποτῶν. *Μακεδ.* Ὁμολογοῦμένους ἄλλως καὶ ἄλλως ὑποταγῇ. *Ὁρθ.* Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀλλήλους ὑποτασσόμενοι διὰ τὴν ἀγάπην, οὐχ ὡς τὰ κτήνη φυσικῶς, οὐθ' ὡς τὰ ἔθνη τῇ πίστει, οὐθ' ὡς δοῦλοι τῷ νόμῳ. *Μακεδ.* Οὐτε ὡς κτήνη, οὐτε ὡς ἔθνη, οὐτε ὡς οἱ δοῦλοι, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀγάπην. *Ὁρθ.* Ὁ τοῖνον Υἱὸς ὑποτασσόμενος τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ κτήνη διὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ὑποτάσσεται, ἢ ὡς δοῦλοι διὰ τὸν νόμον, ἢ ὡς ἀμαρτωλὸς διὰ τὴν πίστιν, ἢ ὡς Υἱὸς διὰ τὴν ἀγάπην. Υἱὸς δὲ Πατρὶ τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν ὑποτασσόμενος, οὐχὶ φύσει τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ γὰρ ὑποτασσόμενος ἔχει τι θέλημα, δὲ κολάζει, ἵνα τὸ τοῦ προστάσαντος ποιήσῃ. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱοῦ ἐν ἐστὶ θέλημα τῷ λόγῳ τῆς θεότητος. voluntatem aliquam habet, quam comprimit ut voluntatem præcipientis exsequatur. At Patris et Filii voluntas est una, ratione deitatis.

19. *Μακεδ.* Πῶς οὖν γέγραπται· « Ὑπήκουος γενόμενος μέχρι θανάτου » καὶ, « Ὅταν δὲ αὐτῷ ὑποταγῇ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν; » *Ὁρθ.* Μορφὴν γὰρ δούλου λαβὼν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἀναγκαῖον καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς δουλικῆς μορφῆς ἀνελήφως, ὑπὲρ ἡμῶν ὑποτάσσεται τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, οὐ φύσει θεότιτος, ἀλλ' ἐνώσει μορφῆς δουλικῆς, ἥς ἔλαβε. Τί δὲ καὶ ἐλαττωσθαι τὴν τοῦ Υἱοῦ φύσιν νομίζεις διὰ τὸ ὑποτάσσεται αὐτῷ τῷ Πατρὶ; Ἐὰν οὖν ἀκούσης, ὅτι καὶ ἀνθρώποις

A naturæ. *Maced.* Neque hoc dico. *Orth.* Nec frigidus igitur, nec calidus es, ut Scriptura loquitur: si enim frigidus esses, naturas dissimiles utique diceret; sin vero calidus, eas per omnia similes. *Maced.* Filii dico nullatenus differentem esse naturam. *Orth.* Natura vero a natura nihil prorsus differens eadem est natura? Consimiliter enim est immortalis, consimiliter est sanctus, consimiliter est incorruptibilis, consimiliter est immutabilis. Pater autem, Filius et Spiritus sanctus sunt consimiliter ea quæ dicta sunt. Una igitur, ratione identitatis, est natura. *Maced.* At Filium Patri subjectum esse dico: quomodo igitur unam naturam possum dicere? *Orth.* Subjectionem naturæ dicis, an œconomix et dispositionis? *Maced.* Naturæ. *Orth.* Ergo dissimilem dicis naturam? *Maced.* Absit! *Orth.* Quando Propheta ait: « Omnia subiecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi »: « nunc naturam brutorum naturæ hominum esse subjectam ait? *Maced.* Imo. *Orth.* Sed natura pecorum naturæ humanæ est dissimilis? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quando ait, « Subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris », non naturam naturæ, sed servitutem peccati, libertati fidei subjectam docet? *Maced.* Etiam. *Orth.* Aliter igitur pecora, aliter gentes nobis subjectæ sunt? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quando Scriptura ait: « Servi subjecti sint dominis secundum carnem, non solum bonis et modestis, sed etiam discolis »: « aliter pecora, aliter gentes, aliter servos subjectos innuit: pecora quidem natura, gentes fide, servi lege. Possunt enim servi dominis ipsis virtute antecellere. *Maced.* Est in confesso alios atque alios esse subjectionis modos. *Orth.* Quin et nos alius alii subjecti sumus per charitatem, non ut pecora naturaliter, neque ut gentes fide, neque ut servi lege. *Maced.* Neque ut pecora, neque ut gentes, neque ut servi, sed per Domini dilectionem. *Orth.* Cum igitur Filius Patri subjectus sit, subjicitur illi vel per naturam, ut pecora hominibus: vel per legem, ut servi: vel per fidem, ut peccator: vel per dilectionem, ut Filius. Filius autem eandem quam Pater habet naturam, subjectus non natura deitatis, sed œconomia humanitatis. Qui enim subjicitur, voluntatem aliquam habet, quam comprimit ut voluntatem præcipientis exsequatur. At Patris et Filii voluntas est una, ratione deitatis.

19. *Maced.* Quomodo igitur scriptum est: « Factus obediens usque ad mortem », et: « Cum autem ei subjecta fuerint omnia, tunc ipse quoque Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia in omnibus »? *Orth.* Nimirum, forma servi accepta, cum in forma Dei esset, necessario subjectionem quoque servilis formæ assumens, subjicitur pro nobis suo ipsius Patri, non natura deitatis, sed formæ servilis, quam 486 sumpsit, unione. Et quid est, cur Filii naturam imminui censeas ex eo quod subjiciatur Patri? Nunquid si Denm Verbum

¹⁹ Psal. viii, 8. ²¹ Psal. xlvii, 4. ²² I Petr. ii, 18. ²³ Philipp. ii, 8. ²⁴ I Cor. xv, 28.

audias hominibus quoque subjectum fuisse, hominum natura inferiorem illum statues? *Maced.* Ubi scriptum est, quod hominibus quoque subjectus fuerit? *Orth.* Homo erat Maria, erat et Joseph, atque iis, ut in Evangeliiis scriptum est, subjectus fuit. Cum enim invenissent illum in templo, ait evangelista, dixerunt: « Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes querebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me querebatis? Nesciebatis quia in domo Patris mei oportet me esse? et venit Nazareth, et erat subditus illis? » Ille igitur Unigenitus Dei, ille Salvator mundi inferior scilicet erat Josepho et Mariae? *Maced.* Nequaquam, absit! *Orth.* Consimili modo etsi Patri subjectus esse legatur, non tamen deprimitur secundum naturam: sed ut Filius, cui servi formam sumere placuit, subjectionem quoque servilis formae sumpsit; nam in hac cum esset, Mariae fuit subjectus. *Maced.* At ipse Patrem vocavit Deum suum. Quomodo igitur potest una esse utriusque natura? *Orth.* Filius Dei num Deus natura et homo per assumptionem carnis est, necne? *Maced.* Est. *Orth.* Igitur ratione deitatis Deus ipsius Pater est, ratione vero humanitatis, Deus. *Maced.* Ego utriusque naturae Deum ipsum dico. *Orth.* Memento illius dicti: « Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum? » Nonne haec ita se habent? *Maced.* Ita sane. *Orth.* Sic igitur Pater ejus est quemadmodum et noster? *Maced.* Non. *Orth.* Sed ipsius quidem natura: noster vero gratia. Christi enim participes facti, inventi sumus prope, qui procul aberamus natura, adeo ut Deus Pater noster dicatur. *Maced.* Sic est. *Orth.* Quemadmodum igitur nos Christi participes facti, Patrem habemus Deum: ita Filius quoque Verbum et Deus, cum sanguinis et carnis nostrae factus sit particeps, Patrem habet Deum, ita ut dixerit: « De ventre matris meae Deus meus es tu? » De ventre autem matris Verbum factum est, quando Virgo concepit et peperit Emmanuel: atque hoc modo subiecti formae servi accepta. *Maced.* Ipse ait: « Pater meus major me est? » *Orth.* Vocabulum « major » multimodis in Scriptura divina accipitur. *Maced.* Etiamne ad carnem hanc vocem « major » refert? *Orth.* Videamus eum timore Dei, quae divinae Scripturae mens sit, quot modis vocem « major » usurpet. *Maced.* Videamus. *Orth.* In Evangelio Filius ait: « Pater, qui dedit mihi, major omnibus est, et nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus? » Et de Esau dictum est: « Quia major serviet minori? » Et: « Major erat Saul omnibus hominibus? » Et: « Major omnibus est charitas? » Et: « Granum sinapi cum creverit majus est omnibus olivibus? » Scripta sunt haec, necne? *Maced.* Scripta sunt. *Orth.* Siccine ergo Esau Jacobo majorem dicis, quemadmodum Saulem aliis homi-

A υπατάγη ὁ Θεὸς Λόγος, ἅρα καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐλάττονα θήσεις τῇ φύσει; *Μακεδ.* Πού γέγραπται, ὅτι καὶ ἀνθρώποις υπατάγη; *Ὅρθ.* Ἀνθρώπος ἦν ἡ Μαρία καὶ ὁ Ἰωσήφ, καὶ υπατάγη αὐτοῖς, ὥς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται. Εὐρόντες γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ, ἔλεγον αὐτῶν: « Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ σου ἐζητοῦμέν σε. Ὁ δὲ εἶπε: Τί οὐ ἐζητεῖτέ με; Οὐκ ᾔδειτε, ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρὸς μου δεῖ με εἶναι; καὶ κατήλθεν εἰς Ναζαρέτ, καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. » Ἀρα καὶ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς Μαρίας ὑποδεέστερος ἦν ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ, ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου; *Μακεδ.* Οὐχί, μὴ γένοιτο! *Ὅρθ.* Οὕτως, καὶν ὑποτάσσασθαι λέγεται τῷ Πατρί, οὐκ ἐλάττωται τὴν φύσιν· ἀλλ' ὡς Ἰδὸς μορφήν δούλου εὐδοκίᾳ λαβεῖν, καὶ τὴν ὑποταγήν B ἔλαβε τῆς δουλικῆς μορφῆς. Ἐν γὰρ ταύτῃ ὥν, καὶ τῇ Μαρίᾳ υπατάγη. *Μακεδ.* Αὐτὸς εἶπε Θεὸν αὐτοῦ τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς δύναται ἡ αὐτῆς φύσεως εἶναι; *Ὅρθ.* Ὁ Ἰδὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός ἐστι τῇ φύσει, καὶ ἀνθρώπος τῇ προσλήψει τῆς σαρκὸς, ἡ οὐ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὅρθ.* Οὐκοῦν τῇ μὲν θεότητι: Πατὴρ αὐτοῦ ἐστὶν ὁ Θεός, τῇ δὲ ἀνθρωπότητι, Θεός. *Μακεδ.* Ἐγὼ τοῦ συναμφοτέρου αὐτὸν Θεὸν λέγω. *Ὅρθ.* Ἀναμνησθῆτι τοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος οὕτως: « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Ἡ οὐχ οὕτως; *Μακεδ.* Οὕτως. *Ὅρθ.* Οὕτως οὖν ἐστὶν αὐτοῦ Πατὴρ ὡς καὶ ἡμῶν; *Μακεδ.* Οὐκ. *Ὅρθ.* Ἀλλ' αὐτοῦ μὲν φύσει, ἡμῶν δὲ χάριτι: Μέτοχοι γὰρ γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ, εὐρέθημεν ἐγγὺς οἱ μακρὰν τῇ φύσει, ὥστε χρηματίζειν ἡμῶν τὸν Θεὸν C Πατέρα. *Μακεδ.* Οὕτως. *Ὅρθ.* Ὅσπερ οὖν ἡμεῖς, μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ γενόμενοι, ἔχομεν τὸν Θεὸν Πατέρα, οὕτως καὶ ὁ Ἰδὸς Λόγος ὢν καὶ Θεός, μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, ἔσχε τὸν Πατέρα Θεόν· ὥστε λέγειν αὐτόν: « Ἐκ κοιλίας μητρός μου Θεός μου εἰ σύ. » Ἐκ κοιλίας δὲ μητρός ὁ Λόγος ἐγένετο, ὅτε ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔλαβε καὶ ἔτεκε τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ οὕτως ὑποτάσσεται μορφήν δούλου λαβὼν. *Μακεδ.* Αὐτὸς λέγει: « Ὁ Πατὴρ μου μεῖζων μου ἐστίν. » *Ὅρθ.* Καὶ τὸ « μεῖζων » τῶν πολλῶν ἐστὶ λεγομένων ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ. *Μακεδ.* Καὶ τὸ « μεῖζων » διὰ τὴν σάρκα λέγεις; *Ὅρθ.* Ἰδωμεν μετὰ φόβου Θεοῦ τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ποσαχῶς λέγει τὸ « μεῖζων. » *Μακεδ.* Ἰδωμεν. *Ὅρθ.* Λέγει ὁ Ἰδὸς ἐν Εὐαγγελίοις: « Ὁ Πατὴρ, ὃς δίδωκε μοι, μεῖζων πάντων ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς δύναται ἀρπάσαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν. » Καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ εἴρηται: « Ὅτι ὁ μεῖζων δουλεύσει τῷ ἐλάττω: » καὶ, « Μεῖζων ἦν ὁ Σαοὺλ τῶν πάντων ἀνθρώπων » καὶ, « Ἡ ἀγάπη μεῖζων πάντων ἐστὶ: » καὶ, « Ὁ κόκκος τοῦ σινάπεως, ὅταν αὐξηθῇ, μεῖζων πάντων τῶν λαχάνων γίνεται. » Γέγραπται ταῦτα, ἡ οὐ; *Μακεδ.* Γέγραπται. *Ὅρθ.* Οὕτως οὖν λέγεις τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ἰακώβ μεῖζονα, ὡς τὸν Σαοὺλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὡς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλπίδος καὶ πίστεως; *Μακεδ.* Οὐ. *Ὅρθ.* Εὐ λέγεις. Ὁ γὰρ Σαοὺλ μεγέθει τοῦ σώματος

¹ Luc. II, 48-51. ² Joan. XX, 17. ³ Psal. XXI, 11. ⁴ Joan. XIV, 28. ⁵ Joan. X, 29, 30. ⁶ Gen. XXV, 23. ⁷ I Reg. X, 23. ⁸ I Cor. XIII, 13. ⁹ Luc. XIII, 19.

μεῖζων ἐλέχθη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἡ δὲ ἀγάπη τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς πίστεως μεῖζων ἐλέχθη, ὡς τῆς τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐπιδόσεως αἰτία οὕσα· ἀγαπήσαντες γὰρ πιστεύομεν, πιστεύσαντες δὲ ἐλπίζομεν. *Μακεδ.* Καὶ τοῦτο δέχομαι. *Ὁρθ.* Οὕτως οὖν λέγεις τὸν Πατέρα μεῖζονα πάντων, ὡς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλπίδος τῇ ποιότητι, ἢ ὡς τὸν Ἡσαΐου τοῦ Ἰακώβ τῷ χρόνῳ, ἢ ὡς τὸν Σαούλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῷ μεγέθει; *Μακεδ.* Οὐ. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μεῖζων πάντων ἐστίν. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν, εἰ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μεῖζων πάντων ἐστὶν ὁ Πατὴρ, οὔτε ὡς Ἡσαΐου τοῦ Ἰακώβ τῷ χρόνῳ, οὔτε ὡς ὁ Σαούλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῷ μεγέθει, οὔτε ὡς ἡ ἀγάπη τῆς πίστεως καὶ ἐλπίδος τῇ ποιότητι. *Μακεδ.* Πῶς δέ; *Ὁρθ.* Ὅτι ὁ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μεῖζων πάντων ὢν, ὁμοίως καὶ ὡσαύτως μεῖζων πάντων ἐστὶ, καὶ οὐ τοῦ μὲν πλεον, τοῦ δὲ ἐλαττον. *Μακεδ.* Ἀληθῶς λέγεις. *Ὁρθ.* Ὡσαύτως οὖν λέγεις μεῖζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα καὶ τῶν ἱππῶν, καὶ τῶν κυνῶν, καὶ πάντων ἀλόγων ζώων, καὶ τῆς ἀναισθητοῦ ὕλης; *Μακεδ.* Οὐχί, μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὐκ ἄρα πάντων ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μεῖζων ἐστὶ. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ ὡς Πατρὸς Υἱοῦ. *Μακεδ.* Συγκρίτως ἄρα. *Ὁρθ.* Εἰπον ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Ὑπερέχων γὰρ τῶν ἄλλων ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ, οὐ τοῦ Υἱοῦ μεῖζων ἐστὶν ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ, ἀλλ' ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Εἰ δὲ οὐκ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μεῖζων αὐτοῦ ἐστίν, οὐ φύσει μεῖζων· οὐ γὰρ ἀσύγκριτος. Εἰ δὲ οὐ τῇ φύσει μεῖζων, οὐδὲ τῷ μεγέθει· ἀμεγέθης γάρ· οὐδὲ τῷ χρόνῳ· ἀχρονος γάρ· οὐδὲ τῇ ποιότητι· ἀποιος γάρ. Οὐκ ἄρα ἄλλῳ τινὶ μεῖζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγει, ἀλλ' ἢ ὡς Υἱὸς μορφήν δοῦλου λαθὼν καὶ τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. *Μακεδ.* Τοῦτο δέχομαι. *Ὁρθ.* Ἡ αὐτὴ ἄρα φύσις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ἐπειδὴ μὴ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μεῖζω ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγει. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη Υἱὸς μὴ τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχων. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα τῇ φύσει ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὡς Υἱὸς μορφήν δοῦλου λαθὼν. *πεσι, et suum ipsius Patrem honorat. Maced.* Hoc

admitto. *Orth.* Eadem igitur est Patris et Filii natura : quandoquidem non incomparabili excellentia Patrem majorem seipso dicit. Neque enim Filius esset, nisi naturam haberet eandem. Quod si ita est, non igitur natura subjicitur, sed ut Filius forma servi assumpta.

20. *Μακεδ.* Περὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ καλῶς λέγεις· περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος οὐ καλῶς. Κἄν γὰρ μὴ ἢ κτιστὸν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ γενητὸν ἐστὶ. Πάντα γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένοντο. Εἰ δὲ πάντα, δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Εἰ γενητὸν ἐστὶ, καὶ κτιστὸν ἐστίν. Εἰ γὰρ τὸ γενητὸν οὐκ ἐστὶ κτιστὸν, πάντα δὲ δι' αὐτοῦ ἐγένοντο· οὐδὲ τὰ πάντα κτιστά. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς νοήσωμεν τὸ παρὰ τῷ Παύλῳ εἰρημένον· « Τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἐκτίσται; » *Μακεδ.* Ἄλλ' οὐ πάντα ὁμοτιμὰ εἰσιν. *Ὁρθ.* Κἄν μὴ ὅσιν ὁμοτιμὰ, ἀλλ' ὅμως τὰ πάντα κτίσματα εἰσι. Κτίσμα δὲ κτίσματος οὐδὲν διαφέρει, ἢ κτίσμα ἐστὶ. *Μακεδ.* Οὐδὲν διαφέρει ὁ Γαβριὴλ τοῦ ἱπποῦ, ἢ καὶ ἐτέρου τινὸς τῶν ἀλόγων; *Ὁρθ.* Ἡ κτίσμα ἐστίν, οὐδὲν διαφέρει· ἢ δὲ ἄγγελος, κτίσμα λειτουργικὸν, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενον, οὐ τῶν ἀλόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων,

nibus, quemadmodum dilectionem spe et fide? *Maced.* Non. *Orth.* Recte dicis. Saul enim statura corporis aliis hominibus major dictus fuit : dilectio vero fide et spe major dicta est, ut quæ incrementi aliarum virtutum causa sit : cum enim diligimus, credimus; cum credimus, speramus. *Maced.* Et hoc admitto. *Orth.* Siccine igitur Patrem majorem omnibus dicis, quemadmodum dilectionem spe, qualitate : aut quemadmodum Esau Jacobo, tempore : aut quemadmodum Saulem aliis hominibus, statura? *Maced.* Non. Etenim Pater incomparabili excellentia omnibus major est. *Orth.* Si igitur incomparabili excellentia major omnibus est Pater : neque tempore, ut Esau Jacobo, neque statura, ut Saul aliis hominibus, neque qualitate, ut dilectio fide et spe : major omnibus est. » 487 *Maced.*

Quomodo ergo? *Orth.* Nam qui incomparabili excellentia omnibus major est, simili eodemque plane modo omnibus est major, nec magis illo, minus alio. *Maced.* Vere dicis. *Orth.* Eodemne igitur modo dicis Patrem majorem esse Filio, quo equis, quo canibus, quo omnibus brutis animalibus, quo denique insensibili materia? *Maced.* Nequaquam, absit hoc! *Orth.* Non igitur omnibus incomparabili excellentia major est. Filio enim major est ut Pater Filii. *Maced.* Comparative igitur. *Orth.* Dixi, ut Pater Filii. Cum enim alios incomparabili excellentia superet, non tamen Filio major est excellentia incomparabili, sed ut Pater Filii. Quod si excellentia incomparabili major eo non est, non est major natura : non enim per comparisonem. Si vero non major natura, ergo nec magnitudine, expers enim est magnitudinis; nec tempore, tempore enim nullo comprehenditur; denique nec qualitate, expers enim est qualitatis. Quare nulla alia in re majorem seipso Patrem dicit, quam quod Filius ipse sit, qui formam servi sumpsit. *Orth.* Eadem igitur est Patris et Filii natura :

20. *Maced.* Præclare tu quidem de Filio disseris : sed de Spiritu non item. Etsi enim Spiritus creatus non fuerit, factus tamen fuit. Omnia enim per Filium facta sunt. Si autem omnia, utique et Spiritus. *Orth.* Si factus est, creatus quoque est. Si enim quod factum, creatum non est, et omnia per ipsum facta sunt, sane creata omnia non sunt. Quod si ita est, quomodo intelligemus dictum illud Pauli : « Omnia in ipso creata sunt? » *Maced.* Sed non omnia pari in honore habentur. *Orth.* Etsi non pari habeantur honore, omnia tamen creata sunt. Creatura autem a creatura nihil differt, quatenus creatura est. *Maced.* Nihil igitur differt Gabriel ab equo, aut ab alio quodam bruto animante? *Orth.* Quatenus creatura est, nihil differt; quatenus vero angelus, spiritus administratorius ad mysterium

missus, non solum a brutis, sed a nobis quoque hominibus, et ab angelis, cum sit archangelus. Et enim oculus, quatenus oculus, aliis corporis membris honoratus est; corpus tamen non est. (Corpus enim nihil differt a corpore, qua est corpus.) *Maced.* Nos dicimus, Spiritum a Deo per Filium esse suum habere. *Orth.* Annon cætera, quæ esse suum a Deo per Filium non habent, creaturæ sunt?

Maced. Sunt. *Orth.* Creatura igitur est Spiritus. *Maced.* Non voco creaturam, quandoquidem scriptum non est. *Orth.* Nec factum dicito, quandoquidem idem prorsus significat. *Maced.* Sed scriptum est: « Omnia per ipsum facta sunt: » scriptumque: « Omnes servi tui ». *Orth.* Servum igitur vocas Spiritum? *Maced.* Absit! *Orth.* Non ergo omnibus istis annumeratur. *Maced.* Tria igitur non facta dicis? *Orth.* Sed quæ nec causa nec patre careant. Eisi enim Spiritus factus non est, causa tamen originis non caret. Causam enim habet Deum, cuius Spiritus est. Et licet Filius factus non sit, non tamen est sine Patre: habet enim Patrem Deum, ex quo et genitus est. Pater vero et non factus est, et nec causam, nec Patrem habet. *Maced.* Non igitur factus est Spiritus per Filium? *Orth.* Absit! Quomodo enim Pater illum super Filium ponere dicit, si per ipsum Filium Spiritus factus est? *Maced.* Ubi scriptum est, Patrem super Filium ponere Spiritum? *Orth.* « Ecce puer meus dilectus, in quem complacuit sibi anima mea: ponam super eum Spiritum meum ». *Maced.* Non hunc dicit Spiritum. *Orth.* Estne vero alius Patris Spiritus?

Maced. Pater ipse Spiritus est, et quando ait, « Ponam Spiritum meum super eum, » virtutem suam intelligit. *Orth.* Cum ergo dicit, « Super quem descendentem et manentem 488 videris Spiritum super eum », virtutem ipsius dicit? *Maced.* Non, sed Spiritum ipsum paracletum dicit. *Orth.* De alio igitur propheta locutus est, quem super eum positurus esset, de alio Joanni. *Maced.* Quem ad Joannem dixit se positurum super eum, is est Paracletus: is vero de quo ad prophetam locutus est, suam ipsius virtutem dicit. *Orth.* Duosne Spiritus habet Deus? *Maced.* Deus ipse Spiritus est. Sed et virtus ejus Spiritus dicitur. *Orth.* Virtus hæc est Spiritus subsistens. *Maced.* Non intelligo quid sit subsistens: virtutem suam se positurum dixit. *Orth.* Virtus ejus, quam se positurum dixit, in se subsistit. *Maced.* Deus ipse est. *Orth.* Atqui, cum Joanni dixisset: « Super quem videris Spiritum descendentem, velut columbam, et manentem super eum », eumque Joannes cum vidisset, subjunxit a propheta significatam vocem: « Hic est Filius meus dilectus, in quem sibi complacuit anima mea. » Vides, ut eadem utrobique voces ponantur: ne cogitemus, alium Spiritum per prophetam, alium Joanni fuisse dictum. Deinde ex Luca discis quod scriptum est. Posteaquam enim

« Joan. 1, 3. » Isa. XLIII. 1. » Joan. 1, 33. » ibid.

(17) Lege μήν, ut col. 1332. Edit.

καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀρχάγγελος ὢν. Καὶ γὰρ ὀφθαλμὸς τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος τιμιώτερός ἐστιν, ἢ ὀφθαλμός ἐστιν· ἀλλ' οὐχὶ σῶμά ἐστι. *Μακεδ.* Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχει τὸ εἶναι. *Ὁρθ.* Τὰ γὰρ ἄλλα, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχοντα τὸ εἶναι, κτίσματα εἰσι; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Κτίσμα ἄρα καὶ τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐ λέγω κτίσμα, ἐπειδὴ οὐ γέγραπται. *Ὁρθ.* Μὴ γεννητὸν λέγε, ἐπειδὴ ἐκ παραλλήλου αὐτὸ σημαίνονμένον ἐστι. *Μακεδ.* Ἀλλὰ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » γέγραπται· καὶ, « Τὰ σύμπαντα δοῦλα σὰ, » γέγραπται. *Ὁρθ.* Δοῦλον οὖν λέγεις τὸ Πνεῦμα; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὐκ ἄρα μετὰ τῶν πάντων συναριθμεῖται. *Μακεδ.* Τρία οὖν ἀγέννητα λέγεις; *Ὁρθ.* Ἀλλ' οὐκ ἀνάτεια, οὔτε μὴ (17) ἀπάτορα. Καὶ γὰρ εἰ ἀγέννητον τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐκ ἀνάτιον· ἔχει γὰρ αἷτιον τὸν Θεόν, οὗ Πνεῦμά ἐστι. Κἀν ἀγέννητος ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐκ ἀπάτωρ· ἔχει γὰρ Πατέρα τὸν Θεόν, ἐξ οὗ καὶ γεγέννηται. Ὁ δὲ Πατὴρ καὶ ἀγέννητος καὶ ἀπάτωρ. *Μακεδ.* Οὐκ ἐγένετο οὖν τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ; *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο! Πῶς γὰρ ὁ Πατὴρ λέγει τιθέναι αὐτὸ ἐπὶ τὸν Υἱόν, εἴπερ δι' αὐτοῦ ἐγένετο; *Μακεδ.* Πῶ γέγραπται, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐπὶ τὸν Υἱόν τίθησι τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » *Μακεδ.* Οὐ τοῦτο λέγει τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Ἔστι γὰρ ἄλλο Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς; *Μακεδ.* Καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ Πνεῦμά ἐστι· καὶ ὅταν λέγει, « Θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, » δύναμιν αὐτοῦ λέγει. *Ὁρθ.* Ὅταν οὖν λέγει, « Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, » τὴν δύναμιν αὐτοῦ λέγει; *Μακεδ.* Οὐκ, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸν Παράκλητον λέγει. *Ὁρθ.* Ἄλλο οὖν εἶπε τῷ προφήτῃ τιθέναι ἐπ' αὐτόν, καὶ ἄλλο τῷ Ἰωάννῃ. *Μακεδ.* Ὁ εἶπε τῷ Ἰωάννῃ τιθέναι ἐπ' αὐτόν, ἐστὶν ὁ Παράκλητος· ὁ δὲ εἶπε διὰ τοῦ προφήτου, τὴν δύναμιν τὴν αὐτοῦ λέγει. *Ὁρθ.* Δύο Πνεύματα ἔχει ὁ Θεός; *Μακεδ.* Αὐτὸς ὁ Θεὸς Πνεῦμά ἐστι· λέγεται δὲ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Ἡ δύναμις αὕτη Πνεῦμα ἐνυπόστατον. *Μακεδ.* Ἐνυπόστατον τί ἐστίν, οὐ νοῶ· τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἶπε τιθέναι. *Ὁρθ.* Τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἣν εἶπε τιθέναι, ἐνυπόστατός ἐστιν. *Μακεδ.* Αὐτὸ ἐστὶν ὁ Θεός. *Ὁρθ.* Καίτοιγε εἰρηκῶς τῷ Ἰωάννῃ· « Ἐφ' ὃν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὥσπερ περιστερὰν, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, » καὶ τοῦ Ἰωάννου θεασαμένου, ἐπήγαγε τὴν παρὰ τῷ προφήτῃ σημαίνουμένην φωνήν· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. » Ὁρᾷς, ὅτι αἱ αὗται φωναὶ κεῖνται· ἵνα μὴ ἄλλο διὰ τοῦ προφήτου Πνεῦμα, καὶ ἄλλο τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον νοήσωμεν; Ἐπειτα μάθε καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ, τί γέγραπται. « Ὅτι, καταβόντος τοῦ Πνεύματος καὶ μεναντος ἐπ' αὐτόν, καὶ τῆς φωνῆς λεγομένης, λέγει· « Ἰησοῦς δὲ, Πνεύματος ἁγίου πλήρης, ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. » *Μακεδ.* Τὸ Πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον πλήρωσις ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ;

Ὁρθ. Ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, ὅτι Ἰησοῦς ἦν πλήρης Πνεύματος ἁγίου. *Μακεδ.* Μείζον οὖν λέγει τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Εἰ ἐπλήρωσεν αὐτὸν τὸν Υἱόν, εἰ ἐν τῷ Πνεύματι ἀγε-
ται, μείζον αὐτοῦ ἐστίν. Ὁρθ. Καὶ πάλιν λέγω, μὴ γένοιτο τοῦτο εἰπεῖν! ἀλλ' ὥσπερ ἐὰν ἀκούσης, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν κάθηται τοῦ Πατρὸς, οὕτως τόπον νοεῖς ἐπὶ Θεόν, οὕτως μείζονα τὸν Υἱὸν ἡγῇ, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης τιμῆς τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως νοεῖς· οὕτως, ἐὰν ἀκούσης, ὅτι ὁ Ἰησοῦς πλήρης Πνεύματος ἁγίου, μὴ ἐλλείψῃς ἐκείνῃ νομίῃς, μήτε μείζον τὸ Πνεῦμα ἡγῇ· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβα-
λούσης τιμῆς καὶ ἐνώσεως τὸ αὐτὸν τῆς φύσεως νόει ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσιν. Ὅτι δὲ ἐπ' αὐτὸν τὸν Υἱόν ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἀκουε καὶ αὐτοῦ λέγοντος τοῖς Ἰουδαίοις· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἔνεκεν ἔχρισέ με » καὶ τοῦ Πέτρου· « Ὅτι ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. » *Μακεδ.* Ἐγὼ ἀμαθὴς εἰμι, ἄγω τὸν διδάσκαλόν μου, καὶ διαλέγε-
ται σοι. Ὁρθ. Γένοιτό σοι τὸν εὐσεβῆ λογισμόν λαβεῖν διδάσκαλον! ἵνα μὴ ἀνθρώποις ἢς ἀκολουθῶν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ εἰρηκτό· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀμήν.

piam meditationem : ne homines sequaris, sed Deum, qui dixit : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ». Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἐτέρα διάλεκτος πρὸς Μακεδονιανόν, περὶ τοῦ, εἰ ἐφόρεσε σῶμα ἐμψυχον ὁ τοῦ Θεοῦ Λό-
γος (18).

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝΟΣ.

Οὐ μόνον σφάλλεσθε λέγοντες, ὅτι ὁμοούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθείς ὁ Κύριος. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Οὐ μόνον εἰσεβούμεν λέ-
γοντες, ὅτι ὁμοούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθείς. Οὐδὲν δὲ μέγα ποιεῖς ἀρνούμενος τὸ ὁμοούσιον, εἰ ψυχὴν αὐτὸν ἔχειν ἀρνή-
σῃ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἴδιον τῶν τὸ ἑτερούσιον καὶ τὸ ἀνόμοιον λεγόντων. Ἵνα γὰρ παθῇ τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς εἴπωσιν, ἀψυχον λέγουσι, καὶ ἐκ τούτου κατασκευάζουσι τὸ ἀνόμοιον. *Μακεδ.* Ἄλλ' ἡμεῖς ἀνόμοιον μὲν οὐ λέγομεν, ἀψυχον δὲ λέγομεν. Ὁρθ. Ὁμο-
λογεῖς, ὅτι παρὰ τῷ θανάτῳ ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδηναι, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ γέ-
γραπται, καὶ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον, « Ἦρξατο θαμβεῖσθαι καὶ ἀδηναι »; *Μακεδ.* Ναί. Ὁρθ. Ἀδηναι δὲ καὶ ἐκθαμβεῖται θεότης τὸν θάνατον, ἢ τὸ ἀψυχον σῶμα; *Μακεδ.* Δηλονότι ἡ θεότης σεσαρκω-
μένη. Ὁρθ. Ἀνόμοιος ἄρα ἡ τοῦ Υἱοῦ θεότης τῇ τοῦ Πατρὸς θεότητι; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! Ὁρθ. Εἰ ἀδηναι καὶ ἐκθαμβεῖται τὸν θάνατον, πῶς δύναται ὁμοίος εἶναι καὶ ἀπαράλλακτος τῷ μήτε ἀδηναι, μήτε λυπουμένῳ, μήτε ἐκθαμβουμένῳ; *Μακεδ.* Ἐπειδὴ σῶμα ἀνθρώπινον ἔσχεν, ἀδηναι.

A Spiritus descendit et mansit super eum, et vox su-
pra dicta audita est, subjungit : « Jesus vero ple-
nus Spiritu sancto, regressus est a Jordane, et du-
ctus est in desertum a Spiritu, ut a diabolo tenta-
retur ». *Maced.* Spiritus sanctus igitur Christum
implet ac perficit? *Orth.* Evangelista ait, Jesum
Spiritu sancto plenum fuisse. *Maced.* Majorem igitur
Filio Spiritum dicit. *Orth.* Absit! *Maced.* Si
ille Filium implevit, si a Spiritu Filius agitur,
major ipso est Spiritus. *Orth.* Iterum aio, absit! ut
hoc dicam! Sed quemadmodum, cum audis Filium
sedere ad dexteram Patris, neque locum apud Deum
animo concipis, nec majorem Filium ducis, sed ex
eminente honore naturæ identitatem intelligis : sic
audiens Jesum plenum Spiritu sancto, non defe-
ctus complementum putes, nec majorem Spiritum
existimes, sed ex eminente honore et unione, iden-
tatem naturæ animo collige, in tribus perfectis
hypostasibus. Quod vero super ipsum Filium Spi-
ritus sit, audi et ipsum Judeis loquentem : « Spi-
ritus Domini super me, eo quod unxerit me »; et
Petrum : « Quia unxit ipsum Deus Spiritu san-
cto et virtute ». *Maced.* Ego litterarum sum im-
peritus, magistrum meum adducam, qui tecum
disputet. *Orth.* Utinam magistrum tibi accersas

EJUSDEM ATHANASHI

Disputatio alia adversus Macedonianum, de qua-
sitione, an Dei Verbum corpus animatum gesta-
rit?

MACEDONIANUS.

Non erratis tantum, quod consubstantialem Pa-
tri Filium esse dicatis : sed etiam quod Dominum
incarnatum animam quoque habuisse affirmetis.
ORTHODOXUS. Non modo religiose sentimus, cum
Patri consubstantialem esse Filium : sed et cum
eum incarnatum animam habuisse confitemur. Ne-
que vero magni quid feceris consubstantialitatem
negans, si animam eum habere negaveris. Hoc enim
eorum est proprium, qui substantiæ diversitatem
et dissimilitudinem asserunt. Ut enim substantiam
Unigeniti dicant esse patibilem, inanimatam eam di-
cunt, atque inde dissimilitudinem substantiæ com-
miniscuntur. *Maced.* Nos vero dissimilitudinem sub-
stantiæ non dicimus, sed anima carere dicimus. *Orth.*
Faterisne Christum in mortis agone cepisse contri-
stari? *Maced.* Et mæstus esse, ut in Evangelio Matthæus
habet, Cæpit contristari et mæstus esse, et ut
Marcus, Cæpit pavere et tædere? *Maced.* Etiam.
Orth. Utrum mæsta est et mortem pavet divinitas,
an corpus animatum? *Maced.* Divinitas certe incar-
nata. *Orth.* Filii igitur divinitas dissimilis est dei-
tati Patris? *Maced.* Absit! *Orth.* Si mæsta est et
pavet mortem, quomodo similis per omnia erit ei

¹⁰ Luc. iv, 1, 2. ¹¹ Luc. iv, 18. ¹² Act. x, 38. ¹³ Matth. xxviii, 19.

(18) In titulo Dialogi Palat. habet, κεφάλαιον δευτέρον.

qui nec angitur, nec contristatur, nec turbatur? A *Orth.* Σώμα δὲ ἀψυχον οὐκ ἀθρομεῖ, οὐκ ἐκθαμ-
Maced. Corpus habuit, et ideo contristatur. *Orth.* Αὐτὸ
 At corpus sine anima non angitur, non turbatur, non
 tristatur? *Maced.* Sed loco animæ divinitatem habuit.
Orth. An corpus divinitati pavorem incussit, aut divi-
 nitas corpori? *Maced.* Propter corpus divinitas expa-
 vescebat. *Orth.* Nimirum ut principatus animi nostri,
 ita et divinitas a corpore turbabatur. *Maced.* Absit
 ut hoc dicam! *Orth.* Concedas igitur oportet animam
 fuisse quæ turbata est. *Maced.* Absit! *Orth.* Quomodo
 ergo angelum audies Iosepho dicentem: « Accipe
 puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum: su-
 turum est enim ut Herodes quærat animam pueri¹¹; »
 et iterum: « Surge et accipe Mariam conjugem
 tuam, et vade in terram Israel: defuncti sunt enim,
 qui quærebant animam pueri¹²; » et Dominus ipse
 ait: « Ego sum pastor bonus: bonus pastor ani-
 mam suam ponit pro ovibus¹³; » et iterum: « Cum
 volo, pono eam, et cum volo, resumo eam¹⁴. » *Maced.*
 Quando vero et Patrem audimus loquentem, « Sab-
 bata et neomenias vestras odit anima mea¹⁵, » ideo
 et ipsum Patrem animam habere dicemus? *Orth.*
 Non considerasti eum, quem adduxisti locum. Neque
 enim demonstrare poteris Patrem esse, qui isthæc
 loquatur. *Maced.* Cujus ergo est vox ista? *Orth.*
 Filii Dei, qui dixit: « Cognovit bos possessorem
 suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem
 me non cognovit, et populus meus non intellexit¹⁶. »
Maced. Hicne est qui dicit: « Neomenias vestras
 et Sabbata odit anima mea? » *Orth.* Sane quidem.
 Tum enim odit ea, quando incarnatus est, et sæ-
 dus novum instituit. *Maced.* Atqui animam habuit,
 cum Isaiæ visus est? *Orth.* Quemadmodum nec ma-
 nus, nec pedes corporeos, neque etiam vestimenta
 corporea habuit, ante incarnationem, quando dixit,
 « Foderunt manus meas et pedes meos: et super
 vestem meam miserunt sortem¹⁷, » sed quæ futura
 erant pronuntiavit: sic et de anima loquens dixit:
 « Odit anima mea. » *Maced.* Sit sane Filii vox hæc:
 nunquid et tum Filius loquitur, cum dicit: « Ecce
 puer meus dilectus, in quem complacuit anima
 mea, ponam Spiritum meum super eum¹⁸? » *Orth.*
 Patrem hic, non Filium, loqui in confesso est: at-
 tamen non quod animam habeat sic loquitur Pa-
 ter, sed cujusque sancti animam, suam animam
 dicit. Quæcunque igitur anima sibi complacuerit
 in Filio, ista, inquit, est anima mea. Etenim ut
 homo justus, Dei homo dicitur: ita anima justa,
 Dei anima nuncupatur et est. *Maced.* Quid igitur
 est beneplacitum? *Orth.* Verbum complacuit, pro-
 pheta Isaias interpretatur suscepit, ubi scribit:
 « Jacob servus meus, suscipiam eum: Israel ele-
 ctus meus, quem benigne suscepit anima mea. Po-
 sui Spiritum meum super eum. » Quæcunque igitur
 anima hunc, quem ostendo, servum meum susce-
 pit, ea est mea anima. *Maced.* Nos improprie Pa-

Orth. Σώμα δὲ ἀψυχον οὐκ ἀθρομεῖ, οὐκ ἐκθαμ-
 βεῖται, οὐ λυπεῖται. *Maced.* Ἀλλ' εἶγε θεότητα ἀνέ-
 τῆς ψυχῆς. *Orth.* Τὸ σῶμα ἐποίησεν τὴν θεότητα
 ἐκθαμβεῖσθαι, ἥ ἡ θεότης τὸ σῶμα; *Maced.* Διὰ τὸ
 σῶμα ἡ θεότης ἐξεθαμβεῖτο. *Orth.* Ἐθελούτο οὖν
 ἡ θεότης ὑπὸ σώματος, ὡς τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν.
Maced. Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Orth.* Ἀνάγκη οὖν
 δοῦναι ψυχὴν τὴν θολουμένην. *Maced.* Μὴ γένοιτο!
Orth. Πῶς οὖν ἀκούσῃ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῷ
 Ἰωσήφ· « Παράλαβε τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον,
 καὶ φεύγε εἰς Αἴγυπτον· μέλλει γὰρ ὁ Ἡρώδης
 ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου· » καὶ πάλιν· « Ἐγερ-
 θεὶς παράλαβε Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου, καὶ δεῦρο
 εἰς γῆν Ἰσραὴλ· τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν
 ψυχὴν τοῦ παιδίου· » καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει·
 « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς
 τὴν ψυχὴν αὐτὴν τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ
 πάλιν· « Ὅτε θίλω, τίθημι αὐτήν, καὶ ὅτε θίλω,
 λαμβάνω αὐτήν; » *Maced.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ Πατὴρ λέ-
 γει, « Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ
 ψυχὴ μου, » ἄρα διὰ τοῦτο καὶ τὸν Πατέρα ψυχὴν
 ἔχειν λέγομεν; *Orth.* Πρῶτον ὁ παρήγαγες ῥητὴν
 οὐκ ἐνόησας. Οὐ γὰρ ἔχεις δεῖξαι, ὅτι Πατὴρ ἐστὶν
 ὁ λέγων. *Maced.* Ἀλλὰ τίνοος ἐστὶν ἡ φωνή; *Orth.*
 Τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ εἰρηκότος· « Ἐγὼ βοῶς τὸν
 κτησάμενον αὐτὸν, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου
 αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς μου οὐ
 συνῆκε. » *Maced.* Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ λέγων· « Τὰς
 νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ
 μου; » *Orth.* Καὶ πάντως. Τότε γὰρ αὐτὰ ἐμίσησεν,
 ὅτε ἐνηνθρώπησεν, καὶ τὴν Κατὰ τὴν Διαθήκην διέθετο.
Maced. Καὶ εἶχε ψυχὴν, ὅτε ὤφθη τῷ Ἰσραὴλ; *Orth.*
 Ὅσπερ οὐκ εἶχε χεῖρας καὶ πόδας σωματικούς, οὕτως
 μὴν ἰμάτια σωματικά πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὅτε
 ἐλεγεν, « Ἄρυσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, καὶ
 ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἐβαλον κλήρους; » ἀλλὰ τὰ
 μέλλοντα γίνεσθαι ἐλεγεν· οὕτως καὶ περὶ ψυχῆς λέ-
 γων εἶπε· « Μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » *Maced.* Δώμεν,
 ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ· μὴ καὶ ὅτε ἐλεγεν,
 « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν ἡ δό-
 κησεν ἡ ψυχὴ μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐ-
 τόν, » ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ λέγων; *Orth.* Οὐκ ἐστὶν ὁ
 Υἱὸς ὁ λέγων, ἀλλ' ὁμολογουμένως ὁ Πατὴρ. Οὐ μὴν
 ὡς αὐτὸς ψυχὴν ἔχων ταῦτα λαλεῖ· ἀλλὰ πᾶσαν
 ψυχὴν ἁγίαν, αὐτοῦ ψυχὴν λέγει. « Ἦτις οὖν ψυχὴ
 εἰς τὸν Υἱὸν ἡρώδης, αὕτη μου, φησὶν, ἐστὶν ἡ
 ψυχὴ. » Ὡς γὰρ ὁ δίκαιος ἄνθρωπος, τοῦ Θεοῦ λέγεται
 ἄνθρωπος· οὕτως καὶ ἡ δικαία ψυχὴ τοῦ Θεοῦ λέγεται
 καὶ ἐστὶ ψυχὴ. *Maced.* Τί οὖν ἐστὶν εὐδοκία; *Orth.*
 Ὁ προφῆτης Ἰσαΐας τὸ ἡρώδης, προσεδέξατο,
 εἶπε, λέγων· « Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐ-
 τοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ
 ψυχὴ μου· ἔδωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Ἦτις
 οὖν ψυχὴ τοῦτον, ὃν δείκνυμι ὑμῖν παῖδά μου, προσ-
 εδέξατο, αὕτη μου ἐστὶ ψυχὴ. *Maced.* Ἦμεις κατα-
 χρηστικῶς τὸν Πατέρα λέγομεν εἰρηκέναι τὴν φω-

¹¹ Matth. 11, 13. ¹² ibid. 20. ¹³ Joan. x, 11.
 14, 17-19. ¹⁵ Isa. xlii, 1.

¹⁶ ibid. 18. ¹⁷ Isa. i, 13. ¹⁸ ibid. 3. ¹⁹ Ps. 11.

καμ-
άνε;
στητα
ιὰ τὸ
οὐν
μῶν.
οὐν
οἰτοί
ς τῶ
δίων,
ῶδης
γε-
εὔρο
τὴν
γει-
αλός
καὶ
λω.
λέ-
ή
χην
τὸν
τιν
οθ.
οὐ
τα
αὐ
ἀς
χῆ
ν.
ο.
θ.
τε
αὶ
ἀ
-
.
.
-
.

νήν. Οὕτε γὰρ ψυχὴν ἔχων ὁ Πατὴρ λέγει· « Εἰς A
ὃν ὑπόκειται ἡ ψυχὴ μου· οὕτε, ὡς σὺ νενόηκας,
περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς· λέγει. Ὁρθ. Δῶμεν,
ὅτι καταχρηστικῶς εἴρηται περὶ τοῦ Πατρὸς· ἄρα
καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καταχρηστικῶς εἴρηται; Μακεδ.
Ναί. Ὁρθ. Ἐὰν οὖν καὶ ἄνθρωπος λέγεται ὁ Πα-
τήρ, καταχρηστικῶς εἴρηται· καὶ εἰ περὶ τοῦ Πα-
τρὸς, ἄρα καὶ τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἄνθρωπον
λέξομεν; Μακεδ. Ποῦ γέγραπται καταχρηστικῶς ὁ
Πατήρ ἄνθρωπος; Ὁρθ. Αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς
Εὐαγγελίοις λέγει αὐτὸν ἄνθρωπον. Μακεδ. Ἀνά-
γνωθί μοι ποῦ αὐτὸν λέγει ἄνθρωπον. Ὁρθ. Ὅταν
λέγῃ, « Ἀνθρώπος τις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐ-
τοῦ, » ποῖον λέγει ἄνθρωπον; Καὶ ὅταν λέγῃ· « Ἀν-
θρώπος τις ἐρύταυσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν
γεωργοῖς, » ποῖον νοεῖ ἄνθρωπον; Μακεδ. Ἐν B
παραβολῇ τὸν Πατέρα. Ὁρθ. Ἄρα οὖν, ἐπειδὴ ἐν
παραβολαῖς τὸν Πατέρα λέγει ἄνθρωπον, καὶ ἐν
αὐτῇ τῇ παραβολῇ καὶ αὐτὸν Χριστὸν ἄνθρωπον
μετὰ τοῖς δοῦλοις ἀπεσταλμένον, εἰπομεν ἂν καὶ
αὐτὸν τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἐνηνθρωπηκεῖν;
Μακεδ. Μὴ γένοιτο! Ὁρθ. Ἐὰν δὲ ἀκούσωμεν
πρόσωπον Πατρὸς, ὃ βλέπουσιν ἄγγελοι τῶν παιδίων,
ὡς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται· ἀκούσωμεν δὲ καὶ
πρόσωπον Υἱοῦ, ὃ ἐλαμψεν ἐν τῷ ὄρει, καὶ ἐρρά-
τισεν ὁ ὑπέρβητης· οὕτως ἀκούσωμεν τῶν σημαίνο-
μένων; ἢ τὸ μὲν σώματος πρόσωπον, τὸ δὲ κατα-
χρηστικῶς ὀνομάσομεν πρόσωπον, ὃ ἐστὶν ὑπόστασις;
Μακεδ. Ὁμολογουμένως ἄλλως ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ
ἄλλως ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὁρθ. Οὐκ ἄρα, καὶ εἰ περὶ
τοῦ Πατρὸς καταχρηστικῶς εἴρηται ψυχὴ, πάντως C
καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ· Μανιχαῖον γὰρ αὕτη ἡ μανία,
τὸ λέγειν μὴ ἐνηνθρωπηκεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
Μακεδ. Ἐνηνθρωπηκεῖν λέγομεν· ἀλλ' οὐχὶ ψυχὴν
εἰληφέναι. Ὁρθ. Μὴ λέγε ἐνηνθρωπηκεῖν μόνον,
ἀλλὰ καὶ σεσαρκῶσθαι. Εἰ γὰρ οὐκ ἔλαβεν ἐμψυχον
σῶμα, οὐδὲ ἐνηνθρώπησε. Μακεδ. Διὰ τί; Ὁρθ.
Ὅτι σῶμα ἔψυχον, τὸ μὴ κοινωῆσαν ψυχῇ λογικῇ,
οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπινον σῶμα. Πῶς δὲ ὡς· ἀσπίδος
κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰς-
ακούσεται φωνῆς ἐπ' αὐτόν, οὕτως ἀκούετε τοῦ
Πέτρου λέγοντος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, ὅτι
« Οὕτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ κατελείφθη εἰς ἄδου, οὕτε ἡ σὰρξ
αὐτοῦ οἶδε διαφθοράν; Καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας
βοᾷ· « Ἐὰν δώτε περὶ ἀμαρτίας τὴν ψυχὴν ὑμῶν, D
ἐψεσθε σπέρμα μακρόβιον. » Καὶ βουλεύεται Κύριος
ἐν χεὶρὶ αὐτοῦ ἀφελεῖν τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ,
δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι
δικαίον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς· καὶ τὰς ἀμαρτίας
αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομῆσει
πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μερίει σκύλα. Ἀνθ' ὧν
παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς
ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἀμαρτίας πολλῶν ἀν-
ήνεγκε, καὶ διὰ τῆς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη. »
Μακεδ. Καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, ὅτι πλλαχού εἴρηται ἐν
τῇ Γραφῇ, ὅτι ψυχὴν εἶχεν· ἀλλὰ καταχρηστικῶς

trem ista locutum fuisse dicimus. Neque enim quod
animam habeat, dicit: « In quo sibi complacuit
anima mea: » neque de anima hominum loquitur,
ut tu quidem existimas. *Orth.* Improperie animam
Patri tribui concedamus, nunquid et de Filio im-
properie? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quid si autem Pater
homo dicatur, et si improprie Pater dicitur, num et
Filius improprie homo dicatur? *Maced.* Ubi scri-
ptum est Patrem improprie esse hominem? *Orth.*
490 Filius ipse in Evangeliiis hominem ipsum vo-
cat. *Maced.* Locum lege, quo ipsum hominem vo-
cat. *Orth.* Quando dicit, « Homo quidam fecit nu-
ptias filio suo¹¹, » qualem hominem dicit? Et quan-
do dicit, « Homo quidam plantavit vineam, et lo-
cavit eam agricolis¹², » qualem intelligis hominem?
B *Maced.* In parabola Patrem. *Orth.* Ergone igitur,
cum in parabolis Patrem dicat hominem, et in ea-
dem illa parabola seipsum dicat hominem post ser-
vos missum, Filium ipsum improprie hominem fac-
tum fuisse dixerimus? *Maced.* Absit. *Orth.* Si
ergo audierimus faciem Patris, quam puerorum an-
geli vident: si item audierimus faciem Filii, quæ
in monte resplenduit, et quam minister Pontificis
percussit: itane propria utrobique significatione fac-
ciem accipiemus, aut hanc quidem corporis faciem,
illam improprie appellabimus faciem, quæ est hypo-
stasis? *Maced.* Omnium consensu aliter Patri, ali-
ter Filio tribuitur. *Orth.* Non ergo si improprie
anima Patri, continuo et Filio improprie tribuitur.
Est hæc Manichæorum insania, docere Filium Dei
non fuisse hominem factum. *Maced.* Hominem eum
factum confitemur; sed animam assumpsisse non
item. *Orth.* Non hominem solum dic, sed et car-
nem factum. Neque enim homo factus est, si cor-
pus animatum non assumpsit. *Maced.* Quid ita?
Orth. Quia corpus exanime, quod ab animæ ratio-
nalis communione sejunctum est, non est corpus
humanum. Cur autem instar « aspidis surdæ et obtu-
rantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incan-
tantis¹³, » ita vos et Petrum auditis, in Actis apo-
stolorum dicentem: « Non derelictam esse apud in-
feros animam ejus, neque carnem ejus sensisse cor-
ruptionem¹⁴? » et Isaiam clamantem: « Si dabitis
pro peccato animam vestram, videbitis semen lon-
gævum. Et vult Dominus in manu ejus auferre do-
lorem animæ ejus, ostendere ei lucem, et formare
intelligentiam, innocentem efficere justum, bene
servientem multis; et peccata eorum ipse portabit.
Quapropter ipse possidebit multos, et fortium di-
videt spolia. Pro eo autem quod tradita est in mor-
tem anima ejus, et inter iniquos reputatus est, et
ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates
eorum traditus est¹⁵. » *Maced.* Scimus sæpe in
Scriptura dici, ipsum habere animam, sed improp-
rie, non vere, dictum est. *Orth.* Quæcunque
igitur humana de ipso sunt dicta, qualia sunt au-

¹¹ Matth. xii, 2. ¹² Matth. xxi, 33. ¹³ Psal. lvi, 5. 6. ¹⁴ Act. ii, 31; Psal. xv, 40. ¹⁵ Isa. liii, 10-12.

ditus, visus, olfactus, vox, gustus, concupiscentia, uolor, stupor, anxietas, obambulatorio, figurate, non proprie, dicta fuerint? *Maced.* Imo ea quæ modo recensita sunt, omnia proprie ipsi competunt: sed anima improprie. *Orth.* Nimirum qui illi laboranti, exque ossibus, nervis, venis, arteriis aliisque membris et partibus compacto corpori se unire dignatus est, is animam non habuit? *Maced.* Quorsum Vita opus habuit anima? *Orth.* Et quid carne illi opus fuit, qui patribus nostris etiam absque carne visus est? *Maced.* Carne opus habuit, ut crucifigi posset. *Orth.* Sic anima opus habuit, ut dolere, contristari, ut expavescere, ut apud inferos esse posset. Hoc est enim, *formam servi accipiens*, non in corpore duntaxat apparere, sed servitutis etiam passiones assumere. *Maced.* Formam servi assumpsit, quando carnem assumpsit. *Orth.* Forma Dei estne perfecta Dei forma? *Maced.* Etiam. *Orth.* Ergo et forma servi, perfecta servi forma est. Hinc enim et stupor et dolor et angor, quod forma servi perfecta sit. Atque hæc est ovis illa quam qui querit et invenit, super humeros fert, non ut rem inanem, sed animal animatum, permittens illi ut passiones habeat, non illas quidem peccati, sed naturæ: ne phantasia esse existimetur, et insaniat Manichæus. *Maced.* Concedamus **491** de anima pulchre te disserere: sed quid causæ est cur consubstantialem Filium Patri dicatis? *Orth.* Quia quam dixeris esse rationem substantiæ Patris, eam ipsam et substantiæ Filii esse statuiamus. *Maced.* Sed illud non est consubstantiale, sed substantia simile. *Orth.* Simile substantia est, ut ita dicam, agrestis sapientia: ut si quis dixerit, quod idem sit unius moris et similis moris, idemque unius generis et similis generis, unius gloriæ et similis gloriæ, unius sententiæ et similis sententiæ. *Maced.* Nequaquam, sed substantia simile de incorporeis, *consubstantiale* de corporibus dicitur. *Orth.* Dixi agrestem esse sapientiam: potius quippe dicere vos oportuit substantia simile de corporibus in quæ cadit similitudo, *consubstantiale* vero de incorporeis dici, in quæ cadit identitas: nam *consubstantiale* est ejusdem substantiæ. *Maced.* At consubstantialia præjacentem habent substantiam. *Orth.* Nequaquam vere dicis: nam consubstantialis est Eva Adamo, neque tamen habent præjacentem hominum substantiam. *Maced.* Sed terram habent præjacentem. *Orth.* Nec tamen ideo sunt consubstantiales, quia ex terra sunt, sed quia eandem admittunt substantiæ rationem. *Maced.* Verum ego idcirco consubstantiales esse dico, quia ex eadem plane sunt substantia, ex terra nempe. Dic igitur et canes, et serpentes et cuncta cætera animantia hominibus esse consubstantialia, neque solum bruta animantia, sed etiam plantas et si quid aliud ex terra ortum habet. Uno quippe nomine omnia terrena vocantur, sed non eandem admittunt substantiæ rationem. *Maced.* Ego non sum sectator Aristotelis. *Orth.* Neque ego. *Maced.* Sed Aristoteles inquit, homonymorum, seu quorum commune nomen, diver-

A εἰρηται, καὶ οὐκ ἀληθεῖς. Ὁρθ. Πάντα οὖν ὅσα εἰρηται περὶ αὐτοῦ ἀνθρώπινα, οἷον ἀκοή, ὄρασις, ἔσφρησις, φωνή, γέυσις, ἐπιθυμία, λύπη, θάμβος, ἀδημονία, περίπατος, καταχρηστικῶς εἰρηται, καὶ οὐκ ἀληθεῖς; Μακεδ. Πάντα ταῦτα τὰ προειρημένα ἀληθῶς εἰρηται, ψυχὴ δὲ καταχρηστικῶς. Ὁρθ. Καὶ ὁ καταξιώσας κοπιῶντι τῷ σώματι, καὶ ἐξ ὁστέων, καὶ νεύρων, καὶ φλεβῶν, καὶ ἀρτηριῶν, καὶ ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος καὶ μερῶν συμπαγέντι ἐνωθῆναι, οὐκ εἶχε ψυχὴν; Μακεδ. Τί χρεῖαν εἶχε ψυχῆς ἡ ζωὴ; Ὁρθ. Τί δὲ χρεῖαν εἶχε τῆς σαρκὸς, ὁ ἄνευ σαρκὸς ὀφθεῖς πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν; Μακεδ. Εἰς τὸ σταυρωθῆναι χρεῖαν εἶχε σαρκὸς. Ὁρθ. Καὶ εἰς τὸ λυπηθῆναι, καὶ ἀδημονῆσαι, καὶ ἐκθαμβηθῆναι, καὶ ἐν ἄδου γενέσθαι, χρεῖαν εἶχε ψυχῆς. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ μορφῇ δουλοῦ λαβῶν, οὐ τὸ ἐν σώματι φανῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τὰ πάθη τῆς δουλείας λαβεῖν. Μακεδ. Μορφῇ δουλοῦ ἔλαβε, σάρκα λαβῶν. Ὁρθ. Ἡ μορφὴ τοῦ Θεοῦ τελεία ἐστὶ μορφὴ Θεοῦ; Μακεδ. Ναί. Ὁρθ. Καὶ ἡ μορφὴ ἄρα τοῦ δουλοῦ τελεία μορφὴ τοῦ δουλοῦ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ θάμβος, καὶ λύπη, καὶ ἀδημονία, διὰ τὸ τελείαν εἶναι τὴν τοῦ δουλοῦ μορφὴν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ πρόβατον, ὃ ζητήσας καὶ εὐρών, ἐπὶ τῶν ὤμων φέρει, οὐκ ἀσκὸν ἀψυχον, ἀλλ' ἐμψυχον ζῶον, συγχωρῶν αὐτῷ ἔχειν τὰ πάθη, οὐ τὰ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ τὰ τῆς φύσεως· ἵνα μὴ φαντασία νομισθῇ, καὶ Μανιχαῖος μανῇ. Μακεδ. Δώμεν, ὅτι περὶ ψυχῆς καλῶς λέγεις, διὰ τί καὶ ὁμοούσιον λέγεται τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς; Ὁρθ. Ὅτι ὃν ἔαν εἴπῃς λόγον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τοῦτον αὐτὸν τὸν λόγον εἶναι τιθέμεθα καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας. Μακεδ. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶν ὁμοούσιον, ἀλλὰ ὁμοοῦσιον. Ὁρθ. Τὸ ὁμοοῦσιον, ἐν οὕτως εἶπω, ἀγροικὸς σοφία ἐστίν· ὥς ἔαν λέγῃ τις τὸν ὁμότροπον ὁμοῦτροπον, ἢ τὸν ὁμογενῆ ὁμοιογενῆ, ἢ τὸν ὁμόδοξον ὁμοῖδοξον, ἢ τὸν ὁμόφρονα ὁμοῖφρονα. Μακεδ. Οὐκ· ἀλλὰ τὸ ὁμοοῦσιον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων· τὸ δὲ ὁμοοῦσιον ἐπὶ τῶν σωμάτων. Ὁρθ. Εἶπον, ὅτι ἀγροικὸς σοφία ἐστὶ· μάλλον γὰρ τὸ ὁμοοῦσιον εἶδε λέγεσθαι παρ' ὁμῶν ἐπὶ τῶν σωμάτων, ἐφ' ὧν καὶ ὁμοιότης, τὸ δὲ ὁμοοῦσιον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, ἐφ' ὧν ἡ ταυτότης· τὸ γὰρ ὁμοοῦσιον ἐστὶ τὸ ταυτοῦσιον. Μακεδ. Ἀλλὰ τὰ ὁμοοῦσιον ἔχουσι προϋποκειμένην οὐσίαν. Ὁρθ. Οὐκ ἀληθῶς λέγεις; καὶ γὰρ ὁμοοῦσιός ἐστιν ἡ Εὐα τοῦ Ἀδάμ, καὶ οὐκ ἔχουσι προϋποκειμένην οὐσίαν ἀνθρώπων. Μακεδ. Ἀλλὰ τὴν γῆν ἔχουσι προϋποκειμένην. Ὁρθ. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο εἰσιν ὁμοοῦσιον, ἐπειδὴ ἐκ τῆς γῆς εἰσιν, ἀλλ' ὅτι τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας. Μακεδ. Ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο λέγω ὁμοοῦσιους, ἐπειδὴ ἐκ τῆς αὐτῆς εἰσιν οὐσίας, ἐκ τῆς γῆς. Ὁρθ. Εἶπε οὖν καὶ τοὺς κύνας, καὶ τοὺς θύεις, καὶ πάντα τὰ ἄλλα ζῶα, ὁμοοῦσιον τοῖς ἀνθρώποις· καὶ οὐ μόνον τὰ ἄλογα ζῶα, ἀλλὰ καὶ τὰ φυτὰ, καὶ εἴ τι ἕτερόν ἐστιν ἐκ τῆς γῆς. Ὁμοονύμως γὰρ πάντα γῆινα καλοῦνται· ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας. Μακεδ. Ἐγὼ οὐκ ἀκολουθῶ Ἀριστοτέλει. Ὁρθ. Οὐδὲ γὰρ ἐγώ. Μακεδ. Ἀλλὰ Ἀριστοτέλης εἶπε τῶν ὁμοονύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας ἕτερον εἶναι. Ὁρθ. Σὺ

ὅς τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον λέγεις τῆς οὐσίας ἀνθρώπων καὶ θύων, καὶ βοῶν, καὶ ἵππων, καὶ τῶν ἄλλων ζώων; *Μακεδ. Ναλ. Ὁρθ.* Τὸν αὐτὸν ἄρα λόγον ἔχεις τῆς οὐσίας τοῖς ἀλόγοις; *Μακεδ. Ναλ.* Ἐκ τῆς γῆς γὰρ ἐγενόμεθα πάντες. *Ὁρθ.* Ἐγὼ μὲν οὐκ Ἀριστοτέλει ἀκολουθῶν, ἀλλ' αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, τῶν ὁμωνύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας οὐ τὸν αὐτὸν λέγω, οὐδὲ ταυτὰ τοῖς ἀλόγοις τὰ λογικά. Πᾶς δὲ αἱρετικὸς « παρα-
 συνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. » *Μακεδ.* Μὴ ὑβρίζε διαλεγόμενος. *Ὁρθ.* Ἐγὼ οὐχ ὑβρίζω· ἀλλ' ἡ σὴ φωνὴ τοῦτο συνήγαγε.

A sam esse substantiæ rationem. *Orth.* At tu dicis eandem esse rationem substantiæ hominum, asinorum, boum, equorum et aliorum animantium? *Maced.* Etiam. *Orth.* Eandem ergo substantiæ rationem habes quam bruta animantia. *Maced.* Etiam. *Orth.* Ego quidem non Aristotelem, sed veritatem consecutus, non dico eorum quorum commune nomen, eandem esse substantiæ rationem, neque eandem esse irrationabilia quæ rationabilia. Omnis autem hæreticus « comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis ».
Maced. Abs-
 tine a contumeliis inter disputandum. *Orth.* Ego contumeliose non ago, sed illud ex dictis tuis con-

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῇ, προοιμίῳ δύναμιν ἔχουσα, καὶ τραγῳδίᾳ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ταραχῆς.

B *Ejusdem epistola, præfationis loco scripta, in qua motuum ecclesiasticorum tragædia.*

Ἐθαύμασά σου τὸν φιλόλογον καὶ φιλαλήθη σκο-
 πὸν, ὃ πιστότατε δούλε Χριστοῦ (τί γὰρ ἂν εὐροίμην τῆς ἀξίας ταύτης ἵσον;) Εὐστάθιε· καὶ τοσοῦτον ἔθαύμασα, τοσοῦτον ἠτήθη, ὡς αὐτίκα διαναστῆναι πρὸς τὴν ὡν ἐκίλευσας διακονίαν, εἰσφέροντα προθύ-
 μως τὸ βούλεσθαι, εἰ καὶ λείπει τὸ δύνασθαι. Πῶς γὰρ ἂν δυναθῇν ἡ τῷ θερμῷ σου ζήλῳ συνεξισῶσαι λόγον, ἢ τὸ χρεωστούμενον τῇ ἀληθείᾳ πληρῶσαι μέτρον, ἢ τοῦ νῦν ὀχλοῦντος ψεύδους παραστῆσαι (19) τὸν ὄγκον; Ἀέγονται πάσης ἀλογίας καὶ ἀπονοίας γέ-
 μοντα ῥήματα· καὶ λέγονται μετὰ πάσης ἀναίδειας καὶ αὐθεντίας, ὡς ἐκ τούτου βῶον τολμᾶσθαι τὰ μὴ πρότερον τολμηθέντα, καὶ τὴν αἱρετικὴν κακίαν μη-
 ζεῖ λάθρα καὶ κατὰ μικρὸν ἐπιβουλεύειν τοῖς ἀπλου-
 στέροις, ἀλλ' ὡς ἀπάντων ἔχουσιν ἐξουσίαν νεα-
 νιᾶσθαι, καὶ κατὰ πάντων ἐπιτάσσειν, νομοθετεῖν, ἔλκειν πρὸς τὸ δοκοῦν, ἀπαιτεῖν ὑπακοὴν ἀνυπέρβε-
 τον, καταγινώσκειν, δίκας εἰσπράττεσθαι τῆς περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀκριβείας· καὶ τὸν μὲν ὑβρεσι περιβάλλειν, τὸν δὲ πατρίδος ἐλαύνειν· τοῦτω βρόχους ἐγκλημάτων πλέκειν, ἐκείνον γυμνοῦν τῆς προσώσης ἀξίας· ἄλλον καταβάλλειν τῷ θράσει, ἕτερον συναρπάζειν τῷ κόμπῳ. Σιωπῶ τὰ δεσμὰ, τὰ δεσμοτήρια, τὰς ζημίας, τὰς ἀτιμίας, τὰς μάστιγας, τὰ τῶν φόνων ἐλεεινὰ θεάματα, καὶ μετὰ τὴν πείραν αὐτὴν δι' ὑπερ-
 βολὴν ἀπιστούμενα. Καὶ ταῦτα δραματοῦργεῖ (20) διὰ πολλῶν ἱερῶν. Ὡς τῆς ἀνιέρου τόλμης! Ὡς τῆς ἀφο-
 ρήτου δίκης! Ὡς προοιμίον ἱερουργίας τε καὶ διδα-
 σκαλίας τὸ γλυκύτατον ἐκείνο· Εἰρήνην πᾶσιν· ὡν ἔργον περιφέρειν τὸ κήρυγμα, τὸ πολλὰ παραγγέλλειν περὶ πραότητος, ὅπως φυλάσσωσι τὸ, « Τῇ πραότητι παιδεύειν τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, » καλῶς προ-
 σθεύουσι τὸ· « Ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ ὀφειλομέναι τὰ ἀπει-
 νήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν, » πάνυ γὰρ ὁσίως τηροῦσι τοὺς σοφοὺς Παύλου λόγους· Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ παροίμαι; καὶ· « Πᾶσι πάντα γέγονα, ἵνα πάντας κερδανῶ. » Ποῦ νῦν τὸ· « Μὴ μισεῖτε ὡς ἐχθρὸν, ἀλλὰ νοθεύετε ὡς ἀδελφόν; » Ποῦ νῦν· « Ἵνα τὸ

Litterarum studium tuum, veritatisque indagandæ scopum, admiratus sum, o fidelissime Christi serve (quo te enim digniori compellem nomine?) Eustathi: et tantopere miratus, tantopere victus sum, ut confestim jussum mihi a te ministerium aggressus sim, promptam mecum afferens voluntatem, etsi vires me deficiant. Qui enim possem fervido studio tuo æquare sermonem, aut debitam veritati implere mensuram, aut mendacii jam turbas agentis exsuperantiam declarare? Verba proferturum amentię atque insipientię plena: dicuntur autem summa cum impudentia et arrogantia: ut exhinc ausint quæ non sunt hactenus ausi, hæreticaque improbitas non clam ulterius et paulatim simplicioribus insidiatur, sed quasi nacta in omnes potestatem, ferociter agat, omnibus imperet, leges præscribat, ad placita sua pertrahat, obsequentiam postulet, absque mora damnet, pœnasumat de studentibus piæ religioni: et hunc quidem contumeliis oneret, illum patria pellat, alii accusationum laqueos connectat, illum dignitate spoliēt sua, alium audacia sua dejiciat, alium fastu suo ad suas partes abripiat. Taceo vincula, carceres, multas, opprobria, flagella, 492 miseranda cædium spectacula, quæ vel post ipsam experientiam ob atrocitatem nimiam vix creduntur. Hæc porro tragædia multos sacerdotes auctores habet. O exsecrandam audaciam! O intoleranda jura! quibus exordium sacerdotii ac magisterii fuit dulcissimum illud dictum: Pax omnibus: quorum opus est prædicationem circumquaque ferre, multis verbis mansuetudinem commendare, ut obtemperent illi, « Cum mansuetudine erudire adversarios », probe annuntiant illud: « Nos qui fortes sumus, debemus infirmitates infirmorum portare ». Admodum enim sancte observant hæc sapienter a Paulo dicta: « Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? » et: « Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrificiam ». Ubi

¹⁹ Psal. XLVIII, 15.

²¹ Tit. II, 15.

²² Gal. VI, 4; Ephes. IV, 2.

²³ II Cor. XI, 29.

²⁴ I Cor.

IX, 22.

(19) Sic Vatican. Editi vero, παραστῆναι.

(20) Vatican. δραματοῦργεῖσθαι.

nunc illud : « Ne odio habeatis ut inimicum, sed admonete ut fratrem »²¹ ? Ubi illud : « Ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur »²² ? Ubi illud : « Argue, obsecra, increpa, cum omni patientia et doctrina »²³ ? Indicta causa condemnatio, absque convictione sententia. Audacia pro fortitudine reputatur, crudelitas zelus vocatur, dolus pro sapientia habetur. Quenam tragedia quibusvis clamoribus usa hisce gestis par fuerit? Exigua Jeremiae lamentatio est ad tot tantorumque malorum gravitatem et magnitudinem. At ne videamur ob demonstrationum penuriam planctibus immorari, age ad singula quæ obijciunt, cum veritate simpliciter occurramus. Tametsi factis illi suis, priusquam verbis convicti sunt, juxta illud divinæ legis dictum : « Ex fructibus eorum cognoscetis eos »²⁴. Fructus porro operariorum hujusmodi hactenus fuit, dissipare, non colligere; persequi, non reducere; dejicere, non excitare; vulnerare, non sanare; odisse non errantes, non querere errantes. Quod igitur absque mendacio scriptum fuit, id manifeste impletum est : « Omnes qui pie volent vivere in Christo Jesu persecutionem patientur; mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes »²⁵. Cæterum confutationis nostræ partes subjiciuntur, atque ordine distinguuntur.

I.

Adversus eos qui ex sola multitudine veritatem dijudicant.

Certamina igitur, Deo auspice, adversus mendacium inituri, ducem et magistrum invocabimus Deum veritatis. Ipse enim est, qui a vanitatis nos mendaciis liberavit, nunc quidem clamans : « Ego sum veritas »²⁶; « nunc vero cohortans : « Confidite, ego vici mundum »²⁷. Quomodo igitur non miserandi illi, qui vim auctoritatemque doctrinæ, sola multitudine metiuntur : nec considerant Dominum nostrum Christum duodecim discipulos, simplices, illiteratos, pauperes, ignaros, fiducia adversus mundum totum gratis munivisse? Sic illos instruens non ut duodecim, myriades sequerentur, sed myriades, duodecim illos sequi vellent? Ita semper vincit veritas, quantumvis apud paucos inveniat; qui autem questionis propositæ rationem dare non audet, nec demonstrationibus instructus

α χαλὼν μὴ ἐντραπῇ (21), λαθῇ δὲ μάλλον; » Ποῦ τὸ « Ἐλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεισον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ; » Χωρὶς κρίσεως καταδίκη· χωρὶς ἐλέγχων ἀπόφασις. Ἡ θρασυτεὴς ἀνδρεία νενομισται· ἡ ὁμότης ζήλος ὀνόμασται· ὁ δόλος σοφία λελόγισται. Ποῖα μαζάζωνος τραγωδία τοῦτων ἀξία; Μικρὸν Ἰερεμίην θρήνος πρὸς τοσοῦτων κακῶν πληθος καὶ μέγεθος. Ἀλλ' ἵνα μὴ δόξωμεν δι' ἀπορίαν τῶν ἀποδείξεων ἐνδιατρίβειν ταῖς οἰμωγαῖς, φέρε πρὸς ἕκαστον, ὃν προβάλλονται, μετὰ ἀληθείας ἀπλῶς ἀπαντήσωμεν, καίτοιγε καὶ πρὸ τῶν λόγων τοῖς ἔργοις ἐληλεγμένοι τυγχάνουσι, κατὰ τὴν θεῖαν νομοθεσίαν τὴν λέγουσαν· « Ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγινώσκουσιν αὐτούς. Καρποὶ δὲ τῶν ἀρετῶν πονουμένων, ὡς ἔοικε, τὸ σκορπίζειν, οὐ τὸ συνάγειν· τὸ διώκειν, οὐ τὸ ἐπανάγειν· τὸ καταβάλλειν, οὐ τὸ ἐγείρειν· τὸ τραυματίζειν, οὐ τὸ θεραπεύειν· τὸ μισεῖν τὰ μὴ πλανώμενα, οὐ τὸ ζητεῖν τὰ πλανώμενα. Τὸ μὲν οὖν ἀψευδῶς γεγραμμένον· προδήλως πεπληρωται, ὅτι « Πάντες οἱ θελοντές ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται· πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκλύουσιν ἐπὶ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι. » Τὰ δὲ μέρη τῆς παρ' ἡμῶν ἀντιλογίας ὑποτέτακται, καὶ οὕτως κατὰ τάξιν διηρημένα.

I.

Πρὸς τοὺς πλῆθει μόνῳ κρίνοντας τὴν ἀληθείαν.

Μέλλοντες δὲ σὺν Θεῷ τῶν κατὰ τοῦ ψεύδους ἀγώνων ἄπτεσθαι, καλέσωμεν εἰς ὁδήγησιν τὸν Θεὸν τῆς ἀληθείας. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐκ τοῦ ψεύδους τῆς ματαιότητος ἐλυτρώσατο· νῦν μὲν βοῶν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια »· νῦν δὲ παρεγγυῶν· « Θαρσείτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » Πῶς οὖν οὐκ ἔλασιν οἱ πλῆθει μόνῳ τοῦ λόγου τὴν ἰσχὺν ἀπονέμοντες, καὶ οὐ συνιέντες, ὅτι περὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς δώδεκα μαθηταῖς ἀπλοῖς, ἀγραμμάτοις, πέννησιν, εὐδαίμοις, τὸ κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου θάρος δεδώρηται, παρασκευάσας αὐτοὺς οὐ ταῖς δώδεκα μυριάσιν ἀκολουθεῖν, ἀλλὰ τὰς μυριάδας συνθέσθαι τοῖς δώδεκα; Οὕτως αἰετὴς ἀληθείας τὸ κράτος, καὶ παρ' ὀλίγοις τέως εὐρίσκηται. Ὅ δὲ μὴ τολμῶν δοῦναι λόγον τῆς προκειμένης ζητήσεως, μήτ' εὐπορῶν ἀποδείξεων, καὶ διὰ τοῦτο καταφύγων εἰς πλῆθος, ἐμολογεῖ τὴν ἡττάν, ὡς οὐδὲν ἔχων παρρησίας ἐφόδιον. Τὸ πλῆθος ἡμῖν ἐπισείει, ὥστερ' ἀπειλὸν τῷ Θεῷ πυργοποιῶν δευτέραν, κατὰ μίμησιν πολυχειρίας φρενοβλαβοῦς. Δειξάτω μοι κάλλος ἀληθείας, καὶ σύντομος εὐθύς ἡ πειθὸς. Πλῆθος δὲ χωρὶς ἀποδείξεων αὐθεντοῦν, φοβῆσαι μὲν ἱκανὸν, πείσαι δὲ οὐδαμῶς. Ἡ πόσαι μυριάδες πείσουσί με τὴν ἡμέραν νύκτα νομίσαι; ἢ τὸ χαλοῦν νόμισμα ὡς χρυσοῦν εἶδέναι, καὶ οὕτω δέχεσθαι; ἢ προσεῖσθαι δηλητήριον πρόδηλον

²¹ II Thess. iii, 15. ²² Hebr. xii, 13. ²³ II Tim. iv, 2. ²⁴ Matth. vii, 20. ²⁵ II Tim. iii, 12, 13. ²⁶ Joan. i, 14. ²⁷ Joan. xvi, 33.

(21) Sic mss. Editi vero, τὸ χαλὼν εἰ τραπῇ, λαθῇ μὴ δὲ μάλλον.

ἀντὶ καταλλήλου τροφῆς; Ἐἴτα γηϊνῶν μὲν ἔνεκα πραγμάτων οὐκ αἰσθησόμεθα πλῆθος ψευδωνύμων· οὐρανίων δὲ χάριν δογμάτων νεύμασιν ἀναποδείκτοις ἀκολουθήσω, τῶν πάλαι καὶ πρόπαλαι μετὰ πολλῆς συμφωνίας, καὶ τῆς τῶν Γραφῶν μαρτυρίας παραδοθέντων ἀναχωρήσας; Οὐκ ἤκούσαμεν τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί; » καὶ πάλιν· « Στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν; » Τίς οὖν εὖ φρονῶν οὐκ εὐχεται τῶν ὀλίγων εἶναι τῶν διὰ τῆς στενῆς εἰσιόντων εἰς σωτηρίαν, ἢ τῶν πολλῶν, τῶν διὰ τῆς πλατείας εἰς ἀπώλειαν ὄθουμένων; Τίς δὲ οὐκ ἂν ἐπιθυμήσει, εἰ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἔτυχεν ὧν τῆς ἀθλήσεως τοῦ μακαρίου Στεφάνου, τῆς ἐκείνου μερίδος γενέσθαι, τοῦ μόνου τοῖς λίθοις βαλλομένου, τοῦ πᾶσιν εἰς γέλωτα προκειμένου, ἢ τῶν δγλων τῶν οιομένων τὸ ἀξιώσιμον ἐκ τῆς κακῆς αἰθεντίας; Εἰς εὐδοκίμων προτιμότερος ὑπὲρ μυριάδας αὐθαδεῖς σεμνυνομένης, ὧς καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εὐρίσκομεν· ἐν ἧ χιλιάδῃ μὲν ἐπιπτόν τοῦ λαοῦ θεηλάτῃ πληγῇ, μόνος δὲ ὁ Φινεὴς ἔστη, καὶ ἐξιλάσατο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦσις. Εἰ δὲ εἶπεν ἐκεῖνος· Πῶς τολμήσει [τις] πρὸς τὰ συμφωνῶς ὑπὸ τοσοῦτων γενόμενα; πῶς ἐναντίαν ἐπιβῶμαι ψῆφον τῶν οὕτω κρινάντων ζῆν; οὐτ' ἂν αὐτὸς ἥριστευσεν, οὐτ' ἂν τὸ κακὸν ἔστησεν· οὐτ' ἂν οἱ λοιποὶ διεσώθησαν, οὐτ' ἂν Θεὸς τὴν εὐμένειαν ἔχαρίσατο. Καλὸν οὖν, καλὸν καὶ τὸ ἕνα δίκαιον παρῶσιαιζεσθαι, καὶ τὸ πολλῶν συμφωνίαν ἀδικον λύεσθαι. Ἀλλὰ σὺ μὲν προτίμησον, εἰ δοκεῖ, τοῦ σωζομένου Νῦν τὸ ὑποθρύγιον πλῆθος· ἐμοὶ δὲ συγχώρησον τῇ τοῖς ὀλίγους ἐχούσῃ κιθωτῇ προσδραμεῖν. Καὶ σὺ μὲν, εἰ βούλει, τάξον σεαυτὸν μετὰ πολλῶν ἐν Σοδόμοις· ἐγὼ δὲ συνοδεύσω τῷ Λῳτ, καὶ μόνος τῶν δγλων συμπερόντως χωρήσεται. Πλὴν ἐμοὶ καὶ πλῆθος αἰδέσιμον, οὐ τὸ φεύγον ἐξέτασιν, ἀλλὰ τὸ παρέχον ἀποδείξιν· οὐ τὸ πικρῶς ἀμυνόμενον, ἀλλὰ τὸ πατρικῶς διορθούμενον· οὐ τὸ χαίρον καينوτομίᾳ, ἀλλὰ τὸ φυλάττον πατρώαν κληρονομίαν. Ποῖον δὲ μοι καὶ πλῆθος λέγεις; Τὸ μισθωθὲν κολαχεῖα καὶ δώροις, τὸ κλαπὲν ἀμαθίᾳ τε καὶ ἀγνοίᾳ, τὸ πεπτωκὸς δευλίᾳ τε καὶ φόβῳ, εἰ προτιμήσαν πρόσκαιρον ἀμαρτίαν ἀπολαύσιν τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἅπερ πολλοὶ φανερώς ὡμολόγησαν; Πλήθει τὸ ψεῦδος κρατύνεις; ἔδειξας τοῦ δεινοῦ τὴν ἐπίτασιν· ὅσῳ γὰρ πλείους ἐν τῷ κακῷ, τοσοῦτον μείζων ἡ συμφορὰ.

hereditatem. Tu vero qualem mihi multitudinem nominas? Eam nimirum, quæ adulatione et muneribus conducta est: eam, quæ imperitia et inscitia abrepta est, eam, quæ lapsa timiditate et metu, eam, quæ momentaneam peccati voluptatem vitæ præfert æternæ: id quod multi palam sunt confessi. Multitudine mendacium roboras? mali vehementiam innuis. Hoc enim major est calamitas, quo

II.

Πρὸς τοὺς καλεῖοντες μὴ δεῖν ἀπὸ Γραφῶν ἑνεῖν ἢ λαλεῖν, ἀρκουμένους τῇ παρ' αὐτῶν πίστει.

Τὸ μὲν οὖν μηδὲν εἶναι τὴν ἀκριτον τῶν πολλῶν συμφωνίαν, οἶμαι μηδὲ τοὺς ἐναντίους ἡμῖν ἔχοντας

“ Matth. xxii, 14. “ Matth. vii, 14.

A metum; sed ad persuadendum, nullo modo. Quot enim myriades mihi persuaserint ut diem noctem esse statum? ut æreum numisma pro aureo agnoscam et accipiam? ut apertum virus pro congruo nutrimento sumam? Deinde rerum terrestrium gratia non curamus multitudinem falso nominatorum, et **493** in cœlestibus dogmatibus nulla demonstratione fultum sequar nutum, ab iis scilicet discessurus, quæ magno consensu, multisque Scripturarum testimoniis jam inde ab antiquissimis temporibus sunt tradita? Annon audivimus Dominum dicentem: « Multi sunt vocati, pauci vero electi? » et iterum: « Angusta est, et stricta via, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam? » Quis igitur sana mente præditus non malit in paucorum esse numero, per angustam ad salutem ingredientium, quam multorum per latam ad interitum ruentium? Quis vero, si ætas sua in tempus certaminis sancti Stephani incidisset, non ab illius potius stare partibus exoptasset, qui solus lapidibus obrutus, solus omnibus deridendus fuit propositus, quam a parte vulgi ex prava turbæ auctoritate veram fidem æstimantis? Major honos habendus est, vel uni probatæ fidei viro, quam decem aliorum millibus, qui se insolentius jactitant. Cujus rei exemplum in Veteri quoque Testamento invenire est, ubi aliquot hominum millibus clade divinitus immissa occumbentibus, solus Phinees stetit et Deum placavit, cohibitaque est clades. Quod si dixisset ille: Quid quis adversus tantam sibi que ipsi consentientem ausit multitudinem? qui calculo meo improbabo quam illi delegere vitam? non sane aut fortiter se gessisset aut repressisset malum: non reliqui salvi fuissent, non sua eos benevolentia Deus fuisset dignatus. Operæ igitur pretium est, ut sive unus vir probus libere agat et loquatur, sive pravus multorum consensus solvatur. At tu, si lubet, Noe servato demersam multitudinem antepone: mihi que concede ut ad arcam paucorum receptaculum accurram. Tu, si placet, cum turba Sodomis sociare, ego Lotho comes ero viæ, etiamsi solus ipse pro salute sua sese a turba segregarit. Cæterum mihi nihilominus veneranda multitudo, non illa quæ disquisitionem fugit, sed quæ probationem affert: non quæ acerbè pugnat, sed quæ paterne corrigit: non quæ gaudet novitate, sed quæ paternam servat

II.

Adversus eos qui nec querendum nec loquendum ex Scriptura præcipiunt, sua ipsi fide contenti.

Nullius ergo pretii esse inconsideratum multorum consensum, ne adversarios quidem inficiaturos ar-

Litror. Nunc ad reliqua nobis progrediendum est, A
confutandaque eorum audacia qui omne sacrarum
litterarum studium supervacaneum esse contem-
dunt, tum quod propria cuique fides sufficiat,
tum quod inquisitio obscuriores nobis res ipsas
reddat. Agnoscunt scilicet isti ipsi sui dogmatis
infirmitatem. Nos vero et mysterii veritati et ejus
qui verissima dixit, « Omnis qui quaerit invenit », ⁴⁹⁴
auxilio confidentes, et quaerimus ut oportet, et in-
venimus quae oportet, et demonstramus quae dici-
mus, et ad verum scopum sermonis attendimus: ut
et domesticis persuadeamus, et adversarios refel-
lamus, et nosmetipsos per inquisitionem lucrifacia-
mus, ut denique non inconstans dogma propona-
mus. Scripturas negligam? unde ergo cognitio?
Cognitionem relinquam? unde fides? clamat Pau-
lus: « Quomodo credent ⁴⁹⁴ si non audierint? »
et iterum: « Fides ex auditu: auditus vero per
verbum Dei ». Igitur qui verbum cohibet, audi-
tum obstruit, et fidem expellit. Romanas leges sine
periculo nemo ignoraverit. Quas ergo parant insi-
dias qui magna caelestis regis oracula meditari
atque ediscere prohibent? Scriptura est animæ ci-
bus. Desine ergo, o homo, fame internum hominem
necare, diramque, non panis et aquae, sed audi-
endi verbum Domini, famem attrahere. Est qui
infligat vulnera, et tu medicinam non vis adhiberi?
Desine variam medicinalium libellorum sapientiam
vanitatis nomine evulgare. Reverere eunuchum il-
lum lectionis studiosum, universis reginae opibus
præpositum, qui ne in itinere quidem lectionem
intermittebat, cujus propositum approbans Domi-
nus, statim illi doctorem misit, qui lectioni inter-
pretationem adderet, et Scripturae illum auctoritate
ad Salvatorem perduceret ⁴⁹⁵. Quomobrem ipse præ-
cepit, « Scrutamini Scripturas », ⁴⁹⁶ scrutiny
vocans diligentem attentamque occultorum inquisi-
tionem. Ex Scripturis sanctis est occultorum de-
claratio, spei firmamentum, promissionum eventus,
Salvatoris inventio: « Invenimus illum, de quo
scripsit Moses et prophetae ». His vocibus et
Paulus ad stabiliendam veritatem usus est. Quod
si Paulus qui audivit arcana verba, arcanorum ille
mysta, qui Christum in se habuit loquentem, pri-
vata auctoritate, citra sacrarum litterarum testi-
monium, usus non est: qui non periculosum nunc
fuerit curam divinae legis abjicere, et cordis nostri
opiniones proferre? Sed sunt nonnulla quae captum
nostrum superant. Idem et ego fateor, et hoc ex
Scriptura addiscamus, ut sciamus quaerenda quæ-
dam esse, ut quæ apprehendi possint. Ut enim au-
dacter omnia perscrutari pium non est, ita omnem
prorsus inquisitionem negligere non est sanctum.
Quid porro adoremus nosse omnes oportet, secun-
dum id quod scriptum est: « Nos adoramus quod
scimus ». Quærere autem quantum, qualiter,

λοιπόν ἀντερεῖν· ἡμῖν δὲ ἰτέον πρὸς τὰ ἐξῆς, καὶ ἐξ-
ελεγκτέον τὴν τόλμην τῶν περιττῶν εἶναι τὴν περὶ τὰς
ἀγίας Γραφὰς ἀποφαινομένων διατριβήν, ὡς ἀκού-
σης ἐκάστη τῆς οἰκείας πίστεως, καὶ μᾶλλον ἀσα-
φειαν ἐμποιοῦσης ἡμῖν τῆς ζητήσεως. Ταῦτα δὲ κα-
ταγινωσκόντων ἐστὶν ὡς ἀσυστάτου τοῦ δόγματος.
'Αλλ' ἡμεῖς θαρβρόντες τῇ ἀληθείᾳ τοῦ μυστηρίου
καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἀφενδοῦς, εἰπόντος, « Πᾶς ὁ ζη-
τῶν εὐρίσκει, » καὶ ζητούμεν ὡς δεῖ, καὶ εὐρίσκομεν
ἃ δεῖ, καὶ μετὰ ἀποδείξεως λέγομεν, καὶ μετὰ προ-
θέσεως γνησίας ἀκούομεν, ὡς καὶ τοὺς οἰκείους περὶ-
θεῖν, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐλέγχειν, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς
διὰ τῆς ἐρεῦνης καθαίρειν, καὶ μὴ ἀσύστατον πρᾶ-
γμα δεῖκνύναι. Ἀμελήσω Γραφῶν; πόθεν οὖν ἡ γνῶ-
σις; Καταλείψω γνῶσιν; πόθεν ἡ πίστις; Παῦ-
λος βοᾷ· « Πῶς πιστεύουσιν, ἂν μὴ ἀκούσωσι; »
καὶ πάλιν· « Ὅστε ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοή
διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Ὁ τοίνυν τὸ ῥῆμα κωλύων, τὴν
ἀκοὴν ἐμπαράττει, τὴν πίστιν ἐκβάλλει. Καὶ νόμους
μὲν Ῥωμαίων ἀγνοεῖν ἀκίνδυνον οὐδενί· τὰ δὲ με-
γάλα θεοπίσματα τοῦ βασιλείως τῶν οὐρανῶν οἱ κω-
λύοντες μελετᾶν καὶ μαρτυρεῖν ποτὶν ἐπιδοῦλην οὐκ
ἐργάζονται; Τροφὴ ψυχῆς ἡ Γραφή. Παῦσαι οὖν λι-
μοκτονῶν τὸν ἑσῶ ἄνθρωπον, ἄνθρωπε, καὶ λιμὸν
ἄγριον ἐπισπασάμενος, οὐκ ἄρτου καὶ ὕδατος, ἀλλὰ
τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. Ἄλλος ἐπιφέρει τὰ τραύ-
ματα, καὶ τὸ κωλύει ὑπάγειν τὰ φάρμακα; Παῦσαι
καταίαν ἀποφαίνων τὴν ποικίλην τῶν ἱατρικῶν βι-
βλίῳ σοφίαν· αἰδέσθῃτι τὸν φιλόλογον ἐκεῖνον εὐ-
νοῦχον, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάξης τῆς βασιλείας,
μὴτ' ἐν ὁδῷ καταλιμπάνοντα τὴν ἀνάγκωσιν· ὃς τὴν
πρόθεσιν ἀποδείξάμενος ὁ Δεσπότης, ἐπεμψεν εὐθὺς
αὐτῷ τὸν διδάσκαλον, προστιθέντα τῇ ἀναγνώσει τὴν
γνῶσιν, ἀπὸ τῶν Γραφῶν τε αὐτὸν προσάγοντα τῷ
Σειτῇρι. Δὲ καὶ αὐτὸς ἐκέλευεν, « Ἐρευνάτε τὰς
Γραφὰς, » ἐρευνᾶν εἰπὼν τὴν ἐπιμελὴ καὶ νηφάλιον
τῶν κεχυμένων ἐξέτασιν. Ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν,
ἡ τῶν ἀδελφῶν φανέρωσις, ἡ τῶν ἐλπίδων βεβαίωσις,
ἡ τῶν ὑποσχέσεων ἐκκασίς, ἡ τοῦ Σωτῆρος εὐρεσις·
« Ὅν ἐγραψε Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται εὐρήκαμεν. »
Ταύταις κέχρηται ταῖς φωναῖς πρὸς σύστασιν τῆς
ἀληθείας ὁ Παῦλος. Εἰ δὲ Παῦλος ὁ τῶν ἀρρήτων ῥη-
μάτων ἀκροατὴς, ὁ τῶν ἀπορρήτων μύστης, ὁ τὸν
Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ κολουῖντα, οὐ κέχρηται ἀπλῶς
αὐθεντικὰ δόξα τῆς τῶν Γραφῶν μαρτυρίας· πῶς ἀκί-
νδον νῦν ἀμελεῖν μὲν τῆς θείας νομοθεσίας, λαλεῖν
δὲ τὰ δοκούντα ἀπὸ καρδίας; Ἀλλ' ἐστὶ τινὰ τὴν
ἡμετέραν κατάληψιν ὑπερβαίνοντα· φημὶ καγὼ.
Καὶ τοῦτο οὖν ἀπὸ Γραφῶν διδαχθόμεν, ὡς εἰδέναι
τινὰ μὲν ζητῆτον ὡς ἐπικτά. Οὐτε γὰρ τὸ πάντων
κατατολμᾶν εὐσεβὲς, οὔτε τὸ πάντων καταμελεῖν εὐ-
αγές. Τί οὖν προσκυνούμεν, εἰδέναι πάντες ὀφείλο-
μεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἡμεῖς προσκυνούμεν
ὃ οἶδαμεν. » Τὸ δὲ ἤλικον, ἡ ὁλον, ἡ πῶς, ἡ ποῦ,
μαινόμενων ζητεῖν. Ἀλλ' οἱ βουλόμενοι τὰ ἐαυτῶν
κρίνειν, ἀπεργάσονται τῶν Γραφῶν, προφάσει μὲν

⁴⁹⁴ Matth. vii, 8. ⁴⁹⁵ Rom. x, 14. ⁴⁹⁶ ibid. 17.

⁴⁹⁷ Act. viii, 27-39. ⁴⁹⁸ Joan. v, 39. ⁴⁹⁹ Ioan. i, 45.

⁵⁰⁰ Joan. iv, 22.

τοῦ μὴ κατατολμᾶν, ὡς ἀπροσίτων, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ὑπὲρ τοῦ φεύγειν τὸν ἐξ αὐτῶν ἐλεγχὸν τῆς οἰκείας κακοδοξίας. Καὶ ὅταν ἴδωσι μὲν ἑαυτῶν κακοπροσύνην συμποδισομένην ἀπὸ τῆς τῶν Γραφῶν ἀποδείξεως, παραγράφονται τῶν Γραφῶν τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρεῖαν· ὅταν δὲ νομίωσι συντελεῖν αὐτοῖς γυμνὸν τὴν βῆτην πρὸς τὴν ἰδίαν ἐγχείρησιν ἀπομνηθεὶν τῆς οἰκείας ἀκολουθίας, ἔλκουσιν αὐτοὶ πρὸς τὴν ἰδίαν κατασκευὴν, οὐ τῇ δηλοῦμένῃ διανοίᾳ δουλεύοντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκείαν κακοτεχνίαν τὰς συλλαβὰς βιαζόμενοι, ὥσπερ ποιοῦσιν ἐπὶ τοῦ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

sed vi syllabas ad perversissimas suas artes detorquentes, quod etiam faciunt in illo : « Verbum caro factum est ».

III.

Πρὸς τοὺς προβαλλομένους κακοήθως τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

Πολλὰ μὲν τοῖς ἐκπεσοῦσι τῆς ἀληθείας, εἴτε δι' ἔριν, εἴτε δι' ἄγνοιαν, πρὸς ἀπάτην ἐπινοεῖσθαι· τὸ δὲ, « Ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ, » εἰρημένον ὑπερφυῶς καὶ ὑπὲρ ἔπαινον, ἐξελέξαντο καὶ οἱ πάλοι κατὰ τὰς αἰρέσεις πολέμιοι, καὶ οἱ νῦν ἀντίδικοι, καθάπερ ὡς μυστήριον ἀμαχόν, ὡς ἐνόμισαν, ἡμῖν ἐπετείχισαν κατατρέχειν ἐκείθεν καὶ βάλλειν τῶν ὀρθοδόξων τὴν φάλαγγα μηχανώμενοι, πολλοὺς τε δεσμεῖν τῇ πλοκῇ τοῦ ζητήματος. « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » αὐτὸς ὁ σὰρξ γενόμενος, τὸ πάθος ἐδέξατο. Τίς οὐ φρίττει τὴν τῶν εἰρημένων ἀπόνοιαν; Τὸ γεγραμμένον ἀποκόψαντες, εἶπον, τὸ μὴ δὲ γεγραμμένον ἔκαινοτόμησαν. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » προσέθηκε καὶ τὸ, « Ἐσχῆνωσεν ἐν ἡμῖν »· ἵνα διτλᾷ νοήσωμεν εὐθέως τὰ σημαινόμενα, τὸν Λόγον, τὴν σάρκα, τὸ σκηνοῦν, τὸ σκηνοῦμενον· καὶ μήτε τροπὴν, μήτε ἀλλοίωσιν, μήτε τι τοιοῦτον ἐπὶ τῆς ἀτρέπτου οὐσίας ἐκλάδωμεν. Ἡ γὰρ ἂν εἶπε, Σκῆνωμα ἐγένετο, οὐκ « Ἐσχῆνωσεν ἐν ἡμῖν, » εἴπερ αὐτὴ ἡ τοῦ Λόγου φύσις εἰς σαρκὸς φύσιν μετέστη. Ἄλλ' οὐχ οὕτως τὸ λογίσασθαι περὶ τοῦ λέγοντος· « Ἰδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι. » Πῶς οὖν καὶ ἐγένετο σὰρξ, καὶ οὐκ ἡλλοίωται; τῷ ἐνωθῆναι σαρκί, οὐ τῷ μεταποιηθῆναι εἰς σάρκα. Διὸ καὶ λέγεται, « Ἐφανερώθη σαρκί, » οὐκ Ἐφανερώθη ἡ σὰρξ· καὶ, « Σπέρματος Ἀβραάμ, » φησὶν, « ἐπελάβετο· » οὐ Σπέρμα Ἀβραάμ ἀλλοιωθὲν ἐγένετο· καὶ, « Ναὺν ἔσχε τὸ σῶμα, » οὐκ Εἰς ναὺν μεταβέβηται· καὶ, « Ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων μορφῇ δούλου ἔλαβεν, τοῦ Μορφῇ δούλου γέγονεν. Εἰ δὲ τις φιλονεικῶν οὐ βούλεται τὸ τῷ Θεῷ πρέπον σκοπεῖν, ἀλλὰ δουλεύειν ταῖς συλλαβαῖς ἀνευ διανοίας εὐσεβοῦς, ἀπαντὰ τε ἀπαιτεῖν τὰ μὴ δέοντα· γινώσκῃ τε σοφιώτερον ἑαυτὸν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποφαίνων, καὶ μὴ δεχόμενος τὴν ἐκείθεν νομοθεσίαν, τὴν διὰ πολλῶν φωνῶν ἱερῶν, ὡς προεῖρηται, σαφηνίσασαν ἡμῖν τοῦ βῆτου τὴν δύναμιν, ἣ οὐ διχα τολμήσειω καὶ μάχην ἐπιδείξαι τοῖς θεοῖς λόγοις, καὶ τῶν ἁγίων δογμάτων, ὡς ἐναντίων ἀλλήλοισι, καταφθίγγεσθαι· εἴπερ ἐναντίον τὸ, « Ἐγένετο

quomodo, ubi. insanientium est. Verum qui ipsi de suis dogmatibus pronuntiare volunt, a Scripturis alios deterrent, hoc quidem obtentu, ne temere ad inaccessa videamur velle penetrare, re autem vera, ne hæretica sua dogmata falsitatis ex iisdem convincantur. Quod si videant, petitis e Scriptura demonstrationibus stultitiam suam impediri, tum Scripturarum scopum pariter et loquendi usum invertunt: sicut verbum aliquod nudum suo prodesse instituto intelligant, id ipsum a genuina orationis serie rescissum ad proprias causæ suæ demonstrationes pertrahunt: non apto sensui attendentes, sed vi syllabas ad perversissimas suas artes detorquentes, quod etiam faciunt in illo : « Verbum caro factum est ».

B

III.

Adversus eos, qui maligne nobis obijciunt illud : « Verbum caro factum est. »

Multa ab iis qui a veritate, sive per contentionem, sive per ignorantiam exciderunt, ad fallendum excogitata sunt : illud autem dictum quod supra naturæ fidem, nec satis laudandum est, « Verbum caro factum est, » et veteres hæresum propugnatores selegerunt, et nostri hodie antagonistæ, tanquam inexpugnabile, ut ipsi quidem putant, propugnaculum nobis objecerunt : hoc scilicet molientes, ut inde in orthodoxos incurrare, omnes eorum impetus propulsare, et quæstionis hujus laqueis multos irretire possint. Nam, « Verbum caro factum est, » interpretantur, Verbum in carnem conversum suscepit passionem. Quis non istam verborum horreat vesaniam? Quæ scripta sunt, ea rescant, quæ vero scripta non sunt, innovarunt. Idem 495 enim qui dixit : « Verbum caro factum est, » subjunxit et illud, « Habitavit in nobis, » ut duplicia statim agnoscamus significata, Verbum et carnem : illud quod habitat, et illud in quo habitat, et immutabili substantiæ nec mutationem, nec alterationem, nec simile quid assignemus. Alioqui enim dixisset, Habitaculum factum est, non « Habitavit in nobis : » siquidem natura Verbi in naturam carnis fuisset mutata. At mutationem aliquam factam esse in eo qui dicit, « Videte, videte, quia ego sum, et non mutor », nullis colligere rationibus possumus. Quomodo igitur caro factus, mutatus autem non est? Carni uniri non est in carnem commutari. Quæ et causa est cur dicatur, « Manifestatus est in carne », non Manifestata est caro. Et, « Semen Abraham assumpsit, » inquit Apostolus : non, Semen Abraham immutatus factus est. Et, « Templum habuit corpus, » non, In templum conversus est. Et, « Cum in forma Dei esset, formam servi assumpsit », non, Forma servi factus est. Quod si quis contentiosus, nolit quæ Deum de eo cogitare, sed, pia rejecta mente, syllabis inservire, omniaque petere quæ petenda minime oportet : noverit ille, se, aut multo sapienterem esse, suo judicio, Spiritus sancti gratia, nec admittere profectam inde legis

⁴⁹ Joan. i, 14. ⁵⁰ Mala h. iii, 6. ⁵¹ I Tim. iii, 16. ⁵² Hebr. ii, 16. ⁵³ Philipp. ii, 6, 7.

sanctionem, quæ tot sacris, quæ paulo ante commemoratæ sunt, vocibus, verbi nobis vim liquido explanat, aut audacter bellum sacris oraculis movere, et dogmata sancta, ut sibi ipsis opposita, condemnare : si modo dicta ista inter se pugnant : « Caro factum est, » et, « Formam servi assumpsit. » Sed apage perverse homo. Nec enim mutatur divinitas, nec secum pugnat Scriptura sacra. Hæc enim auditori veritatis cupido semetipsam interpretatur : recte intelligi facile potest, sibi que ipsi consentit. Hanc itaque piam sententiam, divini nobis libri tradiderunt. Vox autem « Factum est, » ideo scripta est, non ut Verbi divini conversionem cogitaremus, sed ut summam sic unionem cognosceremus, quandoquidem et peccatum non quidem fecisse, sed factus fuisse dicitur : « Eum enim, qui non novit peccatum, » ait Scriptura, « pro nobis peccatum fecit »²¹; « non quod Verbum vel in peccati operationem fuerit conversum, vel peccatum fecerit, sed quod nostra peccata sumpserit, eademque sustulerit : juxta illud : « Ipse enim peccata nostra tollit »²². » Quemadmodum igitur peccatum et maledictum factus est, sine tamen conversione : ita et caro factus est, non in carnem conversus, sed illi unitus. Atque hinc est quod homo quoque per fidem et gratiam Deo conglutinator, unus spiritus dicatur. « Qui adhæret Domino, ait, unus spiritus est »²³. » non quod homo in deitatis naturam conversus sit, sed quod ejusmodi conjunctio spiritualem dignitatem ipsi tribuat. Consimilimodo, « Verbum caro factum » dicitur, non in carnis naturam conversum, sed carni unitum : quemadmodum homo quoque Deo copulatus Spiritus esse dicitur, non quod substantiam amiserit propriam, sed quod in Spiritus communionem venerit. Quæ sunt adversariorum argutiæ ? Quod erat mansit, quod non erat factus est. Igitur aut divisa est natura individua, et pars quidem una mansit, altera mutata est; aut totum mutatum est, aut specie factum est, aut dici illa quidem debent, intelligi non debent. Quis igitur verbi nihil significantis usus ? Verum ut ab initio traditum est, firmum est, et quod dictum est, et quod velut obscurum inde consequitur. Estque interpretatio perspicua et sententia pia, et quod fieri non potest, expugnari non potest. Nihil hic indecens, nec contradicere fide dignissimo plurimorum martyrum testimonio potest. Salva manet et divinitatis immutabilitas, et passio templi, ut vocant, non vero suscitantis illud Dei. Quid quod secundum istos, ne mater quidem fuerit Virgo. Si enim Verbum seipsam fecit carnem, non ex illa carnem assumendo prodiit. Quomodo enim mater, cujus quod natum est, nihil secum **496** affert ? Quomodo partus dicatur extraneus ille quasi per canalem transitus ? Non igitur Matrem, sed vos faciunt Virginem sanctam. Quin ne hoc quidem perspiciunt, se dictum illud, « Verbum caro

A σὰρξ, » τοῦ Μορφήν δούλου λαβεῖν. Ἄλλ' ἀπαγε, δεῖλαι· οὕτε τὸ θεῖον τρέπεται, οὕτε ἡ ἀγία Γραφή πρὸς αὐτὴν διαμάχεται, ἐρμηνεύουσα τοῖς φιλαλήθῃσι· ἀκούουσιν· εὐπαράδεκτος ἐστὶν ὅλη καὶ σύμφωνος. Τὴν μὲν οὖν εὐσεβῇ διάνοιαν ταύτην ἡμῖν αἱ βίαι βίβλοι παραδίδασσι· τὸ δὲ, « Ἐγένετο, » γέγραπται, οὐχ ἵνα τοῦ Θεοῦ Λόγου τροπὴν ἐνοήσωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἄκραν ἑνωσιν οὕτω κατανοήσωμεν· ἐπεὶ ἁμαρτίαν οὐ λέγεται πεποιηκέναι, ἀλλὰ πεποιησθαι· « Τὸν γὰρ μὴ γνόντα, » φησὶν, « ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, » οὐ τῷ μεταποιηθῆναι τὸν Λόγον εἰς ἁμαρτίας ἐνέργημα, ἢ πεποιηκέναι ἁμαρτίαν· ἀλλὰ τῷ λαβεῖν τὴν ἡμετέραν ἁμαρτίαν, καὶ ἀφανίσαι αὐτήν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αἶρε. » Ὡς περ οὖν ἁμαρτία πεποιήται καὶ κατὰρα γέγονεν, οὐ τῷ μετατραπῆναι· οὕτω καὶ σὰρξ ἐγένετο, οὐκ εἰς ταύτην μεταβληθεὶς, ταύτῃ δὲ ἐνωθεὶς. Ἐντεῦθεν καὶ ἄνθρωπος, Θεῷ διὰ πίστεως κολληθεὶς καὶ χάριτος, ἐν λέγεται πνεῦμα· « Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, » φησὶν, « ἐν πνεύμα ἔστιν »· οὐχ ὡς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν τῆς θεότητος φύσιν μεταβαλλομένου· Ἄλλὰ τί τὸ σοφὸν τῶν ἀναφείας τὴν πνευματικὴν ἀξίαν αὐτῷ δωρουμένης. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ Λόγος, οὐκ εἰς σαρκὸς μετέστη φύσιν, ἀλλ' ἐνωθεὶς σαρκὶ, σὰρξ λέγεται γεγονέναι· καθὼς καὶ ἄνθρωπος κολληθεὶς Θεῷ πνεῦμα λέγεται εἶναι, μὴ τὴν οἰκείαν οὐσίαν ἀποβαλὼν, τὴν κοινωνίαν δὲ προσλαβὼν. Ἀλλὰ τί τὸ σοφὸν τῶν ἀντιλεγόντων; Ἐμείνεν δ' ἦν· ἐγένετο δ' οὐκ ἦν· ἐμείρισθ' ἡ ἀμέριστος φύσις, καὶ τὸ μὲν αὐτῆς ἐμείνει, τὸ δὲ μεταβέβηται· ἢ τὸ πᾶν μεταβέβηται, ἢ κατὰ δόκῃσιν γέγονεν, ἢ λέγεσθαι μὲν ὀφείλει ἀπλῶς, νοεῖσθαι δὲ οὐχ ἀρμόζει. Καὶ τίς χρεια Λόγου μηδὲν σημαίνοντος; Ἄλλ' ὡς ἀπ' ἀρχῆς παραδέδοται, καὶ τὸ εἰρημένον βέβαιον, καὶ τὸ ἀκόλουθον ὡς ἀδελφον, καὶ ἡ ἐρμηνεία σαφής, καὶ ἡ διάνοια εὐσεβῆς, καὶ τὸ ἀδύνατον ἄμαχον, καὶ τὸ εὐπειρὲς συνυπάρχον, καὶ τὸ ἀξίωστον ἐκ πολλῶν μαρτύρων ἀναντιρρήτον, καὶ τὸ ἀτρέπτον τῆς θεότητος ἄσυλον, καὶ τὸ πάθος τοῦ λεγομένου ναοῦ, οὐ τοῦ ὑγειραντος τοῦτο Θεοῦ. Πρὸς τοῦτους οὐδὲ ἡ Παρθένος νοεῖται μήτηρ κατὰ τὸν ἐκεῖνων λόγον. Εἴπερ αὐτὸν ὁ Λόγος σὰρκα πεποίηκεν, οὐ σὰρκα λαβὼν ἐξ αὐτῆς προσελήλυθε. Πῶς γὰρ μήτηρ, ἥς οὐδὲν τὸ τεχθῆναι ἐπιφέρεται; Πῶς δ' ἂν καὶ λεγθεῖη τοκετὸς ἡ δίκην σωλήνος ἀνοίκειος παρθός; Σκεῦος οὖν ποιοῦσιν, οὐ μήτέρα, τὴν ἁγίαν Παρθένον. Καὶ οὐδὲ τοῦτο δύνανται συνιδεῖν, ὅτι τὸ « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο » καθ' αὐτῶν μάλλον προβάλλονται. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος ὁ Λόγος, καὶ ἄλλο σὰρξ, δύο, καὶ οὐχ ἓν· αἱ δὲ τὸ αὐτὸ ὁ Λόγος καὶ ἡ σὰρξ, τὸ « Ἐγένετο » λείπεται. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος Λόγος ἐγένετο· τὸ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ὃν ἄλλο τι οὐκ ἐγένετο. Ὡς ἀνάγκη ἢ τὸ « Ἐγένετο » ἀνατραπῆναι, ἢ τὰς δύο φύσεις ὁμολογηθῆναι. Τὸ γὰρ « Ἐγένετο » κατὰ τὸ ἀληθὺς φαινόμενον εἴρηται πρὸς τὴν τῶν ὁρώμενων ὑπόληψιν, ἀγνοούτων τὸν μὴ ὁρώμενον Θεὸν Λόγον τότε. Ὡς περ ἐάν τις εἴπῃ· Ὁ κοίμῃν

²¹ II Cor. v, 21. ²² Isa. LIII, 10. ²³ I Cor. vi, 17.

πρόβατον ἐξ ἀνδρὸς μεταβέβηται· ἀλλὰ καθάπερ ἄ factum est, » contra semetipsos torquere. Si enim

πρόβατον ἐξ ἀνδρὸς ἀληθῶς ἐνεδύσατο, οὐ φύσεως ἀνέγκη ἀκουσίῳ, ἀλλὰ προαιρέσεως γνώμῃ καὶ εὐδοκίᾳ μόνον.
Quod vero unum quoddam est, aliud quid non est factum. Igitur necesse est ut vel illud, « Factum est, » proscribamus, vel duas esse naturas affirmemus. Vocabulum enim « Factum est, » dicitur quatenus revera apparuit, ut ii qui vidissent certiores fierent, qui scilicet tum temporis Deum Verbum, quod minime videbatur, ignorarent. Ut si quis dixerit : Pastor ille de viro in ovem mutatus est, nempe quatenus revera ovem induit, non necessitate quadam naturæ involuntaria, sed consilio duntaxat et sponte sua.

IV.

Πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ.

Πῶς οὖν τοιμῶσί τινες, μετὰ τὸ δειχθῆναι δύο τὸν Λόγον καὶ τὴν σάρκα, τῶν δύο φύσεων ἐκβάλλειν τὴν σύνοδον ; πάσαις μαχόμενοι ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς, πᾶσαν ὕβριν ἐπάγοντες τῇ ἀνυβρίστῳ φύσει, παντὶ φθονοῦντες τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ; ἅπασαν προφητείαν ταύτης ἐκβάλλουσιν, οἱ τὸ διπλοῦν τῶν φύσεων ἀθετοῦντες. Πάντα ὅσα ταπεινότερον εἴρηται τῇ φύσει δεχόμενα τῆς σαρκὸς, τηρεῖ τοῦ Λόγου τὴν δόξαν ἀκέραιον· ταύτης ἐκβαλλομένης, ἀνάγκη πάντα συνδραμεῖν εἰς τὸν Λόγον. Πᾶσα τοῖς ἀνθρώποις ἐλπίς καὶ παρρησία διὰ τῆς τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν ἐνώσεως. Οἱ δὲ τὸν Λόγον ψάσκοντες εἰς σάρκα τετράφθαι, τὸ καύχημα τοῦ γένους ἐκένωσαν, καὶ τὰς λαμπράς ἡμῶν ἐλπίδας ἀθεδαίωσεν ἀπέφηναν. Οὐκ ἐστὶ σεμνύεται. Ἄβραάμ, οὐκ ἐστὶ ἀγάλλεται Δαβὶδ· ψευδεῖς αἱ πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις, εἴπερ οὐκ ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀνίσταται ὁ Χριστός· ἀλλ' ὁ Θεὸς Λόγος, αὐτοῦς ἐαυτὸν σάρκα ποιήσας, τὴν ἐπιδημίαν ἐχαρίσατο. Πῶς οὖν οὐκ αἰσχύνονται καὶ Γραφαῖς θείας πολεμοῦντες, καὶ ἀνθρώποις φθονοῦντες, καὶ Θεὸν ὡς παθὲν βλασφημοῦντες, καὶ ψευδεῖς αὐτοῦ ἐπαγγελίας μηνύοντες, μάλλον δὲ οὐ ψευδεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιπορκίαν τοῦ ἀψευδοῦ Θεοῦ καταχέοντες ; « Ὡμοσε γὰρ, φησὶ, Κύριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτὴν· ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ καθίσει ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ. » Μηδὲν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Δαβὶδ δεδοκός, ἀλλ' ἐκ τοῦ Λόγου καινοτομηθεὶς σαρκὸς, καὶ μία φύσις ἐν τῷ Δεσπότη Χριστῷ, καὶ δεῖ πάντως αὐτὸν νοεῖν ἢ Κύριον τοῦ Δαβὶδ ἢ υἱόν· τὰ γὰρ δύο ἢ μία φύσις οὐκ ἐπιδέχεται. Εἰ Θεὸς μόνον, οὐ κυρίως Υἱός· οὐ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει· οὐδὲ γνήσιος υἱός, ὁ μηδὲν ἔχων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ λεγομένου πατρὸς.
ipso non trahit : nec vero germanus filius, qui habet.

V.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ ὁμολογεῖν φύσιν τὴν σάρκα, τετράδια ἐστὶν ἀπὲ Τριάδος κηρύττειν.

Πάλιν τὴν αὐτὴν κακουργίαν ἐν ἑτέροις ῥήμασι παρὰ τῶν ἐναντίων προβαλλομένην ὁρῶ. Ἄνω γὰρ ἀπλῶς εἰπόντες, δύο Υἱοὺς εἰσάγειν τοὺς ἐν ἐνὶ τὰ δύο νοοῦντας, μορφήν Θεοῦ καὶ μορφήν δούλου, πάλιν ἐν-

IV.

Adversus eos qui unam in Christo naturam esse dicunt.

Postquam igitur duo esse Verbum et carnem demonstratum est, quid est cur duarum conjunctionem naturarum quidam rejicere non dubitant ? qui bellum Scripturis sanctis inferunt, naturam nulli obnoxiam injuriæ contumeliis afficiunt, divinam incarnationem generi hominum universo invident : respuunt omnem de illa editam prophetiam, qui duarum unionem naturarum dissolvunt. Quæcunque humilior de Christo dicuntur, ea carnis applicata naturæ, salvam Verbi gloriam conservant : carne sublata, in Verbum omnia concurrant necesse est. Omnis hominibus spes est et fiducia ex Verbi cum primitiis nostris unione. Qui vero Verbum dicunt in carnem esse mutatum, illi et gloriationem generis nostri ad nihilum redegerunt, et præclaram nostram spem infirmiore reddiderunt. Non amplius gloriatur Abraham : non amplius exultat David : promissa ad illum facta mendacia erunt, si quidem Christus secundum carnem de fructu ventris ejus non exortus est. Atenim Deus Verbum semetipsum carnem faciens suo nos adventu dignatus est. Quomodo igitur non pudet eos contra Scripturam sanctam bellum facere, hominibus invidere, in Deum ut passibilem blasphemare, promissiones ejus mendacii arguere : imo non hoc tantum, sed et Deum ipsum, qui mentiri nescit, perjurii accusare ? Juravit enim, inquit, Dominus David veritatem, et non frustrabitur eam : de fructu ventris ejus sessurum super ipsius throno²⁵. » Cum ergo nihil carni de substantia sua David dederit, sed ex Verbo, novo quodam modo facta sit, una natura est in Domino Christo, qui nihilominus aut Dominus aut filius Davidis intelligendus est : duo enim illa, una eademque natura non admittit. Si Deus tantum, non proprie Filius : quippe qui originem substantiæ ab nullam substantiæ ejus qui pater dicitur partem

V.

Adversus eos qui dicunt carnem confiteri naturam, esse quaternitatem pro Trinitate dicere.

Rursum eadem adversariis improbitate in aliis agere disputationibus video. Nam cum supra simpliciter dixissent, qui duas in uno Christo formas, Dei et servi considerarent, eos duos Filios inducere, nunc ru sum

497 quaternitatem illos prædicare calumniantur, qui natura carnem assumptam credunt. Hoc porro dicunt sua freti auctoritate, non autem ex quadam consequentia. Quamquam non tam illis nobiscum res est, quam cum sanctis omnibus qui eadem per Spiritus sancti gratiam prædicarunt. A quibus nos illustrati sinceram in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti confessionem didicimus, et œconomiam incarnationis duarum unionem naturarum cognovimus. Qui vero humilia omnia ipsi Filii deitati volunt tribui, tollunt carnis naturam, ut hujus passiones necessario ascribantur Deo Verbo, converso illi quidem prius in carnem, sed ea quæ carnis sunt rursum patienti. Atque hac de causa crimen fidelibus impingunt, quæ sibi videntur sua solum auctoritate astruentes. Sane si carnis eadem esse quam Patris, et Filii, et Spiritus sancti substantiam professi sumus unquam, quaternitatis nomen jure nobis obijcitur, quippe qui eandem in quatuor personis essentiam contemplerur; sin quod res est dicimus: consubstantiali Patri esse Filium, consubstantiali item Spiritum sanctum, carnem vero ad œconomix complementum, non substantiæ incrementum, susceptam: qua illi ratione accessionem numeri ex carnis natura fabricant, adeo diversam, ac si alia consubstantialis persona esset, superinducentes? neque id tamen carne in se ipsa considerata, sed in inseparabili cum Deo Verbo conjunctione agnita, ut ea neque amplius videatur separata, neque ut consubstantialis reliquis personis pari modo annumeretur. Noster igitur sermo incarnationem profitetur, quaternitatem, ut dixi, non inducit, et Verbi tuetur impassibilitatem, et Scripturis universis consentit. Adversarium vero doctrina et fidem omnem iis quæ ab initio scripta sunt negat, et carnis assumptionem rejicit; denique aut Verbum Deum mutatum et passum, aut fide gesta fuisse omnia liquido declarat. Quod si ideo carnem necessario nobis in quaternitatis numerum ducunt asciscendam, quod per mediatricem purissimam carnem multa nos beneficia accepimus et accepturos deinceps speramus: restat ut togam illam, cujus oram ubi cum fide tetigisset illa fontem sanguinis circumferens mulier, sanitatem furata est, in memoratorum numerum ascribere, et quintum aliquod in prædicatione gloriosa illa togam inducere: non illam quidem ut pari cum unitis naturis modo honoratam, sed ut ad stupendi operationem miraculi ascitam. Cum igitur tantam a purissima carne gratiam accipiat toga, mulierique impertiat, nec tamen gloriæ celebrationis numerum augeat, nos quoque carnem illam divinam omnipotenti Verbo inseparabiliter unitam honorantes, salutem quidem nos per illam consequi profitemur, sed Trinitatis numerum salvum retinemus, cum unum sit caro cum Verbo, tum propter inseparabilem unionem, tum propter

ταῦθα τετράδα κηρύσσειν συκοφαντοῦσι τοὺς φύσει τὴν σάρκα ἀνελήφθαι πιστεύοντας. Τοῦτο δὲ λέγουσι μὲν ἐπ' ἐξουσίας, οὐκ ἔκ τινος ἀκολουθίας· προσφέρουσι δὲ οὐ τοσούτον ἡμῖν, ὅσον τοῖς ἁγίοις πᾶσι, τοῖς τοιαῦτα διὰ τῆς πνευματικῆς κηρύξαι χάριτος, παρ' ὧν ἡμεῖς φωτισθέντες, τὴν μὲν ἀνόθευτον ὁμολογίαν ἐν ὀνόματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐδιδάχθημεν, τὴν δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν ἐκ δύο φύσεων ἐγνωρίσαμεν. Ἄλλ' οἱ βουλόμενοι πάντα ταπεινὰ φέρειν εἰς αὐτὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, παραγράφονται τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν· ἵνα τὰ πάθη ταύτης ἐξ ἀνάγκης ἐπιγραφῇ τῷ Θεῷ Λόγῳ, τραπέντι μὲν πρότερον εἰς σάρκα, παθόντι δὲ αὐτῇ τὰ τῆς σαρκὸς. Καὶ τοῦτου χάριν ἐγκλημα τοῖς πιστοῖς ἐπισείουσιν, αὐθεντία μόνῃ τὰ δοκοῦντα κατασκευάζοντες. Εἰ μὲν γὰρ ἐλέγομεν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι τὴν σάρκα, καλῶς τετράδα ὀνόμαζον, ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐν τέταρσι προσώποις θεωρουμένης· εἰ δὲ λέγομεν, ὅπερ ἐστίν, ὁμοοῦσιον μὲν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ὁμοοῦσιον δὲ τῷ Πνεύματι τὸ ἅγιον· εἰληφέναι δὲ τὴν σάρκα εἰς ἐκπλήρωσιν οἰκονομίας, οὐκ εἰς αὐξήσειν οὐσίας· πῶς ἀριθμοῦ προσθήκην ἐργάζονται, τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν τοσούτον παρελλαγμένην, ὡς ἕτερον πρόσωπον ἐπεισάγοντες ὁμοοῦσιον; καὶ τοῦτο οὐ καθ' ἑαυτὴν αὐτῆς θεωρουμένης, ἀλλ' ἐν ἀχωρίστῳ συναφείᾳ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον γνωριζομένης· ὥστε μηκέτι καχωρισμένην αὐτὴν ὁρᾶσθαι, μήτε ὡς ὁμοοῦσιον τῷ ἴσῳ τρόπῳ συναριθμεῖσθαι. Ὅ μὲν οὖν ἡμέτερος λόγος καὶ τὴν ἐνανθρωπήσιν ὁμολογεῖ, καὶ τετράδα, καθὼς φησιν, οὐ ποιεῖ, καὶ φυλάττει τῷ Λόγῳ τὸ ἀπαθές, καὶ πρὸς πάσας συμφωνεῖ τὰς ἁγίας Γραφάς· ἡ δὲ τῶν ἐναντίων νομοθεσία καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἀπ' ἀρχῆς ἀπειθεῖ, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ὁθετεῖ, καὶ τὸν Θεὸν Λόγον τετράφθαι καὶ πεπονθέναι ὁλοῖ, ἡ κατὰ φαντασίαν πάντα ἐπιδεικνύει. Εἰ δὲ διὰ πολλὰς ἡμᾶς εὐεργεσίας διὰ τῆς μεσιτευσούσης ἀχράντου σαρκὸς εἰληφέναι τε καὶ λήψεσθαι ἐλπίζειν ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς εἰς ἀριθμὸν τετράδος παραλαμβάνειν τὴν σάρκα· ὥρα αὐτοῖς καὶ τὸ ἱμάτιον τοῦ τοῦ κρασπέδου, οὐ πιστῶς ἀψαμένη ἡ γυνὴ ἡ τὴν τοῦ αἵματος πηγὴν περιφέρουσα, τὴν ἱασιν ἐκλεψεν, εἰς συναριθμῆσιν τῶν μνημονευομένων λαμβάνειν, καὶ τι πέμπτον ἐν τῷ κηρύγματι τῆς δοξολογίας τὸ ἱμάτιον παρεσάγειν· οὐκ ὡς τιμηθὲν τῷ αὐτῷ τῆς ἐνώσεως τόπων, ἀλλ' ὡς παραλήφθην εἰς θαυματουργίαν παράδοξον. Τοῦ τοίνυν ἱματίου τοσαύτην ἐκ τῆς ἀχράντου σαρκὸς λαβόντος χάριν, καὶ μεταδόντος τῇ γυναικί, καὶ μηδὲ προσθήκην τοῦ ἀριθμοῦ ἐπὶ δοξολογίας ποιήσαντος· οὕτω καὶ τὴν ἐνθεον σάρκα τὴν ἀναποδλήτως ἡγωμένην τῷ παντοδυνάμῳ Λόγῳ τιμῶντες, εὐρεῖν μὲν δι' αὐτῆς ὁμολογοῦμεν τὴν σωτηρίαν, τηροῦμεν δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς Τριᾶδος ἀπαρεγγεῖρητον, ὡς ἐν οὕσιν ἅμα τῷ Λόγῳ κατὰ τὸ ἀχώριστον τῆς ἐνώσεως, καὶ ἀδιαίρετον τῆς προσκυνήσεως. Ἄλλ' ὅσα μὲν ἐφαρμύζοντα (22) τῇ θεῇ φύσει φάσκουσι γεγονέναι,

τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ πρὸς κατασκευὴν ἀπειρῶν· ἡ ἐννοία λαμβάνουσι. Παύλου λέγοντος· Ἐδύνατον τῷ Θεῷ καὶ τὸ ψεύσασθαι, καὶ τὸ ἐαυτὸν ἀρνήσασθαι· ὅσα δὲ καὶ ἀρμόζοντα τῷ Θεῷ καὶ σωτήρια καὶ θεοπρεπῆ καὶ φιλόφρονα, ταῦτα πρὸς τὸ ἀδύνατον μεταφέρουσι, μὴ παραχωροῦντες τῇ δεσποτικῇ σοφίᾳ τοῦ δύνασθαι καὶ λαβεῖν σάρκα, καὶ μὴ ποιεῖν τετράδα. Οὕτω κρίνεις αὐτοῖς ἐμφιλόνεικος, τὰ μὲν ἀπειρῶς παρ' αὐτῶν καινοτομούμενα βεβαιῶν τῷ λέγειν, ὅτι πάντα δύναται ὁ Θεός· τὰ δὲ παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς εὐσεβῶς κηρυσσόμενα μηκέτι δέχεσθαι ὡς ἀληθῆ, καὶ δυνατὰ, καὶ συμφέροντα· λαμβάνειν δὲ αὐτὰ εἰς πλοκὴν ζητημάτων, καὶ μὴ ἀποδιδόναι τῇ δυνάμει τοῦ πάντα ποιούντος τὰ ἀνέκοντα ὑπὲρ ἀνθρωπίνην κατάληψιν.

VI.

Πρὸς τοὺς λέγοντας. ὅτι κατ' ἀνθρώπων γινώσκειν τὸν Δεσπότην Χριστὸν, εἰς ἀνθρώπου ἐστὶ τὰς ἐλπίδας ἔχειν.

Ἄλλὰ γὰρ, μὴ ἀρκεσθέντες τοῖς οὕτως ἀτόποις καὶ ἀναίσχυτοις προβλήμασι, προσέθηκαν καὶ ἄλλην ἱταμωτέραν ἀπόφασιν, λέγοντες εἰς ἀνθρώπον ἔχειν τὰς ἐλπίδας τοὺς Θεὸν καὶ ἀνθρώπον καθ' ἑκατέραν φύσιν ὁμολογούντας τὸν Χριστόν. Ἐπὶ τοῦτο αὐτῶν πυθέσθαι καλόν. Δεῖ πείθεσθαι ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, ἥ κατ' αὐτοὺς οὐ δεῖ; Εἰ μὲν γὰρ δεῖ, παρ' αὐτῶν ἀκηκόαμεν, καὶ αὐταῖς ἐγκαλεῖται· εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς οὐ δεῖ, φανερώς ὁμολογεῖται τὴν πρὸς τὰς ἱερὰς βίβλους ἀσπονδὸν μάχην, καὶ οὐδεὶς ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς, οἷα πρὸς ἄλλοτρίους, λόγος. Παρ' αὐτῶν ἀκηκόαμεν· «Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν»· καὶ ὅτι ὁ υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ· «Νῦν δὲ με ζητεῖτε ἀποκτείνειν, ἀνθρώπον δὲ τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν. Εἰς Θεός, εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐξ γῆς χοῦδος, ὁ δεύτερος ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ὁ πρῶτος Ἀδάμ, ὁ δὲ ἔσχατος Χριστός. Δι' ἀνθρώπου θάνατος, δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν.» Τοσαῦτα ἐν λόγοις, καὶ πολλῷ πλείω σφόδρα ὅσα πάλιν ἐν ἔργοις. Ἐγενήθη βρέφος, περιεγράφη σπαργάνοις, ἐτάφη γάλακτι, περιετμήθη κατὰ τὸν νόμον, προέκοψεν ἡλικίᾳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι, πείναν ἐγνω, διέψαν οὐκ ἠγνόησε, πόνων αἰσθησιν ἔλαβε, ταραχῆς καὶ ἀδουμονίας καὶ λύπης πείραν ἐδέξατο, κατὰ πάντα ὁμοιωθὲν τοῖς ἀδελφοῖς χωρὶς ἁμαρτίας. Μάστιξεν ὑπεβλήθη, σταυρῷ προσήχθη, ἥλοις περιεπάσθη, θανάτου ἔγευστο, ταπῇ παρεδόθη, γέγονεν ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν ὄδον, καὶ κρυπθῆναι μὴ δυναθεῖσα πάλιν ἀπεδόθη τῷ σώματι, καὶ γέγονεν ἡ ἀνάστασις· εἴτα ἐπαρῆ καὶ ψηλάφησις τῶν ἀπιστούντων· εἴτα τροφή πιστούμεν τοῦ σώματος τὴν ἀνάστασιν· εἴτα ἀνάληψις εἰς οὐρανὸν ὁρῶντων πολλῶν. Τοσαῦται μαρτυραὶ τῶν γεγραμμένων, τοσαύτη πληροφορία γενομένων, τοσοῦτων ἡ οἰκονομία πρόξενος ἀγαθῶν. Καὶ ταῦτα πάντα καλεῖσθαι παρορᾶν, καὶ τοσοῦτων καὶ τοιοῦτων ἀπεναντίας χωρεῖν, ἀνθρωπότητα δὲ διὰ τούτων

indivisam adorationem. Sed quæcunque divinæ naturæ non conveniunt, ea potentiae Dei ad asstruendam absurdam suam opinionem ascribunt. Paulo dicente Deum non posse mentiri, nec seipsum negare. Quæ vero et Deo convenientia, et salutaria, et divina, et in hominum gratiam facta sunt, ea impossibilia esse dicunt: neque id divinæ sapientiæ concedunt, ut possit carnem sumere, quin faciat quaternitatem. Ita nimirum illi contentiosi sunt, ut absurda quidem sua commenta confirmare nitantur dicendo, omnia posse Deum; quæ vero pie a sacra Scriptura prædicantur, non admittant ut vera, ut possibilia, ut utilia; sed ex iis quæstionum laqueos neclant, nec omnium Creatoris potestati ea tribuant quæ captum superant humanum.

B

498 VI.

Adversus eos qui dicunt Christum Dominum ut hominem agnoscere, esse in hominem spem suam habere.

At illi non contenti tam absurdis impudentibusque propositionibus, aliam multo impudentiorem sententiam addidere, dicentes, in hominem spem illos habere, qui Christum secundum utramque naturam Deum et hominem esse constantur: super his percontari illos operæ pretium fuerit. Aut sanctis obtemperare Scripturis oportet, aut secundum illos non oportet; si oportet, id ex Scripturis didicimus, illas ergo incusent; si dicant, non oportere, palam ergo faciant suum in sacros libros irreconciliabile bellum, nec ullus nobis cum illis, utpote extraneis, sit sermo. Ex Scripturis audivimus: «Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem»: et quod Filius sit hominis: «Nunc autem queritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis». Unus Deus, unus mediator Dei et hominum, homo Jesus Christus²⁰. Primus homo ex terra terrenus, secundus homo Dominus ex cælo²¹. Primus Adam, ultimus vero Christus. Per hominem mors, per hominem resurrectio mortuorum²². Hæc tot tantaque verba, ac multo plura opera sunt, quæ testimonium reddant. Natus est infans, pannis involutus, lacte nutritus, circumciscus secundum legem, profecit ætate, sapientia et gratia, famem expertus est, sitim non ignoravit, labores sustinuit, perturbationem, anxietatem animi, et dolorem expertus est, per omnia assimilatus est fratribus, excepto peccato. Flagellis cæsus est, actus in crucem, clavis confixus, mortem gustavit, sepulture traditus est, descendit anima ejus ad inferos, et cum ibi detineri non posset, reddita est corpori, et facta resurrectio est: hinc palpatio et contrectatio incredulorum, deinde sumptus cibus est, qui resuscitati corporis fidem faceret: deinde assumptio in cælum multis videntibus. Tot tantaque sunt Scripturarum testimonia, tanta rerum gestarum certitudo, tot tantaque nobis bona œconomia conciliat. Et præcipiunt tamen ut hæc omnia

²⁰ Isa. LIII, 3. ²¹ Joan. VIII, 40. ²² I Tim. II, 5. ²³ I Cor. xv, 47. ²⁴ ibid. 21.

despiciamus, ac contra isthæc tanta et hujusmodi procedamus, hisque demonstratam testimoniis humanitatem non secundum naturam confiteamur; humanitatem vero non pudam. Ad hæc restat ut apostolicam opponamus vocem: « Oportet obedire Deo magis quam hominibus ⁴¹. » Cum igitur humanitas divinitati ineffabiliter et inseparabiliter unita sit, ita quidem, ut idem et infans videatur, et Deus agnoscat, « Puer, » inquit propheta, « natus est nobis, et Filius datus est nobis, et vocatur nomen ejus, magni consilii Angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis ⁴². » Fasciis circumscibitur: sed nullis circumscriptum terminis imperium in creaturas universas exercet. In præsepe ponebatur, sed angelorum celebratus hymno glorificabatur: famem et sitim toleravit, sed ex quinque panibus aliquot hominum millia saturavit, et superantia duodecim canistrorum fragmenta, prout voluit, ostendit. Ut paucis rem complectar, mortem degustavit, sed eum qui mortis imperium tenebat destruxit: ac in cruce quidem, dum pateretur, corpus ejus pendebat; qui vero in illo erat Deus Verbum, is suam nullis passionibus obnoxiam potentiam ubique declarabat. Movebatur terra, scindebantur petrae, occultabatur sol, velum rumpebatur, aperiebantur sepulchra, resurgebant mortui novi ruptorum mortis vinculorum præcones: creaturae denique universæ invisibilem crucifixi deitatem nuntiabant. Qualis igitur supererit excusatio, si tanta salute neglecta, tam certis testimoniis contemptis, novis contentiosorum hominum opinionibus adhæserimus? Verum quod omnibus modis Christum Salvatorem deceat agnoscere Deum pariter et hominem **499**, secundum utramque naturam, licet nos tacuerimus, lapides clamabunt. Quod vero non in homine simpliciter spem suam habeant repositam, qui sic sentiunt, operæ pretium est, perspicue demonstrare. Tametsi si qua suborta est quaestio, aut solutionem ejus quaesitam oportuit, aut incitiam fateri propriam, nec a Scriptura discedere. Jam porro facile est congruam invenire rationem, quare in carnalem hominis facti (Verbi) adventum, in salutarem Domini oëconomiam, spem reponamus nostram, dum invisibilem Deum Verbum per visibilem carnem cognoscimus, et per ejus passionem impassibilitatem accipere credimus: omnia autem gesta deitatis cum carne conjunctæ ascribimus, et ita unam adorationem incarnato et homini facto Deo Verbo asserimus. Neque enim mulier illa quæ simbriam contraxerat, in simbriam spem habere deprehensa est, sed in potestatem invisibilem ejus qui erat vestimento indutus, cujus erat simbria. Neque is qui sputo fuit a cæcitate sanatus, in sputum habuit fiduciam; sed in invictam ejus potentiam qui jussit illum ita medelam accipere. Nam qui hodie ad sanctum altare accedunt, ipsumque amplectuntur, ac cum timore et gaudio salutant,

A ἀποδοειγμένην μὴ κατὰ φύσιν ὁμολογεῖν· ἀνθρωπότητα δὲ οὐ φιλήν. Πρὸς ταῦτα καιρὸς ἀποστολικὴν ἀντιθεῖναι φωνήν· « Παιθαργεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις. » Οὕτω δ' ἀνθρωπότητος ἀρρήτως ἡνωμένης καὶ ἀχωρίστως θεότητι, ὡς τὸν αὐτὸν βρέφος καὶ παιδίον βλέπεσθαι, καὶ Θεὸν γινώσκεισθαι. « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, » φησὶν ὁ προφήτης, « Ὑἱὸς καὶ ἐδόθη, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος, θαυμαστὸς, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός. » Ἐν σπαργάνοις περιγράφεται· ἀλλὰ πάσῃ τῇ κτίσει τὴν δεσποτείαν ἀπερίγραφον ἐπιδείκνυται. Ἐν φάτῃ ἐτίθετο, ἀλλὰ παρ' ἀγγέλων ὑμνούμενος ἐδοξάζετο· πεζῶν καὶ ὀφίων ὑπέμεινεν, ἀλλ' ἐκ πάντεσσι δυνάμεσιν ἐχόρτασε, καὶ περισσεῖαν κλασμάτων δεκαοὐδὸν κοφίνων, ὡς ἠθέλησεν, ἐδεῖξε. Συντόμως εἰπεῖν, ἐγεύσατο θανάτου, ἀλλὰ κατέλυσε τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· καὶ κατ' αὐτὸ δὲ τὸ πάθος, ἐπὶ σταυροῦ μὲν ἦν τὸ σῶμα κρεμάμενον, πανταχοῦ δὲ ὁ ἐν αὐτῷ Θεὸς Λόγος τῇ ἀπαθὴι δυναστεῖαν ἐπιδεικνύμενος ἦν. Ἔσειετο γῆ, ἐσχίζοντο πέτραι, συνεκαλύπτετο ἥλιος, διεβρόγγυτο καταπέτασμα, τάφοι ἠνοίγοντο, νεκροὶ ἀνεστήδουν, ξένοι κήρυκες τῆς καταλύσεως τοῦ θανάτου, πᾶσα κτίσις τὴν ἀόρατον θεότητα τοῦ ἐσταυρωμένου ἐμήνυε. Ποίαν ἔσομεν ἀπολογίαν, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας, καὶ τοσαύτην παριδόντες πληροφορίαν, συνθέμενοι τε ταῖς τῶν φιλονεικούντων καινοτομίαις; Ἄλλ' ὅτι μὲν κατὰ πάντα τρόπον ἀρμόζει γινώσκειν τὸν Σωτῆρα Χριστὸν Θεὸν ἅμα καὶ ἄνθρωπον, κατὰ φύσιν ἑκατέραν, καὶ ἡμεῖς σιωπήσωμεν, οἱ λίθοι κρᾶζονται· τὸ δὲ μὴ ἔχειν εἰς ἄνθρωπον ἀπλῶς τὰς ἐλπίδας τοῦ οὕτω πιστεύοντος, ἀναγκαῖον δεῖξαι σαφῶς. Καίτοιγε καὶ εἰ τις ἀνέκυπτεν ἀπορία, ταύτης ἐχρῆν τὴν λύσιν ζητεῖν, ἢ τὴν οἰκείαν ἀμάθειαν ὁμολογεῖν, οὐ τῶν γεγραμμένων ἀναχωρεῖν. Νυνὶ δὲ καὶ ῥᾶδιον τὸ πρόπον εὐρεῖν, ὅτι τὰς ἐλπίδας ἔχομεν εἰς τὴν ἐνσαρκον τοῦ ἐνανθρωπήσαντος παρουσίαν, εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ δεσπότου οἰκονομίαν, διὰ μὲν τῆς ὁρωμένης σαρκὸς τὸν ἀόρατον Θεὸν Λόγον ἐπιγινώσκοντες, καὶ διὰ τοῦ πάθους ταύτης τὴν ἀπάθειαν λαμβάνειν πιστεύοντες· πάντα δὲ τὰ γινόμενα, τῇ ἡνωμένῃ τῇ σαρκὶ θεότητι ἐπιγράφοντες, καὶ οὕτω μίαν τὴν προσκύνησιν τῷ σαρκωθέντι καὶ ἐνανθρωπήσαντι Θεῷ Λόγῳ προσάγοντες. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἀφαιμένη γυνὴ τοῦ κρασπέδου εἰς D κρᾶσπεδον ἔχουσα τὰς ἐλπίδας ἠλέγχετο, ἀλλ', εἰς τὴν ἀόρατον δύναμιν τοῦ τὸ ἱμάτιον περιβεβλημένου, οὐπερ τὸ κρᾶσπεδον. Οὐδὲ ὁ τῷ πτύσματι τῆς τυφλώσεως ἐλευθερωθεὶς, εἰς πτύσμα τὴν πεπολθῆσιν εἶχεν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀήτητον ἐξουσίαν τοῦ κελεύσαντος αὐτὸν οὕτω τὴν ἰασιν δέξασθαι. Ἐπεὶ καὶ νῦν οἱ προσιδόντες ἀγίῳ θυσιαστηρίῳ, περιπτυσσόμενοι δὲ τοῦτο, καὶ μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς ἀσπαζόμενοι, οὐκ εἰς λίθον ἢ ξύλον ἀπλῶς ἐπερείδονται, ἀλλ' εἰς τὴν διὰ τοῦ λίθου ἢ ξύλου τοῖς εὐσεβεῖσι μνημονευομένου χάριν. Ἡ οὐ καὶ τοὺς σωθέντας ποτὲ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Μωϋσέως διὰ τοῦ βλέπειν εἰς τὸν ὤφωθέντα χαλκοῦν ὄφιν, ὅφει τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπιτρέ-

⁴¹ Act. y, 29. ⁴² Isa. ix, 6.

alios quoque impatibiliter pati ostendit, ut servet eamquam cum illis habet similitudinem. Quamobrem aliterutrum est profitendum, aut vere passum esse Salvatorem nostrum, aut alios quoque impatibiliter passos, ad quorum similitudinem Dominus tentatus fuisse pradicatur. Quæ porro patientiæ demonstratio ex eo quod impassibiliter patiat? Quomodo dicitur patientia Christi, si nullum doloris sensum percepit? Qua ratione ostenditur ejus erga homines ineffabilis et incomparabilis amor, si absque laboribus passio fuit? Quis pati recusaverit, non modo pro amicis, sed etiam pro adversariis, si pati liceat impassibiliter? Quid erat ergo quod Dominus diceret, « Spiritus promptus est, caro autem infirma⁶⁶, » si passionem absque dolore experturus erat? Quæ causa erat quod ad Patrem clamaret: « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste⁶⁷? » Quare supplices preces cum vehementi clamore et lacrymis ad eum qui se a morte eripere posset offerebat? Aut igitur vera illa omnia credenda, et passionem veram fuisse confitendum est, aut passionem illam sine passione, necesse est reputare speciem plane, fictionem et phantasmam fuisse. Si non vere passus est, nec vere utique resurrexit. Si revera non gustavit mortem, nec stimulos mortis restinxit, adhuc in peccatis sumus nostris, adhuc mors omnibus dominatur, adhuc ab hereditate sumus alieni. Si namque ficta mors, si mendax testamentum; nec vera erit hereditas. Hæc nobis lex pronuntiat: « Testamentum in mortuis confirmatum est⁶⁸. » Si ergo is vere mortuus non est qui Novum Testamentum nobiscum iniit, irrita sane quæ in Testamento sunt, rejectique ii qui hæredes sunt vocati. Sed apage ejusmodi vesaniam, o homo! Nam qui Testamentum pepigit, mortuus est, et ratum est Testamentum, hereditasque proposita credentibus, ac supplicium sycophantis paratum. Reperiuntur namque complures contra Deum falsi testes, qui dicunt eum suscitasse Christum a mortuis, quem non vere impatibiliter. Et clamante Paulo passibilem esse Christum, Pauli adversarii contra clamant, illud « impassibiliter » proferendo.

VIII.

Adversus eos qui dicunt: Passus est Deus ut soluit.

Qui secundum legem iter peragere volunt, curantque omnem effugere errorem, quidvis potius mali eligent, quam vel tantillum a via publica deflectant. Eodem prorsus modo qui per viam dogmatum veritatis volunt incedere, vestigiis inhaerent eorum qui nunquam in itinere errarunt. Ubi autem regie viæ signa accurate edidicerit, sollicite sibi cavent ab omni diverticulo: toti vero ex veritatis partibus consistunt. Cum ab hoc igitur scopo ii aberrarint qui adversaria nobis dogmata tradunt, vestigia quidem orthodoxorum Patrum amiserunt, nec non theologorum virorum (qui viam common-

A ὧς πεπονημένοι, ὡν καθ' ὁμοιότητα πεπειραμένοι ὁ Δεσπότης χρηρύσσεται. Τίς δὲ καὶ ὑπομονῆς ἀποδείξῃς ἐκ τοῦ παθεῖν ἀπαθῶς; Πῶς λέγεται ἡ ὑπομονὴ τοῦ Χριστοῦ, εἰ μὴ πόνον αἰσθῆσιν εἶλαβε; Πῶς δὲ δεικνύται ἡ ἀρατος καὶ ἀπαράβλητος πρὸς ἀνθρώπους φιλοστοργία, εἰ εἶχα πόνον τὸ πάθος ἐγένετο; Τίς οὐχ αἰρεῖται παθεῖν, οὐ μόνον ὑπὲρ φίλων, ἀλλ' ἤδη καὶ ὑπὲρ ἀντιδίκων, εἰ ὑπερέβησιν παθεῖν ἀπαθῶς; Οὐ δὲ χάριν ἔλεγεν ὁ Δεσπότης, « Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής, » εἴπερ ἐμελλε τὸ πάθος ἀναλγῆτως προσίσταται; Ἰνατί πρὸς τὸν Πατέρα ἐβόα· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο; » τίνας ἐνεκεν εὐχὰς ἱκετηρίους μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ θαυμάσιον πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου προσέφερον; B Ἡ οὖν πάντα ἀληθῆ πιστευτέον, καὶ τὸ πάθος ἀληθινὸν ὁμολογητέον· ἥ, τὸ πάθος ἀπαθῶς γεγενῆσθαι λεγομένου, σχῆμα ἀνάγκῃ καὶ δόκτειν καὶ φαντασίαν πάντα λογίζεσθαι. Εἰ οὐ πέπονθεν ἀληθῶς, οὐδὲ ἀνέστη πάντως ἀληθῶς. Εἰ μὴ ὅντως ἐγένετο θάνατος, οὐδὲ τὰ κέντρα ἐσβесе τοῦ θανάτου· ἐτι ἐσμὲν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, ἐτι βασιλεύει πάντων ὁ θάνατος· ἐτι τῆς κληρονομίας ἄλλοι οὐ καθεστήκαμεν. Εἰ γὰρ ὁ θάνατος ἀπατηλός, καὶ ἡ διαθήκη ψευδής, καὶ ἡ κληρονομία οὐκ ἀληθής. Νόμος ἡμῖν ταῦτα διαγορεύει· « Διαθήκη, » εἰσὶν, « ἐπὶ νεκροῖς βεβαία. » Εἰ οὖν οὐ τέθηκεν ὅντως ὁ τὴν Καινὴν Διαθήκην πρὸς ἡμᾶς διαθέμενος, ἀκυρὰ τὰ τῆς Διαθήκης, ἀπόβλητοι οἱ λεγόμενοι κληρονόμοι. C Ἀλλ' ἀπαγε τῆς τοιαύτης παραπληξίας, ὦ ἄνθρωπε! Καὶ ὁ διαθέμενος γὰρ τέθηκε, καὶ ἡ διαθήκη κεκύρωται, καὶ ἡ κληρονομία τοῖς πιστεύουσιν πρόκειται, καὶ ἡ τιμωρία τοῖς συκοφάνταις ἡτοίμασται. Εὐρίσκονται γὰρ πολλοὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ λέγοντες, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ὃν οὐκ ἀληθῶς τέθηκεν ἡ γείρεν, εἴπερ ἀπαθῶς ἔπαθε. Καὶ Παύλου βοῶντος, ὅτι παθητὸς ὁ Χριστός, οἱ Παύλου ἀντίδικοι τὸ « ἀπαθῶς » ἀντιφθέγγονται.

mortuum excitavit, si quidem passus est impassibiliter.

VIII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἡθέλησεν.

Οἱ κατὰ νόμον ὁδοπορίαν ἀνύειν ἐθέλοντες, καὶ φεύγειν πᾶσαν πλάνην σπουδάζοντες, πάντα μάλλον αἰρῶνται παθεῖν, ἢ μικρὸν τῆς λεωφόρου παρελθεῖν. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τὴν ὁδὸν τῆς τῶν δογμάτων ἀληθείας βαδίζοντες ἐθέλοντες, τηροῦσι μὲν τὰ ἱγνη τῶν ἀπλανῶς ὁδευσάντων· τὰ δὲ σημεῖα τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ μετὰ ἀκριβείας καταμανθάνοντες, πᾶσαν μὲν παραιτοῦνται παρεκτροπὴν, ὅλοι δὲ γίγνονται τῆς ἀληθείας. Τοῦτον τοίνυν ἀναχωρήσαντες τοῦ σκοποῦ, τὰ νῦν οἱ τὰ ἐναντία δογματίζοντες ἐθέλοντες, τὰ μὲν ἱγνη τῶν ὁρθοδόξων πατέρων καταλείουσι, καὶ τὰ σημεῖα τῶν θεολόγων ἀνδρῶν,

⁶⁶ Matth. xxvi, 41. ⁶⁷ ibid. 39. ⁶⁸ Hebr. ix, 17.

τῶν τὴν ὁδὸν ὑποδείξαντων, παρελογίσαντο, πολ-
λὰς δὲ παρεκτροπὰς μετεδίωξαν, τὰς μὲν πάλαι
παρ' ἑτέρων ἐξευρεθείσας, τὰς δὲ νῦν παρ' αὐτῶν
καινοτομηθείσας, οἷά ἐστι καὶ ἡ παράλογος φωνή, τὸ,
Ἐπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἡθέλησε. Μὴ δυνάμενοι γὰρ δεῖξαι
τὴν φύσιν παθητὴν, τὴν βούλησιν συκοφαντῆσαι οὐκ
ᾤκησαν· καὶ περὶ φύσεως ἐρωτῶμενοι, περὶ βουλή-
σεως ἀποκρίνονται. Εἰ δεκτικὴ πάθους ἡ φύσις,
ἐχέτω χώραν ἡ βούλησις· εἰ δὲ, καὶ μυστήριον δοθεῖν
τὸ θέλειν, ἀμήχανον ἀνατραπῆναι φύσεως νόμον·
πῶς οὐ μανία τὸ λέγειν, Ἐπαθεν ὡς ἡθέλησεν; Ἡ τίς
τῶν εὐφρονούντων οὐκ οἶδεν, ὅτι σύμφωνα οὐδ' εἰ
φύσις τὴν βούλησιν εἶναι; οὐ τὴν μὲν πρὸς ἄλλο βέ-
πειν, τὴν δὲ πρὸς ἕτερον σπεύδειν· ἀλλὰ μένειν μὲν
τὴν φύσιν ἐν τοῖς ἰδίῳ ὅροις, θέλειν δὲ τὴν φύσιν ὅ
πρέπει τῇ φύσει καὶ συνέσει· ὡς εἰ τις ἄλλο μὲν ταύ-
την ἔχειν λέγοι, ἄλλο δὲ θέλειν ἐκείνην, μάχην ἐπ'-
ἡγάγε καὶ πόλεμον· τῆς μὲν ἐγγειροῦσης εἰς ἃ μὴ
δεῖ, τῆς δὲ μὴ δεχομένης ὅσα μὴ πέφυκε. Τὸ γὰρ
πάσχειν πεφυκὸς, καὶ θέλον καὶ μὴ θέλον τῷ πάσχειν
ὑπόκειται· τὸ δὲ τοῦ πάσχειν ἐκτὸς κατὰ φύσιν, καὶ
τις συγχωρήσῃ τὸ θέλειν, ὅπερ οὐχ οἶδεν τε, τίς ποι-
ήσει δέξασθαι τὴν οὐσίαν, ὅπερ οὐ πέφυκε; Πᾶν γέ-
νος ζῶων φυλάττει τὸν τῆς οἰκείας οὐσίας νόμον ἀσά-
λευτον, καὶ ὡς γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω διατεταται διὰ
παντὸς, καὶ οὐδαμοῦ τὸ θέλειν ἀνατρέπει τὴν τάξιν.
Καὶ μυστήριον ἀνθρώπου θέλη γενέσθαι πτηνός, ἀρ-
γεῖ τὰ τῆς βουλήσεως, ἐπειδὴ νικᾷ τὰ τῆς φύσεως·
καὶ θέλη ψυχὴν ἔχειν ἐνδὸς τῶν ἀλόγων, γελᾷται θέ-
λειν, ὅς πληροῦται τὸ ἔργον. Εἴτα, πᾶσα μὲν φύσις
ἔχει τὸ ἀτυράννητον, καὶ κρείττων ἐστὶ πάσης ἐναν-
τίας βουλήσεως· μόνῃ δὲ ἡ ἀρετὸς τοῦ Θεοῦ καὶ
ἀθάνατος οὐσία δέχεται βούλησιν ἐναντίαν, καὶ ἡττά-
ται τῇ τῆς θελήσεως ἀνάγκῃ; Ἡ τοῦ θαύματος! ἡ
πᾶσαν οὐσίαν ἐν τοῖς οἰκείῳ ὅροις φυλάττουσα, αὐτὴ
τῶν τῆς ἀπαθείας ὄρων οὕτω βλάβος ἐξίσταται, καὶ
οὐδὲ τοσοῦτον ὁ κτίσας ἅπαντα ἔχει, ὅσον κτίσματος
δέδωκε; Πῶθεν δὲ ὅλως ἐγνωρίσται, ὅτι ἡθέλησε;
Προφήτης οὐκ εἶπεν, Ἀπόστολος οὐκ ἐκήρυξεν· ἀλλ'
οἱ μικρὸν ἡγούμενοι τὸ πάντων ὑπερόψιν, ζήτην γέ-
ρειν νομοθεσίαν μόνοι νεανιεύονται. Οὕτε τὸ «ἐπα-
θεν» ἀνέγνωμεν, οὕτε «ὡς ἡθέλησεν» εὗρομεν.
Τίς γὰρ τῶν ἁγίων ἢ εἶδε πάσχοντα τὸν ἀπαθὴ καὶ
ἀόρατον, ἢ τὴν περὶ τοῦτον θέλησιν κατενόησεν; Ἡ
τόλμης τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὰς ἀόρατους δυνάμεις
πηδῶσης! Τίς παρήλασε τὸν οὐρανόν; Τίς ὑπέβη τοὺς
θρόνους, τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τὰς δυνάμεις, τὰς
νυριότητας; Τίς ὑπέβη τὰ σεραφίμ; Τίς εἶδε τὰ
ἐκείνους ἀθέατα; Τίς κατενόησε φύσιν Θεοῦ καὶ θέ-
λουσαν οὕτω, καὶ πάσχουσαν ἂν παρὰ τῶν Γραφῶν οὐ
δεδῆλωται; Οὕτε τὸ «ἐπαθεν» εἰρηται, οὕτε τὸ
«ὡς ἡθέλησε» γέγραπται. «Ἐποίησεν ὅσα ἡθέλη-
σεν», ἀκηκόαμεν· ὅτι δὲ ἐπαθεν ὡς ἡθέλησεν, οὐδα-
μοῦ μεμαθήκαμεν. Τί οὖν εἰς βεβαίωσιν τὸ ἄδηλον
φέρουσι; Τοῦτο προσθήκη τῆς ἀπονοίας, οὐκ ἀπόδει-
ξις ἀληθείας. Ἀλλ' ἐπαθεν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τῶν
ὀνητῶν σάρκα, οὐ κατὰ τὸν ἀθάνατον Λόγον.

«*et unque voluit, fecit*», quod autem passus sit, ut

A strarunt) indicia depravarunt, multaque diver-
ticula insecuti sunt, cum olim ab aliis adin-
venta, tum a se nunc excogitata, cujusmodi
est absurda ista vox, Deus passus est ut vo-
luit. Cum enim naturam passibilem minime
501 demonstrare possent, de voluntate falsa
spargere non dubitarunt: ac de natura interrogati
de voluntate respondunt. Si passionis capax est na-
tura, locum habeat voluntas. Quod si vel sexcenties
talis voluntas fuisse concedatur, non poterit tamen
naturæ lex inverti; qui non insania fuerit, dicere,
Passus est ut voluit? Aut quis eorum qui recte
sentiant, non perspicit, oportere voluntatem cum
natura consentire: neque debere hanc ad illud de-
clinare, illam ad aliud vergere; sed manere qui-
dem naturam in suis terminis, velle autem natu-
ram quod ipsam naturam et intelligentiam deceat:
ita ut si quis dixerit eam aliud quidem habere,
aliud velle, is pugnam inducat et bellum; cum hæc
ille aggrediatur quæ minime oportet; illa minime
recipiat quæ sibi non conveniunt. Id enim in quod
passio cadit, velit nolit, passioni obnoxium est.
Quod autem ex sua natura passionem non admittit;
etiam si quis concesserit velle illud pati, quod ta-
men fieri nequit, quis deducet ad illud admitten-
dum quod substantia ejus minime capit? Omne
animantium genus firmam naturæ suæ servat le-
gem, atque ut ab initio factum est, ita remanet
semper, nec unquam voluntas ordinem subvertit.
C Quamvis sexcenties homo avis esse vellet, irrita
voluntas est, quia vincit natura. Etiam si velit ali-
cujus bruti animam habere, deridetur voluntas,
neque res illa completur. Præterea quælibet natura
est a tyrannide libera, estque omni adversa volun-
tate superior. Num sola immutabilis immortalisque
Dei substantia voluntatem admittit contrariam, et
vincitur a voluntatis necessitate? O rem miram!
quæ quamlibet substantiam in propriis continet
limitibus, ea impassibilitatis terminis tam facile
dimovetur, nec tantum habet qui creavit omnia,
quantum creaturæ dedit. Sed unde tandem com-
pertum fuit cum id voluisse. Propheta non dixit,
Apostolus non prædicavit; sed qui pro nihilo ha-
bent omnia contemnere, ii soli insolentem illam
ferre legem temere aggrediuntur. Neque illud,
«passus est», legimus, neque id, «ut voluit»,
invenimus. Quis enim sanctorum, aut eum pati
vidit qui impassibilis et invisibilis esset aut ejus-
modi voluntatem cogitavit? O audaciam hominum!
supra invisibiles potestates exsilire! Quis transcen-
dit cælum? Quis transgressus est thronos, princi-
patus, potestates, virtutes, dominationes? Quis su-
pra seraphim volavit? Quis ea vidit quæ ipsis sunt
invisibilia? Quis naturam Dei intellexit ita velle,
et pati ea quæ a Scripturis non sunt declarata?
Neque illud, «passus est», dicitur; neque id,
«ut voluit», scriptum est. Audivimus: «Quæ-

⁹⁹ Psal. cxxiv, 6.

mationem quod occultum est asserunt? Dementiæ accessio hæc est; non veritatis demonstratio. Sed passus est Christus secundum mortalem carnem, non secundum immortale Verbum.

IX.

Adversus eos qui dicunt, ita accipiendas esse (Scripturæ) voces, ut non consideretur quamquam illæ significant, cum omnium captum excedant.

Vix reperti sunt qui omnia quæ ad homines attingunt evertere contenderent, ac satagerent ut homines non ultra rationales essent, neque ea quæ naturaliter bona sunt accurate ediscerent; quique dicerent omnibus perutile esse, ut simpliciter et absque prævio examine, sacrorum librorum voces acciperent; nulla habita consideratione vel correctione, nec juxta pium scopum quo dictæ sunt. Nam si, ut jubent illi, eorum significationes quis non expendat, simpliciterque **502** et absque prævio examine quæ dicuntur auscultet: restat ut prophetæ et apostoli auribus nostris frustra personent, ac quivis sermo inutilis et inefficax permaneat, auditoresque in cordium suorum penetralia nihil fructus transmittant. Sic enim præcipiunt auribus quidem audire, corde autem non intelligere, nec dictorum consequentiam perpendere, juxta illam comminationem: « Auditu audiat, et non intelligat ⁷⁰. » Quamobrem ad illud: « Verbum caro factum est ⁷¹, » audiendum compellunt, nec pie intelligere permittunt, quasi qui potestatem habeant cujusque mentem arbitrato suo trabendi, non ad id quod decorum et utile est. An Verbum audiam, nec congruentem sensum requiram? Ubi igitur aut sermonis consequentia, aut auditoris utilitas? Fortassis et ad brutorum morem homines mutari præcipiunt, siquidem verborum sonos auribus quidem percepturi sunt, ex sensu vero nihil fructus animo admissuri. Non hæc Paulus jussit, hujusmodi scilicet rerum doctor, neque vult ut quidpiam admittatur sine ratione et judicio: sed quomodo? « Perfectorum est solidus cibus, qui propter habitum sensus habent ad boni malique discretionem exercitatos ⁷². » Perfectionem suadet, exercitationem laudat, pervigilem boni malique discretionem suadet. Qua ergo ratione quis poterit recte discernere, si dictorum intelligentiam non acceperit? Sicut enim qui morbo corporis laborat, germanum ciborum gustum non experitur, neque accurate percipit cujusque qualitatem; ita et homo qui sive ex ignavia, sive ex animi stupore, inexercitatus habet animi sensus, degustat quidem verba; sed nec eorum vim sentit, nec cogitationum cognoscit rationem: ac more brutorum stulte omnia et incaute admittit, damnosa et utilia, ut se forte offerunt, recipiens, nec mundis quidem animalibus annumerari potest: quippe qui non ruminet, nec comminutum rationalem cibum in interiorum hominem transmittat; sed indigestum illum atque incongruum absumat, potiusque detrimentum ex vitio demissi cibi, quam quid boni ad vitam confir-

A

IX.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι χρὴ δέχεσθαι τὰς φωνάς, καὶ μὴ σκοπεῖν τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα, ὡς ἀπαντας ὑπερβαίνοντα.

Μόλις εὐρέθησαν οἱ πάντα ἀνατρέπειν ἀγωνιζόμενοι τὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σπουδάζοντες μῆτε τοὺς ἀνθρώπους ἔτι λογικοὺς τυγχάνειν, μῆτε τὰ τῇ φύσει καλὰ μετ' ἀκριβείας καταμανθάνειν, ἀπλῶς δὲ πᾶσι καὶ ἀδοκιμάστως συμφέρεσθαι, ἐκ τοῦ δέχεσθαι τὰς τῶν ἱερῶν βιβλίων φωνὰς ἀνεπισκώπτως καὶ ἀδιορθώτως, καὶ μὴ κατὰ τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν, καθ' ὃν ἐρρέθησαν. Εἰ γάρ τις, ὡς ἐκέλευσαν, μὴ σκοποῖ τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα, ἀπλῶς δὲ καὶ ἀβασανίστως ἀκούει τῶν λεγομένων· λείπεται καὶ τοὺς προφήτας, καὶ τοὺς ἀποστόλους μάλιστα ταῖς ἀκοαῖς ἐνηγεῖν, καὶ **B** πάντα λόγον ἀνωφελῆ καὶ ἀνεπέργητον μένειν, καὶ τοὺς ἀκούοντας μηδεμίαν ὄνησιν εἰς τὰ ταμεία τῶν καρδιῶν παραπέμπειν. Οὕτω γὰρ προστάττουσι τοῖς μὲν ὥσιν ἀκούειν, τῇ δὲ καρδίᾳ μὴ συνίναί, μῆτε τὸ ἀκόλουθον τῶν λεγομένων σκοπεῖν, κατὰ τὴν φάσκουσαν ἀπειλὴν· « Ἀκοῇ ἀκούσῃτε, καὶ οὐ μὴ συνιῇτε. » Διὰ τοῦτο. καὶ τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » ἀκούειν μὲν ἀπλῶς ἀναγκάζουσι, νοεῖν δὲ εὐσεβῶς οὐκ ἔτι ἐπιτρέπουσιν, ὥσπερ ἐξουσίαν ἔχοντες τὴν ἐκάστου διάνοιαν πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἔλαειν, οὐ πρὸς τὸ πρέπον καὶ τὸ συμφέρον. Ἀκούσω τοῦ ῥήματος, καὶ μὴ ζητήσω τὸ εὐπρεπὲς τοῦ φρονήματος; Ποῦ οὖν ἡ τοῦ λόγου τὸ ἀκόλουθον, ἡ τοῦ ἀκούοντος ὠφέλιμον; Τάχα καὶ πρὸς ἀλόγων ἕξεις μεθίστασθαι τοὺς ἀνθρώπους προστάττουσιν, εἴπερ μέλλοιεν ψόφον μὲν ῥημάτων τῇ ἀκοῇ δέχεσθαι, κέρδος δὲ νοημάτων μὴδὲν τῇ ψυχῇ προσίστασθαι. Οὐχ οὕτω Παῦλος ἡμῖν παρεγγύησεν, ὅ τῶν τοιοῦτων διδάσκαλος· οὐδὲ μετέχειν τινὸς ἀλόγως καὶ ἀδιακρίτως δεῖν ἀπεφύνατο· ἀλλὰ πῶς; « Τελείων ἐστὶν ἡ στερὰ τροφή τῶν διὰ τὴν ἐξὶν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. » Τελειότητα συνεβούλευσε, γυμνασίαν ἐπήνεσε, διάκρισιν ποιῆσθαι νηφάλιον καλοῦ τε καὶ κακοῦ συνεβούλευσε. Πῶς οὖν ἂν τις διακρίναι καλῶς δυναθῇ, μὴ λαμβάνων τῶν λεγομένων σύνεσιν; Ὅσπερ γὰρ ὁ καχεξίαν νοσῶν ἐν τῷ σώματι, οὐχ εὐρίσκει γνησίαν τῶν ἐδεσμάτων τὴν ἐκάστου ποιότητα· οὕτω καὶ ἄνθρωπος ἀγύμναστος ἔχων ἐκ ῥαθυμίας ἢ ἀλογίας τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, γέυεται μὲν λόγων, οὐκ αἰσθάνεται **D** δὲ τῆς τούτων δυνάμεως, οὐδὲ γινώσκει τὴν τῶν νοημάτων ποιότητα· μετέχει δὲ πάντων ἀνοήτως καὶ ἀφυλάκτως δίχην ἀλόγων, τὸ βλάπτον καὶ τὸ ὠφέλιμον, ὡς ἔτυχε, προσιέμενος, καὶ μὴδὲ ἐν καθαροῖς ἀριθμῆσθαι ζωοῖς δυνάμενος· ὡς οὐ μηχανικῶν, καὶ λεπτυνομένην τὴν λογικὴν τροφήν παραπέμπων εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀκατέργαστον αὐτὴν καὶ ἀκατάλληλον ἀναλίσκων, μᾶλλον δὲ βλάβην ἐκ τῆς περὶ τὴν πέμψιν πλημμελείας ἢ τινα πρὸς σύστασιν ζωῆς εὐεργεσίαν δεχόμενος. Ἡ τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι

⁷⁰ Isa. vi, 9. ⁷¹ Joán. i, 14. ⁷² Hebr. v, 14.

καὶ τὸν κληθέντα δεῖπναι ἐπὶ τραπέζης δυνάστου, ἢ νοσητῶς τὰ παρατιθέμενα νοεῖν ἐγκλεισέται ὁ θεὸς νόμος; Οὕτως οὐ δαί γυμνὰ νοημάτων ἀρπάξιν τὰ ῥήματα, σκοπεῖν δὲ ἐπιμελῶς τὸ πρέπον Θεῷ, τὸ συμφέρον ἡμῖν, τὸ δυνατόν τῆς ἀληθείας, τὸ σύμφωνον τῷ νόμῳ, τὸ κατὰλληλον τῇ φύσει, τὸ γνήσιον τῆς πίστεως, τὸ βέβαιον τῆς ἐλπίδος καὶ ἀνόθευτον τῆς ἀγάπης, τὸ ἀνύδριστον τῆς δόξης, τὸ κρεῖττον τοῦ φθόνου, τὸ τῆς χάριτος ἄξιον· ἅτινα πάντα σύνεστι μὲν ταῖς εὐσεβείαις ἐννοίαις, καθὼς ἐγνωρίσθη καὶ ἐπὶ τοῦ, «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»· λέειται δὲ, ὡς εἰκὸς, ταῖς ἀτόποις καινοτομίαις, ἐπὶ τοιαύτας ματαιολογίας ἐξ ἀνάγκης καταφευγούσαις. Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, ὁ τὰς λέξεις δεχόμενος καὶ μὴ καταμανθάνων τὰ σημαινόμενα, πῶς νοήσει τὰ μάχεσθαι ἀλλήλοις δοκοῦντα κατὰ τὸ πρόχειρον; Πῶς εὐρήσει τὴν ἀρμόζουσαν λύσιν; Πῶς ἀποκρίσιν δώσει τοῖς ἐπερωτῶν βουλομένοις; Πῶς φυλάξει τὸ γεγραμμένον· «Τὸ εἰδέναι πῶς δαί ἡμᾶς ἐνὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι»;

X.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος σαρκί.

Θαυμάζειν ἐπεισὶ μοι, πῶς, τοσούτους νεωτερισμοὺς ἐπιεισάγοντες οἱ τῶν καινῶν δογμάτων εὐρεταί, κόρον λαβεῖν τῆς τοιαύτης καινοτομίας οὐκ ἔδυνήθησαν· ἀλλὰ εἰ τι ξένον ἐπινοεῖν πρὸς ἀπάτην τῶν ἀπλουστέρων νεανιεύονται, ὅσον καὶ τὸ προκείμενον νῦν εἰς ἐξέτασιν· «Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος σαρκί.» Πάλιν ἐνταῦθα πολὺ μὲν τὸ ἄλογον, πολὺ δὲ τὸ ἄτοπον. Ἀλογίας μὲν γὰρ τὸ λέγειν, ἕτερον ἐτέρῳ πάσχειν· ἀτοπίας δὲ τὸ, «Ἐπαθεν ὁ Λόγος.» Ὅπερ γυμνὸν προκαλύμματος εἰπεῖν οὐ τολμῶντες, ἐπήγαγον τὸ «σαρκί,» καθάπερ πρόσωπον αἰσχρὸν τὸ ἀπρεπές τοῦ φρονήματος δολερῶ προσώπῳ καλύπτοντες. Εἰ ὁ Λόγος ἐπαθεν, ἑαυτῷ ἐπαθεν· εἰ δὲ ἕτερον τὸ παθόν, οὐδὲν πρὸς τὸν Λόγον, εἰ μὴ μόνῃ ἡ ὕβρις κατὰ ἀναφορὰν τοῦ πάσχοντος σώματος εἰς τὸν ἡνωμένον ἀνατρέχουσα Λόγον. Τὸ δὲ λέγειν, «Ὁ Λόγος ἐπαθε σαρκί,» ἄγραφον, ἀνοίκειον, ἀσύστατον, ἀνακλόουθον. Ἄλλ' ἐπειδὴ βλασφημεῖν μὲν ἀπαύστως ἔκριναν, τὸ δὲ, «Ἐπαθεν ὁ Λόγος,» ἐγνωσαν ἀπαράδεκτον ἀκοαῖς εὐσεβέσι, φάρμακον προσθεῖναι τὸ «τῇ σαρκί» τοῖς ῥημάτων τραύμασιν ἐδικαίωσαν· δέον μῆτε τὴν νόσον ἐπάγειν, μῆτε φαρμακείας ἀπατώσης φροντίζειν. Οὐδὲν γὰρ τῶν παραλόγων τεχνασμάτων εὐρίσκειται τῇ ἀληθείᾳ συναρμολογούμενον· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πᾶν ἐκείνου μαχόμενον, καὶ μὴ εὐρίσκον στάσιν παρὰ τοῖς συνετῶς ἐπαύουσιν. Οὔτε ὁ Λόγος παθητὸς τῇ σαρκί, οὔτε ἡ σὰρξ ἀπαθὴς τῷ Λόγῳ· ἀλλὰ καὶ ἡ σὰρξ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν τὸ πάθος προσίεται, καὶ ὁ Λόγος ἀχώριστον τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει τὸ ἀπαθές. Εἰ οὖν οὕτως τῇ σαρκὶ πάσχει, περὶ τῆς σαρκὸς τί ἂν εἴποιμεν; ὅτι πάσχει τῷ Λόγῳ, ἢ οὐ πάσχει; Εἰ μὲν οὐ πάγει, ταύτῃ τὸ ἀπαθές ἐχαρίσθη· εἰ δὲ πάσχει,

A mandam percipiat. Aut quis ignorat eum qui vocatus sit cœnatum ad mensam magnatis, quæ apposita sunt spiritualiter considerare juberi a divina lege? Similiter et verba sensu nuda abripienda non sunt, sed accurate considerandum quid Deum deceat, quid nobis conducat, quæ sit vis veritatis, qui consensus in lege, quid naturæ congruens, quæ sit germana fides, quæ spes firma, quæ inviolabilis charitatis sinceritas, quæ sit gloria nullis obnoxia contumeliis, quid sit invidia superius, quæ dignitas gratiæ: quæ omnia piis quidem insunt cogitationibus, ut in explicatione dicti, «Verbum caro factum est,» explanavimus; sed desunt scilicet in absurdis illis innovationibus, quæ ad ejusmodi vapiloquentiam necessario confugiunt. Summa hujus orationis est: qui dictiones excipit, nec significationem earum ediscit, qui intelligit ea quæ primo intuitu inter se pugnare videntur? Quomodo congruentem inveniet solutionem? Quo pacto interrogantibus respondebit? Quomodo custodiet illud quod scriptum est: «Scire quomodo oporteat nos unicuique respondere?»

X.

Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Verbum carne.

Mirari subit quæ causa sit cur tot et tantas induentes novitates, insolentium dogmatum inventores nullarum rerum novandarum satietas ceperit; sed si quid insolens est, illud petulanter ad simpliciores circumveniendo proponunt, quale est quod jam nobis C 503 disquirendum proponitur: «Passus est Deus Verbum carne.» Hic rursum multa rationi non consentanea, multaque absurda. Rationi non consentit quod dicitur, alterum alteri pati; absurdum est illud: «Verbum est passum.» Quod cum nudum absque velamine proferre non audent, adjecerunt illud, «carne,» et quasi turpem faciem, dolosa larva sententiæ absurditatem obvelarunt. Si Verbum passum est, sibi ipsi est passum: sin aliud est quod passum est, nihil ad Verbum, nisi sola injuria quæ patiente corpore ipsi conjuncto, ad ipsum recurrit Verbum. Dicere autem, «Verbum passum est carne,» minime scriptum est, ac improprium, incompositumque est, nec aliunde consequitur. Sed quia nullum blasphemandi finem sibi D præscripserunt: illudque, «Passum est Verbum,» pias aures nullo modo recepturas norunt; verborum vulneribus remedium apponere, addendo illud, «carne,» æquum censuerunt: cum satius fuisset, nec morbum inducere, nec fallax remedium adhibere. Nam absurdorum commentorum, nullum reperire est quod veritati sit accommodatum; imo potius idem plerumque secum pugnat, nec apud probe sentientes habet ubi consistat. Neque Verbum est carne passibile, neque caro est Verbo impassibilis. Sed et caro juxta propriam sibi naturam passionem admittit, et Verbum a sua substantia in-

separabile cum sit, test impassibile. Si ergo Verbum carne patitur, de carne quid dixerimus? Patitur Verbo, annon patitur? Si non patitur, impassibilitas illi attributa fuit; sin patitur, utriusque passionem constituerunt; siquidem, ut aiunt, Verbum quidem carne patitur, caro autem patitur Verbo in propria natura. Sed fortasse dicent: Cur ergo dictum fuit: « Ex quibus Christus secundum carnem »? Dic Christum passum, et eodem recurret nomen carnis. Qui dicit Deum Verbum, substantiam simplicem designat: qui vero Christum dicit, is duarum conjunctionem naturarum declarat. Atque ita congruenter explicari hæc loquendi formula potest, « Christus est passus », quia vox hæc utrumque simul significat, et impassibile Verbum, et patibilem carnem, quæ et mortem gustavit. Unde nec Paulus ait: Ex quibus nudus Deus, sed, « Ex quibus Christus secundum carnem; » ut ostendat eum, cujus meminit, secundum quidem carnem ex Israelitis, secundum deitatem vero, ex æterno esse Patre. Non dixit: Ex quibus Deus carne. Idem vero et tu dic, et de tua mihi sententia persuadebis: Passus est Christus secundum carnem. Si vero Deum carne passum esse dicis, erudias me velim dilucide, utrum idem sint Deus et caro secundum naturam, an aliud atque aliud. Si idem sunt, passus est Deus in seipso. Nam carnem dicis idem esse quod Deus est. Sin aliud et aliud, quomodo hæc illo patitur, cum omnis creatura seipsa patiatur non alia substantia? Homo non patitur equo: non moritur anima carne: sed solvitur quidem caro, separatur vero anima, et tamen homo dicitur mortuus, quippe utrumque significans, animam et carnem: mortuus autem intelligitur secundum id quod mori potest, hoc est secundum carnem, et non secundum animam immortalem. Nimirum nemo dicit: Anima cujusdam mortua est carne; sed homo quidam ex anima et corpore constans: animæ autem et post mortem immortalitatem indicare volens, in æternum justos vivere dicit, teste sacra Scriptura. Sed istos libri divini ad unum omnes condemnant. Quot enim prophetæ? quot apostoli? quot evangelistæ? Nusquam tamen hujusmodi vox occurrit: cum contra, Christum passum esse, perspicue ubique doceatur. « Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus »⁷⁵. Si passibilis Christus⁷⁶, Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas⁷⁷. « Crux Christi, corpus Christi, sanguis Christi. Quo igitur modo tantam testium turbam prætereunt, et suam ipsorum auctoritatem **504** legi Spiritus anteponunt? vim facientes præcepto clamanti: « Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui »⁷⁸: » nec attendentes, sacrum illum et magnum Patrum in Nicæa chorum, post Dei et Patris confessionem continuo nomen Domini Jesu posuisse: « Et in unum Dominum Jesum Christum; » et eidem postea, utpote

A τῶν δύο τὸ πάθος κατεψηφίσαντο, εἴπερ, καθὼς φαίνεται, ὁ μὲν Λόγος πάσχει τῇ σαρκί, ἡ δὲ σὰρξ πάσχει τῷ Λόγῳ ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει. Ἀλλ' ἰσως ἐροῦσι· Πῶς οὖν εἴρηται· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; » Λέγει Χριστὸν παθόντα, καὶ σύνδρομον εὐρήσεις τὸ ὄνομα τῆς σαρκὸς. Ὁ μὲν γὰρ εἰπὼν τὸν Θεὸν Λόγον, ἀπλὴν οὐσίαν ἐσημάνει· ὁ δὲ προσαγορεύων Χριστὸν, τὴν συνάρθειαν τῶν δύο φύσεων ἐφανέρωσεν. Καὶ οὕτως ἀρμόζειν δύναται τὸ λέγειν, « Ἐπαθεν ὁ Χριστὸς, » διὰ τὴν προσηγορίαν ταύτην τὰ δύο μνηύειν ἅμα, καὶ τὸν ἀπαθῆ Λόγον, καὶ τὴν παθῆτην σάρκα, τὴν γευσάμενην θανάτου. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος, « Ἐξ ὧν, οὐκ εἶπε, γυμνὸς ὁ Θεός, ἀλλ' « Ἐξ ὧν Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα »· ἵνα δείξῃ τὸν μνημονεύμενον, κατὰ μὲν τὴν σάρκα ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν, κατὰ δὲ τὴν θεότητα ἐκ τοῦ αἰωνίου Πατρὸς. Μὴ εἴπῃ· « Ἐξ ὧν ὁ Θεός τῇ σαρκί. Τὸ αὐτὸ καὶ σὺ λέγε, καὶ πείθομαι. » Ἐπαθεν ὁ Χριστὸς κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι ἐπαθεν ὁ Θεός τῇ σαρκί, διδάξόν με σαφῶς, πότερον ταῦτ' κατὰ φύσιν Θεός καὶ σὰρξ, ἢ ἄλλο καὶ ἄλλο. Εἰ μὲν οὖν ταῦτ', ἐπαθεν ὁ Θεός ἑαυτῷ. Τὸ γὰρ αὐτὸ Θεῷ λέγεις τὴν σάρκα. Εἰ δὲ ἕτερον καὶ ἕτερον, πῶς τοῦτο ἐκείνῳ πάσχει, πάσχει φύσεις ἑαυτῇ πασχούσης, οὐχ ἑτέρας οὐσίαι; Οὐ πάσχει ἄνθρωπος ἵππῳ· οὐκ ἀποθνήσκει ψυχὴ σαρκί· ἀλλὰ λύεται μὲν σὰρξ, χωρίζεται δὲ ψυχὴ. Λέγεται δὲ, ὅτι τέθνηκεν ἄνθρωπος, τὸ τῶν δύο παραστατικὴν ψυχῆς καὶ σαρκὸς, καὶ νοεῖται κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον τεθνηξέναι, τοῦτ' ἐστίν, κατὰ τὴν σάρκα, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀθάνατον ψυχὴν. Ταιγαροῦν οὐδεὶς εἶπε· Τοῦ δεινός ἡ ψυχὴ τέθνηκε τῇ σαρκί· ἀλλ' ὁ δεινὰ ἄνθρωπος, ὁ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστώς· τὴν δὲ ψυχὴν καὶ μετὰ θάνατον μνηύειν ἀθάνατον, εἰς τὸν αἰῶνα τοὺς δικαίους ἐφησε ζῆν, ὡς ἡ ἀγία Γραφὴ μαρτυρεῖ. Ἐκείνων δὲ πᾶσα θεία βίβλος κατηγορεῖ. Πόσοι προφῆται; πόσοι ἀπόστολοι; πόσοι εὐαγγελισταί; καὶ οὐδαμῶς παρ' οὐδενὶ τοιαύτη φωνή. Τὸ δὲ, Χριστὸς ἐπαθε, πανταχοῦ προδήλως κεκήρυχται. « Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Εἰ παθὴς ὁ Χριστός, Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς. » Ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Πῶς οὖν τοσούτου νέφος μαρτύρων παρατρέχουσι, καὶ τὴν ἰδίαν αὐθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος νομοθεσίας ἐμπροσθεν ἄγουσι; κατατολμῶντες τῆς βούσης ἐντολῆς· « Μὴ μέταίρει ὅρια αἰῶνα, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου »· μὴ προσέχοντες, ὅτι καὶ τῶν κατὰ Νίκαιαν ἁγίων Πατέρων ὁ ἱερός καὶ μέγας χορὸς μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολογίαν εὐθὺς ἔταξε τὸ ὄνομα τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ· « Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· » εἰθ' οὕτως ἐπήγαγον τὰ τε ὑψηλὰ τῆς θεότητος, τὰ τε οἰκονομικά τῆς ἑαυτοῦ ἀνθρωπότητος, ὡς τοῦτου μόνου τοῦ ὀνόματος οἰκειώς καὶ προσφύως τὰ διάφορα δεχομένου, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνήν· « Θεμέλιον ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κεῖμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. » Μὴ δὲ καταλείψωμεν τὸν θεμέλιον, ὃς πάντων ἐστὶ δεκτικὸς καθ' ἑκάστην φύσιν, τὴν τε δόξαν, τὴν τε πά-

⁷⁵ Rom. ix, 5. ⁷⁶ I Cor. v, 7. ⁷⁷ Act. xxvi, 23. ⁷⁸ I Cor. xv, 3. ⁷⁹ Prov. xxii, 28.

θος ἀληθινῶς προσιέμενος. Ἐὰν εἴπῃς Θεὸν μόνον, Α quod unum aple et commode diversa in se recipi-
 ποῦ τῶν παθῶν ἐποικοδομήσεις τὴν χριστιαν; ἔὰν εἴ-
 πῃς ἀνθρώπον μόνον, ποῦ τῆς ἀκαταλήπτου δόξης
 ἐπιθήσεις τὸν πλοῦτον; Ἀλλὰ Χριστὸν λέγειν καλόν
 τῇ μὲν θεότητι τὴν δόξαν καρπούμενον, τῇ ἡνωμένῃ
 δὲ ἀνθρωπότητι τὸ πάθος δεχόμενον, τῇ δὲ ἀχωρίστῃ
 ἐνώσει πᾶν θαῦμα κατεργαζόμενον, πᾶν ἔωρον τοῖς
 πιστοῖς χαριζόμενον. Οὕτω δεικνύται καὶ τὸ θεῖον
 ἀπαθές, καὶ τὸ πάθος ἀληθινόν, καὶ τὸ κέρδος τῶν
 ἀνθρώπων κοινόν, καὶ ὁ λόγος τῆς ἀληθείας σαφής,
 καὶ ὁ θεμέλιος τῆς διδασκαλίας ἀσάλευτος, καὶ τοῦ
 μυστηρίου τὸ μέγεθος ἐνδοξον, καὶ τὸ θαῦμα τῆς
 ἀρχαιότητος ἀξιόπιστον, καὶ τὸ κάλλος τῆς ὀρθοδο-
 ξίας ἀνόθευτον, καὶ τὸ κήρυγμα τῶν ἁγίων ἀπάντων
 σύμφωνον. Τὸ δὲ λέγειν τὴν μηδέπω βῆθεισαν φωνήν,
 καὶ ἀναθεματίζειν ἅπαντας, τοὺς μὴ εἰπόντας Θεὸν
 Λόγον παθόντα σαρκί, τοῦτο οὐ μόνον κατὰ τῶν νῦν
 ἀνθρώπων φέρει τὸ θράσος, ἀλλ' ἤδη καὶ κατὰ πάν-
 των τῶν ἀπ' αἰῶνος κηρύκων καὶ διδασκάλων ἐκτελε-
 νειν τὴν τολμάν. Ἰνατί δὲ καὶ φεύγουσι τὸ ὄνομα τοῦ
 Δεσποτοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ᾧ πιστεύειν ἐκελεύσθημεν;
 Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ σωθή-
 σῃ. Ἐπὶ τούτῳ τῷ ὀνόματι τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς
 σωτηρίας καλόν. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ὄνομα ἕτερον ὑπὸ
 τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ
 σωθῆναι ἡμᾶς. Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν
 γόνυ κάμψει, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ κατα-
 χθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύ-
 ριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Πατρός. Ἀὐτὸς κρι-
 τὴς ζώντων καὶ νεκρῶν· αὐτὸν ἐπικαλεῖτο τελειού-
 μενος Στέφανος· Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὲ, δέξαι τὸ
 πνεῦμά μου. Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ
 πάντα. Ἀὐτὸς Σωτὴρ, αὐτὸς Αὐτρωτής· Χριστὸς
 τὰ πάντα. Τί φεύγουσι τὸ πολυπόθητον ὄνομα; Τοῦτο
 τὰς νόσους ἥλασεν· Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ
 ἔγειραι καὶ περιπάτει. Τοῦτο τοὺς δαίμονας ἐφυγά-
 δευσε· Παραγγέλλω σοι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ
 τοῦ Ναζαρετοῦ ἐξελεθεῖν ἀπ' αὐτῆς. Πῶς οὖν, τοῦτο
 καταλιπόντες ὡς ἀπαρέσχον αὐτοῖς, τὸ παρ' οὐδενὶ
 τῶν ἁγίων κείμενον τεθεῖκασι, τὸ, Ὁ Λόγος ἔπαθε
 σαρκί;

Christus omnia. Quorsum fugiunt desiderabile illud nomen? Ipsum morbos sustulit, Ἐν nomine Jesu
 Christi surge et ambula⁹⁹. Ipsum fugavit daemones, Ἐν nomine Jesu Christi Nazareni, ut
 ex eas ab illa¹⁰⁰. Quomodo igitur hoc, ut ipsis minime grato relicto, id quod apud sanctorum ne-
 minem reperitur, sustituunt, Deus Verbum passus est carne?

XI.

Πρὸς τοὺς Λέγοντας· Πόλιν δώσουσιν Ἰουδαῖοι
 δίκην, εἰ μὴ Θεὸν ἀπέκτειναν.

Οὐκ ἔστιν, ὡς εἶοικε, φιλονεικούντων ἀνδρῶν ἄλογον
 ὁρμὴν λόγους τίσειν ἐπισχεῖν· ἀλλὰ καὶ μυρίους τις
 ἐπάγῃ καὶ ἀνατιβήσῃ τοὺς ἐλέγχους, τὴν μὲν ἀλήθειαν
 εἰσείξῃ, τοὺς δὲ τοῦ ψεύδους ἐργάτας οὐκ ἐπεισεν. Οὕ-
 τω γὰρ οἱ τῆς ἀληθείας ἀποκοπέντες μετὰ πολλὰς
 φανεράς ἀποδείξεις, οὐκ ἀφίστανται τοῦ οἰκείου σκο-
 ποῦ, οὐδὲ ἐρχονται πρὸς τὴν εὐθείαν ὁδόν· ἀλλ' ἀτρα-
 ποὺς δεξιόμενοι, ἐπὶ κρημνοὺς περιέρχονται, παραλό-

D

Adversus eos qui querunt, qualem penam Judæi da-
 turi sint, si non occiderunt Deum.

Qui contentionis studio feruntur viri, eorum in-
 sanum impetum nulla, credo, potest oratio cohi-
 bere. Sed licet mille quis, eaque invicta argumenta
 proferat; veritatem ille quidem demonstraverit, at
 operariis mendacii de ea minime persuaserit. Sic
 enim et qui a veritate exciderunt, ii post multa cla-
 raque argumenta nec desistunt a proposito suo,
 nec in viam rectam redeunt: sed vias præcipites

XI.

⁹⁹ I Cor. iii, 11. ¹⁰⁰ Philipp. ii, 10, 11. ¹⁰¹ Act. vii, 58. ¹⁰² I Cor. viii, 6. ¹⁰³ Act. iii, 6. ¹⁰⁴ Act. i, 18.

ingressi, hinc inde circumveniunt, quæstiones absurdas proponentes; nec erubescunt quærere: Quomodo Judæi punientur, si non occiderunt Deum? O impudentem audaciam! O fraudulentum institutum! ut Christum vindicent, ea quæ Christi sunt traducunt.

505 Ut, aiunt, Judæi dignam sceleribus suis pœnam luant, evertantur omnia, vilipendatur doctrina, blasphemetur Deus, patibilis vocetur, qui est impatibilis, injuria inferatur gloriæ, fines orbis universi seducantur. Tu vero, mi homo, ne cum Dei contumelia Deum vindicatio. Odi defensionem quæ cum dedecore conjuncta est: præstat lucrari Judæum, quam Christianos confundi: præstat auctores passionis effugere, quam eum qui passus est hujusmodi patronum nancisci; præstat illos veniam consequi, quam hunc mutabilem et passibilem secundum deitatem existimari. Quorsum Judæis hanc magnifice gloriandi præbes materiem, quasi deitate ipsa superiores fuerint? cum ne templum quidem tenere potuerint, nisi eo qui inhabitat permittente, qui idem solum illud suscitavit, insolubilis ipse mansit. Quorsum ejus qui passus est voluntati tuo calculo refragaris? cur plus contristas, iis per quæ scilicet injuriam vindicas, quam ii ipsi qui perpetrare facinus ausi sunt, contristantur? Quorsum verissima Christi verba subvertis? Ipse enim tempore passionis dixit: « Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt ». Et tu pœnas (a Judæis) exis, perinde ac si Dei præsentiam cognorint, et in Deum ipsum cædem perpetrarint? Desine graviora aggredi, quam ii ipsi qui Christum cruci affixerunt. Illi nudum hominem Christum putantes interemerunt; tu Deum confitens verum, mutabilem, patibilem, mortuum denique, præclara illa tua vindicta asseris. Quanto vero audacia major est in Deum impie insurgere, quam hominem quem esse putes injuria petere; tanto ille, qui Deum Verbum lingua sine causa occidit, miserior est iis qui carnem Domini clavis sine causa perfoderunt. Verumtamen non quoniam tu crudelior es, terribili illos pœna liberamus: sed et deitati Domini Christi impatibilitatem suam servamus: et humanitati illi unitæ passionem suam attestatione nostra tribuimus, et a Judæis pœnas exigi confitemur, eo quod vesana mentis cæcitate in deitatem ipsam manifeste fuerunt impii. Nunquid vero et nunc non videmus eos, qui templis Deo sæpius consecratis nefarias manus inferunt, ut ea vel polluant, vel destruant, licet in ligna duntaxat et lapides sæviant, perinde tamen puniri, ac si contra Deum ipsum audacter se efferant? Nimirum inanimatum templum tam severe vindicatur, templum vero vivum impollutum, templum Deo conjunctum ineffabiliter, insolubiliter, non multo severius vindicabitur? quod ipsum quidem injuste passum est, sed ita ut in tem-

Α γους πύσεις προτεινοντες, και ούκ αισχύνονται λέγειν· Πώς οἱ Ἰουδαῖοι τιμωρηθῶσονται, εἰ μὴ θεὸν ἀνῆρῃκας; φεῦ τῆς ἀναιδοῦς ἀτολμίας! Φεῦ τῆς ἀπατηλῆς ἐγχειρήσεως! εἰς ἐκδίκησιν Χριστοῦ τὰ Χριστοῦ διασύρουσιν· Ἰνα, φασίν, Ἰουδαῖοι δίκην ἀξίαν ὀπαιτηθῶσιν, ἀνατρεπῶσθαι τὰ πάντα, βραδυσργεῖται τὸ δόγμα, βλασφημείσθω θεός, παθητὸς καλεῖσθω ὁ ἀπαθής, ὕβριζέσθω ἡ δόξα, πλανάσθω τῆς οἰκουμένης τὰ πέ-
ρατα. Ἀνθρώπε, μὴ ἐκδίκει θεὸν ἐφ' ὕβρει θεοῦ· μισῶ συνηγορίαν ἀτιμίας πρόξενον· κρείττον Ἰουδαῖον κερῶσαι, ἢ Χριστιανοὺς αἰσχυνθῆναι· κρείττον τοὺς πεποιηκότας φυγεῖν, ἢ τὸν πεπονθότα τοιοῦτου συνηγούρου τυγεῖν· κρείττον ἐκείνους συγγνώμην εὔ-
ρεῖν ἢ τοῦτο τρεπτοῦ καὶ παθητοῦ κατὰ τὴν θεό-
τητα δόξαν λαβεῖν. Τί παρέχεις Ἰουδαίοις καύχημα μέγιστον, ὡς θεότητος αὐτῆς περιγενέσθαι δεδυνη-
μένοις; οὐδὲ γὰρ τὸν ναὸν ἔχουσιν ἂν, εἰ μὴ ὁ ἐνοικῶν συνεχώρησεν, ὅς καὶ τὸν λυθέντα ἤγειρεν, αὐτὸς δ' ἄλυτος ἔμεινε. Τί παρὰ γνώμην τοῦ πεπονθότος φέρεις τὴν ψῆφον; τί πλέον λυπεῖς, οἷς δῆθεν ἐκδικεῖς, ἢ ἐκείνοι τετολμηκότας ἐλύπησαν; Τί τὰς ἀφευ-
δεῖς ἀποφάσεις ἀνατρέπεις τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ; Αὐτὸς ἔλεγε τῷ καιρῷ τοῦ πάθους· « Πάτερ, ἀφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδας τί ποιούσι. » Καὶ σὺ δίκην ἀπαιτεῖς, ὡς ἐγνωκότας θεοῦ παρουσίαν, καὶ δεδρα-
κότας κατὰ θεοῦ μαιφονίαν; Παῦσαι χαλεπώτερα
τολμῶν τῆς τῶν σταυρωσάντων παρανομίας. Ἐκείνοι φίλον ἀνθρώπον νομίσαντες τὸν Χριστὸν, ἀπεκτεί-
ναντο· σὺ, θεὸν ὁμολογῶν ἀληθινόν, τρεπτόν, καὶ
καθητόν, καὶ νεκρὸν διὰ τῆς καλῆς ἐκδικήσεως ἀπο-
φαίνεις. Ὅσῳ δὲ τολμηρότερον τοῦ, ὡς ἀνθρώπον οἰεσθαι ἀδικεῖν τὸ εἰς θεὸν ἀσεβεῖν, τοσούτῳ γε
ἀθλιώτερος ὁ τὸν θεὸν λόγον τῇ γλώσῃ μάτην φο-
νεύων τῶν εἰς τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου τοὺς φίλους μά-
την πειράντων. Πλὴν οὐκ, ἐπειδὴ σὺ χαλεπώτερος
τῆς φοβερᾶς καταδίκης, ἐκείνους ἀρπάζομεν· ἀλλὰ
καὶ τῇ θεότητι τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τηρούμεν τὸ
ἀπαθές, καὶ τῇ ἀνθρωπότητι τῇ ἡνωμένῃ προσμαρ-
τυρούμεν τὸ πάθος, καὶ τοὺς Ἰουδαίους ὁμολογοῦμεν
ἀπαιτεῖσθαι (24) δίκην, ὡς εἰς αὐτὴν ἀντικρυς θεό-
τητα διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀπονοίας ἡσθενηκότας. Ἡ καὶ
νῦν οὐχ ὀρώμεν τοὺς κατὰ ναοῦ πολλάκις ἀνακειμέ-
νου θεῷ χειρας ἀθεμίτους ἐκτείναντας ἐφ' ὕβρει ἢ
καταλύσει, καίτοι κατὰ φύλλον ἢ λίθων πράττοντας,
οὕτω δεχομένους τὴν τιμωρίαν, ὡς κατὰ θεοῦ τὴν
τόλμαν ἐκτείναντας; Καὶ ναὶ μὲν τοιαύτην δέχεται
τὴν ἐκδίκησιν ἀψυχός· ναὶ δὲ ζῶν ἀχραντός, ναὶ δὲ
θεῷ συνημμένος ἀρρήτως, ἀδιασπάστως, οὐ πολὺ
πλέον ἐκδικηθήσεται, ὡς αὐτὸς μὲν ἀδίκως παθὼν,
τῆς δὲ ὕβριος ἀνατρεχούσης εἰς τὸν ἐν τῷ ναῷ
θεὸν, τὸν ἐν γενόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ πολλὰ
θαύματα ἐργασάμενον; Μηδὲ γὰρ ἐξεῖναι τοῖς Ἰου-
δαίοις ἀπολογία εὐρίσκειν, ὡς εἰς ἀνθρώπον φίλον
ἀμαρτήσασιν, τῶν πολυτρόπων θαυμάτων οὐ συγ-

²² Luc. xxiii, 34.

(24) Mss., ἀπαιτούμενους.

χωρούντων λανθάνειν τῆς ἐνεργουσίας δυνάμεως τὸ ἄ-
θεοπρεπὲς καὶ ἐνδοξόν· τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐπρίξεν
ἀπ' ἀρχῆς τὰ γενόμενα; Κατὰ προφητείαν ἡ γέν-
νησις, ὁ τόπος γνώριμος, ὁ τρόπος ἐπίσημος, ὁ χρό-
νος οὐκ ἄδηλος, πᾶς λόγος ἐργοχειρούμενος, δρόμος
ἀστέρος μηνύων ὕμνον ἀγγέλιον, μάταιο πόρρωθεν
πρὸς διωροφορίαν ἐλκόμενοι, Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς
ταρασσόμενος· Ἰουδαία ὅπασα συγκλονουμένη, φανέ-
ρως ἐναργῆς τοῦ αἵροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ
κόσμου· Σιμεὼν παῖδ' ὡς κατέχων καὶ Θεοῦ σωτή-
ριον ἐρμηνεύων· Ἄννα προφητεύουσα· μαρτυρῶν
Ἰωάννης πρὸς Ἰορδάνην· φωνὴ Πατρὸς οὐρανὸθεν,
τοῦτον ὤϊον ἀγαπητὸν πᾶσι γνωρίζουσα· Πνεύματος
ἐπιφοίτησις περισσεύς ἐν εἰδει τῇ κορυφῇ ἐπιπί-
πτουσα· μεταβαλλόμενον ὕδωρ εἰς οἶνον· ἄρτοι
πάντες πληθυνόμενοι παραδόξως εἰς χιλιάδων ἀπολαυ-
σιν, καὶ περισσεῖα κλασμάτων κόφινοι δώδεκα·
πάθῃ λόγῳ φυγαδευόμενα, δαίμονες προστάγματι
δικαζόμενοι, μᾶλλον δὲ πόρρωθεν ὁμολογούντες τὸ
τῆς ἐξουσίας ἀφόρητον· νεκροὶ τῆς τοῦ θανάτου
τυραννίδος εὐθὺς ἀποσπῶμενοι· κράσπεδον ἱματίου
τῇ μὲν χαμνουσῇ γυναίκί φέρον τὴν ἱατρίαν, τῆς δὲ
κρυπτομένης θεότητος δημοσιεύον τὴν δύναμιν.
Πᾶσα τῶν στοιχείων ἡ φύσις ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πά-
θους ἐπὶ τῇ λύσει τοῦ ὀρωμένου ναοῦ, καὶ τῇ ὕψει
τοῦ ἀχωρίστου Θεοῦ πολυτρόπως ταρρασσομένη· ἀνά-
στασις τοῦ παθόντος ὑπὸ τῶν σταυρωσάντων μαρτυ-
ρουμένη· Φυλάσσοντες γὰρ τὸν παθόντα, ἡτήθησαν
τῷ παραδόξῳ νεκρῷ. Τοσαῦτα ἦν καὶ πολλῷ πλέον
τὰ μηνύοντα τὴν κρυπτομένην θεότητα. Καὶ πῶς φεύ-
ξονται τῆς θεομαχίας τὴν τιμωρίαν αὐτῶν πρὸς οὕτω
λαμπρὰς ἀποδείξεις τυφλώττειν ὑπ' ἀγνωμοσύνης
σπουδάζαντες;

victi sunt. Atque hæc multoque plura alia sunt, quæ latentem intus divinitatem indicant. Quomodo igitur pœnam Dei hostibus denuntiata effugient, qui ad tam lucidas demonstrationes præ nimia improbitate cæcutire volunt?

XII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ μὴ
ὁμολογῶν Θεὸν ἐσταυρωσθαι.

Τοσαύτης ἀποδείξεως ἐν τοῖς προλαβοῦσι πᾶσι
γεγεννημένης, οὕτω πολυτρόπου καὶ φανερᾶς, δεόν αἰ-
σθανθῆσθαι τὸ πλῆθος τοὺς ἀντιλέγοντας τῶν
ἐλέγχων, οἱ δὲ καὶ ἄλλας ἀντιθέσεις ἀναισχύντους
πλέξαι μάτην οὐκ ὤκνησαν. Ἰουδαῖος, φησὶν, ἐστίν,
ὁ τὸν Θεὸν αὐτὸν μὴ ὁμολογῶν ἐσταυρωσθαι. Καλῶς
ἡμᾶς τῆς αὐτοῖς χρεωστούμενης προσηγορίας ὑπ-
έμνησαν. Αὐτοὶ γὰρ εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπάσαντο τὴν
πρὸς ἐκείνους συγγένειαν, ἀρνούμενοι μὲν τὴν σω-
τήριον ἐνανθρωπήσιν, ἀπωθοῦμενοι δὲ τὴν τῶν δῶ
φύσεων σύνοδον καὶ ἐνωσιν. Τίς Ἰουδαῖος ὁ τὴν χάριν
δεξάμενος, ἡ ὁ τῷ νόμῳ κατὰ τὸ γράμμα παρακα-
θήμενος; Ἡμᾶς ἡ χάρις ἐδίδαξε Θεὸν ἀόρατον ἐν
ὀρωμένη φανερωθῆναι σαρκί· ἐκεῖνοι τῇ ἀρχαίᾳ
παραδόσει παρέμειναν τὴν θεότητα γυμνὴν ἐν δια-
φόροις εἰδεσι καὶ σχήμασιν ὑπογράφασθαι. Πῶς οὖν
ἄλλους λέγουσιν Ἰουδαῖους, αὐτοὶ τῆς Καινῆς Διαθή-
κης τὸν πλοῦτον ἀποσεισάμενοι; Οὐκ ἤκουσαν, ὅτι
πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ
βλέπομεν, καὶ οὐκ εἶδον; Τί ἄρα οὐκ εἶδον θεότη-

pli inhabitatorem Deum, qui templo unitus est, et
miracula multa edidit, injuria recidat. Neque vero
excusationem Judæis inde parare licet, quod velut
in nudum hominem peccare visi sint: cum divi-
nam et gloriosam operantis potentie majestatem
multifaria miracula latere non permiserint. Quis
enim non stupescat ad ea quæ a principio facta
sunt? Juxta prophetiam Nativitas fuit: locus no-
tus: modus illustris, tempus non obscurum est:
sermo omnis reipsa impletur, stellæ cursus angelo-
rum concentum indicat: Magi de longinquo ad
offerenda munera attrahuntur: rex Herodes per-
turbatur: Judæa universa concutitur: apparet evi-
denter is qui mundi peccata tollit: sustinet pue-
rulum Simeon, et salutare Dei pronuntiat: vaticinatur
Anna: testificatur Joannes ad Jordanem: vox Patris
cœlitus hunc Filium dilectum omnibus manifestat;
adventat Spiritus et in columbæ specie in verticem
ejus dilabitur, aqua in vinum mutatur: quinque
panes in aliquot millium usum miraculose multiplican-
tur: fragmentorum reliquiis duodecim cophini imple-
ntur: fugantur verbo morbi: mandato expelluntur
dæmones, quin e longinquo intolerabilem illius poten-
tiam confitentur: mortui a mortis tyrannide confestim
liberantur: fimbria vestimenti 506 ægrotanti cuidam
mulieri sanitatem affert, latentis autem deitatis vir-
tutem publice prædicat. Omnis elementorum natura
tempore passionis ad destructionem visibilis templi,
et contumeliam inseparabili Deo illatam, multis modis
concurtatur: resurrectionem ejus qui passus fuerat,
ipsi illi confirmant, qui in crucem ipsum egerunt.

Cum enim passum custodirent, a mortuo miraculoso
victi sunt. Atque hæc multoque plura alia sunt, quæ
latentem intus divinitatem indicant. Quomodo
igitur pœnam Dei hostibus denuntiata effugient, qui
ad tam lucidas demonstrationes præ nimia im-

XII.

Adversus eos qui dicunt: Judæus est, qui non
confitetur Deum fuisse crucifixum.

Cum tantæ, tam variæ, tamque perspicuæ de-
monstrationes superiorum disputationum omnium
fuerint; sentire tandem adversarios argumentorum
multitudinem debebant. At illi alias impudentes
objectiones sine causa texere non dubitarunt. Ju-
dæus est, inquit, qui non fatetur, Deum ipsum
in crucem esse actum. Pulchre nos nominis ejus
quo nuncupandi sunt admonent. Illi enim sunt,
qui seipsos affinitate cum Judæis devinxerunt, tum
salutarem incarnationem, tum duarum unionem et
conjunctionem naturarum rejiciendo. Uter Judæus,
qui gratiam suscipit, an qui lege secundum litteram
nititur? Nos gratia docuit, Deum invisibilem invi-
sibili manifestatum esse carne: illi permanent in
antiqua traditione divinitatem nudam in diversis
speciebus et formis delineante. Quomodo igitur
alios appellant Judæos, qui ipsi novi fœderis divi-
tias a se repellunt? Annon audiverunt quod multi pro-
phetæ et justi desiderarunt videre quæ nos videmus, et
non viderunt? Quid igitur non viderunt? Deitatis

adventum? Cur igitur scriptum est: Visus est Deus Abrahamo, visus Isaac, visus Jacobo, visus Moysi, et sexcentis aliis? Quid igitur desiderarunt, quod tamen non viderunt? nimirum quod nobis videre licuit, deitatis et humanitatis ineffabilem et inseparabilem unionem? Quicumque igitur admirandam Verbi et carnis unionem confitentur, iis novum videre spectaculum contigit. Contra qui carnis assumptionem rejiciunt, ii cum veteribus Judæis partem habere suam manifeste convincuntur, qui nec ipsi potuerunt videre oculis suis quæ nos vidimus. Judæorum enim est, Salvatoris in carne œconomiam non suscipere. His seipso aggregant, qui duas naturas explodunt: quinimo majorum criminum rei efficiuntur. Illi enim eum qui tam stupenda edebat miracula Deum esse ignorantes: hi vero confitentes, indigna contra deitatem pronuntiant, omnes carnis assumptione passionibus deitati ascribendas esse contententes. At enim dicent fortasse (impudentem enim vel manifestissimis didicerunt contradicere): Non dicimus divinitatem esse passionibus obnoxiam. Et qui non diceretis hoc, qui tam artificiose orationem adornatis? Passus est, inquit, quia voluit: ipsum patibilem esse nequaquam dicimus. Cum rem ipsam non dubitetis affirmare, cur a rei appellatione vos abhorreere fingitis? Si damnatis eos qui divinitatem passam esse negant, cur non diserte ipsam patibilem esse protestemini? Si Judæus secundum vos est, qui divinæ naturæ passionem negat: Christianus est, qui asserit. Et cur non Judæum divinam naturam impatibilem consistentem præfertis vobis patibilem ipsam affirmantibus, cum omnino necessum sit, aut Judæos vos vocari, si impatibilitatem esse testificemini; aut Christianos appellari, ut vos quidem Christianum definitis, patibilitatem sancientes? Proponite perspicue, quam tenetis sententiam. « Corde enim creditur ad **507** justitiam, ore autem confessio fit ad salutem ». Si Verbum non est passum, igitur caro. Si caro non est passa, igitur Verbum. Si neutrum horum, igitur aliquod tertium. Si nullum omnino, igitur passio ipsa non fuit: si nemine patiente fuit passio, opinio fuit; opinione salvamur. Igitur ad Manichæos confugitis. Et cur ab eorum nomine refugitis, qui vos pravorum et intolerabilium suorum dogmatum hæredes manifeste habent? Hinc apparet vos et peiores Judæis esse, et a Manichæis non multum abesse. Sed quid dicimus de Judæis et Manichæis? Vestra longius progressa est audacia, quam illius ipsius, qui omnis mali auctor est, qui occulte ista vobis inseruit zizania, qui omnibus bonis invidet, diaboli. Ille ubi ad Jordanem divinam Salvatoris gloriam conspexit, invidiæ stimulis agitated, non ausus est tentando prius ipsum aggredi, quam fame laborantem vidit, quæ humanæ infirmitatis nota est. Agnovit hoc deitatis proprium

αὐτοῦ ἐπιδημῆσαν· καὶ πῶς γέγραπται· Ὁφθὲν θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ὥφθη τῷ Ἰσαάκ, ὥφθη τῷ Ἰακώβ, ὥφθη τῷ Μωσῇ, καὶ μύριοις ἄλλοις· τί οὖν ἐπεθύμησαν, καὶ οὐκ εἶδον; ὃ ἡμεῖς ἰδεῖν ἠξιώθημεν, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος ἀβρόχτον καὶ ἀδιάσπαστον ἕνωσιν. Οἱ τοίνυν ὁμολογοῦντες τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παράδοξον ἕνωσιν, οὗτοι τοῦ ξένου θεάματος τετορχήκασιν· οἱ δὲ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ἀθετοῦντες μετὰ τῶν ἀνωθεν Ἰουδαίων ἔχειν τὴν μερίδα προδήλως ἐλέγχονται, τῶν μὴ κατηξυμμένων ἰδεῖν μήτε ὅφει, ἅπερ ἡμεῖς ἐωράκαμεν. Ἰουδαίων γὰρ τὸ μὴ δέξασθαι τοῦ Σωτῆρος τὴν ἑνσαρκον οἰκονομίαν. Τοῦτοις συνάπτουσιν ἑαυτοὺς οἱ τὸ διελθὺν τῶν φύσεων ἀποθροῦμενοι, μᾶλλον δὲ καὶ μείζουσιν ἐγκλήμασιν ὀπεύθουσι γίνονται. Ἐκεῖνοι γὰρ τὸν τοσαῦτα μετὰ σαρκὸς θαυματουργήσαντα θεὸν εἶναι ἀγνοήσαντες, οὗτοι δὲ θεὸν ὁμολογοῦντες ἀνάξια κατὰ τῆς θεότητος ἀπεφώνησαν, πάντα τὰ πάθη τῆς ληφείας τῆς σαρκὸς εἰς αὐτὸν ἀνενέγκειν τὸν θεὸν Λόγον φιλονεκῆσαντες. Ἄλλ' ἰσοὺς ἔρουσιν (ἔμαθον γὰρ ἰταμῶς μάχεσθαι τοῖς προδήλοις)· οὐ λέγομεν παθητὸν τὸ θεῖον. Πῶς οὐ λέγετε, ὅτι τέχνη τὸν λόγον κατασκευάζετε; Ἐπαθε, φησὶν, ὡς ἠθέλησεν· οὐ μὴν παθητὸν αὐτὸν λέγομεν. Τί προσποιεῖσθε (25) φεῖδεσθαι τοῦ ὀνόματος, κατατολμῶντες τοῦ πράγματος; Εἰ κατηγορεῖτε τῶν λεγόντων μὴ πεπονημένοι τὸ θεῖον, πῶς οὐχ ὁμολογεῖτε λέγειν αὐτὸ παθητὸν; Εἰ δὲ μὴ λέγοντες θείας φύσεως πάθος, Ἰουδαῖος καὶ ὁμᾶς· ὁ λέγων, Χριστιανός. Καὶ πῶς οὐ ποιεῖτε προτιμότερον τὸν Ἰουδαῖον, τὸν ἀπαθὲς ὁμολογοῦντα τὸ θεῖον, ὁμῶν τὸν ἀποφανομένον αὐτὸ παθητὸν; ὡς εἶναι ὁμὴν ἀνέγκην Ἰουδαίους ὁμᾶς καλεῖσθαι προσμαρτυροῦντας τὸ ἀπαθὲς· ἢ Χριστιανούς ὀνομάζεσθαι κατὰ τὸν ὑμῶν ὅρον νομοθετοῦντας τὸ πάθος; Γνωρίσατε φανερώς ἣν ἔχετε δόξαν. « Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. » Εἰ μὴ πέπονθεν ὁ Λόγος, οὐκοῦν ἡ σὰρξ. Εἰ μὴ ἡ σὰρξ πέπονθεν, οὐκοῦν ὁ Λόγος. Εἰ μηδέτερον τούτων, οὐκοῦν ἄλλο τρίτον. Εἰ μηδὲν μηδὲν, οὐκοῦν τὸ πάθος οὐ γέγονεν. Εἰ, μηδενὸς παθόντος, τὸ πάθος γέγονε, δόκησις γέγονε· δοκῇσι σωζόμεθα. Πρὸς Μανιχαίους οὐκοῦν ὑπομολήσατε. Καὶ πῶς φεύγετε τὴν ἐκείνων προσηγορίαν, ὧν φαίνεσθαι κληρονόμοι τῆς ἀφορήτου κακοδοξίας; Οὕτω δὲ Ἰουδαίων χειρὸς φανήσεσθε, καὶ Μανιχαίων οὐ πόρρω. Καὶ τί λέγομεν Ἰουδαίων καὶ Μανιχαίων; Αὐτοῦ τοῦ πάντων εὐρετοῦ τῶν κακῶν τοῦ ταῦτα ὑμῖν ὑποσπεύσαντος τὰ ζιζάνια, τὸν φθονοῦντος τοῖς καλοῖς ἅπασιν διαβόλου, τὸν μητροτέρους αὐτοῦς ἀπεφώνησατε. Ἐκεῖνος, ὅτε εἶδεν ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου τὴν τοῦ Σωτῆρος ἔνθεον δόξαν, κέντρους τοῦ φθόνου νυσσόμενος, οὐ πρότερον ἐτόλμησε προσαγαγεῖν τὴν πείραν, ἕως οὐ εἶδεν ἀφ' ἑμῆν τὴν πείραν, ἀνθρωπίνης ἐνδείας γνῶρισμα. Οὗτος φθεῖ τῆς θεότητος τὸ ἀπαθὲς ἴδιον καὶ ἀπείραστον· ὁμῆς δὲ τὴν πείραν καὶ τὴν δόξαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τῆς θεότητος αὐτῆς ἀποφαίνεσθε, καὶ ἡ αὖ

²² Rom. x, 10.

(25) Vulg., προσποιεῖσθαι, ut et paulo infra φανήσεσθαι pro φανήσεσθε. Edit.

σταυροῦ τὸ πάθος αὐτῇ τῇ θεότητι σαφῶς περιφέ-
ρατε. Ἐκεῖνος δὲ ὑπερβολὴν πονηρίας ἀπ' ἀρχῆς ἀν-
θρωποκτόνος προσηγορεύθη· ὑμεῖς δὲ δὲ ὑπερβολὴν
τῆς κατὰ Θεὸν ἀπονοίας θεοκτόνους τοὺς Ἰουδαίους
προσαγορεύετε· καὶ οὐκ αἰσχύνεσθε μέλιστα δύναμιν
τοῦ διδασκάλου τῶν τοιούτων Ἰουδαίους τοῖς μαθηταῖς
ἀπονέμοντες· καὶ κατὰ τὴν ἔγγραφον κατηγορίαν
γινώσκοντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν δοξάζετε. Παθόντων γὰρ
εἶναι κατασκευάζετε.
noveritis, tamen ut Deum non glorificatis. Patibilem enim eum esse contenditis.

XIII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι καὶ ἄγγελοι ἐπὶ τὸν
Ἀβραάμ ἐσθιόντες οὐ πάντως σαρκὸς ἐπέφερον
φύσιν.

Πολλῶν καὶ πονηρῶν τεχνασμάτων γαγονότας πα-
τέρες, οἱ τὰ αἰώνια ὄρια τῶν ἐνθέσμων πατέρων μετ-
ᾶραι φιλονεικήσαντες, οὐκ ἠρκέστησαν τοῖς ἰδίοις
ἐκγόνιοις· ἀλλ' ἐπὶ καὶ τῶν πάλαι πολεμίων τῆς ἀπο-
στολικῆς Ἐκκλησίας ἀμβλυθρόβια δυσγενῆ κακῶς
ἀποκλέψαντες, ὡς εὐγενῆ καὶ τέλειον τόκον δογμα-
των προβάλλονται, καὶ δὲ αὐτῶν τὰ Μανιχαίων
ἡμῖν ἐπισείουσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ ἀγγέλου τῇ
οἰκείᾳ φύσει τροφῆς μετασχηκεῖναι τερατευόμενοι,
καὶ τὴν θεότητα τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ κατὰ τὸν αὐ-
τὸν τρόπον δίχα σαρκὸς τροφήν καὶ ποτὸν εἰληφέναι
ἀποφαινομένοι· καίτοι τῆς ἁγίας Γραφῆς οὐ τῇ φύ-
σει τοῦτο γεγενῆσθαι, τῇ δὲ ἔξει μόνῃ σαφῶς παρ-
ιστώσης. Εἰ γὰρ ἦν φύσει τὰ γινώμενα, εἶδει τοὺς
τρεῖς ἐκεῖνους ἄνδρας ὀνομάζεσθαι, ἢ ἀγγέλους
προσαγορεύεσθαι (πολὺ γὰρ τῶν δύο γενῶν τὸ διά-
φορον)· ὡς ἄνδρας μὲν ὄντας, μηδὲν κατὰ φύσιν
ἀγγελικὸν ἐπιδείκνυσθαι· ἀγγέλους δὲ ὄντας, κατὰ
μηδὲν μέλος σωματικὸν καὶ ἐπιφαίνεσθαι, οἷα δὲ
πνεύματα. Πῶς οὖν διδάσιν αὐτοῖς κατὰ φύσιν
τροφὴν, ὡς ἄνδρασι; Ψευδῶς τοίνυν ἄγγελοι μνη-
μονεύονται. Ἀλλ' ὡς ἀγγέλοις; καὶ τίς μετουσία
τῶν μεύμασι τροφῆς αἰσθητῆς; ἢ τάχα μυθολογοῦσι
καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐνανθρωπήσαντας σωματικοῖς ὀρ-
γανοῖς ἀπολαύσαι σωματικῶν ἰδεσμάτων; Εἰ δὲ
μεταβαλλόμενοι φαῖεν, ἐνδείξεως, οὐ φύσεως, εἶναι
τὴν εὐωχίαν, πάντως ἢ καταλείψουσιν ὡς ἀνοίκειον
τὸ παράδειγμα, ἢ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος φαντασίαν ἀντὶ
τῆς ἀληθείας ἐπιστάγοντες εὐρεθῆσονται. Πῶς οὖν
τολμῶσιν ἔλκειν, ὡς ὅμοιον τὸ ἀνόμοιον; Τί κοινὸν
ἔχει πρὸς τὴν μεγάλῃν ταύτην οἰκονομίαν ἢ κατὰ
τοὺς ἀγγέλους ἐν σχήμασιν ἱστορία; Μὴ φαίνονται;
πότε; ἢ ποῦ; ἢ παρὰ τίνος ἐτέχθησαν, ὡς ὁ Δεσπό-
της Χριστός; Μὴ ἀπ' αὐτῆς κατὰ τὸν ἴσον ὑπεβλήθησαν
τρόπον; Μὴ περιτομὴν ἐδέξαντο; μὴ προκοπήν ἢ
αὐξήσιν ἐπέδειξαν; μὴ νηστεύσαντες ὑστερον
ἐπείνασαν; μὴ κοπιᾶσαντες ἐξ ὁδοπορίας ἐδίψησαν;
μὴ τὸν ὕπνον ὡς οἰκτεῖον ἐγνώρισαν; μὴ πείραν μα-
στίγων ἔλαβον; μὴ θανάτου παραπλησίως ἐγεύσαντο;
μὴ ταφῇ παρεδόθησαν; μὴ κατέλειψαν ἱμάτια εἰς
πολλοὺς μεριζόμενα, διδάσκοντα τῇ πείρᾳ, μηδὲν
νοεῖν κατὰ δόξασιν, ἀλλὰ πάντα καθ' ὑπόστασιν καὶ
ἀλήθειαν; Εἰ γὰρ δοκῇσι σῶμα εἶχεν ὁ Χριστός,

A esse, non pati, non tentari. Vos contra et famem
et sitim, et si qua hujus generis alia sunt, deitati
ipsi tribuitis, et eidem deitati passionem crucis
manifeste ascribitis. Ille propter summam malitiam
homicida ab initio dictus est : vos propter summum
adversus Deum furem Judæos Dei interfectores
dicitis : nec majorem potentiam Judæis discipulis,
quam ipsorum magistro diabolo tribuere veremini :
denique ut habet Scripturæ accusatio, cum Deum

XIII.

Adversus eos qui dicunt, angelos apud Abrahamum
edentes, carnis naturam non omnino induisse.

Esi multorum malorumque commentorum pa-
tres facti sunt, qui perpetuos legitimorum patrum
sines transferre sunt conati, non satis sunt tamen
ipsis fetus proprii : sed male insuper suffurantes
eorum qui se olim apostolicæ Ecclesiæ hostes
professi sunt, ignobiles fetus abortivos, eos tan-
quam generosum et perfectum dogmatum partum
proferunt, perque illos Manichæorum dogma nobis
nituntur excitare, comminiscentes angelos qui di-
verterunt ad Abrahamum propria natura sua ali-
menti factos fuisse participes, et pari modo deita-
tem Domini Christi absque carne cibum potumque
sumpsisse confirmantes : licet Scriptura sacra, non
naturaliter sed apparenter solummodo id factum,
diserte comprobante. Si enim naturaliter ista facta
sunt, oportet tres illos aut viros nominari, aut
angelos nuncupari (multum enim inter duo hæc
genera est discriminis) etsi quidem viri fuerint,
nihil quod ad naturam angelicam ostendere; sin
angeli, nullo corporeo membro more spirituum
apparere illos oportuit. Quomodo igitur cibum illis
daret secundum naturam? nunquid ut viris? falso
igitur angeli fuisse memorantur. Nunquid ut an-
gelis? ecqua spiritibus cum sensibili cibo est com-
munio? nisi forte et angelos homines factos cor-
poralibus organis cibo corporali frui fabulantur.
Si mutata sententia dixerint, non revera et natu-
raliter, sed apparenter istos epuiatos fuisse : aut
relinquant oportet exemplum angelorum ut pere-
grinum, aut in Salvatore, loco veritatis, phantasiam
inducere comperientur. Qua igitur fronte dissi-
mile tanquam simile ad Christum audent detor-
quere? Quid cum stupenda œconomia atque dispen-
satione commune habet illa angelorum visibili
specie apparentium historia (25')? Conspiciuntur ne?
quando? aut ubi? aut ex qua nati sunt, ut Dominus
Christus? Num eodem illi modo tactui fuerunt sub-
jecti? Num circumcisi sunt? an profecerunt aut
creverunt? num cum jejunassent, tandem esurie-
runt? num 508 ex itinere fessi sitierunt? num
naturalem somnum experti sunt? num flagris cæsi
sunt? num eodem quo ille modo mortem gusta-
runt? num sepulturæ sunt traditi? num reliquerunt

vestimenta inter plures distributa? quæ magno argumento sunt, nihil in Christo phantasticum, vera autem et substantialia omnia intelligenda. Si enim ut angeli virorum speciem opinione induerunt, ita Christus opinione corpus habuit: non potuerunt videri et tactui subijci vestimenta Domini, quemadmodum nec angelorum mole corporis carentium. Quo igitur pacto res inter se dissimiles impudenter conferunt, et quæ tantis distincta sunt modis conjungere conantur? Age vero verba inter se nostra et illorum conferamus. Nos dicimus, Dominum vere secundum carnem comedisse, siquidem hoc omni carni proprium; illi dicunt angelos comedisse, siquidem tunc rem hujusmodi angelorum natura admisit. Nos experientiam testem habemus; illi et rationum et factorum testimonio destituuntur. Nos illis et famem et sitim ex Litteris sacris proferimus; illi neutrum horum de angelis possunt demonstrare. Nos membra, secundum communem hominum formationem; illi naturam angelorum, quam membra habere nemo quisquam ausus fuerit affirmare. Membra autem si desint, quid est quod nutrimentum recipiat? quid quod comminuat? quid quod digerat? quid quod retineat? quid quod concoctionem perficiat? quid quod reliqua, quæ honoris causa taceo? Quemadmodum igitur angeli, cum viri esse viderentur, capere existimarentur, revera non comederunt. sortii specie virtutem ejus imitandam declarantes.

XIV.

Adversus eos qui nullum non miraculum imminuunt eo quod carnem negent.

Verum ne miracula quidem Domini insidiis suis libera et firma reliquerunt, qui ab orthodoxorum choro ad adversarios se conjecerunt: sed compressis coarctatisque iis, horum non viderunt magnitudinem, per quæ carnis assumptionem negarunt; deitati soli hæc ascribentes. Nos vero consideremus opera ipsa, quomodo ab initio ad finem usque præclariora reddantur, carnis assumptione: viliora vero reperiantur, eadem rejecta. Partus Virginis magnum et celebre est œconomizæ atque dispensationis exordium. Si natum nihil est de Virgine sancta, quis magnopere miratus fuerit partum illum? cum nec matrem illam vere dicere possit, quæ consubstantialia nihil ex se prodeunti communicasse intelligatur: nec stupendum quid esse existimes, eam quæ Mater facta sit, Virginem manere, siquidem Verbum sua nos presentia absque sensibili corpore dignatum est. Rursum paucis dictum est, Jesum profecisse ætate, sapientia et gratia. Si carnem sustuleris, quis in laude ponet incrementa et meliorationem deitatis quæ ab æterno perfecta est, quæ non pluris indiga est, quæ nihil aliunde auferre aut accipere potest? Consequens est igitur carnem esse, cujus causa profectus ille celebratur, propter ejus cum Verbo unionem. Et maximum novimus testimonium, quod nullo se unquam peccato contaminarit, quod cum

ὥσπερ δοκῇσιν σχῆμα ἀνδρῶν οἱ ἄγγελοι, ἔδει μὴδὲ τοῦ Κυρίου φανῆναι τε καὶ ἀφ᾽ ὑποβληθῆναι ἱμάτια, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων ἐγένετο. Πῶς οὖν τὸ μὴδὲν εἰκοδὸς ἔκεινο τῷ προκειμένῳ ἐπιφέρουσιν ἀναιδῶς, καὶ συνάπτειν πειρῶνται τὰ κατὰ τοσοῦτους τρόπους παρηλλαγμένα; Καὶ σκοπήσωμεν ἐκ παραλλήλου τοὺς ἡμῶν τε καὶ ἐκεῖνων λόγους. Ἡμεῖς φαμεν ἀληθῶς βεβρωκέναι κατὰ τὴν σάρκα τὸν Κύριον, ἐπειδὴ τοῦτο πάσης σαρκὸς· ἐκεῖνοι φασὶ βεβρωκέναι τοὺς ἀγγέλους, ἐπειδὴ τότε τὸ τοιοῦτον φύσις ἀγγέλων ἐδέξατο. Ἡμεῖς μάρτυρα τὴν πείραν ἔχομεν· αὐτοὶ καὶ λόγων ἄλλων καὶ ἔργων μαρτυρούντων αὐτοὺς ἀποροῦσιν. Ἡμεῖς καὶ πίναν καὶ δίψαν ἐκ τῶν ἁγίων παριστώμεν Γραφῶν αὐτοῖς· ἐκεῖνοι τὸν τῶν ἀγγέλων δείξιμα δυνήσονται. Ἡμεῖς μέλη κατὰ τὴν τοῦ παντὸς ἀνθρώπου διάπλασιν· ἐκεῖνοι φύσιν ἀγγέλων, ἣν οὐδεὶς ἔχειν μέλη τετόλμηκεν ἀποφύνασθαι. Μελῶν δὲ μὴ ὄντων, τί τὸ προσιέμενον τὴν τροφήν; τί τὸ λεπτύονον; τί τὸ πέπτον; τί τὸ κατέχον; τί τὸ τὴν πέψιν ἐργαζόμενον; τί τὸ ἐξῆς, ὅπερ τιμήσω τῇ σιωπῇ; Ὅσπερ οὖν ἄνδρες φανέντες οἱ ἄγγελοι, οὐκ ἦσαν ἄνδρες τῇ φύσει· οὕτως οὐδὲ ἐσθίειν νομισθέντες, ἡσθίων φύσει· τὸν φιλόξενον δὲ τρόπον τοῦ Ἀβραάμ ἐτίμων τῷ σχήματι τῆς μετουσίας, ζηλωτὴν αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν ἀποφαινόντες.

virī tamen natura non fuerunt: ita et cum cibum Hospitalitatem autem Abrahami honorabant, con-

C

XIV.

Πρὸς τοὺς συμκρύπτοντας ἕκαστον θαῦμα, τῷ ἀρεῖσθαι τὴν σάρκα.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου καταλελοίπασιν τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιβουλῆς ἐλευθερά τε καὶ ἀνενόγητα, οἱ πρὸς τὴν ἐναντίαν μοῖραν τοῦ χοροῦ τῶν ὀρθοδόξων ἑαυτοὺς ἀπορρήξαντες· καθαιρούντες δὲ καὶ συντέλλοντες, τὸ τοῦτων οὐκ ἤδεισαν μέγεθος, οἱ ὧν ἠρτήσαντο τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν, ἐπιγράφαντες ταῦτα γυμνῇ τῇ θεότητι. Καὶ σκοπήσωμεν ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, πῶς ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους μέγα μὲν δείκνυται τῇ τῆς σαρκὸς ἀναλήψει, ἥττονα δὲ εὐρίσκεται, ταύτης ἀθετουμένης. Τόκος ἐστὶν ἐκ Παρθένου τὸ μέγα καὶ ἐνδοξόν τῆς οἰκονομίας προοίμιον. Εἰ μὴδὲν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου τὸ τεχθὲν ἐπεφέρετο, τίς ἂν ἐθαύμασε τὸ γενόμενον; μήτε μητέρα λέγειν αὐτὴν ὄντως δυνάμενος τὸ μὴδὲν αὐτῆς ὁμοούσιον τῷ προελθόντι συνείναι· μήτε παράδοξον κρίνουν τὴ γενέσθαι μητέρα, καὶ μέναι Παρθένον, εἴπερ ἄνευ σώματος αἰσθητοῦ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ὁ Λόγος ἡμῖν ἔχαρισατο. Πάλιν εἰρηται προκοπὴ σύντομος ἡλικίας καὶ σοφίας καὶ χάριτος. Ἐὰν ἀφ᾽ ἑλῆς τὴν σάρκα, τίς δέξεται πρὸς ἔπαινον θεότητος αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τῆς ἐξ αἵθρου τελείας, καὶ μήτε πλείονος δεομένης, μήτε ἀφαιρεῖν ἢ λαμβάνειν ἐκ τῶν ἐξωθεν δυναμένης; Ἐπαίνεται τὸν τὸν προκοπὴν ἡ σὰρξ ἀποφαίνει διὰ τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως. Καὶ μεγίστην μαρτυρίαν γινώσκουμεν τοῦ μὴ ποιῆσαι αὐτὸν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ καὶ σάρκα ἀληθινὴν ἐν αὐτῷ, καὶ μὴδὲ ἔχνος ἁμαρτίας ὄσιν. Ὡς,

εἶπε περί θεότητος ἐλέγετο νῦν καὶ μόνως τὸ ἀν-
 ἀμάρτητον, γελᾶσαι μᾶλλον ἢ θαυμάσαι τοὺς ἀκούον-
 τας ἐνῆν, μὴ μόνον τῆς θεότητος κρείττονος εἶναι πά-
 σι· μέμψεως πεφυκυίας, ἀλλ' ἤδη καὶ μυριάδιον ἀγ-
 γέλων φυλαξαμένων τὸ ἀμαρτάνειν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο
 λέγεται, ἐπειδὴ περ ἐξ ἀμαρτωλοῦ γένους ληφθεῖσα ἡ
 ἀχραντος σὰρξ, τῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἐνώσει μόνη
 καὶ πρώτη μεμένηκεν ἀναμάρτητος. Ἐντεῦθεν καὶ
 ἡ πρὸς τὸν διάβολον πάλη, καὶ ἡ κατὰ τοῦτου νίκη
 παράδοξος γίνεται, ὅτι τῆς ἡττηθείσης σαρκὸς τὴν
 ἀπαρχὴν ἔχων ὁ τὴν πείραν δεξάμενος, ταύτην νι-
 κῆτην τοῦ ποτε νικήσαντος ἀπειργάσατο, καὶ τῇ
 φύσει τὸ κράτος δεδώρηται κατὰ τοῦ πάλαι δι' ἀπά-
 τῆς κρατήσαντος. Διὰ τοῦτο καὶ τῇ μνήμῃ τῶν ἁγίων
 Γραφῶν τὰς ἐπιγομένας λαβὰς ἀπεδύετο, οὐκ αὖ-
 θεντιζ θεότητος ἀποκρουόμενος τὸν ἀντίπαλον, ἀκο-
 λουθίζ δὲ ἀνθρωπότητος τὴν τῶν Γραφῶν φωταγω-
 γίαν πρὸς ἅπαντα προβαλλόμενος. Εἰ δ' ὁ Θεὸς Λόγος
 καὶ ἑαυτὸν ἀναμάρτητος καὶ ἀήτητος ἐμηνύετο, τίς
 ἂν ἐξεπλάγη πρὸς τὰ λεγόμενα; Οὐ ξένον τὸ μὴ ἀμαρ-
 τάνειν, μηδὲ νικᾶσθαι παρὰ κτίσματος ἰδίου Θεοῦ.
 Ἦτε γὰρ ἡμάρτηκεν ἡ νενίκηται, ἵνα νῦν ὡς παρά-
 δοξον δεξόμεθα τὸ λεγόμενον; Ἀλλὰ ξένον τὸ φύσιν
 ἀνθρωπίνην τὰ ὑπὲρ φύσεως φανερώς ἐπιδείξασθαι.
 Ἐπεὶ καὶ τὸ βαδίζειν ἐπὶ νώτου θαλάσσης ἀδεῶς ἅμα
 καὶ ἀκινδύνως θεότῃ μὲν ῥῥδιον, μᾶλλον δὲ καὶ ἀγ-
 γέλους· καὶ οὐκ ἂν τις ἐκπλαγείη τοῦτο τεθεαμένος·
 ἀνθρωπότητι δὲ φιλῇ πάντῃ ἀδύνατον. Καὶ φρίττει
 δικαίως ὁ σαρκὸς πόδας τὴν τοιαύτην πορείαν ποιου-
 μένους ὁρῶν, καὶ τὴν ἡνωμένην δύναμιν ἐννοῶν τοῦ
 Λόγου. Εἰ δέ τις, τὴν σάρκα παρητηγμένος, μόνον
 φαίη τὸν Λόγον ἐπὶ τῶν κυμάτων ὀφθῆναι, περιεῖλε
 τὸν ὄγκον τοῦ θαύματος, οὐδὲν μέγα προσμαρτυρήσας
 τῷ πράγματι. Μέγα γὰρ ὄντως καὶ πάντα νοῦν νικῶν,
 οὐχ ὅταν πνεῦμα κοῦφον καὶ ἀβαρὲς ἐπὶ τῶν ὕδατων
 μεταωρίζεται, ἀλλ' ὅταν σῶμα παχυμερές καὶ βριθὸν
 ὑπὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ ῥῥδίας ὑπακουούσης φύσεως
 ὀρθιον ἄνω βαστάζεται. Ὅπερ ἵνα πιστὸν πᾶσι
 ποιῇ ὁ Κύριος, καὶ τῷ Πέτρῳ βαδίζειν κατὰ τοῦ
 πειλάγου εὐθέως ἔδωκε, μέχρι τὸν τῆς ὀλιγοπιστίας
 οὐκ ἔδεχετο σάλον. Τὸ μὲν οὖν ὀδεῦσαι, τὸν Πέτρον
 οὕτως, εἰδείκνυς τῆς δεσποτικῆς σαρκὸς ἀναμφιβόλον
 τὴν πορείαν· τὸ δὲ διαστάσαντα μηκέτι βαστάζεσθαι,
 τῆς μεταξὺ διαφορᾶς τὸ ἀμέτρητον. Πανταχοῦ τοίνυν
 ἡ τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον ἐνωσις αὐξοῦσα δείκνυ-
 ται· τῶν γενομένων τὸ ἐνδοξον. Καὶ συντόμως εἰπεῖν,
 οὐδ' ἂν αὐτὸ τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρόποιον ἔσται
 λαμπρὸν, μὴ προδήλως ἀνθρωπίνῃ φύσει κρείττων
 τῆς κάτω τυραννίδος ἐγένετο τῇ δυνάμει τῆς ἀνω-
 ριστικῆς ἡνωμένης θεότητος· ἐπεὶ τὸ μὴ κρατηθῆναι
 Θεὸν τὸν μηδέποτε κρατεῖσθαι δυνάμενον τῶν εἰκότων
 καὶ εἰσθότων· τὸ δὲ μὴ κρατηθῆναι σάρκα τοῦτο
 πρῶτον, τοῦτο ξένον· τοῦτο καὶ τὴν εἰσόδον τοῦ Κυ-
 ρίου τὴν διὰ τῶν κεκλεισμένων θυρῶν γενομένην ἀπο-
 φαίνει φρικτὴν, ὅτι συνοῦσα τῆς σαρκὸς ἡ παχύτης
 ἐμποδὼν οὐκ ἐγένετο, ἐπειδὴ μείζον ἦν τὸ θαυμα-
 ουργοῦν τοῦ κωλύοντος. Ὅ δὲ χωρὶς σώματος ἀνθρω-
 πίνου γεγενῆσθαι λέγων τὸ πρᾶγμα, κοινὸν αὐτὸ
 ποιεῖ πρὸς τοὺς ἀγγέλους, πρὸς τῶν ἀνθρώπων ψυ-

A carnem veram habeat, nullum tamen peccati in
 eo vestigium appareat. Ita ut si quis de deitate
 eaque sola dicat, quod expers peccati sit, risum
 ille potius quam admirationem auditoribus mo-
 turus sit : quandoquidem non solum divinitatis
 hæc natura est, ut omni culpa semper libera sit,
 sed multa etiam angelorum millia a peccato vacua
 servantur. Verum hanc ipsam ob causam **509**
 dicitur caro, ex genere hominum peccatis ob-
 noxio, sumpta, sola primaque peccati expers
 mansisse, propter unionem cum Deo Verbo. Proxi-
 mum huic miraculum est lucta illa cum diabolo,
 reportataque ab eo victoria, quia is qui tentatus
 est, cum devictæ carnis primitias haberet, victorio-
 sam illam ejus qui aliquando vicerat, efferit, et na-
 turæ vires adversus eum qui olim dolo vicerat
 indidit. Quamobrem immissa in se tentationum
 tela, repetita sacrarum Litterarum memoria excus-
 sit, non auctoritate deitatis adversarium repellens :
 sed ministerio humanitatis prævium Scripturæ lu-
 men ad universa objecta proferens. Quod si Deum
 Verbum in sese omnis expers peccati impeccabile
 et invictum declarabatur, quis obstupescat ad ea
 quæ dicta sunt? Non est novum et inauditum,
 Deum non peccare, nec a propria creatura supe-
 rari. Quando enim peccavit aut victus est, ut quod
 nunc dicitur miraculi nobis loco esse debeat? Illud
 novum et inauditum est : naturam humanam rem
 supernaturalem aperte exhibuisse. Nam ambulare
 supra mare omni vacuum meum et periculo, est
 C illud quidem deitati, imo angelis etiam ipsis per-
 quam facile : nec obstupescet admiratione, hoc qui
 viderit ; at humanitati nudæ nullo modo possibile.
 Nec immerito exhorrescit, qui carnis pedes istius-
 modi iter facere videt, quamvis Verbi unitam per-
 sonam cogitet. Si quis autem repudiata carne,
 solum Verbum dixerit super fluctibus fuisse visum,
 is infirmat tollitque miraculi amplitudinem, nihil
 magni testificatione sua operi tribuens. Magnū
 enim vere est, et majus quam ut hominum possit
 mente comprehendi, non cum verus et omnis ex-
 pers ponderis spiritus, fluctibus in altum tollitur,
 sed quando crassum et grave corpus a molli et
 facile cedente natura erectum sursum fertur. Cujus
 rei ut fidem omnibus Dominus faceret, dedit con-
 tinuo et Petro potestatem per pelagus gradiendi,
 donec pusillæ fidei fluctum non sustineret. Quod
 ergo Petrus sic ambulavit supra mare, indubita-
 tum Dominicæ carnis iter declaravit : quod autem
 dubitans non amplius portaretur, id immensum,
 quod inter utrumque est, discrimen demonstravit.
 Ubique igitur carnis cum Verbo unio factorum
 Christi amplificare gloriam evincitur. Atque ut rem
 paucis complectar, ipsius de morte reportati tropæi
 splendor omnis deleatur oportet, si non humana
 natura, deitatis inseparabiliter sibi unitæ virtute,
 tyrannide infernali fuit superior; quandoquidem
 Deum non superari, qui invictus est, credibile est
 et verisimile : sed carnem non superari, id demum

singulare, id novum est : hoc item reddit miraculosum Domini per clausas januas ingressum, cui ea quæ corpori inerant, crassities, nullo fuit impedimento, siquidem major erat miraculi auctor eo quod ipsum ingressum prohibebat. Qui vero factum hoc esse dicit absque corpore humano, is factum communicat cum angelis, cum animabus hominum, cum ipsis denique adversariis spiritibus, qui propter levitatem substantiæ, ejusmodi transitu non possunt prohiberi. Præterea hanc sententiam ipsa Domini in cælum ascensio nobis suggerit, ut sciamus, Deum Verbum quidem in cælis egisse perpetuo, nullo inde tempore divulgum, nullis locorum spatiis circumscriptum : carnem vero illi conjunctam tum primum, modo plane stupendo, evectam translataque eo, ubi prius non erat; siquidem non natura hoc habebat, ut tali gloria donaretur.

XV.

Adversus eos qui damno afficiunt genus nostrum, eo quod negent Salvatorem ex natura nostra sumpsisse primitias.

Omnis malitia est res detestabilis, Deo odiosa, et hominibus inimica. At ea, qua nonnulli propriæ salutis invident et gloriæ, omnem prorsus improbitatem longissime vincit. Hoc jam præstant ii qui negant Salvatorem ex natura nostra primitias sumpsisse. Sed multis modis peccant, tum quod Scripturæ sanctæ testimonio, tum magis Spiritus sancti oraculis adversentur : tum quod Domini nostri in homines amore obscure non dubitent : vel quod generi hominum universo præstita beneficia respuant, maximeque, quod magnam assumpti hominis œconomiam inutilem declarent. Non assumpsit ex nostra natura carnem : quomodo igitur habitavit in nobis? Quomodo semen Abraham assumpsit? Quomodo dicitur : « Ex quibus Christus secundum carnem »? Vana igitur prophetarum vaticinia : vanæ Davidi factæ a Deo promissiones : « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam »⁹⁷. Falso Christus fideles vocat fratres suos : falso Paulus ait : « Nam ipsius genus sumus »⁹⁸. Ecquem non pudeat tot tantosque testes impudenter rejicere, nova absurdaque dogmata fabricare, debito gratiarum actionis honore Dominum privare, damno denique genus nostrum universum in illo afficere? Non ex nobis est caro illa assumpta. Qualem igitur salutis spem habemus? Non adhuc lex impleta est : adhuc accusamur de peccato : adhuc maledictionis onere premimur : adhuc mors in nobis dominatur : adhuc generis nostri viget condemnatio. Si nihil omnino de substantia humana habuit is qui legem implevit, adhuc natura accusationibus est obnoxia. Fortassis qui generis nostri sunt in iudicium publicum vocabunt legislatorem, ut qui nimis arduas inutilesque hominibus leges imposuisse videatur, eo quod nemo eas possit implere. Sic carnis rejectio blasphemiarum omnium sit fundamentum. Necessarium igitur est, imo pernecessarium credere Scripturis sanctis, confiteri ex nostro genere primitias, celebrare singularem assumptis in genus hominum amorem, obstupescere magnæ œco-

Α χλς, πρὸς τὰ ἐναντία πνεύματα, ὧν διὰ τὸ λεπτόν τῆς οὐσίας ἀκόλυτος ἡ τοιαύτη διάβασις. Ἐπὶ τοῖς καὶ ἡ πρὸς οὐρανὸν ἀνάβασις τοῦ δεσπότου τὴν αὐτὴν ἡμῖν παρέχει διάνοιαν, ὡς εἰδέναι τοῦ μὲν Θεοῦ Λόγου τὴν ἐν οὐρανοῖς διαγωγὴν ἀτίον, ἀχώριστον, ἀπερίγραφον, τῆς δὲ συνημμένης σαρκὸς, τότε καινοτομουμένην τὴν ξένην ἀνάληψιν, μετακλιζομένης ὅπου μὴ πρότερον ἦν· ἐπεὶ μηδὲ ἐκ φύσεως εἶχε τὸ τηλικούτων ἀξιώθῃναι.

XV.

Πρὸς τοὺς ζημιούοντας ἡμῶν τὸ γένος, τῷ μὴ λέγειν, ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰληφέναι τὴν ἀπαρχὴν τὸν Σωτῆρα.

Πᾶσα μὲν κακία πρᾶγμα φευκτόν καὶ Θεῷ συγγετόν, καὶ ἀνθρώποις πολέμιον· τὸ δὲ καὶ τῇ οἰκειᾷ σωτηρίᾳ καὶ δόξῃ βαρβαίνειν τινάς. τοῦτο πᾶσαν ὑπερβάλλει πονηρίας ὑπερβολήν· ὅπερ ποιοῦσι τὰ νῦν οἱ λέγειν τολμῶντες μὴ ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰληφθαι τὴν ἀπαρχήν. Καὶ πολυτρόπως παρανομοῦσι· τοῦτο μὲν τῇ τῶν ἁγίων Γραφῶν μαρτυρίᾳ, μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νομοθεσίᾳ μαχόμενοι· τοῦτο δὲ τὴν τοῦ δεσπότου φιλανθρωπίαν ἐπισκιάζειν τολμήσαντες· τοῦτο δὲ τὴν κοινήν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν ἐκβάλλοντες· ἐτι μὴν καὶ ἀνόνητον τὴν μεγάλην οἰκονομίαν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀποφαίνοντες. Οὐκ ἔλαθεν ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως σάρκα· πῶς οὖν ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν; Πῶς σπέρματος Ἀβραάμ ἐπελάβετο; Πῶς εἰρήται· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; » Ψευδεῖς τῶν προφητῶν αἱ προρρήσεις· ψευδεῖς αἱ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαβὶδ ὑποσχέσεις· « Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου· ψευδῶς ἀδελφοὺς ὁ Κύριος τοὺς πιστοὺς ὀνομάζει· ψευδῶς ὁ Παῦλος εἶπε· « Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. » Τί; οὐκ αἰσχύνεται καὶ τοσοῦτων μαρτύρων πλήθος ἀναιδῶς παρορᾶν, καὶ δογμάτων ἀτοπίαν καινοτομεῖν, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς εὐχαριστίας τὸν δεσπότην ἀποστερεῖν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν ὅλον ἐν ταύταις ζημιῶν; Οὐκ ἐξ ἡμῶν ἡ ληφθεῖσα σὰρξ; Καὶ ποῖαν ἔχομεν σωτηρίαν ἐλπίδα; Ἐτι ἡμῖν ὁ νόμος ἀπλήρωτος· ἐτι τῆς παραβάσεως ἐγκλήματα· ἐτι τῆς κατάρως τὸ βάρος· ἐτι τοῦ θανάτου τὸ κράτος· ἐτι τοῦ γένους ἡ καταδίκη. Εἰ μὴδὲν εἶχεν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ὁ τὸν νόμον πληρώσας, ἐτι ταῖς κατηγορίαις ἡ φύσις ὑπεύθυνος. Τάχα καὶ δίκην οἱ τοῦ γένους πρὸς τὸν νομοθέτην ἀντικρὺς συγκροτήσουσιν, ὡς περὶ τὰ καὶ ἀνόνητα τοῖς ἀνθρώποις νομοθετήσαντα, τῷ μηδένᾳ δυνήθῃναι ταῦτα πληρῶσαι. Οὕτως ἡ τῆς σαρκὸς ἀθέτησις πάσις γίνεται βλασφημία· ὑπόθεσις. Ἀναγκαῖον οὖν, ἀναγκαῖον πιστεῦσαι ταῖς ἁγλαῖς Γραφαῖς, ὁμολογῆσαι τὴν ἐξ ἡμῶν ἀπαρχήν, δοξάζσαι τὴν τοῦ λαθόντος φιλανθρωπίαν, ἐκπλαγῆναι τὸ θαῦμα τῆς μεγάλης οἰκονομίας, μὴ δεδοικέναι τὴν ἐκ νόμου κατάραν· « Χρ-

⁹⁷ Rom. ix, 5. ⁹⁸ Psal. cxxxi, 11. ⁹⁹ Act. xvii, 28.

στὸς γὰρ ἡμᾶς ἐξηγγόρασεν ἐκ τῆς κατάρτας του νόμου· τὴν πληρῶσιν τοῦ νόμου, τὴν διὰ τῆς ἀπαρχῆς γενομένην, ὅλην λογίζεσθαι τῷ φυράματι, γινώσκειν τὸ πρέπον καὶ τὸ ἀκόλουθον· ὅτι, Θεοῦ γυμνοῦ τὸν νόμον πληρῶσαντος, ὅπερ οὐδὲ λέγειν ἀρμόδιον, οὐκ ἦν ἄλλην οὐσίαν μετέχειν τοῦ κατορθώματος· σαρκὸς δὲ τῆς ἐξ ἡμῶν ἐν τῷ πληρῶσαντι τὸν νόμον γνωριζομένης, ἀναφαίνεται τοῦ γένους τὸ καύχημα, ὡς καταπατεῖν ἀδεῶς τοῦ θανάτου τὸ κέντρον, οἷα μηχανεῖ χώραν ἔχον κατὰ τῆς φύσεως, ἧς ἡ ἀπαρχὴ προλαβοῦσα κατεπάτησέ τε καὶ ἡμέλυνε, καὶ πᾶσι δέδωκε τοῖς πιστεύουσιν λέγειν· «Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ᾄδῃ, τὸ νεῖκος;» καὶ πάλιν· «Ὡςπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτω καὶ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν.» Δι' ἀνθρώπου λέγει, οὐ παρὰ ἀνθρώπου. Ὁ γὰρ παρὰ ἀνθρώπου γίνεσθαι ἀδύνατον ἦν, τοῦτο δι' ἀνθρώπου τοῦ συνημμένου Θεῷ ῥᾶδιως ἐγένετο. Οὕτω τῆς ἀναστάσεως τὸ δῶρον καρπούμεθα· οὕτω τὴν υιοθεσίαν ἀπολαμβάνομεν· οὕτως ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καλούμεθα· οὕτω συγχληρονόμοι γινόμεθα· οὕτω τὸν ἔχθρον ἐν τῇ ἀπαρχῇ νενικήκαμεν· οὕτω τὴν παβήρσιαν ἐξ ἐκείνης δεχόμεθα· οὕτω τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον ὡς ἡμέτερον οἰκειούμεθα, τῆς ἐξ ἡμῶν ληφθείσης σαρκὸς ἐπισείοντες αὐτῶν τὴν ἔνθεον ἀριστείαν· οὕτω σύμμοροι γενέσθαι τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ πάντες οἱ πιστεύοντες γνησίως ἀπεκδεχόμεθα· οὕτως ἀληθῆς εὐρίσκομεν τὸ, «Συνήγειρεν ἡμᾶς καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις,» Ὡςπερ γὰρ ἀναστάντων ἡμῶν ἐν τῇ καθ' ἑκαστον ὑποστάσει, μηδὲ γενομένων ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀνεληθόντα καὶ κατελθόντα συγγένειαν κατέχομεν ἐν τῇ τῶν τοιοῦτων ἐλπίδι ἀσφαλῆ τὰ ἐν-έχυρα. Πόσον οὖν ἄξιον μίσους οἱ φθονεῖν ἡμῖν ἐπὶ τοσοῦτοις καὶ τηλικούτοις ἀγαθοῖς διὰ τῆς οικείας κακοδοξίας ἀγωνιζόμενοι, καὶ κωλύοντες μὲν τὸ γένος σεμνύνεσθαι, χωρίζοντες δὲ τὴν σάρκα, ἣν ἑαυτῷ παραδόξως ὁ Λόγος συνέζευξεν, ἀντιστάμενοι δὲ Παύλῳ βοῶντι, «Ἄ ὁ Θεὸς συνέζευξε, ἀνθρώπος μὴ χωρίζετω,» μισθόντες δὲ τὴν γλῶτταν τῷ διαβόλῳ πρὸς τὸ χρύπτειν τὰ κατ' ἐκείνου γενόμενα; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐκείνῳ βαρὺ καὶ οὐ φορητὸν, ὡς τὸ ἰδεῖν τὴν ὑπ' αὐτοῦ πλανηθεῖσαν φύσιν ἀναληφθεῖσαν μὲν τῇ ἀπαρχῇ παρὰ τοῦ τῶν οὐρανῶν βασιλεῖος, πολιτευσαμένην δὲ μεγαλοφυῶς τε καὶ ὑπὲρ ἔπαινον· γενομένην δὲ κρείττονα τοῦ θανάτου· καταλύσασαν δὲ τὴν αὐτοῦ τυραννίδα· ἀναληφθεῖσαν δὲ εἰς οὐρανὸν, καὶ τῆς ἐνδόξου καθέδρας ἀξιοθεῖσαν, ἐν τε πρὸς τὸν ἀναλαβόντα πάσῃ τῇ κτίσει γνωσκομένην τῇ ἀρχῇ συναφείᾳ, τῇ τῆς δόξης κοινωνίᾳ τῷ ἀμερίστῳ, τῆς ὑπὲρ πάντα λόγον ἁγίας.

XVI.

Πρὸς τοὺς κελεύοντας ἀπλῶς πιστεῦειν τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴ κατανοεῖν τὸ πρέπον ἢ ἀκρεπέες.

Πολλῶν δεινῶν ὑπαρχόντων δογμάτων, ὧν ἐπισήγγαγε τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐπικίνδυνον ἀπάτην

A nomiae miraculum; non timere maledictionem legis: «Christus enim nos a maledicto legis liberauit⁹⁹,» impletionem legis a primitiis factam toti massae ascribere, agnoscere quid congruat et quid consequatur. Nam si solus Deus legem implevit, quod ne dicere quidem convenit, nulla alia natura praelari facti est particeps. At si suscepta ex nobis caro in eo, qui legem implevit, agnoscatur, manifesta sit generis nostri gloria, quod secure mortis stimulum possit conculcare, quippe cui nihil ultra in eam naturam juris sit, a cuius primitiis (Christo) jam olim fuit contrita et fracta, ut omnes credentes nunc possint dicere: «Ubi est, o mors, stimulus tuus? Ubi tua, inferne, victoria⁹¹?» Et rursum: «Sicut per unum hominem mors: ita per unum hominem resurrectio mortuorum⁹².» Per hominem dicit, non ab homine. Quod enim ab homine fieri non poterat, id per hominem Deo copulatum nullo negotio fiebat. Sic resurrectionis donum consequimur; sic adoptionem nanciscimur; sic Domini fratres appellamur; sic cohæredes efficitur; sic hostem in primitiis vincimus; sic fiduciam ex illis accipimus; sic sumptæ ex nobis carnis adversus diabolum tropæum nobis vindicamus, divinum illorum robur concutientes, sic omnes, qui vere credimus, exspectamus nos glorioso ejus corpori conformes fore. Sic verum illud esse comperimus. «Conresuscitavit nos et consedere fecit in cælestibus⁹³.» Etsi enim in nostra quisque hypostasi nondum resurrexerimus, nec in cælestibus simus: propter cognationem tamen cum eo qui ascendit et descendit, ipsa talium spe firma teneamus pignora. Quanto igitur odio digni illi, qui perversa sua doctrina tanta ac talia nobis bona invidere non dubitant: qui genus nostrum honorari nolunt; qui carnem separant, quam sibi, modo plane stupendo, Verbum conjunxit, 511 adversantes Paulo clamanti: «Quæ Deus conjunxit, homo non separet⁹⁴;» qui denique linguam diabolo mercede locant ad occultanda ea, quæ contra ipsum facta sunt. Nihil enim illi acerbius, nihil intolerabilius accidere potest, quam si videat seductam a se naturam a cælesti Rege in primitiis sursum evectam, et excelso animo ac supra laudem omnem conversam, et superiorem factam morte destruxisse ipsius tyrannidem, et assumptam in cælum, gloriosaque sede fuisse honoratam, et apud eum qui assumpserat, inter omnes creaturas, in summa conjunctione cognitam, in participatione gloriæ cum eo qui a se est indivisus, quæ dignitas omnem orationem exsuperat

XVI.

Adversus eos qui volunt simpliciter iis quæ dicta sunt credendum esse, nec considerandum quid conveniat et quid non conveniat.

Etsi multa et horrenda dogmata in hominum genus ille omnis honesti osor dæmon invexit, ut peri-

⁹⁹ Galat. III, 13. ⁹¹ I Cor. xv, 53. ⁹² ibid. 22.

⁹³ Ephes. II, 6. ⁹⁴ Matth. XIX, 6.

culosa fallacia assentientes involveret : tamen haud scio an superioribus temporibus huiusmodi quid parturiverit quale nunc parturit. Nam earum quæ vigerunt hæreses, quæque alius atque alius erroris mater fuit. At quæ nunc novissima omnium inventa est, ea cunctas renovavit, cunctas audacia superavit, postremo præ cæteris omnibus malorum ortum indicavit. Vere « parturit iniquitatem »²². « Parturit impietatis propositum : concepit malæ artis instituta, in quibus et alii errarunt : peperit multifarium aliud malum suo quidvis arbitratu innovandi. Quin etiam ut omnes se sequantur, imperiose præcipit : Amplectimini, inquit, simpliciter, quæ dicuntur, nec inquirat quisquam quid in iis conveniens sit, quid inconveniens. Ac fidem nominat inconsideratam noxiamque approbationem infirmorum nullisque demonstrationibus instructorum dogmatum. Cre-damne sine iudicio? nec inquiram, quid aut fieri possit, aut utile sit, aut deceat, aut Deo gratum, aut naturæ congruum, aut veritati consonum, aut scopo accommodatum, aut mysterio consentaneum, aut pietate dignum sit? Ecqua utilitas erit mihi? Aut quis menti fructus quæ horum nihil secum reputavit, sed auditum quidem sono verborum obtulit, nullam vero dictorum cepit intelligentiam? Hoc adversariis omnibus erroris universorumque malorum causa est. Quis enim est inimicorum Ecclesiæ catholicæ qui non postulet dictis omnibus suis, absque prævio examine, fidem haberi? Quamvis gentilem dixeris, sive Manichæum, sive Arii aut Apollinarii, aut alterius huiusmodi hæredem, non recusat examen, ut fugiat convictionem. Nonne alia suo Marte eructans, alia ex Scripturæ divinæ harmonia resecans et ad scopum trahens suum, argumenta profert, quæ a nemine, ut optat ipse, indaganda pronuntiat? Deinceps si omnibus simpliciter adhibeamus aurem, nec enascentem ex eorum dictis absurditatem confutaverimus, nec dogmatum pugnæ, quæ ex perversa illorum interpretatione oritur, solutionem efflagitaverimus, quis in posterum amplius veritatis viam inveniet? quis non facile in præcipitium hæreticorum dogmatum incidet, non considerans novorum dogmatum inconvenientiam, nec veritatis exigens convenientiam? Quid credam corde ad iustitiam? quid loquar ore ad salutem, cum mihi maligne objecerint illud : « Pater, qui misit me, major me est »²³? Simpliciterne accipiam, an præcipitanter assentiar? audacter Filium Patre inferiorem pronuntiabo, et nihil omnino perpendam, neque quod œconomie iste sermo sit, neque quod ejusdem hoc dictum sit : « Ego et **512** Pater unum sumus »²⁴; » et : « Ut honorent Filium, sicut honorant Patrem »²⁵; » et : « Qui vidit me, vidit et Patrem »²⁶; » et infinita alia, quæ æqualitatem paremque Patris et Filii honorem in omnibus declarant? Si igitur nihil eorum quæ inde consequuntur ex-

A τῶν δεχομένων ὁ μισόκαλος δαίμων, οὐκ οἶδ' εἰ τοιοῦτον ἐν τοῖς ἀνέκαθεν χρόνοις ὄδινεν, οἷον νῦν. Ἐκάστη μὲν γὰρ τῶν ἀπὸ τῶν αἰρέσεων τῆσδε ἡ ἐξ ὁδὸς τῆς πλάνης γέγονε μητρὶς ἡ δὲ νῦν μετὰ πάσας ἐφευρεθεῖσα πάσας ἀνευέωσατο, καὶ πάσας ὑπερεβάλετο, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν γένεσιν ἐπεδείξατο. Ὅντως ὡδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. » Ὁδίνησε πρόθεσιν ἀσεθείας, συνέλαβε τὴν ἄλλοις πλανηθεῖσαν πρόθεσιν κακοτεχνίας· ἔτεκε τὸ ποικίλον κακὸν τῆς αὐτονόμου καινοτομίας, καὶ πάντας ἀκολουθεῖν ἐπιτάττει μετὰ πολλῆς ἐξουσίας· Δέχεσθε, φησὶν, ἀπλῶς τὰ λεγόμενα, καὶ μηδεὶς ἐξεταζέτω, τί πρέπον ἐν αὐτοῖς, ἢ τί ἀπρεπές. Καὶ πιστὶν ὀνομάζει τὴν ἀβασάνιστον ἐπὶ τοῖς ἀστάτοις καὶ ἀναποδείκτοις ἐπὶ βλάβῃ συγκατάθεσιν. Ἀλόγως πιστεύουσ· καὶ μὴ ἐξετάσω τί δυνατὸν, ἢ συμφέρον, ἢ πρέπον, ἢ θεῶ φίλον, ἢ τῇ φύσει κατὰλληλον, ἢ τῇ ἀληθείᾳ σύμφωνον, ἢ τῷ σκοπῷ ἀκόλουθον, ἢ τῷ μυστηρίῳ ἀρμόδιον, ἢ τῆς εὐσεθείας ἄξιον· Καὶ τί κέρους ἔξω; ἢ τίς θνητὸς τῇ διανοίᾳ τῇ μηδὲν τούτων λογισομένη, ἀλλ' ἀκοὴν μὲν τῷ ἤχῳ τῶν ῥημάτων βάλλεσθαι, ψυχὴν δὲ μηδεμίαν τῶν λεγομένων σύνεσιν δέχεσθαι; Τοῦτο περὶ πάνσι τοῖς ἄλλοτρίοις τῆς πλάνης καὶ τῶν κακῶν ὧλον αἴτιον γίνεται. Τίς γὰρ τῶν πολεμίων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἀξιοῖ πάνσι τοῖς ὅτι αὐτοῦ λεγομένοις ἀκρίτως πιστεύειν; Κἂν Ἑλλήνα εἴπῃ, κἂν Μανιχαῖον, κἂν Ἀρεῖον, κἂν Ἀπολλιναρίου, κἂν ἄλλου τοιοῦτου τῶνδε κληρονόμον, οὐχὶ παραιτεῖται τὴν ἐξέτασιν, ἵνα φύγῃ τὸν ἐλεγχον; Οὐ τὰ μὲν οἰκοθεν ἐρευγόμενος, τὰ δὲ ἐκ τῆς θείας τῶν Γραφῶν ἁρμονίας ἀποκόψας, καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ἐλκύσας, προβάλλει μὲν κατασκευὰς, ἃς ὡς βούλεται μηδένα χρῆναι πολυπραγμαίνειν ἀποφαίνεται; Εἴτα, ἂν πᾶσιν ἀπλῶς τὰς ἀκοὰς ὑποθήσωμεν, καὶ τὴν ἀνακηρύττουσαν ἀφ' ὧν λέγουσιν ἀτοπίαν, μηδ' ἐλέγξωμεν, μηδὲ τὴν λύσιν τῆς τῶν δογμάτων μάχης τῆς φουμένης διὰ τῆς κακῆς ἐρμηνείας αὐτῶν ἀπαίτησωμεν· καὶ τίς εὐρήσει λοιπὸν ἐτι ἀληθείας ὁδόν; τίς οὐκ ἐμπεσεῖται βλάβως εἰς κακοδοξίας κληρὸν, μὴ σκοπῶν τῆς καινοτομίας τὸ ἀπρεπές, μήτε ἀπαιτῶν τῆς ἀληθείας τὸ πρέπον; Τί πιστεύσω τῇ καρδίᾳ εἰς δικαιοσύνην; τί λαλήσω τῷ στόματι εἰς σωτηρίαν, ὅταν προβάλωσι κακοθήβας τὸ, « Ὁ πέμφας με ὁ Πατὴρ μεῖζων μου ἐστίν; » Ἀπλῶς δέξομαι; προπετῶς συνθῶμαι; τολμηρῶς ἀποφαναῖμαι τοῦ Πατρὸς ἡττονα τὸν Υἱόν; καὶ μηδὲν ὅλως λογίσσομαι, μήθ' ὅτι τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος, μήθ' ὅτι τοῦ αὐτοῦ φωνή· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν » καὶ, « Ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα » καὶ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα » καὶ ἄλλα δὲ μυρία, τὰ τὴν ἰσότητά καὶ τὴν ὁμοτιμίαν ἐν πᾶσι γνωρίζοντα; Εἰ οὖν μηδὲν δεῖ τῶν ἀνακυπτόντων ὁρᾶν, μήτε τὸν πρέποντα λόγον ἀποδιδόναι περὶ τῶν ἀνακυπτόντων καὶ ἐναντίων εἶναι δοκούντων, πῶς σύμφωνα δεῖξομαι τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἐπαγγελίας ἀπρόβοντα; Πῶς αὐτὸς φανήσεται καὶ μονογενὴς καὶ πρωτότοκος,

²² Psal. vii, 15. ²³ Joan. xiv, 28. ²⁴ Joan. x, 30. ²⁵ Joan. v, 23. ²⁶ Joan. xiv, 9.

πᾶσι δῆλου τυγχάνοντος, μὴ συμβαίνειν ἀλλήλοις τὰ ἄ-
 ρω περὶ τὸν ἕνα τὸν ἐν μιᾷ θεωρούμενον φύσει; Ὁ
 μὲν γὰρ μονογενὴς μὴ ἔχων ἀδελφοὺς, οἷα μονογενὴς,
 πρωτότοκος καλεῖσθαι οὐ δύναται· πρωτότοκον γὰρ
 εἶπεν ὁ Παῦλος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· ὁ δ' ἂν πρωτότο-
 κος, ἔχων, ὡς εἰκὸς, ἀδελφοὺς, μονογενὴς οὐκ ἔτι
 προσαγορεύεται. Πάλιν ὁ αὐτὸς καὶ πρόσφατος λέγε-
 ται καὶ αἰώνιος· « Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον,
 ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Τὸ ἕτερον ἐτέρῳ ἀν-
 τικαθίσταται. Εἰ πρόσφατος, πῶς αἰώνιος; Εἰ αἰώ-
 νιος, πάντως οὐ πρόσφατος. Τὸ δὲ, « Ἀπάτωρ, ἀμή-
 τωρ, ἀγενεαλόγητος, » πῶς οὐ προδήλως τοῖς ἄλλοις
 μάχεται, δι' ὧν μανθάνομεν καὶ Πατέρα αὐτὸν ἔχειν
 ἐν οὐρανοῖς, καὶ μητέρα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ γενεαλογεῖ-
 σθαι σαφῶς παρὰ τοῖς ἐνδόξοις εὐαγγελισταῖς; Εἰ
 ἀπάτωρ, πῶς οὐρανόθεν Πατὴρ; εἰ ἀμήτωρ, πῶς ἐκ
 τῆς Παρθένου μητρός; εἰ ἀγενεαλόγητος, πῶς ἡ βί-
 βλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ; Τοσοῦτων οὖν ὄντων
 καὶ πολλῶν πλείονων τῶν οὕτως ἀλλήλων ἀσυμφώνων
 εἶναι δοκούντων, τί ἄρα κελεύουσιν ἡμᾶς ἀδασανίστως
 δέξασθαι; τί δὲ ἀπώσασθαι; Οὐ γὰρ οἷόν τε πᾶσιν
 ὁμοίως ἔπεσθαι τοὺς μὴ τὴν ἀρμόζουσαν λύσιν τῆς
 νομιζομένης διαφωνίας εὐρίσκοντας. Εἰ τὸ « μονο-
 γενὴς » ἀληθές, τὸ « πρωτότοκος » οὐ τοιοῦτον. Εἰ
 τὸ « πρωτότοκος » ἀψευδές, τὸ « μονογενὴς » ἐναν-
 τίον. Εἰ τὸ « χθὲς καὶ σήμερον » ὁμολογηται, τὸ
 « αἰώνιον » οὐχεται. Εἰ τὸ « ἀπάτωρ » ἔσθηκε, τὸ
 ἔχειν Πατέρα λυθήσεται. Εἰ τὸ « ἀμήτωρ » πέπηγε,
 τὸ μητέρα ἔχειν ἀνατραπήσεται. Εἰ τὸ « ἀγενεαλό-
 γητος » ἄραρε, πῶς τῇ γενεαλογίᾳ προσέξομεν; Εἰ
 τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν ἡμερῶν ἢ τέλος βέβαιον, πῶς νοη-
 σόμεν τὸ τὴν ἀρχὴν ἡμερῶν καὶ τὸ τέλος μηνύον,
 « Τοῦ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας
 ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, » σταυρωθέντος δὲ
 ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου; Ἰδοὺ καὶ ἀρχὴ ἡμερῶν καὶ
 ζωῆς τέλος. Τί οὖν ποιήσωμεν, εἰ τις τῶν ἀπίστων
 ἡμᾶς ἀπαιτοῖ λόγον, κατηγορῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς,
 ὡς ἐναντία λεγούσης; εἰπωμεν, Πίστευον πᾶσι· Καὶ
 τίς οὐκ ἂν ἀποπηδῆσας καταγελάσειεν, οὐδαμῶς οὔτε
 τῶν τὰ ἀλλήλοις μαχόμενα, καὶ μηδεμίαν λύσιν
 λαμβάνοντα, ὡς ἀξιόπιστα δεχέσθαι; Δύο γὰρ ὄντων
 ἐναντίων λόγων, ἀνάγκη τὸν ἕτερον ψευδῆ διελέγε-
 σθαι. Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν; Ἡ καὶ ἡμεῖς ἀπαιτού-
 μενοι τὸ πιστεῦσιν δόγμασιν ἀναποδείκτοις καὶ ἀνυ-
 στάτοις αἰρετικῶν ἢ Ἑλλήνων, κατὰ τὴν τοιαύτην
 πρότασιν συνθησόμεθα; Ἀλλ' ἀπαγε! οὕτε ἀσύστατα
 τὰ ἡμέτερα, οὕτε ἀλλήλοις μαχόμενα, καθὼς ἐβρέθη
 παρὰ τῶν ἁγίων νοούμενα. Ἐβρέθη δὲ τὰ μὲν πρὸς
 τὴν γνωσθεῖσαν ἡμῖν οἰκονομίαν, τὰ δὲ πρὸς τὴν
 ἀκατάληπτον τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ πάντα εὐρίσκεται
 σύμφωνα καὶ ἀκόλουθα, περὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὰς δύο
 φύσεις ἐκλαμβάνόμενα· ὡς εἶναι τὸ μὲν πρόσφατον
 τῆς σαρκὸς, τὸ δὲ αἰώνιον τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὴ ἔχειν ἀρ-
 χὴν ἡμερῶν ἴδιον τοῦ Λόγου· τὸ γεννηθῆναι ἐν ἡμέ-
 ραις Ἡρώδου οἰκεῖον τῆς ἀπαρχῆς. Τὸ πάντῃ ἀγε-
 νεαλόγητον ἐπὶ τῆς πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως
 τοῦ Υἱοῦ· Τὴν, γὰρ, γενεάν αὐτοῦ τίς ἀνιγήσεται; »

A pendendum est, si nec ratio eorum quæ conse-
 quantur et contraria videntur congrua reddenda
 est, quomodo conciliabimus quæ prima pronuntia-
 tionis fronte inter se discrepant? Quomodo idem
 videbitur et unigenitus et primogenitus? cum pal-
 lam sit omnibus, duo relata ad unum, eumque in
 una consideratum natura, minime inter se conve-
 nire. Etenim unigenitus, cui ut unigenito fratres
 nulli sunt, non potest appellari primogenitus. Pau-
 lus enim primogenitum dixit in multis fratribus. Nec
 rursum primogenitus, fratres habens, unigenitus
 vocatur amplius. Rursum idem ille et novissimus
 dicitur et æternus: « Jesus Christus heri et hodie,
 ipse et in sæcula ». Hic alterum alteri adversatur.
 Si novissimus est, quomodo æternus? Si æternus,
 non igitur novissimus. Jam illud: « Sine Patre,
 sine matre, sine genealogia », annon manifeste
 pugnat cum aliis, ex quibus discimus et Patrem
 ipsum in cælis habere, et matrem in terra, et ma-
 jores ejus a præclaris evangelistis diserte nominatos?
 Si sine Patre, quomodo Patris cœlestis Filius? Si
 sine matre, quomodo ex Virgine matre? Si sine ge-
 nealogia, unde, « Liber generationis Jesu Christi? »
 Cum igitur tot ac tanta sint et multo plura, quæ
 inter se videntur pugnare, quidnam illi nos inex-
 ploratum jubent accipere, quid ejicere? Neque enim
 omnibus æque assentiri possunt, qui apparentis
 discrepantiæ convenientem solutionem non inve-
 niunt. Si verum illud: « unigenitus, » falsum hoc,
 « primogenitus. » Si verum hoc: « primogenitus, »
 falsum contra, « unigenitus. » Si profitemur illud:
 « Heri et hodie, » evanescit alterum, « sempiter-
 num. » Si stat illud, « sine Patre, » corrumpit alterum,
 quod Patrem habeat. Si manet ac fixum est hoc,
 « Sine matre, » labat illud, habere matrem. Si pla-
 cuit illud, « sine genealogia, » quomodo attendemus
 genealogiæ? Si firmum est illud, quod neque ini-
 tium neque finem dierum habet, quomodo intelligen-
 mus hoc, quod et initium et finem dierum indicat:
 « Cum natus esset Jesus in Bethleem Judææ in
 diebus Herodis regis: » crucifixus autem sub
 Pontio Pilato? En tibi et initium dierum et vitæ
 finem. Quid igitur faciemus si quis infidelium
 Scripturam sanctam de dictis contrariis accusans,
 rationem a nobis exigit? jubebimusne eum omnibus
 credere? Et quis non resiliens deriserit, quippe qui
 nullo modo possit ea tanquam fide digna amplexari,
 quæ inter se pugnant, nec solutionem ullam admit-
 tunt? Duorum enim contrariorum dictorum necesse
 est alterum falsitatis convinci. Quid ad hoc dice-
 mus? Num et nos rogati ut nulla demonstratione
 probatis infirmisque hæreticorum aut Græcorum
 dogmatibus credamus, ejusmodi propositioni assen-
 tiemur? Sed apage! neque enim nostra, si quo a
 sanctis dicta sunt sensu accipiantur, vel non con-
 sistere possunt, vel sibi ipsi sunt contraria. Dicta
 autem sunt illa quidem ratione cognita nobis œco-

¹ Hebr. xiii, 8. ² Hebr. vii, 5. ³ Matth. i, 1. ⁴ Matth. ii, 1.

nomie, atque dispensationis : hæc vero ratione incomprehensibilis Verbi substantiæ. Atque hoc modo omnia inter se consentiunt sibi que sunt consequentia, de uno et eodem in duabus naturis considerato accepta, ut Christus intelligatur novissimus esse secundum carnem, æternus secundum deitatem. Non habere initium dierum proprietas est Verbi, natum esse in diebus Herodis, proprietas est primitiarum : Sine genealogia esse, ratione æternæ Filii ex Patre existentie : nam generationem ejus quis ipsius nativitat. Sic et unigenitus est secundum incarnationis œconomiam. Sic adversariis quoque, aut de veritate persuadebimus, **513** aut victoriam reportabimus : sic Scripturæ sanctæ concordiam ostendemus : sic mysterii gloriam legitime prædicabimus : sic congruentem fidei certitudinem in animabus nostris recondemus, nec sine verbo credentes, nec sine fide loquentes.

XVII.

Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post passionem et ascensionem tollunt.

Etsi magna et immortalis veritatis vis a compluribus sæpe multumque oppugnata est : invictam tamen eam esse ipsa tandem res eventusque docuerunt. Ecce tibi enim multos adversus eam armatos, qui cum non pauca pravorum dogmatum tela emisissent, eaque solidis demonstrationis armis resilire, et inania inefficaciaque ad se redire vidissent, postremum omnium ejusmodi emisissent telum, quod manifestioribus etiam argumentis conteri potest et confringi. Etiam si, inquit, quis dederit, duarum in Christo naturarum factam fuisse conjunctionem : a passione tamen et assumptione ejus, nec duas amplius agnoscemus, nec secundum naturam discrimen aliquod credemus inter Verbum et carnem. Quid dicitis? quid affirmatis? nunquid evanescit naturarum discrimen, nec reliquum est ullum horum indicium? Quo igitur nomine appellabimus id quod nobis est propositum? Verbumne solum? (Neque enim carnem dixeritis, qui scilicet hoc ipso honorem afferre existimatis.) Et qui non injuria illud afficitis, dum existimatis ejusmodi substantiam esse, ut alia in ipsum possit creata substantia mutari? Cujus enim inferiora sunt capacia, id multis commune, non unius est peculiare. Cui vero soli id proprium est, quod sit inaccessible, huic quomodo inaccessible alterum adjicitur? Nec Verbum duntaxat afficitis contumelia, sed etiam carnis hypostasin aufertis. Cujus enim nullum indicium reliquum est, hujus gloriam quo tandem modo perspicimus? si eo quod existit, agnoscitur, merito glorificatur : si non existit, quomodo amplitudine gloriæ fruatur? Non potestis gloriæ indicare excellentiam, nisi prius ostenderitis id quod honoratur. Constitute igitur necesse est inconfusam duarum naturarum unionem, ut nec mutetur assumens, nec assumptum tollatur, sed gloriæ, de una persona prædicatæ, communio servetur. Quod si utrumque simul, quantumlibet reluctantem natura, Verbum solum dixeritis, ne sic

A Τὸ δὲ γενεαλογεῖσθαι σαφῶς ἐπὶ τῆς κατὰ σὰρκα γενέσεως τοῦ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ μονογενὴς κατὰ τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ πρωτότοκος κατὰ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν. Οὕτω καὶ τὸ ἐχθρὸν ἢ πείσσωμεν ἢ νικήσωμεν, καὶ τὴν ἀγίαν Γραφὴν σύμφωνον ἐπιδείξωμεν, καὶ τοῦ μυστηρίου τὴν δόξαν ἐνθέσμως κηρύξωμεν, καὶ τὴν ἀρμόζουσαν πληροφορίαν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν θησαυρίσωμεν, μὴτε χωρὶς λόγου πιστεύοντες, μὴτε χωρὶς πίστεως λέγοντες.

enarrabit? » Genealogiam habere, ratione carnalis Verbi substantiam : et primogenitus secundum incarnationis œconomiam. Sic adversariis quoque, aut de veritate persuadebimus, **513** aut victoriam reportabimus : sic Scripturæ sanctæ concordiam ostendemus : sic mysterii gloriam legitime prædicabimus : sic congruentem fidei certitudinem in animabus nostris recondemus, nec sine verbo credentes, nec sine fide loquentes.

XVII.

B

Πρὸς τοὺς ἀναιρουντας τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάληψιν.

Πολλὴ καὶ ἀγῆρως τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις, παρὰ πολλῶν μὲν πολλάκις πολέμουμένη, τὸ δὲ εἰς τέλος ἀήττητον ἔργον αὐτοῖς ἐπιδεικνυμένη. Ἰδοὺ γὰρ πολλοὶ τῶν κατ' αὐτῆς ὀπισθόντων, πολλὰ βέλη κακοδοξίας ἐκπέμφαντες, καὶ εἰδότες τῷ στερῆν τῆς ἀποδείξεως ὅλην ταῦτα πάλιν ἀποκρουσθέντα, καὶ κενὰ δὲ καὶ ἀνενέργητα πρὸς αὐτοὺς ὑποστρέψαντα, τελευταῖον τῶν ἄλλων ἐπεμψαν βέλος σαφεστέροις ἐλέγχοις συντριβῆναι δυνάμενον. Εἰ καὶ τις δοίη, φησὶ, δύο φύσεων ἐν Χριστῷ γεγενῆσθαι σύνθετον, ἀλλ' οὖν γε μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάληψιν οὐκ ἐστὶ δύο νοούμεναι, οὔτε τινὰ διαφορὰν κατὰ φύσιν μεταξὺ τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς πιστεύσωμεν ὑπάρχειν. Τί λέγετε; τί ἀποφαίνεσθε; οἴχεται τῶν φύσεων τὸ διάφορον, καὶ οὐδὲν φέρεται τούτων γνῶρισμα; Τί οὖν ὀνομάσωμεν τὸ προκείμενον; Λόγον μόνον (οὐ γὰρ φαίητε σὰρκα, ἐν τούτῳ τιμῆν ᾗθεν οἰόμενοι); Καὶ πῶς οὐχ ὀρίζεσθε τοιαύτην αὐτοῦ τὴν οὐσίαν νομίζοντες εἶναι, ὥς δυνατόν ἐτέρᾳ οὐσίᾳ κτιστῇ πρὸς αὐτὴν μεταστῆναι; Τὸ γὰρ τοῖς ἡττοῖς χωρητὸν κοινὸν τῶν πολλῶν, οὐχ ἐνὸς ἐξαίρετον. Οὐ δὲ μόνον τὸ ἀπρόσιτον ἴδιον, τούτῳ πῶς προστίθεται; ἀπρόσιτον ἔτερον; Καὶ οὐ μόνον τὸν Λόγον ὀρίζεσθε, ἀλλὰ καὶ τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν ἀφανίζετε. Ἦς γὰρ μὴδὲν ἐστὶ λείπεται γνῶρισμα, ταύτης ποίῳ τρόπῳ τὴν δόξαν κατανοήσωμεν; Εἰ ἐν τῷ εἶναι γνωρίζεται, εἰκότως δοξάζεται· εἰ δὲ μὴ ἔχει τὸ εἶναι, πῶς καρποῦται τῆς δόξης τὸ μέγεθος; Ἐὰν μὴ δείξητε τὸ τιμώμενον, οὐ μνηύετε τῆς δόξης τὸ ὑπέρογκον. Ἀνάγκη τοίνυν ὁμολογεῖν ἀσύγχυτον τῶν δύο τὴν ἑνωσιν, οὔτε εἰς τροπὴν τοῦ λαβόντος, οὔτε εἰς ἀφανισμόν τοῦ ληφθέντος, ἀλλ' εἰς κοινωνίαν δόξης ἐφ' ἐνὸς προσώπου κηρυττασμένης. Κἂν γὰρ ὑπομείνητε Λόγον μόνον ὀνομάζειν τὸ συναμφότερον, καίτοι τῆς φύσεως ἀνθισταμένης, οὐδ' οὕτως κρύψετε τὸ διάφορον· ὅποτε τὸ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τὸ δ' αὖθις ἐγένετο· καὶ τὸ μὲν ἀόρατον καὶ ἀψηλάφητον εἰς ἀπειρον ἐξ ἀπείρου, τὸ δὲ ἐξ ὁρατοῦ καὶ ψηλαστοῦ πρὸς τὸ ἀόρατον καὶ ἀναπῆς μεταβέθηκε· καὶ τὸ μὲν ἀναλλοίωτον ἄπαξ, τὸ δὲ δι' ἀλλοιώσεως ἐπὶ τὴν κρείττονα λήξιν ἐλήλυθεν. Εἴτα, εἰ μόνον Λόγος τὸ μέ-

• Isa. LIII, 8.

νον, πῶς οὐκ ἐβρέθη, ὅτι Ἡ σὰρξ Λόγος ἐγένετο, ἀλλ' « Ὁ Λόγος σὰρξ; » Τίς δὲ οὕτω μεμνηνὸς καὶ φρενοπλήξ, ὡς τολμήσῃ εἰπεῖν τὴν θείαν οὐσίαν προσλαβεῖν ἄλλης θεότητος οὐσίαν, ἐξ ἐτέρας φύσεως ἐπιγενομένην· ἐν' αὐξήσειν παρασκευασθὴ νοεῖσθαι διὰ τῆς τοιαύτης προσθήκης τοῦ κατὰ φύσιν ἀνευθεοῦς καὶ τελείου; Πῶς δὲ οἱ θεοὶ λόγοι καὶ μετὰ τὴν ξένην ἀνοδὸν ἐτι κηρύσσουσιν τὰ τῆς σαρκὸς διαφέροντα, τὸ πάλιν ἔλθειν, τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν ὀφθῆσεσθαι τρόπον; Ἡ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐναντία νομοθετήσατε, τοῖς εἰρηκόσι σαφῶς· « Οὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν; » Πάντα πρὸς ἔμφασιν σαρκὸς, νῦν μὲν ὦδε, νῦν δὲ ὦδε θεωρουμένῃ· ὃν πρότερον ἐθεάσασθε, τοῦτ' ἐστὶ τοῖς τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοῖς· ἅπερ ὁ μὴ δεχόμενος οὕτως οὐ μόνον τοῖς ἀγγέλοις μάχεται, ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἰεροῖς λόγοις ἀντικαθίσταται. Πῶς ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Δεσπότης Χριστός; ὡς Λόγος μόνον; Καὶ ποῦ τὰ τῆς ὁμοτιμίας καὶ ἀξίας τῆς πρὸς τὸν Πατέρα, εἰπερ ἐντυγχάνων καθάπερ ὑποδεέστερος, καὶ οὐ μετὰ αὐθεντίας ἐνεργεῖ, ἴσον ἔχων τὸ παντοδύναμον; Ἡ δηλονότι τῆς ἀπαρχῆς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ τοῦ οικείου φυράματος, ἵνα δεῖξῃ, πόση περὶ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν ἡ σχέσις. Τίνα δὲ οὐκ ἐντρέπει τοῦ πανσόφου Παύλου τὸ τρανότατον κήρυγμα, ὅτι « Τοὺς χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, παραγγέλλει πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι ἐσχησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην, ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρί, ὃ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν; » Μὴ ἀνήρηται ἡ διαφορά; Μὴ οὐκ εἶπε Θεὸν ἐν ἀνδρί; μὴ οὐκ εἶδε τὸν ἐγγεγονότα Θεὸν καὶ τὸν ἀναστάντα ἄνδρα; Ἄλλ' εἰ καὶ τὸ διάφορον εἶδε, τὸ ἀχώριστον οὐ παρέλειπεν. Οὐ γὰρ εἶπε Θεὸν μετὰ ἄνδρος, ἀλλὰ Θεὸν ἐν ἀνδρί. Πῶς δὲ νοήσομεν καὶ τὸ, « Ὁφόνται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, » εἰ μὴ τῆς σαρκὸς ἡ φύσις, ἡ δεξαμένη τοὺς ἡλούς, αὕτη σαφῶς ἀποδείξῃ τοὺς τύπους; Οὐ γὰρ θεότητος οὐσία ἡ ἀόρατος καὶ ἀνεπαφῆς ἰχνη πολλῶν εἰς ἔλεγχον ἐπιφέρεσθαι ἤμελλεν· ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ παθητοῦ γένους ληφθίσα τὴν τῶν ἡσεδηκότων ἐλέγξει παρανομίαν, γνωρίζειν συνωθουμένων ἐν τῇ τρωθείσῃ σαρκὶ τὰ οἰκεῖα τολμήματα. Οὕτω δέδεικται καὶ τὰ ἰδιώματα τῶν φύσεων διαφέροντα, καὶ τὸ κέρδος τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀναντιρρήτον, καὶ τὸ ἐπιχειρήμα τῶν ἀντιλεγόντων ἀναλογητόν, καὶ τὸ δυνατόν τῆς ἀληθείας ἀκαταμάχτην.

A quidem discrimen occutabitis: quando illud quidem erat ab initio, hoc deinde factum est: et illud quidem invisibile et intactum, in infinitum ex infinito, hoc vero ex visibili et contrectabili, in invisibile et intactile transiit. Denique illud prorsus est immutabile, hoc per mutationem ad meliorem statum venit. Deinde si solum Verbum remanet, cur non dicitur: Caro Verbum facta est, sed « Verbum caro factum est? » Quis enim tam insanus, tam amens est, qui asserere audeat, substantiam divinam, alius deitatis substantiam, ex altera natura prognatam, assumpsisse; ut per hujusmodi additamentum indicaret accessisse aliquid ei qui natura sua nullius indigens est, et perfectus? Cur vero litteræ sacræ etiam post stupendam ascensionem, carnis a Verbo distinctionem prædicant; qualia sunt, rursum rediturum, item visum iri eodem quo antea modo. An vos contraria angelorum dictis sancietis? qui aperte dixere: « Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum ». Omnia ad significandam carnem ejus qui nunc quidem hic, nunc vero hic visus est: quem prius vidistis, carnis videlicet oculis. Quæ qui hoc sensu non accipit, is non angelis solum adversatur, sed sacris etiam Spiritus sancti verbis repugnat. Quomodo supplicat 514 pro nobis Dominus Christus? nunquid ut Verbum tantum? Ubi igitur par ejus cum Patre honor et majestas; siquidem is supplicat ut indigentior, non ut æqualem habens omnipotentiam, cum auctoritate operatur? Nimirum sic hoc accipiendum est, primitias intercedere pro massa propria, ut ostendant quanta naturam carnis necessitudine attingant. Quem vero non pudore suffundat illa sapientissimi Pauli maxime perspicua prædicatio? quod « tempora hujus ignorantie despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus ut omnes ubique pœnitentiam agant, eo quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis ». Nunquid sublata est differentia? Annon dixit, Deum in viro? Annon ostendit suscitantem Deum et resurgentem virum? quanquam autem ostendisset differentiam, inseparabilitatem tamen non præterit. Neque enim dixit, Deum cum viro, sed Deum in viro * rursum et per

* Joan. i 14. * Act 11. * Act. xvii, 30, 31. * Joan. xix, 37.

IN SEQUENTIA OPUSCULA ET FRAGMENTA ADMONITIO.

Quæ sequuntur ex Vaticanis codicibus Roma a fratribus nostris transmissa nobis sunt, exscribente D. Joanne Guillot, qui omnia isthæc accurate collegit, suaque manu exaravit; vobis porro laborare nemo non videt, nec est ea in re probanda insistendum. Prodeunt autem ex cod. ms. Græc. bibliothecæ Vaticanæ in fol. num. 850, eleganti satis et diligenti manu exarato in charta papyracea: qui non excedit annos 200.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Πρὸς τινα πολιτικόν, σύνταγμα πάντων ὠφελιμώτατον, καὶ πολὺ ὠφελέστατον.

S. P. N. ATHANASII

Ad quemdam Politicum syntagma utilissimum.

1. Quandoquidem, ingeniose homo, summeque naturalium rerum explorator, acquisita bellicæ artis cognitione, susceptaque politicarum rerum accurata notitia, sacerdotum tamen eloquia minime negligis vel respicis; imo tanto iis studio das operam, ut plerumque, dum corpori alimenta præbes, animam a cibo litterarum minime cohibeas; sed eam, ceu quodam divino sale, Patrum sententiis et colloquiis in ipsa mensa admissis foveas; illud, inquam, in causa mihi fuit, ut pauca, sed utilissima, in compendium a me redacta, ex lectione Christianorum omnium auctorum, maximeque eorum qui vita, eruditione, nobilitate, et dignitate præcelluere, veluti donum quoddam, tibi, o amico- rum optime, viro lectionis studioso ac religioso offerrem, hoc scilicet syntagma meum, variis ex Patribus et ex auditis sermonibus decerptum, unde non spernenda doctrina et notitia legentibus accedat: rationem enim et una divisionem continet triplicis animæ nostræ partis; docetque quo pacto omnes moveamur **515** homines, et quomodo ad salutem, vel ad perniciem impellamur. Definit autem cogitationes, quibus quodvis peccatum consummatur. Distinguit item passiones nostras, docens quænam animæ, quænam corporis sint. Exinde vero declarat varios Dei providentiæ modos. Hinc de libero hominis arbitrio disserit, deque nostro in rebus agendis abusu. Compendio exhibet fidem in sanctam et beatam Trinitatem. Docet quid de Domini incarnatione, de discrimine virtutum, de discretione naturæ rerum credendum sit. Uno verbo, est ceu compendiosa cognitio nostrum ipsorum, nec non naturæ nostræ atque fidei. Quod opusculum dum circumferes, atque accurate leges, ex eoque utilitatem percipies, non obliviscere, hoc bene novi, ejus qui propria manu descripsit, tibi- que obtulit.

a) Forte leg. οὐ καταφρόνητον. EDIT. PATROL.

1. Ἐπειδὴ σοι τῷ περιεξίῳ καὶ μεγαλεπιβόλῳ τῆς φύσεως μετὰ τῆς τῶν τακτικῶν ἐμπειρίας τε, καὶ μαθήσεως, ἔτι δὲ καὶ τῆς τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀκριβοῦς μεταλήψεως, οὐδὲ τὰ τῶν ἱερῶν λόγια ἀμελετήτως παρεύρασαι, ἀλλ' ἔτι τοσούτον σοι καὶ ταῦτα περιλοπόνῃται, ὥστε τὸ σῶμα πολλάκις σιτίοις τρέφῃ, οὐδὲ τὴν ψυχὴν ἀποστειρεῖς τῆς ἐκ τῶν λόγων σιτίσεως· ἀλλ' ὡς ἀνά τινα θείῳ ἄλατι τοῖς τῶν Πατέρων ἀποφθέγμασι, καὶ ταῖς ἐπιτραπέζιοις παραρτίεσι ὁμιλίας· ἰδοὺ καὶ αὐτὸς, μικρὰ τινα συνοψίσας τῶν χρησίων καὶ λυσιτελῶν, καὶ ἀναγινώσκων πάντα μὲν Χριστιανόν, πλεόν δὲ τοὺς ὅσοι καὶ βίῳ, καὶ λόγῳ, καὶ εὐγενείᾳ, καὶ ἀξιωματικῇ ὑπερανέστηκασιν ἔψῃ, οἷόν τι δῶρον αὐτοσχεδίας ἀνδρὶ φιλόλογῳ καὶ φιλοθέῳ μάλιστα πρέπον, ὧ φιλῶν ἀρίστε, τὸ παρόν σοι προσενήνοχα σύνταγμα, ἐκ διαφόρων μὲν Πατέρων καὶ ἀχροατικῶν λόγων ἀπανθισθὲν, οὐκ ἀκαταφρόνητον (a) δὲ τὴν γνώσιν τοῖς μετιούσιν ἐμποιοῦν· διάγνωσιν γὰρ ὁμοῦ καὶ διαίρεσιν τοῦ τριμεροῦς τῆς ἐν ἡμῖν ἔχει ψυχῆς, καθὼς πάντες κινούμεθα ἄνθρωποι, καὶ πῶς πρὸς σωτηρίαν ἢ ἀπώλειαν συνωθούμεθα. Ὅριζι δὲ τοὺς λογισμοὺς, δι' ὧν πᾶσα ἀμαρτία τελεῖται. Διαιρεῖ δὲ καὶ τὰ ἐν ἡμῖν πάθη, τίνα μὲν ψυχικά, τίνα δὲ τοῦ σώματος. Ἐφεξῆς δὲ καὶ τοὺς τρόπους ὑποτίθεται τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Εἶτα καὶ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου αὐτεξουσιότητος διαλαμβάνει, καὶ τῆς ἡμῶν ἐν τοῖς πράγμασι παραχρήσεως. Συνοψίζει δὲ καὶ τὴν ἐν τῇ ἀγία καὶ μακαρίᾳ Τριάδι πίστιν. Ἐτι δὲ καὶ ὅπως δεῖ πιστεῦσιν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως, περὶ διαφορᾶς τε ἀρετῆς, καὶ διακρίσεως τῆς τῶν πραγμάτων διδάσκει φύσεως. Καὶ ὅπως ἐπιτομὸς τίς ἐστὶ γνώσις ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, καὶ τῆς τῶν καθ' ἡμᾶς φύσεως τε καὶ πίστεως. Ὅ δὲ καὶ περιέρων εἰς χεῖρας, ἐπιμελέστατόν τε μετιών, καὶ τὴν ἐντεῦθεν καρπούμενος ὄνησιν, οὐκ ἀμνημονήσεις, εὖ οἶδ' ὅτι, τοῦ αὐτοχειρίᾳ καὶ γεγραφέτος, καὶ δεδωκότες.

Διάνοσις τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς.

Ἵτι πᾶσα ψυχὴ λογικὴ τρία μέρη κέκτηται λογισμῶν, θυμῶν, καὶ ἐπιθυμιῶν. Ἐάν ἐστιν ἐν τῷ θυμῷ ἀγάπη καὶ φιланθρωπία, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καθαρότης καὶ σωφροσύνη, ὁ λογισμὸς ἐστὶ πεφωτισμένος· ἐάν δὲ ἐστιν ἐν τῷ θυμῷ μισανθρωπία, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ἀκολασία, ὁ λογισμὸς ἐστὶν ἐσκοτισμένος. Ὁ μὲν οὖν λογισμὸς τότε ὑγιαίνει, καὶ σωφρονεῖ, ὅταν τὰ πάθη ἔγῃ ὑποτεταγμένα, καὶ τοὺς λόγους τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ πνευματικῶς θεωρῇ, καὶ πρὸς τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα διάγῃ. Ὁ δὲ πάλιν τότε κινεῖται κατὰ φύσιν, ὅταν πάντας ἀνθρώπους ἀγαπᾷ, καὶ πρὸς οὐδένα αὐτὸν λύπην ἢ μνησικαλίαν κέκτηται. Ἡ δὲ ἐπιθυμία, ὅταν ὑπὸ ἐγκρατείας, καὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ ἀκτημοσύνης νεκρώσῃ τὰ πάθη, τούτεστι, μὴ ἢ βούλησιν σαρκὸς ἐσχημάτισται, καὶ δόξης παρεχομένης ἔφρῃσιν, καὶ τραπῇ πρὸς τὸν θεῖον καὶ ἀθάνατον ἔρωτα. Καὶ γὰρ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τρία τὴν κίνησιν ἔχει, ἢ πρὸς ἡδονὴν σαρκὸς, ἢ πρὸς δόξαν κενὴν, ἢ πρὸς ἀπάτην χρημάτων· καὶ διὰ τὴν παράλογον ταύτην ἔφρῃσιν καταφρονεῖ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν θειῶν, καὶ τῆς οἰκειᾶς εὐγενείας ἐπιλανθάνεται, καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἐκωχιοῦται, καὶ τὸν λογισμὸν σκοτίζει, καὶ οὐ συγχωρεῖ ἀναβλέψαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὡς ὁ ἀνώτερον κτησάμενος φρόνημα ἀπ' ἐντεῦθεν ἀπολαύει τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ζῇ μακαρίαν ζωὴν, προσδοκῶν τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Κύριον.

Διαίρεσις καὶ ἀποδιαίρεσις λεπτομερῆς τῆς ψυχῆς.

Ἡ ψυχὴ διαίρεται εἰς τὸ λογιστικόν, τὸ θυμικόν καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. Τοῦ λογιστικοῦ τὰ ἀμαρτήματα εἰσι ταῦτα· ἡ ἀπιστία, ἡ αἵρεσις, ἡ ἀφροσύνη, ἡ ἀδιακρισία, ἡ βλασφημία, αἱ συγκαταθέσεις τῶν ἀμαρτημάτων τῶν ἐκ τοῦ παθητικοῦ μέρους. Ἰσχύς δὲ τούτων καὶ θεραπεία ἡ ἀδίστακτος πίστις πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὰ ἀληθινὰ δόγματα, ἡ συνεχὴς μελέτη τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος, ἡ καθαρὰ προσευχή, καὶ ἡ ἀδιάλειπτος πρὸς Θεὸν εὐχαριστία. Τοῦ θυμικοῦ τὰ ἀμαρτήματα ἡ ἀσπλαγχνία, τὸ μῖσος, τὸ ἀσυμπαθές, τὸ μνησικακόν, ὁ φθόνος, ὁ φόβος, καὶ ἡ συνεχὴς περὶ τὰ τοιαῦτα μελέτη. Ἰσχύς τούτων καὶ θεραπεία ἡ φιλανθρωπία, ἡ ἀγάπη, ἡ φιλαδελφία, ἡ συμπάθεια, ἡ ἀνεξίκακία, ἡ χρηστότης. Τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τὰ ἀμαρτήματα ἡ γαστριμαργία, ἡ πορνεία, ἡ ἀκαθαρσία, ἡ ἀσέλγεια, ἡ φιλοχρηματία, ἡ τῆς δόξης ἐπιθυμία. Ἰσχύς τούτων καὶ θεραπεία, ἡ ἐγκράτεια, ἡ νηστεία, ἡ κακοπάθεια, ἡ ἀκτημοσύνη, ὁ τῶν χρημάτων πρὸς πένητας σκορπισμὸς, ἡ τῶν ἀθανάτων ἐκείνων ἔφρῃσις, ἡ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ὁρῆσις, καὶ ἡ τῆς υἰοθεσίας ἐπιθυμία.

Διάνοσις τῶν λογισμῶν, δι' ὧν πᾶσα ἀμαρτία τελεῖται.

Ὅκτω εἰσι πάντες οἱ περιεκτικοὶ λογισμοί. Πρῶτος ὁ τῆς γαστριμαργίας· δεῦτερος ὁ τῆς πορνείας· τρίτος ὁ τῆς φιλαργυρίας· τέταρτος ὁ τῆς ὀργῆς· πέμπτος ὁ τῆς λύπης· ἕκτος ὁ τῆς ἀκηδίας· ἑβδομος ὁ τῆς κεινοδοξίας· ὀγδοὸς ὁ τῆς ὑπερηφανίας. Τούτους πάντας τοὺς λογισμοὺς παρενοχλεῖν μὲν ἡμῖν ἢ μὴ παρενο-

A Explicatio triplicis animæ partis.

Anima omnis rationalis tres habet partes, cogitationem, animum et concupiscentiam. Si sit in animo charitas et humanitas et in concupiscentia puritas et temperantia, tum cogitatio est illuminata; sin autem in animo sit odium, et in concupiscentia intemperantia, cogitatio est tenebris ofusa. Tum porro sana cogitatio est et temperans, cum tenet sibi subditas passiones, cumque rationes rerum a Deo creaturarum spiritualiter contemplatur, et cum sancta ac beata Trinitate versatur. Tumque secundum naturam movetur, cum omnes amat homines, nullamque adversus quempiam retinet indignationem aut injuriarum memoriam. Concupiscentia autem cum per temperantiam, humilitatem et paupertatem, passiones mortificat, id est, cum non est carnis serva, nec vanam gloriam appetit, sed vertitur ad divinum et immortalem amorem. Concupiscentia namque ad tria motum habet suum, ad carnis voluptatem, aut ad vanam gloriam, aut ad fallaciam divitiarum: atque per stultam hujusmodi cupidinem Deum spernit, itemque divina, suæ obliviscitur nobilitatis, ac in proximum suum ferocit, cogitationem obnebrat, neque sinit eam respicere veritatem. At qui sublimiore præditus est mente jam ex hac vita fruitur regno cælorum, vitamque ducit beatam, eam expectans felicitatem, quæ diligentibus Deum reposita est.

Divisio et subdivisio multiplex animæ.

C Anima dividitur in rationabilem, irascibilem et concupiscibilem. Rationabilis peccata hæc sunt: infidelitas, hæresis, insipientia, indiscretio, blasphemia, consensus ad perpetranda peccata, quæ ex patibili parte procedunt. Horum porro medela atque curatio est: indubitata fides in Deum et in vera dogmata, frequens meditatio oraculorum Spiritus, pura oratio, et gratiarum actio sine intermissione Deo oblata. Irascibilis peccata sunt: immiseriordia, odium, animus commiserationis expers, recordatio injuriarum, invidia, cædes, ac frequens earum rerum meditatio. Horum medela et curatio est: humanitas, charitas, fratrum dilectio, commiseratio, patientia, mansuetudo. Concupiscibilis peccata sunt: edacitas, fornicatio, impuritas, lascivia, avaritia, gloriæ cupido. Horum remedium atque curatio est: temperantia, jejuniū, malorum tolerantia, paupertas, largitio bonorum pauperibus facta, bonorum illorum immortalium desiderium, regni Dei appetitio, adoptionis cupiditas.

516 Notitia cogitationum quibus peccatum omne perficitur.

Cogitationes omnes octo numero sunt. Prima est gula; secunda, fornicationis; tertia, avaritiæ; quarta, iræ; quinta, tristitiæ; sexta, pigritiæ; septima, inanis gloriæ; octava, superbiæ. Nostræ porro facultatis non est, ut hæc omnes cogitationes, molestiam vel afferant, vel non afferant; ut vero

maneant, et passiones excitent, vel non excitent, A nostræ facultatis est. Aliud enim est irruptio, aliud adhesio, aliud passio, aliud pugna, aliud consensus, aliud operatio. Et irruptio quidem est simplex reminiscencia ab inimico inducta; qualis est isthæc: Hoc facito, vel illud: ut Christo olim et Deo nostro dictum est: « Dic ut lapides isti panes fiant ¹⁰. » Hoc, uti dictum est, penes nos non est. Adhesio est admissio inductæ ab inimico cogitationis, et quasi meditatio et congressus cum illo circa propositum nostrum. Passio est affectio ex adhesionem parta, mota ab inimico, passione scilicet ab illo excitata; estque velut admissio, meditatio, et phantasia. Pugna est collectatio, aut ad eliminandam cogitationem passionis, aut ad consensum, ut ait Apostolus: « Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem. Hæc autem sibi adversantur. ¹¹. » Consensus autem est nutus ad passionem cogitationis. Operatio est ipse actus. Deletur vero temperantia, edacitas; divino amore et futurorum desiderio, fornicatio; commiseratione erga pauperes, avaritia; benignitate et charitate erga omnes, ira; spirituali gaudio, mundana tristitia; patientia et tolerantia, et gratiarum actione Deo facta, pigritia; occultis virtutum operibus, ac frequenti oratione, inanis gloria: nullum judicando vel spernendo, ut jactator ille Phariseus, seseque omnium postremum reputando, superbia. His igitur supra dictis passionibus liberata mens, et ad Deum erecta, jam ex hoc mundo beatam ducit vitam, accepto Spiritus arrhabone: atque hinc profecta passionum expers, cum vera cognitione, ad lumen sanctæ ac beatæ Trinitatis sistitur in sæcula infinita cum sanctis angelis refulgens.

τῶν ἐντεῦθεν ἀποδημήσας μετὰ ἀπαθείας καὶ γνώσεως ἀληθοῦς, παρίσταται τῷ ἐρωτῇ τῆς θείας καὶ μακαρίας Τριάδος εἰς αἰῶνας ἀπέραντους μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καταλαμπόμενος.

Distinctio passionum.

Passionum aliæ corporeæ sunt, aliæ animam spectant. Corporeas dicimus, edacitatem, fornicationem, ebrietatem, lasciviam. Animam spectare dicimus hæc, odium erga proximum, iram, contentionem, inanem gloriam. Hæc in anima nostra operantur, absente charitate et temperantia; præsentem autem charitatem atque temperantiam, isthæc omnia delentur; alia per spiritualem charitatem, alia per jejunium et temperantiam. Tunc enim mens domesticum lumen accipit, ac Deum nullo obice videt.

De Dei providentia.

Omnia ex Deo sunt, bona, tristia, indig...; sed alia quidem placito ejus; alia, dispensatione; alia permissione. Quæ placito ejus (eveniunt) cum scilicet vitam in virtute agimus; vult namque Deus nos sine peccato degere, atque cum pietate et virtute vitam instituere. Dispensatione autem, quando lapsi et post peccatum admissum castigamur. Per-

οχλεῖν τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἔστιν ἐμμένειν δὲ, ἢ πάθῃ κινεῖν, ἢ μὴ κινεῖν, ὁμοίως τῶν ἐφ' ἡμῖν. Ἄλλο δὲ ἐστὶ προσβολή, καὶ ἄλλο συνδυασμὸς, καὶ ἄλλο πάθος, καὶ ἄλλο πάλῃ, καὶ ἄλλο συγκατάθεσις, καὶ ἄλλο ἐνέργεια. Καὶ προσβολὴ μὲν ἐστὶν ἡ ἀπλῶς γινομένη τοῦ ἐχθροῦ ὑπόμνησις· οἷον, Ποίησον τόδε, ἢ τόδε· ὡς ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν· « Εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. » Τοῦτο, ὡς εἰρηται, οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Συνδυασμὸς δὲ ἐστὶν ἡ παραδοχὴ τοῦ ὑποβαλλομένου λογισμοῦ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ· οἷον μετ' αὐτοῦ μελέτη καὶ ὁμιλία ὑπὲρ τῇ προαιρέσει ἡμῶν. Πάθος δὲ ἐστὶν ἡ ἀπὸ τοῦ συνδυασμοῦ ἐξίς γινομένη παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ὑποβαλλομένου πάθους· καὶ οἷον ἡ συνοχή, μελέτη, καὶ φαντασία. Πάλῃ δὲ ἐστὶν ἡ ἀντίστασις, ἢ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ λογισμοῦ τοῦ πάθους, ἢ πρὸς συγκατάθεσιν, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τὸ πνεῦμα, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα δὲ ἀντίκεινται ἀλλήλοις. » Συγκατάθεσις δὲ ἡ κατάνυσσις πρὸς τὸ πάθος τοῦ λογισμοῦ. Ἐνέργεια δὲ ἡ αὐτὴ πράξις. Ἀναίρεται δὲ ὑπὸ μὲν τῆς ἐγκρατείας ἡ γαστριμαργία, ὑπὸ δὲ τοῦ Θεοῦ πόθου καὶ τῆς τῶν μελλόντων ἐφύσεως ἡ πορνεία· ὑπὸ δὲ τῆς συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς πένντας ἡ φιλαργυρία· ὑπὸ δὲ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς πρὸς πάντας ἀγάπης ἡ ὀργή· ὑπὸ δὲ τῆς πνευματικῆς χαρᾶς ἡ κοσμικὴ λύπη· ὑπὸ δὲ τῆς ὑπομονῆς, καὶ καρτερίας, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐχαριστίας, ἡ ἀκηδία· ὑπὸ δὲ τῆς κρυπτῆς τῶν ἀρετῶν ἐργασίας, καὶ τῆς συνεχοῦς προσευχῆς ἡ κενοδοξία· ὑπὸ δὲ τοῦ μὴ κρίνειν τινα, ἢ ἐξουθενεῖν, ὡς ὁ μεγάλαιχος Φαρισαῖος, ἀλλ' ἡγεῖσθαι ἑαυτὸν ἔσχατον πάντων, ἡ ὑπερηφανία. Τοῦτων οὖν τῶν εἰρημένων παθῶν ὁ νοῦς ἐλευθερωθεὶς, καὶ πρὸς Θεὸν ἀνυψωθεὶς, ἀπεντεῦθεν ζῇ τὴν μακαρίαν ζωὴν, τὸν ἀρραβῶνα δεχόμενος τοῦ Πνεύματος· καὶ

Διάθεσις τῶν παθῶν.

Τῶν παθῶν τὰ μὲν ἐστὶ σωματικά, τὰ δὲ ψυχικά. Καὶ σωματικά μὲν λέγομεν γαστριμαργίαν, πορνείαν, μέθην, ἀσέλγειαν· ψυχικά δὲ μῖσος πρὸς τὸν πλησίον, φθόνος, ἔρις, κενοδοξία, ὑπερηφανία. Ταῦτα δὲ ἐνεργοῦσιν εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν, ἀπούσης ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας· παρούσης δὲ ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας, ταῦτα πάντα ἐξαφανίζονται, τὰ μὲν ὑπὸ ἀγάπης, τὰ δὲ ὑπὸ νηστείας καὶ ἐγκρατείας. Τότε γὰρ ὁ νοῦς καὶ τὸ οἰκεῖον φῶς ἀπολαμβάνει καὶ τὸν Θεὸν ἀπαρεμπίδιστως ὁρᾷ.

Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας.

Πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὰ λυπηρὰ καὶ τὰ ἀνάγια· ἀλλὰ τὰ μὲν εὐδοκίᾳ, τὰ δὲ οἰκονομίᾳ, τὰ δὲ παραχωρήσει. Καὶ τὰ κατ' εὐδοκίαν, ὅτε κατ' ἀρετὴν πολιτευόμεθα· βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἀναμαρτήτους διάγειν, καὶ μετὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ ἀρετῆς πολιτεῦσθαι. Κατ' οἰκονομίαν δὲ, ὅταν σφαλόμενοι καὶ ἁμαρτάνοντες παιδευόμεθα. Κατὰ παραχώρησιν δὲ, ὅταν παιδευόμενοι μὴ ἐπιστρέφωμεν·

¹⁰ Matth. iv, 3. ¹¹ Galat. v, 17.

εὐδόκησε γὰρ ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον σωθῆναι, καθὼς A καὶ οἱ ἄγγελοι ἐβόων λέγοντες· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ εἰρήνῃ ἐπὶ γῆς ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας. » Οἰκονομικῶς δὲ πάλιν παιδεύει ἡμᾶς ἁμαρτάνοντας, « ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν, » ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος· « Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου παιδεύμεθα. Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἣν ὁ Κύριος οὐκ ἐποίησε· » τούτεστι λοιμοὺς, λιμοὺς, νόσους, καὶ σφαγὰς πολέμων. Ταῦτα γὰρ πάντα τῆς ἁμαρτίας ἐστὶν ἀναιρετικά. Παραχωρεῖ δὲ καὶ τελείως ἐγκαταλιμπάνει τοὺς μὴ θέλοντας ἢ ἁμαμαρτήτως δι-
 ἀγειν, ἢ παιδευομένους μὴ ἐπιστρέφειν, ἀλλ' ἔτι τῇ κακίᾳ ἐμμένειν, καθὼς γέγραπται, ὅτι « Τετύφλωκεν ὁ Θεὸς αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, » καὶ· « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα· » τούτεστιν, εἶπαι διὰ B τὸ αὐτεξούσιον· καὶ « Σκληρύνειν σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραὼ » τούτεστι, παραχωρήσει σκληρυνθῆναι διὰ τὴν ἀπάθειαν αὐτοῦ.

Περὶ τῆς αὐτεξουσιότητος ἡμῶν.

Ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον αὐτεξούσιον ἐπλασε, λόγῳ καὶ σοφίᾳ τιμηθέντα, πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ θεὸς τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον· ἵνα, εἰ μὲν θελήσει τῇ αὐτεξουσιότητι τῆς ζωῆς· παραθήσῃ, ὅση εἰς τὸν αἰῶνα· εἰ δὲ ἀπὸ κακῆς προαιρέσεως παραθήσῃ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου, αἰωνίως κολάζεται. Τὰ γὰρ τῆς φύσεως ἀμετάβλητα οὔτε τιμωρίων οὔτε τιμῆς ἔξει. Οὐδεὶς γὰρ ἐνεκλήθη ποτὲ τὸ εἶναι λευκός, ἢ μέλας, ἢ τὸ εἶναι μακρός, ἢ μικρός· οὐ γὰρ τῆς ἡμετέρας εἰσὶ προαιρέσεις. Τῶν γὰρ τῆς προαιρέσεως καὶ αἱ C κολάσεις εἰσὶ καὶ αἱ τιμαί. Ἀμφοτέρων οὖν χρεῖα, καὶ τῆς ἡμετέρας βουλῆς καὶ θελήσεως, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργείας καὶ ἀντιλήψεως· ἐτέρου γὰρ λει-
 ποτος, ἄργει καὶ τὸ ἔτιρον. Προέγνω γὰρ ὁ Θεός, καὶ προώρισε, καὶ ἐκάλεσεν, ἀλλὰ τοὺς κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, τούτεστι κατὰ θέλησιν καὶ βούλησιν· τοὺς γὰρ μὴ βουληθέντας εἶπαι τῷ αὐτῶν πορεύεσθαι θελήματι. Οὐ γὰρ βιάζεται, οὐδὲ λυμαίνεται τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν· τῆς γὰρ ἐπ' ἄμφω βοῆς, πρὸς ἀρετὴν φημι καὶ κακίαν, τὸ αὐτεξούσιον ἐλάβομεν. Οὐδὲν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντων ἡμῖν εἰς χρῆσιν, κακόν· πάντα γὰρ ὅσα ἐκ τοῦ Θεοῦ καλὰ, καὶ λίαν καλὰ· ἢ παρά-
 χρησις μόνον κακόν· τοῦ γὰρ ἡμετέρου ἐστὶν αὐτεξουσιου. Διὸ οὐ τὰ βρώματα κακὸν, ἀλλ' ἡ γαστρι-
 μαργία· οὐδὲ παιδοποιία, ἀλλ' ἡ πορνεία· οὐδὲ μετὰ-
 ληψις τοῦ ὄνους, ἀλλ' ἡ μέθη· οὐδὲ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἡ φιλαργυρία· οὐδὲ ἡ δόξα, ἀλλὰ ἡ κενοδοξία. Χρὴ οὖν πάντα ποιεῖν, ὥστε τὴν παράχρησιν φεύγειν, καὶ χρῆσασθαι τοῖς παρὰ Θεοῦ δοθεῖσι δικαίως· οὕτω γὰρ ποιοῦντες, καὶ τῆς κακίας ἀνώτεροι γενησόμεθα, καὶ τῆς ἀρετῆς ἐνδοὺς εὐρεθώμεν.

Συνήθεια σαφὴς καὶ σύντομος, καὶ διὰ γνώσεως τῆς πίστεως ἡμῶν τῆς ἐν τῇ Τριάδι ἁγίᾳ.

Ὁρμηλομένον πιστεύειν ὡς ἐβαπτίσθημεν· ἐβαπτίσθημεν δὲ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ,

missione vero, cum castigati non convertimur. Nam Deo placitum est hominem salvum fieri, quemadmodum et angeli clamabant dicentes : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in 517 hominibus bonæ voluntatis »¹², » Cum œconomia vero nos corripit peccantes, « ut non cum hoc mundo damnemur, » ut ait Apostolus : « Cum judicamur autem, a Domino corripimur »¹³.—Non est malum in civitate, quod non fecerit Dominus¹⁴, » id est, pestem, famem, bellorum cædes. Hæc enim omnia peccatum auferunt. Permittit vero atque omnino sinit eos qui sine peccato degere nolunt, correptos non emendari, sed in malitia perseverare, uti scriptum est : « Excæcavit Deus oculos eorum, et cor eorum obscuravit ; » et : « Tradidit eos in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt »¹⁵, » id est, permisit ob liberum arbitrium ; et : « Indurans indurabo cor Pharaonis »¹⁶, » id est, permittam indurari ob ejus animi socordiam.

De libero nostro arbitrio.

Deus hominem liberum fecit, verbo et sapientia ornatum, posita ante ejus oculos vita atque morte, ut si quidem voluerit libero suo arbitrio vitam amplecti, vivat in sæculum ; sin pravo consilio viæ mortis insistas, æternum crucietur. Quæ enim natura habet immutabilia, neque supplicio digna sunt, neque præmio. Nemo quippe unquam accusatus fuit, quod sit albus vel niger, aut quod sit proceræ vel parvæ staturæ : ea enim non penes arbitrium nostrum sita sunt. Nam supplicia et præmia voluntati et proposito tribuuntur. Utraque igitur re opus est ; voluntate scilicet, seu proposito nostro, ac Dei auxilio et patrocinio. Altero namque deficiente, alterum est inutile. Præcivit enim Deus, prædefinivit, et vocavit, sed eos qui secundum propositum vocati sunt, quemadmodum ait Apostolus¹⁷, id est, secundum voluntatem : eos quippe qui noluerint, sinit ipse ad suam voluntatem et propositum incedere. Non vim infert arbitrio nostro, neque laedit ipsum. Accepimus enim nutum ad utramque partem ; ad virtutem nempe, et ad vitium, liberum scilicet arbitrium. Ex iis quæ a Deo nobis ad usum data sunt nihil est malum : omnia enim quæ ex Deo procedunt bona sunt, et admodum bona ; solus abusus malus, qui nostri solius arbitrii est. Quamobrem non cibi mali, sed crapula ; nec liberorum procreatio, sed fornicatio : nec vini potus, sed ebrietas : non divitiæ, sed avaritia : non gloria, sed vana gloria. Nihil igitur non agendum, ut abusum fugiamus, atque probe utamur iis quibus a Deo donati sumus. Nam id si agamus, et malitia vitioque superiores erimus, et intra virtutis limites inveniemur.

Brevis et clara formula et notitia fidei nostræ circa sanctum Trinitatem.

Credere debemus, ut baptizati sumus ; baptizati autem sumus in nomine Patris et Filii et Spiritus

¹² Luc. II, 1. ¹³ I Cor. XII, 32. ¹⁴ Amos III, 6. ¹⁵ Joan. XII 40 ; Rom. I, 28. ¹⁶ Exod. IV, 21. ¹⁷ Rom. IX, 39.

sancti, in unam scilicet substantiam, et deitatem et in unum regnum, imperium et virtutem : ac tres hypostases, sive personas, et characteres, et (si ita appellare velis) proprietates. Nam aliud sunt hypostases, aliud substantia. Substantiam quippe appellamus communitatem trium hypostasium : unius enim naturæ et substantiæ sunt tres personæ. Hypostasin autem vocamus, naturam cum characteristicis proprietatibus ; alius enim est Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus. Quod quidem proprietates seu hypostases dividit, sed non naturam. Non tamen aliud et aliud, quod divideret naturas ; sed ejusdem naturæ et ejusdem substantiæ. Simul enim Pater et Filius et Spiritus sanctus ; sed Pater est ingenuitus, Filius proles Patris, quasi ex sole lumen et ex mente verbum. Spiritus autem sanctus, emissio Patris. Proprium ergo **518** Patris est quod sit ingenuitus seu non genitus, et quod vocetur Pater : proprium Filii, quod vocetur Filius, et gignatur ex Patre : proprium Spiritus, quod vocetur Spiritus sanctus et ex Patre procedat. Trium vero personarum sive hypostasium, una natura, una voluntas, una operatio, una bonitas, una virtus, unum placitum. Quapropter et unum Deum confitemur. Non enim alius ab alio separati sunt, sicut homines, neque sententia differunt : sed simul Pater, Filius, et Spiritus sanctus una consistunt sine confusione et divisione. Unaquæque autem persona, ut dictum est, suam servat proprietatem, alia paternitatem, alia filiationem, alia processionem. Si ergo te quis interroget : Quid est Pater ? responde illi : Quod Filius et Spiritus sanctus, manens tamen Pater. Quod si dixerit : Quid est Filius ? responde : Quod Pater et Spiritus, manens tamen Filius. Similiterque de Spiritu sancto : illud enim est quod Pater et Filius, manens tamen Spiritus sanctus. Proprietas immobilis, quemadmodum ait vir in theologis magnus et divinus Gregorius. Quomodo namque dixeris proprietatem manere, si moveatur et concidat. Est itaque deitas, ut paucis absolvamus, indivisibilis in divis ; illud secundum naturam, hoc secundum hypostases. Sicut in tribus solibus mutuo hærentibus una foret lucis commistio. Cum itaque deitatem, quæ est in una natura, respiciemus, et primam causam et monarchiam, unum est quod cogitamus ; cum autem proprietates et personas in quibus divinitas, tres sunt quæ adorantur. Exempla porro adsint, quæ obscuram quamdam tantæ rei imaginem adumbrent, divinæ nempe naturæ, juxta theologum Gregorium, oculi aspectum cogita, aquæ scaturiginem, fontem et fluvium ; hæc enim nec tempore aliquo distant, neque sunt inter se avulsa, ut se mutuo non contingant ; tametsi videntur proprietatibus suis distingui. Perpende item solem, lumen atque radium : mentem, verbum et spiritum, qui exit una cum verbo. Verum, ut quidam dixit : Fides dux esto, non demonstratio. Oportet enim quemque hominem, per pura ac Deo illustrante

A καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εἰς μίαν οὐσίαν δηλονότι, καὶ θεότητα, καὶ μίαν βασιλείαν, καὶ ἀρχὴν, καὶ ἰσχύ· καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, εἴπουν πρόσωπα, καὶ χαρακτήρας, εἰ δὲ βούλει καλεῖν, καὶ ἰδιότητας. Ἄλλο γὰρ ὑποστάσεις, καὶ ἄλλο οὐσία. Οὐσίαν γὰρ καλοῦμεν τὸ κοινὸν τῶν τριῶν ὑποστάσεων· μίς γὰρ φύσεως καὶ οὐσίας τὰ τρία πρόσωπα. Ὑπόστασιν δὲ καλοῦμεν φύσιν μετὰ χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων· ἄλλος γὰρ ὁ Πατήρ, καὶ ἄλλος ὁ Υἱός, καὶ ἄλλος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὅπερ τέμνει τὰς ἰδιότητας μόνον, ἵγγουν ὑποστάσεις, οὐ μὴν καὶ φύσιν. Οὐκ ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ὅπερ τέμνει τὰς φύσεις· ἀλλὰ τῆς αὐτῆς φύσεως, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἄμα γὰρ Πατήρ καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἀλλ' ὁ μὲν Πατήρ καὶ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱός καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐξ ἡλείου φῶς, καὶ ἐκ νοῦ λόγος· τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον καὶ ἐκπόρευμα τοῦ Πατρὸς. Ἰδιον οὖν τοῦ Πατρὸς ἡ ἀγεννησία, καὶ τὸ καλεῖσθαι Πατὴρ· ἰδιον τοῦ Υἱοῦ, τὸ καλεῖσθαι Υἱόν, καὶ γεννᾶσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς· ἰδιον οὖν τοῦ Πνεύματος τὸ καλεῖσθαι Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Τῶν δὲ τριῶν προσώπων, εἴπουν ὑποστάσεων, μία φύσις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία βούλησις. Διὰ τοῦτο καὶ ἕνα θεὸν ὁμολογοῦμεν. Οὐ γὰρ κεχωρισμένοι εἰσιν ἀπ' ἀλλήλων, ὥσπερ καὶ οἱ ἄνθρωποι, οὐδὲ τὰς γνώμας διάφοροι· ἀλλ' ἅμα Πατήρ, Υἱός, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐν ἀλλήλοις ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως περιχωροῦσιν. Ἐκαστον δὲ πρόσωπον, ὡς εἰρηται, φυλάττει τὸ ἴδιον· τὸ μὲν τὴν πατρότητα, τὸ δὲ τὴν υἰότητα, τὸ δὲ τὴν ἐκπόρευσιν. Εἰ οὖν ἐροῖτό σε τις· τί ἐστὶ Πατήρ ; ἀποκρίθητι αὐτῷ· Ὅπερ ἐστὶν Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μένων Πατὴρ. Εἰ δὲ λέγοι· τί ἐστὶν Υἱός ; ἀποκρίθητι· Ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατήρ καὶ τὸ Πνεῦμα, μένων Υἱός. Ὅσαυτάς καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, μένων Πνεῦμα. Ἡ ἰδιότης ἀκοινωνήτος, καθὼς φησὶν ὁ μέγας ἐν θεολόγοις καὶ θεῖος Γρηγόριος. Πῶς γὰρ, φησὶν, ἰδιότης μείνη, κινουμένη, καὶ μεταπίπτουσα ; Ἔστιν οὖν ἡ θεότης, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἀμέριστος ἐν μεμερισμένοις, τὸ μὲν τῇ φύσει, τὸ δὲ ταῖς ὑποστάσεσιν· ὅλον ἐν ἡλίῳ τρισὶν ἔχομένοις ἀλλήλων, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις. Ὅταν τοιγαροῦν πρὸς τὴν θεότητα τὴν ἐν μίᾳ φύσει βλέψωμεν, καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν, καὶ τὴν μοναρχίαν, ἐν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον· ὅταν δὲ πρὸς τὰς ἰδιότητας καὶ τὰ πρόσωπα ἐν οἷς ἡ θεότης, τρία τὰ προσκυνοῦμενα. Παραδείγματα δὲ προσκεῖσθαι ἀμυδρὰν τινα εἰκόνα δηλοῦντα τοῦ τοσούτου πράγματος, τῆς θείας φημὶ φύσεως, κατὰ τὸν θεόλογον Γρηγόριον· ὀφθαλμοῦ νόει μοι βλέψιν, καὶ ἀρχὴν ὕδατος, καὶ πηγὴν, καὶ ποταμόν· ταῦτα γὰρ οὕτε χρόνῳ διέστηκεν, οὕτε ἀλλήλων ἀπέρρηκται τῇ πρὸς ἀλλήλα συναφείᾳ, καὶ δοκῇ ταῖς ἰδιότησι τέμνεσθαι· ἐνθυμοῦ καὶ ἡλιον, καὶ φῶς, καὶ ἀκτίνα· νοῦν, καὶ λόγον, καὶ πνεῦμα τῷ λόγῳ συνεξόν. Πλὴν κατὰ τὸν εἰπόντα· Πίστις ἡγεῖσθαι, καὶ μὴ ἀπόδειξις, καὶ χρὴ πάντα ἀνθρώπων διὰ καθαρὰς καὶ θεολαμποῦς πράξεως, ὁδηγῶ τῷ Πνεύματι χρώμενον, ἵνα φωτὶ καταλαμπάνηται φῶς, πιστεύειν τε εἰς Πατέρα, καὶ

Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν ἐν τρισὶ γνωριζομένην καὶ προσκυνουμένην ταῖς ὑποστάσεσιν.

Ὅπως δεῖ πιστεῦειν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως.

Ὅτι κὺτός ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἀπερίγραπτος, ὁ ἀσώματος, ὁ μονογενὴς τοῦ Πατρὸς Υἱός, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ τῆς ἀθανασίας, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, τῇ βουλήσει τοῦ προανάρχου καὶ συναϊδίου αὐτοῦ Πατρὸς, καὶ τῇ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκ τῶν παρθενικῶν αἱμάτων τῆς Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὑποστάσει ἐπηξεν ἑαυτῷ σάρκα ἐμψυχωμένην, καὶ λογικὴν, καὶ ταύτην τῷ ἐνεαεμνηνιαῷ χρόνῳ διεπλασμένην ἐξ αὐτῆς· ἐγεννήθη Θεὸς ἀνθρωπόμορφος, τοῦτέστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐν μιᾷ ὑποστάσει δύο φύσεις ἐπιφερόμενος, ἀδιαιρέτως, καὶ ἀσυγχύτως, καὶ δύο θελήσεις, καὶ ἐνεργείας, θεϊκᾶς ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπικᾶς· ἤθελε γὰρ ὡς Θεὸς καὶ ἐνῆργει, καὶ ἤθελεν ὡς ἄνθρωπος καὶ ἐνῆργει· ἀλλὰ φυσικὴν θέλησιν, καὶ ἐνεργεῖαν, οὐ μὴ ἀμαρτητικὴν. Ἀναμαρτήτως γὰρ προσελήφθη ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπικὴ· καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐνώσεως τῷ θελήματι ἠνώθησαν. Ὅπερ ἐβούλετο τὸ θεῖον θέλημα, τοῦτο καὶ τὸ τῆς προσλήψεως. Ἀλλὰ θέλημα λέγομεν καὶ ἐνεργεῖαν τὰ φυσικά· οἷον, ἤθελε φαγεῖν, ἤθελε πιεῖν, ἤθελε περιπατῆσαι· καὶ ταῦτα ἐνῆργει, καὶ ἤθελεν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐποίει τῆς θείας φύσεως παραχωρούσης, οὐ μὴν κατηναγκασμένως, ὥσπερ ἡμεῖς· ἀλλὰ καὶ τὸ κοπιᾶν, καὶ τὸ ἀγωνιᾶν, καὶ τὸ αἰτεῖν τὸν Πατέρα παρελθεῖν τὸ ποτήριον, καὶ τοῦτο τοῦ φυσικοῦ θελήματος. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδραν δύο φύσεις ὁμολογοῦμεν ἐπὶ Χριστοῦ, θελητικᾶς, καὶ ἐνεργητικᾶς. Ὅπου γὰρ φύσις λογικὴ, ἐκεῖ καὶ θέλησις καὶ ἐνεργεῖα. Φυσικᾶς δὲ δύο θελήσεις, γνώμην δὲ μίαν· οἰκονομούσης γὰρ τῆς θεότητος, ἐπομένης δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ παραχωρούσης αὐτῇ ἐνεργεῖν τὰ ἀμφοτέρω.

Περὶ διαφορᾶς ἀρετῶν.

Ἐλάβομεν ἐντολὰς παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τὰς ἀπαντεῦθεν θεωρουμένας, καὶ ποιούσας ἡμᾶς ἀναμαρτήτους διάγειν, καὶ ὡς ἀγγέλους ἀναστρέφεσθαι μετὰ τῶν ἀνθρώπων· οἷον τὴν μετάνοιαν, τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὸ διηνεχὲς πένθος, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην τὴν ἐξ ὅλης καρδίας ἐγγινομένην, καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον διάθεσιν, τὴν καθαρὰν προσευχὴν, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπάρνησιν, καὶ τὸ δι' ὅλου πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον, καὶ ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ ἀδιαλείπτως πορεύεσθαι, καὶ τὸ ἔχειν ἑαυτὸν ὑπὸ πάσης κτίσεως, καὶ δεῖσθαι αὐτοῦ διηνεχῶς. Ταῦτας γὰρ τὰς θείας ἐντολὰς ὁ μετὰ πίστεως ἐργαζόμενος, Θεοῦ υἱὸς γίνεσθαι, καὶ υἱὸς φωτὸς καὶ κληρονόμος Θεοῦ, καὶ συγχληρονόμος Χριστοῦ, καὶ σύμμορφος τῆς εἰκόνος αὐτοῦ καὶ σύμφυτος, καὶ συντόμῳ καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, θέσει κατὰ χάριν Θεός. Εἰς δὲ ἑστραὶ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ, αἱ ἀρεταὶ μὲν προξενούσαι, οὐ μὴν δὲ καὶ τελειότητος ἀξιοῦσαι· οἷον

¹⁸ Hebr. 1, 3

A edita opera, duce usum Spiritu sancto, ut lumine lumen comprehendat, credere in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam deitatem atque virtutem, in tribus hypostasis creditam et adoratam.

Quid credendum sit de Domini incarnatione.

Quod ipsum Dei Verbum incircumscriptum, incorporeum, Patris unigenitum, lumen ex lumine, fons vitae et immortalitatis, splendor gloriae, figura substantiae¹⁸, voluntate Patris, qui ante initium, et ipsi coaeternus est, et cooperatione Spiritus sancti, ex virgineo sanguine Deiparae et semper virginis Mariae, in propria sua hypostasi carnem sibi effinxit animatam et rationalem, atque illam novem mensium tempore ex ipsa efformavit: natusque est

B Deus hominiformis, id est, Deus et homo, in hypostasi una duas gestans naturas, sine divisione, ac sine confusione: ac duas voluntates duasque operationes, divinas simul et humanas. Volebat enim ut Deus, et operabatur: volebat item ut homo, et operabatur; sed humana voluntate atque operatione, nec peccato obnoxia. Sine peccato enim assumpta est natura humana: atque ex hac ipsa unione. voluntate ambae unite sunt. Quod optaret divina voluntas, id etiam volebat assumptae naturae voluntas. Sed voluntatem dicimus operationemque naturalem: quale est, quod manducare vellet, bibere, ambulare: et haec operabatur, haec volebat. Verum haec agebat divina concedente natura; non ex necessitate, quemadmodum nos; sed quod defatigaretur, quod in agone esset, quod peteret a Patre ut transiret calix, id humanae erat voluntatis. Imo etiam post resurrectionem atque sessionem ad dexteram Patris, duas naturas confitemur in Christo, voluntate et operandi vi praeditas: ubi enim natura rationalis, ibi et voluntas et operatio. Naturales autem duas voluntates dicimus, sed unicam sententiam, dispensante deitate, subsequente autem humanitate, atque concedente ut utraque operaretur.

De differentia virtutum.

Mandata accepimus a Christo et Deo nostro, quae exinde divinum operanti praebent auxilium, praestantque ut absque peccato degamus, et velut angeli cum hominibus versemur: poenitentiam nempe, humilitatem, luctum assiduum, charitatem erga ipsum ex toto corde, dilectionem proximi, puram orationem, nostrum ipsorum abrenuntiationem; utque semper mortem pro illo sustinendam praeculis habeamus, in ejus lumine sine intermissione ambulemus, nos omni creatura inferiores existimemus, atque assidue ipsi supplicemus. Haec namque divina jussa, si quis cum fide compleverit, Dei filius efficitur, filius lucis, haeres Dei, cohaeres autem Christi, conformis imagini ejus, et complantatus; atque, ut paucis et simpliciter dicamus, adoptione secundum gratiam Deus. Sunt porro alia praecepta Christi, quae remissionem quidem conciliant, imo vero ad perfectionem nos deducunt; quale est, con-

ſiteri ac pronuntiare propria peccata, non judicare, non sese negotiis alienis curiose ingerere : eleemosynam ex propriis bonis erogare, quæ accidunt tristia genere et cum gratiarum actione ferre, confiteri se gratis atque ex gratia salutem consequi. Si itaque prima illa ac Dei auxilio implenda mandata quis compleverit ; inde accipit arrhabonam sancti Spiritus ; sin non illa quidem, secunda tamen accurate servet, ut flagitiorum suorum veniam consequatur. Quod si utrisque labatur, inutilis sane est hujusmodi homo, miser, et infelix : expectetque paratum supplicium diabolo et angelis ejus.

Discretio naturæ (ac conditionis) operum.

Operum alia proprie bona, alia proprie mala sunt, alia media ; proprie bona sunt, prudentia, fortitudo, temperantia, justitia ; proprie mala, insipientia, ignavia, intemperantia, injustitia. Media, divitiæ, paupertas, gloria, infamia, sanitas, morbus, eruditio multa, ignorantia. Media porro dicuntur, quia per se, nec proprie bona, nec proprie mala sunt : sed secundum usum iis utentium, aut hoc aut aliud evadunt. Ita dives qui probus sit in eleemosynas bona impendit ; qui malus ad voluptates iis utitur. Similiter paupertas, si bona sit, tolerantiam, gratiarum actionem et liberalitatem nos docet ; si mala, blasphemiam, illiberalitatem, ex eo quod non toleranter agamus, generat. Bona item gloria est, cum nos humilitatem edocet, et futuræ gloriæ desiderium ingerit : mala autem cum servilem animum inducit ; atque suadet ut ex hominum timore omnia agantur. Similiter bona est sanitas, cum ea utimur ut Deo placeamus, et mandata ejus operemur ; mala autem, cum ea ad intemperantiam et injustitiam utimur. Item morbus, si gratias agamus, eoque quasi adjutore utamur, bonus est ; malus, si ingrato simus animo, atque ad blasphemiam et iram nos ille provocet. Bona pariter est multa eruditio, cum ea ad docendum, et ad causam injuria oppressorum dicendam utimur ; mala autem, cum ad vanam gloriam, et injuriæ patrocinium. Bona etiam ignorantia est, cum id efficit ut doctis subiciamur, ab iisque utilitatem accipiamus ; mala autem cum nobis suaserit ut in propria incedamus ignorantia ; nec nobis præstantiores sequamur. Simili **520** modo se habent reliqua omnia, scilicet, nobilitas, ignobilitas, pulchra forma ac deformitas, celeritas et tarditas, ars et artis imperitia, dexteritas in ministrando et inhabilitas. Hæc omnia, ut dictum est, in medio consistunt ; ut qui iis recte utatur, nihil lædatur ab ipsis, quemadmodum beatus Job. Utroque enim modo exercitatus, præclarus comprobatus est atque inexpugnabilis, ac in omnibus Deo placuit. Non decet itaque rebus ipsis culpam ascribere : nihil enim eorum quæ a Deo data sunt, malum ; sed id habent ex seducta nostra atque spontanea serva voluntate, atque ex animæ circa eas res judicio ad libidinem suam lato : libere namque illa in harumce rerum usu labitur ex propria libidine, dum Dei voluntatem ejusque regnum despicit.

(a) Lege καταφρονουσα. EDIT. PATROL.

Α το ομολογειν και εξαγορευειν τα οικεια ἀμαρτηματα, το μη κρίνειν, το μη πολυπραγμανειν τα ἄλλότρια, το ἔλκειν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων, το φέρειν γενναίως και μετ' εὐχαριστίας τα ἐπερχόμενα λυπηρά, το ὁμολογεῖν δωρεάν και χάριτι σώζεσθαι. Εἰ μὲν οὖν τὰς πρώτας και θεωρουσας ἐντολάς τις ἐργάζεται, ἀπεινευθεν λαμβάνει τὴν ἀρραβῶνα τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εἰ δὲ μη, κἂν τὰς δευτέρας μετ' ἐπιμελείας ἐργαζέσθω, ὅπως τύχη τῆς τῶν πλημμεληθέντων αὐτῷ συγχωρήσεως. Εἰ δ' ἀμφοτέρων ἐκπέση, ἀχρεῖος οὗτος ἀνὴρ, και ἀθλιος, και ταλαίπωρος· και προσδοκῶν τὴν ἀποκειμένην κόλασιν τῷ διαβόλῳ και τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.

Διάκρισις τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως

Τῶν πραγμάτων τὰ μὲν εἰσι κυρίως καλὰ, τὰ δὲ κυρίως κακὰ, τὰ δὲ μέσα· και κυρίως μὲν καλὰ, φρόνησις, ἀνδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη· κυρίως δὲ κακὰ, ἀφροσύνη, δειλία, ἀκολασία, ἀδίκια· μέσα δὲ, πλοῦτος, πένια, δόξα, ὑγίεια, νόσος, πολυμαθία, ἀμαθία. Μέσα δὲ λέγονται διὰ τὸ καθ' ἑαυτὰ μῆτε κυρίως καλὰ εἶναι, μῆτε κυρίως κακὰ· ἀλλὰ παρὰ τῇ χρήσει τῶν χρωμένων ἢ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο γινόμενα· ὅλον ὁ πλοῦτος καλὸς μὲν εἰς ἐλεημοσύνην διδόμενος, κακὸς δὲ πρὸς ἡδονὰς δαπανώμενος. Ὡσαύτως και ἡ πένια καλὴ μὲν καρτερίαν, και εὐχαριστίαν, και ἐλευθερίαν ἡμᾶς διδάσκει· κακὴ δὲ βλασφημίαν, και ἀνελευθερίαν ἐκ τοῦ μη καρτερεῖν ἡμᾶς ἀποτίκτουσα. Καλὴ δὲ και ἡ δόξα, ὅταν ταπεινοφροσύνην ἡμᾶς ἐκδιδάσκη, και τῆς μελλούσης δόξης ἐφ'esin· κακὴ δὲ, ὅταν δουλοπρέπειαν, και διὰ φόβον ἀνθρώπων πάντα ποιεῖν ἀναπείθῃ. Ὡσαύτως καλὴ μὲν και ὑγίεια, ὅταν εἰς εὐαρέστησιν τοῦ Θεοῦ και ἐργασίαν τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν χρώμεθα· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς ἀκολασίαν και ἀδίκιαν. Ὁμοίως και ἡ νόσος, ὅταν εὐχαριστώμεν· και συνεργῶ ταύτῃ χρώμεθα, καλὴ· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς ἀχαριστίαν, και βλασφημίαν, και ὀργὴν ἡμᾶς συναυγῇ. Καλὴ και ἡ πολυμαθία, ὅταν πρὸς διδασκαλίαν και βοηθειαν τοῖς ἀδικουμένοις ταύτῃ χρώμεθα· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς κενοδοξίαν, και συναγορίαν τῆς ἀδικίας. Καλὴ και ἀμαθία, ὅταν παρσκευάσῃ ἡμᾶς ὑποτάσσεισθαι τοῖς εἰδόσι, και παρ αὐτῶν πορίζεσθαι τὴν ὠφέλειαν· κακὴ δὲ, ὅταν πείθῃ ἡμᾶς τῇ οικείᾳ στοιχεῖν ἀμαθίᾳ, και μὴ τοῖς κρείττοσιν ἔπεισθαι. Ὡσαύτως και τὰ λοιπὰ πάντα, ὅλον εὐγένεια και δυσγένεια, εὐμορφία και ἀμορφία, καλλιφωνία και καχοφωνία, ἰσχύς και ἀδυναμία, ταχύτης και βραδύτης, τέχνη και ἀτεχνία, και πρὸς διακονίας ἐπιτηδεύτης και ἀνεπιτηδεύτης. Ταῦτα πάντα, ὡς εἴρηται, τῶν μέσων εἰσὶ· και ὁ καλῶς τοῦτοις χρώμενος οὐδὲν παρὰ τούτων βλαβήσεται, ὡς ὁ μακάριος Ἰωβ. Εἰς ἀμφοτέρω γὰρ ἔξετασθεις, εὐδόκιμος ἀνεφάνῃ και ἀκαταγώνιστος, και διὰ πάντα εὐηρέστησε τῷ Θεῷ. Ὡστε οὐ δεῖ τὰ πράγματα αἰτιάζεσθαι· οὐδὲν γὰρ τῶν παρὰ Θεοῦ δοθέντων κακὸν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐσφαλμένην ἡμῶν και ἐθελοδουλον προαίρεσιν, και τὴν ἐθελοβλέπουσαν περὶ ταῦτα τῆς ψυχῆς ἡμῶν διάκρισιν, ἥτις αὐτεξουσίως πρὸς τὴν παράφρησιν τούτων ἐβόλισθαι· ἐξ οικείας φιληδονίας, και τῆς τοῦ Θεοῦ και τῆς αὐτοῦ βασιλείας κακαφρονῶν (α).

MONITUM

Hoc item opusculum Roma nobis missum est, de quo hæc notat qui exscripsit. Mss. codex Græcus num. 658, membranaceus et in-12, elegantī manu exaratus, videtur habere cccc annos et est bibliothecæ Vaticanæ. Inter alia continet, p. 130, sequentem tractatum attributum sancto Athanasio. At est ignoti cujusdam et Athanasio longe inferioris scriptoris opus, ut primo aspectu advertet eruditus lector.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Λόγος διακριτικός, καὶ εἰς τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀποταξαμένοις καὶ σωθῆναι θέλουμένοις

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII MAGNI

PATRIARCHÆ ALEXANDRIÆ

Sermo discretionis plenus in Dei mandata, pro iis qui sæculo renuntiarunt et qui salutem consequi volunt.

1. Ἀγαπητοί, φροντισόμεν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος· ἐστὶ λοιπὸν· καὶ οὐ δύναται τις φροντίζειν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, ἕως οὗ φροντίζει τὰ τοῦ σώματος. Ὡς περ γὰρ οὐ δύναται τις προσέχειν ἐν ἐνὶ ὀφθαλμῷ εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐν ἐνὶ ἐπὶ τὴν γῆν· οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος φροντίζειν τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τοῦ σώματος. Ὡς περ οὐ δύναται πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὁπῆς ἐξενεγκεῖν ὕδωρ γλυκὺ καὶ πικρὸν, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος καὶ Θεὸς ἀρέσκειν, καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐπιτελεῖν. Ὡς περ οὐ δύναται ἀκανθα καρπὸν ἐλαίου προβάλλεσθαι, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος καὶ τὰ οὐράνια ζητεῖν, καὶ τὰ ἐπίγεια ποθεῖν, καθὼς φησιν ὁ Κύριος· Οὐ δύνασθε καὶ Θεὸν ἀρέσκειν, καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐπιτελεῖν. Ὅθεν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀκούσας ταῦτα, καὶ ἐκκλύψας αὐτοῦ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς φρονήματα, φησὶ· « Δι' ὃν πάντα ζημιούμαι, ἵνα Χριστὸν κερδέσω, » καὶ αὐτῷ συμβασιλεύσω. « Ἐχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθῶμεθα. Οἱ γὰρ βουλόμενοι πλουτεῖν ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν, καὶ παγίδα διαβόλου, καὶ ἐπιθυμίας ἀτόπους. »

2. Σὺ δὲ, ὦ ἀδελφε, μὴ προσέχῃς τι τοῦ κόσμου τούτου, ἵνα δυνηθῇς σωθῆναι, ἀλλὰ ἀσκησον δικαιοσύνην, καὶ ἀληθειαν, καὶ ἀγάπην, καὶ φόβον Κυρίου, καὶ πραότητα, ὑπακοήν, καὶ ἐγκράτειαν, καὶ ἀμνησιχαλίαν. Μίσησον λόγους κοσμικοὺς, ἵνα καρδίᾳ σου βῇται τὸν καλόν. Ἀγάπησον τὸ συνεχῶς προσεύχεσθαι, ἵνα φωτισθῇ σου ἡ καρδία. Διάδος ὕστερουμένοις ὀφθαλμῷ πλουσίῳ, ἵνα μὴ κατασχυνθῇς ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ· μίσησον τὴν ἐπιθυμίαν ἐν τοῖς βρώμασιν, ἵνα μὴ ὁ Ἀμαλὴκ τῶν παθῶν κυκλώσῃ σε. Γοργεύου ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα μὴ καταφάγῃ σε τὸ θηρίον. Φεῦγε τὸν οἶνον, ἵνα μὴ στερηθῇς τῆς εὐφροσύνης τοῦ Θεοῦ. Ἀγάπησον

1. Dilecti, de salute nostra sollicitudinem geramus, quia tempus breve est: nec potest quisquam suam curare animam, donec curat quæ corpus spectant. Quemadmodum enim non potest quisquam uno oculo in cælum respicere, et alio in terram; ita non potest homo de Deo simul et de corpore curare. Sicut non potest fons ex eodem foramine emittere aquam dulcem et amaram, sic non potest homo et Deo placere, et carnis concupiscentiam perficere. Sicut non potest spina oleæ fructum ferre, ita non potest homo et cælestia querere, et terrena concupiscere, ut ait Dominus: Non potestis et Deo placere et carnis concupiscentiam perficere. Unde et apostolus Paulus hæc cum audisset, et omnes carnis affectus in se abscidisset, ait: « Propter quem omnia detrimentum feci, et Christum lucrificavi¹⁹, » ac cum illo regnare possim. « Cum cibo autem potimur et vestitu, his contenti simus. Nam qui divites esse volunt, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, ac in absurdas concupiscentias²⁰. »

2. Tu autem, o frater, ne cuiquam hujus mundi rei animam adhibeas, ut salutem consequi possis, sed justitiam exerce, et veritatem, amorem et timorem Domini, mansuetudinem, obedientiam, temperantiam, injuriarum oblivionem. Odio habeto mundana verba, ut cor tuum videat bonum. Ama frequentem orationem, ut illuminetur cor tuum. Da pauperibus divite oculo, ut ne confundare ante tribunal Christi. Aversare ciborum cupidinem, ne Amalec ille passionum te circumdet. Vigil et celer esto in orationibus, ne te fera devoret. Vinum aversare, ne priveris gaudio Dei. Ama fideles, ut per eos eleemosynam largiaris. Dilige sanctos, ut coram

¹⁹ Philipp. iii, 8. ²⁰ I Timoth. vi, 8, 9.

te zelus trahat ad virtutem. Memento exitus animæ tuæ, et non multum peccabis in Deum. Recordare **521** semper regni cælorum, ut ejus desiderium te trahat ad illud : in animo habeto gehennam ignis, et atrocium cruciatuum, ut odio habeas prava opera. Prepara te igitur quotidie ad occurrendum Christo ; venturus quippe ille est invisibiliter. Quotidie te ipsum examinato, ac disquire num quodpiam Christi mandatum neglexeris, atque illud impleto. Videant fratres tui opera tua, et zelus ille qui secundum Deum est devorabit eos. Teipsum quotidie examinato, ac perpende quam passionem mortificaveris, et da gloriam Deo, illius namque est misericordia. Ne reputato te fecisse bonum coram Deo, ait enim : « Cum omnia feceritis, tunc dicite : Servi inutiles sumus »²⁰. Ne superbias quia nunc bonus es, non potes enim tibi confidere ob inimicos tuos.

3. Ne confidas tuo ipsius corpori. In eo qui dæmones pertimescit, propalam est non esse timorem Dei. Qui enim Deum timet ex toto corde suo, firmus est adversus illos. Qui sese non metitur et respicit, sed ignotum se tenet, hinc compertum habet se non querere voluntatem implere suam, sed divinam. Qui multis suum profert et manifestat sermonem, hinc commonstrat in ipso non esse Dei timorem. Qui vult salvus fieri, Deo vacet, et passionibus conculcabit. Cura et sollicitudo in cogitationibus fugat passiones : scriptum enim est : « Cura superveniet in virum sapientem. » Ut pigritia auxilio est passionibus, sic æquanimitas et tolerantia est virtutum robur. Neminem judicare id murus est prævalidus ; vituperare autem et obrectare, id animam conjicit in perniciem. Linguam suam cohibere posse, id palam facit virum esse in virtutibus exercitatum ; lingua autem effrenis comprobatur hominem non esse virtute intime præditum. Misericordia quæ in mente et cogitatione existit, parit prospiciendi facultatem, ac ducit ad charitatem ; sed animus immisericors parit inhumanitatem. Mater virtutum est commiseratio ; complementum autem malorum est inobsequentia. Bonitas parit castitatem, iracundia inordinatos affectus. Cordis durities gignit iram. Pigritia parit indigentiam. Somnus nimis tumultum gignit affectuum. Salus autem animæ sunt vigilie moderate. Somnus nimis turbam excitat phantasiam : flos autem sunt animæ, vigilie cum oratione. Somni diuturnitas cor hebetat, sed vigilie excitant ipsum. Vigilias dico illas quæ secundum Deum aguntur, cum psalmis, hymnis et canticis spiritualibus. Iis enim præstat cum silentio dormire.

4. Luctus passiones fugat, risus a Deo separat. Humilitas id efficit ut hominem non reformidemus ; gloria autem hominum parit superbiam. Iræ vacui-

Α τοὺς πιστοὺς, ἵνα διὰ αὐτῶν ἐλεήσης. Πόθησον τοὺς ἀγίους, ἵνα ὁ ζήλος αὐτῶν ἐλκός σε πρὸς ἀρετὴν. Μνημόνευε τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς σου, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεις πολλὰ πρὸς Θεόν· ἀναμνησκου αἰὲ τῶν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἵνα ἡ ἐπιθυμία αὐτῆς ἐλκύσῃ σε πρὸς αὐτήν· διαλογίζου τὴν γέννησιν τοῦ πυρὸς, καὶ τῶν βασάνων τῶν δεινῶν, ἵνα μισήσῃς τὰ ἔργα τὰ πονηρά. Ἐτοίμαζε οὖν σεαυτὴν καθ' ἡμέραν ὑπαντῆσαι Χριστῷ· μέλλει γὰρ ἀοράτως ἔρχεσθαι. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀνάκρινε σεαυτὴν ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, τί ὑστέρησας, καὶ ἀνοικοδόμει αὐτό. Ἰδῶσιν οἱ ἀδελφοί σου τὰ ἔργα σου, καὶ ὁ ζήλος ὁ κατὰ Θεὸν καταφάγεται αὐτούς. Ἐρευνήσον σεαυτὴν καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ποῖον πάθος ἐνέκρωσας, καὶ ὁδὸς δόξαν τῷ Θεῷ· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ τὸ τέλος. Μὴ λογίζου ἑαυτὸν ὡς κατορθώσαστα τὸ ἀγαθὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· φησὶ γάρ· « Ὅταν πάντα ποιήσητε, τότε λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοι ἔσμεν. » Μὴ ὑψηλοφρονήσης, ὅτι ἀπ' ἄρτι καλὸς εἶ· οὐ γὰρ δύνῃ πιστεῦσαι ἑαυτὸν τοῖς ἐχθροῖς σου.

3. Μὴ θαρρόσης ἑαυτοῦ τῷ σώματι. Ὁ φοβούμενος τοὺς δαίμονας δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἐστὶ φόβος Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ὁ γὰρ φοβούμενος τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς καρδίας ἐδραϊὸς ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς. Τὸ μὴ μετρησάι ἑαυτὸν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔχειν ἀγνωστον, φανεροῖ τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι οὐ ζητεῖ ποιῆσαι τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ λέγων τὸν λόγον αὐτοῦ ἐπὶ πολλῶν, δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἐστὶ φόβος Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ὁ βουλόμενος σωθῆναι σκολάζει τῷ Θεῷ, καὶ καταπατᾷ τὰ πάθη. Τὸ φροντίζειν ἐν γνώσει ἐκδιώκει τὰ πάθη· γέγραπται γάρ· « Φροντὶς ἐπελεύσεται ἐπ' ἄνδρα σοφόν. » Ὡς περ ἡ ἀκηδία βοηθεῖα ἐστὶ τῶν παθῶν, οὕτω καὶ ἡ μακροθυμία δύναμις ἐστὶ τῶν ἀρετῶν. Τὸ μὴ κρίνειν ἀνθρώπων τελευτὴς ἐστὶν· ἀντίτητον· τὸ δὲ ψέξει ἡ καταλαλῆσαι ἀπώλειαν τῇ ψυχῇ κατεργάζεται. Τὸ κρατῆσαι τῆς γλώττης δηλοποιεῖται, ὅτι πρακτικὸς ἐστὶ μὲν ταῖς ἀρεταῖς· ἡ δὲ ἀπαιδεύσις τῆς γλώσσης σημαίνει, ὅτι τὸ κέχτηται ἀρετὴν ἐνδοθεν. Ἡ ἐν γνώσει ἐλεημοσύνη τίχτει τὸ προσοφῆν, καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀγάπην· ἡ δὲ ἀνελεημοσύνη τίχτει τὴν ἀπανθρωπίαν. Μητέρα ἀρετῶν ἐστὶν ἡ συμπάθεια· πληρωμα δὲ κακῶν ἡ ἀνυποταξία. Ἡ ἀγαθότης τίχτει τὴν ἀγνείαν· ἡ δὲ δῶρυχολία τίχτει τὰ πάθη. Ἡ σκληροκαρδία τίχτει τὴν ὀργήν· ἡ δὲ ἀκηδία τίχτει τὴν ἐνδειαν. Κόρος ὑπνοῦ ταραχὴ παθῶν· σωτηρία δὲ ψυχῆς ἀγρυπνία ἐμμετρος. Ὑπνος ἐν κόρῳ πλῆθος φαντασιῶν· ἄνθος δὲ τοῦ νοῦ, ἀγρυπνία ἐν προσευχῇ. Πολλὸς ὑπνος παχύνει καρδίαν, ἀγρυπνία δὲ λεπτύνει αὐτήν· ἀγρυπνίαν δὲ λέγω τὴν κατὰ Θεὸν γινομένην ἐν ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ψодаῖς πνευματικαῖς. Ἀγαθὸς γὰρ ὑπνος ἐν σιωπῇ τῶν ἀγρυπνούντων ἐν ματαιολογίᾳ.

qui vigilias confabulando et garriendo exigunt,

4. Τὸ πένθος ἐκδιώκει τὰ πάθη, τὸ δὲ γέλως χωρίζει ἀπὸ Θεοῦ. Τὸ μὴ· πλῆξει ἀνθρώπων τίχτει ταπείνωσις· ἡ δὲ δόξα τῶν ἀνθρώπων τίχτει τὴν ὑπερ-

²⁰ Luc. xvii, 10.

φανίαν. Ἡ ἀοργησία τίττει τὴν πραότητα· ἡ δὲ ἄσπλαγχνος ἀντιπαρὸς τίττει τὴν ἀπόλειαν. Τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλατυσμένον ἐκδιώκει τὰς ἀρετάς· ἡ δὲ στενοχωρία ταπεινοὶ τὰ πάθη. Ἡ ἐπιθυμία τῶν ἐδεσμάτων διδάσκει εἰς τὰ πάθη· ἡ δὲ ἐγκράτεια ἐκδιώκει αὐτά. Κόσμησις σώματος, ψυχῆς καταστροφή· τῆξις δὲ σώματος, ἀνακαινισμὸς ψυχῆς. Περιφρόνησις σώματος, σωτηρία ψυχῆς· ἐπιμέλεια δὲ σώματος, παγίς τῇ ψυχῇ. Τῆξις δὲ σώματος φωτισμὸς ψυχῆς. Τὸ προσέχειν τὸν νοῦν ἄνω πάντοτε, τίττει τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς Θεόν· ἡ δὲ μέριμνα τοῦ βίου ἐκδιώκει τὰς ἀρετάς. Τὸ φυλάττειν τὸ στόμα, διεγείρει τὴν διάνοιαν πρὸς τὸν Θεόν· ἡ δὲ πολλολογία τίττει τὴν ἀκηρίαν καὶ τὴν μανίαν. Τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ πλησίον, σημαίνει ὁ νοῦς (α) βλέπειν τὰς ἀρετάς· τὸ δὲ ποιῆσαι τὸ ἴδιον θέλημα, σημαίνει τὴν ἀγνοίαν. Ἡ μελέτη ἐν φόβῳ, φυλάσσει τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς κακοῦ· τὸ δὲ λαλεῖν τοὺς κοσμικοὺς λόγους σκοτίζει τὴν ψυχὴν. Τὸ ἀγαπᾶν τὴν ὕλην τοῦ κόσμου, χωρίζει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν νοῦν· ἡ δὲ ἀκτινισμένη παρρησία βλέπει τῷ Θεῷ. Τὸ μὴ ἐξάγει τοὺς λογισμοὺς δηλοποιεῖται, ὅτι ἐκζητεῖ τὴν δόξαν τοῦ κόσμου τούτου τὴν αἰσχροὶν καὶ ματαίαν· τὸ δὲ γνωρίσαι αὐτὰ πνευματικοῖς πατράσιν, ἐκδιώκει αὐτά. Ὡς περὶ ὁ ἴσος βιβρώσκεται ὁ μοναχὸς ὑπὸ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν ἡ καρδία αὐτοῦ συμπεισθῇ αὐτῷ. Ὡς περὶ σκύληξ, ἥτοι σμίλαξ, συμπλακεῖς τῇ ἀμπελῇ, ἀφανίζει τὸν καρπὸν αὐτῆς· οὕτως ἀφανίζει κενοδοξία τὸν καρπὸν τοῦ μοναχοῦ, ἐὰν ἡ καρδία αὐτοῦ συμπεισθῇ αὐτῇ. Πρὸ πάντων τῶν ἀρετῶν ἐστὶν ἡ ταπεινοφροσύνη· πρὸ δὲ πάντων τῶν παθῶν ἐστὶν ἡ γαστριμαργία. Τέλος ἀρετῶν, ἀγάπη.

5. Ὡς περὶ σκύληξ κατεσθίων ἔυλον ἀφανίζει αὐτὸν, οὕτως ἀφανίζει μνησικαχία τὴν ψυχὴν τοῦ μοναχοῦ. Τὸ παραρρίψαι ἑαυτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τίττει τὸ ὑποφέρειν ὑβριν ἀπαράχως· τὸ δὲ μὴ ἐξουθενεῖν ἑαυτὸν, τίττει τὴν ὑπερηφανίαν. Μὴ ἔσο πεποιθὺς ἐπὶ τῇ σῇ δυνάμει, καὶ ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ παροικῆσει σοι. Μὴ ἔχῃς ἔχθραν μετὰ τινος, ἐπεὶ ἀπρόσδεχτός ἐστιν ἡ προσευχὴ σου. Ἀλήθειαν ἀγάπα· τῆς γὰρ ψευδόμενος ἄθετεῖ τὸν καλόν. Φύλαξον τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἡ καρδία σου οὐ μὴ ἴδῃ πονηρόν. Ὁ γὰρ βλέπων γυναῖκα ἐν ἡδονῇ, μοιχείαν ἐπιτελεῖ. Φύλασσε τὴν ἀκοήν σου, ἵνα μὴ ἐπισυνάξῃς σεαυτῷ πάντα πονηρὸν σπόρον. Φεύξου ἀπὸ καταλαλῆς τοῦ πονηροῦ αὐτοῦ δαίμονος, καὶ εἰρήνημε μετὰ πάντων, ἵνα παρρησιάσῃ εὐχόμενος. Μὴ ἐπιποθῇς ἀκοῦσαι βλάβην λύπης παντὸς ἀνθρώπου, ἵνα μὴ ἀνταποδώσεις αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ἐργάζου ἐν τῷ ἐργοχείρῳ σου, ἵνα εὖρη πτωχὸς σὸν ἄρτον· ἡ γὰρ ἀργία θανάτος ἐστὶ τῇ ψυχῇ. Τὸ συνεχῶς προσεύχεσθαι λυτρουται τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Τὸ δὲ καταμικραμελῆσαι, οἰκητήριον τῶν δαιμόνων ἀποκαθίσταται. Καθήμενος ἐν τῷ κελίῳ σου τῶν ποτε τοῦτων φρόντιζε συνεχῶς τῆς εὐχῆς, καὶ τῆς μελετῆς, καὶ τοῦ ἐργοχείρου. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν μνημόνευε, ποῦ εἰς, καὶ τί ἐργάζῃ, καὶ ὅταν μεταστῇς, ποῦ ἔχεις ἀπελθεῖν, καὶ πρόσσεχε σεαυτῷ. Ἐὰν ὁ λογισμὸς σου ὕξει σε, ὅτι ἔχει τις κατὰ σοῦ,

tas parit mansuetudinem; injuriarum memoria parit exitium. Dissolutio pellit virtutes; angustia deprimit passiones. Concupiscentia ciborum in pravos affectus inducit, temperantia ejicit illos: Cultus corporis est animæ perniciēs, macies corporis est renovatio animæ. Corporis contemptus est salus animæ, cura corporis laqueus animi, macies corporis est illuminatio animæ. Mentem sursum semper intendere, id parit charitatem erga Deum; sollicitudo vitæ virtutes eliminat. Oris custodia excitat mentem ad Deum, loquacitas parit socordiam et furorem. Proximi voluntatem implere, id significat mentem ad virtutes spectare: suam vero sequi voluntatem, id indicat ignorantiam. Meditatio cum timore custodit mentem ab omni malo; mundana loqui verba, id animam tenebris offundit. Mundi res et negotia diligere, id mentem separat a Deo; paupertas efficit ut cum fiducia Deus respiciatur. Cogitationes non aperire, id significat hominem 522 querere vanam ac turpem mundi gloriam; spiritualibus autem patribus patefacere, id eas eliminat. Monachus ceu rubigine corroditur hominum gloria, si tamen cor ejus ei morem gerat. Quemadmodum vernis aut smilax vineæ complicatus ejus fructum enecat, sic vana gloria enecat monachi fructum, si tamen cor ejus ipsi obsequatur. Præit omnibus virtutibus humilitas, præit omnibus passionibus edacitas. Finis virtutum charitas, complementum malorum est, sese reputare justum.

λῆρωμα δὲ κακῶν, τὸ ἑαυτὸν λογίσασθαι εἶναι δίκαιον.

5. Sicut vermis corrodendo lignum enecat ipsum, ita memoria injuriarum enecat monachi animam. Sese prosternere in conspectu Domini, id efficit ut contumelia toleretur sine perturbatione: sese non despiciere, id parit superbiam. Ne tuæ virtuti confidas, tibi que aderit Dei auxilium. Ne inimicitiam cum aliquo habeto; alioquin minime accepta erit oratio tua. Veritatem dilige: * nam si mentiare bonum vilipendis. Custodi oculos tuos, et cor tuum ne videat malum. Qui namque cum voluptate mulierem respicit, in fornicationem incidit. Aures serva tuas, ne quodcumque pravum semen tibi colligas. Fuge obrectationem nequissimum demonem, pacemque habe cum omnibus, ut in oratione fiduciam habeas. Ne cupias audire quidquam triste et damnosum ex quovis homine: ne ipsi in corde tuo par referas. Operi manuum incumbe, ut mendicus panem suum apud te reperiat: nam otium mors est animæ. Frequens oratio animam liberat ab omni malo, * nugæ autem, demonum domicilium constituunt. Sedens in cellula tua, de his assidue esto sollicitus, nempe de oratione, de meditatione, de opere manuum. Memento quotidie ubinam sis, et quid opereris. Quod si quando opus sit ut aliquo proficiscare, curam tui habe. Si quando tibi suggerat cogitatio tua, quemquam esse qui aliquid

(α) Ἰσως, τὸν νοῦν.

habeat adversum te, ne despicias eum, sed inclinato te ante illum.

6. Ne negligas ministeria singulis horis implere tua; ea enim illuminationem afferunt animæ. Si bona egeris ne gloriari; sin multa mala admiseris, ne immoderate doleas, sed statue te nunquam illa commissurum, et salutem consequere. Si tibi molestiam seruat cogitatio fornicationis, orationem sine intermissione Deo offer, et sedabit illam. Si zelus et invidia cor tuum oppugnet, memento nos membra esse Christi omnes, et sive honorem sive vituperium proximi nos omnes spectare, et a te fugiet invidia. Hæc omnia ei colligat discretio, ac secum illa reputet, virtutes quidem sibi conciliat, vitia autem eliminat. Impossibile autem est ut tibi accedat discretio, nisi prius virtutes illius sectatus impleveris; præ omnibus autem animi tranquillitatem. Tranquillitas animi parit exercitationem; exercitatio parit compunctionem et fletum; fletus gignit timorem; timor humilitatem; humilitas prospiciendi facultatem; prospiciendi facultas, amorem; amor id animæ comparat, ut cum angelis versetur. Tunc autem postremo cognoscit homo quod sit a Deo longe remotus. Qui vult igitur, fratres, ad pretiosas istas omnes virtutes pervenire, cuiusvis negotii cura vacuus sit oportet, odioque mundum hunc habeat. Ac tum demum dignus habetur, qui hæc virtutes obtineat a Domino.

7. Hoc autem discito, frater, quisquis homo immoderate edit aut bibit, aut cum hoc mundo abruptus circumfertur, is dignus habitus non fuit qui ad hosce terminos accederet. Nam si prædia et vineam habes, aut domicilia, seu quidvis aliud huiusce sæculi, cur non uxorem etiam accepisti? Cur te ipse seducis ignorans eum qui in spinis seminatur, non ad perfectam feracitatem devenire? Qui porro otiaur, non potest nosse Deum. 523 Moneo etiam quemvis hominum qui prenitentiam suam Deo offerre velit, ut sese cohibeat a nimio vini potu: multi namque hac in re sunt lapsus. Ne pugnam igitur consideres et pertimescas, donec es in hoc corpore, neque tibi ipsi confidas. Stemus itaque, fratres, stemus in timore Domini, neque in hac pugna animo deliciamus. « Non enim est nobis pugna cum carne et sanguine, sed cum principatibus, cum potestatibus, adversus mundi rectores tenebrarum huius sæculi, adversus spiritualia nequitie in cœlestibus ». Induamus arma virtutum, quasi milites, quia labor, defatigatio, angustia, tranquillitas desideriorum, non modo nos custodiunt a telis inimici, sed etiam regni cœlorum hæredes nos constituunt.

8. Decertemus itaque, fratres, in hoc brevi tempore, ut regnum cœlorum consequamur. Magister enim noster Jesus Christus ita dixit: « Decertate donec veniat per angustam portam ac per arctam viam. Vigilate itaque omni hora, quia nescitis qua

¹¹ Ephes. vi., 12.

(a) *ἵνα περιτύσsetαι.* EDIT. PATROL.

Α μη καταφρονήσης αὐτῷ, ἀλλὰ βάλῃ αὐτῷ μετά-
νοιαν.

6. Εἴλεπε μὴ καταφρονήσης ἐκάστη ὥρᾳ τὰς λειτουργίας σου ἐπιτελεῖν· αὐτὰ γὰρ φέρουσι τὸν φωτισμὸν ἐν τῇ ψυχῇ. Εἰ ἀγαθὰ ἐποίησας, μὴ κατακαυχῶ· εἰ δὲ πολλὰ ἐποίησας κακὰ, μὴ ἀμέτρως λυπηθῇς, ἀλλὰ στήθι, μηκέτι αὐτὰ πράξεις, καὶ σωθήσῃ. Ἐὰν ἐχλήσῃ πορνείας λογισμὸς, εὐχὴν ἀδιάλειπτον θύσον τῷ θεῷ, καὶ ἀναπαύσει σοι. Ἐὰν ὁ ζῆλος καὶ ὁ φόβος πολεμῇ τὴν καρδίαν σου, μνησθήσῃ, ὅτι μέλη Χριστοῦ ἐσμεν πάντες, καὶ ὅτι ἡ τιμὴ, καὶ τὸ οὐνεὸς τοῦ πλησίον πάντων ἡμῶν ἐστὶ, καὶ φεύξεται ἀπὸ σοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα συνάγουσα ἡ διάκρισις καὶ ἀναλογιζομένη, τὰς μὲν ἀρετὰς περιτύσsetαι(a), τὰ δὲ πονηρὰ ἐκποδῶν ποιεῖται. Ἀδύνατον δὲ ἔλθειν σοι τὴν διάκρισιν, ἐὰν μὴ πρῶτον τὰς ἀρετὰς αὐτῆς ἐπιτελέσῃς, πρὸ πάντων δὲ τὴν ἡσυχίαν. Ἡ ἡσυχία τίκτει τὴν ἀσκήσιν· ἡ ἀσκήσις τίκτει τὴν κατανύξιν καὶ τὸν κλαυθμὸν· ὁ κλαυθμὸς τίκτει τὸν φόβον· ὁ φόβος τίκτει τὴν ταπεινώσιν ἢ ταπεινώσις τίκτει τὸ προσορῆν· τὸ προσορῆν τίκτει τὴν ἀγάπην· ἡ ἀγάπη τίκτει τῇ ψυχῇ τὸ μετὰ ἀγγέλων ὁμιλεῖν. Τίτε γινώσκει ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν, ὅτι μακρὰν ἐστὶν ἀπὸ θεοῦ. Ὁ θέλων οὖν, ἀδελφοί, ἔλθειν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντίμους ἀρετὰς ταύτας, ἀμέριμνός τε δεῖ εἶναι ἀπὸ παντὸς πράγματος, καὶ μισῆσαι τὸν κόσμον τοῦτον· καὶ λοιπὸν τότε ἀξιούται κτήσασθαι τὰς ἀρετὰς ταύτας παρὰ Κυρίου.

7. Τοῦτο δὲ μάθε, ἀδελφε, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος, ἐσθλὸν καὶ πίνων ἀμέτρως, ἢ ἐμπεριφερόμενος τῷ κόσμῳ τοῦτῃ, οὐ μὴ ἀξιωθῇ ἔλθειν εἰς τὰ μέτρα ταῦτα· εἰ γὰρ κτήματα καὶ ἀμπελῶνα ἔχεις, ἢ οἰκήματα. ἢ τι τοῦ αἰῶνος τοῦτου, ἵνα τί καὶ γυναῖκα οὐκ ἔγνημας; τί ἐαυτὸν φρεναπατῶν ἄγνων, ὅτι τὸν ἐν ἀνάσσει σπειρόμενον οὐ τελειοπορεῖ; Καὶ ὁ μὴ χολάσας, θεὸν γινώσκει οὐ δύναται. Καὶ τοῦτο δὲ παρακαλῶ πάντα ἄνθρωπον βουλόμενον δοῦναι μετάνοιαν τῷ θεῷ, φυλάξαι αὐτὸν ἀπὸ πολυονίας· πολλὰ γὰρ αὐτοῦ τὰ πτώματα. Μὴ προσέχῃς οὐν εἰς πάλιν, ἕως οὗ ἢς ἐν τῷ σώματι, μὴδὲ πιστεύσῃς ἐαυτῷ. Στῶμεν οὖν, ἀδελφοί, στῶμεν ἐν φόβῳ Κυρίου, καὶ μὴ ἐκκακῆσωμεν ἐν τῇ πάλῃ. « Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τοῦτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Περιβαλλόμεθα τὰ ὅπλα τῶν ἀρετῶν, ὡς ὁπλίται· διότι ὁ κόπος καὶ ὁ μόχθος, καὶ ἡ στενοχωρία, καὶ ἡ στενοτεία, καὶ ἡ εὐδία τῶν ἐπιθυμιῶν οὐ μόνον φυλάττουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν βελῶν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονομοῦς ἀποκαθίστησιν.

8. Ἀγωνιζώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐν τῷ καιρῷ τοῦτῃ τὸ βραχὺ, ἅπερ τυχώμεν βασιλείας οὐρανῶν. Ὁ γὰρ διδάσκαλος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὕτως εἰρηγεν· « Ἀγωνίζεσθε ἕως ἔλθειν διὰ τῆς στενῆς πύλης, καὶ τεθλιμμένης ἑδοῦ. Γρηγορεῖτε οὖν ἐν

πάτη ὥρῃ, ὅτι οὐκ οἶδατε ποῖα ὥρῃ ὁ Κύριος ἔρχεται· μήποτε εἰσέλθῃ ἄφνω, καὶ εὐρήσῃ ὑμᾶς καθεύδοντας. Βλέπετε μή ποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραυγῇ καὶ μέθῃ, καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ ἐπελεύσεται ὑμῖν ἄφνω ἡ ὥρα. Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Μὴ κτήσῃτε χρυσόν, μήτε ἄργυρον, μήτε δύο χιτῶνας· μὴδὲ δειμάσῃτε ἀπὸ ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα. Εἶδον γὰρ τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐ μὴ ἀδικήσωσιν ὑμᾶς. Καὶ οὐκ αὐτοῖς ἀποστόλοις μόνον τοῦτο δέδωκεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς βουλομένοις σωθῆναι καὶ ἀκολουθῆσαι τοῖς προσταγμασιν αὐτοῦ. Καὶ βλέπε, ὁ ἀντιλέγων, τὰς μυριάδας τῶν ἁγίων. Ἔδωκε γὰρ ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποίμνιον, ὅτι ἡδύκεσεν ὁ Πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἔχετε βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ποιησάντων δὲ τῶν ἁγίων μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ταύτην τὴν ἐντολήν, εἰρήκε πρὸς αὐτούς· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίμην ὑμῖν. » « Ὁ » γὰρ « ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει· καὶ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. »

9. Ὑποδουλῶν δὲ ἡμᾶς γενναίως ὑποφέρειν τοὺς πειρασμούς καὶ τὰ παλαίσματα, εἰρήκεν· Ἐν τῷ κόσμῳ ὀλίψιν ἔχετε. Ἀλλὰ « θαρσεῖτε· ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. Ὑμεῖς δὲ ἐστε οἱ δι' ἐμὲ μεμενηκότες ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου, καὶ γὰρ διατίθωμι ὑμῖν, καθὼς διέθετό μοι ὁ Πατὴρ μου βασιλεῖαν, ἵνα ἐσθίητέ τε καὶ πίνετε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου. » Ταῦτα δὲ οὐ πᾶσι λέγει, ἀλλὰ τοῖς ὑπομένουσι τοὺς πειρασμούς, καὶ ταῖς ὀλίψιν ἐν μακροθυμίᾳ. Ἀπερχόμενος ἐπὶ τὸ ἅγιον πάθος τοῦ σταυροῦ ὁ Κύριος, οὕτως ἔφη· Ὁ θέλων ἐσθίειν καὶ πίνειν ἐπὶ τῆς τραπέζης μου, συμπορεύσαι μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τὸν σταυρόν· τουτέστι νεκρωθῆτω καὶ αὐτὸς τῷ κόσμῳ, ὡς ἐγὼ, διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν μου πράξεως. Ἀκούσας δὲ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ ἐκκλῆρας αὐτοῦ πάντα τῆς σαρκὸς φρονήματα, ἐτόλμα λέγειν· « Χριστῷ συσταυροῦμαι. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καὶ γὰρ ἐφ' ὅσον σαρκικὰ περιπατῶμεν, νεκροὶ ἐσμεν ταῖς ἁμαρτίαις. Φησὶ γάρ· « Οἱ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Καὶ εἰ συναποθάνομεν, καὶ συζήσομεν. Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν αὐτῷ· εἰ ἀρνούμεθα, κακέινος ἀρνήσεται ἡμᾶς. Τίς οὖν ἐστιν ὁ ἀρνούμενος ἢ ὁ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς περιπατῶν; Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ ἐνυθρίων τῷ βαπτίσματι. Καὶ τίς ἐστιν ὁ μὴ ἐνυθρίσας ἐξ ἡμῶν τὸ βάπτισμα διὰ τὰ τοῦ πονηροῦ ποικίλα μηχανήματα; Ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἡγάπησεν ἡμᾶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἔδω-

A hora Dominus venturus sit : ne forte intret repente, et inveniat vos dormientes. Videte nequando graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis hujus vitæ, ac superveniat vobis repente hora. Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque duas tunicas. Neque timeatis ab iis qui occidunt corpus. Videbam enim Satanam, quasi fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, neque lædent vos. Hoc non solum ipsis apostolis tradidit Dominus, imo vero omnibus qui salutem consequi voluerint, ac ejus exsequi mandata. Vide autem, tu qui his contradicis, sanctorum myriadas. Dedit enim nobis potestatem filios Dei fieri. « Noli timere, pusillus græc, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum cælorum. Vendite quæ possidetis et date eleemosynam, et habebitis saccos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis ». Cum autem sancti ejus discipuli hoc ejus mandatum implessent, ait illis : « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis ». Nam, « qui diligit me, mandata mea servabit et ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus ».

9. Docens autem nos tentationes generose ferre atque certamina : In mundo, ait, tribulationem habebitis. Sed « confidite, ego vici mundum ». Vos autem estis qui permansistis propter me in tentationibus meis, et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut comedatis et bibatis super mensam meam ». Hæc autem non omnibus ait, sed iis qui ferunt tentationes et ærumnas cum æquanimirate. Cum accederet ad sanctam passionem crucis, sic ait : Qui vult comedere et bibere super mensam meam, mecum adeat crucem, id est, mortuus et ipse sit mundo sicut et ego, scilicet per mandatorum meorum custodiam. Quæ cum audisset Paulus apostolus, omnesque carnis sensus abscidisset, ausus est dicere : « Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus ». Etenim quandiu carnaliter ambulamus, mortui sumus propter peccata. Ait enim : « Qui Christi sunt carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis ». Si una morimur, una vivemus. Si sustinemus, una cum ipso regnabimus ; sin abnegamus, et ipse abnegabit nos. Quis itaque est qui abnegat, nisi qui secundum carnis concupiscentias ambulat ? Ipse namque est qui contumeliam infert baptismati. Ecquis ex nobis est qui non contumeliam inferat baptismati, ob varia maligni illius artificia ? Sed propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos Dominus noster Jesus Christus, dedit nobis

¹⁰ Luc. xii, 32, 33.¹¹ Joan. xiv, 27.¹² ibid. 15, 25.¹³ Joan. xvi, 33.¹⁴ Luc. xxii, 28-30.¹⁵ Galat. ii, 19, 20. ¹⁶ Galat. v, 24.

pœnitentiam usque 524 ad extremum hali-
tum. Nisi enim esset pœnitentia, nequaquam salva
fieret omnis caro, ut ait Dominus : « Amen, amen
dico vobis, non ita gaudet Deus de nonaginta nô-
vem justis, ut de uno peccatore pœnitentiam
agente ».

10. Curemus, fratres, pœnitentiam agere, donec
sumus in corpore, fleamus, et abluamus occulta
cordis vulnera. Futurum enim est ut appareant
nostra facinora ante tribunal illud tremendum.
Appropinquabit enim Dominus, et veniet super
throno sancto gloriæ suæ, ac congregabuntur in
conspectu ejus omnes gentes. Et quisque sua lu-
cerna illuminabitur : quisquis autem oleo carebit,
ejus lampas exstinguetur, et abibit ipse in tenebras
exteriores. Curam itaque habeamus, fratres, et
impleamus oleo vasa nostra, ne in tenebras projici-
amur et in ignem æternum. Vas enim est pœni-
tentia; oleum vero, virtutum exercitium; splen-
dida lampas, est sancta anima. Decertemus itaque,
fratres, quia appropinquavit dies. Beatus homo
qui hujusmodi sollicitudinem habet quotidie, et
singulis horis. Nam fractus ille serus, vera est
messis tempestas. Beatus ille qui fructum servavit
suum; eum colligent angeli in æternum horreum.
Væ autem mei similibus, hæc est, zizaniis, quia
ignis illos possidebit. Fugiamus ergo, fratres, mun-
dum et omnia quæ in eo sunt, et hæreditate acci-
piemus bona illa, quæ oculus non vidit, nec
auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ
præparavit Deus diligentibus se ».

Denique, fra-
tres, in his state, hæc meditamini, nec negligatis;
ut dignetur Dominus præstare ut hoc præceptum
nocte dieque custodiat, et salvos faciat vos in
regno suo cœlesti. Quisquis hæc præcepta legit, vel
audit, nec servat ea, in eo impletur parabola de
semine, quod cecidit in petram, et quod terram
non haberet statim exsiccatum est. Qui autem legit
et facit, similis est semini cadenti in terram bo-
nam, quod fructum attulit, aliud tricesimum, aliud
sexagesimum, aliud centesimum, in Christo Jesu
Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

σεν ἐν λ', καὶ ἐν ε', καὶ ἐν ρ', ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα. Ἀμήν.

» Luc. xv, 7. » I Cor. ii, 9.

Α κεν ἡμῖν τὴν μετάνοιαν εὖ εσχάτης ἀναπνοῆς. Εἰ
μὴ γὰρ ἦν μετάνοια, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ, ὡς
φῆσιν ὁ Κύριος· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐ χαί-
ρει ὁ Θεὸς ἐπὶ ἐνεήχοντα ἐννέα δίκαιοις, ὡς ἐφ'
ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. »

10. Σπουδάζωμεν, ἀδελφοί, μετανοῆσαι, εὖς ἐσμὲν
ἐν τῷ σώματι, κλαύσωμεν, καὶ πλύνωμεν τὰ τῆς
καρδίας κρυπτὰ τραύματα. Μέλλει γὰρ φανεροῦσθαι
τὰ ἐν ἡμῖν πεπραγμένα δεινὰ ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βή-
ματος ἐκείνου. Ἥγγικε γὰρ ὁ Κύριος, καὶ ἔρχεται
ἐπὶ θρόνου δόξης ἀγίου αὐτοῦ, καὶ συναγθῆσονται
ἐμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ ἕκαστος φα-
νεροῦται ἐκ τῆς ἰδίας λαμπάδος· ὅστις δὲ οὐ κέ-
κηται ἔλαιον, σβεσθήσεται αὐτοῦ ἡ λάμπας· κἀκεῖ-
νος πορευθῇ ἐν τῷ ἐξωτέρῳ σκότει. Σπουδάζωμεν
οὖν, ἀδελφοί, καὶ πλήσωμεν τὰ ἀγγεῖα ἡμῶν ἐλαίου,
ἵνα μὴ ῥιφώμεν ἐν τῷ σκότει καὶ αἰωνίῳ πυρὶ. Τὸ
γὰρ ἀγγεῖόν ἐστὶν ἡ μετάνοια· τὸ δὲ ἔλαιον τῶν ἀρε-
τῶν ἡ πράξις· ἡ δὲ φωτεινὴ λαμπὰς ὑπάρχει ἡ ἀγά-
πη. Ἀγωνιζώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ὅτι ἤγγικεν ἡ
ἡμέρα. Μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὴν μέριμναν
ταύτην καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν. Ὁ γὰρ
καρπὸς ὅψιμος γεγονὸς καίριος ἐστὶ τοῦ θερισμοῦ.
Μακάριός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ σῶσας τὸν καρπὸν αὐτοῦ·
συνάξουσιν αὐτὸν οἱ ἄγγελοι εἰς τὴν αἰώνιον ἀποθή-
κην. Οὐαὶ δὲ τοῖς ὁμοίοις μου, τοῦτέστι τοῖς ζιζα-
νίοις, ὅτι τὸ πῦρ αὐτοὺς κληρονομήσει. Φύγωμεν
οὖν, ὦ ἀδελφοί, τὸν κόσμον, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ,
ὅπερ κληρονομήσωμεν τὰ ἀγαθὰ ἐκείνα, « ἃ ὁ
ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρ-
δίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς
ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Τὸ λοιπόν, ὦ ἀδελφοί, ἐν τούτοις
στήτε, ταῦτα μελετᾶτε, καὶ μὴ ἀμελήσητε, ὅπερ
ἀξιώση ὑμᾶς Κύριος τηρῆσαι τὴν ἐντολὴν ταύτην·
ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν
αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. Ὅστις ἀναγινώσκει τὰς
ἐντολὰς ταύτας, ἢ ἀκούει, καὶ μὴ ποιεῖ αὐτάς,
πεπλήρωται ἐν αὐτῷ ὁ σπόρος· ὁ πεσὼν εἰς τὴν πέ-
τραν, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν γῆν, παρὰ χροῖμα ἐξη-
ράνθη. Ὁ δὲ ἀναγινώσκων καὶ ποιῶν ἐστὶν ὁ σπόρος
ὁ πεσὼν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ ἔκαρποφόρη-

MONITUM IN OPUSCULA DUO SEQUENTIA.

Postea sequitur in exscripto Roma nobis transmissio aliud opusculum ex codice ms. Bibliothecæ Vati-
canæ, num. 1148, in charta papyracea in 4°, p. 65, ejus titulus : Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου
τοῦ μεγάλου διδασκαλίου πρὸς μοναχοὺς, imperiti hominis, et infimæ prorsus ætatis. Est autem codex infi-
nitis pene mendis respersus, ut vix erui possit apta sententia.

Aliud opusculum a fratribus nostris Roma transmissum infacundi hominis et nugacissimi opus est, ex
codice Vatican. 1198 exscriptum : mendis innumeris respersum et nugis plenissimum, ejus titulus est, Ἀθα-
νασίου τοῦ μεγάλου ἐξηγητικὸν περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ, initium vero idem quod 136 quæstionis ad An-
tiochum : Τοὺς τὰς θεὰς Γραφὰς μὴ ἐπισταμένους.

Edendum tamen duximus, ut videas, Lector erudite, quousque ineptiarum progredi queat Græcia mendax.
Prodit autem ex ms. codice Græco bibliothecæ Vaticanæ num. 1193, in folio in charta papyracea, æta-
tis circiter 200 annorum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Διδασκαλία πρὸς μοναχὸς πρῶτα, πνευματικῇ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII MAGNI

Doctrina ad monachos, lenis, atque spiritualis.

Τὸν πιστευόντα τῷ Κυρίῳ, καὶ προσίοντα ἑαυ-
τῷ, καὶ ἐπὶ τέλειον εἰς μαθητείαν, καθάναεν
δεῖ πρότερον ἀφίστασθαι παντὸς ἁμαρτήματος.
ἔπειτα δὲ καὶ ἀφελκόντας (26) τοῖς ὀφειλομένοις κατὰ
πολλοὺς λόγους εὐπαθεῖν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, καὶ
ἀλογοφάνειρος εἶναι δοκῶ σοι. Ἀδύνατον γάρ τὸν
ἁμαρτίαν ποιοῦντα, ἢ ἐμπλεκόμενον ταῖς τοῦ
βίου πραγματείαις ἢ φροντίσει, δοῦναι αὐτὸν τῇ
πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων δουλεύσει, οὐχ ὅτι μαθη-
τευθῆναι τῷ Κυρίῳ· οὐ πρότερον εἰπόντι τῷ
νεανίσκῳ, « Δεῦρο ἀκολούθει μοι, » ἔως ἀνέντελασθαι
πωλῆσαι τὰ ὑπάρχοντα καὶ δοῦναι πτωχῷ· ἀλλὰ οὐ-
δὲ τὸ τοῦτο προσέταξε, πρὶν ὁμολογήσαι αὐτὸν, ὅτι
« Πάντα ταῦτα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου. » Ὁ γάρ
μήποτε λαθὼν τὴν ἄρεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ κατα-
λυθεὶς ἀπὸ τούτων ἐν τῷ αἵματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, δουλεύων δὲ τῷ διαβόλῳ καὶ κρα-
τούμενος ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ ἁμαρτίας, ἀδυνάτως ἔχει
δουλεῦσαι τῷ Κυρίῳ τῷ ἀπαράβατον ἀπόφασιν δεδι-
κότι τὸ εἰπεῖν· « Πᾶς ὁ ποίων τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός
ἐστί τῆς ἁμαρτίας. » Ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ
εἰς τὸν αἰῶνα. » Μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἐν Χριστῷ λαλῶν
Παῦλος, ὅτι « ὁ δοῦλος τῆς ἁμαρτίας, ἐλευθερός
ἐστὶν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. » Καὶ πάλιν ὁ Κύριος·
« Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυρίους δουλεῖν, » καὶ τὰ
ἑξῆς· δι' ὧν ἐδίδαξε, καὶ ἔδειξεν ὁριστίῳ, καὶ εἰ-
πόν, ὅτι οὕτε οἱ περὶ τὴν ὄντως ἀναγκαίαν τοῦ ζῆν
μέριμναν ἐνεχόμενοι, δουλεύειν δύνανται, οὐχὶ τότε
μαθητεύειν, ὃ τὴν ἐμαῖον Ἀπόστολος πλατύτερον θεω-
ρήσας· εἶπε γάρ· « Τίς μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνο-
μίας, καὶ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, τίς δὲ συμ-
φώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελιάδ; ἢ τίς μερίς πιστῷ
μετὰ ἀπίστου, τίς δὲ συγκατάθεσις ναφὶ μετὰ εἰδώ-
λου; » Καὶ πάλιν ὁριστίζει· « Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ
τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός·
ταῦτα δὲ ἀντίκεινται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἂν θέλητε
ταῦτα ποιῆτε. » Ῥυθῆναι δὲ πρότερον τοῦ καταδυ-
ναστοῦ τοῦ διαβόλου ἐνάγοντος ἐπὶ τὴν ἁμαρτίαν τὸν
ὑπ' αὐτῆς κρατούμενον. Ἐφάμεν βούλεσθαι δὲ ἄρα
καὶ πότε ἀπαρνησάμενον πάντα τὰ παρόντα καὶ ἑαυ-
τὸν, τῆς δὲ προσπαθείας τοῦ ζῆν ἀναχωρήσαντα
μαθητευθῆναι τῷ Κυρίῳ, καθὼ αὐτὸς εἶρηκεν· « Εἴ
τις ἐλεύσεται πρὸς με, ἀπαρνησάσθω αὐτὸν, καὶ ἀρά-
τω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι, ὅπερ ἐστὶ
μαθητής μου ἐνταῦθα. Οὐ μόνον δὲ τῶν ὑπαρχόντων,
καὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καταφρονεῖν προσ-

Qui Domino credit, et in sese convertitur, ac
perfecte ad disciplinam sese tradit, discat oportet,
esse primum ab omni peccato abscedendum.
Deinde sese pertrahat ad debita officia, probe
affectus erga Dominum nostrum. Etiam si hæc lo-
quendo, absurdus tibi fortasse videar esse. Nam
fieri nequit eum qui peccatum admittit, implica-
turque hujusce vitæ negotiis, ac sollicitudinibus,
servituti earum rerum quæ ad vitam sunt neces-
sariæ sese tradere, aut disciplinam subire Christi;
qui non ante adolescenti illi dixit : **525** « Veni,
sequere me »²⁴, quam præcepisset illi, ut suas ven-
deret possessiones, daretque pauperibus : sed ne-
que prius ista jussit, quam ille confessus esset
dicens : « Hæc omnia custodivi a juventute mea ».
Etenim qui remissionem peccatorum nondum accep-
sit, neque a delictis absolutus fuit per sanguinem
Domini nostri Jesu Christi : sed diabolo obsequitur,
atque peccatis ipse suis captus detinetur ; nullatenus
potest servire Domino, qui nunquam controver-
tendum protulit sententiam cum dixit : « Quisquis
peccatum facit, servus est peccati. Servus autem
non manet in domo in sæculum »²⁵. Testatur item
qui in Christo loquitur Paulus : « Qui servus est
peccati, liber est a justitia »²⁶. Ac rursus Dominus :
« Nemo potest duobus dominis servire »²⁷ : et cætera,
quibus docuit palamque ostendit, ne illos quidem
qui rerum ad vitam necessariorum sollicitudine te-
nentur, posse ipsi servire, neque id ediscere, cujus
Apostolus consideratione sua, ampliorem notitiam
est assecutus : ait enim : « Quæ participatio justi-
tiæ cum iniquitate, et quæ communicatio luci cum
tenebris, quis consensus Christi cum Belial ? Quæ
portio fidelis cum infideli ? quæ cōcordia templi
cum idolo »²⁸ ? Rursumque ita pronuntiat : « Caro
concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus
carnem ; hæc enim sibi adversantur, ut non quæ
volueritis faciat »²⁹. Primum oportet liberari a
dominatore diabolo, qui in peccatum inducit eum
qui subditus ipsi est. Diximus velle nos, abdicatis
omnibus præsentibus atque nobis ipsis, ac relicta
vitæ affectione, disciplinam subire Christi, sicut
ipse locutus est : « Si quis post me veniat, abneget
semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur
me »³⁰, id est, eum qui discipulus meus est. Non mo-
do bona et vitæ necessaria despiciere præcipimur ; sed

²⁴ Marc. x, 21. ²⁵ Luc. xviii, 21. ²⁶ Joan. viii, 34, 35. ²⁷ Rom. vi, 20. ²⁸ Matth. vi, 24. ²⁹ II Cor. vi, 14-16. ³⁰ Gal. v, 17. ³¹ Matth. xxv, 24.

(26) Locus vitiosus.

etiam mutua officia quæ secundum naturam et legem sunt, superare et omittere jubemur, dicente Domino : « Qui diligit patrem et matrem plus quam me, non est me dignus ³⁵. » Similiter quod consequitur, proxime situm est, imo longissime ab iis qui sunt extranei a fide. Quamobrem vehementer hortatur, ut cum perseverantia asceseos labores sustineamus, in nullo metuentes inimici adversum nos paratas insidias. Præterit figura hujus mundi. Ad hæc, fallacia et tribulatio hujus vitæ temporalis est, brevisque temporis : vita verò quæ in Christi servitute agitur est æterna, perpetua et immortalis : quam expectamus nos qui Christi servimus : cujusque causa mundum abdicavimus omnesque concupiscentias ejus. Neque debemus eorum meminisse, quæ ejus præcepti servandi causa dereliquimus ; ne temporalia rursum expetentes, vitam æternam amittamus. Mentiri quippe nequit, qui dixit : « Quisquis dimiserit domum » et reliqua, « centuplum recipiet, et vitam æternam possidebit ³⁶. » Neque enim, ut quidam interpretantur, hæc locutus est Dominus de iis qui tempore persecutionum pro nomine ejus martyrium subierint. Nequaquam enim dixit : li solum qui pro nomine meo, in tempore persecutionum corpora sua tradent, vitæ æternæ hereditatem possidebunt ; sed quotquot pro nomine ejus mundum et concupiscentias ejus atque bona abdicabimus, cum omnibus, atque iis etiam qui pro nomine ejus martyrium subierint, eam possidebimus. Namque omnes pauperes spiritu, omnes mundos corde, mites, omnesque similiter qui timent nomen ejus beatos esse dixit Salvator : « Quoniam vestrum, inquit, est regnum cælorum ³⁷. » Martyres enim plerumque vel uno temporis momento concertantes consummati sunt ; monachorum vero institutum vitæ, certaminibus suis quotidie martyrium subit, non a sanguine et carne ; sed adversus principatus et potestates, mundi rectores tenebrarum sæculi, adversus spiritualia nequitie, usque ad extremum halitum luctatur atque dimicat....

πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς τῆς σπλῆ...

.... **526** Dei armatura munita : ac omnia potest per eum qui ipsum confortat et miseratur, Christum. Nobis in parabola divitias suas tribuere cum cupiat Dominus, ait : « Simile est regnum cælorum negotiatori querenti bonas margaritas³⁸, » et cætera. Hanc confirmans sententiam, ita loquitur evangelista : « Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Qui enim diligit mundum, non diligit eum qui ipsum dilexit Dominum ³⁹. » Qui vero hunc mundum et scandala quæ in eo sunt odio habuit, et voluntatem Dei diligit, is manet in sæculum. Dominus enim, quo nos a mundi conversatione dejiceret, dixit : « Nemo mittens manum suam ad aratrum, et retro conversus, aptus est ad regnum cælorum ⁴⁰. »

Α τασσόμεθα, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους νενομισμένων καὶ κατὰ φύσιν καὶ νόμον διαιτων καθυκόντων ὑπερφρονεῖν παιδευόμεθα, τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἔστι μου ἀξιος. » Ὁμοίως καὶ τὸ λοιπὸν ἐγγυτάτω οἰκεῖ, δῆλον δὲ ὅτι πολὺ πορρωτέρω καὶ ξένον τῆς πίστεως. Διὸ παρακαλῶν μεγάλως ἀοργετούμενοις ἐν καρτερίᾳ τοὺς τῆς ἀσκήσεως πόνους, ἐν μηδενὶ δεδιότας τὰς καθ' ἡμῶν τοῦ ἐχθροῦ μεθόδους. Παράγει τοῦτα σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ταῦτα ἡ ἀπάτη, καὶ θλίψις τοῦ βίου τούτου πρόσκαιρός ἐστι καὶ ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ τῷ Θεῷ δουλεύειν, ζωὴ αἰώνιος, ἀδίδιος καὶ ἀθάνατος, ποῦ ἀναμένομεν οἱ τῷ Χριστῷ δουλεύοντες· δι' ἣν καὶ ἀπεταξάμεθα τῷ κόσμῳ, καὶ πάσαις ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ὀφειλομεν μνημονεύειν ἐκείνα, ἅπερ διὰ τὴν ἐντολὴν ταύτην κατελείψαμεν, ἵνα μὴ πάλιν τὰ πρόσκαιρα ποθήσαντες, τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀποβαλόμεθα. Ἀψευδὴς γὰρ ὁ εἰπὼν ὅτι « πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, » καὶ τὰ λοιπὰ, « ἑκατὸνταπλάσιον αὐτῷ λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. » Οὐ γὰρ, ὡς τινες ταῦτα ἐρμηνεύειν δοκοῦσιν, ὅτι περὶ τῶν ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μαρτυρησάντων εἶπεν ὁ Κύριος. Οὐ γὰρ ἔφη ὅτι, Μόνον οἱ ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος μου τὰ ἑαυτῶν σώματα παραδόντες, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσουσι· ἀλλὰ πάντες οἱ διὰ τὸ ὄνομά μου καὶ κόσμῳ, καὶ πάσαις ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ ἀποταξάμεθα, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ ἀποταξάμεθα, ζωὴν αἰώνιον, μετὰ πάντων δηλαδὴ τῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος μου μαρτυρησάντων, κληρονομήσουσι. Πάντας τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, καὶ τοὺς καθαροὺς τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς πραεῖς, καὶ τοὺς φοβουμένους τὸ ὄνομα αὐτοῦ μακαρίζεσθαι Σωτὴρ ἔλεγεν, « Ὅτι ὑμῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Οἱ μὲν γὰρ μάρτυρες πολλάκις, καὶ ἐπὶ μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ ἀγωνισάμενοι ἐτελειώθησαν· ἡ δὲ τῶν μοναχῶν πολιτεία ἁλλοῖς καθ' ἑκάστην δι' αὐτὸν μαρτυρεῖ, οὐκ ἀπὸ αἵματος, καὶ σαρκὸς παρατασσόμεθα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς ἐξουσίας πρωτοκοσμοκρατορίας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος, πρὸς τὰ πάλιν ἐχρούσα, καὶ ἀθλεῖ, καὶ εἰσφانوῦται τῇ παν-

.... τοῦ Θεοῦ περιφραττομένη, καὶ πάντα ἰσχύει διὰ τὴν ἐνδυναμοῦντα, καὶ ἐλεοῦντα Χριστόν. Ἡμῖν γὰρ ἐν παραβολῇ τὸν ἑαυτοῦ πλοῦτον θέλων χαρίσασθαι ὁ Κύριός ἔλεγεν· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐμπόρῳ ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ταύτην τὴν ἐντολὴν βεβαιῶν οὕτως εὐαγγελιστὴς ἔφη· « Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον μηδὲ τὰ ἐν κόσμῳ. Ὁ γὰρ τὸν κόσμον ἀγαπῶν, οὐκ ἀγαπᾷ τὸν ἀγαπήσαντα αὐτὸν Κύριον. » Ὁ δὲ τοῦτον τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σκάνδαλα μισήσας, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀγαπήσας εὐμένει εἰς τὸν αἰῶνα. Χωρίς· γὰρ βουλόμενος ἡμᾶς ὁ Δεσπότης τῆς ἐν κόσμῳ διατριβῆς ἔλεγεν· « Οὐδεὶς βαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθεὶς

³⁵ Matth. x, 57. ³⁶ Matth. xix, 29. ³⁷ Luc. vi, 20. ³⁸ Matth. xiii, 45. ³⁹ I Joan. ii, 15. ⁴⁰ Luc. ix, 62.

ἔστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ὁ δὲ Ἀπόστολος γρησι· « Στρατεύομενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις. » Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· « Ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπιστραφῇ εἰς τὰ ὀπίσω, » τούτεστι μὴ πάλιν μνημονεύειν ἢ ποθεῖν ἐορκεῖν ἀναστροφὴν, ἣν διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ μίσσας, κατέλιπε. Μὴ οὖν φοβεῖσθε τοὺς ἐκ τοῦ διαβόλου ἡμῖν ἐπαγομένους πειρασμούς, καὶ ποικίλοι ὄντι, γέγραπται γάρ· « Υἱέ μου, εἰ προσέχης δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμούς. » Καὶ περὶ τῆς καρδίας τῆς ὑπομονῆς τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ἀναμένον· μεῖζον γάρ ἐστι τοῦ πολεμοῦντός σε διαβόλου, καθὼς πολλάκις λέγεται· Μεῖζον ἐστὶν ὁ ἐν ἡμῖν, ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ· καὶ ὁ Ὑαλμῶδός· « Οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετὰ ἐμοῦ εἶ. » Καί· « Κύριος φωτισμός μου, καὶ Σωτὴρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; » Καί, « Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδιά μου. » Καί, « Κύριος ἐμοὶ βοηθός, κάγω ἐπιθήσομαι τοὺς ἐχθρούς μου. » Μὴ δει τόνυν τὸν δουλεύοντα τῷ Κυρίῳ ἀπιστεῖν, ὡς οὐχ ὑπερασπίζεσθαι τοῦτον ὁ Κύριος πάντοτε· αὐτὸς γάρ εἴρηκεν· « Οὐ μὴ σε ἀναλείπω, οὐδὲ μὴ σε ἐγκαταλείπω. » Καὶ γοῦν αὐτὸν ἔθου καταφυγὴν σου, εἰ οὐ προσελεύσεται πρὸς σὲ κακὰ, καὶ μάστιξ οὐκ ἐγγίσει τῷ σκηνοματί σου· » καὶ τὰ ἐξῆς. Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, ὡ ἀδελφοί, μὴ ἐνδύμεν ὅπως τῷ πονηρῷ, μηδὲ θανατώσωμεν ἑαυτοὺς, διὰ ὁμοιοπαθεῖν ἡδονῆς, ἀλλὰ μεμνημένοι τὰ ἀποκείμενα ἡμῖν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθὰ, πάντων τούτων ὑπερίδωμεν. Μὴ οὖν φανώμεν τῶν πρὸ ἡμῶν αὐχίσαντες καίγινον. Ἐκαστον γάρ ἐν τῇ κλήσει, ἣ ἐκλήθη μένειν ἐν Χριστῷ παραγγέλλει ὁ Ἀπόστολος· ἵνα τὸν τῆς ὑπομονῆς στέφανον παρὰ τοῦ μισοθαποδότου Χριστοῦ ἀπολάβωμεν, ὃν ἐπηγγεῖλατο τῷ ἀγαπῶντι αὐτόν. Γέγραπται γάρ· « Τὴν ἐπιθυμίαν σου διὰ τῆς ὑπομονῆς νίκησον, καὶ ἔσθι τέλειος ἐν Χριστῷ· » καί· « Τῷ νικῶντι δώσω φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου. » Λέγει Κύριος καὶ πάλιν· « Ὅστις διὰ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς νικήσει πάθη, τούτῳ δώσω στολὴν λευκὴν. Εἰ γὰρ φοβούμεν τὸν Κύριον, τὰ ἀνεκδιήγητα ἀγαθὰ, καὶ οἱ τῆς δόξης στέφανοι τοιμάσθησαν. Οὐ γὰρ ἐπιτάγματι τῶν ἁγίων ὁ πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ ἐχθροῦ πόλεμος, καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ νίκη, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου βοηθείας δέδοται, ἀλλὰ τρισὶν ὡς ἐν τῇ τοῦ σπέρματος παραβολῇ, αὐτὸς Κύριος ἔφη· Ἐδίδου γάρ, φησὶν, ὁ μὲν τριάκοντα, ὁ δὲ ἐξήκοντα, ὁ δὲ ἑκατον. Τούτων δὲ τῶν ταγμάτων τὰς ὑπονοήσεις· εἰ τὰς Γραφὰς ἐρρυνήσεις, πολὺτροπον ἀνελήσεις· μαρτυρεῖ μὲν οὖν εἰσιν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, οἱ τὸν ἑκατον ποιοῦνται καρπὸν, παρθένοι αἱ τὸν ἐξήκοντα· καὶ οἱ λοιποὶ οἱ κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου, σπουδάζοντες ἀμέμπτους ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ ἑαυτοὺς φυλάσσειν, τῷ Κυρίῳ ἀρεσκούσθαι, τριάκοντα. Τῶν σὼν μαθητῶν γένοιτο ἡμᾶς ἐνταγῆναι, Χριστὲ Ἰησοῦ, καὶ τῶν ἁγίων σου ἀγαθῶν ἀπολαύειν, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A Apostolus vero ait : « Militans implicatur huius vitæ negotiis ⁴¹. » Ac rursum Dominus : « Qui in agro est, ne retrogrediatur ⁴². » Hoc est, ne meminerit eorum, neque cupiat denuo adire conversationem, quam propter Deum et ejus præceptum perocis dereliquit. Ne timeat igitur tentationes a diabolo nobis immixtas, etiamsi variæ sint; scriptum enim est : « Fili mi, si in animo habeas servire Deo, præpara animam tuam ad tentationes ⁴³. » Habeas in corde tuo patientiam, expectans Dei auxilium; major quippe ille est diabolo te impugnantem, quemadmodum plerumque dicitur : Major est qui est in nobis, eo qui in mundo est; et Psalmista : « Non timebo mala, quoniam tu mecum es ⁴⁴; » et, « Dominus illuminatio mea et Salvator meus, quem timebo ⁴⁵? » Et, « Etiamsi consistent in me castra, non timebit cor meum ⁴⁶. » Et, « Dominus mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos ^{47, 48}. » Non oportet igitur eum qui Domino servit diffidere, quasi non ab eo semper protegatur; ipse namque dixit : « Non te deseram, neque te derelinquam ⁴⁹. » Si enim illum posuisti refugium tuum, « non accedent ad te mala, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo ⁵⁰, » et cætera. Quapropter hortor vos, fratres, nullatenus maligno cedamus, neque nos morti tradamus, ob quamcunque voluptatem; sed memores eorum quæ nobis reposita sunt in cælis bonorum, hæc omnia despiciamus. Non itaque dum gloriamur eorum qui ante nos fuere, ludibrium esse videamur. Unicuique enim in vocatione qua vocatus fuit mandandum esse, in Christo præcipit Apostolus, ut patientiæ coronam, a remuneratore Christo accipiamus. Scriptum enim est : « Concupiscentiam tuam per patientiam vincito, et eris perfectus in Christo; » et : « Vincenti dabo comedere de ligno vitæ, quod est in medio paradisi ⁵¹. » Ait iterum Dominus : « Quicumque per lignum crucis omnes carnis passionibus vicerit, huic dabo stolam albam. Si namque Dominum timeamus, inenarrabilia bona et coronæ gloriæ nobis præparata sunt. Non enim ex sanctorum jussione bellum committitur contra inimicos dolos; sed victoria de ipso per auxilium Domini reportatur, et quidem a trium hominum generibus, ut ipse Dominus in parabola de seminibus loquitur : Dedit alius triginta, alius sexaginta, alius centum. Horum vero ordinum varium statum, si sacras quidem Scripturas evolveris, reperies. Martyres sunt, ut mea fert opinio, qui centesimum faciunt fructum; virgines, quæ sexagesimum; reliqui vero qui secundum mandata Domini curantes sese in omni Deo accepta conversatione inculpato custodire, tricesimum. Contingat nobis, o Christe Jesu, discipulorum tuorum in numero constitui, et sacris tuis perfrui bonis, nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

⁴¹ II Tim. II, 4. ⁴² Marc. XIII, 16. ⁴³ Eccli. II, 4. ⁴⁴ Psal. XXII, 4. ⁴⁵ Psal. XXVI, 1. ⁴⁶ Ibid. 3. ^{47, 48} Psal. CXVIII, 6, 7. ⁴⁹ Hebr. XIII, 5. ⁵⁰ Psal. XC, 10. ⁵¹ Apocal. II, 7.

527 *Ἐπὶ τοῦ ναοῦ, καὶ περὶ τῶν διδασκαλιῶν, καὶ τῶν θεάτρων τῶν ἐν Ἀθήναις.*

ATHANASII OTT METALOT

ΕΞΗΓΗΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝΑΘΗΝΑΙΣ ΝΑΟΥ.

De templo, de scholis et theatris quæ Athenis exstant.

ATHANASII MAGNI

COMMENTARIUS DE TEMPLO ATHENARUM.

Iis qui sacras Scripturas ignorant, suadere debemus, ut ex ipsa rerum natura de Dei cognitione verba faciant. Videmus namque inter res creatas, substantias quasdam, quæ non secundum naturam, sed supra ipsam naturam, sibi mutuo ministrant. Qualis exempli gratia est, aquæ natura, quæ fluida est ac deorsum tendit; quomodo conspicimus tamen eam a siphonibus, ut vocant, a mari ad nubes usque deduci: quodque mirum dictu est, quæ salsa ascendit aqua marina, in pluvia dulcis delabitur? Quomodo item cum corpora natura sua in imum tendant, in aquis tamen Marmaricæ Pentapoleos, neque in imum tendunt, neque demerguntur? Quin etiam cum aqua et ignis contraria sint natura, una tamen aliquando erant (27) in Lyciæ monte quem Olympum vocant, ut innumeri videntur homines, et hactenus etiam vident qui eo loci versantur. Et alia his similia in rerum natura videntur et admirationi habentur; quæ sane omnia non ita supra naturam fieri possent, nisi esset aliqua Dei substantia quæ his dominaretur, iisque imperaret non sibi mutuo adversari. O gentiles! qui sit ut ingenti facto tonitru, tota hominum natura tremat, horrescat, obstupescat. Quo utique indicio ostendit se Domino subijci tonitruorum auctori. Et hæc quidem sunt argumenta, quæ gentilibus rudiores et imperitiores ad Dei cognitionem deducere possint. Ad illorum autem sapientes dicimus, ex antiquis præstantibusque philosophis, multa de Dei cultu testimonia, quosdam Græcorum sapientes protulisse, imo etiam Christi æconomiam seu Incarnationem præsignificasse. Etenim multis ante Christi adventum annis, sapiens quidam Apollo nomine, divinitus, ut puto, permotus, templum Athenis exstruxit, in cuius altari hanc inscriptionem posuit: « Ignoto Deo. » Eo igitur in loco convenere primi Græcorum philosophi, ut de templo illo ipsum interrogarent, necnon de prophetia et de Dei cultu, quorum nomina proferemus. Primus, Titon; secundus, Bias; tertius, Solon; quartus, Chiton; quintus, Thucydides; sextus, Menander; septimus, Plato. Hi septem philosophi Apol-

Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ ἐπισταμένους, ἐξ αὐτῆς λοιπὸν τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, πείσαι ὀφείλομεν περὶ θεογνωσίας λέγειν. Ὅρωμεν γάρ τινας οὐσίας ἐν τῇ κτίσει οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ ὑπὲρ φύσιν μετ' ἀλλήλων ὑπερρετούσας· οἷόν τι λέγω, φύσις ἡ τῶν ὑδάτων, οὐσία βευστή, καὶ κατωφερῆς ὑπάρχει, πῶς ὀρωμεν τοὺς λεγομένους σίφωνας ἐκ τῆς θαλάσσης ὑδὼρ πρὸς τὰς νεφελὰς ἀνάγοντας· τὸ δὲ θαυμαστὸν ὅτι τὸν ἀλμυρὸν ἀνερχόμενον, γλυκὺ ἐπὶ γῆς διὰ τὸν ὄμβρον κατέρχεται; Πῶς δὲ πάλιν ἡ τῶν σωμάτων φύσις βολιστικὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁρᾶται ἀβολιστος, καὶ ἄδυστος ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως; οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὕδατος καὶ πυρὸς ἐναντία ἡ φύσις ὑπάρχουσα, ἐν τῷ ἅμα ἦν, ὅτε ἐν Λυκίᾳ τῷ ὄρει τῷ λεγομένῳ Ὀλύμπῳ, καθὼς μυριάδες ἀνδρῶν ἐωράκασι, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐκείνων βλέπουσι· καὶ ἄλλα παράδοξα ἐν τῇ κτίσει θεωρούμενα, καὶ θαυμαζόμενα, ἅτινα οὐκ ἂν εὐταῶς ὑπὲρ φύσιν γενέσθαι ἐμελλον, εἰ μὴ οὐσία τις Θεοῦ ἦν τούτων δεσπόουσα, καὶ τούτοις ἐπιτρέπουσα, ἀλλήλοις μὴ ἀντιτάττεσθαι. Ὡς Ἑλλήνων παῖδες! βροντῆς στεβρὰς γινομένης, πῶς ἅπανα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις τρέμει, φρίττει τε καὶ ἐξίσταται, μηνύουσα διὰ τοῦ σχήματος, ὅτι ὑπὸ δεσπότου ἐστὶ, τοῦ τὰς βροντὰς ἐργαζομένου. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἀφέλεστέρους τῶν Ἑλλήνων, ἡγοῦν ἀγραμμάτους, εἰς θεογνωσίαν φέροντα ὑποδείγματα. Πρὸς δὲ τοὺς παρ' αὐτοῖς σοφοὺς, ἐκ φιλοσόφων ἀρχαίων δυνατῶν, μαρτυρίας πολλὰς περὶ θεοσεβείας τινὲς Ἑλλήνων σοφοὶ ἔφασαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίαν ἀμυδρῶς προσμήνυσαν. Καὶ γὰρ πρὸ πολλῶν χρόνων τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας, σοφὸς τις ὀνόματι Ἀπόλλων, θεῶν, ὡς οἶμαι, ἐπικληθεὶς, ἔκτισε τὸν ἐν Ἀθήναις ναὸν, γράψας ἐν αὐτῷ βωμῷ, Ἀγνώστω Θεῷ. Ἐν αὐτῷ τοίνυν συνήχθησαν οἱ πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, ἵνα περὶ τοῦ ναοῦ ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, καὶ περὶ προφητείας, καὶ θεοσεβείας, ὧν τὰ ὀνόματα ἐροῦμεν ταῦτα. Πρῶτος Τίτων, δεύτερος Βίας, τρίτος Σώλων, τέταρτος Χεῖλων, πέμπτος Θουκλῆδης, ἕκτος Μένανδρος, ἑβδομος Πλάτων. Οὗτοι οἱ ἐπὶ φιλόσοφοι ἔφησαν τῷ Ἀπόλλωνι· Προφῆτευσον ἡμῖν, προφῆτα, ὦ Ἀπόλλων, τίς ἐστὶν ὁδε εἶπον,

(27) Affine est quod ait Aristoteles *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* tom. I. p. 1163: Καίεται δὲ συνεχῶς περὶ Λυκίαν καὶ μεγάλην πόλιν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ. Ubi interpretes inerudite, *Megaram Peloponnesi urbem*, vertit. Neque enim Megara erant in Peloponneso. Sed hic Megalopolis Peloponesiaca urbs memoratur. — S. Methodius in libro *De resurrectione* (apud nos t. XVIII. col. 236): Vidi ego in

Olympo (is porro mons est Lyciæ) ignem sponte sua, in montis cacumine, ex imo terræ erumpentem; juxta quem exstat arbor Agnus nomine, alio flōrida, virens et opaca, ut jugibus potius aquis irrigua nasci videatur. Ed. D.

τίνος ἐστὶ ὁ μετὰ σὲ βωμὸς οὗτος; Πρὸς οὗς ὁ Ἀπόλλων ἔφη· Ὅσα μὲν πρὸς ἀρετὴν, καὶ κόσμον ὀφείλουσιν ποιεῖν, ποιεῖται. Ἐγὼ γὰρ ἐφεταμένω τρισένη ὑψιμέδοντα, οὗ λόγος ἀφεικτός ἐν ἀδελφῷ [ἀδελφῷ] κόρη ἐγγυμὸς ἐσται, ὥσπερ πυροφόρον τόξον ἅπαντα κόσμον ζωγράφας, Πατρὶ, προσάξει δῶρον. Μαρία δὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς· ἐστὶ δὲ ἡ λύσις προφητείας οὕτως... περὶ μὲν τοῦ ναοῦ ἐστὶν ὁ πρῶτος λόγος. Ὅσα, φησὶ, πρὸς κόσμον τοῦ ναοῦ, καὶ κάλλος δυνάτην ὑμῖν ποιήσαι, τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Ἐγὼ γὰρ ὑπολαμβάνω εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ τρισυπόστατον μέγαν ὑψιστον βασιλέα. Τοῦτου ἀναρχὸς Θεός, καὶ Λόγος ἐν ἀγάμῳ κόρη σαρκούται, καὶ ὥσπερ πυροφόρον τόξον, ἥ ὡς δυναμώτερον, ἅπαντα κόσμον φανήσεται, ἀλείψων τοὺς ἀνθρώπους, ὥσπερ ἰχθύα ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀπιστίας, καὶ ἀγνωσίας, οὐστυνας προσάξει τῷ αὐτοῦ Πατρὶ δῶρον. Μαρία δὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς. Καὶ τοῦτο μὲν προφητεύων ὁ Ἀπόλλων εἶπε. Τίτῳ ἔφη· Ἡεὶ ἡ ἀνίσχουσα ἡμῖν μέλλων τὸν οὐράνιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παῖδα ἡ ἀνανδρὸς δόξη κύει. Βίας εἶπεν· Οὗτός ἐστιν ἀπὸ οὐρανῶν βασιλικός, φλογὸς ὑποβαλὼν ἀθάνατον πῦρ· ὃν τρέμει οὐρανός, γῆ τε, θάλασσα, τάρταροι, καὶ βύθιοι δαίμονες, αὐτοπάτωρ τρισόλβιος. Σόλων εἶπεν· Ὁφείποτε ἐπὶ τὴν σχεδὴν ταύτην ἑλᾶσαι Θεὸς γαῖα, καὶ δίχα σφάλματος σάρεϊ γενήσεται ἀκαμάτου θεότητος, ἀνείων παθῶν λύσεις φοροῦσα, καὶ τοῦτου μικρὸν γενήσεται φθόνου λαοῦ, καὶ πρὸς ὑψὸς κρέμασθεις, ὡς θανάτου κατάδικος, εἰς πάντα πρὸς πεσέιται. Χεῖλων εἶπεν· Ἀκάματος φύσις Θεοῦ γενήσεται, ἐξ αὐτοῦ δὲ ὁ αὐτὸς οὐσία, καὶ Λόγος. Θουκλῆδης εἶπε· Θεὸν σέβου καὶ μάνθανε· μὴ ζητεῖ δὲ τίς ἐστὶ, καὶ πῶς; Οὐ γὰρ ἐστὶν ὅτε οὐκ ἐστιν, ὡς ὄντα τοῦτον σέβου καὶ μάνθανε· ἀσεβὴς γὰρ τὸν νοῦν ὁ θέλων μανθάνειν Θεόν. Μένανδρος εἶπεν· Ὁ παλαιὸς νέος, καὶ ὁ νέος ἀρχαῖος· ὁ Πατὴρ μόνος, καὶ ὁ μόνος Πατὴρ· τὸ ἐν τρία, καὶ τὰ τρία ἐν· ἄσαρκον σαρκικόν. Γῆ τέτοκε τὸν οὐράνιον βασιλέα. Πλάτων εἶπεν· Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀγαθός, οὐ πάντων εἶναι αἴτιος, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσι. Πολλὸν δὲ ἀναίτιος· καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν οὐδὲν ἄλλο φαινόμενον εἶναι μόνον τῶν καλῶν, κακῶν δὲ οὐκ ἐστὶ. Αὐτὸν πάντων ἐφησαν οὕτοι οἱ ἐπτά καὶ εἶπον· Εἰ μὲν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας, καὶ περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος. Ἄλλος δὲ τίς τῶν Ἑλλήνων σοφὸς μεθ' ἐτέρων τινῶν, Ἀσκληπιδὲς λεγόμενος, αἰτησάντων ἐρμηνεύει τῶν πάντων φιλοσόφων φιλοσοφώτερον δοῦναι αὐτοῖς λόγον περὶ Θεοῦ φύσεως· ὁ δὲ Ἑρμῆς λαβὼν σιφῆριον ἐγραψεν οὕτως· Εἰ μὴ πρῶνοιά τις τοῦ τῶν πάντων Κυρίου, οὐ μὴν τὸν λόγον τοῦτον ἀποκαλύψαι ἠδούλοντο· οὐδὲ ἡμᾶς τοιοῦτοις ἔργοις κατεῖχεν, ἵνα περὶ τούτων ἐρωτήσῃται. Οὐ γὰρ ἐφικτόν ἐστιν εἰς ἀμυήτους τοιαῦτα παρασχέσθαι μυστήρια· ἀλλὰ τῷ νοῖ ἀκουσάντων ἀκούσατε. Ἐν μόνον ἦν· φῶς νοερὸν πρὸ φωτὸς νοεροῦ, καὶ ἦν αὐτὰ ἑνωσις ἐκ τοῦ νοῦ φωτὶ, καὶ πνεύματι. Τὰ πάντα ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτόν, εἰς γόνιμον ἐκ γονίμου, κατελθὼν ἐπὶ γονίμῳ ὕδατι ἔγκυον τὸ ὕδωρ ἐποίησεν. Οἶδας πῶς οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες προσέφησαν, καὶ τὸν προάναρχον Θεόν, καὶ τὸν συνάναρχον

li, dixerunt : Vaticinare nobis, o propheta, o Apollo. Quis est hic, dic, cujus est altare cui tu astas? Tum Apollo ait : Quæ quidem ad virtutem et decorem spectant, quæque vos facere pertimescitis, facite tamen. Ego namque mando ter unum superne regnantem, cujus verbum non vocale, in puella inclusus erit, qui quasi arcus ignita mittens tela, totum mundum captum Patri in donum offeret. Maria autem est puellæ nomen. Prophetiæ vero hæc est explicatio.... de templo primus sermo intelligitur. Quæcunque, ait, ad templi ornatum et decorem præstare poteritis, Deo et hominibus placita erunt. Ego namque arbitror esse in cælo, in tribus hypostasibus magnum altissimum Regem. Hujus (filius) expers initii Deus et Verbum, innupta in virgine incarnatur, et quasi arcus ignita mittens tela, seu ut quidpiam eo validius, totum mundum piscabitur, homines scilicet quasi pisces ex profundo infidelitatis et ignorantie extrahet, quos Patri in donum offeret. Maria autem nomen ejus erit. Et hæc quidem vaticinando dixit Apollo. Titon dixit.... Cœlestem Dei et Patris **528** Filium viri expers puella in utero gestat. Bias inquit : Hic est qui de cælo venit, quique flammantem æternum ignem submittet ; quem tremunt cælum, terra, mare, tartari, et in profundo demersi dæmones, imperator felicissimus. Solon ait : Vel sero tandem in hac navicula ad terram appellet Deus, et absque peccato fiet caro infatigabilis deitatis, quæ insanabilibus morbis medelam allatura est. Ille ad tantillum temporis spatium, populi invidiæ subjicietur. In altum suspensus, quasi ad mortem damnatus, erga omnia mansuetus cadet. Chilon inquit : Infatigabilis erit Dei natura, ex ipso autem est qui substantia est atque Verbum. Thucydides ait : Deum venerare, ac discito illum : ne tamen quæras quis aut quomodo sit. Non enim est tempus quo ille non sit, ut existentem cole, atque ita edisce illum. Impius namque mente est, qui velit ediscere quid sit Deus. Menander ait : Antiquus novus, et novus antiquus : Pater solus et solus Pater : Unum tria et tria unum : carnis expers carnale. Terra peperit cœlestem regem. Plato dixit : Quoniam bonus est Deus, non omnium esse causa potest. Multorum non est ille causa. Et bonorum quidem nulla alia causa potest esse : malorum non item. Rursum ii septem dixere, ita quidem de Christi œconomia, et de Trinitate (dictum sit). Alius porro Græcorum fuit, vir sapiens, Æsculapius nomine, cum quibusdam aliis : philosophisque omnibus interpretationem aliquam postulantibus, atque de Deo reconditionis philosophiæ verba audire cupientibus ; accepto Mercurius calamo, hæc scripsit : Nisi providentia quædam esset omnium Domini, nunquam hujusmodi sermonem revelare vellent, neque nos ille in ejusmodi operibus detineret, ut de his quæstiones haberentur. Neque enim viris

non initiatis possibile est ejusmodi tradi mysteria, A sed audite, ac mente attenti estote. Unum solum erat. Lux spiritualis ante lucem spirituales: erantque illa, conjunctio mentis cum luce et cum Spiritu. Omnia ex ipso et in ipsum, in prolificum ex prolifico. Descendens in prolificam aquam, prægnantem effecit aquam. Viden' quo pacto Græci prophetavere, ac eum qui ante omne principium erat, quique una cum illo expers principii est, Filium et Verbum: necnon ejusdem throni participem et consubstantialium Spiritum, itemque venerandam crucis passionem prænuntiarunt. Ipsi gloria et imperium, cum Patre principio carente, et sanctissimo Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

IN TRACTATUM DE CORPORE ET ANIMA MONITUM.

En tibi, Lector erudite, eum sistimus tractatum, quem memoravit Gerardus Vossius in Gregorii Thaumaturgi editione Parisiensi anno 1622, p. 120. Ubi ait ille, exstare Græce Romæ in bibliotheca Sfortiana num. 77, pulchram sancti Athanasii episcopi Alexandrini tractationem, de natura corporis et animæ, et de separatione animæ a corpore. At vereor ut vir eruditus æquus hac in parte rerum æstimator deprehendatur. Tametsi namque quadam hic sunt, quæ non abs re dicuntur, alia tamen sunt futilia et Athanasio magno indigna, cujusmodi est frigida illa animæ definitio, et similia quæ tute advertas. Unde porro jam prodeat hoc opusculum, ex hisce Joannis Guilloii nostri verbis accipe, qui sua manu exscripsit, nobisque transmisit. Ex cod. Græco bibliothecæ Vaticanæ, num. 700, in charta papyracea, videtur habere 400 annos. Est eleganti manu, sed minusculis litteris exaratus. Est collectio diversorum operum, et fragmentorum SS. Patrum. Continet inter cætera sequens opusculum.

529 ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΗΣ.

S. P. N. ATHANASII

DE CORPORE ET ANIMA.

Exploratum est corpus constitutionem suam acci- B pere ex elementis, pariterque dissolutionem. Quamobrem corpora sive hominum sive cæterorum animantium facile corrumpuntur ac moriuntur, cum ex quatuor elementis sint composita, nempe terra, sole, aqua et aere, quæ et ipsa nec senio, nec marcore libera manent, quemadmodum et corpora, cum corpora omnia ex terra sint facta. Res autem simplices nec compositæ facile perseverant, et usque ad consummationem indissolutæ manent: qualia sunt, sol, hominis anima, lux, luminaria, aer, aqua, ignis, spiritus, omnia demum simplicia. De anima vero hæc dicimus: quod scilicet in illa sint quinque passionēs; quæ passionēs animales vocantur. Sunt autem illæ: ira, tristitia, timor, sollicitudo, invidia. Qui vero sagaci instructus est cogitatione, omnibus potest imperare. Anima vero, secundum se existit quasi ignis ardens. Quemadmodum ignis ea quæ in lebetem conjiciuntur concoquit: ita et ignea anima cibos in ventrem immisos comminuit et consumit. Etiam si porro ψυχή seu anima nuncupatur, non ita tamen vocatur, quod sit ψυχρά seu fri-

Σώμα τῷ ἔχοντι τὴν σύνθεσιν ἐκ τῶν στοιχείων δέχεται, καὶ διάλυσιν, καὶ ἀφανίζεται. διὰ τοῦτο τὰ σώματα, καὶ ἀνθρώπων, καὶ ζώων, εὐφρατὰ τε καὶ εὐθνητα τυγχάνουσιν, ἐκ τεσσάρων στοιχείων συνιστάμενα, λέγω δὴ, γῆς, ἡλίου, ὕδατος, καὶ ἀέρος, καὶ αὐτὰ οὐκ ἀγήρατα, οὐκ ἀμάραντα ὡς τὰ σώματα μένει, ἀλλὰ θνήσκει καθὰ καὶ τὰ σώματα, ποιηθέντων πάντων σωμάτων ἐκ γῆς. Τὰ δὲ ἀπλά καὶ ἀσύνθετα τῶν πραγμάτων εὐδιάμονα, καὶ ἕως τῆς συντελείας ἀκατάλυτα μένει· ὅσον ὁ ἥλιος, ψυχὴ ἀνθρώπου, φῶς, φωστῆρες, ἄηρ, ὕδατα, πῦρ, πνεῦμα, καὶ πάντα τὰ ἀπλά, καὶ ἐν ἰδίᾳ. Περὶ δὲ ψυχῆς λέγομεν οὕτως· ὅτι εἰς πάντα πάθῃ ἐν αὐτῇ, ὅτινα ψυχικὰ πάθη καλοῦνται. Εἰς δὲ ταῦτα· ὀργή, λύπη, φόβος, φροντίς, καὶ φθόνος. Ὁ οὖν φρόνιμον ἔχων τὸν λογισμὸν, δύναται πάντα κρατεῖν. Ἡ δὲ ψυχὴ ὑπάρχει καθ' ἑαυτῆς, ὡς πῦρ καίόμενον. Ὡς περὶ τὸ πῦρ τὰ βαλλόμενα εἰς τὸν λέβητα εἶπει, οὕτω καὶ ἡ πυρώδης ψυχὴ τὰ παραπεμπόμενα σῖτα τῇ κοιλίᾳ λεπτύνει, καὶ δαπανᾷ. Κἂν δὲ ψυχὴ λέγεται, οὐ λέγεται διὰ τὸ οὕτως εἶναι ψυχρὰν τὴν οὐσίαν, ὡς τινες τῶν ἀπλοустέρων διενόησαν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκ πολλῆς θεοου-

τητος ἀναξηραίνειν αὐτὴν τὰ ὕγρα, ὡς ἐστὶ πληρο-
φορηθῆναι, καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡλίου· ὦν γὰρ
πυρώδης, καὶ θερμώδης πηλὸν ξηραίνει, καὶ πάν-
υγρὰν ἀνιμάται. Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ θερμὴ ἐστὶ κατὰ
ζῴσιν, πείθου τοιγαροῦν ἐκ τῶν ἀποθνήσκόντων· ἢ
γὰρ ὥρα ἡ ψυχὴ χωρίσθη ἀπὸ τοῦ σώματος, πάντα
τὰ μέλη εὐρίσκονται κρυσταλλώδη, καὶ οὐδὲν ἦτον
πάθοις χειμερίου. Ἔως γὰρ ἔχει ἡ ψυχὴ τὴν τροφὴν
εἰς ἀφθονίαν, τὸ σῶμα θάλλει, καὶ ἀνδάνεται· ὅπταν
δὲ ἀπορήσῃ σιτίων, αὐτὸ τὸ σῶμα ἀντὶ τροφῆς ἀν-
έχει πρὸς τὴν θερμότητα τῆς ψυχῆς. Ὡς περ οὕτε
ἀγγεῖον χαλκοῦν, ἥτοι λέβης ἐπὶ κλιβάνου, οὐ δύναται
ἄνευ ὕδατος φέρειν τὴν σφοδρότητα τοῦ πυρὸς, ἐκφύ-
γεται γὰρ καὶ διαλύεται τελείων· οὕτω καὶ ὁ λέβης τοῦ
σώματος, μὴ ἔχων τὴν τροφὴν, παρὰ τῆς πυρώδους
ψυχῆς ὑπολικμύμενος ἀπολείπεται παντάπασιν. Ἄν
θέλῃς δοκιμάσαι μαθεῖν παρὰ τινος, πῶς διάκειται ἡ
ψυχὴ ἐν τῷ σώματι, ἐρώτησον αὐτόν. Εἰπέ μοι, ἐν
ὧν τῷ σώματι κατοικεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἐν
ἐνὶ τόπῳ; Καὶ ἐὰν εἴπῃ σοι ἐν ὧν τῷ σώματι,
εἰπέ αὐτῷ· Καὶ πῶς τέμνουσι τὴν χεῖρα, ἢ τὸν πόδα
τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οὐ κόπτεται ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ πάλιν
ζῇ ὁ ἄνθρωπος καὶ οὐκ ἀποθνήσκει; Εἰ δὲ εἴπῃ σοι,
ὅτι ἐν ἐνὶ τόπῳ, εἰπέ αὐτῷ ὅτι, Καὶ πῶς εἰσι τὰ ἄλλα
μέλη τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς ψυχῆς; Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἔχον
ψυχὴν νεκρὸν ἐστὶ, καὶ οὐκ οἶδα τί λέγεις. Ἐγὼ δὲ
εἶπω σοι ἐν ποίῳ τόπῳ, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποῦ
ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ· ἐν τρισὶ τόποις ἀναγκαῖος τοῦ
σώματος ἐστὶν ἐνδιρυσμένη· καὶ ὥς περ ἡ ἀκτὴς τοῦ
ἡλίου ἀεὶ ἕνα τόπον χωρεῖ, καὶ εἰσέρχεται τὸν οἶκον,
φωτίζει δὲ πάντα τὸν οἶκον, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἐν
τρισὶ τόποις τοῦ σώματος κατοικοῦσα φωτίζει τὸν
οἶκον ὅλον τοῦ σώματος. Κατοικεῖ δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ,
τῷ ὀπισθεν μέρει τῆς κεφαλῆς, ὅπερ κότυλον ὀνομά-
ζουσι, καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς φλέβαις. Ἐν τούτοις
τοῖς τρισὶ μέρεσι κατοικεῖ ἡ ψυχὴ. Διὰ τοῦτο ἡ ὥρα
κρουσθῇ ἡ κεφαλὴ, ἢ ἡ καρδία, ἢ ἡ βασιλικὴ φλέψ
ἐκρεύσῃ αἷμα πολλόν, καὶ εὐθὺς χωρίζεται τοῦ σώματος
ἡ ψυχὴ, καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα εὐρίσκεται. Κατοικοῦσα
δὲ ἡ ψυχὴ, ἐν τοῖς τρισὶ μέρεσι, μεταδίδωσιν ὅλον τῷ
σώματι τῆς οἰκείας φωτισμοῦ δύναμιν.

A gida, ut ex simplicioribus quidam arbitrantur; sed
quia vehementia caloris humida exsiccet, ut ex
solis vi et efficacia compertum est: cum sit enim
igneus calidusque, lutum exsiccet, et humiditatis
plenum quodlibet in exhalationes solvit. Quod au-
tem anima sit natura sua calida; id sane mortuo-
rum exemplum tibi persuadeat: qua enim hora a
corpore anima separata est, omnia membra con-
gelata deprehenduntur; nihilo minus quam quis
hieme patiat. Quamdiu enim anima cibum copiose
recipit, viget corpus ac vegetum est; ubi vero ali-
mento privatur, ipsum corpus cibi loco obsistit ani-
mæ calori. Quemadmodum vas æneum, seu lebes
in clibano, non potest sine aqua ferre ignis vehe-
mentiam; torretur enim ac prorsus dissolvitur; eo-
dem quoque modo corporis lebes, si caret alimento,
ab ignea anima prorsus tabefactus omnino deficit.
Si cupias ab aliquo ediscere qui se habeat anima in
corpore, sic interrogato illum. Dic mihi, in totone
corpore habitat anima hominis, an aliquo in loco?
Quod si dixerit tibi: In toto corpore, dic illi: Et
qui sit, ut abscissa manu vel pede hominis, non
secetur anima, sed adhuc homo vivat, nec moria-
tur? Sin dixerit tibi: In uno loco; reponne illi:
Quomodo ergo subsistunt alia omnia membra?
Quidquid enim anima caret, mortuum est, nec scio
quid dicere velis. Ego autem dico tibi, quo loco,
qua ratione, et ubi requiescat anima: tribus in lo-
cis corporis firmā consistit; ac quemadmodum ra-
dius solis in unum semper domus locum concedit
et ingreditur, illuminatque totam domum; ita et
anima tribus in locis corporis habitans, totam cor-
poris domum collustrat. Habitat porro in corde, in
posteriore capitis parte, quæ cōtylum vocant, et
in basilicis seu regis venis. In hisce tribus partibus
habitat anima. Quamobrem quæ hora percutitur ca-
put, aut cor, aut ex basilica vena emanat copiose
sanguis, statim a corpore anima separatur, ac mor-
tuum corpus invenitur. Anima porro in tribus hisce
partibus habitans toti corpori propriæ virtutis illu-
strationem dispensat.

530 IN LIBROS DE TRINITATE ADMONITIO.

Multa de hisce libris occurrunt investiganda: nam ut incertus auctor, sic varia eorum forma, diversa omnino operis totius distributio: nec minoris est operæ primigenium et nativum assignare ordinem, quam qui sit antiqui hujusce sætus pater indicare. In manuscriptis sane omnibus, ut et in editis quos in-picere licuit, opus Athanasio ascribitur. At non par ubique librorum numerus. Discrimen totum ut lectori exhibeamus, qui in manuscriptis, qui in editis sit operis status, quæ conditio, jam enarremus. In manuscripto itaque nostro Sangermanensi, n. 724, sexcentorum circiter annorum, hoc præmisso titulo: Incipit liber sancti Athanasii episcopi De sancta Trinitate, hisce verbis inchoatur: Tu unus Deus Pater, et unigenitus Deus Filius, Deus Spiritus sanctus. Atque hic est liber primus.

Ad librum secundum hæc est inscriptio: Incipit liber secundus, De propriis personis, et de unito nomine divinitatis. Postea sic exordium habet: Interrogatio. Nunc per singula nomina personarum; ut nomen deitatis mihi exponas postulo.

Ad librum tertium: Incipit liber in, De assumptione hominis. Cujus initium: Quemadmodum una dei-
tate, eademque unam æqualitatem confiteris Filium esse.

Ad quartum librum: Incipit liber quartus, De singulis nominibus, adversus novellam hæresim Potentini.

Cujus principium est : Interr. Hic jam de singulis nominibus atque personis identidem refertur mihi.

Ad quintum : Incipit liber quintus, De unita ac sempiterna substantia Trinitatis. *Principium sic habet* : Interr. Hic contradicentis persona est Ariomanitarum. Cur connexus es sempiternum, etc.

Ad sextum : Incipit liber sextus, De beatitudine fidei, et præscriptione sectæ pessimæ. *Cujus initium* : Interrog. Posco a te de unito deitatis nomine multifarie dictum, ut identidem repetas.

Ad septimum : Incipit liber septimus, De professione Regulæ catholicæ cum increpatione hæreticorum. *Cujus initium* : Propter quod impensissime obsecro tuam sublimitatis gloriam, ut clones a sensibus nostris.

Ad octavum : Incipit liber octavus, De Fidei unitate. *Cujus principium est* : Fidei unius substantiæ Trinitatis, hoc est, Patris et Filii et sancti Spiritus.

Octavus porro liber in hæc verba desinit : Corona autem capitis continet purpuram et hominem; unum imperium virtutis ostendit: sic Pater in Filio et Filius in Patre: Spiritus autem sanctus conjunctio, deitas (Reg. deitatis) virtus et unitas Trinitatis. *Postea hæc leguntur* : Explicit liber octavus Dei Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. Hos libellos viii transcripsi, qui multa addita et immutata continent. Incipit libellus fidei, Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. *Postea sic incipitur* : Cum legeris per hanc fidem, moneo ut mei memor sis in orationibus tuis. Ne forsitan negligenter quisquam hoc obrectator contingat, quia scriptum est : « Ne projiciatis margaritas ante porcos »²¹. Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in unigenitum, etc. *Post eam fidei confessionem hæc subsequuntur* : Explicit Expositio fidei, incipit ejusdem de Trinitate et de Spiritu sancto. *Initium porro sic habet* : His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nequaquam de Spiritu sancto dabimus responsum, etc. *Post huncce librum superioribus prolixiorum, legitur* : Sancti Athanasii episcopi de Trinitate liber explicit. Incipit Altercatio S. Athanasii episcopi contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos. *Quod opus post libros de Trinitate a nobis codicum vestigio haren- tibus reponetur.*

In codice Reg. 5624, idem ordo servatur. In fine porro octo librorum sic legitur : Explicit liber octavus Fidei Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. *Deinde ita habet* : Expositio fidei catholicæ. Credo in Deum, etc., uti supra. *Reliqua eodem quo Sangermanensis codex ordine.*

In editione operum Athanasii anno 1556, Easileæ, et in Commeliniana, septem tantum priores libri comparent, omissis iis omnibus quæ post libros de Trinitate in manuscriptis leguntur.

In editione autem Parisiensi Græco-Latina, undecim libri habentur : nimirum præmissis septem libris, ut exstant in Commeliniana editione, octavus sic inscribitur : De Ariana et catholica confessione ad Theophilum. *Cujus initium* : Ariani dicunt, Filium Dei non de substantia Dei Patris genitum, sed extrinsecus creatum : qui liber non est in manuscriptis nostris, nec qui mox sequitur. *Nonus* : De Fide sua ad Theophilum, *cujus initium* : Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam, et Filii ejus Jesu Christi. *Decimus*, De unitate Fidei ad Theophilum, *cujus initium*, Fidei unius substantiæ Trinitatis, hoc est, Patris et Filii et Spiritus sancti. *Hic octavus fertur in mss. Undecimus*, De fide unitatis et Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti. *Cujus initium* : Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in unigenitum, etc. *Hæc est Fidei confessio quæ in mss. subsequitur post octo libros de Trinitate ad Theophilum. Huic confessioni consequenter adjungitur liber ille sat prolixus qui in manuscriptis sequitur post Fidei confessionem, hisque verbis inchoatur* : His qui Filium Dei creatum esse profitentur nequaquam de Spiritu sancto.

Petrus Franciscus Chiffletius e Societate Jesu, qui Victoris Vitensis et Vigili Tapsensis opera edenda curavit anno 1664, hos de Trinitate libros Vigili nomine edidit : jure an injuria ei ascripserit mox expendemus. Jam ordinem quod spectat, octo priores libros ut in manuscriptis digesti habentur, recensuit. *Nonus autem est*, Libellus Fidei, *cujus initium* : Credo in Deum Patrem omnipotentem, illa scilicet Fidei confessio superius memorata. *Decimus*, Expositio fidei catholicæ, *cujus initium* : Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam. *Qui liber nonus fertur in editione Paris. Undecimus*, Professio Ariana, et confessio catholica sancti Athanasii, *cujus initium* : Ariani dicunt Filium Dei non de substantia Patris genitum. *Estque liber octavus in edit. Paris. Duodecimus*, De Trinitate, et de Spiritu sancto, *cujus principium est* : His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nequaquam, etc., *qui liber in edit. Paris. consequenter ponitur post fidei confessionem sub uno uterque titulo. Ex hisce porro liquidum est quam multis varietatibus mutationibusque obnoxius fuerit horumce librorum ordo atque numerus. Nec minores in contextum invecæ sunt mutationes et additiones, ut monuit nostri codicis exscriptor, quæ tamen in Athanasianis editis non comparent. Ut autem lectori studioso in promptu sit, eas a primigenio contextu discernere, uncinis inclusimus quidquid novi ex manuscriptis huc transmissum fuit. Manuscriptorum porro sequimur ordinem, ac librorum numerum, qui Hincmari tempore idem fuisse* **531** *videtur* : nam octo libros Athanasium contra Arianos edidisse testatur ille; totidem scilicet, quot ex-

²¹ Matth. vii, 6.

stant in codicibus nostris manuscriptis. Ac licet ipse librum Athanasii decimum de Trinitate laudet, pag. 497, non eo id agit quod liber ille decimi inscriptionem ferret in codicibus, alias enim sibi ipsi repugnaret Hincmarus, qui octo tantum alibi recensuit; sed fortassis tractatum illum de Trinitate vocat decimum, quia, post octo libellos supradictos duo sequuntur opuscula Athanasii nomine, quorum postremum de Trinitate nuncupatum, decimum potest dici si cum præcedentibus numeretur. Illa autem postrema duo opuscula, ut nemo non videt, alius sunt argumenti; atque adeo prioribus libris minime annumeranda; ut nec duo alii libri qui non comparent in manuscriptis nostris, scilicet qui octavus fertur in editione Parisiensi, incipitque ita: Ariani dicunt Filium Dei; item qui nonus ibidem habetur, cujus initium: Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam. Quare hosce libros ad calcem octo priorum rejiciendos censuimus. De scriptore potro horumce operum variæ sunt opiniones: et primum inter omnes convenit non esse Athanasii, quod utique pro-palam est ex multis loquendi generibus Athanasio minime familiaribus, tum etiam quod nativus horumce libellorum stylus, Latinus non Græcus videatur, nec a quoquam veterum memoretur Græcum ejusmodi Athanasii opus, cujus item nullum vestigium exstat in Græcis Athanasii operum codicibus. Id igitur pro com-perto habetur, Athanasii non esse hos libellos. Vigilio Tapsensi ascribunt viri clarissimi, Sirmondus, Lab-beus, et Chiffletius, qui postremus duodecim libros de Trinitate Vigiliî nomine edidit anno 1664, ac eidem his vindicat de causis. 1° Quod opus illud in codicibus manuscriptis jungatur cum Altercatione contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos, quod opus constat esse Vigiliî. 2° Quod in præfatione libri contra Marivadum, Idatius Clarus, seu, ut opinatur Chiffletius, ipse Vigilius larvatus, sese prodat hujusce ope-ris auctorem, hisce verbis: Dudum, dilectissimi fratres, in Neapoli urbe Campaniæ constitutus, cujusdam Varimadi Arianiæ sectæ diaconi propositionibus, a quodam studioso ac religiosissimo viro mihi oblati, rustico quidem sermone respondens, in uno corpore simul libellos de unitate Trinitatis digessi. At pri-mum quod offertur leve admodum est; licet enim in codicibus jungantur hi libri cum Altercatione contra Arium, Sabellium et Photinum, nequaquam hinc conficitur utrumque opus ejusdem esse scriptoris; librarii enim complura in eodem codice etiam disparata opera compingere solent, multoque libentius ea copulant quæ ejusdem scriptoris nomen præferunt, quod hic sane contigit.

Testimonium Idatii quod spectat, sane apertum illud indubitatumque videtur, et fortasse vel solum esset ad Chiffletii sententiam firmandam satis, si perinde exploratum esset, eundem esse Idatium illum cujus no-men in quibusdam manuscriptis præmittitur, atque Vigilium; seu potius Vigilium Idatii nomen affectasse. At res minime vacat difficultate. Quæ pro Vigilio afferuntur hæc sunt: In subsequenti Altercatione adversus Arium, Sabellium et Photinum, Vigilius illius operis, ut putatur, auctor, hæc scribit l. ii, n. 45: Audiamus autem et beatissimum Paulum, de hoc eodem mysterio apertius disserentem, et tres unum Deum confir-mantem; sicut in libro quem adversus Maribadum, nefandæ hæreseos vestræ diaconum edidimus, ple-nissime constat expressum; de quo nunc in hoc loco perpauca interserimus. Dum ergo ille objiceret, quod unio excludat æqualitatis Trinitatem, et æqualitas repellat unionem, inter alia multa hoc ego re-tuli. Audi, inquam, Apostolum hanc Trinitatis unionem calcatus prædicantem, etc. Totum ibi locum assert qui n. 45 comprehenditur, ubi quatuor afferuntur ex Pauli Epistolis sententiæ. Putat igitur Chiffle-tius, Maribadum hic memoratum, illum ipsum esse qui Varimadus vocatur; cui haud illibenter assentimur, proclivis enim admodum levis illa litterarum commutatio; cum maxime certum sit alius cum Maribadum illum, tum Varimadum celebrem quendam fuisse Arianum diaconum, qui contra veram de Trinitate fidem scripsit. Ea igitur in re Chiffletio minime repugnamus. At non æque compertum est, librum contra Mariba-dum superiore loco laudatum, eum ipsum esse tractatum qui inscribitur Idatii Clari contra Varimadum, locus quippe ille sat prolixus qui in altercatione contra Arium ex libro contra Maribadum offertur, nequa-quam exstat in tribus Idatii contra Varimadum libris. Nec audiendus laudatus vir Chiffletius, qui ut totum illud fragmentum superius allatum, in libris Vigiliî reperiat, sententias et Paulina loca hinc inde corradit: imo ex duodecimo De Trinitate libro totum initium collegit, qui tamen liber nusquam inscriptus est contra Varimadum vel Marivadum, ut nec cæteri de Trinitate libri. Cum igitur locus ille in libris Idatii Clari adversus Varimadum minime compareat, consequens plane fuerit librum Vigiliî adversus Maribadum, ex quo ipse superiorem excepit locum, diversum esse a tribus illis Idatii Clari libris. Vir clarissimus An-thelmus eruditè isthæc ac fuse persequitur in sua de Symbolo Athanasiano disquisitione, cui lectorem remit-timus: nobis enim non licet esse tam prolixis. Hæc tamen, ni fallor, satis erunt, ut liquido constet im-me-rito ascribi libros Idatii Clari Vigilio Tapsensi Afro. Cum igitur Idatio adjudicandi videantur libri tres contra Varimadum, hinc consequitur libellos de Trinitate quos a se digestos memorat Idatius in iisdem con-tra Varimadum libris, ejusdem Idatii, non Vigiliî esse. Quia tamen in omnibus codicibus nomen præfertur Athanasii et fortassis ipso scriptoris consilio, nobis religio fuit Athanasii expungere nomen, quod scriptor ipse præmissum voluit.

Quis porro sit Idatius iste minime constat. Duo quidem memorantur Idatii scriptores, ambo Hispani; alter cognomine Clarus, qui adversus Priscillianum scripsit, ac Theodosio seniore et Valentiniano imperan-tibus diem clausit extremum, teste Isidoro cap. 2. Alter est Idatius provinciæ Gallaciæ episcopus, Chronico-

rum scriptor, Lemicensis a Sigeberto vocatus, qui Leone imperante diem obiit. Prior, adversus Marivadum illum diaconum Ariannum, qui, ut ait Victor Vitensis, Hunerico regi familiaris fuit, scripsisse nequit; nec trium adversus Varimadum librorum auctor erit; si tamen idem ipse sit Maribadus, qui Varimadus, ut vero satis simile est. Alteri ergo, chronologo scilicet, probabilius ascribuntur: cui Clari fortasse nomen a quopiam librario fuerit adjectum.

Cæterum opinamur octo tantum priores libros ad Idatium pertinere; nam sequentia opuscula, quo scriptore prodierint ignoratur; etenim cui sint ascribenda nullus codex, nullus scriptor qui in manus inciderit nostras, indicat. Sed liber qui postremus in manuscriptis et in prius editis habetur, hoc titulo: De Trinitate et de Spiritu sancto, et hisce verbis inchoatur: His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nobis videtur Athanasii esse. apprimè enim convenit cum aliis *πολεμικῶν* sive stylum species sive argumenta: quare inter germana Athanasii opera tomo primo cusus fuit, ubi de illo fusius.

DE SANCTA TRINITATE

LIBRI XI.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. LXII, col. 237-307, in Vigilio Tapsensi.)

IN DISPUTATIONEM S. ATHANASII CONTRA ARIUM ADMONITIO.

Vigilio Tapsensi hoc opus jamdiu vindicavit Georgius Cassander in edit. Colon. anno 1553, et post eum eruditus vir Chiffletius, ex apertō scilicet ipsius Vigiliū testimonio, qui in libro v adversus Eutychem, cap. 2 hæc habet: Et quanquam, inquit, de conciliorum diversis sanctionibus, et nominum religiose additis novitatibus, plenissime in eis libris, quos adversus Sabellium, Photinum, et Arium, sub nomine Athanasii tanquam si præsentibus agerent, ubi etiam cognitoris persona videtur inducta, conscripsimus, etc. Hujusce vero operis duæ sunt nec modicum inter se discrepantes formæ. Prior quæ in prius editis Athanasii comparet, altercationem refert Athanasium inter et Arium solum: posterior priore longe auctior a Chiffletio edita disputationi interserit Sabellium et Photinum; et in fine adjicit sententiam judicis Probi. Ambas illas integras reddere visum fuit. Putat Chiffletius, priorem a Vigilio, tum editam fuisse cum adhuc Vandalorum jugo premeretur, adeoque ejus auctor agnosci nollet; posteriorem vero, cum extra eorum potestatem esset: quippe in qua se et Athanasii personam ementitum esse, et Maribadum ac Palladium Arianos scriptis libris confutasse palam profitetur. Sed palam est hæc conjectando tantum dici. Nec quæ causa sit tantæ inter utramque formam varietatis, satis compertum habetur.

DISPUTATIO ATHANASII CUM ARIO

CORAM PROBO JUDICE.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. LXII, col. 153, in Vigilio Tapsensi.)

ALTERCATIO S. ATHANASII

Contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos.

(Vide *Ibid.*, col. 179.)

IN SEQUENTES EPISTOLAS MONITUM.

532-597 En tibi, Lector erudite, sistimus epistolas variorum pontificum ad Athanasium, et vicissim Athanasii ad pontifices, ab otiosis hominibus conscriptas. Duæ priores Græce jamdiu exstant in codicibus Athanasianis, iisque perantiquis, suntque imperiti Græculi opus : nam quæ de Trinitate istic prædicantur, ἀσώτατα plerumque sunt, et ab usitatis Athanasio loquendi formulis prorsus aliena. Prior epistola Liberii ad Athanasium, mutila videtur initio, ut indicat codex Seguerianus, qui habet ad marginem, ζητεῖ ἀρχήν, quære initium. Secunda quæ est Athanasii ad Liberium, nullam præfert epistolæ formam, sed est ceu inepta quædam, et admodum implicata fidei expositio. Estque utrumque opusculum, ut ex verbis conjectare licet, ab eodem scriptore exaratum. Nemo autem, ut opinor, vel tantillum peritus, hæc aut Liberio, aut Athanasio adjudicaturus est. Nam præter styli discrepantiam plane conspicuam, non levis est illud momenti, quod in tanta rerum ecclesiasticarum perturbatione, quanta ineunte Liberio pontificatum, in toto Christiano orbe versabatur; nec de temporum conditione, nec de controversiis Catholicos inter et Arianos, quibus Oriens pariter et Occidens eo tempore conflabant, ullam faciant mentionem. In his etiam hæc formula usu venit : Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unum esse ὑποστάσει, quæ licet Athanasii tempore nondum proscripta esset, a sancto tamen doctore nunquam usurpatur. Eam nihilominus in confesso esse, ac inter veræ fidei clausulas locum habere, statuere videtur qui ementito Liberii et Athanasii nomine has edidit epistolas.

Reliquas autem epistolas, quæ Latine postea subsequuntur, hæsimus aliquando dubii, an ederemus, necne : quia nimirum, exceptis prioribus duabus, aliæ omnes a Commelinianis et Parisiensibus, quod nullius pretii, ac ne memorandæ quidem videantur, prætermittuntur. Et sane commentis sunt et mendaciis respersæ, exque variis locis consarcinatæ, ut ne umbram quidem γνησιότητος referant. Verum ne quid in nostra editione lector vel ex spuris desideraret, visum est eas denuo publicare.

Ut autem primo conspectu advertet eruditus lector, non sunt isthæc nisi lacinia, ex Historia Tripartita, ex multis synodalibus epistolis, et decretis conciliorum, hinc inde excerptæ, et a falsario quodam consarcinatæ, qui ut fucum legentibus faceret, nomina persæpe propria immutavit, annos arbitratus suo, et consules ascripsit. Ad marginem nos undenam lacinia ejusmodi prodeant, pro facultate significavimus.

ATHANASII ET QUORUMDAM ROMANORUM PONTIFICUM EPISTOLÆ.

Λιβερίου, ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἔλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος.

A Liberii, episcopi Romæ, epistola ad Athanasium episcopum Alexandria. Quod Deus Verbum, perfectum hominem assumpsit.

Ἔστιν οὖν ἡμῖν ἡ ὁμολογία, ἐπιτόμη δὲ μοι Ἀθανάσιε, Λόγος Θεοῦ, ὧς κατὰ φύσιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθεὶς, οὐ κτισθεὶς, ἀλλ' ἀεὶ ὢν συναναρχος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀκαταπαύστως τὸ βασιλεῖον ἔχων εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν τῇ φύσει (28) Θεὸν, ἀμέριστον ἐκ Θεοῦ κατὰ τὰς ἁγίας Γραφάς· τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸν Πατέρα, καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸν Υἱόν, καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἕκαστον ὄνομα μὴ μεταβαλλόμενον ἐπὶ ἀναθέματι ἐκ τῆς οἰκείας ἐπωνομασίας· τοῦ εἶναι τὴν Τριάδα ἀληθῶς Τριάδα ἐν μιᾷ θεότητι, καὶ ἐν μιᾷ δυνάμει, καὶ ἐν μιᾷ οὐσίᾳ, καὶ ἐν μιᾷ ὑποστάσει. Οὐ γὰρ μερίζεται ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς πληρώσεως τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἔστιν οὖν, καθὼς προείπον, ἡ Τριάς ἐν μιᾷ ὑποστάσει μὴ μερίζομένη, καὶ τῇ οὐσίᾳ ἓν, καὶ τῇ θεότητι ἓν, καὶ τῇ δυνάμει ἓν, καὶ τῇ βασιλείᾳ ἓν, καὶ τῇ δοξολογίᾳ ἓν, καὶ τῇ εἰκόνι ἓν, καὶ τῷ Πνεύματι ἓν· Πνεῦμα γὰρ οὐ μερίζεται. Ἀνάθεμα οὖν λέγω Σαβελλίου τὸ δόγμα καὶ Ἀρείου, καὶ τὰς προαπηγορευμένας αἵρέσεις, εἰς αἰωνίαν κόλασιν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Ταύτη οὖν τῇ ὁμολογίᾳ, ἀδελφεῖ Ἀθανάσιε, τῇ οὕτῃ μόνῃ καὶ ἀληθῶς πιστεῖ

Hæc igitur est nostra confessio, optatissime Athanasi, Verbum Dei Filius secundum naturam, ex Deo et Patre genitus, non creatus; sed semper sine initio una cum Deo et Patre, et sine fine imperium habens per infinita sæcula. Amen. Item (credimus) Spiritus sanctum vere ex Deo secundum naturam et natura Deum, indivisum a Deo secundum sacras Scripturas; ita ut sit vere Pater, vere Filius, et vere Spiritus sanctus, vetitumque est sub anathematibus nomina quodlibet nomen a propria significatione transferre; ita ut Trinitas sit vere Trinitas in una deitate, in una potestate, in una essentia, et in una substantia. Nequaquam enim dividitur Filius, neque Spiritus sanctus a paterna substantia, quæ implet cælum et terram. Est igitur, uti supra dixi, Trinitas in una substantia: etque substantia unum, deitate unum, potestate unum, regno unum, glorificatione unum, imagine unum, Spiritu unum: Spiritus namque non dividitur. Anathema igitur pronuntio in Sabellii et Arii dogma, necnon in antea proscriptas hæreses, ad sempiternum supplicium, juxta Salvatoris vocem. Si igitur, frater Athanasi, in hac confessione, quæ sola et vera fides est in sancta catholica et apostolica Ecclesia, mecum

(28) Ita Seguerianus. In editis, τῇ φύσει deest.

consentis; coram iudice Deo et Christo, quæso, mihi rescribas, si perinde atque nos in vera fide sentias; ut confidenter et sine discrimine quæ rogas præstare possim. Illud etiam te non ignorare velim, dilecte, nimirum veritatis filios, impassibilem deitatem confiteri, necnon adventum Verbi et Dei in carne; qui perfectum hominem assumpsit sine peccato, natus ex Spiritu sancto et ex Maria Virgine, secundum Evangelia: in Christo Jesu. Amen.

598 Sancti Patris nostri, Athanasii archiepiscopi Alexandrini, rescriptum ad Liberium, Romæ episcopum. Quod perfectum hominem Deus Verbum assumpsit propter salutem nostram.

Unus Deus immortalis, qui nec videri, nec tangi potest. « Spiritus » enim « est Deus »²². Ipse nullo loco potest comprehendī, nec ullus est locus a quo absit. Hujus Verbum immortalis est sapientia, incorruptibilis, invisibilis: Filius primogenitus, operum socius, principio carens, sub tactum non cadens, neque principium habens dierum, neque finem vitæ expectans: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum esse nihil »²³. Ipse est qui hominem exformavit. Hic est qui rationem fabricandæ arcæ monstravit: hic est qui promissionem dedit Abraham: hic est qui descendit, ut populum salvum faceret, qui Moysi legem dedit: hic est Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, qui in prophetis locutus est, qui Vetus et Novum Testamentum disposuit, qui in novissimis diebus carnem sumpsit ex Virgine, mortalem, licet non esset ipse mortalis: infirmam, licet non esset ipse infirmus: morti obnoxiam, licet non esset ipse morti obnoxius: visibilem, licet non esset ipse visibilis. Ipsa suspensa est, non autem ille: ipsa sepulta, non ille: ipsa humanas omnes passiones, ut homo sustinuit, non autem ille. Ille autem est virtus Dei, id est Deus. Qui cum ea quæ in inferno insolubilia erant solvisset, imperiumque diaboli evertisset, ascendit eo unde descenderat, qui corpus suum a morte excitatum, postquam liberasset a morte qua detinebatur, Patri obtulit. In illo Patrem intelligimus. Una enim et ipse res est deitate, virtute, substantia, hypostasi, gloria, Dei appellatione, et in Patre Filium quoque agnoscimus. Hic est qui postquam assumpsisset carnem, Jesus appellatus est, quatenus erat homo; hoc est, assumpsit hominem in seipso, « in quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter »²⁴. Illum credimus nec a Patre, nec a Spiritu sancto separatum: neque tamen dicimus Patrem descendisse, et in homine fuisse. Ita unus Deus Pater

ἐν τῇ ἀγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, εἰ ὁμοφρονεῖς μοι, ὡς ἐπὶ κρίσει Θεοῦ καὶ Χριστοῦ γράψον μοι, εἰ οὕτω φρονεῖς καθὰ καὶ ἡμεῖς, καὶ τὰ ἴσα ἐν τῇ ἀληθινῇ πίστει· ἵνα κατὰ πεποιθὸς ὧ, ἀδιακρίτως περὶ ὧν ἀξίως κελεύειν μοι· καὶ τοῦτο δέ σε χρὴ εἰδέναι, ἀγαπητὲ, ὅτι οἱ υἱοὶ τῆς ἀληθείας, ἀπαθὴ τὴν θεότητα ὁμολογοῦσι, καὶ τὴν ἐνσαρκον ἐπιδημίαν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἀνέλαβε χωρὶς ἁμαρτίας, τὸν γεννηθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου (29), καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, κατὰ τὰ Εὐαγγέλια· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἀντίγραμμά πρὸς Λιβέριον, ἐπίσκοπον Ῥώμης· ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας.

Εἰς Θεὸς ἀθάνατος, ἀόρατος, ἀψηλάφητος· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, οὗτος ἀχώριστος (30), μὴ ἔχων τόπον ὅπου οὐκ ἔστιν· ὁ τοῦτου Λόγος, ἀθάνατος σοφία, ἀφάρτος, ἀράτος, Ὑἱὸς πρωτότοκος, συνεργός, ἀναρχος, ἀψηλάφητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων, μήτε τέλος ζωῆς προσδοκῶν. « Διὰ τοῦτον ἐγένετο τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Αὐτὸς ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον· οὗτος, ὁ τὴν κίβωτον δεῖξας, πῶς ἵνα γένηται· οὗτος ὁ τὴν ἐπαγγελίαν δοὺς τῷ Ἀβραάμ· οὗτος ὁ καταβὰς ἐπὶ τὸ σῶσαι τὸν λαόν, ὁ Μωσῇ τὸν νόμον δοὺς· οὗτος ὁ Θεός Ἀβραάμ, καὶ Θεός Ἰσαὰκ, καὶ Θεός Ἰακώβ, ὁ ἐν προφῆταις λαλήσας, ὁ διαθήμενος τὴν Παλαιάν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὁ (31) ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν σάρκα ἐκ Παρθένου λαβὼν, θνητὴν, οὐκ αὐτὸς ὢν θνητός· ἀσθενή, οὐκ αὐτὸς ἀσθενής· ὀφειλομένην θανάτῳ, οὐκ αὐτὸς ὀφειλόμενος· ὁρατὴν, οὐκ αὐτὸς ὁρατός· αὐτὴ ἐκρεμάσθη, οὐκ αὐτός· αὐτὴ ἐτάφη, οὐκ αὐτός· αὐτὴ πάντα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ὡς ἄνθρωπος ὑπέμεινεν, οὐκ αὐτός· ἐκεῖνος δὲ δύναμις Θεοῦ, τοῦτέστι Θεός. Ὅ τὰ ἅλута τοῦ ἄδου λύσας, καὶ τὸ κράτος τοῦ διαβόλου καταργήσας, ἀνέβη ὅθεν καὶ κατέβη· ἐγείρας ἐκεῖνο τὸ ταφὴν, προσήνεγκε τῷ Πατρὶ, ἐλευθερώσας οὐ ἐκρατεῖτο θανάτου· ἐν τούτῳ τὸν Πατέρα νοοῦμεν, ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῇ θεότητι, τῇ δυνάμει, τῇ οὐσίᾳ, τῇ ὑποστάσει, τῇ δόξῃ, τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν Ὑἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ. Οὗτος ὁ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν σάρκα Ἰησοῦς κληθεὶς, καθότι καὶ ἄνθρωπος· τοῦτέστιν, ἀνέλαβεν ἄνθρωπον ἐν ἑαυτῷ, « ἐν ᾧ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος οἰκεῖ σωματικῶς. » Τοῦτον ἔχομεν οὐ διακεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐδὲ τὸν Πατέρα λέγοντες καταβεβηκέναι, καὶ ἐν ἀνθρώπῳ γενέσθαι. Οὕτως εἰς Θεὸς Πατὴρ παντοκράτωρ παρ' ἡμῖν πιστεύεται, καὶ διὰ τοῦτο ἡ πίστις ἡμῶν ἐστίν, εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Ὑἱὸν αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ταῦτα δὲ ἐξ ἐνόητος μίᾳς, δυνάμεως μίᾳς, ὑποστάσεως μίᾳς, οὐ-

²² Joan. iv, 24. ²³ Joan. i, 5. ²⁴ Coloss. ii, 9.

(29) Ita Seguerianus. Editi, vero male, ἐκ Πατρὸς.

(30) Forte ἀχώρητος.

(31) Seguerianus, ἐπ' ἐσχάτου. Editi, ἐπ' ἐσχίτων.

σίας μιᾶς, δοξολογίας μιᾶς, κυριότητος μιᾶς, βασι-
λειας μιᾶς· εἰκόνης τῆς Τριάδος ὁμοούσιον· « Δι' οὗ
τὰ πάντα ἐγένετο »· οὕτω καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν πι-
στεύομεν, τούτεστι, τοῦ σώματος ἡμῶν κατὰ τὰς
ἀγίας Γραφάς, τοῦ φθαρτοῦ καὶ θνητοῦ αὐτοῦ μετα-
βαλλομένου εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανάσιαν ὑπὸ τοῦ
Θεοῦ. Ἀμήν.

Ita et carnis resurrectionem credimus, hoc est, corporis nostri, secundum sacras Scripturas, commutato
eo quod corruptibile et mortale erat, in incorruptibilitatem et immortalitatem, per Deum. Amen.

Incipit Athanasii epistola, et Ægyptiorum pontificum, ad Marcum Papam pro exemplaribus Nicæni concilii, quia Ariani eorum exemplaria incenderant.

Domino sancto, et apostolici culminis venerando, Marco, sanctæ Romanæ et apostolicæ sedis, atque universalis Ecclesiæ papæ, Athanasius et universi Ægyptiorum episcopi.

Ad vos pervenisse non dubitamus, quanta et qualia ab hæreticis, et maxime ab Arianis, quotidie patimur. Quoniam in tantum ab eis persequimur, ut etiam vivere jam nos tædeat: nam instanti tempore, subito et insperate in nos irruentes, nosque juxta præceptum Domini, qui ait: Si vos persecuti fuerint in unam civitatem, fugite in aliam⁵⁷; fugiendo propter cladem populi eos declinantes, nos comprehendere non valuerunt, sed omnia nostra depopulati sunt. In tantum etiam nostra vastaverunt, ut nec libros, nec vestimenta ecclesiastica, aliaque ornamenta, nec reliqua utensilia nobis dimiserint. Libros **599** vero nostros usque ad minimum incendentes, nec iota unum relinquentes, propter veritatis fidem, Nicænam synodum, qua clerus et populus imbuebatur, et maxime jam imbuti erant, in contumeliam nostram et omnium Christianorum, incenderunt. Quapropter precamur, Pater beatissime, quia non dubitamus apud vos plenaria esse Nicæni concilii exemplaria, ut illa nobis, quæ sanctæ recordationis prædecessoris vestri Sylvestri fuerunt, sub tuta mittatis stipulatione: Nam quando prædictæ synodo cum pontifice nostro, id est, Alexandrinæ magnæ civitatis episcopo, in diaconatus interfuimus officio, sub nostræ præsentis testimonio, per beatos viros, Victorem [Vitonem] et Vincentium presbyteros, apostolicæ sedis apocrisarios, missa sunt prædicto papæ Sylvestro cum astipulatione subnexa capitulorum septuaginta. Sane præsentibus nobis, octoginta capitula in memorata tractata sunt synodo semel, et quadraginta a Græcis Græca dicta lingua, et quadraginta a Latinis, similiter dicta Latina lingua. Sed visum est trecentis decem et octo Patribus, sancto Spiritu repletis, in prædicto concilio congregatis, et maxime jam dicto Alexandro, et apostolicæ sedis apocrisariis, ut decem capitula adunarentur aliis, atque congruis in locis insererentur, et ad formam septuaginta discipulorum, vel totius orbis terræ lin-

A omnipotens a nobis creditur: ideoque fides nostra est, in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Filium ejus Dominum nostrum Jesum Christum, et in Spiritum sanctum. Hæc autem ex unitate una, virtute una, substantia una, glorificatione una, dominatione una, regno uno, imaginis Trinitatis consubstantiale: « Per quem omnia facta sunt⁵⁸. »

B
auctoritatem septuaginta, tanti et tam excellentis concilii fierent capitula, quæ omnem Christianorum informarent orbem, et omnes sub sacerdotali nomine, et Christiano degentes, una fides, et una sacerdotalis regeret norma (32), nec quisque a suo dissideret capite. Nunc ergo, quia, ut prædictum est, inimici sanctæ Dei Ecclesiæ, et maxime Ariani, a quibus quotidie expugnamur et opprimimur, præfata septuaginta Nicæni concilii capitula quæ de præfata synodo jam facta, jubente Domino meo Alexandro, omnium episcoporum decreto attuli, quæ etiam coram omnibus recitavi atque transcripsi, sunt igne combusta; optamus ut a vestræ sanctæ sedis Ecclesiæ auctoritate, quæ est mater et caput omnium Ecclesiarum, ea ad correctionem et recreationem fidelium orthodoxorum percipere per præsentis legatos mereamur, quatenus vestra fulti auctoritate, vestrisque precibus roborati, illæsi a memoratis æmulis sanctæ Dei Ecclesiæ et nostris, evadere, nobisque commissos eruere valeamus (33). Vere novimus apostolatus vestri cor gratia sancti Spiritus in tantum esse accensum, ut omnibus oppressis succurratis: quanto magis nobis, qui licet exigui ordinis, tamen vestri sumus, vobisque obediētes cum omnibus nobis commissis, et sumus, et esse semper volumus. Ideo decet, et oportet vos nobis hæc quæ rogamus, et alia quæ necessaria juxta sapientiam quam vobis præstitit Altissimus, esse cognoveritis, absque tarditate præstare, ut tantæ miseriæ squalores a fidelium mentibus detergantur, et quasi vulnus corpori infixum, auditu tantæ miseriæ obserato, salutari curetur antidoto, ut divino freti juvamine, vestraque auctoritate atque auxilio roborati, adversantium tergiversationes evadere valeamus, atque inconfuso vultu, non fraude cujusquam perculsi, assistere æterno judici mereamur, et vocem audire inquentem: *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. Intra in gaudium Domini tui⁵⁹.*

Et subscriptio: Orantem pro nobis sanctum apostolum vestrum longævus Dominus conservet temporibus.

⁵⁸ Joan. i, 3. ⁵⁷ Matth. x, 23. ⁵⁹ Matth. xxv, 21 23.

(32) S. Leo, ep 84.

(33) Concil. Romanum anno 721.

Rescriptum Marci papæ, de missione capitulorum Nicæni concilii Athanasio, et omnibus Ægyptiorum episcopis.

Dominis venerabilibus fratribus, Athanasio et universis Ægyptiorum episcopis, Marcus sanctæ Romanæ, apostolicæque Sedis et universalis Ecclesiæ episcopus.

Doleo, fratres, et nimium contristor super afflictione vestra, sed oppido consolor, quod vento agitata non estis arundo, sed recti in fide, inter omnes procellarum et turbinum afflictiones, inter omnes collectationes, incessanter perduratis. Leticis ergo fraternitatis vestræ litteris, vigorem constantiæ vestræ, quam olim noveramus, agnovimus. Congratulantes vobis, quod ad custodiendum gregem, pastorem curam vigilantes insequimini. Ne lupi, qui sub specie ovium subintrarunt, bestiali sævitia simplices quasque dilacerent. Qui non ad hoc subintrarunt, ut aliqua correctione proficiant, sed ut ea, quæ sunt sana, corrumpant. Quapropter moneo et hortor dilectionem vestram, ut bonum quod cœpistis, adminiculante divina gratia, usque in finem perducere satagatis, veritatis voce manente: *Beatus qui perseveraverit in finem* ⁸⁸. Unde enim beata perseverantia, nisi de virtute patientiæ? Nam juxta Apostolum: *Omnes qui voluerint pie vivere in Christo, persecutionem patientur* ⁸⁹. Quæ non in eo tantum computanda est, quod contra Christianam pietatem, aut ferro, aut ignibus agitur, aut quibuscunque suppliciis, cum persecutionum sævitiam suppleant, sed dissimilitudines morum, et contumaciæ inobedientium, et malignarum tela linguarum, quibus conflictationibus et communia semper membra pulsantur, ut nulla piorum portio conflictatione sit libera, ut nec periculis, nec otio careant, nec labore. Nam hæc, et omnia incrementa probabiliū studiorum, et in eis usque in finem perseverantium, atque bonæ voluntatis incrementa, ad Christi gratiam semper sunt referenda, ut in omnibus quæ agimus, Deus omni perfecte laudetur tempore. De capitulorum namque veritate et numero Nicæni concilii, quibus vos interfuisse, litteris vestræ fraternitatis significastis, a nostris, qui una vobiscum interfuerunt, diligentioribus requisivimus colloctionibus. Qui ita, ut vestræ testatæ sunt litteræ, omnem nobis ordinem exposuerunt, et vestram epistolam per omnia veram esse testati sunt, non ut aliquid sinistrum vestra ex parte arbitremur, sed nos et vos, illosque absque ulla in posterum titubatione unum sentire optaremus, et sancta Romana Ecclesia, quæ semper immaculata mansit, et Domino providente, et beato apostolo Petro opem ferente, in futuro manebit, sine ulla hæreticorum insultatione, firma et immobilis omni tempore persistet. His itaque peractis, diligenter requirentes, in sancto nostræ et apostolicæ sedis

A scrinio, eadem quæ sanctæ recordationis prædecessori meo Sylvestro sunt directæ, septuaginta, sicut significastis, capitula invenimus. Ipsa autem vobis, propter auctoritatem et subscriptionem tantorum Patrum, et ejus magni concilii, minime misimus, sed per eadem, coramque apocrisiariis vestris, alia similia, eundem numerum, eademque verba, et ipsam subscriptionem continentia, vobis rescribere, et sub **600** certa stipulatione et confirmatione mittere curavimus. Et quis est qui fratribus talia negare audeat? Nam non neganda nobis hæc sancti Spiritus dona Dominus docuit, sed fideliter exercenda, et fratribus contradenda, et docenda distribuit (34). Hæc apostolorum viva traditio, hæc est vera charitas, quæ prædicanda est, et præcipue diligenda ac fovenda, atque fiducialiter ab omnibus tenenda: hæc sancta et apostolica mater omnium Ecclesiarum, Christi Ecclesia, quæ per omnipotentis Dei gratiam a tramite apostolicæ traditionis nunquam errasse probatur, nec hæreticorum novitatibus depravanda succubuit; sed ut in exordio normam fidei Christianæ percepit ab auctoribus suis apostolorum Christi principibus, illibata fine tenus manet, secundum ipsius Domini Salvatoris divinam pollicitationem, qui suorum discipulorum principi in suis fatus est Evangeliiis: *Petre, inquit, ecce Satan expetivit ut cribraret vos, sicut qui cribrat triticum: ego autem pro te rogavi, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* ⁹⁰. Consideret itaque vestra excellens prudentia, quam bonum sit persistere in dispensatione vobis credita, et in fide recta, atque hæreticis et æmulis Christi repugnare, et nunquam a veritatis tramite declinare. Quoniam Dominus et Salvator omnium, cujus fides est, qui pro nobis mori non dubitavit, et proprio nos suo sanguine redemit, qui fidem beati Petri non defecturam promisit, et confirmare eum fratres suos admonuit. Quod apostolicos pontifices nostræ exiguitatis prædecessores confidenter fecisse, semper cunctis est cognitum. Quorum et pusillitas mea, licet impar sit et infirma, pro suscepta tamen divina dignatione, ministerio pedisequa cupit existere. Væ enim erit nobis, qui hujus ministerii onus susceptum habemus, si veritatem Salvatoris nostri Jesu Christi, quam apostoli prædicaverunt, prædicare neglexerimus. Væ etiam erit nobis, si silentio veritatem oppresserimus, qui erogare nummulariis jubemur, id est, Christianos populos imbueri, et docere. Quid in ipsius Christi futuro dicturi sumus examine, si sermonis ejus veritatem confundimur prædicare? Quid erit de nobis, cum de commissis nobis animabus, et de officio susce-

⁸⁸ Matth. xxiv, 13. ⁸⁹ II Tim. iii, 12. ⁹⁰ Luc. xxii, 31, 32.

(34) Agatho ad Const. Augustum, act. 4 concilii vi gen.

pto, rationem justus iudex Christus Deus distributam egerit? Ideo, fratres, hortor dilectionem vestram, obtestor, et moneo, ut qua debetis sollicitudine, vigiletis ad investigandos hæreticos. et inimicos sanctæ Dei Ecclesiæ, et a sanis mentibus ne pestis hæc latius divulgetur, severitate qua potestis, pro viribus extirpetis. Quantum enim habebit a Deo dignæ remunerationis præmium,

Epistola increpatoria Julii papæ ad Orientales episcopos, pro causis Athanasii, et excessibus contra Romanam Ecclesiam.

Venerabilibus fratribus universis Orientalibus episcopis, Julius.

Decuerat vos, fratres, alios ecclesiasticis instruere disciplinis, et non talibus arguere machinamentis, dicente Domino: *Neminem conculcatis, neque calumniam faciatis*⁶¹, et reliqua. De qua re apostolus Paulus nos instruit, dicens: *Fratres, si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris*⁶², et reliqua. Et alibi Petrus apostolus ait: *Omnes unanimis in oratione estote, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, non red dentes malum pro malo, vel maledictum pro maledicto, sed econtrario benedicentes, quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hereditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere, et videre dies bonos, coerceat linguam suam a malo, et labia sua ne loquantur dolum. Declinet a malo, et faciat bonum, inquirat pacem, et persequatur eam, quia oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Vultus autem Domini, super facientes mala*⁶³. Quid pejus est, fratres, quam quod sacerdotes Domini, qui ab omni mala coinquinatione, et a nocumento omnium Christianorum alieni debent existere, quanto magis a fratrum et coepiscoporum insidijs, quos tueri et sublevare debent, quos fovere et diligere summo pere oportet, persequuntur eos, ejicere et communi re privare decertant? Nec recordamini Sapientiam, quæ ait: *Perversæ enim cogitationes separant homines a Deo*⁶⁴, quanto magis opera iniqua? Quid enim nequius est, quam ut illos, de quibus Dominus ait: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei*⁶⁵, quisquam evertere, persequi, destruere nitatur? Probata autem virtus portat, protegit, et consolatur oppressos, et docet insipientes. Est enim testis humani cordis, scrutatorque verus singularum conscientiarum, et linguarum singularum auditor, quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis⁶⁶. Et alias idem ipse ait: *Deus charitas est. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro pec-*

qui diligentius quod ad salutem commissæ sibi plebis prosit, fuerit exsecutus; ita ante tribunal Domini de reatu negligentiae se non poterit excusare, quicumque plebem suam contra sacrilegæ persuasionis auctores noluerit custodire. Data vin Kal. Novembris, Nepotiano et Secundo, viris clarissimis, consulibus.

catis nostris. Charissimi, si Deus dilexit nos, et nos debemus invicem diligere. Deum nemo vidit unquam. Si diligamus invicem, Deus in nobis manet, et charitas ejus in nobis perfecta est. In hoc intelligimus, quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. Et nos ridimus, et testificamur, quoniam Pater misit Filium suum Salvatorem mundi. Quisquis confessus, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo. Et nos cognovimus, et credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo. In hoc perfecta est charitas nobiscum, ut fiduciam habeamus in die judicii, quia sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor penam habet. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos. Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, et fratrem oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, quomodo Deum, quem non videt, potest diligere? Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum⁶⁷. Nam ipsa Sapientia ait: *Lingua sapientium ornat scientiam, os fatuorum ebullit stultitiam. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum. Domus justi, plurima fortitudo, et in fructibus impii conturbatio. Labia sapientium disseminabunt sapientiam, cor stultorum dissimile erit. Victimæ impiorum abominabiles sunt Domino, vota justorum placabilia. Qui sequitur justitiam, diligitur a Domino⁶⁸. Item alibi: *Labia justi considerant placida, os impiorum perversa. Simplicitas justorum dirigit eos, et supplantatio perversorum vastabit illos. Justitia rectorum liberabit eos, et in insidijs suis capientur iniqui. Justus de angustia liberabitur, et tradetur impius pro eo. Simulador ore decipit amicum suum, justi autem liberabuntur scientia. In bonis justorum exaltabitur civitas, et in perditione impiorum erit laudatio. In benedictione justorum exaltabitur civitas, et in ore impiorum subvertetur⁶⁹. Nec consideratis, qui fratres persequi non cessatis, qualia Job patientissimus inter cætera exorsus, loquitur: *Auris audiens beg-***

⁶¹ Luc. iii, 14. ⁶² Galat. vi, 1. ⁶³ I Petr. iii, 8-12. ⁶⁴ Sap. i, 3. ⁶⁵ Zach. ii, 8. ⁶⁶ Sap. i, 3, 7. ⁶⁷ I Joan. iv, 9-21. ⁶⁸ Prov. xv, 2-9. ⁶⁹ Prov. x, 32; xi, 5-11.

tificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quod liberasset pauperem vociferantem, et pupillum, cui non esset adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum; iustitia indutus sum, et vestivi me sicut vestimento et diademate, iudicio meo. Oculi mei cæco, et pes claudō. Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius conferebam prædam⁷⁰. Et paulo post: Si negavi, inquit, quod volebant, pauperibus, et oculos viduæ exspectare feci. Si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea, quia ab infantia mea crevit mecum misratio, et de utero matris meæ egressa est mecum⁷¹. Nam, si quis hæc recto omnia consideraverit oculo, nequaquam fratres nocere, sed liberare festinabit. Quia nihil deterius est, quam cives civibus invidere, et fratres fratribus insidiari, aut calumnias facere. Talibus enim suffragari volentes insidiis sancti, synodum congregaverunt generalem in Nicæa, vitam corrigere hominum cupientes in Ecclesia conmorantium. Licet dudum instituta sanctorum Patrum multa essent conscripta, posuerunt leges, quos sacros canones appellamus, quibus multa pernecessaria ad statum Ecclesiæ sanctæ Dei, et supplementum columnarum ejus, id est, episcoporum, qui eam propriis humeris gestant, ut qui talia tentaverint, aut eis nocere præsumperint, si quidem clerici fuerint, e proprio gradu decident. Si vero monachi aut laici fuerint, anathematizantur. Quibus armati exemplis, oportere arbitrati sumus ab omnipotente Deo inspirati, ut hanc accensam discordiæ flammam extinguere debeamus, apostolica auctoritate, et non concedere eam ulterius animas depasci humanas. Quapropter una cum omnibus apostolicæ subjectis Regulæ sancimus, ne quisquam deinceps Christianorum talia perpetrare, aut episcopis talia asserere nocumenta, temere præsumat, cum Doctor gentium id ipsum prohibeat, dicens: Seniore ne increpaveris, sed obsecra ut patrem⁷², et reliqua. Bonum est namque procul dubio, et omnibus timentibus Deum desiderabile, cohibere dissensiones et altercationes, fratribus subvenire, et invicem non invidere, sed adjuvare. Audiatur, inquit, jam dicta in Nicæa civitate synodus, cui et ego ipse conscientie meæ cultum decenter exhibui, nihil aliud volens, quam concordiam omnibus fabricare, et præ cunctis arguere, et remove hanc insidantium altercationem. Quas prævidentes sancti Patres insidias et altercationes, unanimiter in prædicta Nicæna statuerunt synodo, ut nullus episcopus, nisi in legitima synodo, et suo tempore apostolica auctoritate convocata, super quibusdam criminationibus pulsatus audiatur, id est, iudicetur, vel damnetur. Sin-

aliter præsumptum a quibusdam fuerit, in vanum deducatur quod egerint, nec inter ecclesiastica ullo modo reputabuntur.

1. Ipsi vero primæ sedis Ecclesiæ, convocandarum generalium synodorum jura et judicia episcoporum, singulari privilegio evangelicis, et apostolicis, atque canonicis concessa sunt institutis, quæ semper (35) majores causæ ad sedem Apostolicam multis auctoritatibus referri præceptæ sunt. Nec ullo modo potest major a minore judicari. Ipsa namque omnibus major et prælata est Ecclesiis. Quæ non solummodo canonum, et sanctorum Patrum decretis, sed Domini Salvatoris nostri voce, singularem obtinuit principatum. Tu es (inquiens) Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam⁷³, et reliqua. Et quæcunque ligaveris super terram, et solveris, erunt ligata et soluta in calo, et in terra⁷⁴.

2. Porro dudum a sanctis apostolis, successoribusque eorum, in præfatis antiquis statutis decretum fuerat (36), quæ hactenus sancta et universalis apostolica tenet Ecclesia, non oportere præter sententiam Romani pontificis concilia celebrari, nec episcopum damnari, quoniam sanctam Romanam Ecclesiam primatem omnium Ecclesiarum esse voluerunt. Et sicut beatus Petrus apostolus primus fuit omnium apostolorum, ita et hæc Ecclesia suo nomine consecrata Domino instituente, prima et caput sit cæterarum: et ad eam, quasi ad matrem atque apicem, omnes majores Ecclesiæ causæ, et judicia episcoporum recurrant, ejusque juxta terminum sumant sententiam. Nec extra Romanum quidquam ex his debere decerni pontificem, quatenus non ita proterve, et pro libitu cuiquam suo proprio arbitrio quibusque metropolitans sicut agere solebat, liceat inconsulto Romano pontifice, aut majores Ecclesiæ causas deturbare, aut episcopos damnare; sed communi sanctæ Romanæ sedis episcopi consilio, et concordii actione, quæque sunt Christi zelo agenda, disponant unanimiter, recteque sentiant, et ea quæ senserint, non nobis sibiimet discrepando, sed Deo placita perficiant.

3. Est etiam in jam fata Nicæna synodo concorder statutum, ut accusatores et accusationes, quas sæculi leges non admittunt, a sacerdotali funditus avertantur nocumento. Ecce, inquit Propheta, quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum⁷⁵. Illi vero non in unum habitant, qui a fratrum solatio subtrahunt, aut fratribus insidias præparant. Non aliter, fratres, vos patiamini peccato gravari, quia quod necesse est, nos dicere veremur, id est, ne cujus religio dissipatur, indignatio provocetur. Præ oculis habete, et tota mentis acie reverenter aspiciate, beati Petri gloriam, et cum ipso commu-

⁷⁰ Job xxxix, 11-17. ⁷¹ Job xxxi, 16-18. ⁷² I Tim. v, 1. ⁷³ Matth. xvi, 18. ⁷⁴ ibid. 19. ⁷⁵ Psal. cxxx, 1.

(35) Innocent. ep. 2.

(36) In decretali epistola Eleutherii papæ.

nes omnium apostolorum coronas, cunctorumque A martyrum palmas, qui pro fratrum non destructione, sed confirmatione et veritate in Christo passi sunt.

4. Nos ergo, qui Domini discipuli, et dici, et esse volumus, portare crucem Christi, et compati fratri debemus, et non persequi. Subtrahite, rogamus, actus cogitationesque a talibus nocuentis, si non vultis ipsam suscipere in vos ultionem, quoniam talionem meretur, qui fratri foveam præparat. Et vos scitote deinceps hunc (37) typhum non esse passuros, ut ea, quæ ad hanc specialiter sanctam pertinent sedem, sicut judicia episcoporum, et majores causas, ut paulo superius prælibatum est, vos patiamini nobis inconsultis invadere absque vestri status periculo. Sed si quis ab hodierna die, et deinceps 602 episcopum præter hujus sanctæ sedis sententiam damnare, aut propria pellere sede præsumperit, sciat se irrecuperabiliter esse damnatum, et proprio carere perpetim honore. Eosque qui absque hujus sedis sunt ejecti sententia, vel damnati sine hujus sanctæ sedis auctoritate, scitote pristinam recipere communionem, et in propriis restitui sedibus. Quoniam et prius a tempore scilicet apostolorum hæc huic sanctæ sedi concessa sunt. Et postea in memorata Nicæna synodo, propter pravorum hominum infestationes, atque hæreticorum persecutiones, et insidantium molimina fratrum, sunt concorditer ab omnibus corroborata, ut magis singuli provideant, ne talia audeant perpetrare; et caveant, si non propter Dominum et amorem fratrum, tamen propter opprobrium hominum ruborem suum, atque canonicam ultionem, saltem hæc timore et verecundia compressa silentio comprimentur, amputato scilicet totius (38) usurpationis excessu. Quia nullus debet præsumere quæ sibi non videntur esse concessa. Quam culpam potuissetis nullo modo incidere, si unde consecrationem honoris accipitis, inde legem totius observantiæ sumeretis. Et beati Petri apostoli sedes, quæ vobis sacerdotalis mater est dignitatis, esset ecclesiasticæ magistra rationis. Unde, sicut nos multum ea quæ vobis pie recteque sunt acta, lætificant, ita nimium ea quæ sunt perperam gesta, contristant. Quoniam necesse est, post multarum talium experimenta causarum, hæc in posterum sollicitius prospici, et diligentius præcaveri, quatenus ea quæ sunt ab apostolis eorumque successoribus statuta, nulla desidia negligantur, nulla dissensione violentur, nulla concertatione turben-

tur. Nam, sicut in uno corpore membra multa habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo. Singuli autem, alter alterius membra ⁷⁶. Contextio totius corporis, unam sanitatem, unam pulchritudinem facit. Et hæc quidem contextio totius corporis unanimatem requirit, sed præcipue exigit concordiam sacerdotum. Quibus etsi dignitas communis non est, tamen ordo generalis est. Quoniam et inter beatissimos apostolos, in similitudine honoris fuit quædam discretio potestatis, et cum omnium par esset electio, uni tamen datum ut cæteris præemineret. De qua forma episcoporum, quædam exorta est distinctio, et magna ordinatione provisum est, ne omnes sibi omnia vindicarent, sed essent in singulis provinciis singuli. Quorum inter fratres haberetur prima sententia, et rursum quidam in majoribus urbibus constitui, sollicitudinem ejus susciperent ampliorem, per quos ad unam beati Petri sedem, universalis Ecclesiæ cura conflueret, et nihil usquam a suo capite dissideret. Qui ergo scit se quibusdam præpositum, non moleste ferat aliquem sibi esse prælatum, sed obedientiam, quam exigit, etiam ipse rependat. *Nolite itaque errare, fratres mei dilectissimi; doctrinis variis et extraneis nolite abduci* ⁷⁷, at instituta apostolorum et apostolicorum virorum, canonesque habentes, his fruamini, his circumdemini, his delectemini, his armemini, ut his freti, circumdati, delectati, armati, contra cuncta inimicorum jacula resistere valeatis. Satis enim indignum est quemquam vel pontificum, vel ordinum subsequentium hanc regulam refutare, quam beati Petri fidem valeat et sequi et docere. Multum enim convenit ut totum corpus Ecclesiæ in hac sibi met observatione concordet, quæ inde auctoritatem habet, ubi Dominus Ecclesiæ totius posuit principatum, dicente Scriptura: *Ordinavit in me charitatem* ⁷⁸. Et item: *Omnia cum ordine fiant* ⁷⁹. Iterumque Psalmista prædicante: *Circumdate Sion et complectimini eam, narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra in virtute ejus, ut enarretis in progenies alteras: quoniam hic est Dominus Deus noster in æternum, et ipse reget nos in sæcula* ⁸⁰. Officii enim nostri consideratione, non est nobis dissimulare, non est tacere liberum, quibus major cunctis Christianæ religionis zelus incumbit, ne per taciturnitatem, aut favere, aut consentire videamur fratrum nocuentis. Datum Kalendis Octobris, Feliciano et Maximiano, viris clarissimis, consulibus.

⁷⁶ Rom. xii, 4, 5. ⁷⁷ Hebr. xiii, 9. ⁷⁸ Cant. ii, 4. ⁷⁹ I Cor. xiv, 40. ⁸⁰ Psal. xlvii, 13-15.

(37) Africani PP. in ep. ad Bonifacium.

(38) S. Leo, ep. 84.

Epistola Orientalium ad Julium papam causantium quod in communionem receperit Athanasium, et ceteros quos ipsi damnaverant.

Domino beatissimo, et honorabili Patri Julio, apostolicæ sedis venerabili episcopo, Eusebius, Theogonius, (39) Theodorus, et Berinthus, una cum reliquis fratribus et coepiscopis nostris in Antiochia congregatis.

(40) Licet circa omnes Ecclesiam Romanam sciamus esse munificam, et apostolicam habere curam, et matrem semper existere pietatis, quamquam ab Oriente ad eam prædicatorum pietatis advenerunt, tamen optarem vos nobiscum concordare, et quos a communione suspendimus, a vobis esse suspensos. Et quos in ordine confirmamus episcoporum, a vobis esse firmandos, nec nos secundo loco habendos cum iis qui ex his partibus ad vos usque dogmatizantes apostoli pervenerint. Nec enim nos vobis reluctati sumus, quamvis hoc agere potuissemus, quando Novatianus a Romana pulsus est Ecclesia. Quoniam, uti juxta vulgarem consuetudinem loquamur, *inimicitias quærit omnis qui vult recedere ab amico*⁸¹. Nec crimine carere potest, qui alterius excommunicatum absque ejus licentia, a quo communione est privatus, in communionem susceperit, canonibus semel jubentibus, excommunicatus ab aliis, ab aliis non suscipiatur, viventibus illis, a quibus communione privatus esse dignoscitur. Nec solum in his nobis contumeliam irrogatis, sed etiam in his quædam consilia nostra dissolvitis, neque ea recte definitis esse. Sunt namque a nobis, et maxime a totius Orientis episcopis damnati, Athanasius Alexandrinus, Paulus Constantinopolitanus, Marcellus Anciræ, Asclepius Gazæ, Lucianusque [Lucius] Adrianopolites, pro certis criminibus, quibus adversarii sunt apud nos inscripti, quæ per præsentem hujus epistolæ latores omnia sub certa relatione vestræ innotescere non omittimus sanctitati. Quibus agnitis, si nostris placitis magis quam eorum machinationibus assentire, et ordinatos episcopos in damnatorum loco firmare eligitis, pacem vobiscum, et communionem habere volumus. Si vero aliter egeritis, et eis amplius quam nobis consentire **603** judicaveritis, contraria celebrabimus, et vobiscum deinceps nec congregari, nec vobis obedire, nec vobis vestrisque favere volumus, sed per nos quidquid melius elegerimus agere conabimur. Nam nullus est in hac parte terrarum ætatem habens, qui ignoret prædictorum volumina seductorum. Propter eos enim multa sunt mala peracta, multa concilia diversis et asperis temporibus celebrata, multæ seductiones, multæ machinationes, multa nobis opprobria illata, et alia multa, quæ enumerare perlongum est. Nam, si his consentire

A eligitis, tunc liquet, quod nos perdere vultis, et non ut pater filios fovere. Dicunt enim et affirmant, tam cives istorum, quam consacerdotes eorum, hos fovere vos velle, homicidas, sacrorum templorum eversores, virginum stupratores, sacrorum librorum incensores, sacrorumque vasorum, et cæterorum sacrorum ministeriorum fraudatores, officiorum neglectores, imperatorum infidos, gentis et patriæ proditores, et inter sacerdotes maximam generantes discordiam, eo quod substantia litatis vocem, quæ scripta non invenitur in fidei doctrina, posuerunt. Quid plura enumerare necesse est, cum propter eos nobis, et cunctis regionis hujus habitatoribus scientibus, tanta cædes hominum sit perpetrata, ut amplius quam mille homines sint prostrati? Talibus autem favere, quid aliud est, quam sceleribus eorum consentire? Cum sacra Scriptura hæc prohibeat, dicens: *Non solum qui faciunt culpabiles existunt, sed etiam qui consentiunt facientibus*⁸². Talibus enim vos obsistere totis viribus optimum, ne involvami peccatis eorum, ne excommunicationem eorum suscipiatis. Tales enim a vobis procul abjicite, ne propter animositatem populi, sacrilega dissensione dispareant, itaque optimum vos improbis probe resistere. Quapropter si neglexeritis deturbare perversos, liquet quod eorum protegetis errorem. Nec vero caret scrupulo societatis occultæ, qui manifeste facinoribus desinit obviare. Decet enim vos ad arguendam proterviam eorum, linguam vestram exacuere, et velut venenosos a vobis repellere, ne eorum veneno vos, vestrique in aliquo sauciemini. Sufficiant hæc vobis querimonie contra eos delatæ, quoniam derelinquet nos tempus, secundum quod ait Apostolus, si vulerimus omnium obloquentium oblatas contra eos producere querelas, maxime cum hæc nobis sufficiant, quæ superius dicta sunt. Nec nobis necesse iterum eorum divulgare mala, cum ipsa per se prodeant, et maxime omnes orientales testes super eorum malis existant. *In ore enim, juxta quod scriptum est, duorum vel trium testium stabit omne verbum*⁸³. Quanto magis in multitudine tantorum sacerdotum, populorum, abbatum, vel monachorum, et scripto et voce contra horum pravitatem quotidie acclamantium? Nos vero diu expectavimus eos, per multam patientiam, ut facerent uvæ, sed illi e contrario fecerunt labruscas. Vos ergo non optimum de cætero negligere, et differre tales, ne (quod absit!) memorata crimina eorum subitemini irrationaliter episcopos ponentes. Ipsi enim, nisi cito corrigantur, juxta quod beatus Apostolus protestatur, *Secundum duritiæ*

⁸¹ Prov. xviii, 1. ⁸² Rom. 1, 32. ⁸³ Matth. xviii, 16.

(39) Theodorus Perinthus.

(40) Hæc ex *Historia tripartita*.

eorum, et cor impœnitens thesaurizant sibi iram in die iræ, et revelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus⁶⁰. Qui corrigendi sunt, per temporalem delectationem, et per mendacia, atque signenta sua, vobis eis assensum præbentibus, æterna perdent præmia, quæ per veram penitentiam consequi possunt. Nec hæc quæ prædicta sunt solummodo Athanasio et sequacibus ejus irrogamus, sed etiam, quod contra regulam egerit, quam nos decreveramus. Quia non decreto communis concilii episcoporum recepit sacerdotium, sed sibimet arrogando, Ecclesiam fuit ingressus, et in sede resedit, cum dudum decretum fuisset nullum a pauciore numero restitui debere, quem depositum fuisse constaret. Deinde, quoniam ejus adventu sit turba commota, plurimique seditione sint mortui, et non solum hæc per eum et

A propter eum sint peracta, sed etiam quidem a jam dicto Athanasio cæsi, iudicibus dicuntur esse contradii. Hæc, et alia innumerabilia sunt ab eo suisque sequacibus impudenter perpetrata, quos excommunicatos, communioni, ut audivimus, contra regulam in contumeliam omnium Orientalium sociastis. Præfato itaque debitæ salutationis officio propter beati Petri honorem, impense postulamus, ut deinceps ad vestras hinc venientes aures non tam facile admittatis. Neque a nobis excommunicatos ultra velitis excipere, ne canonum transgressores inveniamini, sed magis salva fraterna charitate, erratum hoc in posterum minime patiamini. Et subscriptio: Orantem pro vobis apostolatam vestrum Dominus ævo custodiat longiore, beatissime Pater. Amen.

Rescriptum Julii papæ contra Orientales pro Athanasio et cæteris.

Julius sanctæ Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ episcopus, Eusebio, Theogonio, Theodoro, Berintho, et cæteris Orientalibus episcopis.

(41) Decuerat vos adversus sanctam Romanam et apostolicam Ecclesiam, limare, et non ironice loqui. Quoniam et ipse Dominus noster Jesus Christus eam decenter allocutus, ait: Tu es, inquit, Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam, et tibi dabo claves regni cælorum⁶¹. Habet enim potestatem singularem privilegio sibi concessam, aperire, et claudere januas cælestis regni, quibus voluerit. Nam si ei detrudere, quæ Domini ore sacrata, atque desuper exaltata est, non timuistis, nec mirum si fratribus irrogare injurias minime cessatis. Unde jam silentio non teguntur, quæ vestro concilio turbulento, atque cum potestate decreta sint. Apparet enim, quoniam quadam tumultuosa indisciplinatione veritas est oppressa. (42) Vobis quippe non considerantibus quæ placent Deo, propter jurgia, quæ contra proximos vestros habetis, vota vestra inevitabilia esse contenditis. Sed erit opus divinæ providentiæ, quatenus e contrario a parte deprehensa possint evacuari. Et quidquid illic convenientes, sine ulla qualibet gratia, odio, aut inimicitiarum causa gessistis, funditus repelli. Quapropter, cum omni festinatione vos omnes ad hujus sanctæ sedis reverentiam volo concurrere, quatenus gestorum apud vos integritatem per vos ipsos possitis ostendere. Nam nec dubitare vos credo Athanasium, sacræ legis doctorem, non solum a nobis, sed etiam a Nicæna synodo, veræ fidei **604** cultorem esse comprobatum. Qui defuncto Alexandro mirabili sene, qui Arii prostraverat blasphemias, post quinque menses Nicæni concilii, Alexandrinorum Ecclesiæ

suscepit præsulatum. Adversus quem ejusque sectatores, multa mendacia texentes, et nudas valde calumnias, quasi veras accusationes componentes, nobis multorum malorum cum causam, tum caput esse perhibuistis. Et non solum apud Ægyptum, sed etiam apud Palæstinam et Phœnicem, vicinasque gentes scriptis vestris illam perturbationem esse significastis. Qua de re ecclesiasticam sequentes regulam, vos et illos, Romæ regulariter ad iudicium die statuta, non sub angusto temporis spatio, ut excusatio locum non inveniat, litteris et apocrisiariis evocavimus. Illique vocatione suscepta, ad diem præstitutum venere. Sed vos, ne vestris mendaciis caperemini, vestraque calumnia enudaretur, venire distulistis. Nec his machinationibus solummodo contenti estis, sed etiam videntes oves pastoribus desolatas, lupos pro pastoribus super eos posuistis. Decuerat ergo ut ad regularem veniretis convocationem, quo de his et de aliis vestris præsumptionibus redderetis rationem. Quoniam occurreret veritas, si falsitas displiceret. Et nullus dubitat quod ita iudicium nocens subterfugit, quemadmodum qui est innocens, ut absolvatur, requirit. Nec suspicione caret, qui alium calumniis objurgat falsa dixisse, cum ipse ad iudicium, ut probet quæ intulit, evocatus venire distulerit. Vellem enim vos magis ad jam dictam convenire vocationem, ut coram universali concilio redderetis rationem, cur synodum ad statum Ecclesiarum et fratrum in Antiochia subvertendum, et Nicæni magni concilii destructionem fecistis, aut cur nobis inconsultis episcopos ad eam convocastis, ad quam nec Maximus Hierosolymitanus venit, nec nostra interfuit legatio. Canonibus quippe in Nicæna synodo jubentibus, non debere præter sententiam Romani pontificis, ullo modo

⁶¹ Rom. II, 5, 6. ⁶² Matth. xvi, 18, 19.

(41) Hæc ex *Historia tripartita* hinc et inde excerpta.

(42) Hæc fere ad verbum in ep. Constantini apud Athan.

concilia celebrari, nec episcopos damnari. Aut cur in prædictorum loco fratrum alios adulteros posuistis, antequam penes nos, aut apocrisarios nostros, eorum causa canonice esset examinata, finemque perciperet rectum. Isti enim, qui ad memoratam regulam venire, vocationem videntes vos a prædictis subtrahere calumniis, multa adversus vos lacrymabilia et doloribus plena referunt. Accusantes vos et dicentes, multa se importabilia a vobis esse passos. Vos ergo refugientes venire, illosque perseverantes in vera ratione, suasque calumnias reclamantes, super quibus et Ægyptiorum episcopi litteris nobis missis protestantur suis, falsa esse, quæ contra Athanasium, suosque sectatores machinantur, cunctaque Ariannorum machinata blasphemii. Talibus namque signis liquet eos esse inculpabiles, vosque culpabiles: quia si de vera consideretis innocentia, nullo modo a jam dicta vos canonica subtraheretis evocatione, quæ non subito, sed spatiosè denunciata est: sed omni subducta apologia, absque tardatione venire, et causas reddere festinaretis. Quibus ita gestis, scripsi vobis, et omnibus qui in Antiochia contra apostolicam canonicamque regulam nobis inconsultis fueratis, arguens vos primum de injuriis litterarum, demum cur Athanasium quosque consecratos ad vestrum concilium convocassetis; canonibus semel præcipientibus, nihil extra Romanum decerni pontificem; cui hæc, et majora Ecclesiarum negotia, tam ab ipso Domino, quam ab omnibus universorum conciliorum Patribus speciali sunt, ut jam dictum est, privilegio tradita. Vobis ergo refugientibus, et ad concilium toties convocatis adesse nolentibus, illis quoque in sua reclamatione, et justâ ratione persistentibus, vestraque cognoscentes crimina, et illorum justam examinantibus rationem, omnesque eos Nicæno concilio cooperantes, et nostris apostolicis jussionibus obtemperantes, visum est nobis, ac universo concilio, ut nos divinis præceptis, et apostolicis monitis informati, qui pro omnium Ecclesiarum statu impigro vigilare debemus effectu, si quidquam reprehensioni usquam invenitur obnoxium, celeris sollicitudine ab ignorantie imperitia aut a præsumptionis usurpatione revocemus.

1. His taliter consideratis atque discretis, tanquam omnium curam gerentes, propter sedis propriæ dignitatem, suscepimus eos in orationem, singulisque eum auctoritate hujus sanctæ sedis rebus, proprias reddidimus Ecclesias, (43) quoniam huic sanctæ sedi, propter privatorum hominum insidias, ipso Domino instituyente, et sanctis apostolis, eorumque successoribus per singula concilia roborantibus, hoc semper licuit, licebitque, Domino auxiliante, in perpetuum. Unde, qui scit se aliis esse præposi-

tum, non moleste ferat aliquem sibi esse prælatum, sed obtemperantiam, quam ab aliis requirit, gratis et ipse rependat. Quapropter increpando vobis scribo. Quia non recte tractastis viros inculpatores, et a nobis minime examinatos de suis Ecclesiis communionem privatos pellentes, et ecclesiasticæ disciplinæ injuriam irrogantes, constitutumque Nicæni concilii minime servantes, talia indiscipline agere non formidastis. Idcirco, quoniam dudum venire vocati renuistis, modo ad certum diem, id est, xv Kal. Novembris, vos iterum regulariter litteris, missisque evocamus, ut coram vobis ostendamus nos justam in eos protulisse sententiam, et de cætero non talia esse passuros. Est etenim in antiquis Ecclesiæ statutis decretum,

ut qui aliena invadit, non exeat impunitus, sed cum multiplicatione restituat. Unde et in Evangelio scriptum est: *Quod si aliquid defraudavi, reddo quadruplum*⁸⁶. In lege quoque cautum est: *Maledictus omnis, qui transfert terminos proximi sui, et dicit omnis populus*⁸⁷. Amen. Quare miror vos tam audaces esse, et tam imprudenter egisse, et terminos, ac jura beati Petri apostolorum principis invasisse. Sui enim, ut paulo superius comprobatum est, juris erat, ut absque ejus sanctæ sedis auctoritate nullus deberet aut concilia celebrare, aut episcopos ad synodum convocare, vel damnare eos, aut propriis pellere sedibus, aut alios in eorum loco ordinare, quæ omnia vos temerare non timuistis. Quid ergo aliud est talis præsumptio, nisi quod apostolorum suorumque successorum decreta transgredi, et maledictionem superius comprehensam, in lege semel cautam, quam populus uno ore, consonaque responsione per amen, id est fiat, confirmavit, suscipere non timuistis? Necnon, ut reor, talibus transgressionum funiculis contracti, nostrum, ne vestra proderentur flagitia, examen declinastis, et ad supradictam vocationem venire distulistis. Sane manifestum est, suum eos confiteri crimen, qui toties evocati absque inevitabili causa venire distulerunt, et purgandi se voluntate non utuntur. Nam si de vestris dictis confideretis, etiam in faciem probare non distulissetis. Tales insidiatores spiritu prævidentes sancti Patres in Nicæa congregati, leges statuerunt, quas nos canones appellamus, ne facile probi ab improbis damnarentur. E quibus nonnullas sententias hic inseri judicavimus, ut tantorum Patrum auctoritate, nostra roboraretur epistola, atque omnes Orientales sive reliquarum partium episcopi, hæc audientes, in tantam foveam non incidant, ne damnationem a Patribus decretam percipiant. Sequuntur enim ex prædicto concilio Nicæno 605 capitula, id est, xviii, xix, xxi, xxiii, xxvi, xxvii, xxviii, xxxiii, xli, et v, vii, et

⁸⁶ Luc. xix, 8. ⁸⁷ Deut. xxvii, 17.

(43) Canones subsequentes ex Sardicensibus et ex aliis consarcinati sunt.

VIII, AC LI, LII, LIII, LIV, LV, LVII, LVIII, LIX, LX, LXI, LXII, LXVII.

2. Et omnes episcopi qui in quibusdam gravi-
bus pulsantur, vel criminantur causis, quoties ne-
cesse fuerit, libere apostolicam appellent sedem.
Atque ad eam quasi ad matrem confugiant, ut ab
ea, sicut semper fuit, pie fulciantur, defendantur,
et liberentur. Cujus dispositioni omnes majores ec-
clesiasticas causas, et episcoporum judicia, antiqua
apostolorum, eorumque successorum, atque cano-
num auctoritas reservavit. Quoniam culpantur epi-
scopi qui aliter erga fratres egerint quam ejusdem
sedis papæ fieri placuerit.

3. Placuit ut accusatus vel judicatus a compro-
vincialibus in aliqua causa episcopus, licenter ap-
pellet, et adeat apostolicæ sedis pontificem. Qui aut
per se, aut per vicarios suos, ejus retractari nego-
tium procuret. Et dum iterato judicio pontifex cau-
sam agit, nullus alius in ejus loco ponatur, aut ordi-
netur episcopus. Quoniam, quanquam comprovin-
cialibus episcopis accusati coram eisdem pontifici-
bus acta scrutari liceat, non tamen definire incon-
sulto Romano pontifice permissum est. Cum beato
Petro apostolo non ab alio quam ab ipso dictum
sit Domino: *Quæcunque ligaveris super terram,*
erunt ligata et in cælis; et quæcunque solveris super
terram, erunt soluta et in cælis ¹⁸.

4. Si quis putaverit se a metropolitano gravari,
apud primatem dioceseos, aut penes universalis
apostolicæ Ecclesiæ papam judicetur.

5. Accusatores, et accusationes, quas leges sæ-
culi non asciscunt, et nos unanimiter submovemus,
ne fiat indistricta probatione impietas, cum recta
sit judicii in electione sententia.

6. Nullus episcopus alterius parochianum præsu-
mat retinere, aut ordinare, absque ejus voluntate,
vel judicare, salva tamen in omnibus apostolica
auctoritate; quia, sicut irrita erit ejus ordinatio, ita
et dijudicatio; quoniam censemus nullam alterius
judicis, nisi sui sententia teneri: nam qui eum ordi-
nare non potuit, nec judicare ullatenus poterit.

7. Si quis erga episcopum vel actores Eccle-
siæ proprium habere crediderit negotium, non prius
adeat iudices, quam ad eos recurat, charitatis stu-
dio, ut familiari colloquio commoniti ea sanare de-
beant, quæ in querimoniam deducuntur. Quod si
aliter egerit, communione privetur.

8. Nemo pontificem deinceps aliquem episcopum
suis exspoliatis rebus, aut a sede pulsum, excom-
municare aut judicare præsumat, quia non est pri-
vilegium quo spoliari possit jam nudatus.

9. Pari tenore decernimus, non credi accusa-
tori, qui absente adversario causam suggerit, atque
utriusque partis discussionem, nec accusatores,
vel testes suscipi, qui non sunt idonei.

10. Placuit, ut si accusatus vel damnatus epi-
scopus appellaverit Romanum pontificem, id sta-

tuendum quod ipse juste censuerit. Et omnes, qui
adversus Patres armanentur, infames esse censemus.
Neque eos qui cum inimicis morantur, ad accusa-
tionem vel ad testimonium recipiendos.

11. Placuit ut semper in accusatione clericorum,
primo persona, fides, vita et conversatio blasphemantium perscrutetur. Nam fides omnes actus ho-
minis præcedere debet: quia dubius, infidelis est,
nec eis omnino esse credendum, qui veritatis fidem
ignorant, nec recte conversationis vitam ducunt;
quoniam tales, et facile, et indifferenter lacerant
et criminantur recte et pie viventes. Ideo suspicio
eorum discutienda est primo et corrigenda. Neque
accusatoribus suspectis, et de inimicorum domo
prodeuntibus credendum.

12. Quod non aliæ metropolitanæ Ecclesiæ, vel
primates sint, nisi illi, qui prius primates erant, et
post Christi adventum auctoritate apostolica et syno-
dali, primatum habere meruerunt. Reliquæ non
primates, sed metropoles vocentur, eorumque epi-
scopi non primatum, sed aut metropolitanorum,
aut archiepiscoporum nomine fruantur.

13. Infames esse censemus omnes, qui suam aut
Christianam prævaricantur legem, aut canonicam
postponunt auctoritatem.

14. Salvo in omnibus Romanæ Ecclesiæ privi-
legio, nullus metropolitanus absque cæterorum
omnium comprovincialium episcoporum astantia,
aliquorum ex illis causas, quia irritæ erunt, imo et
causam in synodo pro facto dabit.

15. Alienis erroribus sociatum, vel a sui propo-
siti tramite recedentem, aut sacris canonibus in-
obedientem, suscipere non possumus. Nec impetere
recte credentes, vel sanctorum Patrum sanctionibus
obtemperantes permittimus.

16. Peregrina judicia generali sanctione prohi-
bemus. Quia indignum est ut ab exteris judicetur,
qui provinciales et a se electos debet habere ju-
dices.

17. Salva apostolicæ Ecclesiæ auctoritate, nullus
episcopus extra suam provinciam ad iudicium devo-
cetur, sed vocato eo canonice, in loco omnibus con-
gruo, tempore synodali, ab omnibus comprovin-
cialibus episcopis audiatur, qui concilium super
eum, canonicamque proferre debent sententiam.
Quoniam si hoc minoribus, tam clericis quam lai-
cis, concessum est, quanto magis de episcopis ser-
vari convenit! Nam si ipse metropolitanus, aut ju-
dices suspectos habuerit, aut insensos senserit,
apud primates dioceseos, aut apud Romanæ sedis
pontifices judicetur.

18. Nemini de se confesso credi potest super cri-
men alienum. Quoniam ejus atque omnis rei pro-
fessio periculosa, et admitti adversus quemlibet
non debet.

19. Incerta nemò unquam pontificem judicare
præsumat. Quia quamvis vera sint, non tamen ei

¹⁸ Matth. xvi, 19.

Jenda, nisi quæ manifestis judiciis comprobantur, A nisi quæ manifesto judicio convincuntur, nisi quæ iudiciario ordine publicantur.

20. Criminationes majorum natu per alios ne fiant, nisi per ipsos qui crimina intendunt, si tamen ipsi digni et irreprehensibiles apparuerint, et actis decuerint publicis omnium se carere suspicione atque inimicitia, et irreprehensibilem fidem atque conversationem ducere.

21. Et provincialis synodus retractetur per vicarios urbis Romæ episcopi, si ipse decreverit.

22. Placuit ut a quibuscunque iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est auctoritas major, fuerit provocatum, audientia non negetur.

23. Si quis metropolitanus episcopus, nisi quod B ad suam solummodo propriam pertinet parochiam, sine consilio et voluntate omnium comprovincialium episcoporum aliquid agere tentaverit, gradus sui periculo subiacet, et quod egerit, irritum erit et vacuum. Sed quidquid de comprovincialium episcoporum causis, suarumque Ecclesiarum, et clericorum, atque sæcularium necessitatibus agere aut disponere necesse fuerit, hoc cum omnium consensu comprovincialium agatur pontificum. Non aliquo dominationis fastu, sed humillima et concordii administratione, sicut Dominus ait : *Non veni ministrari, 606 sed ministrare* ⁸⁹. Et alibi : *Qui major est vestrum, erit minister vester* ⁹⁰, et reliqua. Similiter et ipsi comprovinciales episcopi cum ejus concilio, nisi quantum ad proprias pertinet parochias, agant juxta sanctorum constituta Patrum, et uno animo, uno ore, concorditer sancta glorificetur Trinitas in sæcula.

24. Caveant iudices Ecclesiæ, ne absente eo cuius causa ventilatur sententiam proferant, quia irrita erit, et rationem pro actione reddent in synodo, et, ut proditoris calumniam, nec eorum postea vox audiat. Nemo enim debitorem amplius potest cognoscere, quam ille qui injuriam ejusque sustinuit nequitiam.

25. Si quis super quibuslibet criminibus clericum pulsandum crediderit in provincia, in qua ille consistit qui pulsatur, suas exerceat exactiones. Nec existimet qui eundem accusat, alibi, aut longius protrahendum ad iudicium. Illi vero qui pulsatus fuerit, si iudices suspectos habuerit, liceat appellare.

26. Primates accusatum discutientes episcopum, non ante sententiam proferant damnationis, quam apostolica fratri auctoritate, aut reus per seipsum, aut per innocentes et canonice examinatos regulariter testes convineatur.

27. Irritam esse injustam episcoporum damnationem, idcirco a synodo retractando retractandam, ita ut oppresso ab omnibus in cunctis subveniatur causis.

28. Detractores, qui divina auctoritate eradicandi sunt, et fautores inimicorum, ab episcopali submovemus accusatione. Similiter ne summorum quispian minorum accusationibus impetatur aut dispareat, neque in re dubia certa detur sententia, nec ullum iudicium, nisi prudenter habitum teneatur.

29. Plura de his ideo hic non inseruimus, ne vacuare, vilemve facere prædictam synodum videremur, aut fastidium legentibus audientibusque prolixæ faceret epistola. Si quis autem de his ampliora atque abundantiora scire voluerit, in sacro nostro sedis Ecclesiæ scrinio, et ea quæ prædiximus, invenire poterit : verum me dicere, testis est Divinitas. De receptione vero sedis, et sacerdotii, atque honoris, quæ dixistis Athanasium absque concilii decreto suscipere, non ita invenimus sicut calumniati estis. Sed quorundam episcoporum concilio atque decreto recepit suum, quod injuste perdidit, sacerdotium, ac resedit in sede. Quod cum scripsistis, non posse eum a pauciore numero episcoporum restitui, quam depositus fuerat, non ita est. Nec hæc regula orthodoxorum sanctæ Ecclesiæ est episcoporum, sed Arianorum, sociorum videlicet vestrorum hæc adinventio, ad perditionem orthodoxorum episcoporum contexta est. Nam, ut vobis veracibus est testibus relatum, quando Antiochiæ pro damnatione fidei de consubstantialitate prolata fuistis congregati, odio prædicti Athanasii hanc regulam protulistis, quæ nullas habet vires, nec habere poterit. Quoniam nec ab orthodoxis episcopis hoc concilium actum est, nec Romanæ Ecclesiæ legatio interfuit. Canonibus præcipientibus, sine ejus auctoritate concilia fieri non debere, nec ullum ratum est aut erit unquam concilium, quod non solum fuerit ejus auctoritate.

30. Igitur de fuga, super qua Athanasium reprehenditis, non recte agitis, cum ipse Dominus mandatum hoc nobis dederit : *Cum persecuti vos fuerint in una civitate, fugite in aliam* ⁹¹. Et ipse Dominus per semetipsum exemplum nobis demonstravit. Pharisæi concilium fecerunt adversus eum, ut eum occiderent : *Sciens autem Jesus, discessit inde* ⁹². Et alibi : *Tulerunt lapides Judæi, ut mitterent in eum. D Jesus autem abscondit se, et exivit de templo* ⁹³. Et : *Transiens per medium eorum abiit, et ita discessit* ⁹⁴. Necnon et discipuli propter metum Judæorum recesserunt, celantes semetipsos. Et Paulus in Damasco a principe quæsitus gentis, de muro in sporta positus est, et manus quærentis effugit ⁹⁵. Et alii quamplurimi et innumerabiles sancti, tam in Veteri Testamento, quam in Novo, fugisse leguntur. Si ergo fugam impropere fugientibus, erubescite potius persequi, et quiescite insidiari, quiescentque continuo fugientes. Nam sive perimatis eos, mors contra vos semper exclamat : sive rursus exsilia superponatis, ubique in vos mali memoriam destinare nesci-

⁸⁹ Matth. xv, 28. ⁹⁰ Matth. xxiii, 11. ⁹¹ Matth. x, 23. ⁹² Matth. xii, 15. ⁹³ Joan. viii, 59.

⁹⁴ Luc. iv, 30. ⁹⁵ II Cor. xi, 33.

mur, et illi patiendo sibi proficiunt, unde et Dominus ait: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius eum timete qui potest corpus et animam perdere in gehennam* ⁹⁵. Multos enim cognovimus pessimis machinationibus injuste depositos. Ideo summopere mihi, cui vice apostolorum principis universalis Ecclesiæ cura commissa est, providendum, auxiliante ipso summo apostolo, ne deinceps talia fiant. Nempe huic sanctæ sedi præfata privilegia ideo specialiter sunt concessa, de congregandis conciliis, tam de judiciis ac restitutionibus episcoporum, quam de summis Ecclesiarum negotiis, ut ab ea omnes oppressi auxilium, et injuste damnati restitutionem sumant, et talia ab improbis, ne præsumantur absque ultione, nec exerceantur absque sua damnatione. Non ergo recte egistis, quod prædictos fratres calumniati estis, dicente Domino: *Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum* ⁹⁶. Non recte egistis quod nobis inconsultis concilium celebrastis, eosque ad concilium vocastis, et damnare præsumpsistis, canonibus, ut præmissum est, jubentibus nihil ex his absque hujus sanctæ sedis auctoritate fieri debere. Non recte egistis, quod regulariter a nobis ad concilium vocati distulistis. Non recte egistis, quod de his rationem reddere, ut vestra erga eos, aut probaretur recta sententia, aut improbaretur, non venistis. Nec rationalem mandastis causam propter quam hæc renuistis. His ergo omnibus perpensis, manifestum est vos reos exsistere, et illos innocentes remanere, et vos recte excommunicatos, illosque juste liberari. Noluit namque Dominus tam leviter suos tractari ministros, sicut facitis, aut a vobis damnari: sed, sicut memoratum est, ab hac sancta sede, cui commissi sunt, aut suo reservari iudicio. Ait enim: *Qui vos contristabit, me contristabit* ⁹⁷. *Qui fecerit vobis injuriam, recipiet id quod inique gessit* ⁹⁸. Et quanta poena expectet eos qui Domini scandalizant discipulos, Evangelium sufficienter exponit, ubi de scandalizantibus discipulos loquitur. Nam quod a vobis non sint damnandi, sed aut ab hac sancta, ut præfatum est, sede, aut sibi reservandi, ipse manifeste dat exemplum, quando peccantes sacerdotes, quorum locum modo in sancta Ecclesia episcopi tenent, non per alium, sed per semetipsum vendentes et ementes ejecit de templo, et mensas nummulariorum primo evertit flagello, et ejecit de templo ⁹⁹. Et ipse alibi ait: *Dominus stetit in Synagoga deorum, in medio autem deos discernit* ¹. Et reliqua talia, hisque similia. Et alibi idem ipse ait: *Nolite judicare, ut non judicemini. Nolite condemnare, ut non condemnemini. In quo enim iudicio judicaveritis, judicabimini* ².

31. Quapropter non tam temere, ut vos facitis, quisquam suam præsumat evomere iniquitatem, sed iudicantem oportet cuncta rimari, et ordinem rerum

A plena inquisitione discutere. Nec de illis quæ inconcessa sunt, ullo modo iudicium præsumere, interrogandi ac proponendi audiendi que patientia præbita **607** ab eo, ut ibi actio partium limitata sit pleniter. Nec prius litigantibus sua velit sententia obviare, quam illi peractis omnibus, jam nihil amplius habuerint in questione quod proponant. Nec oportet quemquam judicari aut damnari antequam suos accusatores præsentis habeat, locumque defendendi accipiat spatiosum ad abluenda crimina.

32. Simile in jam fata synodo statutum est, ut ultra provinciæ terminos accusandi licentia non progrediatur, nisi ad hanc apostolicam fuerit sedem provocatum. Ad quam omnes qui voluerint, libere et absque ullo impedimento in quibusdam agendis confluere debent.

33. Similiter in præfixa synodo est decretum, ne suspecti, infames, vel criminosi, aut gratiosi, aut calumniatores, vel affines, aut scelerati, aut facile litigantes suscipiantur accusatores, sed tales qui omni careant suspitione. Quia columnas suas Dominus firmiter stare voluit, nec a quibuscunque agitari.

34. Similiter fata statuit synodus, ut nullum sententia non a suo iudice dicta constringat. Iudices autem alii esse non debent, nisi quos ipse qui impetitur elegerit, aut quos suo cum consensu hæc sancta sedes, aut ejus primates, auctoritate hujus sanctæ sedis delegaverint. In his autem et aliis, quæ tam in hac sancta sede, quam et ab apostolis eorumque successoribus sunt statuta, nihil præfatis episcopis concessistis, sed vim eis inferentes, injusteque, ut superius commemoratum est, eos damnantes, aliquos absentes expulistis, quod omni Christianæ religioni est inimicum. In quibus apparet quod nec Domino sua servastis jura, nec huic sanctæ matri et apostolicæ Ecclesiæ, quæ, ut præscriptum est, suo iudicio, aut huic sedi voluit reservari, ne a tam pravis, sicut estis, hominibus damnarentur aut ejicerentur. In his omnibus vos stultos et prævaricatores Evangeliorum et canonum esse, nulli sane sapientum est absconditum.

35. Nec his contenti estis in vestra prævaricatione, sed etiam prius expulsos eos et suis expoliatis rebus vocastis atque damnastis, cum nullus regulariter damnandus sit, nisi fuerit restitutus, et sua omnia ei legibus sint integerrime restituta. Est namque in sæpe jam dicta sancta synodo ab omnibus unanimiter decretum, et auctoritate apostolica roboratum, ut si quis episcoporum suis fuerit rebus expoliatus, et in accusatione pulsatus, ordinatione pontificum oportet et decet sanctum propositum prima fronte certare; ut omnia quæ per suggestiones inimicorum suorum amiserat, legaliter primo potestati ejus ab honorabili concilio redintegrentur, et præsul regulariter prius

⁹⁵ Matth. x. 28. ⁹⁶ Levit. xix, 15. ⁹⁷ Luc. x, 16. ⁹⁸ Coloss. iii, 25. ⁹⁹ Matth. xxi, 12. ¹ Psal. lxxxv, 1. ² Matth. vii, 1, 2.

statui pristino reddatur, et ipse depositis ordinatizque rebus suis, tunc ad tempus veniat ad causam. Et si ita juste videatur, accusantium propositionibus respondeat. Quare ergo transgressi estis terminos Patrum, judicantes et damnantes eos quos non debuistis? Quare judicastis eos quos non regulariter approbastis, quod in Regnorum libro scriptum est: *Non quomodo videt homo, videt Deus, quia homo videt in facie, Deus autem in corde videt*³. Et in Paralipomenis: *Omnia corda scrutatur Deus, et omnem cogitationem novit*⁴. Et alibi scriptum est: *Non potest humano condemnari examine, quem Deus suo reservat iudicio*⁵. Hæc omnia summopere præcavenda sunt, nec accusatio episcoporum facile est recipienda, dicente Domino: *Non suscipias vocem mendacii*⁶. Et Apostolus inquit⁷, adversus presbyterum inscriptionem non recipiendam absque duobus vel tribus idoneis testibus. Si hæc de presbyteris, vel ceteris fidelibus sunt præcavenda, quanto magis de episcopis? Quibus cognitis, magis vos dominari velle manifestum est, quam consulere fidelibus, aut sustentare eos. Quia honor inflat ad superbiam et quod provisum est ad concordiam, tendit ad noxam. Decuerat namque vos juxta præfatas regulas, si aliquid egissent contra suum ordinem, mandare nobis et exspectare quid ad ve-

stra consulta rescriberemus, in tantum ut si etiam quidquam grave intolerandumque commisissent, nostra exspectanda censura, et nihil prius aut aliud decernere, quam quod nobis placere cognovissetis, ita ut a regulis præstitutis nulla aut negligentia aut præsumptione recederetis. Cesset hujusmodi pressa auctoritate præsumptio, vitentur hujusmodi nocumenta, quia nequaquam talia patienter ferre possumus machinamenta. Quoniam convenit nos paternarum sanctionum diligentes esse custodes. Merito namque nos causa respicit, si silentio faveamus errori.

36. Est insuper in prædicta sancta Nicæna synodo statutum, ut nemo anathema in nostra suscipiatur accusatione, nec illi qui nos in sua nolunt recipere querela vel accusatione: cum nos super illos sciamus a Domino constitutos, non illos super nos. Et sicut major non potest a minore judicari, nec ita colligari, quia ratum est omne quod magnum est. Portamus onera omnium qui gravantur; quinimo hæc portat in nobis beatus apostolus Petrus, cujus vice fungimur legatione, et cujus regula informamur, quatenus ejus sulti auxilio, ab omnibus nunc et in perpetuo tueamur adversis. Data Kal. Novembris, Feliciano et Maximiano viris clarissimis consulibus.

Epistola Athanasii et Ægyptiorum ad eundem papam de oppressionibus Arianorum.

Domino beatissimo, et honorabili sancto Patri Liberio papæ, Athanasius, et universi Ægyptiorum episcopi, in unum synodice apud Alexandriam congregati.

(44) Vestræ beatissimæ paternitatis jura penes Deum sint manifesta, dum prædicationibus scilicet apostolicis, et doctrinis veræ fidei cultura universa repleta sit terra. Per divinorum tamen eruditionem eloquiorum, vestra instruente admonitione exhortatoria, superedificatur orthodoxa Christi Ecclesia, apostolica institutione fundata, et a fidelibus Patribus firmissime roborata. Ad quam omnes beatissimi apostoli, pari honoris et potestatis consortio præditi, populorum agmina convertentes, pie sancteque de tenebris ad lumen, de lapsu ad veram fidem, de morte ad vitam homines divinæ prædestinationis gratia præscitos, salutari-
bus præceptis ac monitis perduxerunt. Quorum sanctorum apostolorum vestra fraternitas honoranda sequens merita, et perfectius implens exempla, Ecclesiam Dei morum probitate et actuum sanctitate condecorat, et fide sacra, Christianisque moribus augens, quæ fieri Deo placita præcipit, studiis pontificalibus indesinenter operatur et perficit, servans legis divinæ mandata: *Quia non legis auditores, justi sunt apud Deum*, sicut narrat

Apostolus, *sed factores legis justificabuntur*⁸. Nos enim hæc meditari cupientes, et ea quæ a sancta sede vestra, apostolorum eorumque successorum prædicatione suscepimus, atque quæ in Nicæna synodo roborata cognovimus prædicare, et Arianorum blasphemias, atque aliorum hæreticorum repellere: qui quotidie ab his persequimur, et damnationi tradimur, atque morti destinamur. Quare de re precamur, ut vestris exhortationibus, tam per vos quam et apocrisarios vestros adjuvemur, ne dum illi crescunt et nos minui-
mur, vera fides destruat, et eorum hæresis ultra fidem nostram crescat. Quoniam timeo ut, postquam abundaverit iniquitas, refrigescat charitas multorum⁹. Pro qua re, multa vestræ sacræ doctrinæ, tam apud Deum quam apud cunctos fideles, merces et laus reposita est, si vestra resecentur auctoritate. Nostram enim fidem, quam a sanctis Patribus accepimus et tenemus, atque docemus, subter inseruimus. Ut si aliquis vobis aliter nos credere, aut docere, aut accusando, aut mussitando retulerit, vel detrahendo scriptis mandaverit, per hanc manifeste nos ita credere et docere agnoscatis. Credimus namque in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium, necnon et invisibilium conditorem. Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium

³ 1 Reg. xvi, 7. ⁴ 1 Paral. xxviii, 9. ⁵ 1 Cor. iv, 5. ⁶ Exod. xxiii, 1. ⁷ 1 Tim. v, 19. ⁸ Rom. ii, 13. ⁹ Matth. xxiv, 12.

(44) Vide Victoris Carthaginensis epist. ad Theodorum papam.

Dei natum ex Patre unigenitum, hoc est, ex substantia Patris : Deum ex Deo, lumen de lumine, Deum verum ex Deo vero, natum non creatum, homousion, hoc est, ejusdem cum Patre substantiæ. Per quem omnia facta sunt, cœlestia et terrestria. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de cœlis. Et incarnatus est, et homo factus, passus est, et resurrexit tertia die. Ascendit in cœlum, inde venturus judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt, Erat tempus quando non erat : et, Priusquam nasceretur non erat : et, Quia ex nullis subsistentibus factus est, aut ex alia substantia vel essentia, dicunt esse convertibilem, atque mutabilem Filium Dei : hos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia. Hanc venerabilem fidem trecenti quidem decem et octo, et cognoverunt et amplexi sunt, et consonantes et unanimes scriptis exclamaverunt. Sed modo, quoniam contra hæc ex nostris talia exsurgunt, qualia non debent. venite et vos, dilectissimi fratres, cum Deo, et descendamus ad visitationem, id est, inquisitionem sermonum eorum, et confundamus per approbationem verissimam ibidem linguas eorum elevatas contra scientiam unigeniti Filii Dei, iniquitatem in altitudinem humanitatis ejus loquentes : *Dirumpamus vincula eorum, per gladium spiritualem, quod est Verbum Dei, et projiciamus a nobis jugum ipsorum* ¹⁰, per expugnationem profani sensus illorum. Tunc etenim ipse quoque Dominus irridebit eos, et subsannabit, et tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos ¹¹; secundum beatum Jeremiam, dicens : *Falso propheta isti vaticinantur in nomine meo. Non enim misi eos, et non præcepi eis, neque locutus sum ad eos : visionem mendacem, et divinationem, et fraudulentiam, et seductionem cordis sui prophetant vobis. Ideo hæc dicit Dominus de prophe-*

tis qui prophetant in nomine meo mendacium : erunt projecti in viis Jerusalem, et conculcatio omnium pie consentientium me, et non erit qui sepeliat eos ¹². Nemo enim abscondere potest quibusdam subreptionibus commendatitiis, sicut nec foliis fici antiquus transgressor præcepti Adam potuit, qui per propriam linguam inverecunde nudatur : *Laqueus enim fortis viro labia ejus, et captus propriis sermonibus, et opera manuum ejus, retributio autem laborum ejus dabitur ei, et impietatis reprehensio* ¹³. Arguam te, inquit, et statuam contra faciem tuam, existimasti inique, quod essem tibi similis ¹⁴. Propterea, sicut dicit Dominus ad Gedeon, deponamus eos ad aquam veræ discretionis, et probemus eos ibi regulari examinatione in idipsum pronos corruentes ¹⁵, per ostensionem pravi intellectus eorum, utrum ne sint apud se sapientes divini verbi scientiam ignorantes. Quoniam dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam ¹⁶ catholicæ Ecclesiæ propria novitate, sive per ea quæ illicite in ejus defensione gesta sunt, hæreticam turbulentiam introducentes, illud competenter ad nos retinentes, quod bene ad Jesum Filium Sirachi dictum est : *Usque ad mortem certa pro veritate, et Dominus pugnabit pro te* ¹⁷. Hujus rei gratia universalis vobis a Christo Jesu commissæ est Ecclesia, ut pro omnibus laboretis, et cunctis opem ferre non negligatis : *Quia, dum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet* ¹⁸. Ideoque tanta urgente necessitate, summopere comprimite vestra summa auctoritate infestos, relevate oppressos, ut absque gravi, Domino opitulante, difficultate, ipsi gratanter omni tempore sacrificare mereamur illæsi. Et subscriptio : *Æterna te servet Divinitas, per multos annos, sanctissime Patrum Pater. Amen.*

Rescriptum Liberii papæ ad eosdem.

Dilectissimo filio Athanasio, et omnibus in unum congregatis, et de Trinitatis fide recte sentientibus Ægyptiorum episcopis, Liberius papa.

(45) Olim et ab initio tantam percepimus a beato Petro apostolorum principe fiduciam, ut habeamus auctoritatem pro universali Ecclesia ad rectam defendendam fidem, quatenus nulli liceat statum sanctæ Ecclesiæ commovere ad læsionem recte credentium, absque sui periculo honoris. Epistolam siquidem vestram nobisque directam, ante nos recitari fecimus, tribulationes et persecutiones, quas pro recta fide patimini, intelleximus. Super quibus et nos una vobiscum condolemus, et laborare pro vobis, ut pater pro filiis, parati sumus. Fidem vero Nicæni concilii in eadem epistola rectam reperimus,

super qua et Deo gratias uberrimas retulimus. Pro qua non solummodo persecutiones et passiones sustinere vobiscum parati sumus, sed etiam si necesse fuerit, mori pro Christi nomine, in quantum nostra sinit fragilitas, non respuimus. Igitur prædictum sanctum, ut legimus, concilium definivit Nicænum, (46) aliam fidem nulli licere proferre aut conscribere, vel componere, aut sapere, vel docere aliter, nec quidquam in fide sentire aut proferre, quod his Patrum regulis possit obviare. Qui autem præsumperit aliam fidem componere, aut proferre, vel docere, aut tradere aliud symbolum, ad viam veritatis converti desiderantibus de quacunque hæresi, vel ex Judæis aut paganis Christianos se fieri volentibus; hi si episcopi fuerint aut clerici, alienatos qui-

¹⁰ Psal. II. 5. ¹¹ ibid. 4. 5. ¹² Jerem. XIV. 14-16. ¹³ Prov. VI. 2, 3. ¹⁴ Psal. XLIX. 5. L. ¹⁵ Judic. VII. 4. ¹⁶ Rom. I. 22, 23. ¹⁷ Eccli. IV. 53. ¹⁸ Luc. XI. 21.

dem episcopos ab episcopatu, clericos a clero. Si **609** vero monachi, aut laici fuerint, anathemate feri. Protestatur enim beatus Apostolus, dicens: *Si quis certat, non coronatur, nisi legitime certaverit* ¹⁹. Et iterum Dominus ait: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* ²⁰. Videlicet certaminibus sacris propositis nobis, pro defensione catholice Ecclesie, magnaue salute ex hoc sperata ab omnium bonorum latore Deo, non deficiant manus nostre, dilectissimi fratres, per occasionem cuiuslibet desidie dissolutae, sed fratres efficiamur per gratiam Domini, atque virtutum potentiae ejus: *Quoniam perfecit pedes nostros tanquam cervorum, et super excelsa firmius statuit* ²¹; per intellectum summæ ejus humanitatis propter nostram salutem, maxime tamen habentes inpositam sanctorum testimonium nubem: *Deponentes ergo omne pondus, et circumstantem adversariorum novitatem, per patientiam curramus aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum* ²², qui, proposito nobis propter eum negotio, Spiritum suæ veritatis condonet loquentem in nobis, atque perhibentem magnalia fidei, per doctrinam sanctorum Patrum, quos adversarii calumniantur quotidie. In prophetis namque habetur: *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur* ²³. Profecto catholica Ecclesia, quæ vera consistit Sion, et civitas Christi cælorum regis, per annorum spatia expugnata ab adversantibus verbo fidei, qui neque Deum timent, neque hominem reverentur, sed incassum perducentibus pias et canonicas de hoc verbo doctrinas, dum a diversis tantisque scripto, et sine scripto, contestationibus invitati fuissent corrigere propriam et a se pellere hæresim. Sicuti et per anteriorem cognitionem luculentius demonstratum est, tam per libellos, quam per suggestiones reverendissimorum sacerdotum, et venerabilium abbatum, Apostolo protestante nobis, ut *hominem hæreticum, post primam et secundam correptionem, evitare debeamus. Scientes, quia subversus est hujusmodi, et deliquit proprio judicio condemnatus* ²⁴? Nullo modo oportet nos deinceps tacere aut quiescere, ne quoquo modo iniqui judicemur, odibilem Deo partem amplectentes. Quoniam scriptum est: *Zelavi in peccatoribus pacem peccatorum videns* ²⁵. Et dicatur etiam de nobis: *Sacerdotes mei contempserunt meam legem, et polluerunt sanctuaria mea, inter sanctum et profanum non habuere distantiam, et inter pollutum et mundum non intellexerunt* ²⁶. Sed consurgere nos convenit cum Deo, consistere prompte, induentes arma Spiritus adversus malignantes contra fidem ejus, ut approbemus Spiritus sapienter, id est, verba eorum, si ex Deo

A sunt. Scriptum est enim in Jeremia: *Probatorem dedi te in populo meo robustum, et scirs et probabis viam eorum* ²⁷. Multa namque nobis necessaria est vigilantia, et tanta divinæ sapientiæ rimatio, quæ occulta tenebrarum revelat ad requisitionem hujusmodi rei, et scrutationem, quæ latet quodammodo et absconditur, vixque comprehenditur, dolosa existens malitia, pro eo quod sibi pietatem callide blandiatur, ut valeat scrutantium mentem latere. Quod utique sciens beatus Apostolus, ait: *Nam hujusmodi pseudoapostoli, et operarii subdoli, transfigurant se in apostolos Christi* ²⁸. Sed non mirum, quoniam et ipse Satanas transfiguratur se velut angelus lucis ²⁹. Et ideo non mirum si non ministri ejus transfigurantur, velut ministri justitiæ, quoniam **B** finis secundum opera eorum. Sed et Dominus in hoc præmunens nos, ait: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimento orium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos* ³⁰. Ergo in idipsum ex toto corde ferentes ante omnia super tali questione deprecationem, et dicentes cum David: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. Lucerna enim pedibus meis verbum tuum, Domine, et lumen semitis meis* ³¹, quoniam ipsius est, sicut ait beatus Daniel propheta: *Sapientia et fortitudo dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam. Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est. Quia sapientiam, inquit, et fortitudinem dedisti mihi, et ostendisti mihi, quæ rogavi te* ³². Cum ope divina uniuscujusque personæ descripta, eorum qui pro novitatis commento accusati de venerabili nostro scrinio obsecundantibus, et nobis ordinabiliter offerentibus, solertius intendamus, ita ut qui hæc præsumpserint prævaricati, primum quidem subiaceant judicio terribili omnipotentis Dei, deinde autem qualemcumque regalem indignationem reveantur. Per quam siquidem episcopi, aut clerici fuerint, a sui sacerdotii, sive a sui cleri ordine modis omnibus excident. Sin autem monachi sunt, segregentur, et alieni sint a suis locis. Sin autem dignitatem, aut cingulum, aut militiam habeant, nudentur eis. Quod si privati, si quidem nobiles consistunt, suarum substantiarum proscriptionem patiantur. Sin autem ignobiles consistunt, non solum in corpore verberentur, sed exilio perpetuo castigentur, ut omnes timore Dei compressi, et comminata eis digna supplicia reverentes, immobilem et sine turbatione pacem sanctarum Dei Ecclesiarum custodiant. Data viii Kal. Junii, Aeclepio et Deodato venerabilibus coss. Explicit. Gloria Christo Jesu Domino nostro. Pax vobis. Amen.

¹⁹ II Tim. II, 5. ²⁰ Matth. x, 22. ²¹ Psal. xvii, 34. ²² Hebr. xii, 1, 2. ²³ Isa. lxii, 1. ²⁴ Tit. iii, 10, 11. ²⁵ Psal. lxi, 5. ²⁶ Ezech. xxii, 26. ²⁷ Jerem. vi, 27. ²⁸ II Cor. xi, 13. ²⁹ ibid. 14. ³⁰ Matth. vii, 15, 16. ³¹ Psal. cxviii, 18, 105. ³² Dan. ii, 21, 22.

Epistola Ægyptiorum pontificum ad Felicem de infestationibus Arianorum

Domino ter beatissimo, et honorabili sancto Patri Felici sanctæ sedis apostolicæ urbis Romæ papæ; Athanasius, universi Ægyptiorum, Thebaidum et Libyorum episcopi, in sancta Alexandrina synodo gratia Dei congregati.

Vestro sancto suggerimus apostolatui, ut nostri, more solito, sollicitudinem gerere dignemini. juxta vestram prudentissimam sapientiam, quæ omnibus luce clarius manifesta est, quia apostolicis vestra beatitudo visceribus commota, super tribulatione nostra, nos omnes hortata est ad tuitionem catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, in unum convenire, et de nostra canonice oppressione et unanimitè tractare, dum constat nos una cum beato Paulo apostolo eadem compassibiliter dicere: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror?*³³ Satagentes, ne aliqua de iis, quæ vobis creditæ sunt rationabilibus ovibus, a bestiis capiatur. Ideo, Pater beatissime, quia semper antecessores nostri, et nos a vestra apostolica sancta sede auxilium hausimus, et nostri vos habere curam novimus, præfatam **610** apostolicam et summam expetimus, juxta canonum decreta, sedem, ut inde auxilium capiamus, unde prædecessores nostri ordinationes et dogmata, atque sublevationes traxerunt. Ad eam quoque quasi ad matrem recurrimus, ut ejus uberibus nutriamur, quoniam non potest mater oblivisci infantem suum. Sic et vos nolite oblivisci nos vobis commissos. Quoniam non levibus nos inimici nostri implicuerunt, et quotidie facere moliantur afflictionibus, et apprehendere, ac (47) ferris nos construngi minantur, nisi eorum consentiamus erroribus, quod nequaquam vobis inconsultis agere præsumimus. Canonibus quippe jubentibus absque Romano pontifice nos de majoribus causis nihil debere decernere. Ideoque ad propositum recurrentes, et ad bravium properantes, vestræ apostolicæ sedis imploramus auxilium. Quia, ut credimus, non desepxit Deus preces cum lacrymis sibi oblatas servorum suorum, sed ob id vos prædecessoresque vestros, apostolicos videlicet præsules in summis arce constituit, omniumque Ecclesiarum curam habere præcepit, ut nobis succurratis, nosque tuentes, quibus omne episcoporum judicium est commissum, liberare ab hostibus nostris non negligatis. Nam scimus in Nicæna magna synodo trecentorum decem et octo episcoporum, ab omnibus concorditer esse roboratum, non debere absque Romani pontificis sententia concilia celebrari, nec episcopos damnare, licet hæc et synodica capitula alia complura pernecessaria, ab hæreticis, qui nos quotidie infestant et perdere nituntur, ut facilius

A nos capere possint, sint incensa, nobisque sublata. Qua de re hac inventa occasione, indifferenter omni canonica et apostolica postposita auctoritate, nos vi a propriis, vobis inconsultis, illicite expellunt sedibus, ovesque nobis a Christo Domino apostolica commissas gratia, invadunt, gradibus privant: et quod pessimum est, et omnibus Christianis legibus inimicum, interficere decertant. Vos ergo ut semper vestræ sedi sanctæ consuetudo fuit, periclitantibus subvenite, oppressos roborate, tribulatis manum porrigite, taliaque prohibete, et leges imponite, ut apostolica doctrina, quæ in Deo est, cito ad victorum judicium perducere valeat nostrum, nosque apostolorum principe suffragante Petro, ab imminenti periculis liberare (48). Novimus namque in jam fata Nicæna synodo generaliter esse decretum, ut nullus passim, vageque episcopos, aut præsumptivos lacerare, aut accusare, et qui non sunt rectæ fidei vel bonæ vitæ, vel claræ conversationis, infamare præsumat. Sed prius si erga episcopos, vel auctores Ecclesiæ quicquam causam habuerit, eos cum charitate mansuete conveniat, ut ab eis vulnus unde agitur, recte sanetur. Aut ipse, si secus egerit, accusator excommunicetur. Quod si ab eis nihil recte valeat percipere, tunc primo summos adeant primates, et ipsi tempore congruo canonice eos convocare debebunt. Qui si aut suis rebus exspoliati, aut a propriis sedibus ejeti, aut exsiliati, vel oppressi, aut iniuste tractati fuerint, primo eruantur, et canonice restituantur, atque omnia sibi sublata (49) integerrime eis legibus reddantur. Quoniam priusquam hæc fiant, ut in prædicto constitutum est concilio, nec canonice convocari, nec distringi a quocunque possunt. Quoniam nec sæculi leges hæc fieri permittunt, quanto minus ecclesiasticæ? Similiter et a supradictis Patribus est definitum consonanter, ut si quisquam episcopum, aut metropolitanum, aut comprovinciales, vel iudices suspectos habuerit, vestram sanctam Romanam interpellent sedem, cui ab ipso Domino potestas ligandi, ac absolvendi, speciali est privilegio super alios concessa. Ipsa enim (50) firmiter a Deo fixum et immobile percepit, quoniam ipsam formam universorum titulorum lucidissimam Dominus Jesus Christus veram apostolicam constituit sedem. Ipsa est enim sacer vertex, in quo omnes vertuntur, sustentantur, levantur, et sicut in Christo Christiani, et in petra, id est Christo, Petrus, Petri renovantur Ecclesiæ: Tu es enim, sicut divinum veraciter testatur eloquium, *Petrus*³⁴, et super fundamentum tuum Ecclesiæ columna, id est, episcopi, qui Ecclesiam

³³ II Cor. xi, 29. ³⁴ Matth. xvi, 18.

(47) Stephanus Dorensis ad Martinum papam.

(48) Habetur in epist. decret. Julii contra Orientales pro Athanasio.

(49) Adr. coll. 35.

(50) Sergius Cypri, epist. ad Theod. papam concil. Lateran.

sustinere, et propriis humeris portare debent, A sunt confirmati. Tibique claves regni cœlorum commisit, atque ligare, et solvere potestative, quæ in terra et quæ in cœlis sunt, promulgavit. Tu profanarum hæresum, et impetitorum, atque omnium infestantium depositor, et princeps, et doctor, caputque omnium orthodoxæ doctrinæ et immaculatæ fidei existis. Igitur ne despicias Patrum tuorum, Pater, pietatem, bonamque intentionem. Et sicut illi Patres et prædecessores nostros a multis liberaverunt oppressionibus et angustiis, ita nos liberare digneris. Nam fuit semper vestræ sanctæ et apostolicæ sedi licentia, injuste damnatos vel excommunicatos, potestative sua auctoritate restituere, et sua eis omnia red-
dere, et illos qui eos condemnaverunt, aut excom-
municaverunt, apostolico punire privilegio : sicut
etiam nostris et antecessoribus cognovimus actum
temporibus. Porro et ipsi primates, qui episcopo-
rum et summorum ecclesiasticorum causas susci-
pere debent, in præfixa Nicæna synodo sunt
dinumerati, ne in posterum ex hoc contentio ori-
retur. (51) O sanctissime Pater Patrum, absconde blasphemias et jactantiam vaniloquorum et insi-
diantium infestationes, nos et fratres nostros
opprimendum, atque perdere volentium, qui ad vos
quasi ad caput confugimus, ut vestro suffulti auxi-
lio liberemur, et vobis nobisque Christi commissas
oves a luporum ore, Domino adminiculante,
antequam deglutiantur, rapiamus. Nec enim (52)
fas est supplicum apostolicæ sedis scripto, aut
sine scripto, preces oblatas despiciere, sed ut con-
decet, et privilegium vestræ sedis est, et nos, et
illi canonicaliter convocemur, et ante vos de no-
stris objectionibus canonice cum omni probitate
concertemus. Sicut prædecessores nostri penes
vestros fecerunt antecessores, et sicut canonica in
prædicta sancta synodo docent constituta, et
veluti paleati verbi per ventilabrum canonice
examinationis plenam purgationem, in communi
consistentes auditorio, de maturis et nutrientibus
catholicæ Ecclesiæ dogmatibus, quæ confirmant
cor hominis, per participationem paternarum con-
sequamur institutionum. (53) Antiquis enim regu-
lis sancitum est, ut quidquid, quamvis in remotis
aut in longinquis positis provinciis, super episco-
porum querelis aut accusationibus ageretur, non
prius tractandum vel accipiendum esset, quam ad
notitiam almæ sedis vestræ fuisset pronuntiatio
facta, qua infirmaretur, aut firmaretur. Indege-
sumerent normam, unde Ecclesiæ sumpserunt exor-
dium prædicationis, ne passim ab insidiatoribus
columnæ evertentur Ecclesiæ. Certum est enim

eidem sanctæ sedi vestræ in honorem beatissimi
Petri, Patrum decreta peculiarem decrevisse reve-
rentiam Dei, pro rebus inquirendis atque deter-
minandis, quas sollicitè decet justeque ab ipso
præsulum examinari vertice apostolico, cujus
sollicitudo semper fuit et est tam mala damnare
quam probare laudanda. Quoniam humillimum
vestro apostolico culmini persolventes obsequium,
ut ipse Dominus præcepit, et sanctorum decreta
Patrum statuerunt, cum lacrymis suggerimus
quod sine gemitu cordis reticere non valemus.
Nam in tantum a persecutoribus sanctæ Dei
Ecclesiæ nostrisque inimicis persequimur, ut
611 magis nos vivere, quam mori tædeat. Unde
præ omnibus fatemur, in tantum cor esse nostrum
vulneratum, ut propheticum illum planctum exo-
plemus, dicentes : *Quis dabit capiti meo aquam, aut
oculis nostris fontem lacrymarum, ut sedentes plo-
remus die ac nocte* 37 ? Ecce enim oves, quæ nimis
infestantur, atque a pravis amoveri hominibus im-
pelluntur. Christianorum vero voces ac gemitus
episcoporum longe lateque resonant, novitates in-
surgunt, calumniæ crescunt, persecutio grassatur,
perditio fit populorum. Vestrum est nobis manum
porrigere, vobis enim commissi sumus, vestrum
est nos defendere atque liberare, nostrumque est
a vobis auxilium expetere, et vestris parere jussio-
nibus. Pro nimio ergo dolore, atque gemitu om-
nium quæ nos infestant necessario recordari,
vobisque significare nequimus. Ideo alium ve-
strum exoramus apostolatum, ut super his legem,
quæ in memorata Nicæna synodo est promulgata,
quamvis prædictorum insidiatorum, et aliorum ma-
lorum hominum, quo facilius episcopos Dei mini-
stros valeant illaqueare, est suffocata, reparetis :
et quæ necessaria fore cognoscitis, vestræ sanctæ
sedis auctoritate nos cunctosque fratres informetis,
ut malorum insidias hominum, vestra fuli aucto-
ritate illæsi, Domino opitulante, evadere valeamus.
quia insidias luporum prævidere, non ovium (54).
sed pastorum est. Scimus enim quod id semper ve-
stræ sedis præsules, primo apostoli, deinde succes-
sores eorum fecerunt. (55) Vos universalis Ecclesiæ,
et maxime episcoporum qui oculi Domini propter
D contemplationem et speculationem vocantur, curam
gerere, ac de revelatione et lege nostra assidue
cogitare debetis, sicut scriptum est : *Beatus qui me-
ditatur in lege Domini die ac nocte* 38. Quæ medita-
tio, non lectione per figuram litterarum tantum
conspicua, sed uberante in vobis Christi gratia in
vestra cognoscitur conscientia immobiliter insita,
et nullatenus de vestro corde recedente lege Chri-
sti Dei sacrosancta, sicut in Psalmis dicit Prophe-

37 Jerem. ix, 1. 38 Psal. i, 2.

(51) Idem Sergius.

(52) Martinus papa, ibidem.

(53) PP. Afric. in ep. ad Theod. papam conc. Lateran. ann. 649.

(54) Conc. iii Rom. sub Symmacho.

(55) Victor. Carth. ep. ad Theod. papam, ubi le-
multa huc injecta sunt.

ta: *Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium, lex Dei ejus in corde ipsius*²⁷, non atramto, sed spiritu Dei vivi vestris in arcanis conscripta, neque in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, sicut beatissimi apostoli Pauli ad Corinthios missa nos docet Epistola. Quibus præmissis significamus Deo placitæ fraternitati vestræ die septimo Kalendarum Augustarum, indictionis quartæ, nostram humilitatem divina gratia, suo ut præcepit munere præveniente, vestris sanctis ac Deo dignis precibus, in sancta Romana Ecclesia pontificalis honoris accepisse consecrationem et stolam, in quo dignitatis fastigio ut Deo omnipotente altissimo regamur, et a malis omnibus liberemur. Ut non sacerdotale nomen tantum, sed Christi Domini nostri Dei protegente auxilio et meritum habeamus, vestris sanctis ac Deo acceptabilibus nos commendantes orationibus, poscimus quatenus et vestris deprecationibus pro nobis ad Deum effusus muniti, et eruditionibus bonis instructi, digni efficiamur cum omni nobis populo Christiano commisso illæsi, protegi velamento divino. Ad salutationem ergo vestræ sanctæ et honorandæ fraternitatis, vice nostra, Benedictum humilem nostrum fratrem vestrum episcopum, et Alexandrum presbyterum, Crispinum quoque diaconum, vestros famulos destinavimus. Propter quos postulamus celerius nobis a vestra beatitudine persolvi, ut vestris cohortationibus roborati, vestris regulis, inimicis videlicet compressis, informati, ad proprias prudenter consolati valeamus ecclesias ante hiemem Domino propitio remeare. Vestrum est quippe, Pater sanctissime, canonica instructione sollicite ecclesiasticæ regulæ adversantibus, et fratrum insidiatoribus obviare, nec permittere noviter dici quod Patrum venerabilium auctoritas omnino non censuit. Nos enim humiles corde, sapientes, adjuvante Domino, quæ recta sunt uno vinculo charitatis vobiscum sumus constricti, veram fidem ac religionem catholicam in omnibus fortiter defensores. Studiosius itaque a Catholicis improbis probe resistere nitendum est, ne torpentes, desideria oppressi, culpæ taciturnitatis teneamur obnoxii, et quasi favorem impendentes judicemur. Unde dictum est: Negligere, cum possis deturbare per-

A versos, nihil aliud est quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori de sinu obviare. Manifesta est, Doctor sanctissime venenosa serpentum sine simplicitate astutia, dum manifesta est dolosa inimicorum fallacia. Succurrite, quæsumus, oppressis, liberate nos de manu persequentium, ut cum beato Job cantetis: *Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum, justitia indutus sum, et vestivi me, sicut vestimento et diademate, judicio meo. Oculus fui cæco, et pes claudus. Pater eram pauperum, causamque quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebar molas iniqui, et de dentibus eorum auferedam prædam*²⁸, et reliqua. Nos enim, quos tua maxima exspectat cura, id est, episcopi omnes, præcipue tuum debemus mereri judicium, et non ab aliis devorari. Merito ergo nos sacerdotes Domini causæ respicit, si silentio (56) faveamus errori. Si quidem corripantur hujusmodi, nec sit liberum eis pro voluntate habere judicium, desinatque novitas increscere vetustatem, desinat Ecclesiarum quietem inquietudo turbare. Nam omnes metropolitani, vel reliqui episcopi, sua odia aut vindictas in reliquos episcopos exercere non valeant. Ideo nominatim in Nicæna synodo expressi sunt primates, qui reliquos episcopos audire et judicare debeant, ne ulla fraus in judicio episcoporum possit irruere. Vos ergo qui in summo speculo gratiæ Dei estis depositi, attendere eos, et opprimere oportet, qui in fratres seditiones (57) et scandala excoitant. Ideoque exoramus, ut minime despiciatis humilitatis nostræ, et omnium Orientalium orthodoxorum sacerdotum, et populorum afflictiones et damnationes, cum lacrymis oblatas. Sed sicut luminaria universo mundo, verbum vitæ retinentes, introductas exstinguite tenebras nefandissimorum insidiatorum, temporibus etiam nostris procaciter germinatas: quatenus funditus exstincta hujusmodi caligine, lucifer nobis resplendeat per vos, sanctissime Pater, et dogmatica definitio ubique omnes latificans, qua gloriosi sancti Patres per propria piissime dogmata in æternæ vitæ firmam hæreditatem prædicasse noscuntur. Et subscriptio: Incolumem te, et beneplacitum Deo, sanctissime Pater Patrum, orantem pro nobis Dominus custodiat in ævum. Amen.

Rescriptum Felicis papæ ad eosdem.

612 Reverendissimis atque dilectissimis fratribus Athanasio, et universis Ægyptiorum, Thebaidum, Libyorumque episcopis in sancta Alexandria synodo congregatis, Felix almæ Romanæ urbis et universalis Ecclesiæ episcopus, et sancta synodus, quæ in urbem Romam convenit, in Domino salutem.

Sacram vestram synodicam epistolam per gra-

D tiam Spiritus sancti, et Deo placitum studium conscriptam, vestræ a Deo honorandæ sanctitatis gratia libenter suscepimus, atque instantem nostram in synodo recitare per singula jussimus, et omnes intente ejus colligere verba præcepimus. Super quæ dum lætari sperabamus et cupiebamus, *versa est in luctum cithara nostra*²⁹, et cantatio in plorationem, et omnino totius synodi gaudium in mor-

²⁷ Psal. xxxvi, 30, 31. ²⁸ Job xxix, 13-17. ²⁹ Job xxx, 31.

(56) Ex epist. 1 Cælestini I ad Gallos.

(57) Stephan. Dorensis, ad synodum Lateranensem anno 649.

rorem translatum est, quia non decuerat, ut ii qui corpus (58) Christi quotidie proprio conficiunt ore, tantam paterentur persecutionem. Quoniam Dominus Deus noster salutem providens generis humani, mandavit persecutiones non fieri, neque fluctuationes inferri, aut invideri laborantibus in agro Domini, neque dispensatores magni Regis vexari, aut expelli. Quiescite, inquit sancta magna Nicæna synodus, et nolite persequi eos qui Deo perfecte ministrant, et sincera voluntate superni Dei mandata custodiunt, et nostris legibus subjungantur. Quia nec decet nec ordo patitur, ut iniqui et carnales spirituales persequantur. Omnis enim qui resistit alicui, nunc vertendo, nunc celando veritatem, mentitur adversus eum contra quem litigat, Et qui infestus est alicui, omnia sicut hostis agit, et insuper loqui contendit. Vos enim monemus fratres in speculis esse debere, ut in quantum esse potestis et Dominus auxilium dederit, talibus nostra apostolica vestraque auctoritate resistatis, nec quisquam vestrum a fratris auxilio se subtrahat, sed pro viribus adminiculum præstet. Quoniam licet pauci sitis, si unanimes fueritis, nullatenus, justitia suffragante, Domino quoque opem ferente, superabimini : *Quia funiculus triplex difficile rumpitur* ⁵⁹. Nam si officiis sæcularibus (59) humana lex subvenit, quanto magis ecclesiasticis, et Domini sacerdotibus, maximeque pontificibus, qui pupillæ oculorum Domini appellantur, divina atque canonica lex suffragari debet? Ait enim divinum de episcopis eloquium : *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei* ⁶⁰. Et si sæculares homines humana multipliciter explorantur lege, et requisitiones atque induciæ illis multorum mensium conceduntur, ne injuste damnentur; quanto magis episcopis, qui proximiores sunt Deo, et super eos sunt constituti, positique in cœlesti militia, quæ impensius ponderanda est, temporaque sunt concedenda multo ampliora, ne a quibusdam graventur aut opprimantur, vel subito damnentur. (60) Inspiciamus ergo, adjuvante Deo et sancto apostolo Petro, per quem et apostolatus et episcopatus in Christo cœpit exordium, quam plures sæpe emeruerunt causæ, quæ in quibusdam non erant causæ, sed crimina. Quia magis, ut comperimus, iniquitate fratribus sunt impositæ, quam charitate. Et ut de cætero sollicitudo sit, ne talia deveniant, capitula quædam, quæ a sanctis Patribus, tam in Nicæna synodo, quam in hac sede constituta sunt, ponamus. Quibus fratres et coepiscopi nostri fulti, insidias inimicorum Domino auxiliante valeant evadere, et prout Dominus dederit posse, paucioribus (61) tantorum malorum verbis imitemur compendium, et strictim quæ

A in volumen litterarum vestrarum comperimus retractemus, et alia nonnulla instantis temporis necessaria prout petitis ponamus.

(62) 1. Est namque synodici decretum institutis, ut nemo episcopum penes sæculares arbitros accuset, sed ad summos primates.

2. Si quis adversus episcopum causam habuerit, non prius alios episcopos adeat, ut eum accuset, quam familiariter ei suam indicet querelam, et ab eo justam emendationem, aut rationabilem percipiat excusationem, ipsa nos instruite veritate : *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te non audierit, adhibe duos vel tres tecum. Et si non audierit, dic Ecclesiæ* ⁶³, id est, accusa eum publice, et non privatim, et reliqua.

3. Si quis episcopum posthac elegerit accusare, summis primatibus episcoporum suam indicet causam, et non sæcularibus, qui magis ad pacem (63) quam ad iudicium eos revocent, ut charitas in omnibus et ab omnibus custodiatur. Si primates accusatores episcoporum cum eis pacificare familiariter minime potuerint, tunc tempore legitimo eos ad synodum canonicè convocant, non infra angusta tempora canonice convocent, et non priusquam eis per scripta significant quid opponitur, ut ad responsionem præparati adveniant. Nam si aut vi, aut timore ejecti, aut suis rebus exspoliati fuerint, nec canonice evocari ad synodum possunt, nec respondere æmulis debent, antequam canonice restituantur, et sua eis omnia legaliter reddantur.

4. Si quis episcoporum suis fuerit rebus exspoliatus, aut a sua Ecclesia vi aut timore expulsus, quod omni Christiano nomini est inimicum, oportet et decet episcoporum præpositum semper prima fronte sollicitum esse, ut omnia, quæ ei ablata sunt, potestati ejus legaliter reddantur, et præsul prius restituatur. Et postea non statim, sed diu et per spatiosa tempora, suis potestative depositis, et ad suam necessitatem præparatis, ad tempus veniat ad causam. Et si juste visum fuerit, accusatoribus respondeat suis.

5. Nulli infami (64) atque sacrilego de quocunque liceat negotio, adversus religiosum Christianum, quamvis humilis servilisque persona sit, testimonium dicere, nec de qualibet actione vel inscriptione Christianum impetere.

6. Si quis episcopus legitime accusatus, et supradicto ordine ad concilium canonicè convocatus fuerit, absque trepidatione ire debeat. Et si ire non potuerit (65), pro se legatum ad synodum mittat.

7. Nullæ causæ a iudicibus ecclesiasticis audian-

⁵⁸ Eccle. iv, 12. ⁵⁹ Zachar. ii, 8. ⁶⁰ Matth. xviii, 15-17.

(58) Hieronym. epist. ad Nepotianum.

(59) S. Greg. ep. 120, l. vii.

(60) Innoc. ep. 2.

(61) Innoc. ep. 7.

(62) Carth. iii, c. 9.

(63) Carth. iv, c. 26.

(64) Ex Aniano.

(65) Adr. c. 5 et 11.

tur, quæ legibus non continentur, vel quæ prohibeæ esse noscuntur.

8. Si quis aliter non acquieverit, nisi ut episcopum accuset, supra taxato hoc tenore agere debet, quia aliter rata non potest accusatio existere. Tunc primo accusati causam accusator (66) apud primates canonice deferat. Nam a communione prohibeatur accusatus, nisi ad electorum iudicium canonice convocatus infra tres aut sex, vel plures menses pro suis rationem redditurus venire distulerit. Quod si probare potuerit quod voluerit, sed non potuerit **613** venire, nihil ei nocebit. Ille vero, qui vi, aut timore a sede pulsus, aut suis robur expoliatus fuerit, non prius vocetur ad synodum, quam ei omnia legibus redintegrentur (67). Et tandiu in sede propria pacifice et potestative cuncta disponens resideat, quandiu expulsus, vel expoliatus carere visus est rebus. Cum autem ad iudicium venerit, si voluerit et necesse fuerit, induciæ ei petenti a Patribus constitutæ absque impedimento concedantur, et iudices a se electi tribuantur, ut in loco unde est ille qui accusatur, aut si alibi alicujus temerariæ multitudinis vim metuerit, locum sibi congruum eligat, quo absque timore suos, si necessitas exposcerit, testes habere, et absque impedimento suam canonice sententiam finire valeat.

9. Quia multa per subreptionem evenire solent, (68) illis testificandi vel accusandi licentia denegatur, qui Christianæ religionis et nominis dignitatem et suæ legis vel sui propositi normam, aut regulariter prohibita, neglexerint.

10. Multum derogatio prævalet, quando derogatio creditur. Ideo variis detractionibus atque accusationibus non decet (69) labefactari primatem, sed magis Patrum regulis roborari, nec facile aut indifferenter suscipere accusationes præsumat, dicente Domino: *Non suscipias vocem mendacii*⁶²; sed prius probare debet suspicionem et causam, aut quo animo hoc faciat et postmodum suscipere, quia veritatis professionem, propinquitatis, inimicitiae, timoris, amoris, odii et cupiditatis intentio, impedire, et adversa fratribus irrogare solet.

11. (70) Personæ accusantium tales esse debent, quarum fides et conversatio et vita probabilis, et absque reprehensione sit, et quæ omni careant suspitione. Quia et hoc, te præsentem, ut bene nosti, in Nicæna synodo, propter malorum hominum infestationem ab omnibus est definitum, licet pravorum hominum insidiis sint hæc et alia complura deleta.

12. Primates illi, et non alii sunt, quam in præ-

dicta Nicæna synodo sunt constituti. Reliqui vero, qui metropolitanas (71) tenent sedes, archiepiscopi vocantur, et non primates, salva in omnibus apostolicæ sedis dignitate, quæ ei ab ipso Domino est concessa, et postea a sanctis Patribus roborata.

15. Primo semper in omni episcoporum accusatione, persona, vita et conversatio accusantium enucleatim inquiratur, et postmodum ea quæ obijciuntur, fideliter pertractentur. Quoniam nihil aliter fieri debet, nisi impetitorum prius requiratur fides, personæ, vita et actus discutiantur, quia non debet pravorum aut insidiantium hominum pernicie vita lacerari innocentium. Sane sæpissime boni a malis persequuntur, qui non cessant suis calamitatibus aliis derogare. Ideo summopere prævidendum est, ne hæc fiant.

14. Nullus servus, (72) nullus libertus, nullus infidus, nullus criminibus irretitus, nullus calumniator, nullus qui inimicitias studet, nullus qui frequenter litigat, et ad causandum vel detrahendum est facilis, nulla infamis persona, necnon et universi quos ad causanda publice crimina leges publice non admittunt, permittatur episcopos accusare. Quoniam accusatores et accusationes, quas leges sæculi non recipiunt, qua ratione sacerdotales eas recipere debeat ordo invenire nequeo, cum hæc et in Nicæna synodo prohibita sint, et illi magis ab istis, non isti ab illis iudicari debeant, cum Apostolus dicat: *Spiritualis iudicat omnia, ipse vero a nemine iudicatur*⁶³.

15. Hæretici, a quibus nimium opprimimur, excommunicatique, homicidæ, (73) malefici, fures, sacrilegi, raptores, venefici, adulteri, et qui raptum fecerint, vel falsum testimonium dixerint, seu qui ad sortilegos magosque se contulerint, nullatenus ad accusationem, vel ad testimonium erunt admittendi.

16. Non ita in ecclesiasticis (74) agendum est negotiis sicut in secularibus. Nam in secularibus, postquam legibus vocatus, et in foro decertare coepit aliquis, non licet ante peractam causam recedere. In ecclesiasticis vero, dicta causa recedere licet, si necesse fuerit, aut si se prægravari viderit.

17. Quotiescunque (75) episcopus super certis accusatur criminibus, si tales fuerint accusatores, qui juste et canonice recipi debeant, legitima in synodo suo in tempore congregata, ab omnibus canonice audiat, qui sunt in provinciis episcopi. Quod si legitimi non fuerint accusatores, non salgetur episcopus, quia sacerdotes ad sacrificandum vacare debent, non ad litigandum. Nec illi, qui throni Dei vocantur, pravorum hominum insidiis

⁶² Exod. xxiii, 1. ⁶³ I Cor. ii, 15.

(66) Carth. iii, 7.

(67) Rom. v, sub Symmacho.

(68) Anianus in c. 1, l. 7, l. 16, cod. Theod.

(69) Damas. epist. ad Illyricos.

(70) Adrian. 4 et 15.

(71) Adrian. col. 23 et 15.

(72) Carth. vii, c. 2.

(73) Adr. col. 63.

(74) Leo, ep. 54.

(75) Adr. 27.

turbari deoent, sed libere Christo Domino famu- A
lari.

18. Ququam provincialibus episcopis, una cum eorum metropolitano suæ provincie causas episcoporum, liceat charitative et concorditer agitare; non tamen, sicut in prædicta, te præsentem, constitutum est synodo, licet definire, absque Romani pontificis auctoritate. Quod si secus a quibusdam præsumptum fuerit, ipsi qui hoc egerunt, suæ præsumptionis suscipiant damnum. Et illi, qui ab eis perperam excommunicati aut damnati fuerint, auctoritate hujus sanctæ sedis, et beati præceptoris nostri clavigeri Petri potestate solvantur atque restituantur. Ipse enim ait Dominus: *Quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in terra et in cælis* ⁴².

19. (76) Quoties episcopi se a suis comprovincialibus, vel a metropolitano putaverint prægravari, aut eos suspectos habuerint, mox Romanam appellent eadē. Ad quam eos absque ulla detentione, aut suarum rerum ablatione, obedire liceat. Et dum ad prædictam Romanam matrem appellaverint Ecclesiam, aut ab ea se audiri exposcerint, nullus eos, aut excommunicare, aut eorum res auferre, aut aliquam vim inferre eis præsumat, antequam horum causa Romani pontificis auctoritate finiatur. Quod si aliter a quoquam præsumptum fuerit, nihil erit, sed viribus carebit. Nam nec hoc perperam præsumimus, sed et ipsum in Nicæna synodo constitutum, et antecessores nostros egisse, bene, Athanasi, nosti, quando tu et Paulus Constantinopolitanus, Asclepius Gazæ, et Lucianus [Lucius] Adrianopolites, ab episcopis Orientalibus inconsulto sanctæ memoriæ Julio prædecessore nostro damnati estis, et ad eum, quasi ad totius orbis caput, ut semper huic sanctæ sedi licitum fuit, confugistis. Cognita eorum nequitia, et vestra justitia, vos in communione suscepit, et omnium vestrum curam gerens, propter sedis propriæ dignitatem suas singulis reddens Ecclesias, Orientalibus scripsit, culpans eos quod non recte tractassent, viros inculpabiles de suis Ecclesiis expellentes, et constituta Nicæni concilii minime conservantes. E quibus ad certum diem nonnullos sibi met adesse præcepit, ut de talibus præsumptionibus certam redderent rationem, et coram eis ostenderet, justam se super eis protulisse decretum. Determinatum est etiam, non talia deinceps fratres esse passuros. Et nisi ab hujusmodi præsumptionibus cessarent, a propriis esse gradibus eos recessuros. Tali enim hujus sanctæ sedis privilegio, et tu et fratres tui proprias recepistis Ecclesias, cum omnibus ad vos pertinentibus. His enim et aliis quam plurimis documentis manifestum est, nullum damnari, aut suis expoliari rebus debere episcopum, 614 qui hanc san-

ctam sedem interpellaverit, aut sibi defensatricem asciverit, donec iudicium de eo nostræ apostolicæ auctoritatis, hoc est, principis apostolorum Petri agnoscat. Quia solum Christus Jesus huic sanctæ sedi, id est apostolicæ, hoc facere commisit. Utpote quoniam solus, atque præ omnibus præfatus princeps apostolorum creditus est, atque percipere meruit a Rege regum Christo claves regni cælorum.

20. De induciis vero episcoporum super quibus consultuistis, diversas a Patribus regulas invenimus institutas. Quidam enim ad repellenda impetitorum machinamenta, et suas præparandas responsiones, et testes confirmandos, et concilia episcoporum atque amicorum querenda, annum aut sex menses mandaverunt concedi; quidam autem annum, in B quo plurimi concordant. Minus vero quam sex menses non reperi, quia a laicis hæc indulta sunt, quanto magis Domini sacerdotibus? Nam et a nostris antecessoribus, atque reliquis sanctis Patribus multoties inhibuitur, ne quis Domini sacerdotibus detractiones irroget, quanto magis accusationes non ex radice charitatis prolatis? Quiescite, inquit, et nolite persequi eos, qui Deo perfecte ministrant, quorum orationibus et terrena bella sedantur, et recedentium a Deo angelorum pelluntur incursum, quique omnes dæmones, qui corrupti sunt, precum assiduitate confundunt. Inducite namque non sub angusto tempore, sed sub longo spatio concedendæ sunt, ut accusati se præparare, et universos communicatores in provinciis positos convenire, et testes præparare, atque contra insidiatores se pleniter armare valeant. *

21. Iudices enim, et accusatores tales esse debent, qui omnium careant suspicione, et ex radice charitatis suam desiderant promovere sententiam. His igitur tam legaliter, quam et canonice prolatis, etiam omnium Christianorum reverentiam congruere deposcimus, spiritali intercedente dilectione, et timore Dominico, per quem humana removetur offensio, et Ecclesiarum ædificatio præponitur universis, ut magis universi ædificationem fratrum laborent, quam ad damnationem, quoniam ait Dominus: *In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem* ⁴³. Jam enim formam dedimus, et a prædecessoribus nostris datam esse cognovimus, ut si quis se agnovit Christianum, illud servet, quod ab apostolis noscitur esse traditum, dicente apostolo Paulo: *Si quis vobis annuntiaverit, præter quam quod accepistis, anathema sit* ⁴⁴. Christus enim Dei Filius Dominus noster, humano generi propria passione salutem plenissimam condonavit, ut nos liberaret. Ut si in tantum nos dilexit, ut etiam proprio Filio suo non parceret, sed pro nobis omnibus illum traderet, ut nos liberaret, ut quid nos non diligimus

⁴² Matth. xvi, 19; xviii, 18. ⁴³ Joan. xiii, 35.

⁴⁴ Galat. i, 8.

(76) Item ex Adriano.

fratres, aut eos temere judicamus? cum prædictus A
dicat Apostolus: *Nolite judicare invicem, sed hoc
magis judicate, ne ponatis offendiculum fratri vel
scandalum* ⁴⁰. Nam si illi qui fratres diligunt, ex
Deo nati sunt, et vident Dominum; quid ergo erunt
illi qui eos persequuntur, et eos detrahendo, machinando, accusando, infestando, damnare moluntur? Si illi filii Dei, procul dubio filii sunt diaboli, qui ut semper sicut leo rugiens circumit, *querens quem devoret* ⁴¹, ita fratres insequuntur, ut perdant. Qui vero adjuvare fratres refugiant, majus peccatorum onus acquirunt, et fraterni solatii rei existunt: *Væ, inquit Propheta, qui potum dat amico suo, miscens sel suum* ⁴². Et iterum sapientissimus Salomon ait: *Quoniam qui loquitur iniqua non potest latere, nec præteriet illum corripiens judicium. In cogitationibus ergo impii interrogatio erit. Sermonum autem illius ad Deum præmeditatio, ad correptionem iniquitatum illius, qui acerbis zeli audit omnia, et tumultus murmurantium non abscondetur* ⁴³. Hæc enim si amplecti voluissent, proprio et sano sensu, ad reprobum sensum minime laberentur, sed per Dei timorem sermonum suorum præcavescentes custodiam, piam sanctorum Patrum definitionem sine quadam præsumptione nocuementi utrique conservarent, quoniam dicit sacrum eloquium: *Consilium bonum conservabit te, et mens bona custodiet te* ⁴⁴. Non enim de fontibus salutiferis spiritualiter ad acquisitionem æternæ vitæ procedunt, tales accusatores, et detractores, atque ideo competenter nos beatus C
Paulus apostolus admonens, ait: *Non debere plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem* ⁴⁵ in definitione pietatis perdurantes. Qui

enim hanc præterierunt, non tantum læsi decedentes a corroboratione sua, sed insipientiæ suæ dereliquerunt omnibus memoriam, ut his, quibus peccaverunt, minime latere potuissent: *Gloria enim et contumelia in loquela, et in lingua hominis casus illius est* ⁴⁶. Ideoque conveniens est hanc ostentationem, et reprehensionem illorum nostris actibus inseri, ne ulterius jam talia patiamini, seminantibus eis zizania, et scandala, sed lætari in officiis et dogmatibus vestris mereamini. Igitur erubescant talia, et hujusmodi blasphema subtrahere festinent, si noluerint a sacerdotali nostro collegio segregari, et a totius Christiani populi societate divelli. Licet namque de his plura et pernecessaria, quæ in decretis sedis apostolicæ, et ab apostolis eorumque successoribus nostris ubilibet prædecessoribus statuta inveniuntur, dicere et conscribere potuissemus, tamen melius nobis visum est, ut epistolam oratione claudamus. Deus omnipotens, et unus unigenitus Filius et Salvator noster Jesus Christus, vobis tribuat incitamentum, ut omnibus fratribus et coepiscopis nostris, quibuscunque tribulationibus laborantibus, totis succurratis viribus, et cum eis compatientes, crucem ejusdem Domini Salvatoris portetis, ut veri ipsius discipuli coram omnibus appareatis. Ut et vos, et qui vobiscum sunt, hic et in futuro meliora possideatis, *quæ oculis non vidit, nec auris audit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se* ⁴⁷. Per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et cum quo omnipotenti Deo Patri gloria in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos opto, fratres charissimi. Data Idibus Februarii, Agathio, et Juliano, viris clarissimis, consulibus.

⁴⁰ Rom. xiv, 13. ⁴¹ I Pet. v, 8. ⁴² Habac. ii, 15. ⁴³ Sap. i, 8-10. ⁴⁴ Prov. ii, 11. ⁴⁵ Rom. xii, 3. ⁴⁶ Eccle. v, 15. ⁴⁷ I Cor. ii, 9.

615 IN VITAM BEATÆ SYNCLETICÆ ADMONITIO.

Vitam beatæ Syncleticæ antiquissimum esse opus suadent Vitæ Patrum lib. v et vi, apud Rosweidum, et ipsæ sane antiquissimæ, circa sextum sæculum Latine translata; ubi complura subinde occurrunt ex Vita beatæ Syncleticæ mutuata. Ejus auctores varii assignantur, ex quorum numero Athanasius, qui ut vi et præstantia nominis cæteris longe antecellit: inde sane contigit ut, neglectis pene aliis, quibus potiori sorte jure hoc opusculum tribueretur, a multis nec ignobilibus scriptoribus Athanasio ascribatur. Nec prætermittenda Nicephori Callisti verba lib. viii, c. 40: Τὴν Ἀντωνίου φιλοσοφίαν ὁ τὰ πάντα ἄριστος Ἀθανάσιος, καὶ αὐτῷ διαφέροντως φιλούμενος, πρὸς λεπτὸν ἱστορήσας ἐξέδωκε· τὰς μετὰ δαιμόνων πάλας αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐξευρημένας τέχνας αὐτῷ κατ' αὐτῶν, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ βίου τεράστια, καὶ πάνθ' ἕκαστα διαγράψας· ὡς ὅρον εἶναι μοναδικῆς πολιτείας τὸ σύγγραμμα. Ὅποια δὲ ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος κἀν τῷ βίῳ Συγκλητικῆς ἐπραξεν· ἀνδρῶν μὲν πολιτείας ἐντεῦθεν, γυναικῶν δ' ἐκείθεν ὑποτιθεῖς, ὡς ἐν πλάσματι διηγῆσθαι. Id est, Antonii philosophiam vir longe præstantissimus Athanasius, qui etiam ipsi fuit charissimus, pluribus descriptam edidit, conscripsitque ejus adversum dæmones certamina, quasve artes ad ipsos debellandos adinvenit, necnon alia vitæ illius prodigia minutatim enarrata: adeo ut liber ille sit quasi vitæ monasticæ norma. Cujusmodi item sunt quæ idem Athanasius descripsit in vita Syncleticæ: in prioræ quidem libro virorum vivendi rationem; in sequenti vero mulierum proponens, quasi sub forma narrationis. Præterea in codice Vaticano 825, teste Holstenio in animadversis ad Martyrologium Romanum, hæc vita Athanasii nomen præfert: itemque in bibliothecæ Scorialensis exemplari, quod memorat Alexander Barvoetius in catalogo illius Bibliothecæ, ad cujus fidem David Colvillus Latinam interpretationem suam adornavit, editam a Bollandi ad 5

Januarii. Hæc quantulacunque sint testimonia, exigui aut nullius momenti videbuntur iis qui vel primoribus labris Athanasii stylum orationisq̃ genus attigerint; tantum scilicet abhorret hoc opusculum ab Athanasiana illa eloquentia, sale, gravitate. Ad hæc nullus assignatur scriptor; ad quinque sexve sæcula post Athanasii ætatem qui id operis tribuat Athanasio. Tradit autem Holstenius in alio codice vetustissimo Cryptæferatensi bibliothecæ Vaticanæ num. 1589, eam Vitam adjudicari Polycarpo ascetæ. Codex autem quo est usus Cottelerius qui tomo I Monumentorum ecclesiæ Græcæ vitam Syncreticæ evulgavit, nullum præferi auctoris nomen. In Schedis vero Combefisianis quarum perhumaniter nobis copiam fecit vir eruditus R. P. Lequien ex Ordine Prædicatorum ad calcem operis hæc leguntur: Hucusque qui ex sancta (Syncretica) per beatum Arsenium Pegadensem prodierunt sermones: unde forsè inferatur Arsenium illum gesta dictaque Syncreticæ collegisse. Qui Arsenius longe diversus esse videtur a prisco illo Arsenio monacho qui quarto sæculo floruit. Cæterum multa uti diximus in v et vi Rosweidi libro ex hoc Opere ad verbum excerpta leguntur, quæ nos ad marginem pro facultate notavimus. Similiter in Apophthegmatibus Patrum, et in Scholiis ad Joannem Climacum identidem laudatur Vita sanctæ Syncreticæ.

VITA ET GESTA SANCTÆ BEATÆQUE MAGISTRÆ SYNCRETICÆ.

1. Par esset omnes homines bonarum rerum esse peritos. Ita enim in negotiis exercitati, vitam transigerent absque detrimento. Nam simplicioribus mukæ perutiles res sunt occultæ, quod ideo illis obvenit, quod ex socordia hebetiore sint mente. Enimvero plerumque pretiosæ margaritæ, in pauperes vilesque viros inciderunt, qui ex artis imperitia, eas nihili naucique fecerunt. Nos itaque qui animo sumus puerili et imperito, cum incidissemus in hanc margaritam, non magni faciebamus illam, dum solam speciem attenderemus, et a naturæ dignitatisque illius notitia multum abessemus: ubi autem paulatim ejus propius pulchritudinem spectantes, præstantiam edocebamur, divino erga perceptam rem amore accendebamur. Ipsæ namque res mentem nostram ad desiderium inflammabant.

2. Quorsum autem loquar de præsentibus, aut me illis adnumerem, quasi nos aliquid sciamus, aut eloqui valeamus de præclara et beata Syncretica? Omnium quippe hominum naturam, bonis ejus operibus recensendis imparem arbitror. Quod si quis de illa loqui aggrediatur, quantumvis sapiens sit ac peritus, longissime aberit a re proposita exsequenda. Quemadmodum enim qui solem intentius respicere volunt, oculorum damno afficiuntur, ita etiam qui ejus vitam contemplari nituntur, ob præclare gestorum præstantiam, **616** vertigine correpti, cedentes demum ac viribus destituti, in mentis incidunt perturbationem.

3. Nos autem pro viribus nostris ejus vestigia consecrati, et ab ejus æqualibus de primæva ejus ætate paucis eruditi, ex ipsisque rebus aliquantulum illustrati, scribere ingredimur, nobisque ipsis salutarem cibum recondimus. Nam pro dignitate illius eloqui, non impossibile modo nobis est, sed multis aliis perarduum ac difficile.

4. Quæ cœlestis συγχλήτου seu senatus nomen habet, ex Macedonia oriunda est. Majores siquidem ejus audito Alexandrinorum quæ Deum et Christum amore, ex Macedonia in Macedonis urbem

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΚΑΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΕΥΓΚΛΗΤΙΚΗΣ.

1. Ἐδεῖ πάντας ἀνθρώπους τῶν καλῶν μὴ ἀμυήτους ὑπάρχειν. Οὕτω γὰρ ἂν ἐγγεγομνασμένοι τοῖς πράγμασιν εἰ εἴεν, τὸ ἀξήμιον εἶχον ἐν βίῳ· καὶ τοῦν τοὺς ἀκραιστοτέρους τὰ πολλὰ τῶν χρηστῶν διελαθεν. Τοῦτο δὲ πεπόνθασιν ἐκ τοῦ τὴν διάνοιαν αὐτοῖς ἀμβλυωτέραν καθεστάναι ὑπὸ τῆς ἀμελείας. Πολλάκις γὰρ καὶ μαργαρίται πολυτίμοι εἰς πένητας παρῆλθον ἄνδρας. Οἱ δὲ ἀδοκίμαστον τὴν περὶ τούτων τέχνην ἔχοντες, ὥς μικρῶν τινῶν καὶ οὐδαμινῶν κατεφρόνησαν. Ἡμεῖς γοῦν, νηπίαν καὶ ἀνάσκητον ψυχὴν ἔχοντες, τῷ παρόντι ἐντυγχάνοντες μαργαρίτη, οὐδὲν μέγα τοῦτον θεωροῦμεν, τῷ σχήματι μόνῳ ἐνατενίζοντες, τῆς δὲ φύσεως αὐτοῦ, ὅσον πρὸς γινώσκιν, μακρὰν τυγχάνοντες. Ὡς δὲ κατ' ὄλγον ἐκ τῶν πέλας ἐδιδασκόμεθα τὸ κάλλος αὐτοῦ, θεῖος ἔρωσ καὶ ἡμῖν ἐνεγεννᾶτο πρὸς τὸ ὁρθεῖν· καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ πράγματα ἐξωπύρει ἡμῶν πρὸς τὸν πόθον τὴν διάνοιαν.

2. Τί δὲ λέγω τοὺς παρόντας, ἢ καὶ ἑαυτὸν συγκαταριθμῶ τοῖσι, ὥς τι εἰδὼτων ἡμῶν καὶ λεγόντων περὶ τῆς αἰοδίου καὶ μακαρίας Συγκλητικῆς; Οἶμαι γὰρ πᾶσαν ἀνθρώπων φύσιν λείπεσθαι πρὸς διήγησιν τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς πράξεων. Εἰ δὲ καὶ τις ἐπιχειρήσει λέγειν τι περὶ αὐτῆς, πολλὸ μὲν καὶ ἀπειρον ἀπολείφθῃσεται τῶν ζητούμενων, καὶν σοφός, καὶν ἐπιστήμων τυγχάνῃ. Ὡς περ γὰρ οἱ τῷ ἡλίῳ ἀτενίσαι βουλόμενοι τὰς ὄψεις βλάπτονται, οὕτω καὶ οἱ κατοπτρίζεσθαι τῷ βίῳ ταύτης παρῶμενοι, ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῶν κατορθωμάτων ἡμιγγιάσαντες, ὑπενδόντες ἢ καὶ ἀτονήσαντες, σύγχυσιν ὑφίστανται τῇ διανοίᾳ.

3. Ἡμεῖς δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἰχνηλατοῦντες τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ ἐκ τῶν συνηλικῶν δὲ αὐτῆς τὰ κατὰ τὸν πρῶτον βίον ἀκροθιγῶς ἀκούσαντες, καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν πραγμάτων ἀμυδρῶς καταυγασθέντες, ἐπὶ τὸ γράφειν ἤκοιμεν, ἑαυτοῖς τροφὰς σωτηριώδεις ἀποθησαυρίζοντες. Τὸ μὲν γὰρ κατ' ἀξίαν αὐτῆς λέγειν οὐ μόνον ἡμῖν ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πολλοῖς δυσχερές.

4. Ἡ τῆς οὐρανίου συγχλήτου ἐπώνυμος, χώρας τῆς Μακεδονίας τυγχάνει. Ἀχρηστόων γὰρ τῶν προγόνων αὐτῆς τὸ φιλόθεον καὶ φιλόχριστον τῶν Ἀλεξανδρέων, κατελάμβανον ἐκ Μακεδονίας τὴν τοῦ Μακεδόνης πό-

λιν. Ἐπιδαντων δὲ αὐτῶν τῇ χεῖρα, καὶ μετὰ εὐρόν-
τες τῆς φήμης τὰ πράγματα, φιλοφρόνως ὤκουν αὐ-
τὴν. Οὐ πλῆθει δὲ δῆμων συνέχαιρον, οὔτε μὴν οἰκη-
μάτων ἐθαύμαζον μέγας· πίστιν δὲ μονότροπον
εὐρόντες σὺν εἰλικρινεῖ ἀγάπῃ, δευτέραν ἔθεντο τὴν
οἰκίαν τῆς μετοικίας.

5. Ἦν δὲ καὶ τῷ γένει περιδλεπτος ἡ μακαρία
Συγκλητική, καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ τοῖς κατὰ τὸν κόσμον
τερπνοῖς νομιζομένοις ἐκεκόςμητο. Παρῇν δὲ αὐτῇ
καὶ ἀδελφὴ ὁμόφρων ἄμα, καὶ ἀδελφοὶ δύο, σεμνο-
τάτῳ καὶ αὐτοὶ ἀναχθέντες βίῳ· ὧν ὁ μὲν εἷς, ἐν τῇ
παιδείῃ ἡλικίᾳ τυγχάνων, ἀπεγένετο· ὁ δὲ ἕτερος,
ἐπιβὰς πέμπτῳ καὶ εἰκοστῷ ἔτει, παρὰ τῶν γονέων
εἰς γάμον παρεκαλεῖτο· καὶ πάντων πρὸς τὸ ζητού-
μενον εὐτρεπισθέντων, καὶ τῶν ἐξ ἔθνους συμβολι-
κῶν ἐκτελουμένων, ἀπέπτυ ὁ νέος ὡςπερ ὄρνειον ἐκ
βρόχων, ἀνταλλαγὴν ποιησάμενος τῆς ἐπιγείου νύμ-
φης, τὴν ἄμωμον καὶ ἐλευθεράν τῶν ἀγίων σύνδοον.

6. Αὕτη δὲ ἔτι ἐν ταῖς πατροφῆαις ἀγκάλαις τυγχά-
νουσα, φιλοθεῖα μὲν τὸ πρῶτον τὴν ψυχὴν ἡσέκτο·
καὶ οὐχ οὕτω τὰς τοῦ σώματος ἐπιμελείας ἐποιεῖτο,
ὥς τὰς τῆς φύσεως ὁρμὰς ἐπετῆρει.

7. Ἦν γάρ καὶ κατὰ τὸ σῶμα περικαλλεστάτη, ὥς
καὶ πολλοὺς αὐτῇ μνηστῆρας προσέεικε κατὰ τὴν
πρώτην ἡλικίαν· τοῦτο μὲν ὑπὸ τῆς περιουσίας δε-
λεαζομένους, τοῦτο δὲ καὶ ὑπὸ τῆς τῶν γονέων κο-
σμιότητος, καὶ πρὸς ἐπὶ τούτοις ὑπ' αὐτῆς τῆς κόρης
τοῦ κάλλους ἐξαπτομένους. Καὶ γοῦν οἱ γονεῖς ἀσμέ-
νως προετρέποντο τὴν νέαν εἰς γάμον, αὐτὸ τοῦτο
ἐπείγοντες, ὥς ἐξ αὐτῆς τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν αὐ-
τοῖς φυλαχθῆναι. Ἦ δὲ σῶφρων καὶ γενναία τῷ φρο-
νήματι, οὐδὲως συνετίθετο ταῖς τοιαύταις τῶν γο-
νέων συμβουλαῖς· ἀλλὰ γάμον ἀκούουσα κοσμικόν,
γάμον θεῖον ἐφρανάζετο· καὶ πολλοὺς μνηστῆρας
παρορῶσα, εἰς μόνον τὸν οὐράνιον νυμφῖον εἶχε τὸ
νεῦμα.

8. Καὶ ἦν ἰδεῖν τῆς μακαρίας Θέκλης γνησίαν μα-
θήτριαν, τοῖς αὐτοῖς αὐτῇ ἐπομένῃ διδάττασαι. Καὶ
γὰρ τῶν δύο εἰς μνηστῆρ ἦν ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸς ἦν
τῶν ἀμφοτέρων νυμφαγωγὸς Παῦλος· οἶμαι δὲ καὶ
τὸν θάλαμον αὐταῖς μὴ ἐναλλάττειν· εἰς γὰρ αὐταῖς
παστὸς ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὁ αὐτὸς Δαβὶδ μελωδῇ ἐπ'
ἀμφοτέρων τὰ σεμνὰ καὶ θεῖα ἄσματα. Καὶ γὰρ ἐν
κυμβάλοις εὐήχοις τέρπει τὰς θεῶ ἀναθεθείας ψυ-
χὰς, καὶ ἐν τυμπάνοις καὶ ἐν δεκαχόρδοις ψαλτηρίοις
τὴν τελειοτάτην ᾠδὴν ἀναπέμπει. Μαριάμ δὲ τοῖς
ιεροῖς τούτοις γάμοις τὰς χορευτρίδας εἰσάγει, λέ-
γουσα· Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδό-
ξαται. Καὶ τὰ ἕφα δὲ τοῦ θεοῦ δειπνον κοινὰ τοῖς
ἐκτωμένοις· Γεύσασθε γὰρ, καὶ ἴδετε, ὅτι χρη-
στός ὁ Κύριος. Καὶ ἡ τῶν νυμφικῶν δὲ αὐταῖς πε-
ριδλημάτων μία τις ὄψις· Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν
ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο. Ὁμότροπος
οὖν αὐταῖς ἦν ἡ πρὸς Κύριον ἀγάπη· τῶν γὰρ αὐτῶν
ἡξιοῦντο ὁρπεῖν· ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀγῶσιν ἡμιλ-
λάντο. Τὰ μὲν γὰρ τῆς μακαρίας Θέκλης οὐδενὶ ἡγνόη-
ται μαρτύρια, ὥς διὰ πυρὸς καὶ θηρίων ἀτιθάσων

A concesserunt. Quo cum pervenissent, ac res ipsarum
fama majores comperissent, libentissime isthic se-
des statuerunt. Non illi de populi frequentia gau-
debant, nec ædium amplitudinem mirabantur, sed
unanimi fide sinceraque charitate reperta, incolæ
tui patriam posthabuere.

5. Erat porro beata Syncletica cum genere il-
lustris, tum aliis quæ inter vitæ commoda compu-
tantur instructa. Erat illi soror una concors ac
ejusdem animi, et fratres duo, ipsi quoque vita
honestissima educati, quorum alter ætatem agens
puerilem diem obiit; alter vero ubi vicesimum
quintum attigit annum, a parentibus ad nuptias
destinatus est. Cumque essent omnia ad id negotii
parata, pactionesque de more essent factæ, evola-
vit adolescens tanquam avis ex laqueis, et sponsam
terrestrem cum inculpato liberoque sanctrum
cætu commutavit.

6. Ipsa porro dum paternis adhuc ulnis hære-
ret, jam primum animum exercebat in amore Dei,
nec tantam corporis curam, quantam animi moti-
bus observandis sollicitudinem ponebat.

7. Erat namque forma corporis elegantissima;
adeo ut sub primam adolescentiam multi ad eam
accederet proci, partim opibus, partim parentum
dignitate permoti, ad hæc puellæ pulchritudine ac-
censi. Ipsi quoque parentes placide juvenulam ad
nuptias hortabantur: ea mente instantes, ut ex
illa sibi generis successio superesset. At illa pu-
dica et animo generosa, nullatenus ejusmodi pa-
rentum consiliis obtemperabat; quinimo auditis
mundanis nuptiis, divinas cogitabat: ac multos il-
los despiciens procos, in unum cælestem sponsum
nutu et animo propendebat.

8. Videre erat beatæ Thecæ germanam discipu-
lam, eadem quam illa documenta sequentem. Am-
barum namque unus pronubus erat Christus, idem
ambarum paranymphus Ppulus: quin earum thala-
mum nihil diversum arbitror: iis enim communis
torus Ecclesia. Ipseque David de utraque, gravia
divinaque cantica modulatur. In cymbalis namque
bene sonantibus oblectat animas Deo consecratas,
et in tympanis ac decachordis psalteriis perfectis-
simum occinit carmen. Maria vero sacris hisce
nuptiis choreas inducit dicentium: *Cantemus Do-
mino; gloriose enim magnificatus est* ⁵⁶. Ferula
quoque divinæ cænæ, communia epulantis: *Gustate enim, inquit, et videte quoniam suavis est
Dominus* ⁵⁷. Præterea sponsalium indumentorum
una utrique textura erat: *Quicunque enim in Chri-
sto baptizati sunt, Christum induerunt* ⁵⁸. Par item
illis erga Dominum charitas, eisdem quippe mune-
ribus ornata erant: imo etiam iisdem certamini-
bus contendebant. Et quidem beatæ Thecæ nemini
ignotum martyrium et cruciatus, quod per ignem

⁵⁶ Exod. xv, 1. ⁵⁷ Psal. xxxiii, 9. ⁵⁸ Galat. iii, 27.

ferasque indomitas decertaverit : nec hujus quoque virtutis causa susceptos labores sudoresque, multis latere existimo. Cum enim unus eis Salvator esset, cujus desiderio flagrabant, necessario unus quoque illis erat adversarius diabolus. Ac quidem in Thecla mitiores **617** fuisse labores existimo. Expugnata quippe fuit inimici malitia, per exteriora cum ea congressi : hic vero acerbiorum prodebat malitiam, interiore pugna per exitiosas cogitationes congressus.

9. Non fascinavit oculos ejus pretiosæ vestis textura, neque gemmarum varii colores : non aures ejus cymbalum decepit, neque tibia animi vigorem solvere potuit : non parentum lacrymæ, non cognatorum quævis cohortatio ejus emollivit animum ; sed adamantina mente instructa, nequaquam animo fracta est : cunctosque sensus suos, quasi fenestras ocludens, cum Sponso suo seorsim colloquebatur, his Scripturæ verbis usa : *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi* ⁹⁹. At ubi fumosæ tenebrasque confabulationes occurrebant, eas refugiebat, ad interna animi cubicula sese recipiens. Ubi vero lucidæ fructuosæque adhortationes comparebant, totam pandebat mentem, ut oblata verba susci- peret.

10. Neque vero negligebat salutarem corporis medelam ; nam ita jejunii amans erat, ut ex præsentibus nihil ipsi par esset. Illud nempe pro custodia habebat, et pro fundamento cæterorum omnium. Ac si quando necessitate cogente extra consuetam horam aliquid alimenti sumeret, secus illi ac comedentibus accidebat : pallescebat quippe vultus, corporisque moles minuebatur. Nam movente contristato, una immutatur et languescit id quod movetur ; quolibet enim modo principium affectum fuerit, quæ ex illo pendent pari ratione subsequuntur. Quibus namque oblatus cibus voluptati est, iis vegetus corporis habitus est : qui contra affecti, iis caro macie confecta et tenuis est. Mihi loquenti fidem faciant infirmi. Hæc igitur beata Virgo cum elanguido esse corpore curaret, animæ vigorem præferebat, idque juxta Apostoli dictum : *Quanto is qui foris est noster homo corrumpitur, tanto is qui intus est, renovatur* ¹⁰⁰. Ita igitur ejusmodi certamen inibat ut vulgi oculis lateret.

11. Postquam vero parentes ejus finem vivendi fecerant, majore Dei impulsu permota, suam secum sumit sororem, quæ erat experta oculorum usu : relictaque paterna domo in consanguinei cujusdam monumentum ingreditur ab urbe remotum, cumque sibi relicta bona, vendita pauperibus distribuisset, accito quodam presbytero, comam sibi capitis totondit. Tunc ornatum omnem et mundum abjecit : solent enim mulieres, mundum appellare capillos.

αὐτὴν ἐνηθληκέναι· καὶ ταύτης τοὺς ἀναρετοὺς πό- νους τε καὶ ἰδρωτὰς οἶμαι τοὺς πολλοὺς μὴ λανθάνειν. Εἰ γὰρ εἰς Σιὴν ἦν αὐταῖς ὁ ποθοῦμενος, ἀναγκαίως καὶ εἰς αὐταῖς ὁ ἀντιτασσόμενος. Καὶ τῇ μὲν Θέκλῃ πρᾶυτέρους ὑπολαμβάνω τοὺς πόνους· καθήρητο γὰρ ἡ τοῦ ἐχθροῦ κακία, διὰ τῶν ἐκτὸς αὐτῇ προσομιλοῦντος· ἐνταῦθα δὲ δριμυτέραν ἑαυτοῦ τὴν κακίαν ἐπιδεικνύεται, ἐκ τῶν ἐνδον διὰ τῶν ἐναντίων καὶ ὀλεθρίων ἑαυτοῦ λογισμῶν κινούμενος.

9. Οὐκ ἐγοήτευσεν αὐτῇ τὸ ἔμμη ποικίλης ἐσθῆ- τος ὕψη, οὐδὲ λίθων πολυτελῶν διάφορα χρώματα· οὐκ ἠπάτησεν αὐτῇ τὴν ἀκοὴν κύμβαλον, οὐδ' αὐλὸς διαλύσαι δεδόνηται τὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς τόνον. Οὐκ ἐμάλαξεν αὐτὴν γονέων δάκρυα, οὐδὲ ἑτέρα τις συγ- γενῶν παραίνεσις· ἀλλ' ὥσπερ ἀδάμαντα τὸν λογι- σμὸν ἔχουσα, οὐ παρετράπη τὸν νοῦν· καὶ ὥσπερ θυρίδας τὰς πάσας αἰσθήσεως αὐτῆς ἀποκλείουσα, τῇ ἑαυτῆς νομφίῳ καταμόνας προσωμίλει, τὸ γρα- φικὸν ἐκείνο λέγουσα· Ὡς ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ὁ ἀδελφιδὸς μου ἐμοί. Καὶ εἰ μὲν καπνώδεις καὶ σκοτεινὰ ὁμίλῃαι παρήσαν, ταύτας ἀπέφευγε, τοῖς ἐνδον ταμείοις τῆς ψυχῆς ἑαυτὴν συνάγουσα· ὅπου δὲ φωτεινὰ καὶ ἐπωφελεῖς παραίνεσις ἐτύγγα- νον, πᾶσαν ἑαυτῇ τὴν διάνοιαν ἔτεινε πρὸς ὑπόδο- χὴν τῶν λεγομένων.

10. Οὐκ ἡμέλει δὲ καὶ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα σωτη- ρίου φαρμάκου· τὴν τε γὰρ νηστείαν οὕτως εἶχε φί- λην, ὥς μηδένα αὐτῇ τῶν παρόντων ἴσον τυγχάνειν. Φυλακὴν γὰρ καὶ θεμέλιον ταύτῃ ἔγειτο τῶν ἄλλων. Καὶ εἰ ποτε ἀνάγκης γενομένης παρὰ τὸν συνήθη καιρὸν ἐτράφη, τὸ ἐναντίον ὑφίστατο τοῖς ἐσθίουσιν· ὡχρία γὰρ αὐτῆς τὸ πρόσωπον, καὶ συνέπιπτεν ὁ τοῦ σώματος ὄγκος· τοῦ γὰρ κινουντος ἀρδισθέντος, συν- αλλοιοῦται καὶ τὸ κινούμενον. Ὅπως γὰρ ἂν ἡ ἀρχὴ διατεθῇ, ὥς ἐπίπαν ἀκολουθεῖ ταύτῃ καὶ τὰ ἐκ ταύ- τος ἔρτημένα. Οἷς μὲν γὰρ ἡ τροφὴ καὶ ἡδονὴ γίνε- ται καὶ προσφέρεται, εὐθαλὴς ὁ τοῦ σώματος ὄγκος ἐστίν· οἷς δὲ τὸ ἐναντίον συμβαίνει, ἄστροφος καὶ λεπτή ἡ σὰρξ τυγχάνει. Μαρτυροῦσι δὲ μοι τῷ λόγῳ οἱ ἄβρωστοι. Ἡ γοῦν μακαρία αὕτη, νοσηλεύειν παι- ρωμένη τὸ σῶμα, τῇ ψυχῇ τὸ εὐκλὲς ἐφερε· κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα ἔπραττεν· Ὅσω γὰρ ὁ ἐξώθερ ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται, φησὶν, τοσοῦ- ¹⁰⁰τον ὁ ἐνδερ ἀνακαίρεται. Οὕτω μὲν οὖν ἐνήθλει λανθάνουσα τοὺς πολλοὺς.

11. Ὅτε δὲ οἱ γονεῖς αὐτῆς τέλος ἔσχον τοῦ βίου, ἐπὶ πλείον θεοφορηθεῖσα (77) τῷ θεῷ φρονήματι, λαμβάνει καὶ τὴν ἀδελφὴν μεθ' ἑαυτῆς· ἦν γὰρ στε- ρηθεῖσα τῶν ὕψων· καὶ τῶν μὲν πατρῶων οἶκον χω- ρίζεται· εἰς δὲ τινας συγγενεὺς αὐτῆς ἡρωεῖον ἀπ- ωκισμένον τῆς πόλεως κατὰγεται· καὶ διαπωλῆσασα πᾶσαν τὴν καταλειφθεῖσαν αὐτῇ οὐσίαν, καὶ διανεί- μασα τοῖς πένησι, προσκαλεσαμένη τινὰ τῶν πρε- σβυτέρων, ἀπέτεμεν ἑαυτῇ τοὺς ῥοκάμους. Τότε

⁹⁹ Cant. II, 16. ¹⁰⁰ II Cor. IV, 16.

(77) Sic Gotel. Combefis. vero κορυβαντίαςται.

τὴν πᾶσαν κοσμησιν ἀπέθετο· ἔθος γὰρ ταῖς γυναιξὶ κόσμον καλεῖν τὴν τρίχα. Σύμβολον δὲ ἦν τὸ γινόμενον τοῦ ἀπέριττον καὶ καθαρὰν τὴν ψυχὴν αὐτῆς γεγενῆσθαι. Τότε μὲν οὖν πρῶτον ἡξιώθη τῆς παρθενικῆς προσηγορίας.

12. Πᾶσαν δὲ τὴν οὐσίαν αὐτῆς τοῖς πτωχοῖς διανείμασα, ἔλεγε· Μεγάλου μὲν ἡξίωμαι ὀνόματος· Τί δὲ ἀνταποδώσω ἐπ' αὐτῶν τῷ δωρησαμένῳ, οὐκ ἔχω. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκτὸς πραγμάτων, ἔνεκεν ἀξιώματος φθαρτοῦ, πᾶσαν ἑαυτῶν τὴν οὐσίαν ἀποβάλλουσι· πόσω μάλλον ἐμὲ, τοσαύτης ἀξιώθεισαν χάριτος, οὐκ ἄρα ἔδει μετὰ τῶν νομιζομένων ὑπαρχόντων προδοῦναι καὶ τὸ σῶμα· Τί δὲ λέγω κτήματα ἢ σῶμα δοῦναι, πάντων αὐτοῦ ὑπαρχόντων· Τοῦ γὰρ Κυρίου ἢ γῆ καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. διὰ τούτων μὲν τῶν λόγων τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβωσαμένη, ἡσύχαζεν.

13. Ἦν μὲν οὖν καὶ ἐν ταῖς πατρικαῖς αὐλαῖς ἱκανῶς προγυμνασθεῖσα τοῖς πόνοις· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκμῇ τοῦ σταδίου ἀγχεῖσα, προέκοπτε ταῖς ἀρεταῖς. Ὅσοι μὲν οὖν ἀγυμνάτως καὶ ἀσκήπτως προσῆλθον τῷ θείῳ τούτῳ μυστηρίῳ, ἀπέτυχον τοῦ ζητουμένου, μὴ προθεωρήσαντες τὰ καθ' ἑαστον· ὥσπερ δὲ οἱ ὁδοιπορεῖν μέλλοντες τῶν ἐφοδίων πρῶτον φροντίζουσιν, οὕτως καὶ αὕτη, ὥσπερ ἐφοδίοις ἑαυτὴν, τοῖς πάλαι πόνοις εὐτραπίασσα, ἀδεῶς τὴν ἐπὶ τὰ θῶα πορεῖαν ἐποίησατο· τὰ γὰρ εἰς τὸν ἀπαρτισμὲν τῆς οἰκίας προαποθεμένη, ὀχυρώτατον τὸν ἑαυτῆς ἐξέτελει πύργον. Καὶ τὸ μὲν καθ' ἱστορίαν τῶν οἰκημάτων ποιήμα ἐκ τῶν ἔξωθεν ὧν κατασκευάζεται· αὕτη δὲ τὸ ἐναντίον πεποίηκεν· οὐ γὰρ τὰς ἔξωθεν ὕλας συνήγαγεν, ἀλλὰ μάλλον τὰς ἑσωθεν ἐκένωσε. Τὰ γὰρ χρήματα αὐτῆς διαδοῦσα τοῖς πένησι, καὶ καταλιπούσα ὄργην καὶ μνησικαλίαν, ἀπώσαμένη δὲ καὶ φθόνον καὶ φιλοδοξίαν, ὥκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτῆς ἐπὶ τὴν πέτραν, ἥς περιφανῆς ὁ πύργος καὶ ἀγέλαστος ἡ οἰκία.

14. Καὶ τί πολλὰ λέγω· ὑπερέβαινε γὰρ διὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τὰς ἐν ἔξει τοῦ μονήρους βίου τυγχανούσας. Ὅσπερ γὰρ τὰ εὐφύεστατα τῶν παιδίων, ἔτι ἐν ταῖς συλλαβαῖς ὄντα, ἀμιλλῶνται τοῖς ἐν ἡλικίᾳ καὶ πλείω χρόνον ἔχουσι παρὰ τοῖς διδασκάλοις· οὕτω καὶ αὕτη, ζήσους τῷ πνεύματι, παρέτρεχε τὰ λοιπάς.

15. Τὸν μὲν οὖν ἐμπρακτον αὐτῆς καὶ ἀσκητικὸν βίον λέγειν ἀδυνατοῦμεν, ἐπεὶ περ οὐδὲ συνεχῶς τινὰ τοῦτο θεατὴν γενέσθαι. Οὐδὲ γὰρ κήρυκας τῶν αὐτῆς ἀνδραγαθημάτων ἠθέλεν εἶναι τοὺς παρόντας. Οὐχ οὕτως γὰρ τὸ εὐπράττειν ἐπρόντιζεν, ὅσον τῆς τούτου φυλακῆς τε καὶ κρυβῆς. Τοῦτο δὲ ἐποίει οὐ φθόνῳ συνεχομένη, ἀλλὰ θείᾳ χάριτι συγκροτούμενη. Τὸ γὰρ Κυριακὸν ἐκεῖνο κατὰ νοῦν ἔφερε ῥῆμα, τὸ λέγον, ὡς *Εἰ ἐὰν ποιῇ ἡ δεξιὰ σου, μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου*. Οὕτως μὲν λαμβάνουσα ἐξέτελει τὰ πρόποντα τῷ ἐπαγγέλματι.

16. Ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης ἡλικίας, καὶ ἕως τῆς ἀκμαστικῆς, οὐ μόνον παντὸς ἀνδρὸς συντυχίαν ἀπ-

A Signum autem illud erat, animum ejus omni superfluitate vacuum ac purum effectum fuisse. Tunc autem primum virginis appellatione dignata est.

12. Postquam facultates suas pauperibus erogaverat, ait: Magno cohonestata sum nomine: quid autem pro merito benefactori rependam non suppetit. Nam si in externis rebus, corruptibilis dignitatis causa, fortunæ omnes amittuntur, quanto magis me tanta donatam gratia, decet ipsum corpus, cum his bonis (ut putantur) tradere? Quid autem dico facultates et corpus ipsi dari, cujus sunt omnia? Nam, *Domini est terra et plenitudo ejus*⁶¹. Atque per hæc verba, humilitatem adepta, quietem: et solitariam egit vitam.

13. In paternis sane ædibus, jam ante non modicam exercitationibus operam dederat, tuncque in stadii medium acta, virtutibus proficiebat. Contra vero quotquot absque exercitatione et incogitantius ad hoc divinum mysterium accedunt, a proposito excidunt, quia animo singula non prospexerant. At illa, quemadmodum qui iter suscipiunt, viaticum primo sibi provident, ita ceu viatico, pristinis laboribus exercitata, caute **618** et secure iter ad superna ingressa est: præparatis quippe omnibus quæ essent ad exstruendam domum satis, munitissimam turrim sibi absolvit. Quod spectat enim ædium structuram, externa illæ materia conficiuntur: at illa contraria plane ratione, non externam materiam collegit, imo potius internam ejecit. Bona quippe sua elargita pauperibus, deposita ira, injuriarumque memoria, depulsa invidia et gloriæ cupiditate, domum suam ædificavit supra petram, cujus splendida turris erat, et nullis tempestatibus obnoxia.

14. Sed quid multa dico? superavit quippe vel ipso initio, eas quæ monasticæ vitæ assueverant. Sicut enim pueri qui acriore sunt ingenii acie, quamvis adhuc in syllabis versentur, cum iis tamen contendunt, qui et ætate majores sunt ac diutius magistros frequentarunt, ita et illa spiritu fervens cæteras post se reliquit.

D 15. Actuosam itaque et asceticam vitam ejus enarrare non valemus, quando nullum admisit vitæ suæ spectatorem. Neque enim rerum a se præclare gestarum præcones esse volebat eos qui adererant. Imo nec tantam recte agendi, quantam gesta sua occultandi sollicitudinem habebat. Illud namque Dominicum dictum in mente versabat: *Si quid fecerit dextera tua, id nesciat sinistra tua*⁶². Atque ita latens professionis suæ officia persolvebat.

16. A prima ad adultam ætatem, non modo omne viri consortium declinavit; sed etiam æquales ple-

⁶¹ Psal. cxiii, 1. ⁶² Matth. vi, 3.

rumque suas refugiebat, hisce duabus de causis, A
vel scilicet ne gloriam eximie exercitationis refer-
ret, vel ne corporali necessitate a virtutis exercitio
avelleretur.

17. Sic ergo primos animi impetus observabat,
cavens ne corporeis traheretur cupiditatibus. Nam
instar arboris luxuriantis, ramos abscindebat in-
fructuosos, sciteque amovebat erumpentes in animo
spinosas fruticationes, per jejunium scilicet et ora-
tionem. Quod si vel paulum singule pullularent,
variis afficiebat pœnis, nullisque non laboribus
corpus macerabat. Nec satis erat illi panis absti-
nencia, quæ vel aqua parcissime utebatur.

18. Quandocunque autem infestus hostis cum illa
conflictaretur, quamprimum per orationem Domi-
num suum vocabat in subsidium, nec sola corpo-
ris exercitatione nitebatur leonis impetum compri-
mere. Nec mora facta supplici aderat Dominus,
fugiebatque adversarius. Plerumque tamen accide-
bat, ut diutius instaret hostis, nec Dominus sce-
lestum propulsaret, ut eo pacto virtutibus instru-
ctæ animæ exercitationem augeret. Ipsa vero quasi
facta donorum accessione, vires resumebat ad vi-
ctoriam reportandam. Neque erat ei satis, se cibo-
rum penuria macerare, verum etiam ad omnia vo-
luptaria studia aditum sibi intercludebat. Furfuroso
siquidem pane vesceretur, aqua sæpe prorsus absti-
nebat, humi cubans identidem. Quandiu bellum
instaret, talibus illa telis utebatur. Scuti ac teli
loco erat illi oratio, lorica ex fide, spe et charitate
compacta. Præibat omnibus fides, quæ universos
animæ illius constringeret articulos. Aderat item
eleemosyna, si non actu, saltem proposito et vo-
luntate.

19. His itaque parta de hoste victoria, modum
ipsa asperrimæ exercitationi ponebat, idque illa
præstabat, ne confestim deficerent corporis membra;
quod sane acceptæ cladis fuisset indicium. Colla-
bentibus namque armis, quæ spes superest militi
ad prælium capessendum? Quare nonnulli sunt,
qui cum se immodice et inconsiderate inedia ab-
sumpsissent, lethale sibi vulnus intulerunt, et quasi
cum adversario congredi detrectarent, in perniciem
se conjecerunt. Non sic illa 619 agebat, sed consi-
derate omnia, ita ut strenue cum hoste precibus et
exercitatione munita dimicaret, etiam tranquillitatem
proprie navi procurandam, corporis curam ageret.
Enimvero nautæ oborta tempestate et procella, a
cibo abstinent, quidquid artis et peritiæ inest, pe-
riculo ob oculos versanti opposites; postquam
autem incolumes evaserunt, tunc secundæ salutis
solicitudinem habent, nec totum illis tempus elu-
ciando mari et æstui insumitur, sed aeris sereni-
tatem, ceu brevissimam quietem et tranquillitatem
accipiunt: neque tamen ita sine sollicitudine de-
gunt, neque se alto somno abripi patiuntur, præ-

φευγεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ὁμοφύλους τὰ πολλὰ παρηγεῖτο·
δύο τούτων ἕνεκα, ἥ τοῦ μὴ δοξασθῆναι τῇ ὑπερβολῇ
τῆς ἀσκήσεως, ἥ τοῦ μὴ ὑποσυρῆναι τῆς ἀρετῆς διὰ
τὴν σωματικὴν χρεῖαν.

17. Οὕτως μὲν οὖν τὰς πρώτας τῆς ψυχῆς ἐπιβο-
λὰς παρεθέρει, μὴ συγχωροῦσα αὐταῖς συγκαθέλκε-
σθαι ταῖς σωματικαῖς ἐπιθυμίαις· ὥσπερ δὲ δένδρον
καθυλομανοῦν περιετέμενε τῶν ἀκάρπων κλάδων, τὰ
βλαστήματα· τὰς μὲν γὰρ ἀκανθώδεις τῆς διανοίας
ἐκφύσεις ἀφηρεῖτο διὰ τὴν τῆς νηστείας καὶ τῆς προσ-
ευχῆς. Καὶ εἰ βραχὺ τι ἕκαστον τούτων προέκοπτε,
ποικιλίας αὐτοῖς τὰς τιμωρίας προσέφερε, διὰ παντο-
δαπῶν πόνων τὸ σῶμα κακεχυοῦσα. Οὐ μόνον γὰρ
τῇ τοῦ ἄρτου λιμαγχοῦντι ἤρκετο, ἀλλὰ γε καὶ τῇ
τοῦ ὕδατος ὀλιγοδείᾳ.

18. Ὑπηνίκα μὲν πόλεμος τοῦ ἐχθροῦ πρὸς αὐτὴν
συνεκροτεῖτο, προηγουμένως μὲν τὸν ἑαυτῆς δεσπό-
την δι' εὐχῆς ἐκάλει πρὸς συμμαχίαν· οὐ γὰρ ἤρ-
κετο τὴν ὁρμὴν τοῦ λέοντος σέεσαι ψιλῇ ἀσκήσει.
Καὶ παρὰ μὲν τῆς ἰκεσίας παρῆν ὁ Κύριος, καὶ ἀπ-
εδίδρασκεν ὁ πόλεμος· πολλάκις δὲ καὶ ἐχρόνιζε πρὸς
τὴν μάχην ὁ ἐχθρὸς, καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἡμύνητο τὸν
παλαμναῖον, αὐτῷ τούτῳ τῆς ἐναρέτου ψυχῆς εἰσαύ-
ξων τὴν γυμνασίαν. Αὕτη δὲ ὥσπερ προσθήκη τῶν
δώρων, ἐπὶ πλεῖον ἐκρατύνητο εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ
νίκην. Οὐ μόνον γὰρ ἤρκετο ταῖς ὀλιγοδείαις τῶν
τροφῶν ἑαυτὴν νεκροῦσα, ἀλλὰ γε καὶ τῶν καθ' ἡδο-
νὴν διαιτημάτων ἐπειράτο εἰργεῖν ἑαυτήν. Ἄρτον
μὲν γὰρ πιτυρίαν ἥσθιεν· ὕδωρ δὲ παλλάκις ὀδο-
ῶως ἐλάμβανε· καὶ ἔχαρμέναι δὲ ἕως τινός. Ἔως
μὲν οὖν συνεκροτεῖτο ὁ πόλεμος, τοιούτοις ὅπλοις
ἐκέχρητο· εὐχὴν μὲν ἐνδομένην ἀντὶ ὅπλου καὶ θυ-
ρεοῦ ἐνδομένην· ἥ δὲ περιεπεφαλαία αὐτῆς ἦν ἐκ πί-
στεως καὶ ἐλπίδος καὶ ἀγάπης συγγραφείσα. Ἡ γὰρ
πίστις προηγείτο πάντων, ὅλους αὐτῆς τοὺς ἀρμούς
συσφίγγουσα. Παρῆν δὲ καὶ ἡ ἐλπιμοσύνη, εἰ καὶ μὴ
ἡ κατ' ἐνέργειαν, ἀλλ' οὖν γε ἡ κατὰ πρόθεσιν.

19. Διὰ τούτων οὖν ἤτταν ὑπομένοντας τοῦ ἐχθροῦ,
καὶ αὕτη ἐπεκούριζε τῆς δριμυτάτης ἀσκήσεως.
Τοῦτο δὲ ἐποίει πρὸς τὸ μὴ ἀθρώως διαλυθῆναι τὰ
τοῦ σώματος μέλη· ἥτις γὰρ ἦν τοῦτο τεκμήριον.
Τῶν γὰρ ὅπλων συμπεσόντων, πόλα ἐλπίς ἐστὶ τῷ
στρατιώτῃ εἰς πόλεμον; Τινὲς γοῦν, ἀμέτρως καὶ
ἀνεξετάστως τῇ ἀστίᾳ ἑαυτοὺς καταδapaνήσαντες,
D καίριαν ἑαυτοῖς τὴν πληγὴν ἐπήγαγον· ὥσπερ δὲ ἐν
παραίτησει τοῦ ἀντιπάλου γενόμενοι, ἑαυτοὺς κατ-
έφθειραν. Αὕτη δὲ οὐχ οὕτως ἐπραττεν, ἀλλὰ πάντα
μετὰ διακρίσεως ἐποίει· καὶ τῷ μὲν ἐχθρῷ σφοδρῶς
διὰ τὰ τῶν εὐχῶν καὶ τῆς ἀσκήσεως ἀπεμάχετο·
πρὸς δὲ τὴν γαλήνην τῆς οἰκείας νηὸς ἐπεμελεῖτο
τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ οἱ ναυτιλλόμενοι, χειμῶνος
καὶ κλύδωνος καταλαβόντος, ἅσιτοι διαμένουσι, πᾶ-
σαν τὴν παρ' ἑαυτῶν τέχνην τῷ πρὸ ὀφθαλμῶν κιν-
δύνῳ ἀντιτιθέντες· ὀπηνίκα δὲ τύχῃ τοῦ ζῆν, τότε
τῆς δευτέρας σωτηρίας ποιοῦνται τὴν φροντίδα· καὶ
οὐχ ἅπας αὐτῶν ὁ χρόνος πρὸς τὴν σάλον τῆς θαλάσ-
σης καταναλίσκεται· ὥσπερ δὲ ἀνάπαυλαν δέχονται
τῶν πόνων τὴν βραχυτάτην γαλήνην· καὶ οὐδ' οὕτως
ἀμερίμνως διαγούσιν, οὕτε μὴν ὑπὸ βαθεῖ καθέλ

κονται, πείραν ἐσχηκότες τῶν ἀπελθόντων, καὶ ἐννοιαὶ λαμβάνοντες τῶν μελλόντων. Εἰ γὰρ καὶ ὁ χειμὼν ἐκόπασεν, ἀλλ' ἡ θάλασσα οὐ μεμείωται· καὶ εἰ παρήλαθε τὸ δευτέρον, ἀλλ' ὁμοῦς τὸ πρῶτον [τρίτον] μένει· εἰ καὶ τὸ γινόμενον κεχώριται, ἀλλὰ τὸ ποιοῦν πάρεστιν. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιθυμίας ἀπήλασται, ἀλλ' ὁμοῦς ὁ ἐξουσιάζων τούτου οὐ μακρὰν τυγχάνει. Ὅθεν δεῖ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι διὰ τὸ ἀδέβαιον τῆς θαλάσσης καὶ τὴν ἀλμυρὰν τοῦ ἐχθροῦ κακίαν. Ἡ οὖν μακαρία, ἀκριβῶς εἰδυία τὸ παρὸν ἐν τῷ βίῳ κλυδώνιον, καὶ προβλέπουσα τὰς τῶν πνευμάτων ζάλας, ἐπιμελῶς ἦν οἰακίζουσα τὸ ἱδίον σκάφος τῇ εἰς Θεὸν εὐσεβείᾳ· καὶ γὰρ ἀχείμαστον αὐτὸ τῷ σωτηρίῳ λιμένι προσώρμισεν, ἀγκυρὰν ἀσφαλестаτὴν τὴν εἰς Θεὸν πίστιν θεμένην.

20. Ἀποστολικὸς μὲν οὖν αὐτῆς ὁ βίος, διὰ πίστεως καὶ ἀκτημοσύνης συσφιγγόμενος, ἐτι γε μὴν ἀγάτῃ καὶ ταπεινοφροσύνῃ διαλάμπων. Αὕτη τοῦ σωτηρίου λόγου τὴν πρᾶξιν ἐξετέλεσεν· Ἐπιδήσῃ γὰρ ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκορον, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Οἰκτιρῶς αὕτη ἤκουσε τὸ· Εὖ, δοῦλε ἀγαθὴ καὶ πιστὴ· ἐπὶ ὅλῳ τῆς πίστεως, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. Τὸ δὲ ῥητόν, εἰ καὶ ἐπὶ τῶν δωρεῶν ἀνάγεται, ἀλλ' ὁμοῦς ἐνταῦθα νοεῖσθαι, ὡς ὅτι ἐνίκησας τὸν ἐνυλον πόλεμον, καὶ κατὰ τοῦ ἀδύλου δὲ τρόπαιον πῆξεις, ἐμοῦ ὑπερασπίζοντός σου. Γνώωσαν τὸ μέγεθος τῆς πίστεως αἱ ὑπὸ τοῦ θεράποντός μου Παύλου ῥηθεῖσαι ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι· νικήσας γὰρ τὰς ἐναντίας δυνάμεις, προσομιλήσεις καὶ ταῖς κρείττοσιν.

21. Οὕτως μὲν οὖν καὶ ἑαυτὴν ἀναχωροῦσα, τῶν ἀγαθῶν ἔργων τελεσιουργὸς ἐγίνετο. Τοῦ δὲ χρόνου προϊόντος, καὶ τῶν ἀρετῶν αὐτῆς ἀνθουσῶν, ἡ εὐωδία τῶν εὐκλεσεστάτων αὐτῆς πόνων εἰς πολλοὺς διέβαιεν· Οὐδὲν γὰρ, φησὶ, κρυπτόν δ' οὐ φανερωθήσεται. Οἶδε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς αὐτὸν ἀγαπῶντας καὶ δι' ἑαυτοῦ κηρύττειν πρὸς διόρθωσιν τῶν ἀκούοντων. Τότε μὲν οὖν τῇ βουλῇ τοῦ κρείττονος ἤρξαντο τινες παραβάλλειν, καὶ πρὸς οἰκοδομὴν οἰκίαν τὰς ἐντεύξεις ποιεῖσθαι· καὶ γὰρ διὰ τῶν λόγων τὰ τοῦ βίου αὐτῆς ἐμπορευόμεναι ἐπὶ πλέον προσήγγιζον, ὡφελεῖσθαι βουλόμεναι. Κατὰ γὰρ τὴν συνήθη ἀκολουθίαν ἐπυνθάνοντο αὐτῆς λέγουσαι· Πῶς δεῖ σωθῆναι; ἡ δὲ, στενάξασα βαρὺ, καὶ δακρύων πληθὺς ἀφείσα, εἰς ἑαυτὴν ἐχώρει, καὶ ὥσπερ διὰ τῶν δακρύων τὴν ἀπόκρισιν ποιησαμένη, δευτέραν σιωπὴν ἤσκει. Αἱ δὲ, συνελθοῦσαι, ἐδιάκοντο λαλεῖν αὐτὴν τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ἐθαύμαζον ὑπὸ μόνῃς τῆς θεᾶς καταπληττόμεναι· καὶ αὖθις παρεκάλουν αὐτὴν φθέγγεσθαι. Ἐπὶ πολὺ δὲ τῆς μακαρίας ἐκδιαζομένης, μετὰ χρόνον ἱκανόν, πολλῆς ἡσυχίας γενομένης, ταπεινῇ τῇ φωνῇ τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο ἔφη ῥῆμα τὸ· Μὴ ἐκδιάλου πένθητα· πτωχὸς γὰρ ἐστί. Αἱ δὲ παρούσαι ἀσμένως τὸ ῥῆμα δεξάμεναι, ὥσπερ μέλιτος καὶ κηρίου ἀπογευσάμεναι, ἐπὶ πλέον τῆς ἐρωτήσεως εἶχοντο· καὶ λοιπὸν διὰ τῶν γραφικῶν

teritorum experimento, futurorumque præscientia instructi. Nam etsi tempestas sedata sit, ac mare imminutum non fuit, et si secundum præterierit, tertium remanet : ac si quod accidit remotum est, verum adest illius causa. Sic etiam in re præsentī, etsi spiritus concupiscentiæ pulsus fuit, attamen haud procul est is sub cuius ditione est. Quamobrem indesinenter orandum, ob maris instabilitatem et salsuginosam inimici nequitiam. Beata igitur illa, gnara tempestatum huius vitæ, prospiciensque ventorum procellas, naviculæ suæ gubernacula pietate erga Deum sua dirigeat, eamque a tempestate incolumem ad salutarem portum fecit appellere, posuitque anchoram tutissimam, fidem in Jesum.

20. Apostolica erat illius vita, fide et voluntaria paupertate constricta, charitate refulgens atque humilitate. Ipsa salutaris sermonis opus peregit : *Ambulabis enim, inquit, super aspidem et basiliscum, et super omnem virtutem inimici* ⁴⁰. Audierat sane ipsa huiusmodi vocem : *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam* ⁴¹. Quæ quidem sententia licet referatur ad dona, attamen hoc loco sic intelligatur : Quia corporali vicisti prælio, etiam de spiritali victoria me auxiliante tropæum eriges. Noscant fidei tuæ magnitudinem principatus et potestates a famulo meo Paulo memoratæ : nam quæ superasti contrarias potestates, cum præstantioribus versaberis.

21. Ad hunc ergo modum solitaria secedens, bonis operibus vacabat. In dies autem cum virtutes illius florarent, bonus odor præclarissimorum ejus laborum ad multos permeavit : *Nihil enim, inquit, est occultum quod non reveletur* ⁴². Solent quippe Deus eos qui se diligunt, etiam per sese notos facere, ad correctionem fructumque audientium. Tunc igitur ex divini Numinis consilio, cœperunt nonnullæ illam adire, et ad utilitatem suam colloquia cum ea miscere, ex colloquiis enim vitæ illius rationem lucrantes sæpius accedebant, profectus amplioris percupidæ. Nam pro recepto more rogabant eam : qua via salutem consequi oportet. Illa graviter ingemiscens, magna effusa vi lacrymarum, rem secum perpendebat, ac quasi per lacrymas respondisset interrogantibus, in silentio iterum se continebat. Illæ vero una vim afferebant ut loqueretur magna Dei : erant enim solo rei spectaculo stupore percussæ. Rursumque rogabant eam ut loqueretur. Demumque vi compulsæ, post diuturni temporis quietem ac silentium, humili voce eam Scripturæ protulit sententiam : *Ne facias violentiam pauperi, inops enim est* ⁴³. Hoc dictum illæ libenter excipientes, quasi mel et favum degustassent, vehementius instabant interrogando, vocabulis deinceps ex Scriptura mutatis urgebant dicebantque illi : *Gratis ac-*

⁴⁰ Psal. xc, 13; Luc. x, 19. ⁴¹ Matth. xxv, 21, 23. ⁴² Matth. x, 26. ⁴³ Prov. xxii, 22.

cepisti, gratis da⁸⁷. Cave ne lūs pœnas absconditi talenti instar servi illius. Tum illa respondit: Quid ita de me peccatrice magnifice sentitis, quasi boni aliquid fecerim aut dixerim? Communem habemus magistrum Dominum; ex 620 iisdem fontibus haurimus spirituales latices; eorundem uberum lacte nutrimur, Veteris scilicet Novique Testamenti. Illæ vero: Sane novimus nos quoque unum nobis esse pædagogum, Scripturam videlicet, eundemque magistrum: verum tu studio pervigili virtutum accessionem accepisti; parque est eas quæ virtutis usum ac consuetudinem nactæ sunt, utpote fortiores, juvenibus opem ferre, etenim hoc præcepit communis magister noster. His auditis beata virgo, instar infantium lactentium, erupit in lacrymas. Illæ concurrentes, posthabita percontatione, rogabant ut lacrymandi finem faceret. Utque illa conquievit, diuturnum denuo fuit silentium. Exinde vero rursus hortabantur illam: quæ misericordia commota, nec ignorans quæ dictura esset non sibi honorem allaturæ, sed utilitatem iis qui aderant insitura, ita sermonem orsa est:

οἰσας κατασπείρει ὠφέλειαν, ἤρξατο λέγειν πρὸς αὐτὰς οὕτως·

22. Filiolæ, cuncti ac cunctæ novimus, qua ratione salutem consequamur, sed incuria decidimus a salute. Primo enim oportet ea servare quæ per Domini gratiam tradita nobis sunt. Sunt autem isthæc: *Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teipsum*⁸⁸. Ex hisce principium legis servatur, in his conquiescit gratiæ plenitudo. Brevis quidem est verborum sonus, sed multa immensaque in eis virtus. Ex his enim pendunt cuncta animæ utilia. Testaturque Paulus finem legis esse charitatem⁸⁹. Quare quidquid hominēs utile secundum gratiam Spiritus dixerint, ex charitate oritur et in eam desinit. Adeoque hæc est salus, duplex charitas.

τὴν τελευταίαν. Ἡ οὖν σωτηρία αὕτη ἐστίν, ἡ διπλὴ ἀγάπη

23. Et illud præterea addendum, quod ex eadem charitate proficiscitur, ut unaquæque nostrum intelligat quid sit appetere majora. Hæsitantibus illis ac denuo interrogantibus, respondit illa: Non ignoratis parabolam Evangelii de centesimo, sexagesimo, et tricesimo. Centenarius numerus, nostra est professio; sexagenarius, continentium status; tricenarius, in castitate conjugali viventium. Et præclarum quidem est a tricesimo transire in sexagesimum, quia a minimis ad majora pervenire operæ pretium est. A maioribus autem ad minora bona descendere, non vacat periculo. Nam qui semel ad deteriora vergit, nec in modicis consistere potest, sed velut ad profundum perniciæ fertur. Quædam igitur castitatem pollicetur, ac ex animi imbecillitate allectæ, excusant excusationes in peccatis. Nam sibi ipsis, imo potius diabolo dicunt: Dum pudice (imo

A αὐτὴν ῥημάτων ἐπιφορτίζον· Ἐλεγον γὰρ πρὸς αὐτὴν, ὡς Δωρεὰν ἔλαβες, Δωρεὰν δός. Καὶ φησὶν· Ὅρα μὴ τὴν κρυφολάβαντον ἀντὶ τοῦ δούλου ἀποτίσης δίκην. Ἡ δὲ πρὸς αὐτοὺς (α) εἶπεν· Τί οὕτως περὶ ἐμοῦ τῆς ἀμαρτωλοῦ φαντάζεσθε, ὡς πραττούσης τι ἢ λεγούσης; Κοινὸν ἔχομεν διδάσκαλον τὸν Κύριον· ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀρυόμεθα τὰ πνευματικὰ νάματα· ἐκ τῶν αὐτῶν δὲ μαζῶν γαλακτοτροφούμεθα, τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Αἱ δὲ πρὸς αὐτὴν φασιν· Οἴδαμεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι μία ἐστὶν ἡμῶν παιδαγωγὸς, ἡ Γραφή, καὶ ὁ αὐτὸς διδάσκαλος· ἀλλ' αὐτῇ (β) ἐπαγρύπνων σπουδῇ προέκοψας ταῖς ἀρεταῖς· καὶ δέον τὰς ἐν ἔξει τῶν καλῶν γενομένας, ὡς δυνατωτέρας, ἐπιπράττειν τοῖς μετρηκείοις· καὶ γὰρ ὁ κοινὸς ἡμῶν διδάσκαλος τοῦτο παρακαλεῖται. Ἡ δὲ μακαρία, ταῦτα ἀκούσασα, ὥσπερ τὰ ὑποτίθια βρέφη, ἐκλαυθμύριζεν. Αἱ δὲ συνελεύσασαι· ἐν δευτέρῳ θέμεναι τὴν ἐρώτησιν, παρεκάλουν αὐτὴν τοῦ κλαυθμοῦ παύσασθαι. Καὶ ὡς ἡσύχασεν, ἐπιπολὺ πάλιν ἡσυχία ἐγένετο. Ἦρξαντο δὲ αὖθις παρακαλεῖν αὐτὴν. Ἡ δὲ, σπλαγχνισθεῖσα, καὶ γνοῦσα, ὅτι τὰ λεγόμενα οὐ νέμει αὐτῇ ἔπαινον, ταῖς δὲ παρούσαις οὕτως·

22. Τεκνία, πάντες καὶ πᾶσαι τὸ σωθῆναι οἴδαμεν, ἀλλὰ διὰ τῆς οικείας ἀμελείας τῆς σωτηρίας ἀπολείπομεθα. Δεῖ γὰρ πρῶτον τὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου γνωρισθέντα φυλάττειν. Εἰσὶ δὲ ταῦτα· Ἀγαπήσεις τὸν Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐκ τούτων ἡ ἀρχὴ τοῦ νόμου φυλάττεται, καὶ ἐν τούτῳ τὸ πλήρωμα τῆς χάριτος ἐπαναπαύεται. Βραχεῖα μὲν τοῦ λόγου ἡ ἐκφώνησις, ἀλλὰ πολλὴ καὶ ἄπειρος ἡ ἐν τούτῳ τοῦτου δύναμις. Πάντα γὰρ τὰ ψυχοφελῆ ἐκ τούτων ἡρτῆνται· καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος, λέγων ὡς τέλος νόμου εἶναι τὴν ἀγάπην. Ὅσα μὲν οὖν οἱ ἄνθρωποι χρήσιμα κατὰ χάριν τοῦ Πνεύματος εἴπωσιν, ἐκ τῆς ἀγάπης ἐστὶ, καὶ εἰς αὐ-

23. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο προσθεῖναι, ἐξ αὐτῆς πάλιν τυγχάνον, τὸ ἐκάστην ἡμῶν ἐπιγινώσκουσιν ὃ ἐστὶν τῶν μειζόνων ἐφίσταται. Αἱ δὲ ἡπόρουν πρὸς τὸ λεχθέν, καὶ αὖθις ἀντηρώτων. Ἡ δὲ πρὸς αὐτὰς ἐφη· Οὐκ ἀγνοεῖτε τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὴν περὶ τῶν ρ', καὶ ε', καὶ λ'· ἡ μὲν οὖν ἑκατοντάς ἐστι τὸ ἡμέτερον ἐπαγγελία· ἡ δὲ ἑξακοντάς ἐστι τὸ τῶν ἐγκρατῶν τάγμα· ἡ δὲ τριακοντάς τῶν σωφρόνως βιούντων. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν τριάκοντα ἐπὶ τὰ ἐξήκοντα καλὸν μεταβῆναι· ἀπὸ γὰρ τῶν μικρῶν ἐπὶ τὰ μεζζονα καλὸν προκόπτειν· ἀπὸ δὲ τῶν μεζζόνων ἐπὶ τὰ ἐλάττονα κατατρέχειν, ἐπικινδύνον. Ὁ γὰρ ἅπαξ νεύσας ἐπὶ τὰ χεῖρα, οὐδὲ ἐν τοῖς ὀλίγοις στήναι δύναται· ἀλλ' ὥσπερ ἐν βοθρῷ τῆς ἀπωλείας φέρεται. Τινὲς γοῦν, παρθενίαν ἐπαγγελλόμεναι, καὶ ἀσθενοῦς γνώμης τὸν λογισμὸν ὑποσυρόμεναι, προφάσεις ἐν ἀμαρταις προφασίζονται. Πρὸς γὰρ σεαυτὰς λέγουσι, μὴλ-

⁸⁷ Matth. x, 8. ⁸⁸ Matth. xxii, 37. ⁸⁹ I Tim. i, 5.

(a) Forte, αὐτάς. EDIT

(b) Lege αὐτή. IB.

λον δὲ πρὸς τὸν διάβολον, ὅτι Ἐάν μὲν σωφρόνως (μᾶλλον δὲ ἀσφρόνως) βιώσωμεν, κἂν τοῦ τριακοστοῦ ἀξιούμεθα· καὶ γὰρ φησιν, ὡς πᾶσα ἡ Παλαιὰ τῆς παιδοποιίας εἶχετο. Γνωστὸν οὖν ἔστω τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἐχθροῦ εἶναι. Ὁ γὰρ ἐκ τῶν μειζόνων ἐπὶ τὰ ἐλάττω ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ ἐναντίου βάλλεται· ὥσπερ γὰρ στρατιώτης φυγὰς, ὁ τοῦτο δρᾶς κρίνεται· καὶ οὐχ ὅτι πρὸς τὴν ἐλάττω στρατείαν κεχώρηκε, συγγνώμης ἀξιούται· ἀλλ' ὅτι ἀπέδρα, τὴν τιμωρίαν λαμβάνει. Δεῖ οὖν, καθὼς προείπον, ἐκ τῶν ἐλαττόνων ἐπὶ τὰ (78) προσβαίνειν. Καὶ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος διδάσκει, ὡς τῶν ὀπισθεν ἐπιλανθανομένων, τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι χρή. Δεῖ οὖν τοὺς τὴν ἑκατοντάδα κρατοῦντας, ταύτην εἰς ἑαυτοὺς ἀνακυκλῶν, καὶ πέρας μὴ δίδναι τῷ ἀριθμῷ. Φησὶ γάρ, Δούλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν.

24. Δεῖ οὖν ἡμᾶς τὰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἐπανηρημένας, σωφροσύνην τὴν εἰς ἄκρον κατέχειν. Καὶ γὰρ καὶ παρὰ ταῖς κοσμικῇ δοκεῖ σωφροσύνη πολιτεύεσθαι, ἀλλὰ συμπάρεστιν αὐταῖς καὶ ἀσφροσύνη, διὰ τὸ ταῖς ἄλλαις πάσαις αἰσθήσεσιν ἀμαρτάνειν. Καὶ γὰρ ὀρώσιν ἀπρεπῶς, καὶ γελῶσιν ἀτάκτως. Ἡμεῖς δὲ, μάλιστα καὶ ταῦτα ἀφέμεναι, ἐπαναβῶμεν ταῖς ἀρεταῖς, καὶ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφελώμεν τὴν ματαίαν φαντασίαν. Καὶ γὰρ φησιν ἡ Ἰεραφή· Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὀρθὰ βλέπέτωσαν· καὶ τὴν γλῶτταν κωλύειν τῶν τοιούτων ἀμαρτημάτων. Ἀθέμιτον γὰρ τὸ τῶν ὕμνων ὄργανον αἰσχροῖς προφέρειν ῥήματα. Οὐ μόνον δὲ λέγειν αὐτὰ παραιτητέον, ἀλλὰ καὶ ἀκούειν.

25. Ταῦτα δὲ ἀδύνατον φυλάττειν, ἰάν ταῖς προδοῖς συνεχῶς χρώμεθα. Διὰ γὰρ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν, κἂν μὴ βουλώμεθα, οἱ κλέπτει εἰσίσαι. Πῶς γὰρ δύναται οἶκος, καπνοῦ ἐκ τῶν ἐξωθεν κινήθεντος, καὶ τῶν θυρίδων ἀνοικεσῶν, μὴ μεταίνεσθαι. Ἀναγκαίως οὖν παραιτεῖσθαι προσήκει τὰς εἰς τὴν ἀγορὴν προελεύσεις. Εἰ γὰρ ἐπαχθὲς καὶ βαρὺ ἡγούμεθα ἀδελφούς καὶ γονεῖς γυμνοὺς θεάσασθαι, πόσῳ μᾶλλον ἐπιβλαβὲς ἡμῖν ἔσται θεωρῆσαι ἐπὶ τῶν πλατειῶν τοὺς ἀπρεπῶς γεγυμνωμένους, ἔτι γε μὴν καὶ ἀκόλαστα ῥήματα λέγοντας· Ἐκ τούτων γὰρ συμβαίνει ἀηδεῖς καὶ λοιμώδεις φαντασίας προσέρχεσθαι.

26. Ὅπνικα δὲ καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἑαυτὰς καθέρξωμεν, οὐδὲ ἔχει ὀφειλομεν ἔχειν τὸ ἀμέριμον, ἀλλ' ἀγρυπνεῖν· γέγραπται γάρ· Γρηγορεῖτε. Ὅσον δὲ ἑαυτὰς ἀσφαλιζόμεθα πρὸς σωφροσύνην, τοσούτον δριμυτέροις συναπτόμεθα λογισμοῖς. Ὁ γὰρ προσθεῖς, φησὶ, γνῶσιν, προστιθήσιν ἀληθῆ. Ὅσον γὰρ προκόπτουσιν οἱ ἀθληταί, τοσούτον μείζονι συνάπτονται ἀνταγωνισταῖς. Ὅρα πόσον ἀνέπτυς, καὶ οὐκ ὀλιγορήτης πρὸς τὰ παρόντα. Τὴν ἐνυλον καὶ ἔμπρακτον πορνείαν ἐνίκησας· τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐχθρὸς σοι προθήσει. Ὅταν δὲ καὶ ταύτης σεαυτὴν κωλύῃς, ἐν τῷς κατὰ διάνοιαν χωρίοις

insipienter) vixerimus, tricenarium saltem consequemur : namque aiunt : Tota lex vetus liberorum susceptionem prædicabat. Noverit ergo qui in ista versatur sententia, eam inimici esse. Nam qui ex majoribus ad minora devenit, ab adversario dejicitur, atque instar militis transfugæ judicatur : nec quia ad inferiorem militiam transiit venia donatur, sed quia aufugit, pœnas dat. Oportet igitur, ut superius dixi, a minoribus progredi ad ulteriora. Idque docet Apostolus : Quæ retro sunt obliuiscetes, ad ea quæ sunt priora extendite vos ⁷⁰. Par est igitur eos qui centenarium obtinuerunt, illum ad se revolvere, nec terminum numero dare. Ait enim : Cum feceritis omnia, dicite : Servi inutilis sumus ⁷¹.

24. (78) Nos itaque quæ hujusmodi professionem suscepimus, debemus pudicitiam tenere supremam. Nam apud sæculares quoque feminas videtur pudicitia versari : at inest illis insipientia, quia aliis omnibus sensibus labuntur et peccant. Aspiciunt enim indecenter, ac rident effuse. Nos vero hæc ipsa præcipue abjicientes, virtutibus ascendamus, atque ab oculis auferamus inanem quamvis **621** phantasiā. Siquidem ait Scriptura : Oculi tui recta videant ⁷². Linguam quoque reprimere debemus ab ejusmodi peccatis. Nefas enim est ut hymnorum organum verba turpia proferat. Ea vero non dictu modo, sed auditu sunt respuenda.

25. (79) Hæc autem servare non valemus, nisi dum in publicum progredimur considerate agamus. Per sensus enim nostros, nobis etiam invitis, ingrediuntur fures. Quomodo namque domus fumo extrinsecus admoto poterit non denigrari? Quamobrem necessario convenit ut a profectibus in forum abstineamus. Nam si molestum et grave censemus videre fratres aut parentes corpore nudos, quanto magis noxium nobis erit, eos in plateis spectare qui indecenter denuantur, prætereaque proferunt impudica verba. Ex his enim solent molestæ et pestiferæ phantasie exoriri.

26. Quando autem domi nos recludimus, ne illic quidem debemus sine sollicitudine versari, imo etiam invigilare : scriptum enim est : Vigilate ⁷³. Quanto autem magis confirmaverimus nos in temperantia, tanto cum acerbioribus cogitationibus conflictabimur. Nam qui addidit scientiam, inquit, addidit dolorem ⁷⁴. Et athletæ quo magis proficiunt, eo majoribus cum antagonistis conflictantur. Cerne ex quantis evolaveris, nec negligenter te geres circa præsentia. Materialem et externam fornicationem devicisti? eam quæ per sensus exercetur tibi adjicit inimicus. Cumque ab hac etiam te continue-

⁷⁰ Philipp. iii, 13. ⁷¹ Luc. xvii, 40. ⁷² Prov. iv, 25. ⁷³ Matth. xxiv, 42. ⁷⁴ Eccl. i, 18.

(78) Excidisse videtur vocabulum μετῴω. Edit.

(78') Rosweid. in Vitis PP. l. v, 4, 41.

(79) In Vitis PP. l. v, 11, 32.

ris, adhuc in cogitatione eeu in caverna latet hostis, et spirituale tibi bellum concitat. Decoros enim vultus, indecorasque figuras, vetera colloquia suggerit eis quæ solitarie vivunt. Sed non oportet assentiri phantasmatibus, quia scriptum est: *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* ⁷⁹. In hisce namque rebus consensus est cum sæculari fornicatione comparandus: *Potentes enim, inquit, potenter tormenta patientur* ⁸⁰. Magnum igitur est adversus fornicationis spiritum certamen. Illudque est caput malorum adversarii ad animæ perniciem. Quod inuens beatus Job dicebat de diabolo: *Qui habet virtutem in umbilico ventris* ⁸¹.

27. Multis itaque variisque machinis stimulum fornicationis admovet diabolus hominibus Christum diligentibus. Quin etiam sæpe nefarius ille veterator fratrum amorem transmutavit in suam malitiam. Etenim virgines quæ nuptias, quæ luxum omnem sæculi fugerant, per fratrum affectum supplantavit: insuperque monachos qui omnia fornicationum genera et ipsi profugerant, vulneravit ac decepit per religiosum colloquium. Hoc est enim inimici artificium, alienis se obtegere, sua vero clanculum obtrudere. Ostendit granum frumenti, ibique supponit laqueum. Et vero arbitror de hisce dicere Dominum: *Qui veniunt ad vos in vestimento ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces* ⁸².

28. Quid ergo ad hoc agendum? Simus prudentes *sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* ⁸³: callidum contra laqueos ejus adhibentes consilium (80). Nam illud: *Estote prudentes sicut serpentes*, dictum est, ut diaboli nobis impetus non lateant. Nam simile ex simili citissimam comparat notionem. Columbæ vero simplicitas ostendit puritatem actionis. Omne igitur bonum opus consistet in fuga deterioris. Quomodo autem fugiemus quod ignoramus? Quamobrem oportet ut intellecta inimici nequitia, caveamus ab ejus perniciosissimis machinamentis; ait enim: *Circuit, querens quem devoret* ⁸⁴. Et *escæ ejus electæ* ⁸⁵. Itaque semper vigilandum est. Si quidem per externas res impugnat, et per internas cogitationes subigit. Et quidem plus nocet per interiora; nam diu noctuque spiritualiter accedit.

29. Cujusnam ergo rei est opus ad hoc bellum? 622 profecto laboriosa exercitatione et puris precibus. Et hæc quidem generaliter in omni exitiosa cogitatione sunt remedia. Verum necesse est insuper peculiaribus quibusdam uti consiliis, ad præsentem animæ pestem depellendam: atque instante turpissima cogitatione ei opponere contraria. Nam si in regione mentis formosi vultus phantasia exstiterit, id ratione castigandum oportet, quæ simulta-

A ἔμφωλεύει, τὸν δῦλόν σοι κινῶν πόλεμον. Πρόσωπα γὰρ εὐπρεπῆ καὶ ὁμιλίας ἀρχαίας, καὶ ἡσυχαζούσας παρεισφέρει. Δεῖ οὖν μὴ συγκατατίθεσθαι τοῖς φαντάσμασι· γέγραπται γάρ, ὡς *Ἐὶν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναθῆ* ἐπὶ σέ, *τόπον σου μὴ ἀφῆς*. Ἡ γὰρ πρὸς ταῦτα συγκατάθεσις, ἐφάμιλλός ἐστι τῇ κοσμικῇ πορνείᾳ· *Δυνατοὶ γάρ, φησὶ, δυνατόως ἐτασθήσονται*. Μέγας οὖν ὁ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας ἀγών. Τὸ γὰρ ἐν κακοῖς κεφάλαιον τοῦ ἐχθροῦ πρὸς ἀπώλειαν ψυχῆς, τοῦτο ἐστὶ. Καὶ τοῦτο αἰνιττόμενος ὁ μακάριος Ἰωβ, ἔλεγε πρὸς τὸν διάβολον· *Ὁ ἔχωρ τὴν δύναμιν ἐπ' ὀμφαλοῦ γαστροῦς*.

B 27. Πολλὰς μὲν οὖν καὶ διαφόρους μηχαναῖς τῆς πορνείας κέντρον κινεῖ ὁ διάβολος κατὰ τῶν φιλοχρίστων ἀνθρώπων. Πολλάκις γοῦν καὶ ἀγάπην ἀδελφικὴν μεθώρμισεν ὁ κακόφρων εἰς τὴν οἰκείαν κακίαν. Καὶ γὰρ παρθένους φυγούσας γάμον καὶ φαντασίαν πᾶσαν βίου, διὰ σχέσεως ἀδελφικῆς ὑπεσκέλισε· καὶ μοναχοὺς δὲ ἔτρωσε, πᾶν ὅτιον ἀποφυγόντας καὶ αὐτοὺς πορνικὸν σχῆμα· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἠπάτησε δι' εὐλαβοῦς ὁμιλίας. Τοῦτο γὰρ τοῦ ἐχθροῦ ἔργον, τὸ ἀμφιεννύμενον τὰ ἄλλοτρια, τὰ οἰκεία λανθάνοντως προβάλλεσθαι. Δείκνυσι σίτου κόκκον, καὶ ὑποτίθῃσιν αὐτῷ παγίδα. Οἶμαι δὲ καὶ τὸν Κύριον περὶ τοῦτου λέγειν, ὡς *Ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἐσθωθεν δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες*.

C 28. Τί οὖν πρὸς τοῦτο ποιήσωμεν; Γενώμεθα φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς περιστέραί, πανούργον κατὰ τῆς παγίδος αὐτοῦ κινούντες λογισμὸν· τὸ μὲν γὰρ, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις*, ἐρρηται πρὸς τὸ μὴ λυθάνειν ἡμᾶς τὰς ὁρμὰς τοῦ διαβόλου. Τὸ γὰρ ὅμοιον ἐκ τοῦ ὁμοίου ταχίστην ποιεῖται τὴν διάγνωσιν. Τὸ δὲ ἀκέραιον τῆς περιστερᾶς δείκνυσιν τὴν καθαρὴν τῆς πράξεως. Πᾶν μὲν οὖν ἀγαθὸν ἔργον ἐν ἀποφυγῇ ἐστὶ τοῦ χεῖρονος. Πῶς δὲ φύγωμεν ὃ μὴ οἶδαμεν; Δεῖ οὖν ἡμᾶς, κατ' ἐννοιαν λαβούσας τοῦ ἐχθροῦ τὴν δεινότητά, φυλάττεσθαι ἀπὸ τῆς τοῦτου κακομηχανίας· φητὶ γάρ· *Ὅς περιάγει ζητῶν τίνα καταπίῃ. Καὶ τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά*. Δέον οὖν πάντοτε γρηγορεῖν. Καὶ γὰρ διὰ τῶν ἐσθωθεν πραγμάτων πολεμεῖ, καὶ διὰ τῶν ἐνδον λογισμῶν θαμάζει. Καὶ πλέον διὰ τῶν ἐνδον· καὶ γὰρ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἄλλως προσέρχεται.

D 29. Τίνος οὖν χρεῖα πρὸς τὸν παρόντα πόλεμον; Ἀἴλον, ὡς ἀσκήσεως ἐπιπόνου καὶ καθαρᾶς προσευχῆς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν γενικῶς ἐπὶ παντὸς λογισμοῦ ἀλεξητήρια πέφυκε· δεῖ δὲ καὶ ἰδικαῖς τισιν ἐννοιαῖς χρῆσασθαι πρὸς τὸ τὸν παρόντα τῆς ψυχῆς λοιμὸν ἀπώσασθαι· καὶ ἐπιλόθοντος τοῦ αἰσχίστου λογισμοῦ, ἀνθυποφέρειν αὐτῷ τὰ ἐναντία. Εἰ γὰρ γένοιτο ἐν τοῖς κατὰ διάνοιαν χωρίοις ὁφείως εὐπρεποῦς φαντασία, τῷ λόγῳ τὸ παρὸν τιμωρητέον,

⁷⁹ Ecce. x, 14. ⁸⁰ Sap. vi, 7. ⁸¹ Job xl, 11. ⁸² Matth. vii, 15. ⁸³ Matth. x, 16. ⁸⁴ I Pet. v, 8. ⁸⁵ Habac. i, 16.

(80) In Vitis PP. i. vi, 1, 2.

καὶ τοῦ εἰδύλου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκολλαπτέτω, τῶν δὲ παρειῶν τὰς ἀράκας ἐξαιρείτω· ὑποτεμνέτω δὲ καὶ τὰ χεῖλη, καὶ λοιπὸν ὁράτω πῆγμα ὁστέων φιλὸν· οὕτω γὰρ ὁ λογισμὸς ἀναχαιτίζεται δυνηθεὶς τῆς ματαίας πλάνης. Τὸ γὰρ φιλούμενον οὐδὲν ἦν ἢ αἷμα σὺν φλέγματι μεμιγμένον, ὅπερ καὶ ὑφάσματος χρεῖαν παρέχει τοῖς ζώοις. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ τῶν τοιούτων λογισμῶν εἰκὸς ἀποσοβεῖσθαι τὴν μιανὴν κακίαν· καὶ καθάπερ ἦλψ ἦλον ἐκκρούειν προσήκει τὸν δαίμονα. Ἐτι γε μὴν δέον καὶ καθ' ὅλον τοῦ ἐρωμένου τὸ σῶμα ἔλκη βαρύσομα καὶ σηπεδονόδη ὑπογράφειν· καὶ συντόμως φάναι, νεκρῷ παραπλήσιον, ἢ καὶ ἐαυτὸν νεκρὸν τοῖς ἔνδον ὀφθαλμοῖς ὑποτιθέναι. Μείζον δὲ πάντων ἐστὶ τὸ γαστρὸς ἀρχειν· οὕτω γὰρ καὶ τῶν ὑπογαστρίων ἡδονῶν κρατῆσαι δυνατόν.

30. Ἦν μὲν οὖν θεῖον συμπόσιον τῶν παρουσῶν· ἐκ γὰρ τῶν τῆς σοφίας κρατήρων ἡδύφρανοντο. Ἦν δὲ αὐταῖς οἰνοχοοῦσα τὸ θεῖον πόμα καὶ νᾶμα ἡ μακαρία Συγκλητική. Ἐκάστη δὲ αὐτῶν ἐδέχετο ὅπερ ἐβούλετο, καὶ μία τῶν συνελευσῶν ἐπέθετο αὐτῆς λέγουσα· Εἰ τέλειον ἀγαθὸν ἡ ἀκτημοσύνη; Ἡ δὲ εἶπε· Καὶ πάλιν ἀγαθὸν ταῖς δυναμέναις. Αἱ γὰρ ὑπομένουσai τοῦτο, θλίψιν μὲν ἔχουσι τῇ σαρκί, τῇ δὲ ψυχῇ ἄνεσιν. Ὡςπερ γὰρ τὰ στερῶν ἱμάτια πατούμενα καὶ βιαίως περιστρεφόμενα πλύνεται καὶ λευκαίνεται, οὕτως καὶ ἡ ἰσχυρὰ ψυχὴ διὰ τῆς ἐκουσίου πένις ἐπὶ πλεῖον κρατύνεται· αἱ δὲ ἀσθενέστερον τὸν λογισμὸν ἔχουσαι τὸ ἐναντίον ταῖς πρώταις πάσχουσι. Καὶ γὰρ πρὸς ὀλίγον θλίβεῖσθαι, ὥςπερ τὰ διεβρωγῶτα ἱμάτια, ἀπόλλυνται, μὴ φέρουσαι τὴν διὰ τῆς ἀρετῆς πλύσιν. Καὶ εἰς ὁ τεχνίτης, διάφορον δὲ τῶν ἱματίων τὸ τέλος· τὰ μὲν γὰρ ῥήγνυται καὶ ἀπόλλυται, τὸ δὲ λευκαίνεται καὶ ἀνακαινίζεται. Φαίη οὖν ἂν τις, ἀγαθὸν κειμήλιον τὴν ἀκτημοσύνην τῷ ἀνδρείῳ φρονήματι· καὶ γὰρ τῶν πρακτικῶν ἀμαρτημάτων χαλινὸς τυγχάνει.

31. Δεῖ δὲ πρῶτον ἐγγυμασθῆναι τοῖς πόνοις· λέγω δὲ, νηστεία τε καὶ χάμευνία, καὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ μέρος, καὶ οὕτως ταύτην τὴν ἀρετὴν κτήσασθαι. Οἱ γὰρ μὴ οὕτω ποιήσαντες, ἀθρόως δὲ ἐπὶ τὴν ἀποβολὴν τῶν χρημάτων δραμόντες, ὥς ἐπίπαν μεταμειψάμενοι.

32. Ὅργανον γὰρ τοῦ ἀπολαυστικοῦ βίου τὰ χρήματα τυγχάνει. Ἀνελε οὖν πρῶτον τὴν ἑαυτοῦ τέχνην, τουτέστι τὴν γαστριμαργίαν καὶ τὸ ἀβροδίαιτον, καὶ οὕτως εὐκόλως περιτέμνειν τὴν σαυτοῦ δυνήσιν τῶν χρημάτων ὕλην. Βαρὺ γὰρ οἶμαι, τέχνης παρούσης, ὄργανον μὴ τυγχάνειν. Ὁ γὰρ μὴ ἀποβαλὼν τὸ πρῶτον, πῶς τὸ δεύτερον ἐξῶσαι δυνήσεται; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ, πρὸς τὸν πλοῦσιον διαλεγόμενος, οὐκ ἀθρόως αὐτῷ τὴν ἀποβολὴν τῶν χρημάτων προστάσσει· ἀλλὰ προερωτᾷ αὐτόν, εἰ τὰ τοῦ νόμου πεποίηκε. Καὶ διδασκάλου γνησίου πρόσωπον ἀναδεξάμενος ὁ Κύριος ἐρωτᾷ· Εἰ τὰ στοιχεῖα ἔμαθες, εἰ τὰς

A cri oculos erodati, genarum carnes detrahat, abscindat labia, demumque videat nudorum ossium deformem compagem, et consideret denique quid id esset quod amaretur: ita enim inversa cogitatio, a vano poterit errore revocari. Nam quod diligebatur nihil erat nisi sanguis phlegmate admistus, quod et vestitus usum animalibus relinquit. Sic ergo ac per huiusmodi cogitationes, par est ut abigatur abominabilis nequitia. Et sicut clavum clavo, ita convenit expellere dæmonem. Ad hæc oportet per totum quod amatur corpus ulcera graveolentia putridaque conflingere, ac uno verbo, aut cadaveri simile, aut etiam mortuum internis oculis offerre. Hoc enim pacto a libidinis sensu evocamur. Sed quod maximum est, ventri imperare; ita enim poterimus eas quæ infra ventrem sunt voluptates continere.

30. Erat igitur divinum convivium præsentium virginum. Nam sapientiæ crateribus exhilarabantur. Divini liquoris administra erat beata Synclitica. Quod liberet singulæ accipiebant, quarum una rogabat eam, an paupertas perfectum bonum esset. Tum illa: Perfectum plane bonum est illis qui ferre possunt. Quæ enim hoc sustinent, afflictionem quidem carne sentiunt, anima vero remissionem. Quemadmodum enim compactiora vestimenta, conculcata, violenterque circumacta, abluuntur et dealbantur, ita fortis anima per spontaneam paupertatem magis corroboratur: quæ autem debiliore sunt mente, contra quam priores patiuntur. Nam si vel modicis afflictionibus premantur, sicut discissæ vestes, in perniciem eunt, nec ferre valent virtutis abluitionem. Atque una quidem in utrisque abluitionis ars est, unusque artifex, diversus tamen est vestimentorum finis: nam illa quidem dilrumpuntur et pereunt, hæc autem albescent atque renovantur. Jure igitur voluntaria paupertas præ-arum cimelium nuncupetur, virili nempe animo, nam peccatorum et facinorum frenum est.

31. At oportet prius exerceri in primis, nempe jejuniis, humi cubatione, aliisque ejusmodi, eoque modo ad hanc pervenire virtutem. Nam qui non ita agunt, sed derepente ad facultates abdicandas properant, ut plurimum incidunt in facti poenitentiam.

32. Nam instrumenta voluptuosæ vitæ sunt divitiæ. Primum ergo aufer artem tuam, hoc est, crapulam et delicias, sique facile poteris opum abscindere materiam. Grave enim puto esse, arte præsentē, abesse instrumenta. Et qui primum non expulit, qui, quæso, poterit secundum exigere? Quamobrem Salvator divitem alloquens, non statim jubet opes dimittere, sed ante interrogat num legis mandata servarit. Et germani magistri personam accipiens Dominus seiscitatur: si didicisti elementa; si syllabas accepisti; ac demum si assuevisti nominibus, veni jam ad perfectissimam lectio-

nem; hoc est: *Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus; et veni, sequere me* ⁵⁵. Arbitrorque, nisi professus fuisset, se ea fecisse de quibus fuerat interrogatus, nequaquam ipsum ad bonorum abdicationem invitasset. Quæ enim ratione valuisset ad lectionem accedere, qui ignorasset vim syllabarum?

33. Bona itaque est voluntaria paupertas iis qui virtutum consuetudinem nacti sunt. Nam superflua omnia cum abjecerint, ad Dominum vertuntur, divinum hoc eloquium pura mente psallentes: **623** *Oculi nostri in te sperant: et tu das escam diligentibus te, in tempore opportuno* ⁵⁶.

34. Præterea magnum hinc commodum referunt; B cum enim ad terrestrem thesaurum animum non appellant, regnum cælorum induunt, palamque illam a psalmista Davide decantatam sententiam exsequuntur: *Ut jumentum factus sum apud te* ⁵⁷. Nam sicut jumenta, quæ suum opus obeunt, solis ad vitam necessariis alimentis contenta sunt, ita paupertatis amatores, usum pecuniæ quasi nihil reputant, soliusque quotidiani alimentis causa corpoream exercent operam. Hi tenent fidei fundamentum: ad eos namque dictum fuit a Domino, ut solliciti non essent in crastinum: et, *volatilia cæli non serunt, neque metunt, et Pater cælestis pascit illa* ⁵⁸. His freti sermonibus (Deus namque est qui loquitur) libere et audacter illam Scripturæ vocem pronuntiant: *Credidi propter quod locutus sum* ⁵⁹.

35. Sed et hostis a paupertatis hujusce cultoribus facilius superatur: non habet enim quo noceat. Nam maxima pars molestiarum et tentationum in facultatum jactura versatur. Quod enim damni pauperibus inferat non habet. An prædia incenderet? non adsunt. Jumenta interficeret? nulla sunt eis. Charissimis noceret? verum istis quoque longum vale dixerunt. Est igitur paupertas maximum adversus hostem supplicium ac pretiosus animæ thesaurus.

36. Cæterum quanto paupertas admirabilior et ad virtutem præstantior est, tanto pecuniæ amor ad vitium pejor et flagitiosior est: vereque eum divinus Apostolus dixit, esse omnium malorum causam ⁶⁰. Nam divitiarum cupiditas, perjurium, furtum, rapina, fornicatio, invidia, cædes, odium fraternum, bellum, idololatria, avaritia, horumque surculi, hypocrisis, adulatio, cachinni; omnia, inquam, isthæc, causam et originem habere avaritiam in confesso est. Unde jure illam omnium malorum Apostolus nominavit. Nec solum ab eis

συλλαβὰς παρελθὼν, καὶ ἀπλῶς εἰ τῶν ὀνομάτων ἐν ἑξέει γέγονας, δεῦρο λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν τελευταίαν ἀνάγνωσιν· τοῦτέστιν· Ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ἐκάρχορτα, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι. Καὶ τάχα οἶμαι, ὥς εἰ μὴ τὰ ἐξετασθέντα ἦν ὑποσχόμενος πεποιθέναι, οὐκ ἂν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἀκτῆμοσύνην προετρέψατο. Πῶς γὰρ ἂν ἡδύνατο πρὸς ἀνάγνωσιν ὁρμῆσαι, τὴν τῶν συλλαβῶν ἀγνοῶν δύναμιν;

33. Καλὴ οὖν ἡ ἀκτῆμοσύνη τοῖς ἐν ἑξέει τῶν καλῶν γεγεννημένοις· πάντων γὰρ τῶν περιττῶν τὴν ἀποβολὴν ποιησάμενοι, πρὸς τὸν Κύριον φέρουσι τὸ νεῦμα, τὸ θεῖον ἐκεῖνο ἔχοντες λόγιον καθαρῶς, τὸ λέγον· Οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς σὲ ἐλπίζουσι· καὶ σὺ δίδως τὴν τροφήν τοῖς ἀγαπῶσί σε ἐν εὐκαιρίᾳ.

34. Ἄλλως τε πάλιν μεγάλην ὠφέλειαν εἰσπράττονται· μὴ ἔχοντες γὰρ τὸν νοῦν πρὸς τὸν ἐν γῇ θησαυρὸν, τὴν οὐρανῶν βασιλείαν ἀμφιέννυνται· καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ὁμνιστοῦ Δαβὶδ ῥῆμα ἐκτελοῦσι σαφῶς, τὸ λέγον· Κτηνώδης ἐγενήθην παρὰ σοί. Ὡς γὰρ τὰ ὑποζύγια, τὴν ἰδίαν ἐργασίαν ποιοῦμενα, ταῖς πρὸς τὸ ζῆν τροφαῖς μόναις ἀρκοῦνται· οὕτω καὶ οἱ τῆς ἀκτῆμοσύνης ἐργάται, τὴν μὲν τοῦ ἀργυρίου χρῆσιν ὥς μηδὲν οὔσαν λογίζονται, πρὸς μόνην δὲ τὴν ἐφημερον τροφήν τὴν διὰ τοῦ σώματος ἐργασίαν ποιοῦνται. Οὗτοι τῆς πίστεως τὴν χρηπίδα κατέχουσι· πρὸς αὐτοὺς γὰρ εἰρηται παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ μὴ μεριμᾶν περὶ τῆς αἰρίας· καὶ ὅτι, Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ οὐ σπείρει, οὐδὲ θερίζει, καὶ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. Τοῦτοι τοῖς λόγοις ἐδαρβήσαν (θεὸς γὰρ ὁ λαλήσας), πεπαρβήσιασμένως τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο φεγγίζοντα ῥῆμα, τὸ λέγον· Ἐπίστευσα, δι' ὃ ἐλάλησα.

35. Καὶ ὁ ἐχθρὸς δὲ ἐπὶ τῶν ἀκτῆμόνων πλέον ἡττάται· τί γὰρ βλάβη, οὐκ ἔχει. Αἱ γὰρ πλεῖστοι τῶν λυπῶν καὶ τῶν πειρασμῶν ἐν ταῖς ἀφαιρέσεσι τῶν χρημάτων γίνονται. Τί γὰρ ἔχει ποιῆσαι τοῖς ἀκτῆμοσιν; οὐκ ἔχει. Χωρὶα ἐμπρῆσαι; οὐ πάρεστιν. Ὑποζύγια φθεῖραι; ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα ἔχουσι. Φιλάτοις ἀψασθαι; ἀλλὰ καὶ τούτοις μακρὰν χαίρειν εἶπον. Οὐκοῦν μεγίστη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τιμωρία καὶ πόλις· τῇ ψυχῇ θησαυρὸς ἡ ἀκτῆμοσύνη.

36. Ὅσον μὲν οὖν αὕτη θαυμαστή καὶ ὑπέρογκος εἰς ἀρετὴν, τοσούτον εἰς κακίαν φαῦλη καὶ μοχθηρὰ ἡ φιλαργυρία· καὶ ἀληθῶς ὁ θεσπέσιος Παῦλος περὶ ταύτης εἰρηκεν· ὡς πάντων αὐτὴν τῶν κακῶν αἰτίαν εἶναι. Ἐπιθυμία γὰρ τοῦ πλοῦτου, ἐπιπορξία, κλοπή, ἀρπαγή, πορνεία, φθόνος, μισαδελφία, πόλεμος, εἰδωλολατρεία, πλεονεξία, καὶ αἱ παραφυάδες τούτων, ὑπόκρισις, κολακεία, κατάγελως· πάντων οὖν τούτων αἰτία ὡμολογῆται ἡ φιλαργυρία. Ὅθεν δικαίως αὐτὴν πάντων τῶν κακῶν μητέρα ὁ Ἀπόστολος ὀνόμασεν. Οὐ μόνον δὲ ὁ θεὸς τούτους τιμωρεῖται· ἀλλὰ γε καὶ

⁵⁵ Matth. xix, 21.

⁵⁶ Psal. cxliv, 15.

⁵⁷ Psal. lxxii, 23.

⁵⁸ Matth. vi, 26.

⁵⁹ Psal. cxv, 10.

⁶⁰ I Tim. vi, 10.

οἰκοθεν αὐτοὺς καταφθείρουσιν· ἀκόρεστον γὰρ φέ- A
ροντες τὴν κακίαν, οὐκ ἔχουσι τέλος τοῦ σκοποῦ, ὅθεν
ἀνίκατος αὐτοῖς ἡ πληγὴ. Ὁ μὲν ἔχων ὀλίγων ἐπι-
θυμεῖ· καὶ τυχὸν τούτων, τῶν πλείονων ὀρέγεται·
Ἐκατὸν χρυσίους ἔχει, καὶ γίγεται τῶν χιλίων· καὶ
τούτων εὐπορήσας, πρὸς ἀπειρον φέρει τὸ νεῦμα. Καὶ
οὕτω, μὴ (82*) ἔχοντες αὐτῶν στήναι τὸ τέλος, ἀεὶ πε-
νίαν ὁδύρονται. Φέρει δὲ ἡ φιλαργυρία μεθ' αὐτῆς
ἀεὶ τὸν φθόνον. Φθείρει δὲ καὶ οὗτος πρῶτον τὸν κτη-
σάμενον. Ὅσπερ γὰρ ἡ ἐχιδνα γεννωμένη πρῶτον τὴν
ἰδίαν μητέρα φθείρει, πρὶν ἂν ἄλλους ἀδικήσῃ· οὕ-
τω καὶ ὁ φθόνος τὸν κτησάμενον καταμαραίνει, πρὶν
ἂν τοὺς ἐκ γειτόνων διανεμηθῇ.

37. Μέγα ἦν χρῆμα, εἰ τοσούτους ἡδυνάμεθα ὑπο-
μένειν πόνους, ζητούντες τὸ δοκίμον ἀργύριον, ὅσοις
ἀνηκέστοις περιπίπτουσιν οἱ τοῦ ματαίου κόσμου θη-
ραταί. Ναυάγια ὑπομένουσι, πειρατηρίοις προσομι-
λοῦσι, ληστοῖς κατὰ γῆς περιπίπτουσιν· ἀνέχονται
λοιπὸν ἄλλης καὶ πνευμάτων βλαίων· καὶ πολλάκις
κερδαίνοντες, πένητας αὐτοὺς φάσκουσι διὰ τοὺς φο-
βούμενους. Ἡμεῖς δὲ οὐδόλως τῶν τοιούτων κινδύνων
καταπολεμῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἀληθινοῦ κέρδους. Εἰ δέ ποτε
καὶ μικροῦ τινος εὐπορήσωμεν, μεγαλύνομεν αὐτάς,
ἐπιδεικνύμεναι τοῖς ἀνθρώποις· καὶ πολλάκις οὐδὲ τὸ
γινόμενον προφέρομεν εἰς διήγησιν· εὐθέως δὲ καὶ
ὃν δοκοῦμεν σπινθῆρα καλοῦ ἔχειν, ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ
κλεπτόμεθα. Κάκεινοι δὲ, πολλὰ κερδαίνοντες, τῶν
πλείονων ἐφίενται· καὶ τὰ μὲν παρόντα ὥς οὐδὲν
ἡγούνται, πρὸς δὲ τὰ μὴ παρόντα ἀποτείνονται.
Ἡμεῖς δὲ, καὶ μὴδὲν ἔχουσαι τῶν ζητουμένων, οὐδὲν
θελόμεν κτήσεσθαι· καὶ πενίαν ἐσχάτην νοσοῦσαι,
πλουσίας αὐτάς ἀναγορεύομεν. Καλὸν οὖν τὸν εὖ
πράττοντα μὴδὲν ἀναγγέλλειν· μέλλον γὰρ οἱ τοιοῦ-
τοι ζημιωθήσονται· καὶ γὰρ ὃ δοκοῦσιν ἔχειν ἀρθή-
σεται ἀπ' αὐτῶν.

38. Πᾶσαν οὖν σπουδὴν δέον θέσθαι· ὑπὲρ τὸ λαν-
θάνειν τὸ κέρδος. Οἱ δὲ τὰ αὐτῶν κατορθώματα δι-
ηγούμενοι πεiràσθωσαν καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς ἐλαττώματα
λέγειν· εἰ δὲ ταῦτα κρύπτουσιν, ἔνεκεν τοῦ μὴ παρὰ
τῶν ἀκουόντων ψεγθῆναι, πολὺ μέλλον ἐκεῖνα φυλα-
κτέον, ὥς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἄλλοτριοῦντα. Καὶ γοῦν οἱ κατ'
ἀρετὴν βιούμενες τὸ ἀνάπαλιν ποιοῦσι, καὶ τὰ σμικρὰ
αὐτῶν πταίσματα μετὰ καὶ προσθήκης ὧν οὐκ ἐπρα-
ξαν, ἐκδιηγούνται, τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἀπο-
βάλλοντες· τὰ μέντοι ἀγαθὰ κρύπτοντες, πρὸς ἀσφά-
λειαν τῆς ψυχῆς. Ὅσπερ γὰρ θησαυρὸς φανερωθεὶς
στανίζεται, οὕτω καὶ ἀρετὴ γνωριζομένη καὶ δη-
μοσιευομένη ἀφανίζεται· ὥσπερ γὰρ κηρὸς λύεται
ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτω καὶ ψυχὴ ἀπὸ ἐπαίνων
διαχέεται καὶ ἀποβάλλει τὸν τόνον.

39. Καὶ τὸ ἐναντίον δὲ τούτων πάλιν ἔσται· εἰ γὰρ
ἡ θερμότης ἔλυσεν τὸν κηρὸν, ἡ ψύξις ἄρα τὴν πῆξιν

Deus penas repetit, verum ipsi sibi metipsis inter-
itum parant. Cum sint enim insatiabili nequitia
præditi, nullum habent propositi finem, proindeque
insanabilis inest illis plaga. Qui nihil habet, pauca
desiderat; quæ nactus, plura concupiscit. Centum
aureos habet, mille expetit: hos consecutus, in in-
finitum extendit cupiditatem. Sicque quando ter-
minum sibi constituere non possunt, paupertatem
semper deplorant. Afferit autem semper secum amor
pecuniæ invidiam. Hæc vero huiusmodi est ut pri-
mum habentem se interimat. Quemadmodum enim
vipera nascendo prius matres occidunt, quam aliis
noceant, sic et invidia se possidentem tabefacit
priusquam vicinos absumat.

37. (83) Præclarum esset si tot labores ferre
B possemus, querendo probatum illud argentum,
quot gravissimos subeunt, qui hunc vanissimum
venantur mundum. Sustinent naufragia, piratarum
discrimen adeunt, in terra incidunt in latrones, de-
cumanos fluctus, ventos vehementissimos tolerant:
ac plerumque parto lucro, pauperes sese dicunt
invidiorum causa. At nos pro vero ac germano lu-
cro ejusmodi pericula adire prorsus detrectamus.
Quod si aliquid nostris rebus accesserit, nos magni-
fice hominibus ostentamus, nec raro quod ne fuit
quidem jactabunde narramus: unde evenit ut quam
videmur habere scintillam boni, furto inimici amit-
tamus. Et illi quidem multa lucrati plura appetunt;
præsentia pro nihilo habent, et ad ea quæ non ha-
bent animo contendunt. Nos autem etiamsi ni-
hil eorum quæ requiri solent habeamus, nihil
volumus comparare: et cum extrema laboremus
paupertate, nos divites prædicamus. Operæ pre-
tium igitur est, eum qui bene agit, id nemini renun-
tiare. Quin etiam qui ejusmodi sunt in jacturam in-
cidunt: nam quod videntur habere auferetur ab
eis⁸³.

624 38. Omni itaque studio curare debemus ut
lateat lucrum nostrum. Qui vero sua præclare
gesta enarrare solent, vitia quoque iis conjun-
cta renuntiare studeant: quod si vituperii au-
dientium declinandi causa hæc celant, multo
magis illa aperire cavendum est, quod ea res a Dei
consortio revocet. Etenim qui vitam cum virtute
D instituunt, oppositum agunt: parvos scilicet suos
lapsus, adjunctis iis quæ ne commiserunt quidem,
enarrant, abjecta scilicet hominum gloria; bona
vero occultant, ad animæ securitatem (84). Nam
sicut thesaurus manifestatus, minuitur; sic virtus
agnita et publicata, aboletur. Et sicut cera lique-
scit a facie ignis, ita anima laudibus diffuit, vigo-
remque amittit.

39. Rursusque contra eveniet: nam si calor sol-
vit ceram, frigus compinget: si laus vigorem au-

⁸² Luc. viii, 18.

(82*) Coteler.. χρυσούν.

(83) In Vitis PP. l. v, 10, 70, et vi, 4, 24.

(84) Vit. PP. l. v, 3, 19.

fert animæ, sane opprobrium et contumelia virtutem ejus adaugent. Ait enim : *Gaudete et exsultate, cum omne mendacium homines dixerint adversum vos* ³⁹. Et alio loco : *In tribulatione dilatasti me* ⁴⁰. Iterumque : *Improprium expectavit anima mea et miseriam* ⁴¹. Sexcenta quoque alia hujusmodi bona ex Scripturis sacris animæ provenire facile animadvertitur.

40. Est sane tristitia utilis, et est tristitia exitiosa. Ad tristitiam utilem hæc pertinent : de propriis peccatis ingemiscere, itemque de proximi ignorantia, cavere ne a proposito excidamus, sed attingatur perfectissima bonitas. Hæc itaque sunt genuinæ tristitiæ genera. Est porro quedam alia ab inimico inducta tristitia, quæ solet cum dictis generibus pullulare. Nam et ipse tristitiam immittit absurditatis plenam, cui acedix nomen indidere nonnulli. Sed hujusmodi spiritum oportet oratione præsertim et psalmodum cantu depellere.

41. Nos itaque bonis occupatas curis, non oportet æstimare quæpiam in hac vita carere sollicitudinibus. Ait enim Scriptura : *Omne caput in labore, et omne cor in mœrore* ⁴². Una hac sententia, Spiritus sanctus descripsit cum monasticam, tum sæcularem vitam. Nam per laborem capitis, monasticam adumbrat : capitis enim est regere : *Sapientis, inquit, oculi, in capite ejus* ⁴³. Itaque perspicacia, ut arbitror, in illo residet. Per laborem autem indicatur, omnem virtutem germinantem laboribus absolvi. Per mœrorem cordis, instabilem et ærumnosam sæcularium conditionem significavit. Aiunt quippe nonnulli, cor esse iræ ac tristitiæ sedem. Cum non laudantur, animo mœrent : aliena appetentes, contrahescunt : in egestate, indignantur : divitiis instructi, insaniant, ne somni quidem locum ob curam custodiamque facultatum reperientes.

42. Ne itaque animo decipiamur, neu dicamus, eas quæ in sæculo versantur expertes curarum esse. Forte enim, si mutuo conferamur, plus quam nos molestiarum habent et laboris. Mulieres namque in mundo, ingenti ut plurimum odio habentur : ægre et periculose pariunt, in lacte subministrando misere cruciantur, cum ægrotantibus infantibus una ægrotant : atque hæc sustinent sine aliquo laborum termino. Suscepta namque proles aut mutila corpore est, aut malis instructa moribus, parentibus necem machinatur. Hæc cum sciamus, ne inescemur ab inimico, quasi vita ejusmodi tranquilla curisque vacua sit. In partu quippe vi doloris exstinguuntur : si non pariant, sterilitatis et infecunditatis opprobrio contabescunt.

43. Hæc vobis dico, ut nobis ab adversario caveamus. Neque vero cunctis conveniunt quæ dicta sunt, sed iis duntaxat qui vitam amplexi sunt mo-

αὐτοῦ ποιῆσεται· καὶ ἐὶ ἑταῖρος ἀφαιρεῖται τοῦ τόνου τὴν ψυχὴν, πάντως ὀνειδισμὸς καὶ ὕβρις εἰς μέγεθος αὐτὴν τῆς ἀρετῆς ἀγεί· Χαίρετε γάρ, φησί, καὶ ἀγαλλιάσθε, ὅτι ἂν πᾶν ψεύδος εἰπωσὶ καθ' ὑμῶν οἱ ἄνθρωποι. Καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνας με. Καὶ πάλιν· Ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου καὶ ταλαιπωρίαν. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἀγαθὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐστὶ τῇ ψυχῇ προσοδεύμενα θεάσασθαι.

40. Ἔστι λύπη ἐπωφελὴς, καὶ ἐστὶ λύπη φθοροποιός. Τῆς μὲν οὖν χρησίμης λύπης τὸ μὲν ἐστὶ περὶ τῶν οὐκ ἐκείνων ἁμαρτιῶν στένειν· τὸ δὲ καὶ περὶ τῆς τῶν πλησίον ἀγνωσίας· τὸ δὲ πρὸς τὸ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς προθέσεως· τὸ δὲ καὶ ἀφικνεῖσθαι τοῦ τέλους τῆς ἀγαθωσύνης. Ταῦτα μὲν οὖν τῆς γνησίας καὶ ἀγαθῆς λύπης τὰ εἶδη. Καὶ ἄλλη δὲ τις λύπη, τοῦ ἐχθροῦ ὑποτιθεμένου, ἥτις ταῦται προσφύεσθαι οἶδεν. Ἐμβάλλει γάρ καὶ αὐτὸς λύπην ἀλογίας μεστήν· ἥπερ καὶ ἀκηδία πρὸς τινων ἐνόμεσται. Δεῖ οὖν τοῦτο τὸ πνεῦμα εὐχῇ μάλιστα ἀποσοβεῖν καὶ ψαλμωδίᾳ.

41. Τῶν οὖν ἀγαθῶν μεριμνῶν ἐχομένας ἡμᾶς, οὐ χρὴ οἰεσθαι τινα ἐν τῷ βίῳ ἀφρόντιδα εἶναι. Φησὶ γάρ ἡ Γραφή· Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Ἐν ἐνὶ λόγῳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα συνεγράψε τὸν τε μονήρη βίον καὶ τὸν κοσμικόν. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ πόνου τῆς κεφαλῆς, τὸν μονήρη αἰνίττεται τρέπον· κεφαλὴ γὰρ τὸ ἡγεμονεῦον· Τοῦ γὰρ σοφοῦ, φησιν, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ. Τὸ οὖν διορατικόν, ὡς οἶμαι, ἐν αὐτῇ τυγχάνει. Τὸν δὲ πόνον εἶπε, διότι πᾶσα ἀρετῆς βλάστη ἐκ πόνων κατωρθοῦται. Διὰ δὲ τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ λύπης, τὸ ἄστατον καὶ μοχθηρὸν ἐδήλωσεν ἥθος. Θυμοῦ γὰρ καὶ λύπης οὐκ ἐκτὴν τὴν καρδίαν τινὲς ἔφασαν· μὴ δοξαζόμενοι, λυποῦνται· τῶν ἄλλοτρίων ὀρεγόμενοι, τήκονται· πενόμενοι, δυσφοροῦσι· πλουτοῦντες, ἐκμαίνονται, διὰ τὴν τῶν παρόντων φυλακὴν μὴδὲ ὑπενυ τυγχάνοντες.

42. Μὴ οὖν ἡμεῖς ὑποσυρῶμεν τῷ φρονήματι, λέγουσαι τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ ἀμερίμνους τυγχάνειν. Τάχα γὰρ ὡς πρὸς σύγκρισιν μᾶλλον ἡμῶν κοπιῶσι. Ταῖς δὲ γυναῖξιν ὡς ἐπίπαν μεγάλη ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἀπ' ἐχθραίων· τίκτουσι γὰρ χαλεπῶς καὶ ἐπικινδύνως, καὶ τληπαθοῦσι πρὸς τὴν γαλακτοτροφίαν, καὶ νοσοῦσι τοὺς παιδικοὺς συννοσοῦσι· καὶ ταῦτα ὑπομένουσι, τέλος τοῦ κόπου μὴ ἔχουσαι. Ἡ γὰρ τὸ σῶμα περροῦται τὰ κυθθέντα, ἡ κακοφροσύνη ἀνακθέντα δολοφονεῖ τοὺς γεννήσαντας. Ταῦτα οὖν εἰδυῖαι, μὴ δελεασθῶμεν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὡς ἀνέτου καὶ ἀμερίμνου τυγχάνοντος τοῦ βίου. Γεννώσθαι μὲν γὰρ, διὰ τῶν πόνων φθείρονται· μὴ τίκτουσαι δὲ, ὡς στεῖραι καὶ ἀγονοὶ ὑπὸ τῶν ὀνειδισμῶν τήκονται.

43. Ταῦτα δὲ ὑμῖν λέγω πρὸς τὸ ἀσφαλίζεσθαι ἀπὸ ἐναντίου. Οὐ πᾶσι δὲ πέφυκεν ἀρμύδια τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μόνοις τοῖς τὸν μονήρη βίον ἐθέλουσιν. Ὅσπερ

³⁹ Matth. v, 12. ⁴⁰ Psal. iv, 2. ⁴¹ Psal. lxxviii, 21. ⁴² Isa. i, 5. ⁴³ Eccle. ii, 14.

γὰρ τοῖς ζώοις οὐ μία τροφή, οὕτως οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις ὁ αὐτοῦ λόγος συμφέρει· Οὐ δὲ γὰρ οἶνον νέον βαλεῖν, φησὶν, εἰς ἀσκούς παλαιούς. Ἄλλως γὰρ ἐστιῶνται οἱ θεωρίας καὶ γνώσεως ἐμποροῦμενοι, ἐτέρως δὲ οἱ ἀσκητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀπογεύομενοι, καὶ πρὸς δύνανται οἱ κατὰ τὸν κόσμον δικαιοπραγοῦντες. Ὡς περ γὰρ τῶν ζώων τινὰ μὲν ἔστι χερσαῖα, τινὰ δὲ ἐνυδρά, τινὰ δὲ πτηνὰ· οὕτως καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ μὲν ἐν μέσῳ βίον κατέχουσιν, ὡς τὰ χερσαῖα· οἱ δὲ πρὸς τὰ ὑψηλὰ ἐνατενίζουσιν, ὡς τὰ πετεινὰ· οἱ δὲ τοῖς ὑδασι τῶν ἁμαρτιῶν εἰσι κεκαλυμμένοι, ὡς οἱ ἰχθύες· Ἡλθον γὰρ, φησὶν, εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταγίγς κατεπότισέ με. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ εὖν φύσιν φύσις· ἡμεῖς δὲ, ὡς ἀεὶ τοῖς πεποφωτισμένοι, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἐπιβῶμεν, καὶ καταπατήσωμεν λέοντα καὶ δράκοντα· καὶ τοῦ ποτε ἀρχόντος νῦν ἀρξώμεν. Τοῦτο δὲ ποιήσομεν, ἐὰν ἴδωμεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν τῷ Σωτῆρι προσενέγκωμεν.

44. Ἄλλὰ ὅσον ἡμεῖς κορυφούμεθα πρὸς τὰ ὑψηλὰ, κακείνους ἐμποδίζειν πειράται διὰ τῶν ἰδίων παγίδων. Καὶ τί μέγα ἔχειν ἡμᾶς ἀντιπάλους πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁρμώσας, ὅπου γε καὶ πρὸς τὰ εὐτελῆ φθονοῦσι; καὶ γοῦν τοὺς ὑπὸ τὴν γῆν τεθαμμένους θησαυροὺς οὐ συγχωροῦσι λαμβάνειν ἀνθρώπους. Εἰ οὖν καὶ πρὸς τὴν γῆν φαντασίαν ἀντίκεινται, πόσω μᾶλλον πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν φθονήσουσιν;

45. Δεῖ οὖν κατ' αὐτῶν παντοίως ὁπλιζέσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἐξωθεν εἰσελαύνουσι, καὶ οὐδὲν ἦντον ἐκ τῶν ἐξωθεν κινούνται. Καὶ ἡ ψυχὴ, καθάπερ ναῦς, ποτὲ μὲν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν τρικυμιῶν καταποντίζεται, ποτὲ δὲ ὑπὸ τῆς ἐνδοθεν ἀντλίας ὑποδρύχιος γίνεται. Καὶ γοῦν καὶ ἡμεῖς ποτὲ μὲν διὰ τῶν ἐκτὸς πρακτικῶν ἁμαρτημάτων ἀπολλύμεθα, ποτὲ δὲ διὰ τῶν ἐνδοχῶν λογισμῶν ἀφανίζομεθα. Δεῖ οὖν καὶ τὰς ἐξωθεν τῶν πνευμάτων ἐπιτηρεῖν προσβολὰς, καὶ τὰς ἐνδοχῶν τῶν λογισμῶν ἐξαντλεῖν ἀκαθαρσίας, πάντοτε δὲ γρηγορεῖν πρὸς τοὺς λογισμοὺς· συνεχῶς γὰρ ἐφύπτανται. Ἐπὶ μὲν ταῖς ἐξωθεν τρικυμίαις, βοώντων τῶν ναυτῶν, πολλάκις ἡ σωτηρία διὰ τῶν ἐγγυτάτων πλοίων γίνεται· αἱ δὲ ἀντλῖαι, καὶ κοιμημένων πολλάκις τῶν πλωτῆρων, καὶ ἡσυχαστοῦς τῆς θαλάσσης, ἐπιτυμβαίνουσι, καὶ πολλάκις αὐτοὺς θανατοῦσιν.

46. Δεῖ οὖν ἐπιπονεωτέραν ποιεῖσθαι πρὸς τοὺς λογισμοὺς τὴν διάνοιαν. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς, καθάπερ οἶκον τὴν ψυχὴν καθελεῖν βουλόμενος, ἢ ἀπὸ τῶν θεμελίων ποιεῖται αὐτῆς τὴν πτώσιν, ἢ ἀπὸ τῆς ὀροφῆς ἀρχόμενος, πᾶσαν αὐτὴν καταφέρει, ἢ καὶ διὰ τῶν θυρίδων εἰσελθὼν, πρῶτον τὸν οἰκοδεσπότην δεσμεῖ, καὶ οὕτως χειροῦται τὰ πάντα. Θεμέλιος μὲν οὖν ἔστι τὰ καλὰ ἔργα, ὀροφὴ δὲ ἡ πίστις, θυρίδες δὲ αἱ αἰσθήσεις. Διὰ πάντων δὲ πολεμεῖ ὁ ἐχθρὸς. Ὅθεν πολυὲς ὁφθαλμὸν δεῖ εἶναι τὸν σωθῆναι βουλούμενον. Οὐκ ἔχομεν ἐνταῦθα τὸ ἀμέριμνον φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· *Beati pectus o estotia mē pēstē*.

47. Ἐν ἀδήλῳ πλέομεν· θάλασσα γὰρ ὁ βίος ἡμῶν

A nasticam. Quemadmodum enim non una est animalium esca; ita nec hominibus unus sermo competit: Non oportet enim, inquit, vinum novum mittere in utres veteres⁹¹. A contemplatione 625 et scientia repleti sunt, aliter qui asceticam et actuosam vitam degustarunt, ac qui in sæculo pro facultate justitiam colunt. Et quemadmodum animalia, quædam terrestria sunt, quædam aquatilia, quædam volatilia; sic et homines, alii mediam tenent viam, ut terrestria; alii ad excelsa feruntur, ut volatilia; alii in aquis vitiorum demersi sunt, tanquam pisces. Ait enim: *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me*⁹². Hæc est natura animalium: nos autem aquilarum instar alis instructæ, altiora petamus, et conculcemus leonem et draconem⁹³; nunc ei imperemus qui ante imperabat nobis. Hæc porro præstabimus, si totam mentem nostram Salvatori obtulerimus.

44. Sed quo magis ad excelsa consurgimus, eo magis ille per laqueos suos impedire conatur. Ectid magnum si nobis sunt adversarii, quæ ad bonum tendimus, quando in vilibus etiam rebus invident? Sane thesaurus in terra reconditos non concedunt hominibus auferre. Si ergo in terrenis facultatibus adversarii sunt, quanto magis invidetur regnum celorum?

45. (86) Quamobrem omne telorum genus adversus illos est assumendum: nam et extrinsecus accedunt, et intus commoventur. Animaque nostra navis instar, modo decumanis fluctibus exterioris demergitur; modo ab interiori sentina aquarum vi deprimitur. Et nos interdum per exteriora peccata in perniciem imus, aliquando internis cogitationibus opprimimur. Convenit igitur cum externis cavere spirituum impetus, tum internas cogitationum exhaurire impuritates. Semper enim adversus cogitationes advigilandum, assidue namque instant. Dum decumani quippe fluctus exterioris insurgunt, clamantibus nautis, per proxima navigia salus affertur. At sentinæ dormientibus plerumque nautis, tranquillo mari, undis navem implent, ac nec opinantes interimunt.

46. Grandi itaque labore adversus cogitationes vigilandum animo est. Inimicus enim animam veluti domum evertere cupiens, aut a fundamentis ruinam ipsi parat, aut a tecto incipiens totam diruit, aut per fenestras ingressus primo patremfamilias alligat, et sic omnium potitur. Fundamentum itaque sunt bona opera, tectum fides, fenestræ sensus. Per hæc omnia bellum movet adversarius (87). Quamobrem multis oculis habet opus qui vult salutem consequi. Neque enim hic possumus cura et sollicitudine vacui esse, ait quippe Scriptura: *Qui stat, videat ne cadat*⁹⁴.

47. In obscuro navigamus: vita quippe nostra est

⁹¹ Matth. ix, 17. ⁹² Psal. lxxviii, 3. ⁹³ Psal. xc, 13. ⁹⁴ I Cor. x, 12.

sacro cantore Davide mare est appellata. In mari porro alia loca sunt petrosa, alia monstis plena, alia tranquilla. Nos in tranquilla maris parte videmur navigare; sæculares vero periculis in plagis. Nos interdiu navigamus, a sole justitiæ recti et deducti; illi noctu ignorantia ferente. Sed contingit plerumque ut sæcularis, in tempestate ac tenebris existens, clamando et vigilando navem conservet suam; nos vero per incuriam tranquillo mari demergamur, amisso justitiæ clavo.

48. Qui stat igitur, videat ne cadat. Qui cecidit enim unam habet curam, ut scilicet resurgat. Qui vero stat, caveat sibi ne cadat. Varii namque sunt casus. Qui ceciderunt enim non ultra quidem stant erecti; sed tamen jacentes, non multum acceperunt damni. Qui stat autem, ne despiciat eum qui lapsus est, sed reformidet ne collapsus et ipse percat, neve in altiore se voraginem præcipitet: ubi forte continget ut putei profunditate clamorem superante, ne petere quidem possit auxilium. Nam **626** justus ait: *Ne absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum* ⁹⁸. Qui primus cecidit, mansit. Prospice tibi ne delapsus, belluarum cibus evadas. Qui cadit domus fores non obserat. Tu, inquam, nullatenus dormites; sed semper divinum illud dictum modulare: *Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte* ⁹⁹. Vigila continue propter eum qui tanquam leo rugit.

49. Verba isthæc in hoc sunt utilia, ut non extollamur. Qui cecidit, si convertatur et ingemiscat, salutem nanciscetur. Prospice tibi, quæ stas. Duplex tibi formido instat, aut scilicet ne ad vetera revertaris, in te irruente propter socordiam inimico, aut ne inter currendum supplanteris. Adversarius quippe noster diabolus, vel a tergo ad se pertrahit, cum tardiore segnemque animam conspexerit. Quæ si videatur diligens ac sîrenua in ascetica vita, callide et occulte serpit per superbiam, atque ita funditus perdit eam. Hæc illecebra omnium malorum ultimum est ac supremum. Per illam diabolus dejectus fuit, per eamdem hominum fortissimos expugnare tentat. Quemadmodum enim strenuissimi milites, postquam minora tela consumpserunt, si adhuc urgeant adversarii, fortissimum omnium, machæram scilicet, educunt; ita et diabolus postquam priores laqueos suos insumpsit, tum demum postremo utitur gladio, nimirum superbia. Quinam autem fuere priores ejus laquei? Sane gula, voluptas, fornicatio. Hi namque potissimum spiritus juvenilem ætatem infestant: hæc consequuntur, pecuniæ amor, avaritia et his similia. Misera ergo anima, ubi hosce laqueos declinavit, postquam ventrem continuit, postquam ventri subiectas cupiditates per pudicitiam transilivit, post-

ὅπῃ τοῦ ἱεροῦ φάλτου δαδὶδ εἴρηται. Ἀλλὰ τῆς θαλάσσης τὰ μὲν εἰσι πετρώδη, τὰ δὲ καὶ θηρίων πλήρη, τινὰ δὲ καὶ γαλήνῃ. Ἡμεῖς ἐν τῇ γαλήνῃ μέρει τῆς θαλάσσης δοκοῦμεν πλέειν, οἱ δὲ κοσμητοὶ ἐν κινδυνώδεσι· καὶ ἡμεῖς μὲν ἡμέρας πλέομεν ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ὁδηγούμενοι, ἐκεῖνοι δὲ ἐν νυκτὶ, ὑπὸ τῆς ἀγνωσίας φερόμενοι. Ἀλλ' ἐνδέχεται πολλάκις τὸν κοσμητὴν ἐν χειμῶνι καὶ ἐν σκότεινι τυγχάνοντα, βοήσαντα καὶ ἀγρυπνήσαντα, σῶσαι τὸ ἑαυτοῦ σκάφος· ἡμεῖς δὲ ἐν γαλήνῃ, ὑπὸ ἀμελείας βυθισθῆναι, τὸ πηδάλιον τῆς δικαιοσύνης ἀγέντα.

48. Βλεπέτω οὖν ὁ στήκων μὴ πέσῃ. Ὁ μὲν γὰρ πεσὼν μίαν ἔχει φροντίδα, τοῦ ἀναστῆναι· ὁ δὲ στήκων φυλαττέσθω τοῦ μὴ πεσεῖν. Καὶ γὰρ τὰ παραπτώματα διάφορα· οἱ μὲν γὰρ πεσόντες τοῦ μὲν στήκειν ἐστέρηνται· κείμενοι δὲ, οὐ πᾶν τι ἐδιδάθησαν. Ὁ δὲ ἐσὼς μὴ εὐτελιζέτω τὸν πεπωκότα, ἀλλ' ἑαυτὸν φοβείσθω, μὴ πεσὼν διαφθαῖ, καὶ εἰς κατώτερον ἀπέλθῃ βόθρον. Εἰκὸς γάρ, καὶ τῆς κραυγῆς ἡττηθείσης ὑπὸ τοῦ βάθους τοῦ φρέατος, μὴ βοήθειαν αἰτῆσαι. Φησὶ γὰρ ὁ δίκαιος· *Μὴ καταπιέτω με βυθός, μηδὲ συσχετῶ ἐπ' ἐμὲ ῥέερα τὸ στόμι αὐτοῦ*. Ὁ πρῶτος πεσὼν ἔμεινεν. Ὅρα σεαυτὸν, μὴ καταπεσὼν καὶ σὺ θοῖνῃ θηρίων γένη. Ὁ πεσὼν οὐκ ἀσφαλίζεται τὴν θύραν· σὺ δὲ μηδὲως νυστάξῃ· ἀλλ' αἰεὶ τὸ θεῖον ἐκεῖνο μελῶσαι ῥήτον, τὸ φάσκον· *Φώτισον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μὴ ποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον*. Ἀγρύπνει δὲ διηνεκῶς διὰ τὸν ὠρυσόμενον λέοντα.

49. Ταῦτα τὰ ῥήματα συντελεῖ πρὸς τὸ μὴ ὑπεραίρεσθαι. Ὁ πεσὼν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ καὶ στενάξει σωθήσεται. Ὁρα σὺ σαυτὴν ἡ στήκουσα. Διπλοῦς γὰρ σοι ὁ φόβος· ἐπικείται, ἡ τοῦ μὴ ἐπιστρέφαι πρὸς τὰ ἀρχαῖα, δι' ὀλιγωρίας σοι τοῦ ἐχθροῦ προσπεσόντος, ἡ τοῦ μὴ τρέχουσιν σκελισθῆναι. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς ἡμῶν διάβολος ἡ δπισθεν ἔλκει· πρὸς ἑαυτὸν, ὅπηνίκα βραδείαν καὶ νωθεὴν τὴν ψυχὴν θεάσεται· ἡ δοκοῦσαν αὐτὴν σπουδαίαν εἶναι καὶ ἐπίπονον πρὸς ἀσκήσιν, ἐπεισέρχεται λεπτῶς καὶ κεκρυμμένως διὰ τῆς ὑπερηφανίας· καὶ οὕτως αὐτανδρον τὴν ψυχὴν ἀπόλλυσι. Τοῦτο τὸ ὅπλον ἔσχον καὶ κορυφαῖότατον πάντων ἐστὶ τῶν κακῶν. Ἐξ αὐτοῦ ὁ διάβολος καταβέβληται, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς δυνατωτέρους τῶν ἀνθρώπων περιρᾶται καθαρεῖν. Ὅσπερ γὰρ οἱ δεινότατοι τῶν πολεμιστῶν, μετὰ τὸ δαπανῆσαι τὰ λεπτότερα βέλη, τὸ τήνικαῦτα ἐπὶ ἐπικρατούντων τῶν μαχητῶν, προβάλλονται τὴν ἰσχυροτέραν πάντων μάχην· οὕτως καὶ ὁ διάβολος, μετὰ τὸ πρῶτα αὐτοῦ ἀποδαπανῆσαι ἀγχιστρα, τότε τῷ τελευταίῳ χρᾶται ξίφει, τῇ ὑπερηφανίᾳ. Τίνες δὲ ἦσαν αὐτοῦ αἱ πρῶται παγίδες; Δῆλον, ὡς γαστριμαργία, φιληδονία, πορνεία. Ταῦτα γὰρ μάλιστα τὰ πνεύματα ἐπὶ τῶν νεωτερικῶν ἡλικιῶν συμβαλίνουσιν. Ἐπακολουθεῖ δὲ τούτοις φιλαργυρία, πλεονεξία, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Ἡ οὖν ἀθλία ψυχὴ, ὅταν τούτων τῶν παθῶν περιγένηται, ὅπηνίκα

⁹⁸ Psal. LXXVIII, 16. ⁹⁹ Psal. XII, 4.

γαστρός κρατήσῃ, ὅτε καὶ τὰς ὑπογαστρίους ἤδονας Ἀ
 ὑπερπλήσῃ τῇ σεμνότητι, ὅτε ἀργυρίου καταρρο-
 νήσῃ· τότε πανταχόθεν ὁ κακὸς φρεων, ἀπορηθεὶς, ὑπο-
 βάλλει τῇ ψυχῇ ἀτακτον κίνησιν· μεγεθύνει γὰρ αὐ-
 τὴν ἀπρεπῶς κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἐπαίρεσθαι. Βαρὺ
 καὶ ὀλέθριον τοῦτο τοῦ ἐχθροῦ τὸ δηλητήριον. Πολλοὺς
 ἀθρόως ἐν τούτῳ σκοτίσας κατέβαλεν. Ὑποβάλλει
 γὰρ τῇ ψυχῇ ἔννοιαν νόθον καὶ θανατηφόρον. Κατει-
 ληφέναι γὰρ αὐτὸν φαντάζει τὰ παρὰ τοῖς πολλοῖς
 ἀγνωσούμενα, καὶ ὅτι ἐν νηστείαις ὑπερβάλλει· καὶ πλῆ-
 θος αὐτῷ ἀνδραγαθημάτων προστίθισι· πάντων δὲ
 ὧν ἡμαρτεν εἰς λήθην αὐτὸν φέρει, πρὸς τὸ κατὰ τῶν
 συνόντων ἐπαίρεσθαι. Ὑποκλέπτει γὰρ αὐτοῦ ἐκ τοῦ
 νοῦ τὰ πλημμελήματα· οὐ πρὸς ὠφέλειαν δὲ αὐτοῦ
 τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ πρὸς τὸ μὴ δυνήσθαι αὐτὸν εἰπεῖν
 τὴν λατρικὴν ἐκείνην φωνήν, τὴν, *Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον*,
ἐλέησόν με. Οὕτε μὴν συγχωρήσει αὐτῷ λέγειν·
Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου.
Ἄλλ' ὥσπερ αὐτὸς κατὰ διάνοιαν εἶπε τὸ Ἀναθή-
σομαι, καὶ θήσομαι τὸν θρόνον μου· οὕτως καὶ
 τοῦτον φαντάζει εἰς ἀρχάς τε καὶ πρωτοκαθεδρίας,
 ἔτι δὲ διδασκαλίας, καὶ ἱαμάτων ἐκδόσεις. Ἡ οὖν
 ὡς τῶς ἀπατωμένη ψυχὴ φθείρεται καὶ ἀπώλλυται,
 θυσιάτω ἔλκει πληγέϊσα.

50. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν, τῶν τοιούτων λογισμῶν παρ-
 όντων; Ἀδιαλείπτως μελετᾶν τὸ θεῖον ἔχειν λόγιον,
 ὅπερ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἔθετο, λέγων τὸ· *Ἐγὼ δέ εἰμι*
σκέπη, καὶ οὐκ ἄνθρωπος. Καὶ ἐν ἑτέρῳ ψηφόν·
Ἐγὼ δέ εἰμι γῆ καὶ σποδός. Ἐτι γε μὴν καὶ τὸ τοῦ
 Ἡσαίου ἀκουέτω ῥῆμα τὸ λέγον, ὡς *Πᾶσα δικαιοσύνη*
ἀνθρώπου ὡς βάκος ἀποκαθημένης. Καὶ εἰ μὲν ἀνα-
 χωρούσῃ καθ' ἑαυτὴν οἱ λογισμοὶ οὗτοι παρσιζέθωσιν,
 ἐν κοινοσίῳ εἰσεργεσθῶ ἀναγκαζέσθω δὲ καὶ δευτέρον
 ἐσθίειν τῆς ἡμέρας, εἰ γε δι' ὑπερβολὴν ἀσκήσεως
 τούτῳ ἐάλω τῷ πάθει· καὶ παρὰ τῶν συνηλικίων δὲ
 ἐπιτιμάσθω, καὶ οὐκ ἐκείνῳ, καὶ ἐπιτιμάσθω σφο-
 δρῶς, ὡς μὴδὲν μέγα πράττουσα· πᾶσαν δὲ ὑπερσίαν
 ποιεῖσθω. Προσαγέσθωσαν δὲ καὶ βίαι ἀγίων ἐξοχώτα-
 τοι εἰς ἐξήγησιν· πεiràσθωσαν δὲ αἱ συνελευθεῖσαι ἐπι-
 τελεῖν ἐαυτῶν τοὺς πόνοους πρὸς ἀσκησιν τὰς ὁλγας
 ἡμέρας, πρὸς τὸ ἐκείνην, θεασαμένην τὸ μέγεθος
 τῶν ἀρετῶν, ἐλάττωσα καὶ ἑαυτὴν ἡγεῖσθαι.

51. Προηγείται δὲ τῆς νόσου ταύτης ἕτερον κακόν,
 ἡ παρακοή· ὅθεν διὰ τοῦ ἐναντίου τῆς ὑπακοῆς, δυνα-
 τὴν τὴν σηπεδονώδη νομὴν τῆς ψυχῆς περικαθάραι·
Ὑπακοὴ γὰρ, ψῆσιν, ὑπὲρ θυσίαν.

52. Δεῖ οὖν καθαιρεῖν ὅκον δόξης ἐν καιρῷ, καὶ
 ἐπαινεῖν δὲ πάλιν καὶ θαυμάζειν ἐν καιρῷ. Εἰ γὰρ
 ἀμελῆς καὶ νοθρὰ εὐρεθῇ ἡ ψυχὴ, ἔτι γε μὴν καὶ
 ὑποναρκούσα εἰς τὴν τοῦ καλοῦ προκοπὴν, ἐπαινεῖν
 ταύτην προσήκει· καὶ εἰ μικρὸν ποιήσει τι χρηστὸν,
 θαυμάζειν καὶ μεγαλοποιεῖν δέον αὐτήν. Καὶ τὰ
 σφοδρὰ καὶ ἀπάνθρωπα πλημμελήματα ὡς ἐλάχιστα
 καὶ οὐδαμινὰ λεχτέον· ὁ γὰρ διάβολος, βουλόμενος
 πάντα διαστρέφειν, ἐπὶ μὲν τῶν σπουδαίων καὶ
 ἀσκητικῶν κρύπτειν πεiràται τὰ προγεγονότα ἀμαρ-

quam argentum despexit; tunc malorum artifex ille
 ad angustias undique redactus, inordinatum motum
 animæ subicit, inflatque illam ut indecenter adver-
 sus sorores efferatur. Atrox et exitiosum est hoc
 adversarii toxicum. Multos derepente tenebris effu-
 sos hac ratione prostravit. Cogitationem enim
 spuriam ac lethalem animæ suggerit, ut nempe
 sibi videatur ea comprehendere quæ multi ignorant,
 atque in jejuniis antecellere: recte factorum mul-
 titudinem objicit, omnium peccatorum oblivionem
 inducit, ut adversus socios efferatur animo. Sub-
 ducit ex mente delicta: quod non ad ejus utilitatem
 præstat; sed ne proferre possit medicinalem illam
 vocem: *Tibi soli peccavi* ¹, *miserere mei, Domine* ².
 Sed nec sinet eum dicere: *Confitebor tibi, Domine*,
 in toto corde meo ³. Verum sicut ille mente dixerat:
Ascendam, et ponam thronum meum ⁴; ita hunc
 quoque vane concitat ad principatus, ad primos
 consessus, itemque ad magisteria, et ad morbos
 curandi virtutem. Anima itaque ad hunc modum
 circumventa in perniciem et exitium ruit, vix sa-
 nabili percussa vulnere.

50. Quid igitur instantibus hujusmodi cogitatio-
 nibus agendum? Indesinenter meditandum divinam
 illud oraculum, quod beatus David alta voce profe-
 rebat: *Ego sum vermis et non homo* ⁵. Et alio loco
 dicitur: *Ego autem sum terra et cinis* ⁶. Insuperque
 celebre illud Isaïæ dictum: *Omnis justitia hominis*
sicut pannus menstruatus ⁷. Quod si cogitationes
 hujusmodi adoriantur eam quæ anachoreticam iniiit
 vitam, ingrediatur illa in cœnobium, cogaturque
 bis in die comedere, si quidem ob nimiam asce-
 sin sive jejunium, incidere in hujusmodi vitium:
 tum ab æqualibus increpetur, ac contumeliis affi-
 ciatur, ac si parum sit quod illa egerit: quodlibet
 obeat ministerium, offerantur ipsi vitæ sanctorum
 pietate eminentium. Conentur sodales ejus laborem
 disciplinæ suæ aliquot diebus augere; ut cernens
 627 virtutum præstantiam, se minimam omnium
 existimet.

51. Hunc porro morbum præcedit aliud vitium,
 inobsequentia: sed per contrariam obsequentiam
 putridum animæ ulcus curare valeamus: *Obedientia*
 enim, inquit, *super sacrificium* ⁸.

52. Quapropter convenit gloriam suo tempore
 adimere, iterumque suo tempore laudare atque
 admirari. Si enim anima negligens segnisque in-
 veniatur, et ad profectum desidia torpeat, convenit
 eam laudare: et si paulum quid boni admiserit, mi-
 rari illam et magni facere oportet. Gravia autem et
 immania delicta, minima nulliusque momenti di-
 cenda. Diabolus quippe qui omnia evertere cona-
 tur, sedulis et exercitatis admissa peccata vult
 occultare, quo in eis superbiam adaugcat. Novitiis

¹ Psal. l. 3. ² Psal. vi, 3; ix, 14. ³ Psal. cx, 1. ⁴ Isa. xiv, 14. ⁵ Psal. xxi, 7. ⁶ Gen. xviii, 27. ⁷ Isa. l. xiv, 6. ⁸ I Reg. xv, 22.

autem animabus quæ nuper virtutem adierunt, A universa peccata ob oculos statuit, quo desperationem ingeneret. Huic suggerit : Tibi quæ fornicata es, quæ venia expectanda? Alteri dicit : Cum tanta avaritia tenearis, fieri nequit ut salutem consequare. Cæterum animas hunc in modum agitas, hac ratione hisque verbis oportet consolari. Raab meretrix fuit, sed per fidem nacta est salutem : Paulus persecutor erat, et tamen vas electionis effectus est : Mathæus publicanus erat, et nemo quanta gratia donatus sit ignorat : latro fortis et cædibus deditus erat, sed tamen primus aperuit portam paradisi. His igitur animadversis, ne animum despondeas.

53. Ubi autem apta commodaque illis remedia inveneris, par iis quæ superbia captæ sunt adhibenda curatio est. Ita namque eam alloqui oportet : Quorsum inflaris? An quia carnes non comedis? alii ne piscem quidem vident. Quod si vino abstinēs, respice alios qui ne oleo quidem utuntur. Jejunas usque ad vesperam? nonnullæ duos tresve dies in cibi abstinentia transigunt. Forsitan quia balneo non uteris altius sapis? multi cum etiam ægrotarent nullatenus eo sunt usi. Te fortasse ideo admiraris, quia in matta dormis et in cilicino stramento? Alii autem assidue humi cubant, quod etiamsi tu faceres, non magni quid esset : sunt enim qui etiam sibi lapides subjecerunt, ne rebus naturalibus cum voluptate fruerentur. Alii totam noctem suspensi transegerunt. Sed etiamsi hæc omnia designares, ac supremam omnium exercitationem attingeres, ne magnum sapias. Etenim dæmones plura quam tu præstiterunt et præstant hodieque. Nam: neque comedunt, neque bibunt, neque connubia ineunt, nec dormiunt : imo etiam in eremis degunt, si forte tu in spelunca habitans, magni quid præstare tibi videaris.

54. Sic igitur similibusque rationibus poterimus contrarios curare morbos, desperationem et superbiam. Sicut enim ignis vehementiore flatu dissipatus exstinguitur, rursumque flatu destitutus emoritur, ita et virtus per superbiam evolat, licet exercitatione vehementi culta fuerit : rursumque incuria bonum corrumpitur, quando ad afflatum Spiritus sancti non movemus nosmetipsos. Gladius acutus D facile a lapide confringitur, vehemensque disciplina et exercitatio, brevi per superbiam in exitum ruit. Quapropter expedit animam undique munire, ac supremam ascenin a superbix æstu perustam demittere in umbrosa loca : interdumque superflua amputare, quo radix vegetior efficiatur.

55. Qui vero desperatione capitur, compellatur prædictis argumentis sursum tendere. Anima quippe quæ terræ inhæret, vilis abjectaque est. Sane agricolarum solertissimi, cum viderint plantam tenuem et infirmam, large irrigant, multaue sollicitudine fovēt, ut augmentum accipiat. Quoties autem in

tήματα· τὴν γὰρ ὑπερῆφανίαν αὐξήσαι βούλεται· ἐπὶ δὲ τῶν νεγλύδων καὶ ἀκροπαγῶν ψυχῶν, πάντα τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν πρὸ ὀφθαλμῶν τίθουσιν. Ἐμβάλλει γὰρ αὐτῇ ὅτι, Σοὶ πορνευσάσῃ ποία ἔσται συγγνώμη; Καὶ τῇ ἄλλῃ φησὶν· Οὕτω σου πλεονεκτήσας, ἀδυνάτον σε σωτηρίας τυχεῖν. Τὰς οὖν οὕτω σαλευομένας ψυχὰς παραμυθητέον οὕτως· δεῖ γὰρ πρὸς αὐτὰς οὕτω λέγειν· Παῖδ πόρνη ἦν, ἀλλ' ἐσώθη διὰ πίστεως· Παῦλος διώκτης ἦν, ἀλλὰ σκεῦος ἐκλογῆς γέγονε· Ματθαῖος τελώνης ἦν, ἀλλ' οὐδεὶς τὴν χάριν τούτου ἀγνοεῖ· καὶ ὁ ληστής ἐσῴα καὶ ἐφόνευεν, ἀλλὰ πρῶτος τὴν θύραν ἀνέῳξε τοῦ παραδείσου. Τούτοις οὖν ἐνατενίζουσα, μὴ ἀπογνῶς τῆς σεαυτῆς ψυχῆς.

53. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ταύταις εὐρήσεις ἀρμόδια, δεῖ B καὶ τῶν τῇ ὑπερῆφανίᾳ ἀλισκομένων ποιεῖσθαι αὐτὴν τὴν θεραπείαν. Φάσκειν γὰρ δεῖ πρὸς αὐτὴν· Τί φουσιούσαι; Ὡς κρέα μὴ ἐσθίουσα; Ἄλλοι οὐδὲ ἰχθὺν ὥρῳσι. Καὶ εἰ οἶνον οὐ πίνεις, σκόπησον, ὥς ἄλλοι οὕτε θλαῖον ἐσθίουσιν. Ἔως ὅτ' ἐν νηστεύει; Ἄλλαι δὲ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας συνάπτουσιν ἄσιτοι. Ἄλλ' ὅτι οὐ λούῃ μέγα φρονεῖς; πολλοὶ καὶ διὰ πάθος σωματικὸν οὐδ' ὅλως τούτῳ ἐχρήσαντο. Ἄλλὰ θαυμάζεις σεαυτὴν, ὅτι ἐν χαρδρίῳ καθεύδεις, καὶ ἐν τριγίνῃ στρωμνῇ; Ἄλλαι δὲ χαμηνουοῦσι διηνεκῶς. Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο ποιήσεις, οὐδὲν μέγα· τινὲς γὰρ καὶ λίθους ἑαυταῖς ὑπέβαλον, πρὸς τὸ μὴ κατ' ἥδονὴν τῶν φυσικῶν τυχεῖν· ἄλλοι δὲ καὶ ἐκρέμασαν ἑαυτοὺς δι' ὅλης τῆς νυκτός. Ἄλλ' εἰ καὶ ταῦτα πάντα ποιήσεις, καὶ τὴν ἀκροτάτην ἀσκησιν ἐπιτελέσεις, μὴ μέγα φρονήσης· καὶ γὰρ τὰ δαιμόνια πλεῖω τῶν σὼν πεποιήκασιν καὶ ποιούσιν· οὕτε γὰρ ἐσθίουσιν, οὕτε πίνουσιν, οὕτε γαμοῦσιν, οὕτε ὑπνοῦσιν· ἀλλὰ καὶ ἐν ἐρήμῳ διδάγουσιν, εἰ γὰρ καὶ ἐν σπηλαίῳ οἰκούσα δοκεῖς μέγα τε ποιεῖν.

54. Οὕτω μὲν οὖν, καὶ ἐκ τοιούτων λογισμῶν, δυνάτον ἰάσασθαι τὰ ἐναντία πάθῃ· τὴν τε ἀπόγνωσιν λέγω καὶ τὴν ὑπερῆφανίαν. Ὡς περ γὰρ σφοδρῶς ἐκφυσώμενον πῦρ, διασκορπιζόμενον ἀπώλλυται, καὶ μὴ τυχὼν δὲ πνεύματος πάλιν φθεῖρεται· οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ ἀφίπταται δι' ὑπεροψίαν, καὶ πολλὴν σφοδρότητα ἀσκήσεως λάβῃ· καὶ φθείρεται δὲ πάλιν ἐξ ἀμελείας τὸ καλὸν, ὅταν μὴδ' ὅλως κινήσωμεν ἑαυτοὺς πρὸς βίπτισμὸν τοῦ θεοῦ Πνεύματος. Μάχαιρα ἐπακμὸς βράδιος ὑπὸ λίθου κατὰγνυται· καὶ ἀσκησις ἐπιτεταμένη συντόμως ἐκ τοῦ ὑπερῆφανεῦσθαι ἀπώλλυται. Ὅθεν προσήκει πανταχόθεν ἀσφαλίζεσθαι τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν ἀκροτάτην ἀσκησιν ἐκ τοῦ καύσωνος τῆς ὑπερῆφανίας περικαυομένην ὑποκάμπτειν πρὸς τοὺς σκωδούς τόπους, ἐστ' ὅτε καὶ περιτέμνειν τὰ περιττά, πρὸς τὸ τὴν βίβαν εὐθαλεστέραν γενέσθαι.

55. Τὸν δὲ τῇ ἀπογνώσει ἀλισκόμενον ἀνωρεπῇ βιάζεσθαι ποιεῖν τοῖς προειρημένοις λογισμοῖς. Καὶ γὰρ σφόδρα ἡ ψυχὴ χαμαιπειτῆς τυγχάνει. Καὶ γοῦν τῶν γεηπόνων οἱ ἀριστοί, ἐπειδὴν φωτὸν βραχὺ καὶ ἀσθενὲς θεάσωνται, ποτίζουσι δαψιλῶς, καὶ ἐπιμελείας πολλῆς ἀξιοῦσι πρὸς τὸ αὐξηθῆναι. Ἐπειδὴν δὲ

ἐν φυτῷ πρόωρον βλάστην θεάσονται, περιτέμνουσιν αὐτοὶ τὰ περιττά· φιλεῖ γὰρ ταῦτα ἐτοίμως ξηραίνεσθαι. Καὶ λατρῶν δὲ παῖδες τινὰς μὲν τῶν ἀβρώστων τρέφουσι θαυσιλῶς, καὶ πρὸς περίπατον προτρέπονται· ἐτέρους δὲ δεσμεύοντες, ἀσίτους ἐπὶ πολλὰ φυλάττουσιν.

56. Φανερὸν οὖν ἐστίν, ὡς μέγιστον ἐν κακοῖς ἡ ὑπερηφανία τυγχάνει· καὶ τοῦτο δείκνυσιν αὐτῆς τὸ ἐναντίον, ἡ ταπεινοφροσύνη. Αὐσεχέρης ἐστὶ κτήσασθαι τινα τὴν ταπεινοφροσύνην. Εἰ μὴ γὰρ τις πάσης δόξης ἐκτὸς γένηται, τοῦτου τοῦ θησαυροῦ τυχεῖν οὐ δύνησεται. Οὕτω δὲ ἐστὶ μεγάλη ἡ ταπεινοφροσύνη, ὡς πάσας τὰς ἀρετάς μιμεῖσθαι δοκεῖν τὸν διάβολον, ταύτην δὲ μὴδὲ εἶδέναι τί ὅλως ἐστίν. Εἰδὼς δὲ αὐτῆς τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἐδραῖον ὁ ἀπόστολος, προσητάττει ἡμῖν ταύτην ἐγκομβώσασθαι, καὶ πάντας ποιοῦντας τὰ ἐπωφελῆ, ταύτην περιβάλλεσθαι. Κἀν γε γὰρ νηστεύης, κἀν τε ἐλεῆς, κἀν τε διδάσκης· εἰ δὲ καὶ σώφρων τυγχάνῃς καὶ συνετὸς, πάλιν ταύτην ἀντὶ τοιούτου ἀβραγαοὺς σεαυτῷ παράσταν. Σφιγγέτω σου καὶ συνεγέτω σου τὰς ἀρετὰς αὕτη ἡ καλλίστη τῶν ἀπασῶν ἀρετῶν, ἡ ταπεινοφροσύνη. Ὅρᾳς καὶ τὴν τῶν ἁγίων τριῶν παιδῶν ὁμολογίαν, ὅπως τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐ πᾶν τι μνημονεύσαντες, τοὺς ταπεινοὺς σὺν τοῖς ὁμνοῦσι συγκατηριθμήσαντο, μὴ ἐιρηκότες ὁσώφρονας ἢ ἀκτῆμονας. Ὡς περ γὰρ ἀδύνατον ναῦν χωρὶς ἤλων κατασκευασθῆναι, οὕτως ἀδύνατον σωθῆναι χωρὶς ταπεινοφροσύνης.

57. Ὅτι δὲ ἀγαθὴ καὶ σωτήριος πέφυκεν, ὁ Κύριος, πρὸς ἀνθρώπους οἰκονομίαν πληρῶν, αὐτὴν ἡμῶν μαθήτευσον. Ἀρχὴ σοὶ καὶ τέλος τῶν ἀγαθῶν ἡ ταπεινοφροσύνη. Φησὶ γάρ· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς ἐν τῇ καρδίᾳ. Ὅρα τίς ὁ λέγων, τελείως νοστροσύνη γινέσθω. Φρόνησιν λέγω [λέγει] ταπεινὴν, οὐ σχῆμα μόνον, τὸν ἐντὸς ἀνθρώπον αἰνέττεται· ἀκολουθήσει γὰρ τοῦτω καὶ ὁ ἐκτός. Πάσας τὰς ἐντολὰς πεποίηκας; Οὐδὲν ὁ Κύριος· ἀλλ' αὐτός σοι ἐντέλλεται πάλιν ἀρχὴν δουλείας λαμβάνειν· φησὶ γάρ· Ὅταν πάντα ποιήσῃτε, εἰπατε· Δούλοι ἀρχεῖοι ἐσμεν.

58. Ἡ οὖν ταπεινοφροσύνη κατορθοῦται δι' ὀνειδισμῶν, δι' ὕβρεων, διὰ πληγῶν· ἵνα ἀκούσης ἄφρων καὶ μωρὸς, πένης καὶ πτωχοῦ, ἀσθενὲς καὶ εὐτελεῖς, ἀπρόκοπος ἐν ἔργοις, ἄλογος ἐν προφορᾷ, ἄτιμος ἐν εἵδει, ἀσθενὲς ἐν δυνάμει. Ταῦτα τῆς ταπεινοφροσύνης τὰ νεῦρα. Ταῦτα ὁ Κύριος ἡμῶν ἤκουσε καὶ πέπονθε. Σαμαρείτην γὰρ αὐτὸν εἶπαν καὶ δαιμόνιον ἔχοντα. Δούλου μορφῇ, ἀνείληφεν, ἐραπίσθη, πληγαῖς ἥκισθη.

59. Δεῖ οὖν καὶ ἡμᾶς μιμεῖσθαι τὴν ἐμπρακτον ταύτην ταπεινοφροσύνην. Εἰσὶ μὲν οὖν τινες καὶ διὰ τῶν ἐκτὸς σχημάτων ὑποκρινόμενοι, καὶ ταπεινοῦντες ἑαυτοὺς, αὐτῷ τοῦτω δόξαν θηρώμενοι· ἀλλ' ἐκ τῶν καρπῶν ἐπιγινώσκονται· καὶ γὰρ ἐπιπολαῖως ὕβρι-

A planta conspexerint præcoccem surculum, superflua quæque detruncant; solent siquidem illæ cito arescere. Medici autem **628** ægrotorum alios largiore cibo alunt, et ad deambulationem invitant; alios vinctos diutius in abstinencia detinent.

56. Palam igitur est malorum supremum esse superbiam: illudque comprobatur bonum ipsi contrarium humilitas. Hanc porro assequi difficile est. Nisi enim quis inanem omnem gloriam abjecerit, hunc nancisci thesaurum non valebit. Est quippe adeo magna virtus humilitas, ut diasolus cæteras quidem virtutes videatur imitari, hanc vero nesciat quid omnino sit. Proinde ejus soliditatem stabilitatemque cum sciret apostolus, præcipit nobis ut induamus humilitatem⁹, cunctaque utilia agentes, eam velut amictum circumdemus nobis: sive jejunes, sive misericordiam exerceas, sive doceas. Quod si temperans et prudens sis, eam tibi admove ceu fortissimum murum. Astringat continetque virtutes tuas omnium virtutum præstantissima humilitas. (88) Vides trium puerorum canticum, quod nempe aliarum virtutum mentione vix facta, humiles hymnum cantantium choro annumeraverint¹⁰, non memoratis temperantibus et paupertatis amanti-bus. Quemadmodum enim impossibile est navem sine clavis fabricari, ita nec valemus salutem consequi sine humilitate.

57. Quia vero præclara illa est et salutaris, Dominus suam erga homines œconomiam implens, seu incarnatus, eam induit. Ait quippe: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*¹¹. Attende quis sit qui loquitur, estoque perfectus discipulus. Sit tibi humilitas principium finisque virtutum. Sensus animi dicit humilem, non solam speciem, sed interiorem innuit hominem: eum namque exterior consequetur. Omnia præcepta servasti? Id novit Dominus. Verum ipse tibi præcipit ut principium servitutis rursus assumas; ait enim: *Cum hæc omnia feceritis, dicite: Servi inutiles sumus*¹².

58. Humilitas itaque exercetur per impropria, per contumelias, per plagas; ut audias amens et stultus, pauper et inops, infirmus et vilis, inconsideratus in operibus, rationis expers in loquendo, forma despicibilis, debilis viribus. Hi sunt nervi humilitatis. Hæc Dominus noster audivit, hæc passus est. Nam Samaritanum eum dicebant, et dæmonium habentem. Assumpsit formam servi, colaphis cæsus est, plagisque debonestatus.

59. Operæ pretium itaque est ut verè nos humilitatis æmulī simus. Quidam enim sunt qui externam speciem humilitatis ementuntur, atque eo ipso gloriam aucupantur. Sed ex fructibus cognoscuntur: vel levissima quippe injuria affecti, nequaquam

I Petr. v, 5. ¹⁰ Dan. iii, 87. ¹¹ Matth. xi, 29. ¹² Luc. xvii, 10.

sustinent, confestimque ceu serpentes virus suum evomunt

60. De sermonibus ejusmodi summe exsultabant quæ convenerant, adhucque perseverabant, nulla bonorum satietate admissa. (89) Iterumque illas beata Virgo sic alloquitur. Magnum est certamen iis qui accedunt ad Deum, laborque ingens in principio, exinde vero gaudium ineffabile. Nam quemadmodum qui ignem excitare volunt, primum fumo inficiuntur ac lacrymas emitunt, eoque modo oplatis potiuntur; ait enim: *Deus noster ignis consumens est*¹³; ita convenit nos quoque divinum ignem in nobis accendere cum lacrymis et labore. Ipse siquidem Dominus ait: *Ignem veni mittere in terram*¹⁴. Et sane quidam, cum fumi molestiam tollerassent, non accenderunt ignem, eo quod patientiæ essent expertes, seu potius quod eorum erga Deum affectus debilis et infirmus esset.

61. Quamobrem charitas grande cimelium est, de qua hæc affirmat Apostolus: Si omnes facultates distribueris, et corpus subegeris, charitatem autem non habueris, factus es velut æs sonans, aut cymbalum tinniens¹⁵. Ingens itaque bonum est charitas, proindeque ingens malum est iracundia: totam enim animam **629** tenebris offundit, in feritatem vertit et ratione privat. Dominus porro undequaque nostræ curam salutis agens, nullatenus concessit, ut vel minimum quid in anima præsidio vacuum maneret. Libidine concitat inimicus? Dominus nos temperantia munivit. Sed ille superbiam parit? non longe abest humilitas. Odium inseruit? in medio sita est charitas. Quotquot demum tela in nos vibrat adversarius, pluribus nos Dominus armis communit, cum ad salutem nostram, tum ad eum destruendum.

62. Inter mala maximum est iracundia malum: *Ira enim, inquit, viri justitiam Dei non operatur*¹⁶. Imperandum itaque est illi, quia in tempore utilis visa est: siquidem irasci et commoveri contra dæmones expedit. At in hominem vehementer commoveri nequaquam convenit, licet ille peccaverit; verum ad resipiscentiam reducere illum oportet, cum sedata fuerit iræ perturbatio.

63. At enim irasci fortasse minus malum videri possit, simulatas vero et injuriarum memoria omnium gravissimum est. Ira quippe ceu fumus, ubi ad breve tempus animam conturbavit, evanescit: at injuriarum memoria quasi animæ alte infixæ, feris eam immaniore efficit. Nam canis quidem contra quempiam sæviens, esca delinitus, iram deponit: aliæque bellæ consuetudine demulcentur et cicatruntur; sed qui injuriarum memoria correptus est, non cohortationi acquiescit, non cibo emollitur, neque tempus omnia immutans, hujusmodi morbum curaverit. Hi ergo cunctorum im-

A σθέντες, οὐκ ἤνεγκαν· ἀλλὰ παραπὰ ὥσπερ ὄφεις τὸν ἑαυτῶν ἰδὼν ἐξέμεσαν.

60. Ἐπὶ τοῖς λόγοις δὲ τούτοις ἡγαλλιώντο αἱ συνελθούσαι σφόδρα, καὶ πάλιν προσεκαρτέρουν, κόρον τῶν ἀγαθῶν μὴ λαμβάνουσαι. Καὶ πάλιν πρὸς αὐτάς ἔλεγεν ἡ μακαρία· Ἀγὼν ἐστὶ πολλὸς τοῖς προσερχομένοις Θεῷ καὶ κόπος τὰ πρῶτα, ἔπειτα δὲ χαρὰ ἀνεκδιήγητος. Ὅσπερ γὰρ οἱ πῦρ ἐξάφαι βουλόμενοι πρῶτον καπνίζονται καὶ δακρύουσι, καὶ οὕτως τοῦ ζητουμένου τυγχάνουσι· καὶ γὰρ φησιν· Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον· οὕτω δὲ καὶ ἡμᾶς τὸ θεῖον πῦρ εἰς ἑαυτοὺς ἐξάφαι μετὰ δακρύων καὶ κόπου. Αὐτὸς γὰρ φησιν ὁ Κύριος· *Πῦρ ἤλθοι βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν*. Καὶ τινες δὲ ὀλιγωρίαν τοῦ μὲν καπνοῦ ἠνέσχοντο, τὸ δὲ πῦρ οὐκ ἐξῆλθεν, διὰ τὸ μακροθυμίας αὐτοὺς ἐκτὸς εἶναι, καὶ μᾶλλον αὐτῶν τὴν περὶ τὸ θεῖον σχέσιν ἀσθενῆ καὶ ἀμυδρὰν τυγχάνειν.

61. Ὅθεν μέγα χειμῆλιον ἡ ἀγάπη· καὶ περὶ ταύτης δὲ διαβεβαιούμενος ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν, ὡς Ἐάν πάντα τὰ ὑπάρχοντα διανείμῃς, καὶ τὸ σῶμα ὑποπάσῃς, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχῃς, γέγονας χαλκὸς ἡχῶν καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον. Μέγα οὖν ἐν ἀγαθοῖς ἡ ἀγάπη, ὡς καὶ δεινὸν ἐν κακοῖς ὁ θυμὸς· πᾶσαν γὰρ τὴν ψυχὴν σκοτίσας καὶ ἀποθηριώσας, εἰς ἀλογίαν φέρει. Ὁ δὲ Κύριος, πανταχόσε τῆς σωτηρίας ἡμῶν κηδόμενος, οὐδ' ὅλως συνεχώρησε βραχύ τι ἀσκητὲς τῆς ψυχῆς. Λαγνείαν κινεῖ ὁ ἐχθρὸς; σωφροσύνη ἡμᾶς ὁ Κύριος ὥπλισεν. Ὑπερηφανίαν γεννᾷ; ἀλλ' ἡ ταπεινοφροσύνη οὐ μακρὰν τυγχάνει. Μίσος ἐνεφύσησεν; ἀλλ' ἡ ἀγάπη ἐν μέσῳ παρίσταται. Ὅσα οὖν ὁ ἐχθρὸς καθ' ἡμῶν κινεῖ βέλη, πλείοσιν ἡμᾶς ὁ Κύριος ὅπλοις ἐσφαλίσατο, πρὸς τε τὴν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου κατὰπτῶσιν.

62. Κακὸν μὲν ἐν κακοῖς ὁ θυμὸς· Ὅρτῃ γὰρ, φησὶν, ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται. Δεῖ οὖν αὐτὸν ἡμιογεῖν ὅτι ἐν καιρῷ χρήσιμος ὦφθι· θυμοῦσθαι γὰρ καὶ κινεῖσθαι κατὰ τῶν δαιμόνων συμφέροι. Πρὸς δὲ ἀνθρωπῶν σφοδρῶς κινεῖσθαι οὐ προσήκει, κἂν ἁμαρτήσας τυγχάνῃ· ἐπιστρέφειν δὲ αὐτὸν δεῖ μετὰ τὸ παύσασθαι τὸ τῆς ὀργῆς πάθος.

63. Καὶ τὸ μὲν ὀργίζεσθαι ὡς ἐν κακοῖς ἐλαττον· D ἡ δὲ μνησικακία πάντων ἐστὶ βαρυτέρα. Ὁ γὰρ θυμὸς ὥσπερ καπνὸς πρὸς ὀλίγον θολώσας τὴν ψυχὴν διαλύεται· ἡ δὲ μνησικακία, ὥσπερ ἐναποπαγίσσα τῇ ψυχῇ, θηρίου αὐτὴν δεινότεραν ποιεῖ· καὶ κύνων μὲν κατὰ τινος ἐκμαίνει, ὑπὸ τῆς τροφῆς θωπευθεῖς, μεταβάλλεται τῆς ὀργῆς· καὶ τᾶλλα δὲ θηρία ὑπὸ τῆς συνθηλας μειλίσσεται· ὁ δὲ γε τῇ μνησικακίᾳ κρατούμενος οὐ παρακλῆζει πείθεται, οὐ τροφῇ πρᾶνεται, οὔτε μὴν ὁ πάντα μεταβάλλων χρόνος τὸ πάθος τοῦτου ἰάσατο. Οὗτοι οὖν ἀσεβέστατοι πάντων εἰσὶ καὶ ἀνομώτατοι. Οὐ γὰρ ὑπακούουσι τοῦ Σωτῆρος

¹³ Hebr. xii, 29. ¹⁴ Luc. xii, 49. ¹⁵ i Cor. xiii, 3. ¹⁶ Jac. i, 20.

λέγοντος, ὡς Ὑπαγε, πρῶτον διαλλαγήθῃ τῷ ἀδελφῷ σου καὶ οὕτω πρόσθε τοῦ δῶρον σου καὶ ἀλλάξου· Μὴ ἐπιδυνέτω, φησὶν, ὁ ἥλιος ἐπὶ παροργισμῷ ὁμῶν.

64. Καλὸν μὲν οὖν τὸ μὴ ὀργισθῆναι· εἰ δὲ καὶ γένηται, οὐδὲ μέτρον σοι ἡμέρας πρὸς τὸ πάθος συνεχώρησεν, εἶπε γάρ μὴ ἐπιδύναι τὸν ἥλιον. Σὺ δὲ ἐκδέχη, ἕως ἂν ὁ πᾶς σου χρόνος δύνῃ. Οὐκ οἶδας εἰπεῖν· Ἀρχεῖ τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς. Τί μισεῖς τὸν λυπήσαντα ἄνθρωπον; Οὐκ αὐτὸς ἦν ὁ ἀδικήσας, ἀλλ' ὁ διάβολος. Μίσησον τὴν νόσον, καὶ μὴ τὸν νοσοῦντα· Τὶ ἐγκαινῶ ἐν κακίᾳ, δυνατέ; Περὶ ὁμῶν τοῦτο ὁ ψαλμὸς ἐδόκησεν· Ἀνομίαν γάρ, φησὶν, δὴν τὴν ἡμέραν· τούτέστι, πάντα τὸν τῆς ζωῆς σου χρόνον παρακοῦεις τοῦ νομοθέτου τοῦ λέγοντος· Μὴ ἐπιδυνέτω ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὁμῶν. Φησὶ δὲ, ὡς Ἀδικίαν ἐλογίσατο ἡ γλῶσσά σου οὐ παύη γάρ βλασφημιῶν τὸν ἀδελφόν σου, Ὅθεν δικαία σοι ἡ τιμωρία παρ' αὐτοῦ τοῦ Ὑμνοῦδου ἐκ τοῦ Πνεύματος προσφέρεται· Διὰ τοῦτο γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς καθ' εἰς σε εἰς τέλος, ἐκτίλει σε καὶ μεταναστεῦσαι σε ἀπὸ σκηνώματός σου, καὶ τὸ βίβωμά σου ἐκ γῆς ζώντων. Ταῦτα τῷ μνησικάκῳ τὰ δῶρα· ταῦτα τῆς κακίας τὰ ἐπαθλα.

65. Φυλάττεσθαι οὖν δέον ἀπὸ μνησικακίας· πολλὰ γάρ αὐτῇ ἀκολουθοῦσι δεινὰ, φθόνος, λύπη, καταλαλιά. Θανατηφόρος ἡ τούτων κακία, καὶ μικρὰ δοκῇ τυγχάνειν. Ταῦτα μὲν γάρ ὥσπερ βέλη λεπτὰ τοῦ ἐχθροῦ τυγχάνουσι. Καὶ πολλάκις τὰ ἀπὸ διστόμου μαχαίρας καὶ μείζονος ξίφους τραύματα, οἷά ἐστι πορνεία καὶ πλεονεξία, καὶ φόνος, λάθσαν πολλάκις διὰ τοῦ σωτηρίου φαρμάκου τῆς μετανοίας· ὑπερηφανία δὲ, ἡ μνησικακία, ἡ καταλαλιά, ὥσπερ μικρὰ δοκοῦντα εἶναι βέλη, λανθανόντως ἀνείλαν, κατὰ τῶν καιριωτέρων τῆς ψυχῆς μορίων παγέντα. Ταῦτα δὲ οὐ τῷ μεγέθει ἀναρίει τῆς πληγῆς, ἀλλὰ τῇ ἀμελείᾳ τῶν τραθέντων ὡς μηδενὸς γάρ ὄντων καταφρονήσαντες τῆς τε καταλαλίδος καὶ τῶν λοιπῶν, κατὰ μικρὸν ὅπ' αὐτῶν διεφάρησαν.

66. Βαρὺ οὖν καὶ μοχθηρὸν ἡ καταλαλιά· τροφή γάρ καὶ ἀνάπαυλά τινων ἀνθρώπων τυγχάνει. Σὺ δὲ μὴ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν, μὴ τῶν ἄλλοτριων κακῶν δοχεῖον γένη. Ἀπέριττον σεαυτοῦ τὴν ψυχὴν παρασκεύαζε. Ὑποδεξαμένη γάρ τὴν δυσώδη τῶν λόγων ἀκαθαρσίαν, κηλίδας τῇ εὐχῇ σου προσάξεις διὰ τῶν λογισμῶν, καὶ ἀνατίως μισήσεις τοὺς ἐντυγχάνοντας. Καταβαφείσης γάρ σου τῆς ἀκοῆς ὑπὸ τῆς τῶν κακολογούντων ἀπανθρωπίας, ἀγεννῶς πᾶσιν ἐνατενίσαις· καθάπερ ὁ ὀφθαλμὸς, χρώματι ἀκρατέστερον προληφθεὶς, ἀδιάκριτον ἔχει περὶ τὰ ὀρώμενα τὴν φαντασίαν.

67. Δεῖ οὖν φυλάττεσθαι τὴν γλῶτταν καὶ τὴν ἀκοήν, πρὸς τὸ μὴτε λέγειν τι τοιοῦτον, μὴτε ἀκούειν ἔμπαθός. Γέγραπται γάρ, ὡς Μὴ ἀκοήν ματαίαν

A piissimi sunt et iniquissimi; non enim Salvatori obsequuntur sic loquenti: *Vade prius reconciliari fratri tuo: sicque offer munus tuum*¹⁷. Et alio loco: *Sol, inquit, non occidat super iracundiam vestram*¹⁸.

64. Operæ pretium igitur est non irasci: quod si tamen id contigerit, ne unius quidem diei spatium tibi concessit ad animi motum retinendum: præcepit enim ne sol occidat. Tu vero procrastinas, donec totum vitæ tuæ tempus occiderit. Nescis hoc dicere: *Sufficit diei malitia sua*¹⁹. Cur hominem odio habes, qui te molestia affecit? Non ipse tibi injuriam intulit, sed diabolus. Odio habes ægritudinem, non ægrum: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es*²⁰? De te hoc Psalmista clamat: *In iniquitate enim, inquit, tota die*²¹; hoc est, toto vitæ tuæ tempore non obtemperas legislatori dicenti: *Non occidat sol super iracundiam vestram*. Ait autem: *Injustitiam cogitavit lingua tua*²². Non cessas fratrem tuum incessere maledictis. Quare meritum tibi supplicium ab ipso Psalmista ex Spiritu sancto renuntiatur: *Propterea, inquit, Deus destruet te in finem, et emigrare faciet te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium*²³. Hæc sunt dona eorum qui memoriam retinent injuriarum. Hæc simultatis præmia.

65. Caveamus ergo ab injuriarum memoria. Multa quippe consequuntur eam mala, invidia, tristitia, obtrectatio. Lethifera est horum malitia, licet modica videatur. Etenim isthæc sunt veluti minora inimici tela. Plerumque tamen accidit ut vulnera per gladium accipitem, et maximum enssem inflicta, cujusmodi sunt, fornicatio, avaritia, homicidium, salutari poenitentiae medela curata fuerint: superbia vero, injuriarum memoria, obtrectatio, quæ pro minimis telis habentur, claminteremerint, ipsis nobilioribus animæ partibus defixa. Hæc autem non gravitate vulneris interficiunt, sed incuria vulneratorum, qui cum detractionem cum reliquis vitiis nihili pendant, paulatim per illa pereunt.

66. Grave igitur et perniciosum quidpiam est obtrectatio, quæ cibis est ac veluti requies quorumdam hominum. Tu vero ne excipias auditionem malam, ne alienorum malorum ac vitiorum receptaculum evadas. Animam tuam reddas superfluis vacuum. Si namque putidam sermonum illuviem admiseris, maculas orationi tuæ asperges per hujusmodi cogitationes, et absque causa oderis eos qui tecum versantur. **630** Imbutis namque auribus tuis obtrectatorum inhumanitate, illiberali animo cunctos aspicias: quemadmodum oculus vehementiore occupatus colore, obscuram habet rerum perceptionem.

67. Oportet igitur linguam auresque custodire, ne quid ejusmodi libenter audiamus vel dicamus. Scriptum namque est: *Non suscipietis auditionem*

¹⁷ Matth. v, 24. ¹⁸ Ephes. iv, 26. ¹⁹ Matth. vi, 34.

²⁰ Psal. l, 1. ²¹ ibid. ²² ibid. 4. ²³ ibid. 7.

vanam⁵⁵ : et, *Deirahentem secreto proximo suo, hunc persequitur*⁵⁶. Apud Psalmistam quoque dicitur : *Ut non loquatur os meum opera hominum*⁵⁷. Nos vero etiam ea quæ non sunt opera loquimur. Itaque non credendum huiusmodi sermonibus, nec tamen damnandi qui talia loquuntur. Verum juxta divinam Scripturam id facias, id dicas : *Ego autem sicut surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os meum*⁵⁸.

68. Non decet letari de hominis calamitate, quamvis maximus sit peccator. Quidam enim, cum quempiam vident flagris cædi, vel in carcerem conjici, imperite proverbium illud sæculare pronuntiant : *Qui male straverit, misere cænabit*. Tu ergo quæ probe tibi res stravisti, confidis te tranquille acturam vitæ tempus. Ecquid faciemus ei qui affirmat unum eventum esse justo et peccatori⁵⁹ ? Una quippe nobis hic est vitæ conditio, quamvis diversum seculum institutum.

69. Non licet odio habere inimicos. Dominus enim hoc nobis voce propria jussit. Ait enim : *Non solum eos qui vos diligunt diligite : hoc enim et peccatores et publicani faciunt*⁶⁰. Bonum enim non arte, non certamine indiget ut capietur, nam ad se trahit amantes ; malum vero divina doctrina opus habet ut aboleatur, atque labore multo. Scilicet regnum cælorum non est languidorum segnitiumque, sed violentorum.

70. Quemadmodum ergo non licet inimicos odio habere ; ita neque negligentes et pigros fugere oportet et subsannare. Quidam sunt qui hanc Scripturæ sententiam sibi proferunt : *Cum sancto sanctus eris, et cum perverso una convertes*⁶¹. Propterea, inquit, fugimus peccatores, ne ab eis pervertamur. Hi ex animi ignorantia secus se gerunt. Jubet namque Spiritus sanctus, non quidem ut cum perversis pervertamur ; sed ut ex tortuosa via ad rectam nos convertamus. *Una convertes* enim significat, una trahes ipsum ad te, a sinistris ad dextra.

71. Tria sunt sententiarum genera circa hominum vitam : quarum prima est summæ malitiæ ; secunda mediæ conditionis, quæ quasi utramque respicit, estque utriusque particeps ; tertia ad summum contemplationis acta, non modo se ipsa constringit ; sed etiam duas post se positas conatur manu ducere. Nequam autem homines cum pejoribus admisti, plurimam malorum accessionem faciunt. Qui autem sunt in medio positi, fugere nituntur eos qui sunt intemperantiores, veriti ne rursum ab eis pertrahantur : sunt enim adhuc infantes in virtutum exercitio. Tertii vero virili animo præditi, firmaque mente instructi, cum malis una versantur, quibus salutem parare cupiunt. Ab externis autem vituperantur, ab iisque deridentur, qui vi-

Α παραδέξασθαι καὶ, τὸν καταλαλῶντα λάθρα τῷ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκειν. Ἐν δὲ τῷ Ψαλμῳδῷ φησιν Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὰ μὴ ἔργα λαλοῦμεν. Δέον οὖν μὴ πιστεῦειν τοῖς λεγομένοις, μήτε μὴν κατακρίνειν τοὺς λέγοντας· ἀλλὰ κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν ποιεῖν καὶ λέγειν· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἀλαλὸς οὐκ ἀνολῶν τὸ στόμα μου.

68. Οὐ δεῖ ἐπὶ συμφορᾷ ἀνθρώπου ἐπιχαίρειν, καὶ πάνυ ἀμαρτωλὸς ὑπάρχει. Τινὲς μὲν γάρ, θεασάμενοι μαστιζόμενον ἢ φυλακίζόμενον, ἀμαθῶς τὴν κοσμικὴν ἐκείνην παρομίαν ἐφασαν, τὴν λέγουσαν, ὡς Ὁ στρώσας κακῶς ταλαιπωρήσει ἐν τῷ δειπνῶ (90). Σὺ οὖν, ἡ καλῶς στρώσασα ἑαυτὴ τὰ πράγματα, θαρρεῖς ἀναπαυθῆναι ἐν τῷ βίῳ ; Καὶ τί ποιήσομεν τὸν λέγοντα ὡς, Ἐν συνάντημα τῷ δικαίῳ καὶ τῷ ἀμαρτωλῷ ; Ἡ γὰρ ἐνταῦθα ἡμῶν διαγωγὴ μία ἐστὶ, καὶ διάφορον ποιεῖται ἐχόμεν.

69. Οὐ δεῖ μισεῖν τοὺς ἐχθρούς. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος τῇ ἰδίᾳ φωνῇ τοῦτο ἡμῖν προσέταξε. Φησὶ γάρ, ὡς Μὴ μόνον τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπᾷτε τοῦτο γὰρ καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ καὶ οἱ τελῶναι ποιοῦσι. Τὸ γὰρ καλὸν οὐ δεῖται τέχνης καὶ ἀγῶνος πρὸς θῆραν· ἑαυτῷ γὰρ ἐφέλκεται τοὺς ἀγαπῶντας· τὸ δὲ φαῦλον τῆς θείας διδασκαλίας χρῆζει πρὸς ἀπάλειψιν, καὶ κόπον πολλοῦ. Οὐ γὰρ ἀνέτιον καὶ ἀμερίμνων ἐστὶν ἡ βασιλεῖα οὐρανῶν, ἀλλὰ βιαστῶν.

70. Ὡς οὖν οὐ δεῖ τοὺς ἐχθρούς μισεῖν, οὕτως οὐδὲ τοὺς ἀμειλεις καὶ ῥαθύμους φεύγειν καὶ μυκτηρίζειν. Τινὲς μὲν οὖν τὸ γραφικὸν ἐκείνο ῥητὸν ἑαυτοῖς προσφέρουσι, ὡς Μετὰ οὐρίου δούριος ἔσῃ, καὶ μετὰ στρεβλοῦ συνδιαστρέψεις. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀποφεύγομεν τοὺς ἀμαρτωλοὺς, πρὸς τὸ παρ' αὐτῶν μὴ διαστραφῆναι. Ἀγνοῖα ψυχῆς οἱ τοιοῦτοι τὰ ἐναντία πράττουσι. Προσάττει γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μετὰ τῶν στρεβλῶν συνδιαστραφῆναι, ἀλλὰ τῆς στρεβλῆς αὐτοὺς ἐπανορθώσασθαι. Συνδιαστρέψεις γὰρ, τοῦτέστι, συναλκώσεις αὐτὸν πρὸς σεαυτὸν, ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ.

71. Τρεῖς γνωμῶν ἰδέαι κατὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον τυγχάνουσιν· ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐστὶ τῆς ἀκροτάτης κακίας, ἡ δὲ δευτέρα μέσης τινὸς καταστάσεως· ὥς περ γὰρ πρὸς τὰς ἀμφοτέρους σκοπεῖ τῶν ὑποτέρων μετέχουσα· ἡ δὲ τρίτη, εἰς μέγεθος θεωρίας ἀχθεῖσα, οὐ μόνον ἑαυτὴν συσφίγγει, ἀλλὰ γε καὶ τὰς τελευταίας πειράται χειραγωγεῖν. Οἱ μὲν οὖν κακοὶ τῶν ἀνθρώπων, τοῖς χεῖροσι μιγνύμενοι, ἐπὶ πλείω τῶν δεινῶν ποιοῦνται τὴν αὐθῆσιν· οἱ δὲ γε μέσοι ἀποφεύγειν τοὺς ἀκολάστους πειρῶνται, αὐτὸ τοῦτο δεδοικότες, μὴ πάλιν ὑπ' αὐτῶν καθελκυσθῶσι· νήπιος γὰρ ἐστὶ τῶν ἀρετῶν τυγχάνουσιν· οἱ δὲ τρίτοι, ἀνδρείαν τὴν γνώμην ἔχοντες καὶ κραταῖον τὸ φρόνημα, συνδι-ἀγοῦσι τοῖς φαύλοις καὶ συνδιατινῶνται, σῶσαι αὐτοὺς βουλόμενοι. Καὶ γοῦν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν ὀνειδίζονται·

⁵⁵ Exod. xxiii, 1. ⁵⁶ Psal. c, 5. ⁵⁷ Psal. xvi, 4. ⁵⁸ Psal. xxviii, 14. ⁵⁹ Eccl. ix, 2. ⁶⁰ Matth. v, 46. ⁶¹ Psal. xvii, 26.

(90) Cotelier., 5 πύγ.

καὶ ὑπὸ τῶν θεωρούντων δὲ αὐτοὺς συνδιαγόντας τοῖς ἀμελεστέροις χλευάζονται· καὶ γὰρ αὐτοὺς ὡς ὁμοίους αὐτῶν διαβάλλουσιν. Οἱ δὲ ὡς ἐπαίνους τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀκούοντες, ἀδεῶς τὸ θεῖον ἔργον ἐκτελοῦσι. Χαίρετε γάρ, φησί, καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅταν πᾶν ψεύδους εἰπωσι καθ' ὑμῶν οἱ ἄνθρωποι. Δεσποτική μὲν οὖν τούτων ἡ πράξις· καὶ γὰρ ὁ Κύριος μετὰ τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν ἦσθι· μᾶλλον δὲ φιλάδελφος ἢ τούτων γνῶμη ἤπερ φιλαυτοῦς. Ὅσπερ γὰρ ἐμπρησμοὺς οἰκιῶν ὁρῶντες τοὺς ἀμαρτάνοντας, καὶ τῶν ἰδίων καταφρονήσαντες, τὰ ἄλλότρια καὶ ἀπολλύμενα σόζειν δισχυρίζονται· καὶ περιφλεγόμενοι ἐκ τῶν καυστικῶν ὑδρευῶν, ἀνέχονται. Οἱ δὲ γε μέσοι ἐὰν ἴδωσι τὸν ἀδελφὸν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας φλεγόμενον, ἀποφεύγουσι, δεδοικότες μὴ καὶ εἰς αὐτοὺς τὸ πῦρ διανεμηθῇ. Οἱ δὲ γε τρίτοι, χαλεπῶν γαιτάνων δίχην ἐπέχοντες, τοὺς κχιομένους ἐπὶ πλεῖον ἐξάπτουσιν, ὕλας αὐτοῦς (90') πρὸς ἀπώλειαν, τὴν οἰκείαν κακίαν προσφέροντες. Ὅσπερ γὰρ πιστηρῶ διαλαβόντες πλοῖον, ἀντὶ ὕδατος κεδρίαν ἐπιβάλλουσιν. Οἱ δὲ γε ἐναντίοι τούτοις, οἱ ἀγαθοὶ, τὰ οἰκεία κτήματα δεύτερα ἐθένοτο τῆς ἐκείνων σωτηρίας. Ταῦτα τῆς ἀληθινῆς ἀγάπης τὰ τεκμήρια· οὗτοι τῆς εἰλικρινοῦς ἀγάπης οἱ φύλακες.

72. Ὅσπερ δὲ τὰ δεινὰ ἐν δι' ἐνὸς ἡρτηται· τῇ γὰρ φιλαργυρίᾳ ἀκολουθεῖ φθόνος, ὄλος, ἐπιπορία, θυμὸς, μνησικακία· οὕτω τὰ ἐναντία τούτων τῆς ἀγάπης ἔχεται· πραυτῆς δὲ λέγω καὶ μακροθυμίας, καὶ ἀνεξικακίας, καὶ τὸ τέλειον ἀγαθόν, ἡ ἀκτῆμοσύνη. Οὐκ ἐνδέχεται γὰρ τινα ταύτης τῆς ἀρετῆς, λέγω δὲ τῆς ἀγάπης, ἐφικέσθαι, εἰ μὴ ἐκ τῆς ἀκτῆμοσύνης· οὐ γὰρ πρὸς ἓνα ἄνθρωπον ὁ Κύριος τὴν ἀγάπην ἐνετείλατο, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας. Οὐκοῦν οὐ δὸν ἔχοντας παριδεῖν τοὺς χρήζοντας. Ὑποκλέπεται (91') γὰρ τὸ τῆς ἀγάπης. Τὸ μὲν γὰρ πᾶσιν ἐξαρκεῖν ἀδύνατον ἀνθρώπων· Θεοῦ δὲ τοῦτο ἔργον.

73. Τί οὖν, φησὶν, ὁ μὴ ἔχων, περὶ ἐλεημοσύνης ἀγωνίζῃ, καὶ αὕτη σοι πρόφασις τοῦ κτήσασθαι γίνεται· Κοσμικοῖς τοῦτο προστέτακται. Οὐ γὰρ τοσοῦτον πρὸς τὸ τραφῆναι τὸν πένητα ἡ ἐλεημοσύνη ὥρισται, ὅσον διὰ τὴν ἀγάπην. Ὁ γὰρ τὸν πλούσιον διοικῶν Θεὸς καὶ τὸν πένητα τρέφει. Περιτωὺς οὖν ἡ ἐλεημοσύνη προσετάγη· Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ ἀρχὴ τῆς ἀγάπης τοῖς μὴ εἰδῶσι γίνεται. Ὅσπερ γὰρ ὑπογραμμὸς ἦν ἡ τῆς ἀκροβυστίας περιτομή· τῆς καρδίας, οὕτως ἡ ἐλεημοσύνη τῆς ἀγάπης διδάσκαλος κατέστη. Οἷς οὖν ἡ ἀγάπη ἐκ χάριτος ἐδόθη περιττὴ ἡ ἐλεημοσύνη.

74. Οὐ διαβάλλουσα τὸν Θεόν ταῦτα λεγώ· ἀλλὰ τῆς ἀκτῆμοσύνης τὸ καθαρὸν δεικνύουσα. Μὴ γινέσθω οὖν κώλυσις τὸ ἔλαττον τοῦ μεζίνος. Ἐν ὀλίγῳ τὸ μικρὸν κατώρθωσας· πάντα γὰρ ὅφ' ἐν δέδωκας· πρὸς τὸ μεζὶν λοιπὸν ἀνάγευσον, τὴν ἀγάπην. Σταυροφόρος γὰρ τυγχάνεις. Σὺ τὴν ἐλευθέραν φωνὴν ἀφελείς· εἰπεῖν, τὸ, Ἰδοὺ πάντα ἀνήκαμεν, καὶ

dent illos una degere cum negligentioribus: ipsos namque quasi illis similes essent calumniantur. Ipsi vero hominum contumelias quasi laudes accipientes, intrepide divinum opus exsequuntur. Nam ait: *Gaudete et exsultate, cum omne mendacium dixerint homines adversum vos*⁹¹. Dominicum est huiusmodi officium; Dominus enim manducabat cum publicanis et peccatoribus. Eorum animus fratrum magis quam sui amans est. Cum enim peccantes vident, haud secus, ac si domorum incendia conspicerent, neglectis suis, aliena quæ pereunt servare nituntur, atque ardentibus **631** contumeliis combusti, id tolerant. Qui autem medii sunt, si viderint fratrem peccato ardentem flagrantemque, aufugiant, veriti ne ad se quoque ignis peringat. Tertii autem malorum vicinorum partes agentes, eos qui comburantur magis succedunt, subministrata illis ad interitum materia, propria scilicet malitia. Nam ac si pice illitum navigium offenderent, pro aqua cedriam resinam immittunt. Contra vero probi homines, proprias facultates eorum salutis posthabent. Hæc sunt veræ argumenta charitatis; hi sinceræ dilectionis custodes.

72. Sicut autem vitia unum ab alio pendent: nimirum avaritiam sequitur invidia, dolus, perjurium, ira, memoria injuriarum; sic quæ illis contraria sunt charitatem consequuntur: mansuetudo nempe, æquanimitas, tolerantia, et bonorum perfectissimum voluntaria paupertas. Non enim potest quispiam eam adire virtutem, scilicet charitatem, nisi per voluntariam paupertatem. Neque enim Dominus charitatem mandavit erga unum hominem, sed erga omnes. Non decet igitur eos qui facultatum potiuntur egenos despiciere. Sic namque subducetur a charitate. Nam suppeditare omnibus nemo potest, cum sit illud solius Dei opus.

73. Quid ergo, inquit, qui nihil possides, contendis de eleemosyna, ipsaque tibi est occasio possidendi? Id sæcularibus iussum est. Non enim tantum ad inopis alimentum instituta fuit eleemosyna, quantum propter charitatem. Nam qui divitem regit Deus, etiam pauperem alit. Frustra igitur iuncta fuit eleemosyna? absit! Verum charitatis principium efficitur iis qui ignorant. Quemadmodum ergo circumcisio præputii figura erat circumcisionis cordis; ita eleemosyna charitatis magistra constituta est. Quibus igitur charitas per gratiam data est, iis supervacanea est eleemosyna.

74. Nequaquam hoc dico, ut misericordiæ detrahā, sed quo ostendam spontanæ paupertatis puritatem. Ne fiat igitur minus majoris impedimentum. Exiguo tempore parvum bonum fecisti, qui omnia simul erogasti; jam ad id quod majus est, charitatem nimirum, respice. Crucifer namque es. Tu liberam illam vocem proferre debes: *Ece*

⁹¹ Matth. v, 11.

(90') Forte, αὐτοῖς. Edit.

(91) Vulg., ὑποκρίνεται. Ed

reliquimus omnia, et secuti sumus te ²². Tu hoc donatus es munere, ut fiducia plenam apostolorum loquelam imitaretur. Aiunt enim Petrus et Joannes: Aurum et argentum non est mihi ²³. Duplex quidem lingua, sed unica fides.

75. Inter sæculares porro, ne temere et inconsiderate erogetur eleemosyna. Ait enim: Oleum peccatoris non impinguet caput meum ²⁴. Convenit ergo ut qui eleemosynam erogat Abrahami prudentia sit præditus, ac quemadmodum ille juste et probe agat. Nam qui hospites perhumaniter excipiebat homo justus, cum epulis suum etiam animum exhibebat. Stetit quippe ministrans, nec sustinuit famulos ejusmodi lucri secum consortes esse. Sane quæ ejusmodi sunt, eleemosynæ mercedem recipient, quamvis in secundo ordine constituentur. Namque Dominus qui mundum creavit, duplicem in illo posuit incolarum ordinem. Aliis siquidem probe viventibus, propter liberorum susceptionem matrimonium injunxit: aliis vero propter puritatem vitæ, castitatem tradidit, æquales illos angelis constituens. Et illis quidem leges, ultiones, doctrinasque dedit: his vero ait: Mihi vindicta, ego retribuam ²⁵. Illic ait: Operaberis terram ²⁶; hic jubet: Nolite solliciti esse de crastino ²⁷. Illis legem dedit; nobis per gratiam ipse coram mandata intimavit.

76. Crux est nobis tropæum victoriæ. Professio quippe nihil aliud est quam abdicatio vitæ, et meditatio mortis. Quemadmodum ergo mortui corpore non operantur; ita et nos. Quæcunque enim illo **632** peragenda erant, fecimus cum essemus parvuli. Ait namque Apostolus: Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo ²⁸. Anima vivamus; ea ostendamus virtutes; mente exerceamus misericordiam: Beati enim misericordes anima ²⁹. Et quemadmodum eodem loco dicit, quod qui pulchritudinem concupierit, etsi nihil exterius agat, peccatum sine teste operatus est; eadem ratione hic de eleemosyna sermo habetur, animo actionem perficiente, licet desit pecunia, majore habemur honore.

77. Quemadmodum enim qui in sæculo sunt heri varia obtinent servorum ministeria, et alios quidem in agrum mittunt, ad colenda prædia, generisque propagandi causa; eorum autem filios, si conspexerint probos elegantesque esse, domum transferunt sibi ministraturos; ita quoque Dominus eos quidem qui venerabile matrimonium inierunt, in agro mundi reposuit; eorum autem præstantiores filios, quotquot maxime probum amplexi sunt propositum, sibi ad ministerium admovit. Isti ab universis terrenis negotiis sunt alieni, quoniam Dominica mensa dignati sunt. Nec de vestimento solliciti sunt, Christum namque induerunt.

A ἡκολουθήσαµέν σοι. Ἐν τῇ εὐπαρρησίαστον γλώτταν τῶν ἀποστόλων μιµήσασθαι κατηξιώθης. Φησὶ γὰρ Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ὡς Χρυσὸς καὶ ἀργύριον οὐχ ὑπάρχει μοι. Διπλὴ μὲν ἡ γλῶττα, ἀλλὰ ὑνότροπος ἡ πίστις.

75. Καὶ ἐν τοῖς κοσμοκόις δὲ μὴ ἀπλῶς οὕτως ἐλεημοσύνη γινέσθω. Φησὶ γὰρ, ὡς Ἐλαιον ἀμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου. Προσέχει οὖν τὸν ἐλεοῦντα Ἀβραµιᾶτον ἔχειν τὸ φρόνημα, καὶ ὡς ἐκεῖνος τὸ δίκαιον δικαίως πράττειν. Φιλοξενῶν γὰρ ὁ δίκαιος, μετὰ τῆς ἐστίας καὶ τὴν γνώμην παρέθηκεν. Ἔστη γὰρ, φησὶν, ὑπηρετῶν, μὴ βουληθεὶς τοὺς οἰκέτας συµμεριστὰς τοῦ κέρους γενέσθαι. Ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι µισθὸν τῆς ἐλεημοσύνης ἔξουσιν, **B** καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τάγματι τυγχάνουσιν. Ὁ γὰρ Κύριος, δημιουργήσας τὴν οἰκουμένην, διπλὴν ἐν αὐτῇ τῶν οἰκητόρων ἔθετο τὴν τάξιν. Τοῖς μὲν γὰρ σεµνῶς βιούσι διὰ τὴν παιδοποιίαν τὸν γάµον προσέταξε· τοῖς δὲ διὰ καθαρότητα βίου τὴν ἀγγελίαν προσέταξεν, ἰσαγγέλους αὐτοὺς ποιῶν· καὶ τοῖς μὲν νόµους καὶ ἐκδοκίσεις καὶ διδασκαλίας παρέδωκε· τοῦτοις δὲ φησὶν· Ἐμοὶ ἐκδόκισις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. Ἐκεῖ φησὶν· Ἐργάσῃ τὴν γῆν· καὶ ὡς μὴ μεριμνήσαι τῆς ἀγρίας κτελέει. Ἐκεῖνοις νόμον ἔδωκεν· ἡµῖν δὲ διὰ χάριτος αὐτοφειτὰς ἐντολὰς ἐγνώρισεν.

C 16. Σταυρὸς ἡµῖν ἐστὶ τὸ τρόπαιον τῆς νίκης. Τὰ γὰρ ἐπάγγελµα ἡµῶν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀποταγὴ βίου, μελέτη θανάτου. Ὅσπερ οὖν οἱ νεκροὶ οὐκ ἐνεργοῦσι τῷ σώματι, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Ὅσα γὰρ ἦν δι' αὐτοῦ ἐπιτελέσαι, πεποιθήκαµεν ὅτε ἤµεν νήπιοι. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος, ὡς Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καθὼς τῷ κόσµῳ. Τῇ ψυχῇ ζῶµεν· αὐτῇ τὰς ἀρετὰς ἐπιδείξωµεν· κατὰ διάνοιαν ἐλεήσωµεν· Μακάριοι γὰρ οἱ ἐλεήµορες τῇ ψυχῇ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ λέγει, ὅτι ὁ ἐπιθυµήσας κάλλους, καὶ δίχα τῆς πράξεως, ἀµάρτυρον τὴν ἀµαρτίαν εἰργάσατο· οὕτως ἐνταῦθα ἡ ἐλεημοσύνη εἰρηται, τῆς γνώµης τὴν πρᾶξιν τελοῦσης, καὶ τὸ ἀργύριον ἀπείσι, τῇ µείζονι ἀξίᾳ τετιµιµέθα.

D 77. Ὅσπερ γὰρ οἱ κατὰ τὸν κόσμον δεσπόται διάφορους οἰκετῶν ὑπηρεσίας κέκτηνται· καὶ τοὺς μὲν ἐν τοῖς χωρίοις ἐκπέμπουσι, πρὸς τὰς γαίας ἐργάζεσθαι, καὶ τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν φυλάττειν· τοὺς δὲ, ἐὰν ἐπιεικέως καὶ περιχαλεῖς ἐξ αὐτῶν/γενοµένους θεάσωνται, ἐν τοῖς ἰδίοις οἰκοῖς μεριστῶσι πρὸς τὴν αὐτῶν ὑπηρεσίαν· οὕτως καὶ ὁ Κύριος τοὺς μὲν τὸν σεµνὸν γάµον ἐλοµένους, ἐν τῷ τοῦ κόσµου χωρίῳ ἔθετο· τοὺς δὲ τούτων βελτίονας, ὅσοι µάλιστα δεξιὰς τετυχέασιν προαιρέσεως, αὐτοῦ παρέστησεν εἰς λειτουργίαν. Οὗτοι πάντων τῶν γῆινων πραγμάτων τυγχάνουσιν ἄλλοτριοι· τῆς γὰρ δεσποτικῆς τραπεζῆς ἡξίωται. Οὐ μεριμνῶσι περὶ ἀµφιάσεως· Χριστὸν γὰρ ἐνδεδυνάται.

²² Matth. xix, 27. ²³ Act. iii, 6. ²⁴ Psal. cxi, 5. ²⁵ Rom. xii, 19. ²⁶ Genes. iii, 23. ²⁷ Matth. vi, 31. ²⁸ Galat. vi, 14. ²⁹ Matth. v, 7.

78. Τῶν οὖν ἀμφοτέρων ταγμάτων εἰς ἐστὶ δεσπό-
της ὁ Κύριος. Ὡς γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σίτου ἐστὶ
καὶ τὸ ἄχυρον καὶ τὸ σπέρμα, οὕτως ἐκ τοῦ αὐτοῦ
θεοῦ εἰσι καὶ οἱ κατὰ τὸν κόσμον σπεινῶς βιούντες,
καὶ οἱ τὸν μονήρην ἐκπαρηρημένοι βίον. Καὶ γοῦν τῶν
ἀμφοτέρων χρεῖα ἐστὶ· τῶν μὲν φύλλον πρὸς χρεῖαν
καὶ φυλακὴν τοῦ σπέρματος, τοῦ δὲ καρποῦ ἀναγ-
καλὰ ἡ κτῆσις· γένεσις γὰρ τοῦ παντὸς τυγχάνει.
Ὡς γὰρ οὐκ ἐγγυρεῖ κατὰ ταῦτ' καὶ βοτάνην
εἶναι καὶ σπέρμα, οὕτως ἀδύνατον, τῆς κοσμικῆς δό-
ξης ἡμῖν περιχειμένης, καρπὸν οὐράνιον ποιῆσαι.
Τῶν δὲ φύλλον ἀποθρόνυνται, καὶ τῆς καλᾶς ξη-
ρανθείσης, ἐπιτήδειος ὁ στάχυς πρὸς θερισμόν ἐστι.
Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἀποβαλοῦσαι τὴν ἐκ γῆς φαντασίαν
ἀντὶ τῶν φύλλον, καὶ ξηράναι αὐτῶν τὸ σῶμα ὡς
τὴν καλᾶμην, ὑψώσασθαι δὲ αὐτῶν τὸν λογισμὸν, δι-
νησόμεθα σπέρμα σωτηρίας γεννῆσαι.

79. Ἐπικίνδυνον τὸν μὴ διὰ πρακτικῶ βίου ἀγθέν-
τα, διδάσκειν ἐπιχειρεῖν. Ὡς γὰρ ἂν, εἴ τις οἰκίαν
ἔχων σαθρὰν, ξένους ὑποδεξάμενος, βλάβῃ τῇ πτώσει
τοῦ οἰκῆματος· οὕτω καὶ οὗτοι, μὴ πρότερον αὐτοὺς
ἀσφαλῶς οἰκοδομήσαντες, καὶ τοὺς προσελθόντας σὺν
αὐτοῖς ἀπώλεσαν. Τοῖς μὲν γὰρ λόγους προεκαλέ-
σαντο εἰς σωτηρίαν, τῇ δὲ τοῦ τρόπου κακίᾳ, τοὺς
συλλεγέντας μᾶλλον ἡδίκησαν. Ἡ μὲν γὰρ φιλή των
λόγων ἐκθεσις ἔοικε γραφαῖς διὰ χρωμάτων εὐαπο-
πτῶτων συνιστάσαις, ἅστινας μικρότατος χρόνος
διέλυσεν ἀνέμων ριπαῖς καὶ ὑετῶν σταγῶσι· τὴν δὲ
ἐμπρακτὸν διδασκαλίαν οὐδ' ὁ πᾶς αἰὼν διαλύσει δι-
νηθεῖν. Τὰ γὰρ στερεὰ τῆς ψυχῆς ἐκκολάπτων ὁ
λόγος, αἰώνιον ἀγαλμα Χριστοῦ τοῖς πιστοῖς δω-
ρεῖται.

80. Δέον οὖν καὶ ἡμᾶς μὴ ἐπιπλοῖον τῆς ψυχῆς
ποιεῖσθαι τὴν θεραπείαν, ἀλλ' ὅλην αὐτὴν δι' ὅλου
κοσμεῖν, μάλιστα τοῦ βάθους μὴ ἀμελοῦσας. Τριῶν
ἐποιστάμεθα τὴν ἀφάρεσιν· συναφῶμεν καὶ τοὺς
ἐν τῇ κεφαλῇ σκώληκας· μονάσαντες· γὰρ οὗτοι, ἐπὶ
πλεῖστον ἡμᾶς ὀδυνήσουσι. Τὸ μὲν γὰρ τρίχωμα ἡμῶν
ἦν ὁ κατὰ τὸν βίον κόσμος, τιμὰ, δόξα, χρημάτων
κτῆσις, λαμπρά ἐσθῆτος στολά, λουτρῶν χρήσεις,
βρωμάτων ἀπολαύσεις. Ταῦτα ἐδόξαμεν ἀποβάλλειν·
ἀλλὰ τοὺς ψυχοφθόρους σκώληκας μᾶλλον ἐξώσωμεν.
Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι; καταλαλιά, ἐπιτοκία, φιλαργυ-
ρία. Ἡ οὖν κεφαλὴ ἡμῶν ἐστὶν ἡ ψυχὴ· καὶ ἕως
μὲν ἐν ταῖς ὕλαις τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἐσκέ-
ποντο τὰ θηρία, ἐδόκουν λανθάνειν· νῦν δὲ, γυμνω-
θέντα, πᾶσιν ἐστὶν ἐκδήλα· διὰ τοῦτο ἐν παρόντι ἡ
ἐν μοναχῷ προφανῇ τυγχάνει καὶ τὰ εὐτελέστερα
ἀμαρτήματα· ὥς γὰρ ἐν καθαρῷ οἰκῆματι κατα-
φανὲς πᾶσι γίνεται τὸ ὀφθὲν θηρίον, καὶ βραχύτατον
τυγχάνει· ἐν δὲ τοῖς κοσμικοῖς ὥς περ ἐν ἀκαθάρτοις
σπλῆλαις ἐμφολεῦσθαι τὰ μέγιστα τῶν ἰοδύλων λαν-
θάνει, ὑπὸ τῆς συνεχοῦς ὕλης καλυπτόμενα. Δέον οὖν
ἐφ' ἡμῶν καθαίρειν τὸν οἶκον διηνεκῶς, καὶ περιβλέ-
πεσθαι μὴ τι τῶν ψυχοφθόρων ζωφίων παριεύῃ
ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ταμείοις· καὶ θυμῶν δὲ τοὺς τό-

78. Utriusque cæterum ordinis unus est Domi-
nus. Nam sicut ex eodem frumento est palea et
semen; ita ex eodem Deo sunt et qui in mundo
bene vivunt, et qui monasticam amplexi sunt vi-
tam. Et sane ambo sunt necessaria; folia quidem
ad tutelam et usum seminis; fructum vero necesse
est acquirere, quia ex eo cuncta nascuntur. (91') Cæ-
terum sicut non potest esse simul herba cum semine;
ita fieri nequit ut, circumposita nobis mundi gloria,
cælestem fructum emittamus. Foliis porro delapsis,
arefactoque culmo, apta est ad messem spica. Nos
itaque cum ceu folia, terrenum luxum abjecerimus,
corpusque nostrum calami instar exsiccaverimus, nos-
tramque cogitationem erexerimus, tum poteri-
mus salutis semen gignere.

79. Res est periculosa, cum is qui vita in actio-
ne posita institutus non est, docere aggreditur.
Nam sicut si quis domum habens ruinosam, et
hospites exceperit, perniciem illis per ædis ruinam
affert; sic et isti cum antea non semetipsos firmi-
ter ædificassent, eos qui accesserant secum perdi-
derunt. Etenim verbis ad salutem vocabant, mo-
rum autem nequitia eos qui collecti fuerant damno
affecerunt. Nam simplex verborum expositio simi-
lis est picturis, quæ levibus vitiosisque coloribus
constant, quas brevissimum tempus ventorum fla-
tibus, imbriumque perfusione dissolvit. At doctri-
nam operibus confirmatam, ne totum quidem ævum
dissolvere potuerit. Nam solida animæ exsculpens
sermo, æternum Christi simulacrum fidelibus
tribuit.

80. Quamobrem debemus animæ curam susci-
pere, non perfunctoriam, non fueatam; sed in tota
illa exornanda totam ponere operam, non neglecta
præsertim profunditate. Abscidimus comam; una
auferamus et tineas capitis: nam si solæ relin-
quantur illæ, maiorem nobis afferent dolorem.
Cæsaries quippe nostra erat, sæcularis ornatus,
honores, gloria, facultates, vestium splendidus
amictus, balnearum usus, ciborum voluptas. Hæc
videmur abdicasse; verum animæ perniciosas ti-
neas abjiciamus. Quænam illæ sunt? malæ cogita-
tiones, obtrectatio, perjurium, avaritia. Caput no-
strum est anima. Sane quandiu in silvis rerum
mundanarum feræ obtegebantur, latere videbantur:
nunc autem denudatæ, cunctis sunt apertæ et
conspiciæ. Propterea in virgine vel in monacho
evidentia sunt vel levissima peccata: quemadmo-
dum in mundo domicilio, quodvis animal quamvis
tenuissimum omnium patet oculis: in mundanis
autem **633** ceu in impuris immundisque spelun-
cis etiam incubantia venatorum maxima latent den-
sitate materiæ oblecta. (92) Oportet ergo nos do-
mum assidue expurgare, et circumspicere, ne quod-
piam animæ noxiorum insectorum, ejusdem animæ

(91') Vit. PP. I. v, 8, 20.

(92) Vit. PP. I. v, 4, 42.

subeat penetralia. Loca itidem divino orationis incenso suffumigare. Sicut enim acriora pharmaca bestias exigunt venenatas; sic immundam cogitationem ejicit oratio cum jejunio.

81. Una porro animæ exitiosarum belluarum hæc est: decipi scilicet ab iis qui esse fatum affirmant. Quod etiam genesin vocant. Is est gravis-
simus diaboli stimulus. Et plerumque animabus studiosis, postquam in mente pestiferam phantasiam excitarit, evolat: at segnioribus dominatur hominibus. Nemo enim eorum qui cum virtute vitam transigunt, tenet admittitve perniciosam vanamque ejusmodi doctrinam; Deum namque principium statuit omnis præteriti præsentisque boni: ac secundo loco propriam mentem ducem judicemque virtutis ac vitii constituit. Quotquot autem injuria vel segnitie passi sunt quæ non expectabant, illico accedunt ad hujusmodi dæmonem. Quemadmodum pueri relicto ordine, non ferentes parentum suorum institutionem sibi perutilem, aufugiunt, locaque adeunt deserta, ferisque ac barbaris adjunguntur dæmonibus. Nam erubescences facinora suæ voluntati imputare, ea quæ non adsunt falso criminantur.

82. Præterea a divino numine sese abicientes sibi affirmant ex genesi seu nativitate voluptates obvenire: fornicantes quippe, furantes, avaritia laborantes, fraudulentum, pudore propter opera sua affecti, a veritate deflexerunt. Estque terminus eorum propositi, lethifera desperatio. Quia necesse est ex his cogitationibus argumentisque Deum ab ipsis tolli de medio, prætereaque judicium. Ait enim: Si ita judicatum de me fuit ut scortator sim et avarus, superfluum est judicium. Justa siquidem ultio delicta spectat sponte admissa. Illud autem opus quod ceu ex quodam principio pendens, involuntarium est, insontem reddit auctorem. Adeo ut hinc tollatur judicium.

83. Quomodo etiam divinitas ab eis exigatur, audiendum est. Eam quippe dicent, aut primam aut secundam, aut una semper existentem cum eo quod inaniter admittunt. Si Deum fassi fuerint primas tenere, necessario sequetur omnia per ipsum facta esse; etenim ipse in omnibus est: quamobrem et ipse est dominus fati. Quod si fraudulentus et scortator est ex genesi seu nativitate, necesse est per medium genesis Deum esse mali causam; quod absurdum est. Sin affirmant divinitatem secundas tenere; consequitur eam esse primo subditam. Et quidquid optaverit quod præest, id necessario exsequetur quod consequitur: rursumque apud illos Deus erit auctor malorum, quod nefas dictu est. Quod si coæternum illud esse voluerint, omnino pugnam inter ea ipsa concitabunt, quæ scilicet habeant contrarias naturas. His ergo rationibus quasi sum-

A πους τῷ θεῷ θυμιάματι τῆς προσευχῆς. Ὡς περ γὰρ τὰ ἰοβόλα ζῶα τὰ δριμύτερά τῶν φαρμάκων ἀπελαύνει, οὕτως λογισμὸν ῥυπαρὸν εὐχὴ μετὰ νηστείας ἐκδιώκει.

81. Ἐν δὲ τῶν ψυχροφθόρων ἐστὶ θηρίων καὶ τὸ ὑποσυρῆναι παρὰ τῶν λεγόντων εἶναι εἰμαρμένην, ἦν περ καὶ γένεσιν καλοῦσι. Κέντρον δὲ ἐστὶ καὶ τοῦτο τοῦ διαβόλου δεινότερον. Καὶ ταῖς μὲν σπουδαίαις ψυχαῖς πολλάκις κατὰ νοῦν μόνον φαντασίαν λοιμικὴν κινήσαν, ἀφίπταται· τῶν δὲ ἀμελεστέρων καὶ δεσπόζει. Οὐδεὶς γὰρ τῶν κατ' ἀρετὴν βιούντων ἐμπιστεύει ἢ παραδέχεται τὸ φρενοβλαβὲς καὶ μάταιον τοῦτο φρόνημα· θεὸν γὰρ ἀρχὴν πάντων τίθεται τῶν γενομένων καὶ γινομένων ἀγαθῶν· καὶ δευτέραν τὴν οἰκίαν γνώμην ἡγεμόνα καὶ κριτὴν καθίστησιν ἀρετῆς τε καὶ κακίας. Ὅσοι δὲ ἐξ ἀβουλίας τὰ ἐκ βραθυμίας πεπόνθασιν, εὐθὺς ἐκείνῳ τῷ δαιμονίῳ προσέρχονται. Ὡς περ γὰρ παῖδες λειποτακτοῦντες καὶ μὴ φέροντες τὴν τῶν γονέων πρὸς ὠφέλειαν παιδεύειν, ἀποφοιτῶντες, τοὺς ἐρήμους καταλαμβάνουσι τόπους, καὶ ἀγρίοις καὶ μαρμαρῶδεσι (92') συνάπτονται δαίμοσιν· αἰδοῦμενοι γὰρ τὴν γνώμην τὴν αἰτίαν τίθεται τῶν παρ' αὐτοῖς πραττομένων, συκοφαντοῦσι τὰ μὴ παρόντα.

82. Ἐτι γε μὴν καὶ τοῦ θεοῦ ἑαυτοὺς ἀποσπάμενοι, ἐκ τῆς γενέσεως αὐτοῖς φάσκουσι τὰ κατ' ἥδονην προσγίνεσθαι. Πορνευόντες γὰρ καὶ κλέπτοντες, φιλαργυρίαν τε νοσοῦντες καὶ δολοφροσύνην, αἰδοῦμενοι τὰς σφῶν αὐτῶν πράξεις, ἐξέκλιναν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. Τὸ γὰρ τέλος αὐτῶν τοῦ σκοποῦ ἡ ὀλεθροφόρος αὐτοῖς ἐστὶν ἀπόγνωσις. Ἀνάγκη γὰρ ἐκ τούτων τῶν λογισμῶν ἀναρῆσθαι παρ' αὐτῶν τὸν θεόν, καὶ προσέτι τὴν κρίσιν. Φησὶ γὰρ, ὡς εἰ τοῦτο μοι κέκριται, πορνεύειν ἢ πλεονεκτεῖν, περιττὴ ἡ κρίσις. Ἡ μὲν γὰρ δικαία τιμωρία ἐκουσίων ἐστὶ πταισμάτων· ἡ δὲ ὡς ἐκ τίνος ἀρχῆς ἀκουσία πρᾶξις ἀνάτιον ποιεῖται τὸν δρᾶσαντα· καὶ ἐκ τούτου ἀναρῆται μὲν ἡ κρίσις.

83. Πῶς δὲ καὶ τὸ θεῖον παρ' αὐτοῖς ἐκβάλλεται, ἀκουστέον. Φήσουσι γὰρ αὐτὸ ἢ πρῶτον, ἢ δεύτερον, ἢ ἀεὶ συνὸν τῇ αὐτῶν ματαιότητι. Εἰ μὲν οὖν πρωτεύειν εἴπωσι τὸν θεόν, ἀνάγκη ἀκολουθήσει πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐν πᾶσιν· οὐκ οὖν αὐτὸς τῆς εἰμαρμένης κύριος. Εἰ δὲ πλεονέκτης, ἢ πορνοκώπος ἐκ τῆς γενέσεως, ἀναγκαῖον διὰ μέσου τῆς γενέσεως τὸν θεόν αἴτιον τῆς κακίας ὑπάρχειν· ὥς περ ἀποπον. Εἰ δὲ δεύτερον αὐτὸ πάλιν φήσουσιν, εἰκὸς αὐτὸ ὑπόδουλον γενέσθαι τῷ πρῶτῳ· καὶ ὥς περ βούλεται τὸ ἡγούμενον, τοῦτο ἀναγκαιῶς ἀκολουθήσει τὸ ἐπόμενον· καὶ πάλιν τῶν κακῶν παρ' αὐτοῖς αἴτιος ὁ θεός· ὥς περ ἀθέμιτον. Εἰ δὲ καὶ συναίτιον αὐτὸ ἐθέλουσιν εἶναι, πάντως μάχην πρὸς ἑαυτὰ κινήσουσιν ἐναντίας ἔχοντα φύσεις. Ἐκ τούτων οὖν τῶν λογισμῶν, ὡς ἐν κεφαλῇ ἀνήρηται αὐτῶν ἡ ματαία ὑπόνοια. Περὶ τούτων εἴρηκεν ἡ Γραφή, ὡς γένηται· Εἶπεν ἀρχὼν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ

ἔστι θεός· καὶ, Εἰς τὸ ὕψος ἐδάλησαν ἀνέμους. A malim confutatur vana illorum sententia. De quibus hæc loquitur Scriptura : Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus ⁴¹; et : Iniquitatem in excelsis locuti sunt ⁴².

84. Καὶ προφασίζονται δὲ ἑαυτοῖς προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις. Ἀκρωτηριάσουσι γὰρ τὰς ἱσυχίας, τυφλώτοντες, ἐξ αὐτῶν τὴν κακοπροσύνην αὐτῶν πληροπορεῖν βουλόμενοι. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν ἑαυτῶν τὸν ἐξεμῆν πειρώμενοι, ἐκδιάζονται· φησὶ γὰρ, ὡς τοῦ δὲ Χριστοῦ ἡ γένεσις οὕτως ἦν. Τὴν γέννησιν γὰρ αὐτοῦ γένεσιν ἡ θεία Γραφή ὠνόμασεν. Ἐτι γὰρ μὴν καὶ τὸ πρὸς ἀνθρώπους αὐτὸν οἰκονομικῶς γενέσθαι ἀκολούθως γένεσις ὠνόμασται. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀστέρος τι ψευδολογοῦσι, καὶ πάλιν τὴν ἐνδοξὸν αὐτοῦ παρουσίαν μανθανέτωσαν. Εἰς ἡμῖν ἀστήρ φωτεινότητος κήρυξ γέγονε τῆς ἀληθείας· ἡ δὲ ἐκείνων ματαία γνώμη πολλοὺς πειροφέρει εἰς θήραν ἀνθρωπίνης γενέσεως. Καὶ ἐκ τούτου ἐδείκνυται, ὡς πανταχοῦ ἑαυτῇ ἀντίκειται ἡ κακία. Καὶ τὸν Ἡσαΐαν δὲ εἰς μαρτυρίαν τῆς ἑαυτῶν ἀνοίας καλῶσι. Φάσκουσι γὰρ αὐτὸν εἰρηκέναι τὸ Κύριος ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτείνων κακὰ. Ἡ μὲν οὖν εἰρήνη παρὰ πᾶσιν ὠμολόγηται ὡς Θεοῦ ἔργον τυγχάνουσα· ἡ δὲ κακία παρ' αὐτοῖς μὲν ἀληθῶς πολτεύεται, κακία τῆς ψυχῆς ὑπάρχουσα· παρὰ δὲ ἡμῖν ἡ ἐκ τοῦ Θεοῦ γεννηθεῖσα κακία ὠφελιμωτάτη ἐστὶ. Πρὸς γὰρ σωτηρίαν ψυχῆς καὶ παιδείαν σωμάτων γίνονται λιμοὶ καὶ ἀνομῆραι, νόστοι τε καὶ πέναι, καὶ ἀλλαιτίαις περιστάσεις. Τὰ γὰρ σωτηρία φάρμακα, ἀ ἐκείνοις κακίαν ψυχῆς καὶ κακὰ οὐκ ἀληθῶς ὑπενόησαν, ταῦτα πρὸς ἐπιστροφὴν ἡμῖν παρὰ τοῦ κρείττονος προσφέρεται· Τίς γὰρ ἔστιν υἱὸς οὐδ' οὐ παιδεύει ὁ πατήρ; Ἐτι δὲ καὶ τὸ, Οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, πάλιν ὁμοίως προσφέρουσιν εἰς τὴν ἰδίαν καταστροφὴν· ὁδοὺς γὰρ μὴ ἔχοντες, ἐξηχνιάσαι βούλονται. Ὅθεν οὐκ ἔχει πλεονεξία, γαστριμαργία, πορνεία· ἀνυπόστατα γὰρ ταῦτα, καθ' ἑαυτὰ μὴ ὄντα. Ταῦτα γὰρ ἐκείνοις ὁδοὺς εἰσώδεσαν λέγειν. Ὅδοις δὲ ἡμῖν ἡ Γραφή λέγει τὰς κοινὰς πᾶσι, τὴν τε ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. Ἀληθῶς γὰρ πορεύεται εἰς τῆς τε ἐνταῦθα εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἐκ τῶν αἰσθητῶν τούτων μεταναστάσεως.

85. Πάντα οὖν ποιοῦσιν οἱ καχοδαίμονες, ὥστε τοῦ αὐτεξουσίου ἑαυτοῖς ἀπέσασθαι· καὶ ταύτην σπουδὴν τίθενται τοῦ ἀντικαταλλάξαι τῆς ἐλευθερίας τὴν δουλείαν. Καὶ γὰρ τοῦτο τῆς κακίας ἔργον, τὸ πάντοτε τοῖς χείροσιν ἑαυτὴν συγκαθέλκειν· ἑαυτῶν γὰρ γίνονται μάρτυρες, ὡς τῇ κακίᾳ ἑαυτοῦς πεπρακότες. Καὶ τοῦτο οὖν τοῦ διαβόλου τὸ ἀπατηλὸν τέχνασμα· τὰς γὰρ ἀμελείας ψυχῆς διὰ τῆς κακοδοξίας κάτω κεκυφέναι παρασκευάζει, μὴ συγχωρῶν αὐτὰς ἀνανῆσαι πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Ὡς περὶ γὰρ ναὺς ἐκτὸς πηδαλίων πλέουσα ἀεὶ χειμάζεται, οὕτω τοῖς πάντοτε ὁ κίνδυνος ἐπιπνεῖ· οὐδὲ γὰρ πρὸς τὸν σωτήριον λιμένα ὁρμῆσαι δύνανται, τὸν κυβερνῶντα Κύριον καταλιπόντες. Καὶ τὰς μὲν ἐκδεδομένους αὐτῷ ψυχὰς οὕτως πλανᾷ. Πολλάκις δὲ καὶ τὰς

84. Quinetiam sibi comminiscuntur excusationes in peccatis. Detruncant enim Scripturas, cæcutientes, ea mente ut ex illis pravam suam doctrinam comprobent. Et primo quidem ex Evangelio conantur evomere suum virus. Ait enim : *Jesu Christi autem generatio sic erat* ⁴³. Generationem ejus genesim divina Scriptura nominavit. Insuperque, quod ipse per œconomiam ad homines accesserit, consequenter nomen tribuitur generationis. Quod si aliquid etiam de stella mentiti fuerint, inde rursus discant gloriosum ejus adventum. Unica nobis stella lucidissima **634** præco exstitit veritas : illorum autem vana doctrina multas introducit ad hominum captandam observandamque genesim. Atque hinc ostensum est, ubique malitiam sibi ipsi adversari. Isaiam quoque in testimonium amentię suę vocant. Quem aiunt dixisse : *Dominus faciens pacem, et creans mala* ⁴⁴. Pacem certe opus esse Dei nemo non fatetur : malitia vero apud ipsos revera versatur, malitia videlicet animæ. Nobis autem ea quę ex Deo procedit malitia, utilissima est. Nam ob salutem animæ corporisque castigationem oriuntur fames, siccitas, morbi ac paupertas, alięque nonnullę calamitates. Salutaria enim remedia, quę illi malum et perniciem animæ esse opinati sunt, hæc ad conversionem nobis infliguntur a Deo : *Quis enim filius, quem non corripit pater* ⁴⁵? Illudque præterea : *Non sunt in homine vię ejus* ⁴⁶, pari modo ad propriam eversionem proferunt ; scilicet vias cum non habeant, vias volunt investigare : viam non habet avaritia, aut gula, neque fornicatio. Illa namque cum per se non sint, subsistentia carent. Quę tamen illi vias dicere conueverunt. At vero Scriptura duas esse omnibus communes vias dicit, vitam et mortem. Vere siquidem itinera sunt, introitus in hunc mundum, et transmigrationis ex his sensibilibus.

85. Nihil itaque non faciunt infelices illi, ut liberum a se abjiciant arbitrium : atque in hoc curam studiumque ponunt, ut libertatem cum servitute commutent. Etenim hoc est malitię opus, ut semper seipsam pertrahat ad pejora. Ipsique adversum se testes evadent, quod sese malitię vendiderint. Estque illud diaboli artificium quo decipiat : segnes quippe animas per pravam doctrinam deorsum propendere compellit ; nec sinit eas sursum erigi ad agnitionem veritatis. Quemadmodum enim navis sine gubernaculo navigans, tempestatibus semper agitur ; ita illis undequaque periculorum ventus instat : neque enim possunt ad salutarem portum appellere, quando gubernatorem Dominum reliquerunt. Sicque hostis ani-

⁴⁰ Psal. xiii, 1. ⁴¹ Psal. lxxii, 8. ⁴² Matth. i, 18. ⁴³ Isa. xlv, 7. ⁴⁴ Hebr. xii, 7. ⁴⁵ Jerem. x, 25.

mas ipsi deditas decipit. Sæpe etiam per hæc animabus virtutum studiosis insidiatur, hoc curans ut bonum earum cursum intercipiat. Animo namque suggerit, quod bene feliciterque agamus, id ex astrorum motu provenire. Hanc autem cogitationem iis immittit adversarius, qui ex sæculari sapientia conversi sunt ad vitam monasticam. Nam cum in malis solers sit diabolus, juxta hominum indolem laqueos subjicit. Quibusdam enim assidue instat per desperationis tentationem; alios per vanæ gloriæ cupidinem trahit, alios per pecuniæ cupiditatem obruit. Atque instar lethiferi medici hominibus venenata offert medicamenta. Atque hunc quidem ex jecore occidit, offerens illi cupiditatis toxicum: alium in corde vulnerat, animum ejus ad iram concitans: quorumdam vero principem animi partem obtundit, aut ignorantia involvens, aut per curiositatem evertens.

86. Quosdam igitur per ineptas et absurdas questionēs subornavit. Nam, cum vellent de Deo illiusque natura disceptare, naufragium fecerunt. Cum enim vitam actionis studiosam non congruenter inirent, ad contemplationem prosilierunt, ac vertigine correpti conciderunt. Quodque primum ordine est non assecuti, a secundo aberrarunt. Quemadmodum qui litteram A edocentur, primo ejus figuram considerant, secundo nomen discunt, et sic numerum, posteaque accentus. Si ergo in primo elemento tanta opus est exercitatione, mora et arte; quanto magis debet tempus et labor præire, ad contemplandam ineffabilem Creatoris qui proponitur gloriam? At ne quis superbe adeat **635** divinorum comprehensionem, ex disciplinis sæcularibus eo profectus. Is namque sese decipit, illus a dæmone. Ait enim Psalmista: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* ⁴⁶. Dominus quoque in Evangelio sic loquitur: *Sinite pueros venire ad me: talium est enim regnum cælorum* ⁴⁷. Et alio loco: *Nisi, inquit, efficiamini sicut parvuli isti, non intrabitis in regnum cælorum* ⁴⁸. His eruditus fuisti propter mundum; stultus fias propter Deum: evelle vetera, ut plantes nova. Dirue ruinosa fundamenta, ut adamantinam Domini basin substituas; ut tu, quemadmodum Apostolus, ædificeris supra firmam petram.

87. Neque vero contentiosum esse oportet: ne ob affluentem loquendi facultatem multum temporis insume. Nam per intempestivam garrulitatem lædere te potest diabolus. Multis instructus laqueis est utpote peritissimus venator. Et quidem passerculis, minimas parat tendiculas: majoribus autem avibus, fortiores adornat laqueos. Atrox lethiferque laqueus est, genesi habere fidem. Fugienda quæ eo spectat cogitatio. Sed persuadet te per res ipsas et per eventuum præscientiam? At conjecturalis est ratio, in-

σπουδαίως παρυφίξει διὰ τούτων ὁ ἐχθρὸς, τὸν ἀγαθὸν αὐτῶν δρόμον ἐκκλῆσαι βουλόμενος. Κατ' ἐννοίαν γὰρ ἐμβάλλει, ὥς καὶ τὸ εὖ πράττειν παρὰ τῆς κινήσεως τῶν ἀστρῶν γίνεται. Τοῦτον δὲ τὸν λογισμὸν ὁ ἐναντίος προσάγει τοῖς ἐκ σοφίας κοσμικῆς ἐπὶ τὸν μονήρην βίον τραπέισι· φρόνιμος γὰρ ἐν τοῖς κακοῖς τυγχάνων ὁ διάβολος, πρὸς τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων τὰς παγίδας ὑποτίθεισι. Τοῖς μὲν γὰρ διὰ τῆς ἀπογνώσεως ἐνδίδει· τινὰς δὲ διὰ τῆς κενοδοξίας καθέλκει, καὶ ἑτέρους διὰ τῆς φιλοχρηματίας κατορτύττει. Ὅσπερ γὰρ θανατηφόρος ἱατρὸς προσάγει τοῖς ἀνθρώποις τὰ δηλητήρια· καὶ τὸν μὲν ἐκ τοῦ ἥπατος ἀναίρει, προσάγων αὐτῷ τὸ τῆς ἐπιθυμίας τοξικόν· ἄλλον δὲ καρδιότρυντον ποιεῖ, τὸν θυμὸν αὐτοῦ πρὸς ὀργὴν ἐξάπτων· τινὼν δὲ καὶ τὴν ἡγεμονικὴν ἀμβλύνει δύναμιν, ἣ ἀγνοία αὐτοῦ περιβάλλων, ἣ διὰ περιεργίας αὐτοῦ στρεβλῶν.

86. Τινὰς οὖν ἐκ ζητήσεων οὐκ ὀρθῶν παρέτρεψε. Περὶ γὰρ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ οὐσίας διαλαβεῖν θελήσαντες, ἐναυάγησαν. Τὸν γὰρ πρακτικὸν βίον ἀκολούθως μὴ ἡνιοχῆσαντες, πρὸς θεωρίαν ὤρμησαν, καὶ ἡλιγιάσαντες πεπτώκασιν. Τοῦ γὰρ πρώτου ὡς πρὸς τὴν τάξιν μὴ ἐπιλαβόμενοι, τοῦ δευτέρου ἡστέχησαν. Ὅσπερ γὰρ οἱ τῷ ἀλφα στοιχείῳ ἐντυγχάνοντες, πρῶτον αὐτοῦ τὸ σχῆμα ὁρῶσι, καὶ δεύτερον τὸ ὄνομα διδάσκονται, καὶ οὕτως τὸν ἀριθμὸν μανθάνουσι, καὶ τὸ τελευταῖον τοὺς τόνους παραλαμβάνουσιν. Εἰ οὖν ἐπὶ τοῦ πρώτου στοιχείου τοσαύτη χρεία τριβῆς καὶ τέχνης, πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ ὀφείλει πόνος καὶ χρόνος προηγεῖσθαι εἰς τὴν τοῦ ἀξιουμένου θεωρίαν τῆς ἀνεκφράστου δόξης; ἀλλὰ μὴ τις γαυριάτω πρὸς κατάληξιν τῶν θείων ἐκ τῶν ἐξωθεν μαθημάτων δρῶν μένος. Φρεναπατᾷ γὰρ ἑαυτὸν ὁ τοιοῦτος, ὑπὸ τοῦ δαίμονος φανταζόμενος. Φησὶ γὰρ ὁ Ὑμνωδὸς· Ἐκ τοῦ στόματος τῆς αἰῶν καὶ θαλαζόκτου κατηρτίσω αἰῶν. Καὶ ὁ Κύριος ἤ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ἀφετε τὰ παιδία ἔλθεῖν πρὸς μέ· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἀλλαχθῶ φησιν· Ἐὰν μὴ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ταῦτα ἐπαυδέυθης διὰ τὸν κόσμον· μωρὸς γενοῦ διὰ τὸν Θεόν· ἐκκοψὸν τὰ παλαιά, ἵνα νέα φυτεύσῃς· τοὺς σαβρὸς θεμελίους κάθιλε, ἵνα τὴν ἀδαμάντινον τοῦ Κυρίου βάσιν ἐπιθῇς· ἵνα καὶ σὺ ὡς Ἀπόστολος ἐπὶ τὴν στερεὰν πέτραν οἰκοδομηθῇς.

87. Οὐ δὲ οὖν φιλόνοιον εἶναι· διὰ τὴν πολυλογίαν μὴ πολλὰ ἀσχοληθῆς. Καὶ γὰρ διὰ τῆς ἀκαίρου φιλοφιλίας δύναται βλάπτειν ὁ διάβολος. Πολλὰς γὰρ ἔχει παγίδας, καὶ δεινὸς ἐστὶ θεραπευτής· καὶ τοῖς μὲν βραχυτάτοις στροβίλοις μικρὰ τίθῃσι σκάνδαλα· τοῖς δὲ μεγάλοις ὀρνέοις ἰσχυροῦς εὐτρεπίζει τοὺς βρόχους. Βαρὺς καὶ θανατηφόρος ἐστὶ βρόχος τὸ πιστεύειν εἶναι γένεσιν. Φευκταῖος ὁ πρὸς τοῦτο λογισμός. Ἀλλὰ πείθει σε διὰ πραγμάτων καὶ προγνώσεων· Στοχαστικὸς ὁ τρόπος· ἀδέβαιος ἡ γνώμη.

⁴⁶ Psal. viii, 3. ⁴⁷ Luc. xviii, 16. ⁴⁸ Matth. xviii, 3.

οὐδὲ γὰρ ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα· ὥσπερ γὰρ τοῖς ἰδιώταις καὶ τοῖς ναυτιλοῦσι ἐκ τῆς τῶν νεφῶν ἰδιότητος ἐστὶ τις ἀμυδρὰ γνώσις ἀνέμων ἢ ὕετων· οὕτω τοῦτο ἐκ δαιμόνων ἢ σαθρὰ πρὸβνους. Καὶ γοῦν τινα καὶ αὐτοὶ λέγουσι στοχαστικῶς, ὡς καὶ οἱ ἐγγαστριμυθοὶ· καὶ τοῦτο δ' ἀν αὐτῶν μᾶλλον διασκηδάζεται δυνήθειά τὴν φαύλην διανοίαν· εἰ γὰρ ἐκ δαιμόνων αἱ στοχαστικαὶ αὐταὶ ψευδολογίαι συνέστησαν, ματαία τῶν φηριζόντων ἡ τέχνη.

88. Εἰ δὲ ἐπὶ πλείον ἐνδελεχεῖ περὶ αὐτῶν δικαιο-
λογούμενος ὁ ἔχθρὸς, ἐκ τούτου αὐτὸν ἐλγέξεις, ἐκ τοῦ
ἄλλοτε ἄλλοις λογισμοῖς τῇ ψυχῇ πολεμεῖν. Τὸ γὰρ
ἄστατον ἀδέβαιον· τὸ δὲ ἀδέβαιον ἀπωλείας ἐγγύς.
Οὐδὲ γὰρ τῇ πρώτῃ αὐτοῦ κακίᾳ ἐπαρκεῖται ὁ διά-
βολος· ἀλλὰ γε καὶ αὐτοματισμὸν ὑποβάλλει τῇ ψυχῇ·
καὶ ἄνθος φύσεως τὸν ἡγεμόνα ἡμῶν νοῦν ὑπογρά-
φει· καὶ οὔτι, διαλυομένου τοῦ σώματος, συμφείρεται
καὶ ἡ ψυχὴ. Ταῦτα δὲ ἡμῖν πάντα ὑποβάλλει πρὸς τὸ
ἀμελεῖν τὴν ψυχὴν διαφθεῖραι. Ἀλλὰ προσγινομέ-
νων τούτων τῶν σκιδῶν φαντασμάτων, μὴ ὡς ἀλη-
θεσίαν αὐτοῖς συνθώμεθα. Ταῦτα γὰρ αὐτῶν τὴν κα-
κίαν δείκνυσιν, ἄλλοτε ἄλλως προσερχόμενα, καὶ
βριπὴ ὀφθαλμοῦ ἀφιπτάμενα. Καὶ γοῦν οἷά τινα Θεοῦ
δοῦλον κατ' ἀρετὴν βιούντα, οὔτις, καθεζόμενος ἐν
τῷ καλλίῳ, ἐπετῆρει τῶν λογισμῶν τὰς παρεισ-
αγωγὰς, καὶ ἐμέτρει ποῖος πρῶτος, καὶ ποῖος δεύτε-
ρος, καὶ ἑκαστος αὐτῶν πόσον χρόνον κατεῖχε· καὶ
εἰ ὑστέρησεν ἢ προέφθασεν τῆς παρελθούσης ἡμέρας·
οὕτως ἀκριβῶς ἠπίστατο τὴν τε τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ
τὴν οἰκίαν καρτερίαν τε καὶ δύναμιν· ἐτι γε μὴν
καὶ τὴν τοῦ ἔχθρου καθάρειν.

89. Δεὸν οὖν ἡμᾶς τούτους τοὺς κανόνας ὑποδεί-
κμενὰ φυλάττειν. Εἰ γὰρ οἱ ἐμπορευόμενοι τὰς προ-
καίρους πραγματείας καθ' ἑκάστην ἡμέραν συσπασ-
τοῦσι τὰ κέρδη· καὶ ἀσμένους μὲν τὰ πλείονα ὑποδέ-
χονται, πρὸς δὲ τὰς ζημίας ἀπεχθάνονται· πολὺ πλεόν
τούτων ἀγρυπνεῖν προσήκει τοῖς τὸν ἀληθινὸν θη-
σαυρὸν ἐμπορευομένοις· καὶ τῶν μὲν πλείονων ἀγα-
θῶν ἐφίεσθαι· εἰ δὲ καὶ μικρὰ τις κλοπὴ τοῦ ἔχθρου
γένοιτο, βαρέως μὲν φέρειν διὰ τὸ κρῖνεσθαι, ἀλλ' οὐ
μὴν ἀπογινώσκειν ἑαυτοὺς, καὶ πάντα ῥίπτειν διὰ
τὸ ἀκούσιον πταῖσμα. Ἐχεις τὰ ἐνεθήκοντα ἐννέα
πρόβατα, ζῆτει καὶ τὸ ἀπολωλός. Μὴ πτοηθῇς διὰ τὸ
ἐν, μὴ ἀποφύγῃς τὸν Δεσπότην, καὶ ὁ αἰμοδόρος διά-
βολος πᾶσάν σου τὴν ἀγέλην τῶν πράξεων αἰχμαλω-
τίσας ἀπολέσει. Μὴ οὖν λειποτακτησῇς διὰ τὸ ἐν·
ἀγαθὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Δεσπότης· φησὶ γὰρ διὰ τοῦ
Ψαλμωδοῦ, ὡς Ἐὰν πέσῃ, οὐ καταβραχθήσεται·
οὔτι ὑποστηρίξει Κύριος χεῖρα αὐτοῦ.

90. Ὅσα γὰρ ἐν πράξει μὲν ἢ κερδάνωμεν ἐν ταῦθα,
μικρὰ ἡγησώμεθα πρὸς τὸν μέλλοντα αἰώνιον πλοῦ-
τον. Ἐν γὰρ τῇ γῇ ταύτῃ ὡς ἐν δευτέρᾳ μητρὶ
κοιλίᾳ τυγχάνομεν. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἐκείνοις τοῖς
μυχοῖς οὐ τοιαύτην ζωὴν εἶχομεν· οὔτε γὰρ τῶν
τοιούτων στερεμνίων τροφῶν ἀτελαζόμεν ἐν ἐκείνοις

A firma cognitio. Neque enim necessario eveniunt quæ
ab eis prædicuntur. Nam sicut popularibus et nau-
tis, ex nubium proprietate, quædam inest obscura
ventorum et pluviarum notitia; ita et illis fallax ex
dæmonibus præsentia. Et vero quædam illi per
conjecturam proferunt; quemadmodum et ventri-
loqui: quod sane ipsum validius potuerit pravam
eorum opinionem dissipare. Nam si a dæmonibus
conjecturalia hæc mendacia, vana est ars nativita-
tem supputantium.

88. Quod si adhuc perseveret inimicus eandem
causam propugnare, ex hoc eum mendacii convin-
ces, quod modo illis modo aliis cogitationibus im-
pugnet animam. Instabile quidvis infirmum est:
infirmum autem est proximum interitui. Neque
B enim satis diabolo est prima sua malitia; sed etiam
fortuitum rerum eventum animæ suggerit; ani-
mumque rectorem nostrum definit, florem naturæ:
docetque dissolutio corpore, animam simul cor-
rumpi. Hæc autem omnia subicit, ut ex socordia
animam deducat in perniciem. Sed accedentibus
caliginosis huiusmodi phantasiis, ne illis quasi veris
assentiamur. Ipsa quippe suam produnt malignita-
tem, nunc illo, mox alio modo accedentia, et ictu
oculi avolantia. Novi aliquem Dei servum, virtuti-
tisque studiosum, qui cum sederet in cellula, cogi-
tationem aditus observabat, ac secum reputabat
quid primum, quid secundum esset, et quantum
temporis unumquodque ipsorum perseveraret: ac
C si tardius citiusve quam pridie accederet. Ita ac-
curate noverat cum gratiam Dei, tum propriam
perseverantiam et fortitudinem, atque ad hæc ini-
mici eversionem.

89. Par est ergo nos eas acceptas regulas obser-
vare. Nam si qui rerum temporalium mercaturam
exercent, quotidie lucra considerant, libenter plura
recipiunt, damna aversantur: multo magis con-
venit eos vigilare qui veri thesauri negotiationem
exercent; pluraque bona appetere. Quod si parvum
inimici furtum contigerit, graviter quidem sæpe
iudicii subeundi causa, nec tamen despondere ani-
mum, neque cuncta propter involuntarium lapsus
projicere. Habes nonaginta novem oves, quære il-
lam quæ periit: ne unius amissione consterneris,
neque fugias a facie Domini, ne sanguinarius dia-
bolus totum actionum tuarum gregem, in captivi-
tatem deductum disperdat. Noli itaque unius causa
locum amittere tuum. Bonus est Dominus qui per
Psalmistam ait: Cum ceciderit non collidetur, quia
Dominus supponit manum suam.⁴⁹

636 90. Quæcunque hic negotiati aut lucrati
fuerimus, parvi momenti reputemus, si cum fu-
turis æternis opibus comparentur. In hac quippe
terra, velut in secundo utero materno consistimus.
Quemadmodum enim in claustris maternis, non
huic similem agimus vitam, neque enim illic ita

⁴⁹ Psal. xxxvi, 24.

solidis cibis ut nunc utimur. Non eodem ibi modo operari licebat, quo in hac vita; solaris quippe lucis omnique splendoris expertes eramus. Sicut ergo in claustris hujuscemodi versantes, multis presentis vite rebus destituebamur; ita et in hoc mundo defraudamur longe potiori magnificentia regni cœlorum. Periculum fecimus alimentorum hujus vite, divina jam expetamus. Præsenti lumine potiti sumus; solem justitiæ nunc exoptemus; supernam Jerusalem, pro civitate matremque nostra habeamus; patrem vero nostrum vocemus Deum. Illic vivamus temperanter, ut vitam æternam consequamur.

91. Quemadmodum enim infantes in matrice constituti, ad majorem perfectionem ex tenui cibo atque vita deducti, per illa ad majorem vegetioremque incolumitatis conditionem feruntur; ita etiam justi ex sæculari instituto ad iter cœlestis secedunt, sicut scriptum est: *Ibunt de virtute in virtutem*⁹⁰. Peccatores autem, velut fœtus uteri qui in matrice intereunt, ex tenebris in tenebras transferuntur. In terra namque morti traduntur, multitudine peccatorum obruti. Postquam autem fuerint ex hac vita dejecti, in obscuriora et tartarea loca detruuntur. (93) Ter in vita nascimur. Prima generatio est ex sinu materno exitus, cum a terra in terram agimur; reliquæ autem duæ, ex terra nos evehunt in cœlum; quarum altera per gratiam est, quæ per divinum nobis lavacrum accedit: hanc quippe jure regenerationem appellamus. Tertia autem ex pœnitentia nobis et bonis operibus contingit. Atque in hac postrema nunc versamur.

92. Debemus itaque, postquam ad verum sponsum accessimus, decentius ornari. Ad nostram sit ædificationem nuptiarum hujus sæculi spectaculum. Nam si puellæ viro conjunctæ qui illarum facile specie capi possit, tantam nihilominus adhibent curam, in balneis, unguentis, reliquisque varii generis ornamentis, quia his se venustiores amabilioresque fore putant; si tanta iis quæ corporis cultui deditæ sunt inest ostentationis cupiditas: quanto magis decet nos cœlesti Sponso desponsatas, eas exsuperare, atque laboriosa exercitatione abluere sordes peccatorum, indumenta quoque corporalia commutare cum spiritualibus. Corpus illæ terrenis sæcularibusque floribus exornant: nos animam virtutibus concinnemus lapidumque pretiosorum loco capiti circumponamus triplicem coronam, fidem, spem et charitatem. Collum autem pretioso monili circumdemus humilitate; zonæ loco, temperantia cingamur; magnificus sit nobis linteorum amictus, spontanea paupertas; in cœnam apponantur quæ non corrumpuntur obsonia, preces et psalmi. Verum, ut ait Apostolus, ne solum linguam moveas, sed etiam spiritu intellige

τοῖς χωροῖς ὡς νῦν· οὕτως μὴν οὕτως ἐνεργεῖ· ἰδὲ δυνάμεθα ὡς ἐνταῦθα· καὶ γὰρ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς καὶ πάσης αὐτῆς ἐκτὸς ὑπάρχοντες· ὥσπερ οὖν ἐν ἰκεῖνοις τοῖς ταμιείοις οὔσαι, πολλῶν τῶν ἐνταῦθα ἐλειπόμεθα· οὕτως καὶ ἐν τῷ νῦν κόσμῳ πλεονεκτοῦμεθα πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Ἐλάβομεν πείραν τῶν ἐνταῦθα τροφῶν, τῶν θεῶν ὀρεχθῶμεν. Ἀπελαύσαμεν τοῦ ἐνταῦθα φωτὸς, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ποθήσωμεν. Τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἡγητώμεθα ἑαυτῶν πόλιν τε καὶ μητέρα· πατέρα δὲ τὸν Θεὸν καλέσωμεν ἑαυτῶν. Ζήσωμεν ἐνταῦθα σωφρόνως, ἵνα τῆς αἰωνίου ζωῆς· τύχωμεν.

91. Ὅσπερ γὰρ τὰ ἐν μήτρᾳ βρέφη, τελευτῶντα ἐξ ἐλάττωνος τροφῆς τε καὶ ζωῆς, διὰ τούτου καὶ πρὸς τὴν μεῖζονα φέρονται σωτηρίαν· οὕτως καὶ οἱ δίκαιοι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου διαγωγῆς πρὸς τὴν ἄνω πορείαν ἀναχωροῦσι κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν. Οἱ γὰρ ἁμαρτωλοὶ, ὥσπερ τὰ κατὰ γαστρός ἐμβρυα ἐν τῇ μήτρᾳ τελευτῶσάντα, ἐκ σκότους· ἑκτεῖ παραδίδονται. Καὶ γὰρ ἐν τῇ γῇ νεκροῦνται τῷ πλήθει τῶν ἁμαρτημάτων κεκαλυμμένοι· καὶ ἀπαχθέντες δὲ τοῦ βίου, εἰς ῥοφῶδεις καὶ ταρταρώδεις τόπους καταφέρονται. Τρίτον τῷ βίῳ τικτόμεθα· ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐστὶν ἡ ἐκ τῶν μητρώων κόλπον πρόσδος, ὁπνίκα εἰς γῆν ἀπαγόμεθα ἐκ γῆς· αἱ δὲ λοιπαὶ δύο ἐκ γῆς ἡμᾶς εἰς οὐρανοὺς ἀναγούσιν· ὧν ἡ μὲν μία ἐστὶν ἐκ χάριτος, ἡ δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ λουτροῦ ἡμῖν προσερχομένη· καὶ γὰρ ταύτην ἀληθῶς παλιγγενεσίαν καλοῦμεν· ἡ δὲ τρίτη ἐκ τῆς μετανοίας ἡμῖν καὶ τῶν ἀγαθῶν πόνων προσγίνεται. Ἐν ταύτῃ νῦν ἡμεῖς ἐστίχαμεν.

92. Ὁφείλομεν νῦν, τῷ ἀληθινῷ νυμφίῳ προτελθεῖν, εὐπρεπέστερον κοσμηθῆναι. Γινέσθω ἡμῖν οἰκοδομή ἡ θεὰ τοῦ-κοσμικοῦ γάμου. Εἰ γὰρ ἐκεῖναι, πρὸς τὸν εὐάλωτον συναπτόμεναι ἄνδρα, τοσαύτην τίθενται σπουδὴν λουτρῶν τε καὶ μυραλοιφῶν, καὶ ποικίλης κοσμήσεως (ἐκ γὰρ τούτων δοκοῦσιν ἑαυτὰς ἐρασμίους μάλλον παρασκευάζειν), καὶ εἰ τοσαύτη τοῖς κατὰ τὸ σῶμα πολιτευομένοις φαντασία ἐντέτεκεται· πόσῳ μάλλον δέον ἡμᾶς ἐπαναθῆναι ἐκεῖνας τῇ γνώμῃ, τῷ οὐρανίῳ νυμφίῳ μνηστευθείσας, καὶ ἀπολούσασθαι μὲν τῶν ἁμαρτιῶν τὸν ῥύπον τῇ ἐπιπόνοι ἀσκήσει, ἀντικαταλλάξαι δὲ τῶν σωματικῶν ἐνδυμάτων τὰ πνευματικά. Ἐκεῖναι τὸ σῶμα τοῖς κοσμηκίς καὶ γηϊνοῖς ἄνεσι κοσμοῦσιν· ἡμεῖς τὴν ψυχὴν ταῖς ἀρεταῖς φαειρύνωμεν· καὶ ἀντὶ μὲν λίθων πολυτελῶν τῇ κεφαλῇ περιθώμεν τὸν τρίπλοκον στέφανον, πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην· τῷ δὲ τραχέϊ τῇ τιμίᾳ κοσμησιν περιθώμεν, τὴν ταπεινοφροσύνην· ἀντὶ δὲ ζώνης τὴν σωφροσύνην περιζώσωμεθα· λαμπρὰ δὲ ἡμῖν περιβολὴ ἡ ἀκτημοσύνη γινέσθω· προσαγέσθω δὲ τῷ δείπνῳ τὰ μὴ φθειρόμενα ὄψα, εὐχαὶ τε καὶ ψαλμοί. Ἀλλ' ὡς ὁ Ἀπόστολος φησι, μὴ μόνον τὴν γλῶτταν κίνει· ἀλλὰ γε καὶ

⁹⁰ Psal. LXXXIII, 8.

(93) Schol. 5, ad grad. vii Climaci.

τῷ πνεύματι νδει τὰ λεγόμενα. Πολλάκις γὰρ τὸ μὲν ἄσῳμα φθέγγεται, ἡ δὲ καρδία περὶ λογισμοὺς ἀσχολεῖται. Προσέχειν δὲ δεῖ, μὴ, τοῖς θείοις γάμοις προσελθούσαι, πενίαν λαμπάδων, τούτεστιν ἀρετῶν, νοστήσωμεν. Μισήσκει γὰρ ἡμᾶς ὁ μνηστὴρ, καὶ οὐδ' ὅλως προσδέξεται, ἐὰν μὴ τὰς ὑποσχέσεις λάβῃ. Τίνες δὲ εἰσιν αὗται; τοῦ μὲν σώματος ἦντω φροντίζειν, ἐπὶ πλείω δὲ τὴν ψυχὴν ἀρδεύειν· αὗται γὰρ εἰσιν αἱ πρὸς αὐτὸν συνθήκαι.

95. Ὡς περὶ δὲ οὐκ ἐγγώρει δύο κάδους κατὰ τὸ αὐτὸ ἀνάγειν πεπληρωμένους ὕδατος· διὰ γὰρ τοῦ στρεφομένου ἀξωνος, ὁ μὲν εἰς κοῦφος κατὰγεται, ὁ δὲ ἕτερος μεστὸς ἀνάγεται· οὕτως καὶ ἐφ' ἡμῶν ἐστίν· ὅταν γὰρ τὴν πᾶσαν κηδεμονίαν τῇ ψυχῇ προσδοίωμεν, πληρωθεῖσα τῶν καλῶν ἀνάγεται, τῶν μεταρσιῶν ἐπιειμένη. Τὸ δὲ σῶμα ἡμῶν, διὰ τῆς ἀσκήσεως κοῦφον γενόμενον, οὐ βρίθει τὴν ἡγεμονούσαν δύναμιν. Καὶ τοῦτο μάρτυς ὁ Ἀπόστολος, φησὶ γάρ· Ὅσον ὁ ἐξῶθεν ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται, τοσοῦτον ἐξ ἑνὸς ἀνακαινίζεται.

94. Ἐν μονῇ κοινοβίου τυγχάνεις; μὴ μεταλλάξῃς τὸν τόπον· βλαβήσῃ γὰρ μεγάλως. Ὡς περὶ γὰρ ὄρνις, ἐξανισταμένη τῶν ὠν, οὐρία ταῦτα καὶ ἄγωνα παρασκευάζει· οὕτως παρθενομὴς ἡ μοναχὸς ψυχροῦται καὶ νεκροῦται τῆς πίστεως, τόπον ἐκ τόπου μεταβαίνει.

95. Μὴ σε δολέσῃ ἡ τῶν κατὰ τὸν κόσμον πλουσίων τρυφή, ὥς τι χρῆσιμον ἔχουσα. Ἦδονῃς ἔνεκεν τὴν ὀψαρτυτικὴν τιμωσί τεχνῇ· νηστεία καὶ αὐτὸς διὰ τῶν εὐτελῶν τὴν ἐκείνων εὐπορίαν τῶν τρυφῶν ὑπερβάλλου. Φησὶ γάρ, ὡς Ψυχῇ, ἐν πλησμονῇ οὖσα, κηρίους ἐμπαίξει. Μὴ κορεσθῇς ἄρτου, καὶ οὐκ ἐπιθυμήσεις οἴνου.

96. Τρία ἐστὶ τοῦ ἐχθροῦ τὰ πρῶτα κεφάλαια, ἐξ ὧν πᾶσα κακία κατὰγεται· ἐπιθυμία, ἡδονή, λύπη. Ἐν ἐξ ἑνὸς ταῦτα ἥρτηται, καὶ ἐν ἐνὶ ἀκολουθεῖ· καὶ ἡδονῇς μὲν κρατῆσαι δυνατόν μετρίως, ἐπιθυμίας δὲ ἀδύνατον. Τὸ μὲν γὰρ τῆς ἡδονῆς διὰ τοῦ σώματος τελεῖται· τὸ δὲ ἀπὸ ψυχῆς ἄρχεται· ἡ δὲ λύπη ἐκ τῶν ἀμφοτέρων κατασκευάζεται. Μὴ συγχωρήσῃς δὲ τὴν ἐπιθυμίαν ἐνεργῆσαι, καὶ τὰ λοιπὰ ἀποσκευάσεις. Εἰ δὲ συγχωρήσῃς, προκύβηαι τὸ πρῶτον, διανεμηθὲν πρὸς τὸ δεύτερον, κυκλικὴν ἀναπόδοσιν ποιήσονται πρὸς ἑαυτὰ, καὶ οὐδαμῶς συγχωρήσει τῇ ψυχῇ ἀνασφῆλαι. Γέγραπται γάρ, ὡς Μὴ δὸς ὕδατι διέξοδον.

97. Οὐ πᾶσι πάντα συμφέρε· ἕκαστος δὲ τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφορεῖσθαι. Ὅτι πολλοὶς ἐν κοινοβίῳ συμφέρε, καὶ ἄλλοις κατ' ἰδίαν ἀναχωρεῖν ὠφέλιμον τυγχάνει. Ὡς περὶ γὰρ τῶν φυτῶν τὰ μὲν ἐν τοῖς δι-
4 ὕγροις τόποις τυγχάνοντα εὐθαλέστερα γίνονται, τὰ δὲ ἐν τοῖς ξηροτέροις μονιμώτερα· οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις τόποις εὖ πράττουσιν, οἱ δὲ ἐν τοῖς ταπεινοτέροις διασώζονται.

A quæ dicuntur. Sæpe namque contingit ut os alia loquatur, dum cor circa cogitationes occupatur. Cavendum porro, ne nos quæ divinas adimus nuptias, lampadum, id est virtutum, penuria laboremus. Alioquin oderit nos sponsus, nec ullatenus admittet, si non acceperit promissa. Quænam illa sunt? corporis minorem curam gerere, animam autem largius irrigare: hæc sunt pacta cum illo inita.

95. Sicut autem nemo potest duas situlas aqua plenas una tollere: nam per axem qui vertitur, alia vacua demittitur, alia plena elevatur; perinde nobis contingit. Cum **637** totam enim sollicitudinem animæ impenderit, bonis referta evehitur sublimitia appetens. Corpus autem nostrum, per duram B exercitationem leve effectum, non deprimit partem illam principem ac moderantem. Cujus rei testis est Apostolus dicens: *Quanto noster qui foris est homo corrumpitur, tanto is qui intus est renovatur* ¹¹.

94. (94) In monasterio et cœnobio versaris? ne mutaveris locum. Nam id tibi magno erit detrimento. Nam sicut avis ova deserens, vento exposita illa et infecunda reddit, sic virgo vel monachus locum ex loco mutans in fide frigescit ac exstinguitur.

95. (95) Ne te decipiant divitum hujus sæculi deliciae, quasi utile quidpiam habeant. Coquinariam illi artem voluptatis causa colunt et magni faciunt: tu vero jejuniis ciborumque vilitate eorum copiam superato. Ait enim: *Anima quæ in saturitate est, favis illudit* ¹². Ne satieris pane, et non desiderabis vinum.

96. Tria sunt prima inimici capita, ex quibus omnis malitia deducitur: concupiscentia, voluptas, dolor. Hæc vero unum ex alio pendunt, et unum aliud sequitur. Voluptatem mediocriter cohibere possumus, concupiscentiam non possumus. Quod voluptatis est corpore peragitur; quod vero cupiditatis, ab anima incipit; dolor autem ex utroque conficitur. Ne concesseris igitur cupiditatem operari, et reliqua dissipabis. Si autem concesseris ut erumpat primum, quod ad secundum vergit: circulari motu recurrent, nec prorsus animam emergere sinent. Scriptum est enim: *Ne des aquæ exitum* ¹³.

97. Non omnibus omnia conveniunt. Unusquisque autem propria mente quid expediat explore. Multis expedit manere in cœnobio, multis utile est seorsum secedere. Nam sicut plantarum aliæ in humidis locis virentiores evadunt; aliæ in siccioribus firmiter feliciusque consistunt: ita hominum alii altioribus in locis probe feliciterque agunt, in humilioribus alii conservantur. Multi sane in civitate,

¹¹ II Cor. iv, 16. ¹² Prov. xxvii, 7. ¹³ Eccli. xxv, 54.

(94) Vit. PP. l. v, 7, 15. Scholion 75, ad Grad.
4 Climaci.

(95) Vit. PP. l. v, 4, 45.

cum ea quæ in eremo agerentur memoria recole-
rent, salutem sunt consecuti : multi etiam in monte
versantes perierunt, quia illa agerent quæ popula-
ribus tantum competere. Fieri namque potest
ut qui cum pluribus versatur, animo solitarius sit;
et qui solus est, cum turba mente versetur.

93. (96) Multi sunt diaboli aculei. Non potuit
paupertate animum dimovere? divitias affert in es-
cam. Per contumelias et opprobria non prævaluit?
laudes adhibet atque gloriam. Per sanitatem devi-
ctus est? morbum immittit corpori. Cum enim vo-
luptatibus non potuerit decipere, per invitos labores,
animæ parare conatur eversionem, inconsultam,
nec spontaneam. Morbos enim gravissimos injicere
permittitur, quibus tentat homines in segnitie
conficere, eorumque erga Deum charitatem contur-
bare. Sed sive corpus concidit, ac vehementissi-
mis febribus inflammatur, ac etiamsi intolerabili
siti excrucietur, si quidem peccator cum sis isthæc
pateris, recordare futurorum suppliciorum, ignis
æterni, pœnarumque iudicio infligendarum : neque
in præsentī, socordi atque abjecto animo eris. Læ-
tare quia visitavit te Dominus, atque pulchrum
illud dictum in ore habet : *Castigans castigavit me
Dominus, et morti peccati non tradidit me* ⁹⁵. Fer-
rum eras, sed igne rubiginem amittis. Quod si
etiam probus es, infirmitate teneris, a magnis ad
majora progredieris. Aurum es : at per ignem pro-
bationis evadis. Datus est tibi carnique tuæ angelus
Satanæ, exsulata. Vide cui similis effectus sis : do-
natus es Pauli munere. Febre probaris, rigore eru-
diris, at Scriptura dicit : *Transivimus per ignem et
aquam* ⁹⁶. Quod superest, paratum refrigerium est.
Consecutus es primum, **638** secundum expecta.
Dum operaris, exclama hæc Davidis verba profe-
rens : *Inops et pauper et dolens sum ego* ⁹⁷. Perfe-
ctus eris per ternarium numerum. Ait enim : *In
tribulatione dilatasti mihi* ⁹⁸. His maxime certami-
nibus exerceamur : præ oculis enim habemus
adversarium.

99. (97) Ne animo contristemur, cum per infir-
mitatem ac vulnus corporis non possumus stare ad
orationem, aut voce psallere : omnia ista nobis pro-
derunt ad cupiditatum eversionem. Nam jejunare
ac humi cubare jussum nobis est ad turpissimas
voluptates declinandas. Si ergo eas morbus obtu-
derit, superfluous est labor. Cur dico superfluous?
quia tanquam graviori fortiorique remedio, nempe
morbo lethifera symptomata sopita sunt. Atque hæc
est magna exercitatio, morbos patienter ferre, et
gratiarum actionis hymnos Deo emittere. Adempti
nobis sunt oculi? ne graviter feramus, quia, licet
insatiabilis cupiditatis instrumenta amiserimus,
attamen internis oculis contemplamur gloriam Do-

A Πολλοὶ οὖν ἐν πόλει, τὰ τῆς ἐρήμου φανταζόμενοι,
ἐσώθησαν· καὶ πολλοὶ, ἐν ὄρει ὄντες, τὰ τῶν δημο-
τῶν πράττοντες, ἀπώλοντο. Δυνατὸν μετὰ πολλῶν
ὄντα μονάζειν τῇ γνώμῃ, καὶ μόνον ὄντα μετὰ ὅλων
τῇ διανοίᾳ συνδιᾶν.

98. Πολλὰ τοῦ διαβόλου τὰ κίνητρα. Διὰ πενίας οὐ
μετεκίνησε ψυχὴν; πλοῦτον προσάγει εἰς δόλω. Δι'
ὕβρειων καὶ ἐνειδισμῶν οὐκ ἴσχυσεν; ἐπαίνους καὶ
δόξαν προβάλλεται. Διὰ τῆς ὑγείας ἡττήθη; νοσο-
ποιεῖ τὸ σῶμα. Ταῖς γὰρ ἡδοναῖς μὴ δυνάμεν ἀπα-
τῆσαι, διὰ τῶν ἀκουσίων πόνων τὴν παρατροπὴν τῆς
ψυχῆς πειράται ποιῆσαι ἀπροαίρετον καὶ ἀβούλητον.
Νόσους γὰρ τινὰς καὶ βαρυτάτας ἐξ αἰτίας πρὸς
ἀγειν. πρὸς τὸ διὰ τούτων ὀλιγωρήσαντας ἐπιβολῶσαι
B αὐτῶν τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην. Ἄλλ' εἰ καὶ κατα-
τέμνεται τὸ σῶμα, καὶ πυρετοῖς σφοδροτάτοις κατα-
φλέγεται, εἴ μὴ καὶ δίψει ἀνάτω καὶ ἀσθένει κατα-
θίβεται· εἰ μὲν ἀμαρτωλὸς ὢν ταῦτα ὑφίσταται,
ὑπομνήσθῃ τῆς μελλούσης κολάσεως, καὶ τοῦ αἰω-
νίου πυρὸς καὶ τῶν δικαστικῶν τιμωριῶν, καὶ οὐκ
ὀλιγορήσει πρὸς τὰ παρόντα. Χαίρου, ὅτι ἐπεσκή-
πησέ σε ὁ Κύριος, καὶ τὸ εὐφημον δὲ ἐκείνου βῆτην
ἐπὶ τῆς γλώσσης ἔχει, ὡς Παιδεύων ἐπαίδευσέ με
ὁ Κύριος· τῷ δὲ θανάτῳ τῆς ἀμαρτίας οὐ παρ-
έδωκέ με. Σιδηρὸς ἐτύγγανες, ἀλλὰ διὰ τοῦ πυρὸς τὸν
ἰὼν ἀποβάλλῃ. Εἰ δὲ καὶ δίκαιος ὢν ἀβρώστεις, ἀπὸ
τῶν μεγάλων ἐπὶ τὰ μείζω προκόπτεις. Χρὸς εἰ,
ἀλλὰ διὰ τοῦ πυρὸς δοκιμώτερος γίνῃ. Ἐδόθη σοι ἀγ-
γελος· Σατὰν γὰρ σαρκί, ἀγαλλίῳ, βλέπε τίνι ὁμοιος
C γέγονας· τῆς γὰρ Παύλου ὁμοιωθεὶς ἡξιώθη. Διὰ τοῦ
πυρετοῦ δοκιμάζῃ· διὰ ρίγους παιδεύῃ· ἀλλὰ φησιν
ἡ Γραφή· *Διήλθον διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος*. Λοι-
πὸν τὸ ἀναφυκτικὸν ἡτοίμασται. Ἐτυχες τοῦ πρώ-
του, προσέδωκα τὸ δεύτερον. Πράττων [πάσχων] βόα
τὰ τοῦ ἁγίου Δαυὶδ ῥήματα· *φθοῖ γάρ, ὡς Πένης
καὶ πτωχὸς καὶ ἀλγὼν εἰμι ἐγώ*. Τέλειος γενήσῃ
διὰ τῆς τριᾶδος. Καὶ γὰρ φησιν· *Ἐν θλίψει ἐπλά-
τυνάς με*. Ἐν τούτοις μάλιστα τοῖς γυμνασίοις τὰς
ψυχὰς ἀσκηθῶμεν· ἐπ' ὀφθαλμοῖς γὰρ ὁρώμεν τὸν
ἀντίπαλον.

99. Μὴ λυπηθῶμεν, ὡς διὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν
πληγὴν τοῦ σώματος μὴ δυνάμενοι εἰς εὐχὴν στήναι,
ἢ ψάλλειν μετὰ φωνῆς· πάντα ἡμῖν ταῦτα ἔνυτο πρὸς
καθαίρεσιν ἐπιθυμιῶν. Καὶ γὰρ νηστεία καὶ χαμευνία
D διὰ τὰς αἰσχίστους ἡμῖν ἡδονὰς νευρομοθέτηνται. Εἰ
οὖν ἡ νόσος ταύτας ἡμιδυνε, περιττὸς ὁ πόνος. Τί
δὲ λέγω περιττός; ὥσπερ γὰρ μελίζοντι τινι καὶ ἰσχυ-
ροτέρῳ φαρμάκῳ τῇ νόσῳ τὰ ὀλεθροφόρα συμπτώ-
ματα κεκοίμηνται. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μεγάλη ἀσκη-
σις, τὸ ἐν ταῖς νόσοις ἐγκαρτερεῖν, καὶ εὐχαριστηρίου
ὕμνους ἀναπέμπειν τῷ κρείττονι. Ἀφαιρούμεθα
ὀφθαλμῶν; μὴ βαρέως ἐνέγκωμεν· τὰ γὰρ τῆς ἀπλη-
στίας ὄργανα ἀπεβάλομεν, ἀλλὰ τοῖς ἔνδοις ὀφθαλμοῖς
τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομεθα. Ἐκωφεύσαμεν;

⁹⁵ Psal. cxvii, 48. ⁹⁶ Psal. lxxv, 12. ⁹⁷ Psal. lxxviii, 30. ⁹⁸ Psal. iv, 2.

(96) In *Vitis PP.* l. v, 7, 16.

(97) In *Vitis PP.* l. v, 7, 17.

εὐχαριστήσωμεν τὴν ματαίαν ἀκοὴν τέλει ἀποβαλόν-
τες. Τὰς χεῖρας πεπόνθαμεν; ἀλλὰ τὰς ἐνδον ἔχομεν
εὐτρεπίσθειας πρὸς τὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πόλεμον.
Ἀβρώστια καθ' ὅλον τὸ σῶμα κρατεῖ; ἀλλ' ἡ κατὰ
τὸν ἔσω ἀνθρώπον υἱεὶς μᾶλλον αὖξει.

100. Ἐν κοινῷ οὔσαι, τὴν ὑπακοὴν μᾶλλον τῆς
ἀσκήσεως προκρίνωμεν· ἡ μὲν γὰρ ὑπεροφίαν δι-
δάσκει, ἡ δὲ ταπεινοφροσύνην ἐπαγγέλλεται. Ἔστι
δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐχθροῦ ἐπιτεταμένη ἀσκήσις. Καὶ γὰρ
οἱ αὐτοὶ μαθηταὶ τοῦτο ποιοῦσι. Πῶς οὖν διακρίνω-
μεν τὴν θείαν καὶ βασιλικὴν ἀσκήσιν τῆς τυραννικῆς
καὶ δαιμονιώδους; ὁρῶν, ὡς ἀπὸ τῆς συμμετρίας.
Ἄπασι σοὶ ὁ χρόνος εἰς κανὼν νηστείας ὑπαρχέτω.
Μὴ τέσσαρας ἢ πάντες νηστεύσης, καὶ τὴν ἄλλην
πλήθει τροφῶν καταλύσης τὴν δύναμιν. Τοῦτο ἡδὺ
τῷ ἐχθρῷ. Πανταχοῦ ἡ ἀμετρία φθοροποιὸς τυγχάνει.
Μὴ ὑπ' ἐν σοὶ τὰ ὅπλα ἀναλύσης, καὶ γυμνὸς εὐρε-
θεὶς ἐν τῷ πολέμῳ εὐάλωτος γενήσῃ. Τὰ ὅπλα ἡμῶν
ἐστί τὸ σῶμα· ἡ δὲ ψυχὴ ὁ στρατιώτης· καὶ τῶν ἀμ-
φοτέρων ἐπιμελοῦ πρὸς τὰς χεῖρας. Νέος ὢν καὶ
ὕγις, νηστεύσον. Ἦξει γὰρ τὸ γῆρας μετὰ ἀσθε-
νείας. Ὡς δὴν, θησαυρίσον τροφάς, ἵνα, μὴ δυνά-
μενος, εὖρης. Νήστευε μετὰ λόγου καὶ ἀκριθείας.
Ὅρα μὴ ὁ ἐχθρὸς ἐπιστάλῃ τῇ ἐμπορίᾳ τῆς νη-
στείας· καὶ τάχα οἶμαι περὶ τούτου τὸν Σωτῆρα
εἰρηκέναι τὸ *Γίνεσθε δόκιμοι τραπέζιται*· τουτέστι,
τὸ βασιλικὸν χάραγμα ἀκριθῶς γινώσκετε· εἰδὶ γὰρ
καὶ παραχαράγματα· καὶ ἡ μὲν τοῦ χρυσοῦ φύσις
ἡ αὕτη, διαφέρει δὲ τῷ χαράγματι. Ὁ μὲν χρυσὸς
ἐστὶ νηστεία, ἐγκράτεια, ἐλεημοσύνη· ἀλλὰ καὶ
ἑλλήνων παῖδες τὴν τυραννικὴν αὐτῶν εἰκόνα τοῦ-
τοις ἐντίθενται, καὶ αἰρετικοὶ δὲ πάντες διὰ τούτων
σεμνύνονται. Ὅρῃν δὲ δεῖ τούτους, καὶ ἀποφεύγειν
ὡς παραχαράκτας. Βλέπε μὴ, ἀγυμνάτως περιπε-
σὼν αὐτοῖς, ζημιωθῇς. Δέχου οὖν μετὰ ἀσφαλείας
τὸν τοῦ Χριστοῦ σταυρὸν διενετυπωμένον ταῖς
ἀρεταῖς· τουτέστι, πίστιν ὁρθὴν μετὰ σεμνῶν
ποάσεων.

101. Δεῖ ἡμᾶς πάσῃ διακρίσει κυβερνᾶν τὴν ψυ-
χὴν, καὶ ἐν κοινῷ οὔσας, μὴ τὰ ἑαυτῶν ζητεῖν, μᾶτε
μὴν οἰκίᾳ δουλεύειν γνώμῃ, ἀλλὰ τῇ κατὰ πίστιν
μητρὶ πειθαρχεῖν. Ἐξορία ἑαυτὰς παρεδώκαμεν·
τουτέστι τῶν κοσμικῶν ὄρων ἔξω ἐγενόμεθα· οὐκοῦν
ἐκβεβλήμεθα μὴ τὰ αὐτὰ ζητήσωμεν. Ἐκεῖ δόξαν
εἶχομεν, ὥδε ὀνειδισμόν· ἐκεῖ διψήλειαν τροφῶν, ὥδε
καὶ τοῦ ἄρτου ἔνδειαν. Ἐν τῷ κόσμῳ οἱ πταίοντες,
καὶ μὴ βουλόμενοι εἰς φυλακὴν βάλλονται· καὶ ἡμεῖς
διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἑαυτὰς φυλακίζομεν, ἵνα τὸ
ἐκούσιον τῆς γνώμης τὴν μέλλουσαν κώλασιν ἀπο-
σώσῃ.

102. Νηστεύεις; μὴ προπάρσῃ νόσον. Καὶ γὰρ οἱ
μὴ νηστεύοντες τοῖς αὐτοῖς περιέπουν νοσήμασιν.
Ἦρξω τοῦ καλοῦ; μὴ ἀναχατίσης, τοῦ ἐχθροῦ σε
ἐγκόποντος. Αὐτὸς γὰρ τῇ ὑπομονῇ σου καταργεῖται·

A mini. Obsurduimus? gratias agamus, quod inanem
auditum funditus amiserimus. Manus laborant in-
firmitate? at intus adsunt manus paratæ ad bellum
cum adversario gerendum. Morbo totum corpus est
affectum? verum magis magisque interioris homi-
nis sanitas augetur.

100. (98) Cum in cœnobio vivimus, obsequentiam
exercitationi præponamus. Hæc namque docet su-
perbiam; illa vero humilitatem pollicetur. Cæterum
etiam ab inimico exoritur ardua exercitatio. Nam
idipsum ejus discipuli præstant. Qua igitur nota di-
vinam regiamque exercitationem a tyrannica et dæ-
moniaca internoscemus? utique ex moderatione.
Per totum vitæ tuæ tempus una sit tibi regula jeju-
nii. Ne quatuor aut quinque dies a cibo abstineas,
B et insequente die per ciborum ingluviem dissolvas
vires tuas. Id perjucundum inimico est. Quia ubi-
que immoderatio perniciem affert. Noli arma tua
una tantum pugna insumere, ne si nudus in prælio
reperiaris, facilis capti sis. Arma nostra corpus
sunt; anima vero miles: utriusque curam gere ad
necessitatis tempus. Dum juvenis sanusque es, je-
juna. Veniet namque tibi senectus cum infirmitate.
Quando potes, reconde tibi cibos; ut cum non po-
teris amplius, invenias ipsos. Jejuna cum ratione
et diligentia. Cave ne inimicus jejunii tui negotia-
tionem subeat: videturque mihi ea forsitan de
causa dictum fuisse a Salvatore: *Estote probi tra-
pezitæ* (99); hoc est, regiæ monetæ impressionem ac-
curate cognoscite: quia sunt etiam adulterini num-
mi. Atque auri quidem natura eadem, differt autem
impresso signo. Aurum est jejunium, continentia,
elemosyna. Sed ipsi gentiles tyrannicam suam ima-
ginem hisce imprimunt, omnesque hæretici de iis-
dem gloriantur. Istos autem cavere vitæque
oportet tanquam falsæ monetæ percussores. Vide
ne in eos imperite delapsus, detrimentum afficiaris.
Accipe igitur cum securitate Domini crucem, im-
pressis virtutibus sigillatam, id est, fidem rectam
cum bonis operibus.

101. (1) Oportet nos cum omni discretionē, ani-
mam regere, et in cœnobio cum sumis, non nostra
querere, neque propriæ voluntati famulari; sed ei
quæ secundum fidem mater est obtemperare. Exsi-
lio nos ipsas multavimus; id est, extra mundi li-
mites exivimus. Igitur ejectæ sumus: eadem ne
requiramus. Illic gloriam habuimus, hic ignomi-
niam: illic ciborum copiam, hic panis indigentiam.
In mundo qui in crimen delapsi sunt, vel in invitum
carceri mancipantur: nos quoque ob peccata nos-
tra in custodiam nos intrudamus, ut voluntaria
pœna futurum depellat supplicium.

102. Jejunas? ne morbum comminiscaris. Etenim
etiam qui non jejunant, in easdem incidunt ægritu-
dines. Bonum iniisti? ne resiliās, dum inimicus
tibi obices parat. Ipse namque patientia tua destrui-

(98) In *Vitis PP.* l. v, 14, 9. Schol. 97, ad Grad.
4 Clim.

(99) De hoc dicto sæpe actum est superius.
(?) In *Vitis PP.* l. v, 14, 17.

tur. Nam qui navigare **639** incipiunt, primum quidem secundo utuntur vento, cum vela expanserint : postea vero ventus contrarius instat : nautæ tamen nequaquam propter ingruentem ventum navem exonerant; sed ubi paulum quieverint, veletiam tempestati repugnant, navigationem conficiunt. Ita et nos, contrario instante spiritu, crucem loco veli tendamus, atque tuto cursum conficiemus.

103. Hæc venerandæ cunctisque virtutibus exornatæ Syncreticæ documenta fuere : potiusque opera quam verba : sed etiam multa alia et quidem magna per illam innotuere ad spectantium audientiumque utilitatem. Tanta autem bonorum copia ex illa manavit, ut humana lingua enarrando non sufficiat.

104. At boni osor diabolus, non ferens tantam bonorum vim, contabescebat, secumque reputabat quo artificio posset bonorum ortum interturbare. Tandem postulat ad ultimum certamen generosissimam virginem, tantoque odio illam ulciscitur, ut non ab exterioribus membris plagam orsus fuerit; sed tactis interioribus profundum ei dolorem indiderit; adeo ut nullo hominum auxilio solatii aliquid percipere posset.

105. Primo itaque partem vitæ maxime necessariam vulnerat, pulmonem videlicet, ac per exitiosos morbos paulatim accendit malignitatem. Et sane poterat, postquam id impetraverat a Domino, brevi mortem ipsi parare; sed utpote sanguinarius carnifex, plagis permultis diuturnoque tempore ostendit feritatem suam. Paulatim quippe dissolutum pulmonem sputorum emissionem abiecit. Aderant quoque continuæ febres, limæ instar absumentes corpus.

106. Octogesimum annum agebat, cum diabolus Jobi labores in eam transtulit : nam iisdem tunc quoque usus est flagellis. Jam autem ille tempus abbreviat, ac intolerabilioribus premit doloribus. Quinque enim et triginta annos Job in plaga transiegit : at hic inimicus, cum ceu primitias quasdam decadam tempora rapuisset, ad plagas admovet sacro ejus corpori. Tribus namque annis et dimidio per gloriosos hosce labores adversario restitit. Ac in Jobo quidem ab exterioribus initia vulnerum diabolus duxit; in hac vero ab internis cruciatus auspicatur. Læsis siquidem internis ejus membris, majores ei gravioresque immisit dolores. Non perinde arbitror generosissimos martyres decertasse, atque præclaram Syncreticam. Illos namque sceleratus ille extrinsecus adoriebatur, ac sive ense, sive ignem admoveret, levius illud erat tentationibus sanctæ oblati. Ejus namque viscera quasi per fornacem igneam succendebat, paulatim ignem ex interioribus accendens; ac limæ instar diuturno tempore corpus ejus insumebat : quod ut vere dicatur, grave est atque inhumanum. Etenim quibus judicii magistratus commissi sunt, quando reis voluerint graviora infligere supplicia, lentissimo

A καὶ γὰρ οἱ πλεὺν ἀρχόμενοι, πρῶτον μὲν θεοῦ πνεύματος τυγχάνουσι ἀπλῶσαντες τὰ ἱστία· αὐτοὶ δὲ αὐτοῖς ἐναντίος ἀνεμὸς ἀπαντᾷ· ἀλλ' οἱ ναυτικοὶ διὰ τὸ παρεμπέσον πνεῦμα οὐκ ἀποσκευάζουσι τὴν ναῦν· μικρὸν δὲ ἡσυχάσαντες ἢ καὶ ἀπομαχησάμενοι τῇ ζάλῃ, τὸν πλοῦν ποιοῦνται· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐναντίου πνεύματος προσπεσόντος, τὸν σταυρὸν ἀντὶ ἰστίου τανύσασαι, ἀδίδως τὸν πλοῦν ἐκτελέσομεν.

103. Ταῦτα τῆς σεμνῆς καὶ παναρέτου Συγκλητικῆς τὰ διδάγματα· καὶ μέλλον πρόβειε ἡ ῥήματα· καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα ὑπ' αὐτῆς ἐγνωρίσθη πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀκουσάντων τε καὶ θεασαμένων. Τοσοῦτον δὲ πλῆθος ἐξ αὐτῆς ἀγαθῶν ἐβλάστησεν, ὅσον ἀνθρωπίνῃ γλώσσᾳ ἀπορήσειεν ἂν ἐκφράσαι

B 104. Ὁ δὲ μισόκαλος διάβολος, μὴ φέρων τὴν τοσαύτην τῶν καλῶν ἀφθονίαν, ἐξετήκετο, καὶ εἰς ἐαυτὸν ἐδραματοῦργει, ὅπως ἂν δυνηθεῖ ἐπιτολῶσαι τὴν τῶν χρηστῶν ἀνατολήν. Καὶ λοιπὸν ἐξαίτεται πρὸς τὸν τελευταῖον ἀγῶνα τὴν γενναϊοτάτην παρθένον· καὶ τοσοῦτον αὐτῇ τῇ ἔχθρᾳ ἀμύνεται, ὥς μηδὲ τῶν ἐξωθεν μελῶν ἐνάρξασθαι τῆς πληγῆς· ἀλλὰ, τῶν ἐνδοσθίων ἀφάμενος, βύθιον αὐτῇ τὴν ἀλγῆδονα ἀπένεμεν· ὥς ἀπαρμύθητον αὐτὴν ἐκ τῆς ἀνθρώπων ἐπικουρίας γενέσθαι.

105. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ ἀναγκαϊότατον ἐν ζωῇ πληττεῖ μόριον, τὸν πνεύμονα, καὶ διὰ νόσων ὀλεθροφόρων κατ' ὀλίγον ἐξάπτει τὴν κακίαν. Ἐνεχώρει μὲν γὰρ καὶ ἐν ὀλίγῳ διὰ τῆς ἐξαιτήσεως συντεμεῖν αὐτῆς τὴν τελευταίην· ἀλλ' ὥσπερ αἰμοδόρος δῆμιος, διὰ πληγῶν πολλῶν καὶ χρόνου μακροῦ τὴν οἰκείαν δεινότητα ἐνδείκνυται. Κατὰ μικρὸν γὰρ ἀναλύων τὸν πνεύμονα διὰ τῶν ἀναγομένων πτυσμάτων, τοῦτον ἀπέβαλλε. Παῖσσαν δὲ καὶ πυρετοὶ ἀδιάλειπτοι, βίης δίκην ἀποδαπανῶντες τὸ σῶμα.

106. Ὁ δουροστόν ἦγεν ἔτος, ὅτε ὁ διάβολος τὰ τοῦ Ἰὼβ ἄθλα εἰς ταύτην μετέφερεν· αὐταῖς μὲν γὰρ καὶ τότε ἐκέχρητο ταῖς μάστιξιν· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος συντέμνει τὸν χρόνον, φορτικωτέρας ποιούμενος τὰς ἀλγῆδονας. Ἡμέπτον μὲν καὶ τριακοστὸν ἔτος ὁ μακάριος Ἰὼβ ἐν τῇ πληγῇ πεποιήκειν· ἐνταῦθα δὲ ὁ ἐχθρὸς, ὥσπερ ἀπαρχὰς τινας τοὺς τῶν δεκάδων χρόνους ἀποσυλῆσας, πρὸς τὰς πληγὰς συνάπτει τῷ ἱερῷ ταύτης σώματι. Τρία γὰρ ἡμισυ ἔτη διὰ τῶν εὐκλειῶν τούτων πόνων τῷ ἐχθρῷ ἀπειμαχίστατο. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ Ἰὼβ ἐκ τῶν ἐξω τὰς ἀρχὰς τῶν τραυμάτων ἐποιεῖτο ὁ διάβολος· ἐπὶ δὲ ταύτης ἐκ τῶν ἐσω πρόσεισι τὰς τιμωρίας. Τῷ γὰρ ἐνδοσθίων αὐτῆς μελῶν ἀπτεσθαι, μείζονας αὐτῇ καὶ χαλεπωτέρας τὰς ἀλγῆδονας ἀπένειμεν. Οὐχ οὕτως οἶμαι τοὺς γενναϊοτάτους ἐνηθληκίαις μάρτυρας, ὥς τὴν δοξίμον Συγκλητικὴν. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἐκ τῶν ἐξω προσήει ὁ παλαμναῖος. Κἂν τε γὰρ ξίφος, κἂν τε πῦρ αὐτοῖς προσέφερον, ἡμιώτερον ὑπῆρχε τῶν παρόντων αὐτῇ πειρατηρίων. Ἀντὶ μὲν γὰρ καμίνου πεπυρωμένης τὰ σπλάγχνα αὐτῆς ὑπέκαιεν, ἐκ τῶν ἐσω τὸ πῦρ κατ' ὀλίγον ἐξάπτων· καὶ βίης δίκην διὰ μακροῦ χρόνου ἀπεδαπάνᾳ τὸ σῶμα. Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βαρὺ τοῦτο καὶ ἀπάνθρωπον εἶπεν. Καὶ γὰρ οἱ τὰς

δικαστικὰς ἐμπειστωμένοι ἀρχῆς, ὅτι νίκη ἂν βου-
ληθῶσι τοῖς ἁμαρτήσας βαρυτέρας ἐπιθεῖναι τιμω-
ρίας, διὰ βληχροτάτου πυρὸς τούτους ἀναλίσκουσιν·
οὕτως οὖν καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐκ τῶν ἔνδον, ὥσπερ ὑποσυγχόμενον τὸν πυρετὸν κινῶν, ἀπαυστον ἐν νυκτὶ
καὶ μεθ' ἡμέραν ἐποιεῖτο τὴν τιμωρίαν.

107. Καὶ ταύτην δὲ τὴν πληγὴν γενναίως ὑποφέ-
ρουσα οὐ συνέπιπτε τῷ φρονήματι· ἀλλὰ πάλιν ἡ
μακαρία κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἠγωνίζετο. Καὶ γοῦν πάλιν
ταῖς ἀγαθαῖς διδασκαλίαις τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τραυ-
ματιζομένους ἴδο· καὶ γὰρ ὥσπερ ἐκ λέοντος αἰμο-
δόρου τὰς ψυχὰς ἀπλήγως ἀνέσπα. Ἐθεράπευε δὲ
τοὺς τραυματίας τοῖς σωτηρίοις τοῦ Κυρίου φαρμά-
κοις. Τινὰς δὲ καὶ ἀπρώτους διεφύλαττεν· ὑποδεικνύ-
ουσα γὰρ αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὰς δολεράς παγίδας,
ἐλευθέρους ἐποιεῖτο τῆς ἁμαρτίας.

108. Ἐλεγε δὲ ἡ θαυμασία, ὡς μὴ δεῖν ἀμεριμνῆν
ποτε τὰς θεῶ ἀνακειμένας ψυχὰς. Ταῦταις γὰρ μά-
λιστα ἀντίκειται ὁ ἐχθρὸς. Καὶ γὰρ, ἡσυχαζουσῶν
αὐτῶν, βρύχει, καὶ ἠττώμενος ἀνίσταται· καὶ μικρὸν
ἀποχωρήσας, ἐπιτηρεῖ· κἂν βραχὺ τι ἀφουπνώσῃσιν,
οὕτως ἐπεισέρχεται· καὶ δι' ὧν νομίζει τις ἔχειν τὸ
ἀμέριμον, διὰ τούτων αὐτῶν ὑποσκελίζει· ὥσπερ
γὰρ ἀδύνατον τοὺς πάντοτε φαύλους μὴ ἔχειν καὶ σπιν-
θήρα καλοῦ, οὕτω τὸ ἔναντιον τοῖς χρηστοῖς πρόσσει.
Τῶν γὰρ μαχομένων μοῖρά τις ἐν τοῖς ἀντακειμένοις
μέρεσι τυγχάνει. Πολλάκις γοῦν ἄνθρωπος παντὶ
αἰσχρίῳ περιστοίχισται, καὶ πάσῃ ἀκολασίᾳ συμ-
πέφυρται· ἀλλ' ὁμως ἐλεήμων τυγχάνει· καὶ ἐν
σπουδαίῳ πολλάκις ἐμπολιτεύεται σωφροσύνη, νη-
στεία, ἐπίπονος ἀσκήσις· εἰσι δὲ φειδωλοὶ καὶ κατὰ-
λαλοι.

109. Δεῖ οὖν τῶν μικρῶν μὴ ἀμελεῖν, ὡς μὴ δυ-
ναμένων βλάπτειν. Καὶ γὰρ ὕδωρ λίθον τῇ χρόνῳ
διέλυσε. Τὰ μὲν οὖν μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις κα-
λῶν ἐκ θείας χάριτος αὐτοῖς προσγίνεσθαι· τὰ δὲ δο-
κούσιν μικρὰ τυγχάνειν δι' αὐτῶν ἀποδοτεῖν δεδι-
δάγμεθα. Ὁ οὖν τῷ μεγάλῳ διὰ τῆς χάριτος ἀπομα-
χασάμενος, τοῦ δὲ μικροῦ καταφρονήσας, μεγάλως
βλαθῆσεται. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν, ὥσπερ γνήσιος
Πατήρ, ἀρτίως τῶν παιδῶν αὐτοῦ ὁρμώντων πρὸς
βάδισιν, ὁρᾷ τὴν χεῖρα· καὶ κατὰ πᾶν ὅτι οὖν τῶν
μεγάλων ἡμῶς κινδύνων ρύσμενος, εἰς τὰ μικρὰ συγ-
χωρεῖ ἡμῖν ἀφ' αὐτῶν κινεῖσθαι, καθάπερ ποσὶ
τούτοις τὴν γνώμην δεικνὺς ἐλευθέραν. Ὁ γὰρ πρὸς
τὰ μικρὰ εὐάλωτος, πῶς ἂν τὰ μέγιστα φυλάξαι δυνη-
θεῖη;

110. Πάλιν ὁρῶν αὐτὴν δισχυριζομένην καθ' αὐ-
τοῦ ὁ μισόκαλος, ἤχθετο. Καὶ ὁρῶν αὐτοῦ τὴν τυ-
ραννίδα καθαιρουμένην, ἑτερόν τινα μηχανάται κα-
κίας τρόπον· καὶ πλήττει τὰ φωνητικὰ ὄργανα, πρὸς
τὸ τὸν προφορικὸν ἐκκόψαι λόγον, δοκῶν διὰ τούτου
λεμμαγχεῖσθαι τῶν θεῶν λόγων τὰς συνερχομένας.
Ἀλλ' εἰ καὶ τὴν ἀκοὴν τῆς ὡφέλειας ἐστέρησεν, ἐν
τῷ μέλει τὸ κέρδος δεδωρηται· τῇ γὰρ ὅψει τοῖς
πᾶσι ἐνατενίζουσαι, μέλλον ἐκραταιοῦντο τὴν
γνώμην. Τὰ γὰρ ἐκείνης τοῦ σώματος τραύματα
τὰς πεπληγμένας ψυχὰς ἴδο· καὶ ἦν ἡμεῖς προφυλά-

A eos igne absumunt. Sic quoque inimicus ex inter-
nis, velut suburentem commovens febrem, inces-
santer die nocteque cruciatum movebat.

107. Illa vero, huiusmodi plagam strenue ferens,
non concidit animo. Rursumque beata virgo ad-
versus hostem instaurabat pugnam. Iterumque præ-
claris suis documentis, vulneratos ab inimico sana-
bat : ac velut e faucibus sanguinariï leonis animas
illasas extrahebat. Saucios curabat salutaribus
Christi remediis. Nonnullos invulneratos servabat,
indicatisque dolosis 640 diaboli laqueis, liberos
reddebat a peccato.

B

108. Dicebat porro admiranda illa virgo : Ani-
mas Deo dicatas nunquam debere ponere sollicitu-
dinem, quia eis potissimum adversatur inimicus :
nam dum in secessu illæ et in quiete versantur,
rugit ille, victus indignatur ; paululumque secedens
observat num aliquando vel tantillum obdormiscant,
tuncque irrui : ac per quæ quis existimat in tuto
se versari, per eadem illum supplantat. Sicut enim
fieri nequit eos qui admodum scelerati sunt, non
habere vel scintillam boni ; ita vicissim se res ha-
bet in bonis : siquidem eorum quæ inter se pugnant
portio quædam in oppositis partibus existit. Unde
sæpenumero homo omni turpitudine circumdatus,
omni intemperantia fœdatus, attamen misericors
est : sæpeque in virtutis studiosis versantur conti-
nentia, jejunium, laboriosa exercitatio : sunt autem
forsan avari et obtrectatores.

C

109. Non itaque negligenda sunt parva, quasi
nocere non valeant. Nam diuturnitate temporis
gutta cavat lapidem. Porro maxima pars bonorum
quæ in hominibus sunt, ex divina ipsis gratia pro-
veniunt ; quæ autem minora videntur esse, per nos
ipsos profligare edocti sumus. Qui igitur majoribus
quidem per gratiam expugnatis, quod parvum est
contempserit, ingenti afficietur damno. Nam Domi-
nus noster, utpote verus Pater, incipientibus ambu-
lare filiis suis manum porrigit : atque a gravibus
quibusque periculis liberatos, nos sinit parva peri-
cula per nos ipsos adire, quasi pedibus ambulan-
tes : hisque liberum declarat arbitrium. Nam qui
parvis facile vincitur, majora cavere qua ratione
poterit ?

D

110. Rursum igitur advertens boni osor ille eam
adversus ipsum corroborari, indignabatur. Videns
que destrui tyrannidem suam, alium machinatur
malitiæ modum : vulneratque membra vocalia, quo
sermonem doctrinamque illius interpellaret, ratus
sic eas quæ convenirent facere divinarum sermonum
intexituras. Verum etiamsi aures earum solita uti-
litate privarit, majus tamen ipsis lucrum concessum
fuit, cum oculis quæ illa pateretur perspicere-
nt, majore animi robore firmabantur. Vulnera quippe
corporis ejus, vulneratos animas curabant. Videre

que erat, munimen sanitatemque spectantibus afferre beatæ virginis magnanimitatem atque perseverantiam.

111. Hanc ergo ipsi ulceris causam efficit inimicus : molare unum dentem dolore affecit, mox gingivam putrefacit : excidit os ; ulcus totam percurrit maxillam ; corrumpuntur vicinæ partes : per quadraginta dies os corroditur, postque duos menses foramen aperitur. Omnia circum loca nigricabant, os ipsum etiam corruptum paulatim absorbuit : putredo foetidissimusque odor totum corpus occupavit ; ita ut quæ ministrarent ipsi, majore quam illa nausea afficerentur. Subindeque ac diutius abscedebant, immanissimum fœtorem non ferentes. Cum id necessitas postularet, aromatum vi succensa ingressæ, mox discedebant ob terriberrimum odorem. At beata virgo aperte adversarium conspiciebat, neque sinebat admoveri sibi subsidium humanum, hac in re suam commensurans fortitudinem. Cum autem cœtus virginum hortarentur, ut vel aromatibus loca illinerentur propter suam infirmitatem, nequaquam illa morem gessit. Existimabat enim per externum auxilium gloriosissimi certaminis imminui decus. Illæ porro medicum quemdam evocant, si forte posset ille persuadere virgini ut curationem admitteret. At illa id minime tulit dicens : Quid me ab hoc præclaro certamine arcetis ? Cur quæritis quod apparet, ignorantes quid lateat ? Quid tam curiose factum perquiritis, cum auctorem non videatis ? Tum medicus ipsi : Non 641 C curationis aut solatii causa remedium offerimus ; sed ut corruptum exstinctumque membrum pro more sepeliamus, ne qui adsunt una pereant : nam quod mortuis admoveri solet, id jam nos admoveamus : aloen cum myrrha et myrto vino madidam appono. Illa vero admissio consilio annuit, miserata præsentem cœtum : eo enim pacto purgabatur fœtoris vehementia.

112. Quis non exhorruit immane ulcus conspiciens ? Cui non utilis fructuosusque conspicuus inimici lapsus ? Illic ulcus immisit unde salutaris et dulcissimus fons sermonum prodibat. Ejus immanitas modum omnem exsuperans, solatia quæque dissipavit. Tanquam fera sanguinaria, totam convenientium curam inutilem reddidit, ut discerperet oblatam prædam. Sed dum quærit cibum, factus est pabulum. Corporis enim infirmitate quasi per hamum illectus captusque fuit : feminam videns, contemnebat, quia ignorabat virilem ejus animum. Didicerat morbida membra esse, cæcutiebat quippe, nec poterat fortissimam illius mentem æstimare. Trium igitur mensium spatio hoc in agone decertavit. Virtute autem divina totum corpus sustentabat. Nam quæ corporis conservationi inserviunt imminuebantur. Aderat inedia : quo enim modo potuisset cibos sumere, obtinente tanta tæbe atque

A κήν καὶ θεραπείαν τῶν θεωμένων τὴν τῆς μακαρίας μεγαλοψυχίαν τε καὶ καρτερίαν.

111. Πρόφασιν μὲν οὖν αὐτῇ τῆς πληγῆς ποιεῖται ταύτην ὁ ἐχθρὸς · μίαν γὰρ μύλην ἐδυνήσας, σῆπει παραυτὰ τὸ οὖλον · καὶ ἐκπίπτει μὲν τὸ δοτέον · ἡ δὲ νομὴ διατρέχει εἰς ἅπασαν τὴν γένυν, καὶ γίνεται φθορὰ τῶν ἐπικειμένων σωμάτων · καὶ ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις τετρεθνίζεταί τὸ δοτέον · καὶ μετὰ διμηναῖον χρόνον, γίνεται ἔκτρησις. Μελανθέντες οὖν ἦσαν ἅπαντες οἱ περὶ τὸ τοιοῦτον. Τὸ δὲ δοτέον καὶ αὐτὸ φθαρὲν, κατ' ὀλίγον ἐδαπανᾶτο · σῆψις δὲ καὶ βαρυτάτη δυσωδία κατ' ὅλον τὸ σῶμα ἐκράτει · ὥς τὰς ὑποουρούσας πλέον αὐτῆς πάττειν. Καὶ τὸν μὲν πλείονα χρόνον ἐχωρίζοντο, μὴ φέρουσαι τὴν ἀπάνθρωπον ὀσμὴν · ὅτε δὲ χρεῖα ἐκάλει, θυμιαμάτων ὑπεκκαίονσαι πλήθος προσήεσαν, καὶ αὖθις ὑπεχώρουν διὰ τὴν δυσωδίαν ἀπάνθρωπον. Ἡ δὲ μακαρία προφανῶς ἐθεώρει τὸν ἀντίπαλον, καὶ οὐδ' ὅλως συνεχώρει αὐτῇ ἀνθρώπινον προσσχηθῆναι βοήθημα · δεικνύουσα καὶ ἐν τούτῳ τὴν οὐκ εἰς ἀνδρείαν. Αἱ δὲ συνελθοῦσαι παρεκάλουν καὶ μύροις τοὺς τόπους ὑπαλείφειν διὰ τὴν ἐκτῶν ἀσθένειαν, καὶ οὐκ ἐπέθετο. Ἦγειτο γὰρ διὰ τῆς συμμαχίας τῶν ἐκτὸς καθαριεῖσθαι τοῦ ἐνδοξοῦ ἀγώνος. Καὶ δὴ τινα ἱατρὸν αἱ συνελθοῦσαι μεταστέλλονται, ὥς, εἰ γε δυνήθει, καὶ αὐτὰς πείσαι θεραπείας τυχεῖν. Ἡ δὲ πάλιν οὐκ ἠνείχετο, λέγουσα · Τί με τῆς ἀγαθῆς πάλης ταύτης ἐγκόπτετε ; Τί ζητεῖτε τὸ φαινόμενον, ἀγνοοῦσαι τὸ κρυπτόμενον ; Τί πολυπραγμονεῖτε τὸ γινόμενον, τὸν ποιοῦντα μὴ θεωροῦσαι ; Καὶ πρὸς αὐτὴν φησιν ὁ παρὼν ἱατρός · Οὐχ ἔνεκεν θεραπείας τινὸς ἡ παραμυθίας προσφέρωμεν φάρμακον, ἀλλ' ἵνα τὸ ἡλλοστρωμένον καὶ νεκρὸν μέριον κατὰ τὴν συνήθειαν θάψωμεν, πρὸς τὸ μὴ τοὺς παρόντας συνδιαφθερῆναι. Ὅπερ γὰρ τοῖς τεθνεώσι προσάγουσι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς νῦν ποιοῦμεν · αἱ δὲ ἅμα ἀμύρῃ καὶ μυρρίνῃ ὀνύχων δεύσας προστίθῃμι. Ἡ δὲ, ἀποδεξαμένη τὴν συμβουλίαν ἠνείχετο. τὰς συνελθοῦσας μάλλον ἐλεήσασα · ἐκαθαίρετο γὰρ ἐκ τούτου ἡ ἀμετρία τῆς δυσωδίας.

112. Τίς οὐκ ἐφρίξε τὴν τηλικαύτην πληγὴν θεασάμενος ; Τίς οὐκ ὠφελήθη τὴν καρτερίαν τῆς μακαρίας θεασάμενος, καὶ ἐν ταύτῃ τὴν κατὰπτωσιν τοῦ ἐχθροῦ ἐννοήσας ; Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἔστησε τὴν πληγὴν, ὅθεν ἡ σωτήριος καὶ γλυκυτάτη τῶν λόγων προεῖπηγῇ, καὶ τὸ ὑπερβάλλον αὐτοῦ τῆς δεινότητος πᾶσαν παράκλησιν ἀπεσκήδατεν. Ὅπερ γὰρ θηρίον αἱμοθύρον, πᾶσαν τῶν συνερχομένων τὴν σπουδὴν ἀπεσκόπησε, πρὸς τὸ σπαράξαι τὸ προσπεσὺν θήραμα · καὶ θοῆν ζήτων, βορὰ γέγονε. Ἐδεξάσθη γὰρ ὥσπερ δι' ἀγλίστρου τῇ τοῦ σώματος ἀσθενείᾳ · γυναικα ὄρων, κατεφρόνει · ἡγνός γὰρ αὐτῆς τὸ ἀνδρεῖον φρόνημα. Νοσοῦντα τὰ μέλη κατεμάνθανεν · ἐτύφλωτε γὰρ, τὸν ἰσχυρότατον αὐτῆς λογισμὸν κατεσπεύσαι μὴ δυνάμενος. Μηδὲ μὲν οὖν τρισὶ καὶ πρὸς τοῦτον τὸν ἀγῶνα ἐνήθησε. Δυνάμει δὲ θείᾳ τὸ ὅλον παρεκράτειτο σῶμα. Τὰ γὰρ συντελούμενα πρὸς τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐμμεύετο. Ἀτροπία μὲν οὖν παρῇ.

πῶς γὰρ ἡδύνατο σιτίων μεταλαβεῖν, τοσαύτης σφί-
ψεως καὶ δυσωδίας κρατούσης; Ἀποκεχώριστο δὲ
ἀπ' αὐτῆς καὶ ὁ ὕπνος ὑπὸ τῶν ἀλγυδόνων ἐκκοπτι-
μένος.

113. Ὅτε δὲ αὐτῆς τὸ πέρας τῆς νίκης καὶ τοῦ
στεφάνου ἐγγὺς ἐγένετο, καὶ ὀπτασίας ἐθεώρησε καὶ
ἀγγέλων ἐπιστασίας, καὶ παρθένων ἁγίων προτροπὰς
πρὸς τὴν ἀνοδὸν, καὶ ἐλλάμψεις ἀνεκλαλήτου φωτὸς,
καὶ παραδείσου χώρον· καὶ μετὰ τὴν θέαν τούτων,
ὥσπερ εἰς ἑαυτὴν γενομένη, κατήγγειλε ταῖς παρ-
ούσαις, γενναίως τε φέρειν, καὶ μὴ ὀλιγωρεῖν πρὸς
τὸ παρόν. Εἶπε δὲ αὐταῖς, καὶ ὡς οἱ Μετὰ τρεῖς
ἡμέρας χωρισθήσονται τοῦ σώματος. Οὐ μόνον δὲ
τούτου, ἀλλὰ καὶ τὴν ὥραν τῆς ἀφίξεως τῶν ἐνταῦθα
ἐδήλωσε. Καὶ συντελεσθέντος τοῦ χρόνου, ἀπῆλθεν ἡ
μακαρία Συγκλητική πρὸς τὸν Κύριον, ἐπαθλὸν τῶν
ἀγώνων παρ' αὐτοῦ δεξαμένη τὴν τῶν οὐρανῶν βασι-
λειαν· εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ παναγίῳ Πνεύ-
ματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(2) Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ταῖς πρεσβείαις
τῆς πανμνήτου Θεοτόκου τῆς ἐμῆς βεβαίας ἐλπίδος,
καὶ ὧν Πατέρων πόθῳ καὶ κόπῳ τοὺς βίους συνελε-
ξάμην, ἀξιώσόν με τὸν ἁμαρτωλὸν εὐρεῖν χάριν
ἐνώπιόν σου οἷς οἶδας χρίμασιν.

Ἔως ὧδε πεπλήρωνται οἱ ἐκ τῆς ἁγίας παρὰ τοῦ
μακαρίου Ἀρσενίου τοῦ Πηγάδων ἐξεληλυθότες λόγοι,
καθὼς καθ' εἰρμὸν κεῖνται ἅπαντες.

(2) Hæc, ad finem usque, exstant in Schedis Combessianis, nec leguntur in Monumentis Co-
telerii

A fœtore? Recesserat ab ea somnus dolore depel-
lente.

113. Ubi proxime fuit meta victoriæ atque co-
ronæ, visiones contemplata est, angelorumque
auxilia, virginum item sanctarum cohortationes
ad ascensum, necnon illustrationes ineffabilis lu-
minis, atque paradisi regionem. His autem conspe-
ctis, quasi rem secum perpendens, iis quæ aderant
renuntiavit, ut fortiter sustinerent neque jam
deficerent. Addiditque hæc verba: Post triduum
a corpore separabor. Neque hoc solum, sed etiam
horam exitus denuntiavit. Quo completo tempore
ad Dominum migravit beata Syncletica, atque ab
eo in præmium certaminum regnum cælorum ac-
cepit; in gloriam et laudem Domini nostri Jesu
Christi, cum Patre et Spiritu sancto in sæcula
sæculorum. Amen.

Domine Deus virtutum, intercessionibus omni
laude celebrandæ Deiparæ, quæ est firma spes mea,
et Patrum quorum vitas studio atque labore col-
legi, concede mihi peccatori, ut quibus nosti
judiciis, inveniam gratiam in conspectu tuo.

Hactenus absolvuntur, qui ex sancta illa, per
beatum Arsenium Pegadensem prodierunt sermo-
nes, quo ordine omnes habentur.

IN SEQUENTIA DUO OPUSCULA ASCETICA ADMONITIO.

A multis jam sæculis subsequentes duæ asceticæ exhortationes ad monachos et ad sponsas Christi Atha-
nasii nomine prodire. In collectione namque Regularum, quæ octavo sæculo a Benedicto Anianensi con-
cinnata est, utraque comparet Athanasii nomine inscripta; cum neutra tamen Athanasii nihil nisi nomen
admittat. Nam ipsa luce clarius est, a Latino scriptore, et quidem eleganti Latineque, ut illa ætate, peri-
tissimo, adornatas fuisse. Secunda porro, in Actis concilii Aquisgranensis exstat integra, Athanasioque
ascribitur. Unde fortasse suspicari liceat, fuisse illam, pariterque priorem, quæ eodem ferme styli genera
conscripta est, ab auctore suo commendationis causa Athanasii nomine insignitam. Utrumque autem opu-
sculum in Appendice ad codicem Regularum, curante Luca Holstenio editum fuit Parisiis anno 1663.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

EXHORTATIO AD MONACHOS.

(Vide Patrologie Latine tom. CIII, col. 665, in Benedicto Anianensi.)

EJUSDEM EXHORTATIO AD SPONSAM CHRISTI.

Vide ibid., col. 671.

IN EPISTOLAM SEQUEMTEM MONITUM.

642-649 Epistolam Athanasii nomine ad episcopum Persarum conscriptam, Roma nobis transmisit vir cl. Claudius Stephanotius, procurator gen. nostræ congregationis, non hoc uno nobis nomine observandus: multa quippe nobis perhumaniter officia contulit. Nemo autem non videt fuisse primo Græce exaratam, exinde vero Latine ab minus perito scriptore translatam. Et quidem ex vertendi ratione videtur antiqua esse versio: olet enim peregrinum illud et inelegans Latinitatis genus, quod VI, VII et subsequentibus sæculis in usu erat. Nobis porro argumenta nec occulta præfert: cujusmodi est illud quod ait: Secundum quod scriptum est: « Una Deitas in tribus stantibus cognoscenda, » quasi vero in libro quodam, cujus auctoritati Athanasius astipularetur, ejusmodi sententia reperta sit. Ubi adertas velim, illud, in tribus stantibus, expressum videri ex hoc dicto, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, qua sententia licet apud Athanasium nonnunquam usu veniat, non ita autem adhibetur, quasi in confesso apud omnes sit; cum opposita huic propositio, quod scilicet una sit ὑπόστασις in Trinitate, ut catholica et tum temporis admittenda declaretur ab Athanasio in tomo Alexandrinæ synodi, pag. 775, dum tamen penes eam vocum varietatem eadem fides reperitur. Haud leve item illud est vobis indicium, quod ementitis iste Athanasius epistolam Dionysii ad Paulum Samosatenum mittat ad Persas, quæ jam communi eruditorum calculo inter supposititia computatur. Habetur autem illa tom. I Bibliothecæ PP. Græc., pag. 275, sed in nonnullis multum discrepat ab ista quam edimus versione, in qua desunt bene multa, sive interpretis incuria, sive ex codicum diversitate. Caterum nihil est quod ambigamus ab eodem concinnatum fuisse utriusque epistolæ interpretationem, quod ipsum versionis genus ἀδιστάτως per se significat.

Dilectissimo papæ et ei qui cum ipso est clero, et qui in Persarum provincia habitat, et qui in fide Dei firmati sunt, Athanasius, in Domino gaudere.

650 Sancta et divinitus inspirata Scriptura antiquorum nobis actus enarrat, deducens nos ex ipsa ad ea quæ utilia sunt actionum, abominantes omnem speciem malitiæ et impietatis. In Regnorum igitur libris scribit deliquisse Israel, et adorasse creaturam magis quam Creatorem. Scitis autem quantum malum sit Conditorum relinquentes, eam quæ illi debetur gloriam idolis aptare et creaturis. Hoc illis agentibus, retraxit Deus adiutorium suum, ubi ipsi se tradunt in servitute regibus vestris, captivi autem adducuntur sub Salmanassar rege Assyriorum pro terra sua Palæstina, dico habitare terram Assyriorum in fluviis Evalæ et Enaborzân et montes Medorum. Introducit autem pro ipsis habitare Samariam Babylonius, ex Cuthan et Deajan, et Decmath, et Sepphaven, et habitaverunt in civitatibus Samariæ pro filiis Israel. Et factum est in initio sessionis eorum, non timuerunt Dominum, et immisit Domipus leones in eos et erant interficientes ex eis, et dicentes dixerunt regi Assyriorum: Gentes quas transtulisti et posuisti in civitatibus Samariæ ignorant iudicium Dei terræ, et immisit in eos leones, et ecce sunt mortificantes eos, propter quod nesciunt iudicium Dei terræ. Et præcepit rex Assyriorum dicens: Ducantur ii qui exinde sunt et proficiantur et maneat ibi, illuminent illos iudicia Dei terræ. Et adduxerunt unum ex sacerdotibus, quem transmigraverat de Samaria et sedit in Bethel, et erat illuminans eos sacerdotes quomodo timerent Dominum. Et edocti hi qui transmigrati

A fuerant, datam legem filiis Israel non perfecte custodierunt, sed erant et legi servientes ex parte, et consuetudinibus paternis utentes³⁹. Et usque nunc Samaritæ istis consuetudinibus utuntur, ejecti a Deo propter quod non mundam, sed commistam nescio quam servitutem consummant, neque legem Mosi neque consuetudinibus patriis perfecte servientes. Isti agnoscetes, dilectissimi, mundam offeramus Deo servitutem, non commistam habentes impietatis speciem, sed impolluta et pia, qua Deus delectatur; nullum enim suscipit, magis autem et ad iudicat duobus dominis servientem. Avertimini a patribus traditam vobis idololatriam: hæreticis non coaptemini: melius enim erat huiusmodi non cognoscere veritatem, quam cognoscetes retrorsum converti⁴⁰. Dicendum est enim illis: *Canis reversus ad vomitum suum, et sus lota in volutabro gurgitis*⁴¹. Nos autem ita: *Unus enim nobis Deus, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et unus Spiritus sanctus*⁴², significans universa Trinitas perfecta, consubstantialis, æqualis virtutis, ἰσοϋλης, id est æqualis gloriæ. Pater omnium honorum fons, ex quo Filius natus est, ex quo et Spiritus sanctus procedit, secundum quod scriptum est: Una deitas in tribus stantibus cognoscenda. Sed in novissimis sæculi temporibus miseratus quod lapsus est in impietate genus humanum, quod creatum est ad imaginem et similitudinem Dei, conversum in adorationem operum manuum suarum, deposuit seipsum involuntaria evacuatione

³⁹ IV Reg. XVII, 26-33. ⁴⁰ II Petr. II, 21. ⁴¹ II Id. 22; Prov. XXVI, 11. ⁴² I Cor. VIII, 6

secundum humanitatem unigenitum Dei Verbum, A inquit, *salvum faciet populum suum a peccatis eorum*⁶⁵. consubstantiale Patri et incarnatus ex sancta et Dei genitrice Virgine, καὶ ὑποστάσις, id est, et temperat nostram vitam, edocens quomodo oporteat vivere per evangelicæ prædicationis magisterium: et patitur propria sua carne, et exspoliens infernum revixit triduanus, ascendit etiam in cælos et sedet ad dexteram majestatis in excelsis. Ipsum venturum expectamus in gloria Patris judicantem vivos et mortuos, reddentem unicuique secundum opera ejus; piis quidem quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, et in cor hominis non ascendit: impios autem mittens in ignem æternum, ubi interminabilis vermis et fletus et stridor dentium. Istis coactus sum litteris uti ad vos, audiens hæreses aliquas iniquissimas superseminari, quibusdam in vestra regione non euntibus in vestigiis neque Evangeliorum doctrina, nec in apostolorum prædicationibus, nec in sanctis synodis, sed impia quædam effundentibus et cauteriata dogmata, quæ cœpta sunt ab iniquo Paulo Samosateno, quem expulit universalis synodus, audentem dicere in homine quodam secundum nos inhabitasse Deum Verbum, sicut in uno prophetarum, et non esse Deum incarnatum sanctum Emmanuel secundum evangelistæ magisterium clamantis: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*⁶⁶: non abiciens quod erat, accipiens autem quod non erat. Istum, ut dixi, universalis synodus deposuit, impium quod ab impio expositum est dogma esse sanciens, sed et Dionysius Alexandriæ episcopus scribit ad ipsum attrahens ad penitentiam, abinentem ab impia hæresi, et sunt paria epistolæ Dionysii, contuli.

DIONYSIUS EPISCOPUS ALEXANDRIÆ, AD PAULUM SAMOSATENUM.

Dilectissimo fratri Paulo episcopo Antiochiæ, cum omni clero, Dionysius episcopus Alexandriæ, multum gaudere.

Et primum scribente te scripsimus, attrahentes te ut manifeste diceres quod vis: et nunc scribimus sicut possibile est judicantes de his quæ secundo dixisti, quia vitiosa sunt verba quæ a te dicta sunt, nullius habentia satisfactionis ostensionem, et quia sufficienter possint retorqueri quæ tibi præcipitanter visa sunt definire: duas hypostases dicente duas D personas unius et solius Christi, duos Christos et duos Filios. Unum natura Christum et Filium Dei præexistentem, et alterum secundum æquocationem Christum et Filium Dei, qui postea et in ultimis temporibus exstitit, et secundum beneplacitum Dei accepit nomen Filii, quemadmodum civitas Domini, et domus conditoris. Vo'ens oblitus es otia [Gr. ὦ ἑταῖρε], quia unus prædicatus est et unigenitus Filius Dei et Christus Jesus vocatus, Dominus gloriæ, sicut dictum est de ipso, et salvans credentes in ipsum propria passione divina salute non humana: Ipse enim,

Soli enim Deo possibile est a peccatis salvare, 651 sicut et debitori [leg. creditori] remissionem præstare: Quis enim, inquit, Deus sicut tu, auferens iniquitatem, et supergrediens injustitiam⁶⁷? Audi igitur et intellige ea quæ a te dicta sunt, et attendo ea quæ a me dicuntur: Beneplacitum est Deo majoribus donis hominem honorare quando et amplius placuerit Deo in virtutum conversationem: nihil autem horum visum est in Christo Jesu, neque prudentiæ gratia, φιλοπονία, id est studium laboriosum; neque per castitatem, ciborum abstinentia, supergredientem humanam mensuram. Et Joannes quidem admirabilis erat, neque panem comedens, neque vinum bibens; Christus autem testimonium habuit comedens et bibens. Et ille quidem in eremo degens solitariam vitam perficiebat ad placendum Deo: Dominus autem Jesus erat cum apostolis, mulieribus, et reliquis, non segregatus ab eorum conversatione; et propter hoc ostendebatur differentia Christi ad Joannem mirabili munditia et justitia incomparabili. Quia Joannis quidem operatio erat justitiæ; Christi autem naturæ. Ergo inconveniens est dicere hominem Christum beneplacitum habuisse a Deo pro omnibus hominibus in Dei habitationem sine solitaria et laboriosa justitia. Christus autem non verbo, (sed veritate,) per eam quæ in Spiritu est unitiorem hæreditavit, incarnatum ex Virgine Maria, sicut et puer propter eam quæ ex ipso est carnalem generationem. Prædicatur autem et Christi nomen verbo et antequam ugeretur, sicut et puer, Deus fortis, antequam ex muliere nasceretur: sed et vestimenta ejus divisa esse dicuntur, et exonoratum esse priusquam exonoraretur, non enim ex rebus ipsis de Christo dicta sunt ista, sed prophetice. Quomodo ergo unus Christus alterius Christi nomine vocari habet, dum non existant duo? Civitas autem cum Domino non numeratur in unum numerum, nec domus cum conditore, quomodo nec eadem operatur civitas et imperator, nec domus et conditor, nec civitas aliquando vocabitur imperator, nec leges constituet civitas sicut imperator, nec domus ædificat. Et alius docet artem, in uno autem connumerantur quæ ejusdem sunt generis, sicut homo homini, Deus Deo, quomodo et qui eadem operari possunt. Expulsus igitur es, certe neque duos Christos, et duos Filios Dei prævalent dicere, neque eos qui duo sunt sicut unam personam. Dei autem forma Verbum ipsius, et sapientia, Filius Dei, et Deus idem ipse confitendus est. Igitur persona et una subsistentia personæ nec possunt esse hæc ἐπ' ἀνοῦν [editi, ἐπ' ἀνθρώπων], id est, in his quæ sine mente sunt. Verbum enim hominis et sapientia et virtus, et forma insubsistentiales partes unius hominis aspiuntur, sed nec homo singula eorum quæ dicta sunt, nec Filius

⁶⁵ Joan. 1, 14. ⁶⁶ Matth. 1, 21. ⁶⁷ Mich. vii, 18

sunt ista, ob hoc nimirum, quia forma hominis et *ὁ ἄνθρωπος*, id est, persona esse ἀνθρώπου, id est, per semetipsum perfecta, non possunt. Quia vero forma Dei et Verbum ejus, Deus et Filius confitendus est. Ostensum igitur impossibile esse et istud tuum sophisma dicentis hominem esse formam hominis, ob hoc quia sit Deus forma Dei: qui autem ex mortuis resurrexit Christus, vivorum et mortuorum Dominus est, et ipsi vivunt omnia: *Sive vivimus, inquit, sive morimur, Domini sumus*⁶⁶. In hoc enim ait, Christus mortuus est et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur. Deus est enim natura, qui dominator est omnium, sicut ex mulieribus agnitus prædicatur, dicente Thoma: *Dominus meus et Deus meus*⁶⁷. Deus autem sanctorum apostolorum, non qui natura homo, sed qui natura Deus est, qui hereditavit gentes et judicat, sicut dictum est, omnem terram: *Exsurge enim, inquit, Domine, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus*⁶⁸. Filius autem et hæres mortuus est postea; post servos et prophetas, sicut ipse ait in Evangelio. Quomodo ergo homo Christus, et non Deus verus, et adorandus ab omni creatura? Incorporatum est enim Dei Verbum ex sancta Virgine, unde et passionem pro nobis suscepit, evacuans semetipsum et humilians usque ad mortem, mortem autem crucis: æqualis Deo existens, sicut dictum est, et obediens Deo factus, et sub lege divinus legislator. Et quid multa, unus est Christus, una persona visibilis et invisibilis, id est divine et sensibiliter simplex desursum et deorsum, compositus ex Deo et ex muliere. Conditor ergo et Creator passibilis et impassibilis erat, mundum sanctificans, et sanctificatus, et credimus quia proprium ejus est sanctificare et sanctificari: *Et pro ipsis enim, inquit, sanctifico me ipsum*⁶⁹. Quod impossibile est homini ut sanctificetur, soli autem Deo istud possibile est, homini facto secundum carnem, quia et Deus est et homo idem ipse singularis personæ. Istis ergo sine contentione ita se habentibus, expulsa tibi sunt omnia sententialiter, et juveniliter dicta. Alium virum dicente te Christum præter Deum Verbum, ab alio Christo dignitate et honore et operatione differentem, et unum Christum in Christo habitantem, et operantem divinæ justitiæ opera. Erubescere igitur quia irrationabile est aliquam et inanimatam materiam Christum exponens, quæ a sole operari posse [*ἵπν ὑπὸ ἡλίου ἐνεργουμένην*]. Terra enim sine voluntate species est. Sic enim dixisti: Inŕma filii a Deo auferri dicimus, sicut humectationem terræ ab arido. Vides in quantam inconsiderationem deponas, sicut dicis virum assumptum a Deo Verbo ut nec homo esse possit; liberum ei offerens arbitrium. Non enim secundum propriam potestatem: hominum enim hoc tantum et angelorum est. Desertum autem dicis factum Salvatorem Christum despiciens semetipsum,

propter hoc quod dixit in cruce: *Deus meus, Deus meus, utquid me dereliquisti*⁷⁰? Et in quo natura Dominus est et Verbum Patris, per quem omnia, et consubstantiali Patri a Patribus dictum. Sic enim dixisti, filium hominis Christum non esse Filium Dei, nec Petrum reveritus qui per revelationem Patris filium hominis, Filium Dei viventis confessus est, et Thomam, Dominum suum et Deum Christum ex vulneribus ejus agnoscentem: pro nobis enim dolet, sicut qui carnales passionem sustinuit pro nobis, sicut Isaïas dicit: *Ipse debilitates nostras accepit, et infirmitates portavit*⁷¹. Ipse nobis utique Deus Verbum. Volens enim incarnatus est, nec enim aliter possibile erat pati Dominum nostrum Jesum Christum, nisi incarnaretur in similitudine hominis animati intelligibilis, ut quod non correxerat homo, hoc Verbum Dei incarnatum corrigeret. Neque enim ex muliere totum exstitit Christus, sed secundum humanitatem, ex Deo autem secundum spiritum, nec enim aliter Dei genitrix Maria vocari potest. Aliquando nec Domini interfectores Judæi, si non erat Deus Christus secundum Deum Verbum, sed nec præter peccatum esse poterat: sine abstinence et sapientia absque magistris, nisi Deus esset continens proprium corpus, et operans ut Deus; propter quod et volens mortuus est, et sponte surrexit a mortuis. Filius existens Dei unigenitus et divinam gloriam petens antequam mundus factus esset, non vacuus ejus et antequam peleret: sicut et Sanctus existens sanctificationem suscipiebat, qui Spiritum sanctum largitur secundum inspirationem propriam, et præexistens ex Deo sempiternæ, divina generatione initium essendi corporaliter ex muliere accipiens, et propter hoc natura justus sicut Deus, non secundum abstinence laboris sicut omnis homo, et delicta ex **652** necessitate subsequitur: *Non est enim, inquit, justus super terram, qui faciet bonum et non peccet*⁷². Propter quod et certamina et labores venerantium Deum, et intercessionem pro his qui culpabiles sunt, et omnimodam bonitatem Dei et miserationem indigemus omnes homines. Christus autem non abstinence, nec ex fide ostensus est, sicut jam prædictum est: naturalis enim justitia divina virtus exstitit, et ipsa est solus qui creditur Deus verus et reposcens ab hominibus eam quæ in ipso est fidem: *Qui enim, inquit, credit in me, vivit in æternum*⁷³. Et, *Qui diligit me, mandata mea servat*⁷⁴, et reliqua. Quid ergo confiteris Christum, dic: neque unum, neque duos potes dicere, nec Deum nec hominem. Ista est enim definitio eorum quæ a te dicta sunt: neque enim natura cum justum dicis sicut Deum; Deus est enim hoc natura quod bonum dicitur de ipso. Justum eum dicis sicut hominem: justitia abstinence, sic enim homo justus, nec indefinito decedens appares nil habens quod dicas de Christo. Deinde di-

⁶⁶ Rom. xiv, 8. ⁶⁷ Joan. xx, 28. ⁶⁸ Psal. lxxxi, 8. ⁶⁹ Joan. xvii, 19. ⁷⁰ Matth. xxvi, 46; Psal. xxi, 1. ⁷¹ Isa. liii, 4. ⁷² Psal. xlii, 3; Rom. iii, 10-12. ⁷³ Joan. xi, 26. ⁷⁴ Joan. xiv, 21.

cis secundum communionem justificari Christum, A non natura existentem justum, non prevaleans intelligere modum communionis quæ ad omnem et acceptionem significat, sicut dixit et sapientia Dei: *Da mihi cor tuum, ut sapiens fias in novissimis tuis*⁷⁴. Convertens alius propheta dicit: *Voluntatem timentium se faciet*⁷⁵. Voluntas utique Dei san-

clorum voluntati rependitur, et qui consentiunt eum coram hominibus, confitebuntur ab ipso coram Patre ejus qui in cælis est, sicut ipse dicit⁷⁶: et qui compatiuntur Christo, in conformationem venient gloriæ ejus. Ista enim verax communio hominis ad Deum non sine fide ostendi potest et dignissimis operibus. »

EADEM EPISTOLA AD EPISCOPUM PERSARUM GRÆCE ET LATINE.

Ex Bibliotheca Coisliniana, pag. 269.—*Epistolam Athanasii ad episcopum Persarum, inquit Montfauconius, Latine editimus inter spuria Athanasii Opera tom. II, p. 649; estque vetus interpretatio Græcæ quam hic damus, epistolæ: et in fine quadam habet quæ in textu Græco non observantur: Græcus porro ille ætius, licet Athanasium in titulo ementiatur, quia tamen antiqua est hæc epistola, et Græce nunquam edita, hic locum habere commode potest.*

*Αγαπητῷ πάτρι, καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν κλήρῳ τοῖς B
τῶν Περσῶν οἰκοῦσι χώραν, Ἀθανάσιος ἐν
Κυρίῳ χαίρειν.

Dilecto patri et clero ipsi subdito, iisque qui Persarum regionem incolunt, Athanasius, in Domino salutem

Ἡ ἁγία θεόπνευστος Γραφή τὰς τῶν ἀρχαιοτέρων ἡμῖν διηγέται πράξεις, ποδηγοῦσα ἡμᾶς ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τὰ χρήσιμα τῶν πρακτέων, βδελυττομένους πᾶν εἶδος πονηρίας καὶ δυσσεβείας. Ἐν γοῦν τοῖς Βασιλεῦσι φησὶν ἡνομηκεῖναι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ προσκυνεῖν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Ἰστα δὲ ὅσον κακὸν, τὸν Δημιουργὸν καταλιπόντας καὶ τὴν αὐτῷ ὀφειλομένην δόξαν, προσάπτειν εἰδώλοις καὶ κτίσμασι. Τοῦτο δρασάντων ἐκείνων, ἀρίστησιν ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ βοήθειαν ἐξ αὐτῶν, καὶ παραδίδονται εἰς δουλείαν τοῖς ὑμετέροις βασιλεῦσιν. Αἰχμάλωτοι δὲ γενόμενοι, καταδικάζονται ὑπὸ Σαλαμανασάρου βασιλέως Ἀσσυρίων οἰκισαὶν ἀντὶ τῆς αὐτῶν γῆς, Παλαιστίνης φημὶ, τὴν Ἀσσυρίων ἐν Ἀλαβ καὶ ἐν Ἀμὼρ, ποταμοῖς Γιζάν, καὶ ὅρῃ Μήδων. Εἰσάγει ἀντ' αὐτῶν οἰκισαὶν τὴν Σαμάρειαν, Βαβυλωνίους ἐκ Χουθάν, καὶ ἀπὸ Αἰάν, καὶ ἀπὸ Ἑμᾶθ, καὶ Σεφαρουὲμ, καὶ κατοικήσθησαν ἐν ταῖς πόλεσι Σαμαρείας ἀντὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Καὶ γένητο ἐν ἀρχῇ τῆς καθέδρας αὐτῶν, οὐκ ἐφοβήθησαν τὸν Κύριον, καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λέοντας, καὶ ἦσαν ἀποκτείνοντες αὐτούς. Καὶ εἶπαν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων λέγοντες: Τὰ ἔθνη ἃ ἀπέκτισας, καὶ ἀντεκάθησας (sic) ἐν πόλεσι Σαμαρείας, οὐκ ἔγνωσαν τὸ κρίμα (sic) τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς, καὶ ἀπέστειλε τοὺς λέοντας εἰς αὐτούς, καὶ ἰδοὺ εἰσι θανατοῦντες αὐτούς, καθότι οὐκ οἶδασιν τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἐνεστείλατο ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, λέγων Ἀπαγάγετε ἐκεῖθεν, καὶ πορευέσθωσαν, καὶ κατοικήτωσαν ἐκεῖ, καὶ φωτισοῦσιν αὐτοὺς τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἦραγον ἕνα τῶν ἱερέων, ὃν ἀπέκτισαν ἀπὸ Σαμαρείας, καὶ ἐκάθισεν ἐν Βαιθῇλ. Καὶ ἦν ὁ ἱερεὺς φωτίζων αὐτούς, ὥπως φοβηθῶσι τὸν Κύριον. Καὶ διδαχθέντες οἱ μετακισθέντες τὸν δεδομένον νόμον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, οὐκ ἐρύλασαν εἰς τέλος· ἀλλ' ἦσαν καὶ τῷ νόμῳ δουλεύοντες ἐκ μέρους καὶ τοῖς ἔθνεσι. Τούτους χέγγηται ἐκβεβλημένοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ μὴ καθαρὰν, ἀλλὰ μεμιγμένην ἔχειν τινὰ λατρείαν, οὔτε τῷ νόμῳ Μωσέως, οὔτε τοῖς ἔθεσι τοῖς

Sancta et divinitus inspirata Scriptura antiquorum nobis gesta enarrat, ex iis nos ad utilia opera deducens, ut omnem nequitiae et impietatis speciem aversemur. In Regnorum itaque libris ait, praevaricatum fuisse Israel, et adorare maluisse creaturam quam Creatorem. Scitis autem quantum malum sit Creatorem relinquere, debitamque ipsi gloriam idolis et creaturis attribuere. Id cum illi agerent, aufert Deus ab illis auxilium suum, et in vestrorum regum servitutem traduntur. Et captivi abducti damnantur a Salmanasare Assyriorum rege ad sedes mutandas, ita ut, relicta terra sua, Palaestina nempe, in Assyriorum regione habitarent, nempe in Alike et in Amor, in fluviis Gizan et in montibus Medorum. Eorum autem loco Samariam inducit Babylonios ex Chusthan, et ex Aian, et ex Emath, et ex Sepharvem, et habitare jussi sunt in urbibus Samariae pro filiis Israel. Et factum est initio habitationis eorum, cum non timerent Dominum, immisit in eos leones qui occidebant eos. Et dixerunt regi Assyriorum: Gentes quas transtulisti et habitare fecisti in urbibus Samariae, non noverunt iudicium Dei terrae, et immisit in eos leones, et ecce occidunt eos, quia nesciunt iudicium Dei terrae. Et misit rex Assyriorum dicens: Ducite inde (sacerdotes) et accedant et habitent ibi, et illuminent eos iudicii Dei terrae. Et adduxerunt unum ex sacerdotibus, quos transtulerant ex Samaria, et sedit in Bethel. Et erat sacerdos illuminans eos ut timerent Dominum. Et edocti ii, qui translati fuerant, legem filii Israel traditam, eam non perfecte custodierunt, sed simul et legi ex parte serviebant et patriis consuetudinibus⁷⁷. Ita se gesserunt, ejectique a Deo sunt, quod non purum, sed mistum cultum exhiberent, neque legi Moysis, neque patriis consuetudinibus perfecte servientes. Haec cum sciamus, dilecti, purum Deo cultum exhibeamus, nulloque impietatis genere permistum, sed immaculatum et pium, cui Deus sibi complacet. Nullum enim admittit, irro-

⁷⁴ Prov. xix, 20. ⁷⁵ Psal. cxliv, 19. ⁷⁶ Matth. x, 52. ⁷⁷ IV Reg. xvii, 26-33.

potius condemnat eum qui duobus dominis serviat. Aversamini a patribus traditam vobis idololatriam, hæreticis ne conjungamini. Optabilius enim illis fuisset veritatem non cognovisse, quam postquam cognoverant retrocedere ⁷⁸. Dicendum enim illis est, *Canis reversus ad proprium vomitum, et sus lota in volutabro luti* ⁷⁹. Nos autem non sic, *Unus enim Deus nobis ex quo omnia* ⁸⁰; Trinitas perfecta, consubstantialis, æqualis virtutis, æqualis gloriæ; Pater omnium bonorum fons, ex quo Filius natus est, ex quo Spiritus sanctus procedit, sicut scriptum est: Una deitas in tribus hypostasis cognita. Sed in novissimis temporibus misertus generis humani quod lapsum erat, quod creatum fuerat ad imaginem et similitudinem Dei, et conversum fuerat ad adorationem operum manuum suarum, demisit seipsum ad voluntariam evacuationem unigenitum Dei Verbum, consubstantiale Patri secundum deitatem, et consubstantiale quoque nobis secundum humanitatem; et incarnatur ex sancta et Deipara Virgine, vitamque nostram ad rectum ordinem deducit, docens per evangelicarum prædicationum doctrinam, quomodo oporteat vivere; et patitur propria sua carne, et postquam spoliasset infernum, triduanus revixit, ascenditque in cælos, sedetque ad dexteram majestatis in excelsis. Ipsum venturum exspectamus in gloria Patris, judicantem vivos et mortuos; reddentem unicuique secundum opera ejus, piis quidem quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit; impios autem mittentem in ignem, ubi vermis qui non moritur, ac fletus et stridor dentium.

οὐκ ἀνέστη· ἀσεβεῖς δὲ ἀποστέλλοντα εἰς τὸ πῦρ τὸ θύμῳ καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

⁷⁸ II Petr. II, 21. ⁷⁹ ibid. 22; Prov. XXVI, 11. ⁸⁰ I Cor. VIII, 6.

A πατρίοις λατρεύοντες εἰς τέλος. Ταῦτα γνόντες, ἀγαπητοί, καθαρὰν προσάγωμεν τῷ Θεῷ λατρείαν, μὴ μεμιγμένον ἔχουσαν δυσσεβείας εἶδος, ἀλλ' ἀσπιλον καὶ εὐσεβῆ, ἥ Θεὸς ἡδεται. Οὐδένα γὰρ ἀποδέχεται, μᾶλλον δὲ κατακρίνει δυσὶ κυρίως δουλεύοντα. Ἀποστράφητε τὴν πατροπαράδοτον ὑμῶν εἰδωλολατρείαν, αἰρετικοῖς μὴ συνάπτεσθε. Κρεῖσσον γὰρ τοῖς τοιοῦτοις μὴ ἐπεγνώσκειν τὴν ἀλήθειαν, ἥ ἐπιγνοῦσιν ἐπὶ τὰ ὅπισω ἀνακάμψαι. Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς· *Κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέπραμα, καὶ ὁς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου*. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως· *Εἰς γὰρ Θεὸς ἡμῖν, ἐξ οὗ τὰ πάντα*. Τριὰς τελεία, ὁμοούσιος, ἰσοδύναμος, ἰσοκληής· Πατὴρ ἡ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγὴ, ἐξ οὗ ὁ ἴδιος ἐγεννήθη, ἐξ οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Μία θεότης ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι γνωριζομένη*. Ἀλλ' ἐν ἐσχάτοις καιροῖς κατελέησας τὸ ὀλισθηρὸς εἰς ἀσέβειαν γένος τῶν ἀνθρώπων, τὸ κτισθὲν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, τραπὲν εἰς προσκύνῃσιν τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καθήκεν ἑαυτὸν εἰς ἐκούσιον κένωσιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιος ὁ αὐτὸς ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· καὶ σαρκουῖται ἐκ τῆς ἁγίας καὶ Θεοτόκου Παρθένου· καὶ βυθμύζει τὸν ἡμέτερον βίον, διδάξας πῶς δεῖ βιοῦν διὰ τῆς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων διδασκαλίας· καὶ πάσχει τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σαρκί, καὶ σκυλεύσας τὸν ἄδην, ἀνεβίω τριήμερος, ἀνελήλυθέ τε εἰς οὐρανούς, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Αὐτὸν ἤξουν προσδοκῶμεν ἐν δόξῃ τοῦ Πατρὸς κρινόμενα ζῶντας καὶ νεκρούς· ἐκάστῳ ἀποδοδόντα κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τοῖς μὲν εὐσεβέσιν, ἃ ὀφθαλμοῖς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου αἰώνιον, ὅπου ὁ ἀτελεύτητος σκῶληξ, καὶ ὁ κλαυ-

DIATRIBE IN SYMBOLUM QUICUNQUE.

De Symbolo *Quicunque* præterito ac præsentī sæculo a multis acriter est disputatum, aliis Athanasio vindicantibus, aliis a Latino scriptore adornatum fuisse pugnantibus. Et sane tanta est opusculi dignitas, tam concors omnium Ecclesiarum in eo, non solum recipiendo, sed etiam alternantibus choris publice recitando consuetudo; ut non mirum si in ejus investigando scriptore eruditorum desudet industria; in diesque novæ prodeant de ejusmodi argumento lucubrationes. Proluxum ac fortassis lectori injucundum et fastidiosum esset, si omnia recenseremus quæ ea de re nostro patrumque nostrorum ævo a variis auctoribus conscripta sunt; ex quorum numero qui argumentum fusius accuratiusque pertractarunt, docti viri sunt, Usserius, Vossius *De tribus Symbolis*, Quenellus, Gundlingius, Tentzelius, ac novissime omnium Anthelmus. Quamobrem paucis nos pro instituti nostri ratione rem indagamus, ea tamen lege, ut nihil eorum prætermittamus quæ ad rectum tantæ controversiæ christiανον pertinent. Quare primo veterum de Symbolo testimonia, habita temporum ratione, recensemus; 2° Agimus de codicum, in quibus exstat hoc opusculum, ætate, conditione, ac inscriptionum varietate; 3° Cui sit auctori ascribendum quærimus; 4° De variis agnitis Symboli formulis, cum Latinis tum Græcis, quæ a quibusdam hujus ævi scriptoribus observatæ editæque fuerunt.

I. Testimonia veterum de Symbolo.

Non desunt qui ex quarti sæculi scriptoribus testimonia petant, ut Athanasium Symboli Patrem asserant; ejusmodi est illud Gregorii Nazianzeni Orat. 21, Πρώτος καὶ μόνος, καὶ κομιδὴ σὺν ὅλοις, ἀπο-

τολμῶ τὴν ἀλήθειαν, σαφῶς οὕτως καὶ διαρρήδην τῶν τριῶν θεότητα καὶ οὐσίαν ἐγγράφως ὁμολογήσας. Id est : *Primus ille (Athanasius) et solus, vel cum admodum paucis, veritatem palam apertisque verbis profiteri ausus est, trium personarum Deitatem et substantiam scripto confessus. Quæ autumant illi de Symbolo Quicumque dici. Sed, ut nemo non videt, levissima imo nulla ratione. Quid causæ enim est ut ad symbolum Quicumque id referatur, cum binæ exstent Athanasii confessiones fidei; quarum prima ἑκθεσις πίστεως titulum habet, secunda ad Jovianum nuncupatur; et in utraque pariter trium personarum deitas et substantia prædicatur? Quinetiam illo Gregorii loco, nulla indicatur fidei confessio; sed dicitur duntaxat trium personarum deitatem et essentiam prædicasse Athanasium: quod in suis ille scriptis fuisse et naviter exsecutus est.*

Testatur Ughellus tom. IV *Italiæ sacræ*, Gaudentium Brixiensem, qui quarto sæculo vixit, Commentationes edidisse in Symbolum Athanasii, quas exstare ait in veteri PP. Bibliotheca. Verum illæ Commentationes nusquam comparent, nec ab alio quopiam scriptore animadversæ sunt. Quamobrem nihil hinc argumenti elici potest.

Afferebatur olim locus ex Augustino in psalm. cxx, in hæc verba : *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem*⁸¹, ubi ita legitur in quibusdam editis : *De hoc sole Pater Athanasius Alexandrinus episcopus ita pulchre locutus sit : Filius, inquit, Dei a Patre solo, non factus, nec creatus, sed genitus.* Verum hæc, ut jam pridem observatum fuit, adulterata sunt : et, ut aiunt nostri in postrema Augustini editione, nulla est in codicibus Athanasii, ejusque Synboli mentio. Affertur item concilium IV Toletanum anno 673 celebratum, in cujus capitulo I dicitur Patrem a nullo factum, etc. Quæ verba ex Symbolo *Quicumque* excerpta putantur. Et vero constat jam illo ævo Athanasii in nonnullis saltem locis nomen prætulisse.

Exstat inter Isidori Hispalensis opera epistola ad Claudium, ubi Athanasii Symbolum memoratur. At concors est omnium pene sententia eam epistolam neenon alias permultas a Breulio Isidori nomine publicatas, esse supposititias.

Certius affertur testimonium ex canonibus Æduensibus a Sirmondo editis, qui ad annum 653 referuntur a quibusdam 670, ab aliis vero 673, ubi ita legitur : *Si quis presbyter, diaconus, subdiaconus, vel clericus, Symbolum, quod sancto inspirante Spiritu apostoli tradiderunt, et fidem sancti Athanasii præsulis irreprehensibiliter non recensuerit, ab episcopo condemnatur.*

Regino, qui octavo sæculo floruit, libro I *De ecclesiastica disciplina*, hæc habet : *Si sermonem Athanasii episcopi de fide sanctæ Trinitatis, cujus initium est : « Quicumque vult salvus esse, » memoriter teneat :*

Hatto, episcopus Basileensis, cujus capitulare *Spicilegii* tom. IV edidit Dacherius noster : *Quarto, ait, ut fides sancti Athanasii a sacerdotibus discatur, et ex corde die Dominico ad Primam recitetur : qui mos hodieque viget in Ecclesia.*

Accedit anonymi testimonium, qui sub Carolo Magno vixit, a Sirmondo allatum in notis ad Theodulphum : *Incertæ auctor, ait Sirmondus, quem diximus, hoc ipso utens testimonio : Beatus, inquit, Athanasius in Expositione catholicæ fidei, quam ipse egregius doctor conscripsit, et quam universalis confitetur Ecclesia, processionem Spiritus sancti a Patre et Filio declarat, ita dicens : « Pater a nullo est factus, » etc.*

Idem Theodulphus, libro *Testimoniorum de Spiritu sancto* ad Carolum Magnum, nomine Athanasii affert illud : *Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus, etc., usque ad : Qui vult ergo salvus esse.*

Nono sæculo Agobardus, a cl. v. Baluzio editus, cap. 3 sic habet : *Beatus Athanasius ait : « Fidem catholicam nisi quis integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit. »*

Anscharius eodem sæculo, ut in Vita ejus apud Petrum Lambecium legitur, cum instaret obitus, præcepit ut fratres canerent fidem catholicam a beato Athanasio compositam.

Ratramnus, Corbeiensis monachus, libro II *contra Græcorum opposita* : *Beatus Athanasius Alexandrinus episcopus, ait, multa propter catholicæ fidei constantiam ab Arianis perpressus, frequenter etiam exilio eorum factione pulsus, et in Nicæna synodo episcopo suo beato Alexandro diaconus assistens, adversus versaniam Arii singulariter dimicans; in libello De fide, quem edidit, et omnibus Catholicis proposuit tenendum, inter cætera sic ait : « Pater a nullo est factus, nec creatus, sed genitus. Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, non creatus, non genitus, sed procedens. »*

Æneas, Parisiensis episcopus, librum suum *adversus Græcos* his auspiciatur verbis : *Sanctus Athanasius, sedis Alexandrinæ episcopus, Græcæ lingue experientissimus, ubi beatus Marcus evangelista præsedet, etc.* Exinde vero novemdecim capitula ex eodem Athanasio profert, quorum postremum ita habet : *Item idem in fide catholica : « quod Spiritus sanctus a Patre procedat et a Filio. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus, » etc.*

Hinemarus Remensis, nono item sæculo, primo capitulo ita loquitur : *Ut presbyteri discant expositionem Symboli et Orationis Dominicæ, etc., cum Symbolo Athanasii..... necnon et sermonem Athanasii de Fide,*

⁸¹ Psal. cxx, 6.

cujus initium est : « Quicumque vult saluus esse, » memorie quisque commendet, et sensum illius intelligat, et verbis communibus enuntiare queat.

Ratherius, Leodicensis episcopus, ita loquitur in admonitione synodali : Si Sermonem Athanasii episcopi de Fide sanctæ Trinitatis, *cujus initium est* : « Quicumque vult saluus esse, » memoriter teneat.

Abbo Floriæcensis in Apologia ad Francorum reges Hugonem et Robertum : Fidem quam alternantibus choris et in Francia et apud Anglorum Ecclesiam variari audiui; alii enim dicunt, ut arbitror, secundum Athanasium : « Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, non creatus, sed procedens. »

Sæculo undecimo Gualdo, monachus Corbeiensis, qui Vitam Anscharii carmine conscripsit editam a Lambecio, hæc de Symbolo habet.

Catholicamque fidem quam composuisse beatus

Fertur Athanasius.

Otho autem Frisingensis ita loquitur : Athanasius manens in Ecclesia Treverorum sub Maximo ejus Ecclesie episcopo : « Quicumque vult, » etc., a quibusdam dicitur edidisse.

Infinite pene operæ esset cæteros sequioris ævi scriptores recensere qui Symbolum *Quicumque* ascribunt Athanasio; quorum testimonia, quantacunque afferantur, parvi aut nullius momenti sunt ad illud Athanasio vindicandum vel abjudicandum. Adjicere non pigeat non visum hactenus fuisse Græcorum quodpiam monumentum, certum scilicet ac indubitatum, quo ab annis plus quingentis notum Ecclesie Græcæ fuisse Symbolum *Quicumque* possit comprobari. Græci porro sequioris ævi, Latinis ex Symboli auctoritate pro Spiritu sancti ex Patre Filioque processione comprobanda urgentibus, vel negarunt Athanasii esse, vel inconsulte Symbolum a sancto Doctore compositum fuisse confessi, addititiam esse vocem, et Filio, non minus inconsiderate commenti sunt, cum constet in omnibus Latinis codicibus etiam antiquioribus qui ab annis mille exarati sunt, eam haberi vocem. Alii autem impudentius effutiebant Athanasium, cum id operis ederet, ebrium fuisse, quos ita carpit Gennadius cap. 1 *De Spiritu sancto* : Οὐκ αἰδοῦνται λέγειν, ὅς ἐστις Ἀθανάσιος μέθυσος, καὶ, ὅτε ταῦτ' ἔγραψε, πλήρης ἦν οἴνου. Non verentur dicere Athanasium ebrium fuisse cum hæc scriberet, et vini plenum.

II. De codicibus in quibus exstat Symbolum Quicumque

Codicum omnium qui hactenus visi memoratique sunt, antiquissimus ille est qui ab Usserio laudatur, ævo Gregorii Magni conscriptus, si tamen ea vere sit ejus manuscripti ætas : nam addit Usserius scripturam ævo Gregorii longe esse posteriorem. Hic nullum præmittit scriptoris nomen, sed solum inscribitur, *Fides catholica*.

654 Nongentos superat annos Colbertinus codex 784, Saxonice descriptus litteris, et mea quidem sententia ante ætatem Caroli Magni editus. Hic media parte ab initio mutilus est, non amissione folii cujuspiam, sed quia librarius qui exscripsit, se ita mutilum Treviris reperisse testatur, nullo enuntiato auctoris nomine. Quamobrem non sua modo ætate eximius est, sed etiam quia ex antiquiore descriptus fertur. Sunt qui codicem illum 1100 annorum esse affirmarunt. Verum periti quique ævo circiter Pipini exaratum arbitrantur.

Paris saltem antiquitatis est Sangermanensis noster num. 257, Saxonice pariter litteris exaratus, qui titulum habet : *Fides sancti Athanasii episcopi Alexandrie*

Regius codex num. 4908, annorum pene nongentorum, nullum habet titulum, nullumque auctoris nomen. Æqualis ipsi est, qui memoratur a Lambecio, exstatque in Bibliotheca Casarea, Caroli Magni jussu conscriptus, cujus titulus sic habet : *Fides sancti Athanasii episcopi Alexandrini*.

Codex qui ab Usserio dicitur fuisse Æthelstani Anglorum regis, ita inscribitur : *Fides sancti Athanasii Alexandrini*.

Colbertinus num. 1559, qui fuit Caroli Calvi imperatoris, inscribitur : *Fides Athanasii*

In alio Sangermanensi 700 circiter annorum, et in tertio ejusdem monasterii, multum sequioris ævi, Symbolum nihil fere discrepat ab editis.

Duos quoque vidimus codices in cœnobio Sancti Theoderici prope Remos, in quibus Symbolum *Quicumque* nihil ferme differt ab editis.

Exstat item hoc Symbolum in codice Colbertino num. 5135 nullo prævio scriptoris nomine, annorum circiter 600. E regione vero conscripta legitur ejusdem ætatis Gallica versio, in fine mutila, quam nos edendam duximus. Ejus nobis copiam fecit suaque manu exaratam dedit vir clarissimus nobisque amicissimus Baluzius.

Alius habetur codex in Bibliotheca RR. PP. Fratrum minorum, ab annis quadringentis exaratus, ubi Symbolum exstat Latine cum versione Gallica e regione παραφραστικῶς adornata. Codex autem est Psalterium olim ad usum dominarum de Brebant, ut indicatur in fronte libri, hisce verbis recentiore manu conscriptis : *Ce Psautier qui est en Latin et en François est au convent des Sereurs Meneurs de Longchamp, et fu aux Dames de Brebant*. Earum nomen erat, Margarita et Joanna, quarum pater Godefridus de Bre-

bant frater erat Mariæ conjugis regis Philippi Audacis. In hujusmodi codice, quod per mihi mirum visum est, Latino Symbolo hic titulus præmittitur : *Canticum Bonifacii* : in fronte autem Gallicæ versionis e regione istiusmodi legitur inscriptio : *Ce chant fut saint Anaïstaise qui apostolles de Rome*. Hujus porro versionis manu sua exscriptæ nobis copiam fecit vir eruditus Petrus Pelester, ejus cænobii bibliothecarius.

Felckmannus de codicibus quibus ipse est usus ita loquitur : *Exstat hoc Symbolum in nostro codice 2 anonymo, sed absque titulo et nomine auctoris, unde et sic editum. Invenitur id similiter in fragmentis Hilarii historicis in cod. veteri part. II sub finem. Invenimus idipsum etiam post in codice quodam Palatine Biblioth. expresse Athanasio inscriptum (licet id recentiores Græci nolint, ut videre est ex Epistola Meletii Constantinopolitani patriarchæ ad Douzam), ex quo etiam discrepantias quasdam notabimus. Ilac Felckmannus.*

De Græcis autem codicibus pauca suppetunt dicenda, cum unum tantum nobis inspicere licuerit, scilicet Reg. 2502, in quo exstat Symbolum superiore sæculo exaratum. De variis Græcis formulis infra agimus.

III. Symbolum Quicumque cui sit auctori ascribendum.

Ut colligere est ex veterum testimoniis, atque ex codicum inscriptionibus superius recensitis, ab annis plus mille Symbolum *Quicumque* Athanasio fuit ascriptum. At id non sine controversia admissum fuisse suadet codicum multorum, etiam antiquissimorum, auctoritas, in quibus Athanasii nomen minime comparet : suadet item ille superius a nobis memoratus codex, qui Bonifacium auctorem exhibet. Probe quippe conjectare licet Bonifacio attributum fuisse, quia verus germanusque auctor non notus esset : nam si pro Athanasii fetu vulgo habitum fuisset, nequaquam ejus loco substituendus fuerat alius. Nam solent ad commendationem opera obscurorum minusque notorum hominum præclaris attribui scriptoribus ; atqui tantum est Athanasii nomen ut ne cogitarit quidem quispiam majorem ex alio mutuari auctoritatem. Accedunt præterea multorum præsertim undecimo sæculo scriptorum testimonia, qui deserto aiunt a quibusdam tantum tribui Athanasio Symbolum *Quicumque*, innuuntque non esse rem vulgo receptam. Unde consequi videtur, Symbolum, quo tempore in lucem prodit, Athanasii non prætulisse nomen. Sed ubi a nescio quo attribui Athanasio coëptum fuit, exinde manasse ut in multis codicibus nomen ejus præmitteretur. Et vero ex tribus codicibus qui Caroli Magni ætatem superare existimantur, solus Sangermanensis nomen exhibet Athanasii, quo innuitur minus frequentem tunc fuisse ejusmodi inscriptionem.

Falso itaque ascriptum Athanasio arbitrantur, tum ea quam supra memoravimus, tum multis aliis de causis. Ex quibus illa maxime urget, quod a nemine antiquorum ante septimum sæculum commemoretur. Sane tam egregium opusculum, a tanto scriptore concinnatum, nequaquam silentio præmittendum erat ; in illis maxime disceputationibus quæ cum Nestorianis, Eutychianisque obortæ sunt. Athanasii quippe auctoritatem magni faciebant hæretici illi. Quid causæ igitur erat, quod nec a Græcis nec a Latinis afferrentur loca ex hoc Symbolo excerpta, quibus errores ejusmodi 655 confutantur ? Nec est quod reponatur, eam totam partem Symboli quæ incarnationem Domini respicit, nonnisi post illas exortas hæreses symbolo fuisse adjectam : nam id gratis omnino dicitur, cum in omnibus qui hætenus visi sunt codicibus integrum exstet Symbolum, ut hodieque recitatur. Præterea in catholicæ fidei professionibus omnibus atque Symbolis, non de Trinitate modo, sed etiam de Incarnatione agitur, ut videre est in Symbolo Apostolorum in Nicæno et in aliis quibusque. Quamobrem non potuit in tam prolixo Symbolo mysterium Incarnationis ab initio prætermitti.

Ad hæc, si quis fidei formulas vel ab Athanasio, vel Athanasii ævo conscriptas cum hoc Symbolo conferat, tantum animadvertet inter illa discriminis, ut vel hinc solum nihil cunctetur, alii ævo quam Athanasiano, alii scriptori quam Athanasio Symbolum adjudicare. Percurram qui voluerit quas Athanasius accurate collegit sui ævi fidei confessiones. An formulam istam, *tres personas*, aut Græce, *τρεις ὑποστάσεις* ; in Catholicorum symbolis admissam et promulgatam reperiet ? Licet enim una eademque semper fuerit ea de re Ecclesiæ doctrina, nondum tamen hæ formulæ in Ecclesia receptæ vel in confesso erant, ut fusius comprobamus in Præfatione generali. Ille item Symboli versiculus : *Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens*, non est, ut nemo peritus non fatebitur, sæculi Athanasiani. Quanquam enim Athanasius Spiritum sanctum ex Patre atque ex Filio manare non semel docuerit in suis quæ jam exstant operibus, his tamen formulis nunquam est usus : multoque minus illæ in symbolis fideique confessionibus locum habuere. Non olet item Athanasianum sed Eutychianum ævum illa clausula : *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ*. Licet enim quidpiam simile in ejus scriptis compareat ; nondum tamen obtinuerat ut in professionibus fidei hujusmodi sententia usu veniret.

Huc accedit Symboli verba sententiamque Latinum indicare scriptorem, neque ullam versionis ex

Græco factæ notam præferre. Si verum ex Græco fuisset, multa Græcæ dictionis in Latina interpretatione comparerent, uti solet in ejus ævi versionibus observari. Neque dici posse videtur ab Athanasio fuisse Latine editum : namque scriptoris est pro illa ætate Latine peritissimi, non solum quippe verbis, sed etiam numeris modulisque Latinis constat hoc Symbolum, vixque credatur tantum tamque familiarem Latine linguae usum Athanasio fuisse.

Demum si hujusmodi Symbolum adornasset Athanasius, nunquam erat omissurus consubstantialis vocem, cujus causa toto vitæ suæ curriculo concertavit, tantisque periculis perfunctus est. Hisce nos argumentis permoti, Symbolum *Quicumque* Athanasio incunctanter abjudicandum arbitramur. Jam disquiramus utrum aliorum qui ejus auctores esse feruntur, cuiquam sit ascribendum.

Hilario nonnulli ascriptum voluerunt, quia nimirum in codice quodam exstat post Hilarii fragmenta. Quasi vero id non vulgo et in plerisque codicibus observetur, ut multa diversorum opera consequenter in manuscriptis describantur. Cum autem in ejusmodi codice post Hilariana opera nullo præmisso auctoris nomine compareat, hinc, uti jam supra diximus, inferendum, tum exaratum fuisse, cum pro Athanasiano nondum vulgo haberetur.

Eusebio Vercellensi tribuere nonnulli. At, præterquam quod nullo fundamento, nulla auctoritate nititur hæc opinio, videtur Symbolum a recentiore prodiisse scriptore. Nam quæ in eo exstant de divina et humana Christi natura, sæculum redolent Nestorianum; ipsaque tota fidei formula, iis est vocibus et clausulis composita, ut ad Eusebii ævum minime pertinere valeat.

Sunt item qui Symbolum tribuant Anastasio, quam sententiam subaugurari licet obortam ex nominum similitudine; nimirum in codice quodam facile substitui pro Athanasio potuit Anastasius. Verum sive Sinaita ille, sive Bibliothecarius Anastasius intelligatur, neutri potest assignari; non priori, quia recte comprobatur a Latino scriptore editum opusculum fuisse, imo etiam ipso Anastasio antiquius esse, ex codicum ætate, et ex *Æduensibus* superius allatis Canonibus commonstratur; unde etiam liquet multo minus Anastasio tribui posse Bibliothecario.

Bonifacio cuidam uti supra diximus ascribit codex unus. Sed nec quis sit ille Bonifacius, nec unde librarius ejusmodi auctorem expiscatus sit, in promptu est ediscere. Quare nihil ulterius de Bonifacio disseremus.

Vigilio ascripsit nuperus quidam scriptor (5); qui tamen, ut valet sagacitate et eruditione, nonnisi conjectando loquitur. Hæc vero causæ sunt quod hanc ille opinionem sit amplexus: 1° Quod solet Vigilius suas lucubrationes Athanasio ascribere: cujusmodi est Dialogus adversus Sabellianos, Arianos et Photinianos. 2° Quod Eutychetis haud ita pridem insurgentem hæresin oppugnare aggressus sit Vigilius. At ejusdem errores hoc in Symbolo exploduntur. 3° Quod frequentes apud eundem Vigilium occurrant loquendi rationes in Symbolo usurpatæ. Verum hæc argumenta probe confutavit laudatus vir Anthelmus. Et sane, ut animadvertit ille, ruunt hæc omnia, ubi ostenditur Dialogos illos qui inter Athanasiana comparent opera, et Chiffletius Vigilio adjudicavit, nequaquam esse Vigilii. Quod probe superius suo loco commonstrabamus. Etiam si vero Vigilii essent Dialogi, non statim hinc consequeretur ejus esse Symbolum. Nam, quod animadvertisse juvabit, pro explorato habendum, Symboli scriptorem, iis loquenti modis, iis usum sententiis fuisse, quæ suo ævo a Latinis Patribus, Catholicisque viris frequentius usurpabantur: neque putandum novas illum dicendi formulas commentum esse: sed eas ut in confesso tunc erant collegisse. Hinc palam res est, quod apud Augustinum, ejusque suppres, Vincentium Lirinensem, Vigilium, et alios inferius notandos, haud semel occurrant ejusmodi sententiæ. Unde manifestum est nullam congruentem hactenus allatam esse causam, quare Vigilio ascribatur.

Afro itaque Vigilio nihil est quod Symbolum *Quicumque* tribuatur. At huic Gallum auctorem, 656 Vincentium nempe Lirinensem, substituit laudatus vir Anthelmus, qui suam hisce argumentis hisce verbis sententiam asserit: 1° Quod ille tempestatis istius, qua digestum est Symbolum, nobilissimus scriptor exstitit; 2° quod hæresibus bellum indicare scopus ipsi fuerit unicus; 3° quod errores, Symboli confessione sigillatim perstrictos, eosdem specie, nec alios, scriptis suis impugnare delegerit; 4° quod sub alieno nomine in hac palæstra mereri affectavit; 5° quod ipsi Trevirense solum, seu Belgica prima, in qua primo repertum est Symbolum, patria fuerit; 6° quod ipse cum ejusdem metropolitica urbis antistite tum sedente, necessitudine videatur obligatus; 7° quod in aliquam M. Athanasii similitudinem a patriis finibus velut extorris egerit; 8° quod in aliquo suo priori opere Symboli locutiones, insignioresque formulas occupavit, nec verbis solummodo vel characteristicis, ut ita dicam, vocibus, sed transitionibus, sed comparationibus, sed iisdem æntremum tenore, contexturaque ratiocinii, cum Symboli methode et artificio progressus fuerit; 9° quod in ejus a se tum expositæ fidei confessionem, miris ac iteratis mentis excessibus raptus, ejusdem aliquando retractandæ, et elegantius exponendæ indicium prodiderit; 10° quod postremo ad hanc exponendam overam solemni promissione sese constrinxerit. Quæ gemina tandem et urgens elucubrandi Symboli occasio fuit.

(3) Quesnell. in edit. S. Leonis.

Hæc erudite sane observata, si alias certum quoddam suppeteret pro Vincentio testimonium vel codicis vel scriptoris alicujus, eum probe commonstrarent eximii opusculi auctorem. At donec certius aliquid emergat, sub iudice litem pendere necesse est. Nam quod primo loco dicitur, etiamsi exploratum esset, infirmum tamen esse nemo non fateretur. Quod enim Vincentius eo floruerit ævo, quo prodit Symbolum: ea sane non satis apta conjectura fuerit, ut ejus auctor existimetur. Non ægre quidem concesserim Vincentii ætate editam fuisse illam fidei professionem, nec tamen codicis Colbertini auctoritate nititur hæc opinio, quem arbitratur Anthelmus 1100 annorum. Etenim (quod pace viri eruditissimi et amicissimi dicatur) multo minoris ætatis codex esse comprobatur: nemo enim peritus cui librum exhibuerim, octavo eum sæculo antiquiorem æstimavit. Quæ consequuntur autem argumenta ad octavum usque, non controvertenda: nam ita compertum est potuisse hominem, cui hæc convenerint, edere Symbolum, ut non minus exploratum sit potuisse alium, cui nihil eorum competat, illud adornare. Quare ad octavum quod alicujus sane momenti est accedamus. Petitur illud ex quibusdam loquendi formulis magnam cum Symboli particulis quibusdam similitudinem referentibus, quas accurate ex Vincentii Commonitorio collegit laudatus vir, et quia nec paucae nec spernendæ illæ sunt, eas hic exhibere non pigeat.

TABULA PRIMA.

Excerptum ex Symbolo.

I. Fides autem CATHOLICA hæc est, ut UNUM Deum IN TRINITATE, et TRINITATEM IN unitate VENEREMUR.

II. NEQUE CONFUNDENTES PERSONAS, NEQUE SUBSTANTIAM SEPARANTES.

III. ALIA EST ENIM PERSONA PATRIS, ALIA FILII, ALIA SPIRITUS SANCTI.

IV. SED PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI UNA est divinitas, æqualis gloria, coæterna Majestas.

A

Excerptum e Commonitorio.

I. Ecclesia vero CATHOLICA UNAM Divinitatem IN TRINITATIS plenitudine, et TRINITATIS æqualitatem IN UNA atque eadem Majestate VENERATUR.

II. UT NEQUE singularitas SUBSTANTIÆ, PERSONARUM CONFUNDAT proprietatem, NEQUE item Trinitatis distinctio, unitatem SEPARET Deitatis.

III. Quia scilicet ALIA EST PERSONA PATRIS, ALIA FILII, ALIA SPIRITUS SANCTI.

IV. SED PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI non alia et alia, sed UNA eademque natura.

TABULA SECUNDA

Excerptum ex Symbolo

I. Est ergo fides recta ut credamus et CONFITEAMUR, quia Dominus noster Jesus Christus Dei FILIUS, DEUS ET HOMO EST.

II. Deus est ex substantia PATRIS ANTE SÆCULA GENITUS, et homo est ex substantia MATRIS IN SÆCULO NATUS.

III. PERFECTUS DEUS, PERFECTUS HOMO, ex ANIMA rationali et HUMANA CARNE SUBSISTENS.

IV. ÆQUALIS PATRI secundum Divinitatem, MINOR PATRE secundum humanitatem

Excerptum e Commonitorio.

I. Vehementer enim præcavere debemus, ut Christum non modo unum, sed semper unum CONFITEAMUR. . . . unus idemque Christus, FILIUS DEI, B unus idemque Christus, DEUS ET HOMO.

II. Idem ex PATRE ANTE SÆCULA GENITUS, idem x MATRE IN SÆCULO generatus.

III. PERFECTUS DEUS, PERFECTUS HOMO, in Deo summa Divinitas, in homine plena humanitas: quippe quæ animam simul habeat et CARNEM. . . . ex duplici diversaque SUBSISTENS animi corporisque natura.

IV. Duæ substantiæ sunt, una coætærna, et ÆQUALIS PATRI; altera ex temporæ, et MINOR PATRE.

657 TABULA TERTIA.

Excerptum ex Symbolo.

I. Qui licet DEUS sit et homo, NON DUO tamen, sed UNUS EST CHRISTUS.

II. UNUS AUTEM NON CONVERSIONE DIVINITATIS IN CARNEM, sed assumptione HUMANITATIS IN DEUM. UNUS omnino NON CONFUSIONE SUBSTANTIÆ, SED UNITATE PERSONÆ.

III. Nam sicut ANIMA rationalis et CARO UNUS EST HOMO, ITA DEUS et homo UNUS EST CHRISTUS.

IV. Qui PASSUS est pro salute nostra, etc.

Hæc in Vincentii Commonitorio sparsim posita, in unum collegit laudatus vir Anthelmus: validum hinc elici ratus argumentum, quo Symbolum Vincentio eidem Lirinensi ascribatur. Et sane id probe eruditi viri argumentis conficitur, nihil repugnare scilicet, ut sit illud Vincentii Lirinensis opus. Quæ enim gravior ea in re occurrere videtur difficultas, ex confutata nempe in Symbolo Eutychetis hæresi

Excerptum e Commonitorio.

I. UNUM Christum JESUM, NON DUOS, eundemque DEUM pariter atque HOMINEM. . . . et hoc totum UNUS EST CHRISTUS.

II. UNUS AUTEM NON. . . . DIVINITATIS et HUMANITATIS CONFUSIONE, SED UNITATE PERSONÆ. . . . NON CONVERSIONE NATURÆ, SED PERSONÆ.

III. Igitur sicut ANIMA connexa CARNI, non imitatur hominem, sed EST HOMO, ITA etiam, Verbum DEUS, uniendo se homini. . . . factus EST HOMO. . . . et ex duabus substantiis UNUS EST CHRISTUS.

IV. Ecclesia Deum secundum hominem credit factum, PASSUM, etc.

hiscæ verbis : *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ, plane levatur ex simili Communitorii loco superius posito : ex quo palam est, ante Chalcædonensem synodum in usu fuisse eam loquendi formulam. Siquidem Vincentius in Commonitorio aliquot ante eam synodum annis a se conscripto, iis est usus vocibus. Fatemur tamen nobis nondum prorsus constare, fuisse Symbolum a Vincentio Lirinensi conscriptum : id solum liquet : ut Vincentius in Commonitorio voces passim in Ecclesia suo ævo observatas pro fide exponenda usurpavit, ita auctorem Symboli, quisquis tandem ille sit, vocibus usum esse suo ævo in Ecclesia receptis ; imo conspicuum est neutrum aliam tenere viam, aliis uti dictis debuisse. Ea enim est consuetudo, ut in cudendis Symbolis et Fidei confessionibus, loquendi solum genera vulgo a Catholicis usurpata adhibeantur, nec nova introducantur, nisi in synodis, ac ne in synodis quidem, nisi gravissima de causa.*

Quod postremo loco dicitur, Vincentium ad fidei confessionem denuo tractandam et explanandam sese solemnî propensione constrinxisse, id sane de Symbolo hujusmodi adornando intelligi non posse liquet ex ejus verbis : *Hæc in excursu, inquit, dicta sunt, alias, si Deo placuerit, uberius tractanda et explicanda. Quis enim non videat, his prolixiorem promitti tractatum, non ipso Symbolo tantum, sed etiam Commonitorio : quod multo prolixius est Symbolo, Quicumque?*

Cæterum cum ex allatis supra testimoniis videatur in Galliis primum celebrari cœpisse hoc Symbolum, haud abs re conjectant eruditi viri, in Galliis illud fuisse elucubratum. Quod item forte suadeat antiquissimus ille in Galliis et in Anglia mos Symboli alternatim concinendi : itemque mss. Gallicanorum copia et antiquitas. Treviris autem ab Athanasio fuisse adornatum testantur Otto Frising. et post illum Durandus *De off. div. lib. iv, cap. 2.* Sed Baronius ad ann. 340, opinatur ab Athanasio Romæ catholicam fidei professionem coram Julio pontifice fuisse recitatam. Qua de re quid sentiendum sit ex superioribus liquet.

IV. De variis Symboli formulis, cum Latinis, tum Græcis.

Latini codices plerique omnes Symbolum exhibent cum perpaucis varietatibus, uno excepto Colbertino antiquissimo, qui non sententia, sed verbo tantum tenuis multum discrepat ab editis.

Græcæ vero formulæ ita inter se dissonant, ut a variis interpretibus ex Latino Græcæ versas fuisse conspicuum sit. Quatuor asserimus inferius : Gudlingius vero in notis ad Zialowiskium sex edidit formulas, ex quarum tamen numero tres ita inter se sunt affines, ut paucis duntaxat lectionibus differant, quas nos adnotavimus ad tertiam formulam.

Prima itaque formula Græca, ea est quam ad fidem Palatinorum codicum edidit Felckmannus, de qua superioribus actum fuit.

Secunda, quam edimus, formula, jam olim publici juris facta per Genebrardum anno 1560, quam ait ille esse Ecclesiæ Constantinopolitanæ, exstat in Regio codice num. 2502, olim ex Bibliotheca Joannis Huralti Boistallerii a Carolo IX Venetias legati. In quo codice hæc leguntur ante Dialogum S. Athanasii cum Ario : *Τὸ παρὸν βιβλίον ἐγράφη παρ' ἐμοῦ Ζαχαρίου ἱερέως τοῦ Κρητὸς τοῦ Μαραφαρᾶ διὰ συνδρομῆς καὶ μισθοῦ τοῦ ἐνδοξοτάτου κυρίου Ἰωάννου Βοϊσταλλερίου, πρέσβεως Ἐνετίῃσι τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ γαληνοτάτου αὐθέντου σύρου Κάρλου βασιλέως Γάλλων. Καίτοι, ἐὰν εὕρητέ τι λάθος, σύγγνωτε· ἀνθρώπινον πάθος τὸ ἀμαρτάνειν. Ἐρῶσθε. Id est, Hic Liber a me descriptus est Zacharia Maraphara, presbytero Cretensi, ope ac mercede accepta clarissimi domini Joannis 658 Boistallerii, Venetiis versantis, legati præclarissimi ac serenissimi domini Caroli regis Gallorum. Si quem porro lapsus deprehendatis, ignorete. Humanæ est infirmitatis peccare : Salvete. Et inferius : Transcriptus et recognitus liber hic est, ex vetustissimo exemplari Cretico ; Venetiis anno 1562, impensa facta aureorum X. Zacharias sacerdos transcripsit et habuit. Incertum autem utrum ex illo quod memorat vetustissimo exemplari Symbolum etiam sit mutuatus : codex quippe amplæ molis multa et varia complectitur, quæ dubitare licet ex unone codice excerpta fuerint an ex compluribus. Sane nullum vidimus Græcum hujus Symboli codicem qui trecentorum sit annorum, nec antiquum alium a quopiam visum fuisse novimus.*

Tertia, primum edita fuit ab Henrico Stephano anno 1565. Deinde vero a Gilberto Genebrardo ex codice Lazari Bajffii, cum variis lectionibus ex editione Henrici Stephani quæ in nonnullis ab ea discrepat. Itemque ex postrema conciliorum editione, quæ in pluribus differt ab utraque.

Quarta Fidei formula, seu versio Symboli *Quicumque* in postrema Conciliorum editione cusa est, ex Usserio desumpta, quam Usserius ex Patricii Junii apographo mutuatus, publicam fecerat anno 1647. Hæc plane παραφραστικῶς conscripta fuit. Estque notatu dignum, in prima et postrema formula Spiritum sanctum dici solum ex Πατρε procedere, in secunda et tertia, ex Patre Filioque : unde fortassis suspicio veniat fuisse illas a Latinis editas, cum hanc Græci doctrinam proterve ac temere contra sanctorum Patrum etiam Græcorum sententiam repudient.

Non ingratum lectori fore putamus, quod binas Gallicas versiones his adjecerimus : quarum prior, uti dictum est, ex codice Colbertino 3153 a 600 annis conscripta est. Altera vero ex codice RR. PP. Fratrum

Minorum 400 annorum. Videturque ex antiquiore codice exscripta: non consonat enim illa interpretatio cum Latino Symbolo e regione posito; ita ut etiam inscriptio Latina a Gallica penitus discrepet, in priorumque Bonifacii, in posteriore vero Anastasii seu potius Athanasii esse dicatur.

His subjungimus Symboli explicationem Latine compositam ex codice hujusce Sangermanensis cœnobii annorum plus quingentorum exscriptam, non indignam, ut arbitramur, quæ in lucem prodeat.

Agmen claudit Græca fidei confessio, ex codice Regio 2356 exscripta. Quæ item præfert Athanasii nomen, multisque, ut existimamus, post Athanasium sæculis edita est

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

SYMBOLUM S. ATHANASII DE FIDE CATHOLICA (4), VULGO IN ECCLESIA RECEPTUM.

PRIMA FORMULA.

Εἰ τις θέλει σωθῆναι, πρὸ πάντων χρὴ αὐτῷ τὴν καθολικὴν κρατῆσαι πίστιν· ἣν εἰ μὴ τις ὑγιῇ καὶ ἁμῶμον τηρήσειε, πάσης ἀμυθολίας ἐκτὸς εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολείται. Πίστις δὲ καθολικὴ αὕτη ἐστίν, ἵνα ἓνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβωμεν, μὴτε συγχέοντες τὰ πρόσωπα, μὴτε τὴν οὐσίαν διαιρούντες. Ἄλλη γάρ ἐστιν ἡ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασις, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἀλλὰ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, μία ἐστὶ θεότης, ἰσὴ δόξα, συνδιακονίζουσα ἡ μεγαλειότης. Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱός, τοιοῦτον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱός, ἄκτιστον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἄμετρος ὁ Πατὴρ, ἄμετρος ὁ Υἱός, ἄμετρον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Αἰώνιος ὁ Πατὴρ, αἰώνιος ὁ Υἱός, αἰώνιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὅμως οὐ τρεῖς αἰῶνες, ἀλλ' εἰς αἰώνιος· ὥσπερ οὐ τρεῖς ἄκτιστοι, οὐδὲ τρεῖς ἄμετροι, ἀλλ' εἰς ἄκτιστος, καὶ εἰς ἄμετρος. Ὁμοίως παντοκράτωρ ὁ Πατὴρ, παντοκράτωρ ὁ Υἱός, παντοκράτωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅμως οὐ τρεῖς παντοκράτορες, ἀλλ' εἰς παντοκράτωρ. Οὕτω Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱός, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ὅμως οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἰς Θεός. Ἀσώτως Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱός, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅμως οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Κύριος. Ὅτι, ὥσπερ μοναδικῶς ἐκάστην ὑπόστασιν Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν Χριστιανικὴ ἀληθεὶς ἀναγκαζόμεθα, οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν καθολικῇ εὐσεβεῖ καλωδόμεθα. Ὁ Πατὴρ ὑπ' οὐδενός ἐστι παποιημένος, οὔτε δεδημιουργημένος, οὔτε γεγεννημένος. Ὁ Υἱὸς ἀπὸ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐστίν

QUICUNQUE vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem: quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit (5). Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur: neque confundentes personas, neque substantiam separantes. Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti: sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti, una est divinitas, æqualis gloria et cœterna majestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus (6). Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus. Et tamen non tres æterni, sed unus æternus: sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus, et unus immensus. Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus: et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus: et tamen non tres dii, sed unus est Deus. Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus: et tamen non tres domini, sed unus est Dominus. Quia sicut sigillatim unamquamque personam Deum aut Dominum (7) confiteri Christiana veritate compellimur; ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus. Filius a Patre solo est non factus, nec creatus, sed genitus: Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec

(4) Codex Regius 2962: Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν μεγάλου Ἀθανασίου ὁμολογία τῆς αὐτοῦ πίστεως. In codice Felckmanni Græco nullus comparat titulus, nec scriptoris nomen. In Palat. codice legitur. Σύμβολον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Sangerman. 257, Fides sancti Athanasii episcopi Alexandrie. Qui ab Usserio dicitur fuisse Æthelstani Anglorum regis, habet: Fides Athanasii Alexand. Colbert. 784 mutilus est initio et a media solum parte incipit, ut infra notatur. Regius codex 4908 nullum habet titulum. Qui ab Usserio dicitur esse tempore Gregorii M. descriptus, Fides catholica, solum habet. Palat. I paulo post initium habet, Πρὸ

πάντων χρεια ἐστὶν ἵνα τὴν καθολικὴν κρατῆσθαι πίστιν.

(5) S. Germ., *Inviolabilemque servaverit, absque dubio peribit in æternum.* In Reg. *absque dubio deest.* Ibid. Palat. sic, ὑγιῇ ἁμῶμον τηρήσειεν ἐκτὸς δισταγμοῦ εἰς.

(6) Mox Reg., *talis et Spiritus sanctus*, et ita in subsequentibus particulam et ante Spiritus sanctus. Desinit autem in hæc verba: *Et tamen non tres æterni*, exinde mutilus est codex.

(7) S. G., *Unamquamque personam et Dominum et Deum.*

genitus est, sed procedens. Unus ergo Pater, non tres patres; unus Filius, non tres filii; unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Et in hac Trinitate (8) nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus, sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt, et coæquales. Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et unitas in Trinitate, et Trinitas in unitate veneranda sit. Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat. Sed necessarium est ad æternam salutem, ut incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat (9). Est ergo fides recta, ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est (10). Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus: homo ex substantia matris in sæculo natus. Perfectus Deus, perfectus homo ex anima rationali et humana carne subsistens. Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus. Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ: nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis (11), inde venturus est judicare vivos et mortuos. Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam: qui vero mala, in ignem æternum. Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

ὅν τοις ἑαυτῶν σώμασιν ἀποδύσοντας περὶ τῶν ἰδίων ἔργων λόγον· καὶ οἱ κακὰ πράξαντες εἰσελεύσονται (13) εἰς ζῆλν αἰώνιον, οἱ δὲ κακὰ εἰς πῦρ αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν εἰ μὴ τις πιστῶς τε καὶ βεβαίως πιστεύῃ, σωθῆναι οὐ δυνάσεται.

(8) S. G., In hac Trinitate, omisso, et.

(9) Colbertinus hic incipit, hac ratione: Post synodum Chalcedonensem hæc minio descripta leguntur: Explicit synodus mundanum, id est, universalem, apud Calcedona.

Hoc inveni Treviris in uno libro scriptum, sic incipiente: Domini nostri Jesu Christi et reliqua. Domini nostri Jesu Christi fideliter credat. Beineps atramento hæc: est ergo fides recta, etc., ad finem usque.

(10) S. G. Et Deus pariter et homo est. Colbertin., Deus pariter et homo est. Colbertin. ibid., de substantia Patris, et infra, de substantia Matris. Ibid. post, Matris. S. G. habet, in sæculo genitus perfectus homo. Mox S. G. et Colbertin., ex anima rationali, qui postremus ita prosequitur ad finem usque: et humana carne subsistens: æqualis Patri, secundum divinitatem, minor Patri (sic) secundum humanitatem. Qui licet Deus sit homo, non duo tamen sed unus est Christus. Unus autem non ex eo quod sit in carne conversa divinitas, sed quia est in Deo assumpta dignanter humanitas. Unus Christus est non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Qui secundum fidem nostram passus et mortuus ad in-

ferna descendens, et die tertia resurrexit, atque ad cælos ascendit, ad dexteram Dei Patris sedet sicut vobis in Symbolo traditum est. Inde ad judicandum vivos et mortuos, credimus et speramus eum esse venturum. Ad cujus adventum erunt omnes homines sine dubio in suis corporibus resurrecturi, et reddituri de factis propriis rationem; ut qui bona egerunt eant in vitam æternam, qui mala in ignem æternum. Hæc est fides sancta et catholica, quam omnis homo qui ad vitam æternam pervenire desiderat, scire integre debet et fideliter custodire. Sangermanensis vero codex post hæc verba: Ex anima rationali et humana carne subsistens, sic prosequitur: Æqualis Patri, perfectus Deus, secundum divinitatem. Qui licet Deus sit et homo, non tamen duo, sed unus est Deus. Unus autem non conversatione divinitatis in carne, sed assumptione humanitatis in Deo, etc.

οὐ παποιημένος, οὐδὲ δεδημιουργημένος, ἀλλὰ γεγεννημένος. (12) Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς οὐ παποιημένον, οὔτε δεδημιουργημένον, οὔτε γεγεννημένον, ἀλλ' ἐκπορευτόν. Εἷς οὖν ἐστὶ Πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἷς Υἱός, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεύμα ἁγίον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρῶτον ἢ ὕστερον, οὐδὲν μείζον ἢ ἑλαττον, ἀλλ' ὅλαι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις συνδιακονῶνται ἑαυταῖς εἰς καὶ ἴσαι. Οὕτως, ἵνα διὰ πάντων, ὥσπερ ἤδη προσέφηται, καὶ Τριάς ἐν μονάδι, καὶ μόνος ἐν Τριάδι λατρεύεται. Ὁ θέλων οὖν σωθῆναι οὕτω περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος νοεῖτω. Ἀλλ' ἀναγκαῖον δέ ἐστι πρὸς αἰώνιαν σωτηρίαν, ἵνα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βεβαίως πιστεύῃ. Ἔστιν οὖν πίστις ὁρθή, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ἐτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, Θεὸς καὶ ἀνθρωπός ἐστι. Θεὸς ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, πρὸ αἰώνων γεννηθείς· καὶ ἀνθρωπός ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς μητρὸς, ἐν χρόνῳ γεννηθείς. Τέλειος Θεός, καὶ τέλειος ἀνθρωπός, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑποστάς· ἴσος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἥτιον τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅς, εἰ καὶ Θεὸς ὑπάρχει καὶ ἀνθρώπος, ὁμοῦς οὐ δύο, ἀλλ' εἷς ἐστὶ Χριστός· εἷς δὲ οὐ τροπῇ θεότητος εἰς σάρκα, ἀλλὰ προσλήψει ἀνθρωπότητος εἰς θεότητα. Εἷς καθόλου οὐ συγγύσει φύσεων, ἀλλ' ἐνώσει ὑποστάσεων· ὥσπερ γὰρ ψυχὴ λογικὴ καὶ σὰρξ εἷς ἐστὶν ἀνθρώπος, οὕτω Θεὸς καὶ ἀνθρωπός εἷς ἐστὶ Χριστός· ὁ παθὼν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ κατελθὼν εἰς τὸν ἅδην, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστὰς ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ παντοκράτορος, ὅθεν ἐλεύσεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Οὗ τῇ ἐλεύσει πάντες ἄνθρωποι ἀναστήσονται.

Χριστός· ὁ παθὼν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ κατελθὼν εἰς τὸν ἅδην, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστὰς ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ παντοκράτορος, ὅθεν ἐλεύσεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Οὗ τῇ ἐλεύσει πάντες ἄνθρωποι ἀναστήσονται.

(11) S. G., Unus Christus . . . descendit ad infernos, resurrexit . . . Sedet ad dexteram Patris omn.

(12) In prius editis post γεγεννημένος, legitur, ἐκ τοῦ Πατρὸς, sed hæc postrema verba desunt in Reg.

(13) Reg., ἀπελεύσονται, infra, πιστεύῃ.

SECUNDA FORMULA.

Τὸ ἐν ἁγίοις Πατρὲς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου ὁμολογία τῆς καθολικῆς πίστεως, ἣν ἔδωκε πρὸς Ἰουλίον πάπαν Ῥώμης.

Τῷ θέλοντι σωθῆναι πρὸ πάντων ἀνάγκη τὴν καθολικὴν πίστιν κατέχειν· ἣν εἰ μὴ τις ἀκραίαν καὶ ἀπαράβρυστον συντηρήσειεν, ἀναμφιβόλως εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολείπεται. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβειν ἡμᾶς, μήτε τὰ πρόσωπα συγχέοντας, μήτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντας. Ἄλλο γὰρ ἐστὶ τὸ τοῦ Πατρὸς ποσῶπον, ἄλλο τὸ τοῦ Υἱοῦ, ἄλλο τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μία ἐστὶ θεότης, ἴση δόξα, συναΐδιος μεγαλειότης. Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱός, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱός, ἄκτιστος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄπειρος ὁ Πατὴρ, ἄπειρος ὁ Υἱός, ἄπειρον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀίδιος ὁ Πατὴρ, αἰδῖος ὁ Υἱός, αἰδῖον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ μὴν τρεῖς αἰδιοὶ, ἀλλ' εἰς αἰδιος. Οὕτως οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι, οὔτε τρεῖς ἄπειροι, ἀλλ' εἰς ἄκτιστος, εἰς ἄπειρος. Ὁμοίως παντοδύναμος ὁ Πατὴρ, παντοδύναμος ὁ Υἱός, παντοδύναμον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἰς παντοδύναμος. Οὕτω καὶ Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱός, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς Θεοὶ, ἀλλ' εἰς Θεός. Οὕτω Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱός, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς κυριοὶ, ἀλλ' εἰς Κύριος· ἐπεὶ καθὼς ἕκαστον τῶν προσώπων Θεὸν ἡ Κύριον ὁμολογεῖν ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμεθα, οὕτω καὶ τρεῖς Θεοὺς ἡ κυρίως λέγειν ἡ καθολικὴ θρησκεία κωλύει. Ὁ Πατὴρ τοίνυν ὅ· οὐδενὸς οὔτε πεποιήται, οὔτε ἐκτισται, οὔτε γεγέννηται. Μόνος Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐστὶν οὐ ποιηθεὶς, οὐ κτισθεὶς, ἀλλὰ γεννηθεὶς. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ 660 Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐ ποιηθὲν, οὐ κτισθὲν, οὐ γεννηθὲν, ἀλλ' ἐκπορευόμενον. (14) Εἰς τοίνυν Πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς ὁ Υἱός, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεύμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύ-

ματα ἅγια. Ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρότερον ἢ ὕστερον, οὐδὲν μεῖζον ἢ ἕλαττον· ἀλλὰ τρία πρόσωπα συναΐδια ἑαυτοῖς ἐστί, καὶ διὰ πάντων ἴσα. Οὕτως ὡς κατὰ πάντα, καθὼς ἦδη εἵπομεν, καὶ τὴν Τριάδα ἐν τῇ μονάδι, καὶ τὴν μονάδα ἐν τῇ Τριάδι σέβειν ἡμᾶς. Ὁ βουλούμενος τοίνυν σωθῆναι, οὕτω περὶ τῆς Τριάδος φρονεῖτω.

Ἀναγκαῖον δὲ πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σάρκωσιν πιστῶς κατέχειν. Ἔστι τοίνυν βεβαία πίστις, ἕνα πιστεῦσμεν καὶ ὁμολογῶμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον εἶναι· Θεὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθέντα· τέλειον Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφ' ἐστῶτα·

Β ἔσιν τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττω δὲ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅς, εἰ καὶ Θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος, οὐ μὴ δύο, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Χριστός· εἰς δὲ, οὐ τῆς θεότητος μεταβληθείσης εἰς σάρκα, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσληφθείσης· εἰς παντελῶς, οὐ φυρμῷ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῇ τοῦ προσώπου ἐνότητι. Ὡς γὰρ ἡ λογικὴ ψυχὴ καὶ ἡ σὰρξ εἰς ἐστὶν ἄνθρωπος, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἰς ἐστὶ Χριστός· παθὼν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, κατελθὼν εἰς τὸν ἄδην, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστὰς, καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἐκεῖθεν ἤξων κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς· οὐ πρὸς τὴν παρουσίαν πάντας οἱ ἄνθρωποι ἀναστήσονται μετὰ τῶν ἰδίων σωματίων ἀποδώσαντες λόγον περὶ τῶν ἔργων αὐτῶν. Οἱ μὲν οὖν ἀγαθὰ πράξαντες εἰς τὴν αἰώνιον ἀπελευσονται ζωὴν, οἱ δὲ τὰ φαῦλα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν εἰ μὴ τις πιστῶς καὶ βεβαίως πιστεύσειεν, οὐχ οὕτως ἐστὶ σωθῆναι.

TERTIA FORMULA.

Ἐκθεσις ὁμολογίας τῆς καθολικῆς πίστεως τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Ὅστις ἀν βούληται (15) σωθῆναι, πρὸ πάντων χρὴ κρατεῖν τὴν καθολικὴν πίστιν· ἣν εἰ μὴ εἰς ἕκαστος σῶαν καὶ ἀμώμητον τηρήσῃ (16), ἀνεῖ δισταγμοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολείπεται.

Πίστις δὲ ἡ καθολικὴ αὕτη ἐστὶν, ἕνα ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σεβόμεθα, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν διαχωρίζοντες (17).

Ἄλλη γάρ ἐστιν ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, ἄλλη

Δ τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἀλλὰ Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, μία ἐστὶν ἡ θεότης, μία ἐστὶν ἡ δόξα (18), συναΐδιος ἡ μεγαλειότης.

Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱός, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱός, ἄκτιστον καὶ (19) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἀκατάληπτος ὁ Πατὴρ, ἀκατάληπτος ὁ Υἱός,

(14) In synodo Florentina tom. XIII, pag. 703: Ἀθανάσιος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἑαυτοῦ πίστεως ἐφησι· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐ ποιηθὲν, οὐ κτισθὲν, ἀλλ' ἐκπορευόμενον.

(15) Henric. Steph., ὅστις βούλεται.

(16) Concil., τηρήσειεν.

(17) Alius, μερίζοντες.

(18) Henric. Steph., μία Υἱὸς ἡ δόξα. Concil., ἴση Υἱοῦ ἡ δόξα. Ibid. Concil., συναΐδιος ἡ θεότης.

(19) Kai deest in Concil.

ἀκατάληπτον καὶ (20) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Αἰώ-
νιος ὁ Πατήρ, αἰώνιος ὁ Υἱός, αἰώνιον καὶ τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον.

Πλὴν οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἰς αἰώνιος· οὐδὲ τρεῖς
ἄκτιστοι (21), οὐδὲ τρεῖς ἀκατάληπτοι, ἀλλ' εἰς
ἄκτιστος, εἰς ἀκατάληπτος.

Ὁμοίως παντοδύναμος ὁ Πατήρ, παντοδύναμος ὁ
Υἱός, καὶ παντοδύναμον καὶ (22) τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἰς παντο-
δύναμος.

Οὕτω Θεὸς ὁ Πατήρ, Θεὸς ὁ Υἱός, Θεὸς τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς (23) Θεοὶ, ἀλλ' εἰς
Θεός.

Ὁμοίως (24) Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός, Κύ-
ριον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ'
εἰς ἐστὶ Κύριος.

Ὅτι ὡς ἰδίᾳ (25) μίαν ἐκάστην ὑπόστασιν, Θεὸν
καὶ Κύριον ὁμολογεῖν τῇ Χριστιανικῇ ἀληθείᾳ βιαζό-
μεθα· οὕτω τρεῖς Θεοὺς ἢ τρεῖς (26) κυρίους λέγειν,
τῇ καθολικῇ ἀληθείᾳ κωλύομεθα.

Ὁ Πατήρ ἀπ' οὐθενός ἐστιν, (27) οὕτε μὴν κτιστός,
οὕτε ποιητός, οὐδὲ γεννητός.

Ὁ Υἱός ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μόνου (28) ἐστίν, οὐ ποιη-
τός, οὐ κτιστός, ἀλλὰ γεννητός.

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ
οὐ ποιητόν, οὐ κτιστόν, οὐδὲ γεννητόν, ἀλλ' ἐκπορευ-
τόν (29).

Εἰς οὖν ὁ Πατήρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς Υἱός,
οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα τὰ
ἅγια.

Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρότερον ἢ ὕστε-
ρον, οὐδὲν (30) μείζον ἢ ἐλάττω, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ τρεῖς
ὑποστάσεις συναΐδιοι εἰσιν ἑαυταῖς καὶ ἰσάι.

Ὅσα (31) κατὰ πάντα (καθὼς εἴρηται) καὶ τὴν
μονάδα ἐν Τριάδι, καὶ τὴν Τριάδα ἐν μονάδι σέβασθαι
δεῖ. Ὁ γοῦν (32) βουλόμενος σωθῆναι, οὕτω περὶ
Τριάδος φρονεῖτω.

Πλὴν ἀναγκαῖον ἐστὶ πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν,
ὅπως καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν (33) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ ὁρθῶς πιστεῦσθαι.

Ἔστι γὰρ πίστις ὁρθή, ἵνα πιστεῦωμεν καὶ ὁμο-
λογώμεν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱός
τοῦ Θεοῦ, Θεὸς καὶ ἀνθρώπος ἐστὶ.

Θεὸς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων γεννη-
θείς, καὶ ἀνθρώπος ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Μητρὸς ἐν τῷ
αἰῶνι τεχθείς.

Τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἀνθρώπος, ἐκ ψυχῆς λο-
γικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφιστάμενος.

Ἰσος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττωον τοῦ
Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅς, εἰ καὶ Θεὸς
καὶ ἀνθρώπος ἐστίν, οὐ δύο ὅμως, ἀλλ' εἰς ἐστὶ
Χριστός.

Εἰς δὲ οὐ τροπὴ τῆς θεότητος εἰς σάρκα, ἀλλὰ
προσλήψις τῆς ἀνθρωπότητος εἰς Θεόν.

Εἰς πάντως οὐ συγχύεται τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἐνότητι
τῆς ὑποστάσεως.

Καὶ γὰρ ὡς ἡ ψυχὴ λογικὴ καὶ ἡ σὰρξ εἰς ἐστὶν
661 ἀνθρώπος, οὕτω καὶ ὁ θεάνθρωπος (34) εἰς
ἐστὶ Χριστός.

Ὅς ἐπαθε διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ κατήλθεν
εἰς ἄδου (35), ἀνέστη ἐν τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν
νεκρῶν.

Ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, κάθεται ἐκ δεξιῶν τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς παντοκράτορος, ὅθεν ἤξει κρίναι
ζῶντας καὶ νεκρούς.

Οὐ τῇ παρουσίᾳ πάντες οἱ ἀνθρώποι ἀναστήσονται
C μετὰ τῶν σωμάτων αὐτῶν, καὶ ἀποδώσουσιν ἐξ ἰδίων
ἔργων ἀπολογίαν.

Καὶ οἱ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες πορεύονται εἰς ζωὴν
αἰώνιον· οἱ δὲ φαῦλα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.

Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν ἂν μὴ τις ἐκ
πίστεως βεβαίως πιστεῦσθαι (36), σωθῆναι οὐ δυνά-
σεται.

QUARTA FORMULA.

Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est D
ipsi ut teneat orthodoxam fidem; quam nisi quis
impollutam et incorruptam servaverit, æternam in-
veniet perniciem. Fides igitur orthodoxa hæc est,
ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in uni-
tate veneremur, neque confundentes personas ne-
que substantiam separantes.

(20) Καὶ hic et in sequenti linea deest in Conc.

(21) Conc., Καὶ γὰρ οὐ τρεῖς. . . οὐ τρεῖς ἄκτι-
στοι.

(22) In Concil. καὶ deest. Idem mox, καὶ γὰρ
οὐ τρεῖς.

(23) Concil., καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(24) Conc., Οὕτω. Mox alii, Κύριος καὶ τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον. Ibid. Conc. de more, καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(25) Sic Henric. Steph. recte. Editi vero, ἰδίαν.
Mox Genebr., ἕκαστον. Conc., ἐκάστην.

(26) Conc., ἢ καὶ τρεῖς.

(27) Concil., οὕτε ποιητός, οὕτε γεννητός.

(28) Sic Concil. Genebrardus vero habet μόνον.

Εἰ τις βούλοιο σωθῆναι, πρὸ πάντων αὐτῷ χρεῖα
κρατῆσαι τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· ἣν ἂν μὴ τις ἀμό-
λυτον καὶ ἀφθονον τηρήσῃ, αἰώνιον εὐρήσει τὴν
ἀπώλειαν. Πίστις οὖν ἡ ὀρθόδοξος αὕτη ἐστίν, ἵνα ἕνα
Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβωμεν, μὴτε
συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μὴτε τὴν οὐσίαν διαι-
ροῦντες.

Mox Genebrard., γεννητός. Concil., γεννητός, rectius.

(29) Concil., ἐκπορευόμενον. Mox idem, Εἰς γοῦν.

(30) Concil., οὐδέ. Mox Genebrard., ἀλλὰ σώαι αἱ.

Ibid. Conc., τρεῖς ὑποστάσεις συναΐδιοι.

(31) Concil., οὕτω.

(32) Concil., σεβόμεθα. Ὁ οὖν.

(33) Concil., σάρκωσιν. Mox Genebrard. habet
ὅτι ante ὁρθῶς.

(34) Concil., Θεὸς καὶ ἀνθρώπος.

(35) Concil., ἡμετέραν, καὶ κατήλθεν ἐν ἄδῃ.

(36) Concil., ἣν ἂν μὴ εἰς ἕκαστος πίστεως βε-
βαίως πιστεῦσθαι, εἴ

"Ἀλλή γὰρ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μία ἐστὶν ἡ θεότης, ἐν τῷ κράτος, μία ἐξουσία, μία βασιλεία, ἰσὴ ἡ δόξα, ἰσὴ ἡ μεγαλοσύνη καὶ αἰώνιος. Οἷος ὁ Πατήρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀκτιστος ὁ Πατήρ, ἀκτιστος ὁ Υἱὸς, ἀκτιστον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς ἀκτιστοί, ἀλλ' εἰς ἀκτιστος. Παντοκράτωρ ὁ Πατήρ, παντοκράτωρ ὁ Υἱὸς, παντοκράτωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς παντοκράτορες, ἀλλ' εἰς παντοκράτωρ. Αἰώνιος ὁ Πατήρ, αἰώνιος ὁ Υἱὸς, αἰώνιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἰς αἰώνιος. Παντοδύναμος ὁ Πατήρ, παντοδύναμος ὁ Υἱὸς, παντοδύναμον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἰς παντοδύναμος. Οὕτω Θεὸς ὁ Πατήρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς θεοί, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Θεός. Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Κύριος. Καὶ ὡς περ μοναδικῶς μίαν ἐκάστην ὑπόστασιν Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν Χριστιανικῇ ἀληθείᾳ συνηγοροῦμεν, οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν οὐ συναινούμεν, ἀλλὰ παντελῶς ἀπαγορεύομεν. Πατήρ γὰρ παρ' οὐδενός ἐστι ποιητὴς, οὐ κτιστὴς, ἀλλ' ἀγεννητός. Ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν οὐ ποιητὴς, οὐ κτιστὴς, ἀλλὰ γεννητός. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν οὐ ποιητὴν, οὐ κτιστὴν, οὐ γεννητὴν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. Εἰς λοιπὸν ὁ Πατήρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς Υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδεὶς πρῶτος ἢ ἔσχατος, οὐδεὶς μέγας ἢ μικρός· ἀλλὰ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις αἰώνιοι τέ εἰσι καὶ ἰσὴ εἰς πάντα, ὡς προείρηται. Μονάδα γοῦν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι· πᾶς Χριστιανὸς εὐσεβεῖσθω· καὶ οὕτω περὶ τῆς ἁγίας καὶ ζωοποιοῦ καὶ ὁμοουσίου Τριάδος δοξάζετω.

Ἀναγκαῖον δέ ἐστι καὶ τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθῶς πιστεῖν. Ἔστι γοῦν ἡ πίστις ὀρθή, ἵνα πιστεῖωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, Θεὸς καὶ ἀνθρωπὸς ἐστὶ. Θεὸς ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς [αἱ ἀκτιστός ἐστι καὶ οὐσία Πατρὸς], ἀνθρωπὸς ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Μητρὸς. Ἐπειδὴ γὰρ ἁμαρτήσας ὁ Ἀδὰμ θανάτῳ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ὑπέβαλε, καὶ τὴν φύσιν ἡμῶν ὑπεύθυνον τῷ χρεῖσι πεποίηκεν· ὁ Υἱὸς λοιπὸν τοῦ ἀοράτου Πατρὸς καὶ Θεοῦ, τῶν οὐρανῶν οὐκ ἐκσταῖς, πρὸς ἡμᾶς κατέβη· καὶ δι' ἀκοῆς εἰσδύς τὴν νεκρὴν τῆς ἁγίας Παρθένου, μυστικῶς τὴν κυοφορίαν εἰργάσατο, ἐνδύς τὴν ἡμετέραν φύσιν κατ' ἄκραν ἔνωσιν· Θεὸς ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπος προσελθὼν, οὕτω τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκονομίαν ἐπλήρωσε δι' ἄρατον ἔλεον. Καὶ τέλειος Θεὸς ὢν, γέγονε τέλειος ἀνθρώπος, μὴ τραπείς, μὴ ἀλλοιωθεὶς τὴν ὑπερούσιον καὶ ἄφρατον οὐσίαν τῆς αὐτοῦ θεότητος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς οὐσιωθεὶς· αὐτὸς ἑαυτῷ σὺν τῷ σμυφεῖ αὐτοῦ παναγίῳ Πνεύματι δημιουργήσας τὴν παναγίαν τῆς σαρκὸς πρόσληψιν, τελείαν οὐσίαν ἀνθρωπίνην ἐνυπόστατον αὐτῷ καὶ ἀδιείρητον ἐξ αὐτοῦ, ἁμαρτίας ἀμεί-

A Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti una est divinitas, unum imperium, una potentia, unum regnum, æqualis gloria, æqualis et æterna majestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus. Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus; nec tamen tres increati, sed unus increatus. Omnium imperator Pater, omnium imperator Filius, omnium imperator Spiritus sanctus; nec tamen tres omnium imperatores, sed unus omnium imperator. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus; nec tamen tres æterni, sed unus æternus. Omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus; nec tamen tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus; nec tamen tres dii, sed unus est Deus. Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus; nec tamen tres domini, sed unus est Dominus. Et sicut singillatim unamquamque personam Deum ac Dominum confiteri oportere Christiana veritate defendimus; ita tres deos aut tres dominos dici non probamus, sed omnino repudiamus. Pater enim a nullo est factus, non creatus, sed inginitus. Filius a Patre est non factus, non creatus, sed procedens. Unus demum est Pater, non tres patres; unus Filius, non tres filii; unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Et in hac Trinitate nemo primus aut postremus: sed tres personæ æternæ sunt et æquales in omnibus, ut supra dictum est. Unitatem ergo in Trinitate, et Trinitatem in unitate omnis Christianus confiteatur: et ita de sancta, vivifica et consubstantiali Trinitate sentiat.

Necesse autem est, et de incarnatione Filii Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi recte credere. Est ergo fides recta ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est. Deus est ex substantia Patris: homo est ex substantia Matris. Cum enim peccato suo Adam hominum genus morti subjecisset, naturamque nostram debito obnoxiam fecisset; ideo Filius invisibilis Patris et Dei, ex cælis minime discedens ad nos descendit: ac per auditum ingressus in uterum sanctæ Virginis, mystice, seu arcano modo uteri gestationem effecit, ingressus in naturam nostram per summam unitatem una Deus et homo progressus, sic eam quæ nos spectat œconomiam implevit, per ineffabilem misericordiam. Et perfectus Deus cum esset, factus est perfectus homo, non conversus, neque mutatus secundum supersubstantialem et ineffabilem substantiam suæ deitatis, ex anima rationali et humana carne subsistens. Sibi ipse cum Spiritu sanctissimo qui ejusdem est naturæ, auctor est sacratissimæ assumptionis carnis. Perfectam humanam substantiam (assumpsit) in se subsistentem, et a

se indivisibilem, peccati expertem; corpore ex virginali casto sanguine Deiparae compacto, absque voluntate aut cogitatione carnali: anima vero immaterialiter creata, intelligente, rationali, voluntate prædita, et vi operandi; quæ tota cum carne visa est, ex ipso initio, ex prima existentia, ob suam cum ipso Deo Verbo summam unionem, non confusam secundum hypostasim. Æqualis ergo est Patri secundum divinitatem, minor autem Patre secundum humanitatem. Et reipsa verus est Deus et homo: nec tamen duo, sed unus est Christus. Unus autem, non conversa carne, sed assumpta in Deum. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est carne propter nostram salutem, divinitate impatibili remanente; et sepultus est, et resurrexit, et assumptus est in cælos, seditque a dextris Dei et Patris. Inde rursum veniens judicabit vivos et mortuos. Ad cujus adventum omnes qui a sæculo dormierunt homines resurgent, rationem reddituri de operibus suis. Et qui bona egerunt ibunt, ejus jussu, in vitam æternam: qui vero mala egerunt, ibunt in supplicia æterna. Hæc igitur est orthodoxa fides, quam qui non intemperatam servavit, salvus esse non potest.

A θεκτον· ἐκ τῶν παρθενικῶν ἀγνῶν αἱμάτων τῆς Θεομήτορος συμπαγίντος τοῦ σώματος, χωρὶς τίνος θελήματος ἢ ἐννοήματος σαρκικοῦ· τῆς δὲ ψυχῆς ἀλλως κτισθείσης, νεαρᾶς, λογικῆς, θελητικῆς, ἐνεργητικῆς, ὅλης τεθεσπμένης σὺν τῇ σαρκί, ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς, ἐκ πρώτης ὑπάρξεως, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἀκραν ἔνωσιν, ἀσύγχυτον καθ' ὑπόστασιν. Ἰσος οὖν ἐστὶ τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττω δὲ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ὅτως ἀληθινὸς ὑπάρχει Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· ὅμως οὐ δύο, ἀλλ' εἷς ἐστὶν ὁ Χριστός· εἷς δὲ οὐ τραπέισα ἡ σὰρξ, ἀλλὰ ἀναληφθεῖσα εἰς τὸν Θεόν· εἷς ὁλικῶς οὐ συγχύσει οὐσιῶν, ἀλλ' ἐνώσει τὸ καθ' ὑπόστασιν. Καὶ γὰρ ὡς περ ψυχὴ λογικὴ καὶ σὰρξ εἷς ὑπάρχει ἄνθρωπος, οὕτω καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἷς ἐστὶν ὁ Χριστός. Ὡς ἐπαθε τῇ σαρκὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἀπαθούς τῆς θεότητος μενούσης· καὶ ταφείς, καὶ ἀναστὰς, καὶ ἀναληφθεὶς εἰς τοὺς οὐρανούς, ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἐκέθην δὲ πάλιν ἐργάμενος κρίνει ζῶντας καὶ νεκρούς. Οὐ τῇ παρουσίᾳ πάντες οἱ ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένοι ἄνθρωποι ἀναστήσονται, λόγον ἀποδοῦναι περὶ τῶν πράξεων αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ πράξαντες, πορεύονται εἰς αἰῶνα, καὶ οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ πράξαντες, πορεύονται εἰς αἰώνιον ζωὴν· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, πορεύονται εἰς αἰωνίου κόλατος. Αὕτη τοίνυν ἐστὶν ἡ ὀρθόδοξος πίστις, ἣν ὁ μὴ τηρήσας ἀμώμητον, σωθῆναι οὐ δύναται.

Cod. Colbertinus 3133, nulla inscriptione.

KIKUNKES vult salf estre, devant totes choses C bosoing est qu'il tienget la commune fei.

Laquele si cascun entiere e neent malmisme ne gauderat, sanz dotance pardurablement pe-
rirat.

Iceste est a certes la commune fei, que un deu en Trinitet e la Trinitet en unitet aorums.

Ne mie confundanz le persones, ne la substance deseuranz.

Altre est a decertes la personne del Perre, altre del Filz, altre del Saint Espirit.

Mais del Perre e del Filz e del Saint Esprit une est divinitet, oele gle pardurable majestet.

Quels est li Perre, tels est li Filz, tels li Saint Espiriz.

Neent criez li Perre, neent criez li Filz, neent criez li Sainz Espiriz.

Granz est li Perre, granz est li Filz, granz est li Sainz Espiriz.

Pardurables li Perre, pardurables li Filz, pardurables li Sainz Espiriz.

Nequedent ne sunt mie treis pardurables, mais un pardurable.

Si cume ne sunt treis nient criez ne treis granz, mais uns nient criez e uns Granz.

Ensement trestutpoant li Perre, trestutpoant li Filz, trestutpoant li Sainz Espiriz.

E nequedent nient tres trestutpoant mais un Trestutpoant.

Issi faitierement Deus est li Perre, Deus li Filz, Deus li Sainz Espiriz.

E nequedent ne sunt treis Deus, mais uns Deus est.

Issi est li sire Perre, li sire Filz, li sire Sainz Espiriz.

E nequedent ne sunt treis Seignurs, mais uns est Sire

Kar si cume senglement chascune personne diu u nre Seigneur regesir par Cristiene veritet fumes debotet,

Si faitierement tres Deus u Seignurs dirre par commune religion sumes deveet.

Li Perre de nul n'est fait ne creez ne engendrez.

Li Sainz Espiriz del Perre et del Filz, nient fait ne creez ne engendrez, mais avant eissuz.

Dunkes est uns Perre, nient treis perres, uns Filz, nient treis filz, uns Sainz Espiriz, nient treis sainz espiriz.

E en iceste Trinitet nule chose primes u derains, nule chose greindre u mendre.

Mais totes les treis persones ensemble parmanables a sei sunt e ensemble oeles.

Issi que par totes choses, si cume ja devant dit est, e la unitet en la Trinitet e la Trinitet en unitet seit a onorer.

Ki vult donkes saif estre, issi faitierement de la A kar nostre sire Jhu Crist Filz de deu Deus e hom
Trinitet sentet. est.

Mais bosoignable chose est à la pardurable san- Deus est de la sunstance del Perre devant les
tet, que lencarnation adecertes nre Seigneur Jhu sieclez engendrez, e hom est de la substance de sa
Crist chascuns feelment creiet. mere en siecle nez.

I dunc est dreite fei que creums e regehisums, Reliqua desunt.

CANTICUM BONEFACII : *Quicunque vult salvus esse, etc.*

Ce chant fust S. Anaistaise qui apostoilles de Rome.

663 QUICUNQUES veust estre saus (*saes*, sic cod.) devant toutes choses est mestiers que il tiegne la com-
mune foi. Nul ne puet estre saus (*saes*, sic cod.) se il ne mentient en sa vie seinte crestiene feelment.

Laquelle se chacuns naura gardee entiere et nient violee sanz doute pardurablement perira. Qui ne
tenra ceste foi de seinte crestiente loiaument en fin sera dampnez pardurablement.

Certes la foiz commune des Crestiens est ceste que un Dieu en Trinite et la Trinite en unite
enoroms. Telle est la foiz de seinte crestiente que tuit Chrestien doivent croire et aorer un seul Dieu en Trinite et la Trinite comme un seul Dieu.

Et non confundanz les personnes ne la sustance de partanz issi est que nos ne devons pas mes-
croire que les troies personnes ne soient un Dex ne dire que la Trinitez soient troi Dieu.

Car une est la persone dou Pere. et autre la C persone du Fill. et autre la persone dou Saint Esperit.

Mes cele dou Pere et cele dou Fill. Et cele dou Seint Esperiz est une divinitez egal gloire pardu-
rable pardurable ma estez.

Ces troies personnes toutes ensamble sunt uns seuls Dex.

Quiex (sic cod.) est li Peres tex est li Filz et tex est li Seinz Esperiz. De tele hantece comme li Pe-
res est de tele est li Filz et li Seinz Espriz.

Non crez est li Peres non criez est li Filz non criez est li Seinz Espriz : Nus ne fist le Pere, ne le
Fill. ne le Seint Espriz.

Granz est li Pere granz est li Filz granz est li Seinz Espriz.

La grandee dou Pere et dou Fill, et dou Seint Espriz est une chose.

Pardurables est li Peres pardurables est li Filz pardurables est li Seinz Esperiz

Et ne por quant (sic cod., id est, *pourtant*) il ne sont pas troi pardurable mes uns pardurables. Ces troies pardurabletez mes une seule.

Si come il ne sunt mie troi vient trie ausi ne sunt il mie troi grant mes tuit troi ensemble sunt uns deux vient triez et uns seul deux granz.

Ansint est touz puissanz li Peres tous puissanz li Filz tous puissanz li Seinz Espriz. Chacune de ces troies personnes par soi est touz puissanz

Et ne por quant ne devons pas dire que ces

troies personnes soient troi Dieu tout puissant : mes uns deux tox puissanz.

Ausi est deux li Peres. deux li Filz diex li Seins Esperiz.

B Et ne porquant ne devons pas dire que ces troies personnes soient troi Dieu mes uns seuls Dieux.

Au tressi sires est li Peres sires est li Filz. si- res est li Seins Esperiz. Chacuns de cez par soi est sires.

Et ne porquant ne devons pas dire que ces troies personnes soient troi Seigneur, mes uns seuls sires et uns seuls Dieux.

Car si comme sanglement chacune persone so- mes amoneste regehir Dieu et Seigneur par cre-
stiene verite illi somes nos devec adire par com-
mune religion trois dieux et trois seigneurs ausi
comme la reisons requiert que nos dions que cha-
cune de ces personnes est deux ausi requiert ceste
meisme reisons Crestiene que nos ne dions mie que
ce soient troi dieu ne troi seigneurs mes uns seuls
Dieux et uns seus Sires.

Li Peres est faiz de nului ne criez ne engendrez. La personé dou Pere ne descendit de nului non ne
nest se de lui non.

Li Filz est dou seul Pere ne mie fait ne criez mes engendrez li Filz descendit dou Pere issiq li
Peres nil fist ne ne cria, ainz le traist de soi et
envoia comme son Esperite.

Li Seins Espriz est dou Pere et dou Fill ne mie faiz ne engendrez mes descendans

Li Peres ne li Fils ne furent mie le Seint Es- periz quar ce est li leur meesmes.

D Donques luis est Peres ne mie Fill li uns Seinz Esperites ne mie troi Seinz Esperite. Ces troies
personnes ne sunt que uns seuls Dieux.

En ceste Trinite nest nule chose aincois ou apres nule chose geindre ou meindre mes toutes les
troies personnes sunt ensamble pardourables. et en
samble juex nule de ces trois personnes nest graindre
de l'autre. ne mendre de lautre quar ce est une
seule deitez.

Et issi com il est ladic ca devant le devons croire que lunitez soit a enorer (sic cod.) en la Trinite. et
la Trinitez en lunite. Issi come au commencement de cest Siaume a este dit croire devons fermement
que ces trois personnes sunt uns seul Deux.

Qui veust donques estre saus issi sente de la

Trinite. Entende et croie fermement que ces troies personnes sunt uns seurs Dieux. Mes besoins est apardurable salu que ausi croie chacuns feellement lincarnation de nostre Seigneur Dieu Jhesu Crist. Nus ne puet estre saus se il ne croit fermement que nostres sires Jhesu Criz descendi en terre. et prinst chair en la glorieuse Virge Marie por nostre sauvement. Donques est droite foiz que nous creons et regeissons que nostres sires Jhesu Criz est Fils de Dieu et Dieux et om. Droiz est que nos qui somes Crestien creons fermement que li Esperites qui descendi en la Virge Marie et la seinte chars que il prist sunt uns seuls Diex qui est apelez Jhesu Criz. Il est Dex dela sustance dou Pere engendrez devant les siecles et om est dela sustance dela mere nez ou siecles Apertement poons vouer que nostres sires Jhe Criz est Dex de par le Pere car ce est li Esperites dou Pere et om de par la mere par la char que il prist en li. Par feiz Dex. par feiz om de revable ome et de char humaine parmenanz. Jhe Criz est voirs Dex et voirs om car cest li Esperites de Dieu qui prist char teerienne Egal au Pere selonc lumanite selonc ce que Jhu Criz est Dex est ineux au Pere et selonc la char est mends de lui. Et ja soit ce quil est Dex et om. ne por quant ce ne sunt mie dui Criz ainz est uns seuls Criz, et ne porquant se Jhu Criz est Dex et om : por ce ne doit on mie dire que ce soient dui Crist Uns certes est ne mie par le convertissement **684** de divinite en chars mes par la prise dumanite en Dieu. ces deux choses deux et om ne demontrent ne une parce que la deitez fust muee en char ne es porce que la char mua la deitez en Dieu. Uns

A del tout ne mie par enullement de substance meis par lunité de persone. Car si come lame reissable et la charz est uns om ausi Dieux et om est uns Crist. La nature dela char ne pot mie faire Dieu et soi une chose mies la force de lesperite fist soi et la char un Dieu.

Qui souffri passion por nostre salu descendi as enfernex au tier jor resuscita de mort lece chars que li Esperites prinst en la glorieuse Virge morut pro nos sauver. et descendi a enfer por delivrer ses amis qui estoient et la force de lesperite la fist resusciter et lamporta osoi. Il monta es cieuls et siet ala destre de Dieu le Pere tout puisant diluec est avenir jugier les vis et les mors.

B Nostres sires Jhesu Criz qui souffri mort por nos et descendi a enfer por ses amis. et resuscita de mort a vie et monta es ciels descendra au jour del ivise pour jugier les vis et les mors Au cui avenement tuit li ome ont areausciter e leurs cors et sunt arendre de leur propres feiz reson. Quant nostres sires Jhesu Criz vendra jugier le monde lors reverront toutes genz en chair et en os et leur es convendra rendre reison de leur vœures. Et cil qui bien firent iroent en vie pardurable. meis cil qui mal firent iroent en feu qui durera sans fin. En la gloire Dieu enterront, cil qui mal auront oure descenderont en enfer. Ceste est la foi commune la quele se chacuns naura creue feelment, et fermement saus ne porra estre l'itex est la creance de seinte crestiente comme cist siaunes nos devise et qui issi ne croit dannez sera pardurablement.

ADMONITIO.

Hic Symboli Quicunque commentarius prodiit ex codice bibliothecæ Sancti Germani a Pratis numero 199 quingentorum circiter annorum, non indignus qui studioso lectori exhibeatur.

INCIPIT TRACTATUS DE FIDE CATHOLICA.

1. QUICUNQUE vult salvus esse ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem. Hic beatus Athanasius liberum arbitrium posuit : sicut dicit in Psalmo : *Quis est homo qui vult vitam* ⁸³, et iterum in Evangelio ipsa Veritas ait : *Qui vult venire post me* ⁸⁴, similiter et hic, *Quicunque vult*. Quare D Deus omnipotens nullum hominem invitum aut coactum trahit ad fidem, nisi qui sua propria voluntate vult venire ad fidem. Sed quicunque vult salvus esse in corpore vel in anima, necessitas est illi ut teneat catholicam fidem. Quare ante omne opus necesse est ut fides præcedat ; ante omnem operationem, ante omnem inchoationem, ante omne principium unicuique opus est ut teneat catholicam fidem, dicente Apostolo : *Sine fide impossibile est placere Deo* ⁸⁵. Unde et Habacuc propheta ait : *Justus autem ex fide vivit* ⁸⁶. Catholica : est sermo Græcus, Latine interpretatur, *generalis* vel

universalis. Generalis pertinet ad omnes homines : *universalis* quia per universum orbem diffusa est. Fides est credulitas qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valeamus. Unde Apostolus dicit : *Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* ⁸⁷. Dicitur enim fides eo quod fit inter Deum et hominem. Istam fidem, istam credulitatem ante omnia nobis opus est tenere, quia fides est fundamentum omnium virtutum. Et idcirco prius ædificemus fidem quæ est fundamentum et super eam cæteras virtutes : quia sine fide nullus salvus esse potest.

2. *Quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit absque dubio in æternum peribit*. Quam fidem nisi quisque integram, id est unusquisque integram et plenam et perfectam servaverit, id est ut eam non scindat per hæresim neque ab ullo schismate corrumpatur. *Inviolatam*, id est, ut eam non vio-

⁸³ Psal. xxxiii, 12. ⁸⁴ Matth. xvi, 24. ⁸⁵ Hebr. xi, 6. ⁸⁶ Galat. iii, 11. ⁸⁷ Hebr. xi, 1.

let male docendo, atque predicando, ut si eam non custodierit integram et inviolatam, absque dubio in æterna damnatione peribit.

3. *Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur.* Nunc manifestat quid est fides, vel qualis est, vel qualiter unusquisque credere debeat. *Ut unum Deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur.* Debemus Deum credere trinum et unum. Unum in substantia, et trinum in personis. Nec propter Trinitatem debemus dimittere unitatem, nec propter unitatem debemus dimittere Trinitatem. Ut ipsum quem colimus, credimus, unum veneremur et trinum, unum propter unitatem substantiæ, trinum propter personarum vocabula. Veneremur, id est, adoremus.

4. *Neque confundentes personas neque substantiam separantes.* Confundere est commiscere. Quare non debemus tantum unam personam credere, sicut Sabellius hæreticus asserebat, sed tres personas, Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Nec substantiam separare, ut Arius hæreticus affirmabat: dicebat enim quod sicut erant tres personæ ita fuissent et tres substantiæ. Patrem asserebat majorem Filio, Filium minorem Patre, Spiritum sanctum ministrum eorum dicebat. Substantia dicitur eo quod ex semetipsa subsistat. Substantia vero commune est nomen omnium rerum quæ sunt. Cælum enim, sol, luna, terra, arbores et homines substantiæ dicuntur. Deus igitur substantia est et substantia prima, et omnium substantiarum causa, quia omnium rerum Creator est. Essentia igitur proprie de Deo dicitur, quia semper est quod est qui incommutabilis est.

5. *Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti.* Hic contra Sabellium sunt personæ divisæ, qui asserebat esse unam. Quia Pater in sua persona nec est Filius, sed tantum Pater, nec Filius in sua persona est Pater, sed tantum Filius, nec Spiritus sanctus in sua persona est Pater nec Filius, sed tantum Spiritus sanctus: ex utroque procedens persona dicta est eo quod per se sonat.

6. *Sed Patris et Filii et Spiritus sancti una est divinitas, æqualis gloria, coæterna majestas,* id est, D coæqualis, sine initio et fine, et gloria et potestate

7. *Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus.* Quia sicut Pater est æternus vel omnipotens seu invisibilis, similiter et Filius et Spiritus sanctus.

8. *Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus 665 sanctus.* In, præpositio est in hoc loco, pro, non, posita. Increatus Pater, id est, non creatus, quia ipse est Creator omnium, et a nullo creatus; ipse est omnium Factor et a nullo factus. Increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Increatus Fi-

lius, non creatura sicut Arius dicebat, quia simul omnia creavit cum Patre. Similiter et Spiritus sanctus.

9. *Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus.* Immensus, quia ejus magnitudinem vel quantitatem nullus mensurare potest, quia cælo est excelsior, et terra profundior et latior mari. Et est incircumscrip- tus, incorporeus, inlocalis, ubique totus, et non est locus ubi non sit, sicut dicit in Psalmo: *Si ascendero in cælum, tu illic es, si descendero ad infernum, ades* 87. Et si ivero ad extrema maris, ibi me dextera tua tenebit. Ipse est enim intra omnia et non inclusus, extra omnia et non exclusus. Similiter et Filius qui attingit a fine usque ad finem fortiter. De quo scriptum est: *Verbo Domini cæli firmati sunt* 88. Pari modo et Spiritus sanctus, unde dicitur: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum* 89.

10. *Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus.* Hic æternum pro sempiterno debemus intelligere. Æternus Deus dicitur, quia sine initio et sine fine constat: similiter et Filius et Spiritus sanctus. Sicut nunquam non Pater ita nunquam non Filius ac Spiritus sanctus.

11. *Et tamen non tres æterni, sed unus æternus,* id est, in substantia.

12. *Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus et unus immensus.* Quia unum est in substantia.

C 13. *Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus.* Omnipotens dicitur Pater quia omnia potest, non a patiendo quod non vult, sed a faciendo omnia quæcunque vult, quia nihil illi impossibile est: omnipotens et Filius. Quidquid potest Pater, potest et Filius, nihilominus et Spiritus sanctus.

14. *Et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens,* id est, in substantia. Ista nomina Patris et Filii et Spiritus sancti, quæ sæpe diximus, relativa sunt, quia alia ad alia referuntur; sicut verbi gratia servus ad dominum, dominus ad servum, magister ad discipulum et discipulus ad magistrum: pater ad filium et filius ad patrem. Quia nullus pater dicitur, nisi habeat filium ejus sit pater, et nullus filius dicitur, nisi habeat patrem ejus filius sit. Quia si non habuisset filium, nunquam habuisset nomen patris. Similiter Spiritus sanctus non a se, sed alicujus est spiritus. Est et aliquod vocabulum ubi spiritus relative dicitur, quomodo donum donatoris et donator doni. Donatorem dico esse Patrem, donum vero Spiritum sanctum. Donum refertur ad donatorem, et donator ad donum. Ecce qua ratione Spiritus sanctus relative dicitur.

15. *Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.* Deus proprium nomen Trinitatis pertinet ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum, transla-

87 Psal. cxxxviii, 8. 88 Psal. xxxiii, 6. 89 Sap. i, 7.

tum ex Græca appellatione. Nam Deus Græce dicitur *Theos*, id est *timor*, unde tractum est Deus quod eum colentibus sit timor. Proprium nomen est Pater, quia solus est Pater, et proprium nomen est Filius, quia solus Filius est a solo Patre, et proprium nomen est Spiritus sanctus, quia ab utroque procedit. Deus est Pater, quia ipse est fons et origo deitatis. Similiter Filius Deus, hoc non a semetipso quia non est a se, sed a solo Patre est genitus. Pari modo et Spiritus non a se Deus, sed a Patre et Filio est procedens.

16. *Et tamen non tres dii, sed unus est Deus. Sicut scriptum est : Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* ⁹⁰.

17. *Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus. Dominus dicitur a dominatione eo quod creaturam suam dominetur, regat atque gubernet. Similiter et Filius et Spiritus sanctus.*

18. *Et tamen non tres Domini, sed unus est Dominus ; in substantia.*

19. *Quia sicut singillatim unamquamque personam Deum ac Dominum confiteri Christiana veritate compellimur. Singillatim, id est, distincte vel separatim. De Patre si quis te interrogaverit, quid est in persona? responde, Deus et Dominus : si autem de Filio, Deus et Dominus similiter : si vero de Spiritu sancto, indubitanter responde plenum Deum et Dominum eum esse. Compellimur, id est, cogimur vel admonemur. Ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur, id est vetamur.*

20. *Pater a nullo est factus nec creatus nec genitus. Pater a nullo est factus, quia ipse est omnium factor. Nec creatus, sed creator, nec genitus, sed genitor. Pater enim Græce Latine genitor dicitur.*

21. *Filius a Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus. Filius a Patre solo est non factus, quia ipse est omnium factor simul cum Patre. Sed est genitus solus a solo Patre. Et unaqueque persona habet proprium, quod non habet alia. Proprium habet in persona Pater, quia solus Pater est. Et proprium habet in persona Filius, quia solus a Patre genitus est. Sed et habet aliquid proprium Filius quod non habet Pater, nec Spiritus sanctus. Habet æternitatem cum Patre et Spiritu sancto : et habet in tempore nativitatem de Matre, quam non habet Pater, nec Spiritus sanctus. Quia non suscipit Pater carnem in sua persona, nec Spiritus sanctus, sed tantum Filius, ut nobis in se ostenderet duas habere naturas ; unam ante omnia sæcula qua genitus est ex Patre, et de qua dicit Isaias : *Generationem ejus quis enarrabit* ⁹¹ ? alteram in tempore qua natus est ex Matre, de qua dicit Paulus apostolus : *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege* ⁹², in quo com-*

A placuit plenitudinem divinitatis habitare corporaliter. De Patre sine initio, et sine fine ; de Matre initium habet et nullo concluditur fine.

22. *Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Spiritus sanctus non debet ingenuus vel genitus dici, quia si ingenuus diceretur sicut Pater, dicerentur duo patres. Si genitus, duo filii æstimari possent. In sancta Trinitate proprium habet Spiritus sanctus quia non est Pater, nec Filius, sed Spiritus sanctus et procedens a Patre et Filio. Audis quia iste ab ambobus, sed Filius ab uno, Pater a nullo est. Ac per hoc demonstrantur aperte proprietates eorum. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. Nam cum sit et Pater spiritus et Filius spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus, proprie tamen vocatur ipse Spiritus sanctus.*

23. *Unus ergo Pater, non tres patres, unus Filius, non tres filii, unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Sed unus Pater, quia solus sibi unicum genuit Filium. Et unus Filius, quia singulariter ab uno Patre genitus est. Unus Spiritus **666** sanctus, quia a Patre et Filio unicuique procedit*

24. *Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus. Nihil prius aut posterius, quia nullus antiquior est et nullus posterior, nullus inferior et nullus superior. Sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales.*

C 25. *Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et unitas in Trinitate, et Trinitas in unitate veneranda sit. Debemus colere et adorare Trinitatem in unitate, et unitatem in Trinitate.*

26. *Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiatur. Illic rogat et admonet ut unusquisque doctor memoriter eam teneat, et firmiter credat, et alium prædicando doceat.*

27. *Sed necessarium est ad æternam salutem ut incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat. Necesse est nobis ut, sicut superius diximus, ita credamus. Si vero vitam æternam volumus habere, id est, cum Christo sine fine regnare, necesse est ut incarnationem Domini nostri Jesu Christi fideliter credamus. Quomodo fideliter? Non adoptivum, sed proprium Dei Filium, sicut dicit Apostolus : *Proprio Filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum* ⁹³.*

28. *Est ergo fides recta ut credamus et confitemur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est. Pari modo inchoat enarrare secundum humanitatem Christi, quod sit fides recta, ut ipsam humanitatem credamus corde et confiteamur ore, sicut dicit Apostolus : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* ⁹⁴. Deus et homo unus est. Est verus Dei Filius, qui*

⁹⁰ Deut. vi, 4. ⁹¹ Isa. lxxxiii, 8. ⁹² Galat. iv, 4.

⁹³ Rom. viii, 31. ⁹⁴ Rom. x, 10.

secundum divinitatem nihil minus, extra secundum humanitatem quam Deus Pater, nihil minus extra peccatum quam homo.

29. *Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus, et homo est ex substantia matris in sæculo natus.* Deus est ex substantia Patris, id est, ex æqualitate naturæ, ante sæcula genitus, id est, ante omnem creaturam sicut dicit in Psalmo: *Ex utero ante luciferum genui te* ⁹⁵. Ex utero, id est, ex mea substantia; ante luciferum, id est, ante omnem creaturam. *Et homo est ex substantia matris in sæculo natus*, id est, totus homo cum corpore, et anima, in omnia nobis similis, absque peccato. Ex substantia matris, id est, de æqualitate naturæ matris in sæculo natus, id est, in his temporibus. Non aliunde nisi de semine mulieris sine coitu viri carnem suscepit. Unde Salomon: *Sapientia edificavit sibi domum* ⁹⁶, hoc est, ædificavit Christus sibi carnem de beata Maria, de qua legitur: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem* ⁹⁷.

30. *Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali et humana carne subsistens.* Perfectus Deus, id est, plenus, quia nihil indiguit. Perfectus homo, quia nihil minus habuit extra peccatum, quam homo. *Ex anima rationali.* Christus veram animam habuit unde Sapientia crescere potuisset, sicut dicit in Evangelio: *Jesus autem proficiebat sapientia et ætate* ⁹⁸. Sapientia in anima, et ætate in corpore. *Et humana carne subsistens.* Quia humus terra dicitur, de humanitate carnem assumpsit.

31. *Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patri secundum humanitatem. Æqualis Patri secundum divinitatem secundum illud: Ego et Pater unum sumus. Minor Patri secundum humanitatem* ⁹⁹, juxta quod dicit: *Pater major me est* ¹. In quo homo est minor a divinitate.

32. *Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus.* Ideo sic conjungi voluit Dei Filius cum humana natura, ut ex his duabus substantiis fieret una persona.

33. *Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deo.* Non quod illa divinitas quæ est Filius Dei se convertisset in humanitatem, ut quod erat divinum, hoc fieret humanum; sed assumendo naturam nostram sic est unus effectus, ut non amitteret quod erat, sed assumeret quod non erat. Assumpsit humanitatem, et non amisit divinitatem.

34. *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ.* Non in eo naturæ commistio est, ut vel divinitas mutaretur in naturam humanitatis, vel humanitas converteretur in naturam divinitatis, sed utrique naturæ manet proprietas in perpetuum. Tanta tamen conjunctio est naturarum, ut idem qui æternaliter ex Deo Patre genitus est, homo

A sit verus. Homo propter suscipientem Deum, Deus verus, Deus Dei Filius; propter susceptum hominem, homo verus. Personam quippe Filii Dei non ex duabus personis unitam, sed ex duabus naturis existere credimus, de duabus personis compositam credere, ut nefas vetamus.

35. *Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.* Sicut enim ex carne et anima unum dicimus hominem, et unusquisque habet duos homines in se, unum carnalem, alium spiritalem, unum visibilem, alium invisibilem, unum mortalem, alium immortalem, ita Deus et homo unus est Christus.

36. *Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis.* In quo passus? in quo videbatur, in quo homo erat, in quo crucifixus, in quo mortuus, in quo sepultus, in quo resurrexit. Quia divinitas impassibilis est, sed in conjunctione personæ Filius Dei dicitur passus. *Descendit ad inferos*, id est, anima cum Verbo, quia priusquam humanitas assumpta est a divinitate, non est separata a Verbo, sed ipsa anima a corpore separata est. Quia si non esset separata, non posset mori. Et iste descensus ad solam animam pertinet. *Tertia die resurrexit a mortuis*, ut nobis exemplum resurrectionis ostenderet sicut propheta ait: *Post duos dies suscitabit nos et tertia die resurgemus, et in conspectu ejus vivemus* ².

37. *Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram omnipotentis, inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Ascendit ad cælos ipsa humanitas quæ fuit passa, sicut angeli dixerunt: *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cælum sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* ³. Quia secundum divinitatem ad nullum potest ascendere locum, sed ubique totus est. *Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis.* Dexteram autem Dei non carnalem, non corporalem, sicut humana habet natura, sed in hoc pro gloria Dei convenit accipere. Ac si aperte dicat: regnat in gloria Dei, et sedere pro regnare dicitur. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Venturus est in eadem forma in qua crucifixus, in qua mortuus, in qua sepultus est, in qua resurrexit, non in ea tantum humanitate in qua antea fuit, sed in gloria et majestate. Et ideo in eadem forma, ut videat Herodes et Pilatus quem judicaverunt, et videant Judæi quem tradiderunt, ut videant milites quem crucifixerunt, ut videant impii quem negaverunt. *Vivos*, quos ejus adventus invenerit in corpore viventes. *Mortuos*, qui mortui erunt ab initio usque in illum diem. Vel aliter. *Vivos*, id est, sanctos; *mortuos*, id est, peccatores cum peccatoribus suis [sic codex].

667 38. *Ad cujus adventum omnes homines resur-*

⁹⁵ Psal. cix, 4. ⁹⁶ Prov. ix, 1. ⁹⁷ Rom. i, 3. ⁹⁸ Luc. ii, 52. ⁹⁹ Joan. x, 30. ¹ Joan. xiv, 28. ² Ose. vi, 3. ³ Act. i, 11.

gere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem. In adventu Christi unusquisque, sive iusti, sive peccatores resurgere habent cum corporibus suis, et reddere de factis propriis rationem. Reddet autem rationem non fabula verborum, sed recordatione omnium quæ fecit, sive bonum, sive malum. Et secundum hoc unusquisque recipere debet, boni bona, mali mala.

39. *Et qui bona egerunt ibunt in vitam æternam, qui vero mala in ignem æternum. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam.* In vitam æternam erunt boni sine fine in gloria regnaturi. Qui vero mala in ignem æternum. Quia semper erit malis sine fine

A pœna ignis, et sine ulla misericordia cum corpore et anima non consumpturi, sed semper arsurī, et nunquam deficient.

40. *Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit, sicut superius diximus.* Ista est fides catholica. Illic rogat et admonet ut unusquisque sacerdos hoc sciat et prædicet. *Quam, id est, quam fidem, nisi quisque, id est, unusquisque, fideliter, ut de ea non dubitet, firmiterque crediderit, ut nullus a sua fide removeri possit, nullus achismate vel hæresi. Et ita non crediderit, salvus esse non poterit.*

Explicit Tractatus de fide catholica.

MONITUM.

Opusculum De Trinitate prodit ex ms. Regio 2358, videturque conscriptum post Chalcedonensem synodum; quo autem ævo, ignoratur

EJUSDEM (ATHANASII) DE TRINITATE. B

Unam esse naturam existimate Patris et Filii et Spiritus sancti, et hæc tres hypostases, Patrem, Filium et Spiritum sanctum, quemadmodum et baptizati sumus. Nam euntes, inquit, docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti⁴. Unam quidem naturam, quia plures celebrare et in multos deos dividere, ethnicorum est: tres autem hypostases, sive personas; ut ne locum habeat Judæorum sententia, et ne absque prole et absque Verbo sit Pater: Ex quo omnis paternitas⁵. Et Verbum nostro verbo indigentius, si non habeat Spiritum. Et ut perfectum illud in tribus sit perfectis hypostasisibus. Nam juxta imaginem ejus qui in nobis est intellectus, verbi ac spiritus, ita est Pater, Filius et Spiritus. Spiritum porro cum audis, sanctum et hypostaticum intellige. Nos quidem corruptibiles sumus, et spiritus solvitur (a corpore). Ejus autem qui immortalis est, plane immortalis est Spiritus, utpote substantia quædam hypostatica. Una igitur est trium hypostasium natura, una deitas, una voluntas, una operandi vis, una potentia, unum placitum, unus motus, unus splendor ex tribus exsiliens. Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus, hæc tria unus. Deus perfectus Pater, perfectus Filius, perfectus Spiritus sanctus: ejusdem honoris, ejusdem potestatis. Qui res omnes creaverunt, easque continent et curant. Iis tribus omnia similiter, sine discrepantia, eadem ratione conveniunt, sive quod esse, sive quod non esse spectat, sive quoad rationem qua se habent erga creaturas, sive quoad operationem, sive quoad potentiam, sive quoad æternitatem, sive quod excellentiam spectat et causæ rationem. Quale est, idem esse, incorporeum

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ (ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ)

Μίαν φύσιν δόξατε Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τὴν θεότητα, καὶ τρεῖς ταύτας τὰς ὑποστάσεις, Πατέρα, Υἱόν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καθὼς καὶ βαπτιστέμεθα. Πορευθέντες γὰρ, φησί, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μίαν μὲν φύσιν, ὅτι τὸ πλεῖον δοξάζειν καὶ καταμένειν εἰς πολλοὺς θεοὺς τὴν μίαν θεότητα τῶν Ἑλλήνων ἐστὶ· τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, ἔχουν πρόσωπα, ἵνα μὴ σχῇ χώραν τῶν Ἰουδαίων ἡ δόξα, καὶ ἵνα μὴ ἄγονος ἢ καὶ ἀλογος ὁ Πατήρ. Ἐξ οὗ πάντα πατρίδ· καὶ ὁ Λόγος τοῦ ἡμετέρου λόγου ἐνδεδέστερος, μὴ ἔχων Πνεῦμα· καὶ ἵνα τὸ τέλειον ἢ ἐν τρισὶ τελείαις ταῖς ὑποστάσεσι. Καὶ γὰρ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐν ἡμῖν νοῦ, λόγου τε καὶ πνεύματος, Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ Πνεῦμα. Πνεῦμα δὲ ἀκούων, ἅγιον ἐνυπόστατον νοεῖ. Ἡμῶν μὲν φθαρτῶν ὄντων, καὶ τὸ πνεῦμα λυόμενον· τοῦ δὲ ἀθανάτου πάντως τὸ πνεῦμα ἀθάνατον, ὡς οὐσία τις ἐνυπόστατος. Μία οὖν ἐστὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων φύσις, ἡ θεότης, καὶ μία θέλησις, καὶ μία ἐνέργεια, μία δύναμις, ἐν βούλημά τε καὶ κίνημα, καὶ ἐξαλμα τῆς λαμπρότητος τῶν τριῶν. Θεὸς ὁ Πατήρ, Θεὸς ὁ Υἱός, Θεὸς τὸ Πνεῦμα, εἰς τὰ τρία· Θεὸς τέλειος ὁ Πατήρ, τέλειος ὁ Υἱός, τέλειος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τῆς αὐτῆς τιμῆς, τῆς αὐτῆς ἐξουσίας. Δημιουργὰ τῶν ὄντων ἀπάντων, καὶ συνεκτικὰ, καὶ προνοητικὰ, ὁμοίως πάντα τοῖς τρισὶ, καὶ ἀπαρallάκτως καὶ ταυτῶς, ὅσα τοῦ εἶναι, καὶ ὅσα τοῦ τι μὴ εἶναι, καὶ ὅσα τοῦ πῶς ἔχει πρὸς τὰ κτιστὰ, καὶ ὅσα τῆς ἐνεργείας, καὶ ὅσα τῆς δυνάμεως, ὅσα τῆς αἰδιότητος, καὶ ὅσα καθ' ὑπεροχὴν, ἢ κατ' αἰτίαν εἶναι λέγεται. Οἷον τὸ εἶναι ταυτὸν, τὸ ἀσώματον εἶναι τὸν ἀκατάληπτον, τὸ βασιλεῦειν, τὸ δημιουργεῖν, τὸ θεοῦν, τὸ δύνασθαι, τὸ αἰδῶν εἶναι,

⁴ Matth. xxviii. 19. ⁵ Ephes. iii. 15.

τὴ ἀρχὴν εἶναι ὑπεράρχιον, τὸ οὐσίαν εἶναι ὑπερ-
 οὔσιον, τὸ φῶς λέγεσθαι. Τὸ δὲ σκότος τὰ συμβολικῶς
 λεγόμενα, οἷον θυμοῦσθαι καὶ ἐργίζεσθαι, ὑπνοῦν
 καὶ ἐγρηγορεῖν. Ταῦτα πάντα τῇ μιᾷ φύσει προ-
 αρμύζοντες, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν δηλοῦμεν, ἢ
 νοοῦμεν αὐτὴν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτήν. Μίαν δ' οὖν
 τὴν φύσιν εἰδότες τῶν τριῶν ὑποστάσεων, οὐδενὶ τῶν
 ἄλλων διαφεροσῶν ἢ ταῖς ἰδιότησι ταύταις, τὸ γεννῆν
 λέγω καὶ τὸ γεννᾶσθαι, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, καὶ
 εἶναι τὸ μὲν Πατὴρ, τὸ δὲ Υἱὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα· καὶ οἷτι
 ὁ μὲν Πατὴρ γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, γεννήτωρ μὲν
 τοῦ Υἱοῦ, προβολεὺς δὲ τοῦ Πνεύματος· ὁ δὲ Υἱὸς
 γέννημα, τὸ δὲ Πνεῦμα πρόβλημα. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ
 ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητὸς διὰ δύο γν, τὸ δὲ
 Πνεῦμα ἐκπορευτόν. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ αἰτίας, ὁ δὲ
 Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αἰτιατά. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ προ-
 बोλεὺς, ὁ δὲ Υἱὸς Υἱὸς μόνον, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπο-
 ρευόμενον· οὐ γὰρ ἐξίστανται τῶν ἰδιοτήτων, οὔτε
 ὁ Πατὴρ τοῦ εἶναι Πατὴρ, οὔτε ὁ Υἱὸς τοῦ εἶναι
 Υἱὸς, οὔτε τὸ Πνεῦμα τοῦ εἶναι Πνεῦμα, ἀλλ' ἡ μὲν
 οὐσία κοινή. μία τῶν τριῶν ἡ θεότης, ὥσπεροῦν
 φῶτα τρία ἀλλήλοις ἐνούμενα καὶ οὐ συγχεόμενα.
 Ταῦτα μὲν ἱκανὰ εἶδέναι περὶ τὴν θεολογίαν.

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ χάρις.

A esse qui comprehendi nequeat, regnare, creare,
 posse, æternum esse, principium esse supra omne
 principium, lumen dici. Tenebræ autem sunt quæ
 symbolice (de Deo) dicuntur, scilicet indignari,
 irasci, dormire, vigilare. Hæc omnia uni naturæ
 congruenter attribuentes, non ex iis quæ ad eam
 pertinent significamus aut intelligimus, sed ex iis
 quæ circa illam sunt. Unam itaque scimus esse
 naturam trium hypostasium, quæ nullo alio diffe-
 runt, quam hisce proprietatibus, generare scilicet,
 generari, et procedere, et quod illud sit Pater,
 illud Filius, illud Spiritus, et quod Pater quidem
 sit genitor et productor, genitor Filii, productor
 Spiritus : Filius proles, Spiritus productus. **668**
 Et Pater quidem ἀγέννητος, seu non genitus; Fi-
 lius γεννητός cum duobus vv, seu genitus, Spiritus
 vero procedens. Pater causa est, Filius et Spiritus
 causati. Pater est etiam productor, Filius tantum
 Filius, Spiritus procedens : neque suis excedunt
 proprietatibus, Pater scilicet a ratione Patris, Filius
 a ratione Filii, Spiritus a ratione Spiritus; sed es-
 sentia communis est; una trium est divinitas; sicut
 tria lumina invicem unita nec confusa. Hæc sunt
 ad theologiæ notitiam satis.

Finis et gratia Deo.

IN OPUSCULUM DE PASCHATE MONITUM

Hic libellus nobis a clar. viro Antonio Muratorio, in bibliotheca Ambrosiana præposito transmissus
 nuperrime fuit. Et quidem, ut mihi videtur, a Latino quodam scriptore Athanasii nomine exaratus est. Nihil
 enim Græcum olet quod orationem spectat, etsi ut legentibus fucum faceret scriptor iste, et Athanasio hoc
 ascribi opusculum curaret. rationem Paschatis computandi quæ apud Græcos obtinet sequi videatur. Verum
 nonnulla hic comparent quæ minus peritum ψηφιστήν arguant, ut quod ait : Sic Pascha nec ante xi Ka-
 lendas Aprilis, nec post xi Kalendas Maii celebrari posse decretum est. Quod vel unum sufficiat, ut Atha-
 nasio abjudicemus : qui cum apud Ægyptios, computatores omnium accuratissimos vitam ageret, et curam
 ordinandi Paschatis post decessorem suum Alexandrum, synodi Nicænæ jussu accepisset (nam Alexan-
 drinis præsulibus hæc provincia demandata fuerat); in huiusmodi errorem nunquam delapsus esset. Quamob-
 rem inter spuria merito ablegatur. Opinamur autem octavo vel nono sæculo adornatum fuisse, quo ævo
 huiusmodi studia obtinebant.

Incipit tractatus S. Athanasii episcopi Alexandrini de ratione Paschæ.

Mensis hic vobis initium mensium, primus erit vobis
 in mensibus anni. Loquere ad omnem synagogam
 filiorum Israel. Decima mensis hujus sumite unus-
 quisque ovem per domus paternas, et per singulas
 domus; ita ut si non sint satis ad ovem, assumant
 secum vicinum propinquum. Sument autem agnum
 masculum immaculatum anniculum de ovibus et
 hædis, et erit vobis observatum usque in quartam-
 decimam mensis hujus. Et occidet eum multitudo
 synagogæ filiorum Israel. Ad vesperam assumet de
 sanguine et ponent super duos postes et limina do-
 mus, in quibus edent eum : et manducabunt carnes
 assatas agni et azyma cum amaritudine manduca-
 bunt. Et non manducabitis ex iis crudum neque
 coctum in aqua, sed assatas in igne. Sic autem man-

ducabitis illum. Lumbi vestri accincti et calcea-
 menta vestra in pedibus vestris, et edetis illum cum
 festinatione : Pascha enim est Domini*.

Scio multos scrupulosius interrogare solitos,
 quare secundum morem Judæorum ad lunæ com-
 paritionem diversis temporibus Pascha celebremus :
 dicentes rectius videri, ut si commemoratio sit
 Dominicæ passionis, unus anniversarius dies na-
 talis in observatione teneatur, ut semper viii Kal.
 Aprilis diem Pascha celebrarent, in quo die Christi
 resurrectio traderetur. Itaque inquirentibus curio-
 sius, quid majores nostri secuti videantur expo-
 nam. Passio Christi redemptio est creaturæ dicit,
 resurrexit Christus in æquinoctio veris lunæ plena
 die Dominico. De quo Apostolus ait quod conge-

* Exod. xii, 2-11.

miscat et doleat subjecta servituti, non sua sponte, **A** sed per eum qui subiecit illam spem: quia et in ipsa liberabitur a corruptela servitutis cum libertate filiorum Dei⁷. Creaturam autem intelligimus esse vitam qua mundus amatur, in quo creatura omniaque gignuntur e terra: certum enim est nihil creari posse sine vita. Quæ utique creatura tunc subjecta est servituti cum mundus est captus. Quam Christus passione sua veniens liberum se servavit, ut in eo tempore pateretur in quo creatura subjecta fuerat servituti: ut quia dies ille tristitiæ fuerat, item lætitiæ redderetur. Resurrexit enim Christus in æquinotio veris luna plena, die Dominica, quem in mundi convenire principio Genesis relatione cognoscimus, cum primum apparente arida, quam vocavit Deus terram, dictum est: *Germinet terra omne fenum, et omne viride lignum*⁸. In vere autem germinare omnia vidimus, atque in eo principium mundi esse comprehendimus. Propterea et Scriptura proprie mensem novorum appellat, in quo terræ facies innovatur. Sed cum tres menses vernum tempus accipiat, horum trium medium tempus initium mundo dedisse monstratur. Medium enim tempus veris est æquinotium, in quo lux et tenebræ consistunt æquales, cum divisit Deus, ut scriptum est, inter medium lucis mediumque tenebrarum. Nec dubia fides est de justitia et benevolentia Dei, qui cum fecerit mundum, lumen et tenebras statuerit æquales, ut deinde lux cresceret, et tenebræ decrescerent. Cum ergo hic dies medium veris obtineat, non sine causa majores nostri viii Kal. Aprilis tres addiderunt dies, ut primum diem mundi constituerent. xi enim Kal. Aprilis primum esse voluerunt, quia antequam sol in diei principio conderetur triduum ante præcesserat. Refert enim Genesis quarta die facta luminaria solis et lunæ. Propterea invenimus et in viii Kal. quidem resurrexisse, verum in xi Kal. die Pascha cum discipulis inchoasse. Ita isti tres dies, cum passione et resurrectione communicant, et æquinotium ad omnes intelligitur **669** pertinere, in quibus cursum nec sol nec luna conficit. Diem autem Dominicam, primam diem esse dubitare non possumus, quia dicit Scriptura sex diebus factum esse mundum, et septima die requievisse, quam septimam Sabbatum appellavit. Unde manifestum est primam diem in prima feria quæ est Dominica constitisse. Sive enim hoc secundum mundum, sive secundum spiritum computemus, ex una origine inveniemus computationis utriusque rationem, quia ad imaginem spiritus septiformis, et sæculi hujus, dierum septenarius numerus constitutus est. Similiter cum dicat Genesis facta esse duo luminaria in cælo, ut lucerent super terram, solem in inchoatione diei, lunam in

inchoatione noctis, plenam lunam intelligimus esse generatam, ut facta ad illuminationem terræ in inchoatione noctis, tota in terra nocte luceret, sic passionis Dominicæ resurrectio, quæ creaturam servitio liberavit, in æquinotio, veris luna plena, Dominica die, traditur exstitisse. Sed quia, sicut computatio invenit, concurrere sibi per singulos annos in universitate non poterat, ut scilicet æquinotium et luna plena et dies Dominica convenirent; sequenti enim anno in eodem die luna vicesima quinta secunda feria deprehensa est, judicatum est æquinotium ad natale Paschæ (57-58), cum duæ illæ partes et dies et luna deessent, non sufficere. Itaque rectius statutum est ad natalem Paschæ diem, mensem integrum *relari* in quacunque ejus parte et dies et luna concurrerent. Neque hoc sine auctoritate Scripturæ, ut enim Moyses cum Pascha mandaret: *Mensis hic vobis initium mensium primus erit vobis in mensibus anni*. Quo verbo tantum mensem ad celebrationem Paschæ intelligitur consecrasse. Ita majores nostri, qui ii Kal. Aprilis principium anni invenerunt, mensem exinde computantes in ii Kal. Maii extenderunt. Sic Pascha nec ante ii Kal. Aprilis, nec post ii Kal. Maii celebrari posse decretum est. Sed cum in hoc mense et luna et dies convenirent, luna scilicet plena et Dominica dies, tunc Pascha censitum esse celebrandum. Sane quia frequenter rursus cum Dominica die lunæ plenitudo convenit, extendi in septem dies maluerunt, dummodo etiam Dominicam in resurrectionis memoriam retinerent. Ita quando dies sic venerit usque ad vicesimam primam lunam propter Dominicam diem Pascha differimus, quod ipsum non sine Scripturæ auctoritate; dicit enim Moyses, a decima quarta usque ad vicesimam totos septem dies Paschæ sanctificatos esse debere. Unde ad hunc numerum extendi posse lunam decretum est. Prudentes autem magis ad lunam et diem quam ad æquinotium natalem Paschæ diem *redierunt*. Luna enim plena totius noctis illuminat tenebras, sicut nos a corruptela tenebrarum illuminatio spiritus liberavit, et post æquinotium Pascha celebretur, in majori jam luce, et in minori jam nocte celebrabitur. Dominica vero dies resurrectio est dierum; ad initium enim redit et finem revocat ad vitam. Ita hæc magis visæ in natali lætitiæ, et creaturæ liberatione servanda, maxime cum intra primi mensis terminos retinentur. Rursus majorem diei religionem quam lunæ indicaverunt, si quando non posset utrumque servari. Decimam quartam enim lunam, quam diem Dominicam egredi maluerunt, quia tota salus in resurrectione est, quam in die Dominica esse monstravimus, in qua et ortus dierum et resurrectio continetur, propterea quod in ipsa Dominicus resurrexit. Luna vero licet ad vicesimam

⁷ Rom. viii, 22. ⁸ Gen. i, 11.

(57-58) *Natale Paschæ*, vox Latinis usitata.

primam partem non totam impleat noctem, plurimum tamen noctis illuminat et superat, in quo prudenter majores nostri maluerunt usque ad vicesimam primam extendi, quam ante decimam quartam Pascha celebrari, quia post ergum [i. tergum] tenebras viae illius est relinquere, quam antecedentes non posse superare. Itaque hanc summam et hanc conclusionem in penace [pinace] constituto a majoribus, invenimus Pascha nec ante xi Kal. Aprilis, neque post xi Kal. Maii posse celebrari. Cujus observationis narratione narrata, reliqua prosequamur, ut imagini illi in qua Judæis Pascha mandatum est veritatem comparemus in Christo omnes masculos immaculatus anniculus in Pascha Judæis mandatur occidi. Hic est Christus patiens injuriam, qui sicut agnus ductus est ad occisionem: masculum non tantum ad sexum, sed et ad animi firmitatem referre debemus. Immaculatum ostendit Scriptura, quæ dicit quod peccatum in eo non fuit, nec inventus est dolus in ore ejus (39). Anniculus ex eo dicitur, quod in eo totus totius orbis spatia continentur, et sicut anni ætas in quatuor temporibus et duodecim mensibus computatur, sic fides in quatuor Evangeliiis et duodecim apostolis continetur. Hic ex ovibus et hædis jubetur assumi, quod Hebræi ita intellexerunt, ut si agnus non fuisset inventus, hædus immaculatus immolaretur in Pascha, quod longe aliter est dictum. Nam ex permisto semine hædorum et ovium postulatus est agnus, quod quidem natura non recipit, sed in Christi figura monstratum est, quia genus ejus ex Israelitis et alienigenis Moabitibus invenitur esse permistum. Dominus autem agnus istis, hædus [i. agnum ... hædum] peccatoribus comparavit, ita quia ipse originem secundum carnem non solum a Deo, sed ex peccatoribus gentibus esset habiturus, agnus ex hædis et ovibus postulatur; qui ad vesperam mandatur occidi. In occasu enim et fine mundi passus ostenditur: nam tempus hoc nostrum novissimos sæculi dies Dominus apostolique docuerunt. Quod

A vero de sanguine agni domus superlimen consignari jussit, ne a vastatore angelo tangeretur, ostendit crucis signum quo frontem signamus figuram sanguinis obtinere. Hoc autem signaculo ab angelo vastatore defendimur. Comedere hujus agni carnes jubemur, quia liberandus est populus, sicuti Christus ait: *Nisi quis comederit carnem meam non habet vitam manentem*⁹. Caro autem Christi verbum est Dei, qui [quia] *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*¹⁰; sic istas carnes assatas comedere mandamur, crudas elixasque prohibemur. Cocta enim Christi verba non cruda, probata in multo tentationum ardore, nec mollia, nec fluxa, nec labi facilia. Hæc cum azymo pane sumenda sunt, sicut Apostolus ait: *Pascha nostrum immolatus est Christus; itaque celebremus illud, non in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis*¹¹. Addi azymis amaritudines herbarum docet, quia angustia et tribulus est via quæ ducit ad vitam. Lumbos præcipit zona constringi, ne in libidinis luxuriam resolvantur. Calceamenta in pedibus esse, sicut Apostolus mandat, calceare pedes nostros in evangelio pacis oportere: constanter enim evangelizare non possumus, nisi gressus nostros contra omnes injurias et dolores quodam sensus munimine vestiamus. Baculus debet esse in manibus, quia in hac via vitæ sicut baculus stabilimentum est et disciplina; ideo Salomon non vetat baculum **670** de filii capite removeri, ostendens disciplinam. Hæc autem monet, omnia in festinatione facienda, quia tardus et lentus in Dei gratia non probatur. Stare ergo nos in procincto oportet similes hominibus profecturis, ut cum vocaverit nos Dominus, non moreremur. Ita demum enim evadentes interitu a servitute, perveniemus ad regnum Dei, in quo præparavit nobis delectabiles mansiones, qui nos vocavit per Christum Jesum Deum et Dominum nostrum, cujus est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Explicit feliciter.

Joan. vi, 54. ¹⁰ Joan. i, 14. ¹¹ I Cor. v, 7, 8.

(39) Vide Gaud. Brixianum in serm. 3, de Pascha.

LEXICON ATHANASII.

(CRAMER, Anecdota Græca ex codd. mss. Bibliothecæ Regiæ Parisiensis, Oxonii 1841, in 8, tom. IV, p. 201. — Prodit excerptum sequens ex cod. 2617, qui est sæc. xiv, et plura glossaria continet. Prius dicitur esse interpretatio vocum ex Athanasio depromptarum, sed multæ sunt quæ procul dubio aliunde insertæ sunt, sicut in omnibus his glossariis evenit.)

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΛΕΞΕΙΣ ΕΡΜΗΝΕΥΜΕΝΑΙ.

Ἀρχὴ τοῦ ἁλφα.

*Ἀβδία, θάλασσα.

*Ἀβελιηπας, ἀνολας.

*Ἀβέλιτερος, ἀνότητος, τὸ βέλτιον μὴ γινώσκων.

*Ἀβέρθη, βάθη.

*Ἀβίς, ἀσύνετος, ἀνόσιος.

*Ἀβιοι, μὴ ἔχοντες τόξα, ἀπόλοι (ἀπόλοι).

*Ἀβρωτον, κακὸν, ἀπὸ τῆς ὁδου τῶν.

*Ἀβελιηματι, ἀμαρτηματι ἀνευ βουλῆς.

*Ἀβελιψία, καρδίας πόρωσις.

*Ἀβιήχων, ἀσθενή· καὶ τὸ ἀσθενὲς καταπέκτασιν τοῦ ἁλφα.

Ἀβουλίᾳ, ἀπαίδευσις, ἀνοία.
 Ἀβουλίον, κακὸν ὃ οὐ θέλει τις.
 Ἀβούλιος, ἀφρόνως, ἀμαθώς.
 Ἀβρικτον, δύσκολον, ἢ ἀνύστακτον.
 Ἀβρόταξις, ἀμαρτία.
 Ἀβρότῃ, τρυφερότῃ, ἀπαλότῃ.
 Ἀβροτήμων, ἀμαρτωλός.
 Ἀβρός, λαμπρός, τρυφερός, ἀνθηρός, τρυφηλός.
 Ἀβροδιατός, τρυφήτης, τρυφερόβιος.
 Ἀβροδιαίτη, τρυφερά ζωή.
 Ἀβρομος, ἀνευ θυρόδου.
 Ἀβένθη, πολυδαθὴ, ἢ βάθη μυχεύματα.
 Ἀβραδέων, θρυπτόμενος, θλακεύμενος.
 Ἀβροχίτων, τρυφερόν χιτῶνα φορῶν.
 Ἀβρόεται, κοσμεῖται, θρύπτεται.
 Ἀβρόνεται, λαμπρόνεται.
 Ἀβροκομῆ, ὃ τὴν κόμην φαίδρν ἔχων.
 Ἀβραιβίος, γιγαντίας, ἐρυπρεπέστερος.
 Ἀβραι, νέαι δούλαι, κόραι.
 Ἀβύρρηλον, ἀναίσχυντον· πού ἀπαχθές.
 Ἀβλοθρίδια, ἀτελή, ἐκτρώματα ζωῆς δίχα.
 Ἀβλαστὺν, ἀκίνητον, ἀπρόσιτον.
 Ἀβδελλον, ταπεινόν.
 Ἀβίλλιον, οἶνον.
 Ἀβροδιαστον, δαψιλὸν, εὐθουνοῦμενον.
 Ἀβρίεσθαι, κλινοπίεσθαι.

Τὸ α μετὰ τοῦ γ.

Ἄγαν, πᾶν, πολὺ.
 Ἀγαλλόμενος, εὐφραίνόμενος, χαίρων.
 Ἀγανώπιδος, πρᾶξις, εὐοφθάλμου καλῶς βλέ-
 πούσης.
 Ἀγάματα, ἔθνα, εἰδωλα, ἢ ἀνδριάντας.
 Ἀγαμαι, θαυμάζω, ἐπαινῶ, ἀποδέχομαι.
 Ἀγάμενοι, θαυμάζοντες.
 Ἀγασάμενοι, θαυμάσαντες.
 Ἀγάκλειτος, ὃ ἄγαν ἐνδοξός.
 Ἀγάσαιο, θαυμάσειεν.
 Ἀγίστονος, πολυστένακτος.
 Ἀγάμητον, ἀσθενές.
 Ἀγαλλίσμα, καύχημα, δόξασμα.
 Ἀγαντοί, λαμπροί, ἐνδοξοί, ἀγαθοί.
 Ἀγανρίσμα, ἔπαρμα, ὕψωμα.
 Ἀγακλείς, ἄγαν ἐνδοξοί.
 Ἀγανόρρων, ἀγαθός, πραύτατος.
 Ἀγάννη, ἀμαξία, ἡμερὰ καὶ ἡ ἄρκτος.
 Ἀγανυρτος, ἀκάθαρτος.
 Ἄγγαρος, ἐργάτης, ὑπηρετής, ἀχθοφόρος· ὅθεν
 ἄγγαριαν τὴν ἀναγκαίαν καὶ ἀκούσιον λέγομεν, καὶ
 ἐκ βίας γενομένην ὑπηρεσίαν.
 Ἀγγοραν, ῥογὴν σταφυλῆς.
 Ἀγέματο, ἀνεκτίηματο.
 Ἀγείρει, συνάγει.
 Ἀγγελιαφόρος, πρεσβευτής.
 Ἀγγελόνης, ἄγγελος.
 Ἀγγελία, ἀκοή, ψήμη.
 Ἀγε, φέρε, βλέπε, κόμῃς.
 Ἀγελαῖον, οὐλῶδες.
 Ἀγέλασμον, ἄτιμον.
 Ἀγελαῖων, ἰδιωτῶν, ἀμαθῶν, ἀγροίκων.
 Ἀγεννώς, ἀσθενώς, ἀνάνδρως.
 Ἀγενές, ἀνελεύθερον.
 Ἀγρευτοί, ἀπαιροί.
 Ἀγείρει, συναθροίζει.
 Ἀγέροχοι, ὑπερόπται, ἐντιμοί, ὑπερήφανοι, αὐ-
 θάδεις, ὀβρισταί.
 Ἀγερωχίας, ὑπερηφανεῖας.
 Ἀγέραςτος, ἄτιμος.
 Ἀγετός, ὃ θαυμαστός.
 Ἀγεννές, ἀνελεύθερον.
 Ἄγε δῆγα, δεῦτε δῆ.
 Ἄγειν καὶ φέρειν, τὸ ληστεύειν καὶ ἀρπάζειν·
 ἔγγο μὲν γὰρ τὰ ἐμφύχα, ἐφέρετο δὲ τὰ ἄφύχα.
 Ἀγελιδόν, ἡθροισμένως.

(1) Leg. ἐπισκοποῦντων.

(2) Leg. προσαίτης.

A Ἀγερωπῇ, ἐφορᾷ.
 Ἀγερώσσει, ἀγρυπνῇ.
 Ἀγερώγατο, ἡμέλησε.
 Ἀγῆλαι, σεμνοὶ καὶ θεὸν εὐχαῖς.
 Ἀγείνωρ, ὑπερήφανος, αὐθάδης.
 Ἀγεῖρος, ἀγεῖρατος, μὴ ἔχων τέλος.
 Ἀγιστείας, καθαρότητος, ἢ λατρείας.
 Ἀγιάσατε, προσευρεπίσατε, κηρύξατε.
 Ἀγεῖρατος, ἀνάνδρος, ἀσθενής.
 Ἀγιστεία, ἀγισμός, κάθαρσις.
 Ἀγιστεῖαν, εὐσέβειαν, ἐστὶ ὅτε καὶ μιαιρότητα.
 Ἀγίσχων, ἡνέγκασιν.
 Ἀγισπρεπώς, ὡς πρέπει ἅγιος.
 Ἀγκαλεῖ, ἀνακαλεῖ.
 Ἀγκύλον, σκολὸν, δυσχερές, ἐπὶ λαμπέρ.
 Ἀγκυλεμῖτης, σκολιά βουλευόμενος· ἡτῆς γ' ἢ
 ἡ βουλὴ εἰρηται.

Ἀγκυλεμῖτον, σκολιόχειλον.
 Ἀγκαλῖδα, μερίδα.
 Ἀκηθῆς, ἀδιαθείς.
 Ἀγκαλεῖ, ἀναγινώσκει.
 Ἀγκάτης, βόθρος.
 Ἀγκάοι, λαμπροί.
 Ἀγκάτα, λαμπρότης.
 Ἀγκάταις, καλλοναῖς.
 Ἀγκάστιον, λαμπρὸς τετιμημένον.
 Ἀγκάος, λαμπρός, καλός.
 Ἀγκλαοτέδραν, τὴν λαμπρὰν καθέδραν.
 Ἀγκάξει, θάλλει, φαίδρνει.
 Ἀγκίς, καθαρότητος.
 Ἀγκώτος, ὃ μὴ ἐπιγινώσκόμενος.
 Ἀγκώτας, ἀγνοῦντας, ἢ μὴ γνωρίζοντας.
 Ἀγκώτες, ἀνεπιστήμονες, ἀμαθεῖς.
 Ἀγκωμένως, ἀχαρίστως, ἀνοήτως.
 Ἀγκυται, κλέται.

Ἀγκός, ἄγιος, καθαρὸς, ἀμίαντος.
 Ἀγκί, πνίξαι.
 Ἀγερετής, πραγματευτής.
 Ἀγεραντῖας, λογιστείας· εἰρηται δ' ἐπὶ τῶν ἐπι-
 σκόπων (1) τὰ τῶν πόλεων ὄνια.
 Ἄγος, μίσμα, βδελύγμα.
 Ἀγοραῖοι, οἱ ἐν ἀγορᾷ ἀναστρεφόμενοι.
 Ἄγορα, τὸ ἄγαν ῥέιν ἕκαστον πρᾶγμα.
 Ἄγοροι, ἀγέννητος.
 Ἀγορή, ἐκκλησίαν, συναγωγὴν.
 Ἀγορηταί, σύμβουλοι φρόνιμοι.
 Ἀγορῆμοι, οἱ ἐν ἀγορᾷ ἢ ἀγορῆς διάγοντες.
 Ἀγραυλοί, οἱ ἐν ἀγρῷ διανυκτερεύοντες.
 Ἀγροθύμιος, ἄγιος τῆ ψυχῆ.
 Ἀγροικώτατος, ἀπαιδευτότατος.
 Ἄγρας, θήρας.
 Ἀγρῆτη, ὑβρίζει.
 Ἀγριστῖναι, νύμφαι.
 Ἄγριος, θυμώδης, ἀγροίκος.
 Ἄγραφα, ἀδικήματα, ὑπὲρ ὧν νόμος οὐ γέγραπται.

Ἀγρῆτης, προσέτης (2) συρφετώδης.
 Ἀγρυπτικά, χυδαῖα ψεύσματα.
 Ἀγέρτας, τοὺς συνάγοντας μαντείας, τοὺς ἀπα-
 τῶντας.

D Ἄγρις, ἐκκλησία.
 Ἀγριαί, ἀμφοδᾶ, αἰ ῥύμαι.
 Ἀγρίθυρον, γείτονα, πλησίον τῆς θύρας.
 Ἀγρινύς (3), ἐξυτάτης νοήσεως.
 Ἀγριστείας, συγγενείας.
 Ἀγρίνους, συνετός.
 Ἀγριστεύς, ἔγγυς τῷ γένει.
 Ἀγρί, ἔγγυς.
 Ἀγριτέρμων, ὃ γείτων.
 Ἀγριστεροφος, εὐπεριστεροφος.
 Ἀγρέμαχος, ὃ ἐγγὺς μάχόμενος.
 Ἀγρῶ, ἔγγυς.
 Ἄγειν, κατέχων, πνίγων.
 Ἀγρέμαλον, εἰσώπιδον ἐγγὺς ἔχων τὴν ὀμαλότητα.
 Ἀγρωγίμων, φορτίων.

(3) Leg. ἀγγινώας.

Ἀγωνή, τρόπος, ἀναστρεφῆ.
Ἀγωνίω, κινδυνεύω.
Ἀγωνοῖς, τοῖς ἀγῶσιν ὁδηγοῖς.
Ἀγῶνα, στάδιον.

Τὸ ἄλφα μετὰ τοῦ θ.

Ἀδαῖ, ἄπειρον.
Ἀδαμάντινα, στερῆρά.
Ἄδας, πονηρός.
Ἀδανόν, ξηρόν.
Ἀδαρκίς, οὐ βλέπων.
Ἀδεῶς, ἀφθός.
Ἀδμόδης, ἄπειρος.
Ἀδεύων, ἀναθῶν, ἀναστένων.
Ἀδειμον, ἄφοβον.
Ἀδαλές, ὕγιες.
Ἀδάμαστον, ἀνυπότακτον.
Ἀδαίωμα, αἰχλύνομαι.
Ἀδαῶν, ἀμαθῶν.
Ἀδαήμονας, ἀμαθεῖς, ἄπειρους.
Ἀδεύω, ἀναθῶ, ἀναστένω.
Ἀδάκρυτος, ἄλυπος.
Ἀδεῶς, ἀφθός.
Ἀδεκάστως, ἀμερίστως, δικαίως, ἀδωροδοκῆτως.
Ἄδει, ὕμνῃ.
Ἀδείμαντον, ἀνοικοδόμητον.
Ἀδελφιδός, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ υἱός.
Ἀδελφά, ὁμοία, παραπλήσια.
Ἀδευκέα, πικρά.
Ἀδειμον, ἄφοβον.
Ἀδερκέες, ἄρατον.
Ἀδελφός, πολυφάγος γαστρίμαργος.
Ἀδηνὸν κῆρ, ποικιλὴν ψυχῇ.
Ἀδιάρρηκτα, ἀμάστητα.
Ἀδιαιρέτων, ἀμμήτων, ἀχωρίστων.
Ἀδία, ἀνεσις, ἀφοβία.
Ἀδημήτην, παρθένον.
Ἀδρήτην (4), ἄμαχον, ἀπολέμητον, ἀπόρρητον.
Ἀδιάρθρωτον, ἀσιμον (5), ἀτράντων.
Ἀδιδάστατον, ἀδιαχώριστον.
Ἀδιαφορία, ἀμέλεια χωρὶς παρατηρήσεως.
Ἀδιακρίτος, ἀδιαχώριστος· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ
μὴ γνωσθέντων τὰ θέοντα, ἢ ἀφρόνως φλυαρούντων.
Ἀδανόν, νεκρόν.
Ἀδόνητον, ἀσάλευτον, ἀτάραχον.
Ἀδολεσχεῖ, φλυαρεῖ, ματαιωρίζεται.
Ἀδόκητος, ἀπροσδόκητος, ἀνυπὸνότητος.
Ἀδόκητον, ἄχρηστον, ἀπόβλητον.
Ἀδολεσχία, ἡ ἐγκαρδία λύπη ἐπὶ πολὺ· λαμβά-
νεται δὲ καὶ ἐπὶ φλυαρίας.
Ἄδος, ἡδονή, πλησμονή, κόρος.
Ἀδοκίμους, ἀσαλευτούς.
Ἀδρόν, μέγα, θαυφίλης.
Ἀδρανές, ἀσθενές, ἀδύναμον.
Ἀδράνοιτο, αὐξάνοιτο.
Ἀδρόι, πλούσιοι.
Ἀδρανέων, μὴ ἐνεργῶν.
Ἀδρανέα, ἀσθενή, μὴ ἐνεργοῦντα.
Ἀδύτα, τὰ ἐνδότατα, τὰ ἀποκρυφύτατα.
Ἀδύς, ἡδύς.
Ἀδυτον, σπῆλαιον, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ οἴκου.
Ἀδωροδοκῆτως, ἀδωρολήπτως.
Ἀδωταός, ὑπὸ τὴν ᾄδην.
Ἀδύτω, τὸ ὑποκάτω τοῦ ἱεροῦ.

Τὸ α μετὰ τοῦ ε.

Ἀεθλεύων, ἀγωνιζόμενος.
Ἀεθλοφόρους, ἀγωνιστάς.
Ἀέθω, ἀπείλω.
Ἀετιλογία, πολυλογία.
Ἀείρας, ἄρας, κουφίστας.
Ἀεικέλιον, ἀπρεπές.
Ἀεῖδε, ἄδε καὶ λέγε.
Ἀειθαλής, τὸ πάντοτε θάλλων.
Ἄδων, ἀκούων.

(4) Leg. ἀδρήτην.

Ἀεῖδι-ητος, ἀεικίνητος, ἀείστροφος.
Ἀεῖρρυτον, τὸ ἀεὶ ῥέων.
Ἀεικελίου, τάλαιπώρους, εὐτελεῖς, οὐδενὸς λόγου
ἄξιους.
Ἀελλόπους, ταχύτατος, ὀξύπους.
Ἀένναος, ἀεὶ ῥέων· λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀεὶ
ὄντος, αἰδίου.
Ἀεργός, ἄργος, ὀκνηρός.
Ἀερωατήν, εἰς τὸν ἀέρα περιπατεῖν.
Ἀειρομέναις, κουφισομέναις.
Ἀεθλοσύνης, ἀγωνίας.
Ἀειράται, καταράται.
Ἀείσομεν, ἀκούσομεν.
Ἀειμος, οἶκος διὰ παντός ἀεὶ.
Ἀειδεῖς, ἀφανεῖς.
Ἀεικῶς, ἀπρεπῶς.
Ἀεῖραι, ἄραι, βαστάται.
Ἀειρόμενος, ἐπαυρόμενος.
Ἀεὶ δέ, διὰ παντός δέ.
Ἀείθερ, παμφόλυγες.
Ἀεισέδατος, διὰ παντός τιμώμενος ἢ σεβόμενος.
Ἀεκούσιον, ἄκουσι καὶ μὴ βουλομένους.
Ἀέκοντας, κοιμωμένους.
Ἀέκοντος, μὴ βουλομένου.
Ἀεῖλον, ἀπροσδόκητον.
Ἀεῖλαι, ἄνεμοι, πνοαί.
Ἀελλοθεῖς, μετ' ἀνέμου διιχνύδους.
Ἀένναον, ἀεὶ βλύζων, αἰώνιον.
Ἀερωθῆς, μεταωρισθεῖς.
Ἀεσίτρων, ὀξύφων.
Ἀεῖλον, ἀνέλιπτον.

Τὸ α μετὰ τοῦ ζ.

Ἄζαλαι, νέαι καὶ ἀπαλαί.
Ἄζαλαίας, ξηράς.
Ἄζο, ἐνπρέπου, τίμα.
Ἄζηλοι, ἄτιμοι, ὑβρίσται, ἐξουδενωμένοι.
Ἄζηχες, ἀδιαιλήτως.
Ἄζηχης, σκληρὰ καὶ χαλεπὰ, παρὰ τὸ ἄζαλιν.
Ἄζομαι, αἰχλύνομαι.
Ἄζομενος, ἐντροπόμενος.
Ἄζωξ, μονάζων.
Ἄζυγες, ἄζευκτοι, παρθένου.

Τὸ α μετὰ τοῦ η.

Ἀηδές, στυννὸν, λυπηρόν.
Ἀηδής, ἀμαθής.
Ἀηδών, στρουθὸς οὕτω καλούμενος.
Ἀηθής, ἀτριβής, ἀγριος.
Ἀήτης, ἄνεμος.
Ἀημα, πνεῦμα.
Ἀητο, ἐπνεεν, ἐφέρετο.

Τὸ α μετὰ τοῦ θ.

Ἀθαμβεῖς, ἄφοβος.
Ἀθεσμος, ἄδικος, ἄνομος.
Ἀθαμάντη, ὄνομα κύριον.
Ἀθαρῶς, ἀκριβῶς.
Ἀθερίζει, ἀποδοκιμάζει.
Ἀθερίως, ἐξουθενεί.
Ἀθέσφατον, πολύν.
Ἀθεμήτοις, ἀδίκους.
Ἀθετίαν, παραβατίαν.
Ἀθερώσσει, ἀγρυπνεῖ.
Ἀθεμις, ἄδικος.
Ἀθήλυτος, ἀνδρόδης.
Ἀθήναξ, εἰς Ἀθήνας.
Ἀθλον, ἀγώνισμα, τιμῆ.
Ἀθμογεύς, ἀπόδημος.
Ἀθρήσας, θεωρήσας.
Ἀθρήσιν, ἐν Ἀθήναις.
Ἀθρον, ἀθήρατον.
Ἀθηκτον, ἀψηλάφeton.
Ἀθλοθέτης, ἀγωνοθέτης.
Ἀθλίνδωρος, νικητήρια ἐκ πολέμου.
Ἀθλον, τὸ ἐπὶ τῇ νίκῃ διδόμενον.

(3) Leg. ἀπηνον.

ἄθλια, βραδεία.
 ἄθλειν, αγωνίζεσθαι.
 ἄθλειών, κοπιών.
 ἄθλοφόρους, αγωνιστάς.
 ἄθλοθέτης, βραβευτής διατιθής.
 ἄθρως, ταχέως, σφοδρῶς, αἰφνιδίως.
 ἄθροίζει, συνάγει.
 ἄθρει, θεώρει, βλέπει, σκόπει, νόει.
 ἄθροισμα, πλῆθος.
 ἄθιαστος, ισχυρὸν, ἄκλαστον.
 ἄθρησον, θεώρησον.
 ἄθροισθητε, συνάχθητε.
 ἄθυμωσι, λυπούνται.
 ἄθῦρων, παίζων.
 ἄθυρμα, παίζων παίγιον.
 ἄθυρόντων, παίζόντων.
 ἄθυρογλωττείας, φλυαρίας, ἐκ τοῦ μὴ θύραν ἐπι-
 θέναι τῇ γλώσσῃ.
 ἄθρος, ἄφροδος.
 ἄθρη δ' οὖν, νόησον οὖν.
 ἄθροῦν, ὁμοῦ ἢ ἁφνον.
 ἄθυμῶσι, λυπούνται.
 ἄθῦροντας, παίζοντας.
 ἄθυρονόμοι, ὡς εὖτος χρώμενοι τοῖς νόμοις.
 ἄθυροστομεῖ, φλυαρεῖ.
 ἄθροπτετο, ἀκολάκευτον, ἀσπλαγχνον.
 ἄθως, ἀνάτιος.
 ἄθώπευτον, ἀκολάκευτον, ἀσπλαγχνον.

Τὸ α μετὰ τοῦ ι.

Αἰψ, ματαίως.
 Αἰγλή, λαμπρόν.
 Αἰδης, ἄδης.
 Αἰδίων, αἰωνίων.
 Αἰδοῦς, αἰσχύνης, ἐντροπῆς, εὐλαθείας.
 Αἰδεσιμώτατος, αἰδοῦς ἀξιος, τουτέστι τιμῆς.
 Αἰδήμονα, αἰδέσμιον, ἀξιοτίμητον.
 Αἰδόνια, θανάσιμα.
 Αἰδῶ, αἰσχύνῃ, εὐλάβει.
 Αἰέρ, διὰ παντός.
 Αἰούλος, ποικίλος.
 Αἰαλεάς, οἰμοί, οἰμοί τὰς σάς.
 Αἰα, μήτις.
 Αἰγεον ἀλμύρον, πέλαγος.
 Αἰγλαί, φωτὸς μαρμαρυγαί.
 Αἰγανέεις, τοῦ δόρατος.
 Αἰγυπτιοῖσι, τοῖς γυψί.
 Αἰγλήσαν, λαμπράν.
 Αἰγρός, ἀκμάζων νεανίας.
 Αἰγς, Γέης.
 Αἰθρία, γαλήνῃ, εὐδία.
 Αἰθρος, ὑπὸ τὸν αέρα ἐκτὸς σκέπης.
 Αἰθέρος, αἶρας.
 Αἰθάλη, σποδὸς ὃ ἐκ καμίνου μέλας.
 Αἰθος, καύμα φλογός.
 Αἰθήρ, ὃ ἐν ὕψει ἀήρ.
 Αἰθαλώδη, σκοτώδη.
 Αἰθόμενος, κατόμενος, φλεγόμενος.
 Αἰθώπα, μέλανα.
 Αἰθεριονόμων, τῶν ἐν ὕψει νόμον ἔχοντων.
 Αἰθίραν, τρίχαν.
 Αἰθρεμόλια, τμητικὰ ὄργανα μαχαίραις ὁμιλία.
 Αἰαψ, ματαίως.
 Αἰδορα, ἐνθερμον, λαμπρόν.
 Αἰθε, εἶθε.
 Αἰθόσουςαν, λάμπουςαν.
 Αἰθριοποιόν, καθαρόν, ἀθόλωτον.
 Αἰθρίσσομαι, ἐπιβλέψομαι.
 Αἰθρίον, οὐράνιον.
 Αἰθριόζουσα, γαληνῶσα.
 Αἰθώνας, λαμπρούς, ξανθοὺς, πυρώδεις.
 Αἰκλαί, ὕδρες, πληγαί, μάστιγες.
 Αἰδῶ, θεωρῶ.
 Αἰκίζει, κακοῖ, τύπτει.
 Αἰλινον, ἐθρήνον.
 Αἰλίοι, σύγγαμβροι.
 Αἰμασιαί, οἱ φραγμοί.

A Αἱμυλος, κόλαξ, ἀπαταίων.
 Αἷμα, γένος, σπέρμα, γάλα· καὶ τὸ ἀπὸ πλῆγῶν
 βέων.
 Αἱμοδόρου, αἷμα ἐσθίουτος· βορὰ γὰρ ἡ τροφή.
 Αἱρίζομαι, ἐπαινέσω.
 Αἱρῆν, δεινὴν.
 Αἱριγμα, ζήτημα.
 Αἱριγματώδης, δυσχερῶς, ἀσυμφανῶς.
 Αἱριτόμενος, δι' αἰνιγμάτων καὶ παραβολῶν λαλῶν.
 Αἱρέσασαι, ἐπαινέσαιμι, ἢ ἀναπαίσαιμι.
 Αἱρήσειν, ἐπιδίδωσιν.
 Αἱρους, ἐπαίνους.
 Αἱρίττειται, ἀσήμεως λέγει.
 Αἱρόν, δεινόν.
 Αἰνότατος, δεινότατος.
 Αἰνόμορον, ταχυθάνατον.
 Αἱρίζαι, ὑποφθῆναι.
 Αἱροτόκος, κακὰ γεννώσας.
 Αἰόνες, αἰγιατοί.
 Αἱροτόκος, ὃ ἐπὶ κακῶν τεχνείας.
 Αἱρίζομαι, ἐπαινῶ.
 Αἶψας, ὁρμήσας, κινήσας, ἐπεκδοραμῶν.
 Αἰδέρεται, ἐπὶλεχτοί.
 Αἰρόνες, αἰγιατοί.
 Αἰόλια, ποικίλια.
 Αἰσυλλαρέξεις, ἀπρεπὴ πράττεις.
 Αἰολίχασα, ἀθροίσασα.
 Αἰόλους, ποικίλους.
 Αἰπῶλος, ποιμὴν αἰγῶν.
 Αἰπύ, τὸ ὕψηλόν.
 Αἰπός, μέγας, δεινός.
 Αἰπολλαι, ἀγέλαι αἰγῶν.
 Αἰ πορίαι σου, αἱ ὁδοί σου.
 Αἰρετόν, ἐπιθυμητόν.
 Αἰρήσομαι, σέψομαι, βουλευέσσομαι, ἐκλέξομαι.
 Αἰρούμαι, βούλομαι, προκρίνω.
 Αἰρετιέμαι, προτιμωτέραν με ἡγήσεται.
 Αἰρόν, ὀξύτερον.
 C Αἰρήσομεν, πορθήσομεν, ἐξεσημώσομεν.
 Αἰρούμαι, ἐπικαλέσομαι.
 Αἰρομένη, ἐπιγομένη.
 Αἰσθητά, τὰ ὁρώμενα.
 Αἰσθητήρια, τὰ μέλη δι' ὧν αἰσθανόμεθα. εἰσὶ δὲ
 τῶ ἀνθρώπῳ αἰσθηταί εἰ ὅρασις, ὁσφρησις, γεύσις,
 ἀκοή, καὶ ἀφή. ἀφή δὲ λέγεται ἡ διὰ τῶν χειρῶν ψη-
 λάφησις.
 Αἰσχιστος, αἰσχυρὸς, κακίστος, μυσαρώτατος.
 Αἰσια, γνήσια, δεξιὰ.
 Αἰσχίω, χείρονα.
 Αἰσχος, λοιδορία, μίσος, αἰσχύνῃς ἀξιον καὶ σα-
 πρίας μύσος.
 Αἰστίτηρ, χοιροβοσκός.
 Αἰσολα βέξεις, ἀπρεπὴ πράττεις.
 Αἰσημον, ἀναλίσκειν.
 Αἰτιατῶν, ἐγκλημάτων.
 Αἰεῖ, αἰεὶ, διὰ παντός.
 Αἰσθήμηρ, νοησοίμηρ.
 Αἰστώσθαι, φρονεῖν, ἀφάνησαι.
 D Αἰγμάς, τὰς ἐποροδοτίας τὸν σίδηρον τῶν δόρατων,
 αἵτινες λόγχι καλοῦνται, ἐνθεν αἰγμάλωται λέγονται.
 καὶ δοριάλωτον καλοῦμεν τὸν ἐν πολέμῳ ληφθέντα,
 διὰ δόρατος ἢ αἰγμῆς, ὃ ἐστὶ λόγχις.
 Αἰγιαμάτων, ἐγκλημάτων.
 Αἰσσα, εἰμαρμένη, ἦγον ἀθεότη καὶ ἀπρονόητος
 τύχη.
 Αἰχίς, αἰχὺνα.
 Αἰχμητής, μάχημος, πολεμιστής, ὀπλίτης.
 Αἰγλήρῳ, ταχύν.
 Αἰψαροταλέως, ταχέως, πάνυ, καὶ ἐντρεχῶς.
 Αἰ ψελλίζουσαι, αἱ ἀσήμεως λαλοῦσαι.
 Αἰροῦμαι, φέρομαι.
 Αἰών, χρόνων πολλῶν συμπεριλήψας.
 Αἰωρία, ἀγγόνῃ.
 Αἰάω, ὀργνῶ.
 Αἰωλῶν, μάταιον.

Τὸ α μετὰ τοῦ κ.

Ἀκαλλές, ἄμορφον, ἀπρεπές.

ONOMASTICON

VOCUM

vel insolentium, vel quarum significationes peculiares aut inobservatæ sunt, quæ in hoc tomo occurrunt.

Revocatur Lector ad numeros crassiores.

Ἀβύσσος, qui non potest demergi in aquam, sed supernat, 247.

Ἀβραμῖος, epitheton senibus ascriptum. De Hosio dicitur, 361. Item de prole Abraham dicitur, 45.

Ἀγαπητά, dilectæ.

Ἀγιοποιός, sanctitatis effector, 176.

Ἀγρίος, sancte radicans, 345.

Ἀδιάλεκτος, individuus, indivisibilis, 170.

Ἀδιακρίσια, inconsiderantia, 346.

Ἀερόβατος, qui per aerem volat, 330.

Ἀιδεστικὸν πρόσωπον, verecundus vultus, 347.

Ἀιθεροδρόμος, qui per aerem currit, 359.

Ἀκατάστατος, incompositum, 202.

Ἀκροπολιστικός, vel potius legendum *ἀκροπορίσπας*, qui levissima de causa et intempestive distrahitur, 304.

Ἀκολαχέτως, citra adulationem, 373.

Ἀκούδιον, triclinium ubi sternebantur lecti pro cœna et prandio, 292.

Ἀκράτης τῷ θανάτῳ, qui mortis imperio liber est, 1.

Ἀκροστος, non fimbriatus, 88.

Ἀμίσχτος, 391.

Ἀναβάλλων, vestis sacerdotalis, 348.

Ἀνεγέρτω, 499.

Ἀνείδους θεός, formæ expers Deus, 359.

Ἀνεξάρητος, 391, qui abnegari non potest.

Ἀνθρωπολάτρης, qui divinum cultum homini tribuit, 149.

Ἀνθρωποδόστατος, 337. Ibi vide.

Ἀνίμως, sine humore, 363.

Ἀνορθοπεριπατητικός, qui erectus ambulat. Hinc dicitur facta vox *ἀνθρώπος*, quia homo erectus ambulat, 193.

Ἀντιθέα, inimicitia erga Deum, 399.

Ἀνυπεσταλμένος, libere, sine coactione, 389.

Ἀνυπόδητος, exalceatus, 306.

Ἀνύψωσις, exaltatio, 133.

Ἀπάλωσις, mollities, 47.

Ἀπαράβραυστος, infractus, intemeratus, 659.

Ἀπέκδυσις τῆς γεννήσεως, cum quis exuit civilitatem, 44.

Ἀπερίγραφος, incircumscribitus, 8.

Ἀποκρίσις, responsum, negotium, 209. Sic apud S. P. N. Benedictum cap. 51: *Frates qui pro quovis responso proficiuntur*.

Ἀποκρισιώδης τῆς μονῆς, apocrisiarius monasterii, 209. Qui negotiis monasterii vacat. Vide in utroque Cangii *Lexico* ad vocem *Ἀποκρισιώδης*, et ad vocem *Ad responsum et Responsalis*.

Ἀποχερσούμαι, exsiccor, 329.

Ἀπρόκοπος, qui non proficit, 424.

Ἀπροσεξία, inconsiderantia, 134.

Ἀπροσυλάτως, incaute, inconsiderate, 134.

Ἀρβός, inconsutilis, 74.

Ἀρχάριος, novitius, 310.

Ἀρχίδος τοῦ Νου ἀπόστασις, 359. Ibi vide.

Βήσσα, amphora, 291.

Βολιστικός, qui demergitur in aquam nec supernat, 247.

Βουκάρατον, vini poculum cui immisus est panis frustum, 191.

Βουλή, idem atque voluntas, quæst. 415. ad Antiochum. Et apud Photium lib. 195 ex Epist. Maximi ad Marianum.

Βρεζονργείται, ut infans curatur, 356.

Γελουστρία, faceta, ridicula mulier, 90.

Γένεσις, id est genethliologia, 635.

Γεννητικώς, per generationem, 411.

Γεννηταγέρνητος, 445.

Γρησιάζει τινι, familiariter cum aliquo agere, 154.

Δεκάλητος, ἡ, decem Egypti plagæ, 101.

Δευτεράριος, secundarius, 210.

Διαβολότης, forma diabolica, 288.

Διαβύλαξις, custodia, 156.

Διαζώτισις, illuminatio, illustratio, 100.

Διλήματος, duos habens palmites, 175.

Δικολογία, defensio, advocati officium, 389.

Δισκοκάλυμμα, disci operculum, 348.

Διχασμός, divisio, 364.

Δογματοθεσία, enuntiatio edicti, 348.

Δωδεκάθεον, templum duodecim deorum. Erant enim duodecim dii primarii et præcipui, de quibus Herodotum videsis l. ii. Hinc *δωδεκάθεον*, 189. His alludens Joannes Chrysost. hom. 26 in Epist. ad Corinthios, οὕτως Ἀλέξανδρον τριπκαδέκατον ἐνόμισεν εἶναι θεὸν ἢ σύγκλητος Ῥωμαίων. Duodecim deos memorat Herodotus, in Erato.

Εἰδύρω, scio, cognosco, 389.

Εἰλικρινώς, sincere, pure, in dictis et interpretationibus parabol., num. 24.

Εισοδιάζω, concludo, colligo; *ὅταν εισοδιάσῃ τὸν καρπὸν*, postquam collegerit fructum, 278.

Ἐκκλησιάζεσθαι, in Ecclesia recipi, 410. Dicit Anomæus de Epistola B. Pauli ad Hebræos, οὐκ ἐκκλησιάζεται, non recipitur in Ecclesia.

Ἐκκλησιαζόμενος ἀλλ' οὐκ εἰσι νῦν ἡ μόραι αἱ ἐκκλησιαζόμεναι (παροίμαι), sed jam nulla exstant proverbia, nisi ea quæ in Ecclesia recipiuntur, 156.

Ἐκλευκάλω, declaro, aperio, explico, 354.

Ἐκπορεύειν, emittere. Πατὴρ ἐκπορεύει τὸ Πνεῦμα, Pater emitit Spiritum. Spiritus vero dicitur *ἐκπορεύεσθαι*, procedere, 284.

Ἐκπρένσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, processio Spiritus sancti, 285.

Ἐκπορευτικώς, per processionem, 411.

Ἐκρησις, perforatio, 640.

Ἐκχαρτορία, doctrina rerum reconditarum, 356.

Ἐκπύρομαι, nimio ardore exsiccor, 200.

Ἐμειθύρομαι, profunde penetro, 47.

Ἐμπερίγραφος, 8. Circumscribitus, intra lines aliquos detentus; opponitur τῷ ἀπερίγραψῳ.

Ἐμπερίσπαστος, distractionibus obnoxius, 308.

Ἐμωδίασαν, obstupuerunt, scilicet, dentes, 128.

Vide in *Ἐμωδίασαν*.

Ἐνδελεχῶ, assiduus sem, 634.

Ἐνδυμενία, vestimentum, 305.

Ἐνστηθίζειν, in pectus seu in animum reponere, 192.

Ἐξσημεπλὰρ ποιεῖν, vice sua officio fungi, 330.

Ἐπαγρύπνη σπουδή, studio pervigili, 620.
 Ἐπιγαμβρία, uxor, 31.
 Ἐπιγρῳισμός, agnitio, 221.
 Ἐπικίνδυνος, qui in periculo versatur, 26.
 Ἐπιπλέσθαι εἰς ἔρκους, iuramentis assuescere, iuramenta frequenter adhibere, 63.
 Ἐπὶ ὤμων, superhumeralē, vestis virginum à tegendis humeris ita dicta, 88.
 Ἐργατεύεσθαι, operari, 306.
 Ἐργόχειρον, labor manuum, 320.
 Ἐρπῖσις, reptatio, 196.
 Ἐρπιστικά, τὰ, reptilia, 196.
 Ἐνδύπτως, eloquenter, 47.
 Ἐνδύδωλος, recto cursu, vel cito, 361 et 372.
 Ἐγκατάμικτος, mansuetus, mitis, 326.
 Ἐκκλημάτος ἀμπέλως, vitis multis palmitibus ornata, 174.
 Ἐνσεβοσφρόως, pie, 260.
 Ἐδώρος, villi pretio, 305.
 Ἐξημερευτής, qui vice sua ministrat, 348.
 Ζυμῶς, fermento, 274.
 Ζωγραφητός, depictus, 330.
 Ἡμεροφανής, qui de die lucet, 477.
 Ἡμερόφιλος, 311, vestis monachalis.
 Θεαρχικὰ ὑποστάσεις, 335.
 Θεατροφανής, qui insano theatri amore tenetur, 50.
 Θεοδόχος. Ita dicitur B. Virgo Maria quæ Deum exceperit, 352.
 Θεολογεῖν τὸν Χριστόν, Christum prædicare Deum, 141.
 Θεοσασχίται, Theopaschitæ, hæretici qui dicebant ipsam deitatem in cruce passam fuisse, 287.
 Θεοπόδοτος, 337. Ibi vide.
 Θεοχώρητος σκεῦος, vas quod Deum continet. Sic vocatur Maria Virgo, 349.
 Θυσιοπαύροτος, qui sacrificiis adest, 350.
 Ἰδιόχρους, qui proprii et nativi est coloris neque tinctus est, 88.
 Ἰγροποιεῖν τὴν γῆν, terram vestigiis tero, 348.
 Κάθαριςμός, purificatio superstitiosa, 406.
 Κακοσύνθετος τρόπος, mores incompositi, 48.
 Καρονίχραι, καρονίχμενα βιβλία. Libri in Canone recepti, 96. Κεχρονισμένα ἔχει τὰ βιβλία, 98.
 Καρονική γυνή, mulier canonica, quæ sub regula vivit, 258.
 Καρδίτρωτος, in corde vulneratus, 634.
 Καστανάια, castanea, 195.
 Καταβῶ, κατέβησε τοῦ θανάτου, 776. Ibi vide.
 Κατασπερές, seminator, 47.
 Καταφυγή, simulas, odium, 304.
 Κατηγιασμένος, ex necessitate, coacte, 518.
 Κανχίον, καὶ δίσκος μὲν κανχίον τοῦ ἡλίου. Orbis est receptaculum solis, 281.
 Κέσπος, fulica, sive ut alii, larus, levissima et stulta avis, unde κεπρῶσθαι, delirare, stulte, leviter agere, et participium, κεκρωμένος, 187, τὰ ταῦτα γρῶν πύσματα, ἴσως ὡς κεκρωμένος, id est, delirantium.
 Κεφαλοδέσμιος, villa quæ caput constringitur, 88.
 Κλεψύγματος, qui desponsatam vitiat, 347.
 Κολέβιος, vestis monachalis, 311.
 Κορδίτος, conditus, ut vinum conditum, 423.
 Κοσμοσωτήριος σταυρός, crux quæ salutem mundo parit, 287.
 Κουκούλιος, cuculla, virginum vestis caput operiens, 88.
 Κουκάρίζω, ἀλεύρου κεκουπανισμένον, farinae pistæ sive contusæ, 109.
 Κρυφολάγνος, qui talentum abscondit, 619.
 Κυνοχλωσσύντες, canina lingua præditi, 346.
 Κυριακὸς ἄνθρωπος, Dominicus homo, id est Christus, 166.
 Κώδιξ, codex, 345.
 Λαμπλοζαῶς, splendide more lampadis, 281.
 Λεπτύριον, decortico, 268.

Λεπτῶς, vox dubia. Tabe confectus, 153. Vide ibid. in notis.
 Λογοπεθία. Ἀπὸ γὰρ λογοπειθείας, πολλοὺς λόγους ἀδικῶς ποιοῦσι. Quod aliorum sermonibus credant, multas cades injustas perpetrant, 244.
 Λογύδρια, voculae, verbula, 300.
 Μακελλικός κύων, canis macelli, 237.
 Μαζόριον, mafors, vestis superior virginum, quæ tanquam pallio operiebantur, quæ monachis etiam, imo et episcopis in usu fuit, 83.
 Μεσσίται, interventio, mediatio, 413.
 Μεταδύμης, transformatio, transmutatio in melius, 12.
 Μετάροια, genuflexio, 280. De μεταβολῇ egimus in Typico Irenes. Vide item Cangii Glossarium, et Goarii Euchologium.
 Μοσχοποιεῖν, vitulum conficere, 101.
 Νεκροκανὼς, instar mortui, 361.
 Νεζελοσύστατος, nubis speciem referens, 350.
 Νυκτοτρίήμερος ταξή, trium dierum totidemque noctium sepultura, 393.
 Νυμφόστολος. Sic dicitur Lucas, quia de nuptiis B. Mariæ Virginis ornate locutus est, 355.
 Ξενίται, hospitalitas, 303.
 Ξεροφύες, 345. Ibi vide.
 Ξεροζωοῦμαι, novis et insolentibus vocibus de-terreor, 458.
 Ξυρίζω, rado, 491.
 Ὀλιγοτρίως, villi pretio, 305.
 Ὀλόστατος εἰκὼν, integra icon, imago, 289.
 Ὀμματός, visum restituo, 365.
 Ὀμοιολεξία, simile dictum, simile vocabulum, 50.
 Ὀμοουσιανιστής, consubstantialista, qui tenet τὸ ὁμοῦσιον, 414.
 Ὀνοματοθέτης, qui nomina imponit, 193.
 Ὀνυχίον, ὃ ἐπερδύτης σου μέλας, μὴ βεβαμμένος ἐν βαρῇ, ἀλλ' αὐτοζώνης ἰδιόχρους, ἢ ὀνυχίον, id est, cependytes tuus niger, neque tinctus, sed nati coloris, aut onychinus; ubi ὀνυχίον, pro fusco colore usurpatum existimatur, 88.
 Ὀνυχιστὴρ, ἦρος, ὀνυχιστῆρας ὀνυχίστα δὸς χηλῶν, quæ ungulas dividunt in geminas partes, 102.
 Ὀνυχοκόπε, unguens præcido, 491.
 Ὀνυόρροον τὸ βλέμμα, acutus visus, 91.
 Ὀρθοδοξία Κυριακή, sic vocatur a Græcis Dominica prima Quadragesimæ, 289, in notis.
 Ὀρθότειος, terminos pono, 350.
 Ὀστρακοδέμματα, conchilia, 286.
 Πανάρετος σοφία, liber Sapientiæ Salomonis, 452. Vide ibid. in notis.
 Παραγεγραμμένα, perverse scripta, dicitur de apocryphis libris qui Scripturarum nomine circumferebantur, 155.
 Παράδοσις, versio, 153. Παράδοσις τῆς θέας Γραφῆς, versiones divinæ Scripturæ.
 Παραμορητικός, τάξις ἐν ἀνθρώποις παραμορητική, angelorum ordo qui cum hominibus permanere solet, 21.
 Παραστήκω, asto, 377.
 Παρατετηρημένος, accurate, caute, 305.
 Παρθαλιός, παρθαλιὰν δορὰν, pantherinam pellem, 371.
 Παροιμία, ῥῆμα παρόδιον ἀπὸ τῶος ἐνὸς εἰς πολλὰ μεταλαμβανόμενον, dictum parodium (quasi dicas in via situm) ab uno quodam ad multa translatum, 118, et in notis.
 Παρυσίδιον, insidior, 634.
 Πατραλῆς, parricidæ, 259.
 Πεδανολογῶ, probabiliter loquor, 370.
 Περικαθάρσειν, superstitioso quodam ritu sese lustrare, 504.
 Περικουρεῖα (τὰ) circumtonsiones, 305.
 Περιδεύειν, curare languentem et ægrum, 370.
 Περιδευτής, curator, qui sanat et medelam affert, 372.

Periódia, curatio morbi, 369.
Περύρρισμα, circumlilitio, unctio, 53.
Πηλοπλάττειν, ex luto efformare, 368.
Πinna, pinna, genus conchylii, 286.
Πισσηρός, pice illitus, 631.
Πλατυνόυχος, latos ungues habens, epitheton hominis, 196.
Πολοτροφέω, nutrio, 329, ἐπολοτρόφησε παῖδα, nutrit vit puerum.
Πολυεσσαλαγγία, summa misericordia, 205.
Πολυποκουρία πρόβατα, admodum lanigeræ oves, 375.
Ποιημάτων, opusculum, 429.
Ποροκόπος, scortator, 635.
Ποσούναι. *Ποσούνται* ὅν οἱ πάντες κρίται εἰς ιγ', numerantur omnes iudices ad tredecim, 408.
Προαγοραστής, annonæ præfectus, 150.
Προποσιμῶ, prius obturo, 229.
Προμηνήσεις, præsignificatio, 391.
Προκαρηγορέω, primum cohortor, prius demulceo, 53.
Προσημάντωρ, prænuntiator, προσημάντορες τῶν μελλόντων, futurorum prænuntiatores, 66.
Προστοιδομαι, compingor, 169.
Προτύπωσις, imago prius existens, 197.
Πρωτέριος, antiquus, 115.
Πρωτοπνιγν, primus noctis somnus, 94.
Πτερόδολος, alatus, 330.
Πυκτία (τὰ), libri, volumina, 95.
Πυράζλεκτος, incombustus, 363.
Σαγηνεῦεν, τὴν οἰκουμένην ἐσαγῆρευσαν, orbem quasi sagena cepit, 274. Herodotus ea voce frequenter utitur, ac describit quo pacto Persæ σαγηνεύουσι insulas et regiones.
Σαρτάλια, videtur esse genus calceamentorum monachi, 311.
Σαρκοφῶρος Θεός, 340.
Σεμνὸς βίος, monastica vita, 202, tritum est apud ecclesiasticos; hinc σεμνόν, monasterium.
Σισίη, tonsura, 260.
Σίτισις, alimentum, 514.
Σκαμβότης, obliquitas, 216.
Σκαμβῶ, obliquum facio, 216.
Σπιδαμήσιος, qui palmæ longitudinem habet, 491.
Στοιχειολάτρης, elementorum adorator, 132.
Στρατηγέω, ἐστρατηγήσας μέγα καὶ θανυμαστὸν ἔργον, magno et admirabili strategemate usus est, 76.
Στυρακίνη ράβδος, virga styracina, 268.
Συγγνωμῶ, veniam peto, 190.
Συμποσούμενοι, connumerati, 429. Vide in *Μοπίο* in *Synopsis Scripturæ*, 95.
Συμπροσκυνῶ, una adoro, 26.
Σύμπνευσις, conspiratio, consensus, 22.
Συναβραζόμενος, reboans, 214.
Συναβρόσιμα, turba coacta, caterva, 175.
Συναπρόβλητος, una exsecrandus, 520.
Συνελεακτος, mulier adscititia, 504. Vide in *notis*.
Συνεκτιμῶμαι, una honoror, 402.
Συνεξέτασις, questio, disquisitio, 179.
Συνεπικερδέω, adhuc comparo, 557.
Συνεσκαμμένως, obscure, 459.
Σύνθεσις ἐνδυμάτων προχαίω, synthesis eorum vestimentorum, 211.
Συνοπτικῶς, compendiose, 100.
Συνοφίζω, in compendium redigo, 514.
Συντομολογία, brevitas dicendi, 193.
Σχισματοποιός, dissensionis sive dissidii auctor, 155.
Τημιόλος ἐπ. σίτου, qui pretium frumenti auxilii, 507.
Τριβοσάτω, versor, frequenter ambulo, 271.
Τριβωλόδης, tribulis consitus, 211.
Τρικλίματος, tres habens palmities, 175.

Τριπρόσωπος, trinus personis Deus, 281.
Τρισηλίος τῆς ἁγίας Τριάδος, triplex sol sanctæ Trinitatis, 255.
Τριυπόστατος Θεός, Deus hypostasi trinus, 217.
Τροπικοί, tropici, 184.
Τρυγίς, fæces. Τρυγίους Μανχαίους, 185.
Τυμπαρισμός ὁ ἀποκεφαλισμός λέγεται, 279, id est, distentio nihil aliud est, quam decollatio.
Τυμπαρωθείς, aqua intercuti distentus, 185.
Τυμολογικός, hymnis canendis aptus. De angelo dicitur, 21.
Υπαριθμῶ, subnumero, post numero, 167.
Υπαριθμῶμαι, post numeror, posterior numeror, 10.
Υπέμνησις, 557. Vide ibi.
Υπεράρχιος τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις, 539. Ibi vide.
Υπεργηρώ, ad provecum usque senectutem venio, 250.
Υπέρθος τριάς, 554. Græculi commentum est huiusmodi epitheton.
Υπόπτερος, alatus, 559.
Φαιδροπρεπῶς, cum hilaritate et lætitia, 361.
Φόρβιος τῶν ὀφθαλμῶν, globus oculorum, 286.
Φιλοκτήμων, qui possessionum cupidus est, 305.
Φυλακτήριος, phylacterium, genus incantamenti, 504. In *notis*.
Χάραγον, 241, οὗ καταδέχονται λαβεῖν ἀντὶ τοῦ βασιλικῆς χαράγματος τὸ ἐξω χάραγον. Accipere recusant pro regio nomismate externum nomisma.
Χαρσιπῶ, lætifico, 175.
Χειραπλῶ, manus extendo, 560.
Χειρίδια (τὰ), manice, chirothecæ. Καὶ χειρίδια ἐρεῖα περικαλύπτοντα τοὺς βραχίονας ἕως τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, 88.
Χειρογράφης, qui aliorum deposita habet, 236.
Χλιαρός, segniter, tepide, 514.
Χροσπαστέω, ex luto effingo, efformo, 567.
Χορευτρία Χριστοῦ, quæ cum Christo choreas agit, 95. Miror nuperum scriptorem, hanc vocem, vulgari sermone, nec sine convicio auctoris huius operis, interpretatum esse, *la danseuse de Jésus-Christ*. Quasi vero hic de tripudiis et saltationibus agatur. Ecquid vulgatus apud Patres et ecclesiasticos scriptores, quam choreæ virginum Christi sponsarum? Quæ quidem sunt non sæculari sed spirituali more intelligenda. *Χορευτρία*, eadem sententia in vita sanctæ Syncreticæ, 616.
Χροῖται. Sic vocabant Catholicos Aetius, Aetiani, Eunomiani, Ariani et ejusdem farinae homines, 429. Sic vocati, ut ait ibid. auctor dialogorum, quia Catholici dicunt Filium a Patre genitum fuisse, et Arianis gigni temporaneum est. Eadem sententia apud Hilariū de Marcellō dicunt Ariani Philippopolitani coacti. *Et in Deo Chroniti Marcelli* Quem Marcellum aiebant iidem Ariani initium Filio ex Maria tribuere.
Χρῶμα, color, id est, obtentus, prætextus, 185.
Ψηδάδες, genus circulatorum et præstigatorum, 245.
Ψυχομαχεῖν, in extremo vitæ habitu laborare, 240.
Ψυχοχωριστική τάξις, videtur significare ordinem angelorum, qui præsent separationi animæ a corpore, 225.
Ψυδιασας. *Οἱ πατέρες ἔφαγον ψυδιασα, καὶ ὀδόντες τῶν τέκνων ψυδιασας*. Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt, 128. Ita enim legitur non semel apud Isidorum Pelusiotam, ut ibidem dicimus in *notis*; quæ sane lectio non spernenda: derivatur enim ψυδιασας, ab ὥρος, crudus, immaturus. Lectio autem ἐμωδιασας, quæ ibidem habetur, posita est pro ψυδιασας, ita quippe legitur apud Ezech. c. xvi, 2, ab αἰμωδιῶ, mihi dentes stupescunt. 128, in *notis*, 250, legitur ὥμοδιασασιν.

INDEX ANALYTICUS.

A

Abdiæ liber, 126.
 Abdias propheta, 97.
 Abraham, liber apocryphus, 154.
 Abstinentia continentiae nutrix, 642. Abstinentiae ratio, 517.
 Ἀβραάμ differt ab ἀβραάμ, 285. De ἀβραάμ et ἀβραάμ in seqq.
 Achiæ Silonitæ liber interiit, 156.
 Acta apostolorum dictata a Petro, 155. Acta apostolorum liber canonicus, 99, 143.
 Adam accepit pelliceas vestes in symbolum mortis, 74.
 Adam cuius ligni fructum comedit, 228. Adamum fuisse in Calvariæ loco sepultum aiunt Hebræorum magistri, 68.
 Adde liber interiit, 156.
 Adulterium quoque, 238.
 Ægyptiorum episcoporum epistola ad Felicem papam supposititia, 609.
 Æternæ vitæ felicitas, 92.
 Aetius capitur, 440. Aetius magister Eunomii, 429.
 Aetii epistolæ fragmentum, 429.
 Affectus animæ quinque, 200.
 Agapetæ mulieris vitandæ, 504.
 Aggæi liber, 127. Aggæus propheta, 97.
 Alapis servi libertate donantur, 251.
 Alleluia post ternos psalmos dicendum, 95.
 Aman in festo phurim comburitur a Judæis, 150.
 Ambacum propheta, 97. Ambacum liber, 126. Ambacum liber alius, apocryphus, 154.
 Ambrosius (B.) scripsit contra Arianos, 305.
 Amos propheta, 97. Amos liber, 125.
 Andreas (S.), ejus encomium, 402 et seqq. Prædicat in Græcia et in barbarorum terris, 404. Miracula edit, 404. In Achaia mittitur, 404. Cruci affligitur, 404.
 Angeli apud Abrahamum apparenter tantum cibum sumperunt, 507, 508. Creati sunt, 218. Mutabiles sunt a bono in malum, 415. Angeli substantia ignota hominibus, 195, 217, 225. In quo differt ab hominis substantia, 225. Angeli sunt incorporei, 162. Angelorum ordines novem, 219. Angelorum ordines varii, 21, 225. Angelus est animal rationale, expertis materiæ, hymnis dicendis aptum, immortale, 21, 225.
 Anima bestiarum ex terra est, 198. Anima quid, 198, 220. Animæ substantia ignota hominibus, 195, 225. Anima hominis unde, 198. Animæ tres partes sunt, rationabiles, concupiscibiles, irascibiles, 198. Anima dividitur in rationabilem, irascibilem, concupiscibilem, 515. In tribus corporis partibus habitat, in corde, in posteriore capitis parte, in basilicis venis, 201. Anima rationalis tribus partibus constat, cogitatione, animo, concupiscentia, 515. Animam cum corpore interire quidam existimant, 374. Animarum defunctorum mentio fit in oblationibus, 224. Animæ ubinam sunt post mortem, 221.
 Anna filia Phanuel, 564.
 Annuntiationis festum, 534.
 Anomæi putant se Deum nosse, ut ipse sese novit, 407 et seqq.
 Antichristi notæ, 240. Antichristus est bestia Danielis, 225. Antichristus ex Galilea prodibit, 241.
 Antiochus adit Athanasium, 202. Monasticam amplectitur vitam, 202. Monita accipit ab Athanasio, 202 et seqq.
 Anthropomorphitæ carpuntur, 557.
 Apocalypsis in Patmo insula scripta est, 155. Apocalypsis Joannis Theologi a sanctis Patribus approbata, 100.
 Apocrypha non damnanda, 642.
 Apocryphi nec approbati nec utiles sunt, 155.
 Apollinarij doctrina confutatur, 458 et seqq. Dicebat Apollinarius Christum non humanum, sed divinum corpus habuisse, 458. Verbum vice animæ fuisse in corpore, 459.
 Apollinaristæ impugnantur, 188.
 Ἀπὸ vox quid significat, 5.
 Aquilæ versio sub Hadriano, 350 post LXX versionem annis, 155.
 Aquila Panticus, primo gentilis, post Christianus, exin-

de Judæus, 155. Vertit Scripturam, 155.
 Arbitrium hominis liberum, 517.
 Aridam manum quomodo sanavit Christus, 54.
 Aristotelem non sectatur orthodoxus, sed veritatem, 491.
 Arii perfidia Nicææ damnatur, 562. Arii sententia, 575.
 Ait Spiritum sanctum esse Filio et Patre minorem, 590. Confutatur, 590 et seqq. Ait non esse Deum, 591. Confutatur, 591 et seqq. Arius Constantiæ commendatione ab exilio redit, 562. Ait Filium non esse æqualem Patri, 161. Filium esse unum cum Patre concordia, non natura, 161. Rem creatam esse, 165. Id probare nititur his verbis: *Dominus creavit me*, 165. Confutatur, 165 et seqq.
 Arius adversus Sabellium pugnat, 562. Arii duo erant, 571.
 Ariani blasphemant in Filium, 19, 252. Ariani impugnantur, 185 et seqq. Confutantur, 545. Arianorum sententiæ erroneæ et earum confutationes, 554 et seqq.
 Ariomanitæ. Vide Ariani.
 Arsenius Pegadensis scripsit vitam B. Syncreticæ, 641.
 Asmodæus demon, 151.
 Assumptio Moysis, liber apocryphus, 154.
 Athanasius, Cyrillus, Gregorius Nyssenus aiunt Spiritum sanctum ex Filio procedere, 500. Id refutat Græculus, 500. Ejus epistola ad Serapionem laudatur, 501. Athanasius successor Alexandri, 574. Athanasii et Ægypti rum pontificum epistola ad Marcum papam, supposititia, 598. Athanasii epistola ad Liberium papam supposititia, 607. Athanasii et Ægyptiorum alia epistola ad Julium papam supposititia, 607. Athanasii epistola ad episcopum Persarum supposititia, 650.
 Avaritia est insatiabilis, 625. Monacho fugienda, 520, 521.
 Aurum, thus et myrrha Christo oblata, ut Regi, ut Dec, ut homini, 535.

B

Balnei usus rarus monachis, 506.
 Baptismus. In baptismo ter infans in piscinam immergebatur, 275. Baptisma per immersionem, 594. In baptismo exuuntur vestibus suis, 596.
 Baptismata tria, aque, sanguinis, lacrymarum, 255. Baptismata varia, 275.
 Baruch ex ore Jeremiæ scriptum, 128. Baruch liber alius, apocryphus, 154.
 Basan significat *tripudium*, 270.
 Basilides impugnatur, 186.
 Basilides Casaræ laudatur, 519. Dictum ejus, 522.
 Beatitude post mortem solum obtinetur, 87.
 Benedictionis mensæ forma, 89.
 Berytus urbs Antiochiæ vectigalis, 289.
 Blasphemant qui dicunt, Gabrielis vocem fuisse hypostasin Dei Verbi, 558. Blasphemare in Filium, est blasphemare in sanctam Trinitatem, 19. Qui blasphemiam dicit abnegat sanctam Trinitatem, 20, 255.

C

Cain quomodo septies punitur, 267.
 Cavarie locus in quo sepultum fuisse Adamum aiunt Hebræorum magistri, 68.
 Canonica mulier, 258.
 Canticum canticorum, liber canonicus, 97. Canticum Salomonis ex aliis canticis selectum, 156. Canticum Salomonis, 122. Prudenter legendum et allegorice intelligendum, 122. Conjugium Verbi cum carne declarat, 122 et seqq.
 Caro Christi adoranda, quomodo, 2.
 Catechumena non orat cum fidelibus, 90.
 Catholica epistola, 22. Catholicæ epistolæ septem uno volumine comprehenduntur, 99, 144.
 Cataphryges prophetas post Dominum introducunt, 125. Cataphryges impugnantur, 187.
 Census sub Augusto, 546. Necessarius fuit, 347. Quare, 347.
 Chirographum quid, 276.
 Christiani biennio ante excidium Jerosolymitanum moventur ad regnum Agrippæ confugere, 297. Christianus

quid,
 veri
 rant,
 Ch
 Marti
 nunti
 Bapti
 nen
 tio co
 tionē
 cruce
 cruci
 titio
 lance
 De co
 ros, 2
 Chris
 mone
 tionē
 stases
 Chr
 sexta
 mortu
 91. Ch
 resur
 edere
 ligen
 rium
 tura,
 Christi
 dicat
 Christi
 Soius
 tas, d
 Erant
 469. I
 497. C
 phant
 Chr
 Ciro
 Ciro
 Ciro
 Ciro
 dais,
 Cien
 Cler
 Cog
 Col
 Con
 Con
 Con
 562. A
 stola,
 Con
 sumit
 Deum
 Con
 talis r
 Con
 Corri
 Cru
 adorant
 pæum
 ante m
 Cues
 Cyri

quid, 199. Christiani quare sic appellati, 366. Christiani veri vita et mores, 85. Christiani versus Orientem adorant, 224.

Christus Dominus ut homo agnoscitur, 498. Christus 23 Martii conceptus, 229. Christi ortum in Bethlehem prænuntiant Scripturæ, 249. Descensus in Ægyptum, 249. Baptismum, 249. De paulo et asino, 2. O. Judæ prodigionem, 250. De vinculis, 250. De passione, 250. De silentio coram Pilato, 250. De falsis testibus, 251. De flagellatione, 251. De venditione, 251. De agro figuli, 251. De cruce, 251. De spinea corona, 251. Quod in medio terræ crucifigatur, 251. Cum latronibus, 251. De clavis et partitione vestimentorum, 251. De aceto et felle, 252. De lancea, 252. De aqua ex latere, 252. De sepultura, 252. De corpore Josepho tradito, 252. De descensu ad inferos, 252. De mulieribus nuntiis, 252. De ascensione Christi, 252. De secundo adventu, 253. Christus secedit monens ut tentationes fugiamus, 254. De Christi incarnatione non nimis inquirendum, 58. In Christo duas hypostasces quidam admittebant, 58 et seqq.

Christus quare tacuit coram Pilato, 69. Suspensus hora sexta, 89. Hora nona tradidit spiritum, 89. Quare in aere mortuus est, 74. Hora duodecima descendit in infernum, 91. Christi descensus in infernum, 77. Christus media nocte resurrexit, 93. Quare post resurrectionem cum discipulis edere voluit, 263. Sedet a dextris Dei, quomodo id intelligendum, 264. Christus est Filius et Deus secundum spiritum, et homo secundum carnem, 1. Est Filius Dei natura, non gratia, 1. In Christo ignorantia non fuit, 13. Christi corpus in a tari, 164. Christus quare primogenitus dicitur, 199. Christum prophetæ Deum appellant, 248. Christus non est homo deifer, sed Deus carnifer, 340. Solus est mas aperiens vulvam virginem, 338. Christi deitas, dicitur spiritus, 467. In Christo due nature, 469. Erant qui unam naturam dicerent, 469. Idem confutatur, 469. In Christo due formæ, Dei scilicet et servi, 496, 497. Christus mediator Deus et homo, 538 et seqq. Non phantasia venit in mundum, 541.

Chorinitæ, 429. Cur ita dicti, 429. Circuitus Joannis liber, cui contradicatur, 154. Circuitus Petri, liber cui contradicatur, 154. Circuitus Thomæ, liber cui contradicatur, 154. Circumcisio generationem Ægyptiacam auferabat a Judæis, 45.

Clemens Petri discipulus, 173. Clementina, liber cui contradicatur, 154. Cogitationes malæ octo specie sunt, 516. Colobium, vestis monachorum, 311. Concupiscentia ad quænam moveatur, 515. Confessio fidei, 1.

Constantia, soror Constantini Aarii, erroribus conspersa, 562. Arium commendat Constantino, 562. Constantius Aarii doctrina infectus, 562. Constantii epistola, 562.

Consubstantialia quid, 197, 414 et seqq. Quinque modis sumitur, 197. *Consubstantialis* vocem qui negat, is Filium Deum esse negat, 24.

Continentiæ laudes, 94 et seqq. Continentiæ et castitatis ratio, 318 et seqq. Conventus in die Sabbati, 45.

Corruptibile quid? 199. Crucis lignum hora tertia compactum, 89. Crucem cur adoramus, 225. Crux mundum salvum fecit, 273. Tropæum victoriæ, 651. Crucis signi vis, 79. Crucis signum ante mensam, 89. Crucis signi vis, 405.

Cucullula virginum et superhumeralis, 88. Cyrillus citatur, 300.

D

Demones natura non differunt ab angelis, 219. Daniel, liber canonicus, 98. Daniel in captivitate fuit usque ad regem Cyrum Persam, 128. Danielis liber, 128. Danielis liber alius apocryphus, 154.

David ter mille psalmos scripsit, ex quibus 150 solum collegerunt amici Ezechie, 156. Davidis pugna cum Goliath, 50.

Definitiones variæ, 192 et seqq. Deus quid est, 280. Non est in loco, 54. Per Filium in Spiritu sancto omnia condidit, 54. Materiam, celos et angelos ex nihilo creavit, 412. Dei substantia ignota est hominibus, 193, 217, 225. Dei capax non est locus, 54. Desperatio veniam non habet, 254.

Deuteronomium, liber canonicus, 96. A Moyse conscriptus, 163. Cur sic vocatus, 103.

Diabolus in morte Domini deceptus, 70. Diaboli lapsus, 79. Diabolus suggerit animam esse florem naturæ, et cum corpore corrumpi, 653.

Diapsalma quoties ponitur in psalmis, 117. Non habetur

in psalmis qui *Alleluia* inscribuntur, neque in psalmis graduum, 118.

Dionysius Areop. citatur, 219. Divitiæ sunt instrumenta voluptuosæ vitæ, 622. Divina credenda, non discutienda, 538. Doctrina apostolorum, cui contradicatur, 154. Dodecatheum, templum duodecim deorum, 189. Dominica cur veneranda, 44. Dominicam celebramus propter resurrectionem Domini, 49. Dominica est secundæ creationis initium, ut Sabbatum est primæ finis, 44. A vespera Sabbati orditur, 229.

E

Ecclesia invicta est, 59. Ecclesia (in) tacendum, 94. Ecclesiastes, liber canonicus, 97. Ecclesiastæ liber, 121. Ecclesiastes cur vocatus sit Salomon, 121. Eidad et Modad, liber apocryphus, 154. Eleemosynis peccata purgantur, 251. Eleemosyna, 253, 276. Elementa xii apud Hebræos, 98. Eliæ propheta liber apocryphus, 154. Elizabeth uxor Zachariæ commendatur, 329, 330. Enoch infernum effugit, et evasit mortem, 395. Enoch, liber apocryphus, 154.

Ependytes, virginum vestis, 88. Ejus color, 88. Epiphanius citatur, 218.

Epistola ad Hebræos est Pauli, 411. Esdræ primus et secundus pro uno computantur volumine canonico, 97, 114. Esdræ primus est in *Vulgata* tertius, 114. Esdras libros Scripturæ conservavit, et postea protulit, 114. Omnes psalmos libro uno complexus est, 115.

Esther, liber non canonicus, 98. Esther liber, 129. Huic contradicatur, 154. Estheris librum aliqui inter canonicos computabant, 98.

Etymologia quid, 200. Evangelistæ mutuo consentiunt, nec contraria dicunt, 75.

Evangelia quid, 20. Evangelia tantum quatuor, 153. Similia animalibus Ezechielis, 155. Evangelium secundum Matthæum, liber canonicus, 98, 156. Evangelium secundum Matthæum Hebraice conscriptum Jerosolymis, 155. Interpretatum a Jacobo fratre Domini, 155. Evangelium secundum Marcum, liber canonicus, 98, 158. Dictatus a Petro Romæ, 155. Evangelium secundum Lucam, liber canonicus, 98, 159. Dictatus a Paulo, 155. Evangelium secundum Joannem dictatum a Joanne, postea editum Ephesi per Galium, 155. Est liber canonicus, 98, 141. Evangelia falsa, 155.

Evangelium secundum Thomam, liber cui contradicatur, 154.

Eunomii scholia, 426. Eurocydon, 195.

Eusebius Samosatensis impugnatur, 24. Eustathius, ad quem mittitur epistola, 491.

Eutyches adversus Nestorium pugnat, 562. Exodi librum Moyses scripsit, 101. Exodus, liber canonicus, 96.

Extensio manuum inter orandum, 54. Ezechielis liber apocryphus, 154. Ezechiel, liber canonicus, 98, 128.

F

Fatum impugnatur, 633 et seqq. Felicis papæ epistola ad Ægyptios episcopos, supposita, 612.

Feria quarta et parasceve jejunandum, 405. Fidei confessio, 375, 517.

Fides dux esto, non demonstratio: dictum cujusdam antiqui, 518. Fides incarnationis quæ, 518, 519.

Filius, cur dicitur filius, 284. Est verus Deus, 12. Vocatur magnus Deus, 13. Ante Patrem aliquando ponitur, 10. Habet *monarchiam* ad Patrem, 31. Filius Dei ex Patre ante sæcula genitus, 1. Non est extra Patrem, sed in Patre, 424. Est ex hypostasi, 415 et *alibi sæpe*. Imago hypostasios, 410. Imago consubstantialis, 32. Filius est Patris invariabile sigillum, 537. Ex substantia Patris est, 15, 171. Consubstantialis Patri, 175. Filius est consubstantialis Patri et Spiritui sancto, 556. Non est inæqualis Patri, 14. Filius Dei est Patri æqualis, 161. Aternus, 162, 553. Una persona est ante incarnationem et post incarnati nem, 27. Novit diem ultimum, 169 et seqq. In Filium blasphemare est blasphemare in sanctam Trinitatem, 19. Filius quo sensu adimplet voluntatem Patris, 15. Ejus substantia non est passioni obnoxia, 436. Filius et Spiritus sanctus sunt causata, 284.

Filii Dei in Genesi sunt filii Seth, 268.

Fornicatio quotuplex, 278.
 Franci Christum crucifixerunt, 269.

G

Galli cantus in passione Domini explicatur, 253.
 Gamalieli traditur imago Christi, 297.
 Genesis, liber canonicus, 96. A Moysē scriptus, 100. Cur sic vocatur, 109. Quid contineat, 100.
 Genesis sive Genethliosis exagitur, 635 et seqq.
 Gentiles quidam adventum Christi prædixerunt, 247.
 Genuflectendum non est in Dominica aut in Pentecoste, 505.
 Genuflexiones inter psallendum, 95.
 Gloria in excelsis Deo, etc., 95.
 Gloria Patri et Filio, etc. Hic versus in usu, 90.
 Gradus virtutis decem, 515, 516.
 Gratia divini verbi secundum Deum vivitur, 12.
 Gratia agendæ ante mensam, 254.
 Gratiarum actio post cibum, 90.
 Gregorius citatur, 271.
 Gregorius theologus, 274.
 Gregorius in theologia magnus et divinus, 518.
 Gregorius Nyssenus citatur, 196, 219, 501.
 Gregorius episcopus orthodoxus inducitur disputans cum Apollinarista, 464.

H

Habacuc. Vide Ambarum.
 Hæresis, quare ita dicitur, 262.
 Hæreticus quid, 199.
 Hæretici quidam aiunt aliquam *et apparet* Spiritus sancti factam fuisse in Virgine, 539.
 Hæreticorum poena diversa, 245. Hæretici quomodo signa edunt, 241. Cum hæretico non orandum, 503.
 Hebræorum magistri aiunt Adamum in Calvariae loco sepultum fuisse, 68.
 Hemiphorium, vestis monachorum, 511.
 Herodes novem insanabilibus morbis punitur, 391.
 Herodius avis quænam, 271.
 Hieracas virginitatem extollit et nuptias aspernatur 186.
 Hieremias. Vide Jeremias.
 Homo est animal intellectus præditum quod sentit divinam mentem, 21. Constat mente et corpore, 21. Homo una persona est ex spiritu et carne composita, 26. Ad similitudinem Dei factus, quo sensu, 266.
 Homines ut plurimum nocte nascuntur, et nocte moriuntur, 240.
 Homuncionitæ quænam, 540 in notis.
 Humilitas quid, 257. Humilitas magnum ad salutem remedium, 86. Humilitas magna virtus, 628 et seqq.
 Hypostases tres in Deo, 84, 281, 416.
 Hypostases tres in Veteri quoque Testamento cognitæ fuerunt, 449.
 Hypostasium trium communis substantia Dei vocatur, 517.

I

Idioma quid, 196.
 Imagines nonnunquam mirabiliter unguenta emittunt, 225. Imaginum cultus, 225. Imagines impugnantur, 591.
 Imaginis crucifixi Berytensis historia, 289 et seqq.
 Imperatoris imaginem in nummis cum cruce depictam non potuerunt delere gentiles qui id tentarunt, 226.
 Inanis gloria fugienda, 227.
 Incantatores quomodo demonem eiciunt, 245.
 Incarnationem Domini negabant quidam, 58.
 Infantes baptizantur, 218.
 Infantes post mortem quo vadunt, 245.
 Inferni descriptio, 214 et seqq.
 Inseparabilis facultatis peccata quænam sunt, 629. Eorum medela, 629.
 Ira statim sedanda, 629.
 Iracundia vitanda, 525 et seqq.
 Irus nomen pauperis ab Homero memorati, 78, 79.
 Isaias, liber canonicus, 128. Isaiæ liber, 127. Ejus maxima pars est evangelium de adventu Verbi Dei in carnem, 127.
 Isidorus Pelusiota laudatur, 228.

J

Jacobi epistola catholica, 99, 144.
 Jacobus decollatus est, 279.
 Jannes et Mambres Ægyptiorum magi Moysi repugnant, 101.
 Jehu prophetae liber interit, 156.
 Jejunium moderate adhibendum, 88. Jejunium quarta feria et parasceve servandum, 505. Solvendum in adventu fratris, 505. Quo tempore non jejunandum sit, 505. Ad

horam usque nonam jejunandum quarta feria et Sabbato, 505. Sabbato et Dominica non jejunandum, 505. Jejunii laus, 86. Ex morte hominem liberat, 86. Jejunium acceptum est cum abstinetur ab omni opere malo, 87. Jejunium est angelorum vita, 87. Jejunii bona, 87.
 Jeremias, liber canonicus, 98. Jeremias liber, 127. Jeremias lamentationes, 128. Jeremias epistola, 128. Jeremias receptissimus prophetarum, 559. Et prudentissimus, 571.
 Jerosolymæ excidium anno quadragesimo tertio post ascensionem Domini contigit, 297. Jesus filius Nave, liber canonicus, 96. Jesus filius Nave non videtur esse auctor libri ejus nominis, 106.
 Joannes Theologus, 100, 153.
 Joannes scriptis Apocalypsin in Patmo insula, 153.
 Joannis tres Epistolæ catholice, 99, 145, 146. Job, liber canonicus, 97, 125. Job quinque et triginta annos in plaga transegit, 659.
 Joel propheta, 97. Joelis liber, 126.
 Jonas propheta, 97. Quare volebat Niniven proficisci, 64. Jonas liber, 126. Jonas, ut veteres tradunt, filius erat viduæ, quem excitavit a mortuis Elias, 240.
 Josephus (alius a Judæo) tradit Ezechielem duos prophetias libros conscripsisse, 156.
 Joseph et Maria in nativitate Domini non norant ejus divinitatem, 562.
 Judæ epistola catholica, 99, 146.
 Judæi in Sabbato ignem accendere recusant, 52. In festo Phurim Aman comburunt, 150. Versus austrum adorant, 224. Judæi confutantur, 249 et seqq.
 Judicum liber canonicus, 96, 107.
 Judith, liber non canonicus, 98. Judith liber, 150. Huic contradicitur, 154.
 Julii papæ epistola increpatoria ad Orientales episcopos, supposititia, 600. Julii papæ epistola contra Orientales pro Athanasio, supposititia, 605.
 Juramentum prohibetur, 62, 63, 64. Juramentum prohibetur omnino, 405.
 Jurandum injuste factum non perfici debet, 246.
 Justitia vera quæ, 119.

L

Lacrymarum virtus, 91.
 Laico non licet sacerdotem judicare, 307.
 Lamech unum tantum virum occidit, 268.
 Lazari et divitis historia est parabola, 221.
 Lectio Scripturæ sacræ commendatur.
 Leviticus, liber canonicus, 96. Leviticus a Moysē conscriptus, 102.
 Liberii papæ epistola ad Athanasium supposititia, 608.
 Liberii papæ alia ad Orientales pro Athanasio, supposititia, 608.
 Libri Scripturæ non canonici qui catechumenis tantum leguntur, 98.
 Libidinis causæ quæ, 210.
 Lucianus asceta et martyr, 156. Passus sub Diocletiano et Maximiano, 156. Interpretationem Scripturæ edidit, 156. Scripsit, Filium esse Dei substantiæ imaginem sine dissimilitudine, 441. Fidei confessionem edidit, 441. Interposita est ab hæreticis, 441.
 Lotio pedum, 505.

M

Macedoniani confutantur, 440 et seqq., 468 et seqq.
 Machabeorum libri quatuor, 154. His contradicitur, 154.
 Maforium, virginum vestis, 88. Ejus forma, 88.
 Magi signo crucis vincuntur, 79.
 Major vox, quibusnam modis accipiat, 486.
 Malachias propheta, 98. Malachiæ liber, 127.
 Manichæi confutantur, 544. Manichæi impugnantur, 185.
 Mansiones Israelitarum in deserto, 104, 105.
 Manus extensio inter orandum, 509.
 Maranatha quid, 275.
 Marcionis hæreticus impugnatur, 558. Codex unus habet, *Marcionem*. Vide in notis, 558.
 Marcellio Montensis quis? In notis, 542.
 Marcellus hæreticus, 59.
 Marci papæ epistola ad Athanasium et Ægyptios episcopos, supposititia, 599.
 Marcion duo principia inducit, 52.
 Marcion impugnatur, 186.
 Marcionitæ Sabbato et Dominica jejunant, 505.
 Mardochei historia, 129, 150.
 Margaria quomodo generatur, 286.
 Maria *θεοτόκος*, 1, 27, 86, 164, 296, 577, 541, 542, 552.
 Maria virgo *θεοτόκος*, non *θεογενής* vocanda, 553. Maria Virginis invocatio, 542.

Maribadus diaconus a Vigilio confutatus, 592.
 Marmarice Pentapoleos, ibi corpora non possunt aquis demergi, 247.
 Maternus papa, 574.
 Matulina hora, 95.
 Media nocte surgendum est ad orandum, quia ista hora est resurrectionis Domini, 95.
 Melchisedec fabula, 189.
 Meletius impugnatur, 24.
 Melote, vestis monachorum, 511.
 Mensæ monachorum ritus, 512.
 Michæas propheta, 97. Michæa liber, 126.
 Monacho mulierum colloquia vitanda, 504. Monachi officia, 504, 507. Monachi habitus, 503. Tonsionis usus, 505. Monachus a carnibus absteineat, 505. In couponam ne ingreditur, 506. Monachus agrum ne possideat, 506. Monachis contactus manu prohibitus, 510. Monachorum paupertas, 511. Obedientia, 511. Monachi lenticularum grana effundentis historia, 512. Monachi non debent loco moveri subinde, 657.
 Montanus et Priscilla, 187.
 Montensis, id est Donatista, 542 in notis.
 Moyses scripsit librum Geneseos, 100. Exodi, 101. Levitici, 102. Numerorum, 103. Deuteronomium, 105.
 Mundi ante adventum Christi imago, 545, 546.
 Muthii historia, 515.

N

Nahum propheta, 97. Nahum liber, 126.
 Nathani libri interierunt, 156.
 Natura quid, 194. Natura divina simplex est et incomposita nec circumscripta, 554. Natura in Christo una, non duæ, 1. Natura incarnata, 1. Adoranda cum carne sua adoratione una, 1.
 Nicei Patres numero 518 erant, 440.
 Nicæne fidei quædam adjecta sunt, 441. Nicænum symbolum, 564, 579.
 Nicodemus propriis manibus imaginem crucifixi composuit, 297.
 Novatus impugnatur, 186. Novatus rejicit pœnitentiam, 19, 232. Novitii admittendi ritus, 510 et seqq.
 Numeri, liber canonicus, 96. Numerorum liber a Moyse conscriptus, 105.

O

Obedientia monachorum, 511
 Obtractatio vitanda, 405.
 Olympus mons Lyciæ, ubi aqua et ignis simul consistebant, 247.
Opusculum id est, substantia simile, impugnatur, 21.
Opusculum, apud Græcos eandem naturam declarat, 24.
 Oratio ex morte hominem liberat, 86. Eleemosyna ex morte hominem liberat, 86. Orationes inter psallendum, 95.
 Orandi ritus monachorum in Ægypto et in Thebaidæ, 508.
 Orientalium episcoporum epistola ad Julium papam, supposititia, 602.
 Origenes a dno penarum finem constituit, 19, 232.
 Osee propheta, 97. Osee liber, 125.
 Osius carpitur ob lapsum, 555.

P

Palladius Arianus episcopus scripsit contra B. Ambrosium, 595.
 Panepho urbs Ægypti, 515.
 Parabole Salomonis, liber canonicus, 97.
 Paradisus non est in cœlis, 228. Paradisus quonam in loco esset, 227.
 Paralipomenon primus et secundus pro uno computantur libro canonico, 96. Paralipomenon libri, *κατακλιμαίνων*, 115.
 Parentum amor quantus, 565.
 Paremia, cur ita vocetur, 118.
 Particulare quid, 194.
 Pater quomodo est Filius Deus, 14. Est radix et fons Filii et Spiritus sancti, 55. Cur dicitur Pater, 284. Solus est causa, 284. Pater, Filius, et Spiritus sanctus simul creant, 450. Pater et Filius sunt unus Deus, 444. Patrem et Filium qui negat est antichristus, 545.
 Patris Muthii historia, 515.
 Patriarchæ, fortassis Testamentum patriarcharum, liber apocryphus, 154.
 Pauli Epistolam ad Romanos Corintho scripsit, 146.
 Paulus Epist. I ad Corinthios Ephesi scripsit, 148. Secundam ad Corinthios ex Macedonia, 148. Epistolam ad Galatas Romæ, 149. Ad Ephesios Romæ, 149. Ad Philippenses Romæ, 149. Ad Colossenses Romæ, 150. Primam ad Thessalonicenses, Athenis, 150. Secundam ad Thessalonicen-

ses, Romæ, 151. Ad Hebræos, ex Italia, 151. Primam ad Timotheum, in Macedonia, 152. Secundam Romæ, 152. Ad Titum, Nicopoli, 153. Ad Philemonem Romæ, 153. Pauli est Epistola ad Hebræos, 411. Pauli Epistolæ quatuordecim volumine uno comprehenduntur, 99, 146 et seqq.

Paulus Samosatensis synodum Antiochenam dolore afficiebat, 25. Ejus sententia impugnatur, 26. Ait Salvatorem esse merum hominem, 51. Impugnatur, 184. Pauli Samosatensis sententia, 559.

Pauperibus quam ecclesiis dare præstabilius, 255.
 Paupertas monachorum, 511.
 Peccatores et hic et in futura vita infelices, 92. Peccatores in resurrectione non se mutuo cognoscent, 221.
 Peccatum nullum irremissibile, 20, 233.

Pentapolis Marmarices, isthic non possunt corpora aquis demergi, 247.

Personæ tres sunt unus Deus et unus Dominus, 6. Personæ Trinitatis singulæ spiritus vocantur, 555.

Petri duæ epistolæ catholice, 99, 144, 145.

Photiniani blasphemant in Filium Dei, 19, 232.

Photinus hæreticus confutatur, 540, 574 et seqq.

Photini hæresis, 575.

Phryges impugnantur, 187.

Phylacteria, quæ sunt vincula animarum, prohibentur, 504. *Vide notas.*

Pietatis laus, 158.

Pinophæ abbatis historia, 515. Pinophæ adhortatio ad povitum, 514.

Pneumatomachi sive Tropici impugnantur, 184.

Pœna inferni finem non habet, 259.

Potentinus Urbicus, hæreticus confutatur, 515.

Principis virtus est commiseratio et humanitas, 244.

Probatia piscina destructa fuit, 55.

Promissa Dei semper eveniunt, 65.

Prophætæ in unum collecti figuram Christi gerunt, 18.

Prophætæ duodecim pro libro uno computantur canonico, 97. Prophætæ Christum Deum appellant, 248.

Proprietas quid, 194, 196.

Proverbia Salomonis, 118.

Providentia Dei, 516.

Psalmi et Canticum Salomonis, 154. His contradicitur, 154.

Psalmodiæ ritus, 512. Tarde venientium pœnitentia, 512.

Psalterium Davidicum, liber canonicus, 97, 115. Non a solo Davide concinnatum, 115.

Psephades genus præstigatorum, 245.

Ptolemaici libri, 154. His contradicitur, 154.

Q

Quinta interpretatio Scripturæ in dolis inventa sub Antonino Caracalla, 156.

R

Rationabilis facultatis peccata quænam, 515. Eorum curatio et medela, 515.

Reges Israel regnarunt ducentis sexaginta annis, 115.

Reges Juda regnarunt quadringentis annis, 115. Regum primus et secundus liber in unum computantur canonicum, 96. Regum sive regnorum tertius et quartus computantur in unum librum canonicum, 96. Regnorum libri primus et secundus, 108 et seqq. Regnorum libri tertius et quartus, 109 et seqq.

Resurrectio corporum quomodo fiat, 242 et seqq.

Ruth, liber canonicus, 96, 108. Ruth librum aliqui jungebant cum historiis judicum, 98.

S

Sabbata in Jerusalem custodiebantur, 42. Sabbatum non designat otium, 45. Sabbato Judæi circumcidebantur, 45. Sabbatum est ad propitiationem, 45. Erat prioris creationis finis, secundæ initium est Dominica, 44. In Dominicam a Domino translatus, 45. In Sabbato quænam operari liceat, 55.

Sabec planta significat crucem, 268.

Sabelliani blasphemant in Filium Dei, 19, 232. Sabelliani impugnantur, 28 et seqq.

Sabellius confutatur, 574 et seqq. Sabellii hæresis, 575.

Sacerdotis officia, 507.

Sacrificia erant umbræ futurorum, 45.

Salomon scripsit quinque millia proverbiorum, 156.

Samaritanus ille est Christus, 256, 259.

Samaritæ negant corporum resurrectionem, 245.

Samuelis historia ordinantis Davidem, 566 et seqq.

Sancti viri ex hac vita quasi ex carcere egrediuntur, 93.

Sancti in templis suis nonnunquam apparent, 222.

Sandalium ad monachorum usum, 311.
 Sapientia Salomonis, liber non canonicus, 98. Sapientia Salomonis, 131. Huic contradicatur, 154. Sapientia Sirach, liber non canonicus, 98. Sapientia Jesu Siracidis, 133. Huic contradicatur, 134.
 Sathan superbia præcipitavit in infernum, 86.
 Scriptura omnis de Verbi descensu ad nos est, 122. Scripturæ libri qui non exstant incuria Judæorum amissi sunt, 136. Scriptura sacra indaganda, 493, 501, 511.
 Semei prophetae liber interit, 156.
 Sensus hominis quinque, 198. Sensus animæ quinque, 198.
 Septima interpretatio Scripturæ est sancti Luciani martyris, 136. Reperta sub Constantino magno, 156.
 Septuaginta interpretum prima omnium versio, 133. Sub Ptoemio Philadelpho 230 annis ante Christum, 133. Septuaginta hebdomadæ Daniellæ Christi tempus designant, 248. Quadringentos nonaginta annos efficiunt, 248. A Daniele ad tempus quo hæc scripta sunt anni plusquam octingenti, 248.
 Sexta interpretatio Scripturæ item in doliis inventa Alexandro Severo imperante, 136.
 Simeon ad templum a Spiritu sancto deportatur, 360.
 Simoniani blasphemant in Filium, 19, 252.
 Simon adversus Marcionem pugnat, 362.
 Siphones aquam ex mari ad nubes attrahunt, 247.
 Sirmiensi synodus, 580.
 Sisoe quid, 260, 261.
 Sophonis propheta, 97. Sophoniæ liber, 126. Sophoniæ prophetae, liber alius apocryphus, 154.
 Spiritus, vox, dicitur de tribus personis, 11. Spiritus sanctus aliquando Patris, aliquando Filii, aliquando absolute Spiritus dicitur, 10. Spiritus sanctus omnia quæ Christus facit, 12. Non est minor Patre, 15. Habet sanctificandi munus per gratiam, 17. Pari modo in monte Sina et in Pentecoste legem dedit, 17, 18. Non est in loco, 54. Spiritus sanctus, cur dicitur Spiritus, 284. Spiritus sancti deitas probatur, 176 et seqq. Est consubstantialis Patri et Filio, 179. Spiritus ferebatur super aquas, quis? 203. Spiritus sanctus non procedit ex Filio, 281 et seqq. Est divinæ naturæ, 411. Est essentia divinæ, 411. Est status, 436. Est ex Dei substantia, 443 passim. Est Deus, 449 et seqq., 484. Procedit, 282. Spiritus sanctus vivificat ut Pater et Filius, 432. Et sanctificat, 432. Eandem doctrinam tradit, 453. Unus est cum Patre et Filio consensu et natura, 483.
 Sticharium monachis in usa, 306.
 Substantia, genus, natura, forma, unum et idem sunt, 194. Substantiæ significationes diversæ, 367.
 Sulpitii Severi locus, 374.
 Superbia fugienda, 328. Malorum supremum est, 628. Syllogistica disputatio Apollinaristæ cum Orthodoxo, 464 et seqq. Et responsiones Orthodoxi, 464 et seqq.
 Symmachus primo Samaritanus, exinde Judæus, 156. Veritè Scripturam, 156. Symmachii versio 56 annis post Aquilæ versionem, 156.
 Syncretica ex Macedonia oriunda, 616. Christianis parentibus, 616. Qui cum familia commigrant Alexandriam, 616. Ejus frater secedit a sæculo, 616. Syncreticæ in infantia pietas, 616. Nuptias respuit, 616. Voluptates mundi repudiatur, 617. A jejunio vacat, 617. Syncretica post mortem parentum, in monumentum ingreditur, 617. Comam capitis tondet, 617. Facultates pauperibus erogatur, 617. Virorum consuetudinem declinat, 618. Pane abstinet, aqua parcissime utitur, 618. Humi cubat, 618. Syncreticam adeunt virgines multæ, 619. Monita salutis dat illis, 619 et seqq. Syncreticam diabolus postulat ex cruciandam, 639. In pulmone vulnerat, 639. Continua febri affligit, 639. Octogenaria tunc erat, 639. Tribus annis et dimidio ægrotat, 639. Gingiva ejus putrescit, 640. Ulcus totam percurrit maxillam, 640. Per quadraginta dies os corroditur, 640. Omnia circum loca nigricant, 640. Putredine et fetore occupatur, 640. Ejus fortitudo animi, 640. Tres menses ita agit, 641. Visionibus angelorum et virginum recreatur, 641. Prædicit se post triduum moriturum, 641. Moritur, 641.
 Syria fluviorum, id est, Mesopotamia, 107.
 T
 Tabennesiotarum silentium, 512.
 Tabernaculum anno secundo post egressum ex Ægypto confectum est, 101. Tabernaculum Mosaicum mundi imago, 401.
 Tabulæ legis quare confractæ sunt, 229.
 Testamenti Veteris libri xxii sunt, juxta numerum litterarum Hebraicarum, 98.

Testamentum Moysis, liber apocryphus, 134.
 Tharsis urbs Indiciæ regionis, 230.
 Theclæ martirium, 616.
 Theodotio Ephesius primum Marcionita, exinde describit a Marcionitis, 156. Theodotionis versio, 156.
 Theopaschitæ hæretici, dicebant ipsam deitatem in cruce esse passam, 287.
 Theopaschitæ, vox, vindicatur, 352.
 Tobit, seu Tobias, liber canonicus, 98. Tobit liber, 450.
 Huic contradicatur, 154.
 Torpor animi vitandus, 326.
 Tres personæ in Deo, 29. Tres hypostases in Deo, 217. Tres sunt qui testimonium dant in celo, Pater, etc., 354, 553.
 Trinitas est consubstantialis, 19. Trium personarum quædam sunt communia nomina, scilicet, Deus, Dominus, Sanctus, Bonus, Spiritus, 11 et seqq. Trinitas, tres personæ sunt in omnibus similes et æquales, 2. Hæc æqualiter habent, libertatem, 2. Vivificationem, 3. Ordinationem, id est, quod possint ordinare ministros, 3. Legislationem, 3. Dominatum, 3. Quod Pater, Filius, et Spiritus sanctus Domini sint, et ita vocentur, et singulæ pariter personæ Deus vocentur, 3, 4 et seqq. Quod tres personæ apostolos mittant, 7. Quod pariter sedeant in excelso throno, 7, 8. Quod Trinitas a mortuis Christum secundum carnem excitaverit, 8. Quod tres personæ sese mutuo glorificent, 8. Quod ubique sint tres personæ, 9. Quod tres pariter personæ a nemine cognoscantur, 9. Quod pariter operentur, 9. Quod pariter consolentur, 9. Quod fuerint dux Israelis, 12. In Trinitate una tres hypostases, 194. Trinitas consubstantialis, 218. Trinitatis imagines et exempla, 281, 282, 283. In Trinitate quænam communia sunt, 284. Trinitas personarum, 333, 336. Trinitatis epitheta, 309. Trinitas dicitur trigonum et trigerum, 549.
 Tristitia vitanda, 526.
 Tristitia alia inutilis, alia exitiosa, 624.
 Tropici sive pneumatomachi impugnantur, 184.
 Tunica Christi cur scindi non potuerit, 74.

U

Ulliones peccati Cain quæ, 267.
 Unio quid, 197.
 Universale quid, 194.
 Urobor, festum occursus Domini, sive Purificationis B. Virginis, 333.
 Usura prohibetur, 505.

V

Valentinus impugnatur, 186. Veneficium non potest justum occidere, 219.
 Verbum dum gestaretur in materno utero, in sinu Patris incircumscriptum jacebat, 534. Non est in loco, 54. Est consubstantiale Patri, 40. Passum est carne, 163. Assumpsit perfectum hominem, 166. Verbi una hypostasis, 192. Verbum quid sit, et quot modis dicatur, 199. Hominem factum iri prænuntiant Scripturæ, 249. Verbi naturam unam incarnatam dicere, non est catholice loqui, 340. Verbum non est conversum in carnem, licet caro factum sit, 494. Non dici potest passum fuisse impassibiliter, 499. Nec passum carne, 502, 505.
 Veritas non ex sola multitudine judicanda, 492.
 Vestimenta Christi cur in quatuor partes divisa, 74. Vestimenta Virginis quæ, 88.
 Vigili dialogi contra Arium, 362 et seqq. Vigili libri contra Maribadum laudatur, 392.
 Victicam sumere homini non licet, 73.
 Vini potus moderatus, 94.
 Vipera ventrem matris exedit, 239.
 Virgines non debent loco moveri, 637. Virginitatis laudes, 94. Virginitatem a Christianis coli ethnici credere nolunt, 79. Virgo debet relinquere omnia terrestria, et Deo soli herere, 85. Virgines ad balneum non accedant, 89. Virgini fucus interdictus, 89. Unguenta item, et aromata, 89. Virginum caput tonsum, 88. Ornamenta capitis virginis, 88. Virginum pudor, 89. Virginitas officia, 89.
 Virtus propria cuique occultanda, 624.
 Vita hominis an terminum habeat, 241, 242.
 Voluntas quid, 195.
 Voluntas Dei una, 426.

Z

Zacharias propheta, 97. Zachariæ liber, 127. Zachariæ occisi sanguis in petra concretus est, 599. Zachariæ patris Joannis liber apocryphus, 154.
 Zizania quid, 47, 48.

Præfatus
 SCRIP
 Admon
 De Inc
 Admon
 De con
 I. —
 II. —
 III. —
 IV. —
 V. —
 VI. —
 VII. —
 VIII. —
 IX. —
 X. —
 XI. —
 XII. —
 XIII. —
 XIV. —
 XV. —
 XVI. —
 XVII. —
 XVIII. —
 XIX. —
 XX. —
 XXI. —
 XXII. —
 XXIII. —
 XXIV. —
 XXV. —
 XXVI. —
 XXVII. —
 XXVIII. —
 XXIX. —
 XXX. —
 XXXI. —
 XXXII. —
 XXXIII. —
 XXXIV. —
 XXXV. —
 XXXVI. —
 XXXVII. —
 XXXVIII. —
 XXXIX. —
 XL. —
 XLI. —
 XLII. —
 XLIII. —
 XLIV. —
 XLV. —
 XLVI. —
 XLVII. —
 XLVIII. —
 XLIX. —
 L. —

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Præfatio.	9	XXXIX. — Quod hæretici soleant dicere verba prophetarum ex persona sancti Spiritus pronuntiata esse. unde frustra arbitrantur se ostendere posse Spiritum sanctum minorem Deo, eo quod in psalmo ita habeatur: <i>Venite, adoremus eum</i> , quasi Spiritu sancto una cum hominibus adorante.	66
SCRIPTA DUBIA.		XL. — Quod dicant Spiritum vim sanctificandi habere.	67
Admonitio in libellum de Incarnatione.	23	XLI. — Rursus hæreticus ut ostendat quod Spiritus, Verbum Dei Dominum nuncupet, ait.	67
De Incarnatione Dei Verbi libellus.	23	XLII. — Adversus eos qui dicunt Filium postulare.	70
Admonitio in sequentem librum.	29	XLIII. — Quod pari modo data sit lex a Spiritu in Pentecoste, atque in monte Sina.	70
De communi essentia Patris et Filii et Spiritus sancti.	29	XLIV. — Quod hæretici dicant, Spiritum donum Dei esse.	70
I. — De libertate.	30	XLV. — Quod Deus Verbum defendat, Patris et Filii concordiam esse.	71
II. — De vivificatione.	31	XLVI. — Quomodo bonitas Dei ostendatur.	71
III. — De ordinatione.	31	XLVII. — Quod omnes prophetæ in unum collecti, rerum a Christo in carne gesiarum, memoriam absolverint.	71
IV. — De legislatione.	31	XLVIII. — Quod Trinitas sit consubstantialis.	71
V. — De dominatu.	31	XLIX. — Quod blasphemare in Filium sit blasphemare in sanctam Trinitatem.	74
VI. — Quod et Pater vocet Filium, Dominum: et Apostolus Spiritum, Dominum ac Deum nominet, perinde atque Filium.	34	L. — Quid sint Evangelia?	78
VII. — Quod Trinitas apostolos mittat.	42	LI. — De angelis.	78
VIII. — Probatur sanctam Trinitatem sedere in throno excelsi.	42	LII. — Quod opus celestium potestatum?	78
IX. — Quod Spiritus sedeat.	43	LIII. — Quid est homo?	78
X. — Quod Trinitas a mortuis Christum secundum carnem excitaverit.	46	LIV. — Quod compositus sit homo, et non simplex, neque ex similibus partibus, sed ex incorporali mente, et corpore concupiscenti, sive animali.	78
XI. — Trinitatem a seipsa glorificari.	46	Admonitio in Epistolam catholicam.	79
XII. — De glorificatione sancti Spiritus.	46	Epistola catholica.	81
XIII. — Quod ubique adsit Trinitas. — De Patre.	47	Admonitio in opus sequens.	83
XIV. — De Filio.	47	Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis adversus consubstantialitatem.	85
XV. — De Spiritu.	47	Admonitio in sequentem Epistolam.	89
XVI. — Quod nemo cognoscat Trinitatem.	47	Epistola de Incarnatione Dei Verbi.	89
XVII. — Quod in Veteri quoque Testamento Trinitas peculiarem suam operationem exhibuerit.	47	Monitum in librum sequentem.	95
XVIII. — Quod Trinitas consuletur: Paracletus enim ab adhortando, consolando et servando dicitur, ut Deus et Salvator.	50	Libri contra Sabellianos, De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia.	95
XIX. — De Trinitate.	50	Monitum in orationem sequentem.	121
XX. — Quod Scriptura Spiritum, aliquando Patris, aliquando Filii, aliquando Spiritum vocet; non enim confuse, sed indivisibiliter pradiatur.	50	Oratio de eo quod unus sit Christus.	121
XXI. — Quod Filius ante Patrem ponatur.	50	Admonitio in sequens opusculum.	131
XXII. — Adversus eos qui discrimen ponunt inter, ex quo, et, per quem, et illud, ex quo, Patri, illud, per quem, Filio ut minus attribuunt.	51	De Sabbatis et circumcisione.	133
XXIII. — Patris, Filii, et Spiritus sancti esse quædam communia nomina, qualia sunt Deus, Dominus, Sanctus, Bonus, Spiritus, et alia nonnulla.	54	Monitum in homiliam sequentem.	143
XXIV. — Omnia Spiritum facere, quæ Christus facit.	54	Homilia de semente.	143
XXV. — Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum duces fuisse Israel.	55	Homilia in illud: <i>Profecti in pagum qui est e regione, invenietis pullum alligatum.</i>	169
XXVI. — Quod Filius sit verus Deus.	58	Homilia in Passionem et crucem Domini.	185
XXVII. — Quod Filius vocatus sit magnus Deus.	58	Monitum in sequentem librum.	251
XXVIII. — Adversus eos, qui hoc dictum ad contumeliam (Filii) accipiunt, <i>Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui misit me.</i>	58	Libri de Virginitate, sive de Ascensi.	251
XXIX. — Adversus eos qui dicunt, verba hæc Salvatoris, <i>Quid vis?</i> matri filiorum Zebedæi dicta, ignorantiam præ se ferre.	58	Admonitio in opus sequens.	281
XXX. — Adversus eos qui dicunt, in ministri ordine esse Filium, eo quod offerat Patri humanam naturam.	59	Synopsis Scripturæ sacræ.	283
XXXI. — Adversus eos qui serviunt vocibus, et non sententiis sacrarum Litterarum: et faciunt Patrem Deum Filii.	59	Admonitio in disputationem contra Arium.	457
XXXII. — Adversus eos qui dicunt Patrem esse magnum Deum, Filium vero ei inæqualem.	62	SCRIPTA SPURIA	440
XXXIII. — Ut Pater sit Dominus Sabaoth, ita et Filius.	62	Disputatio habita in concilio Nicæno contra Arium.	440
XXXIV. — Adversus eos, qui dicunt minorem esse Spiritum sanctum Christo, aluntque, quoniam arrha vocatus est, partem aliquam esse.	62	Admonitio in sequens opusculum.	501
XXXV. — Adversus eos qui dicunt Filium non esse substantiæ Patris: quodque una eademque sit potentia, virtus, regnum, et divinitas Patris et Filii.	62	Sermo contra omnes hæreses.	502
XXXVI. — Filium habere nomen Patris, ut Deum et Dominum.	63	Admonitio in Historiam de Melchisedec.	523
XXXVII. — Judæos filios tenebrarum appellari.	66	Historia de Melchisedec.	523
XXXVIII. — Quod lumen Judæorum ab ipsis ablatum est.	66	Monitum in opusculum sequens.	531
		Epistola ad piissimum imperatorem Jovinianum.	532
		Monitum in Librum de definitionibus.	532
		Libri de definitionibus.	534
		I. — De definitione.	534
		II. — De voluntate, proprietate et operatione, et de unione et consubstantiali.	539
		III. — Quod dicitur proprietas.	542
		IV. — De vi agendi.	542
		V. — De unione.	543
		VI. — De consubstantiali.	546
		VII. — De anima et mente.	546
		VIII. — De corruptibili.	547
		IX. — Quare dicitur primogenitus.	559
		X. — Quid est verbum, et quot modis dicitur?	559

XI. — Quid est Christianus?	530	XV. — Adversus eos qui dicunt: Judæus est, qui non confitetur Deum fuisse crucifixum.	1374
XII. — De anima.	531	XVI. — Adversus eos qui dicunt, angelos apud Abraham edentes, carnis naturam non omnino induisse.	1378
Monitum in Opera ad Antiochum ducem.	534	XVII. — Adversus eos qui nullum non miraculum imminunt eo quod carnem negent.	1379
Doctrina ad Antiochum ducem.	536	XVIII. — Adversus eos qui damno afficiunt genus nostrum, eo quod negent Salvatorem ex natura nostra sumpsisse primitias.	1383
Sermo ad Antiochum ducem.	590	XIX. — Adversus eos qui volunt simpliciter tis, quæ dicta sunt, credendum esse, nec considerandum quid conveniat et quid non conveniat.	1386
Quæstiones ad Antiochum ducem.	598	XX. — Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post Passionem et Ascensionem tollunt.	1391
Dicta et interpretationes parabolarum Evangelii.	711	Admonitio in opuscula et fragmenta sequentia.	1395
Interpretationes ex Veteri Testamento.	739	Syntagma utilissimum ad poeticum quemdam.	1395
Quæstiones in Epistolas Pauli.	754	Explicatio triplicis animæ partis.	1398
Quæstiones aliæ.	774	Divisio et subdivisio multiplex animæ.	1398
Admonitio in historiam imaginis Berytensis.	795	Notitia cogitationum quibus peccatum omne perficitur.	1398
Sermo de miraculo Beryti edito, circa pretiosam et venerandam imaginem Domini et Dei nostri.	797	Distinctio passionum.	1399
De passione imaginis D. N. J. C., in urbe Beryto.	805	De Dei providentia.	1399
Relatio miraculorum D. N. J. C., quæ per imaginem ipsius facta sunt in Beryto.	812	De libero nostro arbitrio.	1402
Libellus de passione imaginis D.N. J. C., qualiter crucifixus est in Beryto.	814	Brevis et clara formula et notitia fidei nostræ circa sanctam Trinitatem.	1402
Sermo de novis et modernis mirabilibus imaginis Domini.	820	Quid credendum sit de Domini Incarnatione.	1406
Monitum in opusculum sequens.	823	De differentia virtutum.	1406
Sermo contra Latinos.	824	Discretio naturæ ac conditionis operum.	1407
Admonitio in Syntagma doctrinæ.	831	Sermo discretionis plenus in Dei mandata, pro his qui sæculo renuntiarunt et qui salutem consequi volunt.	1410
Syntagma doctrinæ ad monachos, omnesque Christianos tam clericos quam laicos.	835	Monitum in opuscula duo sequentia.	1419
Institutio vitæ monasticæ.	843	Doctrina ad monachos, lenis atque spiritualis.	1422
Admonitio in binas ad Castorem epistolas.	849	Commentarius de templo Athenarum.	1427
Epistola I ad Castorem. — De canonicis cœnobiorum constitutionibus.	850	Monitum in Tractatum sequentem.	1431
Epistola II ad Castorem. — De octo malitiæ cogitationibus.	852	Tractatus de corpore et anima.	1431
Homiliæ quæ Athanasii nomine circumferuntur.	905	Admonitio in Libros de Trinitate.	1433
Homilia in nativitate Præcursoris.	905	Libri XI de S. Trinitate, qui tantum hic memorantur.	1439
Sermo in Annuntiationem Deiparæ.	918	Monitum in opus sequens.	1439
Sermo de descriptione Deiparæ.	943	Disputatio Athanasii cum Ario coram Probo iudice.	1439
Sermo in Nativitatem Christi.	960	Admonitio in sequentes epistolas.	1442
Homilia in occursum Domini.	974	Epistola Liberti, episcopi Romæ, ad Athanasium. — Quod Deus Verbum, perfectum hominem assumpsit.	1442
Homilia in cæcum a nativitate.	1002	Rescriptum Athanasii ad Liberium. — Quod perfectum hominem Deus Verbum assumpsit propter nostram salutem.	1443
Homilia in illud: <i>Ite in castellum quod contra vos est, et invenietis, etc.</i>	1024	Epistola Athanasii et Ægyptiorum pontificum ad Marcum Papam. — Pro exemplaribus Niceni concilii, quia Ariani eorum exemplaria incenderant.	1443
Homilia in illud: <i>Eunte autem illo, subternebant testimonia sua, etc.</i>	1034	Rescriptum Marci Papæ. — De missione capitulorum Niceni concilii Athanasio et omnibus Ægyptiorum episcopis.	1448
Sermo in feriam V, et proditorem Judæ.	1047	Epistola increpatoria Julii Papæ ad Orientales episcopos, pro causis Athanasii, et excessibus contra Romanam Ecclesiam.	1450
Sermo in Passionem Domini in Parasceve.	1054	Epistola Orientalium ad Julium Papam causantium quod in communionem receperit Athanasium et cæteros quos ipsi damnaverant.	1453
Homilia in sanctos Patres et prophetas.	1062	Rescriptum Julii Papæ contra Orientales pro Athanasio et cæteris.	1457
Sermo in sanctum Pascha.	1074	Epistola Athanasii et Ægyptiorum ad eundem Papam de oppressionibus Arianorum.	1467
Sermo in sanctum Pascha et in recens baptizatos.	1082	Rescriptum Liberti Papæ ad eosdem.	1469
Sermo in Assumptionem Domini.	1092	Epistola Ægyptiorum pontificum ad Felicem de institutionibus Arianorum.	1473
Encomium in sanctum Andream apostolum.	1102	Rescriptum Felicis Papæ ad eosdem.	1477
Sermo exhortatorius.	1107	Admonitio in Vitam sanctæ Syncreticæ.	1486
Admonitio in quinque dialogos sequentes.	1114	Vita et gesta sanctæ beatæque nagistræ Syncreticæ.	1487
Dialogi V de sancta Trinitate.	1116	Monitum in opuscula duo sequentia.	1537
Monitum in opuscula subsequenter.	1286	Exhortatio ad monachos, quæ tantum hic memoratur.	1537
Sermones contra diversas hereses.	1290	Exhortatio ad sponsam Christum.	1537
I. — Sermo forma dialogi conscriptus adversus Macedonianos.	1292	Monitum in epistolam sequentem.	1539
II. — Disputatio alia adversus eosdem, de quæstione, an Dei Verbum corpus animatum gestaverit.	1530	Epistola Athanasii ad episcopum Persarum.	1563
III. — Epistola, præfationis loco scripta, in qua motum ecclesiasticorum tragœdia.	1538	Epistola eadem Græce et Latine.	1567
IV. — Adversus eos qui ex sola multitudine veritatem dijudicant.	1539	Diatribe in Symbolum Quicumque.	1582
V. — Adversus eos qui nec quærendum nec loquendum ex Scriptura præcipiunt, sua ipsi fide contenti.	1542	Symbolum Quicumque et varis illius formulæ.	1582
VI. — Adversus eos, qui maligne nobis obijciunt illud: <i>Verbum caro factum est.</i>	1546	Expositio Symboli Quicumque.	1595
VII. — Adversus eos qui unam in Christo naturam esse dicunt.	1550	De Trinitate.	1605
VIII. — Adversus eos qui dicunt carnem confiteri naturam, esse quaternitatem pro Trinitate dicere.	1550	Monitum in opusculum sequens.	1605
IX. — Adversus eos qui dicunt Christum Dominum ut hominem agnoscere, esse in hominem spem suam habere.	1554	Tractatus de ratione Paschæ.	1605
X. Adversus eos qui dicunt Deum Verbum impassibilitatem passum.	1558		
XI. — Adversus eos qui dicunt: Passus est Deus ut voluit.	1559		
XII. — Adversus eos qui dicunt, ita accipiendas esse Scripturæ voces, ut non consideretur quænam illæ significet, cum omnium capium excedant.	1565		
XIII. — Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Verbum carne.	1566		
XIV. — Adversus eos qui quærent, qualem pœnam Judæi daturi sicut, si non occiderunt Deum.	1570		

ADDENDA

(Ex libro cui titulus : Græci codices manuscripti apud Nanios patricios Venetos asservati, pag. 107. Bononiæ 1781, typis Lælii a Vulpe, in 4°.

Codex LXII, membranaceus, in-4°, constans chartis 292, scriptus sæculo XII aut XIII, a librario qui non intelligebat quod exarabat ; itaque mendosissimus est. Opusculum exscribere ex hoc placet, quod num. XLV indicatum fuit. Constat id binis partibus, prima de fide, altera de moribus. Illa nunc primum exit in lucem : hæc sub Athanasii nomine anno 1685 edita fuit a quodam Arnolde, et exstat tomo II Operum Athanasii ipsius pag. 304 editionis Patavinæ anni 1777, ubi inscribitur Syntagma doctrinæ. Tam magna tamen est inter eam editionem et codicem hunc diversitas, ut secundam quoque opusculi partem rursus edendam arbitrer. Sed meminerit lector Nanianum codicem adeo mendosum esse, ut alicubi emendari non potuerit.

Πιστις τῶν ἁγίων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτώ ἁγίων θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ διδασκαλία πάντων θανασιῶν καὶ σωτήριος περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. — Εὐλόγησον.

(a) Πιστεύομεν εἰς ἕνα (b) Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητὴν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ· τοῦτ' ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα, παθόντα καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς· καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν. Τοὺς δὲ λέγοντας· Ἦν ποτε οὐκ ἦν· ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἢ ἐξ ἐτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως φάσκοντας εἶναι τὸν ἀρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· τούτους ἀναθεματίζει ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἁγίας ταύτης πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ, τῆς ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐκτεθείσης πρὸς φωτισμὸν τῶν ψυχῶν, καὶ εἰς τὸ γνῶναι τίς ἡ αἰτία ἐκείτης βήσεως τῶν ἐν αὐτῇ ὁμολογησάντων ἐπισκόπων, τὸν ἀριθμὸν τριακοσίων ὀκτὼ καὶ δέκα, μᾶλλον δὲ οἰκου-μενικῆς οὐσῆς συνόδου. Ἐτι δὲ ἀκολουθῶς τῇ προγεγραμμένῃ πίστει, ἀναθεματίζομεν τὴν Σαβελλίου πίστιν τὴν λέγουσαν, τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ

Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· σφάλονται γάρ· ἀτελεῖς εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα· ὡς ὅτι ὁ Πατὴρ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱός· ὁμοίως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὡς εἶναι φησιν ἐν (c) πρόσωπον· τρία δὲ ὀνόματα. Ταῦτα γὰρ ἀλλότρια τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τυγχάνει· Πατέρα γὰρ οἶδαμεν τέλειον Θεόν, ὁμοίως καὶ Υἱὸν τέλειον, ὡσαύτως καὶ Πνεῦμα ἅγιον· μίαν βασιλείαν, μίαν οὐσίαν, καὶ μίαν θεότητα (d). Ἐτι δὲ ἀναθεματίζομεν τὴν Φωτεινοῦ πίστιν, τὴν λέγουσαν, ἀπὸ Μαρίας καὶ ὡς εἶναι τὸν Υἱὸν· καὶ μὴ εἶναι αὐτὸν πρὸ τούτου· ἀλλὰ προωρικῶς λέγεσθαι ἐν ταῖς Γραφαῖς· ἀπὸ δὲ Μαρίας εἶναι αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα (d). Ταῦτα δὲ ἀλλότρια καθολικῆς πίστεως οἶδαμεν· ὁ γὰρ Υἱὸς ἀεὶ γεννηθεὶς ὑπῆρχε καὶ ἐν Πατρὶ ἦν, καθὼς γέγραπται· οὐκ ἦν γὰρ ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς σὺν Πατρὶ· ἀλλ' ἦν ὁ Πατὴρ, πάντοτε τὸν Υἱὸν ἔχων· ἀδύνατον γὰρ τὸν Πατέρα καλεῖσθαι κατὰ προκοπὴν, ἀλλὰ ἀεὶ Υἱὸς σὺν Πατρὶ, ὡς προείπαμεν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· γεννηθεὶς σὺν Πατρὶ, ὡς προείπαμεν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὕτω πιστεύομεν· Πνεῦμα θεῖον, πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα τέλειον, παράκλητον· λαλήσαν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, καὶ ἀποστόλοις· καταβὰν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην. Περὶ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ αὐτῶ πιστεύομεν· ὅτι ἀνέλαθεν ἀνθρώπον τέλειον ἐκ τῆς ἁγίας θεοτόκου Μαρίας, διὰ Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρός· σῶμα δὲ καὶ ψυχὴν ἐν ἀληθείᾳ καὶ εὐδοκίᾳ· οὕτως γὰρ ἦλθε τέλειος, σῶσαι τὸν ἀνθρώπον· καὶ ὅτι ἔπαθεν, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ

(a) Initium legitur in Confessione fidei sub Athanasii nomine edita hujus editionis [tom. II, col. 1251. EDIT.

(b) Cod. ξῆαν hic, et paulo post.

(c) Cod. ἕνα.

(d) Cod. θεότητα.

ἀνέστη· καὶ ὅτι εἰς οὐρανοὺς ἀνελήφθη· καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἀποθεώσας τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔλαβεν· καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Εἰ δὲ πῶς προσωρικῶς αἱ θεῖαι Γραφαὶ λέγουσιν, αὐτῷ (α) ὡς περ κτίσματος τὸ κατὰ σάρκα καὶ πληροῦσθαι καταλαμβάνομεν. Ἐτι ἀναθεματίζομεν τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας εἶναι ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ πάσας τὰς αἰρέσεις. Ἀνεθεματίζομεν δὲ καὶ ἐν τοῖς προγεγραμμένοις ἡ ἀθεὸς πίστις τῶν Ἀρειανῶν, ἐν τῷ πιστεύειν καὶ λέγειν, γεννηθέντα καὶ οὐ ποιηθέντα· αὐτοὶ γὰρ λέγουσι κτίσμα τὸν Υἱὸν εἶναι. Πρὸς δὲ τὸ ἀναπληρῶσαι πάντα τὰ τῆς πίστεως μέρη ἔτι ὁμολογοῦντες ταῦτα λέγομεν· ὅτι πιστεύομεν εἰς ἐν (b) βάπτισμα, εἰς μίαν Ἐκκλησίαν, εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν, εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, εἰς κρίσιν αἰώνιον. Τὸν Θεὸν ὁμολογοῦμεν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· Πατέρα ἀκατάληπτον, ἀπερινόητον, ἀόριστον, καὶ ἀνόητον· πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός· θεληματι δὲ αὐτοῦ καὶ ἀληθεῖ καὶ εὐδοκῇ οὐκ ὄφθην καὶ λαλήσαν προφήταις, καὶ δικαίοις· τῷ Ἀδὰμ, τῷ Νῶε, τῷ Ἀβραάμ, τῷ Ἰσαὰκ, τῷ Ἰακώβ, Σαμουὴλ τε καὶ Δαυὶδ, Ἠλίου καὶ Ἐλισσαίου· καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασι προφήταις· Θεὸν αὐτὸν ὄντα τῆς Καινῆς καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὅσα δὲ ἡ Γραφή λέγει, ὀφθαλμῶς Κυρίου, ὡτα Κυρίου, καὶ ὅσα τοιαῦτα περὶ Θεοῦ λέγει ἡ Γραφή, ἀληθῆ εἰσιν· καὶ οὕτως πιστεύομεν· ἀκαταλήπτως δὲ καὶ ἀπερινοήτως· καὶ πάντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα εἶναι Θεοῦ. Ἔστι (c) δὲ ὁ βίος τῶν υἱῶν τῆς αὐτῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ μοναζόντων καὶ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν, καὶ ὡς τοῖς υἱοῖς αὐτῶν ἐντέλλονται· πρῶτον αὐτοὶ οὕτως διάγοντες καὶ διδάσκοντες· οὕτως χάριτι ἔσται σεσωσμένοι. Ἄλλ' ἡ χάρις βούλεται αὐθαιρέτως εἶναι καὶ παντὸς καλοῦ, καὶ ἀγαθοῦ· καὶ ζηλωτὰς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ᾗζιον· καὶ αὐτὸν εὐτρεπίζειν· πρόδηλον καὶ ταῦτα φυλάττειν· καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγαπήσεις αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· οὐ φονεύσωμεν· οὐ μοιχεύσωμεν· οὐ παιδοφθορήσωμεν· οὐ φαρμακεύσωμεν· οὐ κλέψωμεν· οὐ ψευδομαρτυρήσωμεν· οὐ διχστατήσωμεν· ἀπεχώμεθα πνικτοῦ καὶ αἵματος, καὶ πλεονεξίας. Ὅρα, ἄνθρωπε, μή τις σε ἀπατήσῃ τῆς πίστεως ταύτης· ἐπεὶ παρεκτός σε Θεοῦ διδάσκει. Ταῦτά εἰσι τὰ προφανῆ ἁμαρτήματα· αἱ δὲ ὡς ἐλάχιστα φαινόμεναι ἐντολαί· ὧ καὶ αὐτῶν λῆγον ἀπολύσωμεν· τοὺς μονάζοντας γυναικῶν ὑπὲρ πάντα κεχωρισμένους εἶναι· μήτε εἰς ὁμίλιαν αὐτῶν ἐρχεσθαι, μήτε ὄρεῖν αὐτάς, μήτε φιλοτιμεῖσθαι, ἵνα μὴ ὀδῇ αὐτῶν· ψυχῆς ζημία γένηται· ἐὰν μοιχεύῃ ἡ καρδία σου, ἁμαρτάνεις μεγάλως. Φυλάττεσθαι δὲ πάλιν μὴ εἶναι διγλωσσον ἢ δίγλωσσον, μὴ ψεύστην, μὴ κατάλαλον, μὴ ἀκαίρως περιπατοῦντα, μήτε βεβόημενον, μὴ ἀναίσχυντον, μήτε ὀργίλον, μήτε πάροινον, ἢ φιλόγυρον, μὴ ὑπερήφανον, μὴ αὐθάδη, μὴ σαπρὸν λόγον φέροντα, μήτε ὄρκον

ἅλως τὸ παράπαν· ἀλλὰ τὸ, ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ, οὐ, οὐ· καὶ ἐὰν που ἀνάγκη τινὰ λέγειν ἐν ὁμίλῳ, γίνωσκε. Ἀλήθειαν λέγω· οὐ ψεύδομαι. Τὸ δὲ σιδάσμιον θυμα τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὅρκῳ μὴ λάβε, μήτε τινὰ ὄρκον, καθὼς εἶπε τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον· ταῦτα γὰρ πάντα τὰ σφάλματα οὐ προσήκει, οὔτε ἀρμύζει τοῖς μοναχοῖς· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἐκκλησίας ἐκβάλλειν τὸν μὴ παραφυλαττόμενον ἐν τούτοις. Ἐτι δὲ αὐτὸν μὴ γυμνοῦν ἐνώπιόν τινος τὸ σύνολον, εἰ μὴ δι' ἀνάγκην ἀσθενείας, ἐν λουτρῷ, ἢ διὰ πάθος, ἢ ἐν βάθει ὑδάτων. Μὴδὲ ὑβρίσῃς ἀδελφὸν ῥακὰ, ἢ μωρόν· ἑορταῖς δὲ ἐθνικαῖς μὴ συγκοινωνεῖν· τὰ σάββατα μὴ φυλάττειν, καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι· μὴ μαγεύειν· μὴ φαρμακεύειν· μὴδὲ συμπράττειν ταῦτα ἐπὶ νόσῳ ἢ πάθει· ἢ ἐν δειγμάτι· μὴ ἀπέρχεσθαι πρὸς ἐπασιδόν· μήτε φυλακτῆρια ἑαυτῷ περιτιθεῖν· μήτε περικαθαίρειν μὴτε ἀφ' ἑαυτοῦ μὴτε ἀπὸ ἄλλου τινός· ἀλλὰ πάντοτε τὸ σῶμα φυλάττει ἀπὸ πάσης αἰσχρότητος καὶ ἀσελγείας· μήτε ἔχειν γυναῖκας συνάκτους (i. συνεισάκτους) καθάπερ τινὲς ἀγαπητὰς ὑπέθεντο· τάχα ἐπ' ἔσχάτων μισητὰ ἐν αὐτῷ εὐρεθήσονται, καὶ πικρότεραι χολῆς· μὴ ἔχε κατὰ ψυχὴν ἔχθραν κατὰ τινος, καὶ γένηται ἡ προσευχὴ σου ἀπρόσδεκτος· μὴ συνεύχου μετὰ αἰρετικῶν ἢ μετὰ ἐθνικῶν, καὶ γένηται ἡ προσευχὴ σου ἀπρόσδεκτος· μὴ παράβαινε νηστείαν Κυρίου, τοῦτ' ἐστὶ τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μὴ ἐπὶ ἐπὶ νόσῳ βεβάρηται· χωρὶς τῆς ἐβδομάδος τοῦ ἁγίου Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν, τῶν δώδεκα· τὰς δὲ λοιπὰς ἡμέρας ἀκριβῶς φυλάττει. Μὴ λύειν τὴν νηστείαν χωρὶς ἀνάγκης· εἴτε καὶ ἀδελφὸς πρὸς σὲ ἐνδομήσῃ, μετὰ δὲ ἀγάπην διὰ τὸν κόπον τῆς ὁδοῦ· σὺ δὲ μὴ γεύσῃς ἕως ὥρας ἐνάτης. Νηστείαν δὲ λέγου τὴν τεταγμένην, τοῦτ' ἐστὶ πρὸ πάντων τὴν ἁγίαν καὶ ἐνδοξὴν τεσσαρακοστήν, καὶ τοῦ λοιποῦ χρόνου τετράδα καὶ παρασκευὴν· τὰς δὲ λοιπὰς ἡμέρας, ἔχουν δευτέραν, τρίτην, καὶ πέμπτην, ἐὰν δύνασαι ἀπὸ ἰδίας προαιρέσεως νηστεύειν, ἔσται ὁ μισθός σου πολὺς· ἐν ταῦταις γὰρ ταῖς ἡμέραις καὶ παρὰ τὴν ὥραν διακρίσεις γίνεται εἰς φίλον ἐπίσημον· καὶ οὐκ ἐστὶ κρίμα διὰ τὴν ἀγάπην· ἢ δὲ τεταγμένη νηστεία ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διακρίσεις γίνεται· ὁ δὲ παρακούων αὐτὴν ἀπόλλυται μετὰ τῶν γαστριμάργων· ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία καὶ ἡ ὄψις τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἀνθρωπαρέσκεια. Τὸ σάββατον μὴ νήστευε ὅλην τὴν ἡμέραν· ἀπρεπὲς γὰρ ἐστὶν ὅλην τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου μέχρι δυνάμεων ἡλίου νηστεύειν· ἔξῃσι δὲ ἕως ὥρας ἑκτῆς ἢ ἐβδόμης· τὸ δὲ περισσὸν Ἰουδαϊκῆς αἰρέσεως ἐστὶν· ἅπαξ δὲ· μὴ ἐπιδύετω ὁ ἥλιος ἐν σαββάτῳ, εἰ μὴ μόνον τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ ἐν τῇ νυκτὶ τοῦ Πάσχα· ἢ δὲ τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς· νηστεία τεταγμένη ἐστὶν ἕως ὥρας ἐνάτης· καὶ εἰ τι περισσὸν ποιήσεις παρὰ τὴν σεαυτοῦ προαίρεσιν, ἔξεις τὸν μισθόν. Νηστεύων δὲ καὶ κοιταζόμενος, βλέπε μὴ φυσιωθῇς ἐν τύφῳ καὶ ὑπερηφανίᾳ· ἢ γὰρ φυσιώσεις παγίς ἐστὶ τοῦ διαβόλου,

(a) Aliqua hic desunt.

(c) Hic incipit secunda pars opusculi ab Arnaldo edita.

(b) Cod. Evax.

δὲ ἥς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πέπτωκεν· ὁμοίως δὲ αὐ-
 τῆς τοὺς ἀνθρώπους καταβάλλει παγιδεύων. Μηδεὶς
 σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν, ἢ ἐν ἑορτῇ δεσπο-
 τικῇ τὸ παράπαν· μηδὲ γονυπετεῖν· οὐ γὰρ ἔστιν ἐν
 θεσμῷ Ἐκκλησίας, καθὼς προείπαμεν. Καὶ βλέπε μὴ
 σὲ πλανήσωσι τινες Μαρκιανισταὶ ἢ ἑτέρα αἵρεσις
 νηστεύειν ἐν σαββάτῳ ἢ κυριακῇ. Μόνον δὲ τῶν συν-
 άξεων, τῆς ψαλμωδίας, καὶ τῆς ἀναγνώσεως, καὶ τῶν
 ἀχράντων μυστηρίων μὴ ἀμέλει· τοιαύταις γὰρ
 θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός. Ἄξιον σεαυτὸν εὐτε-
 πίζου τῆς ἀχράντου κοινωνίας τοῦ τιμίου σώματος
 καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα
 μὴ εἰς κρίμα ἐσθῆς καὶ πίνῃς. Μὴ ἀμέλει πλύνειν
 πόδας μοναχῶν ἐρχομένων πρὸς σέ· ζητηθήσεται
 αὕτη ἡ ἐντολὴ παρὰ τὸν ὑπερῷον ἀστέφανον αὐτὴν,
 εἰ καὶ ἐπίσκοποι ὦσιν· ὁ γὰρ τούτων Κύριος πρῶτος
 ἐνίψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, παραγγέλων αὐτοὺς
 οὕτως ποιεῖν. Μὴ γίνου φιλάργυρος, ἢ αἰσχροκερδής.
 Μὴ πολὺ χρήμα, μὴ θέλε κτάσθαι ἀργύριον ἢ χρυ-
 σίον πολὺ, ἢ μόνον ἐφθίδιον χάριν καὶ τροφῶν καὶ
 ἀμύλων. Τὸ δὲ περισσευμα δὲς τοῖς πένησιν· κρείτ-
 τον γὰρ ἐν πτωχείᾳ καὶ ἐν ταπεινότητι δουλεύειν Θεῷ
 ἢ ἐν πλούτῳ καὶ ἀπάτῃ· οἱ γὰρ τοῦ μαμμωνᾶ φίλοι
 καὶ δοῦλοι Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Τὸ σύνολον οὖν
 μὴ πραγματεύου. Πολλὰ δὲ χωρία εἰσι μὴ σπείρου-
 σιν· καὶ οἰκοῦνται ἐν τέχνῃ μὴ ἔχοντες, ἀναγκάζον-
 τες πραγματεύεσθαι· καὶ μένουσι μονάζοντες κο-
 πῶσιν· πλην κἂν τόκους μὴ λάμβανει. Ἀγάπα δὲ
 πάντα ἀνθρώπων· καὶ εἰρήνευε μετὰ πάντων, χωρὶς
 αἰρετικῶν· ὁ γὰρ αἰρετικὸς λύκος ἐστὶ τῆς τοῦ Χρι-
 στοῦ ποίμνης, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος. Ἐάν
 δὲ ἔχῃς χρήματα, ἢ βρώματα, μετὰδος τῷ μὴ ἔχοντι·
 μὴ ἔχων δὲ οὐκ ἐγκληθήσῃ. Ἐάν ἔλθῃ τις δανείσα-
 σθαι ἀπὸ σοῦ τι, καὶ ἔχῃς, δὲς αὐτῷ· καὶ μετὰ μακρο-
 θυμίας λάβε παρ' αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον καὶ μόνον· καὶ
 δίκαιος ἔσῃ. Καὶ μὴ δολιεύσι ἐνώπιον Κυρίου· ἐάν
 γὰρ ἔχῃς γενήματα, ἢ ἄλλο τι, καὶ ζητεῖς λειπό-
 μενος δανείσασθαι παρὰ σοῦ ἐξ ἀνάγκης, καὶ διὰ τὸ
 μὴ λαβεῖν σε τόκον, πωλὴς τιμιωτέρως ἵνα κερδήσῃ
 διάφορα, τοῦτ' ἐστὶν διπλοσάξων· καταμέμμεται σε
 ἡ Γραφὴ λέγουσα· Ἀράσεται ὁ Θεὸς τοὺς σοφοὺς
 ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Σκέψαι γὰρ καὶ ὅρα, ὅτι
 δανείζων ἐν ἀνάγκῃ τὸν πλησίον καὶ μὴ λαμβάνων·
 ἀνθ' ἐνὸς τόκου τρεῖς καὶ τέσσαρας ἀρχάς· ἀλλὰ δέκα
 λαμβάνει παρὰ τῷ Θεῷ. Γίνου ταπεινὸς καὶ ἡσύχιος,
 τρέμειν ἀπὸ παντὸς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Μὴ γίνου
 μάχιμος· μηδὲ τύπτε ἀνθρώπων πολλὰ, εἰ μὴ μόνον
 παιδίον ἐν γράμμασι πρὸς παιδείαν καὶ νοουθεσίαν
 Κυρίου· καὶ αὐτὸ παρατηρητέον· μόνον διὰ φό-
 βον μετρίως ὀλίγα καὶ ἐλαφρά. Σκόπει μὴ πως διὰ
 σοῦ φόνος γίνηται, καὶ ἀπολέσῃς τὴν ψυχὴν σου ἐν
 μιᾷ ὥρᾳ· καὶ ἃ δοκεῖς ἔχειν ἀγαθὰ ἐν νεότητι,
 ἀπρόσδεκτα γένωνται παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς τοῦ Κατὶν τὰ
 δῶρα· πολλὰ γάρ εἰσιν ἀφορμαὶ τοῦ θανάτου. Μὴ
 μυχτηρίζε ἀνθρώπων· μηδὲ βδελύσσου τινὰ πτωχόν,
 διὰ σχήματι πενιχρῷ παρατηρούμενος τὴν ἐσθῆτα·
 μὴ μαλακοῖς χρώμενος ἱματίοις· μὴ ἐσθῆτι τα φαι-
 νομένον δικαίου· μὴ ἐν ῥυπαροῖς ἱματίοις προσερχό-
 μενος· καὶ σακκοφορῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων·

καὶ φανείς ἀνθρωπάρεσκος. Σάκκον δὲ ἂν ἔχῃς, ἵνα
 πενήτης τὰς ἀμαρτίας σου, σκόπει μὴ φανῇς τοῖς
 ἀνθρώποις· ἀλλ' ἐσωθεν τοῦ ἱματίου σου ἐν τῇ σαρκί
 σου ἔστω πρὸς δαμασκῶν τῶν ἀτάκτων παθῶν. Μὴ
 θέλε δόξαν καὶ ἔπαινον παρὰ ἀνθρώποις ἔχειν. Ὅπως
 τρίχας μὴ τρέφε· ἔκοψε γὰρ τὸ τοιοῦτον σχῆμα ὁ
 Ἀπόστολος· μὴ ἐζητοῦ τὸ γένειον· μηδὲ περικου-
 ρεῖσις χρῶ χειρῶν. Εἰ δύνασαι καὶ ἐβδομάδος
 νηστεύειν, μηδενὶ δείκνυε· καὶ ἔσται ὁ μισθός σου
 πολὺς. Κρεῖων δὲ ἀπέχου· οὐχ ὡς βδελυσσόμενος τὰ
 κτίσματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀποκοπῶν τὸ σῶμα τῆς
 πολλῆς τροφῆς, καὶ ἀνάξιον τὸ αὐτὸ ποιῶν τῶν κα-
 λῶν βρωμάτων, ἀντὶ δὲ τῶν ἐπιγίγειν τῶν οὐρανίων
 αγαθῶν ὀρεγόμενος· πᾶς γὰρ μετρίως δαφιλεῖ
 τροφῶν βοηθεῖ τῷ σώματι· καλὸν δὲ ἐστὶ πάντα
 ἐγκρατεῦσθαι διὰ τὴν πολυσαρκίαν. Οἶνον μὴ λάμ-
 βάνε ὅλως· ἢ μόνον τοῦ γεύεσθαι ἐν εὐχαριστίᾳ·
 καὶ εὐλόγει τὸν Θεὸν τὸν κτίσαντα· ἐάν γὰρ καὶ σὺ.
 ὥσπερ ὁ τίμιος Τιμόθεος, διὰ πολλὴν ἐγκράτειαν εἰς
 νόσον περιπεσεῖν ἔχῃς, ὀλίγῳ ὀνῶν χρῶ· τὸ γὰρ ὀλί-
 γον φάρμακόν ἐστιν ἰάσεως· πολὺ δὲ αὐτῷ χρώμενος
 ἀμφοτέραις ἀσθενεῖαις σεαυτὸν περιβαλεῖς· εἰ δ'
 ἔως ποτηρίων δύο ἢ τριῶν· περισσὸν δὲ μὴ. Εἰ δύ-
 νασαι ἀνυπόδητος ὀδεύειν, γενναίως ποιήσεις· εἰ δὲ
 ἀνάγκη ἐστὶν ὑποδήσεως, φιλά ἔσονται τὰ ὑποδήματά
 σου· καὶ μὴ θέλε κατακεκοσμημένοις ὑποδήμασι,
 κοσμικῷ σχήματι μὴ περιδέεσθαι. Τοῖς παροῦσιν
 ἀρκοῦ μετρίως. Εἰ δὲ περισσὸν κρέας καὶ οἶνος,
 δίδου αὐτὰ πτωχοῖς, ὀρφανοῖς, χήραις, ἀδύνατοις.
 Ξενοῖς, ἀσθενοῦσι, καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ· καὶ ἔσται ὁ
 μισθός σου πολὺς. Ἐάν ἐπὶ ξένῃ, μὴ θέλῃς ἐστυθῆναι
 κομπάζειν· ἀλλ' ἴσως γίνου τοῖς ἀδελφοῖς σου ἐν
 λαχάνοις χρώμενος, καὶ ἐτέροις βρώμασιν. Ἐάν δὲ
 χρεῖα ἐσθί, χρῆ καὶ ἰχθύος μεταλαμβάνειν. Πάλιν δὲ
 λέγω· ἐάν ἀρρωστήσῃς καὶ λάβῃς, οὐκ ἔστιν ἀμαρ-
 τία· εἰ δὲ ἡττηθῇς ἐν τῇ νόσῳ βαρέως, καὶ φάγῃς
 ἐπιθυμῇ τὸν ὀλίγον· διὰ τὴν ἀσθενεῖαν τῆς σαρκὸς
 σου οὐκ ἔστι κρίμα· ἡττημα μὲν σοὶ ἐστὶν· μὴ λό-
 γισαι δὲ αὐτὸ ἀμαρτίαν· λυπήθητι δὲ, ὅτι ἀνεκτός
 τῆς πολιτείας σου, καὶ ὑπερχαλάρου τοῦ στερεοῦ
 λογισμοῦ. Εἰ δὲ καὶ λουτρῷ χρῆσασθαι ἀναγκαστῇς
 διὰ τὴν νόσον καὶ ἀπαξ καὶ δις, οὐκ ἔστιν ἐγκλημα·
 ὑγιαίνων δὲ οὐ χρεῖαν ἔχεις λούεσθαι· κἂν ἱερεὺς
 εἴ· ἀλλὰ μᾶλλον ὑγιαίνοντος τοῦ σώματος χαμεύνην
 θέλε καὶ βιάζεσθαι εἰς πάντα. Πρὸ πάντων δὲ τέχνην
 γίνωσκε· ἢ ἐν ἀγρῷ ἐργάζου· ἵνα μὴ ἀργὸς ἐσθῇς
 τὸν ἄρτον· μᾶλλον δὲ ἐργάζου ἐν τοῖς ἐργοχείροις
 σου, ἵνα ἔχῃς δοῦναι πτωχοῖς καὶ ξένοις, ὀρφανοῖς τε
 καὶ χήραις· καὶ ἢ μεταξὺ ἀδελφῶν οἰκίῃς, καὶ ἔχῃς
 γονικὸν χωρίον, δικαίως συνάγων καρπούς, καὶ μὴ
 ἐξ ἀδικίας καὶ πλεονεξίας· πρῶτον τὰς ἀπαρχάς σου
 τοῖς ἱερεῦσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρόσφερε· ἔπειτα
 χήρας καὶ ὀρφανούς ἀνάπαυε, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀδύ-
 νάτους, ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων· μὴ ἀπὸ τόκων καὶ
 πλεονεξίας. Εἰ δὲ καὶ μόνος καθέξῃ, μὴ ὀβριζῇς τὴν
 ἀσκησιν τῆς ἡσυχίας· εἰ ἐν μοναστηρίῳ ἡσυχάζεις,
 καὶ κτήσῃ χωρίον καὶ πραγματεύου καὶ ἡσυχάζῃς·
 ἀλλ' ἐμπαίζεις καὶ ἐμπαίζεσαι. Καθήμενος ἐν μονα-
 στηρίῳ, μὴ θέλε ἀργὸς εἶναι, καὶ ὑπὲρ ἄλλων τρέ-

φρεσθαι· ἵνα τὴν ἐφ' ἡμέραν ἔχῃ τροφήν. Καὶ εἰ ἐτί-
ρους νέους ἔχεις περὶ σεαυτὸν, πρῶτον μὲν ταπεινο-
φροσύνην διδάσκει· καὶ μὴ θέλει αὐτοὺς εἶναι διδασκά-
λους. Ἐὰν ἰδῇς ψυχὰς σωζομένας διὰ τοῦ, σπουδασσον
τελειῶσαι τῶν πέντε ταλάντων, ὧν εἴληφας ἀπο-
λαβεῖν τὰ διπλάσια. Μερίμνα ἐπιμελῶς τὰς περὶ
σεαυτὸν ψυχὰς· καὶ ἐπίστυφε πάντοτε τοὺς νεωτέ-
ρους ἰδιάζειν ἕκαστον τούτων, ἐν τῇ ὁμιλίᾳ καὶ τῇ
συναναστροφῇ τῆς τραπέζης, καὶ συνάξεως τῆς
ψαλμωδίας· ἐν δὲ τῷ ὕπνῳ αὐτοὺς, ἔχειν ἕκαστον
σάκκον κεκρυμμένον, ἵνα ἐν τῇ εὐχῇ τῆς νυκτὸς
ἔτοιμος εὐρέθῃ· σπουδάζει ἀγρυπνεῖν ἐν ψαλμοῖς καὶ
ὑμνοῖς, καὶ εὐχαῖς ἐν μέτρῳ· καὶ ἐν ἡμέρᾳ μὲν
εὐχεσθαι συμμέτρως, καὶ ἐν νυκτὶ ὡσαύτως· μὴ
χρονίζειν δὲ ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ βαττολογεῖν· σὺν
μέτρῳ δὲ ψάλλειν· ἵνα μὴ περικακώσιν αἱ ψυχαί. **B**
Θέλει δὲ τοὺς παῖδας σωπητικῶς προβιβάζειν. Εἰς
καπηλεῖον ὅλους μὴ εἰσέλθῃς· ἀλλ' ἐὰν ἀνάγκη γένη-
ταί σοι, ἐπὶ ξένῃς γενομένῳ, καὶ χρεῖαν ἔχῃς ἐδέ-
σματος· ἀποστελίας ἀγόρασον· καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ φάγε
καὶ πίνε, ἐν τόπῳ ἀνακεχωρισμένῳ. Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ
ἐκκλησία ἐν τῷ τόπῳ, ἢ ἐκκλησία ὀρθοδόξων, καὶ
ἀνάγκη σοι γένηται εἰσελθεῖν ἐν πανδοχείῳ· μὴ θέλει
μεῖναι ὅπου εἰσὶν γυναῖκες, μήτε εἰς καπηλεῖον,
μήτε μετὰ τῶν εἰσιόντων εἰς θέατρον, ἢ εἰς κυνή-
γιον εὐρισκομένων· εἴπερ ἐστὶ σοι δύναμις, μηδὲ
εὐξῇ μετ' αὐτῶν· εἰ δὲ ἀνάγκη γένηται, καὶ συγχω-
ρηθῇς αὐτοῖς· ὑπὸ τῶν μειζόνων οἱ συγχωρήσαντες
θφόνται· σὺ δὲ τούτων παραφυλάσσων, γυμνάζων
σεαυτὸν. Αὐταὶ μὲν ἐντολαὶ ἀρμόζουσιν μοναχοῖς καὶ
ιερεῦσι, καὶ πᾶσι τοῖς ἐγκρατευστένοισι χήραις τε
καὶ Χριστιανοῖς ἀληθινοῖς τοῖς ἐν γάμῳ σεμνῶ πολι-
τευστένοισι· εἰ δὲ τις ἱερεὺς τυγχάνει, ὀφείλει τὴν

Α ἱερουσύνην φυλάξει σὺν τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς μετὰ
τῶν ἐντολῶν τούτων· τοιοῦτος γὰρ θέλει εἶναι νη-
φάλιος, σπουδαῖος ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἀνεξίκακος,
χρηστὸς, φιλόρφανος, φιλόπτωχος, φιλόξενος, φι-
λόγαθος, ἡρεμὸς, στερεὸς τῇ πίστει καὶ λόγῳ καὶ γνώ-
μῃ, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος,
ἀπεχόμενος γυναικῶν, πρωτότυπος σπουδάζειν τῇ
Ἐκκλησίᾳ, τῇ συνάξει τῆς ψαλμωδίας· μὴ ἀμελεῖν
τοῦ ποιμνίου· μὴ βδελύττεσθαι τινα· μὴ πληκτῆν,
μὴ εἶναι πάροινον, μὴ φιλόργυρον, κατὰ τὸν Ἀπό-
στολον λέγει· μὴ προσωπολήπτην, τοῦ ἐλέγχει ἐν
παραπτώμασι μικροὺς τε καὶ μεγάλους, ἰδίους καὶ
ἀλλοτρίους· μὴ ἔῃν φωριᾶν τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς·
ἀλλὰ μάλλον καθαρίζειν αὐτὰ, πρῶτον διὰ τῆς μετα-
νοίας, εἴτα πάλιν συναγελάζειν αὐτὰ ἐν τῇ μάντρᾳ,
τούτέστιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ταῖς χήραις, καὶ πᾶσι
τοῖς λαϊκοῖς τοῖς κατηγουμένοις, τοῖς λαϊκοῖς καὶ
μονάζουσιν, καὶ τοῖς ἐν σεμνῷ γάμῳ πολιτευστένοισι
παραγγέλλειν μετανοεῖν· καὶ τοῦτο οὐχ ὡς διαφόρου
νόμου, καὶ ἐκάστου λόγου διαστελλομένου· ἀλλ' εἰς
ἐστὶν· διαστελλόμενος δὲ ἐν πᾶσιν Χριστιανοῖς· ταῖς
γυναῖξιν δὲ παραγγέλλειν ὅλους μὴ λαλεῖν, μηδὲ κἄν
ἓνα λόγον ἐν ψιθυρισμῷ· μήτε συμπάλλειν μοναχοῖς,
μήτε συνυπακοεῖν· εἰ μὴ μόνον σιγᾶν καὶ εὐχεσθαι
τῷ Θεῷ δι' ἐντενύξεως καὶ σεμνῆς πολιτείας· μὴ
ἔχειν αὐτὰς λαμπρὰν ἐσθῆτα, μηδὲ χρυσόπαστα ἐν-
δύματα, ἢ κόσμια διὰ μαργαριτῶν· μηδὲ τὰ πρόσωπα
αὐτῶν τελείως φαίνεσθαι μήτε ἐν ἀγορᾷ μήτε ἐν ἐκ-
κλησίᾳ. Αὐταὶ εἰσὶν αἱ σωτήριαι διδασκαλίαι τῶν
ἀγίων τριακοσίων ὁκτὼ καὶ δέκα θεοφόρων Πατέρων,
αἱ ὁδηγοῦσαι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τοὺς πιστευσόντας
εἰς τὴν ἀγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα· ἣ πρέπει πᾶσα
δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Oratio
Oratio
Disput
Nica
In illu
mili
Episto
Episto
162
Oratio
cre
ad
Episto
qui
cre
pio
Testi
tan
tia
tan
Expo
Libe
siu
Atha
24
Epis
Nar
Con
Pr
po
So
T
Q
Q
Epis
x
Epis
Ref
b
Epi
Epi

ORDO PRÆCEDENTIUM EDITIONUM

CUM ORDINE IN HAC NOVISSIMA EDITIONE INSTITUTO COLLATUS (a).

EDITIO PARISIENSIS ANNI 1627.

TOMUS I.

Numerus prior paginam Parisiensis illius, secundus nostræ significat.

Oratio contra gentes, pag. 1.	T. I, col. 1	De incarnatione Verbi Dei, 591.	T. IV, 89
Oratio de incarnatione Verbi, 55.	— 95	De natura humana suscepta, 595.	T. II, 983
Disputatio contra Arium in concilio Nicæno, 111.	T. IV, 437	De incarnatione Christi contra Apollinarium, 614.	T. II, col. 1091
In illud dictum : <i>Omnia tradita sunt mihi a Patre</i> , etc., 149.	T. I, 207	Oratio contra Apollinarium, 653.	— 1131
Epistola ad Adelphium fratrem, 155.	T. II, 1071	Oratio contra gregales Sabellii, 650.	T. IV, 95
Epistola ad Maximum philosophum, 162.	— 1085	Oratio quod unus sit Christus, 664.	— 121
Oratio contra eos, qui dicunt Filium creaturam esse, 166. <i>Est epistola 2 ad Serapionem.</i>	— 607	Epistola ad Serapionem de morte Aarii, 670.	T. I, 679
Epistola ad Serapionem contra eos, qui dicunt, Spiritum sanctum esse creaturam, 175. <i>Epistola 1 ad Serapionem.</i>	— 529	Apologia ad imperatorem Constantium, 675.	— 593
Testimonia ex sacra Scriptura de naturali communione similis essentiae inter Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, 209.	T. IV, 29	Apologia I de fuga sua, 701.	— 645
Expositio fidei, 240.	T. I, 197	Apologia II, 773. <i>Est Apologia contra Arianos.</i>	— 259
Liberii Rom. pontificis ad Athanasium epist., 245.	T. IV, col. 1441	Epistola ad omnes ubique solitariam vitam agentes, 808.	— 691
Athanasii ad Liberium responsum, 244.	— 1445	Populi Alexandrini protestatio, 866. <i>In Historia Arianorum ad monachos.</i>	— 791
Epistola de fide ad Jovianum, 245.	T. II, 845	Epistola de synodis Arimini et Seleucia, 869.	T. II, 681
Narratio de concilio Nicæno, 248.	T. I, 411	Epistola ad Africanos, 951.	— 1029
Contra Arianos orationes quinque.		Epistola ad omnes ubique orthodoxos, 942. <i>Est epist. encyclica.</i>	T. I, col. 219
Prima, 285. <i>Est epistola ad episcopos Aegypti et Lybie.</i>	T. I, 555	Epistola ad Joannem et Antiochum, 951.	T. II, 1165
Secunda, 506. <i>Est prima.</i>	T. II, 9	Epistola ad Palladium, 952.	— 1167
Tertia, 571. <i>Est secunda.</i>	— 145	Epistola ad Dracontium, 953.	T. I, 515
Quarta, 455. <i>Est tertia.</i>	— 521	Epistola ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum, 959.	T. III, 9
Quinta, 519. <i>Est quarta.</i>	— 577	De Sabbatis et circumcisione, 981.	T. IV, 153
Epistola de sententia Dionysii Alexandrini, 548.	T. I, 477	In illud, <i>Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis</i> , 990. <i>Est pars epistolæ quartæ ad Serapionem.</i>	T. II, 645
Epistola catholica, 570.	T. IV, 81	In illud, <i>Profecti in pagum</i> , etc., 1000.	T. IV, 169
Refutatio hypocrisicos Melanii, Eusebii et Pauli Samosatensis, 572.	— 85	De passione Domini nostri Jesu Christi, 1002.	— 185
Epistola ad Antiochenses, 574.	T. II, 795	De sanctissima Deipara Virgine, 1048.	— 917
Epistola ad Epictetum, 581.	— 1649	De virginitate, 1065.	— 251
		Homilia de semente, 1080.	— 145
		Oratio contra omnes hæreses, 1097.	— 501

(a) De his quæ editioni nostræ accedere adeat Lector *Elenchum* voluminibus præfixum, quem hic non est cur recudamus. EDIT.

TOMUS II.

Oratio in Ascensionem Christi, Joanne Lampadio interprete, pag. 1.	T. IV, 1091	Adversus eos qui Deum Verbum impati- biliter passum dicunt, 304.	— 1357
Oratio de Melchisedech, eodem inter- prete, 7.	— 525	Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus ut voluit, 307.	— 1359
Ad Serapionem epistola de Spiritu sancto, Erasmi Rot. interp. 10. <i>Est tertia ad Serapionem.</i>	T. II, 521	Adversus eos qui dicunt simpliciter esse locutiones accipiendas, nec quid illæ significant consideran- dum, cum omnium hominum ca- ptum excedant, 309.	— 1363
Ad eundem de Spiritu sancto, alia epistola, eodem interprete, 16. <i>Est quarta.</i>	— 577	Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Sermo carne, 311.	— 1365
Contra Arianos oratio brevis et con- cisa, incerto interprete, 22. <i>Est la- cina epistolæ ad episcopos Ægypti et Libyæ.</i>	T. I, 553	Adversus eos qui quærunt qualem pœnam Judæi daturi sint, si non occidissent Deum, 314.	— 1369
Colloquium Arianorum primum, habi- tum Antiochiæ cum Joviano impe- ratore, Joanne Lampadio interprete, 27.	T. II, 849	Adversus eos qui dicunt, Judæus est, qui non confitetur Deum esse pas- sum, 316.	— 1373
Colloquium secundum eorundem, eo- dem interprete, ibid.	— 851	Adversus eos qui dicunt angelos, cum Abrahamo edentes, carnis naturam omnino non induisse, 318.	— 1377
Colloquium eorundem tertium, eo- dem interprete, 28.	— 851	Adversus eos qui nullum miraculum imminuunt, eo quod carnem negant, 320.	— 1379
Colloquium aliud ad vestibulum pa- latii habitum cum Lucio, eodem interp., 29.	— 855	Adversus eos qui damno afficiunt ge- nus nostrum, eo quod negant Ser- vatores ex natura nostra sum- psisse primitias, 325.	— 1383
De incarnatione, eodem interprete, 50.	T. IV, 25	Adversus eos qui volunt simpliciter iis quæ dicta sunt credendum esse, nec considerandum quid conveniat, et quid non conveniat, 325.	— 1385
Symbolum Athanasii, incerto inter- prete, 51.	— 1567	Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post passionem et ascen- sionem tollunt, 328.	— 1391
Epistola Joviani imper. ad Athana- sium, Joanne Lampadio interp., 33.	T. II, 845	Quæstiones ad Antiochum, Joanne Renchlino, Valentino Ampelandro, et Joanne Lampadio interp., 331.	— 553
Athanasii responsum, eodem interp., 34.	T. IV, 531	Dicta et interpretationes parabolarum sancti Evangelii, 394.	T. IV, col. 711
Epistola Athanasii ad Ammon, Jo- anne Curterio interprete, 35.	T. II, 1169	Quæstiones alia, Joanne Lampadio interprete, 437.	— 773
Fragmentum epistolæ XXXIX festalis, eodem interprete, 38.	— 1175	Vita sancti Antonii, Davide Hoesche- lio interprete, 450.	T. II, 855
Epistola Athanasii ad Rufinianum, eodem interprete, 40.	— 1179	In sanctam Parascevem sermo, Petro Pantino Tiletano interprete, 506.	T. IV, 1053
Definitiones quædam, 42.	T. IV, 535	Fragmenta commentariorum in Psal- mos, 511.	T. III, init.
Synopsis sacræ Scripturæ, Wolf. Musc. interprete, 55.	— 283	Alia fragmenta e variis variorum au- ctorum operibus deprompta, 541.	
Dialogi V de Trinitate T. B. interp., 158.	— 1115	De unita deitate Trinitatis ad Theo- philum, lib. i, 550. De propriis per- sonis et unito nomine Deitatis, lib. ii, 554. De assumptione hominis contra Marcellinum, lib. iii, 557.	
Sermo forma dialogi conscriptus, in quo colloquuntur Orthodoxus et Macedonianus, 261.	— 1291	De singulis nominibus contra Po- tentini Urbici hæresim, lib. iv, 563. De unita ac sempiterna sub- stantia Trinitatis, lib. v, 565. De beatitudine Filii Dei, et præsum- ptione sectæ pessimæ, lib. vi, 569.	
Ejusdem Athanasii colloquium aliud adversus Macedonianum, de quæ- stione : An Dei Verbum corpus ani- matum gestarit, 286.	— 1329	De professione regulæ catholicæ et increpatione hæreticæ, lib. vii, 572.	
Ejusdem epistola ejusdem, ut vide- tur, præfationis loco scripta, in qua motuum ecclesiasticorum tragœ- dia, 291.	— 1337	De Ariana et catholica confessione, lib. viii, 575. De fide sua, lib. ix, 585. De unitate fidei, lib. x, 586.	
Disceptatio adversus eos qui in ve- ritate dijudicanda solius judicio multitudinis feruntur, 293.	T. IV, 1339	De fide unitatis, et trinitatis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, lib. xi, 587. <i>Memorantur tantum, utpote alias jam edita.</i>	T. IV, 1433
Adversus eos qui nec quærendum nec loquendum ex Scriptura præci- piunt, sed in sua siue acquiescen- dum, 294.	— 1341	Disputatio D. Athanasii cum Ario Lao- diceæ habita, 602.	— 1459
Adversus eos qui maligne nobis obji- ciunt illud : <i>Verbum caro factum est</i> , 296.	— 1345	Ad monachos exhortatio, 619.	— 1557
Adversus eos qui unam in Christo naturam esse contendunt, 299.	— 1349		
Adversus eos qui naturæ carnis con- fessores loco Trinitatis Quaterni- tatem dicunt docere, 300.	— 1349		
Adversus eos qui humanæ in Christo Domino naturæ confessores spem suam in homine dicunt deligere, 302.	— 1353		

Epistola Athanasii et Ægyptiorum episcoporum ad Marcum papam Romanum, 625.	—	1445	<i>substernebant vestimenta</i> , 663.	—	1033
Marci papæ rescriptum, 624.	—	1447	In sanctam quintam feriam, et in proditionem Judæ, 669.	—	1047
Segmentum in passionem Salvatoris alicunde ex Athanasio divulgum, 625.			In sanctum Pascha, et in recens illuminatos Sabbato in albis, 673.	—	1081
<i>Est fragmentum ex lib. de Passione Domini.</i>	T. IV, col. 201		In cæcum a nativitate, Joan. ix, 679.	—	1001
De passione imaginis Domini nostri Jesu Christi duplex Græce tantum, 627.	—	797	In sanctos Patres et prophetas, et venerandam Ecclesiam, psalmumque tricesimum quartum, 692.	—	1061
Cum interpretatione Latina aliquantulum variante, 635.	—	805	D. Gregorii Nazianzeni oratio in sanctum Athanasium, Græco-Latine, 5. <i>In Vitis Athanasii.</i>	<i>in Proleg.</i>	
Declaratio Levitici, 637. <i>Est fragmentum ex oratione 4 contra Arianos.</i>	T. II, 515		Vita et status ejusdem sancti Athanasii, incerto auctore, 26.	—	—
Fragmentum alicunde divulgum, T. II, p. 640. <i>Est cento variis fragmentis constans: primum habetur tom. I, col. 429, secundum est liber De Sab-batis et circumcissione.</i>	T. IV, 453		Vita ejusdem ex Simeone Metaphraste, eodem interprete, 61.	—	—
In descriptionem sive censum beatæ Virginis, 645.	—	959	Vita ejusdem ex historia sanctorum Aloysii Lipomani Veronensis, 92.		
In illud Matth. xxi, 2, <i>Ite in castellum quod contra vos est, etc.</i> , 654.	—	1023	<i>Duas postremas nostra completitur.</i>	—	—
In illud Lucæ xix, <i>Eunte autem illo,</i>			Oratio de vita, certaminibus, et laudibus sancti Athanasii a viro quodam docto, ante aliquot annos conscripta, 115.		

EDITIO MAURINO-VENETA.

TOMI PRIMI PARS PRIMA.

Numerus prior paginas editionis Maurino-Venetae, posterior nostræ significat.

Oratio sive liber contra gentes, p. 1.	T. I, col. 4	tium, 253.	T. I, col. 593
Oratio de Incarnatione, 53.	— 95	Apologia de fuga sua, 253.	— 643
Expositio fidei, 79.	— 197	Epistola ad Serapionem, de morte Arii, 269.	— 679
In illud: <i>Omne mihi tradita sunt a Patre</i> , 82.	— 207	Epistola ad monachos, 271.	— 691
Encyclica ad episcopos epistola, 87.	— 219	Historia Arianorum ad monachos, 272.	— 695
Apologia contra Arianos, 97.	— 259	Condemnatio Arii, epistola synodalis Alexandri episc. Alex., 513.	— 797
Epistola de Nicænis decretis, 164.	— 411	Oratio I contra Arianos, 319.	T. II, 9
Epistola de sententia Dionysii, 191.	— 477	Oratio II contra Arianos, 369.	— 145
Epistola ad Dracontium, 207.	— 513	Oratio III contra Arianos, 435.	— 321
Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ, 215.	— 553	Oratio IV contra Arianos, 489.	— 377
Apologia ad imperatorem Constan-			

PRIMI TOMI PARS SECUNDA.

Epistola I ad Serapionem de Spiritu sancto, 517.	T. II,	529	Vita sancti Antonii, 631.	—	853
Epistola II ad Serapionem, 545.	—	607	Epistola prima ad Orsisiu, 693.	—	977
Epistola III ad Serapionem, 551.	—	625	Epistola secunda ad Orsisiu, 694.	—	978
Epistola IV ad Serapionem, 556.	—	657	Narratio Athanasii ad Ammonium, 694.	T. II, col.	979
Epistola de synodis Arimini et Seleucia, 572.	—	681	Liber de Incarnatione Dei Verbi et contra Arianos, 696.	—	983
Tomus seu epistola ad Antiochenos, 615.	—	795	Epistola ad Afros, 712.	—	1029
Epistola Joviani ad Athanasium, 622.	—	845	Epistola ad Epictetum, 720.	—	1049
Epistola Athanasii ad Jovianum, <i>ibid.</i>	<i>ibid.</i>		Epistola ad Adelphium, 728.	—	1071
Petitiones ad Jovianum imperatorem, 624.	—	850	Epistola ad Maximum philosophum, 733.	—	1085
			Liber I contra Apollinarium, 736.	—	1091

Liber II contra Apollinarium, 750.	—	4151	Fragmenta ex <i>Panoplia</i> Euthymii, 4012.	T. II, col. 1225
Epistola ad Joannem et Antiochum, 763.	—	4165	Interpretatio in Symbolum, 1016.	— 1251
Epistola ad Palladium, <i>ibid.</i>	—	4167	Fragmentum aliud, 1017.	— 1253
Epistola ad Amun, 765.	—	4169	Fragmenta a Patre Felckmanno collecta, 1019.	— 1257
Ex epistola heortastica, seu festali, 767.	—	4175	De novem insanabilibus morbis Herodis, 1025.	— 1251
Epistola ad Rufinianum, 768.	—	4179	De falsis prophetis, 1026.	— 1254
Epistola prima ad Luciferum, 770.	—	4181	In illud: <i>Qui respicit mulierem</i> , etc., <i>ibid.</i>	— 1254
Epistola secunda ad Luciferum, <i>ibid.</i>	—	4182	In illud: <i>Laudate Dominum de terra</i> , etc., <i>ibid.</i>	— 1255
Epistola ad monachos, 771.	—	4185	Fragmentum ex sermone contra omnes hæreses, 1027.	— 1255
Fragmentum epistolæ S. Athanasii, filiis suis, 772.	—	4189	Fragmentum in illud: <i>Si oculus tuus scandalizat te</i> , etc., <i>ibid.</i>	— 1255
Liber de Trinitate et Spiritu sancto, 775.	—	4191	Fragmentum Græce ex epistola ad Eupyschium, 1028.	— 1245
Epistola ad Marcellinum, 784.	T. III, 9	—	Fragmentum ex epistola ad Epiphanium, <i>ibid.</i>	— 1257
Expositiones in Psalmos, 804.	—	45	Fragmentum epistolæ ad Antiochenos, <i>ibid.</i>	— 1259
Fragmenta quædam expositionum in Psalmos, 985.	—	547	Fragmenta ex Facundo Hermianensi, 1029.	— 1260
Excerpta Commentarii in Job, 1003.	—	4545	Fragmentum epistolæ ad Diodorum Tarsensem ex Facundo, <i>ibid.</i>	— 1261
Fragmenta Commentarii in Cantica, 1005.	—	4547	Fragmenta ex concilio Hispalensi, <i>ibid.</i>	— 1261
Fragmenta Commentarii in Matthæum, 1006.	—	4561		
Fragmenta Commentarii in Lucam, 1009.	—	4589		
Fragmentum Commentarii in Epistolam ad Hebræos, 1011.	—	4405		

TOMUS II.

DUBIA.

De Incarnatione Dei Verbi, pag. 1. T. IV, col. 25	25	Homilia in Nativitatem Præcursoris, 529.	905
Testimonia ex Scriptura sacra, 2.	29	Sermo in Annuntiationem Deiparæ, 554.	915
Epistola catholica, 22.	81	Sermo in descriptionem sanctæ Mariæ, 344.	959
Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis, 24.	85	Sermo in Nativitatem Christi, 350.	959
De Incarnatione Dei Verbi, 25.	89	Sermo in occursum Domini, 355.	975
De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia, et contra Sabellianos, 28.	95	Sermo in cæcum a nativitate, 565.	1001
Quod unus sit Christus, 58.	121	Homilia in illud Matthæi: <i>Ite in castellum</i> , etc., 374.	1025
De Sabbatis et circumcisione, 42.	155	Homilia in illud: <i>Eunte autem illo</i> , etc., 377.	1055
Homilia de semente, 45.	145	Homilia in sanctam quintam feriam, 582.	1047
In illud: <i>Profecti in pagum</i> , etc., 55.	169	Sermo in Parasceven, 585.	1055
In passionem et crucem Domini, 61.	185	Homilia in SS. Patres et prophetas, 588.	1061
De virginitate, 84.	251	Sermo in sanctum Pascha, 592.	1075
Synopsis Scripturæ sacræ, 96.	285	Sermo in sanctum Pascha et recens illuminatos, 595.	1081
SERIA.		Sermo in Assumptionem Domini, 598.	1091
Disputatio contra Arium in concilio Nicæno, 158.	457	Sermo in sanctum Andreæ, 402.	1101
Sermo contra omnes hæreses, 181.	501	Sermo alius, 405.	1107
Historia Melchisedec, 189.	525	Dialogus I De Trinitate, 407.	1115
Epistola ad Jovianum imp., 192.	551	Dialogus II De Trinitate, 425.	1157
Liber de Definitionibus, <i>ibid.</i>	555	Dialogus III De Trinitate, 440.	1201
Doctrina ad Antiochum, 202.	555	Dialogus IV De Trinitate, 458.	1249
Ad Antiochum de penis inferni, 215.	589	Dialogus V De Trinitate, 464.	1255
Quæstiones ad Antiochum, 217.	597	Sermones XX contra diversas hæreses, 475.	1289
Quæstiones in Evangelia, 255.	699	Syntagma ad quemdam politicum, 545.	1395
Fragmentum de imaginibus, 257.	709	Sermo iis qui sæculo renuntiaverunt, 520.	1409
Quæstiones in Scripturam, 258.	711	Doctrina ad monachos, 524.	1421
Quæstiones alic, 280.	775	De templo Athenarum, 527.	1427
Historia imaginis Berytensis, 289.	797	De corpore et anima, 529.	1451
Aliud ejusdem Historiæ exemplar, 292.	805	De S. Trinitate, Liber I, 552.	1459
Aliud ejusdem exemplar Latine, 295.	815	Disputatio cum Ario coram Probo iudice, lib. II, 562.	1459
Aliud exemplar Latine, 298.	819	Pontificum Romanorum et Athanasii epistolæ, 597.	1441
Sermo contra Latinos, 299.	825	Vita S. Syncreticæ, 615.	1485
Syntagma doctrinæ, 304.	851	Exhortatio ad monachos, 642.	1557
Monasticæ vitæ institutio, 307.	845	Exhortatio ad Sponsam Christi, 644.	1557
Epistola 1 ad Castorem, 309.	849	Epistola Athanasii ad episcopum Persarum, 650.	1561
Epistola 2 ad Castorem, 317.	871	Epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum	

Samosatensem, 632.	1562	Quarta formula Græce et Latine, 661.	1587
Symbolum <i>Quicunque</i> cum Græca versione, 658.	1581	Binæ formulæ Gallico idiomate perantiquo, 662.	1591
Secunda formula Interpretationis Græcæ Symboli <i>Quicunque</i> , 659.	1585	Commentarius in Symbolum <i>Quicunque</i> , 664.	1595
Tertia formula Græce, 660.	1585	De Trinitate opusculum, 667.	1607
		De Paschate opusculum, 668.	1605

TOMUS III.

Praeliminaria. — Præfatio in opera Athanasii quæ nunc primum collecta publicantur, III.	T. I, p. x.	Sermo de patientia in calamitatibus sui temporis, 42.	T. II, 1295
Montfauconii Animadversiones novæ in vitam et scripta Athanasii, VII.	T. I, p. CLVI.	Homilia in ramos Palmarum, 48.	— 1509
Legatio Marcelli et Ecclesiæ Ancyranæ ad Athanasium et episcopos Ægypti per Eugenium Diaconum, pag. 1, exstat tom. XVIII.		Opusculum in dictum Apostoli, <i>Novi hominem raptum usque ad tertium cælum</i> , 49.	T. III,
Sermo major de fide contra Arianos et Dimeritas, 4.	T. II, col. 1261	Opusculum in dictum Apostoli, <i>Datus est mihi stimulus carnis meæ</i> , 50.	—
Fragmentum sermonis de fide, ex Bibliotheca Coisliniana, 15.	— 1291	Argumentum seu <i>περὶ θεωρίας</i> in Psalmos, 52.	— 55
Fragmentum de Paulo Samosateno, 16.	— 1293	Supplementa in Psalmos, 53.	T. II, 1513
Fragmentum Historiæ Stephani Antiocheni, et de ejus contra Euphratem Colonensem insidiis, <i>ibid.</i>	— 1293	Fragmenta contra Macedonianos, 74.	— 1515
Epistola ad monachos, an precandum cum Arianis, 17.	— 1294	Fragmenta contra Novatianos, <i>ibid.</i>	— 1515
Commentaria sive sermones Athanasii in Matthæum, opus mutilum, 19.	T. III, 1561	Item duo alia contra eosdem, 75.	— 1519
Ex Commentariis in Lucam, 52.	— 1589	Fragmentum de amuletis, 76.	— 1519
Homilia in Canticum canticorum, 57.	— 1547	Fragmenta alia, <i>ibid.</i>	— 1519
		Brevis expositio fidei, 78.	— 1519
		Fragmenta ex epistolis festalibus, <i>ibid.</i>	— 1531
		Frammento insigne di storia ecclesiastica del quarto secolo, 82.	T. IV, 1561
		Epistola ad Papam et clerum Persarum, 95.	T. III, 591
		Interpretatio in Psalmos, seu <i>De titulis Psalmorum</i> .	

* Ea inter uncus posita Expositioni inseruimus.

** Leguntur in editione pleniori card. Mai, Opp. t. II.

INDEX OPERUM S. ATHANASII

Ordine qui vulgo in antiquissimis codicibus circumfertur.

- Liber contra Gentes.*
Liber de Incarnatione.
De Incarnatione, contra Paulum Samosatenum.
De Incarnatione, contra Arium et Apollinarium.
De Incarnatione Christi, contra Apollinarium I.
De salutari adventu Christi, contra Apollinarium II.
Contra omnes hæreses.
Epistola ad Epictetum Corinthi.
Expositio fidei.
Epistola Liberii ad Athanasium.
Epistola Athanasii ad Liberium.
Ad Antiochenos Tomus.
De æterna existentia Filii, contra Sabellianos.
Oratio : Quod unus sit Christus.
Epistola ad Adelphium episcopum.
Epistola ad Maximum philosophum.
In illud : Euntes in vicum, etc.
Contra Arianos Oratio prima : est epistola encyclicæ ad Episcopos Ægyptios.
Contra Arianos Oratio secunda : est prima.
Contra Arianos Oratio tertia : est secunda.
Contra Arianos Oratio quarta : est tertia.
Contra Arianos Oratio quinta : est quarta.
In illud : Omnia mihi tradita sunt.
Opusculum de doctrina : excerptum ex aliis operibus, de quo alibi.
De Sabbatis et Circumcisione.
- Epistola prima ad Serapionem de Spiritu sancto.*
Epistola secunda ad Serapionem de Filio.
Epistola tertia ad Serapionem de Spiritu sancto.
Epistola quarta ad Serapionem de Spiritu sancto.
Epistola de decretis Nicænæ.
Epistola Eusebii Cæsariensis ad Cæsarienses. In codice Regio 2284 hic adjiciuntur, Condemnatio Arii et epistola Alexandri, necnon epistolæ aliæ synodi Nicænæ et Constantini Magni imper. alibi cussæ.
De sententia Dionysii.
Apologia de fuga.
Apologia contra Arian.
Epistola synodi Alexandrinæ : quæ in ea ipsa Apologia habetur.
Epistola encyclicæ : olim Ad orthodoxos inscripta.
Epistola ad Serapionem de morte Arii.
Epistola ad monachos sive ad solitarios.
Contestatio Alexandrinorum : habetur ad calcem Epistolæ ad monachos.
Epistola de synodis Arimini et Seleuciæ.
Apologia ad Constantium.
Epistola ad Joannem et Antiochum.
Epistola ad Palladium.
Epistola ad Dracontium.
Epistola ad Afros.
Epistola seu Tomus ad Antiochenos : nam bis describitur.

Epistola ad Jovianum imperatorem.

Epistola Joviani ad Athanasium.

Petitiones Arianorum ad Jovianum, contra Athanasium.

Sermo in Passionem Domini.

Hic ordo vulgo comparet in veteribus manuscriptis, et mos amanuensium est, ut numerum cujusque libri ad marginem notent, ita ut in nonnullis codicibus cum Athanasii operibus alias bene mul-

tas insertas hic illic variorum epistolas enumerent. Hinc autem factum, ut ubi eadem epistolæ bis exscriptæ jacebant, quod de non paucis observatur, quæ et in Apologia contra Arianos et in Epistola ad monachos exstabant, amanuenses, ne actum agere viderentur, ab iis bis describendis supersederent, indicando scilicet jam superius haberi hisce verbis Ἐγράφη ὁπίσω ἐν τῷ μῆ, vel, ἐν τῷ ξη, exempli gratia, numerum supra positum notantes.

FINIS TOMI VICESIMI OCTAVI

